This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

HARVARD
COLLEGE
LIBRARY

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

H. Horkov
3237

ROZHLEDY.

REVUE

UMĚLECKÁ, POLITICKÁ A SOCIÁLNÍ

ROČNÍK VII.

Redaktor vydavatel

JOSEF PELCL.

V PRAZE 1898.

Digitized by Google

Slav 7196.588.20(7)

ROZHLEDY.

MAJITEL A NAKLADATEL: JOSEF PELCL,

PRAHA-KRÁL. VINOHRADY.

HARVARD UNIVERSITY

APR 15 1966

Digitized by Google

OBSAH.

Články.

Bax Belfort: Trick 938—942.
Bolešlka J.: Naše hudební denní otázky 1009 až 1016, 1121—1125.
Boubela J.: Kardinální chyba. (Odpověď na čl. K. Rohana) 924—932, 985—997, 1125 až 1135.
Brandes J.: Adam Mickiewicz 969—972, 1036—1047.
Březina Otokar: Rozhodující okamžiky 8 až 10.
Černý Josef: Výchovou k osvobození 26 až 30, 68—71, 119—123, 168—172, 220 až 227.
Doubek Karel: Nedostatky literárního vzdělání 913—918, 997—1001.
Doubrava K.: Z moderní psychologie 10 až 15, 62—64, 161—164, 216—219, 449 až 451.
Faguet Emil: O povaze dramatické emoce 773—780.
Falckenberg R. Dr.: Směry a snahy moderní filosofie 873—880.
Grot Mik.: Nietzsche a Tolstoj 820—827.
Harlas F. X. Dr.: Karel Purkyně 743 až 748.
Hladík Václav: Alfons Mucha 205—211, Jules Vallès 584—588.
Hořínek V.: Grundzüge für eine endgiltige Lösung der Nationalitätenfrage in Oesterreich.
Jeřábek L. JUDr. Malostranský rynk a projektované jeho »upravení« 193—197, 297 až 302.
Slovanský sjezd v Praze r. 1848, jeho průběh a výsledky 961—969, 1061 až 1069, 1089—1107.
Jirásek J. E. MUDr.: Národní průmysl 97 až 99.
jog.: České peněžní ústavy 417—419.
jv.: Alphonse Daudet 342—347, 411—416.
Kamper Jaroslav: Mikuláš Aleš 23—26, 72 až 76.
Emil Orlik 145—151.
Ladislav Novák 595—600.
Pražský salon 797—800, 843—845.
Za Karlem Hlaváčkem 871—873.
Leopardi 972—976.
Kamper Otakar: Počátky české hudby v XVIII. st. 531—535, 601—603, 697—700, 749—752.
Kardaek Jiří: O moderním dramatě 1016 až 1021., 1107—1111.
Kavan Fr.: Jaroslav Panuška 918—924.
Key E.: Žena dvacátého století 888—890.
Kirilov: Heč! (Poznámka ad vocem: Mommsen) 481—482.
Klíma Alois: Dnešní stav úrazových pojišťoven dělnických 385—388, 452—455, 502—505.
Dr. F. Krejčí: O nynější psychologii 466 až 468, 516—518, 562—565.
Krejčí F. V.: K esthetice symbolismu 51 až 54, 99—105, 152—155, 262—266, 314 až 318, 360—364, 405—410.
Ibsen 577—581.
Více přírody! 769—773.
Za Karlem Hlaváčkem 865—871.
Krejčík Ad. L.: Pracovní program Palackého 817—820.
Lavollée Rene: Rozpočty dělnických rodin v Anglii 82—83, 126—132, 177—181.
Lavrov P.: Mravní činitelé pokroku 780 až 785.
lk.: Agrární socialism v Uhrách 654—657, 700—702.
Mrštík Vilém: Kravalistika 1—8, 54—62, 105 až 114.
Bestia triumfans 581—584, 642—649, 789 až 743.
Neklan Alexander: Pozdě 123—126.
Smutné konce 721—726.
St. Netuka: Nové proudy v poměrech bursovních 142—143.
Novák Th.: Extense individua jako princip soustavy světové 1030—1036, 1116—1121.
Pelcl Josef: Osudný omyl 49—51.
Spolkový stát 211—216, 266—269, 319 až 323.
Ven z bludného kruhu 241—248.
Maloživnostenská demoralisace 456—457.
Česká politika 529—531.
Politika Ameriky 891—894.
Krajané v cizině a otázka vystěhovalectví 894—897, 942—949.

Digitized by Google

Puglio: Příčinnost v sociologii 191.
Rohan Karel: Kardinální chyba ve spise »Jazyková otázka při úřadech státních« 828—838
Kardinální chyba. Replika. 1021—1030.
S.: Mladá česká hudba 197—205.
Salaba J. JUDr.: Z bimetalistické literatury 30—34, 76—81, 164—168.
Vývoj theorií populačních a nauka Nittiova 337—342, 396—402, 505—508, 544 až 550.
Sigheleova psychologie sekt 637—642, 691—697, 726—730.
Demoor. Massart a Vandervelde: Regresivní evoluce v biologii a sociologii 238—240, 282—287.
Nezaměstnanost a moderní hospodář. vývoj 333—335.
Spk: Řeč v zemi obvyklá 482—485.
Strany a strannictví 625—629.
Ještě strany a strannictví 673—675.
Svoboda J.: Když censuru pochovali 550 až 554.
Sýkora O.: O praktickém směru vychování 254—258, 289—297, 347—352, 389 až 396.
Šubrt Fr. Ad.: Veselohry Klicperovy 629 až 637, 682—691.
Tarde M. G.: O vztazích biologie a sociologie 570—573.
Tobolka Zdeněk V. Phdr.: Politický program Františka Palackého 248—254, 302—308.
Vlasák Erazim MUDr.: IX. mezinárodní zdravotnický a lidopisný sjezd v Madridě od 10. do 17. dubna 1898: 793—797.
Weichs-Glon Dr.: Řemeslo a jeho zlaté dno. 438—443, 495—502.

Beletrie.

Abram K.: Spříznění 543.
Babánek Karel: Konec století 738.
Basarov: Aktaion 675 - 681, 730—736, 786 až 793, 838—843.
Březina Ot.: Země Vítězů 588—589.
Čechov A. P.: Na cestě 269—271, 364—368, 420—423.
Houdek Vlad.: Oběti 155, Teprve včera, L'enfant perdu, Bojiště 156, Píseň blázna 157.
Kamínek Karel: Pohádka o ztraceném štěstí 157—160.
Karník Jan: Noc byla 456.
Kaván F.: Podzimní harmonie 115.
Mrštík Alois: Tři dny z Roku na vsi 17 až 19, 64—68, 116—118.
Opolský J.: Passáž z pohádky, Údolí smrti, Úsvit 219, Postní píseň 220, Ordre de bataille, Nepřítel, Vzácná chvíle 542, Marná píseň 543, Byl lásky bastion 1047, Milosrdenství, Duše dům bláznů, A pietoso 1048.
Pavlíček J.: Vesmír 738.
Radeštinský V. J.: Meditace večerní 737.
Rosny J. H.: Le Bilateral 433—437, 486 až 495.
Sekanina Fr.: Smrt přišla ke mně kdys . . . 359—360.
Sova Ant.: Evropa, Staří známí 15, Úryvek pohádky, Melancholie života 16, Rozednění duše 17.
Šlejhar J. K.: V mhách březnové noci 19 až 22, 172—176, 258—262, 309—314, 353 až 358, 402—405, 443—449, 535—541, 590 až 595, 649—654.
Toman Karel: Podzimní pozdrav slunci 115. Improvizace 737.
Vévnar Martin: Mrak 890—891.
Žák Karel: Zápisky Vladimíra Jíry 880 až 888, 932—938, 976—985, 1049—1061, 1111 až 1116

Rozhledy po literatuře, umění a vědě.

Arleth Louis: Poesie (Kj.) 182—184.
Barres Maurice: Déracinés (Certain) 661 až 663.
Berg Leo: Der Übermensch in der modernen Literatur 137.
Březina Otokar: Větry od pólů (Kj.) 133 až 134.
Egor Karel: Pomsta neznámé viny (Kj.) 426—427.
Fučík Milán: Utíkám k slunci (D.) 134—135.
Gourmont Renny: Les Chevaux de Dioméde (Kj.) 135—137.
Gulon Otto: Háje, kde se tančí (Kj.) 424 až 426.
Havlíček Karel: Básnické spisy (Tobolka) 756.
Hejduk Adolf: Nové cigánské melodie. — Ptačí motivy (Kj.) 37—39.
Hilbert Jaro: O boha (F. V. Krejčí). 846 až 851.
Hlavdček Karel: Mstivá Kantilena (Kj.) 755.
Holý Jos.: Padavky (Kj.) 370—371.
Hron Bedřich: Pestré zjevy (Kj.) 459 až 460.
Huysmans J. K.: Le Cathédrale (Kj.) 706 až 708.
Jahn M.: Nevzešlo ráno (D.) 801.
Kamínek Karel: Dissonance (D.) 851—852.
Karásek Jiří: Sexus necans (Kj.) 228—230. Mimo život (Kj.) 509—513.
Klášterský Ant.: Tmavé růže (jv.) 325 až 327.
Klosterman K.: Domek v poledni ulici (D.) 802—803.
Kosina Jar. Dr.: Illustrované dějiny světové (Jos. Salaba) 559.
Lacina Jos.: Obecná kronika (Jos. Salaba) 559.

Digitized by Google

Leger Karel: Emancipovaná (D.) 803.
Mackay J. H.: Max Steiner. Sein Leben und sein Werk (D.) 702—706.
Mattuš Ladislav: Viny (D.) 460.
Mayer Jaroslav: V podvečer věku (D.) 1071 až 1073.
Muška A.: Skvrny a paprsky (D.) 802.
Neumann St. K.: Satanova sláva mezi námi (Kj.) 557—559.
Picard E.: Discours sur le renouveau au théâtre (jv.) 86—88.
Przybyszewski Stanislav: Homo sapiens (Kj.) 605—607.
Quis Ladislav: Epigramy (D.) 182.
Rais Karel V.: Pantáta Bezoušek (D.) 35 až 37.
Půlpáni (D.) 754—755.
Ribot Th.: L'evolution des idées générales (Kirilov) 560—562, 607—610.
Sezima Karel: Kouzlo rozchodu (Kj.) 898 až 901.
Sova Ant.: Prosa (Kj.) 555—557.
Svobodová Růžena: V odlehlé dědině (Kj.) 369—370.
Scheinpflug Karel: J. N. R. J. (Kj.) 459.
Šimáček M. A.: První služka (D.) 801 až 802.
Šlechta J. E.: V davu ztracených (D.) 604 až 605.
Tobolka Zd. V. Dr.: František Palacký jako politik a historik (Ad. L. Krejčík) 852—853.
Vajgrt Bořivoj: Kult smrti (—l) 460—462.
Viková-Kunětická Božena: Medřická (Kj) 327—329.
Vrchlický Jaroslav: Bar-Kochba (D) 950 až 953.
Zeyer Julius: V soumraku bohů (Kj) 272 až 278.
Zola Emil: Paris (Kj) 658—661.
*** Mizení (Kj) 1070—1071.

Divadlo.

K.: *Jirásek Alois*: Emigrant 462—464.
Kvapil Jaroslav: Princezna Pampeliška 84—86.
Maeterlinck: Vetřelkyně 710—711.
Suvorin: Tatana Řepina 708—709.
Štech Václav: Ohnivá země 853—854.
Šubrt F. A.: Čtrnáctý rok Nár. div. 275.
Vrchlický Jaroslav: Láska a Smrt 273 až 275. Král a ptáčník 513.
Zeyer Julius: Radúz a Mahulena 710.
Maruška Bittnerova † 371—372.
Pohostinské vystoupení Ermeta Zacconiho na Národ. divadle 184—186.
jv.: *Linsman Pav.*: Die Theaterstadt Berlin 230—238.
V záležitosti druhého českého divadla v Praze 469, 903.
Národ. divadlo v Brně 519—520.
Intimní volné jeviště 613, 708.
—*l*: Čí je Národ. divadlo 757.

Hudba.

Bendl Karel † 39.
Lošťák Ludvík: Selská bouře 612.
Mladá česká hudební generace 139.
Papageno: Smetanův Dalibor ve Vídni 89.
S: Fibichova Šárka 372.
Kovařovicovi Psohlavci 757.

Výtvarné umění.

Brožík Václav: Zvolení Jiřího z Poděbrad za krále českého 375—376.
Stassen Fr., obrazový cyklus: Smrt (Zyx) 426—427.
Schneider Sáša v Topičově Saloně (Kamper) 138.
Thoma H. v Topičově Saloně (Kamper) 139.
Waltenberg Jiří: Zkáza světa (Kamper) 711—712.
Vereščaginova výstava v Rudolfinum 374 až 375.
Výstava spolku »Manes« (Zyx) 464—466.
Výstava plakátů v Saloně Topičově (Kamper) 138.
Zvěřina F. B. v Topičově Saloně (Wellner) 610.

Z ruchu literárního a uměleckého.

Básníku Jos. Jakubcovi pomník 39. Emlohstobba. Román či skutečnost. (Čý) 39—40. — Lieder eines Sklaven von Svat. Čech 89. — Z výstavy fotografů amatérů 139. — První polsky psaná práce Przybyszewského 186. — Eliška Krásnohorská 233. — Niva, Vesna a Svědomí zanikly 233. — Proti Mommsenovi 233. — Smetanův Dalibor v Olomouci 233. — Sofie Podlipská † 329, 376. — O nynější psychologii. Cyklus přednášek prof. dra. Fr. Krejčího 466 až 468, 516—518, 562—565. Český katalog bibliografický 468—469. — Staré a nové umění. (Přednáška prof. O. Hostinského) 514—516. Česká bibliografie 518—519, 613. Na adressu J. Holého 520. — Je »Clarion« socialistický? 520. — K. Světlá 565. — »O vztazích mezi tělesnou povahou a duševní činností školní mládeže.« Přednáška MUDra. Jind. Matiegka 610—612. — Z Umělecké Besedy 612—613. — Sbírka a výstava umělecky pracovaných plakátů v Praze 613. — Stav Bedřicha Nietzschea 708. — Soutěž literární 708. — G. Tarde: Protiva vesmíru. Ref. L. K. Hofman 804—808. — Volné Směry 901 až

Digitized by Google

902. — O nás pro nás 902—903. — O duševním životě u nás 953, 1005—1006. — Karel A. Tavaststjerna 1073. — Hr. Lev N. Tolstoj 1073. — Mravní vliv novin 1073.

Rozhledy politické a sociální.

Domácí politika. 41—42, 90—91, 140—141, 187—188, 234—235, 276—279, 330—331, 376—378, 428—430, 470—473, 520—523, 566—567, 614—617, 713—718, 758—762, 809—812, 855—857, 904—907, 954—956, 1002—1004, 1074—1076.

Politika zahraniční. 1076—1077.

Hlídka hospodářská. 91—94, 142—143, 617 až 620, 718—719, 907—910.

Hlídka sociální. 43—44, 141—142, 235—237, 279—281, 331—333, 378—379, 523—525, 567—569, 620—623, 762—765, 1004 až 1005, 1077—1081.

Hlídka školská. 430—431, 473—475, 665 až 669, 859—861, 956—958, 1082—1083.

Hlídka zdravotní. 45, 379—381, 812—814, 857—859, 959—960, 1083—1086.

Z naší doby.

Budhismus 46. — † Smital Antonín 46—48. — Kornel Ujejski 48. — J. K. Ajvazovskij 48. — Vkus dělnického čtenářstva ruského 48. — O kongresu sociologů 94. — Vnitřní člověk na konci 19. věku 94 až 95. — Die friedliche sociale Revolution am Anfange des XX. Jahrhunderts 95—96. — Lev Tolstoj 96, 114, 192. — N. A. Rimskij Korsakov 96. — P. J. Čajkovskému pomník v Petrohradě 96. 432. — Narozeniny Adama Mickiewicze 96, 912. — Stav ruské humoristické literatury 96. — U Bedřicha Nietzscheho 143—144. Emil Zola: Paříž 144. — Chléb a tabák 144. Spisy r. 1896 v Německu 144. — Lidové knihovny v Anglii 188—191. — Puglio: Příčinnost v sociologii 191. — J. E. Répin 191. — Moslemínská paedagogika 192. — Upravení divadelního honoráře na Rusi 192. — Kostel sv. Václava 192. — Kostel sv. Karla Borom. 192. — O nacionalismu a socialismu 237—238. — O socialistických obcích 238. — Lidové přednášky 238. — Demoor Massart a Vandervelde: Regressivní evoluce v biologii a sociologii (J. Eg. S.) 238—240, 282—287. — Scipio Sighele: Zločinný dav 281—282. — Henry George 282. — Sekta duševního manželství 287—288. — Stávky ve středověku 288. — Nezaměstnanost a moderní hospodářský vývoj (J. Eg. S.) 333—335. — Mezinárodní výstava plakátů v Rusku 335. — Hr. Tolstoj a jasnopoljanští sedláci 333—336. — Bestia triumphans ve Lvově 336. — Bestia triumphans 381—382, 576, 669—671. — Max Lorenz: Národní boj proti sociální demokracii 382—383. — Rozpočet dělnické rodiny 382—384. — Cesta kolem země 384. Zasláno Ladislava Mattuše Studentstvu! 384. — Cyklism 431—432. — Ženská otázka 432. — Dělníci horními inspektory v Belgii 432. — University Extension 432. — V Budějově 432. — Středisko studentské 475—476. — Hr. L. N. Tolstoj o evropském umění 477—478, — Veřejné knihovny a čítárny (Ad. L. Krejčík) 478—480. — K dějinnému materialismu 525—526. — Ze statistiky ženského studia 526—527. — Stendhalovy Úvahy. 527—528. — † Ant. Váňa 569—570. — M. G. Tarde: O vztazích biologie a sociologie (Ref. St. Petr) 570—573. — Zasláno umělecké komise sl. radě král. hlav. města Prahy 573—575. — Konkurs na pomník Palackého 576. Český dívčí pensionát v Praze 576, 816. — Bída na Valašských pasekách a slovácких kopaninách 576. — Rodný dům Jungmannův v Hudlicích 576. — Jindřich Heine 623. — Výstava ruských umělců 623. — Jubileum Tolstého 623—624. — Firma Fr. Řivnáč 624. — Obchodní zádruha v Brně 624. — Česká spořitelna 624. — Ratibor 624. — Dr. Ed. Grégr 624. — Jos. Lev 624. — P. Kosmák 624. — Hrabě L. N. Tolstoj proti vědě 671 až 672. — Poznámka k »Vývoji populačních theorií a nauce Nittiově« 672. — Ta ubohá politika 672. — Petrklíče (Kirilov) 719 až 720. — Jan Váňa (J. P.) 720. — Proti klasickému vyučování 766—768. — Ze soudní síně 814—815. — Literární večer 815. — Nemoc století 815—816. — Malá loterie 816. — Česká společnost pro obchod a průmysl v Praze 816. — William Gladstone 816. — † Jos. F. Javůrek 816. — Něco o Svatoboru 861—862. — Něco ze Španělska 862—864. — Z Deníku Emersonova 910—911. — Kulturní obrázky 911—912. — Technologické museum průmyslové 912. — Burne-Jones 912. — Sjezd českých archeologů 912. — Na oslavu Palackého 912. — Česká sociální demokracie 912. — Z duševního života u nás. Spolek Stálců a Veřejná knihovna ve Slaném 953, 1005—1006. — Mnichovský salon a »secesse« 1006—1007. — »Preludie Chopina« proti »Kreutzerově sonatě« 1007—1008. — † Prof. Dr. Fr. Šembera (Jar. Kamper) 1087—1088.

Digitized by Google

Portréty.

Aleš Mikuláš 23.
Bautzký K. 204.
Bittnerová Maruška 371.
Daudet Alphonse 343.
Loštěk Lud. 198.
Macan E. 202.
Novák Lad. 595.
Orlík Emil (vlastní podobizna) 145.
Panuška Jaroslav 918.
Sova Ant. 872.

Vyobrazení.

Aleš Mikuláš: Sv. Václav z domu p. A. Štorcha v Praze 24.
Sv. tři králové z domu p. A. Štorcha v Praze 24, 25.
Část dekoračního vlysu v chrámu Panny Marie ve Vodňanech 73.
Evangelista sv. Matouš 73.
Okna chrámu vodňanského 75.
Hlaváček Karel: 12 illustrací 865—873.
Holub J.: Smutný motiv (vložka k čís. 10).
Motiv romantický 440.
Šeří se 441.
Mucha Alf.: Studie 209.
Affiche k Lorenzacciu 208.
Plakát z výstavy Muchovy v Paříži 1897 — 206.
Kalendář La Plume 213.
Reklamní umělecký plakát 215.
Novák Lad. Vjezd Jana Lucemburského do Prahy 596.
Selská vojna 597.
Hlad z cyklu „Kovář" 598.
Sv. Václav v Hostomicích u Teplic 599.
Orlík Em.: Ex libris 146.
Plakát ku představení Hauptmannových Tkalců 147.
Dvě rytiny 148—149.
Vložky (k 4. číslu): Origin. litografie: Partie ze Staré Prahy. Rytina: Pradleny.
Panuška Jarosl.: Staří známí 919.
Pytlákova chajda 920.
Zkamenělá pasačka 921.
V horečce 923.
Schneider Saša: Noc 120.
Chrám Panny Marie ve Vodňanech 72. — Vnitřek chrámu vodňanského 74. — Pohřební „Miserere" 101. — Konvikt v Prachaticích 102. — Kostel sv. Karla Borom. 104. — Starobylý oltář z hradní kaple na Křivoklátě 105. — Zpovědnice u sv. Jiljí v Praze 112, 113. — 3 vyobrazení ku článku Dra Jeřábka: Slovanský sjezd v Praze 1066, 1068, 1069.

Tiskem Edvarda Beauforta v Praze.

Digitized by Google

Digitized by Google

ROZHLEDY.

REVUE

UMĚLECKÁ, SOCIÁLNÍ A POLITICKÁ.

Ročník VII. 1. října 1897. Číslo 1.

Kravalistika.

Napsal V. Mrštík.

»Co tak mnohému musí býti nápadno, je: kde původ svůj vzal onen ponižující nedostatek smyslu pro dějinnou zodpovědnost osoby, celé korporace, zarážející onen nedostatek studu a strachu před tím, jakými literami bude kdo zapsán v dějinách svého národa; a co především na váhu padá: kde a odkud se vzalo ono ožebračení naší veřejnosti o všechen enthusiasm pro věci kdysi samozřejmé, slavně a živě cítěné? Ubohá ta míra nadšení pro věci naše je zjev totální, rozšířený i do těch srdcí a hlav, od nichž by se toho nikdo nebyl nadál. To je zjev tak kormutlivý a bolestný, že se sotva najde na těle našem jiné a hlubší rány, než je tato smrtelná. S takovou společností, takovou veřejností a jejím výkvětem nevykoná se nic velkého a paskvilem se jeví všechny naše halucinace, potrhlé sny do budoucnosti, chybí-li životu tento nerv.«

Slov těch užito bylo v boji za ochranu Staré Prahy. Nabyla však významu všeobecně platného. Vždyť uplynulo jenom několik málo neděl od těch dob a všechno, co shora psáno je, potvrdilo se do posledního písmene. Ve všech těch kruzích, kteří stojí nad lidem a právo si osobují, rozhodovati nad jeho osudy, vládne apathie národní vůbec. Jakoby všechno strženo bylo jedním proudem všeobecné paniky — nikdo už se neohlíží zpět. A není jediného člověka, který by se proti proudu obrátil a řekl: »Až potud a dál ani krok. Tam dál je propast.« Vyskytne se kdo? A zmůže vůbec něco osamělý jeho hlas?

Nebo tu propast tuší už i zástupy podobny stádům, které větří nebezpečí mnohem dříve než jejich vůdci? Zdá se.

Vyskytnul se nový zjev. Míním osud uzavřeného území a pronásledování českých menšin klacky německého tisku i rukou.

A tu tisícům a tisícům naskytla se nevídaná podívaná. To národní naše těleso jak omráčená mrcha leží na amputačním stolku řezníků a ten proslavený »český lev« už jen mrní svým ocáskem, zatím co mu do žil zapouštějí nejbřitčí své nože a na zem chlístají jeho krev. Slavným, pyš-

Digitized by Google

ným se tu objevil český národ, bitý po hlavě a svázaný na rukou na nohou tupostí, která pranic si nezadá s oblblostí narkósy.

A jest to jen narkósa? A je-li, kdo nás omráčil? Kdo přivedl naše smysly až na ten stupeň bídy, kdy právě v nejvyšších a rozhodujících vrstvách není opravdově cítit ani ran, ani bolesti, ani pohany, nerci-li pýchy a nadšení pro svézákonný čin? Kdo v nás zdusil někdejší onu pohotovost, sáhnouti ihned k srdci a v radu vejít s ním? Přes tři neděle odehrávaly se na severu sceny, které každému poplitému červeň studu vehnat musily do tváře — a naše žurnály začaly teprve cosi blábolit a zvídat v zastrčených lokálkách! Musil uplynout ještě nějaký čas — a teprv uznaly za nutno, vyslati tam svoje korrespondenty! — Sto a tisíce českých dělníků s uzlíčkem na zádech a dětmi na rukou vyhnáno a přede dvéře vystrčeno bylo německými, po většině z našich peněz zbohatlými Naboby — a městskou radou vyslán byl teprv dr. Černohorský, znamenitý příštipkář své pochroumané pověsti, aby vyšetřil, kde kdo utržil modřinu, kde kdo se s kým bil, — jakoby v t o m a ochraně policie ležela váha celé pohromy! Na čtyry tisíce čelných osob tu odtud i tam odtud z říše neostýchalo se vydati proklamaci plnou lží a křivdy na snížení nás a povýšení sebe — a u nás tak tak, že se našli jeden dva poslanci, kteří se aspoň přesvědčiti přišli do Němec, co se to tam přece s našimi děje. — Ani profesoři z německých universit se neostýchali seskočit s kathedry a svými hlasy posíliti všeobecný řev, hlásající všem našim zmar! a naše hrdost, naše právo, naše pýcha, náš výkvět, poslanci, vůdci, učitelé a rádcové lidu po zahradách chodí všude, kde se odbývají manifestační schůze, a resoluce sbírají do žebrácké své mošničky, — jakoby t ě c h se měl polekat kde kdo, obrat věcí jakoby záviset měl od usnesení lecjakého takového spolku »Kolár« nebo »Eliška«. — A jaká jsou to usnesení!

Tam po hranicích našeho území šíří se noviny, letáky, brožury, pamflety, písně psané rukou vzteklou, ale mocnou, plnou síly a ohně pro věc špatnou, ale přece svou, od shora dolů a se všech stran v německý lid tam odtud srší plno živých jisker, hotových zapálit hned plamen v srdcích každého pro tutéž věc bídnou, ale v ě c ozářenou všeobecným nadšením, provolání jak pummy praskají tam nad hlavami našich a šíří se hesla plná suggestivní moci proti nám*); není rodiny tam, ani duše, která by buď o své vlastní ujmě nebo hnána proudem všeobecného útoku do posledního písmene neprováděla všechno, co mezi ně rozkazem shora vmeteno je; čeleď, dělnictvo, úřednictvo a všechno, co ve styku je s rukou německou, vystrkováno je z domu a veřejně ortelováno k v y h l a d o v ě n í; německé matky, dcery pod trestem veřejné pohany se zapřísáhly, že nic, ani střecha ani pokrm a ničehož nic, co potřebuje nebo dává dům, potřísněno býti nesmí skvrnou naší; terorem slov i pozdviženou rukou nutí muže muž, ať v obchodě, ať ve škole, v rodině, na ulicích, zábavách, v soukromých i veřejných zdech, nic nemíti společného s námi, byť by to i haléř byl; ztupeni a veřejně sníženi tak až na stupeň hovad, jichž jen dotknout se hříchem jest před zákony Jehovy,

*) Ubohý náš hokynářský tisk! Jak ničemný a prázdný, bez krve a radosti připadal mi vedle nich — a to ve službách spravedlnosti, čistých, lidských idejí!

Digitized by Google

— stáváme se denně psanci, jichž úkolem je pouze hlad a bič; slovem, zatím co ti na severu vypracovali sobě nejen myšlenku boje, ale i důvody a prostředky pro něj, jak ho dosíci; zatím co zfanatisované to těleso v křečích se zmítá naplněno pomstychtivostí pro domnělé bezpráví; pravím: zatím co tam ti vzepříti se dovedou a celá města, celé vesnice vzbouřiti umějí pro svůj podvod jako vyšší nějakou ideu, v tu pak dovedou věřit, jí se dovedou nadchnout, v ní dovedou žít; zatím co Němci, ačkoliv dobře musí vědět, že nedobrou věc zastávají, přece dovedou ihned udat lidu, jakými cestami a kým mají zlu dopomoci k vítězství — — —

schází se u nás shromáždění českých okresů a měst a usnáší se na následující resoluci:

»S politováním a opravdovým odporem odvracíme svůj zrak od trapného divadla — — — — atd.

»Při tom s největším důrazem odmítáme vypínání se Němců, jakoby — — atd.

»S odporem a bolestí (po kolikáte už?) přililížíme k tomu . . . . atd., ... dovolávajíce se soudu spravedlnosti . . . atd., voláme k německým vůdcům, aby pomněli na svou mravní zodpovědnost« . . . atd.

»Český národ, aby zdárně mohl plniti úkol svého politického programu (toť se rozumí) potřebuje solidárného působení . . . atd. — — — — — — — — — — —

Na severu nesmírné továrny a vším možným bohatstvím přírody zaopatřené závody jako dobře zásobené batterie jícny svými obráceny stojí proti nám a shromáždění končí slavným slibem, že: usilovati budeme o to, abychom celou národní hotovost získali pro neúnavnou práci, směřující ku splnění konečného cíle našeho politického programu: samostatnosti koruny České — — — —

Podobné, ne-li ještě hnusnější divadlo odehrálo se na Kunětické Hoře. — Na 50.000 lidí lehlo tam táborem a přálo si slyšeti od svých vůdců, co počíti má jeden každý z nich a za nimi celý národ, neboť nebylo tak honem táboru, ku kterému by tolik očí bylo upjato jako k táboru na Kunětické Hoře — 50.000 lidí žíznivých po živém slovu a spáse hledělo upjatě na otevření úst svých generalů — a hle, co z těch úst vyšlo!

»Jen v sebevědomí národním, jen v usilovném konání našich národních povinností spočívá naše spása — až budou všichni příslušníci národa věrně k němu státi a povinnosti své k němu plniti, až budeme uvnitř opravdově a úplně svoji, ani zuření německé menšiny, ani případná nepřízeň vlády ničeho proti síle naší nezmohou . . . atd. řekl jeden . . .

My Čechové na Moravě a ve Slezsku jsme jednou krví a jedním tělem s bratřími v království českém« — — atd. — řekl druhý. —

»Dnešní projev důstojně se řadí k nedělní pražské manifestaci českých měst a okresů — řekl třetí a měl pravdu.

V resoluci — zas »nejhlubší rozhořčení« — »uvažujíce« — »prohlašujeme solidaritu s těmito menšinami a prohlašujeme dále, že rozhodnými skutky osvědčiti chceme tuto solidaritu.«

Jak a čím? Prý »svým životem, krví a jměním —«

A tábor byl uzavřen, účastníci se rozjížděli a prozpěvovali národní písně. To byla strava připravena pro 50.000 hladových! . . . To byla odpověď na otázku vyslovenou němým pohledem tisíců a tisíců! — —

Digitized by Google

Necudná a sprostá je ta odpověď, řečeno krátce a přesně v srovnání s tím, co námi vylíčeno bylo. Hadr, který se ani do rukou nebere, poněvadž k ničemu se nehodí. Strašlivé pomyšlení: na 50.000 lidu se sešlo a neslyšelo nic než jak hozená rukavice se obchází s kadidlem frasí — A totéž se děje všude, kdekoliv se sejde nějaké shromáždění lidu. Kdo z těch odrhovaček má být živ? Národ? Ale národ slyšel tu písničku už stokrát, tisíckrát a nikdy mu nestačila, přišel znova a byl oklamán zas. Ta města a okresy české, otřásající se pod dojmem stále nových a nových zpráv — vyslaly tam přece svoje zástupce k vůli n ě č e m u a n e n i č e m u! Není uvěřitelno, že by těch 50.000 lidí se bylo sešlo, jen aby se sešlo a vyslechlo několik bezsmyslných vět. Ti lidé přece něco od svých vůdců chtěli, dokazuje to už jich počet, nálada, vzlet! S napjetím a důvěrou pohlížel každý na slavnou tu poradu měst i na Kunětické Hoře, že tam odtud padne slovo, závazné pro každého, platné pro všechny. Slovo, které dřímá v prsou každého, jen vysloveno nikdy nebylo, vysloveno chtělo být a právě teď. Vědělo se, co se děje v území, vědělo se, co se děje v lidu, ten žádal nyní sumární výsledek, povel, mocný hlas. — Je možno toho nevědět, pudu toho necítit? Hory pracovaly k porodu a báby vytáhly myš! Pokořující to musil být potlesk, který slavil i takové zrození.

A přece odpověď ležela zrovna u nohou. Nešlo o nic jiného, než: ukázati lidu b o d, stanoviti m í s t o, o které by se mohl o p ř í t a odtud v několika letech v y v r á t i t i všechno přítomné zlo. — K tomu cíli vede jenom jedna cesta. J a k á? Ale to právě byla otázka třesoucí se na rtech všem a to se lidem v srdci tříštilo, cesta se rozcházela — lid ve zmatku obracel se ku svým biskupům. Těch povinností bylo, rozřešiti tento zmatek, — a ne lid nechat v něm. V dobách jako je přítomná, vznikají v lidu lecjaké myšlenky, rodí se primitivní pudy, pudy propukávají v záchvaty, z jakých rostou krvavé války občanské. Tomu pokušení obrátit se čelem p r o t i bylo první povinností občanskou. P o d ž á d n o u p o d m í n k o u a z a ž á d n o u c e n u n e d o p u s t i t s e t ě c h ž e b r u t a l i t, j a k ý c h s e d o p o u š t ě j í s o u s e d é. To je kravalistika nejnižšího a nejméně úspěšného druhu. Nevede k ničemu jen poškozuje dobrou věc. To ostatně lid mravním svým instinktem v sobě sám už rozhodl a nepůjde za těmi, kteří v tom vidí k r á t k o u svou spásu. — Jako by se kravalistikou tohoto druhu vůbec odstraniti dalo nějaké zlo zakořenělé ve dvou různých rasách, naprosto rozdílných od sebe i poměry! — Ale lid za z m a ř e n ý s v ů j c í l hledá nutně n á h r a d u, žádá n o v o u i l l u s i a třebas ji v sobě tušil, cítí ji rozptýlenu mezi sebou a žádá si míti ji stělesněnou v osobě jedné, kterou si zvolil a která mu poroučí — to už je zákon psychologie davů — a přes ten neučiníš ani krok. — To vědět — bylo rovněž povinností vůdců a poslanců všech. — Pak by se byli ptali, jaká je to cesta, po které lid kráčeti žádá? Jaké je to hnutí, které v lidu vře? Odkud vzniká a k čemu se zas pne? — Ty otázky by vedly k hlubšímu studiu celé otázky — a ne k formálnímu ohražení státoprávnímu bez podkladu a skutečného smyslu.

Krise vzniká na severu je ovšem rázu především moralního. Mravní požadavek spravedlnosti narazil tu na hrubou nevzdělanost sousedních

Digitized by Google

tříd. — Než pouhá nevzdělanost je pouhé slovo, — jakého druhu je to nevzdělanost projevující se silou pudů elementárních — ? — Myslím, že se tu jedná o moment v první řadě socialní vedle národnostního.

Už jsem řekl, že na severu a vůbec v celém území německém stojí továrny a průmyslové závody namířené svými jícny proti nám. — V tom smyslu nemáme proti sobě jen ty kraje, které tímto jménem poznačujeme (veliká chyba taktická), ale uzavřené území máme všude: v Praze, v malých městech, na Moravě, ve Slezsku, všude, kde vedou dráhy, dýmají továrny, obchodují Němci ve spolku s židy — všude je uzavřené území. — A až na řídké výjimky — všude se vyvinul tentýž poměr jako na severu. — Hlavně naší vinou, v důsledku naší nepodnikavosti, v důsledku přirozené a historií naší zaviněné chudoby, ale především v důsledku naší nepozornosti, komu do rukou peníze, zbraň proti sobě dáváme — nabyl průmysl a obchod německý takových rozměrů, že rozdíl mezi námi a Němci nemohu poznačiti jinak, než jako poměr boháče k chudému. Poměr bezmocného k mocnému, majetného k nemajetnému i tenkrát, když rozdíl obou nezáležel v ničem jiném než v souhrnu poskytovaných jemu práv a výhod. — Poměr o nic jemnější než byl poměr paria k brahmínovi, — žida k sedlákovi, který přišel o všechno a byl rád, že novému pánu sloužiti může u pluhu. — Ten poměr se mezi oběma kmeny ustálil, Němec se do něho vžil a dlouho mu ani nenapadlo, že by mohlo býti jinak. — Tu pojednou vláda vydala jazyková nařízení a brahmín se dovídá, že ten opovrhovaný, v dolech a továrnách mu pracující paria, na kterého už uvyknul pohlížeti jako na pariu, podruha, dobytče ku vytahování jeho zlata, nabýti má týchž práv, týchž vymožeností a výhod v úřadech, jaké má on sám — brahmín!

A nyní se ptám: je možno přehlížeti tento nepoměr v sociálním postavení obou? A nejen přehlížeti, je možno nemíti jej stále a pevně v první řadě na mysli? — Je pravda, je to právě národnostní moment, který kastovnictví tomu dodává neobyčejné příkrosti, — vždyť týchž práv a výhod před tím jako brahmín užíval i německý dělník, německý paria, a nikdo z Němců se nad tím nepozastavoval, — ale právě tento národnostní moment rozhoduje o tom, že co dáno a trpěno je německému dělníku — není dáno českému — eo ipso, že je Čech a majetkem svým pod Němcem. Hrajeme tu tedy tutéž sociální úlohu jako dělník naproti továrníkovi. — Je možno za takových okolností nadíti se pokoje, dokud příkrost těchto poměrů nebude aspoň značně zmírněna? — Nechceme a nemůžeme přece přestat na jazykových nařízeních — po nich přijdou a musí přijít jiné a nové, Němcům daleko ještě nepříjemnější nařízení a zákony — nedříme tu zrovna nevyčerpatelná zásoba nových a nových bouří, nových explosí? — Nejsme povinni ve svém vlastním zájmu a pro uvarování všech nepokojů sami tu přiložiti ruce k dílu a nečekati ve všem na vládu? Či ta nám má vydobyti kapitál, ležící v rukou jiných? Čí vinou zůstal a zůstává stále paria pariou u srovnání se zbohatlým brahmínem? A dejme tomu, co už není v žádném případě pravdou — kdyby i osudem pariovi souzeno bylo, zůstati pariou, — čí vinou je, že sloužiti musí u cizího brahmína a vedle svých sociálních

Digitized by Google

běd ještě se svíjeti musí i pod knutou národní? — Proč není a nemůže být v tom počtu u svého? — Hrubé jsou to okolnosti, ale jsou a potrvají a dokud vyvráceny nebudou ze svých základů dotud nikdy pokoje nebude. Hne se tou skálou — podloženou našimi penězi! — jen o píď nějakým tím usnesením českých měst, politováním, odporem, státoprávním ohražením, appelací na mravnost i čest? — Čí? Těch boháčů? — Těch průmyslníků, obchodníků, bursiánů, kteří mimo obchodní svou knihu a štvavý žurnal nevezmou jiné knihy do ruky (celé mravní jejich niveau je toho důkazem!) Ti brahmíni že se mají leknout, lidé plni pýchy zlata a despektu plutokratických, dolů pohlížejících kast? — Ten nesmysl rozbíjí se o sám hrot celé krise a nezbývá tedy, než říci sobě pravdu:

Jako dvě národnosti jsme rozděleni od sebe i sociálně na třídy dvě: producentů, kteří zboží vydávají a konsumentů, kteří zboží kupují. — Jako producenti nemáme moci téměř pražádné, — za to ale jako konsumenti máme v rukou moc ohromnou — chopte se jí. — Tím theoreticky vlastně rozhodujeme. Tu jsou dvě propasti, které nutno vyplnit. Zorganisuje-li se konsum, poměry za krátko obrátí se hore dnem. — I národnostní protiva se velice zmírní. — To už je tak povaha věcí a do jejího nitra nutno nahlédnout.

A zdá se mi, to je, co lid od svých generalů čekal. Soudím tak dle roztříštěných mezi lidem úsudků. — Lid byl prozíravější nežli jeho vůdci. Žádal ilusi, sen konečného svého vítězství materielního i morálního. Posud bez cíle, bez plánu, cítí v sobě pouze negaci a odpor, podrážděnost a hotovost k činu, chce míti od vůdců vyslovenou, stělesněnou, v určitou organisaci slitou duši svou. Lid jako živá historie přítomnosti necítí pouze to, co se dělá, ale i to, co se nedělá. Nálada byla tu, jen iniciativa tu chyběla a ta byla přirozeně v rukou poslanců, volených přece vůdců. K tomu bylo ovšem potřebí opravdového zápalu pro věc dobrou a svou. To vyžadovalo tvrdého charakteru, práce, o které by třebas nikdo nic nevěděl, ale práce, byť i nenesla žádné slávy, žádné reklamy v novinách. — A místo všeho toho dostalo se lidu pár ničemných vět. — Věru poslední nádeník, který v tichu živí v sobě tuto duši všech, každý kupec kravaty, který zboží prohlédne a odhodí, není-li z rukou našich, každá hokyně tam v uzavřeném území, která přes to, že jí krámek rozmlátí, tím úžeji k prsoum vine svoje lvíčata, ti všichni jsou většími hrdiny, většími nohsledy všem společné myšlenky, nežli ti, kteří rozpálit a rozohnit se dovedou jen, když jde o »mandát« a řvou, »lide český, hlasuj pro mne!« — —

Není to tedy jazykové nařízení a zvůlná nějaká obstrukce, o jejíž povalení se tu jedná, ale něco zcela jiného, staršího a hlubšího a těžšího než je pouhé ututlání boje vnějšího. Není proto divu, že naši poslanci obíhají kolem středu jako kočka kolem horké mísy a kutí raději povrchní stanovisko, než by zaujali to jediné a pravé. — Podivnou filosofií jsou dnes naplněny rozhodující naše kruhy, třebas o tom ani nevěděly a přiznat si toho ani nechtěly. — Každý jakoby se štítil něčeho, co se v duši jeho zakotvilo jako předsudek, každý jakoby se rozpakoval před něčím, co mu sedí v týle a nedá mu se pohnout, ale jenom blábolit. —

Digitized by Google

I toho se třeba dotknout. —

Mýlil by se každý, kdo by v tomto tíhnutí lidu k boji hledal stránku pouze materielní, sobeckou, tudíž nedůstojnou veliké, »světově naladěné filosofie« našich poslanců. Ani pomstychtivosti není v tomto hnutí lidu — a vůbec ničehož nic, co by ohrožovalo svědomí tohoto »světově« naladěného srdce.

Správné toto tušení pravé cesty ze zmatků k cíli ven — naopak — není bez velikého obsahu a mravnosti, o vlastenectví už ani nemluvě. Lid, aniž určitě věděl, jakého dosahu a významu je ozývající se v něm pud sebeobrany, přece víc a více tuší, nežli ví, že s ním je ve spojení víc než hrubý a okamžitý zisk. Nejedná se mu tak o zbohatnutí hmotné, ale snad víc ještě než o to o celou naši budoucnost se všemi důsledky, které by hnutí takové mělo v bezprostředním zápětí. Vždyť ani své národní daně nemůže platit, jak by si přál, nerci-li, aby se věnovati mohl všem těm potřebám duše, které se ozývají i v nejnižším. — Ví, že nežije, ale živoří, dupe na jednom místě, ale nejde s duchem času, jak by si toho přál. Co znám lidí, co znám rodin, které by si rády koupily obraz, knihu, do divadla zaplatily vstup, slyšely koncerty, přednášky a nemohou. Až na několik těch tisíc v národě, které peníze mají, nemohou. — Ohromná většina je bez radostí. Je to tedy odboj znepokojené, lačnící duše, odboj něčeho vyššího proti hrubé moci peněz a hrubou tu moc přeje si míti lid zlomenou — cestu vyrovnanou pro všechny, i když by jednotlivci nedosáhli všeho, cítí, že celek k tomu cíli dojít musí a dojde rozhodně. — Není to tedy nícení nenávisti, ale potřeba přírody, která tu sama rozhoduje. Kdo života se vzdává — je sebevrah — a sebevražedná, nemoralní je to nicotnost, s jakou rozhodující kruhy k těmto věcem přihlížejí. — Pravý tedy opak toho, čeho se snad štítí v důsledku špatně pochopených, špatně čtených a snad i špatně hlásaných filosofických nauk. Není hanbou už — vůbec o tom mluvit? — Musiti mluvit? — A nejen to. Jsou přece okamžiky, kdy příroda v tísni sama volí cestu nejkratší, chápe se rozhodčího práva a volá po reakci, živém projádření svých přirozených nároků. Byť povaha hostitele byla sebe krotčí a snášelivější, — děje-li se mu v jeho vlastním domě neustálé příkoří, prováděné už s jakousi systematickou zlovůlí — musí nastati okamžik, kdy je míra trpělivosti vrchovata dost a pán svého domu chce být pánem svého domu sám a ne jeho host. Takový host jen tenkrát na svém dobrodinci hřeší a hřešit se nerozpakuje — když pán za nic nestojí. — Jinak by si toho nedovolil. Všechno má a musí mít své meze a poslední tuto hranici zná a cítí už i dav. — Kdy ji ucítí naši poslanci? Není nic nemravného — opakuji znovu — ani v tomto hnutí sebeobrany, není nic egoistického v ní, vždyť se jedná jen o správu vlastního majetku, který zanášíme jinam. To neznamená oplácet stejné stejným, za oko vyrážet oko, za zub zub. Prostý pořádek v domě a nic více, nemůžeme rozdávat, potřebujeme sami. Tak mi to připadá, jako když kukačka se dá živit malým ptáčetem. Ptáče krmí, ale samo při tom zhyne. »Zachránění světa chci bezpečně svěřiti Tvůrci světa, ale pečovat chci trochu o své vlastní zachránění, k němuž mám víc práva.« (T. Carlyle). To volám k těm, kteří

Digitized by Google

pro svět už nevidí národ, pro lesy lýkožroutem nakažený vlastní strom. To cítí i lid a ucítí-li v rukou zbraň a moc, provede ji. Ale jako massa, jako desorganisovaný a rozptýlený dav, byť i myšlenka jako byla sebe jednotnější — neobejde se bez rady a pomoci pomazaných hlav. Zůstane-li od nich opuštěn, mstí se pak n a n i c h spravedlností neúprosnou — i to je psychologický fakt davů, který by poslanci naši dobře měli znát. »Kdo umí v davech buditi illuse, ovládne je snadno; kdo se snaží zbaviti je illusí, stane se vždycky jejich obětí.« — A události dají nám za pravdu, že poslanci naši obětí tou se stanou, jejich ustavičné žvanění nezůstane bez následků. A nic nevidím před sebou tak jasně jako příkrý onen sráz tarpejské skály, po které lid své impotentní svůdce, ale ne vůdce, skopne do propasti dolů — jakmile jejich žvanění začne míti dost. —

(Pokračování.)

Otokar Březina:
Rozhodující okamžiky.

Krátké, podobné blesku, v jehož šlehnutí atmosféra našeho světla stává se soumrakem, jsou chvíle, kdy cítíme projevenou přítomnost své duše. V tekoucím zrcadle barev, zvuků, tisícerých neviditelných proměn, jimiž ustavičně procházejí všechny věci před našimi zraky, zhlíží se tu její obraz. Tušíme jeho blízkost změněnými, ostře, bolestně určitými odstíny, jež náhle vystoupí na věcech a myšlenkách, oslnivě vyšlehnou láskou, ztravují úplně známé představy okolí v okamžicích, kdy pohled duše, rozevřený bázní, utkvívá v dálkách ležících za mlhami věcí, jako by se chvěl před osudnými setkáními, jichž rozhodnutí pokrývá sen života, dvojnásobně neprostupný po těchto chvílích rozjasnění. Ale tyto chvíle určují směr naší cesty, mění ho náhle, otvírají neočekávaná, do všech nekonečností rozlehlá prostranství tam, kde naše kroky, resignované, vedly nás nízkými štolami stlačené mlhy. Jsou to chvíle nevysvětlitelné, někdy i popírané skepsí, když po čase vychladlý pohled vrací nám v střízlivém zbarvení události a věci.

Pod hrubým hlasem, jímž odpovídáme na otázky svých dní, kryje se jemný, neslyšitelný hlas duše. Vlny, které se rozechvívají jeho dechnutím, jsou čistší vlny druhého světa. Jen v nejvyšších výkřicích lásky, v nejhlubších mlčeních touhy a meditace a v těchto rozhodujících okamžicích, přicházejících neočekávaně, je s to zachvíti těžkými, přehoustlými vlnami našich atmosfér a projeviti se. Dovede být sladký, že všechna vroucnost písní vyslovených po celé věky je vedle něho jen němým posuňkem v soumraku, v němž uniká hra rtů a zraků setmělých interferencí nejhlubších světelných vln. Neboť jeho slova jsou jemná a jako světlo schopná vzkřísiti nesčíslnost odstínů při jedné barvě. Tisíciletí minulosti a budoucnosti tvoří jeho prostor, kde rozlévá se volný a radostný. Hovoří s přátelskými dušemi v dálce. Teprv když hlas jeho svolí opakovati slova světců a velkých, rozežhavují se jejich myšlenky a ukazují nám nejvnitřnější svá složení světlými nebo temnými čarami vidma, sta associací odráží se v jediné ohnisko, rozehrají se jindy nepřístupné klaviatury a v mlčení, spo-

Digitized by Google

jujícím věty, tušíme ukrytou souvislost pravd, jasných a hlubokých jako vody sevzdušnělé odrazem blankytů, nehnuté a přece v nekonečno zdvižené jiskřením slunce, jehož sen sestoupil do jejich hlubin. Když hlas duše dozní, resonuje v nás ještě dlouho jeho kouzlo. Vnitřní proměna zasáhla i naši fysickou bytost. Je to proměna značící novou etapu našeho vývoje v podmínkách země. Všechny naše myšlenky a sny ponesou od té chvíle nová odstínění, v prvním okamžiku nepozorovatelná, ale tím skutečnější; neboť ani jedna vteřina slunečního žáru nemůže spočinouti nad zemí marně, aby nespůsobila tisíce a tisíce neviditelných účinků. I výklad, který dáváme svým skutkům a hře svých vášní a instinktů, projeví nové hloubky a dá nám pocítiti těžkou lítost ztracených vítězství z nichž složena je tma naší minulosti; neboť vítězství dobytá zůstávají při nás a před námi, sílíce atmosféru našeho světla. Stavy, které probíhaly až dosud pod naším vědomím, odstíny viděné, ale nepozorované, tony vnímané, ale neslyšené, vystoupnou, aby nám učinily obraz světa složitějším a pravdivějším. Jinak bude působiti na nás opojení ranní země, poledního ticha, nocí hlubokých a mlčících, které svádějí touhu uvěřiti neuvěřitelnému, zatím co prostor prolamuje svou expansí všechna nebesa slávy, aby je otevřel tušením, i nocí lyrických a sentimentálních, v nichž kráčíme zmateni sladce uprostřed divů, vyvolaných magií měsíčního světla. Odkud odjinud by nabyly vůně ona mlčení, v nichž rozkvétají etherné aleje lilií po obou stranách cest našich myšlenek a z nichž vrací se naše myšlenky čistší a silnější? Ale jako obraz duše má svá stisknutí bolestná a své bázně, její hlas má chvíle, kdy zavznívá seslaben větry, které ho nesou jinam než k našemu sluchu, svá mlčení, která jsou očekáváním i modlitbou. Ta teskna, když duše jediným pohledem, který shrnuje leta práce a viny, vidí ubohou svou žeň na nivách země! Ta úzkost, když události života, obrazy hodin, gest, slov a bolestí, skupí se v blesku jedné chvíle v nová, před tím netušená spojení a objeví nám zákon naší existence, jenž ovládal naše posavadní osudy, ledově, matematicky přesný a chvílí, v níž právě jsme účastni tohoto poznání, definitivně uzavřený! Jen duše sama ví ve svém zachvění, je-li to zákon života stoupajícího nebo života klesajícího. Bázeň, která nás tu sevře, není bázní těla, zabarvovanou vždy více méně podvědomými vzpomínkami bolesti, unášenými a zdvihanými vlhkým zavanutím země z hrobu, vždy otevřeného před našimi kroky. Není to bázeň smrti, je to bázeň života a jeho mystických zodpovědností. Bázeň, že jsou nebezpečnější ztráty, než-li je ztráta denního světla. Že jsou zajetí, z nichž nás nevysvobodí násilné vylomení mříží. Uvědomění němého zápasu, jenž se bojuje ve všech duších, jemuž těžký zápas o moc, podmínka tohoto života, jak se jeví zraku posavadního člověka, je pouhým hmotným symbolem. Marně hleděli svatí lásky učiti zastavení boje a neodpírání zlu, dokud v duších nebyla vybojována ona vítězství, k nimž letí všechny naše ukryté naděje, lákané mimo naši vůli rozkvetlými dálkami, jako mimo vědomí včelaře jsou vábeny včely, když na míle cesty ucítí jetelová pole v květu.

Byly to tyto okamžiky uvědomění, hořčičná semena poznání, z nichž rozvíjely se myšlenkové vegetace země. Z nich vznikaly nové útvary v dějinách lidstva. Z duší vzdálených od sebe celá staletí a tisíciletí za-

Digitized by Google

vzněla v těchto chvílích slova doplňující se navzájem v jediný text, jehož rozluštění bude zároveň ukončením, až se naplní věky. Ale ti, k nimž zavzněla, třeba vzdáleni všemi moři a ledovci a nejhlubším z moří, časem, narodili se na stejném poledníku druhého slunce, lijícího na ně požehnání své záře v jediném poledni beze stínů. Vstal myslitel procitlý z těžkého snu ležícího na myšlenkách a věcech, a jitro nové pravdy plápolalo před ním do výše v etherných, vonných plamenech, v nichž bez bázně zpívali ptáci. Vyšli proroci ze svých pouští a jejich slova házela kolem jejich postav, zmořených posty a viděními, královské pláště utkané z blesků, omračující ranami vztažené ruce stráží, vyslaných, aby je jaly. A výmluvnost jejich, silná a mužná askesí, sklonila se tak, že bloudila všemi zahradami růží, aby vybrala z nich nejkrásnější pro podobenství spravedlivých a k výstraze duší prošla všemi výčitkami nocí a sedala v horečném bdění na rumech spálených měst. Rozhodující okamžiky ty naplnily žaláře mučenníky, arény oběťmi, krvavými stíny noci mocných a anděly říše světla. Tisíce mrtvol nakupily v proudu času, když se řítil do tmy, zastavily ho hrází zsinalých těl a změnily jeho tok; vyhnaly roje usmrcujících kovových včel na bojiště, když hořké moře bolesti v osudném přílivu mělo zaplaviti zemi.

Jen v těchto chvílích nalézaly ruce malířů nejvýmluvnější linie plné tajemství, a barvy třené v neviditelné vláze druhého světla nabývaly svítivosti nemocné extasí, jež vlévá do duší nepokoj krásy, této žízně po neznámém a jedné z nejjemnějších a nejsilnějších bolestí země. V nich zvonily do tvůrčího ticha hallucinace nikdy na zemi neslyšených symfonií, jež zachyceny mdle pozemskými tony křísí nostalgie po čistším životě nežli je život našich dní, a dávají pochopiti duším, že jejich dějiny nepočínají narozením ani že nekončí smrtí. Marně však hledíme vynutiti tyto okamžiky výkřikem vášní, marně hledáme potkati se se zářící přítomností duše v tajemstvích krve a v dobrodružstvích smyslů; široce rozevřené zraky, podrážděné uměle, nevidí do jejich soumraků. Všechny projevy duše, i nejtesknější provázeny jsou naposled slavným mírem nejvyšších nadějí a oddaného spočinutí v důvěře ve Spravedlnost. Objeví se vždy, když je jich třeba, tajemné, nepřístupné dohadům rozumu. Jako hvězdy našeho blankytu i hvězdy druhého nebe jeví se refrakcí mystického světla na jiném místě nežli skutečně jsou. Lesk jejich zapaluje se nad obzorem dříve než vyšly a sálá ještě, když už zapadly. Ale lom jejich paprsků při vstoupení do našich prostředí neřídí se zákony země; index jeho není veličinou stálou . . .

Z moderní psychologie.

Píše Karel Doubrava.

Není snad, vyjímaje staré soustavy metafysiky, vědy, která by byla s to, buditi zájem tak všeobecně lidský, nejen úzce odborný, a která by se očím laika zdála být obestřena takovým poetickým a mystickým nimbem jako psychologie, věda o duši. A je to docela přirozeno. Kdežto

Digitized by Google

ostatní vědy pohroužejí se v jednotlivé specielní stránky a úseky života, mnohé z nich i v takové, které obyčejnému jednotlivci v denním shonu jeho života docela unikají anebo nemají pro něho přímého interessu leda jen abstraktně-theoretického, má psychologie namířeno na samé životní centrum jednoho každého, na to, co je všudypřítomno a v každé chvíli cítěno, na to, co v koloběhu hmoty, stravujícím a obnovujícím bez přestání tělo člověka, co při vší různosti a chaosu funkcí a vjemů jej činí tím, co je: totiž na jeho nitro, jeho vědomí, na jeho vlastní já!

Ve všech ostatních vědách hledá poznati toto já různé stránky světa mimo sebe, v psychologii však obrací tentýž aparát poznání na sebe sama, tvoří ze sebe předmět studia, vidí samo v sobě problém, problém všech problémů, jehož rozřešení by bylo klíčem k odhalení absolutních pravd. Neboť předpokládáme-li za prchavými a plynulými stavy svého nitra něco trvale a nezměnitelně podloženého, co je jejich podstatou, substancí, tedy samostatnou »duši,« pak se nikde nemůžeme cítiti tak blízci posledním tajům světa jako zde, před oponou záhad psychologických. Neboť v poznávání hmotných zjevů zůstane věda vždycky jen na povrchu, vždycky jen jí zůstanou v ruce prázdné fantomy pouhých »zjevů« — s Kantem mluveno — ale ne »věci o sobě.« Ale zde naproti tomu ve vlastním svém nitru stojíme »věci o sobě« zpříma tváří v tvář, ba nejen to: my ji cítíme a uvědomujeme si ji, neboť tato poslední hypothetická substance, to jsme my sami, je to naše já. Vždyť kořen naší bytosti, to co Schopenhauer zove »vůlí,« splývá za jedno s kořeny všeho ostatního bytí, i hmotného, a odkrýt ho, znamenalo by odhalit absolutní pravdu všeho světa.

Kdybychom dovedli uvést psychické zjevy v soustavu bezpečných zákonů, měli bychom rázem rozřešený celý problém poznání, tento nejtvrdší oříšek filosofie a kdybychom se zmocnili oné substance, podložené všem niterným zjevům, té všudypřítomné, ale stále unikající »duše,« měli bychom tím v moci prapodstatu všeho světového bytí a dění. Neboť už od Spinozy, jenž vidí v myšlení (duchu) a prostoru (hmotě) dva hlavní atributy základní jediné světové substance, až k Schellingově »Identitätslehre« a odtud až k Herbertu Spencerovi, jemuž jsou subjekt i objekt navzájem se podmiňujícími a doplňujícími projevy jediného Nepoznatelného, prostupuje všecku moderní filosofii víra ve společné kořeny ducha a hmoty, v jejich vniternou substancielní souvislost, víra, že odkrytím jedné z dvou těchto janusovských tváří světového tajemství padá rouška i se druhé.

Otázka, která z těchto dvou tváří se dá dříve odhalit, rozděluje všecku novověkou filosofii na dva hlavní proudy: idealistický a empirický. Prvý vedl útok na tvrze Nepoznatelného ze strany ducha, druhý ze strany hmoty, prvý opíral se o psychologii, právě tak jako druhý o přírodovědu. Pro prvý směr je psychologie vlastně východiskem. Co je počátečná věta vší novověké filosofie, Descartovo »Cogito ergo sum« jiného než konstatování faktu psychologického? než uvědomění si, že když není načisto o nic jiného se opříti, když všecko je vratké, pochybné a klamivé, zbývá vždycky jako poslední bezpečný fakt moje myšlení, moje niterné dění samo? I dále pak ještě hraje psychologie v idealistických metafysikách velikou úlohu. Některé z nich nejsou vlastně ničím jiným než psychologiemi, do široka naduřenými a na objektivní svět aplikovanými. Skonstruoval se

Digitized by Google

obraz duševních sil dění a pojmy a schemata, subjektivní cestou takto nabytá, projektovala se ze světa nitra do světa věcí. System pojmů, tedy subjektivních, psychologických stavů považoval se — illuse pro dnešního člověka těžko pochopitelná — za totožný se skutečnými objektivním bytím a děním. A co je vlastně úhelný kámen novověké filosofie, Kantova »Kritika čistého rozumu« jiného než zase jistý druh psychologické soustavy? Chceš-li poznati a máš-li poznati věci — to je asi quintessence Kantovy snahy — nejprv »poznej sama sebe,« nástroje svého poznání, vyměř dosah jejich sil a hranice, za kterou nesmějí! Na této psychologické basi vyvíjela se všecka skoro idealistická filosofie. Je to pořád projektace psychologických stavů na venek, zaměňování pravd subjektivních s absolutní pravdou objektivní. Hegelovi je na př. »idea« — tedy dle našeho názoru pouhý stav nitra, jeden z mnohých — podkladem, pružinou a cílem všeho světového, přírodního i dějinného vývoje.

A právě tak jako byly tyto metafysiky psychologickými, byla jejich psychologie metafysickou. Dnešní psycholog se jí může jen útrpně usmívat. Všecko se tu stavělo na libovolných postupech deduktivních, metafysické pojmy a schemata obrátily se pohodlně na niterná dění, duše se rozškatulkovala na vybájené »mohutnosti«, a tak beze všech namáhavých experimentů a trpělivých vyšetřování sestrojily se »zákony duše,« ač věřilo-li se zde vůbec v nějakou zákonnost a nepřipouštěla-li se její absolutní svoboda a zasahování mocí nadpřirozených. Jedním slovem: psychologie a metafysika šly spolu jako dvě družky, navzájem se podporující, sdílející své illuse a bludy, tak dlouho, až na konec společně podlehly, když se míra jejich bludů naplnila.

Bankrot metafysiky diskreditoval také tuto starou idealistickou psychologii. Byla však v tom šťastnější své družky, že se zavčas dovedla zachránit přestupem na dráhu, na níž duch tohoto století dobyl si největších svých úspěchů: na dráhu empirie, indukce a experimentu. Poznala zavčas, že všecky shora uvedené nároky na poznání psychické substance »duše« jsou jen marnými sny, dovedla resignovati na svůj poetický nimbus a zaměnila fantomy intuitivní spekulace za střízlivý sice, ale solidní aparát empirického vyšetřování. Či prostěji řečeno: zanechavši stranou všecko, co odkazovalo k hlubinám a mlhám metafysiky, zůstavivši tedy jmenovitě stranou sám základní ontologický pojem »duše,« opřela se o to jediné zbývající, pevné a spolehlivé: o fakta života niterného, a o jeho svazky s životem těla a nervů.

Nejprve to byl střízlivý Herbart, který ji emancipoval z područí metafysiky a osamostatnil jakožto exaktní vědu. Jemu a jeho žákům je psychologie jakousi fysikou, respektive dynamikou vědomí, určující zákony, jimiž se řídí proudy a zápasy pocitů a představ. A tak se konečně došlo dalším rozvojem této školy k »psychologii bez duše,« jak zní paradoxní sice, ale trefné slovo Fr. A. Langea. Všechen zřetel je tu upjat na mechanism psychických stavů, ale ne na jejich podstatu. Ví se, že to jsou pouhé zjevy něčeho hlouběji podloženého, ale co je to, tento trvalý a absolutní jich nositel, to se zanechává mimo dosah exaktního bádání. Tomu musí stačit zabývat se příčinnou sepjatostí a zákonností duševních stavů. Stáli-li však Herbartovci vlastně pořád ještě na jistých předpokladech

Digitized by Google

idealistických a počínala-li u nich psychologie teprv tam, kde končí činnost nervů a těla, šli jiní, ještě nepřátelštější metafysice a bližší vládnoucímu duchu doby, až v samé sousedství mladých moderních věd o životě organismů, fysiologie a biologie. Udělali z psychologie hotový »přírodopis duše,« »anatomii vědomí,« jak sami říkali. Zde už jsou metafysické fantomy nadobro zahnány, pojem samostatné duše daleko odsunut. Co zbývá, to jsou jen positivní, nepopíratelná »fakta vědomí.« A čím méně se smí doufat, že by spojující je principy a zákony se daly nalézt nějakým poznáním intuitivním, ideálným, tím více se cítí tato nová psychologie odkázána na souvislosti těchto fakt a stavů s fakty a stavy nervovými a tím i na konec s fakty fysiologickými a s všeobecnými zákony biologie. Na této půdě, kde zapouští psychické své kořeny do tělového a kde zeje také kardinální problem psychologie vůbec: jak totiž se stává z hmotného podráždění nervového nehmotný stav vědomí? — na této úzké půdě, na niž se dobrovolně omezila, dobyla si mladá experimentální a empirická psychologie brzy ostruh. Jsou to poznatky a zákony pro mravní a metafysické potřeby člověka téměř sice bezvýznamné, docela střízlivé, podrobné, specialisované, ale relativně konečně ty nejbezpečnější, jakými se věda, pracující s látkou tak unikavou a klamivou jako je psychologie, může vykázat. Jsou to na př. poznatky týkající se funkcí nervových a čidelných, měření intensity vjemů, tvoření pocitů a jiných a jiných podobných zjevů, jejichž souvislost s novými poznatky fysiologickými, fysickými (na př. se zákony o zachování energie), biologickými (darwinismem) a. j. dala se ustaviti.

Základy zde položil hlavně G. Th. Fechner svou Psychofysikou (r. 1860. — tentýž Fechner, jenž za málo let na to hlásal proti tehdejšímu materialismu nejmystičtější idealism, víru v Boha a nesmrtelnost a kuriósní nauku o duši zeměkoule a hvězd!), ale především pojí se k této nové psychologii jméno W. Wundta. To je veliký vládce v říši niterných fakt, subtilních a spletitých, nepřekonatelný ve vytrvalosti, s níž se dovedl nořiti do obrovského, nezbádaného ještě materiálu a v síle, jíž dovedl se ho zmocnit a podrobiti apparátu své indukce. Tak jako Wundt přičlenil psychologii k fysiologii, přičlenil ji Herbert Spencer k biologii. U psychologů rázu Wundtova jsme pořád na periferii psychického, mezi spoustami drobných, fysiologických fakt, u Spencera naproti tomu ocitáme se prostřed všeobecných biologických procesů vývojových, jichž je vývoj nitra a duše pouhou jednou stránkou. Spencerovi je činnost psychická výsledkem a nástrojem zápasu, jejž vede jedinec se svým okolím k udržení života, tedy pouhou zbraní v boji, která se od pokolení k pokolení dědí a ostří; úkolem intelektu je mu především, aby ukazoval jedinci, jak se má přispůsobit svému okolí a chránit se tak před jeho nárazy. To všecko demonstruje Spencer na celých škálách bytostí, polypy a mořskými houbami počínaje a člověkem konče — jeho Principles of Psychology jest vlastně tedy jakási evolucionistická psychologie organismů vůbec a ne jen specielní nauka o duši lidské, jak až dosud se slovu psychologie rozumělo.

Směr, zahájený Fechnerem a Wundtem dal dnešnímu bádání psychologickému význačný ráz. Je to věda, která si sama přikládá jméno »fysiologické psychologie«. Má všecky vlastnosti moderní exaktní vědy:

Digitized by Google

vychází od přesně stanovených fakt, experimentuje, měří (má po ruce celou řadu nástrojů), počítá, a tak pozvolna, opatrně a bezpečně dochází k zajímavým a cenným výtěžkům, týkajícím se nervových a mozkových funkcí, jejich stavby, poruch a chorob, vzájemného působení tělesného a psychického na sebe atd. Kdo by tu čekal veliká odhalení metafysických mysterií, bude ovšem sklamán. Tato psychologie odložila nadobro mystický háv, nechce věstit a básnit, nýbrž pouze střízlivě pracovat. O duši jako metafysickou samostatnou substanci se mnoho nestará, tím méně, že po většině opustila na dobro starou dualistickou nauku o složení člověka z duše a těla a pojímá bytost lidskou monisticky, t. j. jako bytost jednotnou, v níž prvky psychické i hmotné navzájem se prostupují a jsou od sebe nerozlučny, jakožto dvě paralelní stránky jednoho a téhož života. Při nejmenším stojí alespoň všecko toto bádání na principu parallelismu duše a těla. Všecky procesy psychické jsou provázeny jistými jim odpovídajícími pochody tělesnými. Mezi oběma panuje poměr rovnoběžnosti a současnosti — zdali a do jaké míry také vztah příčinný, to patří už do řady otázek, na něž nám neodpoví žádná věda nikdy. Poslední otázky, týkající se podstaty vzájemného poměru činnosti duševní k tělesné zůstanou našemu poznání navždy nedostupny. Zde nemůže ani filosof, ani psycholog, ani fysiolog než odpověděti známým slovem Du Bois-Reymondovým: Ignorabimus!

*

O převaze empirického, experimentálního a specialisovaného bádání nad všeobecnou a abstraktní spekulací v dnešní psychologii může nás už poučit pouhá její bibliografie. Máme po ruce seznam psychologických publikací všech hlavních evropských jazyků za rok 1896, čítající přes 2000 čísel a z toho obsahují:

všeobecná pojednání o soustavě a methodách psychologie	210	prací
studie o vývoji duševním a dědičnosti	128	»
psychologie dětství a paedagogická	111	»
studie anthropologické a sociologické, k psychologii se vztahující	156	»
všeobecná pojednání o vztazích nervů k vědomí	66	»
nauka o buňkách nervových	100	»
o míše a nervech	59	»
o mozku	84	»
o čidlech a orgánech pohybu	64	»
o pocitech	164	»
o vědomí, pozornosti, associaci, intellektu, vnímání času a prostoru	252	»
o citech	90	»
o vůli a pohybu	133	»
všeobecná pojednání o psychologii abnormálního a pathologického	130	»
poruchy mluvy a pohybu	110	»
poruchy cítění, vnímání a paměti, hallucinace a illuse	143	»
šílenství a blbost	63	»
hysterie, hypnose a sugesce	154	»

Již z této pouhé statistiky dá se vyvoditi mnohý zajímavý rys dnešního bádání psychologického. Co zvlášť bije do očí, je jeho specialisace.

Digitized by Google

Jen 210 publikací jedná všeobecně o soustavě a methodě psychologie, kdežto už o pouhých pocitech bylo jich uveřejněno 164! Dnes má každý obor psychologie své specialisty, kteří v omezenosti svého studia na danou kategorii zjevů, zacházejí snad až příliš daleko, ztrácejíce tím z očí vyšší spojovací hlediska. Dále jest zjevný veliký podíl, který připadá studiu nervů, mozku a ještě nápadnější onen, jenž připadá na studium psychických nepravidelností, poruch a chorob. Toto poslední je docela přirozeno a plyne ze samé podstaty psychologického bádání. K nejcennějším poznatkům o duševním životě dochází se právě těmito oklikami abnormálního a chorobného. To, čemu říkáme duše, zjevuje a odhaluje se nejhlouběji v neočekávaných vybočeních z normálu, v erupcích a chorobách. Zvláště karakteristické je veliké procento prací o hypnosi a suggesci. Zde se cítí patrně nová půda pro bádání, málo ještě dotknutá, ale tím více dráždící interess a slibující překvapující výtěžky.

Chceme podati v následujícím některé ukázky themat, jimiž se psychologie, zvláště ona výše zmíněná »psychologie fysiologická« obírá a cesty, jíž hledá jejich rozřešení. Hlavním pramenem nám tu je objemný sborník »L' Année psychologique«, jejž každoročně vydává laboratoř fysiologické psychologie na pařížské Sorbonně za redakce svého ředitele profesora Alfreda Bineta, H. Beaunise, a známého psychologa Th. Ribota. Většina bádání a pokusů, o nichž promluvíme, byla provedena právě ve zmíněné laboratoři. (Příště dále.)

Z nových básní Ant. Sovy:

Evropa.

To Netvor, Sfinga záhadná. Zvětralá. Mechovitá.
Dvě masky šilhavce ku různým pólům ční.
Již dávno jedna zpívá Lidskosť, zpívá Hymny proroků
a druhá houpá se na tygřích tlapách, Bestie.

Co po ní přešlo dnů. Ctihodní papeži a králové.
A hordy jejich, halapartny k slunci vztýčené
se dovraždily. Mor na černé brůně
za nimi doklusal zavřenou bránou.

Vznešená k smíchu Evropo, když hlas tvůj prorocký
provázen pěstí krvavou a okem zalitým
je korunován novou pyramidou mrtvol,

My, Slabí, Nemocní Vyssátí, Znemravnění
bzučíce paskvily na velký život člověka,
se studem hadry převazujem si na bídném těle.

Staří známí.

Don Juan neumřel. Také Markétka sentimentální
s rukama hubenýma, jež včera se modlily ještě,
nad šperky stojí v plavém světle zdivenčho večera,
Mefistofelův plášť šarlatový arkýře rudě barví.

Digitized by Google

Střízlivější, na rovných ulicích zdivočilého dneška,
na hnoji nevkusu bláboli opilý Falstaff.
On nebojí se příliš mravnosti socialního státu,
když půlnoc přesýpá zdlouhavě táhnoucí hodiny.

Zlato genialních snů však oprchalo se všech,
kleštěnci Josefinských dob, především rozumují,
přizpůsobili se, zdrobněli, ve všech koutech, tak všední.

Nikdo nelepší se, ani nehorší, mění jen masky,
upsán svou krví na věky věkův Satanovi,
trochu héros a trochu anděl. A trochu dobytek.

Úryvek pohádky.

Lesní buky a jezero hluboké, tiché jezero,
chaloupka z došků u něho, slunce tam doutná v mechu.
Větry rovinou táhnou od moře podzimních krajů,
větry rovinou táhnou přes hlavy slunečnic zlatých.

Větry rovinou táhnou, ach, a pobřeží svítí
pobřeží svítí a pastýř vysoko v salaši píská.
Tady jsme žili se svou Vysněnou, zdá se, že věky,
po jejím odchodu smutno, po jejím odchodu pusto.

Cítím dnes dosud vůni po ní, že odešla v čas,
že se tak ohlédla diskretně, schýlila dlouhé brvy,
a že tak přitiskla prudce k vypuklým ňadrům ruce . . .

Smutné teď jezero, smutné a zelené pod měsícem,
chaloupka na ploché rovině mezi lesními buky,
černě žíhaná louka nekonečnými stíny!

Melancholie života.

Vozil jsem Nudu po městech šerých a truchle zamlklých,
teskných jak celá Přítomnost, Minulost celá i Budoucnost.
Střech prejzy sesedlé dřímaly v měkké vodové zeleni,
Jaro házelo na stupně chrámů květiny sněžné

Vozil jsem Zimomřivou, Tupou a Slepou pro všecko,
oba jsme ponuře mlčeli, zahrabáni v své plaidy.
Visionářským prázdnem její zrak smaragdem planul,
ruce její mne studily a její dech mne zmučil.

Konečně! V hlubokých lesích Snů . . . Já hodinu vyčkal . . .
To bylo echo! Strašné a teskné jak stisk jsem jí hrdlo.
Postál jsem nad ní dlouho . . . Ani lístek se nehnul . . .

Zdraví samci mne čekali dávno do svého kruhu.
Dlouhou a hrdou a vítěznou řeč jsme mluvili tenkrát,
na sklonku Podzimu, rozvážní, stárnoucí, prodajní, hloupnoucí.

Digitized by Google

Rozednění duše.

Ve zpustlém parku Umění již prošla vše
blíž k noci zamlklé s důvěrným pohledem,
u zamčených vrat dlouho prostála
umdlena hudbou, krásou, rytmem jednotvárným.

Nad rudým listím nebe nehybné;
ve vodách mlčenlivých věží obrysy;
do probledlého vzduchu nocí severních
ospalé stromy hučely tisíci kytar.

Pak když se rozednilo, viděla
poslední hrozny černé v blátě podél zdí.
Epocha dozrála zde, dokvetla, zde nelze zrát už víc.

Je třeba do šíří a do výší se rozmáchnout,
nad veleměsta Myšlének a nad přístavy Snů,
kde z milionu korábů hřmí pozdrav Slunci!

—

Tři dny z Roku na vsi.

Napsal Al. Mrštík.

27. září 189*.

Chýlí se k večeru.

Jaké to bylo zas slunce!

Vstává ráno líně z kyprých mlh a bojuje s bílými jejich chmáry až tak do desáté hodiny. Pak teprv zvolna, zvolna se nadnáší nad široké kopce a stápí údolí v bohatý svůj lesk. Přes poledne vypije všechnu rosu země a už zas sestupuje s nebeských krajin, už zase sháší daleká svá světla a v klín se klade horám provázeno stády poslušných beránků.

A v zápětí za ním hned se dere chladná tma.

Kopce a lesy mohutní v náhlém tom vzbouření bůh ví odkud se ženoucích stínů a obzor čímsi potrhaný, zničený, níží se a padá do propasti černých moří.

V polích už je tma; jen místy zajiskří uhel opuštěných ohnisk. — Tam vysoko na Košáře ještě před chvílí zapekali zemáky.

Po tmě už zadrnčel dědinou buben a obecní sluha ve známost uvádí všem pánům občanům, aby se pod přísnou pokutou od jednoho do pěti zlatých nikdo neopovážil vstoupit do vinohradů. — —

»Zavřely se hory«, skončen poslední akt úrody.

A život slábne, lidé klidí se pod teplý krov — — v oknech jak rozeseté mušky svatojanské noci vyzařují světylka. Pak zvolna tichne i poslední šum, slyšet naposled zavrznout vrátka — a dědinka spí. Její dech už jaksi měkounce doléhá, jako když umírá vzdálená — daleká píseň . . — —

Tichá hvězdnatá noc. Jak sedmikrásky rozvíjí se nebeská světylka nad hlavou, tam jedna, tam druhá proskočí — tisíce jich svítí, tolik jich září — celé nebe kvete hořícími jejich průvody. Zjasnila se už i mléčná

Digitized by Google

dráha a bělavým pruhem překlenula širokou noc. To svatí putují tou cestou k Božímu trůnu — vypravuje sobě lid. V ostrých bodech rozložil se už i Velký vůz a jasně plála Venuše. — —

Od východu se zablýsklo.

Bílý srp měsíce zatřepetal se ve větvích Martinických lesů a vyplnil svou září celou nebes dál. — —

Pod vrbami na dolním konci dědiny svítí oheň. Vůně hořící slámy šíří se tam odtud, slyšet lidský hlas. To trnky tam vaří. Pod vysokou boudou, sestavenou z vozových žebřin a krytou došky v kotlích zasazených nad zděnou pecí, bublají vařící se kadlátky a durance. Tři baby sedí tu okolo, čtvrtá přikládá.

Ve dne je tu veselo: děti zdivočelé výroční tou slávou s tvářemi jak ďábli umazanými od červené lízačky, od rána do večera pobíhají kolem a hrají si své šťastné hry. I lidé se zastaví, pohovoří, okusí a jdou zase dál.

Ale nastává dlouhá noc.

Komáři vrzají svou jednotvárnou píseň, kdesi bolestně zakvílela kočka, nad vrbami smýknul sebou netopýr.

— Bóže, tak se mně chce spát,« zívla Prudková a opírajíc obě ruce o podložená kolena dodala: — »tak se starám, jak to přezívám až do rána.«

— A šak si lehni! Já už dohlídnu. Od půlnoci budeš hore zas ty.« To byla sestra, co jí tak radila.

— Ba, radši něco povídejte. To jen tak chvilku to na mě jde.

— Viděly jste radního Jakuba?« směje se Vondračka. Včera přišel od žida — no, na nohách stál jak ta naša stolica, co má tři nohy — — Jen došel dům, hned se klidil na hůru. — Ale Chalupka už čekala, podtrhla mu žebřík a jak mlátila, tak mlátila do hrbatýho Jakuba. Všechny hrnce, co měla na mlíko, roztřepala vo jeho hřbet a hlavu. Šak má takovó velikó modřinu tuhle pod vokem a zkřivené dnes chodí, »všude pré mu píchá — —

— Vypadá to tam, vypadá,« vzdychla Prudková.

— Maňa pré se bude vdávat. — —

— A Jakubovi pré dajó sekvestra,« zívla zas Prudková a přetřela dlaní ospalé oči.

Vondračka skočila ke kotlům a zamíchala kvapně trnkami už už se připalujícími.

Tichou nocí pod hvězdami nesla se k vrbám vzdálená píseň ženských hlasů. To někde druhá kolonie bděla u ohně.

— Jak pak se ale bude Antoš lóčit s Mařou?! Těžký to bude lóčení. Maňa na rozsypání — a včil tři léta čekej. A Antoš jen pré se směje. Už včil na něm néni nic dobrýho — jaké teprv přinde z vojny! Co na něm ještě z dobroty zvostalo — vojna dokazí.

— Staré Filipek povídal — dokád bude živ, Antošovi hani kóska pola nevodstópí — —

— A co by mu ale vodstópil? To je řeč! Gruntovnica beztak plná dluhů a v baráku — furt se jim nedostává. Ze záložny chodí do záložny a jen do břuchu nasépá! — —

Digitized by Google

Hovor na chvilku stichnul. Trnky varem blkotaly.

— Už máte zemáky všecky sveženy?

— Ma — — á — me! spolehla Prúdková hlavu o žebřinu a už dřímala.

Vondráčková chtěla hovor odjinud navázat, ale všimla si, že Prúdková klíme. I její sestra začínala podřimovat. Přisedla tedy k ohnisku a zadívala se do plamene.

Šero měsíčné noci, zbaveno plujících mraků, plně oblilo celou krajinu. — —

Světylka v oknech už dávno pohasínala — znavené údy sílil bezpečný sen.

Jen u Sedláčka pod kůlnou žil posud hovor a šustot a tichý ženský zpěv. — — To děvčata svlíkala turkyňové klasy ze sukní.

A dědina odpočívá.

U rybníčku přes noc zůstalo několik kačen. Spí. Dvě z nich stápějí ještě měkkoučké své peří v chladivé vodě.

Na věži kladivo příšerně udeřilo v zvon, ponocný zatroubil jedenáct.

U Sedláčků vrzla vrata. Na návsi objevily se v šeru dvě, tři postavy a zašuměly tichým smíchem.

— A dobře se vyspi.

— No šak.

Zašly.

A dědinu v náruč svou zastřel tichý smír noci . . .

V mhách březnové noci.

Sepsal Jos. K. Šlejhar.

V mhách březnové noci! V tajuplných . . . významných těch mhách, jež hostí v útrobách svých šerých vzkypění sílu a vznik budoucího života! V mhách, jež vynášejí věštbu příštího zemského požehnání i zmaru! Všech lidí nás, již celou nadějí a osudem přitulují se k ňadrům velké matky přírody, věštebně poutají mhy březnové zřetel veškerý. Jimi zahajuje se nový život, jimi zdroj příštího znoje a kvasu blahoplodného v přírodě je položen. — Těžkou, vlečnou březnovou mhou počínají dni v šedém ponurém rozptýlení vytrvává jako v zakletí — po dolinách se šine, plouží, hory vzhůru halí, těžce chmůří nebesa. Na den snad se hory vyjasní, jaro nesměle zazáří. Anebo jindy jitro ve vzkypělém opojení prvních příznaků jara prudce zabřeskne. Na den krásný lze se těšiti, celá obloha náhle plane, taje do nedozírna . . . . v hlubinách blankytu. Tu cosi k srdci nezdolně zasáhá a jakoby se srdce mělo rozedmouti svým vášnivým sladkým bolem. Ale než se naděješ, než se nabažíš svého bolu a roztoužení v nenadálém jitru tom, — hle již zakaluje se blankyt, zasmutnilo náhle a tak těžce u vroucím vzjasnění jitra . . . . a vyvalilo se plno březnové mhy. Záhadně patří oko, a v nepostihlém jakémsi ujařmení melancholií usedavou, do těch šerých vzdušných hlubin. Kde se vzaly, kam spějí . . .

Digitized by Google

A za sto dní, v témž vzniku, v stejné způsobě, dají tyto vzniklé mlžné elementy zrodu elementům jiným, úměrným znojné době léta, jež zatím zahájí svou moc — dají zrodu velkým, atmosferickým bouřím, zachvacujícím celý život na zemi i na nebi, vším v přírodě ovládajícím. Za sto dní ode vzniku březnové mlhy! Čím více mlh těchto a jejich rozsáhlosti a jejich vzkypění a jejich ponuré tajemnosti . . . . . tím více a nesmírnějších a ohromivě hrozivých bouří znoje a vzruchu přinese léto. V mhách březnových béřou svůj vznik a uzrávají. A bouře ty velké nesou sebou zmar anebo požehnání. Proto zřetele nás všech lidí, již osudem a nadějí přitulují se k ňadrům přírody, takovou silou, v rozechvění, obavách poutají se v záhadném vzpjatí k věštebným těm symbolům březnových mlh. Ty vydávají zdání budoucího rozvoje života přírody, naší živitelky a milosrdného jejího naložení s námi, jejími dětmi . . .

V mhách březnových! I období dnů čistých, bez mlh, bez zasmušení nastávají. Kvas přírody jakoby utuch, zanikl. Leč zase v noci. Probuďte se. Bouře, pravá bouř mhy a páry nese se nocemi. Celými nocemi nepřetržitě, nezanikle vytrvává — v bezedných propastech a příšerných nedoniklých hlubinách, řítí se mhy ze všech stran, z důli i se shůry, vše ztají se v mlhách těch, zanáší se jimi celý noční svět. —

Jakoby sen pozemských spáčův činily těžším, úpornějším, zalehly jako můra na duše a srdce stěsnily. Probudili jste se však přece jedné chvíle, zmítáni snad těžkým neochable rvoucím nepokojem, snad hlodavou tuchou záhuby, jež blízka je vám, ze sna vyříceni, jakoby neznámá moc z lůžka vás to vymkla. Vytřeštěně zazíráte v noční temno, co že vás volá, cože vám co chce — a v obestření mátohami a v krutém sevření srdce se zapotácíte. A oko přimýká se k oknům ustrašeným pohledem a za tím pohledem bludně jdete a dech se vám tají, v srdci závratné propadání.

Mhy březnové ovládly celý svět. Jaké to sbory chaosu všehomíra, jaké fantastické zmítání neznámých postav a shluků, jaké bezezvučné vláčení těžce kynoucích stínů, tajemné vinutí se par. Jakési zoufalé miserere pohřbívání a z pohřbených zaniklých trosek života zase pronikání života nového, bouřlivého, o němž nevíte, jaké příští vám přináší, čím vám prospěje. V jakou že rozkoš blaha nepoznaného vás ukonejší či jakou záhubou hrůzy a spuštění své rozpoutané moci přikvačí na vás bezbranné a ohromené. I zavíření opojné rozkoší těchto vytušených — i bezejmenná kamenná hrůza této záhuby a zmaru prudce v duši zazněly . . . .

Pohorská dědina nehybně rozkládá se před okny, vnořena v lůno noci a v šeré mračné jho těch mlh zakleta. Jakoby to byl zcela jiný neznámý, neobvyklý svět, co tane před okem ustrnulým. Kam poděla se zvyklá tvářnost všeho, k čemu dosud poutal se život? Nepohnuté utkvění místo všeho, ve vlášení nikde neodestřeném, v neohraničení perutí zaniklé, v perutí mávajícím jakoby z neznáma do neznáma chmurně a ohromivě.

Nepoznávám známých příbytků, věcí a tvarů . . . . . ve skupiny vybočené ze své podstaty, ověšené parami a stíny, rozplyzlé, vymykající se ponětím a rozměrům zkušenosti, — ve skupiny unikající ze svých

Digitized by Google

míst a úkrytů — v cosi naprosto jiného a záhadného, nerozřešeného významu, je zaměněno vše, v čem až dosud tak jisti jste si byli svým poznáním.

Mhy jsou neproniklé na některých místech. Tu jakoby do věčna vše bylo zachváceno tou jejich bezednou šedou tmou — a z těch míst vám do srdce ustydavě hrůza vane. Ale vedle v divném nepochopitelném odestření svého zvláštního velkého významu, prosvitá to mhami. Kams v daleké mimozemské zaobzoří zdá se oko dohlédati a tam jakoby to fosforově mželo světlem utajeným — a rašilo nervosně zatajeným životem . . . . Vyzvédá se tam neobsáhle obrovitá skupina stromoví neznámého, jakási mystická věž vyčnívá z návrší v symbolech nechápaných — a po nočním nebi u vzkypělém rozeplání mlh rozkládá se vidinná rozerva nezanikající v nekonečné prostornosti ostatní ale odlišená ode všeho jako jisté utkvění duše v temnotách zmatků, a jakoby význačně a bezprostředně pojící se ve vaše poznání.

Co značí vám toto kynutí nebeské dálavy a vynikání tak výmluvně a zasáhavě naléhající v užaslou pokořenou duši? Noříte se v to mystické vyplývání z mlžné nekonečnosti a zjevno je vám, jak útrobami vašimi zadulo náhle podivné nadšení, ne to chvílkové rozjásání života bez záměru a podstaty, pouze života sama, ale ono nadšení velké, vážné, vítězné nad životem, jakoby sborem vidin nabytého absolutního poznání splynulé duší v odestřených perspektivách věčné pravdy, — nadšení, jež věčně jest a věčně se hlásí a jehož vítěznou hymnou mystickou jest spojení s všehomírem . . .

Patřím a patřím tam. — Spěje březnová noc a mystická věž v návrší nezůstává nepohnutě tak, jak utkvěla. Ruch života v těch dálavách utajeného jakoby vynášel ji sebou a není jaksi konce její propadávající se svisnosti. A ohromivě zřené skupení stromních velikánů ještě ohromivěji vzdýmá se v záobzoří . . . . . a všady cosi bouří a nekonečně proniká silou, rozměry a dálavami. Tvary a vidiny jakoby vyplývaly ze samé věčnosti a v celé pravdě a významu odhalují se duši lidské rozechvělé touto nocí, nikdy jindy u všedním ruchu a názoru života nedospívající k takovému ohromivému vznícení.

Nelze se zraku odtrhnouti. Kus země černé a smutné, jakoby těžce vhřížené v sebe, obnažuje se v dumách neodvratných. Nízko, dole, v němě tázavém upjatí; mhy jakoby zde postanuly ve svém naléhání. Jako ztruchlena smrtí ukládá se ta zem, ještě nevzbuzena, nerozvířena znojem života. A patří v truchlivé tázavosti k vám . . . co chtěli byste v tom vzájemném svém utkvění? Znali jste ten kus země, je to kus pole, kus lučiny, náleží práci vaší a vaší naději — leč je to jen ta vaše známá zem či vyvstává v ní bytost jiná a co že chce vám a co chce tomu všemu? A co chce ta spousta země ostatní, zalitá kvasem šerých živlů, jako na dně moře zatopená a dosud ustrnulá v smrti, země jen vytušená a ohromná a nevyčerpatelná živitelka a spasitelka?

Zadulo zas myslí vaší ono náhlé nadšení, vážné, vítězné, jakoby sbor vidin absolutního poznání plynul . . . . že náležíte té zemi a země vám a náležíte nebi a tomu všemu, co život zjevuje. Mystická věž na stráni z mlh se vybírající vrcholu nedohlednutého, jakoby vás a tu zemi těžkou, ležící, pojila s výšinami a jasem toho zdroje věčna. Že nelze

Digitized by Google

nikdy dohlédnouti toho jasu, toho zdroje, vrcholu věže mystické — vztahu toho se zemí ležící!

Temně a nepomíjivě hučí cosi v zemském obnažení, z útrob země. Podivně vytknuté má své místo tento neustávající ztuhlý a zasmušilý hukot v mlžném schvácení březnové noci. Vyplývá z toho nepohnutí příšerně a truchle jako černý závoj z mrtvé masky. Padají to kdesi po té zemi řečištěm jarní vzkypěné vody. A ty vody chvílema tak zalehají, a upoutávají smysly jakousi utkvělou neprobranou halucinací. A volají tak významně, — tu zděšeně a pustě, tu v ukonejšené beznadějnosti. V to nepohnuté pásmo hukotů a hlasů vod zabírajících tišinu noční, jako v to nepohnutí mlh a říší jejich, ztráceti se zdá a utkvívati celý svět i s těžce rozechvělou lidskou duší.

Či sluchu v ústrety volají tyto vody? — — —

Březnové mhy za těch nocí v některých chvílích význačně zasvitnou. Není to světlo intensivní, označující, jež by osvětlovalo, — pouhé vnitřní, jako skryté, jako utajené ševelení světelné, pouhé uvádající pýření roznášející se teskně nocí, jakoby v melancholii na lidské tváři utkvěl smutný zátřpyt duše nepostihlého významu. Snad první jarní měsíc prolíná z hlubin mlh. Ale mlh jen jakoby přibývalo, do nekonečna, nedozírna, v tomto matném, pavučinovém průsvitu. V bělavé, vzkypřené ústí za jediným jakýmsi zdrojem, zdá se vplývati vše. Mystická věž také probělala, vyvýšila se . . . cosi zavlálo kol záhadného jejího vrcholu. Jakoby věštebný šepot výrazu hřímavého, jako vyzvánění zvonů v halucinacích snu, linulo a snášelo se s toho vrcholu . . . a všechno to moře par a mlžných útvarů se rozechvívá, závan mystický v ně vydchl, zatepalo žilobití země a nebes. A kdes dole v propasti obnažení země zčernalé protáhlo se cosi záhadným leskem, jakoby utkvěním šíleného úsměvu, jímž hrůza vniká do duše . . .

A ještě nějakou dobu neustává to prolínání snad prvního jarního měsíce . . . a neustává tajemné vyzvánění zvonů v halucinaci snů . . . a spěje nocí a mhami ohromivý závan mystický.

Pak jakoby dovnitř duše upadala, zatmívá se před ní, z ní cos o překot uniká . . . . a probíraje se z podivného obluzení patříš opětně v pouhou šedavou, nekonečně truchlou spoustu mlžna, prostírající se celou nocí, kam oko zasahá, kde dotušit se lze mezí prostoru a obzoru.

Ten pád jarních vod neustává, ztuhlý, nepomíjivý . . . neznámého vzniku a spádu, v obnažení mrtvé země jakoby to černý závoj z mrtvolné masky nesnímal — —

V mhách březnové noci! Ve významných těch mhách, jež v útrobách svých hostí dosavadní ustrnutí smrti, nevzkříšené, v jejíž náruči vše ztuhlo leží, jako by nikdy nemělo procitnouti — i ono bouřlivé překypění a vznik a síla budoucího života, v mhách, jež vznášejí věštbu příštího požehnání i zmaru! Jimi a jimi, z rozkladu mrtvolného, z výparů zhouby a ztlení, zahajuje se nový život, položen je kvas a zdroj příštího znoje v přírodě. Co přinesou za sto dní jarní mhy březnové? Co vyspěje z mračna, pobouří jejich síly, jakými vášněmi a vzněty, jakými proudy a protiproudy, jakým káráním a náruživým překotem naplní a obdaří celý svět a veškero jeho stvoření? Kdož to ví! Za sto dní. . . .

V mhách březnové noci! — — (Příště dále.)

Digitized by Google

Mikuláš Aleš.

Napsal Jaroslav Kamper.

Nechci psáti žalozpěvy nad tím, jak málo se u nás přes všechny tirády a nadšené články tomuto nejčeštějšímu umělci rozumí, nechci po třicáté dokazovati, jaké jsou umělecké kvality Alešovy. Nic z toho. Bylo by to ostatně zbytečno v době, kdy popularita mistrova dosáhla již skoro téže výše, jako před tím pošklebky a velkopanské ignorování jeho díla. Chci se jen zmíniti o jedné stránce jeho umění, na niž zase znovu upozornily některé nové jeho práce z poslední doby. Mám na mysli dekorativní ráz díla Alešova, který v té čistotě a ryzosti se jeví u málokterého z jeho současníků a který klíčí z nepřebraných pokladů smělé, mladicky jaré a lehce vznětlivé jeho fantasie.

Z hlubin této fantasie, čisté a průhledné, jako horský pramen, mihotavé jako měkké lesky měsíce, hořící na vodách, vytryskly ty sladce rozvlněné souzvuky linií oblých a měkkých, hozených v plném rozmachu překypující tvůrčí síly. Jemné harmonie těchto linií, sladěných na jeden základní, hluboký, personellní ton vlastního stylu, nezbytně musily vtisknouti celému jeho dílu onen čistě dekorativní ráz, který jest tak příznačným pro vše, co z jeho ruky vyšlo. V těch liniích promítl ven ze své dětsky vnímavé, krásou opojené duše ten svět snů a visí, jejž v nádheře hořících barev a pestré záplavě forem byl vztýčil nad hlubinami nitra. Tam nebylo nic přijatého, zděděného, nic, co by bylo pouhým, třeba sebe věrnějším odlitkem starých forem. To byl zcela nový svět, jejž našel v sobě, v svém srdci a ve své duši. Tam všechno vytvořil si sám, všechno po svém utvářel a v soulad uváděl s oním pohádkovým obrazem nevystihlé krásy, jenž na samém dnu srdce svítil a planul. Tak docílil onoho plného souladu, oné vnitřní harmonie, ničím nerušené, která se na venek promítá určitým, osobitým stylem.

Digitized by Google

Hned první jeho práce nesou tento ráz. Překypující jeho fantasie nutně jej vede k tomu, přetvořit vše po svém, vtisknouti svému okolí pečeť svojí bytosti. Hravě a jako mimochodem povstávají tu díla hodná obdivu. Ale nenachází ještě příznivých podmínek pro plný rozkvět svojí bytosti, marně hledá vzduch a světlo, aby všechny ztajené síly ducha a srdce mohly vyšlehnouti v nádherný opojný květ. Již před tím vyrvali mu štětec a paletu, nedali mu, aby i v požárech barev nechal před našimi zraky vzplanouti pohádkový svět svých představ. Nepřízeň doby a obmezenost současníků žene jej, který v nezkrotném přívalu tvůrčí síly chtěl

Digitized by Google

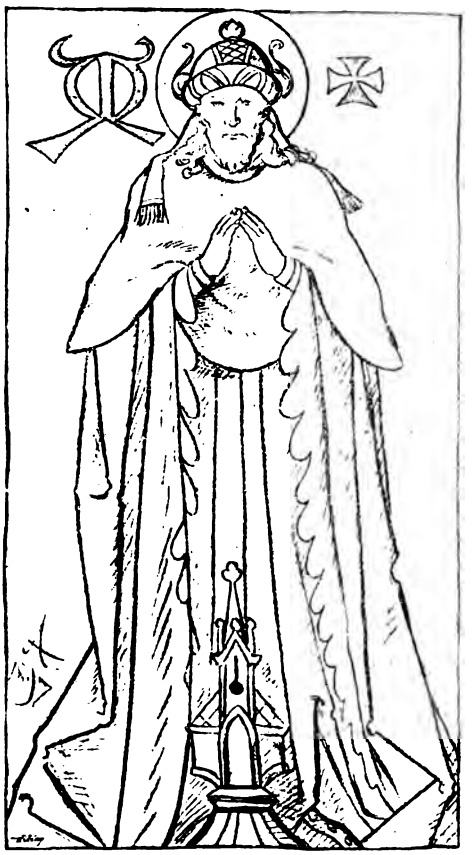

by tvořiti celé cykly svých heroických a pohádkových vidin, jehož ruka hledá veliké plochy, aby na nich vykouzlila symfonie barev a obrysů, na dráhu, kde dosahuje ovšem nebývalé u nás výše, ale nenalézá přece příležitosti, plně a bez obav říci všechno, co by chtěl.

Časem, pravda, dostává se mu alespoň části této příležitosti. Dostává se mu těch velikých ploch, kterých mu jest třeba, ale nedostává se mu plné volnosti bez ohledu na cizí zájmy, na tisíce malicherných a směšných klausulí, rukou ničím nespoutanou básniti svoje divukrásné vidiny. Teprve v posledních létech nadchází obrat. Šílená, úmorná jednotvárnost našich nových domů, stavěných bez jiskřičky citu a myšlenky, počíná nás všechny dusiti a drtiti. A zatím, co pohádková krása staré Prahy mizí pod údery rýčů a motyk, nové a nové řady nechutných věžovitých oblud rostou z rumu starých, nevýslovně milých a krásných domů. Od shora až dolů pozlacené, spoustami břidlice kryté, řadami svých hnusně střízlivých oken do prázdna trčíce, týčí se moderní činžáky se svými sádrou přetíženými průčelími nad staré, roztomile stavěné a důvěrně mile působící domky. Tu nastává v poslední chvíli reakce proti těm potopám banálnosti, sprostoty a nechutnosti, jež se na nás řítí. Dějí se pokusy alespoň poněkud

Digitized by Google

se přiblížiti zase těm krásným starým domům, jež jsme tak svévolně a zbytečně rozkopali. Sádrová průčelí s nechutnými římsami a řemeslně uplácanými panáky nenalézají již obdivovatelů. A zase volají se malíři, aby na průčelích domů dali rozkvésti barevným vidinám, jakými se opíjelo oko na zahnědlých, jakoby svraskalých průčelích oněch starých budov, kde z kalného pozadí zvětralých, zpola smytých fresek kvetly bílé vidiny Madon s kvetoucími trsy lilií, Madon stojících na hlavě hadově a naivních pastevců, sklánějících se v hluboké pokoře u jesliček. Tak jako tenkrát chceme zase, aby nad shlukem a shonem našich ulic, nad hlavami těch hemžících se davů, jež se řítí za svým chlebem, zazářily výtvory uměn s průčelí domů. Vracíme se pomalu tam, odkud jsme vyšli.

A tu přichází hodina Alešova. Vytvořil, pravda, již dříve celou řadu podobných prací (jmenuji jen sgrafitta na staroměstské vodárně, na domech ve Školské a Ostrovní ulici a v Holešovicích atd.), ale teprve v polední době přichází plně k slovu nepoután žádnými vedlejšími ohledy. Nad kramářským rykem ulic zní jeho hlas. Na náměstích a křižovatkách jeho výtvory vypravují davům, kolem proudícím, pohádky o tom krásném, báječně krásném světě, kterého ve skutečnosti není a který svítí jen v duši umělcově. Nezmiňuji se zde o lunetách na paláci nové zemské banky, jež jsou příliš vysoko umístěny, než aby oko divákovo mohlo oceniti všechny jejich krásy. Chci se zde zmíniti jen letmo o freskách na domě p. Rottově, kde ne tak figuralní pole jako spíše nádherné dekorativní vlysy, plné uchvacující bohatosti motivů a ladné spleti linií, překypující fantasií a překvapující smělým svým rozmachem, vydávají svědectví o skvělém dekorativním talentu Alešově. Rovněž jen stručně zmiňuji se o malbách na domě p. Storchově. Co milé srdečnosti, naivní bezprostřednosti a i dobráckého humoru jest v postavách svatých tří Králů v hořejší části průčelí! A jak krásný jest ten svatý Václav, slunný bohatýr s milou prostou tvaří selského hocha, jenž v lesklé zbroji jede na své bílé brůně, korouhev nad hlavou a skloněný meč v pravici. Je kníže míru, světec, sluha Páně, proto nese meč lehce v pravici, ale je spolu mladý bohatýr, plný jaré síly mladické, rek, který nemiluje půtek, ale kterého byste jistě našli na pravém místě kdyby bylo potřebí, aby se meče skřížily a kopí narazila na lesklé pláty zbroje. Tak jede krásný a bohatýrský na svém bílém koni ten, k němuž miliony českých srdcí od staletí volaly s pevnou důvěrou a nadějí. A tento světec-bohatýr, stělesněný sen nadšené umělecké duše, shlíží nyní dolů se své výše na nejpamátnější z našich náměstí, hrdě vzpřímen nad těmi proudy davů, jež se valí u jeho nohou. Zmiňuji se o všech těchto pracích jen stručně poněvadž tím obšírněji chci promluviti o pracích, které patří dojista k nejzajímavějšímu ze všeho, co Aleš vytvořil: o jeho malbách ve Vodňanském kostele. (Dokončení.)

Výchovou k osvobození.

Úvahy paedagogické. Píše Josef Černý.

Není sporu o tom, že výchova a vzdělání jsou nejpřednějšími záležitostmi kulturními. Leč nápadně málo poměrně k jiným uvažuje, píše

Digitized by Google

a tiskne se o těchto věcech. Tak se zdá, jakoby podstatné otázky z oboru toho byly již definitivně zodpověděny a jakoby nebylo již třeba ničeho, nežli občas se podívat, jdeme-li dobře po cestě dávno vyměřené a užíváme-li správně prostředků jednou pro vždy naznačených. A zatím — jaký v tom klam! Stačí položiti jen několik základnějších otázek, abychom přesvědčili se, že klid náš v této příčině je zcela neodůvodněný a mínění o dostačitelnosti zavedených vzdělavacích institucí také nesprávné, protože buď zastaralé, nebo předsudné.

Jest lidu školské vzdělání vhodné? Líbí se mu? Vyhovuje jeho potřebám? Cítí lid potřebu vzdělání? A jakého? Jsou nynější soustavou vzdělavací dány ty jedině pravé, dostačitelné podmínky a prostředky vzdělavací? Co je vlastně důvodem, že školství má býti takové, jaké jest? Nejsou-li důvody pro změnu ve zřízeních vzdělavacích? Co jest vlastním úkolem přiměřeně organisované výchovy?

To jsou otázky, k nimž stále možno se vraceti, na ně odpovídati v každé době, jež možno ke kulturnímu rozvoji stále připojovati a jimi rozvoj a přiměřenost vzdělanosti neustále poměřovati.

Kdybychom se častěji tak tázali my, kdož vychováváme, a ti, kdož výchovou nad lidem vládnou, snad by tato docela jinak vyhlížela v obsahu i formě — ovšem předpokládáme při tom vůli a nazírání blahovolné — snad by přinášela docela jiné výsledky a snad by zanikl cit nespokojenosti, ba dokonce odporu proti tomu, co a jak pode jménem výchovy a vzdělání se lidu vnucuje.

Ale nad tím samy sebe v úsměvu stíháme: Kdo se tak *směl* kdy tázati? Kdo vůbec *měl právo* z těch, kterých se věc nejblíže a nejpodstatněji dotýkala, postaviti své *veto* proti výkladům a tendencím o výchově veřejné? Skromně pochybovati o nich — to ještě se dovolilo. Ale »*vyšší*« zřetele a účely odpravovaly vždy veškeru pochybnost a dokazovaly, že tak, jak se věc s výchovou má, je správnou a nemůže se změniti. Otázka veřejné výchovy nestala se všechněm lidem dosud dosti, ba nejvýše pozoruhodnou — to vidíme na hrozné lhostejnosti všech činitelů veřejných, kteří representují samosprávu a zastupují vůli lidu.

Pouze občas vynoří se na povrch tišiny šarvátka o zvětšení — zájmů školských a výchovných? — ne, chraň bůh, ale o zvětšení *vlivu té oné politické strany na výchovu*. Ta pomine — obyčejně se škodou pro samu výchovu, neboť na této hojí se koncese zápasících stran, a zas je na čas ticho. Místo pokroku, oprav, zvýšení zájmu — spíše zpátečnictví a úpadek veřejného zájmu o výchovu. Vždyť téměř veškerá pozornost, starost a činnost věnuje se zájmům jiným, jež jsou teprve výsledkem výchovy, kdežto výchova sama, podklad zdravého vývoje životních schopností v jednotlivcích i společnosti, zůstává odstrčenou popelkou. A hlásí-li se přece činitelé, kteří se snaží výchovu dostati pod svůj vliv a dle chuti své ji zaříditi, jsou to opět jenom ti chytří, kteří význam její pochopili a chtějí využíti jí za prostředek a podporu své moci, svých sobeckých a strannických cílů, ale nikoli ve prospěch blaha všeobecného, pro zrovnomocnění a zrovnoprávnění všech členů společnosti. Málo zcela nezištných přátel má školství a výchova u těch, kteří nad ní nejvíce moci drží.

Digitized by Google

Proto dokud bude výchova starostí a zájmem jen několika lidí nebo stran, a ne lidí a stran všech, dotud i nebude universální, nebude lidovou, nebude národní.

*

Vraťme se ku svým otázkám.

Letmo přehlížejíce svou minulost, nacházíme málo potěšitelných úkazů, aby národ byl vystupoval celistvě ve svém životě všemi svými vrstvami, spojen tímže stupněm intelligence a veden ve všech částech těmiže ideami. Tak bychom viděli i u jiných národů, neboť je to jen důsledek sociálného rozvoje. Od přeměny života národně-rodinného za dob patriarchálných v život poddanský v podstatě víc a více měnila se stejnorodost sociální a národní celistvost — ba mizela, takže národem později byla nazývána jenom hrstka vládnoucích tříd, několik »vrchních tisíců lidí«, kteří zaujali veškera práva a moc, těšili se veškerým možným požitkům ze své samostatnosti, a ostatní početné, široké massy udržovali v bezpráví, zbavovali je požitkův a nesčíslnými poddanskými povinnostmi je utiskovali, aby byly povolným nástrojem a prostředkem života jejich vyšších tříd. Z aktivného rozpočtu mizel lid čím dále víc, ale passiva privilegovaných tříd musel platiti vždy a nejtíže — lid.

Když nejvyšší třídy zápasily na konci 16. století u nás o politickou nadvládu mezi sebou, páni, duchovenstvo, města, byl lid mezi nimi tísněn jako násyp zrní mezi žernovy. Práva lidu, kde jaká ještě byla, mizela na dobro, duch národní, vědomí příslušnosti a pospolitosti, úcta i láska k národnímu celku, vědomí o povinnostech a ctnostech národních mizelo se vším, co činí národ národem v duchovní jeho podstatě. A když ve kritické chvíli měl opět národ ukázati svou aktivní bytost v celém rozsahu, v celém sebevědomí a v plné váze, s úžasem shledáno, že celistvosti národa, jaká tu byla v dobách husitských, již není; shledáno, že lid ve své největší početnosti se národnímu vědomí odcizil, jsa soustavně zanedbáván, nevychováván a utlačován. Národní pohroma nastati musela, samostatnost národa ztratiti se musela.

A ztratila se. Jmění odcizeno, inteligence vypuzena do ciziny — co tu zbylo? Z toho lidu, jenž před tím býval záštitou národní celosti a národní neodvislosti, zbylo u nás cosi, co nemohlo se v celku zváti již národem. To byla zbědovaná massa, se kterou počala se ještě násilím, prováděti ta děsná manipulace, jež nazývá se protireformací. Výchova lidu, do této doby tak hříšně zanedbávaná, jako jeho svoboda politická a sociální, našla najednou své spasitele: dle dobře promyšlených plánů otců Jesuitů počal býti národ přepracováván a vychováván, opět na povolný, trpělivý nástroj a prostředek vlády nových pánů s novými záměry, novými účely, ale tak, aby nemohl znovu přijíti k sebevědomí, k sebepoznání a k povznesení na stupeň lidskosti.

Bohudíky, duch svobody našel přístupu konečně i v náš zubožený národ a rozdmýchal jiskru v národě dědičně dřímající v zápal národního obrození a k novému, lidštějšímu životu. Z rozmachu politického osvobození zasvitlo i nejnižším, lidovým vrstvám vědomí, že i ony jsou národ, ba že ony hlavně jsou jádrem národa.

Proč opakujeme věci známé? Kterak to sem patří?

Digitized by Google

Máme za to, že takové připomínky je třeba, aby pohnulo se svědomí naše, i aby právě v těchto historických vzpomínkách našlo podpory přesvědčení, že hlavní péči třeba obraceti při vší veřejné činnosti k lidu, k jeho výchově, k jeho povznesení a k jeho tělesnému i duchovnímu blahu. Třeba, aby veškerá inteligence v národě, jež to pochopiti dovede, uložila sobě za povinnost, nežli koho počne napomínati k povinnostem národním, všemožně působiti a nedopustiti, aby národ byl brán jinak, než ve svém celku, bez výjimky kteréhokoli stavu nebo vrstvy.

Věru musíme se diviti, co všecko se žádá dnes na lidu v ohledech národních: všemožná uvědomělost o příslušnosti k národu, všemožné cnosti, jako statečnost, sebezapření, obětavost a pod. Ale nepomýšlí se na to, že právě v těch podmínkách, z nichž tyto požadavky vycházeti mohou, byl a je národ, t. j. prostý lid odtrhován, zanedbáván a utiskován neobyčejně zlostně a úmyslně.

Uvědomělost a cnosti předpokládají výchovu po kolik generací trvalou a ve všech vrstvách lidových zavedenou, aby shodnost citová i skutková všech příslušníků národa povzbuzovala a posilovala se vzájemným příkladem a podporovala porozumění a pochopení totožnosti zájmů společných a národních, aby vzniklo přesvědčení o určitých shodných společných povinnostech, právech, cnostech, snahách, náklonnostech, vlastnostech a povahách.

Leč dosud valná část lidu nebyla vychovávána ani společnými idejemi ani vzdělávána přiměřenými vědomostmi. Málo dosud bylo dbáno ve školách i ve společnosti, aby jednotlivé části národa (stavy, vrstvy) naučily se vzájemně sebe vážiti, aby vyvinouti se mohla mezi nimi pravá soudržná vzájemnost čili uvědomělá pospolitost. Spíše třídní sociální a politický zápas přenáší se i do věcí výchovy a vede k nenávisti a vzdalování se tříd. Nebylo ani dosti dbáno toho, by přítomná generace seznámila se s bytem, životem, snahami a ideami generací předchozích v různých oborech kulturní práce, aby z dějin seznala posloupnou pospolitost národa a jeho práce, z níž berou se velice užitečné podněty a poučné pokyny pro vedení života dalšího. Není ani opravdově pečováno o budoucnost národa, aby již dnes v uvědomění a předvídání budoucích potřeb a poměrů kladly se dobré základní podmínky budoucího života, aby nežilo se výhradně pro přítomnost, ale současně i pro budoucnost. Starost o řádnou výchovu jest vlastně — má býti — starostí o šťastnou budoucnost.

Není pochyby, že mohutnost národa a blaho každého jedince v něm jsou podmíněny opravdovou péčí o výchovu národa v jeho celém organismu.

Naproti tomu však je pozorovati, že vůči lidu a vůči národu provádí se výchovou systematicky přímo politika nevděčnosti. Lid má své potřeby, své zákony, blaho a štěstí — proč se nezkoumají jeho požadavky? Proč se mu nečiní zadost a proč se mu vnucuje, co není mu přirozeno, co patří někam jinam, do jiných poměrův a stavův? Stát osobuje si ochranu svých příslušníků ve věcech výchovy, ale nestará se, aby dal výchově dostatečných podmínek, takových, jež by uspokojily všude podle potřeb místních a individuálných. A stará-li se přec, tedy k jakým

Digitized by Google

účelům? Jsou tu snad účely dobré samostatných státních občanů, anebo účely státu, účely, o nichž přemnozí do smrti se nedovědí a jejich plodů nikdy neokusí?

Lid ve svých poměrech, podle svých potřeb přirozených i kulturních, podle svého ducha a své povahy — má z dosavadního vzdělání, jaké se mu násilně presentuje, poměrně velmi málo, a to málo musí sobě nepoměrně draze koupiti. Lidové potřeby nebyly zkoumány, neberou se do rozpočtu při zřizování školství; nebyla provedena klasifikace zájmů různých stavů, tříd a vrstev, aby podle ní vzdělání národa se řídilo. »Vyšší« zřetel je kriteriem celého vzdělavacího systému, a zřetele nižší, zájmy lidu a jeho organismu — musí se podříditi onomu vyššímu, centrálnímu, lidu, národu cizímu.

O některé vrstvy společenské jest ovšem lépe postaráno. Tu je dosti prostředkův, aby priviligované postavení výjimečných stavů a osob bylo zaručeno. Tady uměle prohlubuje se propast mezi součástmi národa, rozdírá se souvislost organického celku a pěstuje se rivalita, která se po případě omlouvá pohodlně »přirozeným« zákonem boje o život. Ve změněné formě provádí se totéž co v minulosti: Zapomíná se na organickou souvislost a podmínečnou závislost společenských vrstev a stavů, pěstuje se uměle rozdíl a konkurence jejich a přiostřují se sociální protivy.

Pak se diví společnost, že se vyskytují projevy nespokojenosti! Nediviž se nikdo, ale přemýšlej o příčinách. Projevovaná nespokojenost jest jenom výrazem nesvobody, výrazem utlačení fysického i duchovního. Příčinou pak nesvobody, je zapomínání na povinnosti k lidu: uznati jej za nejdůležitějšího činitele v národu a dáti mu, co mu náleží: řádné hmotné podmínky existenční a řádnou výchovu, jaké požaduje jeho individualita a jeho přirozená i kulturní situace, výchovu v pravdě národní.

(Pokračování.)

Z bimetalistické literatury.*)

Před krátkou dobou vyšel francouzský překlad zajímavého holandského spisu »La situation monétaire«. Autor jeho p. G. M. Boissevain, člen nizozemské ústřední statistické komise, třímá tu vysoko prapor mezinárodního bimetalismu, v němž vidí jedinou spásu Evropy pro budoucnost, jediné východiště z dnešní situace a zároveň jedinou možnost pro uskutečnění bimetalismu, jenž bude buď mezinárodní nebo vůbec nebude.

Hlavní důvod, praví autor, proč Evropa si musí s rozhodnutím pospíšiti, jest stav věcí ve Spoj. Státech Severoamerických. Zde sveden byl lonského roku velký, volební boj mezi Mc. Kinleyem a W. J. Bryanem, který celá Evropa s napjetím sledovala, a ve všech obchodních středech amerických i evropských byli pevně přesvědčeni, že, zvítězí-li Bryan, vypukne finanční a obchodní krise tak prudká, tak hluboká a zároveň tak všeobecná, jaké dosud nebylo.

*) Horlivá činnost, již opět vyvíjejí birretalisté, vedla nás k referátu o tomto spise, který velmi dobře tlumočí všechny jejich názory a snahy, živené dnešními velkými hospodářskými zjevy v různých zemích.

Digitized by Google

Oč vedl se boj? Zde sluší předeslati něco málo o poměrech měny ve Spojených Státech. Před r. 187[illegible] byl zde uzákoněn bimetalismus; ovšem ve skutečnosti byly vlastně postupně dvě měny, protože po dvakráte přijata individuelně zákonná relace, odchylná od relace jinde platné. R. 1873 zastaveno volné ražení stříbra a přešlo se k jednoduché zlaté měně. Když pak r. 1879 odstraněna papírová měna prohlášením státovek za směnitelné, platil každý dollar, nejen zlatý, ale i stříbrný i papírový stejně, ačkoli stříbro zatím na trhu kleslo o polovinu. Bill Bland a bill Sherman nutily zároveň vládu kupovati každého měsíce za určitou sumu stříbro a raziti je na svůj účet, čímž zabraňovalo se appreciaci zlata. Ale r. 1893 zákony ty po tuhém boji odvolány. A dnes nutno doznati, že peněžní situace ve Spojených Státech jest pravý chaos. Neboť 1. stát neobmezil své právo ražební, co se týče zlatých mincí, ale zároveň razí i mince stříbrné, které již nejsou zákonnou měnou, aniž je prohlásil za drobnou minci; 2. stát kupoval stříbro, vydávaje za ně státovky a ruče za jich zaplacení ve zlatě; 3. bankovky nejsou tu partikulárním prostředkem úvěru, nýbrž jsou listinami majiteli svědčícími, jež banka vydává, zakládajíc je zúročitelnými státními obligacemi; bezpečnost jejich spočívá tudíž téměř jedině na této záruce a jejich směnitelnost na obligaci, za jejíž směnitelnost ručí stát; konečně vedle těchto stříbrných mincí, jež nejsou ani měnou ani drobnou mincí, a vedle těchto papírů, založených ve stříbře a splatných ve zlatě ponechal 4. stát v oběhu se zákonnou liberační mocí ještě jiný druh papírů, poukázek na státní pokladnu, jež jsou tedy vlastně jen papírovými penězi. Zajisté není tedy nesprávno, pokládá-li se za prapříčinu dnešních hospodářských zmatků volba zlata za jediný kov měny, provedená v okamžiku, kdy nikdo nedohlédal toho následků. Když se pak znenáhla poznávala chyba, počla se zažehnávati nešťastnou finanční politikou a tak přivoděn stav, jenž jest rukavicí, hozenou všem principům, nezměrná motanice, v níž neví si obecenstvo rady a dává se strhovati k nejnesmyslnějším požadavkům.

Tak pro nastávající volební boj odhlasováno na chicagském shromáždění demokratické strany dne 9. července 1896 heslo: »Opětné otevření mincovny Spojených Států volné ražbě stříbra a sice v starém poměru (jako před r. 1873) 1 : 16!« 628 přítomných bylo pro, 302 proti. Ona většina strany demokratické prohlásila pak za kandidáta na stolec presidentský Bryana, který již od r. 1890 byl zápasil za tutéž věc. K nim připojila se strana lidová čili populisté a konečně strana stříbrařů, kteří šmahem vzali všechny demokratické kandidáty za své. Obě tyto strany měly ovšem volnou ražbu již dříve v programu. Naproti tomu většina strany republikánské a menšina strany demokratické prohlásila se pro Mc. Kinleye. Tak roztříštěny tímto bojem dvě velké strany, které dříve vždy stály jednolitě proti sobě.

Bryan již r. 1890, kdy jej stát Nebraska vyslal do kongresu, napsal do svého programu: »Žádáme za volné ražení i stříbra i zlata a jsme odpůrci snah strany republikánské, podporující zájmy Wallstreetu (velkofinančníků) spíše než zájmy národa.« I obracel se netoliko proti dalšímu zachování zlaté měny, ale i proti »trustům« a jiným monopolickým sdružením třídy kapitalistické, proti stávající organisaci bank a proti dnešní

Digitized by Google

správě železnic. Konečně, jako strana demokratická vůbec, je i Bryan přívržencem autonomie unijních států a rozhodným odpůrcem ingerence spolkových úřadů v jejich konstituční suverenitu. Proto také mluvil v kongresu proti schválení nálezu nejvyššího soudního dvoru v příčině tak zvané neústavnosti daně z důchodu, zavedené za Clevelanda.

Volební program strany demokratické obsahoval tato přání: 1. Budiž obnoveno volné a nebmezené ražení zlata i stříbra v poměru 1 : 16, neboť dosavadní zlatá měna, anglický to vynález, jenž již četné národy uvedl ve finanční područí Londýna, je systém zcela protiamerický. 2. Právo volby při vyplácení státních obligací zlatem či stříbrem nebudiž zůstaveno majitelům. 3. V době míru nebuďtež vydávány žádné nové státní renty a nebudiž získáváno draze zlato od bankéřských syndikátů k vůli udržení monometalismu. 4. Všeliké vydávání papírových peněz buď vyhraženo jedině státu. 5. Dovozní cla buďtež vybírána jen potud, pokud je to nutno pro správu státních důchodů a bez zvláštních výhod komukoli. 6. Zvláště nebudiž obnoven bill Mc. Kinley, obohacující malou menšinu národa na škodu celku a překážející obchodu i průmyslu. 7. Konečně, dokud nebude rozhodnuto o otázce měny, nebuďtež v tarifu činěny jiné změny než ty, jichž je nezbytně třeba k uhrazení schodku, způsobeného rozhodnutím nejvyššího dvoru proti dani z důchodu.

Podobné požadavky obsahoval i program stříbrařů, poukazující zejména na to, že snahou pro udržení zlaté měny stížena byla země ve dvou letech — za úplného míru a nadbytku — úročitelným dluhem 262 milionů dollarů, při kteréžto operaci syndikát domácích a cizozemských bankéřů vydělal miliony. Přívrženci zlaté měny sice tvrdí, že příčinou dnešního neblahého stavu je nadvýroba, ale jak lze prý mluviti o nadvýrobě, kde myriady spoluobčanů marně žádají za vezdejší chléb?

Program populistů konečně žádal mimo uvedené již požadavky ještě rychlé rozmnožení celkové sumy směnných prostředků až do obnosu, vyžadovaného nezbytně potřebami obchodu a populace, za účelem zřízení spravedlivé úrovně cen pracovních a výrobních, zřízení poštovních spořitelen, výkup železnic a telegrafů a bezplatné poskytování půdy osadníkům ve shodě s »homestead-law.«

Vášnivý a trpký ton všech těchto programů dá se ovšem omluviti duchem nespokojenosti a nepřátelstvím, jež se vyvinulo v posledních letech ve Spoj. Státech mezi různými třídami; proto musíme také shovívavě hleděti na všechny ty bludy, obsažené v nich.

Spojené Státy v tomto století vyvinuly se a zbohatly neobyčejným způsobem, a vývoj ten pokračuje stále ještě. Ale zároveň roste i svrchovaná nerovnost rozdělení statků, na jedné straně hromadí se jmění, na druhé zeje neznaná dosud bída. V Americe nebývalo nezaměstnaného lidu, všechny paže spotřebovalo zemědělství. Dnes je jinak. V jediném Chicagu bylo v zimě 1895 padesát tisíc lidí bez práce a vydáno v šanc bídě. A byli to většinou zruční dělníci, řádní a pracovití. A podobně je tomu ve všech velkých městech.

Jaká jest toho příčina? Všeobecná tíseň posledních let. Celá země prochází periodou úpadku, ale v zemědělství se to cítí nejvíce. Hledány dále specielní příčiny. Na prvním místě uváděno všeobecné klesání cen, jehož hlav-

Digitized by Google

ním faktorem je prý stav měny. A nebude to asi nesprávno. Vztah mezi znehodnocením zboží a průmyslovou neb obchodní tísní jest dokázán. Vzrůst kupní síly peněz a přímé jeho následky učinily stav zemědělské třídy velmi neblahým, právě tak jako v Evropě, kdež ovšem přistoupil ještě jiný moment, jehož ve Spoj. Státech nikdy nebylo, totiž přelidnění, zdražení výrobků a otevření evropskému konsumu dalekých zámořských obilních trhů. Za to však přistoupila ve Spojených Státech jiná příčina, totiž řada chybných opatření, jimiž se chtělo stavu tomu odpomoci. Vláda kupovala stříbro na základě billu Shermanova a Blandova. Tím sice stlačeno zdražování zlata, any zlaté mince v obnosu těchto koupí nahrazeny stříbrem nebo papírem, ale v samé Americe vzbuzena nedůvěra ve stálost peněžní organisace, zprvu slabá a sporadická, záhy však prudká, kteráž poškodila výrobu vůbec, jakož i ruch obchodní mnohdy více ještě než apreciace zlata.

Třetí příčinou bylo stále a stále tužší ochranářství. Účelem jeho bylo sice učiniti přítrž obecnému klesání cen, ale výsledky byly zcela jiné, naprosto neblahé. Něco jiného mělo se dělati: snížení výrobních nákladů mělo se užiti k všeobecnému rozptýlení výrobků a k rozvoji výroby ve všech oborech, zvláště rozšířením mezinárodního obchodu. Tak mělo se použiti všeobecné depreciace, tak byla by se zvýšená nabídka kompensovala zvýšenou poptávkou a zlo depreciace bylo by se aspoň z části vyhojilo samo sebou. Ale na místo toho překáželo se mezinárodnímu obchodu, zdržován vzrůst výroby, zamezováno rozptýlení výrobků. A následky? Zvýšenými tarify znemožněna cizině směna jejích výrobků za americké a způsobena největší nerovnost mezi různými vyrabiteli; ceny průmyslových výrobků, totiž dík ochranným clům, umělě zvýšeny, zemědělci však výhodná směna jeho výrobků za průmyslové učiněna nemožnou, protože jeho výrobky, hlavní to část vývozu, nemohly být pojaty mezi chráněné předměty.

Autor lituje, že demokratická strana. jež je celkem ve svých cílech protiochranářská, nestudovala hlouběji následky ochranářské soustavy. Kdyby byla nesoustředila hlavní své síly na boj proti zlaté měně a svedla boj na půdě, na které, jak se zdálo, chtěla se jí zprvu republikánská strana s Mc. Kinleyem postaviti, na půdě tarifů, kdyby byla svůj hospodářský finanční program formulovala: »svobodná směna, tarify výlučně fiskální, bimetalism, daň z důchodu,« byla by se cítila mnohem silnější, zvláště již pro kontrast tohoto programu se správním postupem vlády, proti níž bojováno. Takto však nutno doznávati, že v některých tužbách stran, volících Bryana, je neobyčejná konfuse ideí, třeba jsme ji již omluvili trapným přítomným stavem.

Zejména co se týče papírových peněz, žádají všechny tři strany, by stát nahradil bankovky státovkami. Stříbrači zvláště tvrdí, že právo vydávati papírové peníze jest neodlučitelno od práva raziti mince, a že státu přísluší stanoviti celkovou výši všech platebních prostředků; populisté pak praví, že tato celková suma má se rozmnožiti až do obnosu, stačícího potřebám obchodu vnitřního i s cizinou, a až do obnovení řádné normy cen.

Ale raziti peníze a vydávati papíry, toť ovšem něco zcela jiného. Ražení peněz jest praerogativou státu a jejím účelem jest pouze zajištění jednotnosti typu a stejnosti hodnoty, ale hodnotu peněz určuje směnná

Digitized by Google

hodnota samého kovu. Stanovení obnosu měnných mincí přísluší však státu pouze potud, pokud lze na to nepřímo působiti jednak stanovením kovu pro zákonnou minci, jednak zákonnou úpravou bank ohledně vydávání bankovek majiteli svědčících. Bankovka má býti vždy pouze partikulárním prostředkem úvěru, nahražující v obchodě hotové zákonné mince, a státu náleží tu bdíti pouze nad dobrou organisací bank, jimž dovoluje emissi pouze za tou podmínkou, budou-li je vždy moci směniti za státní peníze.

Co se týče Bryanových osobních myšlenek o organisaci peněžního systému, tu jeho bimetalism spočívá úplně na zákoně nabídky a poptávky. Zvýší-li se obnos peněz nad potřebu, klesne hodnota dolaru, sníží-li se obnos obíhajících peněz, stoupne kupní síla dolaru. Zastavení ražby stříbra na počátku 80tých let přivodilo proto stoupnutí kupní síly peněz všude, kde byla přijata zlatá měna. Situace tato jest však velkou hospodářskou škodou a bude se prý stále jen horšiti, nevrátí-li se Spojené Státy zpět k volné ražbě. V Madison Square Garden pravil Bryan k voličům: »Rolníci nepřejí zlaté měně, pocítivše její žalostné následky. Prodávajíce za ceny ve velkém musejí kupovati za ceny v malém, a ony ceny klesly mnohem více než tyto. Ale břemena a daně neklesly a dluhy se zdvojnásobily. I dělnictvo, za mzdu pracující, trpí. Zlatá měna sice zvyšuje kupní sílu dolaru, ale znesnadňuje jeho nabytí. Práce se stala nepravidelnější a nebezpečí nezaměstnanosti větší. Na zdaru massy konsumentů závisí však i stav obchodníků a průmyslníků. Vede-li se oněm špatně, pocítí to i tito. Také majitelé státních papírů, železničních akcií a akcií průmyslových závodů odkázáni jsou na rozkvět těchto podniků. Bude-li tento zasažen, pocítí to i oni, a s nimi zároveň i úřednictvo obchodní a rovněž i státní, neboť tíseň poplatníků nedovolí státu udržovati platy úřednictva na dosavadní výši. Konečně i důchody svobodných zaměstnání utrpí, jsouce úzce spojeny se zdarem producentů.«

Neprávem vytýkali prý protivníci Bryanovi, že hájí »inhonnest dollar.« Bryan nebojoval pro směnný prostředek znehodnocený a k věčnému znehodnocení odsouzený, prohlásiv již r. 1893 v řeči proti odvolání zákona Shermanova, co si myslí pod »poctivostí, spravedlností« mince. Tou jest stálost kupní síly. Dolar, jehož kupní síla stoupá, je právě tak »inhonnest« jako dolar, jehož kupní síla klesá. A za nejlepší stabilitu dle jeho mínění ručí bimetalism. Stříbro jest ovšem dnes velmi laciné, ale pouze proto, že je nelze raziti. Pouhé opětné otevření mincovny Spoj. Států svobodné ražbě stříbra v starém poměru 16 : 1 stačí dle Bryana uvésti oba kovy v tuto relaci. Bryan sám v jedné řeči vyprávěl tuto poněkud silnou anekdotu: »Ve voze tramwayovém vznikl spor o tu věc mezi dvěma pány. Jeden namítal: Jak by to bylo spravedlivé, abych si mohl koupiti určité množství stříbra na trhu za 50 centíků a dáti si z něho vyraziti 100centíkový dolar? Odpůrce obrátil se na to k ostatním ve voze a tázal se, kdo z nich by to udělal po prohlášení volné ražby stříbra, aby příslušných 412½ zrn prodal za méně než za dolar. Všichni pravili, že nikdo, jen mladík, sedící v koutě vedle matky, pravil: Já bych to udělal! V tom však obrátila se již matka k přítomným se slovy: Chudáček je blbý! Vedu ho do nemocnice.« (Příště dále.)

Digitized by Google

Rozhledy po literatuře, umění a vědě.

Literatura.

Pantáta Bezoušek: O jeho radostech a starostech vypravuje Karel V. Rais (Nákl. F. Šimáčka). Touto knihou si dovolil pan Rais zajímavý experiment. Co vyznačuje ostatní jeho práce, je ostrý, příznačný dech jistého prostředí, jmenovitě však jednota prostředí. Ti jeho ulopocení sedláčkové, chalupníci a výměnkáři s ustaranými, scvrklými tvářemi jsou věrnými produkty svého okolí a svého způsobu života. Zapadlost jejich života a věčný zápas s tvrdou hroudou o kus chleba vytvořil jejich ctnosti a zabarvil jejich hříchy a vášně. Raisovy práce jsou jakoby vyseknuty z těchto sfér života. Nic karakteristického tu neschází, a nic zbytečného, cizorodého neruší jejich karakterističnost. A hlavní věc, ukazující na skutečného umělce: Raisovi není tato příznačnost a kostým daného prostředí jediným a posledním cílem. Nezastavuje se v půli cesty, u zřetelů pouhé realistické vnější kresby a zájmů ethnografických a národních, jeho postavy nejsou pouhé oživené figuriny z národopisné výstavy, ale jsou to lidé, s duší a mozkem, city a vášněmi. Ukazuje jejich duše v zabarvení, jakého se jim dostalo v tomto okolí, ať jmenuji jen na př. tak často u něho projednávaný poměr rodičů výměnkářů k dětem, poměr, jenž v takovéto bolestnosti a hořkosti nemohl vniknouti jinde než pod tlakem daných zde podmínek hospodářských a socialních. Naproti tolika jiným, kteří kazili obrazy venkovského života lživým idyllismem a rozbředlou romantikou, je Rais dosti silný positivista a determinista. Neleká se ani nejtrpčích fakt a dovede naznačiti příčinnou jejich sepjatost. Kde to činí, tam je pravdivý, silný, místy (jako v »Kalibově zločinu,« kde dovedl chytit své lidi za nejhlubší jejich lidské kořeny, za pohlavnost) i hluboce umělecký. Za to tratí na síle a pravdě všade tam, kde činí koncesse sentimentálním a idyllickým choutkám obecenstva, jako v »Zapadlých vlastencích.« Ještě jedno bych jmenoval, co je pro nejlepší práce Raisovy příznačným: jeho ne moderně-románová, ale dramatická methoda. Nelíčí lidi z nitra, neanalysuje je jako subjekty, ale podává je syntheticky, zvenčí jako objekty, pomocí gest a slov. Dramatický jest také všechen jejich hyb a vzruch: nemaluje jejich nálady, ale předvádí rozpory jejich snah a vášní, v celé nesmířitelné napjatosti divadelních konfliktů. — To všecko jsem byl nucen předeslat, abych mohl ukázati, v čem se Pantáta Bezoušek k ostatnímu dílu Raisovu přimyká a v čem se mu vymyká. Experiment, o němž jsem shora se zmínil, je tento: Rais vzal jednu ze svých postav, a to rozhodně ze svých nejlepších a nejkarakterističtějších, takového starosvětského dědečka ze vsi pod

Digitized by Google

Zvičinou, jehož základní rys pronikající až do poslední cévy jeho bytosti je poctivá, ryzí, neporušitelná dobrota, vzal ho a přesadil ho do cizího prostředí a to hodně vzdáleného. Pantáta Bezoušek jede do Prahy navštívit rodinu svého syna advokáta. Jakoby spadl náhle na měsíc, tak mu je život dnešního velkoměsta cizí. Chodí v něm jako člověk z jiného minulého a vzdáleného světa. Tedy rozdíl dvou kulturních útvarů, vzdálených od sebe na několik jen hodin jízdy a přec oddělených celými propastmi v názorech, věrách a hodnocení, tento rozdíl demonstrovati hodně okatě, příznačně a co hlavní — zábavně, položil si Rais za théma knihy. A z toho už přirozeně plyne další: Kdyby tento pantáta byl zůstal doma ve svém prostředí, nepadalo by nám tak do očí, čím se od nás, městských lidí liší, jako to, co má s námi společně lidského. Byl by, jako jiní Raisovi stařečkové, měl své žaly, své mrzutosti, osobní zájmy a vášně, byl by krátce jednou z postav těch příběhů, které jsem z předu nazval v podstatě dramatickými. Ale je-li přesazen do jiného prostředí, je přirozeno, že bije do očí především to, čím se od tohoto okolí odlišuje, tedy, snahy po výtce vnější, ne tak duše, jako kostým a mrav. Zajdeme-li mezi vojáky do kasáren, dovedeme velmi brzy abstrahovati od uniforem a zevních zvyklostí jejich života a budou nás zajímati jako lidé vůbec, vkročí-li však jen jeden z nich jindy do naší civilní společnosti, je jisto, že nám nejvíce bude bít do očí jeho uniforma a jeho vojenské způsoby. Totéž se stalo s Raisovým Bezouškem: nezajímá nás jako osoba, ale jako typ. A to je, co celou tuto práci staví zvlášť vedle ostatní produkce Raisovy: není to dramaticky předváděná povídka, je to povahopisná studie. A dále: tento typ je demonstrován na pozadí mu cizím, hodně křiklavě se od něho odrážejícím. Bije do očí ani ne tak svými kladnými rysy, jako negativními, tím vším, čím se od pražského prostředí odráží. Každý krok a každé slovo pantáty Bezouška v normální »lepší« rodině pražské znamená protiklad názorů, srážku, konflikt. Tyto konflikty mohly býti zahroceny trpce a hořce (kdyby na př. syn se za venkovského otce styděl a p.), ale p. Rais položil věc tak, že pražští lidé (a tím i čtenář) pantátu Bezouška chápou (tak, jak vyšší útvar kulturní dovede chápat nižší), že jim je milý právě tím, čím se od nich liší a tak vybíhají všecky tyto srážky dvou vzdálených si prostředí v dojem usměvavě tklivý a obveselující. To je druhé důležité, čím se tato kniha odlišuje od většiny ostatních Raisových, v nichž se obyčejně citlivost dobrých duší sváří s drsností egoistických vášní a hořkostí smutků. V těchto tónech měkké, láskou slzící dobroty zachází snad p. Rais místy až příliš daleko do sentimentality a nemužnosti (na př. v rozmluvách s dětmi), ale kdo by je chtěl šmahem odsuzovati jako málo seriósní a umělecké, nechť nezapomene, že se za ně nestyděli ani velicí umělci (jmenuji na při Dickense), a že tyto tóny se ozvaly všude tam, kde česká duše kdy v celé své ryzosti a typičnosti promluvila v umění, že jsou právě tak quintessencí Němcové Babičky, jako kresby Manesovy a hudby Smetanovy. Také bych křivdil p. Raisovi, kdybych nedodal, že nepřestává jen na vnějších, obveselujících různostech dvou daných zde životních kruhů, selského a pražského, ale že hledí vykřesat z jejich srážky hřejivé jiskry citů společně lidských, těch sympathií, které

Digitized by Google

se dovedou přenést přes všecky zemí různosti stavu, kroje a mravu. Nedošel sice v tom směru daleko, ale náběhy tu jsou. Takový na př. vidím v poměru, do něhož staví autor pantátu Bezouška k tchánovi jeho syna, pensionovanému radovi Burdychovi. Byl to obratný tah od autora postaviti takto vedle sebe dvě figury, na pohled ty nejvzdálenější a nejnesnášelivější, jaké jen si možno pomyslit: vedle dobráckého starosvětského selského dědouška starého byrokrata, s duší skostnatělou a seschlou. Čekáte vážné srážky, ale zatím vám autor před očima oba tyto lidičky sbližuje a udělá z nich nejlepší přátele. »Je to čistý, spravedlivý, český člověk«, řekne rada o Bezouškovi. Vidíte, tu přeletěla jedna taková jiskra a zanechala vám jistě teplo v srdci! Za to však selhal hlavní pokus, kde chtěl pan Rais demonstrovati, jakou divuplnou silou je v konvenční společnosti neporušený dobrý člověk, jak pod jeho rukou praskají ledy a otvírají se všecky brány. Myslím totiž úlohu spasitele, jakou hraje pantáta Bezoušek v lásce radovy dcery Melanky. Od figury jejího nešťastného amanta (je prý ke všemu ještě i »básníkem!«) a hněvů otcových až k šťastnému konci, kdy zuřivec rada změkne pod dojmem pouhého Bezouškova vypravování o »delektorovi« a jeho dceři, která se v obdobném případě utopila, je celá tato historka tak tradicielně a staromodně romantická, tak šablonovitá, že se musíme divit, jak mohla najít místa v knize realisty p. Raise. — Uzavírám: »Pantáta Bezoušek« mne potud sklamal, pokud jsem dle jiných hlasů soudil, že to je stěžejní kniha p. Raisova. Tou rozhodně není. Je to bez odporu nejzábavnější z jeho knih, ale ne nejuměleČtější. Pouhá studie figurková, prosťoučká, nehluboká, průzračná, že by se mohla dát do rukou dítěti. Ale při tom každým způsobem kniha dobrá, suggerující kypře a osvěživě zdravé a sílivé city sociální. Nemůže býti než dobrou kniha, která vyvolává lásku k rodné hroudě, k lánům, které vzdělávaly generace našich předků, která kříší atavismy svazků rodových a plemenných, všecko to primitivní a přec veliké a svaté, co spí zasypáno v dnešních duších, kulturou přeplněných a zkažených. Není-li to právě umělecký chef d'oeuvre, je to přece jen záslužnější čin literární, než celé řady mrtvě narozených pokusů, vyvolaných estetickým hračkářstvím. Bylo by nespravedlivo klásti takovouto knihu na jemné vážky subtilní a absolutní uměleckosti, na to je ona ovšem příliš zhruba a jednoduše tesána. Ale nezapomeňme, že jedním z nejdůležitějších momentů při odhadu každé knihy je síla, ryzost a hloubka emocí, které vyvolává a suma lidskosti, kterou podává. Přiznávám se bez mučení, že jsem měl při četbě »Pantáty Bezouška« mnohou slabou chvíli, kdy tyto její momenty umlčely hlas mého kritického svědomí. *D.*

Spisy Adolfa Heyduka: Nové cigánské melodie. — Ptačí motivy. Cyklus I. a II. — III. IV. (Nákl. J. Otty.) Tři svazečky stejné úpravy a stejné barvy desek dostaly se na můj stůl. Vidím na nich jméno Adolfa Heyduka a nejsem nijak potěšen úkolem, jenž mi nastává. Je to mrzutá věc, máme-li se zabývati básníkem, kterého jsme si už zařadili do literární historie a do historie svého vlastního vkusu a vývoje, který je nám milý a vzácný v této své časové oddálenosti a srostlý i se subjektivními našimi zažitky minulých let, máme-li se jím najednou zabývati jako zjevem, jenž nespokojen se svou úlohou v minulosti, chce mluvit a pů-

Digitized by Google

sobit ještě do přítomnosti, ale poskytuje jen nejtrapnější a nejtruchlivější pohled, s jakým se jen můžeme shledati ve světě literatury, smutnější ještě než pomíjejícnost slávy, totiž pomíjejícnost básnické síly. Je to vždycky bolestné vidět básníka, jenž přežil sama sebe a nevěda o tom a nevěře tomu, zasypává vás dále písněmi, z nichž vymizela všecka krev, barva, šťáva a vůně. A ještě nepříjemnější je pak, jste-li už dokonce kritikem a je-li vaší povinností mu tento svůj dojem říci. Vždyť se tím bolestněji dotýkáte něčeho, v čem hřeje kus vašeho vlastního mládí. Kdo z nás by nebyl měl svou dobu, kdy sladce zvonivá, melodická, něžňoučká poesie Heydukova dávala potravu jeho snům a barvu jeho citům? A za to, že dnes, po deseti, patnácti letech jste se změnili, ale nejen to, za to, že se i básník změnil, máte se vydávat v šanc kletbám augurů v našich »předních« listech, že drzou a nešetrnou rukou dotýkáte se práce zasloužilého, slavného, (a jak už ty jejich fráse zní) básníka? Ale povinnost zase káže nemlčet a tak s těžkým srdcem se dáte do četby těchto tří svazků, z nichž každý čítá přes sto stran. Nejprv do »Nových cigánských melodií«. Z předmluvy autorovy se dovídáte, že je psal po Cymbálu a guslích, ale dosud, až na tři, jich neuveřejnil. Tedy dílo z nejlepší básníkovy doby. Tím odpadají přirozeně vaše obavy a rozpaky. Čtete, přečtete jen prvé tři, čtyři písně a jste radostně překvapeni, hruď se vám zdvihá, krev se rozpění a duší vám zazní jásavý tanec bujných rhytmů a stříbrné zvuky melodií, sladkých, roztoužených, v nichž svítí nejčistší cit a v nichž hraje krev volné, nezkrocené, na ňadrech samé přírody odkojené rasy. Ano, to je starý Heyduk, nejelementárnější, nejméně intellektuelní, ale nejčistěji citový a plemenný z lyriků našich let šedesátých a sedmdesátých! Jaká to erotika žhavá, krevnatá, smyslná, ale jak svatě upřímná, čistá a živelná! Tam kde je zadumaná a melancholická, zní její tóny tak jako majestátně a nádherně vášnivá andante z Lisztových Uherských rhapsodií; tam kde víří a tančí v bujném rozpění sil, slyšíte kvapící rhytmy šílených čardášů. Druhý oddíl, neerotický, zaujme vás už méně. Jsou to obrazy ze života cikánského dle tradicielně romantických vzorů a la Lenau. Láska k svobodě, vztek na pány, známé pletky s magnátem, jenž svedl cigánovi dívku a padá skolen jeho rukou, to jsou zde hlavní, častěji se opakující motivy. Sem tam je cigán do nepřirozena idealisován (na př. na str. 71., kde mluví jako revoluční liberál) anebo je z něho ponechán jen kostým, ale zpívající duše je slovanská (což platí skoro o celé zmíněné erotice). Necigánské jsou také protesty milenců proti farizejským mravokárcům a pomlouvačům — což by se cigán staral o měšťanskou pruderii a konvenci! Ale to vše nevadí silnému a vzácně ryzímu poetickému dechu knihy. Jako autor těchto písní udrží si Heyduk vždycky své důležité a dobře zasloužené místo v naší lyrice. Ale proč na něm nepřestává, proč chce mluvit do naší poesie ještě dnes a zpívat, kdy už pozbyl hlas jeho svěžesti, timbru, původnosti a síly? Jak se mohl odhodlat, vydat současně s těmito skvostnými cigánskými popěvky knihy tak duté, prázdné a únavné jako jsou tyto dva svazky »Ptačích motivů«? Spoustu veršů, které s umořující jednotvárností, a nekonečnou mnohomluvností, v dlouhých, dle vypočtených konceptů sdělaných řadách slok, bez suggestivní síly, bez krve a originelního výrazu apostrofují ptáka za

Digitized by Google

ptákem, hotová to ornithologická výstava, k níž schází ještě jen vyobrazení a popisy z přírodopisných učebnic? To není nedostatek smyslu pro přírodu, co mi diktuje tato slova, ale je to odpor k tomu způsobu, jímž básník na ni nazírá, proti tomu měkkoučkému sentimentalisování a rozbředlému, přecukrovanému zdrobňování, které nevidí v přírodě to, co v ní je živelného, hlubokého a bezprostředního a čím ona sytí silné duchy, ale které ji strhuje na tradicielní, vyšeptalý nástroj úzkého literárního verbalismu, na hračku bezmyšlenkovitého citlivůškářství a slovného formalismu, totéž zvrhnutí ryzího citu přírodního jako ono, do jakého své doby zvrhli epigoni Petrarkovi cit lásky. Ale kdo by chtěl dále ještě zde srovnávati mezi Heydukem dřívějším a nynějším a stopovati tento trapný proces vysychání lyrické síly, tento smutný spád od tryskajících, jásavých zpěvů přeplného mladého srdce až sem dolů do beznervné, chudokrevné stařecké povídavosti? Nebudeme poslouchati básníka, jenž nemaje správného vědomí o pravém svém místě ve vývoji naší lyriky, chce k nám mluviti ještě dnes a zapomeneme na poslední jeho knihy pro tu řadu vzácných písní, jimiž vyzářil talent jeho to, co měl v sobě nejlepšího, v »Cymbálu a guslích« a »Cigánských melodiích«. *Kj.*

Z ruchu literárního a uměleckého.

Karel Bendl †. Bendlem ztratila česká hudba komponistu, jenž nenáleží sice k nejumělečtějším, ale bez odporu byl po Smetanovi nejpopulárnějším. Vystoupil s ním na veřejnost téměř současně, ale tvorba jeho zůstala ve skromějších mezích a resignovala hned od počátku na nejvyšší mety umělecké. Opery »Lejla« (1866), »Starý ženich«, »Švanda Dudák«, »Karel Škréta« a jednoaktovka »Matka Míla« ukazují Bendla jako eklektika bez ustaveného individuelního karakteru, podlehajícího všemožným cizím vlivům, od německé hudby romantické až k Smetanovi a odtud až k italským veristům. I pro tvoření symfonické neměl pravého povolání. Čím však hudba jeho se vyznačuje, to je melodičnost a kolorit. Silná melodická jeho vloha dala mu ovšem (až snad na Matku Mílu) státi v řadách hudebních konservativců, ale pomohla mu na druhé straně k pravému a zaslouženému jeho významu: v oboru písně. Sbory jeho učinily jej populárním v Čechách a nápěvy k Heydukovým »Cigánským melodiím« i za hranicemi. Narodil se r. 1838. v Praze, zemřel 20. září t. r.

— **Divadlo.** Budiž nám odpuštěno, že nepřinášíme referátu o Ruthově »Utopeném manželu«. Ale ten už byl veškerou kritikou tak svorně a důkladně utopen, že by bylo škoda času a papíru, vytahovat ho zrovna nad hladinu. Jen bude-li tento universální výprask co platen?

— **Básníku Jos. Jakubcovi** postavila liter. jednota v Jičíně 28. září na hřbitově velišském pomník.

— **Malíři Felixovi Jenewelnovi** učiněna byla ministerstvem kultu nabídka, aby maloval 2 oltářní obrazy určené pro Čechy. P. Jenewein nabídku přijal.

— **Emlohstobba.** Román či skutečnost? Obrazy ze školství minulosti přítomnosti nebo budoucnosti? Dr. fil. Heřman Lietz. Berlín 1897. F. Dümmler.

Líčí se nám tu zřízení, duch i práce nové školy národní. Neodpovídá to skutečnosti — aspoň se zdá. My si nedovedeme představiti školy bez té nynější vězeňské uzavřenosti, bez tuhé trýznivé kázně, bez duchamorné, trpné dressury ducha, bez ustavičného sezení v lavicích a skloněných hlav žáků nad písemnými úkoly, bez

Digitized by Google

tabule a přednášek, při nichž žactvo nic nemyslí, bez přetížení prací duševnou, bez bolesti hlavy, bledých tváří a nechuti k návštěvě školní. Ne — toho my si nedovedeme představiti. To by už nebyla škola. Probůh, kam by se poděla kultura? Jak bychom kulturně soutěžili? Jen duch a duch je naší spásou. O něj dlužno se starat — rozum vycvičit, ozbrojit! A tedy budeme vycpávati ducha mládeže abstrakcemi lidí dospělých, kulturu dospělých budeme všemožně — a třebas i násilím vtloukati do své mládeže — a zachráníme budoucnost. To jest mínění doby, názor panující, odraz veškeré té dnešní kulturní perversity a — choroby.

Spisovatel se ptá: Což není školy, kde nevzdělával by se jednostranně pouze rozum, nýbrž celá lidská přirozenost? Také tělo, paže, nohy, oči, uši, svaly a šlachy stejně tak dobře, jako aesthetické a mravní schopnosti? Či jest myšlenka o »harmonickém vzdělání všech sil« jenom krásným, ale neproveditelným snem Pestalozziho?

Spisem svým odpovídá, že nikoliv. Uvádí nás do malého školního státu: Škola, jež zároveň jest větším statkem hospodářským, má několik hektarů půdy. Návštěvníku se zdá, že se ocitnul ve veliké botanické zahradě — v malém rájí. Zde žije pohromadě mládež od 11 do 18 let i se svými učiteli, kde podle rozvrhu a řádu tělesně se tuží, pracují, sami veškeré živobytné potřeby obstarávají, řemeslují, učí se a veškeré předměty učebné praktické potřebě přizpůsobují, vědy i umění pěstují a se ušlechtile baví. Denně 5 hod. duševní práce; 5 hod. tělesné práce, cvičení těla a v umění; 10 hod. spaní; 4 hod. k jídlu, koupání a odpočinku. V týdnu jedno odpůldne věnuje se výletu pěšky nebo na kole, a jeden večer koncertu, společenským hrám, představením, literatuře. V týdnu 1 hod. se věnuje školnímu parlamentu. Jednou za 4 neděle se vede debatta. Jednou za čtvrt roku se pořádá delší výlet celodenní k návštěvě závodů a j. účelům.

Nová škola jest velikou rodinou; učitelé i mládež vinou se k sobě důvěrně; jest i společností občanskou, kde kladou se pevné základy pro život společenský; zde ve práci všeho druhu se ušlechtile závodí, zájem společenský se probouzí a rozvíjí, vzájemnost, ohled, záruka, podpora se pěstuje, a v každém členu vyrůstá zdatný, souměrně, ke druhému a všem poměrně rovně vychovaný občan. Není tu nivellisace individuálních schopností a disposic. Individualitě se dovoluje plný rozvoj ale s tím rozhodně spjaty jsou prvky života sociálního, a to je též princip budoucí výchovy. Zde neví se o egoistické podrážděnosti, jež větří všude zlé úmysly; není tu ducha otrockého, který se bojí s čelem přímým obhájiti své smýšlení a skutky, Není tu autoritativného tlaku, který vylučuje volnou kázeň a sebevládu, který budí pokrytectví a pochlebenství, dusí vůli a zavádí v nestřežených chvílích ke hloupostem a přestupkům. Není tu nedůtklivosti, zchoulostivělosti a otupělosti, jimiž naše mládež dnes tolik vyniká všude ve městech a místech vlivu přírody vzdálených.

Přírodu vrátiti do paedagogiky — toť problem budoucí výchovy. Paedagogický naturalismus ve praksi výchovné — ano, avšak škola, která mládež tělesně i duševně degeneruje, kultura, která lidstvo seslabuje, o zdraví, přirozenost, schopnost rozumovou i mravní připravuje, lidstvo změkčuje a valem nervose a blázinci do klína pracuje — apage!

Emlohstobba — není snem. Čtěte zpátkem slovo, a máte skutečné zeměpisné místo. Jedete-li z Londýna drahou asi 4 hodiny směrem severozápadním přes Derby, najdete u městečka Rocesteru ve knize líčený skutečný školní stát »Abbotsholme.« Velice bychom doporučili knihu čísti našim školním inspektorům, zvláště zemským a ministru vyučování. Ani by neškodilo přečísti ji našim autonomistům, kteří dosud silně nevědí, čeho by ve školství měli se pro národní vzdělání domáhati. *Čý.*

Digitized by Google

Rozhledy politické a sociální

Domácí politika.

Zatím co se pilně vyjednávalo mezi pravicí a hr. Badenim, o čemž jsme referovali minule, vyjednával tento prostřednictvím vlaského posl. Baseviho s obstrukčními stranami německými o příměří za ústupky národně jazykové na úkor Čechů. Němci zamítli, ale neznamená to stržení zlatých mostů pro Němce. Jsou zde mocné vlivy, i zahraničné (trojspolek), jež stále přicházejí na pomoc Němcům a ono nepochopitelné a nevysvětlitelné kolísání hr. Badeniho jest prostě ukazatelem tlaku vyšších sfér. Badeni ostatek nečiní nic jiného, než co vždy činily vídeňské vlády, držeti jedny druhými v šachu. Obstrukce Němců nejen nepozastavila chod státní mašiny, nýbrž naopak, jej usnadnila. Volby do delegací se provedly 25. září hladce, v delegacích to půjde hladce, vyrovnání rak.-uher. půjde hladce, rozpočet půjde hladce. V parlamentě se nebude ani mluvit, jen odhlasovávat vládě předlohy.

Smutná politika, již Mladočeši provádějí dobře po staročesku ve Vídni, má jen zajímavost ethnopsychologickou. Vidíte na ní všechnu malomoc a všechny zrůdnosti hospodářsky i morálně nesamostatného lidu. Posl. Stránský ve spolku s pověstnými reakcionáři Falkenhaynem, Ebenhochem a Pálffym chce tak sešněrovati ten kousíček svobody slova, jejž v tomto státě ještě ponechali, že jak subkomitét tak parlament. komise s úžasem jeho smutný elaborát zamítají. Čeští poslanci několik desetiletí agitují mezi lidem proti centralistickému parlamentu ve Vídni a pak, sotva jim ve Vídni podali prst, svými těly chrání centralistické ministerské lavice a ze svého středu dosazují poslance na křeslo místopředsedy tohoto centralist parlamentu. Po celá desetiletí ohánějí se praporem stát. práva a jak mohou, vklouznou do většiny cislajtánského parlamentu, omamují lid dále hesly autonomie a rovnoprávnosti a neřeknou zpříma a mužně, jak to s tím státním právem jest, a co o něm nyní myslí. Podajnost nahoru, neupřímnost ke svým. Všechen nesmysl, tolikaletou zkušeností dokázaný, dělati politiku jen ve Vídni, všechnu jimi za éry staročeské tisíckrát odsouzenou machu, oktroyovati vůli 3—4 osob celé straně, celému »národu«, pomocí divadelně sehraného sboru statujících důvěrníků a klubů, všechna lhostejnost k palčivým otázkám práce duchovní a hospodářské na rodné a domácí půdě, všechno to se opakuje znovu. Ve Vídni několik pánů diplomatisuje, doma se nedělá nic.

Máme referovati o všech těch efemerních udalostech v subkomitétech, komitétech a t. d. ve Vídni? Včera se o nich mluvilo, dnes se o nich neví. Nestojí za zaznamenání.

Lhůta, již mladočes. klub hr. Badenimu dal, aby zodpověděl podané jemu memorandum o 32 bodech, dospívá. Schůze poslanců, jež měla se v Praze 21. září konati, odložena na 27., poslední termin, kdy se má hr. Badeni vysloviti. Nejistota do poslední chvíle veliká. Komickou zprávu přinesly denní listy 24. září, že výk. výbor mladočeský Dr. Herold, Pacák a Stránský spolu s předsedou výk. výboru

Digitized by Google

Dr. Škardou odebrali se k hr. Badenimu, aby přesně vyznačil své stanovisko k memorandu. To bude rozhodovati o politice mladočeské?

Stejně vratký a svízelný je poměr Mladočechů k ostatním klubům pravice. Jakýkoliv úspěch, jehož by Mladočeši věci české zjednali, vzbudí řevnivost klerikálů a touhu po úspěších nejen na vlastním svém poli, nýbrž i na poli národním a jazykovém. A každé vítězství klerikálův otřese posicí Mladočechů doma. V otázce pak autonomie budou míti oba kluby proti sobě Poláky, již by skutečnou autonomií pozbyli vlády nad většinou ruského lidu doma Z toho všeho bude výsledkem jen stagnace a status quo. Při nečinnosti politické v Čechách a pokleslosti demokratického principu v samé straně vypadá však z toho ve skutečnosti ztráta a ústup.

Sjezd poslanců 27. a důvěrníků 28. září, kdy tyto úvahy píšeme a výsledku sjezdů neznáme, učiní snad v této nejistotě alespoň poněkud jasno. Ale z fakta, že pro důvěrníky jest přichystána hotová již resoluce, již mají prostě odhlasovati, mnoho nadějí nečerpáme. Některými ústupky vlády v naší otázce jazykové se v jádře nic nenapraví, nebude-li delegace česká tak silna, aby donutila vládu k vyřízení české otázky ve velikém slohu. K tomu nynější vláda chuti nemá a Mladočeši nemají moci a sebedůvěry, aby ji k tomu donutili. Rozumná politika by měla znesnadňovati posici této vládě a hnáti právě nyní věci k zásadnému rozřešení, ne však udržovati cislajtanism a hledati spásu v nepřirozeném a nezdravém svazku pravice.

— Grundzüge für eine endgiltige Lösung der Nationalitätenfrage in Oesterreich. Ideen und Betrachtungen eines Patrioten. — Před krátkou dobou vyšla pod tímto titulem brožurka o 43 stránkách, v níž podává se návrh na rozluštění sporů národnostních na základě jistého svérázného uspořádání říše rakouské. Základní idea brožurky jest čtenářům »Rozhledů« vlastně »starou známou«, byvši vyslovena v nich již r. 1894. Nyní nabyla jisté aktuality přijetím resoluce posl. Povše na všeslovinském sjezdě 14. září t. r. v Lublani. —

Patriota onen, správně vystihnuv podstatu národnostních sporů našich v tom, že Němci vzpírají se v první řadě kulturnímu vývoji slovanských národností, jelikož vědí, že ve vzdělanosti spočívá všecka neodolatelnost životního vývoje národa — navrhuje na str. 11. svého spisu zcela logicky oddělení či plné osamostatnění jednotlivých národností, pokud týče se péče o kulturní jejich potřeby, i praví: »Bei vollständiger Aufrechterhaltung der historisch-politischen Ländereintheilung, wären die Angehörigen einer Nation für die Zwecke nationaler Cultur zusammenzufassen, und jede Nation hätte sich ihr eigenes Culturparlament zu wählen.«

K návrhu poslance Povše přijal sjezd všeslovinský resoluci podobného smyslu: »Sjezd uznává jako nejbezpečnější prostředek k zajištění národnosti národní autonomii a vyzývá vládu, aby podala říšské radě osnovu zákona, kterou se všem národům uděluje národní samospráva a zřizují se zvláštní národní zastupitelstva kulturní, která se usnášejí o všech národních i jazykových otázkách samostatně a též samostatně rozhodují.«

Pro mne osobně zajímavo jest v této věci, že první uchopili se myšlenky »kulturních sněmů« Slovinci, neboť když jsem r. 1894 v »Rozhledech« byl vyslovil touž ideu, měl jsem právě v první řadě Slovince na mysli!

Ve svých úvahách »K politickému našemu programu« stanovil jsem v č. 8. III. ročníku »Rozhledů« v oddíle »Čechové«, jaký úkol, po mém soudě, by příslušel Čechům v »pokusu znovuzbudování říše rakouské« a došel jsem mimo jiné k požadavku »podrobného vypracování ústavy veliké konfederace podunajské«, dodav konečně na str. 467: »Dovoluji si poukázati k věci zásadně důležitosti při vypracování oné ústavy. Jak často lze dočísti se, že federalismu staví se v odpor nejen panující, nýbrž i potlačené národnosti. Slovinci na př. přejí sobě něco zcela opačného, než co pro nás značí státní právo české. Jde krátce o to, aby v ústavě konfederace podunajské mělo místo i právo historické i právo přirozené. V tom tkví obtíž značná, ale zajisté ne nepřemožitelná. Bude nutno provésti smír tak zvaných »historicko-politických« individualit s přirozenými individualitami národními. Mně tane

Digitized by Google

na mysli, aby v ústavě konfederace podunajské byla provedena synthese práva historického a přirozeného. I představuji si věc asi takto: Konfederace by za integrující součásti stanovila 1. tělesa správní, totožná s dnešními historicko-politickými individualitami, 2. tělesa kulturní, oblasti to jednotlivých národností bez ohledu na správní hranice obvodní! Dle toho by samosprávné sbory tohoto pořadí byly také dvojího druhu: 1. zemské sněmy, jako dnes, jimž přiděleny by byly všecky správní záležitosti těchto zeměpisných útvarů, 2. sněmy kulturní ustavené dle národností, jimž přiděleny byly by všecky záležitosti, kteréž by luštily se nejlépe v mezích těchto národnostních útvarů.«

Zajímavo jest, že vedle věci samé i pojmenování je totožné u mne r. 1894 i u spisovatele brožurky r. 1897: »Kulturní sněmy«: »Culturparlamente«!

Ve vídeňském týdenníku »Die Zeit« č. 149. 7 srpna namítá se proti návrhu brožury totéž, co namítal v rozhovoru se mnou redaktor dr. Kanner, že vedle 17 zemských sněmů by tu bylo pak ještě 8 kulturních sněmů, a ty že by tvořily zbytečnou komplikaci, poněvadž »národnostními kuriemi« v dnešních sněmech bylo by lze téhož cíle dosíci jednodušeji. Myslím však, že by národnostní kurie dnešních sněmů přece jen nebyly úloze tak dorostlé, jako »kulturní sněmy«. Za příklad uvedu opět Slovince. Slovinci chtěli by si na př. zříditi universitu; kulturní jich sněm by otázku tu přesnadno rozluštil, kdyby však měly se luštěním otázky té zabývati slovinské kurie ve sněmu: 1. štýrském, 2. korutanském, 3. krajinském, 4 terstském, 5. gorickém, nezbylo by na konec než všecky ty kurie svolat k společné schůzi, aby se dorozuměly!

V čem musím se vysloviti proti posl. Povše-mu, je to, že v resoluci jeho už opět vidím to přímo nešťastné u nás svalování práce z vlastních beder na jiného! Resoluce »vyzývá vládu«, aby podala předlohu o zavedení »kulturních sněmů«. Vláda rakouská dle dnešního složení a do doby dohledné — a takovýto apel k ní! Ta si nebude o to lámat hlavu!

Koho to bolí, ať sám se stará! I tu jsem r. 1894 viděl a podnes vidím úlohu národností potlačených, aby samy si vypracovaly, navzájem opravily a doplnily a s hotovou ústavou, do podrobna propracovanou, na světlo vyšly. Jinak přece nelze z papírových resolucí nedostaneme, než když sami konkretní návrhy podrobné podáme.

Co týče se brožurky samé, měl bych ještě mnohé vytknouti, obmezím se zde ale jen na věc následovní. Na str. 7. a 8. mluví pisatel o tom, »dass wir trotz aller wirklichen oder scheinbaren Hindernisse unbedingt zu einer endgiltigen Stabilisirung der nationalen Besitzstände in Oesterreich gelangen müssen« a že tedy je problemem: »Wie ist es möglich, allen in diesem Staate wohnenden Völkern ihre Entwickelung innerhalb ihrer nationalen Eigenart und innerhalb ihres überkommenen (!) nationalen Besitzstandes zu ermöglichen?« O tom nemůže přece býti ani řeči, aby na př. Němcům se garantovala jejich »zděděná« národní država. Vždyť tak mnohé počítají neoprávněně za svoji »državu«, co na ně přešlo historicky s povrchním nátěrem německým, kterýž elementárnou mocí k vlastnímu životu se probouzejících národů jiných béře za své, na př. na Moravě. I to jest mně nejasno, jak bylo by lze »državu« nějaké národnosti trvale zaručiti. Pojednal jsem o tom problemu ve své stati »Národní država« v č. 10. »Rozhledů« r. 1893 i odkazuji zde k té úvaze. Zde nelze nic »stabilisovati«. Pouze lze zaručit ochranu proti všelikému národnostnímu znásilňování, ale přirozené znárodňování a odnárodňování na pomezí různých národností nelze zameziti a proto také ničeho stabilisovati, mimo svobodu a spravedlnost. *Vojtěch Hořínek.*

Sociální hlídka.

Mezinárodní kongres pro ochranu dělnictva v Curychu. Stručná je historie kongresů pro ochranné zákonodárství. Zatím co klasická země sociálních reforem, Anglie, provedla na poli ochranného zákonodárství reformy »nejzhoubnější« — dle manchestrovského názoru — pro rozvoj a konkurenční zdatnost průmyslu a obchodu na světovém trhu, muselo evropské dělnictvo na četných mezinárodních sjezdech demonstrovati pro svoje vitální požadavky, svou hospodářskou a politickou potenci, poráženi tvrdost a neústupnost liberalistických vlád. Takové jsou počátky ochranného zákonodárství jednotlivých evropských států. Teprve když nastal úpadek liberalismu, když katolicism nastoupil po půl století opuštěnou dráhu církevního

Digitized by Google

hospodářského zákonodárství a vytvořil socialistický typ katolického hnutí dělnického, činěny další kroky v ochranném zákonodárství a pokusy o dorozumění se jednotlivých vlád v otázce této. Z těchto na popud švýcarské společné vlády provedeno pouze jedno: Mezinárodní konference v Berlíně r. 1890, na níž sice mnoho se strany zástupců bylo navrhováno a také přijato, jejíž positivní výsledek nebyl však žádný. Myšlenka svolati mezinárodní kongres pro ochranu dělnictva, na němž měli by účast všichni, kdož uznávají povinnost státu chrániti dělníky, ženy a děti před bezuzdným vyssáváním zaměstnavatelstva, vyšla ze středu švýcarského dělnictva na sjezdu v Bichi dne 3. dubna 1893. Myšlenka nalezla na všech stranách nadšeného ohlasu a porozumění. A tak v té tak příhodné a připravené době zasedal tento měsíc zdařilý a důležitý kongres za účasti půl-tisíce lidí, proniknutých při veškeré politické, náboženské a kulturní různosti tím společným předvídáním, že nejen sociální spravedlnost, nýbrž i prospěch společnosti sám to vyžaduje, aby tak velká část její nebyla systematicky degenerována a ničena.

Úkol sjezdu byl veliký, ale sjezd dostál mu v míře překvapující. Zprávy jednotlivých referentů vynikají odbornou znalostí předmětu projednávaného. Z usnesení sjezdu stručně vytýkáme: 1. Nedělní klid, odpočinek od namáhavé práce tělesné: chceme ušlechtilé zábavy, skutečné poučení. Výjimky od nedělního klidu obnášejícího 36 hod. budtež zákonem přesně stanoveny; ženám-dělnicím dáno budiž již sobotní odpoledne; učňové a mladí dělníci nesmějí v neděli vůbec pracovati. Nedělní klid vztahuje se i na polní hospodářství. 2. Práce dětí a mladých dělníků Návštěva školní budiž prodloužena do 15. roku. Mezi 15.—18. rokem smějí dělníci pracovati jen 8 hod. s $1^1/_2$ hod. přestávkou a pov. návštěvu všeobecných a odborných škol v to počítaje. 3. Práce dospělých mužů. Přijato zavedení osmihodinné doby pracovní jakožto maximální doby pracovní pro veškeré dělnictvo, i zemědělské, ač ovšem u tohoto v čas žní přípustny jsou výminky. 4. Práce žen. Zde byla debatta nejživější a také nejzajímavější. Oba názory: soc. demokratický a katolický se zde střetly. První zvítězil. Návrh katolíků zakázati práce žen v průmyslu zamítnut. Ženě budiž dopřáno totéž právo na práci jako muži, jen podmínky budtež u obou stejny. 5. Noční práce zásadně budiž zakázána, jen výminkou povolována a ještě jen pro dospělé muže a při těch odborech, při nichž z technických ohledů práce nesmí být přerušena a pod. Práce přes čas nesmí být obstarávána ani mladými dělníky ani ženami. 6. Práce v oborech zdraví lidskému škodlivých: Tam nesmějí pracovati ni mladí dělníci ni ženy (na př. i práce v dolech); při výrobě nebudiž, pokud možno, jedovatých látek užíváno (na př. fosforu při sirkách). 7. Prostředky a cesty k uskutečnění dělnické ochrany. K tomu je nutno: jednotná inspekce s mocí výkonnou, volné koaliční právo pro dělnictvo, všeobecné přímé hlasovací právo do všech zastupitelstev, živá agitace, pořádání mezinárodních kongressů atd. a konečně zřízení mezinárodního úřadu pro ochranu dělnictva, pro nějž účastníci sjezdu mají v parlamentech pracovati a jehož úkolem by bylo: sbírání, vydávání zákonů a jiných vládních nařízení, vztahujících se na ochranu dělnictva v angl., franc. a něm. řeči, spracování mezinárodní srovnavací statistiky dělnické atd. 8. Resoluce. Z nich vytýkáme zejména pozdrav a blahopřání sjezdu angl. strojníkům v boji za osmihodinovou dobu pracovní (Dr. V. Adler.) Vyzvání švýc. spol. rady, aby vstoupila do vyjednávání s ostatními vládami o mezinárodní děl. ochraně. A konečně protest sjezdu proti rozpouštění odborových organisací dělnických z důvodů strannicko-politických (u nás org. želez. zřízenců na př.) *Verus.*

Digitized by Google

Zdravotní hlídka.

Dvanáctý mezinárodní lékařský kongres v Moskvě skončil 26. srpna své práce za účastenství 7300 lékařů, z nichž 3000 bylo cizinců. Na první schůzi mluvili předseda sjezdu profesor Sklifosovský a hrabě Deljanin, ministr osvěty, a kníže Galicin, hlava města Moskvy. Po zahajovacích řečech těchto vystřídali se na řečništi jednotliví zástupcové všech civilisových národů světa, z nichž tělesnou krásou nejvíce vynikal mladý zástupce turecký. Za rakouskou vládu mluvili jen Němci, profesor Hueppe a Gussenbauer. Za Čechy byl přijat carem v Petrohradě i na první schůzi sjezdové mluvil prof. Dr. J. Hlava, přednosta českého ústavu pathologického v Praze. Řeč svou pronášel ruským jazykem, s carem rozmlouval taktéž rusky. Rusové sami na sjezdu po většině mluvili francouzsky, jazykem ruským mluvil první na sjezdech lékařských vůbec prof. Hlava. Pozornost budila řeč prof. Virchova »O nepřetržitosti života jako základu biologického nazírání.« Všechen život pochází z buňky a buňka živoucí béře opět život ze živoucí buňky; počátek první buňky a její původ leží mimo naší kompetenci. Přáním starého učence jest, aby všeobecně biologický názor o nepřetržitosti a následnosti buněk a buněčného života stal se v budoucnosti základem studia pathologie. Po Virchovovi mluvil Francouz Lannelongue (Paříž) o léčení místní tuberkulosy a Londer Brenton »O poměru mezi fysiologií, farmakologií a praktickou medicinou«. V druhé všeobecné schůzi 23. srpna přednášel prof. Krafft-Ebing (Vídeň) o »aetiologii progressivní paralysy«. Příčinou této hrozné nemoci jest prý toliko příjice. Důkaz provedl svými injekcemi syfilitického jedu nemocným touto nemocí stíženým jeden z profesorů vídenské fakulty lékařské. Svou řeč končil slovy: »Die Aetiologie der progressiven Paralyse liegt in moderner Civilisation u. Syfilisation.«

Po něm mluvil Senn »O léčení akutního zánětu pobřišnice«, Mečnikov »O moru« a Robert »o pathologii a therapii« Vedle všeobecných schůzí konalo 20 různých sekcí své schůze zvláštní. Předsedy III. sekce (všeobecné pathologie a pathologické anatomie) zvoleni byli z Čechů prof. Spina a Hlava, prof. Maixner zvolen předsedou VII. sekce (nemoci činví a duševní), prof. Deyl XI. sekce (oční lékařství) a prof. Bělohoubek sekce pro farmakognosii a farmacii.

Docenti Kimla a Pešina, dři. Honl a Veselý zvoleni sekretáři různých sekcí. Češi representovali se na sjezdu velice pěkně. Příští XIII. internacionální lékařský sjezd konati se bude r. 1900. v Paříži.

Dne 27. spna 1897. zemřel ve Vídni c. k. dvorní rada, předseda nejvyšší zdravotní rady prof. Dr. Eduard ryt. Hofmann, věhlasný reformator soudního lékařství, světoznámý odborný spisovatel, jehož kniha »O soudním lékařství« přeložena jest téměř do všech evropských jazyků. Rodem Čech, v letech šedesátých přednášel také na universitě pražské česky, zapomněl na svůj původ. Natione Bohemus píšou také ku jménu Škodovu a Rokytanského, kteří založili vídeňskou školu lékařskou a jsou koryfeji německé lékařské vědy. Nemenším koryfejem byl i zesnulý Hofmann. Přidáte-li k těmto třem jménům, která značí reformaci v německé a vůbec moderní lékařské vědě, ještě jméno Purkyně, máte čtyry jména, která zreorganisovala starou medicinu a založila moderní lékařskou vědu. Že všichni ti byli Čechy, o tom nenaleznete ani zmínky v cizích vědeckých knihách. Můžeme býti rádi, že cizinci k jménům těm přidávají aspoň to svrchu dotčené slůvko: rodem Čech. *vl.*—

Digitized by Google

Z naší doby.

— **Budhismus.** Po sedmi stupních víry, ozářených třiceti sedmi světly svrchovaného vědění, stoupaly modlitby provázené tajnými esoterickými gesty vážného kněze žluté pleti. Opojná vůně květin rozlévá se ve vzduchu, jako vroucí modlitba samé přírody. Hubená ruka knězova osmkráte dává znamení zvonem, že nastává velký posvátný okamžik spojení kněze s božstvím. Kněz vzývá Addi-Budhu a v mystickém opojení víry zahaluje se ve svá roucha, mizí, uniká do neznáma, mimo svět vezdejší, splývá s Božstvem ....

Takový melancholický, poetický obřad náboženský, mše lásky a míru, byl dokonán před nedávnem v pařížském museu náboženství, »Musée Quimet«. Budhistická mše neušla veřejnosti, tisk se o ní rozepsal. Bulevardní listy frivolně jako o premiéře vaudevillu, vážný »Temps« s doktrinářskou skepsí, katolická »Verité« zuřivě, jakoby se jednalo o nebezpečný útok na křesťanství. Dokonce vznikla i polemika pro účastenství George Clémenceaua při mši. Bývalý náčelník radikálů, nebezpečný ubiječ ministerstev, zotavil se s úžasnou energií z pohromy panamské, v níž byl kompromitován pro své styky s pověstným drem Herzem. Klesl jako politik, ale objevil se jako literát, filosof, ano i romancier silnější než byl dříve. A tento muž energické, útočné, tvrdé povahy v podivné zvrácenosti nalezl zalíbení v náboženství nirvany, jež jako opojná, narkotická vůně orientalní uspává energii, zmalátňuje sílu, zjemňuje a změkčuje. Clémenceau, jejž pokládali za normalního athei tu, jak se sluší a patří na radikála, prohlásil se sice za provisorního budhistu ve své ironické odpovědi v »Echo de Paris«, ale s údivem a úctou moderního člověka před velkou a dobrou ideou rozhovořil se o náboženství pouhé lásky, dobra, míru, učící milovat lidi dobré i zlé i zvířata ...

Četl jsem náhodou ve zprávě o letošním sjezdu orientalistů v Paříži zajímavý výrok jistého učence. Kosmopolitická společnost vědců disputovala o věcech, lidech a událostech, jež před čtyřmi nebo pěti tisíci lety vzrušovaly Egypt, Indii, Assyrii. Studium zapadlých civilisací, mrtvých kultur přesvědčilo onoho učence o pomalosti lidského pokroku a o věčnosti nerozluštitelných problémů, jež znepokojovaly lidstvo před šesti tisíci lety a budou je snad znepokojovati i po mnoha tisících let za naším stoletím. »Sledovali jsme«, pravil učený orientalista, »zrození, vývoj, vyvrcholení a úpadek a zmizení národů, ras a poznáváme s jakousi konfusí, že se nalezáme stále před těmi problémy, jichž rozluštění očekáváme.« Tato slova o mdlém postupu lidstva raznívají trpce a skepticky do vítězných fanfár společenských reformatorů, největších a nejnaivnějších optimistů a dotýkají se řežavě otevřené rány moderní duše. Je chorá, unavená, blaseovaná a úzkostlivě obrací zrak do temnoty po světle Ideálu. Není divu, že všude hledá svaté Světlo, i v bílém jasu hostie, vyzařující z vonných oblak kadidla, i v pěti různobarevných plamenech, jež opravdoví věřící vidí na čele budhistického kněze (J. Bois Les petites religions de Paris. 1894. str. 48.), i v mysteriích černých mší satanských i v rajských viděních Swedenborgových.

Nebyla to asi pouhá zvědavost lelkujících a zábavu hledajících, která přivedla vybranou společnost pařížské intelligence do musea Quimetova, aby sledovali nesrozumitelné posunky a modlitby kněze v oranžovém hávu bizzarního střihu. Byli tam asi čtenáři Tolstojovi, byli lidé, jako Garborgův Gram navštěvující kněze. Velká slova dobra a lásky, jež z úst Čakya-Muni zavznělá několik století před kázáním na Hoře, nejsou slovy volajícího na poušti ani uprostřed té pervers í a nevěrecké Paříže. Ostatně Jules Bois ve své výborné knize počítá, že Budha má v Paříži sto tisíc přátel a horlivých vyznavačů nejméně deset tisíc. Zdá se, že v zájmu pro učení Budhovo v jistých kruzích zejména mezi dámami, jež asi okouzlila poesie květinových obětí (růže, margerity a karafiaty jsou oblíbené květiny Budhovy), je též hodně snobismu. Věc mody jako Botticeli nebo prerafaelism. Ale mezi vážnými přívrženci náboženství, které »u superiorního člověka znamená působit prostě dobro«, kdežto obřady a pověry jsou pouze pro vnadu, upoutání a upevnění víry lidí prostých, »esprits grossiers«, nalezá se i ve Francii mnoho vynikajících učenců.

Jaký význam má učení »vymýtěného egoismu a exaltovaného altruismu« pro jisté proudy moderní filosofie, zejména pro Tolstého, je známo. Mám za to, že naše v museu Quimetově je tak zajímavým kulturním zjevem, že zasluhuje i naší pozornosti. *V. Hk.*

— † **Smital Antonín.** Srdeční mrtvice učinila 14. září mladému, ale na nejtěžší strádání, hořké zápasy a krutá sklamání bohatému životu náhlý konec: Ve svém chu-

Digitized by Google

dičkém příbytku na samé periferii Vídně, ve čtvrti zapadlé a zamlklé zemřel onoho dne o ½5. hod. odp. Antonín Smital. Nesdílný, v sebe uzavřený, tichý samotář, zemře Smital v úplné opuštěnosti. Několik noticek v nejrůznějších listech, ještě několik dodatečných lokálek, jež objeví se do měsíce v sloupcích žurnálů, a pak je konec. Na vždy. »Případ Smitalův« je odbyt nadobro. A přece ten, k němuž 14. září tak z nenadání přišla smrt do jeho tiché komůrky, byl člověk vzácných darů ducha, duše neobyčejně citlivá, slovansky měkká, bystrý pozorovatel a hotový umělec. Hotový, zralý umělec, třeba ze všeho toho, co chtěl, bylo mu popřáno vytvořiti jen zlomky. Jediná větší novella »Die Familie Kobisan«, pak řada drobných skizz, náladových obrázků a feuilletonů — to je všechno. Velká hřivna, rozměněná v drobné, malé penízky. Ale ty všechny byly z dobrého, ryzího zlata a všechny svítily milým, jasným svitem, tím stlumeným svitem vřelého, neumělkovaného citu, kterým je prozářena celá jeho činnost literární. Měl vzácný smysl pro charakteristické zjevy, vzácný dar, zachytiti prchavé záchvěvy nálady a ryzí, hluboký soucit se všemi, kdož trpěli. Rozuměl jim líp, než kdokoliv jiný, protože sám trpěl, mnoho a bez ustání. Lehounký, mlhavý opar jako ze slzí zdá se chvěti nade všemi jeho pracemi, plnými jemností stylistických. Jeho moravské obrázky (české i německé), jeho duchaplné, rozkošné feuilletony jsou kabinetními kousky svého druhu. Z nich úchvatnými, jímajícími tóny mluví k nám měkká, stále bolestně rozvlněná duše Smitalova. Všude plno lehce nadechnutých, delikátních, pastellových tonů a vše nahozeno svižným, bravurním stylem, zbarveným krví vlastního srdce, prožehnutého silným dechem vlastního Já. Není pochyby, že ve Smitalovi odešel veliký, bohatý talent a ztráty té je tím více litovati, že ty zářivé stopy, jež zanechal, budou brzo, příliš brzo zaváty, poněvadž práce jeho nejsou sebrány v knihu, nýbrž roztroušeny v nejrůznějších žurnálech. Z našich listů jmenovitě »Politik«, »Hlas Národa« (v jejichž redakcích byl zaměstnán) a »Švanda dudák« přinesly celou řadu jeho drobných prací, jež vesměs vydávají svědectví o jeho talentu. O jeho obratnosti a dovednosti stylistické svědčí i překlady z Nerudy, Němcové a Šimáčka. Pokud se týče duševních jeho schopností, jeho literárních kvalit, není, tuším, nikde sporu. Jinak má se věc s člověkem Smitalem. Zemřel v národní klatbě, nikde sice nevyslovené, ale cítěné jím i námi. »Začal jako český literát, později přešel do německého tábora.« Tak asi četlo se v nekrolozích denních našich listů. Ano, začal jako český literát a žurnalista a to byla od jakživa trudná, hořká dráha. A tehdy ještě víc, než dnes. Ocitl se na té dráze, nemaje smyslu pro naše národnostní boje, nechápaje těch denních půtek a strannických tlenic. Miloval, jak říkával, lid, z něhož vyšel, ale nenáviděl osoby, jež ten lid vedly

Ke všemu ještě nedopřáno mu pracovati výhradně v oborech, jež jediné odpovídaly jeho celé duševní struktuře. Stále stísněn hmotnými starostmi, chorý a v sebe uzavřený, bez schopnosti přizpůsobiti se svému okolí, isoloval se Smital čím dál víc, ztrácel všechnu souvislost s těmi, kdož mu stáli nejblíže. Zhořkl sám v sobě a trpěl nevýslovně. Konečně syt bídného živoření, hledaje možnost plně se rozvinouti a nenalézaje ji doma, volil státi se německým literátem. Psal stejně brillantně česky jako německy a tam, v druhém táboře doufal nalézti více půdy, světla a tepla, volnější, širší obzory Odešel do Vídně, psal pro »Neues Wiener Tagblatt« a »Frankfurter Zeitung«, ale ani zde nenašel, co hledal. Konečně nalezl příznivější podmínky v redakci dělnického denníku. Nebyl orthodoxním stranníkem. Jenom soucit s trpícími a ponížen ými vedl jej tam. Ale i tak, třeba psal cizím jazykem, duchem své práce, celým tím rázem její zůstal tím, čím byl, poněvadž ani jinak nemohl. Za jiných poměrů mohl snad zůstati nám zachován a bylo by to dojista bývalo s prospěchem pro naši literaturu, v níž on byl — a to třeba si připomenouti — jedním z prvých průkopníků realismu. Nešťastné poměry naše nesou ne-li všechnu, tedy jistě větší část viny, že jsme jej ztratili. Kdo chce dnes jej souditi? Kdo hodí kamenem? Dnes, kdy je všechno ukončeno? Byl teprve třicet čtyři roky stár. Odešel dříve, než mohl vykonati všechno, co by byl chtěl a co by byl jistě vykonal. Zemřel mlád, chudý a opuštěný, zatím co legie těch, kdož začínali s ním, neseny příznivými doby došly dále než on. Viděl ještě, jak literární nully docházejí teplých, klidných hnízd, zatím co on stále ještě stál venku v mrazu a bouři, sám a sám, v stálém zápase s bídou a nemocí. A ti všichni hleděli teď s bohorovným despektem naň, na bídného proletáře, zapomínajíce, že u nás se lidem, kteří nechtěli vpadnouti v chór massy, kteří chtěli ven přes schválený a uznaný normál, od jakživa špatně vedlo, že byli jako buřiči a kacíři vyvrženi ze středu spravedlivých, zapomínajíce že nezmění-li se poměry, Smitalové u nás vždy budou, jako byli před ním. Ale ti, kdož jeho pracím děkují za tolik krásných chvil, litují trpce, že to tak daleko dojíti

Digitized by Google

musilo, že nám nezůstal zachován, a že ta ruka, jež ještě tolik mohla vytvořiti, tak brzo ztuhla v led!*) *J. K.*

—Poslední velký představitel nejskvělejší doby polského básnictví, doby Mickiewicze a Slowackého, **Kornel Ujejski**, zemřel v neděli dne 19. září v Pavlově u Lvova u věku 74 let. Poesie jeho co nejúžeji je svázána s dějinami národa polského, tak že právem slouti může nejnárodnějším básníkem svého lidu. Každé hnutí národní našlo svůj ohlas v jeho poesii a sice ohlas mocný, energický a silný, jako snad u žádného básníka. Mickiewicz procítil žal milionů polských srdcí snad hlouběji, ale Ujejski dal mu zvučnější, hlasitější výraz. Proto také poesie jeho více rozšířila se v národě, než hymny Mickiewiczovy. Není polské národní slavnosti, na níž nezpíván by byl Ujejského chorál »Z dymem pożarów«, nebylo koncertního podia, s něhož nedeklamován jeho »Marat n« »Czarny szal« neb »Marsz żałobny«. V celé jeho poesii, vyjímaje několik básní z první doby tvoření, marně hledal by kdokoliv kosmopolitické struny. Když život národa polského po krvavých povstáních zabočil do klidnějších kolejí, umlkala i muza Ujejského, kterou možno nazvati mohutným finálem vznešené symfonie polské romantické poesie. Básně jeho přeloženy do mnoha jazyků evropských, ba i do některých východních.

— Vynikající ruský marinář **J. K. Ajvazovskij** slaviti bude v prvních dnech tohoto měsíce jubileum své šedesátileté umělecké činnosti. Namaloval celkem asi 4000 velkých a menších obrazů, ceny nestejné. V minulém roce pořádal 120. výstavu svých obrazů. Ruský kritik Kravčenko ve stati, věnované jeho jubileu, nazývá Ajvazovského impressionistou. »Jest to umělec — píše, jenž učinil si věčným úkolem podání dojmů a pouze dojmů. K vůli docílení silného effektu a větší grandioznosti obětuje všechny maličkosti, někdy i samou pravdu, dosahuje však svého cíle.« J. N. Kramskoj nazval Ajvazovského »hvězdou první velkosti«.

— **Vkus dělnického čtenářstva ruského.** V ruských listech čteme zajímavá pozorování, jež o vkusu dělnického čtenářstva ve Voroněži učinila správkyně tamní lidové knihovny. »Dělnické čtenářstvo — praví autorka — možno rozděliti na tři skupiny. Čtenáři první skupiny, kteráž není mnohočíselná, žádají knihy nábožného obsahu: životy svatých, spisy církevních otců, denník Jana Kronštadtského atd. Do druhé kategorie patří dělníci, spatřující v knihách toliko prostředek vzdělávací. Předloží-li bibliotekář takovému čtenáři nějaký beletristický spis, tedy jej tento prohlédne a vrací s úsměšnými slovy »To je román pro zábavu, nám dejte však něco rozumnějšího«. Takový čtenář vybírá knihy dlouho a pečlivě, většinou spisy historické, cestopisy, knihy lékařské, životopisy vynikajících lidí ruských a cizích, vůbec knihy takové, jež mají nějaký praktický neb vzdělavací význam. Dělníci železniční žádají často fysiku. Čtenáři třetí a největší kategorie mají výlučně účelem baviti se čtením beletrie. V této kategorii možno rozeznávati dvě skupiny. Jedni, více dětské a chlapecké povahy, unášejí se spisy J. Vernea a podobných spisovatelů, kdežto druzí, více pokročilí, čítají lepší ruské a zahraničné spisovatele. Všechna díla téhož autora netěší se však stejné pozornosti. Z Tolstého čte se nejvíce »Vojna a mír«. »Anna Karenina« a jiné povídky se takměř nečtou. Z jiných spisů čtou se nejvíce: Danilevského: Mirovič, Sožženaja Moskva, Černý god; Gončarova: Oblomov; Soloněva: Kňažna Ostrožskaja, Car-děvica; Kesimovskaja nevěsta a Kapitan grenaderskoj roty; Mordovceva: Bělij korol, Sagajdačnij, Gajdamačina; Dostojevského: Zápiski iz mertvago doma, Uniženie i oskorblenie, Prestuplenije i nakazanije; Sienkievicze: Ohněm a mečem, Quo vadis, Pan Wołodyjewski; Spielhagena: Kladivo a kovadlina; Zoly: Uhlokopi. Třeba dodati, že toto jest jediné dílo tohoto autora, jež dělníci rádi čtou. Jinak Zola netěší se jejich přízni a zřídka kdy se žádá. Čítají se tedy nejvíce romány historického obsahu. Také líbí se povídky, jichž hrdinům po dlouhém strádání a rozloučení nastanou světlé radostné dny.«

---

*) Ant. Smital narodil se 9. února 1863 v Páloníně u Litovle, studoval gymnasium v Olomouci a Val. Meziříčí, musil však pro chatrné zdraví studií zanechati. Čtyři léta žil doma, zabývaje se rolnictvím a studuje při tom soukromě. Počátkem let osmdesátých přišel do Prahy, kde mu Neruda, upozorněn na jeho talent, zaopatřil místo v Nár. Listech. Byl také nějaký čas úředníkem banky »Slavie« a jako takový vydal německou soukromohospodářskou brožurku, jež vzbudila pozornost. Později byl činným v redakci »Politik« a »Hlasu Národa«, ano jeden čas byl i dramaturgem u Polliniho v Hamburce. Počátkem let devadesátých odešel do Vídně. Zanechal nedokončený román »Der Ministercandidat«, čerpaný z českého politického života.

Digitized by Google

ROZHLEDY.

REVUE

UMĚLECKÁ, SOCIÁLNÍ A POLITICKÁ.

Ročník VII. 15. října 1897. Číslo 2.

Osudný omyl.

»Poznali jsme, že jest rozhodným přívržencem státního práva českého, odpovědným nepřítelem rakouskouherského vyrovnání, nadšeným bojovníkem za svobodu a rovnost našeho národa, přímým a otevřeným protivníkem Vídně a vřelým zastancem zájmů rolnictva a zkvétajících obcí kolem — Prahy.«

Jak tato hesla vybledla, vypelichala a zastarala! Před 5 lety opájela a fanatisovala voličstvo a vedla Mladočechy k vítězství na celé čáře. Minulé pondělí účinek jich selhal a p. K. St. Sokol, příslušník levého křídla mladočeské strany, propadl při doplňovací volbě na Karlínsko-Českobrodsku, dostav celkem 100 hl. proti 475, jež dostal oficielní kandidát strany dr. S. Heller. Snad selhaly p. Sokolovi tyto zázračné formule proto, že nebyly doslova opakovány z mladočeských volebních provolání a volebních článků novinářských a že obsahovaly na konec smělé a grandiosní prohloubení programu (zájmy zkvétajících obcí kolem Prahy!). Jak by to bylo mrzuté, aby svědomitou napodobovací a kopírovací politickou činnost p. Sokola a jeho přátel připravily o kýžené ovoce nějaké neznámé zájmy zkvétajících obcí kolem Prahy! Ale stalo se a p. Sokolovi a jeho přátelům nezbývá, než prohlédnouti znovu svůj politický výpočet a hledati v něm chybu. Chyba v něm bude, dokonce snad několik chyb.

Jednou z kardinálních chyb, jichž se p. Sokol dopustil, jest, že se neobjevil nikterak tím svědomitým a učelivým kopistou mladočeštví z první éry, za jakého se vydává. Jestliže na jedné straně nerozvážlivě program mladočeský prohloubil (zájmy zkvétajících obcí . . .), na druhé straně jej osekal a zmrzačil. Volební povolání mladočeské ze dne 22. února 1891 slibuje úsilovnou a soustavnou součinnost společnosti, státu i zemí ke zlepšení a zabezpečení existence těch, kteří strádají, za základní část programových cílů pokládá všeobecné právo hlasovací, slibuje federativní upravení říše a. j. O všem tom pan Sokol jakoby nevěděl. Jedna chyba.

P. Sokol může, pravda, uvésti, že mladočeská strana r. 1891 tyto programové požadavky kladla, ale nyní že je mlčky opustila a jimi se

Digitized by Google

neřídí. Tedy že naopak osvědčil p. Sokol veliké porozumění situace, když je i u sebe na neurčitou dobu a pokud bude třeba suspendoval. Tato námitka je však právě velikou chybou ve výpočtu, neboť p. Sokol vždy o sobě tvrdil, že náleží k radikálnímu levému křídlu mladočeské strany a nikdy se nepřiznal, že se tajně hlásí k jejímu konservativnímu pravému křídlu.

P. Sokol si zjednodušil celý politický program na jedinou formulku: boj proti Vídni. (Aby se nezapomenulo, r. 1897). Mladočeši slevili, opustili směr, dali se chytiti do osidel, národ musí prohlásiti, že není spokojen. Ale na schůzích a »u města Petrohradu« v Karlíně se mladočeským voličům slibovalo, že p. Sokol českou delegaci posílí. Tu delegaci, která je »v osidlech vlády,« ve »zbahnělé, rozhárané, nesourodé většině.« ... Avšak nejen výkonný výbor mladočeský a Národ. Listy odmítaly tuto vnucovanou posilu, odmítlo ji i voličstvo. Ukázala se nová chyba v kalkulaci. A takových chyb dalo by se napočítati tucet.

Slovem, byla to kalkulace velmi nesprávná, pochybená, na které pan Sokol svoji kandidaturu založil. A následky jsou kruté. Ve volební kampani podlehl p. Sokol jako kandidát a padl také jako politik. Kus po kuse odhazoval za této výpravy ze své politické výzbroje, až na konec nezbylo mu bezmála nic a jen na jeho rtech se třáslo jediné slovo: m a n d á t!

Za těch okolností měl k a ž d ý protikandidát v této volbě výhodnou posici. Každý, kdo nedovedl předstihovati p. Sokola v zapírání celé politické minulosti. Nedobytná byla pak posice oficielního mladočeského kandidáta proti neoficielnímu a volby to také potvrdily!

Mladočeši přizpůsobili za souhlasu i podpory Rad. Listů svůj politický kurs průměru politické inteligence v Čechách. Jazyková a národní rovnoprávnost, toť jediné, oč dnes mladočeská politika usiluje. Pro tento a jen tento všenárodní, abstraktní požadavek, veliké radikální a opoziční hnutí v celém národě rozdmýchati dnes nikdo nedovede. Není k tomu u dnešních lidí bezprostředních impulsů, čistě egoistních motivů. Proto mladočeská taktika etap a rozvážlivého postupu jest v této příčině spíše taktikou politické opravdovosti, než hlomozné »ryc-nic« p. Sokola a soudruhů, pokud vůbec myslíme na opravdovost v politice, která z národního živoucího organismu si vybírá jen jednu stránku, jen té si hledí a ostatní jí podřizuje. V tom právě není rozdílu mezi mladočeštvím a frakcí p. Sokolovu, nejvýše ještě ten, že Mladočeši jsou v politické praxi dnes už o kus dál a si odvykli házeti kolem sebe hlučnými slovy a hrdými frázemi. Zvolení p. Sokolovo značilo by tedy nejen prodlužovati stav akademické politiky nynější, jež od nejakutnějších otázek odvrací oči a hledá dojíti cíle ne pomocí jich a jimi, nýbrž bez nich a proti nim, ale dokonce začíti jej znovu od *A*.

Zvolením oficiel. mladočeského kandidáta dra. S. Hellera osvědčilo voličstvo srozumění s nynější politikou i taktikou Mladočechů a projevilo v dnešní situaci právě velmi zřetelně nechuť k všelikému zdánlivému obratu a převratu. Stojíme na počátku konservativní éry české politiky a bude dlouho trvati a zcela jiní lidé musí přijíti, aby vyvedli českou politiku na jiné cesty, než p. Sokol a cons. Postaviti se do opravdy proti té politice, již dnes Mladočeši počínají, jak se zdá, s vědomím neúprosné odpovědnosti provozovati, bylo by pro ony pány totéž, co připraviti se o všechen

Digitized by Google

půdu a možnost vlastní existence. Jest to osudný omyl, myslí-li, že mohou býti něčím sami o sobě, bez strany mladočeské. Takovým osudným omylem byla také i odbojná kandidatura p. Sokolova.

K esthetice symbolismu.

Napsal F. V. Krejčí.

Dnes už nemůže být o tom pochybnosti, že onen způsob lyriky, jemuž jsme zvykli říkati symbolism, nabyl v naší literatuře domovského práva. Bylo by už povrchním a nespravedlivým odkazovati ho šmahem mezi pouhé napodobeniny cizího umění. Takové zjevné imitace tu byly a jsou, ale více než ony bije dnes už do očí ta nepopíratelná skutečnost, že to, co jmenujeme symbolismem, je přirozeným a nutným výronem jistých dnešních nálad, že se k němu vývojem uměleckých idejí, u nás právě tak jako jinde, musilo dojít a že v něm výrůstá nový typ básnický, který — když bychom už na něm chtěli měřiti stopy cizí inspirace — není o nic víc odvislý od zahraničných vzorů, než jimi byly svého času Máchův »Máj«, Kollárova »Slávy Dcera«, Čelakovského »Růže stolistá«, anebo knihy Vrchlického. Vždyť už i sám tento fakt napodobení je nepřímým toho potvrzením: vždycky se napodobí jen to, k čemu předchozí přístupné disposice obrátily zřetel. Proč si imitator vybral právě ten či onen vzor a ne jiný, to není náhodné, ale to souvisí přirozeně s rázem jeho vkusu a jeho názorů o umění. Každý nový směr v literatuře začínává takovýmito imitacemi, jejichž zevnější nesamostatnost bije do očí a celý směr zpočátku kompromituje, ale to je jen první stadium tohoto procesu. Je-li nový směr života schopným a je-li nesen úrodnými uměleckými hlavami, osamostatní se brzy, alespoň relativně: ty nálady totiž, které dřímaly tu v zárodcích a vyklíčily pod cizím oplodněním, zapouštějí kořeny do široka a do hluboka a ve květech jejich mísí se pak už exotické barvy, které tam vyvolalo cizí a vzdálené slunce, s mízou načerpanou z domácí půdy. A tu se teprve ukáže, je-li to, co bylo přes hranice převezeno, jen dočasným módním produktem, anebo zda-li je to vítanou odpovědí k otázkám, které tanuly na rtech celému pokolení hledajících a čekajících.

Troufám si tvrdit, že lyrický symbolism byl pro většinu mladých talentů, kteří vystoupili v minulých pěti, šesti letech, takovouto odpovědí. Zajisté ne celou a dokonalou odpovědí a většina z nich je si asi toho vědoma, že se jim tím neposkytlo víc, než jen cesta k dalšímu hledání a čekání; ale cesta vždycky lepší a správnější, než bylo dřívější přešlapování na jedněch místech starého, vyčerpaného a neživoucího už poetického stylu. Tolik je dnes už patrno, že nový svěží a silný talent, který by chtěl tvořiti v mezích poetických útvarů, jaké vládly u nás do r. 1890, není už snad ani myslitelný. Symbolism není ovšem ještě sám v sobě nijakým samospasitelným heslem. Vždycky tu přijde, jako v umění vždy a všude, na skutečnou realisaci, praxi, tvůrčí mohoucnost. Ale vedle toho, že nám přinesl hlouček nadějných básnických fysionomií, má symbolism pro celou jednu generaci zásluhu theoretickou, která nesmí být podceňována: naučil ji totiž lépe chápati podstatu lyrického, než to činila generace

Digitized by Google

předchozí. Očišťuje zasypané studnice ryzí lyrické poesie, již celé legie verbalistů a deklamatorů byli zakalili a má tedy své momenty umělecky-výchovné; je v něm kus umělecké renaissance. Kdo dovede rozlišiti módní etiketu, barvu kostýmu od podstaty věci, dojde k poznání, že t. zv. symbolism není nic víc a nic méně než snaha svésti poesii na její nejvnitřnější pole, emancipovati lyriku od vznětů a prostředků, spadajících do jiných umění a vyjasniti, vykrystalisovati a očistiti tedy tuto kategorii esthetickou v celé její podstatě a karakteru. Není tedy ničím absolutně novým; je jen lepším uvědoměním si toho, co se skoro vždycky a skoro všeobecně tušilo, ale zřídka kdy umělecky uskutečňovalo.

Chci v následujícím přispěti některými roztroušenými poznámkami a myšlenkami k tomuto theoretickému opodstatnění lyrického symbolismu. Nedělám si z toho nic, řeknu-li tu mnoho myšlenek nenových a samo sebou se rozumějících. Ve věcech umění nelze dost často opakovati pravdy nejprostší a nejevidentnější. Neboť ty jsou nejméně chápány a nejvíce zapomínány, jakkoliv se denně přes ně klopýtá.

* * *

Esthetika lyrického symbolismu je jen jednou z kapitol v esthetice života. Bez pojmu života nedala by se umělecká jeho oprávněnost ani dovodit, neboť život je to jediné, oč se může opřít toto umění tak naskrze anarchistické a individuelní, tak neposlušné zákoníků klasické krásy. Zrodilo se, vlastně opravuji se: přišlo jen ke cti v době, která zlámala staré desky, která nechce věřit žádné ideologii, ani idealistické ani positivisticky-naturalistické a která v umění vyhlásila za jediný zákon být poslušen jen vlastního nitra a učinit z díla ohlas jeho tajných hlasů a odlesk skrytých jeho pokladů.

Ale nitro, duše, Já! co jest to jiného než čočka, svádějící v ohnisko paprsky světa, žijící a trávící z vnějška, co jest to jiného než nakupenina sorganisované a oduševněné hmoty, než chuchvalec pěn na nekonečném oceánu života, jenž teď vytryskl, aby za chvíli zas splynul s ostatními vodami? Kult Já byl by malicherný a směšný — neboť co jest jedinec sám o sobě? — kdybychom v něm neviděli representanta čehosi většího a trvalejšího. A tak, přinášejíce svůj podiv a zájem individuálitě, klaníme se jí jako obrazu jediného zbývajícího moderního boha — života. Klaníme se jeho divuplné plodnosti, která rodí stále nové a nové formy a kombinace sil. Mezi tím, co vraky starých esthetik se rozbíjejí o neplodné strmé břehy svých dogmat a potácejí se v těsných zálivech úzkoprsých klasifikací, vyjíždějí lodi nových umělců bez bázně ven na nekonečné moře života a hledají v tom svou slávu a sílu zpívati hněv jeho bouří, hrůzu jeho vírů, spleen jeho bezvětří, majestát jeho vycházejících a zapadajících sluncí i mystické odrazy věčných hvězd i melancholii mrtvých měst, potopených pod jeho hladinu; zpívati tak volně a nespoutaně, jak hučí jeho vichry a proudí jeho vlny.

Život je předmětem poslední víry a posledního kultu; je náboženstvím nevěřících; ale ovšem ne život v křesťanském smyslu, kde znamená něco přechodního, relativního a zkaženého, něco, co má být umrtvováno a překonáváno, ani ve smyslu starých idealistů a romantiků, u nichž zna-

Digitized by Google

mená špinavou skutečnost naproti čistému snu, nízkou všednost naproti vysoké duši, ale život ve smyslu moderního chápání biologického a evolučního, jakožto jediná, nejvyšší, opojivá, třebas nepřesná, představa všeho, co je a co chce býti, všeho, co roste, co teče, plyne, kvete a zaniká, všeho co se rodí, umírá a zase rodí v nekonečných přeměnách a co zahrnuje hmotu stejně jako ducha, skutečnost jako sen, přírodu jako kulturu, a čeho je naše já pouhou jedinou, na okamžik se zatřpytivší vlnou.

Na otázku, jak tato představa života souvisí s uměleckým symbolismem, odpovídám: všechen život má tendenci symbolickou a proto i každé umění, které se postaví na volnou, bezmeznou půdu života bude přirozeně symbolickým. Umění je prostě jednou z funkcí symbolisujícího života a lyrika, jakožto umění nejsublimovanější a nejjemnější, směřuje, jmenovitě v dobách bohatě rozčleněné kultury, nutně k tomu, státi se uměním symbolickým par excellence. Snad se mi podaří v následujícím ukázati, jak to myslím.

* * *

Zmínil jsem se o symbolické tendenci života. Lépe bude, řeknu-li representativní. Všechen život směřuje k zastoupení, shuštění, skrácení. Síly jeho neproudí rovnoběžně a nevyvolávají řadu zjevů stejně významných, nýbrž sbíhají se v uzlech a výslednicích a vytvářejí zjevy, které shrnují a obráceně zastupují celé spousty jiných zjevů prostších a nižších. Snese-li život nějakého hierarchického třídění a cenění, tedy jen na základě tohoto měřítka representativnosti. Čím více života zastupuje jedinec, rod, druh, nebo typ nějaký, totiž čím více sil, organisace hmoty a evolučních období bylo potřebí k jeho vytvoření, tím stojí výše ve stupnici životních zjevů. Zákonnité opakování, dědičnost, tvoření se druhů a typů jakoby dle jednotného, vyměřeného plánu — to jsou prostředky této snahy po zjednodušení, po svedení chaosů sil a zjevů v pevné, ustálené obrysy. Složitější organism probíhá ve svém vývoji obdobími vývoje organismů nižších a kdyby je měl prostě, řekli bychom doslovně opakovati, nedostal by se k tomu, čím má být. Kdyby mělo lidské embryo projíti důkladně všemi stadii života nižších organismů až k ssavcům a odtud až k člověku, nestačil by na to čas a životní síla organismu. Příroda by tu valila Sisyfův balvan a nevyvalila by ho nikdy nahoru. Proto dává každému novému organismu probíhati obdobími starších jen na rychlo, v typických rysech, skráceně, representativně, symbolicky.

Vývoj organismů je proto největším ze všech symbolistních umělců. Svádí hmotu do středisek a uzlů, organisuje ji a oduševňuje v zaokrouhlené útvary, jimž říkáme individua, a hledí vtěsnati co největší quantity života na místo nejmenší a do forem co nejúčelnějších. Každý složitější útvar je pak výslednicí ohromného počtu předchozích; paprsky vlivů, které naň působily, dají se sledovati všemi směry nazpět až do nekonečna. Všecko má proto na základě tohoto evolučního determinismu své pozadí, které je důležitější než zjev sám a všecko rozvírá za sebou perspektivy do tajemného nekonečna a věčnosti. Nemáme proto práva považovati se jen za to, čím se sobě zdáme být, ale jsme něčím více: naše já je od stavby

Digitized by Google

kostry a složení krve až do nejvyšších funkcí duševních výslednicí, zástupcem a symbolem ohromné řady minulých bytostí, zatímným vrcholem pyramidy, která byla stavěna po miliony let a v níž každý jeden kámen znamená jeden celý mrtvý život. Tak jako je kniha nejen dílem, ale i znakem a zjednodušujícím symbolem celého snad života autorova, tak i v každém podráždění našich nervů se ozývají energie celých minulých pokolení, po celé věky dědičností znovu a znovu nanášené a skracovací a zhušťovací tendencí vývoje zjednodušené. Každý z nás je Atlantem nesoucím celý jeden mrtvý svět. Odtud ta hrůza, která drtí mystiky při myšlence, že v nás obcházejí duše mrtvých, odtud ty obrovité stíny, které v jejich očích vrhá za sebou každý krok člověka. Ale to, co na jedné straně nás naplňuje úděsem, poněvadž tu jsme bezděčnými representanty něčeho, co neznáme a čeho už vůbec ani není, může být na druhé straně zdrojem našich největších chvil. Z této představy nesmírných obzorů, které se prostírají za malým životem jednotlivcovým, z tohoto vědomí, že se v nás sbíhají paprsky celého kosmu, že naše já není uzavřeno a opuštěno, nýbrž že všecko ve světě je střetězeno a svázáno, nové že se rodí ze starého, které v něm žije nesmrtelný život — z těchto představ vyprýštily nejzávratnější sny pantheistů; ony to byly, které vyvolávaly dionysovské opojení životem (v němž právě toto obé: hrůza z nicoty jedincovy a vítězoslavný pocit, že v jedincovi mluví nekonečný a nezničitelný život, sbíhají se na jediném ostří) a jen tyto představy mohou být vysvětlením a omluvou pro moderní subjektivisty, kteří svému Já přikládají tak ohromný význam.

(Příště dále.)

Kravalistika.

Napsal V. Mrštík.

II.

Jsme a byli jsme národem kravalistickým jako jím je každý národ živý, jedině s tím rozdílem, že jeden si navykne mlátiti klackem, druhý už jen hubou. Je to zjev společenský, přívlastek mass, násilný projev něčeho, co hledá svoji oporu a nenalézá-li jí, vymrhá se v nic.

Lid nebude bez svých manifestací, táborů, sjezdů i kravalů všeho druhu. Bouře jsou mu potřebou, živočišnou rozkoší, výbuchem utajených, nespotřebovaných sil. A marno bylo by mu je vymlouvat.

To co dnes se pod tím jménem provádí, není ovšem nežli dryáčnictví. Zdá se, jakoby lid bouřil už jen, aby bouřil, jako jsou lidé, kteří tančí, jen aby tančili, pijou, jen aby pili. Lid už bývá tak dobrosrdečný a dětinný, že si hraje i nad vykopaným hrobem. Ale musilo dojíti až k tomu? Ryba od hlavy hnije, jaký pán takový krám, ne děti jsou vinny, že tropí hlouposti, ale učitel, kterýž zevluje sám. Není viny v lidu, ale v těch, kteří nemají dost znalosti jeho, aby využitkovali všeobecné nálady a způsobili, aby měl proč se rozčilovat, proč bouřit; ne odstraniti, zažehnati mocné výlevy národního citu, ale užiti jich jako dobré zbraně, kravalismu pravý život vlít, dodati mu karakteru, který kdysi míval a kterého více nemá, z nutného zla učiniti dobro. Zatím pravý opak se stal.

Digitized by Google

Kravalistika přestává být projevem lásky a stává se řemeslem. Kravalistika stává se lidu ne už sváteční potřebou, procesím, národní poutí, ale bl̆bým sportem, zpěvem pro zpěv, řevem pro řev, kvartalním obžerstvím, chlebem, bez kterého by stonal. Příznak chlapců, kteří neví silou kudy kam, ale také zvyk starých, kteří kravalistice přivyknou jak slivovici. »Takové dryáčnictví ovšem nedodá života ničemu, ubíjí všechno.« To všechno povede k bídným koncům, zatím co vésti mohlo k nejkrásnějším. Po vystřízlivění následovat bude apatie a lid, nebude-li do té doby živen jiným chlebem, než otýpkami suchých frází, odpadne od věci národní vůbec a ku své kravalistice začne hledat cesty a popudy jiné.

Horuje se tu pro české menšiny. Ale pro Bůh, jak? Když české menšiny nikde a nikým ani vyzvány nebyly, aby samy udaly řadu všech svých bolestí a všechny cesty, kterými se jim na pomoc přijíti může a má? Menšiny samy musí nejlépe ty cesty znát a proto samy musí říci, kde a odkud se k nim dostat na pomoc. Pouhé sbírky tu nepostačí, ze známých důvodů postačiti ani nemohou. Jen pronásledováním celého souhrnu všech potřeb může se dojíti tam, kde nebezpečenství pro české menšiny přestává. Jinak v uzavřeném území marně trpěli, trpět budou zas, marně slzeli a naříkali, naříkat a slzet budou znova. Ještě hůř: z jejich nářku bez pravé činnosti k dobrému pro ně i pro nás vyvinovati se musí nová zrůda kravalistiky vnější, nová občasná nemoc a to nejodpornějšího druhu: prázdné žalování a zas jen žalování, křik a rámus bez určité naděje k lepšímu, tedy zas kravalistika pouhého jména, kravalistika bez obsahu, bez duše, pahejl místo stromu, něco zcela jiného, než co národ chce, proč na tábory se řítí, co od svých vůdců žádá. Bouchačka z bezu, kravalistika z řemesla, řešeto, do kterého se leje, ale z kterého se zase tratí všechen cit a obsah rychle jako voda. V takovou ničemnou kravalistiku se zvrhly poslední naše tábory a slavnosti. Nechtěly tím být, ale staly se. Lid se sešel, aby se rozešel, žádného jiného významu nemají. —

Není pravda, že dnešní tábory žádného účelu ani neměly. Tak, jak se rozešly, neměly, ale jak se sešly, účel svůj měly. Je nemyslitelno, že by se těch 50.000 lidí na Kunětické hoře shromáždilo beze všeho účelu. Těch 50.000 lidí nepřišlo se najíst uzenek, napít piva, pohrát si fangličkami, zazpívat si národní písně, už jediné to srovnání množství s tímto nesmyslem stačí k důkazu, že lid bez účelu, lačnění po něčem nebyl. Ale opuštěn ve svém snu odpadnul od něho vůbec a pak se ovšem rozešel podle pravidel všech fangličkářských slavností. Ne výsledek tu rozhoduje, ale průběh.

Také žádné jiné časy nenastaly. V lidu nenastaly. I to dokazuje hojný jeho počet, účastenství se všech stran. To dokazuje i úžasné množství táborů a schůzí vůbec. Lid se na tábory hrnul, těšil s toutéž nedočkavostí, s toutéž hotovostí a případnou neohrožeností jako v 60—70. letech. Nálada, chuť, vůle byla nejiná. Nesklamala nikde, kde jen trochu se jí přišlo vstříc. Na táboru rakvickém, sotva dr. Prokeš s ohněm a temperamentem opravdu táborového řečníka neohroženě promluvil o hesle »svůj k svému«, uchvátil kdekoho; lidé na rukou by jej byli nosili a táborem se rozčeřil tentýž život, jako v létech 60—70. Žádné jiné časy

Digitized by Google

— ty zůstaly v lidu jak byly, — ne výsledek tu rozhoduje, ale průběh.

Chybným je dále tvrzení, jakoby rozdíl mezi tehdejšími a nynějšími tábory záležel jmenovitě v tom, že tábory z let 60—70 hřměly oposicí proti vládě, kdežto dnes pro punktování s vládou nemohly oposicí hřmíti. Jakoby tímto účelem život táborů byl vyčerpán. Kde a kdy a v které zemi! Prvním a přirozeným nepřítelem lidu za dnešních táborů byli Němci a jejich kravalistika, proti ní povstal lid, proti ní hledal spásy, proti ní ožila kravalistika naše a teprve v třetí, čtvrté řadě byla na mušce shovívavost vůči Němcům se strany vlády. Toť se rozumí! Vláda je vinna vším. Vláda je vinna, že nemáme kapitálu, vláda je vinna, že nemáme průmyslu, vláda je vinna, že nemáme obchodu, vláda je příčinou i špatných našich táborů. Vláda svou nepřízní má se starat o naše vlastenectví, vláda se má starat o náš oheň, vláda a jen vláda má vždy nadchnout naše řečníky, vláda má nám dáti vzdělání, život a staré dobré časy. Vláda má být pramenem věčné naší zábavy, podiem, na kterém vystupují naši velikáni, vláda má být podnětem a srdcem všeho našeho snažení, vláda má být alfou a omegou všeho našeho bytí. Nezuří-li vláda, nezuříme my, teprv když vláda začne pracovat proti nám, začneme zas my pracovat proti ní, to má býti celé naše vlastenectví, to je celý politický život všech našich vůdců. Taaffe nás dovede uspat na 15 let. Badeni na novou řadu let. Co pak! Ale tentokrát to nebyla vláda, která vyvolala všeobecné vzrušení, naopak, vždyť vláda vydala jazyková nařízení, vláda smlouvala bunty s našimi a přece tábor na tábor, schůze na schůzi. Nevracely se to staré časy, neožil to starý duch! Tu že nebylo účelu? Čí tedy vinou, že tábory se zmrvily v hnus, čí vinou, že celé to hnutí zemřelo v bezplodném, nechutném nic!

Toho vinou, opakuju znovu, kdo osud táborů měl v rukou. Ti lidé a žádný jiný, žádná vláda, žádné jiné časy, ale lidé v čele lidu stojící, lidé, jak jsou, jak mluví, jednají. A kdo ví, že příležitost, pravá a jedině vhodná chvíle ku pozdvižení, utvrzení a uplatnění všeobecného vzrušení pro svépomoc nevrací se tak často a dokonce už nikdy na zavolání, teprv pochopí a zváží tíži té zodpovědnosti, kterou tito lidé vzali na sebe, aby vhodnou chvíli zase prošpačkovali.

Je nyní otázka, jací jsou to lidé, proč jsou takoví a proč nemohou býti jinakými než jací jsou. Proč musili sklamat, proč frází svou zdusiti musili tu jiskru národního rozechvění, s kterým lid sám přišel na tábor. Je tím opravdu vinna — jenom vláda? Nejsou opravdu schopni živého slova, jen když v oposici stojí proti ní? Zdá se, ale možno, že v tom budou také jiné příčiny. Vyhledati je nebude tak snadno.

Cosi mi praví, že poslední tento zjev našeho života, bídný vzhled našich táborů jde v jedné souvislosti s jiným zjevem, který jsem měl příležitost posuzovati zde na těchto místech. Míním osud krásného našeho města Prahy a všeobecnou netečnost k ní. Tenkrát nebylo možno, než konstatovati hluboký úpadek vlastenectví našeho vůbec a nejen bídnou míru vkusu, vzdělanosti a t. d., jak už které elementy v otázce té shromážděny byly. Tenkrát každý s láskou o věc zaujatý musil položiti si otázku:

Digitized by Google

Je možno, aby se něco tak divokého, tak neskonale sprostého, něco před celým světem tak hloupého a špatného dělo a díti mohlo při vřelém, vlasteneckém citu pro všechno, co pod slovem národ rozuměti se má? Je možno, aby se takové hříchy za bílého dne a s kriminalní zpupností několika prohnaných prováděti směly za úplné němoty celého národa, resp. všech jeho vůdců, oficielních i neoficielních žurnalů? Je možno, aby tím vším nebyl v hloubi duše uražen a poštván kde kdo jenom trochu ještě cti a citu v sobě má? Nesvědčí to o hotovém a už uzavřeném bankrotu všech moralních našich sil, když přese všechny prosby, nářky, vyhrožování, pranýřování nejen v ničem povoleno nebylo, ale jako na posměch ještě nové skandály připraveny byly? Vlastenectví takové inteligence ležeti musí už hluboko pod niveau a není tedy divu, když ubohá jeho míra objevila se i tam, kde se už nejednalo o zálibu několika »nadšenců« — jak perfidně kdesi řečeno bylo, ale o věci, týkající se národního našeho citu přímo, věci uzavřeného území. Ta společnost, která se cynicky zachovala vůči osudu krásné Prahy, nemohla se zachovati jinak ani tu a tutéž brázdu, kterou jsme národním tělesem rozhrnouti musili v otázce Prahy, vésti jsme dlužni i v otázce uzavřeného území. Ty dva zjevy se navzájem doplňují a obraz, který z toho povstává, nemůže nám sloužiti k nižadné cti ani před Němci ani před vládou, ani vůči nám.

Marné by ovšem bylo všechno mluvení o všech těch povinnostech, starostech a přednostech, které míti má vůdce lidu, když už takovým slouti chce. Víme sice všichni, že každý český poslanec býti má částí českého krále a co tomu v pravé jeho podobě na srdci by leželo, zaměstnávati má i srdce jeho, ale každý ví, k jakým resultatům bychom přišli, kde bychom se shledali se všemi těmi dary královské výsosti, kterou se česká delegace vyznamenávati má. Cítíme sami, že by tu těžko satyram non scribere a proto zůstaneme při těch nejprimitivnějších požadavcích, jaké jsme na své poslance klásti uvykli, přes to že dobře víme o vrcholu politické oné blbosti, která se vším ostatním mimo vnější politiku čeká až na svého krále. Jakoby ten se státním právem měl rázem vykonati za nás všechno, co my jsme zatím zkazili nebo důkladně byli zanedbali. Zůstaneme tedy při jediné farge, jakou se delegace naše až dosud vyznamenávala, t. j. při mluvení.

Hned v prvním článku řekli jsme, že nic věcného a nic směrodatného ani na táborech ani na sjezdech řečeno nebylo. Než mne tábory a schůze překvapily ještě jiným zjevem. Lid se už neshledal s onou rozkoší, jakou pociťoval kdysi při poslouchání svého řečníka. Mluvilo se, mluvilo, ale to nebyl zápal, to nebylo ono vznešené pozdvižení kněze ku svému bohu, to nebyla ona bájná víra starých reků řečníků v to, co od svého oltáře v tisíce lidu hlásili, neznělo to k němu slovo národního náboženství, ale cosi jako řemeslný obřad, jehož hluchý zvuk musil mu zůstat tupým. Řečníkům jakoby vyschla z hrdel šťáva, z těla prchla krev, ubohými si musili sami sobě připadat, když mluvili a mluviti musili na těch místech, odkud staří táborité odcházeli v řetězích. Dnes nebylo ani třeba něčeho takového se obávat, ale tím nápadnější musila být ta všeobecná ochablost táborových řečí, ta absolutní bezduchost výrazu, nedostatek života, který

Digitized by Google

tolik vyznamenával řeči poslanců z r. 60—70tých. Našim jakoby cosi v prsou chybělo, srdci se nedostávalo, hřmotný hlas zůstával bez moci, chyběla mu síla, chyběla mu vroucnost, vnitřní, sugestivní moc a zbývala jen fráse, fráse bezmocná, materielní jen výmluvnost. Jakoby cítili, že žijou a tyjou z tradice a jim že chybí to, co tradici onu stvořilo, utíkali se k starým floskulím a zapomněli, že stvořiti musí nové a svoje, ze srdce vyšlé, krví nasáklé, proniklé přesvědčením, prohřáté vírou svatých vlasteneckých extasí.

Zapomněli, že jen za tu cenu působily řeči staré a že nic, ani sebe efektnější výkon hbitého slova nenahradí onoho mohutného zachvění starého hlasu, při jehož výkřiku rosily se lidem oči, tajil se dech. Tak od muže muž stará garda byla neúnavná, lidé se rozjížděli na svých vozech rozčileni, povznešeni, posilněni, ženy muži nosili se s dojmy po všechna leta, uvědomění jako požár šířilo se po celém českém království. Jaké to vlastnosti rodily se v lidech z těchto dob!! »Účastníci starých táborů«, dobře píše »Čas« »(muži i ženy) bez výjimky byli v nebezpečí zatčení a vyšetřování, jíti na tábor znamenalo sebevědomí občanské a odvahu. Takový táborový řečník stál jednou nohou na tribuně, druhou v kriminále«. Věru, slavné to byly doby, slavní lidé, třebas po mnohých nic nezůstalo, leč jen stopa té památky, jiskra vznešeného citu, uložená v prsou lidu na celou řadu let. — Co posud máme, od těch dob máme a když nic jiného, ten tah veřejného života měl nám býti zachován. Zatím brzy na to začlo do země padat símě jiné, jehož kyselé ovoce pojídáme dnes.

Schválně jsme uvedli obraz dřívějších táborů, aby tím určitěji vynikl obraz dnešních. Němci tu byli většími vlastenci ve svém, třebas hrubém, ale svém smyslu, přes to, že šířili blud. Šířili, ale v ten věřili a upřímně věřili A jaká byla jejich víra, fanatická, bezohledná, prudká. A taková byla i jejich řeč, takový byl i jejich tisk. Mocný byl jejich průběh, mocný byl i jejich účinek.

Jaký byl průběh našich táborů, jaké řeči našich vůdců byly, je posud v čerstvé paměti; charakterisovali jsme je už dost. Lid jim přestává rozumět, protože nemůže rozumět. Jen srdce mluví k srdci, žádná, byť i sebe otevřenější ústa. Mrtvá slova mrtvě působí a mají ještě ten zlý účinek, že navádí k lenosti, otupují cit, o bezmyšlenkovitosti ani nemluvě. V našich nebylo té odhodlanosti, jaké bylo třeba, nebylo ani vlastenectví, ať si to slovo jak chce zní tvrdě. Toho vlastenectví, které hoří, nabádá, sílí, toho vlastenectví, které vidět z každého pohnutí a jehož nedostatek prozrazují všechny ty šablonovité, ledabylé, z úvodních článků stlučené, nemastné, neslané, nedovařené řeči. Nevěřím prostě, že by ten, kdo upřímně cítí, upřímně a s temperamentem, se vším zápalem rozohněné duše nedovedl také promluvit. Tak bývalo a musilo by býti zas. Tu něco musí chybět. Buďto — anebo. Upřímnější by bylo říci: já nejsem už toho druhu člověkem a nebudu, a nikdo by naň nedorážel, ale, řekne-li kdo: ano, já chci být velitelem svého lidu, já chci být jeho zpovědníkem, jeho knězem, rádcem, učitelem, chci být jeho vůdcem, pak má za sebou také svoje povinnosti; hoříš-li pro věc, nechť je tu záři vidět v tvém oku, v tvém slově, posuňku, skutku, v tvé práci, vzdělání a ve všem. Vyznávej věc jako svoji víru, nevymlouvej, neohlížej se, jdi a uč, trp a

Digitized by Google

riskuj. To bývalo a toho nebylo, tak tomu učil Havlíček, tak tomu chce celý národ. Marny jsou všechny blábolivé omluvy. Není-li tomu tak, pak je celá česká politika utrácením sil, utrácením majetku, prostopášnost a děje-li se to všechno s vědomím, je to i . . . Nedomluvíme.

Tři, čtyři lidé stačili by na takovou politiku, ostatní beze všech občanských válek mohlo by se najat, ostatní by mohl zastupovat hlasovací stroj, ale v žádném poměru není s posledními našimi cíli, aby se tolik národního jmění obětovalo nesmyslnému tomuto molochu politiky. Zcela prostý pohled na věci naše dosvědčí, že nemluvíme báj. Postuláty stran se nemění, to ukazují jejich programy, methody také zůstávají stejny, o tom se přesvědčila mladočeská jako staročeská strana, drobty tam i tu, nač tedy tolik křiku, nač tolik vzájemného vraždění? nač ty spousty potištěného papíru? Hrůzné pomyšlení, $^4/_5$ denních našich žurnálů nejsou potištěny než politickým tlacháním bez paty a hlavy, bez skutečného života! Není to mrhání časem, utrácení peněz, sil u srovnání s posledními našimi cíli? Tak se někdy zdá, jakoby ideal celého národa nezáležel v jiném, než zvítězí-li Hoblík nebo Udržal! Jakoby to nebylo úplně lhostejno. A zatím tolik nadaných, zkušeností a odbornými vědomostmi bohatých lidí bez zaměstnání stojí stranou. Je to vlastenectví? Není to pravý opak vzneseného a nade všechny maroty povzneseného patriotismu, není to egoism v nejčistší své podobě?

To je snad nejošklivější, nejdepravantnější úkaz politického života, že ze svého středu hravě vyloučit dovede i muže nejopravdovější a tím vídni nejnebezpečnější, pro nic a za nic, jen pro neshodu názorů, pro jiné, ale poctivé přesvědčení. To platí o politice vůbec bez rozdílu stran. Jedna za osmnáct, druhá bez dvou za dvacet. Jedna rodí druhou jako tasemnice, všechny její články jsou si podobny a všechny žijou na útraty národa. A marny všechny naděje, že přijde snad nová a lepší, ne otrokyně vládnoucích poměrů, ne jejich příživník, ale pán nad českými poměry, poznávající bídu jejich v celém rozsahu, snažící se vyvrátiti je z kořene a postaviti na nový základ, vpraviti je v jiné koleje. Všude tytéž staré zvyky v obnoveném vydání, jen politura jiná, materiál zase k ničemu. Kult osob a ne věci národní, fetišism a ne zbožňování idealu. Připadají mi jak papežské dvory všechny politické naše strany. Papežů a biskupů na čerty, jen nábožnosti nikde: plodné, skutečné lásky k lidu a jeho budoucnosti, jinak by neměly k vzájemnému vraždění ani kdy. Ne láska, ale egoism je jejich vůdcem, když jím i nebyl, brzy se jím stane. Nový papež padne, jak skončil první, druhý, třetí: my t. j. jen ti, kteří nosí kokardu naší strany, ať už třeba za nic nestojí, jen když kokardu svou nosí s námi, všichni jsme neomylní, my jsme poctiví, my jsme prozíraví, nepoddajní, a vy — darebáci«. Tak a nejinak se navzájem čistí papežské dvory, každý boha natírá svou barvou, a bůh sám zatím jen frivolnost vidí, zcela obyčejné paznehtnictví, kterému za obět propadají všechny myšlenky, ideály, cit, a těžko je pak ty věci shledávat, když v hodině opravdového nebezpečí je jich potřebí. Je to všechno důstojno národa, který za cíl má svobodu? Už je čas, aby lidem proniklo jedno přesvědčení, že každý sebe menší řádný řemeslník větší vliv má na útvar života národního, než všichni ti neziští vůdcové dohromady. Zatím i toho chudého

Digitized by Google

okrádají o drahý čas i peníze neustálým rozčilováním na schůzích, v novinách, kde od nich neuslyší ničeho, než do čeho mu nic není a když přijel na tábor, aby se shledal s dávným, milovaným snem starých táborů, odkopnut je frasemi impotentních vůdců. Tolik lidí i mezi poslanci pravdu tuto zná a přece nikdo nehne ani malíkem. Jen sentimentální vzdechy jak balónky spouští se do vzduchu nad ztrátou starých časů — kdo je zavinil? dovede to vlastenec? Dovede to pro poslední naše cíle zapálený muž? Dovede to vůbec muž? Ani mužnosti, ani poctivosti, ani nadání, ani lásky, ani věrnosti — co tedy? To je ten veřejný život, pro který se denně angažuje tolik vrstev národa? Ne přítelem, ale úhlavním nepřítelem českého národa je politika, když takto se pojímá. Écrasez l'infame! Znemravňuje jednotlivce, znemravňuje masy, krade lidu čas, krade peníze, olupuje ho o cit a svým dryáčnictvím ubíjí v národu, kde co mu zbylo ještě čistého a svatého.

Je to ostatně čistě český zjev, že se politice u nás tolik věnuje času, peněz a místa v novinách, produkt čistě našich poměrů, anomalie, jaké marně bys hledal po všech národech. Nikde není té jednostrannosti, mrzáckého vývinu jednoho údu na úkor všech ostatních. U Angličanů ohromný obchod a průmysl, jenž stále jde a jíti chce ku předu před ostatními, zaměstnává mysl jejich neustále hledáním nových a nových cest a prostředků, tak že rozvoj letí zrovna zpříma, i jejich vkus dobývá si už celou Evropu, u Rusů vedle literatury a umění je to průmysl a obchod, jehož vzrůst s bohatými zálohami v Asii v málo letech ohroziti musí i nás, u Francouzů je to umělecký smysl, u Němců průmyslový a vědecký ruch, u všech těch národů je politika prostředkem k cíli a ne cílem samým. Jen u nás dovedou se legie lidí hrnout na shromáždění a tribunu, aby házeli jazykem a odešli s podia hrdi a velmi spokojeni, jakoby bůh ví co udělali. A toho si dovolí národ malý, neznámý, třesoucí se o kus živného chleba! A to všechno se děje vědomě, za jasného, čistého poznání. Kde je tu vlastenectví? Kde poslední naše cíle? Hle, kam vede politika a jen politika! Místo co má býti pokornou služkou vyšších účelů, stává se jejich macechou, která ani studu v sobě necítí, že svým hranatým tělem zalehnouti hrozí svěřené sobě dítě; všechny ostatní známky života pod ní krní. Ostatně nezapomínejme: ukázali jsme, že ani toho jediného povolání neplní, aby svým ohněm udržovala v lidu vlastenecké uvědomění a cit, ani tomu nejprimitivnějšímu požadavku nedovede dostáti — jak chcete, aby stačila i na to ostatní? Pravý opak se děje. Ani toho krutého poznání neušetřili lid, že za holou čočovici zaprodati míní i to, co od ní bylo kdysi hájeno a co od těch dob považováno bylo za nedotknutelné. Ebenhoch! — Může na něco takového jen pomyslit poctivý zastance svobody, osvěty, muž? Politik snad dovede něco takového zodpovídati před svědomím své strany, která má své stranické účely k sobeckému udržení sebe, ta přímo odporučuje maklérské takové řemeslo, ale jak to zodpoví před svědomím vyšším? Před svědomím historie, budoucnosti národa? Kde je vlastenectví? Kde je tu jaká noblesa? Vyšel kdy od let z našich řad nějaký návrh, který by svědčil o vzdělaných lidech? Na ochranu kulturních potřeb, v přítomné době na př. na ochranu uměleckých památek? A kdyby se i našel takový, v jehož

Digitized by Google

hlavě by se zrodila podobná idea, není ani jist, že by ku podpoře svého návrhu našel nutný počet soudruhů! Pravý opak se stal, každému do dnes v uchu zvoní výrok jednoho z nejlepších mezi nimi, dra. Kramáře v Jičíně. A teprv ti ostatní? Ani tolik důvtipu nemají, že by takovým způsobem imponovali a musili imponovati víc, než divokými svými přemety ze svobodomyslnosti v nejtrapnější reakcionářství. K jich podpoře celá sněmovna by musila povstat na nohy. Či to pro ně neznamená nic? Čím tedy vlastně chtějí imponovat?

Nedosti na tom — tato kurtisána, politika, jejíž klamné světlo jak mušky obletují všechny mysli českého lidu, nejen že sama od sebe odstrkuje všechno, co jí právě není vhod a čemu se jí právě hověti nechce, ještě sama se živiti dává. Sám osud tomu chtěl, že ve chvíli, kdy všechna vážnost naší delegace na Dunaji doklepává, za bouřlivého potlesku Vídně opona se zdvihá a českému jménu k skutečné slávě a královské výsosti pomáhá nešťastný odstrkovaný Smetana. Netrnula česká delegace úzkostí nad inferioritou své duše vedle tohoto svatého, českými poměry zmučeného muže? Nechať jak chce se to zdá bizarním, velká, celá, nezkrácená je to pravda, obrat v české politice, pokud se o jakém obratu může mluvit, datuje se ne od poslaneckých řečí a diplomacie, ale od těch dob, kdy ve Vídni poprve k úžasu všech přítomných zavzněly radostné vzlyky Smetanova genia. Čarovný šum jeho křídel zavířil Vídní a kdo to zná nebo aspoň dobře o ní slyšel, přisvědčí s námi, že veliký ten okamžik byl jedinou vážnou událostí české politiky za celých posledních 50 let, událostí prvního, světového řádu. Byl to genialní tah v historii našeho národa a za ten musíme řediteli Šubrtovi zůstati vděčnými. S vážností tohoto okamžiku vzrostla mžikem vážnost celého posud neznámého národa a s ním i vážnost české delegace jako zástupce něčeho vyššího, co stálo nad ní. Nastala zvědavost, zaraženost a nebylo už té odvahy ve Vídni, považovati nás za národ inferiorní. Ne diplomacie, ale názor o nás rozhoduje a ten otevřel Smetana. Každá, byť sebe fulminantnější řeč má život jepice, ale tu byl čin ceny trvalé, účinku nedohledného. Vídeň byla tu lepší než my, nevěřila slovům, ale uvěřila činům. Brzy po té přišlo české kvarteto, pak jiné a nové umělecké události. Dnes i toho skandálu se nám dostalo, že vláda proti nám ocenila Jenneweina. Přesvědčení o naší osvětě se šíří a nemají-li tyto události za sebou ihned zázračné účinky, účinky své mají. A účinky budou tím větší, čím méně bude ve Vídni řečí a více podobných skutků. To jsou lilije vyrostlé z mrvy našich poměrů a pro ty si k nám chodit budou nejen Vídeň, ale celý svět. Mrvy má každý doma dost. Zatím je to jenom hudba a malířství, později snad přijde víc, dle toho, jak se sami o to budeme starat. Tak a jen tak vymizí z našeho okolí poslední stopa předsudků, poslední stín domněnky, jakobychom byli národ bez kultury, raça inferiorní, zmetek, s kterým se může dělat co chce.

Podniká česká delegace vůbec něco v tomto ohledu, stará se o výstavy nejlepších umělců ve Vídni, stará se vůbec o něco takového doma? A dále: Jak je vděčna Smetanovi za posmrtný jeho čin ve prospěch národa vůbec a v jejich prospěch zvlášť?

Je. Vždyť je známa jičínská řeč dr. Kramáře, jednoho z prvních

Digitized by Google

předáků mezi předáky. Poslední hřeb trnové koruny, které Smetanovi ještě v hrobě docela vrazit mohl jenom — český politik.

To všechno svědčí o hlubokém úpadku vlastenectví všeho. A nezbývá tudíž než říci každému našemu vůdci: »pokori sja, gordij čelověk!« a řekni otevřeně a hlasitě před celým národem, aby to slyšel: »já jsem bohužel jenom politik, ale chci stát v jedné řadě s vámi se všemi, komu i jiné a důležitější věci na srdci leží — nejen pěstovat, udržovat, ale chci i rozmnožovat cit pro všechno, co jediné nám získat dovede neobmezené úcty a slávy.«

Z moderní psychologie.

Píše Karel Doubrava.

(Pokračování.)

K těmto vyšetřováním psychologické psychologie patří na příklad studium vzájemných vlivů stavů fysiologických a duševních za různých dob, na př. v určitých dobách denních, ve chvílích duševní nebo tělesné práce nebo odpočinku atd. Pokud se týče modifikací, jimiž prochází organism v různých dobách denních pod vlivem trávení, tepla, světla, práce a klidu, došla fysiologie k výsledkům daleko přesnějším než psychologie. Jakým způsobem podlehají těmto změnám stavy duševní, je těžko určitě označiti, kdežto stavy fysiologické lze do jisté míry měřiti. To se týká jmenovitě změn pulsu. Z těch se pak soudí na stoupání nebo snížení intensity životní v určitých dobách, na rythmus a sílu fysiologických funkcí a z toho pak ovšem do jisté míry i na stupeň činnosti duševní.

K tomuto měření pulsu užívá se přístroje velice přesného a lehce ovládatelného, kaučukového plethysmografu. Zakládá se na tom, že tenká blánka, přiložená k tepně se zdvihá a klesá dle úderů pulsu a vyzdvihuje zároveň a zase snižuje ručičku, která kreslí na pruhu papíru asi tak jako u telegrafu, nepřerušenou, klikatou, zubovitou čáru, jejíž jednotlivé vlny či úhly jsou tak ostré a vysoké, že se podobají jehlám. Každý jeden takový uhel znamená jeden dvih a klad pulsu, výška jeho prudkost pulsu, hustota jich v posloupné řadě znamená množství úderů za jistou dobu, tedy rychlost pulsu. Čím jsou tyto klikatiny vyšší, ostřejší a hustší, znamená to puls tím prudší a rychlejší; klesají-li a otupují-li se, znamená to puls ochabující a uvolňující se. I v celkové klikaté čáře, kterou tímto přístrojem obdržíme, lze znamenati stoupání nebo klesání, z něhož se pak soudí na zvýšení intensity oběhu krve nebo jeho ochabování.

Tento přístroj hraje důležitou úlohu zvláště při vyšetřování vlivů práce tělesné a duševní na organismus. Tímto thematem se zabývá fysiologická psychologie velice často a dochází k mnoha zajímavým výsledkům. Pomineme zde pokusy, podniknuté za příčinou vyšetření změn pulsu za různých dob denních a pod vlivem práce svalové (neboť tyto pokusy nepatří již do psychologie), ale zmíníme se za to o podobných pokusech, podniknutých k vyšetření vlivu práce duševní na organism. Měření pulsu bylo tu ovšem jen jedním momentem, mimo to byl brán v úvahu stav dýchání, změna v objemu některých orgánů atd.

Digitized by Google

Pokusy tohoto druhu prováděli v pařížské laboratoři, o níž jsme se na počátku zmínili, Binet a Courtier. Konali je na různých jednotlivcích a roztřídili je tímto způsobem:

1. Mírná práce duševní: Osoba, s níž pokus konán, zabývala se četbou. Měření asi po čtvrthodině konané vykazovalo: značné zrychlení v dýchání (18 výdechů místo 12 za min.) a podobné, ač slabší, zrychlení pulsu (průměrných 75 úderů místo 71). Forma pulsu na plethysmografu nevykazuje žádné velké změny. Po skončené četbě se dýchání i puls znenáhla zvolňovaly, až klesly i něco pod normál.

2. Krátká a intensivní práce duševní. Tato práce byla měřena ve dvou skupinách zjevů: ve stavu vzrušení, do něhož přivádí organism na svém počátku a ve stavu ochablosti, do nějž ho uvádí delším trváním. Vyšetřování bylo konáno na více osobách a výsledky jsou synthesí všech, po abstrahování růzností, které byly způsobeny individuelní povahou.

Daná práce spočívala v násobení dvouciferného čísla číslem podobně dvouciferným, tedy práce, vyžadující napjatého rozumového úsilí a vyvolávající u některých jednotlivců jakousi úzkost o dosažení správného výsledku.

První zmíněná skupina dala tyto výsledky: První účinek duševní námahy je stoupání pulsové čáry na plethysmografu, dalším pak zužování se tepen. Dýchání se zrychluje a je méně hlubokým a i tlukot srdce se zrychluje.

Druhá skupina: Sem patří výsledky dosažené v okamžicích, kdy intensivní duševní práce trvala anebo byla skončena. V těchto případech se dýchání značně uvolnilo a přestávky výdechové se prodloužily, obé značně pod normál. Podobně stal se zdlouhavějším i tlukot srdce. Dále nastalo po dřívějším stahování značné rozšiřování se tepen, puls je stále rychlejší, ale po skončené práci vrací se k normálu. Jedné osobě bylo na př. dáno vypočísti 325 × 462. Potřebovalo k tomu 4 minut a dopustila se pouze jedné nepatrné chyby, duševní úsilí byto tu tedy značné. Před počítáním vykazoval puls 80 úderů za min., po 20 vteřin práce se neměnil, pak však se zrychlil až na 85, v 3. minutě dosáhl 93 a udržoval se na 90 v poslední minutě. Po skončeném počtu se zvolnil až na 85 a po chvíli se blížil normálu. — U některých osob je v těchto okamžicích únavy pozorovat i zmizení dvojrázného pulsu (dicrotismu).

3. Intensivní duševní práce trvající několik hodin: Pokus činily samy na sobě dvě osoby. Každý z nich ztrávil jedno celé odpoledne od 1 hod. do 8 hod. při těžké četbě a práci na vědeckém článku. Jediným jejich odpočinkem bylo grafické měření pulsu, vždy po hodině. Aby bylo lze všecky nápadné změny fysiologické přičísti jen duševní práci, žily obě osoby v ostatních dnech v týchž okolnostech, požívaly totéž množství potravy a trávily stejnou dobu v laboratoři, jenže za úplné nečinnosti. Poznámky, které o svém stavu samy si učinily, se v mnohém různily, ale v základních bodech byly společny. Především bylo konstatováno značné zvolnění pulsu. U prvé osoby vykazoval za odpoledne stráveného v intensivní práci puls, měřený v různých hodinách: 83, 67, 64, 66, 63 za minutu, kdežto za odpoledne strávené

Digitized by Google

v nečinnosti 83, 75, 71, 74, 71. U druhé osoby: 106, 90, 77, 72, 71, v práci a 96, 88, 80, 79, 82 v nečinnosti.

Závěry, které z těchto všech pokusů Binet a Courtier vyvozují, jsou asi tyto: 1. Energická a krátká duševní práce vyvolává zrychlení funkcí, jmenovitě dýchání, tlukotu srdce a pulsu, jakož i zúžení tepen, načež se jmenované funkce stávají zase zdlouhavějšími; u některých osob mizí puls dvojrázný. 2. Duševní práce trvající více hodin spojená s nehybností těla způsobuje zdlouhavější tlukot srdce a ochabnutí oběhu krve ve vlásečnicích.

Většinu těchto účinků vyvolává, jak fysiologická vyšetřování ukázala, i práce tělesná, což poskytuje pak příležitost k srovnávání jí s duševní. Tato může být považována za zvláštní napjetí soustavy nervové a z tohoto stanoviska podobá se práci fysické. Vyvolává zrychlení dychání a tlukotu srdce. Je tedy možno — dodávají Binet a Courtier — srovnávati duševní kalkul se svíráním siloměru. Ale naproti tomu vykazuje obé značné rozdíly. Tlukot srdce zrychluje a sesiluje se daleko více při práci tělesné (na př. při běhu) a dýchání stává se také rychlejším a hlubším, kdežto při práci duševní jsou tato zrychlení daleko slabší a dýchání se změlčuje. A konečně déle trvající duševní práce seslabuje oběh krve na periferii (puls), což při vyšetřování účinku tělesné práce se nejeví. Vůbec jeví duševní práce účinky daleko slabší než tělesná a ukazuje se jako jiný, zvláštní druh práce už tím, že vyvolává tyto dva zvláštní zjevy, které jen jí přísluší: zúžení hrudního koše a seslabení oběhu krve ve vlásečnicích blíž povrchu těla. (Příště dále.)

Tři dny z Roku na vsi.

Napsal Al. Mrštík.

30. listopadu 189*.

Suchá, černá zima. Na polích jen v brázdách leží něco bílého pápeří. V chumáčích nízko letem se zrovna plazí havrani a černí v mraku padají do černých polí.

Rtuť klesla k osmému stupni mrazu, prsty tuhnou v hrábky, vítr jak břitva ostrý do očí nutí jiskřičky slz.

Lidé překonávají první zápasy s kašlem. V klášteře už vydaly nemocným celý kilogram lípového thé, rozdaly přes padesát citronů. Kašle i ten, komu ničeho není.

Dne je na píď. — Slunce tam za horou Sibiří vychází — a jakoby nemohlo přes hřebeny kopců, už zase klesá ku svému loži. Je studená jeho zář a noc zdá se teplejší dne.

O čtyřech vyrojí se děti ze školy a z Marianské opatrovny za ruce se vedou i ty maličké. Pravá štěňátka vedle těch velkých a silných už rob a chlapců, kteří skoky a říhotem napodobují vzpínání se koňů. Poskočí na pravo, zaběhnou v levo a potok v mžiku se čmelí drobnými jejich postavičkami. Zdálo by se, bůh ví co tam hledají. — A na rybníčku zatím už šupotají bačkorky, škrčí podkůvky, o led pronikavě zvoní cvočky bot. I barvy dívčích vlňáků mihají se v pohyblivém a stále se

Digitized by Google

měnícím tom hemžení chlapeckých bund. Některá děvčiska jen v kartounových sukýnkách a lehké jupičce tratí se v nich — ale bačkorky — pravá napřed, levá za ní, přece jen šupotají po lesklé čáře klouzačky.

Mrazem projel tenký, veselý smích děvčat — — Ty pidimužické postavy — — pouhý vlňák, — bačkorky a suché, nedokrmné lýtko — ohýbají se v půli a s řehotem přihlížejí k čemusi dole. To Válků Franta leží na břichu v póse ukřižovaného. Větrem šustí listy roztřepané čítánky — ve sněhovém prachu válí se inkoustem pokapaná písanka.

Nešťastný! Nestačil křivými svými nožkami na hladině ledu a přece také rád si »škrknul.« Vstává s očima zalitýma v slzách a v zmrzlé pěsti levé ruky svírá kamínek. Pravou shledává vesele se třepetající listy čítanky.

A zas to šupoce a zas to sviští a škrčí po dlouhé, jak mydlo hladké klouzačce, od konce ku konci a zase zpět — stojačky i sedačky i celé »šňůry«. — Tu padne ten, tam zas jiný. Zakřikne, pak všichni na jednoho a jako červi v jednom motouzu svíjí se to na zemi — tam jedna ruka trčí vzhůru, tam nohy dvě soukají se z kupy ven — v tvářích potvorně zkřivených zejí křičící ústa. A klubko se rozpadává, bačkorky staví se zas na rovný led, nohy se zatínají hřebíky v led a zas to jde na novo — škrk sem, škrk tam a zřídka kdy je slyšet pláč.

Tváře zakvítají už fialkou, za nehty hluboko už zalezly nejostřejší jehličky; každý přešlapuje, ruce marně schovává nebo zahřívá v teplých oblacích z úst se hrnoucího dechu.

Jen nejhouževnatější vytrvali do samého přítmí — »A ještě jednó« — — a zas »ještě jednó.«

»A tak teda ješče jednó — ale naposled!« káže kovářův Konšta a staví se k náběhu.

»A všeci za sebó!« — — — křičí zahradníkův Ladík, jejž jediná brusle přivázaná špagáty na pravou nohu přirozeně povyšuje nad všechny ostatní. — — A průvod šňůrou sjel po ledě naposled — a konec.

Rozešli se.

Vešli do chalup — a za nimi hned stála noc.

Z komínů vysoko do řídkého vzduchu spiralou se provrtává dým.

Návsí stichlo.

V jizbě tma, a jen dvířky od kamen tmou plápolá rudá zář. Oči všech upřeny jsou do přeskakujícího toho ohýnku a všem je jaksi neskonale milo, útulno při tichém tom plápolání svítícího sporáku. Do popelníku jiskra zapadá, zablýskne, zhasne a zas jiná padá jak hvězdička bílá a hasne jako ta první. Zdá se, jakoby celý svět přetrvati měl v němé té hře černé hodinky.

»Tatí,« strká Frantík ustydlé palce svých nohou ku dvířkám blíž, »byli jsme u stařečka. Viďte tatí, že už nebude dlóho živ? Pořád tak těžko a spěšno na posteli déchá a dyž tak déchá, viďte, že jen roky čítá, viďte?«

Tatínek se obrátil a zabručel něco do okna.

Ticho zas. Tatáž němá hra světýlek, totéž plápolání záře po stmělé jizbičce.

Matka je pečlivá, pečlivá, pečlivá, spustila zpěvem Mařka, houpajíc při tom poobnaženým kolínkem. Nešel jí na rozum nápěv, kterému děti po tři dny už učila sestřička v klášteře.

Digitized by Google

— Mařka je pečlivá? s úsměškem prohodila Tonka.

— Pečlivá! trhla sebou Mařka uraženě Co pak su já matka?

— »Eh, mlčte trochu, caparti! A uhni!« odstrčila hospodyně velkou Tonku, míchajíc na plotně večeří.

Hospodář sebral na zemi nejmladšího košiláčka a posadil se s ním na lavici. V zápětí přitáhl se k děcku na klín šedý kocour a začal příst. Hospodář pokuřuje, děti mlčí, malý hrabe se prstíčky v husté srsti kocoura.

— A už umíš počítat? obrátil se Francek k Mařce, která v duchu stále ještě přemýšlela, jaká je ta nota »matka je pečlivá, pečlivá.« — »Tak říké.«

Mařka počítala. Ale už při 5×7 nevěděla kudy kam.

— —

Milé, nesmírně milé jsou černé ty hodinky, měřené neslyšenou chůzí očadlých švarcvaldek, prohřáté teplem rodinného soužití, znamenané stopou usínavé radosti. — Mysl podřimuje, i srdce spí a v duši se vkládá tichý, šťastný mír. —

— Udělej světlo, brambory už jsou.

Hospodář vstává a na zem klade košiláčka i s kocourem.

Tmou zasyčí modravý plamínek síry a v několika okamžicích jizbu ozařuje žluté světlo lampičky.

Mařka se hrne ke stolu s tabulkou, aby se podívala, jak to přece s tou násobilkou je. —

— Včil se mně s tém tady budeš roztahovat! Pryč! Máte toho dost ve škole; stírá matka se stolu tabulku i s Mařkou a už staví na stůl mísu pařících zemáků.

Tabulka letí na postel, malá ušpiněná pravice Franckova chápe se lžíce a matka opatrně vyhýbajíc košiláčku s kocourem, nese na stůl ještě mísu s polévkou.

— Modlit! Ve jmenu Boha Otce i Syna — — —

Zazvonily lžíce, naduly se tváře.

Chaloupka večeří. — — — — — — — — — — — — — —

— —

Siný srp měsíce nahnutý jak stříbrný pohár dotýká se obzoru. Hvězdičky, noční jeho sestry třpytí se nad tichým, mrazivým ránem.

S věže zavzněl zvon; probouzí dřímající osadu. V oknech probleskují světýlka a je vidět, jak jizbou klátí se rozdřímané postavy, rychle berou na sebe teplý šat a oblečeny staví se k oknu, aby se pomodlily ranní své Zdrávas.

Hned po klekání velký zvon znovu se rozburácel a za ním v pospěšném chvatu zajásal druhý i třetí a všecky zvony teď tvrdým akkordem hlaholí do tichého rána a svolávají lid do chrámu Páně. Je advent a v nejasném hučení zvonů zdá se, jakoby zaznívala už i píseň nebeských rorát. —

Návsí oživují ojedinělé postavy. Se všech stran duní těžké kroky mužských, skřehotají ospalé hlasy žen. Děti krčí hlavy do ramen a drobnými krůčky dobíhají rodičů. A všichni spěchají ke kostelu, všichni k jednomu směřují cíli, odkud barevnými okny do tmy vyzařuje z chrámu věčná zář.

Digitized by Google

I Mandelíkova stařenka se šourá ve svých bačkorkách, hmatá hůlkou a pokašlává suchým kašlem odstrkovaného, nedoživeného stáří. Včera ji našel hlásný na můstku. U nohou jí stála putynka s vodou. Byla těžká pro ni, sedmdesátiletou, ledva ji dotáhla k můstku. A už nemohla. Sedla a že tam usne. A plakala, když k ní došel hlásný. Chtěla prý tam ve spánku zmrznout a plakala, že už k ničemu není. Pracovat nemůže, Mandelík je špatné, ženu má, děti má a s jinéma peníze rozhazuje, u Vraných ji vyhánějí »a služby pro mě není.« — »Kde pak já stará, s rukama chroméma a tělem slabém!«

Tuhle prý ze škopka pro dobytek vybírala studené brambory a ani těch jí nepřáli, aby zhynula hladem jako pes — vypravovala včera o ní Ondrová.

A přece brzy ráno vstala a o berličce brala se ke kostelu na roráty. — Vstupuje do chrámu Páně.

Záře svící obešla slabé její oči . . . a jen jako ve snách vidí, jak osadníci sedí v lavicích, před sebou rozvírají knihy a zpívají zbožné žalmy. Usedla i stařenka a jakoby se ztratit chtěla i před samým Bohem, přitlačila se v lavici ke studené zdi.

»Ejhle, Hospodin přijde a všichni svatí jeho s ním,« opakuje šeptem žalm a ruce spíná, na kolena padá, teprv oči své obrací k nebeskému trůnu. Ta krása ozářeného chrámu — svíce, zpěvy, chorál. Mysl její celá se nese nad světy a aniž sama ví, růženec jí zachrastil v prstech, drží před sebou první jeho kuličku. Rty šeptají: Věřím v Boha všemohoucího.

Žalmy dozněly a kostelem ticho. V předu oltáře kterýsi chlapec poklepává nohama. Zábnou. Na kůře si kdosi mne stydnoucí ruce, rektor rachotí stoličkou u varhan.

V tom u sakristie zacinkal zvonek, měchy na kůře zahvízdly, varhany spustily na plnou hru a dole, tam jedno, tam druhé, za chvíli na všech stranách jako o dušičkách na hřbitově, všude plno světýlek a rozžehnutých sloupků. — Bože, jak je to všecko krásné!«

»Ecce virgo concipiet« — slyšet od oltáře kněze zpívat a lid zanotil s varhanami jásavou adventní píseň, provanutou radostnou předtuchou vánoc.

»Ó Sióne pohlédni, král Tvůj již jde k tobě« —

A stařenka šeptá stále jedny a tytéž modlitby, necítí chladu, necítí tepla, jen jako by mrákoty ji obestíraly. Pak utichlo všechno v její dřímotě. A ta píseň. Ta bílá, bílá píseň! Jako by ji andělé zpívali s nebes. Nebesa plna jsou jasu — všude bleskot, bílo, bílo, velká, silná slunce planou na nebi a tisíce svatých — svatých — svatých. — — — — —

— —

Probudila se teprv, když už varhany umlkly a kněz klekal na stupních oltáře. Počal se modlit.

Ani se tak moc nedivila, že usnula a jen to jí bylo divno, že ta mše svatá byla tak krátká.

Domů šla už za světla.

Šlo se jí to pěkně a vesele v měkkých papučkách. Na každého se usmála živýma svýma očkama a do domu vešla jak děvčátko.

Digitized by Google

Výchovou k osvobození.

Úvahy paedagogické. Píše Josef Černý.

(Dokončení.)

V ponětí národní výchovy není pořád ještě dosti jasno. Věc ta není tak jednoduchá, jak se zdá běžnému mínění. Obyčejně má toto mínění obsah velice povrchní a jednostranný. Dosud se určitě neví, má-li býti národní výchova (rozumí se i vzdělání) účelem, anebo prostředkem, methodou? Kdyby měla býti účelem, omezil by se tím najisto značně pojem výchovy všeobecné, jež má za účel zdokonalovati lidskost kdekoli, bez rozdílu místa a národů. Idealní výchova hledí jenom k lidství, a v její konci je zajisté sbratření všech národův a šetření všech příčin, jež by sbratření tomu překážely.

Prozatím ovšem máme k cíli tomu příliš daleko a nemůžeme zneuznati individuality národa, abychom úspěšně vychovávali. Ve stadiu nynějším socialního rozvoje nejbezpečnější podmínkou výchovy zůstává, abychom vyšetřovali individualitu národa a pomocí tohoto poznání řídili jeho výchovu. Jedná se tedy jen o prostředky a methody, jak možno nabyti nejúspěšnějšího, nejsnadnějšího rozvoje, a tyto prostředky mají býti dány poznáním individuality národní.

Po biologickém, historickém a sociologickém vyšetřování docházíme k poznání, že každý národ vyžaduje podle své individuálné povahy též jistého zvláštního působení pro zdravý a hbitý rozvoj. Temperament národa, jeho fysické prostředí, jeho kulturní vyspělost, jeho náklonnosti, schopnosti a potřeby zvláštní, od jiných rozdílné, udávají samy jisté, určité, zvláštní prostředky a methody i věcný obsah výchovy A právě tato zvláštnost v obsahu prostředkův i method výchovných, jež přiměřeny jsou zvláštní povaze národa, dává celé výchově individuální ráz, tedy ráz národní. A v takovémto smyslu rozuměti jest výchově národní.

Ale tento ráz není ničím jiným, než výsledkem methodické modifikace prostředků za tím účelem, aby výchova a vývoj národa byly usnadněny. Výchova taková má sice svůj dobrý účel v národě, ale přece jen je prostředkem k vyššímu sociálnímu účelu, k výchově obecně lidské.

Tedy za přední podmínku výchovy národní dlužno položiti co možno důkladné poznání prostředí fysického i kulturního, poznání přirozenosti i povahy národní: anthropologii, biologii, psychologii, historii a sociologii národní.

Pak je si třeba dobře uvědomiti pojem národa a národnosti, aby co nejobsažněji každému vychovateli byl znám. Namnoze dosud národ byl chápán příliš povšechně, bez hlubšího představování jeho vnitřní podstaty a organisace jeho prvkův i složek, a národnost chápána úzce a též povšechně pouze podle vnějších znaků, jako politická, jazyková a historická rozdílnost povahy od povahy národů sousedních. Význam její vysvětlován obyčejně požadavky jazykovými a politickými, kdežto na biologickou, psychologickou, sociologickou a kulturní stránku nebylo kladeno náležitého důrazu. Ve výchově národní dosud kromě historie a jazyka nebylo známo prostředkův jiných; prostředky tyto, ovšem nepopíratelně mocné, nevy-

Digitized by Google

čerpávají vše, čím možno výchovně působiti. Ani píseň politické tendence nepostačí k uzavření inventáře prostředků k národní výchově.

Abychom dobře rozuměli národu, musíme vědecky uvažovati o biologické a psychologické podstatě a příbuznosti rodin a jednotlivců, vrstev i stavův a o vzájemné jich souvislosti. Musíme uvažovati o živobytných, hmotných i duševných, přirozených i kulturních zájmech všech příslušníků národa v jeho stavech a vrstvách, v jeho differencovaném zaměstnání. Žádný organismus a žádná funkce nesmí býti ignorovány ani podceňovány v celkovém konsensu. Musí býti uvažováno, které jsou spojovací zájmy všech členů v národě a které jsou rozlučovací, rušivé, cizí zájmy, jež hlodají v tělese národa a překážejí v něm jednak sociálnímu konsensu, jednak kulturnímu pokroku.

Všecky takto vědecky vyšetřené zvláštnosti a potřeby národa budou základem positivného, bezpečného a v tom smyslu národního výchovného působení. Takové vědění bude schopno dáti výchově národní ráz, a národní výchova bude potom znamenitým prostředkem výchovy všeobecně humanní. Důsledkem takového vědění o povaze a potřebách národa bude výchova programová, uvědomělá, tedy účelná. Nepovede se nahodile a na slepo, jen aby se vychovávalo. Výchova bude přiléhati nejen k individuálním potřebám jednotlivců, rodin, stavů, vrstev, ale i ke kulturnímu a politickému programu celého národa na venek a stane se rozhodujícím činitelem v osudech národa, který ví, za kterými cíli jde a kterými cestami nejkratčeji a nejjistěji.

Nevnucujte národu systém, který jste si buď odjinud vypůjčili nebo bez positivního, empirického podkladu vymyslili. Dbejte účelů národních a ne účelů cizích, jež neodpovídají ani povaze ani potřebě národa. Dejte národu, co jste dlužni. Nedávejte mu kamení místo chleba. Děsnou na něm pášete křivdu. Či není to totéž, jakobyste koně krmili masem a lva ovsem?

Ale je to pochopitelno: Národ má býti nástrojem, pomůckou vašich »vyšších« účelův, a proto vychováváte jej soustavou, jejíž účinky dobře znáte a jichž ve své výjimečné situaci strachovati se nemusíte.

Řekne se snad, že ani lid sám svých potřeb nezná, že jich neprojeví, anebo že bude žádati věcí nepravých a jemu nevhodných. Tomu nevěříme. Normální poměry neutlumí toho přirozeného hlasu, který i bezděčně v lidu se jeví touhou po vzdělání. Zvědavost lidu jest instinktivní touha po vzdělání. A jeví-li se v lidu odpor proti jistému druhu vzdělanosti, anebo proti jistému způsobu vzdělání, neodsuzujme tohoto odporu, ale hledejme hlubší jeho příčiny. Nesvádějme to povrchně na nerozum lidu, na jeho nepřízeň ku vzdělanosti nebo na něco podobného. Jak často vnucovalo se již lidu něco moderního, domněle spasitelného, co vzbudilo jeho houževnatý odpor již s počátku. A brzy došli i reformatoři sami k poznání, že jejich snahy byly prazbytečné, nevčasné i nevhodné. Kulturní obrat, pokrok odpraví bezohledně takové věci efemerní, jimiž se na lidu marně experimentovalo. Podstata pravých potřeb zajisté se zjeví těm přátelům lidového vzdělání, kteří se v poznání lidu a jeho života ponoří. A nemáme obavy, že zasvěcenci lidových požadavků by navrhovati mohli v soustavě vzdělavací něco lidu nevhodného nebo nepřátelského.

Digitized by Google

Tu pak přicházíme k momentu velice zanedbávanému.

O národní, t. ř. lidovou výchovu nestarají se dosud všichni ti, kteří by měli a mohli. Ponechává se to péči pouze pedagogických kruhův, a zde opět rozhodující hlas ponechávají si jen někteří, jimž duch lidu a jeho potřeby jsou cizí. Valná většina výkonných pedagogů nemá té samosprávy a kompetence v určování obsahu vzdělavacího, jaké by si bylo přáti. Ve šťastných případech je to pouhé dobrozdání, jež se připustí nebo pro »zdání« dobré vůle vyžádá, avšak rozhodování konečné bývá výsledkem docela jiných tendencí, než lidových.

Bohužel málo péče věnuje veřejnost věcem těmto. A přece v díle výchovy má se účastniti vedle učitelských kruhův i veřejnost. Veřejnost má podporovati snahy lidovému vzdělání prospěšné a nemá ponechávati zařízení vzdělavací činitelům, kteří svou přízeň národu neosvědčili.

Což nemáme v národě dosti inteligence rozmanitých oborů, která by se mohla ku práci vzdělavací připojiti? Zajisté k výchově všeobecně jsou povinni spolupůsobiti všichni, kdo stojí výše a nejvýše. Vždyť i mezi ostatními kruhy vzdělanců mimo učitelstvo jsou jednotlivci k činnosti pedagogické šťastně nadaní. Proč ti nemají býti bráni na radu při zřizování plánů vzdělavacích? Proč z takových lidí neskládají se školní úřady, lépe řečeno v pravém smyslu školní r a d y? Či jak dlouho ještě budou se od naší veřejnosti tyto funkce chápati tak nízce mechanicky — administrativně?

Mnoho ztrácí národ nevšímavostí a nerozhodností v této věci; sám do značné míry takto zaviňuje nepřiměřené své vzdělání. Máme veliké starosti o rozkvět věd, umění, průmyslu a. t. d., ale málo se staráme o to, aby příští generace živě se jejich pokladů zmocnila a tak stala se živoucím pomníkem naší kultury. Tolik vědecké, umělecké a jiné inteligence máme, ale tak málo je znáti její vliv v našem vzdělavacím zřízení! Setrvačně jako stroj pohybuje se naše školství podle plánů dlouho již nevhodných, přítomné kultuře, přítomným potřebám neodpovídajících, ale naše inteligence, ač se mnohým zjevně nesouhlasí, zůstává až mrazivě lhostejnou k tomu, co se děje v našem školství od škol obecných počínaje až do nejvyšších. Jak těžkopádně plíží se rozvoj školství lidového: měšťanských, pokračovacích, odborných škol, středních škol! Jak nepřístupny jsou reformě naše školy střední, aby vyhověly potřebě moderní! A naše vysoké školy — jakými ty ještě strádají nedostatky!

Namítne se snad ze samotných kruhů pedagogů, že voláme po vlivech nekompetentních.

Bylo by ovšem ukvapeno, žádati, aby každý inteligent, vědec nebo umělec musel ve věci této spolupůsobiti. Je známo, že každý odborník jest jednostranným, byť i ve svém oboru znamenitým, a málo se stará o běh ostatních oborův. Avšak úhrn, spolek učenců i umělců znamená něco jiného. Celému kruhu těchto inteligentů náleží také pedagogicky působiti, t. j. přemýšleti a jednati tak, aby věda, umění, plody jejich ducha nezůstaly pouze ve foliantech, ale vžívaly se ve mladé pokolení a čerstvou sílou způsobily žádoucné změny v jeho intelektu. Ani ve vědách, ani uměních a nikde jinde nemá se pracovati bez myšlenky pedagogické, t. j. bez ohledu na mladší generaci, která jako lačné mládě očekává od svých

Digitized by Google

rodičů výživu. V sousedních státech pozorujeme mnohem více interesu o školství a vzdělání moderně praktické, než u nás. Jinde i nejslavnější učenci, jako Faraday, Huxley, Roscoe, Geikie a j. nevzpouzeli se obory svých věd přizpůsobovati lidové potřebě. A tím získali si zásluhu velikou. Učitelstvo samo není s to, ovládati do hloubky veškeré vědní a j. obory, jichžto obsah vytýkati má podle plánu učebného. Musí vyučovati mnohým oborům, a má co dělati, aby všeobecně se vzdělalo do té míry, aby přece převahou vědomostí nad své okolí vynikalo. Dožadujíc se tedy pomoci vědců při stanovení plánův učebných, chce v jejich společnosti zasvětiti se do důvodů, proč to a ono zavedeno býti má jako disciplina vzdělavací, a samo nabízí svou znalost psychologickou a didaktickou k jich provedení. Tyto dvě moci inteligence mají se doplňovati ke společnému dílu národní výchovy. Věru že by měli mnoho opravovati, nahrazovati a doplňovati ve stávající soustavě. Daly by se stanoviti podrobnější a konkretnější cíle, učebný obsah by se podrobil revisi a přizpůsobil by se duchu i praktickým potřebám lidu.

Má-li výchova národní dojíti splnění ve svém pravém významu, musí zájem o ni mnohem více se rozšířiti u samého lidu i u všech, kteří mohou výchovně vůbec působiti a nějak k témuž účelu přispěti. Výchova nesmí se ponechati jedině starosti učitelstva z povolání. Neníť konečně jenom škola místem, kde se vzdělání uskutečňuje. Toho má býti pamětliva veřejnost. A výchova sama je tak důležitým, všem lidem společným existenčním zájmem, že by to bylo hrozným nedorozuměním, kdyby se to nepochopilo. Národní výchova v pravém smyslu je nejbezpečnější zárukou politického i sociálního osvobození, které národu tu stojí jako neodbytný úkol. Tím spíše u nás, kde ještě dobývati máme svobod politických, kdežto jinde o zápasech toho druhu ani nevědí; kromě toho tlukou již na bránu požadavky emancipace sociální, a tak hromadí se nám veliké úkoly národní.

K tak obtížným zápasům musí se národ vychovávati, aby v jednotlivcích svých a vnitřní organisaci hospodářsky i duchovně se utvrdil a konsolidoval. Od rodiny až k větším společnostem v národě nechť proudí vzájemné poznání, ocenění, podpora a záruka. Nechť zvídá se o vzájemných potřebách a nechť vyhledávají se společnou radou prostředky, jimiž by se jim vyhovělo. Opuštěnost některého organismu v tělese pospolitém zle se vyplácí, zle se odškodňuje nejenom na ostatních částech, ale i na celku. Až veškerý národ bude povolán ku práci výchovné, až jeho všecky části budou rovně spravedlivě vychovávány a k sebesprávě výchovné povolány, pak teprve stane se výchova výchovou národní, pak vyvine se pravá uvědomělost o věcech národních a pravděpodobně vzroste i vůle, žíti tak, jak velí přirozené i kulturně ušlechtilé potřeby národa i lidstva po stránce mravní. Národ vlastní silou zmohutní a nebude se museti k obraně utíkati ke prostředkům, jež se příčí svobodě a lidskému určení.

Digitized by Google

Mikuláš Aleš.

Napsal Jaroslav Kamper.

(Dokončení.)

Alšovy kartony k malbám v kostele P. Marie ve Vodňanech patří vůbec k nejzajímavějšímu, co naše domácí umění v posledních létech vytvořilo. Jaké dojmy a nálady vyvolají asi Alšovy malby umístěné v přísném šeru gotické svatyně? Jak promluví asi k duším věřících náboženské malby tohoto malíře, jehož měkké, oblé linie, důvěrná srdečnost, usměvavá prostota a čistě lidový ráz tak těžko se dají srovnati s představou umění náboženského, kouzlícího na stěny a barevná okna setmělých chrámů přísné postavy světců a visionářské zjevy světic, zahalené v draperie tvrdě stylisované, v pose sacerdotální, s gesty odměřenými, ztopené v tmavý purpur mučednických legend? A jak možno si představiti, aby jeho ornamenty, tak prosté a svěže fantaskní jako rytá spleť ozdobných čar na lidových kraslicích, svítily skrze oblaka kadidel se stropů a stěn chrámových? Ty otázky samy se musily namanouti. Byl to pokus dojista velice zajímavý a neobyčejný. A způsob, jakým jej Aleš rozřešil, dlužno nazvati velice šťastným.

Mimo skupinu světců, kterou ozdoben renesanční štít na průčelní straně kostela, a ornamentální vlys nad vchodem, nalézají se všechny malby, provedené dle jeho kartonů uvnitř svatyně. Z nich nejvíce upoutá pozornost vstupujícího arcus triumphalis, na ploše gotického oblouku, tvořícího vstup ku presbytáři. Šlo o to, vyzdobit tuto plochu svými rozměry velice nepříznivou, co nejbohatěji, aby vyvolán byl dojem co možná mohutný. Rozřešení jest velice zajímavé. Na nejširších pásech plochy, u základny ostře lomeného oblouku, vykouzlila ruka Alšova dvě postavy: v levo (směrem od vchodu) zříme kající Magdalenu, v pravo žehnajícího Krista. Kající hříšnice klečí na zemi. Nádobu s mastmi byla již odložila. Je oděna v kalně fialový svrchní plášť, z něhož tím jasněji vystupuje žlutavěšedé spodní roucho. Bohaté proudy zlatých vlasů splývají v ladných liniích kol hlavy té, jež tolik milovala. A pro tu velikou lásku odpouští jí Ježíš hříchy její. Prostě, bez strojených gest, v póse nenucené a přece

Digitized by Google

Část dekoračního vlysu.

imponující stojí zde Spasitel a zdá se, že slova nevystihlé lásky, nekonečného odpuštění splývají přes jeho rty. Nad hlavami obou vine se nádherný ornamentální pás, rozbíhající se ze špice oblouku a splývající v slávě svých bohatých linií a barev. V obou těch postavách není ani nejmenší stopy nějaké strojenosti, úmyslné velebnosti: Na jedné straně hříšná, ale kající se žena, na druhé straně Syn člověka, všechno odpouštějící. A přece působí tento vítězný oblouk vše objímající, všeslitovné lásky dojmem uchvacujícím jako velebný hymnus, jako velikolepá apotheosa křesťanské lásky. Jako most, po němž z bažin pozemského žití jdou duše věřících v nesmrtelný jas věčna, pne se ten oblouk mezi lodí chrámovou a presbyteří, zpívá nad hlavami věřících jásavý hymnus lásky, vítězný chorál slitování a odpuštění, vyzařuje jiskřivé paprsky útěchy a posily do duší sklíčených a pošlapaných, je bránou, kterou se vchází v tajuplný svět neobsáhlých mysterií. V těch malbách je sláva a veleba nadpozemských oblastí, ale z nich jásá i radostná důvěra planoucích srdcí lidských a orlí vzlet nad denní ryk a dusnou chmuru života. Při vší prostotě je něco grandiosního v těch dvou proti sobě stojících postavách, mezi nimiž leží celý prostor presbyteře, prolnutý měkkými záchvěvy těžké vůně kadidla a prozářený blesky zlata, plápoly svící a mihotavými, duhobarevnými, na dlažbě se slévajícími svity malovaných oken. A co vzletu je v tom vítězném oblouku, jenž jakoby ze základů se zvedal a stále šíře rozpínal své boky, jen aby obsáhnouti mohl a ve stín svůj shromážditi všechny, kdož dole v mystickém vzrušení chtějí se na perutích

Evangelista sv. Matouš.

Digitized by Google

modlitby vznésti k Nejvyššímu. A právě tak i ostatní dekorativní malby Alšovy rozpínají se chrámem jako bohatě tkaný koberec nad hlavami věřících. Po stropě se rozkládají, v klenbách svítí, podél žeber oblouků se vinou, proplétají a navzájem splývají, kol oken se kladou, po stěnách kvetou v kalné zeleni, bělavém zlatu, tmavé červeni, v mdle fialových skvrnách, zlatých bodech a proužcích jiskří se v hrdé své výši. Podivné květy tu planou, směle klíčící lodyhy a v prudkém rozmachu rozlétlé úponky splývají tu v těžké nádheře barev v jediný závratný rej fantastických tvarů, květů a ptáků a ryb, v hýřivý plápolající sen umělecké duše, překypující živou obrazotvorností a tvůrčí silou. Jako pohádka schvívá se ten báječný les podivných květů, tryskající ze zlatých polí, nad zamlklými kobkami svatyně. Hned v klenbách svítí jakoby vzlétnout chtěl ku hvězdám, hned zase v širokých pásech se vine podél stěn a kruchty a na konec splývá před okem v závratný, třepetavý plápol barev, v potopu hořících barev, z níž mdle se jiskří zlaté body a proužky. Ze zdiva klenby ten barevný zázrak splývá po stěnách k zemi a zase z dola v prudkých paprscích a sloupech světel a tónů roste do výše. A jaké bohatství v tom všem, jaká síla a neumdlévající svěžest invence! Ne jeden dýchavičný motiv, rozpředený v tisíc vyumělkovaných variací, nýbrž spousta motivů, spousta tvůrčích nápadů, umění rozpuklé v plný opojný květ, jest to všechno tak prosté, až naivní skoro, ale jest v tom přece tolik umění, tolik rozmanitosti až okázalé a tolik sebevědomé jistoty, s jakou to všechno jen tak jakoby mimochodem jediným rozmachem rozhozeno po stěnách. Tím také dosažen plně účel těchto maleb. Ty nejsou jen něco nahodilého, něco, co si lze snadno odmysliti. Naopak. Ony jsou skutečnou ozdobou, kterou mají býti, jsou nezbytným doplňkem tohoto pompésního ritu, jsou mohutnou vzpruhou k vyvolání nálady. A co nejzajímavějšího jest, že ten, jenž tak mistrným způsobem křísí zapadlou námi moderními tak špatně chápanou nádheru gothických chrámů, jest celým rázem svého umění pravou negací všeho gotického: Tam gotika vzdušná a plynná (ne ztrnulá, dřevěná, linearová gotika našich moderních stavitelů kathedrál), plná ostrých, jak jehly ostrých obrysů, tíhnoucích v jasně vyhraněné hroty, lomené oblouky a pilíře

Vnitřek chrámu Vodňanského.

Digitized by Google

sršící v tvrdě rozkvětlé fialy a růžice, velebná a slavnostní, zde umění Alšovo měkké, oblé, rozezpívané táhlými melodiemi lidových písní, usměvavé a milé i tam, kde pláče, rozbíhající se se svou mladou svěžestí v spletité křivky obrysů a hmotné, dva světy zcela různé a přece výsledek plně harmonický, poněvadž v základním tonu té staré, pravé gotiky, v bohatosti a různosti motivů se obě umění setkala. Kamenné, jako nadechnuté krajky nějaké gotické kružby nebo fiály a ladná splet Alšova ornamentu, obé jest ve své vlastní podstatě jedno a totéž. Obé vytrysklo s touž bezprostředností z téhož pramene: z bohaté a lehce vznětlivé, nezkažené fantasie umělecké. Proto také rozřešení každého úkolu dopadlo tak skvěle, že když dnes vstoupíte do útulného, milého kostela Vodňanského, jehož ranná gotika pozdějšími přestavbami značně pozměněna, neubráníte se velikému, čistému a v pravdě zbožnému dojmu, když nad hlavami uzříte lomenou klenbu, na jejíž chladném zdivu vyvolal Mikuláš Aleš tolik bohatých květů svého umění. Ani nás nenapadne, že by byl někdo jiný mohl pracemi své ruky ozdobiti tyto klenby, pod nimiž plující oblaka dýmu z kadidla slévají se s přívaly varhan, otřásajících malovanými, štíhlými okny. Tak jednotný jest celkový dojem, tak mile a sladce to všechno působí, tak samozřejmým to všechno jest.

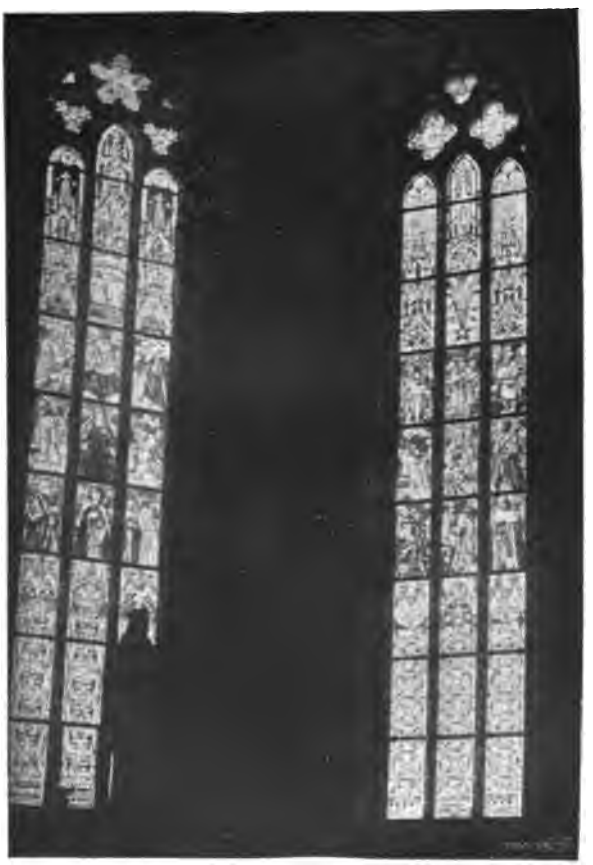

Alšovy malby v kostele Vodňanském budou se fanatickým vyznavačům jednotné »stylově čisté« (čti: prkenné, bezduché) gotiky zdáti anachronismem. Tito lidé, kteří bez rozmýšlení jsou hotovi z gotického kostela vyhoditi oltář nebo jakékoliv jiné sebe cennější dílo umělecké jenom proto, že jest provedeno v jiném slohu, tito lidé, řádící dnes bez překážky v našich starých kostelích, sprásknou v úžasu ruce nad malbami Alšovými, přede vším nad jeho okny. Z těchto prostičkých, ale nevýslovně milých a poetických obrázků, dechnutých ve skla oken, mluví k nám

Digitized by Google

umění Alšovo s plnou sílou své vzácné svéráznosti. Plným dechem, vší silou, jako bouře varhan. Neučinil žádných koncessí, nezapřel se a přece dílo jeho není profanací těchto kobek, není nemístným. Právě naopak. Tyto sladce naivní, milé obrázky dovedou k duším prostého lidu, tísnícího se na dlažbě tohoto kostelíka, k duším lidu, volajícího v pokoře u jeho oltářů, promluviti daleko výmluvněji, naladiti ji k mnohem hlubší a plamennější zbožnosti než sebe »gotičtější« a přísnější malby, kterým by ten lid neporozuměl. Zde předvedeno mu mysterium Zvěstování a Narození Páně ve formě jemu srozumitelné, zbásněno v symbolech každému jasných, protože blízkých a známých. To platí především o pravém krajním okně, na němž z modrého pozadí vykvétá světlá pohádka Narození Páně. Rodička Boží s děťátkem u jesliček, u níž stojí i svatý Josef, klanící se salašník, rozkošné dětské postavy pastevců, přinášejících jako dary beránka a slepici, jakož i tři Mágové z východu, vedení svitem blahověstné hvězdy, především ale roztomilý dudáček, to je tak ryze česká, dětsky naivní a přece hluboce dojímavá báseň, že není možno, aby jí nebylo porozuměno. Jest to Nerudova ballada, sbásněná v drobných tabulkách gotického okna. A tolik vroucí zbožnosti dýše z ní, tolik ryzího citu, že mimoděk poddáváte se vonnému, mrákavému kouzlu jejímu, že mimoděk při pohledu na ta malovaná okna v duši vaší ozvou se milé zvuky zpola zapomenuté staré písně kolední, kterou jste jako děti zpívali, třesouce se zimou v tajuplných kobkách chrámů, kde v světlém pološeru hučely radostně varhany a zvony nad hlavami zpívaly, tak vítězně zpívaly mrazivým vzduchem vánočním. Tak vzkřísil ve vás Aleš zase tyto dojmy, dávno odvanuté. Našel tu sladkou primitivní naivitu starých mistrů, která dovedla ještě nebe lidem přiblížiti, které všechna mysteria víry byla samozřejma, všechny symboly její průzračny, poněvadž je chápala nezkaženým, prostým srdcem dítěte. Aleš je takové veliké dítě, jako ostatně všichni básníci. Cítíte blízkost toho jeho nebe, když stanete v tomto chrámě, kde malými barevnými tabulkami oken, do nichž vdechl svoje sny, prosakuje sem stlumené světlo bílého dne a milé postavy Alšových světců a světic svítí světlými závoji dýmu z kadidla.

Z bimetallistické literatury.

(Pokračování.)

Právo volby, jakým kovem chce se sprostiti závazku, musí se ovšem ponechati vždy dlužníkovi v případě bimetallismu. Neboť pak by každé okamžikové zvýšení ceny jednoho kovu mělo za následek, že by věřitelé, jichž pohledávky v té chvíli by byly splatné, žádali zaplacení jen v tomto kovu, a ten by se ještě více zdražil, kdežto jinak platí dlužník vždy tím kovem, který je nejméně hledán, což přispívá k apreciaci depreciovaného kovu a přivádí rovnováhu. Doslova praví tu Bryan: »Náleží-li právo volby dlužníkovi, jsou oba kovy k sobě v poměru skoro témž, jaký je stanoven zákonem, ačli jen poptávka takto vzbuzená stačí k vyvážení všeliké nabídky, nastalé v obou kovech vzhledem k ražbě.«

A tento bimetallismus dle Bryana sluší provésti ihned. Nač prý

Digitized by Google

čekati na nějakou mezinárodní úmluvu? Předně jest její zdar více než pochybným, poněvadž finančníci budou se jí vzpírati, a za druhé nedovoluje tomu národní čest Spojených Států, by své rozhodnutí podřizovaly součinnosti jiných národů. Spojené Státy musejí zaujati posici neodvislou a ryze národní.

Co tomu říkali protivníci? Program strany republikánské praví: »Strana beze vší reservy trvá na soustavě zdravé, silné mince (sound money). Jí děkujeme za zákon z r. 1879 o zavedení opětného placení kovem; od té doby každý dolar platí jako zlato. Jsme proto proti každému opatření, jež by znehodnotilo naše peníze a poškodilo úvěr země. Nechceme volné ražení stříbra leč po mezinárodní úmluvě s předními obchodními národy světa.« »Spojené Státy samojediny nepřivedly by bimetalismus k vítězství«, pravil Mc. Kinley v dopise, jímž přijal kandidaturu, »i musíme zatím podržeti zlatou měnu. Svobodné ražení stříbra nezavedlo by bimetallism, nýbrž otřáslo by předem bezpečností všech cenných papírů a vedlo konečně k monometallismu.«

Vidíme tudíž: Celý boj, v lonském roce na půdě severoamerických států svedený, byl v základě svém boj bimetallistů proti bimetallistům, boj bimetallismu národního (Bryan) proti mezinárodnímu (Mac Kinley).

O tom, že jen bimetallismus může pomoci, není sporu. Přechod k ryzí zlaté měně je nemožný. Obíhající peníze obnášejí ve Spoj. Státech dle posledních dat: Zlato 555 milionů dolarů, stříbro a různé státovky, nekryté zlatem 790 a bankovky 221. Celkem 1566 milionů dolarů. Kdyby se měla zavésti zlatá měna a dle návrhu menšiny demokratické strany odstraniti všechny státovky, což odporuje dobré peněžní organisaci, musila by se zásoba zlata zvýšiti nejméně o 500 milionů dolarů, a i tu musilo by se ještě podařiti udržeti v oběhu téměř za 300 milionů pomocných stříbrných mincí a drobné mince, a dnešní bankovky musily by zůstati v oběhu neb nahrazeny býti v plném obnosu lepšími. Ale to vše mělo by v zápěti značnou škodu předem pro Ameriku, ale neméně i pro Evropu.

Jde tudíž pouze o to: Sluší dáti přednost bimetallismu národnímu neb mezinárodnímu?

Hlavní chyba Bryanova byla, že se domýšlel, že Spoj. Státy samy o sobě znovuotevřením mincovny stříbru vyvolávají poměr 16:1. Citovali jsme nahoře výrok Bryanův; praví v něm: »ač-li jen poptávka takto vyvolaná stačí atd.« A to je právě, že pouhé otevření mincovny nevyvolá dostatečnou poptávku. Něco takového Spoj. Státy isolovaně provésti nemohou. Vůbec pak návrat k této relaci, byl-li by možný, byl by spojen s velkými obtížemi, které nicméně dnes není včasno odhalovati.

Druhá základní chyba Bryanova byla, že neuznával mezinárodního charakteru bimetalismu. Bimetallism žádá stejnost určité relace, uskutečnitelnou pouze za součinnosti různých zemí. Vše, co mluveno o národní cti a pod., jest řečnická fráse. Bimetallism může býti pouze mezinárodní. Správně ovšem Bryan signalisoval důležitost kupní síly peněz a nebezpečí, jež v tom ohledu by vykazovalo další šíření zlaté měny. To nutno bez obalu doznati.

Co by se bylo stalo, kdyby byl Bryan zvítězil a mincovna byla otevřena? Předem byli by soukromníci hned po volbě obléhali pokladnu

Digitized by Google

státní, aby se výměnou státovek zmocnili uloženého zlata a připojili je ke svým zásobám. Předpokládáme-li, že by obnos, jejž se jim podařilo odníti oběhu, byl dosti značný, aby způsobil klesání cen, vidíme, že by toto klesání vyvolalo tíseň na finančním trhu, jíž by však nebylo lze odpomoci ani přítokem zlata, ano toto dostalo by premii, a nikdo by je nepostoupil al pari, ani přítokem stříbra, poněvadž by mincovna dosud nepracovala. Tuto více méně prudkou krisi odstranilo by pak asi vydání tak zv. certifikátů Clearinghouse-u neb jiné podobné odčinění nedostatku platebního prostředku. Ale zároveň dostavila by se komplikace v podobě odtoku amerických papírů z Evropy. Neboť dokud platební prostředek ve Spoj. Státech byl al pari se zlatou mincí, mohla se každá pohledávka na Ameriku přijati dle kursu, řekněme, 4·87 dolaru za 1 libru šterlinků. Jakmile by však nastala relace 1:16, musilo by se v New-Yorce platiti za 1 libru šterlinků asi 10 dolarů. I snažili by se všichni věřitélé jednak vybrati splatné pohledávky, jednak prodati nesplatné, a nastal by nevídaný dosud prodej amerických papírů na účet evropský. V Evropě byla by značná nabídka směnek na Spoj. Státy a v těchto zase silná poptávka po směnkách na Evropu, zkrátka Spoj. Státy octly by se v neobyčejně nevýhodné situaci až do té chvíle, kde by se každá další operace stala nemožnou, buď pro přílišné stoupnutí směnečného kursu na Evropu, buď pro klesnutí amerických papírů a nemožnost amerických dlužníků dostáti svým závazkům. Jak by se ve skutečnosti věci dále utvářily, nelze vůbec říci. Viděti z toho však, jak oprávněna byla obava před intensivní krisí na trzích evropských i amerických; konečně ještě následkem toho, že by se Spojeným Státům nepodařilo isolovaně provésti zvýšení resp. zdvojnásobení ceny stříbra, vznikla by více méně značná premie na zlato, zboží v zemích se stříbrnou měnou by na ceně klesalo, tyto země snažily by se vyvážeti stříbrný kov, ceny zboží v Americe by vesměs v dolarech více méně stouply, zkrátka nastal by zmatek, jehož následky by cítil obchod ve všech zemích; změny ty dály by se mimo to ne nepřetržitě nýbrž v kolísavém pohybu, a tak vedlo by přijetí a provedení volebního programu Bryanova k hluboké a všeobecné finanční krisi, k všeobecnému otřesení důvěry a k naprostému, léta trvajícímu obchodnímu zmatku.

Dnes nebezpečí zažehnáno. Ale na jak dlouho? Pro Bryana hlasovalo 6,511.073 voličů, pro Mc. Kinleye 7,107.822 voličů. Ale Bryan má na mysli především zájmy velkých mas národních, Mc. Kinley spíše zájmy minority, představující sociální i finanční převahu. Ale mnoho-li bylo těch, kdo hlasovali pro Mc. Kincleye pouze v důvěře, že se mu podaří provésti mezinárodní bimetallism? Nedodrží-li nyní republikáni svůj program neb nepodaří-li se jim získati součinnosti Evropy, nepřeběhnou pak celé řady k Bryanovi? Bryan sám nazval svůj interesantní spis, v němž líčí tento volební boj, »The first battle,« »první bitva«. Jak skončí druhá?

Po tomto obšírném rozboru věcí amerických obrací se Boissevain v druhé stati k situaci v Evropě.

Evropa může se ovšem stavěti lhostejně k věcem zaoceanským, může odpírati součinnost při peněžní reorganisaci, ale ať se stane v Americe cokoli, pocítíme to. Přijme-li se tam ryzí zlatá měna, nastane silná poptávka po zlatě na účet Ameriky, a my ucítíme odraz toho v nejedné

Digitized by Google

formě; zvítězí-li Bryan, hrozí Evropě totéž, co jí hrozilo na podzim 1896. Proto je na čase, aby si upřímně řekla, zda by nebylo nejlépe podati Spojeným Státům ruku a uzavříti mezinárodní bimetallistickou smlouvu. S jisté strany se sice navrhuje pouze unie mezi Spoj. Státy a Francií, k čemuž by Anglie přispěla znovuotevřením indické mincovny ražbě stříbra. Relace byla by pak nepochybně $1 : 15^1/_2$; ale sotva by se tím evropskému obchodu lépe prospělo, a mimo to pro conditio sine qua non, aby Francie svou zásobu zlata směnila za stříbro, nenašla by se ve Francii příznivá většina

Evropa musí tudíž počíti jednati se Spojenými Státy, ale netoliko k vůli nebezpečí následků krise americké, nýbrž i proto, aby se sama konečně dostala z nezdravé situace, v níž se jak celá Evropa vůbec, tak i všechny jednotlivé státy zvlášť, ano i země mimoevropské nalézají.

I dotýká se Boissevain nejprve všeobecné situace. Starý režim, doba to, kdy ve Francii a později v latinské unii kvetl bimetallism, nebyl sice nic dokonalého, jsa obmezen pouze na malé teritorium. Přece však změna tohoto režimu způsobila v obchodních a výrobních vztazích různých zemí velký zmatek. Když cena stříbra počala klesati, zvýšil se sice značně v zemích se stříbrnou měnou dovoz stříbra, ale na kupní sílu peněz nemělo to buď vůbec žádného účinku, neb jen nepatrně. Neboť zároveň nastalo zlepšení výrobního postupu, rozšířeny byly železnice a snížen náklad dopravní, a to způsobilo rychlý rozvoj hospodářských poměrů, domácí výroby a vnitřního obchodu, který právě potřeboval rozmnožení směnného prostředku, jinak by byl obchod i průmyslu vázl. Naproti tomu v zemích se zlatou měnou počala kupní cena stoupati a překážela pak všeobecnému vývoji hospodářskému. I můžeme povšechnou situaci po dlouhou dobu shrnovati v tyto tři body: 1. zrušení peněžní jednoty mezi zeměmi se zlatou měnou a zeměmi se stříbrnou měnou, 2. zvýšení kupní síly peněz v oněch a 3. žádné neb bezvýznamné zmenšení její v těchto zemích.

Ale od r. 1893 se situace mění. Hodnota stříbrného kovu, jež dosud klesala pouze vzhledem k zlatu, počíná nepopíratelně klesati poměrně ke všemu ostatnímu zboží. Situace stává se kritickou a nesnesitelnou, obchodní svět vyšinul se z rovnováhy.

První rána dostavila se současně se dvou stran, z jedné země se stříbrnou a z jedné se zlatou měnou, totiž z britské Indie následkem snahy anglické vlády zachrániti Indii a zároveň celý anglický obchod před škodou, plynoucí z postupného klesání ceny stříbra, a ze Spoj. Států, kde konečně se musilo ustati s dalšími obětmi, jimiž udržována dřívější relace.

Druhá rána přišla z Rakouska a Ruska, zemí to sice dle jména bimetallistických, ale ve skutečnosti majících měnu papírovou. Tyto státy, aby se zbavily nešťastného toho režimu, rozhodly se vzhledem k převaze svých evropských obchodních styků pro zlatou měnu.

Třetí velká rána hrozí již na obzoru. Japonsko, jak se sděluje, chce opustiti stříbrnou měnu a přijati zlatou. Stane-li se to, vstoupí situace v novou fási, nastane všeobecné odvrhování stříbra jako měny, a co bude dále, těžko říci. Ale zápas o nabytí zlata bude tím zuřivější a jest velká

Digitized by Google

otázka, zda i stále rostoucí produkce zlata stačí všem státům. Rozhodně nastane ještě větší odchylka hodnoty obou kovů, velké zvýšení kupní síly zlata, velké zmenšení kupní síly stříbra a trvalá změna směnečného kursu mezi zeměmi se zlatou měnou a zeměmi, jež zatím provisorně si ponechaly měnu stříbrnou, jako britská Indie. Všude bude nepořádek, vznikne obchodní tíseň, jaké jsme dosud v posledních 25 letech nepoznali.

A tak paralysují dvě démonické síly, ochranářství a dualism peněžní, již po čtvrtstoletí působení civilisace. Ochranářství potírati jest individuelním úkolem každého národa; ale dualism vyžaduje rozsáhlou mezinárodní úmluvu, kterou se zároveň zasadí velká rána ochranářství, jelikož se tím zničí hlavní jeho podpora, vzrůst kupní síly zlata.

Druhým důvodem pro mezinárodní bimetalism jest specielní situace jednotlivých zemí. Ze zemí jež po r. 1870 přijaly zlatou měnu, nedovedla si žádná dáti dostatečnou organisaci peněžního systému, ani Francie, ani ostatní země latinské unie, ani Nizozemí, ba ani Německo, kde přece jen jest situace ještě lepší než jinde. Pouze Skandinavské Státy činí výjimku, ale ty mají velmi malou důležitost.

Slabá stránka všech těchto zemí jest, že zůstal v oběhu značný obnos stříbrných pomocných mincí. Takovéto mince odporují zásadě každého dobrého systému, že skutečným směnným a liberačním prostředkem má býti pouze mince z kovu, jenž jest měnou, a hodnota této mince jako peněz má souhlasiti s hodnotou její jako neraženého kovu. Ale jak zaručena jest hodnota těchto pomocných minci? Jest nějaké zákonné ustanovení, že je stát musí, bude-li třeba, vyměniti za zlato? Bohužel namnoze všeho toho není. Jen tu a tam jsou některé zákony a dekrety, jimiž má se udržeti parita těchto mincí ve zlatě; jinak počítá se hlavně na podporu cedulových bank.

Italie, ačkoli je částí unie, není dosud s to definitivně počíti s placením v kovu. Řecko, Portugalsko, Španělsko mají zlatou měnu jen dle jména; ve skutečnosti vládne tu stříbro a papír, neb jen papír. Rakousko a Rusko jsou v předvečer vstupu v řadu států, platících kovem. O tom, zda se jim zdaří či zdařilo nashromážditi potřebnou zásobu zlata, promluvíme níže. Zde pouze poukazujeme k tomu, že vzhledem k značné cifře jejich státního dluhu, umístěného v cizině, a nejistotě jejich obchodní bilance setkají se asi se zvláštními obtížemi. Mimo to bude musiti v těchto zemích aspoň část zásoby býti reservována pro případ války. Ostatně oba státy uvedou vedle zlatých mincí v oběh i velký počet mincí stříbrných. Konečně se praví, že Rusko prý hodlá za 400 milionů nových cedulí nechati nezaloženo. Jižní Ameriku ovládá papír. Japonsko chce k vůli stálosti směnečního kursu s Evropou zavésti zlatou měnu. Čína by je asi záhy následovala. Ale zde, kde je ruční práce tak laciná, nelze zavésti obecné placení zlatem. Proto v těchto zemích a na Východě vůbec bude zlatá měna vždy jen nominelní, a pod tenkou vrstvou zlata bude obíhati stříbro v ošklivé podobě pomocných mincí anebo papír.

Zbývá Anglie. A tu sluší lišiti: Ve Spojeném království jest až na příliš nízkou kovovou hodnotu drobné mince situace opravdu zdravá. Ale jinak je v říši britské. Metropol a některé osady mají měnu zlatou, jiné

Digitized by Google

stříbrnou. A v největší osadě, v Indii, panuje hrozný zmatek, jemuž není rovno. Ještě v prosinci 1896 vydáno za 20 milionů rupií nezaložených papírových peněz! Vidíme tedy: všude zmatek a nejistota situace, a isolovaná náprava jest nemožna.

Zbývá ještě vzhledem k zavádění zlaté měny dotknouti se zásoby zlata a dnešní jeho výroby. Výroba rozhodně značně stoupá v posledních letech. R. 1893 157,287.600 dolarů, r. 1894 180,626.100 dol., r. 1895 199,504.900 dol., r. 1896 přibližně 210,098.000 dol. Zásoba zlatých mincí v předních zemích světa byla 1. ledna 1895 4.086,800.000 dolarů, 1. ledna 1897 asi 4.329,800.000.*) Ale skutečného nadbytku zlata není ani v Evropě, ani v Americe. Italie, Španěly, Portugalsko a Řecko nemůže mysliti ani na placení kovem, neřku-li zlatem. Anglie je jednou z nejchudších zemí na zlato. Rusku podařilo se ovšem — zásluhu o to mají pp. Bunge, Višněgradskij a Witte — zvýšiti zásobu zlata z 291,112.000 r. 1881 na 1.199,200.000 nových rublů (8. pros. 1896), takže by dnes mohlo skoro všechny cedule stáhnouti, ale přece není to ještě dosti k udržení zlaté měny a proto Rusko i na dále bude odváděti zlato z jiných zemí. Hůře je na tom Rakousko. Z 312 milionů zlatých, jež mají Rakousko a Uhry odvésti bance ve zlatě, odvedena sotva polovice. Zbytek bude se musiti částečně ještě sehnati půjčkou zahraniční. Ale i pak zároveň se zrealisovaným portefeuillem směnek banky na cizinu bude to pouze 1 miliarda korun ve zlatě, kdežto odborníci udávají celkový oběh peněžní v Rakousku-Uhersku obnosem dvakrát tak velikým.**) Nestačí to tudíž, a bude proto zase pod zlatem kolovati stříbro. Rusko ostatně razí právě ve velkém stříbrné mince. Konečně je tu Německo a Francie, jež sice mají mnoho zlata, ale o nějaké hojnosti velké nelze ani zde mluviti. A tu ještě sluší míti na mysli, že k tomuto rozmnožení zásoby zlata v evropských zemích se zlatou měnou přispěly jednak nešťastné země, jež přestaly platiti kovem, jako Argentina, Brasilie, Portugaly, Španěly, jednak Spojené Státy, jež v letech 1889—1895 koupí stříbra na základě zákona Shermanova a vývozem zlata přispěly k tomu obnosem 243 milionů dolarů. Uvážíme-li však, že na př. ze 722 milionů dolarů v r. 1873 stoupl celkový oběžný obnos zlata ve Spoj. Státech na 1601 milionů r. 1892 tedy ročně o $42^1/_2$ milionu, vidíme, že při příslušném postupu a po odnětí vlastnosti platebního prostředku stříbrným mincím a papírovým penězům absorbují Spojené Státy samy třetinu vší produkce zlata.

Přejdeme nyní k Boissevainovým závěrům, načež dotkneme se ještě na konec studie o drahokovech a otázkách měny, již napsal do Raffalovichova díla »Le marché financier en 1896—1897« pan Louis de Tourville. (Příště dále.)

*) Zajímavá čísla uvádí Lexis v Conradových Jahrbücher 1896.

**) Kleinwächter, Entwicklung des Geld — und Währungswesens in Ö.-U. Černovice 1896.

Digitized by Google

Rozpočty dělnických rodin v Anglii.*)

René Lavollée.

V Anglii byl právě učiněn jeden z nejzajímavějších pokusů shrnouti rodinné monografie a stanoviti dělnické rozpočty dle systému, zavedeného ve Francii Le Playem. Za tento pokus děkujeme Ekonomickému klubu londýnskému. Byl veden muži dávno obeznalými se sociálním studiem, pp. Jindřichem Higgsem, Arnoštem Avesem a Karlem Boothem, autorem známé knihy, tak oceněné ve čtvrtích východního obvodu londýnského. Zprávy, sebrané jimi za posledních čtyř let, byly nedávno souhrnně vydány péčí Ekonomického klubu ve formě malého svazečku, pod titulem: »Rozpočty rodinné, příjmy a vydání dvaceti osmi britských domácností, 1891—1894.«

Podobné pokusy byly ovšem již činěny v Anglii, avšak žádný s takovou přísností a precisností. Na místě osobních a přímých poptávek, spokojili se p. Ogle r. 1885, »Board of Trade« r. 1887, p. Gould a ostatní vyšetřovatelé americké Komise práce r. 1888 tím, že rozeslali dotazníky buď spolkům nebo rodinám dělnickým, náležejícím jednomu určitému kraji nebo určité industrii. Tato procedura je ovšem mnohem jednodušší a rychlejší než u monografií ve vlastním slova smyslu; je však také méně spolehlivou. Většina dotazníků zůstala bez výsledku; na mnohé z nich došly jen nedostatečné a neúplné odpovědi, v nichž jsou někdy opomenuty nejnutnější výdaje; žádná z těchto odpovědí nedala se nijak pověřiti a mnozí vyšetřovatelé, jmenovitě komisaři Spojených Států, spokojili se pouhými průměry.

Členové Ekonomického klubu postupovali zcela jinak. Uměli stanoviti rozpočty skutečné, úplné a dokázati přesně hlavní jich živly. Chtěli zavésti v Anglii rodinné monografie dle methody Le Playovy, jak sami praví, uložili si »sledovati skromně a z povzdálí stopy Le Playovy.« Jsou v tom snad až příliš skromní, neboť jejich práce různí se v mnohém ohledu od podobných monografií, vyšlých již buď ve Francii nebo v Belgii. Jsou zároveň více i méně úplní. Nepouští se v úzkostlivé a často až nadbytečné podrobnosti, v nichž si libovali někteří z jejich předchůdcův. Ba uvádějí jen zřídka množství potravin, spotřebované každou rodinou, jakož průměrné ceny jejich, což je patrně dosti mrzutou mezerou; konečně a zvláště pak účty, jichž résumé podávají, byly po většině vedeny jen během několika týdnův nebo měsícův, a jen málokteré během celého roku; jejich konečným odhadům schází tedy dostatečně široký podklad. Avšak s druhé strany jsou všechny provázeny obšírnými detaily o složení rodiny, o její historii, o povaze i vzájemném poměru jejích členů. Někdy je i historie domácího krbu psána, ne vyšetřovatelem, nýbrž samou hlavou rodiny, a jakkoli většinou naivní a neuměle psané, nepostrádá líčení často skutečné výmluvnosti ve své prostotě. Je to takřka drama existence dělnické, která se tu na několika stránkách rozvíjí před čtenářovými zraky, se svými periodami blahobytu a tísně, svými krisemi nemoci nebo za-

*) Prosloveno v „Académie des sciences morales et politiques" v sezeních dne 22. a 29. srpna. Z „Etudes de morale sociale".

Digitized by Google

stavení práce, svými vzácnými radostmi a častými zkouškami, někdy také s udáním příčin a s radami nebo úvahami o tom, jak by bylo lze jim ujíti. V tom leží skutečná originalita této sbírky, to jí dodává ceny a činí ji opravdu hodnou pozornosti ekonomistů, jakož i sociologů a moralistů.

Dvacet osm, či spíše dvacet sedm rodin dělnických*) popsaných v publikaci Ekonomického klubu přináleží nejrůznějším řemeslům, nejrozmanitějším krajům, a skládá se z nejrozdílnějších živlů. Sedm jich obývá Londýn: olovář, malíř, malířský pomocník, nižší účetní úředník, lékárnický příručí, mydlář a zhotovitel pantoflí. Devět usazeno je ve venkovských městech, od největších jako je na příklad Liverpool a Manchester, až k nejskromnějším, jako Ashford nebo malý přístav Saint-Ives v Cornouailles; hlavami rodin jsou: tesař, švadlena na stroji, dělník, pracující ve skladišti, dělníci železných drah, rybář, malíř, dělník hodinářský a prostý nádenník, bez zvláštního bližšího označení. Šest jiných, žijících v jižních okresích v Surrey, Sussexu a Somersetu, vzdělávalo tam zemi. Šest posledních konečně, sídlících v hutních hrabstvích středu nebo severu, v Leicestershiru nebo v Cumberlandu, provozovalo: jeden řemeslo soustružníka vřeten, druhý řemeslo obuvnické a ostatní byli havíři.

Serie obrazcův, připojených k sešitu Ekonomického klubu, podává u výtahu rozpočty dvaceti osmi rodin. Z prvních poznáváme složení každé z těchto rodin, číslice vydajův a nejhlavnější objekty těchto. Druhý obrazec vykazuje podrobnosti potravních výloh; třetí podrobnosti výloh jiných; čtvrtý a poslední procento ode všech.

Nic zdánlivě suššího a nudnějšího nad tuto serii dokladů. Avšak ve skutečnosti je pro toho, kdo umí číst a rozumí, málo dokumentů zajímavějších, poučnějších a někdy i jímavějších nad tyto dlouhé sloupce, plné cifer. Co vyjadřují, co zahrnují, co zhuštují takřka ve své stručnosti, není nic menšího, než řada lidských existencí, zvláště se různících a často podivuhodně komplikovaných. Cifry vybízejí k přemýšlení, k dlouhému přemýšlení; některé vynutí i vzdechy, ba skorem slzy.

(Příště dále.)

---

*) Dvacátá osmá rodina zdá se tu být uvedena pouze omylem: jest to spořádaná rodina měšťanská, matka vdova, tři synové a čtyři dcery a dvě služky s ročním příjmem 715 lib. šter.

Digitized by Google

Rozhledy po literatuře, umění a vědě.

Divadlo.

Princeznou Pampeliškou od Jaroslava Kvapila slavila první z českého péra vyplynulá pohádková princezna dle nejmodernějšího vkusu svůj vjezd na naše jeviště. Stálo by za to, uvažovati o významu princezny pro moderní literaturu. Od dob německých romantiků bloudí uměním našeho věku takovéto bílé, ztepilé, královské dívčí fantomy, které mají v bytosti své cosi stínového a květinového a jejichž celým obsahem je pouhý cit, touha, sen. A stálo by za celou studii, pozorovati metamorfosy těchto postav od Tiecka, De la Motte Fouquéa a Uhlanda (a vlastně až od některých dívčích postav Shakespearových, na př. Mirandy) až k Sedmi princeznám Maeterlinckovým. Zabloudily i do snů anglických praerafaelistů (Burne Jones, Walter Crane), i do vidin Villiersе de l'Isle Adam i do poetických říší symbolistů (na př. Régniera). Setkáváme se s nimi v lyrice i na obrazech a poslední dobou i na jevišti, všude tam, kde jsme v umění co nejdál od reality a kde se k utkání ženských postav berou nitě nejdelikátnějších citů a hedváb nejvzdušnějších snů. Není to tedy vlastně nic tak zvlášť nového, ta nejnovější móda pohádková. Je to jen několik silnějších, a širokému obecenstvu slyšitelných tónů na struně, která zněla užším uměleckým kroužkům už dávno. Jisté nové disposice ji ovšem oživily: odpor proti naturalismu, dekadence, symbolism, literatura raffinovaných a s tím vším související skoky do primitivismu povolaly princezny starých zapomenutých pohádek k nové slávě. Pak přišly hlučné úspěchy pohádek Fuldových a Hauptmannova »Potopeného zvonu« a ty navnadily pro tento literární útvar i široké massy divadelního publika. A když už mluvím o předchůdcích páně Kvapilových, nesmím zapomenouti na jednoho domácího — Julia Zeyera. Z jeho knih dala by se sestaviti celá galerie podobných dívčích zjevů, byť i místo stereotypního středověkého majestátu princezen ze známých pohádek nesly různé exotické, třebas i čínské kostýmy. A mám-li mluviti o domácích pokusech, inspirovaných jako pohádka páně Kvapilova touto nejnovější vlnou evropského vkusu, nezapomenu upozorniti na píseň »Princezna« od Alfonse Bresky z loňských Rozhledů, lyrickou drobnůstku, ale ve svém směru dokonalou.

A tak přicházím po těchto exkursech do minulosti k pohádce páně Kvapilově. A zastavuju se hned u jeho Pampelišky. Je to z celé hry ta postava, do níž vložil nejvíce ze svého a která položila jeho umění nejtěžší úkoly. Ale pan Kvapil rozřešil jej celkem šťastně. Jeho Pampeliška odpovídá všem požadavkům, které může klásti dnešní vzdělaný divák na postavu princezny, má-li vyhověti jeho literárnímu vkusu a býti při tom i divadelně života schopnou. Je dost vzdušná a pohádková, aby odpoví-

Digitized by Google

dala dnešní snaze odhmotnit a sfantasovat umění: kolísá mezi životem dívky a životem květiny a na konec je přec jen květinou pampeliškou, kterou podzimní vítr na stráni rozfouká. Ale při tom má tolik příběhové prostoduchosti a prostonárodního rázu, aby mohla ukojiti hlavní motiv záliby z pohádek, totiž občasnou naši potřebu primitivismu: je to dcerka chudého krále, která uteče před samým nosem mocnému princi z Hispanie, jenž se o ni uchází, setká se s typickým českým Honzou a hyne na konec v rodné jeho vesnici. A při tom zase má momenty delikátní snivosti a citlivosti, kterými hledí odškodniti rafinovanější diváky, zdá-li se jim už primitivismu být přece jen trochu mnoho: to jsou ty chvíle lyrických vzruchů, kdy touží s Honzou (z něhož p. Kvapil osekal nejhrubší suky a udělal dobrodužného reka a něžného milovníka) o slunci, které chodí spat za moře, o jaru, květech a písních a kdy pak zmírá pod chladným dechem podzimu jako citlivá mimosa. Za svůj divadelní život děkuje obratným rukoum svého autora, který dovedl všecky tyto barvy, jimiž princezna jeho hraje, roztříditi tak, že do sebe vzájemně a nenásilně přecházejí a sesilují se navzájem v nerušený, ryze poetický dojem. Méně jednotný je dojem z ostatních postav a dějů. První jednání, na dvoře chudého krále, hraje do parodie a má všechen půvab pohádkového primitivismu. Třetí jednání, v podzimní krajině a u Honzovy matky, má karakter vážně lyrický, elegicky-sentimentální. Ale mezi oba tyto vzdušně pohádkové akty je násilně vražen akt třetí s celou tíhou a palčivostí dramatických konfliktů. Místo delikátní, v lehkých barvách hrající usměvavé pohádkové nálady máte se najednou mravně rozhořčovat nad ničemností dvou hejsků, vidět jak hoří město a teče krev. A mimo to: královský majestát, jenž byl v prvém jednání parodován, pojímá se tu najednou vážně a heroicky. Scéna v táboře princově vypadá bezmála, zvláště zásluhou p. Seifertovy deklamace, jakoby vyňata z Shakespearova Koriolana nebo Julia Césara. Pan Kvapil tedy nezachoval v celé hře jednotného, pohádkového stylu — do etherických obláčků hodil drsný tragický balvan a způsobil v nich prorvu. Ba je to ještě horší než dojem tragiky, je to dojem čiré nespravedlivé ukrutnosti, neboť čím se provinilo to město, že v ně zuřivý princ vrhá plameny? To bych tedy vytýkal stavbě hry. Ale vím, že hra p. Kvapilova chce býti posuzována především dle jiných momentů, to jest v první řadě dle toho, do jaké míry dovedla vyvolati na jevišti jisté poetické suggesce, které básník tu zamýšlel. Na tuto otázku třeba odpověděti rozhodně ve prospěch hry. Její lyrický obsah je čistý a poctivý, nezkalený snobismem a poseurstvím, které při této látce je choulostivým úskalím. Kdo hledá v moderních pohádkách mermomocí symbolický výraz pro ideové subtilnosti, najde toho sice v Princezně Pampelišce málo, neboť ona chce být brána jen jako čirá hra fantasie, a její symbolism je specificky citový a poetický. Jak v mladých duších vykvetá pohádka o štěstí, slunci, jaru a jak vadne a chřadne, když labutě táhnou v jeseni na jih a se stromů když padá listí a jak na konec ji studený vichr listopadový rozfoukává a po slunných snech zbývá tu jen mrazivá, bolestná skutečnost zasněžených strání — to jest asi vše, co chce symbolisovati vzruch a spád páně Kvapilovy pohádky. — Na jevišti působila mimo očekávání dobře, jednak zásluhou herců, jednak zásluhou lehkého

Digitized by Google

a zpěvného, co chvíli do prostonárodního tónu hrajícího verše. Za to se minula účinkem hudba páně Foersterova. Chybí jí bezprostřednost, svěžest a zpěvnost a je vůči celé povaze hry příliš rafinovanou. Místo předeher bylo by bývalo lépe, kdyby byla provázela přímo některé lyrické passáže hry, ale takto činí to na vás dojem, jakobyste dřív měli komentář a pak teprv text. Cítíte, že se skladatel namáhá pracně a učeně napřed stlumočiti, co vám pak daleko účinněji řekne básník několika verši. *K.*

Literatura.

E. Picardův: Discours sur le renouveau au théâtre, vytištěný jen ve 150 exemplářích na hollandském papíře (což uvádím místo literární etikety), není o nic cennější a úrodnější, nežli ostatní novější spisky, zabývající se otázkou a reformou divadelní; nicméně mezi kapitolkami, jež s nadutou důležitostí a se vzezřením hlubokomyslné originálnosti přetřásají otřepané všednosti modernistů, o divadle symbolistickém, transcendentálním, synthetickém*) a p. (to vše neobejde se bez pohrdavých poznámek o nějakém Dumasovi, Augierovi et consortibus), stojí za to, všimnouti si tří, VII. IX. a XI. o pantomimě, znovuzrození antického choru a o monodramatě. Že antický chor k dramatu nepatří, je příliš zřejmo každému, kdo ví, proč musí ve svém významu ustupovati a se ztráceti, jakmile řecké drama jako nový druh umělecký našlo určitý směr svého vývoje. Edm Picard touží, aby chor zase »jako druhdy plnil svou velkou úlohu vykladače, jenž tlumočí všechna tajemství, řečníka majícího vyjadřovati duši lidu a duši věcí v jejich pathetické kolektivitě«; aby »všechna temnost spodního vědomí a spodní historie (de la subconscience et de la subhistoire) nalezla v něm svého instinktivního vypravovatele, jenž by zevšeobecňoval podrobnosti života a vracel jim kosmický rozsah.« Píše: »Tolik hlubokých pozorování, tolik mučivých reflexí se dostavuje, vidíme-li a posloucháme-li různá díla. Zmateně vlní se v duši diváků. Zůstávají tam nevysvětlitelny a nerozřešitelny. Jest na choru, pomoci těm úzkostem k porodu, přivésti jasno v ty stíny, buď že provází děj vsouvanými výroky, buď že vyplňuje meziakty, ty přestávky, v nichž pozorný posluchač uchvácený dílem se obrací do sebe sama pokoušeje se uspořádati své pocity.« A ještě dále: »Jak krásný byl by kus, v němž by ty h l a s y do viditelných zjevů přítomna mísily předběžnosti minula, zjevujíce intelektuelní dědičnost a předpovědi budoucna, ukazujíce život veškerenstva v jeho kořenech a v jeho pokračování, podávajíce úhrn toho, co bylo, a dávajíce tušiti, co bude!« To opakování Schillerova pokusu (jak lépe a důstojněji drží jej Schiller ve své ušlechtilé předmluvě k N e v ě s t ě M e s s i n s k é), ve prospěch něhož může Picard citovati toliko chory Aischylovy a to ještě jen pro čtenáře předpojaté přestárlým předsudkem a falešným pojímáním tradicionelním, nemá jiného smyslu, nežli že opět a opět potvrzuje nedostatek tvůrčí síly u mladé generace literární, její neschopnost v ovládání dramatické techniky umělecké a její divadelní neuvědomělost. Jaký to tvůrce-umělec, jenž pronáší všeobecné idee teprve nad svou fikcí a vedle ní! jenž tendenci a význam svého díla musí činiti vznešenými teprve pomocí tlampačské rhétoriky! jenž potřebuje vykladače-řečníka pro své diváky a posluchače! Jaký to dramatik, jenž, pošklebuje se »směšnému obrazu herce mluvícího v klasickém monologu k sobě samému na velikou

*) Picard rozumí synthetickým dramatem to, v němž hlavní osobou jsou skupiny, massy; za vzor staví Hauptmannovy T k a l c e a navrhuje dramata o Žebrácích, Vojácích, Dvořanech, Učencích, Úřednících atd.

Digitized by Google

škodu pravděpodobnosti«; nedovede »podvědomí« a »spodní historii« svých osob a své hry přivésti k slovu jinak nežli oním nejprimitivnějším a nejnepřirozenějším způsobem! Ale Picardovo naléhavé vyzývání k restituci antického choru v dramatě (»Ano, musíme se odvážiti, ano, musíme činiti pokusy, musíme vydati se na nové cesty, abychom dobyli zlatých roun, neboť Kolchid je tu hojnost . . . .«) má ještě pozoruhodnější příčinu: nová generace literární, která s takovým důrazem vyzdvihuje uměleckou personalitu tvůrčí, vyciťuje zcela správně, že drama v divadle uniká spisovateli, jenž se pokládá za jeho svrchovaného původce, že se básník u něho stává pouhým více méně znamenitým a dobrým libretistou, a chce se — místo aby se zřekla genru, jenž nemůže býti žádným polem pro aspirace ryze literární — pojistiti proti tiskovému snížení a odstranění. Picardův chor má býti spisovatelovým mluvčím na jevišti, má mysli hercově a divákově vnukati stále jeho stanovisko, jeho pojetí, má býti výmluvným a trvalým hlasatelem a ochrancem jeho majetku. Ba, Picard jde ve své péči o umělecké nároky tak zvaného dramatického spisovatele až k posledním důsledkům, k těm důsledkům, k nimž musilo nezbytně dospěti základně pochybené literární pojímání dramatu (k těm, jež mlčky, ale polovičatě a nechápavě přijímají jedni, vyhlašujíce neobmezené panství režie, a jež krajně a hrdě uskutečňují jiní, odevzdávajíce své dramatické skladby ku provozování — marionetám): navrhuje opravovati dramatické texty ne již pro divadlo, nýbrž pro předčítání. »Ať si umělec řekne: Nemysleme již na jeviště v běžném slova smyslu, s ložemi, řadami sedadel, rampou, dekoracemi, ředitelem, strojníky, herečkami a herci. Jsou to dobré nástroje, ale lze se obejíti bez nich. Napiš svůj kus, aby byl čten hlasitě před obecenstvem, podobným, jaké chodí na přednášky. Dekorace nahradím popisy, jež budu musit učiniti tak, aby vyluzovaly co možná nejživější představu, jež nebudou nějakými vnějšími vložkami, nýbrž stylovými úryvky, přimykajícími se úzce k celku. Žádný personál: bude úlohou předčítatelovou, měniti právě tak, co stačí (»juste assez«), hlas, přizvukování a provázeti četbu mimikou potud, pokud bude třeba, aby vznikla illuse hry. Neseděti, neukrývati se zpola za stolem: stoje, rukopis v ruce, tvář aby bylo viděti, posuněk umírněný, obmezené přecházení, nic přílišného, stálá a soustředěná akce. Dílo bude rozděleno v akty a výjevy; episody budou moci býti tak sumární a tak četné, jak to sujet dovolí, ponévadž vše, co je hmotné, je malováno slovy. Délka bude jako u dramat, komédií a předčítání bude trvati jako představení bez meziaktí, jež se nahradí krátkými přestávkami. Styl bude moci býti intensivním a střízlivým stylem divadelním; neboť přízvuk a hra budou sloužiti k tomu, aby vyrážely, aby objasňovaly, aby sesilovaly. Celek bude se moci vyvíjeti viditelnějším a častějším spojováním, ale všeobecný pohyb, dialog budou tak jako v díle dramatickém. Němé scény na prknech budou podány slovy. Rovněž tak se učiní s osobami: zběžná, pádná skizza. Vezme-li umělec sám na se předvésti, co takto uzpůsobí, jaká pravdivost ve výrazu a jaká rozkoš pro něho!« Toto Picardovo monodrama je konečně jednou poctivým odhalením pravého stavu věci. Ale ještě inteligentnější by bylo říci: Ne, my se nehodíme k tomu, a nepodvolíme se nikdy, psáti dobré texty k uměleckým výkonům hercovým; ale ponévadž jednak nechceme se zříci té »radosti«, toho »opojení«, té »odměny«, »zakoušeti pocit, že se svazky s posluchačstvem stávají užšími a že myšlenka proniká hlouběji« (rozuměj: nemůžeme se vzdáti slasti veřejného úspěchu), a jednak jsme vábeni výhodami, jež koncisnost dramatických textů podává naší netrpělivé nervositě, špatně se snášející s prolixnostmi konvenčních forem literárních, budeme psáti dialogisované novely a romány se sugestiv-

Digitized by Google

ními vysvětlivkami a nedostatky, jež přivodí kusý výraz myšlenky, nahradíme jakž takž přednesem a mimikou. Neboť kdo dovede najít nějaký podstatný, druhový rozdíl mezi vylíčeným melodramatem a románem nebo novelkou?

Nicméně Picard je oproti jiným esthetikům literárního dramatu aspoň tak loyální a uvědomělý, že vedle tak zvaného dramatického spisovatele uznává i herce za stejnořadého, stejně oprávněného tvořícího umělce. Poněkud obmezeně sice, neboť připouští jeho tvůrčího genia jen v těch okamžicích, kdy svou akci nedoprovází slovy (Picard k tomu potřebuje Maeterlinckovy nedostižné kapitoly o věštecké a zázračné důležitosti mlčení). »Velcí herci pochopili výhodnost episod, kde nemluvíce nic, zdržujíce let slov své role, užívajíce té volnosti mlčení, kterou jim proti operám dovolují díla pouze mluvená, docilují účinků mocnějších, nežli kdyby mluvili. Můj otec mi často vypravoval o Talmovi, jak v úloze Oresta vstupoval pozpátku na jeviště, jak couval před přízraky Erinyí, jak pažemi vztaženými do předu, v obraze hrůzy, vyjadřoval zděšení, že se cítí ohrožen nelítostnými pekelnými bohyněmi. Já sám viděl Rossiho v Makbethu, an sedě u královského stolu, obklopen hosty, pronášel tvářností, pootevřenými ústy, jež řvala více, nežli kdyby byly rty vydávaly slova, pohledy výmluvnějšími, nežli celé tirady, děsný strach a srdcervoucí překvapení před zjevením krvácejícího Banca, vyvstávajícím bledým mstitelem, u dveří síně hodovní. A viděl jsem Mouneta-Sullyho v Oidipu králi, jak v mezeře vyplňované sbory seděl, vyjadřuje svou sklesloství, svýma očima zoufalýma, svýma rukama těžce svislýma, že cítí, jak stín osudu klade se na jeho život a odevzdává jej hrůze«*). Toho umělce nelze tedy jen tak odstraniti. A Picard činí konkluse: »Bylo by třeba zmnožiti ty účinky mlčení. Bylo by třeba zmnožiti ty účinky gesta. Vrátiti tomu neodolatelnému, dojímavému a mnohonásobnému gestu jeho zvláštní a vážnou důstojnost. Rozšířiti je až k úplné pantomimě. Voliti sujety, jimž ta důmyslná forma nejlépe svědčí. Zkoušeti na obecenstvu neobyčejný dojem toho nehlučného pohybu, toho pobuřujícího, znepokojujícího a okouzlujícího mlčení ... Člověk se rád koupá ve výlevech neurčita, člověk je vděčen vědě, že mu někdy zůstane dlužna a že nezmaterialisuje a neobjasní všechny jeho sny.«**) Je až příliš známo, že Jean Jullien dospívá ve svém Théâtre vivant k podobným závěrům, jen že místo Picardovy úplné pantomimy snaží se sprostředkovati jakousi »comédie-mime«, která by nasytila i tak zv. dramatického spisovatele i herce. Každým způsobem Picard bezděčně vystavuje konce, ke kterým dospěl dlouhým vývojem falešný názor o dramatě: »dramatický spisovatel« ať se z divadla vystěhuje a vlády ať se tam uchopí jediný, komu přísluší: herec. Tak bude posléze pomoženo oběma stranám.

Mohl bych své poznámky zakončiti nějak podobně, jako Rich. Wagner v předmluvě ke svému nevyváženému dosud spisu Oper und Drama uvádí svou slavnou větu o opeře: »Skoro se ostýchám vysloviti pozdviženým hlasem krátkou formuli odkrytého omylu, poněvadž bych se styděl jako významně důležitou novinu vyhlašovati něco tak jasného, prostého, samo sebou jistého, co po mém zdání jistě celý svět dávno a určitě věděl.« *jv.*

---

*) Argumentoval jsem takto přede dvěma nebo třemi lety v »Literárních listech« panství hercovo v divadle.

**) A přece volá Picard po choru, aby tomu neurčitu, té nejistotě učinil konec.

Digitized by Google

Hudba.

Ve Vídni, 7. října 1897.

Vídeň se stala v poslední době rozhodujícím faktorem pro ocenění a rozšíření naší hudby. Od hudební výstavy r. 1892 je uměleckým veletrhem, z něhož české novinky nastupují cestu do světa. Od nedávna i české kvarteto zde nabylo práva domovského a vřelé uznání zdejších hudebních kruhů otevřelo mu nejskvělejší sály hudebních metropolí evropských. Zdejší umění domácí, jež v posledním roce úmrtím Brucknera a Brahmse ztratilo dva své největší mistry — zamlčelo se. Hudební Vídeň žije dnes ze svých velikých mrtvých a ve své žízni po novinkách dychtivě sáhá po šumivé číši omlazující české hudby. Proto pochopitelně vzrůstá náš hudební interes k Vídni a tyto řádky mají občas o zdejším životě hudebním přinášeti zprávy. — V posledním roce zvláště vliv hudby naší tu vyniká. Vždyť ty nejpůsobivější úspěchy novinkové náležely v opeře Smetanovi (Prodaná nevěsta) a v koncertě Dvořákovi (symfonické básně, violoncellový koncert s orchestrem a smyčcová kvarteta G dur a A dur.) Letošní sezóna začíná Daliborem a slibuje Sv. Ludmilu v příštím měsíci. Politické listy hned se chopily premiéry Dalibora a poukazovaly, že je to také jeden z ústupků, jaký na potupu německou vládním Mladočechům se děje. Naši pp. Mladočeši asi čerta se starají o repertoir operní nebo koncertní, já aspoň na koncertech filharmonických a českého kvarteta, kde česká hudba přece dominuje, nikdy žádného našeho poslance ani okem nespatřil. Na zdejších úspěších českého umění jsou úplně nevinni. To byl jedině nebožtík Eim, který se o podobné věci staral. Umění Smetanovo ani politické protekce nepotřebuje. Svou bezprostřední krásou odzbrojí i nejtrpčího nepřítele, jak jsme na pondělní premiéře dobře viděli. Královský náš Dalibor svým vznešeným dramatickým stylem a ryzí tragikou vzdor slabinám libreta stál tu jako vítěz. Provedení bylo neobyčejně skvělé a díla důstojné. Winkelmann zpíval Dalibora. Jeho heroický tenor v staccatech vzdoru i legatech citu zněl krásným slnivým zvukem. Milada pí. Sedelmaierové provedla boj lásky se záští vítězně. Její prosba k Daliboru v žaláfní scéně (F Dur) byla by pohnula kamenem. Druhý párek milenců byl představen sl. Michálkovou a p. Dipplem. Slečna Michálková, nejmladší člen opery, svým lahodným hebkým hlasem a kurážnou hrou překvapila jako Jitka. Krále zpíval p. Neidl, Beneše p. Heš a Budivoje p. Felix s plným zdarem. Orchestr a sbor byl nepřekonatelný. Mahler, nový ředitel opery, který Dalibora nastudoval, inscenoval a řídil, uvedl se tím ve svoji činnost co nejslibněji. Jeho pojetí bylo správné, čistě umělecké. Tempa rovněž případná až na duetto Vítka a Jitky (F dur), které bylo příliš ukvapeno. Překlad Kalbeckův je zpěvný a originál daleko předstihující. O zevnějším úspěchu četli jste beztoho v denních listech. Příště o Dvořákově Sv. Ludmile. *Papageno.*

Z ruchu literárního a uměleckého.

— **Lieder eines Sklaven** von Svatopluk Čech. Překlad pořídil Jan Koutek, ilustroval H. G. Jentzsch. Vyšly nákladem J. H. L. Dietze ve Štutgartě. Cena knížky v originelní vazbě Olivově 1 zl. 80 kr. (Zaslalo nám knihkupectví p. F Topiče.)

Digitized by Google

Rozhledy politické a sociální.

Domácí politika.

Otevřete kde který český denník a v každém snad den co den najdete na konci zpráv z Vídně toto české ceterum autem: »Jest také již nejvyšší čas, aby konečně bylo jasno mezi vládou a stranami pravice.«

Sjezd mladočeských důvěrníků v Praze 28. září schválil resoluce, v nichž 1. se ukládá poslancům domahati se splnění českých požadavků ve směrech jak státoprávním a národním, tak i politickém a sociálním; 2. schvaluje vstoupení delegace na říš. radě do svazku parlamentních stran pravice a působení s nimi, pokud se budou domahati rozšíření samosprávy zemské a provedení rovného práva všech jazyků; 3. ponechává posl. na říšské radě taktickou volnost v důvěře, že zařídí své kroky k vládě dle toho, jestliže vláda hr. Badeniho skutky osvědčí svou vůli, splniti postupně požadavky české a 4. vyhrazuje zem. důvěrníkům rozhodnutí o každé základní změně v dosavadním taktickém postupu. Proti usnesení z 21. července 1894, schváleném na sjezdě v Nymburce, jímž strana mladoč. shledávajíc v programu vlády zásadní nepřátelství, prohlašuje se pro rozhodnou parlamentní oposici, pokud vláda neučiní upřímné kroky za účelem státoprávního vyrovnání s korunou českou, za opravou nespravedlivých volebních řádů v zemích koruny České a prováděním rovnoprávnosti zavedením vnitřního jazyka českého v soudnictví a správě politické, postrádáme oné určitosti ve vyslovení minima splnitelných požadavků, jakož vůbec letošní resoluce ilustrují dosavadní nejistý a mlhavý poměr k vládě i neurčitostí vlastní stilisace. Pozoruhodno jest, že v resoluci nepraví se, že poslanci budou vymahati postupné splnění našich požadavků, nýbrž že čekají, osvědčí-li Badeni skutky svoji vůli splniti postupně požadavky české. — Sjezd byl obeslán, dle zpráv listů, jen asi 50 vybranými důvěrníky, ostatní účastníci byli poslanci a členové výk. výboru. Na stranický regiment předsedy výk. výboru dra. Škardy se počíná veřejně stěžovati v časopisech. — Lhůta, kdy měl Badeni zodpověděti memorandum poslanců, již dávno uplynula, o zodpovědění posud nic na veřejnost neproniklo.

Radost nad jednomyslností sjezdu důvěrníků zhořkla však ihned, sotva se sjezd rozešel. Dne 5. října podal bar. Dipauli na říš. radě jménem své strany návrh, aby jazyková nařízení byla zrušena a jazyková otázka se upravila zákonem. Také dr. Ebenhoch obnovil svůj školský návrh. Zmatek z toho byl tak veliký, že Nár. Listy najednou své spojence zahrnovaly výkřiky: Klerikální zrádci, ač na spojenství s Němci z alpských zemí tolik si zakládaly a tolik pro autonomii a rovné právo jazykové si slibovaly. Rozhořčení se chlácholivými vlivy zatím uklidnilo a dnes již jest prý pravice zase zcelena. Na jak dlouho? Jedno překvapení stíhá druhé — dlouhá chvíle v pravici asi není. — Na pravici zvolili společný výkonný výbor, jenž vypracoval závazný jednací řád pro vnitřní i vnější jednání stran ve svazku pravice.

Rozpočet státní, o němž jednáme na jiném místě, způsobil v Čechách i na

Digitized by Google

Moravě sklamání. Čekalo se při nynějším poměru Mladočechů k vládě snad příliš mnoho. Rozpočet jeví větší »porozumění« pro české věci než rozpočty bývalé, ač položky kultu (stavby a opravy kostelů a p.) jsou v poměru k položkám na školství a vyučovací ústavy nepoměrně bohatěji obmyšleny.

Vláda podala 30. září osnovu zákona o státní podpoře krajům, živelními pohromami stiženým. Vyžaduje se úhrnný obnos 8 mil. zl. z kasovních přebytků. Z toho se dostane král. Českému nesplatné podpory do 1·2 mil. zl. a nezúročitelné zálohy do 1 mil. zl., mark. moravskému nespl. podpory do 150.000 zl., Slezsku nespl. podpory do 100.000 zl. Povodněmi způsobená škoda činí v Čechách 13·3 mil. zl., ve Slezsku přes ½ mil. zl. Jinými živelními nehodami byly opět především Čechy postiženy, méně již Morava. Jak viděti, jest pomoc zhola nedostatečná — ač za 8 mil. ročně by se dalo hezky regulovati!

Řadu českých polit. denníků rozmnožil od 1. října social.-demokrat. denník »Právo lidu.«

Hlídka hospodářská.

Nejcitlivější tlakoměr úvěrních poměrů našich, kurs rent, se nehnul, když finanční ministr při svém výkladu předběžného rozpočtu rok 1898 nazval rokem kritickým. Řada starých příjmů mizí a řada nových zaujímá jejich místo. Ministr podnikl odvážný pokus rakouské finance postaviti na zcela nové základy — jest vyčkati, zda pokus ten se zdaří. Také cizina dosud vyčkává neodvozujíc z něho prozatím důsledků pro svůj majetek v rentách a jiných papírech rakouských. Biliński vykázal přebytek zl. 3,979.455, avšak suma tato jest vykázána bez zřetele na společný rozpočet, jehož číslici ustanoví teprve příští usnesení delegace. Vezmeme-li však za základ údaje vládní, sevrkl by se přebytek ten asi na 1 mil. zl. Kromě této opravy, kterou vláda provádí hned sama, nutno obrátiti k tomu úvahu, že po způsobu loňském vedle pravidelného rozpočtu, jest ještě rozpočet investiční. — Tento vykazoval loni sumu zl. 25,341.752, která letos se snížila na 23,676.275, a tento investiční rozpočet představuje vlastně deficit, ovšem ne v obyčejném slova smyslu. Od letošního investičního programu lze v budoucnosti očekávati zisk. Tak zejména od úpravy Vltavy a Labe, rozšíření síti telefonické, druhých kolejí na státní dráze, rozmnožení vozů na ní atd. Oproti vyšší potřebě, která úhrnem činí zl. 25,798.569, stojí vyšší suma úhrady, dostupující výše 29,767.586. Vážné listy kvitujíce letošní rozpočet konstatují ne bez obav, že budova rozpočtu každým rokem se zvedá o jedno patro a úzkostlivě se ptají, jaké výše může ještě dosáhnouti. Zcela nový základ hleděl ji ministr propůjčiti svojí berní opravou. Potřebu vedlejšího — investičního rozpočtu bude ovšem opět hraditi investiční renta, jejíž úroky bude nésti rozpočet pravidelný. Vykládáme-li karty, jak skutečně jsou, musíme přiznati skutečnost, že přes přebytek střízlivě vykázaný a obratné sestavení předběžného rozpočtu, rok 1898 pracuje opět se značným schodkem, jemuž se nyní dává lichotivé jméno: potřeba investiční. K němu se finanční ministr utíká, když již nikam nemůže, má-li však po ruce takovéto závaží, není divu, že jest s to, aby v rozpočtu zachoval rovnováhu nebo vypočteným klepnutím do jazýčku váh vyvážil dokonce i přebytek. Svoji dobrou kvalifikací na finančního ministra jeví Biliński svojí všestranností, s níž béře a dává. Jedné položce preliminovaných vydání však nečelí náležitá položka úhrady. Zvýšení platů úřednických, které ministr vepsal do svého sociálně politického programu, za které se zaručil svým slovem, činí mu největší nesnáze. Ježto vyrovnání s Uhry uvízlo

Digitized by Google

u provisoria, není dosud možno zamýšlené zvýšení daně konsumní, jejíž výnos se odhadoval na 40—42 mil. zl. Chtěl-li tedy Biliński položku zvýšených úřednických platů postaviti přece do rozpočtu, nezbylo mu, než aby vymyslil daně nové. Tu se vytasil s daní z prodeje cukru a daní dopravní. Daň z prodeje cukru jest jen dočasna a do vyrovnání uherského zastupuje zamýšlené zvýšení daně z cukru o 6 zl. O dani druhé jsme se zmínili jinde. Za toto nové břímě, při němž zvláště daň dopravní padá svojí tíhou a tísnivým významem pro průmysl na váhu, slibuje ovšem ministr úlevu ad captadam benevolentiam. Při svém výkladu mluvil o zrušení loterie, novinářského i kalendářního kolku a mýt. Za loterii dopravní daň! Při této záměně obmýšlí vláda obchod nejvýhodnější. Jestliže takováto úhrada jest dokladem o finanční chudobě Rakouska, jest vládou nabízená pomoc 8 millionů zlatých pro kraje postižené povodní významným dokladem o jeho slabosti. Sumou osmi millionů mají býti vyhlazeny neb aspoň setřeny stopy katastrofy tam, kde i 50 millionů, o nichž v říšské radě byla učiněna zmínka, by bylo vykonalo jen nejnutnější. — Jestliže není pokladniční hotovost, byla emise investiční půjčky na úlevu oné těžké rány, prostředkem, kterému by málo kdo byl vytýkal nemístnost nebo nevhodnost. V radě bohů bylo souzeno ovšem jinak. Konečně vysvětlujeme příčinu, proč letošní rozpočtová předloha nemohla vzbuditi dojem ukončenosti a hotovosti. Vedle pravidelného rozpočtu jest jako výdej uvedena ještě 18·5 mil. potřeba zvýšení platů úřednických a jako její úhrada na druhé straně daň dopravní a z prodeje cukru. Důležité položky tyto pravidelný rozpočet neobsahuje; zjev tento zavinili ovšem zvláštní poměry s vyrovnáním uherským, že do předběžného rozpočtu nemohla býti jako náležitá úhrada vřaděna daň konsumní. Jisto však jest, že dvojakostí, v níž se rozštěpuje pravidelný rozpočet, letošní předloha mnoho ztrácí, jsouc nepřehledna a činíc dojem nehotovosti i neukončenosti.

*

V kytici daní, které finanční ministr ve svém exposé postavil na stůl poslanců, jest daň dopravní nejpůvodnější a řekněme hned také nejnenáviděnější, protože by rakouskému průmyslu byla ranou velice těžkou. Ústřední jednota rakouských průmyslníků, jakož i obchodní komora vídeňská se velice rázně postavily proti zdražení dopravy tímto způsobem, protože již nynější politika tarifní překáží namnoze vývozu a citelně poškozuje průmysl. Uvaliti pak nové břímě na dopravu, která jest tepnou celé výroby, v nynější době, kdy převážná většina rukodílného průmyslu z nedostatku správné průmyslové a obchodní politiky spěje vstříc stavu kritickému, mohlo by se dle názoru jmenovaných korporací státi osudným, a tyto spatřují v obmyšlené potravní dani nebezpečný útok na konkurenční způsobilost rakouského průmyslu. Správně pak dovozuje jednací komité průmyslníků, že nejde o to, že obchodník, který nyní platil za bednu nákladního poplatku 5 zl., příště bude platiti 5 zl. 25 kr. Továrník nezaplatí však těchto 25 proc. toliko jednou, nýbrž 25 a 30krát za tutéž bednu zboží. Zaplatí je za uhlí, kterým vytápí kotel, za kotel, v kterém vaří vodu, za vodu, protože si musí dáti přivézti, dříví na žlab, ve kterém tato teče na vodní kolo, jehož železné součástky rovněž musí býti přivezeny, za surovinu, z které vyrábí svůj tovar, za barviva, kterýmž barví, zkrátka za každou položku v tabulce, kterou sestavují pracovní součástky jeho výroby. Projde-li dopravní daň přes úsilnou agitaci obchodních i průmyslových středisek, stala by se dne 1. dubna 1898 platnou. Soudíme-li však ze způsobu řeči a výrazu, jak se ministr o této nové dani zmiňoval ve svém výkladu, nabývali bychom přesvědčení, že ministr jí nikterak není jist a že odvažuje se pokusu s ní toliko proto, aby projevil svou dobrou vůli

Digitized by Google

ve příčině slíbeného zvýšení platů úřednických, které měla daň tato uhraditi. Neprojde-li daň dopravní, umyje si finanční ministr ruce ve své nevině, mysle si, že v této otázce učinil co mohl a odloží ji, až vyrovnání s Uhry poskytne možnost, najíti rozpočtovou úhradu tohoto výdaje. Nepopulárnost dopravní daně nemůže zmírniti ani ta okolnost, že z výnosu jejího má se zříditi záložní fond pro odvětví vývozního průmyslu, kterému třeba podpory.

*

Na poli akciovém krátce po sobě vymahaly sobě pozornost dvě události, které byly s to, aby vzbudily nedůvěru k akciovým podnikům a odhalujíce znovu nedostatky akciového zákonodárství, volají po nápravě. Insolvence privilegované společnosti na výrobu železa a plechu »Union« vyvolala v rakouském světě finančním a průmyslovém veliké rozhořčení, tím spíše, že veřejné mínění již bylo rozladěno případem emailovny Austrie. Podnik tento, který ještě loni platil slušnou dividendu a pro budoucnost skytal vyhlídky co nejpříznivější, u příležitosti letošního bilancování se projevil pasivním. Praví se, že k tomuto stavu věcí došlo tím, že zásoby továrny, která byla základem akciové společnosti emailovny Austrie, byly svého času přejaty za cenu příliš vysokou a súčtovány v nepřiměřené výši. Buď již jak buď, skutečnost, že akciový podnik, který se do nedávna na základě lóňských výkazů a letošního průběhu obchodního těšil nejlepší pověsti, náhle byl prohlášen za pasivní, vzbudila velice špatný dojem a důvěře k akciovým podnikům zasadila ránu prvou. Netrvalo dlouho a jiný případ způsobem ještě zřetelnějším poukázal k tomu, že úsudek obecenstva, na základě bilančních výkazů, jednacích zpráv a veřejného tajemství bilanční konjunktury kritisující vnitřní hodnotu akcií, má podklad velice vrtkavý a nespolehlivý, a že vyhlášky správní rady o stavu podniku nebývají správným obrazem jeho situace. Insolvence plechárny Union, podniku to, který do poslední chvíle se těšil nejživějšímu úvěru a byl pokládán za jeden z nejsolidnějších překvapila tím více, že původ její jest v tak bezměrné lehkomyslnosti nebo naivnosti, netečnosti i neschopnosti správní rady, že v takové míře musily býti považovány za věc nemožnou. A přece! Členové správní rady podpisovali směnky neptajíce se, odkud nebo zač jsou, až nezaložený dluh podniku vzrostl do výše 400.000 zl. a ředitel náhle zemřel. Nebýti této okolnosti poslední, byly by směnky plechárny Union plnily portefeuille bank a soukromých eskonterů ještě dále, a tito nejsouce organisováni, byli by pasivnímu závodu dále skytali svůj úvěr. Po smrti ústředního ředitele se věc nedala však dále udržeti a dne 1. října objevilo se communique správní rady, že podnik, který byl založen roku 1871 a do posledního roku vyplácel dividendy, zastavuje platy. Událost tato ohromila ovšem bursu. Na váhu nikterak při tom nepadala výše dluhů, pro které se to stalo, nýbrž skutečnost, že událost taková vůbec byla možna. Hlavně se pak vystihoval pravděpodobný, nepříznivý vliv insolvence této na ostatní akciové podniky, neboť byla s to, aby diskreditovala všechen trh s akciemi. Vlny afery této, které se hlučně čeřily na burse a ve světě finančním i průmyslovém, uklidnily se teprve trochu, když místopředseda insolventní společnosti poskytl 500.000 zl. bez úroků na záchranu plechárny. Kurs akcií jejích i priorit se pružně zvedl a zdálo by se, že episoda tato jest odbyta, kdyby poučení plynoucí z případu emailovny Austrie a insolvence plechárny Union ústy těch, již škodou moudří, rázně nevolalo po nápravě akciového zákonodárství ve dvou směrech. Aby za prvé správě vytčena byla závaznost osob, jež své podniky přeměňují v akciové společnosti jakož i závaznost správní rady a za druhé, aby byla sorganisováno rakouské úvěrnictví.

Digitized by Google

Přes to, že sanace plechárny Union zdá se býti zajištěna, není nikterak smazán rušivý dojem, který vzbudila na trhu s akciemi. Znehodnocení akcií jest veliké nebezpečí a události s emailovanou Austrií a plechárnou Union je vyvolaly. Episody takovéhoto druhu ženou, jak se správně poukazovalo, soukromý kapitál do spořitelen nebo ku papírům důchodovým. Zásadu spolčování zájmů diskredituje. —*ka.*

Z naší doby.

— **O kongresu sociologů**, nedávno v Paříži pořádaném, přináší článek vídeňská »Zeit«. (Byl konán v pařížské Sorboně, která jinak svými starými skostnatělými tradicemi tak je mladé, sociologické vědě cizí a hlavní duší jeho byl sekretář Sociologického Institutu, René Worms.) Byl to už třetí sjezd sociologický. Na prvém předsedal známý Sir John Lubbock (autor brožur Radosti života a Krásy přírody), na druhém r. 1895 Rus Maxim Kovalevský a na letošním zase Rus Pavel Lilienfeld. Jako nejdůležitější moment sjezdu označuje se svedená tam bitva o t. zv. organickou theorii společnosti. Přívrženci této theorie (a jsou mezi nimi právě nejzvučnější jména sociologická: Spencer, Schäffle, Novikov a j.) tvrdí totiž, že existuje analogie mezi organickými tély a společností do té míry, že se z ní dají vyvoditi zákony pro život společnosti. Společnost není jim jen souhrnem jedinců, ale samostatnou bytostí, se zvláštními, vlastními silami. Sociální funkce jsou analogiemi pro funkce živoucích organismů a jen prý úzké přilnutí ku přírodním vědám, jmenovitě k biologii dává sociologii právo na jméno exaktní vědy. Tato »organistická« škola vyvozuje pak pro vývoj společnosti jakožto hlavní princip pořádek a vzájemnou sepjatost jejích členů, v čemž zacházejí až tak daleko, že jeden z nich, zmíněný René Worms, velebil v zahajovací své řeči Rusko jako zemi, v níž je uskutečněn Comteův ideál: ordre et progrès. — Jako hlavní odpůrce těchto theorií vyvstal na kongresu známý francouzský sociolog Tarde, Rus Karějev a celá řada jiných a zajímavý tento vědecký zápas skončil zřejmou porážkou organické theorie. Bylo zejména proti ní uvedeno: Dokonalá analogie mezi společností a organismy nedá se provésti. Společnost nemá jednotného vědomí, jednotných procesů výživy a obnovy atd. Organická theorie jest dále neplodna. Nevysvětlí nic z reálních poměrů, je pouhým metaforickým obrazem. Není také žádných sociálních zákonů v přírodovědeckém smyslu. Sociologie dospívá jen k soudům pravděpodobnosti, nikoliv však absolutní nutnosti. Společnost je složitější než organism. Jedinec, který dle organické theorie by měl představovat buňku, žije přec docela jinak než jako buňka. Organická theorie je už proto falešna, že vychází z libovolného pojmu organismu. Dáváme-li mu tak všeobecný smysl, pak můžeme celý vesmír považovat za organism. — Mimo tuto debatu vykazoval kongres řadu jiných přednášek a diskusí, které poskytly věcného obrazu o nynějším stavu této vědy, »bohaté na problémy, ale chudé na řešení« sice, ale vědy mladé, energické a nadějné. Právem si však klade referent otázku, smí-li skutečný život společnosti čekat, až sociální věda bude hotova? a vytýká jednání sociologů přílišnou theoretičnost, suchost a chladnost vůči přítomným, naléhavě cítěným otázkám společnosti.

— **„Vnitřní člověk na konci 19. věku.“** Pod tímto titulem vydal Rudolf Eucken »filosofickou medita i« o problémech morálního života, jak se staví před naše dokonávající století. Ohromné vítězství člověka nad hmotou na jedné straně a zvláštní nevolnost a časem i žíravý neklid v duši na straně druhé. Intimní bytost lidská, zdá se, nezískala tím, co vydobyly lidské ruce. Jedná se o to, najíti opět jednotnost rozdvojené bytosti a zachránit personalitu, která octla se v nebezpečí. Duch lidský, hrdý na své vědecké objevy a jich technická upotřebení, měl za to, že se sám obohatil. Ale tu objevilo se, že svět strojů se obrátil proti tvůrčí moci, která jej byla umožnila. Netvor ovládl svými požadavky znenáhla celou existenci. Na místě, aby nám pomáhal podrobiti si přírodu, podrobil si člověka, a nepopřává mu více času k životu čistě duchovnému. Duše chce žít. Po idealismu až snad výstředním, kdy duch hledal celou pravdu v sobě, upadl v krajní realism, chtěje se učiti od věcí. Nyní cítí se jako vehnán v úzkou uličku; dusí se pod tíží viditelného. Žízeň metafysická se opět probouzí a žádá ukojení. Rovněž tak je tomu v literatuře. Romantism začátku tohoto věku ustoupil snaze podrobiti se passivně skutečnosti. A nyní zase realism ustupuje před onim »morálním hnutím« jevícím se ve snahách společnosti, pracujících s čilou propagandou a nepopíratelným

Digitized by Google

výsledkem, šířících se v Německu, s nimiž analogický je »Spolek pro morální akci«, založený Pavlem Desjardinsem. Ono hnutí zřejmě potvrzuje pravdu, že naše hmotná civilisace není s to, sama o sobě uspokojiti moderní duši, která sice může býti na ni hrdou, ale které se nedostává od ní toho, co potřebuje. Nelze též nepozorovati hnutí duší směrem k náboženství. Ve všeobecném zoufalství a resignaci hledá velký počet lidí potřebné osvobození v tom, co jim mluví o světě nadzemském, po němž touží. Vnitřní člověk na konci 19. věku usiluje nalézti sebe. Může toho dojíti jen za jistých podmínek. Předně nesmí přítomné hnutí potlačovati onu vítězící činnost lidstva, která tak charakterisuje moderní věk, nýbrž ji musí podporovati. Chtít kráčet proti proudu tak silnému, znamenalo by býti jím přemožen a unesen. Za druhé, nemůžeme se, ani v náboženství, vrátiti k minulosti. Jsou vědecké vymoženosti, jichž nelze se odříci. Celým hnutím moderní myšlenky přivedeni jsme k tomu doznati, že člověk zná všechno jen relativně k svým poznávacím schopnostem; mimo to jsme úplně opustili doktriny středověku, které činily člověka středem všeho, bytosti, k vůli které všecko existovalo. Hlavním problémem tedy je hledati skutečný vztah ducha ke hmotě. Filosofie, zdá se, otvírá cestu k jeho řešení stanovíc originalitu psychických jevů. Dříve však, než se najde kýžené rozřešení, nutno bojovati proti oněm nedostatečným a nebezpečným theoriím, které mluví ve prospěch morálky a náboženství, ale které v nich vidí pouze prospěch pro sociální život a tím podřizují pravý duchovný život zájmům hmotným. Hlavní otázkou je pro tu chvíli cena duchovného života. Je v bytosti lidské jen náhodným, jen výsledkem civilisace, prostředkem k dosažení štěstí? Anebo je naopak něčím jsoucným, novým principem ve světovém vývoji, ne prostředkem, nýbrž c í l e m? Problém je vytčen; od jeho rozřešení závisí zdar nebo pád přítomného hnutí.

— S—a. **Die friedliche sociale Revolution am Anfange des XX. Jahrhunderts.** Obraz budoucnosti od přítele lidstva. (Mnichov a Lipsko, Schupp, 1897) Autor, patrně Vídeňák, luští tu celý sociální problém velice jednoduchým prostředkem: v š e o b e c n ý m o d z b r o j e n í m a z ř í z e n í m m e z i n á r o d n í c h s m í r č í c h s o u d ů. Vliv tohoto politického míru na třídní, jazykový, náboženský a vůbec sociální boj líčí takto: Výdaje Evropy na úroky státních dluhů, vojsko a oďstvo obnášejí asi 5000 milionů zl., skoro $^2/_3$ všech ročních daní evropských. Jakmile se zřídí mezinárodní smírčí soudy pro odklizení sporů, vzniklých mezi jednotlivými státy, a provede snížení počtu vojska (a dle autora mohlo by se tak státi v první desítiletí XX. století), uspoří se na vojsku aspoň 750 mil. zl. Následkem úplné víry peněžního trhu ve všeobecný, trvalý mír stoupne značně cena všech státních papírů, státy provedou konversi a získají rázem 750 milionů, tak že se celkem ročně uspoří na 1500 milionů zl. Mimo to umluví se s věřiteli, že vždy po 15 letech nastane nová redukce úroků, až se přijde na 1%, kdež se po delší dobu setrvá. Oněch 1500 mil. zl. se použije: 1. k snížení nebo dokonce zrušení některých tíživých daní, zvláště pozemkové, činžovní a většiny nepřímých potravních daní, čímž zlepší se situace malorolníků a nájemců bytů; 2. k zaopatření nezaměstnaných stavbou železnic, silnic, průplavů atd.; 3. k zvýšení platů státním úředníkům nejnižších kategorií, k zlepšení zdravotních poměrů, k zvýšení lidového vzdělání rozmnožením obecných a pokračovacích škol atd. Všeobecné vzdělání bude stoupati, s ním dostaví se náboženská snášenlivost i národnostní mír, každý bude sice milovati svůj jazyk, ale bude zároveň znáti několik jiných řečí. Mládež, na jejíž rostoucí kriminalitu tolik se stěžuje, stane se mravnější, jelikož se jí ve školách nebudou vykládati dogmata a biblické dějiny, nýbrž zákony mravnosti. Na vysvědčení o dokonalé známosti ethiky bude záviseti přijetí do státní služby a aktivní i pasivní volební právo. Vojsko bude neustále zvolna zteněováno, tak že 11. roku éry míru bude obnášeti již jen třetinu někdejšího počtu. Bývalých vojínů, z nichž $^2/_3$ beztoho náležely selskému stavu, užito bude hlavně opět v zemědělství, vedle toho jako úředníků, dozorců a pod. v rostoucích průmyslových závodech. Stát, který bude míti víc a více úspor i zisku z nových podniků, postará se nejprve o zaopatření vdov, sirotků a mrzáků a konečně provede všeobecné povinné pojištění starobní všech státních občanův. Zatím klesnutí úroků ze státních papírů přivodí i klesnutí úroků ze všelikých dluhů veřejných korporací a hypotečních dluhů, jež se sníží až na $1^1/_2\%$. Malí věřitelé, jimž to nestačí, musí papíry prodati a státi se podnikateli. Poptávka po pracovních silách převýší nabídku, mzdy stoupnou a podnikatel, nemoha přesunouti pro nedostatek nabídky práce úbytek, povstalý vlivem soutěže v cenách výrobků, na dělníky, musí se spokojiti s redukcí podnikatelského zisku. Velkostatkáři zbavují se velkostatků buď rozprodejem malým rolníkům, kterým stát k tomu cíli půjčí levné peníze na $1^1/_2\%$, nebo propachtují je, při čem zákon chrání pachtýře stanovením

Digitized by Google

minima doby pachtovní mezi 5 až 20 lety, mimo to na počátku a na konci pachtu se provede soudní odhad a z případného plus ceny na konci pachtu náleží polovice pachtýři nebo má právo žádati za ponechání statku za cenu vyšší o polovinu onoho plus nad první odhad. Jiní velkostatkáři konečně obrací se na průmyslové podniky. Maloživnostníci a maloobchodníci obdrží nyní laciný úvěr nebo sdruží se s kapitalistou. Každý může spořiti, zejm. dělnictvo. Nadbytečný kapitál přechází mimo to do kolonií, zakládaných nyní zkušenými, zámožnými muži, z kolonií dováží se obilí, kdežto doma vládne volné, zelinářské hospodaření, do kolonií vyvážejí se stroje a vůbec průmyslové výrobky. Stoupáním blahobytu mohou se ženy většinou provdati a úplně věnovati domácnosti, čím ženská otázka pomalu zmizí. Dnešní nadvýroba, jež není ničím jiným než neprodejností výrobků k vůli tomu, že miliony lidí nemají prostředků k zakoupení toho, čeho by nutně potřebovali, odpadá, protože stoupla kupní způsobilost konsumentů. A tak poznenáhlu v celé Evropě zavládne dokonalý blahobyt. Dynastie zůstaly tytéž, jen Rusko a Turecko dostane parlament. Zbývá otázka, co se stane, odepře-li některý stát podrobiti se výroku smírčího soudu? Tu prý všechny státy přeruší s ním veškery směnné styky, a toto nebezpečí samojediné je s to odvrátiti kterýkoli stát od podobné myšlenky.

— Autor »Anny Kareniny«, **hrabě Lev Tolstoj** dopisuje větší román z vesnického života. Rekem nové práce, jejíž děj odehrává se na počátku let devadesátých, je syn statkáře. Těchto dnů dodány hraběti exemplář překladu nejvíce vynikajících spisův jeho do japonštiny.

— Ruský skladatel **N. A. Rimskij Korsakov**, jehož opera »Majskaja noc« také na našem jevišti dávána, napsal v létě novou operu »Mozart a Salieri«. Slova vzal skladatel takměř beze změn z Puškina, ućiněny toliko některé zkratky. Mimo to ruský skladatel napsal za léto třicet devět nových romancí.

— Ruskému skladateli **P. J. Čajkovskému,** jehož opery »Eugen Oněgin« a »Piková dáma« také u nás zdomácněly, bude dne 6. listopadu, ve čtvrtý výroční den jeho úmrtí, postaven v Petrohradě pomník. Vyhotovil jej sochař carských divadel P. P. Kamenskij.

— Universita krakovská chystá se uctiti sté **narozeniny Adama Mickiewicze.** Ze sbírek posluchačstva a profesorův postaven bude v nádvoří pěkný pomník, práce to polského sochaře Godebského. Mimo to po celý zimní semestr profesor Stanislaw Tarnowski, známý výborný znalec literatury polské, bude míti týdně dvakrát, vždy v pátek a v sobotu, čtení o pěvci »Pana Tadeusze«.

— Literarní feuilletonisté petrohradských listův neshledávají **stav ruské humoristické literatury** dnešní nikterak uspokojivým. Kritik »Nového Vremene« konstatuje, že Rusové neumějí se smáti a vytýká ruským humoristům, že neznají žádných jiných typův než tchýně, zamilovaného ctitele a spících strážníkův. Literární essaysta »Novosti« píše: »Kdo je tím vinen, že my, pod naším nebem, při naší povaze a podmínkách života skutečně neumíme tak vtipkovati a se smáti, jako Francouzi? Naši profesionální humoristé dělají věru, co mohou. Oni tvoří zázraky. Každý z těchto lidí udělal z jednoho talentu, daného jemu Bohem, pět, deset, dvacet talentův. My však neumíme smáti se, neumíme pohlížeti na svět tak, jak pohlížeti má skutečný humorista: beze zlosti, vesele a ze života se raduje. I Němci se svými strašnými vtipy nás předstihli. My jsme buď velmi vážnými, buď fádními. Nesmějeme se, nýbrž vysmíváme, nežertujeme, nýbrž tropíme si šasky. I u nejlepšího ze současných ruských humoristův J. S. Vasilevského, jenž jemný pozorovací talent slučuje s živostí fantasie a neobyčejně obratným a obrazným slohem, ironie velmi často přechází v sarkasmus a parodie v satiru. Za těchto okolností žádné konkursy na »lepší humoristické povídky« neodpomohou nudnosti ruského humoru a nevyvolají nové talenty v život.«

Tiskem Edvarda Beauforta v Praze.

Digitized by Google

ROZHLEDY.

REVUE

UMĚLECKÁ, SOCIÁLNÍ A POLITICKÁ.

Ročník VII. 1. listopadu 1897. Číslo 3.

Národní průmysl.

Napsal Dr. J. E. Jirásek.

Krise v průmyslu soukenickém trvá již skoro celý rok, z Humpolce, kde největší stísněnost právě dosahuje snad vrchole, vystěhovalo se přes 30% dělného lidu a ostatní nemají skoro práce. Soukeničtí mistři nemají co dělat a dělníku jako jeho zaměstnavateli nastává krutá zima. U nás dnes teprve cítíme hrozného molocha velkovýroby, který zaplavil celý svět tolika produkty, že mnozí z našich lidí vůbec pracovat přestávají. Jak důležitou byla by pomoc rychlá a vydatná, abychom neztratili, co nikdy nenahradíme: kus svého českého průmyslu. A pomoc byla by možnou jen tím, kdybychom si uvědomili, že nemáme kupovat z jiných pramenů než pouze českých. Zdá se, že věc je zejména dnes zcela samozřejma, že není možná, aby náš člověk, po němž se tak šlape, který je stále svými kulturními sousedy tolik bit a tlučen, aby tento náš člověk od těchto sousedů kupoval — a je to přece jenom pravda. Nejsme organisováni: kdybychom byli, totiž kdybychom měli onu porci hrdosti, jaké potřebujeme, nebylo by možná, bychom nevěděli, jak náš samorostlý a jediný svého druhu průmysl humpolecký upadá, klesá pod hroznou nemocí světovou: soukenickou krisí, způsobenou bezhlavou horečkou vyráběcí. Co milionů jde do rukou, které nás týrají, za lodeny liberecké a brněnské, a tyto miliony jsou národu našemu zcela ztraceny ba ještě více, z těchto milionů vzrůstá a mohutní zpupnost našich fanatických nepřátel. Náš soukeník je vytrvalý, pilný, přičinlivý. Dře od rána do večera, ale obchodního ducha nemá, nedovede spekulovat: on pouze vyrábí jako vyráběl jeho otec, děd, praděd. Touto svojí konservativností drží se náš soukeník i v těch nejhroznějších krisích, touto houževnatostí svojí vzdoruje největším překážkám: nedostatku vody, lacinému uhlí a drahé dopravě. Této houževnatosti děkujeme, že máme aspoň kousek svého vskutku národního průmyslu a že nemusíme šatiti se jenom v látky pracované cizinci. Avšak český svět náš neocení tuto houževnatost a píli našeho člověka: on žádá ducha obchodního, chce reklamu, zkrátka, český náš svět nehledí na to, k d e koupí své potřeby, náš člověk hledí aby poho-

Digitized by Google

dlně a lehce zaopatřil si zboží, třebas i špatné, pomocí reklamy. Nechť však uváží, že humpolecký soukeník i kdyby byl obchodníkem, neměl by přece jenom tak veliký kapitál, aby mohl si žádanou reklamu zjednati, a nechť uváží náš český svět, že jest jeho povinností starati se tedy bez reklamy o prospěch a vzrůst našeho průmyslu. Pak nebude potřeba zvláštních reklam, neboť heslo »svůj k svému« bude v srdci našeho českého světa tou největší reklamou.

Ještě jedna byla by cesta, aby průmysl u nás se zvedl: kdybychom dostali větší dodávky pro erár. Avšak náš erár zabezpečil především velkoprůmyslníky a zbytek, který ponechal malému průmyslu, je tak malý, že sotva bude moci vytrhnouti naše soukeníky.

Uvažme, že erár žádá od výrobce, aby měl velké kauce, aby měl veliké zásoby suroviny stále po ruce, tak aby v čas potřeby mohl rychle vyrobit co možná nejvíce zboží, uvažme že erár žádá zboží co nejlepší za levný poměrně peníz, že erár v době poslední zařídil obleky impregnované nepromokavé a že ku zařízení impregnace, jako před tím ku barvení, jest třeba nových strojů a drahých zařízení, tedy kapitálu, a nyní teprve můžeme učiniti si pojem o tom, co všechno žádá se od ubohého malého našeho průmyslníka, a může-li povinnostem svým dostát. A přece čestně dovede přemoci humpolecký soukeník i tyto překážky, jen kdyby viděl poněkud dobré vůle na místech povolaných. Dnes byli by povolanými Mladočeši, jen kdyby bylo v nich dosti dobré vůle. Avšak zdá se, že Mladočeši nejsou pro tuto malou inferiorní politiku, u nás jak velmi správně Mrštík vystihnul ve své »Kravalistice,« jdou věci politické pouze en gros: jak bývalo »umění pro umění« jest dnes »politika pro politiku« a proto nic platno, náš soukeníku čekej klidně a spokojeně, delegace naše ti zaopatří na zimu notný hlad.

Pravil jsem že krise průmyslová zaviněna byla velikou nadvýrobou a příčina této nadvýroby vězí ve stálém zdokonalování strojů; kdežto dříve na jednom kuse sukna pracovalo několik lidí celý týden, spracuje nyní těchto několik lidí za týden několik set kusů. Tím ovšem hodnota práce lidí těchto se takřka rovná nule a lacinou tuto práci hledí využiti do poslední krůpěje velkoprůmyslník, který může opatřiti si stroje co možná dokonale a rychle pracující. Takovýto milionář nakoupí nejnovějších, rychle a dokonale pracujících strojů, dá je obsloužiti několika lidmi, kterým »dobře« platí, a vyrobí zboží spousty tak veliké, že jimi zaplaví celý svět. Poněvadž pak jedná se mu o rychlý prodej, neboť obchod s časem vážně počítá, prodává své produkty za tak nízkou cenu, že se rychle zbaví veškeré konkurence. Když takovýto velkovýrobce vydělá na celém jednom kuse pouze 1 zlatý a když dá do prodeje 1000 kusů týdně, pak týdně vydělal 1000 zl. čistých, což průmyslník činit nemůže: nestačí velkému časem, ani stroji, ani kapitálem. Během jediného roku malý člověk jest touto spekulací kapitalistovou úplně stržen; zboží se mu nahromadí, konkurovat nemůže a pak aby nejnutnější kryl, vyhazuje produkty své pod cenu, ztrácí a chudne. A jak lehce by on vedle svého bohatého konkurenta mohl obstát, jak spokojeně mohli by vedle sebe žít!

Rychlá produkce ovšem nejenom snižuje poptávku a tudíž i cenu zboží, ona hromadí realisovanou lacinou práci stále a stále, až najednou

Digitized by Google

produkty zůstávají ležet nejenom onomu zničenému producentovi, nýbrž i těm velkým, největším, kteří však buď již se zabezpečili rychle zbohatnuvše, anebo zkrátka, jak se říká »se položí,« často ovšem tímto »se položením« na novo bohatnouce. Nuže a co má činit nyní ten malý? Musí většinou nechat řemesla: propustí lidi, prodá pod cenu, aby mu aspoň něco zbylo a čeká na lepší doby. Dočká se chudák? Pomůže si zase? Snad jednou přece, ačli mu ještě co zbude — a jak to bývá, snad se otřese a s několika zlatými začne tu bídu dřít dál.

Náš soukeník to výtečně umí! Co on prodělal, co vytrpěl, o tom by se daly psát kroniky. Nejlíp bývalo mu, když ještě se tkávalo »cvajmaniš,« když děd jeho nebo bába sedávali u pulštoku a soukali, když do valchy utkaný luden vozíval sám mistr na trakaři.... Utkalo se ročně 5·), 60 kusů, v »handkaufu« se prodaly, byly peníze hned, žádné směnky, žádné čekání a žádné na konec srážky. A jaké lodny se u nás dělaly! K neroztrhání! Při tom platily, takže spokojenost a s ní lehkomyslná bezstarostnost měly v Humpolci za starodávna hlavní svůj stan. Jak bývalo veselo, když takhle někdy před válkou některou přišly dodávky! Každý chlapec soukač nebo chytač míval prý peněz jako třísek, pilo se, hodovalo, dobře jedlo. Avšak stávalo se, že lehkomyslnému soukeníku nebylo i tehdá volno. Dnes byl vesel a zpíval a zítra se něco stalo ve světě, co náš výrobce »nevětřil,« a v městě bylo smutno a ticho jako po vymření, lidé nejedli, chalupy praskaly, mnozí »se kladli« a přestávali pracovat. Na hroznou takovou ránu pamatují do dneška někteří staří mistři. Bylo to za války Krimské »za cara Mikuláše« jak se vypravuje. Sukna byla vysoko v ceně a dodávky značné. Soukeníci pracovali o přítrž, nadělali si zásob, co jen mohli, platili draho suroviny, myslíce, čili po soukenicku »větříce,« že bude válka trvat dlouho, avšak najednou učiněn mír a sukna našich mistrů byla bez ceny....

A taková skoro krise je dnes v Humpolci zase. Jenom že krise dnešní není pouze u nás, je i jinde. Poměrně v Humpolci přece jenom průmysl houževnatostí našich výrobců se udržuje. Ale jak dál?

Proto nic naplat, nyní okažme aspoň trochu svoji národní hrdost. Hlas můj není a nesmí být hlasem volajícího na poušti. Vždyť není možná, aby to naše vlastenectví bylo tak povrchní, tak ledabylé, není možná, abychom soukeníka našeho, který jiného nemá, než ten svůj obchod, nechali na holičkách, abychom neodměnili jeho vytrvalost a tuhou houževnatost, se kterou čelí tolika svízelům, aby se zachoval a tím retovakus té naší národní cti, náš národní průmysl.

K esthetice symbolismu.

Napsal F. V. Krejčí.

Životu se křivdí, berou-li se jeho zjevy v omezeném svém vlastním významu; a jen ten mu činí po právu, kdo dovede z nich za každým krokem projektovati paprsky rozbíhající se do nekonečna a věčnosti, kdo dovede tedy viděti v nejmenším to největší; ceniti na životě nejen co podává, ale i co znamená. A to dovede v prvé řadě genius, umělec. Jeho

Digitized by Google

šťastným darem, jejž má naproti jiným je to, že mu nic není malého a všedního. Ta vnitřní milost a vnuknutí, která se na něho snáší v požehnaných chvílích, neznamená v jádru nic jiného, než že jeho zrak se rozšiřuje za obyčejné meze lidského nazírání. A tak se mu stávají každodenní zjevy překvapujícími zjeveními, které jej uvádějí ve vytržení. To proto, že je opojen vědomím či alespoň tušením vzájemné a věčné svázanosti všech zjevů a ohromného významu lidského života. Ať klassik, romantik či realista, po této stránce je každý umělec symbolistou. Touto stránkou dotýká se umění náboženství, a také ne bez příčiny se přirovnává stav tvůrčího nadšení ke stavům zbožnosti. Společné u obou je ono přikládání velikého, transcendentálního významu každému zjevu a každému lidskému kroku. Umělec a věřící jsou se všech lidí ti, kteří s největší rozníceností a úsilím chtějí rozluštiti symbolické písmo života. Jenže nábožensky věřící člověk hledá tento smysl života v symbolech, stojících mimo život, v nadpozemsku, na »onom« světě; umělec však čte hádanku života z jeho vlastních hieroglyfů, se zjevů, které mu denně staví před oči.

Příroda usnadňuje symbolické nazírání tím, že nehromadí život v symbolické zjevy jen náhodou a bez ladu a skladu, ale tak, jakoby tu byl podložen dobře vyměřený plán. To je to, co od času Platonových svádělo k hledání »idejí«, tajících se zjevy, které jsou prý jen nedokonalým a zmateným jich odleskem; to je také to, co svádělo k hledání »účelu« v přírodě. Přírodní dění činí totiž dojem, jako by se tu koktavě a namahavě chtělo hmotným způsobem vyjádřiti něco, co ideově je od počátku dobře a pevně stanoveno. Řečí, jíž se projevuje tento podložený plán, je zákonnost a typičnost zjevů. Slovo »život« je samo o sobě jen všeobecné abstraktum, konkretně máme co jednat jen s organismy, individualitami. To jsou ty uzly, do nichž se síly jeho sběhly, vlivy, do nichž se obsah jeho vyšvihl a zhustil. Odtud ta radost, již přinášíme individualitě vstříc, jak v přírodě, tak i v kultuře. Ceníme v ní symbolicky to úsilí vývoje, jehož bylo třeba k jejímu utvoření a podivujeme se krásné harmonii a hře jejích funkcí a sil. Individualita je nám estetickým symbolem hrajícího a proudícího života vůbec.

Na symbolismu spočívá také všecken poměr našeho nitra k vnějšku; na něm se zakládá vývoj úkonův duševních a vůbec všechen vývoj kultury k jemnějším a vyšším formám. V mysli dítěte a elementárního člověka se kryje představa věci s věcí samou, psychický odraz věci se považuje za věc samu. Ale v životě každého vzdělanějšího ducha nadejde jednou okamžik, kdy si na sobě v malém uvědomí to, co za celou filosofii ve velkém si uvědomili Berkeley a Kant: že nepoznáváme vnějších věcí ve skutečné jejich podstatě a že představy o nich jsou vlastním dílem našeho Já. Ale s tímto idealistickým nazíráním se pěkně filosofuje, ale těžko žije. Svět chce být brán ne jako stínový fantom našeho vlastního mozku, ale jako něco věčného a podstatného mimo nás. Proto si uschováváme tento idealismus pro své metafysické chvilky, ale pro denní potřebu si utvoříme zvláštní způsob symbolického pojímání: víme totiž dobře, že svět a nitro je něco vzájemně se různícího a že to, co se nám v hlavě přehání, nejsou věci samy, ale odlesky jich, psychi-

Digitized by Google

ckými processy obměněné a do sti málo authentické. Ale zvykneme si je považovati za znaky, symboly věcí a zabývati se jimi právě tak, jako na př. dovedeme studovati geografii z map, jakkoliv víme, že nemáme před sebou skutečných zemí, nýbrž jen znázornění jich na papíře. K této důvěře nás vede vědomí o parallelismu

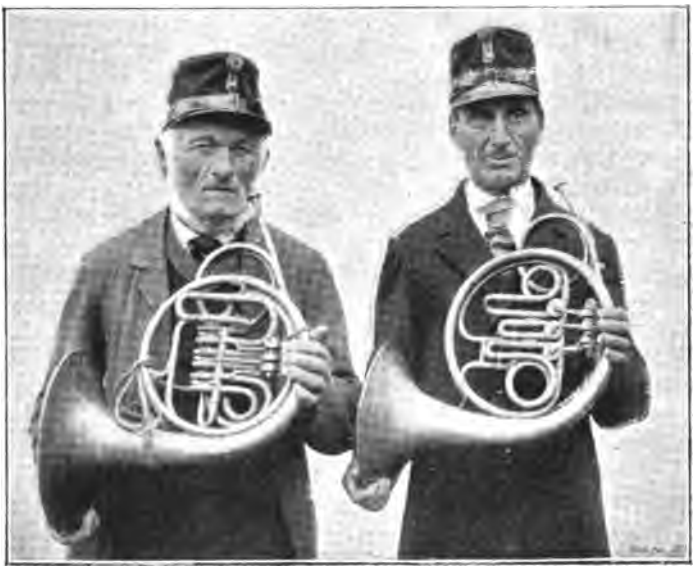

V. Minářík: Pohřební »Miserere«.

mezi processy vnějšími a vnitřními: stav nitra jest sice něco bytostně naprosto různého než věc, je pouhým jejím symbolem, ale mezi symboly panuje tatáž soustava souvislosti jako mezi věcmi, které znamenají, a to jim dodává objektivní hodnoty. Víme proto, že prožíváme svět ve své hlavě jako řadu pestrých snů, ale tyto sny nepovstaly a nenásledují za sebou bez příčiny a bez zákona a proto je bereme za pravdu v nedostatku lepší pravdy.

Symbolický ráz má, jak řečeno, také náš všechen rozvoj ducha. Vyšší organismy odlišují se od nižších tím, že dovedou shrnout a spracovat větší množství vnějšího materiálu. Srovnejme, jak málo vnějších zjevů a vztahů se odráží v mozku na př. ryby a jak ohromně mnoho naproti tomu v mozku člověka! Ale to mu je umožněno jen tím, že není nucen uvědomovati si a cítiti každý vjem zvlášť, ale že se naučil během tisícileté dědičnosti jistým funkcím duševním, jimiž se všecko malé a zbytečné slévá ve větší celky, sestavuje v řady; jimiž se naučil přeskakovat střední členy a vybírat ze všeho jen obrysy. Všecko, co se často v nervové soustavě a mysli opakuje, děje se postupem času pak bezvědomě, mechanicky. Tato spořivá, zkracující tendence ducha projevuje se především zvykem a apercepcí. Zvyk pohřbívá všecko, co se příliš často opakuje a co by překáželo, pod hladinu vědomí; apercepcí pak stravuje se z nových vjemů jen to, co může sloužit k sesílení nabytých představ a hned předem se odmítá všecko, co je zbytečno a co by překáželo. Takovým způsobem směřuje všecko k tomu, aby se obrovská zásoba nabytého roztřídila přehledně do soustavy typů a symbolů, t. j. různých psychických kategorií, pojmů a představ a aby se všecka svěží síla duševní uchovala pro vjemy nové a pozoruhodné.

Digitized by Google

Mozek kulturního člověka je proto jevištěm pro nepřestávající hru nejsložitějších a nejjemnějších symbolů Každý pojem je tu quintessencí tisíců a tisíce vjemů, každý t. zv. vyšší stav nitra výslednicí a symbolem nesčetných pocitů a nervových podráždění a vzpomínka na příklad není nic než psychologický symbol minulosti. Několik taktů známé písně z mládí dovede v nás zkráceně a sublimovaně rozvlniti citový a představový obsah celé řady prožitých let.

Jako přírodu jsme nuceni symbolicky vjímati i společnost a kulturu. Máme-li překonati ohromný tento nános látky, jsme nuceni tříditi ji v typy, hledati její vrcholy a hlavní rysy a pro jeden významný zjev potlačovati tisíce méně významných. Takovým způsobem nazíráme na příklad na dějiny. Hodnotíme zde jednotlivé zjevy dle toho, do které míry mluví ony za množství ostatních. Historie je nám galerií velkých jmen, z nichž každé znamená veliké tlumy činů událostí a myšlenek. I sebe demokratičtější pojímání dějin tu nic nezmůže; v praksi budeme vždy nuceni užívati velkých lidí jako zkracovacích symbolů, i jsme-li přesvědčeni, že poměry a massy hrály tu ještě větší úlohu. Jména Caesar, Mohamed, Napoleon neznamenají jen tyto tři lidi, ale i ohromné spousty lidských osudů, které s nimi jsou spjaty. Velikost dějinných lidí neměří se velikostí jejich ducha a ctností, ale rozsahem této jejich representativnosti. »Representanti pokolení lidského« nazval proto Emerson proto svou knihu o geniech. Rozhoduje tu tedy konec konců ne vlastně jen genius, nadání, ale quantita jeho působení, rozsah stop, jež po sobě na zemi zůstavil. Velikost Napoleonova ducha na příklad projektujeme teprve nazpět z politických převratů, které v Evropě způsobil; kdyby byl na př. býval zajat už po bitvě u Marenga, nebyl by v našich očích víc než výborným generálem. Podobně i zakladatelé náboženství vzrůstají v očích potomstva tím výše, čím větší církve po sobě zůstavili. Jiní žili snad stejně svatě a kázali ještě lepší nauky, ale jsou zapomenuti, poněvadž založili snad jen obskurní sektu. Kristus je jen proto největší postavou lidských dějin, že ze všech, kdož kdy chodili po této zemi, zůstavil po sobě nejohromnější následky; že je nejznatelnějším mezníkem historie, symbolem duchovního života celé řady dalších věků. A podobně i v umění: ta pověrečná až úcta ku jménům Homer, Dante, Shakespeare

V. Sedlák: Konvikt v Prachaticích.

Digitized by Google

nezakládá se jen na obdivu vůči jejich dílu (naopak náš obdiv je živější a cítěnější vůči umělcům časové nám bližším, byť i menším), ale na tom, že bereme v počet jejich staleté působení na miliony a miliony duší. Každé velké jméno je nám tedy symbolem jistého kruhu událostí, skutků nebo myšlenek a citů a je tím větší, čím je tento kruh větší.

Docela již by bylo zbytečno se šířit o známé úloze, již hrál symbol při vzniku mythů a náboženství. Každé náboženství je pokus, shrnouti si podstatu světa v symboly vyšší a synthetičtější. než jaké nám poskytuje smyslová zkušenost. Bůh je nejen tvůrcem a vládcem, ale i nejvyšší formulí, ideou světa, tedy symbolem symbolů.

I organisace státu jeví symbolickou tendenci, obdobnou oné v přírodě a v úkonech duševních. Stát jest soustavou společenských vztahů; nitky jejich sbíhají se v centra, to jest úřady a funkcionáře, nitky těchto v centra ještě vyšší a tak dále až k centru nejvyššímu. Čím více takových nitek sbíhá se v rukou jednoho člověka, tím stojí on výš v očích svého okolí. Nejvyšší z nich, panovník je symbolem celého státu a národa a odtud ten poetický, tak silně suggestivní lesk královského majestátu i pouhých jeho emblemů, na příklad koruny. Nepoetické moderní státy mají také méně poetické symboly: ministry, parlamenty, vůdce stran. Dav potřebuje za každou cenu symbol sama sebe, který by mu zářil a imponoval a z nedostatku lepšího dovede povyšiti prostřední mluvky na »vůdce národa«. Nejdokonalejším vtělením symbolismu v politice je césarism; odtud ten strach, jejž z něho mají republiky, které místo živoucích symbolů lidské velikosti nedovedou davu poskytnouti než studená, řádní, abstraktní schemata »státu«. Všecko co se nazývá politikou je hra symbolů: přípitky panovníků, řeči poslanců, hlasování a výsledky voleb, to všecko neplatí samo sebou, ale svým významem pro osudy národů.

Na tomto symbolismu se pak zakládá všecka ctižádost. Ve veřejnosti směřuje každý k tomu, aby v jeho rukou se sbíhalo co nejvíce nitek, aby byl centrem co největšího kruhu, aby jeho já bylo symbolem co nejširšího tlumu idejí politických, uměleckých atd. »Chce něco znamenat«, dí dobře běžná fráse. Na splnění této snahy zakládá se požitek moci a slávy. Pocit moci je radostné kochání se v symbolickém významu vlastního já pro ostatní společnost. Na vyšinách moci žije se v nejzhuštěnějších zkratkách, z nichž se rozbíhá v paprscích ohromné množství dalekosáhlých příčinných vztahů. Ztráví-li na př. panovník chvíli pouhým podepisováním listin, znamená to tu zachránění odsouzence od trestu smrti, tam sankcionování zákona, důležitého snad pro denní život milionů obyvatelstva, tam zas změnu v poměru k cizímu státu atd. Jestliže hledal Schopenhauer pružinu všeho bytí ve »vůli«, dodal k tomu Nietzsche ne bez příčiny: »vůle k moci« — neboť ve světě, jenž je kaleidoskopem symbolů, nemůže být pro člověka elementárnější a silnější vzpruhy k životu než té, státi se co nejdůležitějším symbolem.

I kultura není než vysoce vyvinutá soustava symbolů. Jí se dostává zhušťovací a skracující snaze všeho života koruny. Kultura je systém prostředků, zahrnouti v co nejméně bodů a forem co nejvíce života, setříti z něho všecko drsné a těžkopádné a vpraviti jej do hladkých kolejí, po nichž by plynul lehce a rychle Vývoj kultury děje se proto

Digitized by Google

O. Šetele: Kostel sv. Karla Bor.

současně dvěma směry: objímá stále větší a větší rozlohy života, ale při tom je stále těsněji organisuje a spíná do jednotných útvarů. Je to totéž, co Herbert Spencer jmenuje differenciací a centralisací vývojových pochodů. Kulturní člověk žije naproti barbaru daleko obsáhleji a intensivněji, ale při tom i rychleji a snadněji, poněvadž se zmocnil nejen většího quanta života, ale že ho také přemohl, to jest, že si ho přeložil do symbolů. Mezi oběma je asi takový rozdíl, jako mezi žákem, který pracně zápasí se znalostí písmen a jen namahavě vyčítá obsah slov a mezi stenografem, jenž z několika čárek dovede vyčíst vztahy nejsubtilnějších pojmů. Primitivní člověk je překonáván materiálem života, kulturní člověk vítězí však nad ním tím, že si ho vlil do hladkých forem. Čím jsou tyto formy, tyto symboly účelněji sorganisovány a těsněji sepjaty, tím — říkáme — má kultura více stylu. Kultura ve svém květu je nejvyšším a nejsoustavnějším nahromaděním a zhuštěním a potencováním života na zeměkouli. V tomto období jsou symboly její svěží a živoucí, překypující obsahem a kryjící se v nich.

Ale tento rozvojový proces postoupí konečně tak daleko, že nastane jakási hypertrofie symbolů, převaha forem nad látkou. Formy se rozčleňují, osamostatňují a zjemňují tak, že se konečně pro zřetel k symbolu zapomene na to, co měl znamenat. Formy zůstávají a kupí se do výše, ale život z nich prchá. To je stadium dekadence. Zde už není kultura vyvrcholením a zmocněním života, ale jeho chorobným přezjemněním. Symboly byly vyhnány tak vysoko, že se až stonek jejich láme. Zde už přestává být kulturní člověk nejvyšší potencí života, naopak žije i uprostřed svých nahromaděných pokladů formových chudě a ploše, stává se malým a prostředním. Anebo si zachová i v tomto stavu snahu po velikém a abnormálním a užije vší své životní energie proti životu; hromadí totiž s tragickou umíněností tyto subtilní, ale vyprázdněné formy až do závratna a tím proces úpadku ještě zrychluje — to je vědomý dekadent, umělec, aristokrat. Je dilettant, to jest: ztratil přirozenou souvislost mezi svým já a životem, jehož má být toto já symbolem (ztratil »smysl života« říkáme) a jako je sám odpoután od svých životních kořenů, odpoutává od nich i cizí individuality a styly; hraje si se symboly a formami. Funkce se tu emancipují od svého životního účelu a ztrácejí tím svůj raison d'être. Individualismus se stává egoismem; umění pouhou formalistn[illegible]

Digitized by Google

hračkou; politika řemeslem, při němž už nejde o osudy národů, ale o pouhou chytráckou obratnost; věda specialisovanou učeností; společenský život soustavou nicotných konvencí. Symboly chřadnou a scvrkají se jako měchy, z nichž vyteklo víno. Ale život nemůže chřadnout a chudnout, život je nekonečný a nevyčerpatelný. Přestanou-li proudit jeho šťávy do starých větví, řinou se tím více do větví mladých, nových. Symboly, které ztratily pod nohama půdu života, samy se trestají smrtí. Dochřadnou, seschnou, ztráví se ve své isolaci, ale vedle nich vyrážejí nové, mladistvé, nabité životním obsahem. A ty jsou zárodkem nové soustavy symbolů; v nich pučí a nalévají se pupeny budoucích kultur. (Příště dále.)

Kravalistika.

Napsal V. Mrštík.

III.

Zjevy, o kterých mluveno bylo v předešlých článcích, nabudou ještě příkřejšího osvětlení a možno i vysvětlení, uvedeme-li je v souvislost s jinou událostí, která už neleží v zodpovědnosti určitých osob — vůdců, ale stojí mimo ně jak obklopující je atmosféra otravy, kterou oni ovšem sami dýchají a tím i částečně se jeví bezodpovědnými ve všem, co buď dělají nebo nedělají. Míním tu náladu, která trvale se rozložila v tak zv. naší inteligenci a kterou nejlépe cítiti bylo v době, kdy se na severu na náš účet a k naší záhubě odehrávaly známé kravaly. Tento stav tak zv. inteligence není věc podřízená, naopak u nás i všude jinde pravidlem řídívá se touto náladou i lid, jakmile ji pozná a dává se jí zaleknout i tam, kde sám zabírá stanovisko nejsprávnější. Vždyť právě inteligence armádou svých píšících a mluvících a často i významně mlčících udává tón svými novinami, kroužky a hlavně celkovým svým charakterem, který na jevo dává, i když nic nemluví, nic nepíše, jen podle něho žije. Nakažlivost tohoto života je právě to, co rozhoduje i v okamžicích tak důležitého významu, jako jsou krise v uzavřeném území. Z nejvyššího rozohnění upadl lid ihned v apathii a zcela přirozeně:

Fr. Mrskoč: Starobylý oltář z hradní kaple na Křivoklátě.

Digitized by Google

poznal, že shora se mu nejde s tímtéž ohněm vstříc, spíš naopak jej uvítal mrazivý chlad. Počal mít sám k sobě nedůvěru a od nedůvěry k lhostejnosti byl už jenom krok.

Je třeba tedy promluviti o inteligenci a to i takové, která ani nemá a neměla přímého účastenství v životě veřejném, za to ale životem svým tím důkladněji mezi sebou utvářelo náladu soukromou, skrytou a přece všude rozšířenou, všude přítomnou, všude bolavou. Jsou to jmenovitě ty kruhy, které jsou na první ráně všemu myšlenkovému proudění, podléhají všem jeho změnám i náladám a postupem času vytvářejí v sobě hotové typy své doby, pokud v nich projevila se v té neb oné otázce. Těchto typů jako zhuštěných representantů celé společnosti je třeba si především všimnouti: jsou příznaky celé nemoci. Takový Rückblick má i tu důležitost, že poskytuje material k odhadnutí národní povahy, vede k sebepoznání a snad i k lepší budoucnosti než je doba přítomná.

A tu nebudu sám a druhý, třetí, čtvrtý rovněž neosamotní se mnou, když poví, že ani zdaleka neurážela všechna brutalita Němců se všemi důsledky, jaké pro nás za sebou měla, tak jako příšerné ono prázdno a ticho, široká tma, která se rozložila v srdcích právě těch lidí, odkud vždycky vycházeti má světlo.

Byl to podivný stav. Všichni naříkali, ale nikdo nemohl; každý trpěl zvlášť, nanejvýš ve svém kroužku se bouřili, než i tu svinutou pěst kryl pod stůl, jakoby se styděl za svůj cit. Tak nemoderním, nepřístojným se mu zdál. A marně se sám proti sobě vzpíral, marně se v duchu zaklínal a trestal, — na dně jakoby měl závaží, na srdci těrchu, v krvi oheň a led zároveň. Chtělo se mu lítat zas a neměl už křídel, chtělo se plakat a cosi mu bránilo: neplač, ještě by se ti vysmáli. Nebylo té síly, co jí bývalo, nebylo upřímnosti, kdosi mu ji ochromil, všechen někdejší život jakoby se z něho ztratil: zbyla pouhá tupost, odevzdání se do vůle něčeho nevysloveného a přece i v něm vzrostlého, duše jeho náchylná k pasivitě nebránila se už ani, když mu cizí na hrdlo šláp'. Pohaněn, znectěn necítil urážky, nedovedl se jí postaviti tváří v tvář a nebylo tedy divu, že jednáno s ním bylo podle toho; jako na severu, tak ve Vídni. Zlý duch, stojící proti nám, věděl, že jsme čímsi novým zlomeni v bývalém svém odporu a měl už pro nás jenom smích. Bití, rány, posměch, všechno je našemu inteligentovi lhostejno, duch jeho žije už »jiným« životem, který s minulostí mimo jméno »Čech« nezdá se míti už nic společného. Bylo to možno před 15—20 lety?

Nemožnost těch dob cítil kde kdo se aspoň na okamžik z této letargie probouzel a každý ať v myšlenkách, ať v hovoru se ptal: kdo, jaká neznámá mocnost mi to sáhla na kořen kdysi tak slavného a nyní tak ubohého života? Kdo mě obral o všechen někdejší vzlet a bujarou sílu, pevně tíhnout k cíli i přes tisíce překážek? Odkud se nahrnula ta tma do srdcí tolika tisíců nad tisíci jiných? Která nešťastná ruka to zasáhla do zvučících kdysi a nyní strhaných strun národního nadšení? Kdo rozvěsil ten mrak nad hlavou, že není viděti bývalého slunce a jen pod nohou se bořící zem? Mrtvolný zápach zavání z ní a ne vůně nově rodící země. Beze světla, radosti ze života svého — jaká je práce, jaký zisk? Kde rozmeteny leží prvky trapného toho stavu a kudy z něho cestu ven?

Digitized by Google

Jak shoditi se sebe černou tu bestii, která zakousnuta sedí každému v týle? Dnes už můžem se po těch věcech ptát. Leží už za námi, zpola jako minulost, zpola jako přítomnost a zle by bylo nevšímat si jich.

Zastesklo se duši po těch dobách, kdy nic takového nebylo a připadá ta doba ovšem jako ztracené mládí i těm nejmladším mezi mladými. Nikomu se tenkrát ani nezdálo, že by výbojné to čelo za několik málo let pokrýti mohly vrásky a hle, než se jedna generace vystřídala s druhou, už tak předčasně znaveni a mdlí, plesniví a staří připadají si všichni, neschopni boje, vzepření, práce pro všechno, co k vítězství pomáhá spravedlnosti. Jaká smířlivost i s nejodpornějším zlem! Nebylo lépe nechati nás tak, ptal se mnohý dál, nevolati nás k střízlivosti, nenáváděti nás k chladu, dokud příroda a nutnost sama nám kázala být mladými? Odsloužiti si svůj věk a k stáří přijíti cestou, jakou každý k němu dospívá?

A hle, jaký kontrast! Zatím co Němec jarý stále jako tur hlavu nese vzhůru, hlava naše schyluje se bezmála už v hrob. A kolik je nám tak celkem u srovnání s národy jinými, starými, vyspělými, celými? Vždyť je nám — ani nechci říci kolik — a už tak málomocnět, tak náchylni omrzelosti ze života. Není to zjev kormutlivější nade všechny ostatní?

Před patnácti dvaceti lety ještě o ničem takovém nebylo slyšeti. Co se tedy stalo za těch 15 let, jaké hrozné změny? Žili jsme tak mnoho? K smíchu. Pracovali mnoho? Trpěli mnoho? Ani to, ani ono a přec! Stud i lítost dere se do očí a tak mnohému to připadá, jakoby ho někdo otrávil, na dobro zkazil. I hrdinství v nás bývalo a není ho víc. Dnes už ho nikdo ani nechápe. Nechť si jen každý vzpomene na události z doby nedávno minulé, ať charakter jejich jak se zdá být naivní. Aspoň hotovost k utrpení tu byla a hotovost tu provázela pevná víra v něco lepšího než bylo. A ne zvůle vyšších mocností, ale blasfemie a přímé urážky, cynismus, s jakým posuzovány byly poslední záblesky někdejší odvahy i v novinách (jediný lid zůstal citu svému věrný), zůstanou na vždycky v památce národa a není výmluvnějšího fakta nad tento poslední skandál veřejnosti, jak jsme už škaredí a plesniví a zlí —

Kde to vězí? ptá se dnes tolik lidí navzájem a každý krčí rameny a nikdo neví kde. Prodělali jsme strašnou nějakou válku, která vyčerpala naše síly? Těžkou nějakou nemoc? Snad. Ale pak nemocni musíme být posud. Nemůže být rekonvalescencí doba, kdy není ani potuchy ještě po těch blažených stavech vracejícího se zdraví, když slunce plane dvojnásobnou silou, když je tisíckrát tolik hvězd a duše jásá, srdce zpívá, těší a hřeje svět! Není pochyby, nějaká nemoc to bude, vězet v ní budeme posud, ale jak dlouho potrvá a zhojí-li se vůbec? A což není-li to nálada zevnější, ale vnitřní, vážná choroba duševní, jako že je. A to taková, o které psychiatrové posud ničeho nevědí, poněvadž jí trpí ne jednotlivec, ale celý národ, celá společnost, vlast?

Vlast! — —

Jak dlouho je tomu, co slovo to vůbec vysloveno ani nebylo? Vlast, národ, otčina, vlastenec! Každý kvintán už se hanbí za to slovo, které vyslovováno bývalo se slzami v očích i u těch nejstarších, s po-

Digitized by Google

hnutím, které si pranic nezadalo s city, navštěvujícími lidi ve chvílích nejsladších! Jiné časy, jiné mravy! Nesmysl. Odvykl kdy Polák svojí ojczyzně, Maďar svému eljen!? Jen se jich ptejte, co smyslu, života, radosti obsaženo je pro ně v pouhých těch slovech, které my jsme se nerozpakovali pro několik lenochů, kteří slovy těmi zakrývali svoji prázdnotu, prohlásiti za pitomé fráse. Jací moudří! Vlast, vlastenec, jako něco z jiného, zapomenutého světa připadají nám ty ozvuky tisícerých tenkrát hrdel. Jak jsme všichni proniklí, prosáklí, prohnilí jednou, všem společnou skepsí! Marně si vzpomínám, kdy jsem vzácná ta slova pronesená s ohněm a pohnutím slyšel naposled. Musíte sáhnouti do starých knih a v ruce se vám zrovna třesou starodávné ty blánky papíru, každá ta chudá, ale poctivá, třebas i jinak bezcenná, ale přece čímsi milá knížka, v níž vylínaly obrazy, vychladly barvy, ale cit pro dobro a čest národa — ten je tam!

A chcete-li sebe poznat, jen promluvte s některým tím vlastencem z dávných bojů, co jich ještě zbylo, a dejte si vypravovat o všem, co bývalo a není, ale co mohlo a mělo zůstat jako základ každé práce, všeho snažení. A podivíte se těm pocitům, s jakými všechno to budete poslouchat. Cosi moderního. »nového« vás nutí k poloútrpnému, poloshovívavému jakémusi úsměšku, ale stud a pravda, třebas v srdci vašem zapomenutá, zakřiknutá a jinými názory zavátá, cosi věčně a opravdu mladého a čistého, protože lidského, něco třebas vzdáleného, ale krásného žene vás zase zpět a kdybyste dovedli být ještě upřímnými, ruce byste zlíbali tomu starci, který v 60—80 létech proti vašim 20—30 dovede tak být ještě mladým.

Čím to? Nečetli ti lidé ničeho ze všeho toho, co se dělo a psalo v posledních létech? Nedovedli číst a chápat, studovat a jen horovali a horovali, vlastenčili a vzpomínali? —

Ne. Četli a studovali, všechno stopovali a snad líp a kritičtěji, nežli my, ale na to horování nezapomněli, za ně se nestyděli, dovedli je dobře spojit i s nejmodernějšími snahami. Cit je neopustil, zůstal jejich základem a na té půdě i práce a celá budoucnost jevila se jim v jiném, zářivějším, nadějnějším světle, skepse neměla k nim přístupu. Byli chráněni jak nějakým talismanem proti jejím útokům a bolest jejich nad přítomnou dobou, zbavenou už svaté této ochrany, není nejmenší. Tu je to tajemství, tu je ten práh, o který brkáme dnes.

Vždycky jim zbylo tolik staré síly, že nikým a za žádnou cenu nedali se odtrhnouti od živé tradice svých dob, o jejíž blahodárnosti zkušenostmi nabyli přesvědčení pro celý svůj věk a celý národ od prvopočátku našeho znovuzrození až do nedohledných perspektiv naší budoucnosti. Teprve my jsme odpadli, teprve my tradici tu zradili a rozbili a následky toho cítíme už dnes. Lidé, když i chtějí v staré tradici žít a na jejím základě nové světy stavět, nové boje bojovat, nemohou už, přestali v ni prostě věřit a marně se namahají znovu v ni uvěřit, je pryč, a místo ní cítí v sobě srdce suché, nitro suché, v duši souš: chtějí promluvit a nedovedou už, vyschlo jim hrdlo, vyschla jim šťáva, chtějí hromy metat na hlavu nepříteli a v ruce místo trojzubu cítí hrst slámy, hrst dávno vymlácených, dávno už opotřebovaných frasí a frasí. Tentam

Digitized by Google

je všechen vzlet — duše jeho odlétla a zbylo jen mrtvé tělo, které ovšem života dodati nemůže ničemu právě proto, že je mrtvé.

Než snad byla dána za ni náhrada? Kde je tedy? Muselo by ji vidět, ji cítit všude a ve všem, musila by přece promluvit aspoň nyní, kdy starých sil nezbývá a nových není a není.

Hle, jak je pojednou smutno!

Před 15—20 lety — opakuju — nebylo by to možno, odkazuji třebas k charakteru starých táborů a tehdejšího života, kdy stará tradice byla sice dojnou krávou tak mnohých nesvědomitých spekulantů, ale přece ještě žila, než přišel mráz, stála ještě v plném květu. Tu jistě byl spáchán nějaký blud a za ten trpíme nyní všichni i s těmi v uzavřeném území. Tu jistě způsoben byl nějaký přehmat zaviněný hlavně neschopností, srdcem chápati přirozený vývin, duši, vnitřní hyb života, zákony, kterými se udržují národy a které rozumem zbádati nelze; lze pouze jimi žít a v ně věřit v slepé a náruživé odevzdanosti do vůle toho živlu, jemuž děkujeme svoje znovuzrození a jejž jsme nazvali vlasteneckou tradicí. Z ní vyvíjí se pak všechno i silná, na šíř i do dálky rozpjatá práce, udržovaná vírou, nadějí, přesvědčením a vůbec vším, k čemu dochází pravé uvědomění všech povinností a radostných služeb, které na prospěch svůj a tedy celého národa vlastenecká tato tradice žádá. Bez této víry a odevzdanosti do vůle vyšší »stává se člověk ochrnulým člověkem, mrtvým mechanickým parním strojem, který je udržován v pohybu péry, protiváhou, rovnováhou a nevím čím ještě; v něm jako v ošklivém břiše některého jím samým vymyšleného phalarského býka on, ubohý Phalaris, sedí bídně umíraje« (T. Carlyle). Tomuto osudu blížíme se dnešní situací my. Dnes už se lidé nutí k této víře, dobře cítíce, že sami od sebe věřiti už nedovedou a nemohou. — Ne cit je jejich správcem, ale chladně odměřená vůle a tomu se říká uvědomění! Jakoby pravé uvědomění bylo základem, zdrojem vniterní této síly a ne jejím ovocem, v kterém dřímá a z jara pučí nový život, nové ideje. Špatný milenec, který chce milovat z těch a těch důvodů, pro ty a ony vlastnosti své vyvolené, pro ty a ony vyhlídky, plynoucí mu z umíněné lásky k ní. Špatný vlastenec, který chce milovat vlast, jako by se něco takového vůbec dalo chtít! »Unerringbar ist das Schöne allem heftigen Willen« — »Chybí mu nevinnost víry« a tím i víra sama. Pravý vlastenec nechce, protože chce milovat, ale protože musí, sám od sebe musí, aniž o tom ví, že musí. Z takové lásky, z takové víry rodí se divy, stále nový a stále nádhernější život jak z věčného jara, z těch, kteří pouze chtějí, vane předčasný chlad a smrt. »Mají ústa plná vznešených a vzácných slov, ale nevěřte, že jim srdce jimi přetéká«, jejich potměšilost, jejich sobectví šíří se od nich vzduchem jak nákaza a podléhá jí mnohý, ani neví jak. Není vyslovena u nikoho mravní tato úhona, nikdo na světě se vám k ní nepřizná a přece ji nosí v sobě, nikomu jí ani nedokážete a přece její zápach šíří se jim v nejkrásnějších slovech z úst. Že jsme této nákaze skutečně už podlehli, ukázali jsme v článku »Bestia triumphans« a na novo v otázce uzavřeného území. A nechať divní lidé desetkrát mi řeknou, že si hraju s koníčkem, nepřestanu na osud Prahy ukazovat jako na zjev pro celý náš národ osudný, pro nás nade všechno jiné výmluvný.

Digitized by Google

Ze sobectví, skepse, pohodlí a bůh ví ještě z jakých jiných důvodů se mlčelo a z týchž a ještě jiných důvodů mlčí se zase. Je pravda, nikdo si nedá diktovat, ale v tom právě už je vrchol všeho vlasteneckého a lidského marasmu. Tak už je každý zažrán jen a jen do sebe, že nekoná svou povinnost ani, když se mu připomene a ukáže, mlčí a o jiné vedlejší věci se stará dál, jen aby se mu nemohlo říci, že si diktovati dá. Hrozné nedorozumění mezi tím, co hanbou je a co se hanbou býti pouze zdá. Nikdo by nepřipomínal, nikdo by nežaloval, nikdo nediktoval, kdyby každý v čas konal svou svatou povinnost. Že se tak neděje, ať už z jakýchkoliv důvodů (pěkný není ani jeden), vede ovšem k úvahám, ze kterých vznikly naše články. Smysl jejich ovšem není jiný než žaloba nad úpadkem našeho vlastenectví vůbec. –

Provaliti tuto klenbu černého žaláře nad sebou a rozptýlí se rázem smrduté sklepení naší skepse, o které promluvíme ještě zvlášť. Prohlédnou zas nebesa, vznese se krásný, čistý svět, plný důvěry a naděje v sebe, plný ohnivé síly do všeho i do práce, o kterou je tolik u nás starosti a tolik opravdové nouze. Ale bez hlubokého zanícení pro všechno, co spojujeme pod jménem vlast, nebude za krátko ani té nikde. Tomu rozuměti není dáno lidem jen chladné rozvahy. Také Havlíček byl chladný, až tvrdý ve své střízlivosti, ale tato struna, víra, nadšení, vzlet a vlastenecký zápal třásla se v něm takovou nestrojenou silou, že srdcem působila i nejchladnější jeho úvaha i jeho sarkasmus láskou pálil i jeho bič. A události daly nám za pravdu, že bez těchto »frasí«, t. j. života ukrytého uvnitř bez hlesnutí pozabíjeti možno i celé národy.

Zbývá nyní ještě promluviti o tom, kdo tím vším vinen.

A tu především varujeme každého, aby vůbec někomu dával vinu. Blud je blud a je jím vinen každý, kdo mu podlehnul, na účet jej přičítat nemůže nikomu. Je-li tu kdo vinen, pak je to nešťastná naše povaha, o které se nebožtík Eim dobře vyslovil, že její vinou ještě dlouho a dlouho nebudeme moci přijít k ničemu. V ničem neznáme míry, bez kritiky poddáváme se všemu i nejabsurdnějšímu učení, ve všem jíti musíme až do krajností, které v úžas přivésti musí i eventuelní toho původce, ode zdi ke zdi potácíme se jak opilí, z čista jasna dovedeme pod sebou rozšlapat a zničit i svůj nejpyšnější skvost, křičet a rámusit dovedeme zase tam, kde ke křiku a rámusu není nijakých příčin — konečně rys každého mladého strážka, ale právě tím větší opatrnosti je třeba, jak s ním zacházet, aby došel pravých cílů. Není lehko vychovávat jednotlivce, ne každý se k tomu hodí, jak teprve celý národ! Jediný chybný krok a má v budoucnosti za následek největší spousty. Nepadne tedy slovo na marno, které vede k národnímu sebepoznání.

Přítomnou letargii jsme nejvíce vinni my sami, t. j. každý z nás, pokud se jí poddal. Už v »Bestii triumphans« jsem dokázal, že je to následek jenom nedovzdělanosti, zmatením pojmů modernosti, jejího paskvilu. Žádný vzdělaný člověk a tím méně národ nedal by si nic takového líbit. Ale jako se Starou Prahou, tak děje se se vším: dvě vražedné vlny přehnaly se naším životem a na své cestě ubily už bezmála všechno. Obě šly do krajností. Je v dobré ještě paměti doba, kdy krása našeho bohatého citu jako nyní krása naší Prahy stala se kořistí několika nesvědomi-

Digitized by Google

tých a zištných, kteří na účet národa předstírali všelijaké postranní idejky a ideje a těmi, sami zaslepeni, zaslepovali i jiné. Bezduchý šovinismus byl příznačnou jejich vlastností. Špatní a obmyslní lidé tenkrát dobře vycítili, že z bohaté zásoby vlasteneckého cit u a okamžité hotovosti v národě, vrhnouti se ihned za tím, kdo nejvíc křičí, vytlouci se dá veliký kapitál. I napjat byl tento cit, tato schopnost, bez kritiky ihned k ruce stát každému, kdo nejvíce hřmotí, na ohromný prospěchářský buben, kterému se řeklo národní a buben zcela přirozeně na dlouho pak konal služby zázračné. Stačilo jen paličkou klepnouti na jeho potah, a zachvěl se vždycky celý národ. Nikdo neuvažoval, nikdo se nepozastavoval nad tím, co bubeník řve, každý se jen hrnul za jeho rámusem. Kravalistika naše už tenkrát brala na sebe formy zlé. Rozčilovala se třebas i pro nic, voda se kalila, ryby se chytaly, pašerák bral a nikoho ani nenapadlo, ptát se po legitimaci; i když někdo se ozval, uhodilo se na buben a tentýž národ, v jehož zájmu se někdo hlásil k slovu, byl ihned hotov lynchovati. To všechno je dosud v živé paměti. Prostředky, jaké se k tomu cíli volily, jsou také ještě dostatečně známy, netřeba se tedy šířit o nich velkými slovy. Lid ovšem věřil, jako namnoze věří až do dnes, nevěděl ničeho o nekalých pramenech, z kterých bouře povstávaly, bouřil a zrádcoval dál. Když potah na bubnu se provalil, napjal se ještě silnějšími prostředky, příležitostí bylo dost. Celý národ ocitnul se tak jako na skřipci a zařval vždycky strašlivě dle toho, jak mnoho se pod ním kolo zatočilo. Lid byl tenkrát zfanatisován až do krajnosti, bylo hanbou hlásiti se jinam, než k povyku národního tambora. Lid byl při tom ovšem zcela nevinen, jako nevinna byla jeho víra. Nevědomý, nevzdělaný byl schopen jenom té víry a tu věnoval slepě každému, kdo šikovnými prostředky dovedl je strhnout na sebe. V inteligenci už tenkrát znamenati bylo jakési nechutenství, obrat, třeba ona sama byla první, která svým příkladem vedla lid do boje za tytéž ideky a postranní ideje, které se jí svou neupřímností a strojeností začaly hnusit. Lid jednou naveden poslouchati bubnu, poslouchal dál, než v inteligenci už se málo na to dbalo. První vražedná vlna dosáhla svého vrcholu a začala se tříštit. Všechny pozdější její úspěchy nic už neznamenaly, byly jen důsledkem jisté setrvačnosti, která nejdéle trvá v lidu.

Fráse, dryačnictví, národní tamboristika živená vydatně často i žurnalistickými podvody, nadělala věru tenkrát škody tolik, že se proti ní musilo vystoupiti se vší vehemencí opovržení. Půda k tomu připravena byla už dost, aspoň v té tak zv. inteligenci, která tak ráda se stává nositelkou nových idejí. Než nyní se teprv ukázalo, čím vlastně byla a čím je. S krajního křídla jednoho rázem skoro ocitla se na pokraji křídla druhého, a co před tím jí bývalo denním chlebem, změnilo se v jejich rukou v kamení, kterým rychle začala bombardovat někdejší své idoly, začala vztekle dupati pod sebou všechno bez výběru, cokoliv jí připomínalo hanbu minulosti, a ztratila na dobro s očí i sám základ, pro který se dříve byla rozohnila a zrazena v citu začala pronásledovat i ten ve všech zevnějších jeho projevech, ať se prozrazoval v slově, skutku nebo náladě: slina její letěla po všem. Obratem ruky měnily se pojmy, fraší zapáchalo všechno, co nečpělo jen a jen chladným, střízlivým rozumem,

Digitized by Google

ba co ještě horšího, jakoby velice moudrým cynismem. Tak poznenáhlu vytrácel se smysl a pochopení pro všechno, co s rozumováním a zdrženlivým mudrováním nemělo a nemohlo mít nic společného nikde tam, kde k prvnímu a výhradnému právu se hlásil pouze cit. Inteligence uvykla myšlence, že není dobře citu se poddávat, naopak třeba jej tutlat a mírnit tak dlouho, až úplně vlády nabude nad ním rozum. Ne vůdcem se stala svých citů, ale jejich porobitelem.

Frt. Kulhavý: Zpovědnice u sv. Jiljí v Praze.

Zatím však přirozenost lidská a zvláště naše dokonala své dílo až do těch mezí, nad kterými zas rozum zůstává stát. Zvyk jest zvyk a ten se rozšířil bezmála až do mas. Co neškodným je jednotlivcům, jedem se státi mohlo a stalo právě těm tisícům a tisícům nad tisíci jinými. Reakční vlna nepřestala na malém, jak povodeň převrhla se i přes hranice a rozlila se tak, že dnes je nám až úzko. Teprv nyní stojí každý nad svým vlastním dílem a diví se, kde se to až ocitnul. Tak daleko jej odplavila původně tak nevinná vlna důsledně pěstovaného a ve všem zbožňovaného rozumu. Začala se bojem proti vlastenčení a skončilo se tupostí vlasteneckou vůbec. Když vlastenectví zase bylo třeba, nebylo ho více a za jeho nepřítomnosti rychle se šířiti mohly i všechny bludy další. Stará Praha a falešný pojem o modernosti, s osudem jejím tak úzce spojený, byl už pouhou epizodou v proudu všeobecné paniky přede vším, co se jmenovalo národní. Osud uzavřeného území a naše vlažnost k němu byly už jen důsledkem všeho, co po mnohá léta předcházelo. Co následovati ještě bude, bůh to suď, ale následovati může všechno. Tak hustý mrak apathie leží nad námi, že marnými se zdají všechny snahy, rozraziti ho pěstí nad hlavou a nalokati se zas trochu čerstvého a silného vzduchu a jediné co těší a v trapné té situaci těšiti může, jest, že se už o tom aspoň ví. Zatím je to jenom stud nad vlastní slabostí, posud žádná energie, žádná reakce, ale oheň její nedá už na sebe dlouho čekat. Každé nové poznání bídy ji probudí. Prvním signalem k tomu byly události na severu a opovržení našich lidí nad sebou. Studem reakce začíná, zpytováním svědomí vrátí se i víra v zapomenuté bohy. A už nyní se kde kdo chytá za hlavu a sám sebe se ptá: bídná byla fráse, ale bylo třeba proto vyplemeňovati v sobě a příhanou frasí pokáleti ihned všechno, co frází ani nebylo a z čeho frási jsme udělali zase my? Vyplemenili jsme v sobě slovo

Digitized by Google

Frt. Kulhavý: Zpovědnice u sv. Jiljí v Praze.
Smrt. Soud.

vlast, bylo diskreditováno »kdysi sladké toto slovo tak, že se je pak poctivý člověk styděl i vyslovit«, ale bylo třeba hned i zapomínati na to slovo a to tak, že se z nás vystěhoval i všeobsáhlý pojem jeho? Kdyby v nás žil, jak po starodávnu žil, přítomná lethargie nebyla by ani možna! »Nesvědčí to o nízké úrovni našeho vzdělání, že si dáme něco takového líbit? Že nesvrhneme rázem se sebe všechnu tu mizerii nové fráse, kterou když i nehyneme, aspoň jsme dušeni a zdržováni?« S toutéž ironií, s tímtéž sarkasmem a cynickým pošklebkem, jakoby bůh ví jak už dospělých a »moderních« lidí, pronásledovali jsme i všechny projevy mladé a bujné své duše. Tedy zrovna tak jako kdyby někdo řekl, vesel se, ale nezpívej, rmuť se, ale neplač! Všechno nám bylo směšné, malé, nedůstojné! A byť byly tyto projevy duše sebe naivnější a sebe směšnější, bylo třeba je hned nenávidět, za ně se stydět, polívat je lučavkou jakoby velice rozumného indiferentismu? Ani rozumný stařec se toho neodváží, jen když jinak vidí, že dítě je k světu, a tím děckem jsme byli přece a dosud jsme my. A kdo ví, co vnitřního, dobrého, svatého a krásného se zevnějšími takovými projevy upřímného života v přirozeném a zákonném spojení je, teprv pochopí, co jsme ztratili zničenou tou ilusí, teprve zví, že jedno bez druhého neobstojí a jedno bez druhého nutně hyne. Kdo otrnul už tak, že nemůže už zaplakat, nemůže vykřiknout bolestí, nemůže zajásat v náhlém vzplanutí vnitřního štěstí — jaký je to člověk? Jaký národ? Je proto Polák špatný, že denně stokrát v srdci vzývá a se všemi ve sboru se modlí k svoji ojczyzně? Že kde kdo s ní putuje k posvátné své mohyle? To také by se mohlo zdáti směšností. Čím nám se zdá dnes putování na Bílou horu? Hle, jaká propast mezi námi a Poláky! Sotva se najde druhého národa, kde by se tolik zbrklostí a směšností provádělo ve jménu patriotismu jako v Maďarii, a přece Neruda při pohledu na jejich šňůry, slavnosti, volební zvyky, výstřelky vášně a mnohé jiné námi za zrůdy už považované projevy života, nedovedl se ubrániti závisti a popisuje s nadšením a benevolencí jen jeho krásné duši vlastní, napsal bez obalu aniž se bál, že moudrým doma stane se směšným: »Dej Pán Bůh nám Čechům trochu víc takové směšnosti!«

Digitized by Google

A měl celou, nezkrácenou pravdu. Viděl do života národů hloub, než všichni vnější oprávci našeho života, do prostranné jeho duše se ovšem víc vešlo, než několik chytře vypadajících frasí. Mnoho dětinství a zbrklostí jsme prováděli i my, ale nebylo spíše na starosti, aby postupně se staly lepšími, opravdovějšími a vkusnějšími a opravdu našimi? Zatím všechno živé účastenství a srdečnost v nich, pokud ještě jaká byla, posměchem se zabila. Každý zrovna cítí na sobě posměch těch očí »inteligentních«, kolem stojících zevlounů, a kde se má potom brát někdejší život, sebezapomenutí? I když se vyskytovaly skutečné směšnosti a hlupoty, které národnímu životu mimo špatný příklad nedodávaly nižádného charakteru, budiž; ale tam se jednalo o t e n t o, a bylo třeba špínu vylívat i s děckem? Hle, kam vedly potom naše tábory! Jsou lidé dnes, kteří nechápou a necítí už ani toho, jaké nadšení, jaký ruch, život byl kdysi ve spojení s divadelními vlaky. Nechť nechápe sám, při uzoučkém názoru na život je to něco zcela přirozeného, ale mozek slepice a srdce vrabce musí míti ten, kdo v podobném projevu národního života, v každém takovém výbuchu vlasteneckého citu nevidí ničeho, než obyčejný výlet. Jaký je člověk, který něco takového a s p o ň nechápe, když sám už je tak střízlivý a povznešený, že jím n i c nehne?

Namítne někdo s nejmodernějšího stanoviska: to všechno jsou maličkosti, život národa v jiném spočívá. Ovšem, ale v tom t a k é, dovolím si říci a opakuju znovu, jedno bez druhého se neobejde. Či maličkostí bylo i to mohutné zachvění celého národa po vyhoření Národního divadla, zboření Karlova mostu? Ztrátě rukopisů? Tu, doufám, něco jiného promluvilo a ne tak na tom záleželo, co už do vody spadlo, ale na tom, co se v prsou každého v tu chvíli vzbouřilo. A teď už nikdo pro nic se nebouří, všechno všem zdá se být už lhostejno. Ecce lignum crucis!

Tak jsme dlouho pracovali — až jsme dopracovali.

Má to všechno souvislost s proskribovanou naší skepcí? Má a nemalou. To jsou právě miasmata, z kterých se vyvinula všeobecná nákaza, a té podlehli všichni, aniž o tom vědí, i poslanci. Buďme k nim spravedlivi. Nejsou než obětí, vinou ovšem vlastní — daří se takovým mikrobům jen na místech churavých a povahou slabých. Totéž platí o společnosti celé. Odporem ku všemu tomu, co jsme uvedli shora a v důsledku toho všeho, poznenáhlu vytratil se z nás někdejší oheň, vypařil se jak dech jarní přírody a přivanul ostrý mráz studeného rozumu, vše ničící skepse. Nikdo nenamítej, že skepse té nevidíš a necítíš. Ani to pravda není. Vidět a cítit, co nikdo nevidí a necítí, to chápu, ale nevidět a neslyšet a necítit, co vidí, slyší a cítí tisíce, to chápat prostě nemohu.

Máme promluvit ještě o zhoubnosti takového skepticismu? Proč je třeba setřásl se sebe jeho cynismus?

Vždyť jeho následky je cítit dnes všady, netřeba se tedy šířit o něm ještě více slovy. Vyvinul se zcela přirozeně ze strachu před někdejšími sentimentalnostmi a nabubřelou hmotou fráse. Než je už nejvyšší čas vystoupiti vší mocí proti němu, jakmile zaběhnul až tam, kde podetíná sám kořen všeho života. Ten okamžik nastal dnes a po starých zkušenostech nebude zase nic zdravějšího, než aby se znovu a v plné síle dostavil kult ne už vlastenčení, ale pravého a ve všem patrného vlastenectví.

Digitized by Google

F. Kaván:

Podzimní harmonie.

I.

Čápy jsem počítal, oblaka padala,
válo mně přes oči šero,
něco si tiše šeptalo
míjících stínů stero.
V blouznivých ohlasů tesknotě
duše se za nimi zdvihla,
všecko si kolem zcizila,
přece jich nedostihla.

II.

Neboj se duše zvážnělých zahrad
s víchy na hrobech záhonů,
když se pokorné účtování krajinou šíří,
tají tvary a realita se syří!
Slunečnice bachraté myšlenkou olejnou,
naduté květy na blbárenské holi
naházej přes ploty za humna, s očí —
spřež vypínavou, která za sluncem přízně se točí!

III.

Snivá a měkká činnost pavučinná
sune se po hmoty bídě a hlíně,
hořké a pichlavé, v panenské záři:
od věku ku věku velikých zjevů
nadšená přástva po zemské tváři.

Cítíte fluidum vyhaslých očí
vesmír bílého milosrdenství,
srdcí vřídelných za hroby cit?
Vznáší se, druží se, smiřuje vyhlídku
rozlévá přes hrany hladivý svit:

Očisťme srdce od hmoty svízele,
slavme ubledlou zapřádání slavnost
a rozpomeňme se na věrné zemřelé!

Karel Toman:

Podzimní pozdrav slunci.

I tebe dusí mlhy podzimní,
ty velké slunce, bože touhy mé!
Rozteklé, choré lezeš zbaběle,
kde hořela tvá síla v letních dnech,
triumfy světla, lásky pocely —
živoříš stářím bohů.

Ty přijdeš zase — leč já nečekám.
Mě mhy ty škrtí, vražedně se pnou
po myšlenkách mých, snech mých, vražedně
mi tisknou prsa, rozlet srážejí
a rvát se musím, rvu se s rozkoší
ať nahoře, ať vespod.

Přec miluji tě, bože sestárlý.
A plamen, kterým spočinulo jsi
na vinohradech, vracím tobě zpět
pozdravem bouřným, číši pozvedám
(tvá krev v ní svítí jasná plamenná)
a k tvému zdaru piji.

Jen jednou přiď, můj otče, jednou jen,
ve slabé chvíli, v které podlehám!
A rozhoď světlo, šlehni do duše
a šlehni v moje oči sesláblé,
ať třeba oslepnou, a zajásej:
Vstaň, nesu světlo, světlo!

Snad odhodím ty zbraně smrtící
a střesu s duše tíhu zoufalství.
Snad zastydím se nad svou slabostí — —
I ty však klesáš, i ty podlehaš.
Buď zdrávo, slunce, ve své slabosti,
buď zdrávo ve své síle!

Digitized by Google

Tři dny z Roku na vsi.

Napsal Al. Mrštík.

Dne 5. prosince 189*.

Příroda změnila se přes noc.

Zmizela temná barva střech, zapadla truchlá zeleň ozimin a čerň zoraných polí — lesy, dvory, návsí zalehl bílý třpyt zimy.

— Sníh, sníh! křičí děti a v košilkách hrnou se s postele k oknům.

— — Vítej, vítej, bílý anděli vánoc, ještě týden, čtrnáct dní a na prsou tvých narodí se Kristus Pán. — —

Slepice na dvoře udiveně ščíří, hlasy venku hovořících jakoby zhluchly. A všude ticho, ticho, radostné ticho bílého dne. Světlo rudého slunce nádherně pluje v odrazu zasněžených plání, oko sladce se přivírá a zas rozvírá a pije, mlsá zrovna panenskou čistotu běloučkého rána. Nohy s rozkoší se boří v labutím tom úbělu a děti už na dvoře ve sněhu smáčejí ruce a kousají chladivý, kyprý útvar jeho pěn. Jak jim ty rtíky červeně svítí a křišťal zubů v jedno se ztrácí v jasu jakoby cukrem naplněných úst — —

> **Všecky ty statky, chaloupky**
> **jak vedle sebe leží,**
> **cukrové mají střechy,**
> **z cukru je kostel s věží — — —**

vzpoměly si tak leckteré z nich na slova ve škole naučené básničky. A po škole už sáňky se plazí na kopeček za humny.

Před hospodou Krníčků Methud vyvedl na procházku rousnaté své štěně, které ještě ani neví, na které jméno má poslouchat. Štěně s podivením hledí na bílou zem a nejistě klade nemotorné tlapky v sníh, který se mu pod tlapkami boří. Nelíbí se mu divná ta změna: kňučí a už zas hledá dvéře, aby se nějak dostal k teplu za kamna —

Se starostou přechází návsím uniformovaný berní inspektor. Kontroluje domovní daně. Nechtěl věřit, že by dle podaných výkazů mohla bydlet několikačlenná rodina v jedné světnici bez kuchyně a komůrky. Místy v jedné světnici udány byly i rodiny dvě; všude se mu zdála činže příliš nízká, neuvěřitelná.

Přijel se tedy přesvědčit a když vyveden starostou na Potvorovsko skutečně shledal, že v malé tmavé jizbě, měřící ledva pět metrů délky a čtyry z šířky, spává celá rodina sestávající z osmi lidí: muže, ženy, stařečka a pěti dětí, zachrastěly mu papíry v ruce a sotva kdo viděl, jak pod nimi do sebe se zapjaly běloučké a měkké jeho prsty. —

Chodil od rána do večera a už se mu nikam ani nechtělo. Měl té bídy až potud. Ale starosta škodolibě si upřel, že pana inspektora zavést musí ještě do Musilovy chaloupky. Přišli tam v samý večer.

U Musilů světili právě černou hodinku. Jen Musilka ještě u sporého světla lampičky postavené na truhlu na rychlo došívala kacabajku. Musil seděl u stolu a brnkal prsty na starou schraptělou citeru.

U kamen seděl stařeček Klimeš s Kabelou a starým Peškem na besedě. Za kamny se převalovaly a s učenníkem dováděly tři Musilovy děti.

Digitized by Google

Krejčovským mistrem je Musil.

Stařeček Klimeš právě ze široka vykládal, jak Napolión r. 1805. hnal ruské a rakouské vojsko u Telnice do rybníka na led.

— Já teho nésu pamětník, ale můj otec, dé mu Pánbu nebe, ten to viděl. Bel tam tenkrát na fořponě. Železný gule, jak hlava veliký, lítaly na všecky strany jak vlaštovky. Šak jedna hudeřila akorát do Telnické věže a dosavád je tam a na Začanským mléně só tři nebo štyry. A rebník plné bel kanonů a vozů a vojska, až se led prolomil a všecko se to topilo« — vykládal stařeček, překusuje v přestávkách bezzubými čelistmi špičku dýmky. Chuchvalci dýmu zahaloval i sebe i Musilku skrčenou nad teplou, vlněnou kacabajkou. I Pešek báňal ze své začouzené, močkou prosáklé sádrovky a Kabela se právě chystal také nacpat svou odravku, když do stařečkova výkladu o tom, jak se to v rebníku všechno i s koňma mačkalo a mlelo, zaklepal kdosi na dvéře. —

Ještě ani nepozvali dále a dveře už se otevřely.

— Dobrý večer! promluvila úřední čepice.

— Dé Pánbu dobré večír! odpověděl za všecky stařeček Klimeš a obrátil se celým tělem k příchozím.

Starosta s inspektorem zůstali ve dveřích.

Však ani dál nemohli, nebylo místa. Kabela seděl až u samých dveří na truhle vedle Musilky.

— Je tady majitel chalupy? pravil inspektor násilně rozvíraje oči.

— Tady su! selhal čísi hlas do slábnoucího zvuku citery — a za tabulí modrchala se krátká mistrova postava. Vypoulenýma očima hledal hosty.

— Vy tady máte v chalupě podruha? slyšel ze dveří.

— Mám.

— Kde?.

— Prosím tady, na druhé straně.

Popotahuje kalhoty octl se Musil u samého inspektora.

— Možeme se tam podívat? vysoko pozvedl obočí pan starosta

— Ó a-ano! Prosím! vedral se Musil mezi příchozími do síňky a překročiv ji dvěma šmatlavými kroky, otevřel naproti dveře.

Z malé jizby zavanul odporný zápach petroleje a nashromážděného smrdutého dechu lidských těl

Inspektora s nenápadnou zdvořilostí vtlačil starosta až dovnitř.

Obsah jizby postřehl inspektor jedním rázem.

U truhle seděla vyzáblá Votýpková, žena Viktorina Votýpky a látala tam malou, dětskou sukničku při světle malé petrolejové lampičky bez komínku. Světlo čadilo a šířilo po nízké jizbě nesnesitelný zápach. Na staré posteli seděla dvanáctiletá Francka s osmiletou Mařkou a ukazovaly malému Josefovi špinavé obrázky potrhaných piquetových karet. Než Josífek přese všechnu polotmu a beztvárnou špínu figur viděl ne už jednoho vojáka na koni, ale celou řadu jich, celé nepřehledné vojsko s blýštícími zbraněmi a pestrými stejnokroji, s vlajícími chocholy. — —

Stolu v jizbičce nebylo. Veškeren nábytek čítal všeho všudy čtyři čísla: pod malým, zavlhlým okénkem stála stará truhla s odřenými květy a zašlými, velkými růžicemi. V levém koutě na staré, rozvrzané posteli hrály si děti na špinavých, poloprázdných peřinkách, hadrech a starém

Digitized by Google

tatínkově kožichu. Pod začazeným obrázkem sv. Trojice konečně stála měkká židle a vedle ní krátká lavička.

Čoud petrolejem hořícího knotu vnikal nosem i ústy do plic a rdousil vznešenou návštěvu, za kterou do vnitř, stoje na špičkách svých šmatlavých noh, nakukoval Musil.

— Vítám vás! dralo se slabým a neobyčejně příjemným, teskně ustrašeným hlasem z prsou ženy. Hleděla udiveně vstříc.

— Dobré večír! Prosím vás, kolik vás tu bévá? ptal se starosta místo inspektora, který, jak se zdálo, mluvit ani nemohl.

— No, kolik? Šest! —

— A kde máš muža?

— Je v práci, v Brně. Přinde dycky jen v sobotu večír.

— A prosím vás, dostal se inspektor konečně k slovu, jak to tady všickni spíte?

— No, já spím s Franckó a Josífkem na posteli a Mařka na zemi.

— A co když přijde muž? — po krátkém otálení optal se zas inspektor.

Votýpková se zmateně usmála a mechanicky rukou přetřela hranu pelestě.

— No tak si děvčata lehnó obě na zem a Josífek s náma.

Za kamny se ozval sípavý dětský dech, který přešel ve skřípavé, suché zakašlání.

Kašel přestal a dech sípal a hvízdal jemně dál.

— A koho to tam máte? ukázal úředník prstem k peci a tvář jeho nabyla oné bezvýrazné plochosti, které nabývají úřední lidé, když už nic je nemůže překvapit. — Koho to tam máte?«

— Ach, prosímich, milostpane, to naša Filoménka dodělává. Dnes ráno ju pan farář zaopatřoval. —

— Jak je stará? — ptal se dál inspektor, jemně oddaluje od sebe Josífka, který mlaskaje jazykem podával pánovi srdcového krále s utrženou hlavou. —

— Na Vše Svatý jí bylo deset let. A pěkně se učila ve škole a včil — — — Už rok nám leží na suchó nemoc.

V očích Votýpkové nebylo mnoho zármutku.

»Bude jí tam lepší, promluvily zřejmě rty a oči s resignací domluvily: a nám bude taky líp« — — —

Filoménka sebou pohnula a bledou, vyhublou tvář vysunula z hader do začouzeného šera — — —

Vypadala jak náměsíčnice s očima zimničně zářícíma a jaksi bezmyšlenkovitě vyjevenýma do prázdna.

Pohyb podráždil ji k novému kašli.

— Dobrou noc! — potácel se inspektor do síňky.

Venku před chalupou z hluboka si oddechl — —

Nepromluvil on nic, starosta nic, Musil klaněl se jich zádům ve dveřích, šmatlavou svojí nožkou přidržuje dveře za sebou — — —

Pozdě večer přinesla Votýpkové starostova děvečka zlatník.

To vod toho pána z hóřadu. Povídal, abyste měli na večeřu — —

Takových zlatníků mohl dnes vydat nejmíň — pětadvacet.

Digitized by Google

Výchovou k osvobození.

Úvahy paedagogické. Píše Josef Černý.

II.

V rozvoji vzdělanosti pozorujeme, že zájem o výchovu řídil se vždy tím, kde soustředěna byla vládní moc, jak se tato moc hleděla projevovati a kterých prostředků k udržení sebe a své autority potřebovala.

Organisace veřejné výchovy byla vždy v rukou vlád, jelikož vždy pochopovaly, že školstvím upravují sobě existenční své podmínky. Co kázala potřeba vlády, to se uzákoňovalo ve zřízení školním, a potřeby lidové ustupovaly v pozadí a podřizovaly se potřebě vlády. Tak to bylo vždy za vlády absolutické. Objevily-li se někde snahy emancipační, hleděly vždy vlády nových ideí se zmocniti, opět ve prospěch svůj, neboť měly vždy dosti prostředků, aby v poněkud osvobozeném zařízení rozhodující vliv si zajistily. (Školy státní — církevní — jednotlivců.)

V nové naší době, hlavně v tomto století, se otřásalo absolutickou mocí, vládní moc se zindividualisovala konstitučními útvary, zdecentralisoval se i absolutický zájem o výchovu. Vytčeny mnohé zájmy autonomní (ovšem ne naprosto obecné autonomie, jsou to opět jakási ohniska diferencovaného absolutismu.) Ale je přece znáti, že zautonomisováním moci vládní přišla i jakási autonomie do výchovy, a vzniklo mnoho útvarů škol za rozličnými cíli; ale přece jen centralisační účel, jenž dosud absolutickým vlivem tu všude působí, nedovoluje, aby se školství volně, svobodně zřizovalo dle nejobecnějších potřeb lidu. Jestiť až dosud velmi mnoho důležitých zájmů lidových ve výchově nezastoupeno, není jim hověno, protože dosud zbytky centralisujícího absolutismu diktují zřízení škol dle svých potřeb a tendencí, a nikoli dle všeobecně a rozšířeně cítěných potřeb lidových.

Veřejné instituce vzdělanostní a jejich vývoj i zřízení výsledečně přiléhají k rozvoji obecně sociálnímu a kulturnímu. Kde nebylo valných sociálních proměn, tam i zůstaly nezměněny školy — byly-li jaké. Čím více sebesprávy dostává se lidu, tím více roste témuž lidu vědomí a povinnost, pečovati o veškeré své zájmy veřejnou výchovou, tím i více se jeví potřeba decentralisovati účely vzdělanostní a přizpůsobovati výchovu cítěným nejrozmanitějším potřebám existenčním lidu, jenž sám je víc a více za své osudy zodpověden. A to je tendence doby nejnovější: Upraviti veřejnou výchovu a vzdělání svobodně podle přirozených, kulturních a politických potřeb lidu ve všech jeho vrstvách, národech i státech.

Nesmíme také ignorovati emancipaci ještě v jisté velmi důležité věci: despotism nacionální ztrácí víc a více svou půdou, své oprávnění a svůj vliv. Jsou sice ještě národy, které své emancipace politické nemohly dobýti jen proto, že podléhaly tlaku despotického nacionalismu národů sousedních, ale morální vliv altruismu silně hlodá na kořenech tohoto despotismu a civilisační vývoj nás utvrzuje v přesvědčení, že musí dříve nebo později padnouti, vyhynouti city surové, jež dosud zde onde podněcují národnostní konkurenci, nemravný národnostní boj a všeliký útlak.

Emancipaci sociální předchází nutně emancipace politická. Kde dosud

Digitized by Google

Saša Schneider: Noc.

politická emancipace se neuskutečnila, jako u nás, musí býti nutně uspíšena emancipací sociální, jež ve velkých komplexech lidstva úsilně již proudí a se ustaluje. Emancipace sociální jde za mnohem vyšším idealem a morálnějším, nežli všecky předešlé. Je to ideal všeobecného osvobození lidství ode všech pout despotických mocí, jako jest poroba osobní, stavovská, třídní, politická, národnostní, i poroba státní. Je to ideal humanitní. Budoucí národní výchova musí tedy míti zcela jiný obsah a ráz. Nesmí to býti činnost vedená jenom účely politickými a národnostními, nýbrž musí to býti činnost čistě humanitní prostředky takovými, které lidu zde onde v těch oněch poměrech a podmínkách žijícímu jsou nejpřiměřenější, protože nejlépe přiléhají a odpovídají přirozeným vývojným jeho existenčním podmínkám. Dokud budou existovati hranice mezi národy, dotud se bude taková přiměřená, přirozená výchova zváti národní. Až zmizí konkurence národnostní, bude se zváti prostě a nejsprávněji výchovou lidovou.

Jak u nás? My ve svém vývoji jsme ve stadiu tom, kdy snahy naše čelí skoro výhradně k osvobození politickému a národnímu. Avšak na dvéře silně tluče a hlásí se požadavek osvobození sociálního. U nás je to vskutku zlé, a otřesy v tělese naší společnosti budou mnohem bolestněji pociťovány, protože budou častější a prudší, než jinde, kde úkol mnohý již je dávno vykonán, kdežto na nás mnoho čeká. Však vidíme, jak vstupují spolu již v boj dvě ideje, idea kosmopolismu pode jménem universálního socialismu a idea národnostní (nacionalismu). U nás konflikt bude bolestnější, protože dosud k osvobození politickému čerpali jsme podněty z nacionalismu, ano osvobození politické a nacionální spadá u nás v jedno. Máme se zrovnoprávniti národnostně, protože tato podmínka stojí před rovnoprávností politickou; docela dobře pozorujeme a cítíme, že nejsme ani osobně svobodnými, protože nejsme svobodnými politicky, a nejsme proto politicky svobodnými, že jsme utlačováni národnostně. Proto národnost má u nás tak akutní velikou cenu.

Hájení národnosti má u nás dosud důvody vážné. Nemůžeme tak

Digitized by Google

lehko se vzdáti ideje nacionální, protože až dosud nám dávala popudy a sílu k činnosti osvobozovací, ta u nás, malého národa již dědičně zakořeněna, ačkoli morální vývoj nemůže jí dáti sankce absolutní. Morálně lidstvo spěje k altruismu, k humanitě, jež nezná potírání národa národem, státu státem, vrstvy vrstvou, stavu stavem, rodiny rodinou, člověka člověkem. Nemůže uznati těch prostředků, které se čerpají k boji ze zvláštních, nesociálných a nemorálných zájmů. A my bohužel takové nedovolené prostředky boje o život vidíme v zápasech národnostních, státních, tříd, vrstev, lidí vůbec. Ať již pod jakýmkoli jménem a třebas i jakýmkoli svatým heslem se ty zápasy vedou, idea humanitní jich schváliti nemůže! Jsme dosud ve stadiu, kde výchova národní jest ve smyslu konkurenčním u nás téměř živobytnou nutností. Avšak my ji můžeme modifikovati tak, aby jí nebylo zneužíváno na úkor morálky. A proto chceme jí dáti smysl jiný, než ten, aby byla pouze přípravnou k boji za národnost, za udržení národnostních hranic, za udržení jazyka, kroje, zvyků, za udržení počtu příslušníků národních a pod.

K tomu, co dosud bylo dobré v této idei a směru vedeném, chceme připojiti ještě lecos jiného také důležitého a budoucím požadavkům sociálního rozvoje vyhovujícího.

*

Podle toho, jaké kdy bylo ponětí o společnosti lidské a její organisaci, jaké bylo ponětí o vládě v ní a útvaru i účelu státním vůbec, podle toho i uváděly se takové neb onaké důvody pro zřízení veřejné výchovy. Důsledně podle různého mínění o společnosti a jejích zařízeních bývalo i různé ponětí o účelu každého jediného člověka ve společnosti, a dle toho mínění ukládaly se mu takové či onaké povinnosti a přisuzovala i tomu poměrná práva. A zvláště vzhledem k jednotlivcům zřizovalo se školství ve svých součástech ne nahodile, ale účelně podle toho, jaké o nich ponětí měli ti, kteří byli u vlády a disponovali nejvyšší mocí.

Odjakživa se říkalo: účely státní žádají to a to. Aby se toho dosáhlo, musejí účely všech součástek státního organismu ustoupiti a podříditi se účelu jedinému nejvyššímu. Avšak nikdo se nezřídka nesměl ptáti: komu to slouží ku prospěchu? Je-li státem několik svobodných osobností a masy otroků bez práv na požitek? Anebo se má spravedlivě hleděti, aby veškeré zájmy státních příslušníků, jsou-li celku prospěšny, také došly pozornosti a uspokojení? Zřídka se hledělo k tomu, aby konaly se povinnosti občanů dobrovolně a nikoli nuceně. Je stát ochrancem soukromého blaha všech svých příslušníků, anebo masy těchto mají obětovati své blaho pro udržení státní fikce a pro blaho několika osobností, jež pro slávu svou se fikce té drží? Podle toho, jak se na tyto otázky odpovídalo, zřizovalo se školství a vytýkal se jeho účel. Má-li školství vyhovovati potřebám lidovým v rozmanitých přirozených poměrech, v povolání, v poloze krajinné, při zvláštních náklonnostech a schopnostech, musí býti zřizováno dle potřeb povolání, zaměstnání, místa, času a náklonností a nesmí obtěžovati lid věcmi, jež se mu v jeho poměrech a povolání hoditi nemohou. Taková volnost samosprávná by musela zdravě podporovati rozvoj školství; — ovšem že by toto nebylo šablonovitě zřizováno dle jistého vzoru universálně, jako jsou dosud obecné školy zřízeny.

Digitized by Google

U nás dosud tentýž osnovný obsah učiva má se hoditi pro všecky nesmírně různé poměry a potřeby lidu. Lid sám ovšem mnoho z toho za potřebné neuznává. Ale pro každý učebný předmět v osnovách vytčený najdou se tak výmluvní obhajci, kteří dokážou důležitost jeho pro všeobecné vzdělání, že dohromady se dá dokázati každému nevěrci, že vše, co je zavedeno, jest opravdu a nevyhnutelně nutno a že se nedá s toho sleviti ani čárka. A lid přece nevěří dál, uznává ledaco za zbytečné, protože ví, jak mnoho z toho všeho se neužívá a proto zapomíná a chová odpor proti takto zřízenému školství dál.

O theorii výchovy přemýšlí a hádá se několik lidí »odborníků pedagogických,« vymýšlejí nové způsoby, akcentují nové požadavky proti starším, potírají staré směry a doporučují své, po nějaký čas experimentuje se tak i onak, ode všeho se upouští a opět nové zavádí, tak jakoby nějaký zábavný sport se provozoval »pro blaho lidu.« Ale na potřeby lidu se nikdo neptá, nezkoumá jich, nepátrá po nich, neboť lid, považovaný za nevzdělaný, není požadován ani za poradu; mimo to lid nemůže rozuměti účelům společenské organisace. Za lid musí mysliti ten, kdo »tomu rozumí«; a dále lid nemůže rozuměti účelům státu a jeho vlády, a kdyby tedy nesouhlasil s tím, co ve jménu výchovy veřejné se mu podává, činí tak »zajisté« z neuvědomělosti, neznaje svého dobra v tom. I vzniklo již i takové mínění, že lid sám sobě nerozumí a že musí býti násilně nucen ku svému blahu. A proto jenom jej nutme a tlačme za ideály, které vymyslilo několik chudých anebo úzkoprsých lidí — pro sebe anebo ze zábavy a jakéhosi rozmaru.

Subjektivism několika lidí určuje, co přinésti má blaho národnímu celku nebo státu. Pohlíží se, nevím zdali schválně, či z naivnosti nebo z hlouposti, na veřejné blaho podle jistého vzorce, který si vytvořilo několik lidí stojících ve zvláštních poměrech a na zvláštním stanovisku naproti statisícům lidí nesúčastněných. Ale není nic nešťastnějšího, nežli chtíti pro všechny lidi stanoviti jedinou definici blaha, aby je všecky uspokojila a chtíti stanoviti prostředky k takto definovanému blahu pro nejrozmanitější okolnosti a poměry života kdekoliv, také dle jediného vzorce a předpisu. O blahu ani dva lidé nepodají definici totožnou, jak teprve množství nestejně vzdělaných lidí má přerůzné ponětí o svém blahu; a přece po svém blahu každý touží.

* * *

Třeba mysliti na národní rozvoj, tedy od přítomnosti k budoucnosti, a k tomu vychovávati. Hledejme svou sílu a její zdroje a hleďme sílu stupňovat. Hledejme pro svou budoucnost cíle — ideály národní. Musíme vychovati se ku svému národnímu názoru na svět: ze své přirozenosti, ze svých předsledů historických, ze svých hospodářských a kulturních okolností a podmínek subjektivných a objektivných, ze svých poměrů a vztahů. To nám dá zvláštní stanovisko názoru a bude individuálný t. j. národní. Uvažujme o jedinci v poměru ku společnosti, státu, kultuře a její stránkám, vědám, umění, náboženství, školství, církvi a j. státním i společ. zřízením. Hleďme vyšetřiti tento poměr pro českého člověka zvlášť a přispějeme k objasnění cílů národní výchovy. Jsou časové otázky

Digitized by Google

politické, sociální, kulturní — musíme věděti, kterak se k nim chovati se stanoviska svého národního.

Svou výchovu musíme rozšířiti o úkoly sociální; nemůže zůstati pouze národní v tom smyslu jako dosavad: pouze se zřetetem na jazyk a historické sebevědomí a politiku rovnoprávnosti. Je tu ještě rovnoprávnost sociální, a k té musíme tlačiti uvnitř národa i v mezinárodních stycích: uplatnění bytosti národní ve všech existenčních poměrech a mezi všemi národními sousedy.

Otázka národní výchovy má bohatý obsah: biologický, historický, kulturní, t. j. vědecký i mravní rozvoj, politický, hospodářský a sociální. Či není třeba znáti jak národ žije, jak žil a jak by žíti mohl? ze kterých podmínek a prostředků žije? Které má vady — závady své vegetace? V čem jeví se jeho síla, čím ji podporuje? Či není třeba znáti vývoj historický? O tom zajisté není pochyby. Ale vyspělost kulturní, politická, hospodářská, organisace hospodářská, politická, sociální! To stojí za uvažování a pečlivé vyšetřování. A bohužel, v některých stránkách máme otázky dosud nezodpovídány. Nemáme jasno, nevíme za čím jíti, kam činnost obraceti, kde vězíme v chybách, které činnosti se vyplácí a které jdou nazmar. Nemáme detailní rozvahy svého národního závodění.

Či není třeba konečně už věděti, co v činnosti a vůbec projevech národních vytrysklo z naší vlastní přirozenosti, co je čistě naše a tedy národní? Není třeba věděti, co v našem životě je přijato odjinud, co není původně našeho? Nemáme věděti, co a jak se u nás z cizí kultury osvědčuje, pokud jsme si ještě zachovali svůj přirozený vkus, své přirozené myšlení a cítění, svou letoru a povahu? Nemáme věděti, pokud ještě jsme Čechy a pokud jsme se vzornému svému typu odcizili? Kdo by pochyboval, že toho všeho je třeba? A nyní se ohlížejme po takových informacích. Co máme, je rozptýleno a pro jednotné poučení nezpracováno. Těžko se člověk u nás domáhá jednotnějšího názoru o národním životě a povaze.

Pozdě.

Maje za to, že redakce Rozhledů uznává za povinnost publicistiky, připustiti ke slovu ve věcech vážných i osoby stojící mimo politické strany, prosím, abyste mně ve příčině mého politického programu popřáli ještě jednou — naposledy — místa a sice k předložení konečné bilance.

Schůze sboru zemských důvěrníků národní strany svobodomyslné, v Praze dne 28. září usnesla se dle zprávy předsednictva, uveřejněné v ranním čísle »Nár. Listů« 29. září mezi jiným (v odstavci třetím usnesení svého) též na tom, že sbor ponechává poslancům českým na radě říšské nutnou v boji proti Němcům »taktickou volnost v pevné důvěře, že poslancové se stálým zřetelem k základním bojům programu českého zařídí své kroky v parlamentě vůbec a« — (tu patrně chybí nějaké slovo) — »ku nynější vládě zvlášť dle prospěchu národa a zejména dle toho, jestliže vláda hr. Badena skutky osvědčí svou vůli splniti postupně požadavky české a zdali odhodlá se vládnouti ve smyslu spravedlnosti a autonomie zemské.«

Digitized by Google

Nemusím snad vykládati, proč radostí naplňuje právě mne to jedno slovo »postupně.« Konečně v programatickém usnesení strany veřejně doznáno, že nelze, jak věci se mají, dosíci splnění všech postulátů našich, t. j. provedení rovnoprávnosti jazykové, zavedení spravedlivých řádů volebních a provedení státního práva českého, jedním rázem a hned. A hle! národ se nebouří; neboť každému jasno, že splnění požadavků našich nezávisí pouze na tvrdosti lebek našich.*)

Avšak jako málokterému z nás smrtelných dopřáno bývá radostí čistých a nezkalených, tak i má radost, že alespoň z části zvítězil rozum, není nezkalená. Usnesení stalo se pozdě. Jaký mohlo míti účinek, kdyby bylo se stalo z jara hned po vydání nařízení jazykových. — A když považím, že vadilo pouze to, že tehdy poslancům našim scházelo nikoli snad poznání, nýbrž jen ta trocha srdnatosti, potřebná k doznání jeho, tu přehořká lítost nad osudy národa českého dere se v duši mou. A když uvážím, že srdnatosti té, než vynutily ji neuprosné okolnosti, nedostávalo se poslancům našim jen proto, že téměř každý z nich přesvědčen jest o tom, že nezbytně nutnou jest věcí, aby právě on byl a zůstal poslancem, tu skřípění slyším zubů svých a hněvem slzím!

Já chtěl míti, aby spojencem nám byla pouze koruna, abychom »mluvili s králem«, a na jeho povel aby pak s námi šli Poláci, konservativní Němci a celý velkostatek bez všelijakých podmínek a dávek. Byl to jediný a snadný východ pro nás z dilematu, v němž Němci a klerikálové již po třicet let bez milosrdenství nás drží a v němž jako v kleštích se svíjíme. Kalkulovali totiž a kalkulují »svobodomyslní« Němci naši v ušlechtilosti své dosud takto: Čechové nepřipustí, aby škola vydána byla klerikálům, a jinak tito Čechům ku pomoci proti nám nepřispějí, a proto není třeba, abychom my Němci Čechům dopřáli rovnoprávnosti s námi.**) S druhé strany pravili nám klerikálové v křesťanské lásce své: my vám Čechům dopomůžeme k rovnoprávnosti s Němci, vydáte-li nám školu. (Jako ďábel řekl na hoře: Toto všecko tobě dám, jestliže padna, budeš mi se klaněti).

Jazyková nařízení byla vydána a sice též v domnění, že zatím s touto splátkou na naše požadavky se spokojíme, do majority korunou žádané vstoupíme a pro vyrovnání s Uhry hlasovati budeme. Myslilo se, že z dějin národa svého již víme, jak prospělo nám již dvakráte to staré naše heslo: »Ryc anebo nic«, a mohli jsme teď býti z osudných nám kleští ven. Rozumí se, že statečně vytrvali jsme při hesle svém a sice až do Václava, t. j. až již zase bylo pozdě. — Žel, že nebylo Václava o půl roku dříve! Avšak marné honit bycha. —

Poslancové naši za velkého a jednomyslného jásotu »Národních Listů«, »Politik« a »Hlasu Národa« vstoupili do majority tak zvané autonomní a tam zdělán slavný program autonomní.***) Dle všeho zdá se, že

*) Volby poslance říšského za venkovské obce okresu Karlínského, konané 11. října 1897, súčastnilo se ze 643 volitelů 593, a z těchto hlasovalo 475 pro kandidáta mladočeského (dra. Serváce Hellera) a 100 pro radikála, K. St. Sokola).

**) O tom teď přesvědčeni jsou již snad i ti, kdož za »čestnou úlohu« národa českého prohlásili usmření Němců našich s námi (v »Neue Freie Presse«).

***) Jelikož nejsem milovníkem pojmů lyrické neurčitosti, ku kterým — mně — patří též rčení »vládnouti ve smyslu autonomie zemské«, hleděl jsem zjednati si u lidí,

Digitized by Google

poslancové naši, když vstupovali do majority té, měli — ve své neskonalé naivnosti — za to, že nám v boji za rovnoprávnost pomáhati budou klerikálové zadarmo, unešeni ušlechtilostí cíle. Jsou na světě lidé, kteří ušlechtilé snahy jiných podporují zdarma; ale k těm — jak dějiny učí (arci ne každého) — klerikálové nepatřili nikde a nikdy. Že tomu skutečně tak jest, jde na jevo předně z toho, že klerikálové naši podali (5. října) na říšské radě návrh na zklerikalisování školy obecné ve všech zemích, a za druhé z toho, že se tomu poslancové naši a listy naše teď diví.*) Divíme se tomu, že klerikálové vhodného pro ně okamžiku chtějí využitkovat ve prospěch zájmů svých, ačkoliv u nás za velikou chytrost bylo pokládáno, když poslancové naši dobu vydání nařízení jazykových chtěli — dle svého rozumu — využitkovati ve prospěch náš. A jelikož klerikálové němečtí — chtíce na jedno zrnko lapnouti holuby dva — tento požadavek svůj vydatně podporují návrhem podaným taktéž 5. října, aby výbor, zvolený z celé sněmovny, předložil za účelem zrušení jazykových nařízení zásady pro zákonné upravení národnostních a jazykových otázek, tu mluvíme o zradě jejich na místo abychom mluvili o hlouposti své.**)

Tak záhy tedy a důkladně mstí se na nás, že poslancové naši po vydání nařízení jazykových nevstoupili do majority korunou žádané, jak půldruha léta ustavičně volal jsem — hlasem volajícího na poušti.***)

---

jež fráse té zběžně užívají, světla a prosil jsem, aby mně rčení to opsali několika konkretnými příklady. Inu — tak zněla vždy odpověď — toť přece jasné. Rozradostněn, že snad i mně rozbřeskne se v lebce, zároveň však poněkud zarážen slovem »přece«, jehož u věcí skutečně jasných, na př. v násobilce, nikdy se neužívá, pravím na to: tedy za předně? Inu — za předně — nu — škola! A za druhé? Inu — za druhé — —. Zůstalo vždy u toho za předně a dál všudy, jako na okraji světa, šláplo se na nic.

*) Jakých výčitek právem zakusil svého času dr. Rieger za to, že »on punktacím tak nerozuměl«, jak dr. Plener je pak vykládal. Že prý se měl na compaciscenta svého napřed důkladně podívat!

**) »Klerikální zrada v pravici. — Co jsme od počátku letošního roku, t. j. od chvíle, kdy němečtí klerikálové, vedeni Dipaulem a Ebenhochem, překvapili« — (podtrhují slovo toto) — svým školským návrhem, stále předvídali« — (jaká to předzíravost), stalo se: tato německo-ultramontánní frakce nemíní to s právem nás Slovanů upřímně, ta se nebude bíti za naši věc, ani za rovné právo, ani za samosprávu a svézákonnost našich vlastí: — té jde jen o její vlastní interes klerikální . . .« — tak psáno v úvodním článku ranního čísla »Národních Listů« dne 7. října 1897. A o téže »německo-ultramontánní frakci« psaly »Národní Listy« v úvodním článku ranního čísla dne 4. dubna 1897: »Autonomisté, sražte se v šik! — Nejvíce, ba všechno záleží na tom, kam se nakloní a kterak se rozhodnou Poláci — pravili jsme včera na konci své úvahy o náhle propuknuvší krisi ministerské a systémové ve Vídni . . . Na tuto půdu mohou však přistoupiti i naši konservativní velkostatkáři (17 poslanců) i Němci konservativně-klerikální z alpských zemí, pokud zůstali věrni principům autonomie a rovného práva, tedy nejméně 33 poslanců . .« To jsou právě oni!

***) Diskuse, jež vedena byla o programu mém na začátku letošního roku v »Rozhledech«, nedotknul se z politických listů — pokud vím — žádný. O brožurce vydané v dubnu pod názvem »Neklanův politický program«, obsahující dotčenou diskusi s dodatky a doslovem, zmínily se »Pozor« (22. dubna) a »Labské Proudy« (24. dubna); za Neklana považují onen dra. Kramáře, tyto dra. Kaizla, po případě dra. Kramáře. Obé jest liché. — Z článku »Upřímnost«, uveřejněného v »Rozhledech« (15. července), podaly »Plzeňské Listy« (17. července) obšírný výtah a »Labské Proudy« (24. července) věnovaly mu pod záhlavím »Neklanovština« zamítavou polemiku. (Příčiny pseudonymity mé jsou jiné, než domnívají se »Labské Proudy«). — Ostatní šiřitelé osvěty v národě českém, pokud mně známo, mlčeli a sice prostě, a jen »Čas« mlčel kvalifikovaně. Na-

Digitized by Google

A tak — nyní již, po třetí — propasena skytaná nám příležitost ku skončení úmorného boje našeho za rovnoprávnost s Němci, propasena neprozíravostí, domýšlivostí a tak nevčasným radikalismem vůdců a zástupců našich, poslanců i listů, z nichž všech devět desetin ani zdání nemá o tom, že politikem býti jest předvídati!

Avšak přes to netřeba ti zoufati, národe český! V nejhorším případě půjdeme do oposice a ve schůzích a v úvodních článcích zase budeme hřímati, a v tom mistry jsme!

V Praze, dne 24. října 1897. *Alexander Neklan.*

Rozpočty dělnických rodin v Anglii.

René Lavollée. (Pokračování.)

Vizme na př. rozpočet osmdesátileté stařeny, obývající po šedesát let tutéž chatrč na svahu jedné ze strání pěkného hrabství Surreyského. V době, kdy její muž, který zemřel před dvěma lety, pracoval na sousedních panstvích, zabývala se mlékařením, trávíc čas tímto lehkým zaměstnáním a ošetřováním svých dětí. Avšak děti vyrostly a opustily ji; jeden je statkářem v blízkém okolí, ženat a otcem rodiny; dcera vdova žije v sousední vesnici a je právě tak chudá jako její matka. Tato nemá ani shilling úspor, jelikož veškeré její i jejího muže úspory vydány byly k usazení syna na statek. Má pouze svou chaloupku a žije jedině z pense 4 fr. 35 týdně, kterou jí uštědřují její bývalí pánové. V jejím skromném rozpočtu vyplňují tyto 4 fr. 35 celé záhlaví příjmů. Lze si domysliti, jaké mohou být výlohy. Suma 3 fr. 25 stačí na stravu celého týdne: nalezáme tu chleba za 1 frank, omastku za 35 centimů, špeku za 25 cent., vejce za 20 cent. a sýr za 25 cent. Ubohá stařenka spotřebuje kromě toho za 60 cent. čaje, za 30 cent. cukru a za 10 cent. různého koření. Požívání masa není jí možno. Domácnost svou spravuje si sama a sama vzdělává svou zahrádku. Jeden z vnoučků dochází k ní po škole a zůstává u ní přes noc; to je její jediné spojení se světem. Zdá se, že ani sousedé, ani clergyman (duchovní), ani obecní chudinská pokladna se nestará o tohoto opuštěného chudáka. Jako pravá lidská rostlina, upoutaná takřka k půdě, zakrsává a smutně uvadá na kousku země, na kterém se zrodila, který ji viděl vyrůstat a živořit, a který ostatně nechtěla nikdy opustit, ani aby šla bydlet k svému synovi do sousedního údolí.

---

psal totiž v čísle ze dne 24. července na stránce 478: »Pan Alexander Neklan napsal 15. července v Rozhledech: »V životě svém dožil jsem se již jako starší člověk lecčehos; avšak jaktěživ jsem neviděl zbabělosti takové, tak naprosté, jakou vůči programu mému osvědčilo asi 94 procent politických listů našich; mezi nimi — neuvěřitelno — na př. i Čas.« Tato výčitka páně Neklanova je nesprávná. On dal poslati svou knihu »Die böhmische Frage« rozmanitým listům, nás nedošla. Kniha vyšla za hranicemi, neměli jsme jí na očích a proto jsme na ni prostě zapomněli. Abychom se vyhýbali jakékoli diskusi, tím více diskusi o české otázce, která je naším denním chlebem, k tomu neměli jsme nikdy příčiny.« — Jaká to děsná nevidomost týdenníku českého, jemuž jest otázka česká »denním chlebem« a jak úžasná to zapomětlivost. Dva dny na to (26. července) zaslal jsem zmíněnou knihu redakci a po pěti nedělích (18. září) podala tato o knize konečně přece zprávu — kvitovala ji v seznamu zaslaných knih. — Arciť, kuráž pěkná věc!

Digitized by Google

Z krajiny Surrey-ské přenesme se do mlh a kouře Manchesteru: zde setkáváme se s jedním z oněch dobře známých typů chudých děvčat, které svými zručnými deseti prsty zahajují obvyklý boj a věčný zápas švadleny s nouzí. Svým šicím strojem musí vydělati na výživu nejen sobě, nýbrž i své matce, stařeně šedesátileté, vdově po německém hodináři, a úplně neschopné práce. Jak praví s významnou stručností poznámka jim věnovaná, »matka byla povždy chudá a dcera je teď jedinou její podporou.« Mladá švadlena, které jest sotva dvacet tři leta, pracuje v obchodě, pro který hotoví prošívané zástěry; avšak nemá tolik práce, mnoho-li by mohla zastat. Po osm týdnů zahrnutých v anketě, nepřekročil její týdenní zisk průměrně 14 fr. 50, to jest asi 2 franky denně na výživu dvou osob. Z tohoto bídného příjmu dlužno odpočíst na pouhé nájemné 5 franků, na topení 1 fr. 45, na ošacení 30 cent., na pojištění 40 cent., na vydaje do lékárny 60 cent., a na ostatní drobné výlohy 60 cent. Zbývá 5 fr. 45 na stravu pro obě ženy: maso je zastoupeno 1 fr. 05 a chléb 90 cent. za týden. Je to, jak vidět, takřka hotová dieta vysílení.

Obě ženy, je pravda, znají méně strastiplná období: postavení jejich se zlepší, najdou-li podnájemníka, kterému postoupí část svého bídného bytu; avšak po dlouhou již dobu jim tento vedlejší výdělek schází. Ostatně jsou v jisté míře odkázány na žebrotu: obě jsou pilné navštěvovatelky kostela, a zde způsobem jaký autor blíže neoznačuje, časem podaří se matce, že dostane nějaký kus oděvu, nebo výpomoc v nemoci; jak by jinak mohly žít?

Ovšem schází oběma těmto prvním rodinám muž, který pracuje a u obou se jedná o výživu stařeny. Avšak vezměme za příklad domácnost Saint-Iveského rybáře v Cornouailles nebo zemědělského pracovníka v hrabstvích Somersetském nebo Surreyském; anketa objevuje nám tu situace stejně obtížné.

První rodina, rybářova, skládá se z otce, matky a čtyř dětí, z nichž nejstaršímu je osm let. Pouze otec vydělává; jeho zisk páčil se průměrně na 13 fr. 50 týdně v měsících srpnu a září 1892. Strava pro šest osob stála týdně 7 fr. 70, 22 sous denně, — nájemné 1 frank a ostatní výlohy obnášely 3 franky. Rodina živí se skorem výhradně chlebem a čajem. Nemohla by žít bez výpomoci jedné sestry matčiny a bez přispění sousedův.

Rodiny venkovských zemědělců, nejsouce ovšem v postavení skutečně uspokojivém, zdají se míti úděl méně špatný. Jedna z nich skládá se ze sedmi osob, z nichž jest pět dětí útlého věku. Otec, hospodářský dělník pracuje při statku, čítajícím 220 jiter pozemků. Čisté příjmy jeho nepřevyšují 925 franků ročně. Vydělává průměrně 14 fr. 40 týdně a vydá jen 9 fr. 75, byt má od majitele, mimo to má k užívání zahrádku, jejíž produkty velice prospěšně přispívají k jeho výživě, a klestění živých plotů dodá mu dosti dříví k topení.

Jiná selská rodina, čítající osm osob, vydělává 21 fr. 40 týdně a žije s 15 fr. 30, ač platí nájemného 1 fr. 55; druhá, šesti osob, má týdně 24 franků příjmu a 18 fr. vydání; jiná, osmi osob, utratí 27 fr. 45 z týdenního příjmu 31 fr. 25. Jako první, mají tyto tři poslední rodiny

Digitized by Google

jen slabé příjmy peněžní; avšak dvě mají zdarma byt, berou částečně své potřeby životní ze zahrady, přináležející k domu, topení nestojí je nic, nebo skoro nic, a dovolení zabíjeti si králíky poskytuje jednomu z těchto zemědělců stravu, která není k zahození: nový to důkaz důležitosti, jakou má výpomoc v naturaliích v životě venkovana, a cenného ulehčení, jaké dodává jeho existenci.

Totéž pozorování týká se z části i dělníků uhelných dolů Leicestershirských, jichž monografie rovněž spořádali spisovatelé »Family budgets«. Dle všeobecného skorem zvyku bydlí velice levně v »cottagích«, vystavených pro ně a najatých báňskými společnostmi; topivo mají zdarma a zahrádky jejich, které pěstují s láskou, poskytují jim brambory a jiné zeleniny, které podstatně usnadní jim, aby obyčejně skromně vyšly. Za těchto podmínek mohla žít rodina pěti osob z průměrného týdenního příjmu 32 fr. 50; jiná, šesti osob, z 41 fr. 25; třetí, pěti osob, ze 36 fr. 25 týdně.

Zasluhuje povšimnutí, že pátrání Ekonomického klubu neslo se hlavně k domácnostem malých řemeslníků nebo dělníků, zaměstnaných při anglickém zemědělství, které dnes prodělává nejostřejší krisi. Vyjímaje uhelné doly, nejedná se o žádné z velkých a kvetoucích industrií anglických v anketě. Nevidíme tu ani jediného kovodělníka, ani dělníka z přádelny, ani tkalce. Jak vysvětliti tuto mezeru? Daly se zde tíže sehnati informace? nebo rozhodovalo zde přání studovati především stavy méně známé? Nechť je tomu jakkoli, musí se brát zřetel na tuto zvláštnost, aby se ocenil skutečný dosah výsledků, vytčených v anketě, aniž by se však z toho činily všeobecné závěry o postavení dělnické třídy v Anglii. Nanejvýš našli bychom zde potvrzení onoho, již tak často zmíněného fakta, že dávají-li velké průmyslové závody, pravidelně organisované a tříděné, svému personálu vzdělaných dělníků (skilled workmen) mzdu úplně postačitelnou, maloprůmysl v jistém stupni nepravidelný a náhodný, dává sotva živobytí svým dělníkům bez odborného vzdělání (unskilled workmen) pouhýma rukama pracujícím, jichž tělesnou sílu maloprůmysl využitkovává.

I ti, již jsou nejlépe placeni, nejsou vždy nejšťastnější a navzájem. To vysvítá patrně z ankety Ekonomického klubu, a není to jejím nejméně cenným naučením. Posuzovati situaci dělníkovu jenom podle výše mzdy znamená vydávati se ohromným omylům. Mnohem důležitější je pravidelnost práce; a ještě více dobré vedení domácnosti, střídmost mužova, pilnost ženina. Konečně, porovnáme-li pozorně dělnické rozpočty s doplňujícími je monografiemi, poznáme, jak důležitou úlohu hraje nahodilost v těchto skromných existencích rukodělníků, jaké nepořádky přivádí v jejich život, jakého namáhání je jim pak třeba, aby dosáhli opět rovnováhy, porušené nepředvídanou nehodou, a jaký ohromný rozdíl je mezi theoretickým rozpočtem dělníkovým a skutečným účtem jeho příjmů a vydání. V principu není v Anglii mzdy, která jsouc pravidelně vyplácena od začátku do konce roku, nestačila by k výživě průměrné dělnické rodiny, žijící za normálních podmínek, a chráněné ode vší nehody. Ve skutečnosti je málo domácností, které by nebojovaly s tísní a bídou. Zastavení práce, nemoc, podpora příbuzného, a až příliš často také nespořádaný život a opilství zaviňují nebo rozmnožují žalostnou situaci.

Digitized by Google

V podobném případě nic se nevyrovná svědectvím účastníkův, sebraným Ekonomickým klubem nebo daným přímo samými dělníky. Vezměme na příklad londýnského olováře, který první byl předmětem studia p. Jindřicha Higgse. Bídou svých rodičů, zaviněnou opilstvím otcovým, nucen byl od nejútlejšího věku sháněti si výdělek, čímž bylo takřka úplně zanedbáno jeho vychování. Osiřev ve čtrnácti letech, vyučil se řemeslu olovnickému a provozoval ho po sedm let s úspěchem. V době té zemřela stará teta, u které bydlil; nečistota pokojíků s nábytkem, ve kterých byl nucen žít, špatná strava v hospodách dohnaly ho k předčasnému oženění: je to ostatně velmi častý případ mezi anglickými dělníky v Londýně. Krátký čas po svatbě opustil náš dělník následkem jakési hádky dílnu, v níž po sedm let pracoval. Od té doby byl zaměstnán jen občasně a nepravidelně. Pak přišly nemoci. Několik měsíců po narození dítěte rozstonala se matka, která příliš brzo vstala, bronchitidou a následkem vydajů na tuto nemoc zůstala rodina dlužna nájemné 11 shilingů. Následovalo zabavení a prodej jejich nábytku, který je stál 125 franků. »Od té doby,« jak praví noticka, »nemohli se již nikdy zmoci.« Muž se později také rozstonal a měsíc byl v nemocnici. Vyčerpavši poslední zásoby nucena je žena dovolávati se veřejného přispění, pomoci pověstného »chudinského zákona.«

Zajímavé je, jak tento své funkce zastává. Jak nás poučuje noticka »potřebné kroky, dostavení se před »gardieny« (administratory veřejných podpor), návštěva inspektorova atd.; vyžadovaly 14 dní, po kterouž dobu umírali takřka hlady. Byly jim povoleny 3 fr. 10 týdně a dostávali je po dvě neděle. Jakmile se muž vrátil domů uzdraven, podpora přestala. Jiné se nikdy nedomáhali. Smutek této doby zkoušek, doba, než povolen byl příspěvek, a mrzutá tvář inspektorova zanechaly hořké vzpomínky v duši našeho dělníka, velice oddaného své ženě a dětem.«

Avšak ještě jiná neštěstí očekávala tuto ubohou rodinu. Čtvrté jejich dítě, dvouměsíční hošík, zemřelo zánětem plic, který si způsobil nachladnutím, »v době kdy poslední penny byl vydán a pokojík byl bez ohně.« Museli si vypůjčit na pohřeb, který byl z nejskromnějších a nestál více než 37 fr. 50. Bídný ten pohřeb je zvláště bolestnou vzpomínkou pro rodiče, jelikož lid londýnský dbá velice na to, aby smrt byla obklopena jistou, byť i relativní pompou. Vzdor všemu tomu, — připojuje p. Jindřich Higgs, — vzdor uplynulým zkouškám, vzdor starostem o budoucnost neztratili olovářský dělník se svou ženou ničeho ze své počestnosti a dobrého rozmaru a nepřestali si sebe vážit. Žena dovede co nejlépe hospodařit s hubenými příjmy. Muž její shání stálou a pravidelnou práci: najde-li ji, vyrovná dobrý týden dluhy a dá zapomenouti na smutek dnů špatných; dovoluje ukojiti na okamžik nejnutnější potřeby oděvu nebo záživné potravy, s kterými se muselo odkládati z nedostatku peněz. Veškeren blahobyt, jaký může dát čistota bytu a osoby, je poměrně značný v této domácnosti; avšak nejistá existence, jakou vedou, je na tak nízkém stupni, že nelze si pomysleti horší, vyjma absolutní hlad.

A přec není hlava této rodiny mužem bez výživných prostředků. Jeho olovářské řemeslo je jedním z nejlépe placených. Dělníci jeho síly dostávají 90 centimů za hodinu a pracují 53 až $56^1/_2$ hodiny týdně: plat

Digitized by Google

za celý týden by tedy obnášel 47 až 48 franků. Nenalezne-li práci jako olovář, hledá otec rodiny zaměstnání jako nosič při veřejných výprodejích nebo jako lepič papírů. Ačkoli má tři malé děti a slabé zdraví nedovoluje jeho ženě, aby pracovala, mohl by pohodlně vyjíti, kdyby našel vždy práci. Avšak do toho mnoho chybí. R. 1891 vydělal průměrně jenom 14 fr. 45 týdně, r. 1892 sice 33 fr. 40, ale r. 1893 zas jen 18 fr. 70. Nedostatek práce zabíjí tedy doslova tuto rodinu, a u kolika je týž případ!

Jaksi opakem předešlého jest, přečteme-li si hned na to v publikaci Ekonomického klubu autobiografii nižšího účetního úředníka dráhy, který bydlí v Londýně a musí ze své služby vyživiti ženu a tři děti. Od nedávna má 2250 franků ročně, mimo byt, uhlí a plyn, to jest asi o čtvrtinu více, než by vydělal výše zmíněný olovář, kdyby měl stálou práci. Domácnosti té nebylo přestáti méně zkoušek než jiné. V jednom roce porodila žena úředníkova a dítě zemřelo nešťastnou náhodou, zaviněnou opilostí chůvy; v týž týden rozstonala se matka mužova. Ležela dvanáct měsíců a od té doby je na obtíž svému synu, u kterého bydlí. Následkem různých těchto nehod musel se vypůjčiti 500 fr. na 10 proc. úrok a mladý muž měl tehdáž pouze 2000 fr. příjmů. Proto také, jak sám se vyjadřuje, vlekl tento dluh dlouho na krku jako kámen; byl však zajištěn stálým platem; díky této neocenitelné jistotě našel vždy úvěr a vybředl konečně ze zkoušek a nesnází prvních let své domácnosti.

Více jiných rozpočtů a rodinných monografií zasloužilo by širší zmínky a hlubšího prostudování. Tak poskytuje domácnost mladého hodináře, usazeného v Cambridge, obrázek dělnického párku téměř úplně šťastného. Narodilo se jim teprve první dítě, žijí pohodlně v malém bytu, vkusně zařízeném, a věnují průměrně 52 až 58 fr. týdně na pouhé vydržování domácnosti a na osobní vydaje mladé ženy. Ovšem, že není znám obnos jejich příjmů; manžel ho neudává a odpočítává předem z něho vydaje na šatstvo a zábavu, jejíž předmětem je nebo zdá se být hudba i bicycl. Tato nejistota je jako stínem obrazu. Jiná příčina k nepokoji je nedávná ztráta domácích úspor, 1400 fr., uložených u společnosti, která ohlásila bankrot.

Oproti tomu je málo trpčích údělů nad osud židovského obuvníka ve Whitechapelu. Ubožák žije se ženou a šesti dětmi pouze z toho, co vydělá při zhotovování pantoflí, od nichž béře 35 až 55 cent. za pár. Pracuje osmdesát až osmdesát čtyři hodiny týdně a při této úsilovné práci obnáší jeho průměrná týdenní mzda 71 fr. 65. Z toho utratí 62 fr. 75, z nich 11 fr. 65 na byt. V chudé této domácnosti zřídka kdy vidí maso a skorem veškeré potraviny kupují v drobném u sousedního překupníka. Ceny jsou velmi drahé, to rodina ví; ale v případu tísně nalezají zde úvěr a důvod ten udržuje kupující.

Ze všech monografií, umístěných ve sbírce, kterou studujeme, je snad nejzajímavější ona skotského řemeslníka, usazeného v Dumbartonu. Psal ji sám s horlivostí přesvědčení a s upřímností vskutku dojemnou. Skládaje ji, vytkl si morální cíl a netají se jím. Naopak, dal svým memoirům následující titul, snad trochu dlouhý i trochu osobivý, ale zajisté originelní:

»Rozpočet rodiny, psaný za tím účelem, aby se ukázalo, jak si může člověk zajistit mnoho blahobytu a za-

Digitized by Google

chovati si úspory pro možné nehody životní, jako jsou zastavení práce, nemoc, stáří a potřeby ženy a dětí v případě, když muž zemře, když je rodina ještě mladá.«

Náš Skot nabízí se vlastním příkladem vyučiti tomuto stejně cennému jako těžkému umění. Je ženat a otcem čtyř dětí, starých jedenáct, sedm, čtyři a dvě leta. On a jeho rodina, praví, žijí pohodlně, kupujíce vždy jen potraviny nejlepší jakosti: tyto jsou, jak praví, na konec vlastně nejlacinější. Za těchto podmínek vyžaduje strava pro šest osob průměrně 28 fr. 75 týdně. K tomu nutno připojiti: 1 fr. 55 na daně, 1 fr. 45 na uhlí, 70 cent. na plyn, 3 fr. 10 na oděv a prádlo, 50 cent. na časopisy, 1 fr. 95 na útraty bohoslužebné a konečně dvě položky obzvláště zajímavé: 2 fr. 15 za příspěvky vzájemně se podporujícím spolkům a 1 fr. 45 jakožto premie na pojištění 2500 fr. na život. To vše dohromady obnáší 41 fr. 70. Průměrné příjmy rodiny jsou 53 fr. 65 týdně a daří-li se řemeslu tedy až i 58 fr. 75. Zbývá tedy k disposici suma od 12 až k 17 fr. týdně, čili 625 až 845 fr. ročně.

Z tohoto přebytku platí Dumbartonský řemeslník svou činži. Avšak platí v libovolných lhůtách i v libovolných částkách a způsobem pro něho nejvýhodnějším. Vystavěl pro sebe dům ze zálohy, jakou mu poskytla stavební společnost (building society) Dumbartonská proti annuitě 312 fr. 50. Je to asi o 75 fr. více, než obnáší obvyklé nájemné dělníků ve městě; avšak pomocí tohoto lehkého přídavku má naději, že bude v blízké budoucnosti bydlet ve vlastním domě. Mimo to má výhodu, že se může během roku vyrovnávati v libovolných lhůtách, a že by se, kdyby splátky urychloval, stal rychleji majetníkem. To není však jediným dobrodiním, které náš Skot dovedl vytěžit ze spolků a sdružení. Málo rukodělníků využitkovalo tak výhody, poskytované dělnické třídě. On i s celou rodinou je členem výpomocného spolku konsumního, kupuje tam veškeré zásoby a dostává tímto způsobem ve formě ročního zisku průměrný příjem 300 až 350 franků, »k jichž vyzískání se pranic nepřičinil«, jak praví.

Jak jsme viděli, skládá týdenní příspěvek 2 fr. 15 vzájemně se podporujícímu spolku (benefit society). Dle jeho vlastního doznání má při tom tyto výhody: v případu nemoci dostával by 27 fr. 50 týdně po prvních 6 měsíců a 12 fr. 50 týdně po ostatní dobu nemoci; lékařské ošetřování a léky zdarma; kromě toho, kdyby zemřel, vyplatilo by se jeho rodině 550 fr. Stal-li se obětí nehody, která ho zbaví schopnosti práce, má právo na podporu 2500 fr., které mu vyplatí jedna společnost a na pensi 6 fr. 25 týdně, kterou mu vyplatí druhá. Po šedesátém roce má zajištěnou podporu stáří 12 fr. 50 týdně a v pádu nedobrovolného zastavení práce má právo na výpomoc stejné hodnoty. Mimo to je členem úrazové pokladny, organisované dělnickým spolkem za společného řízení patronů i dělníků. Konečně, za jeho týdenní premii 1 fr. 45 zaručuje mu pojišťovací společnost sumu 2500 franků, splatných při jeho úmrtí, »tak že by«, praví, »moje žena a děti dostaly po mé smrti celkem 122 liber šterlinků«. Jen pilností, spořivostí a prozřetelností mohl dosíci řemeslník, o kterého se jedná, podobných výsledků. A přec tvrdí, že si nikdy ničeho neodepřel, ani že k žádnému strádání rodinu svou nenutil. Podává i o svém životě svůdné líčení, při kterém se rádi zastavujeme po tolika truchlivých

Digitized by Google

obrazech, jaké nám ukazují tak mnohé rozpočty dělnické. Ponechme slovo jemu samotnému:

»Pane, chci vám sděliti u výtahu, jak jsme si počínali od naší svatby. Za prvních deset let uspořili jsme přes 3750 franků, a při tom jsme užili všech příjemností života. Dobře se šatíme; náš dům je pohodlně zařízen (nábytek je pojištěn proti ohni na 3750 fr.); každý volný den, to jest o svátcích a v neděli, chodili jsme prvních osm nebo devět let po naší svatbě pravidelně z domu, neodpírajíce si žádného počestného vyražení, ale pečujíce při tom, abychom zůstali v mezích rozumu. Neměl jsem vždycky tak veliké příjmy jako dnes; ale pamatuji se, že má žena uspořila z mého prvního platu 22 fr. 50, ač měla dost příležitosti je utratit; ona však vždycky podřídila své potřeby svým prostředkům. Brzy po naší svatbě začala pro mne plésti spodní oděv, a od té doby jsme ani já ani moje děti nenosili nikdy spodního oděvu, který by byl nevyšel z jejích rukou, neboť koupila si stroj. Koupí-li občas nějaký oděv hotový, je to jenom na vzor«. Tímto způsobem dovedla zhotoviti tato pilná a čilá hospodyňka z kusu hrubé látky, koupené ve dražbě za 18 fr. 75 úplný oblek a tři kusy šatstva pro děti. Prvních pět nebo šest let manželství šila si i všechny šaty pro sebe; toho však se musila zříci, když děti dorůstaly a zaujímaly veškeren její čas.«

Spisovatel monografie vrací se s dojemnou vytrvalostí k neocenitelným službám, které mu prokázala jeho žena. Nenechá si ujíti příležitosti, aby se nezmínil o tom, že sama vede domácnost, a aby nevzdal chválu moudrosti jejího domácího vedení. Vyjadřuje se těmito slovy: »Myslím, že jsem dosti objasnil, jak jsme mohli činiti úspory a při tom užívati rozkoší života; nyní máme toho odměnu: ve věku poměrně málo pokročilém můžeme žíti ve vlastním domě, a dům ten má pět místností, koupelnu, veškeré nutné příslušenství a zahrádku. Moje účastenství ve vedení domácnosti není značné: odevzdám v ruce své ženy celou obdrženou mzdu; nemám peněz pro sebe; potřebuji-li jich, vezmu klíče stolku a napíšu účet všeho, co jsem vydal pro své osobní potřeby. Radím jí, je-li třeba; dávám jí znát, že oceňuji její namáhání a ona je jedinou mou společností. Ze zásady nepiji žádných silných nápojů; nekouřím; ne že bych káral nebo zavrhoval kouření tabáku, což považuji za nevinnou radost. Četba je naší hlavní zábavou; zúčastňuji se poněkud záležitostí města, odkud pocházím, a výchova našich dětí zabírá mi veškeren čas; máme přátele, které navštěvujeme a kteří navzájem navštěvují nás; a mimo to je tu zahrádka; máme vždy s dostatek, čím se zabývat, a čas se nám zdá jen příliš krátkým pro všechno to, co máme na práci.«

(Příště dále.)

Digitized by Google

Rozhledy po literatuře, umění a vědě.

Literatura.

Otokar Březina: Větry od pólů. Básně. — S uměleckou výzdobou od Karla Hlaváčka. (V knihovně Moderní Revue). — Když se před třemi lety ozvaly první tajemně oslňující harmonie Březinovy lyry, tanula jistě všem, kteří si dovedli uvědomit to podivuhodné napjetí psychické a umělecké síly, jehož bylo třeba k vytvoření těchto zpěvů, na jazyku otázka: kam půjde tento básník dále? Ještě výš do oblak své kosmické mystiky, či dolů k zemi a člověku? Druhá kniha »Svítání na Západě«, potvrdila to, co se dalo při jeho veškeré fysionomii očekávat: šel ještě výš do spiritualismu a mystiky. Poslední, co ještě v »Tajemných dálkách« mohlo upomínati na konkretní život jedince, mizelo dole v mlhách a zaniklo v symfoniích abstrakcí a nejsublimnějších vztahů, hraných jako by na strunách andělských harf. Ale pak jsme se už ptali s jistou nedůvěrou: může jít ještě dále? Je vůbec možno jít ještě výš? Nezalkne se tam nahoře v oblastech, jejichž vzduch není už pro pozemské plíce, nespálí si umělecká křídla v takové blízkosti slunce? Ale nejnovější třetí jeho kniha ukazuje, že se podivuhodný tento umělec odvážil na toto skoro nemožné. Je, pravda už tak vysoko nad zemskou půdou, že co chvíli se vám ztratí v oblacích a že mnohý akkord jeho harfy rozplyne se ve vrstvách zředěného vzduchu, jímž prochází, a jen v tušených ozvěnách doráží k vašemu sluchu, ale pak zas přijdou chvíle, kdy se mlhy protrhnou a zpěv jeho zazní plně, s celým vítězným překonáním látky a kdy svým pronikáním neproniknutelného a vyjadřováním nevyjadřitelného koná hotové umělecké zázraky. Jsme zde na samé hranici toho, co se ubohou duší lidskou dá zachytit a zobrazit, jsme zde v hodinách »slunovratu« a cítíme, jak od bolestně nostalgických tonů prvé knihy tu dostoupila poesie Březinova svého »velkého poledne« — a tyto výslunné, opojné polední tóny jsou to, které přede vším vyznačují tuto knihu — ale cítíte zároveň: ještě jen krok dál, ještě jen několik takových vzmachů do výšky a vítěznost tohoto neústupného uměleckého vzletu může se převrátit v tragiku! A tentokrát už si kladu zmíněnou otázku s opravdovou nedůvěrou a teskností: je i teď možno jít ještě dále? Tato kniha je už Ultima Thule uměleckých a lidských sil — co by chtěla přinést ještě další? Ale nechť si; básník je si asi sám dobře vědom tragiky takovéhoto vzepjetí, a kdo by ho chtěl varovat od toho, aby vyplnil až do posledního slova své poslání? A je-li mu souzeno, aby jako motýl v plameni byl sežehnut žárem toho mystického slunce, za nímž letí a pro jehož plameny zapomněl na barvy a vůně pozemské, bude to jen los, hodný jeho umělecké síly. Ale vidím pro něho možnost ještě jiné cesty a kladu si otázku:

Digitized by Google

což kdyby tento »vladař snů« spočinul zas jednou na pevné zemi, napojil se jejími šťávami, dal svému oslněnému zraku odpočinouti si na vlídné její zeleni, a svého ducha opojeného až do závratna a zemdlení kmitáním nejsubtilnějších forem a linií, posilnil na hutných a zdravě vzrušujících reálných dojmech? Kdyby tak něco silně zažitého, nějaký prudký otřes nebo změna prostředí probudily našeho básníka z jeho mystického zaklení? Jaké by to mohlo být obrození jeho umělecké síly, jak by se vzedmula napojena novým životním obsahem, jaké bohaté oplodnění by tu as nastalo z toho zasnoubení spirituelního s reálným, mystického se smyslovým? Ale je těžko a nevděčno sledovati dále takovéto možnosti. Umělci mají svá fata. Snad je Březinovi navždy zakázáno, aby svůj umělecký majestát potřísnil dotekem života. Snad zajde do světů, kam ho nedoveme sledovati a kde se nám odcizí, ale tím se nestane v očích našich menším a nám méně dražším. Tolik je však jisto, že psychologický případ, jejž poskytuje, má ve své čistotě a karakterističnosti málo sobě rovných v dějinách umění. — *Kj.*

Milan Fučík: Utíkám k slunci. (Naklad. Grosman a Svoboda). — Pan Fučík je mladičký člověk a presentuje se prvou svou sbírkou celkem dobře. Má dobrý sluch pro rhytmus a kadence slov a slušnou zásobu barev na své paletě. Jeho knížka není jako tolik jiných debutantských pouhé nudné převalování slov, o něž se marně namaháte zájmem svým se zachytit. Několik sytějších čísel na thema životní radosti dovede vás na chvíli upoutat a vtisknout vám do paměti hlavní rysy debutantovy tvářnosti. Není to ještě bůh ví jak silné a umělecké, a o individualitě je tu už dokonce těžko mluvit, ale je to přece něco pevnějšího a rázovitějšího než ty rozplývavé fysionomie mnohých debutujících pseudosymbolistů, kteří jsou od sebe téměř nerozeznatelni ve své beztvárnosti. Méně se mi líbí u pana Fučíka záliba v přehánění a trochu příliš vysoký tón, kde mluví v první osobě. Pochybuji alespoň, že by byl p. Fučík opravdu tak familiérní se Satanem, jak s ním mluví v »Písni vítězné.« Anebo, že by to myslil do opravdu, řekne-li své lásce:

»tvé teplé objetí ted musím opustit
jít v zápas úporný a do krve se bít . . .!«

Nerad také vidím p. Fučíka u tak banálních motivů, jako je na př. šablonovitě, theatrální horování pro lidskost v »Cestě k Ideálu«, anebo když v »Nejhorší chvíli«, totiž když mu zemřel otec, odpraví Boha ze světa touto naivní logikou:

»— Kdes Bože byl, když prosil jsem?!
Odpověď žádná. — A v bolu jsem řek:
— Ty nejsi, Bože, s bohem buď! —«

Anebo apostrofuje v »Žalmu bolesti« Boha, svaté atd., ptá se jich ve čtyřech slokách, kam odešli, položí sám sobě otázku: proč nelze modlit se? ale vytočí se z odpovědi pohodlným způsobem: »Ó chvěju se to říci . . .« A tak nevidíme nikde hloub do duše p. Fučíkovy a jsme přenášeni na perutích zvučných slov přes nejchoulostivější otázky. — Pan Fučík zaranžoval svou knihu takovým způsobem a doprovodil ji takovou předmluvou, jakoby ona svým vzletem k slunci a radosti znamenala překonání dekadence. Honem se tu našli taková, kteří by jí rádi přiřkli nějaký

Digitized by Google

typický význam pro českou mládež. Já v ní toho významu nevidím, leda že by mi byl p. Fučík typickým zjevem mladého českého člověka, který se dá chytat na hesla a módy, jejichž podstatu si neuvědomil a když pak o stupínek zmoudří, vidí v tom hned bůh ví jaký převrat a obrození. Pan Fučík nám chce namluvit, že byl dekadentem. »Zdá se mi, že každý mladý člověk přijde po dvacátem roce v dekadenci,« povídá. Jak směle je tu hozena věta, v níž není ani za mák pravdy a porozumění! Pane Fučíku, dekadence by byla pak prajednoduchá věc, kdyby ji mohl dvacetiletý člověk, jako vy, už čítat mezi své zkušenosti a mít ji už vítězně překonánu. Kdybyste dekadentem byl býval, byl byste jím zůstal, neboť dekadence se nesvléká jako starý kabát — dekadence je tragické fatum, které je člověku uloženo a determinováno celou jeho stavbou duševní i nervovou. Dekadenta nevyléčíme z dekadence, můžeme jen nanejvýš vystupovati proti tomu, aby nepletl jiným hlavy a nedělal proselyty mezi těmi, kteří nevědí oč tu jde. V případě páně Fučíkově nešlo o nic víc než o praobyčejnou »krisi dvaceti let«, jak sám říká. Tu zakoušeli na sobě inteligentní mladí lidé v každé době a v každých poměrech, ať byla kultura v dekadenci či ne. Prodělali jsme to všickni. Jen že se jindy četl Byron a říkalo se tomu »světobol«, anebo se četl Schopenhauer a říkalo se tomu »pessimism«, a teď se čte Moderní Revue a Przybyszewski a říká se tomu »dekadence«. To je ten celý rozdíl. Pan Fučík nemá proto práva mluvit o překonání dekadence, poněvadž dekadentem nikdy nebyl a nemohl ani být, jak ho znám. Moderní Revue, která se do p. Fučíka pustila velice nemilosrdně, má jinak ve věci pravdu, upozorňuje-li ho na to, že dekadence je něco více, než on si myslí, že je to celý životní názor a nejen efemerní »krise dvaceti let« — ale Moderní Revue nesmí zapomenouti také, že má sama pana Fučíka na svědomí a že on je dnes vlastně argumentem proti ní. *D.*

Remy de Gourmont: Les Chevaux de Diomède. Román. (Paříž 1897.) Vybírám namátkou z celé té veliké řady knih, které vyšly v poslední době nákladem Mercura de France, předního orgánu pařížské skupiny t. zv. symbolistické, nejnovější knihu jemného estetika, essayisty a romanopisce, jednoho z nejraffinovanějších duchů raffinované dnešní mladé Francie. Ne proto, že bych ji považoval za zvlášť důležitou, naopak, katalog Mercura vykazuje věci daleko významnější. Ale nezáleží mi mnoho na ní samé, neboť to, co chci o ní říci, dalo by se povědčti s malými variacemi o většině ostatních. Chci se totiž dotknouti těch jejích momentů, které se mi zdají být příznačnými pro celý ten dnešní pařížský umělecký typ, z něhož vzešla. Remy de Gourmont je z poloviny filosof, z poloviny estét, ale na obou polích stejně raffinovaný. Myšlenka je mu požitkem a naopak každý požitek je tu až do nemožna rozumově vyměřován a spiritualisován. Krása, láska, umění, to jsou jeho Diomèdovy květy, do nichž zapouští tykadla svého intellektu, aby z nich vyssál všecky sladké vůně a spěchal zase dál, ničím nevázán, na osvobozujících perutích absolutní ironie a neskrocenéhо individualismu. Toto vzájemné se pronikání theoretické myšlenky a praktického požitkářství karakterisuje celou knihu. Všecko se v ní ve spolek mísí, raffinované kalkuly epikurejce s abstraktními pomysly metafysika, andělsky bílý spiritualism s nejodhalenější smy-

Digitized by Google

slností, bahno neřesti s melodickým sentimentálním lyrismem, duše s tělem, mozek s genitalemi — však ne nadarmo dal jí autor za motto: »Tout vit dans tout éternellement.« Už v tom poznáváte vychovance estetiky symbolistní. Vždyť »synthesa celého člověka« je jedním z jejích hlavních článků, jak jej zvláště na př. sformuloval programový mluvčí této školy, Charles Morice. Tato literatura žádá si ovšem jiné čtenáře než obyčejné hltaly románu. A vůbec, kam se zde poděla stará forma románová! To už není vlastně nic jiného než volná řada subtilních monologů, promíchaná neméně subtilními, se závratnou jemností ciselovanými dialogy a zpěvnými poetickými passážemi, které by v jiné typografické úpravě mohly platit za delikátní lyrické šperky. Ale to je forma, což teprve obsah! Autor vás posadí do duše svého Dioméda a dává vám jejíma očima dívati se na svět, jakého vaše oko nevidělo a ucho neslyšelo. Svět naprosto vám cizí, vzdálený, těžko pochopitelný. Svět, v němž krajní individualisté jsou co chvíli otroky nejnižších pudů, kde se střídá mystika se skepsí, nejvyšší shovívavost se vším s nejvyšším pohrdáním ke všemu, a kde nade vším jen trůní ironie, jako nevysychající zdroj svobody, hrdosti a požitku. Sentimentální egoisté vedou tím hádankovité rozmluvy s mystickými sensualisty, žijí v prostředí rafinovaného přepychu, obklopeni celým harémem žen, které se na potkání vzdávají, které mezi rozpínáním šněrovačky dovedou odříkati celé spousty duchaplností a procházejíce se v rajském kostýmu po pokoji deklamují věty z knihy mystiků. Dusné parfumy neřesti a nemocné sentimentality válejí se těžce a otravně nad touto knihou. Jací to jsou lidé? Kde se takto žije, myslí, cítí? Uhodnete ovšem hned, že v pařeništi unavené a přejemnělé kultury. Ale které a jaké, zůstává dost lhostejno, poněvadž všecka lokální a časová barva tu mizí. Uvědomujete si konečně, že to má být Paříž, Paříž dekadentních umělců. Ti muži by mohli být sice skoro právě tak dobře Alexandrijany nebo Římany z dob antické dekadence, nu ale chce-li tomu pan de Gourmont, jsou to tedy dnešní pařížští umělci a ty ženské zjevy, které byste málem považovali za některé z oněch athénských hetér, s nimiž se neostýchal obcovati Sokrates, jsou dnešní pařížské kokoty, vlastně ovšem jen jejich crème. Všecka čest jejich duchaplnosti a kráse, jimiž dovedou oslazovat život šťastným umělcům na břehu Seiny! Pokud tyto hříškošné květy, vyrostlé pod nejvyššími stupni umělé temperatury kulturních sklenníků, odpovídají pravdě, o tom ovšem není kompetentním rozhodovati syn vzdálené zemičky barbarů. Ostatně o pravdu tu šlo panu de Gourmontovi asi nejméně, leda snad o pravdu niternou, o kus správné analysy dnešních jistých duší, které ze společností, která je odpuzuje a již oni pohrdají, utekli se do svých umělých rájů. Ale opakuji: je mi to vše nevýslovně cizí a bylo by snad i každému jinému v Cechách. Porozumíte smyslu slov a vět, ale bytosti, které je odříkávají, nejsou vám o mnoho bližšími než by vám byli tvorové z jiného planetárního systému. A to je Paříž, pro centrum dnešní civilisace, ta Paříž, o níž si myslíme, že jsme s ní v bůh ví jak přímém kulturním spojení! S tím kosmopolitismem umění se to má snad přece trochu jinak, než jak by se zdálo dle pohodlně vyslovovaných frází! Tenhle psychologický a umělecký typ že by mohl a měl přímo působit na naše umění, na naše docela od kořenů

Digitized by Google

mu cizí prostředí společenské a intellektuelní? Ne, půjdeme k němu rádi do školy, opijeme se na chvíli rozkoší jeho exotických vůní, zjemníme na něm své city, naučíme se od něho novým, neslýchaným akkordům na harfě svých nervů, ale vrátíme se zase domů, rádi a i hrdi na to, že jsme proti němu barbary. *Kj.*

Der Übermensch in der modernen Literatur. Ein Capitel zur Geistesgeschichte des 19. Jahrhunderts von **Leo Berg** (Nákl. Alberta Langena v Mnichově). — Kritik, známý svým bystrým skepticismem vůči některým moderním pověrám, činí zde pokus o genealogii pojmu nadčlověka, tak jak byl v Nietzschovi klassicky vysloven a po celé století už připravován. Kniha jeho může proto platit za analogii studií prof. Masaryka o moderním titanismu. Ukazuje, jak se nadčlověcké tendence zrodily v subjektivismu minulého století. »Já« hlásilo se i ve filosofii i v umění vždy více ke svým právům, svrhlo pak i Boha a ústy Feuerbachovy filosofie považovalo jej za pouhou projektaci sama sebe Z hluboké duševní krise, která nastala v Evropě po revoluci zrodila se touha po osvobození, ale spasitel nečekal se už odnikud jinud než od člověka samého, od velikého, heroického člověka. Napoleon a Goethe dali potravu těmto snům, jakožto konkretní vtělení nadčlověka. Na to se vyšetřuje vývoj mesianistické a aristokratické myšlenky od Carlyla a Emersona až k Renanovi, Lagardovi a Nietzscheovi. Druhá polovice knihy je skoro celá věnována vývoji pojmů o nadčlověku v moderní literatuře a umění, u Immermanna, Heinea, Hebbela, Wagnera a zvláště u Dostojevského, Ibsena a Strindberga. V Dostojevském vidí Berg nejvyšší vtělení problemu nadčlověka v literatuře (ačkoliv, zdá se, že nezná »Bratrů Karamazovových«, kde onen problém nejkarakterističtěji pro Dostojevského je zachycen). Dostojevský je mu »v pravdě nadčlověkem«; ne jako »tvořící a jednající, ale jako jsoucí a myslící«. Velice též cení Strindbergova »Čandalu« a »Na břehu moře«, za to však je mu nadčlověcká tendence moderní německé literatury, kterou se zde dost zevrubně obírá, po většině jen směšným poseurstvím. Pro ni asi platí symbolická vignetta na deskách knihy: opice nasazující si masku lva. Berg nedovede se spřáteliti ani s lyrikou Bierbaumovou a Dehmelovou, ani s dramatem Hauptmannovým a Holzovým, ani s knihami Przybyszewského. Na tuto mladou literaturu je adresována závěrečná apostrofa, shrnující výsledky interessantní této knihy. »Pohrdejte lůzou a massou — massy jsou vždycky lůza, i filosofové, kněží a umělci jsou lůzou, vystupují-li jako massa; i kongres králů nemá v sobě nic královského, neboť král, jenž se cítí králem, nezná nikoho sobě rovného! Opírejte se sami o sebe, staňte se svými, staňte se jedinci, a pak teprve budete individualitami. Poznejte štěstí a nouzi samoty, zbudujte si svou osobnost znovu v celé úplnosti, — a budete — když i ne nadčlověky, tedy alespoň tím, čím můžete být! A především: varujte se rovnosti! Nechtějtež každý rovnat se nejvyššímu! Pochopte, že všude a za každých poměrů nalezne se štěstí a velikost, jen když dovede člověk vyhlédnouti vysoko přes sama sebe, kol sebe a pod sebe a když neklesne do nízkosti massy, když ani tenkrát neklesne, když k ní politicky a sociálně je nucen klesnouti! A shrnuto vše v jediné slovo: Buďte hrdi na sebe, ale nebuďte nadutci svého Já! A pohrdáte li, pohrdejte především vším nízkým, co je ve vás, a chcete-li být knězi svého nadčlověčství, nebuďte zároveň jeho blázny!«

Topičův salon.

(Saša Schneider. — Výstava plakátů. — H. Thoma.) Umění p ěkud různé hostí tentokráte současně salon Topičův ve svých míst-

Digitized by Google

nostech: kartony Saše Schneidera, konkurenční návrhy na plakát výstavy architektury a inženýrství a konečně dvacet původních litografií Hanse Thomy. Tedy exposice bohatá a jistě zajímavá.

Jméno Saše Schneidera v posledních dvou, třech letech proletělo vítězně středoevropským tiskem. Přes noc stal se tento německý malíř a v prvé řadě kreslíř modní veličinou. Mluvilo a psalo se o něm nesmírně mnoho a čekalo se Bůh ví co od tohoto Němce se jménem rusky znějícím. V kartonech jeho vidělo se všechno jiné spíš, než čím vskutku byly, totiž brillantně kreslenými akty, většinou, převážnou většinou mužskými akty. Bravurní jistota kresby, síla kontury a jakýsi grandiosní rys, jevící se ve všech těchto pracích, nedošly té pozornosti a toho ocenění jako překvapující, originelní, velmi často bizarní sujety jeho obrazů, to něco, co jim dodávalo jakéhosi sensačního rázu. Vzpomeňte jen na krásnou »Myšlenku na nekonečnost«, na suggestivní »Pocit nevolnosti« atd. Také u nás byly tyto rozměrné, působivé kartony na počátku své výstavní pouti nějaký čas vystaveny. Dnes po dvou létech dostavuje se Saša Schneider po druhé se sedmi pracemi. Dojem jejich není již z daleka takový, jako při první výstavě. Vidíte, že Schneiderovo umění nepokročilo, naopak, že jest v úpadku. Síla a suggestivnost kontury, vzlet a jistota kresby mu zůstaly, ale myšlenkově jeho umění upadá. Při první kolekci viděli jste mladého malíře, který snad (a skoro možno říci dojista) šel za sensací a zevním úspěchem, který však přes mnohé své vady (jako jmenovitě, že malířsky řešil věci naprosto nemalířské a nové cesty umění hledal na polích, ležících zcela mimo všechno umění) byl hlavou svéráznou a zajímavou. Dělal dojem originelního, vážného myslitele, hlavy myslící bystře a se zjevnou ironií. V jeho věcech bylo mnoho na effekt, na oslnění diváka vypočteného. Ale ty věci všechny nebyly přece tak jalové a uboze bezmyšlenkové jako je dnes na př. »Zpěv mužů«. Pět lidí v nemožných divadelních pósách, pět mužů různého věku — co je to? Jaký v tom vtip? Jaká myšlenka? Jaká nálada? Nic ze všeho toho, jenom bravurní kresba. Ale ta sama konečně dnes také nestačí. A zrovna tak »Noc«, nádherný ženský akt s církevními odznaky — co s touto průhlednou, jalovou allegorií? Nevidíte nikde, že by byl Schneider udělal jediného kroku ku předu, že by se byl propracoval jenom o píď ku svému vlastnímu slohu. Neboť Schneider nemá slohu, toho vnitřního, z hlubin duše umělecké rostoucího slohu, který není zevnější dekorací ale vnitřní architekturou díla a k němuž se musí propracovati každý umělec, jenž sám ze sebe, ze své duše má nám v oboru umění něco říci. Toho slohu Schneider nemá. Má jen manýru, effektní, vypočítanou, suggestivní, ale přece jen - - manýru.

Výsledek konkurence na nejlepší plakát pro projektovanou výstavu architektury a inženýrství nezdá se mi nikterak potěšitelným, třeba se to sebe důrazněji v nejrůznějších referátech konstatovalo. Sešlo se, pravda, třiadvacet návrhů, tedy účastenství na naše poměry dost četné. Ale kolik z těch zaslaných návrhů jest skutečně plakátem, kolik jich vyhovuje jen trochu přísnějším požadavkům? A na kolika z nich vidíte (a to jest to nejtrapnější) jiskřičku vlastní, původní myšlenky? Porota přiřkla dvě ceny, z nichž druhou dvakrát. První přidělena návrhu V. K. Maškovu,

Digitized by Google

druhá rozdělena mezi Alf. Muchu a K. Špillara. Proti tomuto výroku poroty nedá se, myslím, mnoho podstatného namítati. Návrh Maškův jest skutečně nejlepší a nejdekorativnější. Je také (což je konečně lhostejno) s velikou pílí propracován. Mne specielně zajímal pěkný, ale ve svém rhytmu až trochu tvrdý mužský akt, sestupující po schodech. Ale celek zdá se mi málo plakátem. Je v tom málo života, málo ohně, jenž by volal a upozorňoval na sebe. Na plakát je mi tento jinak velice pěkný a, opakuji, dekorativní návrh se svými šedými tóny a svým temperovaným koloritem příliš střízlivý. Za to Muchův návrh, nahozený s neobyčejnou svižností a jistotou jen jen svítí veselými svými barvami. Několik rysů, zdánlivě pohodlně nahozených, několik barevných skvrn — ale kolik jest v tom něhy, elegance, svižnosti a koketerie! A co hlavního: jest to skutečně plakát, příslušník toho nejnovějšího genru uměleckého, jenž tak energicky a s bezohlednými údery loktů dere se do umění. Plakát Muchův mluví, křičí, upozorňuje na sebe, nedovoluje nikomu, aby nepovšimnuv si ho šel kolem! Pro plakát Špillarův nemohl jsem se nikterak nadchnouti. Zdá se mi, že mu schází svěžest a jakýsi elegantní švih, u plakátů nezbytný. Ostatní návrhy až na několik málo vtipně myšlených a směle skizzovaných listů jsou dílem adresy nebo diplomy, ale nikoliv plakáty, dílem bezděčné humoresky.

Vedle těchto prací vystaveno v salonu p. Topičově dvacet původních litografií Hanse Thomy, přísných, náladových, dýšících vůní starobylých dřevorytů. Jsou tvrdé v linii, ale měkké ve svých delikátních světlech a působí plným, ryze uměleckým dojmem. Zmiňuji se o nich jen stručně, poněvadž hodlám co nejdříve na tomto místě obšírněji o Thomovi promluviti. Chtěl bych se zde jen ještě dotknouti vkusných, originelních rámů těchto litografií, provedených dle návrhů umělce samého. Když tak člověk vidí tady ty prosté, ale přece jen krásné a umělecké rámy a vzpomene si na ty nevkusné, zlatem pokaňhané obludy, v nichž se stkví obrazy našich salonů, je mu do smíchu i pláče zároveň.

Jaroslav Kamper.

Z ruchu literárního a uměleckého.

— **Mladá česká hudební generace**, podnícena úspěchem loňského svého prvního koncertu, bude pořádati dne 17. listopadu t. r. koncert druhý, v jehož provedení se uvázal zase hudební sbor pražského »Sokola« za řízení kapelníka Šebora. Již program sám nasvědčuje tomu, jak mladí komponisté po dobyté první étappě pracují do větší šířky a s větší smělostí. Na koncertě bude provedena symfonická báseň Polonia od p. K. Moora, ouvertura k Zeyerovu »Neklanu« od p. Hrazdiny, p. Lošťák propůjčil k tomu některá čísla ze svého cyklu »Národní dumy« a dvě lyrické básně, p. Neumann ouverturu »Peri«, p. Bautzký 2 symfonické věty a málo známý a po léta odstrkovaný p. K. Macan adagio z kvartetta. — Doufáme, že druhý krok mladé umělecké této skupiny předčí první!

— **Z výstavy fotografů-amatérů** přinášíme ještě několik zajímavých reprodukcí z kollekcí pp. Fr. Kulhavého, V. Minářika, Fr. Mrskoče, V. Sedláka a O. Šetele. Fotografie vesměs svědčí o hlubším pojetí i vkusu a pietě k uměleckým památkám, mezi nimiž reprodukujeme kostel sv. Karla Bor., jenž brzy padne pod bourající motykou.

Digitized by Google

Rozhledy politické a sociální.

Domácí politika.

Hr. Badeni nemá proti sobě již jen Němce na levici, nýbrž i Němce na pravici, t. j. katolicko-lidovou stranu, vedenou Ebenhochem a Dipaulim. To nejvýmluvněji hlásá odjezd předsedy posl. sněmovny dr. Kathreina, jenž se hodnosti této vzdal, a napadání vlády v klubu katol.-lidové strany. Dipauli totiž, jak již jsme napsali, podal 5. října na říš. radě návrh, aby jazyková nařízení byla zrušena a jazyková otázka se upravila zákonem. Brzy se ukázalo, že návrh ten jest pouze záležitostí vnitřní taktiky katol. strany a osobní ctižádostí Dipauliho Mělť za to, že volbou výboru k vyřízení jazykové otázky cestou zákonodárnou docílí dočasné zastavení obstrukce a umožní vyřízení p r o v i s o r i a. Tím by se byl najednou povznesl v očích koruny, rozhodnuv těžkou situaci v zájmu státu a říše. Bylo-li by se po vyřízení provisoria v otázce jazykové něco stalo, jest ovšem pochybno. Plán Dipauliho se však v poslední chvíli zhatil politikou polského klubu, t. j. Badeniho. Když Dipauli v rozmluvě se zpravodajem Neue Freie Presse se přiznal, že Čechové souhlasili s jeho akcí, že byli ochotni slevit z obsahu jazyk. nařízení a když vlivem němec. velkostatku bylo by se snad podařilo, že by i Němci na jednání přistoupili, postavil se hr. Badeni za polské kolo a žádal, aby se Němci zavázali, že ještě před jednáním v jazyk. výboru se o to přičiní, aby se provisorium v plenu vyřídilo. Němci odmítli a plán Dipauliho byl tak zmařen.

Sotva odbyl se tento tichý souboj Dipauliho s Badenim jakož i s pravicí, a Němci prohlásili, že krajní obstrukcí překazí všeliké jednání o provisorium, zalehl do zmatku ve Vídni hlas minist. předsedy Banffyho, jenž v uher. sněmu prohlásil, že Maďaři nepřistoupí na řešení otázky provisoria pomocí § 14. — jenž dává vládě moc, aby vyřídila otázky vládní potřeby exekutivně, když poměry nedovolují upravení cestou zákonodárnou — nýbrž zmaří-li se zákonodárné upravení, že Madaři na základě zvláštního výkladu zák. z 21. prosince 1867 ustanoví bez ohledu na Rakousko zemským zákonem uherským, aby vyrovnání z r. 1887 potrvalo pro uherskou říši i na dále. Poněvadž koruna má právo, neprovede-li se vyrovnání v čas, stanoviti kvotu na rok, zůstal by poměr k Uhrám ve statu quo Polit. situace tím vyhnána na samé ostří nože. Dipauli utrpěl mimo to ještě ve vlastním klubu porážku. Navrhoval totiž, aby k návrhu Němců na obžalobu ministerstva pro jazyková nařízení klub katol. lidový se formalně nepřipojil, ale aby vyslovil nesouhlas s jich vydáním. Šlo tu patrně opět o zjednání jistých styků s německou obstrukcí. Bylo nejisto, jak se klub katol. lidový zachová. Teprve když Lueger se vyslovil, že není nutna změna škol. zákonů a aby Ebenhoch zůstal se svým návrhem doma, a když 26. října posl. Benděl za levici prohlásil, že by levice vítala pomoc klerikalů v boji proti jaz. nařízením, ale s návrhem Ebenhochovým že nebude nic, vyslovil se 27. října klub katol. lid. proti návrhu Dipauliho a přijal návrh sprostředkovací, aby se otázka jazyková upravila zákonem. Tak zase pravice sklížena — na čas, ale nejistota trvá dál.

Digitized by Google

Dne 18. října jednal výk. výbor pravice s hr. Badenim o »pracovním programu« sněmovny a taktickém postupu proti obstrukci. V tak napjaté a vyvrcholené situaci a při omrzelosti pravice jednání zajisté pouze akademické ceny. Když došlo k jednání o požadavcích Dalmatinců, hr. Badeni odešel. Pravice se usnesla podporovati požadavky jejich v příčině drah, o zavedení chorvatštiny jakožto vnitřní řeči úřední jednáno nebylo, bude se prý řešiti v celém souboru národní otázky vůbec. Druhý den mělo se jednati o jazykových požadavcích Rusů, ale výbor se — nesešel.

Jazyková nařízení se kus po kuse odnařizují. Dne 1. října ministr železnic Guttenberg tajným výnosem rozšířil ustanovení o znalosti jazyka německého v slově i písmě konceptních úředníků u železničných ředitelstev. Dne 22. října pak ministr obchodu nařídil ředitelstvím pošt a telegrafů, aby přílohy všech spisů neněmeckého jazyka byly překládány do němčiny (§ 3. jazyk. nařízení ustanovuje, že přílohy nemusí býti překládány).

V neděli 17. října sjeli se liberálové a nacionálové němečtí v Inšpruku a slíbili si na dále svornost a jednotu. Dne 24. října reorganisovala se v Brně liberal. strana moravská, vyslovujíc potřebu »žádoucího jednotného postupu Němců v národních věcech.«

Posl. Dr. E. Grégr mluvil dne 18. října ve Mšeně proti nynější etapní politice českého klubu. Mezi požadavky, jež podali čeští vyjednavatelé Badenovi, *není požadavků státoprávních*. Ze všech 32 požadavků splnil prý Badeni posud jediný: převzetí matič. gymnasia v Opavě do stát. správy. Hr. Badeni nedá ublížiti centralismu, svézákonnosti a samostatnosti koruny české rozumí jen v rámci nynější ústavy. — Veliký dojem řeč dr. Grégra ve veřejnosti neučinila. Listy i radikální vytkly mu jeho nečinnost a mlčení v klubu.

Sociální hlídka.

Z toho, co promluvili poslanci k osnově zákona o státní podpoře krajům stiženým živelními pohromami, lze složiti obraz trudný. Nejen že odplaveny orná půda, domy, úroda, mosty, cesty a movitý majetek, nastalo i zastavení práce v mnohých malých průmyslových podnicích, položených při vodě. Podpora vládou navržená nestačí na ulevení bídy ani kdyby byla trojnásobná. A co horšího, snaha po hlubší a trvalejší nápravě nikde. Všeobecně bylo žalováno na mizernou regulaci potoků a řek a nedostatečnou vodní policii, na úzkoprsý byrokratism a skoupost fisku, jenž svými fondy plýtvá na neproduktivní výdaje, ale pro věc takové důležitosti jest upjat. V severovýchodních Čechách dopustila se říční policie veliké nedbalosti. Léta se mlčky na to hledělo, jak řečiště labských přítoků se neustále zužují a inundační území zastavuje. Při vodě byly zřizovány na kolik hodin cesty vedle sebe malé závody a dílny, využitkující vodní síly, a to na ohrožovaných, požadavkům racionelního stavitelství nevyhovujících březích. Aby cesty byly laciné, nasypán byl štěrk říční po zúžených březích, aby mosty mnoho nestály, kladeny na kozy v prostřed proudu, místo aby most v náležité výši jedním rozpjetím překlenul řeku. Na těchto kozách stavily se klády a dřeva, voda strhla lehce vyštěrkovanou cestu a zaplavila -é bývalé území povodňové a co bylo na jejím pobřeží lidskou přičinlivostí zřízeno, lny, domy, stavidla a hráze strhla sebou. Na to měla říční policie pamatovati a nevolovati, aby v inundaci se stavělo. Jest třeba pomýšleti na zřízení vhodných hranných hrází a na využitkování vodní síly pro drobný průmysl, jako stalo se ve ancii, kde stát nákladem 300 mil. franků zřídil vodní hráze, jež dobře slouží manu průmyslu, brání povodním a dobře se vyplácejí, amortisují i úrokují. Bohužel

Digitized by Google

takové soustavné úpravě ve větším slohu staví se u nás v cestu veliké překážky ve vodním právu a v mnohonásobných křižujících se nárocích jeho poživatelův, a bylo by nutno vyvlastniti vodní proudy a převésti je v majetek země, jak se o to usiluje i ve Švýcarsku.

Jiným předmětem stížnosti byla loudavost celé pomocné akce. Vláda, jež jinak velmi ráda se dovolává § 14., nevěděla o něm při nepolitickém ohrožení pokoje a života a nepřispěla na pomoc rychle a bez okolků, když bylo třeba. Dodatečné schválení pomocné akce bylo by se jí dojista dostalo. Nyní stává se jen směšnou, praví-li ve své předloze, že z dožadovaného úvěru se má opatřiti mimo jiné semeno na zasetí, píce pro dobytek a pod. Než předloha projde všemi instancemi, bude dávno sníh ležeti na polích — síť se mělo však již v srpnu a září, píce se měla opatřiti hned po povodni, neboť tehdy právě byla o ni největší nouze a rolník nemohl si na rychlo vypomoci odprodejem dobytka. Rovněž maloprůmyslníkům při vodě se mělo hned pomoci. Peněz na hotovosti, aby si ihned opravili a znovu zřídili, co zničila voda, bylo mezi nimi asi málo. Nyní jest jim čekati až do jara — a zaháleti. V Prusku si zcela jinak popílili s pomocí státní. Mlynáři při říčce Goldogga, jemuž stržen byl splav, dáno hned 4 dni na to 300 marek, aby si dal splav znova zříditi, tak že utrpěl jen nepatrnou újmu nezaměstknanosti jen několika dnů.

Debata k této předloze byla velmi poučna. Odhalila, jak dnešní stát, jenž si ve všem vyhrazuje iniciativu, na všecko dohlíží, všude zakročuje a poroučí, zůstal při těchto živelních pohromách lhostejný a klidný, odhalila, že pro takové důležité případy a události není posud žádných organů, jichž povinností by bylo ihned zakročiti a ujati se pomocného díla. V této věci něco se státi musí a slušelo by na samosprávné úřady vložiti ne-li všechen úkol, alespoň z největší části a vyměřiti jim dostatečný obor pravomoci. Jdeť tu o spolupůsobení nejširších vrstev a projednání co nejrychlejší a nejméně vázané byrokratickými floskulemi. Bohužel, naše samosprávné úřady nejsou prodchnuty takovým duchem, aby těmto požadavkům vyhověly. To není žádným tajemstvím, že lepší je ta státní byrokracie než ta naše samosprávná. Ale mnoho lze napraviti i tu při dobré vůli.

Nové proudy v poměrech bursovních.

Referuje Stanislav Netuka.

Žaloby a jenom žaloby! Tento výkřik prince z Quastally by sborem na konec mohla opakovati celá kulisa, všechna spekulace z povolání i všichni komisionáři, kteří se založenýma rukama pozorují nepatrné vlnění kursu kreditek nebo alpinek nebo jiné hodnoty šrankovní. Staří návštěvníci bursovní z dlouhé chvíle vyhrabávají ze své paměti upomínky na doby, kdy záznamy hodnot se zmítaly na vysokých vlnách okamžité nálady. Roku 1847 stály ku př. anglické 3 proc. konsoly 7. října 84, 19. října 79, když 2. prosince 1844 platily 101. To jsou změny papíru, jehož procentová variace nyní na všech trzích vzbuzuje paniku, změny anglických konsolů za doby, kdy úvěr státu nebyl nijak ohrožen. Ale v tomto úpadku bursovním, kdy smýšlení i směr se stávají nanejvýše netečnými, kdy sbor »nesmrtelných« velkospekulantů se ztenčil na několik jen taiserů, a tito rozmrzele z povzdálí, jako nečinní diváci, pozorují vývoj poměrů bursovních, jak o přískok nebo ztrátu jednoho zlatého se rve smečka malospekulantů, hledících v době bídy uhájiti aspoň denní potřebu, v této přechodní

Digitized by Google

době zmatku, nejistoty a vývoje, vynikají v situačním obraze některé příznaky, rysy, z kterých lze na budoucnost veškeré instituce bursovní činiti závěr velice důležitý. Pevný konservativní kapitál vybavuje bursu z moci ohledů spekulačních. Nový zákon bursovní v Německu a nová daň bursovní v Rakousku jsou dveřmi tohoto nového hnutí. Nový zákon bursovní se svým zásadním požadavkem, že bursovní obchod lhůtní není žalovatelný, nejsou-li obě strany zapsány v rejstříku, zavinil v obchodu bursovním n jvětší právní nejistotu. Banky přerušily raději své styky se stranami, které tomuto požadavku se nechtěly podvoliti, poněvadž při rozsahu jich obchodu naprosto jim není možno, aby se poučovaly o bonitě každého klienta. Toto zkrácení úvěru se strany bank omezilo ovšem obraty bursovní nejvíce. Poněvadž pak bursa vídeňská jest stále ve vleku berlínském, záhy i tu se nepřízeň doby a důsledky nového bursovního zákona německého staly citelnými. Námitka differenční hry, kterou klient se hleděl vyvětiti ze závazků komisionářových, se vyskytala častěji a vzbuzovala rozladěnost i nejistotu

Za těchto poměrů pak, když také na vídeňské burse význam bursovní hry se omezuje toliko na chudou spekulaci denní, dnem 2. listopadu vstupuje do života nová bursovní daň, která nespolehlivé a zdemoralisující živly ony zatlačí ještě více. Tímto vývojem věcí, dojde však, jak se zdá k tomu budoucímu stavu, že základem obratů bursovních budou jen z nejmenší části ohledy spekulační a vlastní vzpružinou bursovního obchodu bude skutečný, vážný pohyb kapitálu. Opanuje-li pak vážný kapitál pole bursovní, vtisknou jeho vlastnosti ráz příští situaci. Kapitál jest těžkopádný ve svých rozhodnutích, ztěžka pohyblivý, konservativní ve svých posicích. Krátký podnět, který jistou hodnotu na okamžik staví do růžového světla, mu jako těkavé spekulaci nedostačí, aby pro nějakou zlatku zisku se stal nevěrným své investici staré. Úloha burs pak vynikne jen v obzvláštních případech politického nebo hospodářského převratu, v případech velkých konversí, bude-li nutno čeliti kursovým výstřednostem, bude-li znamenitý vynález potřebovati kapitálu a p. — Avšak spekulační význam burs pur et simple volným pochodem bude asi se stávati věcí překonanou.

Z naší doby.

— **U Bedřicha Nietzscheho.** Spolupracovník ruského žurnálu »Naučnoje Obozrěnie« navštívil ve Výmaru pí. Förstrovou, pod jejíž dozorem nemocný B. N. žije, a zvěděl od ní mnohé zajímavosti. »Můj bratr, pravila pí. F., napsal každých deset dní jeden svazek. Pracoval od ranního jitra do pozdní noci. Aby po takové velké práci mohl usnouti, užíval ve velkých dávkách chloral-hydratu a tento zvyk velice podryl jeho zdraví. Na otázku dopisovatele, byl-li mu prostředek tento lékaři předepsán, odvětila: »Nikoliv! Lékaři léčili mého bratra tak dlouho a tak různě, že konečně přestal jim důvěřovati a začal se léčiti sám«. Po té dopisovatel navštívil Nietzscheův archiv a píše v té příčině: »Nietzsche měl dvoje sešity. Za prvé kapesní, jež všude nosil sebou a do nichž zapisoval své myšlenky a pak sešity větší, v nichž pracoval na čisto. Mimo vydaných již dvanácte svazků jest v rukou pí. F. ještě značný materiál, jenž brzy bude vydán. Tak v zimě vyjde zvláštní vydání veršů Nietzscheových, dále kniha »Zlá moudrost«, jež obsahovati bude na tři sta aforismův, uspořádaných jím samým za pobytu v Italii. Mimo to pí. F. vydá v jednom z filosofických sborníkův německých některé dosud neznámé stati svého bratra. Na otázku po nynějším způsobu života N—ova, řečeno, že vstává v 7. hodin ráno-

Digitized by Google

a myje se studenou vodou, snídá u okna, svého oblíbeného místa, odkud po několik minut nepřetržitě pohlíží na otevírající se před ním melancholický obraz přírody: osiřelý větrný mlýn na širé pláni a o samotě stojící dům. Po snídaní usedá na pohovku, kdež předčítají mu noviny, básně nebo některé kratší beletristické obrázky. Oběd bývá obyčejně ve 4 hodiny, většinou ze zeleniny. Masa pojídá N. velmi málo, za to medu dosti mnoho. Po obědě, je-li pohoda hezká, bývá snesen do sadu při domě, kde v průvodu sestry a služky nějakou dobu se prochází. Celkový stav nemocného je dosti uspokojivý, díky přepečlivé pozornosti sestřině. Za poslední dny N. mnoho a dosti jasně mluvil; bývají však také dny, kdy mluviti nemůže a kdy ochrnutí levé části těla zvláště stává se citelným a bolestné stony derou se z jeho úst. Z cizích osob nepřipouštějí k N. naprosto nikoho, takže veškeré zprávy listů o setkáních se s ním jsou vymyšleny.

— Jak »Saratovskij Dnevnik« oznamuje, byl **hr. Lev Tolstoj** již po dvakráte lehce mrtvicí raněn. Zpráva není přímá, nýbrž pochází od sedláků jasnopoljanských, kteří s hrabětem jsou ve stycích. Lev Tolstoj narodil se v r. 1828, je tedy 69 let.

— Těchto dnů dal se **Emil Zola** interviewovati o svém novém románu »Paříž«. Napsal jej, jak praví, za osm měsíců, nečinil mu však méně obtíží nežli »Řím« a »Lurdy«. »Arciť nemusil jsem,« řekl, »k vůli němu cestovati, za to však nemálo jsem musil sbírati dokumentův. Vždyť v »Paříži« musil jsem se dotknouti všech sfér lidské činnosti, všech stran rozmanitého pařížského života, musil jsem provésti čtenáře všemi kruhy: literárními, uměleckými, finančními, politickými a ukázati mu mimochodem obrazy ze života světa, polosvěta a »čtvrtsvěta«. »Paříž« je prý román v plném smyslu slova. V popředí stojí opat Froment. »Na něm studuji« pokračoval Zola »úlohu Paříže v současných dějinách a ukazuji její budoucí úkol. V mých očích je veliký. Ukazuji na Paříž jako na maják, jenž veškerému člověčenstvu osvěcuje dráhu intelektuelního života a kulturního pokroku. Vy, cizinci, nebudete snad se mnou ve všem souhlasiti a nebudete v Paříži viděti stolici světa, já však učinil jsem vše, abych dokázal, že název tento jí přísluší. Nemyslete však, že jsem Paříž toliko vychvaloval. Nezahaluji temných její stran, nemlčím o ranách, jež na ní hlodají. Já pouze ukazuji, že, ať již pěna, jež v Paříži se usadí, je jakákoli (a bývá tím hroznější, čím větší je město a čím více proudí v něm život), pramen živný, jenž schopen je uhasiti žízeň člověčenstva po vědě a mravním zdokonalování, béře počátek svůj toliko v Paříži a že síla a činnost jeho je v úplné závislosti na materielním rozkvětu tohoto města. Řím bude svržen s trůnu ve prospěch Paříže, kde opět Froment najde nový kult vědy a lidské solidárnosti, a kde na konec získá duševní klid, jejž marně v Lurdech a Římě hledal!«

— **Chléb a tabák.** R. 1896 spotřebovalo se ve Spoj. království anglickém chleba za 825 mil. fr., tabáku a doutníků za 814 mil.; chleba jen za 11 mil. více. Ve Francii spotřebuje průměrně jednotlivec 933 gramů tabáku, kdežto v Anglii jen 680 gr., také Francouz sní více chleba než Angličan. U civilisovaných národů na západě není chléb již dávno nejvyšší položkou ve vydání.

— **V Německu vyšlo r. 1896 spisů** theologických 2001, z práva a národ. hospodářství 2345, lékařských 1545, přírodozpytných a matematických 1268, filosofických 249, z vychovatelství 3515, filologie 1627, z dějepisu 882, zeměpisu 1107, vojenských 624, z věd obchodních a průmysl. 1237, z inženýrství 595, zemědělství 788, beletrie 1956, výtvar. umění 1337, spisů populárních 1896, všeobec. obsahu 367, celkem 23.339. Úhrn knih ve Francii v tutéž dobu vydaných nedosahuje ani polovice tohoto počtu.

Tiskem Edvarda Beauforta v Praze.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

ROZHLEDY.

REVUE

UMĚLECKÁ, SOCIÁLNÍ A POLITICKÁ.

Ročník VII. 15. listopadu 1897. Číslo 4.

Emil Orlik.

Napsal Jaroslav Kamper.

Emila Orlika u nás málo kdo zná. A přece je Pražan rodem, cítěním a myšlením, všemi kořeny své bytosti tkví v té Praze, kterou tolik milujeme, ale kterou při tom s největším klidem olupujeme o nejkrásnější skvosty z její slavné, chmurné minulosti. Žije zde mezi námi, zachycuje svým štětcem a svou tužkou celé řady výjevů, které se odehrávají ve zdech tohoto nevyrovnatelně krásného města, kouzlí na svoje plátna a kartony prchavé subtilní nálady jeho zapadlých koutů a uliček. Ssaje všechnu sílu svoji z téže půdy jako my, opíjí se týmiž náladami jako my, horuje pro všechno to, co chceme my, je slovem, náš člověk, třeba mluvil jinou řečí, než-li my, ale u nás jej málo kdo zná. Za to vědí o něm tím více v cizině. Bohatě dotované kabinety rytin v Berlíně, Drážďanech, v Mnichově a Bůh ví kde kupují jeho grafické práce pro svoje sbírky, v cizozemských listech, německých, francouzských a italských vycházejí reprodukce jeho děl, slovem všude je spíše zájem pro jeho práci, než u nás. Ba zdá se, že když nedávno známý jeho plakát k Max Reinhardtově recitaci Hauptmannových »Tkalců« ocitl se na rozích pražských ulic a hloučky lidí kupily se před originelním, působivým tímto dílem, jméno Orlikovo poprve se ozývalo v širší veřejnosti pražské a že byl asi všeobecně považován za umělce cizího.

Proto nebude snad bez významu, promluviti na tomto místě o jeho práci, poskytnouti čtenáři pohled do jeho dílny. Zasluhuje toho plnou měrou, nejen jako talent, rozhodný a bohatý, ale i jako člověk neúmorné, vytrvalé, radostné práce. Právě svojí neutuchající píli děkuje, že v tak mladém věku došel již takových vrcholů umění, na které jiní dospívají daleko, daleko později, neutkvějí-li vůbec nadobro v nížinách. A na tuto jeho úžasnou, neumdlévající píli, na jeho radost z práce, je třeba ukázati,

Digitized by Google

tím spíše, jelikož právě mezi našimi mladými umělci najdete dost talentů, které první úspěch oslnil a pro celý život zabil, poněvadž je naplnil přílišným sebevědomím, ničím neodůvodněným. Toho na Orlikovi není. Pracoval a pracuje léta s touže neutuchající pílí, s týmž prudkým zápalem a touže svěží radostí, jako když poprve neumělou ještě rukou pokoušel se svoje vidiny vtěliti v pevné linie. Z každé skizzy, z každého útržku papíru, na nějž v chvatu nahodil mžikový nápad, přeletavý, pomíjející zjev, z každé takové improvisace vidíte jeho velikou radost z práce. Ta je vůbec základním rysem celého jeho tvoření, radost z práce, radost ze života je základní strunou jeho životního názoru, jak jej demonstroval svými pracemi. A jen proto, že rád a s chutí pracoval, že neúnavně se snažil zjednati žádoucí rovnováhu mezi svým chtěním a svým uměním, získal si onu překvapující jistotu, onen prudký, sebevědomý švih a sílu obrysů, kterým se na pracích jeho podivujete. Jeho figury jsou jako ulity, jako jedním úderem dláta vytesány. Každý pohyb pln životnosti, každý rys prozářený svitem krve, nikde ani stopy nějaké zdřevěnělé posy.

To hned na první pohled se jeví.

Řekl jsem prve, že radost ze života, radost vůbec je základní strunou Orlikova životního názoru. Je. Zcela určitě, třeba se proti tomu dalo z jeho dosavadního díla uvésti sebe více dokladů. Neboť i tam, kde nezpívá radost života, kde smutek a bolest čiší z jeho práce, jsou jenom náladou, teplou, opojivou, do všech nitek nervových lehce a měkce se kladoucí náladou, zkolébávající v tiché, nad životní bídu a strasť unikající snění. Jakoby se bál udeřiti silným úhozem na ty drsné, v zoufalých dissonancích křičící struny. Jde k nim jako po špičkách a jen zlehka do nich ťuká a zamyslí se, upadá v snění nad jich hlubokými, třesoucími se tony. Nehledá vděčných, malebných, účinných motivů. Sebe nahodilejší zjev mu stačí, aby si na něm našel nějakou radostnou, jímavou a milou stránku. Namaluje jedním úhozem, několika rozhozenými skvrnami skupinu lidí, sedících v zadumání u stola v setmělé nějaké jizbě nebo naslouchajících písni houslí, které pláčou v měkkém soumraku. Je to řada skvrn, několik skizzovitě nahozených čar. Ale do toho padne pojednou paprsek světla, buď krev červánků rozlitá po dálném západě, nebo chvějící se paprsek měsíce, soukajícího svoje hedvábné lesky večerním šerem, nebo třeba rudá zář ohně z kamen, padající na podlahu. Jeden paprsek,

Digitized by Google

jedna záchvěv bílého světla, jedna jiskra — ale co života padne jimi do skupiny lidí, sedících v těžkém zadumání! A co záře radosti ze života, co tepla, co nálady! V pološeru, kde třesou se tyto záchvěvy světel nabývají všechny věci podivného jakéhosi rázu, jiného, tajemného smyslu, to již nejsou jenom mrtvé kusy hmoty. Duše věcí se v tom šeru ozývá a dýše z nich. A již cítíte, jak krásně se to sní doma, když tam někde venku v dáli slunce v purpurových oblacích hasne, jak náladový jest takový večer, kde okny padají potopy měsíční záře a v bílých kruzích třesou se na podlaze, vy cítíte teplé kouzlo domova, kde v kamnech praská dříví a rudé uhlíky vesele svítí. Takovou tklivou, tichou radostí jeho obrazy hovoří. Ne v přívalech varhan, v jásavých orgiích tonů, ale

tiše, tiše, jako šeptem, jakoby každým hlasitějším zvukem se mohlo všechno to štěstí zaplašiti. Takové jsou jeho olejomalby »Sluneční třpyt,« »Píseň jeseně,« »Neděle,« »Spáč,« »Mladé víno,« »Děvče s mísou« atd. Ze všech dýše tato tichá, skromná, s málem spokojená radost, hledající a nacházející v životě jenom světlejší, příjemnější stránky. Je v tom kus onoho slunného názoru na život, který mluví z děl starých mistrů holandských. Všechny tyto práce ukazují také, jaký vzácný smysl pro barvu má Orlik. Umí vidět barvu, umí ji zachytit a rozestřít nad ní jemné závoje světlého oparu.

Ale má nejen smysl pro barvu, ale i lásku k ní. Chápe přírodu čistě malířsky, miluje její zázračné hry barev a světel a pokouší se kouzliti je na svých plátnech. Nehledá krásných, malebných, romantických partií. Chce prostě jistý kousek přírody se vším jeho vzduchem a světlem

Digitized by Google

i s tou vůní jeho nálady, třesoucí se nade vším, přenésti na svoje obrazy. Jeden z nejlepších jeho obrazů, který pochází z nejnovější doby, představuje »Konec města«. Nejkrajnější periferie města. Večer. Je vidět jenom světla domů v dáli, pruh sešeřené cesty, u které z večerních mlh kmitá žlutavý plamen lucerny. Někde v dáli na konci obzoru ze tmy týčí se černě obrysy dómu, pod ním leží město. Je skryto úplně v šeru, jen mlhavý opar ze záře nesčetných svítilen, z jasu obloukových lamp i ze zarudlých plamenů plynových slévá se nad mořem střech, které jenom tušíte. Jenom řada světelných bodů v nočním šeru a daleký, vysoký, vysoký obzor. Ale vy cítíte při pohledu na tento obraz, že stojíte na obvodu města, jež tam někde v dáli ukládá se k spánku. Tady je ticho. Živá duše nepřejde přes tuto cestu, vedoucí do polí, u níž kmitá třaslavý zažloutlý plamen lucerny. Ale tam dole, v hloubi obrazu, na konci obzoru jsou domy, osvětlená okna, zírající do tmy jako oči pláčem zarudlé. Konec města. Jako ruchem neslyšných perutí vane kolem vás dech nálady.

A jako na svých olejových obrazech, i na svých delikátních pastelech ovládá barevné harmonie dokonale. Jmenuji zde jeho Nádraží Františka Josefa z letošní Rudolfinské výstavy s tou spoustou pestrých, světelných bodů, svítících v mlhách a kouři, jmenuji dále výbornou »Náladu před bouří,« velice jemnou v barvě a suggestivní. Vidíte krajinu, po níž plazí se těžké stíny. Dusno, mrtvé, těžké dusno, nehybně leží ve vzduchu. Žlutavý zážeh třese se na polích. Nebe je zataženo kalnými, hustými mraky a neurčitý zašedlý přísvit schvívá se z něho k zemi. Jenom nízký domek s červenou střechou svítí bílou svojí omítkou šedým přítmím. Jenom okamžik ještě a země otřese se rachotem hromu a žhavé blesky rozbrázdí mraky. Smutek, beznadějný smutek, dýše z tohoto malého pastelu a přece je v něm něco měkkého, teplého, něco smířlivého.

Ale Orlíkovo umění nedostoupilo svého vrcholu v těchto obrazech. Vlastním polem jeho činnosti, polem, kde vytryskly květy jeho umění nejplněji a nejhrději, jsou umění grafická. Docela přirozeně musil se najíti na tomto poli, kde možno subtilní nálady okamžiku daleko lépe a jemněji vystihnouti, než štětcem a barvou, které jsou pro tyto mihavé, jako nadechnuté záchvěvy přece jen poněkud těžkopádnými. Tato grafická

Digitized by Google

umění, jež staří mistři přivedli k takové dokonalosti a jež tak dlouho byla zapomínána, za našich dnů s rozvojem nového umění přicházejí k nové platnosti.

Poznalo se, jakých jemností tónů, jakých vzácných světel lze docíliti těmito dávno již zapomínanými technikami, jež teprve nová doba zase počíná křísiti. A tak vidíme celou řadu moderních malířů zaměňovati barvu a štětec za jehlu a ostatní nástroje, potřebné k leptání, mědirytu a jiným reprodukčním methodám. V těch dospívá Orlik takové jistoty a zručnosti, takového značného stupně umění, že čím dál víc všímají si přátelé grafických umění tohoto mladého umělce a že jméno jeho již dávno přeletělo hraniční koly své vlasti. Ale i zde podmínkou těchto velikých úspěchů jest houževnatá, nezlomná energie Orlikova a jeho vytrvalá, radostná práce. Z jeho pilné, neumdlévající ruky vyšla již taková dlouhá řada uměleckých listů, že mi naprosto není možno, o každém jednotlivě se zmíniti. Chci jen povšechně charakterisovati ráz těchto jeho prací a hlavních z nich alespoň v letu se dotknouti.

Přehlížíme-li dlouhou řaou Orlikových grafických prací, jeden zjev neujde dojista naší pozornosti: Jak totiž Orlik z počátku tkví na podřízeném, nevýznamném, vedlejším a jak čím dále z těchto slupek vybavuje vlastní jádro, jak propracovává se ponenáhlu k rázovitému, podstatnému a příznačnému. Jednou čarou vystihnouti celý charakter věci — jest jeho snahou. A v posledních svých pracích se tomuto uměleckému ideálu již značně přiblížil. Všechno nepodstatné, nahodilé a vedlejší odpadlo. Dnes již zachycuje zjevy jen v jejich nejvyšších hranách, v nejpodstatnějších liniích, v typických, absolutních rysech. A v této jednoduchosti jest síla jeho kresby, její určitost, její lehký švih a plná harmonie její linií.

Z jeho původních litografií zmínil bych se zde rád o jeho plakátech, mezi nimiž ovšem zmíněný již plakát k recitaci Hauptmannových »Tkalců« zasluhuje na prvém místě býti jmenován. V té skuplně hulákajících postav, se zapadlými. lícemi a vytřeštěnými zraky, v té skupině hladem zjitřených a až k šílenství uštvaných proletářů, táhnoucích pod praporem vzpoury, je několika rysy mistrně vystižen ráz Hauptmannovy činohry jako dramatu sociálního kat' exochen, davového. Ale spolu

Digitized by Google

i účel plakátu plně dosažen, třeba celá kresba držena (přiměřeně k duchu díla, o něž jde) v ponurých, kalných tónech. Tento plakát upoutal rázem pozornost každého mimojdoucího, vynutil si ji a promluvil k duším jako rhapsodie zoufalstvím šíleného pěvce. Svému účelu plně vyhověl také plakát pro vánoční výstavu spolku německých výtvarníků v Čechách, jakož i několik v barvě překrásných a nad míru účinných a i komposičně velmi zajímavých plakátů pro některé berlínské firmy. Pražskému obecenstvu jsou z letošního Salonu našeho známa také Orlikova rozkošná litografická »Ex libris« která spolu s jinými jeho pracemi patřila k nejcennějším číslům výstavy v přízemí, nejlepší to části celého Salonu. Pro knižní účely pracován také titulní list ke knize mladého pražského literáta německého p. Gutha (»Draussen im Leben«) a skvostné litografické listy pro chystanou novou knihu veršů Caesara Flaischlena. Z jiných litografií nemohu pomlčeti o roztomilé, okouzlující dívčí hlavičce s čepcem, plné šťastného veselí a radosti ze života, jiné moderní dívčí hlavě, pak prosté, ale neobyčejně pravdivé »Zimní náladě« a o skvostném »Štěrkáři.« Zváště tento posléz jmenovaný je krásný. Jak tady ten stařec skloněn nad svou prací sedí a kladívkem do štěrku buší, již nic od života neočekává a jen tiše a oddaně čeká až bude konec — to je několika črtami velice pěkně vystiženo. Z tohoto listu nedýše zoufalství nebo šílená bolest. Ne, jenom radostná, usmířená oddanost, klidné súčtování se životem. V poslední době Orlik se zálibou na svých litografiích zachycuje těžké nálady a pouliční noční výjevy z pochmurných, křivolakých uliček Staré Prahy. Má vzácný smysl pro míhavou hru světel a stínů na, zčernalém zdivu těchto zapadlých uliček, lne upřímnou láskou k tomuto rychle se propadávajícímu zkamenělému snu, který čím dál víc mizí i se svými nemožně lomenými hřebeny střech, ponuře se šklebícími štíty, barokními římsami, zamlklými arkýři, ochozy a pavlány, k těm divným, ostře odlišným lidem, obývajícím toto propadávající se mraveniště. Nebude dlouho trvat a tento zapadlý svět zmizí na dobro s povrchu jako ta pohádková města, jež se propadla do moře. Ale dnes ještě jest zde, alespoň z části a poskytuje umělci, vnímavému, nadšenému umělci tolik látky, že by stačila na několik dlouhých životů.

Ještě více hodny pozoru jsou Orlikovy leptané rytiny. Vyšla jich celá řada z jeho ruky a jsou mezi nimi čísla, která klidně řadím k nejlepším, co v tomto ohledu v posledních létech bylo vykonáno. Zde jest Orlik úplně doma. Ovládá hravě ne jednu, ale několik technik leptané rytiny dokonale a umí jich několika najednou současně velice působivě užiti. Ať již leptá portrét nebo výjev ze života lidového nebo krajinnou náladu — vždy a ve všem je svůj, dovede práci svojí vtisknouti ráz svého ducha a tak ponenáhlu propracovává se k tomu, dle čeho poznáte zralého umělce, k stylu.

Jen tak namátkou chci zde vyjmenovati alespoň několik z jeho leptaných rytin. Tu v prvé řadě zmiňuji se o nádherných »Pradlenách při prádle«, jedné z nejnovějších a nejlepších jeho prací, kterou přinášíme v reprodukci. S jakou bravurou pracováno zde všechno, od těch žen, skloněných nad vodou mrtvého pramene řeky a dětí hrajících si v popředí na břehu, až k těm košatým, nad vodami snícím stromům

Digitized by Google

a pruhům stříbrného světla, jež se třese na hladině řeky! Jakou hloubku má tato krajinka, jaká jemnost dýše z celé této práce! A vedle toho zase jiné scény ze života lidu, ženy s hráběmi, vracející se z polní práce, slovácký sekáč, »Poslední snopy«, co je v těchto technicky bravurně provedených věcech našeho, českého vzduchu, třeba ten, jehož ruka je vykouzlila, nebyl z nás! Co tu všude té tiché radosti, toho klidného, šťastného, smířlivého dechu! Podívejte se jen na skvostnou aquatintovou rytinu »Podjaří v Schongau« s tím staromodním parkem a tou vlahou náladou prvního jarního rozjihu, vanoucí holými ještě korunami stromů. A táž radost mluví k vám z drobných vernis-mous »Slunná zář« a »U matčina prsu«. Sem tam setkáte se ovšem i s chmurnou náladou. Ale taková »Nálada před bouří«, kde za soumraku jde matka s dítětem krajinou, přes níž se s divokým svistem žene chladný vichr, ohýbající kmeny stromů a harašící v jejich koších, je výjimkou. Převážnou většinou dýše klid a mír a radost z jeho prací. Tak i zde najdete zase smějící se hlavu dívčí, plnou koketerie a rozmaru, najdete krásně pracovaný portrét dámy, s jemně modelovanou hlavou, z jejíž mírných, jasných, výrazných očí svítí tichá radost a mír. A těch prací jsou spousty, každým dnem množí se jich řada, poněvadž mladý tento umělec s celým ohněm svých šestadvaceti nebo kolika let pracuje, neunavně pracuje na svém zdokonalení dál. Snad setkali byste se v jeho díle s leckterým číslem, které by si nedovedlo získati vaší sympathie, snad byste tu a tam našli práci, která by se vám zdála naprosto nemalířskou, ale na konec byste mu nemohli odepříti srdečného a radostného uznání.

Emil Orlik není z nás. Ale tento moment nesmí nám brániti, stisknouti mu přátelsky ruku za to, co již vykonal, a přáti mu nejlepšího zdaru ke všemu, co ještě vykoná. Je dnes vlastně teprve na začátku své dráhy, v létech, kde jiní začínají a mnozí již také končí. Jakých děl dočkáme se od něho, půjde-li jeho vývoj dosavadním směrem? Technické obtíže již dávno překonal. Kam dospěje, neumdlí-li jeho píle? Ze všech těchto důvodů zasluhuje plnou naši pozornost a zasluhuje ji také proto, poněvadž vyrostl v ovzduší německé společnosti pražské, na této pro umění nanejvýš sterilní půdě a přece dovedl si zachovati nadšenou lásku k metropoli našich měst. V této lásce k stověžatému městu stýkáme se všichni, třeba nás dělily propasti. A my vidíme zase na něm (a toho by si mčli všimnouti právě naši němečtí krajané), že jen z této půdy mohou také oni čerpati sílu, že jen tehdy, kotví-li jejich práce v této nám všem drahé půdě, může jejich umění rozvíti v květ. Jen tehdy mohou v umění promluviti slovo, jenom tehdy mohou ve svoji kulturu přivésti nové, života a rozvoje schopné živly. Jen tak jest možný život a ne pouhé živoření. Šťastni ti mezi nimi, kdož to poznají!

Digitized by Google

K esthetice symbolismu.

Napsal F. V. Krejčí. (Pokračování.)

Z naznačeného symbolismu života a kultury vyrůstá přirozeně symbolická povaha umění. To není ničím jiným než jednou z funkcí ducha, jimiž si život symbolicky zhušťuje a zkracuje. Čím však stojí se stanoviska života nade všemi ostatními funkcemi, je to, že nepodává symbolicky jen to quantum života, které přijalo, nýbrž že tuto hřivnu rozmnožuje, zmocňuje a stupňuje.

Tato povaha umění vysvitne zřejmě, postavíme-li ji vedle nejpravidelnější a hlavní činnosti duševní: činnosti poznávací. Celý náš psychický mechanism od periferií nervových až k nejsložitějším tlumům představ zdá se především být určen k tomu, aby si překládal zevní věci ve značky a ty uváděl v touž souvislost, v jaké jsou navzájem věci samy. Věci působí na čidla, nervy tím podrážděné vyvolávají pocity, z těch slévají se představy a všeobecné vztahy časové a prostorové a další jejich destillací a generalisací tvoří se logické pojmy a vztahy. Základní postup je zde analytický. Rozkládáme si věci a jejich poměry a odtahujeme z nich všeobecné živly. Poslední cíl je ten, aby logická souvislost nejvšeobecnějších těchto pojmů a vztahů odpovídala skutečné, objektivní souvislosti věcí. Mozek ideálního vědce by byl deskou, na níž by se obrážela logická kostra vnějšího světa. Soustava idejí a poznatků v tomto mozku by byla ke skutečnosti asi v tom poměru, v jakém je mapa ke skutečné zemi, globus k zemské planetě anebo plán stavby ke skutečné budově. Tedy prostý překlad světa věcného do řeči světa myšlenkového, aniž k textu se co přidává. Žádné tedy rozmnožování života, žádné plus, nýbrž poměr praprosté rovnice. Svět a intellekt se mají dokonale krýti — to je poslední cíl všeho vědeckého poznání. Proto ono nezvyšuje a nesesiluje quantum našeho života, určené nám mezemi naší individuality. Pouhopouhé studium jisté vědy, konané beze všech jiných postranních účelů zásobí náš mozek jen novými poznatky a skombinuje a skomplikuje tam jisté vztahy, které tam byly dosud neurovnány anebo neprobuzeny, ale nepřidá ničeho našemu cítění, našim instinktům a naší vůli, kterýmižto třemi prvky se přec měří rozsah jednotlivcova života. Proto splývají tak často ideály mudrckého života, to jest života intellektuelního par excellence, za jedno s nehybným kvitismem. Spinoza má pravdu, tvrdí-li, že poznání potlačuje affekty — ale affekty jsou přec kořeny našeho bytí? I denní zkušenost to potvrzuje, na př. běžné představy o učenci jakožto bytosti lidským hnutím nepřístupné a vyprahlé. Ovšem že tu mám na mysli intellektuelnost v celé její krajnosti a vyvrcholenosti — ve většině případů ovšem nezapře poznávající vědec v sobě člověka a uvádí do své práce i elementy citu a vůle. To platí nejvíce o metafysice a o všech pokusech poznání intuitivního, synthetického a mystického; ty splývají často už za jedno s uměním a působí dojmově, poeticky — právě proto, že nevyrostly jen z horních suchých vrstev intellektu, ale z nejdolejších pravrstev lidské individuality. Ale takovéto výjimky jen potvrzují pravidlo; ve své čisté výlučnosti není intellekt pružinou života, nedotýká se jádra lidského Já, je pouhým nástrojem, jímž hledíme uvésti se v sou-

Digitized by Google

lad se svým okolím. Docela správně mu proto přisuzuje Schopenhauer význam pouze sekundární vedle vlastního prajádra lidské bytosti, jež jmenuje vůlí a týmž právem obrací se moderní umění od intellektualismu, jenž byl příznakem umění pseudoklassického a činí z něho umění málo životné a hybné, k podstatnějším krokům psychickým, jmenovitě k instinktům.

Se stanoviska symbolismu možno říci, že rozumové poznání zachycuje život v symboly pojmové a logické, které nechtějí více, nežli se skutečností prostě se krýti a ji vysvětlovati. Souvislosti jejich jsou stavěny po spůsobu pyramidy, směřují k vztahům a zákonům stále a stále všeobecnějším a vrcholem jejich by byla ta »jediná formule,« o jakéž snil Laplace, kteráž by byla nejvyšším rozumovým symbolem všeho života a klíčem všeho poznání. Symboly tyto nechtějí tedy vésti život dále přes to, co podává, nýbrž chytají z jeho kaleidoskopu jen to, co je v něm stálého, »den festen Punkt in der Erscheinungenflucht«; dávají mu tuhnouti a krystalisovati se v pevnou, zákonnitou strukturu, vedou jím průřez ve směru, abych tak řekl, vertikálním: jsou to tedy — myslím že smím užiti toho slova — *symboly statické*.

Ale vedle toho je náš život prokládán živly, okamžiky a činnostmi, které jsou v pravém opaku k předešlým. Intimní zažitky, obrazy zevního světa, dobrodružství duše na jejích procházkách kulturou, umělá dráždidla nervů, anebo zas nejvšednější dojmové vzněty, jako je na př. pohled na hvězdnaté nebe nebo prvé jarní dny — to všecko může tak rozehráti naše nervy a rozjiskřiti naši krev, že bez ohledu na nabyté, analytické pojmy rozumové, ba i proti nim, bereme najednou život *syntheticky*, dojmově. Celý náš psychický stroj pracuje intensivněji a zbystřeněji; otázky, které našemu intellektu činí jindy ohromné svízele, zdají se nám tu rázem rozřešeny; všecko, co se nám zdá jindy zmatené a temné, cítíme najednou v souvislostech nad slunce jasnějších, a základní všeobecný pocit, který nás tu provází, je ten, že jsme překročili a rozšířili obyčejné hranice svého Já. *Míra našeho života je tu tedy oplodněna, zmnožena, uvedena na vyšší stupeň tlaku a teploty.* Duše naše je v takových chvílích těhotna tisícerými nevyslovitelnými možnostmi. Duchové kontemplativní domnívají se míti odhaleno v takových chvílích tajemství světa, viděti Boha anebo duši všeho či, jak už nazývají poslední tu substanci, tváří v tvář, na základě poznání *intuitivního, synthetického*. Zanícení mystiků je krajním polem těchto stavů po stránce poznání. U většiny lidí jsou ovšem tyto chvíle zmnoženého života řídké a plameny jejich jsou brzy zase zadušeny prachem a svízelem všedních dnů. Ale jsou duše, v nichž tyto plameny neshasnou a šlehají při nejmenším dotyku do nadprůměrných výší, duše co chvíli rozžhavené do bílého žáru, přeplněné životem až k prasknutí a vnitřním jeho tlakem hnané, aby ho vyzařovaly a sdělovaly svému okolí. To jsou duše *umělců*.

Leží-li už v povaze lidského ducha vůbec, aby byl ohniskem sbírajícím a stravujícím paprsky života, je genius umělecký ohniskem, které nachytalo tolik paprsků a nahromadilo jejich třením a složitostmi tolik žáru, že může rozlévati celé proudy žhoucího tepla kolem sebe. Tak jako se ve vodotrysku voda žene v soustředěném, tuhém, hustém a tenkém

Digitized by Google

praménku do největší výše, aby se tam rozstříkla v nekonečné množství odletujících kapek, nahromaďuje se v mezích jedné umělecké individuality tolik života, že ve šťastných chvílích svého vyvrcholení může zasypati celé své okolí proudy a jiskrami vznětů a suggescí.

A to se děje právě postupem symbolickým. Umělec nemůže sděliti svou ohromnou míru života jiným, kteří jí nemají a sotva jí jen dovedou tušit, jinak, než tím způsobem, že ji dovede vpravit v několik bodů, forem, symbolů, které na jedné straně obsahují co nejvíce tohoto individuelního životního fondu, na druhé však jsou tak uzpůsobeny, že dovedou přelévat tento fond co nejúčelněji a nejmocněji do duší jiných. Míti bohatý fond života, býti individualitou — to je tedy ovšem prvý základní předpoklad uměleckosti. Ale každá individualita nedovede se sdělit, mnohá se stráví sama v sobě, protože nedovedla nalézt symbolů, jimiž by vybavila své utajené energie. V hledání a nalezení symbolů co nejúčelnějších a nejsuggestivnějších spočívá celé tajemství umělcova štěstí a úspěchu. Ať jsou tyto symboly čerpány z kteréhokoliv oboru uměleckých prostředků, ať to jsou slova, tóny, barvy či linie, vždycky se na nich žádá toto dvojí: aby byly co nejsymboličtějšími vůči umělcově individualitě, totiž aby se s ní co nejvíce kryly a vyjadřovaly co nejvíce jejího vnitřního života a druhé: aby byly co nejsuggestivnějšími vůči obecenstvu, totiž aby dovedly rozněcovat co nejvíce života v duších jiných.

Symboly literárního umění a poesie jsou náhodou z téhož materiálu jako symboly vědeckého poznání: oboje pracují se slovy a idejemi. Odtud tak často povstává nedorozumění mezi nimi, zaměňují navzájem zhusta své úkoly a splývají do sebe navzájem. Poesie zabloudí často na pole intelektu a logických pojmů, právě jako zas naopak věda resp. filosofie působívá prostředky uměleckými. Budeme míti však ještě dále příležitost vidět, jaký je rozdíl v materialu obou těchto oborů, jakkoliv se zdá být společný. Uvidíme, jak slovo a idea v poesii je něco naprosto jiného než slovo a pojem ve vědě. Zde, kde mluvíme zatím jen o všeobecné symbolické podstatě obou těchto druhů duševní činnosti, budiž zatím ukázáno k hlavnímu rozdílu, jenž dělí symboly umělecké od symbolů vědeckého-intelektuelních. Ty jsem nazval shora statickými, neboť ony prostě odrážejí život, organisují ho a destilují, aniž rozmnožují jeho sumu a aniž jej vedou dále. Naproti tomu však předpokládá umění život rozmnožený, stupňovaný, vyvrcholený, předpokládá něco, co je k němu přidáno. A toto plus je umělcova tvůrčí individuelní síla. Ona přidává k životu, to jest k přírodě, něco, co v ní dosud nebylo, tvoří další, nové kombinace a útvary života, zvyšuje jeho hustotu a teplo a suggestivními prostředky stvořených děl rozhazuje štědře toto plus života kolem sebe. Je-li ideálem vědeckého poznání jednoduchá rovnice a (život) = b (duch, věda), tedy věda kryjící se se životem, dalo by se umění vyjádřiti rovnicí jinou: a (život) + b (duch, individualita) = c (umělecké dílo). Umění tedy neobráží život — jak se domnívaly starší esthetiky — na rovných, studených zrcadlech, nýbrž soustřeďuje jeho paprsky v čočkách, které zapalují a z nichž proudí nové paprsky. Umění není proto trvalou stavbou, strukturou jako věda, ale je založeno na hybu, vzruchu, proudění

Digitized by Google

a rozněcování, není soustavou značek, které život vysvětlují, ale je neseno skupinami značek, které jej rozšlehují, šíří a vedou dál, je tedy jednou z hybných sil života — a symboly jeho v opaku k vědeckým mohou slouti dynamickými.

Nikde nenalezám toto pojetí plastičtěji a rozhodněji vyjádřeno než u Nietzschea. Tyto věty z knihy »Götzendämmerung« mohou platit za klassický toho výraz;

Fysiologickým předpokladem umělecké činnosti a nazírání je opojení (Rausch): »Podstatným znakem opojení je pocit stupňované síly a plnosti. S tímto pocitem vnáší umělec do věcí sebe, nutí je, aby z něho braly, znásilňuje je — tento pochod jmenujeme idealisací.« Takto přenáší člověk do věcí svou sílu, plnost a moc — zmocňuje je, zvyšuje jejich život. Opakem umění a špatným uměním je, kde se věci dělají chudšími. Povahy protiumělecké jsou »Ausgehungerte des Lebens« a takovým je dle Nietzschea »každý pravý křesťan . . .« Vrcholem opojení je dionysovské opojení: »všechna soustava affektů je tu tak vznícena a stupňována, že vybavuje rázem všecky prostředky výrazu najednou a projevuje současně sílu představovací, přeměňovací, všecky druhy mimiky a herectví.« — Krása není pojmem samostatným, nýbrž vyrůstá z instiktů rodových, je znakem rostoucího života. Člověk považuje za krásné to, co odráží plnost jeho života: »Das Urtheil »schön« ist seine Gattungseitelkeit.« Všecko ošklivé naopak připomíná úpadek a mdlobu. V ošklivém nenávidí člověk úpadek svého typu. Schopenhauer chybuje, pokládá-li krásu za prostředek k negaci vůle a života — naopak krása a umění dráždí k plození. Všude za uměním, krásou a kulturou je žena a pohlavní poměry. Heslo: l'art pour l'art může mít smysl jen proti moralistní tendenci, jinak ne. Umění není červ zakousnutý do svého ohonu. Každé umění klade jisté hodnoty a jiné popírá. Tím slaví přání jistého druhu života, činí jej žádoucím. »Die Kunst ist das grosse Stimulans zum Leben. — To se týká i tragiky, neboť ona vyjadřuje vítězný stav naproti nebezpečí a smrti. V tragedii slaví to, co je v naší duši nejbojovnějšího, své saturnalie; ten kdo zvykl bolesti, kdo hledá bolest, člověk heroický, velebí v tragedii svůj život . . .«

(Příště dále.)

Z básní Vlad. Houdka:

Oběti.

Jsou vzdechy panenské, jež v samotách se třesou.
Jsou srdce bělostná jak čistá oběť bájná,
jak oběť Abela, z níž vůně výš se nesou. —
Dým v dáli plazivý jde od oltáře Kaina.

Ó, čisté oběti, vy srdce v ohni mroucí,
proč v božském oblaku vás jímá touha tajná,
jít v plazivý ten dým, v něm skrýt své tluky vroucí
a tichým terčem být pro smrtný oštěp Kaina?

Digitized by Google

Teprve včera.

Já postih' tvůj výraz. Věz, teprve včera
jsem postih' tvůj výraz. Ty's hleděla v zrcadlo
a zoubky své cenila's do toho šera,
do smutného ticha, jež síní mou zavládlo.

A v chvíli té bizarní podoba sterá
mně zakmitla mozkem. A mrazivě dopadlo
to ticho v má prsa — však z mračného šera
jen zoubky Tvé zářily v blysknavé zrcadlo.

Tam zřela jsi dlouho. Tvé rety se nesmály —
A podoby zvířecí šerem se míhaly -
já před jejich zuby své rámě chtěl skrýti,
jež posud tvé ohnivé kousnutí cítí!
Sám seděl já v koutku a v zrcadle blýskaly
dvě řady tvých zoubků . . . Tvé rety se nesmály.

L'enfant perdu.

Tvé oči mají černý lesk,
lesk smutečního sametu,
na jehož rozestřený stesk
umrlčích svící padá blesk.

Já mám ty velké oči rád
v pochmurné vášně roznětu;
při hříchu když je vidím plát,
mám lesklý jejich samet rád!

Ó, v sametech těch smutečních
se halí malých rakví dvé —
a kdybys jejich víka zdvih'
spí nezrozená žití v nich...

Nevinné, plné čistoty,
zůstaly černé oči tvé
pro nezrozené životy,
pro pochované životy . . .

Pod naším oknem častokrát,
— když spala's něžné mdloby snem —
já vídal tichou nocí plát
světélek bludných rej a chvat.

A často, skloniv hlavu svou,
polibky vzdušné cítil jsem: —
ach, toť ty smavé duše jsou
těch, kdo se zrodit nemohou! . .

Bojiště.

Ó, myriady nahých nervů,
šlehaných vichrem, roztřepených,
se třesou mrazem vlastní krve,
co nerv, to muka.

Ó, nahých nervů myriady,
vy pavučiny rozepjaté,
jak čile v tmách jste ještě včera
chytaly rozkoš?!

Vy pavučiny rozepjaté,
se mocnou touhou zachvíváte!
Smrť bílou byste chytly rády —
a ona váhá.

Píseň blázna.

Leží má kostra stará a žlutá
na písčitém řeky dně nepohnutá.

Digitized by Google

V lebce se černá široká rána,
démantů prachem postel má stlána.

Otvory dvěma, kde oči mé plály,
zářivé vlny v leb valí se, valí.

Širokou ranou vzadu táž vlna
z lebky se prodírá kalu plná.

Lebka má klec je, v které se skrýval
černý pták, hrobovým hlasem jenž zpíval.

Živil se světlem a posupně číhal,
když se mi paprslek ve zraku míhal.

Okny jen bylo dvé žhavých mých zraků,
kudy jsem potravu sypával ptáku.

Kde však vzít ohromnou zásobu světla
na pospas ptáku? Msta běsná mne hnětla.

Hrozivě ukázav na oblaka —
jedinou rukou vyhnal jsem ptáka!

Prázdna je klec má. Však její stěny
kalem a hnusem jsou znečistěny.

V řeky hloub vrh jsem klec páchnoucí kalem,
propláchnout, zčistit ji v proudění stálém.

Leží tu přes sto let. Však každá vlna
z klece se prodírá kalu plná!

Ondy bůh ze mraků pustil se skokem,
na klec mou zíral pátravým okem.

Šedivou hlavou třás', divil se, divil:
»Nejlepším světlem mým pták se živil!

Ukrad mi věčného světla tři snopy,
kalu zde nechal nesčetné kopy!«

Pohádka o ztraceném štěstí.

Napsal Karel Kamínek.

Po celé nekonečné léto, plné slunných, jásavých dnů — od té doby, kdy odjela na venek zotavit se po dlouhé chorobě, neviděli se, nepsali si, nevěděli o sobě. Jenom tak náhodou, jako když pověst neurčitá, ještě neformovaná letí v prvních teprve rozletech, doslechl jednou, že se tam venku, uprostřed hlubokých lesů, kam ji pohřbili, bezohlední a důslední ve své starostlivosti, znova roznemohla, prudce, nebezpečně — prý — nevěděl, jenom rozechvělá, napjatá a zraněná duše mu šeptala, že byla

Digitized by Google

zlá, velmi zlá, ssavá a nelítostná ta její choroba, jež rozsévala na tváře jasně karmínové skvrny, a že hlodala pomalu, ale tím jistěji.

Tolik již na ni čekal!

A čas tekl tak pomalu, tak zvolna, malátně, líně a všecko bylo tak nesmírně fádní, únavné a plné rozteklé šedi v té jeho nedočkavosti, nejistotě, tmách a žíznivé touze po jasnu . . .

A uplynuly zatím dny, ty blahé, radostné dny, plné světla a zlata paprsků, tak těžkým vzduchem prosycené a znavené, jež prochodil, bez cíle a bez myšlének, jako vypráhlý v nitru a zlomený, bez vůle a tužeb, v jednotvárných ulicích spustlého města, dny, tolik smutné v záplavě slunce a uprostřed domů se zastřenými okny a se stajeným uvnitř životem, jako by mrtvých, po vymření . . . Byl to takový zžíravý, mučivý, hořký stesk, vášnivá, rozpálená a bolestná touha po něčem, co nedovedl vysloviti, určitě definovati, ale co jej prostupovalo, naplňovalo a lámalo, ničilo a vyprazdňovalo, co neslo se někam do dáli, do středu těch hlubokých lesních stínů — bylo mu, jako by stál u hrobu, do něhož spouštěli právě rakev — — Oh, bože, bože — ten dlouhý čas, ten líně, tak nekonečně líně se vlekoucí čas! . . .

A podzim již nastal; přiletěl jednou z rána s mlhovým pláštěm, bílým, zředěným, rozteklým, jako mléko.

Park zůstal opuštěn. Ale byl jasný, plný barev. Pak přišly deště a nálada dnů stala se zachmuřenější a park stal se zamyšleným a šedivé mraky tížily nebe, země, pokrytá vadnoucími květy, červenými, žlutými listy, voněla vlhkem . . . . A bylo ticho, smutno v něm, tak tíživě smutno . . . Jen tu a tam zatikl nesměle pták, zašustělo suché listí, zakvílel vítr . . .

Čekal . . .

Čekal den za dnem, doufaje že přijde.

Tenkráte — jak tomu bylo již dávno! — scházeli se tu každý den — večer, když slunce zvolna klesalo a kraj hořel v krvavých záplavách.

Nevěděl již ani, kdy se s ní setkal poprvé. Bylo to asi v té době, kdy z jinocha rostl v muže a každý den budoval nové a nové plány v budoucnost, stále květnatěji malovanou, a kdy odpor ke hmotě, jež kolem ležela v hlubokých stínech, a odpor k těm, s nimiž rostl a jimž nedovedl přizpůsobiti krok, jej hnal do jeho nitra. A našel tam nové, zářivé kraje divokých vegetací, nepoznaných, netušených kultur, plné života a čistých vášní, opojivých vůní a příjemně zladěných barev, o nichž snil v horečných nocích, vlhkých a beze stínů, spících v hlubokých tmách . . .

Tak byl kliden a spokojen vědomím, že jde sám, vlastní drahou, kterou sám objevil a zbudoval, daleko od těch ostatních — byl rád této samotě, této opuštěnosti, v níž byl tak blízko vysokému, tajemnému, hádankovitému, tomu mystickému, hvězdnatému, co luštil, o čem snil po dlouhé hodiny a dny — a měl pocit, jako by stál někde vysoko na zarostlé hoře, plné opojných a sladkých květů, a tam dole, tam hluboko, tak nekonečně hluboko, jako trpaslíci, k zemi přirostlí zápasili s hmotou lidé, strhaní, sehnutí, bez křídel a bez úsměvů na sevřených rtech, lidé, kteří neměli radosti ze života, hledajíce ji mimo sebe.

Digitized by Google

Tak putoval sám . . .

Až jednou stalo se, že se s ní setkal. Byla taková, jakou ji míti chtěl. Jenom že ten odpor a ta touha — to vše, co v sobě cítil, co v něm blýskalo a jím zmítalo, bylo u ní vyslovenější a silnější. Neviděl, jak je bílá, chorobně krásná, jemná, jako z pavučin utkaná, cítil jenom, že do jeho duše přiletěl náhle nový akkord, sladký v nekonečné harmonii, vzbuzený dotekem jejího nitra . . .

To byla ideálná realisace jeho snů, říkal si, vzpomínaje nyní dlouho na ty večery šeré a zachmuřené, plné bizzarních klikatin tušových stínů, na ty večery plné šepotů a tichých úsměvů, kdy jejich duše se probouzely k novému životu a k sobě se tiskly v čistých polibcích, kdy mizelo vše v dáli, v neprůhledných mlhách a zůstávali jenom oni, sami, dva, odloučení, jako ve snách, bloudící po točitých stezkách, tak docela pohřížení v sebe a spjatí celým nitrem, rozumějící si a jdoucí jednou a toutéž cestou . . .

A byl podzim již, a on, žíznivý, jako unavený poutník, plný strachu, že zabloudí, nejistý, toužící, čekal marně . . .

A den za dnem plynul a park pustnul a hodiny večera hasly stále rychleji . . .

*

Jednou pozdě již, když zima byla přede dveřmi, přišla konečně opravdu, bílá, něžná, s jemným, smutným úsměvem, spícím na bledých ústech, přišla chorobná, vážná, zdrželivá, jako s tušením, že není s tohoto světa . . .

Ale oživla teplem jeho slov — a tak nastaly jim zase ty dny radostných nálad, vzpomínání a čistých modliteb lásky, tak chodili zase, slavíce velké slavnosti v tom zvláštním, třpytivém, vysokém světě myšlének, jejž spředli, vystavěli, stvořili v nadšení, ti vzácní kněží svatých duševních krás, nedotknutých, panensky čistých. Tak byli šťastni zase a vznešeni, neboť v jejich lásce nebylo nic rušivého. Těla jejich spala umrtvena silou souzvuku jejich niter. Neměli těl — jenom duše jejich létaly jako ptáci v modru vysoka a zpívaly melodické, radostné hymny — jež zůstanou věčnou, přísnou hádankou, již nelze rozřešit, všem, kteří hrubýma rukama jsou spjati k hroudě. A kladli každý den nádherné, vonné květy na mramorové stupně chrámu Krásy, jak jej zbudovali, konali slavné obřady u bohatých oltářů v gotických složitých kaplích svých niter, pálili vzácné oběti, chvějíce se v samé blízkosti neproniknutelných záhad, hlubokých tajemství duší vysoko vzletlých v mystickém vzrušení . . .

Tak našly je mrazy a sněhy. Park usnul pod bílými závějemi a ulice města byly příliš živé.

*

Potom scházeli se ku svým slavnostem v tiché, opuštěné, zapadlé ulici, v černém, pochmurném paláci se širokými schodišti a chodbami plnými ozvěn, v pokoji, jako malé museum, přeplněném drobnostmi starých dob, s těžkým nábytkem, jenž voněl pižmem a dýchal vlažnými dechy rokoka, v jichž vlnách trávil hodiny své samoty.

Digitized by Google

Tam, ve chvílích svatých extasí, zpívali své hymnické zpěvy — dva lidé, kteří toužili odvrhnouti všecko, co láme, k zemi víže, hroutí, a létati tam, kde není hranic, tam vysoko, kam nesahají mlhy, kouřící z krajů, a hukoty, rodící se v mraveništích měst . . .

Večery plynuly zvolna, zatím co v kamnech praskal oheň a mdlý odlesk lampy padal do vůně jejich samoty.

A stalo se jednou, co nemohli pochopit: v polibcích jejich bylo něco nahořklého, nějaký vzdálený, tajemný smutek se ozval v doteku jejich rtů. Bylo to jako táhlý akkord, jenž přiletěl ze vzdálí, netušený, neznámý, rušivý, protože falešný, nezladěný. Bylo to, jako by vešel někdo do ticha jejich úkrytu, do té vonné jeskyně, kam skryli svoje štěstí, jako by vešel někdo a hrubými prsty trhal drahá tkaniva, jež spředli, zhasínal světla, jež rozsvítili, plašil vůni, kterou se obklopili, bylo to, jako by to, co vystavěli, zachvělo se v základech a řítilo se na jejich hlavy . . .

Zarazili se, báli se a rozešli se a vrátili se zase s toutéž obavou před tím neznámým, co promluvilo k nim tak náhle a nečekaně. Báli se, dotknouti se sebe, a rty jejich se chvěly touhou a ruce jejich se chvěly touhou a těla omdlévala v sladké, chvějící se hrůze. A seděli proti sobě a nitra jejich plakala v tušení, že zahrady, jež založili, pustnou, a květy, jimiž ozdobili vásy, tratí vůni — vše kolem že vyvětrává zvolna jako když šero padá a v dáli umírají phthisické vzdechy houslí . . .

A jednou viděli, že je pusto kolem nich, když ruce jejich se našly a těla jejich se našla v jediném okamžiku. A pusto bylo kolem nich a prázdno, divoká, daleko rozlehlá poušť, bez stromů, bez zeleně, bez toho všeho, čemu se dosud klaněli . . .

*

V jejich slzách zemřela jejich láska.

Toho dne, kdy věděl, že se rozejdou na vždy, pochopil.

To byly jiné, nové kraje, do nichž vešel. Divoká záplava kalných, prudkých vod strhala hráze, zničila vše, co kvetlo a vonělo, a v bahnité půdě, jež značila její stopy, vyrostla nová zeleň, chudá, spálená, žlutá, bolestně jednotvárná.

A jenom vzpomínání mu zbylo na to, co zapadlo a co nikdy nevrátí se více, a hořkost z odříkání, touha po návratu do těch čistých říší, jež sám v sobě zardousil příliš brzo v hodině prokleté . . . A ostrá, opojná hořkost z toho nově objeveného a zžíravá, do daleka rozteklá, plně jej prostupující bolest — bolest žíznivých, jimž není dáno, ukojiti se . . .

Tak bloudil ulicemi, když tma se rozložila a jen lampy slabě blikaly, vyráželo ze sebe divoké vzkřeky, zpívaje vášnivé hymny Pohlaví a proklínaje to měkké, rozpálené, surové, škubající sebou maso, jež tak bezměrně, slepě musel milovat . . .

Srpen 1897, Praha.

Digitized by Google

Z moderní psychologie.

Píše Karel Doubrava.

(Pokračování.)

Výsledků stejně zajímavých, jaké vykazuje studium vztahů mezi tělesnou a duševní prací, docílilo se vyšetřováním vlivů života citového na stav tělesný, resp. na srdce, dýchání a oběh krve ve vlásečnicích.

Rozumí se, že se tu nedal experimentalně vyšetřovat vliv citů stálých, dlouhotrvajících, jako je na př. smutek, láska atd., nýbrž mohly tu být vzaty jen v úvahu ty krátké reakce, jimiž člověk odpovídá k náhlým podnětům zvenčí. Aby se účinky takovýchto citů poznaly, byl nejprv vyšetřován (všecko, o čem zde mluvíme, dělo se ve zmíněné laboratorii Sorbonny) stav několika osob za trvalého duševního klidu. Výsledek byl všude tentýž: sesilování pulsu, jenž se stával vždy pravidelnějším; vlnění na hlavní úrovni pulsové čáry (na plethysmografu) zmizela.

Naproti tomu postavme výsledky, nabyté vyšetřováním tělesného stavu za působení prudkých citů. Nejsnadněji lze vyvolati cit překvapení. Stačí k tomu způsobiti náhlý hluk, vstoupení nějaké osoby, zazvonění atd. Ve všech takových případech ukázal se jeden společný zjev: sůžení tepen (vasokonstrikce). Tento zjev provází skoro vždycky každé překvapení, i když je pojímáme v nejširším smyslu. Můžeme sem totiž čítati každý náhlý obrat v mysli, náhlý vpád nových představ atd. Zabere-li se někdo do napjatého přemýšlení o jedné myšlence a dá-li jí najednou směr nový, má to v zápětí vasokonstrikci. Jsou osoby, jichž čára pulsová je stále nepravidelná, poněvadž nejmenší podnět z venčí je rozčiluje. U takových osob dá se dokonce hádat z pouhého pulsu na stav jejich mysli.

Zajímavé pokusy byly konány také k vyšetření účinků strachu. Do laboratoře byly na př. přivedeny dítky a byl u nich vzbuzován strach tím, že na př. jednomu z nich praveno, že bude zavedeno k zubnímu lékaři, jinému, že mu bude puštěn do uší elektrický proud, jinému zase, že jeden ze strojů v laboratoři vybuchne atd. Účinky těchto krátkých, ale prudkých citů jevily se velmi určitě. Bylo to především veliké seslábnutí pulsu, které dostoupilo často až k tomu, že puls nezanechával na plethysmografu žádné stopy. Toto ochabnutí pulsu jeví se však jen na počátku, za několik okamžiků se puls zase ohlašuje. Pokud se týče účinku strachu na srdce, jeví se různě ve většině případů jako zrychlení, v menšině případů jako zvolnění.

Podobná vyšetřování byla konána i na dospělých. Osoba, která byla poprve v laboratoři, byla požádána, aby vstrčila ruku do plethysmografů. Na to se jí řeklo, chce-li se podrobiti pokusům v příčině způsobu, jakým cítí bolesti. Když k tomu svolila a když pak viděla, že se k její ruce blíží hrot jehlice, ukázalo se na plethysmografu velice značné klesnutí pulsové čáry a zastavení pulsu — patrné to účinky strachu! Toto zúžení tepen trvalo 2 minuty, načež nabyl zase puls pravidelných forem. Srdce nejevilo značnější změny.

Zvlášť charakteristické výsledky podal tento pokus: Jeden z posluchačů měl právě ruku v plethysmografu, když (dle předběžného umlu-

Digitized by Google

vení) vrazil jiný do laboratoře, volaje, že v budově vypukl požár. Zatím co ostatní se zdáli prchati, nechával jmenovaný stále ruku v přístroji, obávaje se, aby ho prudkým pohybem nepoškodil; ale představoval si živě hrozící nebezpečí a počítal, kolik východů zbývá k uniknutí. Sám pak přiznal, že takového strachu nepocítil v celém životě. Ale přece zase mu napadalo, není-li to vše nastrojený experiment a tak kolísala jeho mysl mezi prudkým strachem a pochybnostmi. Válec plesmythografu ukazoval v okamžiku, kdy požár byl ohlášen, známky silné vasokonstrikce, jakož i snížení a ochabnutí pulsu. Toto zúžení tepen provázelo, jako v minulých případech, jen prvé okamžiky strachu, pak se zas čára zvolna zdvihala, mezi tím co strach ještě trval, ale nedosáhla pravidelné úrovně. Mimo to se projevil silný vliv strachu na dýchání a srdce. Při zprávě o požáru byli zaznamenány dva slabé výdechy, následované třemi mocnými, prostředně trvajícími vdechy; na to však se dýchání značně zrychlilo a zároveň i sesílilo; tento zjev je karakteristický znak strachu. I zrychlení v pohybu srdce bylo značné, před pokusem bylo 78 úderů za minutu, v průběhu strachu 85 až 87, po nabylém klidu jen 72. Tento pokus byl ze všech nejtypičtější, neboť podává všecky hlavní fysiologické příznaky strachu.

Podobné účinky vykazuje i hnus, jenž ponejvíce je jen jistým druhem strachu. Člověku, s nímž podniknut pokus, bylo řečeno, když vložil ruku do plethysmografu a zavřel oči, že mu bude vložen do druhé ruky neznámý předmět. Pod účinkem strachu toho, co to bude, ochabl náhle puls na nejnižší míru a srdce se zrychlilo (ze 70 na 77) a podobně i dýchání (ze 14 na 20); vdechování stalo se značně hlubším, mezi vdechováním a výdechy není přestávky. Na to byly do rukou zmíněné osoby položeny ošklivé larvy hmyzu. Když mu bylo řečeno, aby otevřel oči, vykřikl hnusem a všechen se třásl a červenal. Tento hnus, zakládající se vlastně ve strachu, vykazuje tytéž účinky jako pokus předchozí: hlubokou a dlouho trvající vasokonstrikci, zrychlení srdce, rychlejší a plnější dýchání.

I úzkost mravního původu náleží do této kategorie. Jeden z představených laboratoře měl pokárati jednoho z posluchačů. Měl právě ruku v plesmythografu, když se venku ozvalo zvonění — jistě je to onen posluchač. Myšlenka na následující trapnou scénu uvádí profesora v takový nepokoj, že se na přístroji objevují všecky jmenované známky citových účinků.

Se zvláště silnými účinky setkal se pokus, na němž vyšetřována úzkost před neznámým předmětem. Osobě se zavázanýma očima dány do ruky larvy hmyzů, aniž jí řečeno, co to je. Cítila následkem toho současně strach, hnus a stud a všecky jmenované účinky projevily se ve zvýšeném stupni.

Všecky jmenované stavy mysli patří do kategorie strachu a nejznatelnějším, všem společným účinkem psychologickým je vasokonstrikce, zúžení tepen. Tato vasokonstrikce, jak jsme viděli, není stále stejná, v některých případech je slabá, jindy však dává docela pulsu mizeti. Srdce u většině případů zrychluje pohyb, za velké úzkosti zvlášť značně. Dýchání nebylo vyšetřováno ve všech případech, ale pokud bylo zaznamenáno, jevilo současně vzrůst rychlosti i hloubky.

Digitized by Google

Binet a Courtier, kteří řídili tyto pokusy, mají za to, že výsledky jejich vrhají nové světlo na povahu strachu naproti starším běžným názorům. Strach byl totiž všeobecně (na př. i u Ribota, »Psychologie des sentiments«) považován za stav, po každé stránce depresivný, stísňující, uvádějící mysl i tělo v kleslost, provázený nejen vasokonstrikcí, ale i zvolněním pohybu srdce a dýchání. Naproti tomu ukázaly jmenované pokusy jen jeden depresivný účinek strachu: vasokonstrikci. Srdce a dýchání se však nezvolňuje, nýbrž jak jsme viděli, právě naopak zrychluje. Jsou to tedy, až na vasokonstrikci, vesměs účinky vzněcující, jimiž je strach provázen. K této vzněcující a ne depresivné povaze strachu ukazuje také to, že nás strach neuvádí v nečinnost, ale naopak pudí rychle k pohybům obrany nebo útěku. Zmínění badatelé uznávají sice případy, kdy strach ochromuje tělo a jeví se tedy jako cit výlučně depresivný, ale připouštějí možnost obou druhů strachu, podotýkajíce, že ze svých zkušeností v laboratoři znají strach jen jako cit vzněcující.

Účinky v mnohém ohledu společné vyvolávají city, způsobené tělesnou bolestí. Měřily se přístrojem, záležejícím v kovové tyčince s tenkou špicí, kterou se dá pohybovati ve směru svislém, takže na př. špice tlačí na ruku do přístroje vloženou. Nahoře je tyčinka opatřena skleněnou nádržkou, do níž je možno přilévati rtuti nebo vkládati olověné kuličky, aby sesilování bolesti mohlo být pravidelně měřeno. — Výsledky pokusů s bolestí jsou však málo přesné, poněvadž se neví, jaký podíl z nich připadá strachu. Osoba, s níž se tyto pokusy provádějí, se totiž zhusta bojí už předem bolesti a účinky tohoto strachu splývají pak vjedno s účinky bolesti. Proto byly dříve vyšetřovány účinky strachu a výsledky, které se nyní objeví při pokusech s bolestí, ukážou v tom, čím se budou lišiti od účinku strachu, to, co je třeba přičíst na vrub bolesti samé. Takovýchto pokusů byla konána celá řada a bylo by zbytečno je zde do široka líčiti. Stačí říci, že spočívaly především v tom, že se u osoby, s níž se experimentovalo, vzbudil nejprve strach před píchnutím a účinky tohoto strachu se zaznamenaly. Teprv když strach přešel, byla podrobena osoba popsaného přístroje bolesti. A tu se objevil znatelný rozdíl ve fysiologických účincích: ve chvílích, kdy lze za to míti, že působila pouhá bolest beze strachu, nebylo pozorovati nijakého zvláštního zrychlení tepotu srdce a oběhu krve. I na puls jsou vlivy bolesti daleko slabší než při strachu, i při silné bolesti ukazoval plethysmograf jen slabé snížení pulsové a linie, ba často i zvýšení.

Podnikatelé jmenovaných pokusů přicházejí na základě těchto výsledků k závěru, že strach je něco jiného než pouhá předběžná představa o trpící bolesti. Kdyby tomu tak bylo, byly by fysiologické účinky strachu pouhým slabším odleskem účinků bolesti. Ale jak jsme poznali, není tomu tak: »fysiologický výraz strachu má své zvláštní rysy a to nasvědčuje tomu, že strach obsahuje v sobě živel, jenž vlastní bolesti schází, a jenž se fysiologicky projevuje zrychlením pohybů srdečních.«

Méně vděčny jsou pokusy s pocity a city libosti. Zdá se, že tyto city nedají se srovnávati ani s city bolesti, nejsou tak intensivní a určity jako ony. Spíše jsou opakem všeobecných stavů nevolnosti a bolesti, jsouce jejich opakem, tak jako podstata libosti se téměř vesměs zdá

Digitized by Google

být více negativní než positivní, jakožto pouhá nepřítomnost bolesti nebo uvolnění po ní. Málo intensivních libých stavů dá se vyvolati už dokonce v laboratoři. Byly na př. slibovány dětem příjemné věci, dávány jim hračky atd., řečeno jim že půjdou k zubnímu lékaři a pak to zas odvoláno atd. Společným případem účinku bylo to slabé ochabnutí pulsu za příčinou chvilkového rušení tepen, načež brzy zase puls dosáhl obyčejné úrovně.

Mezi bolestí a libostí nejeví se tu tedy podstatný rozdíl, obé vyvolají účinky vzněcující, jenže bolest v silnějším stupni. Ale hlavní podstatný rozdíl, dělící stavy fysiologické na dvě kategorie, jeví se mezi stavy klidu a odpočinku z jedné a mezi stavy citovými jako je strach, bolest a radost atd. vůbec. Za klidu soustava vasokonstričních (tepny stahujících) nervů odpočívá, puls je pravidelný a při delším trvání se i sesiluje. Za každého vznícení však, budiž ono si způsobeno ať strachem, bolestí nebo radostí, puls ochabuje a jeví příznaky vasokonstrikce. Tato vasokonstrikce se objevuje i v případě, že tu ani nebylo nijakého význačného citu, tedy i na př. při pouhém překvapení, které není samo v sobě ani příjemno ani nepříjemno. Všecky stavy citové, buďtež si jakékoliv, vzněcují činnost nervů. Zužování tepen je proto známkou, že soustava nervová byla uvedena v činnost.

Každé citové vznícení zrychluje však také dýchání, činí je hlubším a zahlazuje přestávky mezi vzdechy a oddechy. Naproti tomu jsme poznali, že pod účinky duševní práce se dýchání zpovrchňuje. Zrychlované dýchání lze proto považovat za karakteristický účinek citů. Poslední závěr všech těchto pokusů může proto znít: city buďtež si jakékoliv jakosti, vzněcují soustavu nervovou, způsobují snížení tepen a zrychlení srdečních pohybů. Důležité při tomto závěru je to, že klade důraz na společnou vzněcující povahu citů, kdežto obyčejně bývame svádění připisovati největší důležitost jakosti citů, což jak tyto pokusy ukázaly, nezdá se být správno.

(Příště dále.)

Z bimetallistické literatury.

(Dokončení.)

Celkový stav jest tedy tento (tak konkluduje Boissevain): Ve Spojených Státech boj bimetallistů, kteří žádají přijetí dvojité měny bez ohledu na někoho jiného, proti bimetallistům, kteří činí přijetí dvojité měny závislým na smlouvě s hlavními evropskými státy, do té doby však uznávají pouze zlatou měnu a žádají co nejdokonalejší její zabezpečení. V Evropě převládá zlatá měna; nové a nové země ji přijímají, jiné touží aspoň po ní. Mimo Evropu zlatá měna zachvacuje Japonsko. Současně však, i v nejbohatších a nejmocnějších zemích evropských, jest vnitřní stav měny v nepořádku, v nesouhlase se zásadami, jež ovládaly jejich organisaci měny, a proto všude plno nebezpečí. A při tom nesmíme zapomenouti, že zavedení zlaté měny se dotyčným státům jak tak zdařilo nikoli pouze následkem zvýšené výroby zlata, nýbrž i proto, že méně bohaté země podlehly v zápase o zlato, což umožnilo ostatním přitáhnouti k sobě žlutý

Digitized by Google

ten kov. A poněvadž se zároveň stav věcí jak po stránce výrobní, tak obchodní, jakož i po stránce rozdělení statků v posledním čtvrtstoletí značně zhoršil všelikými převraty a depresemi, jež byly přímým důsledkem změny dřívějšího stavu měny, vzhledem ku všemu tomuto nebezpečí nevidí bimetallisté jiné cesty záchranné nežli: mezinárodní smlouvu bimetallistickou. Bylo by to vyvrcholení XIX. století, sblížení národů celého světa.

Odpůrci ovšem namítají, že přechod od dvojité měny ke zlaté měně jest jen jednou z oněch evolucí, s jakými se často setkáváme v dějinách tržebních; následkem značného vzrůstu výroby drahých kovů v našem století není prý možno, aby na dále oba byly platebním prostředkem ve vlastním slova smyslu; stříbro prý vykonalo svou úlohu, a dnes mu prý nezbývá než hráti vedle zlata, jediné to měny, úlohu drobné mince.

Tato námitka svědčí však jen o neznalosti situace. Neboť máme tu nepopíratelné faktum, že v zemích, kde při nepravidelné dvojité měně oficielně platí zlatá měna, totiž ve Spoj. Státech, v Německu, ve Francii, v Nizozemí atd., tvořilo stříbro ve skutečnosti na př. r. 1895 celých 36% zákonných platebních prostředků, a že vůbec v téže době v obchodním světě užíváno bylo stříbra jako platebního prostředku v obnosu stejně značném jako zlata (za 4.086,800.000 dolarů zlata, naproti tomu za 4.070,500.000 dol. stříbra dle údajů ředitele mincovny Spojených Států o stavu hotových peněz v hlavních zemích světa).

Co se týče rozdělení obou kovů, jest ovšem pravda, že v posledních 25 letech povstala jistá nerovnost, jelikož země se stříbrnou měnou absorbovaly značnější množství razitelného kovu než země se zlatou měnou. Příčinou toho byl jednak velký vzrůst výroby stříbra, jednak uzavření evropských mincoven ražbě stříbrných mincí; důsledkem toho pak byla změna relace. Ale jest zároveň stejně jisto, že v zemích se stříbrnou měnou vyznačoval se směnný prostředek mnohem větší stálostí hodnoty vůči ostatnímu zboží než v zemích s měnou zlatou.

Proto praví Boissevain: Stříbro nevykonalo svou úlohu jako platidlo, a třeba nevykazují bohužel oba kovy již oné pevné relace jako druhdy, přece dovedlo stříbro mnohem lépe vyhověti základní podmínce dobrého razitelného kovu, totiž stálosti hodnoty, než zlato.

A tak netoliko v theorii, kde celé řady námitek vždy vítězně byly překonány, ale i v praxi spočívá spása v bimetallismu. Jsou tu sice ještě některé námitky ryze anglické, na př. následkem velkého množství svých pohledávek na cizinu jest prý v zájmu Anglie, aby se udržela zlatá měna. Ale zde stačí si uvésti na paměť, že současně celá řada jiných zájmů anglických tím trpí, a že vůbec bylo by velmi nespravedlivé, aby se stát k vůli prospěchu jistých soukromníků zbavoval práva odstraniti měnu, jejíž stálost uznána za nedostatečnou. Ještě jiné námitky tu jsou, ale pomineme je mimo poslední a nejdůležitější: Anglie děkuje prý svou obchodní posici zlaté měně. To není pravda. Obchodní velikost Anglie datuje se z doby starší. Příčinou její jsou jednak podmínky geografické, energie obyvatelstva, rozsah obchodu a mocný rozvoj průmyslu, jednak finanční bohatství, jež učinilo z Angličanů bankéře a tiché společníky celého světového obchodu, jednak konečně, totiž v 2. polovici tohoto století, svoboda obchodu. A poněvadž by zavedení všeobecného bime-

Digitized by Google

tallismu způsobilo stálost směnečného kursu na cizinu, jest to právě Anglie, jež má nejméně příčin stavěti se proti němu.

A přece jen dlužno doznati, že právě oposice Anglie jest dosud nejvíce na překážku takové smlouvě. Zkoumejme proto, zda by se smlouva ta nedala provésti i bez Anglie. A tu nutno uznati, že za účastenství Anglie byl by úspěch úplně zabezpečen, bez Anglie byl by však více méně problematický, a sice za prvé k vůli obchodní převaze Anglie a k vůli ojedinělé posici, jakou zaujímá londýnský trh jako trh drahých kovů, a za druhé proto, že by země, které by prozatím na př. k vůli svému papírovému režimu nemohly přistoupiti k smlouvě, měly pak volbu mezi dvěma skupinami, a tu by se asi rozhodly pro soustavu anglickou: »England blocks the way.«

Dosavadní mezinárodní sjezdy a konference*) nevedly k cíli. Proto bylo by nyní nutno svolati konferenci delegátů vlád všech hlavních států evropských a Spoj. států, kteří by stanovili — nezávazně pro své vlády — základní body mezinárodní smlouvy. Delegáty těmi by musili ovšem býti upřímní bimetallisté, protože sjezd by nejednal o prospěšnosti bimetalismu, nýbrž o cestách a prostředcích k jeho provedení. Tato konference by tedy smluvila základy, podrobnosti dojednaly by se cestou diplomatickou, a tak by se dospělo ku konečnému rozřešení. Anglii zejména mohlo by se usnadniti přistoupení, od něhož ji zdržuje hlavně i odpor proti připuštění stříbrné měny do vnitřního peněžního oběhu, tím, že by se stanovily podmínky, za kterých by se rupie uznala za platidlo v Anglii.

Teprve, až zásadně bude přijata smlouva, bude nutno rozhodnouti i o relaci; neboť sazba bude jednak záviseti od okolností onoho okamžiku, jednak bude míti nutně ráz kompromisu, protože bude nutno vzíti zřetel vedle všeobecných zájmů i k specielním zájmům mnohých států. A proto do té doby je všecka diskuse o relaci předčasna. Proti návratu staré zákonné relace $15^1/_2 : 1$ jsou vážné důvody. Dnešní relace se příliš již odchýlila, než aby byl návrat takový možný bez velkých zmatků. A nikomu by se neprospělo. Klesnutí ceny stříbra sice způsobilo kruté, nezasloužené ztráty; ale ty jsou na mnoze dnes již nenapravitelny. Mimo to od té doby uzavřeno tolik nových smluv a zavazků na jiném základě než $15^1/_2 : 1$, že bylo by nespravedlivo k tomu nepřehlížeti.

Naopak zase proti přijetí dnešní relace jsou tu též mocné důvody. Dnes je v oběhu za 4 miliardy dolarů stříbrných mincí; z toho asi polovina v zemích se stříbrnou měnou, polovina v zemích se zlatou a s nepravidelnou dvojitou měnou. Tato druhá polovina má co do nominelní hodnoty kurs v poměru asi $15^1/_2 : 1$. Kdyby se nyní všechny tyto mince přelily a znovu razily v poměru na př. $31 : 1$, nastalo by obmezení dnešního oběhu asi o 1 miliardu dolarů, a následkem toho stoupla by velmi

*) Sem náleží konference z r. 1878, 1881, 1893. Balfour na počátku r. 1886 odpověděl v dolní sněmovně anglické, ač sám je bimetallista, že na iniciativu anglickou v té věci nelze počítati. V Německu podobně prohlásily všechny větší státy, obchodní komory a representanti průmyslu, že na opuštění systému z r. 1873 nelze mysliti. Také sjezd německé národní strany svobodomyslné z konce 1896 učinil podobné usnesení. Mc. Kinley jmenoval nedávno tříčlenou komisi: senátora Wolcotta, generala Payera a M. A. Stevensona, kteří dlí nyní v Evropě, studujíce prostředky k uzavření mezinárodní smlouvy.

Digitized by Google

značně kupní síla peněz; kdyby se naopak razily všechny v poměru $15^1/_2 : 1$, rozmnožila by se zase náhle a stejně značně peněžní cirkulace. A takové bizarní »nápravy« měny musíme se uvarovati. S relací zkrátka nutno počkati. Zejména bude třeba, jak ukázal správně prof. Lexis, vzíti ohled na vliv, jejž bude míti dotyčná relace na absorpci příští produkce drahých kovů v stávající cirkulaci.

Ať se však již svolá ona konference, ať zvolí se jiná praktičtější cesta, musí se to státi rychle! »Není času nazbyt!« jsou poslední slova Boissevainova.

Ku konci vyjmeme ještě několik číslic ze studie p. Louise de Tourville o otázkách měny v Raffalovichově »Le marché financier en 1896—1897.« (Paris, Guillaumin 1897). Pan de Tourville jest přívržencem zlaté měny; ale studie jeho uvádí velmi zajímavá statistická data k druhému odstavci na str. 81, kde jsme mluvili o výrobě zlata a stříbra za posledních 25 let; i připojujeme zde tato podrobnější čísla, jež čerpal p. de Tourville z Newyorské Financial-Chronicle:

Zlato.

Výroba v uncích:

	Australie	Spoj. Státy	Rusko	Afrika	Ostatní země	Celkem
1871—75	10,533.131	9,475.723	5,663.500	—	1,354.168	28,354.514
1876—80	7,526.912	9,530.510	6,531.179	—	2,760.453	26,349.054
1881—85	6.909.642	7,730.324	5,750.065	—	4,177.718	24,567.749
1886—90	6.885.653	8,070.221	4,212.699	1,142.793	5,621.254	28,631.620
1891—95	9,059.505	9,106.834	6,279.019	7,240.235	7,624.925	39,310.518
1896	2,217.874	2,618.239	1,398.000	2,155.384	1,775.000	10,164.497

(10,164.497 uncí = 43,176.750 liber šterlinků).

Stříbro.

Výroba v uncích:

	Spoj. Státy	Mexiko	Australie	Ostatní země	Celkem
1891	58,330.000	35,719.237	10,0)0.000	33,916.175	137,965.412
1892	63,500.000	39,504.800	13,439.011	36,493.175	152,939.986
1893	60,000.000	44,370.717	20,501.497	41,228.063	166,100.277
1894	49,500.000	47,038.381	18,093.440	53,140.696	167,752.517
1895	55,726.945	46,962.738	12,507.335	53,983.231	169,180.249
1896	52,535.300	47,000.000	10,500.000	51,000.000	161,035.300

(161,035.300 uncí = 20,632.645 liber šterlinků).

Celková výroba.

(dle odhadu p. de Foville, ředitele mincovny francouzské).

V milionech franků

	Zlato	Stříbro	Celkem
1493—1850	16.368·2	33.294·8	49.663·0
1851—1875	16.449·4	6.889·7	23.339·1
1876—1895	12.651·3	14.610·5	27.261·8

Konečně podává p. de Tourville obšírný referát o mezinárodním zemědělském sjezdu, zahájeném dne 17. září 1896 v Budapešti, jehož třetí sekci přiděleny byly otázky peněžní a celní a zde srazili se právě opět monometallisté a bimetallisté. Z Francie byli tu G. de Molinari, E. Levasseur, Yves Guyot, P. Viala a j. I zde kladen byl důraz na nutnost mezinárodní smlouvy. Hlavně byl to Allard, bývalý ředitel mincovny bru-

Digitized by Google

selské, a hrabě Kolovrat. Celý boj však omezil se na otázku, jak by se stanovila relace, což na přetřes uvedl Guyot. Debata nevedla tu k cíli, a proto Boissevain opatrně ponechává otázku tu stranou, nechávaje rozřešení její době příští, ačkoli se tím oříšek ten nestane o mnoho měkčím. Ale že nelze vrátiti se k relaci $15^1/_2 : 1$, to Boissevain výslovně přiznává. Proto zdá se nám velice laciným důkaz, jejž ve své skoro dvousetstránkové knize: »Kritik des Bimetallismus« (Berlin, 1897, Puttkammer & Mühlbrecht) podává p. Dr. Otto Heyn. Tento totiž obšírně dokazuje, že zavedení bimetallismu na základě relace $1 : 15^1/_2$ není ani možné, ani prospěšné, ergo: jest konec s bimetallismem. Takového návratu však prozíraví bimetallisté nežádají. Ovšem — zda dojde k podobné konferenci, o jaké mluví Boissevain, je otázkou času a vývoje poměrů; dnešek není tomu příznivý. *J. Salaba.*

Výchovou k osvobození.

Úvahy paedagogické. Píše Josef Černý.

III.

Vzhledem k hlásícím se potřebám nejnižších tříd, zachvácených hnutím sociálním, musí se konečně obecná výchova postaviti na stanovisko přímo přátelské. Důvodů k tomu má dosti.

Jevila-li se dosud nechuť k veřejné výchově, jak je zavedena, má hleděti výchova příčiny nechuti té odstraniti, a to učiniti je možno, přihlédne-li se k potřebám lidovým. Dále, jelikož až dosavad lidové třídy nejmenší prospěch měly z veřejné výchovy pro svou sociální utlačenost, má výchova jíti jim vstříc spravedlivým ocenění národního fondu v třídách těch skrytého a má hleděti jej přiměřeným vzděláním vybaviti a v činnost uvésti. Sloužila-li dosud veřejná výchova výhradně jen některým třídám, musí spravedlivě hleděti vyhověti i ostatním třídám dosud zanedbávaným. K tomu ovšem musí vychováno býti svědomí, soucit a spravedlnost ve třídách a činitelích vyšších a vlivných. Je-li třeba odstraniti příčiny sociálních neshod, třeba ve všeobecné veřejné a všem přístupné výchově postaviti se na stanovisko rovnosti, t. j. rovnocennosti lidské a působiti k vykořenění vášnivé nenávisti tříd mezi sebou, ku vzniku snášelivosti třídní, k oceňování práce, povinností a práv, k uskrovnění oněch neblahých vlastností, jako jest zahálčivost, milovnost pohodlí, štítění se hmotné práce, hrdost a pýcha třídní a stavovská, touha po lesku a pod.

Výchova již ze spravedlivosti k lidem bez rozdílu musí přihlížeti k sociálnímu životu všech tříd a nesmí se propůjčiti k útlaku kterékoli z nich. Ovšem musí vyhledávati uprostřed jejich zájmů ono neutrální stanovisko, jež dopouští spravedlivé se k nim chování, a to je stanovisko přísně morální. Avšak právě takovéto stanovisko její činnost a ji samu posvěcuje a povznáší ji nad zájmy, jež jsou důvodem pro společenské roztřídění a rivalitu.

Tím ovšem není míněno, aby výchovou podporováno bylo, co v sociálním hnutí čelí přímo proti lidskosti; toho se ani snad nikdo nenaděje do činnosti vedené zákony mravními. Ba dá se očekávati, že zakročení

Digitized by Google

výchovy v tomto hnutí přinese velmi dobrý prospěch — ne snad tím, že by pomáhala hnutí to potlačovati, ale tím, že je bude očišťovati, ethisovati. O potlačení hnutí toho ani se nemůže zdáti tomu, kdo jenom poněkud zná zákony rozvoje společenského. To již je zde, a žádným prostředkem, kromě spravedlností, nedá se odstraniti. A výchova, jež přiléhati má vždy ke kulturnímu vývoji a potřebám své doby, nesmí hnutí toho zneuznávati a k němu se negativně stavěti. O to se mohou pokoušeti lidé pouze krátkozrací, naivní a konservativci anebo zpátečníci.

Že prostředkem hnutí sociálního projevují se snahy i těch vrstev, jež jindy bývaly až tupě resignovanými, jest velice významno. A snahy ty jdou za potřebami nejen hmotnými, ale i duševnými; to druhé jest i velmi cenno. Nuže, když i ty nejnižší vrstvy mají tak humanní snahy, že počínají zachraňovati svou lidskost, pak nesmí se proti nim nijak nepřátelsky nebo nedůvěřivě stavěti výchova, ale musí se ku snahám těm opatrně připnouti a ve svou vládu pojmouti.

S osvobozením sociálním má se to obdobně jako s osvobozením od absolutismu v rodině. Je známo, jak v dobách barbarských ano i v dobách civilisace žena a děti v rodině nebyly považovány za členy rovnoprávné se svými vlastními účely a s vlastní samostatností. Bylo dovoleno zbytečných nebo nezdravých dětí, ano i starců, bezodpovědně se zbavovati. Bylo to omluveno hlavně tím, aby výživa byla usnadněna a přelidnění obmezeno. Byl tu účel surově sobecký, prospěchářský těch, kteří byli silnější a měli moc. Modus tento trval i u národů v největším květu se nalézajících a pod sankcí filosofů (v Řecku a j.). Až teprve když křesťanství osvobodilo osobnost od tělesného i duševního otroctví, změnil se poměr rodičů k dětem a mužů k ženám. Poměr ten je nyní upravován spravedlností a láskou, rodina stojí na vyšším, humanním stupni, každý člen rodiny má stejné nároky, ano při zvláště vyvinuté laskavosti v rodině žijí a obětují se spíše rodiče pro dobro dětí, zcela opačně bývalým názorům, kdy děti musely dbáti jako otroci vůle a prospěchu rodičů, aby právo na existenci si vysloužily.

Totéž se děje a konečně stane i v sociálním vývoji. Jednotlivci a třídy silnější uchvátili moc a nutili třídy slabší ku bezpodmínečným svým službám a obětem. Mnohé třídy byly přímo k nim v poměru otrockém. Leč takový stav není udržitelným proti zákonu socialního rozvoje, který odpoutává čím dále více každou osobnost, stav, třídu, národ od závislosti a staví je v rivalitě životní vždy rovnoprávněji vedle sebe. A opět musíme tu poukázati na týž nejmocnější vliv v procesu osvobozovacím: bylo to křesťanství a jeho nepřestávající síla, jež dalo a dosud dává člověku, co mu přirozeně náleží: svobodu v soukromých i veřejných, společenských poměrech, činíc jej rovnocenným a rovnoprávným bratrem vedle bratra. Vlivem této morálné síly konečně bude a musí býti osvobozena každá bytost lidská, ať již nachází se ve svazcích s jinými jakýchkoli. Svoboda a zhodnocenost člověka musí změniti i jeho poměr k jiným a svazky společenské. Pouta otrocká musí spadnouti, šíje se musí vzpřímiti a závistný a zlobný blesk oka musí vyhasnouti. Srdce musí změknouti a přeměniti se v kyprou půdu pro símě lidské snášelivosti a lásky. Pak už nebude to poměr otrocké odvislosti a vrchnostenské zvůle a pýchy,

Digitized by Google

nýbrž bude to poměr nezištné sympathie, jenž zavládne následkem osvobození zákonem Kristovým.

To je meta, kam spěje rozvoj sociální — to je povaha rozvoje tohoto, a k ní musíme spěti a přispívati všemi možnými prostředky, jež k tomu sloužiti mohou. Nejmocnějším universálním prostředkem tu jest výchova, dovedeme-li jí prospěšně užiti, nejsouce interesováni žádným jiným účelem, než čistě humanním, čistě mravním, pro všecky lidi se hodícím, tedy spravedlivým. Poznaný zákon sociálního vývoje a poznaný vliv křesťanského citu průběhem lidské historie dává nám důvod, abychom takto mohli mluviti. V té věci učíme se z historie a jsme jisti, že se neklameme.

Veliká základní příčina, proč nedaří se výchova u mládeže a lidu tak, jak bychom rádi viděli my, kteří výchovu obstaráváme, a ti, kteří nad ní vládnou, je ta smutná nekritičnost, s jakou se pohlíží na výchovu samu a předmět výchovy. Výchovu nesmíme si představovati jako nějakou soustavu již hotovou, soustavu přijatých a ustálených vědomostí, pravidel a cností. My musíme na ni hleděti více positivně nežli spekulativně, t. j. hleděti musíme ku přítomnému stavu lidstva a jeho přítomným náladám, vlastnostem a potřebám a nikoliv nesmíme vymýšleti pro budoucnost, čeho lidu potřeba bude podle *našich* náhledův a mínění. My nedovedeme předvídati na čas celého života lidského — nedovedemeť ani s jistotou předvídati, co bude třeba příštího týdne. My nesmíme vytýkati *tolik* a tak podrobných potřeb a účelů, neboť nemáme nikde záruky, že ty potřeby a účely skutečně tu budou, až jich bude míti užiti náš chovanec a lid. To je nepositivní, spekulativní v našem názoru na výchovu. Právě to, že každý učiti se musí *celý život*, dokazuje, že v mládí se nevědělo, čeho bude později opravdu potřeba, že životní průběh přináší své zvláštní potřeby a účely v každých poměrech a okolnostech soukromých jinaké jenom podle zákonů příčinnosti — a nikoli podle zákonův účelnosti.

My musíme výchovou hleděti dosíci něčeho positivního, co podrží cenu vždy, ve všech budoucích okolnostech a poměrech: schopností rozumových, pohyblivosti názorlivé a myslivé logičnosti a jisté bystroduchosti. Za druhé návyku, užívati energie neustále ku plodné, užitečné práci. Za třetí vyvinutého, citově-rozumového mravního svědomí. To jest asi, o čem lze positivně mluviti a k čemu veškerou učbou a výchovou pracovati se má. Prostředky ovšem musí se přizpůsobiti podle toho, co následuje.

Na dítě, lid a vůbec každého, koho vychováváme, musíme hleděti ne se stanoviska svých osobností, ale se stanoviska jejich. Dítě musí zůstati dítětem, a my musíme vyhledávati pro výchovu jeho takových prostředků, které jsou dítěti vhodny, přirozeny a přiměřeny. Zrovna tak lid nesmíme považovati za zástup, jemuž se líbí to, co nám vzdělaným a vzdělanějším. Nesmíme mysliti, že dítě a lid s chutí přijímá a musí přijímati vše, co se mu od nás podává. My ovšem máme v tom svůj účel; ale jest otázka, hodí-li se ten účel i jim? Pochopí-li, uznají-li ten účel? V tom jsou příčiny odporu dětí a lidí proti našemu způsobu vzdělávání. Ta všecka poučení, ty vědomosti, které jim neseme vstříc a kterými je trápíme, přijímají se nevolně, protože u nich neobjevila se jich

Digitized by Google

potřeba, nepocítil se hlad a žízeň pro ně: přijímají-li se přece, děje se to nuceně, bez osobního zájmu, a také je z toho poměrně velmi malý užitek.

I opět se tu hlásí požadavek, stanoviti positivní, byť i skrovnější názor o prostředcích rozumové a mravní výchovy u dětí a lidu:

Psychologicky zkoumejme potřeby dětí a lidu a vzdělávejme je prostředky jim se hodícími a pro ně zajímavými. Život praktický ostatní doplní a nahradí.

Abychom dali pozorování, snažení i působení vychovatelskému základ positivní, abychom vybavili činnosti výchovné z bludného kruhu spekulativného, upozorňuji na princip veškeré theorie evoluční a dávno již před tím stanovený Spinozou: V přírodě všechno se děje dle zákona příčinnosti a nikoli dle zákona účelnosti.

Aby však nebylo obavy, že vylučujeme z prakse pojem účelnosti a chceme překážeti zření do budoucnosti a připravovati pro budoucnost, pravíme ihned, že také uznáváme účelnost za důležitou; ale pravím, jakou: empirickou, dedukovanou z fakt, jež neklamou, a k tomu ne příliš vzdálenou, (jež stává se nepravděpodobnou tím, že mnohé neznámé příčiny mohou v ni zasáhnouti a naši fikci porušiti).

Leč ve praksi výchovné, jež zabývá se ráz na ráz fakty přibíhajícího života, jíž náleží vésti síly a schopnosti, jež se k činnosti hlásí, kde cvik a návyk hrají tak důležitou úlohu, třeba míti bedlivý zřetel ku vší vyvíjející se činnosti, k výsledkům a příčinám jejich (a k dalším výsledkům předešlých výsledků, jež se staly příčinami), aby řetěz života vyvíjel se bez přerušení a rostl do šíře i hloubky přibývající energií v tělesném i duchovním organismu, aby vnitřní síly družily se s podněty vnějšími k životu prospěšnému, bohatému a činnému.

A na tuto činnost výchovnou zvláště sluší položiti důraz: Pozorovati chovance a hledati příčiny jeho projevů a jeho potřeb a rozumně přidružovati k jeho potřebám podněty k samočinnosti a předměty k ukojení jich, zvláště pokud jsou to potřeby činnostního pudu, aby vedl bytost k osamostatnění v rozumu, citu a vůli.

A tímže zřetelem dlužno říditi i výchovu národa a širší společnosti. Tím by se vyhovělo psychologické potřebě ve výchovné praksi a tím již bychom se velice přiblížili konkretnímu cíli výchovy. Pustili bychom se zřetele ty mnohé účely, pro které marně vychováváme i učíme a nuceni jsme vychovávati i učiti. Pak bychom nenutili mysl a cit dětí k věcem, jež nikterak neodpovídají ani přítomným ani budoucím jejich potřebám, nepřipravovali bychom děti o radost z dětství, ani bychom v nich nebudili toho oprávněného odporu ku své činnosti vychovávací.

Jedno jest potřebné v této věci: Abychom změnili svůj názor o podstatě výchovy, t. j. abychom zmírnili své požadavky ve příčině učby a kázeňského vedení, potom abychom sestoupili se své nepřístupné výše k dětem do jejich říše a přizpůsobili své zacházení s nimi jejich potřebám přirozeným. Dosud naše záměry s výchovou a mládeží jsou vyspekulovaná utopie a praktický život nám dosvědčuje marnost našich snah a naší práce.

Účelnost, speciálné účely může stanoviti výchově rozumné sociolo-

Digitized by Google

gické studium, jež bylo vedeno zkoumáním příčin a následků společenského rozvoje. Avšak fantasovati o účelích výchovy se nesmí, tím méně účely dle nahodilých pohnutek vymýšleti. Účelnost výchovy nemůže podléhati libovůli. Pouze zkoumání společenské povahy ve všemožných stránkách, okolnostech, poměrech, vztazích, náklonnostech, potřebách, vkusu, mravnosti, náladách, práci, zábavě, požitku, potom zkoumání historických předstupňů vývoje v celém řetězu událostí nazpět — může dáti odpověď každé přítomné chvíli, za kterým cílem má se bráti výchova obecně, a v různých okolnostech i speciálně.

I výchova musí se vzíti za příčinu a to velmi působivou příčinu dalšího vývoje v individuích i společnosti. Avšak tato příčina musí se energicky připojiti do řetězu vývojného, musí býti spjata s předchozími různými stavy a fakty, aby i ty uvedla v pohyb a další rozvoj. Tak si představujeme výchovu jako hybnou sílu kulturního rozvoje, když bude její význam pochopen a dáno jí bude volné působiště dle takto pochopeného principu: býti vedoucí příčinou kulturního pochodu z faktického přítomného stavu v budoucnost na základě důvodů sociologicky zjištěných a mravností schválených.

A tu se hlásí základní, l. ř. podkladné vědy veškeré výchovy: biologie a psychologie individua i společnosti, (národa), dále sociologie a ethika. Tyto vědy jsou positivnými induktory teleologie a methodologie paedagogické.

Avšak marně se ptáme dosud, kde máme jakou biologii svého národa. Material k ní ovšem částečně dán v historii a památkách roztroušených, částečně se teprve sbírá v čase nejposlednějším prací a studiem národopisným. Marně se ptáme po své národní psychologii; je v tomže stadiu jako biologie. Marně se ptáme i po své sociologii a ethice. Co tu existuje, má výhradně všeobecnou důležitost, je schema universální, jež se musí teprve speciálnými studiemi našeho života glossovati.

Není pochyby, že dají se shledati prvky, jež ve všech čtyřech vědách představí v úhrnu naši národní individualitu a přispějí k poznání jí pro dobré úspěchy výchovy. Tím bude nejspolehlivější podklad dán národní výchově. Tím stane se jasno co na své bytosti máme pěstovati a rozvíjeti, z čeho kyne prospěch, co lze začíti bez obavy, že ujde na prázdno, co třeba jako nevhodné odvrhnouti a co uznati jako naše zděděné vlastnictví, původu našeho a nám přirozené vlastnictví. Tím vrátíme se sami sobě nejen proto, že sebe lépe jako národ poznáme, ale že učiníme z poznání toho patřičné důsledky pro národní výchovu.

V mhách březnové noci.

Sepsal Jos. K. Šlejhar. (Pokračování.)

Bylo tak k půlnoci, v březnu. Ve dvorci, v rozsáhlém tom stavení, zdálo se vše ponořeno v spánek nejhlubší. Nikde nevznikal žádný ruch, psi mlčeli, zvířata v chlívech byla pokojna. Aspoň až do této doby. Mrákota březnové noci, plné par a mlh a očekávání spočívala na všem, na dvorci, na celé vsi, na údolí, na horách.

Digitized by Google

To bylo v tu chvíli, když se muž najednou probudil ze sna, může-li se snem, spánkem nazývati to úpění a jakýsi zoufanlivý němý nářek ztělesněný v celé bytosti, jakým to spánkem v poslední době jedině již usínal.

Trýzeň za dne — ale aspoň prací, námahou, starostmi, bitím se o život, mohl jí uniknouti. Pak ale nastávala horší trýzeň, noční, z níž nebylo úniku, vybavení, jako v poutech nejúžeji do masa zadrhnutých se v ní zmítal, po celé noci tloukl a bil, v úzkostech a nářku, v šíleném návalu bezmocného, vysilujícího vzteku a lítosti hořké, usedavé.

To byly jeho noci, jež měly mu přinést posilu, povzbuzení. A kdyby aspoň mohl bdíti, rozsvítiti, číst, cokoliv dělat, do únavy se zmoci, zapudil by tak aspoň chvíli nejhorší. Leč nevybavitelnými plachtami z mrákot zataženy byly jeho smysly a v tomto černém utažení, mrákotném polovědomí bouřila se jeho duše a rvalo jeho srdce . . .

Tu noc se ale významně probudil. Náhle, bez předchozího plouživého procítání, povlovného vracení se vědomí. Jako by ho byl někdo udeřil, v plec zasadil mu ránu. A jako by byl někdo v pravém povyku na něho zvolal a na to zavolání nebylo odmítnutí.

Zůstal vytřeštěně seděti na loži, patře v šero pokojíku. Ó, jak byla ztrhána jeho líc, i v matném šeru březnové noci nápadně zjevna svou bolestí a mukou neustávající. Zejou takové tváře, i v neproniknutelné tmě, v níž ztrácel by se jinak každý vzhled, — takřka hmatavě, záhadným proniknutím, lze vycítiti šílenou trýzeň na nich zpodobenou.

Sice vždy v stejném vzniku jevila se jeho úžasná trýzeň. Noc co noc zápasil ve stejném boji. Vždy to byla ona, jeho žena, ta bytost strašná, nenáviděná, jež od tolika let, jako galejního otroka, bez naděje a vysvobození poutala ho k jeho osudu. Ó, moci se jí zbýti, jakkoliv prost jí být, do nekonečna od ní se odloučiti, to kleté spjatí rozervati rázem — kteraké to požehnání sneslo by se na jeho hlavu zničenou! Ale bylo zjevno, že do samých pekel muk a trýzně osud jeho jí bude zanášen, že není vysvobození, že není spásy od ní. — Zavrhnouti ji, utéci, — zpohrdati všemi těmi planými mrzkými předsudky a institucemi, jež činily tak zvanou jeho povinnost vůči ní, — kterak to by bylo snadno, hned a nesčetněkrát by vše učinil, vše zporážel.

Co by mu záleželo na všem, kde jednalo by se o samý život a o nejlítější muka! Ale byly to jiné věci, jiné povinnosti, jež ho zdržovaly a bylo to takřka demonické spjatí s ženou tou, co vždy schromilo i nejkrajnější odvahu.

Každý člověk na světě, povaha jakákoliv, nejúzkostlivěji, nejmalicherněji dbalý své povinnosti a této tak zvané povinnosti obětující veškeré jiné city, veškeru přirozenost i nejnutnější její pudy, každý člověk na světě: zaujímající nejlepší místo ve společnosti, plný předsudků a ohledů — i ten, jenž hoví si zase v úplném vyvrhelství, prost všech zřetelů společenských a řídící se jedině nezřízeným (či někdy příliš zřízeným) pudem svým, i člověk zosobněného sobectví a bezohledné nadvlády, i člověk slabý, malomocný, dobrák pokorný, úplně sebe stranou nechávající, — každý, každý, již dávno, hned za prvních zjevů pravé podstaty ženy takové, rázem po svém způsobu dovedl by se a byl by se jí zbyl.

Pryč s tebou, zlolajná stvůro, ženo zběsilá, blázne nezralý pro blá-

Digitized by Google

zinec, ale nehodná jakéhokoliv lidského obcování, jež by život umožňovalo . . .

Hned první údaje a výbuchy této povahy byly by každého muže po jeho způsobu donutily k tomuto zatracení. Neb jedině zatracení je hodna žena taková.

Ale proč právě jemu nebylo to dáno, proč nemohl rozervati to spjatí! Ničeho nebyl by se sice bál — snad žádného zločinu. I nejrafinovanějšího úskoku podjal by se proti ní, má sílu, odvahu, inteligenci, prost byl pověry i planého svědomí — a hle, po tolik let mučen a na smrt trýzněn je ženou tou, hysterickou nesnesitelnou bytostí. Do vleku je dán všem i nejmrzštějším disposicím nápadů, rozmarů, chtíčů, nezřízenosti a zběsilosti povahy té.

A vědomí malomocnosti takové, této podrobenosti a marného úpění, nemohoucího se dovolati milosrdenství ani nápravy, znamenalo totéž co sama vlastní trýzeň.

Jakoby halucinován strašným odporným přízrakem, jehož nelze se zbýt — byl ženou tou. Však v jakékoliv fantastičnosti, v horečce přízraků nejdivějších, nastává konečně chvíle úlevy, přízraky odstupují. Jen v jeho stavu, za plného bdění, za denního světla i za nočního mrákotného oblužení ani chvíle nenastala, kdy prost byl by svého přízraku — bez jeho hrůz, zděšení, mrzkosti, kdyby nabyl aspoň jednou oblažujícího, ulehčujícího pocitu uvolnění, mužné neodvislosti, lidského sebevědomí.

Klnul jí — co vnitřních kleteb vyplynulo již na neblahou tu bytost marně, bezvýsledně. Jakoby o tvrdou skálu zbytečně tříštila se krůpěj vodní. — Ale nade vše klnul sobě.

Záviděl všem těm tak zvaným zločincům, již neostýchali se brutálně udeřiti v tvář všem posvěceným společenským institucím a v nejkrutější posměch uvedli je činem svým, leč vydobyli právo pudu svému, jaký vložen nepodmíněně byl v nitro jejich. Záviděl až v chorobném údivu těm pověstným všelikým tyranům, již bez zjevného okázalého popudu, prý jedině z pouhé nálady a sesurovělosti dovedli nejkrutěji ztýrati své ženy a ženy prý výborné, oddané, vzorné dle veřejného mínění — dovedli je zbíti do němoty, vše na úkor nejsmělejšího práva a přirozenosti lidské způsobiti, skoliti je jednou ranou, sekyrou utlouci.

Celý svět byl proti nim, poděšen hrozným jejich činem. Jen oni klidně zadostučiněni dali se spoutati, odvésti do vězení, odsouditi nebo co se s nimi dálo a jakoby jim nikdy nebylo tak volno, ulehčeně, neodvislo, jako po jejich osvobozujícím činu.

A třebas byl by se přidával na stranu lidského veřejného mínění . . . o přece záviděl ve svých chvílích těm vyvrhelům — dle svého to stanoviska, se stanoviska neskonalé trýzně svojí, pro niž nalézti nedalo se v jeho osudu ulehčení.

Záviděl jim . . . a začal je omlouvati.

Však věděl ten sedlák, proč ubil ženu svou.

Začal omlouvati. Neboť jeho vlastní soutyk dospíval již oněch hranic, za nimiž kynula pouhá záhuba. Za nimi vše se rozplývalo v hnusu a nicotě. Každý zločin začal se mu zdát dobrým stavem proti jeho stavu. Vše začal omlouvati . . . Vše, co v jeho případu vysvobodit by ho dovedlo z nesnesitelných muk soužití s ženou jeho . . .

Digitized by Google

Tak a nejinak zápasíval. Zvláště v noci. Každé noci, stupňovaně a neumlčeně. Někdy jakoby v povlovně rozlévajícím se hlenu rakovinném, užírajícím nenápadně ale jistě jeho duši, jindy jakoby v bouřlivých náhle vynikajících fanfárách halucinací a zmatků, v pravém výbuchu šíleného zlořečení, kletby a protestů ta trýzeň nastupovala příšernou svou pouť bijícím se jeho vědomím — —

Ale tak jako za dnešní noci, nebylo to ještě nikdy.

Než se probudil, vyřítil se . . . ano tak nepochopitelně nebylo mu ještě nikdy. Již od samého uspání, vlastně jakéhos takéhos utlučení vědomí, (neb šťastného usínání u něho nebylo), měl ji před sebou. Strašnou nenáviděnou, demonickou. Nespouštěla a nespouštěla s něho své zraky, ty pravé štíří uhranující jedovaté zraky, pod jejichž vlivem trpíval nejstrašněji. Tak na něho vždy se dívávala, ve skutečnosti, v běhu všedního života, v pravdě jakoby na oběť svou. Jenže dnes ty zraky nepohnuté ve své matně šedé tuhé modři olova zavalovaly ho zrovna tíhou, jež nemilosrdně k smrti udolává. Kamsi se před nimi ukrýval v neznámé pozadí, jež ale neustupovalo, neskrývalo ho. Chtěl vřítiti se kamsi v daleké ústraní toho pohledu, ale toto ústraní nebylo nikde. Všude jen ten pohled, jen ten pohled! Jal by se křičeti . . . Pociťoval to smrtelné spjatí všech útrob ke křiku úžasnému, zvířecímu, jaký zbývá v jediné poslední obraně — ale křičeti to jedině mohl pouhým úžasným, křečovitým planým a němým zmítáním se nitra a svalů, — zvuku zardoušené hrdlo nevydalo. Byl to jen křik halucinační, v bezmocném vzpírání se ustrašeného nitra. A ten pohled za ním všady, v něm . . .

Ó tak ho chodila mučiti.

Stalo se, že po nějaké těžké vysilující klopotě životní utýrán a jako zničen vracel se domů. Kamkoliv se položil, aby odpočinul, nabral sil, oddechu, odvrátil se snad ke stěně, hlavu složil do polštářů. — Tak ještě nejlépe zapomínal a dařilo se mu odvraceti se na chvíli od těžkých starostí. Ale co jím to proniká, hýbe a vyvrací z jeho míst, jako by kladku navíjel, jejímž břemenem je on. A cosi v spáncích počíná tepati a srdce začíná se třásti, až zvedá oděvem, jehož tíž jakoby byla nesnesitelna. A nejisté, úžasné prázdno bez opory kdesi v středu nitra propuká. A v to prázdno jakoby začalo se náhle ničivě řítiti všechno, celá jeho životní podstata . . . a vybuchuje v něm úzkost nesnesitelná, nelze nadále snésti tohoto stavu.

Vzchopí se, zasténá . . .

Ona stojí u něho a hledí naň. Očima se v něho vpíjí, pohledem z něho střebá. V tváři nachově zafialovělá, stisknuté rty. Kolem nich to hystericky poškubává, naskakuje a zase mizí propadlá zúžená rýha, jakoby nervosně pohrával dýkou. Ty veliké oči mohutně rozpjatých zřítelnic, studeně modré a nevlídné jako podzimní oblak, nabíhají u svém upjatí v bělmu krví, rudnou a duří jejich víčka, již jsou to semčená a ztopořená očka dravce, plná nejstrašnějšího rozpoutaného vnitřního znoje . . . dmou se její ňádra zlověstným pobouřeným chtíčem, — o tak lze jenom vrahu patřiti na svou oběť.

Je až nutno zachvěti se , nelze ruce nevztáhnouti mimovolně před se na obranu. Co chce, co míní svým pohledem?

Digitized by Google

Toho nikdy nezvěděl, ale jakoby se jím vždy chtěla zmocniti nejtajnějších záchvěvů samé duše, nejskrytějších vztahů jeho svědomí. Zmocniti výhradně proto, aby je docela opanovala, strhla pro sebe. Svým zcela chtěla mít člověka, celá jeho minulost i budoucnost, celý jeho život měly jedině jí patřiti. Běda čím by zůstal člověk svým, nepoddaným této ženě, od ní nezávislým! Že by chtěl uchovati si nějaký cit, tajemství pro sebe. Že by ve svém svědomí tajil stránku, k níž nehodila by se žádná sdružná stránka v jejím svědomí a nenalezla u ní schválení. Že by měl nějaký svůj vyšší názor, svůj rozumnější důvod pro své nazírání, svůj věcnější náhled o souběhu věcí. Jí, jejímu rozumu, názoru, a zdání o souběhu a rozmaru mělo být podřízeno vše.

Toto vše jiné v člověku, tuto duši jinou, hlubší, lepší, toto svědomí jiné pronikavější a promíjivější, toto přání odlišené, vroucí a lidské — toto vše jiné v člověku, chtěla osvojiti si svým rozpoutaným ženským chtíčem a běda, nenalezla-li vše v souhlasu se sebou, jak si přála, jak si usmyslila, jak v ní právě uzrálo.

Nesouhlas v nejvšednějším mínění, rozpor obyčejný, jaký v životě napořád se přiházívá — nebyly tu podnětem k pouhému pomíjivému nedorozumění. U nich, vlastně u ní, běželo vždy jakoby o život a smrt. Její duše potácela se napořád v jakési vražedné atmosféře . . . a tou vražednou atmosférou musila ta běsná nezřízená bytost bez každého sebezapření a ohledů vše obklopiti. Patrné zadostučinění nalezala v tom svém rozpoutání, v rozvíření všech chtíčů, jako vrah vražděním nabývá zadostučinění pro svou vášeň po krvi. A kdyby aspoň začala láti, třeba pro nic za nic fysicky zuřiti a na něho se sápati — jsou často útoky i hrubého zjevného násilí ještě ty nejmírnější. Ale co chtěla jen tím němým, brutálně se vžírajícím pohledem, jehož dosahu se dotušiti nikdy nemohl? Proč se naň nevrhá, nerve ho, když jest jí již zdrojem takovýchto strašných afektů?

Až když se setkal s tímto jejím zrakem, odhodlav se konečně na ni pohlédnouti a téměř uříceně, zděšeně. Jakoby tu vyvrcholil rozpoutané chtíče. Vydechla z hluboka, náruživě. Bezmeznou vášní utrnulý zvuk, lidskosti tak zcela nepodobný, vyřítil z jejího hrdla. Jaký že tó zločinný úmysl proti sobě shledala ve vašem svědomí, k jakému že to poznání dospěla pátráním ve vaší duši? Čeho obětí ve svém poměru k vám se náhle shledala? Jakého zadostučinění potřebovala? . . .

Tedy, co má pro Bůh býti! musil konečně vzkřiknouti, tím hlasem a výrazem, k jakému jedině dohání člověka bezejmenná hrůza před příšerou a záhadným jejím zjevením.

Vzchopil se na nohy, jak k útoku. Neváhal by se na ni vrhnouti, v témž vyvrcholeném vzpjatí smrtelného uštvání, v němž posléze vzchopuje se bytost — zoufale, na svou krajní obranu. Lépe ať již je všemu konec.

Nehne sebou, jakoby byla z kamene. Socha příšerná, maska pekla. A jemu strne všechna síla, nelze, nelze pranic podniknouti. Není té elementární síly a brutální bezohlednosti, jež by zde dovedla zvítěziti. Vítězí žena, hysterický démon! Vítězí, jme se hýřiti v bezdůvodném rozpoutání nezřízeného nitra. (Pokračování)

Digitized by Google

Rozpočty dělnických rodin v Anglii.

René Lavollée. (Dokončení.)

Nastíniv s takovou prostotou a půvabem lákavý obraz svého rodinného života, náš Skot sám předem vyvrací možné námitky. Můžeme se ptáti, znal-li kdy chudobu, měl-li kdy co bojovati s jejím skličujícím vlivem, s jejím znemravňujícím působením. »Nikdo«, odpovídá na to, »nezná lépe chudobu než já. Až do patnácti let jsem ovšem nevěděl, co to je, něčeho postrádat; ale když mi zemřel otec, zůstali jsme beze všech prostředků, já jsem si sotva vybral své řemeslo a vydělával jsem jen 6 fr. 25 týdně. Tu začal můj bratr pracovat a pomocí jeho mzdy, připojené k mojí, zařídili jsme se tak, že jsme jakž takž živořili až do mého vyučení; avšak někdy jsme musili přestáti kruté boje. Situaci naši stěžovalo to, že matka byla ochromena na jednu ruku a mohla jen málo pracovati ve své domácnosti; tak jsem zakusil obě stránky věci.«

Řemeslník Dumbartonský nespokojuje se pouhým vypravováním své historie; umí dodati svému líčení praktickou konklusi, čerpati z něho všeobecné a mravné naučení. Je Skot, bezpochyby presbyterián a proto od přírody poněkud kazatelem; nemusíme však toho litovat, neboť mimo Autobiografie Franklinovy našli bychom málo stránek jímavějších, poučnějších a prostší i přesvědčivější výmluvnosti nad ony, kterými končí jeho poznámky. »Může se mi klásti otázka«, praví, »je-li takový život« (podobný onomu, který on vedl) »možným pro většinu dělníků. Tvrdím s dobrým svědomím, že u 50% dobrých řemeslníků, alespoň v mém městě, je jejich vinou, pakli nemají rodinného života. Mnohým by se zdála moje mzda příliš malou; velký počet dobrých řemeslníků vydělá týdně 50—75 franků a to nejen v Dumbartoně, nýbrž vůbec v celém kraji podél řeky . . . A přec, jak málo jich umí užívati této sumy jak náleží!

»Pane«, — praví náš dělník moralista, — »když jste se mne ptal, zdali bych svolil zaslati vám obrázek zde právě líčený, svolil jsem s radostí, neboť jsem trpěl, jak víte, bolestným zklamáním: v tom okamžiku zemřel právě jeden z mých přátel, o kterém jsem se domníval, že uložil stranou dosti peněz, aby uchránil své děti smutné nutnosti dožadovati se na komkoli přispění. Bylo to hluboké zklamání pro mnohé z jeho přátel, avšak nebylo to jediné. Pět mých soudruhů zemřelo, vesměs dobrých a velice inteligentních dělníků, vydělávajících slušnou mzdu (50 až 75 fr. týdně). Nuže, jaký byl výsledek dlouholeté trvalé práce při mzdě, jakou jsem udal? Nezanechali ničeho, z čeho by žily jejich ženy a děti; tři z nich dokonce žili po čas své nemoci pouze z příspěvků svých mistrů a soudruhů. Dva zemřeli náhle; jeden jediný byl tak obezřelý, že se pojistil na život s 2500 fr., a to právě dvě léta před svou smrtí. Co se týče příčin této politování hodné bezstarostnosti, nemusíme jich hledati daleko. Jet tak lehko utratiti svou dělnickou mzdu, stokráte lehčí, než sebe menší částku z ní uspořit! Skorem všechno záleží na ženách dělníků, tak dalece, že nejsou-li ony šetrné, pilné a nerozumí-li domácímu hospodářství, nikdy se dělník sám nezmůže. Jednu věc můžeme denně pozorovati: dvě ženy dělníků obdrží tutéž sumu k vedení domácnosti a žijí

Digitized by Google

v těchže poměrech. Jedna udržuje dům svůj v dobrém pořádku a na děti její je radost se podívat; druhé se nevede nikdy dobře, a její domácnost i děti poskytují málo příjemný pohled. Avšak, pakli nedostatek šetrnosti brání velkému počtu dělníků, aby měli kdy zachovány sebe menší úspory, je ještě jiná příčina, ještě mnohem mocnější, a jejíž následky vidíme na ulicích nebo před policejními soudy: je to nadužívání lihových nápojů. Není to však opilství, které působí veškero zlo, je to i tak zvaný mírný požitek lihovin. Připouštím, že nemůže škoditi těm, kdo mají prostředky, aby se mu oddali; ale myslím přec, že jsem udanými výpočty dostatečně dokázal, že ve výdajích řemeslníkových není místa pro tak málo oprávněný přepych. I v jistých mezích působí ještě nepřímo, neboť nechává tak málo místa pro nějaký přebytek, že se pak již zdá, jakoby to ani nestálo za to, aby byl uložen stranou«.

»Pane, kdybyste věděl, i ti, kdo stejně s vámi zajímají se o blaho třídy dělnické, kdyby věděli, jakým strašlivým zlem je tato vášeň v našem středu, — se stanoviska morálního, fysického i peněžního, — učinili byste vše možné k potlačení toho, co ji podporuje; největším neštěstím všech je volnost prodeje. Pane, metla ta zachvacuje i ženy našeho kraje, a neučiní-li se jí přítrž, způsobí spousty, jež učiní celé generace neschopnými čehokoli, — předpokládaje, že budou ještě nějaké.«

Označiv takto důrazně zlo i jeho příčiny, udává autor noticky prostředky záchranné. Ač se zdá býti liberálem a snad i radikálem, soudě dle obdivu, jaký jeví pro řeči lorda Roseberryho, nečeká přec zlepšení situace od žádné přeměny společnosti nebo od politických reform. Pro něho je problém morálního řádu; je především otázkou vyučování. Chtěl by, — a Bůh ví, jak dalece má pravdu pro Skotsko i mnohé jiné země! — aby vychování, jehož se dostává ženám, bylo více praktické, aby byly poučovány o zodpovědnostech, které jim připadají v jejich různých postaveních sestry, manželky a matky; aby se vyučily domácímu hospodářství. Poučení toto muselo by se jim ostatně dostávati mimo dům, neboť nynější otcové a matky nejsou po většině s to vychovati v tomto ohledu mladé generace. U mužů je tatáž věc jako u žen: mají zapotřebí naučiti se základním pojmům svých povinností jako otcův a manželův; musel by se jim zvláště vštípit, — a na to se až příliš zapomíná, — cit jejich osobní zodpovědnosti a povinnosti, jakou si každý ukládá, působiti co nejzdárněji ve svém kruhu. »Není to,« — připojuje skotský řemeslník, — »pohodlný úkol; ale dle mého náhledu musí být prováděn s kazatelny, řečnické tribuny i tiskem, bez průtahu a při každé příležitosti, až by dělníci přijali jako zásadu dívati se před sebe a nežíti více den ke dni. Doposud, napomíná-li je někdo z nich, považují ho za blázna, a pokusí-li se o to bohatý, řeknou mu, či spíše řeknou za jeho zády, že se mu lehce mluví, ač snad zbohatnul právě při tom, co jim zapovídá dělat.

»A jelikož ti mezi námi, kdo se zajímají o otázku střídmosti, kladou své největší naděje v mládež, musí otázka hlavně se zabývati jí: našim mladíkům, našim dívkám musí se vštěpovati zásady spořivosti, obětavosti a obezřelosti vůči jim samým i vůči jich příslušníkům, za něž jsou zodpovědni. »Tento rozpočet,« končí »nebyl vystaven proto, aby ukázal, jak lacino může rodina vyjít, ale spíše proto, aby dokázal, že obyčejný řeme-

Digitized by Google

slník může a má se zabezpečiti proti nevyhnutelným zkouškám a nehodám životním, nejsou-li úplně výjimečné. Nuže, stává se opak; to se nedá upříti, a pokusil jsem se v tomto rozpočtu poukázati na příčinu toho. Může se namítnouti, že přebytek ušetřený není tak značný, aby stačil k výživě rodiny ve dnech odpočinku a v případě nehod. To je celá otázka. Neukládají-li se zálohy hned od počátku domácnosti, v předvídání dodatečných výloh, které povstanou nutně při výchově dětí až do té chvíle, kdy budou moci sami státi se podporou, bude pak rodina v stálých nesnázích; při nejmenší nehodě nebudou rodiče s to snésti mimořádnou výlohu z toho vzešlou, anebo, pakli hlava rodiny je postižena, octnou se žena s dětmi v bídě. Kdyby všichni, kdo by se mohli zabezpečiti proti nehodám, chtěli tak učinit, bylo by lehko podporovati lidi opravdu chudé, opravdu nešťastné, kteří se mohou nalézati mezi námi.«

Taková je výpověď svědka, a řemeslník Dumbartonský měl ten výborný nápad poslati ji tazatelům Ekonomického klubu. Schází v ní jen myšlenka náboženská. Pravdy, jež přivádí na světlo, nejsou ovšem nové. Několikráte byly podobné rady udíleny dělníkům jejich nejupřímnějšími a nejnezištnějšími přáteli; avšak zřídka byly pronášeny s takovým přesvědčením a věrohodností jedním z jejich druhů, který se živí dosud jako oni prací svých rukou a který jim začal předcházet dobrým příkladem. To, zdá se nám, dodává tomuto druhu kázání, ostatně tak spravedlivému a tak důraznému, zvláštní a neocenitelné hodnoty. Tvoří jaksi morální konklusi ankety, jejíž rozvrh jsme se pokusili podati. Se stanoviska materielního, to jest dle údajů příjmů a vydání rodin, které jsme studiu podrobili, docílíme následujících výsledků:

V Londýně mění se průměrná týdenní mzda rodin, pojatých v monografiích Ekonomického klubu, od 71 fr. 55 u dělníka, zhotovujícího pantofle až k 18 fr. 70 u olováře. Co se týče výloh, stoupají od 14 fr 45 do 62 fr. 10, nechávajíce přebytky až i 13 fr. 70, a deficit, dosahující 4 fr. týdně.

Ve venkovských městech je nejvyšší průměrná mzda 53 fr. 75 týdně: tu má náš řemeslník Dumbartonský. Nejnižší, kterou vydělává rybář Saint-Yvesský, nepřesahuje 13 fr. 50. Výlohy jsou v témže poměru od 11 fr. 05 až k 58 fr. 35, a rozpočty obyčejně vykazují přebytek, dosahující až 13 fr. 75 za jediný týden. Ovšem ale v jiném případě je přebytek ten zredukován na 40 cm. a jistý nádražní dílovedoucí, ač dosti dobře placen, vykazuje průměrný týdenní deficit 5 fr. 65.

Konečně, ve venkovských okresích nejsou mzdové rozdíly méně značné: úchylky pohybují se od zdvojnásobení k ztrojnásobení, mezi polním pracovníkem Somersetshirským, který vydělává 14 fr. 40, a mezi soustružníkem vřeten v Cumberlandu, jehož průměrný příjem je 40 fr. týdně. Venkovan z hrabství Somersetského vykazuje nejslabší výdej: tento nepřekročuje 9 fr. 75 týdně; ovšem bydlí zdarma a živí se z větší části plodinami hospodářství. Nejvíce vydá soustružník vřeten v Cumberlandu: výdej obnáší 38 fr. pro čtyry osoby. Bilance účtu není vždycky udána: je-li, vykazuje zpravidla přebytek, pohybující se mezi 3 fr. 50 až 6 fr. 10 týdně.

Jak je vidět, je skorem nemožno docíliti nějaké přesné a materi-

Digitized by Google

elní konkluse ze spojení cifer, tak se různících, a zvláště týkajících se rodin tak rozdílných co do složení a způsobu života. Zde lze jen nalézti nový důkaz, s jakými ohromnými nesnázemi setkávají se monografie rodin dělnických a jak je nutno rozmnožiti je skorem až do nekonečna, abychom obdrželi správné průměry a vykonali jinou práci než pouhé ukájení zvědavosti!

Mnohem poučnější je poměr mezi různými výlohami u rodin, které byly předmětem ankety.

Najemné a daně pohltí: v Londýně 14%—35% příjmu; průměrně 25%. V menších městech 9%—35%; průměrně 13%—21%. Ve venkovských okresech 7%—14%; často bývá byt zdarma.

Nejobsáhlejší kapitolu zaujímá ovšem strava. Tato nevyžaduje nikdy méně než čtvrtinu 28%—55%) příjmů rodiny; někdy zabírá až i skorem devět desetin (88, 54%). Obyčejný poměr je od 40 do 60 až i do 70%. Bylo často pozorováno, že čím byl příjem rodiny slabší, tím větší poměrně byly výdaje za potraviny. Poměr ten není ovšem stálý v dělnických rozpočtech, které byly právě stanoveny v Anglii. Číslo vydajů za stravu je zde mnohem spíše podmíněno bydlištěm každé rodiny a počtem členů, z nichž se skládá.

Částka, připadající na maso, obnáší nejméně 5,03% u dělníka, zhotovujícího pantofle a bydlícího ve čtvrti Whitechapelské, a 31,77% nejvýše u železničního úředníka, obývajícího Saint-Yves. Normální poměr mění se mezi 10 a 20%. Co se týče chleba, zdá se spotřebovaná částka ještě mnohem různější: železniční úředník v Saint-Yves vydal za chléb a mouku 26,04% svého platu; je to nejvyšší cifra; minimum kleslo na 4,32% u tesaře v Liverpoolu. Obyčejně je poměr, jako u masa mezi 10 a 20%.

Zbývají kapitoly, ktaré bychom mohli nazvat charakteristickými, dle kterých nejlépe lze poznat mravní cenu dělníka a jeho rodiny: útraty za nápoje, výlohy za pojistné a pak úspory. S toho stanoviska ukazuje souhrn rozpočtů, uveřejněný Ekonomickým klubem, jak dalece je nutné a opodstatněné napomínání řemeslníka Dumbartonského. Vykazují ovšem většinou jen dosti slabý výdej za líhové nápoje (od 0,4 do 12%, a průměrně 3% z celku); avšak i to již je mnoho, a ostatně se můžeme ptát, jak to činí také sběratelé, zdali obnosy byly vždy v tomto ohledu udávány s úplnou upřímností. V každém případě, hledíme-li na veškeru dělnickou třídu Spojeného království, nelze nám pochybovati o spoustách, jaké mezi nimi působí alkoholism a nemůžeme ho dosti důrazně vyznačiti za jednu z hlavních příčin, ba jako rozhodnou příčinu nouze. Na neštěstí je to pravdou v mnoha jiných zemích kromě Anglie.

Po alkoholismu působí nejvíce zla a bídy dle většiny monografií sebraných Ekonomickým klubem zastavení práce. Tomu lze se ovšem těžko vyhnouti úplně, zvláště v zemi, která jako Anglie stala se dodavatelem celého světa, a která následkem toto cítí otřesy všeho druhu krisí, propukajících na všech místech zeměkoule. Vypukne-li válka, epidemie, hlad nebo jakékoli neštěstí na některém ze vzdálených tržišť, která trávi z anglických produktů, nebo povstane-li nová konkurence, musí se výroba, hnaná vždy k maximu, obmeziti nebo zastaviti. A tak, následkem hospodářského

Digitized by Google

úkazu, jehož příčinu ani neznají, zbaveni jsou tisícové, někdy i miliony dělníků práce, anebo alespoň jsou obmezeni na neúplnou mzdu, často i nedostatečnou k jejich výživě. Jsou jako ony roje okřídlených mravenců nebo mraky mušek, které vidíme někdy unášené cyklonem nebo smetené najednou vírem. K tomu nutno připojiti, že stálé zdokonalování procedury výrobní umožňují vždy vzrůstající množství výrobků, pro něž se nedostává stále víc a více umístění. Konečně vzrůstá obyvatelstvo Velké Britanie velice rychle a s ním i počet rukou, jež žádají zaměstnání; mimo to den ode dne vyhání hospodářská krise rolníky ze statků do měst a z polí do továren. Ze všech těchto důvodů množí se u Angličanů armáda lidí »bez práce« a stává se pro ně příčinou vážného znepokojení. Co však ztěžuje dobu nezaměstnanosti, co přispívá k tomu, že se stává trapnou těm, které stihne, a škodlivější celé společnosti, je právě to, že napadá dělníky bez prostředků a obyčejně i bez úvěru. Uspory dovolily by překonati špatné dny bez velkých obtíží; neobezřelost, tak spravedlivě označená a želená řemeslníkem Dumbartonským, činí z každého přerušení práce nenapravitelné neštěstí. Nuže, spořivost není anglickou ctností a většinou činí neschopnost ženy z lidu jako hospodyně praktické její provádění takřka nemožným. S tohoto stanoviska jsou nářky skotského dělníka až příliš oprávněny. Vysvítá z nich, že britský pracovník žije ode dne ke dni, jak praví s penězi »z ruky do úst,« a že obyčejně mluví s pohrdáním o těch, kdo si činí nějakou újmu k vůli hromadění dukátů*). Je to jednou z velkých slabostí národa jinak tak silného. Tak z dvaceti osmi rozpočtů, které jsme podrobili analysi, pouze šest jich zaznamenává v rubrice »úspory« summy, počítaje od 13 fr. 75 až k jednomu penny týdně. V náhradu za to sluší se zmíniti, že kromě jediné výjimky, všecky rodiny platily si pojišťovací prémie nebo příspěvky výpomocným spolkům. Příspěvky ty obnášejí 10 cent. až 5 fr. 75; obyčejně se pohybují mezi 30 cent. a 2 franky týdně. Fakt ten zasluhuje povšimnutí: s mnoha jinými je důkazem, jakého značného rozsahu nabylo pojišťování a sdružování v anglické třídě dělnické a jaké neocenitelné dobrodiní umí z nich tato vytěžit.

*) Ostatně dlužno podotknouti, že spoří-li přec, jeví často velkou neopatrnost při umístění svých peněz.

Digitized by Google

Rozhledy po literatuře, umění a vědě.

Literatura.

Ladislav Quis: Epigramy. (Nákl. F. Šimáčka). Esprit je v Čechách vzácným kořením. Citová rozměklost, těžkopádná pathetičnost a vodnatelnost karakterisují velikou většinu naší literatury. Typ tvrdších, suchých, jiskřivých duchů nemá skoro u nás jiných význačnějších representantů než trojici: Havlíček, Neruda, Machar. Takoví, kteří považují už za zvláštní zásluhu, když si autor obere genre málo pěstovaný, mohou se těšiti už tedy z prosté existence páně Quisových epigramů. Co dalšího o nich říci? Jsou dobře dělány, více či méně vtipny (někdy také velice málo), ale celkem krotky a polovičaty. Nikoho, kdo je jimi potrefen — a my mladí zaujímáme mezi nimi slušné procento — nebudou tyto rány páliti. Jsou to jen dobromyslné štulce, které nikomu neublíží. A to proto, že p. Quis není na satyrika dosti skeptikem. Nestojí v dost úporné, negativní posici proti světu, do něhož hází své střely, a to zase proto ne, že stanovisko jeho není dost povýšené a hrdě osamocené. Pan Quis plave s všeobecným starovlasteneckým proudem, tím je řečeno vše. Jak můžeme od něho pak žádati, aby ostře bičoval své milieu, když se cítí v něm zdráv a spokojen? A z toho pak vyplynula ta podivná věc, že p. Quis místo, aby bušil do těch, kteří staré poměry u nás udržují, buší do těch, kteří s nimi jsou nespokojeni a bojují proti nim. Ne starovlastenečtí šosáci, ale mladší reformní liďé a především ovšem kritikové dostávají od něho výprask. Na štěstí ukazuje pan Quis, že stěží ví, oč mladým směrům jde a proto rány jeho nemohou boleti. Jeho vtipy o mladé literatuře stojí tak celkem na úrovni Humorů. Ze všeho, čeho se dotkne, vypadne vulgárnost: reformní snahy jsou mu vrtáctvím, socialismus pouhou láskou k žaludku, o Němcích nedovede nic jiného říci, než že nás chtějí germanisovat atd. — Celkový soud o těchto epigramech nemůže proto zníti jinak, než že nejsou dobrým a prospěšným činem, poněvadž nepřinášejí ani jedné nové myšlenky a nechtějí se na staré věci dívat ve světle nových, lepších hodnot, nýbrž že i při své obstojné literární ceně jsou činem zbytečným, ba škodlivým, protože jen pomáhají posilovati nejbanálnější předsudky širokého, tupého obecenstva. *D.*

Louis Arleth: Poesie. (Vlastním nákladem. V komissi nákl. Grosman a Svoboda.) Není možno si představit skromnější úpravy u knihy veršů. Vypadá jako politická brožurka nebo výroční zpráva nějaké záložny; bez zvláštních desek a s hustě napěchovanými několika básněmi na každé straně. Hotové unikum skromnosti v dnešních závodech o nej-

Digitized by Google

originelnější úpravu a titulní listy. Ubohý sešitek! potká ho asi smutný osud na knihkupeckém trhu, kde se knihy cení právě tak jako lidé z velké části jen podle kabátu. Ale zasluhoval by lepší úpravy a lepšího osudu, neboť nestojí nijak za průměrem debutantských knížek, kterých jsme v poslední době tolik viděli se vyrojit. Ale chápu to. Pan Arleth nenašel proto asi nakladatele, že zarážela tvrdost, neobratnost a nesrozumitelnost jeho veršů. Tu máte ukázku:

Těžký tanec v Nemožnosti.

Těžký tanec v Nemožnosti
těžší nežli v žití.
Lehčí tanec v lidské Ctnosti:
Vznešenost kdo v srdci hostí
mříti musí! Mříti!

Anebo, když apostrofuje p. Arleth slečnu Elišku Krásnohorskou:

O démone jitra, v myrth vůni se choulíš,
poddanství nad mužem pozvedáš pěst!
O démone poledne, v krve žeh solí
ránu mou páliš jak neřesti pych!

Jaké to nemožné, barbarské, nestvůrně kroucené verše! »... v krve žeh solí ránu mou páliš jak neřesti pych« — co je to? A co má, prosím, říci náš milý, počestný vlastenecký nakladatel, přijde-li mu takový domýšlivý mladík s verši tohoto druhu? A nejen on, ale i většina čtenářů, kterým jsem si dovolil zacitovat uvedené verše, hledí na mne jistě udiveně, tážíť se, proč se tedy panem Arlethem tu obírám? »Ani kouska talentu, je to slabé, špatné«, slyším, zdá se mi, ze všech stran. Ano, máte pravdu, pan Arleth, jak jeho »Poesie« ukazuje, je básník dosud »špatný«, ale dodávám, jeden z těch špatných básníků, o nichž tak pěkně nedávno vypravoval Bahr, jak jsou okřáním pro kritika, unuděného až k smrti spoustami veršů »dobrých«, to jest nějakých, které nás ani nerozehřejí, ani nezarazí, ani nerozhněvají. Ale pan Arleth vás nenechá lhostejnými — a to je dobré znamení. Zlobte se na podivné jeho nápady, spráskněte ruce nad jeho barbarismy, a tím právě ukazujete, že tu cítíte něco před sebou, nepoddajného, svévolného, snad i vám antipathického — neškodí! — ale cítíte, že tu před vámi stojí n ě k d o. A to je už velmi mnoho. U většiny debutantů chytáme jen do hrsti prázdný vzduch. A kdo je to ten někdo, ten pan Arleth? Je to povaha tuhá, tvrdá, mužná, inspirovaná — jak je z většiny veršů zjevno — na Nietzscheovi a snad i Strindbergovi. I kdyby tu nebylo ani básně »Zrození tragického v hudbě«, kterýžto název je skoro doslovným překladem titulu známé Nietzscheovy knihy, cítíte tu na každé stránce prouditi dech německého velikého hlasatele tvrdosti a mužské pýchy. Vycitujete to z pohrdavých slov, které má p. Arleth pro soucit a modlitbu, i z těch, jimiž se utvrzuje ve své mužnosti a v nenávisti k ženě; cítíte to konečně i ze slovní faktury a druhu metafor. Už hned na př. ten »Těžký tanec v Nemožnosti« — co je to jiného než ozvěna známých tonů ze Zarathustry? Anebo jiný titul: »O staří vzývači! Zanechte modlení!« Ovšem, že většina veršů p. Arlethových není dosud mnohem víc než takováto ozvěna. Evangelium mužné hrdosti a zdravé nenávisti našlo patrně v jeho

Digitized by Google

povaze připravené disposice. Psychická půda by tu tedy byla, žírná a slibná, ale básnický fond autorův ještě na ni nestačí. Je to sonorní, prsní hlas, ale dosud koktavý a žvatlavý. Sem tam libuje si p. Arleth v titěrných hračkách s rýmy a asonacemi, na př.

»Kos
si zpívá stár i mlád
los
můj trudný napořád« atd.

Této podivné záliby měl by se hledět zbavit, neboť ona se může zvrhnouti v chorobnou zrůdnost a je ve sporu s ostatními lapidárními tóny jeho veršů. Nejinteresantnějším číslem sbírky je bez odporu ono »Zrození tragického v hudbě«. Je to sice myšlenkou naprosto nejasné, bezpochyby protože zmatené a špatně pochopené, ale je v těch podivných strofách něco, co poutá jakýmsi tajemným, náměsíčným kouzlem. Nemohu odolat, abych tu nezacitoval alespoň první sloku:

Kde vládne věčně černá tma,
kde svítí na stojanech tma,
kde odlesk času shltne svit,
jejž za tmu nelze nikdy mít,
jejž nelze ani světlem zvát,
kde stále šumí věčné Snad,
kde vůně nikdy nevoní,
kde oko slzy nezroní,
tam v středu divých, strmých skal
sklán hrůzou démon spal...

Nevím, co tomu a celé knížce p. Arlethově budou říkat jiní a jestli vůbec ji kdo uzná za hodnou povšimnutí; mně se však zdálo povinností, na ni ukázat. Bylo by škoda, kdyby docela zapadla. *Ký.*

Divadlo.

Několik opozděných slov o vystoupení Ermeta Zacconiho. Nejvhodnějším referátem by tu byl vlastně traktát o nejdůležitějších otázkách herecké esthetiky: kde přestává u herce virtuosita a kde začíná umění? záleží jeho umění v tom, co dovede z jedné role udělat či v tom, jak dovede různé role převlékat? mohou stačit mimické prostředky k vyvolání plného účinku, tam kde smysl slov uniká, poněvadž se hraje cizím jazykem? Tyto a jiné otázky ventiloval proslavený Ital svým jednovečerním výkonem v Nár. Divadle a než se prach jimi rozvířený usadil, zase zmizel. A co teď o něm říci? Není snad nikoho, kdo by si z jeho Osvalda nebyl odnesl dojem smíšený anebo zmatený. A teď chtějte ten dojem verifikovat a stavět na něm definitivní úsudky. Starý svízel divadelní kritiky: Kritik literární má v ruce knihu, hudební má partituru, malířský kritik obraz, věci hmatatelné a trvalé, které mu neutekou. Ale zde se nemám oč opírati než o pouhý subjektivní, dvouhodinný, dávno vyprchalý dojem a umělec sám je už přes hory a doly! Chci být proto opatrným a místo definitivních závěrů podati jen upřímně pochod svých

Digitized by Google

dojmů. Věděl jsem už z vídeňských kritik, že Zacconi pojímá Osvalda po jeho stránce tělesně pathologické, ale čekal jsem to v dalších scénách, až když nemoc úplně propukne. O Osvaldovi v 1. jednání přinesl jsem si do divadla z dlouholeté a opětované četby Ibsena pevný a určitý obraz: mladý malíř, přicházející přímo z pařížské bohémy, tedy bytost lehká, třpytná, třebas i unavená a s patrným nádechem hniloby a úpadku, ale s nádechem, který ji činí, řekl bych, jen tím pikantnější, a nesmazuje dosud z ní rysy, vyznačující umělce. Ale zatím se objevila přihrblá, nalomená postava, připomínající předčasného vyžilce: moučně bledá, blbě se usmívající tvář s ptačím výrazem, nebožák, kterému už údy, jazyk a paměť přestávají sloužit. Vyšel jsem tedy z konceptu hned při prvém objevení se našeho hosta. Ale což konečně, literární pojetí a herecké pojetí tétéž postavy je něco v podstatě rozdílného! Proč by si nemohl dovolit herec takovou licenci na útraty autora, myslí-li, že tím poslouží svému umění? Nechci jíti sice tak daleko, abych tvrdil, že dramatik tak eminentně literární jako je Ibsen smí být snížen na pouhého dodavatele textu pro herecké výkony, ale tolik je jisto, že ten večer v Nár. Divadle nepatřil autorovi Strašidel*, nýbrž Zacconimu. — A pak přišlo další: rozvoj a známé konce Osvaldovy nemoci. Zde musela stichnout každá námitka, to bylo každým okamžikem a pohybem velké, ohromující, srdcelomné; nedovedu si představiti, že by bylo možno navaliti do hereckého výkonu více ještě výrazu pro lidské utrpení a zoufalý rozklad těla a více ještě tragiky života. Vlastně ne ani tragiky, protože těmto špitálním, klinickým hrůzám chybí každý rys heroismu a zůstává jen holá, zoufalá bída života, neštěstí beze vší poesie. Byl to velkolepý výkon krajního hereckého naturalismu. Že to není umění, že to je pouhá virtuosita odpuzovaného a napodobeného? Jděte tedy do klinik a nemocnic se zápisníkem v ruce, pozorujte a znamenejte si a pak to zkuste napodobit! Podaří se vám ten či onen skřek, nějaký kalný pohled, sem tam nějaké stažení rysů ve tváři, ale celek, organičnost, suggestivnost? Něco k tomu odpozorovanému a napodobenému musí být přidáno a toto něco je právě — umění. Měl jsem, pravda, dojem, jakobych viděl skutečného paralytika, všecko to překonávalo zrovna realismem, ale i při tom mne neopouštěl pocit, že docela tak nemůže si počínat žádný skutečný pacient této choroby. Nemůže ovládat takové stupnice pohybů a tvářností, nemůže znázorňovat svou nemoc tak plasticky, nemůže působiti takovou úžasnou hrou očí, tahů a prstů, ano zvláště těch prstů! — a to je všecko už právě dílo umělecké stylisace a karakteričnosti. Můj dojem mi tedy pravil, že tu nemám před sebou jen naturalistickou virtuositu, ale skutečné umění. A přece, když spadla opona nad posledním Osvaldovým výkřikem po slunci, cítil jsem, že tento můj dojem není plný. Bylo mi, jakobych byl nasytil jen oči a nervy, ale ne duši. Ale nečinil jsem za to vinným herce, nýbrž jen svou neznalost italštiny. Přikládal jse zvláštnost toho dojmu zvláštnosti těch okolností, za nichž byl vyvolán: kus, jehož dramatickou a psychickou strukturu mám v malíku, byl mi hrán jen mimikou, bez suggestivných účinků slova, tedy bezmála

*) Užívám tohoto názvu Ibsenova dramatu, na místě »Přízraky« jak je pojmenovalo Nár. Divadlo. Nejde tu přec o příšernost toho přežilého a mrtvého, co dle Ibsena v našich duších a osudech obchází; ale o to, že to obchází, straší.

Digitized by Google

jako pantomina. Se znalostí vnitřního obsahu jsem tam přišel, to nejhmotnější a nejpovrchnější, totiž mimikn jsem tam viděl, ale střední a nejdůležitější člen: slovný text ten mi unikal. Scházelo tu tedy maso, byla to jen kostra potažená kůží. Tak jsem si vykládal studenost a neúplnost svého dojmu, hledaje vinu toho sám v sobě. Ale pak přišly kritiky a ty konstatovaly dojem tentýž. A byli přec mezi těmi, kdož je psali, i takoví, kteří rozuměli slovům. Snad tedy padá na herce přece kus viny? Kde celá řada lidí, kteří se obyčejně ve vkusu rozcházívají, cítí stejně, možno se přec odvážiti indukce, že podkladem těchto subjektivních dojmů je nějaká objektivní pravda. Ale jaká? Že je Zacconi jen pouhý oslňující virtuos bez pravé, rozehřívající, živné umělecké síly? Ale že by se mýlila celá Italie, která ho považuje za největšího dnešního svého herce, že by se mýlil Bahr, který mu věnoval dvě studie, že by se mýlila tak docela Wiener Rundschau, která na jeho Osvalda zapěla celé hymny, že by se mýlil mladý Vídeňan, jenž právě v Magazinu rozvádí zajímavou parallelu mezi ním a největším berlínským hercem Kainzem? Nevím, a nepokládám dojem jednoho večera za dostatečný, abych se odvážil k nějakým závěrům. S hercem, jakým je Zacconi, i kdyby desetkráte nesplnil hned na ponejprv všecko to, co nám slíbila barnumská reklama, která jeho cestu po jevištích obtáčí, nesmí být kritik tak snadno hotov, jako většina našich referentů. Ta dobrá naše kritika! Pan Seifert, ne to není virtuos, to je — jak znovu a znovu po léta můžete číst ve většině našich žurnálů, umělec — ale Zacconi, to je jen virtuos! A chudák Ibsen, ten dostal teprv co proto! Tatáž kritika, která dovede zachraňovati nejchatrnější práce domácí, která i s p. Ruthem zachází v rukavičkách, dovedla se najednou hodně upjatě a kurážně tvářit naproti největšímu evropskému dramatikovi a nalézati chlupy v dramatě, o jehož obrovském významu uměleckém, psychologickém a mravním po celá ta léta nedovedla svému obecenstvu nic kloudného říci. Na ni a právě tak i na Národní Divadlo s celou bídou jeho hereckých a repertoirních poměrů padá hanba za to, že za 20 let po jejich objevení mohlo být v officielních bulletinech mluveno o Ibsenových »Strašidlech« jako o kuse v Praze neznámém.

Z ruchu literárního a uměleckého.

První práce **Przybyszewského**, polsky napsaná, vyšla právě v orgánu mladé literární generace polské, krakovském »Ż y c i e«. Je to báseň v prose, nadepsaná »N a d m o r z e m«. Polský sloh této práce se neobyčejně chválí. Tak píše jistý list; »Skvělá polština, prosycená ohněm a duhou, plná křišťálových kmitů světla a nově vytvořených výrazův, delikátní jeho vůně a silná jako bouře uvádí v osobě Przybyszewského do naší literatury opravdového hudebního virtuosa polské řeči. Samy zvuky její mají v sobě moc opojující, pění se, perlí a hrají, jako moře, jehož hrůzou a krásou každý řádek básně zvučí.«

Digitized by Google

Rozhledy politické a sociální

Domácí politika.

Na říšské radě jest pravice zase sjednocena. V předešlém čísle jsme referovali o možnosti rozpadnutí jejího — tak jest vše nespolehlivé a neurčité. Dnes se situace změnila, ne sice vnitřními příčinami, nýbrž vnějším vlivem obstrukčních stran, usilujících prudkými útoky pravici rozraziti. V zápase o první čtení provisoria vyrovnavacího stála pravice solidárně a první čtení provedla. Stala se za to státní stranou. Arcit že v kritické chvíli velmi vydatnou posilou jí byla řízná řeč dra. Luegra, jenž se svou stranou vpadl obstrukci do boku a její avantgardu zatlačil do defensivy a pomohl pravici ujati se ofensivního vedení zápasu.

V klubu katol. lidové strany nabyla následkem toho zase vrchu strana, pravici přející. Velmi nebezpečným oříškem byl 6. t. m. návrh Zallingerův, aby se v odůvodněném přechodu k dennímu pořádku při třetí obžalobě ministerstva vyslovilo přesvědčení, že nelze jazykovou otázku řešiti jednostranným dohodnutím a pouhým nařízením. V této formě bylo by přijetí návrhu způsobilo zajisté roztržku pravice, poněvadž delegace česká nemohla by hlasovati pro to, že jazykové nařízení bylo překročením kompetence minist. Badeniho. Ale katol. lidová strana rozmyslila si spojenectví s obstrukcí a stala se povolnější k pravici, takže té doby je pravice zase solidární.

Naši čtenáři vidí z toho, že neustálým manevrováním v pravo a zase v levo solidárnost pravice a tudíž i její existence jsou něčím velmi problematickým, a že o nějaké činnosti její ve smyslu autonomie žádné řeči býti nemůže.

Sotva jsme však dopsali včera předchozí odstavec, změnila se »situace« a v pravici jest zase trhlina. Dr. Ebenhoch totiž nesměl přijati předsednictví sněmovny, jež dr. Kathrein pro nesouhlas s politikou hr. Badeniho opustil, nesměl je přijati nejen pro odpor frakce Dipauliho, nýbrž i pro odpor mocného episkopatu a mohutného kat. lidového spolku. Jak viděti, program pravice jest pouhá fikce, jiná jsou to kolečka, jež ženou parlamentární události. Strana Ebenhocha a Dipauliho a všichni ti mocní a čelní činitelé, již při ní stojí, mají své určité cíle a svůj vlastní program — pravice má jen tyto cíle a tento program uskutečniti.

O straně katolicko-lidové jsme již v minulém čísle pravili, kterak vedením Dipauliho zkouší to na všechny strany, aby se dostala na vrch. Menšina klubu, skládající se z poslanců tyrolských (vyjma Treuinfelse), vedená Dipaulim, hledá užším svazkem se stranou křesť.-sociální utvořiti střední stranu, jež by rozhodovala mezi pravicí a levicí. Ale strana Luegrova stojí před rozhodným bojem se stranou němec.-nacionální a liberální či pokrokovou. Obecní volby v Badenu u Vídně skončily porážkou vládnoucích Luegrovců oproti spojeným Schönererovcům a liberalům a zápas šíří se a zasahuje i do ostatních okresů, i do samé Vídně. Proti straně Luegrově vítězí se hesly nacionálními. Dr. Lueger jest však dosti chytrý politik, aby v této chvíli nevcházel ve spolek s konservativci a neučinil svoji stranu nepopulární ještě na-

Digitized by Google

fknutím z klerikalismu. Proto chrání se spolku s Dipaulim a v klubu katol. lidov. nabývá vlády většina, skládající se z poslanců solnohradských, štýrských a hornorakouských, vedená drem. Ebenhochem, jež doufá dojíti svých cílů v pravici.

Ke druhému čtení provisoria chystá oposice neméně než 70 návrhů a dodatků, aby protáhla jednání až do doby, kdy má býti vyrovnání s Uhry hotovo. Finanční ministr Biliński zřejmě v budžetním výboru prohlásil, že jest vláda pevně odhodlána, kdyby provisorium nebylo v čas parlamentem provedeno, oktrojovati je pomocí § 14. Dojde-li k tomu, stojíme před možností, když ne formálního, přece skutečného zrušení ústavy, a jak se proslýchá, před stavem vyminečným ve 2 okresích zněmčilého území v sever. Čechách.

Strana sociálně demokratická pořádá meetingy za účelem zrušení novinářského kolku (v neděli 7. t. m. v Praze i na venku, ve Vídni) a proti Ebenhochovu školskému návrhu (19. t. m.). Zrušení novin. kolku se letos asi již nedočkáme. Skandální pikanterie na říšské radě zaměstnávají úplně mysli poslanců i neposlanců. Proti Ebenhochovu návrhu chystá se učitelstvo vystoupiti velmi důrazně. V čl. »Chceme míti jasno« uveřejňuje Škol. Obzor 9. listopadu usnesení jistého okrsku učitelského, 1. aby výbor Ústřed. spolku učit. jednot obrátil se na vedení mladočeské strany s určitě formulovanými otázkami v příčině tohoto návrhu a žádal přímé vyjádření bez vytáček. 2) Aby týž výbor vybídl všechny okres. jednoty učitelské, aby v nejbližší své schůzi zahájily rokování o onom návrhu a do schůze pozvaly poslance okres zastupující, aby zodpovídali otázky Ústřed. výborem formulované. 3) Aby byly všecky české časopisy vyzvány dotazník zodpovídati a 4) aby i na Moravě a ve Slezsku učitel. spolky stejně postupovaly. — Dne 16 t. m. počínají své porady delegace.

Z naší doby.

— **Lidové knihovny v Anglii***) Zákonodárství o zřizování lidových knihoven počíná roku 1850., kdy byl k návrhu W. Ewarta vydán zákon, který opravňoval městské rady k zařizování veřejných knihoven a muse'. Zákon nebyl obligatorní a dovoloval místním úřadům, aby na každou libru nájemného uvalily daň ½ d. Ewartův zákon tvoří mezník v dějinách lidového vzdělání, poněvadž jest prvním v řadě zákonů, které se zabývají zřizováním veřejných knihoven, uměleckých galerií, muse'í atd. Celé příslušné zákonodárství bylo shrnuto v zákoně o lidových knihovnách z roku 1892., k němuž přistoupila ještě novella z roku příštího. Ustanovení tohoto zákona jsou následující: Starosta města, předseda městského zdravotního okresu, přednosta chudinský každé farní osady, okresní úřady jednotlivých okresů hlavního města, jsou povinni, žádá-li o to deset nebo více poplatníků, zavésti hlasování o tom 1. má-li být zákon proveden 2. jak vysoká daň má se k účelům knihovny uložit. Za maximum stanoví zákon 1 d. na každou libru nájemného. Prohlásí-li se většina proti přijetí zákona, může být nové hlasování provedeno až za rok. Přijme-li se zákon, musí býti jmenován knihovní úřad, Library Authority. V městech to jest městská rada, která své právo přenese na stálý komitét. V londýnských farních osadách bylo až do vydání zákona o organisaci samosprávy z r. 1894 nutno, jmenovati zvláštní výbor pod názvem: Výbor pro lidové knihovny a musea ve farní osadě XY. Jmenovaný zákon přenesl toto právo na farní a okresní úřady. Knihovnímu úřadu přísluší zřizovaní veřejných

*) Viz Hugo: Städteverwaltung und Munizipal-Socialismus in England.

Digitized by Google

knihoven, museí, uměleckých galerií a škol. Za tím účelem má právo »kupovati nebo najímati půdu, stavěti, bořiti, znovustavěti, měniti, opravovati a rozšiřovati budovy a opatřiti je vším potřebným nábytkem.« Za používání knihoven a museí nesmí být požadován poplatek. 29. čl. to zákona výslovně podotýká, že se tento zákon nevztahuje nikterak na daně, které byly již před vydáním zákona od místních úřadů vybrány ku knihovním účelům. Následující města mohou vybírati větší knihovní daň než 1 d. z libry: Birmingham, Manchestr, Nottingham, Oldham, St. Helens, Preston, Sheffield, Wigan. Velká venkovská města, v první řadě Manchestr, o jehož knihovnách pojednáme ještě obšírněji, přijala zákon velmi záhy a z největší části zařídila výtečné veřejné knihovny, za to pozadu zůstala tři hlavní města spojeného království. V létech 1856-1883 vydržoval v Londýně jediný Westminster veřejnou knihovnu. Roku 1883 následoval Waudsworth, 1886. Fulham a Lambeth. Vlastní zřizování knihoven počalo teprve v r. 1887. Toho roku přijalo deset farních osad zákon o lidových knihovnách. Než hnutí to utichlo velmi brzy, a vzdor pomoci soukromníků, kteří někdy věnovali velké obnosy na vystavění lidových knihoven, byl v následujících třech letech zákon přijat pouze ve čtyrech čtvrtích. R. 1890. a 1891. hnutí znovu oživlo, deset nových čtvrtí připojilo se k předešlým. Od té doby se zdá, že všechna energie a nadšení zmizelo. V celku přijalo zákon z 81 čtvrtí hlavního města pouze 30. Sotva polovice obyvatelstva jest účastna této výhody. Veliké čtvrti severní — Hackney, Islington, St. Pancras, Marylebone, Paddington mají na př. samy přes milion obyvatelstva — staví se dosud odmítavě k pořizování lidových knihoven. Připojená tabulka podati má obraz o působení veřejných knihoven v Londýně.

Jméno čtvrti a rok, kdy byl přijat zákon o knihovnách	Počet knihoven	Počet vypůjčovatelů	Počet knih, jichž majitelem byla knihovna	Počet knih, vypůjčených v době jednoho roku
Battersea 1887	3	10.626	35.860	296.519
Vermondsey 1887	1	—	10.685	111.609
Camberwell 1889	6	—	—	700.000
Clapham 1887	1	—	—	83.073
Clerkenwell 1887	1	—	—	96.875
Fulham 1886	1	12.000	—	7.029
St. Georges Hanov. Sq. 1890 .	1	—	11.860	
Hammersmith 1887	1	—	11.747	192.504
Lambeth 1886	5	—	—	450.000
Lewisham 1890	1	—	7.470	76.·23
Newington 1890	1	—	9.584	102.628
Sutney 1887	1	—	4.848	56.556
Rotherhithe 1887	1	—	—	23.994
Shoreditch 1891	3	3.048	17.126	119.811
St. Martins in the Fields 1887 .	1	—	—	66.980
Westminster 1856	1	—	24.000	161.668
Whitechapel 1889	1	—	—	72.820

Mnohem více bylo v tom směru učiněno od velkých venkovských měst. Liverpool obdržel již roku 1852. právo zříditi lidovou knihovnu spolu s museem a uměleckou galerií a útraty z toho vzešlé kryti daní do výše 1 d. z libry. Ústavy tyto byly velice rozšířeny dary soukromníků. R. 1880. byly nákladem 25.000 liber vystavěny čítárna pro 300 osob a posluchárna pro 15.000 osob. Birmingham počal zřizovati lidové knihovny roku 1860. Toto město vydalo na knihovny, musea a umělecké školy 126771 L. a má nyní přírůční knihovnu o 114956, ústř. půjčovnu o

Digitized by Google

26.107 a osm pobočních knihoven o 46.527 svazcích. V r. 1892. bylo vypůjčeno 976.995 svazků. Zákon o zřizování knihoven přijala a knihovny o 25-200.000 svazcích zařídila města Bolton, Bristol, Blackburn, Brighton, Cambridge, Cardiff, Derby, Halifax, Leeds, Nottingham, Newcastle, Scheffield, Salford, Wolwerhampton a mnohá jiná. V čele celého hnutí stojí Manchester, jehož knihovny jsou z celého království nejrozsáhlejší. Krátký nárys jejich dějin a jejich nynějšího stavu nám nejlépe ukáže, co na tomto poli bylo vykonáno, a co tedy mohou provésti i jiná města. R. 1850. byl vydán zákon Ewartův a dva roky na to byl přijat od Manchestru. První lidová knihovna byla otevřena 2. září 1852. za přítomnosti Dickense, Thackeraye a lorda Lyttona. Budova, v níž byla knihovna až do r. 1877. umístěna, byla shromáždistěm místních Owenistů! Lidé, kteří učení Rob. Owena nejprudčeji potírali, umístili v též budově, kde bylo hlásáno, ústav, který musil nejvíce k tomu přispěti, aby učinil lid zralým pro hlásané učení. Již v prvém roce bylo knihovny velice četně užíváno. Z příruční knihovny bylo vypůjčeno 61.080, z půjčovny 77.252 svazky. Uváží-li se, jak nízko stálo vzdělání lidu, byl to slušný výsledek. Z 69.500 městských dětí mezi 3 a 14 rokem bylo 30.000 bez školního vyučování. Knihovna se brzo stala populární a množilo se volání po knihovnách pobočních. Roku 1857 byly zařízeny dvě, r. 1860. a 1866. po jedné. R. 1869/70 bylo v knihovnách svazků v příruční 43.680, v ústřední 15.531, ve čtyrech pobočných 11.101, 9.670, 10.593 10.361, celkem 100.936. Vypůjčeno bylo v tomto roce 729.281, průměrně denně 2.447. V létech 1862-64, kdy byl následkem americké války nedostatek bavlny, vzrostl počet návštěvníků. Roku 1861-62 nestačila místnost příruční knihovny počtu návštěvníků, každý stůl, každá židle byla obsazena; díl mladých dělníků sedal si na potrubí, jímž se rozvádělo teplo, a každodenně bylo lze je tam spatřiti.« Při jiných krisích opakoval se týž úkaz: je-li mnoho práce, jest návštěva skrovnější, v čas krisí však rychle vzrůstá. V létech 1872-1887 omezila se činnost lidových knihoven podstatně na opravování a rozšiřování stávajících již budov. Následkem přivtělení dvou předměstí ukázalo se nutným, rozšířiti činnost i na ně; poněvadž vybraná daň byla již úplně spotřebována, mohly být zatím zřízeny pouze čítárny opatřené časopisy, revuemi a několika sty knih. Přednost takových čítáren záleží v jejich poměrné láci. Jsou v nich sice jen časopisy, revue a malá vybraná knihovna, ale poněvadž jsou čistě a příjemně zařízeny, osvědčují velkou přítažlivost. Proto směřovala vždy snaha komitétu k tomu, rozšířiti co nejvíce soustavu čítáren. Roku 1877 musela být budova ústřední knihovny pro sešlost uzavřena. Knihovny byly přeloženy do staré radnice, která byla krátce před tím vyprázdněna. Tím ocitla se hlavní knihovna v ústřední poloze a účinek změny místa ukázal se ve zcela neobyčejném zvětšení počtu návštěvníků, který vzrostl trojnásob. Počet knih vypůjčených v příruční knihovně obnášel r. 1876-77 37.320, r. 1878-79 naproti tomu 173.137 a od té doby vzrostl až na 416.100 v roce 1894-95. Roku 1878 byly zavedeny dvě novoty, knihovny byly otevřeny též v neděli a zřízena byla zvláštní čítárna pro hochy. Obě se osvědčily co nejlépe. Dnes má každá pobočí knihovna zvláštní čítárnu pro chlapce. Roku 1894-95 byly tyto navštíveny ve všední dny 374.266 chlapci, průměrem denně 1292, v neděli 135.650 průměrně 2665. Každá chlapecká čítárna má 500 svazků, které jsou zvlášť pro různý věk vybrány, a výběr vhodných časopisů. Většina dětí se rekrutuje z dětí dělnických a sice z nižších tříd dělnictva.

Zákonem z roku 1890 bylo k Manchestru připojeno osm předměstí. Mnohá z nich se vzdala odporu proti připojení teprve pod podmínkou, že jim bude zřízena lidová knihovna. Ale daň, již platila, nestačila na uhrazení nákladu s tím spojeného

Digitized by Google

a proto se korporace obrátila roku 1891 na parlament, aby směla daň k účelům knihovny zvýšiti o 1 d Tím dostalo se komitétu nových prostředků k rozšiřování knihoven. V létech 1891-94 bylo zřízeno pět nových pobočních knihoven, z nichž tři vznikly ze soukromých darů, a otevřena byla jedna čítárna. Dnes jsou knihovny v Manchestru takto organisovány. Ústřední knihovna má 104.000 svazků a dvě čítárny. Vedle ní jest jedenáct pobočních knihoven se 152.767 svazky a čtyry veřejné čítárny. Při každé pobočí knihovně jest velká čítárna pro časopisy a revue a zvláštní čítárna pro chlapce, která jest večer otevřena. Při jedné knihovně jsou dle přání dárců dvě místnosti pro zábavu. Z pobočních knihoven bylo roku 1894-95 vypůjčeno 1,058.315, z ústřední knihovny 416.000 svazků. V chlapeckých čítárnách bylo upotřebeno 509.916 svazků. Všech patnáct čítáren navštívilo 4,484.914 osob. *J. N.*

— Ferd. Puglio: **Příčinnost v sociologii.** Zkoumání příčin zjevů sociologických je sice velmi obtížné, ale též velmi důležité. Obtížné je proto, že počet jich jest veliký, prvky, z kterých se skládají, složité a neustále vlivem okolností se měnící. Obtíže ty jsou ještě značnější, jde-li o odkrytí příčin nějakého určitého zjevu, ježto je těžko isolovati jej ode všech s ním souvisejících zjevů. Tyto obtíže se zmenší, 1. vymezíme-li přesně pojem zjevu sociálního a 2. vědecky roztřídíme příčiny sociálních jevů.— Za sociální zjev pokládáme lidská jednání, která plynou z jich všedního života a jsou determinována životem ve společnosti. Tudíž náležejí sem 1. jednání kollektivní, 2. jednání individuelní, ale opakovaná. — Co se tkne příčin, jsou sociální zjevy jako vůbec lidská jednání, vnějšími projevy zjevů bio-psychických, na něž působí vnější prostředí, buď fysické nebo sociální. Mezi těmi faktory dlužno pečlivě rozeznávati příčiny (causae efficientes) sociálního zjevu od pouhých podmínek vzniku jeho, a příčiny blízké od příčin vzdálených. Ježto každý fakt sociální je původně faktem psychologickým, determinovaným stavem vědomí, musíme v psychických zjevech hledati bezprostřední příčiny zjevů sociálních. Neboť, aby mezi dvěma zjevy existoval vztah příčinný, je třeba, aby jeden druhému předcházel stále a bezpodmínečně: zjevy psychické pak vskutku vždy a bezprostředně (neboť pohyb-zjev fysiologický — je pouhou podmínkou, aby se jev psychický proměnil v sociální, není však příčinou tohoto) předcházejí zjevům sociálním. Tvrdíme-li, že zjevy psychické jsou causae efficientes zjevů sociálních, neříkáme, že sociologie je větví psychologie, jak neprávem někteří se domýšlejí; neboť vždy zjevy sociální podržují svůj zvláštní karakter proti zjevům psychickým. Pokládajíce toliko psychické zjevy za bezprostřední příčiny jevů soc., pravíme pouze, že na př. různé faktory vnější (klima, fauna, atd.), jež mnozí sociologové vydávají také za bezprostřední příčiny, jimi nejsou, ježto působí přímo jen na zjevy psychické a těmito teprve, tedy nepřímo, na jevy sociální. Někteří pokládají též historické precedence nějakého národa za první faktory jeho soc. života. Ze svého hlediska musíme však mezi těmito precedencemi rozeznávati: buď ony znamenají zděděné city a snahy individuí a pak jako zjevy psychické jsou bezprostředními příčinami zjevů sociálních; aneb, objektivně pojaty, značí souhrn tradicí, které u národa o dřívějších událostech se zachovaly, a jsou potom faktory vnějšími, tedy vzdálenými příčinami, podmínkami jistých zjevů sociálních. Tedy bezprostředními příčinami zjevů sociálních jsou pouze zjevy psychické; ale psychologie nicméně zůstává samostatnou vědou, majíc svůj vlastní předmět, třeba že mnoho čerpá z věd jiných. Ale to konečně platí o všech empirických vědách.

— Ruský malíř **J. E. Répin** obrací se v »Knížkách neděle« proti těm ruským umělcům, kteří hlásají odvrácení se od evropského umění: »Hledíme-li bez předpojatosti na náš rozvoj, vidíme ku podivu, že naši přívrženci samobytnosti a

Digitized by Google

ruského ducha, více než ku všemu jinému přivázáni jsou k tatarskému elementu, jenž, jako mnohé jiné, do naší kultury nedostal se nikterak jako první. Proč pokládají tento element za nejpříbuznější? Veškera údělná Rus, Novgorod, Pskov atd. stály svou dobou Evropě nesrovnatelně blíže. Jejich období bylo bohato románským slohem, jenž dle svých základních živlů jest nejpokrokovější. I byzantinské i mahomedánské umění bylo tehdy již dovršeno a nebylo schopno pokroku. A není vůbec pozdě navazovati na tatarský element? V našem vychování, ve všech tradicích: vojenských, státních, sociálních, vědeckých, uměleckých, vůbec v celé životní kultuře učili jsme se, jakmile jsme svrhli tatarské jho, u Evropy, u nyní již slili jsme se s ní a jdeme ve mnohém s ní ruku v ruce. Proč bychom v umění měli obraceti se k Východu, k Tatarům? Jest možno posílati žáky raději do Kazaně místo do Paříže a stavěti střední Asii výše než Italii?« Rěpin pokládá starost o zachování samobytnosti a národního rázu v umění vůbec za zbytečnou.

— **Mosleminská paedagogika.** Mohamed ben Cheneb, učitel na arabsko-francouzské škole v Alžíru, vydal brožurku: »Základní pojmy mosleminské paedagogiky.« Je to překlad díla, které pochází asi z předešlého století a připisuje se jistému marokánskému talebovi. Ukazuje, že islam nebrání vzdělání svých vyznavačů, a že si nevypůjčil od moderních křesťanův myšlenky, jako jest ona, napsaná na prvním místě marokánským talebem: »Výchova a vzdělávání dítek náleží k věcem, přikázaným zákonem božím«, a hned za tím zásada, o které by mohl rozjímati mnohý z našich vychovatelů: »Sluší se působiti na děti vlídností, láskou a něhou, neboť neustále projevovaná přísnost bývá často u mnohých příčinou zkázy«.« — V programu talebově jest i výchova dívek; dovoluje jim, aby se učily psát, což je proti mínění některých starých i moderních učenců, zvláště emira Abd-el-Kadera, dle něhož koran přísně zapovídá ženám učiti se tomuto předmětu, poněvadž »píšíce svým milým, mohly by si s nimi umlouvati schůzky.« — Taleb vylučuje z vyučování přímo jediný předmět: poesii.

— **Upravení divadelního honoráře na Rusi.** Ředitelstvo carských divadel prý ustanovilo, že autoři dramatičtí nemají více dostávati honoráře celkového za dodané divadelní hry, nýbrž honorář dle procent a sice 1% za představení hry přeložené a 2% za každé představení hry původní.

— Oproti zprávě »Saratovského Dnevniku«, jenž na základě sdělení jasno-poljanských sedláků zvěstoval, že **hrabě Lev Tolstoj** byl již po dvakráte lehce raněn mrtvicí, ujišťuje spolupracovník »Oděsského Listu«, jenž Tolstého navštívil, že zdravotní stav jeho je úplně uspokojivý. Koná každý den výlety na koni neb kole.

— **Kostel sv. Václava,** jehož vyobrazení přinesly Rozhl. v čís. 24. minul. roč., bude snad zachován i proti vůli p. dra. Černohorského. Návrh prof. Fialky na rekonstrukci jeho bude dodán k vyjádření uměl. komisi, načež bude prý učiněn dotaz u země a vlády, bude li na jeho zachování povolena subvence.

— Také **kostel sv. Karla Borom.**, jehož vyobrazení jest v čís. 3. t. r. bude snad zachován. Prozatím se »opravuje« t. j. na žluto natírá.

Tiskem Edvarda Beauforta v Praze.

Digitized by Google

ROZHLEDY.

REVUE

UMĚLECKÁ, SOCIÁLNÍ A POLITICKÁ.

Ročník VII. 1. prosince 1897. Číslo 5.

Malostranský rynk (náměstí Radeckého) a projektované jeho „upravení".

Napsal Dr. Luboš Jeřábek.

Krátkou notickou v denních listech pražských zpravena užaslá veřejnost naše o tom, že ku přání prý přečetných interesentů malostranských usnešením komise, zvláště k účelu tomu na místo samé vyslané, navrženo, aby upuštěno bylo definitivně od projektu zastaviti průlom, vzniklý demolováním domů u »Klíčů« a u »Hamouzů« na Malé Straně v Praze. Bylo totiž svého času »Uměleckou komisí král. hl. města Prahy« obci pražské navrženo zastavení průlomu výše zmíněného z těchto asi důvodů: 1. aby zachován byl klidný malebný ráz jižní fronty náměstí malostranského vystavením dvou domů s podjezdy pro komunikaci, jinak ale rázu svého okolí naprosto odpovídajících a jej nerušících, v průlomu na místě dvou zmíněných domů vzniklém; 2. aby zabráněno dalším ještě změnám na oné straně zmíněného náměstí; 3. aby draze zakoupené parcely racionelním zastavením hospodářsky účelně využitkovány byly a naprosto zbytečným proměněním jich v pouhý uliční pozemek nebylo mrháno jměním obecním. Návrh umělecké komise přijala také i městská rada za svůj a vypsala ve smyslu návrhu toho slušně dotovaný konkurs veřejný.

V celé vzdělané veřejnosti české uvítáno toto usnesení městské rady jako vzácný obrat k lepšímu v dosavádním stanovisku obce pražské ku otázce zachování starobylého rázu Prahy. Radost ta netrvala však bohužel dlouho, neboť jest obava, že usnesení komise výše zmíněné, v níž intervenovaly osobnosti na Malé Straně i v záležitostech obecních rozhodného vlivu požívající, stane se definitivním a nezměnitelným.

Usnesením tím desavouováno i dosavadní stanovisko městské rady pražské, odpovídající mínění celé vzdělané veřejnosti české, a přímo úžasným způsobem zneváženo dobrozdání »Umělecké komise při obci pražské«, gremia to, v němž z pouhé lásky ku starobylým památkám pražským, zdarma, obětavě, s vynaložením spousty drahého času zasedají a pracují osoby tak vynikající ve svém povolání jako jsou mezi jinými i ředitel umě-

Digitized by Google

lecko-průmyslové školy prof. Stibral, prof. na technice Jan Koula, prof. Podhajský, na slovo vzatí architekti pražští Polívka, Roštlapil, Fanta, Balšánek a Wiehl, ba i odborníci jména evropského jako prof. Zítek, Schulz a architekt Mocker.

V každém městě světa byla by práce komise takovéto stkvěle honorována, ale také i bezpodmínečně vážena a naprosto zachovávána. Jen u nás v Praze stávají se návrhy této komise všude tam, kde jakkoliv dotknou se různých interesů soukromoprávních, pro činitele rozhodující pouhou jen formalitou, sloužící toliko jen k ukonejšení právem již roztrpčené veřejnosti české nad takovýmto nepopsatelným hospodářstvím s nejvzácnějšími odkazy věků minulých.

Máme tudíž za povinnost, abychom v daném případu seznámili veřejnost českou s následky usnesení oné komise, které považujeme bohužejiž za neodvratné.

Skutečností touto navždy pochována i pouhá možnost zachování nejen starobylého rázu, nýbrž i prostě pěkného vzhledu náměstí, v Praze po staroměstském rynku nejkrásnějšího. Mnohý z čtenářů tohoto článku namítne, a také již mnohokráte námitka učiněna při rozmluvě o palčivé otázce této, že pouhým nezastavením onoho demolováním domů »u Klíčů« a »u Hamouzů« vzniklého průlomu, nemusí ještě býti zničen vzhled tohoto krásného náměstí, které prý ještě jen získalo průlomem, jímž toliko komunikaci vyhověno, ostatní vše že zůstane při starém, poněvadž se nijaká potřeba toho nejeví, aby i domy další byly zbourány. Mínění to jest na celé téměř Malé Straně, otázkou tou se zabývající, běžné.

Než bohužel tomu tak není. Téměř všichni znalci a přátelé zachování starobylého rázu Prahy jsou pevně přesvědčeni, že kdyby v otázce této bylo šlo pouze a jen o otázku komunikace, že by jeden z poctěných cenou projektů v drahém a nyní s účelem svým se minuvším konkursu obce pražské byl již nyní ku provedení přijat a prováděn. V daném případu jako obyčejně nešlo pouze jen o veřejnoprávní otázku komunikace, kteráž jedině má býti pro rozhodování obce rozhodnou a kteréž i u projektů cenou poctěných měrou dostatečnou bylo vyhověno, nýbrž také o celou řadu interesů a přání rázu soukromoprávného, v jichž možném budoucím provádění jedině definitivní zničení starobylého rázu náměstí zmíněného nutno spatřovati. To budiž tuto ihned blíže vysvětleno.

Na domovní parcely zbořených domů »u Klíčů« a »u Hamouzů« hraničí toho času pět domů a sice dva domy z náměstí Radeckého č. p. 271-III. a č. p. 268-III., dům č. p. 227-III. z ulice Prokopské a domy č. p. 299-III. a 300-III. z ulice Karmelitské. Pokud parcely obou zbořených domů »u Klíčů« a »u Hamouzů« jsou jako statek soukromý v knihách pozemkových a nepromění se odepsáním z knihy pozemkové a pojetím jich v seznam statku veřejného v pozemek uliční, tu nutno majitelům domů sousedních respektovati skutečný stav tento a bez vůle obce pražské jako soukromé vlastnice parcel těchto nesmí býti jediné nové okno na parcely tyto vedeno, tím méně nějaká přístavba neb změna nynějšího stavu prováděna a majitelé domů sousedních musí dole i trpěti, aby obec pražská parcely tyto v mezích platného stavebního řádu libo-

Digitized by Google

volně zastavila. Naopak ale v tom okamžiku, kdy budou parcely ty. z důvodů čistě hospodárných*) prohlášeny za statek veřejný a do seznamu statku tohoto zanešeny, v momentu tom stanou se parcely ty pouhým pozemkem uličním a žádný na světě majitelům oněch pěti domů nezabrání, aby nežádali za parcelaci hlubokých pozemků svých, jimž dostalo se božím dopuštěním nikdy nenadálých front uličních a aby povolení ku parcelaci takové též neobdrželi.

Parcelací takovou vznikne v okolí průlomu šest po případě i osm domovních stavenišť — slušná to již ulice, jejíž definitivní vystavění jest při neobyčejně výhodné poloze otázkou jen krátkého času.

A tu jest ovšem na snadě otázka, jak asi bude ulice taková vypadati; jak připojí se ku svému okolí, jakou proměnu vezme tím nynější tak vyrovnaný a malebný vzhled náměstí malostranského?

Otázku tu chceme zodpověděti.

Dle platného stavebního řádu dá se vedle ustanovení § 73. s určitostí očekávati,**) že zcela jistě veškery čtyři rohové parcely oné nově vzniklé ulice, a snad že i vůbec všechny parcely této ulice, mohou býti — a tudíž také že určitě budou — čtyřpatrovými činžovními domy zastavěny.

Následkem toho dlužno s naprostou určitostí očekávati 1. že během poměrně krátkého času zmizí na novo dva další starobylé domy***) z jižní fronty náměstí malostranského — tak že jižní fronta bude na dále vykazovati již jen jeden starobylý dům.

2. Jednotný, vyrovnaný a klidný ráz jižní fronty náměstí malostranského bude navždy porušen, nejen vystavěním dvou čtyřpatrových domů činžovních, nehledě k tomu ani, jakých, nýbrž i tím, že ve středu klidné jižní fronty povstane mohutná, neforemná krychle všech osmi do značné výše trčících činžáků, která nad své nižší okolí bude věžovitě strměti a stejně estheticky působiti jako působí nyní řada domů v ulici poblíže Strakovské akademie a dům Styblův poblíž interesantní věže renaisanční, kterouž pouhou existencí svou v dojmu druhdy krásném naprosto zničil.

3. Neforemná krychle domů těch zničí i malebný pohled na kostel sv. Mikulášský, který jedině povýšením svým nad značně nižší okolí své tak dokonalým, skutečně velikolepým a dojmem působí.

A to vše děje se v době, kdy celá inteligence česká je na nejvyšší míru již roztrpčena a s největší nevůlí snáší děsné systematické toto řádění, kterému padá v oběť památka za památkou, kvapem zrychleným, že zdá se, jakoby zde byla snaha ještě včas, před zamýšlenou změnou

*) Aby nebyly totiž zbytečně placeny různé poplatky z nezastavených, ničeho nenesoucích, pouze komunikaci sloužiti majících pozemků těch.

**) Dle §. 73. má se výška domů obytných srovnávati pouze se šířkou ulice, nesmí zpravidla činiti více než šest čtvrtin třídy neb ulice a od chodníku až po hranu římsy měřeno nikdy výšku 25 metrů přesahovati s tím dalším ustanovením, že výška nárožních domů, které se nalézají jednak v široké, jednak v úzké ulici, posuzuje se dle širší třídy.

***) Jest to starobylý dům č. p. 271-III., který má pěkné gotické partie a byl nějakým také stavitelem přímo strašně na „nový“ a „moderní“ dům opraven — a dům č. p. 268-III. s pěknou, typicky pražskou lomenicí.

Digitized by Google

platného dosud stavebního řádu,*) vše pořádně, po pořádku do »gruntu« pobořiti!

A na tom není dosti.

Zamýšleny jsou bohužel i tyto další »úpravy« náměstí Malostranského, projekty to, jež jsou jen dalším důsledkem zbourání domu u »Klíčů« a u »Hamouzů.« Dle projektů těch má býti nejenom pomník maršála Radeckého z nynějšího místa, na kterémž bez odporu dobře situován byl a ku okolí svému zcela případně se připojoval, na jiné místo přenesen, po případě posunut — nýbrž pomýšlí se již i na to, vykoupiti a ovšem i zbořiti další dům krásného náměstí tohoto, tenkráte na straně západní — v němž umístěn dosud ckr. městský delegovaný soud okresní pro Malou Stranu a oblíbená Kavárna Malostranská u maršála Radeckého. Dům tento, jehož interessantní façada z 18. století, střecha mansardami, balustrada se svými sochami a vázami jsou již samy sebou význačnou ozdobou oné části náměstí, jest i jedním z nejdůležitějších bodů celého náměstí malostranského. Na první pohled zdá se ovšem, že dům ten jest jen podřízeným prvkem, zcela podřaděnou ozdůbkou malebného, dojmem tak znamenitě vyrovnaným působícího tohoto náměstí. A přece není tomu tak a byla by ztráta jeho přímo nenahraditelnou a odbouráním vzalo by náměstí malostranské tak citelnou a pronikavou změnu, že by nabylo naprosto jinotvárné, netušené, ovšem znetvořené tvářnosti. Dům ten — krychlovitá to budova dvoupatrová — zdánlivě tedy dosti vysoká, oddělující effektním způsobem jižní část náměstí malostranského od většího severního jeho dílu — jest převyšován mnohem vyššími prejzovými střechami sousedních domů, pod mohutnou věží kostela sv. Mikuláše se tulících, Tvoří tak nenáhlý, v dojmu svém mohutně stupňovaný, effektní přechod k obrovitému majestátu nejkrásnější pražské věže, pravého to chef d'oevru slavného Dienzenhoffera mladšího.

Je mnoho lidí v Praze, kteří jsou toho mínění, že by právě odstraněním domů před dvěma nejinteressantnějšími kostely pražskými, kostelem před Týnem*) a kostelem sv. Mikuláše na Menším městě Pražském, podařilo se docíliti krásnějšího ještě pohledu na tyto monumentální budovy. V otázce takovéhoto dosahu jest suverením rozhodcem, dle skromného náhledu našeho, jedině intence autora budovy takové. A tu divnou shodou okolností, právě oba tyto monumentální, pro Prahu tak typické kostely, nebyly snad během času budovami před nimi stojícími zastavěny, nýbrž v obou případech tvůrci svými s neobyčejnou technikou, na effekt neobvyklého druhu vypočítanou dekorativní finessou za domy zmíněné myšleny, projektovány a postaveny. Domy ty zcela vědomě použity k umělecky neobyčejně vydatnému stupňování proporcionalního dojmu budov oněch a skutečně také oba kostely působí na diváka úchvatným, přímo theatrálně působícím dojmem.

---

*) Jak dovídáme se z bezpečného pramene, pracuje nejvyšší autonomní instance »Zemský výbor království Českého« na pronikavé změně nynějšího neudržitelného řádu stavebního s pečlivým a svědomitým zřetelem ku promemoriím »Uměl ecké besedy«, »Spolku architektů a inženýrů a obšírné, pečlivě a do detailu propracované petici »Pražského klubu.«

**) Nač svého času bylo také vážně již pomýšleno.

Digitized by Google

Domy zmíněné jsou tudíž na obou místech vzácným dekorativním činitelem, nejúčinnější kulisou úchvatně krásnému prospektu!

Proto nelze nikdy připustiti, aby i tato třetí a to nejefektnější strana náměstí malostranského jakýmkoliv způsobem měněna byla — a pouhá změna byť i façady některé z domů těch může způsobit dalekosáhlou žalostnou změnu v krásném dosud dojmu obou náměstí.*)

Tím v krátkosti vytčen celý dosah projektovaných úprav náměstí Malostranského, kterýmž dosavadní krásný dojem jeho naprosto zničen býti může. A přece dalo by se při trochu dobré vůle, porozumění a hlavně citu pro staré naše památky, pro krásné pražské veduty mnoho, v daném případu snad vše ještě zachrániti! Nedoufáme sice naprosto, že by některý z projektů nedávno vypsaného konkursu, cenou poctěných, městskou radou schválených a na konec přece jen zamítnutých, znovu na milost byl přijat. Tak daleko se naděje naše ani nenesou. Mnoho příliš mocných činitelů, v místních poměrech malostranských naprosto rozhodujících, zanevřelo již na projekt ten! Je to smutná pravda a dlužno s ní jako s faktem počítati:

Nevůle všech inteligentních kruhů celého království Českého, rozhořčené články celého třeba tisku českého, nesčetné petice odborných povolených kruhů tu nic nepomohou! Žádný z projektů těch asi nestane se skutkem! (Příště dokončení).

Mladá česká hudba.

Když jsme 17 t. m. po druhém koncertě mladé hudební generace opouštěli Rudolfinum, nemohli jsme už více o tom pochybovati, že českému světu přibyl umělecký činitel, plný slibné, mladistvé, rozpínavé síly, nemohli jsme více pochybovati o tom, že máme mladou českou hudbu. Ale odkud se tu najednou vzala, co chce? a kam směřuje? Považujeme za svou povinnost. uděliti našim čtenářům malou lekci z její historie a esthetiky. Jen že náhodou hrají při posuzování této skupiny mladých komponistů úlohu nejen momenty vniterné, čistě umělecké, nýbrž i zevní, poměry našeho hudebního světa a jeho zákulisí. A o těchhle věcech se nedá soudit z daleka, jen od oka. Nezbude než vyměnit kritické péro za reporterskou tužku a jít k novým jménům české hudby na interview.

První v řadě je pan Lošťák, již proto, že dal ke koncertům iniciativu a sehnal mladé hudebníky v jeden šik. Dobrá, půjdeme k panu Lošťákovi.

— Tož jak, příteli, přepadám ho hned za dva dni po koncertě, jak je po druhé vyhrané bitvě?

— S úspěchem jsme ovšem spokojeni, odpovídá svým rychlým a prudkým spůsobem, ukazujícím na energii muže svépomoci — jsme spokojeni, ale jinak jsem roztrpčen.

— Smím-li se tázat . . .?

— Povím vám to. Na koncertě padlo totiž slovo, které se nás těžce

---

*) Případ takový zažila před mnoha lety Praha právě na domech před Týnem, kdy na dům rohový (k ulici Celetné) přistavěno celé poschodí.

Digitized by Google

dotýká, a to z úst samého p. Ant. Dvořáka. Řekl totiž jednomu z nás: »Vždyť vy nejste ani žádná mladá generace!«

— Patrně soudil tu se stanoviska křestních listů.

— Ovšem. Nejsme právě nejmladší. Mně a p. Bautzkému je už přes třicet. Ale kolik bylo panu Dvořákovi, když vystoupil na veřejnost? Tři a třicet let. Smetana skládal »Branibory v Čechách« v 39 letech, a vystoupil s nimi ve dva a čtyřiceti. Což se cení umělec tak jako když se kůň odhaduje podle zubů?

— Nenamítá-li se proti Vám nic jiného, nevím opravdu, proč výrok páně Dvořákův berete tak tragicky?

— Proč? Poněvadž nám výrok ten zní jako krutý výsměch. Neboť pánové sami jsou tím vini, že jsme se dostali na veřejnost teprv teď. Kdyby to bylo jen na nás záleželo, byli bychom vystoupili už dávno, já na příklad už před 12 lety! Ale kdybychom byli měli čekat, až pánové milostivě pomohou našim skladbám do světa, byli bychom mohli při tom sešedivět.

— Překvapuje mne, co slyším. Dvanáct let že jste marně tloukl a nebylo vám otevřeno?

— Ano. Povím vám celou historii. Je zajímavá a poučná. Před dvanácti lety se podobalo, že by mohlo nadejít nové jaro české hudbě. Umělecká Beseda pojala totiž tenkrát úmysl pořádati populární koncerty a zároveň se usnesla, že na těchto koncertech mají být také prováděny skladby mladých autorů z rukopisů Můžete si představit naši radost a naše naděje! Já vzal svou Národní dumu číslo V. —

— Tu, kterou jsme slyšeli teď na koncertě?

— Ano tu. Měl jsem celý cyklus jich už r. 1885 hotový. Dal jsem jim tehdy jméno Rhapsodie. Vzal jsem tedy svou Národní dumu číslo V., p. Bautzký vzal »Tarantellu« ze své suity a šli jsme k p. Chválovi, takto referentu »Politik«, jinak však všemohoucímu pánovi v Umělecké Besedě, Akademii a Národním divadle, pokud se týče hudby. Šli jsme tedy k p. Chválovi, přehráli mu své skladby a p. Chvála nás ujistil, že je navrhne na program.

— Ale, tážu se udiven, vždyť vám p. Chvála právě dnes v Politik tuto dumu se všemi ostatními vašimi věcmi tak důkladně strhal?

— Nu ano, takový je právě p. Chvála. Ale poslyšte dále: Bylo nám tedy slíbeno provedení našich prací. V Daliboru bylo moje jméno už uvedeno ve zprávách o chystaných koncertech.*) Mezi námi panovalo. rozumí se, náramné nadšení. Kdyby se bylo stalo, co bylo slíbeno, byl by měl tedy p. Dvořák už před 12 lety opravdu mladou generaci hudební.

*) Ročník 1886. str. 319.

Digitized by Google

Ale Umělecká Beseda usoudila jinak. Změnila své usnesení a rozhodla, že se nebudou provozovati žádné skladby z manuskriptů, nýbrž jen popularisovati práce osvědčených skladatelů. To byl ovšem ledový mráz pro naše naděje a tím bylo pochováno mladé hudební umění až do loňského roku.

— Ale nezdá se mi přec, že by populární koncerty dle toho usnesení vypadaly?

— To je právě to. Poslyšte jen dále: Jdeme jednou s p. Bautzkým po ulici, když tu spatříme plakát, oznamující populární koncert a v jeho programu čteme na prvém místě »Scherzo« od Richarda Rozkošného, novinka z rukopisu. Spěcháme ihned interpelovat p. Chválu. »To je něco jiného, p. Rozkošný má zásluhy!« Jaké pak? ptáme se tuze zvědavi. »Vždyť byl po 16 let předsedou hudebního odboru Umělecké Besedy.« Takovéhle momenty rozhodují u »našeho prvního hudebního kritika při cenění hudebních děl. Takovýmto loktem měří umění!

— A pak jste už tedy zůstali odstrčeni?

— Nadobro. A co se stalo z populárních koncertů, to víte. Umělecká Beseda, jakkoliv byla podporována se všech stran od korporací, založen atd. nedělala pro mladé talenty nic, pranic.

— A mohla přec velmi snadno, když zanechala orchestrálních produkcí vynikajících děl a počala dávati na programy jen hudbu komorní, písně a jiné práce malého slohu. Zde mohla poskytovat mladým talentům výbornou příležitost ke zkoušení sil.

— Ano mohla, kdyby byla chtěla. Ale což, Umělecká Beseda, passons!

— Ale nedal jste se přec tímto odmítnutím nadobro zastrašit?

— Oh ne! Pracoval jsem dále. Tak na příklad Večerní melodie a Píseň lásky, které jste slyšel nyní při posledním koncertě, jsem složil už r. 1888 v Londýně a měl je instrumentovány už r. 1894. Dumy jsme přehrávali r. 1885 s p. Bautzkým na čtyři ruce p. Dvořákovi, jenž je chválil. A zadal jsem i Dumy i obě písně k Akademii. Ale v komisi, v níž vede hlavní slovo p. Fibich s p. Chválou, bylo prohlášeno, že nemám kusa talentu, že to nemá ani harmonie, ani barvy, ani kontrapunktu a že to je jen holý rámus. Zadal jsem na to tytéž práce k Národnímu divadlu, aby jich tam bylo užito jako entreaktů. Ale marně. Diletantské ruce p. Chvály sahají všude. Konečně mi bylo řečeno od osoby, v Čechách velice důležité, která dobře vidí do zákulisí našich uměleckých porot a komisí, že dokud tam povedou tito pánové rozhodující slovo, nebude ode mne do smrti ani jediná nota v Čechách hrána. Dovedete si představiti můj duševní stav po slyšení těchto slov. A vidíte: pod bezprostředným jich dojmem povstala má Píseň vítězná, kterou jste slyšel při loňském koncertu a pod tímto dojmem vyrazil jsem také loni na jaře s prvním zaslánem v Národních Listech. Ostatní je vám už známo.

— Ano, ale to, co jste vypravoval, ukazuje vaše práce a váš vývoj teprv v pravém osvětlení. Zvláště Píseň vítězná jeví se mi jako klasický zrovna případ harmonie mezi dílem a životem, jako eruptivní výraz umě-

Digitized by Google

leckého protitlaku na tlak nepřátelských vám poměrů. Ale řekněte, prosím vás, proč myslíte, že jsou ti staří tak proti Vám?

— Myslím, že i kdyby tu nebylo osobní animosity, je mezi námi a jimi příkrý, zásadní spor v nazírání na umělecké úkoly hudby. Názory rozhodujících našich hudebních kruhů karakterisuje kult Fibicha. Tyto kruhy a zvláště jejich kritika snaží se světu namluviti, že po smrti Smetanově se vyvíjela česká hudba přirozeně a důsledně dále a že tímto dalším důsledkem a pokrokem od Smetany je, zvláště v dramatické naší hudbě, Fibich. Nevidí a nechtějí však viděti, že Fibich značí právě naopak pro českou hudbu úpadek, epigonství a zrůdnost. Nechtějí viděti, že Fibich rozbil organičnost hudby, že se vzdálil od zřídel ryzí psychické inspirace, že je pouze mistrem virtuosní machy, že jeho hudba je jen pseudomoderní a pseudopokroková. Alfou a omegou jeho stoupenců je řemeslná polyfonie a talent se měří u nich dle toho, jak dovede s ní obratně zacházet.

— Chápu Vás úplně. Vaše snahy jsou tedy reakcí proti Fibichovskému směru, jenž znamená strojenost, naučenost a zevní machu.

— Ano, jsme reakcí, ale ne, že bychom hlásali nějaké zpátečnictví v hudbě, nýbrž že chceme českou hudbu z její fibichovské zrůdnosti vrátit k pravým jejím uměleckým zdrojům, z jakých vyprýštěla, především u Smetany. Proti polyfonním kumštům, v nichž se utápí myšlenka a nitro, stavíme myšlenku hudební, prostou, výraznou, přirozeně a ryze inspirovanou, poctivě vytrysklou z individuelního fondu skladatelova, stavíme rhytmiku, melodii a ostrou modulaci. Nepovrhujeme polyfonií a dovedeme ocenit, co ona značí pro pokrok a obohacení hudebního výrazu, ale nevidíme v ní jediný prostředek výrazu. Polyfonie není naším pánem, ale jen nástrojem. Kde se jí dá nejlépe vyjádřiti naše myšlenka, užijeme jí rádi, ale kde toho duch díla žádá, neváháme užiti homofonie a jakéhokoliv jiného prostředku, vůbec všeho, co by podalo myšlenku naši co nejvýrazněji, nejplastičtěji a nejindividuelněji.

— Směřujete tedy, jak vidím, k umění psychologickému a individuelnímu, v čemž se vaše snahy kryjí ovšem se základními principy všeho dnešního mladého umění. Ale čím se nápadně odlišujete od jiných jeho zjevů u nás, je tato vaše jednoduchost myšlenky, primitivita prostředků, průhlednost a nedostatek moderní nervósnosti a těkavosti. Je to zvlášť nápadné, postavím-li Vás vedle mladých literátů naší generace, kteří se předhánějí v subtilnosti a raffinovanosti.

— Subtilnosti a raffinovanosti je v české hudbě až příliš a proto stojíme právě proti fibichovskému směru.

— Ovšem, a tím jste, při všem svém zdánlivě reakčním rázu, živlem pokroku naproti hudbě Fibichově, která, jak jste správně prve řekl, je jen pseudopokrokovou. Zmíněný rozdíl mezi Vámi a mladou literaturou vysvětluji si takto: Prvé umění, které se v Čechách vysoce a bohatě vyvinulo, je hudba. Smetana i vyspělostí svých prostředků i psychickým svým bohatstvím předhonil daleko naši literaturu. Každý další rozvoj hudební techniky po něm musí znamenati epigonství a machu. A proto ocitá se naše hudba ve stadiu, kdy potřebuje být osvěžena trochou primitivismu a novými nezkaženými individuelními šťávami. A zatím,

Digitized by Google

co vy tuto práci podnikáte, mají mladí naši literáti proti sobě literaturu ještě opozdilou, myšlenkově a i formově málo vyspělou a jejich pokrokovost záleží, v opaku k Vaší, v tom, že do ní vnášejí jemnost, nervósnost a náladovou subtilnost Ale vidíte, co mi napadá: kdyby byl Fibich tím, zač je prohlašován, musili by v něm všichni nervosní, raffinovaní a subtilní v Čechách viděti svého hudebníka, tak jako ho vidí na př. francouzští dnes ve Wagnerovi. Ale není Vám nápadno, že nikde v mladé literatuře jsme dosud nic podobného o Fibichovi nečetli?

— Ovšem že a potvrzuje to jen moje mínění o jeho hudbě. Její nervósnost a raffinovanost je jen strojená. Nesmí být přirovnáván k Wagnerovi. U toho vyrůstala polyfonie přímo z myšlenky, byla diktována nitrem, a Fibicha je však jen naučena a vyspekulována. Jeho dnešní slávu stvořil jeho žák p. Chvála a udržuje ji s několika jinými kritiky, kteří vycházejí z týchž falešných principů a cení hudbu ne dle měřítka umělecko-psychologického, nýbrž jen odbornického po stránce školské techniky.

— A laikové, byť i správně cítili odpor k této hudbě, bojí se odporovat těmto kritickým autoritám a tak vlastně udržuje se domnělý význam Fibichův jen z tajemného respektu, který nahánějí tito kritikové nezasvěcencům. Obecenstvo tleská jeho operám, stydíc se dát na jevo, že se při nich smrtelně nudí. Celá sláva Fibichova je proto jen konvenční, uměle udržovaná.

— Ano, a hlavní vinu na tom nese kritika, jakož i na celém úpadku naší hudby. Není to kritika psychologická a filosofická, nýbrž jen odbornická. Nemá smyslu pro hledání a cenění individuality skladatelovy. Posuzuje hudbu více dle očí než dle sluchu. Čím více vidí v partituře nacpáno not, čím více tak zvané polyfonie, čím více leze tam jeden hlas přes druhý, tím více se jí to líbí.

— Z toho všeho, co jste mi pověděl, je mi jasno celé Vaše postavení v našem hudebním světě. Ještě něco: vytýkají vám, že napodobujete Smetanu a Dvořáka. Co o tom myslíte?

— Nenapodobuji ani toho, ani onoho. Ale jsem bližší ideálům Smetanovým než Dvořákovým. Tento jest absolutním hudebníkem, ale Smetana byl též básníkem. Jeho kvarteto »Z mého života« je základem české hudby psychologické. Ale nenapodobuji ho; mám svou vlastní formu, svou vlastní instrumentaci a svůj vlastní kontrapunkt.

— A když už jsme u Smetany, jak je to s Vaším programem národní hudby? Vystoupil jste přec loni s takovým programem v Národ. Listech.

— Ano, ale jen za sebe, ne za všecky. Netvoříme vůbec školy s určitým programem. Jediné, co nás pojí, je společná naše situace. A to je ovšem svazek velice volný.

— Rozumím. Váš program národní hudby týká se jen vaší vlastní produkce. Ta je ovšem ryze plemenná a plnokrevně národní. Ale nemohlo by to platit o všech vašich soudruzích. Jsou mezi nimi i dokonalí kosmopolité, jak ukázala na př. Peri páně Neumannova. — A nyní když znám historii a principy Vašich snah, dovolte mi ještě otázku: Co bude dál? Kam směřujete?

— Kam? Pokud mne se týče, k hudbě dramatické. Jsem právě

Digitized by Google

v této době hotov s operou »Selská bouře«, na libretto pracované dle p. Šubrtova »Výravy«. I v dramatické produkci řídím se zásadami, které jsem vám naznačil. Hudební psychologičnost je mi hlavní věcí, zda polyfonie či homofonie, je mi otázkou vedlejší. Tam kde třeba illustrovat polyfonii, užiju jí v celé šíři, kde by však byla dramatičnosti na závadu, sáhnu k jiným prostředkům. — Pokud se týče společných podniků, uspořádáme na přesrok další, třetí koncert. A tak doufáme, že se nám během času podaří nejen zjednati místo svým pracem vedle jiných, ale dáti i cítit, že tu je opravdu, ne-li právě docela mladá (jak myslí p. Dvořák), tož alespoň nová hudební generace, nejen nová svými jmeny a pracemi, ale za panujících poměrů nová i zásadami i spůsobem, jímž nazírá na hudební umění!«

* * *

Tolik pan Lošťák. Po něm nejinteressantnější fysionomií letošního koncertu je pan Macan. To zvláštní, co dává jeho hudbě zvláštní psychické a životní pozadí, je to, že je slepý. Slyšeli jsme od něho Adagio z kvarteta, skladbu jemně tkanou, z hluboka cítěnou, ušlechtile nesenou, ačkoliv orchestrální přednes nemohl dát vyniknouti tak všem jejím přednostem, jak by se to stalo v komorním obsazení. Toto kvarteto má také celou svou historii, která vrhá na naše hudební papeže zvláštní světlo. Poslechněte tento kus umělcova martyria, jak nám je pan Macan sám vypravoval:

Vznik mého kvarteta spadá do r. 1889. Byl jsem tehdy žákem p. Fibichovým a obdržev rok před tím za dvě mše, klavírní trio a některé písně stát. stipendium, počal jsem na vybídnutí jeho, abych ukázal vídeňským kruhům, že pracuji, pomýšleti na větší práci a zvolil jsem k radě jeho kvarteto. Za přípravu k této komposici doporučil mi pan Fibich studovati C-mol a Cis-mol kvarteto od Beethovena a A-dur kvarteto od Schuhmanna. Studium bylo mi ovšem velmi namáhavé. Musil jsem se jim naučiti z paměti, dav si je na pianě přehrávati. Za 3 měsíce jsem je z paměti znal. Abych nabyl celkového dojmu, mínil jsem dáti si je sehráti čtyřmi konservatoristy, ale výkony jejich byly tak neuspokojivé, že jsem je Cis-mol kvarteto ani hráti nenechal. Aby práce moje nebyla rozkouskovaná, což by při mém způsobu práce bylo zcela přirozené, radil mi p. Fibich, abych si podložil program. Po delším uvažování ustálil jsem se na tom vylíčiti v kvartetu běh vlastního života po oslepnutí. Komponuje kvarteto diktoval jsem je notu po notě pisateli a tak jsme mnohdy napsali za 2 hodiny jen

Digitized by Google

8 taktů. Přes to, že čas k zadání žádosti za stipendium byl krátký, podařilo se mi skladbu v čas zadati, ale nadace jsem neobdržel. To bylo v červnu r. 1889. V tu dobu jednalo se také o vydání tria i kvarteta tiskem. Snaže se vyhověti přání p. Fibichovu, který nerad viděl, aby uveřejněna byla práce jeho žáka, jíž sám neschválil, dal jsem kvarteto nacvičiti a před ním sehráti. Sehráno bylo velmi špatně a také úsudek p. Fibichův byl nepříznivý. Jmenovitě vytýkal, že by bylo nutno vypustiti celý prostředek ze scherza. S tím jsem nemohl souhlasiti. Provedl jsem pouze některé technické opravy a vyžádal jsem si čtyři konservatoristy, aby kvarteto nacvičili. Pro různé obtíže protáhlo se nacvičení do června r. 1890. K domácí produkci jsem pozval pp. Fibicha, dr. Hostinského, Chválu a Förstra ml. Během hry pronesl p. Chvála několik velmi lichotivých úsudků, na př. že velmi logicky myslím, že není ani jediná nota zbytečna, že takovou melodii napíší jen dva, Bruckner ve Vídni a Macan v Praze a p. Na výslovný můj dotaz, mám-li něco pozměniti anebo vypustiti, odpověděl p. Chvála: Ani notu!« Také p. Dr. Hostinský po produkci mi gratuloval řka, že takových novinek v oboru hudby komorní zřídka kdy lze slyšeti. Ale po této zjevné neshodě mezi náhledem p. Fibichovým a Chválovým, zejména pokud se týkalo onoho quasi-tria ve scherzu, jež chtěl p. Fibich vypustiti, zůstalo kvarteto ležeti a o vydání více se ani nemluvilo. Já přes to chodíval k p. Fibichovi dále, ale velmi již zřídka, poněvadž jsem se zatím stal také učitelem v ústavě slepců. V květnu r. 1893 provedeno bylo adagio z kvarteta na soirée pražského klubu, ale před skrovným obecenstvem. V tu asi dobu jsem se s p. Fibichem rozešel docela. Za těch okolností zdál se mi jedinou spásou mistr Dvořák. Myslil jsem, kdyby byl v Praze, že bych k němu zašel. A tak když jsem se r. 1894 dozvěděl, že je pan Dvořák v Praze, poslal jsem mu v říjnu partituru kvarteta se žádostí, aby je doporučil Česk. kvartetu. P. Dvořák se vyslovil o mém pokuse pochvalně a vybídl mne, abych partituru zanesl prof. Vyhanovi jeho jménem. Téhož měsíce mne k sobě pan Dvořák pozval, o jednotlivostech skladby podrobně se mnou rozmlouval, jednotlivé partie si dal mnou přehráti, sám znal kvarteto skoro zpaměti, a velmi příznivě se vyjadřoval, zejména chválil jasnost formy. Ani věřiti nechtěl, že jsem kvateto s tím polyfonickým vedením komponoval sám, mluvil sice o divokých, ne však drsných modulacích a zvláště se podivoval tomu, jak důsledně užívám sedmého sníženého stupně v adagiu. Prohodil jsem, že jest to stará církevní tónina (frygická na f) a mistr Dvořák, žertem, odtušil, že musil až do Omahy mezi Indiany, aby toto snížení sedmého stupně poznal. Byl jsem zcela přirozeně pln radosti, doufaje v konečné proniknutí a s upřímnou vděčností mistru Dvořákovi poděkovav donesl jsem partituru prof. Vyhanovi.

Krátce na to byl jsem p. Dvořákem představen pres. p. Hlávkovi. P. Hlávka velmi vlídně mne přijal a na pochvalné mínění p. Dvořákovo o mně pravil: »Já se jen divím, že takové kvarteto mohlo ležet pět let ladem. Buďte však upokojen, kvarteto se již studuje.« S tím souhlasilo, co mi brzy po té p. Nedbal sdělil, ujišťuje mne dokonce, že »České kvarteto« sehraje moji skladbu již v prosincovém večeru. Ale nehrálo ji. Neprovedli jí ani roku 1895, ani roku 1896. V lednu roku 1897 doslechl

Digitized by Google

jsem, že se České kvarteto chystá do Ameriky. I zašel jsem k p. Vyhanovi a p. Nedbalovi, abych s nimi naposledy promluvil. Oba mne však odbyli velmi chladně. P. Vyhan pravil, že »se to nedá hrát, že jsou tam místa nejasná.« Namítl jsem, že p. vrchní inženýr Chvála skladbu slyšel a pochválil. — »A kdo Vám to hrál?« otázal se p. V. — »Konservatoristé« — »Jak pak to mohli takoví hoši zahráti?« namítl pan V. — I pravím: »Znělo-li to u těch, očekával jsem, že to bude u mistrů, jako jste Vy, teprve zníti.« Odešel jsem s nepořízenou.

Nyní mi nezbývalo, než mistra Dvořáka ještě jednou za intervenci požádati. Dal jsem se k němu dovésti, ale setkali jsme se s ním již cestou, an vycházel z jesuitského kostela na Karl. náměstí. S ním šel pan Suk. »Co chcete?« otázal se mne krátce p. Dvořák. Pravil jsem, že přislíbená intervence jeho u Českého kvarteta zdá se býti bezvýslednou. »Tak si to dejte zahráti od někoho jiného,« pravil mistr Dvořák. »Ostatně jste to již slyšel, co chcete ještě víc?« — Zůstal jsem jako opařen. V tom zklamání a v té duševní sklíčenosti zpomenul jsem si na loňské vystoupení mladé hudební generace a zašel jsem k p. Lošťákovi a tak se dostalo moje kvarteto na letošní koncert.

— Nebýti toho, byla by tedy Vaše skladba zůstala ležeti v rukopise?

— Ano byla by zůstala ležeti, jako posud leží, u Čes. kvarteta.

To, co jsme posud slyšeli, jest přímo obžalobou našich vůdčích hudebních kruhů, myslili jsme, a abychom nabyli jistoty, zašli jsme k třetímu z mladé družiny, p. Bautzkému. P. Bautzký, mladý, přímý muž, je ředitelem kůru u sv. Haštala. Jeho měsíční služné nestačilo by ani z daleka na uhájení holého živobytí, kdyby neubíjel svůj talent a všechen svůj čas soukromými hodinami. Co p. Bautzký nám pravil, potvrzuje, co vyslovili oba předešlí pánové. Rozmluva s ním jest ve stručnosti tato:

V tu dobu, když přítel Lošťák byl v Anglii, živořil jsem zde v Praze skoro opuštěn, beze všech nadějí v lepší osud. Na uhájení živobytí musil jsem hráti i po hospodách a s talířkem vybírati po krejcaru, vypomáhati na kůru a pod. Na tvoření umělecké nebylo ani pomyšlení. V takové situaci zastihl mne Lošťák, když se z Anglie r. 1891 vrátil. Jeho domluvy mne vzpružily a začal jsem znovu zabývati se vážně hudbou. Netrvalo dlouho a měl jsem hotovy dvě rhapsodie pro orkestr, svoji první suitu a smyčcové kvarteto do A-moll. To bylo asi r. 1893. Věci zdály se dobré a odhodlal jsem se zaslati je do Vídně Brahmsovi k posouzení. Po 4 měsících, když jsem již ani nedoufal v příznivý výsledek svého pokusu, oznámil mi Brahms lístkem, že stipendium dostanu. Byl jsem tím velmi po-

Digitized by Google

vzbuzen a mnoho jsem v tu dobu napsal. Na štědrý večer r. 1894 dostal jsem lístek od Hanslicka, že mi stipendium skutečně bylo propůjčeno. Oznámil jsem to p. Šeborovi a ten mne vybídl, abychom zašli k pánům z Českého kvarteta. Setkali jsme se s nimi a byl jsem pp. Sukem a Nedbalem pozván, abych je druhý den ráno s partiturou kvarteta navštívil. Přišel jsem a p. Suk dal si ode mne skladbu přehráti a byl jí, jak se říká, nadšen. Zmiňuje se pak i o úsudku Brahmsově o této práci ujišťoval mne, že České kvarteto skladbu provede, jakmile se z umělecké cesty po Rusku vrátí. Vyzván p. Sukem, abych se as po hodině ještě jednou zastavil na dohovor s p. Nedbalem, přišel jsem, ale ihned poznal, že situace se zatím zcela změnila. P. Nedbal jal se s neutajovanou chladností vytýkati skladbě technické nedostatky, některé obtížné chromatické postupy, namítal, že by mnohé partie nezněly a p. Byl jsem ochoten přepracovati kvarteto po jejich radě, ač jsem viděl, že vytýkají mu pouze malichernosti, ale p. Nedbal na to prohodil, že by Čes. kvarteto po návratu z Ruska bylo ochotno sehráti je na nějakém — soukromém čajovém večírku. O to ovšem mi nešlo, to jsem si mohl pořídit sám, i vida, že bych se marně dovolával u krajanů pomoci, odešel jsem. —

Na druhý rok jsem zadal opět za stipendium, ale nedostal jsem ničeho. I zajel jsem do Vídně a vyhledal pp. Hanslicka a Brahmse. Oběma jsem byl přijat velmi laskavě. Když jsem se dal u Hanslicka ohlásiti jakožto »Bautzký, Chordirigent aus Prag«, slyšel jsem až do předsíně jak zvolal: »Ich kenne keinen Chordirigenten, sondern Componisten Bautzký. Bautzký, das ist ein lieber Name. Sofort herein!« P. Hanslick chválil mé práce a ujišťoval mne, že příštího roku nadaci obdržím. Za hovoru stala se i zmínka o pražské kritice a jejím soudu o mých pracech, provedených na lonském symfonickém koncertě. Hanslick prohodil s odmítavým pohybem ruky: »Ah, was in Prag über die Musik geschrieben wird, das sind für die musikalische Welt blos Plaudereien aus Vršovic« a připomenul, že vídeňská kritika právě ujala se své doby i Dvořáka a teprve po ní že přikulhala kritika v Praze. P. Hanslick mne pak poslal s doporučením k p. Brahmsovi, jímž jsem byl také přijat velmi vlídně. —

Po těchto zkušenostech jest mým přesvědčením, že lze nám zde jen svépomocí, jako jest sdružení mladé české generace hudební, liberální ke každému skutečnému talentu, dospěti svých uměleckých cílů a že naší práci a našemu umění nedostane se doma spravedlivého uznání a půdy a povzbuzení, nevybojujeme-li si ho sami.«

Nechali jsme mluvit zástupce mladé hudby samy. Myslím, že to, co pověděli, karakterisuje jejich postavení a snahy lépe, než by to mohla učinit pouhá kritika jejich skladeb. *S.*

Alfons Mucha.

Napsal Václav Hladík.

Ve čtvrti Montparnasse, kde je hlučno na ulicích a ticho ve dvorech, kde v pohyblivém hluku hemží se lid dělný a starostlivý, veselý a neunavný, v neustálém zmatku tramwayí, omnibusů, nákladních vozů a kde

Digitized by Google

Výstava Muchova v Paříži v červenci 1897.

v snivém klidu velikých dvorů, stajených za banálnimi façadami nehezkých domů, nalézají se ateliery malířů a sochařů, dílny slavných i neznámých umělců, je v avenue du Maine malá hospůdka známá pod jménem »au corbeille fleurie«. Zde na nároží dvou ulic skoro maloměstského vzhledu, ale naplněných stále horečnou dělností, lomozností velkoměsta, stýkaly se oba ty světy pracující venku, na dlažbě, na ulici, i uvnitř atelierů vyzdobených originálním přepychem nebo holých a prostých, jako cela pracujícího mnicha, bohatých a výstředních, chudých i zanedbaných. Jak veselo bylo v hodinách poledních a večerních, v této hospůdce nebo u dvou, tří nepokrytých stolů před ní! Oba světy se tu demokraticky bratřily. Zástěra obchodníka, odskočivšího ze skladiště, a pobílená bluza stukateura svorně se tu stýkaly s nedbalou okázalostí sametových kabátů a bizzarních širáků na dlouhých vlasech, nebo s boulevardní elegancí umělců, kteří mají stejnou touhu dostati svůj obraz do musea Luxemburského, jako svou korektní uhlazenou osobu do nějakého aristokratického salonu. A pikantní gracie nějaké veselé modelky, jež sdílela s umělci jejich práce i strasti, bujné radosti i hubené menu, dovršovala půvab společnosti naplňující malou hospůdku ohlušující vřavou, smíchem, křikem, uměleckými debatami a hádkami nad cinkajícími talíři a sklenicemi. Bylo tu slyšet všechny možné akcenty francouzské i všechny možné řeči evropské. Byl to malý zapadlý zlomek toho velkého kosmopolitického mumraje pařížského. Chodil jsem rád do malého neúhledného restaurantu v avenue du Maine, majícího poetický název »u květinového košíčku«, tento koutek mi byl milejší nežli lesklá nádhera a splendidnost boulevardních kaváren a estaminetů. Hospůdka »u květinového košíku« má svou legendu. Veliký robustní a bojovný mistr Courbet sem docházel, jedl pečené králíky a salát americain a zapíjel je trpce ohnivým, drsným »maconem« jako ostatní muži v bluzách i v širákách a jednoho dne ve chvíli trochu divočejší — snad se serval s někým, nebo přílišnou gestikulací doprovázel své revoluční výklady o umění — rozbil jediné zrcadlo zdobící jizbu hospůdky. Aby odškodnil hospodského, zakryl Courbet malbou rýhy roz-

Digitized by Google

bitého zrcadla, pomaloval je květinami a ve středu sbíhajících se rýh udělal košíček. Odtud pochází jméno hospůdky.

A v této zajímavé krčmě setkal jsem se před třemi lety poprve s Alfonsem Muchou. Přítel Rudolf Vácha nás seznámil. Oba mladí čeští umělci vzbuzovali respekt v ostatní pestré, různojazyčné společnosti. Byli tu Poláci, Rusové, kteří více dumali a filosofovali nežli pracovali, dva mladí Američáni, z nichž jeden s jemnou svědomitostí a jakousi hledanou roztomilostí kreslil ilustrace pro nějaký, nejspíše Harprův »Magazine« a druhý maloval krajiny s fialovými stromy pod fialovvu oblohou ve fialovém vzduchu, chodil sem statný a ramenatý, černovousý křikloun odněkud z jihu, který každý den přicházel ze své sochařské dílny s jinou družkou déjeneuru. Naši mladí krajané byli v té pestré čeládce nejslavnějšími. Měli již jméno a dosti značné příjmy. Vácha maloval dokonce portréty nějakých markýzek a komtes. Mucha pracoval o rozsáhlém cyklu illustrací pro velké, historické dílo vycházející u Collina a jméno jeho občas se kmitlo v ilustrovaných žurnálech. A francouzští jejich soudruzi říkali o nich se závistí: »Ils ont de chance, ce sont des étrangers!«

Měli štěstí, ale proto že dovedli pracovat s mladistvým zápalem, rozníceným v té výhni nejsmělejších tužeb, nejušlechtilejšího závoděni, intensivního vlivu velkých vzorů, velkých existencí, velkých bojů, toho tvořícího, posilňujícího, vpřed ženoucího vlivu Paříže, poněvadž podrobili svůj talent tuhé gymnastice od rudimentárních počátků kresby, prošli školou dobrých mistrů a hledali nové rozmachy, nové vzněty ve zbožných extasích v Louvru, v té vznešené kathedrále Umění, a tak silní, statní, pevní šli na kolbiště. Touto školou dospěl Chittussi k velkosti. Hynaisův talent v ní vypučel v delikátní květ, Maroldovu uhlazenou distingovanost zachránila před plochou banálností. Zdenka Braunerova naučila se v ní chápat a vystihovat poesii přírody. Deset let takové trýznivé dresury talentu, takové neunavné mozolné námahy učinilo i Muchu znamenitým, nyní slavným a obdivovaným umělcem. Jeho úspěch přišel tak náhle, jeho jméno vyzářilo tak jasně z temnot obskurnosti, že vznikly pověsti kolportované lehkým a žvatlavým tiskem pařížským o jakési mocné protekci s romantickým pozadím. Sarah Bernhardtová jej prý »objevila« a uvedla do světa.

Slavná tragedka neučinila pro Muchu více, nežli že projevila hlasitě a okázale svůj obdiv nad krásou prací mladého, neznámého malíře. V Paříži to ovšem znamená velmi mnoho. Ale jedinou dobrou vílou Muchovou bylo těch deset let zuřivé, úporné práce a bohémského strádání . . .

Nedivil jsem se, když asi před dvěma roky počal Mucha poutati širší pozornost, když jeho jméno se vždy častěji objevovalo v žurnálech a když jeho affiche vyvolaly rozruch svou bohatostí komposicí, originálností invence, obdivuhodno ukorrektností kresby i jemnou něhou koloritu. Již když jsem navštívil Muchu v jeho tehdejším malém atelieru v rue Grande-Chaumière, plném brokátu, atlasu, vyšívání, mešních rouch, historických oděvů a národních moravských krojů, cítil jsem, že jeho bujný talent překypí z úzkých břehů historických illustrací a rozleje se v širokém proudu mocnějších forem, volnějších linií, smělejších skladeb. »Komponuji, skiz-

Digitized by Google

zuji celé dny,« pravil mi svým měkkým hlasem zahalený v dýmu nezbytné lulky, mezitím co lehce se prsty dotýkal klaves harmonia. A více nežli jeho kartony historické přesvědčila mne o něhyplném, poetickém kouzlu jeho umění malá akvarella rokoková, tuším malba pro vějíř, plná vzdušné gracie, vonná, svěží, smavá. Tápal ještě v nejistotě svého určení, hledal cestu a ta přirozeně vedla jeho neobyčejně plný kompoziční, pro široké rozlití toužící a svižně ohebný talent k affichím, panneaux décoratifs, vitraijím, kde nabyl konečně půdu a ovzduší mu svědčící.

* * *

Esthetický vkus tlačí se do ulice, v hlučné a obyčejně málo vábné rejdiště všedního ruchu naší praktické, demokratické doby. Umělecký snílek, vyznavač krásy cítil se v banálním reji ulice velkoměstské opuštěnějším nežli v poušti, polární pláni, a prchal z té špíny, bláta, drsného lomozu a bezděky zavíral oči, aby netrpěl pohledem na ohyzdné domy, nevkusné sklady, na ošklivé façady domů, zakryté křiklavými tabulemi firem. Ale nyní zříme jej před nárožím na křižovatce kramářských, vírných ulic nebo před prkenou ohradou zakrývající staveniště, státi u vytržení, jakoby jej upoutal nějaký div krásy či umění. Hledí na reklamní vyhlášky obchodní, na affiche oznamující představení v cirku, na plakáty lákající do výstav nebo odporučující výtečnost nového likéru a tyto nalezené papíry po ulicích jsou namnoze skvostnými, uměleckými díly, jež jsou útěchou našich toulek městem a radostí sběratelů, ozdobou uměleckých sbírek. Moderní reklama je tak vynalézavá, že i Umění podplatila a si získala. Jsme jí za to jen vděčni, neboť stvořila nový genre umělecký, tak případný a karakterisující naši dobu. Reklama sloužící zlatému teleti kramářů a kupčíků, také působí ve formě plakátů na vkus davu nejširšího, učí jej chápati krásu linií a barev, propaguje moc umění i mezi barbary bourgeoisie, rozněcuje jeho světlo i v temnotách profanního vulgu. Tento nový úkaz naší doby datuje se od těch chvil, kdy v Anglii počal Walter Crane na čalounech, gobelinech a látkách popularisovati rozkošné, jemné a poetické motivy aristokratického umění dekoračního vyšlého z ovzduší prerafaelistů a kdy Goncourt stal se nadšeným hlasatelem opojného, oslnivého, fantastického žaponizmu. Zejména žaponerie, když překonala stadium kultu znalců a snobism diletanských amaterů a staly se novým bohatým polem moderního uměleckého průmyslu, přispěly mnoho k rozvití a vyvršení nového genru, plakátových maleb. Arabesky a ornamentika žaponská jsou nevyčerpatelným zdrojem motivů pro dekorační umění.

Digitized by Google

Paříž, metropol umění, vkusu a elegance zahaluje již po několik let jednotvárnost svých staveb a ohyzdnost lešení krásnými, originelními a duchaplnými skladbami mistrů affiche. »Francouzi vévodí tomuto lehkému, graciosnímu, někdy až excentricky virtuosnímu umění.

Největším mistrem je ovšem Jules Chéret, který sám stačil, aby dal pařížským ulicím nový rys fysionomie. S bravurní krkolomností kreslí své provokantní, elegantní komposice, jichž kolorit působí jako ohňostroj barev. Pár drzých linií, pár energicky a lehce nacáknutých barev — ale celek, představující obyčejně nějakou elegantní, svrchovaně »chic« krasavici v divoké pose kankanové, s pikantníma rukama a svůdnýma nohama ve clownovských polohách, působí tak smavě, půvabně, vesele a roztomile, jako melodie Bizetova a verš Banvillův. Za Chéretem vyrojila se celá řada umělců originelních, bizzarních i hlubokých, subtilní a ušlechtile elegantní, přísně stylisovaný Grasset, trpce naturalistický Steinlein, poetický Willette, pějící naivní epopeje pierottů a colombin, satirický Ibels, brutální a hluboký Toulouse-Lautrec, elegantní Boutet a j. V Anglii věnují se affichím buď úplně neb částečně malíři vzácné distingovanosti, ano i genialní umělci jako Herkomer nebo Walter Crane, pak Beggarstaff, Bradley, Dudley Hardy. Němci Sattler, Stuck a náš pražský Emil Orlík vyrobili několik skvostných pozoruhodných děl. Též u nás objevilo se jakési hnutí, umělci ryzí a inteligentní, Hynais, Oliva, Mašek svým bohatým dekoračním talentem pochopitelně byli přilákáni k nové půdě vděčné práce, a bylo by dobře, kdyby nalezali více praktického podnětu v naší společnosti, aby mohli pokračovati v tomto směru.

*

Mezi uvedenými umělci zaujímá náš pařížský krajan své zvláštní, osobité místo a to hodně v popředí. Jeho plakáty jsou v Praze známy

Digitized by Google

již z knikupectví p. Topiče, v jehož salonu uzříme úplnou výstavu Muchovu, a z reprodukcí »Zlaté Prahy«, »Světozora« a »Volných Směrů«. Hned na první pohled dojme vás svůdná něha, měkký jas a neobyčejný přepych ornamentický Muchových affichí.

Nevtírají se vám jako divoké výkřičníky barev, výstřední přemety kreseb Chéretových, ani nedráždí jako nervosní brutality Ibelsovy. Jeho komposice se nepitvoří bizzarně, jeho barvy neřvou a přece tak vítězně ovládají své okolí, promlouvají ke kolemjdoucím z nároží ulic ne křikem reklamních dryáčníků a vyvolavačů, ale sladkými melodiemi, plnými smavé a světlé poesie, v nichž tají se cosi jako v barvách zachycený ohlas snivé a vroucí, laškovné a melancholické písně z otčiny Muchovy.

Ano neobyčejně melodický a harmonický je talent Muchův, jeho paleta dovede se rozezvučeti nejsladšími tony a jeho ruka vedená roznícenou fantasií básníka v měkkém, lahodném vlnění kontur načrtává lepé zjevy žen, plné unylé gracie, jejichž svůdné čarovné tváře vynořují se z umělých arabesek vlasů, a smyslně vábivá i cudně bílá těla svítí, prolinují clonami rozkošně řasnitých rouch. A to vše je tak lehké, svítivé, zpívavé. Slovanská snivost vyzařuje z poetických affichí Muchových, třeba by měl styl byzantinský nebo florentinský.

Pařížští mistři dekorativních a plakátových maleb neměli patrný vliv na rozvoj Muchova talentu. Mimo technické stránky kresby nezanechaly na něm hlubší stopy doby učednické v atelieru subtilního malíře nudit Lefévra, korektního a studeného akademika Boulangera i širokého historika Jean Paul Laurense, který měl pouze vliv na Muchovy illustrace. Zdá se mi, ač se snad mýlím, že Muchu silně inspiroval Paul Baudry, malíř nejčistšího vzletu, nejušlechtilejšího aristokratismu v komposici, v barvě i kresbě, jehož fresky ve Velké Opeře triumfálně hlásají naší slabé, nervosní, moderní době vznešenost a přepych mohutné a velkolepé doby renaissance . . .

Muchovo dílo je obsáhlé a rozmanité. Mimo affichí, jimiž zaplavuje Paříž, zabývá se illustrováním historických i básnických spisů (skvostné jsou jeho illustrace k legendě »Ilsée« od Roberta de Flers a mocnou evokativní silou působí jeho kartony k Seignobosově dílu: »Scénes et épisodes historiques) maluje rozkošné a originální panneaux-décoratifs, komponuje vzletně stylisované a malovaná okna, ozdobuje roztomilými skizzami illustrované listy, menus hostin, programy zábav, vůbec je účinným a výmluvným prostředníkem mezi snahami Umění a potřebami Života.

Mucha se ovšem často opakuje, někdy jeho barvy příliš sladce se roztékají, ale přes všechnu ohromnou plodnost vyvoděnou zejména v posledních třech letech nedal se svésti k manýře. Jeho talent je tak silný a vypěstovaný, že si dovedl utvořiti svůj styl a tak svěží a příznivý, že mu nehrozí chabost a nemoc manýry. Mucha jde nenuceně v před. Veliký pokrok se jeví v jeho díle, od prvního plakátu ke »Gismondě«, který pracoval pro svou dobrou přítelkyni Saru Bernhardtovou, až k nedávno vydanému kalendáři revue »La Plume«, který představuje profil orientální krasavice, profil ideální krásy s kouzelnou finessou načrtnutý, podložený a obklopený skvoucí nádherou ornamentů. Ano Mucha jde v před a snad hledá ještě jiné nové cesty pro svůj silný, zdravý talent, který neklesl

Digitized by Google

a neochabl v nejtužším a v nejtrpčím zápasu existenčním, a který též nezměkčí se v zhýčkanou nonchalanci v tom náhlém a mámivém přívalu úspěchu, slávy a popularity.

Spolkový stát.

Americký učenec E. V. Robinson napsal r. 1892 studii o spolk. státě, jež nyní vyšla i německy v Schäfflově sborníku státovědeckém. Jedná o problemu pro naše federalistní snahy velmi časovém a zajímavém a z té příčiny jest na čase s prací Robinsonovou se seznámiti. Spisovatel v úvodu praví, že organisace státní proběhla několika formami: municipalní, císařstvím, feudalismem, monarchismem a parlamentarismem. Každá z těchto pokládala se za trvalou a konečnou a každá, až na poslední, časem pominula. Události nedávné minulosti i dnešní poměry ukazují, že ani parlamentarism nebude věčný. Hlavní jeho nedostatky jsou: nestálost; vláda, ministerstvo může býti každého dne donuceno k odstoupení z nejnicotnějších pohnutek; parlamentarism přislibuje premii demagogii, neboť demagogie porazivši ministerstvo může se o minist. křesla poděliti; parlamentarism konečně jest jen všemohoucností sněmovny, sněmovny vrtkavé, osobivé, tyrannické, odporující právu a blahu jednotlivce a menšiny. Dnes považuje se na všech stranách parlamentární vláda za bankrotní, ač před stoletím byla ještě ideálem národův. Ale nejen parlamentarism pozbyl vší důvěry, s ním jí pozbyla zároveň ona státní forma, jejíž nejdokonalejším orgánem jest, centralisovaný jednotný stát. Poznalo se, že takový stát s takovouto vládou není ničím jiným než despotismem a jím býti musí, snad i v dobrém smyslu, a to bez rozdílu je-li vláda autokratická či demokratická, vládne-li jednotlivec či jedna polovice národa plus jeden. Neboť despotism nezáleží v tom, má-li moc více či méně lidí, nýbrž v absolutnosti a neobmezenosti této moci. Proti despotismu lze se zabezpečiti jen obmezováním vlády a toto obmezení může pocházeti od vyšší moci, t. j. od státu, a musí projeviti se v orgánech vlády různorodých ale rovnomocných, státem utvořených a společně o vládu se dělících. Takovým útvarem jest spolkový stát.

Dlouho pokládal se spolkový stát za přechodní útvar mezi spolkem států a jednotným státem, nyní však platí za nejdůležitější produkt v rozvoji státní organisace. O významu jeho svědčí jeho úspěchy. Za jedno století proklestil si dráhu světem. Vidíme, jak vzniká r. 1787 ve Spoj. Státech, r. 1848 a 1874 ve Švýcarsku, 1866—1870 v Německu, r. 1867 v Mexiku a Kanadě, r. 1889 v Brasilii a r. 1891 v Australii. A federalism se osvědčil i za nejrozmanitějších podmínek a okolností: tu sloučil rozptýlené kolonie jednoho kmene v silný a svobodný národ, tam zbudoval z nepřátelských kmenů, jazyků a věr mocné a životaschopné státy. Jest pevný a přec povolný, nejrůznorodější národové cítí se stejně volni uprostřed této správy. Dnes vše směřuje k federalismu, jako v 10 stol. směřovalo k feudalismu a v 15. st. k centralismu. Nebude ani dlouho trvati a centralisovaný jednotný stát bude právě takovým anachronismem, jakým by byl v moderní armádě rytíř v železném brnění.

Digitized by Google

Jako všecky útvary státní jest i spolkový stát produktem nutnosti, jest něčím více než politicky vhodným prostředkem. Jest kompromisem snahy po spojení a snahy po odlišnosti. Ponechává národu volnost rozvoje a nedopouští centralisace. Jest novou politickou rovnováhou sil, na jejíž udržení záleží i federačním státům oproti zjevné centralisaci, i ústřední organisaci proti zjevné decentralisaci, a soudům proti všelikým skrytým podvratným proudům. O tom se přesvědčíme, zkoumajíce vznik a ústavy čtyř největších spolkových států.

Unie Kanadská byla dílem zahraničné suverenity. Kongres delegátů, vyslaných provinciálními sněmy, navrhl znění ústavy, jež r. 1867 byla anglickým parlamentem přijata jako obyčejný zákon en bloc.

Ve Švýcarsku a Spojených Státech zavedla nový pořádek suverenita samého národa. Před r. 1848 byly jednotlivé kantony suverení. Byl sice jedinou ústřední autoritou sněm, kdež byl každý kanton zastoupen jedním hlasem. Ale k platnosti ustanovení nevyžadovalo se jednohlasného usnášení i mohl býti kanton proti své vůli nucen, a zdráhaje se, i zbraní donucen, jako r. 1847, aby usnesení přijal. Kantony byly suverení kolektivně, ne však individualně. Nebylo tolik suverenity co kantonů, nýbrž jediná suverenita, jíž byly kantony spoluúčastny. Kantonům jako celku byly podrobeny kantony jako jednotky, právě jako senator jednotlivec byl podřízen senátu jako celku. Po válce sonderbundu podala sněmovní komise návrh nové ústavy. Sněm ji přijal. Když pak došlo na hlasování kantonů, $15^1/_2$ kantonů ji přijalo a $6^1/_2$ zamítlo. Tak se ústava závaznou stala pro všechny. Suverenita staré konfederace ustanovila novou spolkovou organisaci. Nevznikl sice nový stát, nýbrž primitivní útvar nahrazen vyspělejším.

Podobně v Americe byly státy jednotlivé podřízeny suverenitě konfederace. Cl. 2. konfederace z r. 1778 praví sice: »Každý stát podrží svoji suverenitu, svobodu a neodvislost«, ale státy nemohly podržeti, čeho nikdy neměly. Nebylo nikdy vyžadováno jednohlasného usnesení, i mohl býti každý stát proti své vůli donucován přijati, s čím nesouhlasil. Také o válce, míru, zahraničných záležitostech a pod. rozhodoval celek a ne jednotlivé státy. Jen pro změnu ústavy byla jednomyslnost nezbytna. V té příčině pak byl každý stát positivně bez moci, ale negativně suverení; nemohl změniti článků konfederace, ani ve zvláštním případě, jeho se týkajícím, ale mohl překaziti změnu, i ve zvláštních případech, jiných států se netýkajících. Takový stav byl nesnesitelný a jiné právní cesty z něho nebylo než revoluce. A provedly ji státy, osobivše si prostou většinou 9 hlasů suverení právo měniti ústavu. Tím zkráceny byly ostatní státy ve své negativní suverenitě vzhledem ke změnám ústavy, ale když se podrobily, stala se nová, protiprávní suverenita zákonnou.

V Německu byl stav věcí potud jiný, že každý stát byl suverení. Dne 18. srpna 1866 zavázaly se severoněmecké státy, do roka založiti spolkový stát. Ústava měla býti zástupci států v Berlíně navržena a říšským sněmem, na základě frankfurtského volebního zákona zvoleným, přijata. Tato usnesení byla legislaturami jednotlivých států uznána za státní zákon. Konference trvala od 15. pros. 1866 do 7. února 1867 a její návrhy byly pruským králem předloženy 24. února říšskému sněmu ve jménu spolko-

Digitized by Google

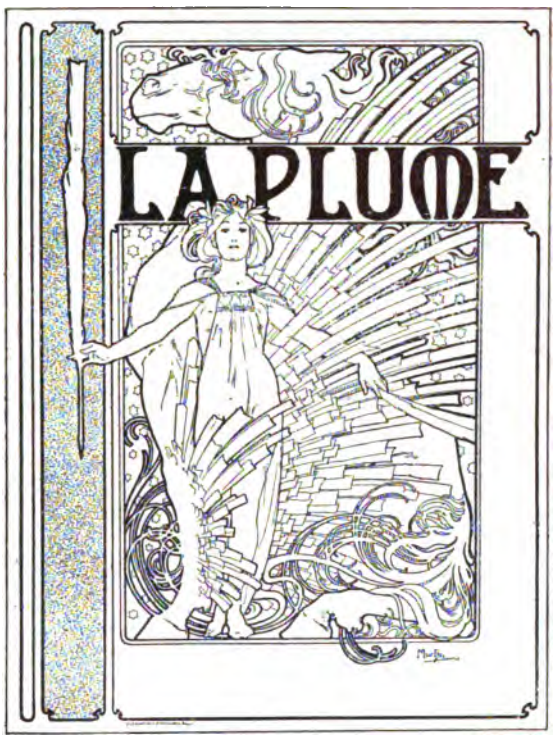

Ilustr. k čl. A. Mucha.

vých vlád. Říšský sněm navrhl některé změny, jež konference přijala, načež se konference i říšský sněm samy rozpustily a rozešly. Tato shromáždění, autoritou státu povolaná, vykonala, co vykonati měla, ale tímto nebyly státy ještě právně vázány. Schválily návrh svých plnomocníkův a určily den 1. července 1867, aby ujednání vešlo v platnost. Ale mohly jej i zavrhnout a pak by byl nastal status quo ante 18. srpna 1866. Je-li tedy kriteriem existence nového státu existence nové státní autority, která dřívější autoritu obmezuje, není žádného nového státu před schválením ústavy všemi účastnými státy. Nemůže býti zajisté pochybnosti, že německý národ již existoval, t. j. byl si vědom vespolných zájmů, citův a snah a že jednotlivých státův užil za nástroje k zbudování nového státu. Ale všeobecně se uznává, že národ není státem, pokud není politicky organisován a nelze říci, že by si stát mohl sám dáti svoji státní organisaci, která právě jest předpokladem existence samého státu. I stojíme před těžkou otázkou, jak totiž jest možno, aby se z národa a 20 států stal jeden národ a jeden stát. Je-li stát zbudován národem, ale činným prostřednictvím jednotlivých států, jest s hlediska právnického přece jen zbudován těmito státy. Národ nemohl jednati leč skrze jednotlivce, z nichž se skládal. Ale tito jsou zároveň národem jednotlivých států. Pravíme-li tedy, že národ jednal skrze státy, pravíme jen, že národ v jednotlivých státech anebo jeho část skrze tyto státy jednala. Ale tak děje se při všelikém státním výkonu. Duch tohoto výkonu jest konečně zcela nezávislý na motivu, jenž k němu vedl. Ať podnětem k jednání jest přání jedné části národa anebo celého národa, přivésti státní formou k platnosti svoji národnost, jíž jest si vědom, vždy jedná zde stát. Z toho plyne, že severoněmecký spolek byl právoplatně utvořen německými státy. Ale pozdější redakce spolkové ústavy, již spolek předevzal, svědčí, že ústava zakládá se nyní na autoritě spolku.

Proti tomuto výkladu praví jedna škola, mocného vlivu požívající, že jednotlivé státy nemohou utvořiti nový stát a nemohou se zbaviti vlastní suverenity. Kdyby tomu tak bylo a žádný stát, ať sebe silnější, nemohl

Digitized by Google

jiný, ať sebe slabší, donucovati, a kdyby žádný stát, i kdyby sebe více chtěl, nemohl se zříci vlastní suverenity anebo se podrobiti vůli jiného národa: jak by mohly státy vůbec pozbýti své suverenity anebo jak by mohly býti nové státy založeny? Atheny a Řím byly by suverení po dnes a Spojené státy byly by posud v poddanství Anglie. Jest tedy jasno, že každý stát, jenž se vzdal vlastní suverenity, podrobiv se ať dobrovolně, ať z donucení jinému státu, jest vázán vůlí vyšší státní autority. Jakmile se podrobil, jest jeho postavení i jeho právo se osvoboditi, stejné, ať se podrobil dobrovolně či z přinucení: nemá k tomu nijakého zákonného práva ani v tom ani v onom případě, leč jen právo silnějšího, právo revoluce.

Uznáme-li to, jest jasno i utvoření nového státu státy před tím existujícími a federační původ ústavy. Národové kontrahujících států, toužíce jedenkaždý po přeměně v jediný stát, sdělali za tím účelem ústavu i jednotlivě, i kolektivně, jakožto zakladatelé nového státu: byly to dva projevy vůle, logicky různé, ale soudobé, osvědčené jedním a tímže aktem, schválením ústavy. Jedním projevem odstoupil každý jednotlivý národ svoji suverenitu celému národu, druhým projevem vyměřil takto ustavený celý národ každému státu jistou právomoc. Prvním projevem byly staré státy zrušeny, druhým byly znovu utvořeny a zároveň ústřední vláda, obojí jakožto orgány spolku státu. Jak státy, tak ústřední vláda zakládají se v téže autoritě: spolkovém státě, v jediném suverením národě. Jím byly zřízeny, jím mohou býti zrušeny. Ani státy nemají moci nad ústřední vládou, ani tato nad státy. Ústava zajišťuje oběma život i moc, mimo ni nemají žádného právního trvání. Jakmile by se stát od ústavy emancipoval, byl by právně zničen. Ve skutečnosti nemůže vůbec žádný stát ústavu překročiti a se bouřiti. To může učiniti národ, lid, jenž stát tvoří, ale pak to činí jako zástup a ne jako stát. Stát nemůže jakožto stát jednati proti ústavě, to mohou jen jeho příslušníci. Nezachovávají-li úředníci zákonů, jednají ne z moci státu, nýbrž jako soukromníci a jsou osobně za to odpovědni. Vláda státu, porušujícího ústavu, jest pouhou revoluční juntou (poradním shromážděním) a vládne de facto jen nad zástupem povstalců, mezi nimiž a spolkovým státem není žádného jiného zákona, leč zákona války.

Tímto vypsáním vzniku a povahy spolkového státu stávají se jasnými nynější politické poměry ve Spoj. Státech, Německu a ve Švýcařích a zároveň ozřejmila se shoda jich se známými fakty dějinnými. Ale i v Kanadě, jež by zdála se na prvý pohled býti výminkou, vidíme jeho potvrzení. V Kanadě nespočívala suverenita v provinciích, ani v jejich celku, ony nemohly se tudíž ani spolčiti, ani samy si dáti ústavu. To nařídil suverení parlament britický, odhlasovavší ústavu, jež ustavila ústřední moc a znovu utvořila provincie a každé vyhradila jistý obor moci. Sankcí ústavy bylo oboje prohlášeno. Zde máme případnou ilustraci pravého poměru severéna a poddaného ve spolkovém státě. Co značí suverení britický parlament pro kanadskou moc spolkovou a jeho provincie, to značí suverení spolkový stát, sjednocený národ, pro moc ústřední a jednotlivé státy: jejich tvůrce, udržovatele a někdy i jejich ničitele. Kanada nám objasňuje určitým rozlišením mezi státem, representovaným parla-

Digitized by Google

Ilustr. k čl. A. Mucha

mentem britickým, a ústřední vládou v Ottawě, jádro federalismu, totiž naprosto různý poměr států ve spolkovém státě a obcí v jednotlivém státě k ústřední moci. Obce jsou zřízeny vládou mocí zákona, státy spolkovým státem mocí ústavy. Obce mohou býti tudíž státní mocí každé chvíle zrušeny, státy však nemohou být zrušeny spolkovou mocí ani tato jimi, poněvadž nejsou svými tvůrci, nýbrž obojí jsou útvary společného tvůrce. Obvyklé stotožňování ústřední vlády a spolkového státu jest tedy

Digitized by Google

nejen nesprávné, nýbrž i nebezpečné. Jestiť zneuznáváním všeho významu federalismu a zárodkem jeho rozkladu.

Zbývá nám nyní ještě prozkoumati různé ústavy a ustanoviti, kterak tento princip došel uznání v praxi a jak vzájemná nezávislost státův a moci ústřední se dá udržeti bez třenic a konfliktů. Neboť to právě rozhoduje o zdaru nebo nezdaru celého systému. (Příště dále.)

Z moderní psychologie.

Píše Karel Doubrava.

(Pokračování.)

Chceme se zde také dotknouti ankety o prvých vzpomínkách z mládí, ne že bychom jí připisovali zvláštní nějakou vědeckou cenu, ale že je už tím zajímava, že se dotýká individuelních zkušeností každého a nabádá ku srovnávání s těmito vlastními zkušenostmi a k bystření psychologického smyslu i u laiků. Anketu tuto vypsal francouzský psycholog V. Henri r. 1895. a sice dotazníkem, uveřejněným v celé řadě francouzských, anglických a amerických revuí. Dotazník zněl:

1. Věk a hlavní zaměstnání.

2. Dovedete si viditelně představiti nějaký předmět nebo osobu? Můžete se př. »vidět vnitřním zrakem« pomoranč, jablko, lampu, koně atd.?

3. Dovedete si představit slyšitelně hudební skladbu anebo hlas známé osoby?

4. Která jest vaše prvá vzpomínka v mládí? Popište ji co možno úplně a naznačte její určitost, způsob, jímž se objevila a věk, jemuž odpovídá.

5. Hrála událost, na niž se pamatujete, nějakou zvláštní úlohu ve vašem mládí a jakou?

6. Vypravovalo se vám snad později o této události, či vzpomněl jste si na ni sám od sebe, aniž vám kdo o ní vyprávěl?

7. Dovedete si vysvětlit tuto první vzpomínku a jak?

8. Která je druhá událost ve vašem mládí, na niž vzpomínáte? Nač se z ní pamatujete? Jaká mezera časová je mezi oběma událostmi?

9. Kterým věkem počínaje máte četné vzpomínky, aniž se při tom můžete rozpomenouti na všechen svůj život? Jak se vám jeví ony vzpomínky, jaká je jejich určitost? Pamatujete se lépe na předměty a osoby ze svého okolí než na sebe sama? Zachoval jste si vzpomínku na svůj vlastní hlas?

10. Kterým věkem počínají vaše vzpomínky na celý běh života, takže byste na př. mohl vypravovat celý jeho průběh?

11. Máte snad vzpomínky na své mládí ve snech a jaké jsou ty vzpomínky?

K těmto otázkám došly 123 odpovědi, a to nejvíce z Ruska a z Francie. Většina z odpovídajících byli profesoři a studenti, mimo to i advokáti a lékaři. Pokud se týče stáří, pocházely odpovědi velkou většinou od lidí mladého a středního věku.

Digitized by Google

Odpovědi k druhé a třetí otázce nepřinesly nijakého nového výsledku. Většinou odpověděli, že dovedou tvořiti představy zrakové určitě, ale sluchové slaběji; jen malý počet (13) má lepší představy sluchové než zrakové. Tyto otázky byly jen proto položeny, aby se zvědělo, není-li snad nějaká souvislost mezi povahou vládnoucích představ a mezi prvními vzpomínkami.

Čtvrtá otázka: která jest vaše první vzpomínka z mládí? je nejzajímavější. Většina osob (100) má na mysli vzpomínku, která se jim zdá být první; jiní (20) mají dvě nebo tři vzpomínky, oddělené mezerou několika dnů, týdnů nebo měsíců, ale nevědí, která z nich je první; 3 osoby konečně nemají žádné vzpomínky, kterou by označili za první, vzpomínky jejich týkají se celé řady událostí ale teprv z pátého a šestého roku.

Doba, které se týče první vzpomínka, kolísá v mezích velice širokých. Jsou lidé, kteří se pamatují na výjevy, které se udály v prvém jejich roce; jiní naproti tomu nepamatují se na nic před svým 6., 7. ano i 8. rokem. Průměrný věk jsou však 2 až 4 léta. Do prvého roku sahá vzpomínka ze jmenovaného počtu odpovídajících osob jen u čtyř. Jedna z nich pamatuje se na př. na chvíli, kdy poprve chodila a ví, že to bylo, když jí bylo půl druhého roku. Jiná se pamatuje na hračku, kterou jí vzali, když jí bylo 14 měsíců, jiná na bolestnou operaci, na vyjížďku po řece atd. Osoby, jejichž prvá vzpomínka sahá tak daleko, mají obyčejně velmi mnoho vzpomínek z těchto let a rozpomínají se na průběh svého života už od 5, 6 let; naproti tomu ti, jichž prvá vzpomínka začíná kol 5. roku, mají četnější vzpomínky teprv ze 6. nebo 7. roku a teprv od 8., 9. a 10. dovedou si představiti svůj životní běh.

Co se týče předmětů prvé vzpomínky, odnášejí se ony po většině k faktům a událostem, které se zaryly do paměti dítěte svou silou, nepředvídaností anebo častým opakováním a které vyvolávaly silné city strachu, hanby, radosti atd. Ale naproti tomu týče se prvá vzpomínka některých osob faktů docela všedních, ba stalo se na př., že se pamatují na nějaké nepatrné podrobnosti ze svého mládí, kdežto současné důležité pro ně události nezanechaly v nich nějaké vzpomínky. Jeden profesor filologie na př. vypravuje, že jeho prvou vzpomínkou je stůl, pokrytý k jídlu a na něm talíř s ledem. Byla mu tenkrát tři léta a v té době mu zemřela též babička. Později mu bylo vypravováno, že tato smrt na něho učinila silný dojem, ale on sám se na to nepamatuje, za to však se pamatuje na talíř s ledem.

Tyto prvé vzpomínky týkají se po většině výjevů krátkých, zřídka kdy trval tento výjev hodinu a v tom případě vykazuje mezery. Zajímavo je pozorovati city, které tu hrály úlohu. U 2 osob byl to strach, u 3 opuštěnost, u 6 zármutek, u 3 pláč, u 6 silná bolest tělesná, u 2 hanba, u 1 pokoření, u 1 lítost, u 1 antipathie, u 1 sympathie, u 10 náhlá radost, u 2 samolibost, u 2 zvědavost, u 5 údiv, u 2 prvá chůze. Události, které vyvolávaly tyto city, byly: u 4 návštěva, u 4 požár, u 4 nemoc, u 5 úmrtí, u 6 narození bratra nebo sestry, u 1 svatba, u 1 křest, u 3 slavnost s osvětlením, u 2 prvý vstup do školy. Většina prvých vzpomínek zakládá se na představách zrakových. Tvary věcí, rozměry prostorové a barvy mají v nich poměrně největší určitost, méně jasny jsou vzpo-

Digitized by Google

mínky na osoby. Naproti tomu udržují se představy sluchové špatně; mnozí vzpomínají si na výjevy, při nichž slyšeli různé zvuky nebo pronášená slova, vědí to, ale nedovedou si to představit. Někteří analysovali své pozdější vzpomínky a spozorovali, že se v nich vzpomínky sluchové dostavují mnohem později než zrakové.

Zajímavo je také pozorovati, jaká je v těchto vzpomínkách představa o vlastním já. Velká většina lidí se v nich vidí být dítětem, ale necítí se jím. Představují si výjev, v němž hrají sami úlohu jako dítě a vědí, že jsou tím dítětem. »Vidím se, jak jsem stonal, ale vidím to tak, jakoby se to dálo mimo mne,« praví jeden. Anebo jiný: »Jsem na břehu mořském a matka moje mne drží v náručí, tento obraz se mi jeví tak, jakobych se naň díval z dáli.« Něco podobného se týče vzpomínek na city. Z velké části lidé se pamatují určitě, co cítili, ale vědí to jen, cítiti to už nedovedou. Naproti tomu jsou však i takoví, kteří vzpomínajíce cítí to, co tenkráte cítili v dětství.

Pokud se týče správnosti těchto vzpomínek, byla ve všech případech, vyjímaje 2, kontrolou dotvrzena. Jeden na př. vypravuje: Mou prvou vzpomínkou je dřevěná pavlač v prvém poschodí venkovského domu. Zdála se mi velice vysoko a jakobych se na ni díval zvenčí, ze dvora. Tato vzpomínka vracela se mi v mládí často, aniž jsem ji dovedl umístiti, ba nevěděl jsem, je-li to vzpomínka a není-li to jen snad sen. Když mi bylo 15 nebo 16 let, projížděl jsem vesnicí, z níž se moji rodiče vystěhovali, když mi byly 2 roky, a od té doby jsem se tam nevrátil. Nepoznal jsem jí už ani, ani kostela ani domu, v němž jsme bydleli, ale spatřiv dřevěnou pavlač, poznal jsem hned v ní svou pavlač, pavlač své vzpomínky. Ptal jsem se, jaký je to dům a byl to opravdu dům, v němž bydlili moji rodiče.

Umístiti první vzpomínku časově, není jinak možno, než dle různých okolností, které zvíme později. Pamatujeme se na př., na výjev v jisté světnici, a teprv když nám později rodiče řeknou, že se odtud vystěhovali před naším 3. rokem, usoudíme z toho, že tato vzpomínka sahá před náš třetí rok. Tato neschopnost lokalisovati první vzpomínky je nejen absolutní, ale i relativní; máme-li více vzpomínek z nejprvější doby, nevíme, jak šly za sebou. Potřebujeme jisté souvislosti, obyčejně teprv později nalezené, abychom je chronologicky seřadili.

Pokud se týče podmínek, za nichž byly vzpomínky z dětství vyvolány, odpovědi se rozcházely. Někdo se rozpomněl na událost z dětství, když vzpomínal na tuto dobu svého života anebo na místa, v nichž dětství trávil, jiný když se setkal s jmény osob, které hrály v jeho mládí nějakou úlohu, jiný když viděl věc nebo výjev, podobný onomu z dětství, anebo cítil něco podobného jako tehdy. Jak viděti, hrají zde úlohu různé případy a formy associace.

K otázce 8., po druhé vzpomínce, zněla většina odpovědí v ten smysl, že mezera časová mezi ní a první bývá dosti dlouhá, po většině více než rok, v jednom případě dosáhla i 5 let. U některých osob je to měsíc nebo dva, ale tu obyčejně neví dotyčná osoba, která z těchto vzpomínek je první. Po druhé vzpomínce následují už pak četné řady jiných, ale stále jen na osamocené výjevy a fakta, není tu ještě souvislosti

Digitized by Google

a neví se obyčejně ani, jaké vzdálenosti časové je od sebe dělí. Teprv kol 7. roku počínají se upomínky řaditi chronologicky.

Pokud jde o vzpomínky ve snech, vyskytují se dle odpovědí zřídka; málo lidí se vidělo ve snách dětmi a když, odnášel se tu sen k vzpomínkám už pozdějším.

Jak celkem viděti, nelze z těchto výsledků zmíněné ankety odvozovati zvláštní vědecké závěry. (Příště dále.)

Z básní J. Opolského:

Passáž z pohádky.

To byla sladká, sladká kapitola!
Půl divoch byl a velké dítě zpola,
zpod dlouhých vlasů naivní oči hřály,
rty nevinné a rozpuklé vždy k smíchu
třesavé písně na dvě flétny znaly
u klidných stád a v neustálém tichu
Byl hrádek tvrdý, vzdušný orlí pelech,
oblaka táhla po cimbuří čelech,
roh hlásný trhal zdlouhavé jich pluky.
Princezna dračí s výšky hledívala,
vrhala listy z bílé svojí ruky
tam dolů do pastvin, kde flétna smutně štkala.

Šel pastýř s flétnou: Její písní divnou
vše stráže uspal. Víc už neoživnou!..
Půl divoch byl a na půl velké dítě,
princezna vzácná jako z duhy stkána,
tak ruku v ruce sešli na úsvitě,
kde ovce vlnaté už vyčkávaly pána....

Údolí smrti

Neznámým horstvem semklé údolí;
servané stráně slunce neviděly
po celý chudý život svůj,
havran se ani stavit neosmělí,
zdá se znít stále zanikavé »Stůj!«,
nic vás tu nevábí a nic tu nebolí.
Proč jen mne všichni tady zanechali?
Pohádkou je mi jejich ztichlý hlas
a jejich podoba mi ztratila se z duše,
když tehdáž hádali: »Kdo zůstane tu z nás?«
a mne vidíce, řekli trpce, suše:
»My odejdem a vyčkáme tě v dáli!«

Pak rouška šedá přes vše se mi svezla...
Já od těch dob tu sedám na kamení:
Mech tu je staletý, prazvěře mrtvé stopy
a stále totéž jeskyň osvětlení
a žádné bouře, vše se v tichu topí..
Jen občas vzkřikne dávná ozvěna, jež východ nenalezla.

Úsvit.

Nejistý úsvit byl. Ni modro, ani mlha,
a nic jsem nevěděl, zda obloha se kalí
šedivým mléčnem, nebo zda se trhá
par řídká opona před vstupem slunce z dáli,
ni teplo nebylo a ani ranné chladno..
Tak hladil vzduch, jak někdy v koupeli,
v níž vodu necítit a ve které je snadno
bez smyslů ležet, zemřít, chceme-li,

Digitized by Google

a lidé spali necitně pod strážným dosud krovem,
v mrákotách snů se dosud chabě vlekli,
vše bylo přikryté, co životem my zovem,
jen vody, které neusnou, tu kolem zvolna tekly . . .

Postní píseň.

Na konci zimy zdlouhavé . . Slabý mráz.
Sníh poletoval zvolna, neustále
a každý vloček potácel se, třás,
s bázlivým čekáním, kam bude klesat dále.

Jsou cesty umrzlé, krok řídkých chodců zvoní,
jich slova cizí, surová mi jsou,
nad kolovrátek svůj se vetchý mrzák kloní
a hraje píseň postní, truchlivou.

Ten neunavný, hrozně tichý vloček pád!
A nebes pláně v popeli a srdce prázdné ke dnu!
Předtuchy? Bázně? — Nevím, snad!
Já z nálad svojich nerozeznám jednu!

Výchovou k osvobození.

Úvahy paedagogické. Píše Josef Černý.

III.

V účelné výchově naší nic více se nezanedbává, jako účel sám. Čí účel? My zařizujeme výchovu, určujeme mnohost látky, výběr dle oborů vědomostních, určujeme čas a methodu podle účelů námi vymyšlených, pravím »vymyšlených,« neboť nebyly vyzkoumány. Účely mládeži stanovené pocházejí od nás, kteří vycházíme ze stanoviska své dospělosti, svých zálib, nálad a choutek, aniž bychom se tázali, zdali jsou naše účely přiměřeny náklonostem, schopnostem a silám samotné mládeže. Stavíme účely, aniž bychom také svědomitě pátrali, možno-li jich mládeži dosáhnouti dle jejích sil, jsou-li jí v jejích poměrech a budoucích poměrech vhodny; neptáme se, zdali snad jiné účely stanoviti by se nemohly mnohým individuím, než ty, ku kterým nutíme je my. V tom jest ta hořká žláza výchovné nucenosti.

Málo se dosud jevilo vážné snahy, aby hleděly se přede vší soustavnou výchovou a účely stanoviti dříve povahy tělesné i duševné, schopnosti a energie, záliby a náklonnosti mládeže, aby dle jistého vyšetření přirozeného fondu závodního mohlo se určiti budoucí pravděpodobné povolání životní. Uvažme, že každému z nás nejvíce mrzutostí životních vzchází proto, že nesetkáváme se s tím povoláním, které by nám bylo nejpřiměřenějším. To je příčinou nesčetných dalších důsledků také nepříjemných.

Mělo by předcházeti promyšlené, soustavné zkoumání každého indi-

Digitized by Google

vidua. Prozkoumati by se měly smysly, jejich energie, dráždivost, obory zálib a odporů smyslových; síla vnímání a pamatování, schopnost, reprodukční a napodobovací (obnova a nápodoba), schopnost odlišovací, tvůrčí (obrazotvornost), schopnost produkovati samostatně a druh i obor samostatné zamilované produkce; síla pudů, vášní a citů; stanovení oborů citových; aktivnost nebo pasivnost citová; energie, její síla a obor, k němuž se nejraději druží, jemuž ráda slouží. K tomu ovšem třeba i fysicky vyšetřiti veškery schopnosti. Pak teprve může následovati výchova soustavná a v účelu přiměřená schopnostem mládeže.

Dosud však nám tato podmínka u výchově schází: Nemáme vyšetření ani národní individuality, ani vrstev a tříd lidových, jak teprve jednotlivců. A toho jest třeba, má-li se státi výchova uvědomělou, účelnou a prospěšnou.

Výchova musí se založiti a uskutečňovati na docela jiném základě nežli jest individuální ponětí některých tříd nebo některých lidí o účelích výchovy. Účely výchovy musí býti socialisovány — sevšeobecněny, všem třídám i lidem principielně stejně přisvojeny. A pokud budou ve službě individualit, smějí jen potud jíti, aby ony individuality postavily se pak také ve služby veřejnosti, všeobecnosti k takovým vyšším cílům, jež spravedlivě odpovídají požadavkům lidskosti. Potom stane se výchova něčím jiným, nežli dosud jest. Stane se jeho regulatorem kulturního stroje a v něm bude bdíti nad harmonickou činností celé harmonické bytosti rozumové i mravní v jedincích i ve společnosti. Výchova musí jíti spravedlivě vstříc pomoci všechněm třídám národa a státu a musí jim přinášeti látku i prostředky přiměřené, včasné i vhodné; nesmí jim nabízeti přežilých nepotřebných věcí, nesmí jich nutiti k věcem do budoucnosti vyfantazovaným a nezajímavým. Musí jim předkládati látku v okolnostech a poměrech jejich opravdu žádoucnou a vésti ku vzdělání prostředky mírnými, přiměřenými na základě biologického, psychologického i sociologického rozpoznání výchovných podmínek.

Tomu všemu ovšem musí, jak řečeno, předcházeti změněné nové poznání ústrojnosti společenské, zákonů pořádku a pokroku kulturního, účelů vládních a správních, účelů samostatné společnosti. užší národní a státní, účelů organisace a t. j. koordinace, subordinace stavů a tříd a jejich zájmů, potom podstaty veškerého sociálního konsensu. To jsou sociologické podmínky změněného názoru na život společenský, a dle toho názoru, rozšířeného po celé společnosti, dá se výchově společenský správný úkol, zřídí se spravedlivé a přiměřené insttuce výchovné, a dá se tak výchově vůdčí moc nad celou kulturou.

Ach, kde ještě jsme od těch dob, až uskuteční se tato iluse! Ale pozorování rozvoje společenskéko a snah společenských zvláště u těch tříd, jež potřebu vhodné výchovy pociťují a nedostatkem jí strádají, utvrzuje nás ve víře, že jednou se tak státi musí. Pro nás je to dosud vzdálený ideal, ale my se k němu blížíme již tím, že jej chápeme a jím snahy své podněcujeme a řídíme. Jako nám v historii neimponuje, když se vyhlašuje některá perioda za dobu štěstí neb úpadku proto, že se dobře nebo zle vedlo některé třídě nebo některým výjimečným lidem, kdežto o stavu velikých mass ani řeči není, tak neimponuje nám osvěta a vzdělanost ně-

Digitized by Google

kterých tříd a lidí dnes, když nemůže se mluviti o osvětě a vzdělanosti aspoň většiny společnosti. A tím méně nám imponuje, když slyšíme stále mluviti pouze o osvětě rozumu, pokroku věd, ale neslyšíme chváliti ušlechtilost mravů a pokrok lidskosti ve praktické životě většiny lidí.

Zdá se, že stala se výchova služkou kultury a nikoli vůdkyní její. Řekne se snad, že to tak musí býti, že kultura je stav přirozeně vzniklý z celé bytosti společenské a přírodní a že nad ní nemá člověk moci, aby ji prostředkem výchovy zaměňoval. Avšak tomu nelze věřiti, pokud víme, že jest to z největší části naše lidské dílo a že vše záleží na poznání, co z toho díla lidství vpravdě jest užitečno. A tu jsme, bohudíky, tak daleko, abychom zcela určitě již mohli říci, co je zdrávo a prospěšno bytosti jednotlivé a společenské a co jest jí škodlivo. A víme-li to, pak jest i v naší moci, určovati i práci a směr celého kulturního stroje, aby vedl ku blahu, k sesílení lidství, ku zdravým činnostem, ku spravedlivému rozdělení činnosti a požitku z činností. A že se to poznalo, že se ví o vadách kultury a snaží se dáti jí směr jinačí a činnost její pozměniti, toho nejsilnější důkaz máme v hnutí socialním.

Materialism, požitkářství nízké tak ovládlo většinu společnosti, že za největší štěstí dnes na světě považují lidé ve většině právě hovění kulturním zvrácenostem. Nízké pudy a vášně staly se komandéry kulturního směru a života lidského, a těm pozvolna klesly ve službu i ty nejušlechtilejší činnosti, jako vědecká, umělecká a zvláště výchovná.

Zdiskreditovaný liberalism, jenž osvobození individua pojal farizejsky, lstně a přímo protilidsky, jenž rozpoutal a »přirozenými zákony« omluvil boj o život mezi jedinci a třídami společenskými, podčinil cílům svým i výchovu a nařídil jí vychovávati lidi k boji o život, ku potlačování všeho fysicky slabšího ve všeobecné konkurenci. »Vyzbrojení intelektu« — jest heslo takové výchovy a při výtce, že zapomíná se na šlechtění citu a výchovu svědomí, odpovídá se, že s intelektuelním vzděláním roste i mravní ušlechtilost. Roste, neupíráme, ale roste nepoměrně pomalu a ve výslednici kulturní se rozvoj mravní proti intelektulnému ztrácí.

Honba za blahobytem zevnějším, jenž spočívá převážně ve hmotném pohodlí a rafinovanosti smyslných požitků, jest výsledkem intelektualismu a sensualismu, toho směru ve výchově a duchovní činnosti, jenž má za cíl ve vědách pomocí rozumu a zkoušek dosáhnouti vymožeností pro život praktický, po pohodlí, požitek, pro úspěch konkureční, na útlak a ubíjení i ovládání těch, kteří těchto prostředků nemají a jsou tedy slabší. —

Silnějším třídám a jedincům stojí k službám rozmanitě zařízené školy, jež odborničky vychovávají z lidí jak možno nejschopnější zápasníky v boji o život proti třídám slabším, jimž poskytuje se pouze jako pro jméno, »aby se neřeklo,« také sousto duchovního vzdělání ve špatně, neúčelně zařízených školách nižších a obecných a to ještě pod těžkými podmínkami školního platu, vydržování škol, opatřování veškerých pomůcek k výchově, bez dovolení spolurozhodovati a dospívati ve školství, aby zřízeno bylo pro třídy ty prospěšně.

Patrno, že liberalismus silnějších tříd zneužívá svého vlivu na zařízení veřejné výchovy a činí z ní službu svou k účelům svým vlastním. A dnešní

Digitized by Google

nejvýznačnější rys a podstata kultury jest liberalismus vyniklý z intelektualismu při zanedbání morality.

IV.

Že by o všeobecnou lidovou výchovu bylo obec. školou dosti postaráno, toho potvrditi nemůžeme, neboť od 14. roku a ještě dříve přestává nad mládeží z lidu veškeren pravidelný výchovný vliv. Těch šťastnějších, kteří mohou dále ve školách se vzdělávati, je poměrně málo proti masám mládeže, dělnických řemeslnických a rolnických rodin. A přece právě ve věku dospělejším vyvíjejí se schopnosti rozumové, dostavuje se rozvážlivost a soudnost, umlkají primitivní zájmy dětské a mládež připojuje se povahou již k osobám dospělým. V tom věku pak poskytuje se úplně málo pravidelného a schopnostem přiměřeného zaměstnání, aby účelně celou individualitu vedlo k úplnému rozvoji. Schází tu vedení rozumu i mravnosti. Mládež ponechána je volnému životu a styku s nejrůznějšími živly. Konajíc většinou mechanické práce, při nichž není třeba rozumu a vtipu namáhati, zanedbává se v duchovním směru; ale nad to i trpí duchovně, jelikož je vystavena plnému vlivu mravní zkázy, jež jako mor je rozšířena dnes v ovzduší mládeže. Mládeži dovoluje se již ve věku nedospělosti život dospělých se všemi jeho dobrými i zlými stránkami. Chtíče tělesné mají úplnou zvůli: zábavy tělo i ducha hubící, karty, jiné hry, pitky, kouření, tanec zahánějí mládeži dlouhou chvíli její pusté mysli. Svoboda totožná se svévolí jest opojným nápojem jejich rozmazlené, nevytrvalé, rozmarůplné, zlenivělé duše. Plná míra všemožných požitků a odpor k tělesné práci a ušlechtilejší zábavě, jest idealem a pohnutkou k její svobodě. Dnes už i mládež, chtějíc napodobiti život dospělých, má ku podivu zvýšené a rozmnožené potřeby životní. Naší mládeži celým nynějším zařízením společenským dovoluje se a dává příležitost ku předčasnému životu. Ona je předčasně dospělou, brzy omrzelou, málo na život připravenou; prožívá připravnou periodu příliš rychle, nepravidelně, bez discipliny, nahodile. Vstupuje do života sesláblá tělesně i duševně, neotužena předešlou periodou, povrchně, kuse vzdělána neb úplně nevzdělána, jelikož zapomněla všeho. Jaký má býti potom život dospělého lidu? Jest bezradným čekáním, trvalým strádáním, plným zlých citů a zoufalých záměrů, na milost a nemilost vystavených hladových tvorů.

Nedivme se potom neklidnosti a nespokojenosti i nenávisti mas proti třídám lépe situovaným, jež byly lépe vzdělány, že měly k tomu dosti prostředků. Nedivme se množství zločinů mládeže i dospělých. Ty nejsou zaviněny tou výchovou, která tu je, ale nedostatkem výchovy, již povinna je dáti společnost všechněm vrstvám lidu třebas i proti jejich vůli.

Jednak nutno starati se o možnost řádné návštěvy obecných škol zabezpečením dětí před vykořisťováním a nevědomostí rodičův. Třeba zařídit opatrovny a stravovny pro děti a opatřiti učebné pomůcky při bezpl. vyučování.

Jednak a to hlavně třeba starati se o další výchovu a vzdělání mládeže z obecné školy vystouplé ve školách odborných, pokračovacích, po-

Digitized by Google

vinných pro všecky děti bez rozdílu. Tyto školy mají býti praktickým přechodem k životu samostatnému a mají tedy poskytnouti příležitost na skutečný život se připraviti po stránce všeobecné výchovy povahové, mravní, i po stránce praktické k odbornému povolání.

A na výchovnou stránku pokračujícího vzdělání, na mravní jeho ráz i obsah klademe zvláštní důraz. To je pole v našem přeprospěchářském věku hrozně zanedbané. Nikoli pro boj o život, ale pro spolužití v míru, snášelivosti a v lásce má každá výchovná instituce působiti, jelikož jsme lidmi a chceme býti lepšími lidmi. Býti živnostníkem anebo nějakým odborníkem, to jest jenom existenčním prostředkem k vyššímu účelu: abychom byli lidmi v nejlepším toho slova smyslu.

Organisace výchovy veřejné a všeobecné naráží ihned s počátku na velikou obtíž: Má býti všeobecnou, hleděti sblížiti a spodobniti individua nejrozmanitějších stavů a tříd, jak žádá idea sociální, a má také hověti zvláštním potřebám lidu v různých jeho okolnostech. Žádá se od výchovy to dvojí: všeobecné i jakési odborné vzdělání.

Brunetière praví: »Úkolem vychování jest vlastně přetvoření našich zlávštních ideí na všeobecné. Tyto osobité ideje, toť obyčejně individuální tužby, kdežto ideje všeobecné obsahují nejvíce lidského a tudíž společenských prvků«. Dále: »Náši vychovatelé mají se tedy vystříhati vzdělání v určitých oborech vědeckých, aneb aspoň vyčkati s ním, pokud není vychování všeobecné skončeno. Specialisovati člověka příliš brzo, značí odníti mu polovinu duše, uzavříti jej, dříve nežli se porozhlédl ve svém hlemýždím domku. Poskytujeme mu tak prostředků, aby vystoupil do jisté výše na společenském žebříku, avšak překážíme vzletu jeho ducha. Zdánlivému a prchavému prospěchu obětujeme nejvyšší cíle.« Brunet doporučuje zřízení výchovných internátů; tam nejúspěšněji vede se k rovnosti; mládež je odloučena od vlivů paralysačních i vštěpuje se jí tam pocit společenské a národní souvislosti. Dressury se tam nebojí.

Mohli bychom s ním souhlasiti, neboť víme, jak působí úspěšně internáty ku svému účelu u nás ženské i mužské (katolické). Ale — ale! Účely jejich by musely býti zaručeny učitelstvem v duchu sociální a národní i politické pokročilosti a svobody. I o tom se vyjádřil Brunetière: »Otázka tato vyvolává druhou: zřízení lidových učitelů. Od učitelů lidových žádáme jeden z nejsilnějších důvodů sebeobětování a sebezapření. Školní vlády nepochopily jejich velikost a sílu ve společnosti.« Výchovu nechce svěřiti »vědeckým odborníkům,« neboť od věd neočekává pravého vzdělavacího působení. Žádá návrat k literárnímu vychování a dávné jeho vznešenosti.« Pohlíží na působení věd na ducha jako Tolstoj (totiž vědy hl. přírodní, matematika a pod., jež se zabývají mírou a váhou a číslem.) Ještě praví Brunet: »Ježto v pozdějším životě není času, bychom nabývali mravních a společenských pocitů, třeba zmocniti se jich v mládí a čas k tomu získati zkrácením a obmezením oboru vědeckého vychování.«

Lamennais: »Lidská společnost spočívá na sebeobětování jednoho člověka druhému anebo všem, sebeobětování jest povahou společnosti.«

Škola obecná má podati jisté kvantum vzdělání bez ohledu na příští povolání každému. To je zajisté požadavek rozumný. Avšak jest otázka, má-li trvati toto obecné vzdělání pravidlem po osm let, anebo by se

Digitized by Google

snad mělo jinak rozděliti? Vždyť vidíme, že po 10—11. roce již velmi mnoho mládeže přestává sdíleti to všeobecné vzdělání, které do toho času všem bylo společno, a vstupuje do učelišť jiné povahy, do škol měšťanských, realek, gymnasií. Z této mládeže již nyní vychovává se třída lidí zcela jiná povahou a účelem. Proč většina mládeže chudší, jež nemá prostředků výše se vzdělávati, má býti odsouzena v obecném školství k obmezování svého vzdělání? ku př. na školách ménětřídních? Většina mládeže musí vyseděti do 14 let při jednotvárném a nevhodném učení obecné školy. Proč nehledí se tu ku spravedlnosti? Nedivme se pak odporu a nechuti lidu ku škole v takových případech. Ty jsou odůvodněny.

U nás je zcela zjevno, že pod slovem všeobecného vzdělání není rozuměno ve všech školách totéž a také není o ně dle jednotného pojetí pečováno. To ještě závisí až příliš od libovůle, ponětí a práce každého z učitelův a inspektorův, v jakém smyslu se prováděti má a také provádí.

Všeobecné vzdělání zajisté předpokládá určité množství vědomostí každému člověku potřebných pro názor o světě objektivném, přirozeném, dále k těm vědomostem i určité množství znalosti mravních zákonů, jimiž se řídí věci lidské v konání veřejném i soukromém, pro názor o životě. To považujeme za princip všeobecného vzdělání. Vědomosti o odborných činnostech, praktikách a povahách, jak se jeví v různých stavích, nepovažujeme již za potřebné ku vzdělání všeobecnému — to spadá již ve vzdělání odborné, stavovské.

A nyní pohleďme, jak se to praktikuje. Naše obecné školství zabývá se podle jedné šablony, stanovené pro všecky nejrůznější poměry a stavy lidu, tímtéž učivem, ale učivem v takové míře, jakoby připravovati měly školy ty pro všecky možné stavy; jest — chce býti obecně odborné, honí mnoho zajíců najednou; připravuje pro střední školy, pro nejrůznější řemesla, pro průmyslový život, pro zemědělský život a pod. Slyšíme z veřej. života od různých stavů nářky, že obecná škola jim nedostatečně dorost připravuje. Naříkají profesoři stř. škol, mistři řemesl., rolníci, všichni si stěžují a udávají, co všecko by se mělo v obec. škole probírat, aby oni různí interesenti byli spokojeni. A kdyby se jim mělo po vůli učinit, byla by škola obecná brzy hotovou bláznicí pro mládež, dílnou na mrzačení mládeže.

Ale i tak, jak jest, nevyhovuje v praksi ani svému pravému účelu, neboť ona nemá hleděti k budoucímu odbornictví, nýbrž má zůstati pouze obecnou školou lidskosti, přípravou všeobecnou, hlavně pak vychovatelnou s učebnými předměty v omezeném rozsahu.

Musíme tedy vysvětliti svůj názor na věc. Považujeme za nutno, aby se člověk každý od 6 do 14—16 roků školsky, systematicky vzdělával. Ale to celé období rozdělujeme na dvě: 1. přípravné po 4, nejvýše 5 let, a ostatní 2. odborné.

1. Přípravné období má všude stejnou látku učebnou a výchovnou v základních disciplinách: čtení, psaní, počtech, a připojených cvičeních pro nazírání na předměty z okolí a přírody, pro tělocvik a zpěv. Odtud sluší se vymýtiti veškeru zbytečnou přítěž gramatickou a počtářskou a

Digitized by Google

z realného učiva věci příliš vzdálené. Výchova mravní budiž předně na zřeteli.

2. Období odbornické řiď se povahou svou dle potřeby většiny lidu v místě. Tím ovšem v témže místě vznikne vedle školy přípravné i odborná dle různých poměrů buď s tendencí řemeslnickou, průmyslovou, zemědělskou a j., dle toho, který obor povolání životního v místě převládá.

Avšak období přípravné i odborné pěstuje stále disciplíny pro všeobecné lidské, neodbornické vzdělání potřebné: mravovědu soukromou, občanskou, zákonodárství a ústavu, historii a zeměpis i přírodopis. Každý člověk, ať prošel kteroukoliv obecnou t. j. lidovou školu, má míti totéž vzdělání obecné, aby tytéž snahy mysli všech ovládaly a slučovaly. Ani střední škola nesměla by míti jiný obsah ani rozsah všeobecného vzdělání, jež ve praktickém životě je vlastně půdou duchovního styku členů celé společnosti. Tedy jistá soustava humanitních vědomostí měla by býti do všeho obecného školství zavedena. Obecným vzděláním by se pak nelišila v podstatě od lidových obec. škol ani gymnasia ani realky.

K tomuto stupni organisace dalo by se velmi lehko dojíti; vždyť počátek již tu máme ve školách měšťanských. Rozšiřme je co nejvíce a dejme jim podle místních okolností odbornický ráz, aby nebyly všecky v obsahu totožny, přizpůsobme je všeobecným výchovným humanitním řádem, a věc je hotova, Přípravné školy by byly nejvýše čtyřtřídní, měšťanské, l. ř. odborové také 4třídní, a věc by byla vyřízena. (Nebylo by potom potřeba těch různých pokračovacích odborných škol, ač i ty by mohly zůstati).

Stát má sice za účel pečovati o vzdělanost svých občanů, ale tím není ještě a nemá býti dáno mu právo, omezovati svobodu ve vzdělání v tom smyslu, že nemohla by býti autonomisována. Tím vlastně potlačovala by se svoboda samourčení, svoboda vyhovovati potřebám ducha takovým, jaké se naskytují v různých speciálních poměrech a okolnostech.

Proto jest to hroznou mýlkou, že se má výchova centralisovati a dle toho organisovati. Tu musí se dovoliti sice všeobecná péče státu o výchovu a kontrolu, zdali se provádí, ale nesmí se mu dáti rozhodující moc nad speciálními zájmy výchovy. Zkušenosti v různých státech nabyté dokazují, že nejlépe slouží školy od různých společností svobodně zřízené z podpor soukromých osob, neboť mají na zřeteli svůj společenský účel (obchod a průmysl).

Myšlenka svobodného, autonomního školství musí sobě časem získati uznání všeobecného, neboť počátky tu již jsou, a praktické výsledky přispějí k autonomisování školství.

Centralisté hledí na účel veřej. škol obecných příliš všeobecně; neuznávají, co děje se vskutku ve vývoji společenském, totiž stálé se diferencování činností hospodářských, průmyslových a výrobných v odbory dělbou práce. Neuznávají tento zákon, jímž se prakse řídí. Marná jest snaha, ve praktickém životě pracovním neviděti tvořících se stavů a tříd, jež mají své zvláštní živobytné potřeby. Těm potřebám musí býti vyhe-

Digitized by Google

věno, ať jsou jakkoli mnohonásobné. Při tom však nesmí se míniti, že nebudou požívati totožného všeobecného vzdělání. To musí býti zachováno již podle spravedlnosti sociální ku všem diferencovaným kruhům lidovým, aby určité vlastnosti, názory a ideje měly všechny o společenském vzájemném žití, aby pro všecky získána byla morální půda, kde by se nejrozmanitější zájmy hmotného života smiřovaly ideou humanitní.

Jenom přechodní doba k národní škole mohla žádati, aby v obecné škole všecko žactvo, nehledíc k okolnostem, bylo učeno témuž v celém státě. Měla k tomu své důvody: dostává mládež z nejrozmanitějších stavů a tříd; má býti přípravou pro nepředvídanou budoucnost u každého; různé třídní a stavovské zájmy tak nevystupovaly za své právo, jako dnes; nutno vyhověti i v témže místě všem různým zájemníkům. Jak možno tedy obecnou školu přizpůsobiti zvláštním individuálným požadavkům?

Musíme přiznati, že největší obtíž leží v tom, kterak školu upraviti pro nejrůznější individuální potřeby. Avšak musíme uvážiti, že i ve dnešní ob. škole tak málo se hoví individ. požadavkům, že se její působení nepotkává s výsledkem. Odborně zařízená ob. škola na vyšších stupních od 10—14 roků by přece vždy hověla většině místního obecenstva, a menšina žactva byla by asi sotva po 14. roce v tom hůře, než když vyjde školu nynější. Určitě si představujeme, že bylo by ne mnoho kategorií odborných škol u nás: školy obecné zemědělské, školy obecné řemeslnické, školy ob. řem.-obchodní, školy ob. řemesl.-průmyslové, dle národohospodářských požadavků naší vlasti. Můžeme si představiti i obsah učiva pro takto zřízené ob. školy. Zemědělství není třeba mathematiky, měřictví, a rýsovati a kresliti tolik jako ve škole řemesl.-průmyslové. Ani ne tolik slohu písemného. Přírodní vědy by byly pěstovány výhradně pro účel zemědělský, zeměpis též. Dle toho by i počtářství se učilo zcela jinak. Ve školách řemesl.-průmysl. je hlavní věcí fysika, měřictví, kreslení, zbožíznalství, zeměpis odborný, počty. V obch. školách počty, zbožíznalství, obchodní zeměpis, sloh písemný.

Zajisté něco zcela jiného, váženějšího a užitečnějšího by byly takové obecné školy, nežli jsou nynější příliš všeobecné a mládež přetěžující množstvím hodin a učiva. Lid by pocítil brzy, že mu takové školy více prospívají, a neměl by tolik odporu proti nim.

Digitized by Google

Rozhledy po literatuře, umění a vědě.

Literatura.

Jiří Karásek: Sexus necans. Kniha pohanská. Básně. (Knihovna Moderní Revue.) Nová kniha páně Karáskova je jakousi sonatou, komponovanou na myšlenku, která je osou celého jednoho důležitého moderního uměleckého typu, typu, jenž vyvírá Baudelairem a končí zatím Przybyszewskim — na tu podivnou, všecka paradoxa dekadentního ducha vyvrcholující a všecku dřívější erotiku zvracející myšlenku o smrtícím pohlaví. Tato myšlenka značí čtvrtou velikou kapitolu v rozvoji moderní erotiky. Prvou je láska, jak ji pojímalo rokoko: cit a smyslnost v přirozené, zdravé souvislosti, oboje bezprostřední, naivní, usměvavé a povrchní — láska i žena jako hříčka, oslazující život. Druhou kapitolu znamenají idealističtí romantikové, sladce a horoucně cukrující před ženou idolem, madonou, rozplývající se v otrockém citu, který si sám nalhává, že je vysoký, idealný, božský a tak dále, a hanbě se za své sexualné kořeny klade na ně naivně fikové listy svých poetických frasí. Opozdilost české poesie illustruje nejlépe to, že byla u této kapitoly ještě před třiceti lety, v Hálkových Večerních písních. Zatím byli jinde už za třetí kapitolou: u erotiky, jak ji představuje nejlépe Heine a Musset. Ještě tu hraje hlavní úlohu srdce, a ne genitalie a nervy, ale srdce kontrolované a vysmívané skeptickým rozumem při svých bláznovstvích. Hořkost, spleen, prázdno, popel a dým — to je vše, co zůstává po dohořelých plamenech. Idealism lásky je vztyčován tu jen proto, aby byl sražen co chvíli skepticky k zemi. Žena není už dárkyní ráje, ale tragickým dobrodružstvím. A jak jednou zaťala analysa spáry do těchto starých citových ilusí, padá z nich kus po kuse, obnažené nervy cukají bolestí, všecken klam idealismu je rozfouknut, »láska«, »srdce« a podobná slova odsuzují se jako falešné masky, skrývající pravý stav věcí a nastává poslední kapitola: vztah k ženě jen jako pouhá pohlavnost, jako démonická mocnost, vyrážející z podzemních doupat nevědomého, přepadající jako vichřice, jako nemoc, jako děsné fatum. A tato divoká vichřice rozpoutává v dekadentní duši nejkřiklavější protivy a paradoxa: nejsubtilnější intelektualisté slaví pohlaví jako mocnost, vítězící nad mozkem; pyšní duchovní aristokraté, pohrdající normálním člověkem, neostýchají se padati pod tento normál, do bahnisek zvířeckosti; rozkoš hraničí s hnusem; žena je hrůzným démonem, nenasytnou tygřicí a hned vedle toho soudružkou společného neštěstí; nejvyšší perverse hraje idealistickými barvami; ze satanských rozkoší vzlétá se do serafinského spiritualismu. Není zde místa analysovati tento typ a odmítati jisté

Digitized by Google

pretense a jistá falešná hodnocení, jimiž zaplavuje dnešní umění. Stačí mi zatím říci, že tu je a že p. Karásek na něm založil svou poslední knihu. »Knihou pohanskou« ji nazval a v pyšném prologu ohlašuje, že v její sloky hází »krev, barvy, bronz a slunce v plamenech«. Čekali byste tedy knihu přirozené, zdravé sexuelnosti, plnou vařící se červené krve a kypící nahoty, výslunnou, naivní, elementární, bez kontemplace a analysy, s tou prostou bezprostředností sexuelních vztahů, která karakterisuje právě pohanství. Ale toho všeho p. Karásek nesplnil, nemohl splnit, poněvadž takovéto pohanství je jeho bytosti docela cizím. Pan Karásek zůstává tím, čím se ukázal hned ve svých Zazděných oknech: lyrikem ne stoupajícího, ale klesajícího a hynoucího života, básníkem spleenu, hnusu, nemoci a mdloby, bolících nervů a unaveného mozku. Proto se mu podařilo v prvém oddílu knihy »Bacchanale« jen několik málo variací na thema, na které zpočátku byl uhodil. Hned druhé číslo na př. nese název »Hudba sentimentální«. Sentimentální a pohanství — jak se to rýmuje? A vynechte z ní slova jako Alkaios, plektron atd. a zbudou vám docela moderní, řekl bych skorem romantické nostalgie. Anebo »Zelené oči«, jinak jedno z nejsilnějších čísel knihy — kde tu je »krev, barvy, bronz a slunce v plamenech? Do několika jiných čísel (»Tvou nahostí šílen«, »Píseň pocitu sexuelné msty a j.) nanesl sice autor co nejohnivějších sexuelních tónů, ale není to pořád ta pohanská sexuelnost, která je výtryskem kypící mužné síly, nýbrž je tu už docela baudelairovský strach před démonickou ženou, malomocné otroctví pudů (»klesám vyssátý, bledý, Vašemu útoku podlehnuv chabě, nemoha pomstit pohlaví svého, nemoha pomstit smrt svého mládí!«) Ani zevní kostým tohoto oddílu není docela antický, nýbrž spíše ještě držený v tónech orientalního přepychu. — Druhému oddílu knihy »Hnus poznání« schází už docela slibované barvy, plameny a slunce. Tento oddíl je pro p. Karáska nejkarakterističtější. V těchto tónech zmírající únavy, hnusu a spleenu, jenž následuje po vystřízlivění; v těchto bizarních akkordech, mísících hektickou červeň s vápennou bledostí a zelenavým, fosforečním svitem hniloby je p. Karásek nejvíce doma. Slovo dekadent, tak zbůhdarma a hloupě často u nás užívané, platí pro něho v plném smyslu. Nikdo z našich mladých básníků nevyjádřil dosud tak karakteristicky ta beznadějná stanoviska staré, rozkládající se civilisace, tu après nous le déluge-filosofii posledních epigonů, čekajících už už vpád barbarů (stanoviska, jejichž oprávněnost či neoprávněnost nemám zde ovšem místa vyšetřovati). K těmto číslům knihy inspiroval se pan Karásek na antické dekadenci, také je oblekl v tento kostým a autorem, z něhož tu nejraději uvádí motta, je Petronius. Zde by tedy bylo pohanství, ale pohanství ve zvláštní své fási, v posledních stupních rozkladu, ne ve své typičnosti, ale ve své pathologii. Bujné smyslné plameny z Bacchanalu dohasínají tu v špinavě blyskotajících bludičkách perversí. Čekáte nyní, že na posledních stránkách knihy se dostaví další: i ty bludičky že shasnou a nad bahnisky dokonaného rozkladu že se rozprostře tma smrti. Vraždící pohlaví že dokoná své dílo. Ale chyba lávky! P. Karásek dá vyhrnouti v »Synthesi« ještě jednou oponu a uvádí vás žasnoucí do scenerie, kterou byste nejméně očekávali. Jste »v zahradách snů«, na melancholických ostrovech nejčistší

Digitized by Google

touhy, ve vrstvách několikráte destilovaného spiritualismu. Za zvuků andělských harf procházejí se tu smutné fantomy, jejichž hlavním příznakem je beztělesnost. Bouře pohlaví dávno dozuřily a z těl jím usmrcených vzletly duše do nebes sacerdotálního idealismu. Kdo jsou ty fantomy? Jakou cestou vás to vedl básník? Ptáte se marně, poněvadž zde docela pustil z rukou nit. Že je přirozená souvislost (jakkoliv to paradoxně zní) mezi perversí a satanismem z jedné strany a mezi askesí a nejplatoničtějším idealismem z druhé strany, je nepopíratelno. Dle tajemných zákonů o stýkajících se protivách přecházívá krajní sexuelnost v nejčistší intelektualism právě tak, jako vyvrcholený aristokratism se roztřišťuje v široký sociální soucit. O tom všem nás poučuje studium příslušných umělců, ale předvedení, suggesci a ověření tohoto přechodu nám zůstal p. Karásek dlužen. Kdo jsou ti jeho »Martyrové Lásky«? Jsou to duše uletlé z těl, které rozsápalo dravé pohlaví, či to jsou ti asketi, kteří zardousili v sobě pohlaví (»milenci, jichž žádost šla čistá blátivou cestou, bílí milenci, neukojení milenci duší omdlelí před sblížením« atd. . . .) — jsou to tedy oběti lásky či vítězové nad ní? Těžko říci — v těchto sférách se to nejprotivnější sebe dotýká a splývá navzájem do sebe. Nejfrappantnějším toho dokladem je, že p. Karásek cestou přes »Bacchanal« a »Hnus poznání« přichází na místa, kde si podává ruku s básníkem nejčistší askese, s básníkem, jehož zpěvům chybí naprosto žena, s Otakarem Březinou! Že i faktura posledních těchto čísel p. Karáskovy knihy je čistě březinovská, je ovšem už věc vnější techniky veršové. Ale tedy zase nový kostým! Není jich trochu mnoho na jednu knihu? Kniha p. Karáskova je tedy rozpoltěna na několik živlů, nejen vniterně, psychologicky, ale i formově. Chce demonstrovat daný jednotný pochod od sexualismu k idealismu, ale nečiní to přesvědčivě. Síla její neleží v celku, ale v jednotlivých číslech, z nichž, jak rád vyznávám, jsou mnohá, která staví p. Karáska na důležité místo v naší lyrice. V technické vyspělosti a plastice výrazu předčí ho dnes tuším u nás jen málokteří. Ale kdybych to vše na krásně uznával, nemohu se zhostit jednoho pocitu, který mne při četbě této knihy provázel. Něco mi pořád chybělo a unikalo — a to něco je p. Karásek sám. Necítím z těchto veršů jeho vlastní bytost; nevím, kolik je z ní do nich vloženo; necítím organické spojitosti mezi výrazem a nitrem. A jakž také jinak? Nedlouho ještě tomu, co jsem četl od p. Karáska zpěvy na Ježíše, Madonnu a verše, inspirované středověkou katolickou poesií — a teď najednou »kniha pohanská«? Jak to všecko srovnat do jedné individuality? Kdo je vlastně pak p. Karásek, jaký je p. Karásek, jaká je vlastně jeho bytost? Není on, který tak prudce potíral parnassism a diletantism, sám z hodné části diletantem a parnassistou — ovšem parnassistou dekadence? *Kj.*

— Četl jsem v tyto dny brožuru »**Die Theaterstadt Berlin. Eine kritische Umschau**« od Pavla Linsemana, provázenou úvodním listem Maxmiliana Hardena. Hněvivé a vyzývavé útoky na uměleckou impotenci, na bídné umělecké hospodářství berlínských divadel. Mnoho z nich dalo by se obrátit na naše poměry. Linseman trhá kde koho: ředitele, kteří sestavují repertoary s výlučně obchodními zřeteli, kteří rozdávají úlohy beze všeho smyslu pro individuelní požadavky a vývoj svých hereckých sil, kteří i provozují i trpí nejhorší demoralisaci v záležitostech ženského personálu;

Digitized by Google

žurnalistickou kritiku, bezhlavou, odborně nevzdělanou, strannickou, prodajnou a nedbalou, jež v přemílání svých otřelých frasí nezná vyšší direktivy mimo své okamžité nápady, efemerní náladu obecenstva a své postranní zájmičky; neinteligentní censuru rušící svými škrty často nejpodstatnější místa díla; rozmarné, zábavy, novot a hluku chtivé publikum, jež v divadle hledá jen potravu pro své nejrozmanitější filistrovské choutky; a j. v. Některé poznámky stojí za to, abych je vybral a šířeji rozvedl. Vypočítav divadla berlínská a jejich návštěvu; ptá se Linsemann: »Má Berlín příliš mnoho jevišť?«, na což odpovídá: »Líbí-li se nějaký kus, jest divadlo dobře navštíveno; nemá-li divadlo kus, jenž táhne, jest prázdno, ať je pak v místě mnoho či málo divadel. Tomu učí zkušenost. Prospívání divadla závisí na náhodě. Nechytí-li několik kusů, jest trvání divadla ohroženo, ježto nemá ani uměleckého ani hmotného podkladu. V nejlepším případě jest ředitel loterní hráč, jejž při nějaké treše vykřikují půlnoční novinářští škrabáci za finančního genia. Berlín má příliš mnoho divadel, protože veliká konkurence překáží rozvážné práci. Umění nemá ostatně s kvantitou nikdy nic dělati. Máme mnoho divadel, ale málo stánků umění.« Odpověď je vyhybavá a mělká. Připouští, že divadel nebude příliš mnoho, ukáže-li se náhoda příznivou, bude-li dosti kusů, jež potáhnou, a umožní-li konkurence soustavnější a rozumnější práci. Ale i pak trvá ještě otázka, není-li tak málo stánků umění právě proto, že je příliš mnoho divadel. Linseman sice tvrdí, že umění nemá s kvantitou nikdy co dělati, nicméně té větě se musí dobře rozuměti a zde zvláště. Přinutme ku př. kteréhokoli umělce, aby tvořil daleko přes svou vnitřní potřebu, a uvidíme hned, je-li umění na kvantitě úplně nezávislo. Myslím proti Linsemanovi: je příliš mnoho divadel a hlavně příliš mnoho se hraje. Ne pro finanční výsledky, ale pro prospěch umění. Dějiny všech velkých period divadelních učí, že stoupající záliba a konsum vyvolaly sice vždy stkvělou řadu mistrovských děl, ale že také vždy vedly k brzkému úpadku. A my jsme již v něm, a hodně hluboko. Dnešní divadlo není onen druhý chrám, kam chodíme si pro mocná a svatá vzrušení, jež vnukají mohutné vášně a nesmírná utrpení, nýbrž pouhým konvenčním místem společenských schůzek, jimž je divadelní představení záminkou, ne účelem. Jsme tak blaseováni častým užíváním, že jsme popuzeni a nespokojeni, strhne-li nás nějaký neobyčejný zjev umělecký v proud svých silných, úchvatných emocí. Nechceme, aby naše společné večery byly kaženy citovými bouřemi. Hledáme příjemný požitek rozumový nebo smyslný; jen ne nic, co otřásá všemi atomy našich bytostí. A v tom smyslu opravuje se také celý aparát divadelní. Denní představení dávno není herci nezbytným výlevem velikolepých, hluboce a mocně prožitých duševních hnutí, jež kypí v jeho nitru a vynucují si intensivní, neodolatelný výraz, nýbrž nanejvýš okázalou produkcí rafinované virtuosity a rutiny ve vyjadřování něčeho, co necítí. Nanejvýš, neboť pravidlem jest to, co se dnes prohlašuje za vrchol hereckého řemesla: vyplniti přiměřeně své místo ve večerním ensemblu. Z umění stala se živnost nebo úřad nebo v nejlepším případě excentrická kuriosita. Povinnost hráti stále, hráti i tehdy, kdy se necítí puzen, ba i proti své vůli, a zvyk hověti neuměleckým choutkám denního obecenstva, činí herce lhostejným nebo neschopným nebo špatně chápavým i k úkolům, jež mu poskytují skutečně příležitost umělecky se rozvinouti. A ony vzácné duchy, kteří se povznesli k výši ryzího a velikého tvoření, dělá nutnost opakovati své výtvory od města k městu a od večera k večeru bravurními, ale vyčerpanými kopisty sebe samých. Dramatická literatura nemůže za těch okolností nežli živořiti; neboť jaké jsou to podněty pro ni, ti herci, kteří hrají všechno, co musí, a jen tak, jak musí, a to obecenstvo, které chce státi nad vším

Digitized by Google

originálním a velikým a které uznává jen modu a zábavu co nejlehčího druhu! Omezte počet divadel a představení, učiňte je zase příležitostnými v krásném, vniterném významu toho slova, příležitostnými pro obecenstvo i pro herce, a t. zv. divadelní otázka bude rozřešena.

S tím souvisí, co píše Linseman na jiném místě: »Pro umění nějakého herce nejde nikdo v Berlíně do divadla: chce k tomu míti také nějaký kus, o němž celý svět mluví, ať klasický či moderní. Jen když je v modě. Neboť Berlín jest přece město uměleckých barbarů. Jak jinak lze, když největší herečka německého jazyka, Hedvika Niemann-Raabeová, nás časem zase oblaží, že domy mají ještě mnoho mezer, i když přináší novou roli jako Madame Sans Gêne? Kus byl obehrán, všichni jej viděli! Že však předvedla poprvé opravdovou Madame Sans Gêne, která byla dříve dávána od pečlivé diletantky, — to v Berlíně nic nedělá.« Ale nejen v Berlíně. Všude. Nový kus! Pověstný kus! Kus en vogue! To je střed všeho dnešního divadelního zájmu. Herec cení se jen, jak vyhověl či nevyhověl tak zvaným intencím kusu. A divadelní kus je jako román: jednou, dvakrát slyšet a dost! Co také? Děj známe, úmysly dramatického autora známe, — je ještě něco více? Proto voláme po nových, po neznámých nebo zapomenutých, po rozkřičených a nějakou časovostí interesantních. Večer co večer seděti v divadle, míti antipatii proti všem vysokým, esthetickým vzrušením, jimiž herec-umělec ničí příjemné rozpoložení mysli večerní společnosti, — můj Bože, co zbývá nežli ustavičná osvěžující změna repertoaru jakožto jediná možná zajímavost? A pak, když již všechny ty kusy známe, když pozorujeme, že jsou to až do těch nejmodernějších kusů variace týchž a týchž látek, co potom zbývá, nežli nuda, nuda, nuda? Dožíváme se denně toho směšného spektaklu, když výtečný tvůrce v mimickém umění rozdrásá útroby i nejotrlejšího diváka schvacujícími, nevyhladitelnými emocemi, že moudrý kritik plivá rozhorlením, jak herec zvrátil »ideu kusu«; neboť kus se svou ideou je mu hlavní věcí, — jako by k tomu bylo potřebí divadla, aby poznal kus a ideu! Totiž: divadlo stalo se pouhou pohodlnější náhradou za nepohodlné unavující čtení.

Našim chvalořečníkům berlínského ensemblu, jemuž jsme se chodili obdivovati v létě do Heineova divadla, a směru, jejž representuje, doporučuji příslušné odstavce o divadelním naturalismu. »Že naturalistické herectví je dětinsky snadné a že lze i trochu obratného diletanta rovněž vycvikovati v tom umění, kde není se příliš mnoho čemu učiti, a které má směšně lacinou techniku, kde všechny chyby stávají se přednostmi, nechce se vzdor tolikerému zklamání ani dnes ještě chápati.« »V Berlíně stačí již, nositi ruce v kapsách u kalhot, nedělati pohybů a ledabyle mluviti, aby herec platil za naturalistického umělce. Jinak říká se o herci nádherného orgánu a pyšných, krásných linií, jako Matzkowsky, že patří do opery.« Upozorňoval jsem před třemi léty v zaniklé Nivě na špatné stránky toho divadelního naturalismu, jenž odstraňuje vlastní umělecké tvoření hercovo. Známý Karel Heine překřtil ho v nedávném svém článku Vom neuen Stil auf dem Theater (srpnový sešit Neue deutsche Rundschau) na verismus a podává nadšeně přehled jeho vymožeností. Tu neplatí již dáti intensivní a sugestivní výraz citovému obsahu situací, nýbrž dělati a mluviti tak, jak by to, co dramatický spisovatel napsal, vypadalo jakožto skutečně se dějící. A ovšem není nešikovnosti nebo hlouposti, která by se s toho stanoviska nedala vyložiti za znamenité zachycení životní pravdivosti. Příklad: zmíněný berlínský ensemble. Jaký úspěch s jak chatrnými prostředky! Nebylo v jejich hře jediného momentu, kdy bychom byli cítili mohutné vlny nitra řítiti se ven a unášeti nás s sebou. Všechno byl zevnějšek rozumně promyšlený a na rozumový požitek za-

Digitized by Google

řízený. Trochu obyčejného důmyslu a trochu cviku nebo dressury. Enthusiasté zásady, že herci jsou k tomu, aby sloužili dramatické literatuře a ne naopak, si nemohou nic lepšího přáti; neboť před takovým ensemblem má divák vždycky dosti klidu, aby rozpoznal, co autor kusem zamýšlel, a to je vrchol jejich divadelních aspirací. Herec jest jim interpretem, pro ty hlupáčky, kteří musí dříve vidět a slyšet, co dramatický spisovatel napsal, nežli tomu pořádně rozumějí.

Velmi mne upoutalo místo, kde Linseman lituje, že stará povedená berlínská fraška vzala za své. »Návštěva v divadle Schillerově, bývalém Wallnerově, uvádí nás ve vzpomínce stále nazpět do doby, kdy jsme měli v Berlíně ještě frašku a obraz z národního života. Kritik, jenž chce býti vznešený, ohrnuje dnes již nad tím nos, posmívá se sobě samému a neví, proč! Neboť u Kalische, Pohla, Salingréa, Weiraucha vězí v některé scéně a v některém kupletě často více vypozorovaného života, a více humoru, nežli v sebraných spisech nějakého modernisty! Berlínská fraška je mrtva. Předně proto, že Berlíňan nemá tradice, nemá lokálního smyslu a nemá znalosti lokální historie. Vždyť na tisíc Berlíňanů přijde snad jediný pravý Berlíňan. A pak nemáme již, jak se zdá, básníka frašek, jenž umí čerpati z lidového života. A pak se bohužel vkus změnil.« Podobně vyslovil se o frašce a obrazu z národního života Herm. Bahr v kritice Nestroyova kusu, nevím již kterého, v »Zeitu«. Kdo zná attickou komédii v její bujné svévolné, unášející fantastičnosti, v jejím rozpustilém drzém kejklířství, které persifluje a veselým výsměchem pohazuje bohy i lidi, kdo si dovede představiti španělské entremeses, kypící hrubozrnným vtipem, šelmovským rozmarem, jadrným, výskavým smíchem a komediantskou burleskností, v jejich bezprostřední působnosti na současné obecenstvo, — nemluvě o italské commedii dell' arte; — ten pochopí Linsemanův stesk. My u nás můžeme jen mluviti o něčem, čeho jsme nikdy neměli — některé pokusy Tylovy, jeden Jeřábkův, malé, ale výborné náběhy v Mošnových solových výstupech, divadlo Šamberkovo a jsme hotovi. A přece náš domácí život by mohl poskytnouti tolik motivů k nejfantastičtějším obrazům, žertům a rozpustilostem. Schází nám však, myslím, všechna pravá nálada a schopnost k nim a hlavně pravidelný, samorostlý vývoj národního divadla.

Značné místo věnuje Linseman materielnému a občanskému postavení herců. Je to bolestná a neuvěřitelná kapitola, která nás přenáší do římské doby, kdy se herci vybírali mezi otroky. Také u nás měli jsme ještě nedávno příležitosti nahlédnouti do těch poměrů, nad nimiž inteligentnímu člověku zůstává rozum stát. Herec je vydán na milost a nemilost svých chlebodárců, hůře, nežli lokaj nebo služka. Jeho umělecký vývoj záleží na choutce a rozmaru řídících orgánů, kteří jsou s to morálně i hmotně ho zničit, nedovede-li vyhovět jejich milostivé přízni. A což ty pověstné kousky s herečkami — —! Linsemann lituje, že není té stavové solidárnosti mezi herci, která by umožnila společný postup k nápravě. *jv.*

Z ruchu literárního a uměleckého.

— Slč. **Eliška Krásnohorská** slavila 18. listop. své 50. narozeniny.

— Na Moravě zanikly časopisy: **Niva, Vesna** a nyní **Svědomí.**

— Proti **Mommsenovi** ozvali se: básník Sova, Al. Neklan, zaslaným listem, jehož část uveřejnila Politik 9. listop., a rektor univ. ve Lvově dr. Balzer.

— Smetanův **Dalibor** nesměl býti v Olomouckém divadle německ. dáván. Hlavní strůjci odporu byli lékaři v zem. nemocnici olomoucké.

Digitized by Google

Rozhledy politické a sociální

Domácí politika.

Říšská rada rozešla se 27. listop. za volání obstrućníků »Ať žije revoluce!« a za ohlasu revolučních argumentů z ulice. Snaha němec. nacionálů, roznítiti ve svém lidu prudké hnutí protičeské, jest korunována dnes úplným zdarem. I Lueger se svými antisemity, jenž před 14 dny tak potřel celou schönererovskou avantgardu obstrukční, přirazil nyní k nim patrně vycítiv, jaké proudy zachvacují prudkostí elementární obyvatelstvo německé a postřehnuv nebezpečí, ohrožující jeho popularitu. Z konserv. klubu katolického vystoupila sedmičlenná frakce Dipauliho a se odtrhla od pravice. Rozštěpení klubu zajisté není tím u konce, zvláště zanesou-li nacionálové agitaci do alpských zemí. Říšská rada dělí se tak ve dva tábory: německý a polsko-česko-konservativní. Plemenná vášeň a nenávist zachvacuje jako prudký požár srdce a rozpaluje krev. I sociál. demokraté byli strženi tímto vírem, jenž hrozí zavléci na dno národnostní rozvášněnosti pokrokové snahy sociálně-reformní.

Bohužel, postavení strany mladočeské, jako parlamentární zástupkyně čes. národa, jest dnes na prahu všeobecně očekávaných velikých událostí (zda právem, uvidíme) jak jen možno nepříznivé. Projdeme-li v duchu jen několika málo právě uplynulými roky, žasneme nad t a k o v o u proměnou strany. Není možno, aby pouhé polovičaté jazykové nařízení a pouhé sliby vlády, a třebas týkaly se Moravy, přiměly Mladočechy k tak okázalému přátelství k vládě Badeniho, že zapomenuvše na hesla a sliby, až do poslední chvíle metané mezi lid, s hazardní vášnivostí porušují jednací řád sněmovny a účastní se rvaček a nepěkného policajtství k vůli provisoriu, jímž má se, byť jen na rok, uzákoniti dosavadní nepoměr břemen, tísnících ve prospěch Uher všechny poplatné třídy v Rakousku. Pouhá opatrnost a ohledy na voličstvo měly je přiměti k jisté reservě. Kam se poděli, tážeme se, všichni ti radikální poslanci v klubu, dr. E. Grégr, Sokol, Březnovský a j., kteří na tolika schůzích bouřili proti nespravedlivosti kvoty, proti centralistickému parlamentu, proti vídenské vládě? Kam posl. dr. Fořt, jenž proti klubu hájil tak radikální řešení otázky vyrovnání s Uhry? Kam posl. Adámek? Všichni se podrobili něčemu, čemu tu v Čechách nikdo nerozumí a čeho nedovede se domysliti. Nejistota, zmatek a malomyslnost rozlézá se po Čechách a poslanci, vrátí-li se do Čech, budou státi před těmiže tázavými a nepokojnými zraky voličů, které nedůvěřivě a němě hledívaly na poslance staročeské, když přicházeli z objetí železného kruhu pravice ve Vídni a utěšovali doma voličstvo nadějemi a sliby! Také prohlášení zástupců českých v delegačním výboru nezní přesvědčivě, aby se mohlo věřiti v jeho upřímnost. Prohlásil-li ministr Goluchovský v uher. delegaci, že poměr Rakouska k Rusku jest přátelský a postačilo-li to čes. delegátům, aby vyslovili souhlas se zahraničnou politikou. poněvadž prý trojspolek přiblížením se Rakouska k Rusku a Ruska k Francii pozbyl povahy mír ohrožující a že proto přijímá i český národ spojenectví s Italií a Německem, pokud slouží

Digitized by Google

míru, zní to příliš státnicky a dělaně optimisticky, než aby mohlo rozezvučeti struny souhlasu v srdcích českých, v něž se zaryla slova o hospodářství v Bosně a Hercegovině, kritika uherské politiky na Balkáně, útoky na militarism a j. v čem právě nic se nezměnilo a nepřizpůsobilo požadavkům a přáním, vyslovovaným v nedávných delegacích mluvčími českými. Slovem, dnešní jednání klubu mladočeského ve Vídni jest takovým náhlým, přemetným, nijak nezdůvodněným opuštěním všech vlastních zásad a hlásaných názorů, že nemůže nezviklati důvěrou v jedněch kruzích voličstva a v druhých kruzích neposíliti politickou bezzásadnost, lhostejnost a prospěchářskou chytrácksot, jež při pravděpodobném obratu vládní politiky ve Vídni učiní porážku české politiky nezadržitelnou a zahanbující.

A obrat vládní politiky? Nehledě k tomu, že ministerstvo Badeniho nedá se držeti proti jednomyslnému a neústupnému odporu všech Němců, sám Badeni přispíší líti olej na rozbouřené vlny nacionální zabezpečením národní državy Němcům. Pravice a její velebená konsolidace spočívají po výtce jen na principech negativních, programově a svými intere y jsou si kluby pravice dosti cizí. Taková majorita jest proti vládě zcela bez moci, bez vlivu a bez autority. Tu vláda vždy přiměje k ústupkům v zájmu říše, a kdyby to nešlo po dobrém, bude věděti, kde nasaditi páky. Zvláště hr. Badeni by věděl, kudy vede cesta do — polského klubu.

Na tuto vratkost a nespolehlivost majority neměli Mladočeši zapomínati. Snad by byli hleděli zachovati si pro možnost obratu vládní politiky alespoň tolik, aby jejich opositičním řečem se přikládala jistá víra a váha, víra doma a váha ve Vídni. Bez jisté mravní opory jest těžko dělati »vážnou a důstojnou« politiku vládní — ale naprosto nemožno dělati »vážnou a důstojnou« politiku opositční.

Dne 12. listop. zvolen předsedou sněmovny ryt. Abrahamowicz, dr. Kramář I. místopř. Při jednání o návrhu na obžalobu ministerstva hr Badeni sliboval upravení jazykové otázky zákonem. Gener. obhajcem ministerstva byl dr. Herold. Návrh dr. Pacáka na přechod k dennímu pořádku přijat 177 hlasy proti 171. Dne 13. listop. propukají bouře na vídeňské universitě. Dne 16. listop. zahájeny delegace. Předsedou rak. delegace zvolen hr. Thun. V rozpočtovém výboru jsou pp. Kramář, Pacák a Stránský. Stránský je zpravodajem o — námořnictví. Spotřeba úhrnná na rok 1898 se zvyšuje o půl mil. (158·3 mil. zl.). Dne 17. listop. rokováno na říšské radě o pomoci krajům živelně postiženým. Dne 22. listop. zvolen druhým místopředsedou sněmovny dr. Fuchs. Dne 24. listop. navrhl dr. Dyk ve sněmovně, aby petice proti nařízením jazykovým, které jsou znění doslovného, byly k protokolu připojeny bez debaty. Z toho veliká bouře ve sněmovně, při které posl. Pfersche vytáhl nůž. Dne 25. listp. přednesl hr. Falkenhayn pilný návrh na změnu jednacího řádu, aby předseda směl neslušně se chovající poslance vyloučiti ze 3 schůzí, a sněmovna k návrhu předsedy ze 30 při ztrátě diet. Návrh prohlášen předsedou za přijatý, ač sněmovna nevěděla, oč jde. Z toho bouře. Posl. Wolf vyloučen ze 3 schůzí. Dne 26. listop. socialisté ženou útokem na předsednictvo, policie vyvádí poslance z parlamentu. Na ulicích ve Vídni, Štýr. Hradci, Chebu, v Praze demonstrace. Dne 28. ministerstvo Badenovo padlo. Nový ministrpresident bar. Gautsch.

Sociální hlídka.

K dnešnímu stavu socialně demokratické strany v Cislajtanii. Není pochyby: symptomy vnitřní krise jsou tu. Symptomy ostatně, jež jsou vlastní — větší ještě měrou – nositelce vědeckého socialismu, soc. dem. straně v Německu.

Digitized by Google

Stručně dala by se naznačená krise charakterisovati takto: sporem, starým a těžkým sporem mezi revolučními, apodiktickými principy moderního socialismu a taktikou socialně demokratické strany jako strany politické. Neboť taktika to je, jež svádí ku kompromisům, správněji, jež je podmiňuje a vynucuje. To zříme jasně, jak naznačeno v Německu i u nás. A tak vykazuje li na př. parlamentární činnost socialní demokracie v Německu takovou oposici, jakou prováděli poslanci socialně demokratičtí při projednávání nového německého občanského zákonníka na říšském sněmu, jsou-li již možny takové řeči, jako byla (na posledním sjezdu v Hamburce) řeč Schipplova o militarismu a to za souhlasu Auera, Bebela a nepodcenitelné části sjezdu, přijímá-li třičtvrtinová většina návrh, nutně k definitivním kompromisům vedoucí, súčastniti se voleb do pruského sněmu atd., vykazuje základní symptomy krise celá parlamentární činnost socialní demokracie v Cislajtanii . . . Na tento stav namířeno v čl. Dra Koernera: Více socialismu v Akademii, roč. III., č. 2., který tu v hlavních rysech reprodukujeme. Programy socialní demokracie vykazují tři oddíly; nejprve čistý socialism co zásada a cíl; pak politické svobody co prostředek k účelu, konečně socialní reforma pro dobu nejbližší. První oddíl je zásadní, druhé dva taktické. A dle povahy státu, v němž socialní demokracie politicky bojuje, bude také určován ráz její politiky. V Rakousku a ovšem v Čechách na př. stojí politika na nejnižším stupni vývoje. Úpadkem velikých stran vídeňského parlamentu a pseudokonstitucionalismem této říše stala se socialní demokracie nejliberálnější stranou v Cislajtanii! V tom nebezpečenství pro zásadní postup. Mnoho je liberalismu in politicis. Mnoho liberalismu v parlamentu, v orgánech, schůzích a agitacích strany. A co hlavního: přehlíží se, že tyto boje za svobody politické jsou pouhým prostředkem k účelu. — Neméně naše prabídné hospodářské poměry tlačí stranu soc. dem. na cestu malých socialních oprav, cestu kompromisů a nezásadnosti, která sílu velikých myšlenek socialismu tříští a ochromuje a socialní demokracie tlaku tomu více, než jí jde k duhu, povoluje. Není snad na tomto poli lepšího prý příkladu než krotký návrh Dra Verkaufa o zavedení neúplného nedělního klidu pro obchodní pomocníky! — Parlamentární činnost nepřinesla ještě hlubokého a odlišného akcentu socialistického! Činnost jeví se jen iniciativními návrhy, jež v parlamentě vídeňském jen prší, ale více čím? Není impulsů, jež by otřásly líným vzduchem té sněmovny nacionálních svárů, falešného liberalismu a malicherného záplatování dnešního společenského řádu. Jsou dvě stěžejné otázky: poměr socialní demokracie k státoprávním snahám českým a boj jazykový. Ale odpovědí není protistátoprávní ohražení, není liberalismu odkoukané, právě tak pathetické jako neurčité stanovisko »rovných práv národů.« Nejinak je v tisku, veřejných schůzích. Mladočeské strana opustila svůj svobodomyslný program! Ale přece každým způsobem byla by odpůrcem socialismu!? Inscenuje se výprava proti Ebenhochově klerikální škole! Ale agitace vedena tak, že zřejmě opuštěno konečné hledisko socialismu: není positivního školského programu socialistického. Není však pochyby, že i dnešní liberální škola má neméně ostří proti socialismu než škola konfesionelní. A boj konečně proti klerikalismu? Stejně v posledních důsledcích kolísavý, poněvadž liberalismu odkoukaný. Slovem: soc. demokracie vězí až po krk v názorech individualistických, jež dlužno vypleti. Ideal socialismu není nějakým vyvrcholením zásady přirozené osobní svobody, on povznáší společnost nad jednotlivce. A pod tímto zorným uhlem dlužno posuzovati každou, sebe menší akci politickou a socialně-reformní. Více socialismu! — Článek citovaný je prý přesvědčením více stoupenců socialně demokratických, sem tam na př. přímo ohlasem skeptických názorů Kautského, Liebknechta, Brauna etc. a vyzývá

Digitized by Google

k diskusi. Diskuse se najisto rozpřede a budeme ji stopovati. Článek sám je příliš stručný a všeobecný, dosti frázovitý; snad diskuse bude poučnější.

— Konference české socialní demokracie v Dol. Rakousích, odbývaná dne 31. října a 1. listop. t r. ve Vídni usnesla se, jak známo, na utvoření samostatné české organisace. Resoluce v té příčině obč. R. Smetanou navržená přijata byla hlasy českých delegátů proti 5 německým. Česko-slovanská socialní demokracie provedla tím jen důsledný krok k pokusu dalšího osamostatňování se všude tam, kde jsou massy (na mnoze posud neorganisovaného) dělnictva českého, vedena jsouc ohledy praktickými: potřebou rychlejší a pronikavější agitace, méně těžkopádné a zbytečně nezadržované, jak by tomu bylo na př. za splynutí se zemskou organisací dolnorakouskou. Jestliže již na této konferenci vystupovali přítomní němečtí delegáti proti tomuto rozumnému požadavku českých socialních demokratů, ještě většího odsouzení došel on na šesté zemské konferenci socialní demokracie v Dol. Rakousích, jež konala se dne 14. a 15. listopadu ve Vídni za přítomnosti 81 delegátů a poslanců strany. V pohnuté debatě padala s německé strany slova příkrá a nespravedlivá. Poučno je zejména, že vedle pathetických deklamací o »národnostním chauvinismu« i to proneseno bylo, že naposled »čeští dělníci budou žádati ve Vídni české poslance!« Vážný konflikt mohl býti vyvolán přijetím návrhu V. okr. organisace na jednotnou zemskou stranu bez ohledu na národnost. Návrh ten však zamítnut a přijata sprostředkující resoluce zemského zastupitelstva, v níž kladen sice důraz na jednotnou organisaci strany a jednotné vybírání příspěvků, jakožto nutné podmínky pro zdárný vývoj strany. Provedení navržené organisace, pokud možno ve srozumění s příslušnými národnostními skupinami, je úlohou zemského zastupitelstva. *Verus.*

Z naší doby.

— **O nacionalismu a socialismu** mluvil dr. V. Ellenbogen 16. listopadu v sociálně-demokratickém studentském spolku »Freie Vereinigung« ve Vídni. Vývody jeho jsou stručně tyto: My sociální demokraté jsme často pokládáni za antinacionální, poněvadž jsme internacionální. Nic není nesprávnější než to. Nahlížíme velmi dobře, a celé dějiny to potvrzují, že národní rozdíly skutečně trvají, že nebyly vynalezeny od několika ideologů, a že se také nedají jen tak beze všeho se světa odstraniti. Národnost a řeč jsou něco přirozeného, ne uměle vyvolaného. Jest však jisto, že ohromným stykem, který vyvolal moderní kapitalism, se národní protivy vyrovnávají. Do Vídně se přistěhuje na př. každoročně množství Čechů, a i kdyby se tito germanisovali, přece mísí rasu a přispívají k volnému mizení prvotního typu Vídně. Ani sedláci, kteří se považují za kmen národa, nezachovávají čistý národní charakter, poněvadž i oni jsou strženi vírem, jsou hnáni do měst, do továren, kdež je stihne týž osud, jako každého továrního dělníka. Národní boj, který dnes zuří v Rakousku, není bojem mezi národy, nýbrž bojem mezi pouhými minoritami dvou národů. Široké vrstvy obyvatelstva se toho boje neúčastní. Jest boj mezi národy oprávněn? Ve velikém boji, který vede lidstvo o své zdokonalení, má každý národ své určité místo. Jest tedy směšno mluvit o národech méně cenných. Český národ a národy slovanské vůbec neměly dosud možnosti vykonati pro všelidskou kulturu tolik, jako národ německý. Ale to není jeho vina, a byly to právě německé vlády, byli to právě sami Němci, kteří jeho pokroku a rozvoji uložili brutální okovy. My však neuznáváme národy vládnoucí a ovládané. Každý národ, který dovede žíti, má právo na

Digitized by Google

existenci. Národní práce, národní politika znamená rozvinouti k nejplnějšímu životu všechny schopnosti, které v národech dřímají. K tomu však jest třeba nejdříve politických svobod a nejširšího vzdělání. Národní boj si představujeme tak, že národové mají co nejintensivněji zápasiti spolu o vítězství na poli kulturním, ale při tom uznávati i činy druhých. Jsme internacionální, poněvadž i potlačování jest internacionální, a jsme nacionální, poněvadž chceme osvoboditi svůj národ.

— **O socialistických obcích** v Severní Americe píše ve 163. čísle vídeňské »Zeit« Fr. Paetow. Roku 1888. byla založena v Kalifornii socialistická obec Kaweah, která však byla za spolupůsobení vlády zničena. Od té doby však vznikla celá řada socialistických obcí, takže se již pomýšlí na jich vzájemné těsnější sloučení. Hospodařská organisace jich jest socialistická, kollektivní vlastnictví výrobních prostředků, politicky jsou demokratické. Co největší péče věnuje se vychování mládeže v zásadách socialistických. V jednom programu stojí: Svým dětem vypravujeme o hrdinách světa, ne však o válečných vůdcích a o dobyvatelích; o učitelích mravů, ne o kněžích; učme se navzájem způsobu života, mezi námi má býti zmužilost vyznáním víry, věrnost dogmatem, pravda modlitbou, láska zákonem a čistota mravů skutečností.« Vedle toho vyvolal však E. V. Debs veliké hnutí dělnické, jehož účelem je nejdříve organisovati společenstva, která by se pak spojila v Cooperative Commonwealth, kde by provedeno bylo socialistické zřízení společnosti. Umysl ten našel nadšeného přijetí a s prováděním jeho počalo se již ve státu Washingtonu. Podobně v Anglii chce J. Bruce Wallace provésti organisaci práce pomocí Cooperative Brotherhood Trust; také jeho konečný cíl jest zřízení Cooperative Commonwealth na socialistickém základě.

— **Lidové přednášky.** Přednášky dorostlým přicházejí na denní pořádek. Ve Francii závodí v horlivosti profesoři, inspektoři a učitelé obecných škol, doktoři, inženýři, velkoprůmyslníci atd., organisujíce ve všech krajích Francie zajímavé veřejné schůze, ne za účelem volební reklamy, nýbrž aby šířili zdravé náhledy a vzdělávali rozum i ducha. Nákaza dotkla se i vojska. Dle »Journal des Débats« mělo několik důstojníků dělostřeleckého pluku předešlou zimu dobrý nápad, pořádati přednášky mužům své baterie. Se svolením svého plukovníka, dali důstojníci nalepiti na rohy psaná návěští, oznamující, že dvakrát týdně, po skončeném dni, bude pořádána přednáška pro poddůstojníky a mužstvo baterie v šermířském sále. Ačkoli z rozmyslu, jejž nemožno dosti chválit, se důstojníci zdrželi i oficielně vyzvati své mužstvo k návštěvě těchto schůzí, bylo od prvního večera posluchačstvo četné i pozorné a úspěch stále rostl. Poručík, od něhož vyšla iniciativa přednášek, shrnul ve vydané brožuře své dojmy v naději, že příkladu bude následováno i v jiných plucích Přednášeno bylo: o generálu Hoche-ovi, o Sudanu a železné dráze senegalské, o objevení knihtiskařství, o síle lidské i zvířecí, o Elsasku a Lotrinsku, o daních a rozpočtu, o silnicích a průplavech, o Pasteurovi, o seržánu Fricassovi a kapitánu Coignetovi atd. zvláště se líbily přednášky o Hoche-ovi a o Sudanu, o dějepise a o dobrodružných výpravách. Když se ptali mužstva, co se jim nejlépe líbí, odpovídali: »Máme nejraději takové věci, při kterých se můžeme zamysliti.« Slovo jest významné: na první ráz uhodli ti bodří lidé, že nejlepší věcí na světě jest, povznésti se časem nad zaměstnání a starosti všedního života!

J. Eg. S. — **Demoor, Massart a. Vandervelde: Regressivni evoluce v biologii a sociologii.** (Paříž, Alcan, 1897.) Tato práce, již napsali společně pp. Jean Demoor, docent a Jean Massart, lektor na brusselské »Université libre« a Émile Vandervelde, profesor brusselského »Institut des Hautes Études«, vyšla tyto dny jako 85. svazek

Digitized by Google

»Mezinárodní vědecké bibliothéky«. V úvodu naznačují spisovatelé všeobecně své stanovisko a vykládají svou terminologii. Od té doby, co theorií transformistických použito bylo na zjevy sociální, shledáváme mezi sociologií a biologií stálou výměnu terminologickou. Praví se: Společnosti jsou organismy; organismy jsou buněčné společnosti a pod. Do jaké míry jsou taková připodobení oprávněna? Má se jim rozuměti jinak než metaforicky? Jest možno stanoviti určité hranice mezi biologií a sociologií? Těchto otázek nutno se již předem stručně dotknouti. Analogie mezi biologií a sociologií se stanoviska evoluce vyplývají z toho, že evoluce společnosti i organismů jest výsledkem součinnosti dvou činitelů: podobnosti a přizpůsobení. V biologii podobnost mezi organismy vzešlými z téhož kmene působí dědičnost a přizpůsobení umožňují individuelní variace. V sociologii podobně staví se sociální struktury dle vzorů těch, jež již existují, podobnost zabezpečuje tu napodobení, kdežto přizpůsobení jest výsledkem vynálezu, to jest všeho zdokonalení, všech novot, jichž vlivem nová společnost odličuje se od předešlých. Tyto základní analogie stačí k ospravedlnění této společné práce, ať už rozluštění otázky, zda sluší společnosti považovati za organismy či organismy za společnosti zvláštního druhu, dopadne jakkoliv. Jisto jest, že vždy organismy a společnosti vykazují vlastnosti společné a rozlišovací. Ony pocházejí z toho, že u obou spolupůsobí základní jednotky (jedinci či buňky), tyto z toho, že u organických agregátů mezi základními jednotkami vládne fysiologická kontinuita, u sociálních agregátů naproti tomu spolupůsobení výlučně působeno jest vztahy řádu psychického. — Co se dalšího týče, rozlišuje spis jedince, kolonie a společnosti, kdežto na př. Espinas řadí kolonie k společnostem. Všechny buňky kolonie pocházejí z jediné buňky (oplozeného vajíčka), a vyživovací výměny dějí se mezi nimi v každé chvíli; naproti tomu společnosti skládají se z jednotek různého původu, mezi nimiž jsou pouze styky psychické. Kolonie však není také ani přechodním tvarem mezi jedincem a společností. Žádná ze známých společností neprošla obdobím kolonie a nikdy s druhé strany nemohli by členové kolonie, kdyby se oddělili, tvořiti společnost. Svazek, pojící základní živly společnosti, není tedy téže povahy jako svazek, pojící členy kolonie neb buňky živočišné neb rostlinné. Prostředky dopravní, směnky, železnice, telegrafy a pod. nelze připodobniti k fysiologickým svazkům, jako to činí někteří sociologové. Chceme-li tedy dáti společnostem kvalifikace organismů, musíme aspoň říci, že jsou to smluvní organismy (Fouillée). A i tento výraz nehodí se pak na přirozená společenstva, jichž jedinci jsou spojeni a sliti bez předchozí smlouvy, jako je to u mravenců a včel a u lidí v sociálních skupinách, jejichž členové jsou spojeni svazkem pokrevenským. Ze smluvního rázu svazků, pojících základní živly společnosti, plynou pak tyto důsledky: 1. Buňka nemůže býti částí dvou organismů, dvou orgánů najednou. Naproti tomu členové sociální skupiny mohou současně náležeti i jiným skupinám. 2. V biologii pojem organismu jest aspoň pravidelně něco určitého; rostlina neb živočich tvoří celek, přesně odlišný od podobných organismů. V sociologii naproti tomu nelze stanoviti přesnou hraniční čáru mezi spolucxistujícími sociálními skupinami. Zde pojem organismu jest v podstatě konvencionelní. 3. Struktura živočicha či rostliny závisí na hmotné disposici jeho části, na fysiologickém svazku, pojícím základní živly. Stavba společnosti závisí na smluvních svazcích mezi jejími členy. 4. Organické přeměny dějí se mnohem zdlouhavěji a obtížněji než sociální. Po tomto úvodu rozdělují autoři celou látku na 3 knihy; v prvé pojednávají o všeobecnosti regressivní evoluce, v druhé o jejím řádu, v třetí o její příčinách. První část prvé knihy jedná o regressi v evoluci ústavů a orgánů. Regressivní jest evoluce orgánu tehdy, směřuje-li k zániku tohoto orgánu, pro-

Digitized by Google

gressivní pak tehdy, směřuje-li k rozvoji jeho neb k utvoření nového orgánu. Oba pojmy zdají se tedy navzájem pravými protivami. A přece oba pojmy tak výlučné, tak protivné na první pohled, pronikají a doplňují se navzájem. Pokrok a zpětný chod jsou jen rub a líc téhož zjevu, dvě stránky téže evoluce, a každá transformace, třeba byla progressivní, jest nezbytně provázena regressí. Tento princip všeobecnosti regressivní evoluce ukazují nám autoři nejprve u zvířat a rostlin; platíť předem při transformaci homodynamických orgánů u jedince, na př. u raka (Astacus fluviatilis) neb u šípatky (Sagittaria sagittaefolia). Šípatku nalézáme hojně na př. u břehu Vltavy mezi Chuchlí a Zbraslaví. Střední listy mají podobu šípu, jehož dlouhé postranní konce asi usnadňují stékání dešťové vody. Horní listy jsou zastoupeny již jen blánitými průsvitnými lupeny, chránícími mladé květy; dolní listy plovoucí na vodě neb úplně ponořené, vykazují čím dále od středních listů, tím větší regressi. Podobně platí onen princip při přeměně homologických orgánů u jedinců různého druhu; sem náleží u zvířat přizpůsobení končetin k životu ve vodě, k dvounohé chůzi po zemi, ku skoku, k běhu, k letu, k životu na stromech, k plování a k hrabání, u rostlin k popínání, k masožravé potravě, k vodnímu životu, k obraně proti mravencům a býložravcům a k chůzi po suchu. Tak na př. kůň podává nám pěkný příklad přizpůsobení k běhu u ssavců. Společný předek koní a přežvýkavců byl zvířetem dosti nemotorným, obývajícím v bažinách a opatřeným pětiprstými končetinami. Při evoluci k typu koně tyto končetiny, jež původně byly pouze k tomu, aby nesly tíži těla při dosti zdlouhavém pohybu, přizpůsobily se k běhu. Tato transformace byla nepopíratelně pokrokem, ziskem pro zvíře, jelikož mu dovolila uniknouti snáze nepřátelům; ale zároveň byla přece jen provázena regressí: předek koňův pozbyl nejprve prvého prstu; pak zmizel pátý; pak druhý a třetí podlehly současně redukci, takže konečně zůstal jediný prst činným. Jiné příklady: Z masožravých rostlin Drosera rotundifolia vykazuje regressi v tom, že chlorofyl objevuje se tu ve velmi malém množství a jen v některých částech. U rostlin, chráněných proti býložravcům, v některých případech list zachoval částečně svou chlorofylovou funkci, v některých však, zvláště u Kaktusovitých a u dužnatých Euphorbiaceí, jest regresse úplnější a list slouží tu výlučně k obraně rostliny. Co platilo o orgánech, platí i o ústavech. Také v evoluci ústavů jest každá přeměna nutně provázena regressí. V sociologii nerozlišují se sice homodynamické orgány téhož organismu a homologické orgány organismů různého druhu, přece však hledíme na instituce se dvou různých hledisek: se stanoviska statického, v téže sociální skupině, a se stanoviska dynamického, v různých sociálních skupinách a dobách. Předem máme tedy přeměnu podobných institucí v téže sociální skupině. Finanční organisace obecní a státní v Evropě podlehla od středověku hlubokým přeměnám. Všude nabyly převahy poplatky a daně, nastoupivše místo domaniálních příjmů, jež za systému feudálního byly hlavním, ne-li jediným zdrojem panovníkovým. I zde byly všechny tyto transformace provázeny regressí. Autoři dokazují to předem na obecních rozpočtech v Belgii, dále na rozpočtech států, tvořících německou říši, konečně na rozpočtech Německa, Anglie a Francie, hledíme-li na ně jako na části téže skupiny: Aug. Comteovy Západní republiky. (Ostatek příště.)

— — — —

Tiskem Edvarda Beauforta v Praze.

Digitized by Google

ROZHLEDY.

REVUE

UMĚLECKÁ, SOCIÁLNÍ A POLITICKÁ.

Ročník VII. 15. prosince 1897. Číslo 6.

Ven z bludného kruhu!

Schopenhauer tvrdí, že na každé stránce dějin opakuje se jedno a totéž, jen v jiné formě. Jména a letopočty se mění, ale obsah jest stejný. Filosofové jiní nepřipouštějí však absolutní platnosti této formule. Podle nich opakují se jevy historické jen do té míry, pokud jsou výsledkem všeobecných a trvalých příčin a pozměňují se podle okolností časových a místních. Problém není tak jednoduchý, a filosofie dějin není posud výrazem jediného a usjednoceného tábora filosofického, ale česká politika, jak si vedla i vede ve Vídni, snese theorie obě. Ona byla a jest stejná, ať byli ve Vídni v letech sedmdesátých Staročeši a v letech devadesátých Mladočeši. Ona byla a jest stejná, i když sice všeobecné a trvalé příčiny byly tytéž, ale změnily se okolnosti časové a místní. A také její výsledek jest tentýž a zajisté i následky budou tytéž.

Viděli jsme vstupovati Staročechy do říšské rady s programem státoprávním, českým a liberálním, provázeny souhlasem a přízní celého národa. Viděli jsme, jak věříce slibům ministrpresidenta odložili taktiku opoziční a »svinuli prapor státoprávní« (jako kapesní šátek, říkali tehdy Mladočeši) před cislajtanismem. Viděli jsme, jak konečně všechny své naděje složili jen na osobu předsedy ministerstva, na jeho přístupnost, ochotu, splniti požadavky nejhlavnější, a na jeho sliby, a kterak hájili svoji politiku jeho jménem. Viděli jsme, jak na říšské radě ve svazku pravice ve stálém strachu, aby němečtí konservativci z alpských zemí nevytrhli a nepřešli do nacionálního tábora německého, a v nemenším strachu o Poláky Staročeši nemohli žádným programovým požadavkem ani hnouti a musili se resignovaně spokojovati drobečkovými vymoženostmi a politikou t. zv. etap. Viděli jsme, jak hluboce otřesena byla důvěra českého lidu v politiku staročeskou návrhem na utužení vlivu klerikálního na školu, jak nedůvěra rostla při projednávání rak. uher. vyrovnání a jak zabouřil odpor proti straně protržením zásady nedělitelnosti král. Českého v punktacích. A to vše znovu se za éry mladočeské opakovalo a opakuje a dospívá k témže koncům.

Nedůvěra v nynější vedení politiky české se zakořeňuje v mysli lidu a roste. Pád Badeniho, nastoupení ministerstva Gautschova, stanné právo

Digitized by Google

nad Prahou dodávají této nedůvěře síly elementární. Odpor se zvedá na všech stranách a co poslanci čeští ve Vídni s ministry a ostatními stranami vyjednávají a smlouvají a co vítězně ohlašují, že je pravice pevná a svorná, šíří se doma již požár. Pokusy, aby tento požár byl dušen nějakými činy vlády z Vídně, jež by se daly vyložiti jako skutky přízně a blahovolnosti vládních kruhů k českému poselstvu a českému národu, selhávají, činy takové se nedostavují, naopak, právě jako za Taaffa, i nyní nejen že nepřichází poslancům z Vídně tato morální pomoc, nýbrž zpříma nastávají udalosti, jež působí jako nalití oleje do ohně. Ten požár poroste, poněvadž asi Mladočeši nebudou moci nevstoupiti do vyjednávání o jazykové rozdělení země, jímž tak úspěšně dovedli Staročechům zasaditi smrtelnou ránu. A paralela jest tak dokonalá, že Mladočeši nyní se na schůzích veřejných a voličských musí hájiti proti oposičním řečníkům týmiž důvody, kterými se hájívali Staročeši (jako posl. Špindler v Roudnici 8. t. m.), a že proti nynější politice mladočeské lze pouze vyhledati její argumenty vlastní proti Staročechům a do slova opakovati řeči, jimiž s takovým úspěchem dotírali svého času sami Mladočeši na ně.

To jsou fakta. Konstatujeme je, ale nevymýšlíme a nezabarvujeme z nepřátelství a strannické taktiky. A proto také, odsuzujíce politiku mladočeskou, neodvažujeme se hned tvrditi, že postačí poraziti Mladočechy a na jejich místo vyslati poslance jiné, a tím již že politika česká bude na pravé cestě. Záleží zajisté také na lidech a osobách. Mladočeši, jmenovitě ten odstín v klubu, jenž nynější českou politiku vedl a do popředí vystupoval, v tak mnohém projevili, že jim nebylo těžko oželeti »ideálů mládí.« V tak mnohém ukázali, že pod lesklým povrchem populárních hesel, jimiž lid opojovali, jest jádro poněkud jiné. V tak mnohém jednali proti hlásaným zásadám a názorům, jež jsou posud v dobré paměti současníků, a dostali se v rozpor jak s vlastní minulostí tak s názory a zájmy lidu, nevyloživše otevřeně a přesvědčivě toho příčiny a důvody, aby voličstvo samo, na něž jako na nejvyšší a poslední autoritu dosud odkazují, mohlo samo souditi a rozhodovati. Také Mladočeši ukázali, že nedovedou nésti celý svůj program státoprávní, národní a svobodomyslný, že nemohou anebo nechtějí žíti v duchu a v tradicích prvotní mladočeské organisace, vybudované na autonomii a suverenitě*) voličstva a sborů důvěrnických a že nemohou anebo nedovedou nejdůležitější a nejzákladnější české požadavky s tím důrazem a s tou bezohledností vždy a všude zastupovati, jak svého času slibovali. O tom si tedy nepřipouštím pochybnosti, že by jiní lidé, plně přesvědčeni o závaznosti svých programových osvědčení a zásad a proniknuti duchem vyznávaného politického kreda si byli jinak vedli a nebyli svůj politický karakter tak snadno v nevážnost uvedli. Ale o to jde, zdali by i tito jiní lidé nedospěli v praxi do kolise se svojí programovou theorií a zásadami hlásanými a šířenými mezi lidem a zdali by nevyhledali konečně tytéž šlépěje, jež po sobě zůstavila v politice strana staročeská a ve které po nedlouhém hledání a kolísání vstoupili i Mladočeši. Myslím, že jiné cesty pro Mladočechy ani nebylo a že s dobrým rozmyslem a po zralé

*) Dovolávám se známých případů z posledních voleb, kdy výk. výb. mladoč. »korigoval« usnesení voličstva v příčině kandidátův anebo předem již na důvěrníky působil, aby je od zamýšlených kandidatur odvrátil.

Digitized by Google

úvaze jali se navazovati styky s konservativní českou šlechtou a že důsledně jako Staročeši budou za nedlouho hledati i spojení a jednotu se stranou klerikální v Čechách i na Moravě. Možno, že ze samého tábora mladočeského se ozve proti mému tvrzení odpor a že bude se vykládati, co tu pravím bez jakýchkoli postranních záměrů, za osočování a bezdůvodné podezřívání, ačkoliv dovede každý pochopiti, že strana, která na říšské radě uzavřela spolek s katolickou stranou německou, může jej uzavříti i s katolickou stranou českou, t. j. s klerikální organisací politickou v Čechách, a na Moravě. Zabočení do kolejí strany staročeské nedá se po mém mínění vyložiti a objasniti, jak se to činí v orgánech nových stran a frakcí u nás, Radik. Listech, Samostatnosti, Čes. Stráži, Vyšehradu a j., jenom nezásadností, neopravdovostí, nepoctivostí a p. nynějších poslanců. Totéž se vytýkalo i straně staročeské a přece se dnes o politice této strany a osobách vedoucích soudí jinak. Nehájím posl. Stránského, jenž v letošních delegacích mluvil jako komandovaný úředník Marine-departementu, který má přirozeně za to, že provede svoji úlohu nejlépe, když bude sekati poklony svému chefu, admiralovi Sterneckovi, ani posl. Kaftana, který v téže delegaci k vojen. rozpočtu mluvil tak, že samy Nár. Listy nemohly mu smlčeti důtku. Takové zjevy ovšem zarážejí, ale bude-li se dr. Stránský hájiti proti výtkám tím, že nikdy nepomýšlel a posud nepomýšlí na karieru při rakouské eskadře, že nikdy ani na žádné korvetě, ani na pancéřové lodi nebyl a celé věci vůbec nerozumí, ale že to, co v delegacích činil a mluvil, mluvil a činil jen aby prospěl vlastní straně a tím i národu, jejž strana zastupuje, co mu na to odpovíte? Myslím, že by se tak každý z mladočeských poslanců mohl hájiti a o tom ani nepochybuji, že mnohdy právem. Morální odpovědnost za své politické jednání nemá poslanec výhradně sám, naopak, z části má ji strana, ke které přísluší, její taktický postup a její program.

Proto nemyslím, že změnou osob nastane i změna v politice, t. j. úspěšnější a šťastnější politika. Vidíme to na Staročeších a na Mladočeších a nepochybuji, že bude tomu tak, kdyby po Mladočeších přišli politikové mladší a radikálnější, totiž dnes radikálnější. Nezáleží v celku na osobách, ale na programu. Konečně ani ne na celém programu, neboť každá strana ve snaze získati si co nejvíce přívrženců, dává si program co nejširší a přibírá v duchu doby a vlivem poměrů zásady a požadavky, na jichž provedení a uskutečnění vážně ani nemyslí, nýbrž na tom programovém úkolu, o který jí především jíti musí (ohledem na voliče) anebo který považuje za časový a v daných poměrech nejsnáze proveditelný. Ten sám o sobě a výhradně bude rozhodný pro její postup a taktiku a především pro ducha, kterým se ponesou projevy a úkony jak strany tak i jejích členů po tu dobu, pokud onen postulát bude politicky aktuelní. Pochopíme tudíž a spolehlivě posoudíme politiku strany, budeme-li míti na očích, oč jí na ten čas hlavně šlo, který to z přečetných úkolů, v programu ohlášených, si vybrala, jaké důležitosti vzhledem k rázu a duchu celého programu tento úkol jest a jak jej provésti hledí, jakými prostředky a kterými lidmi.

Politický program český jest u srovnání s programy jiných politických stran, a nejen v Rakousku, složitější a komplikovanější tím, že

Digitized by Google

zahrnuje cíle nejen kulturní, hospodářské a sociální, ale i státoprávní. Státoprávní obsah klade se pak v politickém programu jako nejdůležitější, všenárodní požadavek na místo nejpřednější. V něm ústí a soustřeďují se vlastně všechny požadavky ostatní, kulturní, sociální a hospodářské, k němu má směřovati všechen postup politické práce a praxe, on jest souhrnem všech tužeb a potřeb národa, všech jeho stavů a tříd. Jím manifestuje se samostatnost, sebeurčení, sebespráva národního celku jako národní individuality a on musí také v politickou organisaci zahrnouti všechny stavy a třídy národa, celý národ. Strana státoprávní musí býti i stranou národní, representantem celého národa. Tento požadavek stává se bezvýhradným a bezvýminečným ještě také z důvodu taktického. Státní právo se nám odpírá a upírá, ono má býti vybojováno, vynuceno. Celý veliký státní útvar, ve kterém žijeme, jest negací jeho, národové toto soustátí obývající, jsou jednak z národních příčin rozhodnými protivníky čes. stát. práva, jednak jsou k němu lhostejni. Nezbývá než vlastní národ, jen on se musí zasazovati za jeho uskutečnění. Nepřátel jest kolem mnoho, a mocných, proto celý národ, až do posledního muže, musí do jednoho šiku a pod jeden prapor.

Ale tuto jednotu založiti a udržeti není tak snadno. Četné a mnohonásobné jsou úkoly, jež doba ukládá jednotlivcům i stavům. Snahy a zájmy jedněch křižují se se snahami a zájmy druhých, prospěch jedněch jest na úkor druhých, sjednotiti a smířiti často protichůdné snahy jest dnes nemožno. Nezbývá než nejvšeobecněji a tedy i nejmlhavěji formulovati celý program strany státoprávní, vymýtiti z něho vše, co by vedlo k roztržce a sporům, obmeziti se na minulost, na to, co minulost rozřešila a vykonala, co nám minulost již hotové odkázala, a vystříhati se co možno přítomnosti, jejího varu a kvasu, jejích nejpalčivějších a nejaktualnějších otázek, problemů, potřeb a zájmů, všeho toho, co nejprudčeji zmítá nitrem současníků, co nejtíže naléhá na jejich hlavy, co nejneodbytněji zabírá a zachvacuje jejich síly, city, nervy i svaly. Neboť to dnešní jest život, se vší jeho nejistotou mlhavé budoucnosti, nepředvídaností překvapujících obratů, nerozřešeností směru a vývoje, a podepříti státoprávní program některou z těchto dnešních hybných sil, bylo by tolik, jako rozbíti jednotný šik národa, dáti přednost jedněm ideám, názorům, zájmům a cílům před jinými a tyto zrevoltovati a vypuditi ze společného tábora. Program strany státoprávní nesmí býti ani demokratický, ani konservativní, ani liberalistický, ani sociální, ani republikánský, ani royalistický, nesmí býti agrární, nesmí býti industrielní atd., on musí míti co možno vše, ode všeho něco, ale nic určitého, důsledného a upřímného. Nesmí odpuzovati šlechtu, ani města, ani rolníka, ani průmyslníka, ani kněze, ani minulost, ani přítomnost, ani budoucnost. Musí na všechny strany činiti ústupky a na všechny býti povolný. Musí tutlati mnoho nerozřešených sporů, zamlčovati a obcházeti mnoho konfliktů, choditi slepý kolem zejících propastí. Musí odvykati lidi zásadnosti, tlumiti individuelní iniciativu, brániti důslednosti. Musí vše nechávati v nejistotě a pološeru. Nesmí vésti a říditi, ale dáti se unášeti poměry a dobou a stále se na ně ohlížeti.

Tak zachová jednotu národa a udrží národ pod svým praporem. Ale ten šik je pak nehybný a ztrnulý. Státoprávní ideál dlouhou výchovou

Digitized by Google

národa sestoupil by sice z oblasti rozumu v nevědomou oblast citu, ale nestal se posud mocí, poněvadž nic určitého, jasného, zřejmého nepředstavuje, ani nemůže. Jest posud abstrakcí, mlhavou chimérou, nejasným snem. Časem, ve sváteční náladě a nedělním klidu se o něm blouzní, jako o dalekých, neznámých a vábných zemích, ale ve všední dny, za lomozu, ruchu a shonu života není času naň mysliti a není podnětu k tomu. Nevládne českými myslemi, neopanoval jich, nesvítí na cestu života. Jest mimo nás. A dokonce není onou elementární sílou, jež by celý národ, lid, massy nadchla a vedla. Na chvilku rozehřeje, ale ze vzdoru. Protestuje se jím, demonstruje a vyhrožuje, ale nežije se jím. Jeho síla je v negaci Vídně a cislajtanismu, ale není mocí positivní a tvůrčí. Ať již proto, že se nestal ještě dogmatem v duši lidu, anebo ať proto, že se jím státi nemůže, ideal státoprávní nebouří jeho citem, nevyvolává prudké a vášnivé diskuse a debaty, ba nemá skoro už ani apoštolů, ani mučedníkův. Takový je *ten* voj státoprávní chladný, ano lhostejný. A jeho velení, jeho vůdcové, vědouce anebo tušíce alespoň, jak málo zapálenou a bojechtivou armádu mají za sebou, jak zamlklou a nevášnivou, neodvažují se ji ani disciplinovati, tuhé kázni podrobiti, otužovati a připravovati na zápas. Armáda žehrá na nepodnikavost a bojácnost vůdců, vůdcové se vymlouvají na nehotovost a nespolehlivost armády. A navzájem si nedůvěřují. Kdyby občas z druhého tábora nekmitly se kolem hlídky, skládala by armáda posměšky na vůdce a bavila by se jich prozpěvováním a vůdcové by stáli za stany a pomlouvali by armádu. Ale přítomnost hlídky vyvolává vždy vzrušení a vůdcové vyjíždějíce před šiky v hrdé póse ukazují své statečné a neústupné vojsko a toto v dělaném nadšení provolává vůdcům slávu! A spokojeni touto nevinou demonstrací leží pak dále v táboře přesvědčeni, že v druhém táboře uslyševše tento válečný ryk ihned vyšlou posly ujednat příměří a mír. Ale ti jich nevysílají a náš tábor upadá zase v letargii, nudu a ospalost. Zatím vůdcové dojíždějí do druhého tábora a trávívají tam příjemně půl roku a jen občas přijíždějí podívat se na vlastní zívající tábor. —

Se státoprávního stanoviska nemá nynější ústava zákonitého základu a strana s programem státoprávním nesmí ji uznávati. Státoprávní česká delegace vstupuje na říšskou radu s protestem — ale neodejde ihned ze sněmovny, jakmile byla učinila státoprávní osvědčení, nýbrž klidně zasedne na svá místa a od toho okamžiku až do konce zasedání vede si jako každá jiná strana. Státoprávní ohražení není takto k ničemu jinému, než aby hodně křiklavě ukázalo státoprávní naši malomoc. Neuznávati ústavy a přece na říšskou radu choditi, tam zasedati ve výborech a obstarávati referáty zřejmě protistátoprávní, jest čistě česká specialita. Staročeši byli vskutku státoprávní stranou i odepřeli jíti na říš. radu. Ale Mladočeši to nikdy vážně se státním právem nebrali. Jako byli pro obeslání říšské rady, tak ve svých počátcích a ještě v devadesátých letech byli proti šlechtě i kněžstvu, ač se státoprávního stanoviska to bylo nesmyslno. Teprve v tomto pětiletí učí se od Staročechů státoprávní politice, sbližují se se šlechtou a sbližují se i s klerem a kdyby byli v otázce státoprávní důsledni, dočkali bychom se jednoho dne, že vyjdou z říšské rady.

Toho se však nedočkáme. Dobře možno se poučiti, na čem národ

Digitized by Google

s mladočeským státoprávnictvím jest, ze slov posl. Špindlera, jež prohodil na schůzi v Roudnici 8. t. m. Posl. Špindler řadí se právem k nejlepším členům čes. klubu a vždy také s klubovní politikou držel krok. Pravil-li na zmíněné schůzi, že žádati dosažení státního práva na říšské radě je nemožno, ví zajisté proč a za jakým účelem to řekl. Poněvadž se však vždy odůvodňovalo obesílání říšské rady tím, že nezbývá, než odtamtud domáhati se provedení českých státoprávních tužeb, může býti každému jasno, že starý program státoprávní jest pouze ještě na papíře a že ani tam nebude věčně. Jak bylo by jinak možno, kdyby vědomě nebyl státoprávní prapor »svinut«, si vyložiti vše to, co se letos na říš. radě a v delegacích konalo a mluvilo? Pravda i Staročeši za Taaffa obstarávali nejdůležitější referáty (dr. Mattuš rozpočtový), ale Mladočeši je vždy kaceřovali, že zradili stát. právo. Přece však ani Staročeši nezapletli se do takových odporů jako Mladočeši letos. Předsednictví říšské rady a hájení říš. parlamentu proti německé obstrukci mluví dosti jasně, že principielního odporu proti útvaru cislajtanskému více není. A tu již také je čas, aby se uvažovalo o tom, jak dál. Takové státoprávnictví, jaké se posud a jmenovitě za Mladočechů provádělo, není nic jiného než pouhé jméno. Nebylo důslednosti, nebylo programu, nebylo nutné k tomu organisace, moci a prostředků. Byla to hotová fata morgana, přelud. Pouhé heslo a fráze, s níž se házelo o volbách. Byla to modla, již obklopoval sbor poslanců-augurů. Byla to lež, jež jako rez se zažírala čím dále hloub do české politiky a činila ji vždy obojetnou, dvojsmyslnou, falešnou. Porušovala charakter jak sboru poslaneckého, tak i jeho členů. Zde nemůže pomoci žádná změna osob. Jest zbytečno viniti jen poslance, že nejsou poctiví, přesvědčení a zásadní a hledati nové, poctivé, přesvědčené a zásadní, když takový celý systém jest neupřímnost a klam, snad sebeklam, ač je těžko to uvěřiti, když tu byl příklad státoprávní politiky maďarské a krátké episody za politiky staročeské. Celé to státoprávnictví nynější je chybné od základů a jen takové zasloužilo, aby když »na té půdě, na které dobývá čes. stát. práva«, dotěrností nadbíhalo cislajtan. ústavě, nuceně bylo posláno pro vystřízlivění na státoprávní ferie domů.

Pravím, že se tak hned nedočkáme, aby Mladočeši byli důsledni ve státoprávnictví Ani nemohou býti, poněvadž v ně více nevěří. Ale jako vždy byli k lidu a svému voličstvu neupřímni, nepřiznají se k tomu a budou tvrditi opak. Doma se jím budou zaklínati a ve Vídni ohražovati, ač zbytečně. Neboť bez toho průhledného klamu by jejich politika mohla býti skutečně dobrá a národu prospěšná, kdyby usilovala o uznání rovnocennosti Čechů s Němci, o provedení jazykové rovnoprávnosti v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, o zjednání české většiny na moravském sněmě a vymanění Moravy z područí německého, podporovaného německou byrokracií, o spravedlivou opravu voleb. řádů a j. úkoly, jež bez dobré vůle vlády nesnadno lze provésti. Kdyby měli Mladočeši tu odvahu, říci pravdu, mohla by jejich práce ve vídeňské sněmovně k něčemu vésti. Státoprávní politiky by se pak ujala na jisto strana nová a pozvedla by rázem význam a důležitost sněmu Českého, rozšířila jeho kompetenci a vyvedla by nás z písčité pouště na pevnou

Digitized by Google

státoprávní půdu. Nemůže býti o tom pochybnosti, je-li skutečně v tom našem státoprávnictví něco opravdového a hlubšího.

Jakmile Mladočeši přestanou šáliti český lid klamným ujišťováním, že se nevzdali boje za čes. stát. právo a mužně přiznají, že jej zastavili, ne ze zbabělosti, ani z prospěchářství, ani z nepoctivosti, nýbrž pochopivše a přesvědčivše se, že na říš. radě nelze státoprávní otázkou nejen ani hnouti, nýbrž že jest tam těžkou překážkou všemu postupu, zdrojem všeho obojetnictví a příčinou stálé vratkosti posice české delegace ve Vídni, že vždy pro ni ve zmar vychází všechno úsilí zjednati platnost i těm nejelementárnějším základům národní existence, nastane nutně nové seskupení politických proudů v českých zemích, vyvstanou nové strany, bude nový ruch a život. A věci utváří se pak takto:

Nebude více politickým článkem víry, že jen jediná státoprávní a národní strana má býti representací celého národa, představitelem sice jednoty jeho, ale také představitelkou politické bezzásadnosti, bezprogramovosti a malomoci.

Politické strany a směry budou své programy určitěji formulovati, přizpůsobí je současným poměrům a potřebám a zjednají skutečný, ne jen dělaný zájem svých stranníků pro úkoly a cíle strany. Politická váha a moc celého národa značně stoupne.

Politický postup i všechna politická praxe rozdělí se tak, že bude moci opatřovati i bezprostředně naléhavé a neodkladné záležitosti, ale současně i pracovat pro vzdálenější a vzdálené cíle a ideály, jak na poli politickém, tak sociálním a státoprávním, rozdělivši tuto práci mezi několik stran.

Ty politické strany, jež přijdou do Vídně na říšskou radu, postaví se na »půdu této ústavy« bez papírových ohražení a protestů státoprávních. Tím odpadne příčina i důvod vší kolísavosti a nestálosti v čes. politice, tím i postavení těchto stran vůči vládě vídeňské bude jasné i vůči vlastnímu voličstvu upřímné.

Strany státoprávní nemohou kandidovati do říš. rady, poněvadž jí neuznávají, ale uloží si za hlavní úkol politický pracovati na sněmu českém a schůzemi, tiskem, brožurami, časopisy atd. mezi lidem.

Směšné partisánství nynějších stran, řinčících neustále na buben vlastenectví, ale vzájemně se na smrt nenávidících a hloupě ignorujících, přestane, poněvadž padne dogma o neomylnosti a pravověrnosti jen jediné strany a o národní spáse jen v jediné straně. Princip rozdělení práce politické mezi několik stran povede důsledně i k tomu, aby podle okolností časových a místních ujala se hned ta, hned ona strana hlavního vedení politiky a aby žádná strana nebyla nucena utajovati své přesvědčení a k důležitým otázkám stavěti se z taktických důvodů hned tak, hned onak, a vždy se přetvařovati.

Přirozeně že přestane i vzájemné zrádcování a že nebude tak ošklivé propasti mezi většinou českého dělnictva, organisovaného ve straně sociál.-demokratické a stranami ostatními. Strany národní budou snažiti se skloniti po několik desetiletí již opatrovanou a chráněnou setbu národního života a rozvoje, strany sociální budou současně připravovati půdu sociální rovnoprávnosti a spravedlnosti. Nastala doba, aby došly potvrzení

Digitized by Google

zákonného ony názory o národní samobytnosti, jež po dlouhých desetiletích národní práce se ujaly a staly se přesvědčením všech národně smýšlejících vrstev. Současně však jest nutna jiná práce, aby se přivodily časem takové změny v názorech, jež by si konečně vymohly zákonné potvrzení sociální spravedlnosti.

Vzájemné prudké záští mezi stranami národními a českou stranou sociál.-demokratickou jest z té příčiny bezdůvodné a odpadne-li směšný předsudek o privilegovanosti jediné strany, pozbude i nepřátelství své příkrosti.

Veškery duševní, sociální a hospodářské zájmy budou míti své orgány a mluvčí, všechny současně budou se rozvíjeti a tento stálý postup a stálá činnost bude míti i dobrý vliv na rozvoj samostatnější iniciativy u nás a na skutečné ožití ducha svépomoci, samosprávy, autonomie, jenž musí oživovati každou politickou a sociální jednotku, má-li býti federace autonomních celků možna.

Ven tedy z toho bludného kruhu, ve kterém se něčiní politika ani principielně státoprávní, ani národní politika etap. K pasivní politice nemůže sáhnouti žádná strana, která má zastupovati celý národ a všechny jeho zájmy. Bylo by to také jen sentimentalitou a pobloužením. Dnes i nejhorlivější státoprávník chce na říš. radu, jak jsme mohli poznati z kandidatury radik. strany. Tudíž není u nás de facto státoprávní politiky. Ale jest možna politika národní autonomie a politika státoprávní. Dogma sice padne, ale za to jedna politika ponese druhou a prospěch bude z toho i nyní pro národ i pro české stát. právo. Jak ostatek každý, kdo viděti chce, viděti může. Daleko pro poučení jíti nemusí. *J. P.*

Politický program Františka Palackého.*)

Podává Dr. Zdeněk V. Tobolka.

Je ne propose rien, je ne suppose rien: j'expose.

Rok 1848. povolal národ český do areny politické. Dřívější časy jen literárního působení zmizely, doba toho žádala, aby čeští předáci osvědčili se také v praxi politické. Nemůže se říci, že se politicky u nás před r. 1848 neuvažovalo. Čtlo se, stopoval se politický život jinde, ale praxe politické u nás nebylo, krátce ovšem proto, že jí systém vládní

*) K práci této užito jako pramenů Fr. Palackého Radhost. V Praze 1873. III. Spisy z oboru politiky. Pramen zajisté věrohodný. Palacký sám o něm napsal: »Radhost stane se jakoby částkou a takořka podkladem mého životopisu. Z něho lze bude poznati, jaké touhy a snahy, pravidla i zásady vodily mne ve všelikých dobách duchovního působení svého.« Dodatky podávají: Gedenkblätter. Prag, 1874. — O Palackého politickém programu roku 1848 pojednal T. G. Masaryk v spise: Karel Havlíček. Snahy a tužby politického probuzení. V Praze 1896. 104 ad. Stať je podána s příchutí názorů o buditelské činnosti vyslovených týmž autorem v jeho předcházejících spisech o českém obrození. Stanovisko své vůči těmto myšlenkám podal jsem v článku »Naše probuzení«, Rozhledy 1897. 772 ad. — Hořínek V.: K politickému programu Palackého. Rozhledy 1896. 207 ad. (Odpověď k tomu v Naší době 1896.) — Sr. též články H. V.: K politickému našemu programu. Rozhledy 1894 a 1895.

Digitized by Google

nepřipouštěl. Když padl absolutism, vystoupili čeští literáti se svými theoriemi. Čas měl ukázati, pokud theorie ty hodily se pro tehdejší poměry.

Rok 1848. přinesl plno myšlenek, jak uspořádati poměry doma. Z nich nejvíce váhy nabyly myšlenky Františka Palackého. Palacký roku 1848. muž již padesátiletý, svým postavením vůdčím v životě literárním předurčil si i vůdcovství v praksi politické.*) Celá jeho minulost jej k tomu ustanovovala.

Palacký byl přívrženec tehdy v Evropě střední všeobecně rozšířeného směru, který žádal, aby v životě národním svoboda byla nejvyšším zákonem, pravidlem. Byl stoupenec liberalismu.**) »Svoboda i rovné právo všem,« bylo jeho heslem. »Svoboda, rovnost a bratrství všech ve státu žijících jest, jako před tisíciletím tak i dnes heslem naším.« Svoboda dle Palackého nebyla u Slovanů host nový a nebývalý, »není štěp přinešený k nám z ciziny: jest to strom samorostlý na domácí půdě naší, jest to původní a prvorodinné dědictví dávných otcův našich.« Svoboda vrací jednotlivcům zase nepromlčitelná práva člověka i lidskosti. Není však všude možná svoboda. Jen tam je na místě, kde všickni účastníci společnosti jakékoli požívají stejného práva, kde nikdo není rodilým pánem, nikdo rodilým otrokem druhého; čemuž však nikoli se nepříčí, aby pro dosažení účelu společnosti jedni stáli v čele, vedli a poroučeli, druzí následovali a vésti se dali t. j. poslouchali. Slovan jest a bude nepřemožitelným, pokudkoli heslo spojené svobody a svornosti ozývati se bude v srdci jeho.

Jako hlasatel těchto myšlenek byl přirozeně Palacký proti privilegiím a nadpráví. Stará zásada poručníkování nesnáší se s přirozeným vývojem národního života tak, jako zachování dědičných privilegií a nadpráví jedné třídy národu nade druhou. Zbytky feudalismu musí býti úplně zrušeny. Mají-li pravá práva ubezpečena i chráněna býti, nesmějí se uváděti nadprávími v pochybnost; nebo tato jsou výminky od práva, tedy patrná bezpráví. Palacký v ošklivosti má každé panství pouhé síly, stavící se zákonům v bok; zavrhuje všecka privilegia i nadpráví, jakož i všecky politické rozdíly stavův; žádá bez výminky rovnost před zákonem i stejnou míru práv a povinností pro každého; kdežkoli mezi miliony i jeden parobek se rodí, tamť neznají pravé svobody ještě.

Svoboda ovšem nemůže býti naprostá. Jest třeba ji omeziti. Omezení to určuje příkaz: »čeho sobě nechceš, jinému nečiň« — božský to pramen všeho práva i vší spravedlivosti. Jenom spravedlivý jesti svobodným a silným. Svoboda žádá si dnes nejen jednotlivce, ale i celky, národy. Národnost hlásí se v životě veřejném vždy více a více k platnosti. Mýlí

*) To, co o politickém vzdělání Palackého uvádí J. V. Frič ve svých Pamětech II. 148. stěží lze věřiti. Vzdělání politické přece se nečerpá jen z politických časopisů. A o velké politické vyspělosti Palackého svědčí celá jeho činnost politická, jeho program.

**) »Liberalism jest soubor maxim politických (tedy ovšem i hospodářsko-politických a sociálně-politických) vyvozených důsledně z určitého, jednotného, ode všech jiných ostře se odlišujícího názoru světového. Jinak: jest praktická nauka zbudovaná na návětích určité theorie společenské, totiž t. zv. individualistické«. A. Bráf: Obzor nár. hosp. II. 2. — Co jest liberalism? Studentský Sborník 1897. 128—130.

Digitized by Google

se zajisté ti, kdo snahu národův, jevící se za našich dnův silou co den rostoucí, aby pojistili platnost národnosti své, považují a vyhlašují za uměle spůsobené a tudíž pomíjející rozjaření, za poblouzení, ano za epidemickou jakousi nemoc ducha času. Kdokoli prohlédne hlouběji, nebude moci nespatřovati v ní spíše skutek prozřetelnosti, přirozený totiž a proto nutný odpor naproti působení novověké vše nivelující a zjednotvářující vzdělanosti, aby v jednotě člověčenstva nezanikala rozmanitost jeho docela. Se zásadou národnosti, za naší doby více než-li kdy probuzenou, vstoupil do světodějstva nový mocný činitel, jehož veliké dotud sotva tušené působení dovrší se teprv příštím stoletím. Interesy národní všude kladeny jsou nad politické. Co XVI. a XVII. století byla idea církve a náboženství, to jest našemu věku idea národnosti. Idea tato ovšem není jedinou vůdkyní člověka i národů. Přirozený požadavek úplné spravedlnosti pro všecky nesmí býti jí dusen.

Člověk při vší vřelé lásce k národu svému vždy ještě musí více ceniti dobré lidské i vědecké, nežli dobré národní. Aby Rakousko bylo stělesněním těchto ideí, aby všude těmito zásadami vše se řídilo, toho Palacký přirozeně se domáhal. Žádal, aby Rakousko bylo konstitučním, neboť konstituce jest jen provedení ve státu známé oné a věčné zásady všeho práva i vší spravedlivosti: čeho sobě nechceš, jinému nečiň. Národ zajisté, kterému každé národní, politické a parlamentární pohybování na věky odňato jest, kdežto zatím sousedé v plné míře jeho požívají, — takový národ propadl neúchranně dříve neb později zahynutí svému co národ, a proti smrti takové není na světě léku. Při Rakousku myšlenka na republiku důrazně musí se zamítnouti. »Pomyslete si říši Rakouskou rozdělenou na množství republik a republiček, — jaký to milý základ k universální Ruské monarchii!«

Rakousko musí býti rovnoprávné, chce-li pojistiti si budoucnost. Idea na kteréž Rakouský stát budoucně jedině pevně spočívati a prospívati může, jest úplná rovnost a rovnoprávnost všech národův, pod žezlem císaře po jeho celá století spojených. Panování zásady té v Rakousku neznamená nic jiného nežli emancipaci živlu slovanského a rumunského z nadvlády germanismu a maďarismu. Všecky národnosti i víry pod žezlem mocnářovým sjednocené musí požívati vespolek úplné rovnosti, práva i vážnosti. Právo národův jesti skutečné právo přírody; žádný národ na zemi nemá práva žádati, aby k jeho prospěchu soused jeho sebe sám obětoval, žádný není povinen, pro dobré souseda svého sebe sám zapříti neb obětovati. Příroda nezná žádných ani panujících ani služebných národův. Němci před Čechy, ani Čechové před Němci nesmí míti žádné přednosti V Čechách obě národnosti budou sobě rovny. Ve všech školách bude se řádně učiti jazyku českému jako německému, úředníci nebudou více mluviti a úřadovati řečí lidu nesrozumitelnou, dosavadní ta hatlanina kancelářská, která sice českou bývati má, které ale pro nemotornost její často ani úředník ani sedlák, ba tuším ani pánbůh sám porozuměti nemůže, v brzkém čase docela zmizí, postoupíc místo češtině národní.

Rovnoprávnost nedá se uskutečniti v Rakousku za centralisace. Centralisace stojí na přímém a nevyhnutelném odporu s mravním zákla-

Digitized by Google

dem celé říše a konstituce, s rovnoprávností národův. Rakousko, chce-li zachovati jednotu mocnářství a přihlížeti k rozdílným potřebám jednotlivých národů, musí proměniti se ve spolek národů rovnoprávných, musí státi na základě federativním. Nesmí to býti stát ani německý ani slovanský, ani maďarský ani romanský. Jeho těžiště je ve spolčení svobodných a docela stejně oprávněných národův. K federaci v Rakousku vede již sama jazyková otázka, o motivech pocházejících z rozdílnosti zeměpisné polohy, dějepisu, stupně vzdělanosti, mravův a náklonnosti ani nemluvíc. Rakousko jako stát přestati nemůže. Zachování, celost i upevnění této říše jest věc veliká a důležitá netoliko národa českého, ale celé Evropy, ano lidskosti a vzdělanosti samé. Země české, ležící uprostřed evropské pevniny, nemohly by obstáti na délku co stát docela neodvislý.

Čechové jsou národ malý, a malí národové jsou již k zachování svého státního bytu odkázáni k associaci, čili ku právu spolkovému, tak jako jednotlivci při velikých podnicích. Svobodné Čechy nejsou možné bez mocného a silného Rakouska, a naopak. Ovšem je nutno dopřáti jednotlivým národům rakouským tolik autonomie, tolik svobodného politického pohybování, tolik vlastního parlamentárního života, kolik stačí, aby bez ujmy jednoty říšské rovnoprávnost národův stala se pravdou, aby odstranilo se nejen skutečné nebezpečenství, ale i boleplodná tvářnost helotismu u jedněch, panství u druhých »Pokudkoli národové budou míti příčinu, báti se o národnost svou, potud nebude v Rakousku nikdy spokojenosti a míru.«

Čím jevila by se jednota státu rakouského? Dle Palackého je k tomu potřebí jen těchto záležitostí a předmětů. 1. císař a dům čili rodina jeho, 2. záležitosti zahraničné, 3. vojenstvo pozemské i námořní, 4. finance říšské, 5. záležitosti obchodu, 6. organy čili prostředky komunikační v říši vůbec. Rozumí se, že je pro jednotu Rakouska též žádoucí, aby to, co v jedné části říše za právo se považuje, v druhé za křivdu nebylo jmíno. Správa celé říše pak vypadala by takto: Říše dělila by se v tyto skupiny: a) polskou (Krakov, Halič, Bukovina), b) českou (Čechy, Morava, Slezsko) c) německo-rakouskou (Rakousy, Solnohrady, Tyrolsko s Voralberskem, d) illyrskou (Korutany, Krajina, Přímoří, Dalmacie). Centrum říše bude Vídeň. Jen za mimořádných okolností může i jiné město státi se sídlem vlády ústřední.

Hlavní sídla zemských vlád jsou: Vídeň, Lvov, Brno, Praha, Linec, Innsbruck, Hradec Štýrský, Lublaň, Terst, Zader. Hranice těchto skupin mohou býti změněny jen říšským zákonem. Vnitřní rozdělení vládních obvodů stanoví se dle krajů, okresů a obcí zvláštními zemskými zákony. Veškeré skupiny výše uvedené tvoří nedělitelnou konstituční monarchii. Ze své samostatnosti a autonomie ustupují moci ústřední jen to, co k trvání uvnitř silného a na venek mocného státu jednotného čili říše jest zapotřebí. Její rozdělení v administrativním ohledu řídí se dle geografické polohy, národnosti a dějin zvláštními zákony. Úplná suverenita spočívá v celistvosti říše: uvnitř však jest navzájem podmíněna nezodpovědností císařovou, a autonomií říšského sněmu, zemských sněmů a obcí. Veškera vláda jest vedena ve jménu císaře zodpovědnými ministry. Jsou to buď ministři říšští nebo zemští.

Digitized by Google

Říšských ministrů jest pět a to: ministr president, ministr zahraničných záležitostí, války, financí, obchodu a veřejných prací. V každém hlavním sídle zemské vlády stojí v jejím čele zemský ministr. V dřívějších královstvích může také míti titul místokrále. Každý zemský ministr má po ruce pro jednotlivé odbory zemské správy pět zodpovědných radů a to: ministerialního radu pro politickou zemskou správu, pro soudnictví, pro vyučování a osvětu, zemskou pokladnu a zemský úvěr, pro průmysl v nejširším smyslu. V těch vládních obvodech, kde stojí v čele místokrál, mohou tito radové býti také nazýváni ministři. Zemský ministr stojí v kolegialním poměru k ministrům říšským, ke svým radům však v poměru ministra presidenta. Říšskému sněmu je zodpověden skrze říšského ministra presidenta, zemskému sněmu však osobně; jeho radové jsou zodpovědni jen zemskému sněmu. Moc exekutivní ve všech zemích, krajích a okresích mají zvláštní jak říšští tak zemští úředníci; oni jsou podrobeni říšskému, tito zemskému ministeriu. Stavovské zřízení ve všech zemích monarchie přestává.

Posavádní stavovské ústavy a fondy připadají té zemi, v níž jsou. Říšský sněm jest od císaře svoláván každoročně na jaře do Vídně, jen zvláštní okolnosti dovolují, aby byl odbýván na jiném místě a v jinou dobu. Členy říšského sněmu jsou poslanci, jež jmenují všechny provincialní sněmy říše ze svého středu, a to jednoho na 150.000 duší veškerého obyvatelstva. Říšský sněm sám dává si jednací řád a volí ze svého středu celé představenstvo. Údové jeho obnovují se každého roku z třetiny. Nová volba celé komory děje se jen po rozpuštění jejím. Každý vystupující úd jest však opětně volitelným. Po rozpuštění nebo odročení nemůže říšský sněm o žádných záležitostech jednati. Sezení říšského sněmu jsou veřejná. Jen ve zvláštních případech, určí-li to sněm, mohou býti sezení vyjimečně tajná. Členové říšského sněmu zastupují říši, nesmějí tudíž žádné instrukce přijímati a své právo hlasovací smějí jen osobně vykonávati. Žádný člen říšského sněmu nesmí býti k zodpovědnosti poháněn pro nějaký výrok v úřadu říšského poslance pronešený, aniž zatčen neb soudně stíhán za trvání říšského sněmu bez jeho výslovného souhlasu. Vyjmut je případ přistižení při činu. Aby snesení byla platna, jest třeba přítomnosti absolutní většiny údů říšského sněmu a absolutní většiny hlasů přítomných. Návrhy zákonů, jimiž se má konstituční listina doplniti, zjasniti nebo změniti, potřebují souhlasu nejméně sedmi desetin všech přítomných údů. Při vnitrozemských internacionalních a interprovincialních otázkách může se na žádost příslušných stran v říšském sněmu rozhodovati také rozhodčím soudem, od těchto v stejném počtu sestaveným. Při volbách musí tyto strany dosáhnouti svého příslušného ohledu a zastoupení. Říšskému sněmu přísluší právo žádati doklady ke všem aktům, týkajícím se státní správy a chtíti vysvětlení o záležitostech říšských; vyplnění tohoto požadavku nesmí býti odepřeno, nýbrž pouze, jeli to a pokud v interesu státu, odloženo. Říšský sněm přijímá petice a jedná o nich, jmenuje a zplnomocňuje vyšetřující komisi, podává císaři adresy, žádá od ministerií předlohy zvláštních návrhů zákona a činí sám návrhy zákona a jedná o nich. Každý návrh zákona musí býti v říšském sněmu předem ohlášen, a je-li dostatečně podporován, nejméně po osmi dnech může býti pro-

Digitized by Google

jednáván. Každý přijatý návrh zákona musí býti předložen císaři k sankci, došel-li sankce, stává se hned návrh říšským zákonem. Byla-li sankce odepřena nebo odložena, nesmí tentýž návrh zákona podán býti v sezení téhož roku. Byl-li návrh zákona v sezení následujícího roku nezměněn přijat a opět nebyl sankcionován, musí býti říšský sněm rozpuštěn. Přijme-li jej pak obnovená komora opět nezměněný, nesmí mu již býti odepřena císařská sankce. Říšský sněm pečuje o to, aby byla zachována jednota a moc Rakouska jako jednoho státu čili říše, aby všechna práva jak lidu tak císaře zůstala neztenčena a neporušena, aby byla chráněna rovnoprávnost všech národností ve státě a aby nebyla dávána přednost jedněm zemím před druhými, aby se neděly žádné přehmaty od správy říšské v zemských záležitostech a naopak. Říšský sněm rozhoduje o přijetí nebo výměně jednotlivých zemí monarchie, o dovolení nebo odepření, vtažení nebo průtahu cizích vojsk, o cestách panovníka a nástupce trůnu do ciziny, o zřízení vlády ve zvláštních případech. Říšský sněm má právo, ve všech důležitých otázkách mezinárodních celého státu pronášeti rozhodující hlas, posuzovati nebo zamítati od vlády uskutečněné nebo uskutečňované spolky státní a obchodní smlouvy a uzavření míru. Kontrolovati moc vojenskou a její užívání na suchu i na vodě, stanoviti sílu vojska pro každý rok, upravovati celnictví, poštovnictví, říšské cestařství a říšské bernictví, pečovati o jednotu a stejnost mince, míry a váhy, zkoumati a stanoviti roční říšské vydání, odhlasovati říšský rozpočet pro každý rok a jednou pro vždy výdaj na dvůr císařský, zplnomocniti vládu k uzavření říšských půjček, ustanoviti zákony pro celou říši týkající se materialní části civilní i kriminální justice a učlenění soudnictví a rozhodovati ve všech pochybných případech o kompetenci jednotlivých mocí ve státě.

Sněmy zemské svolávají se císařem pravidelně na podzim v hlavních sídlech zemských vlád. Výjimečně i jinde mohou býti odbývány. Jejich zasedání však nesmí konati se zároveň se zasedáním říšského sněmu. Do sněmu zemského volí se přímo vždy na 15.000 duší jeden poslanec; v městech však, která mají 20.000 duší a i více, přijde jeden poslanec na 10.000 duší. Zastoupení zvláštních stavů, korporací nebo interesů není. Všechno ostatní o formách a podmínkách volby stanoví si každá země sama. Každý sněm zkoumá a rozhoduje o platnosti voleb svých členů. Také stanoví si jednací řád a volí si ze svého středu celé představenstvo. Státní úředníci dostávají volbou za poslance také osvobození od konání jich úřadu za sezení. Poslanci, kteří vstoupí do státní služby, zříkají se tím svého práva jako poslanci, mohou však nově voleni býti.

Zákonodárné období každého zemského sněmu trvá tři roky, může však býti i zkráceno rozpuštěním. Každé rozpuštění říšského sněmu má za následek také rozpuštění všech zemských sněmů. Než každý odstupující poslanec jest zase volitelný. Každý zemský sněm má právo žádati od vlády vysvětlení o všech odvětvích zemské správy, přijímati petice a o nich jednati, zřizovati vyšetřující komise, podávati adresy císaři a říšským sněmům a přípisy jiným zemským sněmům uvnitř říše, činiti s nimi smlouvy, pokud by nebyly říši ku škodě a neodporovaly říšským zákonům. Ku kompetenci zemského sněmu náleží vůbec zákonodárná moc pro zemi ve všech odborech a odvětvích, které nejsou přikázány výslovně říšské moci

Digitized by Google

a říšskému sněmu. Žádný říšský zákon nemůže býti zrušen zemským zákonem. Zemské sněmy smějí sice proti usnesením říšského sněmu u říšského sněmu činiti námitky, tím však se neruší a nesuspenduje platnost a provedení oněch usnesení. Všechna usnesení zemských sněmů dávají se císaři k sankci a sankcí nabývají teprvé platnosti zákona. Ty body, jimž byla odepřena sankce, musí se přikázati říšskému sněmu k řádnému projednání.

(Příště dále.)

O praktickém směru vychování.

Prof. O. Sýkora.

Od některé doby ozývají se v naší veřejnosti hlasy, které při různých příležitostech poukazují na to, že nám Čechům schází smysl pro praktická zaměstnání, že národ náš vyšvihl se sice úžasně rychle k znamenité produkci literární, činnosti umělecké i vědecké, že pokud se týče duševní práce vůbec řadí se sice důstojně k ostatním národům kulturním, ale že při vší své vyspělosti a talentovanosti jeví nepochopitelnou nechuť a netečnost ku dvěma nejdůležitějším složkám a vzpružinám národního blahobytu, totiž k průmyslu a obchodu. Jak v tomto ohledu zjednati nápravu, jest tedy otázkou aktuelní, a že i otázkou nesmírně důležitou, to, tuším, netřeba teprve dovozovati. V následujícím chci se obírati touto věcí poněkud obšírněji, konstatovati jednak příčiny zmíněné netečnosti, jednak pátrati po prostředcích, jak bylo by lze tomu odpomoci.

Především nás bude přirozeně zajímati otázka, jaké že jest jádro povahy české, čili jak vešlo nyní v obyčej říkati, povahy »českého člověka.« Pokusů sestrojení českého typu sice neschází, ale jako si odporují prostonárodní pořekadla, mluvící o neústupných, tvrdých palicích českých a zároveň o holubičí povaze naší, tak také rozmanitým jeví se theoreticky sestrojený »český člověk;« dle subjektivního názoru badatelova, nebo někdy i právě jen dle potřeby agitační, koluje prý v jeho žilách bouřlivá krev husitská, jindy zase je vlastní jeho podstatou pasivní povaha českobratrská; jednou ztělesňuje se v Čechu živel nepoddajný, nepokojný a pokrokový, podruhé je jádro české duše v konservativní, klidné, rozvážné povaze rolnické. Věc je arci nesnadná při pojmu tak složitém, kde jedná se o souhrn mnohotvárných výslednic, daných rasou a dějinnými okolnostmi, a bude výsledek asi vždy zabarven subjektivním stanoviskem pozorovatelovým; proto také chci ponechati stranou všeliké pokusy o sestrojování objektivního, celistvého obrazu českého typu a zabývati se pouze svrchu vyznačenými rysy naší povahy, kterým po mém subjektivním náhledu mělo by se věnovati více pozornosti proto, že nemají význam pouze theoretický, nýbrž týkají se až příliš citelně celé bytosti národní.

Když počaly se v tomto století navazovati přetrhané naše svazky s kulturou západoevropskou, nebylo tu českého národa jako plně vyvinutého organického celku, sestávajícího ze všech vrstev, stavů a zaměstnání, nýbrž byla tu jen jeho nejširší sice a nejdůležitější, ale ovšem též nejspodnější vrstva, lid, (po většině) rolnický, a hlouček nadšenců-buditelů v jeho čele. Hlouček ten se šíří, uvědomění přibývá do hloubky i do šířky a konečně

Digitized by Google

nastává i znovuzrození života politického; vše to je dílem dlouhé práce, která neměla jiné vzpružiny než vnitřní nadšení, jiné odměny než vnitřní uspokojení. Celé toto období pohybuje se v jasném ovzduší nezištného, radostného idealismu, kterému nejenom že nejde o hmotný zisk, nýbrž který i vyžaduje od svých stoupenců přímých či nepřímých obětí hmotných. Zřetel je obrácen v těch dobách výhradně jen ku statkům duševním, k obohacení literatury a vědy; ostatní stránky života jsou pomíjeny jako vedlejší, nedůležité. V takové disposici duševní vstupuje náš národ na pole politické; nastává národnostní zápas a zabírá pro sebe veškeré cítění, myšlení a konání naší národní veřejnosti. Nadšené vzrušení trvá dále, jenom směr jeho poněkud se uchýlil: kdežto dříve jednalo se o vytvoření jazyka a literatury a vybojování práva na existenci, jde nyní o uhájení a upevnění národní državy a zajištění dalšího vývoje. Ať se soudí z theoretického stanoviska o národnostním boji jakkoli, je jisto, že jest jednou tu a že musí býti vybojován; naproti tomu nelze však přehlédnouti, že téměř veškerý náš život vyčerpává se bohužel nadobro v malicherných často episodách tohoto boje, na něž pozornost stále je upjata, tak že není pak času ani nálady zabývati se věcmi jinými, klidnějšími. Suchopárné výklady o podmínkách národohospodářského rozkvětu jsou arci roztržitě čteny a poslouchány od obecenstva, zvyklého známým zvučným, lesklým frásím, a proto také spolky, jež snaží se v tomto směru působiti, nezískávají valně půdy, ač spolkaření jinak zrovna u nás velmi bují.

Ta okolnost, že náš národ počal stavěti po svém obrození na širokých vrstvách lidových, má ještě jiné důsledky v zápětí. V oné době nadšené snahy po rychlém pokroku a rozvoji vlasti nebylo skutečně jiných zbraní než osvěta; vyšinouti se z duševních mrákot k výši kultury evropské muselo býti heslem křísitelů: neboť čím více toho neuvědomělého českého lidu studovalo a pronikalo do řad inteligence, tím lépe bylo pro věc českou, poněvadž tím více domáhal se živel český touto cestou lepšího postavení v německé nebo poněmčilé tehdejší společnosti. Poněvadž však studie jsou jen prostředkem k obživě a cestou k nějakému zaopatření, jsme svědky té nesrovnalosti, že náš národ, který rád, a v mnohém ohledu zajisté právem se zove demokratickým a který od svého politického osvobození zaujímal vůči všem rakouským vládám stanovisko ne-li přímo opoziční, tedy alespoň nedůvěřivé a zdrženlivé, přeci vysílal a vysílá nepřiměřené procento své nejlepší a nejvzdělanější mládeže do kanceláří těchto vlád. U nás chce studovat každý co možná vysoko, a přání »míti ze syna pána,« t. j. člověka, který prošel třeba jen pár škol a sedí v kanceláři a píše, chová u nás většina rolníků i řemeslníků. Touha přejíti do toho »vyššího« světa, rozšířila se u nás velice, a nezřídka za cenu strádání celé rodiny probíjí se druhdy i netalentovaný mladík dlouhou řadou studijních let, aby pak s těží domohl se postavení, které ho sotva uživí. Neboť již dávno nekyne na konci studií jisté a dobré postavení, »zaopatření,« jako dříve, a nově vzniklá, politování hodná kasta t. zv. studovaného proletariatu množí se jako nepopíratelný živoucí doklad o hyperprodukci inteligence. — Jaký je východ z neblahého tohoto stavu? Vyvoditi z předešlého konklusi, aby se méně studovalo, bylo by zpátečnictvím a vedlo by leda k tomu, že by se studia stala privilegiem

Digitized by Google

tříd bohatších. Ne méně studovati, ale účelněji studovati, ne tolik škol, ale potřebnější, vydatnější studium musí býti heslem, které může přivoditi nápravu, jak postupně bude později šíře rozvedeno.

Touha býti hodně studovaným a věnovati se karieře byrokratické jeví se negativně jako nechuť k povoláním praktickým; tato nechuť jest živena výchovou na středních školách, jež jsou ovládány duchem, který odcizuje praktickému životu. Dotýkám se tím známého a v nové době hojně přetřásaného themata o zastaralé, moderním požadavkům nevyhovující organisaci středních škol, hlavně gymnasií. Přes to, že věc ta je obecně známa, nelze se jí v tomto článku vyhnouti, a to jednak proto, že souvisí úzce s jádrem tohoto pojednání, jednak proto, že pokud nebude patrna opravdová vůle, s reorganisací středních škol počíti, nelze dosti často a dosti důrazně na věc tu poukazovati. Většina starší inteligence vidí v klasicismu jisté palladium vzdělanosti, jistou nejvyšší metu, které dosáhnouti má býti cílem ušlechtilé snahy lidské. Jako dle známého výroku začíná pro jistou kastu člověk, s nímž lze slušně obcovati, teprve u barona, tak počíná pro jinou kastu člověk, u něhož lze pravé porozumění pro ušlechtilé věci duševní předpokládati, až u abiturienta gymnasijního. Pamatuji se, že slyšeli jsme z úst inteligentního a jinak nikterak úzkoprsého profesora, že je-li, jak předpokládati dlužno, vzdělání jen jedno, může k němu vésti také jen jediná cesta a tou je studium klasické. Z čehož tedy samo vyplývá, že na př. absolvent škol realných může býti vzdělaným odborníkem, ale že jeho duch postrádá onoho jemného kremu vzdělanosti, oné aristokratické, vytříbené vzdělanosti po výtce, jíž mohou se těšiti pouze oni, kteří pronikli hloubky kultury antické. Každý, kdo studoval gymnasium, ví, že nehlásá-li se tato myšlenka výslovně a bez obalu, vyplývá nepřímo z celého ducha, jakým vyučování se nese. Kultura antická je kulturou jedinou, původní a čistou; ostatní kultury jsou jen jejím slabým odleskem, oběžnicemi, které od ní přijímají své světlo. Veden jsa po osm let soustavně k určitému světovému názoru, přijímá ho gymnasista za svůj, a názory nabyté v době, kdy mysl je nejvnímavější, zůstávají rozhodným pro život; proto jeví se valná část studovaných lidí v těchto otázkách konservativní, a býváme svědky podivného úkazu, že hájí klasické studium i takoví bývalí gymnasisté, jimž mimo pár běžných citátů neutkvělo v paměti nic a na nichž i jinak zušlechťující vliv klasických studií, byl-li kdy jaký, dávno není patrný. Prodchnut pak duchem starořeckým a římským, zabývaje se soustavně životem a názory národů vzdálených mu časem i duchem, kteří se mu jeví arci v obraze ušlechtěném a zidealisovaném, stává se gymnasista jaksi účastným tohoto života, vžije se do idealisovaného tohoto světa hrdinů, řečníků, filosofů, básníků a není pak divu, že nejen nemá porozumění pro život skutečný, současný, ale že se mu život tento, jejž vidí z blízka, zdá se u porovnání s tím starým, životem hrubším, méně ušlechtilým, a že je naplněn nechutí k němu*). Pamatuji se, když na konci kvarty někteří spolužáci obraceli se k praktickým povoláním, jak jsme je litovali, že musí vstoupiti

*) Myslí se tu arci průměrný žák takový, který odpovídá intencím výchovy gymnasijní, a abstrahuje se tu od cizích vlivů divergujících, neblahých či prospěšných, kterými působí na žáka po případě rodina, okolí (na př. velké město) a jiné okolnosti.

Digitized by Google

do té drsné prosy životní. Tato duševní disposice je tím více na váženou, že značná část gymnasistů buď před absolvováním nebo hned potom obrací se přímo do praktického života s nechutí a předsudkem, jsouc pro životní boj opatřena vědomostmi kusými, a namnoze nepotřebnými. Ona sebevědomá předpojatost vyvíjí se dále a tak vzniká postupem studií názor, že úplně vzdělaným je pouze ten, kdo má akademické vzdělání, kdo vystudoval universitu nebo alespoň techniku; vzdělání ostatních jako by bylo kusé, neúplné a postrádalo celkového zakončení, jakéhosi úředního cejchu. Nelze se vyhnouti šetření, do jaké míry je domnění to oprávněno.

V obecné mluvě shledáváme značnou kolísavost v užívání výrazu »vzdělaný«; má se jím pak rozuměti asi souhrn těch vlastností, jež Angličan žádá od svého »gentlemana«, což je muž počestný, který má nad to, jak se říká, srdce na pravém místě, dbalý slušných forem pokud se týče zevnějšku, řeči a chování vůbec, mající jisté všeobecné vědomosti a rozhled po stavu kultury nynější a do jisté míry i minulé, pak jistý smysl a porozumění pro umění a krásno vůbec.

Do jaké míry odpovídají nyní naše studované vrstvy tomuto obrazu? Pomineme morální stránku, která není se studiemi v žádném příčinném svazku, a budeme pátrati, jak působí studia na osvojení si slušných forem. Škola, nejsouc internátem, nemůže míti v tomto ohledu valného vlivu a skoro všecko je ponecháno péči rodiny; když hoch není k uhlazenému chování veden z domova, nebo když, jak nejčastěji bývá, odkázán je bydleti v rodinách prostých a chudých, kde není ani způsobilosti ani času upozorňovati ho na steré drobnosti, jež tvoří právě onu zevnější polituru, nemůže býti jinak, než že bývá pak konvenčních pravidel neznalý, ve společenských stycích neobratný. V tom ohledu musí se mladík, jemuž nebyla dána direktiva z domova, vychovati sám a odkoukati jiným, jak se chovati. — Mluva naší inteligence je dle mého náhledu tou nejstinnější stránkou v ohledu formalním; je to prostě ostuda, jaký ton vládne začasto v kruzích studovaných lidí a zvláště »žertování« nebývá ničím jiným než řadou triviálností a liší se od šprýmů lidí docela nevzdělaných leda tím, že tito poslední mají při vší své nehoráznosti více samorostlé vtipnosti.

Přistupujeme nyní k druhému bodu, totiž k všeobecným vědomostem a rozhledu po současném a minulém stavu kultur. Absolvent gymnasia by mohl alespoň znáti důkladně kulturu řecko-římskou; avšak přes osmileté zabývání se těmito národy bývá obraz o staré vzdělanosti nejasný a rozptýlený, tak že několik stránek z některého dobrého kulturního historika (např. z Taine-a) podá lepší a jasnější názor o životě starém a o duchu starohelenské vzdělanosti, než ho nabudou přemnozí gymnasisté za osm let z útržků čtených klasiků, jichž myšlenky, půvab a ráz ztrácejí se v trnité poušti gramatických rozborů. — O literaturách novověkých a myšlenkových proudech moderních dovídá se student nemnoho; ani na realkách není tomu o mnoho lépe, jen že odpadá balast studia starých jazyků; francina však bývá zrovna tak předmětem filologické pitvy jako na gymnasiích latina, tak že docílí se obyčejně nepatrných výsledků v praktickém ovládání jazyka. — Co se týče dějepisu, mají

Digitized by Google

ještě oprávněnost staré stesky, že pěstuje se historie politická na úkor kulturní, ačkoliv naproti tomu zase bývá politický vývoj států v tomto století, pro porozumění běhu událostí soudobých důležitý, macešsky odbyt. Mnoho-li dovídají se žáci např. o cinquecentu a o duchu celé té tak velezajímavé, svérázné a pro moderní kulturu tak důležité době renaisanční? Kdežto v podivné strategicko-taktické libůstce malují mnozí profesoři na tabuli celé podrobné rozložení šiků jednotlivých bitev, přelétnou se jména jako Michel-Angelo, Rubens, Dante tak, že sotva utkví v sluchu žáků. — V zeměpise obtěžuje se paměť žáků nezáživnou spoustou číselných dat, která se rychle z paměti vytrácejí a béřou sebou i věci důležité. A tak po všem dlouholetém namáhavém studiu absolvent střední školy, kterému pro domácí preparace nezbylo času ani chuti k soukromému se vzdělávání, cítí při prvých krocích v životě značné mezery ve svých vědomostech a stojí ho to nemálo práce, než názory své požadavkům skutečného života přizpůsobí a na výši moderní kultury se dopracuje.

Co pak se týče posledního bodu, totiž smyslu a porozumění pro umění a krásno vůbec, tu mimo plody literární nemůže škola valně přičiniti k vyvinutí vnímavosti a vytříbení vkusu. Avšak ani porozumění pro krásy básnické není takové, jak by se dalo očekávati při tak dlouhém zabývání se plody literárními; neboť nelze zvláštního vytříbení vkusu docíliti tím způsobem, že čte se za hodinu několik veršů, které slouží k demonstrování linguistických pravidel i zvláštností a k opakování gramatiky. Tím se spíše žákům celá věc znechutí a tak skoro všichni, nevyjímaje ani ty výborné a hodné, volají na konci oktávy s Byronem: »S bohem, Horáci, jak jsem tě nenáviděl!«

Z toho ze všeho tedy plyne, že maturitní vysvědčení není nijakým neklamným průkazem vzdělání všeobecného, a že pojem »studovaný« nemusí se nikterak krýti s pojmem »vzdělaný«, a následkem toho jeví se vychování na středních školách neprakticky ve dvojím směru: jednak proto, že nebéře valného zřetele na potřeby praktického života, jednak proto, že ani svého vytknutého cíle, totiž vzdělání všeobecného nedosahuje tak, jak by bylo žádoucno a možno. (Příště dále.)

V mhách březnové noci.

Sepsal Jos. K. Šlejhar. (Pokračování.)

Co se na jeho hlavu přivalí? Jaká zločinnost úmyslů jeho proti ní bude vynesena, proti ní, oběti nejnešťastnější . . . Kde je spravedlnost, jíž by se mohla dovolati . . . kde dostatečná míra trestu a pokání, jímž měl by býti postižen?! Co chtěla by vše ta žena dosíci proti němu? Co spáchal, čím se prohřešil proti ní a odkud vzala vznik vina jeho, jež se mu vrhá na svědomí? Neví o ničem, ví jen, že vrátil se zmožen a znaven chtěje odpočinku dosíci . . . a hle, démon zaryl své spáry v ňadra jeho. Ó kéž by ho bídníka mrzkého, jenž původem je všeho, čím trpí ona, žena nejnešťastnější, mohla udolati výčitkami, z nichž každá zajisté nalézá ozvěny v samých nebesích, kéž by ho mohla přesvědčiti o krvavém utrpení

Digitized by Google

k vůli němu, jenž zvrátil její veškero štěstí, vetřev se v osud její — ale nepřesvědčí ho, neudolá to srdce kamenné, však že ale nezměrná tíž spravedlivé její kletby přece jednou zasáhne ho . . . — slyšíš bídáku, zasáhne tě.

Příkře k němu posune ramenem a zase na něm utkví pohledem, jakoby zkoumala účinek hrozného dotěrného svého afektu.

Vše je jí ale málo, nezdála se nalézati pravého zadostiučinění, to není ještě to, kam spěje. Je potřeba více. A nastává obyčejně to, co dovršuje jeho hnus . . . Záplava čpivě slaných, celý její obličej zatopujících slz, jimiž by ho chtěla utopiti, pláč ten křečovitý, bezuzdný, hystericky vřískavý, lomení a vzpínání rukou, zoufalé poklekání a vše to, co dovede provázeti úžasnou tu komedii zvrhlé, nezřízené ženy, jež ztratila právě úzdu chtíčům svým.

Ale tu bylo ještě něco jiného . . . pouhé takové nezřízenosti ženské dovedl by přece ještě čeliti i trochu její kleteb vzal by odhodlaně na sebe. Z těch kleteb nepovstalo by znepokojení jeho svědomí, svědomí u něho řídilo se jinými motivy. Ale něco jiného, zcela jiného tu bylo. Kéž by jen tou pouhou ženskou všedností byl znepokojován — jak byl by se hravě vymanil ze všeho. Leč za tou ženou vězelo něco zcela jiného, neženského, nepřirozeného, tajemné rušící síly, vražedné rozkladné moci, to co nedá se určiti, pohnůtkami vysvětliti ani vymeziti zdáním, co vymyká se soudu i důvodům. Vanula z její bytosti neznámá síla, ohromivá, skličující, v nelogičnosti své strašná a bezohledná. Tou sílou jat byl do nevymanění, přepadala ho neočekávaně, vražedně, posupnou přesilou. Bylo to elementární upadání před demonickou bytostí tou. Více nedovedl si vysvětliti. Jedině to věděl: moh být v právu jakkoliv, opíraje se o veškery důvody přirozenosti, moh jakkoliv být vyzbrojen doklady o nutnosti a slušnosti svého přesvědčení — vše marno bylo, a jako v šílený vír chaosu zvrátila a rozmetala vše logika její. Bylo to u ní elementární burácení rozpoutané, neukojené, nezřízené vášně, jež sobě vše chtěla obětovati.

Po takových výstupech a rozpoutání byl všecek bez sebe. Nemocen slova i hnutí, v mysli i citech zmaten. Zachvíval se malátně, nervosně. Věděl, že vše je prázdnou lží u ženy té; věděl, že nikdy nejednalo se jí o závažnost věci, o samu lidskost, kterou jedině by se vítězilo, o zasáhnutí k vlastnímu srdci, kdy člověk nikdy neodolá. Neznala úvahy ani promíjení; smilování ani posouzení; slušnosti ani možnosti — znala jen sebe, sama se před sebou. To vše věděl, znal ji do veškerých prázdných hlubin její podstaty. Všady jinde, v případu pouze takovém, jak snadno a hravě byl by přešel k vlastní bídné lidské důstojnosti: tu opovržením, tu sarkastickým pokynem a zase případným zakročením či nejobyčejnějším výbuchem prosté mužské autority. Jenže to nebylo to, co bylo přemáhati, přemáhati zde bylo, co vůbec přemoci nebylo lze. Bylo to jeho osudem . . . jak začínával pojímati tuto svou záležitost. Čím více chtěl by se jí obírati, tím více unikala mu . . . a viděl se obětí nezdolné moci, jež jeho životem bezpodmínečně opanovala. —

Leč ani to nebylo vše. Že nebylo v jeho poměru ani příchylnosti, ani lásky, ani lítosti, vůbec nijakých svazků duše, neb vše během doby dovedla přetrhati a přervati, jakoby v přejemné subtilní předivo surově

Digitized by Google

klackem mávl, a dovedla se bez každé lítosti ohlížeti zpět na spoustu, jež i jí zřejma být musela ve své hrůze a bezútěšnosti a dovedla bez každého záchvěvu vroucnosti a touhy po nápravě možné a jiném združení vzhlížeti v další příští — že vše tak úžasně zmařeno bylo u nejintimnější vespolnosti bytostí jejich, nebyl by váhal ani na okamžik zbýt se všeho, jak nejprostěji se dalo. — K tomu i dnes dostávalo by se mu sil a budoval celé plány o nejmožnějším provedení v tom či onom smyslu . . . Oh, jak vše bylo snadno v plánech jeho a nekonečně za těžko u vlastní skutečnosti . . .

Bylo zde dítě.

Komu podařilo se kdy obrnit své city před dítětem? To jasno jeho očí, malá jeho holčička, svýma očima jako nebeským kouzlem vzhlédající, tulící se k němu a žvatlající, dovedla zadržeti, co se kácelo, dovedla jedině zoufalé strašné prázdno jeho života nadějí opříti a zjasniti tmu duše. Jasno jeho očí, paprslek zoře slepotě se vracející! Jeho holčička. Jakou propast životní nespojila by nesmírná láska k ní a nebylo pekla, jež nevznítilo by se v ráj, kde ona byla andílkem!

A tak když úpěl a nezdálo se býti konce strastem jeho a zoufalstvím zahaleno jevilo se mu všechno, kdy zbýt chtěl se všeho, skalami být přikryt a odvážit se k posledním krokům, po nichž není více návratu k životu, tu vzpomínka na dítě dovedla vše pozměniti. Jakoby bludnému poutníkovi nová další cesta vedoucí k cíli se naznačila, jakoby náhle hvězda osvítila temnoty, jež zdály se bez konce. Přistoupila k němu jeho holčička, k obejmutí vztáhla ručinky, zažvatlala jako skřivánek zapěje v jarní jitřní.

Tatínku . . . a pročpak jsi smutný? a velkým tázavým, dětským pohledem na něm utkvěla.

Kdožby obmeškal se vstříc zpěti v toto objetí andělské! Nejsem smutný, dítě mé, protože mám tebe . . . tebe mám a nikoho jiného, šeptal ve vzlycích v zlaté vlásky ty. A holčička žvatlala, žvatlala, jako když skřivánek nad jarní třpytnou plání pěti neustává. A celé srdce nese se za tím pěním, všeho opomíjejíc, jeť to pění jako duše sama. Zapomínal, vpíjel se v rozkoši v to ševelení dětských rtů, anděl záchrany vstoupil v jeho pouť. —

Nastaly takové chvíle mnohdy, že zmařeno zdálo se vše. Zlopověstnost lidského srdce otevřela své brány do kořán. V kterém pekle brala se ta slova potupující lidskost ve všech vztazích, chrlící se z těch rtů a v jaké zámezí nitra znesvěcenými stopami se drala a zhoubu rozsévala vůkol, jako v náhlém přepadání bily v jeho smysly její důvody, neočekávané, nemožné, bez každé oprávněnosti, ale důvody postačitelné jejímu rozjitření, vzbouřenému chaosu její duše. Jako ocelovými spáry vrývaly se v jeho smysly uštvané, psychickou vražedností jaly se v nich řáditi, rvaly a v spoustu zobracely vše. Nebylo pohanění, jemuž nebyl by padal v oběť, nebylo ošemetnosti a nízkosti, v níž by nebyl ušlapán, v to nejhroznější bláto života, jehož se tak bál. — Ve chvílích takových byl rozhodnut, tu nebyly možné ohledy. Zhostěn musil být všeho . . . ze záhubného víru jal se unikat. Zanechati všeho, s čím srostl, co kdy bylo mu draho a svato, zanechati té tajemnosti, útěchy a poesie míst, v nichž se zrodil, vzrůstal a duší vyspíval; zanechati známého nebe a známou opustiti zem;

Digitized by Google

zanechati všeho, co požehnání neúnavných snah a práce zbudovalo; zanechati všeho združení spjavšího se celou minulostí k jeho životu, zanechati té holčičky, toho jara, hvězdy, jitřního paprsku, skřivánčí písně duše jeho, zanechati jí, neb i poušť morová v těch chvílích před duší jeho se rozevírající zdála se útěšnou v mrtvolné své nekonečné hrůze proti vzkypěnému peklu šíleného chaosu . . . zanechati všeho, všeho, celého života, zdálo se mu jedinou možností. Jako těžké znění hran, v jejichž zvucích kácejí se všechny naděje a jakoby umíralo všechno, vbíjelo se to pusté, strašné, jedině mu zbývající ponětí v ustrnulou duši jeho. Zanechati všeho . . . zanechati všeho . . . a hrobem kynulo to ostatní.

Vzdechy, jež slyšela kdy pouze samota umírání, v nocích a uchýlení draly se mu z ňader . . . a znova a znova jakoby v nejkrutěji mučivé křížové cestě procházel to, co bylo nutno zanechati. Jak vše tanulo a zářilo vzhledu umírajícímu . . . všeho zanechati, ode všeho se odervati. Zjev za zjevem, obraz za obrazem spěl mu duší a při každém bylo se mu pozastaviti. A jako při odloučení vše, co se opouští na vždy, prožívá se ah tak horoucně a silně a jen v svém vztahu nejvyššího blaha a na vše se zapomíná, co v trudu pojilo se k tomu — tak i jemu. Vše zářilo mu jako v posled vzhledu umírajícímu. A jen samota, pro niž není soutyku, mohla by snést ty vzdechy, řinoucí se z jeho ňader v nocích a uchýlení . . . Zanechati všeho!

Tedy se k tomu připravoval. Neb zanechav všeho, zanechá i jí. A v poušť se obrátiv nebude víc vzhlédat vstříc zlu nejhoršímu.

Vždy čekal jaksi na dovršení. I vězeň ze žaláře unikající zpět se ohlédne, prodlí na okamžik. Pak sladká svoboda vypudí ho dál — zde jakoby on chtěl vyčkat dovršení zla, jež ho na vždy mělo odpuditi ne v nové štěstí, v nové naděje, ale v nehostinnou poušť.

Každé chvíle dovršovalo se zlo. Nedovedla ta bytost snésti okamžik klidu, usmíření. Zlo dovršovala každé chvíle . . . ale on jakoby stále čekal na věci horší, jež by ho úplně přesvědčily a zvrátily a nezanechaly v něm výčitky vzhledem k všemu, co zanechával. Ty věci horší pořád se děly. A přec vyčkával. Či neměl sil a odvahy v nové poměry nebo zhněteno již na vždy bylo každé vzpjetí se v něm lidské důstojnosti, či přec nerozerváno trvalo skryté předivo náklonnosti k ženě jeho, o němž v skrytu nitra sám neměl tušení a jaké váže bytosti začasté oproti všemu jejich chtění a zdání?

Dítě to bylo.

Jakoby to dítě rozumělo celé hrozné tragedii mezi nimi a trvalo v onom nervósním tuchyplném vyčkávání a pozorování diváka, jemuž neodvratně zjevují se nejhroznější následky rozvíjejících se dějů. Vyčkávalo, pozorovalo, tu matku, tu otce. Nerozumělo slovům ani výčitkám, nerozumělo bezprostředním vztahům, ale nezůstalo nejmuto tím vlnobitím neusmířeným obou niter, tou záhubou neodvratně zachvacující sféru jejich života. Vzhlédalo po obou a jako rosa obejme květ, tak zalévala vláha ustrašené velké mocné ty oči dítěte. Ručinky jeho se třásly, zardívaly se jeho tvářinky, srdéčko bouřně tepalo. A tu mělo dojíti ke koncům samým, k vyvrcholení tragedie. Vírem vše mělo být strženo v bezdno propasti. Pravá šílená rozkacená zloba lomcovala ženou tou, vražedná dravá vášeň

Digitized by Google

plála jí z očí, jež krvavě se podlévaly . . . oh proti takovému zločinění jenom zločin triumfuje. Hnus jím chvěl, zvířecí obrana v křeči spjala jeho paže, vrhnouti se na ni, brutálně, rázem ji udolati — a tu dítě zaplakalo. Zasténalo nejdříve krátce, několikráte za sebou, jako zraněné ptáče. Krutá bázeň zalomcovala to jeho srdéčkem, bázeň tak krutá a usedavá, jíž nezdařilo se hned nalézti svých vzlyků a jen z těch očí dítěte roznáší se ztrhaný pohled neznající, kde ulpěti a kam se rozhlédnouti ve svém zděšení a pobouření. Až pak nalezl místo utkvění — to bezejmenné, neurčité místo širokého vytřeštění zraků, v nichž jakoby celá duše ustrnula, jak hledí velcí i malí ve svých chvílích uhrůznění. Pak začal vlastní pláč. O co je pláč celého světa proti takovému pláči. Ta něžná růžová ústka dětská jako rozpuk poupěte rozevřela se dokořán, široce vytřeštěná očinka přimknula se, zapadla jako hvězdy a ručinky svisly zůstaly. Z úst těch malounkých v zejivé vířivé prázdno nyní rozneslých vyjmuly se náhle nářky nepřerývané, jako vodopád nepřetržitě se řítící a v tom nekonečném vyplývání a naříkání jakoby to hynula dětská dušinka, utápěla se v kalném proudu. Bylo to sténání tak kruté a žalné . . . všechen ostatní pláč světa pozbýval tu významu. A ramínka dětská vynášela se nahoru a spadala zpět, jako když příboj naráží a nové usedavé lkání obemykající veškeru hrůzu a lítost dětské duše vyplývalo ze rtů těch. Oněměl on i ona. V jeho oněmění ustydalo srdce v nekonečném pochopení, co ještě jiného žalu přistoupit může k vyvrcholení žalu dosavadního a co jiného žalu ještě vpojeno být může v srdce lidstva, žalu, před nímž všechny strasti hluchou marnivostí jsou. Takovým byl ten dětský žal, úžasný, bezmocný ten pláč na pospas všemu vydaný, celé krutosti a brutální nadvládě života a pusté jeho moci, jež dovedla se zbýt účasti a citu, — žal ten, jenž do samých nebes k Neznámému zaléhati musel pro svou ochranu. — Kdož tu byl než on, aby sebe zapomenuv ujal se svého dítěte, skonejšil ten žal, uchránil tu dušinku. Neb ona němá, umlklá na chvíli, posupně zírající stranou, jako k vymčení se z neodolatelného vlivu, jí jakoby nezaviněného, neujímala se svého dítěte. (Příště dokonč.)

K esthetice symbolismu.

Napsal F. V. Krejčí. (Pokračování.)

Ze stanoviska, které jsem se pokusil naznačit, jeví se tedy umělecké dílo jako jistý druh leydenské láhve, sloužící k silnému nahromadění a vybíjení elektřiny života. Čím více života, tím více umění. »Síla« se stává hlavní kategorií esthetickou. Místo »krásné dílo« zvykáme si říkat »silné dílo«. Prostě proto, že v době staré kultury, kdy už všecky umělecké prostředky jsou vyzkoušeny, není nic těžkého vyvolati dojem krásy. K tomu stačí pouzí epigoni a formalisté; ryzí, nová individualita poznává se však především dle síly, s níž dovede vyrušiti dnešní duchy, omrzelé a blaseované. Ovšem že se nesmí tato síla zaměňovati se zevní effektní machou technickou. Silné dojmy dovede buditi na příklad také Sardou, ale divák s pravým názorem o umění nedá se jimi tak oklamat, aby neviděl, že i při tom všem jsou dramata jeho vniterně chudokrevná, že mají málo

Digitized by Google

života. Takovéto zevní effekty třeba rozeznávati od pravých uměleckých dojmů, od kterých vždycky žádáme, aby byly symboly dynamickými, totiž, aby do nich bylo co nejvíce života vloženo a aby tohoto života co nejvíce, t. j. co nejsilnějšími suggescemi vyjadřovaly.

Nejšťastnějším případem pro umělce je, když dovede svým dílem rozliti kolem sebe tolik života, kolik ho tam vložil, totiž když se výraz kryje zúplna s jeho individualitou a vnímavostí obecenstva. Tento případ je však výminečný. Obyčejně je tu jistá nerovnováha, a to dvojího druhu. Buďto vkládá umělec do díla více života, t. j. více individuality než dovede vyjádřit a než obecenstvo dovede chápat. Anebo naopak: má v moci prostředky suggesce a silného výrazu, dovede si získati obecenstvo, ale to quantum života, které suggeruje a do díla vkládá, je nepatrné a nicotné. Leží na snadě, který z obou případů je umělce důstojnější. Prvý případ znamená umělce v rozpuku, s vroucím a kypícím nitrem, které ještě bouřně hledá, jak se vyjádřit, anebo umělce, celou individualitou příliš silného a nového pro své malé okolí. Druhý případ znamená routinéry, hladké, přístupné miláčky mass.

Ještě jednu námitku třeba zodpověděti, která by se zdála vyvracet všecku tuto souvislost mezi životem a uměním. Což silní umělci — zeptá se totiž mnohý — kteří nejen že neoslavují život, ale zpříma stojí proti němu anebo vyjadřují stavy jeho úpadku? Což umělci mdloby, choroby. smrti, hnusu ze života? Což spiritualističtí asketikové, kteří povrhají životem a mezi nimiž přece jsou mohutní umělci?

Námitky tyto mohou vycházet jen z nedorozumění o pojem života. Nikdo přec nebude tvrditi, že životem je jen život hmoty, těla, smyslů, přírody. Život neznamená dále jen normál a zdraví. V orgánu horečně rozpáleném, ve vředu, ve zjitřené ráně není o nic méně života než v ústroji pravidelně fungujícím. Jen se stanoviska užitečnosti či škodlivosti těchto stavů pro zdraví organismu považujeme je za chorobny. Odmyslíme-li si však tato měřítka, jsme nuceni přiznati, že život v nich dosahuje ještě větší intensity než ve stavech normálních. Ba co více: tyto chorobné stavy jsou po většině jednostrannou hypertrofií života, zvrácením jeho obyčejných drah, skloněním jeho těžisek v jednu stranu a dávají v této své krom-obyčejnosti propukati silám, jichž normální průběhy neznají. Silná umělecká individualita je vždycky více či méně takovýmto případem jednostranného vyhnání života v jediný směr, se stanoviska normálu a zdraví tedy více či méně chorobnou. Oheň, kterým plane umělecká duše, jest u většiny případů horečkou, která ji sžírá a strhuje k propastem choroby a smrti. Ale co záleží na těchto následcích pro hygienu jednotlivce, když v této horečce vznikají díla, která jsou semeništěm nesčíslných vznětů pro jiné, a která slouží tím životu a množí jej? To, co dříve bylo zde řečeno o umění vůbec, že ono totiž množí a stupňuje život, to platí o každém umělci, ať už vkládá do svého díla ideje život affirmující nebo jej negující. Neboť u umělce, jak známo, nerozhoduje, c o praví, ale j a k to praví, to jest jak šťastnou volbou prostředků, jakou sílou, jakou suggestivní mocí. Kdyby toho nebylo, pak by ovšem umělci choroby a smrti pracovali proti životu, díla jejich by byla jako otupujícím prostředkem, snižujícím stupeň životního tepla v jiných. Ale ve skutečnosti je tomu právě naopak. Právě

Digitized by Google

z těchto umělců, z takového Baudelaira, Poea, Dostojevského sálá nejvíce žáru; u nich, poněvadž hrají odvážně na samém ostří mezi životem a smrtí, nalézáme nejvýše vypjaty všecky umělecké potence. Výše citovaná věta Nietzscheova o člověku tragickém platí v různých odstínech o všem umění hrajícím na strunách zla, nemoci a smrti. V každém takovém díle »slaví to, co je v naší duši nejbojovnějšího, své saturnalie.« Toto »nejbojovnější« v bytosti umělcově, toto nejvyšší vypjetí jeho životní síly manifestuje se zde ovšem jaksi na rub, paradoxně: odvahou, s níž dovede na to nejhrůznější patřiti a dokonce s tím ještě umělecky zahrávati. Položme si jen otázku: k čemu je potřebí větší morální a životní energie — k napsání banální nějaké hymny na život anebo k napsání »Květů zla?«

Z toho vyplývá, že umění tak zvané dekadence nemůže být se stanoviska sociální a individuelní hygieny nijak škodlivo, dokud je opravdu ryzím a silným uměním. Opravdoví a velicí umělci, byť i na stokrát theoreticky hlásali ideje dekadentní, prakticky, to jest suggestivním účinkem svých děl, nijak nepodporují úpadek kultury a života. Tito umělci zvyšují intensitu cítění, horoucnost vášní, jedním slovem životní temperaturu svého obecenstva, o nic méně než to činili za jiných dob umělci klassičtí nebo romantičtí. Kdyby měly o účinku díla na obecenstvo rozhodovati theoretické ideje, jaké má umělec o životě, pak by veliká část dnešního obecenstva byla zahnána k sebevraždě nebo askesi, neboť je vychována ponejvíce uměním, kterému jsou podloženy nejchmurnější ideje o životě. Ale nestává se tak z té prosté příčiny, že umělec, kdyby byl světovým svým názorem i co největší pessimista, tím už, že je umělec, tyto životu nepřátelské ideje ruší a paralysuje je suggescemi emocí, které stupňují, ať už jsou obsahem jakékoliv, život nitra.

Je jen jediné umění, které v nás ochuzuje a sploštuje život. A to je — neumění, umění falešné, nezralé, něco jen, co se za umění vydává. Všecko šablonovité a banální, všecko co je jen slabou kopií skutečně uměleckých vzorů, všecko diletantské a dětinsky nezralé zůstavuje v nás dojmy bledé, bezkrevné, pusté a studené. Zde cítíme, že stojíme před nitrem chudším, prázdnějším a chladnějším než jaké je naše vlastní; před duší, která nám nemá co dáti a strhuje nás k nižším stupňům životní teploty. A dokonce už není nic žalostnějšího než když takováto bezpáteřná a nevyspělá duše chce činiti to, co vyžaduje největšího uměleckého heroismu a nejvyššího stupně niterného žáru: když chce po příkladu velkých umělců zahrávati si nad propastmi nicoty a choroby. A na neštěstí jsou to právě tyto allury, které nejvíce vábí nesamostatné talenty. Cítí instinktivně, že zde, kde život paradoxně sama sebe neguje, poskytují se nejkrásnější úkoly síle umělcově, ale nedovedou si uvědomiti, že jim tato síla chybí. A kde je takováto malomoc, nedovedou jí zakrýti ani nejzvučnější výkřiky o opojení životem, o radosti života atd. Z takovýchto úst znějí dithyramby na život jako profanace, poněvadž vycházejí z duše, v níž samé je málo života a individuality. K tomu může býti povolán jen ten, jehož duše je výjimečně palčivým, ostře od jiných se odlišujícím ohniskem života, jen ten, kdo zná jeho nejžárnější výsluní, ale i jeho nejtemnější propasti.

A tak dospíváme na konec k tomu, že nalezáme více života v dí-

Digitized by Google

lech umělce, třebas i dekadentního, třebas i životu klnul a suggeroval jen spleen a hnus, nežli v pracech pseudoumělce, který slaví život banálními frasemi. Je to zdánlivě paradoxní, ale potvrzuje to všecko to, na čem jsme zde založili pojem umění, potvrzuje to jmenovitě představu o umění, jakožto funkci života. Jak umělec smýšlí, má výraz pouze sekundární naproti tomu, jaké quantum síly do díla vkládá a jakému dává z něho vyzařovat. Ať stojí vůči životu kladně či záporně, nikdy se mu nevymkne. Kdo chce život překonat nebo opustit, sáhne k sebevražedné zbrani, odejde do kláštera nebo na poušť, ale netvoří uměleckých děl. Duše umělecká je neodpoutatelně přikována k životu, jemu slouží v štěstí i v mukách, ať jej velebí či proklíná, vždycky, třebas i bezděčně a proti své vůli, rozhazuje jeho semena a rozdmychuje jeho plameny. Prchá-li umělec ze života, stává se to jen tenkrát, je-li v něm zničen člověk — pokud je však v něm živ umělec, drží jej vztyčeného ta tajemná síla, která obrací i jeho zoufalství a bolesti v nové zdroje života pro jiné, ta síla, o níž praví Goethův Tasso: Und wenn der Mensch in seiner Qual verstummt, gab mir ein Gott zu sagen, wie ich leide!«

*

Umělecké dílo jest tedy v každém případě rozmnožením života, provalením nových jeho zřídel. A to nehledě k jeho ideovému a intelektuelnímu obsahu. Vždycky je skupinou symbolů dynamických, které na rozdíl od statických symbolů vědeckého poznání nesměřují k zaměstnání intelektu (alespoň ne v prvé řadě) ale ke vznícení celé lidské bytosti, v její totalitě, celkovitosti, synthetičnosti. Ne, jak člověk myslí, ale to, co člověk je, jeho individuelní i rodová bytost, je zasaženo pod působením uměleckého díla proudy tepla, které zaplaví jedním rázem všecku její stavbu, až k nejspodnějším a nejzapomenutějším ložiskům. Emoce, instinkty, atavismy, idiosynkrasie, sympathie a antipathie, všecky tyto nejméně jasné, ale pro individuelní povahu jednotlivcovu nejvýše karakteristické stavy zazní pod úderem umělcovy ruky v složitém, slitém akkordu,

Představme si, že před námi leží vedle sebe dvě knihy, učebnice mathematiky a kniha erotické lyriky. Obě náleží do téhož širokého oboru lidské činnosti, jejž jmenujeme spisovatelstvím, obě vyšly snad z téže tiskárny, obě jsou s hlediska hmotného svazky papírových listů, potištěných písmenovými značkami téhož jazyka a též soustavy, značkami, které jsou symboly slov a tím dále i pojmů a idejí — ale jaký obrovský rozdíl mezi tím, co každá z nich chce a na které stránky lidské bytosti útočí! — Slova, pojmy a formule prvé z nich jsou symboly statické. S nejbedlivější přesností hledí vyjádřiti vztahy věcí, s nejúzkostlivějším ohledem k tomu, aby u čtenáře nezaměstnaly nic víc než rozum. Každý i nejmenší dotyk individuelních jeho strun zakalil by hladinu tohoto křišťalově jasného, ale i studeného a tvrdého zrcadla. Jen v předních závitech mozkových byly uvedeny v oběh proudy subtilních vztahů rozumových, všechen ostatní organismus zůstává netknut. Neboť má-li tato činnost intelektuelní par excellence nějakou tendenci, pak to je tendence protiindividuelní, objektivisující, odpoutávající mozek od ostatní lidské bytosti a činící z něho symbolickou skráceninu vnějšího světa, kde pojmy zastupují věci a

Digitized by Google

vztahy pojmů vztahy věcí. Všecko směřuje jen k tomu, státi se co nejvíce vědomým, zbaviti se všeho citového, pudového, bezděčného, zničiti v člověku individuum a učiniti z něho jen nositele jediného, všem společného, objektivního, absolutního rozumu.

(Příště dále.)

Spolkový stát.

(Pokračování.)

Přistoupíme nyní k ústavám států a projdeme každý obor státní moci postupně všemi ústavami.

I. Zákonodárná moc v Německé říši jest rozdělena mezi dvě komory; obě sněmovny mají tu stejné právo iniciativy a kontroly. Vis legis nevychází z jedné z nich o sobě, nýbrž ze souhlasu obou a formální platnost zákona dává císař jménem říše. Sněm říšský není tudíž ani suverení, ani výhradním organem suverenity. Nejvyšší mocí vládne stát, t. j. sám sjednocený národ. Ústava jest jeho zákonem. Říšský sněm, spolková rada a císař jsou rovnocennými orgány jeho suverenity. Říšský sněm jest representací národní skrze národ, spolk. rada skrze státy. Potud jsou ve shodě s principem federačním. Onen však není instruován a jest skutečně representativní, tato pak jest instruována a jest čistě demokratická, skládajíc se ze států jako jednotek. Spolk. rada jest spíše spolek států než spolkový stát.

Kompetence říšského zákonodárství jest nepřesně definována. V četných případech konkuruje s jednotlivými státy, v mnohých jiných dává zákony, kdežto státy vládnou. Celkem převládá snaha, učiniti ze států a ústřední moci jediný orgán místo dvou. Čl. 4 ústavy přiděluje sněmovnám mimo obvyklé obory i veškero právo soukromé, trestní a soudní.

Příjmy říše pocházejí 1. z majetku říšského, institutů říšských atd., 2. z celních dávek, 3. ze spotřební daně ze soli, tabáku, cukru a syrupu a z 85% čistého výtěžku daně z pálenky a piva a 4. z matrikulárních příspěvků jednotlivých států. Jednotlivým státům připadá 15% daně z nápojů a tolikéž z říšské daně kolkovní. Uvedená data postačí na důkaz, že němec. federalism stojí na půdě nebezpečné. Centralistické zákonodárství, administrace v rukou jednotlivých států a vzájemná finanční závislost, z toho všeho lze vyciťovati snahy, jež jsou nepřátelské federalismu. Německo jest teprve jednotným státem budoucnosti. Změny ústavy provedou se jako obyčejné zákony, ale mohou býti odporem 14 hlasů ve spolk. radě zamítnuty. Provádí je tedy spolková rada, jež při tom působí a) skrze majoritu říšského sněmu t. j. národa jakožto celku, b) většinou $^3/_4$ hlasů jednotlivých států, t. j. národa jednajícího skrze jednotlivé státy.

Zákonodárná moc Kanady jest podle jména rozdělena mezi dvě komory, ve skutečnosti však spočívá v jedné jako zákonodárná moc britská a jest nejvyšší mocí v celé spolkové vládě. Příčina toho jest z části doživotní úřad senátorů, hlavně však leží v systému kabinetním; jak Francie k svému neštěstí poznala, činí tento systém z horní sněmovny bezvýmínečně jen pouhý přívěsek sněmovny dolní, byť i obklopený velikou důstojností. Kompetence zákonodárné moci kanadské jest definována nega-

Digitized by Google

tivně. Přisluší jí všeliká pravomoc, která není výslovně vyhrazena britské říši anebo propůjčena provinciím. Nejsou tedy státy, jako bývá stanoveno vůbec jinde, nýbrž spolek jest jediným dědicem moci. O válce a míru a v zahraničných záležitostech vůbec rozhoduje říše britská. Odst. 92 ústavy vypočítává šestnáctero záležitostí výhradně ponechaných provinciím a odst. 93 přidává k tomu ještě jednu, školství, jen s jistými výhradami, jichž účelem jest chrániti nábož. vyznání menšiny. Všechno ostatní spadá do kompetence spolku. Odst. 91 na př. uvádí 29 záležitostí, jež zahrnují trestní právo, soudnictví, vojenství, rozvody, manželské právo, a vybírání daní všeho druhu a každé zdaňování soustavy. Provincie naproti tomu jsou odkázány na důchod z pozemků, licencí, přímých daní a subsidií spolku. Tyto obnášejí nyní ročně 1 milion. Tato finanční závislost jest nejnebezpečnější stránkou ústavy. Zbavuje jednu stranu nezávislosti a druhou schopnosti k dobrému, ale ne ku zlému. Má za následek výstřednosti a korupci v provinciích a partikularistické kořistění v dolní kanadské sněmovně. Na místo nezávislosti staví závislost, t. j. porušuje životní podmínky federalismu.

Zákonodárná moc ve Švýcarsku čili spolkové shromáždění jest jednota, složená ze dvou částí. Jakožto celek spravuje soudnictví, uděluje milost, ustavuje exekutivu, soudce, kancléře i generály. Ona jest tedy spolkovou mocí, všechny ostatní jsou jí podřízeny. Zákony se tvoří ve dvou sněmovnách, iniciativou a mocí sobě rovných; v národní radě a v radě stavů, první z nich zastupuje celý národ, druhá státy. Žádná není instruována, jsou tedy skutečně representativní. Jakožto zákonodárce tedy vyhovuje tento orgán úplně principu federačnímu. Ale rada stavů jest ve skutečnosti malomocna, poněvadž volba jejích členů a doba jich úřadování nejsou jednotně vymezeny. Nemůže tedy obstarati onu funkci, jež přisluší ve spolkovém státě horní sněmovně. Nechť tedy zajde! Všechnu ostatní moc mimo tu, jež je výhradně přiřknuta spolku, mají kantony. Těm přísluší obvyklé záležitosti, dále politická práva, osobní svobody a záruka kantonálních území a ústav. V jiných záležitostech vynáší zákony spolek a kantony mají moc administrativní. Příjmy spolkové plynou z majetku spolkového, dále skládají se z celních příjmů, monopolu střelného prachu, z polovice hrubého výnosu vojenské daně a z příspěvků kantonů. Druhá polovice vojenské daně a všechna daň z nápojů připadá jednotlivým kantonům; Uri, Graubünden, Tessin a Wallis dostávají ještě nad to 30.000 fr. ročně. Na žádost 30.000 voličů anebo 8 kantonů musí býti o zákonech anebo snesených spolkových všeobecného rázu rozhodnuto plebiscitem. Změny ústavy se provádějí a) jako obyčejné zákony a jsou potvrzovány referendem; b) neshodují-li se obě sněmovny anebo žádá-li 5000 voličů revisi ústavy, přichází otázka revise před forum lidu. Rozhodne-li národ, že má býti předsevzata revise, vypíšou a provedou se nové volby do sněmů a změna ústavy se předloží referendu. O přijetí se rozhoduje většinou hlasů i kantonů. Takto jest zákonodárná moc Švýcarska anomalií. V každé jiné zemi než ve Švýcarsku by její převaha federalism zničila a bez referenda i ve Švýcarsku. Principu federačnímu se příčí úpadek stavovské rady, vzájemná závislost finanční spolků a kantonů, zákonodárná odvislost na jedné straně a administrativní na druhé.

Digitized by Google

V Americe jsou obě oddělení legislatury representativní. Jedno representuje národ jako celek, druhé státy. Přímé volení, krátká doba mandatů a každé 2 roky úplné jich obnovování činí sněmovnu mocí radikální, ku předu pokračující, kdežto nepřímé volení, dlouhá platnost mandátu a kontinuita senátu činí jej obdivuhodným způsobem způsobilou brzdou systému. Prvé lze spatřiti všude, druhé jen v Americe. Požívá-li americká sněmovna málo vážnosti v cizině, závidí za to všichni státníci a publicisté Americe senát. Vedle nejvyššího soudního dvoru jest on nejcharakterističtějším útvarem americkým a žádati, aby nepřímé volení do senátu změnilo se za přímé (jak bylo několikráte navrhováno) jest tolik, jako zničiti tuto hlavní kotvu ústavy. Jako německá horní sněmovna má i senát důležité funkce administrativní a soudcovské. Tyto rozšířily jeho moc, ne však v míře stejné jeho upotřebitelnost. Americkou legislaturou není jako ve Švýcarsku moc spolková, nýbrž jen její část. Poněvadž jest stát federací, jest moc spolková ve svých částech rovnoprávna a rovnocenna. Obě okolnosti jsou uskutečněním téhož principu a navzájem se doplňují. Centralisovaná organisace jest nemožna ve spolkovém státě a končila by centralisovaným státem. Kompetence zákonodárné moci jest obmezena na výkony výslovně jí přikázané, ovšem i na takové, jež nezbytně jsou v oněch zahrnuty. Jest však méně důležito, jak rozsáhlý jest obor ústřední kompetence, jako podle jakého principu jsou upraveny její vztahy k ostatním státům.

To jest největší čin Ameriky, jejž dala světu, nejdůležitější a nejdalekosáhlejší politický princip moderní doby, totiž přímý vliv ústřední moci na samy občany. Jeho objevení a užití bylo kardinální událostí v dějinách světa. Tím federalism vystoupil v plné zbroji a dal se na pochod dobývat světa. Učinil možným, co bylo posud nemožno, vnitřní svobodu a moc na venek, místní samosprávu a národní ústřední vládu, slovem veliké, složité a k tomu svobodné státy. Jeho přijetím stvořena byla teprve ústřední moc, dokonalá ve všech částech, zákonodárná, soudní a své zákony a rozsudky vlastními úředníky provádějící. On dal nezávislost ústřední vládě a jednotlivým státům a jich poměr učinil nezviklatelným. Svorníkem tohoto nového systému bylo zavedení daně spolkové na místo příspěvků jednotlivých států. O to zvláště byl prudký boj v konvenci newyorské. Kdyby byla bývala tato daň zamítnuta, byla by se sřítila celá budova. Každá závislost ústřední moci na státech a států na moci ústřední jest porušením principu federačního, závislost finanční jest jeho zkázou.

Změny ústavní nabývají tu jako v Německu a Švýcarsku platnosti zákona usnesením suvereního spolkového státu, vysloveným od národa a) kolektivně, b) skrze státy. Jedno rozhodnutí dochází výrazu rozhodnou většinou v kongresu, druhé rozhodnou většinou států. Súčastnění se obou sněmoven při tomto rozhodování a nutná majorita v obou činí ústavu americkou velmi konservativní, aniž porušuje princip.

Z této úvahy poznáváme, že jest porušením principu, federačního a) že není v Kanadě de facto horní sněmovna, malý význam její ve Švýcarsku a v Německu nesamostatnost b) centralisovaná vláda ve Švýcarsku a v Kanadě, c) závislost ústřední moci na státech, 1. finanční a administrativní v Německu a ve Švýcarsku, 2. finanční závislost států na

Digitized by Google

ústřední moci v Kanadě, závislost finanční a zákonodárná v Německu a ve Švýcarsku. Podle toho jest nejpochybenější legislatura německá, po ní kanadská a po nich teprve americká. Americké zákonodárství jest tedy nejen první, ale i nejtypičtější. (Příště dokonč.)

Na cestě.

Napsal A. P. Čechov. (Z knihy »V Sumerkách 1896).« Přeložila Žofie Šebkova.

Nocoval obláček zlatý
na hrudi skály velikána . . .
Lermontov.

V pokoji, který sám majitel hostince, kozák Semen Čistopljuj, nazývá »cizineckým«, to jest určeným výhradně pro cizince, seděl za velkým, nebarveným stolem vysoký, širokoplecí, asi čtyřicetiletý muž. Opřel se rukama o stůl, podepřel hlavu pěstí a spal . . . Oharek lojové svíčky, zastrčený do kelímku od pomády, osvětloval jeho rusou bradu, tlustý, široký nos, opálené tváře a husté, černé brvy, splývající mu nad zavřenýma očima . . . I nos, i tváře, i brvy, všecky rysy, každý zvlášť, byly hrubé a těžké, jako nábytek a kamna v »cizineckém pokoji«, ale dohromady dávaly něco harmonického a dokonce i hezkého. Takový je už ruský obličej: čím hrubší a ostřejší jeho tahy, tím zdá se měkčí a dobrodušnějším. Muž byl oděn v panský kabát, obnošený, ale ovroubený novou, širokou pertlí, v sametovou vestu a v široké černé spodky, zastrčené do velikých, vysokých bot.

Na jedné z lavic, táhnoucích se podél stěny, na kožešině liščího kožichu spala asi osmiletá dívka v hnědých šatečkách a v dlouhých černých punčochách. Měla bledý obličej, světlé vlasy, úzká ramena, celé tělo hubené a slabé, ale nos měla tak tlustý a ošklivě baňatý, jako mužský. Spala pevně a necítila, jak obloukovitý hřeben spadl jí s hlavy a řezal ji do tváře.

Cizinecký pokoj měl slavnostní vzhled. Ve vzduchu bylo cítiti čerstvě umytou podlahu, na provaze, táhnoucím se na příč přes celý pokoj, nevisely hadry a v rohu, nad stolem, hořela lampička, vrhající červenou skvrnu na obraz Jiřího Vítěze. Zachovávajíc nejpřísnější a nejopatrnější přechod od božského k světskému, táhla se od ikony, po obou stranách rohu, řada obrazů vyřezaných z kůry. Při matném světle oharku a červené lampičky tvořily obrazy jediný společný pruh, pokrytý černými kaňkami; když pak kachlová kamna chtěla jednohlasně pěti s pohodou a skučíce vtáhla do sebe vzduch, když polena, jakoby se probudila, vzplápolala jasným plamenem a mrzutě vrčela, tu na dřevěných stěnách počínaly naskakovati rudé skvrny a bylo možno viděti, jak nad hlavou spícího muže vyrůstali tu stařec Serafin, tu šach Nasr-Eddin, tu tlustý, hnědý mládenec, vyvalující oči a něco šeptající do ucha dívčině s neobyčejně tupým a lhostejným obličejem . . .

Venku byla nepohoda. Něco zběsilého, zlostného, ale hluboce nešťastného se zuřivostí zvířete zmítalo se kolem hostince a snažilo se dovnitř. Mlátíc dveřmi, bušíc do oken a do střechy, škrábajíc zdi, toto něco

Digitized by Google

tu hrozilo, tu plakalo a prosilo, chvílemi na krátko umlkalo a potom s radostným, zrádným skučením dralo se do komína u kamen, ale tu polena zaplála a oheň, jako pes na řetěze, se zlobou šel vstříc nepříteli, počínal zápas a po něm stony, pískot, zlostný řev. Ve všem tom bylo slyšeti i zuřící stesk, i neukojenou nenávist, i uraženou malomocnost jakoby někoho, kdo byl kdysi zvykl vítězstvím . . .

Zdálo, že »cizinecký pokoj« začarovaný touto divokou, nelidskou hudbou, umlkl a oněměl na věky. Ale náhle zaskříply dvéře a do pokoje vstoupil hošík z hostince v nové kanafasové košili. Kulhaje na jednu nohu a mrkaje ospalýma očima, očistil prsty svíčku, přiložil do kamen polena a vyšel. Hned na to začala bíti na kostele v Rogačích, asi na tři sta kroků od hostince, půlnoc. Vítr pohrával se zvoněním jako se sněhovými vločkami; honě se za zvuky zvonů, kroužil s nimi na ohromném prostranství, takže některé údery se přerývaly anebo se protahovaly v dlouhý, vlnitý hlahol, jiné mizely úplně ve všeobecném šumu a hluku. Jeden úder tak jasně zazvučel v komnatě, jako kdyby zvonili pod samými okny. Dívka, jež spala na liščím kožichu, zachvěla se a pozdvihla hlavu. Hleděla chvílemi bezmyšlenkovitě na temné okno, na Nasr-Eddina, po němž se právě míhalo rudé světlo kamen a potom pohlédla na spícího muže.

— Papá! řekla.

Ale muž se nepohnul. Dívka mrzutě stáhla brvy, lehla si a skrčila nohy. Za dveřmi v hostinci někdo hlasitě a zdlouha zívl. Brzy na to bylo slyšeti skřípot dveřních svorů a nejasné hlasy. Někdo vstoupil a oklepávaje se sebe sníh, dutě zadupal bačkorami.

— Co? líně otázal se ženský hlas.

— Slečna Ilovajskaja přijela . . . odvětil bas.

Opět zaskřípaly dveřní svory. Bylo slyšeti hluk větru, deroucího se do hostince. Kdosi, nejspíše kulhavý hošík, běžel ke dveřím, které vedly do »cizineckého«, uctivě zakašlal a sáhl na kliku.

— Sem, mátuško-slečno, račte, řekl zpívavý ženský hlas, — máme tu čisto, krasavice . . .

Dvéře se rozlétly a na prahu objevil se bradatý mužík, v kaftaně kočího a s velikým vakem na rameně, všecek od hlavy až k patě zasněžený. Ihned za ním vstoupila nevysoká ženská postava, téměř o polovinu menší než kočí, bez obličeje a bez rukou, zabalená, omotaná, uzlu podobná a také zasněžená. Z kočího i uzlu zavanula na dívku vlhkost jako ze sklepa a oheň svíčky se zakolíbal.

— Jaké hlouposti? pravil zlostně uzel. — Možno zcela dobře jeti! Zbývá nám pouze 12 verst, ponejvíce lesem a nezabloudili bychom . . .

— Zdali bychom zabloudili nebo nezabloudili — na tom nezáleží, ale koně nejdou, slečno! odvětil kočí. — Pane Bože, jakobych tomu schválně chtěl.

— Bůh ví, kam jsi mě přivezl . . . Ale ticho . . . Zdá se mi, že tu lidé spí. Jdi odtud.

Kočí postavil vak na zem, při čemž se s jeho ramenou sypaly vrstvy sněhu, pak vydal nosem vzlykavý zvuk a odešel. Potom dívka viděla, jak z prostřed uzlu vylezly dvě maličké ručky, vztýčily se a zlostně

Digitized by Google

počaly rozmotávati šály, šátky a šerpy. Nejdříve spadl na podlahu veliký šál, pak bašlík, za ním pak bílý pletený šátek. Vysvobodivši hlavu, sňala příchozí salop a ihned byla o polovinu tenčí. Nyní už byla jen v dlouhém, šedém plášti s velikými knoflíky a s odstávajícími kapsami. Z jedné kapsy vytáhla jakýsi svítek papíru, z druhé svazek velkých, těžkých klíčů, který položila tak neopatrně, že spící muž se zachvěl a otevřel oči. Chvíli tupě hleděl po stranách, jakoby nechápal kde je, potom zatřásl hlavou, šel do rohu a usedl . . . Příchozí sňala plášť, čímž se její objem opět o polovinu zmenšil, stáhla plyšové boty a také usedla.

Teď už se nepodobala uzlu. Byla to hubená, maličká brunetka, asi dvacetiletá, tenká jako hádě, s podlouhlým bledým obličejem a s vlnitými vlasy. Nos měla dlouhý, ostrý, bradu také dlouhou a ostrou, řasy dlouhé, koutky rtů ostré a následkem této všeobecné ostrosti zdál se výraz obličeje bodavým. Utažená v černý šat s množstvím krajek na krku a rukávech, s ostrými lokty a dlouhými růžovými prstíky, připomínala portréty středověkých anglických dam. Vážný, soustředěný výraz obličeje ještě více sesiloval tuto podobu . . .

Brunetka prohlédla si pokoj, úkosem pohlédla na muže a dívku, a pokrčivši rameny, přisedla k oknu. Temná okna třásla se vlhkým, západním větrem. Divoká hudba zněla stále silněji . . .

Po dlouhém mlčení dívka sebou náhle pohnula a řekla, zlostně vyrážejíc každé slovo:

— Bože! Bože! Jak jsem nešťastna! Ze všech nejnešťastnější!

Muž vstal a s chůzí vinníka, která nijak neodpovídala jeho obrovskému vzrůstu a velké bradě, pospíchal k dívce.

— Ty nespíš, drahoušku? otázal se hlasem, prosícím za odpuštění. — Co chceš?

— Nic nechci! Bolí mě rameno! Ty, tatínku, jsi ošklivý člověk a Bůh tě potrestá! Uvidíš, že tě potrestá!

— Holoubku můj, já vím, že tě bolí rameno, ale co mohu učiniti, drahoušku? otázal se muž takovým tonem, jakým podnapilí mužové omlouvají se před svými přísnými manželkami. — To tě, Sášo, bolí rameno po cestě. Zítra přijedeme na místo, odpočineme si, přejde tě to . . . .

Zítra, zítra . . . To mi říkáš každý den: zítra! Ještě dvacet dní pojedeme!

— Ale, drahoušku! otcovo čestné slovo, že přijedeme zítra. Já nikdy nelhu, a zadržela-li nás vánice, nemohu za to.

— Nevydržím toho déle! Nemohu, nemohu!

Sáša dupla nohou a dala se do nepříjemného, písklavého pláče. Její otec mávl rukou a roztržitě pohlédl na brunetku. Ta pokrčila rameny a nerozhodně přiblížila se k Sáše. (Příště dále.)

Digitized by Google

Rozhledy po literatuře, umění a vědě.

Literatura.

Julius Zeyer: **V soumraku bohů.** Kronika (Nákl. J. Otty). V knize této, již zove sám »další řadou obnovených obrazů«, zašel Zeyer na Island. Ne poprve byl tu dotknut pověstmi tohoto ostrova, ukazujícími, že fantasie lidská dovede pracovat horečně i na nejstudenější půdě. Již v »Románě o věrném přátelství Amise,« této jakési anthologii románských a germánských pověstí a bájí, nalezáme několik episod z Islandu, plných gigantického kouzla ság. Již tam shledáváme se s příznačnou postavou severních bájí, ženou vlčicí, zpola Walkyrou, zpola Sirenou, kouzelnicí, která muže krásou svou vábí a při tom osnuje plány na jich zahubení, těch krásných, silných barbarů se světlými vlasy a obřími plecemi, věrných v přátelství, ale hrozných v nenávisti, vezdy hotových k pitce a boji. Nikdy ještě však se nevrátil ze svých exkursí na sever s takovým nákladem postav a dějů jako v této knize. Hemží se tu postav, až zrak přechází. Jako figury na úzkém, ale neobyčejně dlouhém a stále ještě se rozvíjejícím koberci, anebo jako na těch freskách, které obtáčejí nádvoří klášterů a znázorňují celé dlouhé legendy a kusy biblických dějin, bez osy, středu a organického seskupení, tak jdou za sebou postavy těchto islandských bohatýrů, šlechetných i zlých, věhlasných starců a horkokrevných mládců i žen a dívek, snivých, hrdých i ďábelských, milují se, sedí pospolu u kvasů anebo zas se nenávidí na smrt a vyhlazují se navzájem krevní mstou, až na konec všecko tone v krvi a plamenech. Ale nečiní to dojem jednotně sosnovaného dramatu nebo alespoň organicky se rozvíjejícího a vrcholujícího příběhu, ale mísí a plete se to v jediném mihavém, místy i těžko proniknutelném chumáči. Není tu jiné spojitosti než pouhý pořad časový. Autor vám nedovolí sledovati dlouho jednoho hrdinu. Sotva se vám trochu podařilo vniknouti do motivů, které ovládají hnutí a činy těchto pracizích vám barbarských duší, a už ji zase odkládá a nastavuje děj novými figurami, ba celými pokoleními, rozpřádá spletité rodokmeny a když chumelenice postav je nejhustší, rozetíná uzly, do nichž se nit této epiky zapletla, Život lidský je vůbec mezi těmito islandskými chlapíky náramně laciný. Lidé tu padají jako když se hůlkou spřeráží bodláčí. A když tato vřava barbarských vášní dostoupila vrchole, zaleskne se do toho — kříž. Starý svět severní padá do ruin, nastává veliký soumrak bohů, sřícení Walhally, Götterdämmerung. Zde se vám konečně vyjasní. To tedy chtěl básník tímto hromaděním hrůz, vypjati barbarství starého světa v nejvyšší krajnost, s níž by se pak jediným pádem sřítil a dal efektně vedle sebe

Digitized by Google

zaskvíti se perspektivě v nový lepší svět něhy a lásky. Tato myšlenka by byla stála za napsání této knihy, ale nevidím ji dost umělecky a dost hluboce provedenu. Předně vám nepostavil Zeyer starý svět islandský do takového světla, abyste cítili k němu dosti odporu a tušili, že nastává jeho konec. Předvádí vám jej ve třech čtvrtinách knihy s nestranným klidem epika, jenž má svou rozkoš z tohoto divadla kypících svalů a sytících vášní. Mezi těmi zuřícími bohatýry je sice jeden moudrý muž, jménem Njal, který tuše nastávající soumrak bohů a průhlednými narážkami signalisuje, v jakém znamení kniha ukončí, ale to nestačí ani zdaleka, aby vás přesvědčilo o mravní a společenské neudržitelnosti těchto starých řádů. A ještě nedostatečněji je proveden příchod křesťanství na ostrov. Několika suchými větami kronikáře odbude zde autor pokřestění celých rodin a dává si tak ujít nejvděčnější příležitost, kde mohl celé knize dodati citové hloubky a tepla. Vždyť právě on dovedl jinde tak krásně ovládati suggesce něhyplných a vroucích citů křesťanských! A tak ovšem zaviňuje sám, že jeho pokřestění hrdinové jsou vám právě tak cizí a lhostejni, jak vám byli ve svých pohanských zvycích. Nevidíte do jejich duší, necítíte s nimi. Pouhé silhuety, pouhé figury na gobelinech nebo freskách, pouhá jména v kronice — nic víc! Proto také docela správně napsal autor tuto knihou kronikou. Epický svůj talent ukázal tu v celé síle. Ale epika se jeví, alespoň v těchto starých tradicielních formách, jako genre našemu vkusu už cizí a zvláště psychologicky nedostatečný, a jeví se jím tím více, čím svědomitěji chce reprodukovati svůj starý styl. Novým, moderním stylem epiky je román a životnost většiny Zeyerových »Obnovených obrazů« tkví jen právě v tom, že osvěžují staré motivy kronik a příběhů psychickou rozvlněností a náladovostí moderních románů. V této knize však se vzdálil Zeyer příliš málo od starých tradic epických a odtud prázdnota jejích postav, odtud ten nedostatek zájmu pro její děje, odtud ta chladná distance, která nás dělí od toho, co vypravuje. Nechť se říká cokoliv, my dnešní čtenáři, i při svých reakčních záchvatech, nedovedeme míti už tu pokojnou, sobě dostačující radost na pouhých příbězích, na fabuli, tu radost, jakou měl člověk středověku anebo jako má dosud Orientál anebo dítě. Jsme zkaženi psychologií, chceme všude vidět pohnutky činů a vnitřní procesy, a to žádáme i u duší časově a geograficky nám nejvzdálenějších. Celému tomuto šumnému shluku postav, jejž nám v této knize Zeyer předvádí, schází však tyto nitky, jimiž by se o naši duši zachytily a zůstavuje v nás proto jen dojem mihotavé hry figur, hry trochu příliš široce založené a dlouhé a tím na konec únavné. *Kj.*

Divadlo.

Pan Vrchlický odškodňuje se za svou nedlouhou a málo opravdově »líněnou abstinenci od dramatické produkce nyní tím, že dává během »ednoho roku hrát už třetí svůj kus. Vesměs historická dramata: loni na »odzim »Epponina«, letos na jaře »Marie Calderonová« a nyní »Láska smrt.« Zajímavo je srovnávati hodnotu těchto her s jejich stářím.

Digitized by Google

»Láska a smrt« je z nich nejstarší a bez odporu relativně nejlepší. Již před deseti lety četli jsme ji ve »Květech.« Pokud se týče organické slitosti jejího děje a stupně dramatické síly při poměrné prostotě užitých prostředků, stojí značně nad jmenovanýma ostatníma. Můžeme si z toho vyvoditi jmenovitě z nešťastné »Epponiny«, co p. Vrchlický ztratil za deset těchto let jako dramatik. — »Láska a smrt« není proto ještě ovšem také žádným uměleckým divem. Dobře dělaný kus, nic více. Romantické drama tragické vášně à la Hugo, okořeněné scénickými effekty à la Sardou a naparfumované místy několika kapkami vlastní autorovy lyriky. V invenci děje a tvorbě postav není tu nic, co by jen trochu mohlo překvapovat původností. Jsme v Kastilii ve 12. století, v době interregna, kdy správa království je svěřena senioru rodu Castrův. V rodě Larův, Castrům nepřátelské, vře proto nespokojenost, vybuchající v činy. Mladý Alvaro de Lara zavraždí náčelníka rodiny Castrův na stupních oltáře, v den jeho největší slávy. V druhém jednání se zaplete uzel divných náhod. Prchající vrah, na jehož hlavu je vypsána cena, nalézá za noci asyl v klášteře, do něhož hned za jitra přicházejí dcera zavražděného Castra, Marquerita. Proč, není dost zjevno. Ale nedosti na této náhodě: oba se už setkali na cestě. Alvaro zachránil Marqueritu před loupežníky a v srdcích obou vyklíčí láska. (Marquerita ovšem Alvara nezná). Představený kláštera, jenž ve své asketické samotě sní ctižádostivě o tom, státi se Richelieum Kastilska, pozná Alvara a vydá ho, chtěje takto těžiti ze situace pro své plány, nově zvolenému králi. Až sem bylo dosud vše čistě vnější, dějové, křiklavě romantické (vyjímaje náladovou scénu mezi Alvarem a Margueritou). Nyní čekáte prohloubení situace, hlubší pohled do niter, pohled na vzrůst a tragickou situaci této lásky. Ale nedočkáte se ničeho podobného. Zase jen státnické akce, činy, kroky, pletichy, které vedou vnější děj. Nový král, chtěje ukončiti nepřátelství obou rodů, nechce smrt Alvarovu, nýbrž jen, aby dle starého obřadu slavnostně odprosil stín zavražděného, jen v případě, že by k tomuto pokoření nesvolil, čeká Alvara smrt. Ten jako pravý španělský šlechtic volí raději smrt, ale na naléhání Marquerity, která tu vyzradí lásku, svolí k obřadu. Zde je tedy kulminační bod hry. Oba milenci uvědomí si navzájem vášeň, která je spojuje i přes propast nepřátelství mezi jejich rodinami. Slyšíte však je o této vášni jen mluvit, ale necítíte její bouření, nejste přesvědčeni o její psychologické a dramatické nutnosti. Ta láska je právě tak jen jednou z hybných sil, ženoucí scénický mechanism dramatu, jako ctižádost klášterníkova anebo nesmířitelnost Margueritiny matky. Další akt je z velké části jen dekorativní. Předvádí se tu celý zmíněný obřad u sarkofágu zavražděného. Pro rozvoj a vystupování konfliktů neznamená to naprosto nic. Nechápu, jak může kdo zde vidět nejsilnější místo hry. Zde přece nemá autor větší zásluhy, než že zdramatisoval partii ze staré španělské liturgiky. Pro rozvoj hry je tu jen jedna důležitá scéna: matka Margueritina slibuje po skončeném obřadu svou dceru ochranci rodiny, ctižádostivému Guzmanovi. Marguerita jej odmítá, přiznává se ku své lásce k Alvarovi a tím vyhání situaci k nejvyššímu napjetí: rozhněvaná matka ji přinutí, aby se stala ženou Guzmanovou za každou cenu. V posledním jednání se tak skutečně stane. Zoufající Alvaro odhodlá se k ší-

Digitized by Google

lenému činu. Vzbouří město a zatím, co Guzman potlačuje venku vzpouru, přichází Alvaro do jeho domu a hyne s Margueritou v dobrovolné společné smrti. Dává se jím zabít, než by náležela jinému. — Jak viděti tedy, je tu všecko docela tradicielní, postavy, situace i rozuzlení konfliktu. Víme, že už to nějak tak skončí, poněvadž jsme to viděli na jevišti mnohokráte a nejsme proto nikde zdrceni živelností milostné vášně, ani překonáni hrůzou jejího konce. Tyto postavy a jejich city jsou právě jen tak divadelní, jako domy a stromy, mezi nimiž jednají, nejsou skutečnými stromy a lidmi, ale jen pomalovaným plátnem. Mohl by z nich dýchati žár a temný purpur tragické vášně, ale nedýchá, neboť tito milenci myslí a cítí jen v tradicielních poetických fráších, které zůstávají beze všeho suggestivního ohlasu. Po vlivech, jimiž působily na náš vkus v posledních letech zjevy nového divadla, činí drama p. Vrchlickéko i při vší dobře vypočítané útočnosti svých effektů dojem celkem slabý. Kdyby bylo bývalo hráno v době svého vzniku, bylo by jistě nalezlo situaci pro sebe příznivější. *K.*

— **Čtrnáctý rok Národ. divadla.** Napsal F. Ad. Šubert. — Zpráva polemická a nepokrytě odsuzující operetní a fraškářský ráz Nár. divadla. Dovídáme se, že »nové proudy« spodní, které do N. D. se podryly, připlavily do něho operetu a kal nejhrubší frašky. Byly odsuzovány všeobecně a peněžného zisku nepřinesly (mimo jednu) také. Bohužel dosavadní pokusy, aby odstraněny byly hrubé sprosté frašky, nedočkaly se prý ani ve v ý b o r u družstva ani ve v a l n é h r o m a d ě žádoucího úspěchu. Občasné uvádění těchto frašek na jeviště Nár. Div. v posled. dobách jest n u c e n é. — P. řidit. Šubert tím odmítá pro svou osobu odpovědnost za neumělecký a bídný repertoar N. D., obviňuje družstvo a jmenovitě výbor družstva a nepřímo dovolává se především žurnalistiky, aby zakročila a donutila pány učiniti pořádek. Velikého ohlasu však jeho slova nedošla u našich denníků. Což těm je vhod ta estetika uzenářů a té ostatní aristokracie, jež vládne si v divadle jako v satrapii? Za to všechny ostatní listy, jež tuto ostudu národní a jí přiměřený repertoar nepokrytě odsuzovaly, pozdravily v p. Šubertovi spojence. Již to bylo do omrzení, vytýkati v každém čísle ten hanebný repertoar N. D. Nyní však to začne ztuha na novo, když se dělá revoluce také s hora. — O záležitosti nového divadla píše p. Šubert, že předběžné skizy plánův a rozpočtů na stavbu divadla pro 1400, pro 1800 a pro 2400 osob, jež před definitivním rozhodnutím chce míti Družstvo v rukou, nebyly do 18. listopadu hotovy. P. Šubert je proti divadlu tak velikému, stačilo by hlediště i pro 800 osob. Neboť i při tomto počtu návštěvníků divadlo činoherní může obstáti nejen s velikým uměleckým ziskem, ale i s finanční výhodou. Myšlenka ta je však zničena plánem zříditi nějaké lepší nebo špatnější »Variété,« kde se bude dávati opět všechno bez rozdílu a zvláště výpravné hry, balety, opery a tak trochu i činohry. Také jsme zastávali v Rozhl. totéž stanovisko, jako p. Šubert.

Digitized by Google

Rozhledy politické a sociální.

Domácí politika.

Kdo v neděli 28. listop. a v pondělí 29. mohl pozorovati obecenstvo na ulicích a v kavárnách, když proskakovaly a potvrdily se zprávy o pádu Badeniho, zaslechl zajisté rozhořčené výkřiky nevole a odsuzování politiky české delegace i z úst nejhorlivějších stranníků mladočeských. Bylo to spontaním projevením dlouho klíčící již nespokojenosti v duši i nejvěrnějších stranníkův. Za to odpůrci dosavadního směru čes. politiky si spokojeně oddechli. Konečně jest jasno, mladočeské šupiny padají s očí! Tak všeobecná byla potřeba sdílnosti, že lidé jak roje se kupili hned u toho, hned u onoho kavárenského stolku a na ulicích bylo lidí i v pondělí více než bývá v době nedělní. Pondělní průvod německých spolků studentských Václav. náměstím a Příkopy dal demonstracím určitý ráz. Rozkvašení a rozhořčení myslí tu bylo a bylo by se projevilo snad jiným směrem, ale to jakož i zprávy o současných německých demonstracích v Liberci, Žatci, Litoměřicích a Ústí n. L. a pronásledování Čechů, dalo jim ráz protinémecký a protižidovský a v první dni prosince význačně antisemitský. Bouře byly prudké a rozechvění tak mocné, že mu není z mladších pamětníka. I v nejtišších ulicích kupili se lidé u domovních dveří a po každém hlasitějším zvolání na ulici otvírala se prudce okna ve všech patrech a ti, již zbyli doma, nahýbali se z oken. Ostrý, krátký dusot dragounských hlídek, projíždějících klusem ulicemi s palaši svítícími u hlav, bubnování a ohlas kroků celých setnin, zástupy lidu jak mračna v divém úprku za řevu a pronikavého pískotu před blýskajícími bodáky a palaši, domy pusté a jako liduprázdné se zejícími na místo oken tmavými otvory, shluky jakýchsi lidí u nějakého domu, bušících do zavřených vrat, a vítězný pokřik, když povolila, ohlas vzdálené střelby, signály polnic. . . A zase lidí mrak, klidných, rozjařených, valících se náměstím. »Hej Slované«, křepce a pružně se nese vzduchem. Malé trikolory na kabátech. A již všude jsou ty úzké pestré stužky, ve výkladních skříních, na dveřích a oknech široké červenobílé pásy. Než projdete ulicí, jsou nalepeny již i v nejvyšších patrech. Na rohu ulice davy chudého, nuzně oděného lidu zkřehlého zimou. Stojí jak vbití do země. Oči vytřeštěné svítí. Tu malý člověk v burnuse odřeném, starém, zmačkaný černý klobouk na hlavě, ovinutý dokola trikolorou. . . Všady bodáky a jezdci přečnívající dav. —

Takový byl ráz ulic v oněch dnech. A to divadlo nebylo jen v Praze. Štýrský Hradec, Vídeň, Žatec, Praha, Brno viděly demonstrace, zmítaly se jich vlnobitím. Krev se rozpaluje, vášně jak vichr strhují jednotlivce a vládnou jimi. Každý jest pouhou kapkou ve vysoké vlně, řítící se bůh ví jakou silou v neznámo. Neuhašené požáry náhle vyšlehují a staré, po desetiletí nerozřešené spory divoce propukají. Národní protivenství, stará otázka rakouská.

V bouřlivých oněch dnech, kdy obecenstvo hltavě čte noviny o manifestač. schůzích českého studentstva dne 30. list. a 2. pros., o rozčileném rokování v obec.

Digitized by Google

zastupitelstvu pražském, týkajícím se počínání praž. policie, o adrese díků, již poslali 1. pros. profesoři české university prof. dru O. Balzerovi, přinášejí Národ. Listy provolání »Národe český«, ve kterém se ohřívají staré fráse o české síle a nezdolnosti a jež budí také všeobecně špatný dojem a nazejtří 1. pros. listy staročeské krátké a jadrné prohlášení Dra F. L. Riegra, které se upřímností svojí a rázným »Nedejme se« všude líbí.

Všechny listy oznamují, jak pokračuje sestavování nového čistě úřednického ministerstva Gautschova. Zástupci stran a členové klubů pravice i levice meškají ve Vídni. V delegacích se klidně rokuje a budžetní výbor odhlasoval 2. pros. řádný vojenský a námořní rozpočet, mimořádný i bosenský. Námořní zpravodaj Dr. Stránský hrdostí září, že delegace schválila jeho elaborát a posl. Kaftan, že na nová děla povoleny žádoucí tisíce a tím že vyhověno jeho touze po zdatnosti armády.

Do Čech dochází zatím z Vídně zpráva, že 30. listop. parlamentární komise pravice se sešla k poradě, ve které Čechové společně s konservativními velkostatkáři, potom Poláci skrze ryt. Jaworského, konservativci skrze dra. Ebenhocha, Jihoslované skrze Ferjančiče a Rumuni skrze Lupula projevili se pro naprostou solidaritu všech stran pravice. Přijato jednohlasně osvědčení: »Majorita, jsouc svorna v příčině zásad, uložených v adresní osnově pravice, usnesla se jednohlasně pro případ vyjednávání, že toto může se díti jen skrze její oficielní representaci a ve smyslu jejího organisačního statutu.« —

Ale současně s touto zprávou dovídá se obecenstvo 3. pros. odpol., že nad Prahou a okolím prohlášeno stanné právo.

Po tomto prohlášení antisemitské a protiněmecké jakož i vůbec politické demonstrace ustaly. Gautsch jal se ihned vyjednávati s Němci i Čechy. Poslanec Dr. Engel na schůzi sdružení čes. zemědělců 8. t. m. vyslovil ministru Gautschovi svou spokojenost. »Pan ministr Gautsch byl vskutku nedostižným vzorem nejúmornější práce, kterou si v těchto dnech dal jednak s majoritou, jednak s minoritou, aby k nějakému uspokojivému výsledku dospěl. Při vyjednávání Němci žádali, aby odstoupilo předsednictví sněmovny, aby pověstný zákon Falkenhaynův byl majoritou samou prohlášen za neplatný a aby zrušena byla jazyková nařízení. Pravice byla ochotna v prvních dvou bodech povolit. O třetím ponechala rozhodnutí Čechům. Gautsch po dohodnutí s Čechy nabízel Němcům, aby vydána byla nová dvě nařízení, jimiž se obsah nařízení starých zmírní a zúží. Tato nařízení by byla opatřením jen zatímným na tu dobu, než cestou zákonodárnou by se celá otázka upravila a měla se vztahovati jen na Čechy, kdežto o jazykových poměrech na Moravě měla se dohodnouti zvláštní komise, složená z důvěrníků českých a německých, dále z úředníků soudních a správních, oběma stranami jmenovaných. Pokud by se tedy týkalo Čech, měla se dvojjazyčnost úředníků omeziti jen na úředníky konceptní, při úřednících kancelářských a manipulačních naproti tomu zrušit. Vnitřní úřední řeč má býti v čistě českých okresech česká, v čistě německých německá, ve smíšených obojí. Za smíšenou pokládala by se obec, čítající nejméně 25 pct. obyvatelstva druhé národnosti, soudní okres s 20 pct. obyv. druhé národnosti, a okresní hejtmanství mající aspoň jeden soudní okres smíšený. K naučení se druhému zemskému jazyku měla se stanoviti u úředníků konceptních místo pětileté lhůty — jak předpisovalla nařízení dubnová — lhůta patnáctiletá.

Němci návrhy ty odmítli a sice staví se proti dvojjazyčnosti úřadnictva soudního a dále proti požadavku, aby úřady byly povinny každému

Digitized by Google

dát vyřízení tím jazykem, jakým učiněno ústní nebo písemné podání. Mla
čeští poslanci byli ochotni přijati návrhy ty za základ diskusse a sice s p
pokladem úplné rovnoprávnosti, úplné rovnosti při všech úřad
v Čechách i ve vnitřním i vnějším styku, neporušené jednotn
země a nároku každého obyvatele po celé zemi dosáhnout své
práva v mateřské řeči.

Dne 6. t. měs. posl. Dr. Fořt na schůzi v Čes. Brodě mluvil opositně
směru mladoč. politiky. Politiků Badeniho charakterisoval takto: Když hrozilo
bezpečí, že Němci nedovolí projednati vyrovnání, »nastal ve Vídni obrat ve smýš
hledány nitky a činěny pokusy o uspokojení čes. národa. Dnes víme již o zálud
záměru, kterým měli čeští zástupcové — nevíme zač -- býti donuceni k tomu,
pomohli ke klidnému a brzkému uzakončení nového rak.-uher. vyrovnání.« —
pravil: »My nebyli poraženi a česká věc nedoznala újmy, my byli však, a o
není sporu, uraženi. My byli uraženi a do duše roztrpčeni vidouce, kterak před
silím a panstvichtivostí německou, před surovostí a nenávistí ke všemu, co česk
kapitulují ti, kdož záštitou mají býti právu a spravedlnosti. Bylo nám dáno v
cenné výstražné znamení pro další postup. Všichni ti mezi námi, kdož na
Vídni a hr. Badenovi chovali jakýkoli optimism, jsou ze své důvěřivosti vylé
(p. Dr. Engel a p. Peníček také?) Po nabytých zkušenostech nemůže býti naší
hou, abychom hnuli i jen jediným prstem, by krise, která vítězstvím obstr
v celém soustátí nadešla, byla zažehnána a tento ústřední parlament na
mohl normálním způsobem pracovati dále. — Žádné shnilé jednostranné v
nání jazykové bez současného vyrovnání a plnění všech politických požada
které český národ klade.« — »Já pro svoji osobu v trvalost dosavadní maj
valné naděje nekladu. Snahou Německa a vlády bude, aby český národ za ka
cenu isolovali. Možnost zdaru těchto snah není vyloučena, to uzná každý, kdo
poslední příčiny, které na př. Polákům nebo t. zv. německým klerikálům určují
jejich politického postupu.« Opoziční řeč dra. Fořta, jež dovedla udeřiti v zn
opoziční struny, se líbila. Náš lid je dobrácký. Jen dobrou vůli vidět a všechno
pustí a na vše zapomene

Podle řeči Dra. Engla 8. t. m. na schůzi zemědělců, »zamítli Němci jednohl
každou koncesi a setrvali na svém požadavku zrušení jazyk. nařízení. Zamítli i ta
koncese, ke kterým někteří z nás pověřeni jsouce přípravnými pracemi s nejtě
srdcem se odhodlávali počítajíce s tím, že budeme snad i prohlášeni za ški
českého národa.«

Na to Gautsch od dalšího vyjednávání upustil, parlament uzavřel a nasto
vláda §. 14. ze dne 21./12. 1867. Čl. ten praví: nastane-li nutná potřeba tako
opatření, k nimž jest vedle ústavy potřebí souhlasu říšské rady, v době, kdy
není shromážděna, mohou býti opatření ta učiněna císařským nařízením pod zo
vědností ministerstva, pokud neobmýšlejí změny stát. zákl. zákona a pokud n
menají trvalého obtížení stát. pokladny a zcizení stát. statku. Vše, co bude vl
učiněno na základě §. 14., bude míti jen prozatímní moc zákona a vláda jest po
všechno to předložiti říš. radě, jakmile se sejde, k dodatečnému schválení. K
nepředložila do 4 neděl po jejím svolání, přestanou míti tato její opatření moc zá
— Císař. nařízením budou vyřízeny provisorium, prozatímní rozpočet a br
kontingent.

Teď se počíná u nás Vídni hroziti. I posl. Adámek zmohl se v Lounec
malou salonní hrozbičku. Obecní zastupitelství v Čechách a na Moravě demon

Digitized by Google

osvědčením souhlasu s prohlášeními mladočeské i staročeské strany. Některá povolují větší obnosy pro české menšiny.

Výkonný výbor parlamentární komise pravice vydal 10. t. m. než se členové jeho z Vídně rozejeli, osvědčení, ve kterém prohlašuje, že se bude pravice zasazovati solidárně o uznání historicko-politických práv a samosprávy království a zemí, o provedení rovnoprávnosti všech národů říše, o opravdovou nábožnost a mravnost, o plodnou práci ve prospěch hospodářské a sociální zveleby všech tříd obyvatelstva.

Dne 12. mají Schönererovci a nacionálové ve Vídni schůzi, na níž má se žádati o zrušení jazyk. nařízení, uznání němčiny za řeč státní, zamítnutí vyrovnání s Uhrami a za zvláštní postavení Haliče.

— O pražských událostech psal vládní list maďarský Pesti Hirlap způsobem levičáckých listů vídeňských. Dodává pak: Uvažme, že Praha teprve roku 1895 vyvázla z výminečného stavu a již je zase pod stanným právem, které od roku 1869 nebylo v Rak. prohlášeno a tehdy jen na území dalmatsko-jihoslovanského povstání. Jisté jest, že systém Badeniho v Praze padl. Dnes je již jisté, že úkol rakouských Němců je, aby byli udržovateli státu a na tom základě třeba sociálně a národně reorganisovat Rakousko. Nemožno Rakousko poslovaniti bez úplného oslabení monarchie. Pro nás Maďary je velmi důležito, abychom porozuměli situaci elementárními silami utvořené. Němci a Maďaři se nyní více sblížili, než toho dovedla sebe lepší taktika a parlamentární řeči.

— Návrh zákona o pomaďaření místních jmen ustanovuje, že každá obec smí mít jen jedno jméno a že ministr vnitra může ustanoviti, pojmenovati, přeměniti pravopis místních názvů. Může maďarskými jmény pojmenovat i hory, návrší, pusty, pole a p.

— Sdružení českých zemědělců pro král. České konalo 8. t. m. valnou hromadu v Praze. Sdružení zůstane v přátelském poměru k mladoč. straně. Členů má 2000 (27. prosince m. r. přítomno bylo při sjezdu 6000 a pro sdružení se vyslovilo přes 10.000 rolníků Všech rolníků čes. je 250.000), a z těch 2000 bylo na schůzi něco přes 100 osob. Jaká pak je to organisace rolnická? Ale nedivme se, na tom, co sdružení dělá, český sedlák zájmu nemá. Jeho tlačí kruté poměry hospodářské a sdružení dělá nemastnou neslanou politiku. Na této schůzi pravil na př. dr. Engel o chvalitebném úsilí Mladočechů ve věci »sporné otázky« rak. uher. provisoria: »Myslím, že by bylo dnes zbytečno, obsahem této otázky, která sama o sobě vyžadovala by řeči nejméně dvou až třihodinné, blíže se zabývati.« Naši zemědělci postrašeni vyhlídkou, sedět ve schůzi ještě tak dlouho, dali dru Englovi za pravdu a byli spokojeni.

Sociální hlídka.

V Rakousku trvalo to dost dlouho nežli vydán byl zákon o nemocenském pojišťování dělníků. Když již jinde několik let byla věc jakž takž rozřešena, vzpomněl si i u nás stát, že má také nějaké povinnosti — k nejmenším, ale k nejčetnějším tohoto státního zřízení. Za nejmenšího činitele státního měly a mají dosud řídící kruhy i ti, kteří z těchto nejmenších hromadí své miliony, dělnictvo. Zákon o nemocenském pojišťování dělnickém v r. 1888. (20. října) vydaný měl býti pro první čas odpomožením toho, co nejvíce křičelo. Zákon má své velké vady vedle malých svých předností! Jednou z hlavních vad jest to, že všecky okresní nemocenské pokladny té které země jsou spojeny v jednotu nemocenských pokladen a na čele

Digitized by Google

této jednotě stojí představenstvo úrazové pojišťovny zemské. Všecky pokladny okresní všech snad předlitavských zemí volají po tom, aby dána jim byla úplná autonomisace, aby své věci mohly říditi samy. Hlasy jejich dosud byly cslyšány. Vláda svolala letos z jara zvláštní anketu do Vídně, kde chtěla slyšeti a také slyšela zdání všech pokladen předlitavských a ku které povolala také zástupce jednoho stavu, který prodělává dnes těžkou krisi — zástupce stavu lékařského. Anketa seděla několik dní a sl. vláda dala sepsati všecka přání a všecky stížnosti a hledá stále dál a dál material, který by byl podkladem ku opravě zákona. Letošní sjezd delegatů okresních nemocenských pokladen z království českého čili valná schůze jednoty okresních pokladen českých, ve středu, 8. t. m. v sále Typografické besedy vyzněl v mohutný protest proti vládnímu otálení s opravou zákona. Na počátku schůze dal přečísti předseda jednoty, starosta úrazovny dělnické v Čechách, p. Dr. Příbram dopis lounské okr. nemocenské pokladny, která sjezd neobeslala a protestuje proti němu, poněvadž nedbá nikdo jeho usnesení. Pokladna tato vydala již na sjezdové schůzování 200 zl. r. č. z těžce vydělaných dělnických peněz a vydání ta neměla žádného výsledku ani žádného účele.

Zastoupeno bylo 71 pokladen 124 delegáty K projednání denního pořádku nedošlo. Delegát pan Čermák z Prahy navrhl resoluci a po její přijetí, aniž došlo k projednání denního pořádku, sjezd skončil. Resoluce přijatá všemi proti jednomu hlasu delegáta z Budějovic p. Pařízka praví:

»Trváme pevně při prohlášeních předcházejících sjezdů delegátů okr. nemoc. pokladen z král. Českého z roku 1895 a 1896 a poněvadž ani do dnešního dne pranic učiněno nebylo ku splnění oprávněných, po tolik let již opakovaných požadavků okresních pokladen, vyjádřených posléze v návrzích letošní anketě nemocenské ve Vídni předložených, odpíráme jednati o předloženém programu sjezdovém a hodláme zachovati se v pasivitě vůči sjezdům jednotenským potud, pokud nebudou vládou splněny tolikrát již marně tlumočené podmínky životní okresních nemoc. pokladen, jichž bezodkladné splnění dnes opět důtklivě reklamujeme. Zároveň protestujeme jménem veškerých okresních nemoc. pokladen z Čech co nejrozhodněji proti osobivému vystupování lékařských komor oproti dělnickým nemocenským pokladnám, kterézto lékařské komory osobují si právo, zakazovati příslušníkům svého stavu přijímání paušálovaných míst v nemocenských pokladnách a léčení pod tarifem, jaký si byli kartelovaní lékaři určili; vyslovujeme podiv a politování nad tím, že lékařské komory snaží se hmotnou tíseň, jaká vnikati počíná i v řady jejich příslušníků, léčiti na účet uhnětěného, trudně živořícího lidu dělného, soustředěného v nemocenských pokladnách, a činíme dotaz k vládě, která zřízením nucených nemocenských pokladen dělníka přímo donutila přispívati na honoráře lékařské, zdali konečně za dobré uzná zakročiti, aby nemocenské pokladny nebyly lékařským komorám úplně na milost a nemilost vydány?«

V prohlášení tomto dostává sl. vláda, což jejího jest a vysloven řízný protest proti všemu lékařstvu v Předlitavsku. Lékaři vylíčeni v něm jako nepřátelé nemocenských dělnických pokladen. Hrozné obvinění. Lékař a nepřítel nemocného dělníka. Je-li to pravda, na pranýř se vším lékařstvem!

Lékařské komory u nás a v Předlitavsku vůbec sestávají z výboru, čili tak zvané lékařské komory vlastní, v níž zasedají vždy po tři leta vyvolenci všech praktikujících lékařů toho kterého okrsku té které komory a tito praktikující lékaři jsou druhou součástí komory — její příslušníci. V české komoře jest 25 Čechů a 25 Němců, volených dvěma tisíci praktikujících lékařů v království českém. Česká ko-

Digitized by Google

mora celá a všecky komory předlitavské prohlásily se pro volnou volbu lékaře u pokladen. Každý dělník, jsa členem pokladny, má míti právo voliti si lékaře své důvěry. Bude-li to dělníku dovoleno nebo lékaři na pokladnách vynuceno, učiní dle mínění okresních pokladen či lépe řečeno dle mínění jich delegátů pokladny — krach. Lékařské komory jsou jen vykonavatelkami vůle všech svých příslušníků, V Čechách nejedná 50 lékařů v komoře samostatně, nýbrž z usnesení všeobecné schůze lékařské všech její příslušníků. Tedy v Čechách jedná komora z usnesení a vůle dvou tisíců lékařů. Všickni téměř příslušníci, akce není dosud skončena, podepsali určité prohlášení, ve kterém se zavazují čestným slovem, že paušalisovati se od pokladen nedají. Stávající paušaly trvati mají do umření neb vzdání se jich držitelů. Lékařské komory ve všech předlitavských zemích postupují stejně a svorně v této věci. Stav lékařský brání svou existenci a brání ji zákonými a dovolenými prostředky nejen proti pokladnám, ale proti všem nízkým paušalům u obcí, země, státu a všech humanitních ústavů. Kdo sleduje činnost všech komor dojde k tomuto přesvědčení. Nechtějí se tedy komory lékařské a jich příslušníci hojiti jen a jen na — nemocném dělníku. Lékařů je přebytek a dávno minuly ty doby, kdy jeden lékař kumuloval ve své osobě několik druhů mizerných paušálů, které seskupeny dávaly mu předce jen pěknou obživu. Dnes na každý mizerný paušal je vždy jeden lékař. A při bídném svém postavení nese lékař risiko největší, dává často v šanc i svůj život. V pokladenském zákonu je potřeba nápravy, ale ne v tom, aby ochuzován byl stav lékařský, aby mu byla honorována jedna návštěva u nemocného 4, 5 až 10 krejcary. To sociální oprava jednoho stavu nemůže žádati na stavu druhém. Zákon se dá upraviti tak, aby nebyl poškozen nikdo, aby netrpěl škody ani dělník ani lékař. Stát spravedlivý má povinnosti určité ke všem stavům, nemůže postavení jednoho stavu polepšiti na úkor stavu druhého, koná-li tento svou povinnost a stojí-li na svém místě. Rozpočty různých pokladen vykazují nejmenší položky obyčejně na lékařskou pomoc a lékaři jsou vinni úpadkem pok'aden! Mnoho pokladen v Čechách má volnou volbu lékaře a daří se jim dobře. Nemocní si nenaříkají a lékaři také ne. Lekařský stav obviňuje se neprávem v resoluci jednoty českých okresních pokladen. Dobrý lékař je dobrý člověk a jako dobrý člověk nemůže ani býti nepřítelem strádajícího a nemocného dělníka. Toho dal lékařský stav četné již důkazy a slouží pokladnám od jich založení za — bídný peníz. Stát má povinnost pomoci, i dělnickým pokladnám i dělnickým lékařům. Lékaři nechtějí ničeho jiného nežli býti živu. A to snad nebude upírati ve spořádaném státu nikdo nikomu leda ničemovi a zločinci. A ani tomu ne! Pro toho má milost a odpuštění. *vl.*

Z naší doby.

Scipio Sighele. Ve svém spise **Zločinný dav**, jemuž vlády měly by se naučit nazpaměť, povídá: »Všechna individua, která tvoří část davu, nalezají se v podobném psychickém rozpoložení jako jednotlivec, je-li osobně provokován a urážen. Proto právě zločin, jehož oni se dopustí, nebude divokým nepochopitelným činem, nýbrž spíše reakcí (ať už spravedlivou či nespravedlivou, ale vždy přirozenou a lidskou) proti příčině, nebo proti tomu, co za příčinu pokládají oné provokace, již nakažlivostí všichni pocítili . . . Tento stav hněvu činí zločiny davů úplně podobnými oněm deliquentům příležitostným, kteří — jak známo — dopouštějí se deliktu pouze, jsou-li k němu hnáni vnějšími okolnostmi neb provokacemi. — V podobných přípa-

Digitized by Google

dech, ježto je nemožno nejen uvažovati, ale i jen slyšeti správně, sebe menší fakt nabývá obrovských rozměrů a sebe menší provokace vede k zločinu . . .«

— **Henry George.** Henry George měl hluboký vliv na směr různých škol ekonomických. Poprve vystoupil na veřejnost jako dělník typografický; r. 1866 stal se žurnalistou v Times v San Franciscu, r. 1872 v New-Yorku počal hlásati svoji theori vlastnictví půdy, které by bylo individuelní, ale vázáno platiti jistou ekonomickou rentu společnosti Od r. 1871 jal se v San Franciscu vykládati zásady své theorie v díle Our Land and Land.Policy (Naše půda a agrární politika), jež zůstalo téměř nepovšimnuto. Jeho ideje přepracované a šíře vyložené v díle Progress and Poverty (Pokrok a chudoba), jehož první vydání vyšlo v New-Yorku r. 1879, zjednaly mu najednou slávu a povznesly ho do první řady originelních autorů tohoto století. Později v Problémech společenských (1880) a v Podmínkách svobodné tržby (1883) studoval aplikaci svého původního systému, bera za základ znárodnění půdy. Na své první cestě Evropou přišel George do Irska studovat irskou otázku. Byl dvakrát zatčen jako »podezřelý« r. 1881 a 1882; o irské otázce uveřejnil studii a dostal se do sporu s vévodou d'Argyll. R. 1891 zaslal papeži otevřený list o podmínkách práce a uveřejnil mimo to dílo Philosophe perplexe (Pomatený filosof), v němž napadá filosofii spencerovskou. Po několika letech strávených přednáškami v Anglii, Australii a ve Spojených Státech byl r. 1886 jmenován kandidátem strany dělnické na úřad maira v New-Yorku, obdržel však pouze 68.000 hlasů proti 90.000 svého protikandidáta demokratického a 60.000 kandidáta republikánského. Rok na to dostal 70.000 hlasů jako kandidát na místo sekretáře státu New-Yorského. Od r. 1887 do 1890 řídil důležitý týdenník New-Yorský Standard, v němž věnoval vždy mnoho místa studiu otázky sociální. — Některá díla Georgeova těšila se neobvyklému rozšíření, zvláště nejslavnější z nich Pokrok a chudoba, jehož bylo prodáno na statisíce výtisků v originálu, a jež bylo přeloženo do francíny, vlaštiny a němčiny. R. 1892 byl prodán za sníženou cenu milion výtisků Podmínek volné výměny v době volby presidenta, kdy George, co stoupenec svobodné tržby, stál na straně Clevelanda. — Nauka Henry Georgea, pokud se týče vlastnictví půdy, zasluhuje zmínky. S Ricardem a jeho školou připouští George, že důchod z půdy (nájemné) je plodem civilisace, výsledkem práce vynaložené generacemi: nechati výlučné užívání jednotlivcům (vlastníkům) znamená zbaviti se kolektivismu ve prospěch oněch. Právě jako Angličan Alfred Russel Wallace navrhuje předem daní vybrati všechno, co v příjmech representuje důchod, to jest všechno, co není podmíněno vynaložením kapitálu a práce a co on nazývá unearned increment (nezasloužený přeplatek). Pouze tato daň by se vybírala; všechny ostatní by se zničily. Tak by se národ nepřímo stal vlastníkem země a George má za to, že již to faktum, že by byla pouze jedna daň, udrželo by staré vlastníky na jejich pozemku jakožto nájemce. Vzdělávání půdy pak by v žádném směru neutrpělo. Mzda za práci, která je v opačném poměru ke vzrůstu důchodu, mohla by volně stoupati, protože by důchod neexistoval a produkce by byla zbavena všech pout. —

J. Eg. S. — **Demoor, Massart a Vandervelde: Regressivní evoluce v biologii a sociologii.** (Dokončení.) 1. Obecní rozpočty v Belgii, Ardenne, Fagne a dolním Luxembourgu zachovaly nám ještě některé zbytky archaické formy obcí. Na př. ve Wanlinu pokrývají obecní pozemky skoro polovinu půdy: 220 ha, z toho 130 pole, 90 les. Orná půda losuje se každých 18 let mezi hlavy rodin, kteří platí 10 franků ročního nájmu, a to úplně stačí ku krytí obecních výdajů; poplatků a daní není.

Digitized by Google

Tento systém vládl dříve v celé zemi. Pokrok populace a přechod k intensivnímu rolnictví učinily mu konec, nastoupilo individuelní vlastnictví, poplatky a daně. Tato přeměna byla progressivní, protože ku krytí větších potřeb bylo třeba větších obecních příjmů; spolu však byla i regressivní, způsobujíc zmenšení neb zmizení soukromého vlastnictví obcí a závisících na něm správních institucí. A podobně bylo i jinde. 2. Státní rozpočet říše německé. Feudální finanční systém zanechal hluboké stopy v Německu, zvláště v 18 sekundárních státech, kde se archaické instituce nejlépe uchovaly. Meklenbursko-Střelicko představuje ještě primitivní formu, poměrně málo změněnou: velkovévoda vede správu sám, rozpočet splývá s civilní listou, příjmy průměrně 7 milionů, z toho 5 domény. V Meklenbursku-Zvěřínsku již je patrna regresse feudálního a pokrok moderního systému. Jsou tu 2 rozpočty: rozpočet velkovévodův a rozpočet společné finanční správy. Onen z poloviny kryjí domény, tento úplně daň. Ve velkých státech říše feudální systém zmizel, ale domaniální příjmy jsou ještě dosti značné. Konečně v říšském rozpočtu není již feudálních přežitků vůbec. 3. Rozpočet Německa, Francie a Anglie. V hlavních státech německých shledáváme značný majetek fiskální. V Prusku na př. vedle lesů i 1,500.000 jiter orné půdy. Ve Francii fisku náležejí již jen lesy. Přežitkem jistým byly též do nedávna částky za vyvazené pozemky. V Anglii jsou domény ještě obmezenější: 22—23 milionů průměrně oproti rozpočtu 2—300 milionů. Celkem tedy ve všech evropských finančních systémech lze konstatovati současně progressivní evoluci moderního systému a regressivní evoluci feudálního systému.

Přicházíme k transformaci podobných ústavů u různých sociálních skupin. Primitivní, pozemkový útvar spočíval v tom, že půda, zaujata kmenem či clanem, byla res nullius, mohli s ní proto všichni členové volně nakládati. Jakmile počet obyvatelstva vzrůstá, nabývá půda hodnoty, a postupně neb současně vzniká tu vlastnictví a) rodinné, b) obecní, c) feudalní, d) veřejné, e) korporativní a f) individuelní. — Vlastnictví rodinné: Černá Hora, Dosud se tu udrželo rozdělení na 42 kmenů (»plemena«), dělících se opět na rody (»bratstva«) a patriarchální rodiny (»zádruhy«). Ale vliv plemen a bratstev značně se zmenšil progressivním vývojem nových institucí politických, soudních a hospodářských. Z vlivu bratstva zbývá sotva předkupní právo členů jeho, právo ukládati jim povinnost pomoci vdově neb chudému a pod., z vlivu plemene zákaz nabývání pozemků se strany cizinců, právo svobodné honitby a j. Tedy spolu s progressí i regresse. — Vlastnictví obecní: rusky »mir« neb javanská »dessah«. Zde progressi provází regresse v tom směru, že důležitost rodiny klesá tou měrou, jak vzrůstá význam obce; právo předkupní příbuzných ustupuje právu všech obyvatelů obce vkročiti v trh a pod. — Vlastnictví feudální: Anglie. Zde přeměnu provázela tato částečná regresse: a) Shromáždění členů původních společenstev, »townships«, jež vykonávalo moc správní a regulující, zmizelo a místo všeho nastoupil orgán, skládající se z jistého počtu následníků za předsednictví lorda neb jeho zástupce. b) Kollektivní půda úplně zmizela neb byla značně zmenšena rozdrobením se strany lorda, neb rozdělením, provedeným členy společenstva. — Vlastnictví veřejné: Švýcary poskytují nejlepší příklad přetvořování hospodářských společenstev v politické obce. Postupná stadia tohoto vývoje jsou: a) Feld-, Wald und Weidegemeinschaft; b) Gemischte Gemeinde, kde společenství obmezuje se již jen na lada, lesy a pastviny; c) Bürgergemeinde, kde již pouze členstvo této má podíl na občině, ne veškeré obyvatelstvo, ovšem nese též samo břemena místní správy; d) Einwohnergemeinde čili politické obce. Regressivním zjevem jest tu: úplné neb částečné potlačení užívacích práv obyvatelstva a redukce kollektivního majetku. —

Digitized by Google

Vlastnictví korporativní. Jako příklad uvádějí se tu belgičtí masuirové (flám. amborgers), mansuarii doby merovinžské, původně nevolníci, později úročníci a násedníci, konečně úplně svobodní. Práva jejich rostou co do intensity průběhem doby, ale regresse jeví se v tom, že ubývá jim rozsahu. Na počátku totiž všichni obyvatelé volně užívají všech lad, lesů a pastvin, ale právo to stále více a více se obmezuje na skupinu většího či menšího počtu privilegovaných, na zvláštní korporace. — Vlastnictví soukromé. Dřevní organisace vlastnictví, správní a politické ústavy, s ní souvisící, mizí dle toho, jak společné statky vymykají se z osobního užívání obyvatelů a práva jejich přetvořují se v práva soukromého vlastnictví. Všude tedy regresse provází progressi; ničení starých ústavů jest důsledkem nezbytným vývoje nových institucí.

A jako jsme právě pozorovali, že každá přeměna orgánů a institucí provázena jest částečnou regressí, tak shledáváme i ve vývoji společností a organismů, že tu jest vždy regresse jisté části institucí neb orgánů, jež mizí neb se zmenšují. Předem tedy všechny dnešní organismy ztratily orgány průběhem své filogenické evoluce. Dá se to konstatovati dvojím způsobem: buď tyto orgány zůstávají ve stavu zmenšeném, nebo je nalézáme u jiných organismů, jež lze pokládati za předky jejich. Příklady: Člověk jest jistě descendentem zvířat, jichž kůže pokryta byla srstí po celé ploše. Chlupy na těle lidském jsou zmenšenými orgány. Mnohé jevnosnubné rostliny, jako Silene, Melandryum, Asparagus a j., mají květy jednopohlavní, ale pocházejí zjevně od druhů s květy obojakými a vykazují orgány různě zmenšené. Mnohé okoličnaté mají zmenšený kalich. — Za druhé tedy máme společnosti. A tu bez výjimky všechny společnosti vykazují přežitky, zbytky, to jest zvyky, pověry neb instituce, jejichž role jest tak setřena, že by mohly zmizeti bez patrnější škody. Jsou dva druhy těchto přežitků: buď instituce sama zůstává ve zmenšeném stavu (jako korporace londýnské City), nebo zůstávají jen stopy ve formulích, ceremoniích, symboly, hry neb slavnosti národní, zvyky neb zákonodárné texty. A sice každá společnost vykazuje tyto přežitky. I ty společnosti, které jsou nejméně misoneistické, vykazují zmenšené instituce neb stopy institucí zmizelých; ba i ty, jež obyčejně zveme primitivními, podlehly přeměnám. Příkladem onoho budiž Newhaven (Connecticut). Když ve Spoj. Státech town dosáhl jistého počtu obyvatel, přeměňuje se v city, a místo shromáždění obyvatelstva nastupuje common-council. Ale v Newhavenu udržuje se starý town-meeting vedle common-councilu, zřízeného již r. 1784. Ovšem ani sedmdesátý z občanů již se nedostavuje, mnohý ani neví, kdy se koná meeting, časopisy sotva že oznamují jeho konání. Příkladem tohoto jsou Veddahové, žijící v počtu několika set v džonglích ceylonských v osamělých rodinách neb ve skupinách dvou, tří rodin. Všeobecně propichují dětem ve stáří 3—4 let uši, ačkoli jen malý počet nosí pak šperky. Ostatní musí vzíti za vděk kousky slámy, větví neb listů. Dávný tento zvyk ukazuje na někdejší stav mnohem větší dokonalosti a vyššího stupně civilisace, než na jakém jest tento kmen dnes. -- Ano, ať vezmeme kteroukoliv instituci a kdekoliv, na př. rodinu, všude setkáme se se zbytky starších forem. Na př. koupě manželky, sňatek per solidum et denarium, jeví stopy ještě v moderní Francii. Tato symbolická koupě předpokládala zaplacení 13 stříbrných halířů, a tyto lze stopovati v obřadech svatebních celým středověkem až do sňatku Ludvíka XVI. a ještě dnes, zvláště v Dijonu, Bordeaux a Barroi. Závěr: Regressivní evoluce jest všeobecná. Není to tedy snad pouhá abnormalita, vyjimka, pathologický zjev, nýbrž nezbytný doplněk všeliké organické či socialní přeměny.

Ocitli jsme se u knihy druhé; Jaký jest řád této regresse. Obyčejně se praví:

Digitized by Google

»Regresse postupuje v opáčném směru progressivní evoluce. Reprodukuje různé její fáse, ale v opáčném směru.« Tato theorie pronikla postupně i psychofysické i socialní vědy. Jest správná? Nikoli. Ani u rostlin, ani u zvířat neznáme jediného fakta, jež by jí nasvědčovalo. U zvířat setkáváme se ovšem v jistých případech s individuelní neb dokonce specifickou atrofií, nejmladší struktury se první zvrhují, ale to dokazuje pouze, že jsouce méně vytrvalé, kladou méně odporu příčinám dissoluce. Kdyby se skutečně regresse dála v opáčném směru, musily by netoliko stávající části mizeti v pořádku, opačném svému tvoření, ale musily by se i zmizelé části znovu objevovati a zase mizeti. Co se týče sociologie, zde ovšem ve velkém počtu případů nelze vůbec klásti onu otázku. Když celá instituce se stane neprospěšnou, mizí nejčastěji dobrovolným rozloučením neb zákonným potlačením. Zde všechny části mizí náhle a současně, nelze proto o nějakém řádu regresse mluviti. A zůstanou-li přece některé části z vůle zákonodárcovy, bývají to obyčejně nejmladší. Angličtí šerifové mají dnes pouze úlohu předsedati při volbách a provázeti soudce na obchůzkách. Ale to jsou funkce poměrně nedávné, kterých šerifové nabyli v dobách mnohem pozdějších než byly ony, kdy ještě šerifovi náležel dozor a obrana hrabství. Můžeme tedy mluviti o nějakém řádu jen tam, kde se regresse děje zvolna, pravidelně, v několika následných obdobích. Sem patří na příklad regresse mincovních soustav. Peníze se původně vážily. Přežitkem byla římskoprávní mancipace. Od punských válek nastává zmenšování aes (= původně jedné libry), jež klesá konečně na unci. Národ římský opět se vrací ku vážení kovu, aes grave se více nepočítá, nýbrž dává jen dle váhy. Mizí tedy jenom nejnovější zdokonalení, počítání, a bylo by potřebí mnohem hlubší regresse, aby i vůbec vážení zmizelo, a nastala opět pouhá směna naturální. Lze uvésti ještě regressivní přizpůsobení kolonialních legislací, regressivní evoluci politických organisací a jiné příklady. Ale pro nějaký zákon regresse v opáčném směru nikde nemáme důkazu. Regressivní evoluce jest nepřevratitelná. Instituce neb orgány, jež zmizely nebo byly redukovány na pouhé stopy, nemohou se znovu objeviti neb znovu vyvíjeti. Povšimneme si pouze výjimek, zdánlivých či skutečných, a budeme se tázati: a) Může instituce neb orgán zmizelý opět se objeviti? Nikoli. Umělá selekce u rostlin dovede sice vyvolati jisté zjevy, ale to jest právě selekce umělá. U zvířat též uvádějí se některé případy, na př. u člověka v hypertrichose vidí se atavismus. Ale to jest právě chyba, vidí-li se v každém pathologickém neb teratologickém případě atavismus. Zde jde o dědičné anomalie u degenerovaných rodin; objevuje se s těmito zjevy současně celá řada jiných, jako chromatická asymetrie duhovky, ichthyosa, hémofilie a j., a to nejsou žádné atavismy. — Cola di Rienzi obnovuje republikánské formy. Ústava z roku VIII. zavádí tribunál, senát, konsuly. Je to skutečně znovuobjevení zmizelé sociální struktury? Nikoliv; jen forma se znovu objevuje, základ věci podlehl radikální přeměně. A v jiných případech opět znovu objevující se instituce nikdy vlastně nepřestala existovati. Polygamie z dnešní společnosti nevymizela, proto Mormoni pouze oficielně uznávají nikdy nezašlou instituci. A jindy opět totožné podmínky vzbuzují totožné instituce, ale původ jejich je rozdílný. Aby jistá instituce se znovu zrodila, muselo by se sociální prostředí státi přesně týmž, jako bylo tehdy — a to jest nemožné. b) Může redukovaná instituce neb orgán znovu konati svou prvotní funkci? Zde by onen orgán musil více versa vykonati proběhnutou cestu. A proto při určitém stupni redukce jest již návrat nemožný. Kde vidíme podobné zjevy, tam všude redukce byla neúplnou. Sem patří pohyb ušima u člověka a j. V sociologii uvádívá se mnoho příkladů: vlastnictví, původně kollektivní, dnes individuelní, směřuje stále více a více ke kollektivismu. Moře, v římském právu res

Digitized by Google

communis, stalo se mořem zavřeným, ale nyní opět se přechází k volnému moři. Ale všechny tyto corsi a ricorsi evoluce jsou jen zdánlivé. Rozdíl mezi těmito novými institucemi a zbytky starých institucí, pokud se do našich dnů dochovaly, je naprostý. Nikdy instituce, octnuvší se ve stavu přežitku, nesnáší se výkonnou. Příklad: Dřevní kollektivism a moderní kollektivism socialistický jsou zcela různé. Tento právě obsahuje v sobě potlačení posledních zbytků onoho dřevního kollektivismu. Takovým zbytkem rodinného společenství je zákonná dědická posloupnost, pocházející z prvotné nedílnosti. A právě odstranění této posloupnosti ab intestato aspoň v pobočni linii žádají kollektivisté. c) Mohou se redukované instituce či orgány znovu vyvinovati a vyvíjeti činnost, jíž dříve nekonaly? Nikoli. Biblický zvyk oženiti se s vdovou po bratru, jehož původ hledají autoři v původním společenství žen mezi členy téže skupiny příbuzných, trvá posud, ale změnil se znenáhla v instituci hospodářskou. Ale zde právě nelze říci, že by se kdy byl ústav ten redukoval na pouhý přežitek, a podobně tomu bude i v jiných případech. Závěr: regresse neodpovídá etymologickému významu svého jména, není nikterak návratem k prvotnímu stavu. Orgán či ústav nevrací se nikdy nazpět k svému východisku, a proto jest výraz »regressivní evoluce« nesprávný, a jen zvyk nutí nás k jeho užívání.

V poslední knize probírají autoři příčiny regressivní evoluce. Všechny dají se svésti na konec v jedinou: obmezení výživných prostředků, u organismů obmezení potravy, u společnosti obmezení kapitálů a sil pracovních. Následkem tohoto obmezení je boj o existenci mezi jedinci nebo mezi jejich částmi. Průběhem boje ústavy neb orgány, jež přestanou působiti, směřují k zániku, jejich zřídla absorbují ústavy neb orgány soutěžné, a ony ústavy neb orgány záhy odumírají. V biologii tento zápas o existenci mezi orgány a organismy jest činitelem hlavním, ne-li jediným. Vidíme to při odumírání nahodilém (odumírání listů chřadnoucí rostliny, odumírání svalů nečinných následkem porušení ústředního čivního systému a pod.), při odumírání normálním (u žab zmizení ocasu v dospělosti následkem zápasu mezi buňkami a j.), při odumírání normálním i specifickém. V sociologii vylučování neužitečných struktur děje se mnohem snáze než v biologii, kde dědičnost dává specifickým vlastnostem mnohem větší sílu k odporu. Mimo to není dokázáno, že by byly individuelní atrofie dědičnými, kdežto u společností dají se změny přenášeti napodobením. Konečně, kdežto v biologii měl převahu výběr přirozený, zde hlavní úlohu hraje umělý, přirozený pouze úlohu podružnou. Stane-li se jistá instituce neb některá její část zbytečnou nebo obtížnou, potlačí se všeobecně dříve než regressivní její evoluce dospěje k cíli. Může se tak státi dobrovolně (u nás na př. akciová společnost může se zrušiti dobrovolným usnesením akcionářů) neb nuceně (u nás vláda může rozpustiti akc. společnost, jestliže se základní fond o polovinu zmenšil). Regresse děje se proto ve většině případů náhle, jediným aktem. Pouze tam, kde nenastupuje umělý výběr, uskutečňuje se regressivní evoluce neprospěšných institucí způsobem obdobným jako v biologii. Odumírání může tu býti zase nahodilé (v obleženém městě železniční doprava se zastaví, personál stane se zbytečným, poněvadž však potřebí peněz a lidí, absorbuje obrana města personál i prameny dopravy) neb normální (zmizení komitií, agor, švýcarských landesgemeinde a pod. v daném okamžiku sociálního vývoje.) Hlavní příčinou jest tedy obmezení výživných prostředků; příčiny příležitostné jsou: 1. u orgánů: a) odumírání z nedostatku místa (poloopice mají ještě 6 třenovních zubů, člověk nanejvýš 5 následkem zmenšení čelisti, b) z nedostatku upotřebení (redukce břišních ploutví u ryb, žijících v bahně, Pediculati), c) z nedostatku potravy (dlouhé jednopohlavní klasy ostřic vykazují odumření hořeních

Digitized by Google

květů), d) bez patrné příčiny (sem patří některé nerozluštěné dosud otázky, jako na př. proč mnohé stonožky jsou slepé, ačkoli žijí ve společnosti s jinými druhy, jež si zachovaly zrak, a ačkoli byl by jim zrak v okolnostech, v nichž žijí, zajisté prospěšný a pod.) 2. U ústavů nastává odumírání a) z nedostatku upotřebení. Obležení města jsme již uvedli; jiný příklad podává města Bruges. Když přestalo býti mořským přístavem následkem zanesení Zwynu bahnem, pozbyli skládači s lodí svého významu a dnes jsou v plném úpadku. Když u Římanů nastal principát, odumíraly republikánské instituce. b) Z nedostatku pramenů. V posledních dobách římské říše upadala místní správa, protože centrální moc pohlcovala stále více a více pramenů. Úpadek celých společností (klasické případy: Římané, Peruánci, Aztékové; pozdější: v Ecuadoru nedaleko Carimanga žijí dle Waitze Španělé čistokrevní, ale ve stavu velice barbarském, s mluvou úplně znetvořenou, beze vší stopy historické tradice) privozen bývá buď a) fysickým prostředním, jež podlehlo změnám, jako na př. ochuzení prostředí rozpojilo černohorské zádruhy, neb b) degenerací obyvatelstva. Ve všech těchto případech, jež jsme dosud uvedli, směřuje tedy instituce či orgán k zániku. Přes to však v některých případech nastupují výjimky, totiž tam, kde se nedostavil některý z činitelů odumírání: variabilita nebo selekce. A tu pak vidíme jednak orgány nevýkonné a přece neredukované (květy u Lysimachia nummularia, jež k ničemu nejsou) anebo jsou sice redukovány, ale setrvávají v tomto stavu (křídla pštrosova, jež mu pomáhají aspoň v běhu), jednak instituce, trvající dále bez porušení a sice buď z donucení (na př. různé sinekury správní, jež vlády zachovávají jen proto, aby si jejich držitelů nerozhněvaly, jako patronáty na konci středověku) neb pro nepřímou užitečnost (různé sinekury pro umělce a učence, dle Bagehota konstituční monarchie v Anglii) neb z úcty k tradicím (šerif v moderní Anglii, spůsob jich jmenování se nezměnil od r. 1340: královna tradicionelní zlatou jehlou nahodilým bodnutím označuje v listině kandidátů toho, komu se svěřuje dozor a ochrana hrabství »pricking of sheriffs«), konečně instituce, redukovaná sice, ale setrvávající v tomto stavu (zbytek politických styků mezi Bearnskem a Španělskem za středověku: dosud každoročně 13. července obyvatelé francouzského údolí Baretous v Pyrenejích platí slavnostně poplatek obyvatelům španělského údolí roncalského na udržení míru; vzhledem k příliš formálnímu rozporu s dnešními styky francouzsko-španělskými asi zvyk ten záhy vymizí). Sem také patří všeliké poměry a zvyky národní. Pod čárou citují se tu některé zajímavé zbytky kultu phallického z Bretagne a Belgie a jiné. Tím končí tato práce, v níž hlavně biolog nalezne mnoho zajímavého, jelikož tato partie jest tu velice pečlivě spracována, mnohem obšírněji než část sociologická.

— **Sekta duševního manželství.** Ruský spisovatel G. n. Jadrincev podává ve »Východní revui« zprávu o sektě duševního manželství, kterou objevil v Kurhanském okrsku Tobolské gubernie. Sekta brzo obrátila na sebe pozornost úřadů a místního duchovenstva. Počali ji nazývati »Tolstovci«, ačkoliv žádných stykův s Tolstým neměla a děl jeho nečítala. Členové sekty vedou život bez výminky čistý a střízlivý, jsou velmi pracovití a nábožní. Rozhodli se nejísti masa, nepíti nápojův opojných, nekouřiti, nespílati si, zdržovati se manželství, a kdož již oženil se, aby žil pouze v duchovním svazku. Praví se, že mají svůj výklad evangelia a bible a že konají časté porady a schůze, nikdo jim však nebyl přítomen. Zdánlivě zachovávají obřady církve pravoslavné, v řadách jejich panuje však přísná kritika, a poněvadž duchovenstvo dle jejich náhledu daleko odchýlilo se od oněch noremních základů, jichž náboženství má se držeti, straní se duchovenstva. To zavdalo příčinu k mínění, že

Digitized by Google

sekta tato příbuzná je skopcům aneb že užívá prostředků nějakých ku vyhánění plodův. Na tom základě zavedeno vyšetřování, které však k ničemu nevedlo. Ke komisi dotyčné přibrán lékař a porodní bába. Sektanti podrobeni prohlídce a shledáni úplně zdravými, normálními a nezmrzačenými. Také seznáno, že neužívají žádných prostředkův k vyhánění plodu. Jsou vesměs lidé zdraví, a vše vysvětluje se jejich zdrženlivostí. Jadrincev této obci právem nepředpovídá žádnou budoucnost.

— **Stávky ve středověku.** »Středověké stávky různí se od nynějších ve mnohém ohledu. Zásadního antagonismu mezi mistry a dělníky tehdy nebylo. Neupíráme, že i v tehdejších cechách staly se případy zneužívání se strany mistrův, jsou však řídké a vyjimečné, a nemají svůj původ v samé soustavě celkové, nýbrž v opomenutí neb překročení jejich předpisův v jednotlivých případech. Jako středověký mistr cechovní nebyl kapitalistickým podnikatelem v nynějším smyslu slova, tak i jeho čeledín byl dobře živen a placen, nebyl stranou hospodářsky vykořisťovanou, a směšným by bylo představovati ho sobě jako oběť, rdousenou krvežíznivými drápy kapitalismu Proto také stávky cechovní v tehdejších dobách nejsou bojem o chléb a život. Možno-li v nich vůbec hospodářské motivy spatřovati, byly jimi často přemrštěné nároky čeledínův cechovních neb hrubá nesvědomitost jednoho neb několika mistrův. Tak vypukla jistá lodní stávka na Rýně proto, že lodníci, kteří dostávali denně zlatku platu, a mimo to na oběd polévku, zeleninu, hezkou porci masa a chléb a sýr v hojném množství, žádali ještě pečeni a příkrm k ní. Charakteristickou jest však okolnost, že značná část středověkých stávek vypukla právě v těch cešich, které různíce se od tehdejšího typu, blíží se formě nynějších velkých podnikatelstev. Tak stávalo se v Anglii v průmyslu stavitelském a v průmyslu soukenném, jenž provozován byl ve velkém a vypočten na daleký export, následkem čehož zaměstnával větší počet dělníkův než jiné cechy, a také větším operoval kapitálem. Kromě těchto vyjimečných případův známe ve středověku ještě mnoho stávek, v nichž vůbec nešlo o práci nebo plat, nýbrž o malicherné nechuti a hněvy, o různé subtilní formalnosti a zvyky, obranu privilejí a důstojnosti stavu, o získání jistých prerogativ společenských neb repraesentativních atd. Charakteristickým pro tuto dobu zůstane vždy stávka dělníků pekařských v Kolmaru v Elsasku, která vypukla r. 1495. Dělníci houfem opustili město, začali proti němu proces, apelovali dokonce na říšský soud, a podporováni svazky dělnickými pekařů hornorýnských vytrvali v nesmířitelném odporu přes deset let a teprve r. 1505 vrátili se k svému zaměstnání. Příčinou celé stávky bylo, že při procesí Božího Těla nevykázáno dělníkům pekařským příslušné místo. Podobných případů bylo více.«

(Przegl. Powszech. listop.).

Tiskem Edvarda Beauforta v Praze.

Digitized by Google

ROZHLEDY.

REVUE

UMĚLECKÁ, SOCIÁLNÍ A POLITICKÁ.

Ročník VII. 1. ledna 1898. Číslo 7.

O praktickém směru vychování.

Prof. O. Sýkora. (Pokračování.)

Důsledky tohoto vychování jeví se u naší inteligence netečností a nechutí k praktickým zaměstnáním lidí »nestudovaných«; případně karakterisuje tento směr stereotypní vyhrůžka otce, jehož syn přinesl špatné vysvědčení: »Nebudeš-li se učit, dám tě na řemeslo«. Jíti na řemeslo, k obchodu a vůbec do prakse je tedy považováno jaksi za snížení, skoro za trest; studovati, dlouho studovati je jediným důstojným cílem hodného mladíka, a kdo ho nemůže dosáhnouti, je buď chudým ubožákem, neschopným, či darebou. Že za takovýchto okolností, kdy nejlepší fond duševní i majetkový odvrací se od obchodu a průmyslu, nelze valného rozvoje těchto odvětví očekávati, je na bíledni. My studujeme a studujeme a ponecháváme ta »prosaická« zaměstnání židům a Němcům, a agresivnosti těchto živlů a rozpínavosti jejich kapitálu chceme čeliti pouze českou neústupností. Jak často čteme v novinách historii o německém továrníku, který činí nátlak na české dělnictvo, aby se odnárodnilo, a doslov této historie končívá obdivem chudého českého muže, obětujícího se pro svůj jazyk a vyzváním k následování tohoto světlého příkladu: trpte, vzdorujte, obětujte po případě i chléb a spokojenost vaší rodiny! Nadšená, krásná hesla, a kdo jimi se řídí, je věru hoden všeho uznání a obdivu; jen že pouze z mučedníků a trpitelů nelze složiti silný, zdárného boje o existenci schopný moderní národ a vůči útočnosti není dobře býti jen pasivním a je velice krátkozraké domnívati se, že možno zdárně vybojovat boj národnostní jen na poli politickém s opomíjením stránky národohospodářské. Neškodilo by věru vedle toho hlásati, a co hlavní, ve skutek uváděti i jiné, praktičtější zásady? Sbírati na české školy pro naše menšiny je činností věru záslužnou, ale bylo by také záslužné a pro podporování českého živlu vydatnější vyvolati akci k slučování se českého kapitálu za tím cílem, aby se pozvedl český průmysl a zakládaly se české továrny. Avšak v tomto ohledu není chuti, ani půdy k agitaci a to z té příčiny, že nám Čechům schází to, co se označuje jedním slovem obchodní duch, o jehož podstatě budeme později míti příležitost promlu-

Digitized by Google

viti podrobněji. Pro obchodní záležitosti není v širokých vrstvách ani zájmu, ani důvěry, ani porozumění, a jeví se to na různých zjevech; tak obecně známo jest a často se na to žaluje, že ač není český národ obzvláště bohat na mobilní kapitál, i ten, který je, leží namnoze ladem, uložený na nízké úroky v záložnách, spořitelnách a bankách, a že naproti tomu různé průmyslové závody, plynárny, dopravní prostředky a pod. jsou zařízeny kapitálem cizím, z něhož pomocí české práce plynou tučné výtěžky do rukou nečeských, nebo přímo nám nepřátelských a do ciziny. Čech umí sice pracovat, a to dobře i pilně, ale nedovede ze své práce těžit. Máme mnoho českého dělnictva, dosti obratných a dovedných mistrů a dílovedoucích, máme naše inženýry a vůbec odborníky různých průmyslových odvětví, kteří jsou hledáni doma i za hranicemi, a přece je poměrně tak málo závodů v českých rukou. Na tom není ani tak vinen nedostatek kapitálu, jak se často slýchá; vždyť i u největších průmyslníků-boháčů současných datuje se zámožnost takřka od včerejška, zřídka dále než ode dvou generací a každý zná ve svém okolí nejeden příklad, jak dopracoval se muž bez prostředků zámožnosti i bohatství; bohužel jsou to většinou příslušníci jiného národa a jiné víry, neboť Čech dovede být obyčejně jen opatrným, šetrným, bojí se čeho odvážiti, jde rád jistě a pomalu, je krátce n e p o d n i k a v ý m.

Tato nepodnikavost jevívá se i u českého obchodnictva; jsou ovšem i u nás obchodníci čilí a podnikaví, ale poměrně dosti často setkáváme se u našeho maloobchodnictva s jistou nehybností; míti dobré zboží a býti solidním, jest sice výborné, ale samo o sobě to nestačí vždy k úspěchu; v tomto ohledu postrádáváme u nás oné ohebnosti a schopnosti přizpůsobiti se choutkám a třeba slabostem odběratelů, celou tu řadu drobných triků, jež zahrnují se výrazem »vyhověti« obecenstvu. Je to jedním z důvodů, proč israelita reussiruje spíše než křesťan; zvláštní věc: křesťané nemají židy rádi, agitují horlivě pro to, aby se u židů nekupovalo, a konec konců je, že se v našich městech i na venkově židovským obchodníkům stále lépe daří než křesťanským, že přes všecku antipatii se u nich raději kupuje. Myslím, že nejrozumnější a nejvydatnější antisemitismus by byl ten, který místo malicherného a bezúčelného láteření a sočení na židy by pátral po příčinách tohoto zjevu, totiž po oněch jejich vlastnostech, které pomáhají jim k úspěchu v obchodě; neboť že by to byly, jak se říká, vesměs vlastnosti nepěkné, faleš, podvod, nepoctivost, to je tvrzení zrovna tak krátkozraké jako nepravdivé. Jest zajímavo a pro naši věc důležito věnovati okolnosti této více pozornosti.

Žid má, jak obecně známo, po předcích zděděné vlastnosti, jež ho činí zvláště způsobilým k obchodu; pominu úmyslně vlastnosti špatné a zvrhlé výstřelky vlastností v základě dobrých, neboť to vše je obecně známo, a chci si všímati jen toho, čemu by bylo záhodno od nich se přiučiti. — Již od mládí jeví se ve škole u nich chuť a záliba pro předměty v praktickém, obchodním životě důležité, především počty; a tak i dále tihne jejich mysl vždy k tomu, co je praktické, a veškera jejich energie a čilost pracuje a vyvíjí se zvláště v tomto směru soustavně; oni si všímají stále a neúnavně všeho, co jen z daleka souvisí s obchodem v nejširším slova smyslu, zajímají se o to zrovna instinktivně a tak se v nich

Digitized by Google

vyvíjí skutečně jakýsi pud, jenž jim dává vycítiti vše, z čeho lze těžiti, tvoří se v jich mysli zároveň jistý fond vědomostí a zručností, jenž jim aručuje pravděpodobný zdar při všelikých podnicích. Tento slídivý, na vše strany a na vše strany pozor dávající pohled je přední význačnou námkou obchodnlho nadání židovského; tímtéž vzniká značná mnohotrannost židovského obchodníka; on rozumí obyčejně nejen svému oboru, le všímá si i oborů jiných, tak že dovede využiti příznivé situace tržní příležitostným spekulacím v tom či onom artiklu. Odtud také ta známá rozíravost, s kterou židé dovedou vystihnout nové obory, ve kterých se dá právě vyzískat, a dovedou z nich těžit dříve než kdo jiný; u nás naproti tomu jevívá se podnikavost v napodobení jiných, jimž dobře se daří, tak nezřídka se stává, že buď přichází náš podnikatel už pozdě, anebo e se vrhne na jediný odbor tolik konkurentů, že jeden druhého ubije, konec bývá, že křesťanské podniky nebo závody skoupí žid a tomu se ak vede dobře. — Vedle mnohostrannosti jeví se u židů též snaha vému obchodu dodati intensivnosti, rozšířiti ho, aby při větším obratu íce a snadněji vydělávali; proto kupování ve velkém, dodávky ve velkém dodávky drobnějším obchodníkům a vůbec transakce celých partií jsou ravidelně v rukou jejich, jedním slovem tedy celý velkoobchod a zvláště ankovnictví; z těchto důležitých posic pak ovládají celý obchodní a průyslový svět, ba do značné míry mohou míti i vliv na hospodářské poěry země a její blahobyt. Konkuruje-li český obchodník s židem pokud v maloobchodu, ponechává mu výnosná zlatá pole velkoobchodu měř výhradně k zužitkování.

Arci nelze neviděti, že israelitovi nepadají zlatá jablka sama do ínu; naopak, on dovede pracovati neobyčejně přičinlivě a houževnatě může býti v tomto ohledu vzorem; dokud pracuje pro jiné, využitkuje ždé příležitosti, aby se o všem informoval, chce být platnou, potřebnou, brou silou; když se pak etabluje samostatně, pracuje tím úsilovněji. y se co možno rychle dopracoval kapitálu, neboť pak už to jde snáze. zdánlivém odporu se zmíněnou přičinlivostí zdá se býti známá okolnost, lze vídati v zábavných místnostech jako v kavárnách a pod. židovské chodníky četněji zastoupené než křesťanské, a to v hodinách, kdy v kanářích a krámech se pracuje. To vysvětluje se tím, že židi jsou obratmi disponenty a že jim křesťané pohříchu postupují pole různých chodů zprostředkovacích, kterými hravě a v krátké době vydělají židé noho peněz, ponechávajíce křesťanům, aby v drobném obchodě pomalu pracně krejcar ke krejcaru shledávali. — Židé jsou dále energickými podnikavými, kde jde o odvážné spekulace; nemíním tím arci říci, že snad obchod byl veskrze jakousi hasardní hrou, ale jisto je, že vytují se zhusta situace takové, které vyžadují jisté risiko se strany podatelovy. Bez risika není spekulace a bez spekulace, alespoň občasné, ní většího obratu a výdělku v žádném odvětví obchodním; tu neplatí vidlo: pomaloučku, ale jistě; kdo jde rád opatrně, kdo miluje klid nerad se rozčiluje mnoha starostmi, pro toho není ovšem rozruch, neota a neustálá napjatost velkého ruchu obchodního.*) Tu není vždy

*) »Risiko je duší ochodu: nechce-li se kdo ničeho odvážiti, do žádných výloh ustiti, udělal by lépe kdyby zavřel krám. Zavře se beztoho sám od sebe. Proti

Digitized by Google

času všecko si pěkně do nejmenších podrobností rozmysliti »vyspat se na to«; jest to nejprudší struggle for life v nejvlastnějším slova smyslu a jako v bitvě musí vojevůdce situaci rychle postřehnout a okamžité disposice učinit, zrovna tak v boji kapitálu, soutěže a zájmů dlužno vhodný okamžik využitkovati, povšechnou situaci bystře uvážiti, rychle a přece klidně a chladně kalkulovat a jednat.

Bylo by lze vyčísti ještě více podružných vlastností, jež kvalifikují žida jako dobrého obchodníka, ale přestaneme na těch hlavních, jež byly právě vyčteny a o nichž můžeme konstatovati, že skoro veskrze povaze českého člověka buď scházejí nebo nejsou tak vyvinuty. Proti zálibě v praktických disciplinách u mladíka židovského jeví se u našeho studenta náchylnost k světu ideovému, k horování, k snění, k ideálům; je to, jak známo, základní rys, jímž liší se povaha rasy arijské a semitské, jen že u nás Čechů vystupuje tento zásadní rozdíl ostřeji, poněvadž u nás vyvinula se, jak svrchu ukázáno, okolnostmi ona duševní stránka ideová nebo idealní na úkor stránky praktické více než u národů jiných, n. př. u Němců, Francouzů a zvláště u Angličanů. Poněvadž není u nás vrozené záliby a zájmu pro obchodní věci, není také všímavosti a čipernosti, a kde se hledí lhostejným zrakem na nějaký obor činnosti, tam nemůže se přirozeně také vyvinouti žádné hlubší porozumění, žádné osobní a rasové schopnosti a tím také žádné hlubší a pronikavější zasažení celého národa v ten obor. Že druhdy Češi reussírují a příznivou shodou okolností a osobním nadáním na poli obchodní činnosti vyniknou, nemění arci ničeho na tom co bylo vytčeno jako zjev hromadný.

Konstatovali jsme ze začátku, že celý duševní směr našeho národa v tomto století nese se převážně směrem idealistickým a že horováním pro cíle vznešené a abstraktní zanedbávají se praktické a konrektní stránky života; ukázali jsme pak dále, jak vyvinula se záliba pro povolání administrativní a jak vychováním na středních školách se svrchu zmíněný směr utužuje a posiluje. K tomu přistupuje nyní okolnost další; poněvadž, jak známo a jak právě obšírněji doloženo, vlastnosti židovské jsou vlastnostmi eminentně obchodnickými, poněvadž obchod u nás mají většinou židé v rukou, splývají bezděčně ty dva pojmy obchodník a žid v jedno, a tak přenáší se averse vůči židům bezděky i na vše, co s obchodem souvisí. Přistupuje k tomu pak dále i ta okolnost, že židé mluví rádi německy a že obcovací obchodní řečí vůbec i u českých obchodníků je z velké části alespoň v korespondenci dosud němčina; tak tedy splývá u českého člověka pojem obchodník s představou nanávideného žida a Němce, kterýmžto sdružením ona od jednoho sta let vyvíjející se nechuť k zaměstnáním praktickým, »prospěchářským«, nabývá arci mocné opory. Poněvadž se mimo to nezřídka slýchá o různých podvodech, úpadcích, nesolidnosti a pod., utvrzuje se tím předsudek proti obchodu docela a neváhám tvrditi, že pro většinu českých rodičů, prostých

---

risiku jsou mohutná sdružení, kapitály hromadné. Myslí-li se jen na to, aby se shrábło každého večera těch pár krejcarů každodenní tržby, pak není více obchodu francouzského: ztrácí-li se smysl pro riskirování, i peníze se vytrácejí a jsme-li dosti šťastni tím že »živoříme,« nebudeme brzy ani žíti.«

La Psychologie du commerce par H. Depasse.

Digitized by Google

inteligentních, znamená syna dáti k obchodu tolik, jako svěřiti ho pochybnému povolání, kde je jeho ryzost morální a národnostní vystavena v nebezpečí.

Namítne se snad, že nynější okamžik je málo vhodný k hlásání takovýchto názorů a je pravděpodobno, že mnohý řekne: Jakže, v okamžiku, kdy celý národ se elementární silou vzepjal proti vyzývavosti a rozpínavosti německo-židovské, vy nám radíte k dobrovolnému požidovštění povahy české? — Nikoliv, opakuji ještě jednou výslovně, že úmyslně pomíjím stinné stránky povahy židovské, kterých je věru dost, jako všeobecně tuze dobře známé, a vytýkám pouze vlastnosti takové, jimž je nutno se od nich přiučiti, máme-li s nimi zdárně konkurovati v zápase národohospodářském a k tomuto zápasu musí dojíti, nemá-li náš národnostní a státoprávní boj postrádati na dále pevné opory, jaké poskytuje rozvoj a blahobyt národohospodářský. Chceme-li pracovati vážně a reelně k samostatnosti českých zemí, musíme především pracovati k samostatnosti a nezávislosti ve všech oborech průmyslu a obchodu; neboť samostatnost politická bez samostatnosti národohospodářské jest jen vidinou, postrádající vší životnosti. — A tu se mi zdá, že nynější okamžik je právě naopak nad jiné případnější k početí agitace ve zmíněném směru. Až řádky tyto budou vytištěny, uklidní se již dávno rozčeřené vlny antisemitského rozhorlení, které bylo vyvoláno židovskou vyzývavostí, vše vrátí se zase do svých bývalých kolejí. A přeci máme každý den, a každou hodinu, a to nejen v Praze, nýbrž po celých Čechách dosti příčin rozčilovati se jinou židovskou vlastností, která nebije sice tak v oči zlovu, ale je tím nebezpečnější, poněvadž působí bez ustání a podemílá kořeny naší národní existence pro budoucnost, je to totiž židovská agresivnost a rozpínavost obchodní a průmyslová a hromadění kapitálu, velkovýroby i velkoobchodu v jejich rukou. A zde musí se nasaditi páky jedině rozumného a vydatného antisemitismu; a nejlepší zbraní je tu uvědomění si vlastní slabosti, a pak práce, především úsilná a hlavně vytrvalá práce, která vidí před sebou jasný, třeba vzdálený cíl. Bouřiti proti židům nebo dokonce ohrožovati jejich majetek je ovšem snadnější recept antisemitický, a lze ho i vysvětliti okamžitým vzkypěním spravedlivého hněvu; vysvětliti ano, ale ne odporučiti, neboť čeho se tím docílí? Dnes vytloukají židovskému obchodníku okna a on si to zítra i s úroky nadělá na křesťanském obecenstvu, které bude plnit jeho krám jako dříve. Proto také vrženo v čas v český lid agitační heslo »Svůj k svému.« A to heslo dobré, ale lze ho s výsledkem užiti jen tehdy, když kupující má volbu za zcela stejných okolností kupovati u našince jako jinde. Bohužel, že tomu tak bývá zřídka; naši obchodníci bývají sice solidní, zdvořilí, ale scházívají jim nezřídka právě svrchu vytčené vlastnosti židovského obchodníka, hlavně jistá obratnost v jednání s kupujícími, vycházení vstříc, vyhovování jejich choutkám i slabostem atd. A pak celá ta agitace »svůj k svému« může se vlastně vztahovati jen na podporování našich detailistů; neboť týž maloobchodník, který na jedné straně rozhořčeně odsuzuje obecenstvo kupující u žida, s docela klidným svědomím objednává sám zboží u velkoobchodníka žida, a to z pravidla dokonce

Digitized by Google

ještě německy! A když ho pro to interpelujete, odpoví vám důvěrně: »Inu, obchod je obchod; víte, já mám při tom tu a tu výhodu«. — —

Tak tedy konec konců kupuje český odběratel u českého obchodníka zase jen pravidelně zboží německo-židovského velkovýrobce a peníze jeho jdou prostřednictvím českého šuplete do židovské wertheimky. — Aby heslo »svůj k svému« mohlo se se zdarem a trvale prováděti, je nutno především volati k českým obchodníkům po nápravě, tak aby český odběratel k nim nechodil jen z vlastenecké povinnosti, nýbrž proto, že je tam tak dobře, ochotně a rychle obsloužen jako v židovském krámě. Neboť buďme sami k sobě upřímnými a beřme věci tak jak jsou; dav dovede být obětovným, ale jen pokud se cítí živě každý jednotlivec součástí jistého celku, jako ve shromážděních, průvodech, vlivem jistého mocného dojmu, způsobeného nějakou událostí nebo řečí, a i tu nesmí se zapomínati, že nadšená obětovnost, jsouc výsledkem vzrušené a nad obyčejnou míru vypjaté citové činnosti duševní, netrvá a nemůže trvati delší dobu. Muž, který právě přečetl pádně sestavenou brožuru nebo vyslechl jadrného řečníka, je v tu chvíli přesvědčen, že svatou povinností každého Čecha je říditi se heslem »svůj k svému.« Avšak pak zase obklopí ho pomalu všední ovzduší každodenního života se všemi drobnými malichernými starostmi a ohledy, z jehož šedé jednotvárnosti jeden ton s neústupnou vytrvalostí stále a stále před oči se mu staví, totiž starosti existenční, péče o rodinu, snaha aby dobře vyšel, lacino žil, v ý h o d n ě k u p o v a l. A nelze si zatajiti, že přes všecku agitaci u ohromné většiny hospodyněk — a těch se vše to v prvé řadě týká — vždy bude převládati tato zásada, která má své národohospodářské oprávnění. Obětovnost lze žádati jen v případech mimořádných, ojedinělých, občasných; ve všedním životě sledují a budou sledovati lidé své soukromé zájmy. Toť přirozený běh věcí lidských a kdo s tím nepočítá, jest buď krátkozraký nebo neupřímný.

A tak konečně přicházíme k závěrku, že nejlepší antisemitismus by byl ten, ubírati židům té půdy, která jim dodává síly, čehož docílíme jen tehdy, až v našich kruzích zavládne praktičtější nazírání na život, až bude se obraceti větší procento naší s c h o p n é mládeže k zaměstnáním praktickým.

Naše nedostatky na poli činnosti národohospodářské byly poslední dobou častěji diskutovány ve veřejnosti a ku nápravě jich odporoučívají se různé prostředky, jako zakládání všelikých spolků, agitování pomocí časopisů a pod. Není pochyby, že činnost založená na zásadě sdružovací může na některých místech, kde je podporována příznivým utvářením poměrů nebo zvláštní způsobilostí súčastněných činitelů, docíliti reelních úspěchů na př. tím, že pomocí akciového kapitálu českého uváděla by v život nové průmyslové a jiné závody, převáděla podniky stávající v ruce české a pod. Avšak výsledků valných, pronikavých a všeobecně patrných se touto cestou docíliti nedá; svědectvím toho je na př. jednota národohospodářská a též Národní podnik obchodní a průmyslový. Tento poslední je obzvláště pro naši věc poučný. Pomocí celého žurnalistického aparátu vyvolá se v českém národě nálada a přesvědčení, že nutno pracovati k vytvoření národního průmyslu. A výsledek této široce

Digitized by Google

založené akce, vybojování českého velkokapitálu? Nepatrná tužkárna a inkoustárna, která mimo to nenalézá ani dosti konsumentů mezi českými obchodníky. Tedy něco, nač by byl stačil jeden trochu podnikavý člověk. V jakém poměru stojí tady cíl a rozběh k výsledku? Dle mého mínění není ani důstojno ani radno vybízeti celou veřejnost k takovéto velice pochybné akci, která je spíše s to podnikavost oslabiti než vzpružiti. I kdyby Národní podnik prosperoval, nedokáže se tím mnoho; neboť i v tom případě by se sotva po druhé zdařil druhý náběh k zřízení jiné národní akciové polečnosti, a co znamenají konečně dva, tři takové podniky pro národ jako celek? Jedině pošetitelným zjevem při tom jest, že je patrno, že šíří se i u nás trochu porozumění a zájem i pro jiné stránky národního života než pro abstraktní a »vysokou« politiku. Avšak veškeré takové pokusy jsou pouze dobře míněným náběhem, pokusem, a mohou míti důležitost a význam pouze lokální a dočasný; má-li dojíti k pronikavému, trvalému obratu k lepšímu na celé čáře, musí se tak státi ponenáhlou reformou názorů, které lze dosíci jedině tím, že prostřednictvím nejprve školy a pak ovšem i rodiny zavládne v nastupující generaci jiný duch. Abychom mohli vypátrati zásady a cíle, jakými by se tato reforma měla spravovati, musíme se na chvíli vymaniti z ovzduší názorů, ve kterých jsme zvykli dýchati, žíti, mysliti a cítiti, a toho dosáhneme nejsnadněji tím, že věnujeme bližší pozornost národu, který je pravzorem praktičnosti, totiž Angličanům.

Čím jsou židé mezi křesťany, tím jsou do jisté míry Angličané mezi ostatními národy: živel houževnatý, rozpínavý, egoistický, netěšící se valným sympatiím ve stycích mezinárodních a společenských. Proto co bylo svrchu řečeno o židech, lze opakovati o Angličanech: ať si o politické a společenské bezohlednosti Johna Bulla soudíme jakkoli, neobyčejné jeho úspěchy jsou vskutku nepopíratelné a praktický jeho smysl tak je znám po Evropě, že se stal až příslovečným; i bude tedy dobré a poučné všimnouti si blíže některých rysů jeho povahy.

U Angličanů vyvinul se praktický, obchodní smysl šťastnou shodou okolností, z nichž jednou je příznivá poloha zeměpisná, která jim umožnila vyvíjeti se způsobem svérázným, nezávisle od ostatní Evropy (čímž zůstali ušetřeni na př. i vyssávajícího upíra militarismu), a která je nutně odkazovala věnovati se cele obchodu námořnímu, jenž je podstatou světového obchodu. Během pak staletí vyvinuly se mnohé odborné schopnosti, které přenášejí se s pokolení na pokolení, takže je to arci doslovnou pravdou, když se říká, že Angličan je rozeným obchodníkem. Avšak nejdůležitější zárukou zdaru byly některé rysy povahy anglosaské, totiž houževnatá vytrvalost, střízlivá vypočítavost, spojená s odvážnou podnikavostí, a pak neúmorný pud, tíhnoucí všady a ve všem k samostatnosti, nezávislosti a svépomoci.*)

*) G. le Bon praví o povaze anglosaské (v Revue Scientifique 1894: Le rôle du caractère dans la vie des peuples): Ať mají v čele panovníka, jako v Anglii, či presidenta, jako ve Spoj. Státech, jejich říše má vždy tuto významnou vlastnost: úloha státu je snížena na minimum a úloha individuí je povznesena na maximum. Angličané a Američané jsou skutečně nejsvobodnějšími národy, poněvadž umějí spravovati sami sebe. A tuto vlastnost nemůže národu dát ani vzít žádná konstituce, ani despotism, ani revoluce.

Digitized by Google

Tento silný individualismus anglický, který se vzpírá jakémukoliv omezování volnosti osobní, dochází svého výrazu i ve výchově mládeže; jde zvěst o anglickém školství, že hledí vypěstovati spíše silné, samostatné karaktery, než vtěsnati do mladých myslí co možno velké množství vědomostí.*) a jest v anglických poměrech skutečně třeba, aby mladík učil se spoléhati jen na sebe, na svou práci a zdatnost; jest to totiž pro nás, v docela jiných poměrech a názorech vyrostlé, těžko pochopitelno, ale jest to přece faktum, že v Anglii nejen obchodníci, ale i správci velkých průmyslových závodů a dolů, inženýři, kteří stavějí dráhy, mosty a pod. nejsou z velké většiny lidé, kteří vystudovali vysoké školy, nýbrž mužové, kteří počali svou karieru v těchže závodech jako prostí dělníci.**) Proto se stává nezřídka v Anglii, že u jednoho stroje v továrně pracuje syn dělníkův a vedle něho syn některého továrníka, který chce, aby syn jeho nejdříve poznal důkladně fabrikaci svého oboru, než doplní své vzdělání theoreticky.***) To není v Anglii ničím nápadným ani ponižujícím, neboť Angličan žádné třídy společenské neučí se od mládí hleděti na praktická odvětví jako na zaměstnání jaksi inferiorní. — Že v Anglii se dávala dosud přednost praktickému výcviku před theoretickým vzděláním, toho příčinou je také ta okolnost, že vývoj a rozkvět angl. průmyslu a obchodu datuje ode dávna, kdy nebylo sil vědecky vzdělaných, a tu ovšem přirozeně vyvinul se též způsob ustanovovati dílovedoucí, inženýry a ředitele z řad zvláště zručných a inteligentních dělníků†), a na tom zvyku ulpěli Angličané,

*) Zdá se, že je i rozdíl mezi duchem knížek pro angl. a naši mládež. — Povaha našeho »vzorného« hocha je krášlena pravidelně ctnostmi spíše pasivnými, řekl bych ženskými: hoch sirotek je zbožný, pilný, poslušný, mírný, sedá obyčejně s knížkou někde v koutku, nebo hlídá stádo, až najednou nějakým rovněž tak nenadálým jako pravdě nepodobným skutkem (zachránění od nebezpečí utonutí, uhoření a pod.) získá si bohatého příznivce, který se ho ujme, pošle na studie, kde sirotek arci výtečně prospívá atd. Nevím, zdali je to náhoda, ale podle několika podobných angl. knížek, které se mi do rukou dostaly, je osud anglických »sirotků« trochu jiný. Jsou sice také hodní, ale bývají čipernější, energičtější než naši. Nečekají, až se jich někdo ujme, naopak, mají snahu co možno brzo pěstounům svým starosti o sebe uspořiti a postaviti se na vlastní nohy. Vrženi do světa ve věku mladistvém, mívají pestrý osud, podobný osudu našich »nehodných« hochů; jenže naši, chytajíce se také všelikých zaměstnání, končí špatně jako dobrodruzi, kdežto těm anglickým podaří se protlouci se a uchytiti někde, tak že z nich jsou po neklidném mládí řádní »self made men.«

**) Srovn. Les professions en Angleterre: Les commerçants et les industriels par M. Leclerc (Revue Bleue, 1894.)

***) To děje se na t. zv. Technical Schools, které se však docela liší od našich technik. Odpovídají spíše našim školám pokračovacím, neboť vyučování jest večerní, jenže jejich program je velice obsáhlý; zahrnujeť (dle programu Leicester T. School, Prospectus for the session 1895—6) ve třech oborech, totiž v technologickém (řemeslně odborovém), vědeckém a obchodním celou řadu nejrůznějších předmětů. Skupina A. je věnována výrobě textilní, B. výrobě obuvi, C. chemii, D. mechanice, stavbě strojů, E. stavitelství, se vším co k tomu patří, tedy i truhlářství, tesařství, malířství pokojů a j., F. geologii, fysiologii, hygieně, botanice, zahradnictví. G. mathematice, strojnictví, elektřině atd., H. oděvnictví. V oboru obchodním učí se korespondenci, vedení knih a arithmetice, těsnopisu, francině, angličině.

†) Že anglické dělnictvo je velmi vzdělané a vzdělání chtivé, o tom svědčí statistické výkazy o jeho horlivém zájmu na universitních extensích, kde nejedná se snad jen o sociální otázku, nýbrž kde přednáší se o thematech druhdy i ku podivu abstraktních a vzdálených, jako o umění, o jednotlivých zjevech literárních, ba i o antické tragedii!

Digitized by Google

čkoli moderní pokroky industrie činí nemalé theoretické znalosti nezbyt-ými.*) — Rovněž tak se to má i v obchodě. V Liverpoolu je n. př. stáleným zvykem**), že každý obch. praktikant bez výminky musí 5 roků ráviti v učení, za kteroužto dobu béře jen nepatrný honorář; poněvadž ak z jmenované lhůty se prý ani měsíc nesleví, hledí chlapci, pokud ožno záhy školu opustiti, a to mohou dobře, neboť od clerků (obch. raktikantů) nežádá se pro začátek víc než slušné psaní a obstojné počí-ní. Poněvadž obchodníci angličtí počali skoro vesměs svou dráhu též nto způsobem, neuznávali do poslední doby potřebu škol pro obchod-ky, jsouce té zásady, že každý, kdo má chuť a vlohy, může se vzdělati dborně i všeobecně sám.***) (Příště dále.)

Malostranský rynk (náměstí Radeckého) a projektované jeho „upravení".

Napsal Dr. Luboš Jeřábek.

(Dokončení.)

Jediná cesta ještě zbývá. Nutno v případných projektech nových initi ještě další koncese nejpřednějšímu argumentu oněch činitelů malo-anských totiž »komunikaci«.

Veškery totiž projekty cenou poctěné, projektovaly na obou par-lách domy se dvěma prostrannými podjezdy, mohutným sloupem středním, mo zdí postranních podepřenými. Též i výška oblouků přizpůsobena amenitě okolí svému, zejména i obloukům ostatním, tak že celý zjev vých domů těch byl by znamenitě přičleněn býval ku svému pěknému olí tak, jak toho celá tendence projektu vyžadovala.

A zde našli páni komise oné Achillovu patu a zároveň hlavní svůj gument (široký to plášť jiných lokálních tužeb a přání) — k defi-ivnímu ubití tohoto projektu.

Davše sobě vytýčiti šířku zdí postranních, sloupu středního, jakož výšku oblouků, prohlásili, že zdmi projektovaných domů a zejména ředním sloupem obou domovních podjezdů, je povážlivě komunikace místech těch ohrožena†) a z důvodu toho že zastavení průlomu onoho, ož zachování vyhovuje přáním nesčetných interesentů malostranských, terak odporučiti nelze.

---

*) Tak se tvrdí, že francouzský inženýr, který má důkladnou theoretickou pří-vu, dovede spíše pojmouti umělý plán, vše důkladně a podrobně rozvrhnouti, vy-ítati a připraviti, kdežto anglický inženýr, který je muž prakse, umí podnik lépe isovati, sehnati kapitál, práci rychleji a energičtěji provésti a na konec lépe z pod-i těžiti.

**) Dr. E. J. James, Education of Business Men in Europe, New York 1893.

***) Tak dávají obchodníci prý své syny na studia universitní teprve až v třetí eraci, kdy je firma již pevně zabezpečena a snese takový »luxus«, míti chefa vzdě-ho v Oxfordu. (Les professions en Angleterre).

†) Což tím nápadnější, any oblouky projektovaných domů jsou mnohem širší než uky podjezdu, daleko větší komunikaci vyhovujícího, totiž onoho z ulice Poštovské náměstí Křižovnické.

Digitized by Google

Chápeme sice, že zástupcové malostranští s horlivostí až nápadnou zastali se soukromoprávných interesů mnohých svých voličův, avšak celé ostatní Praze, všem ostatním její zástupcům ve sborech zastupitelských má tanouti na mysli jediné a tím jest otázka zachování starého toho rázu, krásy a malebnosti našeho historického města, otázka stejně eminentní důležitosti jako jest komunikace, kteréž ostatně více než dosti vyhověno, nejen podmínkami konkursu, celou řadou techniků vypracovanými, i městskou radou schválenými, nýbrž i projekty samotnými. Zde je naprosto nutno setrvati pevně na stanovisku jednou již zaujatém a celou vzdělanou veřejností schváleném.

Vzdor tomu ale není naděje, že by od náhledů komise zmíněné i o vlas bylo ustoupeno a poněvadž na druhé straně z důvodů výše uvedených a z obavy před dalšími, mnohem osudnějšími následky je naprosto nezbytným, aby průlom zmíněný za každou cenu, ať již v té či oné formě zastaven byl.

A tu třeba nejprve vše nasaditi, aby bylo jakýmkoli způsobem vyvoláno definitivní rozhodnutí jedině povolané k tomu korporace, totiž sboru obecních starších. o otázce, zda cenou poctěné projekty konkursu obcí pražskou vypsaného 1. buď konsekventně dle usnesení městské rady pražské ve formě návrhu cenou konkursu obcí pražskou poctěného a schváleného nebo 2. ve formě projektu již opraveného a požadavkům »komunikace« dále ještě přizpůsobeného provedeny, anebo definitivně ve smyslu usnesení oné lokální komise zavrhnuty býti mají.*)

Ve směru tom musí býti úplně jasno! V případě posléz uvedeném třeba vše nasaditi, aby bylo za každou cenu docíleno vypsání konkursu nového s novými proposicemi a podmínkami, a to buď konkursu na projekty 1. pro dům s jediným, mohutným a vysokým podjezdem o velikém rozpjetí, se zdmi dle možnosti minimálně širokými, 2. buď konkursu na projekt, kterým má býti pouze jaksi maskován průlom dosavadní a to za tím účelem pouze, aby zabráněno bylo vzniknutí ulice, zbourání a vystavění domů vedlejších, hlavně ale aby docíleno bylo architektonicky účinného uzavření jižní fronty náměstí malostranského, ať se tak stane již projektem ve formě brány, či otevřené průhled poskytující loggie renaissanční, případně ku svému okolí řešené.

Návrh prvý byl by ovšem architektonicky okolí svému nejpřiměřenějším a při tom i hospodářsky účelným, již pro to, že dala by se jím výtečně využitkovati drahá parcela demolováním dvou značně cenných domů povstalá, aniž by tím podstatně komunikace obmezena byla. Návrh ten má pro sebe i dále nesmírnou řadu vzorů v imposantních podjezdech vynikajících měst střední Evropy a to právě na místech, jichž komunikaci a oživenou pasáži bychom Malé Straně z plna srdce přáli. Jsou to na př. podjezd v královském hradu v Drážďanech, jedna z nejhlavnějších tepen tohoto města, podjezd hradu vídeňského, podjezdy pařížského Louvru, podjezd hradu královského z Viewersu v Haagu, kudy nyní rovněž jest

*) Jest zjevem opravdu nápadným a pro jednání obce pražské v záležitostech uměleckých přímo již příznačným, že dosud ona komise umělecká o definitivním osudu návrhů oněch — ač věc kvapí — vyrozuměna nebyla — patrně proto, aby celá věc usnula a veřejnost otázkou tou zabývati se nemohla.

Digitized by Google

elektrická dráha projektována, podjezdy iverské brány v Moskvě, kterou v některých dnech projíždí na 15—16000 povozů, nehledě k celé řadě podjezdů jiných.

Způsob druhý mohl by ovšem otázce komunikace měrou mnohem širší vyhověti, brána i loggie projektovaná mohla by pasáži co největší prostoru poskytovati a není pochyby, že by naši výteční architekti dovedli oběma způsoby. jak branou, tak i loggií otevřenou, co nejefektnějšího, okolí svému znamenitě se přičleněného uzavření jižní fronty náměstí malostranského docíliti. Nedá se však upříti, že by se stanovisku hospodářského projekt ten nebyl tak odporučitelným, jako stavba domu s jedním neb dvěma podjezdy.

Než otázka vypsání konkursu nového, v té či oné formě, budiž pro nás teprve posledním remediem v této kritické otázce, poněvadž může se státi odpomocí i opozděnou. Proč, nutno blíže vysvětliti! Již nyní dáno obci pražské ministerstvem železničním svolení ku stavbě dráhy elektrické ze Smíchova k jatkám do Holešovic, právě přes průlom zmíněný vedoucí. Poněvadž pak dle intencí obce pražské s kladením kolejí dráhy oné již na jaře r. 1898 aneb nanejdéle v létě počato býti má, musí předem býti známo, zdali ona dráha povede podjezdy domovními či pouhou ulicí. —

Povede-li dráha obyčejnou ulicí, pak jsou ovšem veškera opatření technická naprosto zbytečnými, neboť nebude tu žádných, závažnějších obtíží, které by se projektu tomu v cestu stavěly, ana do letošního února prý celá řada těch domů na Újezdě, které dosud komunikaci překážely a ulici onu skutečně nesmírně zúžovaly, zbourána bude.

Jinak ovšem, bude-li projektu elektrické dráhy počítati s podjezdy. Pak nutno s položením kolejí na místě onom přirozeně sečkati, až bude stavba projektovaných domů úplně skončena, poněvadž se stavbou domů těch přičiněním zmíněné komise včas se nezapočalo. Chováme ale dále obavu, že definitivní rozhodnutí o otázce, mají-li tu býti domy postaveny čili nic, z úmyslu bylo pro nynějšek odloženo až na tu dobu, kdy s kladením kolejí pro dráhu tu, která má přinésti Malé Straně domnělé a kýžené oživení,*) skutečně již počato bude.

*) Naděje ta jest dosti optimistickou, neboť navržená komunikace spojuje Malou Stranu nikoliv se střediskem, z něhož oživující vliv jest očekávatelným, totiž se středem města, nýbrž předměstími, jimž jedině sloužiti bude. Malé Straně poslouží však dle našeho skromného náhledu jediné výhodné spojení s ostatní Prahou a to vystavěním nutných pro komunikaci mostů a to nikoliv na místě nynější brány, která má býti zcela zbytečně a nehospodářsky vykoupena a bourána a která i nadále sama o sobě komunikaci sloužiti může, nýbrž dalšími mosty, a to jednak mostem vedeným jako kdysi t. zv. most královny Judity k ulici Platnéřské, a sice nejlépe od městské porážky malostranské — tedy komunikace to pro silnice od severu ku Praze vedoucí. Dále i druhým mostem, vedoucím k nynější ulici Náprstkově, který by byl pokračováním nejvhodnější komunikace se západním okolím Prahy, jež by se docíliti dala, nikoliv absurdním projektem silnice přes Jelení příkop, kterýmž by ohrožen byl vzhled královského hradu a jeho okolí, nýbrž cestou vedoucí Tržištěm, ulicí Břetislavovou a zahradou Milosrdných sester vzhůru kolem kláštera Strahovského k bývalé bráně Strahovské. Přimlouváme se tuto co nejvřeleji za projekt tento, poněvadž jím docíliti se dá spojení obcí za Strahovskou bránou se samým srdcem Malé Strany, aniž tím obrožován bude krásný a starobylý vzhled nejinteressantnější ulice pražské, totiž ulice Ostruhové, kteráž v nynější své podobě naprosto musí zůstati

Digitized by Google

V tom momentu však, nechá-li veřejnost naše a umělecká komise věc dojíti tak daleko, bude celá posavadní akce v otázce této již zmařena — pak bude bezpochyby veřejnosti a i umělecké komisi vyslovena nanejvýše — formou velice slušnou — omluva, v níž projevena bude lítost, že vzhledem k otázce pro životní interessy Malé Strany tak vysoce důležité, jakou jest co nejrychlejší a úplné dohotovení elektrické dráhy, není lze obci pražské otázkou zastavení průlomu onoho domy projektovanými více se zabývati, po případě bude dáno zase ubezpečení, že se zajisté vícekráte tak nestane. Pak ovšem by nastaly následky, na něž výše upozorněno a to v době poměrně krátké.

Není tudíž žádné pochyby, že jest nebezpečí v průtahu a že nutno povolaným kruhům ve věci této co nejrychleji a nejenergičtěji jednati, aby ještě v čas následkům oněm zabráněno bylo. Úkolem naším jest zmíniti se ještě o dvou zbývajících frontách zajímavého rynku malostranského, frontě východní i severní.

Především zcela krátce o frontě východní. O nové »moderní« výzdobě krásného náměstí malostranského domem malostranské záložny, která jest dílem právě oněch kruhů, které též o definitivním osudu průlomu domu u Klíčů již rozhodovaly neb rozhodovati budou, se blíže zmiňovati nechci, dům ten jest smutným faktem. Jím zastaveno krásné typické podloubí pražské. Aby nic více na krásnou tuto a dekorativní ozdobu upomínati nemohlo, postaráno o to, aby i majitel domu sousedního podloubí své zastavěl a byl v snaze té obcí pražskou co nejúčinlivěji a s horlivostí věci lepší hodnou podporován. Jediným osiřelým přebytkem zničeného podloubí toho jest ještě dům »u Splavínů,« starobylá to budova malostranská. Býval to druhdy dům nákladnický a majetek vynikajícího měšťana pražského, kandidáta práv a nákladníka*) Jindřicha Dienzenhoffera,**) bratra slavného mistra stavitele Kiliána Dienzenhoffera i sám sebou již velice poutavý a malebný, který již jednou škole v oběť padnouti měl. Za stávajících poměrů jest zajisté otázkou jen krátkého času, kdy vyskytne se návrh, aby i podloubí tohoto domu v řadě té poslední zastaveno bylo. Obec pražská jak známo podloubím nepřeje a co nejpilněji se postarala, aby co nejdříve z Prahy zmizela!

Zde bude zajisté uváděno, že podloubí v tak nepatrném rozsahu, z obou stran jsouc zastaveno, nemá význam a tvoří jen špinavý, dusný a tmavý kout. Významu dekorativního ovšem již tou měrou samo o sobě nemá, nemajíc kontinuity, náhodou však dalo by se jen nepatrnou obětí obce pražské výše uvedené námitce aspoň částečně odpomoci. Podloubí zmíněné možno dosud alespoň se strany severní uvolniti a otevříti. V památné radnici malostranské, jedné z nejpůvodnějších architektur 16 století,

zachována. Nad to pak komunikací touto, která by vedla dále mezi zadním traktem paláce hr. Bouquoye a hr. Nostice, částí zahrady Nosticovské a bývalé Odkolkovy, nebyla by ohrožena ani jediná vynikající památka pražská, komunikace ta spojovala dy účelně střed Prahy se samým srdcem Malé Strany a tuto s venkovem, a kamennému mostu, nyní přetíženému, by se valně odlehčilo, což jest již přímo nutným pro tuto monumentální památku.

*) Sládka, který měl dům právovarečný, vařil však v jiném pivovaře.

*) Jindřich Dienzenhoffer bývá častokráte a zejména v starších lexikografiích mylně uváděn též jako pražský stavitel a architekt, nač budiž tuto upozorněno.

Digitized by Google

ez odporu vzácné to památce pražského stavitelského umění renais-
ančního, kteráž snesením čtyř vížek, které ji původně zdobily, mnoho
a rázu svém utrpěla, jsou povrchně jen zastavena podloubí, která by
ohla býti pokračováním onoho u »Splavínů« náklad s probouráním a
evřením podloubí byl by poměrně nepatrný, i významu památné budovy
zajisté přiměřený. Obci pražské může sloužiti co vzácný příklad ve
ci té úctyhodná pieta, se kterou zemský výbor království českého, tedy
ad právě v záležitostech stavebních jí představený, s nemalým nákladem
provedeném již znovuzřízení rohového, do ulice Tomášské vedoucího,
dnici právě protilehlého domu podjal se a to jednohlasným usne-
ením nové nákladné opravy na domě právě koupeném, jen za tím
elem, aby skvostná »sgrafita« náhodou při opravě domu tu objevená,
aze zachovati mohl a domu onomu původní krásný ráz vrátil! Je to
voucí příklad vzácné úcty k našim památkám, který by si měli naši páni
cové městští k pilnému následování dobře zaznamenati! Uváží-li se dále,
právě v této otázce zachování a obnovení staré interesantní památky
to zdvojeným, tedy ani ne hospodářsky účelným nákladem rozhodovaly
což budiž tuto loyalně konstatováno — i hlasy německé, tu jest
ravdu smutným úkazem, že i mezi Němci jest pro naše staré památky
e citu a porozumění než v celé stavební komisi obce pražské, v níž
edají pouze čeští stavitelští »odborníci« v otázkách těchto bohužel dosud
emocně rozhodující. Nám pak budiž pokládáno za slušnou povinnost,
y těm mužům, kteří dali podnět k tomuto směrodatnému kroku, byl
místě tomto vysloven upřímný obdiv. Od takovéto činosti zemského
boru království Českého lze mnoho ještě očekávati a v otázce zacho-
ní starobylého rázu Prahy nutno toliko do iniciativní činnosti této
rporace naděje skládati, neboť veškera očekávání na obec pražskou
věci té skládaná jsou a zůstanou pohříchu marnými, a to pravidelně
všech těch případech, kdy jakýmkoliv způsobem tato důležitá otázka
ejnoprávní — lépe řečeno důležitá otázka celého národa — dotýká
nikterak podřízených zájmů soukromoprávních. Jedinou možnou inten-
ní nápravu dlužno očekávati ve změně platného stavebního řádu, kterou
atně zemský výbor ve smyslu co nejpříznivějším již vypracoval, v přijetí
ěn těch a konečně v konsekventním a přísném jeho ve směru tom inter-
tování a provádění.

Je mi příjemným úkolem zmíniti se tu ještě o další chvalné činnosti
nejvyšší autonomní korporace v království Českém.

Initiativou nejvyššího maršalka král. Českého, knížete Jiřího z Lob-
ic, skoupena v sousedstvu budovy zemské celá řada, úplný blok
něs interesantních paláců a typických domů měšťanských, v jichž
odlných místnostech levně a vhodně umístěno mnoho vzdušných a
byčejně prostorných kanceláří. Proslýchalo se delší dobu, že celý tento
rec domů má ustoupiti novostavbě nové monumentalní zemské budovy
ěmu království Českého, která na místech těch má býti umístěna.
zprávy ty záhy vyvráceny. Nestane se tak. Veškery tyto tak zajímavé,
itektonicky tak vynikající budovy, pro starobylý ráz Prahy přímo
ahraditelné, zůstanou zachovány věkům budoucím.

Touto disposicí výboru zemského a vlastního její původce, nejvyš-

Digitized by Google

šího maršálka království Českého, zůstane Praze navždy zachována řada nejkrásnějších a nedoceněných ještě starých památek, celý kus staré Prahy pitoreskní, a typický to kout poetické Malé Strany, jehož ztrátu žádná sebe lepší moderní stavba nedovedla by Praze nahraditi. Činem tímto zůstane také do nepamětných dob Malostranskému náměstí zachována alespoň krásná jeho fronta severní.

Politický program Františka Palackého.

Podává Dr. Zdeněk V. Tobolka.

(Dokončení.)

Tento návrh, letem nahozený v září r. 1848 na papír, Palacký doplnil a opravil již v roce následujícím. Dovídáme se o tom sice jen úryvkovitě, nicméně dosti zřetelně. Žádal ministry zemské pro země 1. německé, 2. československé, 3. polskorusínské, 4. maďarské 5. rumunské, 6. jihoslovanské, 7. italské, vedle nich pak tolikéž sněmů zemských a soudů kasačních. Ministři takoví, dostávajíce řádně důvěrné zprávy o poradách a usneseních svých kollegů říšských, museli by v čas potřeby zajížděti také sami k nim do Vídně. Hlavní výhoda ze zřízení takového byla by ta, že všecky záležitosti ústní a národní, stojící pod ministeriem zemským, daly by se odbývati až do instance nejvyšší v řečech národních; zásada rovnoprávnosti národů přestala by býti pouhým mámidlem.

Pro záležitosti říše bylo by třeba zvláštní rady, říšské rady. Rada ta, složená z mužů nejzkušenějších a nejváženějších u všech národů Rakouských, a záležející asi z rady užší, oudů totiž stále ve Vídni přebývajících, a rady širší, roztroušené po všech krajinách, měla by za povinnost, sloužiti dobrým zdáním svým v každé státní potřebě, jak ministrům, tak i mocnáři samému, avšak pod výminkou, aby i císař pán i ministrové jeho měli dokonale vždy na vůli, dle vlastního uznání svého šetřiti a poslouchati rady té, neb nic.

Toto zřízení státu rakouského ovšem vylučuje připojení se k říši Německé. Obě mocnosti, říše Rakouská i Německá, vedle sebe rovnoprávně musí býti ustrojeny. Spojení státní a splynutí Rakouska s Německem nevedlo by než ke mravnímu porušení a zničení obou států, poněvadž by pak každý z nich ustanoven byl k tomu, aby podkopal politické základy druhého.

Zvláště třeba je stanoviti, jaké postavení v svazku Rakouska budou zajímati ty země, které obydleny jsou Čechoslovany. Jsou to Čechy, Morava a Slezsko. Jako v minulosti tak i nyní tvořiti mají samostatný celek, dříve nazývaný koruna Česká. Tím ovšem není řečeno, že by Morava byla od Čech odvislá. Není od Čech odvislá, není nesvobodná, byvši od jakživa považována i chována co stejnořádná, co stejně oprávněná část jednoho celku. Pro jednotu zemí českých mluví i tyto důvody: příroda i člověk jsou tu tak stejní, že je jen jména od sebe dělí. Naše poměry národnosti jsou v obou zemích tytéž: národ u větším počtu mluvící jednostejné nářečí slovanské, pomíchán živly německými skoro stejnou měrou; stupeň vzdělání na obou stranách sotva rozdílný, žádné poměry spole-

Digitized by Google

čenské neb mravy a zákony znamenitě od sebe se lišící, žádné různé materialní interesy, stejné poměry a potřeby orby, živností a obchodu, průmysl méně se potýkající, než vzájemně se nahražující a doplňující. Školy a vyučování, jakož i celé spořádání vnitřní správy zemské musejí přiměřeně ke zvláštním poměrům národnosti, tedy v obou zemích, dle stejného způsobu býti zřízeny. Země české nemohou pomýšleti na nějaké spojení s Ruskem. Rusko hrozí během čím dále tím rychlejším zploditi a založiti universální monarchii, t. j. nepřehledné i nevyslovitelné zlé, neštěstí bez míry a hranic. A z toho důvodu Čechové musí býti proti monarchii ruské; »ne proto, že by monarchie ta byla Ruská, ale že by byla universální«.

Cesta, po níž Palacký chtěl dojíti těchto požadavků, byla cesta vzájemného srozumění a svobodného přesvědčení. Násilí se vyhýbal. Násilí všude vede za sebou stav války, v nížto všecko přirozené právo se zapírá, mizí a hyne. »Přikročíme-li k násilí, pak nejsme lepší nad své protivníky«. Ovšem chtíti pokojné sjednávání, neznamená dáti ruce do klína. »Si vis pacem, para bellum«. Musíme býti hotovi, abychom, kdyby toho třeba bylo, násilí zahnali násilím.« — —

Myšlenky, zde uvedené, zastával Palacký r. 1848 a 1849 a neustoupil od nich celkem ani tehdy, kdy podruhé stal se vůdcem české politiky. Bylo to od let šedesátých až do jeho smrti. Přirozeně však v jiné době bylo třeba ujasniti mnoho z toho, co dříve, za první doby politické prakse, bylo hlásáno, a případně i změniti něco z toho, co změniti za jiných poměrů stalo se nutností. Stoupencem liberalismu byl Palacký i nyní. Nepopřel svoje zásady dřívější o svobodě, ale také nechtěl, aby byl stotožňován s některými zrůdami liberalismu. S naukou Rotteka a Velkera dle šablony francouzské vyslovil svůj naprostý nesouhlas, naukám pantheismu a materialismu vyhlásil nepřátelství. »Kdežto dávné učení usilovalo povýšiti člověka k božnosti, strhuje a pudí ho materialism naopak upřímo do bestiality. Naprosté sobectví jest jí jediným cílem, jedinou realitou. Mravní ušlechtilost, uznání povinnosti, zapření sebe a oběti z víry, z naděje i z lásky, považují se za pošetilost; touha po ideálech (dle slov Krista Pána »po království božím«) za bláhové blouznění; jediné pravidlo a vzor činnosti jsou jen »edle Raubthiertriebe« (popudy dravcův ušlechtilých), tedy sobectví, ostražitost, ouskok a násilí«. — Naprosté svobody ani v této době si nepřál. Svoboda, dle Palackého nesmí nikdy odporovati pravidlům mravnosti, nesmí protiviti se právu jiných, a co s tím souvisí, nesmí nikdy odporovati nejvyššímu a poslednímu účelu státu a právní jistoty.

Lékem proti všepožíravému egoismu jest cit národnosti. Národnost je pravá matka vlastenectví a hojných ctností občanských. Národ bez pocitu národnosti podobá se člověku neznajícímu citu pro čest; můžeť nebýti zlým, ale k velikým obětem a činům, ježto rozehřívají srdce lidská, zakládajíce spolu blahobyt občanský, málokdy schopným bývá. Zásada národnosti má i podrží úlohu svou v oekonomii světa na věky, a všecko lidské horlení i brojení proti ní bude vždy jen foukáním proti větru. Zachování a vzdělávání národnosti jest přikázání a zákon mravní, kterémuž nemůže derogovati nižádné přikázání positivné. Ušlechtění jazyka jest podmínkou ušlechtilejšího života duchovního.

Digitized by Google

Jako hlasatel liberalismu, byl i nyní Palacký proti nejhorším a nejkřiklavějším protivám všech moderních jmen, proti feudalismu, lénům a vasallům. Jeho postavení však vůči šlechtě a jejím privilegiím nebylo naprosto odmítavé. Byl přesvědčen, že, potrvá-li úplná rovnost všech před zákonem jen skrze několik generací, vše co papírového jest ve šlechtě, psané milosti, tituly a privilegie, pokud vůbec ještě mají jakou váhu ve státu, buď přestanou samy sebou a nebude potřebí rušiti jich, aneb spadnou na pravou cenu svou, totiž na pouhou památku, kteráž neškodíc a neubližujíc nikomu, nemůže se státi předmětem spravedlivé zápovědi zákonodárné. Šlechtě odnímati titule i práva čestná Palacký si nepřál, nechtěl však také přiznati jí privilegia politická na základě pouhého rodu. Šlechta nemá dbáti interresů svých materielních, má hleděti si zvelebení svého národa a opatrovati jeho politické zájmy. Nikdy však není dobře, chováním nešetrným, ba nezdvořilým odraceti od sebe napořád zámožnější třídy v národu.

Tyto zásady v Rakousku mohly se uskutečniti jen za federalisace. Federalisace znamená rovnoprávnost všech národů v říši Rakouské, centralisace a dualism je toho zapření. Centralisace v Rakousku je tolik, co germanisace, ona zapírá libovolně právo národnosti; dualism pak poděluje jen Němce a Maďary, je jen dvojí centralisací, je proti přírodě a proti právu, je dvojnásobné zlo. Rakousko nesmí míti panství ani německé ani maďarské. Idea Rakousko je nyní rovnoprávnost národů, ono se má státi této idey hlavním jevištěm a vzorem. Že tomu tak, v tom musí utvrditi nás následující premisy: 1. ve státu Rakouském panovati má právo a zákon (t. j. vůle veškerenstva státního), a nikoli hmotné násilí aneb libovůle jedněch nad druhými; 2. stát rakouský skládá se z národův různorodých. 3. žádný národ nemá práva nad národem jiným, aniž má neb může užívati tohoto co prostředku k oučelům svým zvláštním.

Rakousko musí se skládati ze skupin. Jaká a která mají býti skupení ona in concreto? Co má jim sloužiti za základ, jazyk-li či historie, zeměpisná poloha i sousedství, či shoda potřeb duchovních i materiálních? A pak jsou historicko-politické individuality, jako ku př. Slezsko, Bukovina, Salcbursko atd. dostatečny, aby tvořily taková skupení samy pro sebe? —

R. 1849 Palacký vyslovil se pro základ čistě ethnografický, v druhé době svého politického působení smýšlení své změnil. Stalo se to hlavně pod vlivem theorií barona Josefa Eötvöse, který v knize »Die Garantien der Macht und Einheit Oesterreichs«, anonymně roku 1859 několikráte v Lipsku vydané, vyslovil theorii historicko-politických individualit. Palacký Eötvösovy názory přijal za své. Federalism Rakouský jest federalism sui generis, rozdílný jak od Švýcarského a Severoamerického, tak i od tehdejšího Německého. Hlavní známkou a podstatou federalistického zřízení jest rozdíl, kterýž se činí mezi záležitostmi říšskými a zemskými, a tudíž také mezi jednotnou vládou říšskou a rozličnými zemskými vládami. Pod centrální vládu říšskou náležejí výhradně záležitosti týkající se 1. panovničího domu Rakouského, 2. poměrův říše zahraničných, 3. války, a tudíž i vojenstva i námořstva státního, 4. financí a dluhův říšských, 5. obchodu jak zahraničného tak i domácího mezikrajného, a tudíž i celních

Digitized by Google

záležitostí i všech k obchodu takovému potřebných prostředků komunikačních. Pro ústavní jejich vyřizování bude tedy potřebí jak zvláštních orgánů vládních, zejména ministerií říšských, tak i ústředního sněmu říšského. Ostatní záležitosti veškery, zejména ku př. politická správa zemí, školství vyšší i nižší, soudnictví veškero atd. náležejí dle těchže zásad do područí vlád a sněmův zemských. Bez autonomie zemské nemůže nikde dlouho státi a setrvati svoboda občanská i politická. Seskupení zemí Rakouských nemůže býti jen dle zásady ethnografické, nýbrž dle zásady poměrů historických, geografických a etnografických zároveň. Každé skupení pak má míti svého vlastního kancléře neboli ministra při ústřední vládě říšské.

Společný sněm říšský nemá býti nic více a nic méně, nežli deputace od sněmův zemských posílaná vždy a pravidelně ad hoc, t. j. k vyřizování společných záležitostí říše. Systém dvoukomorní při říšském sněmu Palacký neodporučoval, přál si jej však naopak při sněmech zemských. Komora vyšší byl by senát, nižší komora poslanců. Do oboru vlády říšské náležely by všecky daně a dávky nepřímé, vládě zemské daně pak a berně přímé.

Pokud by nestačily příjmy říšské, musely by pokladny zemské přispívati k nim dle kvoty, která by se mezi zeměmi v poměru s jejich přirozenou silou a možností, společným ustanovováním pokaždé jednou na delší řadu let předem vyměřila. Při poradách poslanců všech národů Rakouských Palacký nechtěl, aby užíval každý svého jazyka přirozeného. »Byl by to pravý nějaký Babel, vedoucí ne k srozumění a sjednocení, ale k různění a rozptýlení.«

Jednu skupinu tvořila by koruna česká. Obnovily by se zase někdejší generální sněmy zemí koruny České, při tom však Čechy i Morava nepřestaly by míti také své zvláštní sněmy České i Moravské, ježto země každá bude chtíti podržeti své jmění pro sebe. Vůbec obnovení někdejšího spojení Čech a Moravy neznamená bráti Moravě autonomii a samosprávu. —

Prospívání idey státu Rakouského viděl Palacký v druhé době své politické prakse v pokojném přátelení se Rakouska s Ruskem. Palacký změnil názor svůj pokud se týče Ruska. A právě tak, jak jest patrná tato změna, tak i patrné je pro ni vysvětlení. Rakouská vláda zničila příliš záhy ty naděje, jež vznikly udělením konstituce r. 1848 a nepostarala se o jich obnovení. Oktrojírka, návrat absolutismu, jeho pád a pak dualism dovedly spíše odvraceti nežli získávati. Jiné poměry pak byly na Rusku! Po Mikulášovi I. nový car měnil nehybnost vládní a zaváděl četné reformy; r. 1861. bylo prohlášeno tam vybavení z nevolnictví, od roku 1862 až do r. 1865 byly zaváděny novoty v soudnictví, censura byla zmírněna, přehrady Mikulášem zbudované mezi Ruskem a Evropou byly trhány. Čechům na jich pouti r. 1867 do Petrohradu a Moskvy dostalo se zvláště laskavého přijetí. Zda je pravděpodobné, že to všechno nebylo by působilo na ty, kdo čítali se s chloubou k velké rodině Slovanské? Palacký se změnil, pokud se týče Ruska a opakuji: změnil se zcela vysvětlitelně. Dříve obával se monarchie Ruské, ne proto, že by byla Ruská, ale proto, že byla universalní, v druhé době příčiny k tomu nenacházel.

Digitized by Google

Osvícení Rusové všichni nejen prý netouží po rozšíření hranic říše své na západě, ale považovali by je i za nehodu, kdyby k němu jakoukoli příčinou donuceni byli. Nejen že prostranství říše jest již tak ohromné, že každé rozmnožení jeho přimnožilo by vládních nesnází, ale i každé vtělení nových živlů národních do Rus ohrozilo by napotom charakter dějin ruských. Přátelství k Rusku neznamená přijetí jich jazyka. Čechové své vlastní řeči a literatury se nikdy nevzdají, nebudou však také brániti se učení ruskému jazyku, čím více bude ruská literatura poskytovati poučení a útěchy.

Sny o utvoření a uvedení jednoho jazyka všeslovanského jsou — sny a nic více. Kdyby Čechové upadli pod panství Ruské, nikdy by nebyli spokojeni, neboť Čechové nemají býti nikomu poddáni než sami sobě. Vláda Ruská pro nás Čechy ničeho neučinila, a nelze proto mezi ní a Čechy mluviti o nějaké lásce. Jinaký jest ovšem poměr od národu k národu. Identita ducha Ruského i Českého co do víry a náboženství jest nepopěrná. Ruští Rozkolníci právě tak jako Čeští Bratří jeví úplnou identitu ve způsobu, jak jedni i druzí pojímali a vedli svou věc, v oddanosti mysli především k náboženství, v opravdovosti a hlubokosti přesvědčení, v horlivosti a obětavosti, kterou o články své se zasazovali, v chytrostech, kterými unikali jak odporům cizím, tak i zákonům trestním své doby, až i v lichých několika sylogismech, jimiž se hájili. Z této totožnosti však nesluší hned uzavírati, že by Čechové, dle přání mnohých Rusů, snadno také přilnouti mohli k církvi pravoslavné, kdyby ji jen znali. Způsoby církve Ruské nebyly by pro Čechy tuze vnadnými, lečby ona prve — odhodlala se k některým reformám, ne ve věrouce, ale aspoň při bohoslužbě. Obyčejné liturgie, dlouhé a jednotvárné, mluvíce jen k citu a nikoli také k rozumu, neuspokojily by, nýbrž dříve unavily by ducha Českého, nezvyklého pouhé pasivnosti, ale potřebujícího i požadujícího samočinnosti a ruchu myšlenek i v konání náboženství; žádat ono ve chrámu páně slýchati a rozjímati také kázání poučná, chce zpívati nahlas i s obcí atp. Též náramná přísnost postů pravoslavných byla by mu protimyslná. A zda je naděje, že by způsoby ty se brzy změnily? A ani písmo Rusů nepřijmou Čechové. Bez známosti latinky vzdělaný Rus se neobejde, písmo pak české značí zvuky slovanské všechny co nejurčitěji a nejprostěji. Výměna věci dokonalejší za méně dokonalou nebývá nikomu vhod a vděk. Tato neshoda v církvi i písmě ovšem neruší příbuzenství a obapolné náklonosti mezi Čechy a Rusy.

Vedle těchto názorů, jejichž kostru nalézti lze v první době politické činnosti Františka Palackého, shledáváme se v periodě druhé s otázkami, jichž zodpovězení dříve nebylo tak naléhavé jako nyní. Snahy Rusínů, vyjasnění stanoviska demokratického, otázka židovská ap. teprve nyní domáhaly se u nás silněji svého oprávnění a nutily politika, aby zaujal k nim určité postavení. Palacký dobře všechno to stopoval a své myšlenky o jednotlivých bodech formuloval. Snahu Rusínů po úplné samostatnosti Palacký neuznával. Dle něho jazyk maloruský jest vždy nářečí ruské a nikoli polské, a má se ke spisovnému jazyku ruskému asi tak, jako slovenské nářečí k českému, chorvatské k srbskému, tyrolské k německému, provencalské ke francouzskému. Nepopíral práva nářečí rusínskému, aby

Digitized by Google

bylo také v knihách a v literatuře užíváno, než neuznával to za věc dobrou a žádoucí. Není dobře, aby literatury drobily se do nekonečna, zvláště když k tomu není dostatečného historického podkladu. — —

O pojem demokracie nemohl se Palacký shodnouti s některými svými současníky. Kdežto tito akcentovali jen vládnutí lidu, onen ukazoval také na objekt vlády, to jest na lid. Demokracie tedy značí pak tolik, že v ní společnost státní řídí se dle vůle veškerého národa, a nikoli dle vůle buď jediného člověka, buď zvláštního nějakého již napřed dědičně ustanoveného a privilegovaného počtu osob, stavův, korporací atp. V demokracii celý národ a veškery vrstvy lidu společným usrozuměním ukládají sobě zákony, jimžto pak stejně podrobeni jsou všickni bez výminky, a rovnost před zákonem jest předním i podstatným požadavkem jejím.

Přes to, že Palacký hlásil se k demokracii ve smyslu právě udaném. nebyl přívržencem hlasování všeobecného (suffrage universel). K tomu, aby někdo mohl dávati platný hlas o pravém zřízení poměrů společenských státních, nestačí, aby byl člověkem. Kdyby to stačiti mělo, pak nesmělo by se právo hlasování odepříti ani ženám ani dětem obojího pohlaví až do těch nemluvňátek. Ostatně jest patrné, že i zastanci všeobecného hlasování předpokládají meze, kde by ono se mělo zastaviti, jen že titulu právního k tomu nemají a neznají. Právo veřejného hlasování ve státech konstitučních není přirozené ani všelidské (jako ku př. svoboda svědomí, právo vlastního sebeurčení atp.), ale jest právo politické, jest ouřad veřejný, ku kterémuž povolávají se jen ti, kdo k němu nad jiné způsobeni a schopni bývají. Kdo by to zapíral, musil by nutností logickou přisvědčiti konečně i k té absurditě, že netoliko představení obcí a okresův, ale i ministři a vladaři celých říší měli by ustanovování býti pouhým losováním, a to až i mezi dětmi.

Pokud se týká otázky dělnické patřil Palacký mezi stoupence liberalismu. Neupíral, že i kapitálu v rukou boháčových se často nadužívá naproti těm, kdož nejen z práce rukou svých jsou nuceni býti živu, a že i mezi fabrikanty a dělníky vznikají poměry podobné, jako panovaly až do r. 1848. mezi vrchnostmi a poddanými jejich, doufal však také, že cokoli v nich jest násilného a křivého, musí se konečně dle spravedlinosti zákonně zříditi a napraviti. Jedná se o cesty, vedoucí k nápravě. Cesty, jež navrhuje tak zvaná »internationála,« totiž zrušení práva vlastnictví, práva rodinného, dědičnosti atp. jsou nejen bezbožné a hříšné, ale i pošetilé samy v sobě a nevedou k cíli Komunismus, byť i bez krvavého boje všech proti všem provésti se dal, uvedl by za krátko celé pokolení lidské do stavu zhovadilosti, obrácením Darvinovy smyšlenky zrovna na ruby; a socialism jen potud dá se chváliti, pokud se rozumí a provozuje ve smyslu prvověké církve křesťanské, aneb někdejší Jednoty bratří českých, kdežto bohatí a chudí věrně cítili solidárnost svou a dobrovolně ochotni byli pomáhati sobě vespolek. Socialistické školy ve Francii, po návodu hraběte St. Simona, Fouriera a Proudhona nenašly v Palackém stoupence. Dělníci prý domohou se potřebné záštity prospěchů svých cestou zákonodárnou jen tehdáž, až přesvědčí veřejné mínění o spravedlivosti svých požadavků. Toho domohou se ne lichým mudrlantstvím, ani hulákáním jakýmkoli, ani tajným spikáním a spolčováním

Digitized by Google

se, ani konečně utíkáním se k jakémukoli násilí, ale jen rozumným a důkladným objevováním a předkládáním skutečné pravdy a křivdy. »Dělník nikde není považován za parobka; za mzdu vysazenou pracuje jen kdo chce, kdo nechce, není ku práci nucen.«

O Židech nesoudil Palacký právě sympaticky. Židům »stačí všude a ve všem jen legalnost; co nad ni vyniká ve světě mravním, smýšlení spanilé, velikomyslné a po rytířsku čestné, toho ani neznají, ani, jako nějaké pověry, znáti nechtějí; v ohavnosti mají vše, co během věků historicky se ustrojilo a ustálilo, protože historie neposkytuje jim nikde titulů pro jejich choutky a pretense; »popudům dravcův ušlechtilých« učili se dosavad nejraději u lišek, zejména v obchodech i na bursách, ale již rádi vítají také vlky ve středu svém, zvláště co přibíhají k nim z oslavné »říše bohabojnosti a mravův spanilých.«

Ještě jedné věci zbývá se dotknouti. Ani v této době Palacký v taktice neodklonil se od mínění dříve vysloveného. Vzdělanost byla mu cesta přední, ale ne cesta jediná. Vyhýbal se násilí, ale v případě nutnosti neštítil se ho. »Kdo slabým se cítíš, nehledej útočiště a spásy v násilí, ježto jest meč na obě strany broušený, ale hleď spojiti se s tím, co jest nejmocnějšího na světě, abys jím nabýval vždy nové síly; jest to právo a spravedlnost, kteréžto, ač násilím často a dlouho dušené, po dočasném pádu zdvihají se vždy v rostoucí síle, a majíce boha samého ku pomoci, odolají konečně všem branám pekelným!« »Násilím nedodělali bychom se ničeho dobrého. Jest nás 5 milionův, obklíčených nepřátely téměř odevšad; kdyby nás bylo 50 mil. a to svorných, nesměl bych ovšem tak mluviti.«

*

Zásluhy velkých lidí spočívají v tom, že dovedli vysloviti to, čeho bylo plno jejich okolí. Ta věta platí také o Palackém. Jeho program politický se tušil za doby jeho všeobecně,*) Palackému však náleží zásluha přesného formulování. Myšlenky jeho nebyly naprosto nové. Idea státu Rakouského sama nebyla ničím jiným, než vyjádřením toho, co dříve hlásal Kollár ve své vzájemnosti,**) liberalism pak byl směr pokrokový v celé vzdělané Evropě. Palacký dovedl prvky, roztroušené všeobecně, aplikovati na české poměry. Zásluhu jeho ani to nijak nezmenšuje, že sám byl v mnohém nevyjasněný a na váhách. Vždyť rok 1848 byl první praktickou naší školou politickou. Není se diviti, že theoretik-politik, dostal li se do prakse, byl v přesvědčení svém zviklán a slevil i měnil to, co dříve hlásal. Může se Palackému vytknouti neujasněnost, nemůže se mu však upříti, že stal se původcem prvního politického programu českého a že pro program ten celou svou bytostí pracoval.

---

*) Vojtěch Fingerhut dne 13./3. 1848 pravil: „Der Teutsche spricht von einem einigen Teutschland, der Italiener von einem einigen Italien, der Slave von einem einigen Slavien. Ich aber rufe: Es lebe hoch ein Einiges Oesterreich.“ Worte, welche am 18. März 1848 in den Stunden der grössten Aufregung in der Einfahrt und auf der Stiege des Ständehauses und vor demselben an das versammelte Volk gesprochen wurden.«

**) Murko M. Deutsche Einflüsse auf die Anfänge der böhmischen Romantik. Graz 1897. 282.

Digitized by Google

V mhách březnové noci.

Sepsal Jos. K. Šlejhar. (Pokračování.)

Neujímala se svého dítěte. V její zněmění nebylo hnutí mateřského
itu . . . jakési očekávání podivné vítězoslávy hrálo v tom hysterickém
emčení jejích rtův. Věděl, že až do pravého zoufání dítěte byla by s to
yčkávati nepřidajíc konejšivě ruku na čelo děcka, neochvěvši se nad
írou žalu jeho, v němž jakoby již pukalo samo malé srdéčko — věděl,
e v duši její neozve se žádná výčitka ani hnutí k opomnění na tu chvíli
šech vlastních chtíčů a rozhýřené samolibosti, jíž musí vše být obětováno
co jako by mělo být výhradným údělem této hrozné bytosti — vy-
kávala by ona, krutě, úmyslně. vypočítavě, ve vzrůstajícím šíleném za-
ostučinění, až by to dítě v nářku neskonalém, vzmáhajícím se ke ko-
ečné již míře zoufalství, podlehnuvši, zajiknuvši se v posledním výkřiku
děcka navždy ohromeného, a marně po ní, po mámě, po její záštitě,
čky vztahujíc, stalo se jí svodem a vyvrcholením pro její zlobu a po-
stu nikdy neukojenou. To věděl v nevývratné logice znalosti srdce
hoto. Jaká by to pak byla záminka proti němu, opodstatnění pro vy-
rlení celé té ďábelské spousty, jež se v její srdci tajila. Co by jí bylo
leželo na udolaném dítěti — ale jak by přelicoměrně dovedla vystaviti
odiv bouři zraněného mateřského srdce, jež pro své dítě schopno je
žďé oběti! Vyznala se ve všech citech, ve všech výlevech, každou ko-
edii se svým srdcem dovedla zahrát . . . leč ta bouře nevyplynula by
hledem k děcku, ale proto, že věděla, do jaké míry zmučí se jeho
covské srdce a že v dítěti jeho má zbraň, proti níž on se ještě nikdy
postavil. Věděl, že v takovém případu uničení toho rozcitlivělého,
ékkého a vroucího děcka, tak úžasně přístupného pochopení citových
zporů, jež ve svém žalu nedovedlo se samo skonejšiti, zapomenouti,
am obrátiti dětský svůj zřetel, byla mu zadána poslední rána, ta nej-
ašnější a že vědomí viny třebas ne bezprostřední, jím spáchané, ale
ece viny, že on nenastoupil a neujal se za včas zkázonosného žalu
ého dítěte, že za včas nevytrhl se od zloby furie byť při nekonečném
ezapření vlastním, bylo by nadále tím nejstrašnějším údělem života
o. Ne, tam až věci nesměly dostoupiti, byť ani nejednalo se o dítě,
tu jasnou drahou holčičku, jež byla tak nekonečně blízko jeho duši.
tva nastaly ty první výbuchy zoufalosti té dětské, a ona tak zaplakala,
lo na něm, jenž ctil v sobě ještě lidskou důstojnost, celou láskou a
ětavostí otcovskou vymaniti dětské nesmírné to pohnutí z důsledků
horších. I kdyby chrlila se na jeho hlavu sama pomsta pekel ze zlovůle
ženy, byl by pokorně sklonil hlavu svou — dítě jeho potřebuje po-
ci. A posledním důvodem kdyby moh' po té poraziti a zlomiti zpup-
st toho hrozného srdce, překonati ji a jí opovrhnouti nekonečně,
terémžto opovržení by najednou nalezla sama sebe, i kdyby na snadě
ležel důvod tak vítězný, nebyl by jej vyslovil, nedopřál si důstojné
ové vítězoslávy — dítě jeho potřebuje pomoci a každým nejmenším pro-
ním spáchán byl by na děcku hřích nejtěžší. Neboť není hříchu smrtelnějšího
o toho, jenž spáchán byl na děcku. A nejzávažnější důvody obracejí
v nivec tam, kde dítě vystavuje svoje důvody, neb celá sláva a moc

Digitized by Google

lidstva musí upadati v prach před dítětem! — Dítě jeho trpí, srdéčko jeho se hroutí nesmírným žalem a vlastní matce je cizím tento žal a ještě z kruté svévole dovedla by ho využitkovati proti němu, kořistiti z něho pro své zadostučinění. — Neplač, dítě, neplač, tatínek tvůj tě nedá! Vidíš, tatínek tvůj již nehubuje, neboj se nic. Nebude víc nikdy hubovati, jen se neboj, a panenku ti koupí takovou pěknou, co zavírá sama oči. Pojď jen k tatínkovi, ukaž očka svoje . . . ó, ó, neplač, uvidíš, že zas všechno bude dobře! Jaké námahy je tu třeba k ukonejšení takového vzbouření dětské duše a při nekonečném vzbouření vlastním, ale čeho nemělo by se podstoupiti, jakých muk a úsilí do úpadu, aby pomohlo se dítěti! V náruč dítě vzal tiskna je k sobě. A byť ani slovy, sliby ani konejšením nezdařilo se upokojení děcka, muselo se to podařit té nesmírné horoucí vlně, valící se z jeho ňader v ústrety dětské dušince; v tom jihnutí jakoby v zalévání nebeskou září okřálo srdéčko holčičky, očinka se rozevřela a zaplála jako v ranní záři rosa zaplane, zasmály se na něho ty líbezné rtíky dětské jako poupě se usmívá — kdož by jich věčně líbat mohl opomenouti — ručinky obě obemkly jeho šíj. Čeho ještě přálo by si víc jeho otcovské srdce, když vše toto měl! A jako ku zásvitu útěchy v bezútěšné poušti dovede se opojiti v celém nesmírném rozpjatí lidská bytost, ku záři této útěchy v celé té hrozné poušti svého života opojovala se jeho duše jakoby mystickou nadzemskou příchylností. — —

Jeho dítě to bylo, jehož tajemným vlivem zabránilo se dosud posledním nejhorším důsledkům, jež mohly býti strašny, ač v jeho tuchách byly předvídány a uváženy. Zanechati všeho, aby jí bylo zanecháno, ale dítě tu bylo, jím navracován byl ku všemu. Jak jí zanechati, té drahé holčičky, jasna svých očí se vzdáti . . . Třeba zpět v tu trýzeň života.

A čím pronikavěji seznávala ona tu všemu odevzdávající se mohutnost nesmírné jeho zaujatosti pro to dítě, tím více hřešila na něm, tím více popřávala si zvůle a nic nezdálo se jí příliš ným, co by neměl pro to dítě snášeti, aby neslyšel ten pláč a to usedání dětského pobouření. Každé záminky se jímala — o jakou rozkoší bezuzdnou zdálo se jí, moci rvát jeho srdce a šlapati po jeho důstojnosti. A přec bylo by třeba pouze slůvka, slůvka laskavého, milého úsměvu, promíjivého pohledu. Bylo by mu třeba jediného dárku z toho nesmírného přeskvostného pokladu milosti a něhy, jaký uložen jest v úděl pravé ženskosti. Jenom toho nejmenšího dárku, jediného pohledu a slůvka — a na kolena by padal před čaromocí ženy, po níž práhl, objal by její nohy, líbal lem roucha jejího, v celou bytost její by se vpojoval a vše dal, vše za jediný ten úděl z neobsáhlosti toho pokladu jemu věnovaný. Do omámení plesalo by jeho srdce, kdyby v jeho ples združiti se chtělo srdce její. A vlastní podstaty a vlastní duše jakoby chtěl pozbýti na vždy u vzletu svých rozkoší závratných, jaké opájely ho v nedostižných snech v podávání se té ženskosti věčné, bez níž žít by zdálo se mu nepomyslitelno. Jen napořád moci patřit v hled oka milované ženy a kouzelné ty zátřpyty jako ze zdroje veškerého života přebírati duší celou pro sebe — ah jaké pomnění — a chvěním těch ňader bílých vjímati v sebe chvění jakoby všeho tvorstva a jeho ples a jeho rozkoše, věčně líbat neopomenouti rty

Digitized by Google

ejí, z nichž jakoby duši plynulo v polibcích těch rozvázání všech tajemství a pochopení toho, co bez nich bylo nepochopitelno, a dosažení všeho, o bylo nedosažitelno. Čaromoci ženy, všehomírem ovládáš, a v čí srdce si se snesla svým požehnáním, nebesy a rájem jsi je obestřela. Jen tebou rdce žije a bez tebe umírá. Jeho srdce umíralo. Nalezalo se opuštěno, anecháno. Nedostalo se mu jediného pohledu, slůvka. Nejmenšího árku z toho pokladu, jímž zahrnut je svět, se mu nedostalo. Místo ilosti a něhy, jež by rozsévaly požehnání vůkol, bylo to řádění lité elmy ve středu bezbranných obětí, šelmy, jež cítí se v bezpečí. Záukou jejího bezpečí bylo dítě. Bez něho již dávno musely by nastati once samy. Takto jakoby se stále připravovaly konce ty, jakoby to yly pouhé hrozné začátky konců nejstrašnějších, jaké kdy nadešly ve ěcech lidských. Že nadejdou, zdálo se nevyhnutelno.

Jeho srdce umíralo. Trpěl nevýslovně. I trpěl tím, co měl, ale aké tím, čeho neměl. A začala klesat jeho duše.

V mhách březnové noci. V tajuplných záhadných těch mhách, jež esou zdroje nového života, jimiž kvas neobsáhlých dějův, vzniku obroení veškerenstva v přírodu je položen! Co chovají v útrobách svých erých? Jaké znoje vnášejí v lůno všehomíra a zrody jakých osudův účast srdce lidstva v něm připravují? Požehnání, záhubu? . . . . dož to ví!

Tehdáž dostavovaly se ony chvíle, v nichž jakoby nadházely samy once. Litá šelma řádila, jednalo se o poslední oběti. Kamkoliv se hlédal a patřil, zda ještě tu nedalo by se co dělati, bylo všude tak rašno. Nic se nedalo dělati. Jako drak z bájí, jenž spustošil a zničil e ve svém ústřetu, pustošila ta žena v jeho bytosti. Zajisté připravoly se samy konce. Tak jako dnes nebylo mu nikdy. A vyřítiv se ze a, z toho úžasného štvaní v bezmocných mrákotách, měl ji před bou tak strašnou a nenáviděnou, v celém tom demonickém rozpoutání, nášejícím všady vůkol, co tklo se jeho života, zboubu a spuštění, měl před sebou v příšerné pose, jako přízrak hrůzy. V tom probuzení hlém, významném, jakoby byl udeřen v plec, a v nápotomném bdění, něž zanášelo se to šílené vysilující marné hoře ze zmítaných divých ákot v neochabujícím hrozném postupu, v těch několika málo chvílích mžikem plynuly, vyznačilo se vše v jeho duši s jistotou, a v ohromné ustředěnosti takové, jako v předchozím zápasu neodvratného umírání. by mysl marně sbírala jindy v roztroušených vzpomínkách a dojmech ze všech těch nesčetných mučivých jednotlivostí, jako vlna za vlnou se hajících, budovala si svůj celek a výslední dojem, nastavělo se mu nyní mysl s tak úžasnou význačností a u významu tak rozsáhlém, že nebylo nepodlehnouti drtivé jeho síle.

Patřil to v samu líc celé té záhubě a spoustě, jež ho obklopovala. pravém povyku a v bouři se bil a bránil, v tom povyku a bouři hluých samot a temnot v lidské duši, jež nenalézají více naděje ani vyšení, bil se a bránil, ale úžasná ta bouře nitra byla němá, zdušena, chově kalna, jako venku ta nesmírná závěj mlžná. Jen ty vnitřní světy léhaly se v nekonečných ohlušujících výkřicích, světům zevním nenáely. Ta mlžná znoj, v níž kvačilo tolik ohromující síly a všeplodného

Digitized by Google

vzruchu, také byla němá, jakoby náležela jen sama sobě. Hlucho a šero bylo v jeho pokojíku, jakoby vše usmířeno, či navždy uklidněno smrtí, třebas bez tepla a bez radostí, ale také bez chladna a bez bolesti. Jako v záokní šinulo se moře par a šera, jakoby usínalo a připravovalo se k odpočinku bez probuzení. Cosi ulehalo tam a dechu nevydalo, v usnění na vždy, vše bylo ukryto a zastřeno, co životem být mělo. A to temné padání vod zemních jakoby také přidávalo se k nesmírnému tomu ztrnutí a tíživě zvolna, jako v mrákotách se vleklo kdesi v šeru mlh . . .

Ty zející ztrhané líce tak nápadny i v bezdnu šera svou bolestí a mukou neustávající, nehnuly se u skamenělém hroužícím se výrazu, jakoby vše proniknouti měly, co se dělo vůkol, v očekávání tuhém, napjatém a mučivém. Šero podivné sjíždělo po stěnách pokojíku, jakoby ty stěny tajemně oživovaly. V kalném odlesku mlh, jenž nebyl světlem, nebyl tmou, ten strop se jaksi vynášel, jakoby se prázdně chvěl a nijak nepřispíval ku vymezení úzkého prostoru té jizby. Z nitra ven sem v ten mživý, jako v chvění pavučin vpojený prostor a odtud v nitro zpět, ku vědomí, zdálo se cos neustále provalovati, až by vše strženo bylo v jediný pochmurný chumel, v jediný vír, v jediné spjatí. A v samé duti stěn bezezvučně cosi se hýbalo, jakoby červ hlodal a každé chvíle v nějaké obávané zpodobě to cosi mělo se vynésti z dosavadního záhrobí mrtvé hmoty ven a tu oživiti týmž podivným životem, v ruchu a mlžném chumlu, v nějž vše se vpojovalo. Pak to zase ustávalo, červ posečkal. Až jakési jedno místo pod podlahou se ozvalo. V jediném úzkém bodu zaropotil tam dutý sten. Jakoby z vnitra hrobu příšerně ozvala se oživující bytost. A vypjal se ten jediný úzký bod v celé stanoviště zalehavého nářku, čímsi tak tíživě obestřeného, jaksi celou obnaženou hrudí vzdýmalo se najednou cosi v podpodlažením prostoru a jakoby podlaha sama, neurčitě zřetelná, mléčně zabělalá zakymácela se v tu chvíli celá. Pak zas nastalo ticho úplné, ztrudnělé . . . jen ze zdáli tíživě se vlekoucí jako v mrákotách padání vod sem do vnitř zaléhalo . . . Ty zející, ztrhané líce neodvratně patřily. Zdály se pořád v ústrašném napjetí vyčkávati dobojování boje a povyku své hrůzy.

Stála před ním . . . stála. I začal si přáti její smrti.

Ta myšlenka jakoby zjevila se mu náhle. Její smrti za každou cenu, tu nebylo žádného východiště. Smrti takové, jež by odklidila neúprosně, nezanechávajíc paměti, vyhlazujíc na vždy. Smrt, smrt! To zdálo se konečným výsledkem jeho boje a u výsledku tom tišil se záhubný povyk v něm, aby ustoupil tomuto jedinému pomnění, v celé intensivnosti dal vyniknouti. Podivně změnily se jeho líce, i v šeru utkvěla ta nápadná jejich změna. Rozšířily se ještě více ve své ztrnulosti, jakoby v obsáhnutí čehosi nového a nervosní mocné zaproudění rozložilo se po nich. Zraky jeho zamžely se jakoby vysvítající parou, široce se rozevřely, a byly temnější a byly žíživé vzrůstajícím vnitřním ohněm. V té duši zajisté zpodobilo se nenadálé velké hnutí.

Vztýčil se prudce na loži, rukama vzadu se vzepřel. Smrt její, smrt, smrt, volalo v něm všechno a najednou zdálo se mu vše tak dosažitelno. Jakoby dosud nebylo záleželo pouze na dosažení pojmu a vše ostatní bylo nutným přirozeným důsledkem. Stála před ním, ale jinak

Digitized by Google

než prve. Teď jí bylo státi se obětí. Dosažením a opanováním pojmu vše stran té věci bylo dosaženo a opanováno. Smrtí její nastává osvobození . . smrt její, smrt!

Nenávistně, bez lítosti patřil na ni, stále ustupující. Tak nenávistně jako vrah v poslední chvíli před zavražděním jen může popatřiti na svou oběť. Proto vraždí, že je takové nenávisti pln. A on jakoby sám jásavě vraždil, bez lítosti, nenávistně, přeje si smrti její.

Ještě prudčeji se vztyčoval a šířily se jeho líce v obsáhání nových a nových pojmů a vzrůstalo žíravé temno jeho zraků. Tepalo mu v spáncích, palčivé žhavé proudy rozlévaly se mu celým tělem . . . to temné padání vod v dáli přerývaně ječelo mu do duše.

— Tvá smrt . . . smrt! dralo se mu ze zatatých zubů a ruce jeho vztýčily se před se úporně semknuvše pěstě a ve vztýčení jejich jakoby celé tělo v úžasné křeči se pjalo. Zajistě tělu se sdělovalo, co v duši kypělo.

Padání vod zvenčí ječelo již nepřetržitě, jakoby hnáno bouří úprkem. Co že zasluhuješ jiného než smrti, jala se šeptati jeho ústa, byl to ale jen šepot na venek, v něm to hřímalo a lálo proti ní. Připraviti ti muka, o nichž zdálo se kdy pomstě a zlobě lidské, v mukách tvých jásati a stavěti ti na odiv to nové vzkypění života a nadějí, až nebude tebe, jakým to blahem život se zaleje znova, život, jejž měla's ale zotročena pro sebe, ku každému svému pokynu a rozmaru, ukázati ti bezmocné, že ničím nejsi, nic že neznamenáš a nejméně že znamenáš tomu, v jehož ponětí vetříti jsi se chtěla za svrchovanou tyranskou modlu. Nekonečně tebou pohrdám, v to bláto tě sešlapuju, v něž šlapala jsi mě, bídnou plevou jsi mně, jež hází se v mrvu, prázdnou bezcennou cetkou, jež kdykoliv se odhodí a s opovržením v smetiště, je bytost tvá i mému citu hnusnou ropuchou, od níž v nevýslovné ošklivosti se odvracím, a kleta jsi mému svědomí, jak jen kleto být může plémě lidské — dát ti nepokrytě a bez obavy nyní nahlédnouti v mínění muže o pravé tvé podstatě, jak v něm se zračí, a aby navždy byl konec tvému bohapustému klamu o vlastní tvé hodnosti, abys se zhlédla tam, co vlastně jsi, co je tvá krása, tvá přednost, tvé úděle, že vše se v tom srdci, pro něž měla's být idolem, zobracelo, co tebe se týče v hnus a odpor; raniti tě tam, kde nejvíc raněna být můžeš, v bezmezné tvé samolibosti, a bez konejšení ponechati tě v pospas vší oné běsnosti, v níž dovede se tvé srdce rozpýřiti a tvé běsnosti vyběsňující marně jen se smáti, smáti, jako jen satyr smát se dovede každé i skutečné bolesti lidstva, a když dosti jsi se naběsnila, až pěna od rtů tvých by vytryskala a ze zraků tvých sálalo krvavé vznícení, až bys šílila šíleností hynoucích bláznů, hlavy své otloukajících o zdi a skoby, a ječela tam svým způsobem, když ti nebylo zadostučiněno, ječela to nápotomně do zřícení hlasu a dechu, když vše jsi ztropila a rozřádila se až k stavu, jehož vůbec je schopno nízké zvrhnutí lidskosti, pak zahrnouti tě novým posměchem . . . a vše ti ještě jednou označiti, čím jsi, čím jsi byla, naposled dát ti nahlédnouti do toho ztraceného zrcadla pravdy, v něž nikdy za celý život jsi nenahlédla a když to se stalo, ve vidině té jako v dovršení spravedlivé pomsty dát ti posléze zahynouti! Tvá smrt nesmí stát se pouhou smrtí. Smrt tvá

Digitized by Google

musí být zadostučiněním celému světu a srdci každému, jež kdy takto bylo zmučeno a loupeno o svá práva lidskosti, až spráhlo posléze elementární životní nenávistí. Není tu zákonů, ohledů, spravedlnosti, jež trestá, ničeho tu není, mravní ani fysické moci, jíž bych se bál. Jedině smrt tvá je mi spravedlností a žádného jiného soudu se nebojím. Jak klidně ulehne uštvané svědomí mé posledním tvým oddechem. A až dravé oko tvé zvraceti se bude v sloup a to tvé pekelné srdce na vždy doběsní, v posledním dokymácení se rozlomcuje a pak náhle bude tu pod mou rukou nehybno a studeno a zříceno, ano až v posled mizivě zasupe to v hrudi tvé a jeho sopečná výheň v led smrti ztuhne, pak teprv vzejde mně jitro zářivé, v zlatých červáncích, štěstí zahájí se nové příští mých dnů.

— Ale dříve zhynouti musíš — slyšíš to, je ti znám tvůj ortel? A není milosti pro tebe, protože tě odsoudila nenávist zhrzené lásky, jež místo milosti, jež výhradným je zdrojem života, poskytla samého pekla soužití, nenávisť duše znehodnocené tím nejsurovějším a úmyslným násilím tě odsoudila . . . a věz tu nelze milosti dosíci. Jen smrtí vzbuzuje se zase život a smrtí tvou m n ě dostane se života. Jaké omamné příští slibuješ mně, živote vytoužený, svobodu věznì, svadlému květu vláhu, o víc, život životu! Proto je třeba smrti tvé, že takové velké přinese požehnání.

Byl zatím muž docela vyvstal z lože a postoupil do prostřed světnice. Takřka míjel v temnu březnové noci, jen nezřetelně, rozplyzle, bělavě tanula jeho bytost z šerého prostoru. Ruce měl vztyčeny jako u somnambula stíhajícího své vidiny. Jeho zmučené líce podivně vyvstaly a plály žhavě, jako i v tmě zřejmo je horečné planutí u nemocného.

Venku, v celém tom nesmírném zřídle mlh, zdánlivě nepohnutě vytrvávajícím jako zkamenělé moře, nezdálo se být proniknutí, vše mizelo v ní, co bylo památkou života, jejím hlubinám nezdálo se býti dna. Zdála se to být noc, jíž nemělo být ráno, bylo to jakoby věčné ustrnutí. Jen tou mlžnou nekonečností to zřelo, bělavě zřelo, jiného proniknutí nebylo. A ve chvílích těch i jinak ztajeno vše se zdálo, co životu odpovídalo. Nic odnikud, hlesu ani vidu. Mhami jakoby kvačila zátopa celého světa . .

(Příště dále.)

K esthetice symbolismu.

Napsal F. V. Krejčí.

(Pokračování.)

Po mathematické učebnici vezměme do ruky knihu erotické lyriky. Jaký ohromný rozdíl! Jako by nás něco popadlo za docela jiné stránky naší bytosti. Appelluje se zde právě na ony, které jsme při četbě knihy mathematické násilně byli nuceni potlačit. Všemu n e i n t e l e k t u e l n í m u a prostě jen c i t o v é m u, p u d o v é m u a i n d i v i d u e l n í m u otvírají tyto suggesce všecky brány. Několik těchto skupin slovných a obrazových, jimž říkáme verše, stačí, aby rozechvěly všecky spodní, podvědomé resonanční desky naší bytosti. Emoce krásna i city čistě individuelní, osobní vzpomínky, pocit vlastního štěstí či neštěstí, vlastní zkušenosti erotické, roznícení smyslů a pudů, celá dávno slitá a ulehlá ložiska dávných dojmů,

Digitized by Google

šecko, co se za léta tam až docela hluboko dole v nitru nahromadilo, ve-
polek srostlo a zapadlo pod dosah paměti a vědomí — to všecko nyní
akoby prožehnuto a zapáleno bleskem plane, svítí a žije. Všecko, co je
nás houževnatě individuelného, celý ten člověk citový a pudový, jenž
počívá v nás zavinut, se jediným vzmachem vztyčuje, jakoby se chtěl od-
kodniti za útlak, jejž v pravidelném běhu života a práci nad ním provo-
uje intelekt, mozek. Přísný intelektuelní moralista, měřící člověka jen
le kultury jeho rozumu, nazve tyto chvíle návratem k nižším stadiím
ývoje, recidivními záchvaty barbarství. A skutečně, umění co na jedné
traně lidskou bestii krotí a zušlechťuje, poskytuje jí na druhé straně ve-
ké koncese, tak veliké, že by se jich povolaní strážcové veřejného po-
ádku a mravnosti zhrozili, kdyby si dovedli jejich dosah uvědomiti. Zní
paradoxně, ale je to pravda: umění, totéž umění, jehož rozkvět je nám
kazatelem stupně kultury, je vlastně největší překážkou pro kulturu ve
nyslu intelektuelním pro tu civilisaci, která chce z člověka udělati roz-
mový stroj. Umění tento vývoj stále zdržuje, a stahuje jej nazpět
stavům »nižším«; instinktům a neuvědoměným citům. Na štěstí není
ak ještě tato intelektuelní kultura kulturou vůbec. A umění koná vůči
důležitý úkol strážce lidskosti. Ono je v dobách rozumové civilisace,
erá dělá z lidí uniformní jednotky a pouhé stroje na myšlení, omlazu-
cí lázní a odškodňuje za chvíle jednostranného a nepřirozeného mozko-
ho napjetí, tím že uvolňuje a rozpoutává lidskou, bytost v její totalitě,
všem, co je v ní třebas nižšího a křehkého, ale za to přirozeného
krásného. Podíl naší životní síly je těmito dojmy zburcován, stajené
oudy se uvolňují a rozproudí, teplé vlny, vyvěrající z vrstev podvě-
omých zaplavují mozek a rozpouštějí hranaté, tvrdé pojmy ve vláčné,
kuté, vlnivé obrazy; vnitřní citlivost dosahuje nezvyklé intensity: nej-
mnější distinkce se přesně rýsují, nové, neznámé associace se navazuj
každé slovo, každý suggestivní obraz zanechává za sebou hlubokou
ázdu. A to všecko se stalo bez působení myšlenek v pravém smyslu
va, bez nějakého zvláštního zaměstnání intelektu. Neboť může-li se
v těchto verších mluvit o myšlenkách, pak to jsou jen ponejvíce pravdy
dětinsky prosté, jako že slunce svítí a růže voní, žena že je krásná,
ka že je sladká, ale že zůstavuje sklamání a hořkost atd. Najdeme-li
kde myšlenku složitější a novější, pověděnou se zvláštním úmyslem,
byla pověděna, cítíme tím méně jmenovaných suggestivních účinků.
všeho je viděti, že zde nesmí být namířeno v prvé řadě na intelekt,
zde tedy nesmí jít v prvé řadě o pověděnı myšlenek a vyjádření
ých jejich logických souvislostí, ale že myšlenka nesmí být více než
hou podloženou kostrou, než sjednocujícím plánem; jinak že je
ena ustoupiti docela jiným zámyslům, které neútočí na intelekt a
zek čtenáře, na jeho sílu poznávací, uvědomující a objektivisující, ale
ré ho hledí chytnouti a rozpáliti v jeho mohutnostech citových a insti-
vých. Sahá se nám tu tedy (mám ovšem stále na mysli umění sku-
ně silné a hluboké) na samé živé maso naší bytosti, na její hluboké,
blastech podvědomého a mystického se ztrácející kořeny, na to, co je
ás nejsubjektivnějšího a nejosobnějšího. Ale právě v těchto chvílích,
máme nejsilnější pocit svého Já, kdy cítíme rozpoutání jeho neuvědo-

Digitized by Google

měných, mystických sil, cítíme právě nejsilněji jeho souvislost se skrytými kořeny věcí a s duší světa; ve chvílích nejsubjektivnějších dovedeme nejlépe objektisovati a ve chvílích, kdy pochodeň našeho šosáckého, krátkozrakého intelektu zhasla pod závanem větrů z jeskyň Podvědomého, vidíme jasněji než kdy jindy do mystických strží, v nichž mizí pilíře všeho bytí. To jsou právě ta krásná paradoxa těchto uměleckých okamžiků: naše Já je v nich co nejsilněji vzníceno a naše subjektivita rozdrážděna a přece nejsme nikdy tak ochotni, dáti své Já s radostnou oddaností sežehnout a splynout ve věčných plamenech života; v těchto okamžicích nejméně myslíme, a přece víme o světě a životě více, než ve chvílích nejjasnějšího vědeckého poznávání. To proto, že odkládáme lampičku rozumu a uvědomujeme si niterně, intuitivně souvislost našeho života s životem vůbec, souvislost, kterou utkaly suggestivní symboly umělce na nás působícího.

Vniterný, v podstatě obou založený antagonism mezi rozumovým poznáním a uměleckým působením je patrný. Ono tíhne k uvědomění, objektivisaci a spoutání života v pevné formy a struktury, toto tíhne k podvědomému, mystickému, subjektivnímu, individuelnímu a k rozpoutání nejtemnějších životních sil. Užil jsem zde za příklad uměleckého působení dojmů z knihy lyrické, poněvadž zde, při společných zevních prostředcích slovných a typografických, bije vnitřní rozdíl naproti vědě nejvíce do oči. Ale kdybych byl chtěl užiti příkladu, kdy umění dosahuje jmenovaných účinků v nejkrajnější a nejkarakterističtější míře, byl bych jmenoval hudbu. Ta jest, vycházíme-li z pojetí zde naznačených, umění par excellence, umění nahé, čiré, nejméně nabarvené živly intelektuelními a dosahující líčených právě účinků v nejkrajnější míře. Její materiál, tóny, je nejtekutější a svou proudivou povahou a jedinou svou dimensí, časovou, nejpodobnější stavům niterným. Suggestivnost je zde proto nejsnadnější a nejintensivnější, dynamičnost uměleckých symbolů nejčistší a nejpůsobivější. Každé jiné umění žádá na nás, abychom si pomocí své vnímavosti a illusivní schopnosti vykřesali teprv z jeho symbolů jiskry stupňovaného života, ale hudba představuje se nám bezprostředně jako analogie proudícího, rozvlněného a rythmicky se pohybujícího života. Tato analogie vedla Schopenhauera k domnění, že hudba odhaluje dokonce sám smysl života, že je přímým zjevením jeho poslední substance, vůle. Ale jistě tolik je alespoň pravda, že při poslouchání hudby jsme mnohem blíže mysteriím života než pod dojmem každého jiného umění, že cítíme daleko silněji než kdy jindy obsah subjektivního našeho života s jeho přízvukem štěstí neb neštěstí a že s neobyčejnou intensitou suggesce dovedeme se povznésti k pocitu tragického, to jest k té smutné a přec vítězné touze, zničiti své Já a dáti mu rozplynouti se v oceanu života. Tato tragická touha vyrůstá právě z této ohromné symboličnosti hudby: symboly její jsou tak suggestivní, že nám nepředvádějí jen život jako obraz, ale dávají nám jej zpříma cítiti a stotožňují jej s rythmickými záchvěvy našeho nitra. Cítíme, že jsme v té chvíli vším, že naše malé já je život sám, že jsme všecko a všecko že je v nás a že zanikneme-li, budeme žíti věčně.

Zde, na těchto polích, je hudba uměleckým pendantem k mysti-

Digitized by Google

ckému poznání, k závratným extasím intuitivní spekulace. Zároveň je nejkrajnějším pólem čistých uměleckých snah beze všech příměsků intelektuelního, úmyslného, rozumového, strojeného. Rozumí se, že tu nemám na mysli každou hudbu. I toto umění jako všecka ostatní, může v rukou neumělce zvrhnouti se v studenou, nesuggestivní hračku s technickými umělůstkami, ztratiti teplou krev instinktů, upadnouti do šablony a učenosti. Zde mám na mysli ovšem jen veliké, ryze umělecké zjevy hudební a o těch platí nejplnější měrou všecko, co bylo řečeno o dynamičnosti symbolů uměleckých. V hudbě nalézáme nejpůsobivěji suggerovány ony stavy, jimž se říká dionysovské, ona také stála u kolébky tragiky i lyriky.

Od hudby takto pojaté může se sestrojiti celá klassifikace a stupnice uměleckých druhů a zjevů směrem zpětným, nahoru k intelektu. Čím více se vzdálíme intuici, mystice a instinktům a čím více se budeme blížiti k oblastem vědomého rozumového poznání, tou měrou se budeme vzdalovati studnic pravého umění a přicházeti do vyprahlých končin umění učeného, úmyslného, strojeného a šablonovitého. V půl cesty asi stojí umění výtvarná, jmenovitě skulptura a architektura. Zde je poměrně nejméně dynamické suggesce. Ta je paralysována momenty statickými, krásou pevných tvarů a harmonií struktur. Zde je ze všech umění poměrně nejméně zaměstnáno nitro, zde je nejméně vlnění a toku, a nač tato umění appellují, je především oko, názor, na tom šťastném bodu synthese objektivného se subjektivným, jejž Nietzsche v opaku k živlu dionysskému jmenuje appollinským. Řecká skulptura a vůbec všecky zjevy esthetického klassicismu mohou platit za vrstvu, kde panuje tato klidná rovnováha mezi statickým a dynamickým, mezi názorem a suggescí, mezi objektem a subjektem. Modernímu člověku, jenž svou vlastní rovnováhu už dávno ztratil, nestačí ovšem takto rovnováha v uměleckém nazírání. Klassická krása je mu už živel příliš strnulý a studený. Jeho rozdrážděná subjektivita a do chorobna zbystřený smysl psychologický dávají přednost umění, třebas i skloněnému příliš v jednu stranu, k nitru, k subjektu, jen když suggestivnímu, hřejícímu, hybnému a plynulému jako nitro samo.

Blíže těmto požadavkům je už malířství suggescí svých barev a her světel, stínů a pološer, svým bohatstvím nuancí a svými tóny intimního tepla a kouzla. Zde zvláště také můžeme pozorovati, jak se pojmy o podstatě umění očisťují a jak se ono emancipuje od vlivů intelektuelních. Kdežto dříve byla malba po většině ve službách literárních idejí a nejrůznějších tendencí, lze nyní pozorovati u ní silný sklon dolů, k oblastem čisté suggesce, k prostředkům a látkám, jen jí vlastním, k instinktivnímu, primitivnímu a podvědomému. Suggestivové mezi staršími malíři, jako Rembrandt a Botticelli nabývají nového významu. Jde se hluboko pod povrch věcí, hledají se symbolické výrazy pro nejdelikátnější a nejvniternější stavy, pro mystiku pohlavnosti a pro nesčíslné nervové záchvěvy, jichž je dnešní člověk schopen.

Neojobtížněji je určiti po této stránce postavení poesie a literárního umění vůbec. Literatura má rozsah tak široký, že se téměř dotýká obou krajních pólů. Na jedné straně nejčiřejší intelektuelnosti, na druhé straně mystiky instinktů. Příčinou toho je společný materiál slovný

Digitized by Google

a pojmový, jejž má s disciplinami vědeckými a poznávacími vůbec. Mez jejíž podstaty dají se ze všech umění nejtíže určit. Literatura se zaplet co chvíli do oborů jí cizích a je po většině stále jednou nohou z uměn ven. O jejím materiále a prostředcích panují i v jejích vlastních kruzíc největší nedorozumění. Jak se působí umělecky tónem nebo barvou, v či alespoň instinktivně uhádá každý hudebník a malíř, ale jak se působ slovem, o tom nevědí často ani literáti, kteří napsali haldy veršovýc sbírek. A tak nalézáme celé oblasti poesie, románů a dramat, které mluv jen k mozku a vyjadřují jen docela intelektuelní pojetí člověka, nevědouc o nutnosti dynamické symboličnosti a suggesce. Zde nám jde prozatím jen o lyriky a tu se naskytuje celá stupnice od lyriky čistě intelektuelní učené à la Sully-Prudhomme, která pracuje s tvrdými, jasnými pojmy, od lyriky verbalistní à la Hugo, která pracuje se slovy v jejich banálním světoběžném smyslu a v jejich barevné hodnotě, až k Verlai neovi a celé řadě jeho nástupců, u nichž mizí idea, pojem, tendence ba i myšlenka vůbec a zůstává jen čirá suggesce, pouhé rozvl nění mysli, sousedící s hudbou a mystikou. Tyto příklady z fran couzské poesie zdají se mi být nejkarakterističtější, ale našly by se podobn i v jiné literatuře. A tak dospíváme k dnešní poesii t. zv. symbolistn a vidíme v ní, ne-li dokonale realisováno, tedy alespoň chtěno všecko to co jsme shora označili za podstatné rysy umění, které si uvědomilo svů význam jakožto funkce života; vidíme tu slovo jako hodnotu nejen inte lektuelní, ale v prvé řadě jako suggestivní prostředek, jako jiskru jako vlnu. Vidíme tu náladovost, nejčiřejší niternost, karakteremo cielní a pudový, vidíme, jak je toto umění proniknuto pocitem mysti ckého, ať už zmírá v dekadentních smutcích a spleenech, či ať je apotheoso pudů až do perversí, či ať je opojeno životem, jeho tokem, kypěním leskem: vždycky je tato příbuznost s hudbou a mystikou patrna.

Přehledněji může znázorniti toto umístění symbolistní lyriky v řad ostatních umění, jakož i všecko to, co zde bylo řečeno o rozdílu a vzá jemném poměrů symbolů statických a dynamických tento obrazec:

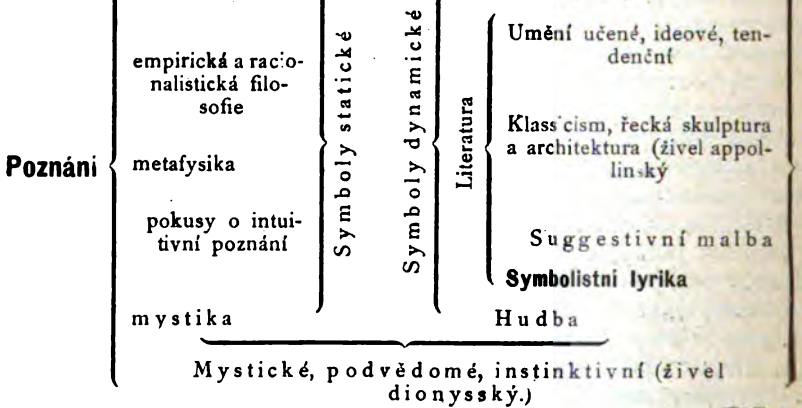

(Příště dále.)

Digitized by Google

Spolkový stát.

(Pokračování.)

II. Výkonná moc (exekutiva) jest v Německu sice dědičná; ale jest původu ústavního jako moc zákonodárná. Vypovídá válku, ujednává mír, obstarává zahraničné záležitosti, velí vojsku i námořní moci, jmenuje i propouští vyšší úředníky civilní i vojenské, svolává, odročuje a rozpouští (za souhlasu spolkové rady) říšský sněm, odkazuje všechny záležitosti z horní sněmovny do dolní, vyhlašuje zákony. Nařízení správní, přežitek to absolutismu, vydává spolková rada, ale provedení nařizuje císař. Císař jmenuje a propouští kancléře, jenž jest zodpověden jakožto úředník, ne však jako předseda ministerstva, t. j. nemůže býti donucen k odstoupení odmítavým votem parlamentu. Císař jest tedy nejen pouze dle jména skutečnou parlamentární exekutivou, nýbrž i velmi mocnou praesidenciální, vedle toho ještě jest opatřen rozhodujícím vlivem na zákonodárství skrze zástupce vlády v říš. sněmu. Hlavní vadou tu jest dědičnost exekutivy. Srážce s voličskými živly bude se moci vyhnouti jen tehdy, bude-li vladař schopný a oblíbený.

V Kanadě jest exekutivní dle jména královna, t. j. předseda ministerstva britské říše. Jeho veto, kdykoliv se ozve, připomíná Kanadě její závislost. Ve skutečnosti jest zástupcem královny generální guvernér, rovněž nula v Kanadě jako královna. Jest pouze jistou důstojností obklopeným mluvčím vládní anglické strany. Opravdu mocí výkonnou jest předseda ministerstva, vůdce nejmocnější strany ve sněmovně. Proto jest zákonodárnou mocí v Kanadě ještě více než ve Švýcarsku moc spolková. Ona nejen exekutivu dosazuje, nýbrž může ji také každý okamžik svrhnouti. Opírajíc se o sněmovnu jmenuje a propouští senátory, soudce a podguvernery v provinciích, velí milici, má právo veta v provinciálním zákonodárství (veto bylo již asi 50krát položeno), rozpouští a odročuje zákonodárný sněm; má výhradní moc stanoviti výši daní a dávati milost zločincům. Tolik centralisované moci a tolik různých funkcí nedá se na dlouho snésti s federalismem. Zvláště veto ústřední moci v provincialním zákonodárství boura docela všechen systém. Pokud toto veto trvá, jest Kanada jen dle jména státem spolkovým. Na štěstí stalo se velmi nebezpečným a potichu klesá v hrob doktrinářských výmyslův.

Exekutivou Švýcarska jest sedmičlenná rada, volená na 3 roky spolkovým shromážděním a po tu dobu nesesaditelná. Členové jsou zástupci všech stran, mohou v obou sněmovnách mluviti, ne však hlasovati. Do kompetence jejich spadá spolupůsobení v zákonodárství, jisté funkce soudcovské, záležitosti zahraničné, vyhlašování zákonů a nálezů spol. soudu, zaručení kantonálních ústav a povolávání 2000 mužů vojska na 3 neděle, když nezasedá spolkové shromáždění. Většinou spolková rada se usnáší a kantony usnesení provádějí. Proti-li se, může spolk. rada do nich vložiti za trest vojsko anebo zadržeti jim spolkové peněžité příspěvky. Jest to tedy ministerstvo bez nominelního chefa, bez parlamentární odpovědnosti a mající jen skrovnou moc ke zjednání si poslušnosti. Taková anomalie by jinde nemohla přečkati ani jednu noc.

Americká exekutiva jest i ve skutečnosti i dle jména presidenci-

Digitized by Google

ální. Nastupuje svou moc a jest v držení jejím nezávisle na moci zákonodárné. Její kabinet skládá se ze sekretářů místo parlamentárních ministrů. Její právo ustanovovací a její funkce zákonodárné prospěly její moci, neučinily jí však užitečnější. Reforma úřadů civilních znamená zúžení prvého práva a nyní jest otázka, má-li v zákonodárství zůstati tato exekutiva pouze negativní, či má-li se státi positivní, aby měla jistý vliv a vymýtila nynější vady ze zákonodárství. Objasněme si to srovnáním různých mocí exekutivních. Exekutiva americká jest volena na určitou dobu, a proto jest nezávislá a jest svým pánem a pánem své politiky. Exekutiva kanadská jest volena mocí zákonodárnou a jest sesaditelna, proto musí se otáčeti podle větru populárních rozmarů a zálib a obětuje vše té jediné snaze, udržeti se v úřadě. Po té stránce je zřízení americké lepší. Jedná-li se však o moc zákonodárnou, má se věc právě naopak. V Kanadě má ministerstvo vliv na zákonodárství a má také zodpovědnost; v americkém kongresu není ani jedno ani druhé. Sam mluvčí (leader), skutečný to vůdce nejmocnější strany ve sněmovně, má na zákonodárství jen tím vliv, že jmenuje výbory. Výsledek jest, že má Amerika více horších zákonů než jimi kterákoliv jiná civilisovaná země trpí. Nedostačuje tudíž ani systém kabinetní ani předsednický. Nešlo by však kombinací obou zachovati jejich přednosti a vystříhati se jejich vad a nedostatků? Zajisté! Tak jest tomu v Německu. Moc výkonná jest tam nezávislá, tudíž praesidenciální; její ministr, jí samou výhradně jmenovaný a propouštěný, má však právo zasedati a mluviti ve sboru zákonodárném. Obory moci nejsou spojeny a přec může exekutiva vykonávati na zákonodárství vliv. Má tu význam positivní a ne jako ve Spoj. Státech moc čistě negativní. Německé kancléřství jest tudíž skutečně něčím novým, čím Německo obohatilo zřízení státní. Jen ještě volitelný předseda a jeden anebo několik takových ministrů.

III. Moc soudcovská. Zbývá ještě soud. V Německu jsou soudní dvory, až na jeden, tribunály jednotlivých států, ač organisace jejich spočívá na říšském zákoně a ony také podle říš. zákona soudí. Všechny soudy jsou v život uvedeny zákonem a ne ústavou a jako proud nemůže výše nad vlastní pramen, tak nemohou soudy jinak vykládati ústavu než ji vykládá zákon aneb výkony exekutivní moci, a nemohou usuzovati, pokud a jak se to srovnává s ústavou. Státní zákon mohou sice jako neústavní učiniti neplatným, ale proti zákonu říšskému nepřísluší jim nejmenší námitka. Nemohou tedy potlačiti protiústavní výkony spolkové rady ani nemohou býti záštitou proti její nespravedlivosti; vláda spolková jest sama pánem nad sebou. Proto jest v principu tyrannická, byť i jí nebyla ve skutečnosti. Osobní svoboda není zajištěna. Jinak přísluší jednotlivým státům kolektivně, jakožto spolkové radě, právomoc v těch případech, kdy jde o zájem státní. Hájení říšské ústavy jest tímto způsobem vydáno přirozeným jejím nepřátelům, vládám států, a jediný prostředek, jejž ústava má, t. j. výkonná moc spolková, jest tak obmezený, jako by se bylo na to pomýšlelo, aby se ho nemohlo užíti. Jednotlivci nemají nikde zastání, státy soudí ve vlastní věci.

A to ještě není vše. Kdo rozhoduje o tom, je-li či není-li některý návrh zákona změnou ústavy? Snad většina spolkové rady? Když tak, jest klausule »14 hlasů proti« mrtvou písmenou a většina může prosaditi každý

Digitized by Google

ákon, prohlásí-li jej za ústavní. Anebo rozhoduje snad oněch 14 hlasů? Pak jest zákonodárná moc ostatních rovna nule a těchto 14 hlasů mohou nemožniti každý zákon, prohlásí-li jej za neústavní. Anebo na konec ozhoduje snad sám císař svojí pravomocí vyhlašovati zákony? V tom řípadě byly by obě sněmovny pouhou příkrasou a císař by mohl zneožniti každý zákon, kdyby nejprve odevzdal za Prusko hlas proti a pak depřel vyhlásiti zákon pro jeho protiústavní obsah. Má tedy organisace ěmec. soudnictví veliké nedostatky. Míjí se s hlavním účelem federalismu, ezabezpečuje osobní svobodu. Prohřešuje se na hlavním principu federasmu, jednak tím, že dopouští, aby spolkový stát theoreticky omezoval táty jednotlivé a že skutečně bez trestu dopouští jejich usurpaci. A ohroje trvání federalismu tím, že nepostarala se o žádný určitý orgán pro efinitivní výklad ústavy. Tyto nedostatky, plynoucí vesměs z jednoho ůvodu, z organisace soudní na základě zákona, charakterisují německé udy jako thereticky nejnezdravější díl systému.

Kanadské spolkové soudnictví. Soud spočívá v ústavě, ne v záoně a jest zaveden suverením státem, ne ústřední mocí. Když tedy ylo ústřední vládě propůjčeno veto proti aktům provincií, aby se nedála terpretace ústavy skrze soudy, bylo to přece jen zbytečno. Neshodovalo to s povahou spolkového státu. Soudní dvory přes to posuzují nyní tavnost jednání úřadů provincialních i spolkových a jejich rozhodnutí st definitivní. Veto výkonné moci de facto přestalo, nález soudu neodléhá ničemu. Jsou tedy nezávisly jak provincie tak ústřední moc federalism se tu stal skutkem.

Podobná jest historie moci soudní ve Švýcarsku. Ústava r. 1849 podřídila soud ústřední moci a odkázala vše, co se týkalo vejného práva spolkov. shromáždění. Švýcarsko, jako všechny evropské áty, bálo se svrchovanosti soudu ve věcech ústavy. Ale logika událostí la silnější. Stát nemůže býti zpola federativní, zpola nefederativní. usí, když ne do předu, nazpět. Švýcarsko se rozhodlo jíti ku předu tak revise ústavy nesmírně pozvedla moc soudu. Spolk. soud, t. j. jvyšší soud projednává nyní 1. spory civilní, když jsou súčastněny třední vláda anebo nějaký kanton anebo oba; 2. politické delikty proti třední moci anebo mezinár. právu; 3. právní konflikty mezi ústřední ádou a kantonem anebo mezi kantony; 4. porušení ústavních práv ebo práv jednotlivců, zjednaných smlouvou se státem a p. Spory rávního druhu, i ty, jež se týkají vojenství, náboženství, školství, zdaní, voleb, patentů a j. přináleží před spolk. radu, ze kteréž lze se odlati k spolk. shromáždění. Toto rozhoduje i v právních sporech mezi dnotlivými spolkovými úřady. Spolk. soud tedy nevymezil definitivně oji kompetenci. Konečně nemůže interpretovati ústavu, nýbrž jen říditi spolk. zákony, které tudíž nemůže prohlásiti za neústavné. To jsou liké vady. Ale usiluje se o nápravu a právomoc spolk. soudu rozuje se denně. Spolk. shromáždění postupuje nyní spolkovému soudu klad ústavy při urovnávání konfliktů mezi úřady spolkovými a kantonálni. Zdá se, že národ si zvyká a raději má soudcovský výklad zákona ž zákonodárcův. Možná, že by nová revise ústavy učinila spolkový ud soudcem ve věci vlastní kompetence a nejvyšším interpretem ústavy

Digitized by Google

a zákonů, kdyby nebylo referenda. Jím schvaluje národ buď mlč anebo výslovně všechny zákony a když soudní dvůr z ustanovení záko ného se odvolává k vyššímu právu ústavnímu, k suverenitě národa, ner půdy pro svůj odpor, jakmile každé ustanovení zákona bylo národe schváleno; jinak by mohl sám soudní dvůr státi se suverení mocí n národem. Třeba však rozlišovati mezi suverením národem, jenž c hlasoval ústavu, a tímže národem, jenž jakožto orgán vlastní suveren jedná ve shodě s konstitucí. Neboť jinak by byl jeden zákon ja druhý ústavním zákonem a žádný by neměl přednosti před jiným. N apeluje spolk. soud k národu jen v prvém směru, totiž jako k suve nímu tvůrci ústavy a ne jako k organu suverenity v ústavě, poněva jest v tomto smyslu národ zcela rovnocenný spolk. soudu co do původ a autority. Právě proto však mohl by spolkový soud, opíraje se o ústa prohlásiti jisté ustanovení zákona za neústavní, byť i bylo schváleno rodem jakožto třetím zákonodárným sněmem. Provádění tohoto princi ve Švýcarsku povede k značnému zdokonalení federační soustavy.

Soud americký jest nejméně závislý a nejmocnější na své Zvláště nejvyšší soudní dvůr jest jak svým původem ústavní i soudcem ve vlastní kompetenci. Jemu jest svěřena archa konstitu a jeho rozhodnutí prohlašují neplatnost všech zákonů, jež příčí se n vyššímu zákonu. Veliký odpor může rozhodnutí jeho zvrátiti, není-li p porováno exekutivou, ale poněvadž jest tento soud závěrečným kamen celého amerického systému, bude za nedlouho stát přinucen národem, a řídil se podle jeho rozhodnutí. Americký nejvyšší soudní dvůr nemá te příkladu v dějinách. Německo podrželo soud prostého státu, Amer vytvořila soud federační; první jest úřadem vládním, tento stává se sam statným orgánem spolk. státu. Prvý je jeden typus soudu, tento j druhý typus; soud švýcarský a kanadský jsou dvěma stanicemi na ce od zřízení německého k americkému. Pravý význam rozdílu obou zá v tom, že funkce v Americe sloučené jsou jinde rozděleny. Soud ar rický interpretuje jak právo veřejné tak soukromé, soud německý soukromé. Proto jest třeba ještě jednoho orgánu pro veřejné právo, ne stát jest právně jen tehdy přítomen, když jedná t. j. když mění, an když upravuje ústavu. Musí tedy každý federativní stát zplnomoc jistý orgán, aby jako jeho bezprostřední representant jednal a definiti rozhodoval, jinak by státní stroj nešel ani týden. Jeho konstrukce žaduje neustálé činnosti kontrolující ruky a poněvadž suverena prá není, musí býti ustanoven jeho zástupce, aby vůli státu, v ústavě vy venou, interpretoval a jí platnost zjednával. Orgán, na který jest vlož tato nová funkce, jest v tomto rozsahu orgánem novým. V Americe nyní opatřen veškerou majestátností státu a prohlašuje jeho jménem st rení rozsudky, před nimiž se všechno musí skláněti, jak vládnoucí ovládaní, jak mocní tak slabí.

Neliší se tedy státy, o nichž jsme uvažovali, v ničem jiném v tom, komu tuto moc svěřily. V Německu byla svěřena kolekt organisaci příslušných států (spolkové radě), přirozenému zastanci p kularismu, ve Švýcarsku legislatuře spolkové, přirozenému zastanci cen lismu, v Kanadě z většiny a ve Spoj. Státech zcela nejvyššímu soudn

Digitized by Google

dvoru, přirozenému zastanci práva a ústavy. První dva svěřují nejen svatou funkci soudce politickým strannickým orgánům, nýbrž i boří nejhlavnější podmínku federalismu: bezvýminečnou nezávislost spolk. moci a jednotlivých států na sobě. Naproti tomu šetří americká ústava principu federačního tím, že nestaví ani jednotlivé státy nad spolk. vládu ani naopak tuto nad ně. Neboť spolk. soud i jakožto nejvyšší interpret ústavy, nepatří ani k ústřední vládě ani k jednotlivým státům, stojí nad oběma. Jest to mocný tribunál, svojí organisací založený na právu, nenáruživý svým složením, právo mající u veliké úctě, nedostupný politickým bouřím, mající za úkol vykazovati spolk. vládě i jednotlivým státům jejich právní obor, vykládati zákon, zachovávati ústavu, konati spravedlnost. Tyto funkce musí konati soud, jinak jsou jen pro žert. Jest tedy stát federativní dokonalý za okolností jinak stejných jen v té míře, je-li soudcovská moc mocí nejvyšší. Nejušlechtilejší a nejcharakterističtější útvar Ameriky jest jeho »nejvyšší soudní dvůr«.

Spolkový stát jest posledním a jedině šťastným pokusem, spojiti svobodu s pořádkem. Města starověká neměla ani svobody, ani pořádku, říše římská měla pořádek, ale ne svobodu, feudalism svobodu, ale ne pořádek, federalism však zachovává pořádek i svobodu, svobodu místní, národní, individuelní a svobodu menšin.

Státy t. j. národové mohou založiti spolk. stát sebezapřením, zřeknutím se své suverenity ve prospěch státu vzniklého jich sjednocením. Skmile jednou se jím stal, zůstává stát státem, ať vznikl jakkoli, jeho právě jest zákonem a každý odpor jest vzpourou. Spolkový stát jest suverení národ. Ten dává a mění ústavu, v ní opatřuje rovnocenné orgány, státy a ústřední moc, a každému z nich vykazuje jistou právomoc. Státy představují princip odstředivý, ústřední moc princip dostředivý. V tom jest význam nové rovnováhy. Aby mohla býti udržena, jest nutno, zavésti naprostou vzájemnou nezávislost ústřední vlády a států, proto jest nutno podříditi je spolkovému státu mocí ústavy. Tudíž jest nezbytno 1. rozdělení moci, ve spolk. státě koordinovaná organisace, zákonodárný sbor o dvou komorách, neinstruovaný, sněmovna jedna volená pro mo na krátký čas a při každé volbě úplně obnovovaná a druhá sněmovna nepřímo volená, na delší dobu, udržována v nepřetržité souvislosti; exekutiva praesidenciální, nezávislá na moci zákonodárné svým původem a držením moci, volená a mohoucí v zákonodárství míti rozhodný vliv jenom jí zodpovědným ministrem; 2. Jak ústřední moc tak státy musí býti odpovědny jisté vyšší moci. Musí býti nejen podle ústavy, ale ve skutečnosti podřaděny státu. Proto musí stát ustanoviti nejvyššího soudce, který by jeho jménem rozsuzoval spory o kompetenci, držel ústřední moc i státy v mezích ústavy, slovem aby ústavu vykládal a zachovával. To jest úkolem nejvyššího soudního dvoru. Svěřiti tuto moc ústřední vládě anebo státům, bylo by tolik, jako učiniti je soudci ve vlastní věci. 3. Ani ústřední moc ani státy nemohou se státi výhradním pánem, kterým by spolkový stát usnášel změny ústavy. Tím by jeden se podřízeným druhému. Proto jest nutný souhlas obou. Ústřední vláda chrání ústavu proti decentralisaci, státy proti centralisaci. *P.*

Digitized by Google

Rozhledy po literatuře, umění a vědě.

Literatura.

Ant. Klášterský: Tmavé růže. Kdybych opsal všechno, co se kdy o p. Klášterském a jeho básních od mladé kritiky řeklo, mohl bych jen doložiti: »Což všechno podepisuji i pro přítomnou sbírku« a byl bych pohodlně hotov. Ale jsou lidé, jimž musíte podávati totéž co nejrůznějším způsobem, nežli konečně začnou trochu chápat a souhlasit. Básníci patří mezi ně a p. Klášterský primo loco. Není výmluvnosti, která by ho dovedla přesvědčiti, že mezi jeho skládáním veršů a skutečným básněním jest nějaký rozdíl. Jeho kritik láme jen proto jeho písně štíhlý stvol (Píseň str. 31) a jen proto má posměch z ní, že v nešťastném jeho srdci kritickém místo lásky roste zášť, místo růží blín. Kritikovi nejde o nějaké poučení básníka, o jeho umělecké zdraví ve prospěch umění, nýbrž on je podoben datlu, jemuž na tom docela nesejde, je-li lékařem lesa čili nic, nýbrž jenž jen »v kůře hledá sobě červy a jedno mu, zda strom je živ!« (Datel.) Má tedy p. Klášterský o kritikovi starobylé a velmi výhodné ponětí, jež mu není s to pokaziti jeho básnické nadšení. Ač je-li kdy v jakém. Básně p. Klášterského mají totiž jednu krásnou vlastnost: jsou velmi rozumné, střízlivé, umoudřelé, — a nevím, jak bych to jinak řekl. Připomínají mi passus, který je o moderní lyrice napsán úvodem k essayi o Dehmelovi v posledním prosincovém čísle »Neue Deutsche Rundschau.« P. Klášterský nebásní srdcem, nýbrž hlavou, — v tomto případě bohužel také trochu mělkou. Ví na vlas, co má slušný člověk cítit, když se dívá na podobiznu otcovu, visící nad jeho psacím stolem, nebo když slaví třicáté narozeniny, nebo když sedí se ženou doma v pokoji a v podobných konvenčních příležitostech, kdy se píší básně, a chrání se cítit něco jiného nebo dát se nadchnout jinými motivy. Ví, že uprchlého mládí musí každý počestný a řádný člověk želet jakožto doby klidu, snů a bezstarostného smíchu, — a tedy koná svou básnickou povinnost a želí ho veršovaně často, s mírnou (neboť slušný člověk se varuje přílišnosti) rozněžněností a rozlítostněním, asi tak, jako když vyjadřujeme soustrast některým truchlícím pozůstalým. (»Čas mládí, prvních touhy plných let, kdy ještě básní byl mi celý svět«. »Moje mládí, moje mládí! Nesmí klamat zrak ni líc, vlastní srdce pravdu mluví, a to dí, že není víc; prchlo, jak když raněný pták smutně křídlem šelestí . . . . Ale někdy upomínce tužby hlas jde v zápětí: Tak ten starý spinet černý ještě jednou slyšeti . . . vím, že by ještě jedenkráte kovových strun starých hrou mládí mé se rozesmálo čistým smíchem přede mnou«). On, člověk

Digitized by Google

slušný oloupený již o to své mládí, ale znající jeho cenu, musí šetřit mladých holubic bílých (Odlétni klidně . .) jež chtějí složit hlavu do jeho ramen, neboť by bylo hříchem vydat je již teď v šanc mrakům a kamení a zlému příboji, a musí se rozplývat blaženým pohnutím nad dívenkou, jež je »dosud jenom dítě, vlas skvoucí na šíji« (Mladé dívce.) P. Klášterský ví dále, že by nemohl dělat nároky na pověst pořádného básníka bez nějakého tajuplného bolu, muk a podobných soustrast budících rekvisit. Nuže, nic není snazšího, nežli to: vždyť se dá tak dojemně mluvit o smutku, jenž básníka doprovází do samoty, o otrávené číši, kterou zvedá apathicky k ústům, o bolesti, k jejíž prameni je schýlen, o palné touze a beznaději, o illusích srubnutých toporem (jindy: kyjem, což jen pro rozmanitost) osudu, aniž se jediným slovem prozradí, co za těmi velkými a působivými slovy vězí. Čtenář si může myslit, že se básník trápí nemožností zachránit lidstvo z propasti morální bídy anebo — ano, je mnohem lépe, nemyslí-li si jako básník nic nežli: bol, muka, beznaděj, rány osudu. (Srovn. třeba Roky jdou.) K tomu však dodatkem náleží patřičná elegická touha po smrti a p. Klášterský je zase příliš rozumným člověkem, aby nevěděl, kdy je svou básnickou reputací zavázán jí nýt a jak decentně ji má vyjádřit. »Bože můj svatý,« volá zbožný a opatrný básník v nemoci, »dál měl-li bych dávat slzami daň a za dech svůj krvavé platy, ó dej, ať ten vrak už klesá, a nech jej tiše se pohroužit ke dnu.« Nebo: »Já slyšel hudbu jednou ve svých snách, jak by to anděl v zlatou harfu sáh'. V ní roztál stesk a rozplynul se žal, jak by kdos duši jemně kolébal . . . Jen jednou, jednou — jarní vánek dul — jsem podobného cosi zaslechnul. To vánek ten tak tichý, nejtišší hřbitovní šuměl tmavou cypřiší.« Což však nevadí, aby se básník nezachvěl sny (»A já, když sny se zachvěji«), že padne záhy v náruč tmám« a aby se netěšil myšlenkou, že, Smrt až k němu přijde sem, zahledí se na obraz bledé líce svítící mu v duši a dál jdouc řekne s úsměvem: »Ten strom necháme ještě stát.« Rozumí se, že záhady posmrtného života nemohou p. Klášterskému působit nějakých těžkostí a rozpaků; neboť rozumný člověk se spokojuje tím, že buďto sen je údělem té říše mrtvých (a ten může být líbezný a blahý a mohou zřít ve snách všech milovaných záhy) anebo že jich duše, křídla k nebi pnouce, vzlétly k hvězdám v žití okruh jiný. A ten žití okruh jiný, to je zkrátka ráj a peklo; ráj, kde »smíš zapomenout všeho utrpení«, kde »jen dobré skutky tvé ti paměť vrátí, a ty tě budou do věčnosti hřáti«; a peklo, kde »zabudeš všech vlastí, plesu, jmění, jen všecky křivdy tvé ti paměť vrátí a ty tě budou do věčnosti štváti«. (Ten akademický paralelismus!) Však uprostřed těch povinných a vždy etiketních a přiměřeně záhadných bolů, muk, ostnů a j. v., jež v jistých okolnostech vyžadují mluviti o smrti jako vykupitelce a dárkyni věčného klidu, nezapomíná p. Klášterský, že zvláště pěkně sluší mladým poetům také vzdorná mužnost a odhodlaná resignace. A snad nic tak rád nestaví na odiv, jako právě to. Brzy je dubem, jenž sotva podťat zaší znovu a zvedá se zase od samého kořene; brzy s úsměvem na rtech veselý a hrdý jde jak gladiator pevně k zápasišti; brzy jako bory v žití chtěl by státi v tom majestátném tichu, aby ni slovo, když ho bolest chvátí, nepřešlo jeho rty; brzy se chlubí: »O žádnou milost neprosil jsem

Digitized by Google

dusud, co život nes', jsem bral, klid na svém čele, a kdekoli jsem potkal tvrdý Osud, my do očí vždy pohlédli si směle.« Také nosí často pověstnou masku, za kterou skrývá své roztruchlené a rozdrásané nitro, nebo rozpíná peruť, na kterou kdos, by ji schromil, kámen vmeť zas znova ve vytrvalý let. Sobě i jiným podobně s rozumnou konvenčností nešťastným dovede dáti usuelní a vždy se osvědčující a moudrou útěchu, že »netrpíme sami«, že »mnoho nás, kdo v srdci osten nosí a palnou touhu nesem s pochybami«, že »ostružiny květ na ostrém proutí, jenž přes tmavou se propasť dále sklání, chtě jiného se k světu doteknouti (!!), je stejně chudý ve svém milování«; že naším druhem je opozděný pták, osamělý strom, hvězda vázaná svým kruhem«. Nikomu, kdo čte milostné verše p. Klášterského (v Tmavých růžích celý druhý oddíl věnovaný jeho ženě, ale i v prvém oddílu některé), nepodaří se přistihnout básníka ve slabé chvíli, kdy by se ho zmocnily nějaké prudké, živelné, úchvatné city, které by jeho společensky jemné, zdrženlivé a reglementární něze a vřelosti byly na ujmu. Pan Klášterský miloval kdysi modrookou bouřlivou dívku; ale jak rád že si ji nevzal, že si vzal raději tu černookou, z jejíchž zraků se nad jeho žitím blýská na krásné časy (Dvojí oči — pravý výlupek manželsko-erotického zvodnatění mozku)! S jakým despektem hledí na dobu, kdy v marných snech podobal se hloupé jedli, jíž k dálné palmě cizokrajné cit lásky v srdci zahořel, aniž si všímala, že bříza vedle žije a roste pouze jí (»Má duše drahá, břízo bílá«)! Vpravil se již náležitě do filosofického přesvědčení všech dobře vychovaných slečinek, že »dávno dřív, než v lásky tuše počly jejich oči pláti, musily se jejich duše v jiném kdesi světě znáti.« Nepochybuje ani o andělském původu a podstatě své ženy: »Z andělské v lidskou zda dosud se mění duše tvá či snad zas lidský tvar její béře plášť andělský? ptám se vždy v snění, ptám se a chvěji.« A její srdce bude jistě, jak se také sluší a patří, jako srdce všech, jež dobro chtěla, zavěšeno co tichá hvězda nad tou zemí tesknou. Domácnost takových dvou solidních umoudřelých manželů si živě představíme, čteme-li Večerní náladu: básník, zahalený v župan a obutý v liberecké bačkory, sedí a čte; jeho choť, vyšívající na bubínku monogram, skládá každou chvíli ruce v klín a sleduje očima oddané ženy svého manžela; usměje-li se on, usměje se ona, zachmuří-li se on, ona zapláče — krásná to shoda duší, v níž jedna druhou proniká, hluboká a světlá. Všecko počestné a hlavně normální. Jakž jinak, nežli že p. Klášterský musí také cítiti vroucí přání, aby od toho anděla, od té duše dobré, jež láskou svou mu svítí nocí šerou, mohl odvrátiti všechno zlé, jež ho tak problematicky pronásleduje; ačkoli o žádnou milost dosud neprosil, při pohledu na její vlhké oko a těžce skloněný úběl čela řítí se zeď jeho vzdoru a on je hotov sepnouti ruce před tvrdým osudem. Nesmlčme toho, také hodný a střízlivý p. Klášterský má své slabé chvíle, kdy mu dusně vonná a horká červencová noc vnuká touhu po bílých ňadrech a po polibcích úst, jež láskou třeští, nebo kdy zvedající se vlna mořská zdá se mu vzpínati po něm ruce své bílé, ramena štíhlá, jak by se ňadra před ním mihla nádherné ženy; ale jednak jsou takové okamžiky řídké a dávné a jednak jim umí p. Klášterský satyrickým vtipem (»co flétnista kýs

Digitized by Google

sousedství mém skrytý dál: Odpustiž vám samo nebe . . . píská) nebo esknou melancholií vzíti všechen urážející ráz výstřední smyslnosti. Jemu tojí stále a všude po boku světlý a čistý, ochranný zjev jeho ženy, práci jako v snění, v blízku jako v dáli; v hrdliččině vrkání ozývá se u její smích, blesk jejich zornic plá z říčních vln mu reje, její kroky lyší, když jdou laně mlázím, ve větru zní mu její slova lásky tiše šeptaná tukání dešťových kapek do skla stěny, toť její klepání žádající o vstup. krátka, p. Klášterský zná dokonale své básnické povinnosti vůči své ně a neopomene nikdy v příslušný okamžik jim dostáti. Takový muž dá zajisté ždy také vlasti a přátelům (není snad v celé knize nic tak frásovitého a hlouého, jako básně věnované Heydukovi a Sládkovi), což jejich jest. Před jeho duevním zrakem vznáší se velebná vidina národa, jenž »minulosti odkazem elkým spojen, jedním proudem k předu se vlní, řítí, silný, smělý, přes kály tvrdé, vzdorně« a ta vidina jest jistě hodna, aby rozplameňovala dce jeho kompatriotů. Že skutečnost tomu ideálu neodpovídá, p. Klárský si nezapírá: jeho vlast připadá mu spíše jako starý, rozsutý hrad, jehož troskách rozjařené veselé tlupy hýří, jásají, zpívají a smějí se, leky toho, aby se zamyslily nad pádem a zmarem. Tedy všecko pravé chvíli, všechno rozumné, případně vymyšlené, s rozvahou proté a — dodávám — vyjádřené plynnými, lehkými, obecně přijatými tami a verši, v nichž je obratně využita věky nastřádaná zásoba básnických výrazů, obrazů a rýmů. Všechno jasné, srozumitelné a tak známé, k známé, že jsme v tom hned jako doma. Sok tu ukrývá dýku v řasách y, nešťastná láska má na skráni korunu trnnou, vzpomínky skáčí tu ko ty bludičky z šera, lilije je znakem nestřísněnosti a čistoty, růže ky a tak pořád a všude musíme se jen obdivovati, jak p. Klášterský borně ví, co kdy napsat. Opakuji: velmi rozumný a dokonale vypraný básník. Jen jedno bych rád věděl: co tak někdy hluboko, do ravdy a docela svého cítí a zdali vůbec cítí něco takového? *jv.*

Božena Viková Kunětická: Medřická. (Nákladem F. Šimáčka). — k jako loňská aktovka pí Vikové-Kunětické »V jařmu« jest i tato iha prací ostře tendenční, thematickou, výbojnou, horlivým plaidoyerem jisté důsledky ženské emancipace. Autorka zde láme oštěp za konsenci opravdu smělou a schopnou poděsiti společnost dobře vychovach lidí, za ten požadavek totiž, aby ženě, materielně emancipované, nostatně se živící, bylo popřáno i právo na mateřství. »Žena samoná, totiž samostatně se živící,« praví autorka v předmluvě, adresované pí Vilmu Sokolovu-Seidlovu, »jest sama o sobě celkem a musí t pro ni stanoveny docela jiné zákony společenská ravní.« Její poměr k společnosti jeví se prý v nepřirozeném a mlhan světle, »pokud v ženě na prvém místě nebude respektována matka, z ohledu na její poměr k muži, který ji matkou učinil.« o these provádí autorka na historii učitelky Medřické, odsouzené k ženství v zapadlé horské vesnici. Do stavení, v němž bydlí, přijde host, hospodářův, Bohuslav Dašek. Byl kdesi vychovatelem, viděl kus opy, nejvíce je nadšen Ruskem, píše rusofilské pojednání pro »jeden ředních listů českých« a čeká zatím na nějakou hubenou suplenturu některé z pražských středních škol. Ze styků jeho s Medřickou vy-

Digitized by Google

vine se poměr, který nezůstane bez následků a připraví učitelku o její místo. Mezitím co smutný hrdina tohoto románu hyne v Praze sebevraždou z nechuti k životu, probouzí se duše Medřické k novému životu, neboť nyní, když má býti dárkyní nového života, chápe teprve důležitost a smysl svého života. Jde do prázdna, ale odhodlána vybojovati sobě i svému dítěti práva ve společnosti. — Promluvme nejprv tedy o této theoretické, thematické stránce knihy, dříve než přihlédneme k její stránce literární. Nedá se upříti, že svým východiskem a hlásanými požadavky se pí Viková-Kunětická prospěšně liší od velikého počtu zastankyň ženské emancipace, které uvázly v staropanenské nedůtklivosti vůči věcem pohlavním a u nichž emancipace končí právem na samostatnou výživu, úřady, doktorské diplomy a hlasovací právo. Není na tom dosti emancipovati ženu jako společenskou jednotku. Budiž osvobozena i jako člověk, jako lidské individuum. A poněvadž těžisko jejího lidství leží v jejím mateřství, budiž emancipována jako milenka a matka od útlaků předsudků. Proti tomu bych neměl co namítat. Za to však proti jistým předpokladům a nadějím, o něž pí Viková-Kunětická tento požadavek opírá. Žádá totiž jeho splnění od d n e š n í společnosti, což pokládám za ohromný optimism a důvěřivost, plynoucí jen z toho, že si autorka neuvědomila další konsequence svého požadavku. Neboť konsequence, které zde klade, nejsou ještě z daleka posledními a vlekou za sebou jiné. Proč by měla jen žena samostatně se živící míti právo, aby v ní byla respektována matka »bez ohledu na její poměr k muži, který ji matkou učinil? Proč ne každá nevdaná dívka? Proč by měla být jen žena samostatně se živící »sama o sobě celkem,« to jest samostatným mravním individuem s plnými právy? Proč ne dívka, třebas materielně nesamostatná, u rodičů žijící, ale duševně snad daleko vyspělejší nad průměrnou učitelku nebo telegrafistku? A jdeme-li ještě dále: je konečně nějaké mateřství, které nemá práva na respekt? Nemá naň právo každá dělnice nebo služka, právě tak jako Medřická? To jsou přirozené konsequence konsequencí pí Kunětické. A nyní se ptejme: může je splnit dnešní společnost? Společnost, která všecken svůj respekt k mateřství vložila do instituce manželství a tím jej omezila? Svolí tato společnost kdy k tomu, aby mateřství bylo stejně respektováno i mimo tuto instituci? K čemu ten nimbus svátostí, jímž opřádá církev manželství, k čemu ty oběti a resignace, které ono ukládá těm, kteří do něho vstupují, když by žena mimo manželství, s plnou sexuelní svobodou, měla jako matka státi na roveň matkám provdaným? Pí. Viková-Kunětická ovšem omezuje svůj požadavek jen na jistou vrstvu neprovdaných žen, na ty, které se samostatně živí. Ale v tom se nejlépe ukazuje její nesmírný optimism, předpokládá-li, že žena takováto jest »sama v sobě celkem«, to jest, že v ní společnost respektuje svobodného, mravně sebe určujícího jedince: To je pouhé zbožné přání pí. Kunětické. Skutečnost však ukazuje za každým krokem, že takováto žena je v nynější společnosti živlem pouze t r p ě n ý m, připouštěným jen z ohledů na tlak hospodářských poměrů, a že nejen nejsou a v těchto poměrech ani nikdy nemohou pro ni být stanoveny »docela jiné zákony společenské a mravní«, jak chce pí. Kunětická, ale že jí je i ta trocha materielní svobody, jíž požívá, ztrpčována tím těžším tlakem konvenčních morálních pojmů, jimiž

Digitized by Google

olečnost na ni doléhá. Jedním slovem: takováto žena nesmí dnes či-iti nárok na žádné mravní a společenské privileje. Vždyť takováto okonalá mravní emancipace ženy, znamenala by už sama o sobě, nebýt ni hnutí proletariátu a jiných sil rozvracujících dnešní řády, takovou so-ální a duševní revoluci, že by sama stačila dát společnosti jinou tvář-ost Představme si, jakého revoluciování ducha a zřízení ve státě, áboženských pojmů a společenských tradic by to vyžadovalo, aby tuace, v jaké se ocitla Medřická, byla pro učitelku beztrestnou, aby v ní bylo respektováno mateřství »bez ohledu na její poměr k muži, erý ji matkou učinil«. Uvědomila-li si pí Kunětická, jak revoluční knihu vlastně napsala? Ví-li, že tu propaguje tu »volnou lásku«, před níž ickni počestní měšťáci se s hrůzou křižují jakožto před nejhrůznějším žadavkem socialistů a anarchistů? A tato strašlivá kniha, která je vlastně zým útokem na samospasitelnost a posvátnost instituce manželské, vy-ázela ve Světozoru »rodinném listě«, je vydána nyní nákladem bratří máčků a je a bude chválena kritikou »předních listů«. Můj milý vlaste-cký světe, kam to spěješ? — Pokud se týče literární své stránky, je ledřická« prací rozhodně slabou. Vypravování činí dojem mnohomluv-sti, v nekonečných záplavách slov a vět rozpřádá autorka svůj demon-rační případ, ale zní vám to všecko hluše a prázdně. Jednoduše z té ičiny, že pí. Kunětické chybí to hlavní, co žádáme od umělce: nedovede ou myšlenku zživotnit. Dovídáte se o Medřické a jejím smutném ruso-ském amantovi jakoby z druhé ruky, nejsou to osoby na tu chvíli, co ete, pro vás živé, existující, s nimiž byste dovedli myslit a cítit a vůči ichž činům a osudům byste stáli jako proti něčemu, co se nutně mu-o udáti tak a ne jinak. Je vám skoro tak, jakoby někdo jiný byl na-al skutečně umělecký román o Medřické a paní Kunětická jakoby ho parafrasovala ve formě lyricky a náladově založené studie. Pro tyto nedostatky nestojí ovšem mnohem výš a nad ostatní produkcí autor-ou, ale je mi sympathičtější tím silným a náruživým chtěním, které torka do něho vložila. Tím se odlišuje velice prospěšně od velké vět-y naší vlažné a ve věcech mravních a společenských tak netečné lite-rní produkce. Tato upjatá propagační snaha dává umělecky neživým ám a stránkám této knihy přec jistý stupeň životního tepla, napjetí síly. *Kj.*

— **Některé pověsti.** Napsal F. M. A. Voltaire. Přeložil Karel Havlíček Borovský. Praze 1897. — První vydání vyšlo roku 1851 u Františka Procházky v Kutné ře pod názvem »Některé pověsti.« (Překlad z francouzského.) Tíha absolutistické sury nedovolila, aby byl uveden autor. Voltaire bylo jméno, jehož zvuk děsil opské vlády. Havlíček vydávaje překlad Voltairových prací měl účel seznámiti poň poněkud s výtečným duchem, »jenž hýbal svého času celou Evropou a hožto spisů posud (do dob Havlíčkových) nebylo nic do češtiny přeloženo.« — dání druhé má cenu literárně historickou. Není to sice počátek ani část onoho ického vydání překladů Havlíčkových, k němuž vybízí Ladislav Quis, přece jeho objevení se je potud důležité, že jasně ukazuje, že Havlíček nebyl tak k myšlenek Voltairových, jak myslí Masaryk. *Tobolka.*

— Essay o **Daudetovi** s podobiznou přineseme v čís. příštím.

— Spisovatelka pí. **Sofie Podlipská** zemřela 17. pros. r. 1897. v 64. roce věku svého.

Digitized by Google

Rozhledy politické a sociální.

Domácí politika.

Zdá se, že konec roku bude zároveň koncem nejistoty o postavení mladočechů k vládě. Stále určitěji napovídají zprávy a telegramy z Vídně, že mladočeská politika ztroskotala a že chtěj nechtěj bude musiti do oposice. Mladočeši hned po odstoupení Badeniho tušili zajisté, že hrozí toto nebezpečí. Na nás činilo alespoň osvědčení parlamentární komise pravice dne 10. pros. a hned na to přehnané zprávy o českopolském bratření dne 12. v Krakově ten dojem, že má se jimi proti vládě demonstrovati celou pravicí. Také sjezd důvěrníků 19. pros. v Praze tónem svých resolucí prozrazoval spíše obavy než sebevědomí, jmenovitě prohlášení, že každému jednání, jež by k upravení národ poměrů v Čechách směřovalo, musí dříve předcházeti náležité zadostiučinění za všechen útisk a křivdu na českém národě páchanou, zní spíše jako zoufalé zatarasení se opuštěné strany než sebevědomí silnějšího. Spousta devotních telegramů, jež mladoč. důvěrníci hned ze schůze zaslali hr. Badenimu, předsedům parlamentu a předsedům klubů pravice vháněla již stud do českých tváří, neboť tu úzkostlivé nadbíhání bylo až příliš zřejmo. A nic to platno nebylo. Kalich hořkosti i tohoto ponížení musil býti vypit do dna. Poláci nemeškali a hned dali svými listy jasně na srozuměnou, že resoluce přijaté jsou výstřední a nesrovnávají se s programem pravice a dr. Ebenhoch na holdovací telegramy z Krakova, Přerova a Prahy odpověděl ve svém lineckém Volksblattu 25. prosince velmi nevrle, odmítl krakovské slavnosti i usnesení pražské jako národní radikalism a prohlášení zápasu Slovanů s Němci a zpříma nařkl mladočes. klub, že jeho pražské resoluce znějí jinak než jak dalo se dle jednání a počínání Mladočechů ve Vídni čekati. I z Haliče i z alpských zemí prozrazuje se tedy, že duch resolucí nesnáší se s duchem vídeňské politiky mladočeské. A konečně Neue Freie Presse, která je nyní podle N. Listů (28. pros. odp.) nejoficiósnějším oficiósem bar. Gautsche, napovídá již možnost většiny s Němci (i konservativním) a Poláky — bez Čechů. Změna jazykových nařízení v rozsahu námi v čís. 6. str. 277 oznámená, čeká se jistě, byť nebylo ještě známo, jakým způsobem k ní dojde. Stojíme tedy před možností prohry mladočeské politiky na celé čáře. My ovšem za horší považujeme to kompromitování jména českého, jež mladočeši způsobili mu svým vládním lokajstvím a opuštěním všech hesel »svobodomyslných.« Vstupujeme do nového roku velmi truchle.

— Sbor zem. důvěrníků mladočes. přijal jednohlasně dvě resoluce, z nichž v první odsuzovala se německá obstrukce a velebila pravice, v otázce jazykové žádána rovnoprávnost v čes. zemích a nedílnost království, zamítá se na ten čas dohodnutí s Němci a vyslovuje ohražení proti pokusu vlády změniti nařízení jazyková; dále prohlašuje sbor důvěrníků, že při veškerém úsilí, aby konečně toto soustátí

Digitized by Google

vráceno bylo svému historickémn úkolu, býti ochráncem a záštitou práv a svobod národů je obývajících, nesmí pustiti se zřetele ani na okamžik cíl našeho zápasu, t. j. upravení státoprávních poměrů zemí koruny české k ostatním zemím a trvalé zabezpečení samosprávy království a zemí. (Tento odstavec patrně odporoval závazkům k pravici); konečně žádá se větší působnost sněmů; v resoluci druhé míří se na útisky českých menšin a proti stanému právu. —

»Sbratření« v Krakově pořádala křesť.-sociální strana, o čem v oficielních zprávách mladoč. nebylo zmínky, tak že čtenáři Nár. L. měli dojem, že celý národ polský se s Čechy sbratřil. Strana stanczykovská se k sbratření chovala chladně, ba odmítavě. Dohodnutí mezi Slovany rakouskými bylo by již na čase, ale ovšem jen banketováním, jako v Krakově, se takové věci nespraví.

Delegace shromáždily se 22. pros. k závěrečné schůzi; návrhy rozpočtového výboru schváleny. Řádná potřeba 142,397.841 zl., mimořádná 15,987.907 zl. Po odečtení přebytku celních příjmů (53½ mil. zl.) budou společné výlohy rozvrženy dle dosavadního poměru. Úvěr okupační 3½ mil. zl. a mimořádný úvěr pro námořnictvo ¾ mil. zl. rovněž se uhradí podle dosavadního poměru. Podivení vzbudilo, že posl. dr. Kramář ve výboru dne 21. pros. hájil jako prý jednání přísně ústavní užití čl. 14. i na společné záležitosti.

Sněmy český a moravský svolány na den 10. ledna, ostatní sešly se již dne 28. prosince.

Sociální hlídka.

Ve čtvrtek 16. prosince m. r. konala ústřední jednota českých lékařů desátou zimní valnou hromadu. Na této schůzi přijato bylo jednohlasně a bez debaty prohlášení proti resoluci delegátů okresních nemocenských pokladen ze dne 8. prosince m. r., námi citované v sociální hlídce minulého čísla. Prohlášení zní: Členové ústřední jednoty českých lékařů v království Českém, markrabství moravském a vévodství slezském, shromážděni dne 16. prosince 1897 na své desáté zimní valné hromadě protestují proti resoluci delegátů okresních nemocenských pokladen, přijaté na valné jejich schůzi dne 8. prosince 1897., která se dotkla cti celého lékařského stavu. Lékařský stav byl, jest a bude vždycky přítelem dělnictva, nebyl, není a nebude nepřítelem nemocenských pokladen, nedá si ničeho předpisovati tam, kde úsilovně, poctivě pracuje, a žádá jen to, což jeho jest. Čeští lékaři vidí ve své lékařské komoře dobrého a důstojného zástupce svého stavu, nedají si urážeti tuto nejvyšší svou socialní instituci, a vyslovují politování nad tím, že delegáti českého dělnictva volají na lékařské komory vládu, a že přímo denuncují je této ze skutků nezákonných, osobivých a hrabivých. Čeští lékaři nehojí se na nemocenských pokladnách a vystupují proti mizernému honorování u těchto institucí zrovna tak, jako vystupují proti bídnému honoráři za velkou svoji práci ve službách obce, okresu, země i státu.« Vedle toho usnesla se ústřední jednota českých lékařů na hromadné akci proti zákonu o zdravotní organisaci v království Českém ze dne 23. února 1888. Budou podány hromadné petice na sněm od všech obvodních i obecních lékařů v příčině změny tohoto zákona, upravení platu a pense této kategorie lékařů. Dojednána byla otázka lékařského tarifu, usnesena akce proti šuřerům a v příčině změny léčebné taxy za nalezence. Taxa tato pochází z roku 1827. a je nutno ji znovu upraviti. Za léčení nalezenců vyměřeno dle této taxy: za ordinaci a návštěvu v domě 7 kr., za

Digitized by Google

cestu na venek za 1 kilometr (ale jen tam, zpáteční cesta se neplatí) 10½ kr., za vytažení zubu 10½ kr., za otevření hlízy 14 kr., za vystříknutí některé dutiny 7 kr., obvázání rány 5 kr., sešití rány 31½ kr. atd. — Socialní hlídka předešlého čísla zavdala příčinu p. dru. Miláčkovi v »Samostatnosti« k článku: Lékařské komory a nemocenské pokladny«. Článek svědčí o vznětlivém temperamentu autora, ale dokazuje, že neví, co již české lékařstvo v socialním ohledu a v obraně svých požadavků vykonalo. Panu dru. Miláčkovi nelíbí se komora lékařská. Nelíbí se mu a proto jest špatnou. Kdo dá důkazy, že instituce a lidi, kteří jí slouží, nejsou špatní, umývá prý mouřenína. Kdyby až na krásně, tvrdí dr. M., za nynější komorou stála většina lékařů, není to ještě důkazem, že usnesení komorní jsou a musí býti správná a spravedlivá. Napsali jsme v minulém čísle »Rozhledů«, že český stav lékařský brání svou existenci dovolenými prostředky, nejen proti dělnickým pokladnám, ale proti všem nízkým paušalům u obcí, země, státu a všech humanitních ústavů. Dr. M. tvrdí, že čeští lékaři vystupují jen proti mizerným honorářům dělnickým a proti ostatním ne. Komora prý nevykonala v tomto ohledu ničeho, vyjma, že vystoupila proti nízkým paušalům železničním, a v zájmu lékařů obvodních a obecních učinila první krok ústřední jednota českých lékařů 25. listopadu t. r., ale komora prý nic. To napsáno v článku p. dr. M. Komora lékařská podala prostřednictvím svých presidentů drů. Ostrčila a Petřiny na zemském sněmu českém petici, žádající pronikavé změny zákona o organisaci zdravotní služby v obcích král. Českého ze dne 23. února 1888. Aby totiž minimální plat 400 zl. r. č. vyměřený obecním a obvodním lékařům byl zvýšen a aby vyměřena jim byla pense a zaopatřeny byly jich vdovy a sirotci. Lékařská komora podala petici ministerstvu a žádá o změnu malých sazeb za soudní lékařské výkony, a počala akci proti malé sazbě za léčení nalezenců. O všech těchto věcech p. dr. M neví. Ústřední jednota českých lékařů neujala se dne 25. listopadu 1897 ponejprv lékařů obvodních a obecních, nýbrž po sedmé. Jednota byla založena r. 1888. 24. listopadu a rozeslala již 14. května 1889, ve kterém v platnost zákon vešel, dopisy všem českým a smíšeným okresním výborům a obcím se žádostí, aby při vyměřování platu obvodním a obecním lékařům nešly pod 600 zl. r. č. bez cestovného. Zákon žádá 400 zl. r. č. Dne 12. července 1889 byla z jednoty deputace u místodržitelství a zemského výboru podati žádost za změnu zdravotního zákona z r. 1888, zvýšení služného obvodních a obecních lékařů a zabezpečení jim pense. 20. července 1890. usnesena a za měsíc na to podána petice, aby bylo zdravotnictví zemské autonomisováno a aby byl zřízen zemský pensijní fond lékařský. 15. března 1893. podána znovu petice za změnu zemského zdravotního zákona deputací prof. dr. Janovského, dr. Pešiny a dr. Ostrčila. R. 1895. podána petice v této příčině znovu a v prosinci konala se anketa u zemského výboru v příčině opravy zemského zákona, úpravy platů obecních a obvodních lékařů atd., svolána na zakročení ústř. jednoty českých lékařů a německého centrálního spolku lékařského. R. 1897 neujala se tedy jednota obvodních a obecních lékařů ponejprv. Jednota podala již dvakráte petice a žádosti o upravení platu za očkování, za zvýšení soudní sazby, za úpravu léčení chudých; již roku 1891 žádala za úpravu platu a pensijních požitků lékařů v zemských ústavech. Toho roku účastnil se předseda jednoty dr. Ostrčil sjezdu všech delegátů veřejných nemocnic českých a účastnil se všech prací, které byly podkladem ku skutečné úpravě těchto poměrů, přijaté sněmem, a jednota podala žádost k místodržitelství, aby zvýšen byl plat lékařům ve všeobecné nemocnici. Neobracela se tedy ve svém počínání proti mizerným paušálům u všech možných institucí? Nemluvili jsme pravdu v minulé své hlídce? Nemohl se také na-

Digitized by Google

zti a nenalezne se nikdo, aby vyčetl z našich řádků, že viníme dělnictvo z toho, lékařství české je špatně organisováno. Snad jen p. dr. M. My neviníme dělnictvo ské z ničeho, my je milujeme, a my jsme mu svou lásku skutky už dokázali. vl.—

Z naší doby.

— J. Eg. S. — **»Nezaměstnanost a moderní hospodářský vývoj.«** Napomenutí opatrnosti vůči nucenému pojišťování pro případ nezaměstnanosti a obecnímu rostředkování práce od Dra. F. W. Foerstera (Die Arbeitslosigkeit und die oderne Wirtschaftsentwicklung. Berlin, 1898. Verlag für ethische Kultur, R. Bieber). elem této knížky jest, jak praví autor v předmluvě, upozorniti německou veřejnost kulturní nebezpečí byrokratické socialní politiky a ukázati důrazně na socialně ormatorský význam odborné a společenstevní dělnické organisace. Jádrem mo-rní socialní tísně a pravou příčinou hněvu mas proti panujícímu hospodářskému du není nikterak nízký stav dělnické mzdy, nýbrž nestálost průmyslových poměrů tomnosti. Hlavními nositeli moderního socialistického hnutí nejsou živnostníci, mbory se živící a doma pracující, nýbrž právě lépe placení dělníci velkoprůmyslu, rý hned všechny pracovní síly ze všech koutů velkoměst k nejvyššímu napjetí ní, hned zase pod nátlakem krise vystrkuje na ulici. Pod vlivem stoupajících njunktur zvykne si dělnictvo znenáhla na duševní i umělecké požitky, vyvine se linný život, hmotné potřeby se zjemní, a hned na to zase nastane propouštění ráce a nezaměstnanost s celou svou bídou. Tento kontrast, toť to nesnesitelné a idské. Jsou sice ještě jiné příčiny, na př. náhlé zřízení ochranných cel. »Mac ley Bill« před několika lety zbavila tisíce dělníků v Lancashire a Sasku chleba. i to se dá zase svésti na konec právě na onu nevyvinutou organisaci dnešního těžního hospodářství, kde ani jednotlivec, ani celé národy nesúčastní se na vý-ě, uhrazující všeobecnou spotřebu statků, dle společného ujednání a rozdělení lávek, nýbrž kde platí zásada: »Každý pro sebe, a ty zadní ať vezme čert.« Na kfurtské socialně politické schůzi v podzimu r. 1893, již svolal tamní »Freies chstift«, právem pravili zástupcové odborných jednot: »Přijímáme sice s díky dý zmírňující prostředek, ale poukazujeme na to, že se tím vším neodstraňuje dost málo pravá příčina nezaměstnanosti, ona dnešní výroba statků, beze všeho u prováděná; ta zmizí teprve přeměnou soukromokapitalistické soutěžní výroby výrobu pro společnost a společností.« Naproti tomu tajemník obchodní komory onnu Rágóczy pravil: »Netřeba teprve pátrati po příčinách, protože tyto příčiny ůžeme odstraniti; proto musíme se pouze tázati, jak bychom odstranili faktum aměstnanosti.« Tedy: hojiti nemoc, aniž bychom pátrali po její příčině. Absurd-tohoto názoru jest očividná. Pouze odstranění příčiny pomůže, nic jiného. oděk ptáme se tu pak, zda již dnes nejeví se nějaké náběhy k obmezení onoho ínárodního konkurenčního boje? Ano: vidíme tu stálý pokrok společenstevního fování potřeb, rozmáhání se kartelů k vyloučení soutěže mezi podnikateli a ntralisaci průmyslu. Pokud jsou ovšem syndikáty, trusty a ringy jen prostředkem smu a obohacení jednotlivců, potud jsou zavržitelné. Ale zároveň jest jisto, že véto koalice jsou povolány k důležitým socialním funkcím, k úpravě chaotické lerní výroby statků a spolu se zdokonalením obchodu a statistiky zboží k vyrovnání oby a spotřeby. Tak jenom vezme konečně za své ona plánu prostá soutěž; výroba, á bude kryti pouze spotřebu jediného předmětu, záhy bude dokonale znáti jeho

Digitized by Google

spotřebu. Ušetří se na nákladech práce i kapitálu. Aby ovšem nebezpečí zneužití soustředěné výroby a nahromaděné hospodářské moci v rukou několika málo osob bylo paralysováno, je třeba silných dělnických jednot. Kde jsou takové mocné jednoty, tam jest i silný vliv všeobecných kulturních zájmů zajištěn. K tomu konečně přistupuje ještě rozvoj konsumních spolků, jenž již netoliko v Anglii, ale i v Belgii, Švýcarsku a Sasku mohutně vzrůstá. Anglické konsumní spolky kryly na př. 1893 spotřebu 1100 milionů marek. Jen těmito prostředky: vývojem kartelů, dělnických jednot a konsumních spolků lze systém soutěže znenáhla zatlačiti a upraviti cestu mezinárodním svazkům a ujednáním. Všeliká zákonodárná opatření na ochranu dělnictva zůstávají jen na papíře, nestojí-li za nimi mocný dělnický svaz. Proto nelze souhlasiti s novými návrhy dvou katedrových socialistů stran pojišťování pro případ nezaměstnanosti, totiž s návrhy prof. Jiřího Adlera v Basileji a prof. Schanze ve Würzburku, a s ideou, pojatou v program jihoněmeckých lidovců. Finančně tech, nicky je plán prof. Adlera bezvadný. Ale proti všemu obecnímu a státnímu pojišťování dělnickému stojí ten moment, že se tím dělnickým jednotám odnímá hlavní přitažlivý bod a rozhodující prostředek k dosažení větší stálosti a značnějšího rozšíření. Již Herkner praví v 5. ročníku »Soz. Praxis« č. 39, že řádné spoluúčinkování dělníků při stanovení pracovních podmínek je možno jen při řádné organisaci; jak má se však tato organisace, tento spolkový život rozvíjeti, když všechny úkoly oněch jednot v míru státní kasy jim odnímají? Adler v č. 45. pak pravil, že by tedy stačilo ustanovení, že organisovaní dělníci jsou prosti státního nuceného pojišťování. Ano, ale to se dá prováděti v Platonově ideálním státě a ne tam, kde stát i podnikatelé proti jednotám bojují, a kde by to značilo zničení jednot, kdyby každý dělník byl nucen přiznati se takto ku členství v organisaci. I v Anglii a Švýcarsku ještě mnozí dělníci v tomto směru radějí mlčí. V Německu je teprve 5% dělnictva organisováno. Proto právě nesmí se zde organisaci její přitažlivost, podpora v nezaměstnanosti, odnímati. Mimo to dle Adlera má úředník pojišťovny rozhodovati o tom, zda jest nezaměstnanost »zaviněna« čili nic. Měřítko pro takovéto úsudky jest jenom tehdy, když existují mocné organisace, jež zcela určité podmínky pracovní prohlásí za »fair«, za východiště pro rozhodnutí smírčího soudu. V Anglii poskytují velké tradesunions podporu stávkujícím jen tehdy, když se generální sekretář jejich na místě informoval před počátkem stávky zcela podrobně o stavu věcí, prozkoumal hospodářský stav dotyčného průmyslu, a pokusil se o urovnání po dobrém. K tomu všemu je spůsobilý jen dlouholetý odborník, ne byrokrat z pojišťovny. Zde jde ovšem o něco jiného, co nár. liberál Möller vyžvatlal na dělnickém pojišťovatelském sjezdu v Bruselu: Pojišťovací pokladny jednot sesilují sílu odporu dělnického při stávce a tomuto »nešvaru« má se učiniti státním pojištěním přítrž. Malý rozkvět organisací německých je právě způsoben stavem dělnického zákonodárství. Tytéž slabiny má i jihoněmecký Sommemanův návrh. A podobně i Schanzův projekt; i tento ohrozil by organisace. O »nuceném spoření« nedá se diskutovati, vždyť jde o odpomoc z nouze u dospělých mužů, ne u dětí. Dal by si prof. Schanz sám někdy líbiti takový »Sparzwang«? Pojišťování pro případ nezaměstnanosti musí býti ponecháno jednotám dělnickým jako prostředek k sesílení jich, k zvýšení solidarity dělnictva. Problém se tím neluští, ale sesílené takto organisace stanou se znenáhla východisky záměrného řádu světového hospodářství, a tím počne i odstraňování příčin nezaměstnanosti. Na posledním sjezdu německých kovodělníků mluvil o tom norimberský sekretář Segitz, návrh byl však malou majoritou zamítnut; nemohlo se dělnictvo odhodlati k větším obětem ze mzdy. Ale dělnictvo právě musí se naučiti

Digitized by Google

přinášeti oběti, má-li se dostati ku předu. Anglický strojnický svaz má $2^1/_2$krát více příjmů a vydání, než všechny německé organisace dohromady. Proto tolik nerozvážných stávek, kdežto v Anglii k stávce se sahá jen v nejkrajnějším případě a více se věří v morální sílu velkých reservních fondů. A podobně jako pojišťování, tak i zaopatřování práce musí zůstati jednotám, jež musejí o to pečovati, aby dosažené neb žádané pracovní podmínky nabídkou nebyly stlačeny. Nejnověji přichází se i s tak zv. »stávkovou klausulí.« Sprostředkovatelny chtějí zastaviti sprostředkování práce v tom oboru, kde vypukla stávka. Ale když to obecní sprostředkovatelna frankfurtská chtěla učiniti, nebylo to vládou schváleno. Otec obecního sprostředkování, magistrátní asesor Freund v Berlíně, praví, že je to požadavek neutrality sprostředkovati práci i v době mezdního boje. Prof. Platter právem to nazývá »pruským druhem rovnoprávnosti«, a ptá se, je-li i ten stát neutrálním, který ve válce jednomu z bojujících opatřuje děla. Mimo to, kdyby ony sprostředkovatelny byly ryze lokální, bylo by to snad něco jiného. Ale dnes, když se jedná již o spojení všech německých ústavů tohoto druhu telefonem, byla by taková organisace bez oné klausule pro dělnické hnutí svrchovaně nebezpečnou. Stát a obec nejsou dnes právě obecnohospodářské orgány, nýbrž třídní orgány. Proto třeba vyhraditi i sprostředkování práce pouze dělnickým organisacím. Chce-li již obec něco činiti, ať dá, jak pravil Legien, místnosti městské k tomu, jako je Paříž dala své bourse du travail, ale ostatní ať ponechá dělnictvu. Podnikatelé nemají se tu čeho obávati. Vždyť mají sami největší zájem na rozšíření a vnitřním rozkvětu organisací dělnických, protože s rozvážnými a socialně vychovanými muži lépe vyjdou než s politickými fanatiky a bezhlavou nespokojeností. Nezaměstnanost jest zkrátka hospodářský problém, ne pouze socialní, vyžaduje proto hospodářské řešení, to jest takové, jež odstraňuje ležení lidské práce úhorem a mrhání kapitálem, což obé jest následkem rozvratu průmyslové výroby. Zde nestačí pojištěnost pouze jako proti kroupám a blesku, ale musí se jíti ku zdroji oněch škod.

— **Mezinárodní výstava plakátů v Rusku.** V sálech »Carské společnosti pro podporování umění« v Petrohradě uspořádána počátkem prosince velká mezinárodní výstava plakátů. Obsahovala 800 čísel, jež zastupovala 14 zemí. Dle úsudků petrohradských listů nejvíce vynikali pracemi svými Američané: Ed. Penfield, V. H. Bradley, Arthur Dow; Angličané Beggarstaff, D. Whitelav, Dudley Hardy (jeden z nejlepších anglických mistrův), Walter Crane a Aubrey Beardsley; Francouzi: Cheret, Forain, Grasset, Chavennes, Lautrec, Aman Jean, Steilen, P. Berthou a Ibels de Fleure. Mezi Francouze počítán i náš Mucha, jehož obrazy i na Rusi se velmi líbily. Z Belgičanů zastoupeni byli Henri Munier, Privat Livemont a V. Mignot, z Holanďanů Toorop, Thorn Prikker a S. Moulon. Z Němců nejvíce chváleni Stuck, Otto Greiner, Otto Fischer, K. Heine a H. Unger. Ruské oddělení bylo velmi slabé, nejlepší byl V. Vasnecov, dále Solombo a Porfirjev, jichž obou díla však vykazují dle soudu znalců silné stopy vlivu našeho Muchy.

— **Hrabě Tolstoj a jasnopoljanšti sedlácí.** Spolupracovník »Odesského Listu«, H. Finn, navštívil sídlo hraběte Lva Tolstého Jasnij-Poljanu. Ubytoval se v domě sedláka Orjechova, jehož hovory připomínaly z části mužíka, z části intelligenta. »My jsme, pravil Orjechov, učenníky Lva Nikolajeviče. S ním proučili jsme se, možno říci, celou školu: dějiny, zeměpis a národopis. Veškeré vzdělání jsme seznali. Diogen, Lykurg, Solon není nám neznám. Dějiny netoliko ruské jsme studovali, ale i cizí: staré, střední a nové. Knihy nám Lev Nikolajevič vždy půjčuje-

Digitized by Google

Četli jsme Lomonosova, Karamzina, Gogola i Lermontova.« Spisy hraběte Lva Orjechov znal velmi dobře. Z »Vlasti tmy« (Vláda tmy) citoval veškeré osoby. »Příběh tento — pravil — stal se vskutku, a sice nedaleko od nás ve vesnici Rudakovo. Hrabě zde nic nevymyslil, je to pravda pravdoucí, »Anna Karenina« také na skutečnou událost se opírá. Až Vás povezu zpět, ukážu Vám místo, kde hrdinka její paní B—ova vrhla se pod vlak.« Zajímavo je, jak hrabě chová se ku svým intelligentním ctitelům. »Intelligenti — pravil sedlák — vždy častěji jezdí ke Lvu Nikolajeviči. Přicházejí studenti, důstojníci, pánové, kteří různé kursy ukončili. Hraběnka nemá tyto návštěvy ráda, takže Lev Nikolajevič je obyčejně k nám posýlá. U nás žijí, dokud v Jasno-Poljaně se nachází. Hrabě sám za ně platí. Lev Nikolajevič posýlá nám je a přikazuje, abychom jim pouze obyčejnou stravu dávali. — »Nechať seznají — praví — obyčejnou selskou stravu ruskou!« Někdy přijde a táže se: Nu, jak? Přivykli? Jedí? Obyčejně odpovídáme: »Nikoliv, kroutí nosem!« — Někteří žijí zde celé týdny a besedují s hrabětem; některým on i penězi na cestu zpáteční vypomáhá. Z ruských denních listů hrabě odebírá tři a sice »Pet. Gazetu«, »Birževija Vědomosti« a »Odeskij Listok.«

— **Bestia triumphans ve Lvově.** Polská revue Życie hořekuje, že i ve Lvově nevkus ve stavitelství zavládnul. »Město se rozvíjí, — praví — okrašluje, zastavuje úplně po evropsku, ba až příliš po evropsku — neboť děje se to způsobem tak bezbarevným a kramářským, že město přímo zabíjí nudou aneb chikem pseudovídeňským. Bože můj, kdy dojdeme k tomu stupni rozvoje, jako na př. Belgičané a Pařížané, aby při regulování ulic, stavbě domů bylo dbáno také uměleckého slohu, aby stavební úřad městský, schvaluje plán budov, nehleděl toliko na výšku zdí, ale také na ornamentiku front. Pak zajisté nestalo by se, aby budovy školní a úřední, jak ve Lvově, tak i v Krakově přímo strašily svou bezslohovostí. Ubohé umění má přece také právo na to, aby alespoň vegetovat směl o! Největší krásou Krakova je právě nedostatek takovéto »modernosti.« Lvov této přednosti nemá, v ohledu aesthetickém představuje se přímo zoufale, ačkoliv příroda obdařila ho polohou (v kotlině uprostřed krásných pahorkův), jakou málo které město může se chlubiti!«

Tiskem Edvarda Beauforta v Praze.

Digitized by Google

ROZHLEDY.

REVUE

UMĚLECKÁ, SOCIÁLNÍ A POLITICKÁ.

Ročník VII. 15. ledna 1898. Číslo 8.

Vývoj theorií populačních a nauka Nittiova.

Podává Jar. Salaba.

Otázka populace jest tvrdým úskalím, o něž již dlouho tříští se úsil vědy, a které asi dlouho ještě bude vzdorovati. Jest to dle slov Messedagliových problém nejvíce znepokojující a ustavičně aktuelní, problém, který, jak dí Rossi, dotýká se všeho, morálky, politiky, národního hospodářství. Ode dne, praví Nitti, kdy před sto lety Malthus poděšené Anglii vyložil své neblahé vývody, není otázky, o níž by bylo tak dlouho uvažováno jako o tomto strašlivém, složitém problému, jenž v sobě zavírá záhadu dějin a osudů lidstva, a z něhož zdají se všechny ostatní problémy přímo neb nepřímo vyplývati.

Proto ovšem vítána jest každá práce, jež snaží se vrhnouti trochu světla v tuto záhadu, zvláště však práce tak pečlivá, jako jest spis Nittiův. Prof. neapolské university, Francesco S. Nitti, zakladatel revue »Riforma sociale«, vydal nedávno*) dílo »Populace a sociální systém«, v němž v prvé části probírá všechny dosavadní nauky o otázce populační, v druhé pak staví pomocí biologie, statistiky a ekonomie vlastní theorii populační.

Probéřeme nejprve stručně prvou. Všechny systémy národohospodářské lze, jak ukázal Miaskowski (Anfänge der Nationalökonomie), zařaditi do některé ze dvou hlavních skupin: ve skupinu filosofie bohatství nebo ve skupinu filosofie bídy. Každý systém, náležející do té či oné skupiny, lze theoreticky projednávati teprve po prozkoumání historického prostředí, ve kterém vznikl a se vyvíjel. Již starověk a středověk zabýval se otázkou populační. Ve starém Řecku, kde ústava pudila k obmezení počtu, neváhala morálka i věda doporučovati nemorální prostředky jako lásku proti přírodě, vypuzování plodu a pohození dětí. Aristoteles a jiní tuší vážnost otázky, jež po století tak rozechvěla mysli. Ale až do Malthusa nikdo vědecky neprojednával otázky té s příslušnou šíří. Druhou

*) První vydání, italské, vyšlo 1894 (Roux, Turin a Řím). Nyní 1897 vyšlo rozmnožené vydání francouzské jako 3. svazek mezinárodní sociologické bibliothéky (Paříž, Giard et Brière).

Digitized by Google

polovici minulého století ovládaly ještě snahy po rozmnožení obyvatelstva za každou cenu. Příčiny byly jednak geografické, Amerika byla málo obydlena, ostatní díly světa chatrně známy, proto pokládán prostor, vyhrazený lidstvu, za bezmezný — jednak byly to příčiny politické, jelikož v dobách těch moc panovnická měla jedinou svou mez v síle branné, i šlo tudíž o to míti co největší množství mužů schopných ku zbrani. I Rousseau (Contrat social, III, 9) praví, že vláda, za níž občanstvo se množí a znásobuje, jest neklamně nejlepší. Pomalu se však objevují předvěstitelé Malthusovi.

Machiavelli ve svých »Rozpravách« shledává, že větší či menší úrodnost půdy a množství výživných prostředků klade meze vzrůstu obyvatelstva, o sto let později piemontský jesuita Giovanni Botero (Ragione di stato) vidí překážku neobmezeného rozmnožování se lidí v porušené rovnováze mezi populací a obživnými prostředky a radí již k zřizování osad; ale teprve konec minulého století a červánky kapitalistického období otřásají starými demografickými doktrinami. Cesare Beccaria (Elementi di economia) radí k větší péči o rozmnožování výživných prostředků než o rozmnožování populace, a nepatrný mnich benátský Giammaria Ortes ve svých »Riflessioni sulla popolazione« 1790 již plně, ale temně, neurčitě a bez statistických dat pronáší pessimistické domněnky, jež učinily Malthusa nesmrtelným. V Anglii, kde nové období kapitalismu průmyslového bylo již vyvinutější než jinde, nalézáme u Townsenda, Stewarta a j. zárodky učení Malthusova.*) Ještě sice Adam Smith ve svém »Blahobytu národů« (Kn. I., hl. 8) praví, že nejbezpečnější známkou blahobytu národa jest rapidní vzrůst obyvatelstva, právě jako kdysi Luther pravil: Gott macht Kinder, der wird sie auch wohl ernähren; ale po 22 letech přichází Malthus a nejzbožnější obyvatelé zbožné Anglie a všichni ekonomisté současní rázem přijímají jeho učení. Proč? Protože nauka Malthusova byla neb zdála se býti nezvratným základem filosofie bohatství: příčina bídy a nerovnosti lidské kotvila dle ní v samé podstatě věcí, a vůdčí třídy nebyly za ni nikterak zodpovědny. Působila tu doba. Smith musil býti optimistou, Malthus musil býti pessimistou.

Prostředí Smithovo: francouzská filosofie věří ve výtečnost přírodních zákonů, ovládajících společnost, a v dokonalost lidskou, připojujíc k tomu ideu pokroku. Turgot praví, že přírodní zjevy jak fysické, tak sociální podrobeny jsou nezměnitelným zákonům a udržovány v kruhu, z něhož nemohou se dostati. Vše vrací se znovu k životu, aby znovu zahynulo, a co zůstává, nese stopy toho, co bylo. U lidí však poklad vědomostí, přecházející s pokolení na pokolení, roste co den, sociální instituce se stále zlepšují, mravy se zjemňují, což vše tvoří pokrok. Anglie přijímá ochotně toho učení; jsme tu v předvečeru průmyslové přeměny. V těchto letech 1760—1770, kdy Smith konal svá bádání a rozvrhoval plán svého »Blahobytu národů«, následovaly průmyslové objevy a vynálezy jeden za druhým se závratnou rychlostí. Wedgwood, Hargreaves, Arkwright, Watt náležejí do této doby. Když Smith r. 1790 umíral, francouzská revoluce teprve počínala.

*) Viz „Dějiny vědy národohospodářské" od Dr. J. K. Ingrama v překladu J. Pelcla, 1. svazek »Bibliotéky sociálních a politických nauk.«

Digitized by Google

Prostředí Malthusovo: revoluce francouzská stopila se v proudech krve, tyran a staré privileje odstraněny, ale svět ztratil své iluse, vida, že po všech těch reformách společnost zůstávala v podstatě táž. V Anglii řada neúrodných let zničila rolníky, obyvatelstvo, jež následkem rychlého vývoje průmyslu rapidně bylo vzrostlo, ocitlo se na prahu přelidnění, daně a cla zamezovaly vzrůst potravin a ochromovaly obchod, četné vědecké objevy dokonaly utvoření se velkoprůmyslu, jemuž maloprůmysl musil krok za krokem ustupovati z cesty, a tím tisíce dělníků ocitovalo se bez zaměstnání; následky válek, nedostatku a strašlivé průmyslové krise ničily Anglii. Chudina se množila, ale opatření státní byla nevhodná, často i škodlivá, na př. právo udělené farám k vybírání doplňků mzdy (allowances). Čím více se tyto poplatky zvyšovaly, tím více klesala mzda, a tak z peněz rozdávaných těžili jen průmysloví podnikatelé. To vše musilo přivoditi pessimistickou reakci. Malthus, obhájce filosofie bohatství, stal se rázem slavným; obhájce filosofie bídy, Godwin, který příčinu viděl v nespravedlivém rozdělení statků, v institutech lidských, zemřel 1836 v bídě. Jeho polemiku s Malthusem, »An inquiry on population« (Londýn, 1820) četlo jen několik učenců.

Učení Malthusovo*) vychází též z platnosti přírodních zákonů. Kdežto však Smith vidí přírodu dobrou, velkou a prozřetelnou, Malthusovi jest příroda ukrutná, zlá, jest to nelítostná Nemesis, ničící každého, kdo odváží se překročiti její nezlomné zákony. Malthus učí: Populace jeví přirozenou snahu rychlého rozmnožování; kdyby toto množení nenalezlo překážky v moudré předvídavosti lidské neb v nezdolné repressi přírodní, zdvojnásobilo by se lidstvo v každých 25 letech. Rozmnožování obživných prostředků zůstává však daleko za touto progressí. Kdežto populace roste řadou geometrickou (1, 2, 4, 8, 16, 32, 64, 128, 256), rostou obživné prostředky pouze řadou arithmetickou (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9). Za příklad oné geometrické řady uváděl Malthus zdvojnásobení obyvatelstva spoj. Států amerických ve 25 letech před vydáním jeho díla, za příklad řady arithmetické žalostný stav staré Anglie. Kdyby se potraviny sebe více rozmnožovaly, pravil dále Malthus, rozplozování lidské vždy je předčí, nadejde okamžik, kdy lidstvo nebude moci nalézti nezbytné výživy, leda by se nějaký vyšší zákon postavil v cestu rozmnožování pokolení lidského a udržel je v mezích potravy. Zákony, mající krotiti rozmnožování populace, mohou pocházeti od lidí neb od přírody; jsou tudíž preventivní neb repressivní a dělí se na 3 kategorie: mravní zdrženlivost (moral restraint), nešest a bídu. Represse pochází buď od člověka (na př. válka) a je vůbec nemravná, neb od přírody (na př. epidemie, nouze) jest dílem Prozřetelnosti. Ale před všemi přednost náleží mravní zdrženlivosti; člověk má se odhodlati k sňatku teprve tehdy, když je dosti bohat, aby zabezpečil existenci svých dětí, a ploditi jich pouze tolik, kolik jich může uživiti. Člověk, který se rodí ve světě již plném, nemá již práva dovolávati se podílu na potravě. Dosavadní snahy státní po »zmnožení moci rozmnožením« obyvatelstva rozmnožily jen bídu, léčení

*) Plný titul jeho díla zní: An essay on the Principle of Population as it affects the future improvement of Society, with remarks on the speculations of Godwin, Concet and other writers 1798, další vydání stále měněná 1803, 1806, 1807 a 1817.

Digitized by Google

bídy veřejnou podporou rozmnožilo jen počet chudých. Člověk, jenž přivedl na svět děti, nemaje prostředků k uživení jich, jednal proti vůli božské a musí se podrobiti přírodním zákazům, jež jej i jeho potomky odsuzují k strasti. Ti, kdo zneuctili takto zákony přírodní, musejí dále též nésti tíhu své viny, nemají práva na žádnou podporu, a proto Malthus dokonce žádá odepření farní podpory každému manželskému dítěti, zrozenému ze svazku, uzavřeného rok po prohlášení tohoto zákona, a každému nemanželskému, zrozenému dva roky po prohlášení. Za bídu nebyli tedy zodpovědni ani bohatí, ani společenská organisace, nýbrž toliko a jedině slepá nepředvídavost, nezdrženlivost, egoismus chudých. Jak později uvidíme, spočívá základní blud Malthusův v tom, že spletl si reelní vzrůst populace s možným. Dnes musíme stoupence jeho hledati již jen v plodném Německu. Sterilní Francie odpadá co den více od jeho učení, v Anglii odpadla velká část následkem zastavení vzrůstu natality v posledních letech.

Německo, jež od dob Tacitových zachovalo si svou plodnost, i z hospodářských, i z demografických příčin přijalo učení Malthusovo. Od počátku století hrozí mu přelidnění; dnes následkem šťastné války, změn manželských zákonů a hluboké revoluce v hospodářském zákonodárství více než jindy. Roscher (»Grundlagen der Nationalökonomie«) přijal nauku Malthusovu skoro úplně. Podobně Robert von Mohl. Rümelin (»die Bevölkerungslehre« v Schönbergově Rukověti a »Zur Übervölkerungsfrage« v »Reden und Aufsätze«), prohlašuje systém Malthusův, třeba jej nebylo lze přijati úplně a třeba jeho řady byly bezpodstatny, za »festes Eigenthum der Wissenschaft.« Jeť dokázáno prý, že obyvatelstvo a potraviny nemohou růsti souběžně. Ovšem nechal Malthus nepovšimnuty mocné psychologické pohnutky, působící na rození dětí, jako touhu po pohodlném životě, obavu před příliš četnou rodinou, potřebu zachovati si stávající postavení společenské a pod. Přes to porušení rovnováhy mezi vzrůstem populace a potravin je nezvratným faktem Ale má-li nyní Rümelin podati nějaké preventivní prostředky, tu je v koncích. Ví jen o jediném; odstranění veřejné podpory, jež povzbuzuje rychlé rozplozováni. Zároveň hledí z Malthusa odstraniti všechen pessimismus. Není se čeho obávati. Před 200 lety by se byla dnešní číslice obyvatelstva zdála nemožnou. Musíme právě počítati na možné chemické objevy, průmyslové vynálezy, zužitkování vzduchu jako potravy, vodíku k osvětlování a topení, nahrazení orby zahradnictvím atd. Wagner (Grundlegung der polit. Ökonomie) uznává základní body nauky Malthusovy též za nepopíratelně správné. Má proto za to, že stát má právo v budoucnosti — dnes toho dosud netřeba — zakročiti. Žádná socialistická soustava nemůže obstáti bez obmezení počtu porodů. Cohn od obou liší se jen větší dávkou pessimismu. Záchranu vidí jen v mravní zdrženlivosti. Brentano ukázal sice, že malthusianismus nedovede rozluštiti sociální otázku, základů systému však nenapadá. Celkem vůbec pessimistické názory nalézají tu mnohem více ohlasu. Faktum přelidnění, vyvolaného hospodářským prostředím a průmyslovým zápasem, spůsobilo, že dokonce i prostředky, navrhované anglickými novomalthusiány k zastavení natality, byly vlídně přijímány. Dnes ovšem tvoří se již široký proud antipathie proti těmto snahám, jež lékaře činí vrchním

Digitized by Google

řiditelem plození a jež by záhy přetvořily manželství v monogamickou prostituci a seslabily nezbytně mravní city.

Co se týče postavení německého socialismu k Malthusovi, tu nutno přiznati, že jedině socialističtí spisovatelé to byli, kteří hájili věty, podstatně stojící proti Malthusovi. Rodbertus-Jagetzow (Zur Beleuchtung der socialen Frage) nepopírá porušení rovnováhy, ale praví, že, až se dělníkovi dostane plného výnosu jeho práce, nabude i prozíravosti, dnes možné pouze u tříd vyšších. Marlo (Untersuchungen über die Organisation der Arbeit) místo mravní zdrženlivosti doporučuje zákonný zákaz manželství, nejsou-li tu jisté podmínky. Marx (Kapital) vrhl v nauku populační nové světlo. Není nezměnitelného zákona populačního. Každé období dějin lidstva má specielní zákon populační, zmírající s ním. Proto naše kapitalistická společnost má specielní zákon: relativní přelidnění, a sice trojího tvaru. Tvar kolísavý způsobován jest tím, že moderní průmysl dělnictvo hned přitahuje, hned zase odpuzuje. Tvar latentní pochází z toho, že kapitál, vyčerpav sílu pracovníků, propouští je v jistém věku a chápe se sil mladších, čímž population ženská množí se na škodu mužské a pudí i k předčasným sňatkům. Tvar stagnantní skládá se z všech pracovníků, kteří mají zaměstnání tak nepravidelné, že lze na ně hleděti jako na sílu příkaznou. Tito, zvyklí bídě, jsou vždy pohotovi k práci, jest to přespočetné mužstvo velkoprůmyslu a zemědělství. Ti také nutí pracující dělníky spokojiti se malou mzdou. Vidí tedy Marx základní příčinu dnešního přelidnění ve špatném rozdělení práce a v hromadícím se bohatství. Zásluha Marxova spočívá v tom, že první poznal existenci systematického přelidnění, ale chybuje v tom, že nechce uznati existenci přelidnění automatického, spontánní snahy pokolení lidského, pudící je množiti se přes meze, dané obmezeným množstvím obživných prostředků. Schaeffle (Bau und Leben des sozialen Körpers, Deutsche Kern- und Zeitfragen a j.) jeví vliv Marloa i Rodberta. Zákon populační jest mu částí velkého zákona výběru, ovládajícího celý organický svět; přelidnění bylo první a největší příčinou pokroku. I žádá obmezovací zákony manželské, ale s tou podmínkou, že dříve bude proveden celý velký systém sociálních reform, směřující k řádné organisaci výroby a rozdělení statků. Kautský (Der Einfluss der Volksvermehrung auf den Fortschritt der Gesellschaft) mnoho k věci nepřidal a marně snaží se dokázati, že mezi malthusianismem a socialismem není inkompatibility. V poslední době pak úplně přijal nauku Marxovu. Max Schippel (Das moderne Elend und die moderne Bervölkerung) přidržuje se Rodberta a vidí v přelidnění jen následek stávajícího řádu. Jen zdravý vliv státu a dobré zákonodárství může pomoci. Dnešní vzrůst produktivity, způsobený vývojem mechaniky průmyslové, snížením cen a vyvoláním nezaměstnanosti, pudí k neprozíravosti. Hertzka (Die Gesetze der sozialen Entwickelung) hledí na věc optimisticky. Prospěch bezprostřední budoucnosti byl by překážkami, kladenými vzrůstu populace, ohrožen, další budoucnost pak postará se o otázku sama a lépe, než bychom my to dnes dovedli. Bebel (Die Frau) jeví odpor k Malthusovi, ale závěry jeho jsou beze vší podstaty. Příští společnost prý jak co do výroby a rozdělení, tak co do populace bude jednati v plné znalosti přírodních zákonů, kdež dnešní lidstvo nezná. Weinhold (Revue Socialiste, únor 1892) do-

Digitized by Google

konce snížil se k radě každoroční kastrace jistého počtu dětí v lidový třídách.

V Anglii za dob, kdy psal Malthus, rodila se z trosek průmysl soustavy nová silnější soustava. Tento přechod činil zjev přelidnění je strašlivějším a seslaboval víru v dostatečnost veřejné podpory. Anglie Wales měly 1821 obyvatel 12 mil., 1831 již skoro 15 a 1885 již a půl milionu. Tu najednou nastal zjev, jejž Malthusovci nedovedli světliti. Porody se najednou zastavily, ačkoli potraviny rostly a to více populace. Natalita v Anglii a Walesu byla 1878 36·5‰, 1880—34 1884—33·3, 1885—30·5, nejnižší číslice tohoto století. Podobně Škot 1878—34·3, 1888—30·5, Irsko 1878—32·1, 1888—22·9. Současně v nastala perioda rozkvětu. Obchod zkvétal, nebylo válek, výroba se m žila, veřejná podpora zmáhala. I musíme děliti spisovatele anglické na velké skupiny: před a po roce 1878. Z prvu Malthus neměl odpůr Russels, Mackintosh, Brougham, Bird Sumner a j. slepě jej přijímají. cardo (Principles of Political Economy and Taxation) přidává ještě tro více pessimismu. Půda vzdělavatelná jest obmezená a nestejně úrod každá nově vzdělávaná a obývaná částka zmenší relativní množství výrob kdežto rozplozovací síla bude stále v plné síle. Mill (Principles of Pol. E též má za to, že každý odpor proti Malthusovým zákonům by byl se mentalitou. Malthusovy předpisy jsou mu pravým všelékem proti vš zlům. A ačkoli upřímný odpůrce školy Manchesterské a tím i st ingerence, přece neváhá prohlásiti, že kdyby se mravní zdrženlivost prováděla dobrovolně, bylo by lze změniti ji v zdrženlivost zákonn Marně snažil se Sadler (The Law of Population, Londýn 1830) posta zákon populační na zásadu: plodnost národa jest v přímém pom s úrodností půdy, marně budoval theorii v podstatě správnou a jist ač jinak ještě stíženou omyly; vše šlo s Malthusem. Nové obzory odh vají však Doubleday, Darwin, Spencer a Geddes. (Příště dál

---

Alphonse Daudet.

IV.

Má znalost Daudeta obmezuje se na nějakých osm nebo devět k a není tedy daleko úplná. Nicméně mám za to, že si mohu, bez při tání vyčtených a mnohonásobně opisovaných frází, dovoliti několik tických poznámek, k nimž mi jeho ještě nedávná smrt dává příleži Biografii a seznam jeho děl četli jsme v denních listech nebo najd v každém konversačním lexiku.

Především: Alphonse Daudet **není** žádný veliký a kromobyč literární zjev. Ani svým pojímáním života, velmi mělkým a velmi všed ani svým pozorovatelským talentem, ani čím jiným. Stavěti ho třeba nad Maupassanta, je mi prostě směšné. Marně bychom hledali u n tak nové, hluboké a tak rozechvívající perspektivy lidské existence a hl lidského nitra, jaké nám svými úsečnými větami otevírá autor **Živ** nebo **Petra a Jana**. Ani v tak zvaném mravoličném románě nen se mu stavěti po bok co do originalnosti, pronikavosti a význačnosti.

Digitized by Google

slovuje-li se jeho jméno v jedné řadě s Flaubertem, Goncourty a Zolou, je to jen tím, že je jejich současníkem, jenž vystupoval ve jménu týchž hesel. Ale těch děl a těch stránek, které si z něho zachová budoucnost, bude, myslím, velmi málo, málo.

První veliký román, který ho učinil proslulým, byl zajisté Fromont ml. a Risler starší. Jak úžasně chatrný musí nám připadati vedle Flaubertovy Madame Bovary, ke které sám na jednom místě odkazuje! Zde román takřka historický svou vysoce uměleckou výrazností časového typu blouznivé prostitutky, tam pouhý tuctový obraz marnivé, nádhery a okázalosti chtivé, prostopášné kokotky, která šíří kolem sebe hmotnou a mravní zkázu jako Balzacova madame Marneff nebo Zolova Nana. Zde podrobná, jemná, vyčerpávající analyse duše, všech jejích hnutí, všech jejích latentních sil, náhlých výbuchů i postupných procesů, tam toliko sensační, rozčilující, komplikovaný příběh, kde jest všechno psychické jenom článkem zápletky. Hlavní věcí je tam effekt zcela situační, že totiž Sidonie svou zločinnou zhýralostí bezohledné cizoložnice ruinuje obchodní firmu, které se její manžel pokládá za zavázána svým postavením, a že svede jeho bratra k dopisu, který později, ač zatím již bezpodstatný, způsobí sebevraždu Rislerovu. Jejímu řádění rozumíme psychologicky čím dále tím méně, až se nám na konec ztrácí v mlhavých dohadech o nepříčetné zběsilosti. Možno-li, ještě nejasnější a nesrozumitelnější je veškero jednání Rislerovo, jeho sňatek, jeho úplná lhostejnost k materielným poměrům závodu, kterého se stal společníkem, jeho nevědomost o zlořádech, které se tam rozmáhají, a o klesání obchodu i úvěru, a posléze i jeho náhlá metamorfosa v absolutního věrného sluhu svého pána. O šablonovitosti a prázdnosti ostatních postav ani nemluvím. Ostatně —, ale myšlenka? myšlenka, která by tomu dala nějaký vážný a vysoký vlastní smysl? Jsou tu jen scény jednotlivé, divadelně účinné, působivě vystavené, — nic víc. Ještě důraznější doklad dává román Jack. Dílo tak objemné nepíše přece umělec bez nějakého mocného a neobyčejného tvůrčího popudu. Ale Jack není nic jiného nežli složitá, sentimentálně naladěná, tuze pohnutlivá historie o nešťastném chlapci, na kterém jeho lehkomyslná, trestuhodně hloupá, zaslepeně egoistická matka páše srdcervoucí bezpráví, pohnutlivá historie obveselená přehnanými karrikaturami několika domýšlivých pseudogeniů. Snad při žádném jiném románě nenabízí se paralella s Dickensem (specielně s Davidem Cop-

Digitized by Google

perfieldem) tak, jako při Jacku, a kdo by při ní špatně pochodil, byl by právě zase Daudet, jemuž tolik schází do Dickensovy zanícené a unešené i unášející vervy. Ani sledu po nějakém psychologickém vývoji, po nějaké psychologické motivaci. Žije-li Jack v podivném gymnasii Moronvalově, je tam jen proto, aby se mohl udáti dojemný příběh ubohého dahomejského královského prince Mâdona, aby se mohlo najednou inscenovati těch několik komických figurek, jež obstarávají žertovný živel v Daudetově melodramatu, a aby se Ida-Charlotta mohla seznámiti s protivným D'Argentonem, — avšak v Jackově duševní výchově zůstává pobyt beze stopy. Octne-li se Jack později na venkově, v Étiolles, pod nenávistným dohledem svého nevlastního nezákonného otce, pod blahočinnými vlivy dobrého doktora Rivalse a jeho spanilomyslné (neboť ten banální přívlastek jí nejlépe svědčí) dcerušky Cecilie, můžeme si leda jen domýšleti, jak se jeho myšlenkový svět formuje za zjinačených okolností, jaké převraty dějí se s jeho názory přinešenými z ústavu Moronvalova, jak se upravují různé jeho city, v románě samém je to prostě dějová perioda jeho vnějšího života, od které se bez velikých rozpaků a úvah přikročí zase k další. Vytržení Jackovo z okruhu poměrného blahobytu, slunné volnosti a veselé hravosti a přesazení jeho v prostředí úplně cizí, do nejnižší vrstvy společenské, kde žije mezi továrními dělníky, jsa nucen, on, rozmazlené a slabé dítě rozmařilé demi-mondky, konati nejhrubší a příliš těžké práce řemeslné, nelze si představiti bez ohromné bytostní a bolestné revoluce vší jeho osobnosti, a přece se Daudet přes celou tu hroznou, tak do hloubi ryjící dobu přenáší s lehkostí takřka žertovnou, aniž nám opatřuje i jen slabé ponětí o tom, jak to v Jackovi vypadá jejím průběhem nebo na konci. Je to přímo křiklavé, že ze všech Jackových důležitých vniterných zažití v rozsáhlém románě utkvívá nám v hlavě skoro výlučně jeho úzkostný noční osmimílový útěk z gymnasia Moronvalova, kde nemohl déle vydržeti, k matce do Étiolles a jeho osudné opilství na Indretu v den po krádeži věna Zénaidina, ze které byl pak křivě obviněn. Že Daudet nevyužil tak vyzývavé příležitosti ukázati v Jackových niterných srážkách, pohromách, vítězstvích a stadiích poměr utištěné, prací přemožené a materielně okrádané třídy dělnické ke změkčilé, požitkům a pohodlí zcela oddané, privilegované společnosti, ze které Jack vyšel, je mi nejeklatantnějším důkazem, jak málo se zajímal o kterékoli těžké a svízelné problémy ethické. Snaží se docela udělati z Jackových trudných učednických let jakousi idyllu. Jack čtoucí za nedělní prázdně uprostřed dělnické rodiny Dantovu Božskou komedii nebo Jack přijímající v prázdných a tichých dílnách pomocná vlídná poučení svého hodného ochrance mistra Doumica nebo Jack shánějící peníze na svatební dárek pro neméně hodnou Zénaïdu, není-li to vše roztomilé a vábné? není-li to s to vnuknouti přesvědčení, že není většího štěstí nad učednictví na Indretu? Neschopnost Daudetova pojati hluboce, silně a originelně úkazy zejména moderního morálního života zračí se až politováníhodně v jednom z jeho posledních románů v Malé faře (Lydiin hřích). Daudet zavadil v něm velmi nešťastně o otázku renaissance křesťanství a o cíle a mravní hodnotu mladé generace francouzské. V Malé faře je chvilkové a hlavně jen sentimentální vzplanutí křesťanské lidumilnosti zase pouhým nejvíce

Digitized by Google

na snadě ležícím rozuzlením intriky; neběží o nějaký obrozený názor svě-
ový, dávající lidské existenci nové posvěcení a nový důvod bytí — to
lovo zde vůči věci vypadá vůbec směšně —, ani o nějaký zásadní pře-
rat všeho přesvědčení a vší bytosti, nýbrž toliko o takové situační roz-
ěžnění a rozcitlivění, jaká rozslzují konce různých pohnutlivých volksstücků,
de dojemně zazpívaná písnička proráží tvrdou kůru zločinné duše nebo
zdorující ledy zatvrzelého srdce. Vejde se do kostela, jehož šero mocně
má, odříkává se otčenáš, při prosbě »odpusť nám naše viny, jakož i my
dpouštíme svým vinníkům« vytrysknou bystřinou slzy z tvrdé skály a
— obrácení je dokonáno, román může jít zase rázně ku předu, neboť
e o to postaráno, aby paní Féniganová mohla se objevit v pravou chvíli,
dyž se Lydie postřelí, aby ji zachránila svému synovi. Vikář Cérès,
lastní původce Malé fary a tedy representant náboženské filo-
ofie, jejíž jest ona symbolem, vyjadřuje se s patrným souhlasem
utorovým o tak zvaném ruském soucitu, přivedeném do mody prý
mány Dostojevského (ale nalezne se prý již v románech V. Huga, paní San-
ové a E. Suea, jen že si jej Rusové zrafinovali pro své spletité nervy) tímto po-
nybně inteligentním způsobem: »Míním nespravedlivý soucit, který se dotýká
ouze darebáků a poběhlic, který v nás vzbuzuje utrpení pouze nad
růzami káznice a jiných špatných míst, jakoby neštěstí nemělo se nás
otknouti leda v zločinu a zvrhlosti. To zovu ruským soucitem. Znali
me všickni dobré ženy dělníků, které se vysilovaly starostmi o domác-
ost a děti, bez nářku snášely nouzi a rány; a když Dostojevskij vrhá
ého Rodiona k nohám nevěstky, jež má býti symbolem veškeré lidské
dy, tu mám za to, že zneucťuje a potupuje lidskou bídu.« To znamená,
vyšeptalý, nesmírně pohnutlivý, svrchovaně sobecký, falešně dojímavý,
lporně blahosklonný soucit, který vrcholí ve výtečné zásadě, uštědřovati
přebytku milostivě nemajetným, ovšem jen zaslouží-li toho, a který
má jiného účelu nežli ospravedlniti a zabezpečiti ten povedený pře-
tek, že ten žebrácký, pouliční soucit nalézá v Daudetovi svého horli-
ho a zaujatého zastance proti každé důkladné reformě celého řádu spo-
enského, která by nesrovnalosti materielné dovedla odstraniti jen co
jdokonalejším vyléčením zel a chorob morálních. Zdá-li se to možné
es? a možné u spisovatele, jehož jméno se vyslovuje s tak povzne-
ným aplombem? Jak málo musil si připouštěti k srdci děsnou komedii
ota! Jak lhostejně, uzavřeně a bezmyšlenkovitě musil míjeti morální mi-
ie a krise svého století! Jeho zvrhlý, pohlavní manií posedlý princ Charlexis
Malé fař e má býti představitelem nejmladšího pokolení francouz-
ého. Je to sedmnáctiletý, vyhýčkaný, zkažený, předčasně blaseovaný
šílk, který své donjuanské šílení vystrojuje pružnými frasemi rou-
ého skepticismu, skepticismu,který není již výsledkem zkušeností a pře-
ání, nýbrž který je nalapán ze vzduchu, převzat z nevím kolikáté ruky,
skrupulí, frivolně, jako vítané poddajné filosofické ospravedlnění nej-
ších bezuzdností. A Daudet nepokládá ho snad za trapný, avšak ne-
hodující exkrement filosofických proudů, jež zneužity jsou sice s to
sobiti mnoho zlého — je přece stará pravda, že nikdy nebylo nic
posvátného, aby se toho strašlivě nezneužilo, — jež však daly úžasný
ud pokroku kultury, nýbrž staví ho zcela na roveň s »učenými«,

Digitized by Google

s těmi, kteří pracují a přemýšlejí, kteří si rozbíjejí přeplněná a rozervaná čela o nemožnost výsledku, vysilujíce se hledáním nových lepších cest a nových, spolehlivějších vznětů. Nedbá zvláštních okolností, ve kterých jeho ničemný princ vyrostl, nevšímá si, že filosofická hesla a maximy jsou mu pouze nahodilou zástěrou zděděných chtíčů, špatných pudů, nýbrž ta odporná a příliš předpojatá karrikatura hedonistického skepticismu mu stačí, aby vmetl odsuzující výsměch ve tvář celému mladistvému dorostu. Nejvšednější, nejelementárnější cit spravedlnosti měly by ho vésti k tomu, aby pátral v minulosti po původu té mravní bídy, která ho uráží, aby se tázal, co učinili jeho vrstevníci k jejímu zamezení nebo lépe k jejímu nepřivození, aby vyhlížel do budoucnosti po jejich důsledcích, — všechno, jen ne toto summární obmezené, nechápavé, přehlíživé pohrdání a snižování. Jinou záhadu, ke které se obrací novější pozorování, totiž záhadu dědičnosti, traktuje Daudet v dramatě Překážka, možno-li, ještě hůře, ještě nesmyslněji. Samo sebou nabízí se tu srovnání s Echegarayovým dramatem Syn dona Juana (El hijo de Don Juan), které staví úplně touž situaci. Jak mohutné, pádné a zdrcující effekty čistě psychologické dovedl z ní vytěžiti španělský básník! U něho vidíme vědomí, že hříšná zhýralost otců má v zápětí nutně mozkové poruchy dětí, růsti ve zhoubnou fixní ideu, která otravuje a ničí nadějnou, mnohoslibnou existenci, šíříc i kolem sebe neštěstí a zmar, místo blaha, k němuž vším svým určením tíhla. Ale Daudet použil theorie dědičnosti jako jiní používají pomluv, anonymních psaní, křivých podezření, rozmarných sporů, k tomu, aby sňatek v prvním aktě smluvený mohl se protáhnouti až do aktu čtvrtého. Theorie dědičnosti je podle něho dobrá pro žárlivce a závistníky, kterým někdo před nosem vezme bohatou nevěstu a kteří hledají jakýkoli prostředek, zachrániti ji pro sebe. Trochu se o ní deklamuje, trochu se debatuje hněvivých výkřiků na vědu, která dovede člověku zkaziti na čas svatební plány, trochu se udělá mrzutosti a chvilkového strachu, — ale to je vše, nikdo to nebere příliš do opravdy, neboť pro nikoho není pochyby, že věc skoncuje dobře, k všeobecné spokojenosti. Tak mělce, nevážně a absurdně může s problémy tak nesmírného dosahu, zaměstnávajícími těžce tolik myslících hlav, jen někdo, komu pro jeho malou denní potřebu dostačuje nejnižší a nejpovrchnější názor života. Pro Daudetův pohodlný, každé námaze nepřístupný mozek byly leda záhady toho druhu jako ta, které věnuje svou nudnou knihu Umělecké sňatky (Les mariages d'artistes): je-li dobře, aby se umělci ženili. Ne, že by byl s to, aby jinějakým hlubokým, vyvažujícím, typicky výrazným vystižením umělecké osobnosti rozřešil, ale shledává tak snadným sebrati kolem sebe několik případů podporujících jeho náhled, jež zběžně, takřka referentsky uvede, nerozmýšleje se, šlo-li v nich skutečně o duše umělecky nadané, jež by byly jinak platně se rozvinuly. Ba pomalu, čím dále tím více, pouští svůj účel vůbec se zřetele a na konec mu jde již jen o to, ukázati se zábavným několika pikantními nebo vtipně pointovanými historkami, které nedokazují nic, pranic. Že na př. žena svými vnadami a svou obratností dopomůže ubohému Guillardinovi, který by se byl jinak, svou hodnotou, nedopracoval žádného významu, k akademickému křeslu, co to má dělati, s thématem, jež si Daudet

Digitized by Google

předmluvě položil? A jaké důstojné, velké théma! Jako když Figaro
píše k všeobecnému zodpovídání otázku, je-li dobře ženiti se mlád či
ár. Postavme jen proti Daudetovým Uměleckým sňatkům Zolovo
ílo a všechna mělkost a nedostatečná intelligence Daudetova objeví se
světle přímo křiklavém.

Frangois Coppée, který žil s Daudetem po dvanácte let v nej-
imnějším svazku přátelském, vytýká ve svém vřelém nekrologu, že
y se v dílech Daudetových, jako ve všem, co zplodila druhá polovice
noto století (což ovšem je příliš blahosklonná nepravda), marně hledala
liná stránka, kde se prozrazuje starost o život budoucí;« a níže vzpo-
ná, jak jednoho dne ve schůzi literátů a umělců, kde se vážné záhady
boženské přetřásaly tonem nejfrivolnějšího žertování, Daudet zdvihl
hle svou jemnou hlavu netrpělivým pohybem a zvolal: »Já, víte, držím
pámbíčka tatínkova a maminčina« (»Moi, vous savez, je m'en tiens au
nitou de papa et de maman«). Obě poznámky jsou příznačné pro
udeta. Véru, ten snivý, rozmarný a lehkomyslný duch nestaral se
věci věčné a věci časné byly jen potravou jeho hravé fantasie a jeho
vrchního citu, nikdy jeho přemýšlení. Proto nebudou jeho romány
dy četbou povznášející, živnou a úrodnou a nevnuknou nikdy před-
vu velikého, umělecky bohatého básníka.

A přece se čtou, mnoho čtou a rády, a snad se ještě dlouho
lou čísti. Proč tedy? Hle, to zbývá zodpovídati. (Příště dále.)

O praktickém směru vychování.

Prof. O. Sýkora. (Pokračování.)

Když již tyto řádky byly napsány, dostala se mi do rukou kniha,
á nedávno způsobila značný rozruch ve veřejnosti francouzské a nej-
í péra věnovala jí sympathické články (Sarcey, Lemaître, Bourget,
pée). Je to kniha E. Demolins-e A quoi tient la supériorité des Anglo-
ons; nelze sice se všemi náhledy tam obsaženými se shodovati, tak
ř. rozhodně podceňuje autor praktickou způsobilost Němců a nebez-
ou jejich konkurenci na poli zápasů národohospodářských, ale kde
ví o povaze Anglosasů, které zná z vlastní zkušenosti, podává mnohé
né myšlenky. Zajímavo jest, že kde naříká na nechuť Francouzů
aktickým zaměstnáním, uvádí skoro stejná fakta jako svrchu byla
eších uvedena. »Francouzi se vzdalují zemědělství, průmyslu a obchodu;
jí přednost postavení úřednickému před oním zaměstnáním; veškera
mládež hrne se do státních škol a umačkává se u jejich bran:
kává je tu věru správné slovo. Každý Francouz, který vydělal ně-
krejcarů v rolnictví, průmyslu nebo obchodu, sní o tom, jak by
toho oboru dostal a udělal ze svého syna důstojníka, úředníka, nebo
ho dal na některou z tak zv. karier liberálních«. — »Od salonu po
od krámu po statek jedna a táž myšlenka ovládá mysli: býti úřed-
. Pro mnohá místa je dle úředních zpráv sta kandidátů«. — »Ve
čnostech s komunitárním útvarem státním disponuje stát četnými

Digitized by Google

místy při správě i ve vojště, a na tyto úřady počítá mládež především, ohlížejíc se po postavení. Většina národů západoevropských, jmenovitě Francie a Německo, jeví tento typ. K dosažení oněch míst je třeba odbýti zkoušky, jež se čím dále tím více stěžují, aby se odvrátila spousta kandidátů. Tu se rozmáhá sám sebou system, který ovládá veškeré vyučování: system přepínání školského, nezáživné hromadění poznatků naučených nazpaměť, často postupem čistě mnemotechnickým. Nejedná se o to vytvořiti lidi připravené vzdorovati nesnázím životním, nýbrž jen kandidáty schopné vystaviti se v šanc náhodám«. — Typ společností s útvarem partikularistickým, jichž nejčistším vzorem jest plemeno skandinavské a anglosaské, dává vznik škole docela rozdílného rázu. Zde nepočítá jednotlivec na zaopatření prostřednictvím rodiny nebo státu, jehož vliv je malý, který disponuje málo místy, poněvadž veřejná moc je nepatrně centralisovaná a který užívá jen nevalného počtu úřednictva; čítá pouze na sebe sama, na svou iniciativu, na svou energii, jako nezbytnou podmínku zdaru v nějakém zaměstnání nezávislém. — Veškeré vyučování směřuje k tomu, aby vyvinulo na nejvyšší stupeň tyto schopnosti, aby vytvořilo muže praktické. Jest tedy třeba, aby škola se co možno přiblížila k samotnému životu.« —

Tedy Angličanům jde především o to — a na to nelze dosti důrazně upozorniti, neboť v tom spočívá zásadný rozdíl mezi vychováním anglosaským a naším — aby vychovali mladíky samostatné, praktické, energické, kteří chtějí a dovedou se spoléhati sami na sebe. Je to zásada prostá a její přednost je tak samozřejmá, že bez dlouhého filosofování, pouhým zdravým rozumem chápeme ihned její nesmírnou důležitost pro život. A přeci, jak daleko je všecko naše rodinné a zvláště školské vychování vzdáleno od zásady této! Vrátíme se později k této věci; nyní ještě několik dalších slov o vychování anglickém. V Anglii, kde není takového centralistického sešněrování a uniformace jako u nás, jest otevřeno volné pole i pokusům vychovatelským; tak vypravuje autor svrchu zmíněné knihy o zajímavém pokusu dra Reddie, který dle svých zásad zřídil vychovávací ústav v Abbotsholmu. Je to internát, ale nikoli po vzoru internátů francouzských seřízený, kde skupeno bývá jako v ohromných kasárnách množství mladíků, podrobených stejnoměrné skoro vojenské kázni; škola tato podobá se spíše útulné anglické »cottagi«, jest položena v příjemné krajině venkovské, přijímá nevelký počet chovanců, kteří žijí v stálém styku s rodinou ředitele, tvoříce tak dohromady jeden velký »home«, domov, ve kterém se také každý cítí záhy jako doma. Poslechněme samého dra Reddie vykládati své názory: »Nynější vyučování neodpovídá více požadavkům moderního života; vytváří lidi pro doby minulé, nikoli pro přítomnost. Většina naší mládeže promrhá velkou část svého času studiem mrtvých jazyků, jichž málokteří v životě mohou nějak použiti. Zběžně proberou moderní jazyky a přírodní vědy a zůstávají nevědomými o všem, co se týká života skutečného, praktické stránky věcí a jich vztahů ku společnosti. Naším cílem je dosáhnouti harmonického rozvoje všech schopností lidských. Theorie a prakse musí jíti ve škole ruku v ruce, aby mladík, vcházeje do života, nevešel do světa nového, pro který nebyl připraven a ve kterém nemůže

Digitized by Google

se vyznati. Člověk není jenom bytostí čiře rozumovou, nýbrž rozumem spojeným s tělem, a musí se tedy v něm vytvářeti energie, vůle, síla tělesná, zručnost, obratnost . . . «

Nám zdá se takováto škola podle našich názorů býti arci spíše luxusním ústavem pro zámožné synky, kteří chtějí příjemně studovat, aniž by z nich muselo »něco« býti; »praktickou« dle našeho náhledu není. Avšak snažme se prodrati se z ovzduší těchto našich názorů a uvažme objektivně, co je větší luxus: platiti osm let na hocha ve střední škole a pak 5 let na universitě, aby z něj byl na konec bezplatný nebo bídně honorovaný člen nějaké kasty s uzavřenou a omezenou karierou, nebo vyzbrojiti jeho ducha i tělo tak, aby se 17—18 léty stál na svých nohou, hotov a vyzbrojen k zápasu životnímu, nečekaje od nikoho nic než od sebe, svého přičinění a své zdatnosti. Nápadným a významným je, jak často se všude, kde o anglické vychování se jedná, vyskytují slova »energie«, »vůle«, »karakter«, »samostatnost«; u nás se žáci v y u č u j í, v Anglii se v y c h o v á v a j í, vlastně vedou k tomu, aby se učili vychovávat sami. U nás je svrchovanou maximou paedagogickou: uč se, hochu, uč; v neúnavné pilnosti je jedině tvá spása; když budeš každý den svědomitě hledati určená slovíčka a věnovati mimo 6 hodin školních ještě 2—3 hodiny soukromé domácí přípravě, pak — uděláš jistě maturitu. Co bude dále, o to se nikdo nestará. Angličan však nezapomíná, že za školou je ještě život, který vyžaduje lidí zdravých, otužilých, čiperných, duševním přepínáním nepřemožených a nezmalátnělých. A vzpomeňme jen, co tento veskrze praktický Angličan, jenž přece vynalezl přísloví »Čas jsou peníze,« věnuje času tělesným cvičením. Tak na př. v denním rozvrhu hodin zmíněného ústavu je věnováno pět hodin práci duševní a půl páté hodiny cvičením fysickým a ručním pracem, tedy skoro stejně mnoho času výcviku těla jako duše. Jak jsme i v tomto ohledu pozadu za ideálem anglosaským! U nás se omezuje péče hygienická sotva na opatření ochranná, prohibitivní, a náš tělocvik je náhradou tuze chatrnou za to, co proviní neustálé sedění v uzavřených místnostech. Jednak jest počet týdenních hodin nepatrný, jednak cvičení na nářadí nemůže míti daleko takového vlivu na mládež jako sportovní hry anglické. Především nedosahuje se jím ani tak dobře účelu vlastního, totiž výcviku tělesného; cvičenec přijde za hodinu jen několikráte k nářadí, kdežto při hře je zaměstnán skoro bez ustání, čímž se arci zájem velice stupňuje; cvičení na nářadí vymykají se záhy nezbytně z rámce pouhého pravého tělocviku a spadají většinou do oboru uměleckých, produkčních, nezřídka nebezpečných kousků gymnastických, které vypočítány jsou více na effekt v očích obdivujícího diváka než na uspokojení hygienika.*) Mimo to však schází tělocviku onen výchovný moment, kterého se dociluje při sportovních hrách, jež jsou vždy zápasem

*) V tomto smyslu také mluvili odborníci na sjezdu hygienickém, odbývaném v Havru minulého léta. Jeden řečník označil dokonce slovem »fysická ctnost« vlastnosti těla dobře, souměrně, soustavně vyvinutého. Poukázáno k tomu, že cvičením na nářadí vyvinuje se jednostranně svrchní část trupu a dolejší zanedbává, a odporoučely se vřele hry po způsobu a glickém. (Rev. Encycl. 20 Nov.). — I u nás v Čechách počíná se posiední dobou záliba ku sportu rychle šířiti. Doufejme, že není to jenom povrchní, modní anglomanství, nýbrž že přejde nám skutečně trvale v krev.

Digitized by Google

a soupeřením, kde jednotlivec totiž učí se jednak spoléhati se na sv
a cítí sám potřebu a touhu tužiti se a zdokonalovati a kde naučí se
zeně dobrovolné kázni v podrobování se celku, jehož je součástkou.
slední pak výhodou je, že kdežto tělocvik může na léta baviti jen
kdo má obzvláštní tělesnou způsobilost a dovednost, tedy hlavn
v mladém věku, mohou se věnovati a věnují hrám a sportu v
i velice často lidé též ještě ve věku prostředním ba i vysoké
Právem přičítá se této opravdu národní zálibě ba skoro vášni*) pr
na volném vzduchu z velké míry zdatnost, jadrnost a houževnatost
saského plemene, kteréžto vlastnosti zase vysvětlují největší část ús
jeho rozpínavé politiky kolonisační. Neboť jest arci přirozeným důsle
že kde vychovává se mládež tělesně zdravá, silná, otužilá, nebude
zeti ani energických mužů, kteří u vědomí; že na svůj organismus n
se spolehnouti, vydají se rádi v šanc nejistým osudům kolonisty.
kovým mladým mužům lze pak promluviti tak, jak učinil jeden ze
kuratoria jedné hospodářské školy anglické,**) jejíž chovanci se p
vují právě pro kolonie. »Musíte býti přísnými sami k sobě; budet
zápasiti s nepříznivým osudem; vaše žně snad budou zničeny, váš do
snad pohyne, ale neklesejte pod neštěstím. Vzmužte se jako st
muži, bojujte a nahraďte své ztráty.« Musí to býti zajisté statečná m
která se na cestu do života místo vábných slibů podněcuje vyz
k zápasu; zajisté že zná onen muž mladé ty pionýry panství angli
a ví, že slova jeho nejen neochabí energii těchto »struggle-for-li
nýbrž že naopak překážky vzbudí v nich touhu po činech a boji.
jsou to snad mladíci beze všech prostředků, kteří se vrhají na tut
vážnou dráhu, naopak jsou to většinou synkové zámožných rodin
tanských, kteří mohou platit značně vysoké školné (škola je inter
2.250 fr. až 3.150 fr.. a kteří by tedy snadno mohli si nalézti také
pohodlné a klidné zaměstnání ve své vlasti.

Na jedné straně vidíme, jak plémě anglosaské, vedeno jsouc
vrozeným a vypěstěným pudem po samostatnosti a podnikavosti, z
již ohromné prostory severní Ameriky, zalidnilo Australii, pos
v Africe a rozptýlilo se v nesčetných a rozsáhlých osadách po celé
kouli; a přeci naproti tomu tentýž Anglosas, který je vždy hotov
nouti na loď a vyjeti do nejvzdálenějších končin světa, kyne-li mu
nějaký prospěch, miluje svůj úzký domov, můj »home« nade vše.
to zase ten stejný refrain: nezávislost, samostatnost, který nám i
vlastnosti jeho vyznívá; »my house is my castle,« můj dům je mů
praví hrdě Angličan a hledí také aby měl, pokud možno, pro seb
dům nebo domek. Odtud ta nepoměrná rozlehlost Londýna a od

*) Tak když nedávno byla vláda anglická nejvýše znepokojena zabrán
Arthuru se strany Rusů, zajímala a rozčilovala se anglická veřejnost o to, jak
zápas anglického kriketového družstva, které odjelo k matchi do Australie.

**) Citováno v svrchu zmíněné knize Demolinsově; zajímavo je, jak
prakticky je tato škola seřízena. Chovanci se tam učí nejen všemu co s p
lesním hospodářstvím přímo souvisí, nýbrž i všem řemeslům pomocným: ko
sestrojování polního nářadí, podkovářství, kolářství atd. a to vše v úplně za
dílnách, za vedení zkušených mistrů. Při tom jsou věnová by theoretickému vy
pouze — dvě hodiny denně!

Digitized by Google

liba anglických obchodníků, funkcionářů a všech těch, kdo zaměstnáním ým na město jsou vázáni, bydleti ve své »cottagi« za městem, kam večeru jdou do lůna rodiny se zotavit. A to platí stejnou měrou o bo- tém jako chudém; i anglický dělník snaží se, kde to možno, aby měl ůj domek se zahrádkou, a pohodlnost, čistota a útulnost, tyto význačné ámky angl. domácnosti, vítají i zde mile příchozího. Není pochyby, že o snaha, seříditi si svůj vlastní, co možno pěkný domácí útulek pod- ruje a vyvinuje u malého muže lásku k rodnému krbu a rodině a má k důležité pozadí ethické.

Tento anglický pud, tíhnouti všady a ve všem k samostatnosti a závislosti, má přirozeně veliký vliv na směr myšlení a ráz projevů glického obyvatelstva jako celku. Rámec tohoto pojednání dovoluje nám stručně o některých těchto úkazech se zmíniti. — Zajímavo je stopo- ti na př. jak řeší se na půdě anglosaské otázka dělnická. Socialismus mecký, který u nás a po valné části kontinentu se šíří, jde jistě za straktní vidinou, chce-li zříti veškeré ty miliony evropského dělnictva stupovati v jediném šiku, s jediným heslem na rtech, poslouchající iného povelu a mající jediný cíl. Přes všecky přirozené a velké rozdíly odnosti, náboženství, vzdělání, odborů, požadavků atd. přechází se vě k dennímu pořádku jako přes malichernosti vzhledem k zářivému , duševní a hmotné emancipaci veškerého dělnictva bez rozdílu. Anglosasa hlásí se i tu zase princip partikularistický k svému právu; nemá smyslu pro abstraktní cíl, vznášející se v nedozírné dálce, on ímá věc se stránky praktické a chce pomoci hned a to především ě a svému okolí. Proto u anglosaského dělnictva se německý interna- nální socialism neujal. Tento socialism je naukou po výtce komunitářskou; něm je vše scentralisováno, sestátněno a individuum je stlačeno na hou jednotku. »Stát je novou prozřetelností socialismu.« To se arci í partikularistickému Anglosasu, který instinktivně cítí, že tím by se lomil kořen silné individuelní iniciativě, která je nenahraditelnou vzpru- u jak zdaru jednotlivců, tak pokroku celku. Proto pracují především lepšení svého stavu sami. Není země v Evropě, kde by dělníci byli onali více ku zlepšení hmotné stránky svého postavení než v Anglii: ili si tam četné výpomocné pokladny, pojištění, spolky pomocné; ocí systemu svých odborových sdružení (Trade's Unions) stali se sami talisty.*)

A tak bylo by lze ukázati prospěšný vliv anglického partikularismu dividuelní iniciativy i v životě rodinném a politickém.**)

*) T. de Wyzewa, Le Mouvement socialiste en Europe.

**) V tomto ohledu je zajímavo složení anglického parlamentu (House of Com-), kde jsou daleko přirozeněji zastoupeny jednotlivé stavy než v jiných sněmovnách. r je následující: Zeměděl ci 132, průmyslníci 131, povolání svobodná (jako advo- lékaři) 107, obchodníci 100, vojsko 66, úředníci 47. Jest na bíledni, že parlament složený bude se ujímati zájmů obyvatelstva, které zastupuje, daleko opravdověji, bude pracovati vážněji a plodněji než sněmovna složená převážně z advokátů a živlů, které hledají v politické areně z největší části především karrieru, sinekury, alespoň reklamu a ukojení osobní ctižádosti. Shromáždění, v němž by převládali dělci (ovšem skuteční, ne nominelní!), průmyslníci a obchodníci, sotva by se strhnouti k bohopustému řádění a hříšnému mrhání draze placeným časem, jako stalo nedávno ve Vídni; neboť mužové tito mají větší porozumění pro cenu času praktickou stránku věcí než pro krasořečnění a politické ambice.

Digitized by Google

Naznačil jsem několika rysy směr a účel anglického vychování, které nese se vesměs k tomu, aby vytvořilo samostatné, silné povahy, a pracuje k tomu po stránce duševní i tělesné. Nic jiného než tento prostý výtěžek chceme vyvážiti z předešlých pozorování pro praktické upotřebení na poměry naše. Neboť třeba bychom uznávali prospěšnost paedagogických i životních zásad anglických, není arci možno odporoučeti, abychom u nás jali se snad ve všem věrně kopírovati vychování a život anglický. Tím docílilo by se leda nějakého povrchního anglomanství, jelikož schází nám nezbytná podmínka, totiž ovzduší anglické, dané vývojem historickým, poměry geografickými a různostmi plemennými. Anglosaská povaha nám musí býti vzorem, ale my v našich jiných poměrech můžeme jen jinou cestou se jí dopracovati; to co u Angličanů vyvinulo se dlouhým vývojem samo sebou, musí býti u nás dosaženo vědomě účelným vychováním, upravením, respective opravením názorů ve smyslu větší praktičnosti. Jakým způsobem toho docílíme? — Především častým a důrazným opakováním pravdy, že vychovávati samostatnou povahu, podněcovati energii a podnikavost je mládeži zdravější a prospěšnější než viděti pro nijedinou spásu v trudné a dlouhé přípravě ku zkouškám, otvírajícím cestu k administrativní karieře. Záslužnou práci by vykonala naše žurnalistika, kdyby se přičinila o to, aby tato pravda pronikla veškeré kruhy inteligence i kruhy občanů prostých; ovšem muselo by se tak dáti stálým a soustavným upozorňováním na výhody, jež praktická zaměstnání poskytují, jakož i na důležitou povinnost národní, praktická odvětví do našich rukou přenésti. Cílem této agitace bude, aby otcové rodiny přestali sníti o pochybné ceně ideálu, míti syna »zaopatřeného« jako sebe menšího úředníčka s pensí.

Z toho plynou arci další důsledky pro vychování v rodině. Otcové musí býti sami přesvědčeni a musí vštěpovati i synům zásadu, že ideálem celého muže má býti postavení samostatné, kde může k plné platnosti přivésti své síly a schopnosti, a že »hodnosti« úřednické a vůbec zaměstnání, která udržují člověka v závislém, služebném postavení do smrti, jsou jenom pro ty, kdo nedovedou nebo netroufají si na vlastních nohou státi. A mají-li otcové dosti dobré vůle viděti a říci pravdu, musejí svým synům říci, že byrokracie je omezena, co se týče osobní iniciativy a vůbec všeho konání tak, že je to často až ponižujícím, a že sám sebou se regulující, mechanický postup v těchto karierách ubíjí nutně energickou snahu po mohutnějším rozpjetí a uplatnění svých sil, a že mimo to postavení tato jsou tak nepatrně honorován, že nechce-li úředník se jakž takž s bídou protloukati, je přiveden obyčejně k tomu, že účastní se rovněž tak všeobecného jako nedůstojného, však stávajícími poměry vysvětlitelného shonu za bohatým věnem, které mu má teprve vlastně zabezpečiti slušnou existenci v jeho »postavení«. Mnoho-li štěstí životního přichází tím na zmar, mnoho-li povah se tu poruší! A že právě na vytvoření povahy je vliv rodiny nejdůležitější, netřeba zvláště podotýkati.

(Příště dále.)

Digitized by Google

V mhách březnové noci.

Sepsal Jos. K. Šlejhar. (Pokračování.)

Když vše duše pochopila a uzavřela, dostihnuvši konečného rozhodnutí, proti němuž nevyvstává více důvodů, ztají se jaksi sama u sebe, do své hloubi zaniká. A opomenuvši na tu chvíli všech svých uzavření a všeho, k čemu právě tíhla, zůstává sama se sebou, v hlubokém němém uzavření, zhostěna všech vztahů života. Jakoby se to v té chvíli připravovala, odpočívajíc sbírala posilu. A čekala snad v posled, jestli přec nenaskytne se důvodu, z hlubin samovolně vyplynuvšího, jímž by jinak mělo být uzavřeno.

Trval celé dlouhé chvíle tak, v melancholii hluboké, v utkvění somnambula. A jakoby čím dále více ztrácel se jeho dech . . . . . .

Nenaskytlo se žádného důvodu v posled, jímž by jinak mělo být uzavřeno. Odbylo se vše tak úžasně lehce, bez překážky a nesnází. Takřka po kavalírsku, jako by se bylo jednalo o pouhé milostné dobrodružství. Ani nechápal tu snadnost provedení, kterak to bylo možno? Tím lépe, tím lépe. Kdyby aspoň bylo potřebí toho nejobyčejnějšího obezření, aby nevzbouřil se dům, aby ona nějak upozorněna v poslední chvíli nevymkla se svému ortelu tím či oním způsobem . . . aby bylo nějaké tajuplné znepokojení nastalo vybavující se vždy v závažných chvílích, aby aspoň, když nic živého neprotestovalo, hmota v záhadných svých vztazích nastoupila! Ale nic, nic — ah jak hravě, ku podivu lehce, vše se odbylo. Tím lépe, tím lépe.

Každý moment byl mu tak jasným, určitě význačeným, vše dálo se tak přirozeně, sledem jasně vymezené nutnosti, žádné neočekávané vzrušení, žádné nepříznivé vlivy — v jeho mysli vše bylo tak ustáleno, vypočítáno; bez váhavosti a kolísání, bez zmatků a nejistoty, srdce ani bouřněji nezatepalo, žádné zúžení, žádná hrůza, ku podivu. Právě po kavalírsku, jakoby jednalo se o pouhé lákavé dobrodružství.

Když scházel s těch schodou — ani jeden nezavrzl, kročeje jeho síní byly virtuosně opatrny, nejmenší ohlas se neudál. Pamatoval se, že z psů měl jakési obavy. Ta divná zvířecí srdce chovají tolik záhadného pudu, jenž nikdy neselže v případech podobných. A nebylo jediného zavytí . . . a ani psi, když by ho byli mohli v síni ucítiti, se neozvali, neškrábali na dvéře s radostným svým kňučením chtějíce k němu, k pánovi, jak jindy nikdy neopomněli si vésti. Dobytek byl pokojen, jak nikdy nebýval i za klidu jinak úplného: vždy něco zabučeti muselo, zachrouti telátko, jalovička bujná zařinčeti řetězem, koně zahrabati — ale v tu chvíli nic, pranic a přec i ten dobytek má jímavý, hluboce vyvinutý pud pro vzruch záhadných chvil. Vše to živé i neživé zdálo se obestřeno mrtvým nedotčeným klidem jakýchsi mrákot té těžké březnové noci. Ani kohouti v tu dobu neohlásili se prvými svými pozdravy. Hned jarní dobou po půlnoci nastane u nich znepokojení a nikdy neopomenou ohlásiti první chvíle popůlnoční. Nesčetněkrát naslouchal ve svých úzkostech a mukách, nenalézaje spánku ani klidu, kdy ty noci ploužily se kolem něho s takovou nekonečnou příšernou váhavostí, až zoufalo bylo

Digitized by Google

duši, nemohoucí se dočkati zahajujících signálů zvířecích pozdravů vznášejícímu se novému dni. Tak vžíval se v nezbádané ty momenty . . . a prvým zvukem hned jakoby se mu vždy ulevilo, příšerná plouživost noční jakoby tu skokem zaspěla v před, v mučivou trýzeň jeho nesly se jiné živly a zjednaly mu posilu. Oh tak vítal první ty výzvuky života v těch nekonečných pouštích tmy a samoty . . . dnes ale byly by mu nevítány vzhledem k dílu jeho, byly by ho zarazily, cosi mysticky připomněly, jako vždy připomínaly. A byl by mohl, jimi probuzen, slyšeti je i jiný, kdo slyšeti neměl, nikdo z těch lidí v domě, — každý kdo měl zůstati neprobuzen. Ale dnes ku podivu neprocitla duše kohoutí. Tím lépe. A žádné dvéře nezavrzly, jakoby byly pro jeho účelě schválně namazány a téměř ani žádné opatrnosti nemusil použíti — o jak divuplně vše se shodovalo a sloužilo jeho záměrům. Kdyby celý svět a jeho mínění bylo proti němu, ta shoda, ta shoda okolností sama stačovala opravňovati jeho jednání. I kdyby vše v něm bylo váhalo a nebylo tak pevně uzavřeno a bylo přistupovalo co chtělo důvodů všelikých v poslední chvíli stavících se proti jeho rozhodnutí.

Tam u ní bylo zcela temno. Dobře tak. Světlo, jež obyčejně po celou noc měla rozsvíceno, neboť se bála tak velice malicherná ta žena, nebylo by mu nijak milo. Co vrhá se hned podivných stínů na vůkolí každým změněným pohybem od takového světélka nočního. Jako by fantastické sbory byly v zápětí člověku a v mimoděčné chvíli ohlédá se člověk spěšně kolem sebe, aby zkoumal každý kout a probíral se šerou směsí, dokud se nepřesvědčí, že to opravdu stínová hra a nenabude důvodů pro všechny členy bizarních těch rejů, řítících se kolem něho. Dnes náhodou opomněla světlo přistrojiti. Velmi dobře. Bylo by sic třeba pouhého sfouknutí, jež zajisté bylo by se zdařilo na první ráz — ale co nesmírné perspektivy zjevů dovede odhaliti rázem jediný moment osvětlení a právě často zjevů, jež na vždy měly být utajeny. Tedy dobře, že v jeho případu nebylo světla, buď i toho blikotání, jaké vydává pouze taková bídná noční lampička. V nevčas mohl někdo bdít, v nevčas ho shlednouti. Prkna podlahy sebou ani nepohnula, ač jindy některá z nich cloumala sebou při každém nejlehčím kročeji, jeho chůze jakoby byla chůze ducha.

Teď ale mohlo nastati to nejzávažnější, čeho se tak bál vzhledem k svému počínání. To mohlo se stát překážkou neodstranitelnou, jež by třebas zmařila všechno. Jaksi mravně zmařila — neb fysicky nemělo se mu víc nic do cesty postaviti, co by nezdolal, tu jakoby byl obrněn proti mocnostem celého světa. Ale ta věc tak úžasně nepatrná, směšná, na niž nikdo nemusel mít ohledů pražádných, u něho rozhodovala vše. Neboť dotýkala se jeho srdce. A jeho srdce vždy a ve všem všady výhradně řídilo všechny jeho skutky a proto byl tak nešťasten, tam, v systému života, kde nikdy o srdce se nejednalo.

Mohlo se státi, že byla by bděla jeho holčička. Začasté v noci se probouzela, chtívala to či ono. Byla by ho pozorovala hned při jeho vstupu. Její velké bdělé oči, trochu uleknuty a překvapeny, byly by se obrátily na nenadálého přichozího. Zprvu by asi myslila, že je to bubák, jímž ji strašívali, pak ale hned by poznala svého tatínka. — Tatínku,

Digitized by Google

byla by ho nejprv zavolala svým zřetelným jasným hláskem tak důvěřivým a hned oběma buclatýma ručkama by se na něho natahovala. A on by ji vzal do náručí, líbat jal by se ji bouřlivě na obě líčka a dítě by plesalo hlasně. Třebas chtěla by na ramena, kolem jeho krku. Co by bylo dělat — dětské přání zákon boží. A těšil by se otec s dítětem za noční té tišiny, kdy oba právě nemohli spát, a to by bylo místo všeho, co chtěl.

On však přišel za účelem jiným. A i jediný vzlyk, zaplakání z tíživosti sna dětského, i jediné zachruní holčičky drahé v její postýlce bylo by u něho zmařilo vše, strhnuvši ho neodolatelně celého a beze smyslu v opomnění všech záměrů jiných, k ní, k jeho dítěti. Nesčetněkrát tak po celé hodiny pobýval u ní spící, když tak nemoh spát a muka byla k nesnesení v jeho samotě. V té účasti s ní vždy jakoby zase nacházel sebe, vzpamatovávaje se, shledávaje jisté povinnosti mimo toho nekonečného utrýzňování se trýzní svou. Pobýval u ní, vycituje každý dech její, každé zatepání srdéčka, rtů zaševelení . . . přichyluje k ní hlavu, dotýkaje se jí tu či onde, jen aby ji jaksi více měl, citem, duší, hmatem, co kolem táhla noc a její tajemství. Mhy březnové všady spěly . . .

To nejzávažnější, čeho se nejvíce obával, nenastalo. V tmě vstoupil a jakoby ničeho nebylo, jen té tmy. Zdál se v ní míjeti všechen život. Jeho holčička jakoby nebyla na světě. Nic jakoby nebylo na světě ze všeho toho známého velkého života — mimo ni a temné jeho zámysly. Tím lépe, tím lépe. Ani v samé nejkritičtější chvíli nenaskytlo se důvodu, proč by mělo býti jinak uzavřeno. Odbylo se vše tak lehce . . . . . .

Byl zase sám, nahoře. Vnořil se jaksi v celý život, v to, co mu nastávalo.

Ráno úmyslně déle zůstane spát. Koně budou dávno bouřit, ruch hospodářského života vynikat. Březnové jitřní šero v soumraku protrhaném z bílých mlh, halících jako těžké pláště celý kraj, již dávno tlačí se do jeho jizby. Bude ale pořád prodlévat, až nastane to! Je jiným člověkem, z okovů ho vyňali. Zabraňuje násilím svému vytržení . . . až bude to odbyto. Musí tu hráti jistou komedii — eh co mu je po všem! On ví svoje, se sebou má jedině co činiti. Žil vždy jen dle svého přesvědčení, na žádném mínění jiném mu pranic nezáleželo. Bude žít tak zas, tím více nyní, v úplném rozpjatí vlastní bytosti, dosud tak nekonečně utištěné. Ptáka z klece vypustili . . . hoj, kdo zastaví jeho let a vyměří mu jeho dráhu! Vzlétal . . .

Ku podivu, jak vše nastalo a odbylo se dle jeho předvídání. Konečně pro něho přišli, bylo také věru příčiny ho volati, když sám nešel. Pravda, mnoho úžasu to vzbudilo, vzruchu dost — ale to je vždy tak. A úžas je to povrchní, a těch lidí jaksi nepokojivě rozčilená zvědavost, jakýsi nepříjemný úžas z novoty, jež ustaví jiné poměry. — Ubohá paní, taková mladá, hezká! Kdo by se byl nadál ještě včera o chudince . . . tak asi bude slyšet lidi — a jak mu bude zadostučiněně při tom a shovívavě bude naslouchat všem těm řečem, smutně, vážně, potakuje hlavou, v němém to odpovídání. — Co platno, co platno! S kondolencemi také na něho budou chodit. Považují to v takových případech za povinnost

Digitized by Google

všichni ti, již mají o sobě lepší mínění, že jsou vzdělanější. Je to moda. Každý nejmizernější chlap ti může přijít s kondolencí, stisknout mu musíš podávanou ruku, ustrnule se tvářit. Ač šálí se tu navzájem obě strany — čert je nosí . . . čert je nám to dlužen, jakoby bylo pravé jejich cítění. Nebo aspoň v nejlepším případě necítí pranic — ale přijdou přec a jakoby cítili, vzít si své právo nedají. — Jací všechno lidé přijdou mu s těmi kondolencemi. Ale všem stiskne tentokrát ruku, vděčně na každého pohlédne. A přivře jaksi oči, jaksi zhroutí obličej, jaksi těžký dech utají . . . tak bezděky vydechne, — ó jaké to zřícení tou bezděčnou ranou osudu. Zajisté dobře svede celou komedii. Přicházejí chvíle, kdy člověku z vnitřního jaksi oprávnění nezbytny jsou všechny prostředky k dosažení cíle, jehož dosáhnutí nutno — prostředky, jichž ale vždy jen jedenkrát se použije. — Napotom bude mu se prošlapávati tím hnusem a blátem poslední cesty člověka: jednání s těmi lidmi, příživníky smrti, již jako krkavci z mrtvol těží. Truhlář, hrobník, omývači, modláři . . . členové církve — ó nesnadno dnes lze se člověku dostati do země. Je třeba na krev smlouvati s lidmi těmi, již těží z mrtvol . . . ale vše zajisté tentokrát odbude ku spokojenosti všechněch. Jest sám tak spokojen a co záleží dnes na všech oněch věcech! Zvony budou závoditi, těžké jejich rytmy nechť mrazivě zalehají.

Každým tím rytmem a úderem bude blíže k tomu, k čemu duše se chystala, Jen ale ještě uzavříti se, zabrániti předčasně všem výbuchům, omamné rozkoši se nevzdáti. Až bude sám se sebou, až vše bude za ním, až svému štěstí zcela oddati se bude moci. Ještě třeba srdci sečkati . . . až pak, až pak! — Budou všichni spokojeni, vše bude mít průběh, jak se to děje vždy, nač svět zvykl a od čeho neupouští. — Co je to jen za mrak kdesi stranou jásavého obzoru v něm, jenž jaksi vadí a pořád rozptylován se nerozptyluje . . • však se také rozptýlí. To vezme si již na starost a zajisté se mu to záhy zdaří. Byly to jakési obavy stran jeho dítěte, jak ono se zachová v celé věci té. Jaké to bude, až zeptá se po mamince, co mu řeknou, jak věc se mu vyloží. Ten mrak v ústraní duše trval a nedařilo se jej nějak rozptýliti. To jedině vadilo vskutku — a ku podivu že jen to, co vše druhé odbývalo se tak lehce, bez závad. Tu jakoby ho opouštěla ta naprostá jistota, s jakou vše ovládal v sobě i kolem sebe vzhledem k celému tomu případu. Až holčičku vedle něho, za ní, sebou ponesou a ona tak tázavě, ustrašeně, nechápajíc, co se děje, ohlédati se bude po všem! Na to množství lidstva tak ustrojeného, jako když o velkých svátcích se chodí do kostela a ještě jinak, na to, co nesou před ní — je to tak nezvyklé, divně zdobeno, nešeno tolika lidmi, — všude takové černé roušky halivé, také zase něco bílého v tom . . . . a těch fáborů! Pak co je těch svící čadivých, všude samé svíce! A té hudby, pořád hrají a jaksi všechno se houpe podle ní a odkudsi z hůry, z neznáma, padá do toho hřímání a dunění, že není ani slova slyšet . . . i hudba, již raději by měla, je rušena bezohledným tím zvoněním. Všechny zraky těch množstev jakoby dále byly obráceny jen na ni, až jí je to nepříjemno, nevrle se zaškaredí. Nemá to ráda. Všechno to se vším všady spěje někam. Jsou tam konečně, patrně sem to spělo. No v kostele bývala — ale ne takhle. A potom šlo se ven. U jakési hluboké díry chvo-

Digitized by Google

jím obložené, v němž také pár papírových růžic bylo zatknuto, se všechno zastavilo. Co je to? Je to hrob pro její maminku. Věděla sic holčička již něco o hrobečkách, slýchávala o tom z řečí doma, ale takto ten hrob ještě neviděla . . . podívejme se, kdyby to nebylo tak hluboké, vypadalo by to dost hezky, tolik vonné chvoje a těch růží. A skutečně dávají tam to dlouhé lesklé, zdobené, co prvé neslo se na ramenou. Co jen to mají pořád ti neznámí lidé, nepovědomí v těch košilích a s ozlacenými zástěrami na zádech, že vedou nad tou jámou takové divné řeči, tak nějak žalostně a truchlivě — a při čemž vždy ihned nastává všeobecné jakoby hrozivé utišení — jen že z těch řečí nevyrozumí pranic, ani jediného slůvka, jako vůbec nikdo. Posléze takovou krásnou věc do té jámy danou zahazovati se jmou hroudami a hlínou, také jí podá někdo hrudku, aby ji tam hodila — a ve chvíli té nastalé jakési divné činění u některých těch lidí se děje, zvýšeně někteří pláčou, zajisté že jen pro tu krásnou věc . . .

Pak jakoby celá věc zde na tomto místě byla odbyta, lidé se rozcházejí, není hudby, není zvonů, zhasly svíce, nesou ji také domů a všem, jako by se ulehčilo. Po pláči není památky, je i smích slyšet, jí se a pije, tam u nich . . . Jen ona co řekne, — až přijde chvíle její. Až nedbati začne najednou všeho co se děje vůkol ní, zasmuší se, v jedno místo se vhříží, jak to dělává. Vše začne odmítati, čím budou se snažit spoutati její dušinku — nikoho nebude vidět, nikoho slyšet, jen v to místo jedno stále ponureji vhřižovat se bude. A její ručinka prstíčkem jedním jme se na klínu cosi obkreslovati, rychle, nervósně, celá v chvění. Přichází konečně ta chvíle nezměrného hoře dětského. Bez vztahu ku všemu, co děje se vůkol, a bez odpovědi a bez všímání zanechá najednou dosavadního počínání. Pohledne na všechny. V pohledu tom dětském tane cosi tak nedětského, ohromivého. Otázka jakoby celé věčnosti zvedá se v tom pohledu. — Kde je maminka, zeptá se po chvíli, zároveň všech, kdož jsou přítomni, ale nejvíce jeho. Nikdo jí není s to dáti odpověď — selhala by každá možná odpověď a vůči této otázce, tomuto pohledu lhát nelze. Leč ona také jakoby ani odpovědi nevyčkávala, jen sebe jakoby se optala a čekala, co jí sama duše odpoví. Zajisté, co jí duše odvětila, bylo významu tak ohromivého, i v tuchách svých . . . Ó ve vzhledě tom nebylo se mu lze konce domysleti, tady musel ustati, černý mrak rozptylovati násilím. Co by stéblem se zdálo, namanovalo se překážkou tak nezdolnou a co přec to bylo proti všemu, co se stalo, co tak hravě se zdarem podnikl. Hle o co by se roztříštilo vše to, co mělo dále být. Co již již hlásilo se k právu, vzcházelo jeho srdci po tmě náhle rozptýlené. Co v duši jalo se ozývati a v znění růsti jako slavnostní zvonění zvonů, k slávě příštích chvil, co vyspělo náhle po zimní poušti v jásavé příští jara. Toky podzemních řek začínají hučeti . . . to v jeho duši vzdouvá se tak cosi mohutnou sílou dosud utajovanou tvrdým korábem země . , . . a vytryskají náhle podzemní ty řeky — jaké to jásání a šumění vod, co závratných vírů, co vln, jakoby nesmírných ňader blahoplodně vzňatých — a čaromoc požehnání vláhy rozlévá se všady, nic jí neodolá, každou dosavadní mrtvou výspu rozkoší života omamuje. To v jeho duši rozlily se řeky podzemní, s náhlým požehnáním nekonečného blaha. — Tam

Digitized by Google

zpět nechtěl myslet, v tom vzhledě, kde nebylo lze se mu konce dotuš
aby rázem nebylo zvráceno, co vyčarovalo se v duši. — Upokoj se j
holčičko má! Poshov jen chvilku, zadrž svého hoře . . . však ti vše v
nahradím, účastnou se staneš blaha, jež se na mne usmívá! Jakoby t
svou holčičku, zadržeti chtěl propuknutí hoře a zoufalství, jež bylo neo
vratno. Na okamžik zase posečkal, pořád cosi zdržovalo ho oddati se o
rozkoši omamné. Ještě třeba srdci sečkati . . . s tou holčičkou nutno v
urovnati. Pak až . . . ó pak, — srdce, jen dříve blahem nezajdi. — Vš
se to všechno podá s tou holčičkou. V těch prvních chvílích čeho s ol
tavostí celého života by se nepodjal, aby skonejšil zármutek její. Pohád
nejkouzelnější vymýšleti bude, jimiž by zabavil dětskou mysl a odvr
ji od ohromivého ponětí, cele ji strhne v záludné ty ráje pohádek a m
minka její v těch pohádkách kmitne se jako víla v bělostné zlatě len
vané říze — jako víla pro to dítě — v průvodu jiných dobrých jí po
řízených víl, jež mají v moci vším blahem zahrnovati paní svou. Jakž
tu děcko nepopřávalo mamince své takového osudu a blaha — a vol
jí zpátky na tu zem zajistě víc se mu nezachce, leda k ní, v sbory v
zachce se mu . . . . . a v ty sbory skvělé, bájné, zavede je on kdyko
svými pohádkami. To si již vezme na starost. A čím vším nezanes
napotom svou holčičku, aby ji potěšil, ze srdéčka hoře sejmul. Hrač
jaké kdy vymyslela lidská podnikavost, jí snese, vším potěšením zahr
Z rukou jí nespustí, na ramenou, dokud se jí bude chtít jen, nosit
bude, koně jí bude dělat, jak tak ráda to má, na zádech jeho hopkov
na skovánku s ní si bude hrát a ona ho vždycky najde a on ji nik
A lodičky s ní bude spouštět po potoce, co ona také tak ráda má, a
hřbet ji vysadí jejich klisny. Zanechá pro tu dobu všech povinností ži
ních — jen s ní bude se obírat. Po celé noci klečet chce u jejího lůž
každý vzdech její hlídat, každému ustrašení jejímu předejít. Hladiti s
jme, důvěřivě šeptati do její oušek, ó jen se neboj dušinko, tatínek t
je s tebou. A první ranní vzhlédnutí těch velkých zářivých očí její,
mu byly skvosty konejšivé čaromoci v jeho zoufalství a utrpení —
tkati se musí s jeho pohledem, z něhož by vytušila veškeru tu lás
jíž bylo plno jeho srdce otcovské. Bez bázně, bez přání, bez touhy m
ostat jeho holčička, dřív než přání by vzniklo, musí býti splněno. O
jím, o to se postará. Neb věděl a postavil si najisto: Tam každé bl
přestávalo, kde nebylo blaha pro jeho dítě — i stín žalu na jeho líčk
byl tmou pro všechnu jeho radost. Každý stín žalu musel býti dříve
třen z líček holčičky, v její dušince jasno muselo zavládat, mělo-li na
to kýžené jasno velkého rána v duši jeho. O to se postará — neb
ještě nezdařilo se lásce! Jeho lásce zdaří se všechno! Však se o to
stará . . . neb co nezdá se možným životu nově vzcházejícímu, nov
vykypělým nadějím, v zářivém třpytu velkého probuzujícího se rána ži
po tmách noci!

(Příště dá

Digitized by Google

Frant. Sekanina.

Smrť přišla ke mně kdys . . .

Ano. Docela tiše však. Překrásná, podobna víle,
po špičkách kradla se smutná a bledá
ku mému loži, kde podušky hořely bílé — —
Šla jak když milenka miláčka hledá.

Však rubáš nechala venku, citlivá Žena,
a přišla bez kosy, aby se nelekla duše , . .
Jen v bílé sněhové dlani smutné té Paní
neslyšně povzdechla palma a černé lilije na ní —
Ach, jak mi voněly tenkrát předtuchou tajemných cest!

A tak se blížila krásná a bledá
jak ta, jež milenců hostinu hledá —
a tak se přikradla k loži v růžových zásvitech ranních
s černými vlasy, jež tekly jí po bílých skráních
jak smutné lijany hřbitovních vrb.

A mávla palmou. V hrdle jí zazvonil pláč.

Však tu jsem potopil smutné své zraky do jejích vznícených očí
a náhlou modlitbou Žití výsknul můj divoký pláč —
Bože, já hleděl v ty čarovné hluboké zraky
a já ji silou strh k sobě, tu Ženu bílou a krásnou
a v horoucí vášni ji líbal, než hořící ohně v ní zhasnou,
a vpil se jí v plamenná ústa a v nachově rozžaté tělo,
až lůžko bělostné v divokých vlnách se chvělo.

Ach, Bože . . . My jsme se zpíjeli tak dlouho . . .

Pod námi bělostná těla zlámaných palem se chvěla
a z černých uvadlých květů zavzněl k nám nový zpěv Žití.
Ach, čím že zavoněl . . .?! — Hudbou, v níž Tajemné svítí
jak z dálek přes mlhy, kde kvítí do plodů zraje . . .

Nám v duších rozkvetla Pohádka máje . . .

. . . . . .

A kraj se prozářil, závojem květů se potáh',
modrými mlhami Griegovy písně se nesly —
Do dálek moře se vzdulo a hučelo v obrovských notách
a do vln andělé zlatými tepali vesly.

A nad ním Panna šla — — —
Překrásná, podobna víle,
pryč v dálku kráčela, kde nové tušila světy — —
Pod ní se bouřilo moře a pěny se vzdouvaly bílé
a do nich házela Panna své z lůna jí pučící květy .

. . . . . .

Digitized by Google

Ó, bílé lekníny, zplozené výkřikem Žití,
jak smutně sníte, když měsíc jde hladí,
pohledem na vás se nitro mé do ohňů nítí,
neb ve vás žiju a vidím své Mládí.

A budu se v extasi na vás vždy dívat
a budu slouchat jak srdce vám buší
a budu touhou mřít a budu zpívat,
až do vás vezpívám celou svou duši!

K esthetice symbolismu.

Napsal F. V. Krejčí.

(Pokračování.)

Nyní jest snad dosti jasno, co vyrozumívám slovem symbolism v lyrice. Nejde mi tu o jednotlivé směry a školy, ale o celé široké umělecké hnutí, které tento literární genre odvracuje od oblastí, v nichž bloudil a hledí jej uvésti na cesty, odpovídající lépe podstatě umění a podstatě lyriky zvlášť. Lyrikové nejvzdálenějších fysionomií a nejspornějšího nazírání, příslušníci třebas i protivných si škol jdou touto cestou společně. Není k tomu třeba zvláštní úmyslnosti a specielních programů. Jde tu především o správné pochopení uměleckých cílů a úkolů ve smyslu zde naznačeném, tedy jmenovitě o uvědomění si toho, že umění neslouží ničemu jinému než životu, že se substancielně různí, ba protiví činnosti úzce intellektuelní, že chce rozvířit všecek život jednotlivce v celé jeho totalitě a synthesi a že toho dosahuje pomocí toho, co jsem nazval suggestivními symboly dynamickými. Kdo si toto všecko uvědomí, nemůže — pokud jde o poesii — věřiti v další budoucnost lyriky, tak jak ji, až na vzácné výjimky básníků ryzích a požehnaných, pojímaly a pojímají celé ty nepřehledné legie tuctových lyriků, u nichž není lyrika ničím více než zručností, s níž se uvádějí stále tatáž a do nekonečna opakovaná themata v tak zvané zvučné a lahodné verše. Nemůže věřiti, že by bylo uměním něco, co dnes už dovede každý čilejší gymnasista. Takováto lyrika bude sice existovat, ale jen pro ukojení jistých potřeb polovzdělanců a dilettantů. Ale bude to spodní proud, o němž umělecký rozvoj nebude vědět. Lyrika jakožto umění má proto před sebou dnes jen dvojí možnost: buďto zaniknout, poněvadž propadla banálnosti více než jiné genry a stala se snadnou a lehce přístupnou zručností — anebo postaviti si těžké úkoly na které nestačí kde kdo, státi se uměním vybraným, neskonale jemným, suggestivním a odstíněným, šepotem a zpěvem bohatě rozzvučených duší, hudbou nitra, suggerující bezprostředně a intuitivně jeho teplo, jeho jiskry, vlny a rythmy. Lyrika ztratila v naší době velice na kreditu. Mají pravdu ti, kteří naříkají, že básně nečte už pomalu nikdo než referenti a básníci sami. Příčinou toho je právě to její úžasné zploštění a ta snadnost úkolů, které si klade. Není třeba ani velikého uměleckého vzdělání, aby dnešní čtenář cítil tu protivnou prázdnotu poetických frází, jejich lživost a studenost. K tomu vyjadřuje takováto tuctová, banální

Digitized by Google

yrika ty stavy citů a mysli, které máme dávno za sebou, které znamenají
ižší stupně duševního vývoje. Mluvívá se sice o všelidském obsahu poesie,
o věčnosti jistých citů a vášní, ale není to po většině pravda. Kolika
ůznými stupni vývoje prošel jen za poslední dvě století ten nejvšelidštější
»nejvěčnější« ze všech citů, cit erotický! Jak nám je dnes cizí způsob,
ímž byl pojímán a suggerován ještě před sto, ba padesáti lety! Vývoj
uševní dál se v tomto století s rychlostí a intensitou tak ohromnou, že
e nedá dnes ani dobře ještě přehlednout. Naše city se nesmírně skom-
likovaly, nálady zjemnily, nejdelikátnější a nejpříkřejší protivy nahroma-
ily se v našich duších tak, že nám je i nejlepší lyrika minulých dob
travou příliš jednoduchou, málo rozněcující. O jak malém počtu starších
yriků možno říci, že ještě pro nás žijí u srovnání s romanopisci nebo
okonce dramatiky! Možno říci, že lyrika, která k našemu srdci dovede
ště mluvit, počíná romantickými školami, tedy něco před sto lety —
šecka ostatní před tím je téměř na dobro země opuštěná a zapomenutá.
ro dnešní lyriku není proto jiné záchrany, než ve zmíněném omezení se
a nejdelikátnější a nejtěžší umělecké úkoly, jak je diktuje psychologie
nešních duší a lepší theoretické poznání její umělecké podstaty. A tak
ítíc nechtíc octne se vždy na drahách, které zde jmenuji symbolismem
rickým. Bude to ovšem vždycky jen umění pro nemnohé, ale ta malá
rkev duší, které je dovedou chápati, postačí k jeho udržení. To je věc,
níž je třeba se smířiti. Na rozdíl od dramata, které vždy a znovu po každém
chvatu aristokratismu a individualismu vrací se k svým, v samé pod-
atě divadla tkvícím základům demokratickým, bude demokratická a při
m umělecky svěží a původní lyrika vždy méně myslitelna. Neboť leží
už v podstatě lyriky, že její vývoj směřuje k aristokratismu, že ona
á být nejdistinguovanějším výkazem výjimečného, bohatého a složitého
dince.

* * *

Vývoj lyriky k dnešnímu t. zv. symbolismu jest vlastně jen jedním
ménkem širokého proudu, který znatelně proniká duševní a umělecký
voj tohoto století.

V této souvislosti vysvitne teprv náležitě jeho podstata a oprávně-
st. Tím širším procesem, k němuž přiřaďuji rozvoj moderní lyriky,
rslím totiž tu znatelnou očistu a emancipaci pojmů o umění a životě
roti racionelní, nivellisující civilisaci. Až do konce minulého věku bylo
ění skrz na skrz prosyceno intelektualismem. Humanism a pseudokla-
sm postavily umělecké ideály do služeb ideálů racionalistické filosofie.
umění platil především duch, rozum a z něho plynoucí úměrnost a
lný soulad. Volná, ohnivá individualita umělecká byla považována za
o rušivého, neskroceného a nekulturního. Vzpomeňme jen na př., jak
ltaire soudil o Shakespearovi. Ale od slavného protestu Rousseauova
ti kultuře dá se znamenati proud, jenž znamenal odpor proti raciona-
mu a jeho uměleckému pendantu, klassicismu. Proti rozumovému po-
stavěla se poetická idea, proti liteře a schematu život, proti dekla-
ci a šabloně opravdová vášeň a cit, proti povrchnímu osvětářství instinkt
ystika. Tento reakční a opoziční proud je znatelný až po naše
. Němečtí a francouzští romantikové, Schopenhauer, praerafaelité, Wag-

Digitized by Google

ner, Baudelaire, Dostojevský a Tolstoj, Nietzsche, Maeterlinck a Przybyszewski — každý z těchto zjevů je svým způsobem reakční a oposiční proti vládnoucímu duchu století, ať už míří v plné řadě proti racionalismu či liberalismu, industrialismu nebo positivismu. Ale to jedno mají i při své vzájemné si často protivnosti společného: směřují k rehabilitaci toho všeho, co je v člověku hlubšího než rozum, tajemného, neovládatelného, civilisací šlapaného, ale v čem jedině je zdroj vroucího a plného individuelního života. Kultura se zjevně rozpadá ve dva odlišné světy, svět rozumu a poznání a jeho vědeckých a technických triumfů a svět nitra, do sebe zavinutého, zevní civilisací bolestně dotýkaného, ze svých vlastních pokladů bohatě živeného. Odpor proti rozumu a vědeckému vševědářství jde tak daleko, že se vzdorovitě zavádí kult nahých, až animálních instinktů a mystiky všeho druhu, náboženské, ethické i pohlavní. Z lyriky se vyhání pojem, reflexe, tendence a všecko to, co počítá s plochým nazíráním a vodnatým cítěním normálního šosáka »vzdělance«, tohoto nejnenáviděnějšího výplodu rozumové civilisace. A tak dostávají se úmysly a prostředky moderní poetiky vždy více na pole čisté suggesce, pouhé hudby duše, proudící v rythmech tak volných, jako hry stínů nebo šlehání plamenů a svítící v nejjemnějších lomech paprsků a mlžných přísvitech. Po stránce psychické předpokládá ovšem tato lyrika u svého básníka nitro bohatě differencované a nekonečných a nových záchvěvů schopné; ale předpokládá ho ovšem také u svých čtenářů. Duše, jí se vyslovující a jí se živící docházejí tak k vědomí povýšenosti nad ostatní nechápající massy a k vědomí osamocenosti uprostřed »barbarů« — mluveno s Barrèsem. — Vědí, že v očích normálních vzdělanců, těch, kteří se považují za jedině pravé nositele pokroku a kteří spatřují největší triumfy kultury v telefonu, Roentgenových paprscích a liberálních konstitucích, platí za bytosti rozvrácené, chorobně složité a společnosti neužitečné, ba škodlivé, poněvadž ji otravují suggescí svých protikulturních a reakčních nálad. I zdvihají vrženou jim rukavici a mstí se tím, že prohlašují společnost, je kaceřující, za úpadkovou a sebe samy, ze vzdorné a ironické hrdosti, za symptomy dekadence v prvé řadě.

A tak se stalo, že se reforma lyriky sešla s jiným fénomenem doby, hesly o dekadenci, na jedné stezce. Sběh okolností tomu chtěl, že tytéž kroužky francouzských mladých literátů, v nichž bylo vysloveno poprve jméno symbolism a odkudž vycházely zamotané a nejasné jeho programy, daly světu poprve zřejmě a programově vytčený vzor dekadentních allur. Tím byl psychický obsah nové lyriky již předem omezen a dekadentní toto zabarvení mělo ovšem také rozhodující vliv na její technickou stránku, slovník, volbu obrazů, kolorit atd. A tak se stalo, že se u většiny lidí dnes oba zjevy kryjí a zaměňují; každý symbolista jim je už eo ipso dekadentem a naopak. A poněvadž dekadentní stavy pro svůj pathologický ráz a pro veliké požadavky, které kladou sensibilitě čtenářstva, po většině činí na ně dojem cizí a odpudivý, padají pak přirozeně tyto antipathie, týkající se psychického obsahu, i na čistě poetickou stránku této lyriky. Symbolism je právě tak zatracován jako dekadence.

Ale je spojitost mezi oběma tak nutna a nevyhnutelna? Nemá symbolism jiného významu než jako paralelní zjev moderní dekadence?

Digitized by Google

Na základě všeho, čím jsem před tím vyvodil estetickou podstatu rického symbolismu, odvažuje se tvrzení, že spojitost jeho s dekaencí není nutna a nevyhnutelna a dále že má symbolism vůj samostatný a širší význam, jímž nynější literaturu ekadentní přesahuje, do minulosti i do budoucnosti. Byl de před dekadencí a bude zde i po ní, poněvadž není nijak odstatně a výlučně svázán s určitými stavy psychickými a sociologickými. ávě tak jako moderní romantism, při společných základech estetických, ěl v Německu hrot reakční, kdežto ve Francii revoluční a v Anglii obojí, l a bude symbolism základním prvkem poetického výrazu u nejrůznějch individualit, u těch, které zpívají chválu života, právě tak jako u těch, eré z jeho strun vyluzují akkordy psychós, mdloby a spleenu. Že byl výšen na prapor školy v tomže prostředí a v téže době jako hesla dekadenci — v Paříži na počátku let osmdesátých — není sice docela hodné, jakož ve vývoji myšlenek není nic náhodného, ale není to také nic dstatného a proň závazného.

Tak už na př. ta okolnost, že vyšel jako programové heslo z Francie že tam našel v »Traité du verbe« od René Ghila a v »Littérature tout à l'heure« od Charlesa Moricea a j. své určité kodexy, má prao co činit s jeho podstatou. Neboť právě Francouzové mají nejméně va, býti karakteristickými hlasateli symbolismu, vždyť všecka dřívější ch poesie a její tradice jsou ze všech evropských literatur mu nejvzdáější. Kde se s ním v minulosti shledáváme (ne sice jako s uvědoměm programem, ale pouze jako prvkem a zárodkem) je to, jak dále se tě zmíním, jmenovitě u básníků plemene germánského. Jako většina ých myšlenek, přejali Francouzové i tuto z Anglie a Německa, ale o vždycky, dovedli ji vtěliti v program, heslo, školu a tvářit se jako průkopníci. Velikou úlohu tu hrál duch odporu proti dosavadní franzské poesii. Přišlo se k poznání, že francouzská lyrika až na velice cé výjimky není lyrikou v pravém, nejhlubším svém smyslu, že to genre pro pěstování akademické virtuosity slovesné, jehož forma je lá a studená a jehož psychický obsah je z velké části tak omezený análni, že by se zde marně hledala suggesce jemných a vzácných ná-

Na tomto odporu se zbystřily pojmy o symbolismu a tím o pravé tatě a úkolech lyriky. Ještě jiná okolnost tu padá na váhu. Vývoj ky k symbolismu je jako každý vývoj pochodem differenciačním: šlo o ostré odlišení lyrického genru od živlů mu cizorodých a o jeho sobení potřebám moderní duše. A jest přirozeno, že toto poznání lo nejurčitěji vyklíčiti tam, kde duševní vývoj byl co nejvíce nahroděn, skomplikován, ale také co nejvíce differencován — a takovým středím je právě literární svět francouzský. Reforma lyriky zastihla jej ě v náladách dekadentních, ale ty nebyly ani příčinou ani následkem bolismu, nýbrž jen zjevem souběžným. Ostatně však zabočovala ly- do toho, co zoveme symbolismem i jinde, kde o dekadenci nebylo — s tím ovšem rozdílem, že nedošlo k založení zvláštních škol a ramů.

Ostatně, abychom si vyjasnili, jak jde při celém symbolismu vlastně věci, které se samy sebou rozumějí každému, kdo má smysl pro podstatu

Digitized by Google

lyriky, zopakujme si, jaké útvary umělecké máme při tomto slově na mysli. Se stanoviska spekulativní esthetiky ukázal se nám lyrický symbolism jako genre, který nechce znát jiných zámyslů a cílů než čistě uměleckých. A poněvadž umění postavené na vlastní své nohy, nemá pod sebou jiné půdy, než všeobecný a nejširší pojem života, jeví se lyrický symbolism jako jeden z nejvybranějších a nejzpůsobilejších způsobů výrazu pro to, co je nejvlastnějším úkolem umění, pro suggesci duševních stavů, jimiž dílo v mysli svého obecenstva stupňuje a množí podíl života. Dále jsme došli k poznání, že jako každé umění, vědomé svého úkolu, dosahuje toho symboly dynamickými, to jest formami a prostředky, které vyvolávají ve vnímajících duších hyb, teplo, vlnění a proudění. Naproti starší lyrice, která byla po většině buď akademicky formalistická anebo deklamatorní, řečnická a tendenční, a která tedy měla své hlavní těžiště ve formě a zámyslech, klade symbolism důraz na psychický obsah, na niterné proudění, stavy, nálady, bez ohledu na to, jak jsou vysloveny a proč jsou vysloveny. Dynamičnost vniterného života je tu sama o sobě účelem. Básníkovi jde prostě o to, rozhoupat mysl svého čtenáře v jisté vlny, rozšlehnout jiskry a zásvity té či oné barvy, rozhalit ty či ony její záhyby vzácného neznámého lesku a je spokojen, když se mu to podaří — dalších úmyslů nemá. A vychovatelský, ethický význam básníkův? — namítne se snad. Ten už je v tom zahrnut. Neboť těmi vlnami, které v duši čtenáře rozhoupe, nemyslím jen titěrné, okamžikové, nic nepravící nálady a vrtochy nervů. Umělec může suggerovat takto i nejvznešenější ideje a zasahovati ke kořenům mravního života jedincova. Ale, rozumí se, je-li pravý umělec, nepodává ideje s úmyslem poučujícím nebo tendenčním, nýbrž suggeruje je jako dynamické symboly. A právě tak i jeho působení ethické není úmyslné a za jistými účely namířené; umělec rozhazuje prostě ethický obsah své bohaté a složité bytosti s touž velkomyslnou štědrostí a bezúmyslností jako svůj fond citový a náladový. Hodnotiti stavy, které básník šíří, po stránce ethické, paedagogické a sociologické není ostatně zde naším úkolem. Se stanoviska, které jsme od počátku zaujali, zahrnujeme je všecky, bez ohledu na jejich následky pro morální zdraví jednotlivce i společnosti, pod všeobecný široký pojem niterného života po stránce jeho hybu, toku, dynamiky.

(Příště dokonč.)

Na cestě.

Napsal A. P. Čechov. (Z knihy »V Sumerkách 1896).« Přeložila Žofie Šebkova.

(Pokračování.)

— Poslyš, má milá, pravila, — proč bys plakala? Pravda, je to ošklivé, když bolí rameno, ale co dělat?

— Vidíte, paní, rychle zahovořil muž, jakoby se omlouval, — nespali jsme dvě noci a jeli jsme v ohavném povoze. Nu, ovšem je přirozeno, že je churava a stěžuje si ... A k tomu ještě dostali jsme opilého izvozčíka, ukradli nám vak .... vánice po celou tu dobu, ale k čemu, paní plakat? Ostatně, tento spánek v sedě mne unavil, takže jsem jako opilý. Na mou duši, Sášo, tady je i bez tebe člověku špatně a ty ještě pláčeš.

Digitized by Google

Muž zakroutil hlavou, mávl rukou a usedl,

— Ovšem plakati se nemá, řekla brunetka. Jen malé děti pláčou. Jsi-li nemocna, má milá, musíš se svléci a jít spát.... Pojď, svlékneme se!

Když děvče bylo svlečeno a upokojeno, opět nastalo ticho a mlčení. Brunetka seděla u okna a prohlížela si pokoj, ikonu, kamna. Bylo zřejmo, že se jí zdály podivnými i pokoj i dívka se svým tlustým nosem, v krátké, chlapecké košilce, i dívčin otec. Tento podivný člověk seděl v koutě, roztržitě, jako opilý, pohlížel chvílemi kolem sebe a třel dlaní svůj obličej. Mlčel, mrkal očima, a při pohledu na jeho postavu vinníka bylo těžko domnívati se, že začne brzo hovořit. Ale první začal mluviti přece on. Pohladiv si kolena, zakašlal, usmál se a řekl:

Komedie, na mou duši..... Dívám se a očím svým nevěřím: za kterým běsem zanesl nás osud do tohoto špinavého hostince? Život dělá někdy taková salto mortale, že můžeš jen koukat a v udivení mrkati očima. Ráčíte jeti daleko, paní?

— Ne, nedaleko, odvětila brunetka. — Jedu z našeho statku, dvacet verst odtud, do našeho dvora k otci a bratrovi. Jsem Ilovajskaja, nu a náš dvůr nazývá se taky Ilovajským, dvanáct verst odtud. Jaké nepříjemné počasí!

— Máte pravdu!

Vstoupil chromý hošík a postavil do pomádového kelímku nový oharek. —

— Raději bys nám měl samovar postavit! obrátil se k němu muž.

— Kdo pak teď pije čaj? usmál se chromý. — Je to hřích, píti před mší!

— To nevadí, hochu, ty nebudeš hořeti v pekle, ale my....

Při čaji se noví známí rozhovořili. Ilovajskaja se zvěděla, že její známý jmenuje se Grigorij Petrovič Licharev, že je vlastní bratr téhož Lichareva, který je v jednom ze sousedních újezdů náčelníkem, a že sám byl kdysi statkářem, ale časem že o všecko přišel. Licharev se zase dozvěděl, že Ilovajskaja jmenuje se Marja Michajlovna, že její otec má veliký statek, ale hospodařiti že musí pouze ona sama, protože otec i bratr dívají se na život skrze prsty, jsou bezstarostni a velice rádi utrácejí.

— Otec i bratr žijí na dvoře sami, zcela sami, hovořila Ilovajskaja, pohybujíc prsty — (měla zvyk při rozmluvě pohybovati prsty před svým bodavým obličejem, a po každé větě obliznouti rty ostrým jazýčkem) — jsou velmi bezstarostní, a sami pro sebe ani prstem nepohnou. Myslím si, kdo jim asi připraví teď po postech opět maso! Matky nemáme a služebnictvo máme takové, že beze mne ani ubrus správně neprostrou. Můžete si teď představit jejich postavení! Zůstanou bez masa, a já zde musím celou noc prosedět. Jak je to vše podivné! Ilovajskaja pokrčila rameny, napila se z číšky a pravila:

— Jsou svátky, které mají svoji vůni. Na Velikonoce, Trojici a na Vánoce voní to ve vzduchu něčím zvláštním. Dokonce i nevěřící milují tyto svátky. Můj bratr ku příkladu vykládá, že boha není a na Velikonoce první běží na ranní.

Digitized by Google

Licharev zdvihl oči k Ilovajské a zasmál se:

— Říkají, že boha není, pokračovala Ilovajskaja, taky se usi ale řekněte mi, proč všichni znamenití spisovatelé, učenci, vůbec n lidé ku konci života věří?

— Kdo, paní, v mládí neuměl věřiti, ten neuvěří ani v stáru, byl třeba stokrát spisovatelem. . . .

Soudě dle kašle, Licharev měl bas, ale — nespíše z bázně n hlasitě aneb ze zbytečné stydlivosti, — mluvil tenorem. Odmlčev s někud, vzdychl a řekl:

— Myslím si, že víra je schopnost ducha. Je totéž jako tale třeba, aby se člověk s ní narodil.

— Pokud mohu soudit dle sebe, dle těch lidí, s kterými jsem s votě sešel, dle všeho toho, co se dělo kolem, je tato schopnost R vlastní v nejvyšším stupni. Dovolte, ještě číšku! Ruský život tvo přetržitou řadu víry a nadšení, ale nevěry nebo popírání, abych řekl, dosud ani v nejmenším nepoznal. Nevěří-li ruský člověk v Bo znamená, že věří v něco jiného.

Licharev přijal od Ilovajské číšku s čajem, upil najednou pol a pokračoval:

— Budu vám vyprávěti o sobě. V moji duši příroda vložil obyčejnou schopnost věřit. Půl života náležel jsem k athetistům a stům, ale nebylo v mém životě ani hodiny, kdy bych nebyl věřil. V talenty jeví se obyčejně v prvním dětství, tak i má schopnost ul tehdy se už, když jsem ještě lezl pod stolem. Moje matka měla když děti hodně jedly, a když mě krmívala, říkávala: »Jez! polév v životě hlavní!« Věřil jsem, jedl jsem tuto polévku desetkráte d jedl jsem až mi bylo do mdlob a špatně. Ňaňka vypravovala pol a já věřil v domácí skřítky, v běsy a všelikou čertovinu. Kradl jsem otci rtuťový sublimát, sypal jsem jej na perníky a nosil jsem je na aby je domácí skřítkové snědli a zahynuli. A když jsem se nauči a čtené chápati, tu teprve! Do Ameriky jsem chtěl uprchnouti, ch dát k loupežníkům, do kláštera jsem chtěl vstoupiti a kluky jsem jímal, aby mě mučili jako Krista. Všimněte si, víru měl jsem vždy či nikdy mrtvou. Prchal-li jsem do Ameriky, tu ne sám, ale svedl s sebou ještě někoho, právě takového hlupáka, jako jsem byl sám sem rád, když jsem mrzl za celnicí a když mě tloukli; dal-li jse k loupežníkům, vracel jsem se jistě s rozbitým obličejem. Pravím měl jsem to nejnepokojnější dětství! A když mne dali do gymnasia sypali mně tam různými pravdami toho druhu, jako že země t kolem slunce, anebo že bílá barva není bílá, nýbrž sestává ze barev, jak se mi tu zatočila hlavička! Vše se mi točilo v hlavě: i N který zastavil slunce, i matka zavrhující ve jménu proroka Eliáše mosvody, i otec, lhostejný k pravdám, kterých jsem se dověděl vědění a to, že jsem prohlédl tajemství, mne uvádělo v to nadšení! hloupý chodil jsem po domě, po konírnách, říkal si stále své p žasl jsem nad nezdvořilostí a planul nenávistí ke všem, kdo v bílé viděli pouze bílé . . . Ostatně, vše to jsou hlouposti a klukovství. riósní, abych řekl, mužné nadšení počalo u mne teprve na univ Ráčila jste, paní, absolvovati někde kurs?

Digitized by Google

— V Novočerkassku, v Donském ústavě.

— A na kursech jste nebyla? Nevíte tedy, co je to věda. Všecky vědy, kolik jich je na světě, mají jeden a tentýž průvodní list, bez kterého jsou nemožnými: snahu po pravdě! Každá z nich, dokonce i nějaká farmakognosie, má za svůj cíl ne užitek, ne pohodlí v životě, ale pravdu. Pozoruhodno! Dáte-li se do studia nějaké vědy, překvapí vás především její počátek. Řeknu vám, že není nic graciosnějšího a nadšenějšího, že nic tak neomamuje a nezachvacuje lidského ducha, jako počátek nějaké vědy. S prvních pěti, šesti lekcí okřídlují vás nejzářivější naděje, už se sobě zdáte pánem pravdy. I já jsem se věnoval vědám úplně, vášnivě, jako milované ženě. Byl jsem jejich otrokem, a mimo ně nechtěl jsem znáti jiného slunce. Ve dne v noci, nenarovnávaje zad, učil jsem se, vyhazoval na knihy peníze a plakal, když jsem viděl, jak lidé využitkovávali vědu pro osobní cíle. Ale nebyl jsem dlouho nadšen. Jde o to, že každá věda má počátek, ale konce nemá právě tak jako nekonečné zlomky. Zoologie objevila 35.001 druhů hmyzu, chemie počítá šedesát prvků. Přibude-li časem k těmto číslicím po deseti nulách, bude chemie i zoologie právě tak vzdálena svého konce, jako je nyní, a celá současná vědecká práce záleží právě ve vzrůstu číslic. Tento pokus jsem pochopil, když jsem objevil 35.001 druh a nepocítil jsem uspokojení. Nu, zklamání jsem neměl času přežíti, protože brzo ovládla mnou nová víra. Vrhl jsem se na nihilismus s jeho proklamacemi, černými změnami a různými těmi věcmi. Chodil jsem mezi lid, sloužil jsem v továrnách, na barkách na Volze, v olejnách. Potom, když jsem se potloukal po Rusku a přičichl k ruskému životu, změnil jsem se ve vřelého ctitele tohoto života. Miloval jsem ruský lid až k utrpení, věřil jsem v jeho Boha a miloval ho, v jazyk, v jeho mohutnost. A tak dále a tak dále. Své doby byl jsem slavjanofilem, nudil jsem Aksakova dopisy, i ukrajinofilem. i archeologem i sběratelem vzorů národní tvořivosti, byl jsem nadšen ideami, lidmi, událostmi, místy, byl jsem nadšen, bez ustání nadšen! Před pěti léty sloužil jsem zásadě odpírání a zavrhování majetku; a poslední mojí vírou bylo neprotivení se zlu.

Sáša vzdychla přerývaně a pohnula sebou. Licharev vstal a přiblížil se k ní.

— Drahoušku můj, nechceš píti čaj? otázal se něžně.

— Pij sám! hrubě odvětila dívka.

Licharev byl uveden do rozpaků a s chůzí vinníka vrátil se ke stolu. —

— Žil jste tedy vesele, řekla Ilovajskaja. — Máte nač vzpomínati.

— Nu, ano, vše to je veselé, když sedíš při čaji s dobrou sousedkou a žvatláš, ale otažte se, co mě stála tato veselost? Co mě stála různotvárnost mého života? Vždyť já jsem nevěřil tak, jako německý doktor filosofie, na »zierlich, manierlich,« nežil jsem na poušti, ale každá má víra sehnula mě do oblouku, rvala mé tělo na kusy. Suďte sama, paní! Byl jsem bohat, jako moji bratři, ale teď jsem žebrák. V kouzlu nadšení utratil jsem své i ženino jmění i mnoho cizích peněz. Jest mi nyní 42 let, stáří mám už před nosem, a jsem bez útulku, jako pes, který se v noci ztratil. Po celý svůj život nevěděl jsem, co je to klid.

Digitized by Google

Má duše neustále se mučila, trpěla dokonce i nadějemi . . . Klesal jsem pod těžkou, nespořádanou prací, trpěl nedostatkem, pětkráte seděl jsem ve vězení, vlekl jsem se po archangelské a tobolské gubernii i vzpomínky na to bolí! Žil jsem, ale v omámení necítil jsem procesu života. Věříte-li, že se nepamatuji ani na jedno jaro, že jsem se nevšímal, jak mě žena milovala, jak se rodily mé děti? Co vám ještě mám říci? Pro všecky, kdož mě milovali, byl jsem neštěstím. Moje matka už patnáct let nosí po mně smutek, a moji hrdí bratří, kteří pro mě snášeli duševní muka, kteří byli nuceni se pro mě rdíti, ohýbati svá záda, plýtvati penězi, na konec mě počali nenáviděti jako jed.

Licharev vstal a opět usedl.

Kdybych byl pouze nešťasten, děkoval bych za to Bohu, pokračoval nehledě na Ilovajskuju. Mé vlastní neštěstí ustupuje, když si vzpomínám, jak často byl jsem ve svém nadšení dalek pravdy, zlý, nespravedlivý, drsný, nebezpečný! Jak často jsem celou duší nenáviděl a opovrhoval těmi, koho jsem měl milovati a naopak. Zpronevěřil jsem se tisíckráte. Dnes věřím, klekám, ale zítra už zbaběle prchám od dnešních svých bohů a přátel, a mlčky polykám slovo »podlec«, které tito za mnou vysílají. Bůh sám viděl, jak často jsem za svá nadšení studem plakal a hryzl poduškuu! Ani jednou v životě jsem zúmyslně nelhal a neučinil zlého, ale mé svědomí je nečisto! Paní, nemohu se ani pochlubiti, že nemám na svědomí ničího života, protože mi před očima zemřela má žena, kterou jsem umořil svojí lhostejností, Ano, moje žena! Poslyšte, u nás teď převládají dva názory o ženě. Jedni měří ženské lebky, aby dokázali, že žena je nižší muže, hledají její nedostatky, aby se jí mohli vysmát, aby byli v jejích očích originelními. Druzí pak ze všech sil snaží se povznésti ženu k sobě, to znamená přinutiti ji, aby se naučila 35.000 druhů hmyzů, aby hovořila a psala právě takové hlouposti, jako oni sami hovoří a píší.

Obličej Lichareva se zamračil.

— A já vám řeknu, že žena vždy byla a bude otrokyní muže, pravil basem, uhodiv pěstí do stolu. Je něžný, měkký vosk, z kterého muž vždy lepil vše, co se mu líbilo. Pane Bože! pro mužovo nadšení ustřihla si vlasy, opustila rodinu, z nirala v cizině. Mezi ideami, pro které se obětovala, není ani jediné ideje ženské. Oddaná otrokyně! Neměřil jsem lebek, ale říkám to z těžké, hořké zkušenosti. Nejhrdější samostatné ženy, když jsem měl příležitost sdíleti s nimi svoje nadšení, šly za mnou, neuvažujíce, netázajíce se a konajíce vše, co jsem chtěl. Z jeptišky učinil jsem nihilistku, která, jak jsem pak slyšel, zastřelila četníka; moje žena neopouštěla mě na mé bludné pouti ani na minutu, a jako větrná korouhvička měnila svoji víru dle toho, jak jsem já měnil svá nadšení.

(Dokončení.)

Digitized by Google

Rozhledy po literatuře, umění a vědě.

Literatura.

Růžena Svobodová: V odlehlé dědině. (Nákl. F. Šimáčka). — Na trati z České Třebové do Olomouce, v jedné z prvních stanic moravských, v lesnaté, drsné, horské krajině to bylo, kde autorka vystoupila z vlaku, aby se »pochovala na dně hor.« Zapadla do malé, odlehlé dědiny, ale ne za střízlivými účely ethnografickými, jako většina našich literátů, vyjedou-li si na Moravu ale z té hluboké a delikátní potřeby, jak ji vyslovují krásná úvodní slova: »Zatoužila jsem po očistě samoty, po svobodě dálky, po síle smutku, po bezprostředním, nepokrytém styku s lidmi, které jsem si nepředstavila jako lidi, nýbrž jako cosi sladce příjemného a nerušivě bezbarevného.« Z těchto potřeb jakož i z přirozené, umělecké žízně po dojmech vzešla tato kniha, která mi je z veškeré produkce autorčiny snad nejmilejší. Ruší-li mi dojem z jejích románů a novel to jisté přestřelování v kresbě postav a jejich příliš sentimentální zabarvení, zde není tohoto úskalí. Autorka vypravuje v denníkové formě a tím už se zavazuje, že lidi předvede takové, jak je poznala, a psychická resonance zní zde se vzácnou čistotou a ryzostí. A to myslím, činí knihu tuto tím, čím ona je: ta neobyčejně pronikavá vůně nálady; ta sytost vnímání, přijímající dojmy s tím žíznivým chvatem, s nímž vyprahlá půda vpíjí do sebe prvé kapky deště; ten vlahý, vonný a vlnivý opar citový, jenž nad ní je rozestřen a jenž všecko reálné, co tu je líčeno: ty chmurné černé horské lesy, i tu zastřenou vísku, i ty zubožené postavy lidu oblévá nekonečně jemným a suggestivně světélkujícím fluidem krásného smutku a vlahého soucitu. Nepochopuji, jak mohla většina kritik toho neviděti a zabývati se knihou pí. Svobodové v prvé řadě jen jako naturalistickým obrazem ze života lidu a uvažovati o osudech tohoto lidu, tedy pouhého materielního námětu knihy, víc než o jejím uměleckém provedení. Je-li zde lid do posledního puntíku správně líčen? Žije-li se opravdu takto v zapomenutých dědinách na Zábřežsku? Co na tom!? Věřím autorce, že v základních taktech se nevzdálila pozorované skutečnosti a cítím, že když i vložila do povídkové fabule, kterou svůj denník oživila, leccos z vlastní invence, nečiní to dojem nepravdy. Ale těmto národním a sociálním pointám, v něž tyto obrazy bědného života lidového vybíhají, nedám na sebe působiti jen tak, jako bych četl někde v Národních Listech vlastenecký tendenční článek o poměrech v severní Moravě, ale pojímám je zde jako jednu ze složek té nálady, která tvoří základní tóninu a karakter knihy. Postavy těch žen, které jako soumary vlekou se po celé dni

Digitized by Google

s ohromným nákladem trávy na zádech; těch dřením zmrzačených stařen, které jsou živy jen z jediné kozy, ale přece nechtějí umřít a litují jen toho, že nemohou pracovat anebo se po celý týden řádně nenajedí jen aby mohly »zanýst rénské panáčkovi na mši svató;« všecky ty episody, osvětlující nevzdělanost, prostou pověrčivost a národní neuvědomělost toho lidu jsou mi pouhými podněty ku zvýšení té »síly smutku,« které při četbě těchto stránek podléhám a myslím, že jen toto pojímání odpovídá vlastním úmyslům autorčiným. Docela umělecky stylisovaným dílem tato kniha není, na to činí příliš dojem bezprostředné skutečnosti. Uvázla ve stadiu toho procesu, jímž realita přechází v dojem a je stravována uměleckou sensibilitou. Ale tím se stává právě zajímavou jako dokument tohoto procesu, pro psychologa tak nesmírně zajímavého, a odtud pramení také její svěžest a živoucnost. Můžeme se z ní učit, jak se i z naturalističtějších detailů dají tvořiti nálady, jemné jako sníh, lehké a vzdušné jako ty mlhy, které se válejí nad černými sychravými lesy pohorských oněch krajin. *Kj.*

Josef Holý: Padavky. (Nákl. F. Šimáčka). Kdybych byl měl panu Holému radit, byl bych mu řekl, aby této knihy nevydával. Naši čtenáři se zajisté pamatují na pana Holého, autora »Skokád?« Označil jsem jej loni na těchto místech za talent, sukovitý sice ještě a barbarský ve formě, ale překvapující svou původností a ryzí lyrickou silou. Pan Holý však považoval několik takovýchto kritik, které u té příležitosti o něm byly napsány, za plné uznání a sebe za básníka, který musí stůj co stůj vydávati teď už každoročně alespoň jednu knihu. Ale to je právě chyba. Takového nikdo nic od něho nežádal. Co nám mohl za rok přinésti zvláštního a nového? Jaký veliký obrat se v něm mohl udát? A zvláště dokonce co nového říci o jeho verších, když — jak z označení 1894—1897 na deskách vidno — jsou po většině psány v téže asi době jako »Skokády«? Máme znovu vyslovovati své překvapení? Ne, to už nejde. Opakované překvapení není překvapením. A pak, co jsme autorovi odpustili poprve, poněvadž jsme v tom viděli kus novotářské, originelní neurvalosti, to mu neradi odpouštíme po druhé. Barbarismy formy, neorganičnost a nehudebnost výrazu nám skřípou do ucha zde už hodně nemile. A to zvláště proto, že vycitujeme z vydání této druhé knihy, že autor je sám s sebou dost spokojen a že se chystá na svém dosavadním stadiu zůstat. A to by bylo největší neštěstí, které by mohlo stíhnout tak slibný a samorostlý jeho talent. Uváznout na těchto stupních znamenalo by pro něho skostnatět v jistých marottách a nedostat se z dnešní nevyspělosti formové. Na tuto stránku formovou bych kladl u něho hlavní váhu. Nechť se nenamítá, že je to věc vnější a podřadná. Jistá vyspělost formy je nevyhnutelným a podstatným požadavkem uměleckého výrazu, její neobratností trpí pak celý básník. Vidíme to na panu Holém; myšlenek a vznětů dost, a původních a místy i silných, ale jak trhaně a koktavě jsou vyslovovány! Cítíme, jak jeho nitro je tím spoutáno, jak myšlenky jeho mají svázána křídla a divoce kol sebe tlukou. Zmocnit se vlády nad jazykem znamenalo by pro p. Holého popohnat i svůj vnitřní vývoj o celé hony. A proto mu opakuji: čekat, trpělivě čekat, snad po léta čekat, zápasiti vytrvale s nepodajným jazykem a zasvěcovat se do tajemství

Digitized by Google

suggesce, koloritu a slovné hudby. A psát málo, vážit více každé slovo? K čemu takové tlusté knihy? Polovice by stačila. A tak nemám pro pana Holého jiné rady, než aby splnil úmysl, jejž vyslovuje v předmluvě: »Půjdu bloudit dál, hledat ji, tu pravou, čistou, jedinou nehynoucí.« *Kj.*

Divadlo.

Maruška Bittnerová †. Sotva tomu několik měsíců, co vstoupila zase jednou na jeviště, jehož byla po devět let největší ozdobou a z něhož ji vyštvala nevzdělanost a ničemné intrikánství; co probudilo v nás naději, že pro české umění není ještě ztracena — a nyní stojíme nad jejím rovem! Tento sběh okolností činí tím bolestnějším úmrtí vzácné této umělkyně, jakkoliv má ono už samo v sobě momenty skutečné tragiky. Tragickým je vždy, shasne-li plamen umělecké síly dříve, než mohl vyjádřit všechen svůj podíl světla, tepla a lesku, ale tím krutěji s palčivostí křivdy a hříchu to dojímá, vidíme-li, jak této umělecké síle je cizí zlobou zabráněno, aby vylila všecko své požehnání, a jak se stravuje v úmorné nečinnosti. Tento nejkrutější osud, jenž může stihnout herečku — býti vzdálenu jeviště — potkal pí. Bittnerovou v květu jejích let a její síly a tato rána hlodala od té doby na kmeni jejího života a měla nepopíratelně vliv na prudkost a rychlost nastalé katastrofy. Život její shasl právě v okamžiku, kdy jí osud sliboval nahraditi ztracené štěstí umělkyně nejvyšším štěstím ženy: mateřstvím... Málokteré české herečce bylo kdy přáno rozvinouti svůj talent tak do široka a zanechati za sebou všecku tu ubíjející mizerii našich maličkých poměrů jako jí. Veliký divadelní svět německý byl její školou. V něm vyrostla do výše, která jí po jejím návratu neobyčejně odlišovala od jejího okolí, a s níž si už mohla dovolit, aby o nevzdělanosti ve věcech uměleckých, na niž všude doma narážela, pronesla slovo odsouzení, třebas i slovo příkré... Dnes by se směl stěží kdo odvážit, učinit působení umělcovo pro několik takových slov nadále nemožným. Kdyby dnes měla pracovat ta guillotina, která odpravila před 5 lety pí. Bittnerovou, propadla by jí většina nejvýraznějších hlav mladšího světa literárního. Ale tenkrát ještě byla moc všeobecných vlasteneckých hesel neobmezená a ti, jimž pí. Bittnerová na jevišti překážela, nemohli užít účinnější zbraně, aby se jí zbavili, než denuncovati ji před tribunálem

Digitized by Google

národní inkvisice. Nebylo ještě ve veřejnosti dost hlasů, které by se tomu byly vzepřely. Nic neváţil tu zřetel k jejímu vzácnému a v našich poměrech nenahraditelnému umění. Pí. Bittnerová byla nucena odejít. Zákulisní pleticháři dosáhli svého cíle. Ale útraty toho zaplatilo umění. S ní odešla z Národního Divadla nejlepší jeho představitelka velikých ženských rolí a mezera, jiţ po sobě zůstavila, je jednou z hlavních příčin naší divadelní mizerie. V rozhodujících kruzích divadla se to cítilo a proto za dva roky po jejím odchodu byla v slavném triumfu nazpět povolána — sl. Pospíšilova, která přec byla také v národní klatbě. Pro tu se najednou dovedli pánové angaţovat proti většině veřejného mínění. Kde tu zůstala jejich vlastenecká rigorosnost? Kdo vysvětlí kdy tento dvojí loket? Ale slečna Pospíšilová nezůstala a Nár. Divadlo se dále marně ohlíţelo po heroině. A tu bylo konečně loni vzpomenuto zase na pí. Bittnerovou. Byla vyzvána k pohostinským hrám, které se staly pro ni dokonalou satisfakcí. Ani slova odporu proti jejímu vystoupení neozvalo se ve veřejnosti; její čistý, sympatický karakter odzbrojil její nepřátele a její umění podmanilo si znovu vrtkavý, nevděčný dav. Zase zazářilo, neochablé lety nečinnosti, zase jsme ji spatřili v plném lesku jejích mimických prostředků a ušlechtilých attitud, zase jsme podlehli kouzlu jejího hlasu, v jehoţ hudbě zaznívalo něco, co je na našem jevišti tak vzácným: silná herecká individualita a veliká umělecká inteligence. A zase jako v dobách šťastnějších hřměly salvy potlesku a sypaly se věnce a nové umělecké jaro zdálo se nadcházeti tomuto ţivotu plnému utrpení, a pak i sny o nastávajícím mateřství přišly ho ozlatit — a zatím číhal za vším jen hrob! A nad tímto hrobem splývají s upřímnou ţalostí v jediné unisono i farisejské hlasy těch, kteří mají utrpení tohoto zhaslého ţivota na svědomí . . . Všecka neupřímnost a komediantství vlasteneckých inkvisitorů ukazuje se tu v plném světle. Co před několika ještě lety bylo neodpustitelnou urážkou majestátu národa, o tom dnes nikdo ani nemluví a ti, kteří si tenkrát počínali nejzuřivěji, tváří se dnes jakoby nic, bez zardění . . . . A mocné orgány veřejného mínění, které ji mohly tehdy svým hlasem zachránit, dnes přiznávají, ţe tu byla spáchána křivda. Tenkrát to nevěděli? Augurství, na němţ stojí náš officielní vlastenecký svět, ukazuje se zas jednou v nejodpornější své nahotě. — Zářivý a krásný tento umělecký ţivot tedy shasl. Kdo vyplní mezeru, jiţ po sobě zanechal? Čím méně je naděje, ţe se tak v brzku stane a čím ţalostněji bude klesati české jeviště, s tím trpčími pocity budeme vzpomínati ztráty Marušky Bittnerové. A zapisujeme její jméno do gallerie obětí, jichţ si vyţádal boj za vyšší uměleckou kulturu s kruhy, které si usurpovaly právo mluviti za duševní český svět, a u nichţ neplatí duch, vzdělání a talent člověka, ale jen jeho stupeň vlastenecké pravověrnosti. *K.*

Opera. Hlučný jásot kritiky po premiéře Fibichovy nové opery »Šárka«, ba vlastně už několik dní před ní, spůsobil, ţe jsem šel na její reprisu se zvláštní dychtivostí, ačkoliv na naši hudební kritiku tuze málo jinak dám. Ale takové svorné unisono chvalozpěvů, takovéto jednomyslné prohlašování, ţe Fibich nejnovějším svým dílem nastoupil cestu k národnímu umění, ţe navazuje přímo na Smetanovu »Libuši« atd. — kdoţ by i při největší nedůvěřivosti nepřipustil, ţe snad na věci přece

Digitized by Google

něco je? A je opravdu. Bylo by nepoctivým toho nepřiznat. A můžeme to přiznat tím raději, že pro nás zde, kdož jsme byli zásadnými odpůrci Fibichovy hudby z posledních let, je to, co liší Šárku od ní, vlastně satisfakcí. To co officielní kritika na »Šárce« s jásotem vítá jako obrat, nastoupení pravé cesty atd. neznamená vlastně nic jiného, nežli větší zřetel skladatele k požadavkům, které jsme nalezali až dosud v jeho dílech nesplněny a k zásadám, které postavily část mladé hudební generace do oposice proti němu. Neříkám, že Fibich ony požadavky splnil a na těch zásadách že oběma nohama stojí. K tomu je ještě příliš daleko. A co hlavní: tato hudba stále nemá ještě svou vůni, svou barvu, svou pleť, nevyrůstá jedním slovem ze silné, odlišené individuality — prostě proto, že kdo takovou individualitou nebyl, se jí ve svém osmačtyřicátém roce nestane. V tom ohledu nelze tedy mluvit o nějakém obratu. A z toho už přirozeně plyne také soud o »národnosti« té hudby. Národní povaha umění je jen jakýmsi nádavkem k jeho individuelnosti. Jsou umělecké povahy, které až do posledního atomu své krve jsou prosákly typickými prvky své rasy. Takovým byl Smetana, takový je Aleš. Ale nevyhnutelná praemissa je zde, že jsou uměleckými povahami samy o sobě. Kdo není svou vlastní povahou, nemůže být typicky vypjatým úkazem národního umění. A zase opakuji: kdo ve své tvorbě po celý život neměl tohoto silného, kořenného dechu domácí půdy a krve svého rodu, ten si ho nevyrobí v pozdním věku studiem cizích partitur. Ty silné náběhy k smetanovství, které Šárka nepopíratelně jeví, nedovolují ještě mluvit o nějakém národním jejím karakteru. Jsou to právě tak jen reminiscence epigona na Smetanu, jako jinde prorážely reminiscence na Wagnera. Je-li »Šárka« národně česká, pak by dle téže logiky bylo nejwagnerovštější dílo Fibichovo »Nevěsta messinská« dílem národně německým. A tak by nás tato logika zavedla až k té absurdnosti, že jeden umělec může se odívat do různých národních povah a převlékat je jako kabáty. Nepřipouštím tedy u Šárky tohoto dvojího: že by nesla stopy umělecké individuality a národního karakteru. Je to epigonská práce jako všecky předchozí, s tím rozdílem, že jde spíše ve drahách české hudby než německé anebo všeobecně kosmopolitické. — A kde je tedy onen zmíněný obrat, ta satisfakce pro naše stanovisko? Ne v základních zdrojích jejích psychických, ale v jejích vnějších stránkách: dramatické její stavbě, výrazu, technice. Skladatel si zde lépe než jindy uvědomil, čeho všeho je třeba, aby moderní dramatická hudba neutápěla ucho posluchače v něčem, co nestačí vnímati a stráviti; aby neoblévala nejprostší dramatické situace pletivem hudebních subtilnůstek a nezáživného chaosu těkavých motivů; čeho všeho je třeba, aby přiléhala těsně k postavám a situacím a činila je plastickými; aby se psychologicky kryla s jevištěm a jedním slovem, aby byla vnímatelnou a suggestivní. Neříkám, že to všecko je v »Šárce« splněno, ale je tu alespoň tato snaha, tento směr. A to je vlastně celý ten obrat. Hudba »Šárky« se poslouchá nepoměrně sytěji než hudba »Bouře« nebo »Hedy«, zachovává nás při svěží vnímavosti, je orchestrálně řidčeji tkaná a dává proto lépe vystupovati hlavním svým konturám, linie její jsou táhlejší a mají vypracovanější profily, modulace méně násilny, effekty méně strojené, deklamace pod šťastným vlivem Smetanovým organičtější a melodičtější. Orchestrálním

Digitized by Google

leskem a ohnivým koloritem, zvláště erotických míst, nezadá p
v ničem hudbě »Hedy«. Volba libretta z kruhu staročeských myt
celkem šťastna. Mát dnes vedle realistické jen mythická a pob
opera budoucnost — opera »velká« a romantická jsou mrtvé gen
sl. Anežka Schulzova dala mythické látce docela světoběžný rom
kostým. Její ženská ruka byla slaba na ulití obřích předhistorických
s řičícími vášněmi. Ze Ctirada a Šárky udělala obyčejné milence
tických truchloher s poetickými, plechově znějícími frásemi v ústech.
zvláště v provedení p. Ptáka, dělá dojem unylého troubadoura a r
slovanského reka. Jsou to obyčejné marionetty, na nichž zahrála
thema: nenávist láska a smrt, a které vzala z téhož kosmopolitické
diště, do něhož si došel na př. pan Vrchlický pro podobný pár
v »Lásce a smrti«. I celý divadelní aparát libretta má toto šab
romantické zabarvení a hemží se nejrůznějšími nemožnostmi. —
slovo o kritikách. Kdo četl jejich jásavé konstatování obratu p. Fi
cítil, že mezi řádky se tu vlastně bije do dřívější jeho tvorby.
rent »Hlasu Národa« velebil na př. »Šárku« slovy, která znamen
přes to všecko, co u Fibicha předcházelo, dělá čáru. Tedy jiným
při této příležitosti vyklouzlo teprv těmto kritikům všelicos, co
jinak p. Fibichovi nikdy nebyli upřímně řekli. Udržovali a podpo
léta skladatele na cestě, kterou v hloubi svého srdce nepovaž
správnou. A to je další satisfakce pro nás: neboť zde na těchto
vždycky jsme tvrdili, že sláva Fibichova je vyráběna uměle, na
konvencí, koterijních ohledů a neupřímnosti.

— **Vereščaginova výstava v Rudolfinum.** Přečtli jste průvodce výstav
čaginovou a dali jste se na pochod do Rudolfina. Plni netrpělivosti a plni
Uvidíte Napoleona, který vládl Evropou, jako člověka, malého člověka,
není navěšen purpur a brokát samovládce a oslňující drahokam císařsk
Člověka malého proti velkým mocnostem věčně silné, nezdolné, nepřek
rody. Lidi podmaniti dovedl a podmanil, ale příroda vypověděla největší
vůdci tohoto století boj na život a na smrt. Příroda děsná, rozlícená, ne
nepoddala se a zvítězila. Došli jste k paláci, rychle odkládáte svrchní šat, a
volni a ničím rušeni. Vejdete do prvního sálu, hledáte Napoleona a nalezát
zeleň teplého Krimu, usměvavou líc stařika, který napálil svého pána, m
někde z dalekého ruského pobřeží, hlavu mladistvé dívky a nikde hled
Vejdete do druhé síně. Na protějším jejím konci zasněžená pláň, uprost
silnice, vroubená vysokými, holými stromy. V předu na této cestě vedle b
a rozlámaných, zmrzlých, mrtvých údů lidských i zvířecích, malá, v kožich
postava, na kterou jste zvědavi, Napoleon, a za ním velký zástup velký
z jeho generálního štábu s kočárem, v němž císař pracoval, v noci bděl,
unaven, a v němž projížděl za kruté zimy stanoviště svých vojsk. Napole
Jedinec, který těm tisícům mrtvým vedle silnice připravil smrt, a který pr
jež chtěl pokořiti svým rychlým, náhlým způsobem, poražen, uštván, polo
Z veliké, huňaté čepice nepatrně jen vyniká orlí nos, rty jsou zařaty a v t
těžké utrpení. Je vám líto trpícího. Ale v tom snese se váš zrak k mrtvým, z
zmrzlým tělům padlých vojáků a koní a v hlavě vám to hlučí: kdo to
způsobil, tomu patří ten útěk, patří ta porážka. Obrátíte se. Zas ve st
nový obraz. Hořící moskevský Kreml, vysoké zdi, z nichž sálá, vyráží,

Digitized by Google

hoří a praská oheň, a podle nich malá postava Napoleonova v historickém šedivém, dlouhém kabátě. Levá ruka zastrčena do kabátu a ve tváři žluté, sešlé, vráskovité, z níž vyzírá jen velké, matné jiskrné oko, purpurový reflex rudých, plamenných hadů požáru. V pravé ruce maršálská hůl, která nedovede veleti zhoubnému, běsně rozpoutanému živlu .... Naproti tomuto plátnu upoutá vás jiná zobrazená scena. V době odpočinku. Sněhová vichřice, házející v okamžiku spousty ostrého sněhu na pole, zasypává těla na zemi ležících francouzských vojínů s důstojníky ve velkých, třírohých kloboucích v popředí. Nevidíte ničeho, nežli bodák a sem a tam ze sněhové závěje vyčnívající čáku nebo širokou velikou holeň. Pěkný odpočinek! A tak to jde dále. Hrůza rozbourácené ruské přírody v kruté zimě a vedle ní malomoc lidí a nepatrnost velkého kdys člověka, který kácel trůny a rozdával svým milcům království. Tamto zajali francouzští vojáci někde staré sedláky ruské. Dopadli je se zbraní v ruce. Dovedli je k císaři, který s rozkročenýma nohama stojí u plápolající hranice dříví, aby se ohřál, a po vyslechnutí zprávy důstojníkovy dává rozkaz, aby třesoucí se, slabé, vetché starce — zastřelili. Jinde zas zobrazen vnitřek ruského chrámu, z něhož si učinili Francouzi konírnu a tam franzouský generál dal si pořídit z oltáře stůl a postavil před oltář na stráž dva velké vojíny. Jste téměř unaveni pozorováním, těžkými dojmy a klesáte pod tíhou děsné pravdy. Vracíte se do první síně a odpočíváte svým zrakem i svou duší na obrazech krajin zasněžených i v syté, příjemné zeleni, na spanilém líčku mladé pradleny a dívčí, svěží podobizně. — Výstava vykazuje 154 čísel. Velká, neunavná práce velkého umělce. Originály a otisky všech téměř jeho výtvorů. Odcházíte z výstavy. Přemítáte. Vrátili byste se hned zase do veřejí vysokého domu. Jen letmý pohled výstavou a cítíte, že k vám promluvil velký umělec a velký nepřítel běd a krutých neštěstí, která působí válka se svým vražděním lidí, které nevinné žene do boje cizá choutka, cizí vášeň, cizí, uražený cit ješitnosti a používá jich k dosažení svých sobeckých cílů. Promluvil k vám umělec realista, který dovede tlumočiti svým štětcem velkou, nepřemožitelnou, vítězící pravdu, a jeden nepatrný, maně zachycený výjev z válečných útrap poví vám více nežli folianty knih, brojících proti krvi nevinně prolité a hromům rozžhavených dělových jícnů ...

— **Obraz Václava rytíře z Brožíků**: Zvolení Jiříka z Poděbrad za českého krále. Na staroměstské radnici naproti obrazu »Hus před koncilem kostnickým« jest vystavena nejnovější práce p Brožíka. Velké plátno a mnoho postav. Síň, do jejíhož jednoho okna vnikají kontury týnského domu, představující v pražské staroměstské radnici shromaždiště pánů sněmovníků ze všech zemí české říše v den 2. března 1458. o 12. hodině polední, kdy »po vykonané modlitbě nejvyšší purkrabí Zdeněk ze Šternberka, potázav se s pány po tichu a krátce promluviv o potřebě i právu vlasti, první dal hlas volenci národu a nenadále poklekna před dávným přítelem, hlasem nadšeným zvolal: »Živ buď Jiří, král a pán náš milostivý.« Příkladu jeho následovali tudíž jiní páni a v okamžení nejen celý sněm octnul se na kolenou, slibuje věrnost a poslušenství, ale i vně radnice rozléhalo se hlučné volání: »Živ buď Jiří, král český.«« Scénu těmito slovy v Palackém vylíčenou, namaloval p. Brožík. Malý Jiřík z Poděbrad sestoupil právě z trůnu, správce české říše, oděný v bílém plášti, a zvedá velikého pana Zdeňka ze Šternberka v červeném úboru a se žlutými, moderním žlutavým lakem natřenými, ukrutnými botami se země, jakoby mu říkal: »ale tohle to jsi mi, pane bratře, neměl dělati.« Tvář pana Jiřího je hezká, červená, jeho čelo je bílé, vysoké, bez vrásek a ručky jsou jemné, zrovna k líbání. Za červeným, klečícím panem Zdeňkem stojí v bílém taláru vousatá menší postava jiného

Digitized by Google

českého velmože a hned vedle něho veliký, nadšený český pán v červené klerice s tmavě hnědými botami, povýšenou pravicí, s pěkně trefenou bradavicí na levém nosním chřípí a hledící někam do daleka jiskrnýma, černýma očima, celý náš dr. Frant. Ladislav Rieger, jak vypadával v mladších, energických letech, kdy volával do českého lidu: Nedejme se! A vedle zas svorně bílé a červené postavy českých šlechticů a vzadu za nimi ve stínu a jaksi v pološeru objímají se menší páni a dle všeho mají ze všeho toho ukrutnou radost. Nad tím a mezi tím blýská se několik šavlí, ohnutých i rovných, a konečně neschází tu ani dobrácká tvář vesnického faráře, který sápe se na pana Zděnka a chce nejspíše dotknouti se také doposud nepomazané postavy nově zvoleného krále. Samé známé pósy a obličeje z velkých obrazů Brožíkových. Podlaha je čistě umytá, ani prášku na ní od velkých bot, vykládaná černými a šedivými dlaždicemi, schválně vybranými, z části kryta pěkným, drahým kobercem s pěkným vzorkem, jako by vydluženým od Gottwalda, aby se klečící páni nezamazali, ale je mrška trochu nakloněna a některou chvíli se zdá, že maličká postava Jiříkova neudrží hřmotného pana Zděnka a tento se smekne někam k nohám některého pana rady nebo staršího, pro něž jsou zde pod obrazem rozestaveny židle. Těmto pánům se to vůbec musí pěkně seděti mezi oběma velkými výtvory uznaného a vyznamenaného českého umělce.

Žofie Podlipská †. Jedna z nejčastěji jmenovaných žen a z nejstarších osob v českém našem světě literárním odešla dne 17. prosince na věčnost. Od konce let padesátých, od těch prvých almanachů, v nichž se ohlašovaly v Čechách paprsky, které sem vrhl moderní evropský romantism, až do nejposlednější doby stýkáme se v literatuře se jménem Podlipské. Význam jejích prací bledne ovšem značně vedle zjevu její literárně větší sestry, Karoliny Světlé. Jsou příliš rozplývavě romantické, nemají dosti síly v provedení a významu, ale ve chtění a myšlence přece jen čnějí vysoko nad literaturu kaříčkových společností. Jak vysoko se odvažovala, ukazují nejlépe její historické romány z doby Otakarovy. Vzlet myšlenky a snahy je tu nevšední, jen k uměleckému provedení chybělo síly. Větší snad význam než pro literaturu měla pro snahy humanní a paedagogické, pro něž pracovala jak pérem tak skutkem. Zemřela v stáří 64 let. Narodila se a byla vychována v ovzduší staré patricijské rodiny pražské, již učinila sestra její památnou svými vzpomínkami a romány. Vedle cyklu románů historických z doby Přemyslovců zanechala větší romány »Příbuzní,« »Osud a nadání,« »Lidské včely,« celou řadu novel a románů povahopisných a v poslední době zvláště povídky pro děti, z nichž »Ludmila a vnuk její sv. Václav« vyšla již po její smrti.

Digitized by Google

Rozhledy politické a sociální.

Domácí politika.

Gautschova vláda měla na pospěch, sněm český měl býti již v pondělí 10. ledna otevřen, proto horlivě svolávala do Vídně konference. Nejdříve s Němci se radila — potom teprve zavolala na besedu pp. Engla, Herolda, Kramáře, Kaizla a Pacáka. Co uradili, dosud známno není, objeví se to v blízké budoucnosti na sněmu českém.

Dlouho rozmýšleli se němečtí poslanci, mají-li jíti do Prahy na sněm neb ne, leč mimo to, že jedna jich frakce tam nechtěla, i pro abstinenci silně agitovala, za důvod uvádějíc obavu o osobní bezpečnost německých poslanců, v českém sněmu přece se zjevili a s nimi i »posvátná osoba«, pan nově zvolený poslanec Wolf. Zdá se, že již toto vstoupení Němců na půdu sněmovní jest účinkem konference s vládou a nyní třeba očekávati, brzo asi se dovíme, mnoho-li na naši škodu slevil Gautsch Němcům.

Sněm zahájen množstvím formalností, čtena celá řada návrhů a dotazů. Z prvních důležitější jsou návrh hrab. Buquoye, aby zřízena byla 24členná sněmovní komise, jež by zbádala, jak by se mohly poměry jazykové upraviti za souhlasu obou národností. Potom návrh Schlesingrův, aby zrušena byla jazyková nařízení Badeniho. O bouřlivých událostech podali interpelace z české strany pp. posl. Černohorský, Podlipský, Záhoř a Pinkas, ze strany německé posl. Werunský a soudruzi. Poslanec Wolf ve své interpelaci k vládě dával jí na uváženou, neměl-li by býti sněm král. českého přeložen do některého města německého. Hrdinský p. Wolf se přece jen bojí, ač Němci rádi opakují slova svého velkého kancléře, že nebojí se nikoho leč Boha — anebo spíše p. Wolf cítí již, že nyní, nastalo-li dohodnutí s vládou o jazykových nařízeních, bude již zbytečným — a proto hledí dále udržeti pozornost, s níž na něho svět německý patří. Po ulicích do sněmu doprovázela ho stráž osobní několika policajtů. — Soud náhlý byl v den otevření sněmu odvolán — a policejní nařízení odstraněna den po tom. První dvě zasedání sněmu musí působiti sklamání. Tak nezačínají sněmy, které mají velký úkol. Jest chvíle nynější, kdy vídeňský parlament centrální ochromen, byl učiněn ku práci neschopným, velice příležitostnou k tomu, aby sněm domohl se větší síly, aby jeho práva byla rozšířena. Leč zdá se, že mladočeská strana ve své ospalosti a netečnosti opět tuto příležitost prospí.

Pokroková strana, socialní demokraté i národní socialisté domáhají se rozšířeného práva volebního na sněm — a to výslovně všeobecného práva, a zamítají myšlenku, aby i pro volbu sněmovní zřízena byla nějaká pátá kurie.

Na Moravě přijati byli poslanci klerikální do klubu strany lidové a jejich vliv ukázal se tam již. Napřed oznámený poslancem Ševčíkem návrh, pro nějž slíbila svobodomyslná strana hlasovati, aby totiž bylo posláno papeži blahopřání k 50.

Digitized by Google

kněžskému jubileu, byl sněmem přijat i gratulací pozdraven nástupce apoštolův. V dolno-rakouském sněmu navrhl posl. Kolisko, aby za vyučovací jazyk obecných a měšťanských škol v Dolních Rakousích byl prohlášen výlučně jen jazyk německý. Návrh ten čelí proti české škole Komenského, které by mohlo býti nařízeno, aby vyučovala jazykem německým, kdyby ten návrh byl přijat. Proti tomu vídeňští Češi a i němečtí socialní demokraté protestovali.

Zemský rozpočet na r. 1898 vykazuje 20,222.679 zl. výdajů, proti lonsku + 1·4 mil. zl. Vlastními příjmy země uhrazeno bude $1^1/_2$ mil. zl., zbytek jednak přirážkou zemskou 54% na všechny přímé daně (vyjma novou osobní daň z příjmů), jednak novou půjčkou kol 3 mil. zl. Příčiny přírůstku výdajového jsou zhruba tyto: řádný náklad národ. školství 9 mil. zl. stoupl o $^1/_2$ mil.; první splátka 100.000 zl. na $^1/_2$ mil. zl. fond určený pro Jubilejní úvěrní fond maloživnostenský; poslední lhůta 0·4 mil. zl. na zemský příspěvek ku splavnění Vltavy v obvodu pražském a druhá lhůta 0·56 mil. zl. na zemský příspěvek ke kanalisaci Vltavy a Labe až po Ústí n. L.; dále 100.000 zl. jako první lhůta na jubilejní zemský úvěrní fond ku podpoře malovýrobců rolnických; na zřízení stravoven v Čechách dává se do rozpočtu 100.000 zl.

Sociální hlídka.

Z úrazové pojišťovny dělnické pro král. České. O úrazovém pojišťování v Rakousku panuje u všech nepředpojatých a třídně neinteresovaných lidí shodný soud: že totiž nevyhovuje naprosto svému účelu, že mu ani vyhovovati nemůže, poněvadž — jako vše snad v Rakousku — je kusé, napolo sdělané a ministerialními výkony oklešťované. Již způsob úrazového pojišťování je nedostatečný. Hražení útrat leží na zaměstnavatelích a dělnících, a vláda nemá pro tak důležitou instituci ani krejcaru. Podobně volební řád do úrazoven svědčí o úzkostlivé péči vlády, aby i to málo ve prospěch dělnictva, co dalo by se provést za daných poměrů, bylo na větším díle znemožněno. Do představenstva z dělnictva voleno 6 del., ze zaměstnavatelů rovněž 6 del.; zbývajících 6 del. jmenuje si vláda. Proč, to nikdo neodůvodní. A zákon o úrazovém pojišťování? Úzkoprsý a nedostatečný. Za takových okolností není divu, že úrazové pojišťovny v Rakousku churaví jednou chorobou: vzrůstajícím deficitem, vůči němuž stojí ne tak bez rady, jako bez účinné — pomoci. Úrazová pojišťovna dělnická pro král. České má na př. dle letošní bilance schodek přes tři miliony zlatých, jenž — i když vezmeme v úvahu, že suma udaná je nanejvýš sporna, nicméně charakterisuje výše uvedené nedostatky úrazového pojišťování. Zajímavou byla proto debata, jež rozpředla se ve schůzi správního výboru dne 11. listopadu m. r. konané o tom, jak dlužno deficit odstranit. Podnět k tomu zavdal výnos ministerstva vnitra ze dne 8. listopadu m. r., v němž mimo jiné poukazuje se na to, že nynější tarif příspěvkový je neudržitelný, že tudíž dlužno příspěvky zvýšiti, neučiní-li to představenstvo samo, že by ministerstvo cestou nařízení tak učinilo. Nevíme, jestli něco lépe charakterisuje péči rakouských vlád o úrazové pojišťování, nežli právě tento výnos. Je v tom něco výsměšného, radí-li se někomu, jak lze vybřísti z nouze za vlastní jeho peníze. To jasně vyciťovali členové správního výboru, i ti, již zastupují zaměstnavatele, a debata přirozeně vyznčla v trpké výtky vládě, jež nezná svých socialně-politických povinností. Nejpronikavější, poněvadž krajně bezohledná a otevřená byla řeč soc. demokrata Vil. Černého, jehož

Digitized by Google

rhy tlumočí také požadavky uvědomělého dělnictva: 1. domáhejmež se, aby vláda pívala k účelům ústavů, 2. příspěvkový tarif budiž upraven dle potřeby a dle tních poměrů příslušných zemí, 3. domáhejmež se řádné ochrany k zamezení u s trestnými následky v případu opomenutí, 4. budiž působeno k tomu, aby eden byly řádné mzdové výkazy ve všech pojistných podnicích, jakož i prová- a byla řádná kontrola příspěvků. Řeči ostatních členů správního výboru vyzněly statně ve stejné výtky vládě. Spor byl pouze, jak hraditi důchody: zda krycí notou (jak tomu bylo dosud) či způsobem rozvrhovacím (vždy pro příští rok). ítá konečně resoluce obsahuje podstatně: 1. zvýšení příspěvkového tarifu o 10% atností od 1. ledna 1898, 2. provádění přísnější kontroly důchodů a příspěvků, ypracování (ředitelstvím) elaborátu o podkladech bilančních. Na to následují ná- vlády se týkající: 1. vláda nechť vypracuje přesné podklady pro rozvrhovací ob uhražování důchodů, 2. nechť pečuje, aby ulehčeno bylo finančnímu stavu vu osvobozením od placení porta, příplatku na živnost. inspektory, od placení třovacích nákladů atd., 3. přispívejž pravidelně k účelům ústavu, 4. upravižˇ pěvkový tarif dle místních poměrů a se zřetelem k spravedlivému zatížení jedno- ch průmysl. odvětví, 5. postarejž se o vypracování a řádné provádění ochrany amezení úrazů s trestnými následky pro ty, kteří by tuto ochranu neprováděli. účinek bude míti přijatá resoluce na vídeňskou vládu, je nejisto. Pravděpodobně dne, jako mnohé, dříve již přijaté, a jen hlemýždím krokem půjde reforma uského ochranného zákonodárství v před. V úrazových pojišťovnách bude se dle rady sl. vlády, jen že na účet těch, pro něž instituce ta zřízena byla, na dělnictva, aby příliš neztučnělo z těch bohatých důchodů, jež mu poskytuje ně-zaměstnavatelská většina rakouských úrazových pojišťoven.

Zdravotní hlídka.

Dr. W. Kruse pojednal v »Zeitschrift für Hygiene u. Infektionskrankheiten« rtnosti v Prusku. Na tisíc osob připadá

v letech;	zemřelých:	narozených:	a jeví se tudíž přebytek:
1820—24	25,3	42,0	16,7
1825—29	27,7	38,4	10,7
1830—34	30,8	37,7	6,9
1835—39	27,5	38,4	10,9
1840—44	25,8	37,4	11,6
1845—49	28,0	36,2	8,2
1850—54	26,7	36,8	10,1
1855—59	26,8	36,4	9,6
1860—64	24,6	37,4	12,8
1865—69	27,6	37,6	10,0
1870—74	27,6	38,6	11,0
1875—79	25,6	40,1	14,5
1880—85	25,3	37,5	11,8
1885—89	24,2	37,7	13,5
1890—94	23,3	36,8	13,5

Z číslic těchto možno odvoditi, že úmrtnosti postupně v posledních pěta- i letech od pětileti k pětiletí ubývá a že v posledním pětiletí klesla tolik, jako v předešlých uvedených pětiletích. Úmrtnost po velkých epidemiích a válkách po několik let a počet porodů stoupá.

Ve válečných letech šedesátých a sedmdesátých stoupla úmrtnost a po nich

Digitized by Google

rychle klesla, a počet porodů v pětiletí po nich (1875—79) vystoupil jako nikdy před tím.

V dalším vyšetřuje autor, kterých nemocí přibylo a kterých ubylo. Číslo úmrtnosti sestává z počtu zemřelých násilným způsobem a z počtu zemřelých na různé nemoci. Násilné smrtí přivozuje vražda, zabití, sebevražda a neštěstí (úrazy) Na smrti tyto má člověk vliv a jest u většině jich příčinou. Tu lze pozorovati, že sebevražd přibylo, vražd a zabití ubylo. Alkoholismu a neštěstí ubylo. Možno tvrditi, že příčin násilné smrti vůbec přibylo a tudíž, ubyloli úmrtnosti, připadá to na účet umenšení úmrtí následkem nemocí. Na tisíc živě narozených dětí připadá úmrtí:

	1875—79	1880—84	1885—89	1890—94
hochů:	265,6	271,1	266,7	266,0
děvčat:	220,1	227,3	223,9	220,8

Úmrtí novorozenců v posledních letech neubylo. Hygiena chlubí se tedy neprávem, že nyní zachraňuje svými předpisy více dětí nežli dříve. Úmrtnosti novorozenců přibylo na tuberkulosu, něco na záněty plic a pohrudnice velic. Největší úmrtnost kojenců je ve velikých městech, nejmenší ve vsi a úmrtnost na venkově u kojenců zvyšují přírůstky kojenců z měst, ze kterých mnoho kojenců rozposýlá se po venkové, hlavně z porodnic atd. Proč umírá tolik kojenců? Přibývá ženské práce, což jest hlavní příčinou, že žena nemůže se věnovati racionelnímu vychování a péči svého dítěte. — Kde však hledati vlastní úbytek úmrtnosti, když neubylo úmrtnosti kojenců? Další autorovy tabulky podávají důkaz, že ubývá úmrtnosti v letech, kdy člověk nejvíce je k práci schopen. Nehledě k úmrtnosti ve vysokém stáří ubývá v uvedených obdobích úmrtnosti u obou pohlaví v letech mezi věkem kojenců a dětském do pěti let a mezi vysokým stářím (60—80 a přes 80 let). R. 1891 ubylo úmrtnosti naproti r. 1876, ale ne naproti r. 1881. Úmrtnost na venkové je menší nežli v městech, vyjma ve věku od 15—20 let u žen a od 20—25 let u mužů. Zdraví příslušníci obou těchto period lidského věku v obojím pohlaví jdou většinou do velkých měst, jako služky a vojáci a na venkově zbudou jen po většině slabá a nemocná individua tohoto stáří. Příčinu větší úmrtnosti v městech počítá Kruse na účet práce v různých městských povoláních. Ve velkých městech zemřelo ku př. v letech od 15—30 z tisíce 45 jednotlivců (v Hannovru) a ve Vratislavi 76, mezi 30—60 rokem 13·2 (Hannover) a 21·2 (Vratislav). Velké tyto difference v úmrtnosti dávají předpokládati ještě jiné příčiny zvýšení úmrtnosti v městech nežli udává Kruse. Případů úmrtí na tyfus, neštovice, choleru, úplavici ubývá; menší úbytek lze pozorovati u spály a přibývání úmrtnosti jeví se u spalniček a zadušního kašle; difterie ukazuje největší různosti v tomto ohledu. Úmrtnosti následkem rakoviny přibývá, hlavně na venkově a sice skoro v dvojnásobném poměru Z 10.000 obyvatel zemřelo na venkově r. 1876 3·7—4·8 jednotlivců a r. 1891 5·3—7·7.

Příčina tohoto onemocnění není známa, někteří vědci počítají rakovinu do infekčních chorob, způsobenou mikroorganismy. Úmrtnosti z nemocí ledvin, srdce, vodnatelnosti neubylo. Tuberkulosy ubylo a přibylo příčin smrti následkem zánětlivých onemocnění dýchadel.

Poměr tento jeví se ve všech periodách lidského věku, u obou pohlaví a v nejrůznějších místech. Tuberkulosy rozhodně ubylo hlavně v pruských věznicích. Tuberkulosa jeví se především jako nemoc z povolání a z chudoby.

Na tuberkulosu zemřelo z 10.000 obyvatel v letech

	1876	1881	1891
ve vsích	28,4	28,5	24,8
v malých městech	34,8	33,2	27,8

Digitized by Google

v prostředních městech	38, 2	38,9	31,1
ve velkých »	35,3	35,6	31,4

V letech od 10 do 20 let nelze pozorovati velký úbytek, ale od 20—60 let je úbytek patrný. Při všech těchto pozorováních dlužno uvážiti, že v posledních letech ve statistice přísně se odděluje tuberkulosa od »zánětlivých« onemocnění dychadel; v tom snad možno hledati úbytek tuberkulosy a přírůstek při nemocech zánětlivých.«! Jiní tvrdí, že pokolení lidské je resistentnější, lépe vzdoruje tuberkulose a opět jiní se domnívají, že tato choroba pozbyla jaksi svého prudkého rázu a vede nyní pomaleji k smrti, potřebujíc delšího času k smrtnému svému úkonu. Článek Krusův skytá velice zajímavá data a liší se podstatně od jiných tuctových prací. Zpráva o zdravotních poměrech a zařízeních v království českém za léta 1893—1895, kterou ku konci loňského roku vydal místodržitelský rada Dr. Pelc, přichází k podobným výsledkům jako Kruse.

V obsáhlé své publikaci tvrdí autor na str. 259, že v království českém »úmrtnost klesá neustále, i v letech epidemických zůstává menší než jak r. 1888 a jak všecka leta před zavedením zdravotní organisace v obcích. R. 1880 umřelo v Čechách 170.942 osob t. j. 30 z tisíce obyvatel, r. 1895 jen 154.992 osob t. j. 25 z tisíce obyvatel, aneb jinak řečeno: poslední rok zemřelo o 18.930 osob v Čechách méně čili o 5 osob méně z 1000 obyvatelů.« Co tomu řeknou lidé, kteří bojí se přelidnění? *vl.*—

Z naší doby.

»**Bestia triumfans**«. »Květy« v zářijovém, říjnovém a listopadovém sešitě roku 1897 přinesly rozkošnou povídku »Provisorní život«, na kterou upozorňuji kdekoho. Zdánlivě běžná historie učitelky sl. Roudné, ale co tu skryto slz, jaký to ječivý výkřik nešťastné bytosti, tlukoucí sebou jako ryba vyvržená na břeh přirozeného vývoje a usouzení: státi se ženou, matkou, zakladatelkou rodiny — všeho toho, co v tolikeré a nefalšované záři vidí kolem sebe růst a zkvétat i v domácnostech nejchudších. Drama hraničící až na pokraj zoufalství a byl asi jenom strach před banálním tímto skončením, že autor vkusně přestal právě tam, kde všechno už připraveno v duši k násilnému shasnutí. Chybí už opravdu jenom jed, Vltava, provaz, aby konec učiněn byl otrávenému, vedle pravdy jdoucímu, trestem přírody nemilosrdně zardousenému životu, o jehož bídě nezdají se míti ani tušení právě ti, kteří v souhlase a vinou běžného názoru o svépomoci žen, tolik o ní blouzní. V práci jsou celé partie psané rukou mistrovskou, a neváhám je počítati mezi nejkrásnější, co naše literatura posud vytvořila. Umělecká vroucnost, životní pravdivost, nepoddajná přesvědčivost celé práce už svou holou existencí zaručuje, že tu nejde o případ ojedinělý, výminečný, ale četnější snad, než se komu zdá. Obraz děvčete činí dojem typického zjevení. Hlas jeho zní jako poplašný signál uprostřed víření emancipačního kravalu, pro jehož ryk není slyšet srdečného slova. Výstražné znamení, že to s tou emancipací přece někde tlí, škaredě tlí. Kde, plným, tvrdým hlasem pověděl Věžník. Jadrně a přímo. Bez bázně a okolků. Prudká rána do pyšných theorií jdoucích přes práva přírody k dennímu pořádku. Společnost se mění, ale příroda se nemění a mstí se strašlivě za každou zradu. Na kořen tohoto zla přísně a s odvahou, v našich poměrech nevídanou, prstem ukázal Věžník. Případ, který ve své povídce rozebral, nedá se zaházet žádnými brožurkami, časopisy, zákonníky, živý jeho význam nedá se udusit mrtvými slovy; s tou prací společnost musí počítat jako s něčím, co je důležitější než všechny jiné křiky. Povídka »Provisorní život« vyvolala neoby-

Digitized by Google

čejný rozruch. Dalo se tak očekávat ve společnosti holedbané už od mnohých let názory zcela opáčného charakteru. Přes to, že »Provisorní život« je práce tak čistá, krásná, že se nejen hodí, ale patří do rukou všech, dříve než si znetvoří svůj názor a znetvořené nastoupí cestu, po které pak samy krvácí — stihl autora osud, který zařaditi dlužno do rubriky »Bestia triumfans«. Sešel se ihned sněm národních kačen a postavil autora před svůj tajný soud. Bouře odehrály se skrytě, v říši společenských infusorií, jejich otravný vzduch vybuchne pravidelně tenkrát, kdykoliv se jen trochu pohne zanešeným jejich blátem. Snad i vražda je těm »kruhům« cnostnější, než smělost, s čistým čelem předstoupiti před veřejnost a říci hlasitě a pevně tak, aby to každý slyšel: jsem tvorem Božím a právě proto, že v sobě vyznávám a ctím všemohoucnost moudré Jeho přírody, cítím se tak nevýslovně šťastným, mohu-li vyhověti věčným jeho zákonům, a svrchovaně nešťastným, jsem li odsouzen k opaku. Ten hlas nesměl zůstati bez trestu a také ihned se našel člověk, který na autoru provedl krevní mstu. Nestály by za zmínku všechny ty tři feuilletony »Šípů« věnované »Provisornímu životu«, kdyby tolik necharakterisovaly způsob, jakým se u nás bojuje. Vytrhne se z práce několik vět, převrátí se jejich smysl, to všechno se smíchá, poslintá, znectí, celku podvrhne se špatná tendence, jaké nemá a míti nemůže — a společnost jásá, společnost křičí: — ejhle, kritika! ejhle, soud veřejného tisku! Nikomu nevadí, že jsou to — Šípy, jen když čest autora povržena je blátem zdivočilé špatnosti. Národní kačeny zastrčí zase hlavy pod křídla, postaví se na jednu nožku a spí až do té doby, dokud nehrozí zas nové nebezpečí. Je známo, že husy zachránily Kapitol — není pochybnosti, že tentokrát zachránily nedobytný hrad — Mravnosti. *V. Mrštík.*

— **Max Lorenz: »Národní boj proti sociální demokracii.«** (Der nationale Kampf gegen die Sozialdemokratie.) Lipsko, F. Grunow, 1897. Lorenz rozlišuje tu předem trojí stanovisko, jež lze zaujati vůči sociální demokracii. Za prvé stanovisko vědecké, historické, kde zkoumáme nauky její a účinek jejich na lidi, a sem patří jeho i u nás přeložená kniha o marxovské sociální demokracii. Za druhé můžeme se tázati, zda životní její podmínky, na jejichž základě vyrostla, i na dále budou působiti, což Lorenz popřel v květnovém čísle »Preussische Jahrbücher« a s ním shodla prý se i »Soziale Praxis«, konečně za třetí politické stanovisko, kde se tážeme, co znamená pro lid a stát dnešní strana socialně-demokratická, jak právě jest, a zda se hodí k akci, k účasti na politice. A v tom směru právě svobodomyslná strana jásavě pozdravila usnesení hamburského sjezdu, kde předem přijat návrh Bebelův o postavení vlastních kandidátů do říšské rady v každém případě, při užší volbě pak praxe dříve mlčky prováděná, nyní oficielně prohlášená, totiž odevzdání hlasů onomu kandidátu, který se zaváže opříti se proti každému zhoršení všeobecného, tajného, rovného a přímého hlasovacího práva, tiskového zákona, práva spolčovacího a shromažďovacího, zkrácení povolovacího práva parlamentu atd., za druhé pak přijat další návrh Bebelův o účastenství na volbách do pruského zemského sněmu, při čemž sice, pokud jde o volbu volitelů, jsou kompromisy vyloučeny, ale volitelé sami mohou pak hlasovati pro svobodomyslného neb měšťanskodemokratického kandidáta jako pro menší zlo. Svobodomyslná strana jásala, vidouc v tom jednak sesílení své, poněvadž všem požadavkům pro hlasování při užších volbách vyhovuje, jednak novou fási ve vývoji sociální demokracie, postavení se na půdu skutečnosti atd. Zda právem? Vzdala se sociální demokracie svých snů? Nikoli. Jen jistá změna tu nastala. Dřív, v prvním stadiu průmyslového vývoje, prostě sněno o pohádkovém budoucím státě. Sem patří Bebelova kniha o ženě. Vývoj průmyslu však způsobil,

Digitized by Google

že dnes budoucí stát není již pouze fantastickým, do podrobností vymalovaným obrazem, nýbrž ideálem dělníkovym stal se prostě stav volnosti, to je stav, kde by neměl pána nad sebou, kde by sám měl moc dle zákonů, jež si sám dá, dle vlastní vůle žiti. A proto se již nesní, nýbrž vymýšlejí se prostředky, jež by vedly k oné moci, k oné samovládě. Nejde již o otázky principu, nýbrž o otázky taktiky. A tu v první řadě nepůjde hned o nové prostředky k větší moci, nýbrž o obranu proti donucovacím prostředkům. Tak zvanou »Umsturzvorlage« porazilo jen to, že střed chtěl ji vztáhnouti i na liberální občanstvo. Obmezení volebního práva v Sasku provedeno zcela klidně majoritou, hromadné protesty sociální demokracie nespomohly ničeho. To konečně otevřelo jí oči. Uznáno, že strana byla by politicky bezmocnou, kdyby stála osamocena. Podaří-li se jí připoutati k sobě aspoň část buržoasie, stanou se podobné předlohy nemožností. A proto spojit a pak překonávat hory stavící se v cestu. Takovou horou jsou junkeři, konservativní feudálové. Sociální demokracie je původu průmyslného. Když v oboru průmyslu shromáždila vše, co mohla, cítila, že není ještě dosti mohutná. I obrátila se k venkovskému dělnictvu. Zde však byla odražena junkery. Ergo: tyto třeba nejprve s buržoasií porazit, po té teprve utvoří se dostatečné masy, pravá protiva mezi kapitálem a prací, buržoasií a proletariátem, svede se hlavní bitva a lid zvítězí. A k tomu čelí usnesení sjezdu hamburského: strana sociálnědemokratická chce vědomě vzrůsti na velkou opoziční lidovou stranu, aby tím dobyla velkých mas a zcela nepozorovatelně spracovala pro své účely. Jinou takovou horou jest ústavní boj, jaký před staletími přestála Anglie a Francie, zaplacený skonem Jakuba a Ludvíka. Ale vše to jsou jen předhoří, konečnou horou jest ovšem súčtování s kapitalismem. Se sociální demokracií má tedy nyní jíti německá a svobodná lidová strana. Co je jim společného? Energická snaha po reformě vnitřní. Ale takováto vnitřní reforma se dnes sama o sobě, isolovaně nedá provésti. Sociální otázka každé doby nalezá své rozluštění ve splnění nutkavých národních úkolů. Nezbytná předběžná podmínka sociální reformy jest rozšíření kruhu národní moci. Německý průmysl jest dnes příliš mocně rozvinut, než aby mu mohl německý trh stačiti. Nutno tudíž dobyté uhájiti a nové dobyti. Zatlačeno zpět do mezí Německa, musilo by německé národní hospodářství se udusiti, což by stihlo nikoliv nejmenší měrou proletáře. Právem se ukazuje, že známkou specificky proletářské bídy jest občanská nezaměstnanost. Ale té dá se odpomoci pouze stálým, ustavičným vývojem průmyslu, čímž sníží se krise na minimum, ustavičným rozšiřováním odbytiště, nabýváním kolonií. Otázku vnitřní reformy určuje tudíž a podmiňuje zahraniční politika. Rozmnožení německého loďstva jest prostředek prvního řádu k otevření a urovnání cest socialní reformě. Každý přítel její musí tudíž hlasovati pro povolení těchto lodí. Proto třeba, aby se všechny národní strany v příštím volebním boji srazily, heslem jejich aby byla otázka loďstva, a utrpí-li v boji tom sociální demokracie porážku, tu uvidí masy, že byly špatně vedeny, prohlédnou, kdežto naopak stála by tu sociální demokracie pevnější než kdy jindy. — Max Lorenz jest jedním z těch, kdož snaží se v Německu založiti národní socialism. Bývalý sociální demokrat vystupuje nyní proti této straně, nedovedl však posud positivně ozřejmiti cíle »národního socialismu.« Jeho spisy i uvedený spis Marxistická socialní demokracie, ukazují tento nedostatek positivních cílů, jaký se jeví posud ještě i u našeho národního dělnictva.

— **Rozpočet dělnické rodiny.** Na doplněnou našeho čl. »Rozpočty děl. rodin« uvádíme dle Courriera de Bruxelles z knihy Quékerovy, jenž 100 děl. budžetů sebral a prozkoumal, tato data, jakožto typický budget belgického průmysl. dělníka: po-

Digitized by Google

trava 56·82% mzdy, byt 12·74, oděv 4·65, otop 4·02, prádlo 1·66, ložní prádlo 1·51 svítivo 1·31, nářadí 0·33, četba, úspory, společenské vydaje 0·46, zábavy a hry 13·50. — Z potravy jdou 3% na lihové nápoje, na knihy se vydá 0·06%.

— **Cesta kolem země** bude po sibířské dráze trvati jen 33 dní, pocestuje-li s nejrychlejšími vlaky a parníky. Z Brém totiž do Petrohradu 1½ dne, z Petrohradu do Vladivostoku (rychlost 48 km. za hodinu) 10 dní, z Vladivostoku do S. Francisk 10 dní, odtud do New-Yorku 4½ dní a odtud do Brém 7 dní.

(Zasláno.)

Studentstvu!

Posledních deset let našeho života vyplnil horečný boj o středisko. Proti sn žení se soustřediti, propuklo snažení se vymaniti. Oprávněny jsou tendence ob Máte právo rozcházeti se do frakcí, když v tom vidíte svůj prospěch, a nikdo vá nemůže bránit zcelit se, kdybyste chtěli.

Výhody malého spolku jsou veliké. Můžete pronikavěji pracovat, snáze spřátelit, těsněji k sobě lnout. Můžete být sourodým celkem, přirozeně odlišený šťastným ve své zvláštnosti. Toho nenalezne.e ve středisku; pravý studentský ži soudružnost a potom součinnost, ba tu strž k práci jednoho každého. Vy je poti bujete, vy je musíte mít, své malé spolky odborné, krajinské, strannické!

Ale jedno vám nemůže klub nikdy dát. Nemůže to ani mít. To, oč jde v kr již prožíváte: patřičnou čítárnu, knihovnu a podporu. Ty tři věci, to je vaše otázk

Nemáte přístupu k tisku. V kavárně čtete draho. A není možno být bez to Byli byste cizincem v životě, který stoje uprostřed shluknutí, nerozumí, co se děje. I kniha vám schází. Moře jich sobě žádá vaše touha, chcete jít s armá osvěty. Marno —! A nemáte podpory, organisace její se třiští. Ji soustředit a tárnu a knihovnu by mohl jen spolek veliký. K takovému nemáte dnes chuti, zm myslněli jste. Od university jste chtěli tisk a knihu od Akademického domu.

Z průběhu rozkladu našeho je patrno: chtěli jste vždy činit všeobecn spolek zvláštní, vedle něhož mohou být i jiné. Ten však nemůže být vedle n jen nad nimi. Vy jste nikdy nepojili studentstvo, jen studenty. Teď však houstne vás tucha nového, neviděno roste, organisace nová — já ji vyslovím — organis přirozená, synthese tendencí, jež hýbou vámi. »Spojené spolky studentstva v Pra

Tvořili byste stát, který by byl mocný, složen z obcí, které by byly svobo právnická, podřipská, pěvecká, evandělická, pokrokářská, slovácká, socialistská, — jakákoli chcete. I výstřední třeba — sama zodpovědna za své trvání. »Spo by mohly vlastnit Dům, získat knihovnu, zřídit kolej, mít svou čítárnu, mohly vás důstojně representovati, podporu vám zorganisovat, být střediskem nezdol vrátit vám význam — kdybyste chtěli.

Údy unie by byly vaše spolky, starostové pak jich, vaši přirození důvěr daným výborem jejich. Volili by si předsedu, řídili společné záležitosti: čít knihovnu, podporu. Těchto by úd, spolek, užíval každým svým členem a při by na ně dle počtu jich. Nebývalo by to mnoho. Neboť veřejnost by vás uv s přízní. Záleží jí na vás, jste zájmem jejím. Vážívaliť jste v organisaci nár konali mnoho. A můžete konat, kraje čekají.

Vy nemůžete být déle bez střediska! Snažili jste se oň v podobě, dr vhodné, marně plýtvali jste silami. Pohleďte kol, vše se mění, potřebujete útvar federaci! Vždyť jste federalisty. A musíte jimi býti, musíte býti jednou dob federalisty. — »Spojené spolky« by vás školily. *Ladislav Mat*

Tiskem Edvarda Beauforta v Praze.

Digitized by Google

ROZHLEDY.

REVUE

UMĚLECKÁ, SOCIÁLNÍ A POLITICKÁ.

Ročník VII. 1. února 1898. Číslo 9.

Dnešní stav úrazových pojišťoven dělnických.

Píše Al. Klíma.

Bylo tomu loni 5. prosince 15 let, co poprvé ve vídeňském parlamentě uznáno bylo obligatorní pojišťování dělnictva proti úrazům ústy samotného ministra financí Dunajevského, jenž při rozpočtovém expose akcentoval nutnost zaopatřiti dělníka stiženého ať dočasnou ať trvalou invaliditou. Tou dobou počíná v Rakousku můžeme říci všeobecné pojišťování dělnictva (průmyslového) proti úrazům, nepřihlížeje ovšem k některým před tím již vydaným partikulárním zákonům ku př. železničnímu z roku 1869*), hornímu z roku 1854 a j., jež zaručovaly raněným náhradu školy.

Není pochybnosti, že stalo se tak pod silnými vlivy zahraničními anglickými zvláště ale německými, kdež právě tou dobou**) pracovalo se již pilně na zákonech o úrazovém***) a nemocenském†) pojišťování delnictva, jež zmírniti mělo zbědovaný stav při práci zmrzačených dělníků a není také pochybnosti, že i další činnost zákonodárná v tom směru ve vídeňském parlamentě opírala se zhusta o hotové výsledky německého bádání. Dokladem k tomu jest nám nejen na četných místech doslovné znění úrazového zákona rakouského s německým, ale celou svou vnitřní kostrou hlásí se ku své německé paternitě. Jen ve dvou směrech a to ovšem podstatných je zákon rakouský svérázným, je to:

1. princip odškodňovací, spočívající na základě kapitálovém (v Německu princip úhradový);

2. soustava pojišťoven úrazových, jakožto orgánů výkonných, v Rakousku territorialní, kdežto v Německu odborová.

O obou těchto typických rozdílech, jež byly již jak v živnostenském výboru tak v plenu říšské rady předmětem velikých i vášnivých debat (řeč posl. Pradeho ze dne 20. května 1886.) a jež v řadách velkoprů-

*) V Německu byl již vydán 3. listopadu 1838.

**) Na říšském sněmu v Berlíně podal posl. Bebel již dne 29. ledna 1879 návrh na oblig. úrazové pojištění dělnictva.

***) Vydaný 6. července 1884.; †) 15. června 1883.

Digitized by Google

myslníků, zvláště textilníků, mají své veliké odpůrce a kteří právě v těchto dvou typech vidí kausalní souvislost s dnešním ne právě příznivým stavem rakouských úrazových pojišťoven, zmíníme se níže.

Především bude ale záhodno všimnouti si vzniku zákona úrazového v Rakousku a sledovati postup jeho až do dnešních dnů.

Rakousko akceptovalo, jak jsme nahoře řekli, do svých zákonů o pojišťování dělnickém především úrazovém valnou část zákona německého, ponechávajíc další postup závislým na výsledcích německých. A také brzy po zahájení činnosti úrazových pojišťoven, pro celou lidskou společnost tak důležitých institucí, uznán veliký jejich sociální význam i v trůnní řeči dne 11. dubna 1891, pak i ve sborech zákonodárných žádáno o rozšíření jejich činnosti*). Konečně prorazila si tato u nás ještě mladá věda pojišťovací, zasahující ale tak intensivně jak do práva veřejného tak do soukromého, cestu do síní vysokých škol a jako samostatný předmět přednáší se po stránce jak právnické tak praktické na vysokých školách technických**). Není pochybnosti, že tím dán slibný počátek ku vědeckým pracem v oboru dělnického pojišťování, jež u nás jest až bolestně chudým.

Bohužel nemůžeme ale říci, že by tato blahodárná instituce pojišťoven stejně příznivě přijata byla i těmi, pro něž především uzákoněna byla — dělníky a zaměstnavateli. Zákon úrazový svou novostí způsobil veliký rozruch, namnoze pracovala tu jenom neznalost jeho, se kterou dosud hojně se setkáváme, namnoze ale povstal i přímý odpor proti pojišťovnám, jichž tendence je čistě humanní. A jako dělnictvo nespokojeno je maximální 60% rentou a čtyřnedělní karanční dobou, tak zase zaměstnavatelé stěžují si do všeobecné povinnosti zákona, jež nutí je, proti dřívějšímu zvyku pojistiti dělníky pracující toliko u motorů, přihlásiti a platiti nyní bezvýminečně za všechny, ať větším či menším nebezpečím jsou ohroženi. A nespokojenost z obou stran trvá dosud, vzdor tomu, že úrazové pojišťovny působí již od r. 1889 a převzaly na sebe veliká břemena, přejaly povinnosti o raněné dělníky, a tím účinně řeší i otázku chudinskou, zastavily téměř úplně dříve tak četné spory o náhradu škody. Po této stránce bylo by záhodno obligatorní pojišťování úrazové popularisovati, a neváháme tvrditi, že bychom v tom viděli veliký význam ethický.

Vlivy zahraničnými a především německými, řekli jsme hořeji, došlo v Rakousku ku vládní předloze o obligatorním úrazovém pojišťování dělnickém, jež bylo podáno říšské radě 4. prosince 1883. Předloha tato byla přímo vyvolána a tedy i urychlena návrhem podaným dne 23. ledna 1883. německými liberály, kteřížto representanti velkokapitálu z pohnutek politických — aby utišili a na svou svou stranu dostali dělnické třídy — podali tento návrh, což jim i zpravodaj živnostenského výboru říšské rady kníže Lichtenstein po zásluze vytknul.

Návrh německých liberálů, okopírovaný dle vzoru německého, postrádal především celou řadu přípravných prací, kterých v Německu

*) Na sněmu král. Českého posl. dr. Dvořák, na říšské radě posl Prade.

**) Na české technice přednáší docent dr. Lukáš.

Digitized by Google

opomenuto nebylo. Tam především byl sebrán bohatý statistický material, jenž sloužil za podklad skutečně důmyslnému zákonu, tam operovalo se s fakty, jež rýsovaly dosti jasný obraz veliké socialní instituce, a což hlavní, tam dělnickým pojišťováním vznikl nový, neodvislý a největší exekutivu mající státní útvar — říšský pojišťovací úřad. Docela jinak ale bylo v Rakousku, právě proto, že byly tu více pohnutky politické a ne hospodářské. Nebylo tu statistiky než té, kterou podaly na zisk vypočítané. soukromé pojišťovací společnosti, které domnívajíce se, že pojišťování toto bude monopolisováno, přirozeně podávaly nejpříznivější data, statistika obchodních a živnostenských komor nestačila, slovem nebylo přehledu nebylo jasných představ!

A čteme-li dnes generální debatu říšské rady o zákoně úrazovém, jež různými relacemi a ratifikacemi mezi říšskou radou a panskou sněmovnou a následkem ukončení IX. sez. teprv opětně až 20. května 1886 zahájena byla, nemůžeme se zbavit trapných dojmů. V celém jednání vidíme nedostatek přípravných prací a za takových auspicií, řekli bychom elementárních nedostatků pojišťovací techniky vešly do života úrazové pojišťovny dělnické, jimž vykázána činnost řešiti veliký problém dělnického pojišťování. Zákon došel 28. prosince 1887 sankce a po tříměsíční době měly pojišťovny úrazové zahájit činnost. Však i jenom přípravné práce administrativní vyžádaly si více času a tak zvláštním ministerským nařízením ze dne 14. června 1889 počaly úrazové pojišťovny v Rakousku dnem 1. listopadu 1889 fungovati, ale také tím dnem, můžeme říci, bylo poznáno, s jakými nedostatky bude třeba bojovat.

Jestli každé pojišťování je spojeno s risikem, tož zvláště dělnické, jež především na masách spočívati musí a na technice pojišťovací co nejpřesnější. Všimněme si, jak použito bylo obou těchto požadavků v Německu. Jednak tím, že hned z počátku zákon vztahoval se na veškeré téměř průmyslové i agrární dělnictvo a zvláště pak tím, že zvolen systém úhradový, spočívající v tom, že celá spotřeba běžného roku kryje se vždy rozpočtem roku následujícího a dle toho roste i výše příspěvků, jež přirozeně čím dál tím většími se stávají, čím většího rozsahu nabývá pojišťování a čím větší počet úrazů dochází k odškodnění Tedy čím větší množství úrazů a jich odškodné, tím větší úhrada nutna a tím většími stávají se příspěvky pojistné, až do té doby, kdy počet úrazů nabude quasi rovnováhy.

V Rakousku přišel k platnosti systém kapitalový, jemuž podkladem je určitý tarif, dle něhož stanovena sazba pro jednotlivé podniky a při kterém každý odškodněný úraz musí býti na zásadách pojišťovací matematiky kapitalisován, z kteréhož kapitalu plyne pak důchodci stanovený důchod (renta). Systém tento mající ráz stability především vyžadoval přesných statistických dat a určitosti přímo, abychom řekli, matematické a té zde, jak jsme již z předu pravili, nebylo. Platilo-li se v Čechách dle tarifu za agrárního dělníka — při práci nebezpečné — za celý rok 15 kr. obnos to, který sotva kryl administrativní režii, to přirozeně muselo vésti ku zvětšení příspěvku pojišťovacího. A zde vidíme první a přímo základní nedostatek pojišťovací techniky při systému kapitalovém — nedostatečný tarif.

Digitized by Google

Tím nechceme nijak tvrditi, že by v Rakousku toliko úhradový systém byl možný, naopak máme za to, že tento systém má v Rakousku — mezi odborníky — jen málo stoupenců. Ani to bychom si nedovolili tvrdit, považujíce úhradové hražení rent pro dělnictvo za méně bezpečné než kapitálové, jak často slýcháme i z vážných stran systému úhradovému namítati. Tu by potom i systém kapitálový několika hromadnými úrazy neb působením vis major tím povážlivěji mohl být ohrožen. Pro dělníka musí býti oba systémy pupillarní jistoty, nemá-li býti právní vědomí otřásáno právě ve vrstvách nejširších. Ostatně ani v Německu — a to je charakteristické — není systém úhradový všeobecným, tak ku př. pro stavby režijní a spodní dána přednost systému kapitalovému. Nedá se pochybovat, že předností systému kapitalového zůstane stabilnost tarifu, ale také nedá se pochybovat, že takový tarif je a zůstane na dlouho jednou z nejobtížnějších věcí pojišťovací techniky. Rakouské úrazové pojišťovny snad již veškeré mají svůj původní tarif event. zařadění podnikové od původního značně změněný.*) Že toto zvýšení není poslední, nikdo nebude asi pochybovat.

Avšak i na masách pojištěných spočívá bezpečnost pojišťoven. Tak tomu aspoň rozuměli v Německu; tam ku př. prvním rokem zahájení úrazových pojišťoven odborových (1. X. 1885) r. 1886 při 269.100 podnicích pojištěno 3,725.313, následujícího roku (1887) při 319.400 podnicích již 4,121,537 dělníků a když pak přišel v platnost zákon ze dne 5. května 1886 vztahující úrazové pojišťování i na zemědělské a lesnické dělnictvo, tu vzrostl r. 1888 počet podniků na 3,396.600 (350.600 průmyslových a 3,046.000 hospodářských) s počtem pojištěných 10,343.678, až konečně v roce 1896 v 5,089.829 podnicích dosáhlo 16,923.751**) dělníků pojištění. při populaci — bez kolonií afrických a australských, 52,250.894 (sčítání z r. 1895).

Srovnejme nyní toto se statistikou rakouských pojišťoven (Cis), jichž celkem sedm,***) tu prvním rokem zahájením činnosti (1. XI. 1889) pojišťoven úrazových r. 1890 bylo při 131,326 podnicích (53.193 průmyslových, 78.133 hospodářských) 1,231.818 dělníků pojištění podrobeno (893.324 průmysl., 338.494 hospod.), roku pak následujícího (1891) při 145.309 podnicích (53.386 a 86.923) celkem 1,369.763 pojištěných a když zákonem ze dne 20. července 1894 nastalo rozšíření úrazového pojištění, tu v roce 1895 (ze kterého máme poslední úřední zprávy) bylo při 215.773 podnicích (87.526 a 134.247) pojištění povinných dělníků 1,877.194 při populaci 41,244.811. Již z těchto několika číslic, jež teprve v celku podávají nám mohutný obraz, seznáváme, na jaké široké koncepci založeno pojišťování dělnické v Německu a jak daleko zůstala pozadu v Rakousku tato tak důležitá otázka sociální. (Pokračování.)

*) Ministerským výnosem ze dne 23./XII. 1897 byl pražské úrazové pojišťovně tarif o 10% zvýšen.

**) V těchto číslech nejsou uvedeny státní podniky jichž ku př. v roce 1896 bylo 401 s 681.439 zřízenci.

***) Praha, Brno, Lvov, Vídeň, Štvrský Hradec, Salzburg, Terst.

Digitized by Google

O praktickém směru vychování.

Prof. O. Sýkora. (Dokončení.)

Vedle vlivu rodiny je arci hlavním činitelem při žádoucí praktičtější výchově škola. A tu již škola národní i měšťanská je v leckterém ohledu nepraktickou. Nehledíc ani k čistě vnějšímu nedostatku, že totiž třídy bývají obyčejně přeplněny tak velkým počtem žáků, že není lze úspěšně s výsledkem se všemi pracovati, jsou mimo to učitelé množstvím všelikých předpisů ve své činnosti tak sešněrováni, že hlavním cílem snahy vlastně je vyhověti s úzkostlivou přesností všem bodům podrobné osnovy. A jaká je to osnova! Samá hluboká paedagogická učenost, samá methoda, samý system a pojem. A důsledek toho, když se jde s methodikou i na to, co je věcí prostého mechanického memorování, jest, že musejí pak učitelé na středních školách učiti hochy násobilce a elementům větoslovným. — Ostatně tento složitý a formalistickou učeností prosycený aparát osnovy učební má ten neblahý vliv, že pronikne a podmaní část učitelstva, které nespokojujíc se krásnou a těžkou úlohou vychovatele útlé mládeže, inklinuje k abstraktní, scholastické hře s pojmy a theoriemi. — Za těchto okolností arci můžeme tím méně čekati, že by v obecné škole se dával nějaký základ k vývoji myslí v praktickém směru. — Významným je v tomto ohledu učitelský sjezd o minulých prázdninách v Hoře Kutné. Tam přijata resoluce, »že si české učitelstvo žádá přístupu na vysoké školy, aby snaživí jednotlivci dalším vzděláním a vykonáním zkoušek nabyli práva vyučovati i na školách středních.« Ojedinělý hlas, že filosofického vzdělání učiteli netřeba, spíše národohospodářského a že nynější učitelské ústavy lacino zaopatřují nadané synky nejchudších rodin, vyzněl na prázdno.*) — Tedy zase projev té české povahy, která nevidí spásu než ve zkouškách a zase zkouškách a dělí lidi na kasty dle toho, kolik škol prošli. Každá kasta je hrdá vůči kastám nižším a aspiruje na to dostati se do kasty vyšší. Kdo absolvoval tercii nebo kvartu, pohlíží s hůry na toho, kdo byl tak nešťasten, že neučil se nikdy konjugovat amo, amas; sám pak stojí zrovna tak hluboko pod abiturientem a tento zase pod tím, kdo studoval vysoké školy. A tak u nás netaxiruje se pravidelně muž dle toho, jak dobře plní své povolání, jak se svou vlastní energií a schopností v životě daleko propracoval, jakou má morální hodnotu, jaké vzdělání si skutečně osvojil, nýbrž dle toho, kolik škol prošel, jaké zkoušky odbyl. Schází nám ona opravdová demokratičnost, ceniti lidi o sobě zač stojí bez ohledu na jakýkoli cejch.

Gymnasia, která, jak svrchu dovozeno bylo, nepodávají všeobecného vzdělání v tom smyslu, jak skutečný život ho žádá, lze považovati v nynější jejich formě pouze a výhradně za průpravu k vyšším vědeckým studiím na universitě, především za přípravu ke studiu klassické filologie,**)

*) Dle referátu v »Rozhledech,« 1. září 1897.

**) Tak již i studující moderní filologie přináší si z gymnasia poměrně málo průpravy pro svůj obor; angličina se vůbec nepěstuje a ta neobligátní francina bývá zpravidla ubohou popelkou. Na universitě se pak student musí zabývati hned starou

Digitized by Google

které věnuje se jen nepatrné procento absolventů. Při tom je ovšem dlužno míti na mysli, že toho vlastního cíle, vyššího vědeckého vzdělání akademického, k němuž se během studií jedině připravovali, dosahuje jen malá část gymnasistů. Stopujeme-li sestupnou řadu číslic, označujících počet žactva od primy po oktavu, shledáme, že klesne na konci často mnohem hlouběji než na třetinu původního čísla. Avšak kdybychom měli statistický seznam povolání, kterému se kdo věnuje po absolvování, ztenčil by se počet těch, kdo jdou na universitu a nota bene, universitu řádně absolvují, na úžasně malé procento. Jinými slovy: velký počet, ba u mnohých ročníků většina gymnasistů obrací se buď během studií nebo po absolvování do praktického života, k němuž je gymnasium nevychovávalo a vychovatí ani nechtělo a nemohlo. Nápravy tu lze docíliti jednak tím, že na gymnasia přijdou jen ti schopní chlapci, jichž rodičové mají úmysl a možnost, nechati je studovati universitu,*) jednak reorganisací gymnasií.**) Nelze se tu arci pouštěti do podrobných plánů této reorganisace, avšak lze naznačiti směr a ducha, jakým se tato reforma asi musí bráti: především nesmí se vyvyšovati antická vzdělanost, jako nejmocnější vypjetí lidského ducha; může se počíti na ní stavěti jako na základě, ale s přirozeným vývojem lidstva postoupiti dále a ukázati, že od renaissance duch lidský učinil nesmírné pokroky a daleko předstihl kulturu starou; žactvo pak musí se s výkvěty a duchem této nám bližší moderní kultury seznámiti. K tomu cíli bude dlužno seslabiti převážně filologický ráz vyučování, a hodiny, ubrané gramatikám a slovíčkářství, věnovati disciplinám takovým, z nichž by žactvo čerpalo vědomosti potřebnější, životu bližší a kterými by se doplnilo všeobecné jeho vzdělání se zřetelem na požadavky doby a poměrů, v nichž skutečně žíti bude. Tento poslední požadavek týká se zrovna tak reálek, které jsou vlastně též jen průpravou k vyšším studiím technickým, jako gymnasia k universitním. Avšak zdá se, že i u nás vedle vysokých škol technických a na místo nich budou nabývati půdy školy asi toho rázu jako vyšší školy průmyslové, nebo ještě lépe t. zv. »technika« dle německého způsobu, totiž školy pro obor chemický, strojnický, stavitelský a pod., kde by mladí (asi 15—16 letí) hoši vyučili se potřebným technickým zručnostem a nejdůležitější theorii, tak aby s 18—19 lety vstoupili do prakse jako vyškolení a vzdělaní pracovníci, kteří by dovedli již býti platnými pomocnými silami a mohli se dobře uživiti. Pro ty pak, kdož by měli chuť, nadání a prostředky dále se zdokonaliti, mohly by býti zřízeny vyšší kursy, od-

---

francinou a romanistikou jako vědou, kdežto znalost moderní francíny se už jaksi pořád předpokládá. Následkem toho se také skutečně stává, že přicházejí kandidáti ke zkoušce s perfektní znalostí starofrančiny, etymologie a pod., ale s chatrnými znalostmi co se týče praktického užívání jazyka, jemuž mají vyučovati. — A tak je tomu i v oborech jiných; medikům by lépe svědčila důkladnější průprava přírodovědecká, právníkům znalost státovědy a pod.

*) Že vědomost o pravém stavu věcí proniká širší kruhy, toho důkazem je ubývající návštěva gymnasií proti stoupající návštěvě reálek a odborných škol. Tak jeví se v r. 1897—98 proti minulému roku na gymnasiích u nás úbytek 250 žáků, na reálkách přibytek 447 ž. —

**) Ponechávám ovšem stranou otázku jednotné školy střední, která je příliš specielní pro rámec tohoto pojednání.

Digitized by Google

povídající asi nynějším technikám. Tak by vstupovali v poměrně mladém věku do prakse muži, vyznající se ve všech podrobnostech svého oboru důkladně a prakticky.

Z odborných škol*) mají pro naše stanovisko největší důležitost školy průmyslové a obchodní.

Průmyslové školy (nižší), jimž věnuje stát v posledních desetiletích obzvláštní pozornost a péči, vyplňují svůj úkol dosti dobře, a vliv jejich na povznesení vzdělanosti a vytříbení vkusu i dovednosti řemeslnictva jakož i na jakost výrobků bude stále patrnější jak kvalitativně tak kvantitativně. Avšak jedna okolnost je tu na závadu: na tyto školy jdou skoro napořád synové rodičů nemajetných, kteří pro nedostatek závodního kapitálu netroufají si samostatnou živnost si zaříditi, a tak je idealem většiny absolventů dostati místa dílovedoucích ve větších závodech, továrnách a pod. Doufejme, že tento nedostatek touhy po samostatnosti a sebedůvěry postupem času bude mizeti, zvláště až bude se vyskytovati vždy více a více příkladů, které ukáží, co zmůže dovednost spojená s přičinlivostí a s energií, a že lze i ze skromných počátků zámožnosti se dopracovati.

Obchodní školy jsou vzhledem na zmíněnou žádoucí reformu názorů ze všech odborných škol nejdůležitější; neboť jak svrchu bylo rozvedeno, co nám Čechům nejvíce schází, je obchodní duch, totiž schopnost z přirozeného bohatství země co možno nejvíce těžiti, umělé zdroje příjmů v průmyslu vyvolávati a dané poměry vůbec co možná ve svůj prospěch využitkovati. Tak i v zemědělství mohlo by se širším a vydatnějším využitkováním některých odvětví mnohého zisku docíliti a odborníci stále a stále upozorňují na zanedbávané zdroje bohatých příjmů v ovocnictví, drůbežnictví a j. v. A tak vůbec v každém praktickém zaměstnání nepomůže sebe větší dovednost, není-li spojena s čilostí, podnikavostí, čili jak se případně říká »nedovede-li se prodat.« — Neobyčejně rychlý rozvoj obch. školství v poslední době nasvědčuje patrně tomu, že se pociťuje potřeba obch. vzdělání v širších kruzích. Není však radno oddávati se příliš sanguinicky illusím o vlivu těchto škol na jakýsi rychlý a patrný rozvoj obchodu. Především je třeba, aby z těchto škol, které v základě organisovány jsou dle šablony středních škol starých (aby vyhověly poža-

*) Přes to, že počíná se u nás již také obraceti proud mládeže poněkud ku školám odborným, jsme přece vůči Němcům velice pozadu. Zajímavá data v tomto směru poskytuje Věstník zemské školní rady moravské z r. 1896-7.

Z 88 absolventů měšť. škol, kteří šli na průmyslové školy, bylo 10 Čechů a 78 Němců.
Z 23 » » » » tkalcovské » byli 3 Češi a 23 Němci.
Z 19 » » » » strojnické » bylo 14 Čechů a 5 Němců.
Z 141 » » » » obchodní » bylo 39 » a 102 »

Za to šlo více Čechů na gymnasia a realky, a pak ku prům. pivovarskému; k elektrotechnickému oboru ani jeden. Nejsmutnějším úkazem jest, že z 48 hochů, kteří po odbytí školy doma zahálejí, je 37 Čechů a 11 Němců.

(Citováno z »Času« z 1. ledna 1898.)

Hospodářské školy střední nemají pro naše hledisko takovou důležitost; vychovávají také většinou jen úředníky pro velkostatky. Ze 137 žáků, kteří r. 189$^{3}/_{4}$ absolvovali hosp. školy v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, věnovalo se jich správě vlastních hospodářství 51, služební povolání na velkostatcích vyhledalo jich 82, jiná povolání sledovali 4. — (Českomor. Národ. Hospodář, 1895).

Digitized by Google

davkům jednoroční služby vojenské) vymizel naprosto veškerý duch formalistický, který namnoze na nich dosud vládne, a aby učitelé si uvědomili, že první, hlavní a nejtěžší povinností jejich jest přemoci vrozenou nechuť a nezpůsobilost naší mládeže k povoláním praktickým, která věsí se jako těžké okovy na nohy absolventů a zdržuje je na cestě k úspěchům v praksi; pak teprve bude z obch. škol vycházeti mládež, která nebude jako většinou dosud viděti ideál svůj v karierách administrativních, v závislých postaveních úřadnických, nýbrž která bude prodchnuta snahou postaviti se co možná záhy na vlastní nohy a bude míti dosti energie a vytrvalosti propracovati se pernou školou skladu a dílny k samostatným postavením. Dosud tomu bohužel tak není, a je věru životní otázkou těchto škol, aby začalo se záhy intensivně pracovati k žádoucí reformě v tom směru, aby zavládl zdravější, praktičtější duch v žactvu a ovšem především i v učitelstvu. Toto mladé školství má dosud přízeň obecenstva a v zájmu dobré věci bylo by škoda, kdyby jí ztratilo. V tomto ohledu je skutečně obdivuhodna ona naivní důvěřivost, s jakou hledí náš lid na školy; ačkoli po léta už opakuje se historie o vzrůstání vzdělaného proletariatu, hrnou se stále nové houfy na střední školy, o nichž možno předem skoro přesně dle statistiky vypočítati, že z valné části vůbec nemohou nalézti taková postavení, která by odpovídala oné ztrátě času, peněz a energie, vynaložené na dlouhá studia. Teď vane vítr ve směru škol odborných, hlavně obchodních. Avšak více než kde jinde platí tu, že z mnoha povolaných je málo vyvolených. Již dnes počínají se advokátní a jiné kanceláře plniti absolventy těchto škol, kteří místo aby šli někam do obchodu, třeba na několik neděl jako volontéři, a propracovali se svou činností v muže praktické, věnují se indolentně doživotnímu písaření za několik zlatých měsíčně. Obch. školy nevychovávají snad tedy již zcela hotové obchodníky a mladíci, kteří na tyto školy jdou, musí cítiti sami v sobě povolání k praktickému životu, aby po theoretické průpravě školské chtěli a dovedli se přizpůsobiti požadavkům svého okolí. To by měli míti na paměti, kdo syny své na tyto školy dávají, jakož i ti, kdož zakládajíce takové školy, jakýchsi zázraků od nich očekávají. —

Na základě všeho předchozího pozorování přicházíme k závěru, že jest žádoucno provésti reformu škol v tom smyslu, aby přiléhala průprava lépe k praktickým požadavkům životním, aby místo t. zv. latinského vychování školskéhо, které je formalistické a vrcholí v přepínání a přecpávání paměti lekcemi o věcech na mnoze nepotřebných a životu vzdálených, přichýlil se směr vyučovací spíše k duchu výchovy anglosaské, která dbá především vytříbení úsudku, iniciativy, samostatnosti, karakteru, a hledí vyzbrojiti mládež pro životní boj zdravým rozumem, pevnou vůlí a zdravými nervy.

Avšak není toto naše volání po praktičtějším, střízlivějším směru vychování v odporu s celou tradicionelní morálkou vychovatelskou? Jakže, má se snad vésti mládež ku prospěchářství? Není toho egoismu a snažilství v naší požitkářské době už tak dosti, a není spíše svatou povinností buditi a živiti v mladých srdcích svatý zápal idealního nadšení pro vznešené ideje, lidskosti a národnosti? — Jak lehce to plyne s péra a jak pěkně a — známě se to poslouchá! Sebe nezkušenější řečník ví, že

Digitized by Google

tato hesla se nikde účinkem neminou, a přece má i tato lesklá a osvědčená medaile svůj temný rub. Přihlédněme trochu blíže, oč tu vlastně jde. Idealismus je dojista krásná a úctyhodná vlastnost, jeví-li se jako vědomý, ustálený, hotový názor životní a nikoliv jako ploché, prázdné horování snadno vznětlivého citu, bez myšlenkového jádra. Avšak naše vychovatelství řídí se v tomto ohledu spíše šablonou, schematem, než skutečným stavem věcí. Od nejprvnějšího mládí vštěpuje se dítěti dogma o manichejském dualismu Dobra a Zla: na jedné straně je idealism, totiž zápal pro vše dobré, krásné, vznešené, nezištnost, sebeobětování a pod., kdežto na druhé straně nepřeklenutelné propasti kupí se vše co páchne zištností, egoismem, materialismem, prospěchářstvím. Skutečný život však pohybuje se uprostřed těchto dvou krajních polů, a ctnost, jakou praktická morálka od křehkých smrtelníků požadovati může, má stejně blízko k altruismu jako k egoismu, k zištnosti jako k nezištnosti. Nebezpečí pak spočívá v tom, že mladá mysl, počínajíc se stoupající vnímavostí stopovati běh života, poznává záhy a snadno všeobecný a nepochybný rozpor theorie školy a prakse života, vidí, že ono abstraktní schema zářivé dokonalosti nezištného idealismu nedoznává ve skutečných lidech a v denním životě žádného nebo řídkého a nepatrného uskutečnění, že i lidé vážení a dle obecného úsudku mravní a hodní, ba i rodičové a sami učitelé sledují v soukromém životě egoistické cíle a že nepoměrně větší část veškeré jejich energie a činnosti je věnována právě boji o existenci, o zajištění a zlepšení postavení a pod. Tím ztrácí se záhy víra v ony příliš vysoko postavené cíle a otřesením důvěry v platnost absolutní morálky ve škole hlásané, trhá se nezřídka i důvěra v dogmata morální vůbec, a místo ní nastupuje apathie nebo zžíravá skepse, která u duší citových a vnímavých ústí nutně v pessimismus. Když mladík pohyboval se do 18—19 roku věku svého v uměle sestrojeném ovzduší školských tradicí, a potom náhle, beze vší přípravy a beze všeho přechodu je vržen v studený život, který nezná, s kterým ho nikdo neseznámil a který je tak rozdílný od onoho vysněného, jako skutečný kraj od slunné faty morgany, tak že až do duše zamrazí dotyk s ním; tu pak není divu, že idealism studované mládeže přechází v životě bohužel často rychle v cynism, a není pochyby, že onen všeobecný pocit vnitrné pustoty, rozháranosti a beznadějnosti, který je pro moderní literaturu a moderní lidstvo vůbec tak karakteristický, má hlavní pramen svůj ve formalismu školského vychování, které místo aby pomáhalo mládeži chápati smysl života, odcizuje mu ji.*)

*) Podivné je, že i praktičtí Amerikáni ulpěli na ztrnulé formě evropského klassického vychování. Tak podrobeno je toto školství zdrcující kritice v řadě článků americké revue »The Cosmopolitan«. Spisovatel (Grant Allen) praví, že ukládá se mladíkům devatenáctého století učení které bylo vlastně původně určeno a sestaveno pro kněze dvanáctého století, učení kteří se musili učiti především a jedině latinsky. Tážeme-li se, jak toto vychování odpovídá požadavkům a potřebám moderního života, nedostane se žádné uspokojující odpovědi. — — V dobře uspořádané společnosti bude arci žádoucno, aby několik málo odborníků znalo řecky a latinsky, právě jako je žádoucno, aby několik odborníků dovedlo luštit hieroglyfy a čísti assyrské klínové písmo. Ale nikdo nebude tvrdit, že hieroglyfy a klínové písmo by měly tvořit hlavní předmět studia pro každého anglického nebo amerického právníka, lékaře, obchodníka nebo průmyslníka (October 1897).

Digitized by Google

Podle analogie známého hesla »l'art pour l'art« staví se ve škole studium jako cíl o sobě; studuje se k vůli studiu*) a jiné ohledy označují se leda polo útrpně, polo opovržlivě jako prosaické, chlebařské, přes to, že 99 procent žactva studuje jen proto, aby si opatřili postavení, které by je uživilo, čili k vůli chlebu. Že se takovou pštrosí politikou morálce neposlouží, toho důkazem jsou stálé stesky na úpadek mravní síly, nedostatek karakterů, snažilství a pod. Tím že od prvé čítanky hledí se namluvit dítěti, že peníze jsou něčím nicotným a nebezpečným, docílí se leda toho, že když chlapec pozná — a to stane se tuze záhy — že ve světě se skoro všecko točí okolo otázky peněžní, zasměje se ironicky tomu povídání o nezištnosti a zvrátí se v prospěcháře. Bylo by zajisté mnohem lepší ale i mnohem těžší uvésti zavčas mravný ideal v soulad s holou, nepopíratelnou skutečností; především vypěstěte v mládeži samostatné karaktery, místo dressury hleďte, aby se vyvinul smysl pro uvědomělé konání povinnosti, idealní názory vštěpujte na zdravý strom života, ale pak nezapomeňte jí též ukázati, že i to je mravním postulátem, aby každý hleděl a dovedl si svou budoucnost poctivou prací zabezpečiti, neboť blahobyt jednotlivců podmiňuje blahobyt národa a jen národ zámožný může býti dnes národem silným. Není upřímné ani pravdivé buditi v mladých myslích zdání, jako by každý, kdo přičiňuje se poctivě, aby došel zámožnosti, musel býti již proto nutně sobeckým prospěchářem, jemuž je každé idealní snažení něčím naprosto cizím. Mělo by se jim spíše ukázati, že přičinliví a poctiví obchodníci, průmyslníci, a vůbec lidé praktických zaměstnání jsou zrovna tak důležitými údy v organismu národním jako učitelé, kněží, lékaři, a že jejich duševní práce je rovnocenná práci těchto. K tomu cíli měla by se opravdověji vštěpovati mládeži úcta ku každé poctivé práci, zvláště tělesné, aby přestalo už jednou ono národa demokratického nehodné kastovní škatulkování, kde každý, kdo jakž takž prochodil pár škol, míní se bůh ví jak povznešena nad ty, co študovali o něco méně, nebo dokonce nad prosté řemeslníky**) — k tomu cíli bude třeba vštěpovati mladíkům, vyšší školy studujícím, přesvědčení, že škola je pouze průpravou k vlastnímu sebevzdělání, kterého musí každý dopracovati se v životě sám svým přičiněním, a že kdyby se někdo po absolvování školy nevzdělával dál, bude přese všecko vysvědčení záhy ignorantem a slepým v aktuelních otázkách soudobého proudění moderních myšlenkových směrů; naproti tomu musí se také hoši od obecných škol vésti k tomu, aby měli na mysli důležitou pravdu, že i bez dlouhých studií na školách může se každý vzdělati při-

*) „Zdá se býti obecným míněním, že musí býti diplóma pro život nepotřebnou, má-li přispěti k vytříbení mysli. Nemůže býti většího omylu. Studia taková jako speciální, politická, fysická, biologická, moderní historie a literatura, což vše je především potřebno znáti vzdělaným mužům a ženám, kteří musí žíti a hráti své úlohy dnes, jsou právě nejlépe způsobila rozšířiti, vypěstiti a sesíliti intellekt". (T. Cosmopolitan, Sept. 1897.)

**) Tak nedávno četl jsem v novinách prohlášení, jímž ohražují se absolventi vyšších průmyslových škol, aby nebyli stotožňováni se žáky škol nižších. Teď zase by se měli ohradit technikové proti oněm. Kasty, samé kasty. Jakoby lidé se cenili dle toho, jaké mají v kapse vysvědčení, a ne dle toho, čím se sami učinili, začstojí, co opravdu dovedou! —

Digitized by Google

měřeně svému stavu, i nad svůj stav, jen když má k tomu dobrou vůli a vytrvalost, jen když má otevřenou hlavu, trochu všímavosti a když oblíbí si četbu poučnou a obsažnou, nezanedbávaje žádné příležitosti se poučiti.*) Ovšem při dosavadním duchu, který na školách vládne, dociluje se u mladých myslí obyčejně účinku opačného: místo chuti k dalšímu sebevzdělání budí se u žáků nechuť k učení, které se považuje za jakési nutné zlo k dosažení maturitního vysvědčení, které jest posledním cílem. Strach z dvojky a z karceru jsou vlastně těmi hlavními oporami píle a mravnosti, kdežto vypěstění pevných, samostatných povah ponechává se více náhodě, ač-li se jestě neporušuje všelikým malicherným chicanováním k vůli maličkostem. — Neovládati bujnost mládí výhradně terorismem disciplíny, nýbrž vésti ji k rozumové samostatnosti, necepovati dle šablon, ale vychovávati povahy, připravovati bouřný a slepý idealism nadšených mladých srdcí v čas na trudnou prosu střízlivého života, uvésti oba protivné poly šlechetných požadavků altruistických v soulad s oprávněnými nároky zdravého a poctivého egoismu — toť zajisté úloha daleko obtížnější a mládeži mnohem prospěšnější než všecky řecké aoristy, latinská pensa a francouzské překlady. A když už od prvých let navykána bude mládež dívati se na skutečný svět svýma očima, státi na svých nohou, pak vyvine se sama sebou v dorostu větší samostatnost i střízlivost úsudku a bude pak i apelování na zdravý rozum a vlastní přesvědčení ve věcech národních vydatnějším a trvalejším než to obvyklé dovolávání se pomíjivé vznětlivosti citové. — Až jednou pak účelněji a praktičtěji vychovaná mládež zasáhne do života, až také zámožná a nadaná mládež bude se obraceti častěji k odvětvím praktickým, vzbudí se pro tyto zájem a položí se opravdu širší základy k rozkvětu českého průmyslu a obchodu, také rozvoj našeho politického života bude se bráti ostřejším tempem, poněvadž se bude opírati o solidní reelní podklad, nezávislý na okamžitých, prchavých okolnostech. Nezávislost ve všech oborech činnosti národohospodářské musí předcházeti naši samostatnost politickou; vědomí tohoto důležitého a dosud podceňovaného a přehlíženého faktu musí nás proniknouti všecky bez rozdílu stavu a zaměstnání, a k tomu cíli musíme se učiti pracovati všichni. Je to také jistý idealism, a k tomu bohužel dosud hodně utopický, přejeme-li si, aby ten »les komínů«, který se vypíná nad uzavřeným územím, počal vzrůstati i po českých krajích s českou vignetou; aby český kapitál stal se hybnějším, podnikavějším, a Češi aby arci počali býti útočnějšími v národohospodářském boji proti Němcům a Židům. Zde je těžiště situace a klíč k rozřešení mnohých pochyb a otázek stran budoucnosti; ne v táborech, ne v řečech a resolucích, ne v okamžitých úspěších politických a zvučných heslech, ne v přízni nebo nepřízni vlády vídeňské, nikoli, v nás samých, v praktičtějším pojímání života, v soustavné

*) Ovšem mělo by se vycházeti v tomto ohledu nižším vrstvám více vstříc. Vzdělání by se mělo více popularisovat (přednášky, knihovny, spisy). Jes to velice důležito také pro řešení otázky sociální; neboť lid vzdělaný, jako je anglický, který je si vědom jednak svých cílů, jednak má dosti rozhledu, aby počítal se skutečnými poměry, bude zajisté se bráti v před cestou pozvolné, vědomé evoluce: a s ním bude lze snáze řešiti všecky obtíže otázky národní a sociální než s nevědomou, utopistickými vidinami a bouřnými hesly snadno vzrušitelnou massou. Kolik lidí stará se však u nás o takové věci?

Digitized by Google

a vytrvalé práci na sesílení finančního významu a platnosti naší národní državy je naše spása a trvalá záruka i základ k zdárnému vývoji v budoucnosti. — Staňme se praktičtějšími a obraťme svoji pozornost, roztříštěnou dosud různými malichernými episodami národnostního boje, k stěžejné a trvalé podmínce národního bytí, k rozvoji národohospodářskému!

Cítím dobře, že vrženo do víru tolika běžných a zvučných hesel pohnuté naší veřejnosti, zaniká toto střízlivé, suchopárné heslo bez valné ozvěny. A pak snadňoučká je to práce, potříti ho k radosti povrchního davu nějakým heslem jiným! Potřebuje se jen prohodit ku př. věta: »Jak že? Vy chcete převésti živý tluk srdce mladého národa v stařeckou střízlivost prospěchářství, chcete nadšenou poesii změnit suchými ciframi kněh židovských kanceláří? A dav bude jásat a volat »hanba jim!« Avšak čím nevděčnější je hlásání tohoto hesla, tím důležitější vlasteneckou povinností je opakovati ho tak dlouho a tak úsilovně, až nalezne úrodnou půdu. Neboť dovedla-li se svého času naše inteligence a veřejnost zajímati o čistě theoretickou otázku, zdali při našem národním obrození působil více vliv starých idejí českobratrských nebo západnického osvícenství, měla by se tím více starati o naše obrození a povznešení národohospodářské, které je otázkou aktuelní, otázkou palčivou, dotýkající se samých kořenů našeho národního života, a bez něhož další zdravý, plný a trvalý rozvoj našeho národa je nemožný. —.

Vývoj theorií populačních a nauka Nittiova.

Podává Jar. Salaba.

(Pokračování.)

Doubleday (The true Law of Population, 1847) domníval se mylně, že odkryl pravý zákon populační; ale nepopíratelnou jeho zásluhou jest, že první položil důraz na faktum, že problém ten nutno studovati vždy jen dle potřeb určité společnosti a dle stavu rozdělení bohatství.

Darwin (Origin of species) v podstatě neliší se od Malthusa. I pro Darwina jest faktem, že vzrůst populace převyšuje vzrůst obživných prostředků. Ale co pro Malthusa jest přirozeným zákonem společnosti lidské a spolu jaksi kletbou osudu, to pro Darwina jest všeobecným biologickým principem a nejmocnější pohnutkou pokroku, blahodárným původem sociální evoluce. Poněvadž se rodí více jedinců než může svět uživiti, proto onen stálý boj mezi nimi, struggle for life; a je-li některý tvor poněkud rozdílný od ostatních, a je-li mu tato odchylka nějak prospěšna v zápase, má naději, že odolá a bude přirozeně vyvolen či vybrán; mimo to pak následkem mocných zákonů dědičnosti každá takto vybraná varieta bude se snažiti rozmnožiti svůj pozměněný tvar. U lidí proto musíme pokládati positivní překážky rozmnožování populace (nemoci, hlad, válka, zabíjení dětí) právě tak jako negativní (mravní uzdu) za formy přirozené či umělé selekce. Obojí vede k evoluci. A závěr Darwinův: Laissez faire, to jest vystříhejte se umělé selekce, ve prospěch druhu sama. Zákony Malthusovy jsou nezměnitelny; dnes, kdy minulo historické období, jež vyvolalo malthu-

Digitized by Google

sovský pesimism, nejeví se nám porušení rovnováhy mezi populací a obživnými prostředky ničím hrozivým.

Herbert Spencer (Theorie of population ve Westminster Review, 1852; First Principles; Principles of biology; Principles of sociology; Study of sociology*) však vyslovil první vůbec formuli široké sociologické doktriny populační; zde se podařilo individualistickému optimismu vytvořiti theorii, jejíž důsledky souhlasí úplně s návěstmi. Základní rysy theorie té jsou: Každý živý agregát jest agregátem, jehož vnitřní činnost jest přizpůsobena tak, aby vyvažovala činnost vnější. I závisí proto zachování jeho pohybivé rovnováhy od jeho exposice a přiměřeného množství jeho činnosti. Rovnováha ta může býti zvrácena buď tím, že některá z činností jeho jest příliš velká nebo příliš malá, anebo tím, že se některé organické či neorganické příčiny okolního prostředí zcela neb částečně nedostává. Každý jedinec může se těmto měnivým vlivům přizpůsobiti dvojím různým způsobem: buď přímo, neb když plodí nové jedince, kteří nastupují místo těch, jež ona rovnováha byla zničila. Máme tu tedy dva druhy sil: Konstruktivní a destruktivní. Rovnováha musí se dostaviti rytmicky sama sebou. Ochranné síly každé živočišné skupiny jsou dvojí: způsobilost jedincova zachovati sebe sama a způsobilost reprodukovati jiné jemu podobné jedince. Tyto dvě schopnosti stojí k sobě v poměru opáčném: poste-li jedna, ubývá druhé. Genese, to jest akty, sloužící k utváření vývoji nových jedinců, a individualisace, to jest akty, doplňující a udržující život jedincův, jsou nezbytně protivné. Každý vyšší stupeň organické evoluce jest provázen nižším stupněm plodivosti. Čím větší genese, tím matrnější individualisace, čím úplnější organismus, tím menší koeficient rozmnožování. Ovšem, poněvadž v každém druhu jedinci, odpovídající lépe požadavkům prostředí, mají nejvíce naděje na odolání, vidíme, že jedinci nejlépe přizpůsobení obstojí, a tak druhy vyšší stále nahražují nižší, a organismus nejvyvinutější, ačkoliv jest absolutně nejméně plodivý, stává se relativně nejplodivějším. Závěr tudíž: nutno puditi k individualisaci. U lidí všem nerovnost podmínek činí srovnání nesnadnějším. Nicméně zdá se to, že hojná potrava má v zápětí vyšší genesi a naopak, a že reprodukční činnost klesá v poměru k intensitě všeliké svalové neb čivní práci. Anomalie, že civilisovaná plemena jsou z pravidla četnější než necivilisovaná, na věci ničeho nemění, jsouc právě přivoděna nerovností podmínek. Evoluce lidská vede tudíž k obmezení natality, a minulá hojnost populace, byla největší pobídkou pokroku, pudíc lidi soutěží k zdokonalování, jež je učinila schopnějšími k zápasu, bude pokrokem samým obmezena. bude zeměkoule úplně obydlena a všude dokonale vzdělávána, až vine se intelligence a city nezbytné k životu sociálnímu, bude dohrána ha hojné populace, a lidstva bude postupně ubývati. K dosažení této monické společnosti pracují stále a vzájemným působením četné ony ěny politické a sociální. Tento výsledek dokonale vyrovnané populace de ovšem dosažen teprv uplynutím a pomocí dlouhé řady nezbytných lucí dle všeobecného principu, s nímž se setkáváme v nejjednodušší

*) Viz kapitolu XIV. v právě vycházejícím českém překladě »O studiu socio-e« (III. svazek »Bibliotéky sociálních a politických nauk.«)

Digitized by Google

organické činnosti. — Nauky této uchopili se ihned sociologové a biologové. Obsahuje sice některé chyby, ale za to také pravdy tak podstatné, že umožnila na příště úplnou theorii populační, což po spěšných a bez debaty přijatých tvrzeních Malthusových zdálo se téměř nemožným. U ekonomistů nenalezl ovšem Spencer velké víry. Zejména v Anglii drželi se všichni Malthusa, neboť skutečně v době 1798—1878 vzrůstalo obyvatelstvo anglické závratným způsobem, daleko více než v jiných státech evropských (vyjma v Německu a několika malých státech). Tu najednou nastalo ono zastavení vzrůstu, o němž jsme mluvili na str. 342. Příčina? Počátek kampaně Novomalthusovců (1877).

Charles Bradlaugh*) (spolu s Besantovou: Fruits of philosophy) atheista a radikál, a pí. Annie Besantová (The Law of population, Londýn 1878, tehdy socialistka), zahájili propagandu, jež měla velmi rychlý úspěch, protože činila vlastně jen dogmatem to, co se provádělo dosud potají. »Fruits« stíhány pro nemravnost, a proto jich rozprodáno na sta tisíce. Byly tu jen rady pro novomanžely. Po procesu vzala prý pí. Besantová brožurku z obchodu a vydala onu svou knihu o populaci, jež je daleko důležitější a zdá se spočívati na vědečtějších základech. Ale vážně ji bráti nelze: spisovatelka přijímá za nezvratné ony dvě řady Malthusovy a na tom buduje spoustu domněnek. Přes to úspěch byl veliký. Založena Liga Malthusovců, vydávána měsíční revue »The Malthusian« a četné brožurky. Novomalthusianism neapeloval na vznešené city duše lidské, byl to pouze brutální projev individuelního egoismu. Dělníci, doufající, že bez dětí neb aspoň s velmi málo dětmi odstraní hráz mezi sebou a maloměšťanstvem, tito zase v obavě, že příliš četná rodina uvrhla by je v řady dělníků, rentieři, chtějící si zachovati své společenské postavení, všichni přijímali jej s nadšením. A výsledky se hned objevily: od 1878 natality skutečně ubývá. Příčiny toho byly tedy jednak přirozené, jako pokrok civilisace a kultury a šíření bohatství, jednak umělé, jako šíření praktik malthusovských. Nastal ústup. Besantová přiznává nyní sama, že praktiky ty jednak se příčí vývoji, jednak příčí se vývoji vyšších citů, jednak že oslabují plémě britské a činí je méně schopným k zápasu. A jako byl dříve Malthus od národohospodářů anglických slepě přijímám, tak jest nyní zase rychle opouštěn a popírán. Věda, místo aby předcházela a ovládala zjev ten, následuje jej prostě a směšuje přechodné zjevy s nezměnitelnými zákony přírodními. W. Bagehot (Physics and politics) přijímá Spencerovu nauku, J. K. Ingram (History of political economy, český překlad Praha 1896, str. 101) praví, že Malthus chybil, přeháněje jednak důsledky své nauky, jednak naléhavost navrhovaných jím nebezpečných prostředků, Alfred Marshall (Principles of Economics) připouští, že natalita se různí dle sociálních tříd, a že dělnická třída podléhá vždy více méně nespořádanému rozmnožování, ale nicméně věří, že nauka Malthusova aspoň v základních částech jest nesprávna, Henry Sidgwick (The Elements of Politics) potírá ji jako překážku pokroku lidstva, Arnold Toynbee (Lectures on the industrial evolution in England, Lond. 1884), onen moderní ideál středověkého

*) Viz i spisek B. Björnsona: Jednoženství a mnohoženství, zvl. kap. IV. str. 27 a d.

Digitized by Google

světce, cítí k ní odpor jako ku každé formě degenerace mravního smyslu. Kdybychom neměli na mysli, že ekonomické nauky neovládají historického zjevu populace, nýbrž že jej sledují, nemohli bychom si vysvětliti tento náhlý obrat náhledů.

Ve Francii to vidíme ještě lépe. Francie jest vůbec zemí s nejnižší číslicí natality. Jak cituje Leroy-Beaulieu v nedávném článku, o němž zmíníme se na konci tohoto referátu, byla natalita ve Francii v letech 1800—1825 ještě 31—33‰ a až do 1836 držela se vůbec stále nad 30, převyšujíc tehdy i anglickou. Ale již za Ludvíka Filipa vidíme 29, 28 a 27, za druhého císařství 26—27, r. 1870 sotva 25·5, 1872—76 stoupá číslice poněkud přes 26, r. 1890—21·9, r. 1893 23·1, r. 1894—22·3, celkem pak v letech 1890—1894 je 4,300.000 porodů proti 4,312.000 úmrtím. J.-B. Say (Cours complet d'Economie politique Paříž 1826), viděl ještě stálý vzrůst populace a nahrazuje-li výraz »obživné prostředky« výrazem »existenční prostředky«, nemění tím ničeho na nauce Malthusově. Praví ještě: »Instituce, nejpříznivější štěstí lidskému, jsou ony, jež čelí k rozmnožení kapitálů. Dlužno proto povzbuzovati lidi spíše k úsporám, než k plození dětí.« Co by dnes řekl Francii? Mimo Fourniera (Oeuvres choisies, vydání Gideovo), jenž vyvíjí bizarní theorii, dle níž přílišnému vzrůstu populace staví se v cestu jisté hráze, jako statnost žen, gastrosofický režim a jevnosnubné mravy, všichni národohospodáři francouzští přidržují se Sayovy theorie. Již r. 1848 nastalo však ubývání natality a s tím i proudu malthusovského. Bastiat (Harmonies économiques) praví, že existenční prostředky rostou dle toho, jak stoupá civilisace, a poněvadž člověk se snaží jim se přizpůsobiti, rostou rychleji, než populace. Proudhon (Système des contradictions économiques) má za to, že mezi průmyslem a plodivou schopností, mezi prací a láskou je protiva, vyplývající z příčin fysiologických a ještě více psychologických, a činí závěr, že v budoucnosti povznesení citů a ideí bude působiti zmírňujícím způsobem na pohlavní pud. Závěry sice beze vší podstaty, ale odpovídající prostředí. F. Le Play (La Réforme sociale, 1845), zakladatel katolické školy, nechává domněnky Malthusovy stranou a přičítá zjevy populační příčinám hospodářským. Těžkou ránu zasadil nauce Malthusově Achille Guillard (Eléments de Statistique humaine, 1855) Praví: Statistika nás učí, že roste-li výroba, roste i lidnatost a naopak. Zmenší-li se lidnatost náhle nárazem vnějších příčin, nezmenší se obživné prostředky a porody, náhle četnější, rychle vyplní mezeru; zastaví-li nahodilý tlak vývoj práce, zmenší se rázem natalita; v zemích konečně, kde lidnatost rychle vzrůstá, ubývá jí dle toho, jak přibývá hustoty. V žádném národě nerodí se více dětí, než kolik jich národ může uživiti, a nikdy není nadbytek porodů, leda zkrátí-li se průměr životní nebo vzroste-li se poptávka po práci; neboť není to půda, jež živí, nýbrž práce. Ergo: laissez faire, nechte věci volný průběh. Nauka tato jest jedna z nejmocnějších, jež kdy byly podány; změněna později Bertillonem (Atlas de démographie figurée, 1871), měla velký vliv na nový směr francouzského lidopisu.

Marně staví se Garnier (Du principe de la Population 1857(, Courcelle-Seneuil (Traité d'écon. pol. 1891), de Molinari (Questions d'écon. pol. 1851) a jiní novému proudu v cestu, hájíce nauku Malthusovu. Stále

Digitized by Google

rostoucí ubývání natality ve Francii stává se více a více hrozivější. Wolowski, který r. 1849 v »Instruction pour le peuple« vybízel massy ku praktikám malthusovským, za málo let hlásá, že postup lidnatosti jest pramenem, cílem a známkou všeho pokroku. Někteří sice nemohou se rozloučiti s Malthusem. Na př. Baudrillart praví, že nutno pro Francii učiniti výjimku. Guyot (La Science écon.) a Cauwès (Précis d'Econ. pol.) zavrhují však Malthusa beze vší výhrady. Leroy-Beaulieu (Précis d'Econ. pol. 1868) myslí, že nauka Malthusova na naši dobu se nehodí, a že jí bude lze užiti teprve za 200—300 let, ne-li později. Při tom omezuje se pouze na důkazy statistické, nevšímaje si nových objevů biologických a sociologických. O nejnovějším jeho článku v říjnové »Revue des deux mondes«, jedné z nejposlednějších prací v této otázce, kde kritisuje i knihu Nittiovu, zmíníme se teprve na konci článku. Charles Gide (Principes d'Econ. pol.) přijímá rozluštění biologické a praví, že plodnosti lidské bude ubývati dle toho, jak růsti bude intelektuelní a morální vývoj individuí.*) Bertillon žádá pro Francii zákonodárné zakročení, žádá takový útvar fiskálních zákonů, aby rodiny, mající nějaký statek, neměly patrného zájmu na obmezení natality. Výchova dostatečného počtu dětí (aspoň tří) musí se státi jaksi daní. Sociologové, přírodozpytci a filosofové chovají, jak se zdá, ještě větší odpor proti Malthusovi než národohospodáři. Jacoby a Candolle ve svých studiích o selekci přicházejí, ač různou cestou, téměř k týmž závěrům jako Spencer. J. Le Fort volá: Vlast je v nebezpečí, Frary píše o národním nebezpečí. Lékaři píší s neuvěřitelnou prudkostí proti mravní zdrželivosti. Amelin (Le libre échange) volá, že konečně i kastrace jest lepší než taková malthusovská opatrnost. Vážený sociolog Letourneau (Science et matérialisme) dává se unášeti až k přehánění. Fouillée (La propriété sociale) věří ve Spencera a má za to, že den oné rovnováhy není dalek. Originelní nauku vykládá Arsène Dumont v »Dépopulation et civilisation« (1890), v díle, jež znamená pro lidovědu velký krok ku předu. Populace dle Dumonta neřídí se dle obživných prostředků. Chudoba, nevědomost, sprostota, pověrčivost souvisejí vždy se silnou natalitou; bohatství, vzdělání, úpadek náboženské víry pojí se k slabé natalitě. V naší demokratické společnosti snaží se každý vyšinouti se nad své postavení. Čím větší jest síla této sociální kapilarity, tím více člověk cítí potřebu obětí a obmezení. Natalita jest v opačném poměru k sociálni kapilaritě. Despotismus a kasty potlačují tuto sílu a tu člověk, nemoha rozmnožiti hodnotu, rozmnožuje počet. Ale individualistická demokracie sílu tu podporuje; naproti tomu socialistická demokracie, spočívající na zásadě rovnocennosti funkcí, vedla by, úplně provedena, k vzrůstu natality. Závěr a heslo: Socialisace.

V Americe Henry George (Progress and poverty) vidí příčinu bídy ne v přílišné lidnatosti, nýbrž v nespravedlnosti společnosti. Až bude společnost lépe organisována a rovnost více uskutečněna, pomine dnešní rozptýlení sil, trvalé a přirozené stoupání lidnatosti bude činiti lidi bohatšími, nikoli chudšími. Andrews hlásí se k Spencerovi, podobně Brownell.

*) Viz můj překlad díla Gideova (2. svazek Bibliotéky sociálních a politických nauk) str. 422.

Digitized by Google

V Rusku, kde obyvatelstvo jest velice řídké, neměla nauka Malthusova půdy. Černiševský a ve Finsku Tallquist jsou zarytými odpůrci Malthusovými.

U nás v Čechách mluví Chleborad*) o »lidožravé nauce, jíž neschází než nějaký Taygetos, kdež by se vysadily chudé dítky smrti hladem anebo od času k času nějaký Betlehem.« I tvrdí, že lidnatost a potrava rostou v poměru rovném; Malthus zaměnil prý příčinu s následkem: nikoliv není lidnatost řídka pro nedostatek potravy, nýbrž čím větší lidnatost, tím větší moc nad přírodou, tím bohatší plody této, tím hojnější potrava. — Kaizl (Národní hospodářství, Praha 1883 a universitní litografie 1891) praví, že čilejší stoupání populace pokládá se právem za symptom zdraví a pokroku národů, naopak loudavé stoupání neb přímo stabilita (jako ve Francii) za symptom úpadku. Ekonomická výhoda, dobytá vítězstvím Malthusianismu, byla by více než vyvážena mravními a snad i fysiologickými škodami národní společnosti, nic nemluvíc o důsledcích stability národa naproti rychle se množícím soupeřům. Pozorujeme vůbec: až do určité doby stálá evoluce, vzrůst a pokrok: pak i za nejpříznivějších podmínek ekonomicko-biologické existence involuce (ochabování vývoje, stabilita, úpadek). Znamením involuce jest již vyskytování se malthusovských receptů a jich užívání; zdokonalenost soustavy mozkové možná nesnáší se s větší potencí rozplozovací.

V Italii též přijat Malthus skoro bez debaty. Částečně uchyluje se však od něho již Messedaglia (Della teoria della popolazione, Verona 1850 a studie v Memorie dell' Istituto veneto 1886). Malthus prý pravil, že obživa roste 2, 3, 4, 5, populace 2, 4, 8, 16. Máme-li tedy obživu 2 a populaci 4, musí jeden zemříti a nemůže již plodit; v příští periodě bude tudíž nikoli 2×4, nýbrž 2×3, tedy poměr: obživa 4, populace 6 atd. Je tedy řada populační 2, 4, 6, 8, nikoli geometrická, nýbrž arithmetická s dvojnásobným rozdílem. Hypothesy ty jsou sice lepší než Malthusovy, ale stejně bezpodstatné a otázky naší nerozluští. A. Loria (La legge di popolazione e il sistema sociale, Sienna 1882, Analisi della proprieta capitalista, Turin 1889) pokládá nadbytek populace za zjev historický, měnící se od doby k době a pojící se k určitému stavu hustoty obyvatelstva, jež jest výsledkem stávající sociální soustavy. Tato souvisí zase úzce s pozemkovým vlastnictvím. Dokud půda je volna, odpovídá vzrůst populace dokonale vzrůstu kapitálu a obživy; ale rozdělte půdu a hned vznikne důchod a za ním automatický nadbytek populace, produkt to rozporu mezi hodnotou půdy, obmezující výrobu a hodnotou práce, podněcující populaci. A společnost dělí se pak hned ve dvě třídy: bohaté a proto obezřetné a málo plodné, a chudáky a proto neprozřetelné a osudem odsouzené k velkému rozplozování. Závěr: Hospodářská evoluce jest osudem řízena. A tak přichází Loria k neudržitelnému hospodářskému fatalismu, kde vůle lidská může nanejvýš zmírňovati nevyhnutelnou bídu. Přes to ovšem a přes nedostatečný zřetel k biologii, jest to jedna z nejduchaplnějších theorií. Icilio Vanni (Saggi critici sulla teoria sociologica della popolazione, Città di Castello 1887) přijímá Spencera, ale doplňuje jeho

*) Soustava národního hospodářství politického, Praha 1869, str. 406.

Digitized by Google

nedostatky hlavně po stránce sociologické; věří v historickou dědičnost, v pokrok a v psychologii, nezapírá si však, že pokud sociální evoluce nepřivodí periodu úplné rovnováhy, vždy bude populace tíhnouti k převýšení obživných prostředků.

Shrnujeme: Před Malthusem Bodin a předvěstitelé Malthusovi, 1798 Malthus, 1859 Darwin, 1852—1866 Spencer, 1855 Guillard, 1859 Marx, 1882 Loria, 1890 Dumont. To jsou nejdůležitější a nejpůvodnější theorie. A k těmto teď přistupuje Nitti a vykládá v druhém díle své knihy vlastní nauku o zákonech populačních, jejíž trest nyní podáme. (Dokončení.)

V mhách březnové noci.

Sepsal Jos. K. Šlejhar. (Pokračování.)

A jemu vzcházel život nový, nové naděje vzkypěly v jeho duši, září velké ráno se probouzelo po tmách života! —

Vše odbyto, vše, poslední chmury nekonečné těžké noci zahnány. Zahnány i veškeré vzpomínky děsivé minulosti, jen jásání a ples vzbuzovaly se v duši. Ó to pomnění!

Teď jste zde chvíle blahé! A kdo by kdy ještě v chvílích blaha velkého kormoutil se tesknými vzpomínkami na přežilou trýzeň: To minulo . . . to minulo, jedině se v duši ozývalo se zřetelem k těm všem strašným věcem a ozývalo se to jaksi úmyslně, význačně, s opětovaným důrazem, jakoby tím sesílit se mělo vlastní tvrzení oproti možným pochybám. — To minulo . . . zajisté minulo, šeptala pak chvílema ústa jeho, ba nahlas to propovídala, k důrazu novému, opětovanému a v úsměvu jakéhosi chlubného sebevědomí prodlévavě tanul při slovech těch, jakoby sám chtěl se v ně vposlouchati, v zálibě již na pouhém zvuku — a v úplném nezviklaném usvědčování se, že tomu tak jest. V pravdě jakoby se kochal nabytým vítězstvím. A — to minulo, to minulo, jakoby jedině zbývalo již ze všech těch hrozných dějstev. Tak byl si svou věcí jist, zahrávat moh si celou tou minulostí, jak se mu jen uzdálo . . .

Teď tedy jste zde chvíle blahé! Bez pomnění času i prostoru odehrává se v srdci velké jeho štěstí. Neví o sobě, kam náleží, jakými událostmi je unášeno, v jaké vztahy postaveno — ví jen o svém blahu. Pryč vše ostatní, a v okamžik-li jediný potrvalo, zdaž to není totéž, jakoby u věčné trvání mělo se prodýliti? Celý svět zdá se vpojovati i celá nekonečnost v takovou chvilku blaha!

Jeho blaho teprv začínalo. Pouhou možností, pouhou nadějí, že nerušeně nyní nastat může, že tam kdes na dosah mu čeká, začínalo. A tam, zanechav již všeho, jakoby nikdy ničeho jiného nebývalo, jal se spěti duší celou, duší jako omámenou, jako v mrákotách rozkoší nikdy nedotušených — se srdcem jakoby horoucně vzdulým celou bytostí, že ani jiného vědomí neměla, než toho nekonečně vzdulého a kamsi až do nebes tepajícího srdce . . . jal se tam spět za jásavého hlaholení sborů, jakási rajská melodie pěla v andělském sdružení tonů přesladkých, zvedala se a u nevystihlé velebnosti plesala jakási mystická allelujah nebešťanů a rozlévala vůně do závratného omámení projímající duši a ta vůně tak

Digitized by Google

onejšila zase a balsám útěšného smíru v tu omámenou duši vlévala. nepoznané zoře svrchované krásy a jihnutí lesků osvěcovalo slavnostní ění jeho duše.

Tam spěl, tam bylo všechno. Všechno to, po čem tak zoufale úpěl toužil a čeho dosud se mu nedostalo, zničeno a svrženo zlým démonem. ım bylo všechno a všechno je a všechno bude! Již mu kyne žena esladká, vytoužená v jeho nekonečném utrpení. Již tam je. Zírá na něho, ne mu vroucí něhou. A celé hymny melodií ráje a oblaky vůně plní ši a záře, jakoby se otvírala sama nebesa, osvěcuje cestu jeho. K ní, ní, v náruč její . . .

Lze se již srdci nerušeně prořítiti v celé jeho blaho. Nač se cele nedati? I ledový úsměv kvačící smrti by tu znova vzňal se v horoucí něv štěstí! —

Tak vznešenou vždy jevila se mu představa ženy, jíž chtěl dosíci a aké jedině značil se mu smysl života, ne ženy vybájené, nemožné, ludu marnivé fantasie. Ale ženy, z toho počtu, o nichž věděl že jsou, žijí a blaží, jíž se mu ale z toho počtu nedostalo. Po celý život marně ledal, leč nepřesvědčil ho nikdo, že není ženy takové. A čím více spěchu a opuštění a zklamání dostávalo se jeho srdci, tím více se svědčoval, co mu schází. Jako nikdo nevymluví zraku uvrženému mnoty, že není světla a v temnotách jen tím nenabaženěji světla se , tak bylo i jemu. Nenamluvil nezdar jeho srdci, že lásky není a ně, když na kolena padával v bezmezné zoufalosti, hyna v té strašné tní poušti, namlouval si po té, že asi lásky není, když jemu se jí stalo. To strašně kynicky si lhal, chtěje v lži své nalézti útěchy nutí, ale hned tím významněji ohlásila se vlastní pravda: že celý svět je sama a jen on je z odsouzenců vyjmutých z veliké jejich mi-

— Vídal je v životě. Z nenadání, na místech, kde nejméně bylo se nadíti. Co to v něm spělo vždy k nim! Zazářily, nevýslovným kouzavanulo to z jejich bytostí. Jaké to spjatí, stepilé vinutí, ten jejich j, každý pohyb! A zaševelení jejich rtů, rozpuklý na nich úsměv, vzhlédnutí! Ohromena zůstávala duše jeho, chvění jako jarní bouře ulo ji v neskonalé horoucnosti, ó život by za ně dal. A z toho oka jejich, jenž na něho se zanesl, hlásaly se mu příští ráje a struny mystických sfér rozpěly se v andělské melodii. Nezměrnou u, až k hoři umírání vše v něm usedalo . . . jemu nepatřil ten a bez něho být nemohl. Na něho neusmíval se ten úsměv, to šertů nelinulo k němu v tajemství svého blaha. To spjatí, to vinutí átalo k němu u vášnivé své horoucnosti, nestočily se kol jeho šíje bílé, tepny jejich neroztepaly se pro něho náruživě, jakoby v převlastní krve v krev jeho, nic, nic mu nepatřilo z toho všeho, to veškero bez povšimnutí ho míjelo, jako psance nechávalo stát a alo mu, než krutý stesk opuštěnosti tuláka; z veškerého života ěného. Zajikal se marnou touhou, bezmezné hoře v něm nepřestalo A přával si moci potlačiti vše, skalou zapomenutí ve své duši kamsi v pusté neznámo se podíti, kde nic neupomíná, vše je tak a šedo, nebolí ani neblaží, zajíti u věčný sen ztrnulosti . . .

Digitized by Google

Ale to nezdařilo se ještě žádné živé duši, jež kdy minula se se štěstím svým, i v jejím popelu a troudu doutná do konce jiskra vzpomínky jíž ničeho se nedostalo. A u něho, čím více chtěl unikati v poušť, tím blíže stanul u kvetoucí zahrady, v níž přístup měl pro něho být věčně zamezen. Cítil tu vůni, ale jen jako hladový krmě, jehož mu odepřeno. Aby tím nenabaženěji bažil. A viděl pouhý onen odlesk vší té záře v jiných světech slynoucí, pouhý onen slabý odlesk ze záobzoří v jeho kraje matně vržený. Jaká je to záře jeho touze. Marno bylo vzpírati se vědomí toho, co jest. Marno vymlouvati, marny falešné vytáčky!

Jen v těch vytoužených ženách mohl žít. Jejich lásku, požehnání jejich milosti svaté nic by mu nenahradilo, nic nenavrátilo. Jak zval ty luzné pohledy k sobě. Zval je k sobě, zval, aby u něho hledaly svého ukojení a na něho rozšířily svou milost, tajemství vnuknutí prozřetelnosti v bytost svou. Zval je u vzkypělé touze . . . a co vše ze svého srdce a své mužskosti chtěl jim nésti vstříc. Pojďte, pojďte ke mně! Leč žádný z těch pohledů nezavítal k němu, v komnatu jeho srdce. Jasno té záře v záobzoří nikdy k němu nezasvitlo . . .

Neb dosavad byla ona zřícením všeho. Místo milosti přinesla kletbu, v jejíž rozkladech a hrůzách světy se rozpadávaly. Ten svět a jeho rozpadání bylo tu jeho srdce. V tom demonickém svitu jejích zraků uhrančivě na něho upjatých a vyssávajících jeho nitro, v zlobě té nikdy dostatek nevybavené, v tom ústraní přiletujících muk, v těch stínech v jejím zápětí, v tom zlu vláčeném sebou každým šinutím jejím, měl zahynouti, naplniti svůj osud. Tenkrát, tenkrát . . . i pomění je tak úděsno a jemu jednalo se o vlastní skutečné utrpení. Leč ať bylo vše to utrpení, náleží zapadlé minulosti. Vždyť jí více není, být nemůže. To jsou jen otřesy těžkých dojmů, pominuvších hrůz. Vždyť jí víc být ani nemůže, to nové příští hlásí se takovou nezdolnou elementární silou. Nemůže jí více být, provedlo se vše tak bezzávadně, vždyť definitivně vše je odbyto Ano, pouhé otřesy ještě, jako chmury po bouři . . . a nové příští, nové příští, jásá vše kolem.

Zaplanula záře jeho touze, záobzoří nedostupné stává se dostupným, vstup do kvetoucích zahrad otevřen. A vůně, jejíž slasti chce se zmírat každé duši, velkým proudem jako hrnutím se étheru z dálav věčna přichází. Srdce sní své největší sny, mimo něž není života. Žena se vrací, velká vytoužená světice. Celou láskou, žárem, všemi smysly spjat se k tobě, v intimnosti nejhlubších tajemství svých bytostí s tebou žít, v intimnosti své srdce pojit. Žena se vrací. Neb největší nepřítel odešel. Minula jeho pravomoc, není více příčiny přistupovati k ženě v nutnosti s ní bojovat, vidět v ní zákeřníka své cti a svého štěstí, v kteréž nutnosti pak ovšem na místě by byla každá opatření, jež v sebeobraně na mysli by zatanula. Jiné přistoupení k ženě nastává, přistoupení k nejvznešenějšímu oltáři všeho božství. Anděla nacházíš, kde jsi ho hledal. Jakékoliv snahy druhdy zavržené, jež v nejmenším vymkly se náhodnému to okamžitému porozumění, zájmu právě stávajícího rozmaru bytostí oněch jiných a stávaly se zločinem, pozdviženy jsou v smírném plání andělské promíjivosti vás dobrých žen — přidáváte se ku každému přání, byť zůstalo nevysloveno, povznášíte každou myšlenku, očisťujete každý cit.

Digitized by Google

A všady dovedete blaho rozsíti, vzkličuje i na neúrodné skále, v omrazujících závanech. Jste utišujícím závětřím, u vás spasilo se ještě vždy každé rozeštvané srdce. Vaše píseň jako zář slunce rozlívá se vůkol, jen komu přáno ji vyslyšet. Jste věčným údělem věčného díla, u vás je nesmrtelnost duše. Co síly a vroucnosti kynulo by kdy nadarmo, v bezejmenné touze nitra, jakoby noční pusté volání vyznívalo bez ohlasu, u vás nalezne svého ohlasu každé volání a sílu a vroucnost povznesete k všemohoucnosti. Zvábíte všechno, co kdy odpíralo. Kdo s vámi jde, vy dobré ženy, nezapomene se nikdy sám nad sebou, nad lidskou důstojností. Nikdy nezmalomyslní, nezoufá, u vaší milostnosti není hoře ani stesku. Vámi odčiněna je všechna tragika, vámi osud dovršen a vynesen v ráj. Sladký je u vás život i smrt, u vás není smrti, jen věčný život. Všechno dobro, všechna vznešenost, povinnosti a ponětí, péče a pomnění, ples i žalost, i všechno nesmrtelné tíhnutí z duše lidské nevyhladitelné je a trvá a smysl má jedině v oddání se vám! Žena se vrací. K ní, k ní, v náruč její. Kyne mu nerušeně ta náruč její omamná. Zas přáno mu shledati se s tou jinou, nalézti, po čem prahl ... ó jaké štěstí shledání. Tě věčně líbat neopomenouti, věčně zůstaň u mne, svoje tajemství mně dej. Tě věčně líbat neopomenouti . . . Netušeně plynuly celé dlouhé doly a pro něho jakoby zase nebylo ponětí času ani ničeho jiného, co netýkalo se horoucího jeho pomnění. Nevycházel jakoby z omamného víru, jeho srdce tepalo hymnou lásky. To vše mimo něho spělo jak spělo, dálo se vše jak dálo, pro něho nebylo vzpomínek ni ohledů.

Tě věčně líbat neopomenouti . . . a nic jiného nebylo. A bouřlivěji a bouřlivěji opojeno svou hymnou tepalo jeho srdce, byla to pravá závrať oddání se symbolu vytouženému. Nalézal, po čem prahl — ó jaké štěstí shledání.

A jakoby letem ohlásilo se léto, doba síly a vzruchu, krásy opojení celého světa, všady požehnání, život vystoupal k etapám svým nejvyšším.

I u něho jakoby jevilo se vyvrcholení vášně a vznícení, jeho duše vyvlastnila se ze své podstaty. Nedbajíc toho ráje vůkol, v nějž zpodobovalo se vše sílou doby, měla svůj ráj, jinou duši, duši ženy, zase nalezenou. Jaké štěstí shledání. Tě věčně líbat neopomenouti . . .

(Příště dále.)

K esthetice symbolismu.

Napsal F. V. Krejčí. (Dokončení.)

Pojem lyrického symbolismu můžeme proto rozšířiti hodně daleko přes hranice moderní dekadence. Můžeme jej rozšířiti na všecku lyriku čistě suggestivní, psychologicky živou a bohatou, bezetendenční a čistě emocielní, blížící se k hudbě tou bezprostřední, intuitivní silou, jíž reprodukuje rhytmus a proudění duše. V tomto nejširším smyslu splývají poslední cíle symbolismu s ideálem lyriky vůbec. Je proto přirozeno, že v každé vynikající lyrice kterékoliv doby nalézáme zárodky a analogie dnešního symbolismu. Neříkalo se tomu sice tak (jakož vůbec theoretické pojmy o podstatě lyriky byly až do příchodu škol romantických

Digitized by Google

velice neujasněny), ale praví básníci dovedli vždycky instinktivně uhodit na tuto pravou, nejpodstatnější strunu svého uměleckého genru.

Snad by se zdálo, že vycházím při navazování této společné nitě symbolismu, táhnoucí se vším vývojem lyriky, ze základů příliš širokých a libovolných, z pouhých fikcí abstraktní esthetiky. Ale to, co chci zde dovoditi, totiž to, že ideály symbolismu, jakožto totožné s ideály lyriky vůbec, jsou daleko starší než moderní symbolism, zaměňovaný s dekadencí, dá se ukázati i na jeho stránkách konkretnějších, na jeho poetice a slovesné technice. — Co je hlavním heslem všech symbolistních programů a poetik z posledních let? Suggesce. Básník tu není ani proto, aby strhoval k jistému jednání anebo smýšlení, ani proto aby poučoval a učil přemýšlet, ani proto aby vyšlehoval ohňostroje myšlenek a slov, jejichž nádheře bychom se z povzdálí podivovali, ale proto je zde, aby ze svého nitra házel do našeho nitra jiskry, schopné vyrůsti na plameny citů a probuzených instinktů.

Jeho úkol je tedy prostě rozněcovací, bez dalších zámyslů anebo ohledů na následky. Předním vodičem suggesce a hlavním ukazatelem psychického tepla a napjetí je cit, emoce. Úkolem básníka je proto nalézt a vyvodit z každé látky a každého podnětu, ať to je idea či fakt, sen či realita, jeho resonanci citovou a přenést tento emocielní ozvuk i do duše svého obecenstva. Ale od ozvučných desek u hudebních nástrojů liší se ozvučná deska lidského nitra tím, že tytéž mnohokrát opakované údery nevyluzují za stejných podmínek tony téže síly, barvy a ryzosti, ale že ji otupují a unavují. Suggesce idejí a citů příliš známých, často vnímaných, působí dojmem otřelým a vyvětralým, jedním slovem: dojmem banality. Umění lyrika spočívá proto v tom, dovést z toho mála prvků, mezi nimiž kolotá život lidstva od věků do věků, z toho jednou daného a omezeného podílu vznětů, které přežvykuje pokolení za pokolením, vyloudit kombinace, které by rozehrály duše jiných v tóny překvapující svěžesti a síly. Čím kultura jednodušší a mladší, tím snazší tento úkol. Jak prostoučké prostředky stačí na př. lidové písni k vyvolání nejsvěžejších suggescí! Kdyby jich však užíval básník v milieu kulturně vyšším, selhalo by mu naprosto; obecenstvo, množstvím literatury stává se blaseovaným a jeho dojmy přílišným opakováním se otírají. To můžeme pozorovati i na svém individuelním vývoji. V šestnácti letech podléháme každé praobyčejné písničce o lásce, ale jaká to musí být erotika, jaký básník, aby na nás touž silou mohl působit ještě v třiceti letech! Básník proto, nemají-li jeho suggesce vyznět na hlucho, je nucen počítat se stupněm citové kultury u svého obecenstva. Čím je tato složitější, tím více citů a vznětů se tam otřelo a zapadlo do bahna banality a tím menší je výběr toho, co v poesii ještě nebylo vysloveno a tím horečnější je úsilí básníkovo, vylouditi z toho mála takové akkordy vznětů, které by dovedly vyvolati ještě svěží a překvapující ozvuk v unavených duších současníků. Dnešní symbolism se svým experimentováním, raffinovaností anebo zas předstíraným primitivismem znamená tuto situaci pro poesii napjatu na nejvyšší míru. Všecko bylo řečeno, všecko bylo cítěno — co ještě říci, co ještě dál cítit, aby se neupadlo v banálnost?

Digitized by Google

A tak se hledí působiti suggescemi stavů nanejvýš komplikovaných, vzácných a vybraných anebo zase naopak probouzením stavů prvotných, primitivních, pod nátěrem kultury zapomenutých, Obojího se však dosahuje pomocí prostředku, který jest hlavním sloupem této poetiky: pomocí emocielní a suggestivní hodnoty slova. Slovo není jen prostou mluvnickou značkou věci a jí odpovídajícího pojmu, ale jest mimo to elementem nesmírně bohatým, pružným, rozhalujícím celé řady perspektiv v nejrůznějších směrech a schopným rozněcovati nitro v nejrozmanitějších jeho stránkách. Jedním slovem: je symbolem dynamickým par excellence. Jsou slova, která vedle celé řady významů, které můžeme jmenovati a určiti, vedle svého významu mluvnického, etymologického a věcného, vedle významu, jejž mají pro psychologii národů a filosofii řeči, mají i jistý význam neurčitelný a nevyslovitelný; ale za to všeobecně cititelný, to něco, čemu jsme v posledních létech uvykli říkati »vůně, essence slova«. V ústech banálních anebo střízlivých znějí banálně a střízlivě, znamenají prostě to či ono a nevyvolávají nic více — ale v ústech básníka dostávají se do zvláštního osvětlení, různé jejich významy a dosahy se slijí jako v jednom ohnisku, paralysují a ruší se navzájem a zanechávají jen rozplývavé reflexy a výslednicí těchto všech je slovo jakožto abstrakce, ale ne abstrakce logická, pojmová, ale jako abstrakce citová, jako kapka silné essence, dobyté ze všech prvků, které slovo skládají, nasycená vší jeho emocielní a suggestivní hodnotou a vyvolávající hluboký a nejširší obzory rozvírající ozvuk. Vezměme na př. slovo »slunce«. Pozorujme jeho různé významy, vysloví-li je divoch, střízlivý astronom nebo meteorolog, vysloví-li je rolník atd. a konečně řekne-li na př. Otokar Březina »Když slunce zpívalo«, mluví-li o »uzrávajících sluncích« atd. Jak ohromný rozdíl v obsahu a suggestivní moci téhož slova! Tam jsou obsah i moc slova ohraničeny a tím i úzce omezeny; citově (na př. u meteorologa) docela hluchy a prázdny — a naproti tomu jaký blesk suggesce vyšlehne, dotkne-li se ho básnická ruka! jaké mohutné vzedmutí celé duše, jaké údery majestátních rhytmů, jaké vzpínání nesčíslných tuch, instinktů a atavismů k čemusi, co se nedá vtělit v určité představy, ale v čem cítíme všecek jas, všecku slávu a nádheru života! Zde ztratilo slovo téměř naprosto svůj symbolism statický, svůj vztah k určité věci a pojmu a není už ničím více než rozněcovatelem duševního hybu a tepla, symbolem dynamickým v nejdokonalejším smyslu. Ovšem ne v rukou každého básníka. I v nejzručnějších a nejbarvitějších verších může znít zcela banálně a mdle. Záleží tu, do jakého skřížení zorných úhlů je postaveno, záleží na celé tónině, na celém stylu díla a nesčíslných imponderabiliích — jedním slovem, je to tajemstvím talentu. S nejotřelejšími slovy dovede básník, jemuž se dostalo vzácného daru pravé lyrické intuice, konati divy. Analysujme slovník třebas jen našich dvou nejlepších domácích symbolistů Březiny a Sovy a podivíme se, jak je nepoměrně malý vůči suggestivní síle a koloritu těchto poesií. Celé umění spočívá zde v tom, že nejběžnější slova jako: »duše, sen, jitro, květ, píseň, smutek, zahrada, hřbitov atd.« jsou transponována do vyšších abstraktních tónin a že zvláště pomocí plurálů a genitivů rozšiřuje se do nekonečna rozsah jejich perspektivy (na př. »zahrady snů,«, »staleté

Digitized by Google

hřbitovy,« »sláva budoucích jiter« atd.). Sem patří u symbolistů i časté užívání slov, která už sama sebou mají význam abstraktní, jako Neznámo, Tajemství, Touha, Myšlenka (i psaní jich velkým začátečním písmenem má svůj suggestivní význam, jakkoliv se v nepovolaných rukou zvrhuje v protivnou manýru), abstrahování osob na široká fantasii dráždící typická jména jako »král, princezna, tulák, stařec« (což se ovšem týče více symbolismu v dramatě, na př. u Maeterlincka), sem patří i dnešní móda pohádková, sloužící daleko více, těmto lyrickým potřebám umělců i obecenstva než epickým a divadelním; sem náleží konečně i záliba ve volných rhytmech a zanedbávání rýmu, což byť i v praxi nepřineslo dosud mnoho dobrého, vychází theoreticky z toho správného poznání, že jednou z hlavních podmínek obrození lyriky je, aby byla rozbita její stará struktura a forma aby byla učiněna tak volnou, tak široce proudící a střídající nejrůznější rhytmy a tempa jako nitro samo.

Všecky tyto prostředky symbolistní poetiky směřují tedy k jednomu: docíliti silné a ryzí suggesce, takové, která by byla s to vyvolati silné citové rozvlnění a překvapující vznícení fantasie u těch kruhů dnešních lidí, na něž lyrika staršího druhu působí už dnes mdle a neživě. Jsou a budou ovšem vrstvy, jimž nižší, banálnější druhy lyriky na dlouho ještě postačí, ale »horních deset tisíc« literárního obecenstva octlo se dnes už na těch bodech, že k nim může mluvit jen lyrika sublimovaná na nejčistší svou podstatu, lyrika, pod jejímž dotykem rozhořívá se jejich citovost bez ohledu na všecka kriteria rozumová a společenská, všecka jejich snivost, žízeň po mystice, instinkty, slehlá a zapomenutá spodní ložiska duše; lyrika, která rozšlehává jejich vnitřní život v plameny vidin, ať už slavných a nádherných, či bolestně exaltovaných či graciósních a jemných. Dnešní symbolism je odpovědí k těmto potřebám. I nejnešťastnější jeho experimenty, i nechutné přestřelování cílů, všecko to buď nedokonalé anebo upřílišené v realisaci jeho úmyslů nemůže mýliti toho, kdo ví, z jak přirozených a správných východisek vyrůstají tyto úmysly a jak jsou přirozeným důsledkem psychologie dnešního kulturního člověka.

Symbolism vyrostl dnes jen proto na celkový útvar literární, zahrnující celé skupiny talentů, poněvadž krise v lyrice dospěla dnes k svému vrcholu. Tato krise je jen pobočním úkazem všeobecné dnešní krise duchové: rozporu mezi člověkem rozumným a mezi člověkem citovým, instinktivním. Ale básníci plnokrevné racy lyrické cítili tento rozpor vždycky a věděli dobře, kde je v ní jejich místo. Neznali snad slov symbolism a suggesce, ale prakticky ve svých dílech je osvědčovali. Naproti banálnímu krasořečnictví, tendenci, suché reflexi a titěrnému soustruhování veršů stavěli teplo citů a vášně, sen, vidinu, hudbu duše. A při omezenosti poetických prostředků je přirozeno, že sahali k *těmže prostředkům suggesce, jako dnešní symbolisté*, rozumí se ovšem ne s takovou umíněností, snad jen v některých chvílích, v jednodušších formách a slabším stupni, relativně k svému méně složitému a differencovanému duchovnímu prostředí. A podobně je přirozeno, že se to dělo nejvíce v literaturách, kde už národní povaha tíhla k niternosti, citovosti a fantastické snivosti, tedy zajisté více u Němců a Angličanů, než na příklad u Francouzův a latinských kmenů vůbec. Němečtí romantikové, jak jsem

Digitized by Google

se už toho shora dotekl, mohou platit ve svém uměleckém programě a ve své poetice za nejdokonalejší analogii dnešního symbolismu. U Tiecka nalezáme partie veršové, které svou čirou hudebností a lhostejností k logickému smyslu praktikují heslo »La musique avant toutes choses« osm desetiletí před tím než bylo Verlainem vysloveno; právě tak jako Novalis svými suggescemi tajemna a smrti je bratrem Maeterlinckovým v umění i myšlence. Passáže čistě symbolicky-suggestivní nalezneme i ve druhém díle Goethova »Fausta« (nemluvím zde ovšem o jeho symbolismu ideovém, o symbolismu myšlenkových typů, jakými jsou Faust, Hamlet, Don Juan, Don Quixote atd., poněvadž ten náleží docela jinam.) Nejpoetičtější akkordy Heineovy lyry, ty, které jsou nejméně zahaleny espritem, děkují za svou suggestivní moc prostředkům, které od prostředků moderní symbolistní poetiky se liší jen menším stupněm složitosti a raffinerie. Dovedl volit symboly neobyčejné suggestivní síly (Lotosblume, Fichtenbaum, obrazy mrtvých milenek a j.); a v užívání slov Ritter, Königstochter atd. je přímým předchůdcem dnešních pohádkářů, právě tak jako lidovým tónem svých písní je předchůdcem moderní snahy po primitivismu a ani toho nebudiž zapomenuto, že jeho »Nordsee« zůstane klassickým vzorem volného rhytmu. A pokud se týče vzácnosti nálad a nevystihlé hebkosti výrazu, nepředčili ještě ani nejdelikátnější ze současných lyriků Shelleye, tohoto mistra hry na nejhořejších oktávách duše. Rodinná příbuznost dnešních symbolistů, s Poem je už dokonce tak nápadna a známa, že by bylo zbytečno o ní se šířit. Ale na jednoho ještě chci ukázat, na jednoho z největších symbolistů, jací kdy byli, a to současně po stránce ideových typů i suggestivní lyričnosti: na Richarda Wagnera. Čtěte lyrické passáže v jeho trilogii anebo dokonce v »Parsifalu« a uvidíte, jak hudební jeho genius a současně i jeho filosofická a reformatorská vloha jej vedly přirozeně tam, kam jej vésti musily: k výrazu naskrze symbolicky-suggestivnímu. Celý jeho zjev je vůbec nejskvělejším vtělením té souvislosti mezi poesií, hudbou, mystikou a tragikou, o níž jsem se dříve již zmínil. A přece všichni tito jmenovaní umělci, vyjímaje Poea, nespadají pod typ moderní dekadence. A kdyby ani toho nebylo, už jen jediné jméno moderní poesie může stačit na argument proti těmto běžným představám o nezbytné souvislosti mezi dekadencí a symbolismem: jméno Walt Whitmana, jednoho z nejmohutnějších symbolistů vůbec, básníka, jenž k symbolické poetice došel vlastní cestou, nejvnitřnějším uměleckým instinktem a který je přec při tom pěvcem nejradostnějšího pantheismu a činorodé humanity. Ostatně té zdánlivě nutné a podstatné spojitosti mezi dekadencí a symbolismem není dnes už ani v mladé francouzské poesii. Nejvyhlášenější symbolisté jako Gustave Kahn nebo Vielé-Griffin jsou básníci životního výslunní a jásavých barev.

Dekadence přestává být programovým heslem celých literárních škol, a jak jedině přirozeno, stává se pojmem, jehož lze užiti jen vůči ojedinělým duchům, nadaným příslušnými disposicemi psychologickými a společenskými. Tentýž široký dav snobů a kopistů, jenž se sběhne při vykřiknutí každého nového hesla, křičí dnes právě tak o renaisanci, jako před nedávnem křičel o dekadenci. Symbolismu se to

Digitized by Google

však netýká, naopak jeho výrazových prostředků zmocňují se i ti, kteří šli dříve po jiných cestách (u nás na př. Sova a z části i Machar), z té prosté příčiny, že svědomitému umělci dnes jiné cesty nezbývá. Což ovšem neznamená, že je nucen honem odkoukati všecky zvláštnosti slovníka a rythmů od prohlášených symbolistů a vůbec to, co je na nich pouze vnějšího, manýrovaného. Vedle všech těch allur zoufalství, perversí a satanismu, vedle těch ošumělých už princezen, labutí, lilií, oltářů, šílených grimass a vychrtlých, pohlavím mučených těl, vede pro něho dosti cest k jiným, nestvořeným ještě světům a stylům, k tisícerým nezrozeným ještě možnostem, k panenským půdám neužitých dosud suggescí. Ze všeho, co zde bylo řečeno, plyne tuším dost jasně, že symbolism nestojí a nepadá tím či oním literárním jménem a že není vázán na ten či onen druh slovníka, metafor nebo metra. Je širokou kategorií stylovou, která připouští ve svém rámci nejrůznější individuelní útvary; je proto tak širokým, že koření v podstatě lyriky a umění vůbec, v umění jakožto funkci života a v lyrice jakožto tom genru literárním, jenž nade všecky jiné má působiti čistou suggescí, duševním hybem a teplem. Starší akademické, rhetorické anebo zase banálně sentimentální útvary lyriky klesají vůči němu dnes právě tak na stupeň pouhých anachronismů, jako bylo anachronismem psáti v byronovské době klassické ódy anebo v době dramat Hugových racinovské tragedie. Symbolism znamená naproti pozdní romantice, parnassismu a verbalismu takový bezmála převrat, jaký znamenala svého času romantika proti klassicismu. Jde tu nejen o nový verš, o nové prostředky poetiky, ale stojí tu proti sobě celé dva veliké různé slohy umělecké, vycházející každý z jiného světa názorů, cítění a pojmů o umění. Snad je všecko to, co nám posud řekl, pouhým bloudivým tápáním a hledáním; pouhým prvým stupněm na cestě, po níž moderní člověk směřuje k svému vlastnímu velikému uměleckému stylu budoucnosti. Neboť až dosud žili jsme jen z převracení stylů minulých. A cesta, po níž kráčí, je i přese všecka dočasná poblouzení správna. Umění se vrací k svým prazdrojům: od litery k životu, od hluché fráse k suggesci, od mozku ke krvi a instinktům. Na této cestě se ovšem setká s těžkým problémem, jenž se zove poměr intellektuelného k instinktivnímu. Umění nemůže jen žít a trávit z čiré pudovosti, v níž je přece tolik nízkého, kalného, animálního, nemůže se omezit na tmavé kobky stavů podvědomých. Největší heroové umění byli právě tak zářivými slunci intellektu jako skvostnými exempláři člověka plemenného a instinktivního. Hledati takovouto šťastnou synthesu je úkolem dnešního i budoucího umění.

Moderní symbolistní lyrika je prozatím jen jednou ze stanic na této cestě. Zacházela často ve svém hledání a experimentování přes meze poetického účinku, angažovala se přes příliš pro ideje dekadentní, byla zpěvem mdloby a úpadku. Ale nový svět, nová společnost bude snad někdy na strunách symbolismu právě tak slavit zase život. Neboť symbolism, jakožto široký umělecký styl, nepodmíněný žádným určitým obsahem ideovým, žádným určitým stavem společenským, může právě tak stát ve službách renaissance, jako stál ve službách dekadence.

Digitized by Google

Alphonse Daudet.

IV. (Pokračování.)

Daudet byl mocně unešen divadlem světa jakožto předmětem své rozjařené fantasie. Byl jedním z těch šťastných, kteří, nejsouce stvořeni, aby se rozechvívali krušnými bědami života, cítí jen svou neúmornou chuť a sílu učiniti si vše kolem sebe slastným požitkem. Praví v Jacku o umění: »Umění má velikou čarovnou moc. Tvoří si slunce, jež právě tak jako ono skutečné září pro všechny. A ti, kteří se mu přiblíží, třeba chudí a ohyzdní až do krajnosti, odnášejí si něco z jeho tepla a z jasu jeho paprsků.« On sám nejvíc užil té čarodějné moci. Přirovnává si jako šťastný, přírodou štědře obmyšlený majitel ohromného, nevyčerpatelného bohatství (což nepředstavuje si umělce jako »muže se zlatým mozkem?«), které může do nekonečna zázračně množiti a kterým může libovolně, marnotratně a bujně plýtvati, a to vědomí, to množení i to plýtvání, působí mu jarou, většinou až dovádivou rozkoš. Je zamilován, nadšeně zamilován do všech jevů, do osob a věcí, do míst a dějů, jež zdají se mu existovati pouze proto, aby na nich mohl produkovati svou vnímavost a ohnivou činnost své neposedně pohyblivé obrazotvornosti. A hle, ta radostná zanícenost, to požitkářské unešení, kterým ho naplňuje svěží, čilá, lehkonosná schopnost jeho představivosti, bezmezně přijímati, zpracovati a vydávati, jest hlavním, ne-li jediným kouzlem jeho roztomilých knih. Nelze si ho mysliti lépe nežli jak se nám předvádí v *Listech z mého mlýna* (*Lettres de mon moulin*). Je to v pravém slova smyslu slast čísti tu sbírku vzpomínek a fantasií, v nichž blažené očarování, lahodná snivost a svěží, bujná chuť k životu stoupají v rozmar až bláznovský. Daudet si koupil v údolí Rhony, v samém srdci Provence, v kraji tamburiny a muškátového vína, starý větrný mlýn stojící na parku plném světla a porostlém stále zeleným jedlovím a doubím: »řečený mlýn jest přes dvacet let již opuštěn a nelze v něm mlýti, jak zjevno z divokého vína, mechu, rozmariny a jiných cizopasných rostlin, jež se rozplhaly až po kraj křídel; nicméně tak, jak jest a se shledává, vyhovuje řečený mlýn jeho chuti a může sloužiti k jeho básnickým pracím.« Vše jako slunce a hudba kol tohoto jeho obydlí, tak stvořeného pro něj, toho básnika fantasie. Neboť nesmí se mysliti, že se odstěhoval na svůj rodný venkov, aby studoval živobytí, zvyky, mravy a názory tamního lidu a aby z materiálu na místě sebraného, co možná podrobného, vytěžil cosi nějakou Zemi. Tak zvaných zkušeností, pozorování, význačných rysů, typických postav přinese si odtamtud velmi po skrovnu. Ale za to kolik rozkošných chvil prožila tam jeho vznícená obrazotvornost! Ta radost vymýšleti žertovně dojemné románky kůzlat, malých hezkých kůzlat s mírnýma očima, poddůstojnickým vousem, černými lesklými paznehty, rýhovanými rohy a dlouhou bílou srstí, halící je jako plášť! vmýšleti se do všech vrtochů, nápadů a úvah jejich nepoddajných, svérázných, volnosti milých dušiček a sledovati všechny dojmy a zažitky jejich dobrodružných, bájných potulek po horách! Nebo zastaviti se v rozpustilém snění nad tím, červeně skvrnitým mezkem s jistou chůzí, lesklou kožíš, širokou hřívou zadnicí, jehož hlava svýma andělskýma očkama a svýma dlou-

Digitized by Google

hýma pohyblivýma ušima dodává mu vzezření bodrého chlapíka, a rozvinouti kolem něho do všech podrobností jasné, živoucí vidiny, barevný život někdejšího papežského Avignonu s jeho nádherou a rozmařilostí, s jeho intrikami a farisejstvím, s jeho malichernostmi a směšnostmi! učiniti to jankovité, obmezené zvířátko hrdinou aristofanovské frašky, jež pod nejvážnějším zevnějškem odkrývá masopustní šaškovinu! Přečtěme si tento passus o provenceských nocech: »Jestliže jste někdy již strávili noc pod širým nebem, víte, že v době, kdy spíme, procitá v tichu samoty tajemný svět. Tu zpívají prameny hlasitěji, bažiny zapalují malé plamének. Všichni duchové horští volně přicházejí a odcházejí a ve vzduchu chví se šumění, nepostihnutelný šust, jako kdyby bylo slyšeti růst větve, trávu vyrážet. Nejste-li tomu zvyklí, dostanete strach . . .« V takových nocech, plných dráždivého, sladce mrazivého tušení, díval se Daudet do ohvězděného nebe a jeho souhvězdí, jeho třpytné, jiskrné body měnily se mu v postavy prostonárodních mythů, jichž fantaskní rozmarné příběhy odehrávaly se před jeho unešeně vytřeštěným duševním zrakem. Představoval si, že je idyllickým pastevcem žijícím poetický život někde vysoko v horách, v úplné odloučenosti od skutečného světa, že krásná dcera hospodářova, o které sní ve dne v noci, přišla k němu strávit noc, že sedí vedle něho sklánějíc unavenou hlavinku na jeho rámě a on že, šťastný, blaženým strachem ani se nehýbající, odlétá s ní do říše bájí, jichž jevištěm je temná, bezedná obloha. Stejně jako do nocí byl tehdy zamilován do starých rozsutých hradů, jichž rozpadlými dveřmi bije vítr, mezi jichž zdmi bují býlí a v jichž vysokých bezeských oknech hnízdí ptáci. Bylo mu tak hravě snadno vzkřísiti si je v bývalém přepychu a ruchu, představiti si někdejší život v nich do nejmenších všedních podrobností, že ho ta snadnost a živost obrazů přiváděla ve ztřeštěnou vervu, jaká nese známou legendu Tři tiché mše. Musí se procítiti ta rozehřátá rozkoš, s jakou si představuje zlomyslného a potulného čerta přestrojeného za vyjeveného povídavého kostelníka, jenž rozlehtává chuť mlsného kaplana detaily stkvostné štědrovečerní zámecké hostiny a s jakou pak sleduje hříšné rozčilení ubohého nedočkavého kněze během půlnočních mší až do úplného zběsilého zmatku činícího z posvátné oběti divokou směs chvatných skoků, kusých vět a breptavého blábolení. Myslíte, že by dokázal a že by ho bavilo popisovati tak jak to činí Zola odpozorované obřady kostelní nebo výkon posledního pomazání? Ale to, že může ze zásob svých představ osnovati obrazy živější a pitoresknější nežli sama skutečnost, to ho rozjařuje nadšením. Humoresky jako tato nebo jako Elixir patera Gauchera nebo Farář cucugnanský připomínají nám ty zábavné lháře od přirozenosti, kteří nic nedovedou vypravovati s takovou uchvacující libostí, s takovým množstvím nejnepatrnějších rysů, jako to, co mohou vymýšleti. Nežli se Daudet usadil ve svém mlýně, pobyl nějaký čas na Korsice a ještě dlouho potom blouznil o sanguinaireském majáku, o tom »nádherném koutku světa, který odkryl, aby snil a byl samoten«: v »příjemném opojení duše«, cítil se za jedno s potápějícím se rackem, s vločkou pěny lesknoucí se v záři sluneční mezi dvěma vlnami, s bílým kouřem vzdalujícího se parníku, s červenou plachtou lovce korálů, s vodní perlou, s pruhem mlhy, zatím co vědomí vlastní

Digitized by Google

osobnosti bylo úplně zatlačeno do pozadí«; sledoval všechno to v mysli a prodělával nejrozmanitější dobrodružství jako s kůzletem p. Seguina. Z vypravování celníků o majáku, o moři, o ztroskotáních lodí, o korsických banditech (jak intensivně, plasticky a barvitě vyvstávaly slyšené výjevy v jeho hlavě!) rozechvěl ho nejvíce Smrtelný zápas Semillanty, lodi, jejíž veškero mužstvo při ztroskotání zahynulo; žádný očitý svědek, jenž by byl ostatní přežil, nebyl by dovedl vylíčiti poslední chvíle na zničené lodi s tak přesvědčivým zápalem jako Daudet, jenž z celé katastrofy věděl jen tolik určitého, že se mezi mrtvolami nalezl kapitán v parádní uniformě a duchovní se štolou. Ale také žádná skutečně prožitá příhoda nebyla by ho mohla zaujati tak mocně jako ta, kterou si mohl tak volně zfingovati.

A nečekejme, že ta touha, která ho z jeho mlýna pudí nazpět do Paříže (přirovnává se k vojáku, jenž přišed domů na dovolenou trápí se tam touhou po kasárnách) a které konečně povolí, bude vycházeti z úsilí, aby se vytrhl svým fantasiím a svému snění a ponořil se vášnivě v ochlazující vlny přísné reality. Právě naopak: Paříž je pro Daudeta jen nejfantastičtějším městem, městem nemožností, kde žádná smyšlenka, žádné dobrodružství, žádná předstíraná situace nejsou dost odvážny, aby se z nich nedaly učiniti faktické události běžné skutečnosti. Aby král dahomejský, vyrván své vlasti a svým hrdinským tužbám, zemřel v nejbídnějším postavení týraného otroka jako ukopaný pes někde v kůlně a aby pak s největší okázalostí provázen byl na poslední cestě od schátralých členů naduté bohèmy, kde jinde lze viděti něco podobného — ptá se Daudet v Jacku — nežli v Paříži? Aby existovaly finanční podniky bez jediného sou majetku, ale s ohromnými dluhy vymámených peněz, podniky, jež oslepují čas od času některého hejla vybájenými lomy, železnicemi a závody, podniky, jichž úředníci jsou živi z milosti kuchařek, trávíce svůj čas děláním papírových límců nebo rybářských sítěk a jichž ředitelé se objevují jen, když hodlají některého zazobaného hlupáčka obrat, — není-li pravda, je toliko jediná Paříž, tvrdí Daudet v Nabobu, kde možno nalézti takové věci. Jen Paříž je plna černých bezvadných fraků, pod nimiž nejbujnější obrazotvornost nestačí odkrýti všechnu hanbu a hlavně všechny »fantastické a nestvůrné historie«; jen Paříž je plna zhaslých hvězd spadlých mezi lid,« všedních bezvýznamných existencí, jichž minulost lze libovolně až do oslnění zalidniti kořícími se králi, knížaty, šlechtici a millionáři nejrůznější provenience. Daudet rozepisuje se v Nabobu o malém úředníku, p. Joyeusovi, jenž nesmí být ponechán chvíli sám sobě, aby nevymýšlel nevšední příhody, »že by jimi mohl zásobiti dvacet feuilletonových románů« (ale takovými fantasty jsou, jak vidíme, skoro všichni Daudetovi lidé); prožívá za jediný den spoustu vášnivých výjevů: dítko ocitnuvší se blízko spěchajícího povozu je mu podnětem, aby »drama započaté v jeho fantasii rozvinovalo se dále s tisícerými okolnostmi« až do okamžiku, kdy on, těžce zraněn při jeho básněném zachránění, zbrocen vymyšlenou krví, bude uvítán srdcervoucími výkřiky svých dcerušek; obr s neforemnou hlavou sedící naproti němu v omnibuse stane se mu okamžitě nenáviděným hrdinou hrozné scény, ve které se tento v úloze chlípníka vrhne na jeho nevinnou dceru,

Digitized by Google

aby byl ihned skolen kapesním nožem rozlíceného otce, skutečně se chvějícího pod dojmem představy; prkenná bouda, kterou teprve sbíjejí, připomínajíc mu prodávání novoročních dárků, uvede ho v mysli do kanceláře jeho chefa, kde s ním zapřádá velmi důkladnou a velmi pravděpodobnou rozmluvu o potřebách své domácnosti a své rodiny, až do chvíle, kdy chéf hluboce dojat velikomyslně zvyšuje jeho gáži. Rod takovýchto obrazotvůrců, stále rozčilených, skoro zimničných, jest prý, dokládá Daudet, četnější, nežli bychom si mysleli. Opravdu, čím jiným je Daudet vůči Paříži, nežli takovým nenasytným, neunavným, ustavičně vzrušeným a unešeným osnovatelem nekonečných, nejnemožnějších a nejkřiklavějších fikcí? Och, jak byl jí uchvácen, jak se cítil být ve svém živlu v tom nesmírném, spleteném, pestrém, dobrodružném městě, kde jeho užaslá fantasie mohla tak marnotratně hodovati! Vypadá to notně komicky, čteme-li pod titulem Naboba osobivě doloženo »obraz mravů pařížských.« Neboť jistě šlo nejméně o pařížské mravy v tom konglomerátu báječných, podivuhodných, křiklavě romaneskních příběhů, událostí a situací. Je tu nesmyslný, obmezený a ohyzdný Krésus, jehož osudy jsou jedinou dlouhou nestvůrností: přivezl z jakéhosi mythického Tunisu, kde zanechal pohádkové mramorové paláce, velikolepé villy oplývající imaginární nádherou, nesmírná skladiště, loděnice a nevím co všechno, nesčetné a bezedné miliony, jež ho učiní zázrakem velikého světa; musil býti jistě znamenitě chytrý a opatrný nežli je tak docela z ničeho nadělal, tam dole v té podivné zemi, kde si nepřipouštějí žádných výčitek svědomí pro nezaplacení nebo zadržení několika milionů a kde měl tak obratného a šibeničního konkurenta jako je nynější jeho nejhorší protivník Hemerlingue; ale od té doby, co přišel do Paříže, vyvádí nesmysl nad nesmysl, vyhazuje denně hrsti statisíců do rukou pobudů a cizopásníků, jež zná sotva podle jména, na podniky, o nichž buď nemá ani ponětí nebo ani sebe méně věrohodného přůkazu; obětuje velikolepé summy na založení dobročinného ústavu ke kojení nemluvňat, a když podvodný doktor shrábne všechnu zásluhu i příslušné officielní vyznamenání pro sebe, nehne ani rukou, aby si dopomohl k svému právu; chrlí úchvatné kapitály do jícnu Pozemkové akciové společnosti a při projíždění Korsiky mu ani nenapadne si všimnouti, že po železnicích, jež tu mají probíhati, po lomech, jež se tu mají těžiti, po zemědělských kulturách, jež se tu mají prováděti není ani stopy; podplácí takřka až do vymrhání svého jmění kde koho, aby si opatřil prabídný poslanecký mandát, a pak v poslední chvíli, když jde již jen o jedinou schůzi sněmovní, nejen že si pro pouhých dvakrát stotisíc franků dá proti sobě popuditi všechno veřejné mínění, ale je i tak sentimentální, že si pohledem na matku, jež ostatně ničemu nerozumí, dá vyraziti jediný, ale rozhodný záchranný prostředek, který měl; podaří se mu nakloniti si přátelsky mocného ministerského předsedu, vévodu de Mora, jehož slovu podrobují se všechny záležitosti státní a politické, ale nevyužije toho poměru ani tolik, aby si dal poraditi, jak se má věci chopiti, — atd. atd., slovem potácí se z dětinství do dětinství, z absurdnosti do absurdnosti, z blamáže do blamáže, v nehodách a postaveních vesměs eklatantních, okatě nepochopitelných, groteskních, kromobyčejných, nepřirozených. Vedle něho, Naboba, je tu jeho choť, nechutně bachratá,

Digitized by Google

nevkusně vystrojená a vyšperkovaná, podobna mouřenínské královně Pomaře, zblbělá užíváním opiového tabáku a růžových konfektů, nebybná, žijící při spuštěných záslonách v neustálé tmě, padající těžce do elegantní, duchaplné a hybné Paříže jako řezavý, příliš hrmotný a příliš nápadný nesouzvuk; ale její manžel vzhlíží k ní jako k osobě vznešeného světa, jako k vyšší bytosti, před kterou si vede velmi pokorně a jejíž vrtochům všechno povoluje; a Daudet dává jí svěřiti úřad vrchního dramaturga, jehož rukama procházejí všechny zadané manuskripty divadla Cardaillacova, aby byly silně proškrtány a dle jejího úsudku opravovány. Je tu dále zchytralý šarlatán, doktor Jenkins, lékař, jenž koná službu komposičního prostředkovatele mezi různými osobami a prvky románu: požívá výnosné pověsti a přízně ve vyšších, pravých i padělaných kruzích pařížských pro svůj therapeutický nález, arsenové pilulky, jež předpisuje všem svým pacientům a jimiž opatřuje jim dosti zdraví vždycky, kdykoli ho pro své výstřednosti nebo své plány zvláště potřebují, ovšem beze zodpovědnosti za následky; žije v nepřiznaném divokém manželství, zapudil nevlastního syna, jenž odmítaje kariéru otčímem vytčenou touží po slávě literární a zatím bídně živoří jako fotograf, a při tom je týž Jenkins náruživě a nepovolně zamilován do proslulé sochařky, Felicie Ruysovy, jež překazivši jednou jeho vilný útok, trpí ho u sebe jenom z úcty k památce svého otce; Jenkinsova vášeň je tak prudká, že ho dožene i ke zločinu, spůsobiti smrt šťastnějšího soka; ale tím není role Jenkinsova ještě vyčerpána, nesmí se pominouti Betlemský ústav, založený a vzorně vypravený z Nabobových peněz, v němž se novorozeňátka kojí dle Jenkinsovy methody tak úspěšně, že málokteré vydrží na živu. Pak jsou tu: dokonalá umělkyně Felicie Ruysová se svým pestrým, ptačím mládím, se svými triumfy tak rozhodnými a tak bezpečnými, svými občasnými záchvaty zoufalého spleenu, svou chvilkovou něhou k Jansouletově sekretáři, vzdávající konečně svou imposantní krásu a svou zdrženlivost nastřádaným tužbám vévody de Mora; hezký venkovan, Pavel de Géry, advokát, jejž Jansoulet přijme za tajemníka, aby mu poskytl příležitost obeznámiti se v Paříži, zprvu ostýchavý, ohromený neřestmi a bídáctvím, jež objevuje pod vznešeným zevnějškem, ale pak smělý, prakticky se chápající obtížných a vratkých záležitostí svého dobrodince, jemuž, ovšem již pozdě, zachraňuje značnou část jeho ruinovaného majetku, nějaký čas kolísající mezi vábností svůdné, kapriciésní sochařky a mezi domáckou grácií starostlivé Aliny; André Maranne se svým odporem proti nevlastnímu otci a jeho měšťáckým radám, fotografující věčně touž rodinu svého jediného přítele, píšící básně, jichž nikdo netiskne, a tragédie, jež se nehrají, vyzývající na souboj každého, kdo se třeba jen zdánlivě staví mezi něj a jeho zbožňovanou Elisu, a vítězící posléze při premiéře své »Vzpoury«; bývalá slavná tanečnice slečna Crenmitzová, jež všechno své jmění a pohodlí obětuje své kmotřence a jež ještě teď, kdy z baletky stala se velmi naivní a neobratná hospodyně, dovede ve slabé chvíli svých vzpomínek očarovati citlivé diváky kouzlem svého tance; vyžilý hejsek Monpavon — — ale což bych mohl býti kdy hotov s těmi zvláštními, bizarními, křiklavě rozmanitými, mnohotvarnými existencemi, jejichž příhodami a osudy Daudet

Digitized by Google

napěchoval svůj nenasytný román? Není jediná bytost mezi nimi, jež by nám byla lidsky sympathická, které bychom viděli do nitra, zaujatě stopujíce jeho osudná hnutí. Ne, všechny jsou nám stejně lhostejné, nehorujeme pro žádnou, o žádnou se netřeseme, se žádnou necítíme, poněvadž o žádné z nich ničeho nevíme. Všechny žijí v románě jenom na povrchu, jenom tím, co konají a čeho jsou účastníky: celá spleť duševních pohnutek, zpruh a dějů, jež vězí pod tím povrchem, ztrácí se nám s očí, je mimo náš dohled. Jansoulet je nám, niterně, se svým úsilím státi se poslancem právě tak neproniknutelný a cizí jako Felicie se svým náhlým vzplanutím pro Pavla a se svou těžkou dobytelností. A pařížské mravy? Pařížské mravy! Strojiti snídaně, při kterých se schází pár taškářů sehnaných ze všech koutů světa, večírky, při nichž se sprostě pomlouvá, zakládati ústavy na okrádání akcionářů, kliniky na moření dětí, vymáhati velikými úplatky poslanecký mandát, zamilovati se do dívky, jevící veliké vlohy k vedení domácnosti, psáti verše a spolehati na brzký úspěch, co je na tom tak zvláště pařížského?

Ale ovšem, ta strakatá členitost příběhu, ta nápadná excentričnost situací, ty náhlé skoky a ta šibeniční překvapení událostí, ty příliš hřmotné dissonance, to vše bylo pro Daudeta jenom v Paříži možné. Divadla duší ho nebavila, morálka společnosti ještě méně; ale představovati si za každým zevnějškem jinou, domnělou, ale ostře kontrastující skutečnost, to ho unášelo. Tušiti za každým bohatstvím nejčernější a nejčervivější pozadí, za každou nejvážnější důležitostí nejopovržlivější malichernost, za každou reklamou bohaprázdné, taškářské šejdířství, za uměleckou slávou bídu a omrzelost, za chladnou nepřístupností rozmařilou chtivost, za svrchovaným očekáváním nejhorší blamáž, za nedostatkem blahobytu vezdejšího světlo a štěstí, za příkrostí výborné srdce, — to bylo Daudetovo pojímání Paříže, při němž jeho roznícená fantasie měla na obou stranách tolik co dělati. Předsíň ke kabinetu mocného státníka, prvního muže po panovníkovi, naplněná vysokými úředními osobnostmi, čekajícími netrpělivě, až budou přijati, byla by ho pranic nepoutala, ani tím, co který z nich chce projednávati, ani tím, jak bude uvítán a vyřízen, kdyby si byl nemohl živě zobrazovati, jak zatím, co zde tito velikáši přešlapují majíce na spěch se záležitostmi týkajícími se celé země, obléhaný vévoda docela pohodlně a klidně radí se s krejčím o maškarním kostýmu své choti; a jakmile se vmyslil do té protivy, nebyl by se mohl Daudet nabažiti tím, popisovati každého z čekajících hodnostářů s jeho netrpělivostí a s jeho přemítáním o své závažné rozmluvě, jen aby mohl pak tím podrobněji vymýšleti nejhloupější maličkosti, jimiž se vévodova rozmluva protahuje: vrchní policejní prefekt potřebuje říci slůvko, jediné slůvko, ale což, když vévodovi není ani ještě jasno, co říci o ryškách na kostýmu! Betlemský ústav s Jenkinsovou methodou, dávati kojit novorozeňata od koz, neznamenal Daudetovi nějakou pohromu nebo nepravost společenskou ani rodinnou; co však ho neodolatelně vábilo, to byla ta skvostná příležitost, rozhojniti a zveličiti až do krajnosti hrůzy skutečnosti, jen aby pak s tím větší vervou mohl nadsaditi rozpaky státního delegáta, jenž se musil tvářiti okouzlen a vymoci vynálezci methody řád za zásluhy o obecné blaho. (Dokončení.)

Digitized by Google

České peněžní ústavy.

»S kým pracujete? Kdo je Vaším bankéřem?« to bývá jednou z nejdůležitějších otázek každého obchodníka a průmyslníka v Německu. — S Německem počínám, neboť tam je bankovnictví v čele všeho hospodářského ruchu, ohromný průmysl a rozsáhlý obchod německý děkuje za svůj rozkvět z velké části bankám, jež zase naopak sílu čerpaly z obou těchto faktorů; banky zmohutněly tou měrou, že německý kapitál převzal vůdčí roli ve finančním světě evropském. Podívejte se do Italie, do Ruska, do Rumunska, všude, ovšem i u nás, je německý kapitál zastoupen, všude krok za krokem vytlačuje podnikatelstvo jak anglické tak i francouzské. Dnes má Německo již několik bank, vládnoucích kapitálem přes 100 mill. marek, největší z nich, Deutsche Bank, jejíž zvětšený kapitál obnáší 150 mill. m., se stala svým sloučením s Bergisch-Märkische Bank a Schles. Bankverein největším obchodním akciovým podnikem vůbec.

V čem dlužno hledati základ této mohutnosti a síly německého kapitálu, jak si máme vysvětlit ten zjev, že zde bankovní kapitál pracuje s takovým skvělým výsledkem (poslední dividenda Deutsche Bank 10%, Disconto-Gesellschaft 9%, Berliner Handels-Gesellschaft 9%) kdežto rakouské banky buď přímo upadávají aneb jen ztěží mohou platit dividend předešlých let? Toho přece nemůže býti příčina jen ve zvýšení bursovní daně u nás, neboť ta byla v Německu zavedena dříve než u nás ano zákonodárci šli tam proti přílišné spekulaci ještě dále, že terminový obchod, který přece z větší části nebývá ničím jiným než hrou, podmíněným zápisem do termínového rejstříku, pro širší obecenstvo velice ztěžili ne-li nemožným učinili. — Příčina vězí tedy jinde; bývá u nás často poukazováno na vládu, že ta je příčinou úpadku bankovnictví, že nejen nepodporuje činnost bank, ale ji přímo ubíjí, tak ku př. nedostatečnými zákony o zřizování akciových podniků, jichž financování bývá, jak známo, spojeno s tučným ziskem pro banky. Je pravda, že naše zákony týkající se akciových společností nejsou nejlepší jakož i to je s dostatek dokázaným faktem, že u nás vláda nikdy se příliš nezasazovala o zvelebení průmyslu nebo obchodu, ale to všechno nemusí a nemá podnikatele zdržovati, aby se sami svou vlastní prací zasadili za zdar svých podniků.

V tom ohledu právě nám mohou býti Němci vzorem, německý průmyslník byl a jest podnikavým a ve své práci vytrvalým, jeho banky resp. bankéři byli s ním vždy za jedno a podporovali jej nejen pro okamžitý zisk (že ku př. akcie nového podniku pověsili s dobrým výtěžkem akcionářům na krk, aniž by se dále o podnik starali), nýbrž hleděli jej učiniti a udržeti konkurence schopným, a jsouce často — zvl. při akciových společnostech — na jich zdaru přímo interesováni, pracovali sami jako pionýři pro své klienty, vyhledávali nová tržiště pro výrobky, starali se o nová spojení obchodní, dovedli vzbuditi zájem pro zlacinění prostředků dopravních budováním průplavů resp. splavněním řek, slovem neobmezovali svou činnost na pouhé poskytování úvěru neb

Digitized by Google

diskontování směnek, a tím učinili průmysl svůj, čím je, respektovanou velmocí na trhu světovém. —

V našich českých zemích o bankovnictví českém v tom smyslu ještě nemůžeme mluvit. Že záložny a spořitelny nedostačují nárokům moderním, o tom se již dosti napsalo a namluvilo, zvláště to je jejich chybou, že jsou příliš málo obchodně vedeny. K jich obhájení musíme arci připustit, že vznik svůj děkovaly většinou kroužku interesentů, skládajících se z maloobchodníků neb řemeslníků, jimž v čas potřeby měly zjednávat úvěr, ač tomu úkolu mnoho nevyhověly, nehledíme-li ani na výši úrokové míry. Na těchto ústavech v nynějším jich útvaru, jichž vlastní hybný fond bývá dosti skrovný, nemůžeme žádati zřizování velkých podniků, jednak že risiko samo o sobě bývá značné, jednak že u nás v širším obecenstvu ještě citelně postrádáme zájmu pro obchod s cennými papíry aneb jasněji vyjádřeno, po súčastnění se nějakým podílem na akciových podnicích, neb o takové by se hlavně jednalo, a že by tudíž odbyt akcií byl velmi nesnadný. Není u nás takový nedostatek peněz, jak by z těchto faktů mnohý mohl soudit, můžete se o opaku přesvědčit v statistikách záloženských, pouze širší zájem pro průmysl není, nadbytečné peníze se ukládají buď již v záložnách aneb v státních papírech.

Nemíním tím snad bojovat pro spekulaci, ale chci jen poukázat, že v tom oboru zbývá ještě mnoho práce, že se ještě mnoho předsudků musí odstranit, než průmysl si dobude všeobecné přízně a podpory; naši sílu a blahobyt náš dlužno hledati ve stavu měšťanském a rolnickém, u toho vždycky ještě se najde nějaká ta stovka, uložená na mírný úrok, té se přece může použít k zakoupení nějakého podílu akciové společnosti. Nejsme národem velkých kapitalistů, kde jednotlivec sám o sobě může zřizovati ohromné podniky, jsme odkázáni na spolčování menších kapitálů a proto je také forma akciové společnosti pro nové podniky nejvhodnější. —

U českého obchodníka spíše již vidíme touhu súčastnit se na tom kterém podniku, ale tu není peněz, všechna hotovost bývá investována v obchodu, pro nějž by potřeboval ještě více, velmi často je náš obchodník nucen utíkat se o pomoc k záložnám, jež mu také, obyčejně na směnku, poskytnou žádaný úvěr. Ale tažte se správců záložen, jak si obchodník tento směnečný úvěr vlastně představuje? »Kdybychom měli každou v čas nezaplacenou směnku protestovat, tu by notářství bylo skutečně nejvýnosnější živností.« Liknavost v plnění směnečných závazků bývá jeho karakteristickou známkou; často mívá peníze ležeti doma aneb si je snadno může opatřiti, ale on si myslí »však to neuteče.« Tím si vysvětlíme, proč se u nás v českém obchodě a v Rakousku vůbec tak málo směnek vyskytuje: důvěra v ně je posud příliš malá, zboží se platí hotovými buď hned po obdržení aneb po několikatýdenním neb měsíčním otevřeném úvěru, obchodník obchodníku, ať již domácímu neb v cizině směnky v placení nedá; zde je pak buď nutno, že pro každý jednotlivý obchod je potřeba značného kapitálu, anebo že obchodník může své transakce prováděti jen v míře co nejvíce redukované.

Zcela jinak v jiných zemích, jako v Německu, Francii, Hollandsku, kde se často vyskytují směnky tříměsíční na obnosy přímo směšné jako

Digitized by Google

—30 zl.; obchodník, požívající úvěru, dá svůj akcept v zaplacení, dá zboží nebo výrobek zase na směnku, jíž diskontováním si zjedná, třebuje-li, hotovost, i může tím způsobem svůj kapitál několikrát uži-ně obrátit aneb snadněji větší obchody podnikat. Získává tím jak on i jeho bankéř, kdežto u nás trpí oba; zde je náprava nutna jak zájmu obchodníků tak i peněžních ústavů, jimž by diskontováním ěnek vzešel značný zisk.

Jedná se o zásadnou změnu obchodování, jež i se strany peněžních avů vyžaduje dobrého obchodnického ducha. Ale můžeme-li počítati naše záložny, zvláště venkovské? V jejich nynějším utváření nikterak, le bychom museli žádat změnu.

Jmění založen, jež skládá se z podílů a reservního fondu, bývá, jak n se již zmínil, samo o sobě dosti skrovné, a vlastní hybný fond bývá ě tím způsobem ztenčován, že ústavy ukládají svou reservu ponejvíce ealitách, ať již za nějakým národním účelem anebo jen z pouhé po-lnosti. Což kdyby právě tohoto pojistného majetku jinak užily? Jsem vědčen, kdyby podporovaly obchod a průmysl, že by národní věci ko více prospěly než stavěním národních domů v ryze českých mě-h, anebo zakupováním pozemků a domů, hlavně za tím účelem, aby ékterém ohroženém okresu získaly při volbách hlas.

Jak různý průmysl, jenž by se u nás zdárně mohl rozvíjet, nám schází, kolik nových továren českých bychom ještě potřebovali, kdy-om opravdově chtěli provést heslo »svůj k svému!« Nechci tím snad buzovat k boykotování, ale když vidíme, že se Němci, kteří právem azují na svůj průmysl jako základ svého blahobytu a své moci, i tak i u nás, zbraně té neštítí, není příčiny, proč bychom my ě měli být tak jemnocitnými a při tom se měli nechat hospodářsky . Chceme pro svou potřebu své vlastní výrobky, ale napřed musíme na ně továrny; tu je páka, která se musí nasadit, zde se otevírá pole činnosti záložen ské, zde je pravé místo pro reservní fondy, by ústavy ty buď samy uváděly v život nové podniky, aneb jich alespoň podporovaly.

Je ovšem nemožno, žádat na jednotlivé venkovské záložně, aby za-nebo převzala ku př. velkou továrnu na sklo, velký mlýn etc., pro jednotlivý ústav risiko ohromné, ale k takovému podniku by hla spojit buď s různými menšími kapitalisty, aneb s jinými peněž-ústavy, po případě by se mohl zřídit pro větší okrsek zvláštní ústav, by tato funkce připadla.

Závod, o jehož zřízení by šlo, musil by být ovšem akciový, by se občan na něm mohl súčastnit; záložny by pak mohly ukládající nstvo upozorňovat na nový podnik a tak šířit zájem pro průmysl. Jednalo by se tedy o důležitou změnu posavadního obchodování n. Ta je však také nezbytna, nechceme-li hospodářsky přijít úplně dručí německého.

jog.

Digitized by Google

Na cestě.

Napsal A. P. Čechov. (Z knihy »V Sumerkách 1896.)« Přeložila Žofie Šebkova.

(Dokončení.)

Licharev vyskočil a počal přecházeti po pokoji.

— Ušlechtilé, povznešené otroctví! řekl. V něm právě spočívá vysoký smysl ženského života. Ze strašného zmatku, jenž se mi v hlavě nastřádal za celou dobu obcování s ženami, utkvěly mi v paměti, jako na filtru, ne ideje, ne moudrá slova, ne filosofie, ale ta neobyčejná podrobenost osudu, to neobyčejné milosrdenství a všemu odpouštění . . .

Licharev sevřel pěsti, zahleděl se na jeden bod s jakýmsi vášnivým napjetím a jakoby oblizoval každé slovo, procedil skrze stisknuté zuby: Tato, velkodušná trpělivost, věrnost až do hrobu, poesie srdce . . . Smysl života spočívá právě v tomto nereptavém mučennictví, v slzách, které obměkčují kámen, v nekonečné vše odpouštějící lásce, která vnáší v chaos života světlo a teplo . . .

Ilovajskaja pomalu vstala, učinila krok k Licharevu a vpila se očima do jeho obličeje. Dle slz, které se mu třpytily na řasách, dle chvějícího se vášnivého hlasu, dle růměnce obličeje, bylo jí jasno, že ženy nebyly nahodilou a prostou látkou rozhovoru. Byly předmětem jeho nového nadšení, aneb jak on sám říkal, nové víry! Po prvé v životě Ilovajskaja viděla před sebou člověka nadšeného, vřele věřícího. Zdál se jí šíleným, fanatikem, když gestikuloval a blýskal očima, ale v ohni jeho očí, v řeči, v pohybech celého velikého těla bylo cítiti tolik krásy, že ani nepozorujíc, stála před ním jako zkamenělá a nadšeně hleděla mu v tvář . . .

— Vezměte moji matku! pravil, natahuje k ní ruce a prosebně se tváře. Otrávil jsem jí život; podle náhledů jejích způsobil jí rod Licharevých tolik zlého, kolik může způsobiti jen nejhorší nepřítel a co nyní? Bratří dávají jí peníze na mše a hostie a ona, přemáhajíc svůj náboženský cit, schrání tyto peníze a posýlá je tajně svému darebnému Grigoriji! Pouhá tato maličkost povznese a vychová duši mnohem silněji, než všecky theorie, moudrá slova, 35.000 druhů hmyzu! Mohu vám dáti tisíce příkladů! Vezměte tedy třeba už jen sebe! Venku metelice, noc a vy jedete k bratrovi a otci, abyste je ve svátky ohřála láskou, ač oni na vás snad ani nemyslí, zapomněli na vás! A počkejte, až se zamilujete, půjdete za svým milovaným na severní točnu! Půjdete, že ano?

— Ano, zamiluji-li se . . .

— Tak vidíte! zaradoval se Licharev a dokonce i nohou trochu dupnul. Na mou duši, jsem tak rád, že jsem se s vámi seznámil! Tak dobrý je můj osud, stále setkávám se jen s výbornými lidmi. Každý den seznámím se s takovým člověkem, že bych pak dal zaň duši. Na světě je dobrých lidí mnohem více než zlých. Podívejte se, mluvili jsme spolu tak upřímně a z duše, jako kdybychom se sto let znali. Někdy, přiznám se vám, deset let člověk mlčí, před přátely a ženou má tajemství a najednou setká se ve vlaku s nějakým kadetem a celou duši mu vyžvatlá. Vás mám čest viděti poprve, ale kál jsem se před vámi, jak jsem se nekál ještě nikdy. Čím to je?

Digitized by Google

Licharev prošel se po pokoji, mna si ruce a vesele se usmívaje. Pak opět počal mluviti o ženách. Zatím začali zvonit k jitřní.

Ach, ano! vzpamatoval se Licharev.

— Bože! zaplakala Sáša. Nedá mi spáti svými rozhovory!

Odpusť, drahoušku. Spi, spi. Kromě ní mám ještě dva hošíky, zašeptal. Ti žijí u strýce, ale ta zde nemůže strávit ani dne bez otce. Trpí, reptá, ale lne ke mně, jako moucha k medu. Zažvatlal jsem se, paní, a vám by neškodilo odpočinouti si. Nepřejete si, abych vám připravil postel?

Nečekaje dovolení, zatřepal mokrým salopem a roztáhl jej na lavici kožešinou vzhůru, sebral rozházené šátky a šály, do hlav položil sbalený plášť a vše to činil mlčky, s výrazem jakoby vášnivé pobožnosti, tak jakoby zacházel ne s ženskými hadry, ale se střepy posvátných nádob. V celé jeho postavě bylo cosi rozpačitého, vinnického, jako kdyby v přítomnosti slabého stvoření styděl se za svůj vzrůst a sílu.

Když Ilovajskaja ulehla, shasl svíčku a usedl na taburet u kamen . . . .

— Tak, tak, paní, šeptal, zapaluje tlustou papirosu a pouštěje dým do kamen. Příroda vložila v ruského člověka neobyčejnou schopnost víry, bádavý rozum a dar přemýšlení, ale vše to rozbíjí se na prach o lehkomyslnost, lenost a snivou bezstarostnost. Ano . . .

Ilovajskaja udiveně pohlížela do tmy a viděla pouze červenou skvrnu na ikoně a míhání světla od kamen na obličeji Lichareva. Tma, zvuk zvonů, řev metelice, kulhavý hošík, reptající Sáša, nešťastný Licharev i jeho řeči, vše to se mísilo, vyrůstalo v jeden ohromný dojem, a svět Boží zdál se jí fantastickým, plným kouzel a čarovných sil. Vše, co právě slyšela, znělo jí v uších a život lidský zdál se jí krásnou, poetickou pohádkou, nemající konce.

Ohromný dojem rostl a rostl, zahalil její vědomí a změnil se v sladký spánek. Ilovajskaja spala, ale viděla lampičku i tlustý nos, po kterém skákalo červené světlo.

Slyšela opět pláč.

— Drahý tatínku, něžně prosil dětský hlas, vraťme se opět k strýci! Mají tam stromeček! Je tam Stěpa a Kolja!

— Drahoušku můj, co mohu dělati? přesvědčoval tichý mužský bas. Rozuměj mi! Nu, rozuměj!

A k dětskému pláči připojil se mužský. Tento hlas lidského hoře mezi skučením nepohody dotkl se sluchu dívčina takovou sladkou, lidskou hudbou, že nesnesla této rozkoše a také zaplakala. Pak slyšela, jak velký, černý stín tiše se k ní přiblížil, zdvihl se země spadlý šál a balil její nohy.

Ilovajskuju probudil podivný řev. Vyskočila a udiveně se rozhlédla. Do oken, na polovinu sněhem zavátých, hleděla sinavá barva svítání. V pokoji byl šedý soumrak, v němž se jasně rýsovala i kamna, i spící dívka, i Nasr-Eddin. Kamna i lampička už shasly. Dveřmi, dokořan otevřenými, viděti bylo šenkovnu s pultem i stoly. Jakýsi člověk s tupým, cikánským obličejem a udivenýma očima, stál uprostřed pokoje v louži roztálého sněhu a držel na hůlce velikou červenou hvězdu. Obklopovala

Digitized by Google

jej tlupa kluků, nehybných jako sochy, a oblepených sněhem. Světlo hvězdy, procházející červeným papírem, růměnilo jejich mokré obličeje. Tlupa nevázaně řvala a z tohoto řevu mohla Ilovajskaja zachytiti pouze jeden verš:

Hej, ty chlapče maličký,
vezmi nožík teničký,
zabijeme žida,
nešťastného syna . . .

U pultu stál Licharev, hleděl s pohnutím na pěvce a do taktu podupával nohou. Spatřiv Ilovajskuju, usmál se na celý obličej a kráčel k ní. Ona se také usmála.

— Veselé svátky! pravil. Viděl jsem, že jste dobře spala.

Ilovajskaja pohlížela na něho, mlčela a stále se usmívala.

Po nočních rozmluvách nezdál se jí už vysokým, širokoplecím, ale maličkým, podobně tomu, jak se nám zdá maličkým největší parník, o kterém se mluví, že přeplul ocean.

— Nu, mám čas k odjezdu, pravila. Musím se obléci. Řekněte mi, kam nyní zamíříte?

— Já? Na stanici Klinušky, odtamtud v Sergijevo a ze Sergijeva čtyřicet verst koňmi a do uhelných dolů jednoho hlupáka, jakéhosi generála Šaškovského. Tam mi bratři zaopatřili místo dohlížitele. Budu kopati uhlí.

— Dovolte, já ty doly znám. Šaškovský je můj strýc. Ale proč tam jedete? otázala se Ilovajskaja, udiveně prohlížejíc si Lichareva.

— Jako dohlížitel. Dohlížeti na doly.

— Nechápu, pokrčila rameny. — Jedete do dolů. Ale vždyť tam je holá step, neúroda, taková nuda, že tam ani den nevydržíte! Uhlí je tam mizerné, nikdo ho nekupuje, můj strýc je despota, bankrotář. Ani služného nebudete dostávati!

— To je jedno, řekl Licharev lhostejně. I za doly zaplať bůh.

Ilovajskaja pokrčila rameny a v pohnutí počala přecházeti po pokoji.

— Nechápu, nechápu! hovořila, pohybujíc prsty před obličejem. Je to nemožné a nerozumné! Rozmyslete si, co to je — je to horší vyhnanství, je to hrob pro živého člověka! Ach, Bože, vřele pravila, přiblíživši se k Licharevu a pohybujíc prsty před jeho usmívajícím se obličejem; její vrchní ret se chvěl a bodavý obličej zbledl: nu, představte si holou step, samotu. Není tam s kým slova promluviti, a vy jste nadšen ženami! Doly a ženy!

Ilovajskaja náhle se zastyděla za svůj zápal a obrátivši se od Lichareva, odešla k oknu.

— Ne, ne, vy tam nemůžete jet! pravila rychle přejíždějíc prstem po sklu.

Ne pouze duší, ale i zády cítila, že za ní stojí nekonečně nešťastný, zavržený člověk, a on, jakoby nevěděl o svém neštěstí, jakoby to nebyl on, kdo plakal v noci, pohlížel na ni a dobrodušně se usmíval. Kdyby raději aspoň ještě třeba plakal! Několikráte v pohnutí prošla se po pokoji, potom se v koutě zastavila a zamyslila se. Licharev něco povídal, ale

Digitized by Google

a jej neslyšela. Obrátivši se k němu zády, vytáhla z kapsy bankovku, ouho ji mačkala v rukou a ohlédnuvši se na Lichareva, zarděla se a unula bankovku opět do tobolky.

Za dveřmi bylo slyšet hlas kočího. Ilovajskaja mlčky, s přísným, sou-eděným obličejem počala se oblékati. Licharev ji balil i vesele žvatlal, každé jeho slovo ukládalo se těžce do její duši. Neposlouchá se vesele, yž nešťastní aneb umírající žertují.

Když byla změna živého člověka v beztvárný uzel dokonána, hlédla se Ilovajskaja naposledy po »cizineckém pokoji«, mlčky postála omalu vyšla. Licharev šel ji vyprovodit.

A venku stále ještě, Bůh ví proč, zuřila zima. Celá oblaka měkkého, kého sněhu nepokojně kroužila nad zemí a nenacházela místa. Koně, ě, stromy, býk ke sloupu přivázaný vše bylo bílé a zdálo se měkkým, měkkým . . .

— Nu, šťastnou cestu, bručel Licharev, pomáhaje Ilovajské do saní. Nevzpomínejte ve zlém . . .

Ilovajskaja mlčela. Když saně se pohnuly a počaly objížděti velikou ěj, ohlédla se na Lichareva s takovým výrazem, jako kdyby mu ěla cosi říci. Ten přiběhl k ní, ale ona mu neřekla ani slova, a pouze lédla naň skrze dlouhé řasy, na nichž visely sněžné vločky . . .

Dovedla-li skutečně citlivá jeho duše přečísti tento pohled, aneb amala-li jej snad obraznost, ale náhle počalo se mu zdát, že ještě dva, dobré, mocné tahy by stačily, aby tato dívka odpustila mu jeho ne-tí, stáří, chudobu a šla za ním, netázajíc se, nepřemýšlejíc. Dlouho jako zkamenělý a pohlížel na stopu, již saně zanechaly. Sněžné ky usazovaly se mu na vlasy, bradu, ramena . . . Brzo zmizela stopa saních a on, pokrytý sněhem, počal podobati se bílé skále, ale oči stále ještě něco hledaly v oblacích sněhu . . .

Digitized by Google

Rozhledy po literatuře, umění a vědě.

Literatura.

Otto Gulon: Háje kde se tančí. Prosy a básně. (Nákl. vlastním). — **K. Egor: Pomsta neznámé viny.** (Nákl. vlastním). — **Karel Scheinpflug: J. N. R. I.** Básně (ve Slaném, nákl. vlastním). **Bedřich Hron: Pestré zpěvy,** Verše. (Nákl. vlast.). — Už to unavuje, míti v evidenci a jak se říká »kriticky stopovat« všecko to, co dnes přinášejí debuttanti do naší básnické produkce. Je jich předně hrozně mnoho na naše maličké poměry, hotová epidemie lyrická jako by řádila mezi mladým pokolením. Starší pamětníci ovšem vypravují, že tak bývalo v Čechách skoro vždycky. Nejdůležitější obory duševní práce leží u nás po celá desetiletí ladem, všude se naříká na nedostatek pracovníků, i v literatuře při vší nadprodukci je vlastně nouze o větší díla. Bilance v románu a dramatě vypadá rok od roku stejně chudě; ale za to o verše není v Čechách zle, v těch se zrovna topíme. Kolik nových jmen vyharcovalo jen v posledních dvou sézonách s pyšnými nároky do světa! Přirozená ovšem věc: těch několik stránek se napíše brzy a snadno, bez velkého studia a práce, vydá se tenký sešitek a literární jméno je hotovo! A facit všeho? Maličko slibných jmen, která spočítáte na prstech, několik obstojných, ale prozatím nic nepravících, ale největší část jich jsou pouhé literární jepice. Ta snadnost, s kterou se dnes píší verše a dělá literární jméno, vylákala je do světa, zamihotají trochu svými křidélky; zahrají si a zase zapadnou. Zejtra se už o nich nemluví. Mám před sebou čtyři z nejnovějších debutantů. Roztříditi je dle kategorií právě jmenovaných, bylo by snad ukvapeno; prvou knihou poví každý autor o sobě sice mnoho, ale na definitivní úsudek přece jen málo. Nechci proto talenty jejich měřit loktem a hádati, oč který druhého převyšuje, ale spokojím se kriteriem skromnějším: měřítkem jejich umělecké pokrokovosti. Jak silně touží po novém a na jaké cestě ho hledají anebo jak silně lpí ještě na starších formách a o kolik honů jsou za jinými Málo kdy vloží náhoda kritikovi do rukou podařenější výběr. Na těchto čtyřech knížkách dají se zrovna typicky demonstrovat dnešní krise v naší lyrice, její přechodní ráz a každý z těchto čtyř debutantů může mluvit za celou kategorii jiných.

Na prvé místo položím p. Gulona. Patří do kategorie »pionýrů«. Jde daleko napřed, nejen před starými, ale i před celou naší moderní lyrikou a domnívá se větřit umění, které jestě ani neexistuje. Mladík, který hodně četl, který jak se zdá, poznal všelicos z nejnovějšího umění

Digitized by Google

zahraničného z první ruky a má silné choutky reformatorské a propagační. Vystupuje s tváří Kolumba, objevujícího nové světy, nejen v praksi, ale i v theorii. Tu theorii vložil do pyšně stylisované předmluvy. Přiznávám se však, že jsem z ní mnoho nezmoudřel a pochybuji také, že se od ní bude datovat nová epocha v umění. Pan Gulon by byl ovšem tuze rád, aby se tak stalo. Neboť co se vší dosavadní mladou literaturou, s pp. Karáskem, Březinou, Sovou, Mrštíkem, Šlejharem a tutti quanti? To jsou jen analytikové, kteří příliš mnoho pozorují a zaznamenávají, kteří mohou potěšiti spíše vědce než básníka, neboť jeví příliš mnoho snahy odkrýti duši. Pan Gulon vede se suverenním klidem přes ně čáru. Mně se takové umění nelíbí — volá. Darmo se ovšem ptám sám sebe, co ve »Vybouřených smutcích« může potěšiti vědce a kde je v té, tak za nepsychologickou prohlašované »Pohádce Máje« tolik přílišnosti v odkrývání duše a konečně, když čtu, že p. Gulon počítá mezi analytiky i Mallarméa, zpívajícího »v nanejvýš destillovaných smutcích nezkalených vod« a Verlaina »rozesnívajícího hudbu melancholických leknínů« a vzpomenu-li si, že na tytéž básníky a na všechen symbolism přilepovali jiní, na př. Charles Morice, vignettu synthetičnosti, roztočí se mně nad těmito kritickými učenostmi hlava. A nadobro jsem už v koncích, když mne p. Gulon poučí, že tato analytičnost je výsledek romantiky, těch Stendhalů, Balzaců, Goncourtů a Zolů, které jsem ve své pošetilosti až dodnes pokládal za nositele proudu protiromantického. Pan Gulon disharmonuje prý se vším, v čem vidí kmitati vliv romantiky, s čímž se ovšem podivně srovnává věta na str. 13. »Miluji tě jako první stránky z Heinricha von Ofterdingen« a i ten »pantheistický mysticism Orientů plných slávy slunce a světla«, jejž prý v sobě cítí a jímž upomíná — ví p. Gulon na koho? — na nejplnokrevnějšího romantika Theofila Gautiera! A co chce tedy p. Gulon nového? Slyšme: Přál bych si, aby umělec nepodával jednotlivé, pečlivě osvětlené nuance duše, nýbrž právě jen výsledky těchto nuancí, těchto nálad, nuancí, jichž výsledky jsou nové, neznámé, jasné a transparentní. Tím stane se umění nanejvýš lyrickým a zároveň nabude kouzla v jistém smyslu didaktického, hledajíc nové hodnoty, osvětlujíc věčně šumící prameny harmonie.« Pěkná slova, ale rozuměj jim, kdo můžeš! Výsledky nuancí a nálad, co to je? Ale přemítněme už list a podívejme se do »hájů, kde se tančí« snad tam najdeme ty »výsledky«. Setkáváme se nejdřív s několika stránkami prósy. »Světelná těla« se jmenuje a vypravuje v kratičkých kapitolkách o nějakém Narcisovi a nějaké Lamíně, kteří sedají na diskretní fauteuily a zase vstávají, kouří cigarety, v nichž spí »západy perversních století, otrávené šílenstvím vychrtlých parfumů,« objímají se, pláčou, omdlévají láskou a povídají si tak rozfňukaně sentimentální věci, že by se je styděla napsat nejromantičtější modrá punčocha. Kde mám hledat ty slibované »výsledky nuancí« nevím a nenalézám jich ani v dalších kouscích prósy ani verších, jen vím tolik, že mně jsou náladové nuance p. Gulonovy nejen naprosto cizí, ale svým snobismem, titěrností a svým dětinským, na diskant kleštěncův upomínajícím tónem fysicky přímo odporny. Pan Gulon je zrovna otráven feminismem a ten druh sensibility, jejž vyzařuje jeho knížka je zlo, které bych považoval za svou povinnost potírat na potkání. Výslovně ovšem podotýkám, že mne nezarážejí ani

Digitized by Google

nejsmělejší jeho novotářské allury — člověk se dnes konečně nediví a nesměje už ničemu — a rád uznávám jeho prudkou snahu po novém, ale mezi konfusní a domyšlivou jeho předmluvou a tím, co v knížce své přináší, je přespřílišný nepoměr, než abych mohl uvěřit, že pan Gulon skutečně ví, kam vlastně chce. Nasadil si masku literárního pionýra, skočil hned před přední stráže, chce nového, chce mnoho nového najednou, ale síly mu nestačí a výsledek je žalostný.

Ukázka druhé kategorie: pan Egor. Dá se karakterisovat jedním slovem: epigon domácích moderních. Četl s tou horlivostí svého Březinu a Karáska, jako mladí lidé před námi čítali Čecha a Vrchlického. Viděl Hilbertovu »Vinu« a ta ho inspirovala k prologu, věnovaném jejímu autoru a má vespolek s četnými motivy »neznámé Viny« a Březiny patrně na svědomí celou knížku až i do toho titulu. Četl páně Karáskovy volné rythmy na památku zemřelého bratra, slil tento dojem s dojmem altruistických hymnů Březinových a tak povstaly básně jako »Jaro samotářů«, kde můžete verš za veršem sledovati působení a prolínaní se těchto dojmů. Na př.:

»Příroda celá zemdlením mhouří žluté své oči,
ty oči žluté,
ty oči nemocné,
které i ve spánku vídám atd.«

To je Karásek. A jinde zas:

»Pak zazpívám sloku vítězné Smrti,
abyste ostřeji vykřikli nejvyšším štěstím
a já nejvyšší mukou . . .
a v extasi té stisknem si ruce
tak blízci, tak bratří!«

To je zase Březina. A tak byste mohli projít stránku za stránkou a setkáváte se všude se známými. (Příště dále.)

Fr. Stassen, obrazový cyklus: Smrt. (Topičův salon). — Jsme zrozeni k strasti a bídě, protloukáme se životem, klín klínem vyrážíme, žijeme od případu k případu, ode dneška k zítřku. A miliony žijí v hladu — a jedině ten vztek, ta zášť a to zoufalství jsou vzpruhami denního života. Utápíme se v ohromné socialní katastrofě bídy . . . Slabomyslní ještě volají: snad zítra, snad zítra bude trochu světla! — Zevní a bezohlední volají: ne, nikdy již, nikdy! — a resignovaní, kteří již súčtovali, tupě před sebe civí Všichni, všichni však náhle v slabé chvilce křičí: s m r t, s m r t! Ta jediná nás vykoupí, ta jediná, veliká dobroditelka naše! — Smrt však nepřichází, nepřichází na zavolání, čeká však, aby přišla v nestřežené chvíli s celou svou hrůzou a tím více překvapila všecko to, co se třese před jejím příchodem, všechno to, co vzpírá se proti ní do posledního záchvěvu vitalní síly. Organismus ten je napaden! A odtud ten náhlý a bezsmyslný strach. Bázeň živoucího organismu před zničením deprimuje náhle všechen duševní život, a jestliže jsme před chvilkou volali po dobroditelce, snažíme se nyní za každou cenu uniknouti jejímu dobrodiní a celí šťastní pak živoříme zas dál, znovu týráni a zraňováni smutkem a bídou moderního života.

Digitized by Google

Tento dusný a tíživý problém chce řešit p. Fr. Stassen ve svém cyklu nazvaném: Smrt. Smrt plížící se jako věčná vetřelkyně v nejrozličnějších maskách lidským životem, smrt valící svůj kalný a žlutavý stín celou historií lidstva a přicházející náhle lámati hůl nad celými periodami dějin. Tedy je to v podstatě zase týž problém, který již tolik míchy a krve dovedl vyssáti umělcům dob nejrozličnějších. P. Fr. Stassen, jako umělec vystupující s allurou modernosti vycítil aspoň to, že jest mu nutno obírati se zvláštními okamžiky extase, neboť jedině v těch mohly assistovati jeho plouživé mátohy smrti. V tom však byl hlavní kámen úrazu pro malíře, v celém zásadním pojímání extase. Zde na tomto místě měl ukázati svou tvořivost, eruptivní sílu svého uměleckého temperamentu, svou originalitu, měl přinésti ten nový zlatý klíč k řešení staré záhady. Měl po velkých umělcích podati příklad, s jakou suverenitou dovede zde říci své nové a překvapující slovo, jak dovede rozlamovati okovy formy, aby se mohl vyjádřiti volně a nově. To však p. Stassen nedovedl, nestačil na to, ukázal, že je mu dosud nepřístupná ta hranice, za kterouž žije těch několik šťastných, kterýmž možno bez uzardění říci: umělci. A s tím zároveň padá celá jeho práce a zvrhuje se na obyčejnou kreslířskou machu.

Zbývá jen několik gloss k jednotlivým číslům cyklu. Cyklus chce míti nějaké snad historické zařadění. Smrt není zde líčena v tonině starých mistrů, jich »tanců smrti.« Schází tu všechna naivnost, humor, vtip a ironie, smrt se tu však také nechvěje mezi atmosferou, není ji cítit ve světle a stínu, v gestech jednajících osob, není divákú nijakým prostředkem suggerována její neviditelná přítomnost, ale skoro všady rýsuje se v ovzduší jako viditelná mátoha, nebo jako skelet a lebka. Všecko je kresleno spíše jako illustrace. Některé listy, jako: Adam a Eva, jich vyhnání z ráje, a Abel — to bylo již tisíckrát stejně kresleno. Na rozdíl, jak skutečný umělec dovede vyjádřiti souvislost prvotného hříchu a smrti vzpomínám mimochodem rytiny p. Féliciena Ropse k Baudelaireovým: »Les epaves«, kde vysoko nad hloží a trní z rumiště vyrostla kostra jako strom, hnáty jsouc do země vražena a vzhůru vzpínajíc své ruce, jež rozvětvují se ve snítky, mezi jichž listy lesknou se plody zapovězeného ovoce, ovoce lásky.

P. Fr. Stassen, ačkoli není jeden z nejhorších, přec jenom je tam svým kořenem, kde tkví celá ta umělecká mládež, kterou representuje mladý Mnichov a časopis »Jugend.« Ta mládež, která vystupuje všady se zuřivým applombem modernosti, je však strašně jalová a hluchá a svou machou odporná. Celá jejich modernost scvrká se na nějakou vtipnou nebo méně vtipnou manýru. Nikde ani stín po moderně založeném uměleckém charakteru. Místo smutku a bolesti všady jen pošklebek pitomého burše, místo opravdové hořkosti sprostý vtip a místo tvořivé umělecké síly vypočítavá macha poseura. *Zyx.*

Digitized by Google

Rozhledy politické a sociální.

Domácí politika.

Vyjasnívá se. Ale pro nás jest pohled mrazivý a teskný.

Vláda svolala český sněm, aby prý společnými úradami českých a německých poslanců došlo v jazykové otázce k nějakému dohodnutí. Ale ministr Gautsch hned od začátku německé obstrukci hleděl vyhověti změnou jazyk. nařízení Badeniových, kdyby nedošlo na sněmu českém k přijetí jazykového zákona. Dohodnutí stran mělo se státi v komisi, zvolené sněmem, a proto ve srozumění s vládou navrhl hrabě Buquoy zvolení 24členné komise. Němci proti tomu návrhu podali návrh Schlesingrův, aby se sněm vyslovil pro bezodkladné zrušení jazyk. nařízení; návrh měl býti přidělen zvláštní komisi. Dalo se hned předem uhodnouti, že Němci jako posud nepopustí a že všechny naděje na smiřovací práci jsou větrným zámkem. Návrh hr. Buquoye byl přijat 20. ledna jmenným hlasováním 132 hlasy proti 62 hl. německým, s dodatkem, aby této komisi byly odkázány všechny ostatní návrhy, tedy i Schlesingrův. Němci prohlásili, že komisi neobešlou. Komise je tedy bezúčelna. Návrh Schlesingrův byl zamítnut.

Za debat o návrhu Buquoye učinil místodržící hr. Coudonhove dne 17. a 18. ledna na sněmě prohlášení o jazyk. otázce. Vláda považuje oba jazyky zemské za úplně rovnoprávné, trvá bez výjimky na jednotě země a na jednotě správy a úřednictva. Ale aby vyhověla projeveným přáním, která jsou ve skutečných poměrech odůvodněna, hodlá s výhradou případného zákonného upravení, nově uspořádati jazykové předpisy tím způsobem, že na příště na základě výsledku posledního sčítání obyvatelstva se rozeznávaly okresy s jazykem jedním a s jazyky smíšenými, ve kterých buď jeden, buď oba jazyky zemské platiti mají za vnitřní jazyk úřední a služební. Co do jazykové kvalifikace úřadníků má na místě kvalifikace jen theoretické a v okamžiku potřeby snad více nastávající zůstati jedině rozhodnou věcná, skutečná potřeba, a každý úřadník při úplném šetření rovnoprávnosti, musil by míti tolik vědomostí jazykových, kolik skutečně vyžaduje služba při úřadě, u kterého jest zaměstnán. Aby však měla vláda vždy budoucně pro službu v království Českém úřadníky po stránce jazykové dostatečné způsobilé, neopomene pro příští zasedání sněmu připraviti návrhy na důkladnou změnu v zařízení středních škol v Čechách k cíli praktického se naučení druhému jazyku zemskému. — Místo starých nařízení nastoupí nová a vláda hodlá je vydati během února.

Dříve ještě, než místodržící jménem vlády promluvil, ohlásili Němci ústy dra. Schückera, že sice uznávají rovnoprávnost všech neněmeckých řečí v Rakousku, že však nad nimi musí míti němčina výlučné postavení, jakožto řeč státní; 2) že Němci souhlasí sice v některých oborech veřejné správy též s rovnoprávností češtiny s němčinou, že však zásadu rovnocennosti obou těchto jazyků na žádný způsob nemohou

Digitized by Google

připustiti, poněvadž při nečetnosti naší vůči světové řeči německé nemůže býti o ní řeči; 3) že vůbec ani neuznávají kompetenci sněmu zemského k řešení otázky jazykové cestou zákona, poněvadž k vydání jazykového zákona jest kompetentní jedině říšská rada; 4) že se do žádného vyjednávání nedají, pokud nebudou zrušena jazyková nařízení Badeniho.

Stanovisko vlády zdá se prostředkující, jest však nepoměrně příznivější Němcům majíc pro ně praktickou a aktualní cenu, kdežto pro požadavky české jen theoretickou. Pro politiku mladočeskou je prohlášení vládní porážkou. Celá resoluce sjezdu důvěrníků 19. prosince m. r. se vší na jevo vystrkovanou kuráží a odhodlaností jeví se býti prostředkem z nouze udržeti náladu ve voličstvu. Vláda si jí ani nevšimla.

Ani politika telegramová nepomáhá. Dru. Ebenhochovi se nadbíhalo až radost, důvěrníci mu poslali 19. pros. telegram, z Krakova telegram — ale nic naplat. Dne 26. ledna t. r. opustil Ebenhoch pravici. »Jeden z vůdců strany křesťansko-konservativní, jeden z těch, na nichž optimistická pravice neněmecká byla by stavěla hrady, o němž prohlašováno, že je to železný sloup, o který se sebe prudčí vlna německo-chauvinistická v niveč rozrazí. A týž Ebenhoch, za jehož zvolení do předsednictva sněmovny poslanců pravice tak horlivě se byla zasazovala, týž Ebenhoch, který tak krásná slova mluvil ještě nedávno o rovném právu, o autonomii a o skálopevném podkladu, o kterýž opřena je pravice; týž dr. Ebenhoch včera se stejnou drzostí jako Wolf reklamoval pro Němce privilej, bdíti nad svobodami národů ostatních a povinnost státu, chrániti tak zv. národní državu jejich, týž Ebenhoch, autonomista, horlil pro přísné zachování nynějšího centralistického upravení říše a týž Ebenhoch, tímto svým prohlášením, zrádným podkopem vyhodil pravici do povětří.« (Nár. Listy 28/1.)

To stalo se dne 26. ledna na sněmu hornorakouském, kdež dr. Ebenhoch referoval o usneseni ústavního výboru v příčině návrhu posl. Beuerle, aby vyzvána byla vláda ke zrušení jazykových nařízení. Zpráva výboru mluví o historickém postavení Němců, žádá upravení jazykové otázky zákonem a sice v Čechách na základě trojdílného rozdělení země a žádá, aby v Hor. Rakousích byla uznána jenom němčina za jedině oprávněný vyučovací jazyk na veřejných školách.

Česká veřejnost má právo tázati se svých poslanců, změnil-li se spojenec Ebenhoch tak rázem přes noc, či spíše nezatajovali-li poslanci svému voličstvu pravý stav věcí? My jsme poslední, abychom z neúspěchů mladočeských měli radost. Vždyť za ně odnášíme všichni. Také nechceme nikdy stranicky kořistiti z nich. Ale dnes po nepopíratelné prohře Mladočechů, po ztrátě i těch procentových vymožeností v jazykových nařízeních, po obratu celé situace ve prospěch Němců, po rozbití pravice, po opuštění státoprávního programu, po protržení zásady jednoty a nedělitelnosti země, po kompromitování českého jména spojenectvím s celým zpátečnictvem Rakouska, a po těch četných dokladech toho, že vedení strany dostalo se do rukou lidí, jež neznají a nechtějí šetřiti demokratických a lidových tradic strany, nemůže býti nic přirozenějšího, než aby voličstvo se zvedlo a učinilo pořádek. Od pánů vedoucích mladočeskou stranu upřímnosti a poctivosti nečekáme. Pomoc musí přijít, z dola. Politické spolky, důvěrníci mladočeští a vůbec všichni inteligenti po venkově mají dnes povinnost vystoupiti a burcovati lid ze spánku a lhostejnosti. Politikou nemůže býti zákulisní tajemnůstkářství diplomatů. Politikou národa nemůže býti také stálé rozčilování hned pro Wolfa, hned pro cerevisky, hned pro němčinu Lobkovicovu atd. Sněmovním schůzím dodával až po dnes ráz a směr posl. Wolf. On byli osou celé sněmovní politiky. Práce v komisích teprve začínají. O rozpočtovém provisoriu počalo jednání v plenu.

Digitized by Google

Sněm moravský také se živí řečněním a návrhy. Ve schůzi 12. ledna podal dr. Žáček návrh na změnu volebního řádu do sněmu tak, aby právo volební měli všichni, kdož ho dle platného volebního řádu do říšské rady v kurii měst a obcí venkovských požívají. Tedy ne více již všeobecné právo volební. Mimo to opakují se celkem ostatní české požadavky na Moravě: zřízení okres. zastupitelstev, zřízení české university a techniky, rozmnožení škol středních, zákaz přijímati do obecních a měšťanských škol děti neznalé vyučovacího jazyka.

Němci nezůstali pozadu a podali jménem Prombera a Fuxe návrh na zavedení národních kurií, na změnu zemského volebního práva, jež přejou si dle kurií dosavadních, však s přímým, tajným hlasováním; dále přejou si rozdělení zemské školní rady ve dvě národně rozdělené sekce, zavedení minoritních skol, zřízení německé university a techniky, rozmnožení průmyslového a hospodářského školství, což vše přejou si míti odkázáno 21 člennému výboru.

D'Elvert a soudruzi podali návrh, aby sněm vyzval vládu k bezodkladnému zrušení jazykových nařízení a poslanec dr. Palma podal protinávrh, stanovící rovnocennost a stejné užívání obou jazyků zemských při samosprávných úřadech v markrabství moravském.

Dne 17. ledna trvala schůze sněmu 40 minut. P. Ševčík odůvodňoval návrh na oslavu 50leté památky zrušení roboty. »Rovnost« připomíná, že těch 40 minut stálo moravský lid 500 zl. Dne 19. ledna odůvodňoval dr. Žáček svůj návrh, jenž byl na to odkázán 21 čl. komisi. P. Ševčík odůvodňoval návrh na podporu hospod. družstev. Poslanci Skála a dr. Pražák podali návrh, aby na památku stoletých narozenin Palackého povolena byla potřebná dotace ku prozkoumání městských, farních a šlechtických archivů za příčinou historie Moravy a na zřízení stipendia, pokud česká universita na Moravě zřízena nebude, na české universitě v Praze. Dr. Šílený a Stránský podali návrh na opatření a chránění národnostních menšin a návrh, aby se s veškerým důrazem prováděla ve všech úřadech nařízení jazyková a Stránský interpeloval ještě místodržitele v příčině porušování jazykové rovnoprávnosti na poštovním úřadě ve sněmovně. Ve schůzi dne 24. odůvodňoval dr. Elvert návrh na zrušení jazyk. nařízení. Čeští poslanci vyšli ze sněmovny. Po té dr. Parma hájil rovnoprávnost obou zem. jazyků. Jak viděti šermuje se v Brně pro parádu a mlátí z prázdného jako v Praze.

Hlídka školská.

Ze školství obecného. Školský návrh Ebenhochův v říšské radě opakovaný nepřestal doposud rozpalovati mysli všeho svobodomyslného učitelstva československého. Ani ujišťování některých poslanců mladočeských, že nedají sáhnouti na českou školu moderní, a že budou rozhodně hlasovati proti návrhu, nenašlo širší důvěry a nedovedlo uložiti a upokojiti varovné hlasy pochybností stále hustěji v učitelstvu se ozývající. Učitelstvo cítí se sklamáno stranou mladočeskou, která ve slabých chvílích většinové politiky své byla téměř hotova obětovati školu, konečně jedinou naději národa našeho do budoucnosti, a sklamání toto bolí a dráždí tím více, že právě svobodomyslné učitelstvo to bylo, které vzrůst strany této nejvíce podporovalo a také o rozkvět školství skutkem se přičiňovalo. Na schůzích učitelských posuzuje se návrh Ebenhochův a usnášejí se resoluce proti němu. Výstřelkem těchto poměrů je zajisté čin učitelského spolku pro východní část okresu Poličského, jenž

Digitized by Google

petici proti návrhu Ebenhochovu odevzdal dokonce německému posl. Peschkovi. Pravíme výstřelek, ale prozrazující, jak napjatý je poměr učitelstva ku straně mladočeské. A klerikální i svobodomyslné listy vrhají se pro to vše na učitelstvo, že jeho noviny nepostačují někdy útoky ty ani odrážeti. Předhazuje se mu nevlastenectví, pokrokářství, ano i socialní demokracie v nejšpatnějším smysle. Kam nemohou noviny, tam výbojný klerikalism jde s brožurou nebo pastýřským listem. V učitelstvu počíná se vzmáhati přesvědčení, že na obhájení školy proti spojeným nepřátelům bude třeba zvláštní organisace obranné, která by nejen lid poučovala přednáškami, ale také tiskem. Tužby ty nejsou nesplnitelné: 12.000 československého učitelstva dovede zajisté založiti a udržeti denní list na obranu nejdražšího statku svého národa.

Nová organisace učitelské práce, dle plánu ústředním spolkem vydaného, nabývá zvolna v učitelstvu půdy. Plánu tomu vytýká se ovšem s mnohých stran upřílišená odlišenost stavovská, která by v některých směrech vedla k rozkladu a přetrhání důležitých a užitečných svazků s občanstvem, ale toho nelze nevideti, že by učitelstvo takto organisovanou prací svou znamenitě vyniklo nejen na duševní i hmotný prospěch svůj, ale vykonalo by také stokrát více, než možno nyní, na prospěch školy a lidu. První ovoce těchto snah, nový časopis »Český Učitel«, jenž po boku »Paedagogických Rozhledů« a »Dědictví Komenského« má sestřediti a pozvednouti učitelskou práci literární, ačkoliv nevytlačil doposud většinou chudokrevné listy ostatní, má v sobě již zárodek vítězství.

Mimo všecko učitelstvo postavilo se jak v politické, tak v ostatní práci učitelstvo klerikální. Utvořivši svůj spolek katolických učitelů dle zásad biskupa Brynycha, buď dobrovolně vystoupilo ze sevřených řad svých soudruhů, nebo bylo z nich jako živel škodlivý vyloučeno. A jak ubohá je ta armáda Brynychova! Při poslední valné hromadě její sešlo se všeho všudy 18 učitelův. Ani umluvené přesídlení spolku z Králové Hradce do Prahy nepomůže, v učitelstvu nemá reakce půdy, to se dalo předvídati; neboť kdyby klerikálové měli míti v učitelstvu mnoho přátel, pak by naše škola za boj vlastně ani nestála

Od letošního sněmu království Českého očekává učitelstvo zrušení IV. třídy (700 zl.) při školách měšťanských, tak že by nejnižší služební třída těchto škol obnášela 800 zl., jako bylo dříve. Jiné přední požadavky jeho jsou: jednotné služné, změna zákona o obsazování míst učitelských z r. 1875., vrcholící v tom, aby místa učitelská obsazována byla dle návrhu zemského výboru zemskou školní radou nebo patronem dle statutu na základě služebních let a způsobilosti, a obnovení občanských práv učitele. Budou čekati, ale musí se dočkati konečně vyplnění.

Z naší doby.

— **Cyklism.** Není bez zájmu sledovati rostoucí rychlost bicyklu. Doby ubývá a rychlosti přibývá, vzdor tomu, že se po více let ohlašuje příchod »nevyhnutelného« okamžiku, kde obé musí na dlouhou dobu se zastaviti. Myslíme, že okamžik ten nedostaví se tak brzo. Musilo by přestati zdokonalování výroby strojů, což při průmyslu tak živém nezdá se býti dosti možným. Na počátku r. 1893 bylo otázkou, lze-li uraziti 40 km. za hodinu. Bylo to pochybné. Nescházelo ovšem mnoho do žádaného počtu, avšak již i tato vzdálenost zdála se značnou, a nevěřilo se, že by byl kdo s to ji předstihnouti. Nicméně podniknuty rychlojezdci závody a 40 km. bylo

Digitized by Google

záhy dosaženo. Po tomto úspěchu závoděno dále a vítězství bylo překvapující. Roku 1893 dosaženo bylo 40 km. 173, r. 1894 dosaženo 43 km. 325, r. 1895 dosaženo 45 km. 700, r. 1896 dosaženo 48 km. 455 a 49 km. 893. Ve třech letech tedy přibylo 10 km., a docíleno tedy za hodinu téměř 50 km. To nebylo však daleko ještě rekordem posledním. Jmenovitě Angličané předstihovali se při závodech tak, že nyní blížíme se šedesátce. Při posledních závodech docíleno za hodinu r. 1896 3. října 50 km. 393 a 20. října 50 km. 425, r. 1897 52 km. 490. V rekordu dvouhodinovém nedocíleno dosud 100 km. Největší vzdálenost byla 99 km. 458. V rekordu šestihodinovém ujel Holanďan Cordang dne 16. září 1897 vzdálenost 266 km. 723, překonav tak předešlý rekord Huretův o 2 km. 723. Rekord dvanáctihodinový náleží rovněž Cordangovi, který ujel 510 km. 702, překonav rekord Huretův o 9 km. 279. Rekord 24 hodin je řídký. Dlužno přiřknouti vítězi již jakýsi heroism, uvážíme-li, jakého vytrvalého napjetí je tu třeba. Holanďan Cordang ujel 16. září 1897 za 24 hodin 991 km. 651. Francouz Huret ujel před tím 15. srpna 1897 celých 909 km. 27, předstihnuv Francouze Rivierra, který ujel 859 km. 120. Podle vzdálenosti ujeto bylo 50 km. za 56 min. 50 vt. Angličanem Stocksem 27. září 1897 100 km. za 2 hodiny 35 vt. 500 km. ujel Cordang 16. září 1897 za 11 hod. 45 min. 14 vt. 1000 km. ujel rovněž Holanďan Cordang ve 24 hod. 12 min. 21 vt., zvítěziv tak nad Correm o celých 16 hod. 25 min.

— **Ženská otázka.** Ve Washingtonu bude otevřena katol. ženská universita pro dívky a ženy starší 17 let s přiměřeným vzděláním. — Ve Spoj. Státech je 118.000 stenografek. — Také v Tokyu, v Japonsku, pomýšlí se na zřízení university pro ženy. Podnět vyšel od japon. učence Niso Narusse, jenž celý rok neúnavně o to se přičiňoval, až 26. května m. r. svolána veliká schůze, kdež byli i ministři, vysocí dvorní a j. hodnostáři, šlechta, učenci, kupci, celkem as 250 osob, jež založení university jednohlasně přijali. Také císař i císařovna podniku přejí, jemuž se dostane prý i státní podpory.

— **Dělníci hornimi inspektory v Belgii.** Podle nového zákona belgického, jenž nabyl platnosti koncem min. roku, mají horní komory každé 3 roky navrhovati ministru práce kandidáty pro horní inspekci a sice na každý okres horní (30—40) po dvou. Kandidáti musí býti Belgičany, věku nejméně 30 let, musí uměti čísti a psáti a musili alespoň 10 let býti již zaměstnáni v hornictví. Delegáti nesmí míti žádného jiného politického mandátu, a dostávají od vlády roční služné a cestovné. Návrh byl přijat 81 hl. proti 5 hl. socialistickým; mnozí socialisté a liberalové nehlasovali.

— **P. J. Čajkovský** byl v počátcích své hudební skladatelské činnosti také hudebním kritikem. Psal do »Rusk. Vědomostí«, do »Sovremenoj Lětopisi« a do jiných ruských orgánů. Tyto kritické stati jeho budou nyní vydány.

— V ruských listech čteme výkazy o moskevské **»University Extension«**. Požívalo jí v r. 1896 celkem 449 lidí, 330 (73·5%) mužů a 119 (26·5%) žen. Největšímu účastenství těšil se všeobecně právní oddíl (27·3%), dále filosofický (20%), encyklopedický (15·6%), dějepisný (12%). Nejmenšímu účastenství těšil se oddíl matematický (1·8%).

— **V Bydžově** dle »Stráže n. C.« roznášeli o novém roce nejen listonoši německé poštovní knížky, ale i »obecní zřízenec, z důchodu obce placený kominík, dovolil si i do českých rodin přinášeti německé novoroční přání.«

— ——

Tiskem Edvarda Beauforta v Praze.

Digitized by Google

J. Holub : **Smutný motiv.**

Digitized by Google

Digitized by Google

ROZHLEDY.

REVUE

UMĚLECKÁ, SOCIÁLNÍ A POLITICKÁ.

Ročník VII. 15. února 1898. Číslo 10.

J. H. Rosny: Le Bilatéral.*)

D.— Černý Lev Obrany,**) shrbený, ještě ohromnější než jindy v lehké mlze, hrubé svoje svaly maje polity lesklou vlhkostí srážejících se par, snil na svém podstavci. Smutek oblohy byl lahodný. Světlý pruh na západě svítil jako ledovec a mezi útržky mlh prodíraly se paprsky žlutého slunce.

*) Uvádíme zde v překladu prvou, samostatný celek tvořící kapitolu knihy která je bez odporu jednou z nejpronikavějších psychologií sociálního revolucionářství, jaké dosud byly napsány. V tom ohledu nestojí »Bilatéral« Rosnyův za »Germinalem«, a předčí jej ještě rozmanitostí typů a složitostí analysy. Za jménem J. H. Rosny stojí celá řada románů, z nichž jmenujeme: »Nell Horn« (z londýnského života), »L' Immolation«, »Marc Fane« (psychologie socialního utopismu), »Les Corneilles«, »Le Termite« (ze života literátů), »Daniel Valgraive", »Vamireh« (román z doby předhistorických kolových staveb švýcarských), »l' Impérieuse Bonté« a »L' Indompté,« o nichž se u nás patrně proto tak málo ví, že jsou téměř vesměs nepřeložitelny. Vyšed ze školy naturalismu, ale svým neobyčejným darem analysy daleko stoje nad Zolou, pokud se týče subtilnosti a jemnosti v postřehu a podání, vytvořil si Rosny dikci, která je jednou z nejosobitějších, jakou moderní literatura má: těžkou, subtilní, přeplněnou novotvary a technickými výrazy, které by jí dávaly ráz vědecký, kdyby nebyla současně nervósně citlivá a fantasticky kolorovaná. Raffinovaná sensibilita, mísení naturalistického s bizarně fantaskním, ohnivých barev se studenou analysou a šedou erudicí — to všecko skládá ten zvláštní, těžko vyslovitelný dojem, jenž nám po přečtení několika pouhých stran vtiskuje profil tohoto autora nesmazatelně do mysli. Jeho lícně krajin a oblohy zdají se být psíny jen pro znalce botaniky a meteorologie a jsou snad nejtěžší četbou, jakou francouzská literatura poskytuje. Nepřeložitelností jejich budiž omluveno, že jsou vynechány na několika místech této kapitoly, kterou nepodáváme ostatně ani tak jako ukázku umělecké fysionomie jejího autora, jako spíše pro zajímavost typů zde podaných a jejich myšlenkových pochodů. Nemůže být jistě nic akutnějšího nad tento protiklad dvojích mozků: málo vzdělaných a nesubtilních, v rozumové gymnastice necvičených mozků proletářů, v nichž hesla a slova stávají se skalopevnými nezviklatelnými dogmaty, a na druhé straně mozku inteligentního analytika, který nenávidí nic tak jako absolutní tvrzení a jednostrannou víru, který spatřuje všecko relativným a složitým a každou myšlenku, na niž se jiní dívají jedním zorným úhlem, vidí v její líci a rubu, v rozpjetí obou jejích protivných si pólů. (Bilatéral = doslova česky: dvoustranný, obapolný). Je tu nejen zajímavý kus dialektiky myšlenek socialních, ale i řešení otázky »jednotného názoru« a t. zv. dilettantismu.

**) Pomník obrany Paříže proti Prusům.

Digitized by Google

Čtyři anarchisté zahýbali kolem Lva, v chmurných klobouclch, tři z nich velice bledí, čtvrtý obtloustlý.

— Podívej se! vzkřikl jeden z nich.

Shlédl totiž pravověrného socialistu, komunarda, malého a zavalitého, s ohromnou čtyřhrannou bradou. Muž veliké, kolébavé, ale útlé postavy, pod slaměným kloboukem, jej provázel a to byl velice dobře známý evolucionista, veliký rozumář, jemuž přezdívali Bilatéral. Druhý se jmenoval Ravière.

Když si byli stiskli ruce, hleděli chvíli mlčky na sebe. Elegantní ústroj Bilatéralův, jeho hlava resignovaného filosofa, to vše účinkovalo na ně studeně. On zatím měřil zrakem Lva a na srdce jeho padala nevysychající vlna lítosti, poesie přemoženého, stará hlodavá bolest, temně zaznívající pod mechem čtrnácti let, které uplynuly od strašného roku.

Kolkolem boulevardy, třída, zeď hřbitova, nejasně rythmované zvuky, tváře soch vlhké ještě od ranního lijáku, voják, stojící na stráži a jiný se stříbrnou přilbou na hlavě a bílým vysokým řemením za sebou a mrtví na Montparnassu klidně spící . . . Ah! z toho velkého Lva dýchal přes příliš pocit porážky. Hruď Bilatéralova se dmula hněvem:

Což abychom ho obešli? pravil. Dopaluje mne ten lev. Tři ze soudruhů přikývli na znamení souhlasu. Ostatním, kosmopolitům Lev nevadil:

— Němci nejsou nic horšího než my; jděte s tím k ďasu! Máme jim podati spíše ruku než na ně láteřit.

— Je mezi nimi více socialistů než u nás.

— To jsou nesmysly! zvolal Bilatéral.

— A proč, občane?

— Musil bych dlouho povídat . . .

— Já, vpadl do řeči jiný, jsem poznal mnoho Němců. Nepozoroval jsem, že by nás tak nenáviděli, jak se říká. To je jen takové heslo buržoů, aby z nás mohli dále vymačkávat milliardy a posýlat nás do Tonkinu. — Tak!

Bilatéral pokrčil hněvivě rameny. U čerta! mumlal. A když si člověk pomyslí, co je takových dobrých duší jako vy, které nevidí než bílé nebo černé! Nic než bílé nebo černé! Eh! občané, na složitosti záleží, na šedi, na všech odstínech šedi!

Chrám svatého Petra de Montrouge se zdvihal dole těžce a klidně, v mlhách třídy orleánské, ale socialisté zahnuli stranou. Kráčeli po pusté třídě de Montsouris, jejíž asfaltový chodník se táhl v přímce pod stromy, na nichž se udrželo ještě několik tvrdošijných chumáčů zvápenatělých listů. —

— A co rozumíte tou svou šedí?

— Tohle: Vidím totiž, že v devíti stech devadesáti devíti případech z tisíce vybíhají všecky vaše úsudky v dilemmata . . . nejsou-li to vůbec jen pouhé fráse.

— Nuže! odpověděl pravověrný socialista . . . je něco lepšího než dobré dilemma?

— Dobré dilemma? To bych řekl! Ale v co ta vaše vybíhají, není nikdy nic spolehlivého . . . To je tak, můj drahý, ve věcech sociálních

Digitized by Google

nenajdeme téměř nikdy, pravím téměř nikdy, problém tak prostý, abychom mohli říci: buď je to tak anebo je to onak! Obyčejně mezi t a k a o n a k je celé nesmírné množství bodů, které třeba osvětlit . . .

Rozmrzeni tímto rozumováním anarchisté neodpovídali. Jediný pravověrný socialista naslouchal a ne bez respektu eklektiku Bilatéralovi.

Přišli k vědecké zahradě v Montsouris.

— Ti učení blázni! ušklíbl se nejchudší z anarchistů . . . Těm se žije v teple, tam uvnitř.

Byl šilhavý, měl oči jantarové barvy, zuby zelené, tvář vyžilou a kostnatou a odporný smích.

— Cítím tu tabák! zahučel hledě na své soudruhy.

Pravověrník mu podal zvolna měšec, v němž prsty druhého ihned počaly se hrabat, pak se skrčil, nazvedl svůj chatrný kabátec a vyndal z kapsy kalhot ohromnou dýmku, nacpal si ji a počal bafat s radostným šilháním.

— To nemůže už dlouho takhle jít! hučel. Musíme si už pospíšit a dát se do toho. Vždyť jsme na tom hůř než před sto lety, takový hlemýždí krok!

Chuďas rozpřáhl obě ruce, tak jako by plnou náručí čerpal nesmírné bohatství ze sladce zapadajícího slunce, zářícího před nimi v barvě selénu.

— Nač vy pořád čekáte! prohodil smutně Bilatéral.

Přísně a temně odpověděl jiný hlas: Vám je snadno mluvit o čekání! . . .

Byl to ten, jenž ze všech až dosud nejvíc byl mlčel. Byl vysoký, karakteristický, se vzhledem přesvědčeného askety a křišťálovýma očima. Nesnášelivost zachvívala jeho křídovýma tvářema, živočišné, plemenné to chvění nad děsivou představou nepřestávajícího utrpení sociálního a neutuchající rozhořčení, schoulené v jeho nitru a nepřestávající dusiti jeho hruď. Jeden z těch lidí, kteří se zdvihají na pouhá slova, srdce neznající něžných výlevů, duše nudná a jednobarevná s přísným zákonníkem spravedlnosti, trnitým, temným, čerpaným z nauk protiživotních, příkře přecházejícím přes různobarevnost složitého lidského života, mocná víra v prudké převraty, pohrdání experimentací, fanatism bohatého dětinského organismu, to vše byl on. Jinak profil pravidelný, skorem sličný, řeč nervosní a stále totéž opakující, beze všeho půvabu, a nezviklatelná arithmetická mysl Saint-Justův, pokládající každou protivnou nauku za ohavnost a dobrovolně se vrhající pod ostří guillotiny, jen bude-li dosaženo pořádku a ticha. Ale přese všecky tyto význačné vlastnosti, které by jej měly vrhnouti do plného babouvismu, byl anarchistou.

Bilatéral odpověděl: Snadno, či ne, občane Lesclide, o to se tu nejedná. Ale je-li to pravda či ne, to je otázka.

— Vy všickni máte ve zvyku mluvit tak chladným způsobem o bídě nás ubohých lumpů.

Anarchista upřel své hněvivé zřítelnice na Bilatérala, který nanejvýš kliden, se usmíval s lehkým nádechem puntičkářství: Nu tak dobře! Chladným způsobem. A co dál? Kdybychom se zabývali tou otázkou vědecky a zkusili se postaviti na stanovisko pro i proti, kde bychom nalezli, že vězí zlo?

Digitized by Google

— Ale jděte mi! Vy ještě rozvažujete, jaké stanovisko máte zaujmout mezi těmi, kteří hynou hlady a mezi těmi, kteří sežerou ostatním všecko sami?

— Patří je všecky oběsit! křičel Chuďas.

— Zas bílé a černé! řekl Bilatéral. Ani za sou šedi.

— Ale řekněte nám tedy konečně, občane, máme si založit ruce, obvázat si břicho provazem a čekat beze všeho bránění se, až nás snědí?

Pod modravě zsinalou oblohou, po níž se hnal chumáč oblak, doráželi takto na Bilatérala jako jediná smečka se svým nesmírným rozhořčením a nenávistí, kterou cítí každá věřící bytost vůči osudné analyse.

— Můj Bože! ne . . . nesmíte si obvázat břicho provazem . . . je třeba zápasit . . . ale jako rozumné bytosti a ne jako pouhé živly.

Ravière se jal zatím hlasem duseným šlemy vypravovati kapitolu ze svého života na Nové Kaledonii; o strašlivých počátcích, úpalu slunečním, nemocech, odpočinku ve stínu chýší, malých zelinářských zahradách, plánech na kooperaci, které se obyčejně ztroskotaly, rozplynuly v chtivosti po osobním majetku, té mrše osobního majetku!

— Znám lidi, znám lidi, dodal zatínaje svou širokou bradu. Zákonů ze železa je třeba, aby je naučily spravedlnosti!

— Zákonů vůbec není třeba! mumlal anarchista.

— Bah! až budete v mých letech . . . budete se na to dívat jinýma očima.

Pokračoval, pouštěl se do nových historek a soudruzi jeho respektovali jej pro jeho tvrdošijnou lásku k spravedlnosti a pro bolestný kříž, jejž byl nesl. Při místech zvlášť chmurných dával se do smíchu, do smíchu zdlouhavého, srdcervoucího, při němž zavíral své skelné oči. Zanechal Kaledonie, vypravoval historky o bestiích zaměstnavatelích, kteří pijí krev dělnictva a jeho energie vybuchla, když líčil, jak u vědomí spravedlnosti své věci dal těm mrchám co proto: A tak skolí ten, kdo má na své straně právo, vždycky toho, kdo je v neprávu. Zkuste to a postavte deset měšťáků proti deseti komunardům a komunardi je snědí.

— Ano, vskočil mu do řeči Chuďas . . . jenže nejsou tak hloupí, aby nastavovali sami své sádlo; posýlají ubohé vojáky, naše bratry proti barikádám.

— Což nám nezabrání, abychom se s nimi vypořádali! křičel Ravière.

Záští znělo v jeho hlase, nevyhladitelná rudá stopa Války Nesmířitelné, ale zároveň i cosi čistého a vznešeného, co prozářilo jeho lepkavou tvář. Bouřil, mystickými formulkami velebil spravedlnost, a jako o příchodu boha mluvil o blízkém převratu, o konečné Revoluci: Ah, pak je uvidíme svíjet se na dně sklepení, ty vrahy lidu, a pak vykonáme pomstu za Krvavý Týden a pak nebude ani jediného skrupulosního idiota, jenž by chtěl ušetřit banku a Rotschildy. Tisíc hromů, ne! To by bylo pěkné!

— Neboť kdyby byli naši začali střílet, byla by Komuna zvítězila.

A přece to byl člověk povahy jemné, vysoké, nemající arktického vzhledu čirého theoretismu. S roztržitostí jen trávě svůj všednodenní život, ponořen do spekulací, byl při tom nicméně člověkem rodinného krbu a soucitu. Ale vzpomínka na jezovitství měšťáků, na neúprosnost ma-

Digitized by Google

lého Thiersa, na krvelačnost toho kterého generála, to vše pálilo jeho duši!

— Ti, kteří mají v rukou sílu a neodváží se jí užit . . . jsou ztraceni hned předem . . . Ah! kdybychom byli věděli. Ale byli jsme příliš hloupí . . .. věřili jsme v nějaké milosrdenství! . . .

Dělal jako by prováděl hekatombu a anarchisté potřásali zdlouha hlavami a smáli se nadšením, představujíce si zástupy strachem bledých a zbabělých buržoů.

— Rozbijeme jim tlamu! křičel Chuďas.

— A žádné zákony víc . . . žádné měšce!

— Zákony ze železa! ozval se drsně Ravière.

— Je třeba mít důvěru v iniciativu občanů!

— Iniciativu! U sta hromů! Iniciativu! Starý brachu, vždycky se najde nějaký hafan, který ti sežere tvou iniciativu. Ale železo, železo, železo! Není jiného prostředku k nastolení spravedlnosti!

— Zákony, to je papír na vytření . . .!

— V tom okamžiku, kdy máme zákony . . . máme také vládu. A té víc nepotřebujem!

Křičeli všichni najednou, s vlčími zřítelnicemi a jediný jen Bilatéral mlčel, v trpělivém pohrdání, v šedém klidu Analysy.

A kráčeli stále, klátíce těly a vyrážejíce projektily svých frází, každý majíce po ruce zázračný recept, jímž by se bídné člověčenstvo dalo vytáhnouti z bahna. Chuďas křičel: Ano, ano! Všichni stejný podíl . . . není to přece mou vinou, jsem-li slabší a méně nadaný než můj soused!

— A jsi-li lenivý, křičel socialista, to také nebude tvá vina, co? Blázne!

— Nikdo nebude lenivý, až dosáhneme pravé anarchie . . .

Tu se ozval Bilatéral, poklepávaje bodře Chuďasovi na rameno:

— Všichni tedy budou statečni a poctivi, což?

— Poněvadž nikdo nebude míti na tom zájmu, aby byl nepoctivým, vybarvený zajíci!

— A pak ještě dát každému pár křídel?

— To přece není k smíchu? ozval se vážně Lesclide.

Není to také hloupé, co řekl. Nemáme-li na tom zájmu, abychom bližního klamali, proč ho tedy klamat?

— To je, co říkám vždycky, zařval Ravière . . . je třeba jen, aby lidé pochopili, že štěstí nespočívá v bohatství . . . Že bohatství je jen falešným pojmem štěstí!

A pak si nedá nikdo ani té práce, aby chtěl své soudruhy okrádat. Ale zákonů ze železa je potřebí . . . toho, u sta hromů . . . aby konečně už jednou ti padouši byli zastrašeni. Ne-li . . . nedovedou-li toho lidé pochopit . . . pak je rasa přespříliš už shnilá.

(Příště dále.)

Digitized by Google

Řemeslo a jeho zlaté dno.

Napsal dr. Weichs-Glon.

O otázce řemeslnické, totiž o příčinách krise řemesel, o reformních návrzích na zachování jich etc., bylo již tak mnoho napsáno, že nelze podati nějaká absolutně nová hlediska. Na tom ničeho nemění ani interesantní »Untersuchungen über die Lage des Handwerks mit besonderer Rücksicht auf seine Konkurenzfähigkeit gegenüber der Grossindustrie«*), jež vystihují celou otázku způsobem jistě systematickým a pronikavým. Neboť něco podstatně nového ani ony nepřinesly; a pouze, jak trefně dí prof. Bücher v úvodě, dávají poznati, že úpadkový a přepodobovací proces uvnitř starého kruhu řemesel je takové šířky a hloubky, jak doposud jen málokdo tušil. Ovšem již dříve se vědělo, že celá technická a ekonomická struktura řemesla se měnila, ale kam až dospěl vývoj těchto procesů, o tom nebylo jasného ponětí. V tom právě podávají potřebné vysvětlení řečené »Untersuchungen«, v tom je jejich význam: že nutí k rozhodnutí, zda má se přikročiti k nějaké pronikavé akci ve prospěch a na udržení řemesel čili nic.

Zde přirozeně naskytá se hned otázka: Má být vůbec řemeslo zachováno a proč má být zachováno? Otázku tu lze zodpověděti s více hledisek. Se stanoviska hospodářského má se věc takto: objektivní účel vší hospodářské činnosti, tedy také řemesla je ukojení lidských potřeb hmotnými statky. Je otázka: lze toto ukojení docíliti v celku t. j. s větším užitkem, lepším způsobem a menšími náklady výrobou velkoprůmyslovou či řemeslnickou? Na to lze jediné odpověděti, že v četných případech velkoprůmyslem, v jiných zase řemeslem čili jinými slovy: rozhodnou odpověď lze dáti jen vzhledem k určitému jednotlivému případu a zde jen za určitých předpokladů a pro rozličná vývojová stadia. Žádným způsobem však nekloní se rozhodnutí bezpodmínečně v neprospěch řemesla vůbec.

Jinak se stanoviska sociálního. Řemeslnický stav tvoří jádro a většinu malého a středního měšťanstva, oné vedle rolnictva nejdůležitější vrstvy obyvatelstva, jejíž rozkvět jde ruku v ruce s každým v pravdě stoupajícím kulturním hnutím a vývojem, jejíž prospívání je všeobecným měřítkem pro zámožnost a rozvoj národa. Neboť prospívání měšťanské třídy je důkazem poměrně velmi velikého počtu samostatných hospodářství individualních (soukromých) uvnitř národa, jež dovedou vyplniti subjektivní účel hospodaření, totiž opatření prostředků co možná k nejlepšímu ukojení vlastních potřeb. Pádem řemesla vydány budou v šanc široké vrstvy malého a třídního měšťanstva čili jinými slovy podkopán bude pilíř onoho sociálního a hospodářského řádu, jenž spočívaje na mravním základě, může jediné vésti k pravé svobodě a největšímu blahobytu člověčenstva. To znamená pracovati pro zcela nejistou budoucnost. A přece rozhodnutí v té příčině není nijak obtížné. Měšťanská třída musí být zachována. Tedy i řemeslo. Tím spíše, když ono rozhodnutí se stanoviska hospodářského není nikterak beznadějným. Účelem článku bude jednak

*) Sv. 62—64 spisů vydávaných spolkem pro socialní politiku.

Digitized by Google

vyvrátiti mylná mínění a pokrytectví různých »pomocníků«, přispěti co možná k nejúplnějšímu vystižení obsahu a podstaty celé otázky, jednak vystoupiti proti přílišné sebedůvěře a přehnané kleslosti ducha.

Příčiny úpadku řemesel jsou všeobecně známy, podobně jako zjevy onoho churavění, ač nemůžeme si daleko ještě úplný obraz o postavení řemesel utvořiti. Na základě těchto — v jednotlivostech i velkých obrysech již dříve známých — zjevů dospívá sociální demokracie, jak známo, k závěru, že řemeslo je určeno k zahynutí a že tento pád nelze ničím zadržeti. Když k tomu nepřihlížíme, že tento domněle jistý pád mluví proti každé hospodářské empirii a že předpokládá libovolné, neoprávněné přijetí, uznání a přeceňování stabilnosti stávajících poměrů a dnešního ekonomického vývoje, zbudováno je toto tvrzení na zásadně nesprávném názoru, že je úlohou řemesla soutěžiti s velkoprůmyslem.

Rozličné stupně a periody v hospodářském vývoji označují se sice stále typickými, sobě vlastními formami a způsoby výroby. Nikdy však jedna nevylučuje absolutně druhé. Spíše lze vždy dokázati současné trvání vedle sebe, při čem jedna forma časem je převládající, nikoliv však j e d i n é vládnoucí. Při tom nestojí nikdy příkře proti sobě velko- a malovýroba, resp. nepotřebují příkře a bezprostředně proti sobě státi, nýbrž mezi oběma vřazen je veliký počet stupňů od nejmenší až k největší výrobě, počet, jenž representuje nepomíjející rozčlenění živnosti.

Přirozeno, že i řemeslník sám je namnoze té víry a přesvědčení, že musí konkurovati s velkoprůmyslem. Neštěstí ho příliš rychle překvapilo, než aby si mohl uvědomiti změněnou svou úlohu v životě hospodářském. Není tomu tak dávno, co zaujímalo řemeslo v živnostenské produkci vládnoucí postavení; netřeba ani vzpomínati periody cechovní, nýbrž jen doby, kdy ještě kapitalistická velkovýroba nepřevládala. A po těch bývalých časech řemeslník zrak svůj obrací, jejich návratu chce. V sebe sama již nedůvěřuje. Než takový návrat, aspoň v té formě, není již možný. Neboť nesmí se přehlížeti, že řemeslo za cechovních řádů jen proto tak kvetlo, poněvadž povšechné výrobní a tržní pokusy byly pro řemeslo jak jen možno příznivy a tudíž byl výhodný rozvoj téhož i bez cechů ve velké soutěži možný. Ovšem že za daných tehdá poměrů musely se jeviti uzavřené cechovní řády jako nejvhodnější forma a nejlepší prostředek k nejvyššímu rozvoji řemesla. Dlouho však před právním zrušením cechů byly tyto již v rozkladu a řemeslo počalo upadati a couvati před obratem v technice a ekonomice. Řády cechovní tudíž nebyly samy o sobě příčinou rozkvětu řemesla. Moderní velkovýroba podporovaná právem svobodných trhů středověkých kupců byla by dovedla ve středověku zničiti celou řadu cechů.

Zcela různé pracovní a výrobní prostředky (kapitál), dnešní obchodní, úvěrové (cirkulace) a tržní (distribuce) poměry, celý dnešní hospodářský a právní řád spolu s ekonomickým vývojem stojí přirozeně v cestě návratu oněch podmínek. Zapadlý ten svět nelze vzkřísiti, jako nelze změniti faktum parního stroje a velkoprůmyslové výroby a tudíž i skutečnost, že průmysl přejal převládající, vedoucí postavení v kapitalistické výrobě a toto zajisté také trvale podrží.

Co se týče maloživnostnictvem kladených požadavků n u c e n ý c h

Digitized by Google

Jos. Holub: Motiv romantický. (Po přečtení Danteova »Pekla«.)

společenstev a průkazu způsobilosti, nelze i tomu, kdo pro ně je zaujat, popříti, že dosud nesplnily nadějí v ně kladených a že učiněné zkušenosti nejsou vždy povzbuzující. Nanejvýš možno připustiti, že uvolnily marasmus malé živnosti a řemesla a ještě to je pouhá domněnka. Jisto je, že nedovedly zadržeti pokračující úpadek, o znovuoživení neb sesílení řemesla ani nemluvě.

To však mluví jen zdánlivě proti oněm opatřením; neboť bylo by omylem věřiti, že jsou snad jen bezúčinným a neupotřebitelným haraburdím ze středověku. Obě leží skutečně v zájmu řemesla a tvoří nejen důležitou záštitu proti vnikání rozmanitých parasitů, nýbrž i podstatné zabezpečení a pomoc pro jeho trvání a vývoj, jakož i konečně záruku pro vyplnění objektivního účelu řemeslnické výroby. Neboť nejedná se jen o to, zabrániti proletarisaci stavu maloživnostenského, není dále účelem společenstevní organisace udržení mrtvého a tudíž bezvýhledného nehybného stavu, nýbrž spíše uvedení a příprava k dalšímu, sociálně a politicky šťastnému vývoji, interes a blaho veškerenstva. Na tom ničeho nemění odstranění těchto institucí v Německu, ani neosvědčení se jich v Rakousku; neboť to, že v Rakousku nedocílilo se žádného výsledku se společenstvy a průkazem způsobilosti, lze přece právě tak dobře svésti na nedostatečnost živnostenského zákonodárství a jeho provádění. Naproti tomu je faktum, že na př. mistrovské zkoušky v Německu v krátkém čase se osvědčily. Jestliže objevily se v nich nedostatky, je to pochopitelno: neboť průkaz

Digitized by Google

bilosti může být vůbec
ivý jen za všeobecné
sace malé živnosti, při-
é dnešní technické a
mické povaze řemesla.
tyto zkušenosti jsou
výstrahou před neujas-
a nesystematickým
bováním, před diskre-
ním prostředků, cen-
jako integrující sou-
promyšleného a kon-
tního systému, bezcen-
však, pokud se ojedi-
živají. Užití oněch opa-
zařízení bylo doposud
pochybené, a sice ča-
ochybené, jich prová-
směrem a rozsahem
bené, pochybené i pře-
společenstev úkoly
podářskými a utvořením
jichž povaha funkci-
za změněných poměrů
dářských vlastně ani
nebyla. Velká vada
dále v tom, že nepostačí
společenstva od sa-
počátku na nejširší
se nevyzbrojila se po-
množstvím sil. Prů-
působilosti na př. může
svůj účel jen tehdy,
omezí účinně volnou

Jos. Holub: Šeří se.

renci, veškeren hospodářský účel ad absurdum přivádějící i mimo
o a to s přísností, jež by nedovolovala obejití. Základní konečně
bylo, že řemeslo vyzbrojeno nedostatečně hospodářskými pomůckami
podstatě odkázáno na svépomoc, na vlastní sílu. Svépomocí malou
zachrániti nelze, neboť sebe úsilovnější snahy vlastní síly netvoří potřeb-
otiváhu proti technické a ekonomické převaze velkoprůmyslu. Důkazem
sou svépomocná společenstva (as 5000) v Německu (Schultze-
ch), jež vykazují skoro 1 miliardu marek oběžného kapitálu a roční
obnosu více než 3 miliard marek: přes všechny tyto oběti a
sil nedovedou řemeslu pomoci. Pod státní pomocí ostatně
se nikterak mysliti přispívání penězi na malou živnost. Takové
brutální almužny příčí se důstojnosti řemeslnické práce a jsou bez-
ny, dovedou nejvýše zmírniti na okamžik bolesti, ne však sáhnouti
enu zla. V nejkratším čase pak plynou do pokladen kapitalistů.

Digitized by Google

Společenstevní systém, organisace a průkaz způsobilosti dotýkají se — to nesmí se při tom přehlížeti — podstaty řemesla právě tak, t. j. ne méně a ne více, než podstaty každé jiné činnosti hospodářské; na každou mohou být použity, na každou prováděti svůj blahodárný vliv. Neboť základní ideou oněch zařízení je omezení sobeckého účelu hospodářské činnosti na prospěch všeobecného a společenského účelu téže, zamezení přílišného bujení a zrůdnosti subjektivního účelu hospodářského a zachování objektivního, jakož i včlenění prvního v druhý a tím udržení hospodářské rovnováhy. Ona zařízení jsou tudíž povahy veřejnoprávní a mají za účel ve všech oborech rozlišiti veřejné právo od soukromého a zejména vytvoření prvého, jehožto vývoj daleko zůstal za hospodářským. Z toho jde na jevo, že organisace společenstva a průkaz způsobilosti nebudou míti plných výsledků pro řemeslo potud, pokud nebudou rozšířeny na ostatní hospodářská odvětví, na zemědělství a zvláště na průmysl a obchod, kterýmžto poslednějším znemožní volnou soutěží docilované, jim samým škodlivé a mnohonásobně kultuře i civilisaci nepřátelské sledování pouhých sobeckých účelů. Není zajisté žádným prázdným heslem, že příčinou úpadku řemesla je svoboda živnostenská, bezmezná svoboda hospodářská. Ne-li nic jiného, tož aspoň jedno pojetí naší minulosti je cenným: to, že veškera produktivní práce je úřadem (officium). Toto vysoce ethické pojetí produktivní činnosti jako úřadu socialního mělo samo sebou za následek, že nebyly trpěny, ale trestány nadvýhody a zničující soutěž, any protiví se povaze a čestnosti úřadu. Toto pojetí zavíralo v sobě požadavek a zařízení, že odborná příprava zajišťuje důstojnost producenta a jakost produktu; tak pojištěna stálost produkce mravní a odbornou výchovou dorostu, jemuž zabezpečen stoupající pohyb ve svém stavu.

Mají-li dotčená zařízení pro veškeru výrobní činnost národa tak obecný význam, je především důležito, pátrati po zvláštních podmínkách ležících v samé podstatě řemesla, jež za každých poměrů, tedy neodvisle od systému společenstevního a průkazu způsobilosti, neodvisle i od státní pomoci, zajišťují řemeslu možnost trvání a vývoje a vykazují úkoly jemu nevyrvatelné. Neboť právě tak jako státní pomoc, nemůže ani svépomoc řemeslo zachrániti. Poslednější ostatně bude nutně odpovídati jistým předpokladům, bude musit jisté podmínky vyplniti. Vlády dostojí povinnosti, až budou nuceny, až »pomalé tempo« stane se heslem socialní politiky (G. Adler). A tak co na jedné straně zároveň získáme vyšetřením oněch podmínek důležitá hlediska pro principy směr společenstevní organisace, bude se nám na druhé straně jednati o vyzkoumání základů takové výděleční politiky, jež neničí řemeslo a neodvrací od něho, jež nevylučuje výrobní způsob, který řemeslu zajišťuje jeho výrobní prameny též za dnešních poměrů, ba naopak ještě je rozšiřuje.

Za panství konkurenčního systému a vytlačováním řemesla vznikla v tomto zajímavá roztržka. Inteligentní a nadaní zástupcové řemesla odvrací se více a více od něho, věnují se drobnému obchodu, při čemž méně schopný jim dělá potřebnou práci. Tato roztržka jeví se ve dvou nedokonale od sebe oddělených výdělkových formách: První skupinu

Digitized by Google

tvoří prodávající t. j. převahou obchod provozující řemeslníci, kteří takto vzdalují se živnostenské práce a k vůli zisku víc a více obchodují výrobky továrními. To lze pozorovati nejen ve městech, nýbrž i v zapadlých vesničkách. Tak tvoří se »tržní řemeslo«, při němž řemeslnická práce nemá záruky dostatečné odměny, neboť dříve stávající a hospodářsky logický vztah mezi prací a mzdou úplně zmizel.

Druhou skupinu tvoří pracující řemeslníci, kteří sice ještě dělají zákazkovou práci, ale zhusta a při mnohé živnosti zpravidla, bez potřebného kapitálu oběžného a tudíž dílem jsou odvislí přímo od velkokapitalistického podnikatele, dílem od malého kapitálu obchodujícího řemeslníka, dílem od malého obchodu a tak skutečně klesají na roveň proletářům, ať již zůstanou při svém řemesle, nebo konečně rozmnoží řady továrního dělnictva. U tohoto ještě pracujícího řemeslníka vystupuje delší, činnost jeho omezující zjev: v mnohých případech, zejména v mnohých odvětvích řemesla nepočíná řemeslník svou práci surovinovým materiálem, nýbrž pracuje hned na polofabrikátech, jež jsou mu dodávány velkoprůmyslem a jež on dokončuje. Tím klesá na stupeň pomocného dělníka a zůstává mu nezřídka nejméně odměňovaná část produktivní práce.

(Příště dokonč.)

V mhách březnové noci.

Sepsal Jos. K. Šlejhar. (Pokračování.)

V mhách březnové noci, v tajuplných významných těch mhách, v nichž značí se tolik věštebného významu! Ale nejen v rozvinu sil blahoplodých, nýbrž i ve zrodu kvačícího znoje zkázy. Za sto dní v zkušenostech věků. Za sto dní přinášejí sebou bouře a vzruchy sfér, na úžaslou zemi zachvívající se do základů před tolikerou rozpoutanou mocí skládají zmar anebo požehnání. V několika chvílích dovedou zpustošiti vše, co od věků zvelebila příroda i snaha lidstva, a dovedou jindy nekonečnou přízeň a milost rozlévati po nivách a v srdcích všeho tvorstva. Kéž jen požehnání a milost přinášíte.

Za sto dní . . . jak dlouhá to doba očekávání a utrpení a jak krátká, nepozorovatelná rozkoši a blahu! Jeho rozkoši a zmámení jakoby mžiklo sto dní těch.

Zajisté bylo to asi těch sto dní. Vždyť asi hlásilo se léto a jaké léto, vše na to poukazovalo, nemohlo být jinak. Jen pro něho to neznačilo nic, sám měl vše v sobě, léto neskonalého půvabu a milosti, požehnání svrchované, svět celý. Mohly růže vyrdívati se z poupat svých a nevystihlou vroucností svou zvát k sobě a moh v jejich úkrytu vábném sedmihlásek pěti o závod s celou tou nesmírnou poesií nebes až ztemnělých bezdnem zářivého svého hlankytu — pro něho značilo to vše jiné, čeho se mu dostalo. Zajisté muselo být asi těch sto dní — a neselhaly nikdy zkušenosti věků. Mhy březnových nocí kvačily velkými svými vlivy, ty nedaly se zadržeti.

Propukaly bouře, atmosferické bouře, pravé řícení se sfér, jakoby nastoupilo vzrušení chaosu. Chvělo se vše na nebi a na zemi, v úžasu

Digitized by Google

trudném a bezmocno zůstávalo srdce tvorstva. A pořád nebylo konce vzkypění sil a znoje. A jakoby i k němu, v nezměrné jeho blaho začalo se vtírati něco z toho rozpoutání živlů. Duše jakoby začala se odvraceti sama od sebe a temný úžas, jemuž nic nemohlo odolávati, jal se jí pronikati. Blaho odstupovalo, úžasně míjelo ... a jakoby náhle nebývalo nikdy. Jen to rozlícení a bouření v hrůze a spuštění řádilo co jeho srdce, jako srdce všeho tvorstva se chvělo a úžas jím lomcoval. Černo bylo všady, v splývání hrůz jevilo se vše. Neochabující hučení, jakoby vodopád se řítil, dralo se jeho smyslům v ústrety. A v tom hučení a jeku zdálo se míjeti vše ostatní, aniž bylo lze smyslům z něho se probrati. — Zahnáno, zapomenuto blaho všechno, zmar lidskému srdci přinášely ty bouře. A v něm cosi úžasně začalo se náhle propadati, k srdci pronikaly zkázonosné blesky. Hruď smrtelně se jimi úžila, marno bylo rukám křečovitě na nich spočinouti. Zmar lidskému srdci ... a to neochabující strašně vítězné hučení padajících vod, jakoby mezi tím shlazovalo každé jiné hlásení se života. Veta bylo po všem blahu, zaniklo, a jen ten hukot neochabující dral se ze všech končin jako tma ... V bezejmenné úzkosti procitnul.

Březnové jitro šedé, plné tísnivého nepokoje, stálo venku a v jeho procitnutí jakoby divně na něho zazelo. Jeho smysly úžasně čímsi přeplněny, nebyly s to se probrati, jen vyjeveně zíral v tvář tomu jitru šedému, nevlídnému, plnému vzkypělého nepokoje. A nelze ze smyslů setříti to podivné ječení bez ustání, deroucí se jako tma ze všech končin — popadá se za hlavu. Z venčí nepomíjivě ozývá se hukot jezu přetékajícího jarní vodou ... leč cosi zcela jiného zabírá to obluzené smysly, jimž pořád nelze se zcela probrati. Oh, to lkání a žalostnění nevýslovné, co značí to? A tiskna dlaně úsilně k spánkům — již to zří.

Pláče to jeho holčička, dole pláče, v jakýchsi úzkostech a opuštění. Pane Bože, jeho holčička ... a pláče, pláče tak, jak ještě nikdy plakat jí neslyšel.

Probíral se, probíral v úporném násilí ... z lůžka vyvstával — ano, holčička to jeho pláče a jak pláče! Co že se jí stalo? Stropem, podlahou, stěnami, jaksi ze všech končin prodírají se ony steny, jimž co do žalu nic rovno není. Kams v duši užaslou se prodírají, šíleně zavířily v spáncích. Marně dlaněma je svírá. — Co že se jí stalo?

Jí na pomoc, přispěti jejímu žalu, stěnami, všemi překážkami rázem spěti k ní.

Zadýchal se v prudkých chvatných rázech. A zůstal najednou jako bez dechu, srdce nemohlo nabrati oživení k dalšímu tluku. Vše v něm zledovělo, rozptýlilo se v bezejmenné strašné prázdnotě. Údy nemoh hnouti, ustrnuly. A nemoh dojít k žádnému rozhodnutí. Jen prázdná křeč bezmocně cloumala jím ... chtít rázem zpět, všemi překážkami, k té holčičce, jež tam dole neustává tak úžasně lkát a čehosi marně se dovolávat a volat tak zvýšeně — ale nebylo lze přejíti k rozhodnutí. Všechno oživení v něm náhle ustalo, upjato k jedinému zřeteli — oh, co to za temné hrůzy je, k čemu neznámému, strašnému vše se to pojí. Pláče, pláče tam — ale to není již to ... ó to označily se vlivy jiné. A pláč ten hned jakoly pomíjel, bezmocně tříštil se o jeho srdce jako paprslek

Digitized by Google

vodopádu o tvrdou skálu. To již není to, jiné vlny, jiné vlivy. I vzrůstá jeho ustrnutí, jakoby rozšířilo se kde po čem, co v něm ještě vůbec k životu se hlásilo. Kamsi se ztrácel, v temné daleké pozadí. A tam dole, daleko, jako v propasti, z níž ty hrůzy se k němu draly, jakoby se vše začalo třítit. Takový vzruch se tam zvedl. A rány vůkol. Cosi se úžasně propadalo. Nebylo-li jen to v něm. A zase ty rány, hrozné, jako burácení nočních závanů, jimiž vše se kácí a sténá. Co znamená ten vzruch — je-li to jen v něm? Ani údem nepohnul, srdce jakoby zcela ustálo. A pot těžký, jako smrtelný sbíral se mu v obličej . . . A co značily ty ohlasy toho přerývaného jeku, jakoby bouřilo cosi v záchvatě svrchovaného úděsu? Hrůza, hrůza . . . velká hrůza — všechno jiné oživení v něm ustalo a jakoby na vždy. Jakoby z takové hrůzy víc nebylo návratu do života. Rány, ty rány — a zas ten jek! A pláče, pláče všechno, v smrtelném nářku, celým světem vane hrůza. — Což se ho nelze dovolati? jakoby značily ty rány na dvéře jeho pokojíku. Domácí lidé již chvíli bušili mu na dvéře. — Pán, pán, volali, čím dále hlasitěji, v přestávkách naslouchajíce. Nebyl s to, nebyl s to se probrati. Kopali a mlátili již do těch dveří. To je spaní, zamručel kdosi v hněvu již jakoby zoufalém. To mu chtějí něco důležitého, takto ho nikdy nebudili, bylo-li již potřeba ho buditi, zaspal-li někdy k ránu po těžkých nočních útrapách. — Pán, pán, ječely hlasy. — Co aby se vypáčilo — pán, pán, pán . . . To se něco přihodilo, oh, přihodilo. Konečně se ho dovolali. Slyšel již chvíli před tím, než se jim ozval, vybaven posléze těmi ranami na dvéře mu bušícími ze svých strašných úžasných pocitů, jimiž náhle zabavila se jeho duše. Slyšel je již chvíli, ale jakoby úmyslně prodléval zvěděti neštěstí, jež mu chtěli sděliti. Ó stalo se neštěstí, velké neštěstí, či co, co v jeho život nějak mocně zasáhne. S neštěstím tím, či co to bylo, pojiti se mohlo jedině to, co prvé tak bezejmenně, temně a úděsně uhranulo jeho nitro. Mystická velká hrůza vanula jeho duší jako prvé, ale vítězilo jeho vědomí a ze všech sil se namáhalo upnouti se k životu skutečnému násilně a mužně zbývajíc se napjetím všeho rozumu těch neoznačitelných hrozných vlivů záhadných. Poznával život kolem, nutno bezvýminečně k němu se navraceti. A čím více k životu se vracel a slyšel ty rány a hlasy ho volající, tím více chtěl prodlévati, neozvati se. Na vše času dosti. Tím více na neštěstí všeho druhu. Štěstí nekyne mu žádné — to vše neznačilo štěstí, to štěstí neznačilo. K životu se vraceti, k jeho životu se vraceti, kéž by se dalo prodlíti, tak na vždy prodlíti. Ona tam čeká zase na něho — ó jaké umučení, jaké nekonečné zoufání. Jí život práhne, otravný jed z ní mu vniká do duše. Zmítá se srdce odporem a nenávistí, vře nekonečnou posupnou pomstou proti ní a je tak slabé a bezmocné jako dítě, jako stařec. A jakoby prolínuly se mu pamětí jeho sny dnešní noci, pouhý to nutný reflex toho celého jeho mučivého života. Tak se trpce pousmál tomu vítězství své fantasmagorie a pokynul hlavou, pokynul, v tom bezděčném pokynutí při naději navždy uprchlé a nově se vracejícím hoří zoufalém. To sladké neobsáhlé blaho se mu zjevivší, kam se podělo? Proč ho tady zanechalo v marném dychtění? Je to jeho osud — dokonati již musí jeho duše v beznadějných útrapách. Jako stvol práhne a hyne, jemuž nedostalo se požehnání nebeské

Digitized by Google

záře. Kde zůstaly jste vytoužené omamné ženy, vy všechno blaho muže, vy svrchovaná jeho útěcho a blaho rajské? Kde zůstaly jste uniknuvše objetí, jímž vpojila by se duše jeho v duši vaši, uniknuvše zulíbání, jež věčně nemělo pominouti? Miliony vás, bytosti svaté, kolem dlí, na blízku a v touze čeká nezměrnou rozkoší oblažiti srdce muže, jenž k vám chtěl by se přimknouti. Kdož by nechtěl — on přimk by se k vám jako ku své spáse, ale vy k němu jste nepřišly, nenalezly ho. A on nacházeje vás k vám nemůže. Proč jedna z těch milionů nebyla mu dopřána, jíž byl by přinesl to srdce, v němž tolik lásky žilo? Žádnou nevyslaly jste ze středu svého k němu, z toho středu, v němž pějí kůrové andělští a kudy vede cesta k věčné slávě a oblažení nesmrtelnému — ó nikdo mu nenamluví nic jiného, všechno muže je u vás a ve vás a Bůh a všemohoucnost se ve vás vpojili. — Živote sladkosti, naděje naše — pryč, pryč je všechno a samé zoufalství mu kyne. Čeká ona, čeká . . . hrůza její ve zápětí. Dechem jejím proudí otravný ovan zhouby A to oko její uhrančivé, zlé, pohledu tak nesnesitelného, vždy uvádějícího v bezmocné zuření, zírá na něho . . . zírá v té siné neodcházející zarudlosti jejího obličeje, jakoby to odznaku neustávající, kvasivé, rozplamenělé zloby z toho nitra pekelného, lidsky nezřízeného. Zírá tak upjatě, v ustrnulé pronikavosti, jakoby to u věčném pátrání a prorývání jeho bytosti, kde by co zdařilo se vyslíditi a pro svou zlobu osvojiti. A vždy zdařilo se pohledu tomu vyslíditi — z přítomnosti, minulosti, budoucnosti dle své libovůle, ze všeho, co kdy bylo a co uzdá se jí, že bude, když nemá již nic jiného, co by se jí zdálo těžkým proviněním jeho proti ní, dovede si vyvoditi své důvody. Z čeho a do jakých krajností vznese se bouře, pustošící tak jeho nitro, do takového hnusu zprotivující mu všechen jeho život. Tak ji má neodbytně před sebou, s celou tou hroznou sférou její bytosti, jako zkamenělý přízrak trčí u jeho vědomí a všech pomyslech, nelze, nelze se mu zbýti představy o ní nikdy a nikde, jako šílenci v jeho názoru neodstupuje dravé maniakální jeho ponětí. Jako ona příšerná, temná, druhotná podstata bytosti dovedla se neblaze vsunouti v jeho duši, jako upír od něho neodchází. Nikdy a nikde. V bdění i ve snách posupně se před něj staví. A kamkoli by zhlédl, chtěje oko pobaviti, potěšiti mysl — kamkoli by zašel, aby oddálen a v poměrech jiných chtěl oblažiti se a posíliti novými svěžími dojmy — kamkoli by upjal mysl, zalétaje s touhou a v idealním vznícení nitra, za novými velkými myšlenkami a vznešenými podněty, vytryskujícími v srdcích lidstva — jakémukoli citu a pohnutí hlubokému, utajenému a útěšnému chtěl-li by se podávati v intimních svatých samotách — chtěl-li se obdivovati kráse, rozchvěti se nadšením, zahorovati v opojení života, jež někdy nemůže nenastoupiti — vždy a všady, ve všech momentech přistoupila ona. Přistoupila k němu a zpět ho strhla, postavila se mezi něho a všechny věci, jako černý stín padá v okruh záře. A vše ničila hned rázem jako květy vichr mrazu, všechny iluse zvrátila, drsným hmátnutím rozervala to přejemné pavučinové spředení snův duše — nebylo lze nijak žít než jí, stala se strašným stínem tajemným a zlověstným věcí všech a jeho života. Jako nezměrná tíž neodolatelně srážející kamsi v neznámé propasti spočinula u něho kdesi v samém středu a v živém těžišti jeho bytosti; tou tíží, ať bránil se jakkoliv, neodvratně

Digitized by Google

v ty propasti zapadal. A zdálo se duši jeho divě štvané, že jedná se již pouze o to konečné propadnutí, o katastrofu samu. Kamsi u veřeje pekel chvácena byla démonem jeho bytost a marné zoufalé zápolení s ním označovalo život jeho. Nocí se to skončilo, dnem to začne. Čeká ona, čeká, nezmožena, neusmířitelna . . . ó kde zajíti; kam se poděti! Ledové ovany jakoby ho projímaly do všech útrob, úžil se v sebe čemusi v smrtelném děsu unikaje, ale zas ho to dostihuje, vždy ho dostihuje a nelze uniknouti. Jakoby strašná vlna hnusného černého močálu se nad ním zavírala a jednalo se o konečné uzavření bezdna . . . . .

Pán, pán, pán! volaly tam hlasy ženské a mužské, z celého domu se sběhli a na všech těch tvářích značilo se, jak jiný úděs připojuje se k jejich úděsu dosavadnímu. V domě se patrně něco stalo, co je všechny vzrušilo. A nemohouce se dovolati pána, děsili se znova. Chystali se právě bez ohledu již dobýti se dovnitř násilím. Čeledín přinášel dláto, sekyru. — To by tak ještě, bručel si temně v odpovědi jakési na vzniklé v něm domněnky. A děvečky dvě zajektavše zuby pohlédly na se v hrůze do svých sesinalých obličejů. Patrně — k hrůze již stávající družila se hrůza jiná. Ze zdola zrovna také na novo rozvyl se pes. Vyl již od noci v přestávkách, vždy pak někam zalezl v kňučení bázlivém, neklidném. Ale za chvíli mu to zase nedalo, vyřítil se z úkrytu a do nového vytí se dal uprostřed dvora, v záhadné té nesmírnosti noci březnové. Několikrát se naň chystal s bičem čeledín — jak povídal — ale nedalo mu to nějak vyjíti ven. — Víte, jakobych se nemoh prodrat ňák tím, co kolem mě se nastávělo, povídal o tom. Ani k ránu neuspokojilo se to zvíře neustávajíc ve svém vytí. Myslili, že chce dovnitř. Otevřeli mu, volali naň — ale to obrovské černé zvíře jen několika plíživými kroky přisunulo se k prahu síně, pak zůstalo stát, nedbavši vybízení dovnitř, jehož jindy v radosti takřka zběsilé bylo by uposlechlo ohromnými skoky vrhajíc se dovnitř do teplé osvětlené oživené sednice. Zůstalo státi v jakémsi strnulém pátrání nehybně, s nataženou šíjí, se vtaženým do noh ocasem; načež prohnuvši se, jakoby dostalo přes hřbet prudkou ránu a k samé zemi přimknuvši čumák, zavylo nenadále a strašně a divě zmítlo se zase kamsi do šera. — Bál se, bál do vnitř, povídali si . . . A vyl pak v přestávkách, vlivem tak bezděčně skličujícím každého. Co začali se dobývati do vnitř, do pokojíka pánova, spustil zrovna hroznou. Byl to pravý jekot a kvil uděšení zvířecího, jen tím neznačícího se v pravé své hrůze významné, že nedělo se uprostřed noční hluši, z níž jedině tak ohromivě dovede vynikat. Pán to vše slyšel tam uvnitř — a co se zase stalo té holčičce? Připojila svůj pláč k nářku zvířecímu. Zazelo mu to těžké rozkvílení se tak řítivě do duše. Cože již dávno nešel jí přispět, pomoci, opuštění a žalu té holčičky sa ujati! Dbal svých hrůz a před nimi zakleti se chtěje kamsi v úplný zánik vědomí a smyslů, aby vší té trýzně nebylo, jež volala ho k utrpení, a zapomněl té maličké. V jakési hrozné nebezpečí měl se to uvrci — ale ona potřebovala pomoci. Kdyby i hnutím, jímž vyrušil by se ze zakletí, v němž ustrnula jeho bytost, pohybem nejmenším, takovým pouhým navrácením mysli ku skutečným údajům, pouhým zvukem vyzývajícím se zase k životu, jen zvrácením hlavy z polštářového potem hrůzy zmáčeného úkrytu, sešinutím třebas nohou z lůžka k chůzi, kdyby pouhým uvědoměním

Digitized by Google

toho, co je a nutně nastává, seřítiti se na něho měly dojmy, jimiž navždy zdrceno zůstalo by jeho ponětí, že vše ztratil i to poslední, že co mu bylo nejmilejšího, zaniklo, že věci se utvářily a fakta připravila, po nichž jeho život vůbec by pozbyl smyslu, že mohl by vším tím dojíti k poznání, jaké si duše ponechává ve svých nejstrašnějších vznětech — ó jak úsilovně a jakoby lstivě zatím pátral, co vše tam venku mohlo se stát v označení tak ohromivém všemi těmi ranami na dvéře a zase tím vytím a neslýchaným tím nářkem a vším tím vploužením nekonečné hrůzy, leč nedomyslil se ničeho, neb vše co známého stát se mohlo, pranic neznamenalo proti stávající jeho trýzni, ať by to bylo cokoliv, zajisté kde srdce trpí, malicherny zůstávají v životě nedostatky a úrazy ostatní — nebyl by více otálel, nesměl otálet, střemhlav musil se uvrci v bědnost nastalou. Bože, jak se mu srdce otřásá nářkem dítěte, čeho, čeho se to přec dovolává ta holčička! Jen to zvíře venku aby tak neřádilo . . . musí se zahnati, vždyť duší to lomcuje a jakoby propadání zkázy odkudsi se hnalo.

No no, vy tam, ustaňte, však již vstávám, odpověděl konečně na ty rány a vnutil hlas svůj do jakési lhostejnosti, jíž na ničem nemělo záležeti . . . a že se to nebojí a že zajisté věc nezasluhuje všeho toho hluku a rámusu. A zívl dlouze a co nejhlasitěji, jakoby mu opravdu na ničem nezáleželo, jen na tom nevyspání. Ale celá jeho duše nenabaženou pozorností řítila se v ústrety tomu, co mu mělo být zvěstováno — jaká že rána dopadne na jeho hlavu, a mimoděk shrbil ramena a udržoval je v křečovitém napjetí. To je věčnost, než z tupých těch váhavců něco vyleze. — No, tak co je přec! rozkřičel se chraptivě, v dušeném, v hrdle zadrženém povyku. — Pán, hned dolů, máte hned jít dolů, ale pro Pána-boha hned! zvěstovali mu domácí lidé a nic víc neřekli, pádíce zase se schodou, jakoby se bořily. Marně cosi za nimi křičel pán, zuřivě a marně křičel, víc mu neřekli. Jen ty nářky dole. Bože, co je to za hrůzu! A on jen blabolí si v mysli a usuzuje, co je třeba jeho svědomí vůči holčičce, jež ho tak potřebuje a že musí letět tam jí na pomoc přese všechny překážky, i kdyby peklo kolem něho se propadalo, oči musí otevříti na všechno, i kdyby ho to život stálo, neb největší povinnost světa volá.

Hned, hned, zajiklo mu z hrdla, již že jde. Polovztýčen byl již na loži a úžasně strhána, jako propadávající se značila jeho líc. Jakoby vstával z hrobu. Maně zabloudil očima do šera březnového rána, a to šero tam podivné, vyvstávající, jakoby bylo zase dostatečnou pohnutkou na okamžik prodleti, nemuseti ještě popatřiti v ústret tomu, co kvačilo. A důležitě, upjatě zanořil se ven očima. Tak zmíravě, ztrhaně, jakoby odsouzenec zřel v poslední chvíle.

Šeré vhloubené prázdno. V tísnivém rozeplání mlh je plno vzkypělého nepokoje. Táhnou se ve vláčném šinutí celá nebesa. Mlžná znoj v celých spoustách a tak tíživě a upadavě na celý svět vychyluje se z beztvarých oblak. V šepotání úděsném jakoby vše tam venku se hroužilo. Jek vodopádu prodírá se a zase upadá v hroužení tom. — Bože, to vytí, ah ty nářky . . . Ale to jakoby nepatřilo ku strašné té němotě mlhové. Světy jiné to bouří. Také pořád dole cosi se lomozí a kácí, až dům se dusivě otřásá, neznajíť ti lidé v ničem úměry . . . Nutno tam, nic naplat K tomu dítěti. Vyvstává . . . ale i mezi tím neustává patřit v bez-

Digitized by Google

meznou prázdnotu mlžnou zabavuje se každým dojmem, jen když nepřísluší k jeho stavu a vlastnímu zření. Dlaněma jeho prolíná úžasná ledová chabost, rozvírá jako na zkoušku prstoma. Jakoby to bylo prázdné pavučí místo svalů . . . Těžké to ráno, i v březnu málo kdy tak bývá. Oh to se ohlašují bouře na červen. Právě do prostřed senoseče, napadlo ho v jakýchsi starostech. V kalném bílém zastření vše se tak bezútěšně venku jitří. Po světě není památky, i věž kostela v zániku. Jen v bezprostřední blízkosti oken, do nich se téměř vhřížujíc, černá se holá prázdná hrušeň svými rameny . . . Již šel, co platno, kam byl volán. Všemi překážkami dodrati musel by se k ní — oh jaký to jen pláč, jenž jakoby v sebe pojil zoufalost uvědomělého zklamání a neporozumění celého světa, svrchovanost rozumu a citu, jemuž kdy zadost nebylo učiněno. Všemi překážkami k ní, násilí, kupící se kolem zla zasáhnouti v čas. To prázdné pavučí jakoby se v něm rozptylovalo po celém těle veškeru životní sílu v něm zachvacujíc. Pak mu bylo úžasně mdlo, vetcho, jako starci klesajícímu v hrob. A v hrob byl by klesl bezmocně, ledovou přísností obestřen — ale cosi strkalo ho po jeho určení a šel, kam bylo mu jíti. Volání pláče neustávalo . . . řítiti všemi překážkami měl se za tím hlasem, co zatím plouhal se ze svého lůžka kol stěn jako v matné halucinaci. Ještě čelo přimknul ku okenní tabuli, chtěl se snad schladit studeným sklem. Nepohnutě jako zkamenělý oud trčela napříč okna ta jedna černá haluz té hrušně a list jakýs scvrklý a svraštělý tetelil se v chvění na ní, zrovna při okně, jako zkomíravé ptáče, od podzima zbyl, od rodné haluze nepodařilo se jej odervati. Nevýslovné hoře smutku a opuštěnosti a úděs zkázy připomínal. A z němoty těch neobsáhlých mlh vyjímalo se napjatým jeho smyslům vstříc, jakoby dunění neznámé harmonie, kvapení jakýchsi pronikavě vybírajících se stenů, jakoby v dáli kdesi umíráčkem zvonili. Mlhou vše bylo zdušeno, i zvuky, k nerozeznání spělo vše v záhadných bizarních halucinacích. Vše jakoby jevilo se v ohromivých dojmech umírání a všemu odzvánění umíráčkem. Kvasivá znoj zmaru a zkázy zdála se příšerně uložena v mlhách tohoto březnového rána. Rudé, krvavé vinoucí se dravé pásmo jarní prudké vody promítalo se kdes v šerém oupadu . . . Již šel — —

(Příště dále.)

Z moderní psychologie.

Píše Karel Doubrava.

(Dokončení.)

Chceme ukázati ještě k některým způsobům, jimiž se studuje a měří práce duševní a tělesná. V poslední době bylo v tomto oboru velice mnoho pracováno, jmenovitě vzhledem k tomu, že studium této otázky má svůj důležitý praktický dosah, zvláště pro paedagogiku a psychiatrii. Kdyby bylo lze určiti různé podmínky, na nichž duševní a tělesná síla stoupá nebo klesá, kdyby se dal určiti prospěšný nebo škodlivý vliv různých činitelů na ni, věděl by vychovatel, jak rozvrhnouti hodiny vyučování, jaké maximum práce od žáků žádati atd. Podobně u choromyslných bylo by lze na základě těchto znalostí sledovati blíže různé změny jejich

Digitized by Google

duševního a tělesného stavu a poznat různé nové činitele, zlepšujíc zhoršující jejich stav atd.

Studium toto děje se tím způsobem, že se vyšetřují jednotliví hl nitelé duševní a tělesné práce. Každá takováto práce je podmíně žitou činností celé řady různých činitelů, na př. obraznosti, pamě zornosti, různých citů atd. Ale jsou činitelé, kteří hrají hlavní úl každé téměř práci. Takovým je v prvé řadě pozornost. Skoro v to je především pozornost, která má přední vliv na hodnotu práce a tento vliv je tím větší, čím větší pozornost práce vyžadu menší tedy u prací navyklých, automatických. Jiným hlavním č při práci je námaha vůle, k jejímu vykonání vynaložené. I zde říci, že vliv tohoto činitele na jakost a trvání práce bude tím vět většího napjetí vůle práce vyžaduje. Ale tento činitel uniká skoro měření a přesnému experimentálnímu určení, jsa odkázán na po trospekční odhady.

I studium pozornosti jest dosud v počátcích, ale některé n pokusné, jichž tu bylo užito, mohou se přece vykázati jistými v Otázky, o něž se zde jedná, jsou asi tyto: jakého stupně může nouti pozornost u jednotlivce za jistých daných podmínek, jakým podlehá soustředěnost pozornosti průběhem práce od počátku do jakým změnám v případě, že práce byla přerušována přestávka odpočinek, dále jaký vliv má na pozornost únava a rozličné ji tělesné a duševní.

Poněvadž jde při těchto vyšetřováních vždycky o to, jaký určitý stupeň pozornosti na hodnotu práce, třeba podotknouti, hodnota záleží na těchto momentech: na provádění práce bez on její rychlosti, na jejím trvání a vytrvalosti v jejím konání. Ne dokazovati, že na všecky tyto podmínky má pozornost hlavní vliv se vědělo, za jakých okolností dosáhnouti co největšího stupně po jejího maxima, mělo by to veliký praktický význam pro jakost prací. Ale jak určiti toto maximum, tuto »schopnost pozornosti« osob? V tom ohledu zůstává všecko experimentování ještě na prv stupni. Spustí se na př. dva metronomy s různou rychlostí a dal zkouší, jak dlouho vydrží počítati rychlé tyto údery; anebo se co nejdéle konati dvojí práci současně, na př. psáti a současně ného čísti atd.

Lépe se dají už měřiti změny, jimž podlehá »schopnost poz pod vlivem různých podmínek. Tato otázka jest vlastně zde nejdů neboť odpověď k ní by znamenala věděti, za kterých podmínek nost nejsoustředěnější a práce následkem toho nejlepší. Způsob vání se zakládá zde v tom, že se mění pozornost za různých d stavů a okolností, že se hledí vyloučiti všickni jiní činitelé, jak paměť, zvyk atd. a že nabyté výsledky se srovnávají s výsledky nými za stavu normálního. Měření to pak se koná různými způ př. pomocí zmíněných metronomů anebo se uloží zkoušené oso bení z paměti a zaznamenávají se pak chyby a trvání výpočtu a vají se s tím, co bylo zaznamenáno za jiných okolností. Aneb znamenává, kolikrát byla dotyčná osoba nucena si opakovati

Digitized by Google

dovedla odříkati — čím méněkrát, tím větší byl stupeň její po-
. Anebo se jí předloží k opisování text v neznámém jazyce
ácený, jak se říká, nohama vzhůru; tato práce vyžaduje velikého
lění pozornosti; čím se koná rychleji (na př. čím více písmen se
minutu) a čím méně se při ní učiní chyb, tím byla pozornost
Anebo se uloží příslušné osobě, aby v textu, tištěném ve známé
podtrhávala co nejrychleji určitá písmena, na př. všecka e nebo
r. Rychlost této práce a počet chyb závisí na síle pozornosti.
se dotýkáme rozličných míst těla hroty kružidla; čím větší pozor-
n znatelněji odlišujeme oboje píchnutí a představujeme si vzdá-
během hroty, za nedostatku pozornosti splývá oboje píchnutí v do-
ného.
ejvětšího napjetí pozornosti, spojeného s co nejrychlejším jejím
n, vyžaduje tento způsob: vyšetřovaná osoba má odpovídati
m rychle po sobě následujícím (na př. v půl vteřině) jinými údery a
by obojí nesplynuly vespolek. Zvláštní přístroj znamená na rychle
jícím válci tyto údery a čára, která ukazuje, jak ona osoba pra-
a dlouho reagovala na slyšené údery, je zároveň ukazatelem její
sti. Napjetí pozornosti dostupuje zde krajního stupně, obyčejně
e nikdo odpověděti více než k 30 úderům, pak už splývají jeho
se slyšenými zvuky.
ného pokusů bylo také vykonáno k vyšetření vlivů, jejž má na
t délka práce. Dávají se počítati písmena tištěného textu, anebo
itě co nejrychleji, psáti co nejrychleji diktando, připočítávati z pa-
nociferné číslo, učiti se na paměť řadě 12 číslic nebo slabik atd.
ato práce má trvati půl druhé hodiny beze vší přestávky, každých
se zaznamená množství vykonané práce (na př. počet sečtených
množství napsaného diktanda atd.) a rozumí se, že čím dále,
kazovati každých 5 minut méně vykonané práce, poněvadž po-
bude unavena. Všecky tyto úbytky práce po 5 minutách se
a vypočte se z nich průměrný úbytek vykonané práce za 5 minut,
pokládá pak za měřítko pozornosti k práci vynaložené. Čím
o průměr úbytků, tím silnější bylo napjetí pozornosti, neboť tím
habovala. Tak na př. došel Öhrn (Studien zur Individualpsycho-
těmto číslicím: při diktandu činil průměrný úbytek pozornosti
100 (kvanta vykonané práce), při čtení 3·4%, při počítání písmen
i sčítání 4·6%, při učení se na paměť číslicím 14·7% a slabik
Což by znamenalo, že námaha pozornosti, jíž je potřebí k učení
labik na paměť, je více než desetkrát větší než ona, jíž je třeba
nu hlasitému čtení atd. Nesmí se však zapomenouti, že zde není
jediným činitelem. Jednak tu hraje velikou úlohu všeobecná
ševní a tělesná, která se nezbytně dostaví při práci déle než
vající, jednak však jsou zase vlivy ubývající pozornosti rušeny
ráce delším trváním stává se routinou a zvykem a neklesá tak,
e ubývající pozornosti měla. Všecky tyto pokusy jsou vlastně
vyšetřováním všeobecného průběhu práce v průběhu jejího trvání
ielním studiem pozornosti.

Digitized by Google

Dnešní stav úrazových pojišťoven dělnických.

Píše Al. Klíma.

(Pokračování.)

Vymezivše jenom v hlavních rysech rozdíl systému hražení důchodů v Rakousku a v Německu, ponecháváme si celou tuto tak složitou a ve svých důsledcích i v detailech zajímavou otázku za předmět zvláštního studia, a podotýkáme toliko ještě, že otázka tato, jež mnohým zdá se býti východiskem z dnešního, ne právě příznivého stavu úrazových pojišťoven, byla hned z počátku tak jako dnes stejně akutní a to jak v Německu, kde poslanec dr. Hirsch na říšském sněmu (15. května 1882) přímo varoval před přijetím systému úhradového, tak i v Rakousku, kde opět posl. Baernreither na říšské radě v řeči (20. května 1886) velice pozoruhodné stejně důtklivě upozorňoval sbor zákonodárný na nemožnost systému úhradového pro průmysl rakouský, jehož evoluční potence byla by tím přímo ohrožena. Přijetím systému kapitálového pro hražení důchodů bylo téměř již apriorně rozhodnuto o soustavě úrazových pojišťoven v Rakousku.

Dle tehdejších zkušeností a dle německých vzorů nebylo tou dobou známo, jakou jinou organisací mohly by býti pojišťovny realisovány, nežli soustavou odborovou, spočívající v tom, že spojí se vždy stejné neb přibližně stejné podniky jedné výroby v jednu odborovou pojišťovnu, nebo soustavou teritorialní, spočívající v tom, že veškeré podniky podrobené zákonu úrazovému jedné země (v Praze pro král. České) nebo i více zemí (v Brně pro Moravu a Slezsko) mají jednu společnou pojišťovnu. Byl sice ještě návrh obchodní a živnostenské komory pražské, zříditi pojišťovny soustavy odborové, ale v rámci jednotlivých zemí, ale projekt, jenž snad v Čechách byl by možný, v celku byl nepřijatelným.

Bylo tedy rozhodováno o soustavě odborové, kteráž existuje v Německu, anebo teritorialní, jež v Rakousku došla svého uskutečnění.*) Organisace odborová může po našem náhledu prospívati, kde průmysl je representován určitým množstvím a v jistém již vývoji a kde také průmysl veškerého druhu dochází přibližného zastoupení. Kde dány jsou tyto podmínky, jsou výhody spojených podniků stejné výroby v jednu pojišťovnu nepopíratelny. V rozsáhlém území Německa byly pro pojišťovny odborové disposice, ale v Rakousku jest tomu jinak; všimněme si jenom ku př. průmyslu sklářského v Rakousku,**) jenž téměř jen na výrobu v Čechách jest odkázán, nebo průmyslu textilního, jenž representován je především v Čechách a na Moravě.***)

A nyní uvažme, v jaké situaci nalézala by se taková odborová pojišťovna, nastala-li by krise jednoho nebo druhého odvětví průmyslu; dozajista že by ve své činnosti byla, ne-li úplně, tož z velké části ochromena. Ale ještě z jiného stanoviska pozorujme citlivou existenci odboro-

*) Jedině rakouské železnice mají pojišťovnu soustavy odborové, kteráž jest osmou pojišťovnou v řadě v minulém čísle vyjmenovaných.

**) V Rakousku je sklářských podniků (skupina IV. e) 638 a z těch v Čechách 559.

***) Textilních (skupina IX. a—f) celkem 2748 a z těch v zemích koruny české 2138!

Digitized by Google

vých pojišťoven, ku př. pojišťovny odboru stavebního; máme na mysli dočasné projekty velkého rozsahu, jako pražskou assanaci provedenou dle oferty francouzské společnosti, nebo velké vodní stavby, regulace a průplavy řek. Zda nezanechaly by takovéto dočasné, ale s velkým nebezpečím prováděné stavby, tak ohromných břemen, že by takové odborové pojišťovny záhy pozbyly rovnováhy ve své existenci? Z těchto několika příkladů snadno seznáme, že v Rakousku byla volba odborových pojišťoven téměř nemožnou a to tím více, uvážíme-li, že existence jedné odborové pojišťovny — dle pravidel pojišťovací techniky — na 50—60 tisíc pojištěnců je závislá. A tohoto počtu pojištěných ze všech 15 skupin podnikových dosahují při pražské pojišťovně, kteráž ze všech pojišťoven v Rakousku jest největší, toliko čtyry skupiny (nečítaje hospodářství), z kterýchž zástupcové textilníků a cukrovarníků (ve kteréžto skupině ale stoupá tarif nebezpečenské třídy od I.—IX!) domáhají se na základě toho reorganisace dnešní soustavy teritorialní v odborovou, sotva ale jednání jejich povede k cíli. Vždyť i německá praxe,*) kdež přece odborové pojišťovny dosáhly svého největšího vyjádření, upouští již od dalšího zřizování odborových pojišťoven, jak vysvítá z poslední novelly zákona úrazového, poněvadž organisace tato jenom velkoprůmyslu jeví se prospěšnou, ale spojená i s malým průmyslem pozbývá toho významu; a zase existence dvou pojišťoven různého systému v jedné skupině, jest z příčin taktických nemožna.

Došla tedy v Rakousku soustava teritorialní k platnosti přes veškeren odpor německých liberálů, kteří, bojíce se tak často i vlastních stínů, odporovali této organisaci z důvodů, že zachovává federativní princip jednotlivých zemí a království na říšské radě zastoupených!

Ano povaha soustavy teritorialní, jak dokazuje Kaan**) ve svém spise, nese s sebou, že jedině na této organisaci bude možno rozřešiti dělnické pojišťování vůbec. A dokazoval-li a horlil-li pro odborové pojišťovny při povšechné debatě (25. května 1886) v říšské radě generální řečník proti, posl. Exner, že stroj, ať stojí kdekoliv, stejně je nebezpečným, to, myslíme, je nesporné, ale že by individualita dělníka jak v Cechách a v Bukovině tak v Tarnopoli a Terstu byla stejná, to přece nikdo nebude nám tvrditi. A to byl také jeden z důvodů, který při rozhodování o soustavě pojišťoven nesměl býti opomenut.

Charakterisovali jsme dosud ony dva základní kameny, na kterých spočívá celá konstrukce rakouských úrazových pojišťoven, již označili bychom jako vnější a pro rakouské poměry šťastně volenou stavbu. Jinak ale jeví se nám konstrukce vnitřní, jež dnes nejen že již nevyhovuje, ale přímo ohrožuje a sahá po existenci pojišťoven všech. Tu setkáváme se v praxi přímo již s vitalními nedostatky, jež se nakupily během osmileté činnosti úrazových pojišťoven a přes něž pomalu nebude možno přejíti.

*) Die sociale und ethische Wirkung der Arbeiterversicherung. H. Unger, Berlin 1897 pag. 75 etc. Zur Reform der Unfallversicherung, Wiener, Heidelberg 1895 pag. 34 etc. —

**) Unfallversicherung der Arbeiter vom Standpunkte der Theorie und Praxis des Versicherungswesens.

Digitized by Google

V úrazovém pojišťování dělnickém jest ochranné zákonodárství conditio sine qua non, zrovna tak jako služba kontrolní s náležitou exekutivou a konečně, abychom jmenovali i třetí postulat úrazových pojišťoven, rozhodnutí nejvyšší instance.

Všimněme si především zákonodárství ochranného, jak působí v Německu ve prospěch úrazového pojišťování. Řekli jsme nahoře, že tam soustava pojišťoven jest odborová, při kteréž přirozeně každý podnikatel z vlastního instinktu je veden, by redukoval počet úrazů ve svém závodě na míru nejmenší. Vede ho k tomu vlastní zájem, neboť čím menší počet úrazů v té neb oné odborové pojišťovně, tím menší roční úhrada a tím menší roční příspěvek každého jednotlivce, a to jest jedna z oněch nepopíratelných výhod soustavy odborových pojišťoven, o kterých jsme se již zmínili. Mimo to i říšský zákon úrazový v §§ 78—81 ukládá ochranná zařízení, pečují o provádění jich zvláštní výbory, v nichž stejné zastoupení mají jak dělníci tak i zaměstnatelé; technicky vzdělaní kontroloři revidují podniky bez obmezení; pojišťovny mají ve správních výdajích i náklady na opatření ochranných prostředků a jaký zájem mají na zavádění těchto preventivních prostředků nejen pojišťovny a různá společenstva ale i veřejnost, vysvítá ze zajímavého úvodního článku berlínskéko deníku »Vorwärts« ze dne 4. ledna t. r.; od r. 1894 zařízeny jsou pojišťovnami ve velkých průmyslových městech zvláštní úrazové stanice, jež za denní i noční služby přicházejí ke každému úrazu s první pomocí, načež zvláštní sanatoria*) zavádějí racionelní léčení raněných, což přirozeně setkává se se skvělými výsledky.

V tomto směru jsou rakouské úrazové pojišťovny ještě v primitivních začátcích; zákon úrazový ze dne 28. XII. 1887, ani novella ze dne 20. VII. 1894 nezná preventivních ani zákonných prostředků k zamezení úrazů. Existují ovšem různá bezpečnostní a policejní nařízení, stávají i přísné tovární řády i živnostenský řád (§ 74.) ukládá zaměstnavatelům povinnost starati se o bezpečí dělníka. Podle § 335. tr. zák. může podnikatel být trestán pro zanedbání pečlivosti, i pojišťovny mohou cestou civilního soudu domáhati se náhrady škody, vzniklé odškodněním takového úrazu, ale to má celkem v praxi nepatrný význam a účinněji otázka ta se neřeší. Největší procento úrazů přichází ve skupině stavební, ale všimněme si provádění staveb, jež stojí pod kontrolou celé veřejnosti, za jaké to nepozornosti a přímo nedbalosti se staví! Odtud jsou hromadné úrazy na stavbách, jako v Holešovicích, Libni, Prachaticích, Karlových Varech, Ústí n. L. a j. zjevem zcela přirozeným. A jestli toto před forem celé veřejnosti, úřadů bezpečnostních i živnostenských se děje, jak teprve tam vyhlíží technická hygiena v místnostech továrních a tam, kde po léta vliv živnostenských úřadů není znáti? Zde dochází k platnosti zásada: principiis obsta, sero medicina paratur. I tu šla německá praxe dále a tresce dělníka pro neužití i zneužití ochranných prostředků.**)

V tom směru ani poslední mezinárodní sjezd na ochranu dělnictva,

*) Podobná sanatoria zařízená nemocenskými pokladnami dělnickými jsou v Rakousku tři, v Königstetten (u Vídně), v Linci a v Ústí n. Labem.

**) Drastické příklady přinášejí Mittheilungen des Centralverbandes deutscher Industrieller čís. 78.

Digitized by Google

ho roku v Curychu odbývaný, téměř ničeho nevykonal, ač nedá se
povati, že by právě po této stránce associace dělnická co nejúčinněji
vati mohla a dozajista že se zdarem větším, než ve mnohých tak
matických propagacích. Vždyť i pak, až dosáhne technická hygiena
nejvyššího zdokonalení a největšího rozšíření, zbude ještě jeden
moment — psychologický, jenž jak Kalle vykládá*) vždy rušivě
působit v neupokojených řadách dělnických.

ediný orgán, jenž byl povolán, aby účinně řešil ochranné zákono-
, jsou živnostenští inspektoři, zřízeni říšským zákonem ze dne 26.
ce 1883. Ale jako často v Rakousku pozorujeme upřílišněnou cen-
i politických úřadů, podobný osud potkal i zákon o živnostenských
torech; nemají moci výkonné, nemají exekutivy, následkem toho
a jejich dobrá snaha rozbíjí se o § 9. zák., kterýmžto ustanovením
eni jsou celou svou agendou politickým úřadům.

A uvážíme-li nyní širokou jejich činnost a rozsáhlé obvody úřední,
ne se pak i skeptickým zprávám samotných inspektorů. Pro 400.000
živností, dozoru živnostenských inspektorů podléhajících, jest v Ra-
u celkem 50 technických sil**), při tom ale musíme uvážit, že každá
ká změna v závodech, každý motor, každý úraz, každá hodina práce
as, každé porušení nedělního klidu, každá stávka dělníků, to vše,
jiné kancelářské práce, musí být předmětem bedlivého šetření a
v evidenci: snadno doznáme, že instituce tato nemá pro úrazové
vny toho významu, jaký bychom snad dle § 28. zák. úr. předpoklá-
) Tu přání úrazových pojišťoven nedají na sebe již dlouho čekat..†)
Konečně přicházíme k poslednímu a pro nás nejzajímavějšímu místu,
est také jednou z největších překážek rozvoje úrazových pojišťoven.
vynesení správních úřadů a rozhodnutí nejvyšší judikatury. V Ně-
rozhoduje nad odborovými pojišťovnami právoplatně říšský po-
cí úřad, v Rakousku mnohonásobnou cestou instancí pojišťovny
eškera rozhodnutí nejvyšších úřadů točí se o juristický výklad de-
kdo jest ve smyslu zákona úrazového dělníkem, co podnikem, co
. Od počátku činnosti pojišťoven až do dnešní doby existuje již
ví nejvyšších rozhodnutí, jichž tendence zúžuje činnost pojišťoven
míry, že finanční rovnováha je tím značně porušována.

(Pokračování.)

Sociale Mobilwachung, Wiesbaden 1897.

1 ústřední inspektor, 6 vrchních, 19 inspektorů, 24 assistentů, nový inspektorát
ktován v sev. záp. Čechách.

Při 90.000 podnicích (průmyslových) zákonu úraz. podrobených, bylo v roce
ko 10.911 prohlédnuto.

Wokurek. Oester. Unfallversicherung, Wien 1898.

Digitized by Google

Jan Karník:
Noc byla...

Noc byla pustá a všecky hvězdy
tonuly ve vlnách dusivé mlhy
nad smutnou zemí.

Tenkrát jsem vyjel s vranýma koňma
bouři vstříc, mrakům vstříc, peklu vstříc
k zoufalé Smrti!

Burácel němou, osleplou nocí
divoký vůz můj, pod jeho koly
hořela tráva.

Řídil jsem koně, šíleným zrakem
jásavě vítal skálu a propast —
smrtelné lože!

Jako když stožáry rozťaté bleskem
v hlubiny klesnou, prokletý vůz můj
v rokle se střítil —

Mlčela Noc. Já v štěrku a blátě
ležel jsem opuštěn a krve ručej
řinul z mé hlavy...

Vzdech bílých perutí, sladký a tichý,
jako dech anděla nad spícím dítkem
zašuměl kolem.

Přišlas Ty ke mně, do svého klína
vložilas bídnou, zsinalou hlavu,
krvavé vlasy.

Hladilas čelo, líbala oči...
Vlnivý hymnus panenské hrudi
vzkřísil mne k lásce. —

Viděti budou bídáci slepí,
slyšeti budou žebráci hluší!
Otevřte brány, zapalte věže,
strhněte hradby, nastelte růží.
Vítejte Lásku!

Maloživnostenská demoralisace.

V 7. čís. Samostatnosti uvažuje se o neúčinnosti hesla »svůj k svému« a vedle známých již výtek nehybnému a neobratnému českému obchodníku, uvádí se i příklad, jak lid časopisy a agitací nucen chodí do českých obchodů, ale tu buď nemajíce zboží anebo málo, pošlou, když se setmí, naproti k židovi, koupí tam zboží za cenu v malém a prodají druhý den s výdělkem — obecenstvo živí pak i židovského i českého obchodníka. Příklad drastický, ale něco pravdy v něm je. Správna je však výtka našim záložnám. »Znám záložnu, jež rozpůjčí na osobní úvěr ročne jen 50.000 zl., ač má na hypotekách přes jeden milion zl. A jsou záložny, u nichž osobní úvěr neobnáší ani 2%. A není to jen opatrnost, jež tu hraje roli, záložny ztrácejí každý rok na pojištěných pohledávkách statisíce, velkou roli tu hrají provise funkcionářů při odhadech a tabulárních žádostech a výdělky advokátů. Takové — úvěrní poměry ovšem nikdy naše obchodnictvo nevytrhnou z bídy.« — Vytýká se i venkov. obchodnictvu, že nemá vůbec orientace o cenách a že při nákupu je obětován na milost obchodních cestujících, jež neorientovanému českému obchodníku prodají o 5% dráže než orientovanému židovskému.

Digitized by Google

) netečnosti našich živnostníků svědčí nejlépe zpráva, již předložil ýbor sněmu v lednovém zasedání o výsledku zemské akce živno- é r. 1897. Od r. 1895 věnuje král. české 10.000 zl. ročně na ne- zápůjčky společenstvům a družstvům řemeslnickým k zakoupení ých strojů. Z těch za rok 1895 a 1896 použilo se jen 3000 zl. 00 zl. zůstalo nepoužito. Z dotace na rok 1897 použito jen 3000 zl. enstva, věrný ohlas řevnivosti a nepřejícnosti živnostníků, nedbala upení strojů, jichž mohli používati jen někteří živnostníci, a nechtěla čiti za splacení obnosu na př. 90 zl. za 6 let, nestojí o zápůjčku čnou splatnou v 10 letech a přijala by jen bezplatné propůjčování arování strojů. Ministerstvo propůjčovalo bezplatně některé stroje nstvům, ale od toho musilo ustati, poněvadž se stroji se nedbale rně zacházelo. Jaká tu pomoc! Při nedostatku mravních sil k po- kové akce, není žádné naděje na svépomocnou činnost ve družstvech ích a zásobních. — Pomocné akci zemské ve druhém směru vedlo ně lépe. Od r. 1896 zařaďuje se do rozpočtu zemského 5000 zl. na cestovní stipendia maloživnostníkům pro seznání moderních ek pracovních, na kočovné vyučování, k podpoře výstav nástrojů ů řemeslnických a p. Ta dotace byla skoro vyčerpána, ale jen mnozí z ní dovedli těžiti k účelům zcela jiným, než pro své sebe- í. Podnikaly se prostě výlety na výstavy v Berlíně, Drážďanech Zkušenosti při udílení stipendií byly tak zahanbující, že bylo loni endia povoleno jen kolem 600 zl. a podporovány hlavně pokračo- ursy pro mistry a pomocníky, zakupovány učební a pracovní po- a p. Pořádání kočovných přednášek pro živnostníky, jež převzala 6 zemská jednota řemeslnických a živnostenských společenstev českém, úplně zklamalo. A konečně i kursy mistrovské namnoze jen prostředkem obdržeti příspěvek a účastníci na př. budějovického kého kursu zahájili »stávku«, když jim obchod. a živnost. komora a tak vysokých příspěvků, jaké si diktovali. Zprávy tyto křičí okém úpadku mravním a každého pozorovatele skličují tesknou ější v možnost nějaké nápravy. Těmto zjevům nutno věnovati co vější pozornost. Jaká je za takových poměrů možna politika? ivnostníci ve venkovských městech, jak každý zkušený ví, jsou kádrem polit. spolků, nejradikálnější resoluce prohlašujících a tle- nejpustším frásím táborových řečníků! —

rojektovaná »Česká průmyslová banka« má přispěti na pomoc veli- růmyslu. Působnost její má vztahovati se na poskytování hypotečního »várnám a jiným průmyslu věnovaným nemovitostem emitováním zá- listů. Až posud hleděla, ač v míře velmi obmezené, poskytovati é hypoteční zápůjčky zemská banka a zkušenosti, jichž nabyla, jí k nadějím ve zdar tohoto projektu, jenž v Německu se dobře

dy však počne obrat k lepšímu mezi našimi řemeslníky a ob- y — to je závažná otázka. Jaké to poznání, že střední stav jest demoralisován! *P.*

Digitized by Google

Rozhledy po literatuře, umění a vědě.

Literatura.

Otto Gulon: **Háje kde se tančí.** Prosy a básně. (Nákl. vlastním). — **K. Egor: Pomsta neznámé viny.** (Nákl. vlastním). — **Karel Scheinpflug**: **J. N. R. I.** Básně (ve Slaném, nákl. vlastním). **Bedřich Hron**: **Pestré zpěvy.** Verše. (Nákl. vlast.). (Dokonč). — To je jeden rys, který postřehujete na p. Egorovi: málo samostatnosti, přílišný vliv četby. Druhý je: mnoho slov a málo suggesce. Čtete pořád veliká, závažná slova »smrt, šílenství, hrůza, mor«, ale i při nejlepší vůli cítite při nich velice málo. Je vám tak jakoby někdo před vámi provozoval pantomimu těmi nejzoufalejšími a nejkřiklavějšími posuňky a přece vámi nepohnul, anebo jako by hudebník plýtval hned od prvých taktů nejhlučnějšími fortissimy, ale zanechal nás přece jen tupé, nedotknuté a nudící se. Poměr kvantity užitých prostředků ku kvantitě dosaženého dojmu je jedním z předních měřítek uměleckosti. Pravý umělec je ten, kdo co nejmenšími výrazovými prostředky dosahuje co největšího dojmu. U pana Egora je tomu naopak: plýtvá výrazem, ale dojem je pramalý; nečiní z mála mnoho, jak by měl, ale z mnoha málo. Jeho volné rythmy nemají nějakého profilu, plastik a vnitřní hudby; čtou se jako pouhá nabubřelá prósa; schází tu každé suggestivní prozáření slov, každé organisující linie — všecko tu je ještě ve stadiu tekuté chaotické suroviny; obyčejná to vada u většiny debutantů, píšících volnými rythmy. A přece tuším a cítím, že p. Egor má nám co říci, že není pouhý prázdný kopista a poseur. Na tom pocitu »neznámé viny«, který prolíná celou jeho knížkou a činí ji náladově dosti jednotnou, je něco, co se nedá vysvětliti jen vlivem Březiny; je tu nějaká individuelná disposice, něco jemně bolestného, kus mystiky utrpení, něco co by hojným způsobem zasluhovalo být lépe vysloveno, než se to stalo v této prvé knize. Doufejme však, že se to p. Egorovi podaří v dalších. Resumuji tedy: debutant z kategorie těch, kteří byli vychováni mladou naši lyrikou, kteří tuší správně, co je nové umění, ale nedovedou zrealisovat ještě co cítí, nedovedou se sami vyslovit a mluví jen jazykem svých vzorů.

Debutanti druhu páně Gulonova a Egorova (a k jedné z těchto dvou kategorií patří skorem každý) mají to jedno společno: roztřišťují se v náladách a náladičkách, nevidí pro své nitro svět, nedostanou se pro nervy k myšlence, nebudují a nespějí k ničemu sjednocujícímu, vysokému, ale míří stále dolů, do sebe, pitvají a rozkládají. Hledají svou

Digitized by Google

v jemnostech a odstínech. Proti nim je pan Karel Scheinpflug člověk z jiného světa. Vážná, milá hlava s pathetickým rysem, žně roztouženým zrakem, z něhož horečně svítí askese a velké od- ní. Tak se mi zdá alespoň vyzírat mezi verši knihy »J. N. R. J«, áz už karakterisuje další název: »Kapitoly ze života prorokova.« poesie, která na rozdíl od oněch, jež jsem právě karakterisoval, se o výše, která se organicky kupí po svazích jedné slučující my- , poesie prostých, ale velebně vzedmutých linií a silných perutí. ou jejím je Ježíš, ale ne Ježíš církevních dogmat, ale Ježíš lidský, více jen jako typ velkého heroického života, krvácejícího na kříži nadlidského poslání; jakási tedy lyrická variace na Carlyleovy o hrdinovi-proroku. Není to tedy poesie více katolická, ale zdá být vznešenější a ethicky silnější než všecky dosavadní pokusy ch našich katolických básníků. Jak poeticky lidsky je tu Ježíš pojat, e na př. báseň »Magdalena»,« plna krásné něhy velikého ducha, martyriu svého obrovského poslání ohlíží se nazpět po několika h svého intimního štěstí:

»Magdaleno, hvězdo moje bílá,
jediná, již jsem kdy pláti zřel,
jež mi v duši kouzlo lásky vlila;
myslíš, že jsem na tě zapomněl?

Ale podobizně p. Scheinpflugově by scházel zvlášť karakteristický dybych nedodal, že formálně stojí debut jeho oběma nohama rech starší veršové školy, respektive formy Jarosl. Vrchlického. vte si některá zvlášť pathetická a deklamatorní čísla z knihy a svět« nebo »Zlomků epopeje«, stlumte jejich kolorit, odmyslete rický eklekticism Vrchlického, vložte tam více opravdového zápalu sloky p. Scheinpflugovy. Jeho se ještě nedotknula hluboká re- která byla v poslední době provedena v českém verši. Ačkoliv a jeho básní jsou naskrze niterná, jsou spraeována přece jen zevně, tivně, širokým řečnickým dechem, pomocí nejsilnějších verbálních a antithes, docela po hugovsku. Je to už druhý případ v mladé české, kde můžeme pozorovati, jak poesie, která chce být více náboženskou, vystupuje v kostýmu vypůjčeném ze šaten básníků náboženských a zevními prostředky pracujících, jako je Hugo a ký. První byl pan Xaver Dvořák, jemuž je vůbec p. Scheinpflug uznější. Nemá sice jeho bohaté palety, neumí tak jako on vlád- ště slovem, ale má silnější dech a zdá se mi být opravdovějším. -li jej klasifikovati dle kriteria umělecké pokrokovosti, jsem nucen jej daleko, hodně daleko za pp. Gulony a Egory, což mi však ne- ych v něm neviděl talent, jemuž už dnes nelze odepříti úcty i při aralosti řeči a tónu, jímž k nám mluví.

e se zmiňuji také o »Pestrých zpěvech« p. Bedřicha a, budiž vysvětleno jen tím, že chci ukázat ještě k jedné kategorii ů«: takových kteří nepatří ani do umění nového ani starého, jim chybí vůbec každé umělecké vzdělání a naprostý smysl pro o je poesie. Tomuto dobrému muži, jenž psal »Pestré zpěvy«, tě poesií na př. takovéto verše:

Digitized by Google

»Vzplaň ideál na chmurném českém nebi,
šli paprsky do každé české lebi,
hřej mír a klid zas v každé české hrudi,
jenž lásku k vlasti v každé době budí,
duj vzácným teplem v junné četné řady,
a deptej spáry všechny lidstva vády.«

Každé další kritiky by bylo škoda. To je pseudoliteratura, pouhý demimonde poesie, bejlí, které má být bez milosti zašlapáno a které může mít pro kritiku jen jednu zajímavost: jako příspěvek k psychologii polovzdělanců, k mechanice banálních mozků, těch spodních vod, do nichž časem zapadnou shora paprsky světla z opravdového umění a lámou se v bahnitém tomto prostředí v prapodivných žalostně nestvůrných a směšných liniích. *Kj.*

Ladislav Mattuš: **Viny**. Drama. (Nákl. E. Beauforta). — Je mnoho na tomto pokuse nevkusného a na jevišti nemožného, ale nedá se upřít, že to vyrostlo z dobré snahy, vyhnouti se obyčejným šablonám. Autor si velice dobře uvědomil podstatu dramatického — v theorii; byly to jistě ideály co nejvyšší scénické soustředěnosti a co nejzhustěnější dramatické dikce, které mu tanuly na mysli, ale v praktickém provedení se to zvrhlo na jednoslabičné rozmluvy, upomínající na telegrafické depeše. »Zdržíte se na Chlumčanech?« — »Zítra jedu, Klotýlda, to víte?« — »Co je s ní?« — »Jde do kláštera.« — »Kloťa jsme jí říkali.« — »Dosud na vás vzpomíná.« — »Má Kloťa!« — »K Benediktinkám vstupuje.« — »Můj Bože.« — »Zlatá slečna, vzor vychovatelky, vždy říkala.« A tak dále. Pan Mattuš zapomněl dále na jedno: že dramatická řeč se liší sice od poetické svou kondensovaností a stručností, ale že i při vší své prosaické suchosti musí působit suggestivně. Každá věta musí být vypočtena tak na účinek, aby při prostém běžném zaslechnutí jí byl její smysl chycen. Ale představte si, že byste seděli v divadle a na jevišti že by se mluvilo. »A bludný vzbouzí trest, byť stihl snad až rod. Je tolik běd ve světě, že pochovají zlého, ale jeho zlo žije.« Takové věty by vyzněly naprosto na hlucho, neboť organism poslouchajícího ucha nefunguje nikdy tak rychle jako čtoucí oko. Mluvím tu stále jen o p. Mattušově dikci, poněvadž ona nejvíce bije do očí. Sujet dramatu i jeho řešení nemá v sobě nic nového — situace matky, která pyká za svůj poklesek tím, že má vidět jak její dcera má být zasnoubena muži, o němž nikdo neví, že to je její bratr, nemanželský syn její matky. Ta roztíná uzel situace sebevraždou. Vynasnaží-li se pan Mattuš, aby poznal požadavky těch několika choulostivých čtverečných metrů mezi kulisami, rampou a pozadím, kterým říkáme jeviště, snad z něho bude dramatik, žílu k tomu má, ale tento pokus nedovoluje ještě říci nic o něm určitého. D.

Bořivoj Vajgrt: **Kult Smrti**. Kult smrti, 30 listů papíru, s úzkým proužkem tiskařské černi uprostřed (jinak by se vešel všechen obsah na 5 stránek), není nic více a nic méně než dětinské velikášství, jímž »autor« mínil vyvolati ohromnou sensaci. Nezmiňoval bych se také tu o této zelené knížečce, kdyby nebyla dobrým příkladem toho, kterak se v mladých mozcích obráží modernost. Na každém redakčním stolku leží již k tuctu takových několikastránkových sešitků, jimiž debutují »vlastním nákladem« většinou lidé, jež vidí bůh ví jakou přednost a odvahu v tom,

Digitized by Google

vyvedou-li něco, co jest celému okolí hodně proti srsti. Odvaha těchto debutantů jest pouze ve smělosti jejich nevkusu a mělkosti, se kterou derou se na arenu. Nic nevědí o duševní trýzni umělců, nesměle a s ostychem vystupujících na veřejnost, mučených nedůvěrou k sobě a svému dílu, prožívajících pravé strasti při prvním debutu literárním, v prach pokořených velkostí díla, jež nosí v duši. Ne, ti dnešní nejmodernější jsou se sebou úplně spokojeni. Obdivují se sobě a samolibě se ukazují jako něco exotického a vzácného. S vypočítavou rafinovaností, s hlukem reklamy a vyzývavostí cirkusových affiší uvádějí se do světa, předstupují před vás v pósc Nepřemožitelných a Jediných. Modlitby a vzdechy mystických extasí, revolty a vzpoury nepokořitelných askesí, jásavý hymnus harmonických splynutí s majestátností přírody a života — to vše, co jiní, velicí a geniem posvěcení po dlouhých krvavých zápasech vnitřních, v odříkání a mukách vyřkli, to vše tito mladí pánové v neúctě k velikosti cizí a s cynismem nedočkavých spekulantů uchvacují a v groteskních maskách na forum na obdiv staví.

Dovolte, abych citoval několik vět z Kultu smrti. Uvidíte, jak veliké myšlenky v rukou člověka s uměním jen spekulujícího znehodnocují a zvrhají se v banalitu a odpornost. P. Vajgrt docela připisuje svoji knihu Bloudícím a hledajícím a cituje z Panizzova Liebes-Koncilu větu: »Potom musí mi dovolit nechat volně tisknout mé knihy. Když někdo myslí a nesmí své myšlenky s jinými sděliti, to jest nejhroznější ze všech muk« — skutečně velmi nevhodný citát pro tuto knihu, která s určitostí matematickou ukazuje, že pan autor se myšlením nijak nenamahá a nemá svého nic, aby s jinými mohl sděliti.

»Hm, zdá se mi ten život tak nudným a dlouhým a tak hloupě zbytečným. Eh něco, něco mi dejte, čemu bych mohl věnovati aspoň tři hodiny denně a něco vzpomínek, jimiž bych se i potom mohl obírati a u t l o u k a t i tím v sobě touhu po velikém všeobsáhlém a svatém Nic. — C h c i z a l o ž i t i nové náboženství: Kult smrti.

»Nenávidím vše, co je přirozené, strom, listí, květ. Krása žen, přirozená krása žen! Co na ní obdivujete, hlupáčkové! Chci umění, umělecký vkus i na tváři ženy! Chuť polibků z retů nabarvených a vůně pudru na tvářích dodává teprve polibkům chuť broskví vypěstěných pod sklenníky.«

»Když jsme bývali samotni, tiskla se ke mně a její prsa pracovala pravidelně a mocně jako ramena lokomotivy, když vyjíždí z nádraží a z úst jí vycházel žhavý dech, jako když topič hodí pod kotel uhlí — — (Na tom klasickém obraze si autor asi zakládá!).

Mám zvláštní představu o těle, zvláštní, ale takovou přilehající. Dívám se na tělo jako na kamna, stará, mizerná kamna. Topíme v nich se všemi rozkládajícími (!) processy, jako jsou u kamen. Ah, a není to k zlosti, když již i kamna jsou dokonalejší, než naše těla . . . Kamna, stravující dým i popel, již e x i s t u j í.

Skutečně se mi zdá, že každá opravdu hrdá žena musí být prostitutkou za peníze: Nedá nikomu zdarma nic a za své polibky a za svou lásku je dle zásluhy honorována. A kontrast: maso, láska i polibky dobrých a mravných žen jsou bezcenné, dostane je každý, kdo se umí přihlásiti.

Stavím nádherný chrám, zasvěcený Smrti. Všecky obrovské stavby starověku, vše pouhým stínem proti krásám mého chrámu Smrti. Stěny i klenba z tekutého

Digitized by Google

smaragdu, průhledného, lesknoucího se. A z mé stavební látky vychází vůně feniglu, jež rozechvívá všechny nervy k vášnivým modlitbám. A vše kolem zahaluje se do vodnatě zelené páry, jež proniká morek kostí.

Napadá mi: Ti blbí historikové nazývají povznesení mužů k sobě samým úpadkem. Úpadek Říma! . . . Bylo to povznesení, eh, a nemůžeme se z té špíny, kam jsme pak zapadli, vyškrábat.

Jít hrdě světem sám. A já jdu sám, jdu hrdě! Bez boha, bez lásky, bez víry v lidstvo . . . A venku stále mi někdo zpívá: Štěstí, láska! . . . Ale já nechci být šťastný, chci býti sám . . . Láska, žena! . . . Prokletá slova. Proč mne volá k sobě? Co by jsi dělala se mnou? Vždyť jsem tak ubohý, tak nemocný. A vy chcete silné, svalovité! Ty nejsi žádná milosrdná sestra.

Zde máte essenci Kultu smrti. Zmatené reminiscence povrchní četby Strindberga, Przybyszewského a jiných moderních a módních. A k tomu mnoho samolibosti a hodně spekulace. To bývalo ovšem vždy, ale nikdy v té míře, jako nyní. Dík heslu »literární svépomoc«, jež my v Rozhledech doporučovali a hájili, majíce na mysli svépomoc skutečně umění a umělců, vylétá nyní z tiskáren týden co týden několik takových papouškujících sešitků, navnazuje a svádí jiné a hrozí státi se smrtonosnou epidemií literární. Tento stav jest málem horší než bývalý. Těmto pánům by opravdu zkušený knihkupec a nakladatel prokázal dobrou službu otcovskou, kdyby je zdržel od uveřejnění neumělých prvních pokusů, ve kterých autoři nevědí, jak býti zajímavými a apostrofují-li se jako pan Vajgrt.

Říkám si: »Co zde chceš, miloušku? Znamenáš něco sám před sebou? . . . Ah, to vědomí, že vypadám jako křeček, stavící se na zadní nožičky a prskající, to mne drtí.« —*l.*

Divadlo.

Jiráskův »Emigrant« by byl jinak docela slušný, divadelního života schopný obraz. Ale ruská cena, o niž se uchází, pravděpodobnost, že mu bude udělena, (což by tedy znamenalo, že má platit za vrchol naší historicko-dramatické produkce za celá desetiletí), vysoký tento literární nárok, s nímž vystupuje — tyto okolnosti vyžadují, aby byl souzen přísněji, než kterákoli jiná novinka. My mladší máme málo kdy příležitost zabývati se pracemi p. Aloise Jiráska. On je jedním z těch, o nichž se v kritické revisi starší naší literatury poměrně nejméně mluvilo. Dílo jeho je příliš retrospektní, příliš zevní, málo oduševnělé a ideově hybné, než aby mohlo vykonávati živoucí a plodný vliv na další literární rozvoj, při tom však je v něm na tolik poctivosti, píle a uměleckých některých kvalit, aby nebudilo přímý odpor. A tak jsme si my mladí zvykli státi vůči němu celkem lhostejně, bez lásky i bez hněvu, a odkazovati jej mezi spisovatele, kteří stojí sice mimo tok a kvas uměleckých idejí, ale plní výborně svůj úkol jakožto literární vychovatelé velikých mass. Co jsem tu řekl o Jiráskovi vůbec, platí plně i o »Emigrantu«. Je tu mnoho šťastných momentů: historism oživotněný jadrným realismem figurek, sem tam šťastná evokace některých rysů dané historické doby,

Digitized by Google

znalost detailů, jistá sytost a kyprost v podání — ale to jsou vesměs momenty podružné, zevní, týkající se více či méně pouhé techniky. Ale v zámyslech, v plánu díla, v podložených idejích je tu Jirásek právě tak málo výrazný, málo rozehřátý, málo chtějící, jako v kterékoliv své románové práci. Je to jedním slovem duch umírněného vlasteneckého liberalismu, který jej karakterisuje. A to je právě to osudné, neboť nemůže být nešťastnějších stanovisek nežli jsou liberalism a vlastenectví tam, kde má být, jako zde, předvedena tragika náboženské víry. Jiráskův emigrant Pešek vrací se r. 1741 do vlasti, ale poněvadž přichází s nenáviděným pruským vojskem, pod jehož ochranou stojí, jsa poddaným krále Bedřicha, ocitá se brzy v konfliktu se svými krajany, v konfliktu, jejž autor se nám snaží představiti jako konflikt vlastenectví s věrou. Když Pešek vidí, že by tím zahubil štěstí svého dítěte, odchází znovu, tentokráte jako dobrovolný emigrant do ciziny. Správně však už ukázali jiní na slabiny této dějové stavby, že na př. celý konflikt tu je vlastně jen nedorozuměním, poněvadž Pešek není v nitru nevlastencem a nic mu nebrání, aby nesmýšlel o Prušácích jako jiní, právě tak jakoby stačilo několik rozumných slov k jeho krajanům, aby pochopili, že Pešek, protože je pruským poddaným, není ještě vlastizrádcem. A dodávám k tomu, že i tragika obětování, jíž kus končí, ztrácí na své výši, pomyslíme-li, že to není nic tak hrozného odejít z Police, ležící několik hodin od hranic, do Pruska, kde se mohl zcela klidně blízko hranic usadit a přijímat třeba několikrát do roka návštěvy své dcery! Všecko to je tedy stavěno na velice slabých nohou. Ani zmíněný konflikt, ani tato tragika odříkání nejsou ničím dramaticky nutným. Konfliktu mezi vlastenectvím a věrou, hlubokého, vnitřního, neodvratného konfliktu tu vůbec není. A přece mohl tu býti a jak silný, jak dramaticky vděčný! Emigrant, potomek české reformace, vrací se do vlasti, ale místo národa Husova, Chelčického a Komenského nalézá národ pokatoličený, národ, který resignoval a zapomněl. Jeho duše hoří vášnivou věrou a se stanoviska této víry by se tázal: Kdo jest mi bližší, tito lidé mluvící stejným se mnou jazykem ale cizí mi svým náboženstvím, anebo zahraniční protestanté, cizí mi jazykem ale moji bratři ve společné víře. Kde je vlastně moje vlast, zde či tam na severu? Svazky plemenné a národní by byly spřetrhány, představa vlasti by utonula v daleko obsáhlejší představě Boha a jeho pravdy, má víra by vítězila nad vlastí — konflikt by skončil tragikou vlastenectví. Anebo pojměme tentýž případ jinak: emigrant přichází do vlasti, a vidí ji poníženou a trpící, vysílenou po horečkách náboženské krise a nyní k tomu ještě musí vidět, jak jeho pruští souvěrci v ní řádí a král jenž je dobrodincem jeho víry, jak rve kusy z její koruny a jak on emigrant svou věrou překáží štěstí svého dítěte. Může Bůh opravdu chtít, abych k vůli věčné vlasti obětoval vlast pozemskou a rodinu? Tato pozemská vlast a rodina, to jsou věci reelné, appelující na můj soucit, na mé svědomí, na mou lásku k lidem — ale není moje náboženství jen pouhou horečnou vidinou, na níž lpím jen z tvrdošíjné ješitnosti a ze sobecké naděje ve věčnou odplatu? Zde by tedy končil konflikt tragikou náboženství. Náboženství pojaté jako fantom, rozbíjející se při dotyku s reálnými svazky lidskými a zůstavující po svém rozplynutí v duši propast.

Digitized by Google

prázdnoty, muka lítosti, strach pochybnosti a drtící snad na konec tuto duši pod řítícími svými troskami, to by byl tragický námět, k němuž látka zde přímo vyzývá. Ale pan Jirásek nepojal ji ani tak ani onak. U něho je Pešek i horlivým protestantem i vlastencem i dobrým otcem a zůstane tím vším až do konce. Jeho dobrovolný odchod do ciziny znamená, že vlk se nasytí a koza zůstane celá. A to proto, že autor chtěje předváděti konflikty duše nábožensky zanícené, nepostavil diváka na její stanovisko, nedovedl nás pro ně zaujati a uchvátiti tak, abychom, třebas sami nevěrci, na ty dvě hodiny cítili s Peškem všecku neodvratnou nutnost, povinnost a absolutní oprávněnost jeho víry. Pan Jirásek, jak to dělává obyčejně ve svých pracech, postavil se mimo Peška jako objektivní pozorovatel, protože v sobě nemůže zapřít dnešního člověka, liberála a vlastence. A to jsou dvě stanoviska náboženství nejen cizí, ale jeho podstatě nepřátelská. I liberál i vlastenec trpí náboženství, pokud ono zůstává v jistých umírněných mezích, prvý pokud náboženství neruší snášelivost mezi lidmi, druhý pokud ono neruší klid vlasti. Je jim tedy pouze něčím relativním, pouhým podružným znakem ve člověku, jen tím něčím, čím se vyplňuje rubrika »vyznání« při úředním sčítání. Nedovedou chápati absolutný ráz náboženství, oprávněnost jeho výbojné propagandy, horoucí nesnášelivosti, jeho zorný uhel věčnosti, v němž nutně musí míjeti vlast a stát jako něco malicherného. »Vznešená jest vlast, svatí jsou hrdinové Marathonu, Thermopyl, Valuru a Fleuru. Vlast však není jen na světě pozemském. Jsme lidmi a syny božími dříve než jsme Francouzi nebo Němci« — tak vyslovuje pěkně Renan stanovisko náboženské proti vlasteneckému. Nemůže být proto nic falešnějšího než známý epigram, jímž naši vlastenci chtějí poučovat klerikály o jejich povinnostech k národu: »Dříve jsem se narodil a pak mne teprv křtili.« Ti mohou právem s hlediska své víry odpovědět: »Ale dříve tě Bůh stvořil a určil, kde se máš narodit.« Ale na stanovisko onoho epigramu staví se pan Jirásek, když dává upomínati Peška na jeho vlastenecké povinnosti — ústy katolického kněze, pátera Bonaventury, který už sám sebou jako nejsympathičtěji míněná osoba a vlastní mluvčí autorův ukazuje, jak p. Jirásek chce se zavděčiti i tradicím české reformace i katolickým našim nacionálům. Ten páter Bonaventura je pro jeho nazírání karakteristický. To je tak katolický kněz podle gusta našich vlasteneckých liberálů, takový »ctihodný zjev kněze buditele«, jak říkají a který je pium desiderium jejich povrchního nazírání na otázky náboženské. Na postavě tohoto pátera Bonaventury vidím vtělenu všecku tu nijakost a krotkost těch quasi konfliktů, které se tu p. Jirásek pokusil nadhodit. Tedy jak jsem pravil: divadelně zábavný obraz ze života jisté doby, jako kus ne právě zlý a jako populární hra snad i výborný. Ale drama vnitřních konfliktů a idejí — to ne. A dokonce už ne drama, které by mělo být officielně prohlášeno za jeden z vrcholů naší dramatické tvorby. K.

Výstava spolku „Manes“. (Topičův Salon). Jeden dojem hned při prvém a běžném pohledu na ráz celé výstavy utkví každému návštěvníku. Je to dojem úměrnosti, salonní odměřenosti a pečlivosti. Jeden formát obrazu druží se k druhému, každý obraz sám pro sebe pečlivě propracován, dikde vás nezarazí podezřelé chytání barev, nebo nedbale vržené

Digitized by Google

tahy štětce, sladké palety našich profesorů tu prostřednictvím jich pilných a nadaných žáků rozlily všechnu svou bravurnou únavu. Strohý a sukovitý Úprka se tu utápí a P. Schusserovi se pro tentokrát nepodařilo chytiti do rámce kusy hořících barev v bíle roztaveném slunci. A tuto monotonii zvyšuje ještě chudoba v druzích malířského umění: genrová malba, portrait, krajina mají převahu; jeden historický obraz, dvě allegorie a tři fantastické kresby tu zanikají. A tak dospíváte k hlavnímu úsudku, že je to vše dost jednotvárné, a že by těmto většinou mladým lidem nebylo na škodu býti trochu svěžejší, smělejší, kapriciesnější. A nového tu je tak málo, tak málo — vše jde v těch osvědčených, starých kolejích.

Krajinářství zdá se míti vrch, a také některé ukázky jsou skutečně vedle skulptury na vrcholu výstavy, co se tkne nového uměleckého pojetí a umělecké intensity, s jakou jsou provedeny. Ačkoli vývoj krajinářství je u nás obzvláště mizerný a je odkázán pouze na několik umělců, jimž není umožněno studovati v cizině, přes to přese vše jsou tu dvě tři umělecké individuality, jež jsou prosyceny odvahou a touhou po něčem svém a novém. Je to sice při našich poměrech dosud v prvých stopách, ale disposice pro další vývoj jsou zde. — Zcela pronikavý krok na veřejnost učinil p. Jos. Jelínek svou krajinou: Po dešti. Jemu prvému po zemřelém Chittusim se podařilo chytnouti mezi dřevěný rámec vzduch na krátkou distanci, a vonný vzduch, stojící nad černavou smočenou zelení, jež dlouho byla pálena letním sluncem. Dobrý a jistý krok. Frant. Kaván vystavuje tři krajiny zvláštního rázu: Klekání, Rozpomínku a Milosrdenství přetrvá. Myslím, že jistě každého překvapí. Je to silný, umělecký signal k pronikavému obratu ve vývoji tohoto bludného, do sebe zavřeného tuláka-umělce. To již nejsou ty kouty u vod chycené s plnou jich zádumčivostí a rozespalostí, ani ta rozlehlá, zapadlá luka, jež vlnila a pestřila se k obzoru, to není již ta radostně, dychtivě a lačně chytaná realita. Kaván začíná malovat sen, duševní sensaci; realita pomalu vyprchává, virtuosita dlouho a pracně získávaná se zvolna obmezuje a vše pracuje k plnému vystižení psychických stavů . . . Stromy po větru umlkají, krajina zvedá se do nekonečna, kus bílého zmateného světla chvěje se mezi mračny, nebo těsně při zemi, veliké slunce stojí ve své vybledlé záři nad vším tím — a duše se rozpomíná na cosi, dlouho rozpomíná . . . A tak p. F. Kavan našel si svou cestu — hlubokou, osamělou a trnitou cestu, jež vede neznámou zemí k neznámým koncům. »Dobří a početní« lidé tomu říkají »scestí«. Politují. Ostatně je to už tady cítit na výstavě. Všechny tři krajiny jsou zastrčeny za stůl nad zvýšené zábradlí barriery. — Malířem pohádkových krajin plných záhadné vůně, kde kupí se do výše ohromné massy věžovitých stromů, malířem zašeřelých nálad večerních je p. Ferd. Engelmüller! Jeho krajinné triptichy mají jistý lyrický pathos, jenž nikdy však na štěstí nezabíhá v nevkus. — Svým koloritem budí pozornost práce p. Hudečkovy. — Emil Holárek vystavuje: Upálení spisů Wiklefových. Obraz má dost silný a šťastně vystihnutý historický relief, ale ten nepřiměřený pathos dojem dusí. Je to obrovitá postava husitského bojovníka, která z kouře dohořívajících knih trčí do tmavého pozadí ostře řízntou konturou. Pěkná je p. Homoláčova studie ženského aktu postaveného mezi okno

Digitized by Google

do dvojího světla. Z portraitů upoutají jemné pérové kresby p. Švabinského, pracované známou u něho fakturou, a pak p. Wiesnerův: Portrait mé matky. V kresbách p. Preisslerových ukazuje se slušný dekorativný talent, jenž dovede se vkusem stylisovati obálku na knihu a ozdobiti ji dekorační výzdobou. — Výstavu zavírají tři kresby p. Jar. Panušky: Vodník, Příšera, Bludičky. Jsou silně fantastické a rozechvívají podvědomé city hrůzy a strachu. P. Panuška se tu jeví jako silný, originelný talent a opravdový umělec, neboť zavříti se do těchto končin, kde v černých vodách pohybují se líně obrovité nestvůry s očima rejnoka, kde v zběsilém letu honí se čadivé bludičky, zavříti se do věčné tmy, obývané toliko skroucenými, vyhladovělými příšerami — v tom je nejen velká odvaha, ale skutečné umění — na takový svět připnout se celou svou duší.

Z vystavených skulptur prvé místo zaujímá p. Bílka: Podobenství velkého západu Čech. Na stupních rozvráceného trůnu, kde zbyly jen nohy a ohromná odprýsknutá ruka sedícího kolosa, leží umírající postava ženy, uchvacující nataženýma rukama rozmetené listy bible. Sražená postava ženského aktu, křečovitě držící listy, přirostlá k schodišti, působí hlubokým a vzrušujícím dojmem. Celé sousoší je pracně vyřezáno ze dřeva, působí však přes to neobyčejnou lehkostí a noblessou své techniky. — P. St. Sucharda vládne neobyčejnou virtuositou v reliefu. Nikdo po něm neumí dáti tolik plastické síly reliefu tak skromnými prostředky. Zůstává to však při virtuositě.

To všecko jsou prý prvé kroky mladého spolku v nové desítiletí. Jest mu přáti nejlepšího zdaru a především více odvahy a více umělecké, samostatné práce. A nechtít udělati ze všech malířů jeden ovčinec s jedním pastýřem. Volně se rozvíjet. Jest chvalitebná snaha, postavit budovu pro umělecké výstavy, vyhovující všem moderním požadavkům, ale nechť jest i v nové budově co vystavovat, co by vyhovělo moderním požadavkům a co by mohlo směle konkurovati s cizinou. *Zyx.*

— **O nynější psychologii.** Ve Filosofické Jednotě zahájil 29. ledna prof. Dr. Frant. Krejčí cyklus přednášek »o nynější psychologii.« V prvých dvou charakterisuje povšechně vývoj nové a nejnovější psychologie. Má tu na mysli dobu od Herbarta do konce let 80tých, tedy asi 40 let. Representována jest tu psychologie psychologií německou: primat empirická psychol. přešel z Angličanů na Němce a sice vznikl němec. empirism přímo z otázky, je-li možna psychologie na základě empirickém (kdežto empirism angl: možna-li filosofie na zákl. empir.). Ale dalo velikou práci, než se psychologie ustavila jako věda samostatná! Než k tomu došlo, bylo jí zápasiti s mnohými obtížemi: vyskytlo se mnoho směrů, každý se svou terminologií a pokrok vědecké psychologie zdržován různými směry, které se uchopily experimentu a vydávaly se za vědecké, ale vlastně jsou pravým opakem vědeckosti. Byl to na př. okultismus, jenž nečeká na ověření se strany vědy a konstruuje. Směry ty ovšem musily být vymýceny z vědy psychol. a skutečně také jeden po druhém odpadávaly. Nejprve stihl osud ten 1. mathematiku. Byla možna v psychol. jen na základě určité theorie o podstatě duše, na základě metafysiky. I u Herbarta byla jen neorganickým přílepkem. — Osud podobný stihl 2 psychofysiku, která zašla vlastně svým zakladatelem Fechnerem. Fechner chtěl na ní budovat celý názor světový, dnes však se o ní jako o směru psychol. nemluví. Jediný zákon psychofysický,

Digitized by Google

který po sobě nechala, o poměru intensity popudu a počitku, je dnes otřesen. — 3. Směr experimentální musil mnoho slevit, také o něm se bude mluvit jen s histor. stanoviska. Vůbec experimenty psychofysické, fysiologické týkají se jevů ne psychologických! A je marna snaha, chtít obejít v psychologii methodu introspektivní. Ovšem empirickou psychologie být musí. Stejnému osudu spěje vstříc 4. směr fysiologický. Nejen že je jednostranný, on je pro psychol. jako vědu záhubný. Zaměňuje psychologii s fysiologií, onu vyděďuje z oboru věd. Vznikl ze snahy, zavést experiment do psychologie. Ale redukuje si chybně a pohodlně k vůli experimentu psychologii na počitky. Z pozorování, že duševní se vyvíjí na hmotném, s velikou lehkostí dedukuje, že duševní se vyvíjí ze hmotného a že vůbec jev dušev. se rovná každému jinému jevu. Jev fysiologický potřebuje jen uvědomění a je duševním! (Ovšem nic víc a nic méně než uvědomění!) Směr fysiologický je dnes stanoviskem překonaným, dnešní psychologie se staví příkře proti fysiologii, proti tomu, aby tato převzala do sebe psychologii. Směr fysiolog. vede k materialismu, ke stotožnění duševního s hmotným. Základní vada toho směru je v tom, že chybně logicky operuje, soudě z podmíněného beze všeho na podmínku. Platí-li soud: Je-li A (jev duševní), jest x (jev fysiol.), nelze soud ten prostě obrátit! Každý posun nelze pokládati za známku určitého jevu duševního, třebas každý jev duševní měl za následek určitou změnu fysiologickou! Ovšem je pohodlnější tak soudit, než klopotně sebe pozorovati!

Výtěžek všech těchto pokusů pro vědu psychologickou byl, že konečně empirism byl psychology přijat a že psychologie se ustavila jako samostatná věda, očistěna byvši od jednostranných směrů. Po boji nastává práce klidná. Že tu jsou pro ni podmínky, o tom svědčí vyskytnuvší se celá řada systematických děl, což právě jest nejvýznačnější stránkou doby posledních 6 let. Před touto 6letou periodou objevilo se systemat. děl jen málo: byly to hlavně psychologie Wundtova a Brentanova. Wundtovými »Grundzüge der fysiolog. Psychologie« není nikterak psychologie založena na fysiologii. W. vyjímá z dušev. jevů jen ty, jež jsou přístupny fysiolog. pozorování. Ale to jest jen část jevů psychologie. Odtud název knihy té jest neobyčejný. Ale svou cenu kniha má: podává souborně výtěžek současné psychol. práce. Ovšem zůstane ve své podobě bez následovníků, jakož W. sám to pochopil, vydav po letech pouhý »Grundriss der Psychologie« bez onoho osudného epitheta. A ne snad, že by byl změnil v tomto vydání směr! Jako zde, i tam nebyl W. a není fysiol. psychologem, třebas tato psychologie se šíří pod jeho praporem. — Celkem dílo W. je klassické, jím udán tón, ač dnes už W. není hlavním representantem němec. psychologie. Dnes oživují ti, jež on zastínil a z W. nezbude víc, než z Herbarta, Lotza a j. Ostatně směr W. dán byl Anglií. Třeba že však jeho školy za nedlouho nebude, má rozhodně v době předchozí místo první . . .

Brentanova »Psychologie« není dosud dokončena. To je symptomatické. Doba jest nepřízniva systémům. Wundt ji ignoroval, teprv Ribot ji ocenil a dnes škola Br. se vzmáhá hlavně v Rakousku.

Na to, v čem Němci chybují, upozornil je Dán Harald Höffding, jenž vydal svou psychologii německy. Ukázal, jak nepatrný jest výsledek z užívání method přírodověd. v psychologii. H. obnovil methodu instrospektivní, naučiv se tomu od Angličanův, a zavdal svou theorii o »Wiedererkennen« též podnět k důležité diskusi, jíž se účastnili Wundt, Rehmke, Jodl a j. (Věc je přílíš subtilní, než aby se zde dala probrati). Ale i H. klouznul při záhadě o nevědomém psychickém, která hraje tak důležitou roli v novějším bádání a která je důležitým problemem empirické psycho-

Digitized by Google

logie. — H. theorií identity, kterou má i Wundt, upomíná na Spinozovu identitu hmoty a ducha. Celkem se H. drží Angličanů. (Pan přednášející vřele odporoučí knihu H., už pro osvěžení a zábavu, kterou poskytuje svými partiemi z básníků.) —

Následuje zajímavé pojednání o theorii okultistické, vědeckém švindlu lékařském, který se dostal i do paedagogiky moderní a provádí se pod pláštěm psychologie. Theorie okult. otevřela cestu vědeckému švindlu, svedla dobré lidi. Historie okultismu je vůbec historií bloudění lidského rozumu po cestách logikou zapovězených. Charakteristikou jevů okultistických není nevysvětlitelnost, ale to, že jsou pokládány za zvěst ze světa jiného, v němž neplatí zákony, zbudované tisíciletou naší zkušeností. Odtud okultism je negací vědy, staví se nad vědu, nad rozum, stává se mysticismem, nadsmyslností. Věda tu má ovšem vykázané stanovisko: buď věc vysvětlit dle dosavadních theorií nebo staré theórie opravit. Věda se opravě nevzpírá, ač to vždy hladce nejde: i věda má své slabosti, pěstují ji lidé. Okultism nevede spor vědecký, vede spor s vědou; nemá na mysli zájmy vědecké, neboť tu by spor ten nastati nemohl. Okult. má jisté účely, pro které potřebuje fakt. Věda účelům těm neslouží, proto ji znehodnotil. A daří se okultistům: k určitým otázkám věda nedává klíče, ba ona bourá, co uspokojovalo: známý spor vědy a víry. Věda způsobila, že se rozum vzepřel víře, ale nedovedla dáti za ni náhradu. Tím se odcizila srdci lidskému, jakož v mravním ohledu nepřinesla žádoucího výsledku. A to, co věda člověku vzala, chce zachránit okultism — užívaje vědeckých prostředků. Historie okult. je stará, jako historie světa, a dá se shrnout ve větu: Mundus vult decipi, ergo decipiatur! Postup vědy vůči okultismu jest: konstatovat fakty, sprostit je tajemného, vést si logicky, studovat věci pravidelným chodem! Tímto postupem už dnes vyrvala věda okultismu hypnotism, jasnovidství atd. a okultismu už dnes nezbývají jiné argumenty, než tradice. — Lékařství: Člověk chce být zdráv, věda mu má dát prostředky. Tento strach o »já« dává člověka na pospas spekulantům od prvých dob lidstva. Jenže u nižších národů titíž zaklínali duchy i léčili, kdežto dnes se o tyto funkce rozdělili 2 kategorie lidí. Vědeckým spekulantem je i dnešní lékař, který nedozná, že přes 70% nemocí neléčí on, ale že se léčí samy (on snad pomocí suggesce jen působí). Tento fakt zatajují různými fysik. nástroji a p. A kdo by šel proti proudu, přijde o chléb . . . (Tento posudek o lékařích uvádí pan přednáš. ze švýcar. medic. prof. Forela.) Lékaři užili mediciny, suggesce jako therapeut. method. Dosáhli některých úspěchů a toho zmocnila se reklama spekulace. Medicina měla vědecky opatrovat hypnotismus, ale vážná věda lékařská lidi takové vyobcovává, načež tito se utíkají pod plášť psychologie (jim na př. musil sjezd psychol. v Mnichově věnovat celou sekci!). Psychol. jim ovšem za to přátelství moc vděčna být nemusí. — Podobně ne pedagogika. Dá se ovšem užiti hypnotismu pro dobré účele jako pro zlé, ale ona reklama, která se provádí na př. s paříž. ústavem a školou psycho-therapickou v tomto směru, ona ohromná produkce literární v tomto oboru na účet vědy psychol. prováděná, to psychologii k vděčnosti nezavazuje. I pedagog chce-li užívat hypnotismu, musí mít na mysli na př. i to, že hypn. při opakování škodí . . . — (Pokračov.)

— **Český katalog bibliografický.** Spolek českoslov. knihkup. účetních oznamuje, že dle dosavadních zkušeností bude snad vydán spolkem ještě katalog bibliografický za rok 1896 — a dost. Bibliografické katalogy jiných národů vydávají nejpovolanější ústavy, tak v sousední říši vycházejí nákladem knihkupců velmi nákladné a praktické pomůcky bibliografické, kdežto polskou bibliografii vydává Akademie věd. Naši páni knihkupci nemají po většině pro bibliografii porozumění. Spolek vydal Čes. katalog bibl. 7 roč-

Digitized by Google

níků a toho podjati se mohl jen proto, že několik jeho členů nadšených pro věc dobrou, honoráře žádného nedostávalo ačkoliv, sestavování jest velmi nudné a po celodenní práci v uzavřených místnostech prachem naplněných i vysilující. Domnívali se, jakmile opět v život velmi důležitý tento literární podnik vejde, že pak už nenechají ho povolané kruhy opět padnouti, by mezera nenastala, neboť literatura žádná bez bibliografie úplné se mysleti ani nedá. Bohužel však, že k tomu dojde a dojíti musí. — Česká Matice odebírala každého roku po 100 výtiscích katalogu; roku posledního (za rok 1895) však nikoliv, odůvodňujíc krok ten nedostatkem peněz. Česká Akademie přispěla na katalog r. II. 400 zl., na další již jen 300 zl. a to proto, že jedna třída odřekla podporu. Též Účená společnost první rok přispěla, dále však nikoliv. Gremium knihkupců a nakladatelů, jehož povinnosti by právě bylo nákladem svým katalog vydávati, uštědřilo podporu na některý ročník zl. 50, na některý zl. 100 a na jeden až i zl. 150, myslíc, že kdo ví jaké oběti tím přináší a to vždy po několikerém upomínání, a přece vládne dosti velkým fondem, jenž ladem leží. — Spolek odůvodňoval žádosti své důkladnými a odůvodněnými peticemi a upozorňoval na nedostatečnost podpor a přes to, že žádosti za podporu za vydání katalogu r. 1896 Akademii i Gremiu již před několika měsíci podány byly, nedošly vyřízení, takže dosud Spolek neví na čem je a nechce tudíž rok 1896 do tisku dáti, aby do dluhů nezabředl, jako při vydávání Slovanských katalogů. Už při ročníku 1895 objevil se schodek dosti značný, neboť jak jsme pravili, ubylo zl. 100 od Matice České neodebráním 100 výtisků. Jelikož literatura česká rok od roku se zmáhá, vydáván jest katalog stále větší a větší; tak na příklad ročník 1895 stál přes 600 zl. a to bez honoráře. Na ročníku 1897 už nikdo nepracuje za takových okolností, takže od r. 1897. budeme zas nepochybně bez bibliografického katalogu, jako jsme bez něho za leta 1865—76 a 1882—88.

— **V záležitosti druhého českého divadla v Praze** stal se jistý významnější krok. »Sbor pro zřízení českého Národního divadla v Praze« usnesl se přerušiti jednání s družstvem Nár. Div., jež kladlo novému divadlu všemožně překážky, a ustanoviti se jako samostatný »sbor pro vystavení českých národních divadel v Praze«. — V »Máji« zvolena v lednu permanentní »dramatická komise«, která má předložit co nejdříve nějaké positivní návrhy. — V Rad. L. doporučuje se známý projekt, aby nové divadlo bylo postaveno v sadu městském naproti Hypoteč. bance, kteréž místo prý obec pražská věnuje bezplatně. Na zřízení tohoto divadla jest žádoucno dovolávati se především přispění země a ne sbírek národních.

Digitized by Google

Rozhledy politické a sociální.

Domácí politika.

S činností sněmů zemských v Praze a v Brně není spokojen nikdo, o Opavě ani nemluvě. Naděje, jež po zastavení říšské rady se u nás v činnost sněmovní kladly, byly přehnané, ale myslím, že i nejstřízlivější čekali více a nepochybně i sami poslanci. Němci otřásli svým nepodajným odporem celou říší a krise, nejistota a zmatek nezůstaly zavřeny v budově říšské rady, ale ochromily i činnost zemských sněmů. V Rakousku jest to vláda, která dělá politiku a ne zastupitelstvo lidu. A když vláda vyčkává, udržuje nejisté šero, se všemi stranami vyjednává a každé dává naději, rozplývá se i politika stran v neurčitosti, váhavosti a nerozhodnosti. Neboť tu všechna spása a náprava očekává a žádá se od vlády a na ní záleží, koho vezme do své majority, aby tato majorita prováděla její záměry, a koho dožene do oposice, aby tato oposice proti ní operovala jistými politickými hesly a požadavky, na ní záleží, kdy a jak se »vyjasní poměry«. Příčiny toho jsou mnohé a hluboké Celý t. zv. vývoj rakouského konstitucionalismu na ně ukazuje, a ještě více ty poměry, jež před konstitucí zde byly. Každá strana uvažuje především ne o tom, jak svůj program (i proti odporu jiných stran) provésti, ale o tom, jakým způsobem získati vládu, aby jisté její programové požadavky provedla sama.

Z toho nečiníme my žádné výminky. Právě u nás Čechů jest celkem málo iniciativy a svépomocné energie. I v politice. My sice »bojujeme« proti centralistickému parlamentu, ale bez Vídně si pomoci nedovedeme. Nebýti vlády, která určuje ráz a směr naší politiky, nebyla by snad naše politika ani taková, ani maková,

Jest však ještě jedna příčina nejasnosti a nerozhodnosti české delegace na sněmích zemských. Spojení Mladočechů se šlechtou na sněmě českém a lidovců s konservativními živly na sněmě moravském. Tu se zase ukázalo, že šlechta a konservativci jsou silnější a vtiskují svůj ráz tomuto spojení. To je zjev stejně důležitý, jako svrchu uvedený převládající vliv vlády na parlament. Minulost, jinde již uložená v archivy a historii, žije tu posud a heslo sebeurčení národů nestalo se zde posud skutkem.

Za tohoto stavu: odvislosti od vlády, šlechty a živlů konservativních, nemohlo ani jinak býti, než že na českém sněmě pražském padl 8. února návrh dra. Slavíka na všeobecné rovné volební právo za odporu mladočeských spojenců, šlechty, a za lhostejnosti Mladočechů k osudu návrhu, jejž podali v plném vědomí, že bude hned v I. čtení pochován a proti němuž směli rolničtí členové mladočeského klubu vystoupiti a mluviti. To se nám zdá býti příliš silnou dávkou vysoké diplomatiky na českou naši náturu. Buď zpříma říci: jsem proti všeobec. rovnému volebnímu právu z toho důvodu, že má za následek tyto stinné stránky, anebo zpříma říci: jsem pro ně z té příčiny, že v dnešní situaci všecky jeho nevýhody jsou daleko vyváženy ča-

Digitized by Google

sovými a politickými výhodami — ale na venek býti, zajisté jenom ze stydlivého ohledu na nedávnou minulost, pro a uvnitř býti proti, což není dávno žádným tajemstvím více, to, jak řečeno, jest naší české nátuře příliš.

Politika v Čechách byla až do poslední doby pod dojmem bouří pro zákaz buršáckých čapek a spolk. odznaků. Bouřili se Němci, Češi byli policejním nařízením, jak se zdá, zcela spokojeni, ač stihlo je touže měrou jako Němce. Bouře Němců nebyly však chvilkovými pouličními výtržnostmi — ke studentům přidali se profesoři něm. university, rektor, děkanové a členové senátu složili své hodnosti, přednášky přerušeny, uspořádán sjezd v Litoměřicích, na universitě ve Vídni, Štyr. Hradci, na technice v Brně a j. demonstrováno němec. studenty způsobem podobným, konečně rektoři něm. vysokých škol prohlásili solidárnost s němec. universitou pražskou, poslanci němečtí a zemské sněmy s němec. většinami podporovali účinně společnou věc a konec konců vláda předčasně skončila zimní semestr na vys. školách, aby se vyhnula dalším bouřím. Až se studenti na vys. školy po velikonocích zase vrátí, bude zákaz odvolán. Ač šlo o věc celkem podřízenou, přece Němci dovedli z ní politicky těžiti a osvědčiti svoji solidaritu u vědomí nejen své skutečné moci a nadřízenosti v Rakousku, ale i změněné v jejich prospěch situace ve Vídni. Po této stránce byla ato episoda poučnější než kterákoli jiná. U nás se škodolibě vytýká Němcům, že ali se pod komando Wolfových nacionálů. Věc je však ta, že němečtí politikové si roufají na čas ustoupiti a ponechati pole agitaci nacionálů, naši politikové by si však etroufali. Ovšem, nezatajuji, že by vysledek nebyl pro nás týž jako pro Němce.

Mluví-li tedy posl. Wolf hlasitě o »minderwerthig« národech, vyslovuje něco, o jiní také myslí, byť hlasitě nevyslovovali. Kolem toho česká politika nesmí obcházeti se zavázanýma očima. Jasné si uvědomění tohoto faktu mělo by naším lidem říkati a vybaviti jej jak z opojné samolibosti, již ve veřejných věcech tak rád osvědčuje, tak z netečnosti k nezbytné tvrdé a houževnaté činnosti na všech polích své národní existence. Mělo by jej již konečně poučiti, že »pružnými řečmi« a resolucemi nevybavíme z posice helotů, ve které v očích německých jsme. Ale tato parádní dekorativní a romantická manie nás neopustí. Naše politika jest pouhé a samé orářství. Co jsme posud na našich sněmích viděli, jest pouhé krasořečnictví. V komisích se do poslední doby skoro ani nepracovalo, a ve schůzích sněmovních se poslanci na víc ani nezmohou než na dotazy a interpelace. Tím váha sněmu zemského nezvýší. Není o tom pochyby, že naše politické kruhy přikládají sněmu mnohem menší význam než sama vláda.

Na českém sněmu podali Němci 28 ledna návrh na zřízení národních kurií právem veta na místo nynějších kurií zájmových. Návrh byl 8. února přikázán komisi. Proti němu podali 4. února dr. Herold a dr. Pacák návrh na vydání základ zákona zemského, kterým by prohlášena byla nedílnost země a rovnovážnost obou národů v zemi. Jaké ceny návrh jest, budeme moci posouditi, až vyjdou slibovaná jazyková nařízení Gautschova, o jichž obsahu mladočeští poslanci mají jistotu.

Nedělní listy (13. t. m.) přinesly návrh adresy sněmu českého, vypracovaný posl. Dr. Kramářem a přijatý ve schůzi adresní komise (neobeslané Němci) 12. t. m. Proti tomuto návrhu provodily Národní Listy svojí nespokojeností. »Soudíme, že mělo se v adrese na důstojné a důrazné té reklamaci našeho státního práva a našeho rovného práva přestati. Nač přemýšlet, jak by i v mezích nynějších ústavních (centralistických) řádů dalo se mnohé napravit a zlepšovat krok za krokem — odnímáním agend centrálnímu parlamentu, obesíláním tohoto opět od sněmů zemských

Digitized by Google

(což Schmerling v únorovce zavedl). Rozhodně se nám nelíbí též věta, že sněm »nechce přehlížeti zákonodárné a správní řády od r 1749 zavedené,« t. j. tedy, že účtuje s tím vším absolutistickým násilím centralisace a jeho výtvory až do dneška. — Slušno býti mírným ve formě, však ve věci zůstati neochvějně pevným!« Nár. Listy zapomenuly na spojenectví se šlechtou, podle níž se ústava již vžila.

V návrhu ukazuje se na úpadek všeho hospodářského života a hospodářství zemského a nemožnost, aby centralistický parlament své úkoly splnil, kdežto obmezená kompetence zákonodárná sněmu a nedostatek vlastních berních důchodů tu pomoci poskytnouti nemohou. Centralism zavinil, že boje národnostní nabyly té dnešní ostrosti. Snaha po utužení centralismu vzala sněmům právo voliti poslance do rady říšské a utvořila centrální parlament, do kterého přímými volbami zanášejí se s celou jich bezprostřední příkrostí hluboké, zásadní rozpory zájmů národních, hospodářských a sociálních ze zemí tak různých a mnohotvárných. Sněm má po staré tradici za svoji povinnost hájiti integritu, nedílnost a práva království českého a zemí k němu příslušejících a stojí na nepopíratelném právu král. českého na samostatnost zákonodárství a správy. Jest potřeba, aby osamostatněna byla správa zemská ve všech oborech, ve kterých sněm zemský má moc zákonodárnou. Podmínkou každé činnosti sněmovní jest však náprava financí zemských. Bez samostatných, rozvoje schopných příjmů berních zákonodárství zemské nedovede dostáti vážným svým povinnostem. Bude-li provedena zásada naprosté rovnoprávnosti a rovnocenosti obou národů ve vnější i vnitřní službě úřadů a budou-li volební řády odpovídati spravedlnosti a právu, pak dalo by se dociliti žádoucí shody národnostní i ochrany menšin. Ale zachování jednoty a nedílnosti království musí býti přední podmínkou každého smíru. Nedílnost a jednotu království sněm hájiti chce do posledních sil.

Návrh zákona o dvoujazyčných tabulkách v Praze, podaný posl. dr. Werunským, byl v komisi pro okr. a obecní záležitosti přikázán 11. února zemsk. výboru. Němci praví, že Praha jako hlavní sídlo dvoujazyčného království jest povinna k dvoujazyčnému označení ulice, mimo to, že toto označení nabylo již jakéhos historického práva. Čeští zástupci naproti tomu uvedli, že tato záležitost jest částí celého souboru otázky jazykové a že třeba ji řešiti ne osamoceně. Ostatek odkazují na to, jak si počínají Němci v Brně, Liberci a j. Vláda »co nejrozhodněji podporuje« návrh Němců. Také šlechta není asi proti. — V téže schůzi projednán návrh dra. Záhoře na sloučení obcí v poloměru 8 km. od staroměstské radnice s hlavním městem Prahou a přijato, aby se s předměstskými obcemi zavedlo jednání, vláda aby upravila činžovní daň domovní a daně potravní a aby zemský výbor podal v příštím zasedání o tom zprávu.

V sociálně demokratické straně vede se dále diskuse námi v čís. 5. Rozhl. str. 235 ohlášená. V měsíčníku socialistické mládeže, Akademii, v čís. 5. posuzuje se taktika strany v první kampani parlamentární a pisatel článku vytýká vlastní straně, že v mnohém pochybila na úkor vlastní expanse. »Užší volba pražská, zdá se nám, že znamená počátek jakési krise v našem dělnickém hnutí posledních let: ani kruhy nezasvěcené nevěří, že porážku Dědicovu zavinil P. Šimon, byly to barevné papíry na rozích nalepené, jimiž se německým voličům doporučoval Dědic za kandidáta.« Nevolaná a jen z okamžité nálady vyplynuvší pomoc Němců byla pouhou náhodou, kterou ani nebylo lze předvídat, ani jí předejíti; »výsledek však mohl a měl býti sociální demokracii naučením pro budoucnost parlamentární politiky. Dědicova volba měla býti zvláště výstrahou pro ty, kdož z Vídně, neznalí českých poměrů, byť bona fide politiku sociální demokracie pro celé Rakousko uniformují a tím

Digitized by Google

české sociální demokracii postup na choulostivém domácím terrainu stěžují.« I vytýká pisatel, že strana soc. demokr. protistátoprávním prohlášením česk. soc. demokr. poslanců, kolísavým chováním poslanců v jazykovém sporu na říšské radě a neprohlášením jasného stanoviska v otázce jazykové pochybila, opustivši půdu třídního boje a davši se strhnouti v zápasy národnostní a že tím si situaci v Čechách velmi stížila, vyvolavši rozhořčení a nepřízeň, jež bezprostředně zplodily národní organisaci dělnickou, s níž sociál. demokracie od té doby musí co den podstupovati urputný zápas v novinách, ve schůzích a soudních síních a j. Prohlášení protistátoprávní nebylo plodem socialist. smýšlení; byloť by jinak musilo a zajisté i mohlo odpor proti státoprávní politice odůvodniti sociálními potřebami lidu«. — O stanovisku strany k jazyk. nařízením praví: »Její postavení jako opoziční strany proti vládě vylučovalo hájiti čin vlády, její postavení však jako strany internacionální, odsuzující každé potlačování národa, ukládalo jí aspoň přísnou nestrannost«. »Strana byla povinna vypracovat a přesně vytknout své stanovisko k národnostní otázce vůbec a jazyk. výnosům zvlášť. Na místě toho nejasno a kolísání. Při hlasování o návrzích na ministerskou obžalobu (ve věci šlo o při Němců proti Čechům) dne 8. května nacházíme mezi těmi, kdo hlasovali s Němci, všechny sociál. demokraty němec. jazyka a z českých Hybeše, ostatní čeští (při známé svědomitosti jich nemohly scházet náhodou) se absentovali. Určitého stanoviska tedy zde nebylo. Naproti tomu ve schůzi dne 12. listop. při hlasování o tomže předmětu hlasují všichni čeští poslanci socialističtí s Němci. Zde je opět jiné stanovisko. . . V týž den před tímto hlasováním posl. Hybeš podal při věcné opravě prohlášení patrně oficiální, které za hlavní důvod, proč socialisté budou hlasovati proti jazykovým nařízením, tedy postaví se na stranu Němců, uvádí, že byla oktroyována nezákonnou cestou nařizovací. Tento důvod, který ostatně 8. května stával už také, ukazuje nám překvapující podívanou, jak sociální demokraté, ti zásadní odpůrci dnešního státu se všemi jeho právotvornými stroji, ujímají se rakouského konstitucionalismu a salutují před autoritou zákona, jako kterýkoliv nejzapřisáhlejší fanatik dnešního pořádku. Nemohli-li němečtí poslanci socialističtí přemoci své národní nebo dokonce snad konstitucionální slabosti, měli čeští jejich soudruzi takticky počítati s domácími poměry a zanechati tu politiku schválnosti, které kus často vidíme v politických činech české sociální demokracie. — Nemohlo by růsti hnutí, které kolem sebe kupí překážky nepochopení a nepřízně i u lidí dobré vůle a zbytečně sesiluje postavení nepřátel. Nejde o to získávat nějakou polovičatostí nebo dvojakostí dobromyslné přívržence, nýbrž o to, aby strana imponovala jasným stanoviskem, důslednou shodou politiky se zásadami a znalostí poměrův; že však leccos z toho u vídeňského vedení není, plaidujeme pro další politic. emancipaci sociál. demokracie české.

Hlídka školská.

Z Moravy. Učitelstvo moravské žije teď ve stálém napjetí a kolísavé naději ve zlepšení hmotných svých poměrů. Resoluce, jež tlumočí požadavky jeho, byla v »Rozhledech« otištěna již při referátě o lonském sjezdu podučitelů moravských.

Jak vypadá v praxi úprava platů uč. moravského dle zák. z r. 1894., dobře vidno z letošního statutu o postupu uč., který dle zákona má býti vždy v listopadu proveden; ale letos neměly úřady času, a proto zasílán »Věstník vládní« ze dne 31. XII. 97. teprve 12. ledna t. r. Ze statutu vychází, že v I. stupni jest 593 učitelů

Digitized by Google

s 550 zl., z těch postoupilo 95 (593 : 95 = 6); za šest let postoupí tedy každý do II. stupně s 600 zl. Ve 2. a 3. skupině jest 1186 osob, z nichž postoupilo 73, tedy za 16 let má každý naději na 650 zl.; 4. a 5. šestina čítá zase 1186 osob, z těch postoupilo 39, tedy o 30 let později má každý 750 zl. — Absolvuje-li kdo ústav ve 20. roce, působí 3 leta provisorně a pak 6—7 let definitivně jako podučitel. Ve 30. nebo 32. roce stane se skutečným učitelem, Tedy 32 + 6 + 16 + 30 = 84, t. j. ve 84 roce věku svého čili po 54 letech úmorné práce má takovýto šťastný smrtelník 750 zl. r. č.

Po době petic přišla doba deputací. Dne 13. ledna dostavila se do sněmovny 10členná deputace podučitelů, aby poslancům připomenula svá skromná a oprávněná přání. Dr. Tuček, předseda klubu českých poslanců, uznával oprávněnost těchto požadavků a ujistil deputaci ochotou českého klubu k odpomoci. Zvláště uznal oprávněným požadavek, aby def. podučitel po jisté době působení stal se učitelem. Slíbil, že se přičiní, aby záležitost tato ještě v tomto zasedání byla vyřízena. Podobně krásně mluvil i dr. Promber.

Dne 17. ledna dlela ve sněmovně deputace českého i německého ústředního spolku moravského, kdež s mnohými poslanci o zlepšení hmotných poměrů uč. mor. porokovala; ale odešla velmi zklamána. Zajímavým jest výrok dra. Fuxa: »Kdyby v příčině úpravy platův učitelských pravice byla za jedno s námi (německými posl.), mohli bychom věc vyříditi i přes hlavy velkostatkářů.«

Při schůzi klubu čes. poslanců na moravském sněmu dne 24. ledna předložil posl. Heimrich návrh na změnu disciplinárního řádu pro učitele a přimlouval se, aby tomuto požadavku učit. věnována byla všemožná pozornost a podpora. Klub hořejší zprávu o výroku Fuxově (kterou přinesl »Komenský«) prohlašuje za nepravdivou a opravuje: »Dr. Fux prohlásil deputaci pouze to, že nároky v petici obsažené jsou nesplnitelné, vyžadujíce 15—20% zvýšení zemské přirážky; prohlásil ale, že po ukončení prací anketních předloží návrhy jím vypracované na úpravu učit. platů, které obnos 500.000 zl. nepřevyšují, a že považuje tento obnos za maximum pro úpravu budoucí. Upozornil ale na to, že i tyto návrhy v jeho klubu u venkovských poslanců najdou odpor, a doporučil deputaci, by si zjednala souhlasu klubu českých poslanců pro návrhy ty.

Dne 27. ledna interpelloval baron d'Elvert zem. hejt. ve příčině úpravy platů učit. Interpellaci tu zodpovídal přísedící zem. výboru dr. Fux následovně: »Zemským výborem svolaná anketa jednala dne 8. června 1897. o všech v petici obsažených přáních učitelstva, pokud se týče platů a postavení učitelů. Prozatímný výsledek těchto porad tvoří: ‚společné návrhy zástupcův učitelstva obou národností na Moravě v záležitosti upravení platů' Po úradě o těchto návrzích usnesla se anketa, vypočítati finanční účinek těchto návrhův a za tím účelem se odročila. Po zakončení výpočtů má býti svolána anketa ku věcné poradě o společných návrzích, jichž odůvodnění si vyhradili navrhovatelé Fr. Slaměník a Th. Knaute. Zemský výbor není tudíž s to, aby sestavil určité návrhy a věcnou zprávu, jest si však vědom nejen důležitosti zájmů poplatníků, ale i zájmův učitelského stavu, a proto, aby se otázka tato přivedla k uspokojivému rozluštění, svolá po ukončení výpočtů opětně anketu a úřady ty zakončí.«

»Olom. Pozor« navrhuje, aby ve formě jubilejního zákona zrušen byl školní plat a upraveny byly hmotné poměry učitelstva. Zajímavé a pozoruhodné jest, co napsal o dnešní situaci učitelstva: »Není se tudíž co diviti, že učitelstvo vrhá se v náruč sociální demokracii. Páni v Brně: Pamatujte na zadní kola! Veženete-li učitelstvo do

Digitized by Google

tábora sociální demokracie (a hodná část již je ho tam), pak buďte jisti, že v dozírné budoucnosti celý národ bude sociálně demokratický.«

Trapná scena odehrála se na sněmu moravském v XI. schůzi. Za řeči posl. Pokorného vnikla totiž do sněmovny se 2 dětmi žena učitele E. Grydila, který po 12letém působení pro chorobu, kterou si úmornou prací ve škole způsobil, byl nucen učitelství se vzdáti a nyní po několik let ku práci neschopen, marně na zemské školní radě domáhá se pense. Sotva že ji sluhové odstranili, objevil se sám bývalý učitel Eug. Grydil a přednesl sněmovně svou prosbu o podporu. Také petice — živá!

Jediný paed. časopis slovenský »Dom a škola« přestal letos po 13 letech vycházeti. Redigován byl známým pěstitelem shody československé, bývalým učitelem K. Salvou a byl v Čechách i na Moravě hojně odebírán. Proč Salva od vydávání upustil, o tom píše: »Už od juna minulého roku, následkom nariadenia ministeriálného, hlavní župani naložili po stoliciach notárom okresným, aby popisovali a oznámili odberatelov »Domu a školy« slúžnovcom. Týmto činom stalo sa, že z tej malej hrstky učitelov slovenských, ktorí odebírali »D a šk.«, zostalo len málo tých, ktorí nevrátili nám časopis so žiadosťou, aby sme im ho ďalej neposielali.« Salva však neochabuje a vydává od nového roku »Slovenské Listy«, týdenník (ročně 3 zl.) s přílohou vychovatelskou a hospodářskou. Mezi prvními předplatiteli na časopis tento byl — baron Bánffy.

Z naší doby.

— **Středisko studentské.** Události listopadové a prosincové nezůstaly bez vlivu na studentstvo, jež od loňských bouří ve Slavii bylo zcela desorganisováno. Rozklad byl tak dokonalý, že v životě studentstva nevzniklo od té doby působení žádné strany, ani kteréhokoli spolku. Studentstvo rozešlo se do svých menších spolků, kdež stýkali se buď jen stoupenci jedné strany studentské, nebo vůbec pomíjelo své spolky. Padlo středisko a jak se zdálo, nemělo býti již obnovováno. Myšlenka jeho, alespoň v té formě, jak byla dosud uskutečňována, se přežila. Zatím však ve vrstvách mladšího studentstva, zejména onoho, jež teprve na studia do Prahy přicházelo, udržoval se velmi živý zájem pro podobnou organisaci. Mládež, která z povzdálí sledovala život a ruch ve studentstvu vysokých škol, vábil zevní lesk a representativní působnost střediska, k čemuž ještě přispívaly různé publikace studentské, jež hledély vždy získávat sympatie pro středisko nejen v občanstvu, ale a to hlavně v dorostu.

Proto stačil sebe menší podnět, aby vyvolal v této části posluchačstva vysokých škol živé nadšení pro zřízení střediska a tuto náladu nedovedla potlačiti ani nechuť starších kolegů.

Zatím v době bouří prosincových se ukázalo (zejména na universitní schůzi), jak je studentstvo bez potřebného vedení, jak je nejen formalně, ale i vnitřně rozháráno. Do nedávna ještě nebylo tomu aspoň v jednom směru tak. Jako kdysi dospělo samo studentstvo k přesvědčení, že mu není na prospěch přílišná činná účast na veřejných událostech, právě tak nyní vzniklo skličující vědomí o malomoci studentstva. Převážně pak byla příčina toho přičítána nedostatku střediska.

Nelze upírati takovému středisku význam, neboť kdyby mělo mravně a kulturně jasně vymezený úkol, mohlo a mělo by míti oprávněnost k existenci. Tomu také skutečně bývalo, dokud kryla se forma a řízení spolku s názory jeho členů, dokud těm stačila více representativní, než vzdělávací činnost. Tou dobou však, kdy

Digitized by Google

hlubší názory životní se ujaly ve studentstvu, pobledla sláva dosavadního střediska a nezachránil ji ani pokus o kompromis mezi oběma názory o ceně a působnosti jeho. K tomu přispěla i vnitřní roztržka ve studentstvu v přesvědčení politickém a otřásla samou existencí střediska. Časem pak rozestoupilo se studentstvo na dvě strany, jež zcela různě pojímaly úkol podobné organisace. Jedni chtěli míti spolek střediskem duševního života, prostředkem k vyvýšení odborného, zejména však všeobecného vzdělání, byť při tom i zdánlivě ztrácelo význam pro veřejnost, kdežto druzí chtěli obětovati společenskému a veřejnému významu střediska vše, byť i tím stalo se neschopným uskutečniti pěkný sice, avšak za takových okolností neuskutečnitelný úkol. Na obou stranách sice přiznávala se druhému úkolu střediska oprávněnost, ale podružná. A tak za loňských sporů ve Slavii došlo k úplné rozluce a tím pozbylo středisko svého podkladu, neboť Slavie nebyla již střediskem všeho studentstva, nýbrž jen oné části, která viděla ve vzdělavací činnosti jedinou pohnutku k existenci podobného spolku.

Od názorů těch dle všeho studentsvo nedošlo dále. Mladší, jimž známa je jen veřejná působnost střediska, chtějí je míti opět takovým, čemuž odporují starší, kteří blíže poznali vnitřní v něm život, plný namnoze osobních i malicherných sporův, tíhnoucí hlavně jen za opatřením potřebných prostředků k representaci početní síly sdruženého studentstva. Nad to, jak z projevů mladších vyplývá, nemají ujasněn úkol takového spolku, jim běží pro ten čas jen o »solidaritu studentstva« (středisko studentstva je prý právě tak oprávněno a nutno jako středisko rukavičkářů a pod.). Tím stojí vlastně proti názoru tlumočenému v »Rozhledech« návrhem p. Mattušovým, jenž chce sdružiti studentstvo jen pro čítárnu, knihovnu a hmotnou podporu.

Návrh p. Mattušův není aspoň v podstatě a konečně ani ve formě zcela novým, byť projednáván v loni před valnou hromadou »Spolku pro vystavění akademického domu.« Jedině hmotná podpora z úkolů nové instituce vyloučena.

Studentstvo samo, jsouc živlem hmotně i společensky slabým je odkázáno na podporu veřejnosti a té se mu nedostává snad bez značného namáhání a konečně i sebezapření. Nechce-li se k tomu odhodlat, pak je osamoceno a nestačí na tak velké úkoly, jež svému středisku stanovami ukládá. Nelze doufati, že by tomu bylo jinak v budoucnosti, jakmile ve středisku, ne v takovém, jak si je představuje pan Mattuš, nýbrž mladší studenti, hlásiti se bude některá studentská strana k veslu. Doporučovalo by se tedy federativní uspořádání střediska dle návrhu p. Mattušova, kdyby bylo lze přiměti všechny studentské spolky k účasti, t. j. ke zřeknutí se čítárny a knihovny vlastní.*) Žádný spolek nesměl by se sám, jak to učinila »Slavie,« a priori vylučovati z předběžných porad. Ale i kdyby se všechny spolky prohlásily pro podobné středisko (což lze sotva očekávati) mělo by zakládání tak velikého spolku dosti ještě obtíží. Spolky studentské samy jsou až na řídkou výjimku chudy, nemohly by tedy větším obnosem přispěti a zbývala by tudíž opět většina nákladu na veřejnosti.

Bývalo vždy vřelým přáním studentstva, aby opatřování hmotných prostředků za účelem označeným (k vydržování čítárny, knihovny, podpory) bylo svěřeno těm, kdož svým společenským a materielním postavením veřejnost dovedou přiměti k podobným obětem. Dosaženo toho bylo aspoň v jednom směru založením »Husova fondu«, jenž tak se v širších vrstvách zakořenil, že bylo by zbytečno ba přímo škodno jeho činnost přerušovati a přenášeti ji na spolek nový, byť byl sebe více veřejností

*) Jeronym, Akad. Čt. spolek, Slavie, Spol. pro vyst. Akad. domu.

Digitized by Google

podporován. Avšak i pokud se týče knihovny a čítárny byl učiněn týmž směrem pokus »Spolkem pro vystavení akad. domu«. Jsa vlastníkem dosti značné knihovny bývalé »Slavie« vymohl spolek ten na obci pražské propůjčení knihovny bývalého »Akad. Čt. Spolku« a se značným nákladem zřídil Akad. čítárnu a knihovnu. Leč ten, kdo volal po čítárně a knihovně, nepřišel jí užívat a podporovat, totiž studentstvo. Necítí-li tudíž studentstvo potřeby těchto vzdělavacích prostředků, pak zbývá pro budoucí středisko sice dosti významný úkol — navazovati styky studenta s veřejností — leč přece úkol ten není v souhlase s námahou a obětmi, jež by mu veřejnost i studentstvo musily přinésti. Prozatím ovšem studentstvo většinou svých delegatů (15 proti. 13) definitivně se rozhodlo pro spolek samostatný, nový a žádá za tím účelem jmění Spolku pro vyst. Husova pomníku a jmění sebrané na Palackého pomník. Tato žádost i kdyby nebyla neuskutečnitelna, je neodůvodněna, neboť bylo by lehkovážné peníze, tak těžce získané, věnovati spolku, o jehož trvání a potřebě i v samém studentstvu nejsou názory ustáleny.

Pisatel těchto řádků proto přimlouval by se za toto:

1. aby studentstvo vstoupilo do »Spolku pro vystavení akademického domu« resp. do »Akad. čítárny a knihovny«,

2. po případě změnilo stanovy tohoto spolku tak, aby mohlo v různých odborech a na večírcích svou činnost i jiným směrem vyvíjet;

3. aby vstoupilo do »Husova fondu« a myšlenku jeho všude propagovalo;

Pro tyto návrhy svědčí hlavně tyto důvody:

1. »Spolek pro vystavení akad. domu« nedopouštěl by boje jednotlivých stran studentských, neboť je spolkem smíšeným;

2. opatřování finančních prostředků přeneseno by bylo na občanstvo resp. na kruhy společensky vlivné;

3. přípravné práce a hlavní základ pro čítárnu i knihovnu již je dán;

4. styk s veřejností prostřednictvím občanských členů byl by umožněn

O ostatních otázkách nelze ve spolku rozhodovati, poněvadž povahou svou vylučují se z rámce spolkového života studentského a k jich řešení lepším prostředkem bylo by ustavení se jakéhosi direktoria studentského, jemuž by příslušelo starati se o to, aby na universitních a technických (resp. důvěrných) schůzích věci se projednaly.*) —M—

— **Hrabě L. N. Tolstoj o evropském umění.** Veliký románopisec ruský měl těchto dnů v Moskvě rozmluvu s jedním francouzským novinářem. Předmětem její bylo současné umění, jemuž, jak známo, věnována je i poslední práce Tolstého. Hrabě vyslovil politování, že této knihy (Co jest umění) nenapsal již před třiceti ti lety, neboť »kdybych byl tehdy tak pohlížel na umění, jako nyní, byl bych napsal něco jiného, než své knihy z oné doby, s nimiž jsem velmi nespokojen.« Hr. Tolstoj vidí převrácenost umění, zejména ve Francii. »A poněvadž Francie vždy kráčí v čele a druzí národové jdou za ní, tedy hrozí největší nebezpečí odtud. Naši největší spisovatelé, jsou snad svobodomyslnými, já však jich nepochopuji. Oni jsou tak nejasní a temní, jako Ibsen Já nevím skutečně, co spisovatel tento je. Ceníte-li to »Divokou kachnu«, velmi byste se mi zavděčil, kdybyste mi ji objasnil. To však není tak významné, neboť on jest Skandinavec. Jak však mohou existovat takoví spisovatelé ve Francii, zemi jasnosti a přirozenosti, jež má takové prosaiky, jako Mau-

*) Redakce má za to, že princip návrhu p. Mattušova a konkretní návrhy p. Mattušovy se nevylučují, nýbrž naopak doplňují a že jimi jest vyznačen spolehlivé směr, kterým se asi věci také dále vyvíjeti budou.

Digitized by Google

passanta, a takové básníky, jako Viktora Huga.« Zvláště znepokojuje Lva Tolstého zásada: »Umění k vůli umění.« Jako všechny lživé filosofické doktriny, odůvodňuje i tato svou platnost vychytralými abstrakcemi. Ve Francii žije 25.000 umělců, stejně neb přibližně tolik jich jest i v zemích druhých. »Totě celá armáda parasitův. Nazývám je proto parasity, poněvadž žijí na účet lidu, ničím však jemu neslouží. Kdyby ještě sami tiskli své hlouposti, bylo by to toliko poloviční bídou, pomyslete však na ty nesčetné dělníky, na ty »bílé otroky«, jichž život spjat je s tímto zaměstnáním. Oni kazí si zrak rozebíráním těchto nesmyslů, oni kazí si plíce, vdechujíce olověný prach. Stavění egyptských pyramid bylo stejně neužitečnou a obtížnou prací. A co dávají lidu za to? Nic, poněvadž jejich umění je tak rafinované, že určeno je pouze pro několik zasvěcenců. Privilegované třídy, vyčerpavše veškeré jiné požitky, zkouší baviti se těmito nehezkostmi. Ani to se jim však nepodaří. Na obhájení těchto parasitův esthetikové vynašli zázračnou doktrinu o umění k vůli umění. Já však pravím: Umění nemá práva k existenci, není-li lidovým. Nesmí býti v ohledu tomto privilegovaných tříd. Pak-li umění, jak se zdá, je nutnou potěchou pro život lidský, tedy nesmí býti vyhrazeno jen několika šťastlivcům. Je třeba aby umění bylo lidovým aneb aby ho vůbec nebylo. K tomu cíli je však třeba, aby nebylo frivolním zkracováním chvíle pro zklamané a unavené bonvivanty, nýbrž aby představovalo zájem více společný, aby zapustilo hluboké kořeny do lidského života, do života opravdu lidského, ne vyumělkovaného a líčeného. Nechci tím říci, jakoby umění snížiti mělo svou úroveň, aby učinilo se lidu přístupným. Esthetikové praví, že lid nechápe umění. Dekadentův arciť nechápe a sice právem, kdykoliv jsem však své přátele mužíky vodil v obrazárnu Treťakových, vždy pozoroval jsem, jaký dojem učinily na ně obrazy Rěpina a Gea. Nežádám, aby umění bylo čistě a bezprostředně moralisujícím. Hlavní podstatu hledám v tom, aby zajímalo lid. To však se stane, bude-li upřímným, bude-li vyjadřovati to, co v nás je obsaženo a co lidem všem je společno. K umění třeba tří věcí: upřímnosti, upřímnosti a opět upřímnosti. Bez užitku je, aby umělci dostalo se profesionálního vyučení. Školy umění nevedou k ničemu. Ony mohou mladé lidi toliko poplésti a vnutiti jim přesvědčení, že řemeslo samo o sobě má význam nějaký. Buďte toliko upřímnými, a myšlenka, kterou vyjádříte, dotkne se srdcí. Zdravý a radostný smích malého dítěte přinutí i Vás ku smíchu i kdybyste byli smutni. Víte o tom sami velmi dobře. Nynější doba zná mnoho privilegií a společnosti, které pokládají sebe za nejvíce rovnoprávné, jsou ve skutečnosti od stavu tohoto velmi daleky. Nejkřiklavější ze všech privilegií, nejskandálnější a nejcyničtější jest však privilegium umění tak, jak se pojímá dnes. Nikdo se ani nestará, aby privilegium toto ukryl: doktriny esthetikův netoliko je ospravedlňují, nýbrž snaží se dáti jim charakter přednosti, na niž privilegovaní jsou hrdi. Nebývalo vždy tak. Malba středních věkův, skulptura portálův a kapitolů, malba oken a skla byly více určeny pro lid než pro učence a boháče, a toto umění bylo zákonné a také krásné. Krása uměleckého díla je v přímém poměru k číslu lidí, jež zajímá. Díla pro jednotlivé kroužky nestojí za nic. A nyní tážu se Vás: kde najdete v střední Evropě jediný pokus, vzbuditi zájem širokých vrstev lidu malbou nebo sochařstvím?? Nikde!«

— **Veřejné knihovny a čítárny.** K článku v čís. 4. »Rozhledů« přinášíme ještě referát z knihy Oeffentliche Bücher- und Lesehallen, R. Kossa, Hamburg, C. Boysen. Přátelé lidového vzdělání často a často dovolávají se pro své tužby slov Schmollerových: »Poslední příčina společenského nebezpečenství nespočívá v nesouhlasu protiv majetkových, nýbrž protiv vzdělání. Každá oprava společenská zde musí po-

Digitized by Google

čiti!« Ba šlo se i k tomu, že se hlásalo: »Vzdělání a nevzdělání jsou půdou, z níž prýští společenské protivy majetkové.« Slova tato jsou jistě upřílišena, ale nedá se popříti, že rozdíly vzdělání přispívají k přiostření bojů společenských a že jejich vyrovnáním uspíšiti lze mírný a zákonný vývoj. Sedlák, jenž v 15. a 16. stol. se bouřil, byl též u vzdělání pariou, jako dnešní dělník. Jednotvárnou prací tovární zdegenerují se pracující orgány dělníkovy; chceme-li tomu předejíti, třeba zkrátiti dobu pracovní a užiti takto získaného času pro ušlechtilou kulturu všelidskou. Omezení neomezeného vykořisťování dělníků jest conditio sine qua non pro zdravé lidové vzdělání. Když r. 1850. zaveden byl v Anglii první zákon knihoven se týkající, přijat byl též zákon 10tihodinné doby pracovní. V Německu první krok učiněn zavedením klidu nedělního. Dělníci touží po vzdělání, i jest mravní povinností, povinností spravedlnosti a touhy po dobru vycházeti vstříc těmto snahám. Ostatně jest to i v prospěchu samého průmyslu, jenž lépe užiti může vzdělaného než nevzdělaného dělníka. Anglie jest toho svým přebornictvím ve světovém průmyslu nejlepším dokladem. Spravedlivým jest požadavek: Umění pro lid! Nikoliv, nějaké zvláštní lidové umění, nýbrž umění vůbec! Vědu pro lid! Ne pro lid přistřiženou vědu, nýbrž vědu vůbec! Učiniti se tak musí v zájmu umění a vědy, z důvodů lidskosti a mravnosti, přáti si toho musí každý, kdož touží po mírném rozřešení otázky společenské. Obecná škola dnešní nestačí, ta podává ne vzdělání samo, nýbrž prostředky, jimiž možno vzdělání nabýti. Proto třeba státních škol pokračovacích pro mládež do 17 let. Pak nastává doba sebevzdělání. A tu třeba nutně pro theoretické a esthetické vzdělání mimo lidové koncerty a divadla, mimo vysoké učení lidové též čítáren a knihoven. Zvláště lidové university vyvolaly zřízení lidových knihoven. I Čína se tu již vzchopila. R. 1890 byla v Kantonu zřízena první lidová knihovna; při jejím otevření prohlásil místokrál za povinnost každé dobré vlády, starati se o vychování tímto způsobem. Vzorem těchto knihoven jsou Public Libraries Anglie a Spojených Států. V Anglii vznikly r. 1850, na základě návrhu Will. Ewarta. Hlavní zásadou jest: »Každé město, každý správní okres má právo vybírati daň až v obnosu jednoho penny na každou libru z daní povinných ročních příjmů na zařizování a udržování veřejných knihoven, svolila-li k tomu většina poplatníků. Zvláštním místním zákonem může býti zvýšena daň až na 2 d.« První knihovna otevřena byla 2. září 1852 v Manchesteru; na počátku měla 20.000 svazků, roku 1894 obsahovala již přes čtvrt milionu svazků, při čemž užilo se za rok $1^1/_2$ milionu knih, tak že připadnou na každého obyvatele ročně 3 knihy. Za rok navštívilo knihovnu průměrně 6.000.000 lidí. Roční náklad této knihovny obnáší 240,000 M. V Birminghamu byla Public Libraries navštívena denně 14.000 osobami, což činí přes 5 mil. ročně. Většina anglických měst vykazuje 1—2 knihy ročně na obyvatele. Roku 1895 bylo v Anglii a Irsku asi 300 veřejných knihoven, při čemž nyní počet zvláště venkovských knihoven, jež dostávají státní podpory, stoupá. V Americe stojí v popředí stát Massachusets, kde r. 1893 z 352 měst a vesnic nemělo veřejné knihovny jen 53. Na 100 obyv. připadlo 123 svazky z veřejných knihoven, nevčítaje v to knihovny universitní, spolkové a školní. Náklad činí více než korunu z každého obyvatele. V Bostonu stojí knihovna ročně 700.000 korun. V Německu věnovaly důkladnou pozornost lidovým knihovnám: »Gesellschaft für Verbreitung von Volksbildung«, »Gesellschaft für ethische Cultur« a »Comenius-Gesellschaft.« V mnohých městech (Berlin, Düsseldorf) jsou knihovny ve správě obecní, v Sasku a Würtembersku ujal se lidových knihoven stát, ale nedostatečně. Než knihovny tyto nevyhovují tak jako Publ. Library, postrádají čítáren. Bez čítárny jest anglická knihovna nemyslitelna; tu bývají pravidelně čítárny časo-

Digitized by Google

pisů a knih, v kterých jest vystavena tak zv. Reference Library, knihovn
Čítárna při knihovně jest nutna. První veřejná čítárna v Berlíně zřízena by
Čítárny a knihovny buďtež spojeny v jeden ústav, jenž by nesl název
čítárna a knihovna«, nikoliv lidová, poněvadž lid v tomto jméně »lidová« c
»plebs.« Americké a anglické Publ. Libraries jsou ústavem pro všecky. V
hamu byli vypůjčovatelé z 200, v Newcastle ze 180 různých povolání. V
(a můžeme připojiti — i u nás) rozeznává se »vyšší« vzdělání a pak vz
jest pro prostý lid dosti dobré. Vzdělání pravé jest jen jedno a to pro vš
řejné čítárny a knihovny buďtež vzdělávacím ústavem pro všecky. Dle toh
ného, dosud však neprovedeného, názoru málo dosud se jednalo. To
vzorného katalogu, jejž vydala »Gesellschaft für Verbreitung von Volksbil
chybí ku př. díla filosofická, díla z psychologie, přírodních věd a národn
dářství. Vylučováním určitých oborů slouží se zájmům stranickým. Zaj
zprávy, jak se čte a co se čte v Anglii, ku př. v Northwichu (15,000
žádány ve 4 létech Macaulayovy Dějiny 20krát, Darwinův »Původ druh
v Belfastu četl se nejvíce: Spencer »První základy«; Arnold »Literatura
Carlyle »Dějiny franc. revoluce«; Ranke »Dějiny papežů«; Londýnsk
Library vydávala nejvíce svým čtenářům spisy Aristotelovy, Spinozovy. S
Adama Smitha, Carlyle, Leckyho.

Hlavní zásady, na nichž spočívati musí veřejné čítárny a knihovny,
mohly prospívati, jsou tyto:

1. Musí obsahovati vědecká díla, která svým obsahem i formou b
stupna zájmům a porozumění i neodborníků.

2. Z krásné literatury zastoupeny buďtež jen spisy umělecké ceny.

3. V čítárně budiž vyložen obsažný výběr časopisů a revues, vy
odborně-vědecké.

4. Vypůjčování knih z knihovny i užívání čítárny budiž bezplat

5. Čítárna a knihovna buďtež denně otevřeny a zvláště též za do

6. Budiž pořízen dobrý katalog věcný a jmenný, jenž by se lacin

7. Ve větších městech buďtež zřízeny v předměstích pobočné
čítárny, jež by se z ústředního ústavu doplňovaly a řídily.

8. Veškerým veřejným knihovnám a čítárnám budiž poskytnuta stát

Adolf Lud

Tiskem Edvarda Beauforta v Praze.

Digitized by Google

ROZHLEDY.

REVUE

UMĚLECKÁ, SOCIÁLNÍ A POLITICKÁ.

Ročník VII. 1. března 1898. Číslo 11.

Heč!

Poznámka ad vocem: Mommsen.

Toto slůvko bylo stvořeno dětmi; rozumní lidé neužívají ho. Za to děti tím hojněji. »Heč, já mám novýho panáka . . . « »A heč, já sem dostal jedničku . . . Heč, nám umřela babička a vám neumřela . . . « A pračkou to končívá. Bože, čeho všeho nechytá se dítě, aby se vyhouplo nad druhé; neboť moci se mu chce, moci! A tak se mi zdá, jakoby národové byli také takové děti, i v jich vzájemných poměrech cítím to »heč!«

Takový je tuším smysl afféry Mommsenovy. Zlé dítě nevyčkávajíc ani, až na jeho heč! odpovíme svým — již chytlo nás za pačesy. Zlé dítě; hodné dítě se spokojí morálním vítězstvím, posledním slovem, posledním heč! Nu a my jsme hodné dítě, div jsme nenatahovali moldánky a nehledali sukni. Ale konečně zmohli jsme se přece na svoje h e č! Dr. Pekař ve své odpovědi Mommsenovi se o to pokusil . . .

Myslím však, že o to vše vůbec nejde. Chtít rozhodnout, který ze dvou nepřátelských národů má větší kulturu — co tu je problémů a otázek, které implicite za rozřešeny předpokládá i Balzer i Pekař a které přece nejsou rozřešeny! Nejlépe už z toho vidět, že oba docela různě pojímají kulturu; zdvořilý Polák dost neurčitě zahrnuje v tento gumový pojem vědu a umění, Pekař — hlubší již — vidí v kultuře mravní sílu spíše a ergo hledá ji v náboženství a ethice. Ale to vše je problémem, je vůbec problémem, je-li kultura, civilisace pokrokem, t. j. je-li lepší, zaručuje-li více štěstí než necivilisace. Jsou, známo, kteří pokládají pokrok za jakýsi perspektivní klam . . . Ale hned tu je problém další: rozhodli jsme si, co je kultura — zbývá rozřešit, do které míry je kultura rasová národní! Byl-li prvý problém těžký, je tento možno-li ještě těžší. Co je to vůbec rasa? Je s podivem, že v celé otázce nikdo neupozornil, že Prušáci na př. dnes vladaři Němectva, jsou k r v í svou Slované. Tento latentní slovanský element v německé duši bylo by třeba rozanalysovat. . . . A co je to tedy potom národní kultura? Židé dali světu Krista — a sami ho nepochopili. Indové Buddhu . . . A konečně i kdybychom tu se dohodli, zbývá ještě otázka, čím a na kom měřit tuto kulturu? Věc

Digitized by Google

dopadne jinak, měříme-li jmény »slavných« mužů (u Balzera). — To aspoň je už docela nesprávné a docela mi připomíná děti, chlubící se svými loutkami . . . Mám-li respekt před Goethem, z toho nejde, že jej musím mít před Wolfem a X, Y..., a vůbec ne před národem. Milujem Krista — a Židům, kteří nám ho dali, drancujeme krámy . . . Nezbývá než měřit kulturu na průměrném typu, sedláku, měšťanu . . ., a tu opět nemáme vhodného měřítka. —

Myslím tudíž, že chápati otázku (boj Čechů a Němců) po této stránce jako boj kultur qualitativně týchž, quantitativně různých, ji zbytečně zaplétá a zatemňuje. Věc je zcela jinde. Schválně začal jsem narážkou na děti: a pravil jsem, zlé dítě, hodné dítě. A v tom je všecko. Každé dítě a každý národ má svá heč. Ale jenom zlé dítě a zlý národ vtlouká toto heč svému soupeři do hlavy ranami. V tom je vše; zde bude jasno. Ve mně aspoň při této aféře rozechvěly se bolestně tytéž nervy, které se chvějí, vidím-li bohaté dítě a chudé dítě. Bohaté: Já mám houpacího koně, heč! . . . Chudé: A mně táta taky slíbil takovýho . . . Bohaté: A mám nový šaty heč . . . a na konec popadne toho chudáka a namlátí mu, proto, že je chudý a má také svoje heč . . .

Ano: posito, kultura Němců je stokrát větší než naše — co z toho pro boha plyne ethicky? Mohou Němci nás utlouci? Pozbýváme tím svého práva na existenci (a jedině o to nám jde!)? Ano, pane Mommsen? Dobrá; pak zcela dobře Španělé (stálý předpoklad: kultura jako Himalaya proti krtčí hromádce) vybili domorodce v Antillách, v Mexiku. Ano, ale pak i vzdělanější individuum je oprávněno zahubit méně vzdělané. Faust-Goethe správně usmrtil Valentina . . . Ano, a pak konečně všechno je dovoleno. Neboť — nesmíme zapomínat — že rozhodnutí o větší menší kultuře není jako houska na krámě. Nikdo není nucen je uznati a každý může si vynajít důvody, že on je vzdělanější, kulturnější a tím i přiznat si právo využívat, potlačovat druhé.

Resumuji: O tom, co je kultura, národní kultura, a kdo je kulturnější, může si každý myslit, co chce. Tím Němec ještě nestává se horším člověkem a snad stává se lepším Němcem, měří-li své kulturní snahy na metry a naše na kilometry a pak výsledek mu dá ten obrovský nepoměr. . . Ale tím stává se zlým člověkem a — myslím — i špatným Němcem, vyvozuje-li z toho nedemokratism, theorii moci a násilí, anarchii.

Jak jsem pravil: není rozdílu mezi těmi heč, je jenom rozdíl mezi hodným dítětem a zlým dítětem. . .

4. února 1898. *Kirilov.*

„Reč v zemi obvyklá."

(K rozhodnutí nejvyššího soud. dvoru v jazyk. otázce.)

Ve večerníku »Neue Freie Presse« ze dne 7. ledna 1898 uveřejněno bylo rozhodnutí nejvyšš. soudu z 3. listop. 1897 č. 9682, v němž nejvyšší soud rozhodnul, že dle platných předpisů zákonných jest v Chebu k projednání sporů u soudu přípustným pouze jazyk německý. Rozhodnutí to, jež potřebovalo asi dva měsíce na cestu z Vídně do Chebu,

Digitized by Google

vzbudilo velké vzrušení v politickém světě, trapné u nás a radostné u Němců. Je-li totiž toto rozhodnutí správným výkladem platných ustanovení zákonných, pak jsou nezákonnými ony části jazyk. nařízení hrab. Badeniho, které dotyčným zákonným ustanovením odporují, jelikož nezákonné jest nařízeními rušiti ustanovení zákonů. Jde tedy o to, je-li dotčený výklad správný či nesprávný.

Touto otázkou obírá se spisek »Die Judicatur des Obersten Gerichtshofes in der Sprachenfrage und die Bestimmungen der §§ 13. a. G. O. und 14 w. G. O.« von Karel J. Rohan (Nákl. Rozhledů). Podáváme zde stručný výtah:

Pro Čechy, Moravu, Slezsko, Rakousy nad a pod Enží, Štyrsko, Korutany, Krainsko, Gorici a Terst jest platno ustanovení § 13. všeob. řádu soudního (v. ř. s. = a. G. O.) vyhlášeného patentem ze dne 1. května 1781; pro Halič, velkovévodství Krakovské, Bukovinu, Solnohrady, Tyrolsko, Vorarlberk, Istrii a Dalmacii jest platné ustanovení § 14. řádu soudního, vyhlášeného pro Halič západní patentem ze dne 19. prosince 1796 a zvaného z té příčiny soudním řádem západohaličským (z. ř. s. = w. G. O.)*) Dotyčná ustanovení znějí: Obě strany jakož i právní jich zástupcové ve svých řečech užívati mají »der landesüblichen Sprache« (v. ř. s.) a »der im Lande beim Gerichte üblichen Sprache« (z. ř. s.)

Rozhodnutí nejvyššího soudu, shora uvedené, praví, že paragrafu 13. v. ř. s., jenž nemluví o »jazycích«, nýbrž o »jazyku« a nenařizuje, že připuštěn býti má každý v zemi snad obvyklý jazyk u každého soudu dotyčné země, jak prý i z porovnání s § 14. z. ř. s. na jevo jde, rozuměti jest tak, že jest považovati za obvyklý jazyk zemský ten, který u dotyčného soudu obvyklým jest, a jelikož v Chebu, jak notoricky známo, obvyklým jest pouze jazyk německý, tedy a t. d. (.. dahin zu verstehen, dass als übliche Landessprache diejenige anzusehen ist, welche bei dem betreffenden Gerichte üblich ist, und da in Eger — —«).

Dovolávaje se základního zákona státního, který každému zaručuje právo, veřejně pronášeti své mínění v mezích zákony vytknutých, praví autor, že řečené rozhodnutí nejvyšš. soudu správné není. Důkaz vede jak následuje.

Uvádí ze sbírky Glaser-Unger všechna uveřejněná rozhodnutí nejvyššího soudu, této materie se týkající (pestrá jako luční kvítí), a upozorňuje na drastickou různost výrazů, jichž užito v těchto rozhodnutích, na místě výrazů, jichž užívají §§ 13 v. a 14 z. ř. s. A pak argumentuje:

1. Jelikož nejvyšší soud v chebském rozhodnutí svém správně definoval výraz »übliche Landessprache« (obvyklý jazyk zemský), kterého není užito ani v § 13. ani v § 14., užívajících výrazů zcela jiných, jest zřejmo, že celá definice tato věci se netýká, leží extra muros a že těmto paragrafům tak, jak je vykládá nejvyšší soud, rozuměti není.

2. Kdyby výraz § 14 »beim Gerichte« značil »bei dem be-

*) Authentickým textem zákonů v Rakousku jest text německý.

Digitized by Google

treffenden Gerichte« (u dotyčného soudu), jak tvrdí nejvyšší soud, pak znělo by místo to »der im Lande bei dem betreffenden Gerichte üblichen Sprache.« Jelikož však každý soud S. země Z. leží v zemi Z, jest jazyk obvyklý u soudu S též obvyklý v zemi Z a slova »im Lande« byla by pak zbytečna. Poněvadž se však — jak autor dokazuje doklady z »Mengrova System des oesterr. Civil-Processes« — z. ř. s. ve všech podstatných svých ustanoveních zakládá na v. ř. s. a přes to, že se jeví býti pouze přepracovaným v. ř. s. velmi pozorně byl pracován a důkladně přezkoumán, nelze za to míti, že by bylo mohlo zákonodárci ujíti, že slova »im Lande« jsou zbytečna, zvláště když uvážíme, že právě na tomto místě znění v. ř. s. změněno bylo a že mělo upravení právě těchto ustanovení veliký dosah vzhledem k celé správě soudní.

3. Jelikož zákonodárce výrazu »der betreffende« vždy užil v obou řádech soudních, kdy ho skutečně potřeboval (§§ 199 z. ř. s., 128 v. ř. s., 412 z. ř. s. a 312 v. ř. s.), táže se autor, proč neužil zákonodárce výrazu toho též v § 14 z. ř. s. a dodává, že nikdo není s to dáti odpověď.

4. Jak rozuměti § 14. z. ř. s., o tom poučuje nás Dr. Johann Christian August Heyse, vrstevník zákonodárcův (nar. 1764, zemř. 1829) ve své německé školní gramatice (str. 245, vyd. 17. z r. 1851),*) kde pojednává o sloučení předložek s určitým slovem rodovým a praví: »Allen Zusammenziehungen dieser Art liegt der bestimmte Artikel zu Grunde. »Wir waren im Garten« heisst: in dem (bereits bekannten) Garten, nicht in einem Garten ... In der Regel verliert jedoch in solchen Zuzammenziehungen der Artikel mit seiner vollen Form zugleich seine bestimmende Kraft; der Ausdruck wird allgemeiner und deutet mehr auf die Gattung oder den Stoff überhaupt. . .« Výraz § 14. »beim Gerichte« může tedy značiti: a) u toho soudu, o němž je řeč anebo b) u soudů vůbec (bei den Gerichten überhaupt). Jelikož smysl a) činí slova »im Lande« zbytečnými, nezbývá než že zákonodárce užil výrazu toho ve smyslu b) »u soudů vůbec« a vyloučil z velkého počtu jazyků na zeměkouli »u soudů vůbec« obvyklých připojenými slovy »im Lande« všechny jazyky v dotyčné zemi neobvyklé a připustil všechny ostatní, t. j. všechny v dotyčné zemi »u soudů vůbec« obvyklé. Jest tedy § 14. z ř. s. rozuměti v ten smysl, že »als die im Lande beim Gerichte übliche Sprache« jede anzusehen ist, die in dem betreffenden Lande bei den Gerichten überhaupt üblich ist«. — Že jest tato argumentace správna, potvrzují officielní překlady z ř. s. v jazyk latinský: Codex judiciarius pro Gallia occidentali z r. 1797 a 1815, z nichž § 14. takto zní: Pars utraque et partium advocati lingua in foris provinciae recepta et solita utuntor. . .«**)

5) Jak konečně rozuměti vyrazu »der landesüblichen Sprache« v § 13. v. ř. s., vyvozuje autor jak následuje: Porovnáme-li výraz »die landesübliche Sprache« (§ 13.) s výrazem »die im Lande beim Gerichte übliche Sprache« (§ 14.), vidíme, že jelikož výrazy »im Lande üblich« a »landesüblich« jsou pojmy totožnými — pojem

*) Vydání nejnovější z r. 1893 jest o 617 stranách. Pozn. red.

**) Doklady sehledal autor v bibliotekách universitní a dvorní ve Vídni, jagelonské v Krakově a universitní v Praze.

Digitized by Google

(§ 13.) »die landesübliche Sprache« zúžen jest v § 14. připojenou tam k němu značkou »beim Gerichte«; jest tedy pojem »die im Lande beim Gerichte übliche Sprache« užší pojmu »die landesübliche Sprache«. Definici pojmu širšího obdržíme z definice pojmu užšího, když z definice pojmu užšího vypustíme vše, co se vztahuje k značce pojmy tyto lišící. Vypustíme-li tedy z definice: »dass als die im Lande beim Gerichte übliche Sprache jede anzusehen ist, die in dem betreffenden Lande bei den Gerichten überhaupt üblich ist«, slova proložená, obdržíme větu: »Dass als die im Lande übliche Sprache jede anzusehen ist, die in dem betreffenden Lande üblich ist«; nahradíme-li pak výraz »die im Lande übliche Sprache« totožným pojmem »die landesübliche Sprache« obdržíme větu: dass als die landesübliche Sprache jede anzusehen ist die in dem betreffeden Lande üblich ist. A tak jest rozuměti paragrafu 13. v ř. s. a nikoli jak nejvyšší soud tvrdí.

Jest totiž ve výrazu »der landesüblichen Sprache« (§ 13.) užito určitého rodového slova »der« v jeho generickém smyslu, jako když na př. řekneme: der sibirische Zobel ist ein Raubthier a míníme tím všechny soboly sibiřské. A proto nepotřeboval zákonodárce mluviti »o jazycích«. Že i tato argumentace autorova jest správna, potvrzují taktéž oficielní překlady v. ř. s.; pravíť na př. Codex civilis judiciarius communis omnibus judicibus in Bohemia, Moravia, Silesia etc. 1781: Ambae partes aeque ac earundem Patroni in actibus causae idiomate consueto utantur. . . Dále potvrzuje správnost tu i okolnost, že zákonodárce výrazu »die übliche Landessprache«, jejž nejvyšší soud v rozhodnutí chebském správně definoval, v obou případech soudních skutečně užil, avšak teprve v §§ 119. v. ř. s. a 188. z. ř. s., v nichž stanoveny podmínky, za kterých knihy obchodní polovičním mají býti důkazem: »soll das Buch in deutscher, wälscher, französischer oder in der üblichen Landessprache geführet worden seyn« a latinsky: »liber idiomate germanico, italico, gallico aut vernaculo conscriptus esto (v. ř. s.) a »sermone germanico, italico, gallico aut provinciae vernaculo conscribantur« (z. ř. s.)

Že autor správně vykládá § a 13. 14., potvrzeno i ustanovením dvorního dekretu ze dne 22. pros. 1835, že totiž listiny, jež nejsou sepsány jazykem soudním anebo některým z jazyků zemských, má-li jich býti užito v jednání soudním, mají býti opatřeny ověřeným překladem do jazyka soudního anebo do některého z jazyků zemských (i za účelem vkladu do knih veřejných).

Na konec vytknuv autor, že za účelem argumentace nepoužito v jeho spise žádných zákonů a nařízení, vydaných po r. 1835, praví, že jeho spisem otázka, jak rozuměti jest paragrafům 13. v. ř. s. a 14 z. ř. s., jest zodpověděna definitivně a bezvadně.

Autor připojil ke spisu sarkastické věnování: »spis tento věnuji — jakožto jeden z méně cenných tvorů, jichž palice dle Mommsena nejsou rozumu přístupny — svému méně cennému národu«. *Spk.*

Digitized by Google

J. H. Rosny: Le Bilatéral.

(Dokončení.)

— Žádných zákonů není třeba, vpadl suše Lesclide, stačí jen obrátit celý krám nohama vzhůru, zavést na tři měsíce hrůzovládu, rozdělit spravedlivě bohatství . . . a pak uvidí hned i venkov i města přednosti tohoto systému . . . Od té chvíle se nechá všecko běžeti svým chodem a všecko se svěří energii jednotlivců . . . Proč bychom si, jakmile jednou seznáme výtečnost nového sociálního řádu, přáli ještě nějaké vlády? To by byl nesmysl!

— A kdo by rozděloval?

— Každý by si vzal ve skladištích, co by potřeboval, a zanesl by tam své výrobky. Co je na tom nelogického? dodal obrátiv se zhurta k Bilatéralovi.

— Oh, nic! odpověděl tento. Stromy by vyrostly v desíti minutách.

— Takhle se nediskutuje, to znamená dělat si z lidí blázny.

A znovu, se svými vyzáblými fysiognomiemi, se svými šíleně planoucími zraky obklopili Bilatérala, zuřivi nad jeho pochybností, jeho věčnou negací, jmenovitě Lesclide, třesoucí se, všecek pobouřený jako fanatikové Gnose. Jen pravověrný socialista zůstal stranou, maje větší ještě antipathii k Anarchii než k Eklekticismu, to hluboké pohrdání, jaké cítí školy budovatelské, uzákoňující, k sektě Chaosu.

Ale rozumář zívl a pozdvihnuv zrak k hvězdným archipelům, řekl: Co vám mám říci? Tolik jsem se už navyvracel těchto šablon, že se už zrovna stydím k tomu odpovídat!

Cosi nesnesitelného dýchalo z jeho osoby, pohrdání vědce, blahosklonné dívání se s patra a zvláště jeho oko, klidné, jasně a něžně svítící bylo docela protichůdným k fosforeskujícím zrakům ostatních.

Takovéto lidi, až přijde Velká Hodina, bude asi třeba obětovat, pomyslil si Lesclide. Ale pak se mu zdála tato myšlenka nestvůrnou i zapudil ji s lehkým zamrazením. Ale, z povzdálí, v temné spleti jeho mysli, se skrčila a zůstala na číhané.

— U sta hromů! o tom si promluvíme ještě u Františka! vzkřikl Ravière. A popoháněje je k rychlejší chůzi, dal se zase do vypravování svých vzpomínek.

Lesclide zatím sbíral důvody, jako prakovníci sbírají napřed kameny. Vzpomněl si se zachvěním srážek, které měl už s Bilatéralem. Vždyť tento odpůrce s tím zdánlivým klidem svého úsměvu, se svou snahou, zdáti se nestranným, se svými nápady, se svým zamítáním a opravováním premis, nikdy nebral Anarchii vážně. V Lesclidovi hlodala temná nevraživost, něco se v něm prudce vzpíralo a divoce ve svém nitru zatracoval dobrou vůli Bilatéralovu. Neboť on to nemůže myslit upřímně! Důvody anarchistů jsou přec nanejvýš logicky. Vždyť konec konců ten člověk si jistě dělá sám ze sebe blázna! Za poslední měsíc byl Lesclide přečetl ohromnou spoustu brožur, odkudž načerpal nové zásoby důkazů, jimiž hodlal svého protivníka zdrtit. Ano, je třeba dohnati Bilatérala

Digitized by Google

k tomu, aby pohledl sám sobě v tvář a až k samým základům otázky! A jmenovitě, nepřipustit více žádných odboček a výhybek, jimiž se problémy jen matou!

Okusoval hlodavě kůži kolem svých nehtů a naivní scholastika, příboj ješitnosti, inkvisiční horlivost, žíznící po tom, aby Nevěřící řval v bolestech na hranici a aby z jeho spurných úst bylo vyrváno vyznání víry, celý orkán Absolutního burácel duší tohoto člena společnosti bez zákonů, bez vlády, bez hranic, uložených lidské svobodě!

— Ah tu jsme u Františka! ozval se Chuďas.

Revolucionáři vstoupili dovnitř s tvářností obvyklých hostů a pozdravovali přátelsky hostinského, nesmírně tlustého chlapíka s nádenickýma rukama, oblečeného v šat z modré bavlněné látky, velice zdravého, růžového, s kůží selete, očima bílého holuba a svěžími rty, pověstného tím, že za jedné večerní pranice přitlačil k zemi tři zuřivce a přidržel je tam tak dlouho, pokud nepřišli strážníci.

— Daří se dobře, občane Františku?

— Tak . . . tak!

Vešli do zadní místnosti, oddělené od krčmy úzkou chodbou. Dříve bývala výlučně obsazena kolektivisty, ale ti ustupovali po několik měsíců už znenáhla Anarchii a prudkost diskusí vzdalovala odtud co den bázlivější. Sedm lidí velice chudých, bez zaměstnání hulákalo tu právě v té chvíli své theorie; tři byli anarchisté, tři ze strany dělnické a jeden neodvislý socialista, zatím co starý jeden odvážný soukromník se bavil tím, že jim kladl odpor, cumlaje kousky cukru, namočeného v koňaku. V tomto okamžiku právě měl slovo neodvislý socialista a aby o ně nepřišel, sesiloval ještě stále svůj hlas, znějící jako hlásná trubka.

— Má-li se dělat socialism, je nejprv třeba socialistů tak jako vajec na omelettu . . . ale ve Francii není socialistů!

— Poněvadž se nemůže provádět propaganda po venkově!

— Nevadí, že jich je nedostatek! Proč pak se všickni nesjednotíme, abychom dosáhli alespoň reforem částečných, když pro tu dobu nemůžeme doufati v uskutečnění socialismu? To by nezabránilo revoluci, nikdo by nebyl nucen odříci se svých zásad a odpomohlo by se aspoň největší bídě. I hubená polévka je lepší než žádná. Tak na příklad, co se týče daní . . . chtěl bych, aby je stát nevybíral přímo pomocí svých orgánů, ale aby určil taxu pro každou obec. Ušetřily by se ohromné výdaje . . . neboť maire a obecní rada by na mnoha místech vybírali raději daně sami než by platili na to zvláštního člověka.

— Ale co nám je po tom, šetří-li obce nebo ne? Křičel jeden z kolektivistů.

— To vám je po tom, že by se úspory ukládaly do podpůrných pokladen, ale ještě více než to! Znamenalo by to vystavět nové město! Paříž je příliš už veliká, plná puchu a hemžení jako starý sýr. Vždyť to je hrozné, takhle hnít navzájem k sobě přimáčknuti. Ale já bych přenesl činnost jinam, utvořil bych nové středisko, sestrojil bych nové město. Co tomu říkáte? Volá se po nějakých veřejných pracech, které by zaměstnaly nezaměstnané ruce — nu a stavět město, to by znamenalo dost práce pro všecky obory!

Digitized by Google

— To se nedá provést! křičel soukromník, není povinností státu stavět města!

— A proč ne?

— Protože to není jeho povinností.

— Ale zatím co takto čekáme, zdechneme hladem!

— Zdechneme hladem! opakoval neodvislý socialista. Budiž! Ale proč se nedohodneme my všecky strany na vzájem, abychom dosáhli pro nezaměstnaného dělníka minimum jeho mzdy od státu, pokud nenajde práce?

— Tak, řekl pohrdlivě soukromník, ale to by znamenalo podporovat lenochy, a co uděláte, abyste lenochy z toho vyloučil?

— Dal bych je postřílet! ozval se pravověrný socialista. Ah, kdyby šlo po mém, žádné deportace, s tím nic. Ale postřílet bych dal lenochy.

— Pak je dobře, jste alespoň poctivý socialista a já jdu s vámi! Ano, dáte-li postřílet lenochy, pak jdu s vámi!

A cucaje svůj poslední kousek cukru s poslední kapkou koňaku, salutoval soukromník revolucionářům po vojensku.

Bilatéral a jeho přátelé poručivše si litr vína a tři absinthy, naslouchali mlčky této rozmluvě. Chuďas lil do svého absinthu kapku po kapce vody a pozorování mléčnaté tekutiny a bělavých vln, jimiž se mísila s vodou, jej tak bavily, že mžoural rozkoší, když se tu ozval jeden z anarchistů:

— Pah! všecky tyto částečné léky jsou záplaty na shnilých kalhotech, které se už nemohou držet na zadnici. Když jsou jedny kalhoty k nepotřebě, je třeba nových. Naše společnost už tak páchne, že je třeba obnovit ji od základu až nahoru.

— Ano, ozval se klidně Bilatéral, a vidíte, aby Francie byla učiněna šťastnou, bylo by nejlépe sprovoditi se světa všecky Francouze, neboť když je některý národ takto stár, je třeba místo něho nového! . . .

Lesclide donesl chvějící se rukou svou sklenici k ústům, a snažil se dávati na jevo klid, ale klid ten byl tak špatně předstíraný, že i nejhloupější uhodli, jak to v něm vře. Zakoktal:

— To opravdu dopaluje, občane, že si vždycky tropíte posměch z našich názorů. Ne, ale poslyšte, upřímně, co vlastně nalézáte směšného na anarchii?

— U čerta, odpověděl Bilatéral, vždyť jen žertuji. Nemyslím to přec tak zle . . . spíše mi je smutno, když vidím tolik energií vyplýtvaných na nic.

— Na nic! křičel Chuďas, připravuje dále při tom s puntičkářskou důkladností svůj absinth. Ah tak! tobě jsou tedy milejší ti, kteří raději zdechnou hlady než by řekli slovo . . .

Ale Lesclide pokynul dlaní všem ostatním, aby mlčeli . . .

— Vy nás litujete . . . To je hezké od vás! A proč nás litujete, řekněte, občane!

— Řekl jsem to už.

— Ach ano, že vyplýtváme své síly pro nic. Ale to je pořád ten starý argument, který se strkal všem novotářům pod nos! Neobtěžoval byste si vyložiti nám jednou své námitky proti našemu systému?

Digitized by Google

— To by trvalo příliš dlouho. Ale chcete-li mi klásti otázky, pokusím se je vám zodpovídat.

— To je všecko, co nám chceš zaplatit? ozval se Chuďas. To tě nepřivede na mizinu.

— To a jednu útratu! odvětil Bilatéral v dobrém humoru.

— Nevyrušuj pořád, volal Lesclide na Chuďasa, nedostane se pro tebe ku konci.

Chuďas zamžoural komicky a dal si přinésti jiný absinth, na útraty Bilatérala. Lesclide pokračoval:

— Jsem tedy při tom, aby byly kladeny otázky.

— Katechismus! ozval se Chuďas.

— To už je protivné! zvolal Lesclide . . . Mějme přece trochu víc vážnosti. Nejprv mi povězte, občane, uznáváte-li naši věc za spravedlivou či nespravedlivou?

— Na mou věru! odpověděl Bilatéral, jako snaha, vyléčiti nespravedlnosti společenské, je zajisté spravedlivou, ale tato spravedlnost má celou dlouhou stupnici a zabírá všechen socialism, od parlamentárních odstínů až k samému nejhlubšímu dnu anarchie.

— Radikálové jsou pokrytci.

— Neříkám že ne. Ale zde se jedná o nauky a ne o osoby.

— Co se týče nejprv těch nauk, žádná nejde do hloubky, všecky připouštějí buržoasní privileje, ba i sami kolektivisté. My jediní jsme sami v sobě důsledni a klademe na všecko měřítko práva v celé jeho přísnosti.

— Jakého Práva? ptal se Bilatéral.

— Skutečného Práva, které existuje.

— Jediné tak jako jeden Bůh!

— Kdo tu mluví o Bohu? Anarchie se opírá o positivní fakta.

— Ale nic není méně positivního než Právo!

Všickni napínali sluch, zmáhala se v nich zuřivost a Lesclide vykřikl: Aha! . . . Dobře! Tedy na tomto základě počneme, na základě Práva. Co si myslíte vlastně o Právu? Ale upřímně, bez okolků.

— Vždyť jsem vám to už asi dvacetkrát vtloukal do hlavy na burse.*)

Lesclide pokrčil rameny, snaže se dodati si pohrdavého vzezření.

— To všecko nic nebylo, vždycky jste zamotal své názory do takových frází, že čert by se v tom nevyznal, ale já chci slyšet něco určitého, náležitě vymezený bod, náležitě vymezený! z něhož by se nedalo ustoupit, chci diskusi opravdu logickou!

Nadýmal s přeháněním slovo »logickou«, tváře se tak, jakoby měl malé mínění o schopnostech svého odpůrce. A nečekav ani na jeho odpověď, pokračoval: Tedy platí, což? Co soudíte o Právu?

— Budiž, ale vaše otázka je položena hloupě. Musíte ji označiti přesněji. Myslíte právo přirozené, tedy právo, které by měl člověk dříve, než tu byla společnost, anebo právo společenské, právo stanovené smlouvou mezi seskupenými jednotlivci?

*) Prostranství poblíž bursy, kam se scházejí denně pařížští socialisté a revolucionáři všech směrů k diskusím. (Pozn. překl.)

Digitized by Google

— Kdybyste zanechal frází! ušklíbl se Lesclide. Což známe my anarchisté jiné právo než právo přirozené?

— Bon! Teď je cesta volná. Nuže, drahý občane, co soudím o právu přirozeném, je to, že nic není, co by dokazovalo existenci nějakého přirozeného práva . . .

Divoký řev se snesl nad hlavou Bilatéralovou a vida tyto tváře, zapálené sektářskou nesnášelivostí, mnohé z nich chudokrevné, mnohé s náklonností k posunčině, všecko toto vysakování hněvu, byl uchvácen vztekem jednoho proti všem, zatím co se zdlouhavý uštěpačný úsměv, smích provokace, šířil na jeho rtech. Ravière, kterého nic tak nerozhořčovalo, jako zbabělé chování davu k slabšímu jednotlivci, postavil se na stranu Bilatérala, jakkoliv uvnitř jej více ještě než všecky ostatní bolelo toto zapírání něčeho, co bylo i jeho Bohem.

— Mlčte přec, zbabělci, křičel. Jaký to způsob takhle řvát? Kdo jednou začne diskusi, nebude se tu chovat jako sběř!

— Vždyť on neuznává vůbec spravedlnosti, ječel Chuďas.

— Žádné Právo! Žádné Právo! hulákal zuřivě výrostek asi osmnáctiletý. Tak to je tedy jen něco, s čím si může měšťák vytřít . . .? Důkazem, že Právo existuje, je už to, že on je popírá.

— Hlupáku! zvolal Ravière. Kdybych ti vypravoval, že na měsíci je pes se sto ocasy a ty bys to popřel, je to už důkazem, že pes se sto ocasy existuje?

Lesclide však, posilněn souhlasem ostatních, vztáhl ruku se vzezřením nestranné vlídnosti:

— Soudruzi, utište se, nestačí popírati existenci Práva, ale je také třeba dokázati svou negaci.

— Ano, ano, ať ji dokáže! A všickni se utišili a čekali zvědavě, s vědomím jistoty, které v nich vzbuzoval chlubný pohled Lesclidův, zdající se jim slibovati, že rozumáře vežene do úzkých.

— Není povinností nikoho, pravil Bilatéral, dokazovati negaci.

— Negace je afirmace! ozval se s učenou tváří malý jeden chuďas, vetchého těla, stráveného bídou a přílišností temperamentu už v dvaceti pěti letech.

A všickni důrazně potvrzovali, že každá negace je vlastně afirmace.

— Budiž, pravil Bilatéral, ale je to afirmace, odpovídající v opáčném smyslu k afirmaci předchozí, ať hypothetické či pravdivé, a v tom je rozdíl.

— To je puntičkářství! hulákal výrostek.

— Je to puntičkářství . . . vidíte, jak nemůže z místa!

— Ale takto odbočujeme od dané otázky, pokračoval Bilatéral. Řekl jsem, není-liž pravda? že není nijakého důkazu pro jsoucnost přirozeného práva. To jsem řekl a to není žádná afirmace, to je pouhá reserva, pochybnost, jakou bych měl právě tak vůči člověku, který by mi tvrdil, že vynalezl balon, schopný proletět celou planetární soustavou.

— U všech čertů! ozval se výrostek. Podívejte se, jaké to jsou zas fráse.

— Je to lhář!

Ravière, rudý ve tváři jako rozžhavená plotna, zařval: Vyjádřil se tak občan, jak praví, či ne, ptám se tebe Lesclide?

Digitized by Google

— Ano, přiznal Lesclide po krátkém mlčení, v němž se oň pokoušela
alhati si.
Chuďas zvedaje do výše svůj měšec s tabákem, volal se zlobou
i: Nu tak! ať uvede důkazy pro svou pochybnost!
— Ano, tak! tak!
A výrostek, těže z aforismu vetchého mužíka, opakoval: Pochyb-
e také afirmace.
— Mlč, ty křečku, přerušil jej Ravière . . . pak bychom musili právě
řit ve všecky hanebnosti, které kdy napsali jezovité!
Bilatéral se kolébal zatím na stolici, s trpělivou tváří a pohledem
upřeným, ale uvnitř se všecek chvěl podzemním hněvem:
— Nechte je, Ravière! . . cítí-li se občan Lesclide neschopným vésti
i bez pomoci těchto blbců . . .
— Jak? Cože? křičel Lesclide, krutě raněný ve své pýše. A zamručel:
tedy, soudruzi. Aby pak tenhle dobrý občan nemohl říci, že mu
edeme odpovědět!
— Právě to čekám od občana Lesclida, ozval se zase Bilatéral. Ať mi
, že existuje nějaké přirozené právo, já nevidím nic, naprosto nic,
ych v ně měl věřit.
Lesclide sbíraje v největších rozpacích slova a své myšlenky, ne-
se zpočátku na nic než na tvrzení: Já pravím, že dítě, které se
o k životu — které bylo zplozeno, aby žilo — pravím, že toto
á právo na život . . .
— Točíte se v kruhu — neboť tvrdíte, leda jen v jiné formě, že právo
lem stanoveno. Ale odkud čerpáte to právo? Jakým způsobem
ává to pouhé faktum, že jste přišel na svět, právo na život?
— Ale protože jste na světě proto, abyste žil, už proto máte na život
To je přec jasné!
— Právo? Jistou schopnost k žití, budiž, jistou sílu, vloženou do nás,
m nějaký čas zápasili se živly: sílu, kterou příroda bezstarostně
zase odejímá, plýtvajíc miliony miliard zárodků. Ale Právo?
právo? Právo přec, není-liž pravda? zahrnovalo by v sobě P o-
s t u kohokoliv (ať u Boha či člověka), aby respektoval jisté
osti, jisté majetnictví věcí, jistý obor působnosti u dané bytosti.
ud, u čerta, chcete čerpat, bez předchozí smlouvy, tuto povinnost
k jinému jedinci na příklad?
— Děláte zbytečně otázku složitější! zvolal Lescide.
— Pravda, to jsou jen fráze!
— Už se vymyká!
— Hrome! To jsou pouhé knyfy, staré kejkle měšťáků!
— Je to nějaký oportunista!
Iaje nervy už uklidněny vůči těmto sběsilostem Pandémonia, nalezl
l svůj obvyklý tichý soucit s těmito neplodnými mozky, zneužíi
své početné síly a bojujícími štvavou taktikou. Ale přece jeden
nský rozjitřil mu nitro. Křičela hlasem upřímným a pronikavým:
darebáctví! Upírati chudému jeho právo, to znamená, ospravedlňo-
ecky hanebnosti měšťáctva, všecky zločiny kapitálu.
Ohledl se, neboť dříve jsa zaujat rozmluvou nezpozoroval, že by kdo

Digitized by Google

byl vstoupil. Byla to, po boku Ravièrově, jemná bytost lidská, dívka všecka zrůžovělá horečkou theorií, plna horoucího půvabu a pyšného kypění životem, jejíž krásné oči zatracovaly Bilatérala. Tento, zaražen antipathií tak rozkošné dívky, odpověděl s pohybem únavy:

— Ženy už dokonce, prohlásil, neměly by se plést do sociálních otázek!

Pokročila blíže, ještě více rozhořčena: Ženy mají právě tolik inteligence jako muži, rozumíte, občane?

— Ženy jsou k tomu, aby rodily a aby pečovaly o to, co porodily, a aby žily pod naší ochranou a nic víc! odbyl ji s úmyslnou hrubostí.

— Jdi mi k čertu, darebáku! pravila. Ostatní ji podporovali. Proč pak už také neomlouvá otroctví černochů? Ženy že jsou hloupější než muži? . . . K tomu musí být člověk jen takovýhle Janek, aby to mohl říci. Přicházíme všickni na svět se stejnou inteligencí!

Ale Ravière vzal dívku za ruku: Řekni mi, Evo! . . . Což pak nevidíš, že je sám proti všem? A obrátiv se k Bilatérovi: Je to má dcera, a chovala se jako uličník, musíte jí prominout! A abyste věděli, vy ostatní, to vám povídám, že Lesclide vede hloupě diskusi a že, nedovede-li v ní lépe pokračovat, uchopím se jí já sám místo něho . . . a uvidíte, budu-li nucen utíkat se k neloyálním manévrům.

Jeho soudruzi kolektivisté tu ihned se přidali na jeho stranu, aby dopálili anarchisty. Ano, tak . . . ať vede Ravière diskusi — Jen do toho, Ravière, zkus mu zacpat hubu, občanu Lesclidovi.

— Však on si ji nedá zacpat!

Zlá elektřina rodila se v jejich zornicích, vzájemná nevraživost sekt přetrhala v této chvíli alianci proti pohanovi. Lesclide, všecek k nepoznání vztekem, řval: Mlčte přec už, oslové! Což myslíte, že potřebuji vašeho křiku, abych obhájil naše ideje?

— Nekřičte tak! pravil Ravière. Chce-li pokračovat, ať tedy pokračuje.

Když se byli kolektivisté zase utišili, tázal se Lesclide potměšile: Ptal jste se mne, občane, odkud čerpám původ Práva a Povinnosti, není-liž pravda? Nechcete připustit, že už sám ten fakt, že člověk žije, mu dává právo na život. Připouštíte, že život je dobro?

— Mohu to připustit, pravil Bilatéral.

— A připustíte snad také, že život člověka je největším dobrem na zemi?

— I to mohu připustit.

— Následkem toho má život lidský hodnotu nade všecko jiné a poněvadž všickni lidé si jsou podobni, což jest tolik jako rovni, máme všickni totéž právo, aby náš život byl respektován. To je závěr, k němuž jsem došel z vašich slov. Z toho plyne jasně, že přirozené právo existuje.

Tentokráte se zdvihl potlesk.

Ten ho nabral! Teď sedí v kaši, kterou si sám připravil, ten slavný mudrc. Výborně, Lesclide, nanejvýš logické! . . . Eva, uklidněna, hleděla na anarchistu s obdivem a tleskala jemně rukama.

Ale Bilatéral se usmíval, docela v dobré náladě a řekl toliko: Až přestanete, občané!

To účinkovalo za triumf anarchistů jako sprcha. Konečně se hluk utišil.

Digitized by Google

- Točíte se opět v kruhu, prohlásil Bilatéral . . .
- Jak? Cože? Vždyť tě přivrtal tak, že se nemůžeš ani hnout, ku! . . .
- Ticho! volal Lesclide.
- Točíte se opravdu v kruhu . . . Tážu se vás přec, jak z toho fakta, lidský je statek veliké ceny, možno dospěti k závěru, že člověk ozené právo na tento život? Ještě jednou se ptám: odkud čerpáte o? Z jakého zákonodárství mimospolečenského a mimolidského ? Jsou to pořád tytéž síly, které vás tvoří, vás usmrcují a nahra- mi a celé právo vaše právě tak jako je má i nejmenší hmyz, v těchto silách útočných či obranných, které jsou do vás vloženy.
Ale poněvadž je život dobro, zasluhuje býti respektován! křičel

To netvoří však ještě žádné právo. Hleďte, pokusme se ustaviti řetěz, abychom došli od pojmu dobra k tomu vašemu právu.
Ale vždyť jsem ho ustavil.
Čerta! Vy byste byl brzy se vším hotov! Zopakujme si znovu ještě lenkový pochod a tentokrát si ho rozeberme. Za prvé: »Život á hodnotu nade všecky jiné hodnoty.« Toť vaše východisko. e je. Za druhé: »A všickni lidé jsou si podobni, což jest tolik ě rovni . . .« Sem jste něco vložil, což je snad šikovné a taktické, tně nelogické. Neboť je zřejmo, že u srovnání s koni a žirafami lidé znatelně podobni, ale s hlediska absolutního ukazují ci i plemena rozdíly dosti značné. Chtěl byste přirovnávati Papu- Pařížanu? I kdyby si byli podobni, jaká to hloupost, říci, co si je podobno, je si rovno! To co jste sem tedy vložil, asu, duševní nerovnosti a nepodobnosti nedají se přec popírat. chme toho a přistupme ke třetímu: »Máme proto všickni totéž by život náš byl respektován.« Vypusťme slovo t o t é ž, které předešlého tvrzení a zároveň s ním padá. Třetí věta plyne proto prvé a tak obdržíme: »Život lidský má nesmírnou hodnotu náme právo na život!« To je přec jasné! A teď mi řekněte, jak vésti v souvislost tuto hodnotu a toto právo na život, tedy něco lativního a něco absolutního?
nechtěli ho dále poslouchat. Chabá obrana Lesclidova zbavila erance, všickni vstali a vespolek hlučíce tlačili se kolem Bilaté- ramnou chutí začíti nějakou strkanici.
Je to naše mizerná společnost, která vytvořila duševní rozdíly! árodové jsou si rovni . . . Číňané mají lepší socialistické orga- žli my! — Jděte se podívat do Alžíru, zdali se nám Arabové ají! Dělník je schopnější než měšťák! To jsou kličky, kterými snižovat! Teď odhalil svou masku! není o nic víc socialistou ! Je vidět, že sedí v teple!
clide jich více nezdržoval, dušen vnitřním vztekem, hluboce raněn sorským tónem, jímž odpůrce rozbil jeho důkazy, a výrostek, ělosti, odvážil se dáti Bilatéralovi potměšilý štulec. Ale dostal Bilatéral mu vlepil notný pohlavek, až odletěl a zatínaje své i, počal si mocným vzmachem paží klestit cestu: Můžete dostat

Digitized by Google

všickni, chcete-li! Může vás přijít na mne tucet ... ale nepovede se vám dobře, tím buďte jisti!

Váhali, znepokojeni jeho širokými rameny a správnou posicí k boxování. A Ravière, rád že může se ujati někoho proti většině, postavil se jemu po bok. Komunisté se postavili mezi obě strany.

— Nejste hodni zabývat se sociálními otázkami, řekl pohrdavě Bilatéral, nejste muži s mozky, jste ničemné baby! Vyskočil ze své obvyklé povahy a zapomněl na to, jak nenávidí mísení se vášní tam, kde jde o věci myšlenkové, tak byl podrážděn tou brutálností, s jakou byla jeho řeč přerušena. Ale vetchý pětadvacetiletý stařeček ještě mručel: Ale přece, když popíráte Právo, jak můžete o sobě říkati, že jste socialista? To znamená přece, že máme složiti ruce v klín, když nemáme práva se bouřiti?

— Tisíc hromů! . . Ale k čemu potřebujete si zrovna sestrojovat náboženství Práva? Nebyl člověk vždycky zotročován právě tím jménem Práva, jako jménem Boha? Což se nedá naproti vašemu svatému právu na život postavit svaté právo na majetek? Neexistuje dosud právo z boží milosti a právo feudální? Proti vašemu úzkoprsému absolutnímu pojmu se postaví na odpor jiné absolutní pojmy neméně úzkoprsé a tato manie stavět oltáře je pak příčinou, že nejlepší snahy se ztroskotávají!

Šířil se o tom dále, hlasem unaveným, rozebíraje nerozumnost fanatismu a ukazuje na potřebu zkoumání, mozkové práce, vývoje, boje rozumu proti bludům a posluchače dráždila hojnost jeho myšlenek a jeho vzezření filosofa. Eva zamlklá, cítila v sobě vzrůstati zášť proti tomuto nepříteli rovnosti, proti chladnému popěrači revolučních náboženství. Ale Ravière konečně, vida zpitomělou resignaci svých soudruhů, přerušil Bilatérala v řeči:

— Budiž tomu jakkoliv, řekl jemně, mně nezabráníte věřit v právo. Bez Práva není spravedlnosti, není možno se něčeho dovolávat. Pozoroval jsem vždycky, hleďte, že ti, kdož jinak při rovnosti sil a zbraní měli mimo to na své straně právo, zvítězili. Oh! Vám se to pěkně povídá. Lesclide se pokoušel dokázati vám jsoucnost Práva, ale Právo se nedokazuje. To cítíme ve svém svědomí a vy je cítíte právě tak dobře jako já, občane, neboť chcete prospěch lidu ... ačkoli vás vaše osobní situace nenutí, abyste si přál společenského převratu. Ne, ne, Právo se nedokazuje, ale ono je tak jasno jako slunce! Ono to bylo, které provedlo velikou revoluci, ono to bylo, které dalo bojovati sto tisícům mužů pro komunu. A buďte jist, že takovéto rozumování o jeho užitečnosti nebo neužitečnosti přispěje pramálo k zvýšení obětavosti, jakou potřebujeme v boji proti padouchům, kteří námi vládnou.

Dal se do široce rozlehlého smíchu a ostatní byli uchváceni zase nadšením, vidouce svého Boha plápolati v lůně oblaků:

— Ano, ano, tak to je. Pravda! Výborně, Ravière!

— Výborně, Ravière! pravil Bilatéral. Ale raisonuješ jako farář.

Ravière se smál pořád, až se zakuckal, všecek červený, když tu Lesclide z hloubi své krvácející pýchy rychle vyrazil:

— Není pochybnosti, že má pravdu. Ale já se také nemýlím, když tvrdím, že už to faktum, že si příroda dala práci, postavit na svět bytost, jakou je člověk, dává této bytosti právo na existenci. Ten, kdo dělá,

Digitized by Google

jakoby tomu nerozuměl, může si povídat, co chce, ale ten, kdo bez vášně bude zkoumati tuto otázku, bude mého náhledu. Co se týče práva na majetek, jejž staví měšťáci proti nám, to je právo falešné, ničemný nárok a existence práv falešných nedokazuje, že by neexistovalo právo opravdové. Právo jediné nás zachrání. Právo jediné jest dosti silno, aby zvrátilo zločinnou společnost, která vykořišťuje práci a leží na břiše před kapitálem. Všecko rozumování celého světa nám nezabrání, abychom si nezachovali kult spravedlnosti, z něhož budeme čerpati odvahu, až nadejde »velký den«.

Došel zase souhlasu a Bilatéral, podrážděný tím, že Lesclide znovu přichází s argumenty, o nichž se už diskutovalo, zachovával mlčení únavy a pohrdání, přihlížel k tomu, jak anarchisté se rozpalovali při slovech Lesclidových a divil se sám sobě, jak se mohl rozčilovati proti tomuto ubohému bláznivému zvěřinci. Blanquisté, guesdisté, strana dělnická, budiž! Celkem stojí vždycky výše než ty ničemné štěnice z buržoasie! Ale tihle zde, to je něco žalostného! Ale konečně, boje se být nespravedlivým, přiznal si v duchu, že i oni nejsou vesměs hlupáky.

— Nu tak, soudruhu! ozval se jeden z anarchistů, zlehka se ho dotknuv. Neodpovídáte?

— K čemu? Vy všichni vězíte až po uši v citu! Bylo by to tak, jako kdybych chtěl debatovat s poutníky k Panně Marii lourdské! . . .

To mu dodalo vzezření poraženého. Ale nedělal si z toho mnoho, analysoval vychrtlé hlavy v kouři z dýmek a znenáhla zmocňoval se ho záchvěv soucitu s prázdnotou jejich žaludků a obrovskými nadějemi jejich chudoby. Proč je považovat za idioty? K čemu zlostné disputace? Není o tom pochyby, berou věc za nepravý konec a podrývají svou vlastní budoucnost naivním vyháněním všeho do krajnosti. Ale co víc konečně? Není-li to věčný proces lidský? Nebylo to přespříliš, žádati na lidu, aby měl jemný smysl pro odstíny myšlenek, jaký i nejbohatší povahy ukazují tak zřídka? Mluviti k nim, poučovati je, to ano! ale bez nelaskavé pedanterie, a neodstrašovati je přivalováním těžkých balvanů vědeckosti!

A mezi tím vším okouzlovala Bilatérala sličnost Evy, dcery Ravièrovy. Jímala jej svým vzezřením lesní víly, pod svým kloboučkem v modrých lehounce křiklavých šatech, svým bohatstvím pleti a rysů přírodních, prosvítajících mezi umělůstkami Pařížanky tak, jak jemná stébla trav mezi květinami ve sklenníku. Jaké to dětinství od jejího otce, voditi ji mezi socialomany!

Zdvihl se v něm hnus, srdcervoucí pocit fatality a malomoci a stisknuv srdečně ruce soudruhům, mizel těžkými kroky v pozadí sálu. *D.*

Řemeslo a jeho zlaté dno.

Napsal dr. Weichs-Glon. (Dokončení.)

Má-li řemeslo, pokud nepropadlo ještě naprosté zkáze, z ohroženého postavení svého se vymaniti, musí si především uvědomiti, která výrobní pole mu přemocný průmysl přenechává a přenechati musí a která možno namnoze ještě rozšířiti.

Digitized by Google

Jest to především umělecké řemeslo, onen směr řemesla, ve kterém se uplatňuje dovednost jednotlivcova, jeho tvořící ruka a individuelní schopnost a to stejně dobře na střevíci, kabátě, rukavičce, nábytku anebo stavbě jako na výrobku soustružnickém, řezbářském, zlatnickém, zámečnickém, kolářském nebo kovářském. Není to však ono řemeslo, jež jisté formy šablonovitě rozmnožuje jako kovolitectví a p., pro něž by i za docela změněných hospodářských podmínek i vzdor společenství a průkazu způsobilosti sotva bylo záchrany a jež zachovati nemůže ani býti zájmem lidstva, jehož potřeby co nejlépe ukojiti jest objektivním účelem hospodářství. V uvedených případech záleží jen na tom, dělnictvo posud v tomto odvětví výrobním zaměstknané zaopatřiti zatím jinde, o čem tu však rozepisovati se nebudeme.

Ne v hromadné výrobě leží význam řemesla, nýbrž v individuelním ukojení potřeb a ve vyhovění nárokům konsumenta. Práce zakázková jest vlastní půdou řemesla. Kdyby řemeslo dbalo vyhověti přáním konsumentovým, mohlo by mnohé výrobky až posud v továrně zpracované zase získati, poněvadž stroj nemůže vyhověti individuelním vlivům i přáním. To platí i o onom způsobu výroby, kde sice práce strojové se užívá, jako na př. při výrobě hodin, obuvi, oděvu a p., a kde by dělník intelligentní stroje užiti musil, kde stroj sám o sobě ještě nemechanisuje práci, nýbrž do krajností zabíhající dělba práce mezi celé zástupy řemeslníků, pro kterou individuelní schopnost nemůže se uplatniti.

Ovšem že se bude individualisující řemeslo v duchu vlastní solidnosti obraceti jen na solidní konsumenty. A těch jest ještě velmi mnoho. Záleží jednak na zdatnosti řemesla, jednak na šťastné volbě práce, aby poznenáhla převládlo přesvědčení, že jedině řemeslo dovede uspokojiti požadavky na krásu, užitečnost, trvalost a opravitelnost výrobku kladené, a že tudíž jsou jeho výrobky také lacinější než podobné výrobky tovární. Aby však takový názor se mohl ujati, jest třeba, aby řemesníky byli lidé inteligentní, s odbornou znalostí a obchodním smyslem.

Dnes však vidíme pravý opak. Úpadek řemesla vypudil lepší a dovednější živly, a dnes každý skoro by mohl z vlastní zkušenosti vypravovati o nespolehlivosti dnešních řemeslníků, o jejich indolenci, nevčasnosti v dodání a vadnosti práce. Kdo z nich však pracuje svědomitě a se vkusem, tomu řemeslo i dnes přese všecky nesnáze a za poměrů jak možno jen nejnesnadnějších opatří alespoň slušný a postačitelný výdělek. Z toho viděti, že stav řemesel není nikterak ještě zoufalý. Srovnejme jen řemeslnou výrobu v celku s celkovou výrobou tovární a spatříme, že zaujímá ve výrobě národní ještě místo důležité a to nejen v Rakousku a Německu, nýbrž i v průmyslně pokročilé Anglii.

Vedle praktické dovednosti a dobrých schopností musí míti řemeslník byť i malý závodní kapitál, aby mohl svoji výrobu stále rozšiřovati. Ale ani to není dnes pravidlem. Neboť, má-li kdo i sebe menší závodní kapitál, snaží se býti obchodníkem. I v kruzích řemeslnických zcela poklesla úcta k ruční práci. Za těchto okolností tedy počíná se řemeslo bez schopností duchovních, mravních i hmotných a s takovou pouze mechanickou dovedností, se kterou tak tak že ještě možno nejnutnější potřeby ukojiti a žíti z ruky do úst. Vůči přáním a nárokům konsumentů jest

Digitized by Google

lník hluchý a neuznalý a obslouží je přečasto hůře ještě než tovární vsl. Z té příčiny tedy vchází řemeslník čím dál tím méně v bezpro- í styk s konsumentem a stává se snadno kořistí malého obchodníka, nu v peněžní tísni vypomahá a opatřuje prostředky pracovní a suroviny, ej tím jistěji ve jho odvislosti upoutal. Tomu utéci hledí řemeslník e stává se dělníkem továrním a tak si jho v jiné poněkud formě klade.

Dalším důležitým a nepomíjejícím úkolem řemesla jsou správky žování svršků v dobrém stavu. Ale i na tomto poli řemeslo celkem lo pracovati. Hromadná výroba moderní pole to značně zúžila sama cí továrních výrobků dá se těžko konkurovati i správkám. Tak pra- ladovící proletariát pro lehkomyslnost davů, za pomoci samých níků, kteří nevěnují pražádných nákladů na správky, vyřizujíce je louhavě a špatně. Přirozeným následkem toho je stále stoupající ování trhu laciným, ale špatným zbožím: průmysl a drobný obchod e ziskuchtivě na místa, jež jim řemeslo samo uprázdnilo.

e na jevě, že takovým zlořádům nemůže učiniti přítrž ani spole- ní organisace ani průkaz způsobilosti ani konečně zákonodárná ní. Je na řemesle s a m é m, aby zadost učinilo podmínkám, bez státní pomoc, společenstva etc. jsou ilusorní. Zkrátka: řemeslo musí i svou změněnou úlohu v hospodářském životě, musí vyhověti vkům, jichž vyplnění je podmínkou zajištěné jeho existence za okolností a v každé době; jsou to: solidní práce, inteligence ojení se s přiměřeným výdělkem.

Až budou tyto předpoklady i v řemeslnických kruzích za před- y reformy uznány, až stane se jejich vyplnění částečným cílem nstevní činnosti a organisace t. j. až ony budou opět uznány za z á k l a d slnické práce, teprve pak bude moci doplniti dílo záchrany ivnosti zákonodárství, státní pomoc, tuhá organisace a průkaz způ- i. Co se týče nové organisace řemesla, takové budou asi vní rysy: Všechny řemeslné živnosti země budou u č l e n ě n y dle ých odborných společenstev a společností v okresu nebo obcích; resní odborná společenstva spojena budou v z e m s k á společenstva konečně v jeden říšský svaz společenstev. Zastoupení korporací orů svěřeno bude z e m s k ý m ž i v n o s t e n s k ý m komorám*, jichž budou voleni od odborných společenstev. Vedle těchto živno- ch komor bude třeba zříditi z e m s k é ž i v n o s t e n s k é ú ř a d y konné orgány, jež mají obstarávati záležitosti zemských společenstev íděti usnesení živnostenských komor ve vlastních věcech. V čele stitucí stojí společný, panovníkem jmenovaný president. Náklady nstevní správy nebude jako dosud hraditi členstvo ve způsobě po- nýbrž uhradí se způsobem, o němž později se zmíníme a který ceným společenstvům zjedná hned s počátku přátele. Kriteriem etí do živnostenského společenstva bude jedině z p ů s o b p r o v o - í ž i v n o s t i, zejména okolnost, zda zhotovování výrobku děje se m způsobem ovládaným dělbou práce (im arbeitsteiligen Betriebe) dstatě jen jedním dělníkem.

*Odděleným od o b c h o d n í c h komor.

Digitized by Google

Co se týče obecní či okresní organisace živnosti dle nucených společenstev, jsou dvě cesty. Buďto pokládáme za nejdůležitější úkol odborných společenstev vykonávání živnostenské policie (přikazují se jim agendy rozličných pojišťovacích pokladen a pokládají se za nejnižší živnostenské právní instance) a pak nuceni jsme přijati za základ pro nucená společenstva stejnorodost produkce, práce; aneb pokládáme obchodní (výdělečné) interesy živnostenské produkce za účel nuceného sespolečenstvení a pak je hotové, v oběh dávané, na trhu speněžiti se mající zboží základem pro spojování živností, které totiž účastníly se zhotovení dotyčného zboží. Spojování dle prvého názoru utrpělo — aspoň v Rakousku — fiasko. Nebylo (nehledě k velkým městům) velmi často dostatečné množství stejnorodých živností a tak spojovány často naprosto různorodé živnosti ve svaz, jenž pochopitelně postrádal životnosti. Vedle toho neměli lidé úvěru, ani těch nejmenších hospodářských výhod se strany společenstev, jen břemena a povinnosti: spojování dle oddělených povolání ukázalo se jako mechanické přenášení staré myšlenky cechovní, dnes v hospodářství neužitelné. Správným je tudíž druhý názor: ve zpeněžení živnostenských výrobků na trhu leží všem společný moment — zájem výdělkový; proto rozhodným bude pro spojování živností ve společenstva vztah jejich k hotovému výrobku a jeho odbytu. Na př. koláři, kováři a čalouníci nebo truhláři, soustružníci, čalouníci a prýmkáři budou v jednom svazu, ba jednotlivá řemesla i ve více svazích, ovšem že jen s jedním hlas. právem (t. j. v jednom svazu). Tento poslední moment zejména poskytne podstatné výhody a odstraní celou řadu dnešních závad a těžkostí. Především ve společenstvech semkne úžeji ty živnostníky, kteří již dnes jsou v neustálém styku vespolek, čímž umožní se i v menších okresích společenstva s živými, obecnými interesy. Kromě toho zamezeny budou spory vznikající z provozování jedné nebo druhé anebo více živností jednou osobou — příslušná řemesla v témž společenstevním svazu se nalezající vykonají každou práci. Není pochyby, že vedle této nucené zemské organisace veškeré malé živnosti bude dobrovolná organisace za účelem sledování určitého hospodářského účelu, jež zasluhovati bude všemožné podpory.

Výše zmíněný zemský živnostenský úřad bude třeba rozděliti nejen vertikálně, t. j. ve shodě s rozčleněním živnosti v odborná společenstva, na odborná oddělení, nýbrž i horizontálně t. j. ve shodě se skutečným třídním rozdílem a složením živnostenských komor, na oddělení pro mistry a pomocníky resp. dělníky a učně. Tím by se umožnilo pečovati o zvláštní interesy každé z těchto tříd, odhadovati je v poměru k sobě a spojovati je spolu, či jinými slovy konati funkce sjednocujících úřadů, na druhé straně pak přikázati jim i sprostředkování práce. Zemský živnost. úřad vedl by dále živnostenský rejstřík, sčítání živností a živnostenskou statistiku s příslušným počtem živnostenských inspektorů a sloužil by konečně za ústřední místo a pokladnu zemskou pro živnostenské pojišťování, které sestátněno resp. rozšířeno být má, a všechny humanitní ústavy (starobné, úrazové, nemocenské etc. pokladny), čímž by se velmi ulehčilo stávajícím společenstevním svazkům. Pokud společenstva resp. svazy musejí konati jisté živnostenskopolicejní nebo odhadné funkce, není příčiny k nějaké změně při nově organisovaných společenstvech.

Digitized by Google

Nicméně uhelným kamenem živnostenské nucené organisace bude
sace živnostenského úvěrnictví, neboť nedostatek úvěru či lépe
tatek výrobního kapitálu u malé živnosti je považlivě veliký, daleko
aviňující její asthenii vůči velkokapitálu než nedostatek užitelného
ého kapitálu. Zemský živnostenský úřad musí být tudíž ustaven také
mě zemského živnostenského úvěrního společenstva
lidárním ručením veškerého členstva. Tím utvoří se hospodářská
akové bezpečnosti platební, že jí bude k disposici beze vší pochyby
bankovní úvěr, jaký dnes má velkoprůmysl a obchod, na př. úvěr
ké banky (částečně i u dnešních spořitelen) nebo u říšské živno-
é banky, jež by se založila za státního účastenství. Zde budiž zej-
na dvojí poukázáno: 1. na užití poštovních spořitelních vkladů
ům zvelebení domácí produkce a 2. na utvoření raiffeisenských po-
pro živnostníky společenstev, po případě celého okresu nebo na
tění živnostníků do stávajících podobných pokladen rolníků. Bylo
jistě s velikým užitkem pro malou živnost, neboť maloživnostníci,
dnes nemohou použiti laciného úvěru u bank, poněvadž pravidelně
ovují podmínkám bankovních stanov, stali by se pomocí zemského
enstva účastnými výhod onoho úvěru. Příjemci úvěru vůči bance
by totiž jednotliví řemeslníci, nýbrž zemská úvěrní společenstva,
mohla do jisté míry zastávati úlohy živnostenského bankéře a zí-
bankovní úvěr rozdělovati v jednotlivé konkrétním potřebám při-
é, kratší či delší úvěry. Úrok za vypůjčený kapitál od banky byl
o tolik zvýšen resp. zapůjčený kapitál o přiměřenou částku zmenšen,
by toho vyžadovalo krytí výloh připadajících na živnostenský správní
; jistě však by byl ten úrok menší, než jaký dnes platí řemeslník
ým obchodníkům a soukromým věřitelům. Živnostenští inspektoři
orné kanceláře živnostenského úřadu konali by — mohouce dáti
cké zprávy o úvěrní a platební schopnosti, o důvěryhodnosti jedno-
úvěrníků a odborných společenstev — služby censorů a určovali
účelu a rozvrhu výši poskytovaných úvěrů. Tak by zřízením zá-
úvěrní organisace, raiffeisenských pokladen pro řemeslníky podstatně
lehčena celá úvěrní správa. Neboť v myšlence nucené společenstevní
sace obsaženo je výlučné právo, ale také povinnost zemského úvěr-
společenstva poskytovati úvěr malému živnostnictvu, jež by ovšem
i soukromého úvěru užiti. V požadavku úvěrního společenstva
však je předpokládáno (v souhlasu se solidárním ručením členstva)
ní privilegium.

Tím, že každý živnostník je nuceně členem řemeslnického spole-
a, je eo ipso i členem úvěrního společenstva. To má tu
u, že každý, kdo úvěru užíti chce, musí přispěti výše zmíněnou
u ze propůjčeného kapitálu na správní náklady společenstva, tak že
ník v nejzapadlejší vsi ani krejcar víc zaplatiti nemusí účasten jsa
laciného úvěru, jako každý jiný člen společenstva. Je na bíledni,
ím ihned byl učiněn konec dnešnímu nedostatku úvěru pro řemeslníky,
o zaviňuje, že maloživnostenská výroba a vývoj její jsou podstatně
od hotových prostředků, jež právě a obyčejně ve velmi skrovné
sou po ruce. Řemeslník většinou je nucen platiti hotovými; kupuje

Digitized by Google

v malém a tím již dráže a horší věci; neboť musí nejčastěji kupovati bez výběru. Má-li náhodou úvěr u malého obchodu, je vydírán a nastupuje dráhu úpadku. Sám však nucen je, aby si udržel odběratelstvo a aspoň v něčem zdánlivě předčil průmysl, prodávati odběratelstvu ne za hotové, nýbrž na úvěr, při čem celý rok druhdy musí čekat na zaplacení, aniž smí si počítati úroky z prodlení. Tím ale odkázán je na hotové skrovné prostředky, citelně jsa poškozován ve svém hospodářském podkladu.

Tento nešvar neplacení hotovými se strany odběratelstva odstraní ihned nucený společenstevní systém; ale teprve živnostenské úvěrní společenstvo tvoří bezpečný podklad, ba předpoklad pro vývoj a prospívání odborné společenstevní organisace. Neboť dobrovolným nákupním společenstvům dán bude k disposici laciný úvěr jen pod tou podmínkou, že všichni členové nuceného společenstva v okresu ať kdekoliv bydlící obdrží dobrou a lacinou surovinu za stejnou cenu jako dobrovolní členové nákupního společenstva. Nákupní společenstva (zejména pro suroviny) budou nucena, stejně jako dnes velkoprůmysl s pominutím ziskuchtivých drobných obchodníků opatřovati nejlepší surovinový materiál na světovém trhu u příslušných pramenů a platiti směnkami, nesoucími akcept zemského společenstva. Opatřování látky a transport díti se bude ve větším množství, za nižší cenu a mírných tudíž tarifních sazeb; jednotlivým členům prodávána bude surovina nebo polofabrikát za původní cenu hotově nebo na krátce splatné směnky, jež by byly spláceny z výtěžku.

Dobrovolná prodejní společenstva, jež jsou jen přirozeným doplněním a důsledkem nucených odborných společenstev a jež případně mohla by se skládati z více odborných společenstev, obdrží příslušný úvěr ke zřizování společenstevních krámů, jež byly by zároveň středisky pro přijímání objednávek a jež by sprostředkovaly přímý styk s odběrateli a detailními obchodníky. Zemské společenstvo muselo by mít ovšem právo zboží prodejnám zasílané dle jeho kvality oceňovati. Tím by obdržel řemeslník peníze ihned do ruky a zároveň by prováděna byla dobrodějná veřejno-právní kontrola kvality zboží. Současnému prodeji v lokálech jednotlivých řemeslníků nebylo by zabraňováno, podobně jako prodeji řemeslných výrobků příslušnými obchody. Leží jen v interese řemeslníka míti co nejvíce prodejních míst. Ovšem ale nesměl by příslušný obchodník přijímati objednávky na řemeslné výrobky a správky, ani zaměstnávati řemeslníka výhradně pro svůj sklad. Pouze podomní obchod bude nutno zakázati, aby solidní řemeslnické zboží nebylo zatlačováno špinavou konkurencí špatného se strany nadvyrábějícího průmyslu. Současně budou muset být zaváděny spolky k vedení známek a zákonodárná opatření na ochranu známek v tom směru doplněna, že známka není výsadou majetníka, nýbrž ochranou pro výrobek. Aby dále zájmy legitimního obchodu byly ochráněny, bude nutno zakázati prodej zboží (v prodejnách řemeslnických společenstev a v závodech jednotlivých řemeslníků) nevyráběného společenstvem nebo jeho členy. I to leží v zájmu malé živnosti; neboť jinak změnila by se znenáhla společenstva řemeslnická v obchodní, která, poněvadž nalezají hlavní svůj zisk v odbytu průmyslových výrobků,

Digitized by Google

staví tento na první místo. Také bude nutno poskytnouti zemskému úvěrnímu společenstvu právo k eskomptování nezaplacených pohledávek prodejních společenstev. Organisace prodeje opírající se o produkci takto organisovanou, bude moci opatřiti malé živnosti dodávky pro vojsko, námořnictvo, železnice etc. Konečně umožní zemské úvěrní společenstvo odborným společenstvům, aby získáním příslušného provozovacího úvěru opatřila si stroje a motory a tak využitkovala výhod s průmyslovou výrobou spojených (jež pracuje se vzrůstajícím množstvím kapitálu a organisuje práci), aniž by produkovala nedostatečné výrobky tovární. V tomto ohledu připadají zejména obcím veliké úkoly . . . To by byl jeden díl reformy řemesla a záchranné akce pro ně: věcně provedená živnostenská společenstevní organisace, jež liší se sice od stávajících společenstevních útvarů, ale na svůj prospěch, poněvadž právě v té odlišnosti tkví naděje možného výsledku.

Přes to vše zůstala by tato akce kusou, kdyby se nezabránilo přístup resp. hospodářské působení uvnitř společenstev jistým nejasným elementům, jež poškozují důvěryhodnost společenstva, jež zhoršují kvalitu výrobků a jež konečně zkracují mzdu řemeslnických dělníků. Již tím je jistě dokázána oprávněnost a nutnost průkazu způsobilosti. Ovšem nesměla by příslušná ustanovení státi se pouhými formalitami; muselo by se znemožniti, aby pořizování takových průkazů způsobilosti nestalo se řemeslem. Aby průkaz způsobilosti nestal se vlastně jen průkazem dočasného zaměstnání. (Rakousko!) Vlastním účelem průkazu způsobilosti a jeho pravým a hlubokým odůvodněním je ochrana zájmů odběratelských skrze něho a tím i pojištění objektivného, civilisačního účelu řemesla. Je to účel čistě mravní: pomáhati ku podpoře společenského blahobytu.

Nikterak však nebude bráněno řemeslníku průkazem způsobilosti pro řemeslo, přestoupí-li on zavedením tovární výroby do kategorie (po případě do společenstva, jež by se event. utvořilo) industrielních producentů, což by i znamenalo jeho vyloučení ze společenstevního svazku maloživnostníků. Na druhé straně však bude třeba žádati od továrníků, zhotovujících zboží, jež i řemeslně zhotoviti se dá, průkaz způsobilosti pro toto řemeslo. Aby pak zadost učiněno bylo správnému významu a věcnému podkladu průkazu způsobilosti, bude třeba věnovati zvýšenou pozornost a péči odbornému školství a učennictví. Zejména odborné školy bude třeba zřizovati v každé zemi a to na útraty říše nebo zemí. Neboť jen tím bude zažehnán stále častější zjev, že v řemesle pracuje se na jedné věci dle určitých částí, tak že učenník nenaučí se ani zhotovovati věc celou. Proto průkaz způsobilosti musel by předpokládati vysvědčení odborných škol a společenstevní vysvědčení o odbytých létech učení se v tom nebo onom řemesle. Na požadavku, aby každý řemeslník absolvoval odbornou školu, dlužno setrvati v zájmu celku, jakož i v zájmu řemesla samého. Planá je námitka, co budou dělat synové chudých venkovských řemeslníků, jež pracují tak, jak již předkové pracovávali ke spokojenosti odběratelstva: neboť laciné tovární fabrikáty i tam konečně proniknou a nepokračujícího řemeslníka zničí. Odborné školy ostatně vydržovati se budou částečně prodejem vlastních výrobků, částečně institucemi zřízenými na útraty státu, země, školních a místních obcí, pomocí jichž opatří se žactvu byt, strava a šatstvo.

Digitized by Google

Netřeba snad dokazovati, že v průkazu způsobilosti neleží nikterak omezování skutečné hospodářské svobody. Nebude zajisté nikterak omezen počet těch, kdož by chtěli vstoupiti do živnostenského společenstva, aby snad zamezila se zdravá a pro skutečný pokrok nepostrádatelná konkurence. Naopak umožní se schopnému a spořivému dělníku, aby svou pílí dopracoval se samostatného postavení. Každému bude volno voliti obor řemesla, ovšem vyhoví-li zákonným podmínkám, neboť jinak by mu odepřel zemský živnostenský úřad koncesi ku provozování řemesla, kteréžto právo (ovšem jen v tomto rozsahu) úřadu bude příslušeti. Tedy: ne hospodářská svoboda řemesla, nýbrž svoboda ve vydírání řemeslníka bude obmezena a spolu znemožněno zhoršování řemeslnické práce.

Vedle vyplnění těchto všech hospodářských a socialně-politických úloh umožní organisace malé živnosti, učleněná teritoriálně, dle odborů a dle tříd, zastoupení této v zákonodárných sborech země a říše, které by odpovídalo sociálnímu a hospodářskému významu jeho a účinně zastávalo politické interesy a práva řemeslníků. Zemská živnostenská společenstva mohla by vytvořiti velkolepé společnosti, na něž by vznesena byla celá správa a z části i právo v záležitostech řemesla.

Je-li možno řemeslu vrátiti ztracené jeho »zlaté dno«, je to jen na této cestě možno: přísnou společenstevní organisací a průkazem způsobilosti, za současné, době přiměřené regenerace řemeslnické práce uvnitř. . . Třeba, že celková organisace řemesla provázena býti může plným výsledkem jen při pronikavé reformě zemědělství, průmyslu a obchodu dle rozumových a mravních principů, pro něž je jediné blaho spolupůsobících, spravedlnost naproti duševní a tělesné práci a zejména pak blaho odběratelstva směrodatným.

Dnešní stav úrazových pojišťoven dělnických.

Píše Al. Klíma.

(Dokončení.)

Ve všech dosavadních rozhodnutích můžeme pozorovati, že idea dělnického pojišťování nevznikla ze žádné snahy sociálního altruismu, ani ze snahy zlepšiti všeobecně smutný úděl dělnických tříd, nýbrž zákonodárce měl na mysli poskytnouti raněnému ex lege náhradu škody za každý úraz při práci podnikové. To vysvítá zcela jasně ze zákona samotného tím, že restringuje pojištění jen při pracích motorových neb při podnicích, jež relativně největšímu nebezpečí podléhají. Pozorujeme to nejlépe na dělnictvu agrárním, jehož jest v Čechách přes jeden milion, ale pojištění úrazovému podroben jen nepatrný zlomek a to jen při bezprostředních pracích strojových, poháněných silami živelnými. Důsledky takovéto pojišťovací techniky záhy se dostavily a po první revisi tarifové, konané ve smyslu § 14. zákona úrazového r. 1894 byly hospodářské stroje zařaděny do nejvyšší třídy nebezpečenské (XII) s největším pojistným příspěvkem.*) Ale ani tímto opatřením nenastala rovnováha

*) Rozhodnutí ministerstva vnitra 20. VII. 1894 ř. z. č. 167.

Digitized by Google

a passivita skupiny hospodářské zůstává stále nekrytou.*) Ovšem pokud dnešní pojištění zemědělců zůstane obmezeno jen na nepatrnou část dělnictva, kteréžto naproti svým soudruhům v závodech průmyslových již tím je v nevýhodě, že zákon ze dne 30. března 1888 o nemocenském pojišťování nemá pro něho platnosti, bude pojištění agrárníků čím dál tím kritičtější. Již dnes můžeme pozorovat účinky toho, že dnes agrární dělník, třeba působením ještě jiných vlivů, raději vyhledává práce v závodech průmyslových. Stále větší nedostatek zemědělského dělnictva jest nám toho dokladem.**)

Jiná rozhodnutí nevyšších instancí týkají se živností stavebních; tu setkáváme se přímo s anomaliemi zákona. I tato skupina stavební jest pro všechny pojišťovny naprosto pasivní, jednak tím, že množství těžkých a stále se množících úrazů, docházejících odškodnění, není v žádném poměru s náhradou příspěvků, vybíraných jen od poměrně malého počtu pojištěných, jednak tím, že celá řada vedlejších živností stavebních obmezena je pojistnou povinností na práce prováděné bezprostředně na stavbách samotných. Tu nastává v praxi takový případ, že dělník pracující v podniku, z pojištění vyloučeném, ku př. v dílně zámečnické na výrobku určeném pro stavbu, při kteréž práci nešťastnou náhodou přijde o oči a stane se úplným invalidou, práva na důchod nemá pražádného; stane-li se však invalidou při téže práci provedené na stavbě, dostane se mu zákonného odškodnění, byť jeho zaměstnatel, jenž jen po tu dobu, co na stavbě se pracovalo, pojištění podlehal, zaplatil třeba pouze několik krejcarů pojistného. S podobnými případy, jež mohou uvésti pojišťovny do kritické situace, setkáváme se při všech živnostech ve skupině stavební, kteráž má pro pojišťovny ještě i tu stinnou stránku, že znesnadněna a mnohdy i znemožněna je kontrola prováděných staveb a mezdních výkazů. Zvláště tento poslední nedostatek stává se čím dál tím citelnějším, zvláště uvážíme-li, že živnostenský řád z 8. března 1885 ř. z. čís. 22. v § 88. ukládá sice zaměstnatelům vésti seznamy dělníků, ale o zákonných výkazech mezdních ani on ani poslední novela živnostenského řádu se nezmiňuje.

Pozoruhodna jsou také rozhodnutí nejvyšších instancí o podnicích továrních. Zákon úrazový v § 1. praví zcela jasně, že veškeří dělníci v továrnách zaměstnaní pojištění úrazovému jsou podrobeni a živnostenský řád v §§ 1. a 96. zcela jasně interpretuje pojem továrny. Vzdor tomu však byl již mnohý podnik po továrensku provozovaný pojistné povinnosti sproštěn. V tomto směru jest říšský úrazový zákon německý daleko příznivější; tam totiž dle § 1. úr. zák. každý živnostník, jenž zaměstnává 10 dělníků, jest ve smyslu zákona úrazového továrníkem a následkem toho pojištění podroben,***) a analogicky mohou tedy býti v Německu i pekaři a jiní živnostníci pojištění úrazovému podrobeni.

*) R. 1894 před zvýšením tarifu obnášel schodek 63.558·51 zl., 1896 po zvýšení tarifu byl 34.519·46 zl.

**) Dr. Viškovský, tajemník zemědělské rady, v zajímavé zprávě vydané českým odborem zeměd. rady čís. 3642 ai 1895 píše obšírně o nedostatcích úrazového pojišťování agrárního dělnictva.

***) Amtliche Nachrichten des Reichs-Versichersungsamts 1885 pag. 104.

Digitized by Google

Zajímavé také je rozhodnutí správního soudu ze dne 18. VI. 1897 č. 3469 se zřetelem k novele zákona úrazového ze dne 10. července 1894 ř. z. č. 168. V článku 1. dotyčné novely rozšiřuje se úrazové pojištění na různá skladiště po živnostensku provozovaná, citovaným rozhodnutím správního soudu byla ale opět veškera skladiště posuzována jakožto integrující součást podniku a na základě toho povinnosti pojistné sproštěna. Tedy opětně podobný nepoměr, o jakém jsme se již na hoře zmínili. I tu nastává v praxi případ, že ku př. vrátný cukrovaru, jehož stanoviště i působnost je továrním řádem přesně vytčena, pojištění je podroben, ale má-li týž cukrovar v jiném třeba místě skladiště svých výrobků, tu již tito zřízenci dle onoho rozhodnutí postrádají zákonného pojištění. Také pozoruhodna jsou rozhodnutí, kdo jest ve smyslu zák. úrazového dělníkem. Drastický případ, který tu uvádíme, jest nám současně nejsilnějším argumentem k tomu, co jsme již dříve napsali, že totiž zákon o úrazovém pojišťování dělnickém nevznikl ze žádné snahy altruistické. Jest to pojištění trestanců, najímaných od živnostníků a továrníků k různým pracem mimo obvod trestnice. Tito lidé ve smyslu právním nejsou (§ 26. tr. z.) osobami, nejsou dělníky, ergo nepodléhají pojištění.*) Názor tento snad přenesen byl z Německa, kdež nacházíme podobné rozhodnutí o pojistné povinnosti trestanců, jen že tam existují i státní pojišťovny pro všechny ústavy a podniky státní.**) Na druhé straně zase ministerským nařízením ze dne 1. března 1890 i diurnisté v účetním oddělení vídeňského arsenalu a do jisté míry i pensionovaní důstojníci tamtéž zaměstnaní byli zákonnému pojištění podrobeni.

Z těchto několika příkladů seznáváme, že veškera téměř rozhodnutí nejvyšších úřadů vycházejí ze stanoviska čistě empirického, po stránce praktické však činnost úrazových pojišťoven obmezují.

Krátce ještě zmíníme se o zvláštním ustanovení, týkajícím se příspěvků dělnických, a o zastoupení dělnickém ve správě pojišťoven. Jest to také svéráznost rakouských úrazových pojišťoven, které, snad jediné ze všech zemí, kde úrazové pojišťování je zavedeno, zachovávají princip dělnických příspěvků. V Německu neplatí dělníci žádných příspěvků, také nemají ve správě odborových pojišťoven žádného zastoupení a v ostatních státech jako v Norsku, Holandsku, Švýcarsku, Italii a j. jsou dělníci rovněž placení příspěvků sproštěni; v některých zemích kryjí veškeren náklad podnikatelé sami (Německo), někde přispívá země na pojišťovny (Švýcary). V Rakousku platí dělníci 10% tarifové sazby, ostatních 90% musejí platiti zaměstnatelé. Zastoupení v pojišťovnách mají s podnikateli ale stejné (po 6 členech) volených přímo ze členstva. Při takovém množství členů stávají se takovéto volby pro pojišťovny nejen nepříjemnými, ale i nákladnými a máme za to, že způsob voleb konaných ve smyslu zákona ze dne 29. června 1868 ř. z. č. 85 o obchodních a živnostenských komorách byl by i pro pojišťovny úrazové mnohem příznivějším.

Vedlo by nás příliš daleko kdybychom měli podrobně probírati všechny ostatní příčiny dnešního stísněného stavu úrazových pojišťoven

*) Ministerské rozhodnutí z 15. října 1892.

**) Amtl. Nachr. des Reichs-Versich. Amtes 1886 pag. 48. a 1888 pag. 230.

Digitized by Google

usku; to také nebylo úlohou těchto řádků, jež vnikly nám do studiu říšského zákona úrazového. My chtěli jen ukázati, kde ledati příští reformu. Již anketa svolaná ministerstvem vnitra zená na pozvané experty ve svých schůzích od 25. listopadu do nce 1895 akcentovala některé postulaty a žádala další rozšíření pojišťoven. Ale již z dnešního stavu rakouských úrazových po- můžeme souditi, že příští jejich reforma musí býti mnohem jako veliká a důležitá otázka národohospodářská, jež už i na větovém stává se závažným činitelem, dojde teprve potom plného jakého oba zákony nemocenský i úrazový po právu zasluhují.

---

voj theorií populačních a nauka Nittiova.

Podává JUDr. Jar. Salaba.

(Pokračování.)

uvedeného vysvítá jasně ustavičné a postupné opouštění politi- vědeckého systému Malthusova, otrávivšího veškeru sociální vědu fatalismem a odsouzeného k zapomenutí, jako tolik jiných nauk, ch týmž pessimismem a rovněž vytvořených na obranu poli- systémů, na vždy zaniklých. Co se týče předem jeho pověstných í uvážiti toto. V době, kdy Malthus formuloval svůj zákon, bylo ě asi 176 mil. obyv. Malthus řekl, že se za příznivých podmínek yvatelstvo ve 25 letech ztrojnásobiti; za špatných podmínek stane atrně aspoň ve 100 letech. To vede k tomuto bizarnímu vý- 1800—176 mil., 1700—88 mil., 1600—44 mil., 1500—22 mil. 1000—562.500 obyvatel a v době Kristově 1 obyvatel. A na- dyby bylo bývalo r. 2000 př. Kr. na světě aspoň 100 lidí, mu- ich býti při zdvojnásobení za každé století v době Malthusově iard, tedy tisíckrát víc než dnes. A co se týče obživných pro- dnes kdy máme dobrá data statistická, vidíme, že v našem sto- li války, epidemie a hlad nepůsobily tou měrou na snížení lid- ako v minulých stoletích, ačkoli tedy lidnatost vzrostla jako ed tím, přece produkce obživných prostředků byla vždy mnohem produkce lidí, a že neproduktivní spotřeba s jedné a paupe- druhé strany jsou především nezbytným následkem vadné formy statkův a nikoli následkem přílišného rozmnožování se lidstva. ičná čísla můžeme čerpati z Giffena (The growth of capital) o Anglii:

ok	Lidnatost milionů	Národní bohatství milionů liber šterl.	Jednotlivcovo bohatství liber šterl.
600	4·5	100	22
680	5·5	250	46
690	5·5	320	58
720	6·5	370	57
750	7	500	71
800	9	1.500	161
812	17	2.700	160
822	21	2.500	120
833	25	3.600	144
845	28	4.000	143

Digitized by Google

Rok	Lidnatost milionů	Národní bohatství milionů liber šterl.	Jednotlivcovo bohatství liber šterl.
1865	30	6.000	200
1875	33	8.500	260
1887	37	10.000	270

Francouzská populace před 100 lety byla něco přes 24 mil., 1871 činila 38 mil. A obilní produkce, již Lavoisier odhadoval 1789 asi na 31 mil. hektolitrů, 1890 činila 119·5 mil. hektolitrů. (Schoene, Histoire de la population française). Průměrná spotřeba pšenice ve Francii byla na 1 obyv. 1821—1·53 hektolitru, 1862—1·85, 1872—2·11, 1883—2·70. Roku 1788 připadalo na 1 obyvatele průměrně 17 kg. masa, 1888 již 30·36 kg. (Tableaux Statistiques du ministère de l' agriculture). A týž zjev vidíme i ve Spoj. Státech, jež kdysi byly suggerovaly Malthusovi jeho zákon, v Belgii atd., vůbec v každé zemi, jež přešla z období rolnického do období průmyslového neb obchodního, vzrůst lidnatosti stál daleko za vzrůstem obživných prostředků.

Největší chyba Malthusova byla, že zákon populační hledal mimo člověka místo v člověku. Čím bohatší země, tím hustší může býti obyvatelstvo, ale obyvatelstvo to jeví vždy organickou a účinnou snahu přizpůsobiti se obživným prostředkům. Nejlidnatější země jsou buď ty, jež vynikají bohatstvím, nebo ty, jichž obyvatelstvo nemá téměř potřeb (Čína). Hlad, válka atd. nejsou důsledky přebytku lidnatosti, nýbrž špatné organisace sociální. Tuto účinnou snahu nevědomky postihl již r. 1847 Quetelet, upozorňuje na zvláštní poměr mezi cenou obilní a počtem sňatků, nedávno pak Hector Denis ukázal, jak číslice sňatků v Belgii sledovala vzestupnou a sestupnou řadu cen kamenného uhlí. I jest jisto, že produkce lidí snaží se účinně přizpůsobiti se produkci obživin.

Země velké úmrtnosti jsou obecně i zeměmi velké natality. Zdá se, praví Nitti, jakoby smrt vyvolávala život, a je v tomto věčném sledu smrti a života cosi nevědomého a osudného. Ve Francii před r. 1870 byla natalita pouze 25·5; po velké úmrtnosti, způsobené válkou a neštovicemi v letech 1870-71, stoupla náhle r. 1873 a udržela se po 4 leta na 26·7; Prusko stouplo v této době ze 39 na 41·5. Když veliký despota francouzský ironicky pravil, že jediná »noc v Paříži« stačí k vyplnění mezer jeho armády, bylo to sociálně ošklivé, ale demograficky hluboce pravdivé. Blaho národa spočívá však v tom, jak velký jest počet dětí, jež dožijí se zralého věku. Jet pravda, že čím větší je nerovnost v rozdělení statků, tím hojnější a bezuzdnější jest i natalita, a země s nejhorším a nejnespravedlivějším řádem hospodářským jsou zároveň i nejplodnější. Ale děti chudých umírají tak lehce, jako se rodí; dech bídy a strádání, špatná výživa, nespořádaný způsob života kosí je napořád, i není skutečně vznešenější snahy, než lepším rozdělením statků zachraňovati bytí těchto milionů bytostí, jež dnešní společenský řád odsuzuje k smrti.

Mluvili jsme dosud stále o obživných prostředcích. Ale ve skutečnosti není hned tak neurčitého slova. Množství jejich řídí se dle rasy a v každé rase opět dle stupně civilisace a dle různých systémův rozdělení statků. Tím právě vzniká ta neurčitost. Naši předkové živili se rozhodně chuději než my. Staré Římany nesmíme si v bohatých jejich třídách

Digitized by Google

ovati jako množství labužníků a, hltavých epikurejců. Renan
Aurèle) praví naopak, že jejich jednoduchost v jídle nedovedeme
ředstaviti, tím méně ji napodobiti. Marc Aurel spokojil se trochou
, Horácova potrava byla velice skromná (Carmina II, 16, Satiry
6). Strava vojínů byla i co do jakosti i co do množství velice
za stravou dnešního vojska. Kdežto v Indii mnoho milionů lidí
je se pouze na drobet rostlinné potravy, Číňané na několik hrstí
třebuje u nás i nejméně pracující člověk značný obnos na výživu.
st rozdělení statků nutí jednak lid k špatné výživě, jednak roz-
výživu bohatých tříd a vede je k neproduktivní spotřebě, takže
ovaných zemích vyšší třídy požívají netoliko více, než potřebují,
e než snesou. Viz v tomto směru článek Tolstého v »Revue
ue«, srpen 1892.

oblém populační nutno vždy řešiti se stanoviska rozdělení statků.
u Nitti přímo větu: »Každá země, jež za dnešní formy hospodář-
ého řádu je schopna udržeti určité množství individuí, byla by
žeti jich množství daleko větší, kdyby forma hospodářského řádu
ila na prospěch větší dělby vyrobených statků.« Takový jest
oměr mezi populací a sociálním systémem. Klasická these sice
»Milionář nesní celého vola, neshltá cent chleba; chce-li zaplatiti
nísu vlašťovčích hnízd, není nikomu nic do toho, faktum jest, že
e svůj podíl a pro ostatní zbývají jejich podíly netknuty« (Block,
e politique et sociale). These ta jest falešná i dětinská, jednak
sychové potraviny málo výživné neb dokonce škodlivé, jednak
a o to tu jde, — tento přepych působí zhoubně následkem zá-
podobení. Oddávají-li se elitní třídy přepychu, musejí nižší třídy
ně je napodobiti a ničí se neproduktivními spotřebami. Bují tu
celá řada neužitečných či cizopasných průmyslových podniků,
každodenně příčinou ohromného mrhání energie a síly. I zna-
k u nás výraz »obživné prostředky« netoliko souhrn přirozených
ýbrž i souhrn potřeb, vytvořených zvláštním hospodářským pro-
jež jsou podstatně měnivé a jež se změní, až společnost vyjde
úzce individualistického hospodářství a přejde v období spořá-
vědomé sociální kooperace. Nesmíme zapomínati, že přepych
ocně na duši. Jestliže fysiologický život jedinců, jeho charakter,
y, jeho všeobecné pojímání života zjevuje se v každém z jeho činů,
pět každý jeho čin na celou osobu. I nelze pokládati žádnou
a mravně indiferentní, každá činnost má sociální následky. (O této
Ziegler: Sittliches Sein und sittliches Werden, též Lange,
rage, kapitola III. o štěstí a blaženosti). Přepych dnešní ne-
uze závist, nýbrž i nezdravé závodění, a to i u těch, kdož nejsou
i podíl na této steeple-chase; a tento zápas zuřivý, který zdvihá
oveň standardu of life, způsobuje všeobecnou tíseň a ohrožuje
xistenci společnosti. A tak lid, když stoupá bohatství, nesnaží
účast na ideálních statcích civilisace a intelektuelní kultury, nýbrž
bohaté třídy v jejich neproduktivních a škodlivých vydáních.
o nejlépe, sledujeme-li rozpočty četných rodin dělnických. E. R.
, který řídil práce americké ankety o postavení dělnictva v Evropě

Digitized by Google

a ve Spoj. Státech, uvádí v »The social condition of labour« řadu tabulek, z níž vyjmeme pouze rozpočet dělnických rodin, zaměstnaných v průmyslu kamenouhelném:

Národ	Roční příjem celé rodiny	Obydlí	Potrava	Oděv	Knihy a listy	Lihoviny	Tabák
Spoj. Státy	2751·50	305·95	1187·20	560·50	26·50	90·45	46·50
Anglie	2476·25	237·50	1231·75	331·50	20·35	113·30	53·95
Belgie	2132·95	94·80	1091·30	314·75	6·90	132·50	26·95
Německo	1957·45	193·20	968·00	328·60	13·85	57·30	19·30

Národ	Jiná vydání	Celkové výdaje	Přibytek příjmů
Spoj. Státy	406·45	2623·55	127·95
Anglie	298·30	2286·60	189·65
Belgie	190·20	1856·80	275·95
Německo	266·60	1846·95	110·50

A demografové i sociologové prohlašují dnes jednomyslně, že tyto zbytečné potřeby staly se dnes věcmi nezbytnými a tak hluboce se vžily, že, když cena věcí nejpotřebnějších stoupne, lid raději obmezí jejich spotřebu, než by se zřekl těchto zbytečností. Zajímavo jest, že na př. r. 1885 bylo ve Spojených Státech od veškerého obyvatelstva vydáno na chléb 500 milionů dolarů, na maso 303, na nápoje 900, na tabák 600, na veřejné vyučování 85, na cukr a melasu 155. Mění se tudíž nezbytné obživné prostředky každého dne s pokrokem civilisace a mění se ještě více s organisací společenskou a rozdělením statků. Potrava sama ve všech zámožných třídách předčí daleko doby minulé. Velká část našich pokrmů jest pouze pokrmy přepychovými. (Příště dále.)

Digitized by Google

Rozhledy po literatuře, umění a vědě.

Literatura.

Jiří Karásek: Mimo život. Román. (Nákl. Šaška a Frgala ve Vel. Meziříčí.) — Román p. Karáskův, jenž vycházel svého času ve »Vesně« a při jehož posuzování třeba míti na zřeteli, že je, jak na titulním listě udáno, psán už v r. 1894, je kniha, svědčící nejen svou programovou předmluvou, ale i každou další svou stránkou, že ji psal více theorisující esthetik než prakticky výkonný a mohoucí umělec. Bije tu přímo do očí úmyslnost voleného postupu a formy, řešení úkolu, jenž byl předem dán a s kategorickou přesností a určitostí, s jakou může mluviti jen básník, který je zároveň kritikem, vymezen a ohraničen. Je vidět, že se nevyřinuly tyto stránky z duše autorovy spontanně a přirozeně pod dráždivým dotykem života, že nevyplynuly z vnitřní nutnosti, aby vyslovil to, co v něm tyto dotyky skutečnosti nahromadily a co pak v sobě ztrávil a překonal — ne, inspirace tu byla rázu čistě theoretického, byly tu jisté docela akademické poznatky, kriteria a představy o jistém druhu umění, z nich pak zrodil se úmysl, demonstrovati je na konkretním díle, a pak teprv byly voleny osoby, děje, procesy. Nemýlím se asi mnoho, představuji-li si takto vznik p. Karáskovy knihy. To theoretické, co ji inspirovalo, vyslovil p. Karásek v předmluvě, ale uhodli byste to i bez ní, neboť bývalo to už dříve axiomatem jeho stanoviska v kritice. Jsou to totiž představy o umění románovém, které by nebylo ničím jiným, než malbou duše, z něhož by bylo vyloučeno všecko vnější, dějové, příběhové, hmotné a které by, dle vlastních jeho slov, bylo »stálý plynulý tok, stálá fluktuace, stálý psychický proud«, či jak jinde říká, aplikuje známé slovo Anatola France o kritice na výkonné umění, »dobrodružství duše«. Tedy, dobře rozuměno: nic jiného než duše, než vlny, záchvěvy, a události nitra, s tím mezi řádky skrytým předpokladem, že jen nitro a především nitro je předmětem, hodným studia a pozornosti umělce, a že realita už a priori je něco nižšího než duše, něco nízkého, špinavého, dobrého jen pro literární řemeslníky. Krátce tedy, credo absolutního uměleckého idealismu, naprosté a výlučné psychologičnosti, do krajních bodů vyhnaná reakce proti naturalismu, tak jak karakterisuje dnes, třebas ne všude tak výlučně míněná, většinu nejnovější románové produkce za hranicemi. Ovšem že však, jako každá reakce, stojí i tato na ramenech toho, proti čemu směřuje. Chce být protivou k naturalismu, hrubému, hmotnému, utápějícímu se v zaznamená-

Digitized by Google

vání vnějších fakt, ale je sama také naturalismem, ovšem že naturalismem psychologickým. S týmž úsilím, s jakým škola Zolova studovala současnou společnost a její zevní prostředí, pokouší se p. Karásek studovati duši. S touž až pedantickou úzkostlivostí, s níž oni naturalisté zaznamenávali každý hřebík na stěně, každou záplatu na oděvu svých hrdin a každé zaklení, vycházející z jejich úst, snaží se zaznamenávati p. Karásek hodiny, chvíle i vteřiny vnitřního života svého hrdiny. A jako oni chtěli dokázati svou snahu po bezohledné, nahé pravdě tím, že v ostentativní úmyslnosti strhovali z reality a společnosti všecky roušky idealisace a illusí a ukazovali je v ubohé, žalostné nahotě se vším svrabem a vředy, tak domnívá se p. Karásek odhalovati psychologickou pravdu, když vylíčí život duše jako jedinou nepřetržitou řadu zklamání, bolesti, nudy, odhalených klamů a zející nicoty. Zde i tam předpokládá se totéž: radost, krása, naděje že jsou lží a pravda že leží v bolesti, v poznání, že život je nicotná, klamivá, bezúčelná hra. Za demonstrační objekt těchto svých programových předpokladů zvolil si p. Karásek spisovatele, jednoho ze starších, (zřejmě dávaje na jevo, že tu jde o postavu váženou ze současných bojů u nás mezi starými a mladými) spisovatele vidoucího mizeti význam svého díla, mučeného pochybnostmi umělce, v sebe nevěřícího a štvaného celou smečkou bolestí, které ne skutečnost ale on sám na sebe pouští, procházejícího celou škálou citů vůči ženě která mu nerozumí, odcizuje se mu a na konec jej klame, až na konec nezmůže se on ve své passivnosti a netečném svíjení se uprostřed sítě, do níž se dal zavléci, na nic jiného, než že v tupé apathii, o níž si namlouvá, že je vítězná a že jí překonává život, kamsi odjíždí, do prázdna, do noci — ale opravuji se: tento spisovatel není tu hrdinou nýbrž jen jeho nitro, ta dutá skořápka, do níž je schoulen, do níž nárazy studících vln z venčí zaléhají jen v ztlumených, vespolek se slévajících a o stěny zdlouha se odrážejících ohlasech. Stavy a prchavé záchvěvy a kontemplativní hodiny tohoto nitra snaží se zachytiti p. Karásek v řadě kapitol, po goncourtovsku střižených, často i dvou-třiřádkovýeh, svou do široka rozběhlou, plynulou, hustě tkanou, ale při tom průhledně stavěnou dikcí, v níž jako kousky rozpouštějícího se cukru ve vodě zamihnou se jen sem tam pořídku fakta zevního života a událostí, ale která jinak vesměs svým vlněním, vystřikováním, prouděním tu rychlejším, tam volnějším, svými spády a zátokami chce analogicky vystihnouti proudění daných vnitřních procesů, ale vždycky na konec vyznívá v jeden táhlý, smutně jednotvárný tón, v jaký nás ladí delší poslouchání hučící řeky: v píseň marnosti a prázdnoty všeho, netečného se zadumání, ztrnulé lhostejnosti, zdlouhavého odumírání — známé to nejkarakterističtější tóny p. Karáskovy lyriky. Tato dikce páně Karáskova činí dojem zvláštního nepříjemného nepoměru, nepoměru mezi tím, co je řečeno a jak to je řečeno. Slovo tu přerůstá nekonečně obsah a ten pak činí dojem prázdnoty. Autor se tu uvádí do nepříznivého postavení, jako by vlastně za tou spoustou slov neměl co říci, jakoby nanášel celé pyramidy slov na holé myšlenkové nic. Ale není tomu docela tak, pan Karásek má dost co říci, má vždy po ruce dost psychických faktů, dost reflexí, o jejichž vyjádření mu jde. Ale v něčem jiném vidím příčinu této zdánlivé jeho

Digitized by Google

námahy, zakrýti bohatým verbalismem chudobu obsahu, v tom totiž, že p. Karásek kupí hodnoty slovné, rythmické, koloristní, tedy hodnoty vesměs kladné, život affirmující a množící (tak jako každá umělecká quantita) k tomu, aby vyjádřil ideje, nálady a stavy naskrze a až do jednotvárnosti negativní, v nichž vybíhá život v pouhou nulu, prázdnou a nudnou hru stínů, v tupé civění, nirvanu, smrt. Takovéto stavy by chtěly být vyjádřeny barvami shasínajícími, bledými a šedými, tempem nudným a zívajícím, suggescí stručnou a na slova skoupou, ale ne v barvách živě jiskřících a radostně se dmoucích rythmických vlnách, jak to zde shledáváme. V tomto nepoměru, jehož následkem dikce p. Karáskova v suggestivních svých účincích selhává, vidím dále převahu jeho vlohy formalistní nad vlohou psychologickou — pěkně stavěná věta mu jde nade všecken psychický obsah a náladový účinek! — a dále také potvrzení staré pravdy, že každá opravdu umělecká snaha vybíhá nutně v affirmaci života, že umělec miluje život a blahořečí mu všemi jazyky barev a tónů, třebas mu stokrát vyšel zlořečit — v theorii. Měl bych ještě některé námitky proti programovým stránkám přítomné knihy. Ona chce být tedy demonstrací umění, které není nic jiného než »malba duše.« Pan Karásek praví dokonce v předmluvě, že kdyby dnes tu knihu psal, dal by konturám obou vedlejších postav rozplynouti se nadobro v dým a nicotu a naprosto by osamotnil svého hrdinu ode všeho reálného, hmotného. Trvá tedy podnes na tomto programu a pojímá jej ještě důsledněji. Tedy výlučná malba duše — proč ne? Kdož by mohl nevítati toho, když se románový genre na dnešních vysoce pokročilých stupních svého vývoje tak zdifferencuje, že se rozbíhá v druhy docela si odlišné, nové, navzájem se od sebe emancipující, když vedle románu hmotné reality staví se jako protipól román jen a jen niterný, a vedle románu příběhového, zápletkového, román čistě jen processový? Ale jen to bych chtěl namítat: nesmí se tvrdit, že čirá malba duše je už sama o sobě nějaké vyšší a vybranější umění než jiné druhy románu, proto, že duše je živel vyšší a cennější než hmotná realita. Chtěl bych tvrditi právě opak: že totiž tento román pouhých duševních processů nemůže dosáhati k nejvyšším vrcholům umění. Nejvyšším snem moderního románu může býti jen synthésa ideálného s reálným, nerozlučitelné se prolínání psychického s hmotným, nejhlubší podání a analysa nitra, se vší hebkostí jeho nálad a mlžnou prchavostí jeho procesů, ale prostoupeného za každým atomem tuhým pletivem tvrdých, zevních, naturalistických faktů, sen, k jehož uskutečnění přiblížili se nejvíce Turgeněv a Dostojevský a z novějších Knut Hamsun. Umění, o jakém tu sní p. Karásek, chce být, jak čtu mezi řádky, tím nejvzácnějším a nejnesnadněji dosažitelným, ale není jím. Naopak, ať se namítá cokoliv, nazývám je uměním poměrně značně snadným. Zavříti román před realitou znamená vyhnouti se boji, v němž se dobývá nejvyšší umělecké slávy, neboť úkolem úsilí umělcova nejhodnějším je zmocniti se reality, překonati ji v čestném zápase. Desetkráte spíše dovede prostřední talent složiti z nálad a vnitřních procesů obstojný román nežli spodobiti právě tak obstojně daný jistý výsek života a podati charaktery a typy ze svého okolí. A to proto, že nálady a vnitřní stavy jsou tím rudimentárním,

Digitized by Google

u čeho každý talent začíná, něčím, co vypadá hluboce a umělecky jen proto, že to je čerpáno z duše a že se to dá těžko kontrolovati, kdežto postup realistický vyžaduje daleko značnější zralosti, poznatků, zmocnění se látky a znalosti života. Vím z vlastní zkušenosti, že začátečníci, kteří by nedovedli napsat nic jiného, píšou obyčejně náladové povídky a črty, obyčejně v prvé osobě — vždyť to je tak lehké a člověk se zdá být tak moderním! Na práci, která chce být realistickou, posoudíme snadno jak je blízka či daleka životní pravdě, ale hledejte u takovýchto »maleb duší«, jak jsou blízky pravdě psychologické, této nejrelativnější a nejunikavější věci na světě! Jest nade všecku pochybnost, že program p. Karáskův, uskutečněný v celém svém dosahu, znamenal by veliké obohacení umění po stránce niterné hloubky a jemnosti, ale jen v rukou velikých umělců — volba tohoto postupu a těchto cílů sama o sobě neučiní však z nikoho umělce, jenž by měl právo hleděti přes rameno na jiné, kteří dali přednost klopotnému zápasu s hrubými balvany a bahnem reality. Tyto námitky vyslovuji, rozumí se, jen proti theoretické, programové stránce knihy p. Karáskovy, ale mohl bych mnohé jiné applikovat i na skutečné její provedení. Je opravdu takováto výlučná, čirá malba duše pravým obrazem duše? Žije duše, vydržela by to žít v neustálém tomto zavinutí do sebe, v této naprosté emancipaci od svého těla a hmotného okolí, v náladách tak jí podemílajících a ubíjejících, jaké vkládá p. Karásek do svého hrdiny? Není-li právě naopak náš život neustálou snahou vyrovnati se s realitou, neustálou výměnou a pronikáním se niterného s věcným a především: neustálou illusí o něčem radostném, co nám život ještě dá? Kdybychom měli vstávati a lehati s těmi náladami a procesy, které rozhlodávají nitro reka p. Karáskova, shroutil by se brzy fond naší životní síly. I v situacích nejbolestnějších máme chvíle, kdy zapomínáme na věčné slídění ve svém nitru a ztrácíme se v objektivnosti světa nás obklopujícího (už naše smysly nedají nám jinak) a to jest odpočinkem naší duše, tak jako spánek je odpočinkem našich nervů a čidel. Život čistě niterný byl by na delší dobu naprosto nesnesitelný, neboť nitro nemůže žít samo ze sebe a je-li k tomu odkázáno, nutně se stráví jako plamen, do něhož není přiléváno oleje. Pan Karásek ovšem předešel z části těmto námitkám tím, že svého reka postavil jako případ krajní, výlučné niternosti, jako duši stojící mimo život, tedy jako případ pathologický. Spisovatel, jehož nitro maluje, sám o sobě chvílemi tuší, že ho čeká šílenství. A k takovým případům bude nuceno to umění, které on má na mysli, vždycky se utíkat, neboť jen u nich nalezne splněny své předpoklady o převaze a samostatnosti nitra vůči tělu a hmotnému okolí. Ale tím už si klade značné meze a omezuje se na úzkou vrstvu zjevů, mimo něž ztrácí všecku pravdivost. Je to a bude to umění, odkázané na typy duší abnormálních, do sebe zahroužených, hypertroficky vyvinutých po stránce kontemplativní a náladové, se zakrnělou vůlí, bez schopnosti reagovati na dotyky zvenčí. Zabýval jsem se zde šíře knihou p. Karáskovou nejen proto, že to je v poušti naší románové produkce dost řídký případ knihy, která chce a demonstruje něco umělecky nového, ale i proto, že to je kniha svým programem symptomatická, neboť to, co p. Karásek určitě vyslovuje ve své předmluvě, je více či méně

Digitized by Google

bezděčným axiomatem v produkci většiny našich nejmladších) a šlo mi proto o to, vysloviti své námitky proti některým pretensím tohoto směru vůbec. *Ky.*

Divadlo.

Nechtějte ode mne, abych se kritickým nožem páral v útrobách nejnovějšího opusu p. Vrchlického, nebožky veselohry »Král a ptáčník«, nebožky proto, že co toto píšu, je už navždy pochována, alespoň v mínění lidí, kteří mají neodvislý úsudek a trochu vkusu. Děj, stavbu jednotlivých aktů, zápletku, figury, to všecko naleznete s důkladností a vážností, jaké se necítím v tomto případě schopen, široce vyloženo v referátech našich žurnálů a t. zv. předních listů. Ale při vší této důkladnosti nevyhnuly se přec malému nedopatření. Zapomněly na jednu maličkost — říci pravdu. Ale to je ovšem pouhá lapálie v tomto našem literárním světě, který je nejlepším ze všech možných literárních světů a v němž p. Vrchlický kraluje stále ještě jako básník nedostižitelný a světový. Jsou ovšem zlí jazykové, kteří tvrdí, že by p. Vrchlický přestal být brzy ve své říši králem, kdyby se našlo v ní nějaké enfant terrible, které by mělo dost pošetilosti a naivnosti, aby o něm řeklo, co si upřímně myslí — asi jako to známé dítě v Andersenově pohádce o neviditelných šatech císařových — ale p. Vrchlický má své poddané tuze dobře vychované, než aby se dalo souditi, že by se který z nich opovážil spáchati takovou urážku. Jsou ovšem různá, více či méně pochybná individua, která už od let hlasitě volají do světa ty nejrouhavější pravdy o Vrchlickém, někdy až tak, že hodným literátům uši zalehají, ale to jsou lidé, na jichž úsudek netřeba dát, lidé stojící mimo počestnou, Akademií a Svatoborem napájenou literaturu, ba i mimo sám národ. A tak — abychom se vrátili ku »Králi a ptáčníkovi« — může »Zlatá Praha ohlašovati, že tato veselohra je nejnovější naší divadelní událostí« a že je »ze všech stran co nejpříznivěji přijata«. Neboť my a tutti quanti nejsme přec žádná »strana«. A kdybychom snesli celé litanie důvodů, pro které považujeme »Krále a ptáčníka« za dílo vyčerpané, impotentní fantasie, odkázané tráviti z nejsvětoběžnějších látek, jakou je kruh pověstí o králi Artušovi, kdybychom na stokráte dokázali, že tu vlastně z bretoňského rytířského mythu nezůstalo nic než jména a kostýmy pro prázdné figury, které by mohly odříkávati své deklamace o ženské nevěře docela dobře u kteréhokoli renaissančního nebo rokokového dvora, kdybychom sebe lépe dovodili, že motivy a zápletky jsou tu násilné a nemožné, uspokojující jen primitivního, nekritického diváka a situace do nesnesitelnosti a nudy rozšlapané a kdybychom konečně i konstatovali, že p. Vrchlický po zabitém p. Ruthovi vzal si na starost — jak ukazují poslední scény ptáčníka Perpera — opatřovati jeviště Národního Divadla podskalácko-švábovským humorem (»neodolatelný humor« říkají tomu »přední« listy!) nezabráníme tomu, aby p. Vrchlický nepřišel v příští sézoně zase se dvěma premierami, a aby se celá komedie neopakovala znovu. *K.*

Digitized by Google

— **Staré a nové umění.** (Přednáška prof. O. Hostinského v cyklu Slavie 21. února). Novým uměním jest rozuměti tu novost, která je skutečným pokrokem v umění, která přináší trvalou hodnotu, která svým dokonalejším buď vytlačí staré živly anebo vedle nich trvá dál. Pokrok v umění zvedá jeho úroveň a tím liší se od módy, která jí nezvedá. Umění nové nevyskytlo se nikdy jedním rázem. Ani veliký umělec nemohl by samojediný vytvořiti nové umění. Takového případu v dějinách umění není. Jsou sice příklady náhlé změny v kultuře, v dějinách starého věku na př., když Římané opanovavše novou provincii s kulturou nižší zavedli v ní své umění a dali provincii za jediné desetiletí ráz římský. Ale tato kultura byla římská, jež měla staletí vývoje za sebou, nebyla ničím novým, jen přenesena byla na novou půdu. Podobně jest tomu s uměním arabsko-perským ve Španělích a Sicilii po vpádu Maurů. Nejzajímavějším příkladem náhlé změny jest renaisance. Z počátku XV. století vládne ještě v Italii gothika ale v letech 20tých již renaisance a to v plné nádheře a bohatosti. Rozštěpení v tábor starých a mladých bylo tehdy veliké. A přece ani tu nešlo o nic podstatně nového. Renaisance bylo to staré umění římské, jež hlásaly zachovalé ještě stavby Colosea, Pantheonu a j. Mimo to bylo to staré národní umění Florencie, pěstované po celý středověk. Náhlý rozkvět renaisance v Italii, na vlastní půdě, byl tedy snadný. Ale mimo Italii se renaisance nešířila tak rychle. Než se dostaly první její stopy na sever, uplynulo 100 let. A přece sever a jih nebyly světy od sebe odloučenými. Mezi nimi bylo živé obchodní spojení, byly styky, vladaři a velmožové cestovali do Italie a j. Ale proti cizímu se každý uzavíral. Jen jisté osoby byly připraveny na renaisanci — humanisté. A ti spolu s vrstvou panující, navštěvující Italii, činili novému propagandu. A přece jistá doba uplynula. Při tom jest německá, česká, francouzská renaisance jen přechodním slohem ze středověkého umění do renaisance. Také současný rozvoj umění sochařského a malířského šel rychle, jen že tu nepozorujeme tak změny, poněvadž to byl skutečný rozvoj od Giotta a středověku do renaisance. — V umění jest tedy rozvoj a to nenáhlý rozvoj, ale tempo je různé. Mluvíme o pokroku, o reformě, o revoluci v umění. Změny jsou v podstatě stejné. Rozumíme pokrokem, zůstávají-li základy nerušeny a jen vedlejší věci anebo jen jedna stránka se zdokonaluje. Reformou rozumíme, zůstávají-li základy a na nich se provádí přestavba. Revolucí pak, když se boří i základy a chce se něco naprosto nového. Ale i to jest jen zdánlivé. Ve všech třech tempech musí býti zachována kontinuita, vše se na minulosti musí zakládati a může jen na základě kontinuity působiti do budoucnosti. Ovšem, každý nevidí nepřetržitost rozvoje. Když vystoupil Wagner, volalo se, že kácí všechnu minulost. Podobně, když vyvstalo nové umění ruské a norské. A přece všichni tito měli své předchůdce, jen že pro panující nový zjev se nevidí to staré.

Jak se připravuje nové? Vzpomeňme na reformu Gluckovu. Gluck nalézal u svých předchůdců v opeře několik propracovaných míst, dvě tři v celé opeře, v jejich ariích i momenty deklamační, ale pouze jako výjimky. Gluck dovedl vycítiti nové a vytvořit nové. I on má ve svých operách mnoho zastaralého, ale to zastaralé jest u něho v menšině. Jde skoro o tu většinu — menšinu. — Jest zajímavo, že často jsou to umělci druhého řádu, již dají popud k novému. Ne vždy jen geniové vykonají veliké v umění. Mnohé reformy by nebyly možnv bez drobné práce jiných, bez mnohého relativně nového. Jen že větší umělci dovedou těžiti z jednoho toho, snad již zapomenutého rysu. Tak spojitost v umění nejde vždy po stopách velikánů a v jich průvodu, třeba ji vysledovati i ve sférách podřízených a přihlížeti k duchům druhého a třetího řádu, již žijí v ústraní a snad v zapomenutí. Genius shrne jednou

Digitized by Google

rukou výtěžky mnohých, jest průchodištěm, kterým prochází velká snaha a dostává pečeť. Pak se jeho práce stává majetkem všeobecným, on stává se klasikem a veličinou odbytou. — Pro rozvoj umění jest poučný jeden příklad z naší literatury. Stroupežnický platí za průkopníka nového realistického směru v dramatě. Ale již r. 1860 dávala se tragedie, jež se ve svém okolí vyjímala tak zvláštně, Nerudova Francesca di Rimini. Tragedie psaná prosou, se zjevnou tendencí realistickou. Tragedie ta propadla, ale vzkypřila půdu. I když není života schopna na jevišti, má veliký význam literární.

O umění XIX. věku soudí se pesimisticky. Naříká se, že jsme v koncích, že nemáme svého umění, svého slohu, naříká se na uměleckou impotenci, anarchii. Vše vře, kvasí, směry se křižují a potýkají. Ale ten pesimism není oprávněn. Doba, toť souhrn generací, národů na velikém teritoriu a v tak ohromném komplexu nemůže býti nic nepřirozeného. Umění se nemůže vytrhnouti z toho mocného proudu, může býti sice v úpadku, a pak je to pro století zjev charakteristický, ale nemůže býti něčím z brusu novým. Umění XIX. stol. nemůže se tak lišiti od umění XVIII. jako renaisance od gothiky. A přece máme v hudbě od Beethovena řadu velikánů. Nesetkáváme-li se pak v jiných oborech s tak velikými duchy jako dříve, vidíme přece výsledky dosavádních snah i zárodky pokroku. Mimo to nářek na úpadek umění jest tak starý jako svět. Zapomíná se, že umění XIX. st. nemůže být tak jednotné jako byla na př. renaisance. Nejsou pro to podmínky. Renaisance, vytvoření rázem velké kultury, byla možna tím, že celý hotový svět, umění všech národů starověkých ústilo na příbuznou půdu Italie. Náš věk počíná ohromným nárazem, jejž dala francouzská revoluce v otázkách politických a sociálních, ne však v otázce umění. Čím mohutnější byl onen náraz v prvém směru, tím méně síly zbylo pro umění, síla se koncentrovala jedním směrem, za to v jiném směru náš světový názor zůstal nepřetvořen. Vezměme dále sociální otázku, tu přípravu a ten plán budoucnosti. Může míti již nyní vlastní vliv na umění? Zajisté po stránce lidovosti umění, přístupnosti jeho lidu, ale jinak ne. Na umění má vliv jen to, co jest dokonáno. Vezměme přírodní vědy. Jsou v nich pokroky ohromné, ale nic tak naprosto nového. Pokračuje se na dráze zahájené již za renaisance Lionardem da Vinci, pak Descartesem, Newtonem. Máme pokroky technické, veliké, ale tu mohlo umění vlastně klásti jen nové úkoly. Myslilo se, že železo vtiskne stavitelství našeho věku určitý ráz, ale očekávání zklamalo, veliká podajnost a přizpůsobitelnost železa vylučuje právě všechnu tvrdou karakterističnost. — Žijeme dosud v kouzelném kruhu renaisance, ještě jsme z něho nevybočili. Příklad. Když dohospodařil směr barokní, rokokový kol r. 1800 pociťována byla potřeba něčeho nového, sahalo se tu k antice, tu k umění románskému, gothickému a j., ale nic ze všeho toho nebylo života schopno, i přes to, že mnohé o sobě bylo krásné a vkusné. Jediný sloh v architektuře a umělec. průmyslu se ujavší, na jehož základě událo se celé obrození v umělec. průmyslu od let 50tých, je renaisance. Ba i v samé revoluci franc. bylo mnoho starého, římského, kroj, život, organisační pokusy a p.

Ale, namítne se, nemůže-li býti naše umění nové, proč není jednotné, jako byla v XV. a XVI. stol. renaisance, v XIII. a XIV. gothika v XI. románské umění atd. A le to jest právě kultuře XIX. st. zcela přirozené. Proč by musilo býti umění jednotné? Vůbec kultura umělecká neodpovídá jednomu určitému směru duchovnímu. Lidé bývají různými vlivy vháněni v určitý vkus (na př. četbou z mládí). Tak se dnes ohlašují knihy 100 let staré a vyhovují vkusu obecenstva a nové líbí se zase lidem, u nichž bychom toho nečekali. Ale jest ještě mnohem hlubší příčina.

Digitized by Google

Přírodní vědy dostaly od druhé polovice minulého století doplněk historismem. Dnes pěstuje se historie ve všech oborech uměleckých i vědeckých. Jest zde snaha pochopiti věci z jejich předběžné historie. Vliv tohoto historismu na umění jest ohromný. Dnes se nežije více v tak úzkém kruhu jako dříve. Musea, galerie, staré památky literární, antická tragedie, španělské drama a j. dnešnímu člověku přístupné, tvoří ohromnou retrospektivu. — Historism souvisí dále s individualismem. Dnes více než kdy jindy má individuum odvahu postaviti se na odpor. To znemožňuje víru v samospasitelnost jednoho umění, Poznáváme minulá umění a jejich kulturní význam a nikdo nebude dnes na ně pohlížeti tak, jako za renaisance hleděli na gothiku považujíce ji za barbarství. Proto dnes skutečně nové má mnohem tužší boje než dříve, bojuje nejen s přítomností, ale s celou minulostí. Tím si i vysvětlíme větší hojnost i prudkost nynějších bojů. — Můžeme říci, že jest dnes mnoho nového, ale nejeví se překvapujícím způsobem. Ale síly minulosti pracují železně dál. Individualism roste a se stupňuje, odvaha proti tradicím i šabloně stoupá. Šablona zůstává ovšem, mať i ona své místo, ale přestává mít nárok na samospasitelné poručníkování a trpí se jen tam, kde je prospěšna. Šablona t. j. jednotnost, v podstatě ale jednotvárnost v umění, nenesou-li je veliké síly, geniové. — Také sociální stránka bude míti veliký vliv na umění, tím úkolem, uvésti je ve shodu s požadavky a potřebami nejširších vrstev, čím však nesmí se rozuměti klesnutí umění. Přírodní vědy a vědy vůbec prokázaly umění velikou službu svojí snahou po pravdě, vytříbením methody a smyslu pro pravdivost. Interes, jenž se dnes tak obrací k poznávací a rozumové činnosti, je z veliké části ovocem uměleckého realismu. — Boj umělecký nerozhodne se však nikdy rozumově. Jsou polemiky a boje, jsou i nutné pro pokrok theorie, ale v umění rozhodují nejsilnější, nejhlubší dojmy umělecké. Boj mezi uměním starým a novým dopadne ve prospěch toho z nich, jež zanechá nejhlubší dojmy. Přesvědčování rozumové zde nic neplatí.

— **O nynější psychologii.** Pokračování psychologického cyklu p. prof. dra. Fr. Krejčího ve Filosof. jednotě — O psychologii Wundtově. — Pan přednášející podal nárys a zároveň kritiku Wundtovy psychologie v tento smysl: Čím se liší systém W-ův od jiných systémů? Co je positivní výsledek jeho práce, který obstojí i mimo jeho systém? Na tyto otázky chce p. prof. odpověděti a připomíná zároveň, že oceněním psychologie W. není celý vědecký význam W. vyčerpán. On je logik, ethik a propracoval základy systému filosofického. Ale W. začal psychologií, tato je podkladem jeho logice i ethice a v psychologii je W. nejoriginalnější, proto pro pochopení Wundta důležito znát a pochopit jeho psychologii. Neběží zde však o význam jeho ve vývoji psychologie ani všeobecné, ani německé. Zde jest uvažovati nám o hotovém systému jeho, pouze ten má být osvětlen vzhledem k problémům psychologickým, jsou-li rozřešeny u W. uspokojivě nebo hypotheticky.

Hlavní psychol. spisy Wundtovy jsou tři: »Grundzüge der physiolog. Psychologie«, »Vorlesungen über Menschen und Thierseele«, »Grundriss der Psychologie.« Mimo ně řada článků v časopisech: ve Vierteljahrschrift a v Ribotově revui. Sám vydává »Philosoph. Studien«. Ale články ty obsaženy celkem v oněch třech spisech.

Zde jde hlavně o »Grundriss.« Ve spise tom nejlépe viděti jeho systém a to, nač klade váhu. V něm modifikovány zároveň některé dřívější názory, spory některé urovnány a vzat zřetel na námitky proti dřívějším spisům. Konečně W. sám, mluvě o stanovisku »Grundrissu« vůči dřívějším spisům, říká, že v něm je jeho psychologie.

Po těchto slovech podal p. přednášející stručný náčrtek »Grundrissu.« My ho zde uváděti nebudeme, jen upozorňujeme na slova p. profesora, že už lišení dvou

Digitized by Google

elementů (pocit, cit jednoduchý) v tomto spise neodpovídá W-ým »Grundzüge«, že by se takové lišení dle tohoto spisu neočekávalo; jak u srovnání na př. s Herbartem nebo se Sullyho psychol. vynikne v Grundrissu dichotomie v prvých dvou členech veskrz provedená, zvláštní ponětí affektu a chtění, dále, že neomezuje associaci a appercepci na představy, ale vztahuje na stavy duševní vůbec; dále kterak pojmy associace a appercepce u W. mají zvláštní ráz, takže se vůbec W-ova psychologie zove appercepční.« Wundt sám svou psychol. zove voluntaristickou a také určil vůli zvláštní místo ve svém systému.

Všecky zvláštnosti W. systému odvozuje p. přednášející ze dvou základních pojmů jeho theorie. Jsou to: 1. pojem vědomí, 2. pojem vůle. Charakteristikou těchto dvou pojmů, jak u W. se jeví, podán bude celkový charakter psychologie Wundtovy vůbec. Tedy: 1. pojem vědomí u Wundta jest souvis duševních jevů. Definice jest jednoduchá, zamlouvá se. Pojem vědomí neznačí nic, co by bylo vedle psychol. pochodů, nevztahuje se také jen na jejich součet, ale značí ono obecné spojení duševních pochodů. Stav spánku, mdloby atd. zove nevědomím — souvis tu přerušen. Na to namítá p. prof. Krejčí: Tato theorie nedá se uhájiti. Je správné, že vědomí není nic mimo duševní stavy. Nesmí se však z něho činiti něco, co by stálo vedle duševních stavů a proti nim. Proto bylo by nejlépe nedefinovati — definice může připustiti zdání jakési mimotnosti. Vědomí jest abstrahovaný pojem vlastností, žádný předmět mu neodpovídá, za to celá řada jevů se společným jedním znakem. Jako »krása« není nic, nýbrž jsou jen jevy krásné, tak je i s vědomím. Zde i tam mluvíme obrazně jen, že »krása na nás působí«, že »vědomí účinkuje«, ale nepůsobí tu »vědomí«, nýbrž jevy vědomí. Vůbec: stavy vědomí = jevy vědomí = jevy uvědoměné, jevy duševní; vědomí jest známka, odlišující jevy vnitřní od vnějších. Proto nutno se držeti přesné empirie! S tím se však neshoduje definice Wundtova: »Souvis« je pojem relativní. — Co tu souvisí? Dle W.: Jevy duševní. Dle prof. K.: — vědomé, které jsou ve vědomí, které jsou »v duši«. Dospějeme tedy k definici: »Vědomí je souvislost jevů, které souvisí«! A tato nehoda při definicích stíhá nás vždy, chceme-li moci definovati, co se definovati nedá. — W. ovšem této nelogickosti neobmýšlel. On myslí asi souvis jiný. Nebéře jevy duševní v tom smyslu, v jakém my, ale má asi na mysli pochody nervové, jež dávají výsledek ten a ten. Dejme tomu! Pak je to ale zřejmá koncese fysiologii, je to nepsychologické! My nesmíme nervové pochody zvát ani duševními, ani nevědomými stavy duševními. To by bylo tolik, jako říkat čtverečný kruh! Nervové pochody podmiňují jevy duševní. Ale ne všech si povšimnu! Stav duševní je může provázet, ale nemusí, ty tedy nejsou duševními, třeba snad podmiňují stav vědomí. Rovněž minulé dojmy nejsou zatemnělé stavy duševní, nýbrž jsou to jen neuvědomělé nervové pochody (Rhemke: mozkové). Tak mysliti bylo by tedy stanoviskem fysiologickým, ne psychologickým. Tyto námitky platí, má-li W. na mysli tyto jevy nervové pod názvem »duševní«. Ale u W. jsou zcela opáčné výroky, na př., že »všechny domněnky o stavu nevědomého jsou pro psychologii neplodné«. W. se ohražuje proti fysiologii. Přes to však liší opět stupně vědomí, důsledně dle své definice: Bewustlosigkeit, Unbewusstwerden obsahů psychických, jasné vědomí; psychický element, zmizevší z vědomí, označuje jako nevědomý, je-li tu možnost, aby opět do vědomí přišel. Proti tomu nevědomému právě my stojíme! Neopíráme se souvisu jevů duševních s těmito v bezvědomí klesnuvšími, ale nejsou to duševní jevy! Dále staví Bewusstlosigkeit proti Bewusstsein. Ona jest stav tělesný, jenž není schopen vědomých životních celků. Pak by tedy Bewusstsein bylo stavem tělesným,

Digitized by Google

jenž je schopen vědomých faktů duševních. Obsah pojmu »vědomí« byl by jiný, než jak udán. Stav mající podmínky duševního je něco jiného než souvis duševních pochodů! Pojem vědomí u W. je tedy dvojznačný, odtud rovněž pochybený. A ježto na něm spočívá veškera analysa složitých jevů duševních, objevují se nesprávnosti zásadní i v této, odkudž neshoda se skutečností. Následky této nepřesnosti objevují se na př. v rozeznávání Blickfeldu a Blickpunktu. Toto lišení Bfdu a Bpktu nelze provést o představách vybavených. Je zřetelnost a jasnost totéž, co vědomí? Jaký rozdíl mezi chutí percipovanou a appercipovanou? Není tu bezesporého pozorování vnitřního, W. sám to uznává i hledí proto zlehčit sebepozorování a nahradit je jaksi experimentalním pozorováním exaktním. Ale proč právě zde nemá vnitřní zkušenost dostačovati, když se jí W. právem jinde dovolává jako poslední instance? Odkazování k experimentu je pohodlný prostředek. Experimenty nejsou přesvědčivé, nedokazují hypothesu, k vůli níž jsou prováděny. I vnitřní pozorování mohou být »planmässig«, a ta »Planmässigkeit« psych. experimentů je právě nejslabší jejich stránkou. Pozorování vnitřní zkušenosti neexperimentální činí W-ův výklad pochybným — a pochybnost není nikdy na prospěch.

W. dělí dále appercepci na aktivní a pasivní (Herbart: bezděčné a úmyslné). Pasivní = pudová činnost, aktivní = čin úmyslný. Associace odpovídá tam té, apperceptivní spojeniny této, apercepce se liší od pudovosti právě dle úmyslnosti. W. správně popsal nemožnost, vysvětliti associačními zákony všechnu sdruženost jevů duševních a ukázav, že zákony o vybavování vjemů nesmíme přenášet na jednoduché počitky, podťal dalekosáhlý význam zákonů associačních. Správně! Ale nesprávně shrnul pod jeden zákon elementární pochody, jimiž vznikají vjemy. Fysiologické jevy tvoří substrát duševních, ale nejsou duševní, analysou duševního se o nich nedovídáme! Nesmí se dále k výkladu associace přibrati představy temné, jež vstoupí jen do Blickfeldu! Celý výklad o associaci u W. je vůbec pochybený. (Že liší pozornost bezděčnou a úmyslnou, má smysl jen pro jeho theorii, pro vědomí mají obě stejný effekt).

2) pojem vůle. Chtění nemá Wundt za element duš. stavů, vůli podřizuje citu: podstatou chtění je cit o vlastní činnosti anebo vlastním útlaku. (Základ tedy v pudu. »Já« u W. = cit). Tu jest spor s abstrakcí theoretickou a vývojem. Elementem oné nemůže být nic, co není elementem vývoje. Chtění však je ve vývoji před pocitem, proto jest nesprávna theorie W. Nesrovnává se dále s dichotomií W-ou. Lišení a terminy W-y mohou vést k mateni: jeden a týž jev podřaďuje vždy jiným pojmům. — Vůbec W. proti své vůli učinil z »vůle« něco od vědomí rozdílného, co stojí mimo ně, dal jí metafysickou substantialitu: vědomí dle něho jest souvis stavů duševních, vůle pak vytvořuje toto vědomí, je spolupodmínkou té činnosti (dle W.). V této spojitosti vůle s appercepcí je právě hlavní potíž Wundtova. W. má pro vůli zvláštní orgán v čelním laloku. Jsou to staré theorie mohutností. Otázka: Jak může tento organ působit samostatně na ostatní pochody? Tím přece porušuje se kausalita! Vůle zasahuje samostatně (dle W.) do dění duševního, nesouvisí s ostatním, odtud třeba pro ni nových zákonů! —

Celkem jest soustava W. ne dosti důslednou spojeninou stanoviska fysiologického a čistě empiricko-psychologického. Není posledním slovem empirické psychologie! (*P. d.*)

— **Česká bibliografie.** Když jsme v předešlém čísle ohlásili osud bibliograf. katalogu, netušili jsme, že čeští nakladatelé zjednali již zaň náhradu. Nedělní 20/2) pražské denníky přinesly zprávu, že jejich »čtenářstvo zajisté s povděkem uvítá zvěsti,

Digitized by Google

tí nakladatelé se usnesli seznamovati pravidelnými týdenními zprávami naši ost s tím, co nového v naší literatuře se objevilo, neb jak daleko ní té které publikace pokročilo. V nedostatku systematické bi- rafie, jež schází nám dosud úplně, je krok tento tím vítanější e proto nová tato rubrika nedělní »Literární novinky tohoto té- e«, již čtenář na jiném místě tohoto listu nalezá a na niž tímto upozorňujeme, nem sledována. Těšíme se, že bulletin tento stal se potřebou« atd. Ve sku- i sdružili se 20./2. někteří větší nakladatelé ke společnému insertu svých pu- místo aby byli jako posud každý zvláštním insertem nabízeli obecenstvu ke své knihy. Nemůže tedy o nějaké bibliografii býti řeči, je to obchodní anonce íce. Několik insertů vedle sebe není o nic horší bibliografickou pomůckou, en insert společný. Že zcela obyčejný prostředek obchodní anonce se uvádí nými frásemi do světa, to jest jedním ze zjevů všechen náš veřejný život de- ujících, kdež považuje se za normál a pravidlo, nikdy nemluviti pravdu a , ale vždy upřílišovati, nadsazovati anebo snižovati a nedoceňovati. Že však nyní, když českým tiskem prochází trapná zpráva, že pro několik zlatek zaniká afický katalog, této věci se má vykořistiti obchodně a denníky nalhávají, že pokus o nápravu, jest zpříma již smělost a troufalost. Povinností listů bylo, ujati se účetních knihkupeckých, již katalog úmornou darmo sestavovali, se zadlužili a přece na konec podnik nezištný a sku- lastenecký pohřbiti musili. Ale učinily tu denníky něco samy od sebe? echaly vše plavat. Prostředky a vlivy chudých účetních nejsou, bohužel, tak aby pro jejich práci bylo v redakcích denníků porozumění. Kdyby bohatí kladatelé, pro něž nyní se ve veřejnosti činí, co jen možno a jichž závody dle pivovarů nejvýnosnějším průmyslem národním, chtěli opatřiti bibliografický , mohli by to učiniti velmi lehko svojí »Knihou«, kdyby se konečně vzdali prsé taktiky proti publikacím t. zv. soukromých nakladatelů. Když jednou stanovili na tom, společným nákladem vydávati anonční tiskopis, neměli tak výlučně egoistní stanovisko. Ti t. zv. soukromí nakladatelé byli by ochotně k na-ně připadající zapravili a mohla tak nejnamahavější bibliograf. práce ízena. Ale v době, kdy úplné svobodě tisku činí se jen v některých zpátečni- tátech překážky, stojí naši nakladatelé a knihkupci na stanovisku předbřez- absolutismu. Jaké to stanovisko jest, dočítáme se na str. 26 vydané právě e »Dvacet let spolku československých knihkupeckých účetních v Praze.« nosti dvacetiletého trvání zmíněného spolku 6.—7. listop. 1897 mluvil knih- . Reinwart o pokroku a rozkvětu spolku a přeje si, by dbali příslušníci e vždy »o zachování rázu stavu knihkupeckého a hájili tento proti vtírajícím dborníkům a škůdcům.« Kdo jest míněn těmi škůdci, ví každý aféry, vyvolané týmž p. Reinwartem ve spolku s nakladatelem J. R. Vilím- ehdy páni vyšli ze sporu s velikou mravní porážkou. Jak viděti pracují žším kruhu. To však jen mimochodem. Šlo tu o to, ukázati, že pro biblio- lo by se při dobré vůli něco učiniti.

Národní divadlo v Brně skončí letos značným deficitem jako loni. Deficity ah váznoucí na budově. Divadlo nemá subvence žádné a družstvo deficity má jen hrstku členů s příspěvkem 5 zl. Výbor pomýšlí pronajati divadlo ci; tím ovšem naděje na umělecké poslání divadla shasnou. Brno samo di- ského neudrží, to jest jasno. Česká města, Kroměříž, Prostějov, M. Ostrava. j. musila by vypomáhati 3—4 nedělními saisonami. Družstvo pak musí di-

Digitized by Google

vadlu zajistiti subvenci rozmnožením členských příspěvků, hl. od čelných měst a obcí, spolků i jednotlivcův Lid. Nov.

— Na kritiku veršové sbírky »Padavky« v 8. čísle Rozhledů odpověděl pan **J. Holý.** v »Literárních Listech« zaslánem, adresovaným na F. V. Krejčího, které je nedostižitelným kouskem lživosti a perfidie. Od prvé věty až do poslední je to jediné falšování, zkrucování a výmysl, jejichž vyvracením nebudeme zde mařit místo, jednak proto, že nechceme dělati z p. Holého důležitou osobu a živiti tak ještě více jeho bezmeznou ješitnost, jednak proto, že náš referent odpoví sám v listě, v němž byl tak ničemným způsobem pošpiněn. Naši čtenáři nechť sami posoudí, zdali ona kritika, která byla od počátku do konce nesena tónem vlídné přátelské rady, zasluhuje, aby ji p. Holý nazýval spíláním, a z toho už může si učiniti představu o nekonečné domýšlivosti tohoto debutanta, který patrně žije ve fixní myšlence, že se stal přes noc jedním ze spasitelů české lyriky. Při tom nedovedl proti naší kritice postaviti ni jediný fakt nebo důvod pro obhájení své knihy, leda to, že poučuje našeho referenta o patentované originalitě svého rythmu. Ale i to jediné je zase jen perfidie — náš referent slova rythmus vůbec ani nevyslovil! A ostatně nemá ani práva mluviti o původnosti své veršové formy, neboť nedávno přihlásil se o prvenství v ní pan Jan Červenka ve svých »Trilcích« ve Světozoru. Pan Holý mu odpověděl zaslánem v »Čase«, kde tvrdí, že užíval této formy již před r. 1891, kdy prý p. Červenka se s trilky objevil a vyslovuje docela i možnost, že ji pochytil p. Červenka od něho z některého redakčního koše. Zatím však vyšly trilky p. Červenkovy už r. 1883 v »Amorosu«, ba některé z nich už v Lumíru z r. 1879! Tvrzení p. Holého o jejich prvém objevení se v r. 1891 ukazuje jen znovu, jak tento pán se ve svých zaslánech ohání věcmi, jichž nezná, o nichž nedal si práci se přesvědčiti anebo které si docela (jako vůči našemu referentu) vymyslil! Podotýkáme, že trilky p. Červenkovy a skokády, p. Holého jsou forma docela totožná, až snad na to, že p Holý do ní vnesl více rythmických variací, jak se u něho ovšem rozumí, hodně kostrbatých. Pan Holý zdá se vůbec trpěti chronickou manií zaslánovou. Loni po vydání své prvé knížky přišel i naši redakci žádat za otištění zaslána, v němž docela bez příčiny a mimo to i bez hlavy a paty se ohražoval proti docela slušné kritice pražského jednoho týdenníku. Odepřeli jsme mu však otištění, poněvadž tam ani řádku z oné kritiky nevyvrátil. Literární Listy, orgán svobodné a bezohledné kritiky, jsou jak vidět ješitným debutantům spíše k službám.

— **Jest »Clarion« socialistický?** Clarion jest londýnský týdenník, a má v socialistických kruzích přízeň. Jest však žurnálem socialistickým? O to je spor. K tomu odpovídá Clarion, že etikety jsou klamny a že důležitější jest dáti do oběhu dobré drogy. Jsou veselohry Shakespearovy opravdu komediemi? Nezáleží na tom. Jsou to výborné kusy. Jest Miltonův Ráj opravdu básní epickou? Nevíme příliš. Hlavním zůstává, že jest mohutným plodem a roztomilým dílem. Jest Clarion žurnálem socialistickým? Kdo se to opováží tvrditi a kdo by se osmělil to popříti? Faktum jest, že je žurnálem velmi čilým, velmi instruktivním, velmi zábavným. *sf.*

Digitized by Google

Rozhledy politické a sociální.

Domácí politika.

Mluvilo a psalo se poslední dny mnoho o napjetí, s jakým se čeká výsledek akce adresní. Z jaké příčiny toto napjetí mělo býti, neumíme si vyložiti. Že Němci rokování se nesúčastní a ze sněmu odejdou, ohlásili předem. Že šlechta za návrh nedá hrdla ani statky, ví se již podle toho, jak se chovala k adrese ve výboru. Že vláda Gautschova nemá jiné starosti než jak dostati rozpočet a uher. vyrovnání pod střechu a udržeti dnešní ústavu, jest známo. Že za těchto poměrů návrh p. Dr. Kramáře má cenu archiválni, jest jisto. A přece napjetí? A přece tato adresa zaměstnává kde koho, v pozadí zatlačuje kde co, snad naléhavější, snad i ze samého stanoviska státoprávního důležitější, a od počátku rozdmychává vzájemné nepřátelství a odpor. K vůli čemu? K vůli samotné — adrese? K vůli tomuto prostředku k něčemu, co je cílem? A jaký je výsledek? Z celé adresní akce zbude snad jen holdovací deputace. Tak ve znamení adresy na obou stranách se spory přiostřily a odvislost Mladočechů na šlechtě jen vzrostla. Mimo několik návrhů a zpráv hospodář. rázu, o nichž promluvíme příště, vyšlo jednání sněmu na prázdno, pro nás pak situaci zhoršilo tím, že Němci proti všem národním našim požadavkům ujali posici výlučně nepřátelskou.

Zmínili jsme se již, že na českém sněmě podán byl poslancem Nitschem návrh na pořízení tlumočníků pro řeči sněmovní, aby prý byly oběma stranám srozumitelny, Tento návrh byl 8. února při předběžném rokování zamítnut. Dr. Herold zastupoval názory klubu, že jde o věc zásadní, že oba jazyky v celé zemi i ve sboru zákonodárném nesnesou prostředkování skrze tlumočníky. Na moravském sněmě jest sice tlumočník, ale pouze pro překlady návrhů a projevů zemského hejtmana do druhého zem. jazyku. V Čechách, kde jsou Němci v menšině, uznávají zastoupení menšin, kde však mají většinu, nevědí o té zásadě a provádějí tam nejsurovější násilí. — Formalně pojednáno o Lippertově návrhu na zřízení národních kurií ve sněmu. Návrh za souhlasu Mladočechů odkázán výboru za účelem vážného projednání.

Také 4. února podaný návrh Dr. Herolda a Pacáka o nedílnosti království a o rovnoprávnosti odkázán zvláštnímu 18člennému výboru. O návrhu jednáno 15. února. Dr. Herold odůvodňoval jej tím, že dojde-li k dohodnutí o zásadách, na kterých mají spočívati veřejné právní poměry země, přispěje se dosažení konečného klidu v zemi. Otázka jazyková může se řešiti pouze za dvou podmínek: 1. aby oba jazyky zemské uznány byly za stejně oprávněné a 2. aby jejich povaha jako úředních jazyků byla uznána. Badeniova nařízení odpovídají platným zákonům a nejsou žádnou koncesí, ale za to by každá změna jich byla koncesí a porušením platných zákonů. Na říšské radě se spravedlivý zákon pro král. České skutkem nestane, jen na sněmu je to možno. — Němci kladli všichni mocný odpor a ihned při prvé příležitosti, jež se

Digitized by Google

jim naskytla, projevili nepřízeň zemskému sněmu. Stalo se to při návrhu dově, aby zákonodárství o přímých daních z král. Českého přikázáno by sněmu a pokud se to nestane, aby aspoň výnos pozemkové daně odváděn pokladně. Za fiskálního centralismu rakouského jest tento návrh docela b podobných návrhů se na sněmě podá na tucty. Němci podali proti n osvědčení (Schücker), poněvadž prý se jím mají posilniti snahy české pravomoci českého sněmu na úkor říšské rady. Návrh byl odkázán ro výboru. Vedle toho proti návrhu Herolda a Pacáka podal Dr. Lippert ná dělení veřejné správy v Čechách po stránce politické, hospodářské a a spolu s Dr. Pergeltem návrh na rozhraničení okresů dle národnosti. protivy se úmyslně vyhledávají a zvětšují. Jistý druh samovraždy sněm z české strany Dr Herold neumí proti Němcům užiti jiných argumentů, ježť už vrabci na střeše zpívají.

Na dotaz stran liknavého zakročování moci policejní i státní na ochra menšin, od německého obyvatelstva přepadaných, odpověděla vláda 1. náměstka Coudenhova, že jak úřadové státní tak i místní v menších m pouze jen poskrovnu prostředků a orgánů policejních a že povolávání nebo vojska jest vždy spojeno se ztrátou času, mnohdy značnou, a že tec porušení pokoje nelze vždy okamžitě odvrátiti vynaložením moci k tom V českých listech se poukazovalo na známý dvojí loket — že totiž interpelace týkala se ochrany německých menšin, vláda byla by řízně brutality a pohrozila přísnými tresty. Nicméně nedá se upříti, že to neus po četníku-státu se strany Němců i Čechů je pokrytecké i hloupé. Kdy pokoje obě strany a v tom smyslu působily novinami a ve schůzích na třebovaly by toho neustálého volání vlády. Jedna strana vybízí vládu a její moc na druhou, ač žádná nechce trpěti, aby jejího »lidu hlas« byl ozbro potlačován a s rozhořčením se ohražuje proti přehmatům četnictva a poli přehmaty přečasto se dějí pod přímým nátlakem jistých tendencí některou stranou propagovaných, jest každému pozorovateli veřejného života zná do krajnosti přepjatá vášeň politických stran posiluje absolutism zcela kajíc se o všechnu spásu neustále ke státu, dočasné vládě.

Volební oprava po zamítnutí Slavíkova návrhu na všeobec. práv scvrkla se v návrhu dra Herolda na to, aby obce Kr. Vinohrady, Žiž Vršovice a Nusle vyloučeny byly z venkov. okresu Karlínského a aby z tři nové volební okresy: Kr. Vinohrady s 48.000 obyv. a s 425.000 zl. d s 62.000 obyv. a 277.000 zl. daní, Libeň 18.060 obyv. a 135.000 daní, Vrš obyv. a 35.000 daní, Nusle 20.000 obyv. a 59.000 daní. Návrh byl i Němci.

Podobného něco, jako se stalo v Chebu loni v květnu, o čem a jeho čtenář se dočítá v úvodu článku »Řeč v zemi obvyklá«, stalo se na t soudu v Liberci, kterýžto soud nedovolil advokátu dru Hliňákovi, aby česky, poněvadž prý jazykem v Liberci obvyklým jest němčina a soudní j německé, Čechů že v Liberci žije jen malé procento a většinou jsou ži ným, jenž nejvíce vykazuje zločinců. Případ ten přiměl klub, aby podal dr — interpelaci, co hodlá vláda atd. Dr. Herold v interpelaci neuměl n fráse: že případem tím stalo se hrubé prohřešení na vážnosti a důstoj covského stavu, porušení nestrannosti a spravedlnosti a vědomí strien agitace a politických zápasů atd.

Digitized by Google

roti mlecímu řízení hlasovaly všecky strany ve sněmu. Němec, dr. Urban na-
y se vlády rakouská i uher. o to postaraly, aby ml. říz. bylo zrušeno a na
ch aby místo sazby pásmové zavedena byla sazba kilometrová z úopravy
a obilí, kterouž by stížena byla uher. soutěž vyšším dovozným. Mimo to na-
aby sestaven byl sbor z odborníků pro hospod. prospěch obou částí říše.
aké na Moravě se shodly všechny strany -- na zvýšení poslaneckých diet
3 zl. a na zvolení smiřovacího výboru. Že tento výbor k ničemu nepovede,
ení pochybnosti. Tím nápadnější jest, že moravští státoprávníci podnikají
vlastní pěst bez ohledu na státoprávníky české a že jednání německé men-
českém sněmu neparalysovali podobným jednáním na sněmu v Brně, zvláště
ši a Poláci musili ze sněmu slezského odejíti.
ilance zemských sněmů českých ohlašuje pro nás ztrátu. V Čechách vyhráli
dovedli zmařiti práci sněmovní. Na Moravě vyhráli Němci, na leta si smiřo-
ýborem opatřili panství a pokoj. A ve Slezsku vyhnali českou menšinu ze

Sociální hlídka.

Zákon o živnostenských soudech. Dnem 1. července t. r. vejde
st zákon ze dne 27. listopadu r. 1896. o zřízení živnostenských soudů pro
pracovní a mezdní spory. Ač v mnohém nedokonalý a naléhavým potřebám
ující, znamená nicméně důležitý pokrok proti zastaralým a úzkoprsým před-
živnostenského řádu z r. 1869. a živnostenské novelly z r. 1883. Již tím, že
příslušnost řádných soudů ve sporech mezdních. Dosavadní rozhodčí soudy
čenstvech vytčenému úkolu nevyhovovaly; trpěly na jedné straně tím, že jednak
jejich nebyly pro strany závazny, jednak že neměly dostatečné exekutivní moci
hé straně že současně rozhodovaly o živnostenských sporech politické úřady,
ští inspektoři, okresní a obchodní soudy etc. Zřízením živnostenských soudů
ky tyto pominou: vyrovnání sporu přivedeno bude brzo k cíli jednoduchým
neboť pověstná třicetidenní lhůta vyčkávací odpadne a dělník bude moci žá-
kamžité rozhodnutí své věci před soudem.
se týče kompetence živnostenských soudů, náležejí před forum jejich ve-
ory vzniklé mezi dělníky a zaměstnavateli, dále spory mezi dělnictvem samým
livém podniku), spory o nárok a příslušnost k podpůrným pokladnám etc.
i jsou pak působnosti jejich i veškeří dílovedoucí, pomocníci, dělnictvo výpo-
oma pracující a osoby zaměstnané v obchodech. Právní rozhodnutí soudu je
telné, jde-li o mezdní spory nepřesahující obnos 50 zl.; jeli sporný obnos větší,
dvolati k vyšší instanci. Živnostenské soudy budou organisovány sborově.
stávati ze stejného počtu dělnických a zaměstnavatelských přísedících (nej-
íti) a příslušného počtu náhradníků; předsedou bude soudce z povolání nebo
a spravedlnosti jmenovaný zástupce. Soudní řízení bude projednávati senát
dy a dvou přísedících (dělníka a zaměstnavatele) sestávající, při čemž platí
dpisy jako o řízení bagatelním. Exekuce bude prováděna okresním soudem,
bvodu dlužník bydlí. Podání k soudům, protokoly, narovnání atd. jsou prosty
Jedině rozsudek podléhá poplatku 50 kr., obnáší-li sporný obnos 50 zl.
2·50 zl., obnáší-li více (až do 200 zl.)
dou zákona je, že nežádá obligatorní zřízení živnostenských soudů, nýbrž
dobrozdání zemských sněmů po dohodnutí s ministerstvem

Digitized by Google

spravedlnosti, kde a pro jaké odvětví zříditi soud živnostenský. V tom leží nebezpečenství, že ještě dlouho nebude zřízen potřebný jich počet k citelné škodě nejbližšího interesenta — dělnictva. Toto také nebezpečí velmi dobře vycítilo. Rakouská a československá odborová komise činí potřebné kroky, aby jednosvorné žádosti pomocnických hromad, odborných spolků atd. o zřízení živnostenských soudů podány byly (dle § 2. zák. o živ. soudech) jako návrhy na ministerstvo a působily tak ke zřízení soudů, kde jich je potřebí. »Československé odborové sdružení« jako zástupce českého odborného dělnictva žádá za zřízení 40 živn. soudů, na místě dosavadních rozhodčích a smírčích soudů společenstevních, jež dělnictvu nikterak nevyhovují; pro počátek žádá aspoň za zřízení 19 živnost. soudů pro politické okresy s četnějším dělnictvem. Kromě toho koná sorganisované dělnictvo čilé přípravy k volbám do těchto soudů; k volbě oprávněn je každý dělník a dělnice, dosáhší 20 let stáří, je-li aspoň rok v příslušné zemi zaměstnán. Volitelný je každý volič, rakouský příslušník, jenž je 30 let stár. Funkce přísedících a náhradníků jejich trvá 4 roky.

Dnem 1. července t. r. vejdou ihned v platnost toliko 4 živnostenské soudy (Brno, Vídeň, Liberec, Bílsko), které zřízeny byly již dříve dle zák. ze dne 14. května 1869 pro určitá odvětví živností po továrnicku provozovaných . . .

Ministr železnic ryt. Wittek chce, jak se zdá, poněkud aspoň zreformovati rakouské železnictví. Nedávný výnos jeho ohledně délky doby pracovní a odpočinkové na státních drahách je krokým začátkem toho, v čem bude třeba pokračovati mnohem dále a mocněji. Dle dotčeného výnosu byly loňské železniční katastrofy příčinou, že se konečně počalo pomýšlet na rozhodujících místech o zlepšení postavení železničního personálu. Do Berlína vyslán úředník studovati poměry pruských železničních zřízenců a jeho zkušenosti tvoří podklad rakouských oprav. V základě přijata zásada pruského služebného nařízení pro dráhy: že každá služební doba určitě vymezená musí připadnouti mezi dvě stejné, časově určené doby odpočinkové, v nichž zřízenec má míti úplný klid. Ovšem, nebyla přijata zmíněná zásada, co se poměru doby služební a odpočinkové týče, úplně na př. na dráhách se slabší dopravou a byla-li, tož aspoň s »nepatrnými změnami« — pro silně frekventované dráhy.

Nejdůležitějším z nových předpisů je úplné vyloučení 24hodinové služby pro veškerý ve výkonné službě vozební používaný personál. Kde zodpovědnost osobní je větší, tam doba služební vyměřena kratčeji. Tak výpravčí vlaku a personál zaměstnaný při posunování ve velkých disposičních a seřaďovacích stanicích má být zaměstnán nejvýše 12 hod., načež musí následovati 24hod. odpočinek. Strážníci blokoví a výhybkáři mohou být za podobných poměrů rovněž nanejvýš 12 hod. ve službě s následujícím na to 24hod. odpočinkem. Na tratích s plnou denní a noční službou má se služ. doba zmíněného personálu stanoviti na 12—16 hod. se stejně dlouhým odpočinkem, při čemž nejdelší služ. doba traťových strážníků smí trvati jen 16 hod., blokových strážníků traťových jen 12 hod. Kde je slabší doprava a tudíž možnost delších odpočinků, smí doba služ. být prodloužena až na 18. hod. Doba odpočinková nesmí být však menší 12 hod. Jen na tratích se skrovnějším ovozem vlakovým a omezenou službou noční smí být omezen odpočinek počínající před půlnocí na 6 hod. U parostrojního personálu smí služební výkon obnášeti nejvýše: 9 hod. — u osobních vlaků, 12 hod. — u nákladních. Vůbec služ. doba u veškerého vlakového personálu nesmí být nad 14 hod. vyměřena — dobu přípravy a pohotovosti v to počítaje. Konečně nařízeno povolování volných dní i těm, jimž by to dle rozdělení služby nepříslušelo, a péče o to, aby umožnila se zřízencům dopolední návštěva

Digitized by Google

chrámu. — Naznačené předpisy provedeny budou nejprve tam, kde je dostatečný počet zřízenců, tedy nejprve na důležitějších stanicích četněji frekventovaných drah. K provádění předpisů zvýšen bude roční náklad o 1 milion vedle investičních vydání na nové místnosti a obydlí. S prováděním počíti se má letos a pokračovati ve 2 násl. létech dle pravidelného a postupného rozmnožování personálu . . . Určité ocenění předpisů není možno podati, poněvadž není řádné, socialně politické statistiky rakouských státních drah. Nepopřeně znamenají značný pokrok v mnohém směru; především již v tom, že signalisují rozhodnou změnu posud oblíbeného kursu u správ železničních. · Podruhé svou upřímností doznání, že vysílenost přetíženého personálu to byla, jež zavinila tak četné katastrofy, čemuž lze čeliti jen racionelním upravením služby a odpočinku. Konečně oficielním odsouzením premiového systému (kilometrové a hodinové platy), třebas tento tím ještě nebyl odstraněn.

Vytkli jsme nahoře, že nebyl pruský vzor proveden úplně. Výnos omlouvá to rozdílem mezi rakouským a pruským železnictvím. Něco pravdy na tom je. Rakousko je v tom ohledu za Pruskem hrozně pozadu. R. 1897 bylo na př. na pruských stát. drahách 293.503 úředníků a dělníků, kdežto v Rakousku (r. 1894) jen 24.804 zřízenců, počet, jenž stabilisováním Biliňského zvýšen nanejvýš na 30.000. R. 1895 obnášel v Prusku přebytek příjmů 284 mil. zl., kdežto v Rakousku (v posl. letech) asi 40 mil. zl. Než této pravdy bylo použito v neprospěch služebního personálu. Neboť ono neúplné provedení pruského poměru mezi službou a odpočinkem a ony »nepatrné změny« znamenají de facto zavedení těch poměrně nejnepříznivějších poměrů pruských, čili jinými slovy: prodloužení pracovní doby pro Rakousko o polovinu pruské. Námitka, že rak. dráhy mají slabší dopravu, je pro zřízence bez významu. Vyčerpání sil je pro něho vždy. A větší než v Prusku, poněvadž se od něho žádá $^1/_4$, $^1/_3$, $^1/_2$krát více práce. Jinak třeba vytknouti ještě přílišnou volnost, jež představeným úřadů se povoluje při vyměřování služební doby. Při známé jich spořivosti mohla by se dlouhá doba služební státi pravidlem, krátká výminkou. Že konečně zvýšení ročního nákladu o 1 mil. nestačí, není pochyby. To nepřímo i výnos uznává, třeba že mluví o nemožnosti »rychlejšího tempa«. Neboť příčinou této nemožnosti jest jen nedostatečnost finančních obětí.

Na soukromé dráhy nesáhnuto. Prozatím projevily ony »ochotu« podobná zařízení zavésti. Kdy a jak, je otázka . . .

Z naší doby.

— **K dějinnému materialismu.** Pozoruhodnou jest kniha »Essais sur la Conception matérialiste de l'Historie« A. Labrioly s předmluvou G. Sorela (Giard et Brière, Paříž 1897). Autor snaží se býti důsledným stoupencem nauky, ale je tím bezděčně nucen činiti patrné ústupky dřívějšímu pojetí. Ale neméně zajímavými jsou poznámky literárního kritika »Revue Socialiste«, kterou vydávají nezávislí socialisté francouzští, kteří většinou nehlásí se k materialistickému názoru dějinnému. Podáme zde vedle sebe obé, essenci spisu i námitky, aby konflikt byl patrným.

Především, co rozumí se dějinným materialismem? Labriola odbývá se zaslouženou přísností nedostatečná paradoxa vulgarního materialismu, dle něhož »morálka, umění, náboženství jsou pouhými produkty ekonomickými, výlevy, ornamenty, irradiacemi a zrcadly zájmů materielních.« — »Nejedná se o to, praví, rozšířiti tak zv. faktor ekonomický, abstraktně isolovaný, na všecky ostatní obory, jak si představují

Digitized by Google

naši odpůrci; ale jedná se především o dějinné pojetí ekonomie a o výklad ostatních proměn na základě proměn této.« — »Tato realistická nauka nechce býti vzpourou materielního člověka proti člověku ideovému. Byla a jest naopak objevem principů a opravdových a vlastních motivů veškera lidského rozvoje, zahrnuje v to vše, co nazýváme ideálem atd.« — »Obliba v paradoxu samém, která se nikdy nedá odloučiti od horlivosti vášnivých vulgarisatorů nové nauky, mohla vésti některé k domněnce, že ku psaní dějin stačí pouze dáti vyniknouti momentu ekonomickému (často ještě neznámému a často nerozeznatelnému) a ostatní zahoditi jako zbytečné břímě, prostou maličkost, anebo konečně jako věc vůbec neexistující.« — »Dějiny nezáležejí jediné v ekonomické anatomii, ale ve všem onom souhrnu, který obaluje a pokrývá tuto anatomii, až k mnohobarvým reflektům obrazivosti. Jinými slovy, není dějinného faktu, který by svým původem nepřipomínal podmínky vespod ležící struktury ekonomické; avšak není dějinného zjevu, který by nebyl předcházen, provázen, následován determinujícími formami vědomí.« Nelze upříti, že v těchto názorech jeví se značný pokrok od dřívějšího pojetí, které vlastní zastanci podrobili kritice. Avšak při všem tom vrací se autor začasté ku starému nedorozumění, že zjevy historické se sbíhají »v poslední instanci«, v »poslední analysi« ve struktuře ekonomické. Labriola sice definuje dobře »vědu funkcí a variací socialních« a dokazuje jasně, že jen synthetickým postupem lze docíliti jednotnosti dějinné. »Člověk nežije několikery dějiny současně, ale všecky tyto zdánlivé různé dějiny (umění, náboženství, věda atd.) tvoří jednotu.« — »Skutečný problém záleží ne v tom, aby se nahradily dějiny sociologií, jako by byla tato tajnou realitou oněch, ale v tom, aby se porozumělo všeobecně dějinám ve všech jejich intuitivních projevech« . . . ale přece vrací se k nezbytnému: »a aby se jim porozumělo dík sociologii ekonomické.«

A zde právě nasazuje kritik svou otázku: »Nuže, a proč ne, jak mají za to positivisté, dík sociologii rozumové? Nebýti tohoto stále se vyskytujícího »ekonomického dvojsmyslu«, k němuž se autor vrací, jest jeho názor ne materialismem, ale determinismem dějinným. A s tohoto positivistického hlediště rozvinuje svou při dále: vědě sociologické nejedná se o redukci složitého v prosté, o redukci dějinných fakt v ekonomické prvky, jak tomu chce dějinný materialism, nýbrž o seznání vzájemné spojitosti různých zjevů, které působí na se neustálou vzájemnou reakcí. Vždyť nevím, co jest vlastně míněno tím, řekne-li mi fysik, že zredukoval teplo neb světlo v pohyb; a tím méně vím, co je to, řekne-li kdo, že zredukoval historická fakta ve fakta ekonomická. Věda nemá se tázati, jsou-li na př. fakta morální závislejší na faktech ekonomických, nežli tato na oněch; vždyť nezná posledních instancí a posledních analys. Pokud se jedná o vědu, nechme pojetí hmoty metafysice, jako necháváme pojem ideálu ethice. Methodou sociologie positivní nemůže býti ani idealism, ani materialism, ale determinism dějinný, jehož předmětem nebudou specielně dějiny idejí, ani specielně dějiny ekonomie, ale dějiny syntheticky pojatých veškerých jevů dějinných. sf.

Ze statistiky ženského studia. Vydaná před krátkým časem zpráva anglického ministerstva osvěty za školní rok 1896—1897 (Special Reports on Educational Subjects 1896/97. Education Department London: Eyre and Spottiswaade 1896.) obsahuje mezi jiným velmi interesantní referát o stavu ženského studia v nejdůležitějších kulturních státech celého světa. Pisatelé zmíněného referátu, M. E. Sadler a J. W. Longsdon obrátili se svými otázkami ve formě ankety na 162 universit Evropy, severní a jižní Ameriky, Kanady, Indie a Australie. Otázky byly následující: 1. zda

Digitized by Google

ženy vůbec připuštěny jsou na universitu? 2. zda přijetí jejich podmíněno je týmiž zásadami, jako přijetí muže? 3. zda ženy, do university přijaté připouštěny jsou ke zkouškám? 4. zdaž mohou dosíci akademických hodností (doktorátu etc.), neb odpovídajících jim vysvědčení? Z odpovědí došlých vychází, že sto universit nečiní žádného rozdílu mezi muži a ženami při přijetí za posluchače. Sedm universit přijímá ženy jen po zvláštním povolení vyš. král. úřadů (ministerstev) a připouští je toliko k některým výkladům, jedenáct universit pak vůbec nepřijímá žen. V universitách Skotska, Kanady, Australie, Indie, Francie, Hollandska, Dánska, Norvéžska, Švýcarska (vyjma jedinou), Švédska, Vlach, Řecka, Rumunska a severní Ameriky, (vyjímaje tři), mají ženy úplně tatáž práva jako mužové, netoliko co se týče přijetí, ale i co se týče zkoušek, diplomů atd. V Anglii, kde ženy, jak známo, těší se z větších výsad než v jiných zemích evropské pevniny, zamknuly před nimi své brány university Cambridge a Oxford, které i nadále nechtějí slyšeti o jejich přijetí, ať již jako posluchaček řádných či mimořádných. Němci zaujímají dosud v této otázce stanovisko nerozhodné, jež dle některé pravděpodobnosti posléze na stranu žen se přechýlí. Pět universit německých vůbec ženy nepřipouští. Větší část universit německých však již dnes připouští ženy ke studiím, pouze však na fakultě filosofické a i zde toliko po zvláštním povolení ministra vyučování. Totéž právo přiznalo poslední dobou ženam i Rakousko-Uhersko.

— **StendhalovyUvahy**. Před nedávnem vyšel svazek nevydaných dosud prací Stendhalových s nevelikým zápisníkem pozorování a reflexí. Nic ohromujícího, docela někde konversační bonmoty. Vybrali jsme z nich několik pro psychologii autora příznačných:

Mohu rozděliti své úvahy na dvě různé skupiny: I. Filosofii, neboli umění poznati a vylíčiti vášně lidí. Proporce, jichž jest mi dbáti při kresbě každého karakteru, abych dosáhl největšího účinku na obraze epickém, tragickém nebo komickém. II. Styl, neboli umění voliti takové věty, které by nejpřesněji a nejjasněji vystihly karakter nebo předmět, který popisuji, dávajíce mu vhodné zbarvení,

Neznám velkého harmonického celku, avšak zdá se mi, že tento ráz stylu dobře vystihuje hlouposti.

Bruyère pravil, že »u žen jest rozmar příliš blízký kráse, než aby byl jejím protijedem.« Mám pevně za to, že rozmar jest jen proto spojen s krásou, aby osvěžoval a k platnosti přiváděl její kouzlo.

Hleďte mne zbaviti předsudků, jež mi dal J. J. Rousseau. A dal mi jich mnoho.

Člověk není zrozen k slávě, nezná-li ceny času.

Duše ztrácí lásku tím, že ji chtěla poznati.

Ženám jest třeba prokazovati vážnost povolností, šetrností; ne však vážnost z idiotismu nebo lhostejnosti.

Žena jest stále zmítána touhou líbiti se a bázní před potupou. Naším úkolem jest býti na oko neopatrnými a dokazovati svou něžnost; jejich úkolem je zdáti se uraženými a rychle nás odměňovati.

Snažím se poznati pravdu a líčiti ji způsobem co nejpřirozenějším. Pracuji-li tak, nemohu sestárnouti a moje sláva nemůže padnouti.

I. Vezmi na sebe masku žertu.

II. Nikdy nejednej tragicky z vášně, nýbrž buď vždy sebevědomý. Zachovej chladnost na ulici, v kavárně, při návštěvě. Snášej mlčky bez rozčilení, co jest podlostí. Jez s takovou chladností, jako ve svém pokoji. Choď zlehka, avšak vždy tak jako Fleury.*)

*) Herec známý svou nedostižnou elegancí.

Digitized by Google

III. Neobírej se sběhlými nehodami, tedy nevyhnutelnými, jež zarmucují. Cítíš-li bol, užij té chvíle k přemýšlení, jak bys se mu příště vyhnul.

Dobrý styl nám odkrývá nekonečnost malých myšlenek o přirozenosti lidské.

Tělo lidské je zmítáno vášněmi člověka následkem zvyků, jež si byl osvojil. Tyto vášně uzavírají více méně dvéře dojmům nynějším.

Nešťastná marnivosti, čím je to, že chtěje se líbiti, líbím se méně.

Jdu-li do společnosti, nemluvím první dny, až cítím dosti síly, býti přirozeným. Snažím se býti svým, jest to týž prostředek, jako abychom se líbili.

Myslím jako Suard*), že člověk nikdy neklame svou povahou ty, s nimiž stále žije.

Čím více člověk patří světu, tím je marnivější.

Budu, doufám, spisovatelem, jenž nejméně se dotkl marnivosti svých čtenářů a následkem toho budu z těch, kteří mají nejvíce přízně.

U nás Francouzů v tomto okamžiku (messidor**) roku XII.) marnivost naplňuje každou duši. Proč milujeme jemnost? Proč dáváme přednost Racinovi a Rafaelovi před Corneillem a Michel-Angelem? (Mám Michel-Angela za takového, jak si jej sám představuji). Jest to marnivost. Já dle toho, že se stávám podobným těm, kteří mne obklopují (nazývám to nejrozumějším), myslím, že miluji spíše krásné, než veliké.

Je marnivost člověku vrozena? A projevuje ji poměrně tím více, čím více je zbaven předsudků? Je-li to pravda, pak máme jí mnohem méně, než za Ludvíka XIV., a jest přirozeno, že jsme se s ní méně tajili a že šetřili jsme marnivosti ostatních, aby oni omluvili naši.

Všichni lidé jsou marnivi; neviděl jsem dosud v celé Francii nikoho, kdo by marnivosti neměl. Je to zvláštní příznak náš, či je to tím, že jsme nejvzdělanější?

Velice jsem se změnil za 25 měsíců. Poznal jsem vládu marnivosti nad lidmi. Zbývá mi jen přemoci zlé zvyky, jež mi daly nepravý směr.

Co je to jiného, než sotisse? Znamená to škoditi sám sobě. Na příklad přeji si, aby mi můj otec poslal peníze, on mi jich nepošle, ale jistě bych je byl měl, kdybych byl zalichotil jeho marnivosti. Tak tento muž, který se tolik snažil poznati karaktery, nedovedl využitkovati toho, na kom mu záleželo, aby s ním šetrně jednal. Proč? Nevidím v tom, než špatně pochopenou marnivost. Je to největší vášeň, jež kdy existovala.

Domnívám se, že myslíme-li příliš rychle, jen lehce se dotýkáme sloves a toneme v substantivech. Hle, tak myslí slabé duše.

Kdykoliv jsem chtěl kresliti nějaký karakter, studoval jsem jej u všech, kteří jej opravdu měli. Dbal jsem tedy ve svých článcích pravdy a přirozenosti.

V našem století (a snad ve všech) příliš mocné pojímání dokonalého krásna vede ke kolisi. Člověk nenávidí těch, kdož neuznávají té dokonalosti, jakou si on představuje, a nenávist je nešťastným pocitem.

Pokud se týká slohu, střízlivě a bez fráse řečeno, forma tvoří část věci; jiný pořad slov ukazuje předmět s jiné strany.

Pokud se týče citů, rytmus je ukazuje. Rytmus tedy má býti v díle v poměru k citům, jež v něm jsou.

Nenávidím ani nemiluji nikoho. Snažím se jen poznávati.

Je jistá věc, kterou nikdy nechválíme na mrtvých a jež přece je příčinou veškeré chvály, kterou je zahrnujeme: Že totiž jsou mrtvi.

---

*) Suard, filosof, člen akademie francouzské 1734—1817.

**) Desátý měsíc republikánského kalendáře francouzského.

Tiskem Edvarda Beauforta v Praze.

Digitized by Google

ROZHLEDY.

REVUE

UMĚLECKÁ, SOCIÁLNÍ A POLITICKÁ.

Ročník VII. 15. března 1898. Číslo 12.

Česká politika.

Těchto dnů, zdá se, dozrál vnitřní proces v politice mladočeské strany již od 6 let patrný, na nějž jsme i my v květnu r. 1893 v Rozhledech upozornili usilujíce o jeho rychlejší postup. Byl to problém těžký, zodpovědnosti a nebezpečí plný, problém, jejž, přiznáváme se, nebylo možno ani radno rozřešiti rázem, problém však tutlaný a zapíraný, před veřejností skrývaný a vylhávaný, z kteréž příčiny politika mladočeská octla se na cestách neupřímnosti a dvojakosti, nehodných strany s minulostí demokratickou a lidovou, a svým chováním vypudila ze svých řad všechny živly pokrokovější a mladší. Nešlo při tom o nic v podstatě jiného, leč o přísnou důslednost oficielního stanoviska mladočeské strany v otázce historického státního práva a z něho samo sebou se podávající její taktiku jak v postupu proti německému centralismu vídeňskému, tak ve vnitřní práci politické doma. Ukázali jsme v čís. 6. tohoto ročníku. (Ven z bludného kruhu), jak strana v činnosti na venek i uvnitř jest ochromována svojí dosavadní taktikou, jak nutně se tříští v nivec všechna její útočná a výbojná snaha vůči cislajtanismu a nemá naděje žádného úspěchu ani doma, kde politické uvědomění a sešikování lidu leží zcela ladem. Přáli jsme si od mladočeské strany více sebedůvěry a upřímnosti, aby odhodlala se konečně k tomu, rozděliti politickou práci tak, aby vyhovělo se tím jak požadavku uhájiti to, čeho bylo dosaženo, a opatřiti nezbytné okamžité potřeby, tak i požadavku stanoviska státoprávního.

Co jsme před 3 měsíci řekli otevřeně a odkrytě, praví ne sice do těch důsledků, ale neméně určitě prof. Dr Kaizl v posledním čís. Čes. Revue. »Od začátku vystupujeme jako žalobníci. Popíráme zákonnost platných řádů jazykových a žádáme jiných. A jest stanovisko žalobníkovo nepohodlné a nevýhodné v processu soukromoprávném, nadtož teprve u veřejnoprávném. My vinili státní moc, že nedbá formálně platných norem starých a ta státní moc měla rozhodnouti o křivdě svojí a pravdě naší. Ejhle žalovaný a soudce, jedna osoba! Přízeň soudcova stala se cílem usilování a politické dynamiky užíváno napořád k jejímu nabytí. Od padesáti let vidíme, že kdykoli vládní soustava obrátila se k nám tváří vlídnou,

Digitized by Google

zjednáno širšího prostranství pro platnost jazyka našeho v životě veřejném. Úspěchy postupují v diagonale — mezi našimi postulaty a mezi dočasným status quo. Z lopotného usilování české politiky vychází však na jevo i jiná věc; že obnovy starých řádů, zapadlých v nezvyklost, dobývá se bez mála právě tak těžko, někdy snad tíže, než řádů z brusu nových, neopřených žádnou historickou legitimitou. Ta stará legitimnost jest bez odporu mravní potencí: útočníka posiluje — ale protivníka činí ostražitějším a urputnějším. — Z těchto skutečností padá dostatečné světlo na formuli, jež vyskytla se a zní: my máme pro sebe platné staré normy a proto nejen nic jiného žádati nepotřebujeme, ani nesmíme, ale také nic jiného vůbec nepřijmeme, než aby je vláda zachovávala. Formule je z dílny civilistické: soudní kancelář, dvě strany a advokáti vedou proces do vysílení, ale spravedlivý soudce tu jest a rozhodne po právu dle své úřední přísahy. Formule je svůdně jednoduchá a modelem jí bylo slavné »ryc anebo nic.« Jakkoliv jest jednoduchá, zjednala si obliby málo: jen u těch, kteří sice ze zásady každou vládu pokládají za špatnou, ale od každé vlády žádají spravedlnost až na poslední puntíček. — Pokládám za prospěšno místněji dolíčiti svízelné postavení útočníkovo. Nejen že musí domáhati se rozhodnějšího vlivu na řízení státu — o tom tady mluviti nebudu. Ale mám na mysli ony technické potíže, na něž naráží skoro každé reformní úsilí. Potíraný status quo představuje ucelenou soustavu konkrétných skutečností; vznikly snad z části prováděním promyšleného plánu, z větší možná části působením mimotních, nechci říci nahodilých okolností: tlakem měnících se poměrů, pohodlností jednotlivců, passivitou nebo znemožněným odporem jedněch proti expansivnosti druhých atd. Já jsem přesvědčen, že by bylo chybou, úpadek jazyka našeho v životě veřejném vyváděti z jediné příčiny a přičítati na příklad výhradně vědomé snaze germanisační. Póza jest účinnější a dojem tragičtější, když klesám bez viny v nástrahách nesmířeného nepřítele. Já však myslím na skutečný stav, ve kterém jsme se v XVIII. věku nacházeli, když byly kladeny základy k moderní správě veřejné. Politický, kulturný, sociálný, hospodářský úpadek národnosti české byla skutečnost, se kterou se prostě počítalo.«

Z citovaného vychází na jevo, že podle názoru autora, zastupujícího názory jednoho proudu ve straně mladočeské, jest s naší strany zpozdilé dovolávati se práva u vlády nám snažením cizí, jest nám spíše dbáti toho, aby řízení státu bylo v našich rukou, pak teprve s větší nadějí budeme moci očekávati příznivý výsledek své pře; dále že přičítati všechnu naši politickou nesamostatnost a podřízenost vědomému a úmyslnému křivdění a zkracování se strany státu, jest jednostranné, poněvadž nepřihlíží k ostatním příčinám té podřízenosti, tkvícím jednak v nás samých, jednak v okolnostech. Toto pojímání jest pravou protivou názoru, vycházejícího z historického pojímání státoprávního, hájeného a hlásaného většinou prvotním kadrem politiků mladočeských, že totiž stát jest povinen konati spravedlnost a zjednati nám právo a že hlavním pramenem všeho neštěstí národa našeho byla nepřízeň a nepřátelství státu a že jest tudíž také věcí národní cti, potud státi nepřátelsky proti státu, pokud neodčiní všechno bezpráví a všechnu

Digitized by Google

Z této theorie pak přirozeně se podává abstinence a neúčast
í státu, rozrušování centralistického parlamentu a p. Oba tyto tak
ůdné a se vylučující názory dlouho se svářily v zákulisí mlado-
trany, až konečně prvý, jak se zdá, nabyl vrchu a od nastoupení
ŕštva Badenova i vedení v poslaneckém klubu. Dokumentován byl
lnak shora uvedenými názory dra Kaizla, hlavně pak vstoupením
ministerstva Thunova za vědomí a souhlasu rozhodujících činitelů
ně.

tojíme tedy před možností rozluky v mladočeské straně a před mož-
ozchodu části voličstva s oficielní politikou mladočeskou. Okolnosti
íznivější náladě z důsledků stanoviska historicko-státoprávního ply-
ač na druhé straně nelze přehlížeti, že druhý směr vycházející
ních daných poměrů a potřeb, jest před prvým ve značné výhodě po-
vojí činností i možnými positivními výsledky. Jest však nejvýš žádoucí,
rozlišení nastalo, poněvadž pak teprve bude politika česká aktivní,
otiž rozdělením obou sfér zájmů národa mezi dvě soutěžící a přece
ných výsledcích součinné strany, jak jsme v čísle 6. Rozhledů vy-
Získá, jak za to máme, i politická morálka a programová určitost
společný cíl všech tužeb a snah, hledajících znovunabytí národní
tnosti a národního sebeurčení.

Počátky české hudby v XVIII. st.

Píše Otakar Kamper.

I.

ká se o nás, opakujeme si to také stále sami, že jsme národem po výtce
m. A jenom touto zvláštní hudební disposicí v povaze národní
také vysvětliti nepopíratelné a veliké úspěchy, které hudba česká
tí v celém uměleckém světě docilovala a dociluje. Tím více pře-
že až po dnešní den nemáme podrobných dějin hudby české,
ukázáno bylo, čím a kdy práce skladatelů českých přispěly k roz-
okroku hudebního umění. A přece je nepopíratelnou pravdou, že
by české a význam domácích skladatelů pro tento rozvoj nebyl
. Tak na př. o skvělém hudebním životě, který vládl v Praze
téměř století minulé, nemáme do dnes přesného obrazu, spoko-
s obyčejnými tradicemi, dědícími se beze vší kontroly z knihy
, a řadou anekdot. Zjev tento překvapuje tím více, jelikož již
okolnost, že jeden z největších hudebních geniů, Mozart, v době,
de jinde, ani v užší vlasti jeho prō práce a reformní snahy jeho
pravého porozumění, v Praze nejen docházel uznání a vřelého
ale i skladbami svými budil nadšení v srdcích Pražanů. Nevy-
ým přímo jest také nedostatek sebe stručnější kritické studie nebo
umělecké essaye o kterémkoliv z těch velikých mistrů hudebních
a začátku tohoto století, jichž sláva šla celou Evropou, ale kteří
vlasti své jsou zapomenuti, třebas by toho spíše zasluhovali, aby
jejich byly všeobecně známy, než leckterá modní, přátelskou

Digitized by Google

reklamou nafouknutá, ale jinak prázdná veličina. Jest až bolestné viděti tento nedostatek lásky a porozumění k dějinám umění, které přece sami stále prohlašujeme za specificky české. Moderní hudba česká, na které si tolik zakládáme, nemohla se přece jinak než organicky z onoho starého českého umění vyvinouti a to tím spíše, že ti, kdož položili k této hudbě základ, byli sami žáky mistrů domácích, v nichž žily ještě tradice doby největšího rozkvětu hudby české, a stáli na ramenou těchto svých předchůdců. Nesmíme totiž zapomínati, že právě ti, od nichž datuje se nový rozkvět hudby české, byli žáky mistrů domácích a teprvé v pozdější době, když již byli celou domácí kulturu hudební (je-li význam tento dovolen) obsáhli, odebrali se do ciziny.

Nemůže býti účelem těchto řádků a také jím není, odstraniti tento nedostatek kritických dějin hudby české. Na tyto dějiny patrně ještě dlouho počkáme si, jakkoli jejich potřeba je naléhavá. K takovému systematickému velikému dílu schází především nezbytné základní kameny, řada monografií o nejzajímavějších a nejvýznačnějších zjevech v dějinách staré hudby české. Článek náš nemá jiného účele, než nastíniti v hlavních rysech půdu, z níž české hudební umění vyrostlo a se vyvíjelo, zlehka jen načrtati profily nejzajímavějších a nejvíce vynikajících starších mistrů českých.

Zlatým věkem české hudby bylo století osmnácté a to nejen proto, že v tu dobu měli jsme řadu eminentních tvůrčích talentů a reproduktivních talentů, ale i z té příčiny, že kruhy povolané a činitelové rozhodující všemožným způsobem rozvoj české hudby podporovali. Tento rozvoj hudby šel ruku v ruce s ostatním životem uměleckým, s tou bohatou, vysokou, vypjatou vlnou kulturní, která vynesla na povrch, co v tisíci duších uměleckých dřímalo, a které děkujeme za značnou část oné krásné, malebné Prahy, již teď sotva stačíme bořiti. Největší rozkvět hudby české spadá asi v tu dobu, kdy Praha byla dle souhlasného tvrzení znalců asi nejkrásnější, v dobu předjosefinskou, v dobu posledních slabých záchvěvů Prahy královské, v dobu, kdy řada znamenitých umělců výtvarných mistrnými výtvory svých rukou zdobila průčelí zamlklých paláců šlechtických i kobky nesčetných chrámů a klášterů pražských. Šlechta i měšťanstvo, nepoměrně bohatší než dnes, obdařené láskou a upřímným porozuměním pro umění, závodila v tom, aby příbytky své dle největší možnosti vyzdobila výtvary úmělců. Stejně jako míti na průčelí paláce svého karyatidy nebo sousoší Brokovů, Braunů, Platzerů, Quitainerů, na stropech a stěnách salonu svého pak obrazy a fresky Brandlovy, Halwaxovy, Rainerovy, Balkovy, bylo snahou každého kavalíra, kterému to prostředky jeho dovolovaly, míti svou domácí kapelu a po případě i zaměstnávati v domě svém znamenitého některého skladatele nebo kapelníka.

Šlechticové sami starali se se živým zájmem o rozvoj a zvelebení domácí hudby. Tak vidíme známého lidumila a učence-podivína hraběte Šporka, jak z Paříže do Čech přináší neznámý zde před tím nástroj: lesní roh (1723). Uměnímilovní kavalíři sestupují se i v malé sbory orchestrální a v luxuriosních salonech svých před vybraným kroužkem pudrovaných šlechtičen a pánů v alongeových parukách provozují menuet Lullyho, nebo

Digitized by Google

nějakou novou skladbu Rameauovu. Ovšem hudba komorní pěstovala se v Čechách skrovnější měrou než ostatní odvětví tohoto umění. Nejspíše ještě písně zpívané za průvodu jednoho nástroje, hlavně a nejvíce však skladby taneční (menuety, contredanse, bouré, sarabandy, gavoty a mnoho jiných.)

Jednotlivé nástroje nevystupují samostatně, nýbrž skoro výhradně v orchestru, který vynalezením nových nástrojů (lesní roh, klarinet) a zdokonalením stávajících (viola di gamba, viola d'amour) čím dále nabýval větší barvitosti a stal se konečně schopným, býti prostředkem k vyjádření nového genru hudebního, vystupujícího v druhé polovici století osmnáctého stále častěji, totiž sonaty orchestrové či symfonie. Mezi prvními symfoniky shledáváme se již také s vynikajícím skladatelem českým Františkem Myslivečkem (Venatorini), který od r. 1753 vystupoval, kryt nejrůznějšími pseudonymy, s celou řadou původních symfonií, jež vesměs došly značného úspěchu.

Současně také zdokonaloval se klavír, jenž z primitivních klavichordů a virginalů stával se nástrojem schopným vyjádřiti i jemné odstíny tonové. Pokrok ten měl v zápětí i rozvoj komposice pro klavír, která posléze nabyla značného rozsahu.

Hudba dramatická, docházející nejvyššího výrazu v opeře koncem století sedmnáctého do Čech přinesené, v prvních těchto dobách pěstována byla výhradně Vlachy a my také v té době setkáváme se vesměs jen s vlaskými zpěvohrami. V tu dobu nebylo v Praze ještě stálého divadla. Potřebě dramatického požitku vyhovovaly jen četné, najmě vlaské kočující společnosti, jež častěji do Prahy zavítaly. První společnost, jež do Prahy roku 1703 přišla, provedla tu vedle různých jiných i operu »Libussa«, zvláště pro Prahu komponovanou.

Veliká reforma, kterou v dějinách opery znamená působení Gluckovo, nezůstala v Čechách bez účinku. Záhy poměrně, hlavně vlivem znamenitých domácích theoretiků, zahájena reakce proti vlašské opeře. Tím vysvětluje se, že v době, kdy Vídeň ještě holdovala hudbě vlašské, Praha pochopila již díla Mozartova a zajásala mu nadšeně vstříc. »Figarova svatba«, která ve Vídni na polo propadla, měla v Praze velkolepý úspěch a četné její arie staly se takřka populární. Nejpřednější skladatelé domácí (Jan Ant. Koželuh, Myslivečck, Frant. Dušek, Kuchař, původce prvních klavírních výtahů »Don Juana«, »Kouzelné flétny«, »Cosi fan tutte« a četní jiní) stali se nadšenými obdivovateli a přívrženci Mozarta. Úspěch Mozartův dovršen pak skvělým přijetím nejlepšího jeho díla, »Don Giovanni«, věnovaného Praze z vděčnosti za plné pochopení a skvělé přijetí jeho dřívějších oper. Tím vším ztrácela opera vlašská přirozeně v Čechách půdu, až koncem osmnáctého století ustupuje německé.

Na stejné výši, jako opera stála i hudba církevní.

V dobách pobělohorských stála i hudba ve službách církve jako mocný prostředek protireformační. Hojně tu užíváno hudby instrumentální při mších (z počátku alespoň o Božím Těle a při procesích) a slavných Te Deum, aby tak přívaly zvuků, pojíce se k nádheře ritu, lesku a bohatství umělecké výzdoby kostelů, mohutně působily na duše vě-

Digitized by Google

řících i jinověrců a stupňovaly mystickou hrůzu i slávu obřadů. Podmíněna touto praktickou potřebou povstala veliká domácí literatura církevně hudební a až na naše dny zachovaly se pravé poklady hudby chrámové z oné doby. Až do let šedesátých našeho věku rozvoj hudby církevní pokračoval stálým vzestupem.

Od té doby hudba instrumentální, tak dobře odpovídající pompésnosti a lesku bohoslužby katolické, čím dále více z chrámů našich mizí. Příčinou toho jednak ta okolnost, že se stoupajícím rozvojem opery skladatelé více se věnují skladbám dramatickým, než nevděčné a na malý poměrně kruh omezené hudbě chrámové; jednak však, a daleko ještě závažněji působil tu nepopíratelný úpadek smyslu pro hudbu církevní starého stylu mezi duchovenstvem. Na rozhodujících místech zavládla nechuť a přímo odpor proti tomuto umění a toto stanovisko převážné většiny hierarchie nese vinu, že, srovnáme-li stav hudby církevní na př. v století osmnáctém s produkty chrámové hudby našich dnů, nemůžeme neviděti velikého rozdílu. A rozdíl tento není, zdá se nám, pro nás potěšitelný.

Říká se, že stará hudba byla příliš světská, příliš divadelní, že duchem svým málo se hodila do mystického přítmí chrámů. Námitka tato zaměňuje příčiny za účinek. Ta hudba, plná naivity a rozkošné bezprostřednosti, při tom však mohutným vzletem nad zemskou tíž se vznášející, při jejíž zvucích tisíce srdcí věřících rozohňovalo se city hluboké zbožnosti a mocného vzrušení náboženského, zdá se snad světskou dnešním lidem, kteří tuto naivní, neochvějnou víru ztratili. Zde ovšem žádná hudba nebude dosti náboženskou. V tomto názoru na hudbu chrámovou spatřujeme týž rozhodný omyl, jaký se jeví i na jiných polích mistrů umění. Náboženské obrazy a sochy starých působí při vší své sladké naivitě a primitivnosti přece daleko religiosněji, než asketicky přísné a chladné výtvory moderního umění náboženského. Nespomáhá, přísností a chtěnou velebností formy nahražovati nedostatek ducha a cítění v pravdě náboženského.

Vidíme za našich dnů, jak rozhodující kruhy duchovní bez porozumění stojí před plody pravého, velikého umění náboženského, na př. před obrazy Jenneweinovými, tytéž kruhy, které přejí malířským pracem mnichů Beuronských. Týž duch, který vane z maleb chrámu emauzského, ovívá nás z reformy hudby chrámové, jejímiž předními šiřiteli jsou právě tito mniši beuronští. Tato reforma, zavádějící znovu chorál gregorianský (»shnilý zpěv« nazval tyto zpěvy již před sto léty kněz Mathesson) vzala jak známo svůj původ v Německu a otcem jejím jest probošt Fr. Witt, navazující na Palestrinu a staré mistry 16. stol. Jest dojista velice charakteristickým, že tato původem svým německá reforma, která těší se takové přízni rozhodujících kruhů, zatlačivší z kůrů chrámových díla našich starých mistrů, šíří se u nás hlavně na podnět zmíněných již cizích mnichů, kteří se stali dědici kláštera kdysi slovanského. Nepřízeň kruhů hierarchických k hudbě instrumentální dala by se ovšem ještě jinak vysvětliti. Dalo by se ukázati, že snad to byly důvody úsporné, které rozhodly vítězství gregorianského chorálu, který jest nepoměrně lacinější, než bohatá a nákladná hudba instrumentální. Ale kdo by chtěl

Digitized by Google

k tak prosaickému důvodu poukazovati, když jde přece o podstatný a ne poslední prostředek zvelebení bohoslužby?

Nastínili jsme tak, ovšem v nejhrubších rysech, půdu, ze které vyrostly ty zjevy v dějinách české hudby, o nichž ve volných statích svých chceme se zmíniti. Opakujeme ještě jednou, že chceme podati několik zajímavých profilů, načrtnutých v lehkých zběžných konturách. Nic více a nic méně. (Příště dále.)

V mhách březnové noci.

Sepsal Jos. K. Šlejhar. (Pokračování.)

Přicházeli mu právě zase do schodou naproti. Ale že již šel, nebylo třeba více slova od toho, jenž byl poslán. Nechávaje dokořán otevřeny dvéře ze síně do půdy a drže je v rukou, vyčkával čeledín, až pán sejde. Jakoby nechtěl odejíti, až pána bude míti jistého, dalo to dosud dost namáhání, než jej dostali dolů a mohl by jim třeba zas ujíti, bylo dnes všechno tak neobyčejné a zvrácené, bez pořádku, v zmatku strašném. A zraku nespustil s pána, dokud poslední stupeň nesešel, pak uzavřel dvéře. Pán pootálel, jakoby dále nevěděl si rady. V tupé tázavosti pohleděl na hladkou, starou, prostou tvář čeledína, jakoby trochu zprůhledněnou, pohledu jeho ale míjel. Čeledín máv rukou směrem síní k pokoji; ve směru tom chvíli jaksi význačně pozůstala jeho ruka; tam vysvětlí se vám čeho třeba, jen jednou již tam — trvalo to dlouho dost, znamenalo to vytrvávající mávnutí. Pak odcházel po svých, ze zápraží neopoměv ještě za pánem se poohlédnouti — i postál okamžik jako v zamyšlení. A zavrtěl trudně hlavou. —

Šero bylo v síni. Jen jedněmi dveřmi otevřenými pronikalo sem něco dne. A těmi dveřmi náhle se řítí cosi proti němu temného, obrovského, — jejich pes. V divém neklidu schýlil se celou přední částí těla do nohou pána, čumák položiv na přední své nohy. A vzhůru popatřil k němu tak věrnýma, porozumívajícíma očima, v nichž ale v tu chvíli mihal se jima těkavý modravý zátřpyt, zahalující celou šíři zornice, jímž značilo se u zvířete jakési úžasné rozjitření v jeho větřícím pronikavém pudu. Zakňučel trhaně a tak význačně, jakoby v ten vzlyk vpojiti chtěl rázem výmluvnost celé své pobouřené zvířecí duše. Zachvěl se pán — chtěl konejšivě pohladiti psa, schýliv se k němu. Leč pes již nevyčkav, zmítl celým tělem a zavývaje, vyběhl zase ven a v takovém rozehnání, jakoby ho z míst těch štvaly hrůzy tajemné.

Vše zase utichlo — anebo se mu tak zatemnilo v duši. Ale takové dusivé ticho, to ho pronikalo jako strašný ozvuk prázdných rozloh. Dály se v jeho mysli průběhy úžasné extensivnosti: každý moment stanul v ní do nebývalé šíře a trvání, pozdržel se každý zvuk, valily se dojmy. Jako drtivým násilím upadaly v jeho vědomí . . . Aha, i v noci tady kráčel, v podivném spříbuznění — ale jaké to byly pošetilé malicherné sny za noci, to přání do libovůle splnitelné, jen chtít bez překážek, nesnází, ku dosažení blaha nejvyššího, tak v pravdě po kavalírsku, a bez každé hrůzy

Digitized by Google

a mravních odporů, a jaká to chvíle nyní, k jakémusi neznámému hroznému cíli, jenž tam tanul, neodvratně tanul a jehož dosažení jakoby spojeno bylo s mrákotami a hrůzami celého světa. I v noci tady kráčel... leč, proč ho to napadá! A napadá tak děsivě! A v jaké to strašné spříbuznění prolamují se jeho představami ony vzpomínky, co mají za dosah. Vše vůbec nabývá takového dosahu, — div že nesšílí ohromivým tím dosahem všeho, kdy hmota oživuje, zvuk oživuje, vše oživuje vnitřní i zevní a životem tak příšerně přízračným. — Zastavit se musel, za hlavu se popadnout, aby se mu nerozskočila. A srdce jakoby se propadalo, v ledové prázdnotě tuhlo . . . Za jakým to cílem v noci tudy spěl v těch pošetilých snech? Leč proč ho to popadá, to pošetilé, bezvýznamné právě nyní? Ó nabývalo vše významu vypukajícího, dravého vzhledem k tomu, co mělo nastati. A jen pociťoval stále se vzmáhající nekonečnou hrůzu. — —

Konečně tam vstoupil. Trochu postav, jež nerozeznával, se tam kolem čehosi kupilo. Zajisté z jakéhosi ruchu byly vytrženy jeho příchodem. A jak kdo právě byl přistižen, tak zůstal. Na označenou, že jemu připadá nyní úloha nejhlavnější. Mdlé bílé šero plnilo místnost. Jaksi měkko, rozplyzlo, v pochmurně nyvé náladě vše bylo. Bílé stěny i s tím stropem malátně splývaly jako ověšená prostěradla a zatanuly mu náhlým neobvyklým dojmem význačně mu patrným. Jakoby právě spustily se a splynuly právě nyní, při jeho vstupu, splynuvše zároveň s tím bílým, malátně splývavým v koutě na loži, kolem čehož jaksi soustřeďovala se ona skupina. A vše nabývalo rázu jakési pantomimy, obrazů zkamenělých, do věků zkamenělých čísi dotknutím. A zavládlo ticho nerušené, ne života ale smrti samé, ono ticho, v němž naslouchajícím jakoby vlastní život zanikal prokládaje se věčnými stíny smrti. Jaksi ticho zkamenělých věků, z nichž není procitnutí. Pantomima ona jakoby jeho samého pojala v zlý, příšerný svůj okruh a cítil, jak v tom úžasném ohromivém propadá se vlastní jeho bytost celá. Jen to splývání jakýchsi mrtvolně bílých prostěradel jako v oslnění příkrým tanutím vrývalo se mu do smyslů, vše zahalujíc, jako těsně ovíjejíc, k ustrnutí uvádějíc. A v těch jedněch místech splývání to zatáčející se kolem čehosi podlouhlého a vypouklého, příkře vynikajícího v svém těsném balení, jakoby stanulo — a žádná věc světa, tam se uloživši, nenabyla té moci dojmu na duši jeho, jako právě to zahalené tajemství. Žádné rozbujnění příšernosti a hrůzy jakékolivěk nedalo se srovnati s dojmy jeho. Jakési vidmo třeštilo se na něho z míst těch, k němu dorážejíc, jakoby pouze s ním mělo činiti a to ostatní vůkolí v příšerné ohromivosti své bylo pouhou štafáží pantominy. — Pavučina nějak nekonečně rozprostřená zela z koutu toho chystajíc se spustiti na to dole zahaleně vyniklé. — Ovšem, ovšem. Věděl již vše, na ráz. Nelze nijak klamati se pudu lidskosti, když ve velkých řídkých chvílích zabouří v své příšerné neobsáhlosti. Věděl to již dřív, hned prve, jen k čemusi tomu, co tady nastalo, mohla se pojiti vzrušenost chvil. Jen hrůza hrůzu vzbouzí, jen ohromivé ohromuje. Ó věděl všechno — jen to ticho kéž by chtělo procitnouti, hýbnouti aspoň sebou vzdušnou pouhou vlnou, jakoby zavanulo v té nehybnosti příšerné, kdyby jen ozvalo se cosi, šepot nebo chrapot, řev nebo proklínání, jen ozvati se

Digitized by Google

vati, pro Bůh z toho ticha se vytrhnouti, aby nebylo slyšet to
vlastní krve, jež hrozila vzkypěti, ano vzkypěti, neboť duše jeho
k poznání neodvratnému, z hrůz svých a svého usedání vzbouzela
e. O bylo lze rozumem překonat rázem přirozenost udolanou pří-
odbytých dějův a nekonečně zabouřila živá bytost jeho v nabyté
a právu svém k životu. Mrtva je, mrtva, to prostěradlo příšerné
emství smrti, ty hrůzy a ty děje provázely smrt, smrt je tu, třebas
příšernosti, ale rozumu živoucímu náleží vymaniti se z neoznačitel-
ch vlivů neodvratné její působnosti. Jen to ticho kéž by chtělo
outi nebo zadusí ho, nebo co to bylo za vlivy. . . . Podlehla tedy
Náhle, neočekávaně. A v jakém tajemství odebrala se bytost ta,
ání jaké moci a jakého významu? Kdy a proč? V jakém popudu
provázení, za jakých údajů a namanutí? Zdaž však není vše
co mohlo by sloužiti k vyrovnání ohromivé té závažnosti nasta-
emství? O smrt se jedná, o její smrt — ó kéžby jen jako vroucí
nevyvřela krev jeho a kypěním nevypověděla vší té lůze kolem
ených triumfech! Kéž řevy vodopádů nastoupí místo toho ticha
utého, hrozně vyčkávavého a přehlušily by hlasy té krve vlastní
í se v rozkoších omamné šílenosti. — Leží tady, leží a ta matná
ouška byla právě tak jakoby horou zavalila. Z té nevyjme se víc
i. Zajisté hned prvé se nemýlil. Jen smrt, to nejděsnější dějství
zračiti mohly ty hrůzy veškery — a což mýlil se kdy pes ve
poznání propukuje ve své běsné bědování — a zaledovělo kdy
srdce lidské v mrákotách příšernějších než v závanu smrtelného
? Nemýlil se, hned všechno věděl — a nyní tady leží, sen a
yl celý ten život. Hrdlo se mu dusilo v jakémsi tlaku, pro nějž
průchodu, jakoby celé nitro jeho rozbouřené mělo vzkypěti, zmí-
to srdce v kyvech jakoby uchvacujících rytmy světové, zahlaholily
v jeho smyslech. Radost a ples, radost nezměrná, jíž jakoby ne-
t konce a nikdy smutek nastati. Ta rouška tuhá napjatá značila
eho, co jemu znova mělo zatanouti. — Ó vy hlupáci a pokry-
norálko, vynucující smutek a slzy, kde pro ně není místa, kde
jen pro bezděčný jásot bez míry! Jásal by, celým světem roz-
se ten jásot, že ona mrtva. A nač ohlušovati hlasy vlastní krve
mení bouřlivě vroucí? Ona je mrtva, ta, jež značila pro něho
zhoubu. V cestu jeho srdce, kam tíhlo, víc mu nezastoupí.
ny nenabaženě ono může se opájeti, ona z nich je víc burcovati
jako ji nic více nevyburcuje z toho, co je. Tajemství ráje světa
se znova srdci, proč nepřijalo by je? Bránilo se slasti, jež jedině
? Odmítalo vábnou kořist, jež náhle se mu vzdává? Kam bouřlivě
e zanáší přirozenost jeho veškera, přese všechny překážky spějíc,
c se zdržovati ani klamati nižádnými ohledy, přese všechno
tíhnouc tam, kam hlas určení ji volá? O rajská vidino! Démon
anděl se blíží blaženství nebes přinášeje? Vím o tobě, bytosti
á, viz, v jaké bouřlivosti srdce se k tobě chýlí, rozvolněno,
áři, bez soumraku a tísně, neboť slunce vyšlo. Ta zde nám pře-
bude, moc její tmy vitězně rozptýlena. Tě věčně líbat neopome-
- tajemství života veškero, nejsladší, nejvytouženější, jediný

Digitized by Google

smysl a význam všeho nám se odhaluje. Jediný smysl a význam života zase vrácen, v rozkoši nezměrné duše naše zase prvně se zachvěly. — A jakoby celá nekonečnost před tím a za tím shrnula se v první ten ohromivý záchvěv přirozenosti, nesmrtelnost naše s dálavami věčna odtud nastoupila. Jen zrak svůj na mne upneš a hned se celý chvěji a vyhlédati na mne takto nikdy neopomeneš. Jen třeba ještě sečkati okamžik, všední, malý okamžik, co cosi běžného zde se ještě spraví, vzhledem k nastalé zde nutnosti, to bude hned, potřebno je to také, jsou vždy jisté povinnosti světské, jež zpozdile neplniti nemělo by smyslu. Hned to bude, jakési zúmyslné prodlení před uvržením se v náruč blaha celého. . . . A pak na mne věčně vzhlédej, jak jsi vyhlédala, ah již se celý chvěji, hlas tvůj mě jímá, nekonečně mě vábí spojiti se s tebou moc nadzemská. Hned to bude, jen duše blahem nezajdi. . . .

Byl-li to pouze okamžik rozptýlení či jaká doba, než přistoupil k mrtvole, o tom neměl zdání. Dřív než strhl prostěradlo, přiložil ruku k místu, kde nalézati se mohla hlava. Ruka ta se chvěla. A dotknuvši se prostěradla a tupé pod ním opory, škubla sebou. Neboť to bylo studené, jako led. Jakoby tímto dotknutím chtěl se prve přesvědčit o té pravdě nastalé nutnosti. Byla to pravda, úžasná pravda. Nyní teprve zvolna jal odhrnovati rubáš, aby samé smrti bezprostředně pohleděl v líc. Ruka jeho se chvěla, prsty zabírajíce plátno trhly sebou několikráte. Z plátna začala se vybavovati nepohnutá, tuhá kštice a — panovalo-li ticho, jaké může být, nastoupilo touto chvílí svrchované mrákotnosti, až divu, jak dovede to takto utajiti tolik života vůkol. Jeho zraky však nejistě zabloudily kamsi ven, půlkolem, hned se neodvážily k osudnému výhledu. — V rozkladu tupého, mdle bílého světla zračilo se nastupující jitro březnové, jakési dravé vinutí kalné rozvodněné vody krvavě zmítalo se s tlukotem v pozadí, a chvíli toto neklidné trudné vinutí sledovaly bezděčné jeho zraky, až do toho oupadu mlžného, v němž vše nadále zanikalo. Pak strhl již to plátno najednou.

Sten jakoby z utajeného záhrobí zavanul příšerně pokojem. Mrtva, studená, nepohnutá — v objetí smrti tady spočívala. Oči měla neúplně přimčeny, jakoby z ústraní dalekého a hrozného ještě zřela. Že zemřela již asi dávno, než na to přišli prvně domácí lidé, nepodařilo se je již zúplna zatlačiti. V té průlině zřící jakoby se protahovala strhaná skelná mázdra. Líce mrtvoly byly do fialova siné, jako naběhlé. Ústa semčena, koutky vzhůru protáhlé, jako by jimi ještě pohrával nevraživý posun. Bradu měla již podvázanou, to lidé domácí hned neopomněli učinit. Z příšerného toho ovinutí nevlídně a hrůzně zřel ovál naduřelého obličeje. Nebyl to požehnaný, usmířený klid smrti, cosi děsivě válo z tohoto přízraku bývalého života. Ten neklid, rozruch neusmířitelný, zhoubný, jenž celý život zmítal bytostí touto, jakoby přenesl se i v záhrobí. — Ruce měla složeny na vydmutých ňadrech. To neopomněli rovněž domácí lidé učiniti. Ruce byly křídově bílé, jaksi rozplihlé, protažené. Ňadra z pod košile tuhla v pose z kamene.

Smrt musela nastoupiti náhle, v noci, nastoupila mrtvice mozku.

V jakém že to tajemství odebrala se bytost ta, v povolání jaké moci a jakého významu, v jakém popudu a jakém provázení, za jakých údajů a namanutí.

Digitized by Google

Roušku rubášnou z křečovitě semčených prstů nepouštěje zahleděl se na mrtvolu ženy, své ženy, jež v nezřízené přirozenosti své dovedla tak úžasnou trýzní naplniti jeho život, z něhož bylo pouze smrtí vysvobození. Smrt ta nastoupila. Jakoby na jeho volání, zoufalé úpění. Jakoby jeho vůlí, jako děsným přispěním. Tajemně příšerný průběh její tak podivně a záhadně zobrazil se mu v mrákotách rozbouřené, uštvané jeho duše, v té noci vznícené, rozkypěné parami a mhou nového kvačícího života jara. Ve vidinách příšerně združených záhadným smyslovým tanutím jakoby sledoval v intensivním účastnění celou podstatu osudného děje. Přešly mu tu znova myslí všechny podrobnosti vybavujíce se neústupně v celém sledu svém. Zíral na mrtvolu, zíral a jakoby zároveň patřil ruku v ruce v úkryt nitra svého. Patřil, co se tam děje, jeho duše, jakoby odhalila své taje nejhlubší, v úkrytu nikdy neodkrývaném dosud pohroužené. Celý svůj život jakoby měl před sebou, náhle vystoupila minulost srdce a svědomí mluvilo. Mluvilo tak, jak mu dáno bylo. Záchvěvy jeho v celé šíré pravdě své nedaly se utlumiti. Ano, proč by tajil nesmírné štěstí své, nepřiznal si je tak, jak v něm vyjásalo a vzneslo se v omamnou oblast vidin svých. To bylo ustanoveno. Štěstí jeho nemůže mu nyní nic překážeti, nerušeně oddati se bude moci nesmírnému blahu. Smrti její si přál, tady je jí dosaženo. Nebylo lze jinak přáti si, jsouť zájmy života zároveň zájmy smrti, a tady byly protivy vyvrcholeny . . . Jak tak divně ten všechen život se utváří, hle v této strnulé masce života bývalého značilo se to úžasné peklo života jeho. Bylo-li to možná, aby toto bylo značilo zvrácení jeho štěstí a celou tu zoufalou beznaděj hlodající v pustinách jeho duše! A přec i zlým tak úzce spjat byl do nedávna s mrtvou hmotou touto. Jakou mrákotou pomíjející je ten život všechen i s jeho zlem i dobrem, je-li to vše pravda, v tom vyznačení našeho nazírání, je-li vůbec dobra a zla, a je-li, kam v případě tomto se podělo vše?

Ta nepohnutá tvář mrtvoly nezodpověděla mu pranic na jeho uvažování, v něž zádumčivě upadl. Jakési ochabení jalo jeho smysly.

I ztrnulá příšernost umrlčí zející z lící mrtvoly začala proň ztráceti ze své hrůzy a značila se mu více beze zájmu k němu samému, v nutné a vážné jakési neodvratnosti. Pokynul hlavou, jako bezděčně, vlivem svých dum. A cosi jako nevyslovená výčitka zasahalo k vědomí duše, temně a neodlučně. Vydechl z hluboka a semknuv zraky nechal rty pootevřeny. Jakoby to úsilovněji chtěl pátrati v skrytu nitra, ale jakoby nic se mu nezjevovalo, jen ta temná v duši nalehající výčitka. A tak nějak tísnivě mu začalo být, ani ne tak vlivem po chmurné přítomnosti, ale tak nevýslovně vzhledem k vlastní bytosti. Cosi ještě nedosaženého, nezodpověděného jako by v něm hlodalo, ještě něco zbývalo naplniti . . .

Nechával zraky stále přimknuty, jakoby neustával v pátrání u vnitru svém, pak je zase upřel na mrtvolu. Pořád tak, týž význam neodvratné nutnosti. Ó zůstávalo ještě mnoho nedosaženého v něm samém, tomu nesmírnému štěstí vytouženému cosi překáželo. Proč by si neuvědomil na úkor mínění celého světa, že lítost to nebyla nad mrtvolou touto. Pražádné lítosti neměl, žádné viny v případu tom na sobě neshledával a před světem celým na úkor mínění jeho v štěstí své vším žárem a vším

Digitized by Google

blahem chce se vzepnouti. U vzníceném srdci, s myslí pozdviženou, volnou přijati vše a vše dáti. Nic, pranic neztají ze své přirozenosti, jak je, jak o právo své se hlásí. Před zraky všemi, jimž chtělo by se patřiti, neustane triumfovati slavně. Že znova přáno nejzáhadnější tu omamnou naději zřídla života plodného skonejšiti . . .

To bylo uzavřeno. Ale to štěstí svrchované, dosažené, po němž bylo mu jen rukou dosáhnouti, jakoby zatím ponechával stranou. Byla to nyní stran toho zatím věc úvahy, do libosti usuzující. Že kdykoliv se k tomu vrátí, pak jme se teprv náruč rozpínati. Zavládal zcela nyní štěstím svým, dovedl je i pro tu chvíli zcela stranou odklidit, a nelitoval, neobviňoval, neomlouval ničeho a i bez nenávisti patřil již k té, kterou celým životem v úsmrt nenáviděl, proti níž se chtěl takovou nenávistí napojiti, neznič itelnou, nepodajnou, jež byť by nevraždila a nejzazšího násilí nepoužila, alespoň věčně dovedla opovrhovati. Nelitoval, neobviňoval . . Nehrozil se, uzavřeno bylo vše. Ale přec jakoby začalo jeho srdci býti čehosi jiného líto, podivně, neoznačitelně líto, tak mdle, svíravě, v hořknoucí beznadějné resignaci i zla i dobra, všeho spáchaného, neodčinitelného, štěstí i neštěstí, celého života a jako smrti. A ve svém hořkém ovládajícím ho citu, v tom hoři jakoby pronikavě rozjímavém, pokročil tak daleko, že zdálo se mu, že nelze ho vůbec žádným protivenstvím, ranami, opovržením, útisky, pominutím, ulekati ani rozhořčiti, udiviti ani překvapiti, vše jakoby opravňoval, ochotně na se bral a v hoře své stápěl. Líto tak nekonečně líto bylo mu čehosi. Až v něm celém jihlo a začaly se třásti jeho líce, jako k vynikajícímu pláči. Líto proto, že tak nekonečně nedosaženého zůstávalo něco v jeho blízkosti, jíž jakoby byl on sám s celým srdcem, neúčastněn toho velkého dosažení, jež jemu se představilo. Ba čím více blaha rozhojnilo by se pro něho v tomto velkém dosažení — všechno to blaho očekávané stranou si ponechává — tím více trudu a bezmezné přervanosti citu zbývá v děsivé, teskné prázdnotě tam v té blízkosti tak úzce spjaté s ním, jíž jakoby byl on sám.

A dlouho nikdo nevyrušoval zasmušilou vážnost chvíle přítomné. Připadalo to ostatně lidem zde jako obřad, jemuž nutno celý průběh poskytnouti a obcovati mu v povinném oddání se a trpělivosti. Ženské měly sepjaty ruce, oči červené, naběhlé, uslzené. Neboť ženské dovedou vždy lítost nápadně projevovati, i když žal jim není vlastní. Čeledín a ještě nějaký mužský žmoulíce v rukou čepice, pokorně a tupě nořili pohled kamsi do země.

Pán se nevybíral, ve své ponuré zaujatosti setrvával. Konečně ale zjevna byla netrpělivost u všech divákův, obřad měl by se přec již chýliti k nějakému očekávanému zakončení. Počali lidé významně pohlížeti na sebe, ženské zvláště byly již netrpělivy, kroutily se a pomžikávaly na všechny strany. Čeho se byli všichni nadáli, co dle jejich tradic a zvyklostí v případech podobných díti se mělo, zvláště v případu tomto tak náhlém a neobyčejném, nedělo se vůbec. Pán nijak si nepočínal, jak měl si počínat. Že měl nějak mrtvolu své paní nejdřív za hlavu popadnout, přiklánět se k ní v náruživém jakémsi pohnutí, přikleknout k ní nějak zvláštně, tak pěkně obřadně, a obličej stopit v takovém výrazu bezmezného žalu kamsi v okraj smrtelného lože, aby jaksi skryt zůstával s bezmezným

Digitized by Google

tím žalem — jak rádi se tak lidé pasou na okázalosti žalu — že měl pak, žalu nepropadaje a mužně nad ním konečně vítěze, jaksi se otřásti a vrátiti se světu — pokropiti svěcenou vodou (i ta tu se již vzala) jak se patří mrtvolu, zbožně ji poznamenati křížem a po té ku všem prosloviti nějaká významná případná slova, kdyby takhle třebas z písma, jak se maně v případech takových vynoří z mysli a oni by řekli velebně a chmurně: Amen. Šel by tak až příjemně mráz po zádech, ó tak rádi obcují lidé ohromivým chvílím pohnutí na účet cizí a zvláště pokora a lítost a na odiv stavěné svaté city a pohnutí bytosti jaksi nadřízené tak dojímají takové lidi, tak je to nějak ku podivu blaží. A nic zatím ze všeho, nic, pranic.

Podělnice ze sousední chalupy neustále zde zaměstnaná, pohledla na se významně se starší děvečkou a v jakési napjetí zkřivily rty zašuškavše cosi. Rád ji ztrácí, toť se ví, znamenalo to zašuškání, neboť je tohle nějaká lítost? A měly pravdu, ale po svém způsobu.

Pán se pořád nevybíral, stranou vnořeně hledě. Z venčí ohlásilo se již plné světlo dne, ale vše jakoby v bílém dýmu vlálo a mizelo pomíjivě. Jek vody neumlkal, v jakémsi tísnivém dotazování ozýval se ten vytrvalý smutný tón. Z nenadání vpadly tóny jiné v pochmurný mlžný ozvuk, zvuky třepetavé, pronikavé jasnosti, jakoby nepodrobené chmurné tíze celku, svého určitě zpodobeného významu. Řinuly se jako pramen ze skály v lesní houštině. Dali to zvonit umíráčkem, i na to hned vzpoměli lidé domácí, jakoby vlastně celá taková událost sestávala ze skupiny nutných obřadností a ničeho jiného nebylo. Za těmi mihavými zanaříkavšími zvuky, vpadlými sem mimoděk, zanesly se zraky všech a mráz rozběhl se za zvuků po těle jim. Věž kostela v příkré šeré linii prorážela z mhy z nejbližšího návrší a kolem linic té jakoby hemžily se v dostihujícím se kvapu ty zvuky umíráčku. Podle věže samé z mlh jen nezřetelně a jakoby nekonečně vytčené značila se ještě černě prorážívá bizarní ramena obrovského kříže u vstupu. Vše ostatní z kostela i hřbitova mizelo v mlze v tom vlajícím bílém dýmu. Jen v pozadí v bezprostřední blízkosti kostela kdes za hřbitovní zdí nepohlceno dýmem zůstávalo čněti skupení stromů nesmírné, velebně uncslé, jakoby na svém čele udržující záplavu mlžného světa. A s tím vším jakoby v splývání neoznačitelného významu družil se jek vody a umíráčku. A družiti se začaly zvuky jiné, zprvu pouze šelivé, pak pozvolně se rozlehnuvší ve zpěvný, tíživě žalný dutý ohlas modlení jakoby nabádáním toho zvonku vynořeného ve vzbuzených dávných symbolech. Modlili se všichni přítomní s patrnou okázalou lačností, jakoby v tom nalézali případné zadostiučinění pro stav dojmů svých. Jen on se nemodlil, aspoň nezdál se modliti. Leč jakoby v účast jeho dělo se a opatřilo vše, se zvláštním zřetelem k němu. A pak se zřetelem k tomu mrtvému tady nehybně rozloženému tělu, jež ve své strnulosti a upjatém přísterném vzhledu jakoby mrazivě pátralo a pozorovalo, co se děje a děje-li se patřičně, co je nevyhnutelno obřadnosti smrti .... A světlo věčné ať jí svítí a ať odpočívá v svatém pokoji, domodlili se konečně přítomní vzhloubivše ponure hlas ..... (Pokračování).

Digitized by Google

Z básní J. Opolského:

Ordre de bataille.

V hlubokém úpadu, kde stárly hory,
se sešlo šeré koncilium stínů . .
Hřímalo v dáli . . Kusé rozhovory
zadusil vítr, zbloudiv v úžlabinu.

Táh' dusný soumrak . . Bylo novolunní.
Mihlo se časem siné blesku hádě . .
Usnes' se koncil: »Vyletíme z tůní
a skupíme se v opuštěném hradě;

vyčkáme čas, kdy běhoun bouře přijde,
zděsíme všecky do hor vtisklé dvorce,
zář požáru až nad prahory vyjde,
tmou zapřeme checht ďábla — divotvorce;

a padnem na města a ovineme chrámy
i staré domy zalijem a světla uhasíme
a sovy vyletí a Meluzína s námi,
jež kvilem probudí, kdo bezstarostně dříme.

Pak dálným okruhem se navrátíme k tůni,
kde lkavé bludičky nás očekávat chtějí! . . .«
— — — Blýská se temnem — Mrtvé novolunní . .
Vzdálená mračna občas z hloubky hřmějí . . .

Nepřítel.

Uhaslo všecko. Tmavo je,
v něž hvězdy nevyšly a moře bezc světel
jak struny zadušené slabě pláče
a bloudí kolem černých, prázdných břehů.
Važ, duše, važ si pokoje!

Jak v starém museu, tak ticho je.
Nic nemá hranice, vše ve tmě slito . .
Loď cizí, neviděná v dálce jen se houpá
a v ráhnech teskní stálé, tiché světlo.
Má duše, važ si pokoje!

Šelestné ticho. Ani příboje . . .
Utichlo město, zvymírala okna . .
Ó, nelze spát a nelze pokoj mít
tam v ráhnech pro to oko krvavé;
jím zmalátním a vzdám se bez boje.

Vzácná chvíle.

Již bylo dávno »ite, missa est,«
třepotné svíce již jen živořily,
mí lidé rozešli se v klikatiny cest,
jen vůně rouch a paramentů zbyly.

Digitized by Google

Nehybné stály svaté korouhve
kol směle vymrštěných sloupořadí
a anděl spínal tiché ruce své
v svém příliš brzo sesmutnělém mládí.

A jiný pozón měl, jenž zkamenil mu v dlani
a fanfáry ni dechu nevydal . .
A jiní kytary . . Orchestr smrti mučenníkům v spaní
bolestné oči tichem přivíral . . .

Mne z temna lodi Kristus suggeroval
prázdnými víčky, přes něž padal vlas
a oblak draperie temno opanoval
smutečně černý s bílým »Charitas!«

Marná píseň.

Synové pozdních chvil a odkojenci žele,
zpívejte se mnou píseň utrpení,
píseň o orlích výsostech a o vězeňské cele,
píseň, jež mdlí a proklíná v pochybách o spasení!

Píseň o cele vězeňské ve starodávné věži,
kde v touhách slábne mladý lidský stín,
u paty věže šum kde dravé vody běží
— kam jenom, kam, přes svahy hornatin?

Píseň o výši vesmíru, jenž nad věží se vzpíná,
až všecky nervy tuhnou závratí,
píseň o světě vzdáleném, jenž věrně zapomíná,
k němuž se ani stráž již nevrátí.

Oh nikdy, nikdy! . . Věž až padne v rumy
a kostra slabá na její dně zbledne,
ni s výše vesmíru sup křídly nezašumí,
na bílé kosti ani nepohlédne . . .

K. Abram.

Spříznění.

Jemně kolébaly se bílé květy leknínů na hluboké tůni, a svislé větve smutných vrb dotýkaly se lehce její hladiny.

Byl pozdní večer už a velikým tichem pod vysokými stromy vanul vlažný větřík a v hluboké tůni plul měsíc veliký, bílý, melancholický měsíc, jehož stříbrné světlo třáslo se nad magickou krajinou. A kdesi za vodou, z dalekých luk vznesla se píseň, plná delikátních smutků a stonavě, beznadějně toužících tonů . . . .

Z umdlených dálek zdvihla se věčnost, nekonečná a hrůzná, a sklánéla svá křídla černá v moji duši, hynoucí v ustrašení. Smutek a láska zvolna plnily mou duši; chápal jsem ty smutné pohledy duší vzdálených a přece toužících, a pohledy duší blízkých a přece tak delikátně rozpačitých.

A bylo mi jich tak líto, těch duší příbuzných, jež se nepoznaly, a duší, jež se poznaly a nepochopily.

Digitized by Google

Vývoj theorií populačních a nauka Nittiova.

Podává JUDr. Jar. Salaba. (Dokončení.)

Hustota lidnatosti, již ta která země připouští, a jež se snáší s výrobou obživných prostředků, mění se tedy dle období hospodářského, k němuž země sama dospěla. Levasseur (Les causes et les limites de la population, 1892 v »Séances et travaux de l' Académie des sciences morales et politiques«) rozeznává pět velkých fásí populačních. První perioda barbarská vykazuje slabou lidnatost, neboť národové živí se zde jen tím, co uloví. Dnes jsou u Eskymáků 2 obyvatelé na 100 km², na Amazonce v Brasilii 3. Druhá perioda pastýřská vykazuje již větší lidnatost. Na stepích Kirgizských bydlí 1 obyvatel na 1 km², v Turkestanu 0·5 až 2·7 na km². Třetí perioda rolnické civilisace umožňuje již hustotu 40 obyvatel na kilometr. Čtvrtá perioda civilisace průmyslové uvádí na čtvereční kilometr již 160 obyvatel. Pátá perioda civilisace obchodní nezná pro populaci takřka žádných mezí. Tato v zásadě správná pozorování ukazují, že země snese ještě mnohem více obyvatelů než jich má dnes. Velmi málo zemí octlo se v páté periodě, mnoho jich nalézá se v období čtvrtém, ještě více v třetím a celé kontinenty v prvém a druhém. Dlužno si tu uvědomiti, že samočinný nadbytek obyvatelstva v prvních třech obdobích a do jisté míry i ve čtvrtém byl nejrozhodnější příčinou pokroku. Celé populace byly jím nuceny buď přetvořiti se nebo zahynouti, a antická civilisace musila z periody statické přejíti do periody dynamické. Populace vyvolávala války, stěhování národů a přeměny sociální. Již v 1. knize Mojžíšově čteme (Kap. XIII., v. 5—9): »Také i Lot, kterýž s Abramem chodil, měl ovce a voly i stany. A nemohla jim země postačovati, aby spolu bydlili. Odkudž vznikla nesnáz mezi pastýři stáda Abramova a mezi pastýři stáda Lotova. Řekl tedy Abram Lotovi: Zdaliž není před tebou všecka země? Odděl se, prosím, ode mne: půjdeš-li na levo, já na pravo držeti se budu, pakli na pravo půjdeš, na levo se držeti budu.« Není většího omylu, než domnívati se, že lidnatost řídí osud a zákony člověku se vymykající, že jest to následek pouze přírodních příčin. Proto všechna předvídání Malthusovců a jiných jsou absurdní. Kdyby byl někdo počítal, praví Bertillon, kdy se zdvojnásobí populace francouzská, dle čísel z let 1821—1831, byl by mu vyšel 101 rok. Ale dle počtu porodů 1843—1851 byl by vypočítal 314 let.

Příčiny, nejvíce působící na populaci lze rozděliti ve tři kategorie:

1. Příčiny psychické a mravní: a) náboženství, b) morálka, c) esthetika.
2. Příčiny sociální: a) organisace politická, b) rozdělení sociální.
3. Příčiny hospodářské: a) rozdělení statků.

1. a). Náboženství. — Popírati vliv náboženství na populaci bylo by absurdní. Pozoruhodná plodnost Židů jest z velké části důsledkem jejich náboženství, jež děsilo se panenství a volilo vždy své hrdiny mezi hlavami četných rodin. A může se židovka odhodlati k absolutní čistotě, ana smí dosud doufati, že by z jejího lůna mohl vyjíti příští Mesiáš? Naproti tomu u všech idealistických náboženství, zvláště u křesťanství, vyvolává individualistický ideál v dobách velkého zanícení snahu po rozjímavém životě, to jest po relativní neplodnosti. Sv. Pavel v 1. epi-

Digitized by Google

ke Korinthským praví v kap. VII.: »Ten, kdož dceru vdává, dobře
ale kdo nevdává, lépe činí.« »Kdo ženy nemá, pečuje o to, což
Páně, kterak by se líbil Pánu; ale kdo se oženil, pečuje o věci tohoto
jak by se líbil ženě.« Manichejští a jiné sekty zavrhovali manžel-
plně. Origenes a jeho žáci popírali, že by na onom světě mohly
ženy. První křesťanství nalézalo ostatně v tomto směru již zkypřenou
jelikož v Řecku a v Římě počal se již objevovat zjev oligantrho-
, šířený stále více a více příčinami hospodářskými a sociálními a
cí obě tyto staré civilisace v propast záhuby. A jako v oněch
h prvního zápalu, tak i dnes duše, prodchnuté pravým křesťanským
m, jako Tolstoj (Spása ve vás, Kreutzerova sonata), vidí ideál v ab-
í čistotě. Později ovšem křesťanství a pak katolicism přizpůsobily
avům a době; a jakmile zmizel mysticism, stalo se křesťanství ná-
em své důvěry v Prozřetelnost pobídkou k rozplozování. A proto
Mill, že rozvoj populace je v přímém poměru ke vlivu katolického
a proto on a Garnier staví se proti katolicismu. Někteří sice dnes
cismu přikládají účinek opačný, na př. Dumont, ale v tom rozhodně
nější; tvrzení jejich platí pouze pro první doby. Dnes statistika uka-
že v letech 1851—1864 v Evropě u 123,625.000 katolíků přibylo
0·48%, u 52,000.000 protestantů 0·98%, u Židů 1·53%, tudíž asi
: 3·3. Katolicism zůstává ovšem nejméně příznivým plodnosti rasy.
1. b). Morálka. — Právem řekl Guyau (L'Irréligion de l'Avenir),
populace francouzská jest prostě otázkou morálky. Celý duch země,
í život, umění a literatura francouzská staví se proti manželství,
ě v 2. pol. tohoto století. Na divadle, v románě, v básních man-
= rohoun, manželka = cizoložná žena, přítel její = duchaplný muž.
elaire opěvuje nádhernou krásu sterilní ženy, Dumasova Francine ve
acillon« trne při myšlence míti pět dětí, a obecenstvo trne s ní. Jen
ově »Pascalu« zdvihá děcko vítězně svou ručku do výše. A nad
ším sama konservativní škola upadá v zamyšlení, a vicomte de
é praví smutně: »Děti — ano, tu a tam je mají, stává se to ještě
.« Jinak v Anglii. Zde ani největší pesimista neodvážil se na Home
home, bořiti jeho poesii. V poesii, dramatě a románu jest nej-
m ideálem dům plný dětí, a při představení »Přítele Fricka« tleská
dům zuřivě rabinově tiradě proti mládenectví. Popírati vliv morálky
opulaci bylo by ještě absurdnější než popírati vliv náboženství. I lze
i, že všechny morální systémy, vedoucí k individualismu, staví se
velké plodnosti rasy, naopak všechny ty, jichž základním principem
ociální solidarita a vzájemná podpora, přejí jí. Základem morálních
nů moderních národů jest z pravidla nejužší individualismus. Po
o let šíří se již v sociální ekonomii pesimism, který neobyčejně
il na morálku a přispěl k potlačení energie. Vedle zákona Malthu-
bylo to zejména učení o »diminishing return«, jež v budoucnosti
jší práci slibuje menší výtěžek z půdy, nauka o mezdním fondu a
vědou dávno vyvrácené domnělé zákony, jež však přes to přispěly
nu, že morálku a vědy hospodářské pronikl pesimism, jenž staví se
všemu rozvoji populace. Hartmann (Philosophie des Unbewussten
sní o době, kdy lidé uznají, že jedině bolest jest positivní a budou

Digitized by Google

milovati bez plození, což povede k vyhynutí druhu, Schoppenhauer nemá pro ty, kdož pracují a zápasí, než antipatii, Nietzsche hlásá, že kdo přijme morálku »neminem laedere«, není pravým pesimistou. A pravý pesimista opravdu dnes nikdy se nepokouší bojovati proti nějaké nespravedlnosti; nikdy nepochopil krásy oběti jednotlivcovy, nikdy nevěřil v budoucnost. Dokud tento pesimism jest jen vědeckou hypothesou, není to nic tak zlého; ale dnes, kdy stal se pravidlem vezdejšího života, jest skutečným sociálním nebezpečím a nejvážnější překážkou všeliké hospodářské a sociální reformy. Sociální příčiny tohoto pesimismu jsou: a) dnešní forma hospodářského zápasu, tohoto boje všech proti všem, jež potlačuje individualitu a ničí víru v sebe sama. Jednotlivec, jenž ví, že vlivem konjunktur stihnou jej tu následky bohatých žní v Indii, tam stávky v Belgii neb v Anglii, klesá pod ohromností hospodářského života a nejistotou vezdejší existence, cítí se otrokem okolností. Florentinský zbrojíř neměl tak pohodlný život jako dnes nožíř sheffieldský, ale z jeho rukou vycházely mnohdy práce vysoce umělecké, člověk ten mohl mysliti, tvořiti a doufati. Dnešní dělník celý život dělá buď jen želízka, střenku nebo hřebíky, jen ruce se pohybují, duch odsouzen k nečinnosti. Jest to jako ve válce dříve a dnes. Dříve mohl vojín uplatniti v boji vlastní energii a sílu, dnes cítí, že sám o sobě není ničím, slepě poddává se osudu, pohrdá sebou samým. b) Soustředění bohatství v několika málo rukou, jež ničí mravní solidaritu. Nejbohatší a nejchudší stojí mimo zápas. Proto také v zemích s nízkými mzdami není pravého citu vlasteneckého. Výsledky pro populaci jsou ovšem různé: chudí, nemajíce naděje na povznesení, nemají jiných rozkoší než smyslné a jsou krajně plodni, bohatí následkem života, jejž vedou, plni nervosy, stávají se relativně neplodnými. c) Dnešní základ rodiny. Pravým ideálem moderní společnosti jest dosažení bohatství; a toto obmezení celého zápasu na pouhé získání bohatství učinilo styky pohlavní více vysilujícími a způsobilo pohlavní nervosnost, jež je jednou z hlavních příčin současného pesimismu. Dnes jen v lidu žení se z lásky; ve vyšších třídách si muž na konci své dráhy, vyžilý, kupuje ženu, a kdyby poslední zbytek studu nás nezdržoval, čtli bychom v novinách vedle bursovních záznamů i záznamy žen; zatím obmezujeme se aspoň na insertní část listu.

1. c) Esthetika. — Morálka působí přímo či nepřímo na ideál esthetický. Každá rafinovaná hledanost ve sféře esthetické, mající za následek přepych a šířící se vlivem zákona o napodobování shůry dolů do vrstev demokratických, způsobuje vždy mocnější individualism, jenž nutí každého člena společnosti, by si v sobeckém zájmu uložil všeliká odříkání, jichž vyžaduje jeho sociální prostředí. Mužové obětují větší část výtěžku své práce, by se udrželi ve vyšší sféře, ženy každý den víc a více obětují povinnost porodu a kojení, aby si zachovaly krásu a půvab. Esthetický ideal starých dob byl vyšší a zdravější. Ženy Tizianovy, Rubensovy a Rembrandtovy jsou ženy mohutné, širokých, nahých ňader; dnešní postavy ženské mají naproti tomu boky tak štíhlé, že to prozrazuje úzkost pánve, buď neschopné k mateřství vůbec, nebo schopné nanejvýš k donošení dětí slabých a neduživých.

2. a). Organisace politická. — Země, v níž jednotlivé třídy

Digitized by Google

odděleny jsou od sebe nepřeklenutelnou propastí, kde jednotlivec ví, že nikdy se nepovznese do vyšší třídy (na př. Indie), netrpí oliganthropií. Jednotlivec totiž necítí potřebu žádných obětí, neklade proto uzdy pudu rozplozovacímu. Podobně jest to i tam, kde zvláštní organisace rodinná působí, jako na př. v Číně. Zde děti jsou rodičům za živa úplně podrobeny, po smrti uctívají je obětmi i snaží se každý rozmnožiti svou rodinu. Antické státy mohly proto trvati a vyvíjeti se potud, pokud tvořily buď mocné, autoritativné monarchie nebo demokracie, spočívající na relativní hospodářské rovnosti. Ale v takových demokraciích, kde třídy jednotlivé dělí od sebe pouze nerovnost bohatství, působí s největší intensitou zákon sociální kapillarity*), každý ukládá si oběti, jen aby se dostal do vyšší třídy a rozplozování velice slábne.

2. b) a 3. a). Rozdělení sociální a rozdělení statků. Zde stojí před námi nezměnitelný zákon vědecký: natalitu určuje hospodářská forma. Kapitalism vedl k systematickému a automatickému nadbytku populace. Marx, nechtěje uznati existenci tohoto automatického nadbytku, sám zaviňuje, že jeho doktrina, v podstatě správná, zůstává chybnou a neúplnou. Vlastní příčinou, proč kapitalistická třída vším úsilím pracovala k hojnému množení se tříd námezdných, byla nezbytnost zajistiti si trvalost zisku. Námezdné třídy nemohou vésti prozíravý život, užívá se práce žen a dětí, jichž výdělek doplniti má mzdu dělníkovu, vyvolává se pauperism, který má v zápětí hojné a bezuzdné rozplozování. Byly doby v Anglii, kdy v Lancashire připadalo na 1 dělníka až 55 pracujících dětí. Podnikatel ušetřil třetinu mzdy, ale děti byly tím vražděny, takže konečně se objevil i zjev za minulých věků naprosto neznámý, sebevraždy dětí.

Proč vůbec mezi mzdou žen a mužů panuje takový nepoměr, (Leroy-Beaulieu uvádí vůbec 1 : 2) nelze ničím odůvodniti. Mill v »Principles« a po něm jiní uvádějí, že muž musí pečovati o rodinu, žena nikoli. Ale tu, ačkoli mzda mužů ženatých je vyšší než svobodných, přece mzda těchto svobodných mužů je mnohem větší než mzda žen. Jiní praví, že ženy jsou slabší. Gestner uvádí však poměr energie ženy rovný $^3/_4$ energie muže, Régnier $^2/_3$, kdežto mzda jest 1 : 2. Všechny ankety dnes proto souhlasně prohlašují, že odstranění práce ženské z továren bude velkým ziskem morálním a nepatrnou ztrátou hmotnou pro dělníka. I věří Nitti, že vyloučení žen a dětí z průmyslné práce, což zákonodárstvím všude dříve či později se provede, způsobí příznivou změnu v průměrné číslici porodů. Toto faktum vlivu hospodářských poměrů na populaci ničí ovšem úplně nauku Malthusovu. Malthus přičítal nadbytek populace neprozíravosti dělnictva, ale hospodářské poměry nutí dělnictvo k této neprozíravosti, není tedy ono tím vinno. Veškery snahy kapitalistů směřují k tomu, by si zachovali své postavení. A tu vzhledem k stoupání mzdy a k snahám dělnictva po zlepšení poměrů snaží se kapitalisté většinu svých kapitálů proměniti v kapitál neproduktivní. Na tuto příčinu musíme svésti vývoj bursovních operací, ohromný vzrůst sprostředkovatelských tříd, hazardní spekulace, expansi finančního kapitálu. Tím pozbývá

*) Tak nazval poprvé Dumont zjev neodolatelné snahy každého sociálního molekulu povznésti se výše.

Digitized by Google

však práce své vážnosti a jest to smutným zjevem, že i ze snahy dělnictva po obmezení doby pracovní a umožnění účasti na plodech civilisace, z celého toho spravedlivého a správného hnutí, proniká přece jen myšlenka: práce jest zlem. A tak někteří utopisté vidí vrchol blaženosti v tom, že bude jednou třeba pouze tří neb čtyřhodinné práce denně. — Faktem tedy jest, že třídy, které ničeho nemají a které nemají ani naděje, ani možnosti povznésti se, rozmnožují se hojně, neboť jednak děti jsou pro ně pramenem výdělku, jednak nemají třídy ty jiných rozkoší než pohlavní; v rozmnožování tom podporuje je kapitalism, snaže se udržeti si trvání zisku a nízké mzdy. Naproti tomu všechny třídy majetné snaží se uniknouti tomu, co nazývá Mortara »l' orrido economico«, snaží se zachovati si své postavení neb dostati se výše a odtud nepatrné jejich rozmnožování. Přebytek populace působí tudíž kapitál. Čím větší jsou hospodářské nerovnosti, tím více se dělnické třídy rozmnožují.

Namítne se snad, že ve starověku a středověku venkovský lid byl málo plodný. Zde musíme rozeznávati bídu relativní a bídu absolutní. Tací krajně chudí, kteří seslabeni jsou nedostatkem potravy a nemají ni nejmenší naděje dostati se z této krajní bídy, oddávají se ovšem myšlence, nač plodit ubožáky stejně bídné jako oni sami, a umírají bez potomstva. Proto neplodni byli za starověku otroci, a odtud ty časté války výbojné ve starověku, jimiž měli býti získáni noví otroci. Ve středověku plodnost nevolníkův již vzrůstá; u dělnictva však cechy, jež nutily své příslušníky za svobodna k přísnému životu a dovolovaly jim ženiti se poměrně velmi pozdě, obmezovaly plodnost. Dnes naopak dělnictvo jest nejplodnější; k němu přistupuje i malorolník, opouštějící dnes často svou půdu následkem nových způsobů kultury, systému daňového a vlivu finančního kapitálu. Římané dávno před objevením se problému populačního s obdivuhodnou intuicí demografickou nazvali dělnické třídy »proletarii« (proles-potomstvo). Jak velký jest rozdíl mezi plodností tříd bohatých a chudých, o tom zejména poučují nás statistické práce, jež napsali Dr. Bianco »Sullo sviluppo della famiglia (tresť z toho podána v »Annales de démographie internationale, Paříž 1882), Dr. Schwabe »Berliner Volksseele« 1871, »Eine neue Bevölkerungstheorie« 1877 a j. Štuttgartská »Neue Zeit« 1893 uvádí, že v Paříži počet porodů ve čtvrti Elysejských polí jest 16·4‰, ve čtvrti Passy 17, ve čtvrtích Louvru, Bursy a Opery 22, naproti tomu v lidových čtvrtích Popincourt, Gobelins, Vaugirard, Buttes-Chaumont 30, v nejbídnější čtvrti Observatoře 38·8. I formuluje Nitti tuto větu: »Hospodářský řád nezávisí na hnutí populačním, nýbrž naopak, netoliko počet dětí, jež zůstanou na živu, ale i počet rodících se závisí na řádu hospodářském.« K tomu připojuje 2 důsledky: 1. »Čím nižší jest hospodářská situace a mravní city v lidových třídách, tím více vedeny jsou k tomu, že nemají jiných rozkoší než požitky smyslné, a tím hojnější a nezřízenější jest rozplozování jejich.« 2. »Každé zlepšení všeobecných podmínek, každé rozptýlení statků, každé zvýšení mzdy, každé povznesení průměrné míry životní působí prospěšně na plodnost.«

Problém populační, pro ekonomisty velice temný, osvětlili pak pomocí biologie Doubleday, Darwin a Spencer. Dle tohoto, jak víme, maximum individualisace má za nezbytný následek minimum genese a naopak.

Digitized by Google

Pokrok pokolení lidského směřuje k rozvoji individuality. Proto nejvyvinutější rasy lidské jsou nejméně plodné. A jsou-li civilisované rasy nejčetnější, není to proto, že by se rychleji množily, nýbrž proto, že se snáze přizpůsobují okolnímu prostředí a dovedou lépe odstraňovati ničivé příčiny. Zákon Spencerův jest v podstatě správný, ačkoli Spencer příliš jednostranně hleděl ku biologii a nedbal vlivu psychických činitelů na populaci. Guyau a Fouillée praví, že slabé genese pokročilých civilisací závisí spíše od žen než od mužů. Pozorujeme totiž všeobecně, že dle toho, jak se povznáší průměrná míra životní, ženy z lidu i nejnižšího vzpírají se proti tomu, míti příliš mnoho dětí. Každá jiná nemoc jest jim milejší než tato devítiměsíční choroba. Jest to nejen instinktivní potřeba, již marno by bylo potírati, nýbrž i sobecký cit, tvořící jedno z největších nebezpečí moderních národů. Nadbytek plodnosti přivodil nám tudíž civilisaci, a civilisace zase obmezuje plodnost. I není v tom, co Malthus pokládal za hrozivý a nerozluštitelný problém, nic hrozivého, nic nerozluštitelného. Pravda tato rozlučuje však hlubokou propastí přívržence školy individualistické a školy socialistické. První tvrdí totiž, že maximum individualisace jest možno jen ve společnosti, která, nechávajíc soutěži volné pole, vede každodenně k vítězství nejsilnější a vylučuje nejslabší. Tito naproti tomu praví, že maximum individualisace jest možno jen ve společnosti dokonale socialisované, proniknuté hlubokým citem solidarity. Hledíme-li k věci objektivně, vidíme, že individualisté směšují zjev čistě biologický se zjevem sociálním a připisují hospodářskému boji ráz bojů živočišných.

Ale ve společnosti lidské nevítězí nejsilnější, neboť boj vede se tu nerovnými zbraněmi a poražení nevylučují se ze společnosti, nýbrž žijí dále a rozmnožují se rychleji než vítězové. Vítězi nejsou tu dle Darwina vůbec nejsilnější a nejlepší, nýbrž nejpřizpůsobenější podmínkám okolí. A tak, jako dle zákona Greshamova špatná mince vypuzuje dobrou, tak činští dělníci vypuzují americké a děti a ženy vypuzují z továrny dospělé. — Hluboký rozdíl, stávající mezi různými třídami sociálními, a bída z něho vyplývající nezadržují tudíž populaci, nýbrž rozmnožují ji. Dokonalá individualisace bude proto možna pouze po potlačení sociálních příčin hluboké nerovnosti čili »maximum individualisace kryje se pouze s maximem socialisace.« Toto maximum, mimochodem řečeno, neznamená ovšem tolik co úplné nivelování. Jako nivelace geologická byla by hrobem všech organických bytostí, tak nivelace lidská, kdyby ji přes přírodní zákony bylo lze provésti, byla by hrobem civilisace. Také nesmíme si másti individualisaci s individualismem. Individualisace čili rozvoj individuality jest buď kvantitativní neb kvalitativní rozmnožení funkcí; rozvoj individualismu jest však vítězství sobeckých citů. Proto pokrok, snažící se povznésti individualitu, snižuje individualismus. Prvotní člověk neměl povinností ani k rodině ani k asociaci, byl absolutním individualistou. Ale vzrůst sociálních svazků zmenšuje tento individualism, člověku vzrůstají povinnosti vůči rodině, státu a společnosti; zároveň však roste individualita: asociace vykonává nad každým jednotlivcem jakési poručenství, netoliko ve prospěch jeho hmotných zájmův, nýbrž následkem posloupnosti věkových evolucí i ve prospěch jeho pracovní způsobilosti, jeho mravního vědomí a jeho svobody samé. I praví Nitti:

Digitized by Google

»Všeliký rozvoj individuality jest zmenšení individualismu.« (Viz i Nitti, Socialismo scientifico e socialismo utopistico, Florencie, 1892). Společnost právě není agregátem isolovaných atomů, nýbrž pravým organismem, v němž jedinec jest údem a částí celku, k jehož vitalitě spolupůsobí. Pravý pokrok bude proto možný pouze v budoucích společnostech, za poměrného rozvoje hospodářské a mravní solidarity.*)

Na základě toho všeho staví Nitti na poslední straně svého díla tento nový zákon populační: »V každé společnosti, v níž individualita bude mocně vyvinuta, a v níž pokrok socialisace nezničí všeliké individuelní aktivity, v každé společnosti, v níž statky budou hojně dále rozděleny (podděleny), a v níž sociální příčiny nerovnosti budou odstraněny vlivem zvýšené formy kooperace, bude natalita jeviti snahu vyrovnati se obživným prostředkům, a rytmické změny demografické evoluce nebudou více ničím děsivým lidstvu.**)

Kniha Nittiova znamená tedy nejnovější fási, v níž se octla otázka populační. Theorii jeho nelze odepříti uznání mohutnosti, i můžeme s dobrým svědomím souhlasiti se slovy R. Wormse na konci předmluvy ku knize Nittiově, že Nitti prokázal jí vědě službu, za niž musíme mu býti vděčni.

Když censuru pochovali...

Z literatury pamfletové r. 1848. podává J. Svoboda.

Na spisech doby předbřeznové vyskytuje se nápisek: »S povolením cís. král. censury.« Dnes se tomuto knihovému přívěsku usmějeme; tehdejší však vyřknutí censorovo »imprimatur« bylo osvobozením předloženého spisu, opak smrtí jeho. Korespondence tehdejších spisovatelů vzpomíná často censury, ovšem nepříliš lichotivě; obyčejně se mluví o »pazourech« nebo »klepetech« censury.

Tím dá se vysvětliti veliký jásot veřejný i soukromý na jaře r. 1848, kdy obluda ta ukládána do hrobu. Fr. L. Čelakovský v dopise k příteli Plánkovi (dat. 13. máje 1848 ve Vratislavi) vzpomíná této radostné změny: »Čtete-li pak u vás také Národní Noviny? Nyní jest jiná radost býti redaktorem, než za oněch hubených let, když jsem, veda novinářství, plévy opálati a zrno odhazovati musel, a tu mě ještě přes prsty klepáno. Tak se časy mění!«***)

Mnohá kniha do té doby zakletá, svobodou tiskovou vysvobozena. Takovou zakletou princeznou byla na př. Dalimilova kronika. Ferdinand Menčík †) uvádí, že tehdejší spisovatelé obraceli se raději na censora

*) Viz Gideovy »Zásady národního hospodářství,« nesené vůbec tímto duchem, zvláště stati o solidaristické škole str. 30 a 463.

**) Díla Nittiova dotkl se v poslední době Paul Leroy-Beaulieu ve článku »La question de la population et la civilisation democratique« (Revue des deux mondes, 15. října 1897). Přichází k týmž důsledkům o vlivu ideálu demokratického na obmezení plodnosti jako Nitti. Ukazuje zvlášť na vliv anglických »Trades-unions.« Popírá sice vliv bídy na rozplozování, ale nedokazuje toho.

***) F. L. Čelakovského Sebrané listy. (1865.) Str. 513.

†) Ferd. Menčík: Censura v Čechách a na Moravě. (Věstník král. české společnosti nauk. 1888. Str. 135.)

Digitized by Google

vídeňského (Bartoloměje Kopitara), neboť v Praze řádila censura zle, jmenovitě když ve spise se objevilo slovo »slovanský«. Ale ani Kopitar nemohl vždy pomoci. Dalimilovu kroniku chtěl sice Hanka již r. 1823 vydati, ale posudek o ní od Meynerta, v němž uvedeno, že kronika ta naplněna nenávistí proti Němcům, znemožnil vydání její. Až teprve

v r. 1848 odhodlal se Hanka k vydání jejímu; tiskl ji však v Lipsku. Když stihla radostná zvěst o svobodě tiskové, přerušil tisk v Lipsku a dotiskl kroniku v Praze: tak spatřila světlo světa po více než 200 letech! Téhož roku vydal J. H. Pospíšil v Hradci Králové Komenského »Labyrint světa« s poznámkou titulní »Po šesté tlačen při svobodě tisku.«

Nejvíce ovšem vzpomínáno censury v tehdejších pamfletech, různě vystrojených. J. V. Frič vzpomíná této záplavy s příslušnými poznámkami:

Digitized by Google

»V těchto dnech počaly se po ulicích různé létací listy, provolání, písničky, satiry a i brošury rojiti, proti jejímž — avšak i novin veřejnému prodávání opřel se nejdříve prozatímní komandant národní obrany Ondřej Haase, jenž ihned vyzýval policii, aby různé ty neslušné vyvolavače a dotěrné prodavače z města vypověděla! K této žádosti připojil se v Národním výboru též dr. Rieger v tom smyslu, aby národní obraně bylo rozkázáno, všecky podobné, bezejmenné pamflety, které prý mysle obecenstva jen pobuřují, prostě konfiskovati, proti čemuž ohradil se sám hr. Frant. Thun, žádaje ovšem, aby raději vládní orgány všecko podobné zneužití svobody tisku mocí svou zakázaly.« V skutku však redukovalo se toto zneužití na některé jen málo vtipné satirické podobizny Metternicha i různých copařů, na politické otčenáše a hlavně na polemické spisky, jednající o židovské otázce pro et contra. V pravdě pobuřující byly nanejvýše plátky sepsané a vydané z podnětu a na útraty některých pražských kupců, jichž účelem bylo, aby židovský obchod zůstal i za konstituční svobody na staré židovské město a nanejvýš na tandlmark obmezen. K násilnému v té věci zakročování, aniž k srocování nebylo by však došlo, kdyby ti jistí páni, svou lojálnost vůči úřadům vždy okázale osvědčující, nebyli náš lid veřejně a osobně k tomu nevyzývali, ano jednotlivce nepodpláceli, naproti čemuž ovšem byli vždy první při ruce, kdykoliv o to běželo, rozhánět lid pomocí bodáků národní obrany.«*)

Pamflety censuře věnované již nejméně náležely k »pobuřujícím:« censura již byla mrtvolou pohřbenou a slova i obrazy pamfletů jí se týkající, byly jen hroudami do hrobu její hozenými. Tak se prodávala tehdy**) »pohřební vzpomínka« švabachem tištěná s tímto obsahem:

Pohřební řeč na nebožku censůru. 1848.

Censůry již není více
zhasla světa temná svíce.
Hacaffrek v poslední knize.

Chvála bezzubé smrti! zvolejme všickni vespolek a připravme se vyslyšeti pohřební řeč nad nebožkou censůrou, která u vysokém stáří dne 15 března 1848 konečně ku potěšení celého světa věkovitostí svou vlastní u velikých bolestech ze světa sešla a víckrát z mrtvých vstání k doufání nemá.

Jakou dobou na ten svět kulatý se dostala, o tom nám kronykáři žádnou jistou zprávu dáti nemohou, nebo všickni také již dávno hnijí; to ale jisté, že brzy po svém vyskytnutí na oboru světa velmi se zsílila a již v outlém svém mládí černým ptákům na studie dána, ve všem zbytečném umění co nejzatměleji vycvičena byla. A právě černí ptáci tito, domnívajíce se, že prázdná kotrba censůřina nejlépe se hodí k rozšiřování temnosti po celém světě, všecku péči a práci na to naložili, aby přirozené náklonnosti její vedle své vlastní potřeby a k svému užitku na nejvýš roznítili. A tak censůra v studiích pokračovavši, ve všem zlém, co svět zatemní, rozum zabaví, umění udusí a ducha lidského v svobodném rozjímání sevře, u věčnou porobu uvrhuje, náramné pokroky učinila.

Takto dokonala za časů černých ptáků mladá ještě censůra studie

*) Paměti J. V. Friče. Sv. III. Str. 28.—29.

**) »V Praze, k dostání na Novém městě, v Žitné ulici, číslo 187 a v staré české expedici, v Dominikánské ulici v domě Trautmandorfském, v krámě oznamovacího ústavu.«

Digitized by Google

slána na vysoké školy, kde se obzvláště připravovala k surovému a ška-
záměru svému. Tu cvičila se nejprvé, jak velikými nožíky zachá-
ná, aby se nejjasnější a nejdůvtipnější myšlenky z duševních výrobků
ných spisovatelů oklestily, a nejen aby se nimi utesly rozšířené
ě, ale i všecko ještě v květu skryté ovoce, tak aby kmen i nej-
itějšího spisu ničím jiným nezůstal, než holým pařezem, z nějž
žádného k očekávání. V tomto oddílu svých studií při zkoušbě
dosáhla pochvaly ode všech černých ptáků.
jiném oddělení svého studium censůrovního cvičila se v lučbě
é a v nejkratší době schopností svou tolik vyzískala, že i ve spisech,
naly o sázení bramborů, o vaření klihu a v podobných důležitých
ních politická pohnutí čenichala, ano i tabulky zápisné pro pra-
ystře rypákem svým prošťárála. Každé slovo zasmrádlo jí svobodno-
ností, každá přestávka (—) byla jí podezřelá, nebo jak lehce mohl si
přestávku vykládat, jak chtěl! a totě byl censůře hřích neslýchaný.
takto zastávala zaměstknání svá spravedlivě, k potěšení všech
ěnců, prázdných nebo řezankou naplněných kotrb, k utěše všechněch
a utiskatelů lidstva, jímž nikdy ublížiti nedala uveřejněním zlola-
nů jejich, a k spokojenosti těch, kteří poroby ducha i těla milovni
Dlouhá, přeběda — dlouhá leta v zaměstnání svém uvelebená, se-
sahující dlouhými svými drápami daleko široko a ustavičně ry-
svým očenichávajíc předložené sobě krmě ducha a neunavně ostři-
přistřihujíc, ustřihujíc, prostřihujíc a vystřihujíc, bez rozdílu, bez
lení a rozvržení všeho druhu výrobky továren duševních. Nikdy
la v této své práci, dnem i nocí přičinlivá, největší v tom nalezla
í, jediným škrtnutím péra celoroční namáhání mnoha spisovatelů
Heslo její bylo: Prvopočátek můj ať stane, třebas i za-
stát!
yní ale spočívá na slámě, kterou sobě připravila sama. Věkovitostí
kalokrevností zmořená a puknutím žluče nad dějinami světa
ná, usnula v náramném svíjení, an jí Nejslavnější Lékař
lu zatíti ráčil.
elu pro ni nebude; z mrtvých vstání nemá k očekávání, a na hrob
krkavec více nesedne.
opřejmež jí věčné zahynutí:

Rozžala se jasná svíce
Svět nabyl rozumu více.
Moudrost tato světa záře
Vyjasni opět své tváře.

mflet bez jména spisovatele i tiskárny. »Pohřební list« vydán
censura dokonala: tím lze částečně omluvit některé chyby. Pražský
ec F. Kretschmar vydal karikatury »Censura a její spojenci z c.
uských zemí se stěhují dne 14. března 1848« (»Censurnímu«
u spějícímu kontrastem tu ruch u ověnčeného lisu tiskařského) a
novanci v březnu 1848« (censuru připomíná tu prapor, na němž
ny nůžky, okolo nichž slova »Licht meine Vernichtung«); kolo-
pamflety ty jsou německo-české, u Šíra tištěné.*) J. J. Toužim-

* František Šír, nar. ku konci minulého století na Moravě, akademický malíř,
d r. 1826 pomocníkem u malíře Ant. Machka, jemuž řídil ústav litografický a

Digitized by Google

ského »Na úsvitě nové doby 1848« přináší zmenšenou reproduci obou pamfletů.

Pamflet (karikatura) vydaný J. Lothem, také kolorovaný (jehož ukázku přinášíme) má nápisy »Rakouska 14. březen 1848.« a »vítězný boj světla:« nahoře členové národů v říši rakousko-uherské kolem panovníka Ferdinanda, dole peklo pohlcující tmáře, mezi nimiž znatelný censor. Karikatura též německo-česká; tiskárna tu neudána.

I později vzpomínáno censury. Tak M. F. Klácel ve svém slovníku pro čtenáře novin (1849 v Brně vydaném) definoval slovo censor (censura): censor. Z latinského, tolik co posuzovatel, zvláště pak ten člověk neblahé paměti, jenž měl ten úřad despotický, před tiskem spisu jej prohlížeti a všecka místa despotům nemilá vymazati. Ten úřad, lépe neřád, sloul censura.«

Ale pohoda tisková netrvala příliš dlouho. Již r. 1850 zaznamenává Rittersberg ve svém slovníčku pro čtenáře novin, že se vyskytují na obloze mračna: »Následkem stavu obležení vyskytuje se v jednotlivých pádech dle udání některých novin i censura v Rakousku opět. Tak ku př. se psalo ze Lvova od 17. února 1850, že tamnější rakouská censura v jedné povídce pro Tygodnik literacki určené místo: »Tedy jste Němcem? — Bůh mě uchovej! — Tedy musíte býti Turkem nebo Tatarem? — Ani to ne« následujícím způsobem proměnila: »Tedy jste Němcem? — Ani to ne. — Tedy musíte býti Turkem nebo Tatarem? — Bůh mě uchovej!« — A dále praví: »V jiných místech Rakouska není právě censury, ale mnohé opoziční noviny se bez konstitučního soudu od vojenské vlády zapovídají a nových se nesmí bez zvláštního dovolení vydávati, a prostora země, kde tisk pod konstitucí stojí, již v Rakousku velmi obmezena jest. Z Břetislavi v Uhřích psalo se Vídeňským novinám Wandererovi, že všickni tři majitelé tamních tiskáren 2. června 1850 na policii předvoláni byli, kdež jim praveno, aby ani řádky bez prohlížení místního komanda netiskli, pod propadnutím vojenskému soudu.«

A téhož roku povstala — abychom patrně příliš nezbujněli — divadelní censura, kteryžto odkaz dosud pečlivě jest zachován. V revui »Akademie« (únor 1897.) vzpomenuto divadelní censury v článku »Theater und Polizei,« jakožto mladší sestry, staršího ale dosud zdravého bratra novinářského kolku. On zlobí stále již od roku 1781, ona pak již jednou v hrobě ležela: opět povstala, avšak ne aby vstoupila do nebe. Jí stačí země.

Pokud se týče předbřeznové censury, jest materiálu k soustavné práci dosti, ovšem po různu roztrouseného. Máme tu na mysli dobu probuzení: starší doba zpracována v uvedeném již pojednání Menčíkově. Pisatel těchto řádků chce se pokusiti podati celkový obraz censury, jehož nepatrným zlomkem jest tato malá vzpomínka.

---

vedle toho zanášel se zdařilým kreslením podobizen. Po Machkově smrti (1844) zřídil si kamenotiskárnu a byl, obzvláště r. 1848, velmi činným u vydávání nejrozličnějších vlasteneckých obrazů, jichž hojný odbyt přinášel mu značný zisk. Ale za nastouplé reakce klesala jeho živnost a on sám následkem toho v činnosti ochaboval. † 1865, a ústav jeho litografický zašel. Š. byl upřímný a horlivý národovec a vedle toho muž naskrze poctivý. Od něho pocházejí zdařilé podobizny Purkyně, J. Sv. Presla a Šafaříka.

Digitized by Google

Rozhledy po literatuře, umění a vědě.

Literatura.

A. Sova. Prosa. (Symposion. Knihy nové doby. I. Vede a vydává H. Kosterka.) Sovu jako prosaistu znali jsme už z časopisů, zde poprve představuje se nám v knížce. Nemíval nikdy ve zvyku zkoušet své síly na pracech širokých základů a rozlehlé stavby, jeho síla neleží v architektuře, v šíři a výšce plánu, nýbrž naopak v malém a jemném, v ostrém a příznačném psychickém detailu, v nalezání silných essencí, jejichž každá kapka by byla svařena z nejsilnějších dávek krve, ohně a jedu. Tato zamlklost a stručnost karakterisuje i jeho prosaické práce. Nejstarší z nich a nejdelší z přítomné sbírky, totiž povídky »Anna« (psaná 1896) a »Rozvíření samotářských strun« (1894) líčí na nějakých dvaceti až čtyřiceti stránkách processy, děje a postavy, které by pod rukou každého jiného vzrostly na román. Vzpomínám na př. při »Anně« na »Albertinu« Kristiana Krogha. Stejné thema: jak proletářská dívka v nudě a těsnotě svého života touží po něčem barvitém a radostném, jak se v ní probouzejí ženské instinkty a jak ji vlákají na konec tam, odkud není vyváznutí, do prostituce. Toto théma spracoval norský autor na dlouhý, nenápadný, vlekle líčený proces, kdežto Sova zachytil z něho jen první episodu, první dobrodružství Anniných smyslů, jež zažila s cynicky skeptickým studentem Ronzem, a všechno další zůstavuje našemu domyslu a končí právě tak jako Krogh rozmluvou několika mladých lidí před vykřičeným domem, do něhož vústil život obou tak si podobných hrdinek. Méně organické a jednotně stavěné je »Rozvíření samotářských strun«. Je to jako pouhý fragment z románu. Několik postav se srazí na jednom bodu, vytryskne z toho změť nálad a citů, rozcházejí se zase do dálky a neurčita, a výslední dojem je smutek prázdnoty a ironický výsměch nad naivním nadšením učitele, kterého nic nemůže vytrhnouti ze zamilovanosti k dívce, pro niž nikdy nic neznamenal a která odjíždí navždycky v dálku. Tyto dvě práce jsou faktury, alespoň zevně naturalistické se zjevnou, místy až ostentativní snahou dráždíti šosácký vkus — věc, kterou vysvětluje už datum jejich vzniku. Ale proráží z nich už celý dnešní Sova, básník, jehož hlavní síla leží v náladovém, psychickém. Jeho realistické detaily nejsou tvrdé, suchopárné a nudně šedé, mají vždycky světélkující, hedvábný lesk, jehož jim propůjčuje jemná, nervosní, bolestná citlivost básnické duše. I obrazy choroby a šeredna,

Digitized by Google

které se staly v poslední době jedním z hlavních živlů Sovovy esthetiky, hrají zde už značnou úlohu. Ale celý ten zajímavý, na těchto místech už několikráte konstatovaný přechod Sovův od výrazu realistického k čistě psychickému, symbolickému, dá se změřiti, postavíme-li vedle dvou těchto starších povídek řadu jiných čistě náladových črt pod nadpisem: »Lyrické vteřiny duše«, které, jak autor sám praví v předmluvě, patří do těchže let (1893—1896), ale jsou od oněch dvou prací tak vzdáleny jako je daleko od »Realistických slok« k »Vybouřeným smutkům«. V těchto několika stránkách viděl bych těžiště knížky, to co jí zajišťuje trvalý význam. Psychické tyto skizzy, dvou třístránkové, po způsobu oněch, jak je uvedl v oběh Johannes Schlaf a Petr Altenberg (ale psané, opakuju, dříve) jsou skvostné kousky nálady, momentního spodobnění niterného toku, bez jakékoliv raffinované koketerie, zdánlivě nenucené a spontanně vytrysklé, ale přec jemně leptané a svítící v bohatě kombinovaných fasetách. Upozornil bych zvláště u nich na organičnost a jednotnou prostou stavbu nálady, věc to, již většina nejmladších talentů u nás, pokoušející se o tuto formu nezná, neboť nálady jejich nemají obyčejně vnitřní spojitosti, převalují se přes sebe vrtošivě a chaoticky a tím se ruší a ničí, nejsou-li vůbec jen prázdnou hrou psychologické rhetoriky. Zde však cítíme všude ostrý profil, organisující linii, gradaci a uměleckou účelnost. Ton jejich je různý, od citů opuštěnosti, jenž sžírá umělce uprostřed stádového hemžení lidí (Chvíle opuštěnosti) až k výslunným akkordům, jimiž zvučí duše, uzdravující se v samotě a přírodě (Apostrofa života, Ráno u rodné vsi) a až k temně příšerným vidinám bídy, (Sen o údolí smutku) v tonině »Vybouřených smutků«. Vyslovil jsem jméno Johannesa Schlafa a nutí mne to vzpomenouti znovu tohoto nejpsychičtějšího z německých prosaistů, básníka úžasně jemné náladovosti a sensibility, který počal svou dráhu s programem nejkonsekventnějšího realismu. Komu by zde nebila do očí podobnost s tou drahou vnitřního rozvoje, jíž prošel v posledních letech Sova? Oba jsou členy téže básnické rodiny, jsou z rodu umělců až do chorobna citlivých a každým nervem hrajících, ale postavených do literatury právě v době, která svým kultem zevnějších naturalistických fakt svedla je počátkem z pravé jich cesty. Neutonuli však v hrubosti a všednosti zevních věcí, ve vypráhlých písčinách realistické objektivnosti, nýbrž obrátili je ku svému prospěchu. Vyškolili na zevních detailech své oko, svůj smysl pro jemné, odstíněné a spletité a s tímto aparátem obrátili se pak tam, kam je zval vnitřní jejich hlas, ke své vlastní duši, hře jejích vln, lesku a lomu jejích paprsků. Zpívají dnes jen už své nálady, vidiny a sny, ale nedovedou při tom zapřít bývalé naturalisty. Na místě detailu vnějšího, hmotného, nastupuje detail vnitřní, psychický, ale oko, které jej postřehuje, a ruka, která jej zachycuje, jsou jedny a tytéž. Duše se ostatně nedá jinak vyslovit než obrazy zevního světa a schopnost, postřehovati pravdu vnější je nutným předpokladem k postřehu pravdy vnitřní. Nebýti proto naturalismu, se vší upjatou jeho snahou po nakupení fakt, se vší jeho suchopárností a vědeckými allurami, nebylo by dnešního raffinovaného nervového i náladového umění. Vzdálil jsem se tu sice od knížky, o níž zde řeč, ale případ Sovův je tak zajímavý a vděčný, že při každé nové

Digitized by Google

knize mne nutí přemýšlet znovu o těchto vztazích mezi uměním
a uměním duše. *Ky*

Stanislav K. Neumann: Satanova sláva mezi námi. Básně. (Nákl. manna a Svobody.) Když jsem se loni na těchto místech zabýval umannovými »Apostrofami hrdými a vášnivými«, měl jsem přílepraviti soud, jejž jsem si o něm utvořil na základě odpudivého z jeho knihy »Jsem Apoštol nového žití atd.« Po přečtení nejjeho sbírky mohu jíti však ještě dále a říci, že čistě a poctivě čísla nejsou tu už jako ještě v »Apostrofách« výjimkami, nýbrž že téměř kniha je už ulita z kovu ryzího, zbaveného těch strusek něsků, pod nimiž se talent p. Neumannův při prvých svých vyních dusil. Neváhám to říci a pravím to tím hlasitěji, čím spíše by domníval, že na můj úsudek o poesii p. Neumannově by mohl ůj poměr k jeho osobě, poměr, v jaký jsem byl uveden loňským ystoupením v Moderní Revui. Obvyklý usus v kritice je ovšem svého osobního protivníka hledět za každou cenu důkladně »strhat« ž by to nešlo, o ní mlčet, ale vzdor tomu volím jinou cestu: i o ní sine ira et studio. Opakuju, že pokládám novou knihu annovu za jeho první, která činí dojem umělecké poctivosti, dojem ženými pósami a snobismem. To je ovšem chvála jen negativní, konstatování něčeho, co je vlastně conditio sine qua non. Podáe poctivě, čím jsme a jakými jsme a nestavěti se jinými a většími -- předpoklad, který neznamená bůhví jaký vrchol uměleckosti, nýbrž u půdu, na jejímž základě se dá vůbec o některém básníku seriósně . Mimo to však nedají se upříti knize p. Neumannově hodnoty ní: má sílu, má vzdor, má prudký tah do budoucna, k světům rozvinuté a ničím nespoutané lidskosti. Linie její jsou vzestupné, nají zdvih a absolutní affirmaci života, patrný důkaz, že se pan ann — alespoň vnitřně — odpoutal od školy, v níž strávil své ahre« a která, nejkarakterističtěji u p. Karáska, je znamenána úpadkovými, svahem do prázdna a nicoty. Byl jsem ostatně od p. Neumannova přesvědčen, že nemá s dekadencí co dělat a to, lor tomu tak ostentativně se oblékal do kostýmu této školy, bylo hlavní příčinou, proč dřívější jeho práce mi tak nepříjemně bily do ou vnitřní nepravdivostí. Nyní je však p. Neumann už svůj a douže jím zůstane. Se stanoviska, které jsem vždycky zastával, jsem vítat mnohý rys, jejž vnáší do naší poesie, především ty příznačné ého akcenty mládí, víry a sny o velikém a obrozeném člověku cnosti. Jeho »Credo« podepisuji do posledního řádku. Je to lovým ulehčením, setkati se po dlouhém a beznadějném procházení fádních »komnatách duší« tolika našich debutantů a chudých jejich dách snů«, odkudž zívá jen nuda, blaseovanost a impotence, s někým, á ještě dosti dechu na tyto fanfáry síly a naděje:

»Věřím v Satana, jenž Pýcha jest a Vědění a Život,
věřím v stvořitele dobré matky Země,
věřím v stvořitele Lásky a Záští a Vášně.
— — — — — — — — — — — — — — — — —
Věřím v jeho Syna, v Člověka, jenž slavný
metamorfosou tvarů vyšel ze hlubin Země

Digitized by Google

a stvořen byl k radosti a boji a síle,
stvořen, by volně a pyšně nádheru duše svojí
jak třpytivý chvost páva rozestíral na slunci.
— — — — — — — — — — — — — — — — — —
Věřím v Satana Otce a věřím i v jeho Syna,
věřím, že temná sklepení Bídy rozbije odvážnou pěstí
a sebe silného a sebe jediného
v střed postaví vířících kruhů volného žití.«

Stejné ulehčení tu cítím i po stránce formové. Pan Neumann se prospěšně liší od většiny mladých poetů, píšících volným veršem, tím, že se dovedl vyhnouti beztvárnosti, rozplývavosti a nijakosti, které činí jejich volné rythmy tak nesnesitelnými a zůstavují čtenáře na vahách, není-li tato forma pro naši poesii spíše úpadkem než pokrokem. Verš p. Neumannův však při vší své dokonalé anarchičnosti je organicky stavěný, profily jeho jsou s neobyčejnou jistotou vykrajovány, obrazů neužívá k zvyšování zmatku, ale k zvýšení myšlenkové plastičnosti a figury slovného rythmu přilehají věrně k rythmu a tempu psychickému. Dovedl se zbaviti i té dnes už ošuntělé feudálně-církevní garderoby, těch rytířů, hradů, hrobek, oltářů, mší, kadidel, lilií, bez nichž si většina mladých lidí v těchto letech nedovedla představit symbolickou formu. Zdá se, že pochopil, jak to špatně sluší básníku, jenž chce být pěvcem budoucnosti, neobejde-li se bez reakcionářského slovníka. Jedním z pozůstatku tohoto je v přítomné knize slovo »Satan«, tvořící vlastně základní její thema, jak už titul ukazuje. Nebylo by však většího nedorozumění, než domnívati se, že p. Neumann zde koketuje s perversním nějakým satanismem, jak jsme k tomu u jiných sem tam viděli náběhy. Jeho Satan je naopak velice rozumný a sympathický pán — znamená totiž sílu, vášeň, ducha, pokrok a svobodný rozvoj. Pan Neumann ho užívá ve významu pouze přeneseném a ostentativně ironickém vůči křesťanství. Tomuto byl satan souborem všech hodnot negativních: zla, hříchu, nenávisti, zatracení, a ovšem i těch hodnot, které křesťanství považovalo za negativní, ačkoli jimi nejsou: přírody, hmoty, rozumu, svobody a života vůbec. Pan Neumann však vychází se stanoviska protikřesťanského, křesťanská morálka je mu negací a zradou života (»Byl zrazen zlatovlasým mužem Nazarethu, byl zrazen Člověk a umíral ve křečích hysterie . . .«) a aby vyjádřil co nejvíce svůj odpor k ní, klaní se tomu, co bylo pro ni největší hrůzou a postrachem. Satan jeho však, jak jsem už pravil, znamená ne zlo, ale dobro, ne záhubu, ale pokrok, zdraví a sílu, ne hřích, ale právo na život, rozkoš a vášeň, jedním slovem je to personifikace ideálu renaissance, po níž se tak dnes se všech stran začíná volat, personifikace vědění, ducha, pokroku a krásy, tedy asi nejbližší onomu Satanu, jejž vzývá Carducci ve známé své hymně. Myslím proto, že se pan Neumann dopustil nedorozumění, když předeslal knize za motto verše z Baudelairovy apostrofy Satana — neboť satanism Baudelairův právě tak jako Barbeye d'Aurevilly byl katolický, vyplýval ze skutečné duchové perverse, z čistě křesťanského pojímání viny a hříchu! — a když opatřil desky své sbírky kresbou, představující Satana v tradicielné podobě ohyzdné bestie, v jehož objetí pláče ostýchavá, panenská Psyche! Vždyť v jeho verších je Satan Psyche sama, její svoboda, její rozvoj, síla

Digitized by Google

í, soubor všeho žádoucího a kladného a nic tedy, před čím by měla chvět hrůzou! To je však jen rozpor zevní úpravy s duchem ento však sám o sobě je dosti jednotný ve své ideové stavbě u, jímž se ona pne, mi zcela jasný. Myslím, že jsem ji pochopil nazvu-li ji knihou »renaissance pohanství« — jak zní nejnovější slo — která však nemluví zřetelnou, odkrytou řečí hellenismu rase (jako na př. knihy Pierra Louyse), nýbrž zabaleně a na rub, mluví jazykem svého odpůrce, křesťanství, aby zironisovala jeho u všech negací, pojem Satana a vztyčila jej jako hodnotu přenou, jako synthesu všech affirmací. Satan je zde nietzschovské Ano« a sláva jeho mezi námi neznamená tmu, záhubu a hřích, nená světlo, krásu a život. *Kj.*

ustrované dějiny světové. Vypravuje prof. dr. Jar. Kosina, (J. R. .)

ecná kronika čili vypravování o národech vzdělaných nejstarších po naše časy. Vypravuje prof. Jos. Lacina (Kolda ý) (Edv. Beaufort.)

ycházejí současně dvojí ilustrované dějiny světové, zjev dost katický pro naše poměry: napřed nebylo ničeho a pak najednou vě a obě mají dost čtenářů. Odpovídalo by však lépe našim pokdyby každé z obou děl, pokud lze, mělo svoji určitou dráhu, určitý své určité čtenářstvo. Leží před námi 9. sešit p. Vilímkova vydání; dy, abychom již mohli souditi na celek. Podle prospektu slibuje el, že podá dějiny světové ve 40 sešitech; v 9. sešitě (na str. 273.) iž dějiny Římanů.

přirozeno, že při rozměrech tak nepatrných, jež nijak nedostihují e Lepařovy, nemůžeme ani moc očekávati od textu. Vypravovaéto těžké úloze činil, co mohl. Zamlouvá se nám, že v celku si ímá i života duševního a sociálního. (Zařízení státní a společenboženství a vzdělanost, vědy a umění). Vchod do dějin tvoří vytuace zeměpisné a národopisné; k tomu někdy přistupuje i kaika dotyčných dějin s jejich hlavními rysy a význam toho kterého Celek vypravován je plynně a provázen čistými obrázky; od 2. ak (zdá se po příkladu Beaufortově) i mapkami.

apsati dnes dobré dějiny světové není právě těžko a nemusíme velkými odborníky. Po světové literatuře hemží se dnes podobodníků, nehledě k učebnicím a různým bibliothékám a dokonce ím specialním. Některé partie jsou již s velkou podrobností proy (ku př. dějiny řecké a římské), tak že jsme-li svědomitými, ností se tu ani dopustiti nemůžeme. Tím spíše při vydání, jež, no, chce podati toliko základní rysy historie všeobecné; stačí vzíti u nejnovější učebnice dějepisné.

ydání Vilímkovu možno vytýkati všelicos: Co do postupu, vidíme, vypravovatel důsledný. Na str. 78. začíná po Hebrejích pojednou ; pak přikročuje (na str. 88.) k národům arijským, od str. 90. lo Indie a na str. 110. zas na Irán atd. Je z toho patrno, duje v postupu ani principu geografického, ani ethnografického, orického (politického i kulturního). Čína (a po případě Indie)

Digitized by Google

buďto sem vůbec ani přijíti neměly, poněvadž s národy středomořskými nestojí téměř v žádné souvislosti, anebo měla přijíti Čína na první místo, a tak by byl zachován postup geografický, kdežto nit postupu historického (kulturního atd.) by nebyla aspoň porušena; bylo by patrno každému, jak kultura středomořská, mát naší kultury, tvoří vlastně jediný řetěz. Rovněž nesouhlasíme s tím, že bylo vykázáno Feničanům i Karthagincům tak málo místa; i Hindům a Iráncům mělo se více věnovati. Rovněž významu helenismu atd. Vůbec tam, kde běží toliko o základní rysy dějin všeobecných (jak to zde podle rozsahu také jedině možno), nutno položiti náležitý důraz nejen na hlavní znaky, ale i na to, čím se liší od sebe jednotlivé kultury, v čem spočívá život a historická zvláštnost národů a oněch starých dob, jakož i postup a stupnice výsledků vzdělanostních. Tak na př. o Egyptu vytknouti jeho světové postavení, karakteristiku jednotlivých dynastií a p. Tím způsobem získá obyčejný čtenář trvalý i náležitý názor na život starých a bude míti z toho užitek.

Pokládali jsme podnik p. Vilímkův za zbytečný i škodlivý. Tím více při rozvrhu díla; dělal na nás dojem průvodního textu k jeho obrázkům, které mu ještě zbyly z jeho »Světem letem« atd. Dovedeme se však s věcí smířiti, bude-li práce svědomitá, vedená promyšleně a bude-li se obraceti správně k určitém čtenářstvu, řekněme k širokým vrstvám, jakož dle všeho chce.

Vůči podniku Vilímkovu nastává p. Beaufortovi nová situace. Musí míti jiný cíl a jiné čtenářstvo. Zdá se, že to pochopil nakladatel i vypravovatel. O tom mluví prospekt, který rozvrhuje dílo na 80 sešitů. Sloh páně Lacinův je pěkný; rovněž obrázky jsou pečlivé i mapky. Více zatím říci nelze, poněvadž známe toliko první sešity. Jinak co do postupu atd. platí totéž, co jsme již pověděli p. Kosinovi. Dějepis všeobecný, jak ho vydává Emler-Šembera, vychází příliš pomalu, tak že touto zdlouhavostí ztrácí i na ceně. Mladé naší universitě schází ještě mnoho učebnic, tak že kandidáti i dnes nuceni jsou sáhati po knihách cizích. Je na snadě, že, když p. Vilímek vrhnul se na vydání populární, nezbude p. Beaufortovi jiného, než aby udělal ze svého vydání knihu odpovídající nejnovějším požadavkům vědeckým; ilustrace věci jen prospějí a tím budeme tu míti i náhradu za učebnici. Za tou příčinou mohli by snad někteří odborníci v dotyčných dějinách text přehlížeti — a pokud třeba, panu spisovateli býti radou, jemuž tím zajisté na zásluze neubude. Tito odborníci psali by úvody příslušné a to jednak o pramenech dotyčných dějin, jednak o nynějším stavu a stupni bádání, některé věci by snad mohli zvláště vytknouti, jiné přidati atd. Na konec pak nechť přijde literatura a to — pokud lze — podrobně. Obrázky nechť souvisejí více s textem, než dosud. I historickému zeměpisu, pokud třeba, budiž věnována pozornost.

Tak získá literatura, obecenstvo i nakladatel. *Jos. Salaba.*

Th. Ribot: L'evolution des idées générales. 1897. Ribot je eklektikem; principie jeho psychologických spisů přejaty jsou z moderní psychologie německé a anglické, jichž on také důkladným je historikem. Principy ty jsou hlavně dva: jednak vývojový princip anglické filosofie, jednak psychofysiologický princip německý. Ze snahy Ribotovy spojiti je oba, vyplývá

Digitized by Google

jeho způsob studovati jednotlivé schopnosti duševní tak jako německá fysiologická psychologie je definuje — v jich vývoji neb odvoji, což obojí vlastně je jedno a totéž, ježto dle evolučního principu odvoj je zpátečným opakováním vývoje. Tak studoval vůli, paměť, minulého roku vydal spis o citech a letos spis o vývoji všeobecných představ. Chceme stručně upozorniti na bohatý obsah tohoto díla, na hojnost problémů, které v něm Ribot formuluje na mnoze velice jasně a průhledně, jak to jen Francouz umí. Úkol, jak si jej autor v úvodní kapitole staví, jest vyzkoumati, lze-li konstatovati postupný vývoj abstrakční schopnosti lidského ducha, lze-li nalézti nižší formy její i u nižších živočichů a stanoviti zákony, jimiž vývoj ten se řídí. Nejde mu tedy, řekl bych, o statiku abstrakce, která náleží do logiky a noetiky, nýbrž o dynamiku její, která je problémem čistě psychologickým. V prvé kapitole a priori hledí dokázati možnost abstrakce — ovšem nedokonalé — i u nižších živočichů. Neboť podmínky její jsou celkem dvě: jednak negativní, totiž schopnost zachytiti v tom kterém komplexu představ jednu vlastnost, a podmínka ta uskutečněna jest již tím, že vědomí vůbec je úzké; a jednak positivní podmínkou abstrakce jest, t. zv. »renforcement psychique«, t. j. jakési sesílení toho společného a oslabení ostatního. Obě tyto podmínky existují však již na nejnižším stupni duševního vývoje: již při vjemu (percepci) vnímáme pouze povšechný celek, přehlížejíce jednotlivé znaky; ovšem volba těch znaků, které si uvědomujeme, je spontánní, užitečností, praxí se nám vnucuje, nicméně jest tu již podobný proces, jako při abstrakci. Při představě pak zjev ten ještě je zřejmější: tu obrazy jsou ještě povšechnější, neúplnější. Z tohoto embryonálního stavu vyvíjí se pak jak abstrakce tak i generalisace. Ovšem podmínkou dokonalejší abstrakce jest slovo: dokud toho není, mohou vyvinouti se jen rudimenty její a to jsou hlavně představy druhové, idées génériques. Tyto představy druhové jsou splynuliny jednotlivých podobných představ konkretních, spontáně vynikající, asi tak — jak Huxley praví — jako zachytíme-li několik podobných obrazů na touž fotografickou desku: podoby se sesilují, ostatek se zatemňuje. I hledí Ribot ukázati na četných dokladech čerpaných z různých naturalistů, Darwina, Romanesa atd. na mravencích, včelách, slonech, psech atd., že i nižší i vyšší živočichové takovéto generické představy mají. Ukazuje dále, že majíce tyto představy dovedou též usuzovati (raisonner), t. j. dle známého usuzovati na neznámé, užívati analogie. To ovšem děje se jen za účely praktickými (hledání potravy, obrana proti nepříteli), úsudek jeho bývá po výtce praktický — psychologicky však (třeba ne logicky) je to týž proces jako úsudek theoretický — (známý názor Taineův a Ribotův o vůli se tu ozývá). Tytéž generické představy konstatuje Ribot dále u nemluvňat: dítě na př. užívá téhož výrazu na různé nějak spolu související objekty, jiné upoutáváno jest každou bílou tekutinou, která je upomíná na mléko etc. Nejvyšší stadium, jehož abstrakce může dosíci bez pomůcky slova representují hluchoněmí, dospělí lidé. Opíraje se proti tvrzení, dnes ještě Max Müllerem zastávanému, že bez řeči nelze mysliti a že tedy hluchoněmí též nemyslí, vyvozuje z gest, jimiž se dorozumívají, že jsou schopni nižší abstrakce; mají gesta pro různé vlastnosti atd. Ovšem vyšší abstrakce a všeobecných idejí jsou neschopni. Přecházeje k abstrakci, pře-

Digitized by Google

vyšující pouhé generické představy a předpokládající řeč, vsouvá Ribot do svého díla stručný souhrn dnešních názorů o původu a vývoji řeči. Co se tkne především vzniku mluvy, nelze popříti, že jisté rudimenty i u zvířat dají se konstatovati, neboť některá z nich nejen své emoce, nýbrž i představy spolu sdílejí (na př. mravenci, někteří ptáci jsou dokonce schopni i článkované řeči etc.). Nicméně vývoj řečí z důvodů fysiologických i psychologických (funkce tvoří si orgán) zůstává na tak nízkém stupni, že nelze tu nabýti světla o původu lidské mluvy. Co vzniku této samé se tkne, uvádí Ribot dvě hlavní teorie: jedna je teorie instinktu, dle níž řeč je dána, vrozena jako duše vůbec (Müller), druhá uznává i při řeči pozvolný vývoj od prostého křiku k vokalisaci a konečně k artikulaci. Ribot nerozhoduje mezi četnými hypotesami obojího druhu, které uvádí, neboť není toho potřebí; spokojuje se konstatováním, že řeč na počátku je velmi nedokonalá, musí být podporována posuny etc. Ostatně daleko větší význam pro vývoj abstrakční schopnosti než vznik, má vývoj řeči, která není než »une psychologie pétrifiée.« Než i tu aspoň na prvých stupních mnoho je otázek a málo odpovědí.

(Dokončení.)

— **O nynější psychologii.** (Pokračování psychologického cyklu p. prof. dra. Fr. Krejčího ve Filosof. jednotě) »O nejnovějších systematických dílech psychologických.« (Přednáška čtvrtá dne 26. II. 1898.) Psychologie posledních asi 6ti let charakterisována je už čistě vnějším úkazem: objevilo se a objevuje mnoho děl systematických. Je to charakteristické pro tuto dobu proto, ana doba předchozí pro mnohost směrů systemat. dílům nepřála, a svědčí to o příznivých podmínkách k plodné práci. Jaký je tedy nynější celkový směr bádání psychologického? Odpověď lze dostati ohledáním těchto právě nejnovějších prací psychologických: jednak vytčením toho, co jim společného, abychom vystihli status quo, na druhé straně upozorněním na různosti jejich, v čem se liší, abychom pochopili, co je ještě na práci.

Pan přednášející má na mysli (vedle už vzpomenutých autorů doby předchozí) zejména tyto: Osv. Külpa, Wil. Jerusalema (zvl. jeho »Urtheilsfunktion«), Ziehena, Rhemka, Jodla, Höflera a Jamesa. Jaké epitheton lze dáti tomuto stadiu psychologie? Otázka tato se zdá zbytečnou a vlastně degradující vědu psychol. Fysika, chemie atd. jako celé vědy jsou každá jen jedinou, to leží už v jejich jméně. Ovšem co do částí dělíme chemii na organickou, neorganickou atd. Dáváme-li tedy psychologii epitheton, díme tím, že tu jsou nebo byly spory, přes to, že se psychol. už propracovala k jednotným principům, a epitheton je tu vhodné zvláště vůči starším směrům, které dosud jsou v paměti a z nichž některé se nevzdávají nároku na výlučnou oprávněnost. Které epitheton je tedy nejvhodnější pro nynější psychologii? Odpověď: psychologie čistě empirická. To značí, že 1) nynější psychol. zaujala stanovisko čistě empirické, jedině správné a 2) že se očistila od jednostrannosti a systémů filosof. Tomuto stanovisku vskutku vyhovují všecka uvedená díla, vyjímajíc dílo Ziehenovo, jež se drží směru fysiologického.

Čistě empirická psychologie vychází a vycházeti musí od 2 stěžejných vět: 1) Děje duševní jsou naprosto rozdílné od hmotných (což značí naprostou nesrovnalost dějů psych. a hmotných). 2) Děje duševní jsou vždy provázeny pochody nervovými. Spojením obou vět dostaneme jaksi třetí: 3) Kausalita hmotných jevů nemůže se přenášet na takovou kausalitu, že by hmotné podmínky a pochody vysvětlovaly duševní dějství. Kausalní nexus přírodní ustává, když uvědoměním na-

Digitized by Google

stane stav vnitřní: je tu pouhý paralelismus. (I tomuto stanovisku vyhovují všichni zmínění autoři, mimo zase Ziehena.) — Tím určeno i stanovisko vědy psychologické vzhledem k problému o duši. Moderní psychologie zove se často psychologií bez duše. S jedné strany se jí tak říká ve smyslu výčitky, jiní to pojímají a vyslovují sebevědomě. Onino jsou rozhořčeni, že psychol. nechce řešit otázky: zda a jaká je duše? jak to bude po smrti? atd. Jaká pak je to duševěda, která neříká, co jest duše? Ba vyznavači positiv. náboženství vidí v moder. psychol. nepřítele víry, nevěrce. Druzí naproti tomu pyšní se tím, že se mohou zbavit poručnictví těch, kdož jim svojí definicí duše kázali směr i kdož jim vázali mathematikou a přírodovědou ruce. Pojem duše odkazují do filosofie, psychologie na základě daného pojmu duše dle nich je nemožna, ba jim jest psychologie moderní právě proto pravou, že jest bez duše. — —

Jak se k tomu postaví čistý empirismus? Platí i toto epitheton pro nynější psychologii? Z čistě empirického stanoviska je rozhodující, jakou cenu má pojem duše pro theorii vědeckou, cena ta pak vysvitne a dána jest úlohou vědecké psychologie. Úkolem psychologie jest popsat a vysvětlit jevy určitého oboru, totiž oboru duševního tak, aby dána byla příčinná souvislost jevů těch. K tomu třeba jest bezpečného základu a ten dávají nám fakty skutečnosti t. j. empirie. Proto jen fakty mohou býti východiskem psychologie, neboť o nich není možno pochybovat. Které jsou nyní dané fakty pro vědu psychologickou? Jsou to děje duševní, ne však jejich podstata: tato je problémem, o ní nám skutečnost nepovídá nic. A v tom zahrnuta jesti otázka o duši: duše není dána, ona je pojem, jehož třeba jest k podstatě jevů vnitřních. Duše jest veliká otázka. Kdo ji má rozhodnout? Prof. Krejčí praví, že psychologie. Jinak by musil problém tento řešen býti filosofií, neboť jiná věda, mimo tyto dvě, pojmu duše nepotřebuje. Ale filosofii pojem ten s důvěrou svěřit nemůžeme, ana filosofie je vůbec odkázána na vědy -- ne obráceně. Kdyby rozhodla filosofie problém duše, musela by rozhodnouti podstatu jevů duševních. Pak by ale psychologie její rozhodnutí musila přijmouti, a to by značilo odvislost vědy psychologické od filosofie. Psychologie se však ráda odvislosti zbavila, jsouc si vědoma, že si nesmí dáti oktrojovat, a že by odvislost značila konec samostatnosti její. Psychologie sama tedy musí se pokusit o řešení problému duše, a v tom smyslu je vědou o duši: pokládá problém o duši za specificky svůj. Nesmí se však zapomínat, že duše je problém, že pojem její nesmí tvořit premisu, nýbrž dříve že se musí půda vypracovat na základě zkušenosti. Hypothesy nesmí rušit induktivní postup, nesmí jej podmiňovat. O duši by však zatím nebylo možno říci více, než málo odůvodněnou hypothesu, proto musí psychologie zatím pracovat bez pojmu duše — musí zatím býti psychologií bez duše a tak sestavit svůj systém; musí neanticipovat a nevypůjčovat si pojem duše, ale nechat otázku tu zatím nerozhodnutou . . . .

V knihách zmíněných není v žádné pojem duše rozřešen [Ziehen a James jsou materialisté (stanov. fysiolog), Rhemke dokazuje jsoucnost duše osobité, ostatní jsou monisté]. Jsou to tedy jaksi psychologie bez duše. Jak už vyloženo, není to zpupnost, ale je to logická nutnost, psát dnes psychologii bez duše, nepodmiňovat analysu hypothesou. Není to též slabost psychol., že nemůže dáti v této věci určité odpovědi, ale spíše její skromnost, že se neodvažuje za meze logikou jí vytčené a klidně snáší útoky od víry i od exaktní přírodovědy — To jest jedna známka těchto systemat. děl nejnovějších . . . Známka druhá je ta, že nastává v pojímání počitku (pocitu) potěšitelná změna, třebaže dosud neustálená: počíná se uplatňovat

Digitized by Google

theorie vývojová. Od Herbarta je obecné, že u počitku se rozeznávají 3 stránky: obsah, intensita, přízvuk (= mom. obj. — subj.). Herbartovi to vyplynulo z podstaty pocitů, z jeho metafys. podkladu. Empir. psychologové to přijali: Wundt to dosud drží, podob. Külpe, Jerusalem, Ziehen, James. Ale nebylo to přijato beze sporů: brána nejprve v pochybnost intensita pocitu (drželi a potřebovali ji psychofysikové a experiment. směr). P. přednášející praví, že intensita je vlastně nedorozumění (viz spisy p. přednášejícího!). Různá intensita počitku, na př. zvukového, to jsou vlastně různé, qualitativně odlišné počitky . . . Ale tento spor o intensitu počitku je méně důležitý. Důležitější je toto: O obsahu počitku předpokládalo se namnoze, že je psychicky jednoduchý, že nemá nic činiti s mnohotvárnými pochody nervovými, jimiž je podmíněn. Když se takovýmto počitkem mělo vysvětlovat (na př. ponětí plochy, času atd.), nedařilo se to. I jali se psychologové to, co se nedalo vysvětlit, posunovat do obsahu počitku, aby se záhada zjednodušila: odtud spor mezi nativisty a empiriky. Onino tvrdí na př, že schopnost vnímat prostor je vrozena, tito, že se nabývá teprve zkušeností. Spor tento se již končí ve prospěch nativistů a počíná se shledávati v obsahu počitku více stránek. (Viz na př. Rhemke, Jodl). Obecně se myslí, že umístění pocitu na těle jest výsledek zkušenosti. Proti tomu Jodl liší v počitku jako danou modalitu a lokalitu (= umístění počitku na těle), dále: qualitu, intens, extens (prostorovou i časovou). Ještě víc v počitku toho vidí Meinong a Brentano: i prostorovost je jim vlastností počitku, jako qualit. rozdíly, oboje se tam stejně dostaly, a psychologicky vůbec se u prostorovosti zastavují jako u fakta, jež se dále vysvětlit nedá. V tomto změněném pojímání počitku jest krok k uznání vývojového stanoviska. Uznává se, že theorie psychologická tím trpí, když se popisná část roztřiďuje na abstrakce, jež se vskutku nevyskytují, a zapomíná se, že pro takové abstrakce, pouhá ponětí některá, není konkr. případů. Musí se tu bráti útočiště k fikcím a to budí nedůvěru (pro vyučování zvláště důležito!). Výklad musí počínati popisem nejnižšího stadia vývoje: tu je hned pod nohama pevná půda a nemusí se trhat popis od vývoje. Tím ovšem se musí i abstrakce jinak podnikati: element theorie musí býti i prvkem vývoje. Je to velice divné, když se počíná v psychologiích: počitek jest nejjednodušší stav duševní, ale o sobě se nevyskytuje. Místo toho musilo by býti řečeno: počitek je nejjednodušší stav duševní a vyskytuje se na 1. stupni vývoje. To je ceterum autem pro psychologa a poznání toto počíná si vskutku klestit cestu do psychologie, jak toho známkou jest změněné pojímání obsahu počitku. Ostatně už na zevnějším uspořádání knih (Jodlova proti Wundtově knize na př.!) stanovisko vývojové je patrno. Třetí známka: Citům věnuje se daleko větší pozornost. Dříve cit byl zanedbáván i v Anglii (associanisté) i v Německu Associanisté kladli hlavní důraz na představy — teprv Baine věnoval větší pozornost citům. V Něm. herbartism hlavní váhu kladl zas na mechanism představ. Výjimku zde činí Náhlovský svým malým, ale klasickým dílem o citech (přijat do psychol. Durdíkovy). Směry empirické trávily čas hlavně diskusemi zásadními: o počitku, o otázkách, jež dávají příležitost k experimentu atd. Citu větší pozornost počali věnovati Francouzi a Vlaši: jaký je poměr citu k změnám organickým, jej provázejícím? Na základě jimi zbudovaném teprve vydali Wundt, Lehmann a fysiolog Lange nejobšírnější dosud monografie o citech. V časopisech Külpe a j. Odtud dnes nauka o citech se tak neodbývá, viděti to už z počtu stránek. Největší péče se věnuje citům smyslovým a affektům (ana změna smyslová zde nejvíc se jeví). Vypozorován na př. fakt: motorický vzruch, provázející dojem

Digitized by Google

příjemný, jest týž jako u vášně jaré; vzruch při dojmu nepříjemném týž jako u vášně chabé. Z toho: affekty jsou jen zvrhlé city, stupňované city. Tím se dostal do nauky o citu jednotnější podklad a na něm jest možna jednotná klasifikace. Ovšem ta dosud neprovedena, zbývá tu mnoho říci. Ani dva uvedení autoři se tu neshodují, ač je právě nejdůležitější úloha, klasifikovat city. — Známka čtvrtá: Nastává vyjasnění v otázce o psychickém nevědomém. S tímto pojmem natropeno mnoho zmatků. Byl to pohodlný prostředek vysvětlovací. Děje duševní jsou přístupny pozorování jen v okamžiku přítomném, ostatní je v nevědomém. Toto nevědomé minulé bylo také vědomým, souvislost tu tedy patrna. Odtud činěn závěr, že zákony duševní, abstrahované ze stavů vědomých, platí i pro nevědomé. Herbart toho vydatně užil v theorii o vzájemnosti představ, ba jeho theorie se namnoze neobejde bez předpokládání nevědomých představ. Podobně Beneke, ba i Wundt, Höffding, a fysiologové se tím netajili. Jim prostřednictvím nevědomého dá se překlenout propast, dělící svět duševní a hmotný — a spojí se tak nevědomé duševní s nevědomým neduševním. Přidá se pak k tomu vývoj jednoho z druhého a máme tu rozeznávání stupňů vědomí dolů až k nálevníkům, ba až k rostlinám (Fechner, Schopenhauer, Hartmann a j. dokazují, co filosofové dovedou z nevědomého udělat). Od takového nevědomého hrozila psychologii vždy pohroma, živel metafysický není jí nikdy prospěšný. Z nevědomého učiněn pytel, do něhož házeno vše, co se nedalo vysvětlit přesně induktivním postupem (u nás O. Kramář). Proti tomu zdravá reakce dí: třeba si tu uvědomit jedno: Co není vědomé t. j o čem se nemůžeme přesvědčit v obsahu vlastního vědomí, to není stav duševní, stav vědomí. Tato zásada se musí provést konsekventně v celé theorii — tak praví odpůrci nevědomého. Ale prof. Krejčí namítá, že je to správné, ale jen částečně. Konsekvence naprostá nechává tu nevyplněnou mezeru: co se stane totiž s nevědomým (dříve vědomým)? Ono nepozbývá schopnosti, stát se opět vědomým! Při tomto bodu se mnozí zpronevěřují, praxis je tu těžší, než theorie. Tu chtěj nechtěj upadají v nekonsekvenci a k zakrytí jejímu mají nové hypothesy: Lippsovi, Paulsenovi a j. jeví se tuto opět pojem nevědomého nezbytnou hypothesou a mísí do theorie zas živly metafysické. Tedy: reakce proti nevědomému byla zdravá, ale rigorosní náhled potřebuje být modifikován. Stavy stavší se nevědomými nesmí býti zanedbávány, ale musí s nimi na druhé straně jinak naloženo býti než opětným vmísením »nevědomého« . . .

Pokud se týče ještě klasifikace jevů duševních, je rozmanitá: dichotomická, trichotomická. Brentanovci mají dokonce tetrachotomii, mimo školu Brentanovu se toto dělení neuznává. Běžné dělení jest: představy, cit, vůle; dichotomisté podřizují vůli pod city: Wundt, Külpe. Trichotomii drží Jerusalem, Jodl, Ziehen, Höfler drží se tetrachotomie na základě rozdělení Brentanova. Rhemke kolísá, je však spíš trichotomista. Trichotomii má též pan přednášející za správnou. Vývojovým stanoviskem opanuje i trichotomické rozdělení. Vývojové stanovisko se počíná nyní uznávat, jak toho známky byly uvedeny. Nejbližší budoucnost patří trichotomii.

— Spisovatelka pí. **K. Světlá** slavila 24. února své 68. narozeniny.

Digitized by Google

Rozhledy politické a sociální.

Domácí politika.

Sněm český byl uzavřen 1. března, když byl po krátké debatě přijal rozpočet za abstinence Němců. Politicky bylo toto zasedání docela bezvýznamné, v hospodářském směru sněm učiniti mnoho nemohl, nejen pro nedostatek kompetence, jak se říká, ale skoro zdá se z nechuti, obírati se tím chudým hospodářstvím zemským, jež by dovedla spraviti jediná kancelář beze sněmu i bez zem. výboru. Za politicky nejdůležitější úkon sněmu měla býti adresa. Tato adresa zaměstnávala sněm dosti dlouho, ač od počátku nikdo se tím netajil, že k výsledku žádnému nedojde. Máme ten dojem, že Mladočeši od adresy očekávali spíše utužení své aliance se šlechtou, než co jiného. V státoprávní debatě mohla zjednati se příležitost pro šlechtu, aby v Čechách se rozestřel plášť zapomenutí a odpuštění za vše to, jak se šlechta chovala za Taaffa, Windischgraetze a Kielmansegga, státoprávnictví šlechty bylo by mohlo docela učiniti svazek Mladočechů s ní sympatickým ve voličstvu anebo alespoň na venek zjednati o důvod více pro tuto alianci. Avšak z adresy nezůstalo více než vyslání holdovací deputace ze sněmu k císařovu jubileu. Němci před jednáním o adrese ze sněmu 26. února odešli a vláda dala po místodržiteli vzkaz, že nesúčastní se rokování o adrese, a aniž by se pouštěla do rozebírání přání sl. sněmu, obmezuje se na to, rozhodně vysloviti, že nestojí na státoprávním stanovisku adresy. Adresu sice hájil zpravodaj dr. Kramář, adresu kritisovali dr. Baxa a Vašatý, ale vše to dělo se s tou nechutí a nuceností, jež provázejí výkony marné a zbytečné. Jest alespoň nyní již konec té adresní manii?

Dne 5. března vyšla jazyková nařízení Gautschova a téhož dne ministerstvo odstoupilo a vlády se ujal hr. Thun. Nařízení Gautschova jsou ústupkem pro Němce. Nabývají platnosti 15. března. Za úřední a služební jazyk úřadů ustanovují v § 7. »ten jazyk zemský, ke kterému jakožto řeči obcovací přiznává se přítomné obyvatelstvo jejich úředního okresu, podle výsledku sčítání lidu. V jazykově smíšených úřadních okresích budiž obou jazyků zemských stejnoměrně užíváno.

Za jazykově smíšené úřadní okresy ve smyslu předcházejícího odstavce budtež pokládány: a) Úřadní okresy těch úřadův a orgánů, jejichž úřadní okres obsahuje toliko jednu neb několik obcí, když alespoň v jedné obci úřadního okresu nejméně čtvrtina přítomného obyvatelstva podle výsledku posledního sčítání lidu přiznává se ke druhému jazyku zemskému jako k řeči obcovací. b) Úřadní okresy těch úřadů, jejichž úřadní okres obsahuje jeden celý okres soudní, když alespoň pětina obcí soudního okresu má obyvatelstvo, které se přiznává k druhému jazyku zemskému, nebo když jest měrou sub a) naznačenou jazykově smíšená. c) Úřadní okresy těch úřadů, jejichž úřadní okres rozprostírá se po několika soudních okresích, když i toliko jeden soudní okres jest jazyka druhého, neb musí-li býti pokládán za jazykově

Digitized by Google

ený ve smyslu ustanovení sub b). d) Úřadní okresy úřadů pro zemské hlavní to Prahu zřízených.

Pro Moravu vydána nařízení jiná, zachovávající sice dvojjazyčnost, avšak jen prostředek k provedení rovného práva, ne jako jednu z hlavních zásad rovného a samotného; zůstává tedy na Moravě za známých okolností, stavu úřednictva čeština v dosavadní skutečné podřízenosti. V Čechách pak princip dvojjazyčnosti, na jehož základě byla sdělána nařízení Badeniova, opuštěn a zaměněn jedností Oba jazyky zemské mají dle nových nařízení rovné právo v celém obvodu ovství českého ve všem zevním úřadování, každý smí svým jazykem právo edávati a jeho jazykem musí se mu práva dostati. Ve vnitřním úřadování však každý jazyk výlučné právo ve své oblasti, ve smíšených okresích trvá v úřadovnitřním stejné právo jazyků obou. Jest tedy ve vnitřním úřadování a služebním ání v českých okresích čeština, v německých němčina, ve smíšených oba jazyky. tení mají vyslovený ráz prozatimnosti do upravení otázky jazykové zákonem.

Dne 6. t. m. nastoupilo nové ministerstvo hr. Thuna. V něm zasedá i Čech, . Kaizl, ministr financí. Dojem z nového ministerstva jest v Čechách i na Moravě alně příznivý. Hlavní příčinou nelibosti a nedůvěry jest sám hr. Thun a jeho ilost. Úkol ministerstva, zavésti v jubilej. roce jakýsi konstituční pořádek, spravit anism rak. parlamentu a vyřídit rak. uher. vyrovnání, není právě veliký, přes epředpovídá se dlouhého trvání ministerstvu v dnešním složení. Vstoupení dra la do ministerstva Mladočechy polekalo. Lekli se toho, jaký dojem to po ní porážce na voliče učiní. Stalo se to v době, kdy voličstvu byl stále zata- pravý poměr Mladočechů k vládě. Byl-li či nebyl-li krok poslance dra. Kaizla vtuto dobu vhodný, o tom může poučiti teprve budoucnost; pro rozvoj vnitřních napolitických poměrů považujeme jej za prospěšný. Zajímavým způsobem (zajímavým dem k názorům dosud Mladočes. voličstvu běžným) odpověděl dr. Kaizl jako ministr edstavení úřednictvu: »Sněmovník jest osoba, jež má býti polyhistorem, osoba, má býti obeznámena nejen s politikou, ale i s nejrůznějšími odbornými vědomi, ale kromě toho se musí zabývati také drobnými i hrubšími intrikami politih stran. Často jsem s obdivem pozoroval pány v oddělení finančním, poněvadž v nich viděl nejosvědčenější, zrovna klasické pracovníky, mezi nimiž sněmovník jen hospitovati a jen více nebo méně všeobecné zásady prováděti. Ministři ázejí a odcházejí. Jen osvědčení odborní úředníci jsou pevným bodem v tomto se měnícím běhu.«

Sociální hlídka.

Šíření se socialismu mezi německými rolníky severních Čech je hotovou stí, významnou a symptomatickou pro jisté upadání dosavadních politických . Dne 27. února t. r. konána v Děčíně druhá konference socialně demokrah rolníků, jejíž účelem bylo založiti nové socialně-demokratické organisace resu děčínském a benešovském. Zastoupeno 44 míst většinou více delegáty onferenci referovali soc.-dem. posl. Schrammel a Dobiáš, jenž zejména vykládal a způsob organisace usnesené na konferenci rolníků v Úštěku, jež zřízena má od názvem »Svépomoc, svaz rolníků v Čechách«. Spolu navrhuje pro okres -benešovský zřízení devítičlenného komitétu k obstarání předběžných prací poradě o stanovách. Řeči obou řečníků, celá debata a rovněž přijaté resoluce

Digitized by Google

nesou se duchem ryze socialně-demokratickým; beze vší oportunity, bez nejmenších koncesí vyslovuje se přesvědčení o konečné nezbytnosti úpadku rolnictva a nutnosti jednoho bojovného šiku s ostatním proletariátem. V německé části Čech socialism mezi rolnictvem vystoupil již na povrch, v české části je ještě latentním. Ještě je roztříštěn, nesorganisován. Ale existuje. »Hlas Národa« konstatoval jednou s povděkem lepší situaci nového středního a malého rolníka naproti uherskému a viděl v tom hrázi proti socialismu, ježto hlasování rolnictva pro socialně-demokratické poslance ještě nic neznamená. My nesdílíme toto optimistické stanovisko jsouce naopak přesvědčeni, že i u nás jsou podmínky pro šíření se socialismu příznivé a že je jen otázkou času resp. politické situace, sešikuje-li se socialistické rolnictvo. Do jaké míry a jak to dovede, nelze říci. Může být jen poněkud pochybno, zda uzavrou podobné kompromisy jako socialisté francouzští či zda přimknou se přímo a bez výhrady k dělnictvu ostatnímu.

Několik dat o rakousko-uherském železničním dopravnictví, Železniční síť Cislajtanie rozšířila se 1848 až do 1898 ze 1267 na 18.000 kilometrů. v Uhrách za tutéž dobu z 2·7 na 16.230 kilometrů. Srovnáme-li obé, vidíme, že v rakouské polovici říše prodloužena síť více než 14krát, v uherské více než 66krát. V celém Rakousko-Uhersku zvětšila se síť z 1514 na 55.000 kilometrů, tedy asi 25krát. Stálý kapitál obnášel r. 1848 90,000.000 zl. r. 1897 4.100,000.000 zl., vzrostl na obnos 25násobný. Železniční doprava čítala r. 1848 3,000.000 cestujících a 1,500.000 tun nákladu, r. 1897 172,000.000 cestujících a 146,000.000 tun nákladu, vzrostla tedy 57 resp. 97krát. R. 1848 obnášely příjmy 7,000.000 zl., vydání 4,500.000 zl., r. 1897 příjmy 405,000.000 zl., vydání 215,000.000 zl. tak že čistý výtěžek stoupl z 2,500.000 zl. na 90,000.000 zl.

Agrární socialism v Uhrách. Znějí skoro neuvěřitelné zprávy z druhé polovice »našeho mocnářství« o chování se uherské vlády vůči zoufalým výbuchům hladovícího zemědělského proletariátu. Ještě před započetím prací na latifundiích uherských agrárníků naneseno již tolik hrůzných násilností, drakonických opatření a brutálních přehmatů, že jen s děsem možno očekávati vzplanutí vlastního boje na jaře. Jestliže loňská krvavá stávka nalezla vedoucí kruhy »nepřipravené,« dnes ne. Vojsko, policie, četnictvo stojí připraveno prováděti prachem a olovem rozsáhlá opatření uherské vlády: stanné právo, zničení »svobody tisku a shromažďování«, hromadná zatýkání, domovské prohlídky etc. etc. za souhlasu parlamentu a denního tisku i za radostného jásotu bohatých uherských junkerů a pachtýřů . . . Není možno dnes v tak úzkém rámci podati úplný obraz hrůz ze »svobodného« království; k porozumění jim třeba znát dobře příčiny jejich, třeba znát podstatu, povahu a rozsah uherského socialismu agrárního. O to pokusíme se delším článkem.

Jeden z největších a nejdelších bojů mezi dělnictvem a podnikatelstvem, stávka anglických strojníků, jež po 30 týdnů budila živou pozornost celého kulturního světa a na niž s hlubokým zájmem pohlíželo uvědomělé dělnictvo všech zemí, je skončena. Počátkem února vstoupili stávkující strojníci opět do práce. Strojníci londýnští chtěli osmihodinovou dobu pracovní. Část zaměstnavatelů ji povolila, část nikoliv. Proto třem firmám opovědělo v červenci minulého roku stávka, na niž odpověděli spojení podnikatelé vypovědením z práce všech dělníků, kteří náleželi spojené odborové organisaci strojníků. Boj začal. Odpor podnikatelů podstoupil tuhý zápas se solidaritou strojníků. A tito prohráli. Nedobyli osmihodinné doby pracovní, ani zkrácení nějakého nedosáhli. Poraženi nastoupili práci. Takový byl vnější průběh boje. Větší důležitost však má vnitřní podstata zápasu, podle ní můžeme jen oceniti velikost ztráty na jedné a vítězství na druhé straně.

Digitized by Google

Boj o osmihodinovou dobu pracovní vzal na se záhy jinou podobu. Již dříve továrníci žehrali na mísení se odborových organisací do provozování živností. Za stávky snažili se zničiti odborovou organisaci vůbec. A tak znenáhla nebyl veden boj o osmihod. dobu pracovní, ani o míru práva spolupůsobení odborové organisace při uzavírání pracovní smlouvy, nýbrž o existenci odb. organisace vůbec. A v tom (na II. konf. zástupců dělnictva a zaměst. 14.—17. pros. uznán výslovně princip odborových organisací) zůstali dělníci vítězi. Mír uzavřen přece jen mezi organisací strojnickou a zaměstnavateli, třeba že podmínky míru znamenají značné omezení moci organisace: podnikatelé obdrželi větší svobodu při zavádění kusové práce, počet učenníků ponechán jich uvážení, dána jim svoboda zaměstnávati »volné« dělníky etc. Za to základní právo odb. organisace: spoluurčování mezdních sazeb, výše mzdy a doby pracovní bylo výslovně uznáno, podobně jako právo organisace se stotožniti se stížností svého člena; některé body smlouvy, zejména pokud se týče omezení práce přes čas, znamenají dokonce podstatné zlepšení pracovních poměrů.

Jiná je otázka, zda musili strojníci podlehnouti, když tak dlouho a tolik peněz na boj ten věnováno a když podnikatelům takové rány zasazeny? Stávka trvala 31 týdnů. Za tu dobu páčí se ztráta na mzdě na 39,060.000 zl. K tomu však dlužno připočítati ztrávení úspor, podpory stávkové, příspěvky z ciziny atd tak že celkový je obnos: ztráta na mzdě 39,060.000 zl., stávkové podpory 9,300.000 zl. (7·5 zl. na týden jednomu stávkáři), vydání nashromážděných fondů 3,420.000 zl., příspěvky a sbírky 2,040.000 zl., půjčky 360.000 zl., veřejné fondy 3,600 000 zl. Příbuzné organisace mají ztrátu asi 3,600.000 zl., neorganisovaní dělníci 600.000 zl. Ze soukromých úspor obětováno 6,000.000 zlatých. Ztráta dělnictva obnáší tudíž v celku 56,160.000 zlatých, ztráta podnikatelů celkem 68,352.000 zl.; dohromady 124,512.000 zl. A ty obrovské oběti byly marny. Strojnící podlehli: byli od anglického dělnictva opuštěni. Bohaté odborové organisace pohlížely nečinně na boj, parlamentární výbor Trades-Unions účinně nepomohl. A přece boj za osmihodinovou dobu pracovní, boj za základní práva odborových organisací týkal se všech anglických odborových unií. Než proto pochopení nebylo pro přílišnou různost názorů a přesvědčení.

Ze stávky kořistí v Anglii nejvíce socialism, jemuž nezdar získal mnoho stoupenců. Třídní ostré zabarvení měla již stávka strojníků a právě proto skončila s nezdarem. Ale získala tisíce proselytů, kteří viděli neúčinnost konservativních organisací, nepochopení u politických stran, nedostatek sebevědomí u dělnictva, slovem příčinu nezdařené stávky v třídní neuvědomělosti anglického dělnictva a tak do strany socialně-demokratické a neodvislé, nejen jako útvaru odborového nýbrž i politického. Pokud ten proces třídního vědomí bude u anglického dělnictva pokračovati, ukáže budoucnost. Podmínky jsou dány krutým a velikým příkladem . . .

Z naší doby.

— † **Ant. Váňa.** Dlouho se připravoval na cestu a pak odešel. Víme, že se nikdy víc nevrátí a nemůžeme se zdržeti vzpomínek na něj, protože jsme jej znali, ne jednoho z těch, kteří se produkují pro potlesk davu, ale z niterné nutnosti věnují se své tiché práci na polích umění. Vytrvalý a nadšený, jeden z těch opravdu vášnivých pro všechno šlechetné a krásné, takový byl Ant. Váňa. Byli někteří, jižto znali jej

Digitized by Google

jako magistrátního diurnistu, bylo veliké množství těch, kteří jej vůbec neznali, ale byli a jsou také mnozí, kteří jej znali opravdu, jeho jako člověka a umělce. Ve společnosti těch několika byl Váňa vlastně tím, kým byl: duší, nesenou křídly poesie, jemnou a prostou; a vzácnou, jak o ní slýcháme jen z českých pohádek. Ztrácíme v něm básníka, který sice sám nesunul svou osobnost v popředí, který však dovedl nedostižně tlumočiti naší řečí básníky cizí. »Anděl Páně«, »Olivier« od Coppéa, »Manon Lescaut« od Prévosta a jmenovitě sloky Vérlainea v něm našly vzorný převod. Byl čas u nás, kdy úmrtí Verlaineovo vyvolalo také v našich kruzích literárních jisté vzrušení. Tehdy se psalo o něm, ale — jak u nás bylo s Maupassantem a j. — málo kdo znal jeho knihy. Tenkráte již měl Váňa v rukopise značný počet převedených básní Verlaineových a v různých časopisech uveřejňoval ukázky (Lumír, Vesna, Niva, Květy a j.). Vzpomínám na něho z kavárny, kde sedával za zimních večerů, jak někdy přepadla jej recitační horečka a tu s nevyrovnatelným nadšením hroužil se v hudebně něžný spád Verlaineových veršů. Takovým lidem jest poesie opravdu vášní a tlukotem srdce, v takové horké rozpálené hlavě samotáře pod žhoucími slunci fantasie bují tropické květy snů ... Kdežto život ulic a mas jde těžký a dunivý ku předu, on snílek vrací se k svému zátiší a ke svým miláčkům. Ale nám nesmí proto méně býti drahým, nežli ti, kteří bijí se v politických arenách a živí frázemi dav, na nás všech jest potírati tu zbytečně rozkřičenou českou bídu. Tak bídni nejsme, abychom pro egoism svých srdcí a pohodlí svých rukou nemohli cíti a milovat ony, kteří pěstovali zahrady, kde může odpočinout a vzkřísit se naše unavená česká duše. Tak bídni nejsme, aby nám lhostejny byly naše ztráty; po Váňovi zbývá vdova a dvě dítky; v jeho pozůstalosti jsou překlady z Verlainea. Je tu spolek spisovatelů; je tu Akademie; je tu konečně mocná veřejnost česká, která nemůže být bez uznání a bez vděčnosti vůči tomu, jenž pro dobrou a nehynoucí věc Krásy pracoval a trpěl.

— M. G. Tarde: **O vztazích biologie a sociologie.** K diskusi na těchto místech v čís. 5. a 6. uvedené přinášíme mínění franc. sociologa Tardea:

Učenci, filosofové i básníci, všichni žijeme v analogiích. Básníkovy analogie se nazývají metaforami, učencovy nebo filosofovy generalisacemi. Tento přičítá gravitaci hvězd pád jablka, kdežto onen vidí v půlměsíci »zlatý srp«. Jisto jest, že básníkova přirovnání jsou případná, tklivá, že přirovnání badatelova jsou jasná. Nemají-li přirovnání prvého nic výrazného, přirovnání druhého nic vysvětlujícího, jsou špatná. Tak jest tomu, dle mého zdání, s oním pověstným sblížením mezi organismy a společnostmi, aspoň potud, pokud ono chce sloužiti k tomu, aby lépe se porozumělo těmto. Zajisté vrhá trochu světla na živoucí zjevy. Novikov v »Conscience et volonté sociales« nadarmo obětoval všecku svoji intelektuální vervu, svou bohatou obrazotvornost, aby v nové roucho oděl thema o sociálním organismu, nepřichází přece dále než Worms, aby nám ukázal, jaké služby toto rozšíření pojmu organismu by bylo prokázalo sociologům. Přece však správně dí Novikov: »Kdybychom to byli pojali již dávno, byli bychom porozuměli, že elita nebo sensorium jest ústrojím nevyhnutelným.« Avšak mně zdá se právě naopak, že přirovnání, o něž jde, nejspíše by bylo na překážku poznání, že socialním sensoriem jest elita společenská, elita neoficielní spíše ještě než oficielní.*) Svedeni klamným

*) Sensorium v terminologii lékařské nazývá se mozek jakožto střed všeho cítění, tedy povšechné čidlo. Ponechal jsem i v češtině výrazy cizí, zejména výraz »elite«, který zde dvakráte se vyskytuje a to v různém významu, jednou jako ekvivalent sensoria, po druhé ve významu; výkvět společnosti, elita. Pozn. překl.

Digitized by Google

světlem anatomických analogií měli bychom říci, že mozek sociální jest správa, skupina morfologicky přesná a odloučená od funkcionářů, již mají na starosti sbírati informace a vykonávati rozkazy. Nechci dlouho prodlévati při těchto námitkách. Za to a jako na opravu svých předešlých pozorování rád bych ukázal na jednom příkladě ráz služeb, spíše filosofických, abych pravdu řekl, než vlastně vědeckých, které these organismu společnosti, opak these společnosti organické, by mohla ještě prokázati inteligenci zjevů živoucích. Pozorujme tento předmět fysiologicky velice záhadný: účinky oplodnění přímého nebo křížení.

Rostliny zúrodněné svým vlastním pelem jsou často neplodné; zúrodněné pelem rostliny vypěstované v podmínkách poněkud odchylných, stávají se velice plodnými; zúrodněné však pelem rostlin velice rozdílných, stávají se opět neplodnými. Malá diference je zúrodňuje, o něco větší je zneplodňuje. V psychologii, ve vědě sociální, shledáváme množství podobností. Tak co se daní týče: zvyšte o něco málo tarif nějaké potřeby životní, obdržíte přírůstek výtěžku: zvyšte jej však ještě, výtěžek klesá. Nejkrajnější povolnost a nejkrajnější přísnost ze strany vládnoucích má týž účinek, anarchii a vzpouru. Nepozornost seslabuje pocity, přílišná pozornost je seslabuje neméně Avšak přirovnání tato nejsou úplně přesná, hledejme proto přesnější stále ve světě lidském. Všimněme si, že dobré účinky křížení záleží na spáření dvou individuí, která vyrostla v podmínkách nestejných, jimž každé z nich se přizpůsobilo samo o sobě nebo které přizpůsobilo sobě. Nuže, co jest, sociálně, analogon specifického typu? Toť systém nebo jakýs program, theorie nebo jakýs směr, náboženství nebo nějaká společnost industrielní, zkrátka ladný svazek myšlenek a tendencí. Theorii jistého oplodňování, na př. theorii přirozené selekce nebo triady hegelianské možno aplikovati na mnoho sfer myšlenkových, na psychologii, na politickou ekonomii, na astronomii, jakož i na biologii. Jestliže v nějakém salonu, v nějaké společnosti vědecké dva Darvinisté, dva Hegeliani, rozvíjející svou myšlenku týmž smyslem, pomocí týchž knih, týchž zkušeností, na základě téhož vzdělání a týchž vzpomínek utkají se, jejich rozhovor bude málo poučným jak pro jednoho, tak pro druhého. Následkem této zábavy jejich hegelianism nebo darvinism ani se nezvětší ani nezmenší; na vzájem se ani dost málo neobohatí, nepocítí nikdy, že v nich zas oživuje týž zápal, táž neohroženost enthusiastická, která pobádala jich první zkoumání a kterou dlouhá spotřeba času, ztráta odvahy, intelektuální nehody tak značně seslabily. Avšak v jiném koutě sálu vizte hovořiti darvinistu naturalistu a darvinistu psychologa, nebo jen darvinistu zoologa a botanika. Každý z nich má zvláštní důkazy o pravdivosti všeobecného principu, každý z nich podrobil tutéž myšlenku faktům zřetelným nebo fakta zřetelná téže myšlence. Následkem toho jejich výměna zřetelných důkazů má za výsledek, že provádí nejen prosté přičtení, ale skutečné znásobnění efektů. Jich důkazy se proniknou a každý z nich jest sesílen známostí jiných. Odtud pak to neobyčejné utvrzení, zázračné oživení víry a enthusiasmu každého z obou mluvících, kteří za svého rozhovoru se takřka v nového ducha spojili, jenž zrodil se z jejich různých duchů. Darvinism biologický jednoho na př. a darvinism psychologický druhého stanou se darvinismem biologicko-psychologickým mnohem srozumitelnějším a pronikavějším než každý z nich sám o sobě. Avšak vidíme, že tato různost duchů, chceme-li, aby měla tyto šťastné důsledky, nesmí překročiti meze myšlenky, která jim jest obecná. — Vezměme jiné přirovnání, tentokráte z odvětví psychologického. Ze sblížení dvou strojů, sobě docela podobných, stroje šicího, stroje k vzdělávání půdy a ke tkaní, na nějaké výstavě, nemůže vzniknouti žádné účinné povzbuzení pro zhotovitele kteréhokoli

Digitized by Google

z nich. Avšak mají-li, ač náležejíce témuž typu, ač odpovídajíce témuž záměru, téže potřebě, specialní výhody, může jejich postavení vedle sebe vzbuditi v mysli jednoho nebo druhého z vynálezců plán nový a složitější, totiž plán stroje spojujícího tyto dvě přednosti oddělené. Stroj tento zřejmě bude užitečnější než části jej skládající a podobně i složený darvinism ze splynutí dvou darvinismů částečných jest nebo zdá se býti (sociálně děje se to také jen pro okamžik) pravdivější než tyto. Jinak řečeno, čím nějaká nová these se stává pravdivější různými aplikacemi, čím více služeb prokazuje nějaký nový nástroj, slouže různým účelům, tím více utvrzuje se víra v tuto thesi nebo touha míti tento nástroj. — Přidejme ještě, že jsou zde výjimky poučné. Upotřebitelnost nějaké myšlenky nebo nějakého stroje na širší pole fakt nebo potřeb jest skoro vždy zakoupena méně dokonalým přizpůsobením. Jejich užitečnost nebo jejich oprávněnost ztrácí nejčastěji na přesnosti, co získá na šířce. Větší rozsah jejich činnosti není nikterak příčinou úspěchu myšlenky nebo stroje, neboť, ať sebe více pokročila dělba práce industrielní nebo intelektuelní, přece různost pracovníků, ať s nějakou thesí, ať s nějakým nástrojem a kdyby šlo o jediného pracovníka, různost stavů postupných tohoto jediného myslitele nebo tohoto jediného pracovníka, k vůli němuž theorie nebo stroj byly sestrojeny, tvoří podmínky více méně různé, které nutí myšlenku nebo nástroj k jisté ohebnosti a povolnosti. Právě tak jest tomu, ještě všeobecněji s bytostmi živými, které jsou podrobeny všem střídáním roční doby a udalostem vnějším, pak-li ne všem změnám podnebí. Přece však máme případy četné, jedná-li se o myšlenky nebo o nástroje, a velice sporé, jedná-li se o bytosti živoucí, kde možné změny zevnějších podmínek jsou tak nepatrné, že podmínky mohou platiti skoro za nezměnitelné. V tomto případě jest předností jedině síla přizpůsobení a ne jeho šířka. Proto nesmíme býti překvapeni, dovíme-li se, že na jistých ostrovech, na př. na ostrovech zvaných Ré, jsou lidé kvetoucího zdraví, ač se uzavírají sňatky manželské jen mezi příbuznými. Jeť na ostrovech podnebí nejen velice zdravé a sílící, ale i relativně neměnitelné. — Pokračujme ve svém přirovnání. Jestliže dva vzdělaní katolíci, jeden historik, druhý theolog, vymění svá mínění, důvody historické jednoho se přidají k důvodům dogmatickým druhého, aby sesílily jich společnou víru. Avšak začne-li katolík diskusi s křesťanem jiného vyznání, s luteránem, kalvinistou, druhdy s Arianem, nemůže býti jinak, než že víra každého z nich vyjde z toho zápasu otřesena, ač během rozprávky probuzená ješitnost a sebevědomí mohly vzbuditi, byť jen pro okamžik, účinek opačný. Přes tuto reakci pomíjející jest zřejmo, že konflikty tohoto druhu mají za účinek otřesení vlastního přesvědčení obou zápasníků nebo jednoho z nich. Proč to? Poněvadž, když se takto sbližovali, obě jich víry probudily takřka vzájemné negace, které by byly mohly jinak zůstati utajené a skryté. Kterákoli sekta, vskutku, v té době, kdy jest afirmací uznávanou a veřejnou s jistými obmezenými principy, obsahuje nekonečný počet negací, které na vědomí jí přivádí pouhé setkání s jinými sektami. Co se tkne tedy afirmací prostě rozdílných, dvě sekty mohly by se koadoptovati v sektu vyšší, která by se zrodila z jejich spojení; avšak co se tkne negací vzájemných, nemohou jinak než na vzájem se roztrhávati. — Jest ještě jiná protiva psychologická t. chtění a nechtění (nerozumím tím protivu vůle, ale snahu nechtíti něco dělati). S touto protivou jest tomu právě tak jako s protivou afirmace a negace. Mají-li dva stroje vůli vykonávati dvě věci naprosto rozdílné, z nichž však jeden netají v sobě snahu brániti výkonům druhého, tyto dva stroje mohou dobře, sbližujíce se, způsobiti vynález nového zdokonalení obou. Velociped »à caoutchouc« a velociped »à crémaillère« zcela dobře možno složiti v bicykl. Avšak tricykl obsahuje již snahu naprosto

Digitized by Google

rozdílnou od bicyklu a naopak. A porovnáme-li tyto dva prostředky pohybu dle toho, co působí jich antagonismus, jest zřejmo, že jich sblížení nemohlo by míti nic prospěšného do sebe.

Předpokládejme, že existují protivy biologicky speciální, nám neznámé ve své vlastní podstatě, avšak které můžeme určiti říkouce, že jich členy x a y se mají k sobě biologicky jako se mají k sobě psychologicky afirmace a negace téhož principu, vůle vykonati a vůle nekonati týž skutek. Vycházejíce odtud řekneme, že kterýkoli typ specifický, v téže době, kdy jest afirmací nebo vůlí omezenou, obsahuje nekonečné množství negací a nechtění, které se ponenáhlu vynořují stykem s typy cizími, Je-li tomu tak, porozumí se velice dobře, že dva druhy, byť velice příbuzné, pes a vlk na př. nemohou se oplodíti, aspoň ne na dlouho. Zatím však afirmace nebo chtění biologicko positivná by toho mohly dosíci; také někdy výminečně jich spojení, jako okamžitá associace dvou sekt křesťanských, vznik dává hybridům; avšak, poněvadž se odpuzují skutečně jistými stranami skrytými, negativními, které pomalu se objevují, stává se nutně, buď že se vůbec neoplodňují nebo že jich spojení jest neplodné*)

Přirovnání není žádný důkaz, řekne se; uznávám to, ač opovrhování indukcemi analogickými jest v odporu se skutečností a všeobecností opakování a podobností fenomenálních, totiž v základě se skutečností a všeobecností zákonů, látky to a základu každé vědy. Nic není přece tak nevědeckého, jako opovrhuje-li se jasností analogie. Ostatně: kde důkazů se nám nedostává, zda netřeba se spokojiti aspoň přirovnáním? *L. K. Hofman.*

— **Slavná rado král. hlavního města Prahy**! Když se ku vyzvání slavné rady městské r. 1896 komise umělecká konstituovala, byla sobě toho vědoma, že z práce její drahému městu našemu může jenom tenkráte vzejíti prospěch, nalezne-li v slavné radě městské náležitého porozumění a podpory. Obavy, které jsme v té příčině chovali, zanikly prohlášením, že slavná rada městská nemůže přejíti přes úsudek odborníků v umělecké komisi sjednocených bez vážných důvodů ku dennímu pořádku. Řada velenutných otázek, která tehdy byla nashromážděna, snaha po zachování starobylého rázu Prahy tehdy tak vroucně se ozvavší přiměla nás k tomu, že nestarajíce se o to, aby výsledek práce naší byl zajištěn a v pevné víře, že slavná rada městská má upřímný úmysl učiniti v tomto směru vše, co jí možno bude, uvázali jsme se chutě v práci, abychom v čas předešli všem dalším chybám, které se až dosud v tomto směru dály, a abychom při všem ohledu na četné a spletité okolnosti, jichž šetřiti bylo nutno, učinili vše možné ku záchraně cenných památek a věkopamátného rázu našeho města, jakož i k umělecké úpravě nových jeho částí.

Slavné radě městské bude snad známo, že pracovali jsme úsilovně, abychom zmohli nahromaděný materiál, že scházeli jsme se týdně, mnohdy i častěji, že konali jsme šetření místní, že jednotlivci z nás pracovali ještě mimo komisi, připravovali skizzy a návrhy, že vynasnažovali jsme se hájiti stanovisko naše i v komisi stavební atd. Ale s politováním jsme spatřovali postupem času, že výsledky práce naší nesetkávají se v slavné radě městské s takovým souhlasem, jak bychom si toho byli

*) Co bylo řečeno vztahuje se na relace mezinárodní. Dva státy, ať jakkoli od sebe rozdílné, mohou, jsou-li oživovány týmž duchem zakládajícím, demokratickým nebo aristokratickým, na př. na se vzájemně působiti s určitým prospěchem. Avšak, je-li jeden demokratický, jako Athény, druhý aristokratický jako Sparta, a mají-li jich obapolné styky za účinek sesílení jejich vzájemné negace, nemohou jinak než po dlouhou dobu na se působiti bezúčelně i přese vši příbuznost a povolnost sociální v jiném ohledu.

Digitized by Google

v zájmu věci přáli. Dovídali jsme se o podobných nepříznivých usneseních z pravidla pouze z denních listů, čekajíce marně na řádné vyřízení. Řada otázek týkajících se úpravy města vyřizována byla vůbec, aniž by byla slavná rada městská uznala toho nutnost obrátiti se na nás v té příčině o radu, a umělecké komisi nezbývalo než cestou každému občanu mimo radnici stojícímu volnou podati své námitky (naměstí Havlíčkovo, úprava Holešovic, úprava čtvrti sv. Vojtěšské).

Avšak přes to vše komise umělecká pracovala dále, proniknuta jsouc důležitostí svého poslání, jakož i zodpovědností, kterou ustavením še oproti široké veřejnosti byla přijala, pracovala se zapřením a byla tak s to předložiti v červnu roku minulého svůj vlastní plán assanační co nejobjemnější práci svou týkající se úpravy této důležité části města.

Avšak i tato velká práce, které podjali jsme se na výslovné přání slavné rady městské, nedošla souhlasu jejího a návrh náš bez udání určitých důvodů zamítnut. Dovodili jsme nesprávnost těchto, byť i povšechných důvodů, avšak na rozhodnutí slavné rady městské jsme nic nepozměnili, a práce naše položena ad acta i přes to, že jest jediným plánem assanačním, který vypracován jest na základě změnění čáry pobřežní a tedy jediným celistvým řešením nyní stávajícím.

Uvažovali jsme tenkráte, bude-li nám možno za takových okolností prospěšně pracovati dále, neb zdálo se nám, že naše jen věcně a nestranně činěné návrhy nejsou slavné radě městské vítány. Rozhodli jsme se přece setrvati přes všechny překážky, které se nám v cestu kladou, předpokládajíce, že slavná rada městská pochopí správnost našich pro blaho města našeho upřímně míněných návrhů a své jednání oproti nám změní. Oddávali jsme se naději, že nastane po schválení našeho jednacího a organisačního řádu, který jsme již v květnu m. r. předložili, intimnější styk a upravení jednání mezi námi a slavnou radou městskou a že budeme míti příležitost delegáta slavné rady městské v našem středu řádně informovati, po případě návrhy naše v slavné radě městské sami hájiti. Ale nade vše očekávání ani toto přání nedošlo souhlasu slavné rady městské.

Slavná rada král. hlavního města Prahy dopisem ze dne 29. ledna t. r. sice velice lichotivými slovy činnost komise umělecké uznala, ale žádá ji současně, aby na upravení poměru jejího ku slavné radě městské netrvala, předpokládajíc, že nebude třeba dobrý poměr a přátelskou ochotu slavné rady městské blíže pouze formálními normami upravovati.

Litujeme, že dle dosavadního jednání slavné rady městské právě na dobrý poměr a přátelskou ochotu její spoléhati nemůžeme, a doufali jsme v to, že mohouce se opírati v pevné upravení poměru svého ku slavné radě městské, budeme moci žádati to, co se nám při dosavadním dobrém poměru a přátelské ochotě se strany slavné rady městské nedostávalo.

Odepřením schválení jednacího a organisačního řádu umělecké komisi postrádá tato vší záruky, že s návrhy jejími bude řádně naloženo, ona nemůže žádati udání důvodů, proč ta neb ona věc byla zamítnuta, nemůže žádati o síly pomocné ku práci své potřebné atd. na základě upraveného poměru, nýbrž jest poukázána pouze na přátelskou ochotu slavné rady městské.

Tato záruka nám však pro další úspěšné jednání není dostatečnou a nemůžeme se proto zúčastniti prací dalších. Veliké jsou úlohy, před nimiž stojí město naše, a dalekosáhlé jsou následky jejich provedení. Celá úprava Starého města, Malé Strany žádají naléhavě o rozluštění. Řada velecenných uměleckých a historických památek jest dle nynějšího plánu regulačního ohrožena, a ráz města byl by úplně zničen

Digitized by Google

Aby se tomu předešlo, jest nutno vypracovati plány nové s náležitým ohledem na památky staré a na ráz města, při všem šetření oněch stanovisek, jichž při úpravě měst dlužno dbáti. Úloha tato jest velká, obtížná a vyžaduje dokonalých studií a úvah, aby bylo lze vypracovati návrh takový, za který by umělecká komise mohla převzíti plnou zodpovědnost. Má-li však takováto obsáhlá práce býti zdatně provedena, jest zapotřebí míti přesvědčení, že nekoná se marně; ale přesvědčení toto umělecká komise dnes bohužel nemá. Druhý rok jest tomu, co neúnavně pracujeme, ale výsledky práce této rozbily se o nepřízeň slavné rady městské.

Ale i jiný důvod vede nás k tomu, abychom se vzdali své činnosti. Členové umělecké komise povoláni byli v době, kdy snaha po zachování starobylého rázu Prahy a památek její mocně žádala, aby od dosavadního postupu v té příčině bylo upuštěno a aby poskytnuta byla záruka, že těchto ohledů na příště bude šetřeno.

Umělecká komise převzala před širokou veřejností zodpovědnost, že postará se o nápravu v tomto ohledu. A čím se může dnes vykázati! Veškeré její návrhy zůstaly bud neuskutečněny neb byly zamítnuty. Za její existence pokračuje se po způsobu starém. Hlas umělecké komise marně se ozývá. Budovy umělecky cenné se boří, průhledy se zastavují, na Malé Straně staví se čtyřpatrové domy, které hyzdí pohled na Malou Stranu a hrad králů českých, na nějž s hrdostí jsme pohlíželi. Slovo naše u slavné rady městské nemá té váhy, aby zadrželo taková osudná rozhodnutí a přes návrhy naše přechází se bez udání vážných důvodů k dennímu pořádku.

Za takových okolností nemůžeme déle bráti na sebe zodpovědnost za to, co se děje, nám nezpomůže později zaprášený protest v archivu, když stane se chyba na století neodčinitelná. My povinni jsme veřejnosti, z které jsme vznikli, říci, že nejsme s to, u slavné rady městské docíliti to, co od nás bylo očekáváno, a složením našeho úřadu zbaviti širší kruhy mylného náhledu, jako by naší existencí bylo o záchranu rázu našeho města pečlivě postaráno. Bude-li dosud podobný zápal jako tehdá, když povoláni jsme byli, pak postará se veřejnost o další. Nebude-li, pak ovšem bychom neměli žadné příčiny dovolávati se součinnosti širší, a nezbývalo by než bolestně oželeti, že bez porozumění a s lehkým srdcem ku škodě našeho národního majetku ničí se to, co nám všem jest neocenitelné a nenahraditelné.

Skládajíce úřad svůj, nechceme se vzdáti činnosti na tomto poli, kterou pokládáme za svou vlasteneckou povinnost. Než pro tuto chvíli zdá se nám býti úspěšnějším nemařiti času našeho marnými radami, které slavnou radou městskou zůstávají nepovšímnutými. Účel však, za kterým jsme dosud pracovali, jest nám všem tak drahý a nad dočasné náhledy a složení slavné rady městské tak povznešený, že neváháme projeviti ochotu, ne však jednotlivě, nýbrž co celá umělecká komise, súčastniti se dalšího jednání v tomto směru, jakmile slavná rada městská zabezpečí nám zdárnou činnost a náležité respektování naší práce, což ovšem musilo by se státi v prvé řadě upravením našeho poměru k ní.

Přejeme královské naší Praze, by nádherné své roucho, tohoto výmluvného svědka slavné minulosti naší, sobě zachovala, přejeme, aby nové jizvy nezhyzdily její velebnou líc, a aby to, co nová doba k jejímu zevnějšku přičiní, ladně se připojilo k obrazu nám tak drahému a nebylo sestřihnuto na střízlivý tvar bezvýznamného, pro srdce naše němého města, jak může jej vytvořiti nezdravá podnikatelská činnost stavební, bažící pouze po zisku a obohacení.

V Praze, dne 23. února 1898.

Z »Umělecké komise«:

Jan Herain m. p., C. Klouček m. p., J. Koula m. p., Ot. Materna m. p., J. Mocker m. p., Osv. Polívka m. p., V. Roštlapil m. p., Jos. Schulz m. p., J. Stibral m. p., Ant. Wiehl m. p.

Digitized by Google

— **Ke konkursu na pomník Palackého.** Konkurs vypsaný dne 24. září 1897 končí ve lhůtě šestiměsíční od tohoto dne vyzvání počínaje, tudíž dne 23. března 1898. Návrhy konkurující mají býti odevzdány do přízemních místností nové budovy městského musea v sadě Poříčském v Praze.

— **Bestia triumfans** vyšla z doupěte a obíhá zase Prahou. Jelení příkop a Kostel sv. Václava jsou jí nejvíce ohroženy. Zle také ohrožovala Uměleckou komisi, o čem se dočetl čtenář zprávy v tomto čísle v přípise Umělec. komise městské radě na str. 573. O řádění této bestie přineseme příště podrobnější zprávu.

— **Český dívčí pensionát v Praze.** Dne 7. přednesl spisovatel p. V. Štech na večírku, pořádaném Slavií v Uměl. Besedě, návrh, aby ženské spolky v Čechách se spojily ke společnému zřízení pensionatu v Praze na způsob vzorně vedeného pensionatu Vesny v Brně. Pan přednášející stručně načrtl duševní opuštěnost dívek a žen v malých městech, vidí jednu z hlavních jejích příčin v nedostatku vzdělání a výchovy, plynoucích z nedostatku vhodných ústavů pro naše dívky (měšťanské školy jsou dobré, ale pro výchovu nic neznamenají). Proto nemá žena stejný zájem o národní a kulturní záležitosti národa, jako muž. Dívky bohatších posílají se na bildung většinou do německých klášterů a zahraničných pensionatů, kdež se nám odcizují, a jsou nám právě tak málo platné, jako svrchu uvedené bez vzdělání. Pensionatu takového jest tedy citelná potřeba. Avšak i při každé příležitosti má se hleděti k duševnímu rozvoji ženy. Studenti v zábavách i na plesích by měli dívky uváděti v literaturu, umění, zájmy kulturní a j. zábavným způsobem, a lépe by jim to slušelo, než na odiv stavěná blaseovanost.

— Kdo zná poměry na **valašských pasekách** a na **slovácých kopaninách** musí doznati, že bída tohoto v každém ohledu zbožného, střídmého a pracovitého lidu dostoupila již takového stupně, který se dále již stupňovati nedá. Úředně zjištěno jest, že zavládl již tyfus z hladu v těchto krajinách; jmenuji jen Lužnou a Lidecko na Valašském Kloboucku a Suchou Lozu a Běnov na Uh. Brodku. Tam vidíte celé zástupy chudého lidu, který na panských polích sbírá shnilé zemáky, které suší a míchá s otrubami, jestliže je má, ano i březovou kůru rozemílá a to peče v pegáče a z toho žijí, z toho onemocní a umírají.

Posl. Seichert na morav. sněmě v lednu t. r.

— **Rodný dům Jungmannův v Hudlicích** u Křivoklátu v Čechách zakoupila dne 1. března vinohradská záložna.

Tiskem Edvarda Beauforta v Praze.

Digitized by Google

ROZHLEDY.

REVUE

UMĚLECKÁ, SOCIÁLNÍ A POLITICKÁ.

Ročník VII. 1. dubna 1898. Číslo 13.

Ibsen.

K sedmdesátým narozeninám.

Je-li dlouhý věk pro umělce něčím žádoucím, tedy jen v tom případě, že mu popřává prodloužiti čáru svého vývoje. Není nic smutnějšího, než stařec, který přežil svůj význam, jehož úloha stala se nadále zbytečnou, který byl za živa smazán z řad živoucích činitelů duševních. Nikdo z dnešních umělců nebyl tohoto osudu šťastněji uchráněn, než Ibsen. Býti v třiceti svých letech ještě jen málo známým básníkem odlehlé země, ve čtyřiceti hledat ještě svůj pravý úděl v literatuře, v padesáti jej teprv nalézat a stát v nejprudším boji o jeho uznání, v šedesáti stát vítězně na vrcholi svého díla a v sedmdesáti být jedním z literárních králů Evropy, »velkým starcem« končícího tohoto věku, jako jím byl Goethe v jeho prvých decenniích — jak šťastně účelný, ze široka stavěný plán života načrtla tu jednou zas ruka přírody! jak královsky rozlehlý proti našim malým osudům!

Přehlížet nyní nazpět těchto sedmdesát let, znamená vzíti v úvahu celé poslední půlstoletí evropského duševního rozvoje. Romantika, realism, novoidealism – každá z těchto kulturních sil hnala Ibsena v před a byla jím hnána. Vyvíjel se na své době a ona na něm. Nikdy snad se neukázalo v krásnější čistotě to jemné spřádání vzájemných vlivů a slévání tajemných proudů, které působí neviditelně mezi geniem a jeho věkem, nikdy snad nedovedl se udržeti jeden člověk tak dlouho ve stejném tempu se sedmimílovými kroky bouřné, kvasuplné doby. I ta nejčastěji uváděná analogie Ibsena, starý Goethe, pustil v posledních svých dvaceti letech nit časového vývoje z rukou a dal se jím předhonit. Ale duševní dílna sedmdesátiletého Ibsena je stále ještě tím, čím byla: zpovědnicí, v jejímž šeru a stínu šeptá umírající věk své pochybnosti a hříchy, kam vydechuje své nejhlubší touhy, výčitky a úzkosti.

Ibsen má větší význam jako vychovávající osobnost, než jako umělec, než tvůrce toho či onoho dramatu. V současném umění sahá, pravda, sotva kdo nad něho. Jako stvořitel duší nemá sobě rovného. Mozek jeho zrodil řadu postav, které jsou pravými zázraky divadelní životnosti a ze

Digitized by Google

zdánlivě malých situací a zápletek dnešního měšťanského světa vrhají za sebe ideové stíny takového rozpjetí, jakého nedosahovali ani nejpompésnější rekové starých tragedií. Dovede do nejtenčích linií a do nejnepatrnějších bodů vtěsnati celou ohromující tíhu mravních problémů a světových otázek — v tom je sláva jeho jediná a nepřekonaná. I pokud se týče bohatství jeho strun, je jedním z nejuniversálnějších žijících umělců. Co všecko najdeme v jeho díle! Nordické reky, studené jako fjordy a tvrdé jako skály a vedle nich poesii lásky, růží a zpěvu, síně králů a césarů i střízlivé pokoje dnešních měšťanů, revoltu osmačtyřicátníka i misanthropickou skepsi unaveného konce století, tragiku determinismu i triumfy mravní svobody, duchové světlo i šero podvědomých suggescí, nejvyslovenější ideovost i mistrnou zevní techniku, střízlivý realism i fantasii, provalující všecky hráze.

A přece, kdo by se chtěl o to přít, bude-li to či ono jeho dílo nesmrtelným? Největším jeho arcidílem, které mu zajišťuje nesmrtelnost, není ani Brand ani Rosmersholm, ani Solness, ale je jím rozvojová synthesa všech, je jím ten dialektický proces života i umění, jehož jsou jednotlivá dramata pouhými stanicemi. V žádném z nich nevyslovil konečnou a plnou formuli své osobnosti, žádné z nich nevztýčil jako definitivní evangelium — každé je jen otazníkem, zastávkou, prozatímnou bilancí, od níž spěchal dále. Nebyl nikdy fanatikem konsekvence a měl tolik skepse, která vyznačuje povždy duchy vysoké a poctivé, aby se nenutil do odpovědí na otázky, k nimž odpovědi neznal. Jak sám řekl: »Kladu ponejvíce jen otázky, odpovídati není mým povoláním.« A v tom je právě jeho význam jako vychovatele a rozněcovatele. Duchové, kteří nevydrží dlouho zmítati se na vlnách pochyb a hledání a kteří se chytnou prvního pevného stanoviska, které se jim namane, jsou odbyti a překonáni, jakmile jim kritika tento břeh pod nohama utrhne. Ale těm, kteří mají odvahu veslovati dále, kteří jsou stále znepokojeni, nedůvěřující a hledající, těm věříme jako vůdcům do neznámých zemí budoucnosti. Protože Ibsen odkrýval hlubiny současných duší a ukazoval na var jejich otázek, nadhazoval je a precisoval, stal se stělesněným a citlivým svědomím své doby. Protože však nikdy nebyl s těmito otázkami hotov, protože k nim nikdy neformuloval apodyktických odpovědí, ale jen otvíral perspektivy, tendence a cíle, není a nebude hned tak překonán.

Ze žijících duchů dají se jmenovati jen dva, kteří se dají k němu přirovnati tou důležitostí, již má u nich dialektická čára jejich rozvoje nad jednotlivými díly. Tolstoj a Gerhart Hauptmann. I na těch sleduje Evropa s napjetím každý jejich nový krok, poněvadž ví, že každým takovým krokem hází oni na jedinou kartu celou svou osobnost a celou její dosavadní bilanci a protože cítí v jejich hledání a bloudění zosobněny úzkosti a touhy celé dnešní civilisace. Ale jaký rozdíl! Starý Tolstoj podlehl už dávno gigantickému břemenu životních otázek, zahradil se proti nim do několika utkvělých stanovisek a vykládá si ohromnou složitost dnešních kulturních problémů se soběstačitelnou prostotou, která karakterisuje každého proroka své víry. A německý dramatik, který je vlastně jen žákem Ibsenovým, je duše příliš ještě spoutaná, příliš ještě zakletá v reálném, s příliš ještě slabými perutěmi na formulaci nejvyšších

Digitized by Google

ideových pojetí, jímající více jen svou lkavou a malomocnou touhou než tím, čeho skutečně dosahuje. Oběma chybí ten vysoký klid Ibsenův, jeho královská nonchalance, s níž vodí za nos své puntičkářské komentátory, ten čistý a pronikavý duchový jas, který se klene i nad nejnejasnějšími jeho dramaty, tak jako blankyt nad mlhami, obklopujícími vrcholy vysokých hor.

Ta čára vývojová, jež tvoří jeho dramata, je kruh, jehož středem je jeho osobnost. Každé drama je výsekem toho kruhu a dotýká se středu — jádra osobnosti, které je stále totéž, jenže se prohlubuje a differencuje. Už v »Nápadnících trůnu« ozývá se budoucí skeptik »Divoké kachny«, právě tak jako hrdina »Nepřítele lidu« je rodným bratrem Brandovým a jako ženské postavy z »Mořské ženy«, Heddy a Solnessa, zírají na vás právě těmiž hádankovýma očima jako výtvory fantasie Ibsenovy z prvé jeho romantické doby. Při vší klikatosti cesty a různosti stanovisek je tu zachováno to jedno: jednota osobnosti. To vlastní unum necessarium každého umělce, které nesmí býti zaměňováno s dogmatickou ztrnulostí a umíněnou snahou býti konsekventním, to jest býti nehybnou zkamenělinou své vlastní minulosti. Ibsen byl veliče málo konsekventním v názorech, za to však stále jeden a týž v osobní své fysiognomii a jejích základních tendencích: ve svém duchu vzpoury a nemilosrdné kritiky, ve svém vzdoru a výše individuality, v pohledu upřeném nepřetržitě do budoucna. Poučný příklad pro ty, kdož v každém měnění theoretických stanovisek spatřují nedostatek pevné osobnosti, bezpáteřný a elastický diletantism. Může dementovat a zkorrigovat kdo více svá dřívější stanoviska, než to učinil Ibsen Divokou kachnou a Rosmersholmem po Strašidlech a Nepříteli lidu? — a přece není v moderní literatuře, vyjímaje snad Zolu, povahy tak ocelové konstrukce a tak tuhé nepoddajnosti.

A jak zvláštní to povaha, jak těžce proniknutelná ve svém lidském uměleckém jádru! Jaké stýkání protiv, jaké účinky při prostředcích, zdánlivě jim nejopáčnějších! U Ibsena nebylo nikdy hranice mezi mládím a stářím. Ve svých třicátých letech, v Komedii lásky, dovedl se tvářit jako morósní satyrik, ve svých šedesátých letech stavěl na jeviště nejkapriciósnější zjevy mládí, Heddu Gablerovou a Hildu Wangelovou. — V moderních dramatech odhazuje svou dřívější romantickou paletu, maluje jen šedí a černí, s nepatrnými jen zákmity purpuru, veliký pathos a deklamace mizí, osoby jeho jednají a gestikulují stále méně, na konec splývá všecko v tichý, tajemný šepot a stínovou hru a hle! ten umělecký zázrak: toto divadlo, na povrchu tak šedé, stlumené a zastřené, nemá sobě rovného ve své kyprosti, svěžesti, živoucím hybu a teple. Proti této šedi, proti těmto větám, suchým a lapidárním, ale praskajícím a světélkujícím elektřinou jako srst jistých koček, činí kolorit dramat Hugových dojem pouhého křiklavě pomalovaného plátna a proti těm allegorickým stínům jako je Solness, postavy dramat Dumasových dojem dřevěných loutek.

Vysvětlení tohoto divu je prosté: Ibsenovy postavy, třebas byly sebe více stělesněním jistých idejí, jistých mocností morálních a tendencí, nejsou přece nikdy jen abstrakcemi, chodícími v moderních šatech po jevišti, ale jsou pojaty vždycky jako dynamické prvky, jako síly, tím že jsou pojaty

Digitized by Google

ve svém dramatickém chtění. A co hlavní: do této hlíny vdechl básník jako Stvořitel Genese »dchnutí života a učiněn jest člověk v duši živou«. Duše! — osa a touha moderního umění, to čarovné, hluboké, unikající, co zachytit je jeho nejvyšším snem, oč ono vede mučivé zápasy, oč rozbíjí své síly, oč láme svá křídla, to září z divadla Ibsenova v celém triumfu splněného a uskutečněného. »Das Unbeschreibliche, hier ist es gethan.«

Před Ibsenem bylo divadlo rejdištěm nadlidských reků, jejichž lidský obsah dávno vyvěral, salonních marionett, nemajících jiného účele, než aby dělaly situace, realistických figurek s pouhou vnější karakteristikou bez vniterných perspektiv. On byl první, který na jeviště přivedl moderní živoucí Psychu, ostychavou a panenskou, vzpouzející se a tlukoucí svými duhovými křídly, ale přinutil ji velitelským svým pohledem, aby tam mluvila a zdomácněla. Má toto jeho divadlo, tento nejvyšší druh literatury, ještě něco společného s běžným vrstevnickým divadlem, které hrozilo stát se nejinferiornějším druhem literatury, pouhým scénickým řemeslem? Zajisté, že málo jiného mimo zevní formu, techniku a optiku jeviště. Ale jinak je od něho odděleno celými propastmi a dálkami, jaké dělí na př. román Goncourtův od hrubého, elementárního románu aventurního. Je to divadlo a není to divadlo — je to psáno pro jeviště a hraje se to, ale je to zvláštní odnož divadla, vysoce sdifferencovaná a odštěpená od mateřského kmene, stvořená pro potřeby docela jiných lidí, než jací zalidňují z většiny hlediště našich divadel. Zde už přestalo být jeviště jen »zrcadlem společnosti« anebo dokonce jen místem zábavy; zde je kazatelnou a modlitebnou duší, místem pro zbožné rozjímání, rádcem jejich svědomí, utvrzovatelem jejich víry. A náboženství, které se tu vyznává a jemuž se tu vyučuje na podobenstvích, jakými jsou příběhy Stockmannovy, Rosmerovy nebo Solnessovy, je náboženství individuelní svobody a do široka rozvinuté lidskosti. Svoboda mravního života jedincova ve svém zápase s pocitem zodpovědnosti za život svůj i jiných, toť hlavní mysterium této víry a svobodný, čistý člověk příštích dnů jest jejím očekávaným Mesiášem.

Až na tato místa dovedl Ibsen tu krotkou a plochou »měšťanskou tragedii«, pro níž ještě před stoletím lámali Diderot a Schiller nesměle kopí. Přes Hebbla, který mu je nejbližší jako dramatik ideové dynamiky, přes Augiera a Dumasa zavedl drama měšťanské až tam, odkud se ono obrací proti téže měšťanské společnosti, kterou chtělo ono původně učiniti na jevišti rovnocennou starým rekům a polobohům tragedie klassické a romantické.

Ibsen postavil své drama na rozhraní dvou světů. Před ním stála a padala literatura ponejvíce s trvajícím stavem, buď že liberalisticky věřila v jeho znamenitost a pokročilost anebo že dekadentně si s ním zoufala a s ním hodlala zajít. Je to však především Ibsen, od něhož má moderní literatura to vědomí, které ji tak silně proniká a ji karakterisuje: vědomí, že ona není z tohoto světa a že úkolem jejím jest připravovati člověka příštích dob. Dramata Ibsenova byla snad první ostřejší čarou, která oddělila »staré« od »mladých«, rozdíl to, který není rozdílem v křestních listech, ale rozdílem mezi celou soustavou společenského a mravního na-

Digitized by Google

zírání. Všecky ty »osamělé duše«, které bloudí dnešním světem jako tvorové z planet ovládaných vyššími řády a které se stravují a lámou, poněvadž přišly předčasně a nemají síly nebo práva vstoupiti do zaslíbené země, linie jejichž obzorů vidí před svým duševním zrakem, všickni ti, kteří celou duší věří v nové evangelium, ale sžírají se v malomocné touze, poněvadž jsou přece jen dětmi zákona starého, ti všickni jsou synové a příbuzní Rosmerů a Solnessů.

Čím však bude zralejší dnešní společnost pro svůj pád a přerod, tím silnějšími kořeny se bude chytati tato malá církev lidí předčasných v půdě přítomnosti a tím více bude ustupovati jejich tragika s celou svou přítěží dusných pojmů: vina, hřích, zodpovědnost, které ještě jako olověné mraky leží nad dílem Ibsenovým, před vycházejícím sluncem »třetí říše«, o níž on snil, té, která bude vítěznou synthésou hellénské říše krásy i křesťanské říše povinnosti a tím hlasitěji bude vyznáváno, že literatura tohoto konce století neměla nikoho většího nad Henrika Ibsena.

F. V. Krejčí.

Bestia triumfans.

Píše V. Mrštík.

Umělecká komise resignovala. Starostovi měst pražských doručen byl pamětní spis, v němž členové Umělecké komise*) dokazují, že práce jejich mohla by míti prospěch jen v tom případě, kdyby doznala v radě městské náležitého porozumění a podpory. Pracovali jsme úsilovně — praví spis pamětní, abychom zmohli nahromaděný materiál, scházeli jsme se týdně, mnohdy i častěji, konali jsme šetření místní, jednotlivci z nás pracovali ještě mimo komisi, připravovali skizzy a návrhy, vynasnažovali jsme se hájiti stanovisko naše i v komisi stavební atd., ale s politováním jsme spatřovali postupem času, že výsledky práce naší nesetkávají se v radě městské s takovým souhlasem, jak bychom si toho byli v zájmu věci přáli. Dovídali jsme se o podobných nepříznivých usneseních zpravidla pouze z denních listů, čekajíce marně na řádné vyřízení. Řada otázek, týkajících se úpravy města, vyřizována byla vůbec, aniž by byla rada městská uznala toho nutnost obrátiti se na nás v té příčině o radu. Umělecké komisi nezbývalo, než cestou, každému občanu mimo radnici stojícímu volnou, podati své námitky (náměstí Havlíčkovo, úprava Holešovic, úprava čtvrti sv. Vojtěšské). Odepřením schválení jednacího a organisačního řádu umělecké komisi postrádá tato vší záruky, že s návrhy jejími bude řádně naloženo, ona nemůže žádati udání důvodů, proč ta neb ona věc byla zamítnuta, nemůže žádati o síly pomocné, ku práci své potřebné atd. na základě upraveného poměru, nýbrž jest odkázána pouze na přátelskou ochotu rady městské.

Protest umělecké komise mluví tak prudkým a plným tonem, že mu netřeba mnoho přidávat. Jen připojit chci několik svých poznámek —

Především třeba podotknouti, že umělecká komise za dobu svého

*) Viz Rozhledy čí lo minulé str. 573, kdež otištěn celý přípis.

Digitized by Google

úřadování, ač s těžkým srdcem, přece se odhodlala k řadě kompromisních návrhů v naději, že jí tak městská rada vyhoví tím dřív. Jak sama nyní doznává, s nezdarem naprostým. Všechno se rozbilo o tvrdohlavost a aroganci městské rady. Souhlasiti s jakýmkoliv kompromisováním v těžké naší záležitosti je těžko a také — má-li vůbec jakou váhu stanovisko absolutní: »nepopustit nic« — souhlasit s ním nelze. Než přese všechno to každý uzná, že — in discrimine rerum — i na stanovisko kompromisní mohlo dojít, t. j. mělo-li se aspoň něčeho docílit a měl-li býti podán makavý důkaz o tom, jak zapřísáhlá je městská rada proti všemu, co míří zas na její »kompromisy«. A ty jsou ovšem takovy, že opravňují i ku zbrani nejostřejší. Jak žid Shylock lpí na své upsané, celému národu z prsou i se srdcem urvané libře masa a na všechen nářek, hrozby i kletby nemá jiné odpovědi, než zachřestění svého hrozného, šesti miliony vypůjčených peněz nacpaného pytlíku. Těžko něco přidávat k tomu, co jsem loni shrnul pod názvem: Bestia triumfans. Jen na jedno místo chci upozorniti znovu, kde pravím, že městská rada svým nerozumným odporem proti vůli celé veřejnosti sama se vydává v šanc pro každou čestnou a řádnou korporaci nesnesitelného podezření, jakoby se jí nejednalo jen o dobro a prospěch obce sobě svěřené, ale o něco zcela jiného a co každému tane na rtech a co vysloviti ani netřeba. Pro forma jen, za souhlasu městské rady vyšetřováno bylo, do jaké výšky až by se mohla stavět projektovaná budova gymnasia na Malé Straně a shledáno, že už výšky dvou pater je víc než dost, aby netknut zůstal pohled na Malou Stranu. Od stavby gymnasia bylo sice upuštěno a hledáno pro ně místo jiné, — ale co toto píšeme, v Tomášské ulici na Malé Straně stojí zatím už budova jiná a ne už dvoupatrová, ale čtyrpatrová, zcela inferiorní činžák, korunovaný (patrně k vůli zvýšení »dojmu«) takovou attikou, že byste ji s chutí srazili ihned dolů. Na stížnost umělecké komise, jak se to srovnává s vyslovenou dříve zásadou, nestavěti výše než na dvě patra, dostalo se jí odpovědi sice zdvořilé, ale tak jizlivé obsahem, že umělecké komisi nezbývalo, než po celé řadě zkušeností praštiti s úřadem. Bylo také zbytečno se ptát po důvodech, proč jiné stanovisko má platit pro gymnasium a jiné pro — činžák. Činžák je činžák a poněvadž jej stavěl pan Hubáček a tentýž pán je členem městské rady — jsou důvody tak na dlani, že se divit člověk musí umělecké komisi, jak to mohla nevědět! Zrovna tak nikdo nechápe, proč Malostranská záložna byla vystavena o celý metr dále do prospektu Mostecké ulice, než jak káže rozum každého šestiletého chlapce, kdo neví, že duchem svatým celého toho kousku byl p. dr. Eiselt — a že tentýž dr. Eiselt je a byl duchem ještě svatějším v stavební komisi a městské radě. »Leben und leben lassen«, to je doufám, dost vznešená zásada, aby vůči ní do prachu si lehla každá, byť i sebe důvodnější, rada jiná.

Ještě jiné praktyky jsou možny. Jednalo se o zachování kostela svatého Václava.*) Městská rada dala panem profesorem Fialkou vypočítat, jak veliký by restaurace kostela sv. Václava vyžadovala náklad. Pan prof.

*) Vyobrazení kostela sv. Václava přinesli jsme v roč. VI. str. 1136.

Digitized by Google

Fialka vypočítal sumu kolem 140.000 zl. Tu každý musí uznat, mluvila cifra pohrdlivým hlasem, že obec tolik peněz »vyhodit« nemůže. I sebe větší enthusiast musí se té cifry leknout.

Zatím však stačí promluvit s některým architektem, který věci taky rozumí, a vyjde na jevo, že by 40.000 také stačilo a dokonale. Ovšem se šetřením těch půvabů budovy staré, kterým se dnes namnoze nerozumí a rozuměti nechce. Míním krásu starobylosti, její omšelost samu o sobě, ovšem ve spojení s budovou památnou anebo umělecky cennou. Jinými slovy: při restaurování budovy jde především o to, zachovati původní její dojem. Restaurovati neznamená kazit t. j. ze staré budovy dělati novou, takže původní, milované tvářnosti její nikdo ani nepozná, nýbrž přivésti ji pouze do takového stavu, aby na další časy vytrvala a pro přítomnost porušení nevzala. Tím se dá mnoho ušetřit na zbytečných výdajích. Jinak ovšem vznikne přemrštěná suma, vypočítaná p. prof. Fialkou, nynějším členem stavební komise. Odřít budovu, ohoblovat ji, okrást o všechno, co vedle umělecké stránky na ní starobyle krásného, je takový umělecký nonsens, že mu není ve světě rovného. Proto je tak komický někdejší proces obce pražské s hrabětem Valdštýnem. Dle rozkazu městské rady měl nádherný, omšelý palác býti natřen čerstvější nějakou barvou. Hrabě Valdštýn spor vyhrál, ale vtip nespal. Malá Strana s humorem sobě vlastním do dnes si vypravuje, že když se Valdštýnův palác nechce dát umýt, rozhodla městská rada, že nepotřebuje vůbec žádné vody (leč za vysoký poplatek) a tak basin v nádherné valdštýnské zahradě až do dnes zůstal bez vody.

Jest těžko zdravé názory šířit, když zůstanou osamoceny a všude jinde téměř bez povšimnutí. Než zobecní a v platnost vejdou následkem nepopíratelných a už každému očividných škod, co se lidé nahřeší a kapitálu navytloukají z bohatého zdroje nedovzdělanosti a zmatku, v jehož kalné vodě tak výborně se ryby loví na udici nejhlučnějších a s rafinovaností nastražených hesel! Assanace, regulace, splavnění Vltavy: málo kdo věděl, jakého dosahu jsou všechna ta slova ve formě, v jaké se právě provádějí, a přece tolik rukou se podávalo k uskutečnění tohoto díla, nad jehož důsledky oči přivírají už i ti, kdož jsou jeho původci.

Zdá se však, že přece nastává obrat k lepšímu. Ne na radnici, tam Bestia triumfans dostoupila největšího a už beze studu na odiv vystaveného vrchole — ale u veřejnosti. Ze žurnálů byly to především Radikální listy, které vytrvale podporovaly náš boj po celý poslední rok. Neobmezily se na jeden výpad, ale pronásledovaly městskou radu na každém kroku. To na dlouho nemůže zůstati bez účinku, má-li se záležitost naše státi i v nejširší veřejnosti akutní. Jedny ruce to nezmohou, dvojí také ne, třeba je rukou všech a proto tím větší význam má pomoc jedněch a pyšné zevlounství druhých. Zdá se, jakoby tak mnohé žurnály velice si zakládaly na tom, že stojí mimo a hledí, »jak to přece dopadne«. Říká se tomu výminečné stanovisko a zatím . . .

Kde mohly, pomáhaly také Historický Sborník a Sborník přátel starožitností, Čes. Stráž a Čes. Revue. Když nic jiného, mohly by naše časopisy projevy jejich aspoň citovat, nehledí-li už samy přiložiti ruky k dílu —

Digitized by Google

Provésti zas revisi našich časopisů, není dnes naším úkolem. Jen na jednu událost chci upozorniti: Národní Listy stížnostem našim otevřely svoje dvéře. Obrat Národních Listů — myslím že trvalý — je tím vzácnější v našich zvyklostech, že zde na těchto místech bylo proti nim útočeno. Nevadilo jim to. Sem tam povzdychne si ještě p. Ryba,*) ale to mizí proti rozhodnému způsobu, s jakým se pravé krásy Prahy Nár. Listy ujaly v poslední době. To kvitovat, patří mezi světlé okamžiky nejen našeho zápasu, ale Národních Listů vůbec.

Výbornou myšlenku provedla v poslední době »Zlatá Praha«. Zavedla stálou rubriku (píše V. Hladík) pod titulem »Mizící Praha« a bude ji provázet ilustracemi těch partií, které už shltla nebo teprve shltnouti míní otevřená tlama prospěchářské nenasytnosti. (Dokončení.)

Jules Vallès.

Napsal Václav Hladík.

Při čtení Geoffroyovy románové biografie Augusta Blanquiho**) objevila se mi vedle tragické a záhadné postavy bledého mučedníka revoluce, robustní, jasná, rozvitá a veselá tvář Julesa Vallèsa. Málo známý, víc pověstný nežli slavný, někdy přehnaně zbožňovaný a jindy nespravedlivě zneuznaný tento francouzský žurnalista a agitator, je zvláštním osobitým, naprosto samostatným úkazem ve velkém hnutí mass, jež karakterisuje naše století. V psychologii revolučního typu naší doby je Vallès zjevem abnormálním. Představte si superiorního člověka s ironií Voltaira, duchem Heinea, humorem Thackeraye a s rozcitlivělým, soucitným, milujícím srdcem Dickense nebo Dostojevského — všechny tyto vlastnosti smíchané v malých stejnoměrných dávkách, — a tento člověk, který by mohl se státi literárním aristokratem a žurnalistickým velmožem, je proletářem, bohémem, básníkem hladu, ohnivým advokátem parie, zapřisáhlým nepřítelem pořádného šosáka, proti němuž útočí uličnickým pošklebkem malého Gavroche i vražednou a paličskou nenávistí kommunarda. Jules Vallès svou ironií a humorem je tak neobyčejným zjevem mezi revolucionáři, kteří jak známo berou své povolání velmi vážně, s tragickými posami a dramatickými gesty. Ovšem Vallès nebyl revolucionář politický, byl to revolucionář soucitu a lásky, nenávisti k pokrytecké, vydělačné tyjící společnosti, k její dogmatům, tradicím, špatnostem a směšnostem. Takoví revolucionáři jsou snad všichni básníci a myslitelé, ale málokterý z nich stáhne s Parnassu dolů, do bláta ulice, do kalu bídy, do bojovných, mstících řad vzbouřených otroků.

Vracím se k Vallèsovi ve vzpomínkách, jako se vracíme k silným, velkým dojmům mládí. Četl jsem autora »Réfractairů« v dychtivé hltavosti dvaceti let, kdy nejintensivněji cítíme nové vzněty, kdy prodíráme

*) 13. února 1898 vyřkla zas neštastná jeho duše znamenitou, zvláštního zaznamenání hodnou větu: »Uznal jsem, (jaká milost!) že tak trochu pravdu má, ale přesvědčiti mne, že ulice křivolaká, točící se jako nasycený hroznýš, ve které jeden dům ustupuje na zad druhý do popředí se tlačí, hezčí je, než elegantní ulice rovná —«

**) Viz Rozhledy 1. srpna t. r.

Digitized by Google

se k novým, vyjasněným obzorům, bloudíce bez plánů a směrů pralesy snů a ideí. Poznal jsem duši básnickou, vzletnou, rozervanou a prchavou, výstřední a divokou. Odbojná, vášnivá, paradoxální a při tom citově vřelá, ano i něžná kniha »Les Réfractaires« vzrušila mne hluboce, naplnila úžasem i obdivem. Hrozivý výkřik revolty, vroucí ton lásky a soucitu, jasný smích neodvislého, sarkastický úšklebek zakrývající slzu, uličnický posunek maskující hrozbu, ozývají se z této horoucí a rozechvělé knihy ztracených, zavržených, hladových, z této chmurné historie bohémy. Jaký to rozdíl od bohémy Murgerovy! Sladce sentimentální a tklivě humoristické obrazy Murgerovy vyjímají se vedle vášnivých bezohledných líčení Vallésových jako uhlazený, banální genre z dob krinolin a vysokých kravat vedle brutální, úchvatné malby místa, když štětcem Goyovým a Riberovým, maluje cáry a špínu moderní bídy, nebo karrikuje s groteskností Rowlandsona či Teniersе. Murgerova lehká, zábavná prosa, nad níž do dnes se rozpaluje fantasie malířských akademiků z antiky, nad níž slzí trafikantky, je populární, jako arie z vlaské opery. Vallèsova geniální posupná rapsodie bídy je neznáma, skoro zapomenuta. Autor její není slavný, pouze pověstný. Jeho jméno děsilo šosáky. Ti, kteří ho znali, s pokryteckým politováním krčili nad ním rameny jako nad ztracenou existencí, nad literárním sběhem.

Před veřejností měl jméno revolučního pamfletisty, bandity komuny. A tento Jules Vallès je jedním z nejoriginelnějších prosaistů francouzských, pravý umělec, jehož některé stránky patří nesmrtelnosti a jemuž se kořila elita duchů. Goncourt kdesi ve svém denníku nazývá Vallèsa jedním z nejlepších stylistů francouzských, Turgeněv ho oceňoval, Zola a Pavel Bourget o něm psali nadšené články . . .

Po Jules Vallèsovi ostane málo. Několik svazků, tři, čtyři. Vedle sbírky pařížských obrazů, článků a biografických črt »Les Réfractaires« napsal romanovou trilogii »Jacques Vingtras.« Čtyři knihy skvělé a originální, jimiž jako čtyřmi zlatými hřeby ostane jméno Vallèsovo přibito v chrámu Nesmrtelnosti.

Neposuzuji Vallésa ze stanoviska gourmanda, chutnajícího jeho prosu a styl, vidím v něm více nežli originelního pamfletistu, zábavného smíška, bravurního kejkliře slov. Jules Vallès byl nejen básníkem, umělcem ale i filosofem. Četl jsem kdesi o Vallèsovi učenou »rozpravu,« v níž nějaký odchovanec Sarceyem zbožňované, Zolou nelítostně zdeptané »école normale,« dodávající Francii hlavně státníky, profesory, kritiky a diurnisty, rozprávěl o Vallèsovi jako o spustlém a zanedbaném geniovi. Učený rozprávce přiznal Vallèsovi jakési vlastnosti ducha, originality a zajímavé výstřednosti, ale upřel mu úplně nějaký filosofický podklad. Ale Vallès byl hlubokým myslitelem, jako obyčejně ti, kteří se umí smáti.

Jeho knihy nejsou pouze obrazy mravů a života, odlesky reality, ani pouze retorické výpady bojovného žurnalisty. Kdo dovedl tak hluboce proniknouti do duše dětské jako Vallès v I. dílu trilogie »Jacques Vingtras,« je velkým psychologem a jen suverenní převaha myslitele mohla jej inspirovati k některým stránkám III. dílu, kde líčí tragi-komedii komuny. Jeho knihu o dětství Jacques Vingtrase stavím vedle hr. Tolstého románu »Dětství, chlapectví a jinošství« a Arne Garborgova »U maminky.«

Digitized by Google

Jen mistr psychologického románu mohl vystihnouti lehkou měnivost a prchavost stavů dětské duše, živořící v trýzni školní a v bědném utrpení neutěšené domácnosti, křičící po volnosti, vzduchu, životě. Jacques Vingtras je román autobiografický. V prvním díle líčí autor své mládí. Jaké to mládí bylo, jakého rázu je celá kniha poučuje čtenáře hned první stránka s následující dedikací:

»Všem těm, kteří zmírali nudou ve škole nebo plakali doma, kteří ve svém dětství byli tyranisování svými učiteli, nebo mrskáni svými rodičemi, věnuji tuto knihu.

»Jacques Vingtras« je román psychologický, což podle pana Brunetièra je způsob nejconformnější románovému genru, nejintelektuelnější a též nejobtížněji k spracování. Připomínám honem, že Brunetière nenapsal to na účet Vallèsův. Učený aristarch »Revue des deux mondes« nezabývá se s takovými »mauvais sujets« jako je Vallès.

Kouzlem Vallésových knih je živý, nervosní sloh, jejich kořennou, pronikavou vůní je paradoxalnost zabíhající až do bizzarnosti a jejich silou je smích, bujivý, gaminský smích i satirická grimassa. Vallés se dovedl smát, poněvadž dovedl se povznésti na vyšší stanovisko myslitele a pozorovatele, odkud mnohé věci světské zdají se nám malichernými a hloupými až k pláči nebo k smíchu.

Vallés byl příliš upřímným, než aby mohl býti moralisujícím a proklínajícím nebo hořekujícím kazatelem. To je role pokryteckých puritanů, filosofických dogmatiků, retorických frazistů. Vallés se smál, ale nejen směšnosti a slabosti jiných. Cítíte, jak se směje též sám sobě, svým směšnostem a slabostem.

Tak dovedou se smáti jen ti, kteří neobelhávají ani sebe, ani ostatní, kteří nejsou ani augury, ani histriony. Takový byl i smích Gogolův. Ve svých »dopisech k přátelům« doznává se Gogol, že slabosti, jimž se směje ve svých knihách, jsou jeho vlastní a že slabosti ty přenášel na postavy svých děl a učinil je směšnými ..... dovedete si představiti muže s temperamentem umělce, se vzletem a fantasií básníka jako politika?

Ne. Aspoň všichni básníci, kteří působili aktivně, tudíž nejen pérem, politicky, — degradovali se. Lamartine byl čtrnácte dní populárním jako tenorista a zakončil svou efektní roli tribuna žalostným fiaskem. Viktor Hugo objevil celou malomoc lesklé poetické fráze v životě politickém, kde lze vykonati více malými skutky nežli velkými myšlenkami. Umělecké, volné, dogmaty a předsudky nespjaté povaze schází hrubost fanatismu i subtilnost diplomatická. Takovou povahou byl i Jules Vallés.

Ale jeho žhoucí láska k chudým, malým, potlačeným a vyděděným hnala jej na ulici z pracovny literáta. Do vřavy davů ze snivé samoty socialního blouznílka, do meetingů, do tajných schůzí i na barikády. Vallés se chtěl rvát pro své myšlenky. Péro mu bylo slabou zbraní. A tak se stalo, že jako student byl již zapleten do politických piklů na počátku druhého císařství. Mladý bohém se stýkal s vousatými proroky i holobradými gladiatory republiky, kteří chtěli vyhoditi do povětří trůn Napoleona III. A Vallés prokoukl celou ubohou směšnost romantických spiklenců z operetty. Srdce mu krvácelo, hnus se mu hnal na rty. Když

Digitized by Google

se potloukal mezi tou podezřelou bandou revolučních politiků, mezi nimiž byl nastávající oportunista Ranc a ctihodný profesor s červeným nosem, »který se nesmál od 2. prosince« (den státního převratu). Viděl šašky a ne bojovníky svobody, viděl komické slabochy a ne odhodlané mučedníky, ale byli tak vážní, tajemní, vznešení! A tytéž figury objevily se na scéně i v pozdějších letech jeho politických bojů, kdy z pokoutních kaváren spiklenců vyšel do shromáždění, vystoupil na tribunu a pak do krvavé vřavy komuny.

Jako myslitel a pozorovatel vystihl celou grotesknost politické frašky. A ohromný posměch zaburácel z jeho knih, posměch přehlušující bolest sklamaného, otřeseného, zhnuseného.

Pokládám Vallèsa za ducha nejen umělecky tvůrčího, ale i filosoficky a kriticky rozkladného. Nevím, zdali by byl dovedl napsati učené pojednání o Comteovi nebo Stuart Millovi a možná dost, že Vallès se nevyznal valně v Marxovi a Lassallovi. Jeho vzdělání bylo asi silně bohémské. Doktrinářským nebyl v ničem a vůbec asi nebylo mnoho pořádku pod jeho rozcuchanou hlavou. Ale byl filosofem, člověkem, který dle slov La Bruyèrových: »kráčí životem, aby pozoroval lidi, a užívá svého vtipu, aby rozlišil nedostatky od směšností«. Zvláště směšnosti uměl vyhledávati v životě, nalezal je i ve chvílích hrozných a tragických, kdy jemu samotnému srdce trnulo anebo zachvívalo se smrtelnou úzkostí.

V každé jeho knize naleznete tuto šklebící se masku trpké, odhodlané a při tom až dětsky citulplné komiky. V jeho knize hladové bohémy, v té temné elegii bídy intelektuelní »Les Réfractaires« vedle stránek zachvívajících se bolestí, výkřiky pomsty a odboje, zazní veselý humor vždy hladového tuláka pařížského Fontana. Líčí jeho bloudění jak hladového psa za kůrkou chleba, za suchým koutem, kde by mohl přespat, a při tom neskonale dobrou a naivní jeho mysl. Slova vzpoury pálí Vallèsa na rtech, když vzpomíná, »že nebožák je pouhou obětí sociálních poměrů« a končí slovy: »Lepší než naše hněvy, lepší jest ve své prostotě obraz tohoto heroického a smutného života«. A jak pitvorně se šklebí ty ostatní karikatury hladových a nebohých: orientalista Chaque, bláznivý Poupelin, domnívající se, že je tvůrcem císařství a marně se domahající patřičné odměny od Napoleona III., nebo vychrtlý básník Cressot, který po mnoha letech bídy zdědil pár tisíc, poprve ve svém životě se řádně najedl a následkem toho skonal. V tom úšklebku je grimasa smíchu i pláče. Vallès je drsný, hranatý chlap s něžným srdcem Stydí se za své pohnutí, za své slzy a proto je zakrývá smíchem. Smích ten trpce a vyčítavě zaznívá v I. díle románové trilogie »Jacques Vingtras«, kde Vallès líčí své smutné dětství, dětství ubohého hocha, týraného doma rodiči roztrpčenými těsným a nuzným životem, týraného ve škole a bitého od bohatších a silnějších kamarádů. Již tehdy počalo klíčiti v jeho duši sémě, jež za komuny vypučelo v krvavý květ zášti. Méně výčitek, ale více vyzývavosti, zlostné výsměšnosti hlaholí ve smíchu II. dílu »Le Bachelier«. Kniha tato je úchvatným a plamenným obžalovacím spisem zvrácené moderní školy, z níž vychází do boje existenčního schátralá a chabá armáda inteligentního proletariátu. Mladý hoch, jenž má vychování, čte klassiky, rozumí vyšší a nejvyšší matematice i filosofii, potlouká se hla-

Digitized by Google

dový po Paříži v úplné malomoci vydělat si na chleba. Zkouší všechno, nic se mu nedaří, poněvadž je »bachelier«, tvor učený a neschopný, který nemůže být ani komptoaristou, poněvadž chce psáti dopisy o kůžích nebo o flanelu ve stylu Tita Livia. Tluče na všechny dvéře a všude jej vyhazují, tvora nebohého »se zkouškami«, ale bez protekce, bez známostí. Zde již počíná propukávat v mladém muži vztek proletáře. Pozvedá ruku k hrozbě. Zatím v ní drží jen péro pokoutního, obskurního novináře. A neskonalý, zoufalý smutek vane z těch stránek, kde přece je tolik veselých episod, komických figur a vtipných slov . . .

V III. díle »L'insurgé« přichází náš smějící se revolucionář s hroznou opravdovostí. Líčí hnilobu konce druhého císařství, vypravuje o revoluci pracující tajně, v podzemí, v šeru, za vedení theatrálních vůdců, veteránů bláznivé a romantické revoluce z r. 1848 a za dozoru špiclů a udavačů. Pod průhlednými pseudonymy anebo pravými jmény uvádí na jeviště všechny herce té velké tragikomedie politické, jež pak strhla Francii do katastrofy války německo-francouzské a do zoufalé křeči komuny. Mezi herci těmi je mnoho pimprlat a kejklířů. Zde šklebí se Vallès nejjizlivěji. Poznává, že ti malí lidé nevybojují velký boj sociální a trpí tím, že musí sám v tom stádu jít a s nimi výt. Konec trilogie je apotheosa komuny. Jacques Vingtras stal by se jistě po komuně osamělým anarchistou, jenž by dle slov Ibsenových »kladl torpedo pod archu.« Ale Jules Vallés byl básníkem, uměleckou povahou a měl někdy velmi lyrické záchvaty. Proto se vrátil po komuně a po několika letech vyhnanství do Paříže jako publicista, literát opíjející se sám silným vínem svých slov. Podával příliš ušlechtilou révu, a tak se stalo, že veliký ten muž výmluvného péra byl bez valného vlivu na massy a za to tím více byl ceněn a obdivován uměleckými aristokraty a zpátečníky jako byl Edmond de Goncourt.

Otokar Březina:

Země Vítězů.

V chlad večera, jak horkou krví politá, se země kouřila,
a vůní krve přilákané stíny půlnocí se z lesů plížily;
šly němé hodiny po nesčíslných, skrytých bojištích,
zrak do všech hlubin pronikající setmělý slzami:

když náhle nad horami východu se vzňalo jitro tajemné,
jak vysílené země halucinace; magií měsíce
se nepřístupné moře světla pohnulo a z břehů vylilo
a zemi zaplavilo jedním přílivem. Od království
se rozlévalo v království a na dně jeho lesy chvěly se
jak vegetace řas, v tekutém větru harmonických vln,
a města v kletbě usínající se tměla ze hlubin
a věže jejich kathedrál a klášterů a hvězdáren
a vězení. — A když se převalily vlny světelné,

Digitized by Google

hle, květem modrých plamenů zem po nich hořela
kapradí tropické se pozdvihlo na kmenech etherných,
sil nesčíslné vodotrysky jiskřící se hvězdami,
a růže, jako vůní víry šumící
se rozpěnily na hladinách zelených a dlouhé zachvění
životem země letělo, jak procitnutí zraku nového,
a věci na svou minulost a budoucnost se rozpomínaly.
Prameny zapomenuté vykřikly z nitra skal
o nejžhavějších sluncích předvěkých a cestách jeskyněmi křišťálů,
kde kovy magické o příští moci sní,
a zajásaly nadějí o slávě veleřek a oblaků a ledovců
a moří na svých vlnách jitra kolébajících.
Nad zahradami lesy neviditelné se vůní pozdravovaly
a větry vydaly zpět hudbu polibků,
jež po staletí v hloubku žití padaly, jak sémě čistší rozkoše,
již nese v sobě léto národů.
Těm, kteří snesli bdění chvíle té, se duše na rty blížila
a vlna důvěrnosti neznámé je zachvátila jako šílenství:
hlas jejich nejtajemnější se nad zeměmi rozléhal
a ze sta duší hřměla odpověď na slova vyslovená,
i cítil každý ve svém zmatení přítomnost tisíců.

Neb v těchto chvílích duše řadily se podle světel svých,
vojsk nesmrtelných přehlídka před zrakem všudy přítomným,
a každá myšlenka se stala setkáním všech nekonečností.
Jak průhledný byl čas a k oslepnutí vzplál! Jak den,
v němž všechna slunce vesmíru by vyšla najednou
svým světlem dálkou neseslabeným a zahořela nad zemí!
O vroucnost modlitby, jíž omdlívala naděje,
by vstala udivena, jako smrt na prahu nesčíslných životů!
Hle, věků pohnutím, v němž jednou světy potápěly se
v hlubiny světa tohoto, jak trosky fregat obtížených bohatstvím,
když skvoucí vyjely z tajemných přístavů
a bouří, která slove stvořením, se ztroskotávaly —
uprostřed vichřic všemi hlasy bolesti a lásky burácejících,
uprostřed požárů, jež všechny hvězdy v dálku šířily
v noc nekonečností jak samohaše krvavé —
nad mořem metamorfos vlastní vlny pohlcujícím
po celá staletí a přece nenasyceným:
jak korálové ostrovy se ukládala země Vítězů.

A v slavnost půlnocí tvůj prostor chvěl se jemným jiskřením,
jak vojska andělů by letěla jim v ozářených oblacích
od světa k světu nesouce tvá poselství,
a odlesk jejich pancířů ze světel stříbrných se zemí zrcadlil,
až nesčíslní spící z těžkých snů se probouzeli s úsměvem.

Digitized by Google

V mhách březnové noci.

Sepsal Jos. K. Šlejhar. (Pokračování.)

Kde je holčička jeho? Byl by na to dítě zapomněl a přec vlastně jen k vůli ní, na ty nářky, jí pomoci, setříti ten bezmocný žal, jemuž v světě co do míry hoře nic se nerovná, — hnalo ho to dolů. Teď jakoby jí nebylo, kam poděla se s nesmírností hoře svého?

Kde je holčička jeho?

Od mrtvoly se odvrátil . . . .

Maminko! Kde je maminka naše? ozval se tu z ústraní dětské postýlky něžný hlásek, jakoby ptáče zatípalo, a z čela postýlky velkým dotazujícím se pohledem na všechny zírala dětská hlavinka. Zaspalo krátce z pláče svého, znaveno hořem svým, — a probudilo se k novému hoři i novému pláči. Ty rozkošné tvářinky dětské tak hebké a milé, zardělé od pláče nedávného začaly se opět zachvívati, záře očinek se kalila. — Kde je maminka naše? otázalo se důtklivěji všech těch, již tak němě a v zřejmých rozpacích zřeli na děcko. A již se vzlyky trhaly z dětského hrdélka. Jen oči zřely, zřely, pátrajíce vůkol, po té ponuré prostoře, po lidech nezvykle zde shromážděných, po té podivné, hrozivé nezvyklosti všeho . . . Tu zpozorovalo otce. — Tatínku! jakoby vydechlo, v ulehčení náhlém, patrném. A jalo se k otci hned natahovati ručinky nedočkavě zatřepalo těma prstinkama drobnýma růžovýma. A celá duše dětská, veškera horoucnost toho srdéčka zaproudila z velkých krásných očinek na toho, jenž jedině zbýval dítěti: Kdož by tu odolal, — či celá bytost bezpodmínečně neoddala by se této důvěře, přese všechny jiné zřetele a povinnosti?

Otec vzal děcko do náručí a zulíbal je v němé vášnivé touze, v pohnutí bezejmenných citův. Líbal je, kam dosáhly jeho rty a dítě přitulujíc se úžeji k němu, ponechávalo celou zvůli neukojené touze otcovské. Přichýliv rty k těm nesmírně malounkým ouškám, jakoby je u nich pozdržoval. Jakoby tam něco šuškal, jakoby v ústrety dětské dušince něco sliboval. A holčička jakoby poslouchala a kynula hlavinkou, v porozumění jakémsi a dětské dověře. Bylo to velké, svaté dorozumívání se duší ze sebe vyplynulých. Jaká míra útěchy musila tu skanouti z té otcovské lásky v dětské srdce, aby ukonejšila, byť i na chvíli tu jen ukonejšila, tu míru lítosti, jíž před nedávnem kynulo, rozpukalo se?

Děcko zdálo se zcela ukonejšeno, objalo otcovu hlavu a samo hlavinku svou složilo přes jeho rameno. Zahledělo pokojně a vědomě, odtud že nemusí se báti ničeho, tady že je záštita bezpečí proti všemu. A s důvěřivou smělostí a v nevinné pýše zahledělo se na domácí lidi, a jako k dětskému opovržení a výčitce, že oni prvé přispěti v jeho hoři mu nedovedli a tady tatínek že přispěti dovedl hned. Teď plakati nemusí, je u tatínka. A tatínka má rádo, vizte jak pevně svírá se kolem krku a horoucně dětsky se k němu tulí. — Otec v náručí něžně kolébal holčičku, ona zálibně se podávala měkkým houpavým rytmům — o jaké blaženství, jak jí k závidění všemi tam . . . .

Leč náhle vytrhla se ze všeho, hoře, nezměrné hoře bývalé pře-

Digitized by Google

padlo ji zase, vrátilo se, co pozapomenuto, skonejšeno na chvíli. Odtáhla hlavinku jen, ručičky nechala ležet dlaněma na ramenou otce a optala se vhříženě mu do očí pohlížejíc: Kde je maminka? Ale jakoby to ani otázkou již nebylo, spíše rozkaz a vybídnutí, jemuž nebylo odporu. A vyčkávajíc odpovědi, vysvětlení, stále tak vhříženě, a upjatě a pevně, že tomu pohledu nebylo uniknutí, ba v přísné vážné pronikavosti domáhání se pravdy jediné, již nebylo lze obalamutiti jakoukoliv lží, na otce zřela a chmurně hedvábné své obočí vraštila. On vzdechl, — co to bylo za těžkou chvíli. Ale tomu pohledu nebylo uniknutí jakoby vhružoval se již v třesoucí se nedočkavé vášni. A pro tu vymáhanou, krutě vytušenou pravdu jedinou nebylo žádného obalamucení. Vzdechl znova, to bylo proniknutí úporné celou jeho bytostí. A přimkl trochu oči, než odvážil by se hleděti dál. Načež s dítětem obrátil se k smrtelnému loži v takovém těžkém, váhavém hnutí.

— Tady je maminka tvá . . . umřela —

Hlas jeho zajikl se tu jako v pedálovém náhle zaniklém ohlasu.

Prudké zaškytnutí otřáslo pokojem. Neudrželi se lidé ti, ale hned zas zmlkli, že jako násilím ztajivše pohnutí, že za chvíli, hned bude jaksi všechno více na místě, co se připravovalo stran toho nezadržitelného pohnutí. A v tichu strašném, náhle jakoby nastouplém, přivalivším se odkudsi jako v předzvěsti bouře, pronikavě vyzely ty třepetavé, rušivé zvuky umíráčku, prvé jakoby v ruchu života a že již dlouho stejně zněly, v jednotvárném nezměněném chodu za stejné nálady, zaniklé. — Neb dosud tím umíráčkem zvonilo se a zvonit se bude ještě chvíli, že umřel někdo z bohatších . . . Do toho ticha vyzevše, jakoby označiti chtěly a hlásati, že právě náležejí k dějům zde nastouplým. K tomu životu a smrti, k tomu omrazení srdcí a k té hrůze. Zpodobeny s tím vším v tutéž podstatu . . . Někteří z přítomných bezděčně požehnali se křížem, jako vanutím hrůzy proniklo to prostorou a dušemi. A mrtvola jakoby příšerně bádala v tom vůkolí zjevův . . .

Ta holčička nejdřív plaše podívala se na mrtvolu. Pak ale při vyniklých tak zvucích umíráčku se zaposlouchala, jakoby v pootálení s přimknutím se k smyslu záhadného otcova vysvětlení, s očima rozšířenýma, vyzvídavýma, jakoby to jima poslouchala. Načež zavrtěla hlavinkou, jakoby to nebylo to, co chtěla, a zpět sešinula očka k mrtvole. Pátrala chvíli po tom předmětu.

— Kde je maminka? optala se znova, v prudké již naléhavé tísni, neporozuměvši a nechtěvši porozuměti tomu vztahu mezi tady tím a její maminkou. A: Kde je maminka, maminka kde je, jala se již nadále volati za vzlyků srdceryvných, v křečovitém, lítostném zajíkání celé své bytůstky. A nepřipustila vysvětlení, odmítala každé těšení a chlácholení. V neurčité divé prázdno, na nic nehledíc upírala své velké dětské oči, jež třásly se a v bezedném kmitavém lesku stápěly se jako hvězdy v zápětí těžké noční bouři. Ústka měla do kořán, — v okruh nepohnutý vírně semčená a jima bez oddechu a rytmu plynul ten nářek divý, poplašný, v jeku lítosti nezměrné, jako za noci pád vzbouřených vod. A v náruči spočívajíc vytýčené měla celé tílko v úporném napjetí a v ta dětská hebká ňadra svá ručinky tiskla prstínkama a jaksi vhřižujíc se křečovitě v růžové maso

Digitized by Google

jejich. Jakoby pudem bezmocným tím svíráním srdečka přemoci se snažila krutou nezměrnost hoře svého. — Nezdálo se být útěchy ani násilí, laskání ani výhrůžky v moci celého světa a všech jeho prostředků, čím dalo by se v tu chvíli hoře toto nezměrné překonati . . . .

Kde je maminka!

Kde je maminka . . . .

. . . . Ó moci tomu dítěti vrátiti, co na vždy ztratilo! Zaměniti vlastní štěstí a omamnou přízeň osudu jeho neštěstím, nezměrnost jeho hoře! Za veškeru cenu života. Za veškero jeho blaho vytušené, za nejsladší naději. Ó moci navrátiti zase matku té holčičce, byť jemu samému peklo života a muk, o jakých kdy snilo se démonu zla, mělo tím být zase připraveno. Vše vzal by na sebe, nechtěl by nenáviděti ani nevražiti, pokorně spjal by duši v trýzeň nejhorší. Hlavu by sklonil rád, srdce by zúžil. Jakým blahem stala by se mu nejkrutější úpornost zla, jemuž vystaven byl kdy člověk. Ó požehnané utrpení, ó sladká beznaději a zoufalosti útěšná, požehnané v zhoubě své. Bez reptání a klnutí přijal by nepřízeň osudu, s úsměvem blahým, v sebezapření němém, chtěl by nevýslovně trpěti nadále. Hoře by ho schvátilo jako litice, pukalo by srdce a nejtěžší vzlyky odevzdávaly by se noční zasmušilé hluši z jeho ňader krvavě rozrývaných, ale blahořečil by míře svého neštěstí. Jen moci za tu cenu konejšiti na vždy žal dítěte, holčičky jeho, jasna jeho očí, jeho všeho — a moci úsměv vylouditi místo toho neochabujícího jeku vzbouřené dětské beznaděje!

Kde je maminka?

Vzdalte se jen klamné naděje, jež přiblížily jste se tak omamně blízko, že moh' jsem po vás sáhati. Sáhal jsem a chvěl jsem se hned celý, v ústrety vám proudila duše má. Leč nechci sáhat víc, nechci horoucně se přimknout ku čaromoci vaší, jež zdála se mně svrchovaným smyslem všemohoucnosti. Milost ráje jala se mne obestírati ve vytušené přítomnosti vaší, již ta nevýslovná sladkost zraků vašich spočinulých na mne, snášela mně velké světlo do duše jako planoucí pochodeň do tmy všehomíra. Vás věčně líbat neopomenouti a nepřestati, neodlučitelným opojením celé bytosti splynout s vámi a vás obemknouti — háralo to ve mně vášní nesmírnou. Poslechl jsem již hlasu, jímž jste na mne volali, neb moh' jsem jít a vše chtěl jsem u vás a hledal úsilovně, neb slibovali vše jste dáti a já měl přijmouti. Blížily jste se svatozáří a v hymnách nebešťanů němu srdci a srdce, ah! div se blahem nezmámilo, tak blízko cíle nejvyššího blaženství a tajemství otevřeného! Leč vzdalte se, klamaly jste srdce, vytouženou milost nedovedly jste přinésti. Cosi ještě nekonečně nedosaženého zůstalo po vás srdci naplniti a jiné nezodpovědněné otázky významu ohromivého. Zde je to nekonečně nedosažené, ohromivé právo oněch práv, povinnost všech povinností. Před tím tak úžasně pomíjivě a zbytečně jeví se vše, co týkalo by se ukonejšení srdce vlastního. Co je jeho radost, ples, zoufání, láska . . . a vše, čím kdy háralo a co zdálo se mu nabývati svrchovanosti a smyslu oprávněnosti, jakoby sama všehomíra . . . co je všechno to nesmírné kouzlo v jeho záhadných tuchách a vidinách, kouzlo lásky, zdroje životoplodného, zdroje blaha nejvyššího, před jehož naléhavým úderem bez nejhlubších záchvěvů neobstála žádná struna lidské bytosti od věků do věků . . . pravím, co značí to všechno?

Digitized by Google

Tam, kde neukonejšen a bez pomoci zůstává takovýto strašný žal? Tam, kde takto dítě pláče a naříká? Kde není míry naplnění takovému hoři, jež vzniklo z podstaty fakt dosahu, jaký kdy dovedl ohromiti lidské srdce tragikou nejtragičtější? Kde dítěti matka zemřela? Zanechavši je bez té nesmírné účasti záhřevné a vroucí vlastní krve, té účasti bouřící tajeplnou silou, jež je jako sluncem, září celému životu a za níž není v světě náhrady? Může-li pobýt ještě jakákoliv radost a útěcha tam, kde matka umřela dítěti? Může-li tuto propast a bezednou prázdnotu cokoliv naplniti? Je-li něco zodpovědného a vyřízeného, není-li toto zodpovědno a vyřízeno? Je-li něco svrchovaností práva a smyslu všehomíra? Je-li nějakého cíle, oblastí zářivou, rájem vytouženým pro jakékoliv přání a lidské sny a touhy, byť jimi jakoby celý život zdál se vyplněným a uzavřeným definitivně? — A kde je té nekonečné troufalosti hříchu a zločinu, jenž odvážil se kdy dítěti matku odejmouti? Kde je odpuštění hříchu takovému, jaká odplata uzavřená u veškeré děsnosti soudů posledních jej očekává? Milosrdenství věčné neodvrátí-li se tuto? A neřítí-li se to a nerozpadá jsoucnost sama — je-li země zemí a nebesa nebesy, kde dítě matku ztratilo? Nekonečně nedosaženého, navždy nezodpovědného, ohromivého významu, zůstává vše v tomto případu . . . O vzdalte se naděje klamné, frivolní předstírání, jste zločinem a hříchem nejtěžším . . .

— Maminko, maminko, ah, maminko má . . . . . Bože věčný, dopouštíš-li a kdy dopustil Jsi u všemohoucnosti své zázraků a divů nepřirozenosti, ó dopřej jich světu v této chvíli! Za celou spásu duše mé! Za celý život můj. K životu probuď tuto, vhřej teplo života a cítění v ledová mrtvá ňadra. K vůli tomu dítěti, k vůli tomu dítěti. Vždyť míře žalu a utrpení dětského srdce nic se nevyrovná v závažnosti osudu. A veškera přání dětská plamenným písmem zapsána jsou v nebesích. Vyčti písmena ta, slyš dětské kvílení . . . Zázrak ten, Pane Bože, sešli za spásu duše mé. Vrať matku dítěti za cenu mého zatracení a hoře nejvyššího, jež třebas by pošlo z navrácení tohoto ze svrchované milosti Tvé. Všechno hoře světa za blaho mého dítěte! Vrať matku dítěti! Hřešil jsem, vzpíraje se vůli Tvé a údělu, přáním a chtěním, za každou cenu předbíhaje Tvému určení. Přijmi, přijmi na milost svou hříšníka, jehož srdce tak klamno bylo. Neboť milosrdenství a odpuštění Tvé je nekonečné. Vrať, ó vrať již matku dítěti . . . A zavzlykav náhle srdceryvně, v združení se k tomu nesmírnému kvílení dítěte po matce, vrh se k mrtvole, to drahé dítě své pořád v náručí, jež jakoby se neměla nikdy rozemknouti z obejmutí svého. Zaplakal křečovitě do těch navždy ztuhlých ňader, jakoby je zoufale chtěl vyvolati nazpět k životu. Nekonečná, strašná lítost vydírala se tím pláčem . . . . . až i dítě v kvílení svém neukonejšitelném poustalo na tu chvíli. Pak klesl na kolena podle smrtelného lože, nechav dítě na těch ňadrech, ale z náručí je nespouštěje. A v zamlknutí náhlém, jakoby v hroužení se v bezdno nekonečné lítosti své, jal se modliti v němém úpění, jehož hlasy zasáhati musely v samý zdroj věčnosti. — Vynikly zase pronikavě zvuky umíráčku, ve spádu náhle prudce zrychleném, jakoby zaražen byl najednou tok bystřiny. Dozvonili to právě umíráčkem. A on jakoby se domodlil, poznamenal se křížem. — Amen, vyřkli současně, jakoby týmž popudem v temném, hlubokém

Digitized by Google

vzdechu lidé shromáždění. Zavanulo to v pochmurné, velebné tíze, ale tak nějak nekonečně usmířivě prostorou, jíž ovládalo tajemství smrti.

Vstav, přichýlil pohled svůj znovu k mrtvole. S dítětem pořád v náruči, úzce k sobě připjatým, v žalu svém vypráhlém, jakoby povstalém, zatím usínajícím za vzlyků těžkých, dušených, jimiž otřásalo se celé jeho tělíčko. Dlouze a upjatě, v trudné hluboké pokoře a odevzdanosti zahleděl se do té upjaté mrtvé tváře. A ku podivu, již naň nezírala tak příkře a nesmířitelně . . . .

V povlovném odestření, jakoby nesmírnou peruť nazvedal, tanula ranní mha březnová. A v šerém tom odestřeném jícnu jakoby samého bezdna černala se matně neobsáhlá země. V odestření tom a zjevení hlásil se nový ohromivý život — --- — — —

Bylo v červnu. Bylo po strašné atmosferické bouři. Celou atmosferou bouř ta otřásala, zasahujíc v nejzazší meze všehomíra. Bouře nemístní, spontanní, z kteréhosi rozjitřeného shluku mračen. Zdroj bouře té jakoby spořádán byl a řízen v těch dálavách neznáma a věčna, kam nepronikly ještě žádná zdání ani umy. Blesky violové, zeleného příšerného reflexu zažehovaly nebesa a zemi od obzoru do obzoru. V jejich ohni mystickém jakoby hořely světy. Jakému oku vzhlédajícímu takovými pohledy ohně a síly náležely! Burácení, hřímání do samých základů všehomíra neustávalo, a mluvilo hlasem velikým, jemuž uzavřít nedovedly se ničí smysly. V jakési nekonečné rozkypění živlů, v kvačící znoj v pravé kosmické šílení rozpoutanou, nořilo se vše na zemi a na nebi. Takové bouře atmosferické vrhají se na zemi červnem měsícem. A po takové bouři bylo. Neselhala stará zkušenost. Právě před sto dny ohlásilo bouř tu nesmírné vykypění březnové mhy, neznámého zdroje, utajené ohromivé síly, jíž kvas života nového, probudilého, jakoby byl vložen v požehnané lůno přírody. Co za těch sto dní proběhlo, co změn a vztahů, vzkazů a průběhů a jakoby nikdy nebylo toho, co kdy bylo. Mhy zašly zase, vytratily se do neznáma, jakoby jich nikdy nebylo. A nebylo ničeho, co světem kdy ovládalo, spějic vše úprkem a v nezřízení k průběhům dalším, jen v novém a dalším, kvačícím v změnách a bouřlivém zápolení, zdál se všechen smysl žití. Bez minulosti, jen v budoucnosti. Ale to je netrpělivé touze lidské a kusému její zdání. A za sto dní bouř tu byla. Minulost propukla jako nahromaděnou intencí. Jakoby ohlásilo se náhle u postupu nezadržitelném, vyměřeném povely věčna, zašlé pominutí. Tak jako v budoucnu odestře se náhle vyjeveným zrakům vlastně minulost. V ní že spočívá smysl všeho, co je a kdy bude. V tom fatálním žádným úsilím ještě nezvráceném bloudění jakoby labyrintem a stálém přicházení v tatáž místa po jakémkoli uchylování, jež zdá se krátkozrakému umu jakoby etapami novými, exaktními, dosaženými velkým pokrokem a zásluhou té, chvastající se bystrozrakosti lidské, — že je význam odvěký cíle života. Nic že nezůstane odloženo, nedošedši svého určení.

Bouř přišla a život nadešel, v neodvratnosti a vrcholení, jak kvas vzniku jejich byl položen. — Tou bouří mocnou, strašnou, burácející od předpoledních hodin do samého podvečeru neochvěna nezůstala žádná lidská duše, dobrá i zlá, sebe neohroženější. Jakoby vůbec všemu vzniku života ubráno bylo všeho impulsu a vše zaniklo ze života a vše jen se

Digitized by Google

třáslo a v ustrnutí omračném vzhlédalo po přispění nejvyšším hrůzám svým. Každé srdce se třáslo . . . .

Konečně povolil atmosferický rozruch — povlovně schylovalo se ku klidu.

A bylo zase po bouři, v samý podvečer. (Dokončení.)

— — —

Ladislav Novák.*)

Oklikou přes architekturu dostal se Ladislav Novák k malířství. Dlouho váhal, dlouho bojoval v něm architekt s malířem, až konečně rozhodl se udělati přes všechna ta léta odborného studia hezky tlustou čáru a jíti tam, kam jej hlas srdce již dávno volal. V boji se štětcem kružítko hanebně podlehlo. A jakoby nic, Ladislav Novák hned oběma nohama postavil se na nové pole své působnosti a netrvalo dlouho, veřejnost znala již malíře Ladislava Nováka a nedala si ani zdáti, že tento rázovitý, originelní umělec málem by byl rozmnožil cech těch, kteří na troskách staré, malebné, krásné Prahy budují »novou« a »moderní«, »velkoměstskou« Prahu.

Tento moment sám stačí, aby učinil Nováka sympatickým. Nebyla to maličkost — a zvláště v našich poměrech — povrhnouti tak lehkým srdcem všemi možnými materielními výhodami a voliti dráhu českého malíře, kteří, jak známo, nedají architektům přes příliš vydělati a z pravidla nejezdí ve vlastních povozech. Ale Ladislav Novák vykročil vesele na tu dosti trnitou a neveselou dráhu.

*) Narodil se 7. října 1865 v Praze. Absolvovav reálné školy, studoval na české technice architekturu. Petr Maixner, učitel kreslení na technice, dal mu první návod v kreslení, po něm K. Javůrek. Absolvovav architekturu, vstoupil do praxe. Záhy však rozhodl se, že se úplně věnuje malířství. První práce jeho (illustrace), vyšly již roku 1883 v »Palečku« a »Šotku«. Poprve vystavoval roku 1893. Byly to obrazy: »Tři muzikanti« a »Poslední jaro«. Od té doby jdou střídavě obrazy a práce dekorativní. Tak ozdobil spolu s prof. Kloučkem faru u sv. Petra ornamentálními sgrafity a malbami asi čtrnáct facad (na Národopisné výstavě dům v Staré Praze, domy Zeyerovy v Holešovicích, dále domy na Smíchově, na Žižkově, dům poblíž Bezovky, sgrafita a freska), v Bohdanči a Roudnici a j. Mimo to navrhl fresky pro výzdobu slovinského národního domu v Mariboru, ozdobil freskami (sv. Václav a sv. Florián a ornamentální dekorace) továrnu firmy Kopecký a Svátek v Hostomicích. Z jiných prací zasluhují

Digitized by Google

Vjezd Jana Lucemburského do Prahy.

Začátek ovšem jako vždycky byl zlý. Nebyly to ani tak technické, vnější obtíže, jako spíše momenty vnitřní, přede vším stálé pochybnosti o vlastních schopnostech a veliká nedůvěra v sebe. Zase moment velmi sympatický a pro pravého umělce charakteristický. Je známo, že břídilové šmahem a jakoby jednou rukou řeší hravě problemy, před nimiž se skutečný umělec chvěje, oni neznají pochybností a nedůvěry ve vlastní sílu. Ale i když konečně tyto první nesnáze byly překonány, nebylo ještě vyhráno. Teď šlo o to, nalézti svůj tón, svou expressi a konečně svůj styl. Přirozeno, že mladý umělec přimkl se nejdříve k těm, kdož mu rázem svého umění, celým vnitřním stylem svým byli nejbližší. To byli Aleš a Schwaiger.

Tito dva sukovití, svérázní mistři stáli Novákovi nejblíže, protože mají humor, protože duch jejich umění přes zevnější realistické znaky jest fantaskní a pohádkový. Přilnul k nim také proto, že vábila jej síla jejich linií, při vší tvrdosti a leckdy i hranatosti vždy harmonických a měkce sladěných. Vábila jej k nim v první řadě pohádková a historická struna jejich, tak dobře odpovídající vlastní jeho disposici duševní. Konečně i archaistický ráz jejich díla, dýšící starosvětským jakýmsi půvabem, široký úsměv a hranatá jadrnost jejich postav jej lákala. Jmenovitě Schwaiger mocně naň působil. Svědčí to o dobrém vkusu Novákově a o jeho smyslu pro rázovitost, že právě Schwaigra a Alše si za mistry svoje zvolil. V době, kdy tak učinil, ta dvě jména v Čechách nevyslovována ještě s oním upřímným obdivem a vřelým uznáním, které dnes dílo jejich provázejí.

zvláštní zmínky práce pro sklo: asi 40 listů ornamentálních návrhů, z figurálních sv. Jiří a sv. Martin, Žák a Francimor, sv. Václav a j., pro Rehwalda: sv. Štěpán a celá řada kreseb figurálních pro leptání. Pracoval také pro Gerlachovu sbírku allegorií. Z obrazů jmenujeme: »Muzikanty«, »Poslední pivo«, »Cestou do amfitheatru«, »Kronos«, »Triumf bídy«, »Kovář a smrt«, z illustrací a kreseb: »Rebel«, »Muž«, »Žena« a illustrace k Čelakovského »Ohlasu«. Nyní právě pracuje na obraze »Triumf alkoholu«, který jest největší z jeho dosavadních prací a bude asi na podzim hotov.

Digitized by Google

Selská voina.

Digitized by Google

V celé faktuře svých prvních prací Ladislav Novák stojí pod vlivem Schwaigrovým. Teprve později dobrácký humor Alšův vítězí nad potouchlým humorem Schwaigrovým, který vždy a ve všem má silný sklon ke karikatuře. A skoro současně počíná vystupovati i vlastní, individuální moment význačněji do popředí: Jakási milá bonhomie, která i nejpříkřejším a nejdrsnějším výjevům dovede odejmouti jich ostrý, bodavý hrot a rozliti nad nimi usměvavou pohádkovou gloriolu. Zde asi v prvé řadě studium starých dřevorytů na celý směr talentu Novákova rozhodně a pronikavě působilo. Vidíme, jak linie jeho blíží se ostrým, pevně a tvrdě vedeným obrysům dřevorytů v tlustých, středověkých knihách, k dřevorytům zdobícím staré, zažloutlé listy, kroniky sevřené v pevných, červotočivých deskách, z nichž dýše plesnivá vůně staletí. Na tyto kresby plné naivního humoru a svěží fantasie, upomínají četné práce Novákovy, silně archaisující. I motivy volí s oblibou tytéž, jako tvůrci oněch starých dřevorytů, motivy, s jakými se setkáváme v ctihodných švábských a bavorských kronikách: výjevy ze selské bouře, kde propuštěný nebo od praporu zběhlý žoldák, jenž vstoupil do služeb rebelů a tam rychle postoupil, s celou komickou grandezzou domýšlivého parvenu harcuje na ukradnuté kobyle, nebo zase shluk rebelů, táhnoucích do boje. A staré imagines mortis, pitvorné tance smrti, zdobící zdi středověkých kostelů a hřbitovů i listy starodávných knih, poutají jeho pozornost. Bizarní kouzlo těchto strašidelných rejů, které tolik moderních umělců zlákalo a které vlastně ani nikdy nepřestalo působiti na mysli umělců, vábí i jej. Také on vstupuje do dlouhé řady těch, kteří štětcem nebo jehlou kouzlí pitvorný tanec kostlivce s lidmi, jeho návštěvy v lidských příbytcích, jeho důvěrné besedy s opilci, při korbeli se bavícími. Také on patří k rodu malířů divoké chorea Machabeorum, k rodu, jehož předkové sahají až k Holbeinovi a odtud přes Rethela až k Sattlerovi. Na Sattlera vůbec celý archaistický ráz umění Novákova, jeho styl a jeho ostré linie dosti připomínají. Ale Novák, zdá se mi, více se přimknul k duchu starých malířů, jeho Smrť je dobromyslná, plná humoru a myslím, že neodepře vyplnění prosby onomu pijáku na obrázku Novákovu, který ji prosí, aby dříve, nežli zbledne, směl si dáti »ještě jednu«, jeho smrť jest vůbec povahy dobrácké, ona nepřichází jen lidi strašit, ale i těšit. Je filosofem, přehlížejícím z hrdé své výše celou bídu života, a zároveň satyrikem, jenž slabostem těm se směje, ovšem ne ze škodolibosti, nýbrž z čisté radosti. Těší rebela, který se houpá na čekanu, aby si neblahý svůj osud nebral příliš k srdci. Toho pána, proti němuž zvedl odboj a který jej za to tak krutě ztrestal »také jednou skosím«. A to povídá tak klidně a dobrácky, sedíc na šibenici, na níž se houpá mrtvola a kouříc z krátké

Hlad. (Z cyklu »Kovář«).

Digitized by Google

lulky. Smrť Novákova je ne příšernou, ale jaksi dobrým kamarádem lidí, dobrodruhem, jenž na svých toulkách vchází pod střechy lidských příbytků. Novák rád pod své kresby připojuje vysvětlující veršíky, prosté, břitké a satyrické, připomínající rýmování středověkých moralistů. I v tom vidím těsné přilnutí k době, jež přede všemi jinými jej upoutala.

Představa smrti tak jej zaujala, že celou duší přilnul i k básni Vrchlického, v níž líčí se, kterak smrť byla chytrým kovářem chycena.

Sv. Václav v Hostomicích u Teplic.

Nějaký čas se lidem dobře žilo. Nikdo se o nic nestaral, žilo se vesele, hýřilo, milovalo a bláznilo. Ale pak přišla nuda, přišly nemoci, přišel hlad, poněvadž nikdo neumíral a země nestačila všech živiti. Teď již život nikoho netěšil. Tak nezbylo, než smrť zase pustiti na svobodu. Řadou rozkošných akvarelů, plných pohádkového kouzla a plných života, doprovází Novák děj pohádky. To nejsou mrtvé illustrace jakž takž k textu přiléhající a pracně slátané. Obrázky Novákovy jsou, abych tak řekl, pabásněním pohádky, novým vyvoláním její mrákavého, záhadného kouzla, novým, rovnocenným její vytvořením. Jsou úplně samostatným, od textu neodvislým a za sebe svou vlastní cenou, svým životem mlu-

Digitized by Google

vícím dílem uměleckým. Je v nich naivita lidových pohádek, jejich prostodušný humor, je v nich i plno dramatického vzruchu. Těmito cennými, rozkošnými pracemi Ladislav Novák rozhodným způsobem dokumentoval svůj vzácný smysl pro pohádku. Svůj illustrační talent osvědčil ostatně již dříve, krásnými svými kresbami k Čelakovského »Ohlasu písní českých«. (Premie »Umělecké besedy«).

Novou jakousi obměnou starého motivu o tanci smrti bude, jak se zdá, »Triumf Alkoholu«, největší z dosavadních prací Novákových, na níž dosud pracuje. Místo smrti zaujal zde satan alkoholu, jenž s hořící miskou sladkého jedu kráčí v čele dlouhého průvodu svých obětí. A je dlouhá jich řada. Muži, ženy, starci i lidé mladí, vše jde slepě za hrozným démonem. Šílený smích i divoký skřek třesou se nad hlavami těch lidí, zmítajících sebou a mávajících rukama při šíleném jásotu orgie. Obraz sám nalézá se ovšem teprve v prvém stadiu, na samém počátku té dlouhé dráhy, která leží mezi prvním zablesknutím myšlenky a její konečným vtělením v definitivní, poslední formu. Ale již dnes můžeme obdivovati ruch a život, bouřlivý jakýsi rys v tomto znázornění vítězného průvodu Alkoholu, triumfálního tohoto tažení, na jehož konci zeje hrob.

Talent Novákův hned od samého počátku tíhl rozhodně k umění dekorativnímu. Co v tomto směru vytvořil (a sem právě spadá větší část jeho posavadních děl) patří k nejlepším pracem toho druhu u nás. Nejsou to jen četné fasády domů Pražských i venkovských, na něž v bohaté, ač někdy trochu tvrdé harmonii barev vyluzuje řadu historických nebo legendárních výjevů i postav, ať již široce založenými freskami nebo sgrafitem. Z ruky Novákovy vyšel však také značný počet návrhů pro malbu na skle, ať již figuralních nebo ornamentálních, ale vždy čistě dekorativních, svědčících o bezprostřední a svěží tvůrčí síle jeho. Vedle toho provedl několik fasadních maleb dle návrhů Alšových (tak na domě Wiehlově, Storchově a Rottově), jakož i zajímavé vlastní komposice, vpalované do dřeva.

Ve všech těchto pracech, ať již šlo o postavy světců, obestřených sladkými legendami (upozorňuji tu na jeho krásného sv. Václava a figury svatých patronů zemských na lázních v Bohdanči) nebo o allegorie, vždy vystihl ráz dekorativní, vždy tanuly mu na mysli požadavky a okolí plochy, na níž obrazy své kouzlil.

Ladislav Novák zaujímá v mladší naší generaci malířské své zvláštní, pevně ohraničené místo. Dědic Alšův a Schwaigerův, v starších komposicích někdy i cizí vlivy (ku př. vliv prací Schwindových) prozrazující, úsilnou prací razí si svoji dráhu. Jest rozhodně z největších a nejbohatších našich talentů, umělec dobrého vkusu a veliké intelligence. Jeho vývoj jde stálou vzestupnou čarou a v tom vidím nejlepší záruku jeho budoucnosti. Nepřišel hotov a dovedný, jako přicházejí rutinéři. Naopak. Roste stále, vyvíjí se, umění jeho nabývá ostrých, pevných hran. Čím dál více také zbavuje se toho cizího nátěru, který na jeho starších pracích lpěl. Propracovává se k větší samostatnosti, zapouští čím dál hlouběji kořeny do domácí půdy. Je něco milého, jadrného, abych tak řekl, sukovitého v celém jeho uměleckém zjevu. Je to hlava svérázná a zajímavá, profil ostře modelovaný. Jeden z těch, které musíte míti rádi. A dojista jeden z těch, na nichž stojí budoucnost našeho umění. *Jaroslav Kamper.*

Digitized by Google

Počátky české hudby.

XVIII. st.*)

Píše Otakar Kamper.

II. (Pokračování.)

Ti, kdož získali si velkých a přímo neocenitelných zásluh o hudební život v Čechách v minulém století, kdož vlastně založili pověst Čechů jako národa hudebního par excellence, nejsou dnešnímu obecenstvu ani dle jména známi.

Jejich skladby, které svého času nejen v Čechách, ale i v cizině tisíce duší okouzlovaly a uváděly v nadšení, z větší části zůstaly rukopisy a propadly nejen úplnému zapomenutí, ale na mnoze i zkáze. Do všech koutů světa rozváty, setlely nebo dosud stlívají kdesi ty folianty hrubého, zažloutlého ručního papíru, na němž kdysi nejslavnější z českých mistrů zachytili ve spoustách not ty potopy a bouře tonů, jež hřměly v jejich duších. Jejich sláva šla jen k jejich hrobu. Prach mnoha let položil se na ty rukopisy, psané rukama, které tak dávno již ztuhly v led. Jména jejich, kdysi tisíci rtů s nadšením a obdivem vyslovovaná, zapomenuta příliš brzy a jen v slovnících žije ještě pamět těchto mužů, jejichž jména jsou pro nás pouhým prázdným zvukem beze všeho obsahu. A přece nebylo by nesnadno aspoň občas oživiti památku zapomenutých mistrů, ba bylo by i velice prospěšno, občasným provozováním zachovaných jejich skladeb předvésti před zraky současníků zapomenutý, dávno vybledlý již obraz skvělého onoho hudebního ruchu, jenž v Čechách v minulém století panoval a i obdiv cizozemců vzbuzoval.

Bylo by to nejen aktem vděčné piety k dávno mrtvým českým mistrům, ale i příkazem povinnosti vůči současnému obecenstvu, které sice bezpočtukráte slýchá o vzácné výši hudebního umění v Čechách minulého století, ale o celém vývoji tohoto umění a předních jeho representantech nemá ani mlhavého ponětí. Uznáváme, že v posledních letech staly se jakési, byť i skrovné pokusy v tomto směru. Tane nám tu na mysli historický koncert v době Národopisné výstavy, kde provedeno několik ukázek ze skladeb starých mistrů, dále sehrání Tomáškovy předehry z Es dur (při provozování Turinského »Angeliny« na Národním divadle) a provedení skvostného Vitáskova »Requiem« v chrámu P. Marie před Týnem dne 28. června 1897. Ale to vše jsou pouhé, více méně nahodilé náběhy, postrádající veškerého systemu, bez něhož obraz staré hudby české zůstává a nutně zůstati musí kusým a neurčitým. Doporučovalo by se spíše občas pořádati pravidelné historické koncerty, kde by v umělecky dokonalém podání prováděny byly staré skladby české a kde by nezbytně také dostati se musilo obecenstvu stručných historických a kritických úvodů. Snad by čilý Spolek pro komorní hudbu nebo Česká filharmonie ujmouti se mohly tohoto stejně čestného, jako záslužného úkolu.

Že by tu bylo s dostatek skladeb nejen zajímavých, ale i cenných, tomu nasvědčují již pouhá jména těchto starých skladatelů, z nichž ne-

*) V minulém čísle vysázeno omylem: Počátky české hudby v XVIII. století.

Digitized by Google

jeden v celé Evropě došel skvělého uznání. Stačí jen uvésti jména obou Koželuhů, Vitáska, zakladatele melodramatu Jiřího Bendy, Josefa Myslivečka*), Jana Ladislava Dusíka, Tomáška a jiných.

Jaké pověsti těšili se hudebníci čeští i mimo svou vlast, o tom svědčí také ta okolnost, že celá řada jich domohla se i v cizině skvělého postavení a značného uznání. Tak na př. Dismas Zelenka (1679—1745), jenž působil jako kapelník při dvorním chrámě katolickém v Drážďanech, Jan Zach (1699—1773), který byl kapelníkem kurfiřta mohučského, Josef Mysliveček (1737—1781), jemuž celá Italie vzdávala nadšený hold, Jiří Antonín Benda (1722—1795) a mnoho jiných. Zajímavým také je, že známý německý theoretik Daniel Gottlieb Türk v roku 1794, aby prý zlepšil hudební vkus Němců,**) vydal několik skladeb Čecha, Josefa Segera. Tento Seger (někdy psán také Segert) patří k nejzajímavějším zjevům v hudebním životě Čech 18. století. Byl žákem slavného kontrapunktika, minority Bohusl. Černohorského***) (1684—1740), jenž první počal v Čechách soustavně vyučovati theorii hudební.

Seger, který velmi záhy seznámil se s pracemi slavných mistrů italských Prenestiniho, Berardiho, Marcela, Caldary, byl nejen znamenitým houslistou a varhaníkem, ale i velice plodným skladatelem. Byl všeobecně považován za nejlepšího theoretika a varhaníka své doby a vlastní význam jeho sluší právě hledati v jeho činnosti theoretické a učitelské

Ze žáků jeho nejvíce vynikli Mysliveček, Kopřiva, Kuchař, Mašek, Votava, Jan A. Koželuh a jiní.

Jan Antonín Koželuh (1738—1814) je pravým dědicem svého mistra. Vedle činnosti jako učitel zpěvu a hudby (byl z nejhledanějších a nejoblíbenějších učitelů hudebních v Čechách a těšil se zvláště v kruzích šlechtických veliké přízni) rozvinul i bohatou činnost jako skladatel. Neobmezil se pouze na obor hudby církevní, jako jeho učitel Seger, nýbrž věnoval se i hudbě dramatické, při čem zajisté bohatě užil zkušeností, nabytých u Glucka, jehož byl žákem. Mezi největší jeho skladby náleží opery »Alexandr v Indii« a »Demofoon«, psané na texty vlaské. Rukopis opery jeho »Demofoon« (»Il Demofoonte«) chová se v bibliothece musea král. Českého, kamž dostal se z knihovny přítele Koželuhova, zmíněného již skladatele Jana Kř. Kuchaře (1751—1829), zvaného kdysi druhým Segertem. Zdá se, že žádná z těchto oper nebyla provozována. »Il Demofoonte«, spadající jak se zdá do mladších let mistrových, vznikl v době, kdy bylo libreto toto spracováno současně ještě několika jinými skladateli (tak napsal i Mysliveček operu toho jména) a

*) V minulém čísle uveden nesprávně bratr jeho František.

**) ». . . . damit durch sie der sinkende Geschmack in Deutschland gehoben werde . . .«

***) Bohuslav Matěj Černohorský dosáhl v Italii na université v Padově hodnosti mistra hudby a byl nějaký čas ředitelem kůru v chrámu sv. Antonína v Padově. Vrátiv se do vlasti, byl ředitelem hudby u sv. Jakuba v Praze. Z jeho žáků nejslavnějším byl Kristof Vilibald Gluck. Platil za nejslavnějšího skladatele své doby a jest co litovati, že téměř všechny skladby jeho, chované u sv. Jakuba v Praze, při požáru tohoto kláštera r. 1754. za své vzaly. Zajímavo jest, že také proslulý skladatel a houslista Giuseppe Tartini byl žákem Černohorského.

Digitized by Google

psán je veskrze v duchu hudby vlaské: množství koloraturních arií, četné recitativy, arie s dlouhými umělými kadencemi, průvod velmi jednoduchý (flauty, hoboje, lesní roh, fagot se smyčcovým kvartetem, který často převezme průvod sám). Patrna tu na četných místech zřejmá snaha po dramatickém výrazu, (zvláště v Demofoontově arii v I. aktu,) svěží invence a melodika, opera jest vůbec bohata na pěkná melodická místa. Tak hned sama předehra (Sinfonia), plná ruchu a vzletu, arie Dircey a Demofoonta, pochod v I. aktu, závěrečný sbor. Jinak z celé opery dýše zvláštní jakýsi milý a smavý půvab, jakási jemnost a gracie, která jest tak charakteristickou pro celé současné umění, a naivita a svěžest, se kterou se setkáváme i v jiných pracích Koželuhových.

Z těchto zasluhují zvláštní zmínky oratoria »Smrt Abelova« a »Joas, král Judský« (Gioas, rè di Giuda«). Toto posléze jmenované oratorium provozováno četným orchestrem na Velký pátek r. 1784 (dle jiných r. 1777) v chrámu Křižovnickém a text oratoria vydán tiskem s touto, pro svou dobu charakteristickou poznámkou o osobě skladatelově: »La musica e tutta nuova del celebre Signor Maestro Giovanni Antonio Koželuh, Boémo.« Vedle toho ovšem složil Koželuh celou řadu mší pro všechny neděle a svátky v roce, několik slavnostních mší, gradualií, offertorií, nešpor, litanií, arií, duet a requiem.

Mše Koželuhovy, v nichž jako ve všech jeho skladbách, jeví se značný myšlenkový vzlet, ušlechtilá melodika a slavnostní velebná nálada, nejednou ovšem vykazují ráz spíše operní, což ovšem leží již v duchu doby a nemůže hudební ceně jejich býti nikterak na újmu. Zvláštním půvabem vynikají solové partie v jeho mších. Všemi těmito přednostmi vysvětluje se, že mše tyto ještě do nedávna bývaly často provozovány. V nejnovější době byly také zatlačeny ubohými bezkrevnými a bezduchými plody stoupenců moderní reformy hudby chrámové.

Ze skladeb Koželuhových nebyla vydána až na naše dny žádná. Koželuh hodlal sice r. 1808 vydati sbírku svých offertorií tiskem, musil však upustiti od tohoto úmyslu pro nedostatek subskribentů; jichž netečnost zavinila, že z prací předního ze starších skladatelů českých ani jediná vydána nebyla, čehož je vzhledem k nepopíratelné hudební ceně jejich opravdu litovati. Zdá se, že ne poslední příčinou této chabé účasti subskribentů na zamýšleném vydání prací Koželuhových byly intriky jeho četných nepřátel.

(Pokračování).

Digitized by Google

Rozhledy po literatuře, umění a vědě.

Literatura.

J. E. Šlechta: V davu ztracených. (V Písku, nákladem J. Hrušky). V divadelní naší literatuře je jméno p. Šlechty už od let známo. V přítomné knize pokusil se o větší práci románovou, která při všech svých nedostatcích ukazuje intence nepopíratelně seriósní a stojí vysoko nad tuctovou produkcí našich beletristických knihoven, nad těmi Havlíky, Albierimi a Konrády, jejichž práce vycházejí v našich předních vlasteneckých knihovnách. P. Šlechtovi tanuly určitě a silně na mysli aspirace rázu vážně literárního — to cítíte z každé strany. Zrovna dvěma směry najednou se rozběhl: jednak za románem naturalistickým, spodobujícím dané společenské prostředí, jednak za románem psychologickým, za suggestivními a silně kolorovanými obrazy niterných procesů. Prvý náběh se mu zdařil daleko více než druhý. »Davem ztracených« míní obyvatelstvo smíchovských cihelen, té nejhlubší a nejhnusnější stoky pražské sociální bídy. Pan Šlechta rozvíjí toto prostředí před čtenářem dle známého způsobu Zolova: uvádí do něho svého hrdinu, sešlého bývalého inteligenta Bartáka, jemuž už nezbylo než kopat v cihelně hlínu, a dává nám prostřednictvím jeho zkušeností se zasvěcovat do života tohoto milieu. Nešetří silnými barvami a karakteristickými detaily, a figurky, které jsou za tímto úmyslem sem postaveny, nesou stopy bedlivého pozorování a zevní věrnosti. Ale snad cítil autor sám, že tato pouze zevně naturalistická faktura by dala jeho práci ráz opozděnosti a skočil proto odtud rovnýma nohama jinam: do nejdivočejší romantiky. Zaplétá svého Bartáka do osudného dobrodružství, které utone na konec v krvi, v několikanásobné katastrofě. To je největší slabinou celé práce. Divně se pak ovšem odráží od těchto křiklavých sensačně lokálkových událostí ta psychologicky míněná dikce, jíž jsou podmalovány. Pan Šlechta zapomněl zde na to, že analyticky, z nitra se nedají líčit lidé, do jejichž kůže — abych tak řekl vulgárně — nemůže ani autor ani čtenář vlézt. Milostné choutky špatně provdané nevěstky, žárlivé vzteky opilého surového muže, to všecko dá se líčit jen zvenčí, naturalisticky a dramaticky, ale ne, jak se p. Šlechta pokusil, niterně analyticky — a tu se pak ovšem nevyhnul tomu, že chudý duševní obsah těchto lidiček musil doplňovat nepřirozeným pathosem a theatrálním bombastem. Také stavbě děje a postav dalo by se mnoho vytýkat, vnitřní procesy postupují s nemožnou rychlostí a dospívají k jiným koncům,

Digitized by Google

než bychom předvídali, postavy jsou sem tam kresleny kolísavě atd. Hlavní vadou je však, že spisovatel nedemonstroval, jak se zdál slibovati, pozvolný, ale jistý determinism tohoto okolí. Jeho Barták nehyne pozvolna pod ničivým vlivem svého prostředí, ale jen proto, že se náhodou zaplet'l do krvavého dobrodružství, které však není pro toto prostředí ničím karakteristickým. Všude jsou nevěrné ženy a všude zabíjejí žárliví manželé své soky, nejen ve smíchovských cihelnách. Kniha tak, jak se jeví, je zvláštní směsicí realismu a romantiky, aspirací moderních a vedle toho zas zarážejících přežilostí. Ale právě to, že se dá toto všecko proti ní namítat, dokazuje, že tam je něco silně chtěno. Lépe deset takových náběhů, třebas selhávajících, než jedna práce na venek uhlazená, nezarážející, ale také nic nechtějící a nepravící. Ve spoustě krotké a ploché belletrie, která se poslední dobou vyvalila zase na knihkupecký trh, mne zaujala kniha p. Šlechtova svými silnými barvami a vystouplými rysy a chtěl jsem proto na ni upozornit, aby se přes ni nepřešlo nevšímavě proto, že vyšla nákladem neznámé venkovské tiskárny. *D.*

Stanislav Przybyszewski: **Homo sapiens** (I. Über Bord. II. Unterwegs. III. Im Malstrom. — Berlín. H. Storm). Druhý a třetí svazek románové této trilogie vyšel už asi před dvěma lety, první však teprv nedávno, takže teprv nyní lze o ní souditi jako o celku, jak si to autor v předmluvě přeje. Což nám ovšem nemůže zabrániti, abychom nekonstatovali, že trilogie vlastně příliš jednolitým celkem není a že jednotlivé její části jak příběhově, tak i pokud se tkne spracování mohou platit docela samostatně. Spojující nití je tu hlavní postava Erich Falk. Celý její psychický obsah je definován, řekneme-li, že je vtěleným zosobněním dobývavé, dravčí, nenasytné mužské pohlavnosti. Ale co sluší být dodáno: pohlavnosti, kterou sám neovládá a která dávno už přestala být zdrojem rozkoše, té, která vládne docela samostatně a suverenně, která spoutala jeho přezrálou, dekadentně zdiferencovanou inteligenci a učinila si otrokem všecku jeho vůli. Falk dobývá žen pouhými pohledy a posuňky, jediným zasršením omamujícího fluidu ze svého oka, vším tím ztěžka vyslovitelným, ale hned při prvém setkání fascinujícím, co leží v jeho bytosti. Ale není to dobyvatel pyšný a radostný, jenž by na svou kořist vztahoval ruku s klidem vítězství a nasycení. V tom stadiu psychologického a fysiologického vývoje, jaké jeho bytost představuje, je dávno zvrácen přirozený poměr mezi pohlavím a ostatními funkcemi organismu. Dávno je tu porušena jednota bytosti a Falk, tento člověk nejvyšších stupňů vývojových, je tak zdiferencován, že celá bytost jeho je rozeklána ve dva proudy sil a funkcí, které se navzájem osamotnily a vespolek se rvou. Na jedné straně mocnosti prvotní, kořeny existence, tajemné výbuchy pravůle — pohlaví, které je Przybyszewskému matkou a kořenem všeho života. A na druhé straně inteligence, mozek tisíciletími kulturního vývoje nesmírně zjemnělý, přisvojující sobě centrální vládu nad celým organismem, prohnětený dědičnou křesťanskou mravní citlivostí a shlížející s výše svého spiritualismu s opovržením na tu bestii tam dole. Každá z těchto sil žene nyní člověka jiným směrem, jen na chvíli postaví se intellekt do služeb pohlavnosti a dává jí do rukou raffinované prostředky k dosažení jejích účelů. Čím láme Falk každý odpor žen, to není pouhá hrubá

Digitized by Google

samčí výbojnost, ale právě to, že je tak raffinovaně intelektována, že žena se domnívá podlehat ne jeho tělu, ale převaze jeho ducha, jeho vyšší vůli. Ale hned na to se mozek zase vzbouří, probudí se jeho spiritualistická pýcha a ethická citlivost a po hodech smyslů počíná martyrium svědomí. Člověk pohlaví a člověk mozek nechtějí se snésti v jednom těle, každý se řítí jiným směrem a organism rozepne se jako na skřipci, takže každý nerv a každá céva v něm praská. Aparát mozkový, odtržen od přirozené souvislosti s ostatním organismem, propadá anarchii, jednotlivé jeho atomy se osamotňují, vedení jeho proudů se trhají a zamotávají, temné spodní proudy provalují všecky hráze a zaplavují vědomí šílenou hrou hallucinací a dokonale přemožený, pohlavím zdeptaný mozek ironisuje ve svém pádu svůj vlastní spiritualism, své idealistické představy o »důstojnosti lidské« a chechtá se s šibeničným cynismem: Ať žije Linnéův »homo sapiens«, koruna přírody! »Vive l' humanité!« — Falk není, vlastně nic jiného než variace na základní thema vší tvorby Przybyszewského; neznamená jednotlivce, ale celý jistý psychologický a fysiologický typus. Ostatně není ani v této románové trojici samojediným jeho představitelem. Je obklopen celou řadou postav, od jejichž duší se odrážejí zmíněné jeho stavy v příbuzných ohlasech. Takoví lidé se už v chumelenici tuctového lidského zboží vždycky najdou pomocí svých jemných tykadel, třebas to, co je udržovalo ve styku a vždycky znovu k sobě táhlo, byl jen smrtelný zápas o ženu. Takovýmto způsobem vyrve v »Am Bord« Falk svému příteli malíři Mikitovi jeho milenku, bez zvláštní úmyslnosti, jen hnán osudnými silami svého podvědomí, vyrve mu ji za pouhých několik dní pouhými tajemnými suggescemi bleskorychlých pohledů a elektrických dotyků rukou a dožene Mikitu k sebevraždě. Poslední z románů »Im Malstrom« předvádí celou obec takovýchto nešťastníků; mužů, jejichž jedinou osou myšlení je žena, buď žena, které se chtějí zmocnit, anebo žena, kterou v bezmocné žárlivosti vidí unikat do rukou jiného, anebo žena, kterou zničili a jejíž fantom bouří nyní jejich svědomí. Zde jsou líčeny už poslední konce těchto procesů, kdy všecky tyto mozky zhasínají v parách alkoholů a uhnívají v horečkách, šílenství a choutkách sebevraždy. Ale na cestě sem, v druhém románě »Unterwegs« zahraje si ještě dříve Falk na nadčlověka. Zničí panenskou dívčí duši s tím fatalistickým klidem, s jakým rozšlapujeme červa, jenž nám přišel do cesty. »Ich bin kein Mensch. Ich bin der Uebermensch: gewissenlos, grausam, herrlich und gütig. Ich bin Natur; ich habe kein Gewissen, sie hat es nicht.« Tuto knihu, která je vlastně nejmodernější variací Faustova dobrodružství s Markétkou, kladl bych z celé trojice nejvýš po stránce umělecké. Je podivuhodně plastická a jednoduchá při všem vnitřním raffinementu. Nejméně výrazný z celé trilogie je román »Im Malstrom«. Všecko se tu opravdu točí jako ve víru, postavy se jen mihotají, linie a barvy se rozplývají v jediné směsici a zevní manýra upomíná příliš na Dostojevského. Ale dikce je zde ovšem, jako v celé trojici a jako u Przybyszewského vůbec, plamenná, bleskorychle vzněcující, nekonečně pružná a při vší zdrcující tíži a složitosti látky velice lehká a vzdušná. Tak svůdná a oslnivá je tato forma, že jdeme za autorem, kamkoliv se mu zlíbí nás vést a že

Digitized by Google

přehlušuje v nás všecky námitky, které bychom měli proti psychologii a celému ideovému podkladu těchto knih. Tato psychologie dá se vůbec snad jen parafrasovati, ale ne kritisovati. Kontrolovati by ji mohl jen ten, kdo je sám z rodu těchto Falkův a prožil jejich ekstase a martyria. V nás ostatních vyvolávají tyto stavy také sice příbuzné a známé ohlasy, ale jen v slabém, nesmělém tušení. Tyto stavy jsou v nás také, tak jako vůbec není stavu a možnosti psychologické, která by třebas i v sebe slabším zárodku nedřímala v lidské duši, jen trochu vyvinuté. Ale jsou to právě jen zárodky, stajené, nevypučelé, o nichž bychom snad po celý život nezvěděli, kdyby nám na ně ruka těchto uměleckých suggescí nesáhla a nedala jim na chvíli se ozvati. Podivíme se tragickému heroismu umělce, který sám v sobě odhrnuje zanesené tyto krátery a dává z nich chrliti oheň a jed, jen aby nám na chvíli předvedl duši lidskou ve výjimečném, nevídaném osvětlení, ve hře plamenů, které roztavují do běla každý její atom a vyluzují na jejím pletivě lesk nejintensivnějších barev, ale které ji také tím sžíhají až k smrti a záhubě — podivíme se tomu, ale poděkujeme se, jsme-li vůči sobě upřímni, osudu, že nás neučinil takovýmito demonstračními objekty muk, které dovede člověk s tak raffinovanou virtuositou sám sobě připravovat. Má-li tato, jinak jen čistě umělecká snaha také nějakou morální hodnotu, pak jen leda tím, že to je odvážná hra nad propastmi, která otužuje duši a burcuje ji z líné pohodlnosti normálu. Ale naproti tomu dají se položiti těžké námitky. Má člověk právo rozšiřovat svou bytost za meze, indivialitou jeho mu uložené? Smí takto jen pro pouhou hru vyvolávati na světlo démony z podzemních doupat svého nitra? To nejsou jen námitky úzkoprsé morality — vzpomeňme jen, že i jeden z nejhazardnějších duchů, jací kdy byli, Baudelaire, si kladl otázku, má-li člověk právo tvořiti si umělé ráje, »paradis artificiels«, pomocí omamných prostředků. Tím méně má, myslím, práva a příčiny tvořiti si umělá pekla. Při nejmenším chci jen tolik říci, že knihy jako tyto nejsou pro leckoho. Jsou vrstvy čtenářů, kteří se z umělecké jich stránky těšiti nedovedou a psychologickým jich obsahem dají se otrávit, poněvadž podlehnou trpně těmto suggescím a budou se snobisticky opičit po takovémto Falkovi, nechápajíce, že právě naopak knihy tyto mají být zkouškou aktivní mravní síly, gymnastikou, na níž se ona učí napínat svaly. Proto nemůže být většího nedorozumění, než když se dělá z Przybyszewského autor módně sensační, když mladé dušičky, které sotva se ocitly na prahu svých sexuelních zkušeností, chtějí si vyšlapovat v allurách jeho reků a truchlivé dokonce už a urážející je, když potkává Przybyszewského osud, jaký potkával svého času Zolu — když vidíme, jak se knihami jeho dává čtenářská luza pikantně lehtat a to, co bylo zde složeno v mukách a žhavě bolestných ekstasích, s nejhroznější opravdovostí umělce a psychologa doby, bere se za pouhý zjev literatury pornografické. *Kj.*

Th. Ribot: L'evolution des idées générales. (Dokončení.) Tak hned na samém počátku řeči naskytá se problem, byly-li původními, samostatnými výrazy generických představ kořeny dnešních slov, či jednotlivá slova sama, z nichž společné kořeny teprve ex post vyanalysovány? A dále je otázkou, záležely-li prvotní výrazy v ojedinělých slovech, či ve větách: většina linguistů k druhému názoru se kloní. Další

Digitized by Google

vývoj řeči takto již se ustálivší jest nám přístupnější a kapitola, kterou Ribot mu věnoval, velice interesantní. Mezi těmi prvotními výrazy — ať již to jsou kořeny či slova — lze rozlišovati dvě kategorie: jednak kořeny pronominelní či ukazovací, jednak kořeny verbální či výrokové. První skupina nejdříve se vyvíjí, a patří do ní zájmena: zde, tam, toto, ono atd.: bývají to výrazy krátké, jednoduché, prosté. Důležitější jest však skupina druhá, kořeny do ní náležející vyjadřují nejprve vlastnosti věcí, později též činy. Označováním vlastností vznikají původně adjektiva — první to stupeň abstrahování, nahrazování mnohého jediným, symbolisace. Některá z těchto adjektiv zachytila se však a utkvěla na jistých objektech, jimž byla přikládána tak, že značila tyto objekty samy a proměnila se v substantiva. Substantiva pak spojována jsouce se zájmeny za příčinou označení činu stávají se slovesy (Bhara-mi = nosič-já = nesu), která právě jako adjektiva a substantiva stávají se vždy abstraktnějšími, až konečně pomocná slovesa se vytvoří. Nejposléze objevují se v řeči výrazy vyjadřující vztahy (předložky, předpony a přípony, sklonba, spojky). Po této odbočce vrací se opět k líčení vývoje abstrakční schopnosti. Řeč neumožnila vznikem svým ihned též vznik vysokých abstrakcí, pojmů a umožnila nejprve jen překročení stadia generických představ a vznik středních forem skutečné abstrakce, jak Ribot je zove (les formes moyennes de l' abstraction). Nižší druh těchto středních forem dokonce málo (hlavně aktivností procesu abstrakčního oproti dřívějšímu pasivnímu) liší se od generických představ. Ribot ukazuje na jazycích primitivních kmenů, kterak schopnost jich abstrakční je zcela nepatrná, schopnost generalisační téměř žádná, kterak slovo ještě málo je symbolem t. j. substitutem řady představ, zůstávajíc znakem konkrétní jedinečné představy: jedni mají na př. zvláštní výrazy pro jednotlivé prsty, ale slova pro prst vůbec nemají; neb nemajíce výrazu pro psa vůbec, mají spoustu terminů pro psy různých barev, vlastností etc. Této fási konkrétně-abstraktní odpovídá též konkrétně abstraktní stadium počítání: dotčení primitivové nejsou s to počítati leč na konkrétních předmětech a i to jen do dvou, pěti, deseti nejvýš. Postup od této konkretně-abstraktní fase, která vyznačuje se tak nedokonalou analysou, až k formám abstrakce vyššího druhu, kdy analysa je přesná, vztahujíc se na podstatné vlastnosti, kdy zjednodušení, symbolisace, substitutivní funkce slova dosáhly nejvyššího stupně, ukazuje Ribot velmi zajímavě na pokroku klasifikace zoologické od primitivního rozlišování na zvířata na suchu, ve vodě a ve vzduchu až po Linnéa a Cuviera; a upozorňuje velmi duchaplně na analogii tohoto postupu s postupem měny od primitivního způsobu směny až k dnešnímu fiduciárnímu peněžníku, kde lístek papíru nemající ceny 2 centimů je symbolem milionů. — Jaký je obsah abstraktních pojmů? — toť ten starý, noetický problém, jejž Ribot zde snaží se psychologicky objektivní metodou řešit. Na základě pokusů, jež v té příčině na 103 různých osobách vykonal, staví trojí typus: typ konkrétní, kde abstraktní slovo vyvolává nějakou konkrétní představu (sem by tedy dle R. náleželi Berkeley a Hume!), typus typografický, kde abstraktní výraz je provázen jasnou představou tištěného slova, a typus auditivní, kde ve vědomí trvají pouhé zvuky, sluchové představy a nic více, (sem by náležel Anselmus: flatus vocis).

Digitized by Google

Konečně ve velké většině případů odpověď na otázku: co si představují při tom kterém abstraktním slově, zněla: nic. Avšak naprosté nic to nemůže přece být, neboť potom byl by nám abstraktní výraz stejně nesrozumitelný, jako slovo cizí neznámé nám řeči. Co je tedy to »nic«? Na tuto otázku odpovídá Ribot se svého psychologického stanoviska: abstraktní pojem je zvláštním případem onoho latentního, potencialního vědomí resp. podvědomí, jako vůbec paměť, zvyklost: slovo stalo se tu již úplným náhradníkem představy, nicméně ten sebevědomý substrát dodává mu jeho platnost a výraznost. Tedy nepovědomé — jak již Hartmann nevědomým abstraktní pojmy vykládal, a jistě hlavní námitky proti tomuto platí i proti Ribotovu názoru. Když takto všeobecně nastínil vývoj abstrakce ve třech jejích stadiích, obrací se ku konci k jednotlivým hlavním pojmům, aby i jednotlivě na nich vývoj ten demonstroval. Nejde mu při tom o jejich původ (tedy problem apriornosti Kantovy, vrozenosti Spencerovy nechává stranou), pouze o vývoj, který je nepopíratelný. Při pojmu čísla, kterým počíná, je hlavním problémem vznik pojmu jednotky a tu právem nepřisuzuje R. výhradný úkol smyslovým percepcím, nýbrž té duševní činnosti analysující: jednotka jakožto pojem jest abstraktum, je pojmem vlastnosti t. nedělitelnosti. Skládáním jednotek umožněno sčítání a odčítání a všechna mathematika vyvíjející se tou měrou, jak zdokonaluje se symbolika její. Rovněž při pojmu prostoru nestačí ke vzniku jeho percepce: percepce dávají nám toliko představu rozlehlého, která v nich jest obsažena a je velmi měnivá dle individuí, okolností atd., značíc stadium konkrétně abstraktní; teprve když geometrové odloučili z představy rozlohy (l'étendue) vše konkrétní, takže zbyly jim pouhé rozměry, pouhé veličiny — dosáhl vývoj pojmu prostoru stadium dokonalé, čisté, jednoduché a neměnné abstrakce.

Týž vývoj opakuje se s pojmem času: na prvním stupni neexistuje čistý pojem času, nýbrž toliko generická představa o trvání, obsažená v percepcích vnějších i vnitřních (tu hlavně rythmus dýchání, tlukotu srdce). Tato konkrétní představa mění se v konkrétně-abstraktní tehdy, kdy člověk stává se schopným pamatovati a představiti si jistou lhůtu časovou, která svou pravidelností a markantností se mu vnucuje: den, týden. Na rozhraní mezi tímto stadiem a dokonalou abstrakcí stojí personifikování, antropomorfisování času, až konečně astronomové (jako při prostoru geometrové) abstrahováním hlavních a podstatných vlastností času vytvořili z entity veličinu, čistý pojem času. Totéž při pojmu příčiny: nejprve zase percepce, ale hlavně vnitřní: percepce svalového úsilí, vůle je prý zdrojem tohoto pojmu. Primitivní člověk rozšiřuje konkrétní představu svého úsilí svalového na vše, co kolem něho jedná a působí změny i vzniká fetišism, který ustupuje teprve vědeckému bádání abstrahujícímu a generalisujícímu a činí místo modernímu pojmu všeobecné kausality. Podobně i pojem zákona prošel třemi stadii vývoje: stadiem, kdy záležel jedině v generických představách, stadiem, kdy redukcí většího počtu faktů na jedinou formuli docíleno bylo empirických zákonů (na tomto stadiu jsou posud vědy psychol. a sociolog.), kteréžto zákony jsou však ještě příliš složité, ve faktech obsažené, kdežto zákony theoretické — representující nejvyšší stadium tohoto vývoje — založené na zákonech

Digitized by Google

empirických jsou již čistými abstrakcemi, jednoduchými, ideálními a tedy jen aproximativními. Ukázav ještě týž vývoj při pojmu druhu, stanoví R. v závěrečné kapitole svého díla příčiny tohoto vývoje abstrakční schopnosti: jednak jest to užitečnost její ne sice bezprostřední, ale přece veliká, která — třeba nebylo lze připustiti vliv dědičnosti — aspoň nápodobení vyvolává a tím vývoj umožňuje, a jednak jest to objevování se geniů abstrakce. *Kirilov.*

— **Topičův salon.** Pan Zvěřina*) je svérázný malíř, jakým je u nás na př. Aleš, Schwaiger. Jim stojí i technikou nejblíže. Malíř kozičkář, jak jej nazval v loni na Alešovu večírku p. Arbes. Tehdá byl p. Zvěřina taky osobně přítomen. Neznali jsme ho. Ptáme se: Co je to za pána? Arbes zaslech náš hovor. »A to nevíte, páni?« spustil na nás. »To je hanba! To je malíř kozičkář. To by vám měli vykládat raději ti vaši páni ve Volných Směrech a jinde, kdo to je Zvěřina.«

Zvěřina výborně vystihuje ve svých kresbách divoký, romantický ráz krajů jihoslovanských: Dalmacie, Černé Hory, Bosny, Hercegoviny, Albánska. Nejbizarnější formace přírodní, příkré, strmé skály, skalní ručeje, staleté, rozsochaté stromy, větrem, deštěm omleté a bouřemi znetvořené, bizarní, z prken a trámů sbité chatrče, sušárny a mlýny a konaky na skalách, kol nichž se pasou stáda koz a nad nimiž občas zuří pověstná bora — to jsou asi předměty, kterým věnuje p. Zvěřina svoji pozornost. Ze všech těch kreseb vane jednotný ráz, prozrazující svérázného umělce. A co je života v nich, na těch skalách, na těch stráních, pod těmi rozsochatými stromy, co je života v těch jeho kozičkách, zachycených v nejrozpustilejších posicích, někde jak odpočívají roztaženy na kamenech, v skalních děrách, jinde jak je bora strhuje k zemi, vznáší do vzduchu a vrhá střemhlav do hlubokých propastí. Na samotných postavách p. Zvěřinových není nic obzvláštního, jak možno viděti z četných jeho studií typů a portraitů, ale v tom prostředí, v kterém je nám podává, vane z nich něco heroického, junáckého, celé to okolí dýše zvláštním kouzlem, mnohé ty nakreslené hrady vypadají jako ilustrace k romantickým pohádkám s orientálským ovzduším. A taky techniku má p. Zvěřina svéráznou, ilustrační, reprodukčního rázu. Mnohé ty kartony podobají se jemným moderním rytinám a leptaninám, upomínajícím na Rembrandta, Dürera, Cranacha. Ale zde, v technice, je úrazný kámen všech kreseb páně Zvěřinových. Technika, kterou si osvojil, dovoluje mu pouze jednu a touž náladu, s prudkým slunečním osvětlením. Ovšem p. Zvěřinovi nejednalo se nikde, na žádném obraze o intimní ráz, o intimní náladu krajiny, to by se nebyl odvážil těch dalekých, dobrodružných, mnohdy i nebezpečných cest na Balkán, do tamnějších hor a pustin, to by byl maloval doma v Čechách, jej upoutal právě ten divoký romantický ráz Balkánu, jemu věnuje celou svou pozornost, maluje, vlastně kreslí jen a jen ty bizarní formy skal, stromů, z prken zbitých chatrčí a z toho hlediska nutno také posuzovat uměleckou tvorbu p. Zvěřinovu.

Zvláštním u p. Zvěřiny neobvyklým měkkým dojmem působí několik idyll; nevěříte ani, že je kreslil p. Zvěřina. Hádali byste na Čermáka (Návrat z Tater, Na bojišti) anebo na Manesa (Rusíni, Na zříceninách Trenčína, Idylla v Pováží).

Karel Wellner.

— **»O vztazích mezi tělesnou povahou a duševní činností školní mládeže.«** Přednesl v Jednotě Filosofické dne 19. 3. 1898 MUDr. Jindř. Matiegka, docent

*) Prof. Fr. Bohumír Zvěřina nar. 1835. v Hrotovicích na Moravě. Byl profesorem kreslení v Kutné Hoře do r. 1865., pak v Gorici, Mariboru, Brně a posledně ve Vídni od r. 1876. Posledních 10 let tráví ve výslužbě ve Světlé v Rakousích.

Digitized by Google

české university. — Známý odborník a pracovník na poli anthropologickém u nás podal tu stručně, ale velice poutavě své statistické zkušenosti, jakých nabyl u nás vzhledem k tomuto thematu. Při tom ovšem dotekl se i jiných badatelů a případně vše demonstroval tím, že nechal kolovati jednak formuláře, jež rozeslal po našich školách k vůli vyplnění rubrik v nich obsažených, jednak hotové tabulky, které se daly na základě materialu sebraného zodpověděním oněch formulářů sestaviti. Obšírně o svých zkušenostech pojedná pan autor ve spise, jenž vydán bude akademií. My se ovšem omezujeme na stručný referát o tom, co p. přednášející řekl:

Rus Graciano v r. 1889 na základě pozorování 1460 dětí ukazuje, že výška a váha těla, jakož i obvod hrudní je u dobrých žáků značnější, než u špatných. Totéž na větším materialu potvrzuje Schak a tvrdí, že návštěva škol účinkuje blahodárně na vzrůst; zdá se dle S. vůbec, že návštěva školy má přímý vliv na vzrůst, ana se tu objevuje pravidelnost: tak na př. průměrný vzrůst u dětí, chodících 1 rok do školy, jest 144·9 m., u dětí chodících 2 roky do školy 145·8 m., 3 roky 148·5 m., 4 roky 148·8 m., 5 roků 151·5 m. atd. Podobně se dá konstatovat určitý souvis mezi váhou tělesnou a pokročilostí duševní: tak na př. 10leté dítě, stojící na průměrné výši vzdělání, má váhu 27·67 kg.; váha méně pokročilých průměrně je buď 28·3 kg. nebo 29·00 kg. atd. Toto, jakož i dále, že děti, které vykazují více než průměrnou pracovní sílu duševní, mají celkem i větší výšku a obvod prsou, ukázal r. 1894 T. Polter, změřiv 33.500 dětí. Podle něho vůbec, kdo chce výše postoupit, má býti zvážen, tělesné vlastnosti mají odpovídat onomu průměru duševnímu, jehož dítě má v následující třídě nabýti. — Než vyšly tyto práce, konala se už v Čechách statistika dle určitého, na školy rozeslaného formuláře. Ale kdežto u jmenovaných autorů brán v tomto směru zřetel toliko k tomu, zda dítě postupuje ve škole, přidána u nás další rubrika k vyplnění se strany učitelů: nadání. Proč tato rubrika vsunuta, odůvodňuje p. dr. M. takto: Chceme-li znáti vliv těla na duševní vlastnosti, jest otázka, co si pro tyto vezmeme za měřítko. Pouze postup k třídě vyšší není dost spolehlivým měřítkem duševních vlastností (ač souvisí s tělesným vývinem): dítě ztratí rok nemocí, stěhováním atd., tím se mu postup znemožní, nezmenšuje se však jeho nadání, pročež nesmí býti dítě takové vřaděno do nižší kategorie duševního nadání. My musíme znát, krátce řečeno, nejen jak určité dítě postupuje, ale i jak je nadáno. (Upozorňujeme na bohatost rubrik, které se nalezají na formuláři: jméno, zaměstnání rodičů, výživa, svalstvo, barva vlasů atd.). Co se týče postupu ve škole a poměru jeho k výšce těla, platí na př. u nás tento vzorec: nejmenší v I. třídě má 90 cm. — střed je zde však u 112, nejmenší v II. tř. má 99 cm. — střed je zde však 115, nejmenší v III. tř. má 106 cm. — střed je zde však 120 atd. — rozuměj vždy tytéž, kteří však postoupili. — Dále v tomtéž stáří vykazují dítky tím větší střední výšku, čím více postoupily, na př.: Průměrná výška 7letých je 115 cm. Pod 115 cm. je v I. tř. dětí 7letých 65%, v II. tř. dětí 7letých 43·6%, v III. tř. 13·2%. Nad 115 cm. je v I. dětí 7letých 27·9%, v II. tř. 49·9%, v III. tř. 83·9%. Z toho plyne: čím více hoch pokročil, tím je vyšší. V tom má T. Polter pravdu. Ale jak už řečeno, nelze jen dle postupu měřit duševní vlastnosti. (Při přesném měření musí se ovšem vzíti zřetel k tomu, kolik dětí jest přesně 7letých, kolik 7¼ r., kolik 7½ atd.).

Při otázce, je-li souvis mezi tělesnými a duševními vlastnostmi u dětí, sluší vzíti zřetel k tvaru lebky, k indexu. U mládeže množí se činy trestní — je tu souvis? Pan přednášející ukazuje na své práce vzhledem k indexu lebky, a praví, že u nás celkem obyčejný je 83. Školní mládež lovosická ukazovala 84—88 a sice

Digitized by Google

ukazovaly děti, jsoucí pozadu ve škole, buď pod 84 nebo nad 88 (kulatost hlavy bývá způsobena i vodnatelností a nejen velikostí mozku!) Chceme-li posouditi nadání a mravnost našich dětí, musíme si všimnouti hlavně barvy vlasů a očí a ovšem i tvaru lebky. Nadání a mravnost je těžko ocenit, ale přes to jsme nabyli číslic přesvědčivých. I statistika dokázala na př. známou pravdu, že v 10 a 11 letech klesá náhle počet mravných a nadaných (odchodem na střední školy) a že po 10—11tém roce rozdíl mezi nadanými a nenadanými téměř mizí. — U nás nejsou v celku nejnadanější ani ti nejsvětlejší, ani ti nejčernější, ale je to u nás střední, jaksi smíšený typ, který se jeví ostatně i tělesně nejschopnějším, nejlépe odporuje nemocem atd. Typ tento se u nás vyvinul asi v boji o život ze světlejších lidí (i Slované byli původně asi světlí). Má poněkud tmavý vlas a trochu světlé oči. U nás nabývá půdy. — Největší vliv na nadání má však vrch hlavy. Obvod hlavy měřil Galton na studujících v Cambridgi, a shledal, že nejnadanější měli největší obvod hlavy a jen málo z nich že mělo obvod hlavy malý (a obráceně). Co se týče mravů našlo se u nás, že žáci se špatnými mravy v mladších letech ukazují menší vzrůst. (Po odchodu na střední školy nastává zas vyrovnání!). U středních vlasů bývají u nás dobré mravy častější. Rudovlasí (pochopitelně) mívají velikou účast na mravech špatných. Co se tkne očí, světlé oči značívají u nás obyčejně lepší mravy. I zde zas má největší vliv objem hlavy: větší obvod, lepší mravy. To by vyniklo ještě lépe, kdyby se dali vyloučit ti, jichž obvod hlavy je veliký následkem vodnatelnosti atd.

Celkem lze činiti u nás tyto konkluse o vztazích mezi tělesnou povahou a duševní činností školní mladeže: 1. Postup od třídy k třídě souvisí s tělesnými vlastnostmi. Třeba tu však v úvahu vzíti i nemoc, stěhování atd. 2. Přímý vliv tělesný na duševní schopnosti není tak patrný, pokud se tkne výšky těla, ač se nedá úplně popříti. 3. Barva vlasů a očí nestvrzuje (tak tvrdí Hamon a j.), že světlá raça u nás má vyšší nadání. U nás zdá se nejschopnější života střední barva vlasů a poněkud světlé oči. Jinde ovšem tomu bude asi jinak. Odchylky od panujícího smíšeného typu jeví asi odchylné duševní vlastnosti. Pro nás nejpřirozenější a nejprospěšnější tělesnou povahou se zdá býti ta, která v mládí je světlejší a časem se ztemňuje. To platí hlavně o vlasech: blondýn, jenž zůstane blond, bývá ve stáří tuberkulosní, slabý v těle; podobně se to dá říci o černých. Největší vliv na nadání a mravy má obvod hlavy resp. mozku: . . . Jest otázka, zda-li a jak mohou výsledky tyto míti vliv na naše paedag. zásady. Třeba tu vytknouti, že učitel při ocenění schopností nesmí brát ohled na tyto znaky: jsou relativní (a indukce není ještě provedena tak, aby se o ní dalo určitě soudit). To by bylo asi tolik, jako kdyby soudce soudil předvedeného už podle vnějších znaků — i to je relativní a platí to jen pro množství; jednotlivec však i černý i světlý může provésti veliké věci. Ale učitel si může svůj nález vysvětlovat znaky tělesnými a podle toho hlavně při trestu postupovati. Už dnes rodiče sami dosti rozhodují, zda dítě přes dobré vysvědčení má opakovat — a je jistě jenom otázka času, aby tu rozhodoval lékař bez ohledu na rodiče.

— Pan **Ludvík Lošťák** zadal k Národnímu Divadlu právě dokončenou operu »Selská bouře«, jejíž libretto je pracováno dle Šubrtova »Jana Výravy«. Jsme velice žádostivi nad osud prvého většího tohoto pokusu o dramatickou hudbu z řad mladých talentů, které předstoupily na veřejnost v koncertech mladé hudební generace.

— **Z Umělecké Besedy** vystoupili z veliké většiny výtvarní umělci a založili si vlastní středisko. Krásný sen, soustřediti v Besedě všechnu naši uměleckou obec,

Digitized by Google

jest již dávno pochován. Nejen že jeden odbor překážel druhému, ale i číselná převaha členů-neumělců, rozhodujících v záležitostech, ve kterých umělci jim upírali všechnu kompetenci, vyháněla tyto z Besedy. To bylo příčinou i posledního exodu výtvarníků Nová Jednota umělců výtvarných ustavila se 24. března. Původci a zakladateli Jednoty jsou: pp. V. Hynais, J. Myslbek, Fr. Ženíšek, J. Stiebral, E. Liška, J. Mauder, C. Klouček, J. Kastner, J. Podhajský, L. Márold, Aleš, V. Jansa, L. Wurzel, V. Trsek, Fr. Slabý, K. Záhorský, Karel Štapfr, K. Rašek, J. Šikanedr, V. Bartoněk, Fr. Hergesel, J. Hilšer, V. Amort, Fr. Urban, V. Brožík, Fr. Úprka, J. Říha, Heřman, Hetteš, F. Jenewein. Ve středu 24. t. m. odbývala se valná ustavující hromada, kde zvolen Myslbek za předsedu a do výboru: Hynais, Aleš, Ženíšek, Mauder, Haušler, Marold, Liška, Novák. Jednota hodlá vystoupiti na veřejnost revuí činosti výtvarníků za poslední rok, která má se opakovati každoročně. Jedná se také o to, utvořiti pevné středisko výtvarníků, bez vlivu laiků, jaký v U. B. převládal, a domáhati se korporativních výstav v cizině, ježto posud umělci čeští vystavujíce v cizině, bývají vždy roztroušeni, neb pod neutrálním titulem umělců rakouských zahrnutí. Proti Um. B. nemíní vystupovati výbojně. V novém táboře sešli se starší umělci s mladšími i nejmladšími.

— **Sbírka a výstava umělecky pracovaných plakátů v Praze.** Před rokem ustavil se v Praze komitét plakátové výstavy, hodlaje uspořádati v Praze a pro pražské umělecko-průmyslové museum sbírku umělecky pracovaných plakátů. Ohlásiv svoji práci všem, o nichž předpokládá, že věci rozumějí a o ni se interesují, může dnes oznámiti, že z došlého dosud materiálu vybral přes 100 uměleckých kusů, mezi nimiž výstavní plakáty evropské od r. 1896, skoro všecky plakáty rakouské (kolekce J. Weinera získána byla laskavostí pražské firmy L. Halphena) a j. Většina plakátů došla na psaní zasílaná firmám, výstavám, drahám, jiné získány intervencí osobní a laskavostí několika málo osob. Komitét stojí uprostřed své trpké a nevděčné práce dalek toho růžového idealismu, s jakým chopil se práce, ale zároveň zpevněn tím tak častým krčením ramen, kterého dostávalo se mu od našinců, připraven na tak mnohá netaktně a hrubě po něm házená slova, vyčítající mu jeho národnost, kterých dostalo se mu z říše bázně a mravů, a je hotov provésti práci svou k zdárnému konci a chystá se, snad už letošního roku, pořádati v Praze výstavu. Obrací se tudíž k české veřejnosti a jmenovitě k odborným kruhům se žádostí za zaslání výstavních objektů, podávání rady a p. pod adressou: K. Domorázek Král. Vinohrady, Dobrovského ul. 7.

— **Intimní Volné Jeviště** pořádá dne 4. dubna t. r. v 7 hod. več. v sále Umělecké Besedy (Nekazanka, dům Zemské banky, I. patro) literární večer, kdež po úvodní přednášce recitovány budou básně pp. J. S. Machara, Ant. Sovy a St. K. Neumanna (z velké části dosud netištěné). Recitacím jednotlivých autorů budou předcházeti stručné nárysy literární jejich činnosti. Členové spolku mají vstup volný, nečlenové platí 20 kr., studující 10 kr.

— **Česká bibliografie** našla útulek v Literárních Zprávách nakladatelství dra Fr. Bačkovského.

Digitized by Google

Rozhledy politické a sociální.

Domácí politika.

Německé národně-radikální hnutí roste. Severní Čechy přecházejí ke straně Wolfa-Schönerera skoro napořád. Dne 24. března konala se doplňovací volba do říšské rady v městském volebním okrese Falknov-Kraslice a zvolen byl stranník Schönererův, Hofer. Původně měli okres ten liberálové, jim ho loni vzali Němci nacionálové a těmto letos Schönererovci. Někdejší liberálové se v okrese stali nacionály a nacionálové Schönereriány. Podobné přeměny staly se také v jiných okresích. Liberec, Žatec, Podmokly, Lanškroun, Ústí nad Labem bouří se proti vedení německé pokrokové (liberální) strany, němečtí pokrokářští poslanci (Urban, Schücker v Žatci, Richter v Podmoklech) nedostali se ve schůzi ani ke slovu a noviny zrádcují vůdce, Lipperta, Chlumeckého, Plenera a pražské kasino. V mladočeských kruzích se nahlíží, jaké nebezpečí odtud hrozí nejen straně, ale i českým požadavkům vůbec. »Čím ostřeji bude zpupnost velkoprušácká v severních krajích vlasti naší prostopášit, tím více se bude z Vídně na nás tlačit, abychom zuřivce umírňovali a tišili svou povolností a odříkáním až do sebezapření,« píší Národní Listy v čísle 86.

Také u nás proti vedoucí straně mladočeské zvedají se mladší strany. Rad. Listy ze dne 26. března přinášejí provolání k národu, aby se vzchopil k oposici státoprávní, jakou zahájil zesnulý dr. Julius Grégr a jakou strana mladočeská r. 1889 ve volebním provolání připovídala zpříma a ještě r. 1897 v provolání k volbám říšským nepřímo, ujišťujíc, že setrvá v oposici, protože »přes některou přízeň v drobnostech a laskavostech v tonu nezměnila se soustava a nedošlo k činům, jež by svědčily, že opravdu mají býti položeny alespoň základy k vyplnění našich přání«. „Je povznesen význam a váha sněmu českého?« táží se R. L. »Dostává se menšinám ochrany proti surovostem? Neznamenají Gautschovy jazykové ordonance roztržení země na tři území jazyková? Změnil se program vládní pro Moravu a Slezsko? Změnila se soustava?« A přece „prosincovku jdou zachraňovat vůdcové Vaši v době těžké krise v Rakousku. Tím oslavují jubileum Palackého a jubileum politického probuzení našeho!... A tu musíte se vzchopiti Vy doma, když opouštějí Vás vůdcové ve Vídni. Vy pozdvihněte pohozený prapor státoprávní a dokažte, že ve Vašich duších žije stále ten ideál naší samostatnosti. Nechte ministrovat vůdce, Vy však držte kontinuitu boje za státní právo naše, držte je na půdě zemí koruny české, když Vaši vůdcové ve Vídni je opustili proti svým vlastním slibům a prohlášením, na základě kterých se vedení domohli«. Provolání je podepsáno politickým klubem »Neodvislost«, státoprávním výborem podřipským, státoprávním výborem kolínským (Kolín, Čáslav, Český Brod, Pečky, Poděbrady). Podobné státoprávní výbory tvoří se za vedení Radikálních Listů i jinde. Provolání jest sepsáno v duchu

Digitized by Google

někdejších projevů mladočeské strany (pozdvihněte pohozený prapor státoprávní a pod.) a v témže duchu i klade se nepřiměřená váha na spásu, jíž má nám přinésti vláda a na naši záchranu »bojem« čistočistě politickým. Nehledě však již ani k tomu, dokazuje přece historie mladočeské strany jasně, že státoprávní oposice, se kterou také ona výbojně vystoupila proti straně staročeské, byla zahájena a vedena nedostatečnými prostředky. Opuštění původních zásad programových i taktických není přece dílem jen vůdců a poslanců, tu selhalo něco víc než jejich »přesvědčenost a věrnost k programu«. V provolání státoprávních výborů v Radikálních Listech jest sice řečeno, aby kontinuita boje za státní právo naše byla držena na půdě zemí koruny české. Máme-li tím rozuměti ne vnější toliko přeměnu stran, jakou jsme viděli v náhlém odpadnutí voličstva od strany staročeské a přichýlení se k vůdcům mladočeským, odpadnutí ne z vnitřního obratu v názorech samého lidu, ale především z příčiny vnější (punktace, Gautschovy ordonance atd.). byli bychom rádi v provolání četli větší důraz na tuto vnitřní práci a ne výhradní odkazování na nepřízeň vlády a chabost strany mladočeské. Mladší naše strany jsou povinny, myslím, a to i v zájmu vlastním a především v zájmu svého programu, mluviti více než starší politické strany o vadách a nedostatcích samého voličstva, samého lidu a mají v tom směru také býti neúprosny a upřímny. Ony musí učiti osobní odpovědnosti každého jednotlivce, osobní iniciativě, pracovitosti a poctivosti. A tu jsme u jádra věci. Náš lid v politice všechnu práci a odpovědnost skládá bez toho na předáky, poslance a noviny a v této netečnosti jest jen utvrzován tou kritikou politickou, která v š e c h e n nezdar i možnost v š e h o úspěchu přičítá na vrub vůdců a poslanců a na utváření okolností vnějších. Ujmou-li se státoprávní výbory této obrody a očisty vnitřní? Považujeme to za neodbytnou podmínku možného opravdového obratu. Ovšem naděje na rychlý početný vzrůst strany si z počátku nikdo činiti nesmí. Ale také není naděje na skutečný obrat k lepšímu bez této obětavé a vytrvalé práce. Pouhou záměnou vůdčích osob a poslanců opakovala by se jen historie strany mladočeské.

V provolání postrádáme zdůvodnění oposice po stránce sociální spravedlnosti a hospodářské účelnosti. Je to jeho největší vada, toho sami Mladočeši přece nikdy nezapomenuli. Tak pojímáno státní právo zase jako bezobsažná abstrakce.

Strana r a d i k á l n ě - p o k r o k o v á prohlašuje na valné hromadě spolku radikálně-pokrokového 20. března: »Přichází doba pro naši stranu a s tím přichází i větší povinnost p r á c e.« V prohlášení přijatém praví se, je-li strana mladočeská hotova sloužiti i ministerstvu Thunovu, jehož úkolem jest dopomoci centralistickému parlamentu a ústavě zase k životu a mohou-li mladočeští poslanci takovou politiku prováděti, aniž jsou voláni voličstvem k přísné odpovědnosti, »pak v tom vidíme nejžalostnější úpadek, ve kterém se oficielní česká politika mohla ocitnouti«. My na základě toho, co jsme shora pověděli, vidíme v tom něco jiného, totiž to, že se svým voličstvem nejsme dále, než jsme byli před několika desítiletími, nedostatek politického uvědomění a vzdělání lidu. Strana ohlašuje nové vládě oposici a »tím samým opětně boj i proti straně mladočeské a vyzýváme všechny stoupence strany a opravdové přívržence státoprávního programu a všechny přátele svobod občanských a pokroku kulturního a sociálního k e n e r g i c k é a o b ě t o v n é práci«. Správně položen důraz na práci, ač právě toto pojímání bylo by mělo nejen odsuzovati oficielní politiku českou, ale i příčiny a zdroj této politiky vytknouti.

Vůbec jest naše přesvědčení, že nové a mladší strany neměly by ani tak usilovati o to, aby naši poslanci a vůdčí kruhy byly nahrazeny jinými osobami, přívrženci nových stran, jako spíše, aby lid a voličské kruhy byly osvíceny jiným duchem a

Digitized by Google

napojeny zdravějším přesvědčením. Pozorujeme, že i na schůzích, pořádaných novými stranami, více se kritisuje a odsuzuje činnost osob a méně poučuje lid o sobě samém. To má příčinu zajisté v té okolnosti, že nové strany hledí n býti přívrženců a moci a dostati brzy své lidi do parlamentu — cislajtánského. Jaký z toho bude užitek? Snad v něčem bylo by lépe a to zase jen na krátký čas, ale pak by snad nové strany zase mohly vytýkati jim totéž, co ony vytýkají nyní straně mladočeské. Fundament naší politiky není tam, kde ho tyto strany učí viděti.

Při té příležitosti odpovím i »Samostatnosti«, jež na články v č. 6. Rozhledů »Ven z bludného kruhu« a v čís. 12. »Česká politika« v podstatě namítá to, že by rozdělením postupu v politice mezi stranu oportunní a skutečně státoprávní tato přišla zkrátka, poněvadž by prý oportunní byla zastoupena i na říšské radě i na českém sněmu, kdežto státoprávní jen na sněmu. K tomu odpovídám, že pole činnosti politické neleží jen ve sněmech. Strana státoprávní by vskutku více působila mimo sněm. Ale tím i přímo by měla vliv na výběr osob a politický jich postup na říšské radě, sama by však byla mimo sféru vídeňských vlivů i závazků. V čem vidí »Samostatnost« obmezování i oslabování státoprávní strany, v tom jest právě její síla, ano raison-d'être. »Naše neštěstí je, že nemáme v Čechách a na Moravě strany, ba ani frakičky, která by tak nesmiřitelně stála proti Vídni, jako stáli zástupcové uherští, kteří vůbec do Vídně nikdy nešli,« napsal vídeňský dopisovatel »Času« 16. března v čís. 12. Po našem názoru má pravdu v tom, že takové strany není.

O vnějších událostech politických nelze mnoho říci. Říšská rada počala 21. března a v 6 schůzích zvolila předsednictvo a debatovala o prohlášení ministerstva. Vláda považuje, ohlásil hrabě Thun, za svou nejdůležitější úlohu, spravit parlament potud, aby mohl vyřídit rakousko-uherské vyrovnání. Zřejmá její snaha, získati Němce, dochází u nich ohlasu toho, že ústavácký velkostatek a německá pokroková strana opustily příkrou opposici.

Poslanec baron Dipauli a soudruzi podali pilný návrh, v němž žádají zvolení 36členného výboru, který má za účelem zrušení jazykových nařízení ustanoviti základní zásady o jazykové otázce, kteráž cestou zákona má býti upravena. Výbor má aspoň do dvou měsíců podati zprávu a učiniti návrhy. Jak známo, Mladočeši uznávají k řešení této otázky jen sněm za kompetentní.

Volby do delegací a do kvotové deputace provedeny 25. března. Do delegací zvoleni poslanci Janda, Kaftan, Kramář, Pacák, Stránský, Žáček, za náhradníky Udržal a Vychodil. Do kvotové deputace poslanci Fořt, Janda, náhradník Udržal. O delegacích praví správně Arbeiterzeitung: Do delegací bývají voleni každý rok jiní lidé, vyjma několika těch »dědičných« referentů. Ale záležitosti zahraničné a vojenské, o nichž se v delegacích jedná, vyžadují právě, má-li jim býti rozuměno, delší doby. A tu jakoby naschvál přicházejí do delegací vždy nováčci, jež nemohou se s ministrem vojenství měřiti. Tím jest také porušena veškera souvislost jednání, na které právě záleží význam a moc parlamentního sboru. Váha delegací bez tak již nepatrná, ztrácí se takto nadobro. Jak známo, delegáti bývají zváni k delegační hostině. Volby do delegací, rozhodujících o rozpočtu 160 mil. zl., konají se vlastně jen tak, aby se tohoto vyznamenání dostalo všem hodným poslancům jednomu po druhém«.

O autonomistické pravici, na niž se všechny oficielní naděje mladočeských předáků staví, soudí se neoficielně jinak. P. Ryba vykládá v čís. 85. Nár. Listů jak. »Pravice není jednotnou politickou stranou, založenou na společných principech a spějící k jednomu určitému cíli. Pravice jest koalicí stran nejrůznějších,

Digitized by Google

mezi nimiž v nejednom ohledu propast zeje a které při změněných poměrech ve veřejném životě ihned rozstoupiti se musí a postupovati ve mnohém paralelně, v jiném snad dokonce ve směru zcela opačném. Pravice nesestoupila se z vnitřního pudu, ne přitažlivostí vlastních molekulů, nýbrž je produkt působení zevního, je výsledkem německého proudu, vyvolaného zásadou vzájemného souručenství v zájmu německého panství v centralistickém Rakousku. Německá strana je národně jednolitá, kdežto pravice je konglomerátem zástupců národností nejrůznějších. Slované ku zásadě vzájemného souručenství, jež Němcům bez odporu dobře slouží, dosud se nevyšinuli. A příčiny toho nejsou jen tak nahodilé, nýbrž souvisí namnoze se životními zájmy jednotlivých slovanských národů. Nezapírejme si toho. My a Poláci trváme na autonomii zemské, nám Čechům zejména jsou království a země dějinnými útvary a my v příslušné zemi jejími historickými representanty. U nás a u Poláků spjata národnost pevně s přesně ohraničenou vlastí, jež tvoří politickohistorickou individualitu, u Slovinců však vyžaduje zájem národní pravý opak, Slovincům pomohla by ne autonomie zemská, nýbrž autonomie národní. Národek malý, rozrouskovaný ve pěti korunních zemích, z nichž jen v jediné má většinu, nadšeným autonomistou zemským býti nemůže. Jaký následek by mělo důsledné provedení státoprávního programu ve všem Rakousku pokud se týče Dalmacie a Chorvatů i Srbů v ní bydlících, netřeba připomínati. Byli bychom nuceni Dalmacie se vůbec zříci a tím svou slovanskou posici v Cislajtanii seslabiti. — Však i mezi autonomií, jak mi si ji představujeme a jak Poláci, třeba činiti rozdíl. Poláci z důvodů ekonomických nikdy by nepřáli si svézákonnosti takové, aby zříci se musili finančního souručenství všech zemí, kdežto my rovněž z důvodu hospodářského domáháme se rozšíření antonomie co největší a sice právě ve směru finančním. Však nehledě k těmto různostem mezi Slovany zastoupenými v pravici, třeba míti též na zřeteli, že nalézají se v ní také Němci. Není pochybnosti, že hnal do pravice katolickolidovou stranu prostě její konservatismus, potom onen tradicionální odpor proti Němcům liberálním, konečně ale rovněž tradicionální nechuť ku jakémukoli radikálnímu způsobu opposice.«

Jazykové rozhraničení ve Slezsku dalo by se dle Mor. Orlice provésti snadno takto: na Opavsku připadlo by Němcům 13 jednojazyč. okresů, Čechům jediný opavský (venkov) a 2 okresy smíšené (bílovský a klimkovský) a prohlásila-li by se Opava město následkem vlastního statutu za oboujazyčnou, byly by smíšené okresy tři. Na Těšínsku byly by 3 okresy (bílský město a venkov, těšínský) německo polské, 2 (fryštadský a bohumínský) českopolské, 3 (jablunkovský, strumeňský a skočovský) jednojazyč. polské, okres Frýdek město německo-českým a venkov českým. Kdyby okresy v sídle měst s vlast. statutem (v Bílsku a Frýdku) se nerozdělily, zůstal by okres bílský polskoněmeckým a okres frýdecký českoněmeckým. Severozáp. část Opavska byla by německou, jihovýchod. českou, západní část Těšínska českou, východní polskou. Německých okresů bylo by 13, českoněmeckých 5, české 2, českopolské 2, polské 3, německopolské 4.

Hlídka hospodářská.

Ve Francii se nyní věnuje otázkám národohospodářským všeobecná pozornost, a list, jako »Figaro«, nikterak neváhá věnovati v čísle ze dne 17. března úvodník tomuto thematu, v němž čte francouzským kapitalistům a bankám důkladné

Digitized by Google

levity, a v němž svolává všechny věrné syny vlasti na pole činnosti hospodářské, volaje k nim, že vlast je v nebezpečí. Analogie mezi poměry ve Francii a u nás je tak nápadna, že nechci opomenouti se o tomto pozoruhodném článku poněkud obšírněji zmíniti.

Pisatel má hlavně na zřeteli výrobu ve francouzských koloniích, vypočítává ku př. že z 45 mil. kg. kávy, jež Francie ročně potřebuje, jen 700.000 kg pochází z kolonií francouzských; ze 6 mil. kg. kaučuku jen půl mil., ostatní dodává cizina, takže za kolonialní zboží jen, kteréž by rozsáhlé kolonie francouzské samy mohly produkovat, se ročně přes 840 mil. franků cizině musí platiti. »Jaké to ponižující cifry«, volá rozhorlen, a pokračuje doslova dále, že v Německu průmysl a obchod nabyl takového úžasného rozkvětu, toho příčinu dlužno hledati v tom, že u Němců práce je energicky podporována bohatými jednotlivci a bankami. Tam kapitál a práce jdou ruku v ruce. »U nás kapitál,« praví pisatel dále, »se stal přeopatrným, indolentním a lenivým k neuvěření; pro cizí státy, jako Rusko, Španělsko atd. má Francie miliony ponotově, pro sebe, pro svůj průmysl a hlavně pro své kolonie však kapsu uzavírá. Náš patriotism je žalostný a rozplývá se v prázdných slovech a jalových řečech. To by byl přece zcela jiný způsob vlastenectví, kdyby každý hleděl podporovat podniky domácí, které mají zvětšiti blahobyt země a tím blahobyt všech. Obracím se na Vaši kapsu prostřednictvím Vašeho srdce, hlavně se ale obracím k těm, jichž úkolem je »faire travailler l'argent.« Dle mého mínění je to hanebné, ponechávat ohromný přebytek, jenž se u nás vyskytuje, ladem a jej v lenivém egoismu v menších neb větších částkách stravovat a z něj a z jeho — občas dosti skrovných úroků — v pohodlnu jenom týt. — Věnovati kapitál a inteligenci průmyslu, to má býti skutkem dobročinným a milosrdným milionářů a kapitalistů ve dvacátém století, a doufáme, že oběť, kterou na nich žádáme, nebude tak těžká, neboť činnost jejich bude zajisté také lukrativní a sice v první řadě pro ně samy.« Ku konci pak praví: »Je nutno, aby kapitál u nás byl tak vlasteneckým, jako jest v Anglii a Německu; jaká to musí býti rozkoš, svým kapitálem a svou iniciativou otvírat nové prameny činnosti lidské, dodati ceny celým částem kontinentu, podporovati materielní vzrůst své vlasti a dodati celé zemi jiné tvářnosti!«

Jsem přesvědčen, že ve Francii tato slova nepadnou na neúrodnou půdu, Francouz při své vznětlivosti pro všechno, co je vznešené, pochopí, že zde dlužno hledati patriotism dvacátého století; je ovšem jisto, že Francouz pro kolonisaci není tak dobře stvořen, jako energický Angličan, tuhý Hollanďan aneb pánovitý Němec, vládne ale kapitálem, který může užiti ve prospěch vlasti, a pracuje zároveň pro sebe.

Je to pozoruhodný zjev, že list důležitosti takové, jako »Figaro«, věnuje těmto úvahám nejdůležitější místo ve svých sloupcích.

Potěšitelné jest, že i u nás již jeden denník, »Hlas Národa«, tyto otázky také na prvé místo položil. Od časopisectva a od peněžních ústavů má vycházeti iniciativa, zvláště prvnější je k tomu povoláno, aby čtenářstvu předkládalo články národohospodářské a je povzbuzovalo k činnosti ve prospěch celého národa — k činnosti ve prospěch každého jednotlivce v první řadě — ale ne, jak se to stává, aby le uvádělo na scestí krmením samou politickou stravou a tím zbytečně demoralisovalo.

Karakteristické pak, jak málo pochopení je u peněžních ústavů pro tyto důležité otázky, je, že na př. přerovská záložna stavěla svým spoluobčanům hrdý »Národní dům« právě v době, kdy přerovské obchodnictvo prodělávalo jednu z nejhorších krisí, která je vůbec kdy byla stihla, a kdy každá finanční pomoc by byla bývala velevítanou.

Digitized by Google

Na podnět obchod. a živnostenské komory v Čechách konala se v týdnu 14.—20. března rozsáhlá ústní anketa na zjištění příčin upadání průmyslu a na zjištění prostředků pomocných. Anketou mělo se prokázati, že ani naše zákonodárství ani správa nejsou průmyslu tak příznivy, jak by měly a měly se uvésti na základě skutečných případů i příčiny, obmezující naší výrobu i odbyt. Anketou zjednán velmi cenný material informační a jednání samo vzbudilo velikou pozornost nejen v kruzích interesentů, nýbrž i u vlády, odkud hned po skončení jeho vyžádala si ministerstva financí, obchodu i železnic anketní protokoly. Ve spojení s obsáhlou zprávou pražské obchod. komory o poměrech hospodářských v obvodu komorním skytá anketa pozoruhodný pramen poučení, k němuž bychom se rádi delším článkem vrátili. Jest dnes nepochybno, že vláda stížnosti nenechá bez povšimnutí, když by i ne z jiných příčin, alespoň z politických, neboť německý odboj v sever. Čechách nemá kořeny jen v nespokojenosti politické, ale i hospodářské. Němečtí průmyslníci v sever. Čechách vidí, jak několik kilometrů dále sousedu jeho za hranicemi se daří zcela jinak než jim. Není tak tísněn úřady a má odbyt, má světové tržiště, laciné tarify a t. d. čeho všeho průmyslník rakouský nemá.

Občanská záložna ve Slaném, jedna z největších venkovských záložen, zakončila závodní rok 1897 s čistým výtěžkem zl. 19.279·31; všimneme-li si poněkud blíže obchodní zprávy, dostaneme přehled o činnosti i ostatních záložen v tomto roce, poněvadž všechny pracují na tomtéž základě, a mluvíme-li o jedné, mluvíme též z velké části o celém záložnictví.

Jmění ústavu obnáší asi zl. 355.000·— a pozůstává z podílů (zl. 51.007·87), reservního fondu (zl. 275.303·92), fondu pro kursovní difference (26.425·84) a dvou menších fondů (zl. 2500·—), celý roční obrat se páčil na zl. 8,756.176·— Vkladů měl ústav za zl. 3,957.025·70, jež zároveň se svým vlastním jměním měl uloženy v půjčkách hypotekárních (obnosem $2^1/_2$ mill. zl.), ve směnkách 600.000·—, v hotovosti 47.000·—, v nemovitostech 60.000·—, v bankách 600.000— a v cenných papírech 540.000. Jsou to cifry pro venkovskou záložnu věru imposantní, ústav vládnoucí kapitálem asi 4,310.000 zl. (svým jměním a vklady) representuje finanční sílu v našem národním hospodářství, s kterou se musí počítati. Protož věnujme mu něco pozornosti.

Jak obnosy dokazují, byla největší část jmění uložena v hypotékách, kdežto i směneční účet vykazuje obnos vzhledem k ostatním záložnám nepoměrně vysoký; vysvětluje se to tím, že zmíněnému ústavu připadá funkce podružného ústavu rakousko-uherské banky, čímž obrat ve směnkách se stal mnohem čilejším.

Úvěr osobní, kterého ponejvíce používají malí obchodníci a řemeslníci, jak se zdá, vůbec se nevyskytuje: o úrokové míře, která se za půjčky musela platit, se nečiní žádná zmínka.

Přes půl mil. zlatých je uloženo ve směnkách a téměř stejně vysoký obnos v cenných papírech; že se pro jeden milion zlatých nenašlo lepšího umístění než na poměrně dosti nízký úrok v bankách a ve státních resp. hypotečních papírech, jež se průměrně zúrokují 4%, to je těžko pochopiti.

Cenné papíry se skládají totiž ze zl. 247.000 hypotečních listů českých a moravských, zl. 149.000 různých rakouských mimočeských, zl. 21.000 rakouských rent a losů, v celku tedy zl. 170.000 mimočeských papírů; akcie, jež se nalézají v majetku ústavu, se skládají ze zl. 112.000 českých bankovních akcií, kdežto na průmysl odpadají zl. 5200 akcií slanské plynárny, zl. 6000 chemické továrny ve Slaném, zl. 100 akcií Rozhledny na Petříně, zl. 100 akcie Třebenické továrny a zl. 50 po-

Digitized by Google

dílů národního velkozávodu. Srovnáme-li obnos věnovaný průmyslu s ostatními položkami, zarazí nás přímo ten hrozný nepoměr; v cizích cenných papírech uloženo je zl. 170.000, český průmysl obmyšlen je obnosem celých zl. 11.450. Banky vládnoucí vlastním kapitálem zl. 355.000, věnují podobné obnosy jako almužny na dobročinné účely resp. à fonds perdu na nějaký podíl, jenž se musí koupit »k vůli oku«, ale že po celá desítiletí na průmysl český, jenž přece má budoucnost a nenáleží k ztraceným věcem, nebylo věnováno více než v celku zl. 11.000, to je skutečně k politování.

Je jisto, že Slané leží v požehnané, nejúrodnější krajině české, že tamnější rolníci neměli příčiny se příliš starati o průmysl, vždyť jim půda skytala vždy znamenitý výtěžek, jehož značnou část každoročně mohli ukládat do záložen na pevný úrok; ale ani v jiných krajích, kde rolnictvo nestojí v popředí, výkazy záložen nevypadají mnohem jinak.

Ostatně, jak dlouho potrvá tento příznivý stav pro našeho rolníka? Do budoucnosti vyhlídky nejsou věru příliš skvělé. Průmysl cukrovarnický a tím i řepařství stále dále upadává, obilí naše má stále těžší postavení oproti konkurenci cizí; jediný ječmen resp. slad se může ještě vyvážet, všechny ostatní druhy nejen že nepřipouštějí export, ale přímo se musejí dovážet, a tento rok dočista i z Ameriky a — což se posud zdálo holou nemožností — z průmyslového Německa, jemuž nový zákon. tak zv. »Identitätsnachweis« tak znamenitě posloužil, že letošní dovoz k nám nezůstane asi anomalií. (Tresť zákona toho spočívá v tom, že každý, kdo vyvezl z Německa obilí ať již německé či cizí, může stejné kvantum obilí beze cla do Německa importovat; tak na př. kdo vyveze z Perna do Děčína neb z Ratiboru do Bohumína vagon obilí, obdrží celní stvrzenku, kterou může buď prodat anebo za níž může dovézt vagon obilí na př. do Královce neb Brém z Ruska resp. Ameriky beze cla.

Píšu tyto řádky ne snad z nějaké animosity vůči záložnám, k níž nemám žádné příčiny, nýbrž chci jedině poukázat k tomu, že od dob, kdy ústavy záložen ské byly zakládány, časy se silně změnily, kdežto záložny samy se nevyvíjely s duchem času, nýbrž zůstávaly nadále na stanovisku, jež jim buď bylo předpisováno stanovami, aneb jež se po léta praktikuje, poněvadž loni a předloni a před dvaceti lety to bylo zrovna tak.

Máme příčinu doufati, že obchod a průmysl český nezůstane navždy v plénkách, vždyť národ náš v jiných oborech dospěl úspěchů značných, proč by mu zde právě měla býti cesta zatarasena; rozvoj těchto oborů bude požadovat jiných peněžních ústavů, a nepřispůsobí-li se záložny v čas tomuto směru, bude obchodnictvo a průmyslnictvo přirozeným během věcí nuceno zřizovat, s opomenutím záložen, ústavy, které mu budou vyhovovat. jog.

Sociální hlídka.

Bída v Německé části Čech stoupá hrozivou měrou, vypuzujíc množství dělného lidu do sousedního Pruska hledat obživu. Nejkrutěji stíženi jsou hladem obyvatelé horských údolí. V Rudohoří na př. jsou rodiny (ob. Silberbach) s četnými dětmi, jež ničeho po 24—28 hodin nepožijí. Neméně hrozné jsou zde poměry pracovní. Pracovní doba je takřka 18hodinová (od 6. hod. ráno do 11. hod. v noci), mzda 15—20 kr.! Nejskvělejší mzda (vyšivačů) obnáší 60 kr. Přirozeně, že výživa je nedostatečná: káva, chléb, brambory, vodovka. Někdy i — koňské maso. Ale nejen dělnictvo i maloživnostnictvo je na mizině a rolník zvolna hyne.

Digitized by Google

K boji zřízenců pražské koňské tramwaye. Po dlouhém vyjednávaní zdá se, že pražská obec konečně přece převezme tramway do své režie. Kupní cena mezi ní a dosavadní (belgickou) společností tramwayovou stanovena na 2,600.000 zl. a městkou radou schválena. Potřebí tudíž ještě schválení sboru obecních starších. Této příležitosti, kdy již tramway napolo je v rukou obce, použili zřízenci tramwaye k proklamaci svých požadavků a zejména k žádosti, aby společnost zřídila zřízencům pensijní fond pro zaopatření ve stáří neb pro případ neschopnosti v případě úrazu v dostatečné peněžní výši, poněvadž je nebezpečenství, že by obec propustila sestárlé a neschopné zřízence, kteří pro společnost pracovali dlouhou řadu let. Společnost, rozumí se, brání se tomu všemožně. Pražská obec, již to nic nestojí, požadavek zřízenců uznala a předložila společnosti žádost za zřízení příslušného fondu, ovšem že — aby požadavek oproti bohatým belgickým akcionářům nebyl tak přílišným — v dosti skrovné sumě 40.000 zl. Zřízenci spolu svolali dne 15. t. m. schůzi, na níž přijata resoluce: zřízenci vznášejí prosbu k c. k. želez. ministerstvu, k c. k. místodrž. a k c. k. polic. ředitelství, aby mocí svou dle práva donutily nynější majitele tramwaye ke zřízení pensijního fondu pro nynější personál služ. s dostatečným kapitálem, a k zastupitelstvu města Prahy, aby je v tom podporovalo a své konečné jednání na prospěch příznivého vyřízení tohoto požadavku zařídilo. V případě, že by koupě se neuskutečnila, prohlašují zřízenci, že chtějí pokračovati v započatém boji a domáhati se všemi zákonnými, byť nejkrajnějšími prostředky splnění těchto požadavků: 1. upravení služebního poměru, doby pracovní a přiměřeného platu zákonným způsobem; 2. založení pensijního fondu s dostatečným kapitálem... Schůze ukázala nejasnost cílů a velikou neuvědomělost zřízenců. Ale bída mluví sama: 12hodinová doba pracovní, 88 kr. denní mzdy, za 1 hod. práce přes čas $7^3/_4$ kr., tedy maximální mzda 1·10 zl. za 16 hodin — tyto a jiné slasti jsou údělem tramwayových zřízenců. Na schůzi mluveno též o cizáckém kapitálu atd.; jakoby domácí méně vyssával. Budoucnost to, možno, zřízencům ukáže.

Užívání dětí školou povinných při zemědělské strojové výrobě zavinilo celou řadu úrazů, aniž by se strany politických úřadů něco bylo podniknuto proti tomuto nešvaru. Teprve když pražská dělnická úrazová pojišťovna v té věci zakročila, vyzvalo místodržitelství na tento politováníhodný zjev politické okresní úřady, aby upozorňovaly zemědělské obyvatelstvo na nebezpečenství z toho vycházející a působily k odstranění toho zla. Dále byla dožádana zemská školní rada a presidium zemědělské rady pro král. České, aby působily v tom směru skrze školní úřady resp. zemědělské korporace. Ministerstvo vnitra zpravilo o tom ostatní zemské úřady a spolu vyzvalo je, aby se přesvědčovaly, zda v jejich správních okresích podobná opatření se uskutečňují event. aby je uskutečňovaly. Celé opatření nese na sobě, jako vždy, pečeť rakouské polovičatosti: škodlivost zmíněného zjevu je již stávajícím opatřením přiznána, ale aby se tomu učinil rázný konec, na to se nepomýšlí ani zdaleka. Nešvar ten možno přece odstraniti jen kategorickým zákazem veškeré dětské práce. Jinak jsou bezcenné podniknuté kroky c. k. úřadů.

V uplynulém měsíci možno registrovati množství stávek. Nejpozoruhodnější byla stávka vídeňských tesařů, jež po týdenním odporu skončila vítězstvím těchto: mzda zvýšena z 1·60 zl. na 2 zl., a veliká stávka v akciové továrně na vagony v Štýrském Hradci, jež trvá, houževnatě s obou stran vedena dále.

Mzdové hnutí panuje mezi uzenářskými pomocníky v Praze.

Boj tkalců ovčí vlny proti dvojstoličnému systému vede se

Digitized by Google

na Moravě a ve Slezsku. K němu a k boji brněnských tkalců za odstranění noční práce vrátíme se příště.

V socialních úkolech obcí učiněn vlivem belgické sociální demokracie pokrok v Brusselu. Městská rada uznala totiž princip minimální mzdy pro dělnictvo.

K sestátnění železnic ve Švýcarsku. Jak známo, přijata byla předloha o sestátnění drah dne 21. února t. r. lidovým hlasováním 384.146 hlasy proti 177.130. Vracíme se k tomuto důležitému aktu švýcarského lidu, jimž lépe vyhověno bude jak hospodářským potřebám, tak i zájmům železničních zřízenců, z dvojí příčiny. Abychom ukázali, že i ve Švýcarech má vliv nacionální chauvinism a po druhé, že klerikalism švýcarský přes svůj demokratický nátěr v jadře je stejný, jako kdekoliv jinde. Proti řečené předloze hlasovaly kantony Wallis, Ženeva, Neuenburg, Freiburg, Uri, Schwyz, Obwalden, Appenzel-Innerrhoden. První tři z uvedených kantonů a (většinou) Freiburg jsou francouzské, kde panuje ještě duch čistého manchestrovství, spatřující v sesílení spolkové moci obmezení svobody; ale to nebylo jediným a hlavním motivem: obava Francouzů před převahou Němců švýcarských měla rovněž velmi silný vliv na hlasování. V ostatních uvedených kantonech nefrancouzských vládne klerikalism, o němž tak rádo se mluví, že je pokrokový, mnohem pokrokovější, než v jiných zemích. Klerikálové hlasovali proti sestátnění, poněvadž prý tím bude ohrožena politická svoboda železničních zřízenců a poněvadž prý švýcarský lid výpůjčkami na odkoupení drah dostane se v područí cizého kapitálu. Netřeba snad připomínati, že záminky ty jsou bezpodstatné. Vliv švýcarské spolkové rady již tím je vyloučen, poněvadž správní rada sestátněných drah volena bude z polovice od spolkové rady, z polovice od kantonů. Co se týče odvislosti od cizého kapitálu, naopak dnes je tomu tak, poněvadž akcionáři soukromých drah jsou většinou cizinci. Tedy: »demokratičtí« klerikálové švýcarští hlasovali pro zájmy akcionářů, pro velkokapitalism. Zajímavy jsou příčiny, proč tak hlasovali. Klerikálové jsou partikularisté, kantonální vlastenci, vládci malých, hospodářsky nevyvinutých kantonů. Obava před posílením moci protestantských, průmyslově a duševně vyspělých kantonů nutí je, angažovati se pro vše, co seslabuje význam těchto. A poněvadž protestantskými kantony jest representována pokrokovost švýcarského lidu, stojí klerikálové na druhé straně, na reakční. Nacionální a klerikální partikularism spojený s manchestrovstvím a ostře svým reakcionářstvím význačný hlasoval proti předloze. I ve vlasti Decurtiusově má klerikalism přes příznivější své zabarvení a jednotlivé výjimečné zjevy podstatně stejnou, v podstatě své reakční povahu.

Sociální politika na francouzských dráhách je charakteristickým protikladem rakouské reformní činnosti, o níž jsme se v příčině rakouského železnictví nedávno zmiňovali. Železniční katastrofa v Péage de Roussillon přinutila francouzskou sněmovnu k usnesení, že jízdní personal (strojvedoucí, topiči, kondukteři, brzdaři) nesmí déle býti zaměstnán než 10 hodin. Na všech drahách: státních i soukromých. »Těžce postižení« podnikatelé ovšem stěžují si trpce, nutí dělnictvo k podpisování petice, že chce míti minimální pracovní den 12hodinový, používají každého prostředku, ale — marně; ohrožená bezpečnost života, jež stihá každého, donutila i přístupné přáním akcionářů kruhy poslanecké k hlasování pro jeden ze základních požadavků železničního personálu, jehož přepracovanost zaviňuje ony tragické železniční nehody, jak také v nedávné pařížské anketě právem bylo vytčeno.

Odborová sdružení v Japansku. Sdružování dělnictva je velmi čilé. Nemajíc volebního práva (jež má jen ten, kdo platí 15 yen = 37·65 zl. (15 × 2·51)

Digitized by Google

národní daně) sdružuje se japanské dělnictvo odborově a na tom poli učinilo značné pokroky. Jak »American Federationist« sděluje, zřízena byla před půl rokem nová organisace železničních zřízenců, jež nyní 1200 členů čítá. Předsednictvo doufá zvýšiti čilou agitací tento počet na 5000. Měsíční příspěvek je 20 seu (1 yen = 100 seu.) V případě onemocnění obdrží člen 20 seu denně, maximálně po 90 dnů v jednom roce, vedle toho má nárok na pohřebné v obnosu 20 yen, a úmrtné v obnosu 10–30 yen dle délky svého členství.

Z naší doby.

— K anketě Hanse Fischera, má-li býti postaven pomník **Jindřichu Heinemovi** a kde, píše ruský dramatický spisovatel Amfiteatrov: »Takový pomník Heinea, autora »Knihy písní« již byl zbudován rakouskou císařovnou na ostrově Korfu v parku Achilleion. Byl jsem tam, viděl jsem pomník a musím říci, že učinil na mne ohromný dojem. Je-li však básníku Heineovi třeba postaviti druhý pomník, nechať Němci zvolí proň místo ve svém území, jež on proslavil silou svého poetického talentu. Jest to na Rýně skála Loreley, jež je díky čarokrásné balladě Heineově nesmrtelna a každý den navštívena bývá sty cestovatelův. Postavte na ní směrem k Rýnu obraz pěvce, tak často opěvavšího tuto řeku. To bude efektní i vhodné a učiníte nejlépe. »Das hat mit ihrem Singen die Loreley gethan.« Připomínáme, že k velkým ctitelům Heineovým patří také první ze žijících spisovatelův ruských hrabě Lev Tolstoj.

— Spolek petrohradských umělců uspořádal **»výstavu ruských umělců.«** Je zajímavo, že největšího ocenění docházejí v ní vlastně malíři polští, na prvním místě ovšem Siemiradzki. Vedle něho dle ruských kritiků první místo náleží Poláku Bakalevicovi, jehož tři obrazy ze života starořímského »Pletky,« »Památka« a »Na stezce horské« přirovnávají se k nejlepším dílům Meissoniera. Z jiných vystavovatelů pochvaly dochází Wasilkowski, Stefanov a Alexandrov. Tento vystavil velký obraz »Quo vadis domine,« ilustrující episodu ze známého díla Sienkiewiczova.

— **Jubileum Tolstého.** Petrohradské »Novoje Vremja« upozorňuje, že nedávná zpráva, dle níž na 9. září t. r. připadají netoliko 70. narozeniny hraběte Tolstého, ale i padesátileté jubileum literární jeho činnosti, pokud tohoto jubilea se týče, není správnou. »První literární dílo hraběte Tolstého »Dětstvo« — píše list — vyšlo r. 1852 v zářijové knížce »Sovremenika,« takže do zlatého jubilea jeho schází ještě čtyři a půl roku.« Přesvědčení o tom možno čerpati i z uveřejněných právě listů Někrasova k Tolstému, vyšlých v »Literárních přílohách« Nivy. Dle těchto hrabě Tolstoj poslal své »Dětství« Někrasovi anonymně, týž však vzdor tomu ihned ocenil jeho talent a nabídnul mu honorář, jaký dostávali tehdy jen nejznámější ruští beletristé, to jest 50 stříbrných rublů za tiskový arch. V následujícím listě Někrasov psal: »Ruskému obecenstvu jest nyní velmi potřebna pravda, pravda, jíž od smrti Gogolovy tak málo zůstalo v ruské literatuře. Činíte dobře, že na tuto stránku svého talentu kladete největší důraz. Pravda v té způsobě, jak ji do literatury naší vnášíte Vy, jest něčím u nás úplně novým. Neznám nyní spisovatele, jenž dovedl by takovou lásku a sympatii k sobě vzbuditi, jako právě spisovatel, jemuž nyní píši a bojím se toliko, aby čas a hnus skutečnosti, hluchota a němota okolí neučinily s Vámi toho, co s větší částí nás všech udělaly, aby neubily ve Vás energie, bez níž

Digitized by Google

není spisovatele, alespoň ne takového, jakých nyní Rusko potřebuje. Vy Jste mládí: chystají se změny, které, jak doufáme, skončí dobře. Možno, že Vás čeká široké pole činnosti. Začínáte tak, že nutíte i nejostražitější, nejopatrnější lidi, své naděje ve Vás pnouti velmi daleko.« Někrasov zvlášť upozorňuje na význam vojenských povídek Tolstého, podotýkaje, že o vojácích ruská literatura tehdejší neřekla ničeho jiného než »nechutnosti.«

— **Padesátileté jubileum** slavila 18. března firma Fr. Řivnáč v Praze. Knihkupectví založeno bylo 18. března 1848 p. Fr. Řivnáčem v bývalé budově musejní na Příkopě. Hned po založení vlastního závodu stal se p. Fr. Řivnáč komisionářem publikací »Českého Musea« a zůstával pak stále v čilých stycích se snahami směřujícími ku povznesení tehdáž již ponenáhlu zkvétající české literatury. Také bylo mu svěřeno komisionářství mnohých vědeckých společností i odborných spolků, které firma ještě dnes zastupuje. Nynější majitel firmy, p. Ant. Řivnáč, narozen dne 23. října 1843 vstoupil do závodu otce svého dne 1. listopadu 1868, stal se v roce 1873 společníkem firmy a převzal tuto r. 1885 ve svůj majetek. Po zatímném dvou a půlletém pobytu ve Ferdinandově třídě, dobu to stavby budovy Zemské banky království Českého, zaujala firma opět své stanoviště na Příkopě. Rozsáhlé místnosti přízemní se 6 ohromnými výkladními skříněmi, pěkné místnosti v mezzaninu se třemi obrovskými okny, veliké a prostorné skladiště a místnosti k výpravě a balení v souterrainu, vše elektricky osvětleno (více než jedním stem žárovek), ústředně parou vytápěno, elevátory opatřeno, četným, nyní 27 členů čítajícím personálem obsazeno — toť obraz nynějšího závodu p. Řivnáčova.

— **Obchodní zádruha v Brně** ustavila se valnou hromadou 21. března a klade si za úkol vymaniti obchod na Moravě z rukou nám nepřátelských a šířiti porozumění hospodářské svépomoci. Koncem března otevřela zádruha obchod v Brně, Veselá ul. č. 39. Časem zařídí pak velkozávod a bude usazovati samostatné obchodníky.

— **Česká spořitelna**, mající již 25 mil. zl. čistých výtěžků, zakoupila Grand-Hotel a upraví ho za útulnu pro chudé německé studenty. Vrchním kuratorem České spořitelny je místodržitel království Českého, v ředitelstvu Spořitelny jsou jen Němci.

— **»Ratibor«** v Hradci Král. přináší v čís. 13. »Zasláno« firmy J. Francka, doporučující svojí přísadu ke kávě. Jak známo jest to podnik německý. Máme své české továrny.

— Hosp. správa **kníž. Lichtenstelna** zažalovala u okres. soudu v Uh. Hradišti 350 občanů Kunovických a Staroměsteckých pro »lesní pych«, jenž záleží v tom, že si tito lidé v lese sbírali klestí, aby v zimě nezmrzli.

— **Dr. Edv. Grégr** slavil dne 15. t. m. 70. narozeniny.

— Operní pěvec **Josef Lev**, zemřel 16. března u věku 66 let. Členem opery Národního divadla byl od 14. října 1864 do r. 1888.

— Spisovatel P. **Kosmák**, děkan v Prostoměřicích, zemřel 15. března t. r. u věku 55 let.

— **Omylem** uveden u článku »O vztazích biologie a sociologie« (G. Tarde). v předeš. čísle 12. za překladatele p. Hofman místo p. Stanislava Petra.

Tiskem Edvarda Beauforta v Praze.

Digitized by Google

ROZHLEDY.

REVUE

UMĚLECKÁ, SOCIÁLNÍ A POLITICKÁ.

Ročník VII. 15. dubna 1898. Číslo 14.

Strany a strannictví.

Nemůže to již dlouho trvat a v našem politickém životě nastane zase veliké vymetání. Vládnoucí politická strana semílá pomalu z posledního a nedočkaví dědici se už hlásí. A první jejich věcí jest a bude utvořit honem nové strany. Neboť bez stran není v politice spasení a založiti novou stranu je nejrychlejší a nejosvědčenější prostředek veřejné kariéry. Zde neplatí zásada přirozeného výboru nejschopnějších, nýbrž holý, hrubý fait accompli. Kdo první přijde, první mele. Buď si k tomu povolán nebo ne, přijď jen a založ honem stranu a všickni nespokojení se stranou starou pohrnou se za tebou. Neboť i zakladatelé stran i jejich obecenstvo propadávají té svůdné, ale klamivé logice, že nová strana, už proto, že tu je a že slibuje činiti to, co stará zanedbala, bude mít budoucnost, že její hodina nutně přišla a že pan X. nebo Y., kterého osobní jeho pretense hnaly k zmocnění se vůdcovského místa, už proto, že novou stranu založil, je spasitelem národa a že je mravní povinností všech, i těch, kteří jsou vůči sobě příliš poctivi, než aby chtěli hrát tak zodpovědnou úlohu, vstoupiti poslušně do jeho naverbované armády. V takovéto době, kdy na všech stranách neslyšíme nic než »strana«, »organisace« a »schůze«, nemůže být na škodu povědět si něco všeobecného o stranách a strannictví.

Může-li být politika nazvána neblahou náruživostí tohoto století, může se nazvat politické strannictví chronickou chorobou, pošlou z této vášně. Říká-li se s politováním, že politika absorbuje většinu nejdražších sil národů, může se určitěji a konkretněji říci, že nač se tyto síly v politice vymrhávají, je jmenovitě strannictví. Politika je činnost a snaha, směřující k realisaci jistého obrazu o státě a společnosti, jenž je tomu či onomu člověku ideálem. Strana je spojení mnoha lidí, kteří našli u sebe tento ideál společný, či vlastně po většině, kteří byli na tento ideál propagandou lapeni. A teď by se dalo dle přirozené lidské logiky soudit, že strana takto sešikovaná potáhne zpříma tam, kam jí onen ideál ukazuje cestu a že se vrhne na to, co jeho realisaci nejvíce překáží. Ano, jen kdyby nestála vedle druhá, třetí nebo čtvrtá strana, která chce také realisovat svůj ideál, ideál třebas onomu prvnímu ani ne příliš odporující

Digitized by Google

a často jen o pouhý chlup se lišící. A tak se dají všecky tyto strany, které přec vesměs měly namířeno na stávající útvary státní a společenské, navzájem do sebe, bijí se, až se práší, střílí si do boku a zabíjejí čas v nekonečných šrůtkách a štvanicích. Zatím staré útvary trvají dále a ideály stran zůstávají stále nesplněny, nezvrhají-li se dokonce jen v pouhé šibolety zápasících stran. A proto je politika takovým mrháním sil. U nás nebyla vlastně nikdy tím, co se rozumí slovem »politika« v zemích, kde je ústavnost stará a vžita, totiž positivním uměním říditi stát. Slovo »státník« má u nás smysl příhany. U nás se pojímal úkol politika negativně: seslabovat a rozrušovat stát a dobývat na něm práv pro národ nebo pro lid. Ale s pokračující diferenciací stran ustupuje i to do pozadí. Činnost všech lidovějších a reformních stran obrací se daleko méně proti nenáviděným jimi formám společenským a státním nežli proti ostatním stranám, které chtějí být také lidovými a reformními, dle známého principu konkurence, že ti, kteří si jsou vlastně nejblíže, sobě právě proto nejvíce překážejí. Jen tím si dovedeme vysvětliti, že mladočeši místo boje s Vídní buší do sociálních demokratů, že národní dělnictvo děkuje za svůj vznik jen nenávisti k ostatní organisaci dělnické a že tato soustřeďuje své nejlepší síly ne v boj proti kapitalismu, ale proti mladočeským maloživnostníkům a národním dělníkům a že nové radikální a pokrokové strany buší jak do sebe, tak do ostatních starých stran. To všecko jsou následky politiky, která obětuje všecko nenasytnému tomu molochu, jenž se zove »zájem strany.«

V dnešní společnosti, ovládané praktickými zájmy politickými a hospodářskými, jsou politické strany tím, čím byly v dřívějších společnostech, ovládaných zájmy náboženskými, církve. Lidé se rozlišují dnes dle svého vyznání politického tak jako dříve dle náboženského. Všimněte si: i to slovo »vyznání« je totéž. Strana znamená právě tak zpohodlnění a zmechanisování politiky jako je znamenala církev vůči metafysické potřebě člověka. Právě tak, jako církevník podával člověku hotovou soustavu víry a názorů, zahrnujících odpovědi ke každé otázce, jen aby se nemusil trápit hledáním a přemýšlením, právě tak přichází dnes strana, vlastně celý houf stran, k dnešnímu člověku, zaraženému a zmatenému chaosem spletitých otázek, zjevů a potřeb společenských a praví mu: Tu máš a věř! Může si vybrat dle svých chutí a zájmů. A zájmy a jen zájmy (a z velké části i náhoda) rozhodnou o tom, pod přístřeší které strany se kdo uchýlí. Nejméně už tu rozhoduje úvaha o objektivní hodnotě a oprávněnosti jednotlivých programů. Jako každá víra obejde se i víra ve stranu bez rozumu. Právě jako v církvi je i zde mnoho rozumu a ducha nemilým hostem. Jako byly církvi milejší vždycky masy pověrčivého a slepě věřícího lidu než rafinovaní theologové, u nichž vždycky čila nebezpečné kacířství, tak je vůdcům strany vždycky milejší i ten nejposlednější občánek ve Zlámané Lhotě, nežli nepokojní rozumáři, libující si v diskusích. Čím méně rozumu, tím více oddanosti a víry, a čím více rozumu, tím více skepse — a skepse je pro stranníky tím, čím byl Satan pro středověké katolíky. Jako církev pečuje i strana o to, aby mozek věřících se příliš nenamáhal. Netrap se zbytečným myšlením, vždyť pro všecko najdeš v »orgánu strany« odpověď, na všecko je

Digitized by Google

tam recept a hotový zorný úhel, proti každé námitce odpůrců najdeš tam odpověď. Jen věř, podporuj orgány strany a především: buď nadšen. Neboť nadšení dle učení politických církví přenáší hory. A jako církve připoutávají k sobě věřící nadějemi na posmrtní blaženost, jsou i u politických stran hurisky budoucích rájů hlavním lákadlem a tmelem, ať už se jim říká jakkoliv. Strana je pojišťovací ústav na myšlenky a na ideály budoucnosti. Má na budoucnost také svou zvláštní optiku: to, o čem by osamělý jednotlivec snil jen netroufale, zdá se být stojícímu ve sražených šicích strany snadno uskutečnitelným. Barevným sklíčkem strannického nazírání jeví se realisace programu sebe utopičtějšího jako věc nutná a nezbytná, na základě známé, ač docela chybné logiky: je nás mnoho a čím nás bude více, tím jsme bližší splnění svých tužeb a tím je věc naše spravedlivější. A spravedlivá věc — jak známo — musí na konec zvítězit. Každá strana žije jen z těchto růžových nadějí a příjemných hyperbol. Ale žije takto vlastně jen její duše kolektivní, jen ten všeobecný její duch, jejž obdržíme, sečteme-li a slijeme-li dohromady všecky ty stránky duše jednotlivců, jimiž ony souvisí se stranou. Strana však nezabírá u jednotlivce celou jeho duši. Čím je tato duše bohatší a plnější, tím více v ní zůstane toho, čeho se strana nedovedla v ní zmocnit. Proto je zájmem strany, aby tyto sféry samostatného života jedincova byly co nejvíce potlačeny. Strana nemá času a chuti, aby se vyrovnávala s individuelní povahou každého svého člena zvlášť, a proto jí na tom musí záležet, aby u nich bylo individuelnosti co nejméně. Jejím ideálem je, aby se její členové od sebe navzájem a od všeobecného jejího ducha co nejméně lišili, aby byli tedy střiženi co možno dle jedné šablony a nevzdalovali se příliš od stanoveného kasárnického průměru. Vynikati smějí nad tento průměr jen její zakladatelé a vůdcové (ale i oni vlastně jsou jen nejvypjatějšími nejčistšími typy toho průměru), mimo ně je však každá svéráznější individualita ve straně živlem nemilým. A aby nepřerůstala příliš přes dovolenou míru, o to stará se disciplina strany.

Tím přicházíme k nejsmutnější kapitole politického strannictví. Disciplina je to, jménem čeho se utlouká v každé straně duch a pravda. Disciplina káže považovati černé za bílé, poněvadž tak káže zájem strany. Disciplina zakazuje o každé nové věci přemýšlet a mluvit, pokud nedal výkonný výbor heslo, co se smí věřit a jak se smí o tom myslit a mluvit. Disciplina velí, viděti správným, co vlastní strana činí, i kdyby to bylo sebe hloupější, a odvozovati u ní všecko z nejideálnějších motivů, naproti tomu však neuznati ani sebe lepších činů strany protivné a čichati za nimi vždycky nejčernější pohnutky. Disciplina zakazuje každou kritiku a každou pochybnost o tom, že »naše strana« není nejdokonalejší stranou na světě. A tak — abychom už zůstali při analogii s církví — poskytují strany pozorovateli mimo ně stojícímu tentýž pohled jako církve, z nichž každá tvrdí, že je samospasitelnou, ale které právě tím, že jich to praví tolik najednou, svou samospasitelnost nejvíce porážejí. Jest tu však ten rozdíl, že církve mají více práva na houževnaté hájení své samospasitelnosti, poněvadž ji každá odvozuje z jiné nadpřirozené moci, mezi nimiž nemůže být smíru, kdežto strany s touž houževnatostí se opírají o společnou půdu společenských a politických poznatků, tedy poznatků rozumových,

Digitized by Google

mezi nimiž by vyšší sloha vědecká mohla nalézti dohody. Mezi bohem židovským, mohamedánským a katolickým nemůže být smíru, ale kdyby se splnil ideál vědecké sociologie, o jakém snil Comte, musila by se zatvrzelá jednostrannost stran rozplynouti v jediném objektivním slunci vědy. Ale toho strany nechtějí, jejich zájmem není pravda, ale boj o panství, »vůle k moci.« A nejpoctivější jsou ještě ty, které si to přiznají.

Tím vším se dá také vysvětlit, že strany nejvášnivěji lpí právě na tom, v čem právě chybují a přestřelují, na tom, co je jejich jednostranností. Neboť tato jejich jednostrannost je jejich raison d'être. Kdyby mělo rozhodovat o běhu politických věcí to, co je všem lidem společno a evidentní, staly by se strany zbytečnými. Strany se tvoří jen proto, aby hnaly do velikých dimensí a kolektivních rysů zájmy a předsudky, které jednotlivé vrstvy lidí od sebe dělí. Proto jejich zájmem není vyrovnání těchto rozdílů na půdě pravdy, nýbrž to, aby předsudek a zájem mého odpůrce byl povalen mým zájmem a předsudkem, ne silou mé pravdy, ale silou mé moci. A poněvadž sám tolik síly nemám, spojuji se s jinými ve stranu.

Nikdo nebude popírati potřebu stran pro vrstvy, které potřebují opravdu imponujícího sražení svých řad, mají-li se brániti proti hospodářskému útisku a mají-li si dobýti odpíraných jim politických práv. Jsou ještě statisíce lidí, kteří i k své individuelní výchově potřebují takovéto strannické školy. Ale je to právě jen škola nejnižšího stupně, která má naučit politické analfabety slabikovat a jen pokud bude si tohoto úkolu vědoma (t. j. kdyby vůbec cíle a aspirace »vůdců« dopustily, aby si to uvědomila), bude plně na svém místě. Ale to je právě naopak nejzanedbanější pole, nejpustší úhor v »pracovním« programu stran. Jediná snad sociálně-demokratická strana rozsévá svými agitatory a řečníky prvky politického a sociologického vědění, ač ne soustavně a ne bez strannického zbarvení, ale ostatní strany nemají o nic jiného takovou starost, jako aby co nejrychleji své naverbované mužstvo nacvičily na »hurá!« a útok na strany ostatní. Jen tak si dovedete vyložiti, že výtěžkem »práce« politických stran za 5 desetiletí je posud nejžalostnější pověrečnost politická, spatřující v panovníkovi, ministru, a v několik vůdcích zázračný zdroj všeho možného štěstí a neštěstí, a že dalším výtěžkem je nejzanedbanější nevědomost o složkách a silách života ve společenství, o vedoucích ideách současné doby a hospodářských regulatorech v životě národů. Spočítejte na kolika schůzích našich politických stran se vážně a s věcnou znalostí o těchto věcech jedná a proti tomu postavte, na kolika z nich se jedná o těch politických efemeridách, jako n. p. o »politické situaci,« o »vládě,« o »stranách v národě českém« a pod. Všimněte si, jak v očích strany stoupá nebo klesá hodnota každé jiné strany jen podle toho, kolik má členů, jako ve středověku závisela hodnota conquistadorů jen od počtu mužstva, jež vedli, a zeptejte se strany, co soudí o čemkoli jiném, co v životě národním má své místo, svůj účel a úkol, a řekne vám strana pohrdavým tónem, že »nestojí-li za tím lidé,« »nemá-li organisace« a pod., netřeba s tím »počítati.« Ale právě to, s čím strany nepovažovaly za nutno »počítati,« mívalo hlubší vliv než všechny současné strany. Nikdy strana

Digitized by Google

sama o sobě, ani v církevním středověku neměla toho vlivu, jejž si strany naše bájí. V historii národů mají církve, strany velmi podřízené místo. I když něco dobrého dokázaly, daleko to vyvážily zmíněné stinné stránky jejich, a to dobré, čeho dosáhly, bylo spíše dílem jiných činitelů, než jejich. Především však zapomíná se na jedno, že uvést život celého národa a život lidstva na nové dráhy, že k tomu třeba něco více než strany, že k tomu třeba alespoň celého člověka, individuality, jenž jako zvon, sám a ve své klidné výši, vydá hlas, jímž rozechvěje se srdce lidí, srdce i těch, již mají patentními strannickými záklopkami dobře opatřené uši, aby nemohli nic vnímati, než co egoism strany dovolí. Ale celý člověk! Ten přestává jím býti, jakmile se stává stranníkem, tou automatickou loutkou v rukou pracujících v zákulisí, tím mozkem zmechanisovaným řadou jistých představ, hesel a pravidel, jež byly prohlášeny za kredo strany. Přeceňování strannictví jest za naší doby přežitkem ještě těch dob, kdy nebylo organisace myšlenek pomocí listů, knih a tisku vůbec. Dnes však je strana příliš těžkopádným a nevydatným nástrojem proti moci tisku a má své opodstatnění, jak bylo shora řečeno, jen v tom, naučiti zanedbané ještě vrstvy politické abecedě. Do konce však nemá strana žádného práva do svých škamen hnát ty, kdož jí už odrostli. Musí se začít přemýšlet o tom, jak by se politické a sociální zájmy člověka daly srovnati s jeho individuelní svobodou. Kolem chrámů, v nichž se davy politických věřících tlukou zbožně v prsa a klaní strannickým idolům, přibývá vždy více těch, jimž neimponují už dogmata a dalajlámové a kteří naproti suché liteře programů vzývají ducha, který oživuje. Kolem politických církví rostou, jedním slovem řečeno, zástupy politických protestantů.

Veselohry Klicperovy.

Napsal Fr. Ad. Šubert.

Titulem, jejž dávám této studii, označuji povšechně a souborně ráz prací Klicperových, o kterých pojednati hodlám: zahrnuty jsou v něm i skutečné veselohry i frašky. Klicpera sám dával jednotlivým pracím tohoto druhu názvy veselohra, směšnohra, fraška neb i rytířská hra. Na jménu arci nesejde; podstatou zůstává věc — práce samy.

Největší část veseloherních výtvorů Klicperových zůstává individuelní uměleckou povahou tohoto druhu tvoření básníkova na jakési střední cestě mezi veselohrou a fraškou — tak jak my koncem věku XIX. těmto třídícím názvům rozumíme. To značí, že v nich jsou spojeny postavy a dějové motivy skutečného života aneb aspoň ku pravdě velice podobného způsobu života s postavami líčenými satyricky, někde až parodisticky, a se situacemi v běžném reálném životě jaksi nemožnými, více méně groteskními — že v celém průběhu děje se proplétají jemnější motivy veselohry s markantnějšími a hrubšími motivy dobré, v literatuře a na jevišti oprávněné frašky. Pravím dobré frašky: neboť fraška Klicperova nikde neuráží, nejsouc ani lascivná ani sprostá, nýbrž zůstávajíc fraškou jen dle nejlepšího pojmu tohoto druhu básnictví dramatického.

Digitized by Google

Všechny veseloherní práce Klicperovy jsou veskrze prosyceny rosou svěží veselosti, jež ze samého nitra mysli básníkovy tryská všady neutlačitelně a silou nepřekonatelnou. Humor Klicperův jest zcela přirozený, nijak nestrojený. Stejnou měrou se jeví ve slově jako v situacích a to nejen tam, kde básník ho chtěl užíti, nýbrž mnohdy i jinde, kde bedlivému dramatiku a pozorovateli vůbec jest patrno, že básník s ním ani nepočítal. Humor Klicperův proniká v jeho veselohrách všechno jako aether, a jeho síla a účinnost jsou tím pozoruhodnější, an Klicpera právě ve veselohrách pracuje veskrze motivy zcela prostými, nehledanými, ba u něho i jiných autorů namnoze již stokráte užitými. Kuklení, jak Klicpera sám výborně nazývá přestrojování nebo zapírání se, neb i jen pouhé maskování svých osob, nedorozumění, nevinné lsti, prajednoduché zápletky a ještě prostější jich vysvětlení, někde i nějaký ten deus ex machina, to jsou téměř jediné dějové pružiny, které dává Klicpera svým pracím veseloherním. Že přece těmito skrovnými prostředky — možno přímo říci na vzdor jim dodělává se autor takových úspěchů, že skutečně vzbuzuje v diváku náladu upřímné veselosti, ano jej k ní takořka strhuje, toto kouzlo vězí jen v Klicperově samorostlém neodolatelném humoru a v postavách, jež uvádí na svou šachovnici.

Neboť vedle humoru Klicperova jsou právě postavy jeho veseloher — nejvíce pozoruhodny a nejcennější. Až se obeznámíme s jednotlivými pracemi, poznáme, že jich jest veliká galerie a že každá jednotlivá z nich vystupuje velice plasticky, zobrazujíc buď určitého jednotlivce, neb typ lidí ze současného života Klicperova. V kresbě těchto postav — a sice skoro výlučně mužských, ženské se mu dařily jen výjimkou — byl Klicpera na svou dobu mistr a celá galerie jich byla by hodna, aby byla provedena ještě i tužkou nebo štětcem nějakého Alše nebo jiného, Klicperovi v této příčině duchem sourodého malíře. Jeť jimi trvale a umělecky zachován kus soukromého života na českém venkově a v městečkách z doby po válkách Napoleonských až do prvního zablesknutí r. 1848, s celým jeho úzkým obzorem, půvabnou prostotou a milou naivností, s celým tím tkvěním běžných lidí na zděděné hroudě a na vlastním rodinném hnízdě, jehož obzor sahal nemnoho dále než na záhumní nebo nanejvýše ku hranicím panství — s jejich spokojeností, prostou všeho hloubání a revoltování proti vlastnímu nitru nebo zevním poměrům — a také namnoze s velikou měrou obmezenosti. Tu uměl Klicpera s neobyčejným humorem a působivou satyrou stavěti na odiv při lidech, kteří kolem něho v určitém fysickém a duchovém ovzduší skutečně žili.

Klicpera podává také více jen zevní stránku zjevů tohoto současného života, jak jeho oku a duchu se jevily, neklada si za úkol líčiti jejich život vnitřní. Reprodukuje tedy obrazy, jež vídáme vrženy na stěnu denního života, a nikoliv ty vnitřní paprsky komory duše a ducha, jimiž ten který obraz na venek se metá a vyzařuje. —

Jak právě zmíněno, obmezuje se Klicpera při tom jen na okolí, které sám výborně poznal, ve kterém žil. Zobrazuje tedy postavy malých měst a vesnic, zámků a mysliven, studenty, (»Divotvorný klobouk,« »Poslední prázdniny,« »Lhář a jeho rod,« »Dobré jitro,« »Potopa světa,«

Digitized by Google

»Kytka«) dále postavy té šlechty, která od měšťanstva se neliší, leč pouhým titulem a predikatem, (»Bělouši,« »Zižkův meč,«) a těch Pražanek a Pražanů (»Pražské tetičky a Zbraslavští strýčkové,«) kteří svůj život velkoměstský počínali žíti teprve prvním pokolením a kteří bydleli ve starých, nízkých domkách a poměrech nemnoho rozdílných od průměrného života maloměstského. Hry rytířské — parodistická »Hadrián z Římsů« a veseloherní »Kytka« »Hvězda« a »Tři hrabata najednou« přesunují se arcit svými předměty z tohoto ostatním veselohrám společného okolí do komnat starých hradů. Ale i tyto práce vykazují se nejednou postavou běžného života venkovského. — Do světa jemu poněkud vzdáleného zašel Klicpera svou veselohrou »Popelka Varšavská.« —

Vytýkati Klicperovi, že nezasahal také do života veřejného, bylo by nespravedlivé ano i nesprávné. Mějme nejprve jen na paměti, že za života Klicperova na venkově českého veřejného života do r. 1848 takměř vůbec nebylo, a že censura absolutismu naprosto nedopouštěla psáti — zvláště v dramatech — aspoň tak, jak možno jest nyní — ačkoliv i dnes tvoření dramatické jest censurou se všech stran sevřeno. V době, kdy místo o slovanské Rusi smělo se jen vůbec básniti o »východním větérku,« kdy Klicpera sám směl v »Blaníku« označiti živel národu českému nepřátelský jen postavou či spíše jen maskou rytíře-loupežníka, kdy ani vlasti se nesmělo obětovati »na oltáři,« nýbrž nanejvýše »na talíři,« ba kdy nesměla se ani oznámení »vlastenských bálů,« lepiti na rohy pouze v jazyku českém, — v té době, kdy život český byl vůbec obmezen skoro výlučně na život rodinný, v té době nemohl si český básník za předmět svých satyrických veseloher tak snadno bráti předměty a postavy ze života veřejného. Ostatně rozhledněme se jen, kolik i ještě dnes máme veseloher z toho okrsku — a poznáme hned, že Klicpera byl všemi poměry absolutně nucen bráti látky a postavy především ze života soukromého. To také není arci nijak na úkor dílům uměleckým: nezáležít v umění na zobrazovaném předmětu, nýbrž na tom, co dle něho ruka umělcova vytvoří. —

V jediné veselohře Klicperově odráží se přirozeným způsobem několik paprsků života veřejného. Jest to veselohra »Zlý jelen« hrající roku 1848, ale arci jen v dalekém zákoutí lesův a myslivny, kam vedle zrušení roboty pronikla jen mlhavá hesla »konstituce« a nanejvýše ještě »rovnosti a volnosti.«

Za to v nejedné veselohře — »Divotvorný klobouk,« »Ptáčník,« »Každý něco pro vlast,« »Žižkův meč« a j. — používá Klicpera každé příležitosti, kde může plaidovati s jeviště pro jazyk český a pro úctu k němu, a říznými satyrickými šlehy (»Kocourek z Kocourkova,« »Ptáčník«) mrskati zjevy tehdejšího národního »nedopýrství« i vzbuzovati hrdost vlasteneckou.

Konečně fraška »Žižkův meč« jest založena hlavní osobou (Zachariáš z Humpolce) a hlavním dějem svým (nesnáze mladého Němce Karla z Birkenštejnu při ucházení se o ruku Marie, schovanky pana Zachariáše, německému živlu nepřejícího) celá na motivu národnosti, který zvláště pro tehdejší veřejný život český byl nejdůležitějším.

Tedy tam, kam až směl český spisovatel ve svých pracích ohledně

Digitized by Google

veřejných interesů se odvážiti, jde Klicpera vždycky bez ostychu a se zápalem, nejednou i s výbornou satyrou.

Ve veselohrách Klicperových nanalézáme ještě spekulací, ani nějakých themat a velikých myšlenek. K těm hledělo se probírati české drama teprve deset až dvacet let po smrti Klicperově, postupujíc v tom od svých prvních základů k další výši a to u nás nejdříve Fr. V. Jeřábkem. Ani mimořádná tvůrčí síla, ani neobyčejná poesie neoslňuje ducha v Klicperových veselohrách; za to jeví se v nich kus skutečného humorem a satyrou básníkovou ozářeného života z doby Klicperovy, a vane z nich neobyčejné teplo, veselost a klid, jež postavami a situacemi her bezděky se přelévají z duše básníkovy do duše divákovy, a dávají mu chvílkovou aspoň spokojeností úplně zapomínati na trudy a lopoty jeho ostatního života, anebo na neshody v nitru vlastním. Klicpera jest ve svých veselohrách výborný genrista a satyrik; v naší české národní veselohře nejen za dob Klicperových nýbrž vůbec až do let sedmdesátých neměli jsme druhého jemu rovného. Teprve Štolbou a hlavně Stroupežnickým dostoupili jsme od výborných základův a přízemku Klicperova v genru veseloherním patra prvého.

Veselohry: »Ptáčník,« »Zlý jelen,« »Každý něco pro vlast,« »Veselohra na mostě,« »Divotvorný klobouk,« a »Rohovín Čtverrohý,« jsou mistrné veseloherní obrazy z denního života doby Klicperovy. Ze stejného ovzduší vzaty jsou — ač ne vesměs s takým zdarem jako práce právě jmenované: »Žižkův meč,« »Lhář a jeho rod,« »Pražské tetičky a zbraslavští strýčkové,« »Dobré jitro,« »Potopa světa,« a »Poslední prázdniny«. Zdařilí »Bělouši« a »Kytka,« částečně i »Tři hrabata najednou,« a »Hvězda« mají při ději romantickém jednotlivé výborné postavy, tolikéž »Ženský boj,« při ději fantastickém; »Hadrián z Římsů« a »Ženský boj« jsou plody naprosté fantasie a parodie, první z nich vykazuje se humorem neodolatelným. O veselohrách »Myslivci«, »Krása a Nekrása« a »Tajný pověrec« nemožno nic říci, poněvadž ani rukopisem ani tiskem se nezachovaly.

Jsou-li postavy Klicperovy kresleny realisticky, místy i naturalisticky. vládne přece v jejich ději silně živel romantický se všemi jeho úkazy. To bylo dáno literárním duchovým prouděním tehdejší doby a jest pro veselohry Klicperovy charakteristickým příznakem právě tak, jako později pro dramatické práce jiných dramatických autorů, kteří přišli po Klicperovi.

Živel veseloherní neobmezuje se ostatně u Klicpery na práce ryze veseloherní, nýbrž jest patrný i v dramatech jiných. Tak ku př. činohra: »Bratři v Archangelsku« a rytířské hry »Rok po smrti,« a »Paní Hassensteinová« jsou více než od polou vlastně veselohry a v celé řadě jiných vážných her není téměř ani jediné, kde by humor basníkův aspoň místy nevytryskl. —

Osnova dějová jest u veseloher Klicperových vesměs prostá, průhledná — i tam, kde jest založena na kuklení a nedorozumění. Tato jasnost (pro diváka, ne pro jednající v kusu osoby) her Klicperových jest takořka výronem jedné vlastnosti Klicperovy. Milovalť básník širý kraj, volnost lesa, jasný, plným světlem do očí a plným proudem do prsou

Digitized by Google

linoucí se vzduch — a nerad měl proto i ve svém pokoji záclony, »které zachycují tolik toho božího světla.«

Řeč Klicperova ve veselohrách jest rovněž jasná, naprosto lidová duchem a pravidelně i slovem. Zásadně drží se Klicpera všady pravidel gramatiky. Věc ta jest arci sama sebou úctyhodná a měla zvláště svou oprávněnost v době, kdy bylo přímo nutno výlučně užívati na jevišti přesně gramatické mluvy k vůli tomu, aby tehdejší zkažená mluva obecná kromě knih i s divadla se čistila. Jinak arci snesla by u Klicpery nejedna postava lidová — k vůli další charakteristice — kus dialektu anebo alespoň mluvy všední. Klicperovy veselohry — částečně i dramata — jsou pravou studnou rčení, úsloví a frází ryze českých, prostonárodních. V »Hadriánu z Římsů« jest arci na místě občasná strojenost mluvy — která ve vážných dramatech Klicperových někde bývá citelnou vadou. Ve »Hvězdě« strojenost mluvy vadí. —

Na jednu vlastnost veseloher Klicperových nutno konečně zvláště upozorniti, poněvadž svědčí o skutečné vnitřní dramatické podstatě těchto prací: všechny totiž působí mnohem více s jeviště nežli při pouhém čtení. V knize samotné mizí z nich leckdy i zkušenému oku dramatika mnoho působivých jednotlivostí, které jinak na jevišti velice silně vystupují na jevo. —

Přistupme nyní již k jednotlivým hrám, abychom seznali jejich osobité zvláštnosti.

*

Z nejlepších veseloher Klicperových jsou dvě totožného motivu dějového. V »Divotvorném klobouku« a „Rohovínu Čtverrohém,« provádějí onde studenti, zde malíři své žerty a lsti s postavami života maloměstského v pravdě mistrovsky kreslenými. Tedy bohemové proti šosákům. Kdo jednou viděl Koliáše z »Divotvorného klobouku,« nebo ranhojiče a měšťanostu Rohovína Čtverrohého a jeho soudruhy, representanta Matyáše Lelka a sudího, nemůže jich fysiognomie tak snadno zapomenouti. — Tam kramář-lakomec, vrhající se z pouhé lakotnosti u velký výdaj a škodu, jen aby mohl pomocí divotvorného (domněle) klobouku na cizí útraty zadarmo býti dobře živ, nepočestný svým jednáním a komický ve svém hltavém ukvapení i zaslouženém, byť i jen okamžitém přiskřípnutí — tu latinou se blýskající zcela barokní figurka obmezeného sudího, dále svým úřadem naduřený a hloupostí zářící měšťanosta Rohovín Čtverrohý, a konečně nejhloupější ze všech Matyáš Lelek. Každý jednotlivec z tohoto podařeného čtverolístku jest tak výborně ze života zachycen, ostře vykreslen, a zároveň bohemskými živly studentů a malířů výtečně facetován, že od svého vzniku patří všechny tyto maloměstské zjevy mezi nejskvostnější postavy komického živlu českých veseloher. Jsou to postavy, které na jevišti »samy se hrají« poskytujíce výborným hercům příležitost ku skvělým výkonům a nedávajíce se zničit ani sebe větší nedovedností začátečníkův.

Chvilkové obelstění »divotvorným« kloboukem nepoctivého a nesrdečného strýce Koliáše od studenta synovce o jednu část jmění, které týž Koliáš byl po smrti studentovy matky zpronevěřil — a dobrým vtipem a úskokem malířův vyhraná sázka, že Rohovín Čtverrohý neprojde ráno

Digitized by Google

branou města saského, jsou předmětem těchto dvou skvostných prací, z nichž první jest více fraška, druhá více veselohra. »Divotvorný« klobouk jest arci rekvisita druhu těch fraškových i vážných fléten, holí, květin atd., které koncem předešlého a počátkem nynějšího věku zhusta se objevovaly na jevištích.

Kolem vzpomenutých již čtyr hlavních a nejvíce vypracovaných postav hemží se tu ještě celá řada drobnějších — v »Divotvorném klobouku« zvláště písničkář Pohořalský«, sešlý to skladatel veršů i not písniček jarmarečních, hospodský Barnabáš a počertěný myslivecký mládenec Karel. První čtyry hlavní postavy jsou však tak znamenité, že zastiňují a do pozadí zatlačují všechny ostatní; ba i sám ten živel studentský a umělecký, ačkoliv má výhodu aktivnosti a výbojnictví, zůstává naproti výrazné plastičnosti oněch hlavních osob přece jen poněkud plochý a šablonovitý. —

Ze čtyř zdí hospod, ve kterých obě dvě tyto veselohry jednají, odvádí nás »Ptáčník« do zeleného lesa a na paseku, na které starý lékárník se svými volavými ptáky a vějičkami léčí na ptactvo. Pokolení čihařův a sport čižby vyhynuly u nás bohudík, co škody z hromadného ubíjení ptactva povstalé, každému baráčníku do očí bijící, a v životě poněkud menší váhy požívající lidský cit důtklivě počaly volati po ochraně zpěvného a jiného drobného ptactva. Dříve byla čižba velice rozšířena, nejsouc jen zálibou chlapců, nýbrž i vášní starých, ze kterých nejeden pro ni i živnost svou nechal hynouti. Chovat v sobě svůj otravný jed každá vášeň i zdánlivě nepatrná, a každá hledí zachvátit a opanovati člověka celého. —

Klicperův »Ptáčník« patří k nejlepším a nejzajímavějším výtvorům autorovým. Hlásit se v této práci starších dob něco přímo moderního. Tato veselohra nemá totiž skorem děje, jsouc takořka jen líčením postavy ptáčníkovy a jeho vášně, současně pak arci i obrázkem čižby samy. Lékárník-ptáčník stojí u svých vějiček žádostiv pernaté kořisti; ale přes tu chvíli ruší jej někdo a něco a zahání mu všechno ptactvo, které by se mu jinak spouštělo na vějičky. Ba, ani jeho volaví ptáci nekonají svou zrádnou nadháněcí robotu.

V té situaci zobrazuje nám autor postavu ptáčníka se všech stran způsobem přímo dokonalým. Teprve prodlením hry vystoupí na jevo její intrika: sousedé městečka umluvili se totiž vyléčiti lékárníka Kotrče z jeho náruživosti, která jej nejen uvádí k zanedbání a ničení jeho lékárny, nýbrž vede i k ohrožování životů lidských. Neboť provisor, který v nepřítomnosti lékárníkově má vésti lékárnu, jest opět vášnivý holubář, jenž si nedá pořádně kdy ani na vydávání pravých léků, jen aby mohl státi v holubníku, »jako hvězdář vyjevený, rukama tam veslovat a hvízdat a holuby tak svolávat.« Principál i provisor dokázali konečně, že jeden poutník má býti sprovozen se světa, poněvadž provisor v nepřítomnosti lékárníkově dal mu nepravý lék. Intrika měšťanů jest však sosnována mimo jeviště tak jako i příhoda s poutníkem se děje mimo jeviště; jest tedy patrna jen svým účinkem a nikoli svým vznikem a postupem.

Kus jiného nepatrného děje odehrává se na jevišti samém tím, že pan Kocourek z Kocourkova — svou německo-českou, tehdá dosti obvyklou hatlačkou půl myši a půl žáby — dostaví se na čihadlo k námluvám

Digitized by Google

o synovkyni lékárníkovu. Milina však připadne mladému lékárníku Dlaskovi, jenž odvrátí od Kotrče zlou pohromu tím, že v čas ještě zachrání život poutníka a zakoupí lékárníkovi, jejž není možno z jeho vášně vyléčiti, kopec, na kterém může Kotrč do smrti svou čižbu provádět, aniž by ohrožoval životy svých spoluobčanů. Nadále totiž převezme lekárnu i Milinu všestranný deus ex machina mladý a bohatý Dlask.

Drama bez značnějšího dramatického děje jen k vůli kresbě jisté postavy nebo jejího nitra jest produkt vyskytující se pravidlem teprve po r. 1880. A hle, podobný — pravím podobný, ne totožný produkt vidíme přece již v Klicperově »Ptáčníku«, jenž byl psán kolem r. 1850. Pro tuto nápadnou a interesantní vlastnost veselohry, pro mistrovskou kresbu a bezděký i subjektivní humor hlavní osoby a několika vedlejších — Kuna myslivec, Kajka bylinářka, Kočička baráčník, Datlík posluha, a Kocourek z Kocourkova — pro scenerii a výraznou malbu čižby cením tuto hru zcela mimořádně, byť i na širší dav obecenstva nepůsobila takovým účinem, jako jiné veselohry Klicperovy. Jest to dílo, do kterého podařilo se autoru složiti nejen mnoho životnosti, nýbrž i mnoho umění. Pro to všechno pokládám s hlediska čistě literárního »Ptáčníka« za nejcennější veselohru Klicperovu. Nelze jí vytýkati nic, než trochu rozvláčnosti — do uměleckého výtvoru plete se místy silně živel až instruktivný — kterou ale ku prospěchu díla snadno jest oklestit.

Kromě hlavní postavy vystupuje v »Ptáčníku« i oněch pět vedlejších osob vesměs plasticky a životně. Schematickými zůstávají jen postavy Dlaska a lékárníkovy synovkyně Miliny, pouhé to loutky, tak jako vůbec mnoho jiných ženských postav Klicperových.

Že Klicpera tak výtečně provedl obrázek čižbaře a čižby, k tomu přispěla básníkovi nejen znalost věci a lidí tomuto venkovskému sportu hovících, nýbrž i ta okolnost, že v mládí svém on sám byl náruživým čižbařem, jenž dovedl výtečně stavěti vějičky, studánky a sítě, a u nich třeba celé dny vysedět. U věku pozdějším — jak z »Ptáčníka« vidno, došel arci i Klicpera ku přesvědčení, že mařeni ptactva není právě člověka důstojno. —

Veselohra na mostě má originelní motiv a výborné provedení. »Mezi dvěma bitvami« dostane se na most děvče Popelka. Vojska, jež učinila na čas příměří, dělena jsou pouze řekou, takže na jednom konci stojí stráž přátelská, na druhém nepřátelská. Stráže pouštějí přicházející lidi — výtečně podané: chmelaře, rybáře, Evu ženu chmelařovu a učitele — sice na most, ale ne dále a ne nazpět, protože každý z příchozích má průvodní list vystavený jen na určitý směr cesty, a to vždy jen od jedné bojující strany, tedy od druhé strany nerespektovaný. Horkokrevný chmelař jest chycen k děvčeti Popelce tak prudkou náchylností, že ji nerozvážně políbí, nevida ženicha Popelčina, rybáře, který v tom na most vejde. Oprávněná žárlivost rybářova, později i ženy chmelařovy, titěrnost učitele latinskými floskulemi kolem sebe házejícího a nemohoucího se dopátrati rozluštění dané mu cizím důstojníkem hádanky — to vše proplétá se tu veselými scénami za létajících střel a hluku bitvy, jež po příměří právě ukončeném znova se strhla.

»Veselohra na mostě« staví se do první řady prací Klicperových.

Digitized by Google

Vyznačuje se zvláště, tak jako »Rohovín Čtverrohý« důležitou v dramaturgii jadrností a soustředností, s kterou ne v každé veselohře básníkově — a tím méně v jeho vážných dramatech — se potkáváme.

»Každý něco pro vlast« jest genreový obraz veseloherní z dvacátých let XIX. věku; více ještě nežli v »Rohovínu Čtverrohém« Klicpera tu líčí a svou — více hravou než dravou — satyrou tepe maloměstskou společnost, a sice tentokráte hlavně společnost ženskou. Kromě vážného správce, jeho rozumné dcerušky a mladého měšťana Jesenského, jsou všechny ostatní postavy komické: každá z nich, nevědouc o tom, běhá buď s cůpkem nebo křiklavým čepcem té neb oné směšné vlastnosti. Od paní správcové ku vdovám mlynářce, koželužnici, sládkové a učitelové, a od těch k vinopalníku, mlynáři, sládkovi a učitelskému mládenci Partesovi až k učedníkům usmíváme aneb i smějeme se tu veskrze dobromyslným, ale obmezeným lidem toho zrna, jaké od věků klíčilo a do věků klíčiti bude v malých městečkách. Jsou to vesměs předchůdcové těch »maloměstských diplomatů«, a věrní zástupci »maloměstských tradic«, kteří se rodí, kvetou a novou nevyplenitelnou úrodu přinášejí i v naší »pokročilé«, »uvědomělé«, ba dokonce »osvícené« době, ve které ani spousta škol a novin nedovedla ještě a nedovede rozjasnit a rozšířiti duševní obzor těchto lidiček.

Z postav této veselohry vyniká zvláště paní správcová. Tady podařilo se Klicperovi výminečně zachytit a dobře vykresliti jeden typ ženský a obklopiti jej několika jinými, z nichž sice každý vybujel z téže půdy, ale každý od ostatních do jisté míry se rozrůdnil. Tyto paní z Voříšků, z Boudy, z Rákosů a z Votrubů mají důstojné doplňky v pánech z Pytlů, Mláta, Skořápky, a ve střeštěném Partesovi, jemuž jest hlavním úkolem učitelským, dávati školním hochům »vojenské« vychování a výcvik. Tato marota jest patrným zbytkem příliš horlivého vlastibranství z dob válek Napoleonských. —

Asi o 25 let později — v roce 1848 — hraje veselohra »Zlý jelen«, práce to půvabná a po stránce divadelní techniky nejdokonalejší ze všech veseloher Klicperových. Při lehké a zcela průhledné intrice vyniká totiž »Zlý jelen« přesnou a ve všech jednotlivostech správnou stavbou dramatickou, jednotností a půvabnou zaokrouhleností, osobami důsledně charakterisovanými a to nejen jejich jednáním, nýbrž — zvláště tady — osobitým rázem mluvy (Myslibor, hrabě Ivan, mládenec), dramatickou stručností a hlavně tím, že jest obrázkem mysliveckého života v odlehlém od Prahy zákoutí panských lesů. V této práci nejen postavy — starý prchlý myslivec, trochu ztřeštěný a ne příliš vtipný myslivecký mládenec, kancelářský, posluha a dřevaři — jsou realistické, nýbrž i děj vykazuje celou řadu scen životních, ale při tom arci prostouplých romantickým motivem za studenta přestrojeného děvčete Ivany a odtud vznikajících scen.

Celý děj a všechny jednotlivé situace vyrůstají tu velmi přirozeně z příhody, že zastřelen v oboře jelen, který se těšil milé a nemilé pozornosti vrchnosti i lidí od něho často pokoušených. Chycení a zavření domnělých pytláků, posléze i mysliveckého mládence samého, stíhající se veseloherní sceny, veselé rozuzlení a zakončení vyhlídkou na dva sňatky tvoří obsah děje prostého, ale venkoncem bavícího. Vše podává autor

Digitized by Google

v rámci scenerie, kterou divák bezděky se cítí jakoby přenesen do šumotu a vůně lesa, do jeho denního polosvitu, večerního šera i pohádkového svitu měsíčního a rád sleduje všechny ty průhledné fáse malého vzrušení lidí krve zelené a červené, jejichž celým světem jest myslivna a to co jen s ní bezprostředně souvisí. Co dále jest, o tom nevědí, neb aspoň o to se hrubě nestarají — dosti majíce na radostech a žalech, daných jim jejich krovem a jejich oborou, z níž krotcí jeleni až k samé myslivně své návštěvy konají. —

Celou svou povahou jest »Zlý jelen« mnohem více veselohra nežli fraška, jak ji básník sám nazval; vyskytujeť se v ní dosti poskrovnu živel opravdu fraškovitý, a i ten nevybíhá do zámezí.

Ani tato práce sice neoslňuje, ale svítí a hřeje barvami a teplem letního podvečera. Pro celý ráz její může se k ní divadlo české ob čas rádo vraceti jako k milému rodinnému kousku těch starších dob, kdy Klicperovo tvoření bylo tak bezprostřední, jako sama příroda, v níž děj »Zlého jelena« se odehrává. (Dokončení.)

Sigheleova psychologie sekt.

Podává Dr. J. E. Salaba.

Scipio Sighele, profesor na universitě v Pise, stál u kolébky kolektivní psychologie. Dříve znali jsme pouze psychologii individuelní a psychologii sociální čili sociologii. Sociální psychologie ve smyslu spencerovském jest pouze věrnou reprodukcí psychologie individuelní, ovšem nesmírně složitější a rozsáhlejší. Individuelní psychologie studuje člověka, sociologie studuje sociální těleso, ale pro vlastnosti tohoto skupenství jsou dle zákona, dokázaného Spencerem, rozhodny vlastnosti jednotek, jež je skládají. Jest tudíž sociologie pouze psychologií ve velkém, v níž se obrážejí, rozvedeny a komplikovány, základní zákony individuelních duší. V nejnovější době však poznáno, že mezi těmito psychologiemi, jež studovaly krajní póly sociálního organismu, osobu a společnost, atom a těleso, jsou ještě jiné psychologie, pro něž neplatí zákon Spencerův, ve kterých lidské skupenství vykazuje vlastnosti odchylné od vlastností svých jednotek, a tak zrodila se psychologie kolektivní čili psychologie davu. A mezi psychologií davu a psychologií sociální jest zase psychologie sekty, kasty a třídy, jež jsou vesměs nezbytné, máme-li řádně pochopiti hnutí sociální.

Prioritu onoho poznání, jež vedlo k zrození kolektivní psychologie, hájí dnes Sighele se vší energií. V oboru tom pracovali dosud jen čtyři autoři: Sighele, Fournial, Tarde a Le Bon. Fournialův spisek, vydaný r. 1893 (Lyon, Storck) prohlašuje Sighele za plagiát. Tarde napsal do Revue philosophique článek ku třetímu sjezdu kriminálních anthropologů v Bruselu, dvě studie »Les crimes des foules« a »Foules et sectes au point de vue criminel«, otištěné v »Essais et mélanges sociologiques« a dopis, adresovaný Sigheleovi, v »Critica sociale«, list. 1894. Le Bon napsal dva velké články, otištěné v Revue scientifique (6. a 20. dubna

Digitized by Google

1895) a vydané pak v knize »Psychologie des foules« (Paříž, Alcan 1895.)*) Le Bonovi Sighele těžce vyčítá, že ve svém spise citoval jeho myšlenky, aniž byl uvedl pramen, kdežto prý »zcela dobře mohl se spokojiti se svými osobními myšlenkami, často plnými původnosti a správnosti.« V tom směru skutečně Le Bon pochybil, a Sighele dává mu v tom ohledu dobrý příklad v posledním svém spise, kde často uvádí věty z Le Bonovy »Psychologie davů«, ale vždy pečlivě cituje autora. Jinak ovšem Le Bon má tu velkou zásluhu, že mnohé jen nahozené myšlenky provedl a vůbec svá bádání postavil na mnohem širší základ. Sighele sám vydal již r. 1891 první svůj spis o kolektivní psychologii »Folla delinquente«.**) Tresť tohoto spisu podána mnou na stránce 822—830 lonského ročníku »Rozhledů.« Po té následoval spis: »La coppia criminale«,***) a konečně spis, jehož resumé chceme dnes podati: »La Delinquenza settaria.«†)

Nejcharakterističtějším zjevem doby, v níž žijeme, jest rostoucí význam kolektivity oproti jedinci. Staré víry††) se viklají neb řítí, staré sloupy společnosti se jeden po druhém drolí, pouze moc davů nic neohrožuje, prestyž její roste co den. I ve vědě individualismus, který dříve ovládal ekonomii, morálku i právo, musil ustoupiti novým názorům, dnes na každý čin lidský hledíme jako na produkt spíše kolektivity než osoby, a tak individuum všude, jak ve vědě, tak v politice, jest na ústupu, zde před kolektivní bytostí, jíž jest strana neb národ, tam před kolektivní bytostí, jíž jest druh. Budoucí osud světa má dav ve svých nevědomých rukou. Až dosud, jak dějiny učí, plnil dav vždy jen úlohu ničivou. Bratří Goncourtové (Journal des Goncourt) praví: »Divošství jest nezbytné každých 400—500 let k tomu, by svět byl přiveden k novému životu. Dříve, když stará populace některé krajiny evropské byla již přiměřeně chudokrevna, vpadli jí ze severu šestistřevícoví chlapi do týla a přepracovali rasu. Dnes v Evropě divochů nemáme, dnes provedou dílo to v 500 letech dělníci. A tomu se bude říkati — sociální revoluce.« Jest to jedno z oněch paradox, jež mnohdy vyřknou umělci a jež se velice podobají pravdám, jichž krátkozrací nevidí. Střítiti přežilou civilisaci a umožniti konstrukci civilisace nové na troskách starého kolosu, toť dílem davů, a na tu chvíli filosofie počtu stává se jedinou filosofií dějin. Barbaři, kteří shroutili říši římskou, stvořili pak přes své barbarství novou civilisaci. Bylo k tomu ovšem potřebí 10 století, ale ku znovubudování toho, co bylo zvráceno v jediném dni, bývá vždy potřebí neobyčejně dlouhé doby.

Jak vznikají sociální skupiny? Chodci na ulici, venkované na trhu, cestující ve vlaku, vše to tvoří fysické skupiny, jimž ovšem ne-

*) Přeložena do češtiny L. K. Hofmanem. (Duše davu, XIII. svazek »Knihovny Rozhledů«.)

**) Zločinný dav, 2. ital. vydání, Turin, Bocca, 1895; recense Tardeova v »Revue philosophique« 1891; francouzský překlad »La Foule criminelle«, Paříž, Alcan, 1892 v »Bibliothéque de philosophie contemporaine«; něm. překlad Kurellův »Psychologie des Auflaufs und der Massenverbrechen«, Drážďany, Reissner, 1897.

***) Zločinná dvojice, 2. vydání, Turin, Bocca, 1897; franc. překlad »Le Crime à deux«, Paříž a Lyon, Storck et Masson, 1893 v »Bibliothèque de criminologie.)

†) (Milán, Treves, 1897, franc. překlad »Psychologie des sectes«, Paříž, 1898, Giard et Brière, XIII. svazek »Bibliothèque sociologique internationale«.)

††) Duše davu, str. 8.

Digitized by Google

dáme jména »dav«, tím méně »sdružení«. Nicméně chovají v sobě schopnost státi se sociální skupinou. Stačí výkřik, požár, výbuch pumy, vyšinutí vlaku, a v okamžiku tito sdružitelní lidé promění se ve sdružené k společnému cíli; prostá fysická blízkost zrodí psychologické spojení čili dav, jenž po nesčetných stupních vede až ku státu; moderní stát není skutečně nic jiného než primitivní, divoký dav, přetvořený stoletími dějin ve společnost, skupina lidí spojených vzhledem k věčnému, vědomému a obecnému cíli, kdežto dav má pouze cíl přechodný, nevědomý a zvláštní. Dav a stát jsou krajními konci řetězu „sdružení lidského; které jsou vnitřní články tohoto řetězu?

Le Bon roztřídil*) davy takto:

A) různorodé { 1. anonymní (na př. pouliční davy), 2. neanonymní (na př. parlamentní shromáždění)

B) stejnorodé { 1. sekty (politické, náboženské atd.), 2. kasty (vojenské, kněžské atd.), 3. třídy (měšťanské, dělnické atd.)

Proti pojmenování i proti roztřídění dálo by se ledacos namítati. Zejména Tarde (Foules et sectes) mnohem správněji rozeznával davy, sdružení a korporace. Ponecháváme však druhové označení »dav«, protože označuje první stadium sociální skupiny, jež jest pramenem všech ostatních. Podobně nelze pochopiti, proč sekta jest davem stejnorodým, kdežto parlament různorodým, ačkoli členové sekty liší se obyčejně navzájem rodem, vychováním, povoláním a prostředím mnohem více než členové politického shromáždění. Než zanechme toho a uvědoměme si prostě, že tu jde spíše jen o pohodlí než o skutečnou, přesnou, absolutní klasifikaci, jež vůbec v sociologii a kolektivní psychologii, kde jest takové množství odstínů, není možna. Různorodé davy nechává nyní Sighele ostatně vůbec stranou, poněvadž o nich již jednal ve spise »Zločinný dav«, (také Le Bon v »Duši davu« pouze o nich jedná), i obrací se výhradně k davům stejnorodým.

Různorodý dav skládá se z kohokoli. Náhoda spojuje tu jedince fysicky, příležitost psychologicky. Neznají se navzájem, snad nikdy se již nesejdou. Jest to, řekli bychom, psychologický meteor.

Méně různorodý dav, vykazující již jakousi stálost neb aspoň periodičnost, ale stále ještě anonymní, protože v něm není jiskry organisace, tvoří diváci v divadle, členové literárního salonu, klubu a pod. Znají se málo, mají však ne-li účel, aspoň zvyk společný.

Různorodý neanonymní dav tvoří poroty, parlamentární shromáždění a pod. Zde přistupuje nový cit, neznámý davům anonymním, cit zodpovědnosti, jenž může mnohdy dáti činům jejich odchylný směr. Tarde právem nazývá davy parlamentární »dvojitými davy«; je tu majorita, proti níž stojí jedna neb i více minorit, a to odstraňuje v četných případech nejhrozivější nebezpečí, jež vykazují davy, totiž jednomyslnost.

Přicházíme k davům stejnorodým. První jejich typ jest sekta. Jsou tu individua, různící se rodem, výchovou, povoláním, prostředím, ale spojená, řekněme stmelená svazkem neobyčejně pevným: vírou, spo-

*) Duše davu, str. 128.

Digitized by Google

lečným ideálem, ať náboženským či vědeckým nebo politickým. Víme, čím se stali barbaři pod vlivem křesťanství, čím Arabové, přetvoření v sektu Mohamedem. Můžeme tušiti, čím stanou se při své sektářské organisaci dnešní socialisté. Dav jest přechodní, akutní, sekta jest chronická forma davu. Dav jest množství zrn pískových, sekta jest mramorový balvan.

Dále máme kasty. Kdežto členy sekty spojovala totožná idea, mohou míti členové kasty a mají také často různé idey a aspirace, ale spojuje je totožnost povolání. Sekta je sdružení spontanní, kasta nucené. Nikdo není nucen náležeti k nějaké sektě, kdo si však zvolil nějaké povolání, stal se na př. knězem neb vojínem, náleží nezbytně ku této kastě, a i ten nejneodvislejší člověk na světě podléhá pak více méně vlivu toho, čemu říkáme sborový duch, esprit de corps. Členové kasty svým prostředím, rodem, výchovou a náklonnostmi podobají se velice navzájem v základních liniích svého chování a svých zvyků. U uvedených právě dvou kast nedovede pak ani přestrojení skrýti povolání jejich; prozradí je chování a každé hnutí. U nás zakládá vstup do kasty výchova neb okolnosti, v Indii zrození; vlastní známky však, možnost sňatku, obcování, zvaní ku stolu pouze lidí téže kasty existuje u nás prakticky právě tak jako v Indii, s tím pouze rozdílem, že u nás zvyk zakládá to, co v Indii spočívá na náboženských předpisech.

Na třetím stupni nalézáme třídu. Psychologickým svazkem sekty byla společná víra, u kasty bylo to společné povolání, u třídy jsou to společné zájmy. Takovými velkými davy jest dnes třída měšťanská a dělnická. Třída jest se stanoviska sociologického davem nejstrašnějším. Mluvíme o třídním boji a se stanoviska theoretického a v normálním a pokojném životě značí to pouze boj ideí zákonnými prostředky. Ale boj ten přetvořuje nutně příležitost, odvaha jednoho či několika lidí, zralost doby v něco hmotnějšího a násilnějšího, totiž v revoltu neb v revoluci.

Konečně přicházime ku státu. Jest to nejdokonalejší typ organisace davové, poslední a nejvyšší typ, mohli bychom říci, kdyby nebylo jiné kolektivity, ještě vyšší počtem a rozsahem, totiž rasy. Svazek, pojící členy státu, jest jazyk a národnost. Jsou sice též státy s lidem různých jazyků a národností, jež svedly důvody politické. Ale takový stát představuje ovšem spojení psychologicky mnohem méně pevné, jako vše, co jest nucené, oproti tomu, co je spontanní. I tyto davy mohou se proměniti v davy násilné, ale následkem dokonalejšího vývoje jejich organisace říkáme množstvím oněm »vojska« a násilí zveme »válkou«. Mají pečeť legitimity, jichž jiné davy postrádají. Můžeme tedy říci: »Válka jest nejvyšší forma kolektivního zločinu«.

Po tomto vylíčení vývoje sociálních skupin davu v sektu, kastu, třídu a stát přechází Sighele ku vlastní psychologii sekty.

Vše podléhá změně. Co včera ještě bylo axiomem, dnes stává se bludem. Vidíme to všude, v politice, v lékařství, jež léčí dnes tím, co včera ještě prohlašováno za smrtící, v umění, ve vědách přírodních od astronomie až k biologii. Kriminologie se tomu ovšem nevymyká. Zločin byl dříve činem přísně individuelním. Když tlupa pěti lupičů spá-

Digitized by Google

chala zločin, rozložili právníci rychle tuto zločinnou mlžinu na pět individuelních zločinů, a bylo odbyto. Dnes, kdy víra ve svobodnou vůli zničena, mají se věci jinak. Lidský mozek, dříve absolutní vladař, jehož dekréty měly ráz spontanní a nedotýkavý, sklesl na vladaře konstitučního, jehož dekrety jsou pouze nezbytným odleskem působnosti celé řady fysických, morálních a intelektuelních činitelů, kteří mu zůstavují pouze drobet svobody. A tak dnes pomalu vlastně ani neznáme individuelních zločinů, jako dříve neznali jsme zločinů kolektivních. Vždyť na individuum působí, vědomě i nevědomě, celý neviditelný a ohromný dav jeho předků, jeho sourodáků, jeho vychovatelů, pravý vnitřní dav, jenž se hemží a vře v jeho lebce. V tomto smyslu veškeré činy jsou kolektivní. Ale v jiném smyslu jsou zase všechny individuelní. Jednotlivci totiž zbývá přece jeho já, malé to zájmeno, jež v sobě uzavírá ohromné tajemství, synthesa našeho organismu, jehož způsob formace jest nám neneznámý, psychologická formulka, dosud nikým nerozřešená. Sta lidí vidělo padati jablko se stromu, ale jen Newtonovi vnukl zjev ten poznání velkého fysického zákona. Dnešní stav sociálního života suggeruje a nabízí tisícům záminku zločinu, ale pouze zločinná povaha jako Ravacholova nalezla v něm impuls k provedení zločinu. A tak ve skutečnosti veškery činy jsou výsledkem střetnutí se dvou sil, individua a prostředí. Chceme-li tudíž pochopiti jedincovo já, musíme studovati změny, jež v něm způsobilo prostředí, v němž žil. Máme-li před sebou sektářského zločince, musíme studovati sektu, na jejíž půdě vyrostl.

Sekta jest kvas a zárodek všeho davu. Zřídka jen činy davu nemají za východiště a první příčinu, často ovšem velmi nesnadno k nalezení, ideu nějaké sekty. Křižácké války děkujeme mnišským řádům, semptembriady (zářijové vraždění 1792) Jakobínům. Sběhla-li se na ulici nějaká manifestace, můžete prostě říci, že ony výkřiky a hrozby sluší děkovati vlivu politického kruhu neb sekty nějaké. Studovati dav značí posuzovati drama dle toho, co se děje na jevišti; studovati sektu značí posuzovati je dle toho, co se děje za kulisami.

Sekty liší se od stran téměř jen svým tajným rázem. Vznikají proto v zemích, kde není svobody pro jejich idee. Vidíme to dnes ve Francii a Italii na sektě anarchistické. Jinak nelze vésti mezi nimi přesných linií a podávati ostře ohraničené definice. Beztoho, jak správně pravil C. Lombroso, »definice kromě geometrických jsou vždy nesprávné.« I jsou sekta a strana pouze dvěma následnými fásemi rodící se idee či citu. Fáse sektářská trvá potud, pokud idea neobdržela křtu legitimity; fáse strany následuje, když idea překonala misoneismus většiny a obdržela jaksi domovské právo v morálním a intelektuálním světě. Tato strana během doby stane se majoritou a tím překročila svůj zenit a znenáhla upadá, zatím co kol ní vyrůstají jiné sekty, jež budou se bráti touže cestou. Strana, jež dostoupivši všemohoucnosti, cítí svůj konec, stává se opět sektou, jako byla na počátku; nebude míti sílu a odvahu mládí, ale nahradí ji lstivostí, schytralostí a mocí, již má v rukou, i bude s touž energií, s jakou dříve dobývala, hájiti nyní dobyté půdy. Tuto cestu prodělávají ostatně všichni lidé a všechny idey. Enrico Ferri (Nuovi orizzonti) praví: »Každý člověk, jenž zasvětil svůj život realisaci nějaké reformy neb

Digitized by Google

pokroku nějakého, jest přirozeně otrokem svých idei, a jen málo privilegovaných duchův uniká illusi, že onen vytčený cíl je konečnou mezí zdokonalení lidského. I věří, že nalezli nec plus ultra, a včera revolucionáři, dnes stávají se konservativci.« V tom smyslu také Spencer pravil, že každý hotový pokrok jest překážkou příštích pokroků. Jen zřídka kdy zachovává si sekta, i když se stala stranou a většinou, svůj někdejší systém jednání. Tak tomu bylo u Jakobínů, kteří neměli času sestárnouti a zůstali vždy sektou, i když celá Francie mluvila jejich ústy.

(Pokračování).

Bestia triumfans.

Píše V. Mrštík.

II.

Teskné je podívání na budovy, které v zápětí motyky vznikají na místech uvolněných, nebo jak nový humbug říká, »vzdušných«. Když nic jiného, již pouhé vzezření těchto domů (v Ostruhové ul.*), v Letenské ulici, v sousedství kostela sv. Mikuláše, budovy kolem sv. Václava atd.) podává určitý obraz toho, jak asi má vypadat Praha nová. »Praha nemůže věčně zůstati táž, už rozvoj stavitelského umění žádá, aby se na místě starých budov stavěly nové.« Tímto čistě fixlářským důvodem omráčen byl ledakdo. Nuže, hra začíná, některé nové budovy už stojí, je na čem brousiti si »otupený vkus«, je na čem demonstrovat skvělé pokroky stavitelského umění v Čechách. Kdo chce, může se jít přesvědčit, může jít si dát nadat od effektních těch vymožeností pražského magistrátu, neboť domy ty skutečně nadávají, křičí na člověka celou silou své hrubosti, celou hlupotou své otrocké, Vinohradům, Karlínu, Žižkovu záviděné šablony. A některé z nich, jako v Ostruhové ulici »vymyslili« i lidé, platící prý za lepší! A jak teprve budou vypadat ty ostatní, když lepší dopadly tak mrzácky! Zřídka kdy podaří se komu (nejšťastnější je Wiehl, Ohman, duch samostatně tvořící a silný, ale ne našeho původu), vytvořiti něco duchaplného a cenného. V ohromné většině jsou to práce řemeslných zedníků, vydělávajících na osvědčené, protože pohodlné brdo. Ostatně i ty vzácné výjimky, vyskytující se v různých končinách Prahy a kořenící svým vkusem ve stylu dob starších, působí zatím samy o sobě v nynější své osamocenosti, ale postavte několik takových domů vedle sebe, v přímé frontě, podle šňůry, v jedné výšce i šířce, jak se skutečně staví a stavěti má, a máte ne ulici, ale ohavu, která zabíjí i cenu jednotlivých, sebe šťastněji vytvořených domů. Za to ovšem p. Ohman nemůže a nikdo z jeho soudruhů. To všechno na svědomí ponese zastupitelstvo města Prahy, regulační a asanační plán, vypracovaný patrně nesvědomitými a neschopnými lidmi, kteří**) snad rozumí, jak se flikují kalhoty a podšívají boty, ale jistě ne, jak se stavějí ulice a celé město —

Pro budovu jako pro sochu platí jedno a totéž pravidlo: nenít

*) Omylem vysázeno bylo v posledním článku v Tomášské ulici.

**) Bylo by záhodno vypátrat a na pranýř přibít jména těch, kdo se k bídnému tomu dílu propůjčili.

Digitized by Google

budova ničím jiným nežli sochou: musí býti ze všech stran krásná a ladná, z prava i z leva, z předu i ze zadu, lahodit musí oku odevšad. Plastická síla platí pro obé a při budově tím víc, že nestojí sama o sobě, ale ve spojení je s celou serií domů, s celým městem. Tu nejde o žádnou kapriciesní rozmanitost, ale o sám život umění. Jak je možno, aby vynikla krása jednotlivých budov a celé jejich řady za sebou, když jedna zastavuje druhou a vedle sebe srovnány jsou jako krabice, špalky. Tak se dusí navzájem a celek je k ničemu. Tomu výborně rozuměli staří, zrovna tak, jako výborně tomu nerozumí městská rada. Vedle strategických ohledů pro případ snadné obrany, byly to především jasně tušené esthetické důvody, proč všude, i v městech malých, stavělo se v liniích točitých, křivých. Křivý tah ulice nejen že omezoval šablonu a nutil každou budovu ku zvláštní formaci, svým prospektem uváděl v platnost každou budovu a všechny současně v jeden přehledný celek. Tím diktován byl zároveň i zvláštní útvar střech, lomenic a štítů. Jaká rozmanitost tenkrát — co křivek, linií, lehoučkých silhuet, kreslících se ve vzduchu a jaká bída dnes! Střechy patří dnes mezi nejmizernější části každé budovy občanské, nevyjímaje snad ani nejlepší. A přece forma střechy, její směr a kryt, úchvatný zmatek všech těch přelámaných, za sebou přes sebe vlnících se hřbetů, bizarní houština na drobno roznešených hranic a rýh, s překrásnou ozdobou omšelého prejzu — vždyť v tom leží jedno z hlavních tajemství, proč Praha je tak krásná, proč nad ní trne srdce divákovo, jak nad jednolitým dílem. Nejen tedy jednotlivě, ale v celku s povýšených míst nutno řešit obraz Prahy. Na Palackého nábřeží už stojí řady všech těch kamenných surovostí, jakých se na Praze dopustila duše peněžního helotismu a je to ještě rozkošnější pohled na ně shůry. Všechna drzost a inferiorita jejich původu je na nich zrovna napsána a nechybí věru, než aby městská rada po známém příkladu dala z plynových rour svítit nad Prahou: »Ejhle, světlo spásy!«

Než vraťme se k budovám starým. U srovnání s nimi tím více vynikne chudoba nových. Co každou cennější budovu starou především charakterisuje a celé ulici dodává neobyčejné poesie a malebnosti, je: buď intimní její ráz nebo síla monumentálnosti.

Je na tisíce detailů rozeseto po Praze, které dojem ten determinují. Staří se nebáli ničeho, smělou jejich ruku je vidět na každém stavení. Když tvar, tak to byl tvar, když římsa, tak to byla římsa, když vížka, pak je to okrasa a ne přílepek, když dvéře, tak dvéře a ne díra pro myši. Po roztomilosti a bizarerii emblemů, okenních ozdob, arkýřů, portálů a dvorů není při nových budovách ani stopy. Ty naopak charakterisuje téměř vesměs strašlivá nouze o vynalézavost, až dětinská bázeň před formou, nikde nic docíleno, nikde nic domyšleno, dostavěno, přístavky v žádném poměru k rozměrům domu a už dokonce ne ulice a celého prospektu. Už pověstnými se staly mrzácké vížky na rohu ulic, dům jak hora a na hoře je postaveno něco, dobře tomu přezděl jeden můj známý: »ein hoch aufgestellter Hühnerdreck«. Horizontální římsy straší na každém kroku, nikde žádná smělost, žádný vzlet a obrysy se tlačí, navzájem se zúžují a perou. I když převzata někde římsa z paláce, marně se ptáte, co tím stavitel chtěl, co tím myslil? U paláce nese římsa celou tíhu

Digitized by Google

střechy, pod ní se prohýbá, zde nedrží nic a taky se prohýbá! Nač a proč? Visí do prázdna jak deštník. Jinde zase stojí dům, má všechny nároky na budovu slušnou a za mezzaninem jakoby byl přestřižen, celý dojem se hroutí. O rozdílu mezi budovou starou a novou nejlépe se každý přesvědčí v Ostruhové ulici, tam, kde bývalo »U žlutého domku« a kde nyní vedle sebe stojí dva činžáky. Mrzácky je tu myšleno všechno, od zdola až po štít. Nic tu nepomáhá imitace starších vzorů. Chybí tu pevná ruka muže, který formu ovládá s uměleckým švihem a silou. Dobře to tušil už Goethe, když řekl, že v umění nastává úpadek proto, že čím dále tím více pozbývá mužnosti, mocného rázu a propadá jakémusi zženštilému tintiri-vantiri, pinzličkování, štětičkování, mrvení, lepení, mašličkování, slovem něčemu, nač třeba zdvihnout kančuk.

Tato přestavěná partie Prahy činí dojem nešťastné krasavice, kterou přemluviti se nestyděli a která hloupá jako prostitutka přemluviti se dala několika parveny, že jí už nesluší a nestačí přirozený půvab bujné a černé její kadeře, nyní že se nosí vlasy jinak střižené a jinak zbarvené. Ještě kdyby se uchopily hlavy její ruce zkušené, citlivé a vkusné, ruce několika těch nejpovolanějších, vedené snahou po udržení a zdokonalení dosavadních krás, ruce, které by z b y t e č n ě neustřihly ani jediného vlásku, ale tu hned prvním šmyknutím nůžek vyšlo na jevo, jaké jsou to ruce, hrubé, komisní, placené od kusu za tolik a tolik hodin, ne umění, ale dřiny, slovem ruce frisérské, s frisérským vkusem, frisérskou duší, ruce frisérského pomocníka, učedníka, který se na jedné z nejkrásnějších hlav celého světa stříhat teprve učí. Hle! co znamená věta: »Proto nemůže zůstati věčně táž, už rozvoj stavitelského umění žádá, aby se měnila a na místě budov starých stkvěly se nové! —« Jakoby nebylo jinde místa dost, aby se prováděly učennické kousky. Bylo příležitosti jinde dost, na Vinohradech, v Karlíně, Smíchově, Žižkově, tam se mohlo ukázat, jak se u nás stavět umí, ale Praha tomuto seprostačení a zpustošení svého zevnějšku nemusela padnout za oběť. Jedinou náhradou městská rada obmyslila Prahu a ta je k pláči a smíchu zároveň: napřed nos, potom jedno oko, pak druhé, levý koutek, prsa, brada, uši, kus po kuse ji dávají fotografovat na památku, aby se přece jednou mohla na sebe podívat, až bude strašná, jak bývala krásná! Jen společnost jak svým vzděláním, vkusem, tak celou svou lidskou potencí zkrachovaná a zblblá může si dát něco takového líbit od několika lidí, kteří od nikoho k tomu ani zmocněni nejsou, kteří s cizím majetkem nakládají jako se svým a poklad snešený jím celou historií, celými pokoleními, národem v slzách a krví dávno už shaslým a nyní tisícerou zvůlí přišlápnutým — plnýma rukama rozhazují a jediné strážce svou prostopášností z domu vyhánějí, jakoby jeden každý z nich nestál za tisíce obecních starších, které si Praha na věčnou svou hanbu postavila v čelo. A na každou — opakuji znovu — na každou čelnější hlavu, která ví, co se děje a mlčí, padne jednou zodpovědnost za to, že Prahu svým vlivem od této bídy zachrániti mohli a nezachránili. Zoufalý čin Umělecké komise — a nic jiného jí nezbývalo — každému promluvil do duše, netřeba tedy ani slova přidávat přes to, že se našly listy, které si prohlášení Umělecké komise ani nevšímly.

Nuže, za celé to katanské dílo musí býti také někdo o s o b n ě

Digitized by Google

zodpovědným! Nejen masy, nejen korporace, ale jmenovitě osoby, které korporace ty tvoří. Boj o krásu Prahy nesmírně je stížen tím, že se v dobré naději na lepší výsledek přece jen ještě otálelo, sděliti s veřejností, s kým se bojuje. Oč jde, je dobře známo, ale kdo to všechno způsobil, až na řídké zasvěcence neví nikdo. Odhodlali jsme se proto k následujícímu. Má-li městská rada se všemi oddannými sobě komisemi odvahu, šlapat po odborných, s velikou námahou a sebezapřením vypracovaných návrzích uměleckých pohlavárů, bude také každý její člen osobně míti odvahu svým jménem nésti zodpovědnost za všechno, co jeho přispěním odhlasováno bylo. Nikdo nenamítej, že tím boj zabíhá až do osobností. Proti této výčitce se ohražuji už předem. Dvě léta jsou dvě léta a tak dlouho už trvá náš boj. Výsledek rovná se nule. Městská rada nepovolila ani v záležitosti tak spravedlivé a okaté, jako byla afféra s průrvou »u Klíčů«. Utloukla ji, jako utloukla celou řadu jiných návrhů, na nikoho se ani neohlížejíc. Je tedy očividno, že veřejnost tu s někým počítat musí. Řekne-li se městská rada, co tím řečeno? Tolik co nic. Řekne-li se stavební komise, technická komise, jak by smet. A přece všichni ti páni spolupůsobí na rozhodnutí jednom, které každého jednotlivce činí závazným. Okamžik je významu historického pro celý kulturní náš úpadek a dozná tedy každý, že povinnost každého z nás je vnésti do dějin přítomnosti světlo co možná nejjasnější. Jedním z takových osvětlovacích prostředků je právě známost osobností. Proto, jako se veřejnosti tučnými literami na paměť uvádějí jména takových osob, které ve službách národa sešedivěly, něčím se vyznamenaly, jemu síly svoje, zdraví a pohodlí, ba i jmění morální i fysické k dobru zanechaly, tak je i tučnými literami nejen záhodno, ale i nutno a záslužno nejširší veřejnost seznámiti s jmény těch osob, kteří čest a slávu svého národa dovedly strhnout v kus evropského skandálu.

Zde na těchto místech už jednou řečeno bylo a řečeno býti může znovu: »Zastupitelství města Prahy bylo poskytnuto dosti příležitosti a dosti času (dvou let), aby se vzpamatovalo, čest svého domu chránilo a nedalo dojíti k útokům prudším, jejichž konečný výsledek nemůže býti jiný, než že Prahu připravína dlouhá a dlouhá léta o všechno dobré jméno — pokud ještě jaké má. Vždyt už to, co až posud psáno a ve veřejných schůzích u přítomnosti členů městské rady*) řečeno bylo, každému byt jen trochu vzdělanějšímu členu pražského magistrátu stačiti musí, aby aspoň přemýšlel, co svým hlasem způsobuje a nedovede-li soudit, stojí-li opravdu na tak nízkém stupni, že jen takřka z dopuštění božího a lidské zvůle v radě zabírá místo před celým národem zodpovědné, aby jako poctivý člověk strach dostal o své vlastní jméno. Očekávalo se tudíž, že městská rada, neschopná vyššího posouzení, moudře a takticky jmenováním Umělecké komise zodpovědnost svou svaluje se své hlavy na muže odborně vzdělané, vkusem svým spolehlivé, do žádných smluv se zednickými mistry nezapletené a proto jedině schopné, aby v záležitostech týkajících se celých věků, poctivě a znalecky bezohledně rozhodli.

*) Pan dr. Eiselt, pan Voitl už zapomněli, jaké řeřavé uhlí jim bylo sypáno na hlavu od pp. inženýra Heraina, architekta Polívky, dr. Palackého atd. atd.

Digitized by Google

I když některým přísedícím městské rady širší smysl pro posouzení věci chybí naprosto, nejedná se přece o to, v čem a jak která strana zvítězí nad jinou, ale při nejmenším jde zde o to, jak se kdo zapíše do dějin osudných těchto let. Strach před zodpovědností není tu žádnou hanbou, ale projevem opravdové moudrosti. — Nemůže tedy nikomu poctivému býti lhostejno, jakého druhu nesmrtelnosti se mu dostane. S jakými pocity jméno jeho čísti bude snad už generace nejbližší, jeho synové, vnukové, nesoucí jeho jméno — buď proslavené skutkem záslužným, nebo zhanobené skutkem zlým. »Bestia triumfans« i nad těmito předsudky sice bere vrch, ale pravda a spravedlnost s neúprosnou logikou dobré věci brzy vrchu nabývá zas nad ní a navždy. Než, co obětí si vyžádá hrůzovládná její moc! Kdo jí ty oběti vydal, kdo jí otročil, kdo se před ní krčil, kdo k vůli ní okrádal vlast? Hle, o čem pak soudí budoucnost! To všechno jsou otázky, které kulturní historie jednou zodpoví s nelibým opovržením —«

Cituji proto doslovně, poněvadž je toho třeba, aby nikdo nepřišel s výčitkou, že do boje zapleteny jsou osobnosti: od těch dob, co toto výstrahou napsáno bylo, uplynul už celý rok — a výsledkem bylo prohlášení Umělecké komise! Ani když se Umělecká komise ke kompromisování*) odhodlala i přes varovný hlas svého srdce — v ničem jí nebylo dbáno. Je tedy záhodno vědět už dnes, kdo všechno si takové jednání bere na zodpovědnost.

Proto jsem sestavil ku konci tohoto článku památní tableau všech členů městské rady a spojených s ní komisí a prosím každého, kdo nám pérem v tomto nekonečném boji přispěti chce, aby, kdykoliv se jednati bude o zpátečnické stanovisko městské rady, neužíval pouze názvu té neb oné korporace, ale užíti hleděl tohoto tableau t. j. všech uvedených jmén.

Vím dobře, že ne všichni členové bývají přítomni a ne vždycky hlasují pro ten onen šibeniční návrh, vím, že na př. loni proti vyzvání dr. Černohorského, aby se v odpověď na Bestia triumfans o kamžitě zbořil kostel sv. Václava a sv. Trojice, tři muži proti čtrnácte zlostným postavili svoje hlavy (dr. Srb, dr. Milde a Th. dr. Burian), vím, že tenkráte starosta dr. Podlipný svou intervencí zakročil proti přenáhlenému rozhodnutí, vím také, že na př. p. dr. Chudoba často pamatoval na Uměleckou komisi, když nikdo na ni nepamatoval, radil, aby těžké záležitosti stavební ku posouzení odkázány byly napřed jí, vím také o p. dr. Prachenském a p. arch. Bělském, že kde mohli, zastávali naši věc, vím také o p. řediteli Pokorném, že nešetřil nikdy slov ve sboru obecních starších, ale také vím, že vésti seznam všech případů, kdykoliv se kdo postavil na stanovisko spravedlnosti a práva a nehlasoval s přívrženci drů Černohorských a drů Eiseltů, je do té doby nemožno, dokud veřejnosti nebude pravidelně předkládán účet z každého usnesení městské rady nebo některé ze zúčastněných komisí a dokud vyhověno nebude požadavku, jaký vysloven byl na těchto místech loni: »Aby však nebyla

*) Bylo by dobře, kdyby Umělecká komise seznámila veřejnost se všemi těmi ústupky, kterých se odvážila, aby tím jasněji vynikl úmysl městské rady.

Digitized by Google

možna domněnka, že tu k zodpovědnosti volána je městská rada celá, en masse, dodáváme, že tu před budoucností zodpovědným se činí každý přísedící zvlášť — a rozšiřujeme proto svůj návrh i v tomto směru: Bude jen v zájmu každého jednotlivého člena městské rady, když státi bude na tom, aby o všech návrzích týkajících se přestavení Prahy — hlasovalo se dle jmen. Jsou v městské radě mužové dobrého zrna, ba někteří z nich trpí jistě pravá muka při rozhodování o věcech jim drahých a bylo by jistě nespravedlivo, aby pohana jedněch stihla i nevinné, třebas v menšině. Toho dopustiti nemají práva ani nejzarytější vinníci a proto myslíme, že se oběma stranám stane tak po právu.«

Netřeba dodávat, že tak v zájmu veřejnosti žádáno bylo pro veřejnost. Snad se i v městské radě tak dělo — ale veřejnost nic o tom neví. Není tedy mou vinou, pakli v pamětním Tableau se ocitnou i ti, kterým bychom rádi poskytli místa zvláštního.

Ostatně připomínáme, že redakce tohoto listu na tomtéž místě ráda vytiskne jména všech, komu záležeti bude na tom, aby nebyli mícháni s ostatními. My přístupu k protokolům nemáme a pochybujeme, že bychom ho privilegiem nabyli. Nezbývá proto, než aby hájil každý zvuk svého jména sám. Bylo ostatně v zájmu všech těchto čestných výjimek, aby v každém choulostivějším případě publikování svých jmen na městské radě vymohli. Že ostatní jak sysli zalezou do děr svého incognita, je v našich poměrech jisto. Tím více je třeba, aby se vědělo, kolik je a které jsou to jmenovitě ty bílé vlašťovky, které dnes přikrývají křídla černých. Žádati, aby se přihlásily samy, nemáme ovšem plného práva, ale raditi k tomu můžeme v zájmu jejich, v zájmu veřejnosti a v zájmu celé historie důležitého sporu s obcí pražskou.

Ponechávajíce si otevřené slovo k starostovi p. dru. Podlipnému ku třetímu článku, chceme postupně uvésti seznam a charakter všech přísedících městské rady a různých komisí, aby se přesně vědělo, v rukou jakých »odborníků« vězí osud krásného města Prahy. K čemu bylo třeba bohatých zkušeností, velkých a odborných vědomostí, píle, námahy a talentu, svědomitosti a uměleckého taktu mužů k tomu povolaných, na to si brevi manu troufali následující:

Tableau.

Městská rada*)

dle usnešení ze dne 14. prosince 1896, činná tedy r. 1896.

Zasedali pp.: starosta Čeněk Gregor, stavitel, I. nám. dr. Jan Podlipný, advokát, dr. Vl. Srb, advokát; radní: MUDr. Chudoba, lékař, Jos. Kopecký, obchodník s prádlem, dr. Kühn, advokát, Vlad. Per, mydlář, Kar. Vendulák, sládek, dr. Voj. Frič, advokát a majitel domu, Ant. Kubr, stavitel a majitel domu, dr. Milde, advokát, dr. Pr. Podlipský, advokát, dr. St. Prachenský, advokát, Frant. Sokol, řezník, Frant. Tichna, stavitel, Karel Tichý, stavitel, Fr. Voitl, obchodník s rybami, Kar. Vlček, stavitel a majitel domu, Quido Bělský, architekt, dr. Eug. Eiselt, advokát, Frant. Rus, klempíř, Ant. Mo-

*) Bereme za základ rok, kdy vydán byl manifest a kdy ku práci povolána byla Umělecká i omise. Kádr městské rady a ostatních komisí zůstává týž až na výjimky.

Digitized by Google

rávek, majitel domu, Jos. Inwald, tov. skla, Th. dr. P. Jos. Burian, kanovník, Ant. Filip, provazník Z uvedených odstoupili dle usnešení ze dne 30. ledna 1897 — tedy pro rok 1897 pp.: Č. Gregor, Per, dr. Frič, dr. Prachenský, Filip. Místo nich nastoupili pp.: Jech, kovář, dr. Černohorský, advokát, Havlík, kožešník, Hubáček Fr, mistr tesařský a majitel domu, Neubert, inž., civ geometr a majitel domu.*)

Dle stavu ze dne 6. prosince 1897, tedy pro r 1898 odstoupili z r 1897: Quido Bělský, Morávek, Th dr. P Burian, Neubert Místo jejich zaujali pro rok 1898 pp.: Storch, antikvář a knihkupec, Brož, krupař, Kopp, mistr kamenický, Blažej úř »Slavie«

Úplně se tedy vytratili: Quido Bělský, dr Prachenský, Th dr. Jos. Burian — všichni příznivci ochranné myšlénky a odpůrci vandalisačního systému; arch. Bělský mimo to jako odborník.

Místa jejich zaujali dr. Černohorský, čtenářům našim dost už známý, Hubáček, který na městské radě vymoci dovedl, aby směl stavěti svůj dům na Malé Straně výše než na dvě poschodí, což povoleno nebylo ani gymnasiu, a dále Brož, krupař, Havlík, kožešník atd.

Stejnou důležitost a zodpovědnost, ne-li větší než městská rada, má

Stavební komise.

Dle stavu ze dne 14 prosince 1895, tedy pro r. 1896: I. stolice (pro městské radní): dr. Srb, dr. Podlipný, Quido Bělský, dr. Eiselt, dr. Chudoba, dr. Kühn, dr. Prachenský, Tichna, stavitel, Vlček K., stavitel.

II stolice (pro sbor obecních starších): Fialka, prof. na prům. škole, dr. Freund, advokát, Hubáček, tesař, Kaftan, zemský a říšský poslanec, Kandert(?), Kaše, mistr zednický, prof dr. Kaufmann, Kresl, inž., Neubert, inž. a civ geometr, Petrlík, profesor na techn škole, Romováček, stavitel, dr. Růžička, advokát, dr Scheiner, advokát, Tereba, stavitel, dr. Vlček Jan, advokát, dr Žalud, advokát.

Dle stavu ze dne 31. ledna 1897, tedy pro r 1897 odstoupili pp.: dr. Podlipný, Hubáček, Kandert, Kresl, Romováček. Za ně nastoupili: I. stol. dr. Černohorský a Kubr; pak II. stol. Beneš, stavitel, Fanta, inženýr Dr. Frič, advokát, Gregor, stavitel, Materna, stavitel a majitel domu, Münzberger, architekt.

Dle stavu ze dne 6. prosince 1897, tedy pro 1898 odstoupili: Q. Bělský, architekt, Tichna, stavitel, Freund, advokát, dr. Růžička, advokát. Přibyli: I. st. dr. Podlipský, II. stol. dr. Holubovský, advokát, dr. Scharf, kandidát advokacie. Na dobro odstoupili pp.: Quido Bělský, Materna, stavitel, oba přívrženci našich snah.

Pan Ot. Materna, sám se i členství ve sboru obecních starších vzdal, poněvadž nebylo dbáno jeho snah.

*) Všech bylo 25 členů. Ve skandální aféře, kdy na návrh dr. Černohorského, aby okamžitě zbořen byl kostel sv. Václava a sv. Trojice, nebyli patrně všichni členové přítomni. S p. drem. Černohorským hlasovalo jich v dubnu r. 1897 třináct a jen tři: dr. Srb, dr. Milde, Th. dr. J. Burian a dr. Podlipný vzdali se proti. Jména tenkrát nepřítomných jsou neznáma a snad i nevypátratelna. Ostatně dnešní městská rada položila na hlavu dr. Černohorského korunu a předložila sboru obecních starších návrh na zbořeni kostela u sv. Václava.

Digitized by Google

A poněvadž nejednou krutě do osudů Prahy zasáhla technická komise (již zdomácnělo mínění, že návrhu, který nepochovala ani stavební komise, jistě krkem zakroutila technická), stůjž zde:

Technická komise.

Dle stavu ze dne 14. prosince 1895, tedy pro r. 1896. Širší komise:*) Radní Quido Bělský,* architekt, Kubr, stavitel, Vlček,* stavitel, Tichna,* stavitel. Obecní starší: Fanta, inž. a továrník, Fialka, prof., Hubáček, tesařský mistr, Kaftan, říšský a zemský poslanec, Kandert, Kaše, zednický mistr, J. Kresl, inženýr, Neubert*, inženýr, Novák J., továrník, Petrlík, profesor na technice, Romováček, stavitel a majitel domu, Tereba*, stavitel. —

Z těch odstoupili dle stavu z 30. ledna 1897, tedy pro r. 1897: Kandert a Kresl, inženýr. Přibyli mezi radní: Hubáček, m. tesař., (z obec starších), Neubert*, inženýr, Rus, klempíř. Dále: Beneš*, stavitel, Gregor*, stavitel, Hochmann, zámečník, Kopp, mistr kamenický, Materna*, architekt, Micka, truhlář, Münzberger*, arch.

Dle stavu ze dne 6. prosince, tedy pro rok 1898, odstoupili: Quido Bělský, architekt, Materna, stavitel. V užší komisi mimo poznamenané*) zasedali: Kubr, Fanta, Fialka, Romováček. Úplně tedy vymizeli zas pp. Bělský a Materna (který se vzdal). (Dokončení.)

V mhách březnové noci.

Sepsal Jos. K. Šlejhar. (Dokončení.)

Bouře ta snesla na zem velké požehnání. V ten podvečer červnový, po té bouři! Co slasti nesmírné jakoby požehnáním takovým vpojilo se všemu pozemskému a nebeskému — slastí tou je sám život, jeho vír, jeho bujení, zápolení krásy a síly u vyvrcholené touze. Ta zem občerstvena a požehnána jak se odestřela u všem tom moři života, jímž zalila se v kouzlu jara! Luhy, lesy, pole, zeleň a květy, vůně a síla háravá, — jak zjevilo se vše užaslým smyslům duše vnímavé. Jásot nadšení vůkol. Kde jaký ohlas — radost sama. Všechno je báj, nová síla, rozkypění života po té bouři, všechno je svěžest a vůně. Kde jaký květ — krása sama. Tady sad celý vzplanul v rozkvětu — jaké to kypřivé lůno záludné vroucnosti a něhy, jaké vyvrcholení kouzla a roztoužení z něho vyplývá. Kéž moci združiti se v ně vyvrcholenou touhou vlastní vroucnosti a krve! A sedmihlásci dva, každý z jiné strany sadu, vrhají tolik písní klokotných v ústrety té květové zářivé nádheře sadu, až jakoby nic tou výmluvností ptačí nemělo zůstat nevysloveno z té velepísně tajemství života a jeho milosti. Všechno je krása a báj! Sedmihlásci neumlkají . . . a jim jakoby v ústrety stále je zářivější ta krátká píseň sadu. — Les zavoněl. A v takové mocné blízkosti, jakoby neodbytném horoucím doteku, že zdá se, jakoby vábnou náručí objala ta

*) Pánové poznamenaní hvězdičkou zasedají v širší i užší komisi. Bez hvězdičky en v širší.

Digitized by Google

těžká snivá vůně. Chce se tak nějak v opojení a u vlahém oddechu zmíravém klesnouti ve vzdušnou kyprou veřej tu, chtělo by se věčně a nenabaženě v tom objetí setrvati. A volá drozd z té vztažené náruči lesní, jako pohádka provází to vzneslé tajemství lesa. Pak se chce hned zajíti v ten les. A chce se všady. Všechno tak nevýslovně vábí, vše splývá s hymnickým hlaholem vlastní duše. Všechno je báj . . . bájka z květu a naděj a požehnání života. — Pak zavlnilo se a vzedmulo se osení, v náruživé rozkypěné svěžesti, jíž dostalo se mu požehnáním nebes. Všechno je požehnání po bouři té, sláva Bohu, sláva Bohu . . .

Po celou dobu bouře stál blíže oken. Němě a užasle hleděl v rozznojnění nesmírné. Zuření živlů jakoby uvádělo ho v nezvyklé tčžké pohnutí. Holčičku svou ustrašenou držel v náručí. Ona objímajíc ho, až kam ručinky jí dostačovaly, skrývala svůj obličej na jeho prsou. A chvílema, když rozsoptění bouře zdálo se kynouti záhubou celému světu, v hrůze a spuštění provalujíc se atmosférou i jeho samého jaly se přemáhati jiné city elementární obavy než vlastního svého těžkého pohnutí, skláněl svou hlavu k dítěti, v jakémsi patrném malomocném združení za ohromivých chvil. A jakoby jí cosi šuškal do oušek. A ona ještě úžeji obmýkala jeho tělo. Až bouře přecházela . . . a přešla docela . . . a zakynulo zvenčí celé to požehnání nebes zemi a všemu tvorstvu.

Vyšel otec s dítětem, ven, — ó nedalo se zůstati zhloubi nepohnutým. Bylo třeba v první chvíli zatajiti dech, tak horoucně hrnulo se vše v ústrety smyslům. I jemu, zvyklému nesčíslnému rozvlnění duše z mnohaličných dojmův života přírody, v níž neustále žil a se těšil, zachvělo srdcem záludné blaženství. Zůstal náhle stát, zraky jeho se šířily . . . a jakoby pozapomněl na holčičku, již vedl za ruku. Těma zrakoma zšířila se jeho celá duše, za vidinami neodolatelně unášena. Všechno bylo vidinou, vidinami rozkoše a kouzla unášen zdál se celý svět. — Na kraji sadu to zůstal stát; z nedaleka spěla záplava luhů a v blízké dáli patřila lesní výšina. Patřil tak ve vše, co zřel — a naslouchal. Srdce se mu chvět začalo, bytostí jeho prudce to vlnilo.

Rozpjati v ústrety čemusi neznámému zachtělo se mu. A tak horoucně, až násilím bylo se mu třeba opanovati, vzpamatovati se zase, potlačiti touhu tu.

Hle, jakási svíravá bolest zbyla, jakési dumné prázdno opanovalo v jeho duši . . . A lkavé hoře jakéhosi vyloučení ze všeho, v čem účastněno vše se zdálo, nastupovalo mimoděk tak neodbytně v jeho srdci. Jakoby něco v něm ztemnělo, co na chvíli tak opojivě zasvítilo. — —

Ale bylo třeba se vytrhnouti, vrátiti se k tomu, co je, ku své holčičce.

Ta zavěšena v dlani jeho poklekala k zemi a trhala si kytičky. Růžové něžné slzy Panny Marie. A utrhnuvši kvítko, přikláněla každé ku svým rtíkům a cosi s ním důvěřivě si požužlala. Dlaně otcovy se nespouštěla, vůbec se otce nespouštěla od doby, kdy matka jí umřela, všady s ním a u něho, v ukolébavkách jeho uspávaná, s prvním ranním zátřpytem svých zraků na něho, za ním všady, a on jí v tom nezbraňoval,

Digitized by Google

jako ona žila v něm, jakoby on v ní zase žil . . . Zase utrhla slzičku Panny Marie, v jejíž korunce tanula démantově svítící velká krůpěj dešťová. Taková krása to byla, zrovna radost, jak to zářilo.

Dítě hlasně zaplesalo, jakoby v tom nalezlo útěchu po nedávných hrůzách: Tatínku už není bouřka, že ne? tvrdilo a polo se tázalo. — O, není, je po bouři, dítě drahé, odvětil jí otec zamyšleně. A jakoby v jeho odpovědi skrýval se ještě jiný smysl.

Rozhlédlo se děvčátko kolem — jak že to opravdu vypadá, když není už bouřka.

I dítěti, jeho zkypřenému, svěžímu citu, byla zjevna ta velkolepá a vzbuzená síla. Slzičku Panny Marie nepouštěla z ručky. — Tak jsem se bála, řekla po chvíli. Ale více jako pro sebe, u vlastním přemítání o nedávných zažitých dojmech. Leč to jakoby nebylo pravé, jak to a co chtěla říci a bylo potřeba to opravit. Dále tedy řekla: — Ale ty's byl u mně, viď tatínku?! A už se nebojím, když ty jsi se mnou. Jakoby to řekla: — Kde ty jsi se mnou, nemám příčin k obavě . . . a oddaně, s celou nesmírnou dětskou důvěřivostí vzhlédla na otce.

Neodolal a skloniv se k ní vroucně ji políbil na vlásky. Holčička se tu pousmála: Tatínku, ty jsi hodný, pravila po nějaké chvíli šeptem, ne jako k němu, ale více jako ze sebe, v utvrzování vlastního svého dětského cítění, dostavšího se na vědomí.

Co by znamenala veškera odměna a chvála celého světa proti tomuto rčení dítěte — proti tomu, čím tak pravdivě kynulo jeho srdéčko? Pohnutím jí na to nedovedl odpověděti.

Načež holčička zanášela růžové kvítko s třesoucí se krůpějí ku svým rtíkům, a vědomě opatrně, jak bylo třeba, aby nesetřás se zářivý ten vodní démant. Zírala chvíli na tu třpytnou krůpěj, na tu slzu . . . . vyčkávajíc po té cosi, uvažujíc dále něco v dětské duši, co se dralo na povrch.

Pověděla to za chvíli, jako mimoděk a bez jiného zvláštního zřetele. — Maminka byla také hodná, viď že, tatínku? Ale v tázavosti své jakoby nevyžadovala odpovědi, ani na něho nepohledla, ani si nepovšímnula, jak jen divně kynul hlavou a sevřel rty a mlčky zíral před sebe.

Leč setrvala na dále v tomto směru svého uvažování a patrně uvažovala to jen pro sebe, nevyžadujíc při tom u otce účasti nižádné. — Že, že jo, zažužlala si ještě několikrát a jakoby to již jen s tím kvítkem jednala. Sama ze sebe očekávala odpovědi. Až se jí dočekala. — Byla hodná naše maminka, usoudila náhle, rozhodně. A vzhlédla tu k otci, pátravě nořic se mu do duše, tím pohledem dětským, naplněným kouzlem přesvědčení ryzého a nevinnosti neohrožené, tím pohledem svatým, jehož zdrojů lze se dopátrati v zámezí ráje, mezi sbory nebeštanů.

Kdyby to divné zakynutí hlavou u něho cokoliv mělo znamenati, v nejpříkřejší nesrovnanlivosti s přesvědčením dítěte o své matce soudícího a kdyby naplněn byl přesvědčením opaku, při němž pouhá vzpomínka kletby na rty by vrhala, zdaž našel by síly a troufalosti hříchu, aby i pouhý stín uvrhl mezi dítě a vzpomínku jeho na matku?

— Ó, byla hodná, dítě mé, ta nejhodnější, jaká kdy byla. Byla hodná, byla . . .

Digitized by Google

A pohádku celou, plnou něhy a nejvřelejší účasti dovedl si vymysleti ve chvíli tu a vyprávěti dítěti o té, jež bývala nejhroznější kletbou jeho života. Připomenouti dovedl dítěti vše o matce, čím rozhárala by se dušinka jeho k neochabující a nejsvětější účasti. A k přesvědčení přivedeno býti mělo, že to, co u vyvíjejícím se pojmu lidskosti dosahuje nejzářivější etapy, je matka.

— Byla hodná matička tvá, byla! Třebas jemu samému hořko a bolno bylo k zalknutí.

Dítě naslouchalo s očima zářivýma, velké dětské nadšení obestřelo jeho líc. A přikyvovalo zálibně hlavinkou.

Když otec přestal vyprávět, v náhlém zasmušení, a že i bylo konec pohádce, zamyslelo se děcko upjatě.

A na tu krůpěj pořád hledíc a jakoby čím dále význačněji, jala se střídavě něžný růžový ten květ přichylovati k rtu, jakoby z něho ssáti chtěla jeho vůni a vláhu. Ale při tom víc a více skláněla hlavinku, jakousi tíží nápotomního uvažování. Také její tělíčko blíže k zemi poklesalo, posléze zcela vymanila se její ručinka z dlaně otcovy.

Kvítko v prstínkách udržujíc a v rovnováze bdělé, aby ta slza vláhy z něho se nevyronila, jala se pozvolna uvolněnou ručkou na zemi cosi rýsovati, ve zmatku patrném, nadcházejícím, za pohledu čím dále vnořenějšího kamsi v tajemný úkryt trávníku, načež jako v mimovolném bezpečí ústka svoje přimkla trvale k té svěží vláze květu a jakoby v nervosní touze ji vyssávala z toho vzkvetlého, vábného zajetí. Slzička Panny Marie při tom téměř zcela zanikla v chvějících se rtech dítěte. Ale zůstalo neporušeno kvítko, jakoby to jen ptáček z jeho vláhy upíjel. A jí samé začaly náhle vstupovati slzy do očí. A již začaly přerývané vzlyky linouti ze rtův dítěte. Byl to již celý pláč, velké pobouřené hořekování.

— A kdy se nám tedy zas vrátí naše maminka-á . . . vyplynulo posléze ze vzlyků těch. Při tom vypjalo těžký, žalonící pohled na otce, jenž tu jako bez pomoci stál.

Vždy pohledům takovým unikal, ty jediné nesnášel. Proti celému světu a jeho obžalobám a vzhledům pátravým chtěl se postaviti; ale tomuto zde nedovedl čeliti a odolávati.

Kamsi stranou tedy zabloudil zrakoma, kamsi v šíro bujně vzedmutých vln osení. Kamsi, kde vše zůstat by mohlo neviděno . . . A povzdychnul z hluboka, malátně, pořád nehledě a neuměl v tuto chvíli pranic své holčičce na skonejšenou odvětiti.

— Maminka, kdy se vrátí, pověz, ó pověz tatínku!

A co takto dítě zanaříkalo teskně ve vzpomínkách ožilých na tu, již nebylo lze nijak vyjmouti z přirozenosti krve zrozené, jásalo vůkol jaro bez ustání v kouzlu snášejícího se soumraku a jako sněhová návěj květů lehce závojem šera omšená tanul z blízka sad. A plála luka v nyvém duhovém pestření. Ó znal takové oživující vzpomínky u svého dítěte, věděl co to znamená. Ale uprostřed vyvrcholení nádhery a krásy té, jež zračila se na všem, za vznícení všeho toho hoře života, jenž jako by byl samá naděj, usněné blaho, znamenalo toto žalné oživení mnohem více a krutě dojímalo. Jako hrany nesly se ty nářky dětské, co sedmihlásci jásali o závod a z lesů modravě temnících volali drozdi.

Digitized by Google

V jeho duši mrazivě cosi zasáhlo. A jako časný květ před mrazem se schýlí, tak bylo jemu.

Hned v tu chvíli jakoby jeho samého zase nebylo. Jakoby nikdy nebývalo toho horoucího bažení v něm za vidinami luznými, v nichž tak neodolatelně neustal ani na okamžik život se hlásiti a nebylo nikdy toho úsilí a žhavého rozechvění v útají nitra bouřlivě vzepnulého a nebylo toho intensivného chtění nade všechno, přese všechny ohledy, na samý práh všemohoucnosti vetřelého, v jehož dosažení zdál se výhradně označovati smysl vší životní podstaty a ničeho jiného nebylo nikdy v té jeho duši mladé, vášnivě vznícené k hlasům života — co bylo třeba opanovati a potlačiti vzhledem k ní, jeho dítěti a jeho povinnostem . . . S čím tak úsilovně bojoval dosud vždy vítěze, to jakoby navždy pokořeno zúplna ustoupilo v tuto chvíli. Zcela vytrhnuv se ze sebe, vrátil se k ní. Zhlédnul na její slzy. Dal srdci otřásti se tím nářkem, jemuž měl zůstati útěchou a skonejšením a nesměl se mu svým srdcem odciziti v omamném tom jhu svých vidin nejluznějších.

Sáhal v nervosním rozechvění po její z jeho dlaně vysmeklé ručince, sáhal jaksi nejistě, ale vzal tu si hned celou do náručí i s těmi slzičkami Panny Marie, jichž ona jako v útěchu a oporu z rukou nespouštěla. A vášnivě k dítěti přichýlil hlavu otcovskou . . .

— Vrátí se ti, vrátí, maminka tvá, šeptal dítěti do vlásků, chtěje tolik skonejšení vložiti u význam svých slov, co ho tajily v sobě sny a naděje nejsladší, jaké kde rozháraly se srdcem lidským, a chtěje tolik přesvědčivosti vdechnouti u své tvrzení, co jí kdy měly veškery důvody světa nejzávažnější, zůstávající platné od věků. Tomu skonejšení a té přesvědčivosti jakoby holčička jeho více odolati nedovedla u nevystihlém hoři svém. A zase uvěřila.

I vypjala na otce znova velký pohled bádavý, v němž ještě dosud zračilo se plno slz. Ale slzami těmi již úsměv vyzařoval a ony vytrácely se jako rosa jitřním zapláním.

— Oh vrátí se ti, vrátí, dítě mé, zasliboval otec v háravém nadšení A nebylo věru možná neuvěřiti dítěti, neskonejšiti se. Jeho šíj objala prudce. A on jakoby jí dále sliboval samým již horoucím tlukotem srdce svého . . . Vrátí se ti, vrátí! Vrátí se ti zajisté mou láskou a péčí, mou snahou celého života, jež jen tobě bude odevzdána. V celou oběť tobě, pro tvé štěstí, pro tvé blaho, v skonejšení duše tvé. S nikým nebudeš se děliti víc o srdce otcovské, celé máš je mít, jen tobě věrné, u veškeré jeho síle a horoucnosti. Jen tebou výhradně žít chce otec tvůj, v tobě se radovati a nalézati všechnu svou naději. Míra blaha je tebou naplněna. A nebude vnady a luznosti, byť k šíleným touhám zavádějících, jež svedly by mě od tebe. Tebe líbat a jen tebe líbat neopomenu, dítě mé. Na tebe to vzhlédnu a popatřím, a již se celý budu chvěti, v nezměrné radosti a útěše. A jinam nepopatřím, byť ráj blaha odtud kynul mně. V očka tvá nebeská nořiti se chci duší celou — do jiných, do těch nejvábnějších čaromoci kouzelné, jež svítily kdy mně jako po chodbě v mých snách, nořit se již nechci, byť bych v tom vzhledu nacházeti měl i celé skonejšení své. Tma nechť rozplyne se přede mnou i za mnou, kde by tebe nebylo. Jsem matkou tvou a zů-

Digitized by Google

stanu jí, péči matky nenahraditelnou, ten nejsilnější zdroj veškerého života, nahraditi ti musím. Matku ti vrátím, po níž toužíš a tak naříkáš v neochabujícím vzpomínání. A přestaneš vzpomínat a naříkat, nebude ti třeba více hoře, svou matičku najdeš ve mně. Toť mé určení a jiného nestává — — Vrátí se ti, vrátí, drahé dítě, matka tvá!«

A ono jakoby porozumělo té horoucí vzkypělé vlně svatého citu, prochvívajícího ňadry otcovskými Zcela upokojena a odevzdána, v nekonečném bezpečí a dověřivosti, jala se líbati otcův týl. Jako z blahé vlastní záliby, v dětské nějaké baživé nevyhnutelné potřebě. Nepřestala se usmívati a tu slzičku Panny Marie z ručinky nepouštěla. A v překypujícím srdečku svém vůči tomu, v němž měla nalézati vše, rozžužlala se posléze. Mazlivě jaksi, nemohouc nedati na jevo, ve význačné chvíli této, co neustále hýbalo jí srdéčkem: — Tatínku můj, jak jsi hodný. Mám tě ráda. Víc neřekla zahloubavši se do svého citu.

Nemohl on se tu udržeti nevzlyknouti hlasitě, v jakémsi bouřlivém nesmírném pohnutí radosti bez označení, v uchvácení jakéhosi nadzemského blaha a nepomíjivého, v onom širém velkém naplnění zadostučiněním nejvyšším, jakého kdy dostalo se uštvanému srdci lidskému — v odměnu nejskvělejší za všechno to úžasné utrpení a odříkání.

Ze zoufalé tíhy nedosaženého štěstí, pod níž do nedávna v úsmrt klesal nenalezaje přispění a nezře východu, pozvedal se náhle a slavně v zářivou oblast velkého dosaženého štěstí, — toho štěstí, jež nepomíjivě se buduje u velebné obětovavší se resignaci — — —

A když vraceli se zase domů, s dítětem v náručí, neunavně plesajícím a žvatlajícím, v ručinkách i na hlavince plno květů a to nejen slziček Panny Marie, — a když již luzný soumrak za neochabujícího klokotu hluchých pěnic a v závanu jakoby mystické vůně snášel se co vzdušný opalový oblak s hluboce planoucích nebes, za jejichž růžově temnícím se obzorem vymizely poslední sledy bouře, zdálo se mu, že i bouře v duši jeho navždy pominula a že účasten byl svatého nejvyššího požehnání. . . . Tak čisto a slavno bylo v jeho duši.

A první velká hvězda pronikla bezdnem věčna.

Agrární socialism v Uhrách.

Píše *Ik.*

»Vezmeme-li mapu a označíme-li krajiny socialismem prosáklé červenými praporečky, vidíme, že šíří se socialism jako nějaká cholera — epidemie — podél toku řek. Povstal v komitátu békéském, rozšířil se na sever do szabolcského a ungerského, na jih do czanadského, czongradského a torontálského, odtud šířil se do Bacsky, do baranyeského komitátu a dále na sever až k Paks.« Tak naskizoval obraz velikého vření lidového vládní poslanec Rohonczy; správně. Celé takřka horní a střední Uhry až k Podunají zachváceny jsou zoufalou, elementárnou, smrtící »epidemií,« smrtící však jen pro bezohledné a rafinované vyssavače. —

Již dávno přestala být pravdivými slova Kolomana Tiszy, že není v Uhrách sociální otázky. Že přestává sociální demokracie na uherských

Digitized by Google

hranicích, že není pro ni v Uhrách půdy. Vývoj »samostatného království« soustřeďujícího obrovské latifundie v rukou několika velkostatkářů a otevírajícího netknutou půdu šílené spekulaci velikého kapitálu, nevytvořil sice dosud obrovskou armádu sorganisovaného průmyslového dělnictva, za to však poskytl podmínky ke vzniku hlubokého a základního hnutí agrárně-socialistického dávaje klíčiti novým, velikým ideám v hlavách kulturně nejzanedbanější vrstvy obyvatelstva, v »antikolektivistických lebkách« uherského malého rolníka a zemědělského dělníka.

V posledních 30 létech zmizel v Uhrách střední a malý statek takřka úplně. Sedlák stal se robotníkem svého »pána«, bez gruntu a zhusta bez vlastního obydlí. Úřední statistická data podávají nám jasný obraz o hrozném nepoměru v rozdělení půdy. Tak jsou mnohé vesnice se 4—5000 ob. v držení 500 hektarů, zatím co latifundie obnášejí mnoho čtver. kilometrů. V 6 obcích békéského komitátu na př. má 20.000 ob. jen malé domky, zahrádku a výminečně kousek orné půdy, ač zde není průmyslu. Obec Uj-Kigyos (4058 ob.) má selského majetku 16 16 jiter, ač v obvodu obce je 15.176 jiter (tedy téměř 90% půdy má velkostatek), v Alföldu jsou obce (5000 ob.), jichž obyvatelé nemají kouska půdy mimo městskou etc. Tak dány byly první podmínky: sedlák i dělník vyssáván, pronásledován a nechráněn. Vření potlačované kolísalo v zoufalé nejistotě cílů i prostředků, až konečně propuklo r. 1890 mezi dělnictvem v komitátu békéském; vůdčí ideou zde byl již socialism. A hnutí jednou probuzené rostlo, šířilo se, ujasňovalo; nic nepomohl prohlášený výminečný stav, ani hrozné krveprolití na jaře 1894 ve středu Uher, když vláda nechtěla povolovati zakládání dělnických spolků s ostře socialistickou tendencí, nic vše nepomohlo: agitace se vzmáhala, nadšený boj rostl letáky, časopisy, brožurami a šířiteli těchto nových hesel byli rolníci sami — nejvzdělanější rolníci maďarští, kalvinští sedláci alföldští. Svolány konečné dva veliké sjezdy zemědělského dělnictva a malorolnictva, z nichž první odbýván od 31. ledna do 2. února 1897 v Budapešti, druhý 14.—16. února téhož roku v Czegledu, kdež stanoveny vedle praktických, minimalních požadavků i konečné programové body socialismu.

Proletarisace středního a malého rolnictva měla za následek utvoření veliké reservní armády hladových, rozmnožení nabídky a snížení mzdy pod úroveň existenčního minima. Dosavadní poměry poskytují v té věci obraz hrozný: mzda vyplácí se z pravidla v naturaliích, v podílu z úrody polností vykázaných vlastníkem latifundií sedlákovi ke vzdělání, osetí a sklízni. Dříve tento podíl obnášel 1/4 úrody, později již jen 1/3 a nyní dokonce 1/4. A ještě snížena tato mzda zavedením různých dávek a povinností, jimž lid říká »lichva a robota.« Tak musí sedlák v opatření díla se pronajímající jisté dny pánovi pracovati zdarma, nebo aspoň k jistým pracem dodávati potah etc. Stejně hrozné jsou poměry zemědělského proletariátu. O tom svědčí zemědělská mezdní statistika, vydaná ministerstvem orby, ačkoliv i tato nevystihuje plně bídu dělnictva, jež v zimě po veliké většině vůbec je bez odměny. Dle této statistiky obnášel roční zemský průměr denní mzdy pro muže kol 63 kr., pro ženy kol 43 kr., pro děti kol 29 kr., tak že průměrný roční výdělek obnášel pro muže 230·86 zl., pro ženy 146·95 zl., ovšem jestliže pracovali po celý rok, což je jen řídkou výminkou. A tak

Digitized by Google

uvedený příjem representuje maximalní příjem za nejpříznivějších podmínek možný. Statistická tabulka podává následující obraz o mzdě dělníků — mužů a žen v rozličných ročních dobách, beze stravy, v jednotlivých zemských distriktech:

Denní mzda mužů:	Jaro.	Léto.	Podzim.	Zima.	Denní mzda žen:	Jaro.	Léto.	Podzim.	Zima.
	Krejcary:					Krejcary:			
I. Levý břeh Dunaje .	56	82	61	43	I. Levý břeh Dunaje .	38	50	40	28
II. Pravý » » .	54	88	61	43	II. Pravý » » .	40	59	42	32
III. Mezi Dunajem a Tisou	60	108	73	48	III. Mezi Dunajem a Tisou	43	70	51	36
IV. Pravý břeh Tisy .	56	82	60	45	IV. Pravý břeh Tisy .	34	47	38	29
V. Levý » » .	52	92	62	42	V. Levý » » .	38	48	43	31
VI. Kout Tiso-Marošský	57	97	71	47	VI. Kout Tiso-Marošský	45	65	51	36
VII. Sedmihr. komitáty	54	75	60	46	VII. Sedmihr. komitáty	41	53	44	35
Průměr mzdy v zemi .	56	88	62	45	Poměr mzdy v zemi .	40	57	44	32
Roku 1895	57	88	63	45	Roku 1895	41	58	44	32

Kde dávána strava, jsou mzdy ponejvíce ještě nižší, namnoze žádné. Charakteristické je, že při smlouvách o zaopatření hraje velikou roli kořalka, jež vytlačila dříve rozšířené víno; dělník dostává jí 1—6 decilitrů denně. Tak zv. konvence záleží z většího či menšího počtu obilí a viktualií vedle paliva; na levém břehu dunajském na př. záleží — průměrně — pro dva lidi z 120—150 litrů obilí a 3—5 zl. ve viktualiích pro dobu žní; na pravém břehu Tisy, rovněž pro dva lidi (žence a vazače), ale jen na týden z 30 litrů obilí a 1·70—3 zl. ve viktualiích, počítaje v to kořalku. Je-li konvence lepší, musejí v mnohých krajinách dělníci navzájem pracovati několik dní bezplatně, zejména při senoseči. Roční příjem mužské čeledi (vozka, pacholek, šafář etc.) obnáší, počítaje v to nuturalie pro jednotlivce kol 125—300 zl., v sedmihradských komitátech kol 170 zl. na pravém břehu Dunaje kol 175 zl., na levém kol 180 zl., na levém břehu Tisy kol 185 zl., na pravém kol 200 zl., mezi Dunajem a Tisou kol 220 zl., v koutu Tiso-Marošském kol 240 zl.; nádvorníci a kočí přijdou si na 300—350 zl., tu a tam i na 400 zl.

Přirozeně, že jak malorolníci tak i zemědělští dělníci bojují co nejhouževnatěji za odstranění těchto neuvěřitelných poměrů (roboty, vydání na milost, na pospas panských choutek etc.), za zvýšení mzdy a zkrácení doby pracovní. Na obou sjezdech a četných krajinských konferencích postaveny tyto požadavky: 1. předem sice jen 12hodinová doba pracovní, ale bez zřeknutí se požadavku 8 hod. doby prac.; 2. odstranění akordní práce a zavedení denní mzdy; výplata v hotových penězích a nikoliv v naturáliích; 3. odstranění robotní práce (t. j. práce, jež musí být konána bez odměny), placení práce přes čas, pokud je nevyhnutelna, dle počtu hodin; 4. sprostředkování práce při každé větší práci centrálním sekretariátem; 5. odměňování rovnocenné ženské práce stejně jako mužské etc. . . . Požadavky ty vzbudily u vlasteneckých velkostatkářů veliké rozčilení a ochotná vláda starala se pečlivě o to, aby vyplnění nedošly. Brutálními násilnostmi žandarmů, pandurů a vojska. Tak došlo k lonské veliké stávce (15.000 děl.), hrozné svým průběhem a slavné svou zoufalou silou, jíž $^2/_3$ stávkujícího dělnictva došlo více méně částečného splnění svých požadavků. Stávka ta ostatně přivedla budapešťskou vládu na nové pole »sociálních reforem« a betyarský rozum řeší vskutku tyto způsobem uherským. Než o tom více na konci článku.

Digitized by Google

Zbývá nyní jen stručná karakteristika a nástin uherského agrárního socialismu, jeho politického a sociálně-hospodářského významu, jeho veliké a krásné úlohy v »svobodném království«.

Uhry, jako země převahou agrikulturní, nemohly vytvořiti dosud veliký průmysl, obrovskou, rozhodující armádu průmyslového, třídně uvědomělého dělnictva. Přes veškeré vládní protežování (převahou) cizího velikého kapitálu, je v Uhrách vlastně jen jediné veliké průmyslové středisko, Budapešť — vedle skrovné industrie v několika větších uherských městech. Proto také jen v Budapešti příchodem německých dělníků nesoucích sebou ideje socialistické vzniklo záhy hnutí sociálně-demokratické, nevyvinutostí průmyslu v plénkách udržované a místní omezeností poměrně bezvýznamné. Politická bezprávnost, spory jako v každé mladé straně, nemožnost dalšího vzrůstu — vše ochromovalo činnost, zbezvýznamňovalo tu největší námahu. Až pojednou, z uherských rovin ozval se nový hlas, mohutný a pronikavý, jenž hlásal ideje mezinárodní sociální demokracie, poněkud skreslené a konfusní, ale tím horečněji přijaté a hájené. Bez přičinění uherské sociální demokracie vyrostlo jí hnutí cílově shodné, k ní přecházející od jiné vlivuplné frakce Štěpána Varanyiho. Zakladatelem a agitatorem byla tu uherská vláda s velmožnými velkostatkáři, žandarmerie, vojsko etc. všechny »sloupy« uherské společnosti.

Dlouho tam nový výkřik se připravoval. První símě socialismu zasel mezi sedláky St. Varkonyi, jenž pro spory vystoupil z uherské sociálně-demokratické strany a založil vlastní »neodvislou socialistickou stranu« spolu se známým anarchistou a filosofem dr. Schmittem (jenž však s Varkonyim pro jeho antisemitism se rozešel) a propuštěným ministeriálním sekretářem Kasicsem. Varkonyi vydává pro sedláky krejcarový list »Feldmivelö«. Strana neodvislá, jež rozšířila se hlavně v szabolcském a szatmarském komitátu, je stranou vysoce zajímavou a významnou právě tou svojí konfusností a neujasněností cílů. Nemůžeme zde zmiňovati se o »mystických« zprávách*) rozšiřovaných budapešťskými listy o jejím vůdci a zakladateli a j., nýbrž naskizujeme stručně program její: především žádá se, aby velkostatkáři a pachtýři přenechali dělnictvu polovinu a ne, jako posud, třetinu produktů obdělaných polí, dále aby lichvářský zisk podnikatelů (sc. z roboty) byl zakázán; aby zamezeno bylo poskytování vozních a polních prací dělnictvu cizích obcí, aby nedělní a sváteční klid byl přesně dodržován, aby zavedena byla progresivní daň důchodová a příspěvky na vodní zařízení (týče se to udržování regulovaných řek Tisy a Dunaje v pořádku zvláštními daněmi, stíhajícími nejvíce malé poplatnictvo) odstraněny. Jak vidno, je to strana požadavků minimálních a konečných cílů pražádných. Od skutečného agrárně socialistického hnutí liší se cílově i tím, že nežádá kolektivisování půdy etc., tedy jistým svým hospodářským (antisemitsky v poslední době zbarveným) konservatismem, jemuž jen brutality uherské vlády daly ráz hrozivé odhodlanosti a křečovitého odporu. (Dokončení.)

*) Poukazujeme jen na přísahu, jež prý se skládá při přijetí do strany: »My neodvislí socialisté přísaháme při živoucím Bohu, že si zůstaneme vespolek věrnými až do smrti« a jeden za všechny a všichni za jednoho přísahají: »že všichni ctíme našeho krále a bezpodmínečně svých představených posloucháme. K tomu napomáhej nám Bůh.« Je-li na tom co pravdy, pak je to symptomatické.

Digitized by Google

Rozhledy po literatuře, umění a vědě.

Literatura.

Emile Zola: **Paris**. (Bibliothèque-Charpentier). Nikdy se snad neobjevila žádná kniha za podobných auspicií jako tato. Vyšla ve dnech, kdy autor její právě byl skončil nerovný zápas s oficielním světem a veřejným míněním své vlasti, ve dnech, kdy byl nejčastěji jmenovanou osobou v Evropě, ohniskem sensace pro celý svět. Nedotýkám se však těchto okolností snad proto, že by mezi nimi a nejnovějším románem Zolovým byla jen náhodná coincidence časová, ale proto, že tu vidím přirozenou spojitost vnitřní. Odevšad tu cítíte touž ruku, která psala lapidární věty proslulého listu v »Aurore.« Tatáž obžaloba dnešní Francie, k níž jej tam přiměl konkretní, reálný případ, afféra Dreyfus-Esterhazy, tatáž krutá, smělá obžaloba je zde rozvinuta do šířky na obrazech, podklad jejichž skutečnosti přikrývá jen velice tenká a průhledná clona fiktivních jmen, postav a scén. »Paříž« chce být prudkým kritickým řezem do těla dnešní Francie, chce předvést průřez jejího sociálního zvrstvení, zachytit v typických postavách a obrazech hlavní pilíře, složky a pružiny života Paříže a — poněvadž Zolovi jako každému dobrému Francouzovi je Paříž nejvypjatějším typickým bodem všeho moderního světa, kde se formulují a řeší otázky za celé člověčenstvo — zahrnout tak současně celý var sociálních a intelektuelních problémů a bolestí všeho vzdělaného světa na sklonku století. Nelze jíti v románě dále a chtíti více, alespoň po stránce kvantitativní. Nelze si představiti širší plán, obsáhlejší ještě rozpjetí látky. Dle tohoto plánu a těchto úmyslů chce být nová kniha Zolova románem románů, románem, jakožto studiem současné společnosti katexochen. Chce jím býti — zdali jím dle svého provedení skutečně je, to je ovšem jiná otázka. Jakožto závěrečná část románové trojice »Tři města« odkazuje na »Lourdy« a »Řím« postavou svého hrdiny, abbého Pierra Fromenta. Duševní proces tohoto mladého kněze, jenž vzal na sebe všecku zdrcující tíhu a zoufalou bolest dnešní otázky sociální, jest v této knize vyvrcholen a uzavřen. Když byl v Lourdech, znechucen scénami nízké pověrčivosti a pathologie náboženství, odvrhl víru v dogmata, když pak později v Římě ztroskotalo se mu i to, na čem jediném chtěl ještě zachránit zbytek svého náboženského života, když se mu ztroskotal sen o sociální a demokratické úloze církve, zbývá mu v duši, vší víry zbavené, pustá, zoufalá prázdnota, kterou ani skutky

Digitized by Google

soucitu a lásky k trpícím nemohou vyplnit. Neboť dobročinnost je marná námaha, moře bídy vzrůstá přes její hlavy a valí se do nekonečna. V tomto znamení počíná »Paříž.« Aby zjednal starému umírajícímu dělníku místo v asylu, dává se Pierre na pouť k různým mocným tohoto světa, jejichž parádní dobročinnost asyl zřídila. Posýlají ho od Kaifáše k Pilátovi a takovým způsobem proběhne Pierre za jediný den celou stupnicí společenských vrstev Paříže, dostane se do salonů finančního krále, dokonávajícího rodu šlechtického, perversní herečky, výstřední fin de siècle kněžny, do parlamentu, na cestě vyslechne jen tak mimochodem v kostele kázání o »novém duchu«, t. j. katolictví štěpovaném na kmen republiky, a právě tak mimochodem je svědkem anarchistického atentátu, jejž podniká dělník Salvat, kterého byl už před tím co chvíli po Paříži potkával, při tom se setká náhodou se svým bratrem, chemikem, který sympathisuje s anarchismem, tak něco à la Elisée Réclus — a abychom nezapomněli — než zjednal milý pater Froment svému klientu přístřeší, byl tento už mrtev. A tohle všecko za jediný den! Ani starý Dumas by nedovedl lépe narafičiti situace tak, aby osoby byly v jistém okamžiku tam, kde jich je právě potřebí, a abychom o nich co nejrychleji zvěděli, co jsou a jakou vrstvu společenskou nebo zjev doby mají představovat. Vždycky se namane Pierrovi do cesty nějaký hovorný cicerone, který spustí hned na celé kolo a tak spojujíce příjemné s užitečným, dovídáte se mezi tím, co procházíte s Pierrem Paříží, mnoho pěkných a zajímavých věcí o sociálním jejím stavu, o zákulisí politiky, o nebezpečí novokatolicismu, o anarchismu a revolučních theoriích — jedním slovem je vám tak, jako byste měli v ruce ne umělecké dílo, ale jakéhosi Baedeckra po duševních a sociálních zjevech dnešní Paříže. Anebo jakobyste se procházeli výstavou, kde každý jen trochu karakteristický zjev fin de siècle je svědomitě zastoupen alespoň jedním hezky podařeným exemplářem. Tuze poučné a zajímavé! — ale umělecké? — A tak to jde dále. Toto pestré divadlo Paříže drtí poslední zbytky Pierrovy síly. Pod dojmem strašlivé bídy, ničemnosti a cynismu vysoké buržoasie, nemravné politiky a duševní anarchie propadá zoufalému smutku a apathii. Až dotud je nová kniha Zolova ostrou a prudkou kritikou přítomnosti, až dotud dovídáte se, co Zola neguje, proti čemu stojí v tuhém, napjatém odboji. Ale tu najednou karta se začne obracet a dovídáte se — na neštěstí — co je Zolovi positivním ideálem. Pravím na neštěstí, poněvadž tato stránka byla ode vždy největší slabinou slavného naturalisty. Jak býval veliký a mocný tam, kde ničil staré fikce a iluse a maloval vražednost a bídu života s celou tíhou jeho deterministické fatality, tak je plochý a skoro šosácký dnes, kdy si chce hrát na apoštola positivních ideálů. Známe je už dávno, ty jeho formulky spásy, je to »věda a práce.« Což zní ovšem hezky v abstraktní dikci listů psaných k mládeži, ale za to tím hůře to vypadá, jsou-li tato hesla zpersonifikována konkretními lidmi. Hle, jak si představuje Zola domácnost svých ideálních lidí, v jakých je naděje a spása Paříže a celé společnosti: otec vědec (bratr Pierrův) pracuje na svém vynálezu, tři jeho synové mechanik, rytec a student poslušní a vytrvalí jako vojáci, jsou také stále u své práce, bodří, veselí a od hlavy k patě solidní, pak tu je jako representantka

Digitized by Google

ženského ideálu chovanka bratra Pierrova a nyní jeho nevěsta, Marie, dívka, která je ve všem všudy vtělené zdraví, rozum, normál — a tato idylla, nad níž musí zaplesat srdce každého filistra, je tím šťastným přístavem, v němž najde Pierre po všech duševních svých krisích klid, víru a naději. Zamilují se navzájem do sebe s Marií, bratr Pierrův mu ji postoupí, a Pierre, který už pod vlivem Mariiným dávno byl svlékl kleriku, pomáhá nyní s kladívkem v ruce svému synovci při sestavení motoru, jím vynalezeného, a je šťastným tatínkem. Tak jako v »Doktoru Paskalovi« cyklus Rougon-Maquartovský, končí zde cyklus »Tří měst« obrazem matky, vztahující s theatrálně slavnými gesty apotheosy své dítě vstříc budoucnosti. Dvěma symboly vyslovuje Zola svůj šťastný závěr, své rozřešení Pierrových krisí: samohybným motorem, jejž vynalezl jeho synovec, a jeho dítětem. Motor jako vítězství vědy, rozumu a práce — v tom je prý rozřešení všeho problému sociálního, neboť jen věda je největší revolucionář a jen ona přinese spravedlnost a mír. Zní to pěkně, ale věř si tomu, kdo chceš a můžeš! Je to však rozřešení náramně pohodlné a laciné: což nevěděl Pierre, když bloudil dříve po Paříži a lkal zoufale nad stavem sociálním, z něhož neviděl východu a záchrany, což nevěděl tenkrát už o telefonech, fonografech a motorech? Proč už tenkrát tedy nevěřil v to čarovné arkanum vědy? Odpověď je jednoduchá: tenkrát byl sám, zmořen vnitřními nudami a askesí, byl mužem, jenž nepoznal ženy, a jeho subjektivní stav to tedy především byl, který mu kladl při pozorování společnosti černé brejle na oči. Ale teď je mužem hezké ženy, je šťastným tatínkem — a štěstí činí člověka sobeckým! — a nedivme se, že se mu nejtěžší problemy, jimiž dřív nedovedl ani pohnouti, zdají teď tak lehce, ach tak radostně řešitelnými! To je obrat ze subjektivního stanoviska Pierrova velmi dobře pochopitelný, ale Zola by jej neměl vydávati za proces objektivní a typický. Takovým způsobem kniha, které přivšech jejích uměleckých nedostatcích nedá se upříti pronikavé a poctivé procítění hlavní bolesti doby, bolesti sociální, a která třebas jednostranně a ne dost hluboce, ale přece s vážnou opravdovostí nadhazuje i náboženško-mravní problem doby, rozbředá se na konec v plochý optimism. Či snad nevěří Zola sám svým pohodlným závěrům a klade je jen proto, aby tam nějaké byly a aby trilogie skončila k všeobebné spokojenosti čtoucího publika? Nevím, ale považuji tuto snadnost, s níž uzavřel Zola nadhozený zde dialektický proces, za nejtěžší slabinu »Paříže.« Jinak se tu ovšem jen jen hemží symptomy úpadku Zoly jakožto umělce. Postavy jeho jsou, jak jsem už shora řekl, spíše výstavní exempláře a schemata než lidé; duševní a myšlenkové procesy jsou vedeny v čarách hrubých a příliš přímých. Dalo by se na ně obrátit slovo, jehož užil Nietzsche o Stuartu Millovi: »Die beleidigende Klarheit!« Stěžejné body naturalistického programu jsou tu už dávno opuštěny, stará macha románová čouhá z každé kapitoly. Není to ostatně poprve, co Zola sama sebe zradil, vlastně ne sebe, ale svůj program, to co se týče románové stavby, techniky, provedení. V pojímání látky a názorech shledáváme se však pořád ještě se starým Zolou. Je to jmenovitě jeden známý jeho rys, který stářím u něho vždy více sílí. Myslím totiž jeho symbolickou methodu, která v cyklu rougon-marquartovském vyrážela ještě jen ojediněle

Digitized by Google

ale v »Římě« a »Paříži« proniká a obaluje celé dílo. Nejen že čtvrti pařížské mají zde svůj symbolický význam, jedna že na př. znamená bídu, jiná požitek, jiná vědu a práci atd., nejen že kathedrála na Montmartru je představena jako bytost téměř živoucí, jako duch katolické reakce roztahující svá netopýří křídla nad Paříží, a nejen že konečně celá Paříž od první stránky až do poslední je živoucím symbolem celé moderní civilisace a společnosti, ale i jednotliví lidé, jak jsem už dříve řekl, jsou zde zachycováni jen po své stránce representativní a typické. Dokonce však už se ukazuje neztenčeno staré mistrovství Zolovo v rozšlehování vnějších obrazů a rozevírání za nimi slavných, velikých perspektiv. Snad právě proto, že této nejskvělejší stránce svého talentu přitáhl zde silně uzdu, že totiž z ohledu na přílišnou blízkost a známost pařížského prostředí omezil líčení na nejmenší míru, bijí tak do očí nedostatky fabule a psychologie, kteréžto dvě stránky bývaly ode vždycky jeho hlavními slabinami. Ale čím více deskripcemi spoří, tím jsou shuštěnějšími a suggestivnějšími a takových několik krásných odstavců sem tam roztroušených, plných záře a lesku, rytých rukou osvědčeného mistra do mramoru klassické dikce francouzské, dovede vás konečně smířiti s literárními nedostatky »Paříže«, právě tak jako vás může smířiti s jejími myšlenkovými nedostatky to, že to je kniha naděje a světla. *Kí.*

Maurice Barres: Déracinés. Mnohý čtenář bude touto knihou sklamán. Někdo nenajde děje, jiný dramatičnosti, jiný bude nespokojen s formou atd. A každý z nich bude míti pravdu. Děj, beztoho velice skrovný, utápí se v různých anekdotách, filosofických disgressích, politických a sociálních úvahách, k vůli nimž kniha psána. Některé části jsou vlastně brillantně psanými politickými úvodníky; děj má tu význam zcela podružný. Barrès jako politik chce názory své rozšířiti za každou cenu. I jinak liší se »Déracinés« od obvyklých románů. Hrdinové, jež Barrès uvádí na jeviště, nejednají téměř; autor sám jim brání. Sotva že jim dá vystoupiti, zastaví se před nimi, pozoruje je, hledá motivy jejich jednání, komentuje každý jejich úmysl, ale jednati jim nedá. V první kapitole seznamujeme se s Bouteillerem, profesorem lycea v Nancy a s jeho sedmi žáky. Tito náleží k nejrůznějším třídám společnosti lotrinské. Tři z nich, Sturel, Roemerspader a Suret-Lefort patří k zámožné buržoasii, Saint-Phlin je zástupcem nízké šlechty a tři poslední, Renaudin, Monchefrin a Racadot představují třídy nejnižší. Pod nezdravým vlivem života lycejního a zvláště kantovské filosofie Bouteillerovy se tito studenti exaltují a neznajíce života, s úmyslem v é s t i, odejdou na další studie do Paříže, jež je středem jejich snů. Jsou to d é r a c i n é s. Nemajíce pod sebou pevné půdy, kořenů, nuceni jsou opříti se o sebe samy; založí časopis »la Vraie République« penězi Racadota, jenž je jedním z nejchudších mezi nimi. Avšak obecenstvo francouzské, na něž se obracejí, je jim úplně cizo, neznámo a tak končí časopis po roce deficitem Racadot, stoupenec hesla »césariser!« neumí se podrobovati daným situacím a než by se vzdal, zavraždí raději s Monchefrinem paní Aravian. Prozradí se a končí pod guillotinou.

Každou chvíli vynoří se tu panu Barrèsovi nějaká důležitá otázka pod rukou, celé dílo hemží se novými problémy, jeden z nich však je

Digitized by Google

hlavním. Týká se samého bytí Francie a je mnohem důležitější než otázka, zvítězí-li Clémenceau či J. Ferry, důležitější než vojenský a koloniální postup Francouzů v Orientu. Jeť Francie zasažena v samých základech. Sturel zpozoroval v Neufchâteau, že židé, přistěhovalí z Frankfurtu, zůstávají Němci; energie národní je zkompromitována, nedovede již asimilovati cizí židy. Co je toho příčinou? Autor vysvětluje to tím, že čtyři dosavádní formy života francouzského, v nichž je energie národní seskupena, úřady, náboženství, dílny a nesčetná sdružení se protrhávají. Není mezi nimi koordinace, ani kooperace, naopak jejich činnost se navzájem ruší. Není však dosti na tom, že formy sociální jsou rozrušeny: je též mnoho sběhů. V sociální masse víří ještě četný »prášek individuí«, jichž vzpruhou jest jen jejich zájem individuelní, kteří pracují jen pro sebe Jsou to déracinés.

Deracinování děje se zvrácenou výchovou lycejní a universitní. Chovanci lycejí, žijíce v odloučení od žen a starců, nepřicházejí tak ve styk s generacemi, jež uchovávají tradice raçové a místní. Stojí pouze pod vlivem svých profesorů, kteří v nich budí místo smyslu pro družnost snahu po odlišení a vynikání. Typem takového profesora je tu Bouteiller. Nevykládá jim, že jsou částí velikého proudu sociálního a v tomto opět částí proudu menšího, nýbrž činí z nich občany humanity. Povznáší tyto hochy nad vášně a snahy jejich raçy k rozumu, čisté humanitě. Neučí je posuzovati vše dle vztahu k sociálnímu stavu Francie a jejích částí, nýbrž ze stanoviska čistého rozumu. »Mám vždy jednati tak, abych mohl žádati, aby moje jednání bylo pravidlem všeobecným« Ničí se tím jejich individualita a staví se jim ideál neosobný. Avšak místo aby nalézali v morálce čistého rozumu podnět k sledování společnosti v jejím pohybu, pokládají za svůj účel postaviti si ideál nový, kontradiktorický ideálu dosavadní společnosti. Stávají se čím dále tím více individuy. »Systém humanitní nečiní člověka schopným kultury, obchodu, průmyslu, naopak odvracuje jej od toho.« Mladí studenti lotrinští odcházejí do Paříže s nezkrotnou touhou panovati, ale s naprostou neznalostí života. Všechny touhy jejich resumují se ve výkřiku Monchefrinově. «A bas Nancy! Vive Paris!« Odpoutáni jsouce od svého úzkého prostředí lotrinského, hledají v Paříži prostředí širší, v němž by mohli zapustiti své kořeny. Hned po svém příchodu zapadnou však do čtvrti Latinské, v proletariát bakalářů a dívek. Opět schází jim tu živel, uchovávající staré tradice, k nimž by se připoutali. Staré generace tu vůbec není a ženy ze čtvrti Latinské jsou živlem jednodenním, fluktuačním. Vzniknou tu také již rozdíly třídní. Bohatí Sturelové, ačkoli deracinováni, mohou přece žíti a čekati, ale chudí Monchefrinové upadají stále do nižších prostředí sociálních. Nevzdávajíce se ani tam své touhy po vládě, stávají se nebezpečnými. Z Lotrinska, kde se cítili tak opuštěnými, kde se tak nudili, prchají do Paříže s touhou po činu. Pokládají ji za střed, kde by se mohli sjednotiti v úsilí za vysokými zájmy. Jsou zklamáni; jsou opět sami, ode všech ignorováni, nevědouce, s kým paktovati, mučeni svou neukojenou touhou po činu. Na to zřídí si svůj vlastní syndikát . . .

Toť původ všeho zla A lék? Nechám mluviti pana Barrèsa samotného. »Není ideí vrozených, nicméně nepozorovatelné zvláštnosti

Digitized by Google

jejich struktury nutí tyto lotrinské mladíky vypracovat si náhledy a úsudky zvláštní jakosti. Znajíce tyto přirozenné sklonnosti, jak bychom zvýšili rozmanitost a spontannost energie národní!... To popírá pan Bouteiller. Jak! Jako masseur, který zachází se svaly svého klienta podle jeho temperamentu, měl by profesor uváděti své vyučování v soulad s těmito lotrinskými povahami a se zvláštnostmi, jež ukazují! Jest to systém, jehož pan Bouteiller nezkouší. Je třeba postaviti každého člověka do takové situace, aby znal svoji zemi rodnou, aby s radostí konal své zaměstnání ve své přirozené skupině a aby jeho zájem vlastní podřizoval se kolektivitě.« Symbolem takové výchovy je panu Barrèsovi strom v sadech Invalidovny, k němuž Taine každý den chodíval a jemuž se obdivoval. »N e z a p í r a j e s e b e, neopouštěje sebe, vybral si tento platan z poměrů, daných realitou, část nejlepší, nejužitečnější.« Této methody užil při svém sebevzdělání Napoleon, který, jsa od svých soudruhů hanlivě nazván »Korsikánem«, snažil se státi hodným této přezdívky a zúmyslně přeháněl vše, co v sobě korsického pozoroval

Pan Barrès je důsledný ve svém vývoji. Nový tento jeho román nemohl po posledních jeho dílech jinak vyhlížeti. V krásné své knize »Bereničina zahrada« odkryl pod prchavými formami věčnou duši světovou, rehabilitoval instinkt, pochopil harmonii člověka s přírodou. V románě »Déracinés« počíná realisovati svoje snahy. Tento rozmanitý svět jevů je jen vetchou schránkou, nádržkou pro věčnou duši všehomíra, pro to tajemné, nevědomé, jež se v prudkém tahu šine do věčnosti. Na místo každé formy odumírající nastupuje ihned forma nová, dokonalejší. Úkol náš je nestavěti se tomuto vývoji v cestu; naopak jest nám svůj intelekt, svoji vůli a svoji sentimentalitu sharmonisovati s touto hádankovitou kontinuitou života »Déracinés« líčí nezdařený pokus vymknouti se z ní... *Certain.*

Digitized by Google

Rozhledy politické a sociální.

Domácí politika.

Na říšské radě ubil se všechen čas rokováním o ministerstvu Thunově a jeho prohlášení a půtkami Němců mezi sebou. Červenou nití všech řečí byla však na jedné straně národní rovnoprávnost a na druhé straně, německé, zrušení jazykových výnosův a vydání zákona jazykového, ovšem že ve smysle Němcův, aby němčina byla uzákoněnou řečí státní a jednacím jazykem na říšské radě. Dne 29. března socialistický poslanec Daszynski pravil, že Rakousko má býti federací rovnoprávných národů, prohlásil národní rovnoprávnost a autonomii národů (ne však autonomii zemskou) a ochranu národních menšin. Také Jihoslované poslancem Šusterčičem žádali provedení národní rovnoprávnosti. Jejich požadavky v té příčině kryjí se s našimi: všechny v zemi obvyklé jazyky budtež jazyky zemskými a rovnoprávné a rovnocenné jak ve veřejném tak ve vnitřním jednání státních a zemských úřadův; při jednání v říšské radě buď každému poslanci svobodno užívati svého jazyka, a takové řeči budtež zanášeny do těsnopisného protokolu; za jazyk v zemi obvyklý a tudíž za jazyk zemský budiž pokládán jazyk, jehož užívá obyvatelstvo usedlé v některé části země za řeč obcovací; teritoriální platnost zemského jazyka nevztahuje se na území jazykově uzavřené, nýbrž také na okresy a obce jazykově smíšené, je-li v nich aspoň 15% obyvatelstva, alespoň dvě léta usedlého, jiné národnosti a pod. Tehdy se na říšské radě ukázalo, že by pro tuto státní nezbytnost byla parlamentární většina (včetně socialisty) a že by jazyková úprava ve smysle spravedlivé rovnoprávnosti možna byla Zmiňujeme se tu ještě o jedné nezbytnosti státní, která by »neudržitelným« poměrům udělala konec, a to o spravedlivém volebním řádě. Podle počtu obyvatelstva mělo by býti poslanců českých na říšské radě místo 87 (20·5% obyv.) 98 (23·3%) Poláků místo 70 (16·5%) 67 (15·8%), Rusínů místo 12 (2·8%) 58 (13·2%), Slovinců místo 15 (3·5% 22 (5·02%), Chorvatů místo 12 (3·3%) 9 (2·8%). Za to Němců by mělo býti místo 202 (47·7%) 150 (36·1%), Vlachů místo 19 (4·5%) 12 (2·9%) a Rumunů místo 5 (1·2%) 3—4 (0·9%).

Dne 30. března mělo se rokovati o pilných návrzích na odpomožení nouzi, ale Schönerer obviniv německou pokrokovou a lidovou stranu, že se zavázaly Gautschovi, nepodporovati návrhu na obžalobu ministerstva, dostal se se svými přívrženci do tak nízké a osobní hádky s ostatními německými kluby, že pilné návrhy byly sice přijaty, ale k nim bylo co nejstručněji jednotlivými řečníky promluveno. Německé spoluručenství toho dne bylo roztrženo, a Schönerer s Wolfem od ostatních německých stran zůstali opuštěni. Dojista bylo to již ovocem hr. Thunova usilování, dostati Němce »z nejisté situace na půdu zákona«. Od té doby jest také pozorovati v českém tisku nevrlost a zaraženost. Vyjednávání Thunovo s Němci se patrně daří. Na velikonoční neděli jakoby na povel české listy ujišťují, že v řadách většiny zmáhá se omrzelost a roztrpčenost a nedůvěra k ministerstvu. »Jediný positivní čin, který

Digitized by Google

se z Vídně jasně vykrystalisoval, jest energický požadavek nových milionů na loďstvo«. Neméně těžkostí působí nejisté chování katolického klubu Ebenhochova, jemuž agitacemi německých nacionálů byla půda značně pod nohama podemleta, a jenž je skoro na skoku z pravice. Naděje autonomistické většiny silně tedy poklesly, a pomýšlí se na to, zbýti se katolické lidové strany a »zříditi sdružení slovanských a věrně autonomistických německých klubů (?), které pak již sice většinou hlasů vládnouti nebudou, ale utvoří pevný šik na obranu jazykové rovnoprávnosti a rozšíření samosprávy zemské« (posl. Špindler v Podřipanu). Jinými slovy značí to další ústup. — Dne 31. předložil ministr financí dr. Kaizl rozpočet a podal k němu výklad. Rozpočet vykazuje potřebu 721·9 mil. a úhradu 722·3 mil., přebytek tedy as ½ mil. Potřeba rozpočtu investičního 24·7 mil. Poněvadž nelze vydati investiční renty bez usnesení sněmovny, bylo odstaveno z řádného rozpočtu správního 5·8 mil. a z rozpočtu investičního 22·5 mil. zl., čímž odstaveny jsou obnosy na upravení Vltavy a Labe, Odry, Dunajce, na zřízení přístavu pro vory na Vltavě a Labi, vydláždění pražské a brněnské říšské silnice, odložení příspěvku na podporování živností, zastavení nákladů na stavbu několika drah a na zřízení několika středních škol a p. Výnos osobní daně z příjmu očekává se v minimálním rozpočteném obnosu 18 mil. zlat. Do rozpočtu pojato toliko 15 milionů zl. Ministr ujišťuje, že se nebude jednati fiskálně. Výnos daně cukerní klesá následkem dovozu saccharinu. Roku 1891 dovezeno ho bylo 10—15 q; r. 1896 25 q, r. 1897 již 415 q. Má-li cent saccharinu tolik sladkosti jako 500 q burákového cukru, trpí erár škodu 2·6 mil. zl. Také daň ze soli vynesla v prvních dvou čtvrtletích o 0·2 mil. zl. méně než loni. — »Přebytky r. 1897 jakož i ostatní pokladniční hotovost byly dalším prováděním úpravy valuty tak vyčerpány, že sněmovna bude míti sotva příležitost prováděti ustanovení, které bylo usneseno za poslední rozpočtové debaty, aby sněmovna rozhodla zákonem, kterak má se naložiti s pokladničními přebytky následujícího roku. Stav našeho státního rozpočtu jest takový, že s nynějšími výdaji a s nynějšími příjmy takřka jen tak tak vyjdeme.« Musilo se vřaditi na uhrazení mimořádných vydání, jakých vyžaduje justiční reforma a ještě bude vyžadovati, do řádného rozpočtu obnos rázu vlastně velmi mimořádného, totiž letošní splátka jižní dráhy na zbytek kupní ceny v obnosu 2,350.000 zl. Větší vydaje jsou: Další potřeba pro justiční reformu, povolení zvýšených platů pro úředníky, přiměřené opatření zemských financí, potřeba prováděti dále sociálně politickou akci, potom neodvratně vyšší potřeba pro vojsko a válečné loďstvo. »S nynějšími prostředky nemohli bychom tohoto účelu nikterak dosáhnouti, a proto musí se sněmovna nezbytně obírati tak dlouho již chystaným zvýšením nepřímých daní.« Ministr připověděl zvýšení platův úředníkův a sluhů, zrušení novinářského kolku a erárních mýt.

V poslední schůzi dne 1. dubna ozvala se sněmovna jednohlasným přijetím návrhů na imunitu i řádně podaných interpelací na říšské radě a přijala návrh posl. Hochenburgera, aby ministr spravedlnosti, kdykoli by se vyskytl názor opačný v nálezu soudním, dal ihned generálním prokurátorem podati zmateční stížnost k uhájení zákona, státní zastupitelstvo pak aby poučil, že všechny zprávy o návrzích podaných v říšské radě požívají ochrany čl. 28 tisk. zák.

Hlídka školská.

— **Ze školství obecného.** Letošní zasedání sněmu království Českého zůstane černým písmem zapsáno v kronice českého učitelstva. Nejenom, že z ohledu na

Digitized by Google

zbědované finance zemské nevyhověno nejnalehavější žádosti učitelstva, aby IV. třída platů při školách měšťanských (700 zl.) byla zrušena, začež přimlouvalo se na sta petic z kruhův učitelských i občanských, a co vůbec bylo slibováno a s jistotou očekáváno, ale neučiněno ani to, co by haléře nestálo, totiž vrácení občanských práv učitelských a udělení spravedlivého disciplinárního řádu. Ve školské komisi, kterou řídí zjevný nepřítel moderní školy, jejího učitelstva i vzdělání lidového, kanovník P. Hora, jakož i na sněmu, kde hr. V. Schönborn bez obalu žádá konfes. školu a kněžský dozor, prý proti vzrůstu sociální demokracie, a kde hrabě K. M. Zedtwitz, vypočítav náklad na školství, odkazuje každé zvýšení tohoto nákladu na zlepšené zemské finance, což znamená nic a nikdy; nenašlo se vážného a důkladného obhajce školy, ni učitelstva, ba po odchodu Němců ze sněmu ani většiny proti pevně sraženému sboru velkostatkářsko-klerikálnímu, který za nepřítomnosti 50 českých poslanců svobodomyslných přešel přes spravedlivou věc učitelskou ku dennímu pořádku. Mezi těmito z ú m y s l n ě n e přítomnými poslanci českými byli nejvíce poslanci za venkovské obce, kde zvláště mezi lidem rolnickým, ovšem vlivem klerikálů, ozývají se hlasy po snížení školní povinnosti z 8 na 6 let. Tyto touhy tlumočil ostatně i posl. Josef Horák ve schůzi v Poděbradech. Jaké smýšlení následkem toho všeho o škole a učitelstvu panuje, drastický příklad podává poslanec Alf. Šťastný ve svých »Selských Novinách«, kde se píše: »Učitelstvo chce jen samé zlepšení služného — myslím, že učitelstvo v porovnání a v úrovni se svým předvzděláním je placeno došt a dost, přijde si přece na př. řídící učitel na 5třídní škole až přes 12 set zl., není to dost? Ať se raději přičiní o lepší vzdělání mládeže, aby tato čím dále, tím více nepustla, jak to venku vidíme, a čeho je příčinou jen to svobodomyslné — totiž beznáboženské — bezmravní vychování naší mládeže, zde je potřebna velká oprava a zase zavedení především metly do školy. Dnes když kluk vyjde ze školy, ví, kde leží ostrov Tristan da Cunha, co jedl Alexandr Velký k snídani, co je galvanismus, snad zná i Pythagorskou větu, ale jak se chovat vůči starším lidem, rodičům, jak se má chovat ve veřejném životě, kostele atd. neví, pozdravit vás neumí, různé druhy doutníků, lézt jako veverka, hry v karty, pít a tančit zná, to je svobodomyslné vychování, a povinnosti ctnostného, mravného, způsobilého člověka ty nezná, kdo ho tomu také má učit, učitel to snad ani sám neví aneb si s tím práci nedá, nemá to na rozvrhu hodin, rodiče jsou snad sami nevzděláni a tak to jde dále. Pojďte na venkov i do měst mezi sprostší lid a vizte tu bezbožnost, tu spustlost, tu surovost, tu přímo bestialnost, a vlasy se vám zježí, nemáte-li je tou svobodomyslnou mastí na hlavě přilepeny.« — Pozoruhodno jest a každého přítele učitelstva musí zarmoutiti, že organisace učitelská v takovýchto poměrech je doposud špatná, snad více jen na papíře, než ve skutečnosti. Nebo jak by mohla »Škola našeho venkova« rozhodně vystupovat proti zlepšení postavení učitelstva škol měšťanských, jako se při této příležitosti stalo? Nebo jsou pravdivy i pověsti, že na mnohé poslance venkovské z řad učitelských, snad z pouhé závisti, bylo působeno, by pro zrušení IV. třídy platů při měšť. školách nehlasovali? To by byly úkazy věru velice smutné v době, kdy učitelstvo má čeliti tak četným a sjednoceným, za určitým cílem se všemi oběťmi jdoucím nepřátelům. Učitelstvu je třeba svornosti a mravní síly. Boj bude prudký, ale dá se vybojovati dle Brynychova hesla: Proti slovu slovo, proti knize kniha, proti penězům peníze. Učitelstvo musí vzíti školu i sebe v statečnější ochranu dle příkladu svých odpůrců. Časopisectvo a spolky učitelské na to nestačí. Při školních slavnostech, při spolkových a veřejných schůzích měli by učitelé mluviti k lidu o škole, její důležitosti a její úkolech i vý-

Digitized by Google

sledcích. Paralela mezi starou a novou školou musí přece poraziti každého odpůrce. Politické listy svobodomyslné pražské i venkovské mají vždycky dosti místa pro články vážně obranné. Každé učitelské péro má býti pamětlivo své povinnosti ke škole; neboť celá »literatura« klerikální od vědeckých měsíčníků až po kalendáře je jedno pásmo nájezdů na školu a na obecné vzdělání. Ať učitelstvo nehledá u poslanců ochrany. Takový dotaz, jako nedávno na říšské radě podali posl. Doležal a Sokol v příčině ministerskými výnosy okleštěných občanských práv učitelstva, nic nezachrání, ničemu nezabrání. Učitelstvo musí se všemi silami zasaditi o mocnější vliv na lid, k čemuž má svým postavením, svazky a působením mnoho příležitostí. Musí ovšem též upřímně lidově smýšleti. Pak budou také něco vážiti hrozby proti svobodomyslné straně pronášené, že školu a učitelstvo opustila. K úplnému vyjasnění v této příčině povede nás vyzvání »Ústředního spolku jednot učitelských v král. Českém«, aby všecky sdružené jednoty rokovaly o činnosti letošního zasedání sněmovního u přítomnosti poslance, aby mohl vysvětliti stanovisko zástupců lidu, při čemž má býti předložena následující resoluce: Učitelstvo upouštějíc ode všech ohledův i ode všech malých požadavků žádá: 1. Plných práv občanských a spravedlivého disciplinárního řádu. 2. Akademického vzdělání. 3. Jednotného služného se zrušením kategorie podučitelské (XI., X., IX. a VIII. tř. jako u stát. úředníků) — 35 let služby a upraveného postupu učitelstva 4. Autonomie školství s rovnoprávným vlivem učitelstva v místní okresní i zemské školní radě. V učitelských časopisech nahromaděno je ke všem bodům této resoluce hojně látky, zvláště o pronásledování učitelstva nynějším řádem disciplinárním, o nynější naší autonomii a jejím poměru ke školství, jakož i o postupu učitelstva, o čem je tolik případů křiklavých nesrovnalostí a bezpráví, že v žádném jiném stavu by se tomu rovných nenalezlo.

Učitelstvo pražské a okolní zaslalo akademickému senátu c. k. české university Karlo-Ferdinandovy v Praze žádost za otevření lidových kursů při této universitě na památku 500letého trvání university a 100letých narozenin Palackého, jenž hlásal, že jedině vzdělávání všech vrstev lidových zabezpečí národu našemu další vývoj. Záslužný zajisté úkol pro naše vysoké učení.

Pod ochranou ministerstva vyučování vydáno a všem českým školám na ukázku zasláno bylo asi 25 obrázků pro školu a dům, vydaných ve Vídni jako pomůcka k vyučování dějepisu. Pokud se tyto obrazy českých dějin týkají, nemohou nás uspokojiti ani volbou historických momentů, ani textem, oplývajícím germanismy a nesprávnostmi historickými. Nebylo zajisté českého učitele, aby se byl rozpakoval, má-li obrazy Vídeňákům ihned vrátiti. Jsou však vážné obavy, že tyto obrazy dostanou se přece jen do českých škol skrze okresní školní rady, které často o své vůli pomůcky školám zakupují. Na občanských členech okr. škol. rad bude záležeti, aby českých peněz dávati nedopustili.

Dědictvím Komenského vydávaný časopis pro mládež »Květy Mládeže« zanikl z nedostatku odběratelstva. Obmeziv se na nejužší kroužek spisovatelů, nalezl také jen malý kruh rozšiřovatelův a tudíž i čtenářů. Redakci vedl J. Dolenský v Praze. Mezi venkovskými učiteli, kterým redakční poměry řečeného časopisu se protivily, koloval vtip: »Dědictví Dolenského.« Škoda, že dobrý časopis pro mládež nedá se udržeti. —

— Z Moravy. — Ve XXII. schůzi zemského sněmu moravského podal posl. B. Kancnýř návrh, aby se uložilo zemskému výboru, by v zájmu zemědělství přípravné práce k provedení následujících zásad bez prodlení podniknul a o nich

Digitized by Google

zemskému sněmu v příštím zasedání zprávu podal: 1. Při venkovských národních školách budiž mládež od 12.—14. roku odborně rolnicky neb živnostensky vzdělávána. 2. Učitelům a učitelkám na venkovských národních školách působícím budiž poskytnuta možnost, by ve zvlášť zařízených kursích k tomuto odbornému vyučování potřebných vědomostí si osvojiti mohli. 3. V obvodu každého okresního hejtmanství budiž zřízena nejméně jedna zimní hospodářská škola, a buďtež při každé ustanoveny dvě síly učitelské na náklad zemský. 4. Při zimních hospodářských školách buďtež pořádány kursy hospodyňské pro děvčata. 5. Kočovné vyučování hospodářské budiž náležitě upraveno a odbornými kursy doplněno. — Návrh zajisté dobrý, jen obáváme se, aby z toho pak se nevyklubala 6letá návštěva školy, tak jak ve všech zemích rakouských se k ní připravují. Charakteristické je, co »Samosprávné Listy« v posledním čísle k tomuto návrhu dodávají: »Povinnost choditi do školy obecné (ať) trvá od dokonaného šestého do dokonaného třináctého roku.« A o 6 řádků níže: »Že osmiletá návštěva školní poměrům našeho rolnictva nevyhovuje, počínají i povolaní činitelé nahlížeti.« Odporučeny sice oněmi 6 řádky pokračovací večerní běhy 2krát týdně, ale ty nikdy nenahradí pravidelnou návštěvu školy. Jest již na čase, aby v tomto chaosu náhledů a požadavků učitelstvo samo jako nejlepší znatel školy a dětí promluvilo k rolníkům a poučilo je o opravách, které by se ve školství státi mohly k jejich prospěchu. Snad o tom pojedná letošní zemská konference učitelská.

V témže zasedaní posl. hr. Stollberg stěžuje si, že náklad na školství stále stoupá a pracovních sil na venkově ubývá, a přimlouvá se za rozsáhlejší polodenní vyučování na národních školách venkovských, čímž prý se povznese (?) návštěva školy. Na Moravě jest polodenní vyučování zavedeno jen na 234 školách. Posl. Svozil rozhodně vystoupil proti polodennímu vyučování a proti úlevám, které vlastně dávno již v praxi provádějí návrh Ebenhochův, ač o tom nikdo ani vědět nechce. Posl. P. Weber přimlouvaje se za zlepšení platů učitelstva, pravil mezi jiným: »Bezstarostná existence učitelstva bude zárukou, že nebude třeba stavět kriminály.« Posl. dr. Fux uvádí, že upravení platů učitelstva dle společných návrhů obou zemských spolků učit. vyžadovalo by 2—2½ mil. zlatých. Přimlouvá se, aby však upraveny byly dosavadní kategorie tak, aby učitel dříve než nyní dosáhl vyššího platu. Návrh v té příčině jest již hotov. — Schválena byla osnova zákona o podporování učitelek ženských ručních prací pro případ stáří.

Dne 16. února odůvodnil posl. Hulka svůj návrh změny zákona o disciplinárním právu učitelů. Žádá, aby chování učitelovo ve věcech politických nemělo vlivu na jeho kvalifikaci, na anonymní udání aby nebyl zřetel brán, aby místo dosavadních krutých trestů zavedeny byly pokuty pořádkové. Návrh ten přikázán odboru školskému.

Dne 21. února měl v Brně Ústřední spolek jednot učitelských na Moravě výborovou schůzi, ve které usneseno jednomyslně, aby zástupcové učit. v anketě o úpravě platů uč. důsledně setrvali na dosavadním stanovisku a tlumočili i dále, že učitelstvo uspokojiti lze jen tím, když postaveno bude na roveň státním úřadníkům posledních 3 dietních tříd.

Pro letošní zemskou konferenci navržena tato themata: 1. Úprava hmotných a jiných právních poměrů moravského učitelstva. 2. Kárné prostředky ve školách. 3. Změna osnov na školách obecných a měšťanských. 4. Doporučuje-li se návrh poslance B. Kancnýře, aby mládež na venkovských školách národních od 12—14. roku rolnicky neb živnostensky odborně se vzdělávala. 5. Zrušení úlev v návštěvě školní.

Digitized by Google

K radosti všech klerikálů a ke zlosti a žalu všeho pokročilého učitelstva přináší orgán Ústřed. spolku, p. Slaměníkův »Komenský«, v posledním čísle článek za dobrou shodu učitelstva s kněžstvem. Pisatel jeho, p. Kozel, je velmi naivní, domnívá-li se, že shodu mezi těmito dvěma stavy ruší jen nedorozumění. Dnes přece ví každý, že je to boj dvou nesmiřitelných principů. Učitelstvo nemůže opustiti prapor pokroku, shoda bude možna, jen když budou kněži také hlasateli pokroku. Ale proč učitelstvo nabízí ruku ke smíru, což provinilo se snad o n o něčím na kněžstvu? A Komenský? Orgán ústředního spolku? Zástupce všeho učitelstva? — Vyhoďte to smetí!

Z naší doby.

— **Bestia triumfans.** Zdá se již, bohužel, že tato rubrika stane se trvalou. Bestia triumfans řádí v Praze na celé čáře. Nenasytná, jako všechny bestie, žádá stále nových a nových obětí. Momentánně má spadeno na s t a r o b y l ý k o s t e l í k sv. V á c l a v a a na nevyrovnatelně krásný J e l e n í p ř í k o p, nejpoetičtější snad koutek v celé Praze. Ten, jak se zdá, již na dobro zmizí v tlamě bestie. »Upravuje« se právě za rejdiště chovanců ústavu slabomyslných. Upravuje se, jinými slovy, staleté košaté stromy se kácejí a nejkrásnější partie ohraničují se hnusným, sprostým, zeleně natřeným drátěným plotem. Dvě třetiny poetického a malebného tohoto parku budou na dále obecenstvu nepřístupny. Jenom malá (horní) část sadu zůstane i v budoucnosti přístupna obecenstvu, kterému se dostane vzácného potěšení, že bude moci přihlížeti, jak na těchto, staletými tradicemi obestřených místech královského někdy sadu, prohánějí se nešťastníci z ústavu idiotů. Hrozný ten pohled kde koho citlivějšího zajisté přiměje, že neužije svého práva, alespoň v horní aleji Jeleního příkopu se procházeti. Jako obyčejně, dostala se zpráva o tomto hrozném znešvaření nejpoetičtějšího sadu pražského teprve tehdy, když již bylo pozdě. Všechny denní listy naše ujaly se ohroženého Jeleního příkopu a energicky vystoupily na jeho záchranu. Ale bylo již pozdě. Hnusná drátěná obluda již stála, stromy byly pokáceny. Dodatečně starosta dr. P o d l i p n ý prohlásil, že hned, jakmile o zamýšlené »úpravě« zvěděl, zakročil u zámeckého hejtmanství, ale bez výsledku. Snad by bylo bývalo lépe, kdyby byl p. dr. Podlipný hned tehdy upozornil denní listy na hrozící nebezpečí. Organisované včasné zakročení tisku a celé veřejnosti bylo by dojista nezůstalo bez výsledku. Teď ovšem všechny protesty nic již nespomohou. Když před léty druhá část Jeleního příkopu (pod Daliborkou a ostatními věžemi rozložená) byla ohrožena spekulací, král Ferdinand V. sám celý příkop zakoupil, aby tak zohavení její zamezil. Myslelo se tehdy, že Jelení příkop je navždy zachráněn. A zatím — ale jak můžeme my, kteří sami si nevážíme starobylých a malebných partií pražských, žádati pietu k nim na těch, jimž přece musí záležeti na tom, aby Praha co možno nejdřív pozbyla všech památek, připomínajících její velikou minulost a stala se hodně tuctovým moderním městem? S Jelením příkopem se začalo. Vše ostatní přijde již samo sebou. A jako jsme se již dočkali, že v jedné části hradu ubytována vojenská posádka (dragouni, tušíme z Hodonína), tak se ještě dočkáme mnoha jiných pěkných překvapení. Co jsme sami zaseli, dozrává pomalu v krásnou žeň. — Ne o mnoho lépe má se věc s kostelíkem sv. Václava, jehož pádu se pan dr. Č e r n o h o r s k ý a soudruzi nemohou již dočkati. Sedmého března městská rada předložila sboru obecních starších návrh na sboření kostelíka, návrh podporovaný

Digitized by Google

obšírnou zprávou prof. Fialky. Návrh páně Fialkův, špatně maskovaný názvem »opravy«, neznamenal vlastně nic jiného, než úplnou přestavbu a vlastně ze základů nové zbudování celého kostela. Proto také náklad projektované »opravy« obnášel hodně přes sto tisíc. Tendence, ležící v tomto návrhu, byla více než zřejmá. Účelem návrhu páně Fialkova bylo, rozpočtem nákladné obnovy zmařiti poslední naděje přívrženců zachování kostelíka sv. Václava. Již samo sebou musí býti nápadno, že tuto opravu gotického kostelíka navrhl právě p. profesor Fialka, který svým Žofínem a Tržnicí dokázal všechno jiné spíš, než že by byl povolán k tomu, staré památky českého stavitelství v duchu původní stavby rekonstruovati. Návrh skutečně také dopadl dle očekávání. Pan projektant přestavěl celý kostelík (bohudíky prozatím jen na papíře), přidal mu věž, rozšířil jej, tušíme, také o jednu loď a »rekonstruoval« jej ve stylu anglické gothiky tak důkladně, že z ubohého kostelíka konec konců nezbylo nic. A tato »oprava« by byla stála maličkost 140.000 zl. Připočtěte k tomu dalších asi sedmdesát tisíc, které by obec za stavební místo sbouráním získané dostala, a nahlédnete, proč obci tak na tom záleželo, aby celá věc co nejdříve byla skončena. Žádný z našich umělců nebyl požádán o svoje dobré zdání, obci stačil projekt páně Fialkův úplně. Ale přepočetla se. Den před schůzí sboru obecních starších, v níž měl býti osud kostelíka rozhodnut, vystoupilo několik denních listů tak energicky na jeho záchranu, že se pánové poněkud zarazili. A sedmého března povstali ve sboru obecních starších mužové, kteří vřele a energicky ohrožené památky se zastali. Byli to pánové řed. Tonner, farář Eckert, lékárník Kubert, kanovník Dr. Burian, radní Brož, Dr. Scharf a — Březnovský. Nevěřili jsme svým očím, vidouce, že pan Březnovský vystupuje tak vřelým a rozhodným spůsobem na prospěch kostelíka a tím samým již se vylučuje ze společnosti pp. Dra. Černohorského a Jecha, u nichž mu bylo dosud tak dobře. Tu konečně otevřely se oči všem. Prozíraví lidé ve sboru obecních starších bez rozdílu stran prohlédli konečně, že tu jde o více, než o starý kostelík sv. Václava, že tu jde o rázné potření oné bestia triumfans, které padlo již tolik našich památek za oběť. Panu prof. Fialkovi bylo asi po čertech horko, když jej p. Březnovský mírně a laskavě upozorňoval na různé makavé neshody mezi jeho dobrozdáním a mezi protokolem ohledací komise magistrátní. Na konec »Bořivojové« zůstali v menšině. Definitivní rozhodnutí otázky prozatím odročeno.

Konečně vypravil se ještě v měsíci březnu celý slavný sbor obecních starších, aby se na vlastní oči o stavu věci přesvědčil, do kostelíka sv. Václava. Je zajímavým, že sbor ten několikráte o věci rokoval, ale teprve po všech těch dlouhých debatách sám se šel o věci přesvědčit. Ale konečně — budiž! Při té příležitosti také p. Dr. Scheiner, který přede dvěma lety se proslavil svým vystoupením proti obnovení sousoší Brokovových, jež při povodni r. 1890 do Vltavy se střítilo, přimlouval se za zachování kostelíka, v němž spatřuje vhodnou místnost pro Národopisné museum československé. Po p. Březnovském také p. Dr. Scheiner ze Šavla stal se Pavlem. Nezůstane asi sám. Ti, kdož mají oči, aby viděli, budou zajisté následovati. A s těmi, kteří nechtí a nechtí vidčti, s těmi se ještě vypořádáme.

Tak, jak věci dnes stojí, jest skutečně naděje, že kostel sv. Václava bude zachován a obnoven. Národopisné museum ve spolku s Národopisnou společností československou podniklo již také všechny kroky, aby kostelík byl věnován účelům musejním. Teď jde jen o finanční stránku otázky. Jde o to, provésti důkaz, že nejnutnější obnova (při šetření všeho, co lze zachovati) nebude vyžadovati většího nákladu, než asi 30—35.000 zl., tedy čtvrtinu toho, co by byl p. prof. Fialka ke své

Digitized by Google

»restauraci« potřeboval. Pokud nám známo, jest projekt takový hotov a pochází od muže, kterého dojista nikdo nebude viniti z mladické nerozvážnosti a fantastických plánů: vrchní stavební rada p. Hlávka vypracoval projekt takový. Povinností města jest o tento projekt jej požádati a to tím spíše, jelikož rozhodujícím kruhům nemůže býti neznámo, že (jak veřejným tiskem i ve sboru obecních starších bylo konstatováno) návrh takový tu jest a kdo jest jeho původcem. Nevyžádá-li si však obec tohoto plánu a spokojí-li se i na dále s projektem tvůrce Žofína a Tržnice, pak přiznává veřejně, že jí jde jen a jen o sboření starobylého kostelíka, resp. o získání velikého, lehce zpeněžitelného stavebního místa. A toto veřejné přiznání mělo by pro nás, nesmiřitelné odpůrce »Bořivojů« na radnici, cenu daleko větší, než všechny vřelé fráse o zachování starobylého rázu Prahy v řečech primátorů!

— **Hrabě L. N. Tolstoj proti vědě.** Březnový sešit »Severního Věstníku« přináší překlad anglické Carpenterovy práce »Nynější věda« z péra jasnopoljanského myslitele. Předeslána je překladu předmluva, v níž hr. Tolstoj sám na vědu útočí. Praví, že učenci místo aby zabývali se věcí, obírají se hloupostmi a nicotnostmi. Místo aby obyčejným smrtelníkům odpověděli na otázku, jak by měli vésti pravidelný život, vědci rozbírají jakési evoluce a zjevy, jež nemají žádného vztahu k životu lidí, a myslí při tom, že něco činí. Dále míní hr. Tolstoj, že věda, byť činila cokoliv v oboru techniky, mediciny, hygieny a j, dosáhla jakýchkoliv úspěchů, vždy jest na škodu, poněvadž slouží zájmům několika privilegovaných lidí, zvýšuje sílu této vyšší kasty čili třídy a tvoří nové zbraně k vyssávání slabých, uhnětených a malomocných sytými, silnými a bohatými. Přinesly snad lidu nějaký užitek železnice, telegrafy, telefony a jiné podobné podniky? Stvořily toliko nové továrny a závody, obohacující kapitalisty, fabrikanty, a lid ještě více bezvládným činící. Prostý člověk neví, bude-li míti z čeho živu býti, a Vy zakládáte mu telefony a fabriky. Hygiena lékařství. Lékaři honosí se svými úspěchy, hovoří o bakteriologii, o velkém významu různých specií, nevidí však, že by docílili daleko většího prospěchu, kdyby místo o všech těchto věcech častěji přemýšleli o tom, co mělo by se učiniti, aby obyčejný člověk mohl žíti a dýchati. Jednou rukou vhánějíce sta tisíce lidí do hrobu, zachraňují druhou několik dětí od difterie nebo zbavují je hrbů. Silní zabývají se vědou, zatím co mužické hřbety prohýbají se pod těžkým břemenem panských rozmarů a zábav. Tolstoj potírá tedy vědu mravními a sociálními důvody, kdežto Angličan Carpenter vystupuje proti ní na vlastním základě jejím a na půdě přísné logiky. Stať Tolstého učinila v ruském tisku značný rozruch. Feuilletonista »Novostí« píše: »Čteš-li tyto řádky proniknuté hlubokým přesvědčením, řádky, jichž pravdivost ve mnohých směrech nemůže podléhati žádným pochybám, cítíš-li v nitru svém, že zabýváš se ve svém kabinetě vědeckými otázkami, kdežto lid trpí — ztrácíš půdu pod nohama a tážeš se, jakoby tě můra tísnila: Je to vskutku pravda? Zabývám se pouze panskými zábavami, kdežto lid pro ně obětuje svůj pot, svou krev a své předčasné sestarání? Čtenář chápe, jak strašny jsou tyto otázky, a ví, v jaké situaci se nalézá člověk, mající se hájiti před takovými výčitkami. Nestačí, aby pouze hleděl nalézti, v čem je chyba, on musí také nahlédnouti do hlubin své duše a tázati se, nenutí-li jej toliko podlá povaha, vymýšleti důvody proti vyřknutým obviněním, nespěje-li rozum na pomoc těm hnusným instinktům, svádějícím člověka udržovat dosavadní status quo: vždyť blaho jest tak teplé a sladké! Výborný náš umělec zcela zapomněl, že věda neslouží jednotlivým třídám a stavům, ani utlačovatelům, ani utlačeným, nýbrž lidu všemu bez výminky. Stala-li se věda kdy zbraní v rukou utlačovatelů, nebyly příčinou toho vlastnosti vědy, nýbrž vlastnosti lidské

Digitized by Google

přirozenosti. Co člověk za mnoholetého svého života neučinil prostředkem hnusných svých pudův? Zda lidé nezneužili k největším zločinům i velkého učení lásky, hlásaného spasitelem? Nebyla bartolomějská noc připravena ve znamení křesťanské víry? Neprolévala se nevinná lidská krev lidmi, kteří nosili na své hrudi symbol lásky a odpuštění? A je tím snad vinno křesťanstvo? Odhodláte se někdo říci, že křesťanstvo je proto nehodným, poněvadž sloužilo utlačovatelům proti utiskovaným? Třeba přece rozlišovati věc samu od jejího použití, k němuž sahá člověk ve svém zvířecím stavu. Železo je veliký kov, mohutný prostředek ku dosažení dobra, člověk však z tohoto železa učinil nože, sekery, zbraně a učinil je pramenem nekonečné bídy. Nechť hr. Tolstoj v těchto případech pozvedne svého hlasu proti křesťanskému učení, nechť vysloví se proti železu. Možno mluviti proti zkažení křesťanstva, ne však proti křesťanstvu! Možno toho litovati, že lidstvo dovedlo učiniti z čisté vědy prostředek útisku, nebo že věda je v rukou utlačovatelů, věda s tím však nemá ničeho činiti: ona neutiskuje, ona neobírá se účely utiskovacími. Kdybyste utlačovatelům vzali vědu, najdou si jiné prostředky k útisku, vždyť je jich, bohužel, tak mnoho.

— Dr. J. E. S. — **Poznámka k »Vývoji populačních theorií a nauce Nittiově.«** (Letošní Rozhledy, č. 8, 9, 11, 12.) Spis Nittiův vyvolal již ozvěnu. Dr. A. Schäffle ve svém »Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft« (Tubinky 1898, prvý dvojsešit 54. ročníku) těžce nese, že Nitti jeho názory a Marloovy tak skoupě odbyl, a praví, že to, co Nitti prohlašuje ve svém nejnovějším populačním zákoně, úplně odpovídá jeho mínění vyslovenému již před 20 lety v »Bau und Leben des sozialen Körpers.« Jinak však i Schäffle přiznává dvojí zásluhu Nittiovu, že totiž »jednak ukázal na vliv stoupajícího a klesajícího vývoje společenského na optimistickou či hned zase pesimistickou formulaci dogmatické nauky populační, jednak že přihlíží i k mravním, náboženským a politickým činitelům populačního procesu, ne tedy pouze k hospodářským činitelům, krátce že to jest náběh k obecně sociologickému zdůvodnění nauky populační.«

— **Ta ubohá politika.** Denní listy přinesly koncem března zprávu, že okresní tajemník vodňanský JUC. J. Herman, uprchl, když se bylo odkrylo, že v okresní hospodářské záložně, kterou měl na starosti, zpronevěřil kol 2000 zl. A jaký to byl člověk? »Týž byl ve Vodňanech a okolí velmi oblíben,« psalo se o něm, »požíval všude veliké důvěry pro svou nevšední obratnost. Byl také znamenitým řečníkem a jednatelem vodňanského klubu politického. Svým vynikajícím zevnějškem a společenskou obratností dosáhl loni místa okresního tajemníka, ač měl pouze první zkoušku právnickou, kdežto se v konkursu žádaly dokonané studie právnické s eventuelní praxí u jiných úřadů . . . Byl ženichem jedné z nejbohatších dívek vodňanských. Někteří se domnívají, že k útěku přiměla jej jen urážka Veličenstva, kterou spáchal prý v Prachaticích . . .« Hle, jeden z politických vůdců vodňanských, jenž uvádí lid v nadšení radikálními řečmi a urážkami Veličenstva, vodňanský lev a v okrese mocná osoba! Všecka ta naše maloměstská mizerie je v tom zosobněna

Tiskem Edvarda Beauforta v Praze.

Digitized by Google

ROZHLEDY.

REVUE

UMĚLECKÁ, SOCIÁLNÍ A POLITICKÁ.

Ročník VII. 1. května 1898. Číslo 15.

Ještě strany a strannictví.

Náš článek z předešlého čísla vzbudil ozvěnu na straně radikálně-pokrokové »Samostatnost« věnuje mu obšírnou zmínku. Vidí v něm sice svévolnou a schvální jednostrannost, na jakou se prý vážně neodpovídá, ale pokouší se hned na to přece k němu odpověděti vážně tím, že otiskuje obšírný dopis jednoho svého čtenáře, v němž tento projevuje své skrupule nad nesrovnalostí, jak se domnívá, stanoviska našeho článku se stanoviskem prosincového článku »Rozhledů« »Ven z bludného kruhu« a redakce »Samostatnosti« sama přivěšuje k němu dvě otázky, které nám prý pisatel onoho dopisu položil. Tím se vidíme nuceni, vrátiti se ještě několika slovy k tomuto předmětu.

Článek náš neplýtval ovšem vůči politickým stranám komplimenty a byli jsme ovšem proto přirozeně připraveni na odpovědi. A také jsme se nezklamali v jednom: že naň bude nazíráno a o něm souzeno dle lokte a optiky politického strannictví. I redakce »Samostatnosti« i její čtenáři nedovedou v něm viděti nic jiného, než agitační rozběh k zabití politických stran, než jakýsi appel, aby proti stranám byla založena — strana. Tímto paradoxem domnívá se uváděti naše stanovisko ad absurdum. Ale to znamená, přisuzovati nám úmysly, jakých nemáme, a stavěti nás na půdu, mimo niž jsme se přece docela rozhodně postavili. Znamená to nepochopení našeho zorného úhlu, který nebyl v tomto případě politický, nýbrž psychologický. Zanechali jsme v něm stranou otázku, která strana je dle svého programu a postupu dobrá či špatná, ale postavili jsme se vedle stran vůbec a dívali se na ně jako na psychologický a společenský zjev. Nevšímali jsme si jakosti jejich dogmat a principů, ale hledali jsme v nich společné jejich účinky, které mají na lidskou povahu. Že jsme tohoto lidsky křehkého, tohoto »Menschliches, Allzumenschliches« nalezli na nich tolik, není naše vina. Jsou to ostatně staré pravdy, na jejichž vynalezení si nikterak nehodláme vzít patent a které jsme jen opakovali proto, že se nám k tomu zdála dnešní situace v naší veřejnosti přímo nutkat. Šlo nám více o poznání a uvědomění si těchto pravd — a »Samostatnost« sama přiznává, že to pravdy jsou — praktické jich užití do po-

Digitized by Google

sledních důsledků však naznačovati, nebylo v tomto případě naší věcí. Konstatuji-li jisté zlo a povzdechnu-li si nad ním, nejsem proto ještě nucen tváříti se, že mohu také udati podrobný recept, čím má být odstraněno a nahraženo. To by znamenalo hráti si na spasitele, přijíti s hotovým programem, jedním slovem: býti apoštolem nové strany. Smyslem našeho článku bylo napovědět jisté pochybnosti a otázky, o nichž orgány stran nemohou a nesmějí věděti (právě proto, že jsou orgány stran).

Věděli jsme hned zpředu, co se nám namítne: kdo by obstarával věci politiky, kdyby stranám nezůstal jiný úkol, než vychovávati politické analfabety? nesestoupí-li se »političtí protestanti« v novou stranu atd.? Není k tomu třeba zvláštního ostrovtipu, aby člověku tyto námitky napadly a milerádi uznáváme, že je to opravdu obtížným a vysoce významným problémem (dle mínění »Samostatnosti«), jak srovnati politické a sociální zájmy člověka s jeho individuelní svobodou, a ani cena, kterou na jeho zodpovědění »Samostatnost« vypisuje, nás nevábí, hledati k němu definitivní, brzkou odpověď. Právě proto, že tuto odpověď může přinésti jiná doba s jinými poměry a s jinými lidmi a my, nadhazujíce tento problém (více jsme neřekli, než že se o něm musí začít přemýšlet), cítili jsme všecku jeho souvislost s celým společenským a éthickým problémem dnešní doby, cítili jsme, jak se tu jedná o rozřešení nejzákladnější antithese všeho dnešního sociálního bytí, o smír mezi názorem sociálním a názorem individualistickým a to všecko ovšem jsou otázky, o nichž se nedá mluvit a prorokovat tónem, jakým se řeší otázka státního práva nebo rakousko-uherského vyrovnání. Poněvadž jsme se postavili na vyšší stanovisko, než denní běžné politiky, je přirozeno, že nám tanula na mysli rozlehlejší perspektiva do budoucnosti, než jakou ona může poskytnout, a že nám nešlo o víc, než o konstatování zla, jaké působí dnešní strannictví, a o naznačení povšechné direktivy, o akcentování základní tendence, kterou by se toto zlo zmenšovalo. Je však přirozeno, že měřítko toto nepřiložíme na zjevy denní politiky a že konkretní, příliš blízké otázky nás jindy zase přinutí, abychom se postavili k nim konkretně a blíže, či jinak abychom stanovisko psychologické zaměnili politickým, abychom — protože strany tu už jednou jsou a pokud můžeme dohlédnouti, budou — počítali s nimi a stáli na jejich půdě. To jsme učinili na př. v článku »Ven z bludného kruhu« a čtenář »Samostatnosti«, kterého zdánlivá tato nesrovnalost tak znepokojila, může býti ujištěn, že k tomuto stanovisku se zase co nejdříve vrátíme, dokonce již v politické rubrice tohoto čísla. Právě v tom vidíme úkol neodvislé revue, aby sledovala běh konkretních věcí, jak je čas přináší, ale aby dovedla jednou za čas otevříti čtenářstvu širší obzor a ukázala tytéž věci, uprostřed nichž ono stojí a jejichž vlivu podléhá, ve větších liniích.

Ostatně, i když se postavíme na půdu konkretních dnešních poměrů, vidíme, že i ony nám dávají za pravdu. To, co jsme řekli proti stranám, počíná uznávat většina samostatně myslících lidí. Počíná se už vlastně uskutečňovat to, co jsme ve svém článku naznačili: strany opravdu jen vychovávají ty, kteří toho potřebují, a ti, kteří této škole odrostli, staví se mimo ně a vedle nich. Počítejte, kolik hlubších a nadanějších lidí hlásí se bez výhrady, s celou oddaností pravověrců k některé straně. Leda

Digitized by Google

jen ti, kteří strany sami zakládají a je vedou, u nichž tedy strannictví se kryje s jich osobním (myslím to bez příhany) zájmem. Hlavní gros dnešní inteligence je vlnivou, vláčnou massou, která se nedává spoutati organisacemi stran. Mezi lidmi duševně tvůrčími, literáty, umělci, vědci jsou vyslovení političtí stranníci výjimkami. Příčinou toho není snad nedostatek smyslu a zájmů pro politiku, jak se jim obyčejně přisuzuje (neboť proč by měli v této věci stát za každým tuctovým advokátem?), ale jejich větší duševní složitost a kritičnost je to právě, která jim nedá, aby nesli na očích klapky, které každá strana svým příslušníkům ukládá. Inteligentní lidé u nás, zvláště za nynější naší vnitřní krise politické, nevědí po většině — jak se říká — »čí jsou«. Ale nechť si toho, kdo chce lituje, my to vítáme. V horních desetitisících ducha nechť je svoboda, kvas, pohyb. Neboť jen v tom je záruka pro plození nových myšlenek, záruka, že činnost stran bude kontrolována někým, kdo stojí nad nimi. A kdo z této anarchie v inteligenci může těžit, ale v dobrém smyslu, jsou právě — strany. Resultáty duševní práce »politických protestantů« jsou to právě, které rozlamují staré šablony stran, které nutí vůdce stran, aby volky nevolky přijímali do programů nové myšlenky a které budují mimo škatulky stran volnou, neohraničenou sféru volného, bezohledného přemýšlení. Tato sféra, tak věříme a doufáme, se bude postupnou differenciací veřejného života stále rozšiřovat a ovšem, že se bude rozšiřovat na účet a na úkor stran. A to jest vše, čeho si prozatím přejeme: ne naprosté zrušení existujících stran (neboť toho by mohl žádati jen fantasta), ale postupné omezování jejich vlivu a zatlačování jich na půdu, kde se bez nich přítomnost nemůže zatím obejít. Uznáváme-li strany za zlo, budiž toto zlo co nejmenší — to jest, a nic více, co jsme svým článkem chtěli vyslovit. Tedy žádný program, hartusící na své uskutečnění, ale jen povšechná zásada, direktiva, směr. A tak si přejeme také, aby mu bylo rozuměno.

Aktaion.

Napsal Basarov.

1.

Je měsíc srpen a nedělní odpoledne. Slunce hoří v blankytu. V lesním zákoutí závodní dráha cyklistů. Místa pro diváky četně se plní.

Jaroš, který sem přišel z nudy a ze zvědavosti se svým přítelem Danielem, postavil se blízko cíle, aby viděl výsledek zápasu.

»Nemiluji právě tyto moderní vymoženosti,« pravil, »ačkoli jezdím na kole také. Řekové na svých povozech měli asi napínavější závody. Konečně, co dělat? Nemůžeme světem otočit o pár set let nazpět.«

Daniel však celým srdcem lnul ke všem těmto vymoženostem a neodpověděl.

Pozorně četl nápisy na černé tabuli, ohlašující jezdce. Znal již všechny. Hle, tamto jsou z ciziny. To je ten z Berlína; objíždí dráhu. Silný chlapík. Několik jiných zkouší se v sedle.

Digitized by Google

A lidstva plno, že není hnutí. Vzmáhá se rozčilení a šum, do něhož vpadá hudba. Je slyšet poznámky. K tomu slunce tak svítí, že každému je horko. Když přestává hudba, řadí se jezdci u startu a čekají znamení. Je ticho.

Tu zazní zvon a všichni vyjedou. Nejprve ve shluku a pak se oddalují. Jedni vyráží, druzí se drží v čáře. Slabší chtí býti napřed, silnější šetří své síly. První kolo. Kol má být osm.

Za prvním kolem vidět již rozdíl. Přední chtí docílit předstih, zadní přidávají. Slabší se opozdují, silnější s klidem předjíždějí.

Druhé kolo. Slabší jsou v zadu, silnější se vyrovnávají.

Třetí kolo. Rychlosti se přidává. Čtvrté. Nejslabší se vzdávají. Páté, šesté a sedmé přejíždí se rychle a klidně. Zvonek: osmé kolo. Elektřina projíždí davem. Kola se kmitají v slunci, jakoby hořela; jezdci se více necítí. Sehnuti, největší silou řítí se v před. Výkřiky rozrývají vzduch. Kola je slyšet na tvrdé dráze. Jezdci jsou napjati a zaliti ve tvářích krví. Teď jeden vyrazil, teď druhý. Sotva vteřina zápasu v záhybu. V tom jeden je napřed. Jásavé volání. Marný zápas; vítěz! Do toho hlaholí zvon. Všechno se shrnulo k cíli. Před cílem — u cíle — zvítězil! Divoká vřava . . .

Jaroš byl také rozčilen. Malá choroba srdce, kterou trpěl a k vůli níž uchýlil se na venkov, ozvala se tu silným tlukotem. Ale při následujícím zápasu byl již klidnějším. Věnoval se více pozorování obecenstva, než jezdců a tu mu v zrak upadla štíhlá dáma, oblečená v kroj cyklistek, v šedivé šaty, sledující napjatě závody. V pausách chodila opodál semotam rozčileně a když se závodilo, usedla stranou obecenstva těsně na svah při závodní dráze a vpíjela své černé, sálavé pohledy v zápas. Vlasy její, kadeřavé, tmavé a rozházené spadaly jí až v obličej zarudlý rozechvěním. Jaroš si myslil, že hodlá také závodit. A skutečně, když byla jízda dam, viděl ji také na kole. Chtěla být první a z počátku jí také byla. Potom však zemdlela a předjely ji daleko a tu se vzdala a vystoupila z kola. Jeden pán, který ji sledoval, podal jí páže. Byla by málem upadla, tak se zapotácela. Potom zlomenou odvedl ji pryč.

Pak uplynulo klidně několik čísel, až na konec přišla jízda na tandemech. A tu se stalo cosi neobyčejného. Dva tandemy srazily se za cílem a vzduchem zaznělo volání, kdosi že je zabit! Všechno se hrnulo v to místo a na místě zábavy a veselí, rozhostilo se náhle zděšení a ztrnulost. Nevěděl nikdo nic v prvním okamžiku. Ale když Jaroš se prodral davem, uviděl na zemi ležícího jezdce bez vědomí, kterého lékař právě se ujal. Byl to vítěz! A cos ironického se zatřáslo v Jarošovi. Tu však zvedl své oči z omdlelého a viděl onu ženu stát nad ním v ztrnulé poze. Všechna krev jí zmizela z tváří a podobala se tak soše. Též ona zvedla svůj zrak a její pohled s Jarošovým se zkřížil. Nezapomenutelný okamžik!

»Pojďme,« pravil k Danielovi a odvedl jej ze závodiště do lesa. Tam bylo ticho a samotni šli po pěšině mlčky dlouhou chvíli. Konečně Jaroš přerušil mlčení.

»Poslechni,« pravil, «víš ty, kdo je tá dáma, co jezdila s tím modrým odznakem?«

»Vím,« na to Daniel, »je to žena bývalého důstojníka; fešná paní, můžeš se s ní seznámit!«

Digitized by Google

»O to právě nestojím,« řekl Jaroš.

»Nu což, jak se líbí,« pravil Daniel.

»Nechceš si sednout sem na mech?« lákal jej Jaroš nenadále.

»Pro mně,« řekl Daniel a sedl si k němu. »Víš, Jaroši,« ozval se po chvilce, »s ní bys mohl lehce se seznámit.«

»Nikdy!« zvolal trochu přepjatě Jaroš. »Žen mám až potud!« ukázal po krk. Daniel tiše se zasmál a mlčel.

Tu v tichu, jež zavládlo, Jaroš vzpomněl na svou jízdu sem, do venkovského města, do provincie, villegiatury; jak ujížděl vlakem, proklínaje to »velké« město, kde triviální kokety jej urážely . . . a nenávist, stará nenávist k ženám ozvala se v něm.

»To je hloupost,« zvolal náhle, »známost s takovou paní. A jak se vlastně jmenuje?« obrátil se k Danielovi.

»Jmenuje se Irma — Sittová, chceš-li vědět příjmení. Její muž se jmenuje Sitta a je soukromník. Mají hezký domek se zahradou u řeky.«

Jaroš mlčel

»Nota bene,« pokračoval Daniel, »dnes večer bude věneček cyklistů. Přijď a hleď se seznámit.«

Jaroš vlažně se usmál.

2.

Do věnečku však přišel a tančil. S ní však nikoli. Irma — Irma — nechtěl se na ni ani podívat a přece ji stále viděl. Bledě zelené šaty s modrými stuhami, vysokou, štíhlou. Její černé vlasy jakoby všady vlály a její černé vlasy ze všad se na něj dívaly. Přimknul se ke své tanečnici — bylo to marno. Sklesnul, když dohráli, v sedadlo a zatoužil po tom, býti již doma . . . Ach ano, takové to bylo a bude vždy . . . Marnost! Opět jen tančit a lhát. A není lásky. A nikdo jej nemá rád a pořád bude sám. A nechce, aby jej kdo miloval — tou lživou, předstíranou láskou, jež dává míň, než přijímá. O, jak je to všechno jen obchod a praxe! Zachtělo se mu jít domů. Ale ne před volenkou; počká. Zahráli — — — Přišly též pro něj, spanilé, ani jich nečekal. Kdykoli odtančil a usednul, spatřil Irmu. Přicházela vždy, jakoby k němu. Dívala se na něj — a vzala k tanci pána hned na pravo, hned na levo. — »Líbí se ti?« zeptal se Daniel. »Líbí,« řekl Jaroš, dívaje se na ni rozevřenými zornicemi. Nedíval se na ni sám. Blízko něho vstal jeden pán a vzal Irmu do náruče. »Je to její muž,« podotkl Daniel »Tak?« podivil se Jaroš, pronásleduje párek svými pohledy »Hezký to člověk a snědý. Mám rád snědé líce.« Po chvíli však, jakoby se byl nabažil toho pohledu, vstal, podal Danielovi ruku a odešel.

3.

Sokolský výlet v měsíci srpnu na blízkou horu se zbytkem hradu v černých lesích. Do běla rozpálená silnice, daleko, daleko lesy — potom kdesi zrcadlo rybníka — věže města na obzoru, pásmo hor ztrácejících se v předivu mlh a paprsků — takový byl rozhled Jarošův, když vystoupil na vrchol hory, prve než vstoupil v nádvoří zámku. Zadíval se v panorama krajiny a zasmutněl, neboť za ním bylo veselo a hrála hudba, kol do kola, tam do velkých dálek však bylo ticho a mlčelivo. Chvílemi za-

Digitized by Google

kroužily s pokřikem okolo kavky, přeletěli holubi a zase ticho; tam pod ním jakoby lesy a hory, vše spalo v žhavém slunci.

»Ty jsi mi Sokol,« zabouřil tu Daniel, »pojď již jednou!« I vzal jej pod paží a odváděl do vnitř.

Na nádvoří pod kaštany a ořechy na lavicích bylo plno lidstva; v zámku v přízemí ve velkém starobylém sále se tančilo; v koutech na pažitu skupiny výletníků jaly se zpívat Veselý a pestrý ruch se rozvířil.

Vysoko nad pestrým tím divadlem čněla stará věž s cimbuřím, osamělá a smutná.

»Pojď jen dál,« pravil Daniel, odvlékaje Jaroše, »abys trochu se pobavil. Jdi tančit.«

»Nebudu,« řekl Jaroš, usedaje k jedné skupině, která veselým Na zdar! jej uvítala. Za chvíli kolovaly čile sklenice při bratrské zábavě a Jarošovi se ulehčilo.

Seděl pod rozložitým ořechem a hověl si v chládku na lavici, odkud měl rozhled po celém nádvoří ku vchodu ve bráně. Tu najednou, když si připíjel na bratrství, zatřásla se mu ruka: z brány vyšla dáma v růžových šatech, zavěšená v rámě muže, o nějž lehounce se opírala. Byla to Irma. »Jaký to krásný párek,« bylo slyšeti. Oba šli zvolna, přitahujíce všechny zraky na svou chůzi. Ona u vědomí svých půvabů usmívala se zlehka a mluvila cosi k svému muži. On šel pevným vojenským krokem, jiskřivýma očima díval se kolem a také se usmíval.

Jarošovi se až srdce zachvělo, když ubírali se kolem něho a Irma, sotva jej spatřila, otočila hlavu k muži. Prohnula se, jakoby náhlá vlna uchvátila její tělo a šla dál.

Za chvíli, když z tanečního sálu bylo slyšeti zvuky hudby, uvedl jej Daniel do vnitř. »Jdi a tanči,« vybízel jej.

»Nevím, nevím,« zdráhal se Jaroš

Nenadále však octl se v kole a když náhodou Irma se octla vedle něho, vzal ji k tanci Sotva na ni promluvil, jelikož v duchu sám na sebe se zlobil. Ani se na ni nechtěl podívat, ačkoliv jej lákala. Tušení měl, jakoby za spuštěnými žaluziemi planulo světlo. Bylo mu, jakoby teplo jejích očí se jej dotýkalo. V srdce jeho však zavanul chlad, neboť se hněval sám na sebe. Ona však pozorovala jeho stav a sotva s ní jednou přetančil, děkovala mu. Tu, když se jí poklonil, náhlý hněv jej uchvátil a rázem v něm zabouřil. Zahráli právě divoký kvapík a v něj pohroužil se celý. Neumdlévaje, tančil tak do večera.

Tu náhle vzpomněl na Irmu. Jí tu nebylo. »Škoda,« řekl a vyšel ze sálu. Tam uvnitř tančilo se nadšeně dál.

Ale Jaroš prošel druhý dvůr zarostlý křovím, kde nikoho nebylo a stoupal po schodech na věž. Tam nahoře, kde vane svěží vítr, doufal se ochladit.

Když přišel až pod střechu, chtěl se vrátit . . . Myslil, že bude tam sám a zatím — zatím --

Tam nahoře bylo několik oken do kola a v jednom z nich v růžových šatech, lahodně se odrážejíc od modrého nebe, stála Irma. Dívala se dolů.

Jaroš se zarazil. Ona však jím byla vyrušena a obrátila se. Náhlý růměnec jí zabarvil obličej a potom zbledla.

»Milostivá paní,« řekl a sklonil se hluboko před ní. Ona přitiskla se k oknu a zachmuřila se. »Odpusťte, že jsem vás vyrušil. Já odejdu.«

Digitized by Google

Zasmála se docela neočekávaně pro Jaroše a přitiskla šátek na rty, jakoby chtěla potlačit dlouhý smích.

»Řekl jsem frázi?« ptal se jí tiše, trochu zaražen.

»Ale jak theatralní!« vybuchla; náhle však zamlkla a zvážněla.

On se jí neblížil, a všecek očarován jejím zjevem pravil: »Jste jako růže na nebi.« Tu se zarděla a pohnula, jakoby chtěla ujít.

»Kdo by byl řekl,« pravila po dlouhé pomlčce tichým hlasem, »že takový nespolečenský pán a tanečník dovede se takto vyjadřovat. Řekněte však,« dodala přívětivějším hlasem, »co vás sem uvedlo? Bavil jste se dole přece tak znamenitě. Doufala jsem ve vaše úspěchy ú dam a vy najednou — tak sám?«

»Budu vždy sám,« řekl pevně a tiše Jaroš, »neboť nedovedu lichotit.«

»A je vám tak dobře, že ano?« pronesla.

»A je mi tak dobře, tak dobře,« ohnivě přisvědčoval. »Býti sám, to jest býti svoboden, a to je velká vymoženost v našem věku. Kdo stojí o mne? Kdo mi porozumí?« rozpovídal se náhle. »Je krásný západ slunce (ukázal z okna) a já se dívám na něj. Která duše jest jím rozehrána stejně s mojí?« při tom poprvé podíval se do očí Irmě, ku které se bezděky přiblížil. »Ostatně jste také sama,« dodal neočekávaně.

Ona se trochu zarazila . . . . »Ale já jsem vdaná,« pronesla pevně.

»Ba ano,« bez myšlenky odpovídal Jaroš a uchýlil se z okna poblíž mladé paní. Mlčeli, poslouchajíce hudbu, která k nim zaznívala ze zdola. Když hudba dohrála, uklonila se mu zlehka, »Přijdete tančit?« a jako děvče hbitě snesla se dolů a zmizela. Jaroš poslouchal její kroky a šat po schodech a pak bylo ticho. Ticho až na jeho srdce a bylo mu smutno.

4.

Druhý den přišel opět sem, v úpatí zalesněné hory. Bylo to, jakoby se mu zastesklo. Tichounce ševelilo stromoví; zlatý den objímal krajinu a ve stinném chládku vlála vůně jehličí. Cesta vedla Jaroše nejprve opodál silnice a tu na pokraji malé mýtiny octl se tváří v tvář Irmě. Měla na sobě jízdní šedivé šaty. Seděla v mechu, a velká doga, ležící jí u nohou, nechala se měkce hladit. »Nejste překvapen?« řekla vesele. »Divíte se, viďte. Inu, náhoda.«

»Kde jste se tu octla? Není vám smutno? Nebojíte se?«

»Bývám tu dosti často na kole; to nechávám pak v hostinci tam (ukázala) a chodím zde sama často celé odpoledne. A nebojím se, viďte,« pokračovala, když Jaroš mlčel, »mám zde Hektora, který mne doprovází.« Pohladila psa a pokynula mladému muži. »Sedněte si.«

»Díky,« pravil trochu v rozpacích, »raději však bych se procházel. Je v lese velice krásně. Nemohli bychom jíti?«

»Nuže, pro mne?« řekla žertovně a vyskočivši, setřásala ze záhybů vlákna mech. »Hektor!« zvolala na psa.

»To jest opravdu žertovné,« vy jadřovala se lehce cestou k Jarošovi, jdoucímu podle ní, »muž můj se jmenuje Viktor a nechtěl živou mocí, aby náš pes jmenoval se Hektor. Konečně si však přece dal říci.«

»Oba ji střeží,« pomyslil si Jaroš, »oba mají stejné oči.« Šli dále mlčky.

»Máte rád květiny?« pravila Irma, trhajíc, co se jí líbilo, na cestě. »Podívejte se, jakou pěknou kytici budu mít.«

Digitized by Google

V teplém, stinném ovzduší její postava pružně shýbala se k zemi a zase vznášela. V tichu lesa bylo slyšet občas jen zavolání kukačky a bzukot mušky; mech měkce se vinul k nohám. Štlumená rozkoš proudila vůní jehličí. Veverka občas mihla se jim nad hlavou. Pták vyletěl. Zajíc kdes odbíhal hloub do lesa.

»Půjdeme k lavečkám,« pravila náhle, »chodím tam vždycky.«

»Zamilované místečko?« tázal se Jaroš.

»Ano,« řekla prostě.

Byli tam za chvilku. Čtyři lavičky ve čtverci; na zemi hustě rostlý šťavel; do výšky zvedající se mohutné sosny, zelené mechem, z pod větví sýlající ztlumenou zeleň, všechno zdálo se býti zatopeno zvláštním zeleným svitem, jako na dně moře.

Irma sedla si, dogu na bílém řetízku majíc po boku, a Jaroš, dívaje se na ni, na chvíli opil se jejím zjevem. »Tak mi připadá,« pravil po chvíli ticha, »co by tomu řekl váš muž, kdyby nás tu přistihl?«

»Oh, to jest zbytečný nápad,« odvětila, »nechává mi naprostou volnost. Je přiměřeně zaměstnán. A pak vy, po včerejším přiznání, víte, tam na věži, vy, který se nikdy nevzdáte; a já, která už nejsem nebezpečnou víc —«

»Přece, poslyšte, nač jsem si vzpoměl, dívaje se na vás. Na obraz, který jsem viděl ve výkladní skříni, když odjížděl jsem sem. Aktaion, lovec, jenž miloval Artemis, krásnou lovkyni, za trest byl jí proměněn v jelena a roztrhán psy. Koupil jsem si ten obraz a visí v mém pokoji.«

»Ah — jak jste na to vzpomněl?«

»Je tomu tak. Přišlo mi to maně do hlavy. Nejste vy taková Artemis? Proháníte se tu sama v lesích, jako ona bohyně, žijete šťastna svojí svobodou, a běda tomu, kdo bezděky přijde vám do cesty.«

»O jak jste lichotivý a při tom zlomyslný!«

»Nehoršete se pro takový nápad!«

»Nikoli, milý pane. Miluji vše, co je nevšední. A vaše řeči jsou mi cosi nového. Poslouchám vás ráda. Váš hlas má tóny, které se dají poslouchati, věřte mi, neboť rozumím hudbě. Vypravujte mi něco.« A ve svých šedivých šatech, rozmarně položena na opěradlo, usmívala se na něj tmavýma očima.

»Nuže, chcete-li, abych vyprávěl, tož začnu z daleka.«

Pohladila dogu a přikývla jen hlavou.

»Vězte tedy: to, co vyrostlo se mnou, jest antika. Pro mne to není moudrost klassiků. Jsou to pohádky Řecka, smavé a zářivé; jsou to všecky ty rozkošné a velké báje, které jsem čítal v mythologiích. Potom Sparta a Atheny, síla a duch, touha po velikosti, sny a ctižádost. Nejvíce však mne lákaly Olympiady, ta velká arena, kde statisíce tleskají vítězům. Vidím zápasiště právě před sebou: bílý písek a žhoucí slunce. A pak ty závody! Již před maturitou jsem pochopil význam, okusiti tento starý tělocvik. Můj učitel gymnastiky na škole budil můj obdiv. Pamatuji se na něj, kterak ukazoval nám některá cvičení. Nemohl jsem spát, když jsem jen tušil něco nového. Moci to provést! Celý jsem byl v knihách a každý návod měl pro mne cenu. Tak to musí býti. Třeba i salto, považte, několik dní před maturitou cvičil jsem salto. Mohl jsem

Digitized by Google

zlomit vaz anebo se zmrzačit, mně to bylo jedno. Po maturitě poznal jsem Tyrše, to jest jen dle knihy. O, to byl veliký člověk, veliký duch, hledající ve skalách svou propast! Vím, že tam kdes daleko hledal a zabloudil. Byl jsem na jeho pohřbu. Celá Praha byla přítomna. Pochmurný den, lidstva nedohledné zástupy a pak průvod Sokolů. Čížek na koni, s tím smutným výrazem v tváři, kde četl jsem předtuchu smrti; tolik junáckých sborů, s českými nápisy — o navždy se mi ten obraz do srdce vryl. A potom jiná bolest . . . Můj učitel tělocviku umřel také. Dověděl jsem se to v horký červnový den, cestou po rozpálené dlažbě Vodičkové ulice. Zemdlený přišel jsem domů a bylo mi, jako bych měl plakat, chtělo se mi spát. Pustil jsem se do učení, ale hlava mi šla kolem. Je tedy marnost, vše marnost, volalo cos ve mně, vše to, co chceme a co budujeme? Velký sen Tyršův a Fügnerův — junácká těla, junácké duše? Ne, nikdy ne! Nikdo nesmí pochybovat, ani okamžik nesmí. Nikde také nebylo potuchy po slabosti. Všichni bratři byli stateční a jaří. Žádný zbytečně nezlomil se pochybou. Vřadil jsem se mezi ně pod vlající praporec sokolský, a věren jemu chci žít a zemřít.«

»A tak, paní, vidíte mne,« dodal po chvíli.

»To bylo jako zpověď,« zašeptala. Oba mlčeli.

»Nuže,« ozvala se náhle, »měla bych se zpovídat i já?«

»Ó nečiňte toho,« zvolal Jaroš, »já nejsem zvědav. A pak — dodal — já vím všechno. Já vás znám úplně.«

»Úplně?« vykřikla a zasmála se. »Ne, to není možné,« a stín přeletěl její čelo.

»Já vás znám od toho dne,« tvrdil Jaroš, »kdy jsem vás uviděl poprvé.«

»Kdy to bylo?« ptala se zamyšlena.

»To bylo o závodech,« pronesl přesvědčivě a díval se jí zářivě do očí. Pokynula zlehka hlavou.

»Tenkráte, tenkráte,« unášel se Jaroš, »připadala jste mi takovou nešťastnou, toužící, hledající bytostí. Vrhla jste se v náruč sportu, abyste snad zapomněla nebo co. A vám při tom nebylo dobře.«

Ona sklopila oči a víčka se jí zatřásla. »Vy mne tedy znáte?« ptala se tiše a nedůvěřivě. »Ne!« a potřásla hlavou a tiše se zasmála. »Mluvme však o něčem jiném,« dodala.

»Mluvme o Sokolstvu,« bez rozpaků pravil Jaroš, »to nelze vyčerpat.«

»Ano mluvme,« rozhodně souhlasila. »Apropos,« obrátila se k němu náhle, »vy budete míti co nejdříve veřejné cvičení.«

»Ano, veřejné cvičení.«

»O, to se těším,« zaradovala se, »to vy jistě zvítězíte.« Pokrčil rameny.

»A nebudete mít můj úspěch, víte, tam — na velocipedu.« To řekla dost opovržlivě vůči sobě.

»Přál bych si zvítězit,« pronesl Jaroš. »Někdo chce zvítězit nad ženami, já však nad muži.«

»A nad ženami byste nechtěl zvítězit?« usmála se.

»Také zvítězím,« opět ji přesvědčoval. »Nyní však se vraťme.«

Ona souhlasila, a když vyšli z lesa, vzala si z hostince kolo a zlehka se mu zasmála a pak odjela. (Příště dále.)

Digitized by Google

Veselohry Klicperovy.

Napsal Fr. Ad. Šubert. (Dokončení.)

Docházíme ku trojici veseloher, jež vytvořil básník v první řadě jaksi pro vlastní tvůrčí radost, z pouhého básnického rozmaru: vypředl totiž z vláken jediného motivu tři veselohry celovečerní.

Na místě výkladů abstrahovaných nechám o této i pro každého pozorovatele zajímavé věci mluviti básníka samého. Jde o »Bělouše«, »Hadriána z Římsů« a »Tři hrabata najednou«. Ve všech těchto třech pracích založen jest hlavní děj na motivu kuklení, a sice nejen úmyslném, nýbrž i bezděkém v nejrůznějších jeho podobách. Vydávaje r. 1821 v »Divadle Klicperově« své r. 1816 sepsané »Bělouše«, veselohru o 4 jednáních, »druhého svazku báseň druhou«, pravil Klicpera v předmluvě.

»Plautův Amphitruo, čili vlastněj otrok veselohry této, Sosia, rozňal mi v mysli jiskru nejprvnější k této básni, nikoli ale komedie německá, jak se mnozí krajané moji omylně domejšlejí; nebo proč bych — na radu — ku pravnučce chodil, maje ku prababičce pohodlný přístup? dokonce co jsem přesvědčen, že ku př. od veselohry pana Jüngra: Maske für Maske, přes Vlachy a Francouze k Latiniku Plautovi tak daleká je cesta, jako od Šinkovy nevlastní a přebídné frašky: Gasner der Zweite, k Shakespearově genialní veselohře: Die Kunst eine Wiederbellerinn zu zähmen. — Kdožto ale oným dobromyslným krajanům mým za zlé smí míti, že se jim život německý a větvičky toliko české býti vidí? Co oni o Plautovi vědí! a živ-li jednou byl a co psal?! — Naproti tomu německá dramatika vykazuje se čímsi, k čemuž se veselohra má zajisté zdá býti podobna, proč? — protože se v ní lidi překřtiti a překukliti hodlají — hodlají, pravím, nepřekřtí ale skutečně, a to bude bezpochyby má největší zásluha! Nebo co je nejvšednějšího, jako viděti, an se v básních dramatických Petr za Pavla, pán za služebníka, a služka za slečnu vydávají — přijdou a zač se vydávají, za to je druzí mají. — Nic těžkého! — ale nevydávati se za nic, a přece za něco držánu býti, to se mi zdálo důvtipnější, novější, a to jsem také — já nejprvnější — doufám, poněkud dovedl.«

Slušno tedy především vytknouti, že Klicpera tímto způsobem motivu kuklení podal v moderní tehdáž literatuře dramatické vůbec výhonek nový, zejména v německých veselohrách neobvyklý. V tomto případě nepřijal tedy formu tehdy běžnou, nýbrž nahradil ji formou v době jeho novou, k níž myšlenku mu dala postava Sosiova z Plautovy komedie »Amphitruo«.

Rok po »Bělouších« 1817 napsal Klicpera »rytířskou hru v čtveru jednání« »Hadrián z Římsů« a vydal ji opět rok po vytištění »Běloušů«, tedy roku 1822 ve svém »Divadle« jako »druhého svazku báseň třetí«, a předeslal jí tuto předmluvu:

»Báseň tohoto jména (Hadrián z Římsů«) jsem již dávno oznámil. Změny, kterým důležitosti lidské podrobeny jsou, i tady příčinu daly, že tak pozdě na světlo vychází, že do čtvera jednání zrostla, a že jí času dlátko nápis »fraška« z čela vydlabalo. Mnozí, kteří mají za to, že více

Digitized by Google

záleží na tom, co než jak se děje, obmyslili sobě mé veselohře »Bělouši« velikou částku ceny toliko proto odepírati, že cosi nápodobného se všemi těmi do sebe má, v kterých se hlavní osoby překuklují, přetvařují atd. Ty, abych přesvědčil, že se ta samá myšlenka rozdílným a mnohotvárným způsobem pronášeti dá, aniž proto bez vnad prvopůvodních býti musí, Hadriána někdejšího jsem zboural, překřtění a převlékání znovu za základ položil a po skončení jeho i ku třetí básni, kterou »Tři hrabata najednou« nazývám, přikročil. Všechny tyto tři básně — Bělouši totiž, Hadrián, a Tři hrabata najednou — jsou hlavní myšlenkou nanejvýš zpřízněny, všude se sice kuklení stává, aby se ním sňatek manželský docílil, ale jak rozdílní jsou prostředkové, kterých se k dosažení tohoto cíle užívá; jak nestejné nitky, z nichžto se pomalu klubko uvinuje a zaplétá! Která se z nich nejlépe povedla, rozsudíš nestranný čtenáři, až je všechny tři poznáš sám. Na okolničnostech to záleží, jak brzo i třetí do rukou dostaneš. — V Hradci Králové, dne 12. března 1822.«

»Hadriánem z Římsů« zahrál sobě osud s Klicperou samým »frašku«. Neboť jak z předmluvy autorovy jde na jevo, pracoval Klicpera hru nejprve jako frašku. Později »času dlátko nápis: »fraška« z čela jí vydlabalo«, an Klicpera ji mínil změniti v pouhou rytířskou hru. S tímto štítkem ji také vyslal do světa. Ale přihodilo se mu něco, co později — mutatis mutandis — Bedřichu Smetanovi, jenž chtěl »Prodanou nevěstou« napsati pouhou operetu, ale vskutku napsal nejkrásnější operu komickou. Tak zase Klicpera zamýšlel sice napsati veselou »rytířskou hru«, ale napsal ve skutečnosti nejbujnější parodii na rytířské hry, nejskvostnější frašku. Patrno z obou těchto případů, že i nad pérem a myslícím mozkem vládne často jestě něco, co si dělá ve své vrchmoci nejbujnější žerty i z péra i mozku ubohého »myslícího« člověka.

Parodie, fraška »Hadrián z Římsů« zůstala z celé trojice rozmarem básníkových na motivu kuklení vytvořených veseloher nejlepší. Hned k ní druží se svým humorem velmi účinní — skutečné veselohře nad »Hadriána« mnohem bližší — »Bělouši«, kdežto veselohra: »Tři hrabata najednou« ceny postrádá a k nejslabším pracím Klicperovým vůbec se řadí. Ležíť na ní všechen rez bývalých »rytířských her.« —

V »Bělouších« mladý Vendelín z Bělorodu chtěje vyzkoumati povahu slečny, na kterou jej sestra jeho, baronka Volšanská upozornila jako na vhodnou pro něj nevěstu, rozhodne se, že po svém příjezdu na zámek barona Volšanského vydávati se bude za kočího, kdežto jeho kočí bude představen jako Vendelín z Bělorodu. Ten úmysl sdělí písemně sestře. Později však jej změní, ale kromě jeho sestry, která různými náhodami nedojde hned k vysvětlení nastalých omylů, mají jej přece všichni ostatní proti jeho vůli za kočího a kočího za Vendelína. Tím dána jest řada situací, podkladu sice dosti prostého, ano vrátkého, ale Klicperovým humorem stálou veselost udržujících. Vedle tohoto hlavního děje běží záležitost běloušů: baron Volšanský střeliv jednou po splašených bělouších, ranil, nebo dokonce zabil — to neví — svého kočího. Neboť kočí i bělouši se poděli, nikdo neví kam. Ale kočí se mu vrátí i s bělouši — a jest to právě kočí Vendelínův. Utišení svědomí, všeobecná radost a za-

Digitized by Google

snoubení Vendelína se sestrou baronovou ukončují hru, držící se ne tak postavami, více méně schematickými, jako situacemi. — Z postav vyniká hlavně kočí Martin, dále rychtář a koňař, tedy opět postavy z lidu. Prohnaný lokaj Jakub je sice vděčnou úlohou pro herce, ale není ani původní ani dosti životní. —

Vzdálenost od velkého jeviště Prahy nemohla míti na Klicperu bydlícího v Hradci Králové, dobrý vliv. Klicpera následkem toho psal dramata jen pro knihy, neřídě se více ani potřebou jeviště. Nejvíce nápadné jest to právě při »Bělouších«. V těch poslední jednání originálu naprosto jest rozvleklé a ku představení musí nezbytně býti soustředěno. Nad to ještě Klicpera nechal se vésti jen svou fantasií — tak že došel až k tomu, že by v poslední sceně muselo se na jeviště přivésti dvanácte bílých hřebců! Holou tuto nemožnost viděl sice i Klicpera — a l e n e o d s t r a n i l j i v t e x t u h r y s a m é, nýbrž připsal jen poznámku: »Zachce-li se někomu provozovati veselohru tuto, obzvláště na menším divadle, ten si, v y n e c h a v b ě l o u š e, konec dle libosti a potřeby z k r a ť.« —

Fantasií jemu představovaná závěrná scena s 12 bělouši působila na Klicperu tak mocně, že ji ani sám nebyl s to v knize potlačiti, a přenechal nutnou změnu k o m u k o l i v j i n é m u!

Parodistická fraška »H a d r i á n z Ř í m s ů« založena jest na figuře, která každou brvou srší takovou bezděky strhující komikou, že není v dramatické literatuře české druhé postavy téže moci živelné. Komika figury Hadriánovy jest tak obrovská, že vzbuzovanou neukrotitelnou veselostí obrací v zábavu i to, co by jinak s jeviště hrozně, ano odporně působilo. Neboť může-li být diváku cos trapnějšího, než viděti na jevišti člověka těžkou vnitřní nemocí vyžehnutého, nemajícího více vlády takořka nad jediným hnutím svým a každý okamžik již skoro do hrobu se sklánějícího. A hle, parodistické líčení hlavní postavy, humor autorův a situace, do kterých staví ubohého ženicha Hadriána — jehož jméno ještě dva jiní cizí si osobují — nejen stírají všeliký dojem trapnosti, nýbrž mění jej v samou jeho nejbujnější protivu. Jest to, jakož vůbec v celé hře, komika drsná, hrubozrná, ale při tom přece neurážející, ne sprostá.

Ostřejší a veselejší parodii na rytířské hry — Klicpera napsal »Hadriána z Římsu« r. 1817, kdy tento druh her byl ještě v plném květu — nemožno sobě ani pomysliti. »Dlabaje« této práci »z čela název fraška,« netušil arci autor, jakou znamenitou satyru ano parodii píše nejen na cizí, nýbrž i na mnohé v l a s t n í rytířské hry, jichž později takový veliký počet produkoval. »Hadrián z Římsů« jest nejbujnější výkvět humoru Klicperova — daleko ještě bujnější než »Rohovín Čtverrohý« — a hoden býti na vždy zachován. —

Toho příznivého osudu arci se nedostane poslednímu členu veselohemního trojlístku, veselohře T ř i h r a b a t a n a j e d n o u.« V té zůstaly tvořivost i humor básníkův daleko za »Bělouši« i »Hadriánem z Římsů,« a sice zvláštní ironií právě proto, že zde pracoval Klicpera příliš s opotřebovanými motivy různých rytířských her, jež svým »Hadriánem« byl tak ve smích uvedl.

Nad »Tři hrabata najednou« lepší jest — také poněkud »rytířská« — veselohra »K y t k a,« založená na motivu žárlivosti, zosobněném man-

Digitized by Google

želkou rytíře Radoslava a střeštěného milence děvčete Libiny. Těmito dvěma postavami může hra ještě dnes baviti. —

Velice populární byla druhdy veselohra »Dobré jitro,« ze života vesnického. Postrádajíc však velikou měrou toho, co dnes u vesnických her zvykli jsme viděti a žádati — především zdravých realistických nebo naturalistických rysů v kresbě lidí a jejich životních poměrů i v mluvě — neuchytila by se tato práce dnes více na jevišti. Vadí jí také jistá rozbředlost.

Ještě méně možná jest dvouaktovní fraška »Potopa světa,« pracovaná dle anekdoty Langbeinovy, která až dosud zůstala netištěna. Právem. Neboť provedením patří k nejslabším pracím Klicperovým. Dobrý, ba výborný jest sice podklad jejího děje: záletnictví pana kancelářského ze zámku a starého galána učitele ku mladé selce a využitkování takové hrozné hlouposti lidu v kterési ztracené Lhotě, že pan správce může sedlákům robotníkům do opravdy namluviti, kterak za několik dní přijde potopa světa. Ale na toto vděčné thema, které jinak mohlo dáti výtečnou selskou veselohru rázu Raymannových »Selských námluv,« nestačil ještě Klicpera, když v mládí svém je chtěl spracovati.

Stejně slabá asi byla veselohra »Tajný pověrec« a proto Klicpera nejspíše sám ji zničil, uveřejniv jen povídku téhož názvu. Trojaktová fraška »Poslední prázdniny,« vykazuje sice řadu scen velmi dobrých, ale celkem má do sebe tak málo ceny jako fraška »Ženský boj,« hrající v Krkonoších ve vesnici »od nejbližšího města pět mil dlouhými lesy oddělené.« Předmětem této poslední hry jest vzpoura a boj vesnických žen a děvčat proti mužům. Konečně ani veselohru »Pražské tetičky a zbraslavští strýčkové,« nelze zachránit před zaslouženým osudem zapomenutí.

Veselohra »Popelka Varšavská« jest formálně dobře psaná, ale plochá tím, že autor uvádí v ní postavy živlů jemu dalekých, a neznámých a proto jen dle fantasie, nebo nanejvýše kněh kreslené. Nemožná jest rytířská veselohra v pateru dějství »Hvězda« aneb »Charakterové,« v níž pět rytířů bratří obývá jeden lesní hrad, Hvězdu s pěti paprsky budov tak, že na př. všichni ostatní rytíři a »paprsky« zůstávají v míru, když jeden paprsek a rytíř vede boj a jest nepřítelem dobýván! Každý z těchto rytířů má jinou povahu, jiný charakter. —

Za to práce «Žižkův meč« a »Lhář a jeho rod,« jsou zdravé krve Klicperovské.

»Lhář a jeho rod« trpí sice vedením trojité nitě dějové, ale odškodňuje humorem všech postav, po kterých práce byla pokřtěna. Jsou arci blízcí příbuzní latinského praotce a všech jeho románských synů, anglosaských vnuků a germanských pravnuků, ale nelze jim upříti, že jsou fysiognomie ryze české a od své rodinné hlavy až do posledního kloučete takoví umělci v nejsmělejším lhaní, že jim obecenstvo jejich vrozenou slabost rádo odpouští. »Lhář a jeho rod« stal se tak populárním, že ve východních Čechách užívalo se a dosud užívá se titulu hry k označení těch, jejichž rodiny lhaním takořka již bezděčným se vyznamenávají. —

»Žižkovým mečem« zakončíme řadu 18 veseloherních prací Klicperových, z nichž do dnes 10 zachovalo svou životní sílu a zachová si ji

Digitized by Google

i do další dohledné budoucnosti. K těmto patří i »Žižkův meč,« ze kterého od dávna a z daleka nás pozdravují pan Zachariáš z Humpolce, soused jeho pan Pohltoňský a Bohuslav Suchomír Libozvuk Ládoň, básník. Jsou to figurky vesměs karikované — »Žižkův meč« je každou řádkou fraška — ale markantní, a první dvě nesou svými fysiognomiemi zřetelné svědectví, že vzory jejich skutečně žily. Figura Pohltoňského jest úplně směšná, za to druhá — ač nejeden rys rovněž jest karikován — zůstává předce od začátku do konce milá a sympatická. Zachariáš z Humpolce upřímný nadšený Čech, až pohnutlivý ve své horlivosti vlastenecké a ve své lásce k českým starožitnostem, patří k nejzdařilejším postavám Klicperovým, a poskytuje také herci příležitost k velmi zajímavému výkonu na jevišti. Neboť tuto postavu nutno s velikou péčí a značným uměním karakterisovat, aby zůstala takovou, jak ji básník vytvořil, a nezapadla do pouhé komiky nebo docela karikatury.

Boleslav Suchomír Libozvuk Ládoň, jest sice vytvořen podle schematu suchého, směšného poety německého, jak jich počátkem tohoto století po fraškách mnoho běhalo, ale dána mu jest úplně česká tvář tím, že jím Klicpera persifluje tuctové veršotepce své doby, kamarádské reklamnictví spisovatelů, které patrně již tehdá bujelo, a pravopisné spory své doby. Dle cizího vzoru tedy karikatura česká.

Naprosto cizím typem všeevropským — jenž tehdy bujel zvláště v německých hrách — zůstává postava sloužícího Jana, lepenina to ze zbytků hansvuřta a darebácky věrného sluhy, pracujícího pro svého pána za plat a rány holí a sklízejícího oboje se šibalským úsměvem.

* * *

Dobývají-li si nejedním směrem i dnes cizí vzory vedle vlastních originelních výtvorů — dosti značný vliv na způsob tvorby, nemůže býti divu, že počátkem tohoto století, kdy jsme byli v nejprvnějších začátcích své novověké literatury — »Žižkův meč« jest napsán r. 1815 — kráčelo se u nás ještě více než dnes po stopách cizích.

Koncem století XVIII. a počátkem století XIX. stála veselohra v Německu a dědičných českých i německých zemích habsburských na stupni velice nízkém. Fraškovité, sprosté a divoké scény, jež měly svůj původ již v mysteriích, nejen že za tři sta let nevyhynuly, nýbrž rozmohly se — nejprve v Italii a Německu — měrou takovou, že veselohra se zvrhla v hrubou sprostou frašku, hovící surovému vkusu lidu, který se jí všady hltavě opíjel. V Italii byly to harlekinády, poslední nejhrubší výstřelky commedie dell' arte, v Německu a vůbec v zemích německých a poněmčených surové hansvuřtiády.

Francouzská jemnost ve společenském obcování, ušlechtilejší vkus, z jakého vytryskly výtvory komedie Molièrovské, již ve století XVII. očišťující vliv Goldoniho, v Italii ve druhé polovině XVIII. věku, nedobyly sobě v ostatní střední Evropě valného vlivu. Boj ušlechtilejších živlů vedený proti hansvuřtu a hansvuřtiádám vykazoval se jen ojedinělými úspěchy a muselo býti pokládáno již za jistý zisk, jestliže vedle zušlechťujícího vlivu Lessingova i ve veselohře a vedle výmarského vlivu na dramatickou literaturu vůbec vyskytl se ve veselohře pro davy obe-

Digitized by Google

censtva dramatický autor, jakým byl A. F. F. Kotzebue, který svými pracemi, — byť i jinak dosti plochými — částečně připravoval a prováděl obrat od hrubé frašky k jemnější veselohře.

Na vznik a rozvoj veselohry české měla arci vliv i cizí tištěná literatura dramatická i nejbližší velké scény. Těmi byla scéna stavovského, tehdy v činohře již zcela německého divadla v Praze a scény divadel vídeňských. Ve Vídni vládl počátkem XIX. věku nezlomnou silou hanswurst ve své staré a několika novějších podobách — a jak se měly věci v Praze v době, kdy Klicpera počal psáti své práce dramatické, o tom vypravuje Oscar Teuber ve svém výborném díle »Geschichte der Prager Theater«. Praví na stránce 16. dílu III. takto:

»Celé hejno rytířských a loupežnických dramat, která vyvolali do života Goetheův »Goetz« a Schillerovi »Loupežníci«, celá záplava osudových tragedií, které měly jaksi své východiště v Schillerově »Valdštejnu« a tíhly za ním alespoň úspěchem scénickým, konečně četné a nerovnocenné produkty školy romantické, nabývaly skoro vesměs přístup na scénu pražskou. Veršované drama, od něhož se odvracela starší herecká škola v přeháněné mnohdy touze po přirozenosti a jež vidíme zneužíváno od nepovolaných poetů a znetvořováno od prostředních herců, střídalo se s veselohrami Kotzebueovými, holdujícími vkusu doby, plochou vídeňskou místní fraškou a triviální parodií a radostně pozdravoval přítel umění několik jasných výhledů, za něž bylo děkovati pohostinským hrám znamenitých uměleckých sil, nebo umělecké snaze jednotlivých vynikajících umělců domácích.

A dále: »Efektní a spektáklové kusy, jakož i vídeňská místní fraška, která tou dobou v císařském městě v Leopoldově slavila triumfy, hrozily znenáhla úplně se zmocniti pražského jeviště. Pravidlem tvořily repertoire truchlivé frašky druhu »Evakathel a princ Schmudi« ... Kusy jako »Probuzené svědomí« — kus to, který dle mínění divadelní komise »byl v každém vzhledě ohavný«, »Ďáblová sluj v krvavém lese«, která dobrému vkusu bila právě tak do tváře jako »Rinaldo Rinaldini« aneb jako »Wlasta und Scharka«, která byla označena za »pravé znetvoření«, za »sbírku surových žertů, které by od obecenstva nepochybně hlučně byly aplaudovány«, nebyly více ani připouštěny. To však nevadilo pranic, aby se nedávala opět nová, v pravdě mordýřská komedie »Noc hrůz na zámku Paluzzi« s největší výpravou a nádherou dekorační«.

»Četným, jednání toto odsuzujícím hlasům, dávala blahovolná kritika na úvahu, že ředitelství, když kasy »při jemnějších zvucích dramatických pěvců jako Lessinga, Goethe a Schillera, prázdny zůstávají, přirozeným způsobem se utíká k děsnostem a hrůzám a hledí pokladny naplniti sténáním, smrtelným chropotem a všeho druhu bolestí« ... I členové, jejichž působnost se pohybovala v čistějším okruhu dramatu, sahali k benefičním kusům podobného zrna.«

Tak bylo v Praze na stavovském divadle.

Že a to zvláště ve veselohře — takovéto cizí splašky se přelévaly i prostřednictvím překladů i při vlastním samostatném tvoření také do dramatické literatury české, nebylo divu. Vkusu a modě času, byť i sebe horší, podléhá pravidlem celý moderní svět, ani hranice zemí, ani meze ethnografické nejsou při tom hrázemi dosti vysokými.

Digitized by Google

Ale to právě možno Klicperovi počítati za jednu z jeho největších předností, že svými veselohrami neutonul ani v záplavě zcela bídných vzorů cizích, ani vzorů o něco lepších (z nichž byl v Čechách poměrně nejvíce znám Kotzebue), nýbrž naopak, že postavami pravidlem z lidu branými, ryze českým duchem své veseloherní mluvy a svým osobním a tedy ryze českým šťavnatým humorem (který jen místy a jen výminečně lidově drsnějším se stával), tvořil v literatuře české nejen vůbec veselohru, nýbrž vytvořil veselohru domácí, národní, veselohru českou a sice takovou, jaká před ním vůbec nebyla a po dlouhé době po něm jen znenáhla dostupovala větší výše — ale opět jen na týchž základech a na téže půdě, ze které Klicpera svým dílům jak zahradním květinám růsti dal.

Jeť nutno stále míti na zřeteli, že Klicpera celou řadu svých nejlepších veseloher »Divotvorný klobouk«, »Hadrián z Římsů«, »Bělouši«, »Rohovín Čtverrohý«, »Lhář a jeho rod« — napsal již v letech 1815 až 1817, tedy v době, ze které v literatuře naší vůbec nemáme ani jediné veselohry té ceny, jaké jsou veselohry Klicperovy. Nebyloť tehdá ještě ani Raymannových »Selských námluv«, jež pokládám za jednu z nejlepších starších veseloherních prací našich, ty vyšly teprve r. 1819. Jediná dobrá fraška, která z roku 1815 nám vedle prací Klicperových se zachovala, jest Baumgartenův-Štěpánkův «Čech a Němec« (původně »Hatmatilka«) — ale i ta — ač má své oprávněné místo v literatuře jako veseloherní kulturně-historický obrázek — nemůže se přece stavěti na roveň uvedeným pracím Klicperovým. A od Raymannových »Selských námluv a Macháčkových »Ženichů« — ojedinělých to cenných prací těchto autorů — nevyskytlo se u nás řádné veselohry až do Kolárových »Mravenců« r. 1848. Neboť ani »Karel Skréta« od Věnc. H. Svobody-Navárovského v r. 1842 nestojí na literární úrovni veseloher Klicperových.

Jsa tedy — jako každý člověk — do valné míry synem své doby, nebyl Klicpera přece jen »jako jiní«, nezůstal totiž na úrovni těch, kteří jej předcházeli, nebo krátce po něm vystoupili. Ačkoliv nebyl dramatikem velikánem, byl přece svým, vskutku vrozeným a značným nadáním dramatickým doveden k tomu, že se vyšinul nad dobu i předchozí i vlastní a že vyšel od motivů a pohyboval se v témže ovzduší, ku kterému o 50—60 let později přirozeným způsobem vrátiti se musili i ti, jejichž nadání děkujeme další rozvoj naší veselohry, zvláště národní, v posledních třech desetiletích věku XIX.

Tato vynikající vlastnost Klicperových veseloher, tato původnost a svérázność i při cizích jinak vlivech, cena a početnost jeho prací veseloherních zdvihá Klicperu ve veselohře — o dramatě jeho nemluvím — vysoko nad dobu a okolí a dala i dává mu hlavně jeho význam a vynikající místo v české dramaturgii.

Tyto přednosti veseloher Klicperových — a do jisté míry i jeho dramat — byly i současníkům Klicperovým tak zřejmy, že již i oni jich sobě cenili nejvíce a uznávali je všeobecně. Ferdinand Mikovec, duch bystrý, muž velice vzdělaný a zvláště v theorii dramaturgie vynikající, napsal o Klicperovi několik dní po jeho smrti v »Bohemii« (21. září

Digitized by Google

r. 1859): »Největší počet divadelních kusů Klicperových vyznačuje se originalností, živou fantasií a velice pečlivou charakteristikou; někdy v pozdějších pracích snaha po charakterisování zabíhá do malichernosti. *) Řeč jest dobrá, jen v některých **) přeplněna. Hlavní přednost Klicperova spočívá ve zvláště šťastném zachycení a ponejvíce duchaplném podání ducha lidu, nevyrovnatelnou často kresbou specificky českých postav, jak jej v tom stíží může překonati některý jiný básník národní; to platí jak o jeho vážných, tak o jeho pracích komických. Nejoblíbenější veselohrou jest bez odporu »Divotvorný klobouk«, zamilovaný a zkušebný to kousek všech vlasteneckých ochotníků; bude z těží v Čechách, na Moravě, v Uhrách městečka, jehož obyvatelstvo mluví řeč československou, kde by Klicperův »Divotvorný klobouk« nebyl provozován a viděn. V tomto kuse a v »Rohovínu Čtverrohém« jsou některé postavy přímo typické. Šosáctví malých měst nebylo ještě nikdy***) tak věrně a tak duchaplně kresleno dle života, jako právě v »Rohovínu Čtverrohém«. K nejlepším veselohrám většího druhu patří v první řadě »Žižkův meč« a »Hadrián z Římsu«.

Tak Mikovec. A Josef K. Tyl — tedy jeden z našich prvních novelistů v první polovině našeho století, dramaturg a výkonný dramatik, jenž jako student bydlel jeden rok — 1826—27, tedy v době, kdy Klicpera vydal tiskem již 26 veseloher a dramat — v Hradci Králové u Klicpery a ku Klicperovi i jako ku spisovateli, i jako k učiteli přilnul, pravil o Klicperovi v pozdějších letech — roku 1845 ve »Květech« — jsa již vyspělým literátem, takto: »Klicpera byl moje nejprvnější modla; já ho ctil ještě dříve, nežli jsem do latinských škol odešel. Roku 1819 vydal první díl svého »Divadla« a to byl můj nový svět. »Blaník«! kteréhož Čecha nenaplní toto slovo tajemným tušením? Onoť je jako čarovná záclona, za nížto se veliká budoucnost rodí a šťastné věci připravují. A »Divotvorný klobouk«! jak živě, jak opravdově dýchaly, pohybovaly se tyto postavy! Jáje znal jako ze sousedstva a ze svých kamarádů, od prohnaného studenta až k hloupému Jirkovi a když jsem přicházel k dokonalejšímu poznání, hořel jsem dychtivostí, poznat kouzelníka, kterýž byl mocí svého péra tyto tvory tak půvabně oživil.«

V těch slovech, naznačujících zároveň, jakým dojmem působil v plné duševní a literární síle stojící Klicpera, na mladého, k literárnímu letu teprve se připravujícího studenta Tyla, jest další závažné svědectví, že Klicpera bral své veseloherní postavy ze skutečného života, z lidu. V tom spočívá arci zároveň výmluvné uznání veliké literární ceny, hlavně veseloher Klicperových.

Konečně Václav Filípek, svědomitý biograf Klicperův, v »Lu-

*) Malichernosti jest Mikovcovi, více k dramatům rázu Shakespearova a Schillerova se klonícímu, vlastnost Klicperova, kterou později dramatičtí genristé-realisté let sedmdesátých a osmdesátých učinili hlavním příznakem a namnoze hlavní předností svých prací. Naše doba tedy nemůže bráti toto slovo Mikovcovo za výtku.

**) V dramatech, ne veselohrách. Pozn. sp.

***) To praví Mikovec r. 1859, tedy ještě 42 let po vzniku těchto dvou Klicperových veseloher. Svědectví to zajisté svrchovaně pozoruhodné a vážné!

Digitized by Google

míru« z roku 1859 (číslo 39. dne 29. září), dí rovněž: »Klicpera již prvními divadelními plody svými vynikal zvláštní původností a ostrým líčením charakterů ryze národních a ze života jako živě vyňatých.« —

Při velikých přednostech svých trpí některé celovečerní veselohry přílišnou šířkou, která zvláště ku konci her bývá citelná a některé (Hadrián z Římsu«, »Divotvorný klobouk« a »Žižkův meč«), četnými proměnami, jež veselohrám nejsou na prospěch. Vadu první odstraní arci každý s divadlem dobře obeznámený dramatik a sice úplně; druhou možno umenšiti rychlým prováděním — místy arci nesnadných — proměn.

Obě dvě vady a hlavně první, vznikly u Klicpery právě tím, že nebyl ve styku s dobrým větším jevištěm, nýbrž celá desetiletí zůstával ho vzdálen. Jest vůbec div, že při této nesnázi, která by každému dramatiku byla dosti zlá, mohl Klicpera napsati řadu takových dobrých veseloher.

Tyto vady jsou arci dosti vedlejší a že nikdy neohrožovaly účinnost veseloher Klicperových, toho nejlepším důkazem jsou ty tisíce a tisíce představení jich na scénách divadel ochotnických a putujících, i v Praze samé — a nade všechno to nejvýmluvnější okolnost, že působivost svou udržely sobě dodnes.

Docela mimořádnou předností veseloher Klicperových jest, že jsouce ve své podstatě a zvláště v postavách veskrze dramatické, reprodukčnímu umění dramatickému — hercům — poskytují zcela mimořádnou příležitost k vyniknutí, k osvědčení jejich umění. Jsouť jejich postavy — kromě několika vzpomenutých plochých — skoro vesměs výrazné, markantní, jsou tedy dramatické charaktery. Vyžadujíce proto náležitého karakterisování, jdou zároveň hercům v ústrety svou vlastní slovní a situační markantností. Proto jsou jednak vděčné, jednak mohou býti zkušebným kamenem opravdového hereckého nadání, ba nerozpakuji se po dobré úvaze říci, herecké geniálnosti. České divadlo mělo vždycky dobré, namnoze i výtečné herce veseloher Klicperových. V dobách uplynulých byl to zvláště Kaška, jenž si zasloužil titul herce Klicperovského. Vynikalť jmenovitě v úlohách Pohltoňského (»Žižkův meč«), Rohovína, Pohořalského (»Divotvorný klobouk«) a Srpoše (»Hadrián z Římsu«). Zvláštní náhodou vyniklo veliké nadání Kaškovo právě v jedné hře Klicperově. Marně hleděl sobě umělec dlouhou dobu získati uznání: pronikl teprve, když mu byla přidělena úloha Pohltoňského — a od toho dne čítán byl k prvním hercům českým. Vedle něho herci Sekyra, Chauer, Grabinger, Lapil, Nikolai a do nedávné doby Fr Kolár (Koliáš v »Divotvorném klobouku«) v Klicperových hrách se vyznačovali. Ze současných, tou dobou na živu jsoucích a výtečných herců pro úlohy Klicperovy možno plným právem uděliti čestný titul herce Klicperovských postav panu Jindřichu Mošnovi, výbornému komiku i charakternímu herci postav lidových, zvláště českých.

»Arci nutno na všechny práce Klicperovy hleděti« — tak dokládám i zde jako ve své řeči o významu Klicperově dne 20. března 1898 — »s pozoruměním a láskou k době, v níž povstaly, a nikoli s blaseovaností, které nestačí ani umění zítřejší, nerci-li včerejší. Jeť na nich již

Digitized by Google

patina věku uplynulého, jsou už poněkud starosvětské: ale při tom jsou také onoho starého dobrého zrna, které zvláště ve veselohrách a Klicperových znamenitých fraškách vždycky dobrým zrnem a samou jich podstatou zůstává«.

Dnes každému, kdo nemá porozumění, že my tak, jako jiní národové a lidstvo vůbec i v literatuře a umění jen po stupních, a to ještě serpentinou věže babylonské a ne žebříkem Jakubovým můžeme kráčeti k oblakům a nebesům našich snah a ideálů, dnes každému takovému jest snadno dívati se přes rameno na všechny ty skrovné počátky naší básnické literatury v prvních dvou desítiletích. Ale v takovém pohlížení jest naprostá nespravedlivost; neboť s tohoto stanoviska možno vůbec »zabíti« všechno, co předcházelo — a chceme-li i to, co bude snad po staletích následovati. Ale právem-li, jest jiná otázka. Nespravedlnost podobná byla by zvláště veliká naproti Klicperovi, poněvadž při náležitém se obeznámení s ním nezbytně a bez tendenčního nadsazování vedeni jsme ku přesvědčení, že Klicpera jest otcem naší české národní veselohry.

Největší počet jeho veseloher jsou jako umělecké skvosty, jež bavily, těšily a byly vynášeny, dokud byly nové — a později ležely po půdách a koutech nevšímány a zaprášeny. Ale to je uvrhlo v jisté zapomenutí jen na čas. Jako přicházejí doby, kdy vynášejí se k trvalé cti takové skvosty, kterých si dlouho nikdo nevšímal a cena jich znova a trvale se uznává přes všechen čas a prach, kterým jejich povrch byl ohlodán, tak nutno uznati i cenu a význam veseloher Klicperových. A tím větší radost nám to může činiti, any Klicperovy veselohry jsou skvosty naše — a to z doby, ze které stejně cenných vůbec nemáme, aneb aspoň jen zcela poskrovnu — a poněvadž dobře víme, že teprve nedávno k české veselohře našich dnů počalo se opět čerpati z týchž pramenů, ze kterých čerpal Klicpera, a postupovati v ní týmž směrem, kterým v ní, již před 80 lety postupoval jasný a svým svěžím humorem všechno kolem sebe pronikající duch Klicperův.

Sigheleova psychologie sekt.

Podává Dr. J. E. Salaba. (Pokračování).

Jest to dále přírodní zákon, že, shromáždí-li se skupina lidí, podrobují se tito lidé instinktivně autoritě jednoho ze svého středu. Jest to zákon více než lidský, lze říci vůbec živočišný. Čím výše stoupáme po řebříku sociologickém, tím více se orgány i individuelního i sociálního tělesa specialisují, a přichází se k organisaci, jež jest velice synonymní se subordinací. Francouzi tohoto vůdce nazývají »meneur«. Termin jest Tardeův. Stálé a legitimní skupiny sociální mají náčelníka, jmenovaného neb přijatého vědomě, jako jest na př. řiditel úřadu, představený kláštera, president sněmovny a pod. Nestálé neb illegitimní skupiny mají vůdce, jenž se rodí spontanně a jemuž se členové skupiny nevědomě podrobují. Tak má každý salon svého koryfeje, vedoucího konversaci, každá strana politická svého leadera, každá škola vědecká

Digitized by Google

neb umělecká svého mistra, každá sekta svou hlavu, jíž sektáři jsou poslušni jako učenníci poslouchali Ježíše. Tudíž: ve skupinách legitimních a stálých náčelník jest vědomě chtěný a viditelný, ve skupinách illegitimních neb nestálých jest viditelný, ale autorita jeho spočívá na nevědomé suggesci majority, v davu, skupinách to přechodných a pomíjejících, jest mimo to vůdce dokonce často skrytý, neviditelný. I setkáváme se tu dále se zvláštním zjevem: prestyž tohoto vůdce jest vůbec v opačném poměru k legitimitě a uvědomělosti jeho volby. President sněmovny má menší vliv než náčelník sekty, tento zase menší vliv než záhadné a neznámé individuum, jež při určité příležitosti větou neb posuňkem nějakým stává se okamžitým despotou celého davu. Důvody jsou dvojí: osobní a kollektivní. Na jedné straně totiž onen vůdce, onen »meneur« jest především sám veden. Je hypnotisován ideou, jejíž apoštolem se učinil. Tato idea jej tak výlučně naplňuje, že každé jiné mínění zdá se mu bludem. Tak byl Robespierre hypnotisován filosofickými ideami Rousseauovými, že k šíření jich užíval i method inkvisičních. Vůdcové ti jsou také obyčejně jen lidmi činu, nikoli myšlenky. S inteligencí roste totiž i snášenlivost, pochybování a nečinnost. Vůdcové naproti tomu jsou nesnášenliví, odhodlaní i činní. Provádějí jen svou ideu, neznají překážek, nenáležejí více sami sobě, obětují vše své myšlence, i pud sebezachování úplně u nich mizí. Jen ten, kdo má takovouto víru, může ji suggerovati jiným. Luther, Savonarola, Garibaldi, Mazzini působili onou kouzelnou mocí jen proto, že sami byli okouzleni svými ideemi. Ale náčelníci stálých sociálních skupin nemají této víry. Řídí a velí proto, že byli zvoleni neb dosazeni na místo, jež zaujímají. Nemají kolem sebe hypnotisovaný dav, jenž by se slepě vrhal, kam jej vůdce vede. A tím přicházíme právě k oněm důvodům kolektivním. Prostředí, na které působí jednak vůdce, jednak náčelník legitimní associace, jsou různá. Členové této jsou často rozptýleni, kdežto členové sekty neb davu jsou téměř vždy spojeni, a tu ovšem suggesce působí mnohem rychleji a úsilněji. Za druhé členové stálé associace jsou vzdělanější, usedlejší, rozvážnější; osobní kouzlo na ně mnohem méně působí. Za třetí náčelník jejich působí pouze na ty, kdož náležejí k jeho straně. Vůdce sekty působí však na množství mnohem větší a neurčitější, on tvoří zkrátka svůj lid. Síla jeho tudíž spočívá na slabosti vůle oněch, kteří skládají jeho prostředí. S úkazem tím setkáváme se vůbec při každé associaci. Ideálem associace jest souhlas, souzvuk, to jest utvoření jednoho těla a jedné duše. Ale toho dá se dosíci pouze panstvím jedné a podřízením druhé strany. Vidíme to při všech associacích, od sdružení dvou až k sdružení set a tisíců osob, od forem normálních až k formám pathologickým, v lásce, v sebevraždě, šílenství, kriminalitě, zjev je vždy identický. V lásce vždy jeden psychologicky závisí na druhém. Láska konec konců není než touha doplňovati se fysiologicky a psychologicky. Tarde (Essais et mélanges sociologiques) praví: »Běda domácnosti, v níž není ani vedoucího ani vedeného; rozvod není tu daleko. »Podobně při podvojné sebevraždě inteligentnější individuum působí svým vlivem na druhého, aby se rozhodl pro smrt (viz Sighele, L' evoluzione del suicidio all' omicidio nei drammi d' amore, Turin 1891), při podvojném ší-

Digitized by Google

lenství působí predisposice s jedné a intelektuelní slabost s druhé strany (Legrain, Du délire chez les dégénérés, Paříž 1896); stejně jest tomu i při podvojném zločinu (Sighele, Coppia criminale). A týž zjev vidíme i u sekty. Zde vůdce jest vším. Dav a sekta nemá jiné idee než tu, která mu byla suggerována. Nezná diskuse ani odboje. Tisíc těl má jen jednu duši, duši davu. Toto slití psychologické tvoří nepřekonatelnou sílu davu, dodává jeho činům tragický děs nenapravitelnosti. Tak jest tomu i u sekty s tím pouze rozdílem, že zde činy provádějí se s větším vědomím. Sekta vyžaduje stejné jednotky, řízené jediným vůdcem, nesnese neodvislých organismů, jež by kráčely samy o sobě. Sekta realisuje dynamicky v čase uniformitu, již má dav staticky pro jediný krátký okamžik. Totéž shledáváme vůbec ve světě antickém, v Římě, v Řecku, Egyptě, Indii a Persii atd. Taine praví v »Les origines de la France contemporaine« (svazek III.): »V antickém světě byly dva předsudky suverení. Předem mělo město své bohy zakladatele a ochránce; z toho důvodu pěstovalo úzkostlivý a neunavný jejich kult; jinak by je bohové byli opustili. Za druhé válka trvala bez ustání a právo válečné bylo kruté; dobyto-li město, mohl každý soukromník očekávati zabití, zmrzačení, prodání do otroctví, prodej ženy a dětí. Za těchto okolností nebylo místa pro svobodu: obecná víra byla příliš mocná, obecné nebezpečí příliš veliké. Pod jejich tlakem individuum ustupovalo úplně společenství, jež se ho cele zmocňovalo, nikdo nemohl se vyvíjeti stranou, sám pro sebe, každý mohl mysliti a jednati pouze v pevném rámci, vytvořeném ne-li logikou, aspoň tradicí, typ, jemuž každý život a každá částka života musila se přizpůsobiti.« Dnes ještě scházíváme se se zjevem tím ve válce, jež přes své přeměny jest atavickým zůstatkem primitivní epochy, kde slepá poslušnost všech vůči jednomu má jediný nejvyšší cíl: vítězství, jehož by bez železné kázně nebylo lze dosíci. A tato stará taktika oživuje dále i dnes ještě v zápase nejcivilisovanějším, totiž v zápase intelektuálním. I zde každá nová idea vědecká, umělecká, náboženská a politická potřebuje na počátku přívržence, kteří slouží pod praporem beze vší diskuse, potřebuje absolutního podrobení a absolutní uniformity. Jen za této podmínky prorazí. Každý mladý muž, zachvácený novým proudem vědeckým, zprvu přijímá, podporuje a hájí bez rozdílu všechny myšlenky toho, jehož suggesci podlehl, přísahá jako pravý žák in verba magistri. Toť psychologie neofyty. Teprve později opouští neofyta řady prostých vojínů, chápe, že si může dopřáti přepychu, zbaviti se té neb oné ideje mistrovy a hájiti jinou na vlastní pěst. Sekta však nemůže míti jiné taktiky než onu starou taktiku, nižší sice a zpátečnickou, ale nezbytnou, která však jediná jí zajišťuje úspěch. Sekta chce celého člověka, chce slepý a věrný nástroj, jenž v rukou jejích musí býti perinde ac cadaver, jak říkala jedna z nejmocnějších a nejdéle trvajících sekt, sekta jesuitů. A podobně i mocná, ale krátkou dobu trvavší sekta Jakobínů chtěla jen znovu oživiti autoritářský systém antických měst řeckých a latinských, logickou konstrukci lidského typu jediného a totožného, majícího se cele obětovati společenství, státu. Co ztrácí se v sektě na pružnosti a neodvislosti, to získává se na soudržnosti a pevnosti.

Základním znakem sekty jest tudíž psychologická

Digitized by Google

uniformita členů sekty. Tato vlastnost tvoří její sílu, odůvodňuje způsob jejího jednání a přibližujíc psychologii sekty ku psychologii davu, umožňuje výklad jedné druhou.

Spojí-li se dav k manifestaci nějaké nebo k nějakému protestu, jest to pouze staticky násilná forma kolektivního zápasu. V zimě roku 1893—1894 shlukl se na Sicilii dav na ulicích a jal se páliti, pustošiti a zabíjeti. Tato hromada zločinů probudila ze spánku ty, kteří po 33 let myslili, že ostrovu nic neschází. Tuto funkci probouzecí, již dav vykonává okamžitými činy, vykonává sekta zvolna v čase. Je to tudíž dynamicky násilná forma kolektivního zápasu. Sekty křesťanské a ostatní až k sektám karbonářským a anarchistickým vykonávají tuto ustavičnou práci, čelící k násilnému udolání panství majority a provedení ideálu, jenž zítra bude realitou minority. I má sekta činitele, jehož dav postrádá: čas. Jest to činitel vysoce důležitý, protože obyčejně nerespektuje toho, co se děje bez něho. Proto práce sekty má důsledky bezpečnější a další nežli čin davu. Mimo to dav užívá pouze násilí, nezná lsti. Sekta naproti tomu pracuje vždy se lstí, ale dovede v případě potřeby užiti i násilí. Dav konečně sleduje slepě svého vůdce, jeho výkřiku neb posuňku, i může se dopustiti zbytečných krutostí ano i sobě nebezpečných. Naproti tomu muž vedoucí sektu má stále před očima zářivý cíl, a proto sekta jen zřídka dopouští se chyb v taktice.

Sekta jest pojítkem mezi davem a nejorganičtějšími agregáty lidskými, kastou a třídou. Liší se od těchto tím, že jest vždy revoluční, kdežto kasty a třídy jsou vždy konservativní. — Vše, co tu bylo řečeno hlavně s ohledem na sekty politické, platí ovšem o všech sektách vůbec, náboženských, vědeckých atd., jichž obsahem jest vždy pokus odboje minority proti majoritě.

Ve třetí hlavě svého díla pojednává Sighele o morálce sekty. Mínění spiritualistů, že morálka jest jedna a táž a musí jí býti vždy a všude, jest dnes překonáno. Ale přes to nechtějí ještě mnozí připustiti, že by se morálka mohla měniti i u téhož individua. Obecné mínění stále ještě má za to, že určitý člověk může míti jen jednu morálku. Tuto ilusi nutno rozptýliti.

Před několika lety jistý poslanec, byv tázán, je-li pro rozvod, pravil: »Jako člověk jsem pro rozvod, jako poslanec nikoli.« V tom je kus hluboké pravdy. Mluví z toho jeden z nejkřiklavějších a nicméně nejnezbytnějších rozporů sociálního života. Často slýcháme podobně: Jako soukromník pohrdám tím a tím, ale jako politik musím jej hájiti a hlasovati pro něho; náleží k mé straně, a pod. Goethe pravil: »Jako básník jsem polytheista, jako přírodní filosof pantheista, jakožto mravní bytost deista, a potřebuji všech těchto forem, abych vyjádřil své city.« A právě tak celý náš svět jest pouze pletivem odporů. Vedle tisíců kněží, kteří hlásají odpuštění urážek, vidíme tisíce vojínů, vydržovaných k odemstění urážky, jíž se dopustil jeden stát proti druhému. Když se v Habeši z počátku vítězilo, slouženy slavné služby boží na poděkování za vítězství, za to, že se kulím italským podařilo usmrtiti hodně mnoho tuzemců. A když se štěstí obrátilo, plane mnohý pouze touhou po divoké pomstě. I mohl by se každý tázati: Jaké náboženství proklamuje se vlastně jménem

Digitized by Google

civilisace? Náboženství lásky nebo záští? Bohužel obojí; ono platí pro vztahy mezi jedinci téhož národa, toto pro cizince. Jest to divošská morálka; pojem vlastenectví klade tu meze mravním citům. Ale vedle toho má to důvod ještě jiný, vzdálenější, hlubší, vnitřnější. S mravními ideami jest to jako s jezerem, do něhož jsme hodili kámen. Vzniknou vlny, pořáde širší a širší. A podobně roste a šíří se táž mravní idea tak, že konečně nelze ji více poznati, aplikujeme-li ji nikoli na úzký kruh individuí o sobě, nýbrž na širší sféry individua ze stanoviska rodiny, strany, kasty, národa. I máme pak skutečně morálku soukromou, přísnou, absolutní, neúprosnou; máme však i četné morálky sociální, stále ohebnější a tažnější, čím širší jest společnost, na niž je aplikujeme. Příklad: soukromá morálka praví: Nepokradeš! Pravidlo jest kategorické bez výjimky. Ale tu přichází morálka rodinná a § 525 rak. trestního zákona ustanovuje: »Krádeže mezi příbuznými, pokud zůstávají uzavřeny v nitru rodiny, podléhají pouze domácí kázni.« Jest to tedy hřích, nikoli však zločin po zákonu trestný. A pak přijde morálka politická, a dle ní kolektivní krádež cizích zemí se zbraní v rukou jest dokonce něčím slavným. Vlnka se tu již tak rozšířila, že jí více nepoznáváme.

Proč tyto různé morálky? Důvod spočívá v zákoně zachování, jenž nezbytně ovládá všechny organismy. Každý organism potřebuje k životu dvou druhů činů: uvnitř kooperačních, zevně obranných. Tak u divokých kmenů, prvního to sociálního organismu, uvnitř kmene, mezi členy jeho vládne láska, na venek vůči cizím kmenům antagonism. Kdyby toho nebylo, kdyby kmen neuznával vraždy, loupení, války proti cizincům za zákonité, zmizel by záhy, zničen od nepřátel; kdyby naopak dovoloval tytéž činy mezi vlastními svými, vedlo by to k pozvolné samovraždě. Civilisované společnosti zdědily tyto dva zákonníky morálky, ovšem změněné; a poněvadž předmětem civilisace jest netoliko měniti, ale i komplikovati, vidíme dnes, jak se množí tento počáteční dualism mezi vnitřní a vnější morálkou. Rodinná solidarita, duch strany, regionalism a patriotism označují stupně, jimiž postupuje jediná a přísná souhrnná morálka. Příčinou jest vesměs instinkt zachování rodiny, strany, kraje, vlasti. Proto, aby se nerozvrátila rodina neb strana, nedovoluje se vystupovati se žalobou proti členu rodiny, káže se hájiti člena vlastní strany. Nutno zříci se trochu své osobnosti, to jest svých citů a myšlenek, má-li strana, kolektivní organism, žíti a zvítěziti. Někdy se ovšem tato zevní morálka strany přehání a jde se příliš daleko v obraně politických přátel, jako ukázala francouzská a italská Panama, kde leckdy se podařilo na úkor morálky zachrániti kompromitované osoby. Nejnelogičtější a nejvíce kritice podléhající jest ovšem regionalism, krajinské vlastenectví. Zvláštní jest však to, že tíž lidé, kteří kárají theoreticky Piemontany za to, že hájí nějakého Piemontana jedině proto, že je Piemontanem, hájí na venek se vším úsilím Vlacha pouze proto, že je Vlachem. Ba více! V italském listě lze sice napsati jisté kruté pro Italii pravdy; když však nedávno jistý spisovatel uveřejnil podobný článek v listě zahraničním, ihned prohlášen byl za zrádce. A tak vlastenec odsuzuje pravdu a zuřivě tleská lži jedině za tím účelem, aby sláva jeho vlasti zůstala bez poskvrny. A jako dnes padá již krajinské vlastenectví, tak tehdy, až solidarita lidská nehude se více obmezovat

Digitized by Google

na vlast, nýbrž bude pojímati celé lidstvo, padne i vlastní patriotism. Na tom však, co bude či nebude zítra, dnes nám nezáleží. Pro dnešek jsme dokázali, že »každý člověk potřebuje mnoho různých morálek dle různosti prostředí, v němž mluví a v němž jedná.«

Tento závěr dovoluje nám vysvětliti si jeden z nejcharakterističtějších zjevů naší doby: nedostatek rovnováhy mezi morálkou soukromou a politickou. Veřejnost, skládající se z fanatiků psychologie, zaujata jest ovšem ilusí, že každý člověk jest morálně z jednoho kusu, že jest buď cele poctivec, nebo cele ničema, a usmívá se nedůvěřivě, mluví-li se o soukromé poctivosti jistých politicky korumpovaných ministrů neb politiků neb o soukromých ctnostech jistých dynamitníků. Guglielmo Ferrero (Riforma sociale, ročník I.) sebral četné příklady, z nichž uvádíme pouze tyto: Jules Ferry, jehož roztomilá a sympatická povaha obecně se chválí, dovedl s tribuny vysloviti s klidem největším nejdrzejší lež; jednou četl v plné sněmovně telegram z Tonkinu, oznamující dobytí města jistého o šest dní dříve, než město to skutečně padlo. Nejdále ovšem přivedl to Bismark, jenž zcela klidně vyprávěl po letech jisté vlastenecké deputaci, jak částečně zfalšoval emžskou depeši, aby získal panovníka pro některé své myšlenky, jež pokládal za důležité při hrozící válce s Francií; a deputace s živým obdivem poslouchala tohoto státníka, jenž sám byl přesvědčen, že mluví o jednom z nejslavnějších svých činů. Ostatně viz spisy: Lombroso a Laschi »Il delitto politico« a E. Régis »Les Régicides«. Zde z minulosti uvádí se na sta příkladů, z nichž stačí připamatovati si Charlottu Corday, dívku vysoce počestnou, jež stala se vražedkyní z důvodu politického. Všechny ty případy nyní chápeme, pochopujeme, jak totéž individuum může býti se stanoviska soukromého počestno, se stanoviska politického nepočestno, a jak tato politická nepočestnost jest vyvolána požadavkem strany, jejíž bytí by bylo jinak ohroženo. Ostatně tato politická nepočestnost zasluhuje jména toho pouze potud, pokud stavíme proti ní soukromou počestnost. Zabití ve válce nepokládáme za nemravné, protože tu zapomínáme úplně na soukromou morálku a máme na mysli jen morálku vlasteneckou. A stejně měli bychom si vésti i vůči zločinům sekty. Příčiny jsou totožné. Vlastenec vyhodí tvrz s nepřáteli do povětří. Anarchista vyhodí budovu s měšťáky do povětří. V onom případě působila zášť vlastenecká, v tomto zášť sektářská. O nevinných obětech v prvém případě nemluvíme; říká se: »Byli to nepřátelé vlasti.« Lze v druhém případě mluviti o nevinných? Vzpíráme se říci: ano. A proč? Protože vlastenecký duch zabírá ještě velkou část nás samých, našeho mravního vědomí, kdežto ducha sekty skutečně necítíme. Zapomněli jsme již úplně, že i duch vlastenecký byl z počátku duchem sektářským. Sighele uvádí tu příklad z dějin italských. Před restaurací ony pokusy odboje byly dílem politických sekt, jež naproti tehdejším vládám zaujímaly totéž postavení jako dnes socialisté a anarchisté. Obojí zločiny, vlastenecké i politické, vycházejí z téhož pudu, totiž z pudu zachování sociálního organismu, vlasti či sekty. První každý lehce chápe; ale namítne se: Jak lze vysvětliti vraždy a pumy z pudu zachování sekty? Vždyť jsou to jen zbytečné, surové zločiny, jež jen

Digitized by Google

škodí věci. Proti tomu sluší si uvědomiti, co jest účelem zločinů vlastenecký, resp. sekty. Jde o to děsiti potlačovatele a udržovati u vědomí cit neodvislosti, resp. cit odboje. Jsou-li zločiny ty někdy přílišné a vzbuzují rozhořčení všeobecné, sluší uvážiti pouze, že jako individuum leckdy překročí míru a odpoví na malou urážku zločinem, tak i sekta může míru překročiti, a mimo to dle psychologického zákona spojení lidé jsou útočnější a brutálnější než člověk osamocený. Základním motivem kteréhokoli zločinu sektářského jest tedy vždy zachování, vývoj sekty. K tomuto základnímu motivu přistupuje však ještě jiný motiv.

(Dokončení.)

Počátky české hudby.

XVIII. st.

Píše Otakar Kamper.

III. (Pokračování.)

Jan Antonín Koželuh vzdělal veliké množství žáků a to vedle četných zpěváků a slavných virtuosů klavírních také řadu skladatelů Z posledněji ších získali si zvučného jména obzvláště Vrba, Josef Maria Wolfram (1789—1839), známý hudební paedagog Josef Proksch (1794—1864), Jan Augustin Vitásek a synovec Koželuhův

Leopold Koželuh*) (1753—1811), jenž, ačkoliv se svému strýci nadáním nevyrovnal, přece slávu jeho převýšil. Vystoupil na veřejnost poprvé r. 1771., kdy provozován na stavovském divadle jeho balet, jenž byl přijat s úspěchem; to přimělo Koželuha, aby opustil práva a věnoval se úplně hudbě Odešel do Vídně, kde hrál později v hudebním světě tamnějším vynikající úlohu, a kde náležel se známým Salierim k největším odpůrcům Mozarta

Vynikl jako učitel hudby a jako plodný skladatel; psal velmi lehce, a tím vysvětluje se množství jeho skladeb: v době poměrně krátké složil 24 balety, 3 pantomimy, množství sonat, capriccí, ecossais, několik oper (Didone abbandonata, Judita, Deborah), dále oratorium »Mojžíš v Egyptě«, množství symfonií, klavírních koncertů, arií, dále složil ku korunovaci Leopolda II. na krále českého slavnostní kantátu, provozovanou v černínském paláci na Hradčanech, a jiné.

Z jeho prací vynikají sonaty a capriccia, jež vyznamenávají se pěknými melodiemi a živým rythmem; však mnohé mezi nimi překvapují svou mělkostí, a je věru těžko pochopitelno, jak se tyto práce mohly těšiti ve Vídni takové oblibě v době, kdy umění Mozartovo, Gluckovo a Haydnovo jinde slavilo vítězství. Srovnáme-li na př. sonaty Mozartovy a Haydnovy s Koželuhovými, nelze neviděti valného rozdílu: ona veselá, čilá nálada, pracím Mozartovým a Haydnovým vlastní, je u Koželuha nucená; obsahem pak se jim ani z daleka nevyrovnají; Koželuh libuje

*) Leopold Koželuh narodil se r. 1753 ve Velvarech; studoval původně práva, pak oddal se hudbě, již studoval u svého strýce. Roku 1792 jmenován po Mozartovi dvorním komponistou se služným 1500 zl.; zemřel ve Vídni dne 7. května 1811.

Digitized by Google

si v četných prázdných pasážích, jež unavují a nemají snad jiného účelu, než zvětšiti objem díla; kontrapunktické provedení jim chybí.

Leopold Koželuh, jenž byl, jak již řečeno, rozhodný nepřítel genialního Mozarta, bojoval proti němu způsobem všemožným; jemu klade se také za vinu slabý úspěch korunovační opery »Titus« v Praze, že ve zprávách tehdy vydávaných umlčel každou příznivější zmínku o díle Mozartově a zdá se, jakoby byl se Salierim zvláště za tím účelem z Vídně do Prahy ke korunovaci přijel. Ve Vídni dařilo se mu jeho dílo dosti dobře: zvítězil na čas nad Mozartem, avšak i zde zvítězilo konečně pravé umění, a Koželuh se Salierim jsou dnes veličinami skoro neznámými.

Z jeho prací vyšlo tiskem mnoho sonat a jiných skladeb dílem v Offenbachu aneb ve Vídni ve vlastní tiskárně skladatelově (kde také Mozart dal vytisknouti některé své skladby).

Z oněch četných venkovských učitelů-skladatelů koncem minulého a počátkem našeho století vynikl nadaný a neobyčejně plodný, dnes však skoro již zapomenutý hudebník Jakub Jan Ryba*) (1765—1815), jenž byl rovněž žákem J. A. Koželuha.

Prvním učitelem byl mu jeho otec, učitel v Rožmitále, jehož místo pak Ryba, vrátiv se z Prahy ze studií a pobyv krátký čas jinde, jako učitel, obdržel a působil do své smrti. Jako skladatel rozvinul Ryba neobyčejnou činnost: složil na několik set různých větších i menších skladeb tanečních, dramatických, a hlavně pak chrámových.

Skladby Rybovy, ač právě nevynikají originelností (vedle určitého rázu své doby nesou též stopy umění Mozartova), mají přece v sobě mnoho zajímavého. Vedle velikého počtu tanečních skladeb (menuettů, valčíků, allemand,**) složil Ryba operetu »Das Denkmal in Arcadien« a jiné 3 operety, jež celkem nemají významu.

Jako skoro u všech skladatelů oné doby, spočívá i Rybův hlavní význam v jeho skladbách chrámových. Jsou to především mše, a mezi nimi vynikají jmenovitě krásné mše pastorální.

Mše pastorální, jež jsou naší lidové písni velmi příbuzné, pěstovány v době rozkvětu instrumentální hudby chrámové s velikou okázalostí, a podnes náležejí k nejlepším výtvorům naší církevní hudby vůbec. Kolik skvostných melodií je uloženo v těchto výtečných vánočních mších, jež s ostatními skladbami své doby v nejnovější době umlčeny prázdnými, fádními plody skladatelů cizích.***)

Mše pastorální, provanuté tím zvláštním, milým duchem, pěstovány také jinde, na př. jmenovitě v zemích alpských, avšak nemohou se pastorální mše Schöpfovy neb Schiedermayerovy rovnati s pracemi Čecha Brixiho, Ryby, Führera neb Horáka. A tyto prosté, tklivé melodie, plné poesie, tyto hymny vánoční, na ducha lidského půvabem tak zvláštním

*) Jakub Jan Ryba narodil se r. 1765 v Přesticích, studoval v Praze gymnasium a současně hudbu. Stal se záhy varhaníkem při chrámu sv. Salvatora; po smrti otcově stal se učitelem v Rožmitále, kde též dne 8. dubna 1815 zemřel.

**) Dlabač (II. 416) udává počet Rybových tanců: 256 menuetů, 408 allemand a kontredansů.

***) Ve velechrámu svatovítském provedena na Hod Boží vánoční mše Zanglova, tedy práce cizí, a na sv. Tři krále mše Wittova; zajisté smutné svědectví o smyslu pro české umění u značné části hierarchie.

Digitized by Google

působící, tak milé a měkké vystihl Ryba šťastně ve svých mších, ve své velké mši vánoční z D (z r. 1786) a v české pastorální mši podal Ryba důkaz svého značného nadání a umění. I ostatní jeho skladby chrámové mají ráz hluboké, nelíčené zbožnosti; jiné na př. slavnostní mše z F dur (složená r. 1795), mše z Es (r. 1809) jsou mohutné a velebné. Vedle zmíněné již pastorální mše s českými slovy napsal Ryba ještě několik jiných českých mší a jedny české nešpory, k nimž na list titulní připojil verše:

Ústmi, srdcem Pána wyznáwejme,
W zpěwých wěrných gemu chwálu wzdejme!
Chwalme Pána w chrámech w slawnosti!
W harmonii swaté, w slussnosti.

Ryba byl velkým ctitelem svého jazyka mateřského a již r. 1800, tedy v době pro národ náš tak nepříznivé, vydal »Dvanáct písní českých«. Písně tyto, ač zvláště nevynikají, přece mají význam pro poznání povahy autorovy. Ryba napsal též theorii hudební: »Počáteční základové k umění hudebnímu,« jež vyšla až po jeho smrti r. 1817. Město Plzeň ocenilo jeho zásluhy, jmenovavši jej svým měšťanem.

V posledních létech svého života upadl v zádumčivost, jež měla původ v jaterní nemoci, až jej r. 1815. dne 8. dubna smrť osvobodila od dalších útrap.

Podobně jako Ryba vynikl svými pastorálními mšemi genialní skladatel František Vojtěch Em. Brixi. Narodil se 2. ledna 1732 v Praze; po odbytých studiích gymnasijních stal se varhaníkem nejprve u sv. Havla na Starém Městě, pak u sv. Mikuláše, později ředitelem kůru v chrámu sv. Martina na Starém Městě (za Josefa II. zrušeném), konečně pak kapelníkem při velechrámu sv. Víta na hradě pražském, v kteréžto hodnosti dne 14. října 1771 zemřel.

Již z povolání jeho souditi se dá, že i on nejvíce svých prací věnoval církvi a vynikl jimi neobyčejnou měrou, tak že práce tyto náležejí k nejlepším, jež první perioda hudby české vůbec vytvořila, a po dnes neztratily na svěžesti a půvabu. Skladby tyto liší se podstatně od podobných děl současných, na př. Koželuhových, jsou vážnější, prosté, nemají oné bohaté formy, kterou ozdobili skladby své na př. Koželuh, Mašek a Vitásek. Brixiovy mše vynikají jmenovitě pokud se týče části zpěvné, kdežto v průvodu setkáváme se jen dosti zřídka s více nástroji než 2 houslemi, violou, basou a 2 lesními rohy.

Jak již řečeno, tvoří mše hlavní část jeho skladeb: napsal 52 velké a 24 malé slavné mše (mezi nimi zvláště slavnostní mše k sv. Vintíři, requiem z Es), dále několik litanií (1 k sv. Benediktu, chovanou s jinými jeho skladbami v knihovně opatství břevnovského u sv. Markéty), několik nešpor, celou řadu offertorií, Te Deum a jiných. Vedle těchto skladeb napsal Brixi také velkou slavnostní operu ku konsekraci břevnovského opata Friedricha, dále některé menší opery, jako »das Kartenspiel« a »Erat unum cantor« (obě s latinským textem). Obé posléze jmenované opery náležejí k oněm přečetným školním hrám, jež ve století minulém velice často při různých příležitostech v gymnasiích se provozovaly. Obě zmíněné skladby Brixiho jsou veselohry, vystupují v nich pouze

Digitized by Google

3 osoby (kantor, succantor a žák), latinské texty psány jsou v obvyklé této době »kuchyňské latině,«; podobnými »zvláštnostmi« text oplývá, což platí jmenovitě o rýmech. Hudba je zcela jednoduchá, veselá, dobře celkovému rázu odpovídající. Brixiovy mše vyznačují se originelními myšlenkami, velmi vzletnou formou a správnou deklamací. Vedle pastorálních mší jsou zdařilé jmenovitě také mše postní; i některé skladby pro varhany z jeho péra jsou mistrovskými díly v tomto oboru.

Činnost Brixiova je velmi bohatá poměrně na krátkou dobu jeho života; zemřel dne 14. října 1771, v 39. roce svého věku.

(Dokončení.)

Agrární socialism v Uhrách.

Píše *Ik.* (Dokončení.)

Podstatně jinou je sociálně-demokratická strana agrárního dělnictva a malorolnictva. Svým jasně vyznačeným rázem a svým konečným cílem. Původ svůj vzavši z probouzejících agitací frakce Varkonyiovy vymanila se z nejasnosti prvních svých kroků, uvědomila si svůj úkol a přimknula se bezpodmínečně ke hnutí průmyslového dělnictva, splynula s ním v jedinou, jednolitou stranu sociálně-demokratickou. Stalo se to na druhém sjezdu zemědělského dělnictva a malorolnictva v Czegledu v únoru minulého roku (mezi 103 děl. 30 malorolníků), kde přijata resoluce následujícího znění: »Poznávaje, že úpadek malorolnictva nedá se zadržeti, spatřuje sjezd pro malorolnictvo jedinou spásu v cílech sociální demokracie a v boji vedeném v těsném sdružení s dělnickou třídou za hospodářskou rovnost.« Stejným duchem veden je i list zemědělského dělnictva »Földmivelöl Szaklapja«, celá agitace, způsob boje etc. Toto hnutí máme také hlavně na zřeteli.

Tím spíše, poněvadž agrární socialism vyvinutý a sorganisovaný znamená rozřešení problému uherského socialismu vůbec: jeho specifického útvaru, jeho významu v hnutí třídně uvědomělého proletariátu celého světa. Příčiny jsou na snadě. V zemi tak převážně agrikulturní, kde průmysl pro nedohlednou dobu nemůže nalézti vlivuplné převahy, nemá přirozeně hnutí průmyslového dělnictva toho významu a té mise jako v jiných zemích. Politicky bezprávno, bez konstitučních a ochranných hospodářských podmínek, místně omezeno živořilo hnutí průmyslového dělnictva bez naděje v lepší budoucnost. Teprve příliv obrovských mas zemědělského dělnictva a zničeného malorolnictva (denně stoupající, poněvadž Varkonyiho frakce klesá) dodal mu nových sil, čerstvé a silné krve, prudkého a pyšného pohybu. Revoluční tradice maďarského sedláka se slavným heslem: rovnosti, volnosti a bratrství, umožnily ten přechod, jemuž bída určovala třídní cestu.

Je jasné, že povstává u nás veliké nebezpečenství následkem všeobecné chudoby, bídy rolnické třídy a agitace výstředních lidí, již nikde nescházejí. U nás toto sociální jitření nestane se bojem dělnického světa, ale zuřivým kmenovým zápasem proti maďarskému státu (správně rozuměno stane se nejen bojem dělnického světa, nýbrž, ba stejně, poněvadž je to totožné, zuřivým zápasem etc. Pozn. pis.) Každá národnost

Digitized by Google

je hotova použiti ihned kterékoliv příležitosti, jen, když na místě maďarské trojbarevné vlajky může vztýčiti rudý prápor socialismu.« Socialismu uherskému nastává zde skutečně veliká úloha spojiti boj utlačovaných národností nemaďarských, svésti jej v proud politického a socialního pokroku pod praporem socialismu (což je tím snazší, poněvadž ty národnosti na mnoze své veliké buržoasie nemají nebo aspoň ne četné) proti společnému a nesmiřitelnému nepříteli: »maďarskému kmenovému státu«... Pokud a jak toho uherská sociální demokracie dovede, nelze předvídati. Jisto je, že při svém boji bude muset počítat se zmíněným momentem. Že by dále velice to boj její usnadnilo a sesílilo. A že by konečně to znamenalo: použiti ryze pokrokového prostředku veliké morální síly a čistoty.

S odlišnou a individuelní povahou uherského socialismu jakožto převahou agrárního souvisí význam a veliká síla ležící ve stávce. Zde nejlépe ukazuje se důležitost základního tahu socialismu uherského, tahu agrárně-socialistického. V zemi, kde dělnictvo nemá ni minimum práv politických, kde práva volebního je zbaveno (v Uhrách minimální 10zlatový census), tiskovým zákonem šněrováno, »shromažďovacím a spolčovacím zákonem« (resp. právními zvyklostmi) tísněno, málomoc průmyslového dělnictva stojí v nejostřejším světle. Vznikem hnutí agrárně-socialistického přibyla straně nová, rozhodná a strašlivá zbraň proti vládě i parlamentu a zbraní tou je všeobecná stávka zemědělského dělnictva. Činitel přírodní nedá se v takových okolnostech nějak regulovati, stávkokazů tolik neopatří ani uherská vláda, solidarita dělnictva je příliš pevná, než aby olověné argumenty vojska a žandarmerie přesvědčily značnější počet o neúspěšnosti její a rozrazily sevřené šiky a tak v moci dělnictva je, mají-li miliony »národního« majetku, má-li bohatství velikých magnátů a daně uherského státu přezráti a shníti na nekonečných rovinách Vnitrouherska. Pročež nejen pro zlepšení pracovních a mezdních poměrů, nýbrž i pro dobytí politických práv,*) pro vynucení potřebných sociálních retorem (zejm. ochranného děl. zákonodárství, jež v Uhrách není ani v nejmenším rozsahu) má (právě pro své strašlivé ostří) význam taková stávka. To bylo nejlépe vidět na lonském prvém pokusu, nezdařeném plně, poněvadž neznámém a nevyzkuseném. A to stávkovalo jen 15.000 zemědělského dělnictva z celkového počtu 100.000, bez tuhé přípravy a organisace. Letos myšlenka stávky dostala se do druhého stadia a dává tušiti silnější odpor, byť ne příznivější průběh. Uherská vláda dobře vystihla veliký význam stávky a postarala se předem o náležité potření »revoluce.« T. zv. pracovní zákon ministra orby Daranyiho vydal dělnictvo na milost a nemilost zaměstnavatelstva a rovněž drakonická opatření vládní mají jediný hlavní cíl: potlačení stávky všemi možnými prostředky, za každou cenu a plně.

*) Politické požadavky dělnictva jsou: všeobecné, přímé a rovné hlasovací právo, plná tisková a shromažďovací svoboda, právo volného stěhování s odstraněním úředního oprávnění vypovídacího etc. etc. — Že stávky chce se použiti skutečně k účelům politickým svědčí slovo delegáta z Orosházy na sjezdu Czegledském: »Zemědělští dělníci žádají svých práv a pánové nechť si dají pozor! Jsme zde shromážděni z mnohých obcí a jestli že brzo nebudeme mít všeobecné hlas. právo, vydáme heslo v čas nejpilnějších žní: dříve nežneme, pokud nemáme svých práv.«

Digitized by Google

Neuvěřitelné toto vystupování proti bídě sedláků, proti hnutí jejich a proti socialismu vůbec, bude jednou v dějinách lidstva hrozným svědectvím, jakých činů může se dopustiti bezohlednost a nevzdělanost na vlastním lidu a jeho ideách. My můžeme stručně podati jen to, co registrují vládní listy, co je tedy buď přehnáno nebo nedostatečno; ale to stačí... V Budapešti policie, na venkově vojsko a žandarmerie. Obojí vládne čistě maďarsky dle rozkazů vlády a komitátních úřadů. Takto: napřed se provokuje lid, pak se střílí a zatýká. Potom se utvoří zvláštní tiskový zákon pro socialisty, zavede se tisková censura, konfiskuje se přirozeně vše a odsuzuje se porotními soudy. Zničí se ten stín »shromažďovací a spolčovací svobody«, rozpouštějí se spolky, chikanují členové, nové se nepovolují. A když to nestačí, vymýšlejí se nepravdivé zprávy, aby se udělala nálada pro další opatření vlády: ministerialními nařízeními mění se zákon (rozmnožení žandarmerie, nařízení o spolčování etc.). Proti socialistům vystupuje se bezohledněji; na venkově jsou zatýkáni a posíláni do míst, kam přísluší, v Budapešti se policií přepadají. Na základě ministerialního zákazu sbírání peněz na vydávání časopisů etc. konají se prohlídky: nejprve u Varkonyiho, jemuž sebere policie předplatné, abonentní knihu a konečně celou zaplacenou činži. Aby cizinec nevycházel z obdivu, přikáže táž policie nájemníkům nezaplativším, aby nájemné u policie složili. Pochopitelno, že policie nic z toho již víc nevydá. Protesty nepomohou. Vše se skonfiskuje: sub titulo ministerialního zákazu sbírání peněz etc.

Přichází řada na sociální demokraty. V redakci čas. »Nepszava« učiní se prohlídka, přítomní členové redakce a administrace musejí se vysvléci do naha a vše, co se u nich najde, skonfiskuje se. Ať jsou to soukromé peníze, spolkové etc. A opět: sub titulo etc. Vniká se i do příbytku socialně-demokratických předáků: znovu se vše konfiskuje a zase pod týmž titulem. Potom dochází na odborová sdružení (spolek kovodělníků etc.): zde konfiskuje se opět spolkové jmění a stále pod týmž titulem. Vnikne se do kavárny navštěvované soc. demokraty a opět se totéž opakuje. Potom se tito přepadení odsoudí do vězení a k peněžité pokutě. Zatím na venkově řádí se úplně dle vzorů budapešťských pánů, rozpouštějí se spolky, zatýkají se lidé, sem tam někoho zastřelí, berou pro vojsko lidem dobytek, nutí ho podepisovati smlouvy, konfiskují soudnictví. A když zuření zdá se být na vrcholi, vodí se socialisté k novému fotografování a zřídí se na poště »černý kabinet« ke konfiskování listů soc. demokratům adresovaných, což se i jednomu adresátovi na obálku úředníkem napíše. A to vše (hroznější ještě v jednotlivostech) děje se za souhlasu tisku a parlamentu. Zatím pešťské redakce opájejí cizinu báchorkami o »uherské svobodě« a »mírných opatřeních« vlády a velkokapitalistické orgány »obdivující se ciziny« omývají anebo zakrývají tento vandalism. A když docíleno chikanování tisku, obrání jednotlivců a spolků, prohlásí klidně vláda, že udané příčiny byly jen lživou záminkou, skutečnou příčinou peněžních konfiskací že je obava vlády před stávkou zemědělského dělnictva a péče, aby tato nebyla finančně podporována.

Digitized by Google

Rozhledy po literatuře, umění a vědě.

Literatura.

John Henry Mackay: Max Stirner. Sein Leben und sein Werk. (Berlin 1898. Náklad. Schustra & Loeflera). Dějiny lidské myšlenky nemají snad případu, kde by suverenita ducha se tak bolestně a krutě odrážela od bídy a plahočení se člověka v prachu reality, tak jako v případě toho podivného člověka, jenž stvořil geniální knihu »Jediný a jeho vlastnictví«. Jen jednou vzkvetl tento život v květ, jen jeden světlý, říšemi ducha otřásající blesk z něho zasršel — a pak zase musil do neznámého šera, z něhož vzešel. Nejen člověk Stirner, ale i filosof Stirner byl brzy zapomenut. Bylo-li kde jeho jméno uváděno, tedy jen jako jakéhosi obskurního filosofa, jakých bylo v Německu na kopy, a který napsal svého času kuriosní knihu, považovanou za nejposlednější absurdní výhonek radikální levice hegelovské. Kdo by byl tušil v padesátých letech, že kniha tato vstane někdy slavně z hrobu a bude, vespolek s bliženeckým jí dílem Bedřicha Nietzschea, evangeliem celého jednoho tábora lídí nové doby? Jedna z předních zásluh o toto objevení Stirnera přísluší nepopíratelně spisovateli knihy, ležící před námi, známému autoru »Anarchistů.« Když se byl přičinil o uvedení ideí Stirnerových v oběh, počal pamatovati také na vzkříšení jeho lidského obrazu. Výsledkem této práce je tato kniha. Celá dlouhá léta věnoval Mackay zdlouhavé a nevděčné té práci, jakou vyžadovalo odhrnování prachu zapomenutí, jenž se byl na postavu Stirnerovu uložil, sbírání biografických údajů toho, jehož soukromý život byl až na několik málo bodů téměř naprosto neznám a jehož tělesný zjev mihl se literární společností tehdejší doby jen na několik let, aby zapadl do ztracené samoty a bídy. Šlo tu také o to, vyvrátiti falešné legendy, které se kolem postavy této utvořily, a spojiti roztroušené body a rysy v celkovou fysionomii, vdechnouti jí život a stanoviti čáru jejího vývoje. To všecko mohl ovšem Mackay splniti měrou dosti skrovnou, neboť bezpečného biografického materiálu měl tak málo po ruce, že každý pokus o dokonalé proniknutí Stirnera jako člověka byl by i pro kritika s větší psychologickou intuicí, než jakou Mackay vládne, pouhou troufalostí, opírající se jen o libovolné hypothesy. Ale i při tomto množství nedopovědělého zůstává kniha Mackayova jediným celkovějším se svědomitostí a pietou pracovaným obrazem Stirnera, a od ní teprv se může mluviti o dokonaném jeho vzkříšení. Neboť až dosud měla se stále na zřeteli jen jeho kniha, ale neznaly se její lidské kořeny. Zde však odráží

Digitized by Google

se ona na hladině životního proudu svého tvůrce a tak vstupuje do ní teplá krev a život. Nyní už nebudeme čísti »Jediného« jako bravurní hru šedivých abstrakcí, odkudsi s nebe spadlých — nyní jí vidíme, či alespoň tušíme, jak uzrála na kmeni daného jednoho lidského života, a jak brala mízu z půdy kritické, revolučním liberalismem prosáklé doby před r. 1848. A pak, kdybychom i přiznali portretistskému umění Mackayovu zásluhu sebe menší, je tu už látka sama, vzestup a spád toho života, obrovský nepoměr jeho mezi geniálním výšvihem knihy a mezi tupou vlekloslí filosofova života, dráždivá jeho tajuplnost, na níž však nás překvapuje nejprosaičtější bída a všednost, mozek, který se dotýkal hvězd, který měl odvahu prohlásiti se za centrum a tvůrce světa a ničiti všecko svaté, ať to byl bůh, či modla státu anebo liberální humanity; zatím co ostatní bytost tohoto člověka jakživa se nedostala z blátivého proudu svízelného života, kterým se netečně dávala unášet — to všecko svou vlastní tíhou překonává a otřásá. Žádný román, který by chtěl demonstrovati tragický nepoměr mezi člověkem duchem a člověkem viditelným nemohl by vyvolati silnější dojem, než řada těchto pravdivých biografických fakt, jak je zde Mackay seřadil. Stojí za to, aby byly zde v krátkosti rekapitulovány, tím spíše, že o Stirnerovi jako člověku, nebylo u nás dosud psáno. Stirner (vlastním jménem Caspar Schmidt) narodil se r. 1806. v Bayreuthě, studoval na berlínské universitě, stal se v 30. svém roce učitelem na jistém dívčím ústavě v Berlíně a r. 1837. se oženil, ale už po několika měsících ovdověl. V té době pořád ještě nepatřil veřejnosti. Teprve v následujících letech objevoval se — a to po celé desítiletí — ve společnosti tehdejších radikálně liberalistických filosofů, publicistů a žurnalistů, scházejících se den co den v Hippelově vinárně pod jménem »Die Freien«. Štíhlý, prostřední postavy, s tváří hladce vyholenou až na krátké světlé licousy, s očima pod brejlemi zdánlivě klidně a netečně hledícíma, ale pronikavě při tom odvažujícíma lidi a věci, s čelem neobyčejně vysokým (odtud prý dostal už na studiích jmeno Stirner), s přívětivým, zdvořilým do ironie hrajícím úsměvem, oblečen s úzkostlivou pečlivostí, tak že ho až mnozí pokládali za dandyho, nemiluje ze zevních požitků nic než dobré doutníky — tak sedával tam uprostřed bouřlivých debat, pozoruje klidně všecko a všemu naslouchaje, ale málo a jen spoře se míse do rozmluvy — tak objevoval se tam mezi národními veličinami tehdejší literatury a politiky, jako jeden z posledních, nejméně všímaných. Kdež by byli tušili tito Bauerové a jiní apoštolové »svobodné« kritiky a liberalistické humanity, že zatím co oni vášnivě se prou o svá hesla, tento tichý a bezvýznamný jejich posluchač si spřádá v mysli pletivo své ocelově tuhé a břitké logiky, jíž měl za krátko zničiti tvrze jejich humanitní ideologie a strhnouti s jejich cimbuří posvátné modly »člověka« a »svobody«, aby na jejich rumu vztyčil své Já jakožto jediný pramen činů a života! Za krátko sice shledávali se už s některými jeho statěmi v různých listech (na př. o otázce výchovy, o umění a náboženství a j.) a dovídali se, že pracuje na jakési větší knize, ale kdež by byli mohli z těchto svých styků zvážiti celý význam a dosah jeho ducha! Do této doby, kdy už pracoval na »Jediném«, spadá jeho poměr s Marií Dähnhardtovou, dosti zámožnou Meklenburčankou, která žijíc v Berlíně docela samo-

Digitized by Google

statně, účastnila se společností u Hippla. Roku 1843 se s ní oženil (o tom, jak provedeny byly jejich oddavky, vypravovaly se celé legendy), a poněvadž s ní nabyl trochu jmění, zanechal svého učitelského místa, o něž by byl po vydání »Jediného« tak jako tak přišel. Roku 1844 vyšel »Der Einzige und sein Eigenthum« s věnováním »Meinem Liebchen Marie Dähnhardt«, tedy osobě, která ho nemohla pochopiti a která nepochopila ani Stirnera jako člověka. Kniha vzbudila mocný rozruch, bezmála sensaci. Krajský úřad lipský ji zabavil, ale ministerstvo zrušilo konfiskaci, »poněvadž je to kniha příliš absurdní, než aby mohla být nebezpečná«. Známá krátkozrakost censury, s níž ona knihy pro stát a morálku nejnebezpečnější propouští a méně nebezpečné zadržuje, ukázala se zde znovu v nejkrásnějším světle. Souhlasu vzbudil »Jediný« málo a přímých stoupenců vůbec nevyvolal. Stirner odpověděl ještě k několika kritikám, ale dále pak už se o ní nemluvilo. Vlny revoluce roku 1848 ji už docela zavalily. Před tím už roku 1846 se rozešel Stirner se svou ženou Manželství jejich bylo veskrze nešťastné, otravované volným chováním se ženy a finančními poměry. Jmění Dähnhardtové bylo totiž brzy ztráveno, takže se oba manželé pokusili i o zařízení obchodu s mlékem, ale s nezdarem. Ostatně lze soudit, že muž rázu Stirnerova nebyl stvořen pro manželství. Krátce: Marie Dähnhardtova opustila jej v roce 1846 a odebrala se do Londýna, kdež obcovala nějaký čas s kruhem tamnějších emigrantů, žijíc stále co nejsvobodněji, pak odjela na několik let s jakýmisi dobrodruhy do Australie a zde žila v největší bídě, až se tam stopa její úplně ztratila, aby se zase po létech objevila v Londýně. Po roce 1848 padá Stirner z výsluní veřejnosti do tmy samotářského živoření, zapomenutí a bídy. »Die Freien« rozprchli se pod tlakem reakce, Stirner zmizel z kruhu svých známých a leda jen občas byl vídán na ulici, nebo v odlehlých hostincích, »kdež se křečovitým čtením novin hleděl zbaviti vlastních myšlenek«. Psal sice ještě, roku 1845 vydával překlady nacionálních oekonomů, Saye a Smitha a roku 1852 »Geschichte der Reaction«, ale svou myšlenku egoismu, tento základní akkord své bytosti, dále před veřejností nerozvíjel. Nikdo neví a nemůže ani tušit, kam jej vedlo v těchto letech tkanivo jeho myšlenek. Na venek to byl život bídný, neustálá nouze, prchání před věřiteli, ba i uvěznění pro dluhy, dvakráte v roce 1853. — Ale kdož ví, nebyl-li vnitřní život konsekventního tohoto egoisty i v těchto hodinách veliký a slavný, nenašel-li útěchy a štěstí v královské pýše svého Já a bezmezném pohrdání vším tímto cizím, co nemohlo ve své malichernosti potřísniti majestát jeho individua? Nač by byl potřeboval tento duch, hlásající krajní soběpostačitelnost, nějakých vnějších vynikajících osudů? A tak, jakkoliv by se zdálo, že by praktickým důsledkem nauky »Jediného« měla být bezohledná agilnost a dravčí rozpínavost, může i tento kvietism, tato apathická netečnost ke všemu vnějšímu platit za konsekvenci, jí stejně odůvodněnou Tento zastřený, dnes neproniknutelný život Stirnerův posledních let ukončila jedovatá moucha, která ho roku 1856 štípla, do šíje a způsobila jeho smrt. Jeho všemohoucímu, neobmezenému Já, v němž viděl zdroj a východisko všeho života, bylo tedy souzeno zahynouti příčinou tak vnější, tak »cizí«, jak by byl řekl, tak výjimečně nepatrnou. A tak jakoby v tom osud byl hledal ironický argument ad hominem proti

Digitized by Google

jeho nauce! Nad hrobem jeho stálo málo lidí a brzo byl zapomenutý a pustý. A nad celým tímto životem rozložila se pak už jen mlha a tma. Tím mocněji dojímá živoucí dozvuk, který z něho zalehl až do přítomnosti a který tvoří poslední kapitolu této historie. Na samém konci svého pátrání dozvěděl se totiž Mackay, že je dosud na živu nejklasičtější svědek — sama Marie Dähnhardtová. Žije v Londýně jako osmdesátiletá bigotní stařena, hledající v pobožných traktátech smír za svůj dřívější život. Mackay k ní zajel, ale k svému velikému překvapení došel od ní úplného odbytí, neboť nechce prý odpovídati na otázky týkající se toho, »jehož si ani nevážila, ani ho nemilovala«. A na další jeho písemné naléhání odpověděla loni dopisem, v němž prohlašuje, že se nepustí do žádné korespondence o tomto předmětě a že každý dopis, toho se týkající, bude Mackayovi nečten vrácen. »Je nemocna a připravuje se na smrt« — »she is ill and prepares for death« — to jsou poslední slova té, jejíž jméno podivným řízením osudu dostalo se na dedikační list jedné z nejdůležitějších knih tohoto století. Poslední truchlivý tón, zaléhající sem jakoby z hrobu, jakoby z mrtvé, vyhaslé minulosti, poslední dozvuk životní historie Stirnerovy, zatím co jeho myšlenka vzkříšena přeskakuje jako jiskra po jiných duších a jimi přerozena a nově formulována stává se jedním z válečných hesel mezi tábory, které se sváří o vládu nad budoucností. *D.*

J. K. Huysmans: La Cathédrale. (Paříž. P. V. Stock, éditeur). — Třetí kniha románové řady, malující přerod unavené moderní duše, spisovatele Durtala, na novokřesťana. Po dobrodružstvích v oboru satanismu, která učinil v »La-Bas«, po marné námaze spoutati svého nepokojného ducha a své světácké tělo tuhou disciplinou trappistského řádu (»En route«) přichází Durtal za svým nynějším duchovním vůdcem, abbém Gévresinem, znalcem katolické mystiky středověké, do Chartresu, přivábeu a zhypnotisován krásami tamnější kathedrály. Věnuje všechen tento kus svého života této podivuhodné stavbě, do níž symbolisující duch středověku vložil celý svůj obraz světa, všechen zápal a vzlet své víry. Tato kathedrála je alfou a omegou knihy. Nic jiného nečiní Durtal, než že po celé hodiny, dny a týdny znovu a znovu ssaje ovzduší tohoto gigantického uměleckého díla, že je duchem a okem oblétá stále zvenčí i zevnitř, že luští řeč jeho linií, soch a barev, že dává takto ve své mysli ožívati uměleckému duchu středověku, a že takovýmto způsobem — ovšem marně — hledá úkoje pro své pusté, po klidu a víře žíznící srdce. A tak není celá objemná kniha, až na sporé výjimky, nic jiného, než jediná obsáhlá studie o středověkém umění, studie, která má právo zváti se románem jen proto, že dává veškeré zde napěchované látce procházeti subjektivním prismatem duše Durtalovy, a pak pro svůj styl, nekonečně bohatě a jemně kolorovaný, tak jak jím může vládnouti jen oko a štětec bývalého naturalisty. Co všechno je sem sneseno po stránce érudice, je podivuhodno. Z plísně starých, málo dostupných foliantů a knihoven vyhrabal zde autor spousty vzácných detailů o životě, duchu a umění středověku, vše sprovozeno jemnými poznámkami a duchaplnými aperçuemi. Zcela jinak stojí tu před námi středověk, než jak jsme se naň naučili dívat sklem liberalistického osvětářství — ne jako doba

Digitized by Google

chudá, sterilní a temná, jako politování hodná pausa v rozvoji kultury, ale naopak jako epocha bující tvořivosti umělecké, kypících vegetací ducha, emancipovaného od tíže hmoty a promítajícího všecky zjevy života vzhůru k božskému a věčnému. Je to snad názor, proti němuž by se stejným právem dala postaviti řada jiných, ale konečně! — kdož by chtěl zaškatulkovati tu celou řadu století a tu celou směs národů, kterou zahrnuje pojem středověkého katolicismu, pod jedinou vignettu, pod jedinou formuli? Ostatně je něco jiného křesťanství v posledních konsekvencích své askese a mystiky, a něco jiného je běžný katolicism středověký, jak ho praktikovaly robustní, mladé raçy evropské. — Co chvíli jste nuceni při Huysmansově »Kathedrále« vzpomínati na Hugův román »Notre Dame de Paris.« V obou knihách je kathedrála osou, centrem, oživenou a působící bytostí, v obou je vyvoláván z hrobu středověk. Ale jaký rozdíl v duchu a provedení! Tam je kathedrála a její okolí rejdištěm nejkřiklavějších vnějších dějů a nejbizarnějších, manýrovaných postav, odrážejících se od sebe s celou krkolomnou bravurou hugovských anthites — zde ožívá kathedrála jen v duši tichého, unaveného syna pozdní doby, který dávno už si zhnusil všecka dobrodružství vnější a jehož vnitřní drama pokračuje zde ve stínu kathedrály s hlubokou zamlklostí, vleklostí a finessou vnitřních procesů. Klid, ticho, rozlehlost, zdlouhavost a mlčení — to jsou rysy, označující povahu této knihy. Ony budou příčinou, že se bude zdát asi většině čtenářů fádní, spíše učeným traktátem než románem, a že ji jen dočtou ku konci, přeskakujíce celé dlouhé její partie. A abych pravdu řekl, nedovedu se pro ni mnoho rozehřát. Hledám-li mezi houštím této kulturně-historické erudice něco zájmům našim bližšího, nadhození dnešní duševní krise, odpovědi k otázkám, které nás mučí a znepokojují, nějaký typicky významný vnitřní proces, jaký mám právo žádati od autora knihy »A rebours«, nalézám z toho všeho pramálo a co tu je z toho, je tradováno povrchně a vyhýbavě. Duševní procesy Durtalovy pod klenbou kathedrály jsou velice jednotvárny. Esthetické ochutnávání stavby se všech možných stránek, nucení se do názorů a citů, náležejících jiné, mrtvé době a pochodící z toho pocity malomoci a apathie, ale pořád nic velkého, jen drobné nálady, více rozmary zhýčkaných nervů než práce ducha v celém rozpjetí jeho touhy a zápasu — to jsou psychologické tóny této knihy. Nehluboké tedy s malým dosahem a mělkou perspektivou. A pak, Durtal je už vlastně z dosahu našeho zájmu, poněvadž je z dosahu životních problémů našeho svědomí. On už nežije krisi moderního člověka, ta je už za ním. Už se »zlomil« — mluveno s Garborgem — už klesl unaven do náručí kněží, už není z nás, je nám cizí a lhostejný. Kdo už je tak daleko, že dovede o fantomech náboženské fantasie mluviti, neříkám vážně (poněvadž to má dovést každý opravdový člověk), ale beze vší kritické distance, tak jakoby je přijímal za opravdu existující, kdo se dovede tím nejopravdovějším tónem baviti se starou bigotní ženou o životě svatých a o různých Madonách poutnických míst, u toho nám už je svrchovaně lhostejno, vstoupí-li na konec do řádu Benediktinů či ne. To všecko jsou nyní už jen pouhé otázky času a Durtalových vrtošivých nálad. Vždyť ostatně se Huysmans ani nikdy nedotekl pra-

Digitized by Google

vého nervu náboženského dnešního problému, celého jeho dosahu rozumového a mravního. Jeho »novokřesťanství« není pořád nic jiného než nová variace toho, co začal svého času už Chateaubriand svým »Génie du christianisme«: labužnické ochutnávání náboženství duchem uměleckým. Umělecký zájem, spojený s hladem raffinovaného psychologického smyslu po nových sensacích, to byl, který vedl Durtala k černé mši sataniků, který jej, omámeného mystickým kouzlem katholické liturgie a chrámového zpěvu, zahnal až do kláštera trappistů, tentýž zájem jej pak zase odtamtud vyhnal a posadil do stínu chartreské kathedrály a on to bude, který jej povede dále k Benediktinům a ku psaní životopisu jakési svaté Lydwiny ze Schiedamu. Jako většina knih tak zvaných novokřesťanů je nová kniha Huysmansova neupřímna. Ukazuje nám svého reka nalazeného a opojeného katolicismem, ukazuje nám jej se modlícího, ale neřekne nám, zdali a jak dalece věří. Chceme vědět: podařilo se už Durtalovi povalit v sobě chaos moderních názorů o světě, a vztýčit na něm pevnou, sjednocenou budovu katolické víry? Buďto — anebo! Zde nemůže být žádného smlouvání a kompromisu. Esthetické vytržení před středověkým uměním není ještě náboženstvím. Ale na tyto otázky zůstává nám Huysmans dlužen odpověď. Hlavní slovo dosud neřekl. Řekne je na konci své románové řady a nebude snad ono znít jako výsměch těmto novokřesťanským allurám, jako uzdravení z nich a jejich překonání? Neukážou se pak tyto knihy, k nimž patří »Kathedrála« jako jediná veliká mystifikace, jako dílo vysoké umělecké ironie? Nevím, ale autor, který stvořil kdysi Des Esseinta, by byl toho schopen. *Kj.*

— **Stav Bedřicha Nietzschea** zlepšil se — jak oznamují některé německé listy — tou měrou, že si dává předčítat francouzské romány a sleduje s napjatým zájmem jich průběh. Vedle toho se také mnoho pohybuje, takže prý lékaři nepovažují příznivý obrat v jeho nemoci za nemožný.

— **Intimní Volné Jeviště** pořádá dne 2. května o půl 8. hodině večerní v sále Umělecké Besedy (Nekazanka, Zemská Banka, I. patro) přednášku pana Jiřího Karáska: „Glossy k moderní kritice.“ Dne 9. května o 7. hodině večerní koná se tamtéž třetí recitační večer, na němž čteny budou práce p. J. K. Šlejhara, sl. Louisy Zikové, pp. Karla Kamínka, Bohuslava Knösla a Karla Engelmüllera. Členové mají k těmto večerům vstup volný; nečlenové platí vstupného 20 kr., studující 10 kr. Noví členové přijímají se každodenně mezi 2.—3. hod. odp v redakci Moderní Revue (Poštovská ul. č. 32 n., 2. patro); členský příspěvek půlletně 1 zl. — Zápisné 50 kr.

— **Soutěž literární.** Výbor pro oslavu památky Františka Palackého v Praze vypisuje cenu 100 korun na nejlepší spisek o významu Fr. Palackého, určený pro nejširší vrstvy lidu českého. Spisek nemá překročiti rozměry jednoho tiskového archu Rukopisy opatřené heslem zaslány buďtež nejdéle do 15. května jednateli Dru. Josefu Scheinerovi, advokátu v Praze, Václavské náměstí č. 70. Zároveň přiložena budiž tímže heslem opatřená obálka s listem, udávajícím jméno autora. Práce cenou poctěná bude nákladem výboru vydána a zvlášť ještě honorována.

Divadlo.

Poněvadž jsme učinili tentokráte ve zprávách o divadle značnější přestávku, měli bychom se vrátit vlastně až k Suvorinově hře »Ta-

Digitized by Google

tana Rěpina«. Bylo by to však, tuším, zbytečno, u tohoto kusu, který své poslání — hodně problematické — na našem jevišti ukončil a o němž se nic zvláštního říci nedá, než že to je jen macha a k tomu ještě macha dost nešikovná. Tento kus by nebyl napsán, kdyby se jistá herečka v provinciálním městě ruském nebyla otrávila z nešťastné lásky uprostřed hry a nezemřela na samém jevišti. Takové křiklavé do kategorie »Směsi« v poslední rubrice novin náležející události potřeboval zde autor k inspiraci. Vlastní život, vlastní oči a vlastní fantasie by mu patrně nebyly stačily. To už je vidět z toho, jak až do omrzení z tohoto reálného podnětu těžil (jak nudně dlouho dává své Taťaně umírat) a jak všecka předchozí jednání nejsou než předehrou tomu, a to předehrou dosti špatně a povrchně založenou. Poněvadž nebyl kus dostatečně umělecky kvalifikován, měla mu pomoci u nás k úspěchu gloriola sensačnosti, která se upřádala z těch okolností že je jeho autor majitel světového listu a milionář. Ale nezdá se, že by to bylo příliš imponovalo, a tak může pan dramaturg Lier připočísti osud »Taťany Rěpiny« k řetězu porážek, které za jeho činnosti utrpěla už myšlenka slovanské vzájemnosti na jevišti. Neboť jak se podobá, není té doby žádné slovanské literatury dramatické, která by mohla znamenat pro nás nějaké zvláštní obohacení.

Pravidelným zjevem každé sézony bývá nyní některá hra Julia Zeyera. Nejsou to však hry přímo pro jeviště psané, nýbrž uvádějí se tu jen na jeviště práce dříve už otištěné. Národní divadlo projevuje nyní vůči Zeyerovým pracím všechnu ochotu a uvádí nedotknuty na jeviště i práce, které celým svým plánem a povahou jsou odkloněny od vlastní scénické působnosti, jejichž hlavní kvality jsou druhu literárního, poetického a které by dříve potřebovaly zvláštní scénické úpravy. Mluvím o slovenské pohádce Zeyerově, »Radúzovi a Mahulenĕ«, posledně provedené v Národním divadle. Odůvodňovati šíře, proč by tato hra potřebovala divadelního přistřižení, je tuším zbytečno. Byl bych tu nucen jen opakovati všecko, co kdy bylo řečeno o zvláštní optice jeviště a o rozdílu mezi suggescí poetickou a suggescí dramatickou. Ne, že bych chtěl upírati pohádce Zeyerově dramatický nerv, předsudek o nedramatičnosti prací Zeyerových je v posledních letech přec už všeobecně překonán. Neříkám, že »Radúz a Mahulena« je hra čistě jen poetická a ne dramatická, chci naopak říci, že je i poetická i dramatická. Oba živly jdou stále vedle sebe, nesplynuly do sebe, nesrostly. To vysvětluje přespřílišné dimense hry, její přílišnou rozlehlost vnitřní i vnější (trvala na jevišti skorem čtyři hodiny). Dramatického je tu dost a dost, ale je to stále obléváno a zdržováno partiemi čistě poetickými. Celé tajemství divadelního úspěchu (a při tom nedotknuté umělecké hodnoty) této hry by spočívalo tedy v tom, omeziti živly jen poetické a zaklíniti je zhuštěné do dramatických jejích linií.

Ale bylo by křivdou nepřiznati pohádce Zeyerově, že jakkoliv není psána přímo pro jeviště, má na ně více práva než tucty produktů pouhé divadelní machy. Je v ní něco, co jeviště posvěcuje a očišťuje. Je stopena v nejryzejších poetických kouzlech, dech její je nesmírně čistý, posvátný, a umělecké její intence čelí zmužile předsudkům a tuposti všedního obecenstva. Prvky lidové pohádky slovenské jsou sice dosti zastřeny

Digitized by Google

básnickým kosmopolitismem a všeobecnou pohádkovou romantikou, ale jinde jdou zase její kořeny do neobyčejné mythické hloubky a rozechvívají posluchače ozvuky prastarého arijského nazírání na přírodu. Fabule pracuje celkem s běžnými ingrediencemi pohádek, královicem a dcerami královskými, zakletím a osvobozením atd. Zvláštní nějaké ideové symboliky však tu není, děj působí prostě jen tím, čím je, svými dramatickými živly a ještě více svou poetickou resonancí, nijakým však ztajeným hlubším smyslem. Tím se naprosto liší od většiny pohádek, které poslední literární móda zrodila. Tyto — jmenuji jen jako typický příklad Hauptmannův »Potopený zvon« — užívají staré formy pohádkové k vyjádření idejí a lyrických tendencí dnešního člověka. Ideový anebo náladový obsah je tu hlavním, pohádková forma něčím pouze podružným, pouhým seskupením symbolů, ať už ideových či lyrických. A proto se tu pojímá pohádka jen s jistou reservou, s diletantským požitkem, jejž v nás vzbuzuje všecko archaistické. Pojímá se zhusta i ironicky a parodicky (jak se na př. u nás o to pokusil p. Kvapil v »Princezně Pampelišce«). Naproti tomu však pojímá Zeyer pohádku docela vážně, opravdově, i její formu i její obsah. Rozedýmá ji do velikých tragických dimensí a staví ji na kothurn vysokého pathosu. Nevkládá do ní nic moderního, ale zveličuje a prohlubuje pomocí prostředků dnešní poetické dikce její daný, starý obsah.

A to je příčinou, že je nám psychologie této hry tak cizí a vzdálená, neboť necítíme z ní symbolicky vyjádřený kus psychologie dnešního člověka, nýbrž cítíme, že básník od nás chce, abychom city a stavy těchto starých, pohádkových postav brali docela vážně, doslovně. Zde básník zapomíná, že city a výraz jejich prodělaly za tolik století ohromnou metarmofosu. Deklamuje-li zuřivá královna Runa svou skoro čtvrt hodiny trvající kletbu, působí to na nás už jen jako prázdný bombast a deklamuje-li právě asi tak dlouho královna Nyola nad rakví svého manžela, zdá se nám to být nepřirozeným přeháněním. Co vrstevníky Shakespearovy a Racineovy uvádělo ve vytržení, zní nám už dutě, prázdně a především: nesnesitelně dlouze. Několik suchých vět Ibsenových působí na nás nekonečně intensivněji. Jsme lidé jiné doby a jiné struktury psychické a nervové; myslíme a cítíme rychleji, úsečněji a složitěji. Vracíme se rádi a s požitkem ke starým formám, ale chceme, aby v nich bylo počítáno s tímto naším psychickým ustrojením. Zeyer však s ním nepočítá. Chce křísiti se starými formami i celý mrtvý, vyvřelý a zapadlý psychický jich obsah. Proto působí na nás jeho pohádka kouzlem starých poesií a mythů, ale nic více. Živoucích, bijících tepen našeho myšlenkového a citového života se nedotkne.*)

Uvedením Maeterlinckovy »Vetřelkyně« na scénu vykonalo Národní divadlo pro tuto sézonu část své povinnosti vůči moderní dramatické literatuře. Ale nevidíme dosti vůle, věci moderního dramatu u nás skutečně prospěti. Alespoň nepovažujeme za pravou cestu k tomu, předstoupit z čista jasna s Maeterlinckem před obecenstvo, z něhož snad ani čtvrtina neví, oč půjde, dáti mu ho docela bez přípravy, bez naladění, ba i bez nejnutnějších pokynů, aby v hledišti bylo zachováno ticho. Pak

*) Psáno pod dojmem premiéry »Radúze a Mahuleny« — při reprisách však provedlo prý už Národ. divadlo ve hře Zeyerově některé škrty.

Digitized by Google

se nedivíme, že lidé dlouho nemohli chápat, co si to ti podivní lidé na jevišti šuškají a proč mluví tak potichu, že tomu není ani rozumět a proč se ten dědeček pořád ptá na slavíky a labutě atd. Ale i při tom mělo obecenstvo dojem silný, ovšem jen hrubý, elementární dojem hrůzy, jako z každé strašidelné historky. Toho jemného a při tom tak svrchovaně jednoduchého postupu, jehož básník k docílení jeho užil, celého toho náběhu k nové divadelní technice, totiž k divadelnímu výrazu pro mystiku duše, toho si neuvědomilo, prostě proto ne, že nebylo k tomu literárně připraveno. A jakž by také bylo! — vždyť Maeterlinck byl u značné části našich oficielních literárních kruhů dlouho jen pro smích. Provedení bylo dosti dobré, ostatně nejsou tu požadavky básníkovy na herce nijak zvláštní. Mimo to pak jsou úlohy hrajících téměř vesměs, pasivné, pouze jen konstatující a tlumočící postup hlavního, zde — neviditelného reka — Smrti. Ale i sebe lepší provedení ztroskotává se o přílišnou rozlehlost Národního divadla, která brání každé jemnější suggesci a dává vyvěrati každé vzácnější náladě — starý to a tolikrát už opakovaný stesk, ceterum censeo pro nutnost druhého menšího jeviště v Praze. *K.*

Topičův salon.

V místnosti jediné stálé naší výstavy umělecké visí teď obrovské plátno Jiřího Waltenbergera, vlastně tři veliká plátna, zahrnutá pod společný titul »Zkáza světa«. Drobné zprávy, které předcházely příchod tohoto obrazu, daly tušiti »velikou sensaci«. A skutečně také dílo Waltenbergerovo zabíhá až na samý kraj umění a hraničí již zcela těsně s velikou pozlátkovou říší sensace. Ale bylo by nespravedlivo, řaditi trojdílný obraz mladého německého malíře mezi díla, jichž jediným účelem jest, podrážditi nervy diváků, útočiti na ně žhavými drátky sensace a křiklavého effektu. Že »Zkázy světa« mluví talent tak rozhodný, ke skutečné velikosti v umění tak určitě tíhnoucí, že před zajímavou tou prací zapomenete rázem na předběžné noticky žurnálů a ani ty tři medaille, které »Zkáza světa« autoru svému vynesla, nedovedou vás proti umělci a dílu naladiti. Jde tu o skutečnou uměleckou duši, o mohutnou tvůrčí sílu, která teprve raší a klíčí. Talent velikých linií, povaha grandiosně založená zračí se v této bizarní vidině, vtělené ve tři plátna štětcem, jímž vládne ruka mladistvá, prudká. Zachytiti v truchlé hře barev sen o smutném skonu lidstva, až vyhasne žár slunce v mrazný chlad, zachytiti poslední scény z posledního aktu tragedie lidstva — jest úkolem, který svou hrůznou tragikou musí lákati umělce. Jest to vidina zajisté velkolepá a úchvatná. A tato vidina byla také středem a jádrem Waltenbergerova obrazu. Z tohoto středního pole svého vyrostl celý obraz. »Smrtí lidstva i přírody« nazval je umělec sám. Hlouček lidí posledních ve tmách, když již slunce zhaslo, oddaně a tiše umírá. Jdou ledy od obou pólů, šinou se stále blíž a blíž a pohřbí pod svými balvany mrtvoly posledních lidí. Ti zmořeni již hladem a mrazem, přečkavše smrt přírody, upadají v klid a mír a oddanost, předcházející poslední vydechnutí a ve svých hallucinacích vidí sladké, světlé postavy, plné lásky a míru, které přinášejí vykoupení, vznášeti se v hustém, mrazivém vzduchu. V tomto středním poli udeřil

Digitized by Google

mladý umělec na nejhlubší tragické struny. Ty schoulené, oddaně čekající postavy posledních lidí zarývají se nesmazatelně do paměti. Teprve po dokončení tohoto obrazu a povzbuzen úspěchem, kterého došel, pojal asi Waltenberger myšlenku, k tomuto jedinému dosud článku připojiti dva další a tak utvořiti kruh v sebe uzavřený. První pole mělo býti předehrou tragedie, znázorněné na středním plátně, třetí její doslovem. Poslední vzplanutí hasnoucích sil životních chtěl znázorniti na prvém poli. Úplné rozpoutání všech vášní, nevázanou touhu po rozkoši a odhození všech masek u lidí, kteří vědí s určitostí, že je zítra čeká smrt. Tedy motiv asi podobný, jako zpracoval Renan ve své »Abatyši Jouarské«. Veliká orgie rozpoutaných vášní: požáry, láska ověnčená růžemi, číše prázdněné až do poslední krůpěje. Ale na obraze Waltenbergerově to poslední zoufalé přimknutí k životu, to poslední vzpěnění krve již již vychládající a šílené zalomcování všemi vášněmi dopadlo dost mrtvě a studeně. A dokonce již ten Osud, vztýčený v divadelní póse a ten »anděl smrti« s výrazem bolu ve skvoucí tváři! Tyto mrtvé a prázdné allegorie jsou živlem naprosto cizím v šíleném hýření poslední orgie. Blízkost neodvratného konce nesmí se nám pomocí tak neuměleckých elementů demonstrovati, tu musíme z té hrozné poslední křeče sami vytušiti, dech blízké zkázy a neodvratného zmaru musí nás při pohledu na ty poslední ze synů lidských, zmítajících sebou v posledních útocích vášní ovanouti jako plíseň hrobů. A naopak zase ti lidé, v jichž šílený jásot hučí pláč posledních hran, kteří vidinu smrti vidí vznášeti se nad plameny šlehajícími z praskajících a řítících se svých domů a nad babylonským zmatkem svých orgií, nemohou právě tuto příšeru viděti tak, jak ji zachytil Waltenberger na svoje plátno, nemohou viděti »výraz bolu ve skvoucí tváři« anděla. A tak, jako tyto allegorie jsou cizím živlem v předváděné tragedii, tak cizím, naprosto rušícím živlem jest celému obrazu poslední jeho díl, »Vykoupení«, toto »utěšené a radostné zakončení cyklu«, jak naivní výklad obrazu dokládá. Jak, probůh, souvisí tato symfonie růžového svitu a květů, věčného jara a lásky s těmi drsnými, divokými, hrůzně krásnými a tragickými tóny, na něž umělec v prvých dvou obrazech udeřil? V tomto spojení uráží jako svrchovaně banální koncese šosákům, kteří nemohou potlačiti přání, aby všechno vždy »dobře dopadlo« a jichž nervy by nesnesly ještě jedné tak prudké dose tragiky, jakými jsou obě předcházející pole. Tak zbytečně toto samo sebou docela milé a sladké třetí pole kazí účin obou ostatních a jest hlavní příčinou, proč dojem z Waltenbergerova obrazu není tak jednotný a mohutný, jak by se právě při této látce bylo mohlo očekávati. Celý obraz jest dílem nepopíratelného, velikého talentu, který má smysl pro grandiosnost a tragiku, který neutkvívá jen na vnějších zjevech, ale jde za ně a s oblibou tíhne k visionářským postavám a výjevům. V celku mladá, překypující síla tvůrčí, která svoje vlastní pole teprve hledá. Nejen ideově, ale i ryze technicky. Komposičně prozatím jeho práce stojí výše, než koloristicky, kde jest ještě při vší smělosti příliš tvrdý, příliš pastosní a jen výjimečně nachází onu jistotu, plynnost a přece plastiku a životnost barvy a jiskřivou hru světel, která jest nezbytnou při koncepcích tak smělých a široce založených. *Jaroslav Kamper.*

Digitized by Google

Rozhledy politické a sociální.

Domácí politika.

Karlínská volba dra Kaizla za poslance na říšskou radu dne 20. dubna dala poněkud určitěji vystoupiti konturám politické nálady v Čechách. Volba vypadla tak, že v Karlíně dostavilo se z 1525 volićů 597 k volbě, z nichž 583 volilo dra Kaizla a 8 dra Baxu. Na Smíchově z 2800 volilo 592 voličů a z těch 544 dra Kaizla a 24 dra Baxu. Protikandidáta dr. Kaizl neměl. Rad. Listy dne 16. dubna oznámily, že ani z kruhu důvěrnictva ani z kruhu voličstva samého nedošla jich vyzvání k postavení protikandidáta směru státoprávního; že Smíchov i Karlín platí v Čechách za města rázu konservativního a že při volbě Kaizlově bude rozhodovati dnes hlavně jeho hodnost ministerská; konečně že obě města mají své místní tužby a přání a ty že jsou poplatnictvu prvním požadavkem, zásady velkého slohu že jsou vedlejší, Karlín má na starosti odklizení invalidovny, rozšíření města a spolu se Smíchovem otázku připojení k Praze. Vyšetřivše pravý stav smýšlení voličstva přiznávají Rad. Listy, že není naděje na vítězství, ba ani ne na významnější poněkud protest a že oportunní politika mladočeské delegace bude slaviti tou volbou úplné vítězství, kdežto zastancům starého státoprávního programu dostane se rozhodné porážky.

Rad. Listy skutečně správně charakterisovaly situaci. Dnešní politika státoprávní poražena v Karlíně na hlavu. Voličstvo řeklo: dnes chceme splnění místních a nejbližších potřeb a tužeb. Ti, již nejživěji cítili potřebu splnění těchto přání a požadavků, šli k volbě překonavše v sobě námitky programu státoprávního. Důslednější státoprávníci zůstali doma, nechtějíce marně překážeti provedení zřejmých a neodkliditelných požadavků povahy hospodářské a sociální. Neboť — uvažovali — konec konců krokem k realisaci ideje v státním právě vyslovené, jest zajisté všeliké hospodářské i sociální posílení naše, byť i jen v místních mezích. My abstinencí u volbě zachováme státoprávní prapor neposkvrněný, kdežto ti druzí, oportunisté, činným účastenstvím státoprávnímu programu nepřímo prospějí, byť i přímo jednali proti němu. Skutečně za značné abstinence voličstva (v Karlíně 60% a na Smíchově kol 80% voličů k volbě nešlo) provedena volba, ale za to skoro jednohlasně (97·2% hlasů bylo odevzdáno pro dra Kaizla a 2·8% pro dra Baxu). Oportunisté vystoupili rozhodně a v sevřeném šiku, prospěšnost a naléhavost jistých opatření byla jim tak jasná a zřejmá, že i proti netajenému nesouhlasu hlavního orgánu strany a proti přímému zrazování všech mladších stran i odstínů k volbě šli. Ale poněvadž ti, kdož volili dra Kaizla, jsou přece jen členy státoprávní strany mladočeské, provinili se na programu i taktických zásadách strany, slavnostně několikrát prohlášených a pro všecky stranníky závazných. Krise neodvratná v mladočeské straně projevila se na venek resignací předsedy výkonného výboru dra Škardy, neshodou ve výkonném výboru strany a otevřeným vystoupením dra Edv. Grégra proti volbě Kaizlově. Od sjezdu v Nymburce bylo jasno, že se strana mladočeská k této krisi, ač nerada a jen z donucení, stále více schyluje Postačil jen zevnější popud, aby krise propukla a ten nastal, když byl jmenován dr. Kaizl ministrem.

Digitized by Google

Překvapilo-li stranu mladočeskou tak velice jmenování dra Kaizla ministrem, nevíme, ale způsobilo patrný zmatek, ačkoliv nebylo neznámo, že dr. Kaizl na tento úřad jest vyhlédnut. Z poslanců vyslovil se o tom dne 11. dubna dr. Engel v Benešově. Dr. Kaizl přijal prý ministerstvo z toho důvodu, aby vysloveno bylo, že se nemá proti českému národu vládnouti. Přijal-li úřad se souhlasem strany, stalo se proto, že za nynějších okolností jest pravděpodobno, že se bude vládnouti bez parlamentu i bez § 14. a že nebude národu neprospěšno, bude-li kontrola vykonávána členem jeho zastupitelstva. — Z tohoto výkladu hledí na nás jen jedna tvář české politiky, ta, která snaží se zachovati a zvýšiti vliv strany ve vídeňské říšské radě a v kruzích vládních, aby mohla s větším důrazem i úspěchem vymáhati uskutečnění jistých svých politických požadavků. Ale politika česká má ještě druhou tvář, tvář politiky státoprávní a demokratické, kterou obrací se k národu, k jeho politické obraznosti, k jeho citu, k jeho historickým vzpomínkám a k ideálům budoucnosti. Tato učí náš lid již po několik desetiletí, že jest nutno státi v nesmířitelném nepřátelství proti všem přítomným útvarům a nepřijímati nic, leč splnění základního požadavku národního programu. Ale tu právě obojí tato politika přichází v konflikt. Kdežto politika prvá, nazveme ji českou politikou ve Vídni, stojí na stanovisku historického vývoje a pokládá dnešní dané poměry za přirozené výsledky minulých sil a poměrů a život národa za souhrn společných znaků a mohutností jeho příslušníků, hlásá politika druhá, česká politika táborová a předvolební, že nynější poměry jsou křivdou a bezprávím, něčím zcela libovolným a nepřirozeným a že všechno může býti rázem napraveno, odhodlá-li se k tomu anebo přinutí-li se k tomu křivditel. Na tak různých dvou základech postavena jest česká politika a odtud všechen její neúspěch a všechny vnitřní převraty a otřesy. Ve Vídni v parlamentě sice v opositních řečech, mluvených do Čech a pro voličstvo, ozývají se jako zápalná hesla názory, odpovídající stanovisku poslednějšímu, ale jakmile nerozhodují ohledy na voličstvo a tendence agitační a má se ať v čemkoliv, v jazykové otázce, školství atd. uskutečniti něco positivního, přijímají stanovisko druhé. Není to přece jen zrada a chabost, že česká politika ve Vídni je jiná než doma na schůzích. Odpor mezi nimi je, ale má-li se o chabosti mluviti, jeví se tato chabost v politice hlásané doma, mezi lidem, jemuž stále bojí se pp. poslanci říci, že ta politika, v níž lid vychovali, je politikou malomocného, citového romantismu, možného mezi svými, v českém závětří, ale neuhajitelného před argumenty odpůrců. Tak stále kolísají mezi oběma směry, namlouvajíce lidu, že provádějí jedině správnou politiku jeho a utvrzujíce jej v ní, ač dávno již se jí zřekli. Důsledkem této nerozhodnosti jest dnešní krise a dalším důsledkem bude pád mladočeství a po něm — nové mladočeství.

Mladší naše strany politické jsou totiž na nejlepší cestě zaplésti se do těchže odporů, ve kterých se zadrhlo dnešní mladočeství. Tak jako toto počínají i ony, hesly křivda a právo, hesly prostými, k citu lidu mluvícími, hesly, v nichž jako v zrnku jest již předurčen vývoj, program i taktika české politiky, ale také hesly, jež nesnesou žádného rozboru a jejichž obsah rozvinut rozplyne se jako pára na světle poznatků historických a sociologických. Jakmile tyto nové strany z českého závětří vkročí na půdu parlamentu, kde vede se zápas argumenty rozumovými a nevývratnými fakty, budou musiti postaviti se na stanovisko vědečtějšího pojímání politiky a života sociálního, uznati dané poměry za útvary determinované mocenskými poměry minulých i nynějších věků, za útvary, na nichž činně i negativně, přímo i nepřímo spolupůsobil a působí i český národ, celý názor světový té doby, všechna současná kultura, budou musiti tu mnohé přijati a uznati, čemu cit se vzpírá, a po-

Digitized by Google

znají, že by s taktikou bezohledné negace, byť i zastupované vynikajícími politiky a vzornými charaktery, nedomohli se ničeho leč zklamání a prohry, a octnou se právě tak jako Mladočeši na dráze těžkých kolisí a rozporů. Historie mladočeštví jest přec rozvinuta před našimi zraky, jest tu, abychom se z ní poučili a zmoudřeli. Máme ji opakovati?

O Sjezdu radikálně-pokrokové strany dne 10. dubna bude oficielní zpráva v brožuře, již strana chystá. Proto přestaneme dnes na resolucích sjezdu. Byly přijaty resoluce o organisaci a tisku strany, o státoprávní politice, o ženě v činnosti národní a veřejné a o dělnické otázce. Za stoupence strany radik. pokrokové pokládá se ten, kdo nejen vyznává program strany, ale i podle něho žije a koná všechny povinnosti, které organisace svým členům uloží. Ke krytí výloh ukládá strana místním organisacím, dle jich síly a zdatnosti, zvláštní daň. Přednášky, schůze a projevy, jež mají nésti firmu strany, musí býti opatřovány a pořádány v dohodě s vrchní, centrální vládou strany, výkonným výborem. V tisku, jakožto nejúčinnější opoře k rozvoji strany a k proniknutí jejích zásad do nejširší veřejnosti, budiž provedena určitá dělba práce. Místní organisace zřídí stálé dopisovatele. Příslušníci jsou povinni podporovati tisk, který snahy strany šíří. Výkon. výboru se ukládá rozšíření a zdokonalení korespond. kanceláře strany. — Jak viděti, zavádí strana rad. pokr. po vzoru strany sociál. demokratické tuhou disciplinu mezi členstvem, ukládajíc mu i hmotné oběti a podrobujíc je v otázkách programových výk. výboru. Účelu, zříditi spolehlivý a pevný šik útočný, bude tím dosaženo, pokud bude strana moci přísně prováděti svoje usnesení. Chceme však zmíniti se o jedné zajímavé okolnosti, osvětlující ducha strany. My žádáme a také radik. pokroková strana požaduje, aby svoboda příslušníkův státu nebyla obmezována ničím leč stejnou svobodou jiných spoluobčanů, aby meze, jež klade stát individuelnímu počínání, byly určovány jen spravedlivými nároky ostatních spoluobčanův. Podřizování individuelního počínání požadavkům sociálným formuluje se dnes vzhledem k státu negativně, ale radik. pokroková strana definuje je positivně, podřizujíc své příslušníky autoritě své výkonné moci i v čistě formálních otázkách (pořádání schůzí) a obmezujíc i v nich autonomii místních organisací. Myslím, že ve vlastní svůj neprospěch. —

O státoprávní politice prohlašuje strana, že trvá na historickém nároku a právu na státní samostatnost, jakožto na prostředku, kterým se náš národ v zemi české, moravské a slezské domůže své samostatnosti přiměřeně k etnografickým, kulturním i hospodářským podmínkám i vývojovému stanovisku. Stana radikálně-pokroková rozlišuje dobře mezi státním právem českým, které znamená samostatnost státní jednotky Čech, Moravy a Slezska jako českého státu, a mezi právem ústavním, které znamená vnitřní uspořádání státu toho, nicméně má ve své státoprávní politice ustavičně na mysli i toto právo ústavní budoucího státu českého v tom směru a smyslu, že pevně a rozhodně pracuje k tomu, aby v něm byly uplatněny lidové a pokrokové požadavky jejího programu. Tato pevná a rozhodná vůle strany uskuteční se však jedině tehdá, když boj o samostatnost stane se společným bojem všech lidových stran našeho národa a když zejména, hledě k rostoucímu politickému i socialnímu významu dělnického hnutí, i naše dělnictvo přijme jej upřímně za svůj. Chce-li však česká politika uložiti dělnictvu povinnost státoprávního spoluzápasu, musí se své strany dostáti zase povinnosti, přiznati v něm rovnoprávného a rovnocenného činitele v českém národě, vycházeti vstříc jeho spravedlivým snahám a případné nedostatky a pochybení v něm poučováním a mírností odstraňovati. Hospodářské a kul-

Digitized by Google

turní sesilování našeho národa, nezbytná to další podmínka úspěšné státoprávní politiky, musí jíti současně s tímto sociálním obrozováním národa. — Strana pozorujíc, jak centralismus tohoto státu udržován jest nedostatkem svobod občanských i národních, dále mocí a vlivem vojska, byrokracie, šlechty a katolického kléru, prohlašuje boj proti těmto pozůstatkům starých dob nejen za příkaz celkového svého programu, ale i za jeden prostředek své státoprávní politiky. Rovněž povznesení váhy sněmů v zemích českých jest nezbytným prostředkem státoprávní politiky. — V otázce dobytí státního práva českého počítá strana především s rostoucími nesnázemi vnitřními v tomto státě samém. Ty vyžadují, aby česká politika posilována jsouc vytčeným duchem lidovosti, pokrokovosti a citem sociální spravedlnosti, byla útočnou, aby ona stala se svojí silou a odhodlaností rozhodujícím činitelem a osou (?) při budoucím znovuutváření státu. Musí tudíž strana trvati na zásadně opositním stanovisku proti všem centralistickým vládám rakouským: musí navazovati styky se všemi lidovými, federalistickými stranami; především však musí do tohoto proticentralistického a státoprávního zápasu vyzbrojiti i náš lid, protože pouhá státoprávní parlamentární taktika bez odpovědného státoprávního hnutí v lidu bude postrádati i posvěcujícího mravního významu i tvořivé síly.

Uvádíme tuto resoluci skoro nezkrácenu, jako důležitý dokument státoprávního nazírání mladší generace, seskupené v radikálně-pokrokové straně. Lišíť se od státoprávních projevů mladočeských tím, že přihlíží i k právu ústavnímu a je hledí formulovati a tím určitěji vyznačiti povahu českého státu. Mladočeši, jak známo, říkají: Dobuďme jen českého státního práva! Pak již si to doma sami dobře zařídíme. Ale je důležito vědět: jak. Kdyby se to mělo zařídíti podle ideálů nějakého šlechtického komorníka anebo podle ideálů p. Sehnalova žurnalisty, nevím, proč bych já a četní jiní, jimž pro takové ideály chybí porozumění, měl se rozehřáti pro nelákavou budoucnost. V resoluci rad.-pokrokové jest tedy jistý pokrok. Ale pro dosavadní státoprávní politisování i jisté nebezpečí. Kdyby totiž i jiné naše státoprávní strany i stavy chtěly určitěji vymeziti ústavní obsah státního práva, bylo by namnoze z divergentních jejich požadavků teprve zjevno, že státním právem neukončí se všechny nesnáze a obtíže, nýbrž právě v plném rozsahu nastávají. Dnešní státoprávnictví (à la třímati neposkvrněný prapor státního práva), stalo by se nemožným Poznalo by se, že žádati stále a výhradně na někom jiném poskytnutí samostatnosti národu, jako se děje dnes, kdy státoprávní strany stále upomínají Vídeň, aby nám »vrátila« samostatnost a svéprávnost, vlastně nic neznamená. Poznalo by se, že dříve musí býti vyřízeny některé jiné věci, než se bude moci přikročiti k tomu hlavnímu. Má-li býti státní právo programem celého národa, bude nutno, buďto aby se všechny divergentní názory o upravení práva ústavního jakž takž kompromisem shodly: tedy názory strany staro- i mladočeské, klerikální, sociální, rad.-pokrokové i šlechty; anebo zatím odložiti požadavek státoprávní a snažiti se o to, získati co nejvíce přívrženců vlastnímu ideálu ústavního práva. V případě prvém, má-li dojíti ke kompromisu, bude třeba u sebe zapříti všechno sociální a politické přesvědčení a obětovati je státoprávnímu programu. To, myslím, Mladočeši učinili. V případě druhém bude nutno především veškeré své úsilí soustřediti na to, aby pro určitý obsah ústavního práva byla získána většina národa, jíž by se pak, podle liberálního konstitučního principu, menšina musila podrobiti. Proto za logičtější pokládáme postup radikálně-pokrokové strany, jež staví určitější ideál ústavního práva a chce pro něj získati co nejvíce přívrženců, než akci Radik. Listů, jež obsah státního práva nijak nevymezujíce určitější formulací ústavního práva, zvedají »pohozený státoprávní prapor« a staví se s ním v čelo národa, jenž má útokem

Digitized by Google

na centralistické Rakousko přiměti je, aby nám státní právo dalo, ale nechávají národ v naprosté nevědomosti toho, jakým právem ústavním by je měl vyplniti. Přece však nemůžeme potlačiti jistou pochybnost o správnosti taktického postupu radikálně-pokrokové strany, jež klade větší důraz i větší naděje skládá v to, těžiti z nynějších nesnází Rakouska a prováděti nejbezohlednější oposici parlamentární, než v onu vnitřní, zajisté velikou, ale přece nevyhnutelnou práci přípravnou doma.

Resoluce k ženské otázce se nesoucí praví: »Strana klade sobě za úkol přivésti ženy k poznání, pochopení a plnění jejich povinností a práv v národě a životě veřejném a považuje přímou činnou účast žen ve všech kulturních, sociálních a politických snahách národa za samozřejmou nezbytnost. Této uvědomělé a účelné součinnosti žen lze však docíliti jen tehdy, bude-li žena státi na stejném stupni vzdělání s mužem a bude-li k této činnosti vyzbrojena týmiž výhodami a právy jako muž. Proto bude strana usilovati o kulturní, sociální i politickou rovnoprávnost žen. — Strana považuje život rodinný za jedině přirozený způsob života lidského, bude pracovati k tomu (jak?), aby každému jednotlivci bylo možno v čas zakládati sobě rodinu a zamítá tudíž nucený celibát. Vidouc pak v rodině přirozený základní útvar soužití lidského a působení v ní za přední přirozený úkol žen uznávajíc, chce docíliti upevnění a povznešení rodiny jako základní jednotky celku národního právě povznešením žen k úplné rovnoprávnosti s muži a takovým povýšením jich uschopniti je k vyššímu pochopení, plnění a obraně úkolu toho a tím dopomoci jim k vyšší úloze v národě a společnosti vůbec. Strana považuje za nezbytné, aby pro ženy dělné vyměřena byla zákonem nejvyšší doba pracovní a to pro ženy vdané poměrně menší než pro ženy nevdané, aby zakázána byla práce přes čas naprosto, aby dozor nad pracujícími ženami směly kromě zaměstnavatelů samých toliko ženy míti a aby každý přestupek proti mravopočestnosti podřízených žen byl trestán ztrátou práva zaměstnávati ženy a býti nadřízeným v podniku, v němž ženy jsou zaměstnány.«

Považujeme za důležitější postavení a úkol ženy v rodině než v politice. Přímou a činnou účast žen v politice, tedy v zápase o politickou moc, se všemi těmi vášněmi a půtkami veřejného zápasu, pokládáme za zbytečnou a rodinný život ohrožující. Vliv ženy v rodině, manželky a matky, na politické snahy mužů byl, jest i bude vždy veliký, a o tento nepřímý vliv jejich na politiku nám má jít a ne o přímou účast v politice. (V té příčině jsme co do modernosti velice pozadu za »Samostatností«.) Místo aby žena běhala po nějakých tuctových schůzích politických, psala novinářské polemiky, dělala resoluce a strany, a v rakouském parlamentě činně se súčastnila veškerých polemik vídeňských antisemitů s p. poslancem Irem o pověstný sifon, bylo by myslím lépe, aby svému nebohému manželu-politikovi, když se vrátí unaven a rozčilen ze svého parlamentu a klubu, anebo jen ze skromného svého úřadu, dovedla vybrati umělecký román, vyložiti kritický a filosofický essay, promluviti o zdraví svých dětí, aby dovedla mu něco říci z vlastního názoru o životě chudých v sousedství a upozorniti světskými svými záležitostmi příliš zaměstknaného politika na nejnovější a výborný spis z politiky, sociologie, národ. hospodářství atd. Nebyl by to větší vliv na kulturní a politický stav národa, než ta »přímá účast« v politice? Z té příčiny také postrádáme požadavek, co největšího obmezení tovární práce žen a kategorický imperativ: i žena dělníkova buď především jiným a výhradně manželkou a matkou a k tomu vychována rodinou, školou i společností.

Resoluce o dělnické otázce vyrozumívá touto otázkou povlovné vyrovnání protiv mezi jednotlivými stavy a třídami občanstva a dosažení pro jednotlivce co největší svobody hmotné i duševní. Považuje řešení otázky dělnické za nejhlavnější

Digitized by Google

i z příčiny národnostní, poněvadž národ český dobude jen na základě sociální spravedlnosti své samostatnosti a obstojí ve světové kulturní i hospodářské soutěži s národy jinými. Za jednu z nejprvnějších věcí pokládá strana zavedení statistických úřadů při obcích, okresích i zemích, vědouc že bez podobné znalosti stavu dnešních poměrův nelze společenské otázky správně řešiti. Žádá pak ve smyslu svého lidového a pokrokového programu: úplné svobody občanské (jaké? do které míry?), všeobecné, přímé, rovné, tajné hlasovací právo od 21 roku bez rozdílu pohlaví, zrušení dnešního militarismu, bezplatné soudnictví a školství, všeob. vzestupnou daň důchodkovou se zřetelem na minimum daně prosté, zrušení nepřímých daní na potřeby životní, povinné všeobec. pojišťování pro stáří a proti nemoci a j. známé již požadavky.

O sjezdech ostatních a posledních událostech politických promluvíme příště.

Hlídka hospodářská.

Ty časy již dávno minuly, kdy z Čech každoročně se vyváželo značné množství obilí všeho druhu, konkurence Uher, Ruska a Ameriky ceny obilí všude tak stlačila, že náš rolník má s odbytem svých plodin postavení čím dále tím těžší, jeho zisk vzhledem k vzrůstajícím výlohám se snižuje a jeho nářky, že na mnohém druhu pracuje úplně bez výdělku, nejsou úplně bezpodstatny; jediný ječmen — vyjma různá semena — má zajištěný vývoz do ciziny a tím též lepší ceny, poněvadž zde nepadá na váhu absolutní množství, nýbrž jedině kvalita. Náš ječmen si udržel ještě dominující postavení na trhu světovém a bohdá, že ho také podrží.

Je známo, že každý ječmen pro pivovarské účely se nehodí; rozhodujícím faktorem je zde vždy jeho složení po chemické stránce, jež děkuje půdě, v níž se zrodil, tak jsou ku př. již rozdíly mezi domácími ječmeny velice značny, ječmen z jižních nebo ze severovýchodních Čech se nikdy nevyrovná ječmenům slánským nebo libochovickým anebo dočista hanáckým. Zajímava je též okolnost, že nejlepší ječmen se rodí vždy tam, kde půda je vhodna pro pěstění cukrovky.

Největším odběratelem pro náš ječmen je Německo, kdež výroba piva je též nejznačnější; vývoz vyrobeného sladu do Německa stále jest menší, neboť v posledních 3—4 letech zřídili si Němci několik velikých sladoven hlavně podle Labe, z nichž největší a snad nejrozsáhlejší na celém světě vůbec jest v Pieschen u Drážďan. Český ječmen dopravují po vodě až do továren za laciný peníz a odtud výrobkem svým zaplavují celé Německo. Již v Sasku se setkává náš ječmen se značným konkurentem, totiž slováckým a uherským; prvnější se v mnohých ročnících úplně vyrovná hanáckému, druhý pak bývá v zrně sice silnější, ale daleko ne tak jemný, oba však mají výhodu lacinější dopravy, předně tarify drah uherských jsou jim příznivější, za druhé pak ječmen z Pováží a Potisí se dopravuje velice lacino po vodě buď do Galace anebo i do Terstu a Rijeky, aby odtud po námořních lodích byl dopraven buď do Hamburku a Brém anebo do Anglie. I pro náš ječmen a slad je Anglie stálým a po Německu nejdůležitějším kupcem, zvláště jemné světlé druhy (hanácké) jsou zde velice oblíbeny. Škoda jen, že celý výdělek neplyne přímo do kapes českých. Obchod s Anglií se provozuje téměř výhradně prostřednictvím hamburských komisionářů, kteří z něj již dovedou těžit; podobně i obchod se Skandinavií a Dánskem nebývá přímý, nýbrž bývá též sprostředkován hamburskými a štětínskými komisionáři. I do Švýcarska, Hollandska a Belgie je vývoz náš značný, jenže v posledněj ších dvou zemích, jakož ostatně i v Anglii, vystupuje Německo jako konkurent a sice se svým ječmenem ze Slezska a z Posálí (okresy Halle, Magdeburk atd.), který v mnohých

Digitized by Google

létech bývá ještě výše ceněn než náš; do zámořských končin se ječmen nevyváží, poněvadž tam výroba piva spočívá na jiném základě (vyrábí se ponejvíce z rýže).

Svého času se objevil na trhu evropském též ječmen chilský, jenž svou barvou a celým svým vzhledem přímo oslňoval, ale nedovedl si získat přízně, pro pivovarství se příliš nehodil, což dalším důkazem, že jen půda a podnebí vytváří jakkost.

Obchodníků s ječmenem českým je mnoho vidět na bursách, respektive trhu německém, Čechů mezi nimi ale téměř žádných; všechen ten obchod jest skoro výhradně v rukou německo-židovských, jen malý domácí nakupovač bývá Čech. Slad má postavení stále obtížnější, hlavně Německo se hledí emancipovati a vyrábět vše pro svou spotřebu samo a k tomu ještě svými výrobky nám dělati konkurenci, v čemž mu nově zavedená restituce cla je zvláště nápomocna. A sladovny naše pracují s cizinou většinou prostřednictvím svých agentů v různých místech usazených, anebo vlastních cestujících; z velké části ale prodávají svůj výrobek německo-židovským obchodníkům ve Vídni, Praze a Brně, jež pak slad ten jako svůj vlastní výrobek na trh uvádějí.

Potěšitelným zjevem je, že naše pivo si dobývá stále větší přízně v cizině, ani boykot v Německu mu nemohl příliš uškodit, dobrý výrobek si razil cestu; jest jenom žádoucno, aby se odbyt našeho piva dále šířil, pak snadno oželíme toho, že se zmenšuje poptávka po našem sladu, pro nějž by se pak doma našla spotřeba.

jog.

Z naší doby.

— **Petrklíče.** Jistí pánové — jak známo — zřekli se před nedávnem všelikých problémů a mají teď již před tímto slovem takový přímo pověrečný strach (asi jako p. Božidar Vocásek z »anarchismu«), že nějaká vtipná hlava mezi nimi nedala si pokoje, až vynalezla a dala si patentovat jakýsi »neomylný, problémy všeho druhu hubící prášek« pod ochrannou značkou »joie de vivre«. I prohlásili, že tento prášek je nejenom nejlepším prostředkem, jak zbavit se všelikých červů a hmyzů mozek hlodajících a spaní i trávení rušících, ale že též výtečně podporuje oběh krve, budí lásku k životu, mužnost, vůli — a la Voltův kříž; ovšem opatrně zatajili před světem chemické složení tohoto všemocného prášku. V posledním čísle svých »Petrklíčů« podávají za to ve stati »Studenti« jakýsi experimentální návod a názorný důkaz, jak s práškem operovat a jak jistě působí: nejprve naneseno na jednu hromadu co nejvíc všelijakých těch nejhroznějších problémů, jaké si jen možno představiti, problémů, proti nimž posud známí cizopásní červi jsou holými neviňátky (na př. problém »individualism-kolektivism«, problém »kultury«, »rasovosti« atd.) a nyní vystoupí proti těmto potvorám neohrožený agent s flaštičkou »radosti ze života«, jedním rázem vychrstne na ně svůj tajemný prášek a po problémech není více stopy. Všechno je rozřešeno, navždy a nadobro rozřešeno a rozluštěno — »již jen blázen praví v srdci svém, není radosti ze života!« A také vám vyvrátí dobrý ten agent zpozdilou vaši domněnku, jakoby v prášku byl nějaký jed: to je pouhopouhá pomluva konkurentů. Ale běda — bývá to již tak na světě, že vinárníci nepívají svých vín a ševci pro práci zákazníků zapomínají spravit boty vlastní: podobný malér stal se i bodrému našemu agentovi: již již chtěl jsem si objednat kelímek zázračného prášku, když v tom s hrůzou jsem si všiml, že jemu samému, prodávajícímu prášek problémy hubící, sedí zrovna na bílé manšetě takový ošklivý, veliký černý hmyz, takový ohromný, na věky nerozřešitelný problém; čteme na 1. stránce téhož čísla: »Trpká jest žena, pravil Šalomoun; nevíme však, máme-li tomu výroku věřit, neboť se neví, kdy jej Šalomoun vyslovil: zda v noci, anebo až ráno při bolení hlavy.« Jaký to hrozný

Digitized by Google

problém — věru, to jsou mně aspoň přece ještě milejší ty staré záhady, trápivší již ode dávna lidstvo, daleko milejší, než takováto z brusu nová species problémů: při tamtěch máme již staré diagnosy a recepty, kdo ale dovede poradit při takovýchto záhadách? Pánové, vidíte, že i vy máte své problémy, které ani radost ze života nemůže rozřešit a které mohou míti tak nepříjemné fysické následky, že za nějaký čas ona vtipná hlava mezi Vámi bude mít příležitost spasiti všechny takovýmito záhadami se trápící novým neomylným prostředkem proti holohlavosti! Kirilov.

— **Jan Váňa**. V pondělních Národních Listech dočetlo se obecenstvo, že mne spisovatel a essayista J. Váňa pokáral a ztrestal u soudu, na který jsem jej pohnal, a že půl druhé hodiny vypočítával mé nekalé literární a jiné skutky, jichž jsem se na něm dopustil. Poněvadž při líčení bylo několik svědků, mohu se jich dovolati, že pan Váňa půldruhé hodiny u soudu všelicos mluvil, na př. že on je sice od bavorských hranic, ale že věří v poesii práva, proto že s Gladstonem praví, těžko je usoudit, kde přestává kritika a kde začíná nadávka a tudíž že mi nenadával na ulici a nevyhrožoval pohlavky, ale jen kritisoval; při tom citoval Isaiáše, Bibli, Emersona, Ecce Homo atd. Veliký dojem vzbudil u c. k. soudu odhalením, že bývá u nynější Excelence c. k. ministrpresidenta hr. Thuna na letním bytě, že kníž. Švarcenberka, hr. Wurmbrandta, jakož i několik rakouských generálů a osoby z nejbližšího okolí císaře pána učil anglicky a pod., takže při výmluvnosti p. Váňově nutno nějakou chvílku z půldruhé hodiny přece jen odečíst, kdy mluvil o sobě a ne o mně. Mé nekalé skutky, pokud se pamatuji, jsou: že jsem začal mravovědou (Krejčí, Dnešní otázka mravní), pak byl socialistou a teď jsem prý skončil pohlavní zdravovědou (Dr. Ribbing), že můj obličej má rysy zločinecké, že jsem ho týral angličinou a ruštinou vždy dvě hodiny místo jedné, že jsem si vzal u něho dvacet anglických hodin a chtěl ho pak mistrovat, že se k němu nechovám, jako se má žák chovat k učiteli, že neznám rozdílu mezi němý a holub (Tauben), že jsem nedovedl přeložit corn-law, že jsem mu prý psal, že beře lidem doma portmonky z kapsy, (proti čemuž jsem se ohradil, pan Váňa pak nějakého mého listu o těchto portmonkách nepředložil) a pod. Hlavní pak moje kousky byly, že prý jsem z jeho překladu Bucklea strhl obálku a dal naň svoji a podobně že prý jsem pí. M. připravil o práci. Předložil jsem soudu list pí. M., jímž ona tvrzení p. Váně prohlašuje za nepravdu, jíž »si on již tak sugeroval, že jí věří«. V příčině Bucklea jsem u soudu dokázal srovnáním původního vydání p. Váňova, kdež vypuštěny celé partie, s vydáním mnou upraveným, jakož i srovnáním různého formátu prvotního a nynějšího vydání, že by to s tím přelepením obálky byl hotový zázrak. Poněvadž na soudě přítomní i s posluchačstvem se chvílemi »smíchy váleli«, ani jsem si svědecky neosvědčoval, co všechno pan Váňa tvrdil a konečně soudci učinil po vůli a přistoupil na smír, přijme-li pan Váňa tyto podmínky: uzná, že jsem byl v příčině Bucklea v právu, prohlásí, že jsem mu v ničem nekřivdil a odvolá urážky, jež učinil (cituji, dle soudního referátu »Práva Lidu« ze dne 23. dubna, jehož referent byl při líčení a má podrobné o něm zápisky). Pan Váňa přistoupil na podmínky a podávaje mi ruku prohlásil, že uznává, že jednal v rozčilení: »Pan Pelcl se ke mně slušně choval«, pravil při tom. »Odpuste mi, pane Pelcle, a já vám dám už pokoj.« A dal mi pokoj — tři dny. V pondělí (25. dubna), vydal své válečné prohlášení a slíbil o mně brožuru. Oblíbený Izaiáš p. Váňův praví, kap. 37, v. 29.: »Poněvadž pak ty se tak vztékáš proti mně a tvé zpouzení přišlo v uši mé: protož vpustím udici svou v chřípě tvé a udidla svá vložím v ústa tvá a odvedu tě zase tou cestou, kterouž si přišel". *J. P.*

Tiskem Edvarda Beauforta v Praze.

Digitized by Google

ROZHLEDY.

REVUE

UMĚLECKÁ, SOCIÁLNÍ A POLITICKÁ.

Ročník VII. 15. května 1898. Číslo 16.

Smutné konce.*)

Dvacátého šestého dubna hlasováno v poslanecké sněmovně ve Vídni o tom, mají-li býti výboru přikázány tři návrhy, podané Němci za účelem, aby vznešena byla ministerská obžaloba na dřívějšího ministrpresidenta hr. Badeniho. Pohnán má býti hr. Badeni před státní soud pro to, co událo se ve sněmovně 25., 26. a 27. listopadu předešlého roku, když pro znásilnění předsedy Abrahamowicze poslancem Schönererem, jenž onomu vyrval z rukou presidentský zvonec, prohlášen byl návrh Falkenhaynův, aniž o něm ve sněmovně bylo jednáno, za přijatý v naprostém odporu proti jednacímu řádu, a když pak na základě jeho do sněmovny uvedena policejní stráž za účelem vyloučení nejzběsilejších členů obstrukce německé.

Ačkoliv věděl každý a tudíž i katolická strana lidová, že téměř jen zázrakem by se státi mohlo, aby dotčené návrhy nebyly přikázány výboru, pakli v záležitosti této, principielně a takticky tak důležité, vypřáhne z majority katolická strana lidová, přece jen vypřáhla.**) Hlasováno dle jmen; katolická strana lidová až na tři členy, kteří hlasovali pro návrhy německé, se vzdálila, ačkoli svého času šestnáct jejích členů návrh Falkenhaynův podepsalo, a výsledek hlasování byl, že přijaty dotčené návrhy 175 hlasy proti 167 ku veliké, oprávněné radosti Němců.

*) Pan Al. Neklan zaslal nám článek ohlašující politickou prohru a porážku naši ve Vídni, na kterou již připravují český svět i denní listy. Mínění p. Neklanovo o hlavní taktické chybě Mladočechů jest našim čtenářům známo již i z jiných jeho článků v »Rozhledech.« Je-li správno či ne, neumíme povědětí; to však bychom doložili, že Mladočechům bylo přece jen nesnadno přejíti rázem ze »zásadní státoprávní politiky« do strany vládní, neboť politika mladočeské strany jest a chce býti zároveň zásadně státoprávní i vládní, proto nesmí býti určitou a důslednou a přichází o všechen úspěch i na tom i na onom poli. Je-li diagnosa p. N. správna, potvrzovala by naše názory o nutnosti, zjednati jednak cílům státoprávním a jednak potřebám a úkolům přítomným pevnou politickou půdu dvěma stranami. (Viz čl. »Ven z bludného kruhu«, Rozhledy č. 6.

**) K zázrakům čítá se přítomnost všech členů sněmovny mimo dny, kdy nahrazuje státní pokladna poslancům útraty jim vzcházející předpokládaným pobytem na radě říšské.

Digitized by Google

Třetího května prohlásil baron Dipauli, vůdce katolické strany lidové, v debatě o přikázání všech návrhů jazykových zvláštnímu výboru, k veliké, oprávněné radosti Němců, že katolická strana lidová změnila své stanovisko v otázce jazykové v ten smysl, že nyní tak jako ostatní Němci žádá zrušení jazykových nařízení Gautschových beze všech podmínek. —

Když před svátky velikonočními Kristus vjížděl do Jerusaléma, veliké nadšení a nezměrná radost zachvátila všechen prostý lid židovský ve městě a »Hosianna synu Davidovu!« a »Hosianna na Výsostech!« vznášelo se k nebesům. Avšak horoucí tento jásot uchváceného davu ani zdaleka porovnati nelze s »Halleluja!« a »Radujme se!« jež ze sebe vydávaly a v oblast českou troubily »Národní Listy«, »Politika« (obojí) a »Hlas Národa«, když před rokem poslancové naši hraběti Badenimu, vydavšímu nařízení jazyková a žádajícímu, aby teď Čechové vstoupili do majority korunou kýžené, odpověděli, že jsme s Poláky a s konservativními Němci vstoupili do majority své.

Nu, teď jasně vidno i slepému a tudíž snad i jmenovaným listům a také poslancům našim, jak ukrutnými jsme tehdy zase byli kosy. Mysleli jsme totiž ve své nezměrné naivitě, že nechají se v době této, národnostně tak vzrušené, němečtí klerikálové ostatními Němci denně kopati a sobě zrádců spílati, jen aby nám Čechům proti ostatním Němcům právě v národnostních věcech dopomohli ku troše spravedlnosti, aniž bychom my Čechové jim něco za to dali.

Ano, kdybychom jim byli slíbili a chtěli vydati školy jejich a naše, bylo by to bývalo alespoň psychologicky správné. Avšak takto — jaká to bezuzdná obrazotvornost! A my se pokládáme za politiky, za politiky dlouhým bojem vytříbené.*)

Z fiaska tohoto, jež uřízli jsme si s velebenou majoritou tak zvanou autonomní, mohl bych osobně míti radost, kdyby nad výsledky činnosti vůdců našich (poslanců a listů) nekrvácelo mně srdce; neboť i v této věci loňská diagnosa má osvědčila se býti správnou, což arci mnoho neznamená proto, že jasné to bylo každému, kdož alespoň čtyry smysly má pohromadě.

Avšak není se čemu diviti.

Pokud na živu byl Gustav Eim, čítala mladočeská delegace na radě říšské ve středu svém alespoň jednu politickou hlavu. Ostatní členové její — přes to že doma za pecí ve svém povolání vesměs nad okolí své vynikají — v politice, dle úsudku mého, jsou pacholaty. Jedni — a ti tvoří ohromnou většinu — proto, že nemají vlastních názorů a »souhlasí vždy s většinou«. Jiní proto, že mají sice názory vlastní, avšak mylné, na př. svou zvláštní, shora dotčenou psychologii. Jiní zase proto, že, bojíce se svízelů, spojených s uplatňováním názorů, odchylujících se od názorů stranou patentovaných a u strany obvyklých, omlouvají se před sebou v duši své tím, že poslancům říditi se jest moudrostí voličů.**)

*) Telegrafovali jsme Ebenhochům loni i z Přerova. Letos snad už takových vydajů nebude.

**) Přes všechen respekt, jejž mám já osobně před politickým rozumem voličů již proto, že dle známého rčení všechna moc pochází — prý — z lidu, tázal jsem se

Digitized by Google

Všichni pak proto, že považují za věc téměř nezbytnou, aby právě oni byli poslanci.

Tím vysvětleno faktum, že, jako Čína chráněna byla proslulou zdí před nájezdem nepřátel, tak obklíčeni a chráněni jsou poslancové naši a listy naše zdí, zdělanou po výtce z materialu, jejž přemoci nemohou ani bohové, proti nájezdům politického rozumu, a za zdí tou nájezdům takovým vzdorují statečně s úspěchem a bez velkého namáhání.*)

Jedním z takových — řídkých — nájezdů byl program můj, uveřejněný ve spise vydaném již koncem roku 1895 a propagovaný — arci jen mnou a marně — po celý rok 1897.

Jako mohutný vítr k ránu rozhání deštivé mraky noční, tak i úsilí národa českého, věnované všem oborům kulturním, rozptýlilo chmury, jimiž Němci naši zastírali nás zrakům celého ostatního světa, a slibnou nám zorou počal zardívati se obzor politický. Jubilejní výstavou Pražskou r. 1891, předvedením děl Smetanových na divadelní výstavě vídeňské r. 1893 (na popud ředitele Nár. divadla p. Šuberta a kněžny Metternichové), skladbami Dvořákovými, českým kvartetem, výkony malířů a sochařů českých, Albertovými překlady z poesie české ukázáno divícímu se světu, že i v oněch oborech kulturních, o kterých v denních listech zvlášť se píše, nejsme barbary. Teprvé tito činitelé — divný to svět — vřadily nás v očích ostatních národů v řadu národů kulturních a zjednaly nám příznivá, nebývalá imponderabilia, faktory, jež nelze ani měřiti ani vážiti, a všude, kde o našich snahách politických vůbec věděli, vyskytaly se — i mezi našimi Němci — hlasy, že teď i v politice s Čechy něco státi se musí**). Náladu tuto cítil každý a každý viděl, že — po drahných letech — zase jednou blíží se příznivý politickým snahám našim okamžik.

Mně šlo o to, abychom okamžik ten zase nepropásli — jak již dvakráte se stalo. A proto v uvážení všech poměrů žádal jsem: abychom přestali žádati splnění všech našich postulátů najednou; abychom hleděli dosíci přede vším rovnoprávnosti jazykové a sice pomocí koruny; abychom za tím účelem dali koruně solenní ujištění, že posečkáme s ostatními postuláty svými, pakli dána nám bude korunou záruka, že položen bude základ rovnoprávnosti jazykové korunou za pomoci Poláků a celého velkostatku, již by při nás stáli proti Němcům, nikoli jako spojencové naši, jimž bychom musili platiti, nýbrž jako vojska korunní z povelu koruny, až by pak přirozeným vývojem věcí zavedení spravedlivých řádů volebních, a provedení státního práva českého stalo se snadnějším. Avšak vše úsilí mé bylo marné. Za čínskou zdí svou vzdorovali jsme statečně, i když hr. Badeni vedl na politický nerozum náš útok svými jazykovými nařízeními, jimiž koruna dávala záruku nám, že hodlá splniti první náš postulát, provedení rovnoprávnosti jazykové, co nejrychleji.

svého času, když poslancové Eim a Vašatý před voliči svými proti sobě řečnili, onoho co že myslí o tom, jak by to bylo dopadlo s potleskem, kdyby každý z nich řeč svou byl měl k voličům odpůrcovým? — Odpověď jeho byla — rozumí se — rozumná.

*) Vypráví se, že politická a národnostní činnost velké většiny poslanců našich na radě říšské spočívá v tom, že ve vídeňských restauracích za netajeného posměchu čížníků principielně, okázale a neustupně pijí jen plzeňské.

**) »Mit die Böhm' muss halt jetzt was g'scheh'n« slýchati bylo ve Vídni.

Digitized by Google

Šestého dubna 1897 vyhlášena jazyková nařízení pro Čechy, dvacátého pátého pro Moravu. Všechen politický svět na celé zeměkouli, Němce naše nevyjímaje, očekával, že snad přece nabudeme rozumu a vstoupíme do majority vládní; velkostatek německý ještě celé čtyry dny kolísal. Avšak hlavní material naší čínské zdi se osvědčil; nepovolila ani na tom místě, kde do ní od desíti asi let bez ustání a napjetím všech svých sil až do úmoru, v pravdě usque ad finem, dlabal Eim,*) a dvacátého devátého počala obstrukce.

Hrabě Badeni, první to ministr rakouský, který skutečně pokusil se o to, aby národu českému zjednal, pokud možno bylo, spravedlnost, přeceňoval jakost hlavního materiálu čínské naší zdi a zklamán ve své naději, že po vydání jazykových nařízení poslancové naši vstoupnou do majority vládní a pomohou mu provésti vyrovnání s Uhry, pozbyl rovnováhy a vůči německé obstrukci kupil chyby na chyby, a ta naše slavná majorita »autonomní« s ním.

Facit všeho jest následující.

Jazyková nařízení hr Badeniho, jejichžto hlavním ustanovením bylo dle úsudku mého, že provedena měla býti v době dozírné dvoujazyčnost úředníků, jediný to vhodný — dle úsudku mého — prostředek ku provedení jazykové rovnoprávnosti, — ta byla; fueramus Pergama quondam. Jazyková nařízení Gautschova, v nichž upuštěno od dvoujazyčnosti úředníků, mají bezpodmínečně zrušena býti, jak toho žádá s ostatními Němci i oslavovaný spojenec náš, katolická strana lidová. A aby tragédie nebyla bez satiry, má hájiti na radě říšské vyrovnání, jež Biliński tak si přichvaloval a proti kterému poslancové naši, listy naše i voličové ustavičně brojili, ex officio — Mladočech.

Co dále bude, nikdo neví. Jisté jest pouze to, že nálada shora dotčená nenadejde ani tak brzy zase, a pak to, že na dobu naprosto neurčitou odložen jest den, kdy položen bude základ ku provedení jazykové rovnoprávnosti.

A zatím v uzavřeném území Němci utloukají a budou utloukati i dále minority naše (v Gautschových nařízeních je na to vypsána prémie), ničíce hmotné postavení jednotlivců; to jest pro tyto a pro rodiny jejich věcí ukrutnou a osudnou — a vše, co poslanci proti tomu činí, jest, že podávají ostré interpelace a, podavše je, myslí, že vykonali svou povinnost.

Ve Slezsku zatím germanisují a budou germanisovati Němci Čechy i Poláky pomocí industrielních závodů a peněz a v Uhrách mrzačí Maďaroni a Maďaři Slováky a za to i Němci i Maďaři ulhávají a ulhávati nás budou před celým světem i dále z barbarství a jiných krásných vlastností. Ale vše to vůdcům (poslancům i listům) národa českého, v jehožto vyjařmení se z područí Němců naděje své skládají všichni utlačovaní

*) Eim s programem mým — rozumí se samo sebou — souhlasil úplně. Nebylo to však nic platné; neboť když jsem se jej tázal, k čemu v článcích svých o spisu mém v »Národních Listech« uveřejněných, spis ten nepotřebně chválí (na př. že vše doloženo žulovými doklady a p.) a proč nepodává žádného úsudku o programu samém, pravil: »Nesmím; hmotně nejsem neodvislým a tělem jsem mrzák.« A při tom ve rty jeho, v úsměvu radostném tak libé, vryl se úsměch nevýslovně trpký.

Digitized by Google

národové v celém mocnářství, ani drobet nevadí. Mají na vše to velmi krásný recept. Když je nejhůř, promluví poslanec Herold nějakou »pružnou« řeč, »dá jim«, a listy naše napíšou několik vzletných článků úvodních; a poslancové a listy a národ myslí, že něco se stalo, a s lehkou myslí žijeme zase dál; nějak bylo — nějak bude!*)

Že mohlo dnes již býti jinak, kdybychom po vydání jazykových nařízení hr. Badeniho byli — dle programu mého — vstoupili do majority vládní, prohlásivše, že prozatím spokojíme se s tímto základem ku provedení jazykové rovnoprávnosti, jde na jevo i z toho, co před několika dny (29. dubna) v poslanecké sněmovně pravil (dle stenografického protokolu str. 857.) německo-nacionální poslanec Steinwender: » . . . Wir geben ja nicht nach, im Gegentheil, wir verschärfen und versteifen unsere Forderungen. Vor einem Jahre wäre vielleicht eine blosse Abänderung der Badeni'schen Verordnung in Erwägung gezogen worden, ein halbes Jahr später war die Vermittlung Dipaulis nicht aussichtslos. Das alles ist überholt. . . .«

Známé jest, že po vydání jazykových nařízení pro Čechy Němci stížnost vedli nikoli proti dvoujazyčnosti úředníků, v nařízeních stanovené, nýbrž hlavně jen proti krátkosti lhůty přechodní. Měl totiž dle nařízení těch každý, kdož vstoupil by po 1. červenci 1901 do dotyčných úřadů zeměpanských, během tří let vykázati se znalostí obou jazyků zemských. Na místě této nepotřebně krátké lhůty, obsahující pro ty, jichž jakožto prvních ustanovení toto by se bylo týkalo, pouze sedm let od vydání řečených nařízení, žádali Němci lhůtu dvanáctiletou; já ve spise svém navrhoval jsem patnáct let. S obstrukcí počali Němci teprve 29. dubna když již bylo jisté, že Čechové, přes to, že 26. dubna vyhlášena byla

*) Příkladem uvedu, jak v takových případech vede si hlavní orgán mladočeské strany. V úvodním článku 8. května 1898, nadepsaném „Podlamovačům mysli národa« a věnovaném všem, kdož s výsledky politiky mladočeské nejsou spokojeni, a najmě »Hlasu Národa«, jenž zase vychvaluje »železný kruh" a punktace, čteme mezi jiným: ». . . Pro těch pár německých Tyroláků a Liechtensteinských dragounů národ český věru nezhyne. . . .« — »To mají Národní pravdu«, přitakuje čtenář; to však, že není účelem našich snah, abychom ustavičně zakoušeli, co ještě sneseme, aniž bychom zahynuli, to mu ujde. — ». . . Dnešní zráda Dipaulovců a Liechtensteinů právě jen dokazuje, jak dobře jsme viděli my Mladočeši, když jsme už před čtvrtstoletím o spolehlivosti těchto výtečných spojenců silně pochybovali a pana dra Riegra, který v ně jako ve spasitele naše věřil, upřímně varovali. . .« — »To mají Národní pravdu«, přitakuje čtenář Mladočech, »my jsme to už tenkrát věděli a těch Starých upřímně varovali.« Že tytéž »Národní« 4. dubna 1897, tedy asi před rokem, v úvodním článku „Autonomisté, sražte se v šik« ku spojenství právě s těmitéž klerikály z alpských zemí vyzývaly, to čtenář chudák již zapoměl, a na to, jak po sražení se těch autonomistů v kýžený šik tytéž »Národní« unisono s »Hlasem Národa« a »Politik« hlaholily všem námdo uší »Halleluja«, na to se dobrotisko již nepamatuje, slyšeť těch maršů už příliš mnoho a tak různých — kdo si to má pamatovat! — »Jsme-li pak dnes odkázáni »jen« na přátelství vlastních bratří našich slovanských v Rakousku: přátelství toho výše sobě ceníme a pevněji v ně spoleháme, nežli v přátelství německých ultramontánů a zpátečníků.« — »To mají Národní pravdu«, ozve se v hrudi čtenářově rozechvěný cit národní, »musíme tak činiti.« Že však, když přátelstvím bratří něčeho máme dosíci, nepřijde na to, jak vysoko si přátelství to ceníme, nýbrž na to, co přátelství to vydá, to rozhorlenému čtenáři nenapadne, nebyl-li náhodou právě u bratra, který sám nemá nazbyt, vypůjčit si větší obnos peněz. — A tak mají listy naše a poslancové naši u svých přívrženců vždy »pravdu« a ta naše čínská zeď mohutní.

Digitized by Google

jazyková nařízení i pro Moravu, do majority vládní nevstoupí za tuto »malou splátku« na naše požadavky. A tu Němci z obavy před tím, co vláda nucena bude dáti ještě Čechům, aby hlasovali pro vyrovnání s Uhry, počali bouřiti. A proto dlužno říci, že obstrukci, kterou od té doby Němci tak důkladně provádějí, nevyvolaly ani jazyková nařízení hraběte Badeniho, ani panovačnost Němců našich, tato jen vydatně tvrdí muziku. Vyvolána byla obstrukce tato se všemi následky jedině a pouze nezměrnou politickou hloupostí naší. Nebylo nám těch nařízení prozatím dost! Dřeme se do úmoru již celé půlstoletí, ale když nadejde vhodný nám okamžik, to známé carpe diem, tu vedeme si jako blázni. Stalo se tak již po třetí. —

A teď doufají mnozí, že to za nás snad spraví absolutismus. Věcí naprosto nemožnou to není; avšak jaký to hazard! A ve věcech důležitých a týkajících se i lidí jiných, hazardují jen lehkomyslníci! —

Smutné to konce.

V Praze, dne 6. května 1898.

Alexander Neklan.

Sigheleova psychologie sekt.

Podává Dr. J. E. Salaba. (Dokončení.)

Další ten motiv jest myšlenka altruismu.

Ferrero podrobně poukázal na zajímavý zjev. Mnohý člověk, i kdyby upadl v bídu, nedovedl by jíti žebrati. Ale rád jde žebrati pro jiné, subskribuje neb sbírajc k dobročinnému účelu. Mnohý nedovedl by si ani od nejlepšího přítele vypůjčiti peníze. Ale pro jiného zcela klidně dovede to učiniti. A s tímto zjevem setkáváme se i ve světě sekty a politiky. Nevykonává-li se čin nějaký, zločinný či zneuctující, v intenci přímé a osobní, nýbrž v intenci nepřímé a neosobní, zmenšuje se stud velice dle povšechného psychologického zákona. Jednající cítí se cizím vnitřní nemravnosti činu a jde tak daleko, že téměř věří, že jest altruistou. Ovšem tito upřímní a naivní apoštolové idey jsou vzácní. Často onen t. zv. altruismus politických zločinců jest jen marnivou halucinací, ukrývající city nízké a sobecké. Ale halucinace ta přes to má tytéž účinky, a všichni jí podléháme. Na př. advokát, hájící jistou věc, snadno se vžije v myšlenku, že prokazuje dobro svému klientovi a zapomene, že musilo mu býti dříve zaplaceno, měl-li vůbec klienta svého hájiti. Tím spontanější a častější jest iluse ta ovšem u člena sekty, jenž pracuje v první řadě pro sektu. A toto reelní či domnělé přesvědčení jednajícího, že jedná ve prospěch svých bližních, nalézáme nejen u zločinů zdola nahoru, ale i shora dolů. Tak jen chápeme divoké persekuce prvních sekt křesťanských se strany císařů římských, kteří byli hluboce přesvědčeni, že hájí říši před hrozícím nebezpečím, tak musíme též hleděti na šílené násilnosti revoluce francouzské, kdy lid měl nezvratnou víru v budoucnost rovnosti a svobody a přesvědčení, že k dosažení tohoto cíle jsou všechny prostředky dobré; vše to ovšem mnozí krátkozrací sociologové nedovedou chápati a vidí jen krveprolití a monstra. Zajisté,

Digitized by Google

bylo tu obé, ale byl to, třeba žalostný, přece jen nezbytný způsob, jímž se manifestovaly a vnucovaly nové ideje.

Všichni ti, kdož se věnovali životu politickému, vidí v něm předmět svrchovaného interesu, bod, k němuž soustřeďují všechnu pozornost, jež dostupuje často až krajnosti, stávajíc se fixní ideou. Této nepropadají snad jen blázni, i lidé normální mohou míti utkvělou představu, jíž zasvěcují celý život. A jako milenec dovede spáchati pro svou milenku činy, jichž by se jinak nedopustil (a Bourget praví, že »láska nebyla by láskou, kdyby nehnala až k zločinu«), tak i umělec pro své umění, učenec pro svou vědu, sektář pro svou sektu jest všeho schopen. Literát nedovedl by ukrásti tobolku, ale plagiátu jest schopen.

Ještě musíme vytknouti některé příčiny specielní, vysvětlující onen nedostatek rovnováhy mezi morálkou soukromou a morálkou sekty čili všeobecně morálkou politickou. V lidu, z něhož se rekrutuje velký počet tajných sektářů a všichni násilní političtí zločinci, jest strašlivou pobídkou ku zločinu kult odvahy. Výtka zbabělosti jedině je děsí. A jako v zuřícím davu ten, kdo by se odvážil napomínati k pokoji, byl by obviněn ihned ze zbabělosti neb špehounství a odpykal to též, tak i v sektě, onom prostředí, jež dýše revoltou a brutálností, ten, kdo losem, přáním neb i autosuggescí určen byl k tomu, vykonati jistý zločin, musí jej vykonati, jinak by byl označen za zbabělce neb špehouna. V davu jest jednající obětí suggesce bezprostředné, statické a více nevědomé, v sektě jest obětí suggesce prostředečné, dynamické, méně nevědomé. Toť celý rozdíl. Zodpovědnost v tomto případě jest ovšem větší než v onom, ale pravý pachatel jest vždy kolektivní bytost: dav, sekta. V těchto případech stojíme před pravými zločiny z psychického mimetismu. Jako jsou zvířata, jež berou na se barvu rostlinného neb nerostného prostředí, v němž žijí, tak jsou lidé, kteří na se berou morální barvu sekty: divokost, krutost, a bohem takovýchto lidí jest odvaha. Popraviště stává se jim oltářem, na nějž vstupují s nejvyšším heroismem, a příklad jejich odvahy povzbuzuje jen soudruhy. (O tomto vlivu výkonu trestu smrti na množství viz Aubry »La contagion du meurtre« a úvod k Sigheleově »Le crime à deux.«) A jako u politických zločinců formy násilné adorace odvahy jest jedním z motivů, jež je pudí k zločinu, tak u politických zločinců formy civilisované a lstivé (u poslanců, ministrů a pod.) jest to vědomí moci a quasi — jistota beztrestnosti. Jest to iluse, myslíme-li, že většina lidí žije počestně z jediné vnitřní, mocné snahy činiti dobro. V odporu, jejž nám inspiruje zlo a jenž nám brání je spáchati, hraje velkou úlohu strach před následky. Mohli bychom býti dopadeni, vypátráni; to nás zdržuje. Kde toho není, tam platí všeobecný zákon: kdo může vše, odváží se všeho. Alfieri praví: Poter mal far grande è al mal far invito. Moci zlé učiniti jest mocným vybídnutím učiniti zlé. A podobně Tacit správně řekl o Tiberiovi, že byl ku krutosti své unešen a změněn svou mocí: vi dominationis convulsus et mutatus. »Sláva splí lidi,« pravil umírající Napoleon. V zemích latinských i za systému konstitučního snadno vzniká zakrytá diktatura. Jet základním rysem psychologie národů latinských a jižních pud servility. A takovýto člověk, je-li částí vlády, chápe, že zbabělost ostatních jest jeho všemohoucností a přirozeně a nutně jí užívá a zneužívá.

Digitized by Google

Přicházíme k poslední hlavě knihy Sigheleovy, ku zločinům sekty.

První zákon, jejž na základě předchozích úvah lze vysloviti, jest, že »morálka sekty a všeobecně morálka politická jsou méně vyvinuty, než morálka soukromá.« Tak jsme viděli, že jisté činy, na př. lež, vražda a pod., vymizí nejprve ze zvyků individuelních a pak teprve ze zvyků politických a sociálních. V Romagni na př. vražda z důvodů soukromých a osobních absolutně člověka zneucťuje, z důvodů politických však ani trochu. Zkrátka, člověk jako individuum jest mnohem mravnější, než jako člověk politický. Tím podpírá se theorie, kterou Sighele již ve »Zločinném davu« vyslovil: kolektivita jest vždy méně morální než individuum. Když Sighele poprve vyslovil v malém spisku »La morale individuale e la morale politica« větu: »Čím více se šíří sociální jednota a associace mezi jedinci, tím méně přísnou jest morálka,« obořila se naň kritika, zejména i socialistická, i sám Ferri, že tato věta příčí se všeobecnému faktu, že morálka právě naopak jest specifickým produktem sociální jednoty a pokračuje s ní zároveň, protože osamocený jedinec není ani mravný, ani nemravný. Ale na to odpovídá Sighele, toho že nikdy nepopíral, o tom prý předpokládal, že se to rozumí samo sebou, to prý ví každý gymnasista. Sighele proto praví: se stanoviska dynamického, to jest hledíc k evoluci v čase, jest to axiomem, pravíme-li, že čím více se asociace mezi jedinci vyvíjí, tím více pokračuje morálka; se stanoviska statického však, to jest hledíc k danému momentu dějin, nelze popírati, že čím více se šíří život sociální, tím méně přísnou stává se morálka. Tudíž: že morálka pokračovala s vývojem asociace mezi lidmi, o tom svědčí propast, jež dělí nás a primitivní divoké kmeny; ale kráčejíc k dokonalosti, o jejímž dosažení vůbec jen utopisté mohou sníti, nepostupovala jako jednotný, nedělitelný organismus, nýbrž jako těleso, složené z několika relativně neodvislých částí, jež se sice vesměs zdokonalily, ale v různé míře, dle různého sociálního prostředí. A proto morálka soukromá jest pokročilejší, než morálka sektářská, vlastenecká, politická.

Již Platon pravil, že kontaktem s politikou ztrácí se ctnost, a radil proto moudrému, aby se držel daleko od záležitostí veřejných. A Maximovi du Camp (Le Crépuscule), definoval jistý starý vyslanec politiku prostě jako vyděračství, kupčení a často lupičství: »Affaire de chantage, de marchandage, et souvent de brigandage«. Zdá se to na první pohled příliš přísné, ale není tomu tak. Politika ve svých počátcích, v podstatě a důsledcích byla vždy nemravná. Vzpomeňme si na všechny ty sliby, lži a lsti kandidátů volebních, falšování protokolů, hlasování mrtvých, nesprávné bulletiny, volební geometrie atd, později na zakupování hlasů zástupců, strýčkování, podplácení žurnalistiky (viz vůbec Proal, La criminalité politique, Paříž 1895), konečně korupci úřadů, soudů, ano i osob, jež by mohly býti zcela neodvislé, jako právníků atd. A nejinak než s politikou těch, kdož mají vládu, jest to i s politikou potlačených. Tito nebudou se uchylovati jako oni ku lsti a korupci, nýbrž k násilí, síle, smělosti. Všechny sekty ve svých počátcích chápaly se více méně prostředků Jakobínů, to jest násilí, nemravnosti, zločinu. Pro minority jest cesta legální příliš dlouhá, neoddaluje-li vůbec ještě více od cíle.

Digitized by Google

Býti v politice poctivým, to jest, býti přímým, upřímným jako v životě soukromém, jest tolik, jako býti neschopným. Sighele nechce přeháněti jako Buckle, ale tolik tvrdí pouze, že politik nemůže své chování zaříditi dle přísných, absolutních pravidel soukromé morálky, protože prostě lid nelze ovládati s toutéž morálkou, s jakou individuum. A je-li nesnadno politikovi býti poctivým, sektáři jest to téměř nemožné. Onen musí se prohřešovati proti poctivosti, jsa nucen lháti, zakupovati tisk a parlament, tento musí jednati proti citu slitování, protože bez násilí žádná sekta neprorazí. Kdo by tak nejednal, byl by nešikou. A historie by neměla Garibaldiho a jeho Aspremonte, neměla by Cavoura, který hrdinovi Caprerskému zdánlivě překážel, ale tajně jej podporoval.

Zbývá nyní ospravedlniti tuto nemravnost. Mirabeau pravil, že malá morálka ubíjí velkou. A měl pravdu. Poctivost dává nám poctivé, ale nešikovné politiky, poctivé, ale bázlivé sektáře. Pro prostředí politické platí maxima: účel světí prostředek, ovšem ne ve smyslu machiavellistickém, ale v tom smyslu, že účel ospravedlňuje prostředky, nezbytné k dosažení cíle. To jest, kdyby státník mohl téhož účelu dosíci v stejné době jinými prostředky a užil místo toho zločinu, bylo by to i politicky zločinné. Ale v politice není toto jediným kriteriem pro rozhodnutí. Zde rozhoduje úspěch. Tento smývá všechnu zločinnost, i zbytečnou, naproti tomu neúspěch přivádí na lavici obžalovaných. Otevření suezského kanálu bylo gigantickým taškářstvím, provedeným pomocí týchž úskoků jako Panama; ale Suez se zdařil a proto zasypán tvůrce nezměrnou slávou, Panama se nezdařila a skončila skandálním procesem. Podobně prostřední sektáři stávají se směšnými (Boulanger), geniální nesmrtelnými (Napoleon).

A v čem tedy spočívá omluva? V onom přírodním zákoně podivné a tajemné kompensace, jež způsobuje, že i zlo někdy rodí dobro a že pro dobro je často nezbytným zlo. Tato užitečnost zločinu, již nelze snadno postřehnouti v obyčejném zločinu, vystupuje zřetelně při zločinu sektářském nebo vlasteneckém, jenž vždy byl mocnou pákou lidského pokroku. Tato sociální funkce zločinu nám vysvětluje netoliko proč zločin trvá a množí se s pokrokem civilisace, nýbrž zároveň též proč konstatování tohoto fakta stává se méně smutným. Proto sociologové nevidí pouze bezprostřední škody zločinů, spáchaných politikem; vědí, že z těchto zločinů později povstanou sociální vztahy civilisovanější a vyšší. Jako perla jest nemocí lastury, tak pokrok lidský jest často plodem zločinů.

Někteří doufají, že aspoň v budoucnosti obě morálky se úplně spojí. Na př. činí tak socialisté. Sighele v to nevěří. Neboť nikdy se nedosáhne všeho toho, co člověk chce. Je to logické žádati mnoho, máme-li dostati něco. Apoštolové revoluce upřímně věřili v dosažení plné svobody, rovnosti a bratrství. A dosáhli jen něčeho, a tak i vítězství všech příštích sekt bude jen dosažením dalšího stupně civilisace, nic více. Vždyť se tu zapomíná, že sociální činitel může učiniti mnoho, nemůže však úplně a v krátké době zničiti činitele anthropologického. Člověk zůstane člověkem, jejž minulá století ponenáhlu utvářila, a chtíti jej redukovati na algebraickou veličinu, poslušnou theoremat. theorie socialistické, toť znamená představovati si budoucnost buď neuskutečnitelnou neb tak vzdálenou, že nám na tom nic nezáleží ji studovati, protože se mu-

Digitized by Google

síme zabývati budoucností blízkou a předvídatelnou, nikoliv říší snů. Rovnost mravní a intelektuelní jest nemožna a do rovnosti materielní jest, i když ji pokládáme za možnou, tak daleko! A tak historie dlouho a dlouho ještě bude zápasem mezi třídami vyššími a nižšími, a proto budeme míti vždy morálku třídní neb politickou a odchylnou od ní morálku soukromou.

»Vyšší třídy budou užívati v zápase prostředků stále civilisovanějších, nižší zbraní, dýšících ještě barbarstvím; oni budou míti výhodu, že budou moci prohlašovati za legitimní své činy, jež jsou pravými zločiny sekty, tito budou míti pohrobní slávu, činy jejich budou nazývány heroismem. A obé bude nezbytné, jak násilí spodních k postupu pokroku, tak moc vrchních k zadržování pokroku, jenž by se jinak ukvapil; ale vždy budou tito spodní sektáři nejhodnější naší shovívavosti, neboť tito nesou ve své hrudi touhu po lepším a velký altruism, jenž je vede ku obětování se pro potomstvo, a jenž jest to jediné, co liší člověka od zvířete.«

Tím končí kniha Sigheleova.

Co z ní dýše, jest pocit nutnosti upraviti jinak příslušné paragrafy trestních zákonů, uvědomiti si celou tu psychologii těchto zločinů davových a dle toho souditi.*)

Aktaion.

Napsal Basarov. (Pokračování).

5.

Potom Jaroš se celý vžil do příštího veřejného cvičení. Každý večer chodil do tělocvičny a ve dne, jestli šel okolo, zastesklo se mu po ní. »Tam — tam je tvé místo,« slyšel znít v sobě a nemohl nikdy dočkat se večera.

Ty večery v letní tělocvičně, v zahradě vlahé a chlazené rosou, to byly jeho chvíle blouznění, uskutečnění jeho fantasií, divuplná říše možného toho, co mu připadalo kdysi nemožným. Vznášeje se mezi nebem a zemí cítil v sobě proudící rozkoš svobody, báseň těla, jak říkával, vzlet sokola, rozkoš ptáka, plovoucího ve vzduchu. Komponoval stále. Jeho tělo bylo nejkrásnějším uměleckým dílem. Cos jako reflex Řecka vyzařovalo v něm. Touhy jinocha a mužné provedení se v něm spojily.

A pak přišlo veřejné cvičení; bouřící potlesk, závratná jistota při zvucích hudby, opojení sebou samým — to odpoledne, kdy tisíce očí se dívalo na něj a z nich všech jediné, jediné viděl — oči černé.

6.

Úsměvné jitro dívalo se druhého dne jemu do oken. Vzbudil se jakoby těžkého ze sna. Byl opravdu vzhůru?

Necítil své údy. Mdloba jej uchvátila, ne nepříjemná. Cosi jako kdyby se ho pohodlná lenost zmocnila. Bylo to však více než lenost.

*) Kniha Sigheleova má ještě dodatek »Proti parlamentarismu,« jehož trest podáme zvlášť v rubrice »Z naší doby.«

Digitized by Google

Byla to únava. Zkusil zvednout paže — a zase je spustil. Při tom, když zvedal ruku levou, ucítil u srdce bolest. V prsou jej zabolelo, a když opětoval svůj pokus, opětná bolest. Blažený pocit, který v něm vyvolaly příjemné sny a pak ona pohodlná lenost, v okamžiku zmizely.

»Bolí mne srdce,« pravil si v duchu a smutek najednou se přivalil. Odkud přišly ty vlny jeho, sám nevěděl. Byly však tu a zatopily jej. »Srdeční vada« a on blouznil o ideálním člověku, o božském těle, o nesmrtelném athletu . . . Jaká to ironie!

Pak vzpomněl na Irmu, a chtěl vstát. Ale nebylo možno. Rozložil se tedy co možná pohodlně v posteli a zavřel oči. Myslil si, že usne. Tak ležel dlouho s úmyslem, na nic nemyslit a zmizet sobě sám. Pak zase přišlo jakési polosnění s obrázky krajin a nějaké sny. Čas ubíhal a náš hrdina a vítěz včerejšího dne pohřížen byl v mrákoty.

7.

Zdálo se mu toto (což vlastně bylo jen vybavením včerejších dojmů). Večer po veřejném cvičení seděl s Irmou a jejím Viktorem u jednoho stolu. Seznámil se s jejím mužem. Ba dokonce připili si na přátelství. Ano, dlužno toho pamatovat! Ona však byla vážná, tak nad obyčej opravdivá, mluvila málo, za to každý pohyb její dýchal sebevědomím. V jejích černých očích nebylo stínů ani veselosti. Tvořila krásný obraz — překrásný obraz, div skutečnosti.

Za to její muž byl neobyčejně veselý. Vypadalo to, jakoby zářil štěstím, že jemu patří ta krása. Jemu!

Ten večer stále se vracel mu v mysl.

A na druhý den přišel lístek, visitka s podpisem obou a s pozváním na večer.

Překonal se a přišel.

Byl to tichý večer letní v salonu ozářeném houpací lampou, při otevřeném oknu do zahrady — vlahý večer s hlubokým tichem venkova a svěžestí padající rosy.

Tu ona sedla ku klavíru a hrála Chopina, Griega a Schumanna; její muž ji doprovázel. Zpíval ostatně pěkně.

Číše tokajského, živě kolující, vyvolaly rozjařenou náladu. Jaroš, který miloval jen zřídka hudbu, byl jí dnes opojen.

Ale vraceje se domů, neubránil se pocitu prázdna. Byl si toho jasně vědom: ti Sittovi tak jsou šťastni, že zapadl v jejich domov zbytečně. K čemu bylo ho třeba? Snad ani nezáviděl, ale takový vzdor jej uchvátil. Nechat je tedy být, ať ona hrá na klavír a muž její zpívá. On, Jaroš, co má s tím společného? Jemu nezbývá, než tvrdá dráha stadionu a pak snad umřít na štítu, jako dítě Sparty. Byl by zaplakal, když přišel domů a klesnul na židli.

Nedlouho potom měl je potkati na procházce v parku. Za nic na světě by nebyl s to s nimi promluvit. Ano, vzkypět, vykřiknout ve své bolesti — ale tak: ruku líbám milostpaní, jak se ráčte? Fuj! a zahnul, aby je nepotkal.

Tak uplynul asi týden.

Jednou však sešli se sami a to na cestě k lesu. Bylo to nejkrásnější

Digitized by Google

počasí: vánek svlažoval zemi a na nebi pluly sem tam jen drobné obláčky.

»Pojďte, já vás opět povedu,« řekla, »a víte, jako tenkrát?« »Ale nepůjdeme k lavečkám,« připojila k tomu.

Šel s ní, nevěda kudy. Potom u prostřed lesa na kopci nádherný výhled rozestřel se jeho zrakům. Do hloubky na levo listnatý les, končící dole dubinou, na pravo mladé jehličí, hustě rostlé, sklánělo se v úval a za ním nové a nové útvary kopců a jiné lesy. Všech barev a odstínů zeleně a modře se střídaly, ve stínu černě a ve světle zas jasné žluti. Podivná hloubka i dálka zdály se v sebe být uzavřeny a mech, na kterém seděli, očarováni vyhlídkou, protkán byl vřesem a voněl mateřídouškou. Motýli třásli se vzduchem a včelky a mušky zvučely tichou hudbou. Jakoby jemně kdosi dotýkal se daleko strun lýry — něžně a zvolna k tomu ševelily stromy. Vůně z jehličí a pryskyřic plnila vzduch.

Seděli spolu a srdce prudčeji bušila v prsou.

»Jak nade vším se chvěje krása nebes,« řekl nadšeně. Povzbuzen pak jejím úsměvem, dodal: »A všechno to jen k vůli vám. Žena jest bohyní tvorstva a vy jste bohyní lesů.«

»Myslíte, že jsem Artemis?« tázala se tiše.

»Jak jste krásná,« řekl vroucně, dívaje se jí do očí, »kdybych byl umělcem, musil bych vás zvěčnit.«

Sedl si těsně k ní. Vzal do ruky klobouček, jejž odložila; pak jej políbil a vyňal z něho jehlici. »Zapište se mi sem,« poprosil.

Ona se usmála a na manšetu vtečkovala mu J. S.

»Přečtete to? Ruka se mi třese.«

Sklonil její hlavu. »Tak bych se na vás věčně chtěl dívati.« Chvíle mlčení.

»Tak mne již pusťte,« a vášeň zabarvila její hlas.

»Nepustím,« řekl tiše a pevně. Vzepřela se mu. Pak zavřela oči a on ji políbil.

Vzpřímila se a usedla.

»Za to mne můžete potrestat« řekl, »probodněte mé srdce.«

»Toho neučiním,« odvětila a posadila si klobouk na hlavu a zatkla jehlici do vlasů.

»A teď pojďme.«

Neodpovídal. Ovinul ruku kol jejího boku. »Pojďme,« šeptala chvějně a nervosně.

Neříkal ničeho. Díval se jí jen do očí a usmíval se v bolestném štěstí. Ona měla dlouhý, nyvý pohled. Byl okamžik svaté něžnosti mezi nimi. Odlesk věčnosti — takové chvíle, která neměla začátku a nemůže mít konce.

Dívali se v dálku, přituleni k sobě a slyšíce svůj dech. Přitisknut k jejím prsoum cítil, jak tluče jí mocně srdce. V těch úderech, jakoby znělo k němu plaché pozdravení přítele a hlas dalekého zvonu, jenž proměnil celou krajinu v den sváteční. Byl by chtěl poslouchat věčně toto živoucí, bijící srdce. A věčně dívat se v pozemský ráj, rozestřený před jeho očima.

»Proč nic nemluvíte?« pravila k němu.

Digitized by Google

»Jsem šťasten,« odpověděl jí v dlouhém polibku.

Vyvinula se mu. »Pojďme,« pronesla několikrát chvějícím hlasem. On slyšel však v těch zvucích »zůstaňme« a znovu ji zulíbal.

Konečně vyskočil. »Musíme jít domů.«

»O vy chudáku,« smála se mu, »vás bych měla dostat k léčení.« A zavěšena v Jarošovo rámě toulala se s ním po lese, trhala květiny, zastavovala se před motýly, kteří na cestě usedali před nimi, vinula se k stromům, které se jí líbily a celovala, celovala. — »Bolí vás ještě srdce?« A v jejích polibcích bylo opravdu tolik hojivého balsámu.

Zvolna blížil se západ, když přátelským hovorem zaujati vycházeli z lesa a šli k domovu. Večer posýlal jim své pozdravení a chladící vítr noci zavál na jejich rozpálená čela.

8.

Pak přišly okamžiky sladkých něžností, s kytkami růží a jiných květin, toulky při východu měsíce, naslouchání ptačímu zpěvu. Procházky lesem při volání kukačky a milostném vrkání lesních holubů. »Vy jste ta kukačka,« říkal jí žertem. »Poslouchejme ji, jak dlouho budeme spolu, šepotala, k Jarošovi přitulena. Pak bloudili, nevědouce kam, plašíce bezděky srny, vraceli se znovu na předešlou cestu, drali se mladým jehličím a padali si do náručí mezi stromky, když on jí zastavil cestu. Paprsky sluneční stápěly její štíhlou postavu, kterou on objímal a dlouho líbal v něžném utišení.

Jednou — jednou byla zvláště rozehrána. Vzduch byl horký a chvatně šla na kopec. Ale nahoře, zemdlena, sklesla do mechu. »Žízním — nemohu dál.« Sehnul se k ní, objal ji a položil její hlavu na svůj klín.

Ona přivřela oči a s pohledem ve vysoké koruny jedlí, které se volně houpaly, začala mu tichounce zpívat. A blouznivě cosi šepotala.

Postava nějakého muže zjevila se na cestě.

»Není to Viktor?« a celá se zachvěla. V okamžiku byla na nohou.

Byl to myslivec, který mlčky zašel.

»Viktor chodívá sem někdy na hon,« pravila tajemným hlasem.

»Co je vám do něho?« odvětil Jaroš, »máte přece mne«.

Zasmála se a šla dál. Ale nad hlavami jim přetáhly mraky a les úpně se zatměl.

Vyšli na mýtinu, odkud byl rozhled na zamračené nebe. Přivalilo se to odkudsi z daleka a strašný vítr zaburácel v lesích.

»Jak je mi zima!« zvolala, chvějně se tulíc.

»Zůstaňme zde,« řekl, »dívejme se, jak táhnou mračna.«

Položili se do mechu a dívali se do nebe.

Vzal ji v náručí a položil na svá prsa. Splynuli v políbení. Zamhouřil oči a snil — — a mračna šinula se dále nad nimi.

»Pojďme, je tu vítr,« pravila, »mne studí.«

»Půjdeme k lavečkám,« dodala. Šel s ní, kam chtěla. Les byl černý a jemu bylo smutno. Na lavečkách se opět objali. Zelená barva, v které tonuly jindy, byla ssinavou. »Jak jste bledý,« řekla mu tiše.

»To všechnu krev mám v srdci,« odpověděl jí.

Digitized by Google

A seděli tak, mlčíce, si v náručí, upadajíce v polosnění, v opojení vzájemného styku, když najednou v oblacích nad nimi zahřmělo a hromový rachot zaburácel v korunách a po lesích.

Vyskočili zlekáni a s chvatem ubíhali domů.

»On se na nás hněvá,« říkala cestou, když kapky deště počaly se sypat.

»On se nehněvá,« těšil ji, »vždyť jsme nezhřešili.«

Stišila se, když byli venku z lesa. Tu, ve volné krajině, nebyla bouře tak zlá. Ostatně brzy se přetáhla.

Za chvíli vysvitlo slunce a duhový oblouk rozklenul se nad zemí.

»Pojďme si pro tu barevnou stuhu nebes,« řekl Jaroš žertovně.

»Tedy pojďme,« odvětila, spokojeně zas kráčejíc po jeho boku. Tak šli spolu za duhou, symbolem smíření.

»Bůh se na nás nehněvá.«

9.

»Ale musíte přijít zas jednou k nám,« to řekla kolikráte Jarošovi.

»Přijďte dnes,« pravila mu jednou důrazně, »uvidíte mou sestru.«

»Je mladší?« zeptal se zvědavě.

»Je jí osmnáct let.«

»A jak se jmenuje?«

»Tereza.«

»To přijdu dnes odpoledne.«

Když přišel, mluvila s ním chvíli v salonu a pak jej vedla dál. Rozhrnula portieru a za záclonou na divanu byla její sestra spící.

»Podívejte se na ni dobře,« šepotala, »usnula zde, zemdlena po cestě.«

Jaroš nespatřil nikdy krásnější dívky. Podobala se Irmě, ale předčila ji svou svěžestí a odleskem nevinnosti (nevinnosti — to slovo mu připadlo později až v upomínce; bylo to však dobré slovo). Její broskvová pleť podobala se prvním nádechům jitra. Její růžové rty měly barvu svěžích malin. Usmívala se jimi sotva viditelně a z pola dětsky. Obočí bylo jemně klenuté a ostré. Dlouhé řasy chvěly se na víčkách.

Jakoby cítila ve spaní vyrušení, pohnula sebou a její ruka svezla se k boku.

»Pojďme,« pravila Irma, »nechme ji spat.« — —

Jaroš poznal i Terezu. Když přišla ke stolu trochu rozespalá a a přece jen se svěžím růměncem, nemohl se jí dosti nasytit. Mluvila sice málo, přece však se dozvěděl všeho: žila kdesi v zákoutí na statku u svých rodičů, kde lesy vroubí tři strany obzoru, a čtvrtou uzavírají louky a pole za tichým rybníkem a potom modrý pruh hor za zeleným hájem. Na břehu rybníka je dlouhá stará lipová alej. V ní ona chodívá a čítá. —

V takové osamělé aleji dovedl si ji živě představit. Po takovém životu sám toužil. Cítil chládek stinného loubí a vůni korun a nekonečné bzučení včel.

Tereza však nezdržela se dlouho u sestry. Odjela jednoho dne stejně klidně a odevzdaně ve své příští, jako když přišla. (»Ostatně, co ji schází,« myslil si Jaroš).

Digitized by Google

A když odjela, ten večer bylo mu trochu smutno.

Druhý den zastihl Irmu samotnu doma. Vedla jej do zahrady, aby mu ukázala svoje květiny. A potom do besídky, kterou zakrývala divoká réva

Tu objal ji v mlčící vášni a položil její hlavu na svá prsa.

»Nevidí sem nikdo?« šeptala.

Zavírajíc oči usmívala se, zatím co rozepjal její šat, aby ohřál svou ruku na jejím srdci. A tu, když zlíbati chtěl její krásnou šij a prsa, bolest jako hrot meče pronikla jeho nitro, a horká slza stekla na Irmina ňadra. Zvedla své ruce a objala jej. »Co je ti, miláčku? Snad nepláčeš pro Terezu?«

Vzpamatoval se.

Bolestí, ano, jen bolestí měl vykoupit ideal krásy. To, po čem toužil, nádherné tělo ženy, božské údy, jak je zvěčnili mistři Hellady ve mramor, ty nejčistší formy uskutečňující nejvyšší Fantasii, všechnu tu Krásu měl v náruči a byl jí přemožen, až na smrť.

Šli spolu do pokoje, kde rozsvítila světla a v bledě žlutých šatech, a růžovou stuhou kol pasu zasedla ku klavíru. Krajkami, jako sítím svítí vlny, tak zářil úběl jejího těla; a černé vlasy vlnily se rozmarně jí kolem čela. Byla neobyčejně vzrušena.

K tomu tichý, letní, horký večer dýchal do oken.

Zapadlé slunce měnilo stále barvy západu. Podobno neviditelnému, ukrytému tvůrci a malíři, házelo na vzdušné plátno nebes nejpodivnější barvy stříbra, zlata a karmínu.

Ptáci, kteří hnízdili v zahradě, zpívali své písně hasnoucím paprskům. A slavík, jenž miluje šero, ve větvích modřínu jal se tlouci své perlící trylky.

Jaroš seděl u okna, Irma mlčíc u klavíru a poslouchali jeho píseň. Píseň jásající i bolestné slasti a touhy; píseň nesmrtelnou, jako život. Slavík utichl. Tu ona počala improvisovat na klavíru a pak přešla v bouřící, vášnivou sonatu.

Podivné akkordy naplnily pokoj smyslnými záchvěvy. Skončila. »Tereza neodjela, chudáku,« řekla, objímajíc Jaroše, »je doma, pojď se na ni podívat.«

Šel za ní do vedlejšího pokoje, kde houpací lampa s modrým sklem rozsévala safírové světlo. Vrhla se na pohovku, na které spatřil tehdy Jaroš její sestru.

»Pojď, sedni si ke mně,« šeptla.

»O já vím, na koho myslíš — O já vím, že mne nemáš rád« a přivinula jej na svá horká, chvějící se prsa a zasypala deštěm políbení.

10.

Tak začal nový život.

Byly chvíle, kdy se zdálo Jarošovi, že jej uchvátila divoká řeka. Cítil sílu těch vln a jemu, unášenému jimi, se zdálo, že sám je silný jako ten proud. Hle, tato žena, o které mluví celé město a kterou potají všichni zbožňují a nejvíc ti, kteří její mravnost zatracují — tato žena, která sem přišla jako oživlá Thais, krásná a milostná, tato žena patří jemu! Toto pomyšlení povznášelo jej nad úroveň davu. »To sílí, to sílí,« říkával si.

Digitized by Google

A zas bylo mu, jakoby volala po něm celá jeho minulost. Daniel stále se jej ptal, proč nechodí do Sokola? Ano, proč nechodí do Sokola? Protože chodí na procházky. Chodí, ale s Irmou (to neřekl) a pak se mu nechce do tělocviku. Není tedy přece jen silen — anebo — — není zdráv.

A co více, byl již podzim. »Na podzim v ořeší láska víc netěší«, to zpívala Irma. Pak on sám poznával: jaro že je pryč. Ani ho nebylo. Říkala mu, že láska pomíjí. Tu klekal před ní, aby zlíbal její kolena, ona však se smutně usmívala. Ona, ona sama to byla, která připravovala hrob jejich lásce. Co do Lermontova, že řekl: milovat, zbytečný trud? Proč mu povídala: milovat věčně lze není? On věřil ve věčnou lásku a chtěl tak milovat.

»Slyšíte, jak ozývá se lesní holub? Tak stále pěje svou píseň lásky. A takový jsem já. A slyšíte kukačku? Ta někdy zakuká; taková jste vy.«

Když zachycovali svými těly poslední paprsky slunce a líbali se tiše, přituleni kdesi ke stromu. »Jak jsi bledý, miláčku,« říkala mu, »nejsi nemocen?«

A jestliže byl, to bylo jenom k vůli ní. Při tom trpěl, to bylo jasno. Často, vraceje se domů a chodě sám po pokoji, zpovídal se sobě a ptal se: »Je to ta pravá láska, je to ona, po níž jsem toužil a kterou vskutku miluju?«

Pak se zabral v myšlenky na Terezu a bylo mu to vždy osvěžením, když na ni myslil. Trpěl a rozbíral se ještě více. Miluje Irmu k vůli nebezpečí, (zapovězené ovoce nejlíp chutná), k vůli pikanterii. Pak, že věděl, jak se mu závidí. Ale za jakou cenu musil vykupovat své požitky! Musil i podlízat Viktoru, tomu panáku; chodit s ním na procházky, jezdit na kole, poslouchat jeho hlouposti a pít, hlavně pít.

Neboť Viktor byl piják; to poznal Jaroš záhy. Proto tedy jej Irma podváděla! Zošklivil se jí, to bylo všechno.

Viktor však jednou byl i zajímavým. »Víte, jak jsem se oženil?« povídal. »Byl jsem statný chlapík a Irma si myslila, že budu dobrým tatíkem. Za nějaký čas blouznila o dětech. Víte, my nemáme dětí!« Trochu se zasmál a napil se.

Pak vedl jej do svých sbírek. Stěny byly ozdobeny zbraněmi všeho druhu. Trochu se kolísal. Sejmul dvě šavle se stěny, »Ty šavle, co myslíte,« povídal k Jarošovi. »Byly by dobré na sekání, co?«

Přejel palcem ostří a zase je pověsil. — —.

V takových poměrech trvala Jarošova láska; až jednou, právě po tom večeru, kdy s Irmou se dívali na západ slunce, zabráni ve svůj smutek, nalezl Jaroš doma lístek od Viktora.

»Vím, co se děje,« psal mu, »a nemohu déle mlčeti, jelikož ze všech stran jsem upozorňován. Jestliže jedinou záminku bych našel oprávněnou, že zneužíváte mého přátelství, běda vám.«

Zlostí se třesa, roztrhal Jaroš tento lístek. Byl by se rozběhl málem a chlapa zaškrtil svýma silnýma pažema. Takový panák mu bude chtět něco mluvit! Pobouřen tou smělostí, nemohl usnout.

Nemohl usnout po celou noc. (Příště dále.)

Digitized by Google

V. J. Radešinský:

Meditace večerní.

Už ty chvíle všechny z mojí duše mizí,
vůně našich bolů, očí hnědých světla,
všecko ve tmu padá, klamy mladých visí,
jimiž jara naše dovádivě kvetla.

Zvykl jsem si dávno, nikdy že již ke mně
s rozpačitým smíchem nepřijdeš jak loni,
dohořely dávno všecky touhy ve mně
a jak po dnech bouře spadlé květy voní — —

Jenom někdy mlčky do zamžených polí
s večera se dívám, kde se cesty schází — —
Nevím proč se dívám, proč mne v duši bolí
a proč kdosi známý z dálek nepřichází — —

Karel Toman:

Improvisace.

Básníci bledé chudokrevnosti,
kteří jste teskný chrám svého umění
vyzdvihli mimo život!

Ubozí! Šílené extase dionysské,
fatalná tragika krásy
a hřmící rythmus ohnivých světů
šlehaly plameny k nebesům,
která jste neviděli.
Malí a shrbení, anaemičtí a bojácní
jste se chýlili k zemi
pro bezživotné květy asfodelů —
a nad vámi kvetly zázračné květy života,
nad vámi hořely vůně nové
a nová světla příliš silná pro vás.

I smrt vám byla mdlobou.

Mně však je vítězstvím a hymnem
hmoty, jež kvete a zpívá a hyne a rodí se znova,
pyšná metamorfosa věčného Pana.

Miluji slunce, jehož jste se tak děsili,
miluji sílu, jež tancuje lehce
a miluji západ rudý a žhavý,
slavné umírání Heraklovo,
západ rudý a žhavý.

Digitized by Google

J. Pavlíček:

Vesmír.

Chlad jemně lkavého soumraku ovíval mé rozpálené skráně.

Má touha tiše dřímala ukonejšena nekonečným tichem a bázlivým svitem hvězd, jenž prozařoval z dálek.

Vesmír bez konce, dýchající tichou vůní závratné hloubky důvěrně pohlížel na mne. A má duše obrozena velebností dalekých světů rozpjala křídla svá k nekonečnému letu. I na svoji nenávist, jíž vypěstil jsem pečlivě ve sklenníku svých snů, jsem zapomněl, a duše má stápěla svá křídla v blankytu vesmíru.

Cítil jsem, že duše má je vesmír.

Oko mé bylo upřeno na kouzlo mlhavých hvězd, a já naslouchal jsem písni vesmíru. Jak krásné by bylo splynouti s vesmírem, a necítiti tu palčivou tíhu nesčíslných atomů, tvořících okovy duše.

Bože, jak krásné! — —

Karel Babánek:

Konec století.

Chápal je, ale nenásledoval jich. K Slunci šli a dusili se prachem zdviženým jejich kroky. Hleděl na ně jako na děti uzavřené v dusné, tmavé světnici, které vidí zářit venku slunce, cítí jeho teplo, ale nemají odvahy vyjíti z domu; neboť zvykly příliš příjemnému chladu pokojů. Nenásledoval jich. Ta cesta jistě nevedla k slunci.

Pošetilí jsou. Postavili zdi před jejich okna a oni jdou nyní hledat slunce. Třeba jen zbořiti zdi a slunce přijde samo.

Zhýčkáni jsou, zchoulostivěli, vychováni v přepychu, a stali se dětmi pobloudivše, když byli se, zpyšnělí, odcizili Matce, zapřevše svůj původ. Děti jsou a hrám cele se oddávajíce pošetilým, kterým přísná jména dali, zapomínají na Život . . . Ale některé omrzely již hry, a ti smáli se nejdříve ostatním, pak sobě a konečně roznemohše se nudou, otravovali druhé svými řečmi, a pláčem; neboť zastesklo se jim po Matce.

A nakazili mnohé, kteří unaveni věčnou hrou, počali konečně také chápati, že venku je život, svítí den, a s otevřenou náruči čeká Matka.

A tak stalo se, že vyšli někteří hledat Slunce.

Byl přesvědčen, že nedojdou cíle. Ta cesta nevedla nikam. A trochu toho světla, na něž vyšli, zakryly jim mraky prachu.

Chtěl více.

Kdosi zlý, silný musí přijíti, barbaři odněkud zdaleka, z neznáma a zbořiti jejich pyšnou, nádhernou, po věky v pomatení budovanou stavbu.

Násilím třeba probuditi je z jejich chorobného snění, a vyvléci je ven na světlo a drsný vzduch.

O silných snil, o tvrdých pěstích, zarostlých tvářích, volných prostorech, obydlených jeskyních, o stádech zvěře, životě, oh, žít, žít . . . ! Tam je Slunce, Život, a divoce kypí krev v žilách troglodita, jenž s kyjem v ruce stojí nad mrtvolou medvěda, nebo soka . . .

Digitized by Google

Bestia triumfans.

Píše V. Mrštík.

III. (Dokončení.)

Tableau zasluhuje komentáře.

Mám všechnu úctu před každým povoláním, tedy i před kovářem, obchodníkem, kožešníkem, sklenářem. Jsem dále přesvědčen, že uvedení minule pánové jsou zcela dobrými hospodáři na svém, ale dokonce nejsem přesvědčen, že by tak, jak rozumí svému odbornému povolání, rozuměli architektuře.

Má-li se demokratické vládě rozuměti tak, aby každý nejen právo měl rozhodnouti, ale skutečně také rozhodoval o věcech, které jednou zmrhány nikdy už se napraviti nedají a na které stíží stačí důmysl a znalost nejodbornějších hlav, pravím, pakli na toto dílo vyžadující pro sebe neúmornou píli povolaných, troufá si ruka neodborníků, pak buď takové demokratické vlády království naše na věčné časy uchráněno. Hrůza obejíti musí každého při pouhém pomyšlení na takový demokratický stát, kde jediným zákonem je starost o naplněný žaludek. A jsem přesvědčen (tolik dobré vůle ve mně ještě zbylo), pakli se všichni tito pánové zamyslí a svoji poctivost v úradu vezmou*) nebudou ani na okamžik v rozpacích a sami zavolají k dílu tytéž lidi, které z poblouzení od práce byli zahnali. Nebude to nic jiného, než veřejné přiznání, že dvakrát dvě jsou čtyry a ne pět.

O tuto zásadu bojujeme už třetí rok! Tak daleko jsme ve své kultuře. —

Seznamy městské rady, sboru obecních starších, stavební i technické komisse jen se hemží jmény populárních po Praze advokátů. Tolik zdravého smyslu, doufám, zbylo i nejzaslepenějšímu z nich, aby věděli, že stavět a měnit ulice, kácet město není totéž jako praxe advokátní. A přece přes to, že i tento názor je tak jasný, jako že slunce a hvězdy svítí, když nebe je bez mraků; i o tuto zásadu vedeme boj už třetí rok. A když některý z nich se povznesl k stanovisku, odkud prohlédnouti možno všechnu krásu i cenu Prahy Staré — pak nejen že se do ničeho takového plésti nebude, ale sám vší váhou svého slova o to se zasadí, aby na zodpovědná místa povoláni byli lidé skutečně povolaní.

Že se tak neděje, ale pravý opak se tropí, ba dojíti může ke skandálům, jakým je návrh dr. Černohorského a všech 13 spojených s ním radů; jako je dále postavení Hubáčkova činžáku na Malé Straně, poškození jedné z nejkrásějších ulic města, (Ostruhová ulice), proboření domu »u Klíčů«, zmaření všech opravných plánů Umělecké komise, a konečně znemožnění veškeré další její činnosti, — pak nevíme, jak bychom to jinak nazvali než bezpříkladným fušerstvím, které si na svědomí berou i ti, kteří v divoké hře o bytí i nebytí Prahy hrají úlohu Pilátů. A tomu se říká autonomie! Nuže, má-li se autonomii rozuměti tak, aby advokáti atd. nejen směli rozhodovati, ale skutečně také rozhodovali ve věcech týkajících se výtvarného

*) Ve sboru obecních starších jenom ku své cti ujal se p. Brož, krupař, ohroženého kostela sv. Václava.

Digitized by Google

umění, pak to není autonomie, ale hrůzovláda. A pak chceme na vládě autonomii nejširší, na vládě, která vidí a známost toho má, jaké zlořády se páchají i na kousku té občanské svobody, kterou máme! Nebo jinak řečeno, proč by nám naši nepřátelé nepovolili širokou autonomii právě tam, kde najisto očekávati mohou, že se sami zabijem? Na štěstí Praha nemá jenom nepřátele, ale dokonalé přátele i ve Vídni a co toto píšeme, panská sněmovna přičiněním bar. Helferta vidí se nucena podati návrh na ochranu stavitelských památek! Z jakých důvodů myslí, že se tak stalo, všichni ti páni v radě pražských měst? Ten pohlavek z Vídně mohla si Praha a s ní celé království*) ušetřiti. Jen zralý a vysoce vzdělaný národ dovede svou autonomii provádět ke cti a dobru svého domova, ale dokud pode jménem autonomie páchat se mohou hříchy nevzdělanosti a ziskuchtivosti, dotud o zavedení úplné samostatnosti ani mezi námi žádné řeči býti nemůže.

Kdo a co nám za to ručí, že v jiných odvětvích jednati se bude jinak, když toto se díti smí v hlavě celého království za bílého dne, za vědomí a svědomí vší veřejnosti, za mlčenlivé apathie tak mnohých i nejvzdělanějších! Kde se najde lepších důvodů pro to, že takto zastupitelstvo města Prahy státoprávní snahy špatným svým příkladem nejvíce poškodilo a diskreditovalo? Na naší pověsti v cizině denně se dopouštějí větší křivdy a pohany než sebe větší zuření Schönererů a Wolfů. Jejich hulákání nikdo rozumný neuvěří, ale skutkům uvěří a musí uvěřiti každý. Těmi skutky Praha zprznila sám pojem naší autonomie a zkompromitovala ji tak, že kdyby dnes nebo zítra někomu napadlo, veřejně vyčísti nám nedostatek kultury, nikdo by nesměl ani pípnout na obranu naši, poněvadž je to pravda a pravdou zůstane do té doby, dokud bestie v našem národě ubita nebude na dobro. To tvrdé slovo vmetnout do tváře zastupitelstvu města Prahy dnes už se nerozpakujeme a rozpakovati se už ani nesmíme. Následky toho nechť si přičtou za zásluhu ti, kdo po dvě léta na vlastní krvi prováděli dílo katovské a ani nadále žádné záruky neposkytují, že rozvaha nastoupí místo slepé prorady.

V městské radě a komisích zasedají dále stavitelé a inženýři. Zdálo by se: že jsou jediní povolanější lidé, aby rozhodovali o stavebních podnicích Prahy. Ale předně, právě ti nejlépe by musili vědět, jaké zlo leží v zásadě městské rady, že o stavebních záležitostech rozhodovati mohou pp. jako dr. Černohorský, a za druhé, stačí přečísti si jen některá jich jména, jako Kubr, Kaše, (zed. mistr), Vlček, Tereba, Romováček — a vzpomene si každý, že jsou to právě ti, jimž Praha děkuje za ne jednu, ale celé masy domů, proti jejichž činžáckému střihu zvedl se ryk největší. — Uvedeme-li dále, že stavitel Materna se svého místa vzdal, poněvadž marně se namáhal v radě uplatniti svoje názory nám blízké, architekt Bělský zrovna tak jako dr. Práchenský a dr. Th. Burian, podezřelí ze spojenectví s námi, že ani do městské rady, ani do žádné komise pro tento rok

*) Není tomu dávno, v anglickém časopise »Studio« — cestovatel Angličan uveřejnil obraz krásné staré věže v Golčově Jeníkově: Ale dříve ještě, než snad obraz přišel vůbec do tisku, oznamovaly naše noviny (»Hlas Národa«), že ubožáci v Golčově Jeníkově zatím věž — strhli. Co by asi byl napsal anglický list, kdyby se byl právě toho stal svědkem? Pak nemáme platit v cizině za národ inferiorní!

Digitized by Google

zvoleni nebyli, — dále že vedle uvedených zasedali nebo zasedají ještě architekt Münzberger, známý svou činností z lonských našich článků, dále majitelé domů, úředník banky Slavie, lékař, továrník, prof. na průmyslové škole p. Fialka, oslavený už v minulém čísle, pak profesor na technice atd. jsme s »odborníky« hotovi.

To jsou ruce, v jakých leží osud města Prahy!

A nyní se marně bude každý ptát:

— Ja, pro Bůh, co pak tedy vlastně brání všem těm pánům, aby řekli: »Já tomu tak dvakrát nerozumím a rozuměti nemohu, a než bych takovou zodpovědnost na sebe bral, — raději tisíckrát pozdravím toho, kdo se s láskou a porozuměním úlohy té ujme. — — — Tu prosím, aby si mě každý představil, jak krčím rameny. — A přece všichni ti páni, ačkoliv povaha jejich činu ani jim nemůže býti tajna, nerozpakovali se vydati následující prohlášení:

Čechoslované!

Dne 14. června roku letošního bude tomu právě 100 let, co v malé vísce moravské lidu českému zrodil se František Palacký. Vzpomínka tato vyvolává v srdci celého národa našeho vážné a hluboké pocity neskonalé vděčnosti k muži, o jehož činnost, úsilí a vědění opírá se v historii české věkopamátný děj našeho znovuzrození a vyprostění z neskonalé bídy mravní, v níž před stoletím (a až posud) tonul slavný kdysi a mocný národ náš (bravo!). Nepřízeň doby dnešní (ovšem) a zdvojené úsilí nepřátel (a naše), **aby národ náš byl zatlačen z řady národů kulturních** (třikrát bravo!) a zbaven výsledků své neúmorné práce (velice vtipně řečeno), nutí nás tím více, abychom vzpomínali skvělé činnosti muže, jejž vděčná oddannost současníků právem nazvala »otcem národa!« atd.

Za obec král. hlav. města Prahy: JUDr. J. Podlipný, starosta, Ferd. Voitl K. Vendulák, prof. Fialka, Gregor Č., Münzberger, Vlček K. a t. d

To, prosím, 10. března tři dny na to, kdy 7. března ve sboru obecních starších městskou radou podán byl návrh na sboření kostela sv. Václava a 14 dní na to, kdy Uměl. komise vyhnána jednáním městské rady, utéci musila od svého díla! Těžko je vymysliti si kousavější ironie, než jakou si tu vymyslila Praha sama. Jak je možno tak sborem lhát! Jednou rukou hladit bestii a druhou zvedat kříž, přísahat a hřešit zároveň, ústa míti plná vůně a v srdci nosit mor, kterým zachváceno už je celé království? To nikoho nenapadlo, že by Palacký — Otec národa, první byl, který by svým dětem vyrval prohlášení z rukou a roztrhané jim je hodil pod nohy? —

Zbývá promluviti otevřené slovo se starostou města Prahy, p. JUDr. J. Podlipným.

Vaše Blahorodí! Zastupujete jako starosta král. hlav. město Prahu. Vím, i Vy sdílíte názor, že o věcech, týkajících se uměleckých stránek Prahy, rozhodovati mají jen kruhy umělecké. Tak samozřejmou se zdá tato věta jako, co patří císaři dej císaři, co Božího Bohu! A přece Jste denním svědkem toho, jak za Vaší plné zodpovědnosti proti právu zdravého rozumu a proti právu všemu, co lidského je na světě, — národu je bráno, co patří národu, a s jeho jměním, svěřeným

Digitized by Google

Vám minulostí, bez jeho svolení nakládáno je hůř, než s majetkem posledního z posledních.

Vaše Blahorodí! S námi Jste podepsal manifest a tím jste veřejné slovo dal, že do posledního dechu setrvati chcete v obraně důstojného vzhledu Prahy. Na Vás v první řadě upínala se naše důvěra a ohlédněte se kolem sebe, na jakých zříceninách všech nadějí to stojíte? Či se ve Vás duše nezatřese, vzpomenete-li si, že chodíte po skrytých plamenech výčitek, které jednou vyšlehnouti musí proti Vám? Vzpomeňte si na osud prvního starosty českého, Pštrosse, jakou černou roli hraje nyní v dějinách, že rozbíti dal Krocinovu kašnu! Jistě, že není Vaším ideálem, aby lidé na Vaši éru vzpomínali ještě hůř! Kulturou se chlubí Vaše provolání a zatím, co národ trvá, taková rána vlastními lidmi vědomě jí zasazena nebyla jako za panování Vašeho! Neberte na lehkou váhu, zdá-li se Vám nynější situace snesitelna. Mine jen několik let a Vaše hlava ohýbati se bude pod kamením hany a posměchu generace vyvinutější a šťastnější. Už to, co se stalo, těžce Vám musí padat na prsa, ale kde je rozhodný skutek na odčinění dosavadních křivd, páchaných i na Vaše jméno, pokud sám s důrazem a ve všem i na svou vlastní obranu se jim nepostavíte na odpor? »Nicht blos wissen, sondern auch für die Nachwelt thun, was die Vorwelt für uns gethan hat, heisst ein Mensch sein!« Vzpomeňte si, že nic zlého netuše, Vy sám Jste byl, který asanační a regulační otázku plným dechem hnal ku předu — máte tedy co opravovat na Svém vlastním díle! Tenkrát Jste věřil, že podnikáte dílo záslužné, ale od těch dob se Vám nejednou dokázalo a Vy sám Jste podepsáním manifestu veřejně přiznal, že se stala chyba a veliká. A tu se Vás ptám, jak je možno, aby rada při ní setrvala? Buďto — anebo! Za každých spořádanějších poměrů resignující Uměl. komise Vaším přičiněním povolána by byla znovu se všemi právy a celou mocí jí příslušnou, bez kompromisů, vynucených na ní odporem Vaší »rady« — jak, že se tak posud nestalo? Z toho vinen budete přímo Vy. —

Myslím, že Vám z duše mluvím, když pravím, že celá Vaše kulturní potence s odčiněním tohoto skandálu buď trvá nebo padá. Co jsou proti tomu všechny Vaše úspěchy!? V tom jistě souhlasíte se mnou, že úřad primátorský sloužiti Vám může jenom ke cti, ale nikdy ne k tomu, abyste cizí hanbu na Sebe bral!

Naše poměry jsou malé, povinnosti zdají se také být malé, ale nedejte se tím mýlit, historie nezná hranic a krutě soudí každého dle zásluhy. Vzpomeňte si, když Jste loni proti dr. Černohorskému na váhu položil tíhu Svého slova, jaké radostné nadšení se to zvedlo vůči Vám. Myslím, že v celé řadě Vašich úspěchů nemáte druhého takového okamžiku, který by Vás tak u srdce hřál, jako vědomí, že Jste tu jednal jako na výši doby stojící muž. Oslava Palackého nás kulturními neudělá, ale každý takový čin, jako je Váš. Jinak, budou-li věci Prahy státi, jak stojí, bude to největší národní naše ostuda!

Znám Vaše námitky a k těm se odnáším loyalně. Vím, že není vždycky možno prosaditi svoje proti odporu bezmála všech. A tak se stává, že se podrobíte! Ale pak dovolte, abych řekl, jak nesmírně líto je mi Vás. Na pranýři stát a trpět ne za cenu mravního vítězství, ale

Digitized by Google

pod tíhou pravého opaku. To Jste si volil roli trapně mučennickou a ne cestu slávy.

Jak je možno, na ní vytrvat? —

Diváky 21. dubna 1898.

* * *

Ku konci chci zvláště poděkovat jednomu listu, který i v posledním roce naší věci v nejednom ohledu na ruku byl, a to je — »Politik«. Při váze, kterou tento časopis v rozhodujících kruzích i za hranicemi našeho území má, má pomoc jeho důležitost nemalou. Sami členové Uměl. komise mi vyznali, že »Politik« byla jediná, která se jí v největší opuštěnosti ujímala a zprávy její do koše neházela jako ostatní. Jak jsem v prvním svém článku podotknul, takový příklad nezůstal bez následků, a dnes už v řadách našich stojí celá řada žurnálů. Jsou ovšem i takové, které buď nic o naší věci věděti nechtějí, nebo povinnost svou odbudou notickou. Poznávají se lidé nejen dle toho, jak a co mluví, ale i dle toho, o čem a kdy mlčí. A to bez užitku není!

Karel Purkyně.

Dr. F. X. Harlas.

Před několika lety slavila Umělecká Beseda po svém neokázalém způsobu jubileum svého třicetiletého trvání a při té příležitosti bylo proneseno jméno umělce, dotud skorem ve veřejnosti naší zapomenutého.

Um. Bes. si vděčně vzpoměla, že Karel Purkyně, malíř, byl jedním ze spoluzakladatelů jejích. V premii na r. 1894 vykreslil zvěčnělý J. J. Kolár pěkný obrázek, na němž se i postava K. Purkyně vyskytuje, a profesor Hostinský v úvodě »první krok« nadepsaném poukazuje k tomu, že »zajímavý zjev ten (Purkyně) zasluhoval by zvláštní vzpomínky — připojuje ovšem, že tak by se státi mělo od někoho z těch, »kteří mu blízci byli.«

V těchto dnech teprve oslavila Umělecká Beseda památku svého spoluzakladatele, ale zatím uplynulo 30 let od smrti jeho, a není možno vyhověti požadavku, aby vrstevník umělce našeho o něm promlouval. Nová generace již pečuje o obnovení paměti jeho, a nebude mnoho těch, kteří by zprávu podali o Karlu Purkyňovi, mladém malíři pražském, o jeho vystoupení uměleckém, o jeho úspěchu a jeho dílech. A přec to hlavně nás zajímá, chceme-li posouditi význam jeho. Nejedná se zde ani tak o objevení nového člověka, jak o uznání práce umělce, práce tiché, ale pro vývoj našeho malířství významné.

Činnost Karla Purkyně spadá do let šedesátých. V době té byl již hotovým umělcem a vytvořil právě ona díla, která jsouce zachována nás především zajímají. Má-li však jeho dílo dojíti pravého ocenění, nutno poznati, jak se dívali jeho vrstevníci na obrazy jeho, jak se vyjímal K. Purkyně ve svém »milieu«.

V letech šedesátých vypadá malířství české dosti pestře. Ruch byl na pražské akademii a v kruzích uměleckých a kvetlo malířství, jak tehda mínili. Kristian Ruben vládl a s ním »historické malířství« jakožto

Digitized by Google

vrchol veškerého umění štětcem i barvou. »Historický malíř« pohlížel s netajeným despektem na svého kolegu krajináře anebo dokonce na genristu. Jen malba podobizen jakž takž obstála před soudnou stolicí tehdejšího »dobrého vkusu.« Výjevy ze Svatého písma obou zákonů a pak »historie,« dějiny a scény ze života všech možných národů a dávno zašlých dob se malovaly stále s novou chutí.

Maria Stuartovna, Milton, Columbus, německý středověk a pak poprvé současné dějiny, aspoň doby nedávno minulé, boje Řeků proti Turkům, to byla themata nade všechna jiná oblíbená. Tak malovali Krause, Poppe, Kratzmann, Popelík, Bubák, Gareis, Kroupa, Melka, Zvěřina, Maixner a dosud žijící Javůrek a Lhota. Každý mladý umělec, dokud byl na akademii závislým, odbyl si svou »historickou školu,« třebas později se věnoval jiným odvětvím malířství. Stařičký mistr Javůrek má zásluhu velkou o tento druh umění. Navrátiv se tehdy z Antverp, uvedl historii českou v malířství naše a místo Albů, van der Werffů, Eberhardů vídáme nyní Krále Jana Lucemburského, Bedřicha Falckého, Otakara II. atd. Ovšem sám mistr Javůrek holdoval ještě směru dřívějšímu a vzdal povinný tribut umění nizozemskému, jsa nadchnut »historickou malbou,« kvetoucí v Nizozemí. Přece však všímají si od té doby malíři na Pražském učení více domácích dějin.

Třeba ovšem připomenouti, že se taková historie malovala, a to nejen u nás, ale v celé střední Evropě, způsobem velmi naivním, takřka diletantským. Příroda ještě tak tak že byla dosti »dobrá« k tomu, aby některý malíř tu i tam něco »dle přírody« namaloval, za to ale hrál manequin čili »panák« velkou úlohu. Na panáka navlékali »historii« t. j. kostým, a dávali mu zbraně, poháry, listiny s ohromnými pečetmi do ruky. Vše ostatní bylo však výrobkem »komposice«, ta byla tím nejdůležitějším. Pak přišla »linie« a »krása« — a pak na konec se to také »malovalo.« A jak si počínali i při té historii, vysvětlí nejlépe malý příklad. Dočítáme se ve zprávách Jednoty krasoumné, že vysloven byl dík panu Stögrovi, řediteli divadelnímu v Praze, za půjčený kostým a zbroj, dle které se na akademii a v atelierech malovalo. To úplně stačilo na dosažení historické pravdy.

Podobným směrem se neslo též krajinářství. Ovládáno rovněž pravidly akademie, podrobovalo se zcela požadavkům panujícího vkusu. Krajina bez hor se nesměla malovati, »linie« a »malebnost«, t. j. umělý arrangement krajiny ji teprve činil hodnou malířova štětce. Jistý druh krotké romantiky se těšil všeobecné oblibě. Teprve Kosárek první měl odvahu namalovati krajinu českou v barvách přirozených, jak je asi viděl. Též Navrátil již před tím si zjednal jméno v Praze a v kruzích uměnímilovných svou malbou bez pretensí, svým kolorismem náladovým a hlavně svým uměním opravdově malířským, technicky volným a širokým.

Technika byla hlavní překážkou malířům tehdejší doby, především technika malby v barvách olejových. Učiliť se tehdáž znovu malovati, seznavše v cizině vyspělou dovednost malířského řemesla. Stránka řemeslná byla v Německu úplně zanedbána a »malířství« neprávem se tímto jménem nazývalo, ježto přestávalo na pouhém rýsování, nanej-

Digitized by Google

výše kreslení. Z Německa dostalo se pak toto suchopárné a nudné umění k nám, a ujalo se k nemalé škodě v malířském umění v Praze. Až v letech šedesátých se šířiti počaly z Francie i Belgie staré dobré tradice umělecké. Umělci nejezdili více do Říma a do Abruz, ale do Paříže, Bruselu, a přinášeli odtud zručnost malířskou, dovedli vládnouti štětcem a paletou a znali opět barvu. Nadanější z našich malířů se přidrželi rádi nového směru a hleděli si více malby než pouhé kreslené komposice, jaká dosud za podstatu malířské tvorby platila. Bratři Manesové, zvláště Quido, pochopili tento nový cíl dosti záhy, ačkoliv se jim nepodařilo zúplna se vymaniti z tradic uměleckého vychování, jehož se jim bylo dostalo. Tak i Jaroslav Čermák se v cizině sám vychoval, tak se přiučovali mnozí jiní méně šťastní umělci, na svůj domov odkázaní. Nové umění malířské stálo již na prahu. Princip barvy, světla, vzduchu hlásil se o vpuštění. Otevírali prozatím jen zadní dvířka a bránili se dosti úzkostlivě mocnému přívalu smělých novot, měli posvátnou hrůzu před přírodou a kaceřovali »naturalismus« — jim zdálo se ovšem sebe skromnější přiblížení ku přírodě již naturalismem.

V těchto letech setkáváme se s naším malířem poprvé. Narodil se ve Vratislavi (15. března 1834). Otec jeho byl slovutný fysiolog Dr. Purkyně. Zajisté již záhy se projevovalo nadání mladého, veselého muže, jak pochopitelno, aniž v tomto případě jest třeba se utíkati k oněm anekdotám, jaké se z pravidla v životopisech umělců vyskytují. Na německé reálce v Praze konfiskoval sice pan profesor jednou »akvarel,« pěkného bělouše, kterého Karel Purkyně v královských stájích na Hradě Pražském byl kreslil a mezi vyučováním pilně prováděl, a bez ukrutnosti zmíněného profesora byli bychom měli první »mladické« dílo snad dnes ještě v rukou. Jinak dovídáme se jen všeobecně, že po odbytých školách se dal na cesty, že byl v Paříži, jelikož se mu v Mnichově nikterak nelíbilo, a odtud že vrátil se do Prahy jako hotový malíř. Katalog »jarní« výstavy, pořádané Jednotou Krasoumnou r. 1853, uvádí obraz čís. 399 »děti dívající se na obrázky« — tedy genrovitý to obrázek dle vzorů nesčetných »dětí s psíky,« »dětí s kočaty,« »dětí s knihou« atd. Avšak křivdili bychom našemu umělci, připisujíce mu to, co snad jen bude pouhým názvem katalogovým, neboť dá se z pozůstalých maleb souditi, že zmíněný obraz ve výstavě byl portretní studií, portretem dle vkusu malířova, kterému však nerozuměla slavná komise zavěšovací — a snad i více jiných lidí v Praze. Dá se tak souditi z pozdějších zpráv. Jméno K. Purkyně vyskytuje se pak ve výstavním seznamu z r. 1857. Vystavuje dva portréty. A hned příští rok opět dva portréty. R. 1859 povšimla si našeho umělce kritika a hned na poprve s ním poněkud nemilosrdně zatočila. Zaslal studii, starou babičku, které referent a kritik »Bohemie« vytýká, že je »surově malována.« Za to r 1860, když vystavil Purkyně několik svých nejlepších děl, mlčí kritika o něm docela. V tom roce dohotovil totiž dva »protějšky,« kterým dal název »První a poslední políbení«: Kristus na klíně matky své se líbá se S. Janem — a Jidáš líbá mistra svého na znamení zrady v Getsemane. K tomu přidal velký portret, nám jako předešlé dva obrazy zachovaný, podobizu měšťana pražského, mistra kováře Jecha. O těchto velkých obrazech, jak brzy uvidíme,

Digitized by Google

dosti nápadných zvláště v oné době, se důkladně mlčí. Aby pak svému spravedlivému hněvu průchod dal, vrhá se kritik rok na to (1861) na Purkyně a to s velikou chutí. Purkyně zaslal tenkráte dva obrazy pod titulem »Zátiší« a »Cikánova kořist.« Kritik mu vytýká »úmyslný vzdor naturalismu, který prý až překvapuje,« avšak jest nucen doznati, že »technika je eminentní« a pravdivost nápodobení přírody »rafinovaná.« A tímto referátem poprvé se poukazuje k hlavnímu bodu a nejdůležitějšímu momentu v umění K. Purkyně, poprvé se aspoň připouští to, co jemu naše doba přičítá za přední zásluhu: jeho umění ryze malířské. My zcela jinak pohlížíme na díla tohoto umělce. Co jemu vytýká soudobá kritika, jakožto prohřešení se proti »pravidlům umění«, to máme za přednost jeho maleb. Purkyně krátce již za onoho času maloval, snažil se barevně viděti a osvojil si původní způsob malby, široký to způsob, lehké vedení štětce, sytý nános barvy (impasto), šťavnaté spojování tonů. Při tom měl značný smysl pro barvu, aniž byl koloristou ve špatném toho slova smyslu, nekomponoval sobě barvy a nesestavoval z nich akordy zbytečně, když toho v přírodě nepostřehl. Nekomponoval též co do kresby, neupravoval a neopravoval přírodu, nýbrž hleděl ji svým uměním co možná věrně vystihnouti. K tomu maloval vždy to, co se jemu zamlouvalo, co se jemu líbilo, bez ohledu na panující módu. Své portréty pojímal nenuceně, živě, výraz jim dával přirozený. A ta jeho zátiší! Není divu, že vzbudila u obecenstva i kritiky pravou sensaci, ovšem v nepříznivém smyslu pro našeho umělce. Stejně jednoduše, takřka liberálně nazíral na »mrtvou přírodu« (nature morte) jako na předměty svých obrazů vůbec, a k tomu podle chuti pouštěl »úzdu svému štětci,« totiž maloval s bravurou tenkráte zcela nezvyklou. Právě že se naučil v cizině tomu zákonu, že je umělec pánem umění a jeho tvůrcem, že pak sám v sobě nalézal dosti síly a nadání, aby dle toho také umělecké výkony své prováděl, právě proto byl snad jedním z prvních českých malířů dle našeho vkusu fin de siècle. Byl suverenní, pro něj neplatil úzkoprsý zákon akademický neb copařské náhledy mělké, »lepší« nebo »nejlepší« společnosti a dokonce se jemu příčilo doktrinářství v umění. Nenáviděl kastovnictví a jsa od přírody obdařen značnou dávkou humoru a satiry, potíral dle možnosti na potkání to filistrésní umění své doby, tropil si smích z chatrných výtvorů jeho a ukazoval, jak dle jeho názoru se mělo malovati, vystavoval své práce, ačkoliv je haněli a sám se chápal každé příležitosti, aby slovem i pérem vystoupil proti tomu, co měl za pochybené a nepravé. Mnoho přátel Purkyně neměl, a jak se zdá, nedbal o ně. Jeho povaha občanská i umělecká byla svobodomyslná, miloval samostatnost a nechtěl být odvislým, hlavně v umění svém. Ovšem poměry materielné dovolovaly jemu, že svou cestu si dle vůle raziti mohl, avšak dlužno uznávati, že tak v pravdě důsledně činil.

Pohledem na jeho pozůstalé práce se o tom přesvědčíme nejlépe. Malá výstava Umělecké Besedy shromáždila 44 větších a menších obrazů jeho rukou malovaných, menší to částku životního díla Karla Purkyně. Byl pilný pracovník a neprávem se o něm šířilo, že »nemaloval.« Pracoval rychle, velmi lehce, a nejsa nucen chleb svůj vezdejší v potu tváře své vydělávati, se ovšem přílišně nenamáhal. Vypravuje se sice, že Mánes

Digitized by Google

(Josef) příležitostně prohodil: »Kdyby Purkyně chtěl, nás všechny zahanbí a předčí,« čemuž asi tak rozuměti, že by intensitou práce byl vytlačil své soudruhy a snad hmotně sobě větších výhod zjednal. To ale nebylo v úmyslu našeho umělce, nechtěl s nikým konkurovati a považoval se vždy za »hors concours.«

Žil jinak s umělci v dobré shodě a súčastňoval se jejich podniků. Byl jedním ze zakladatelů výtvarného odboru Umělecké Besedy a jistě jeden z nejhorlivějších členů. Při velké manifestační slavnosti Shakespearovské r. 1863 si zjednal v nemalé míře zásluhy o zdar divadelního představení, maloval velkou skizu pro průvod Shakespearovský, aranžoval živé obrazy, velmi obdivované (na př. Únos Jessiky, Kupec Benátský). Při tom ale nijak nezadal svým zásadám, a chopil se i péra žurnalistického, aby proti obmezenosti a nevkusu protestoval. Psával referáty o věcech uměleckých pro časopis »Politik,« tonem břitkým a s temperamentem. Tím také přátel nezískal a ještě méně svými karikaturami pro »Humory« a »Brejle.« Purkyně se osvědčil vůbec jakožto dovedný a vtipný ilustrátor též svými iniciálkami a vignetami pro druhý díl Cervantesova »Dona Quijota (nákladem Kobra v Praze). Quido Mánes vzal sobě první díl na starost, a tak oba umělci se podjali úlohy vděčné — až na nevděk potomků, kteří více knihu tu neznají. A přece zasluhují kresby Purkyňovy pozornosti. Jak již podotknuto, měl Purkyně povahu veselou a satirickou, vyjadřoval se mnohdy kousavě a rád se smál a vysmíval. Chopil se tedy úkolu toho ochotně a s chutí, i svědčí každá kresba o vnímavosti, s kterou se do slavné knihy Cervantesovy zahloubal. A jako se vedlo básníku samému, tak lze pozorovati i u Purkyně, že postupem děje humoristického románu postavu rytíře Quijota čím dále tím více si dovede oblíbiti, že přestává si z jeho romantických nápadů ousměšky tropiti a více si všímá toho ryzího srdce a bodrosti v pravdě rytířské — zamiluje si Dona Quijota. Nekarikuje přes příliš. Jeho humor ztrácí osten a stává se bodřejším. Ilustrace jsou provedeny xylografií, a reprodukce nevyniká zvláštní dokonalostí, jak tehdá vůbec příliš málo dbali na dobré provedení grafické. Přes to jsou malé obrázky tyto velmi zajímavé, any dosvědčují, že již před více než třiceti lety se umění ilustrativní u nás těšilo jakési pozornosti, a že se umělci počali i s takovýmto »podřízeným uměním« zabývati. Charakterisuje to právě našeho umělce, jemuž bylo umění malířské jednotným, celé je miloval a snažil se je celé obsáhnouti. Neznal předpojatostí svých soudruhů, dělících se v »malíře historické,« »malíře portretů,« »krajináře,« »genristy,« a »malíře květin, ovoce, zvířat« a j. Jinak Purkyně. Studie krajinářské, které se na nás zachovaly, svědčí o jeho názoru našim moderním požadavkům příbuzném. Ještě lépe to dokazují velké obrazy »Zátiší,« které nám zůstavil. Jsou to práce brillantní, vzorné svým přednesem, bravurní provedením, exaktní svým naturalismem v barvě a formě. Právě za tyto práce (na př. sněhová sůva, neb páv a drůbež), dostalo se jemu od současné kritiky pouze několik více méně lichotivých hrubství. Nebylo nikde porozumění pro takovou malbu, předbíhala zjevně o celý věk lidský.

Podobizny maloval se stejnou volností technickou, klada důraz na rázovitost modelu a malebnost řešení, v barvě pak byl vzdálen kolorismu

Digitized by Google

nasládlého a ovšem nelichotil. Jakási tendence tlumiti tony červené, za to pak teplý ton vystihnouti i ve stínech, záliba v tonech šedých, studených jeví se býti příbuznou modernímu umění. Rozhodně moderně dojímá šťavnatým nánosem barvy, modelací velmi jasnou a přesnou a širokostí štětce při provádění šatu a draperií. Způsob malby zůstává vždy stejným a rázovitým, jest to něco jemu vlastního, a lze o něm říci, že byl ve svém umění »originální«. Poznáte portrét jím malovaný již dle impastovaných partií obličejů a ruk, čím docílil svítivosti inkarnátu. Tak na př. portrét Wenzigův, chovaný v Umělecké Besedě, má zvláště virtuosně malovanou ruku, znamenitý kolorit tváře a lze jej považovati za dobrý příklad prací toho druhu. Purkyně zanechal mnoho velkých portretů, a již z toho vidno, že byla neprávem jemu vytýkána nečinnost. Shora uvedený obraz, představující mistra Jecha, náleží mezi nejlepší jeho díla; výborně charakterisovaná hlava portretovaného zajímá i toho, který osobnost samu nezná. Purkyně vystihl při tomto obraze a mnohé jiné podobizně nejen individualitu, nýbrž dovedl i »okolí« náležitě naznačiti, přidávaje vhodně genrovitý ráz, když se mu zdál na místě. Též autoportet svůj namaloval se stejnou nenuceností a uměleckou volností.

Z cest studijních přinesl sebou hojnou kořist uměleckou a dobře se hodí k jeho povaze, že Rubens jej nadchnul a že jeho »bitvu Amazonek« popisoval. Tu a tam lze pozorovati reminiscence na nějakého starého mistra, zvláště portretistu, a to Tiziana neb Hollanďana — vůbec tedy malíře vynikajícího svou technickou vervou. Též oba obrazy »První a poslední políbení« jeví stopy studia starých dobrých mistrů (v majetku rodiny umělcovy.)

Jakmile však předstoupil před Boží přírodu, nedal se másti a maloval dle svého. Skiza z pařížského Bois de Boulogne na př. pojetím i podáním dýše duchem moderního malířství a je to »pleinair« dávno před proklamováním toho našeho »volného vzduchu«.

Umělec náš pilně pracoval a zaměstnávalo jej milované umění i v domácím kroužku mimo atelier. Kreslil pro své dítky »Abecedu«, ku každému písmenu přidávaje patřičné předměty, nástroje, rostliny, zvířata i postavy lidské ve volném a veselém seskupení.

Humor jeho i zde prosvítá a vedle jisté kresby těchto drobnůstek obdivujeme Purkyně co malíře zvířat, jichž předvádí celý zvěřinec. Lehkou vodovou barvou kreslil pérem obrázky a jest jen litovati, že nedohotovil celou abecedu, než jen několik písmen, — cenný to odkaz, v rodině jeho pečlivě chovaný.

Život Karla Purkyně skončil náhle 5. dubna 1868. V plné síle své odešel umělec po krátké nemoci na věčnost a nedokončil dílo své, jak to i jednotlivé obrazy jeho dokazují. Nehledal slávy a nestaral se o uznání, jehož se mu dostává nyní. Význam jeho jest nemalý a dal by se vysloviti tím, že bychom viděli v jeho osobě jednoho z pionérů moderního malířství, malířství docházejícího věku 19. Vynikal nad svou dobu kvalitou rázovitého umění svého a stál na vyšším stupni než zaujímali průměrně čeští malíři let 60 tých. Proto sobě generace nynější vděčně připamatuje, že pracoval ku cti a slávě českého umění.

Digitized by Google

Počátky české hudby.

XIX. st.

Píše Otakar Kamper.

VI. (Dokončení.)

Nejnadanějším žákem Jana Ant. Koželuha byl výtečný hudebník a skladatel Jan Nep. Augustin Vitásek*) (1770—1839), jenž svými skladbami získal si zvučného jména jak v Čechách, tak i za hranicemi. O vzdělání Vitáskovo získala si velkých zásluh knížecí rodina Lobkoviců, která zpozorovala jeho veliké nadání a jež jej také v Praze u Koželuha v hudbě vzdělati dala. Šlechta česká získala si vůbec tehdejší doby velkých zásluh o talenty umělecké, a zvláště o hudební. Tak na př. znamenitý kontrapunktik František Tůma (1704—1774), byl podporován státníkem hr. Kounicem, klavírního virtuosa a skladatele Františka Duška (1736—1799), přítele a hostitele Mozartova ve vile Bertramce, dal vycvičiti a podporoval mecenáš hrabě Jan Karel Špork, Josef Antonín Sehling († 1756), kapelník u sv. Víta v Praze, jenž byl »dvorní musikus a kompositore« u hraběte Václava z Morzinů, a mnoho jiných.

Také Vitásek stal se r. 1800 koncertním mistrem na klavír a sekretářem hraběte Bedřicha Nostice a tak umožněno mu bylo další studium. Byl velkým ctitelem Mozartovým a v skladbách jeho nalezáme mnohé stopy hudby tohoto genia; Vitáskovy skladby vyznamenávají se něžnou melodií a přiměřeným obsahem; nejsou počtem četné, avšak mají velkou vnitřní cenu. Jsou to jmenovitě klavírní skladby, ronda, sonaty, andante a jiné; zasloužily by rozšíření a měly by býti opětně uvedeny ve známost.

Vitásek pokusil se také v oboru hudby dramatické: napsal melodram »David« o 5 jednáních, jenž r. 1811 byl provozován na král. stavovském divadle v Praze a měl dle Dlabače veliký úspěch. Že se těšil oblibě, toho důkazem je také to, že vyšly tiskem z řečeného melodramatu některé vyňatky, (předehra, balet, harfové solo a jiné).

Jako kapelník při velechrámu napsal Vitásek řadu výborných církevních skladeb (mší, ofertorií, Te Deum a p.). Skladby tyto vyznačují se vznešeným rázem, melodičností, vzletem a mistrovským kontrapunktickým provedením; nádhernou harmonií a instrumentací hodí se výtečně k bohoslužbám. Vrcholu dosáhla tvorba jeho ve hlubokém Requiem z Es; skladateli sloužilo za vzor velkolepé dílo Mozartovo. Vitásek podává hrůzné obrazy středověké básně Dies irae v rouchu hudebním velmi zdařile: temné Dies irae, mohutné Tuba mirum, zkroušené Lacrimosa působí mocným dojmem a jsou důkazem veliké tvůrčí síly mistrovy. Jiná větší skladba jeho je korunovační »Te Deum laudamus« z D, složené ku korunovaci českého krále Ferdinanda V. r. 1836 a poctěné cenou od stavů českých.

Menšího úspěchu měly Vitáskovy skladby pastorální. Nepodařilo se

*) Jan Nep. Augustin Vitásek nar. dne 27. února r. 1736 v Hoříně u Roudnice studoval v Praze a stal se po smrti svého mistra Jana Ant. Koželuha kapelníkem při velechrámu pražském, kdež působil až do své smrt 7. prosince 1839.

Digitized by Google

mu vystihnouti ducha vánočních skladeb. Uvedu hlavně 2 hymny vánoční: »Adeste, fideles, laeti triumphantes« a »Dormi, nati mimelite;« obě ač velmi melodické, nevyrovnají se skladbám Brixiho. Ovšem ani ostatní díla jeho neunikla smutnému osudu všech skladeb této doby: odpočívají, pokryta mnohaletým prachem, ve skříních kůru svatovítského, nahražena jsouce cizími importovanými produkty; dnes, kdy se zálibou provozují se v českých chrámech práce cizí, nebude tam ovšem ani pro Vitáska místa.

Vitásek byl jmenován r. 1826 ředitelem varhanické školy; nabízené mu místo dvorního skladatele ve Vídni po zemřelém Salierim odmítl, chtěje věnovati své síly jedině vlasti.

K jeho jménu pojí se úzce jména dvou jeho nejlepších žáků, Roberta Führera (1807—1861), výtečného skladatele církevního a Václava Em. Horáka, rovněž známého skladatele církevního a zpěvu sborového, pak Josefa Krejčího (1822—1881), pozdějšího ředitele konservatoře.

Vitásek zemřel v Praze 7. prosince r. 1839 a byl pohřben na Košířském hřbitově; péčí Václava Horáka, žáka jeho, postaven mu z výnosu sbírek slušný pomník od Josefa Maxe; hrob jeho jest při kostele hřbitovním.

Nejpřednějším representantem staré hudební doby je geniální skladatel a klavírní virtuos Václav Jan Tomášek,*) jenž i přes pozdější útisky odpůrců, dnes skoro neznámých, je důkazem značné vyspělosti naší hudby v první polovici tohoto století.

Tomášek, podobně jako Vitásek a řada jiných skladatelů zbaven byl hmotných starostí munificencí šlechtice hraběte Jiřího Buquoye, jehož přízeň získal si skladbou Bürgerovy »Leonory.« Uměnímilovný hrabě zajistil Tomáškovi doživotní důchod a jmenoval jej svým »kompositeurem«. Tak mohl se Tomášek věnovati nerušeně svému umění, v kterém pak takovou měrou vynikl.

V první polovici našeho století, ve kterou spadá hlavní část činnosti Tomáškovy, stála hudba v Čechách vůbec, zvláště v Praze, výše než kdy před tím. Opera pražská, vyprostivši se z pout opery vlaské, počala provozovati díla skladatelů domácích. Vedle zmíněného již svrchu Vitáskova melodramatu »David« uvedena téhož roku na scenu král. stavovského divadla také Tomáškova opera »Seraphine«; dále provedeny v pozdějších létech opery skladatelů Bed. Dion. Webra, V. Maška, Škroupa, Kittla a jiných. Vedle domácích skladatelů provedeny také mnohé nové práce skladatelů cizích, jako Boieldieua, Belliniho a Rossiniho.

V tu dobu dostoupil také rozvoj chrámové hudby svého vrcholu; za štědré podpory kněžstva vznikla četná krásná díla, jež podnes jsou ozdobou hudební literatury chrámové. Přední skladatelé byli kapelníky při chrámech pražských: byl to při metropolitním chrámu Vitásek,

*) Václav Jan Tomášek narodil se dne 17. dubna 1774 ve Skuči u Vys. Mýta; studoval gymnasium v Jihlavě, kde byl v klášteře Minoritů altistou, 1790 přišel na studie do Prahy; studoval práva a r. 1805 připravoval se k doktorátu práv; vedle toho studoval mathematiku. Zemřel v Praze dne 9. dubna 1850 v ul. Tomášské a pohřben byl na hřbitově malostranském.

Digitized by Google

později pak Robert Führer, u sv. Mikuláše Vincenc Mašek, na Strahově Jan Kř. Kuchař; vedle nich pracovali Václav Em. Horák, Sigmund Kolešovský, Josef Krejčí, Fr. Lábler, známý theoretik, K. F. Pietsch a jiní. Hudební vkus byl vysoce vyvinut, a hudební nadšení, jejž vzbudily opery Mozartovy, uvádělo v nadšení všechny kruhy společenské.

I Tomášek, když poprvé slyšel operu »Don Juan«, stal se nadšeným ctitelem a obdivovatelem Mozarta a zůstal jím až do posledního okamžiku svého života. Dojem hudby Mozartovy neseslabil ani veliký Beethoven, jejž slyšel Tomášek hráti v sále konviktském; ano Tomášek stal se příkrým odpůrcem Beethovena a jeho hudby.

Pozoruhodna je také Tomáškova lhostejnost k formě klasické sonaty; sonata nevyhovovala jeho volnému duchu a proto hleděl nalézti nové hudební formy. Našel je a užil jich s plným úspěchem; výsledkem toho jsou jeho eklogy a dithyramby. Dithyramby (op. 65), jež náležejí k jeho nejcennějším skladbám, jsou básně plné ohně a vzletu, bujného rythmu. Eklogy, počtem 30, jsou podobného rázu. Originelní, milou melodií a půvabným rythmem řadí se důstojně po bok dithyrambám; nejcennější jsou op. 35, 66. a »6 eklog na způsob tanců«, jež se zvláště vyznačují pěkným rythmem. Také dvanáct rhapsodií svědčí o bohatém myšlenkovém fondu mistrově. Z ostatních prací dlužno jmenovati ještě četná rondeau, variace a několik Allegri di bravura.

Značnou část Tomáškových skladeb tvoří písně, jimiž vynikl mistr jak doma, tak za hranicemi. On byl první, jenž vdechl písni české uměleckého ducha, a tím zajistil si navždy čestné místo v dějinách písně české. Bylo to nejprve r. 1813 »Šestero písní českých«, jež komponoval na slova Václ. Hanky a zvláště krásné »Starožitné zpěvy z rukopisu královédvorského« a sbor »Žežulice«. Z německých písní sluší jmenovati 6 zpěvů z eposu »Vlasta« (ze známé básně E. Eberta), dále balladu »Vznik kláštera ve Vyšším Brodě«, a řadu písní na slova Göthova, kteréžto zpěvy sám básník si velmi oblíbil a dal jim přednost před Beethovenovými. Tomáškovy písně jsou podnes ozdobou naší hudební literatury a jest si přáti, aby byly opětně uvedeny na repertoir našich hudebních kruhů. Zasluhují toho plnou měrou.

Tomáškova opera „Seraphine«, provedená poprvé dne 15. prosince r. 1811., měla úspěch dosti velký; avšak strana Tomáškovi nepřátelská, v jejížto čele stál ředitel pražské konservatoře a skladatel Bedřich Dionys Weber a která, jak se zdá, byla toho příčinou, že opera již před provozováním ležela půldruhého roku v archivu divadelním, nedopustila mnoho repris; »Seraphine« hrála se ještě asi čtyřikráte, aby se nikdy na scéně neobjevila. Tyto intriky byly snad také příčinou, že Tomášek druhou svou operu »Olvaro«, téměř již hotovou, nedokončil.

Z orchestrálních prací Tomáškových vyniká roztomilá předehra z Es, psaná ve formě volné fugy, a tři symfonie: z As, C a Es.

Jako jiní skladatelé věnoval se i Tomášek skladbě církevní, ač napsal celkem velmi málo skladeb tohoto druhu. Je to veliké C-mol Requiem, velkolepá skladba, jež zůstane pro vždy důstojným pomníkem

Digitized by Google

jeho umění. Rovněž jeho korunovační mše z 1836. náleží k nejlepším pracím tohoto druhu. Tomášek, jenž se nespokojoval nižádnou z dosavadních nauk o harmonii, napsal nové dílo o harmonii. Tiskem však nevyšlo. Svůj zevrubný životopis uveřejnil v letech 1845—1850 v Klarově Almanachu »Libussa«, vedle toho přispíval do časopisů různými kritikami, úvahami, atd.

Z jeho četných žáků jest obzvláště známý jako klavírní virtuos Alexandr Dreyschock (1818—1868), předčasně zesnulý Jan Hugo Voříšek (1791—1825), Jan Hampel (1822—1884), jejž Tomášek za svého nejlepšího žáka pokládal, a konečně známý hudební kritik Eduard Hanslick (* 1825).

Tomáškovy skladby jsou dnes skoro zapomenuty. Z jaké příčiny, těžko uhodnouti. Vyrovnají se jistě mnohým moderním výtvorům, těm přečetným »oblíbeným« kvapíkům, polkám, kupletům, vídeňským škvárům, à la Radlermarsch Weaner Madeln, bezpočetným kupletům, ubohým hudebním výrobkům vídeňských Kaisrů, Fr. Wagnerů a mnohých jiných, jež téměř v žádné »české« domácnosti dnes nechybí. Jaký to ohromný rozdíl, srovnáme-li melodie z »Figarovy svatby«, jež staly se před sto lety populárními, se sprostými odrhovačkami nejnižšího řádu, jež těší se dnes u širokého publika všeobecné lásce.

Podobně mají se věci s hudbou chrámovou. Nádherná díla naše jsou umlčena, místo jich zaujaly produkty cizí. Každý poslední cizí muzikant má přístup do našich chrámů, jen když jeho skladba nese pečeť známé »reformy«. Stará díla jsou urovnána ve skříních, nástroje odstraněny do nejodlehlejších koutů na kůrech chrámových. Na otázku, proč se prací starších neužívá, zní krátká odpověď: »To se nesmí.«

Účelem našich několika řádků bylo obnoviti upomínku na první české hudebníky, kteří čest jména českého rozšířili skoro po celé Evropě, a o nichž nemá ohromná většina dnešního obecenstva ani zdání. Na povolaných kruzích je, opatřiti důkladnou historii české hudby, vytknouti místo těmto velkým duchům ve starší české hudbě a vydati postupně ukázky z děl jejich. Na našich časopisech pak je, buditi zájem pro starou českou hudbu mnohem víc a intensivněji než dosud.

Digitized by Google

Rozhledy po literatuře, umění a vědě.

Literatura.

Z nové české belletrie. Upustili jsme už sice dávno od sisyfovské námahy, kritisovat svědomitě všecko, co se u nás prosaického napíše, a z čeho obyčejně ani třetina za kritiku nestojí, a omezujeme se jen na referáty o knihách autorů nových anebo po stránce umělecké alespoň jen trochu významných. Dnes činíme výjimku: beru knihy, jak se přede mnou nahromadily, bez ohledu zda dobré či špatné, nemaje jiného úmyslu, než několika slovy karakterisovati povahu a úroveň naší nejnovější beletristické produkce. A tu ještě dříve než tyto knihy rozvírám, jen z pouhého pohledu na jejich objem a titulní list, mám příležitost konstatovat dvojí. Předně, že rozměry těchto prací jsou nevelké. Jsou to vesměs povídky a črty, není mezi nimi jediné šíř založené románové práce (vyjímaje snad Svobodův »Rozkvět,« jehož vydávání v »Libuši« není však dosud dokončeno). Zdá se mi, že jsme od toho touženého a tolikrát už už jásavě vítaného českého románu moderního dále než kdy jindy. Malé cíle, malá síla, malé rozpjetí — to je smutný rys, s kterým se shledáváme téměř u všech knih dnešní naší prósy. Většině našich belletristů stačí, vyrovnají-li se jakž takž slušně s nakladatelem a napíše-li se o nich několik doporučujících noticek v novinách. Větších aspirací nezdají se mít. A druhé, co mi tu bije do očí, jest nápadná neúčast mladých, či lépe řečeno t. zv. moderních talentů na tomto druhu literatury. Četl jsem nedávno kdesi stesk, že mladá naše literární generace zanedbává prosu a jmenovitě povídku a probírám-li se ve své hromádce došlých knih, vidím, že je oprávněn. Odpočtu-li Sovovu »Prósu« a Karáskův román Mimo život — obě tyto knihy jsou psány vlastně před lety a nekarakterisují nijak dnešní směr produkce — nezbývá než Šlejharovo »Zátiší.« Ale i to je autor známý a kniha jeho je při vší vážnosti svých uměleckých aspirací, při všem bílém žáru svých bolestných a krutých akcentů, při vší své neobyčejně suggestivní moci přece jen projevem personality, jejíž rysy známe a jejíž místo a dosah v literatuře jsou od let už určitě vytknuty. Ale marně se ohlížíme po nových hlavách, které by se pokoušely mluvit novým, svým jazykem, které by ukazovaly věci v nových zbarveních a překvapovaly novými zvuky. Pokud tu jsou, ženou se téměř vesměs do lyriky a zaplavují nás spoustami tenkých knížeček veršových. Nanejvýš že se pěstují náladové obrazy, psychické črty, pohybující se obyčejně na samých hranicích volného verše a vyho-

Digitized by Google

vující módním delikátním allurám. Povídka s dějem a osobami klesá — jak se domnívám pozorovat — v očích nejmladších talentů na jakousi inferiornější formu literární. Ale myslím, že se nad tímto podceňováním jí tají vlastně spíše vědomí — kyselých hroznů. Bylo na těchto místech už několikrát k tomu ukázáno, jak dnešní záliba mladých lidí v náladových jemnostech a psychologickém kudrlinkářství se dá vysvětlit poměrnou snadností, s níž se tyto práce dají psát. Není snad sféry, která by tak unikala kontrole, v níž by rozdíl mezi ryzím zlatem a pouhým pozlátkem byl tak málo znatelný. Desetkrát spíše zakryje diletantský pseudotalent svou neschopnost, omezí-li se na tyto sféry čistě duševního než kdyby se pustil do prósy, více či méně »objektivní«, t. j. vyžadující jistého účtování s realitou, překonání jí a vyrovnání se s ní, nehledě ani k jiným nutným předpokladům, jakými jsou: zásoby zažitků, zkušenost, jistý a ostře upřený zrak na lidi a věci atd. Touto netroufalostí, sáhnout pevnou, svalnatou rukou na realitu a hnísti ji a tvořiti z ní dle svého obrazu, vysvětluji si zmíněné ono vyhýbání se povídkovým formám u mladších talentů. Jejich kult náladovosti a psychičnosti není z velké části než cností, stvořenou z nouze. Kde není přílivu nových svěžích živlů, zápasu a hledání, není vývoje a pokroku — tím je pak přirozeno, že povídkové útvary, zůstávají-li po tolik let stále v jedněch a týchž rukou, jsou stále vyssálejšími a bezkrevnějšími, že z nich mizí každý silnější vzruch a odvaha. Nejen že je tu umělecké pojetí látky něčím řídkým, ale neshledáváme se tu ani s patrnějším nějakým úsilím technickým a stylistickým. Všimněte si jen té šlendriánské a banální dikce převážné většiny povídkových publikací, té jejich neslané, nemastné řeči, bez elegance, vůně a lesku! Kolik jich je, v nichž najdete nějakou zářící stránku, která by se vám vryla do paměti a která by vás mohla přiměti, abyste knihu rozevřeli ještě jednou? Sotva čtyři pět lidí vymyká se těmto šablonám a jde svou zvláštní cestou — většina t. zv. belletristů jsou však jen pouzí vyrabitelé zábavné četby, bez uměleckých instinktů a cílů. To jsou ostatně pravdy, až příliš dobře už známé, ale nestačí je přece při každé příležitosti opakovat. Ale přicházím již po těchto všeobecných poznámkách k věci samé, některým belletristickým novinkám. Činím začátek novou knihou Raisovou »Půlpáni« (nákl. J. Otty). Obsahuje jen dvě práce »Jen povrch« a »Skleník«. Prvá z nich mi dotvrzuje, co jsem si uvědomil už dávno: že v p. Raisovi zápasí zábavný a populární vypravovatel s umělcem, který by potřeboval jen širokého, volného výdechu, aby vyslovil s plným účinkem ty jisté silné tóny, které mu zvučí v mysli. V povídce »Jen povrch« nadhazuje srážku dvou různých světů společenských a mravních: prostředí velkoměstského s venkovským. Nadhazuje jej, ale nedává mu vyzněti v celé síle rozsahu. Mladá žena z venkova, přichází navštíviti své rodiště, lákána především ješitnými představami o dojmu, jaký tam učiní jakožto paní z Prahy. Ale zatím naopak: rodáci její, jakmile zvědí, že žije v Praze v konkubinátě, obrátí na ni všecku přísnost svých starosvětských morálních názorů, předsudků, všecku zlobu a závist skrblivého a v tuhé lopotě žijícího venkovana vůči měšťákům a přinutí ji, že s hanbou se vrací do Prahy. Ale otce jejího to stojí život; to, že dcera jeho žije v jiném pohlavním poměru, než jaký on

Digitized by Google

dle morálky svého prostředí považuje za přípustný, podetne jeho bytost. To je však také jediný a ani ne zplna vykořistěný moment, v němž Rais dává vyzněti nadhozenému onomu konfliktu v tragický nesouzvuk. Jinak však založil celou práci více na zpola humoristickém odhalování toho »povrchu«, o němž titul práce mluví a ukazování, jaká prázdnota a banálnost kryje se za tímto pozlátkem velkoměstského blahobytu. Na podobné myšlence je stavěna i druhá práce »Skleník«, jenže tam už schází každý vážnější, vroucí a hlubší tón a celá práce je vlastně jen obšírnou humoreskou, bičující malicherný, ničemně prázdný a truchlivě nudný život maloměstských honorací. Váha celé knihy spočívá v ostře řezané kresbě postav. Specielním jejím rysem je však to, že od obvyklých raisovských figur venkovanů, hřejících teplem poctivé rázovitosti, se tu odrážejí postavy »půlpánů«, pseudokulturních šosáků, duší prázdných a banálních, míšenců dvou prostředí, městského a venkovského, přechodních útvarů, z nichž zeje smutná prázdnota a odpuzující bezráznost jako ze všeho, co opustilo nižší formy, ale nestačí na vyšší, co je polovičaté, zrůdné, bastardní. (Příště konec.)

Karel Hlaváček: **Mstivá Kantilena**. Básně. (Nákladem Moderní Revue). Knížečka je příliš malá, aby dovolila činiti nějaké závěry o tom, kde dnes p. Hlaváček stojí a jakou distanci urazil od své prvé sbírky »Pozdě k ránu.« Stačí však přece, abychom vytušili, že neztrnul na stanovisku pouhopouhého l'art-pour-l'artismu, té prázdné, studené hry s nuancemi a vůněmi slov a mnohokrát čárkovanými notami pocitů, která činila onu prvou jeho knihu zajímavou sice jako kuriósní experiment výlučného umělectví, ale jinak neživou, bez proudící krve a tlukoucího srdce. A to chci alespoň vůči přítomné knížce říci: z té už cítím hřáti vřelou krev a slyším bíti srdce.

Nejsou to už titěrné, bizzarní, přeumělkované bibeloty, tyhle verše — jsou to hlasy člověka. Není to jen bezúčelná hra slov, obrazů a stínů. Jde tu o něco, chce se tu něco, má to skoro tendenci. Na tuhých, až k prasknutí napjatých strunách odboje, záští a vzpoury vyloudil tu pan Hlaváček některé akkordy plného, polnicového zvuku:

»A na pláň dlouhou řaďte se a s ostřím v pěsti mstícím,
se dejte do tmy na pochod ku Městům klidně spícím,
jen tiše, tiše Geuzové, za větrem žalujícím.
A cestou v poli ztracenou před brány připližte se,
los metejte, kdo nad spícím pěst svoji první vznese —
jen rychle, rychle Geuzové, za rod náš pomstěte se!

Zde už jsme hodně daleko od dřívější rozbíhavosti a dekadentních kudrlinek jeho formy. Jako celá řada jiných mladých poetů dochází i pan Hlaváček k plastice výrazu, k jednoduché, výrazně skrojené linii. Byl jsem nucen vzpomínat při četbě těchto geuzovských veršů na známé kresby Sattlerovy, jmenovitě »Novokřtěnce«, a na figury Schwaigrovy. Je tu tentýž kalně špinavý svit, tytéž hrubě řezané fysiognomie, tatáž hra na samém nejchoulostivějším ostří, kde ohyzdná křečovitá grimassa stává se krásnou v plameni rozpoutaných elementních vášní. Ale jen jediný chybný krok a to, co je takto nejsilnějším prostředkem psychické karakteristiky, mohlo by sklouznout v karikaturu. *Kj.*

Digitized by Google

Básnické spisy Karla Havlíčka pořádal Ladislav Quis. V Praze 1898. Havlíčka jako básníka objevila nám teprve doba posledni. Dříve bylo na něho v této stránce zapomínáno, byl ceněn více jako politik, žurnalista a pevný charakter. A přece Havlíček patří k přednímu souhvězdí českých básníků první polovice tohoto století. Jako mladík počal Havlíček básnit. Byl pln nadšení a poesie, a to byla hlavní pohnůtka ku skládání veršů. Až do r. 1843 psal vlastenecké písně, lkal nad zkázou otčiny, básnil tak, jak celá jeho doba. Pobyt na Rusi změnil Havlíčka naprosto. Havlíček poznal ruskou literaturu (Gogola), poznal ruský život a samovolně byl přinucen srovnávati vše to s životem českým. Jak bylo vše v Čechách malicherné proti snahám ruských spisovatelů. V Havlíčkovi rodily se den co den myšlenky o poměrech českých. V básni chtěl je vyslovit. Nejlepší forma k tomu byla epigram. Studování epigramu se proto Havlíček na Rusi především věnoval. Epigramy, dle Havlíčka, »jsou malinké nádobky, do kterých vztek svůj nalévám, když ho nesmím oustně vyslovit, aby mi srdce nežral«. Epigramy snažil se psáti v »národním duchu«. Nejvíce epigramů napsal také za pobytu v Rusku. Doba tato byla vůbec z nejplodnějších pro jeho básnické tvoření, zároveň pak doba, ve které dospěl. Epigram, jímž Havlíček vlastně zahájil svou básnickou dráhu, stal se mu nadále až do konce života nejoblíbenější formou, svědče nejlépe jeho nadání a povaze. Havlíček »vypěstoval nám český epigram, a to k výši, která dosud u nás nebyla překonána, on nevyhnul se té bezohlednosti, té přímosti, nešetřící ni osobnosti, ni hodnosti a domnělých neb i skutečných zásluh, jakou i epigram žádá, má-li míti účinek. On dotýkal se jím nejpalčivějších ran na vlastním našem těle, ale nešetřil také nepřátel. On bičoval svým perným, českým vtipem stejně náboženské, politické, národní, literární a společenské zlořády a přibil na pranýř, co dle jeho náhledu pranýř zasluhovalo«.

Za bojů politických Havlíček jako básník utichl. V době svého nejlepšího tvoření se zastavil a teprve po šesti letech vrátil se k lásce svého mládí, k poesii. V Brixenu nastala druhá perioda básnické činnosti Havlíčkovy. Tam stvořil »Tyrolské elegie«, »Křest sv. Vladimíra«, »Krále Lávru« a počal cyklus »O posledních věcech člověka«. V Brixenu stal se Havlíček zakladatelem naší novodobé politické satiry.

Jako básník je Havlíček básník vnitřní pravdy, první náš básník realista. Poesie dle něho musí být pravda. Havlíček přinesl první realismus do české literatury, připravoval cestu, po níž kráčeli později Neruda a Machar.

Uspořádání básnických spisů Havlíčkových vykonal Ladislav Quis se vší pietou k velikému básníku. Kriticky vydal a na prvotní znění převedl celou řadu veršů. Je to práce namáhavá, ale trvalá, a taková práce začíná se dnes cenit.

Pokud se týká jednotlivostí, bylo by stálo na str. 26. za odůvodnění, že Havlíček je skutečně autorem písně »Šuselka nám píše«. Na str. 43. píseň »In usum delphini« není práce Havlíčkova, ani jeho překlad, nýbrž je to určitě výpisek ze Sušilovy sbírky »Moravské národní písně«. Sbírka nová s 288 nápěvy. V Brně 1840 strana 160. *Tobolka.*

Digitized by Google

Hudba.

V Kovařovicových »Psohlavcích« získali jsme po dlouhých dobách operu, která má naději na trvalý život na jevišti. Ale spěchám hned podotknouti, že ne zásluhou své hudby, nýbrž především látky a libreta. Je to jedna z těch oper, které žijí ne z hudebního, ale především z literárního zájmu, s nímž je obecenstvo přijímá. Tak jako počítá naše obecenstvo Oněgina, Lenského a Tatanu k nejoblíbenějším svým postavám operním, ale ne zásluhou X. Čajkovského hudby, nýbrž jen a jen zásluhou Puškinovou, tak bude s nadšením, silně prosyceným momenty vlasteneckými, mimo vlastní půdu umění stojícími, tleskati vždycky i statným postavám Chodů, Koziny a Lamingra, i kdyby hudba, kterou je p. Kovařovic obetkal, byla ještě bezvýraznější, než vskutku je. Obecenstvo je nekritické, oddává se plnému, soubornému dojmu díla, a neví vlastně, komu tu tleská, zdali p. Kovařovicovi a jeho libretistu p. Šípkovi, či Jiráskovi nebo pěvcům, kteří v tomto díle dovedli vytvořit několik výborných postav. Za to je povinností kritiky, aby rozlišila jednotlivé tyto podíly zásluh a abstrahovala při posuzování hudby p. Kovařovicovy ode všech těchto vedlejších momentů. Stalo se v rozvoji hudby zjevem téměř už pravidelným, že nejkrásněji komponované opery trpí nedochůdností libreta. Zde máme jeden z řídkých případů opáčných: dobré, na obyčejně populární látku pracované libreto zachránilo hudbu. Při každém jiném textu by mohla mít opera p. Kovařovicova, pokud se čistě hudební její stránky týče, význam pouhé efeméry, přežila by sotva sézonu. Je to hudba nepopíratelně sice seriósní, ve vážném uměleckém stylu pracovaná, technicky značně vyspělá, ale přece jen naprosto bezvýrazná, eklektická, bez ostrých individuelních rysů, bez vypjatějších nějakých profilů melodických, málo organická a málo plastická. Za nejvděčnější svá místa děkuje melodiím a rythmům lidovým, ale tím nevýhodněji odrážejí se od nich ty partie, kde byl skladatel odkázán na vlastní tvořivost a které jen málo kde povznášejí se nad konvenčnost. *S.*

Či je Národní divadlo? Tato záhadná otázka stala se velmi palčivou v poslední dny dubna a počátkem května, kdy Radik. Listy a orgány národ. dělnictva odhalily světu, že Národ. divadlo bylo zneuctěno a národ. dělnictvo uraženo představením Jeřábkova Služebníka svého pána, jež 30. dubna bylo na žádost sociál. demokratických spolků, zakoupivších všechny lístky divadla, správou divadelní vypraveno. »Židovská« sociální demokracie neměla býti ani přes prah Národ. divadla puštěna, zrádcům nemělo se hrát a pod. Tato aféra ukázala tolik zpátečnického nevkusu, že na daný popud uspořádalo několik mladších literátů a žurnalistů schůzi, aby připomenuli společnosti její kulturní povinnosti k dělnictvu a uvedli jí na paměť, co se v cizině koná. Na schůzi promluvili pp. F. V. Krejčí, F. X. Šalda, St. K. Neumann, A. Němec, J. Pak a j. Schůzi svolali lidé různých směrů i táborů, neměla ráz jakési strany a po schůzi jsou svolavatelé zásadně i osobně tak blízko i tak od sebe daleko, jako před tím. Spontaně spojili se k akci bez strannických záměrů i allur. Toho nedovedou pochopiti Radik. Listy, ač samy do svých soirée v Klubu Mladých zvou osoby nejrůznějších barev a směrů, na př. i ty mladočeské poslance, jimž na přední straně listu dvakrát týdně otloukají bezcharakternost o hlavu. A to jde ještě více méně o zábavné večírky, kdežto ve schůzi šlo o zásadní věc, ve které všecky směry svolavateli zastupované, byly ode vždy jednosvorny.

Digitized by Google

Rozhledy politické a sociální.

Domácí politika.

Do sněmovní idylly ve vídeňské říšské radě vpadl najednou ostrý pronikavý zvuk a rozčeřil její plitkou, krotkou hladinku. Tak cizí vší přítomné skutečnosti, jako na dvorech německých knížátek si hráli v copáncích a květovaných fracích na Ludvíka XIV., když proudy revoluce již kolem hřměly, všechno trhaly a daleko unášely, naše říšská rada baví se turnaji a býčími zápasy jazykové otázky, pře se o to, má-li člověk k obrazu božímu stvořený právo mluviti svým jazykem či ne, když venku otřásá se půda té maličké sestárlé Evropy křečemi hladu a nouze a rudá krev velikým agitatorem, bídou, zrevoltovaných proletářů tiše se vpíjí v suché hroudy Italie, tak krásné v objetí svého věčně modrého nebe. V Italii hlad, v Německu hlad v Rusku hlad, v Uhřích hlad, v Bosně hlad, ve Vídni a v Praze hlad — a naše politické panstvo tančí své starodávné menuety a kontredanse ani netušíc, co se kolem děje. Jaká dojemná idylla uprostřed tak ošklivé skutečnosti.

Obilních zásob na světovém trhu není mnoho. Španělsko-americká válka ztěžuje dovoz. Již nyní jest pojistné na zboží na amerických lodích tak veliké, že se rovná skoro prohibitivnímu clu. Potrvá-li válka, zhorší se to ještě a ubohá Evropa bude mít ještě dražší chlebíček i ještě dražší — tabák. Aby chléb byl hodně drahý, tak drahý, že pro ty nejchudší a nejutlačenější bude hnedle nedovolenou a nedosažitelnou lahůdkou, o to se starají evropské státy svými celními šraňky. Na obilí a mouku uvaleny celní poplatky ve prospěch především fisku a pak ve prospěch tuzemského obchodu. A ten nerušeně vyhání ceny do výše, již si jen orientální fantasie bursovníků dovede vykouzliti. Miliony uhnětených a ustaraných sténají pod břemenem, jakého od r. 1873 nebylo. Mouka podražila v Praze z 8 kr. na 13 kr., krejcarové housky vážily před 5 nedělemi pět dg., dnes 2·5 dg. Metrický cent mouky za 9 zl prodává se za 16 zl. A při tom mal pekaři, již mohou napéci denně jen 240 bochníků chleba, strží za ně sice 72 zl., ale prodělávají celou — zlatku. Všechno ztrácí se někde v bezedných požehnaných kasách, v nichž slzy a vzdechy se mění v drahý, vzácný kov.

Jarní zasedání sněmovny, jež počalo 21. března, skončilo dne 1. května. Ve 20 schůzích mlátila se vytrvale prázdná politická sláma. Jen dne 6. května bylo toto mlácení přerušeno rokováním o zdražování potravin. Uvedl je Dr. Verkauf svým pilným návrhem, aby zrušena byla obilní cla. Němečtí nacionálové a katoličtí lidovci byli proti návrhu, ale sněmovna jej přijala. Za debaty žádáno bylo zrušení cel, zákaz diferenč. obchodu na burse, upravení želez. tarifů. Proti návrhu na zrušení cel byli rolničtí poslanci a také za české promluvil posl. Teklý. Rolnictvo déle 20 let trpí prý nízkými cenami a nyní, když mimořádné ceny poněkud stouply, žádá se prý, aby se vrátila perioda neutěšená. Debata byla prudká a dlouhá, jmenovitě socialisté se utkali s němec. stranami, ale jaký bude výsledek? Ve Francii zrušilo ochra-

Digitized by Google

nářské a agrární ministerstvo alespoň na čas clo na obilí, v Italii prodlouženo zrušení cel do 30. července, v Německu však vláda z ohledu na mocnou stranu agrárníků cla ponechala a proto zůstanou i u nás. I u nás rozhodují agrární Uhry. Vláda může snížiti tarify na stát. drahách a přiměti i dráhy společností soukromých, aby po čas nouze dovozné na obilí a mouku snížily, a tím, jakož i zrušením cla učinila by, co se pro umírnění nouze ihned učiniti dá. Když v Italii a Francii cla na čas zrušili, dala by se zrušiti i u nás. Skutečně bylo také r. 1873—74 obilní clo zrušeno v celém obvodu rak. říše, ač potraviny tehdy nebyly tak vysoko v ceně, jako jsou nyní. Ovšem, dočasné zastavení cla lze provésti jen za souhlasu Uher. Vláda měla by tedy se vší energií se o to v Pešti zasaditi. Několik velkoobchodů obilím a velkomlýnů uherských nesmí vyssávati miliony lidí. Všechno to mluvení o malém rolníku a nutném ohledu naň, aby mohl své obilí dráže prodati, jest plané. Rolník má již obilí na prodej hrozně málo a klesnutím ceny obilí by měl snad škodu zcela nepatrnou. Tu by dávno uhradil tím, co by uspořil na lacinější mouce, kupuje drahou mouku právě tak jako nerolník. Ale velkostatkáři a velkoobchod a spekulanti obilím, ti by měli menší profit — povinností posl. Teklého přece není v zájmu těch mluviti? P. Teklý mohl si vůbec své vystoupení uspořiti. Ty kruhy, o něž vlastně jde, mají samy dosti vlivu na vládu, aby ji dovedly od zakročení zdržeti. Vládu však ani nebylo třeba zdržovati. Dne 9. května již ohlašovala, že na dočasné zrušení obilních cel nepomýšlí, poněvadž debata na říš. radě ukázala, že opatření toho druhu bylo přijato r ů z n ě (Schönerer, Wolf, Teklý etc.) a zejména vyvracen návrh, jako by bylo lze čekati od zrušení cel snížení ceny chleba! Jestliže na obilní burse při pověstech o možnosti zrušení cel poklesla cena více než o 50 kr. na metr. cent, uvidíme nyní ten výšvih cen po tomto polooúředním prohlášení. Nestane se tedy nic na ulevení nouze, naopak ona bude jen větší. Konečně, kdo se pohne pro zdražování potravin? Jen dělnictvo na schůzích protestuje, všechen ostatní svět je zcela klidný a netečný. Páni poslanci se rozjeli domů, budou brátí své 10 zlatové diety, i když říš. rada nezasedá, a vláda má na starosti jiné věci!

Delegace sešly se 9. května v Pešti. Společný rozpočet (ministerstvo vojenství diplomacie, Bosna a Hercegovina) vykazuje úhrnnou potřebu 167 mil. zl. (o 6 mill více než loni): ministerstvo zahraničné 4 mil. (o 129.000 zl. více), minist. vojenství 158 mil. (+ 6 mil., z toho připadá na vojsko + 3·5 mil., na loďstvo + 2·4 mil.) okupované země 3·5 mil., (— 10.000 zl.) Mimo to žádá se dodatečně 30 mil. na vojsko za r. 1896 a 1897 na opatření zbraní, válečných potřeb a opevňování. Z těch hradí vlády 15 mil. ze společ. aktiv. »Nelze potlačiti poznámku, že bylo-li možno oběma vládám hraditi polovinu tohoto velkého výdaje z aktiv a hotovosti, mohlo se tak státi také při jiných a to produktivních potřebách« (Nár. Listy) t. j. na regulaci řek, meliorace a pod., jež letos rozpočtem zůstaveny na suchu. Větší zájem je u vládních kruhů ovšem o vojsko než o zemědělství — ale nejen u těchto, i v samých kruzích poslaneckých. Poslechněte jen ty agrární debaty! Proto trochu frází a planého řečnění v politice méně a trochu odborných vědomostí a práce více a pak se bude moci pomýšleti na nápravu.

Uhři stále zůstávají pány v otázce kvoty. Trvají na svých 30·7% a odnikud nekyne naděje, že by mohli býti donuceni k ústupu. Zapřísáhání našich poslanců před voliči, že nesvolí k dosavadnímu poměru kvoty, jest brátí velmi střízlivě. Kdyby dostavila se státní nutnost, t. j. kdyby prudká oposice v uher. sněmovně proti jakémukoli zvýšení společ. příspěvku, oposice již dávno připravená a samou vládou uherskou vychovaná, bezohledně věci hnala ke krisi vládní a ústavní, kdož ví, odolá-li

Digitized by Google

sněmovna cislajtánská tlaku shůry, aby se alespoň tato krise zažehnala, a nepovolí-li. Naše poplatnost Uhrám jest až ponižující. Jako bychom byli v poddanství vítězů. V otázce kvoty jde jen o něco kol 4%, (podle návrhu rak. kvotové deputace), tedy o něco nad 4 mil. zl., ale Uhři nechtějí ani slyšeti. Zatím napínají všechny síly, aby zdokonalením svého průmyslu a zavedením průmyslu ještě neexistujícího předehnali Cislajtanii i na tomto poli a pak budou z nás těžit nejen uher. veliké mlýny a velkostatky a svojí konkurencí ubíjeti naše, těžiti bude i uher. průmysl, který podporován tarifní a celní politikou vlády vrhne se především sem.

To jsou vyhlídky hrozivé. Tu nepomáhají slova a lesklé řeči. Také z Vídně pomoc nepřijde. Říš. rada je na takové úrovni a v takových poměrech, že v existenčních otázkách kruhů voličských, jí zastupovaných, dokonce pak v existenčních otázkách širokých mas lidových nedovede učiniti ničeho. Ve chvíli, kdy všechny okolní státy se jen předhánějí v zabezpečení a zvýšení materielního bytu svých příslušníků, kdy vyhledávají svému průmyslu nová tržiště odbytu, zvelebují zemědělství, průmysl i obchod a usnadňují levnými dopravními prostředky a svobodou tisku výměnu a styk tržební i myšlenkový, když v té chvíli stojí říše bez vlády a moci před jazykovou otázkou, z níž dovede stranicky těžit několik obmezených ignorantů a nesvědomitých křiklounů, v té chvíli jsou ohroženy nejen cislajtanism a centralism ale sama existence národů a v první řadě naše existence. Toho měli bychom si býti vědomi. „Zachraň každý, co můžeš", měl by dnes zvolati opravdový státník rakouský. A my sami měli bychom si uvědomiti, že je třeba připravovati se i na nejhorší. Bohužel, politika česká je příliš malicherná a bídná, než aby v tak rozhodujících okamžicích byla na svém místě. Hnusné strannictví, jež zneužívá nevědomého a neinformovaného lidu v zájmu několika vůdců politických a šplhavců na vůdčí místa, je právě takovým znamením velikého úpadku a bankrotu u nás, jako je jím v rozklad se rozpadávající říšská rada pro Cislajtanii. My doma nejsme na tom ani o zblo lépe, než ten cislajtanism sám. Ve frivolním škorpení jsme neteční a bezstarostni vůči těm nesmírným nebezpečím, jež nám visí nad hlavou.

Politika stala se pohodlným žebříčkem pro líné a nesvědomité mluvky, každý i ten nejposlednější advokát, jenž svými palmary jak upír krev vystřebe každému, kdo mu padne do rukou, s nejklidnější a nejnevinnější tváří deklamuje na veřejných schůzích o mravnosti, o češství, o nutné péči o blahobyt lidu, jejž vykořisťuje s dravou hltavostí lichváře. A lid těm lidem tleská, dosazuje je na rozhodující místa a svěřuje jim otěže svého osudu. Dobře vidíme a známe všichni kořen toho zla, ale nikde neviděti vydatné a nezištné práce na tomto poli. Nemáme politické strany, která by pracovala pro budoucnost, která by se ujala základů politické nápravy a nepomýšlela hned prvním vystoupením zjednat si co nejrychleji vládu a moc nad lidem.

Agitační síla vůdců národního dělnictva nemůže nás nenaplniti žalem, vidíme-li, že tolik energie se dává jen na strannický zápas s druhou stranou dělnickou, se sociální demokracií. V podivuhodném rozmachu oné strany hořce vycítujeme, že jsou to právě jen negativní cíle a snahy, jež jí k číselnému zmohutnění pomohly a že strana sama není ani východiskem ani produktem nějakého ozdravení našich veřejných poměrů. Kdyby tolik slov, tolik schůzí a manifestací, kolik bylo věnováno na rozvášnění a nepřátelství proti sociál. demokracii, bylo bývalo věnováno provedení některých nejdůležitějších požadavků komunálního programu strany, kdyby panující politická strana, obce i města česká byla bývala s takovou prudkostí a bezohledností, s jakou se útočí na sociál. demokracii, vzata do práce a byla donucena nejprimitivnějším požadavkům sociálního života vyhověti v mezích své moci a půso-

Digitized by Google

bnosti, byla by národ. strana dělnická vykonala záslužný čin a byla by měla právo chlubně naň ukazovati. Ale to je právě důležité a charakteristické, že na tomto poli ji nevidíme při práci, ač měla a má posud (však možno, že ne již na dlouho), velmi příznivou půdu: přízeň a nepředpojatost národních stran a vrstev, jež by byly za heslem, předstihnouti sociální demokracii na tomto poli, zajisté ochotnější více učiniti, než za jinak příznivých okolností. To je právě, jak myslím, spolehlivějším ukazatelem jejích snah, než programy a hesla na papíře, že strana národního dělnictva pokládá za důležitější dříve porazit a zničit druhou stranu dělnickou, než provésti svoje úkoly sociální a že také předem a skoro výhradně zaměstnává své lidi city nenávisti a nepřátelství proti vrstvám sociálně stejně utlačeným, a ne vědomím, že předem a výhradně jest vší silou pracovati o provedení těch institucí a reforem, jež v daných okolnostech provésti lze. A ještě určitěji projevily se tendence a snahy této strany v poslední dobu, kdy představení v Národním divadle pro sociální demokraty prohlásila za svoji pohanu a urážku. Nad tím se musil každý v Čechách zastyděti, tak plivnouti a šlápnouti na českého člověka se posud snad žádná strana neodvážila takový názor z doby ancien regimu neodvážil by se v Evropě nikdo již vysloviti. Strannicky mohlo národní dělnictvo docela dobře využitkovati dělnického představení v Nár. div., kdyby bylo (nic na tom tu nezáleží, že tomu ve skutečnosti tak není) prohlašovalo za svůj úspěch, za svoji vymoženost a své vítězství ten fakt, že sociální demokracie žádala za vstup do Nár. Div. Na venek a pro svou stranu mohli se honositi, že svojí existencí tlačí sociál. demokracii na cestu života národního a měli to pozdraviti a uvítati. Ale strannická rozvášněnost tak zaslepila již vůdce národ. dělnictva, že v nestřežené chvíli více řekli, než říci měli, a že překvapili a zarazili i ty, kdož s objektivní nepředpojatostí na tuto stranu pohlíželi. A to stalo se nedlouho po sjezdu, pro který vypracovány a na kterém přijaty byly zásady na př.: »Ku všem statkům a vymoženostem vědy i umění budiž každému bez podmínky (!) zjednán úplně svobodný přístup«, »v kulturním programu budeme se domáhati nejširšího přístupu lidu ku všem statkům vědy a umění«, umravňující a povznášející altruism (sebezapíravá láska k bližnímu) a p. V programu se také slibuje, že strana »nebude hnáti antagonism zájmův a vrstev do nesmiřitelnosti«, a že »půjde se stranou, která bude jejím požadavkům nejbližší bez ohledu na její barvu . . .« Skutečně jen spráskouti ruce nad hlavou: strana národ.-děl. koná pravý opak svého programu. Mohou se tak na lehkou váhu bráti základní zásady strany? Mohou za několik dní po svém uzákonění a prohlášení na sjezdě upadnouti v zapomenutí u samých vůdců?

Strana národ. dělnictva může mít u nás své místo a své pole činnosti. Ale to závisí od lojálnosti k vlastnímu programu. Mohli bychom v ní míti stranu národní rázu reformně sociálního, nutný článek v politickém rozvoji národa, přechod mezi dosavadními stranami národními a stranami sociálními. Jak důležitou úlohu v rozvoji národa mají strany tohoto rázu, učí Spencer v závěru svého úvodu do sociologie. Pro positivní činnost je zde pole až dost — ale ubíjení sociál-demokracie není positivní činností. V článcích Strany a strannictví v předcházejících dvou čísl. Rozhl., bylo vzpomenuto té okolnosti, že strany daleko méně pracují ve smyslu svých programů jako o to, aby ostatní strany, jmenovitě sobě nejbližší, udolaly v zájmu své moci. Na té cestě spatřujeme i národ. dělnictvo. Pro těžkou situaci, v níž jest národ, nejeví se posud ani u ní dosti porozumění.

Oslava 1. května neměla letos toho demonstračního rázu jako jindy, ježto připadla na neděli. Měšťanské vrstvy slavily 1. máj se stranou národ. dělnickou na Žofíně, Střeleckém a Židovském ostrově, sociální demokraté v Klamovce.

Digitized by Google

Strana mladočeská stojí nerozhodnuta. Posl. Kramář pozván na schůzi do svého voleb. okresu žádal, aby se jeho schůze odročila — tuším až za měsíc — pak že bude jasno a že mu bude možno podati politický výklad. Podobně se vyjádřil i posl. Janda. Situace je nejasna pro mladočechy. Přimknutím Dipaulovců k levici v otázkách národních, není nemožností, že by na říš. radě nemohl projít návrh na zrušení jazyk. nařízení anebo i návrh na zavedení — němčiny za řeč státní. Co by pak Mladočeši měli činiti, dnes ještě sami patrně nevědí. Proto je situace nejasna.

K posledním sjezdům. (III. řádný sjezd československé strany sociálně-demokratické v Brně. — II. sjezd strany radikálně-pokrokové. — Sjezd československé strany národně-sociální.)

Není z veliké míry neoprávněným tvrzení, že sjezdy strany sociálně-demokratické jsou skutečným parlamentem strany, ostře význačným seriosností a věcností debat a hlubokým zájmem účastníků. Proto také tím snáze lze postřehnouti každou napohled nepatrnou a snad bezvýznamnou, de fakto však symptomatickou nevěcnost, jež padá tím více na váhu, čím optimističtější je úsudek oficielních interpretů. Takových nevěcností poskytl brněnský sjezd několik: možno jen vytknouti vedle sporu mezi politickým a odborovým hnutím strany ono osobnůstkářství, jež vystupuje povážlivou měrou do popředí a pochopitelný pak nedostatek věcných debat, jistou nehotovost, kvapnost a p. Sjezd vykonal jistě kus poctivé práce, ale za okolností právě uvedených, jež nedají se zamlčeti a jež pro stranu musejí být vybídkou k nápravě. Novým bodem na programu byla formulace komunálního programu strany, o němž referoval poslanec Vrátný. Jako na potvrzenou našich hořejších slov podotýkáme, že referátu vyměřena doba půlhodinová, že naskizovaný program je nedostatečný, poněvadž ve své všeobecnosti nekriticky z komunálního programu vídeňských sociálních demokratů přejatý a že debata o něm byla mdlá a bezvýznamná. To uznal mlčky sjezd sám přijetím resoluce, v níž prohlašuje posl. Vrátným navržené body za prozatímní, pokud nevypracují členové sociálně-demokratických obecních správ ve srozumění se stranou vlastní komunální program. K tomu cíli zvolena zároveň komise pro záležitosti obecní. Komunální program poslancem Vrátným navržený a sjezdem přijatý rozpadá se v osm odstavců, z nichž jednají: 1. o volebním právu, 2. o chudinství, 3. o zdravotnictví, 4. o domovském právu, 5. o zaopatřování práce, 6. o obecních podnicích, 7. o škole, 8. o daních. Ad 1. strana žádá zásadně zrušení volebních sborů a všeobecné, rovné a přímé právo hlasovací do obcí pro každého tuzemce ve stáří 20 let a bez rozdílu pohlaví. Ad 2. povinné pojištění státní pro případ stáří a invalidity; rozšíření chudinských podpor na obyvatele obcí vůbec; reorganisace chudinství. Obecní podpora (vyloučením dovolené žebroty), bezplatná právní ochrana nemajetným ve sporech pracovních a služebních. Ad 3. zřízení obecního zdravotního úřadu s dostatečným počtem chudinských lékařů a bezplatná pomoc lékařská a poskytování léků nemajetným, proti nemoci nepojištěným, po případě zobecnění lékáren (pro velkoobce). Opatřování levné pomoci lékařské a léků v malých obcích. Dozor nad potravinami etc. Statistické zjišťování (v pětiletí) hygieny bytové, zamezování přeplnění bytů etc. Obecní poskytování první pomoci v úrazu; zřizování obecních lázní; bezplatné pohřbívání s poplatkem pro luxus Ad. 4. zrušení zákona o postrku a tulácích a sestátnění chudinství; nabytí domovského práva dvouletým pobytem v obci. Ad 5. zřizování obecních burs práce; vedení obecní statistiky práce. Ad 6. zachování a rozmnožování obecního majetku; stanovení minimální mzdy obecním dělníkům a zřízencům dle smlouvy s dělnickými organisacemi; osmihodinná doba

Digitized by Google

pracovní těchto; stanovení pracovních podmínek pro dělnictvo soukromých závodů při zadávání obecních prací, kteréžto podmínky musí býti nejméně tak příznivé, jak je stanovila dělnická organisace příslušného odboru — zejména ohledně výše mzdy, již stanoví odborné spolky; obecní byty pro dělnictvo; zakupování soukromých pozemků k zamezení soukromé spekulace. Ad 7. bezplatné vyučování a poskytování učebních pomůcek, oděvu a pokrmů nemajetnému žactvu; zřizování dětských opatroven, feriálních osad, zimních a letních ošetřovatelen, odborných vychovatelen; zřizování obecních knihoven a veřejných čítáren, pořádání přednášek z hygieny a sociálních věd; chudé obce nechť domáhají se náhrady výloh od státu a zemí. Ad 8. zrušení všech přirážek k nepřímým daním; zavedení obecní daně progresivní z příjmů a majetku, jakož i progresivní daně z dědictví; stanovení nezdanitelného existenčního minima pro nemajetné třídy a zvyšování obecních příjmů na účet třídy majetné; odhadování cen pozemkových v pětiletých obdobích se strany příslušných orgánů; zřizování smírčích soudů k urovnání osobních sporů mezdních a majetkových — Nedostatečnost naskizovaného programu je dosti patrná: tkví především v jeho abstraktnosti, v jeho veliké nekonkretnosti, v nepřihlížení k poměrům našich obcí, v nedostatečném rozlišování povahy, potence a potřeb velkých a malých, průmyslových a venkovských (resp. malovýrobních) obcí etc. To je tím důležitější, čím spíše dlužno vypracovati program pro naše městečka, městýse, vsi a čím menší je naděje na brzké proniknutí do obecních zastupitelstev, na zjednání si většiny u velikém počtu měst větších, průmyslových. Program stylisovaný pro velikou komunu vídeňskou zajisté se nehodí a bude tudíž nutna přesná specialisace (jako u francouzských socialistů na př.), právě vzhledem k udaným poměrům. Ve svých podstatných bodech slouží tento program za základní východisko, stýkaje se více méně s programy stran jiných (u nás na př. s komunálním programem strany radikálně-pokrokové a národně-sociální), od nichž liší se svým logickým přičleněním k revolučním cílům třídně uvědomělého proletariátu. — Na sjezdě strany radikálně-pokrokové projednávána jakožto poslední bod programu »dělnická otázka«. Nehledě k tomu, že celá věc odbyta stručným referátem a krátkou debatou, zdá se, že bod ten byl zbytečný. Na sjezdu nejednalo se tak o zvláštním pojetí dělnické otázky stranou radikálně-pokrokovou (to je známo a ostatně resoluce sama odst. I. odkazuje k programu strany), jako spíše o poměru ke stranám dělnickým, sociálně-demokratické, národně-sociální a křesťansko-sociální. V té příčině (přísl. resoluce odst. II.) zůstává na papíře poměr k sociální demokracii nezměněn (viz lonský sjezd: státní právo hist. — občanské svobody etc.). K straně národně-sociální zaujato bylo stanovisko vyčkávací, ku straně křesťansko-sociální poměr nepřátelský. — Sjezd strany národně-sociální přinesl konečně po celoroční nejistotě stoupencům a všem interesujícím se oficielní program, prozatímní jen, jak se výslovně podotýká a tedy změnitelný, doplnitelný a prohlubitelný. Program jedná o otázkách: politické, hospodářské, sociální, kulturní a mravní Nám jedná se zde jen o část hospodářskou a sociální, na něž naváženie několik stručných, kritických glos. »Cílem naším je« praví se v úvodě »odstranění uvedených (sc. politických, hospodářských, socialních) zlořádů uvnitř nynějších státních a společenských řádů. Chceme sice zachování, ale při tom nejvyšší a nejmožnější zvelebení dnešních řadů atd.« Z uvedeného je patrno, že nemáme činiti s dělnickou stranou socialistickou, aspoň ne potud, pokud socialism již pojmově kolektivism zahrnuje, nýbrž jen se stranou socialně-reformní, jíž je cizí revoluční meta moderního proletariátu, jeho třídní vědomí, jeho třídní boj. Kooperace práce a ka-

Digitized by Google

pitálu se naproti tomu hlásá, zcela dle zásad dnešních národohospodářských učebnic se zavřenýma očima před nepochybným nebezpečenstvím. A z tohoto základního principu, jenž cize působí právě u dělnické strany, plynou přirozeně a logicky všechny ty nesrovnatelné rozpory, jež vrhají stranu hned příliš na pravo a zase příliš na levo, kam ona patrně nechce ... O otázce hospodářské praví na př. resoluce: »Cílem naším je povznesení hospodářské síly všech vrstev národa v míře socialně spravedlivé. Zejména si přejeme, aby kruhy výrobní a podnikatelské byly hospodářsky silnými, ježto z bohatství těchto vrstev chce dělnictvo získávati, jak mu náleží z práva jeho práce; právo toto uplatní dělnictvo svojí organisací.« Resoluce mluví dále o zvýšení kupní síly dělnictva, z čehož profitovati bude zase podnikatelstvo. »Vznikne tak hospodářská pospolitost práce a kapitálu uvnitř i na venek. Uvnitř bude se jeviti jako solidarita zájmů výrobních a spotřebních, na venek pak pronikne ve snaze, aby výroba českých zemí ... získala, pokud možno, nejvýhodnější posici na světovém trhu.« Jak málo pochopení pro realnost je v této stylisaci! Dnes, v době velikých konfliktů sorganisované práce a silného (právě tak silného, jak program uvádí) kapitálu stylisovati tak absolutně kooperaci obou činitelů výrobních je právě tak pochybené, jako klamné jsou chimerické naděje do této kooperace kladené. Optimistický konec resoluce je ostatně rušen hned prvním bodem resoluce o hospodářské otázce, v němž žádána je úplná hospodářská samostatnost zemí českých se všemi moderními prostředky, zejména s bankou cedulovou. »Hlas Národa« správně podotkl, že k tomu bylo by zapotřebí samostatného celního území a samostatné berní soustavy, což obojí jen za pouhé personální unie je myslitelno a ostatně vždy nemožné, poněvadž nejsou tu podmínky: buď agrární výlučnost zemí českých nebo industrialní vyspělost. A tak ne vývoz, nýbrž a více vnitřní trh je pro hospodářský zdar zemí českých nezbytný. Resoluce mluví dále o podpoře sdružování kapitálů (č. 2.): důsledně sice dle svého základního principu, ale chybně — pro bezpodmínečnost stylisace. »Hlas Národa« právem píše: »Typickou formou sdružování kapitálu v přítomné době jsou akciové společnosti. Dělnický program, který by byl přímluvcem této nejkapitalističtější formy podnikání, byl by zjevem neobyčejným atd.«. Zajímavá je odpověď Českých dělnických listů (č. 8., roč. II.): »Musíme proti tomu prohlásiti, že skutečně jsme tak »kapitalističtí« a že chceme rozvoj akciových společností, poněvadž v nich vidíme nejzpůsobilejší formu pro demokratisaci investičního a podnikatelského ruchu.« Patrno, že je tu neporozumění, v čem leží vlastní význam akciových společností. Jistě ne tou měrou »v demokratisaci investičního a podnikatelského ruchu«, nýbrž v tom (což ostatně historická genese jasně ukazuje), že umožňuje sebrání potřebného kapitálu pro podniky, na něž pro nejistotu výsledků, nebezpečenství ztráty a velikost potřebného kapitálu nemůže se (aneb aspoň nesnadno) jednotlivec odvážiti, ale ovšem společnost akcionářů, s omezeným risikem. Při čemž nepůsobí se tak podnikatelskou dovedností, jako právě kapitálem v podnicích, jimž povahou věci jistá administrační pravidla jsou dána. Ale právě proto hodí se zde zcela dobře forma podnikání státního, zemského atd., což by bylo dle národně-sociálního programu také konsekventnější. Neboť »páteří« celého programu je přece současně idea státního socialismu značně stupňovaného a podstatně akcentovaného. Stát má opatřovati levný, snadno přístupný a umořitelný úvěr« (č. 3.), náležitě organisovati a všestranně podporovati odbyt výrobků (č. 5.), vyvlastniti dluhy pozemkové (č. 8.), převzíti majetek mrtvé ruky, lesy atd. (č. 15.), stát má zavésti nejobsáhlejší nucené ochranné zákonodárství dělnické (C. socialní ot. č. 1.), zřízením ministerstva práce regulovati

Digitized by Google

výrobu (!) (č. 6.), upravovati nabídku a poptávku po práci (č. 7.), odstraniti a nahraditi dnešní chudinství řádným státním pojišťováním nemocenským, úrazovým, starobním a prázdňovým atd. Akcentování toho státně-socialistického tahu programu vystupuje tím ostřeji, čím méně akcentován je princip dělnické svépomoci, stěsněný dnes v odborových organisacích dělnických. Aspoň jen všeobecně činí se o nich zmínka v úvodě a ještě jednou v resoluci o hospodářské otázce, ale víc nic. Proto jen nanejvýš skepticky přijati lze odpověď na výtku »Hl. N.« v té příčině učiněnou o silném důrazu, jenž prý na odborové organisace byl položen. (Č. děl. listy, č. 2., roč. II.) Záleží vždy na tom, jak si takové organisace strana představuje, »Národní očista mluví o stávajících odborových organisacích spůsobem nepěkným a různé »národní« odborové spolky (kovopracovníků atd.) nedají tušiti mnoho dobrého a rozumného. Zde bylo by hlavně třeba nápravy, ujasnění a solidarity asi tak, ako je mezi uzenářskými pomocníky . . .

Pomineme-li nejasné začasto stylisace, formálně vadného rozlišování a některých menších rozporů, jež dají se redukovati na onen výše vytčený omyl základní, lze celkem říci o přijatých požadavcích hospodářsko sociálních, že odpovídajíce formulaci dnešních potřeb mají svoje přednosti, ale i vady. V otázce hospodářské stanoveny tyto požadavky: zavedení jediné progresivní daně důchodové, zrušení všech daní nepřímých, daň z dědictví a omezení dědického práva na nejbližší pokrevní příbuzné, event. připadnutí dědictví zemi k jejím účelům socialním, prominutí daní při živelních pohromách a nahražení škody z prostředků veřejných, zjednání možnosti, aby dělnictvo, hlavně zemědělské, mohlo získávati menší pozemky. zrušení fideikomisů, patronátů etc. etc. V otázce socialní požaduje se: maximalní doba pracovní (jaká?), bezpodmínečné zavedení osmihodinné doby pracovní pro státní a veřejné podniky, stanovení minimalní mzdy, zavedení podílu na zisku podnikatelském, aby dělnictvo progresivitou onoho zisku získávalo závody ve svůj majetek a spravovalo je na účet vlastní, rozmnožení živnostenských a továrních inspektorů a stanovení ženských inspektorek, v obou případech volbou dělnictva, zaručení (prostřednictvím těchto insp.) dělnictvu vliv na správu a řízení závodů, zákaz práce šestinedělek, práce žen a dětí ve zdraví škodlivých závodech, zavedení judikatury živnostenské pro spory námezdní zřízením samostatných a kompetentních soudů živnostenských, zákaz noční práce (s urč. omez.), zavedení nedělního klidu (id.) a konečně několik požadavků, jež patří do programu komunalního (zadávání veř. prací, byty, čítárny, lázně, sanatoria etc.).

Tento komunální program namnoze podobá se sociálně-demokratickému, stýká se s ním v mnohých bodech. Je také druhdy konkretnější a vhodnější. A pohlížíme-li na povahu strany národně-sociální, je on také nejdůležitější, poněvadž nejspíše uskutečnitelný dnes při oblibě, jaké národní dělnictvo požívá. Jak již řečeno, kryje se podstatně s komunálním programem sociálně-demokratickým: nejde v mnohém tak daleko, ale jest na druhé straně proveditelnější. I v něm nenalézáme potřebné rozlišování mezi komunami velkými, malými etc. Dobrou stránku působnosti strany národně-sociální vidíme dnes v něm. Tím spíše, děla-li se formulace programu k účelům agitačním tak, aby nikdo třídním rázem nebyl dotčen, ale naopak každému: rolníkovi (existenční minimum, vyňaté z exekuce), řemeslníkovi (požadavek jistého průkazu způsobilosti, us. 4.) něco zájmového poskytnuto, když strana svým státoprávnictvím a nacionalismem konvenuje dnešní oficielní a neoficielní národní politice . . .

Digitized by Google

Z naší doby.

— **Proti klassickému vyučování.** Pod tímto titulem uveřejnil nedávno známý kritik francouzský Jules Lemaître článek*), týkající se otázky často nyní přetřásané, je-li studium jazyků starých stále ještě pro nás nutným základem vzdělání všeobecného. Postup zajímavých dedukcí Lemaîtrových je následující: Uvažoval jsem o věci důkladně a po léta; pozoroval jsem známé mladíky i sebe sama, abych se přesvědčil, čím jsem povinován řečtině a latině: a došel jsem k přesvědčení, že vyučování jazykům mrtvým, jak nyní se udílí, je naprosto neužitečné devíti desetinám mladých Francouzů, kteří jsou ho účastni. Přes všecky reformy zůstalo klasické vyučování tím, čím bylo za staré vlády (t. j. za království). Vše se od té doby změnilo; objevy vědy applikované změnily hluboce podmínky životní pro jednotlivce i pro národy; nadešla definitivní vláda průmyslu, obchodu a peněz; jsme společností demokratickou a industrielní, ohroženou či spíše již zpola ruinovanou soutěží mocných národů; a děti našeho malého měšťanstva i valný počet dětí z lidu ztráví osm až deset let tím, že se učí — velmi špatně — těmže věcem, kterým otci Jezoviti učili kdysi — velmi dobře — ve společnosti monarchické syny šlechty, úřednictva a tříd privilegovaných. Není-liž to křiklavý anachronismus? A není-liž víra v přítomnou užitečnost tohoto vychování přepjatým předsudkem? Nedůvěřoval bych tomuto důvodu a priori, kdybych nebyl si vědom, že ho moje osobní zkušenost potvrzuje. Hmoždil jsem se s latinou a řečtinou, odbyl množství zkoušek až do věku dvaadvaceti let; byl jsem po devět let profesorem na universitě a konal zkoušku maturitní se sty kandidátů. Jsem tedy tím, čemu se říká »mandarin«, a nemůže se mi vytýkati, že bych mluvil o věci, které neznám.

»Jsme duševními potomky Řeků a Latinů. Učiti se jich jazykům, znamená učiti se počátkům našeho jazyka. Tato studia jsou pro našeho ducha nejlepší disciplinou. Ony staré knihy jsou poklady ideí všeobecných a myšlenek vznešených. Ne nadarmo říkalo se klasickým studiím humanitní. Čerpáme z nich lásku ke kráse, vkusu, smyslu pro úměrnost. Tyto jazyky a literatury jsou neporovnatelnými vychovateli« atd. Tak se říkává. Tak jsem mohl mluviti já sám kdysi. Neboť člověk počne opakovati to, co řekli jiní a dospěje k svobodnějšímu myšlení teprve později. Nuže, dnes neznám více ani slova řeckého a nepřihodí se mi ani třikráte do roka čísti latinsky. Ale snad tyto jazyky, které dnes zanedbávám, zanechaly ve mně jistou zásobu ušlechtilých vznětů a ideí, z nichž i na dále béřu užitek, aniž toho pozoruji. Upřímně řečeno, nevěřím tomu. Pokaždé, když myslím na nějaké dílo antické, musím doznati, že ho nepostihuji pohledem přímým, nýbrž prostřednictvím obohacených překladů, které z něho pořídili klasikové francouzští, a mimo to prostřednictvím výkladů současné kritiky. A i jeho krásu uvědomuji si pouze tím, že ji stavím vedle děl, jež jsou mi bližší. A jak se to má konečně s tím pověstným pokladem ideí povšechných a vychovavacích, na něž má prý literatura řecká a latinská monopol? Nemluvme o řečtině, kterou i na vyšším stupni vyučování ovládá velmi dobře jen několik specialistů. Tento poklad, domněle jediný a nenahraditelný, toť několik stránek z Lukrecia, jichž hlavní zajímavost spočívá v tom, že jsou trochu darvinovské; toť u Vergila několik kousků z georgik, které se nevyrovnají podobným místům Lamartinovým nebo Micheletovým, a lásky Didoniny, které se nevyrovnají racinovským láskám Hermiony a Roxany; toť Tacitovy kapitoly o Neronovi, toť

*) Původně ve »Figaru«; citujeme z »Revue Encyclopédique« (26. března 1898), která proti své zásadě otiskla výminečně tento článek k vůli jeho důležitosti.

Digitized by Google

v epištolách Horacových moudrost Bérangerova a de Sarceyova; toť spiritualismus skoro již cousinovský filosofických kompilací Ciceronových; toť theatrální stoicism listů a pojednání Senekových; toť konečně učená, ale skoro vždy nudná retorika Tita Livia. Skutečně nic více. Nuže, to všecko jest u Montaigna a všecko to jest rozptýleno po spisovatelích 17. věku, kam potřebujeme si pouze pro to dojíti. Nikoli, cítím to dobře, že ani Řekům ani Římanům nejsem zavázán za vytvoření svého srdce a ducha. Ani Vergilovi nebo Ciceronovi, ani Senekovi nebo Titovi-Liviovi a ještě méně Sofoklovi a Platonovi (nebo onomu rozkošnému Euripidovi, který se mi jen proto tak líbí, že mne baví u něho moderní diletantism). Ale jsem zavázán především evangeliu, klasickým spisovatelům francouzským, Montaigneovi, Pascalovi, La Bruyèrovi, snad trochu Rousseauovi, pak Chateaubriandovi, Micheletovi, Sainte-Beuovi, Tainovi, Renanovi. A přece čím dále, tím více poznávám, že nevím nic. Neznám angličinu, kterou mluví polovina světa, umím tak málo německy, že je to až běda. Řeknete mi, že záleželo na mně, učiti se tomu, když jsem byl mlád; ale je to mojí chybou, měl-li jsem pouze omezenou a nepatrnou možnost duševně pracovati, jsa naprosto absorbován oněmi mrtvými jazyky, jichž studium mi slepá tradice ukládala a z nichž mi mělo plynouti tak málo výhod?

Krása německá a anglická, jejíž bohatství a hloubku jen zahlédám, jest mi uzavřena. Nemohu ani s prospěchem cestovati. Zapomněl jsem to málo, co jsem znal z věd fysických a přírodních; mé údy jsou nemotorné a těžkopádné; neznám ani žádného řemesla ručního, a na pustém ostrově byl bych tím nejbědnějším Robinsonem. Cítím, jak mé tělo je ještě shrbeno od »večerní školy« v ústavu Massinově, která trvala půl čtvrté hodiny a končila den bez vzduchu a bez her, a kde jsem si lámal hlavu zbytečnou řečtinou a latinou. Nejsem k ničemu než k psaní. A ani to bych nechtěl odpřisáhnout, že děkuji své latině, neboť užívám-li správně svého jazyka mateřského, netroufám si lépe psáti než na př. George Sandová, která nestudovala. Zbývá tedy to, že studium mrtvých jazyků má jistou cenu jakožto duševní cvik. Ale proč by mělo studium jazyků živých menší význam v tomto ohledu? A co se týče intelektuelní a morální obsažnosti antických literatur, nevnikala by do myslí našich dítek pouze prostřednictvím klasiků našich, nýbrž také — a oč bohatší! — prostřednictvím spisovatelů anglických, německých, italských a španělských. Jestli tedy dobrodiní, které jsem mohl čerpati z latiny, není patrno ani mně, který jsem ji velmi dobře znal před pětadvaceti lety, k jakému užitku může býti devíti desetinám našich gymnasistů, kteří zdají se jí učiti, ale kteří jí neznají a nemohou ji znáti? Neboť nebylo ani dosti odvahy vyškrtnouti latinu z programu, ani podržeti ctihodné a osvědčené methody, jimiž jedině bylo lze se jí naučiti. Tak tedy ztrácí mládež dvojnásobně svůj čas, nenaučí se jazyku, který, i kdyby se mu byla naučila, nebyl by jí téměř k ničemu užitečný. A tohoto času mohlo se lépe použiti, neříkám ani ke studiu jazyků živých, věd přírodních a zeměpisu (to jest příliš patrné), ale ku hře, k tělocviku, k truhlářství — k čemukoli, vyjma nepravost. Nemíním, že by se mělo studium klasické odstraniti nadobro. Jsme všichni přesvědčeni, že jest dobře, aby byli učenci, historikové, juristi, filosofové, ba i prostí humanisté. Chápu, že učí se latině a řečtině děti, které jeví náklonnost pro zaměstnání čistě intelektuelní, ale jen, pro boha, ať je k tomu nikdo nenutí! Bude vždycky dosti filologů a profesorů, jako bude vždy dosti umělců a žurnalistů. To jsou stavy, ke kterým netřeba povzbuzovati. Ostatně nezabývám se tu výminkami, nýbrž massou. Nuže, jest absurdní, že mladý Francouz z prostředních tříd dostává většinou vychování, které jemu nebude k žádnému užitku. Neboť přijímaje ho bez záliby, schopnosti a

Digitized by Google

povolání, je to jako by ho nedostával. Takže v osmnácti, devatenácti letech nejsou s to, zrovna jako když vstupovali do gymnasia, čísti zběžně, neříkám ani nějakou scenu ze Sofokla, ale stránku z Vergila nebo list Ciceronův. Dodejte k tomu, že neznají-li ani latinsky, ani řecky, neznají o nic více anglicky, německy, zeměpis nebo přírodní vědy. Takový průměrný abiturient jest divem nicotnosti. — Absurdní je, že vyučování, jež udílí se na našich středních školách, jest v základě totéž, jako se udílelo přede dvěma tisíci lety mladým Řekům a Římanům.

Žádoucno bylo by následující: pro většinu dětí buržoasie (která se neustále doplňuje z lidu), vyučování moderní, které by se nezakládalo na studiích klasických. Přeměna většiny nynějších gymnasií v ústavy s vyučováním moderním; dvě nebo tři gymnasia v Paříži, a pak snad ve městech universitních, zůstalo by jedině věnováno řečtině a latině, jemuž by se dodalo síly obnovením starých method. Dále rovnost obou škol, co se týče vstupu na fakultu lékařskou a právnickou. Jest to směšné tvrditi, že řečtina a latina jsou nutny lékaři, lékárníku, soudci, advokátu. Aby lékař poznal názvosloví svého oboru, stačí mu naučiti se slovníku dvou či tří set slov latinských a řeckých. Počet slov, potřebných advokátu, jest ještě menší A jsou velmi dobré překlady děl o právu římském, k nimž ostatně pochybuji, že by často sáhl. Jistý člen university, velmi zkušený, mi řekl: »Pokud se bude vyžadovati latina, aby bylo lze státi se advokátem, úředníkem a lékařem, mnoho otců rodin, třeba i smýšlejících jako vy a já, bude posílati své dítky na zdařbůh do škol s vyučováním klasickým. Jiné školy pak budou i na dále plniti se dětmi chudými penězi a duchem, a elita národa bude i na dále, bohužel, dodávati úředníky a písaře.«

Vím, že přání, která jsem právě vyjádřil, nebudou hned tak uskutečněna, neboť obtíže jsou tu značné. Musíme se jen pokusiti o to, působiti (a to činím zde) na mínění, na ideje, na mravy, jejichž reforma musí míti v zápětí reformu osnovy vyučování. Většina otců z měšťanstva z pouhé marnivosti žádá si pro své děti vyučování gymnasijní. »Studovati« má u nás pouze jeden smysl: učiti se řečtině a latině; jakoby ostatní studia a školy byly jaksi něčím podřízeným, dobrým jen pro lid. Přiznávám, že humanismus jest aristokracií, ale aristokracií nádavkem a jen pro ty, kdo jsou již aristokraty duchem. A tím lze býti konečně i bez řečtiny a latiny. Hoch energický, se srdcem na pravém místě, silný, smělý, obratný v tělesných cvičeních, živený dobrými studiemi obchodními, opatřený znalostmi praktickými, vyznající se v nějakém řemesle nebo průmyslu, a který mimo to i pročetl dobře pro svou zábavu některé klasiky franc., jest bytost zajímavější, životnější, větší ceny morální a krátce »distinguovanější«, než tři čtvrtiny našich bledých a prázdných abiturientů. Kdyby hodně mnoho otců bylo přesvědčeno o této pravdě a žádalo hromadně pro své syny vyučování moderní, jejich srozuměním docílilo by se záhy zlepšení vyučování. Nepouštím se do návrhů reform ústavů; jest však jedna reforma, na kterou lze mysleti již nyní, poněvadž se zdá býti »zralou« a jest předmětem touhy skoro všech profesorů, totiž zrušení maturity; osnova učební stane se tím volnější, vyučování praktičtější a účinnější, učitel pak bude míti volnější pole své působnosti. Když jsem byl profesorem, mluvil jsem přese všechny předpisy osnovy o tisícerých věcech ku svým žákům, a myslím, že jsem v nich vzbudil vnímavost esthetickou a morální smysl. Ale konečně osnova byla tu a bylo nutno přece časem vykládati těm dětem trochu řečtiny, ač jsem cítil jasně, že z toho nepodrží nikdy ničeho, a ačkoliv jsem byl přesvědčen, že vřele komentovaná četba překladu by jim byla lépe prospěla. S.

Tiskem Edvarda Beauforta v Praze.

Digitized by Google

ROZHLEDY.

REVUE

UMĚLECKÁ, SOCIÁLNÍ A POLITICKÁ.

Ročník VII. 1. června 1898. Číslo 17.

Více přírody!

O podivných věcech chci dnes mluvit. Ani o poslední knize p. X., ani o nejnovější polemice pana Y., ani o politické situaci, ale o těch nejprimitivnějších věcech na světě: že venku kvetou stromy a zpívají ptáci a daleko venku za čmoudem a prachem města že vstává a zapadá májové slunce nad panensky čistými lány mladého osení a zadumaných lesů. Že to není pro vás nic nového a že bychom měli stránky tohoto listu věnovat vážnějším otázkám a důležitějším zájmům? Nemylte se; jest jich dost mezi vámi, kteří si řádně ani neuvědomili, že je jaro a co by mohlo pro ně znamenat, a co se týče té vážnosti a důležitosti, mohu vás ubezpečit, že jsou lidé, pro něž je prvý spatřený trs kvetoucího bezu důležitější událostí než všecky vaše veřejné afféry a kteří se vracejí z procházky po lese s více myšlenkami a vážnějšími než kdyby vstávali od četby literárních novinek, třebas za celou poslední sezónu. Byli bychom všichni šťastnějšími, kdybychom měli tolik přirozeného a zdravého citu, abychom postihli celou tu ohromnou vážnost divadla, které rok co rok před námi příroda rozvíjí a kdybychom si byli toho vědomi, že jest sotva ve světě zájmu tak důležitého, abychom jím směli omluvit, že jsme zanedbali celé jedno jaro. Nevím alespoň, která illuse anebo které splnění naší touhy by nás mohly odškodnit za to, zapomněli-li jsme přivonět k letošním růžím a vyslechnout májové hymny lesů?

Každé nové krásné jarní jitro by nám mělo znovu připomínat, jak hřešíme proti přírodě, totiž — spěchám hned doložit — proti sobě, proti nejdražším zájmům své vlastní niterné kultury. Ani mi nenapadá považovat přírodu za nějaké personifikované božstvo, k němuž se máme chodit v jeho zájmu do lesů a polí modlit. Chci zde mluvit o přírodě stále jen z hlediska lidského Já, jakožto o nejpřirozenější a nejbohatší pastvě dojmů, jako o jednom z nejdůležitějších prvků sebevýchovy, jako o svém vlastním majetku, potravě svého nitra, o přírodě jakožto — nemohu se vyhnout otřepanému už tomu rčení — »stavu duše«, o přírodě jako činiteli v kultu své vlastní bytosti.

V životě dnešního člověka hraje příroda tím menší úlohu, čím

Digitized by Google

větší hraje papír. Celá dnešní civilisace žije a tyje z papíru. Papír je prostředí, jímž vnímáme a myslíme, z papíru poznáváme svět a minulost, celá naše výchova je papírová a více než polovinu života ztrávíme tím, že pozvolna vyhazujeme si z hlavy představy papírové a nahrazujeme je těmi, jež jsme si získali vlastním pozorováním věcí; a papír — to už je to nejsmutnější — bývá jediným mediem našich skutků. Chceme-li jednati, vezmeme obyčejně do ruky — péro. Toneme a dusíme se v tomto papírovém světě. Slohy papíru se kupí do závratných výší — říkáme tomu kultura — a čím kdo stojí na nich výše, tím je dále od živné prsti přírody. Jen málo lidi na těchto výšinách má tak silné kořeny, aby prorazily těmito papírovými vrstvami až dolů ke zdrojům přirozené životní mízy. Většina jich má na to kořeny příliš tenké a krátké a chorobně průsvitné stonky jejich duší vadnou a lámou se pod tíží intelektuelních svých květů.

To jsou známé a až do omrzení konstatované a vyličované příznaky základní nemoci dnešní kultury. Jest pravda, že má své podstatné příčiny duševní a sociální, ale vedle nich je tato jedna, na niž bývá zapomínáno: v naší kultuře je málo přírody, málo se s ní stýká, málo je jí pronikána. Jsme propadnuti od paty až k hlavě do umělého, jsme začarováni v okruh záležitostí jen lidských, jitříme v sobě stále jen vředy a rány společnosti a považujeme přírodu jen za lhostejnou stafáž k dějům lidským, ba — poněvadž máme křesťanské pojmy ještě pořád ve všech kostech — za jejich protiklad.

Vzmáhající se oné nemoci moderní postaví se proto jedna z nejpevnějších hrází, vstoupí-li do našeho života a do naší kultury více přírody. Pochopí-li se, že ona je přirozeným dějištěm lidského života a že civilisace má smysl jen jako doplněk a oprava přírody, ale ne jako něco samostatného nad ní a mimo ni, co se ze sebe vyvíjí a samo ze sebe ssaje šťávy. Pochopí-li se, že jen na polo žil a zvráceně žil ten, komu je skutečný svět jen souborem představ o ulicích, domech, pokojích, hostincích a kavárnách, promíchaným leda jen sem tam obrazem kousku zeleně, viděným na nedělním výletě anebo z oken vlaku, uhánějícího z města do města. Pochopí-li se, že je to život připravený o to nejsladší, nejvroucnější a nejintimnější, o chvíle důvěrných hovorů s vlastní duší pod šumící klenbou lesů, o hymnická vytržení tváří v tvář slavným, výslunným obzorům, o tu nejzákladnější a nejprvotnější rozkoš života: pásti se všemi smysly a celou bytostí na všem tom, na čem nelpí prach a špína lidského shonu a lidské klopoty, na všem tom, co přichází přímo z výhní věčného plození a co ještě dnes po tisíceletých metamorfosách tvarů září v téže neposkvrněné čistotě »jako v první den!«

Je to přímo děsivé počítat, kolik lidských životů, dnes uplývá bez sílivých a rozkošeplných styků s přírodou. V prvé řadě ty ohromné miliony lidí, které dnešní hospodářské poměry odsuzují k životu v průmyslových mraveništích, kde se on střídá mezi vysilující, celodenní prací, beználadnou chůzí po ulicích, zábavou v zakouřených místnostech a spánkem. Tmavé a zakalené jsou to životy, utonulé v tisíci malých starostí, námaze a bědách. Neznají chvil duchového povznesení nad tíhu a žalostnost lidských záležitostí, nepadá do nich světlo krásy ani z umění ani

Digitized by Google

z přírody. Neboť jakkoliv zůstává příroda dle jména jediným téměř požitkem, jejž nemohly pro sebe uchvátit hloučky privilegovaných a jejž netřeba platiti penězi, jest přece ve skutečnosti jedním z požitků nejnepřístupnějších a nejdražších, neboť mu stojí v cestě jeden z nejhorších upírů dnešní společnosti: nedostatek času, ta zoufale neodbytná nutnost pracovati den co den, tráviti nejkrásnější dni jara a léta v dusných dílnách a kancelářích a otravující každou chvíli, urvanou práci, hryzením svědomí, vypočítávajícího, co tu bylo ztraceno na díle a výdělku. Po této stránce byli otroci a nevolníci všech věků lépe na tom než moderní proletář. Nikdy ještě co svět stojí nebylo zavřeno tolik lidí od kolébky až do hrobu do kamenných klecí velkoměst bez naděje ve vyváznutí, bez poznání těch čistých a sladkých hodin niterného prohlubování a zrání, jaké poskytuje samota v přírodě. Pro tyto miliony lidí zní naše otázka jinak, neboť bylo by nesmyslno vytýkati někomu, že zanedbává něco, k čemu nemá přístupu. Nežli můžeme naučit dnešní sociální vyděděnce užívat přírody, jest třeba zjednati jim dříve vůbec práva na přírodu. A že tento požadavek nestojí v sociálních programech hned vedle »práva na výtěžek své práce« vedle »práva na kulturu« a jiných práv, potvrzuje jen, co jsme pravili o nedostatečné úloze, jakou v životě dnešního člověka příroda hraje. Jak má toužiti po jejích požitcích proletář, který jich nikdy nepoznal, když jich pomíjejí i ti, kteří k nim mají přístup!

Neboť ještě snad povážlivější než to, že je tolik lidí, před nimiž je příroda zavřena, je to, že je téměř tolik lidí, kteří jí užívati nedovedou a nechtějí. A nejsou to jen ti tupohlaví ubožáci, kterým je letní pobyt na venkově jen požadavkem dobrého tónu, ty spousty turistů, kteří przní svou nohou sněhy Alp a břehy moře, ty tisíce a tisíce lidí beze vší vnitřní kultury, kteří užívají přírody jen ze sedadla svého velocipedu anebo z nedělních partií, s celým jejich hnusným příslušenstvím dětských kočárků, deštníků, zahradních restaurací a tlačenic na nádraží, tito všichni, u nichž dojmy z přírody splývají s účinky vypitého piva a vykouřených doutníků v jedinou směsici pustých a povrchních pocitů, tito všickni tuctoví, kteří si nedovedou žádný požitek zduchovnit a stojí právě tak slepi a hluši před přírodou jako před malbou, knihou nebo dramatem. To jsou lidé bez jakýchkoliv duševních zájmů, k nim příroda nemluví a oni jí nemají co říci, ti se nedají k chápání přírody vychovat právě tak jako k pochopení umění — to jsou vrstvy, které jsme nuceni s resignací postavit mimo úvahu.

Více však zaráží, že příroda vyprchává i ze života opravdových vzdělanců a lidí umělecky cítících. Dnešní umění stýká se bezprostředně s přírodou snad už jen v krajinomalbě, všude jinde ji vypuzuje a povyšuje na jedině důstojný předmět svého zřetele záležitosti lidské. Literatura dnešní je věrným odrazem životů trávených v otravné atmosféře velkoměsta, pod úzkým nebem, v nervy rvoucí vřavě ulic, v neustálém pohledu na hemžící se lidi. Dva rysy ji zvláště vyznačují, jmenovitě lyriku: hnus nad skutečnými věcmi, realitou, a věčný, horečný zájem o vlastní nitro.

Oba se dají dobře vysvětlit tímto životem mimo přírodu. Přirozenou disposicí básníkův za všech věků byla láska k skutečnosti, to jest k pří-

Digitized by Google

rodě — neboť příroda, ať už čistá či kulturou promísená, byla realitou, kterou měli stále na očích. Jak měli nenávidět realitu, když touto realitou byla obloha, nezakouřená ještě čoudem továren, háje, lesy, růže, luna, slavíci a jak už se zovou všecky ty věci milé a krásné, jejichž intensivnější vnímání a absolutně kladné cenění platilo ode vždy za šťastnou privilej poetův? A jak by se neměla tatáž disposice obrátit v odboj a negaci proti skutečnosti, když tato skutečnost jim znamená dnes kamenné massy domů, řádní přímky ulic, chodníky, krámy, hostince, všecko po celý rok stejné, všecko bez krásy, všecko němé, nevládnoucí tou symbolickou výmluvností, jíž hovoří věci nestvořené rukou lidskou? Jako tak mnohá nenávist je i tato k realitě proto tak prudkou, že to je vlastně sklamaná a nenasycená láska. Z ostentativního odporu k protivné skutečnosti staví pak umělec proti ní své nitro, idealy nejsubtilnější duchovosti. Tato koncentrace do sebe, ty nálady bolestné únavy, samoty a spleenů odpovídají dobře stavům, jaké prožívá člověk, citlivě založený, je-li odsouzen neustále žít uprostřed statisíců hemžících se lidí, kterých nezná, kteří se mu stávají lhostejnými, na konec i odpornými, mezi nimiž se cítí opuštěn, a jen na sebe odkázán. V přírodě se cítí duch také sám a také se soustřeďuje do sebe, ale není tu tísnivého pocitu opuštěnosti. Naopak zde je samota nejvyšší intelektuelní rozkoší, neboť zde, kde necítí člověk po obou stranách překážející mu lokty svých bližních, je ona příležitostí pro kladné rozpjetí celého individuelního fondu. A pak soustředění do sebe neznamená tu tísnivé přeplnění mysli jako uprostřed lidí, neboť současně odehrává se tu druhý proces: člověk hází v přírodě své nitro všem větrům vstříc, plýtvá jím na všecky strany, rozdává je stědře každé květině, každému brouku, jenž se mu namane do cesty. Této rozkoše nezná duch žijící uprostřed mass lidí, zde nemá v čem by se rozplynul a rozdal, odevšad cítí zde chlad, neporozumění a nepřátelství a duše, která nemůže vybavit to, co je v ní nejlepšího, zavírá to před cizími zraky do svých nejhlubších sklepení a bloudí smutna mezi nahromaděnými svými poklady. A proto znamená niternost v dnešní literatuře skoro vždycky tolik co bolest, únavu a přesycení.

Nejniternější umělci jsou ti, kteří nejvíce trpí světem i sebou samými. Krouží sami ve vysokých oblastech ducha, odtrženi od mateřské půdy, a cévami, které je měly spojovat s přírodou a kosmickým děním a které visí nyní spřetrhány, uniká jim krev. Cítí se přespříliš jedinci, zapomínajíce na tu nejblaživější a nejstarší pravdu, která učí smiřovati se se vším, i s hrobem: že my a příroda jedno jsme, že jedno je ve všem a všecko v jednom. Vždy řidším stává se v dnešní poesii onen pantheistický rys, jejž měli básníci otvírající se moderní epochy, Goethe, Heine, Victor Hugo a jenž vyzněl — snad naposled — nejvelkolepějšími akordy v rhapsodiích Walta Whitmana. Zjevy jako Johannes Schlaf a Hamsunův »Pan« vystupují tu tím více do očí, čím nápadnějšími jsou výjimkami.

Na štěstí však není literatura tak bezpečným a upřímným psychologickým dokumentem, jak by se zdálo. Většina talentů, zvláště mladých, nevyslovuje to, k čemu je nutká neodbytná vnitřní nutnost, ale k čemu byli strženi. Několik silných umělců, u nichž nadceňování umělého a raffinovaného oproti přirozenému vyplynulo ze zvláštní, výjimečné jich struk-

Digitized by Google

tury, od Goncourtův až k Oskaru Wildeovi, pak některé fiktivní typy jako Des Esseintes Huysmansův, stvořené z ostentativní touhy po něčem apartním a novém, svedli většinu dnešních uměleckých duchů od přírody k umělému. Ideály krásy silné, mocně živené prazdroji života, byly zaměněny ideálem krásy jemné, složité, živené jen hmotou mozkovou. Z falešného studu, aby se neprohřešili proti tomuto ideálu, který přec nemůže platit jednou pro vždy pro každého, ostýchá se dnes mnoho lidí v literatuře mluviti tak, jak opravdu cítí a myslí. A přijde-li jiný a odváží-li se to vyslovit, pociťují radostné ulehčení a říkají si: »Totéž jsem také cítil; vždyť to je tak jednoduché!« A mají pravdu; v každé době zakládal se každý veliký úspěch umělecký v tom, že bylo vysloveno něco náramně jednoduchého, co skorem každý cítil, ale neodvážil se vyslovit — snad proto, že je to tak jednoduché. A jednou z těchto nejjednodušších věcí je poměr člověka k přírodě. Dnes je zakalen a zvrácen, ale nechť jen přijde veliký básník, který by dovedl naslouchati jejím hlasům s naivní a nezakalenou myslí, jak to dovedli velcí básníci v každé době, nechť jen ukáže, jak uvésti v soulad moderní individualism s vědomím kosmické jednoty, nechť učiní monismus, který je dosavad jen nepříliš vábným evangeliem některých filosofických a přírodovědeckých škol, náboženstvím pro umělce a všecky ty davy napodobitelů, které dnes zapalují »v komnatách své duše« oběti bezbarvým mátohám, pohrnou se za jeho osvobozujícím slovem ven do výslunných niv a lesů, kde duch-hmota v jediné nerozlučné identitě upřádá své divy! *F. V. Krejčí.*

O povaze dramatické emoce.

Předmluva knihy Drama staré a moderní od Emila Fagueta.

Jaká jest ve své podstatě povaha emoce dramatické?

Otázka ta není nová, a Saint-Marc-Girardin ji kladl kdysi v čelo své Řady přednášek o literatuře dramatické; a hle, vážený p. Herckenrath si ji předkládá ještě jednou ve svých Záhadách estetiky a morálky. P. Herckenrath je profesor gymnasia v Groninkách a muž, jenž neustále má originální myšlenky. Ptá se tudíž, jako se mohlo vám přihoditi, že jste se tázali sami u sebe: »Nezdá se být v prvním okamžiku požitek, jejž nám způsobuje představení tragédie, rozkoší barbarskou? Díváme se na utrpení s dychtivostí, místo abychom od něho odvraceli zrak. Byl by tudíž tento požitek téže povahy jako rozkoš, kterou pociťují jistí jednotlivci, vidí-li porážeti zvíře, nebo dívají-li se na pračku? Kterak zkrátka si může člověk libovati v utrpení bližního? A kterak ten, jenž si je béře k srdci a jenž nad ním pláče, může míti rád toto vzrušení?«

*

Právě k těmto otázkám odpovídal Saint-Marc-Girardin takto: »Základem dramatické emoce je sympatie člověka k člověku.« Chodíme do divadla proto, abychom pocítili soustrast nad nešťastnými příhodami lidí, poněvadž je milujeme; přijímáme na se jejich strasti, jejich bolesti, jejich žaly, jejich zoufalství atd.

Digitized by Google

Tento výklad, ač důmyslný, nikdy mne úplně nepřesvědčil. Vyhledávati — podtrhuji, neboť v té okolnosti spočívá vše — vyhledávati podívanou na lidskou bolest, abychom nad ní pocítili soustrast, nezdá se mi poukazovati na srdce neobyčejně citlivé a po výtce lidumilné.

Setkati se s lidskou bídou a litovati jí, zvláště pak jí ku pomoci přispěti, »přispěti jí tak, až se jí staneme účastnými,« abych připomněl milý výrok Mérimée-ův o Nodierovi, ano, to skutečně poukazuje na dobré srdce. Ale vyhledávati lidskou bolest v úmyslu býti jí pohnut, a v utěšujícím přesvědčení, že ostatně nebudeme naprosto musit jí přispěti, v tom nevidím projevovati se sympatii člověka k člověku; mohu v tom spíše s obavou viděti jevící se prostý a přirozený pud ukrutnosti, zmírněné ovšem zušlechťujícím vlivem civilisace.

A cítím do jisté míry, že se nemohu příliš horšiti na dobrého p. Herckenratha, který nám praví vlídně: »Tento požitek, skutečný požitek, jejž máme z pohledu na utrpení, zdá se mi býti výsledkem krvelačných náklonností, vyvolaných v pokolení lidském válkou. Potřeba brániti se a urážeti nepřítele zplodila požitek z učiněných urážek. U většiny lidí se surový pud seslabil; ale jeho stopy dlužno hledati v zálibě v krvavých divadlech, zápasech býčích, psích, kohoutích, v honbě neb v líčení ukrutných výjevů. Noviny mu poskytují denně potravy svými feuilletony a vyličováním různých událostí.«

Zdá se mi, že je kus pravdy v úsudku p. Herckenratha a z toho by plynulo, že základem dramatické emoce není zrovna sympatie člověka k člověku, nýbrž spíše ukrutnost člověka proti svému bližnímu. Neboť konečně třeba si všimnouti, že Saint-Marc-Girardin opomíjel polovici problému, aby jej zjednodušil. Uvažoval o tragedii, nechtěje ostatně viděti v požitku, jejž z ní máme, leč požitek z prolévání slz nad velikými pohromami, a nechával úplně stranou veselohru. A jistě neřekneme, že by požitek z veselohry byl založen na sympatii člověka k člověku. Je příliš zřejmo, že se zakládá na zlomyslnosti. Posmívati se zpozdilostem bytostí nám podobných, to je požitek z veselohry. Je to zcela zřejmě požitek stojící na úrovni surovosti. Utrhač, klevetník, hašteřivec, padouch a člověk, jenž má zálibu na veselohře, patří do jedné kategorie ethické. Jsou to zlé bestie. Znám to dobře, jsem z toho těsta. Jsou to ve svém základě se vzájemnými stupňovými rozdíly zlé bestie.

Nuž, zde máme polovici divadla, jež je založena na lidské zlomyslnosti. Myslíte, že druhá polovice se od ní liší a že se zakládá na citu opačném?

Pravil-li kdosi velmi důmyslně — nevím už kdo — že svět je veselohrou pro člověka, jenž myslí, a tragedií pro člověka, jenž cítí, mohlo by zajisté také býti tak, že by svět byl veselohrou pro zlého člověka a tragedií pro altruistu. Ale zkoumejme blíže.

Především: jest základní rozdíl mezi veselohrou a tragedií? Naprosto ne. Je rozdíl jen v stupni. Tytéž předměty jsou komické nebo tragické. Tytéž předměty jsou komické i tragické. Komickými jsou potud, pokud se zdá, že vášně ve hře se objevující a na jeviště před zraky naše předvedené nemohou míti příliš vážných důsledků; tragickými se stávají,

Digitized by Google

jakmile počneme pozorovati, že vášně ony připouštějí a slibují následky snad hrozné. Mezi veselohrou a tragédií není jiného vzájemného rozdílu, leč větší neb menší dosah účinků, jež vášně v nich líčené musí podle našeho předpokladu přivoditi.

Nuž ale ta i ona jsou založeny na témže citu. Ve veselohře jako v tragedii se chodíme dívat na utrpení.

»Ale na veselohru se chodíme dívat na utrpení lehčího rázu, pro zasmání; na tragedii, na utrpení hrozné, zaplakat si nad ním.«

»Budiž; ale v obojím případě vyhledávání tohoto požitku nesvědčí o srdci velice lidumilném; a jestliže smích z lidských nešťastných příhod potvrzuje, že chodíme na veselohru ze zlomyslnosti, z toho, že jsme přišli na tragédii kochati se pohledem na ně, neomlouvá nás úplně ta okolnost, že nad nimi pláčeme. Odtud není východu: potkati neštěstí bez hledání a býti jím dojat, znamená býti citlivým; hledati však podívanou na neštěstí, třebas bychom plakali nad ním, to je zvrácená choutka, diletantism stojící na úrovni barbarství.

»Viděl jsem F é d r u. Je to moc smutné. Plakal jsem z celé duše.« »Věděl jste, co to je?« »Ne.« »Věděl jste, co to je tragedie?« »Ne.« »A b s o l v o t e. Jste prostě politováníhodný člověk.« »Viděl jsem F é d r u. Je to moc smutné. Plakal jsem.« »Věděl jste, co to je?« »Věděl jsem, že to je drama, kde se jistá žena usmrtí ze zoufalé lásky a kde otec zavraždí syna ze žárlivosti.« »A vy jste se byl na to podívat? Nejste dobrý člověk.« »Ale já plakal!« »To vás neomlouvá, že jste šel vyhledávat zvědavě a za peníze podobnou podívanou.« »Ale já plakal!« »A působil vám pláč rozkoš?« »Ano.« »Tato rozkoš stírá i to, co mohlo býti ospravedlňujícího ve faktu, že jste plakal. Byl jste hledat rozkoš v neštěstí bližního, a nalezl jste v něm jistou rozkoš. A to je základní bod celé otázky. Jste zlý. Taine by vám řekl, že máte v sobě kus d i v é g o r i l y. Tvrdil, jak vám známo, že člověk je málo změněný potomek »divé a necudné gorily.« Necudná gorila platí pro veselohru; divá pro drama.« »Vy, pane, vy jste alespoň ta divá.« »Nadsazuji trochu; to je celá věc. Člověk je gorila »n a d s a z u j í c í.«

Nadsazování stranou; uhodil jsem na pravdu. Člověk hledá v tragedii požitek, jejž mu činí neštěstí člověka.

Nad to, vidíte na divadle, ať jest jakékoliv, líčení štěstí? Nikdy! Veselohra, tragédie. Veselohra: líčení směšných nehod. Tragédie: líčení děsivých nehod. A kde líčení štěstí? Nikde.

Kdyby člověk »dychtivý divadel, jak praví Bossuet, a tvořící si jeden druh divadla z líčení svých chyb,« měl rád podívanou na štěstí lidské, byl by vytvořil jistý odbor dramatický věnovaný líčení štěstí: tohoto oboru dramatického není. Závěr z toho podává se sám.

Bylo řečeno duchaplně: »Proč všecky veselohry končí sňatkem? — Poněvadž po něm začíná tragédie.« To není nesprávné: ale není to úplné. Dlužno říci, že veselohra sama jest líčením neštěstí. Základ její tvoří, i když není satirická, ba i když je sentimentální, malé nehody dvou mladých lidí, kteří by se rádi vzali a nemohou. Jakmile mohou, je konec. Ah, dolů oponu! Teď budou šťastni; s bohem! Tohle už nemá pro mne žádného zájmu.

Digitized by Google

Nikdy dramatický básník nelíčil dobu libánek, leda ve chvíli, kdy se počíná kaliti. Nikoli, podívaná na štěstí nedochází u nás přízně naprosto, a na každého z nás se hodí verš Destouchesův:

Nám štěstí bližního vždy jenom hoře nese
a druhý tyje-li, vy z toho zhubnete se.

A naopak podívaná na neštěstí má pro nás nevyčerpatelný půvab. Divadlo, jak jsem ukázal, je pouze líčením neštěstí velikého nebo malého. Román není nic jiného, s týmž rozvržením. Ženy, jichž dlužno vždycky se ptáti o radu, abychom zvěděli, co to je člověk, poněvadž jsou permanentnější než my, poněvadž se vyvíjejí méně a volněji, poněvadž se více blíží primitivnímu typu lidskému, poněvadž jsou téměř neměnným živlem pokolení lidského, ženy, jež si jdou vypůjčiti do knihovny knihu, aniž vědí jakou, říkají na konec vždycky: »... něco k pláči.« Pláčou rády. Spolčují se za tím účelem. Jde jim to velmi rychle ....

Neb zapláče-li žena, druhá spustí po ní,
a co jich ještě přijde, všecky slzy roní.

Divadlo, literatura, poesie, hovory žen a sentimentálních mužů, to všecko je prostě líčení nešťastných příhod lidstva.

*

To vysvětluje jisté vždy znovu se rodící směry v literatuře a na divadle a vysvětluje se vzájemně těmito směry. Periodicky divadlo se pokouší líčení nešťastných příhod lidských hnáti až k děsu, poslušno jsouc zákona, čím dále tím silnějšího, jenž vládne všude, kde se cokoliv vystavuje na odiv. Nedávno u nás Volné Jeviště na svém počátku chtějíc ohromiti živé obraznosti něčím poněkud novým, zaplavovalo scénu nemocemi a smrtelnými zápasy. Kdyby byl býval mezi vámi Saint-Sorlin, byl by opakoval:

.... Ti mají souchotiny,
ti katar zas a jiní spuchlé končetiny.

To nemá příliš dlouho úspěch. Ale co to znamená? Že nechceme, aby vzrušení, jež v nás vzniká z neštěstí jiných, stupňovalo se až k nervovému podráždění. Neboť tu přestává býti požitkem. Chápete? Chceme pozorovati neštěstí výlučně jen potud, dokud nám nečiní bolesti. Krátce, chceme viděti trpět bez vlastního utrpení. A zdá se mi, že v tom není »sympatie člověka k člověku.«

Zvláštní případ uvádí p. Herckenrath: »V jistém městečku ve středu Brabantska dávalo se krvavé drama. Několik vražed po sobě spácháno. Dobří, klidní měšťáci pozorují mlčky dvě neb tři, ale dále už se nemohou zdržeti. Celý zástup jich vyleze na jeviště a zarazí další představení s pokřikem: »Dost už té krve!« Případ ten mi vyprávěl očitý svědek.«

Tito dobří měšťáci byli především velice dobří lidé; dále lidé málo vzdělaní, to jest málo zvyklí na tu zábavu, kterou čerpati z neštěstí lidského považuje literatura za svou povinnost; a konečně málo zvyklí divadlu a následkem toho schopní iluse dramatické jako děti, věříce skoro, že vraždy na jevišti byly spáchány do opravdy.

A odtud to bylo pro ně příliš silné. Neboť člověk miluje utrpení

Digitized by Google

lidské až do jisté míry. Není divoch, zbývá mu pouze něco z divokého stavu. A právě tu dávku divokosti, jež zbývá v srdci člověka, přesnou dávku, musí divadlo, ať komické ať tragické, v každé době rozeznati, a to také činí. Nám se zdá být komika Molièrova poněkud krutou, ať v Georges Dandinu nebo v pátém jednání Misanthropa. To znamená, že naše zlomyslnost je poněkud méně drsná nežli zlomyslnost našich otců ze XVII. století. Drama, provozované před obyvateli brabantského městečka, přesahovalo míru jejich surovosti, jako pathologické výjevy Volného jeviště v jeho prvních hrách přesahovaly naši.

Ale základ věci zůstává: faktum je, že divadlo vzdělává v nás snahu vyhledávati požitek z neštěstí druhého, aniž však sami trpíme, ať tak či onak, se smíchem či v slzách

*

Ale je to vše? Jest to hlavní věc. Stojím na tom. Neškrtám nic z předchozího. Jenže není to všechno. Je cosi jiného, poněkud ušlechtilejšího, vznešenějšího, co se mísí, či spíše se dodávkou připojuje ke všemu tomu, co jsem vyložil až dosud a co u některých neexistuje; u mnohých má jistý význam, větší nebo menší; u některých, aniž je kdy, myslím, vším, je téměř hlavní věcí.

Neštěstí druhého rozesměje, neštěstí druhého rozpláče, a v obojím případě působí zábavu. Ovšem; ale také, či chcete-li — »vedle toho« dává ještě látku k přemýšlení. Nuž k zlomyslné zábavě, kterou nám působí veselohra, ke smutné zábavě, kterou nám působí tragédie, k těmto malis gaudiis mentis se mísí nebo připojuje zábava z toho, uvažovati nad nešťastnými příhodami lidstva, dívati se na ně nikoliv jako na rem fruendam oculis, nýbrž jako na látku k myšlenkám a rozjímáním; a tu máme zcela nové hledisko. Zábava, kterou jde člověk hledat do divadla ať komického ať tragického, v líčení neštěstí druhého, je především zlomyslnost; nad to je to smysl pro pravdu; a dále je to náklonnost pozorovati věci lidské způsobem vážným.

Je to smysl pro pravdu. Schopenhauer tvrdil po celý život, že není ve světě nic skutečného, leč neštěstí, z toho dostatečného důvodu, že neštěstí je nepopíratelně skutečné a že zábava není nikdy leč uspokojením potřeby, jež jest utrpení; odkud plyne, že zábava je negativní a jedině utrpení positivní.

Vím, co se namítá proti této úvaze, a sám ji považuji za neúplnou. Ale obsahuje mnoho pravdy. Je celkem pravdiva; je téměř obecnou pravdou. Víte sami dobře, že ostatně nechává stranou pouze zábavy esthetické, jež nejsou uspokojením potřeby, jež jsou požitkem, nemajícím potřebí utrpení k svému vzniku, jež jsou požitkem, který se nerodí z bolesti, jež následovně jsou nejen čistou zábavou, ale i zábavou positivní.

Co se týče všech ostatních rozkoší, theorie Schopenhauerova se na ně hodí dokonale. Je-li tomu tak, lze ji nazvati pravdivou, široce pravdivou.

Tož domnívám se, že lidé, počínaje od půl šestnácta roku, chovají tento cit. Cítí, že na světě není skutečného nic než neštěstí; a že ostatek jest buď ilusí, buď pouze ukojenou potřebou, to jest velice krátkou přestávkou v utrpení. A odtud v oboru umění neodmítají právě líčení štěstí, ježto vědí, že štěstí jest ještě pravdivé, pravdivé relativně a jako náhodně;

Digitized by Google

neodmítají líčení štěstí; čtou velmi dobře a ne bez potěšení Lamartinův Zpěv lásky; poslouchají velmi dobře v divadle a ne bez potěšení nějakou zamilovanou idylu; ale nechtějí, aby tyhle věci trvaly dlouho. Zdají se jim falešné, nebo se jim nezdají býti dosti pravdivé.

Odkud to přijde, že postačí říci něco zlého o mužích, snad třeba i o ženách, aby se zdálo, že je známe? Předně to pochází z lidské zlomyslnosti; dále odtud, že člověk ví dobře, že je-li dobrý, ještě spíše není dobrý, a že je-li altruism opravdový, je egoism ještě opravdovější. Taktéž líčiti štěstí lidstva, popuzuje poněkud čtenáře, právě jako líčiti krásu člověka. Neříká čtenář: »nikoliv!« Nevzpouzí se. Nepopírá pravost toho. Ale praví: »Co na tom.« Kdo na tom stojí, budí snadno podezření, že je buď naivní nebo dryáčník.

Tu dlužno dáti pozor, poněvadž je zde mnoho nuancí. Člověk se horší též na ty, kdož líčí neštěstí způsobem příliš výlučným a s přílišnou krvelačností. Zdá se mu i to být poněkud nesprávným, a má pravdu. A dále má podezření, že motivem autorovým je zlomyslnost a nikoli pouze péče o pravdu: »Pro boha, pane, vám se to zdá působit potěšení, jsme-li nešťastni nebo politování hodni!« — A k tomu má rád trochu klamu ve smyslu optimistickém, aby jím byl trochu potěšen. »Lichotíš mi; ale pokračuj« — tento výrok odpovídá dobře lidské povaze; a lidstvo vždycky říkalo svým bavitelům: »Lžete trochu, abyste mne potěšili; ale nelžete příliš.«

Leč po všech těchto výhradách, jež byly nutny, lidstvo miluje pravdu v umění, a proto miluje umění smutné, umění smutné v pravém slova smyslu, a dosvědčil jsem dostatečně, že je veselohra ještě smutnější než tragédie. Miluje v umění skutečnost předvedenou silně; a nejidealistnější umění není posud nic jiného leč jistá skutečnost předvedená celou silou mocného genia. Pro tyto důvody zdálo by se mu optimistické divadlo lží nebo dětinstvím, ježto chodí do divadla hledati líčení života, a bez rozmýšlení by mu přezdělo »divadlo pro školáky.«

Všimněte si, že říkám, »divadlo optimistické« a nikoli »divadlo šlechetné«. Publikum celého světa vždy bylo velice přístupno »pathosu podivu«. Toto je něco jiného. Podivovati se rekovi, to jest krásnému exemplári lidstva, bude vždycky pro čtenáře románů a epických básní i pro návštěvníky divadla zábavou neobyčejně živou. To není nesprávné. Nic není pravdivějšího. Člověk ví dobře, že má dobré pudy. Člověk ví dobře, že je schopen odvahy a velikodušnosti. Na příklad, člověk ví, že se může přemoci a že z toho má nevyslovitelnou rozkoš, největší, jaké jen mu dopřáno zde na světě.

A víte proč? Nevím ostatně jistě, ale předpokládám. Člověk je živočich bojovný. Svého místa na zemi a pak civilisace si nedobyl leč za cenu strašlivých zápasů. A nyní, když nemusí už sváděti tak děsné boje (slovem »nyní« rozumím periodu historickou), trvá pud dále: člověk má ještě potřebu potýkati se. Odtud se potýká sám s sebou, se svými vášněmi. Z jich přemáhání, z jich krocení má nekonečnou rozkoš; a tu se v něm opět ukazuje starý krotitel divých šelem. Ta rozkoš je tak živá, že často svádí ten boj pro nic, bezdůvodně, »pro radost«, protože je to právě radost. Manie stárnoucího Corneillea ukazovati nám lidi, kteří za-

Digitized by Google

kročují svou vůlí sami proti sobě, bez užitku, bez nutné povinnosti a jen pro tu rozkoš, zakročovati, je přeháněním, ale není zpozdilostí. Tací lidé jsou ještě a nejsou nadlidští; odpovídají ještě velmi dobře lidské povaze. Asketi. . .

Lidé přijímají tudíž velmi rádi divadlo šlechetné; ale nikoli divadlo optimistické, nikoli divadlo, jež líčí lidstvo šťastným; protože toto divadlo není pravdivé. A podal jsem důkaz, i že toto divadlo nebylo by pravdivé, i že lidé si ho nepřejí: totiž že neexistuje.

*

Připojuji konečně, že přejí-li si lidé toliko divadla relativně smutného, že jedině toto divadlo dává látku k přemýšlení. Třeba bylo p r a v d i v é, optimistické divadlo by bylo jalové. Budiž, lidstvo je šťastné a divadlo je líčí tak, jak jest. Ale k čemu je pak líčit? Na světě dlužno přemýšleti nejspíše o tom, co nám chybí, a dle možnosti tomu odpomáhati. Všimli jste si lidového úsloví, čistě francouzského: »Není co říci«, to znamená: »Vše se dobře daří.« Vskutku nedá se »co říci«, když se vše dobře daří. Šťastní národové nemají historie. Proto také žádný národ není bez ní. . . Štěstí není potřebou vypravovati ani popisovati ani líčiti ani vysvětlovati. Neposkytuje látky žádnému kronikáři ani dramatiku. Jest; a spokojuje se úplně tím, prostě že jest.

Lidé šťastní, neb tento případ existuje a já jej konstatoval, jsou pro studium velmi zajímaví a poněkud překvapují. Nezabývají se naprosto literaturou, filosofií, morálkou, historií, sociologií; a je jim to poněkud divno, že se lidé takovými věcmi zabývají. To znamená, že všechny tyhle věci jsou ve svém základu, buďte tím jisti, pouze formami vyhledávání štěstí. Tož oni je mají; jsou poněkud zaraženi, že druzí po něm teprve pátrají. A vidíte-li, že literatura si béře za úkol popisovati a analysovati tyhle lidi?

Především by se shledalo, že by to znamenalo věnovati se popisu nepodstatných případů; dále by vznikla otázka nejasná, neuvědomělá, k čemu to může sloužit, líčiti ty, kteří nalezli, a ne ty, kteří hledají, ty, kteří dospěli cíle, a ne ty, kteří jsou na cestě.

»K vytknutí cíle!«

»Ovšem; ale cíl není třeba líčiti, to je zbytečné; cestu však, jež k němu vede, to má nějaký účel; a překážky, jež se na ní vyskytují, to je to nejdůležitější. Překážky na ní se vyskytující: naše vášně, naše chyby, naše pošetilosti, naše halucinace, naše neřesti — to pro tragédii; naše zpozdilosti, naše nehody, naše směšnosti — to pro veselohru; to právě nás zajímá; to právě je látkou k úvaze; to právě nutí k částečnému přemýšlení; a to právě jest látkou literatury a zvláště divadla.

Na to právě nepomýšlíme, protože chodíme do divadla se bavit. Pro nic jiného. To je nepopíratelné. Ale klamali bychom se nad míru, kdybychom se domnívali při vstupu do divadla, že necháváme za dveřmi bytost, jež o nás myslí, uvažuje a zajímá se více méně úzkostlivě o veliké problémy lidstva a že na své křeslo usazujeme pouze bytost, jež se chce baviti. Domníváme se, že usazujeme pouze tuto, ale usazujeme zároveň všechny své vnitřní soudruhy, co jich jen v nás jest.

Přivádíme s sebou úplnou svou osobnost, a aniž o tom máme

Digitized by Google

tušení, aniž si toho přejeme, autor skrytý za kulisou má v úmyslu baviti právě celou naši osobnost. Podaří se mu to jen tehdy, uchvátí-li ji a upoutá bez mála úplně; a ať si nás baví šprýmy nebo sentimentálním fňukáním, nebudeme opravdu uchváceni, nevědomky, pravda, ale nebudeme opravdu uchváceni, leč tehdy, budeme-li uchváceni bez mála v celé své bytosti, budeme-li míti neurčitý cit, že se za tou nějakou nepatrnou historií hýbe cosi velice vážného.

A jen z toho důvodu nás netoliko zajímá, ale i uchvacuje a ovládá představení kusu jako je Polyeucte, Athalie, Král Lear, Othello, Misanthrope, Mistr Guérin, Přítel žen; a kladu-li, pro svou osobu, nade všecky tyto kus jako je Figarova svatba, činím tak ovšem proto, že se při něm bavím, ale že při tom necítím, že by se k diváku, jenž jest ve mně, družil celý člověk, má vlastní celá bytost, nebo alespoň člověk, jenž se v mém nitru zajímá o osudy, o štěstí neb neštěstí, o bídu a naděje a snahy mně přístupné a známé.

A ježto tedy není zde na světě nic důležitějšího než to, co nás dělí od štěstí, než bolest, ježto není zde na světě nic důležitějšího, co by nabádalo k hlubšímu rozjímání než podívaná na věci, jež nám brání býti šťastnými, a na věci, jež působí, že jsme neštastni — což divu, že celé divadlo je založeno jednak na líčení našich zpozdilostí, jednak na líčení našich nešťastných příhod, a že je tak celé velice smutné, i když je na pohled veselé, velice smutné i tehdy, když je úmyslně smutné?

Krátce, je smutné pokaždé, když není povrchní. Dobře pravila pí. de Staëlová: »Nepronikli jste nikdy až na dno všeho, to jest až k strasti?«

Trochu divokosti nebo zlomyslnosti; — trochu lásky k pravdě; zájem o věci vážné, nepřekonatelný i tehdy, když se jej pokoušíme přemoci: to divák přináší s sebou vždycky do divadla a to též nutí veškeré divadlo, že až na světlé přechodné výjimky jest obrazem lidských běd.

Jest jím, aby bylo pevné, aby bylo trvalé; jest jím, aby něco znamenalo. Petrarka pravil: Null'altro che pianto al mondo dura.

Přel. N. R.

Mravní činitelé pokroku.

Z »Historických listů« P. Lavrova.*)

Společnosti hrozí nebezpečí stagnace, potlačí-li ona v sobě kriticky myslící jednotlivce. Její civilisaci hrozí záhuba, stává-li se tato civilisace, nechť jest jakákoli, výlučným majetkem neveliké menšiny. Jakkoli malý je pokrok lidstva, i to, co jest, spočívá výlučně na kriticky myslících jednotlivcích: bez nich je pokrok bezvýjimečně nemožným, bez jejich snahy pokrok šířiti, úplně netrvalým. Jelikož tito jednotlivci mají se obyčejně za oprávněny počítat se k uvědomělým, a jelikož jmenovitě za jejich rozvoj zaplacena ona hrozná cena, o které jsme mluvili v posledním dopise, jest právě jejich mravní povinností odplatiti se za pokrok. Tato odplata, jak jsme viděli, záleží v úsilovném šíření výhod životních,

*) Vyjdou v Knihovně Rozhledů.

Digitized by Google

rozumového i mravního rozvoje na většinu, a ve vnesení vědeckého pochopení a spravedlnosti ve společenské formy.

Promluvme si o těchto jednotlivcích, jediných to nástrojích lidského pokroku. Nechť je tento jakýkoli, závisí jen od nich. Nevyroste ze země jako vyrůstá býlí. Nerozmnožuje se plovoucími ve vzduchu zárodky jako infusorie v hnijící tekutině. Neobjeví se znenadání v lidstvu jako výsledek mystických ideí, o nichž se tolik mluvilo před čtyřiceti lety a o nichž mnozí i nyní ještě mluví. Jeho semenem jest skutečně idea, avšak ne mysticky přítomná v lidstvu: ona se rodí v mozku jednotlivce, tam se rozvíjí, pak přechází z tohoto mozku v mozky druhých jednotlivcův, vzrůstá kvalitativně zvýšením rozumové a mravní hodnoty těchto jednotlivcův i kvantitativně rozhojněním jejich počtu, a stává se společenskou silou, když tito jednotlivci poznají svou jednotu smýšlení a odhodlají se k jednomyslnému působení; ona vítězí, když tací jednotlivci, jí proniknutí, vnesli ji ve společenské formy. Nechce-li jednotlivec, mluvící o své lásce k pokroku, kriticky uvažovati o podmínkách jeho uskutečnění, pak si ve skutečnosti pokroku nikdy nepřál, ba nikdy ani nebyl s to horlivě si ho přáti. Čeká-li jednotlivec, seznavší podmínky pokroku se založenýma rukama, aby se uskutečnil sám sebou, bez veškerého úsilí s jeho strany, jest nejhorším nepřítelem pokroku, nejšerednější překážkou na cestě k němu. Všem, kdo si stěžují do rozvratu doby, do nicotnosti lidí, do stagnace a zpátečnictví, nutno položiti otázku: a v y sami, vidoucí mezi slepými, zdraví mezi nemocnými, co v y jste vykonali, abyste přispěli k pokroku?

Při této otázce vymlouvá se většina na slabé síly, na nedostatek talentu, malý kruh působení, nepříznivé okolnosti, nepříznivé prostředí, nepříznivé lidi atd. »Jací pak my jsme činitelé«, mluví »učili jsme se a nedoučili, nedovedeme napsat ani článku do novin, prorockým darem výmluvnosti nás Bůh také neobdařil, místo ve službě je mizerné, nebo ani žádného není, kapitálu dědeček nezanechal a vyděláš si jen sotva tolik, abys neumřel hlady. Kdyby bylo to i ono — kapitál, výnosné místo i talent, však my bychom se ukázali.«

Nemluvím o těch, kdo se po celý život rvou o kousek chleba. Zmínil jsem se o nich v předešlém dopise, a nepadá na ně ani stínu obvinění. Přešel-li pokrok nad jejich hlavami, nedav jim žádného rozvoje, jsou oni jen jeho obětmi. Dotkl-li se jich rozumový rozvoj, vznítilo-li v nich poznání lepšího nenávist ke lži a zlu, avšak okolnosti udusily v nich veškery projevy tohoto poznání a obmezily jejich život na starost o vezdejší chléb, zachovali-li si při tom všem přece lidskou důstojnost, zůstávají svým příkladem a svou existencí nejenergičtějšími činiteli pokroku. Před těmito nepozorovanými hrdiny lidstva, kteří nevykonali ani jediného skvělého činu, nejsou dle historického významu ničím i ti největší historičtí iniciatoři. Kdyby nebylo prvních, poslední nemohli by nikdy uskutečniti ani jednoho svého podniku. Když znamenití hrdinové bojují a často i hynou v boji za lepší, v tu dobu, nehledě na nepříznivé podmínky, udržují nepozorovaní hrdinové ve společnosti tradici lidské důstojnosti, vědomí lepšího, a když jednomu ze sta oněch velkých činitelů se podaří provésti v životě své idey, vidí pojednou kolem sebe zástup silných lidí, otužilých

Digitized by Google

prací, nezviklatelných ve svých přesvědčeních, radostně vztahovat k němu své ruce. Z těchto nepozorovaných hrdinů připravuje se v každý veliký historický okamžik půda pro reformu. Oni chovají v sobě veškeru možnost budoucnosti. V oné společnosti, ve které by jich nebylo, přerval by se rázem veškeren historický pokrok. Nejširší život takové společnosti nelišil by se v mravním ohledu v ničem od života jiných společenských zvířat.

Avšak tito energičtí činitelé zahrnují v sobě jenom možnost pokroku. Jeho uskutečnění nemůže jim nikdy přináležet a nepřináleží jim, z velice prosté příčiny: každý z nich, kdyby se ujal uskutečnění pokroku, zemřel by hlady, nebo by obětoval svou lidskou důstojnost, mize v obojím případě z řady činitelů pokroku. Uskutečnění pokroku náleží těm, kdo se zbavili nejobtížnější starosti o vezdejší chléb, avšak z těchto posledních může každý kriticky myslící napomáhati pokroku v lidstvu.

Ano, každý. Nemluvte, prosím, o nedostatku talentu a vědomostí. Není k tomu třeba ani zvláštního talentu, ani obšírných vědomostí. Stačily-li váš talent a vaše vědomosti k tomu, aby kriticky posoudily stávající a uznaly nutnost pokroku, je vašeho talentu a vědomostí s dostatek, abyste tuto kritiku, toto vědění vtělili v život. Jen si nenechte ujíti ani jediné příležitosti, kde život skutečně poskytuje možnost k tomu. Dejme tomu, že je vaše činnost nepatrna; avšak z těchto nezměrně malých částí skládá se veškera hmota; z nekonečně malých nárazů tvoří se nejobrovitější síly. Ani vy, ani kdo jiný nejste s to ocenit množství prospěchu, jenž vzejde z vaší činnosti; ono záleží od tisíce různých okolností, od bezpočetných shod, kterých nelze předvídati. Nejkrásnější úmysly vedly k protivným výsledkům, kdežto z působení, na první pohled nedůležitého vzrůstaly nespočetné následky. Možná, že neuvidíme těchto výsledků, avšak ony se jistě dostaví, když jsme učinili vše, co záleželo na nás. Rolník, který zpracoval půdu a zasil zrní, ví, že mnohá zrna zahynou, že nikdy neochrání pole od zpustošení zvěře, od neúrody, od nočního dravce, avšak i po neúrodě nosí znovu hrst zrní na pole, očekávaje budoucí žně. Bude-li každý kriticky myslící člověk stále činně se snažiti o lepší, nechť by byl sebe nepatrnější okruh jeho činnosti, nechť by byla sebe nižší sféra jeho života, bude účinným podporovatelem pokroku, a odmění se svým dílem za onu hroznou cenu, kterou stál jeho rozvoj.

Avšak jsou vskutku nepatrné a důležité sféry činnosti? V jakých to sférách mají lidé právo na monopol pokrokovosti? Snad spisovatelé? Snad umělci? Snad učenci?

Podívejte se na toho spisovatele-pokrokáře, který tak velkolepě píše o blahu společnosti a ještě dovedněji vykořisťuje svých bližních, anebo ve své osobě vydává idey, kterým zdánlivě slouží, na posměch protivníkům. A to nemluvím ještě o různém »obskurním množství«, kterému jest literatura nástrojem nejošklivějšího snížení myšlenky, snížení lidské důstojnosti, nástrojem stagnace a společenského rozvratu.

Podívejte se na toho pokrokového umělce, který opěvá svobodu slova, ačkoli dokonce není dalek toho bráti podíl v zařízeních censury, a který mimo své studium nikdy nepřemýšlel, čím se liší špatná věc od dobré. A to ani nepřipomínám všech těch — a je jich celá legie, — kdo

Digitized by Google

po skromném žebříčku básnického, hudebního, malířského, sochařského a stavitelského tvoření, lezli jen k důchodům, řádům, vysokým úřadům a velkým domům.

Podívejte se na onoho pokrokového profesora, který je hotov, dle okolností, učinit ze své učenosti arsenál pro jakýkoli směr. A co je ještě bezduchých, argumentujících a experimentujících lidských aparátů, kteří, sledujíce po celý život procesy chemického slučování a složení, vzrůst buněk a zkráceniny svalův, deklinace a konjugace řeckých slov, nestejnost přízvuku v sanskritě a v zendu, a charakteristické známky ornamentův z dob Alexandra Něvského a Ivana Hrozného, nikdy nepřemýšleli o tom, že jejich rozum a vědomí jest síla, zaplacená utrpením pokolení, — síla, za kterou i oni musí zaplatiti; že tato síla ukládá jim povinnost, a že argumentování a experimentování mohou přivésti člověka na jednu úroveň s pavoukem, právě tak jako mohou dovésti učence k nejvyššímu bodu lidské důstojnosti, dosažitelnému v jeho době.

Ani literatura, ani umění, ani věda nespasí od nemravného indiferentismu. Ony v sobě nezahrnují, ani samy o sobě nepodmiňují pokroku. Ony mu jen poskytují nástrojů. Ony pro něj hromadí síly. Avšak jen ten literát, umělec nebo učenec skutečně slouží pokroku, který vykonal vše, co mohl, aby vynaložil získané síly k rozšíření a upevnění civilisace své doby; kdo se potýkal se zlem, vtěloval svoje umělecké ideály, vědecké pravdy, filosofické idey, publicistické snahy v díla, žijící plným životem jeho doby, a ve skutky, přísně odpovídající množství jeho sil. Kdo vykonal méně, kdo z osobní vypočítavosti zastavil se na půl cestě, kdo pro krásnou hlavu bakchantky, pro zajímavé pozorování nálevníků, pro samolibý spor s literárním soupeřem zapomněl na ohromné množství zla a nevědomosti, proti kterým je nutno bojovat, ten může být čímkoli: znamenitým umělcem, pozoruhodným učencem, slavným publicistou, avšak sama sebe on vyškrtnul z řady vědomých činitelů historického pokroku. V mravním významu, jakožto člověk, stojí níže než bídný písák, který po celý život neúnavně opakuje stejně bídným čtenářům staré pravdy o boji se zlem a nevědomostí; níže než polovzdělaný učitel, vtloukající s vášní v mozky nedospělých chlapcův zpola pochopitelné vědomosti. Ti činili co uměli a co mohli; nelze od nich více žádat. Najdou-li se ze sta čtenářů jeden nebo dva talentovanější, vnímavější a použijí v životě oněch pravd, jichž poznali od písáka, pokrok zde byl. Rozžehne-li zápal učitelův třebas jen v nepatrném počtu žákův žádost po přemýšlení a samostatném dopracování, žádost po poznání a práci, tu pokrok zde opět byl. Nemluvím ani, jak nezměrně níže, — při veškerém svém uměleckém talentu, při veškeré své učenosti, při vší své publicistické slávě — stojí připomenutí pánové u porovnání s oněmi úplně neznámými činiteli pokroku, o kterých jsem mluvil výše a kteří v sobě chovají veškeru možnost budoucího pokroku.

Namítne se mi, že jsem nespravedliv k umění a k vědě. Krásné dílo, i když není původním duševním výtvorem umělce, jest nicméně rozmnožením vyvíjejícího se kapitálu lidstva; nemluvě o jiném působení umění, přichází člověk z větší části pouhou cestou krásna ze světa všednosti v oblast pravdy a spravedlnosti. Ono bystří pozornost, zvyšuje vní-

Digitized by Google

mavost a jest tudíž již samo sebou nástrojem pokroku, nezávislé od myšlenky, inspirující umělce. Právě tak každý nový fakt vědění, byť byl sebe nepatrnější a nicotnější pro současné životní otázky, jest rozmnožením kapitálu lidského myšlení. Pouhým klasifikováním a studováním všech věcí přírody, jak existují ve skutečnosti, je člověku umožněno klasifikovati a studovati je v jich poměru k lidskému blahu, dle jejich prospěšnosti a škodlivosti pro většinu. Dnes se raduje entomolog, že mu přibyli do sbírky dva nebo tři dosud neznámí broucí a za nějakou dobu vidíme, že studium jednoho z těch brouků poskytne technikovi nový prostředek k zlacinění užitečného výrobku, následovně z části i k rozmnožení výhod života většiny. A mezitím se stal druhý z těchto brouků východiskem výkladu učencova o zákonech vývoje živočišných tvarů a funkcí, zákonech, dle kterých vyvíjelo se i lidstvo ze svého zoologického stavu, a z něhož přeneslo osudně ve svou historii mnoho smutných přežitků; o zákonech, které ukazují člověku, že jen bojuje-li za svůj rozvoj, může vedle nutného zoologického živlu své bytosti vypracovati v sobě i druhý živel, dovolující mu být činitelem pokroku. Dnes linguista s radostí zaznamenal zvláštnosti časování sloves starého jazyka; zítra tato zvláštnost spojí několik jazyků, dosud se různících; pozítří objasní tato spojitost řadu mythův předhistorické doby; a hle, tam se objevila možnost sledovat vliv těchto mythův na učení křesťanských církví, menšině se stala srozumitelnější nálada mysli většiny, a následovně upravena byla cesta najíti prostředky pro rozvíjející se činnost pokroku. Umění a věda ve svých dílech jsou nástroje pokroku, nezávislé od úmyslů a snah umělce a učence, ba i proti jejich přání. Je-li jen umělecké dílo skutečně uměleckým, je-li jen objev učencův skutečně vědeckým — již náležejí pokroku.

Nenapadlo mi ani tvrditi, že umění a věda nejsou n á s t r o j e pokroku, že umělecké dílo a vědecký objev, jakožto f a k t a, neslouží pokroku. Avšak, beze sporu, i kovy, skrývající se v zemi, i hedvábí, vypracované hedvábným bourcem, jsou rovněž nástroje pokroku, jsou fakty pro něj. Umělec, mající na zřeteli pouze umění a nepřemýšlející nikdy o jeho lidském vlivu, může představovat ohromnou esthetickou sílu. Jeho dílo je krásné; jeho vliv může být veliký, ba i velmi prospěšný. Avšak jeho síla nestojí, dle mravní hodnoty, výše než ona obrovská síla, která rozsela po zemi ryzí měď a uzavřela v bahna a jezera železo, a zajisté nikdo nebude se příti o prospěšnosti kovů pro lidskou civilisaci. Esthetická síla sama o sobě není dokonce sílou mravní. Mravní, civilisační a pokrokovou silou stává se, nezávisle od umělce, jen v mozku toho, kdo nadchnuv se krásným dílem, byl dojat až ku štěstí; jen v tom, kdo se stal lepším, vnímavějším, uvědomělejším, energičtějším, činnějším, pod vlivem dojmu, jehož se mu dostalo uměleckým dílem; tak jako kov se stal civilisační silou jen v mozku toho, kdo z něho vymyslel první užitečný nástroj. Umělec, jakožto umělec, stojí na jedné úrovni s každým mohutným fysickým nebo organickým procesem, nemajícím žádného lidského významu. I zvuk, nebo oběh krve jsou prameny myšlenky, tužeb dobra, odhodlanosti k dílu, avšak ony nejsou ani myšlenkou, ani dobrem, ani odhodlaností. Aby se umělec s á m stal civilisační sílou, musí s á m v díla svoje vložiti lidskost; on musí v sobě vypracovat pramen pokroku, a odhodlanost ho

Digitized by Google

uskutečnit; musí přistupovat k práci, proniknut myšlenkou pokrokovosti; a tehdy, v procesu tvoření, neukládaje si násilí, stane se vědomým historickým činitelem, poněvadž skrze sledovaný jím ideál krásy bude i jemu vždy zářiti potřeba pravdy a spravedlnosti. On nezapomene bojovati proti zlu, což je povinností každého, a jeho tím více, čím více přírodní síly je v něm skryto.

Totéž možno říci o učenci. Nahromadění vědomostí samo o sobě, nemá více vysokého mravního významu než nahromadění vosku v úle. Avšak vosk stává se nástrojem civilisace v rukou včelaře, v rukou technika. Oni jsou včelám velice povděčni, ošetřují je pečlivě, a uznávají, že bez včel by nebylo vosku. Avšak přece včely nejsou lidmi; nelze nazvat včely mravními činiteli civilisace a vypracovaný jimi vosk je po vnitřní potřebnosti jen materiálem pokroku. Entomolog, sbírající brouky i linguista, zaznamenávající sklonění, činí-li to pouze z vnitřní rozkoše pozorovati sbírku broukův, nebo věděti, že slovo to skloňuje se takto, nestojí nikterak níže — avšak za to i ne výše — než včela, vyrábějící svou hrudku vosku. Dostane-li se tato hrudka do rukou technika, který ji promění ve voskovou náplast, nebo do rukou chemika, který pomocí jí objeví nový zevšeobecňující zákon, stane se hrudka materiálem civilisace; roztaje-li bez užitku na slunci, je práce včely ztracena pro pokrok. Avšak v obou případech není včela při tom ničím: ona ukojila svou potřebu, přepracovala potravu v hrudku vosku, vnesla tuto hrudku ve svůj úl, jak jí jako živočichu přísluší, a pak odletěla za novou potravou. Podobně stává se i fakt vědění nástrojem civilisace jen dvojí cestou. Předně, v mozku toho, kdo ho upotřebil v technice nebo ve službě povšechné myšlenky; za druhé, v mozku toho, kdo vypracovává vědecký fakt, ne z rozkoše dívat se na něj jako na novou hrudku vosku, nýbrž s rozmyšleným zavčas cílem, jako na materiál, směřující k určitému technickému upotřebení nebo k určitému vědeckému a filosofickému zevšeobecnění. Věda a umění jsou mocné nástroje pokroku, avšak řekl jsem již na začátku tohoto listu, že se pokrok uskutečňuje jen v jednotlivcích; jen jednotlivci mohou být jeho zdrojem; a v tomto ohledu mohou být umělec a učenec, jakožto osobnosti, nejen mohutnými činiteli pokroku, nýbrž mohou také úplně stát vně pokrokového hnutí, nehledě na jejich talent a vědomosti, rovni nevědomému kovu nebo zvířeti, od kterých nikdo nežádá mravnosti. Druzí, skuteční, lidé, možná méně talentovaní a méně učení, mohou vtisknout lidský význam materiálu, nahromaděnému velikými umělci a velikými pracovníky, avšak oni přidávají, vtiskují význam těmto pracem svým pochopením. Oni vnášejí tyto práce v pokrok historie.

Zdržel jsem se zúmyslně při vědě a umění, jako při nejmocnějších živlech civilisace, abych ukázal, že i tyto sféry samy o sobě netvoří pokroku; že ani talent, ani vědomosti nečiní ještě samy o sobě člověka zdrojem pokroku; že s menším talentem a vědomostmi možno v tomto ohledu vykonati více, konáme-li vše, co můžeme. Ano, opakuji, každý kriticky myslící člověk, odhodlaný vtělit svou myšlenku v život, může býti činitelem pokroku.

Digitized by Google

Aktaion.

Napsal Basarov. (Pokračování).

Druhý den odebral se k Irmě. Zastihl ji rozechvělou; přivítala jej tak, jakoby byl přišel ne právě vhod. »Proč se na mne tak díváte?« řekla mu. »Měli jsme tu výstup s Viktorem. Před chvílí odešel.«

Ukázala mu na židli a sama sklesla naproti němu do pohovky. »Ano, tak je to, příteli,« a rukama zastřela svůj obličej.

»Ukažte oči — podívejte se na mne,« ozval se tiše. Dívala se na něj pohledem zavlhlým, ale opanovala se.

»Je konec? Je všemu již konec?« ptal se jí.

Pokrčila rameny. »Snad — kdož ví? Dostavila se zkouška, kterou musíme přetrpět. Vy ji snesete a já — konečně — snad také.«

»Chtěl jsem promluvit s vaším mužem,« pronesl po chvilce.

»Promluvte s ním,« odvětila.

Jarošovi bylo nevolno. Vstal a prošel se pokojem. Pak přistoupil k Irmě a vzal ji za ruce. »Víte to, Irmo, co jsem zkusil za dnešní noci?« —

Dívala se na něj stále tím zvláštním pohledem. »Těžko je vám trpět, viďte?« řekla s povzdechem. »Nejsme již mladí.« Pak bylo chvíli ticho. —

»Pamatujete se na závody?« pronesla tiše, »na večer po tom, jak se tančilo? Tenkrát bych byla přišla sama pro vás, tak jste se mi líbil. Vyrostl jste vysoko, měla jsem vás ráda v té výše . . . Zapomněla jsem, že nemůžete mne milovat. Víte, ten pohled, kterým jste se díval na mou sestru, když jsem vás k ní zavedla, ten pohled stále mám na mysli! Byla bych snesla všechno k vůli vám. Je mi přece lhostejna tak zvaná dobrá pověst. Byla bych žila jen vám . . . Chtěla jsem však nemožné. Byl to nerozum, uznáte sám. A jednou, jednou mne odsoudíte. Ale taková jsem byla a budu vždycky.«

Poslouchal ji se srdcem umírajícím. Byla to pohřební řeč . . . »Byl jsem veliký slaboch, řekněte,« vyrvalo se mu z úst, »nenašla jste ve mně toho silného muže, toho barbara, po kterém jste toužila. Usmrtila jste mne svojí krásou — Artemis.«

Podávala mu svou ruku. »Buďte s Bohem, příteli.«

Chtěl ji přivinout. Ona však stála, podobna hrdé antické soše s čelem vztyčeným. Vtiskl plachý polibek na toto mramorové čelo a odešel.

12.

Věděl, že v noci nebude spát a proto nešel domů. Zapadl do hostince a za chvíli šel do jiného a tak prošel jich několik, až nebyl sám sebe vědom. Okolo půlnoci setkal se s Viktorem. Byl rovněž napilý a strhla se náhlá scéna, která skončila vyzváním k souboji.

Následujícího jitra dostavil se k Jarošovi přítel Sittův, aby mu oznámil podmínky souboje. Půjdou na šavle zítra, v sedm hodin ráno na určité místo v lese.

Jaroš poslal pro Daniela a řekl mu všechno, co se stalo. Bude-li

Digitized by Google

chtít, může přijít jako svědek. Daniel se zlobil, rozmlouval mu to; konečně svolil a slíbil, že přijde. Odebral se potom k svědku Sittovu, aby projednali podrobnosti.

K souboji však nedošlo. Jaroš se nedostavil. Místo něho došla zpráva, že jest nemocen a blouzní v horečce. Jeho známý, mladý to lékař, uvázal se v ošetřování nemocného. Nevěděl sám, jaký to případ, ale tolik rozpoznal, že tu propukl zárodek delší nemoci.

Jaroš musil žít několik neděl v úplném klidu — —

A když se již pozdravoval, padalo poslední listí se stromů a byla tu zima. Přišla najednou po slunných a blažených dnech podzimu. Nebylo žádného přechodu k takové změně, než upomínka na jedno »buďte s Bohem příteli,« na půlnoc, ve které chtěl zabít Sittu — — a pak se mu všechno ztratilo v mysli a byla jen tma a tma.

Když se vzpamatoval tak dalece, že mohl jíti ven, šel, pokud mu dovolilo počasí, na procházku za město. Byl rád, že zase chodí, tolik však věděl, docela zdráv že již nikdy nebude. Smutná zima jej sklíčila.

Prve než napadal sníh, vracel se z procházek cestou kol Sittových. Tam v té prázdné zahradě trhali květiny, v té opuštěné besídce sedávali. Tam ono okno bylo rozevřeno a jím proudily píseň a hudba do mlčícího okolí. Zdali spatří stín její na záclonách? Nespatřil ničeho.

Daniel mu řekl jednou, že Sittovi žijou spolu teď úplně šťastni. S ním stala se změna, nepije prý víc. — »A což o souboji?« — Nejspíše zapomněl, nebo chce mít pokoj. Tak je to lepší.

Jaroš se usmál.

»A kdy zas budeš chodit s námi do cvičení?« ptal se ho Daniel.

»Jak budu moci,« odpovídal. »Budeš vidět — bude to co nejdřív.« Ale sám tomu nevěřil.

Především by se musil cítit úplně zdravým, to se však necítil. Aby věděl, na čem je, navštívil jednoho lékaře, u něhož dosud nikdy nebyl. Ten ho nezná, nezáleží mu na ničem, řekne mu pravdu do očí. Lékař jej vyšetřoval, vyptával se ho a pak usedl na židli. Radil mu mírný způsob života a lázně. »A co říkají druzí, kteří vás ošetřovali a znají?« ptal se Jaroše.

»Říkají totéž,« odpovídal Jaroš.

Lékař se zamyslil na dlouho. To byla velká, slavnostní chvíle. Ticho bylo v pokoji, jakoby věčné Tajemství se mělo zjevit. Duch lidský zabloudil ku prahu Neznámého. Hamletovo »být či nebýt?« zachvělo se zde. Život a smrt — — těžká hádanka!

»Nu, nedělejte si z ničeho nic,« vyrval se lékař z mlčení. »Buďte vesel a na jaře budete zdráv.«

Jaroš myslil dlouho na tuto poradu. To byla svatá chvíle Never more.

Obtěžoval zbytečně lékaře, to věděl. Ačkoli je to jejich obchod — Vždyť vracel se do dnů, které předcházely jeho román. To byly chvíle kypícího zdraví, kdy dívky jej milovaly a se mu vzdávaly. Rád vzpomínal na tyto chvíle, hledaje útěchu proti Irmě. Bylo mu to však málo platno. Pravda, byly mezi nimi hezké dívky, Irmou však nebyla žádná. Tu jemně odstíněnou hru citů nedovedla žádná vytvořit. Zbyla však po-

Digitized by Google

tom vášeň těla, náruživost krve; hledal dobrodružství, aby zapomenul. Kupoval, co se koupiti dalo a bral, co mu přišlo do cesty. A to tak dlouho, až se mu vše to zošklivilo. Hnus jej přepadl, sobě sám se zošklivil. Vždyť nebyl frivolním, ani rafinovaným. Byl-li smyslným, tož byl jím jako pouhé dítě přírody; smyslnost byla hlad a žízeň v jeho životě; nikoli však hlad jedlíka a žízeň pijáka. Nenáviděl anekdot a řečí zbytečných. Jemu náruživost byla vítána jen co vzplanutí činu, ostatní vše bylo hloupostí.

A teď žil opuštěn, když všechny struny jeho nervů byly rozehrány. Hledal rozkoš, aby zapomenul své lásky; hledal jinou ženu, jinou milenku a žádné víc nenašel.

A čím více toužil po náhradě, tím větší bylo jeho sklamání. Neboť ženy příliš záhy a dobře seznaly, že nikoliv ony, nýbrž on je toužící a tak začalo několik trpkých a malicherných komedií hloupého milkování, které kdysi z duše nenáviděl, milostných dobrodružství, ze kterých číhalo na něj buď sklamání anebo výsměch.

Výsměch přišel často nezasloužený. Byl přece daleko citlivějším, daleko upřímnějším ve svých vášních, nežli sta jiných; ale smály se mu přece. Měl najednou špatnou pověst. Různé ženy lákaly jej na oko jen proto, aby se mu mohly vysmát. A to bouřilo jeho krev; jeho starou, vrozenou nenávist k ženám, k té bídné rase, která po tisíciletí nesnažila se povznést a dosud je líná se vzchopit. Tyto ženy, které dosáhly stupně otroků, měly něčím být pro něho — k smíchu!

I vyhostil je všechny.

Tato zima, která se plížila v před hlemýždím krokem, zdála se mu být celou věčností. Čekal na jaro, ne tak pro své uzdravení, jako pro možnost volnějšího života. Neboť kromě vycházek za město — a to jen, když bylo hezky — nikam nechodil. Nejvýše k Danielovi; ostatně společnosti se vyhýbal. Vždyť po nikom netoužil. Jeho zájmy a ostatních zájmy byly naprosto různy.

Dni konečně ještě ucházely; ale noci byly dlouhé, neboť téměř nespal. Probouzel se a rozsvěcoval lampu, aby přečetl několik stránek a zas usnul. Četba jej dříve málo bavila, až na věci, které se týkaly minulosti, nyní však čítal, co mu do ruky přišlo. Nejraději Dostojevského, protože ten také něco zkusil.

Když se mu zdálo, že usne, zhasil světlo a zavřel oči. Ale nadarmo. Tu vracel se vždy k onomu rozchodu s Irmou, k onomu souboji. Ptal se, proč ona nedává o sobě nic vědět? Což všechno to již skončilo? Až mu bude lépe, bude se bít, ano bez odvety nezůstane. Ale to ticho, to děsné mlčení!

Při tom pozoroval, že se stále mění. Den byl mu nocí, tu spal, a noc proměnila se mu v den. Bděl kolik hodin, když jiní sladce spali. —

Irma zajisté spala i Viktor — až horko mu bylo z toho pomyšlení. A on ji miloval. Jí dal všechno své mládí, své síly, svou duši, svůj život. Ona dávala jen tělo, on duši. Taková jest láska — —

A z obrazu, který si koupil, odjížděje sem, hleděl na něj Aktaion, měnící se v jelena. On sám, Jaroš, mění se v jelena, stává se plachou, samotářskou bytostí. Kam to dospěje?

Digitized by Google

Při tom však — což bylo nejhorší — sám se všemu poddával. Jakoby neměl více síly nad svým tělem. To tělo chřadlo a nestálo za nic, ale on již uvykl. Vždyť i Caesar byl churav a přece vládl půlí světa! »Duše,« myslil si, »ta při tom arci trpí; neboť duše je vůní květu a vadne-li květ, je po vůni; duše je nejsilnější tam, kde je nejsilnější tělo, neboť může nejvíc chtít, ví-li, že tělo postačí. Duši svou však nechal za Irmou, ztratil ji kdes na podzim; ale duch jeho tu zůstal, duch hloubavý a přemítavý; duch, ve kterého celý potopil se Jaroš.

Přišlo jaro. Nepřišlo se slunným úsměvem, zařící teplem a rozkoší. Zvolna, zakuklené ve chmurná oblaka, sem tam rozhazující sporé květy, sem tam čarující listí na nedočkavýeh stromech. Celé dni drobounce pršelo. A v těch deštivých, zdusených dnech, ze vlahého tepla, když nikdo nešel na procházku, jako ve sklenníku vybujelo všechno listí a vyrostly všechny květy.

Jaroš uvítal s jásotem pozdravení května. Tedy přišla přece jen Maja, ta čarodějka. Čím byla jemu po dlouhé zimě!

Před léty miloval ji více, ale jako tvrdý, otužilý hoch, kterému příroda leží u nohou. Nyní však příroda měla mu být dobroditelkou, měla jej přivinout na prsa svá a pozdravit. On věděl, že sotva tak učiní. —

»Ta nebojí se mrtvých,« říkával; »co jsem jí víc než jeden chroust?« To nebylo již zřídlo helenských rozkoší. To bylo jen bohatství tomu, kdo mohl brát a si urvat. Kdo neměl síly, byl odstrčen.

Chodě po lese, neblouznil víc o soucitu přírody. Zajisté lhostejně rostou a pučí ty stromy; jim je lhostejný, jako každý jiný. Jestliže mlčí k jeho bolestem, snad je to líp, než soucit lidí (falešný soucit!) Ty stromy, ta tráva, to ptactvo jsou jen automat, kterým pohybují neznámé síly. Cítil až u srdce, jakým otrokem je příroda, ta, která dřív byla jemu paní. Hle, jestli šel pěšinou, ptáci uletovali před ním a srny se mu vyhýbaly útěkem. A přece je miloval a nikomu by neublížil. »Jsi člověk,« vzkřiklo to v něm, »to jest vrah ostatních tvorů a jejich kletba na tobě lpí.«

Pak zamiloval si západ slunce. Ano, vzpomínal, vždyť před několika měsíci s Irmou jsme se dívali, jak nebes oko zachází. »Ty veliké, šťastné oko nebes, čím by bylo tvé štěstí, kdyby nebylo těch, kteří tě vidí?«

»Dívali jsme se spolu na louku, přes kterou běžel chladný vítr a plakali jsme spolu. Tehdy však byli jsme šťastnější, než celý svůj život.«

Více než slunce miloval však měsíc, když vycházel na mrtvém nebi. A za nocí, ve kterých nespal, díval se k němu oknem svého pokoje. To je tedy ta Selene, která přicházela k Eudymionu? To je ta Tanit, ku které se modlila Salambo?

A jelikož měsíc na něj působil, jakoby byl v jeho moci, podobně jako na ženy působí, poznával, jak slabé jsou jeho nervy a že víc a více stává se zženštilým.

Citlivost jeho byla mu samému novým objevem. Dokud byl zdráv,

Digitized by Google

přecházel s humorem a lhostejností tisíceré věci, které nyní zachycovaly se jeho duše, jako letící chmýří se chytá na větvích.

Tak četl o Stockertovi, který zabil v Litovli herce, že jej odsoudili na 4 roky vězení, a jedno děvče, že zabila své dítě, ku smrti provazem. Jindy by byl lhostejně přečetl dotyčné referáty ze soudní síně. Ano, přečetl je bez valného dojmu; ale na procházce vracely se tyto novinky stále a jeho mozek s neobyčejnou silou se jimi zaměstal. Že nějaký zfanatisovaný člověk zabije člověka, který mu nic neudělal, je veliké pobloužení a čtyři leta jsou dosi značným za to trestem. Z toho by si druzí mnoho nedělali, kdyby byl dostal i méně. Ale když chudé, bloudící děvče na cestě v zimě položí své dítě do sněhu, protože sama je nemanželským dítětem a ví, že by se jemu vedlo právě tak bídně, jako jí, matce; když toto stvoření, kterému logika, chladnokrevnost atd. je dalekou, neznámou věcí, tato zoufalá žena když octne se před učenými hlavami, před slavnou porotou dobře živených lidí, kteří nepoznali nikdy hlad a zoufalství; když tito »křesťané« řeknou pobloudilému tvoru: zabila jsi, tedy budeš zabita — — není-li toto faktum v celé své promyšlenosti daleko horším, než zabíjení Armenů a válka Řeků s Turky?

»Příteli!« volalo v něm posměšně druhé Já, »příteli, což není ukrutností na světě daleko horších, při kterých naše 19. století osvěty a pokroku mlčí?«

Ale chorobný rozpálený duch Jarošův se nevzdává. Ti moudří a opatrní, kteří hlasovali pro smrt a pak šli klidně a s chutí se najíst — nemají-li tito děti a ženy? Nevědí nic o tom, v jaké horečce žije žena, aby měla někoho, kdo ji k sobě přivine? Může-li za těžký svůj osud, že radosti své — možno-li mluvit o radostech takového služebného tvora — zaplatí porodem a bolestí? Může vůbec za to, že se narodila ženou, to jest pouhým nástrojem přírody k zachování lidské existence? Tito lidé, kteří ze zvyku a pravidelně souloží, ví-li, co jest opuštěnost těm, kteří nemají naděje, dosíci rodinného spolužití? Ví-li tito lidé to, co věděl Kristus, když právě takovým lidem předvedl před 1800 lety padlou ženu a ukázav na ni, řekl: »Kdo je lepší jí, ať první hodí po ní kamenem!« —

A druhé, ironické Já zas pravilo: »Příteli, není to všechno pošetilost, čím se zabýváš? Když ty si musíš odepříti, proč o n a ne? Díval jsi se v obličej té vražednici? Kdybys ji byl viděl, jako soudcové ji viděli, byl bys ji stejně odsoudil.«

— »Ano,« řekl si Jaroš, »byl bych snad ztratil svůj soucit. Ale obhájce jej neměl ztratit. Jemu lidský život má mít více ceny, než partie karambolu a jestliže nedovedl se rozohnit a druhé přesvědčit, pak neměl obhajovat!«

— »Ale vždyť to je žena davu, jeden kus ze stáda!« posmíval se mu ten druhý.

»Pravda, to je nejsilnější důvod; pravda, já nemohu pochopiti ty druhé lidi, ačkoli mají také své velikány. Co mne se týče, jsou jinačí. Jejich logika — je mi absurdní; jsou všichni stejně hrubí a všichni si rozumějí. Kdyby to byl nerozum (nerozum dle j e j i c h pojmu), že odsoudili ženu, pak by se to zajisté nestalo. Máš pravdu, ty druhý . . . ono

Digitized by Google

je sice psáno pro ně Evangelium, ale jak mu mají rozuměti? Mají příliš mnoho krve, než aby mohli se jím zabývat . . . Ona však plakala, ta žena, slyšíš ona plakala . . . Vzpomeň si, v divadle že kolikrát zapláčou si všichni ti, co byli na soudu nebo co četli o něm . . . a je to jenom komedie . . a nikdo jiný o té křivdě neví, jenom já. Řekni mi, v noci proč nespím, když na to si pomyslím? Či já jsem Svědomí?

A ten druhý se v jeho srdci zasmál: »Mlč, ty umřeš taky. Život jest opravdu jen komedie.«

Odloučil se od »stáda.« To však nebylo pro to, že se nad ně povznesl. Nikoliv, on se ho bál. Bázeň! jaké to divné slovo pro toho, který jí dřív nepoznal. Ale proč nevzchopil se a nešel obhajovat onu ženu? Tu si byl jasně vědom, jak lživé jsou myšlenky jeho. Vypadalo by to, jakoby chlubit se chtěl humanitou v tomto věku frází. Mluvit, ale ne jednat. A činů bylo třeba. Činů především; jít na veřejnost a postavit se proti všem. Říci: vy jste jednali špatně a to jest mínění mé. Zatím však stulil se do koutka jako pes a štěkal a při tom se bál . . ohavný člověk!

Proč tedy založil Tyrš svou četu nových lidí? Proč to měli být Sokoli, podobní těm ptákům, kteří nad všechny ostatní se vynesou? Zdaliž neměli to být v budově našeho národního bytí ty mohutné pilíře, na kterých se všechno drží?

Co záleží na ostatním — co záleží na celém ostatním národu: ale ty pilíře tu mají věky pevně stát a žádný příboj nesmí je zvrátit. Aby však to byly pilíře, které drží a upevňují náš stánek, musí být pevny a tvrdy. Pevný a tvrdý má být Sokol! Nikdy se nemá ohlížet ani na pravo, ani na levo. Čím jemu jsou malátnost a bezčinnost? Ničím. Ať se zdá všem jakýmkoliv býti, on má být vždy svůj a vždy pevným!

A ten zvláštní, obdivuhodný tvůrce, v jehož duchu byl vypjat chrám velkolepý našeho národa, ten, který v náš věk vyvolal své bratry: to byla jistě duše starých Bratří, kteří hlásali »Milujme se vespolek.« A při tom byl to duch antický, vysoko vypjatý nad úroveň dneška, ozlacený sluncem dávno dřímající Hellady; muž, který vykouzlil nový sen, aby jej uskutečnil . . a tento muž, který poznával, že není ještě hotovo vše to, čeho si přál . . šel do vysokých Alp . . šel vysoko, člověk toužící a hledající, aby tam zahynul . .

A Jaroš, dívaje se na poprsí svého Tyrše, který zdobil jemu pokoj, ponořil se vždy ve teskné rozjímání. »Není činů, není činů.«

* * *

Konečně přestalo pršet. Byla první jasná neděle. Jaroš se šel projít. Teplý vítr jej ovanul a jakoby zasáhl v jeho srdci dřímající struny.

Hle, tam v dálce ten vrch a hrad a ty modré lesy jak se vlní! Znal každý jejich záhyb. A tak modré mívala šaty. Jak jej lákaly k sobě ty modravé vlny, jež znal tak jako každý záhyb roucha milené ženy! Tam ta zelenavá mýtina, kde seděli čekajíce bouři . . Kolikrát ji prochodili, za vlání vůní z květin a stromů, když motýli sedali jim do cesty, když hrdlička lesní cukrovala v dálce. Tam byli sami a dnes — zde

Digitized by Google

chodí v parku na pokraji města, ve směsici lidstva a v jeho veselém šumu je mu smutno a cítí se být opuštěn.

Co však dělá Irma? Myslil si, že ji zde uvidí. Potkat by ji nechtěl, ale uvidět, aspoň z dálky a pak zase jít domů. Kde je dnes asi? A což, jestli zas vyšla tam ke hradu a chodí v lesích? Kde by jinde mohla být?

A tu se mu zastesklo po prožitých dobách a touha, nesmírná touha, jít za ní tam daleko jej uchvátila. Zapomněl rázem na všechno, co předcházelo. Jakoby vše to se bylo rozplynulo s uprchlou zimou.

Ale srdce, to mdlé srdce nedalo se vášní víc uchvátit. A rozum, ten chladný kritik se mu vysmál: člověk je již takové hloupé stvoření, že za jeden krásný den zapomene tisíc šeredných.

Šel kolem hřiště, kde mládež bavila se hrou v míče. Můj Bože, jak připadaly Jarošovi takové slečinky! Obdivuhodná stvoření, čím by mohla býti jemu? Ne, jej mohla milovat jen ž e n a a v tom spočívala cela tragedie jeho lásky. To přece věděl, že jest Irma vdána. A teprve nyní, v tuto neděli, při pohledu na tyto slečinky pochopil svůj bolestný osud. Mohla jej některá z nich pochopit? Ani její sestra ne. Žádná jiná nemohla být jeho milenkou. Ji nebylo třeba učiti tomu, jaký jest muž; neviděla v něm ani otroka, ani tyrana, ale sobě rovnou, lidskou, žádající a proto trpící bytost. »Jaroši — to ty jsi?« zvolal v tom na něj Daniel a uchvátil jej pod paží. »Pojď, půjdeme spolu.«

Tolik však bylo jasno, že ji miloval. Čím déle ji neviděl, tím prudčí byla jeho hluboká vášeň. Tu celou zimu, kdy ji nespatřil a kdy málo na Irmu myslil, tím více duše jeho žila jen jí. Nevěděl o tom, ale bylo tomu tak.

A což ona? Trpěla zajisté také. Snad nikoli v přítomnosti; ale tehdy trpěla, když měla jej ráda, pokud on ničeho o tom nevěděl . .

A teď hynulo jeho srdce . . Ale srdce člověka jest ubohý nástroj . . Může snad Jaroš za to, že nemá srdce tygra? Jak přišel k němu, k té nervosní lýře, kterou každý vánek zachvívá? Měl obviňovati snad svoje rodiče? Otec, ten žije, statný a spokojený muž, desetkrát silnější svého syna; a matka, ta dávno již odpočívá v zemi. Ano, matka snad měla takové ubohé, citlivé srdce. Ale jdi a požaluj si jí! Ona též za nic nemůže . . A tak jest jen jediné — Osud, na co lze shrnouti zoufalé výčitky. Co však jest Osud?

Jest jenom Bůh.

A na Boha, na Neznámého uvaliti všechnu svou bolest — jenom to zbývá. —

To jest však — mlčící ironie. To věděl od jakživa a proto věřil v ta slova: že všichni trpíme tím, že odvracíme se od země a letíme k nebi. Arci, někdy, za krásného jitra, když růžově kvetly jabloně, bylo mu, v jejich stromořadí jakoby měl kleknout a sepjati ruce k modlitbě. Ano, obdivovati se přírodě, to jest modliti se. Povznésti se nad vše nízké a všední a zbožňovati krásu. Ale jmenovati Boha dobrým a vševědoucím, připadalo mu dětinským a ilusorním. Jest jen žíti! a možno-li, hledati klid svědomí. Ale miliony lidí nemají svědomí a jejich slavné obřady a pompy nemohou zastříti tuto bídu duše. Prapory, žehnané před bojem, a miliony obětí inkvisice nedovedly zjeviti nám Jeho. Nechal trpět

Digitized by Google

své vyznavače, nechal hynout a umírat lidstvo v bídě, v nemocech a zoufalství, a nezjevil se . .

Je-li však jaký tento dárce života, který má nám býti tím, čím rodiče jsou děcku, pak nestačí říci: Cti rodiče své, neboť to jest přikázání — pak dlužno vědět, proč a nač? Mám-li ctíti rodiče, není mi to vrozeno, neboť se mi to poroučí a jestliže tomu tak, mou úctu musí si vydobýt.

Tak asi rozjímal Jaroš.

»Nevezmeš mého jména nadarmo!« to byl nejlepší výrok, jaký vymyslil starověk. My jsme však zhřešili proti němu, my, bídní farisejové a otroci, v neuvěřitelné snaze zalíbit se neznámému, lísáme se k němu v kouři kadidel a jmenujeme jej nejvyšším a nejsvětějším, přidávajíce mu atributy, které se zrodily v našem ubohém lidském mozečku. Jeho zdrcující mlčení, jeho velkolepé incognito jsou nám malicherností. My víme všechno, my víme tolik co on, ba více ještě, neboť ho známe, tak jako svého kamaráda — to šílenství! To neodpustitelné zbloudění!

Ale! jestliže jsme tak nešťastni, že v našem mozku musí se zrodit myšlenka na něho, jako červ v ovoci, tedy proč taková myšlenka otrocká? Proč neříci: jsi-li náš Otec, jsi-li dárce našeho života, pak máš jen ty povinnosti k nám. Pak jsi nás měl stvořiti šťastny, třebas na několik let, měl jsi nás oblažit a pak nechat umřít. Ale ne růsti v bolestech a hynout v mukách! Měl jsi nám býti dárcem štěstí a pak by bylo dobře!

Ale tu vycítil Jaroš, kterak všichni bojí se vysloviti tuto tak samozřejmou myšlenku; všichni si myslí, pouze my že máme povinnosti života a žádná práva. A přece je tu poměr vzájemný. Arci, ten neznámý bude mlčet a se nezmění. Arci, bylo by chytřejší, poddat se a hledět zlepšit svůj osud. Ale náš Jaroš myslil docela jinak: »Těším se,« říkával »až umru, na velký soud. A budu-li s Ním mluvit, pak ať uslyší můj stesk.«

Umřít — zarylo se hluboko v jeho mysl. Neboť s nikým jiným neměl účty než s Ním. Ó, kdyby jen tak mohl vše mu říci!

Při tom však bylo všude ticho. Všechna ta zoufalství, všechny myšlenky tekly do prázdna a Nekonečnost se mu vysunovala. On však věřil, že přece něco dokáže. Je-li nic, tedy jeho život je ničím a jeho zahynutí také ničím. Co tím kdo ztratí? — K čemu se narodil? Umře, jako miliony neznámých a bude dobře. Země se bude točiti dál. Hvězdy nezhasnou. Mravenec když zahyne, to jest, jakoby zahynul on — Jaroš.

A tak, s myslí klidnou, s pohledem upřeným v dál, čekal, až přijde ku hrobu.

(Příště ostatek.)

IX. mezinárodní zdravotnický a lidopisný sjezd v Madridě od 10. do 17. dubna 1898.

Napsal Dr. Erazím Vlasák.

Za bouřlivých dnů před válkou, kdy to hlučelo, vířilo a kypělo v massách lidu, demonstrujícího po madridských ulicích, konán byl v hla-

Digitized by Google

vním městě španělském devátý mezinárodní zdravotnický a lidopisný sjezd. »Zveme všecky přátele a pěstitele hygienických věd do své pohostinné, rytířské vlasti na vědecké hody. Nikdo nelekej se hrozivých válečných mraků nad Hispanií se stahujících. Národ náš i v těžkých dobách, kdy neurvale dotýkáno jest jeho cti, dovede míti úctu před vědou,« napsal organisační komitét sjezdový do cirkuláře, kterým zval ku sjezdu. Nelze upříti, že všickni cizozemští kongresisté se zvláštními pocity vstupovali na španělskou půdu. Čekali jsme každé chvíle, že nás po dlouhých cestovních útrapách vrátí, abychom přišli jindy, dnes že Španělsko nemá času na vážnou a klidnou práci. Však sjezd byl zahájen slavnostně 10. dubna a skončen bez překážek 17. téhož měsíce, i zanechal v mysli všech účastníků nejlepší dojem. »Válku chceme! Dolů ze Sagastou! Dolů s královnou!« hlučel po ulicích španělské metropole rozčilený lid, ale s úctou umlkal, objevila-li se někde skupina kongresistů a smekal klobouky . . . .

Mezinárodní sjezdy zdravotnické a lidopisné vznikly v prvních letech sedmdesátých. První konal se v Bruselu, následující v Paříži, Turině, Ženevě, Hagu, Vídni, Londýně a Budapešti. Londýnský byl navštíven 2883 účastníky, počítaje v to 400 dam, budapeštský roku 1894 2557 muži a 317 damami. Počet kongresistů stoupá stále a v tom spatřovati lze, že všeobecně uznává se důležitost tohoto sjezdu. Všickni vzdělaní národové světa vysýlají k němu své zástupce, aby se navzájem poznali hlavní pěstitelé věd zdravotnických všech zemí a aby navzájem dohovořili se o výsledcích své práce, ze které všeobecnému dobru může kynouti jen zisk. Malý zástupce malého národu může zde poznati velké bohatství vědecké velkých národů, sezná velikány zdravotnické i lidopisné vědy celého světa. Nabývá zkušeností, vědomostí a chuti k úsilovné, další práci. Skromný obzor jeho se šíří a v hlavu dere se myšlenka, že malý národ předce jen má potřebu co nejvíce a co nejčastěji posýlati své syny do velké, bohaté ciziny, aby vědění své rozšiřovali a potom uplatňovali ve své domovině. V takové práci, v takovém úsilí může se malý národ dodělati žádaných úspěchů a může stavěti se potom po bok duševně velkým a zámožným národům cizím. Z takové práce pozná, v čem záleží kouzlo pravé, vědecké práce a vrací se ku svému chudému krbu s vůlí, že chce také pracovati, že chce jíti stejným krokem s velkými ku předu . . .

Madridský internacionální, zdravotnický a národopisný sjezd konal se pod protektorátem krále Alfonse XIII. a královny vladařky Kristiny v budově národní knihovny a národních museí. Nejvíce nádhery použito bylo při sjezdovém zahájení dne 10. dubna ve velké dvoraně národní bibliotéky. Bylo tu uniforem a byl tu celý »vznešený svět,« representující vládní a úřední kruhy španělské. Lid španělský hlučel pod okny nádherného paláce a volal — válku a odstoupení těch, kteří přišli uvítati zástupce všech národů do síně vědy. Byli zde ministři, nejvyšší úředníci soudní a političtí, arcibiskup a preláti, byli zde zástupci všech vzdělaných národů všech dílů světa v pestrých uniformách neb v prostém černém úboru a všude plno řádů i vyznamenání, až se prsa pod jich tíhou úžila a prohýbala.

Však nebudeme líčiti formality sjezdové. Jsou tyto vždycky a všude

Digitized by Google

stejné. Netlumočí to, co by tlumočeno býti mělo. Je v nich strojenost a upřímnost i pravda nechodí s nimi. Nám jde o jiné věci. Internacionální sjezdy hyginické připravuje komitét složený ze zástupců všech národů. Komitét tento je permanentním a doplňuje se na každém sjezdu. Dnes stojí mu v čele pařížský profesor Dr. Brouardel. Rakousko oficielní, vládní, má v něm dva zástupce, nejvyššího zdravotního úředníka svého ministeriálního radu Dra. Kusého a prof. Grubra z Vídně. Maďaři mají též dva zástupce, Čechové zastoupeni nejsou, leda by se chtěli hlásiti ku svému krajanu Dru. Kusému. Před Maďary i v této příčině klobouk dolů. Zaplavili celý sjezd francouzskou brožurou »o zdravotnictví v Uhrách.« Umí v reklamě choditi. Na nich je vidno, co dělá samostatnost, ať již na historickém neb moderním podkladu, jen když samostatnost. Sjezd obstarává, pokud organisace, financování a reklamy se dotýče, vždy zvláštní organisační komitét, složený z mužů té země, v níž se koná. Madridskému sjezdovému komitétu předsedal ministr vnitra. Sjezd je rozdělen v jednotlivé sekce. Madridský měl deset hygienických a tři lidopisné, každou sekci řídí zvláštní výbor a každá sekce pracuje jako samostatný celek. Připuštěny jsou všecky řeči větších národů evropských. V Madridě mohlo se mluviti francouzsky, španělsky, portugalsky, německy, vlašsky, anglicky a latinsky. Připuštěna je mimo to každá řeč, ale řečník musí postarati se o résumé své přednášky v některé svrchu jmenované řeči. Na 9. internacionálním sjezdu mluvilo se po nejvíce francouzsky a španělsky. V těchto řečích byl vydáván také sjezdový věstník a průvodce po Madridu. Representovala se zde hlavně věda romanských národů, však germánská nebyla zastíněna. Kdo pozoroval Němce na sjezdu, záviděl jim přímo zástupy mužů, před jichž vědeckou prací a váhou musí každý nepředpojatý člověk míti úctu. Kde se na sjezdu projednávala závažnější věc, hlas Němce nescházel, vždycky vydal mnoho a velice často rozhodoval.

Zdravotnických deset sekcí projednávalo: 1. mikrobiologii ve službách hygieny, 2. profylaxi při přenosných nemocích, 3. lékařskou klimatologii a topografii, 4. městské zdravotnictví, 5. hygienu požitin a potravin, 6. hygienu dětí a školy, 7. zdravotnictví tělesných cvičení a práce, 8. zdravotnictví vojenské, 9. zvěrolékařské a 10. stavitelské a architektonické. Demografie měla tři sekce: 1. Technika demografické statistiky, 2. statistické výsledky a jich použití v lidopisu, 3. dynamický lidopis. Dopoledne se pracovalo v sekcích a odpoledne byla věnována návštěvě památností madridských a po většině zdravotnických ústavů. Jednotlivec nemohl sledovati s dostatek práci všech sekcí. Zachytil zde něco a tam něco a může mluviti jen o povšechném dojmu. Někde však předce postavil se a vyposlechl vývody řečníkovy i neodešel, dokud neskončil tento svou zajímavou přednášku.

Mluvilo se o mnohých a mnohých věcech, nezůstaly beze zmínky největší nedostatky zdravotnické a projednány snad všecky nemoci, které navštěvují lidstvo a proti nimž dosud bojuje věda boj bezvýsledný. Projednána ku př. tuberkulosa s hlediska zdravotnického ze všech možných stran. Prof. Behring, vynálezce difteritického sera, ohlásil sjezdu, že obral si za předmět svého studia i tuto hroznou chorobu a že je na stopě

Digitized by Google

léku proti ní, připraviv antitoxin, odchylný od antitoxinů Kochových. Radil, aby léčebné preparaty tuberkulinové byly připravovány jen pod nejpřísnějším vládním dozorem a aby se experimentovalo s ním na člověku jen při zajištěných výsledcích. Život lidský jest drahé zboží a byť se toto zboží i poněkud zkaženým jevilo. Profesor Löffler ohlásil léčebný prostředek proti kulhavce a slintavce a tak to šlo v pestrém kaleidoskopu po celých deset dní. Sneseno tu práce, kterou by nepřekonal jednotlivec za celý svůj život.

V demografické jedné sekci zase štábní lékař Panuwitz doličoval statistickými daty vliv zhoubné tuberkulosy na schopnosť k výdělku. V Německu byla sestavena statistika o tomto předmětu za leta 1891—95. Ve statistice sneseno bylo 158.000 případů. Zjištěno, že ve všech třídách seskupených dle stáří jest tuberkulosa v desítině případů příčinou invalidity.

Více zastiženi jsou muži, méně ženy, na dělníky při průmyslových podnicích připadá dvakrát tak velké číslo nežli na dělníky při zemědělství. Žádná druhá nemoc nečiní lidi v tak mladém věku neschopnými k výdělku jako plícní tuberkulosa. Čísla v tom ohledu jsou přímo hrozna. V průmyslovém oddělení připadá na 1000 invalidů v letech od 20—24 548 mužů, ve věku od 25—29 let 521 mužů a u žen je poměr v první stupnici stáří 546 a v druhé 521. Německý štábní lékař zakončil své exposé: »Polovina dělníků zaměstknaných v průmyslových závodech, kteří stali se invalidními v nejlepších letech, děkuje za svoji bídu této strašlivé nemoci«. Profesor Finkler z Bonnu vykládal opět v sekci pro požitiny a potraviny o nové bílkovině jím nazvané »troponem«. Mluvil o tom, že je povinností hygienika zaopatřiti lidstvu dobrou, lacinou stravu, která by je uchovala co možná nejdéle při zdraví a plné síle i schopnosti k práci. Svalová práce vyžaduje největší příliv bílkovin do těla lidského. Moderní fysiologie zvrátila mnohé zastaralé a zakořenělé náhledy. Dnes neplatí více věta, že dusíkaté látky mohou býti nahrazeny bezdusíkatými, jen když vyvozují stejný počet kalorií. Dnes dokázáno, že určité množství bílkoviny nemožno nahraditi nebo zastoupiti tuky a uhlovodíky. Výživa naše je špatná. Téměř všude a za všech poměrů požívá člověk méně bílkoviny, nežli jeho práce vyžaduje. Živí se špatně bohatý i chudý. Nejlepším pramenem bílkoviny je zdravé, čerstvé maso, ale tato »bílkovina« je nejdražší. Luštěniny jsou látkami bílkovinými lacinějšími, ale také daleko tíže stravitelnými a nedá se jich použíti k stálému trvalému požívání. Dělníku, který při těžké práci potřebuje na 24 hodin 145 gramů bílkoviny a obyčejně jí dostává ve své stravě polovinu a ještě méně, stárna předčasně a stávaje se marastickým, musí hygiena poskytnouti bílkovinu, na jeho poměry levnou, lehko stravitelnou a výživnou. Finkler sestrojil takovou bílkovinu. Tropin jeho sestává z bílkovin animalních i vegetabilních, je bez chuti, dá se stále požívati a přimísiti k jiné potravě a je laciným. Autor se domnívá, že rozřešil velkou sociální otázku. Dej Bůh, aby tvrzení jeho se potvrdilo. Dle konečných jeho slov je povinen každý hygienik jeho preparátu použíti a vyzkoušeti jej a pracovati na základě jím poskytnutém na prospěch lidové výživy dále.

Digitized by Google

Ve svých řádcích nahodili jsme jen povrchně některé obrázky ze sjezdové činnosti a doufáme, že podali jsme malý aspoň doklad, že se na sjezdu pracovalo vážně a že zasloužil si důležité místo ve všeobecném snažení po obecném dobru.

Prohlédli jsme také madridské zdravotnické instituce. Nejsme zdravotnictvím tohoto města nadšeni. Je tam dost nečistoty a zdravotnictví obydlí potřebovalo by radikálních oprav. Z nemocnic vyniká nejvíce nemocnice vojenská, zřízená ve vzdáleném předměstí madridském. Z památností nejlépe líbily se nám obě obrazárny: starých děl i moderních. V obrazárně starých mistrů pracují synové všech národů, z našich umělců byl zde kdys a jen letmo rytíř Brožík a nyní pracuje tam malíř Svoboda. Dle našich vědomostí uměleckých zasloužila by obrazárna madridská větší pozornosti našich malých i velkých mistrů.

Na něco bychom byli zapoměli. U sjezdu pořádána byla také mezinárodní zdravotnická výstava. Byly zde hlavně zastoupeni Francouzi a Španělé, něco Němci z říše, z Rakouska vystavovalo černovické místodržitelství své zdravotní zprávy. To bylo vše z Rakouska. Uhři vystavovali více: zdravotnictví svého hlavního města. Celkem výstava za mnoho nestála a naše hygienická výstava předloni pořádaná na II. mezinárodní výstavě lekárnické líbila se nám více a byla lepší.

Příští hygienický sjezd bude pořádán r. 1900 v Paříži v době světové výstavy.

Nejvřelejší tužba naše by byla splněna, kdybychom na tomto desátém kongresu hygienickém zastoupeni byli velikou — sekcí českou. Takový skutek by nám více prospěl nežli celá řada banálních veřejných tak zv. manifestací, kde si navzájem lžeme chválu a velikost, které nikdo ve světě nevěří a věřiti nemůže . . .

Pražský Salon.

Hrstka dojmů, zachycených při několika procházkách naším Salonem, nic více, nic míň — to jest všechno, co zde podávám. Vskutku také není ani jinak možno, psáti o výstavě tak různorodé a početně poměrně tak silné, než právě tím spůsobem, že se promítne na papír několik nejsilnějších dojmů a nálad z potulek těmi sály, kde se všech stěn svítí spousty pomalovaných pláten a zamlkle v pestrý vír návštěvníků se dívají chladné skulptury. Kritický rozbor, podrobné ocenění všech těch sedmiset padesáti a několika děl, jež se sešla v prostorách Rudolfina — jak by bylo možno, všechno to vtěsnati v úzký rámec několika stránek? A upřímně řečeno: Stála by všechna ta tak různocenná díla za to? —

Tedy: Dojem celku je, možno-li, ještě mdlejší, než jindy. Domácí umění je tentokrát početně i co do hodnoty zastoupeno slaběji, než jiná léta, snad následkem účastenství na nedávné výstavě »Mánesa.« A cizina? Rok od roků stále táž píseň: Sejde se tu z ciziny právě jen to, co sem náhoda svála. Co se specielně domácího umění týče, tu právě

Digitized by Google

několik nejsilnějších talentů, několik nejdražších jmén schází. Postrádáte tu Alše, Jeneweina, Úprku a sám Schwaiger, který zde má několik bravurních svých čísel, měl by — po našem přání — četněji býti zastoupen.

Z těch, kdož přišli, největší pozornosti dochází Vojtěch Hynais svým »Paridovým soudem.« Dílo neobyčejné jemnosti a gracie, plné měké harmonie ve svých zpěvných konturách a plné delikatessy v milém, diskretním akkordu barevném. Až příliš jemné, příliš delikátní, příliš tlumené, příliš subtilní. Chtěli byste, aby v tom hezkém, zdravém, mladém muži alespoň trochu krve se hnulo, když tolik ženské krásy před ním v nezakryté nádheře rozkvetlo, aby zornice jeho vznítily se a opojily pohledem na ta luzná, v nejdokonalejší harmonii a čarovném půvabu modelovaná těla. A on zatím tak klidně a skoro apathicky dívá se na to slavné zjevení ženské krásy, na tu symfonii mladých vděků. Celý ten výjev působí jakýmsi zvláštním, nevysvětlitelným, až zarážejícím klidem. A přece je tu nakupeno tolik ryze malířské krásy, přece předvádějí se nám tu takové opojné kóloristické zázraky, tak virtuosní, bravurní hry barev a světel! A to suverenní ovládání formy, to vítězné překonání všech obtíží techniky! Krása a zpěvný rhytmus těch linií zrovna opíjejí diváka, různé ty malé (a přece jen takovou úmornou, houževnatou prací podmíněné) divy koloritu, třepetavé zákmity rozlitých světel, plynné a lehké nanášení barev, ta nevýslovně aristokratická a delikátní noblessa celého pojetí, ta neobyčejná bystrost vidění — to vše vás uvede v nadšení. Ale celek je přece jen příliš klidný a příliš distingovaný, než aby vás dovedl vzrušiti tak, jako některé z těch úchvatných detailů. Hynais vystavil zde kromě toho ještě malé plátno, rozkošný mužský portrét, plný svěžesti a životnosti, který na novo dokumentuje mistrovství svého původce v tomto oboru.

V bezprostřední blízkosti »Paridova soudu« visí obrazy Em. Dítěte a Maxe Švabinského. Ušlechtilá, dechem hlubokého smutku obestřená »Pieta« Dítětova nutí k úvahám, jak to, že tento celý, jemný umělec jest tak málo znám a že s jeho jménem se tak zřídka setkáváme v úvahách, týkajících se bilance dnešního našeho umění. Tato »Pieta,« ačkoliv snad právě obor malířství náboženského není nejvlastnějším polem umělcovým, mluví příliš výmluvně, než aby se jí nerozumělo. A co praví, jest, že Emanuel Dítě jest z nejseriosnějších a nejtalentovanějších našich současných umělců a že neprávem tak se naň zapomíná. Max Švabinský vystavil olejovou podobiznu mladé dámy a ten obraz sám sebou stojí za návštěvu výstavy. Neznám hned tak druhého domácího díla, v němž by kvality čistě malířské pojily se s takovou noblesou, takovou poetickou jemností a tak ryze uměleckým darem charakterisačním, jako právě v tomto svrchovaně harmonickém a ušlechtilém portretu. Pro tohoto mladého umělce není již žádných obtíží, pro něj vlastní umění jeho nemá již záhad a pochybností. Jaké asi železné práce vyžadovalo toto svrchované panství nad barvou a tvarem, jakými spoustami pracných studií prodral se asi k těm výším, na nichž dnes, tak mlád, již stojí? Vedle tohoto kabinetního čísla letošní výstavy setkáváme se se jménem Švabinského ještě na třech pérokresbách v přízemí, z nichž oba neobyčejně

Digitized by Google

plastické a životní portrety stojí rozhodně nejvýše. V této příčině, v té vzácné jemnosti kresby a přece překvapující svojí plastikou, nemá dnes Švabinský u nás soupeře. Dovede jako nikdo jiný mrtvé spleti čar vdechnouti život.

Z ostatních domácích portretistů jmenuji na prvém místě Václava Sochora, který po delší přestávce dostavil se tentokráte se dvěma skvostnými portréty, malovanými s neobyčejnou vervou a plnými života. Na nich také lze pozorovati méně tvrdosti než na jiných podobiznách tohoto vážného umělce. V té příčině dámský portrét Jos. Schussera není zcela bezvadný. Téhož malíře »Sen letní noci« jest novým bravurním kouskem tohoto čaroděje světelných effektů a míhavých lesků. Těžký dech květin a vlahé vlny vzduchu letní noci, kterou se třesou fosforové jiskry svatojanských mušek, v těžkých opojných vibracích vane z tohoto plátna vstříc. Méně zamlouvá se ženský akt, kolébající se na vůni květů a na mírném nočním vánku. V té symfonii vůní a světel, v tom oparu lehkého šera působí to těžké, jaksi střízlivě-akademicky traktované vznášející se tělo dosti rušivě. Ale i tak zapamatujete si tento obraz jako jedno z nejmilejších čísel letošního Salonu. S pěknými portrety dostavil se i Rudolf Vácha. Zvláště jeho podobizna našeho krajana, houslisty Wagnera, jest plná elegance a distingovaného švihu. Jak viděti, nechodí Vácha se zavřenýma očima kol uměleckých divů, nakupených v nadsekvanské metropoli. Škoda, že jen tak málo ukázek, jeho umění zabloudí občas k nám. Dobrými portréty zastoupeni jsou i Ferd. Herčík, Aug. Vlček a F. Ondrůšek. Ad. Wiesner je ještě příliš hledaný, umělkovaný. Jeho věci jsou jakoby zakryty slabou skleněnou vrstvou a tento nedostatek nedal se ani sebe větší raffinovaností v provedení zakrýti. Bezprostřednost mu schází.

Cizím portretistům i tentokráte vévodí F. von Lenbach. Náhradou za portrét Theod. Mommsena, který nepřipuštěn k výstavě (i z pouhé reprodukce lze seznati nádherné umělecké kvality tohoto díla), zaslal nám podobiznu Gladstonovu. Více ještě, než tato uchvátil mne malý dámský portrét v přízemí, nahozený v delikátních, v průsvitných tónech s nevýslovnou lehkostí a gracií, rozkošná práce, do které se musí člověk na první pohled zamilovati. Mnoho půvabu mají také portrety Karla Marra a Pavla Nauena.

Velice sympaticky representuje se také letos naše mladé krajinářství. F. Kaván stojí tu nejvýše. Sprostil se šťastně té vady, která nejvíce ztrpčovala čistou radost z jeho intimních, náladových obrazů. Jeho krajiny neměly hloubky, neměly dalekého průhledu. Jakoby nějaká šedá plechová opona zakončovala obzory jeho krajin. Toho více není. Hluboko do dálky šíří se nyní jeho obzory, vzduch a světlo třesou se nad jeho výseky z českého světa. Roste nám v něm umělec ryze moderního cítění a volného nazírání na přírodu. Jméno největšího mistra české krajiny bezděky se nám zachví na rtech při pohledu na jeho obrazy. A jméno Antonína Chittussiho si připomenete i před krajinami Jos. Holuba a Otakara Lebedy. S potěšením vidíte, že naši mladí krajináři správně se dívají na přírodu a jen z ní čerpají svoji sílu. Jsou stejně daleci toho idealisovati krajinu, jak stará škola činívala, jako jim nenapadá jen a jen

Digitized by Google

ji kopírovati. Portretují přírodu, zachycují charakter krajiny, její náladu, ten teplý dech země, jenž nade vším se třese. A dílo jejich se daří, pozorujete s radostí. Rostou každým novým obrazem, blíží se víc a víc přírodě a proto z jejich prací mluví tak intimní a milé kouzlo. Také Bohuslav Dvořák, malíř omšených, v měkká roucha mechová zahalených balvanů a poetických koutků lesních slibuje pro budoucnost mnoho. Stejnou láskou k lesním interieurům přilnul Jan Mináříik. Má smysl pro poesii těchto míst a pro jich tajemnou náladu, ale schází mu prozatím prostředky, které by dovedly jeho cítění a nazírání tlumočiti. Václav Jansa zaslal dva obrazy. Z nich mne zajímala studie »Borovice«.

Ant. Slavíček dvěma pieçami znovu se nám představuje nejen jako vzácný kolorista, ale i jako jemný básník. Jeho olejový »Podzim«, plný klouzavých záblesků světelných a zamžený sladkou melancholií posledních slunných dnů jeseně i moravský krajinářský motiv ukazují neobyčejně sympatického toho umělce na celé výši jeho umění. Svérázný, ostře vykrojený profil krajinářský, malíř, který nejen vidí vskutku malířsky, ale který má k disposici i čistě svoje tony, odpovídající vnitřnímu cítění. O Em. Orlikově »Na konci města« stala se již v těchto listech podrobnější zmínka ve článku o tomto mladém, neúnavně pilném umělci. S jinými pražskými motivy shledáváme se v přízemí. Ponenáhlu jakoby s očí našich malířů bylo spadlo bělmo: léta chodili kolem a neviděli ničeho. A teď pojednou před užaslými zraky jejich leží tu stará, malebná Praha, plná svérázných, nevyrovnatelně krásných partií a poetických, jako zakletých zákoutí. Vůně poetických nálad zvedá se z těch zapadlých koutů a opíjí naše umělce. K. Šimůnek bloudí jejími křivými uličkami a v řadě pěkných, solidních akvarelů zachycuje její krásy. Pěkné, malebné průhledy plné vzduchu. Jeho barva má milé teplo, je svítivá a jde již úctyhodně do hloubky. Ale jeho »Waldštýnská ulice« nemá, tuším, té nálady, kterou na stejnojmenném, s neobyčejným švihem a noblessou nahozeném akvarelu zachytila slečna Zdenka Braunerova. Od téže distingované umělkyně spatřujeme ještě druhý akvarel, moravský motiv »Po dešti.« Kout na dvoře selského statku, kde nad doškovými střechami po prudkém dešti zamodralo se jasné podzimní nebe. Bílé stěny chalup, zvlhlé přívaly deště teď chtivě pijí teplou sluneční zář. Roztomilý obrázek, sytý a teplý v barvě. (Dokončení.)

Digitized by Google

Rozhledy po literatuře, umění a vědě.

Literatura.

Z nové české beletrie. (Dokončení.) V leckterém ohledu pozoruhodna jest kniha »Nevzešlo ráno« od M. Jahna (nákl. J. Otty) — už proto, že tu stojí před námi homo novus. Vydal sice podobnou knížku už asi před třemi lety, ale ta zanikla bez značnějšího ohlasu. »Temnými obrazy z valašské dědiny« nazval p. Jahn tyto své povídky a přívlastek »temný« také docela dobře vystihuje základní rys jeho tvoření. Opravil bych to leda v tom smyslu, že to není docela černé, hrůzné, mysticky zející temno šlejharovské, do něhož jsou stopeny jeho práce, ale temno stlumené, poloviční, popelavě šedé, špinavé, bezbarvé temno všednosti a stlačených, strádajících existencí. U obrazů z valašské dědiny čekali byste alespoň nějakou ne-li jásavě a křiklavě jako u Viléma Mrštíka, tož alespoň pestře a živě kolorovanou krajinnou a ethnografickou stafáž. Ale ani té tu není. Pan Jahn nepřikládá lokálnímu momentu té váhy jako většina autorů povídek z Moravy, karakteristické rysy krajiny a jejích obyvatelů ustupují mu daleko před povšechně lidskými. Je tu vůbec málo toho, co by upomínalo na Valašsko. V pojímání svých látek ukazuje p. Jahn silnou inklinaci k tmavé polokouli života. Smrt, zlo, špatnost, bída, neštěstí, to jsou stále se opakující u něho motivy a vybíhají také na konec vždy v prázdno, smutek, tmu. V tom ohledu má pan Jahn pevnou ruku, nečiní koncesí sentimentalitě obecenstva ani jeho potřebě banálně-optimistických závěrů. Pokud se tkne techniky ukazuje se jako žák školy realistické, se zrakem upřeným však vždycky více na záležitosti lidské než na věci, krajinu, prostředí. Při kresbě dovede už vésti ruku dost jistě a určitě, ale nepracuje přece ještě dost ostrými liniemi a barev je na jeho paletě maloučko. Jsou to jen stíny a zase stíny, které tu vedle sebe klade a které opravdu činí práce jeho tím, čím je sám napsal: temnými obrazy. Měl by proto svému talentu pro budoucnost označit za nejbližší úkol: dojít od těchto temněšedých pastelů ke skutečným malbám!

Na p. Jahnovi můžete pozorovati všecky vlastnosti vážně založeného talentu, který v prvém rozpuku svých sil klade si úkoly, které nemůže ještě zmoci a neosvojil si ještě vypravovatelskou routinu, na panu M. A. Šimáčkovi v jeho povídce »První služka« můžete studovati naopak spisovatele, jehož předním příznakem je vyspělá, úhořovitě hladká a lesklá forma. Přidáte-li k tomu ještě tu kyprou a šťavnatou

Digitized by Google

svěžest, s níž se tu vykrojuje řada zábavných figurek na mělké jinak celkem ploše průměrného života pražských středních vrstev a vzpomenete-li si, že vedle těchto živlů genrových je tu jeden tón hlubší a jímavější, ten výkřik raněného a štvaného dívčího srdce služčina, která odchází z rodiny, na jejíž štěstí nemohla se ve svém neštěstí dívat, a při odchodu svém zašlehne do této idylly tuctovosti a mělkosti rudou pathetickou září své opravdové a vroucí bolesti, přiznáte »První služce« všecky hlavní kvality dobré povídkové práce. Ale nehledejte v ní nějakého zvlášť nového osvětlení věcí a lidí, nějaké hlubší pohledy do duší (kde by se také měly vzít při těchto praprostředních dušičkách?) a také se nedejte titulem anebo některými zprávami o této knize svést, abyste u ní hledali nějaký dosah sociální. Hrdinka povídky p. Šimáčkovy, služka Tonka netrpí svým společenským postavením, ale neštěstím svého pohlaví, které může potkati dívku kterékoliv vrstvy: stát se matkou a být opuštěna otcem svého děcka. Má-li toto neštěstí nějaký přízvuk sociální, pak může nanejvýš patřit jen do kapitoly neurovnaných vztahův a bolestných konfliktů mezi pohlavími v dnešní společnosti.

P. A. Mužík vydal týmž nákladem knihu malých povídek a črt pod názvem »Skvrny a paprsky«. Ale o té se nedá mluvit jako o seriósně umělecky míněném pokusu. Stěží byste za ní poznali básníka »Černých perel« a »Písní života«, lyrika temné krve, zápasícího o vtělení abstraktních pomyslů a patřícího na otázky a bolesti života s tvrdým smutkem a elegickou resignací. Zde naproti tomu není však nijakého silnějšího napjetí a zápasu, svaly autorovy jako by tu svadly a sklesly; všecko je tu rozplynulé ve vlažné vodě sentimentality a všedního moralisování. Marně se tu také pokouší p. Mužík o zachycení postav a ostřejší profil dějů a není z toho na konec nic než hemžení mihavých silhuet — přirozený následek toho, že autor v převaze lyricky vynaložený zabloudil zde na pole mu cizí. Četl jsem na několika místech, jak tyto nedostatky p. Mužíkovy knihy byly vysvětlovány tím, že tyto povídky psal jako redaktor »Besed Lidu« pro potřeby svého lidového obecenstva. Tak tomu ovšem asi je, ale pak je neměl vydávati jako knihu. Co bychom pochopili a omluvili v »Besedách Lidu«, neodpustíme knize, která přec bude uváděna v jedné řadě s jeho seriósními veršovými sbírkami.

Beru dále do ruky křiklavě pomalované sešitky publikace, kterou považuji za jednu z nejbídnějších, jakými se jen kdy který nakladatel opovážil zkoušeti trpělivost kritiky a obecenstva. Je to nákladem Vilímkovým »Domek v poledni ulici« od p. Karla Klostermana, autora, kterého už tuším vyznamenala Akademie kdysi cenou, kterého slaví naše žurnály a ilustrované listy jako příslušníka cechu officielních literárních výtečníků a o jehož nedávném jakémsi jubileu psaly jako o docela vážné a důležité události. Každému, kdo se chce jednou hodně makavě přesvědčit, jaký švindl se dá provádět při výrobě literárních jmen za bílého dne, před očima vší veřejnosti, tomu kladu na srdce, aby si přečetl alespoň dva tři sešitky této publikace. Přesvědčí se, že tento vychvalovaný autor, zahrnovaný přízní vládnoucích klik a prohlašovaný dokonce v nakladatelském prospektu na deskách za »umělce ryzích aspirací«, je nejen praobyčejný, ale docela špatný diletant, že to je nejen duše ne-

Digitized by Google

umělecká; studená, třísnící banalitou všecko, čeho se dotkne, ale že nemá ani zevní obratnost péra, routinu, šikovnou machu, jíž by dovedl jako tolik jiných nekritické čtenáře ošálit. Jeho kniha je nejen hrůzně banální a povrchní, ale nemá ani to jediné, čím knihy těchto vlastností obyčejně hledí ospravedlnit svou existenci: zábavnost. Je zoufale zrovna pustá jako ta zablácená a špinavá Poledni ulice, kterou líčí, nudná až k smrti jako zaprášená silnice uprostřed vypráhlé roviny. Je vám při čtení této knihy jako byste se koupali v špinavém blátě, deroucím se vám do očí, nosu a všech pórů, zabahňujícím váš mozek a špinícím vaši duši. Nežli takovouhle literaturou zabíjet čas, je lépe nedělat dočista nic anebo pěstovat nějaký alespoň tělu prospěšný sport. Neboť jakým právem smí od vás kdo žádat, abyste si jím dali vláčeti mysl ve špíně a prachu ničemných všedností? Tytéž kruhy, které chvalořečí p. Klostermanna, rozhořčují se rády nad »nezdravými« účinky t. zv. dekadentní literatury. Zdali však si dovedou uvědomiti, že takovýto »Domek v Poledni ulici« je se stanoviska duševní hygieny větší otravou než kniha leckterého sebe střeštěněji se tvářícího erotomana a že tato literatura to je, která ve jménu všeho, co je v duši lidské krásného a velkého, zasluhuje nejpřísnějšího zatracení?

Nesoudím takto příkře o p. Klostermannovi snad proto, že bych se chtěl vůči němu stavět na nějaké nebetyčné stanovisko absolutního a nejvyššího umění (neboť pak by bylo lépe o naší belletrii vůbec nepsat) ale především jen proto, že z ní cítím páchnout cítění a smýšlení neobyčejně banální, nepěkné, řekl bych zrovna nízké. Uvědomuji si to zvlášť, srovnám-li tuto knihu s jinou, vyšlou nedávno týmž nákladem »Emancipovanou« od Karla Legera. To není žádný literární zázrak. Myšlenkovým pochodem, rozvojem dějů a postav a celým svým provedením stojí tato práce na praslabých nohou — a přec! nemohu při sebe určitějším poznání jejích nedostatků potlačiti dojem čehosi milého a sympatického, jenž se mi vtírá do kritických reflexí. Není o tom pochyby, tato práce je slaba pojetím i provedením a ani zdaleka není tím, co slibuje, totiž nějakým líčením konfliktů, do nichž je uvedena žena duševně vyšší a volnější, v předsudku plném a ničemně prázdném prostředí většího venkovského města. Až směšna je ta jednoduchost a mělkost, s níž zde traduje autor námět ethicky i sociálně tak závažný, ta pohodlnost, s níž přeskakuje nejkritičtější uzle nadhozených zde procesů — ale nevím co to: nemohu se dostat vůči tomu do žádného spravedlivého rozhořčení, jaké cítíme vůči věcem prostředním a nezdařeným. Tato kniha, jinak zcela prostřední, má jistý rys půvabu a leží na ní vrstva vonného jakéhos pelu, tenká sice, ale dosti přec silná, aby zabarvila pleť její do sympathických tónů. Jest to asi zásluhou básnické cítivosti, čisté a ušlechtilé, kterou si pan Leger přinesl ze svých prací veršových i do prósy a která mi tuto jeho práci tak výhodně odlišuje od banálního, slaměného produktu páně Klostermannova. Nový doklad pro starou pravdu, že soud o knize je v posledních svých příčinách určen nevymezitelnými inponderabiliemi, především oním buď určitě sympatickým anebo rozhodně antipathickým fluidem, jejž vyzařuje autorova osobnost. Jsou autoři, jimž odpustíme z těchto příčin i nejšpatnější knihy, a jiní, kteří nám jsou protivni, i kdyby mluvili jazyky andělskými. *D.*

Digitized by Google

G. Tarde: Protiva ve vesmíru, nástin theorie protiv.

Kniha bohatá a krásná, jedna z těch řídkých, kde badatel a filosof mluví jako básník. I věda má svou krásu a své poety a Tarde je jedním z nich. Nejen volným, širokým a světlým slohem, ale především svou zážívnou fantasií (připomínám jen jeho hravou lehkost ve stavění hypothes), svým vzrušeným citem a pružnou všestranností. A nyní představte si: takto založená duše má spolu i bystrost intelektu a vzácnou píli pracovníka. Je pravda, to obé se může i nepřátelsky srážet a o díle je pak možno soudit jakkoliv; ale pokud je svorná součinnost, potvrzuje nám Tarde znovu starou, ale pro nás dosud tak smutnou zkušenost, jak hluboký význam má staletá tradice vědecká. Podobný zjev u nás?! A u Slovanů vůbec?

Co chce kniha Tardova? Formálně je otázka, kterou si staví, ta: jakou úlohu má ve veškerenstvu (logicky vzato) protiva? Ale oč fakticky běželo, je problem boje ve společnosti; východištěm i cílem celé té jeho »duchovní procházky« po vesmíru jsou vždycky jen sociální protivy, všechny ty antinomie, tak pracně odevšad shledávané, mají vlastně jen pomoci k řešení těchto záhad. Po »zákonech nápodobení« tento »nástin theorie protiv« — může býti přirozenější souvislosti? Studium světa jako opakování nutno doplnit i s druhé strany: studiem úlohy protiv v něm.

Kdy řekneme o dvou představách, že jsou si protivné? Doslovně s Tardem: »Nelze-li jednu vyvodit z druhé, leč projde-li řadou změn, které ústí v nulu, a vystoupí-li potom opět touže řadou změn, kterou sestupovala«. A rozvineme-li tu definici: obě představy musí být měnivé (věci podstatně neměnné v protivě být ani nemohou), musí být stejnorodé a vlastně opáčně si rovné, základní podmínkou každé skutečné protivy je právě vzájemná neutralisace: mezi oběma členy musí býti střední stav nuly. Nejmarkantnější příklad máme na kladných a záporných veličinách mathematických: $+3$ ($+2$, $+1$, 0, -1, -2) -3: nebo z psychického života: láska (lhostejnost = stav nuly) nenávist. Třídit lze protivy buď dle formy (protivy lineární a paprskovité) nebo podle látky. Tarde si všímá hlavně třídění druhého. Znázorněno obrazcem: **A.** Protivy kvalitativní, řadové (abcd — dcba). **B.** Protivy kvantitativní: 1. stupňové (více méně), 2. dynamické (kladný—záporný).

To je co nejstručněji logický základ, na kterém je zbudována tato kniha Tardova. Autor přechází pak k protivám mathematickým a fysickým, k protivám biologickým a tu je hlavní těžiště práce, k protivám psychologickým a sociálním. Zkoumá na různých těch polích dvojice protiv, vylučuje protivy zdánlivé, vyzdvihuje a osvětluje skutečné. Výsledek? Protiva nehraje daleko té úlohy, jak se myslí (krajní doklady: dualistický názor světový, darwinism), πόλεμος není πατὴρ πάντων, jsou tu jiné síly. Protiva je vlastně jen zvláštní případ přizpůsobování (adaptace). Co chybí nějaké bytosti, co ji doplňuje, krátce: co je jí »adaptováno«, není vždycky její protiva. A potom: většina různých věcí nestojí k sobě dokonce ani v poměru protivy ani doplňování, jinými slovy: nad protivou i přizpůsobováním stojí vysoko, vysoko všeobecné variace.

Aby obsah a ráz knihy jasněji vynikly, naznačím v hlavních

Digitized by Google

rysech stavbu nejvážnější kapitoly celého díla, sedmé o protivách sociálních.

Protivy řadové. — Představme si sociální řadu; je možno si myslit zpětný postup od *z* k *a*? Není, právě pro logickou povahu sociálních fakt; jsou návraty ke starému, ale postupu touže řadou zpět není. Na př. nejlogičtější dílo sociální, vývoj věd od prvopočátků mathematiky až ku širokým základům sociologie: může být dokonalejší dementi předsudku o symetrické podobnosti mezi vývojem a dissolucí? Nikdo se ani neodváží myslit, že bychom se mohli jednou vrátit třeba v chemii k myšlenkám Berzelia, pak Stahla a konečně Raymunda Lulla. A přijmeme-li positivistický zákon »tří fasí«, lze věřit, že by která věda s positivní fase se vrátila k metafysické a theologické? Kdybychom i připustili možnost toho, stalo by se to v tak nových formách, že by to pak nebyl postup zpět, ale vlastně přeměna. Proto také úpadek a hynutí jazyka, náboženství, institucí, umění atd. není nijak opakem vzniku a vzrůstu: ani tu není symetrie. — Jak je to s vývojem ekonomickým? I tu je věc táž; ekonomické přeměny nejdou ovšem řadami a je vůbec nemožno vystihnout jejich střídání jedinou, přesnou formulí; ale jednou z hlavních příčin jejich je řada vynálezů a objevů a takto řada je zároveň nahodilá i rozumná, mnohotvárná i spořádaná, rozmarná i konvergentní — tak podstatně nevratitelná jako podstatně malebná a měnivá. A druhou příčinou je jejich postupné šíření mezi lidmi; také ty řady nemohou se už svou podstatou vracet zpět.

K protivám stupňovým. — Prozkoumáme-li všecky sociální veličiny, kvantity, věci, které se mohou zmenšovat a zvětšovat, můžeme je uvésti na dvě základní: pravdu a hodnotu nebo konkretněji: osvícenost (lumières) a bohatství (richesses). Je to odraz dvou základních kvantit psychologických, víry a žádosti: víra, nabromaďujíc se v jedinci, stává se přesvědčením; rozšíří-li se a sesílí v davech, sluje pravdou. A podobně: žádost po nějaké věci stává se, nahromadí-li se v jedinci, specielní žádostí po ní; rozšíří-li se však na venek ve skupině lidí, stává se hodnotou (cenou) této věci. Pravda myšlenky (sociálně vzato) roste nebo klesá, podle toho, jak se víra v ni šíří nebo omezuje a stejně hodnota (užitečnost) nějakého výrobku roste nebo klesá, podle toho, jak žádost po něm (a víra v něj) se šíří nebo úží.*) Jsou vzrůst a klesání těchto sociálních hodnot symetrické? Nejsou. A je to vůbec předsudek, jako by to, co ponenáhlu rostlo, musilo zase upadat: sociální progresi a regresi nelze stavět symetricky do téže řady. Progrese má svou vnitřní příčinu, regrese však, nastoupí-li, má vždycky příčinu vnější, t. j. jinou progresi nebo jiné progrese. Opak je zdánlivý: progrese je fakt počáteční, normální, kladný a podstatný, regrese je fakt podružný, nenormální, záporný, na-

*) Malou odbočku: Proč není společné míry „pravdy", jako je společná míra bohatství (peníze?) Necítila se dosud její potřeba: proti výměně bohatství je výměna myšlenek prostě součtem, nikoli odčítáním, a odporují-li si myšlenky, musí některá jednoduše padnout. Kdo však má a může obé měřit, je statistika. Jejím ideálem je: sestoupit i v náboženství, vědě a jazyku (jako v průmyslu) až k původu každé změny (ať theoretické či praktické), každého objevu a vynálezu a sledovati jej až do nynějška, nakreslit měnivou křivku počtu jeho stoupenců a vysvětlit změny každé té křivky podobnými nebo opáčnými změnami křivky jiné nebo více jiných.

Digitized by Google

hodilý. To je věta velkého dosahu. Užijme jí při otázce lidnatosti Francie. Je nutné, aby obyvatelstva v ní stále ubývalo? Není; naopak: je nepochybná tendence růsti (příčiny přírodní a také sociální), ale proti ní se staví pokrok jiných sil sociálních, jistých falešných ideí, jistých osudných potřeb, sobeckých výpočtů atd. Je to opravdu tak lhostejné vědět, že onen stálý úpadek (a kdo by ho popíral?) není fatální, naopak: že se protiví povaze věcí? Chápeme-li takto regresi, pochopíme také, proč není mezi ní a progresí podobnosti; podobnost by byla, kdyby regrese měla svůj jediný anebo aspoň hlavní důvod v odpovídající progresi, t. j. kdyby měla vnitřní příčinu. Celkem: není pravda, že (alespoň ve světě sociálním) jest úpadek nevyhnutelným následkem pokroku a že, nastoupí-li po něm přece, děje se k němu symetricky.

K protivám dynamickým. — Tu běží o osudnou úlohu boje a zápasu ve společnosti; úlohu, která se tak vtírá naší pozornosti, že na ní byl stavěn celý výklad historie (gnosticism z 2. a 3. st. po Kr., sociální darwinism nynější). Studujme problem na dvou různých formách sociálního zápasu: konkurenci a válce. Konkurence je srážka zájmů, která prý (Bastiat), podporuje a vlastně provádí rozšíření vynálezů. Ale není tomu tak: bez nápodobení a bez nápodobeného vynálezu je konkurence bezmocná a někdy docela škodlivá, kdežto vynález a nápodobení jsou všemohoucí a dobročinné i bez konkurence. Nejlépe to vidíme na stávce. Stávka je vlastně jen velkou, hromadnou formou konkurence: může vynalézat něco nového? Nikdy; naopak: nezničí-li nových strojů, oživí staromodní a nižší druhy výroby. Apotheosy konkurence dají se nejčastěji vysvětlit jen tím, že se jí neprávem připisují dobrodiní aliancí, sdružení a jednot. Ostatně je konkurence jen hybridní a zmírněnou formou zápasu: děje se jen mezi kolegy a obyčejně krajany a obsahuje tedy i jistou solidárnost jejich duší a životů. A pak: civilisace stále její ostří zjemňuje, lidstvo má nepopěrný odpor k zápasu a tak směřujeme ponenáhlu k stavu věcí, kde protivné žádosti se chtí vyhlásit za shodné a místo zmatku konkurujících zájmů chtí postavit katastr rovnoběžných, přesně vymezených práv.

Válka je sociální užití všech mathematických a fysických protiv, které známe, a spolu je to stok a nejvyšší dovršení všech sociálních protiv hnaných až do krajnosti. Jejím základem jsou nesčetné, logické nebo teleologické zápasy soukromých osob a ty se zvrhnou hned ve veliký zápas národů nebo stran, jakmile všichni členové jistého celku si uvědomí, že mají současně totéž mínění a totéž žádost. Proto také nejobyčejnější příčinou válek jsou otázky zahraničné politiky, které už svou povahou vnucují se občanům vzatým celkově, nikoli ut singulis ... Je válka nezbytnou? Především třeba podotknout, že je vlastně jen přežitkem z minulosti, my se bijeme dnes proto, že se bili naši předkové. A dále: válka by nebyla nikdy ani vznikla, kdyby už od počátku byla tak absurdní, jako je dnes. Jsou možny tři hypothesy: 1. pokrok lidský se mohl dít i bez války; 2. válka byla nutná v prvních stadiích pokroku, ale dnes je už neužitečná, ano škodlivá a bude tudíž nahrazena jinými formami zápasu (Novicov), nebo různými formami jednoty; 3. válka byla, je a bude vždycky nutná (Josef de Maistre, Proudhon, Le Bon). Jakkoli

Digitized by Google

je druhá theorie svůdná svým eklekticismem a třetí svou hrůzou, je přece nutno se rozhodnout pro theorii první přes její zdánlivou idylličnost. Je ovšem jisto, že bez války by se běh dějin silně změnil, ale je otázka, byl-li by pokrok menší! Válka utvořila dnešní naše nesociální a protikladná vlastenectví a vice versa: jimi se stala nutnou a v nich alespoň zdánlivě nalézá svůj raison d' etre. Za svou kulturu neděkují Evropané válce; válka nezavedla ani obecného míru, nějakého opraveného vydání míru římského císařství; jejím dílem je: evropská »rovnováha«.

Jaký je historický vývoj války? My vidíme zcela nepochybně, že i válka »zlidštěla«; dnes už nejde o zabíjení, s války se setřel onen původní rys pomsty a záští; oč se jedině dnes jedná, jest odzbrojení nepřítele a to bez nenávisti. Nelze soudit, že s vývojem civilisace poroste i odpor k válce? A že se stane konečně nepřekonatelným? Nemůže-li už dnes protiklad vůr válku vyvolat, proč by se tak nemohlo jednou stát i s protikladem žádostí? A především: válku zabije pokračující spravedlnost.

Celkem: zápas sil, na poli sociálním jako všude jinde, není hlavní pákou pokroku; ve své nejkrajnější formě (válce) i ve formě daleko zjemnělé (konkurenci), byl a je vždycky jen podřízeným a prostředkujícím činitelem sociální logiky a osoboval si a osobuje dosud neprávem služby, jež vykonal vlastně vynález, tato sociální forma adaptace, s nápodobením, touto sociální formou všeobecného opakování.

Z ostatních kapitol díla Tardova podám k závěru malou »anthologii« zajímavých myšlenek a hypothes autorových. Bohatství knihy tím není zdaleka vyčerpáno (připomínám jen úvahy z abstraktní psychologie v šesté kap. nebo zajímavé třídění povah lidských tamtéž), ale nechci na to ani aspirovat, podávám jen ukázky.

Nižší smysly naše (čich a chuť) přispěly, myslím, velmi značně, jakkoli se ta hypothesa může zdát na první pohled bizarní, k utvoření našich mravních a náboženských ideí. Bez chuti bychom sice měli ideu užitečného a škodlivého, ale měli bychom i ideu dobrého a zlého, ze které plyne idea mravného dobra a zla? Kladu otázku, ale neřeším ji. Co se týče chuti, děkujeme jí jistě za pojem daleko důležitější, nežli se zdá, za ideu čistého a špinavého, která chce vše dělit ve dvě velké kategorie, ve věci nebo osoby čisté a nečisté. Není pochybnosti: intelektuelní smysly (zrak a sluch) destilují také pojmy vysokého dosahu, pojmy krásného a ošklivého, falešného a pravého, shody a neshody, ale nemají tyto pojmy, třeba skvělejší, přece jen povrchnější povahu, povahu méně podstatnou, méně životní?

Důležitost »sociální arithmetiky« bude nutně jen vzrůstati; v civilisované společnosti rozmnožuje asimilace jedinců stále »nápodobivá vydání společných vzorů« ve všech oborech myšlenky i činu, spotřeby i výroby. Z téhož důvodu ustaluje se v každé usedlé společnosti normální taxa mzdy, normální cena výrobků a normální počet obyvatelstva i výroby všeho druhu. Ještě jsme k tomu nedošli, ale směřujeme zcela patrně k té úrovni rovnováhy, která se stane později středem symetrického kmitání a to bude vždy lepším a lepším důvodem pro onu »morální algebru«,

Digitized by Google

která bude jednou i sociální otázky řešit důmyslnou kombinací kladných a záporných veličin.

Život chce všecko mít a cokoli má, chce mít dokonale. Odtud jeho podstatná snaha k symetrii. Proč jsou všichni velicí dobyvatelé i velikými administratory a organisatory společností, vášnivými milovníky pravidelné hierarchie? Proč chtí celý svět spořádat podle vzoru toho, co je na světě nejsymetričtější, nejpravidelnější a spolu nejvýbojnější, totiž vojsko? (Alexander V., Římané, Caesar, Dioklecián, Karel V., franc. revoluce, Napoleon). Totéž vidíme u filosofů: nejoriginelnějšími a nejsilnějšími jsou právě ti nejsystematičtější: Kant, Hegel, ethika Spinozova. Nebo u básníků: duše nejvyššího vzletu a nejmohutnější inspirace vyslovují se kovovým rythmem, v pravidelných slokách a zvučných rýmech; proti tomu beztvárný verš moderní může vyjadřovat jen snivou mdlobu, mystickou smyslnost, »dekadenci«. Krátce: každý chce míti (posséder) svět, ovšem po svém způsobu: dobyvatel vůlí, myslitel rozumem, básník obrazností . . . Co je to smrt? Vlastně jen dovršení vývoje. Svým strojovým mechanismem, svou upřílišenou centralisací, svou rutinérskou manií dusí život všecko, co objímá i zhušťuje kosti, tvrdí svaly, žíly i nervy a od automatu, jejž udělal dnes, je k zítřejší mrtvole už jen krok. Vysvětlí-li se snaha po symetrii snahou všecko mít, vysvětluje se smrt snahou mít všecko dokonale a úplně. Dědičným zmohonásobováním vyjadřuje život svou útočnou hltavost; individuelním vývojem, který končí smrtí, vyjadřuje svůj rostoucí despotism. Hledíme-li tak na smrt, pochopíme snadno, co je to smrt na př. chemická (stav krystalický), astronomická (na př. luna), smrt jazyka (jakási mrtvolná ztuhlost jeho: pokrok došel poslední fase, jazyk se chce co nejvíce konsolidovat; jeho slovník, mluvnice, jeho pravopis se ustálily, zvítězily nad nářečími, nade všemi měnivými formami atd.), smrt náboženská, politická, literární atd.

*

V našem světě (a snad je to jeho specielní známka mezi ostatními, nám neznámými světy) soustřeďuje v sobě vždycky a všude doba formace všechen zájem bytí, kdežto doba rozkladu, obyčejně mnohem rychlejší, pokládá se za nekonečně méně důležitou. Odkud to? Proč je zde příjemnější, sladší a snadnější vystupovat než sestupovat? Proč jsou mládí a zralost, ne stáří zářivou, šťastnou a plodnou fasí života, myšlenky, společnosti? Je možno na ty otázky odpovědět? Snad jsou jiné světy, ve kterých je poměr počáteční a konečné části existence převrácen: snad tam je drsné růsti a rozkošné upadat . . .

Kdykoli se národ štěpí ve dvě veliké nepřátelské strany, všecko, co těší jednu, rmoutí druhou a je-li pravda, co tvrdí Sumner-Maine, že demokracie směřuje k zevšeobecnění strannického ducha, je možno se obávat, aby nepřispěla k rozmnožení protisociálních radostí a bolestí.

Referuje *Lad. K. Hofman.*

Digitized by Google

Rozhledy politické a sociální.

Domácí politika.

Pomocí známého § 14. vládne se již 11 měsíců. „Právo zákony dávati, je měniti a rušiti vykonáváno bude jediné společně se sněmy zemskými, řádně shromážděnými a vedle případnosti s radou říšskou,« praví diplom císařský z 20. října 1860. Ale za těchto 11 měsíců bylo vydáno již 10 nařízení bez říšské rady, a mnohá z těchto nařízení budou na další rok prodloužena, pro kteroužto okolnost není více ani ústavního podkladu. Vstupujeme tedy do éry a do proudu čirého absolutismu. Pozlátko konstitucionalismu na falešném podkladě nalepené odpadlo, strhli je malí epigoni těch, kdož právě jim chtěli zastříti vlastní panovačnost a založiti panství svých zájmů. A při tom opět jedná se o naši holou existenci národní, jako o ni šlo před 50 lety a stále potom. Zase stojí česká politika mezi dvěma zápasícími, mezi vládou a Němci, a staví se na stranu vlády v domnění, že bude vláda za tuto pomoc uznalou a sama na konec se postaví na naši stranu; jestit v české krvi tolik středověké víry v prozřetelnost a v moc panujících, že — podle nás — nic jim není nemožného, všechno záleží jen na nich, a oni pro nás všechno lépe vykonají, než my sami. Ta víra veřejně byla vyznána v delegacích dr. Stránským, jenž myslil, bůh ví co nového řekl slovy, že jest »dobře vlastenecky smýšlející absolutism lepší, než tyranie jedné strany«, kdežto ve skutečnosti jen atavisticky opakoval to, co před nějakými sto lety jeho některý předek do očí řekl svému protivníku-sousedu před vrchností, v jejíž přízeň se chtěl takto obratně vlichotiti. Němci však s pravou germánskou bezohledností a nesmířlivostí, jakmile se pustili v zápas, vedou jej bez slitování a vyhledávají zbraně nejstrašnější a nejzhoubnější. A těmi jsou v naší době podvracování státní autority a v konstitučních poměrech rakouských ideje revolučního demokratismu, byť i jen předbřeznového. V obraně svého nadpráví a nespravedlivého egoismu dovedou Němci rychle sestoupiti s výše státní strany dolů k massám, k jejich potřebám, tužbám i vášním, a svůj boj dovedou vésti pomocí hesel, jež vyznává massa a většina. Rozbíjejí hospodářství dualismu, potírají militarism, zvedají se proti ústavě a bouří proti byrokratismu, proti všemu, co sami sice vystavěli a co pomáhali tvořiti a co při všech nedostatcích tak dlouho drželi, pokud jim sloužilo, ale proti čemu právě pro tyto nedostatky dnes ve jméno pokroku se vystupovati a bojovati dá. A česká politika dnes, jako to počalo před padesáti lety, řídíc se heslem: proti čemu jest můj nepřítel, pro to budu zase já, jest stejně neupřímna nahoru jako dolů a nahrnuvši se na opuštěná po Němcích křesla státní strany, popírá, co tvrdila a oč zápasila včera, a v malicherné pýše parvenua volá, že ony nedostatky nejsou žádnými nedostatky.

Zlé jest postavení české politiky, ale zlé pouze její vlastní vinou. Desetiletí

Digitized by Google

zápasí s vládou a s Němci, ale kdykoliv tito její protivníci se nepohodnou, zapomene všeho, oč zápasila, hodí programy a zásady do kouta a jak zjednaný žoldnéř a partisán přiběhne na pomoc jednomu proti druhému v očekávání žoldu, ba jen pouhé odměny, pouhého zpropitného. Česká politika je stejně nemužná jako protivník i jako spojenec. Nezná míry ani v odporu, ani v přátelství, neuvědomila si ani cíle, ani prostředků k cíli. Není poctiva ani k sobě, ani nahoru ani dolů. Proto její konec jest i bude jen porážka a ponížení. Nejprve na oko bouří lid hesly, jež nebéře ani za mák vážně, jen aby nahoře viděli, že dovede býti »nepohodlna«; a když po staré osvědčené zkušenosti patrimoniální udělají pytláka hajným, zapře s nejmožnější rychlostí všechna ta svá štvavá hesla a je pro všechno, co nahoře od ní chtějí. Jako lid tleskal jejím heslům, tak tleská nyní jejím »státnickým činům« a sám vidí v tom pro sebe čest, že je česká politika vládní. Zlé jest postavení české politiky, zlé až od samých základů, na nichž stála a stojí mladočeská a na nichž se znovu staví v novém radikálním vydání.

Dne 26. května skončily se delegace. Čeští delegáti nepřijali letos sice žádného referátu, ale to, co mluvili jako pouzí delegáti, stačilo úplně. Dr. Stránský a Kaftan mluvili jako dobře vychovaní ministeriální sekretáři a s podivuhodnou zručností odpapouškovali všechna ta odposlouchaná a ve ctižádostivosti nacvičená ministeriální prohlášení o zdatnosti armády, interesech říše a pod.

Přece však delegace něco odhalily, co se mohlo posud jen tušiti, že totiž Rakousko potají úsilovně zbrojí. Prozatím se vojenská správa přihlásila jen s $30^1/_2$mil., jež byla již na zbrojení vynaložila. Uvidíme, s čím přijde na přes rok. Jaký jest účel tohoto zbrojení, jež se vztahuje i na veliké rozmnožení válečného loďstva, dá se tušiti a také naznačeno bylo úředně sice dementovanou, nicméně ve své podstatě dobře možnou zprávou o rozdělení sféry zájmů na Balkáně mezi Rusko a Rakousko.

Pomýšlí-li se však ve vládních kruzích na válečné podniknutí, jest přirozeno, že bude se pospíchati na to, aby byl zjednán uvnitř pokoj a klid. Tu by chance německé obstrukce byly zpřímo výborné. Ale i bez válečného pozadí jsou chance její dobré. Je veliká agitační síla v její taktice. Nehraje tato obstrukce jen na jediné struně své staatssprache, jako česká politika jenom na svém státoprávním g, nýbrž má i ryze lidové a moderní tóny, sebeurčení a samosprávu občanstva, přizpůsobení státu a všech jeho funkcí potřebám lidu, obmezení militarismu, byrokracie, moci vlády a j. a velikého rozmachu nabývá kmenovou příslušností k velikému národu jakož i četnými momenty rázu hospodářského a materielního. Průmyslníku se na př. zcela jinak v Německu daří než u nás, má rozsáhlé tržiště, i v koloniích, veliké obchodní loďstvo, lacinou surovinu, nízké tarify železniční, lacinou dopravu po vodě a j. výhody, o nichž se průmyslníku v Rakousku ani nezdá. Obstrukční strana má tedy po ruce dosti prostředků, aby mohla stále důrazněji agitaci rozvinovati. Postup obec. rady štýrskohradecké, jež se nebála rozpuštění, svědčí, že Němcům na odvaze neschází a že oni to jsou, kdož se nebojí hnáti věci do posledních krajností, svědčí o tom i ta okolnost, že z vůdčích míst politiky německé odstoupili již všichni ti, kdož by svojí minulostí a svým přesvědčením mohli býti na překážku nynější politice německé, jak se vyjádřil J. Lippert, jenž tyto dni svůj mandát i své hodnosti složil. Pronikly v poslední dobu zvěsti, že Maďaři také již počítají s nepodajností Němců, a že se připravují na celní roztržku. Svůj celní tarif mají prý již vypracovaný. Časté jízdy rakouských ministrů do Pešti, svědčí o tom, že se dějí důležité věci. Pohotovost a připravenost Maďarů pro všechny případy znamená, že Maďaři budou hledět těžiti z každé situace.

Digitized by Google

Říšská rada schází se zase 1. června. Přes 40 řečníků je zapsáno k debatě o jazykové otázce a rozpuštění obec. rady ve Štýrském Hradci bude jen novým olejem do ohně. O říšské radě napsala 22. května Arbeiterzeitung: »Diagnosa rakouské nemoci jest velmi snadna: příčinou nejsou ani jazykové výnosy, ani neschopná a slabá vláda, nemoc vězí v parlamentě. V Rakousku nemáme parlamentu, pouze houf spolu nesouvislých, roztříštěných stran, jež nebude pomalu nic držeti pohromadě, než nenávist k celku. Stát s tolika národními rozdíly potřeboval by silného politického pojidla. Ale zde je mechanism roztříštěn a nebude již nikdy konati služby. Třebas měl rakouský parlament všechno, co mají jiné parlamenty: většinu, menšinu, předsedu a stenograf. protokol, nemá přece žádné schopnosti k životu, pouze několik vedle sebe stojících stran.« To zdá se, stává se již přesvědčením všeobecným i může každý viděti, že stojíme na prahu doby nejvýš důležité, kdy jest třeba prozíravosti a opatrnosti, ale i pevnosti a odhodlanosti. S tím větším napjetím tudíž čekáme, jak strana mladočeská si počínati míní a jak dalece je i ona připravena. Podle toho, co na veřejnosti vidíme, mnoho důvěry nemáme.

V Čechách důležitou událostí politickou jest veřejný protest proti dru Heroldovi, ustanovenému za řečníka při kladení základního kamene k pomníku Palackého, kterýžto protest na popud strany radikálně-pokrokové podepsalo 93 učenců, kněží, spisovatelů a redaktorů směru radikálně-pokrokového a realistického. Protest podepsaly i Rozhledy i chci několika slovy o tom promluviti. Po mém mínění není dr. Herold jako advokát a mladočeský politik zjev neobyčejný a výjimečný, spíše typ mladočeského advokáta-politika. Protest tedy není výhradně osobní. Kdyby neměl býti leč pouhým opovězením osobního boje dru Heroldovi, zůstal by demonstrací sice významnou, ale pomíjející, bez trvalých následků. Osobních bojů a škorpení jest u nás až dost a za dnešních poměrů by osobní roztrpčování bylo na uváženou. Ale jde po mém mínění o věc daleko důležitější. Protestem proti dru Heroldovi se protestuje proti všemu, co učinilo tohoto muže rozhodující osobou v české politice Protestuje se proti dnešnímu proudu veřejného života v Čechách, od těch voličů, jež dra Herolda mandátem pověřují, od těch korporací a osob, jež mu osvědčení důvěry zasílají, od způsobu, jakým se tato osvědčení zhotovují, až po sám základ tohoto názoru na život a člověka. Dr. Herold vyrostl z naší české půdy, v něm se krystalisuje duše jeho voličstva, dnešní duše českého lidu. Z té porostou noví Heroldové, advokátové i politikové. Vidíme jich stále kolem sebe celé houfy. Spolkový a veřejný život jest v jejich rukou a tlačí se tam bez ostychu lidé, jež celý týden odírají malého muže a jež v neděli na schůzi a večer v Sokole a v besedách o útrapách malého muže deklamují, tlačí se tam lidé, jež v politice zcela odkrytě hledají kariéru správních radů a podobných výnosných úřadů. O zbohatnutí jde, o nahromadění jmění. Tací lidé jsou muži budoucnosti. Ti mají přijít. Ale proč je tolik příznivé u nás půdy pro takové lidi? A nejen u nás, i jinde. Zpomeňte jen na Boulangera! Zmíněný veřejný protest, otištěný v Čase, Samostatnosti a Vyšehradu a j. může býti tedy jen ohlasem touhy po očistě všeho veřejného našeho života, po očistě, již musí každý sám v sobě dokonati a o niž pak společně s ostatními má a smí pracovati. Tak jsem protestu rozuměl a podepisuje jej, věděl jsem, jaké povinnosti podepisovatelé na sebe béřou.

O smiřovací akci na Moravě promluvil 22. května posl. dr. Perek v Plumlově: »Když nastal rok jubilejní, vycítili Němci, co se bude korunou žádati,

Digitized by Google

i přišel k nám Chlumecký se svými návrhy smiřovacími a pravil: My víme, že jsme na Moravě v menšině, že se trvale udržeti nemůžeme. Snad možno bude obapolnou shodou se dorozuměti. Němci chtěli projeviti ochotu subvencí matičným školám, zřízením nových českých škol a p. Nejdůležitější referát o změně voleb. řádu převzal dr. Žáček, druhý referát o požadavcích školských převzal bar. dr. Pražák. Němcům ponechány zprávy o kuriích, právu veta a právu menšin. Korreferenti mají se dohodnouti s referenty. Zemský sněm rozešel se 19. února. Dr. Pražák dokončil referát v květnu. V pátek 20. května konala se u dra. Tučka v Brně schůze českých referentů, až na dra. Žáčka, který dosud referátu nedokončil. Na schůzi usneseno dáti referentům bezpodmínečnou lhůtu do konce května a svolati na 5. června moravské poslance, aby vyslechli, zdali práce referentů odpovídají požadavkům českým. V resoluci na schůzi přijaté kárá se liknavost českých referentů ve vyrovnávací akci na Moravě, hlavně dra. Žáčka, a žádají se důrazně poslanci, aby se o to úsilovně přičinili, by zahájený pokus o vyrovnání s Němci na Moravě bez prodlení aspoň ještě před příštím zasedáním sněmu k určitému rozřešení dospěl; nepovede-li vyrovnání k cíli (a to se právě v českých kruzích od Němců čeká), mají poslanci zahájiti politiku novou, sebevědomou a ostrou, která by nadvládu Němců zlomila za každou cenu. *J. P.*

Zdravotní hlídka.

Už dlouho neobjevil jsem se v Rozhledech se svými zdravotnickými rozumy. Vím, že se čtenářům stýskalo. Přicházím dnes za to s velmi zajímavým a pikantním thematem. Prof. Dr. Leopold Schenk, přednosta embryologického ústavu vídeňské university, vydal v Magdeburku dlouho žádanou knihu: Einfluss auf das Geschlechtsverhältniss. V několika dnech téměř vyšlo druhé vydání knihy té. Tak svět čekal na její se objevení. Profesor Schenk má dobré jméno jako histolog a embryolog, člověk medicinou se zabývající sahá po jeho knize s nadějí, že promluví k němu vědec a ne obyčejný dryáčník, který hoví vkusu a moderním našim choutkám. Spisů podobných celé roje zaplavují knihkupecký trh, hlavně německý. V předmluvě hlásí se autor jako seriosně pracující vědec a žádá, aby na jeho »brožuru« seriosně se hledělo. Kdo chce něco vážného produkovati, musí pracovati, říká. »Nezkušený, neb ten, kdo práce se štítí, přemáhá lehce těžkosti a obtíže s prací spojené, zavrtí hlavou, pokrčí rameny a svět slyší jeho věhlasnou enuntiaci.« »Jdi má knížko do světa a hlásej moji ideu, která zbudována je na faktech« končí předmluva. Každý vědec jako nějaký básník posílá svou práci do světa. Je to hezké, když to vědec ještě dovede. Knížka prof. Schenka má tři oddíly. První jedná o literatuře a historii otázky, do jejíhožto studia se pohroužil spisovatel. Vyrukují všickni autoři známí od pradávna v lékařství a v přírodovědě. Starý Hippokrates, Aristoteles, Galenus. Řada slavných přírodovědců končí Darwinem a ještě několika novějšími. Theorií je zde nahromaděno až jde hlava kolem. Spisovatel je zaujat pro theorii, kterou Hensen uvádí ve svém díle »o oplození« a která má vysoké stáří, že totiž stav výživy rodičů, nehledě ku vlivu rasy, má veliký vliv na pohlaví dítěte. U rostlin, které mají mužské a ženské květy, mají mužské převahu při vhodné a příznivé temperatuře, kdežto v stínu a vlhku nejvíce plodí se ženských květů. V celém světě rodí se u lidí více hochů nežli děvčat. Oesterlen sestavil statistiku 59,350.000 porodů z půle Evropy. Poměr pohlaví byl 106,3 hochů na 100 děvčat. Statistika z genealogických kalendářů evropských

Digitized by Google

dvorů dle Kische dala čísla 107.7 hochů na 100 děvčat. Někdo řekne, je-li přebytek hochů při porodu, netřeba se starati o plození těchto. Takovému pozorovateli dlužno uvésti na pamět, že počet mrtvě narozených hochů k mrtvě narozeným děvčatům má se jako 136—140 k 100. U prasat, králíků, holubů rodí se více samečků nežli samic; na sto klysen připadá 99,4 hřebců atd. Skoro všude v přírodě rodí se více mužského pohlaví. Bidder tvrdí, že 20—21leté rodičky plodí více děvčat nežli hochů a čím starší prvorodička, tím spíše možno čekati hošíka. Veliká a pestrá snůška různých dát o otázce plození, nescházejí ani lidské pověry a předtuchy. Ploss vypravuje ve svém spisu »Weib in der Natur u. Völkerkunde« o Srbech, že dostane-li někdo ječné zrno na oko, jest ujištěn, že jeho teta obtěžkala. Je-li ječné zrno na horním víčku očním, bude novorozenec hochem, je-li na dolním, je to předzvěstí narození děvčete. Rozšířen je názor v některých krajích a u některých učených, že klima, lokalní poměry vůbec, roční doba mají vliv na pohlaví embrya. Guttceit vypravuje o muži, který, dokud byl věrným své manželce, plodil dcery, jakmile vznikl u něho důvěrný poměr s »jednou přítelkyní,« povíjela mu legitimní žena samé chlapečky. Ajta vliv poměrů! Zaznamenána je také theorie o »zkříženém pohlaví«; v manželství dle Vilsona rodí se děti pohlaví, odpovídajícího pohlaví slaběji vyvinutého člena manželství, z toho ona výtečná theorie »o zkříženém pohlaví«; v manželství lze čekati opačné pohlaví tomu rodiči, který je silnější. Duchaplný kruh, duchaplná logika. A přijde na povahu, na oheň a stáří jednotlivého manžela. Hřebec (Sir Hercules) z hraběcího lehndorfského hřebčince, 26letý, posloužil 23 klysnám, a výsledek byl 24 hřebců. Pflüger obíral se plozením při žabách. Je-li žába na svobodě, jeví se samců 36.3%, a samiček 63·7%. Rozředil-li Pflüger žabí semeno, bylo 27.3% samců a 72.7% samiček, koncentrované semeno způsobilo 39·4% samců a 60·6% samiček. A tak to jde dále, koho věc zajímá, nechť nahlédne do knihy samé. Možno čísti v knížce o plození u krav, slepic, lososů a j. Uvádíme ještě věty Thury-Pagenstecherovy: 1. Pohlaví jest závislo na zralosti vejce v okamžiku oplození. 2. Nezralé oplozené vejce »produkuje« ženské pohlaví, zralé mužské pohlaví. 3. Sestupuje-li v čase říjení zvířat jediné vejce z ovaria pomalu do rodidel, povstávají, stalo-li se oplození na počátku periody říjení, samičky, a stalo-li se ku konci jejímu, samcové. Spisovatel zamiloval si theorii o výživě rodičů. St. Hillaire dokazuje, tím počíná II. díl knihy, že u špatně živených zvířat převládá mužské pokolení. Wilkens tvrdí o domácích zvířatech, že lepší výživa způsobuje samice, horší samečky. Prof. Schenk projednává celou výživu v lidském organismu. Děje-li se nedostatečně spalování v lidském těle, objeví se stopy cukru v moči. U těhotných a šestinedělek objevuje se tento velice často dle Nikolaje Ivanova. Následují všechny možné zkoušky na cukr v moči. Statě tyto odporučují se studujícím lékařství před druhým rigorosem. Vedle cukru pro vlastní theorii Schenkovu jsou také důležity redukující látky, jichž se objevuje na počátku prvních měsíců těhotenství u žen, které plodí hochy, velice mnoho. Post tot discrimina rerum jsme u třetího, posledního a nejdůležitějšího oddílu spisu. Prof. Schenk znal paní, která rodila jen hochy, měla jich pět; pojednou po velikém duševním rozčílení ochuravěla cukrovkou, otěhotněla v této nemoci dvakráte a vždy přišlo na svět děvčátko. V jiné rodině bylo 12 děvčat a 3 hoši. Babička této rodiny měla cukrovku. Cukrovka u žen má velký vliv na rodidla, o tom svědčí zkušenost porodníků a gynaekologů. Ženy touto nemocí stížené velice často potrácejí. Autor zkoumal moč těhotných v prvních měsících jich požehnaného stavu, a kde nalezl stopy cukru, narodilo se děvče, kde tohoto nebylo, dal se čekati hošík a také přišel. Konečně theorie Schenkova. Každou těhotnou neb těhotnou býti

Digitized by Google

mající budeme krmiti dusíkatými látkami a budeme jí podávati co nejméně uhlovodíků, neobjeví se v moči těhotné cukr a za několik měsíců pozdravíme novorozence — klučíka. Strava podobná vzbuzuje také zvětšení redukujících látek v moči, což svědčí také pro mužské pohlaví novorozencovo. Podobně krmí se žena dva měsíce před početím až do počátku třetího měsíce těhotenství. V tom záleží tajemství Schenkovy theorie. Hochy by dovedl dle svého tvrzení pan profesor plodití, ale děvčata ne, a přece se může jednati o opáčný poměr, kde bude míti někdo mnoho kluků a chtěl by aspoň jednu holčičku. Tomu p. profesor radu dáti nemůže. A přece je to tak snadné plodití dle theorie autorovy i — děvčátka. Netajím se svým výzkumem a nechlubím se. Je známo, že v moči často se objeví cukr po požívání hodně sladkých věcí, hodně uhlohydrátů. Zde mé tajemství, můj důvtip. Kdo chce míti holčičky, ať krmí svou ženu hodně cukrovím, dámy ho rády, objeví se cukr v moči, a dle Schenkovy theorie musí se narodití děvčátko, poněvadž se právě cukr v moči objevil. Na díky světa za »novou« theorii nečekám a nestojím o ně. Vznikli odpůrci theorie Schenkovy. Velcí vynálezci mají už takovou smůlu. — Jestliže se vám dnešní hlídka líbila, povím vám příště více o zlých těchto lidech. Také velký, ve vědě sešedivělý Virchov berlínský pronesl své mínění. Řekl o knížce Schenkově, že co je tam starého, to že je dobré, co nového, to že nestojí za nic! A Virchov ledačemu už rozumí . . . vl.—

Z naší doby.

— **Ze soudní síně.** Připojujeme se ke stejnojmenné stati v 6. čísle »Naší Doby«, kde právem ukazuje se na zlo, které rubrika tato v našich žurnálech representuje. Ale jak již v redakční poznámce naznačeno, nevidí autor stati dost hluboko, mysle, že popadnuv žurnalisty za jich huňaté kštice, drží v rukou všechnu příčinu toho zla. Není pochyby, oni jsou příčinou — ale jděme dále a příčina objeví se následkem. Žurnalista není genius, který by diktoval celé společnosti mravní city a ideje; je spíše barometrem. Čtenářstvo píše své noviny samo. Čtu-li takový cynický referát v novinách, nepřipadne mi ani na mysl ten žurnalista, kterého včera viděl jsem u přelíčení, ale vidím v duchu všechny ty kočí, ženy z trhu etc. etc. . . . Krátce: zlo tkví hloub, tkví v celém našem dnešním massovém cítění a myšlení: a funkce tvoří si pak orgán. Zlo pramení v dnešní krisi trestního práva. Je-li ten žurnalista cynický a frivolní, značí to, že nemá žádného pevného, vyššího hlediska, necítí váhu zločinu a trestu. Ale toho pevného citu a té pevné ideje o trestu dnes nemá skoro nikdo. Dřív byl trest něčím, co rozumělo se samo sebou, něčím spontáním, přirozeným, konec konců božským — říká se tomu absolutní theorie; ale dnes, vlastně již počátkem nové doby, ta tam je spontanost a přirozenost — s vírou, s náboženstvím odešla. A tak na jedné straně skepse, na druhé — utilitarism. Surrogát morálky: neboť účelem dá se ospravedlnit všecko. Je přece zřejmo, že žádná z těchto »relativních« theorií nemůže dát sankci trestu: neboť nelze žádným sofismatem oddisputovat, že trest je zlo a že zlu sice nutno odpírat vším, jen ne — zase zlem a že účel neposvěcuje prostředky. Staří trestali a to značilo: chtěli smýti zlý vykonaný skutek. Dnes nesmýváme již vinu, neboť vinu nelze odčiniti, ale trestáme dále. A to znamená: bráníme budoucímu, nevykonanému skutku. Trest má zcela nový význam a smysl. Ale tu je otázka, lze-li prostředku, kterého dřív užívalo se k potlačení nemoci, použíti také jako prostředku praeservativního? A tak ze všeho sta-

Digitized by Google

rého trestního práva zbyl nám jedině trest, odloučený, na vině nezávislý trest: právě proto, že jsi determinován, bude na tebe a na jiné trest působit; neboť my již nesmýváme vinu (viny vůbec není), ale polepšujeme a zastrašujeme a výstrahu dáváme, trestajíce. Měřítkem trestu není stupeň viny, nýbrž nebezpečnosti zločince — temibilità. Trestaný sám ovšem zřídka pochopí tento státní, neosobní, abstraktní utilitarism; nevida, že by se někomu prospívalo, činí-li se mu zlo, nevěří a nemá úcty, nemá lítosti: je mučedníkem. Táž anarchie jest v otázce, kdo má právo trestat: autorita božská i autorita monarchická rozplynuly se v autoritě demokratické, a tak otázka, kdo má trestat a trest konat — dříve zbytečná a protismyslná, teď je hlavní. Zase sofismata; fikce společnosti, fikce smlouvy společenské, sofisma, že zločinec sám přistoupiv k této smlouvě, dal ostatním kontrahentům právo potrestat jej, zruší-li svůj závazek. A tak obracejte problem jak obracejte, nikde nenajdete pevný bod, o nějž byste se opřeli: není víry, není autority ani vnější, ani vnitřní, »stát« nemůže posud nahradit ani boha, ani krále. A vezměte do ruky moderní nějaký zákon, na př. říšský německý: ani otázka, proč se trestá, ani otázka viny — nic není tam jasno; jen trest sám je alfa a omega. »Zločin je jednání, na něž stanoven je trest smrti etc. . . .« je první paragraf. A tak nyní zcela nutně obdržíme svůj závěr: je psychologický zákon, že jakmile nějaký výkon ztratil svůj životní smysl, svůj vztah k životu, stává se — provozuje-li se dále — zábavou. Vidíme, že dnes stalo se to s uměním i vědou. A stalo se to i s trestem: na jedné straně hlavy šedivící spekulací: proč a nač? a na druhé straně smějící se, frivolní a cynické davy.

— **Literární večer.** Spolek Intimní Volné Jeviště pořádá v pondělí 6. června o 7. hod. večer 6. literární večer v sále Umělecké Besedy, (palác zemské banky), na jehož programu je recitace tříaktového dramatu p. St. Przybyszewského »Velké štěstí« v autorisovaném překladě sl. Žofie Šebkové. Recitaci předcházeti bude stručný nástin literární tvorby Przybyszewského. Tragika dramatu založena na axiomu, že muž žádá na své ženě především pohlavní čistotu. Večer nabývá zajímavosti i tím, že učiněn prvý pokus recitace několika osobami. Recitovati bude pí. M. Trousilová, sl. M. Zieglerová a pp. St. K. Neuman a Karel Kamínek. Členové spolku mají vstup volný, nečlenové platí 40 kr., studující 20 kr. — Noví členové přijímají se denně mezi 2. a 3. hodinou odpolední v redakci Moderní Revue, Poštovská ul. 32. II. patro (členský příspěvek činí pololetně 1 zl., zápisné 50 kr.)

— **Nemoc století.** »Jsem s dnešní prací hotov. Připozdívá se. Znaven svým psaním, hledím z okna, jak sluneční paprsky pozvolna hasnou naproti na vysokých fasádách. A cítím po dnešní práci, jak žijeme stísněni, rozumím veškeré naší bídě a cítím ji. Do dálky táhne se ulice naplněná lomozem a hřmotem, na obou koncích ztrácí se v mlze. Nahoře úzký, sporý kousek nebe, zamlženého a začazeného dusnými výpary, prachem a kouřem. Tam za okny na druhé straně po celé délce ulice, za mnou, vedle mne, nad i pode mnou, všude v těchto šedých spoustách kamení se lidé tísní a na sebe tlačí, si překážejí a pomahají. A tak táhne se to na kolik hodin cesty a hezky daleko do kraje. Daleko odtud, někde daleko jest příroda s volnými svými vany větru a volnými hvězdami, s lukami, poli a lesy, vrchy, proudy, jezery a moři, tak daleko, skoro jako báj, jako čarovná pohádka v dětských knížkách. Nesčetné pásky, jimiž jest spjato naše žití, cítění i vnímání s jejími nevyčerpatelnými zázraky, jako by byly přestřiženy, a osaměli jsme, osaměli s tím, co nazýváme »lidské«, osaměli člověk s člověkem, v chvějícím se neklidu tohoto těsného soužití a té vřavy, rozrušující nervy Naše boly, naše bída a naše radosti narůstají v této

Digitized by Google

dotěrné přítomnosti ďábelské perspektivy v rozměry nepřirozené a obrovské, tarasící nám všechen volný rozhled. A všechna rafinovanost vyspělé kultury nemůže nám pomoci od té hlavní nemoci, na kterou jsou marny všechny ty naše léky, od bezbožnství anebo chceme-li od citového vysílení, od atrofie citu.« *Joh. Schlaf.*

— **Malá loterie.** Ze zpráv ministerstva financí několik dat o loterii, jejíž zrušení letošního roku se již snad dočkáme. Od 1. listopadu 1787, kdy malá loterie v Rakousku přešla do správy státní, do konce roku 1896 suma sázek činila 1.140,841.614 zl, výhry za ten čas obnášely jen 649,266.134 zl., stát měl čistého 491½ mil. Nejvýnosnějším pro stát bylo desítiletí 1878—1887, ve kterém získal z malé loterie stát 213 milionů. Nejvyššího čistého zisku docíleno r. 1884 obnosem 9,294.283 při příjmu 22,151.347 zl. Sumy měsíčních příjmů podléhají dosti silným změnám. R. 1887 až 1896 největší důchod 2,256.458 vykázal březen 1890, nejnižší 1,121.159 zl. červenec 1894. Vůbec měsíce zimní státu více vynášejí než letní, dojista jenom proto, že lid nejchudší v letních měsících přece snáze si životní potřeby opatří a není tak oddán den ze dne zoufalství krajní bídy, jako v zimě. Od r. 1891 vůbec sázky se menší. R. 1887 připadlo v celém státu průměrně 94 kr. sázky na jednoho obyvatele, 1896 již jen 66 kr. Účastenství v jednotlivých zemích bylo rozmanité. V Dol. Rakousích připadá průměrně na 1 obyv. 2 zl. 68 kr. sázky, v Dalmacii jen 9 kr. Percentově nejvíce se snížily sázky ve Štýrsku o 56·9%, v Bukovině 8·3%. V Haliči místo snížení zvýšila se suma sázek o 4%. Nový důkaz, že nevědomost a bída jsou nejlepšími spojenci loterie. *Plz. Listy.*

— **„Česká společnost pro obchod a průmysl v Praze"**, společenstvo s ručením obmezeným. Účelem společnosti jest zříditi velkozávod, obchodující v látkách hedvábných i polohedvábných, stuhách, krajkách a j. se zřetelem k české výrobě domácí. Dovolí-li poměry přistoupí se později také k výrobě. Akciový kapitál má býti 1 mil. K., podíly po 500 K. z nichž 200 splatí se při upsání, zbytek pak dle usnesení správní rady.

— **Český pensionát v Praze.** Myšlenka p. V. Štechem nadhozená, zdá se, se ujala. V Praze sestoupily se dámy k založení pensionátu, jenž má býti již letos v září otevřen. Městská rada Pražská převzala protektorát, městská spořitelna kryje výlohy zařizovací a pomocí jednotlivce zabezpečen pensionátu pohodlný, zdravý dům poblíž Vyšší dívčí školy.

— **William Ewart Gladstone** zemřel 19. května ve věku 89 let.

— Spisovatel p. **Jos. Fr. Javůrek**, žurnalista a překladatel z francíny a němčiny (ze Schnitzlera přeložil Umírání, Milkování a j.) zemřel dne 24. května v Turnově u věku 34 let.

Tiskem Edvarda Beauforta v Praze.

Digitized by Google

ROZHLEDY.

REVUE

UMĚLECKÁ, SOCIÁLNÍ A POLITICKÁ.

Ročník VII. 15. června 1898. Číslo 18.

Pracovní program Palackého.

Napsal Adolf Lud. Krejčík.

»Palacký pracoval od počátku a všude pro budoucnost a podle podrobného dobře promyšleného programu.«[1]) Měl program svůj životní: činnost vědeckou a veřejnou.

R. 1816 jako osmnáctiletý jinoch rozhodl se pro činnost vědeckou, píšeť ve »Vlastním životopisu«: »Tyto ferie (1816) poznav já z jedné strany bytnost pravé poesie a nemožnost svou státi se velikým básníkem, z druhé pak strany náramný nedostatek naučných knih v literatuře české, na kterýž mně v Trenčíně obzvláště P. Zoubek, Tablicův test, pozorliva byl učinil, ustanovil sem se na tom, že již cele a jedině naukám se odevzdám a vší silou na tom budu, abych někdy, pokud mě stačiti bude, nedostatku onomu polevil.«[2]) V době té však kolísal ještě, pro který obor vědecký se rozhodnouti: krasověda a historie zaujímaly jeho pozornost. 20. května 1820 píše z Prešpurku Janu Kollárovi? »Co dělám? Co horlivec pro vlast a pro umění dělati může: čtu, cvičím se a píši svou esthetiku.«[3]) Než do Vídně odcházel již s úmyslem sbírati prameny k dějinám doby husitské. S nevalnou kořistí se vrátil: »Hussitica bych já také velmi rád sbíral, ale nelze se jich v celé Vídni doptati, jakož sem toho zkusil. V Praze snad dříve. Čechové pilněji skupují nežli čtou takové věci, pročež jsou i řídké, na prodej i drahé.«[4])

»Na počátku r. 1823 nabyv trochu potřebného i času i jmění, užil sem své doby ku podívaní se do Prahy, abych tu poznal a prostudoval nevydané ještě prameny dějin husitských, an toužil sem také posloužiti národu nějakým spisem historickým. Mělť sem za to, že za nedlouho vrátím se s kořistí svou opět na dráhu dřívější, a dokonám pak i dílo krasovědné (Radhost I, str. 333.—425.) Ale příznivci a přátelé moji v Čechách nedali mi více opustiti Prahy a já ovšem rád dal sem se tu držeti. Přičiněním jejich octnul sem se konečně na dráze historiografie české,

[1]) Jar. Goll. Palackého program práce historické. ČČH. IV. str. 1. — [2]) »Vlastní životopis Fr. Palackého.« Osvěta 1885 str. 586. — [3]) ČČM. 1879 str. 381. — [4]) Tamtéž str. 384.

Digitized by Google

na kteréž potkalo mne tolik práce a zaměstnání, že sem musel dáti výhost oblíbeným někdy studiím o kráse.«[5])

Vpraviv se brzo do poměrů pražských, poznal naléhavé potřeby písemnictví českého a hleděl jim odpomoci. Chyběl dobře finančně zajištěný a dobře vedený časopis literární, jenž věnoval by zřetel jazyku, písemnictví a dějinám. Tomu odpomoženo založením Časopisu Českého Musea, o jehož vydávání podal Palacký dva návrhy Kašparu Šternberkovi.[6]) Český čtvrtletník měl seznamovati Čechy o pokrocích vědy a písemnictví, německý měsíčník (zanikl r. 1831), pak zpravovati cizinu o vědecké práci v Čechách. Chtěje podati českému obecenstvu příruční knihu pro všecky obory vědy, umění, průmyslu i obchodu, domáhal se r. 1829 vydání naučného slovníku,[7]) k němuž ani tehdy, aniž r. 1852 »hlavně také z příčin materialních« nedošlo. Plán Palackého splněn teprve »Naučným Slovníkem Riegrovým« a doplňuje se dnes »Naučným Slovníkem Ottovým.« Když se ukázalo, že ku povznešení písemnictví třeba jest spolku, který by mohl lacino české spisy šířiti mezi lid, byl zase Palacký tu s návrhem na zřízení České Matice, jež r. 1830 zřízena při sboru musejním.[8]) V r. 1850 byl mezi zakladateli Sboru k vystavění Národního divadla. R. 1862 založil Svatobor, spolek na podporu českých spisovatelů a jejich rodin.

Program historické práce leží v pojmu »Dějin.« Sebrati, revidovati, kritice podrobiti a vydati prameny, získati tak půdu pro vlastní práci a ostatním podati možnost i nové práce, i kontroly vykonaného — toť byl program ve svém jádru. Na základě tomto vybudovati dějiny české, toť cíl programu. Po pilném Dobnerovi, po pronikavém Dobrovském, pilný a pronikavý Palacký. Ve »Würdigung« položil základy ku kritickému vydání starých knih českých, za jejichž vzor podal již dříve »Staré letopisy české« a později výtečné vydání »Monumenta conciliorum generalium seculi decimi quinti I. Concilium Basiliense.« Článkem svým o staročeském kalendáři (ČČM. 1829), kritickou úvahou o zakládacích listinách kollegiatního chrámu Litoměřického, »Přehledem současným nejvyšších důstojníků a úředníků,« dosud první místo v literatuře pomocných věd historických zabírajícím dílem »Ueber Formelbücher,« »Popisem království Českého« dal základ a naznačil cestu pro budoucnost pomocných věd historických. V »Archivu Českém« ukázal, jak třeba vydávati české listiny a svými »Documenta« osvědčil se jako výborný vydavatel listinných pramenů latinských, v obojích svých »Urkundliche Beiträge« listin německých a latinských. Všecky tyto práce, jakož i ostatní (Der Mongolen Einfal,« »Die Vorläufer des Hussitenthums,« »Zeugenverhör über den Tod König Ladislaw's«) byly jen pramenem pro životní dílo Palackého: »Dějiny národa Českého.« Prvotní plán dovésti dějiny české až do doby nejnovější opuštěn velmi záhy, r. 1850 v předmluvě k 3. dílu měl v úmyslu dojíti aspoň k r. 1620, však nedošel ani tam, r. 1526 byl poslední jeho cíl. Dílo jest sice rokem tímto ukončené, ale nikoli dokonané. Odtud nutno po pracích Tomkových, Gindelyho a Rezka budovati

[5]) Radhost III. str. 259. Doslov. — [6]) Gedenkblätter, str. 48. a 56. sl. — [7]) Tamtéž str. 77—83. — [8]) Tamtéž str. 84.—90.

Digitized by Google

dále. Velký odkaz široké práce zanechal Palacký nám historikům a dlouho bude ještě trvati, než bude vykonán. Čím více vnikáme do našich dějin, tím častěji setkáváme se s prací Palackého a tím více obdivujeme se té práci, již on jediný za tak pro vědu nepříznivých dob vykonal. Smím-li obměniti slova evangelisty Jana XIII. 35, vložil bych mu do úst tato slova jako poslední z jeho díla: »Po práci poznají všickni, že jste moji učedlníci . . . «

Rok 1848 povolal Palackého na dráhu politickou a ani tu nepřekvapil jej nepřipraveného. Vždyť již před rokem 1848 staral se o tyto věci: »Za panování císaře Františka I. samo již obírání se studiemi politickými uvodilo bylo podezření neloyalního smýšlení, nespokojenosti a úmyslův více méně velezrádných. Proto já i přátelé moji starali sme se byli hned od počátku jen o skutečné vzdělání národu svého v duchu národním vůbec a zvláště co do nauk pověcných čili realných, i varovali se při tom každého přídechu revolučního neb konspiračního. Znali a vážili sme i slabé postavení své i sílu mocností protivných, a věděli jsme dobře, že nadejde-li kdy doba příznivější, národ náš, bude-li jen prvé duchovně vzdělán, dovtípí se potom i uhodí nejlépe sám na pravé cesty k dalším svým prospěchům. Takovými úvahami snažili jsme se také udržeti na úzdě bujaré mysli nedočkavých několika vlastenců mladších.«[9]) Odtud vysvětlujeme si, proč Palacký stojí v popředí celého hnutí, proč varuje před revolucí, proč mírní a vykládá nové učení státní tak jasně a neohroženě. Odtud si vysvětlujeme celý jeho plán rakouské ústavy, který — bohužel — zůstal jen — plánem.[10]) Odtud jeho mužné vystupování proti Frankfurtu i vládě. Jasný, určitý cíl, síla duševní — ty jej učinily vůdcem i otcem národa. Federalistickému a demokratickému mínění svému zůstal si věren i po roce 1860. Z toho důvodu byl proti obeslání říšské rady, z toho důvodu odvolával se ne k vládě, ale na svůj lid. Nespoléhal na cizí, ale na své. Jedinou cestu z malosti a nebezpečenství našeho viděl ve vzdělání, k němuž vždy a všude nabádal; ukazoval na naši minulost a odvozoval z ní naše povinnosti pro přítomnost a budoucnost. »Kdykoli jsme zvítězili, dálo se to pokaždé více převahou ducha nežli mocí fysickou a kdykoli jsme podléhali, tím byl vinen vždy nedostatek duchovní činnosti, mravní statečnosti a odvahy. — »Jen tehdáž ubezpečíme trvale budoucnost svou, když duchem vítěziti a vévoditi budeme v odvěkém zápasu prozřetelností boží nám uloženém.[11]) Jak jestě dnes výstražně a mocně zní do dnešní vřavy nepřekonaný jeho odkaz: »Protož i s ohledem na nynější trudné postavení národu svého nepřestávám volati: ať nebesa kalí se nad námi sebe chmurněji, ať neznabohové (třebas i klečící u oltářův a žehnající se křížem) vymýšlejí na potlačení, hanění a týrání nás prostředky a cesty sebe ošemetnější: já odvolávám se ne k násilí za násilí, ale k budoucnosti nedaleké, ve které již i dávní pohané předvídali a těšili se neuprositelnou Nemesis. Ovšem pak nepřestávám také napomínati a prositi, ba zaklínati každého dobrého, aby neoddával se nečinnosti, ale vzdělával se, pracoval

[9]) Radhost III. str. 275.—276. — [10]) Gedenkblätter str. 169.—176. — [11]) Výroční zpráva »Svatobora« 1864/5.

Digitized by Google

a přičiňoval se ze vší síly, kudy by pomohl rozšířiti a upevniti na zemi říši pravdy a spravedlivosti!«[12])

Toť program i odkaz Palackého!

Ve Vídni v červnu 1898.

Nietzsche a Tolstoj.

Od Mik. Grota, profes. v Moskvě.

Pro myslivého pozorovatele jest naše doba dramatem duše, jež prožívají nejen jednotlivci a národové, nýbrž všechno kulturní lidstvo. Jde zajisté o změnu názoru světového až od samých základů a jde tudíž také o nové ideály. Něco podobného událo se již dříve, když na zříceninách starověku zvedl se nový křesťanský svět a když konečný rozklad středověké kultury před 300 lety vyvolal kompromis mezi ideály křesťanského a pohanského názoru. Nicméně jest veliký rozdíl mezi onou velikou dobou a dnešní přítomností. Všechny převraty dály se tehdy jen ponenáhlu; trvalo několik století, než padl starý názor světový a vybudován byl nový a zaveden nový pořádek životní. Tak stalo se křesťanství vítězem nad pohanskou filosofií až teprve po 5 stoletích. Dvě století trvala perioda renaissance, jež nastala po středověku. Důležitou ovšem podmínkou poměrně rychlejšího rozšiřování nových nauk, pojmů a ideálu v tehdejší době byly veliké pokroky technické a vynález knihtiskařství. Ale jak nepatrným jeví se nám tento vynález v prvotní své podobě, srovnáme-li jej s podivuhodnými objevy a vymoženostmi technickými v 19. stol. V organismu lidstva vidíme vznikati nový systém nervový železnicemi, parolodí, telegrafem, telefonem, fotografií a fototypií, novinami a časopisy. Lidstvo dospívá v jednotnější a jednotnější celek, jehož části musí spolupůsobiti stále svorněji, nemá-li se dostaviti zkáza.

Zároveň puls života lidstva rychleji bije. Změnily se okolnosti jak časové, tak prostorové. Nyní zažijeme ve dvou desítiletích tolik jako zažili dříve za století a před tím za dvě- i třistoletí. Události jdou tak rychle za sebou, že prožijeme v 10—15 letech celou historickou epochu, jako na př. období německého prvenství v Evropě od konce německofrancouzské války do propuštění Bismarkova.

Bez dnešní historické vědy nemohli bychom ani býti: nový nervový systém v organismu lidstva vyžadoval i nového druhu paměti — organisované paměti. A když byly konečně stvořeny prvky nového života lidstva jakožto jednotného celku, dostavuje se ohromná morální krise. Na západě jí zakusil již Comte, v Rusku vypukla teprve před 30 lety po zrušení nevolnictví.

Všichni lačníme po nových ideálech, stůněme skepticismem a cítíme, že v našem vnitřním světě není cosi v pořádku, že jest v něm něco zvláštního, chorobného, trvale neudržitelného. Každý z nás hledí potlačiti pochybnosti tak nebo tak, přemoci v sobě nechuť k životu a vztýčiti si nový, pevný ideál života. Ale posud není nalezena ta pravá

[12]) Radhošť III. str. 299.

Digitized by Google

cesta a duchové nejušlechtilejší zaplétají se v odpory. Proto ozývají se některé hlasy volající nás nazpět a nabádající, abychom tak žili, jako žili lidé dříve a fanaticky popírající všeliké právo osobnosti a — na štěstí marně — doporučující klášterní disciplinu na poli činnosti rozumové, na poli, jímž se člověk rozlišuje od zvířete.

Velice mnoho z toho, co bylo dříve lidu nedostupno, stává se nyní všeobecným majetkem, díky telegrafu a tisku. Skutky, záměry, události, o nichž se dříve jen neurčitě, zmatenými pověstmi dovídali až po nedělích, měsících a letech, stávají se nyní za několik hodin nebo dní známy celému světu. Život každého člověka jest stále průhlednější, zvláště je-li osobností zajímavější. Přibývá sice zároveň klepařství, lživých sensací a úskočných insinuací, ale i to jest důkazem, že stojíme na nové půdě mravního života lidstva.

Tím očividně stoupla mravní odpovědnost osoby vzhledem k okolí. Čím dále tím méně jsou možny dřívější leč života a pokrytecké předstírání mravnosti. Žasneme nad ohromným vykořisťováním, odkrytým poslední léta ve Francii panamskými skandaly. Ale neviděli jsme zároveň se zadostiučiněním, že dovední osnovatelé tohoto organisovaného lupičství skončili na lavici obžalovaných vzdor všemu svému vlivu a bohatství? A ještě rychleji a důkladněji budou časem podobné věci vytahovány na světlo. A tak jest nad pochybnost jisto, že vědecké a technické objevy a pokroky našeho století zcela přejinačily půdu, na které se vtělují mravní pojmy a ideály v činy. Ale nejcennějším až posud výtěžkem, jehož bylo dosaženo, jest, že stává se zřejmou naprostá nesmyslnost onoho kompromisu, jenž pomísiv pohanské a křesťanské ideály, udržoval se v Evropě při vládě od renaissanční doby.

Toto dilema znepokojuje hluboce duchy našeho věku a vedlo k několika pokusům, jež lze takto asi roztříditi: 1) nejkrajnější potírání křesťanského, nábožensko-mravního názoru ve jméno positivního a vědecko-pokrokového, t. j. pohanského názoru; 2. nejkrajnější potírání vědecko-pokrokového, t. j. pohanského názoru ve jméno křesťanství; 3. usmíření obou stanovisek na novém základě. Tyto smiřovací pokusy zatím selhaly. Naproti tomu mají oba extremy za hlasatele duchy prvního řádu: B. Nietzscheho a L. Tolstého. Jeden jako druhý zvedají vášnivý protest proti modernímu mravnímu světovému názoru a proti vnitřní životosprávě kulturního lidstva.

»Tak nemožno již déle žíti, déle nelze již snésti všechny ty existující a zcela očividné životní protivy: jest třeba změniti celý život a proto nutno nejdříve podrobiti zkoušce běžné názory o životě, o jeho důležitosti a cílech.« Rovněž jeden i druhý hlásají prudce a výmluvně protest proti staleté vnější organisaci křesťanské společnosti, jež, dle jejich mínění, zakrývá hříchy a neřest maskou ctnosti a zákonitosti. Oba mají dále i společné snahy positivní. Oba žádají, aby v životě člověka panovaly rozum a střízlivá analysa, aby individualita byla prosta všeho nátlaku od zavedených mravů a tradičních názorů, aby posilovalo se vědomí jejího významu a ceny, aby její mravní život se změnil a na nový základ se postavil: žádají vyproštění individuality ze všech pout, bránících duševnímu rozvoji. Ale to jest také vše, v čem oba společně souhlasí.

Digitized by Google

Nietzsche hledá všechno zlo v odvislosti individuality od náboženskomravního názoru křesťanského. Jako v předchozích stoletích se rozpadlo křesťanské dogma, tak má padnouti i křesťanská morálka: »stojíme na prahu této události« (Zur Genealogie der Moral.). Kořen zla tkví v nesvobodě svědomí, spoutaného učením o prvotním hříchu, o soucitu a lásce. Zlo, zločin, egoism jsou oprávněnými a nutnými projevy silné individuality; egoistní jednání musí býti zbaveno »nečistého svědomí«, jež se vždy k němu víže; člověk nebude více zlým, jakmile se přestane považovati za zlého. Zřídlem veškery síly každé individuality jest vášeň; jest nutno uznati právo vášně a pak teprve bude moci individualita projevovati veškeru svoji latentní energii. Jinými slovy: jest nutno zbaviti se mravní odpovědnosti v křesťanském smyslu — a to proto, poněvadž jediným smyslem života lidstva jest nejvyšší rozvoj individuality, povznesení plemenného typu tvora-člověka na výši »nadčlověka«. Poněvadž všichni lidé k tomu schopnosti nemají, učiní se massy podstavcem k vyvýšení vynikajících individualit. Nietzsche jest odpovědným nepřítelem všeliké politické rovnosti, nemluvě ani o socialistické nivelisaci lidstva; pokud v přítomné době tato nivelisace již jest, vede jen k stlačení plemenného typu, k výchově zbabělých, bojácných a bezosobních stád. Tyto zásady jsou návratem k zásadám kultury pohanské. A vskutku duševní ideály Nietzscheovy jsou ideály antického názoru světového, jenž neznal křesťanské pokory a trpělivosti, křesťanského milosrdenství a lásky. Proto sklání se Nietzsche i před těmi pozdějšími periodami v životě lidstva, jež dovolovaly některým individuím, aby okázale rozvinuly všechny své síly, Mluví s enthusiasmem o periodě renaissance, jež z reakce proti morálce křesťanské stala se půdou netušeného rozkvětu vědy a umění, avšak i neslýchaných orgií neřestí a zločinu. Ovšem že se nekoří neřesti a zločinu, prostopášnosti a násilí, nýbrž tehdejší geniální tvůrčí síle individuality, nespoutané mravními předsudky; uvedené však zjevy negativní jsou dle něho nutně rubem této medaille. Jeho učení možno vysloviti takto: čím více zla, tím více dobra, neboť zlo jest nutným tmavým základním tónem obrazu tvůrčí individuality, prosté všech morálních pout.

Zcela jinak soudí Tolstoj. Kořene zla nevidí v mravní spoutanosti člověka, nýbrž v tom, že opustil mravní zákon, že mu nerozumí a ho nezná, a konečně v takové sociální organisaci, jež odporuje křesťanskému mravnímu názoru. Tento právě názor poskytuje záruku pravého duchovního osvobození individuality i společnosti. Jako Nietzsche nehledá ani Tolstoj smyslu života v záhrobním vykoupení z hříchu, nýbrž především v lepší úpravě lidského života na zemi. Prostředkem k tomu není mu však vyvleknutí svědomí z mravních závazků, nýbrž naopak dokonalé probuzení křesťanského svědomí, potlačení egoismu; žádat odříkání, lásku a soucit s bližním, pokoru a trpělivé snášení zla. Nezáleží mu na vyvrcholení typu tvora-člověka, ani na genialitě tvůrčí síly, na oslňujících schopnostech a na hrdém sebevědomí vládce, nýbrž pouze na mravním sebepoznání a na sebevýchově a tudíž i na splynutí s pokorným a trpělivým davem příbuzných povah. Opakem Nietzscheho jest Tolstoj horlitelem pro dobrovolné sestoupení k lidu a pro sociální nivelisaci. Jeho ideálem člověka jest tvor pokojemilovný, pro svou domácnost zaujatý a skromný, ne však

Digitized by Google

bojácný a zbabělý, nýbrž mravně neoblomný a vnitřně utvrzelý. Proto sympatisuje Tolstoj s takovými epochami dějin, kdy pokora a trpělivost, podrobení se mravnímu zákonu, dobrovolné mučednictví a neokázalý heroism obětovaly se pro dílo Kristovo, pro dílo lásky. Formule Tolstého jest: »Čím méně zla, tím více dobra.«

Tento opak mravních ideálů vede přirozeně i k protichůdnému hodnocení ctností a neřestí. To vyniká zvlášť ostře z kritiky křesťanské askese. V znamenité, důvtipně psané kapitole: »Čím jsou asketické ideály« v díle »Zur Genealogie der Moral« vynakládá Nietzsche veškeru sílu své dialektiky, aby diskreditoval mravní smysl askese a aby stlačil i to, co v theoriích zdrženlivosti uznává za zdravé, na pouhou hygienu a dietetiku organismu. Posmívá se boji vedenému proti smyslnosti ve jméno čistoty a zdrženlivosti a praví: »Zásluhy Lutherovy nejsou snad nikde jinde tak veliké jako v tom, že měl odvahu k své smyslnosti — říkalo se jí tehdy dosti jemnocitně evangelická volnost.« O čistotě počalo kázati jen »prase, jež potkala nehoda.« Feuerbachovo slovo o »zdravé smyslnosti« považuje za slovo spásy z chorobného obskurantismu křesťanské morálky, Wagnerova Parsifala má za důkaz zvrhlosti skladatelova talentu, za »záludný, dvojsmyslný, schopenhauerský, nihilistický.« Každé zvíře sice, a tedy i la bête philosophe, instinktivně tíhne za podmínkami co možno nejpříznivějšími, ve kterých bude moci všechnu sílu svoji uplatniti, a k těmto podmínkám patří i zdrženlivost v zájmu duševní svobody. »Ženatý filosof hodí se do veselohry« a Sokrates »oženil se, jak se zdá, z pouhé ironie, zpříma na důkaz právě této věty«. Jiného však smyslu než jako takový prostředek osobní nezávislosti, asketism nemá a odmítnutí všeho osobního nátlaku jest pro Nietzscheho nutnou a přední podmínkou právě této nezávislosti a samosprávy individuality. Proto neupírá ceny radostné kajicnosti »bohem naplněného a od hroudy odpoutaného tvora, jenž spíše se nad životem vznáší než nad ním stojí.« Ale pro kajicnost k vůli vykoupení z viny, hříchu a strasti necítí Nietzsche než opovržení. Křesťanská askese byla jen dočasným a nahodilým ideálem, nahodilým prostředkem k rozluštění problému »trpěti«. Ideálem, jenž hodil se jen proto ještě, že podával vůbec jistý smysl života, byť i nepravý: »člověk byl takto spasen«, neboť »člověk spíše ještě chce n i c, než aby nechtěl.« Jest však již na čase odhodlaně setřásti jho tohoto ideálu, zavedeného z nedostatku lepšího.

Zcela jinak soudí Tolstoj o zdrženlivosti, o vládě nad sebou a povolnosti. Ani on sice nedovede pochopiti mnišského ideálu ve středověku a dobrovolného prchání ze života do pouští a samoty, ale přece spatřuje v přemáhání smyslnosti, tělesné rozkoše a zvířecích pudů nejhlavnější úkol vyšší individuality. Víme, jak energicky horlí ve všech svých spisech proti smyslným požitkům, jak výmluvně potírá požívání masa a hodování, jakou má ošklivost před vínem, tabákem, všelikými prostředky narkotickými a alkoholem. Přikazuje prostý život, čistotu, zřeknutí se přepychu, nadbytku a planých potřeb.

Jak si vyložiti tyto odpory?

Nietzsche jest zástupcem hyperkultury západu, Tolstoj jest hlasatelem ideálů vznikající kultury východoevropské. Nietzsche myslí na obnovení staropohanského ideálu a žádá proto dokonalé a vědomé zřeknutí se

Digitized by Google

křesťanství, Tolstoj pátrá po jádře křesťanství, očištěného ode všech pohanských příměsků a zastupuje vědu, umění i formu státní, poněvadž jsou útvarem antické, předkřesťanské kultury. Rozum, jak Nietzsche, tak i Tolstoj uznávají za nejvyšší kriterion pravdy. Ale Nietzsche jest esthetikem a Tolstoj moralistou. Zázrakům a svátostem se oba vysmívají, ale jeden jménem síly a krásy, druhý jménem lásky, čistoty a prostoty. Heslem obou jest bezpodmíněná svoboda individuality, u Nietzscheho svoboda pro heroickou osobnost, založená na služebnosti a využitkování mas, u Tolstého v zájmu samostatnosti jednoho každého na základě zrušení vlády a vykořisťování, ať v jakékoli formě. Nietzsche sní o triumfu tvora-člověka v nejvyšším typu »nadčlověku« pomocí neustálého znásilňování mas, Tolstoj mnohem skromněji myslí pouze na dokonalé uskutečnění ideálu »člověka« prostředkem vlastního dobrovolného zřeknutí se všelikého násilenství. Nietzsche jest anarchistický revolucionář, dogmatik despotismu, Tolstoj jest neústupný nepřítel anarchie, revoluce a despotismu; v možnost revoluce ani nevěří, jen zajistí-li se jedinci plná morální svoboda a odpovědnost. Je-li Nietzsche nepřítelem současné kultury, jest jím jen proto, že se mu nezdá býti dosti prosta morálky: boj o život není mu dosti radikální, libovůle mu není dosti jista před pronásledováním. Láska, dobročinnost a podpora slabých jsou pro něho překážky pokroku. Zrušte morální zákony a všelikou odpovědnost, aby mohl jedinec rozvinouti všechnu svoji přirozenou sílu! Zrušte zákony, praví také Tolstoj, ovšem ne zákony vnitřní, mravní, jichž nelze zrušiti, nýbrž zákony vnější, sociální; ale praví to proto, poněvadž podle jeho mínění jsou tyto zákony na překážku úplnému vítězství lásky, milosrdenství a soucítění. Všeliký boj o život přestane, jakmile bude individualita úplně volna a jakmile byla pochopila »vůli Onoho, jenž ji na svět vyslal«. Nejvyšší síly člověka vystoupí na světlo, jakmile se on sám zřekne všeliké moci a všeho násilí i všeho zdánlivě zákonitého nucení.

Tu máme zcela opačný názor o podstatě povahy lidské. Nietzscheovi jest člověk zlým zvířetem, ano nejhorším zvířetem a dle jeho náhledu silné zvíře, člověk, až pohltí jisté množství svých bližních a vstřebá šťávy tisíců, bude s to překonati sama sebe a vejíti v novou, dokonalejší zvířecí species, již Nietzsche nazývá »nadčlověkem«. Tolstoj smýšlí jinak: pokora a trpělivost, odříkání a láska jsou základními vlastnostmi lidskými. Jimi právě liší se člověk od zvířete. Od přirozenosti jest náchylen k dobru. Nečiňte ho zlým a bude dokonale dobrým. Nepotřebujeme nadčlověka, neboť sám člověk jest již nadčlověkem, obrazem božím.

Ale rozdíly v mravních názorech obou myslitelů zakládají se i na všeobecnějších theoretických protivách. Nietzsche jest materialista, atheista a evolucionista druhu dosti fantastického. Se zvláštní zálibou, ano s pravou rozkoší nepropustí nižádné příležitosti, aby nepostavil podle sebe pojmy zvíře a člověk. Přeje si, aby »angličtí psychologové byli srdnatými, velikomyslnými a hrdými zvířaty«. »Kněz jest první stupeň delikátnějšího zvířete«. Člověk naší doby jest mu »churavícím zvířetem« a člověk vůbec jest »nejsrdnatějším a na strasti nejnavyklejším zvířetem«. Jako lid rozlišuje subjekt blesk od jeho blýskání jakožto výkonu, tak rozlišuje morálka lidu, míní Nietzsche, podklad silného člověka, na němž záleží,

Digitized by Google

chce-li projeviti sílu či ne, od projevů síly. »Ale není takového substrátu; není vůbec ‚jsoucnosti' za konáním, působením, děním! ‚Původce činu si k činění jen přimýšlíme — konání jest vším.« »Subjekt (anebo abychom mluvili populárně: duše), byl proto snad až posud nejvděčnějším článkem víry na zemi, poněvadž usnadňoval ohromné přesile smrtelníků, slabým a utištěným všeho druhu, onen povznášející sebeklam: vydávati slabost za svobodu a jejich takovou a onakou jsoucnost za zásluhu«. »Všude, kdekoli jest dnes duch přísný, silný a v myšlení poctivý«, praví Nietzsche, »jest dnes vůbec bez ideálu — populární slovo pro tuto abstinenci jest ‚atheism' —: nehledě na jeho vůli k pravdě«. »Bezpodmínečný, poctivý atheism (a jen jeho vzduch dýcháme, my duchovnější lidé tohoto věku) — . . . jest úcty vyžadující katastrofou dvoutisícileté kázně k pravdě, jež si na konec zakazuje onu lež, obsaženou ve víře v boha«. Naproti tomu poslyšme, co praví Tolstoj. Kdo jeho dílo »O životě« *) zná, ví, jak hlubokou propastí dělí zvíře od bytosti rozumové, zvířata od lidí, s jakým vášnivým úsilím snaží se zdůvodniti nesmrtelnost duše a ideu věčného života, jak — i přes občasné odvrácení se od ideje osobně nesmrtelné »duše« k idei neosobní nesmrtelnosti »ducha« — vytrvale hájí myšlenku, že duševní život trvá věčně a že úplná smrt jest nemožna. Věří Tolstoj v živého Boha? Ano, věří a věří z přesvědčení. Věří, dokonce v moc modlitby a v tajemné zasahování věčné bytosti v duších žijících lidí. Věří ve vůli Toho, jenž nás na svět poslal, na svět věčné pravdy a absolutní dobroty. »Království boží ve vás«**). Jest ono zcela obsaženo v mohutnostech duše lidské, několikrát již se ohlásilo a světle zazářilo k poučení všech lidí. Všechen vývoj jest pouze a jedině rozvojem duševní a mravní osobnosti člověka. Proto jest nutno se vrátiti k čistému učení evangelia. »Milujte nepřátele své, dobře čiňte těm, kdož vás nenávidí«.

Ač Nietzsche nenávidí dnešní měšťáckou civilisaci a chová k ní odpor, cítíme z jeho učení šuměti něco, jako ohlas nepřetržitého hukotu nesčíslných strojů na západě, milionů tyčí, válců, kladiv, jež slouží dnešnímu lidstvu, ale je dovedly také přemoci. Není-li konec konců cílem všech těchto strojů, této veškery ohromné techniky rovněž nadčlověk, schopný povznésti se nad zemi? Naproti tomu slyšíme v učení Tolstého ohlas šírých, opuštěných stepí ruských, nekonečné, melancholické černé země, pokojné a soustředěné samoty zalehlé vesnice, ve které se nám tak silně ohlašuje »Moc země« a »svoboda zdravého a ve své samotě silného ducha«.

‚Člověk je zvíře, jež prošlo dresurou, člověk je úplné ztělesnění božského rozumu na zemi: ty jsou protichůdné základní názory a z toho vychází pak již vše ostatní. Nepozůstává-li svět z ničeho jiného leč z hmoty, je-li člověk pouhým strojem, jsou-li skutky člověkovy pouze produkty složitého mechanismu, pak jeho skutky nezasluhují samy o sobě ani chvály, ani hany, nejsou ani dobré, ani špatné. Všecko jest pouze relativní a hodnota všeho oceňuje se podle konečného cíle, jejž lidskému jednání klademe. Co vede k cíli, jest dobré, co od něho oddaluje, jest špatné.

*) Vyšlo v Knihovně Rozhledů sv. VI., 70 kr.
**) Vyšlo v Knih. Rozhledů sv. II, 1 zl. 60 kr., váz. 2 zl.

Digitized by Google

Lidé mají různé cíle i není vůbec všeobecného dobra a všeobecného zla. Jinými slovy: není absolutní morálky a morálka není nutna, proto není vůbec žádné morálky. Budiž tedy otevřeně za životní zákon prohlášen boj o život, o vládu a moc, boj na život a na smrt. Je-li však člověk takový, jakým jej vidí Tolstoj, jest pravým zákonem jeho života zákon mravní. On není zvířetem, podstata jeho života není boj o bytí, nýbrž láska. Budiž tedy otevřeně prohlášen zákon lásky za jediný možný zákon lidského života.

V rozvedení těchto zásad setkáváme se na obou stranách s hojností nových, nabádavých a hlubokých myšlenek. Na př. duchaplná polemika Nietzscheho se Schopenhauerem, že askese není soustředěním života, nýbrž prostředkem k jeho konservování. »Asketický ideál vzniká z instinktivní potřeby obrany a záchrany degenerujícího života, jenž se chce všemi prostředky ještě udržeti«. Škoda, že nelze dříve ještě tohoto prostředku užiti předstižně, než se nemoc dostavila.

Výborně se Nietzscheovi zdařila i kritika dnešního zhýčkaného a malátného altruismu, ač není jisto, že by výsledek vší lásky a všeho soucitu byl jen slabost a ač je rozdělení křesťanské společnosti v »nemocné« a »ošetřovatelky« hodně přehnané. Pravý křesťanský soucit naplňuje silou a odvahou toho, ke komu se obrací. Lituje-li Tolstoj bližního z čisté lásky, že kouří a se opíjí a tím oslabuje síly své představivosti a vůle, člověk tímto soucitem dojatý přestane kouřiti a píti a mravně získá na síle.

Z myšlenkového kruhu Nietzscheova jest dále trvalé důležitosti zdokonalování člověka, jeho přechod v nejvyšší stadium vývoje, daného za cíl lidstvu. Je-li však tohoto zdokonalování skutečně nutnou podmínkou potlačení svědomí a lásky k bližnímu? Nemůže-li mravní nátlak povznésti duševní i fysickou energii a naproti tomu mravní nihilism státi se zdrojem intelektuelního i fysického úpadku? Nietzsche podobá se svojí paradoxií prohnutému zrcadlu, jež předměty sice ostře zachycuje, ale zrcadlí v obrazech zkřivených. Jest jedním z »nejchořejších« v objevené jím nemocnici a blázinci světa a líčí-li »choré« jakožto »lidi zhořklé, lidi fysiologicky ztroskotavší a červotočivé, celá to třesoucí se půda podzemní pomsty, nevyčerpatelná, neukojitelná ve výpadech proti šťastným, a právě tak v zakuklení pomsty a v záminkách k pomstě«, nemůžeme umlčeti v sobě otázku, nebyl-li on sám přede všemi jinými mužem zhořklým, mužem nenávisti a pomsty.

Je-li umění Nietzscheovo po stránce mravní naprosto negativní, jest za to morálka Tolstého veskrze positivní. Málokdo ze světských spisovatelů dovedl ukázati Kristovo učení v takové vznešenosti, jako on. Je-li však kořen Nietzscheovy jednostrannosti v důsledném materialismu, jest zase Tolstoj představitelem bezměrného spiritualismu. Kritika již často právem vytkla, že Tolstoj přijímá sice mravovědu křesťanskou, ale podtrhuje jí metafysický základ; popírá dualism přirozenosti lidské, bez něhož ona neobstojí. Nevěří v učení církve o pádu a o vykoupení z hříchu. Neuvědomil si, jaký problém hlubšího filosofického smyslu skrývá se tu pod náboženskodogmatickým povrchem a zavrhuje je beze všeho jako přežilý předsudek, nemající významu pro opodstatnění křesťanské morálky. Proto visí jeho morálka theoreticky ve vzduchu. Není-li láska příkazem

Digitized by Google

vyšší bytosti a zárukou duševního vysvobození lidstva od hříchu a smrti, nedojdeme-li vysvobození strastmi a nevinnými oběťmi, neznačí-li vykoupení z mrtvých vstání a věčný život: k čemu pak to všechno? Musíme právě nechati v platnosti protivu ducha a hmoty a boha jako živoucí osobní zdroj všeho duševního života, abychom mohli bez újmy všech objevů ve vědách přírodních (i theorií evolučních a transformačních) křesťanství zdůvodniti filosoficky. Tolstoj nezavrhuje ostatek jen dogmatiku křesťanskou, nýbrž každé filosofické mudrování o významu vesmíru. Všechno vědění jest podle něho sebepoznáváním a sebeznalostí; připomíná při tom Sokrata a onu poznámku Aristotelovu, že Sokrates se zabýval jen morálkou a o přírodě nemluvíval, ježto snažil se právě to všeobecnější vyvinouti z pojmů morálních.

Tolstoj jest jako Nietzsche produktem současného skepticismu a pesimismu, ale jen po stránce theoretické. Nevěří v možnost poznati pravdu jsoucna, pravdu zákonů světa, přírody a boha, za to však věří v možnost poznání pravdy života, zrcadlící se člověku v jeho vědomí. Poněvadž nevěří v možnost pochopiti zevnější svět a jest přesvědčen o neplodnosti, ano škodlivosti všech pokusův vystoupiti ze své vlastní osobnosti, zavrhuje všechnu dogmatiku vůbec, jak náboženskou tak filosofickou Všechno to zdá se mu zbytečným, umělým, nesmyslným, jako každé vnější zdokonalení života, jeho vytříbení, zbystření vnější vnímavosti, subtilnosti esthetického a intelektuelního tvoření. Každý může sám v sobě pochopiti život; a hledati více, škodí. Všechna civilisace, všecky t. zv. pokroky, vědy a umění: to všechno jest jenom pohanstvím, poblouzením, opuštěním hlavního úkolu. A jak mistrovsky zná Tolstoj odkrývati nedostatky této nenáviděné civilisace, nemravnost v umění a v jeho prostředcích, ten šlendrián a rutinu ve světě vědeckém, to pokrytectví a zkostnatělost v církevním — žádná skvrna a nic ošklivého neujde jeho pronikavému zraku. Ale kdyby sebe více horlil, civilisace se neobrátí nazpět a věda i umění, stát a církev budou tak dlouho, pokud bude člověk. Jediným rozřešitelným úkolem pro moralistu jest, vytknouti hotovým zřízením a schopnostem lidstva nový cíl; ale obrátiti se na cestě a vrátiti se k původnímu stavu kulturní lidstvo nemůže. To bylo by pokusem sebevražedným.

Nietzsche přehání v tom, jak hlásá »pathos distance,« anebo jednoduše řečeno, cit pro perspektivu v sociální a politické organisaci lidstva. V sociálních theoriích Tolstého pohřešuje se zase až nápadně tento cit pro perspektivu. Marně se namahá vyrvati osobu z půdy, na níž ona stojí, z půdy jejích náboženských, vědeckých, filosofických a společenských tradicí. Není-li pošetilé v těchto pokusech »vytrhávání i s kořenem«, viděti vážné ohrožení půdy samé? Bylina, jednotlivá ze své půdy vytržená osoba trpí — ale půda zůstane takou, jakou byla, neboť jest silnější, než jsou byliny, jimž dává růsti.

Učinil jsem tímto pokus, vyložiti všeobecný význam a vzájemné vztahy obou morálních protagonistů našeho věku. Representují do jisté míry neusmířené protivy Kantova čistého a praktického rozumu a starý rozpor Demokrita a Sokrata, Aristotela a Platona, nominalismu a realismu. — — *L.*

Digitized by Google

Kardinální chyba ve spise „Jazyková otázka při úřadech státních.“*)

Začátkem dubna vyšel spis »Jazyková otázka při úřadech státních,**) v němž autor velmi důkladně problém tento rozebírá a uvažuje, jak by rozluštiti bylo otázku tuto, aby rozluštění spojeno bylo pro súčastněné národnosti s obtížemi na kolik možno nejmenšími. Jelikož množství obtíží těch závisí na tom, kolik příslušníků té které národnosti v dotyčné zemi sídlící jest stíženo a v jaké míře, jeví se autorovi rozluštění otázky té býti problémem mathematicko-statistickým. Autor má za to, že rovnoprávnosti jazykové, zaručené článkem XIX. základního zákona státního ze dne 21. prosince 1867, ř. z. č. 142, vyhovují v zemích dvoujazyčných všechny tři možné systémy, t. j. i všeobecná dvoujazyčnost všech okresů (všech státních úředníků) i rozdělení země ve dvě jednojazyčné části (s jednojazyčnými úředníky) na základě klíče 50 procent i systém smíšený, totiž rozdělení země v části tři, dvě jednojazyčné a jednu dvoujazyčnou, a že voliti jest systém dle jeho věcné účelnosti.

Nejúčelnějším jest systém ten, při němž:

1. množství obtíží jazykových (nevolnosti jazykové), pro veškeré obyvatelstvo země jest — na kolik možno — nejmenším;

2. na obě národnosti v zemi připadá stejné množství nevolnosti, a

3. eventuelní rozlišování okresů dle jazyka počíná procentem pro obě národnosti stejným.

Prost všech obtíží jazykových jest, kdož podřízen jest úřadům, u nichž pouze jeho jazyk jest připuštěn. Největší nevolností jazykovou stížen jest, kdož podřízen jest úřadům, u nichž jeho jazyk není připuštěn; hodnotu nevolnosti této stanoviti lze jedničkou, tak že množství nevolnosti této při 60 osobách jí stížených obnáší 60 jednotek nevolnostních (60 j. n.)

Kdož podřízen jest úřadům, u nichž připuštěny jsou stejnou měrou oba jazyky v zemi obvyklé, smí sice jazykem svým mluviti, musí však, pakli jest odpůrce jeho příslušníkem jazyka druhého, připustiti, aby tento mluvil taktéž jazykem svým; jest stížen nevolností jazykovou. Hodnota nevolnosti této jest menší jedničky, neboť stížený jí může alespoň mluviti jazykem svým, a jest větší nuly, neboť jeho jest věcí, aby řeči odpůrcově rozuměl; hodnota ta leží mezi jedničkou a nulou a rovná se průměru obou, půlce, tak že množství nevolnosti této při 60 osobách, podřízených úřadům oboujazyčným, obnáší $60 \times {}^1/_2 = 30$ j. n.

*) P. autor žádá, abychom případné odpovědi p. rady zem. soudu v Brně, J. Boubely, autora kritisovaného spisu, dali místa. Rozumí se, že mu je ochotně nabízíme.

**) »Jazyková otázka při úřadech státních. Ve schůzích Právnické Jednoty Moravské přednesl Josef Boubela.« V Brně 1898. Nákladem Právnické Jednoty Moravské. Cena 1 zl. — Jádro spisu toho s historickým přehledem podává v týdenníku »Zeit«, čís. 187—189 ze dne 30 dubna a 7. a 14. května pod titulem »Zur oesterreichischen Sprachenfrage« Dr Aurel rytíř Onciul, okresní hejtman při místodržitelství v Brně, jako práci svou. Jest to patrně práce jaksi společná. Pravíť Boubela (str. 37) »Výpočty takové, shotovené mathematickou kapacitou, byly mně k upotřebení propůjčeny, za kteroužto vzácnou ochotu tímto dík svůj vzdávám« a dr. Onciul (na str. 83); »Der Autor dieses Artikels hat die erforderlichen Berechnungen auf streng mathematischer Grundlage durchgeführt.« Používáním obou publikací.

Digitized by Google

Jest tedy zodpověděti otázku, jak sestaviti soudní okresy (dané to a při sčítání lidu statisticky vyšetřené elementy) dle jazyka v kategorie tak, aby co nejvíce vyhověno bylo hořejším podmínkám.

Odpověď, již dávají provedené výpočty mathematicko-statistické, jest v podstatě tato:*)

*) Užito tu počtu differencialního, pomocí jehož na př. nalézáme, že spotřeba prken na koryto (o stěnách rovných a kolmo stojících na dně rovném), které za účelem odvádění jistého množství vody má ve světle míti určitou plochu (p), tehdy jest nejmenší, když hloubka (h) koryta rovná se polovici jeho šířky ($š$). (Z toho jde, že $p = h \,.\, š = h \,.\, 2h = 2h^2$, $h^2 = p:2$, $h = \sqrt{p:2}$ a $š = 2h = 2\sqrt{p:2}$; je-li tedy na př. $p = 18$ čtverečným decimetrům, jest $h = 3$ dec. a $š = 6$ dec. Každý jiný poměr mezi hloubkou a šířkou koryta spojen jest s větší spotřebou prken, jak počtem lehce jest se přesvědčiti).

Čtenáře v mathematice obeznalejší zajímati bude, jak Onciul počtem zachytil problém. (Výpočty jeho — v »Zeitu« neuveřejněné, byly mně laskavě sděleny.)

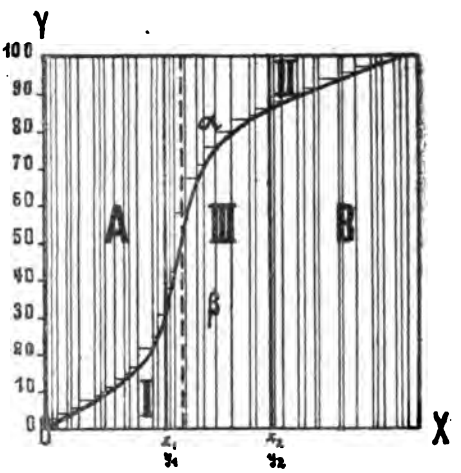

Plocha celého čtverce představuje počet všech obyvatelů dvoujazyčné země. Na straně OX naneseme za sebou jednotlivé okresy v pořadí ubývajících procent příslušníků řeči A (a přibývajících procent příslušníků řeči B) jakožto délky, které ku celé straně čtverce (= 1) stojí v témže poměru jako počet obyvatelstva dotyčného okresu k počtu obyvatelstva celé země; plocha proužku uzavřeného mezi přímkami, vztýčenými kolmo na stranu OX na obou koncích nanešené délky toho kterého okresu, představuje pak v poměru k celé ploše čtverce počet obyvatelstva dotčeného okresu v poměru k počtu obyvatelstva celé země. Pomocí procentové skály, podél strany OY se nalézající, rozdělíme každý proužek dle procenta příslušníků řeči B v dotyčném okresu (krátkou) příčnicí; spojíme-li středy všech příčnic anebo (za účelem zjednodušení čtyry) pravé konce příčnic souvislou čarou, pak představuje křivka tato číslovou hranici jazykovou v dotyčné zemi, plocha části čtverce nad křivkou počet příslušníků řeči A a plocha části čtverce pod křivkou počet příslušníků řeči B.

Silnější kolmice vztýčené v bodech x_1 a x_2 třídí okresy ve tři kategorie, lišící se v řeči úřadů tak, že představuje: plocha třírohé figury I počet příslušníků jazyka B zapadlých v jednojazyčnou oblast jazyka A a tudíž stížených nevolností jazykovou úplnou: plocha třírohé figury II počet příslušníků jazyka A zapadlých v jednojazyčnou oblast jazyka B a tudíž stížených nevolností jazykovou úplnou; a plocha obdélníka III počet obyvatelů pojatých v oblast obojjazyčnou a tudíž stížených nevolností jazykovou poloviční.

Rovnici křivky lze napsati takto: $y^n = t + ax + bx^2 + cx^3 + \ldots + vx^n = fx$.

Pak zní problém takto: které pořadnice ($y_1 y_2$), dostatečně prodlouženy, roztínají části čtverce nad křivkou a pod křivkou tak, že:

1. $S = \text{I} \,.\, 1 + \text{III} \,.\, \frac{1}{2} + \text{II} \,.\, 1$ stane se minimem,

2. $\text{I} \,.\, 1 + \text{III}_\beta \,.\, \frac{1}{2} = \text{II} \,.\, 1 + \text{III}_\alpha \,.\, \frac{1}{2}$, a

3. pořadnice y_1 rovná se rozdílu mezi celou stranou čtverce a pořadnicí y_2, tudíž: $y_1 = 1 - y_2$; aneb ve formě následujících rovnic:

1. $S - 1 \,.\, \int_0^{x_1} fx\,dx + \frac{1}{2}(x_2 - x_1) \,.\, 1 + 1 \,.\, \left[(1 - x_2) \,.\, 1 + \int_{x_2}^{1} fx\,dx\right]$

má býti minimem;

Digitized by Google

Největší množství nevolnosti jazykové spojeno jest se všeobecnou obojjazyčností (všech úředníků v zemi), jelikož stíženo jí jest veškeré obyvatelstvo. Množství to obnášelo by ve všech jazykově smíšených zemích Rakouska, čítajících 19,956.511 obyvatelů, 19,956.511 : 2 = 9,928.255 = asi 10 milionů j. n., a v zemích koruny české, počítajících 5,472.871 Čechův a 3,104.734 Němců, u Čechů 2,736.435 j. n. a u Němců 1,552.367 j. n

Jest tedy rozluštění otázky jazykové pomocí systému všeobecné dvoujazyčnosti (všech úředníků) rozřešením nejnevhodnějším (podle Boubely a Onciula).

Nejmenší množství nevolnosti jazykové spojeno jest s rozdělením země ve dvě jednojazyčné části; obnášeloť by ve všech jazykově smíšených zemích Rakouska pouze 2,177.019 j. n., tedy asi o 8 milionů j. n. méně než při dvoujazyčnosti. Avšak systém dvojdílnosti jest velmi krutý, neboť množství toto skládá se výlučně z celých jedniček, t. j. podlehalo by tu 2,177.019 osob jazykové nevolnosti úplné, v Čechách zapadlo by asi 149.084 Čechův a asi 181.576 Němců, úhrnem asi 330.660 duší, a na Moravě asi 119.500 Čechův a asi 173.500 Němců, úhrnem asi 293.000 duší, do území jinojazyčných. Mezi ohromným množstvím nevolnosti jazykové za všeobecné dvoujazyčnosti (úředníků) a mezi velikou krutostí nevolnosti jazykové při rozdělení země ve dvě jednojazyčné části sprostředkovati lze — jak výpočty učí — systémem rozdělení země v části tři, dvě jednojazyčné a jednu dvoujazyčnou. Jest to klíč, dle něhož by část obojjazyčná byla poměrně nejmenší, při němž obě národnosti by trpěly asi stejně a musely co nejméně příslušníků vydati územím jinojazyčným.

Zřejmé jest, že čím menší jest (kritické) procento, stanovící obojjazyčnost okresů, tím více nevolností jazykovou stíženy budou v okresích, padajících do oblasti dvoujazyčné, národnostní majority a tím méně mino-

$$2.\ 1 \cdot \int_0^{x_1} fx\,dx + \frac{1}{2}\int_{x_1}^{x_2} fx\,dx = 1 \cdot \left[(1 - x_2) \cdot 1 - \int_{x_2}^{1} fx\,dx\right] + \frac{1}{2}\left[(x_2 - x_1) \cdot 1 - \int_{x_1}^{x_2} fx\,dx\right], \text{ a}$$

$$3.\ fx_1 = 1 - fx_2 .$$

Z rovnice 1. jde: $\frac{dS}{dx_1} = \underbrace{fx_1}_{y_1} - \frac{1}{2} = 0$ a $\frac{dS}{dx_2} = \frac{1}{2} - 1 + \underbrace{fx_2}_{y_2} = 0$ a tudíž

$y_1 = \frac{1}{2}$ (pro minimum) a $y_2 = \frac{1}{2}$ (pro minimum).

Nadejde tudíž: minimum nevolnosti jazykové v celé zemi, když obě pořadnice (y_1 y_2) rovnají se půlce strany čtverce a tudíž obě jdou bodem křivky, jehožto pořadnice rovná se $^1/_2 = 50\%$, t. j. když plocha obdélníka III rovná se nule, když rozdělíme všechny okresy pouze ve dvě oblasti jednojazyčné, a maximum tehdy, když pořadnice y_1 jde bodem 0 a pořadnice y_2 bodem X osy úseček, t. j. když do oblasti obojjazyčné zařadíme okresy všechny. Obé vidno již z črty samé: čím více pořadnice y_1 a y_2, vycházejíce z bodů 0 a X, sobě se blíží, tím více ubývá plochy obdélníka III a tím více přibývá plochy třírohých figur I a II, avšak, oč plochy tyto rostou, obnáší mnohem méně než polovice toho, oč ubývá plochy obdélníka III; arciť jest pak, když obě pořadnice y_1 a y_2 padají v jednu v bodě křivky, jehož pořadnice rovná se $^1/_2 = 50\%$, obsah ploch I a II a i rozdíl jejich největším.

Digitized by Google

rity. Naproti tomu ale, čím vyšší jest procento to, tím větší jest počet těch, již následkem přidělení okresů jejich k oblasti jednojazyčné vydáni jsou jazykové nevolnosti úplné. Z toho vidno, že tu percento kritické nelze určiti libovolně, nýbrž že nezbývá než je vypočísti.

Výpočty dotyčné praví, že kritická tato percenta v jednotlivých zemích kolísají asi mezi 20 až 30.

Na základě tabulek statistických (připojených ke spisu »Otázka . . .«) udává autor (na str. 40—45), jak by věci v Čechách se měly při různých výškách procenta kritického a jaké by byly konsekvence toho kterého procenta pro Němce a pro Čechy, a praví: »Celkové resumé těchto bilancí tudíž zní; pro království České jest klíč 25—30 proc. nejspravedlivějším« a (na str. 41): »Při klíči 25% měli by Němci 82 jednojazyčných okresů s 1,897.827 obyvateli, Češi 122 jednojazyčných okresů s 3,442.192 obyvateli, při čemž zapadlo by do území jinojazyčného: Němců 105.238, Čechů 59.978, úhrem 165.216, tudíž Němců o 27.40% více. Smíšených zbylo by 16 okresů s 464.406 obyvateli, z čehož Čechů 247.951, Němců 216.028, tudíž oněch o 6·90% více. — Při klíči 30% měli by Němci 84 jednojazyčných okresů s 1,945.198 obyvateli, Češi 125 jednojazyčných okresů s 3,589,801 obyvateli, při čemž zapadlo by do území jinojazyčného Němců 146.922, Čechů 72.543, úhrnem, 219.465, tudíž oněch o 33.88% více. Smíšených zbylo by pouze 11 okresů s 269.071 obyvatelů, z čehož Čechů 129.468 Němců 139.546, tudíž těchto o 3·74% více.« O Moravě pak praví (na str. 48): »Po případě mohl by se ve prospěch našich krajanů německých snížiti klíč i na 20 proc.« a (na str. 47): »Při klíči 20% měli by Němci 14 jednojazyčných okresů s 305.488 obyvateli, Češi 48 jednoj. okresů s 1,271.582 obyvateli, při čemž zapadlo by do území jinojazyčného Němců 61.809 a Čechů 18.400, tudíž oněch o 54% více. Smíšených zbylo by 21 okresů s 685.226 obyvateli, z čehož Němců 316.491 a Čechů 362.036, tudíž oněch pouze o 8% více.«

A množství jazykové nevolnosti obnášelo by ve všech jazykově smíšených zemích Rakouska, čítajících 19,956.611 obyvatelů:

při systému	jednotek nevolnostních		
	celých + půlek = celých		
trojdílnosti při 25% . .	943.285	4,876.564	3,381.567
» » 20% . .	727.676	6,280 676	3,868.014
dvojdílnosti	2,177.019	—	2,177.019
dvoujazyčnosti	—	19,956.511	9,978.255

Toto jest jádro vývodů Boubelových a Onciulových. Dospěli k tomuto rozluštění otázky jazykové cestou, o níž Onciul (na str. 82 čísla 188. »Zeitu«) praví: »Wie aus dieser Analyse hervorgeht, handelt es sich bei der Lösung des Problems ausschliesslich um Zahlen. Die richtigen Mittel bietet nicht die Politik, sondern die Mathematik, welche zu dem den Vortheil hat, unanfechtbare Resultate zu liefern.« Co tu praveno o mathematice, jest správné, doložíme-li ještě: falls die zu Grunde gelegten Praemissen richtig sind. Vedeť mathematika (logika) z premis-

Digitized by Google

správných k výsledkům správným, z premis nesprávných k výsledkům nesprávným. Přijde tedy na to, zdali premisy jsou správny. Nejsou-li v tom kterém případě správny, tu právě z neúprosnosti mathematiky (logiky) plyne, že snad vše jiné na světě správné jest, vyjma právě výsledky dotyčné.

Přihledněme tedy blíže k premisím, na nichž jmenovaní založili své výpočty.

Kdo podřízen jest úřadům, u nichž jazyk jeho není připuštěn, stížen jest v každém případě, kdykoli ve styk přijde s úřady svými, jazykovou nevolností úplnou, jejíž hodnotu stanoviti lze jedničkou. Značí-li pak L počet přísiušníků jazyka A zapadlých do oblasti jazyka B, a značí-li dále c číslo udávající, kolikráte těch L obyvatelů během jisté lhůty, na př. jednoho roku, přišlo v styk s úřady svými z příčin jakýchkoli, pak obnáší množství P nevolnosti jazykové, jíž během řečené lhůty jazyková minorita tato skutečně byla stížena, $c \times 1$ j. n., tedy $P = c \times 1$ j. n. Jelikož číslo c udávající počet styků L obyvatelů s úřady stojí z pravidla v přímém poměrů (i) k počtu obyvatelů, rovná se $c = i \times L$ a množství $P = i \times L \times 1$ j. n.; a rozvrhneme-li množství toto (za účelem dalších výpočtů) na všechny L příslušníky jazyka A, zapadlé v oblast jinojazyčnou, obnáší množství p připadající na osobu $i \times 1$ j. n., tedy $p = i \times 1$ j. n.

V zemi dvojjazyčné, v níž zavedena jest všeobecná obojjazyčnost úředníků, stížen jest ten, komu činiti jest s úřady jakéhokoli druhu (vnitra, justice, financí, obchodu, zemědělství) kdekoli v zemi z příčin jakýchkoli, nevolností jazykovou vůbec jen tehdy, kdy jedná se o věc, která nedá se vyříditi jen mezi jmenovaným a úřadem anebo mezi jmenovaným a jinými příslušníky jazyka jeho, nýbrž projednána býti musí mezi jmenovaným a příslušníkem jazyka druhého, žádosti jmenovaného odporujícím, cestou řízení sporného.*) A ani v těchto případech není žádná z obou stran stížena jazykovou nevolností úplnou, nýbrž každá pouze nevolností, jejíž hodnota rovná se půlce. (A vlastně ani půlce, neboť rozuměti jazyku jinému není tak obtížné jako vyjadřovati se v něm.)

Značí-li pak M počet všech obyvatelů země a a číslo udávající, kolikráte těchto M obyvatelů během tétéž, shora uvedené lhůty, přišlo v styk s úřady svými z příčin jakýchkoliv, a značí-li konečně b číslo udávající, kolik z těchto a styků spojeno bylo pro súčastněné s nevolností jazykovou (následkem spornosti věci mezi příslušníky různých jazyků), pak obnáší množství T nevolnosti jazykové, jíž veškeré obyvatelstvo země během řečené lhůty bylo skutečně stíženo, $b \times \frac{1}{2}$ j. n., tedy $T = b \times \frac{1}{2}$ j. n. Jelikož dovoleno jest, každou veličinu znásobiti jedničkou, znásobíme (za účelem uvedení čísla a do výpočtů) veličinu po pravé straně znaménka rovnosti zlomkem $\frac{a}{a} = 1$, tedy $T = \frac{a}{a} \times b \times \frac{1}{2}$ j. n. Poněvadž číslo a (počet styků obyvatelstva s úřady) stojí — jak již bylo řečeno — v přímém poměru (i) k počtu obyvatelstva, rovná se $a = i \times M$ a $T = i \times M \times \frac{b}{a} \times \frac{1}{2}$ j. n. a, rozvrhneme-li množství toto (za účelem

*) Když ve věci obě strany různojazyčné souhlasí, tu nevolnost jazyková spojená se stykem stran těchto nic neváží a nemá ničeho činiti s upravením otázky jazykové při úřadech.

Digitized by Google

dalších výpočtů) na všechny M obyvatele země, obnáší množství t, připadající na osobu, $i \times \frac{b}{a} \times {}^1/_2$ j. n., tedy $t = i \times \frac{b}{a} \times \frac{1}{2}$ j. n.

Číslo b (počet těch styků obyvatelstva celé země s úřady, při nichž súčastnění stíženi byli jazykovou nevolností) jest nade vši pochybnost velmi veliké; avšak číslo a (počet všech styků obyvatelstva celé země s úřady vůbec) jest — taktéž nade vší pochybnost — ohromně veliké. Následkem toho jest hodnota poměru $\frac{b}{a}$ malou a tudíž, napíšeme-li $\frac{b}{a} = \frac{1}{a:b} = \frac{1}{m}$, hodnota čísla m — udávajícího, na kolik styků obyvatelstva země s úřady vůbec připadá jeden styk v záležitostech sporných mezi různojazyčnými — velkou.

Připomínám jen styků obecenstva s poštou, s telegrafem, s poštovní spořitelnou, železnicemi, s okresním hejtmanstvím, s úřadem berním, úrazovou pojišťovnou, s policií, s gruntovní knihou, sirotčí kasou, s úřady nadporučnickými, s trestním soudem atd.; kolik oproti této ohromné spoustě zájmů — kterou Boubela a Onciul nevidí*) — váží počtem i důležitostí svou ta hrstka záležitostí sporných mezi různojazyčnými.

Výpočty provedené na základě těchto premisí vedou k výsledkům jiným, než k jakým dospěli Boubela a Onciul na základě premisí svých. Aby totiž množství jazykové nutnosti v zemi dvojjazyčné bylo na kolik možno nejmenší, jest rozděliti zemi ve tři části, dvě jednojazyčné a jednu obojjazyčnou, dle kritického procenta (kr. %), jež rovná se $\frac{100}{2 \times m}$ = kr. %.**)

Rovnice ta praví, že, když číslo m rovná se: 2, 5, 10, 25, 50, 100, 200 atd., kritické procento obnáší: 25, 10, 5, 2, 1, ${}^1/_2$, $\frac{1}{4}$ atd., t. j.

---

*) Nevidí ji snad ani poslancové naši. Neboť dr. Karel Kramář, mluvě ve schůzi poslanecké sněmovny dne 7. června 1898 o jazykových nařízeních Badeniho, pravil (dle »Neue Freie Presse« ze dne 8. června, ranní číslo) » . . . . Die Zweisprachigkeit der Beamten ist keine nationale Forderung von uns gewesen . . . « — jako kdyby dotčení dále v řeči jeho »nejmenší z nejmenších« nepatřili k nám.

**) To jde z rovnice 1), kterou dlužno jest psáti takto:

$$S = \text{I}.i. + \text{III}.i.\frac{1}{m}\cdot\frac{1}{2} + \text{II}.i.1 \text{ aneb}$$

$$S = i.1.\int_0^{x_1} f x dx + i.\frac{1}{2m}(x_2 - x_1).1 + i.1\left[(1-x_2).1 + \int_{x_2}^{1} f x dx\right] \text{ má}$$

býti minimem; tedy:

$$\frac{d(S:i)}{dx_1} = \underbrace{fx_1}_{y_1} - \frac{1}{2m} = 0 \text{ a } \frac{d(S:i)}{dx_2} = -\frac{1}{2m} - 1 + \underbrace{fx_2}_{y_2} = 0$$

a tudíž: $y_1 = \frac{1}{2m}$ (pro minimum) a $y_2 = 1 - \frac{1}{2m} = \frac{2m-1}{2m}$ (pro minimum).

aneb v procentech: $y_1 = \frac{100}{2m}$ a $y_2 = \frac{(2m-1).100}{2m}$.

Rovná-li se pak m : 1, 2, 5, 10, 25, 50, 100, 200, atd.,

obnáší v procentech y_1 : 50, 25, 10, 5, 2, 1, $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{4}$, atd.

a y_2 = 50, 75, 90, 95, 98, 99, 99 ${}^1/_2$, 99 ${}^3/_4$, atd.

Digitized by Google

kdyby již na 50 (pravím: již na padesát) styků obyvatelstva celé země s úřady vůbec připadal jeden styk v záležitostech sporných mezi různojazyčnými, bylo by do kategorie okresů o úřednících jednojazyčných vřaditi jen okresy ty, ve kterých jazyková minorita obnáší méně než 1 (pravím: jedno procento). Dle statistických tabulek Boubelových, zdělaných na základě sčítání lidu dle pověstné »obcovací řeči«, při němž z Čechů od Němců odvislých, z Čechů v úřadech a z Čechův u vojska děláni Němci, bylo by vřaditi do kategorie okresů jednojazyčných v Čechách ze všech 220 okresů: 39 německých a 86 českých, a na Moravě ze všech 83 okresů: 7 německých a 16 českých.

Úhrnné pak množství nevolnosti jazykové obnášelo by: ve všech zemích koruny české, čítajících 5,472.871 Čechů a 3,104.734 Němců, u Čechů nikoli 5,472.871 : 2 = 2,736.435 j. n., nýbrž 5,472.871 : (2×50) = 54.728 j. n. a u Němců nikoli 3,104.734 : 2 = 1,552.367 j. n., nýbrž 1,552.367 : (2×50) = 15.523 j. n., a ve všech smíšených zemích Rakouska, čítajících 19,956.511 obyvatelů, nikoli 19,956.511 : 2 = 9.978.225 j. n., nýbrž 19,956.511 : (2×50) = 199.565 j. n., oproti 2,177.019 j. n. při dvojdílnosti zemí těchto; a tudíž jest poměr 199 : 2177 aneb 200 : 2200 = 1 : 11. Aneb jinak řečeno: Jelikož při malé — nezbytně malé — výšce procenta kritického nejvhodnější rozluštění otázky jazykové, systém trojdílnosti, stává se nepraktickým, blíže se zároveň systému dvojjazyčnosti, jest nejvhodnějším a zároveň praktickým rozluštěním otázky jazykové při úřadech státních systém obojjazyčnosti všech úřadníků státních.

Naproti tomu jest systém dvojdílnosti již vzhledem ku množství nevolnosti jazykové s ním spojené — nehledě ani ku krutosti jeho — rozluštěním nejnevhodnějším.

I dvojdílnost země dvoujazyčné i trojdílnost, obě činí jazyky v zemi obvyklé nikoli stejně oprávněnými, nýbrž — a sice v odporu proti ustanovení článku XIX. — stejně neoprávněnými. Pakli že totiž odstavec druhý: »Rovnoprávnost všech v zemi obvyklých řečí ve škole, úřadě a životě veřejném státem se uznává« (aneb v authentickém rčení německém: »Die Gleichberechtigung aller landesüblichen Sprachen in Schule, Amt und öffentlichem Leben wird vom Staate anerkannt«) má přes to, že řeči nemohou býti podmětem práv, míti vůbec nějakého smyslu, jest to následující. Těm, kdož užívají některého z jazyků v zemi obvyklých (což — jak z pojmů těchto plyne — díti se může jen v dotyčné zemi), přísluší, co tkne se školy, úřadu a života veřejného (jelikož v zákoně nenalezá se žádného obmezení na tu kterou část země a v authentickém rčení dotyčných substantiv přes to, že němčina má rodová slovíčka dvě, užito bez jakéhokoliv slovíčka rodového a tudíž v nejširším slov těch smyslu, jest zde míněno školství, úřady a veřejný život celé země), v celé zemi tatáž práva, jakým těší se kdekoli v zemi ti, kdož užívají některého z ostatních v zemi obvyklých jazyků.*) A proto

*) Boubela, mylně dovolávaje se tu odstavce prvního: »Všichni národní kmenové státu jsou rovnoprávni a každý kmen národní má neporušitelné právo na zachování a pěstování své národnosti a řeči«, mylně praví (na str. 18): »Rozumí se samo

Digitized by Google

jest sice možné, oba systemy i dvojdílnost i trojdílnost, dekretovati, aneb na ně se smluviti, avšak není možné, učiniti tak ve shodě s článkem XIX.

Oproti tomu rozluštění otázky jazykové systémem všeobecné dvoujazyčnosti úředníků jest rozluštění nejvhodnější, rovnoprávné, spojené s nejmenším na kolik vůcec možno množstvím obtíží pro veškeré obyvatelstvo a tížící principielně jednotlivce bez rozdílu národnosti stejnou měrou a tudíž majority úhrnem více než minority. Jestiť toto, jedině správné rozdělení nevolnosti jazykové totéž, jaké žádáme ohledně tak zvané daně z krve. Množství daně této (branců, vojska) má býti na kolik vůbec možno nejmenším; stíženi jsou jí jednotlivci principielně stejně a tudíž ceteris paribus větší národ (na př. Němci naši) úhrnem více než národ menší (na př. Vlachové naši) a upravení toto přes to, že Vlachové tétéž ochrany požívají před nepřítelem zahraničním jako Němci, pokládáme za spravedlivé.

I při systému dvojdílnosti země i při trojdílnosti na základě procenta většího než nula jest stanovením kritického procenta, na němž příslušnost toho kterého okresu k té které kategorii okresů závisí, vypsána (jako na hubení škodné zvěře) zákonitá prémie na utlačování jazykových minorit v okresích, jehož cílem jest přivoditi, aby při sčítání lidu nejprve příštím aneb některém příštím procento minority menším nalezeno bylo než procento kritické. A proto ani systém dvojdílnosti ani trojdílnost země nemohou vésti k národnostnímu míru, neboť oba systémy zásadně stanoví národnostní boj.*) K národnostnímu míru v tomto ohledu vede, vyhovujíc i ustanovením článku XIX., pouze všeobecná dvoujazyčnost úředníků; a jest cesta tato zároveň, pokud nebudou zrušeny volnost stěhování se a železnice se všemi následky, nehledě ani k ustanovení článku XIX., cestou jedině možnou vůbec.

* * *

Ve spisu Boubelově velmi líbí se mně naprostá objektivnost, s kterou uvažuje autor o výhodách systému trojdílnosti pro Němce a pro Čechy;

---

sebou, že právo toto, vyjma centrální úřady, platí jen v území, kde ten který kmen jest usedlý a nikoli též v území cizím; v tomto se mu, resp. jednotlivým jeho příslušníkům, jazyková křivda vůbec díti nemůže.«

*) Tu mylně praví Boubela (na str. 55). »Je-li pro národnostní mír zmenšení třecích ploch žádoucím, pak dlužno, dle toho se zachovati.« a (na str. 119): »... nuže jediná formule spasná zbývá: rozejíti se. Zmenšiti třecí plochy a především odstraniti na vždy předmět třenic, totiž nadvládu jedné národnosti. Rozděliti území, pokud má obyvatelstvo jednolité, mezi obě národnosti, obmeziti území, o jichž zabrání zápas dosud ukončen není, co nejvíce, a znemožniti definitivně jakoukoliv záminku pro nadržování jedné neb druhé národnosti.« — Fráse o »třecích plochách« patří k oněm nešťastným frasím, jichž každý užívá, nepřemýšleje o nich. Jsou-li »třecími plochami« míněny styky mezi oběma národnostmi v zemi (a mezi Patagonci a Němci není, alespoň dosud, »třecích ploch«), pak jsou výsledkem hospodářského života a vývinu a ten — jiným podléhaje zákonům — nedá se potlačiti ani dvojdílností ani trojdílností země, a nelze sobě ze stanoviska hospodářského zmenšení těchto třecích ploch ani přáti. A proto — aby fráse této užito bylo alespoň jednou též rozumně — nezbývá, než třecí ty plochy patřičně naolejovati, aby troucí se části i přes rozsah třecích ploch se nerozpalovaly a tím nepotřebně neničily a aby nevyhnutelné styky, t. j. styky s úřady, stíženy byly pro každého s obtížemi pokud možno nejmenšími; a tohoto minima docíliti lze pouze všeobecnou dvoujazyčností úředníků.

Digitized by Google

objektivitě této v očích mých není na úkor, že autor při modulování návrhu svého vzhledem na výšku procenta kritického, když v pochybnosti se nalézá ohledně toho kterého momentu, rozhoduje ve prospěch Němců. Avšak, co týče se řečených tří systémů, tu o objektivnosti není ani řeči; jakou měrou autor nadržuje systému trojdílnosti, jde na jevo z toho, co za účelem důkazu, že trojdílnost jest systémem nejvýhodnějším, sem a tam ve spisu svém — kromě dotčeného již výkladu článku XIX. a fráse o »třecích plochách« — praví a — tvrdí. Uvedu jen několik příkladů (sem a tam s poznámkami svými v závorkách).

1. na str. 14: » . . . Doba moderní snaží se zejména přiváděti ku platnosti individualitu . . . « (Zavádíme na př.: jednotnou metrickou míru, jednotné porto poštovní za listy a balíky až do pěti kil, světovou poštu, jednotné právo pro dopravu zboží na železnicích. Socialismus.)

2. na str. 20.: » . . . Při systému oboujazyčnosti po celé zemi, jenž nejen dnes, ale i na více pokolení již proto provésti se nedá, že není pro veškeré země koruny české dostatek oboujazyčného úřednictva ku obsazení veškerých míst při úřadech státních . . . « (Tento důvod proti dvoujazyčnosti nesnese žádné poznámky.)

3. na str. 28.: » . . . podotýkám ještě: Měli jsme teď všeobecnou oboujazyčnost bez státního práva . . . « (Kde? — A vizme, co ze spisu zde ad 2) uvedeno.)

4. na str. 30.: » . . . a ve třech okresích« (v Čechách) »vůbec jediný člověk o posledním sčítání za Čecha se nepřihlásil.« (Víme, že lze pouze říci: nebyl zapsán s »obcovací řečí« českou).

5. na str. 31.: » . . . Jest na čase, abychom především střásli se sebe ve vlastní državě nátěr obouživelnictví, abychom stáli na půdě skutečně české, abychom rázovitostí svou v okresích českých krajanům německým imponovali. To jest možno jen národnostním vybarvením našich vlastí, kdežto v utrakvismu mizíme a hyneme.« (Zřejmé jest, že nemizíme a nehyneme; a taktéž zřejmé jest, že vybarví-li se za trojdílnosti zemí koruny české okresy, budou to okresy německé.)

6. na str. 34.: » . . . Či zachránil r. 1866 Čechy před zabráním utrakvismus a nebyl to spíše tehdejší rozmach ryzého češství, který králi Vilémovi zahnal zálusk učiniti ze staroslavného království českého »Königreich Neupreussen«?!« (Známé jest z úst Bismarckových, že »tehdejší rozmach ryzého češství« zálusk ten nezahnal, nýbrž že od zabrání Čech Vilém upustil teprve v Mikulově a teprve, když Bismarck — marně spolu s korunním princem Bedřichem se namáhav dokázati králi, že vzhledem na choleru ve vojště pruském zuřící v zemi nepřítele a vzhledem na dostatečný již počet katolíků pruských (Němců i Poláků), nerozumné by bylo žádati odstoupení katolických Čech, a utrživ za rozumný tento názor od jenerálů pruských čestného titulu »civilisty« — dodal radě své důrazu tím, že žádal, aby sproštěn byl úřadu ministerského a vřaděn do vojska.)

7. na str. 69.: » . . . Nad to vyžaduje důkladné si osvojení a ovládání obou zemských jazyků schopností vyšších než průměrných . . . «, pak na str. 92.: » . . . Německým úředníkům nepředpojatým a přičin-

Digitized by Google

livým nečiní vnitřní české úřadování žádných obtíží« a na str. 94.: »... Po dobu platnosti Badeniho nařízení ukázalo se, že ujala se čeština ve vnitřní službě tak snadňoučko, že nebylo třeba snad ani změny v referátech. Přijde vždy jen na přednostu úřadu, jeví-li ve směru tom trochu energie« a konečně na str. 87.: »... Postiženi budou tím jen takoví úředníci, kteříž se druhému jazyku zemskému přiučiti nechtí, neboť kde byla skutečná dobrá vůle, tam dostavila se brzy i znalost.« (Nepoznamenávám ničeho.)

8. na str. 84.: »... Tím, že pro oboujazyčnost veškerého úřednictva není ani zákonních ani praktických důvodů, vysvětluje se, že rozjitření německé zabralo tak široké kruhy a že postavili se proti nám i naši dosavádní konservativní spojenci němečtí.« (To lze vysvětliti jinak, snad i tím, co autor praví na str. 102.: »My nevěříme, že jde jim pouze o ješitnou libůstku« (autor pojednává o německé »Staatssprache«) »národnostem ostatním neškodnou; nenadělali by s tím tolik křiku a zlé krve. Nejde jim tudíž o pouhé akademické uznání, zásady, jde jim o zisk, jde jim o uzákonění nadvlády, jde jim o obnovení systému germanisačního.«) —

Že spis Boubelův psán jest v nejlepším přesvědčení o správnosti vývodů jeho a s nejlepším úmyslem, jde na jevo z každé jeho řádky; avšak to vývody nečiní správnými, neboť bona fides a dobrý úmysl stačí snad jen v lásce, a ani tu prý — jak znalcové obojího pohlaví souhlasně mě ujišťují — nikoli na delší dobu.

Avšak snadně mýlí se jednotlivec, krásným uchvácen cílem, zvlášť tehdy, když není pohotově kritiky; a pak docíleno spisem alespoň toho, že nyní správným prokázáno to, co téměř každý i bez mathematiky cítil, že totiž nejvhodnějším upravením otázky jazykové při úřadech státních jest všeobecná dvoujazyčnost úředníků.*)

Avšak bez výtky nelze ponechati Právnickou Jednotu Moravskou. Nevytýkám, že v dotyčných přednáškách nebylo pohotově kritiky; není věcí snadnou, nepodlehnouti vývodům, pronášeným s nadšením a doloženým všude mathematikou a statistikou, zvláště když děje se tak v přednášce o otázce jazykové při úřadech státních osvědčeným Čechem a vyšším úředníkem soudním v oboru svém na slovo vzatým. Vytýkám Jednotě pouze to, že nové toto učení, jež přes všechny tyto momenty přece jen připouštělo alespoň trochu pochybnosti o správnosti své, vydáno bylo pod firmou Jednoty.

Kdyby se bylo jednalo o uveřejnění přednášky, týkající se nějaké čistě právnické kontroverse — ničeho nebylo by namítati. Avšak, když jednalo se o přednášku, týkající se národnostních práv tak velikého dosahu, tu přes to, že nikterak nepřeceňuji Právnickou Jednotu Moravskou, mám za to, že téměř všichni lidé, kteří procesů žádných

*) Má se to se spisem tímto tak, jako s rozhodnutím nejvyššího soudu ze dne 3. listopadu 1897 č. 9682, že platné dosud ustanovení § 13. všeobecného řádu soudního vylučuje užívání jazyka českého ve sporech civilních při okresním soudě v Chebu. Tu i tam mathematickým (logickým) spracováním nesprávných premis dokázáno, že dotyčné výsledky správné býti nemohou, a tu i tam dán podnět k tomu, aby výslovně dokázána byla správnost toho, co tu téměř každý cítil a tam popírali Němci.

Digitized by Google

nevedli aneb neprohráli žádného, se domnívají, že ti, kdož žijí z nauky o právích, právům — alespoň jako korporace — rozumějí. A i z této příčiny bylo třeba, na nové toto evangelium důkladněji posvítiti.

Ve Vídni, dne 2. června 1898.

Karel Rohan.

Aktaion.

Napsal Basarov. (Dokončení.)

Zatím však rostlo jaro, nic neohlížejíc se na Jaroše. Nastala řada krásných teplých dní, ve kterých vyhnala vysoko tráva, obilí a bujností překypovaly keře a větve stromů. Vlny zeleného rostlinného moře zaplavily krajinu, kam oko dosáhlo, a paprsky slunce roztříštily se v lesklém povrchu jejich.

Když vyšel jednou ráno si na procházku, namířil původně ku hradu, který v ozářeném vzduchu vystupoval na obzoru, cestou však zašel k osamělému rybníku, aby se tam vykoupal. Bylo horko a buď zemdlel, nebo se mu nechtělo opět jít až tam, kde loni ztrávil tolik okamžiků blažených — snad chtěl ušetřiti v klidu své srdce. Zašel tedy k vodě, která tiše zrcadlila se před ním, a bezděky zadíval se na protější břeh ostrova, který vznášel se nad rybníkem. Svlékl se a přeplaval vodu.

Na ostrově položil se do jemného písku a oddal se snění. Vzduch byl bez větrů, plný však vůní, vyzařovaných silicemi. Olše a topoly shlížely se ve vodě, světlé vrby nořily své větve až do ní; jasany a kaštany opodál rozkládaly své široké listy, houští lísek a habrů tísnilo se ve vnitř ostrova, několik veselých bříz bělalo se jimi. A nade vším rozkládala své větve mohutná lípa ve středu ostrova, právě se chystající do květu. Její vůně, pomísená s vůní jasmínu, jenž vykvetl na břehu, opájela dech Jarošův. A v slunci, které vyvolalo všechno to kouzlo kolem něho, vzpoměl on pojednou na ostrov Milo, kde voní myrty a jsou nejhezčí ženy a Venuše, jež zrodila se z pěny. Jak by to mohlo být i dnes, aby božsky krásná Phryne shodila svůj šat před celým světem a hlásala všem krásu!

Jeho bohyně jest uzavřena; a on tu sedí a myslí . . . .

Umřít? Co může být lepšího, než umřít v ten krásný okamžik přítomnosti. Smrt je jen ztráta vědomí. Pro tělo však je smrt bolest a tělo se jí bojí. Nějakou bezbolestnou smrtí zemřít!

Nějakou krásnou smrtí zahynout!

Tak o ní snil dlouho: Jít v neznámou krajinu, do Šumavy nebo jinam do hor a stoupat vysoko. A přijít k jezeru, (k takovému Oku Tater), kol něhož stojí zeď mlčících jedlí, a tam s výšky se střítit ve tmavou tůň, daleko od lidí. Nebo ještě lepší je to: než zemře, uvidět moře. Ne moře na jihu, ale kdes v osamělém severu, s pustými skalami, s velkolepou scenerií hor, jak malují je malíři fjordů, ty divné břehy moře za východu nebo západu slunce, s těmi divnými barvami červeně a modře, jimž nelze uvěřit. A položit se k moři, jež mluví a ševelí a pláče, k tomu moři, které se mu lísá k nohám, jako velká žena s rozpoutanými vlasy, na kterých tančí lesk paprsků, která chce jej uchvátit a zardousit v políbeních, aby jej zase vyhodila na břeh — ale již bez života.

Digitized by Google

Poznati takovou velikou lásku moře a v očích zavřených vykouzlil si obrazy Knüpfera: vlny šly za sebou do dálky, zelené a průsvitné a bílé, pěnivé na konci obzoru. Na skále, kterou omývají kypící vlny, sedí mořská panna a jest opuštěna a touží. Její světlé tělo vznáší se nad vodami jako píseň touhy. Krásná Loreley! mít ji jen jednou ve svém náručí a tiše v něm usnout na věky! — —

Není však Irma též Loreley? To není rusálka, má černé vlasy; ale ona jest paní moře, toho moře, které jej udáví. Jak se mu zachvělo srdce! Mohli přec býti tu spolu; mohli žít celou báseň jara. Pro ně by byly květly střemcha a bez, pro ně by rostly jahody a vzplály růže. Proč, proč měli poznat jen podzim a ne jaro?

Slunce však stoupalo v čistém azuru a jakoby mu šeptalo: »Vidíš, proč chtěl bys umříti? Já tě zas uzdravím! Podívej se jak všechno mnou žije!« —

Tu se mu zachtělo, jako barbaru, kleknout před ním a sepjati ruce k modlitbě: »Ty kdož jsi bohem nás všech, vyvoláváš ze země nesmírné duby, silná zvířata necháš běhat a mocné řeky proudit: uzdrav mne, bože nebes a posilni mé srdce, aby nepřestalo tlouci! Pohleď, co je síly v každém stvoření — a stvoření ta nemají pro nikoho ceny — posilni mne!«

Vzpamatoval se však. O ne! Byly doby, kdy příroda byla jemu u nohou. Díval se na ni vždy jako s vrcholu hory. Miloval ji, neboť měl rád, jak rostla ve květech a lítala v ptácích. Ale dnes by měl k ní se přitulit, jako k matce churavé dítě a lísat se a prosit: »maminko nenecháš mne umřít?« Třesoucí ruce sepjaté u nohou té; která mu kdys byla rovna. Tenkrát ano: to byl život, když k ní mluvil, jako k své sestře! Tenkrát ovšem nechápal z ní to, co ví dnes. Tehdy bylo mu život jen užívat a byl by se každému vysmál, kdo by jinak mínil. Z tabule života brát nejlepší jídla. Brát a stále brát, neboť příroda dává.

Potom však, není tomu tak dávno, ta skvostná tabule života byla jen lítostí jeho očím. Zašel opodál. . . . cítil nový život, chápal nově přírodu. Její smutek, veliký smutek. Její barvy, jež dřív neviděl, a tony, jež dřív neslyšel a vůně, jež dříve nevnímal. Pochopil to všechno nové a začal se bát. Bál se, neboť dotýkala se ho řada neznámých věcí, nějaké Tajemství zvolna se mu odhalovalo, existence druhého světa, metafysická říše? . . . . Kdybychom pojali ohromnost Boha, musili bychom zahynout — neřekl to Kant?

Usmál se při této myšlence . . . . a vstal. Lehounka bázeň jím provanula. Připisoval ji srdci. Sáhl naň rukou a cítil, jak se zachvělo. . . . .

Voda, kterou před nedávnem s takovou rozkoší proplaval, připadala mu studenou, jak se na ni podíval.

Postavil se v plný žár slunce. Kdyby jej viděla Irma, jak byl krásný! Ona však jej nechce vidět a žije kdesi v koutku se svým mužem! Opovržení zmocnilo se Jaroše.

»Široký, daleký svět!« vykřikl: »Proto však mohli jsme býti svoji, ona a já!« Ano to bylo jisto, že mu náležela, a kdyby tisíckrát se jemu schovala. Ať bije v piano svýma rukama, z každého tonu mluví on k ní! Ať žije uprostřed květin, z každého toho kalichu dívá se na ni! Jen to jedno nemoh pochopit, proč on zemře, aniž poznal štěstí, mít na dlouhá léta po boku svém milující ženu. Zatočila se mu až hlava, když pomyslil,

Digitized by Google

že všechna jeho minulost, jeho city a jeho krev se rozplynuly v oběť chiméře — — — a k tomu ke všemu, když viděl svůj konec, tak zřetelně svůj konec, proč nevzepne se posledními silami?

Odkud ona tupá lhostejnost, s jakou čeká na svůj skon? Je v tom jistě úpadek fysické síly. Přece vidí, jako by veden byl na porážku býk. A jde. — Mohl by běhat po lukách, které jsou na cestě, mohl by zpřetrhat pouta a utéci. Ale býk jde. Vede ho ruka, která jej hladila. Uvykl ubohý na svého vraha! Má rád svého vraha a proto jde s ním. —

»Milovat svého vraha!« vyrvalo se v duchu Jarošovi a skočil do vody . . . Když cítil hlubinu pod sebou, počalo bít nepokojně jeho srdce a ztišilo se teprve za dlouhou dobu po tom, když Jaroš byl již na břehu.

»Tak počíná křesťanství,« rozjímal cestou domů. »Po životě pohana, který jsem vedl, počíná život lásky k bližním všem. Ale co mi je platen? Pro mne nemá již ceny, neboť já, já z toho nic nemám. Abych se obětoval? Abych tiše trpěl? Není to nic dobrovolného, není to žádnou mravní silou, naopak, bylo by to slabostí, neboť musím. Jsem slabý a proto se chytám učení slabých.«

Druhý den však dostavily se příznaky nastuzení. Musil ulehnout a lékař počal jej ošetřovati. Opětně dostavila se horečka, nebylo jisto, že nepřijde nějaký zápal a zdali jej překoná.

Když Daniel jej několik dní neviděl, přišel k němu.

»Co je ti zas, prosím tě?« a sepjal nad ním ruce, jak vypadal ztrápeně.

»Nic mi není,« konejšil jej Jaroš. »Nevíš nic o Irmě?« zašeptal k tomu.

»Hochu, hochu,« vyrvalo se bolestně z hrudi Danielovi. »Řekni mi, co je ti? Ty myslíš pořád na ni. Proč se jí podáváš? Ty jsi se jí podal a to je tvá chyba!«

»Co mohu za to?« odpovídal tupě a jal se blouznit. »Také bych to doved, ji přivinout k sobě před celým světem a říci jí: Jsi jediné má! Mech je tak měkký . . . Klekal jsem před ní . . . co myslí Shakespeare? Jen on že rozumí ženám a vášni? To já vím více. Neřek jsem nikomu nic. — Měsíc když svítí krajkami záclon. Na loži sedíš a hladíš jí vlasy — Vlasy, jež v dlouhém vlnění tekou — Všechno to štěstí svatební noci — Co můžeš mluvit? Neslyšíš hudbu? Slavíci tlukou — Piano zvoní — Slyším až sem —«

Pak, jakoby naslouchal vzdálené hudbě, sepjal ruce. »Proč jsem jí neviděl, proč?« obrátil se náhle k Danielovi a schvátil v horečce jeho ruce. —

»Irma je šťastna,« řekl tento, »narodilo se jí děcko.«

»Dítě?!« vykřikl Jaroš a chtěl vstát. »Dítě, ono přišlo, abych odešel.« A zas počal sténat. »Ty nevíš, nevíš, poslední dobou jak jsem na rodinu myslil. Takové večery tiché v zimě a děcko máš na klíně. Oviji své ručky kolem tvé šíje a ty je políbíš na plná ústa. Dítě! dříve než umru, chtěl jsem je mít, dědice své síly a dědice svých slabostí. Jdi, jdi k ní a řekni jí, že jí závidím a blahopřeji — —«

Digitized by Google

A když Daniel odešel, klekl na zem a jal se modlit. »Ty neznámý, veliký a svatý, který nechováš nás růsti na zemi, jako na poli obilí, vezmi můj život, jako hospodář sbírá uzrálý klas; ale nech růst a zrát ji, milenku mou; aby mohla zasvětit život svůj dítěti své krve, jež počala v podzim naší lásky. Ať ono roste a sílí a zmohutní, aby vykonalo zde na zemi, co nemoh jsem vykonat já. Bože, požehnej matce i jemu!«

V noci byla bouřka; zbudil se ze spaní a nemohl víc usnout. Každý okamžik čekal, že jej blesk zabije. Celé tělo jeho se zachvívalo při rachocení hromu, otřásajícím zemí, a při každém zablesknutí bolestně poskočilo jeho srdce.

Druhý den se mu tak přitížilo, že musil být ustavičně ošetřován. Lékař dal mu konejšivé prostředky a tak usnul. Byl to však spánek hasnoucího člověka. Těžké sny jej dusily. Červení draví ptáci a plameňáci kroužili ve vzduchu v divokém zápasu a rvali si hlavy. Přísemný lovec vytrhával hrtany živé dosud kořisti.

Konečně odpoledne počalo srdce jeho zase bít nepokojně. Divný, tajemný a smutný pochod zaznával k němu z dálky a hlaholení zvonů. Viděl se v písku areny jako torreadore, utíkající před býkem. Z rány v prsou lila se mu krev proudem. Jak stál uprostřed pohnutého davu, cítil, jak se mu kolena třesou; cítil, jak je bledý a jak s krví uniká mu vědomí. A tu velké rány do bubnu zaduněly . . .

Zbudil se. Okolo šel pohřební průvod s hudbou a smutné mohutné víření bubnů a těžká, temná hudba zatřásly okny. Bylo to, jakoby čísi ruka sáhla mu až na srdce.

Vyskočil z lože a nohy se mu třásly. Studený pot zalil jeho tělo. Hrůza, nevylíčitelná hrůza jej uchvátila. Strach před něčím, čemu měl utéci a nemohl. Zapotácel se a sklesl na kolena.

Barevné kruhy točily se mu před očima v neustálém víření a tu zvolna cítil, jak srdce jeho slábne a teprve za dlouhou dobu se vzpamatoval. Tak setrval dlouho.

Potom zvedl hlavu a zadíval se na stěnu v obraz Aktaiona, jemu do tváře, jak umírá, trhán jsa psy.

Třesoucíma se rukama rozevřel svůj zápisník, své jediné dílo, které chtěl napsat, »Epištoly Sokolstvu,« v duchu Tyršově a hledal. Hledal stať o Lásce, která zachvacuje zžíravou vášní srdce, aby v něm udusila pravé Bratrství, ale nic nemohl přečíst a nic nenašel.

Tu bylo již k večeru, a slabý záblesk paprsků proletěl oknem za záclonou na zeď, aby osvítil obraz, visící proti posteli na zdi. Byla to Švabinského »Podobizna dámy,« jemná pérokresba, dílo umělce, který dovedl zvláštní manýrou zachytiti neobyčejný pohled a výraz ženské tváře, podobné Irmě.

Několikráte zamhouřil Jaroš oči a vždy je zas otevřel, aby zrak jeho spočinul na tom zvláštním obličeji. Obličej ten se zvětšoval, zvláště oči vzrostly, jakoby chtěly promluvit . . .

Tak ubíhaly chvíle a jen hodiny rušily ticho. Nastala noc.

Usnul, ale byl to spánek umírajícího.

Právě ten den byly křtiny Irmina děcka, když Jaroš umíral. Byly

Digitized by Google

oslaveny domácí zábavou. On také slyšel hudbu, neboť jeho smysly a jeho duch byly v posledních okamžicích velice citlivy.

Zdálo se mu, že zase mluví s Irmou. Ona sedí v modravých šatech a bílé děťátko se k ní tulí a Irma hladí vlásky na hlavičce dítěte, kterou má na klíně, a je šťastna. To je tedy to pravé štěstí? Tedy ty tam ony veliké vášně, vařící krev, divoce kolující v žilách, rozpálené čelo, horké ruce. Vinout k sobě takového andílka a cítit se v nebi! Pocítil nesmírnou žalost a bol; a současně tělesná muka. Bolest a nesnesitelná muka zachvátily jej tak, že chtěl vyskočit, vzepjal se; ale slabostí schvácen toliko svinul se jako do klubka. Pak omdlel.

Tu z mrákot vynořil se sen. Octli se s Irmou kdes na kopci po západu slunce. Ach ano, vždyť to bylo tam u hradu! Stál za nimi zbořený, ten starý svědek jejich lásky, v jehož oknách právě dohasly poslední paprsky. Lesy okolo se setměly, ale bylo vidět ještě daleko na všechny strany. Tu země a její život rozkládaly se před nimi docela zřetelně, tak jako jejich minulost. Oba to pochopili, v tom obrazu že leží symbol jejich vlastního spolužití. Kam oko sáhalo, to všechno s nimi srostlo a mluvilo k nim. To byla kniha, kde četli verše své touhy a svých vášní. A litery této knihy tiše a zvolna bledly před nimi a cítili to oba se slzou v oku. Byla to veliká a svatá chvíle mlčící Bolesti.

Víc a více se stmívalo, ale světlé páry naplnily prostor a tu počal svítiti měsíc. Dívali se na něj, držíce se za ruce a viděli, jak z bledého kola na nebi vynořuje se světlý, veliký kotouč, jako ohromný lidský obličej. A kotouč ten svítil stále silněji a silněji a ten obličej lysý a hladký měl ironický úsměv nade vším. Oni pochopili, že místo živého slunce mají mrtvý měsíc a sestoupili dolů.

Tu šli krásnou loukou, přes kterou vanul chladící vánek a blížili se řece, kterou slyšeli šumět. Octli se v zahradě, kde byly záhony květin a na pažitu leskla se rosa. Pod korunou jednoho stromu přitulili se k sobě a přitiskli na kmen. Ona však odstoupila od něho a šla po zpátku, usmívajíc se a zvolna se vzdalujíc ve svitu měsíce. Ale to světlo bylo stále bledší a bledší, takže viděl Irmu jako za závojem. Díval se však na ni stále, jak šla k řece. Tu na břehu se zastavila a řekla mu: »Tys viděti chtěl Artemis?« Ale to řekla, že to sotva uslyšel a zdálo se mu, jakoby v té otázce zavzněl tichý smích. Nemohl od ní odvrátit oči, nemohl však ani kroku učiniti v před. Jakoby byl přivázán k tomu stromku, nebo srostl s jeho kmenem. Jen se díval a viděl, jak ona snímá klobouk a rozhazuje své černé vlasy a svléká šaty kus po kusu až stojí na břehu v celé své božské kráse. »Artemis!« dere se mu z hrdla a rozepíná své ruce, jakoby zadržeti chtěl božský ten příznak. Údy jeho však jsou ochromeny a srdce nepokojně bije a bolest ozývá se v prsou — Artenis však rozevírá svou náruč a potřásajíc hlavou, rozhazuje své dlouhé, nádherné vlasy, posýlá mu políbení a zpívá píseň — —

A když dozpívala, hup! a skočila s břehu do vody. Voda se rozstříkla v duze při svitu měsíce a v pěnách utonula Artemis — — —

Najednou Jaroš vidí, že je sám a strach jej přepadá — — — Ze všech koutů a keřů dívají se na něj oči Viktora a Hektora — V bázni shroutí se k zemi, marně chce volat o pomoc. Ani hlásku mu neuniká.

Digitized by Google

Tu cítí, jakoby se rozpouštěl v rose, která jej chladí. Jakoby část po části jeho hmoty s něho spadala; nebyly to kusy masa, trhané z těla Aktaiona psy; byly to nějaké pozemské a zbytečně těžké šaty. Bylo mu najednou tak lehko a sladko. Srdce jej víc nebolelo; a tak okamžik uběhl — — — —

Tu jakoby měkké ruce jej objaly na hlavě a stiskly mu oči. Vždyť jest to ona. Ona se vrátila! Chtěl ji to říci: To jsi přece ty, Irmo, Artemis! Jakoby se nad ním prohnula a zasmála a vzala jej v své náruči, tak jemně a tiše a měkce. Bylo mu teplo a přivinul se k ní. Na jejím srdci by chtěl umřít!

A zatím šli spolu nebeskou krajinou a hvězdy svítily jim jako rosa v trávě — — —

V jeho bytu bylo slyšeti dvéře a rány. On však neslyšel ničeho. »Jest mrtev,« pravil doktor k Danielovi a ostatním, pouštěje jeho ruku a sáhl mu na srdce. Dobilo; a zatlačili oči.

18.

Krásné, překrásné jitro.

Kdo miluje život, ať ocení jej ráno! V třesavých závojích kladou se proudy světla šikmo mezi stromy v lese, od koruny až k zemi, kde chvěje se rosa v trávě v barvách drahokamů. A ptactvo jak zpívá! Zpívá co může a co nejnadšeněji velkou hymnu slunci, které vrací jemu světlo a rozkoš.

Ono však stoupá lhostejně v bezoblačné modři, rozlévajíc do prostoru všech světů svůj žár a svou sílu, nehynoucí pramen života i zmaru.

— — — —

Pražský Salon.

(Dokončení.)

Známými svými španělskými motivy zastoupen jest i letos Jiří Stibral a jako vždycky i tentokrát poutá perspektivními kvalitami svých obrázků. Ed. Kadraba vystavuje dvě krajinky, které dobře vystihují snivý charakter českého jihu. Rovněž dvěma pracema zastoupen jemný O. Fiala. Českým akvarelistům jako vždy vévodí Jan Schwaiger. Poslal jenom několik málo čísel, ale z nich září a svítí jeho veliké umění v celém svém jasu. Ze dvou, tří tónů dovede vykouzliti celé symfonie. Cítíte z těch věcí, jak tento veliký umělec nadobro překonal všechna tajemství barev, s jakou virtuositou si jimi jen pohrává. Nejvšednější motiv dotykem jeho zázračného štětce stává se malířským divem. Ať maluje zasněžený statek nebo rybářské lodě v zarudlých pruzích západu nebo postavy z lidu, vždy a ve všem, v každé skvrně barvy podává se celý, každému rysu vtiskuje individuelní ráz svého umění. Může směle závoditi s těmi cizími akvarelisty, kteří obeslali naši výstavu krajinářskými motivy a z nichž zvláště mne zajímali Holland'ané J. H. Wysmüller, Marinus Heyl, P. Köne a Škot W. Fulton Brown. Jarní krajinná nálada Brownova je skutečným kabinetním kouskem umění. Několik směle nahozených, okázale nonchalantních barevných skvrn, rozlitých

Digitized by Google

jakoby náhodou, docela maně, ale je to rozkošný suggestivní obrázek, náladový a intimní, jako málo co v letošním Salonu. Zde hned také se musím zmíniti o dvou číslech, které patří k perlám přízemní exposice, která jako vždy, i letos jest nejlepší částí jarní výstavy. Mám na mysli »Partii ze starého Glasgowa« a »Starý Edinburg« Johna Terrise. To jsou prostě malé zázraky, díla obestřená nevýslovně subtilním náladovým a poetickým oparem, čísla, která vyvolají v pozorovateli obdiv a nadšení zároveň. Můžeme se zajisté jen radovati, že tato malá mistrovská díla zůstanou v Praze. Našla ostatně velmi brzo svého kupce. Jest jen litovati, že nebyla zakoupena pro naši gallerii. Pro takové jedno nebo dvě čísla nemůžete se ani s přízemním oddělením rozloučiti. Co kouzla a krásy tají v sobě tyto dva malé pohledy! A čím déle se díváte, tím více půvabu na nich nalézáte a tím více vzrůstá vaše úcta k velikému, Bohem nadanému tomu umělci. Škotové také v oddělení olejových maleb jsou zastoupeni krásnými pracemi, třeba nedostavili se v tak četném počtu jako loni. Jmenuji jen E. Sherwooda Calverta, D. Fultona a nevýslovně delikátního Macaulaye Stevensona. Z jiných cizích krajinářů zdobí výstavu Fred. Moudriaan, Henrik Jansen, nejtalentovanější z dnešních Düsseldorfských malířů Eug. Kampf, Lessing, obligátní Max Hoenow, Didier-Pouget, Aug. Musin, Fr. Courtens, Ugo Balestra, Jul. Guiettea j. Krajinářství vůbec presentuje se velmi čestně a krásně.

Četnější než jindy, zdá se, že jsou tentokráte mariny. Náš jediný marinista Beneš Knüpfer nevystavuje letos nejlepší ze svých prací, ač i tu vždy ještě můžete leckteré z jeho vzácných uměleckých vlastností se obdivovati. Pěknými a pozoruhodnými čísly obeslali výstavu zvláště Wil. Pratt, L. Douzette, Hadrian Le Mayeur a výborný Al. Harrisson.

Genre, bohužel, stále ještě nevymírá. A trpí přece již značnou sešlostí věkem. Je až k neuvěření, jaké perly banality a nevkusu dají se na tomto poli vytvořiti. Z domácích jmenovitě Josef Douba a Vojtěch Bartoněk až zarážejí svými pracemi. Co slibovali »Abisag« a »Svatojanská pouť« a »Rekruti« — a dnes? Publikum ovšem právě před těmito čísly se rozplývá. Ale člověku je líto těch nepopíratelných malířských kvalit, té svědomité práce a námahy, vyplýtvané na věci tak jalové a přímo již nesnesitelné. Jar. Špillara »Po škole« má alespoň trochu humoru. Jos. Slabého malý obrázek ukazuje, že i při sujetu dosti banálním není potřeba zapříti v sobě umělce. Raději bychom ovšem viděli některou z těch skvostných krajinářských nálad, kterými Slabý na ráz upozornil na svůj eminentní talent. K lepším číslům patří také Orlikův genre »Babička a dítě«, ačkoliv sujet nikterak nepřekvapuje svojí novotou. K. Záhorského »Hašiš« pokouší se o víc, než vskutku dosaženo. Ostatně mladý tento umělec vystavoval nepoměrně lepší věci, než jest právě toto číslo.

Roztomilý i tentokrát jest Ladislav Novák. Psal jsem na tomto místě teprve nedávno o něm a proto přestávám dnes na pouhé zmínce. A když již jsem se vrátil k akvarelu, nesmím zapomenouti na sympatického Ladislava Kubu, který tentokráte byl neobyčejně skoupý. Totéž platí o F. B. Doubkovi, který letos zaslal jen dvě drobné věci.

Cizina nás opětně zasypala spoustami genrů a allegorií, kdežto ná-

Digitized by Google

boženských a historických obrazů jest tentokráte méně. Mne upoutal jen Lud. Dettmann hluboce náladovým variantem biblického thematu o návratu ztraceného syna, Theod. Verstraete svým svižně malovaným »Zahradníkem« a několik málo jiných. I letos dostavil se Gabriel Max se dvěma bizarnostmi. Není bez zajímavosti, že jeden z posledních zástupců antverpské školy historické, Hendrik Schaefels, obeslal výstavu dvěma pracema, které jaksi jako zbloudilé a v udivení se choulí mezi ostatními těmi plátny, od nichž je dělí celé propasti.

Oddělení kreseb, leptaných rytin a kamenotisků stojí na téže výši, jako jiná léta. Je to nejintimnější kout výstavy, místo, kde nejraději prodlíte. Celá řada čísel vyvolá tu ve vás obdiv. Vzpomeňte jen na bravurní a představovanou osobnost, mistrně vystihující portrety Eug. Carrière-a, na nádherné, leptané rytiny Maxe Klingera, Alb. Krügera, H. Vogelera (nejpřednější a největší zástupce školy ve Worpswede), výborné práce Bern. Pankocka, dekorativního talentu par excellence, na kamenotisky Hans Thomy, M. Liebermanna, Lud. v. Hofmanna a svrchovaně virtuosní a půvabné obrazy A. Lunois. a sladkého P. Helleu. Ed. Munch zastoupen několika leptanými rytinami, z nichž zvláště vyniká krásný portrét Knuta Hamsuna, na němž několika čarami vystižen celý karakter člověka a umělce. Drobnými pracemi zastoupeni slavný Felicien Rops a Holland'an Jan Veth, který náleží k největším talentům této, malíři ode dávna požehnané zemičky. Pravými skvosty jsou však listy Angličanů C. H. Shannona a Wil. Stranga, které samy o sobě nahradí celou výstavu a dokumentují převahu Angličanů v dnešním umění i na tomto poli. Z prací domácích umělců zasluhují pozornosti zmíněné již kresby Švabinského, dále Orlik, J. Jakesch a »Litičanka« Josefa Bešty.

Plastika stejně jako jina léta je slabá. J. V. Myslbekův model k monumentální votivní soše kardinála Schwarzenberga stojí, jak se samo sebou rozumí, nejvýše. Co se virtuosity formy týče, nemá Myslbek v dnešním Rakousku soupeře. Týž umělec vystavuje kromě toho ještě portretní poprsí. Drobné portréty mají zde V. Šaff a Boh. Vlček, který již dříve několikráte na svůj pěkný talent upozornil. V. Amortův portrét Jul. Zeyera vystihuje věrně podobu básníkovu, nevyčerpává však jeho charakteru. Ostatně zdá se mi, že poprsí to bronzováním spíše ztratilo, než získalo. Relief Frant. Bílka »Výklad o Madonně« nepatří rozhodně k nejlepším pracem tohoto velikého talentu, a je pozorovateli zcela nesrozumitelným. Bílek pokouší se tu o řešení problému, který leží naprosto mimo všechen obor umění a plastiky již zvlášť. Popírejme si to sebe více, nezměníme na tom ničeho: každé umění má svoje, třeba ne určitě vyslovené, ale přece všemi cítěné hranice. A přes ty nemůže ven. Za těmi hranicemi ztroskotá se každá sebe poctivější a sebe ctihodnější snaha. Kdo by neznal od Bílka jiného, než tento relief, nemohl by ani tušiti, jakým skutečně neobyčejným a vzácně hlubokým talentem je chýnovský samotář. Zmínky zasluhují ještě J. Kautsch za svoji koketní Paříženku a mužský portrét, jakož i Al. Reinitzer za svého »Harfeníka«, který prozrazuje pěkný smysl pro linii. *Jaroslav Kamper.*

Digitized by Google

Rozhledy po literatuře, umění a vědě.

Literatura.

Jaro Hilbert: O boha. Drama. (Nákladem Bursíka a Kohouta). — Po velikém úspěchu »Viny« myslil jsem často na situaci p. Hilberta, až přijde s druhým dramatem, a zdála se mi dost povážlivou. Takové příliš hlučné úspěchy hned na poprve autorům tak mladým nesvědčívají. Pomyslil jsem si, jaké drama musil by p. Hilbert napsat, aby po »Vině« vzbudilo ještě větší sensaci? A nenapíše-li takového, pak se dostaví u obecenstva na ráz sklamání a u autora malomyslnost a hořkost. Ještě větší nebezpečí je v tom, že potlesk davu činívá autory stále po něm lačnějšími a žene je do služeb obecenstva. Vytrvá pan Hilbert na cestě čistého umění, na niž byl tak pevnou nohou vstoupil? Druhý kus p. Hilbertův leží nyní jako kniha před námi a vyvrací dokonale tyto obavy. Totiž, pokud se týče sklamání obecenstva, to myslím bylo by se dostavilo, ale není to nijakým neštěstím. Ostatně předešla tomu nejvlivuplnější ze všech kritických instancí, policejní censura divadelní, která drama »O Boha« nepustila na jeviště. Obecenstvo, tak se jistě domnívám, bylo by je přijalo s tupým zaražením, neboť není zde naprosto ničeho, čím by se mohl autor vlichotit v jeho přízeň. Drtivě těžké je to drama, příliš těžké tíhou životů hozených zde na váhu, myšlenkových klikatin a subtilní kasuistiky pro pouhé poslechnutí za jeden večer. Ale pro svého autora znamená neobyčejný umělecký pokrok. Nejen že se nedal p. Hilbert shýčkat svou přes noc zrozenou slávou, ale zdá se, jakoby tímto dramatem s ostentativním přímo odporem hleděl setřásti se sebe zdání, jakoby mu záleželo na přízni duchaprázdného toho obecenstva, které si z jeho »Viny« udělalo sensační událost, nevědouc snad ani dobře proč. Jediným silným rozmachem ocitl se tu p. Hilbert ve sférách vysoké tragiky, pro niž nemáme ani herců ani obecenstva a pro jejíž pochopení asi mnoha čtenářům bude chyběti klíč. Marně vzpomínám, ale nenalezám v celé naší dramatické literatuře díla s tak napjatou tragickou strunou, s tak odvážnou hrou na samém nejbřitším ostří světových názorů, s takovými dimensemi myšlenkovými, s konflikty tak široce rozepjatými od země až do nekonečna nebes. Jako bychom se vznášeli někde vysoko nahoře, uprostřed hrůzně krásné hry obrovských černých mračen, měnících stále tvar, slévajících se a zase tříštících, prožíhaných hrou paprsků a stínů, vybíjejících se v blescích a hromech, ale při vší ohromující rozlehlosti vzdušných a parnatých a tak lehkých, že podlehají každému obratu větru. Tak i zde: je

Digitized by Google

to všecko nekonečně těžké a tragické massivností své látky, ale ruka básníkova to zduchověla, učinila to hebkým a křehkým, dala tomu mluviti v stlumených tónech, šerých polosvitech a rozněcujících, dramatickou elektřinou silně nabitých zkratkách a nápovědech. Je tu viděti školu starého Ibsena. Mnozí snad budou přímo vzpomínat na »Malého Eyolfa«, který má ovšem námět p. Hilbertovu dramatu podobný: jde v obou o život dítěte a vyrůstající z toho konflikty mezi manželi. Ale jinak má drama »O boha« svůj vlastní myšlenkový základ a plán a je vnitřně vedeno cestou docela jinou a samostatnou. Nehledě ani k tomu, že jako na »Vině« leží i na tomto dramatě ten jistý pel, ten nádech individuality, který se nedá parafrasovati a který proniká dílo od samých základů jeho stavby až k zevním zvláštnostem slovníka. — Jsou to vlastně dvě dramata, jedno pozemské, viditelné, druhé transcendentní. To pozemské by vlastně nebylo samo o sobě dramatem, nýbrž jen nešťastným případem: v rodině umře dítě, druhé a už poslední, a matka, chorobně rozcitlivělá, snad hysterická, každým spůsobem však nakloněná k náboženskému blouznění, zemře nad tím v návalu šílenství — tak by to vypravoval ten, kdo by měl na mysli jen to, co se zde má na jevišti skutečně dít. Ale vlastní drama spřádá se vysoko nad touto hrubou divadelní empirií, v tajemných prostorách mezi nebem a zemí, mezi duší lidskou a bohem, jejž si stvořila ve své úzkosti a — k své záhubě. To je paní Milena, žena Jana Matuše. Od smrti prvního jejího dítěte děje se s ní něco prazvláštního a osudného, je nemocna, ale nejen tělesně. Chvěje se o život zbývajícího jí dítěte, Milušky, a všecku mysl má obrácenu se strachem nahoru, k tomu, jehož jméno nevyslovuje a jehož ohromnou, drtivou pěst cítí ve vzduchu. A tato žena nebyla prý nikdy zvlášť nábožna, po celých osm let jí neviděl manžel se modlit. Průběhem výborné exposice je nám vysvětlen tento její obrat. Když hned po smrti prvního dítěte Miluška se rozstonala, zaslíbila ji pí. Milena v záchvatu zoufalství bohu, zachrání-li její život. Dítě se uzdravilo a pí. Milena se cítí dlužnicí boha a cítí zároveň i všecku »nenávist dlužnice«. »Ani stopy po oddanosti, jen hrůzu před ním cítím. Bojím se ho jako věřitele Miluščina života.« Zmocňuje se jí šílený strach, aby bůh se nepřihlásil o zaslíbenou oběť, aby jí Milušku neodňal za trest pro nesplněné povinnosti k němu. Takový je tedy bůh paní Mileny, pravý bůh ženy a matky, ne z potřeb ducha, ale jen z individualních, egoistních potřeb štěstí vyrostlý, pouhý fantom duše, úzkostnými předtuchami rozjitřené. Kdyby odpadly strachy o život dítěte, rozplynul by se tento fantom v nic a paní Milena by nepotřebovala boha, právě tak jako se o něj nestarala po osm předešlých let. Ale její víra rozvíří celou rodinu, vnese do ní símě rozvratu a nutí proto jednotlivé její členy zaujati určité postavení k náboženské stránce života. A tak nám předvádí pan Hilbert hned v exposici několik různých typů: manžela paní Mileny, Jana, přesvědčeného positivistu, který je šťasten bez boha a dovede si klidně zapáliti doutník o věčnou lampičku, hořící v pokoji jeho ženy a je oddělen od své ženy nyní ovšem celou propastí odcizení — matku jeho, která v pravém opaku k paní Mileně sklání se před bohem v neomezené oddanosti a důvěře — mladší sestru pí. Mileny Zděnku, se které spadla víra už v dětství, když viděla jednou v kostele, jak ženská se škopkem drhne sprostým kartáčem oltář

Digitized by Google

— přítele rodiny lékaře Vordrena, v němž chtěl patrně p. Hilbert zosobniti to pravé, comme il faut stanovisko moderního člověka k víře, člověka s vroucím smyslem náboženským, jenž si promítá představu boha »přes mne sama, přes můj život a strast na nezměrné bytí všeho a smysl a vyznění celku«. Tedy dva lidé, kteří jsou klidni a šťastni bez boha, dva, kteří jsou klidni a šťastni s bohem (či alespoň v hledání jeho) a mezi nimi zmítá a svíjí se v šíleném strachu a odboji pí. Milena se svým příšerným bohem v rozpálené hlavě. A teď už není celé další drama nic jiného, než historie jejího zápasu s touto vidinou boha, zápasu, v němž nejde vlastně »o boha« jak titul praví, nýbrž »o dítě«. A poněvadž tento bůh nevznikl z nějakých potřeb duchovních, rozumových, nýbrž jen z instiktivní potřeby mateřské, není tento zápas veden na půdě myšlenkové, netýká se náboženského problému v jeho intelektuelních kořenech a nerozvíjí se proto drama p. Hilbertovo na procesech ideových, nýbrž jen na nevypočítatelných a každé přísnější kontrole unikajících citových hnutích ženské mysli, (k tomu ještě chorobně rozcitlivělé a abnormní) a nanejvýš jen na té schytralé kasuistické dialektice, v níž je mozek lidský tak nevyčerpatelně vynalézavý, když pěst osudu vyžene tlakem hrozících katastrof jeho temperaturu k bodům počínajícího šílenství. V takovéto atmosféře přestává každá analysa myšlenkových procesů a motivů, každá psychologická kontrola, každá logika, vyjímaje ovšem logiku dramatického dění a účinku. Tu ovládá pan Hilbert silnou a pevnou rukou, ale pokud se týče vnitřní motivace a celých základních kořenů předvedených postav, zeje tu otazník za otazníkem. Všecko tu hraje stále na nejvyšším ostří a každé sebe menší zvrtnutí stačí, aby lidské životy dostávaly docela jiný směr — u paní Mileny na př. mění každá zpráva o stavu jejího dítěte celou její víru v boha, tedy celý její názor na svět a nebesa, celý obsah jejího života, ale my necítíme vždycky, že to je nutno, předvídali bychom často jiné následky, nejsme autorem udržováni v železných kolejích neodvratného kausálního řetězu, cítíme se co chvíli zaskočeni a překvapeni. Tak hned v I. jednání. Vordrenovi podaří se paní Milenu »sesunouti do pokory«, naladiti ji k oddanosti bohu. V tom však zahřmí do toho osud — Milušku přinesou povážlivě nemocnou ze školy. To obávané a neodvratné je zde. Paní Milena šlehne záštiplným pohledem k nebesům. Kde zůstala její pokora z předchozí stránky? Ale hned na to vrací se paní Milena od lůžka Miluščina a mluví o nemoci svého dítěte — se šílenou úzkostí, myslíte? — ne, »klidně«, předpisuje p. Hilbert. Ale hned na následující stránce sdechne plamének věčné lampy a bouří, zatím co opona padá: »Ne, nepřijímám ukrutenství s pokorou! A vyzývá-li, jsem odhodlána k zápasu s ním do posledního dechu!« Neříkám, že jsou tyto náhlé obraty nemožny a chybny, ale mohly by být místo nich jiné. Nejsme přesvědčeni o jejich nezvratné nutnosti. Neuvádím toho ani tak jako výtku dramatikovi, jako ku karakteristice té unikavé a nevypočítatelné psychické látky, s níž tu pan Hilbert pracuje. Na takových náhlých klikatých obratech rozvíjí se celý další děj. Jediným přímočarým a s neodvratnou nutností postupujícím procesem je nemoc a umírání Miluščino — vše ostatní je zmatený shon vyděšenýeh okolních duší, těkajících nad blížící se katastrofou jako holubi

Digitized by Google

nad požárem, zoufale a bez rady, narážejících na sebe, až to celé bytosti jejich drtí. V druhém jednání dozvídá se pí. Milena z úst Vordrenových, že nemoc Miluščina je následkem dědičných disposic po otci. Není tedy trestem božím, je pouhou nutností přirozeného vývoje věcí a nikdo jí není vinen! Paní Mileně padá balvan se srdce, hrůzný její bůh se rozplývá v dým a na místo odboje proti němu naplňuje ji soucitná láska k Janovi (vyrostlá ze škodolibého ulehčení, že ne ona ale on je příčinou Miluščiny nemoci). Krásně a hluboce je zde provedeno zmítání se pí. Mileny mezi vírou v božské zasahování, která ji plní děsem, a mezi vědomím přírodního determinismu, které ji uklidňuje. Ale stačí vždycky jen slovo, rovnováha se zase zvrtne a pí. Milena padá zase do své manie. Tyto scény jsou, myslím, nejlepším, co dosud p. Hilbert napsal; bravurní hrou psychických světel a stínů, mihajících se tak rychle, že by diváku v hledišti jistě až zrak přecházel, a šlehajících do nekonečna širokými perspektivami. Ale na konci aktu jste zase překvapeni něčím, co nebylo dramaticky uchystáno a odůvodněno. Ta žabka Zděna, která v I. jednání mluvila klidně o své nevíře, počíná už teď také uvádět nemoc Miluščinu v souvislosti se svou »hříšností«, ale nejen to, když Miluška pak se svíjí v smrtelných záchvatech, přinutí Zděna Jana, muže své sestry, aby se s ní pomodlil u věčné lampičky, nežli vstoupí do ložnice nemocné. Neboť oba dva nejsou čisti, aby tam vstoupili, neboť jen bůh prý může zachránit Milušku a ten nevejde tam, kde je hřích. A tím hříchem je, že se oba — milují! »Věděla jsem, proč se na mne dívá a v noci jsem pak často na to myslila« — ale proč jsme o tom všem nevěděli dříve ani slova? a proč nás docela uváděl autor v exposici na nepravou cestu, jakoby počínalo něco mezi Zděnou a Vordrenem? Ale tato neopodstatněná situace dala p. Hilbertovi námět k mohutné dramatické bouři, která se rozpoutává nad koncem II. aktu. V tom co oba stojí před oltáříkem, objeví se paní Milena. Manžela, který ji ještě před chvílí přesvědčoval, že je silen sám sebou a že nepotřebuje boha, vidí stát pokorně před bohem. Tedy i on! Přece je snad tedy bůh, když i on se k němu obrací? Zradil ji tedy, »plazí se, domlouvá, dolisuje k nepříteli.« Ale když k jejím rouhavým kletbám odpovídá Jan, že Milušce není lidské pomoci a že tu může pomoci jen Bůh, ale tento že nevstoupí tam, kde zní proti němu rouhání, zmocní se pí. Mileny podivné rozhodnutí. Odchází ven do noci, aby nepřekážela svou přítomností bohu vstoupit k lůžku Miluščinu. Fixní idea boha dovršuje své dílo rozvratu v duši zoufalé matky, oběma nohama vstupuje zde už ona na půdu šílenství. Ve III. jednání vrací se po dlouhém nočním bloudění pokorná a bohu oddána s tou nezlomnou věrou, že on zatím přišel a zachránil dítě. Ale Miluška je — mrtva! Tedy proto ji vyhnali z domu, aby »on« ji mohl pohodlně zaškrtit. »Zrádci, vy všickni« — rozkřikuje se v posledním šíleném vzepření »a ty tam nahoře z všech nejpodlejší!« a už klesá bez ducha, cítíc na čele ránu té pěsti, před níž se tak dlouho byla třásla. Boj s bohem skončil tedy vítězstvím jeho, vítězstvím šílené, smrtící chiméry — neboť ničím jiným nebyl bůh pí. Mileny než produktem jejího vlastního mozku, rozvráceného tlakem neštěstí a celé drama nepodává ani té nejmenší odpovědi k otázce náboženské, nýbrž ukazuje jen, jak se utlouká nešťastná ženská duše v kleci fixní

Digitized by Google

ideje a jak shoří ve svých vlastních plamenech. Je tedy pouhou demonstrací těchto hrůzokrásných vnitřních dějů, demonstrací neobyčejné tragické hloubky a ryzí poetické krásy — ale ne odpovědí. Či může být odpovědí na problém boha, když jím není pí. Milena, ten její manžel, který tak přesvědčivě hlásá mužný a klidný atheism hrdého individua, které stojí samo a opírá se o vlastní sílu, ale když je nejhůře, dá se nedospělou dívkou přivést k oltáříku, ačkoliv ví, že tím lže, a který nad mrtvolou své ženy šeptá slova: »Bože, uzdrav ji... Dej, jí život, Bože...« slova, která už sama stačí, aby tuto postavu zbavila každého ideově-typického smyslu? A může být takovou odpovědí závěr Vordrenův, že pí. Milena byla obětí nevěry Janovy a její zápas »kletbou povrchnosti?« Nemyslím. Je-li zde co povrchním, je to právě Milenina představa boha, stavěná a zase hned rozfoukávaná dle toho, jak se daří nemocnému dítěti a vlastním jejím nervům. Atheism Janův je daleko hlubší, ale poněvadž ani ten nezůstal pevným a na konec se mate a láme, je viděti, že p. Hilbert ani nechce promluviti určitého slova do náboženského problému a že mu šlo jako dramatikovi, kterýž je z našich divadelních autorů nejčistším a nejsilnějším tragikem, o pouhé nové otřásající akkordy tragické. Že je hledal v toninách tak duchovně vysokých, v kombinacích tak smělých a subtilních, tak daleko od šablonovitých themat erotických a manželských, které věčně přemílá devadesát procent všech dnešních dramatiků, je jen novým důkazem jeho důležitějšího uměleckého poslání na českém jevišti. Ty nové a čistě své akkordy tragické, o nichž jsem mluvil, vyloudil tu z poznání, že jsou duše, pro něž není víra útěchou a pro něž je bůh hrůzou a záhubou. A tyto duše přece potřebují boha, hledají ho, tvoří si ho, zmítají se mezi oddaností k němu a vzpourou proti němu, nesou ho jako tragické jho, a domlouvají se s ním pomocí subtilní kasuistiky, která vždy znatelněji přechází v logiku šílenců — a tak co bylo dříve nejhlubší potřebou jejich štěstí, ukazuje se jako démonická, ničivá síla. Totéž co demonstroval několika smělými klikatými rysy p. Hilbert na pí. Mileně, předvedl zdlouhavou a širokou analysou Garborg na hrdinovi svého románu »Mír«, v němž tak krvavě ironisuje obvyklé tvrzení, že víra v boha přináší duši úklid a štěstí. Kritik páně Hilbertův na policejním řiditelství vynesl nad dramatem »O Boha« své neimprimatur, poněvadž »myšlence atheismu v něm se hoví a tudíž drama to jakožto cit náboženský urážející ku veřejnému provozování se nehodí.« To tedy že »uráží cit náboženský,« když pan Hilbert vloží morálku hry do úst Vordrena, člověka, jenž po bohu hluboce touží a jej hledá? A i kdyby se v něm »hovělo atheismu« — tak jako se to tam skutečně zpříma neděje — atheism nemusí urážeti citu náboženského, vychází-li z hluboké, vroucí víry ve vážnost lidského života a je-li jen tedy novou formou náboženského citu. Ostatně je starou pravdou, že přísloví o věšení malých zlodějů neosvědčuje se nikde tak jako tam, kde státní orgány zakročují do literatury ve prospěch náboženských dogmat. Zakážou drama, které v otázce náboženské nejde dále, než že ukazuje zoufalou bezradnost dnešních lidí vůči ní a které je dokonce s to, aby potřebu boha leckomu nassuggerovalo, ale dovolují při tom volně prodávati a čísti knihy nejostentativnějších atheistů, Stirnera a Nietzsche

Digitized by Google

kteří pojem boha přímo drtí. Proč nemá míti umění tolik volnosti jako filosofie? Patrně proto, že je přístupnější, konkretnější a tím nebezpečnější. Ta kritická instance, která zavřela dramatu páně Hilbertovu cestu na jeviště, je ovšem povýšena nad jakoukoliv polemiku, ona nepotřebuje argumentů k zdůvodnění svých soudů a její kritická methoda je ze všech na světě nejjednodušší a nejpůsobivější. Co uráží cit náboženský, nesmí jednoduše na jeviště — jakou závistí musíme vůči tomu blednout my ostatní ubozí červi, kteří malomocně jsme nuceni hledět, jak se na jevišti a v literatuře roztahuje to, co uráží rozum a vkus! Ale netroufal bych si vlastně omývat drama p. Hilbertovo z viny, kterou na ně uvalila policejní censura. Neplaiduje tam sice autor zpříma pro atheism, ba mluví dosti určitě i proti němu, ale snad ani nemaje toho přímo v úmyslu, zaviklal dogmatem silněji než by to mohl učiniti theoretický argument některého filosofa. Jako básník svedl totiž boha s věčných výšin jeho abstraktnosti do pomíjejících potřeb a tuch vrtkavého srdce. Ukázal methodou dramatickou, která je ze všech nejsuggestivnější, nejkonkretnější a nejmocněji přesvědčující, jak se bůh v těchto srdcích rodí, jak tam plamen této představy plápolá, jak se třepetá ve větru pochyb, jak zhasíná a znovu zas vyšlehuje, podle toho jak toho potřebuje ke svému štěstí ubohá duše lidská. Takovýto bůh se bude vždycky vznášet nad lůžky umírajících dětí, poněvadž vždycky budou matky, které si ho stvoří ve své úzkosti a zoufání. Menschliches, Allzumenschliches! *F. V. Krejčí.*

K. Kamínek: **Dissonance.** (Symposion III. Nákl. H. Kosterky). Jedno jest, co je společno všem těmto šesti pracem, tak společno, že po přečtení knihy slévají se mi všecky v jediný dojem, v němž ráz jednotlivých těchto prací úplně mizí. A to jedno společné, čtenáři od prvé věty až do poslední stále nezvratněji se vtírající, jest veliká, nepoměrná p ř e v a h a s l o v a n a d m y š l e n k o u, formy nad obsahem. V tomto nepoměru mezi významem slova a významem myšlenky vidí Hennequin karakteristikon r h e t o r i c k é h o v e r b a l i s m u, jakž to výborně demonstroval na případě Victora Huga. Nemohl jsem se ubrániti při četbě této knížky p. Kamínkovy vzpomínkám na onu studii Hennequinovu, z níž byly své doby tak často, jmenovitě i p. Karáskem, čerpány zbraně proti verbalismu p. Vrchlického, a nutilo mne to, zamyslit se nad divnými cestami literatury, když dnes p. Kamínek ve stopách téhož p. Karáska vězí od hlavy až k patě v nejčiřejším verbalismu. Vyháněli jsme jedněmi dveřmi z naší literatury verbalism pozdní romantiky a parnassism a jinými dveřmi se k nám vhrnul a pohodlně se tu rozsadil v e r b a l i s m d e k a d e n c e. Neznám pro něj dosud karakterističtějšího případu nežli jsou »Dissonance« p. Kamínkovy. První ukázky toho podal už sice pan Karásek, ale u něho hmatáme pod vlněním a kypěním slov přece jen hutné obrysy postav a kontinuitu dějů. Práce páně Kamínkovy jsou však pouhými abych tak řekl r h e t o r i c k ý m i r h a p s o d i e m i. Na námětu obyčejně velice jednoduchém a útržkovém, nějakém erotickém procesu, pozvolném umírání, stavech spleenu a hnusu, kupí slova, epitheta a věty tak vysoko, že jej úplně zakryjí a že uprostřed tohoto třpytu a šumu slov zapomínáte na podložený pochod. Slovný povrch všech těchto prací se vám slije v jediný dojem, z něhož jednotlivé z nich nijak reliefně nevystupují, neboť

Digitized by Google

nemají myšlenkového zaokrouhlení, zahrocení a plastiky. Všecku péči obrátil pan Kamínek jen na vypracování, zabarvení a vyhlazení svých vět, které rozestírá v široké pestré nádheře jako páví ocasy nebo vějíře. Plýtvá marnotratně slovy a přívlastky, připisuje stále a stále jestě nové a silnější, tak jakoby měl neustálou obavu, že vám to neřekl dost karakteristicky a pronikavě. Tím čtenáře neustále zdržuje a udržuje v netrpělivosti a mimo to: seslabuje tímto množstvím slov sám svou myšlenku a náladu. Jako všichni verbalisté miluje totiž antithésy. Jakmile vyžene těmi nejsilnějšími slovy jeden tón do jeho krajnosti, postaví hned, a to zas právě tak silně, tón mu protichůdný; oba se tím vyrovnají a výslední dojem je neutralita a nijakost. Jeden zvláštní rys má společný p. Kamínek s celou školou, z níž vyšel: užívá silných slov k vyjádření stavů slabosti, skleslosti, únavy a spleenu. Ve formě miluje nejsilnější affirmace, v myšlence je samá negace. Celý tento apparát bohatě rozčleněné a odstíněné dikce, všecky tyto škály barev a tónů mají sloužiti jen k tomu, aby stále znovu a znovu, v nových úhlech a paprscích zachycován byl ten známý typ, který celá jedna naše literární škola postavila si na oltář: typ duševního aristokrata-vyhnance, isolovaného ve společnosti, která se mu zhnusí, otráveného nenávistí, protože miluje věci velké a krásné, které nejsou z tohoto světa; který má dost síly sice, aby plval a pohrdal, ale ne dost, aby pro to, co věří, bojoval a pracoval, a na konec pak zlomen vykrvácí v sentimentálním souchotinářství. Poslyšme, jak o něm mluví p. Kamínek sám: »Několik málo těch, kterým chtěl a mohl věřit a kteří, s horkou hlavou, vlekli zmalátněné údy slzami svého toužení, příliš vysocí pro tento svět, zahalení jím v rozervaný háv šašků, poplvaní, nešťastní, ověšení posměchem, úšklebkem modních gaminů, klesající hladem ve vědomí jistého vítězství, jež přijde jednou, jednou, ale již pozdě, s nádherou věnců a blahosklonného uznání, ubozí, kteří trpěli bez viny, pro vinu, že zrodili se tak příliš, příliš brzo .... Tu a tam proletěl těžkým vzduchem ostrý blesk jejich snah, osvětlil tmy, aby hned v nich zanikl. A hlavy klesaly na tvrdost podušek, když přišlo vysílení a zlomení a zbylo jenom bezcenné pozlátko mučednických jejich gloriol . . . « Chápu docela dobře příčiny, které tento typ zrodily, a nepozastavuji se ani nad nejsilnějšími slovy, která nalezl pan Kamínek na vyjádření svého odporu k tomu malému českému okolí, které nás mladé všecky otravuje a dusí. Ale myslím, že by bylo vděčnějším úkolem pro myslící a seriósně-umělecky rozpoložené talenty, aby z této oprávněné nenávisti hledali cestu k jiným závěrům, než jsou tyto věčné malby zlomenosti a umírání, a aby hleděli emancipovati se už jednou od kultu tohoto typu, který nemůže být nikdy dost pravdivým a není ani umělecky ničím novým, nýbrž jen variací na stará themata wertherovská a byronovská. *D.*

Dr. Zd. V. Tobolka: František Palacký jako politik a historik. Sborník časových úvah o věcech veřejných VI. Cena 45 kr.

»Nechtěl jsem prací svojí nic více, nežli podati kostru nejvýznačnějších rysů činnosti Františka Palackého.« Autor slibuje méně než skutečně podává. Stručný životopis přes svoji stručnost obsahuje přece nutný podklad k porozumění P. činnosti jako politika a historika. V článku

Digitized by Google

Palacký jako politik položen téměř úplný překlad návrhu ústavy, jak čteme jej v němčině v »Gedenkblätter« str. 169—176. Autor ponechává téměř výhradně slovo samému Palackému. Obsaženy jsou v tomto článku všechny důležité body programmu Palackého: Poměr Čech k Moravě a Slezsku, poměr celé koruny k Rakousku, poměr Rakouska k říši německé, výklad federalismu, jak si jej představoval Palacký, stanovisko jeho k Rusku, k otázce dělnické, k všeobecnému hlasovacímu právu, k otázce židovské, k náboženství a morálce. Všude doloženo slovy Palackého. V části druhé byla práce ulehčena prací Gollovou. Obraz historické práce Palackého v rysech dobře tu podán. V celku — běží-li o ducha brožury — řeknu, že jest to práce dobrá, leč v jednotlivostech nemohu souhlasiti s methodou p. autorovou. V úvodě uvádí p. autor, že »podnikl svou studii většinou na pramenech původních«, je to sice úplná pravda, člověk znalý Palackého to pozná, ale neznalý nikdy. A jak jest Kalouskův »Nástin životopisu Fr. Palackého« vskutku původním pramenem, když se sám prof. Jos. Kalousek odvolává na článek v »Naučném Slovníku?« Citáty z Palackého nejsou nikdy označeny místy, ba někdy chybí i uvozovky, tak že mínění Palackého podáno jako výklad páně autorův. V části druhé nebylo, myslím, třeba uváděti celý obsah »Dějin« a »Českého archivu«. Některé omyly — jako str. 12. titul »Počátků«, str. 16. šedesátileté místo sedmdesátileté, str. 61. hlavních místo obecných (generalium), str. 68. působení místo ocenění (Würdigung) — přičítám na vrub korektury. K důkladnější znalosti Palackého dlužno knížku přečísti.

Adolf Lud. Krejčík.

Divadlo.

Na poslední původní novince končící sezony, Štechově »Ohnivé zemi« můžeme dobře měřiti, kolik chybí ještě té tak zvané »veselohře z českého života«, aby mohla slouti genrem vskutku uměleckým. Třeba míti na mysli, že »Ohnivá země« může platit za relativně nejlepší a nejsmělejší dosud pokus o satyrické zobrazení veřejného života našich venkovských měst. Kam nedosáhl pan Štech, tam dosáhli tím méně jeho předchůdcové. Nevím zdali je maloměstské spolkářské vlastenčení opravdu tím nejkarakterističtějším zjevem českého života, ale nepopíratelno je, že důtky satyry byly téměř jen na ně obráceny. Život v pražských centrech byl až ku podivu doposud před nimi chráněn, ačkoliv jak se stále více ukazuje, zasluhovaly by krvavého satyrického výprasku desetkrát více nežli ubozí maloměšťáci, jejichž celá vina leží v tom, že v nudě a prázdnotě svého života opičí se neuměle a pitvorně po tom, k čemu se jim v Praze dává příklad. Nemůže být proto podařenějšího vtipu, nežli když officielní vůdčí kruhy pražské vzdychají toužebně po veselohře ze života pražského (rozuměj salonního) a hledí ji uměle vypěstovat pomocí konkursů. Vždyť tím uplétají jen bič na sebe, alespoň kdyby to měla být veselohra poctivá, pravdivá a neohrožená a skutečně na náš život přilehající a nejen nějaký neškodný odvar pařížských komedií. Ostatně však jak známe většinu našich autorů, budou se oni vždy

Digitized by Google

chránit jíti těmto kruhům příliš na kůži a zůstanou raději při venkově, jehož hněv jim nemůže ublížit. Myslím, že pan Štech chtěl promluvit »Ohnivou zemí« v podobenství a že rány, jimiž tam švihá po zádech bezzásadných hlupců deroucích se o mandát, paniček, které sotva vědí, kdo to byl Žižka, slečinek, které jdou s tou stranou, u níž mají více naděje ulovit ženicha, samosprávných našich pašů a přiblblých sportujících gigrlat, jsou namířeny mnohem blíž než jen do líčeného venkovského města. A byly by působily daleko více, kdyby si nebyl pan Štech vybral případy tak okaté a hrubě fraškovité, které mohou u farizejců v hledišti vzbuditi samolibou myšlenku, že jsou lepší než oni publikáni na jevišti. Tím také postavil se na půdu frašky. Veselohra v pravém, nejlepším slova smyslu měla by dost vděčnější látky na figurkách a poměrech, na něž narážíme den co den a nepotřebovala by ani stříleti z tak hrubého kalibru a tak daleko, že střely letí přes hlavy těch, kteří by jich zasluhovali, kamsi do prázdna a do nemožna. Oč více by na příklad pálila satyra páně Štechova a oč působivěji by odhalovala miserii naší politiky, kdyby si byla vzala na mušku tuctovou, typickou figurku lokálního kandidáta poslanectví, tak jaké skutečně jsou, a ne takovéhoto nemožného chlapíka, který se uchází o mandát z toho bizarního důvodu, aby přinutil vládu k přijetí plánu na kolonisaci Bosny, který jí byl zaslal. Tato figurka je podivná směsice hlouposti a mazanosti, domýšlivosti a podlízalství, daleko víc odporná než komická a naprosto ne typická. Nikdo v Čechách se jí nemusí cítit dotčen. Na ostatních figurách jsou rozděleny stíny směšnosti a světla sympathičnosti podle zákonu té nejhrubší optiky frašek, která kreslí a karakterisuje jen těmi nejtlustšími a nejjednoduššími čarami. Ta slečinka zde není nic jiného než prázdná loutka, která se chce živou mocí vdát, ten chlapík tam je jen velocipedistou a nic více; jiný zase jen vlasteneckým pracovníkem se zářivým nimbem sympathičnosti a zase nic více. A tak dále. Není tu složitosti, lomu a přechodu světla, široce proudícího a nespoutaného života. Pan Štech nevyšel potírat běžná vlastenecká hesla, nevyšel vlévat do nich nového ducha, jak bychom si přáli od satyrika, který má přec mít snahu reformní. Jeho všecka starost směřuje naopak jen k tomu, aby se tato hesla hodně ujala a aby to, co se ve jménu jich dnes dělá jen jazykem a s neupřímností, provádělo se opravdovými skutky. Stojí proto sám oběma nohama na půdě tohoto starého ducha a starých hesel a to tak dalece, že obhajuje i fangličkářství národních slavností. Jeho satyra nevyráží proto z dusného českého kurníka okno ven do volného, čerstvého vzduchu. Ukazuje nám ho, aby nás v něm zanechala stísněné a neobčerstvené větší nějakou myšlenkou neb perspektivou. Vlastenecká práce bude se teď konati ve městě s větší opravdovostí, sežene se víc peněz na Matici, bude snad ještě víc národních slavností a hlavní věc: velkostatek, který byl na prodej a jejž se chystali koupit jacísi Angličané, přišel do českých rukou — a nic víc? ptáte se. Proto tolik hluku? A už vidíte na obzoru nové satyriky, kteří by musili obrátit své střely proti tomu stavu, jenž je pium desiderium hry páně Štechovy a odcházíte z divadla s tím pocitem, že satyra »Ohnivé země« končí tam, kde by vlastně měla začít.

K.

Digitized by Google

Rozhledy politické a sociální.

Domácí politika.

V týdnu oslav Palackého zaslechli jsme volání po svornosti a klidu, aby prý oslava dopadla důstojně. Volání ozvalo se v Národních Listech a po nich i v listech staročeských. Byly tedy u strany mladočeské obavy, že dojde k výtržnostem v tyto dny? Možno, že obavy nejsou bezpodstatny, ač, jak za to máme, nikdo nepřipravuje lomozu a demonstrací. Jest však důležité a zajímavé pro posouzení dnešního života v Čechách, že mohla býti vyslovena prosba, aby nebyly tropeny škandály. Tím jest řečeno, že mezi dvěma tábory u nás jest nepřátelství veliké, hotové odcizení, vzájemná zášť, jež si přičítají a si podkládají na světě již všechno. Zavládá anarchie — není autority. Není dnes u nás ve veřejném životě činného muže, který by pro všechny tou autoritou byl, který by na všech stranách byl vážen a ctěn pro svoji mravní ušlechtilost a duševní dokonalost, jehož slovo by se všude přijímalo bez nepřátelské předpojatosti i bez nekritického partizánství, který by tedy mohl býti mravním pojítkem stran a různých směrů i proudů v Čechách. Právě v době oslav Palackého cítíme, jak nám v naší národní domácnosti taková autorita, jakou Palacký byl, chybí. Strannické a osobní třenice a nechuti tak rozjitřily četné rány národního organismu, že to bez veliké škody nebude. Jestli kdy, právě dnes bylo by třeba nám autority, jakou byl Palacký, jenž měl na očích život celého národa a myslil na všechny jeho funkce. Ovšem, že by dnes činnost takového muže v mnohém byla jiná a nová a složitější, než za Palackého, plyne z přirozené nutnosti přispůsobiti se danému stupni národního vývoje. Ale potřeba ho tím důležitější jest a naléhavější. Kde jej však vzíti? Není ho a proto také jest v našem národním a politickém životě pravý chaos a hotová anarchie.

Říšská rada sešla se 1. června. Vláda čím dále, tím více se lekajíc lidové agitace německé obstrukce, podala parlamentu některé předlohy, ke kterým vlády předešlé byly vytrvale hluchy. Předem předlohu o zrušení novinářského a kalendářního kolku od 1. ledna 1899. 2) Předlohu o snížení poplatků z převodu selských usedlostí, dle níž od poplatku budou sproštěny usedlosti do 2500 zl. (nyní do 500) a poplatek od 2500—5000 zl. má obnášeti $^1/_2\%$ (dříve $1^1/_2\%$); 3) předlohu o zrušení erárních mýt od 1. ledna 1890. Spolu s těmito podala však i předlohu o prodejní přirážce k cukerní dani (přirážka jednotná 6 zl. na 1 q cukru, cukrovinek, čokolády atd.) od 1 srpna 1899. Výnos této daně bude 15 mil. zl., jichž má se upotřebiti na provedení odhlasovaného zvýšení úřednických platů a platů soudních sluhů.

Šlo o to, aby tyto předlohy dostaly se k parlament. projednání. Obstrukce však nenechala si dát šach-mat populárními předlohami, pro něž jsou i mezi voličstvem jejím sympatie. Ukázalo se, že si obstrukce je vědoma, jak jest pevně za-

Digitized by Google

kotvena v srdci svého lidu. Prohlásila, že před projednáním jazykových a jiných pilných návrhů nepřipustí vládní předlohy k prvnímu čtení. I učinil poslanec Dr. Milewski návrh, aby vládní předlohy se projednaly ve zvláštních večerních schůzích. Dne 6. června konána o návrhu konference předsedů klubů, ale bez výsledku. Německá pokroková strana, německá lidová strana, ústaváčtí velkostatkáři a antisemité vyslovili se proti Milewskému, poněvadž prý podle jednacího řádu nynější debata o jazykových návrzích a o dalších pilných, které mají přijíti na denní pořádek, nemůže býti přerušena. Hned po tom ve všech novinách proskakovalo, že jest osud parlamentu rozhodnut, a pověsti i nejdobrodružnější o tom, co se nyní stane s parlamentem, ústavou, vládou atd. letí od úst k ústům. Mnoho pravdy na tom všem asi nebude. Vládě jde zatím hlavně o to, aby jubilejní rok skončil slušně a proto vyhybá se všemu, co by Němce mohlo podráždit. Musí však také míti ohledy na Čechy a nečiniti ničeho, co by tyto popudilo, a konečně pamatovati na — Uhry, jež by si hlubší změnu ústavy zde u nás líbiti nedali, položiliť to v zákl. zákoně Rakousku za podmínku pro setrvání ve svazku dosavadním. O tom, prozatím ovšem jen o rozluce celní, mnoho se u nás mluví a píše, hlavně proti, ostýchavě pro. Platí u veřejném mínění názor, že rozlukou byl by poškozen rakouský průmysl a ten je prý beztoho většinou německý, ale za to že by získalo zemědělství. Mohli bychom se zeptati: odkud to, pánové, víte? Jakou statistiku máte po ruce? Jaké zprávy? Před novým vyrovnáním vyšlo několik spisů a brožur o produkci a exportu Uher. Ty knihy nepotvrzují tak docela běžného u nás názoru. Ostatek kdyby za dnešních poměrů v Cislajtanii došlo k celní rozluce s Uhry, ani by jinak nemohlo to dopadnouti, než že průmysl zdejší ztratí uherské trhy, ale jak když zemědělství při tom nezíská nic?

Pro politickou psychologii dneška jsou zajímavy zprávy, jichž se v různých variacích každý čtenář politických listů do roka dočte dost a dost, tohotodruhu (cituji z Pozoru č. 67): »Na počátku schůze (v úterý 7. června na říš. radě) baron Pražák dovozoval vřelými slovy velký význam úpravy řeky Moravy. Slova jeho v hluku dne ovšem že zanikla beze stopy. Docílil pouze toho, že petice ve věci té podané připojeny byly ku stenografickému protokolu.« Ale nemusíte chodit ani na říšskou radu — byli-li jste kdy ve shromáždění voličů a lidu, také jste asi pozorovali, že zájem ihned utuchl, když z thematu čistě politického se přešlo na thema národohospodářské. O čem to svědčí? Svědčí to o tom, že voličstvo, lid vůbec ještě otázkami politicko-ekonomickými se nezabývá, jim nerozumí o ně se nezajímá. Jaký lid, taký parlament — také na říšské radě jsou většině poslanců otázky národohospodářské (ale ovšem nejen ty) neznámy. Shromáždění poslanců jako lidu nemá dosti předběžného vzdělání v tomto oboru, aby mohlo rozpravy toho druhu sledovati a o nich přemýšleti. O tom, padne-li už brzy Thun či ne, půjde-li Bärenreitter či ne, bude-li zaveden mírný absolutism s nějakým generálem v čele vlády a pod., o tom se dá všelico fantasií kombinovati a docela primitivním způsobem zrobené fantasie budou mít vděčné posluchačstvo nejen na schůzi lidové, ale i pp. poslanců. Ale otázky finanční a národohospodářské nemají v hluku dne žádných uší k poslechu. A přece ten hluk dne se točí tolik právě okolo nich. Jiné parlamenty nejsou sice lepší, ale mezi plevami mají přece více zrn, jež věci rozumějí a dávají alespoň svým stranám na ruku, jak a co. Ale na říšské radě je právě těch zrn tak málo.

Dne 29. května konána na Střelec. ostrově schůze národního dělnictva proti zdražování potravin. Na schůzi byl pozván i posl. Alf. Šťastný. Rolnictvo chová se přátelsky k dělnictvu, pravil, pokud si počíná samostatně a netone v náručí politických

Digitized by Google

stran, jež prý u nás vesměs dohospodařily. Ceny potravin musí býti přiměřené a ustálené. Cena suroviny, obilí má býti taková, aby rolníku něco zbylo po výdajích výrobních, což nyní není, cena chlebovin nemá přesahovati režijní výlohy mlecí a pekařské. Na ustálení cen potravin závisí hospodářství v každé rodině. Je třeba vyhověti vyrabitelům i spotřebovatelům. Uvádí svůj návrh podaný na sněmě českém, aby země převzala chleboviny, semlela je ve mlýnech soukromých a vedla výrobu i prodej mouky a pečiva. Vinou sprostředkovatelů je nyní chléb dvakrát tak drahý jako žito, ale bez výdělkářství mohl by býti 1 kg. chleba za 1 kg. žita. Oblacinění dosáhlo by se přímým stykem vyrabitelů a spotřebovatelů s pomocí země. Svoboda živností je svobodným odíráním lidu a proto je řečník pro její obmezení, zejména pro zavedení koncesí při pekařství. Rolnictvo a dělnictvo mělo by jíti ruku v ruce, podporovati se vzájemně a ve shodě připraviti příslušný návrh v otázce chlebové ku příštímu zasedání sněmovnímu. Na konec přijata resoluce s obvyklými »protesty« a ustanovením, aby zřízen byl stálý výbor ze zástupců národ. dělnictva, zeměděl. rady, sdružení čes. zemědělců a také posl. Šťastného. Tato dělnicko-rolnická anketa má jednati o prostředcích na výhodné zaopatřování chlebovin, čeho lze nejspíše docíliti, dle návrhu p. Šťastného, přímým prodejem a nákupem zemědělských plodin a potravin bez výdělkářských prostředníků.

O smiřovací akci na Moravě jsme psali v minulém čísle. Dne 11. června měl vyrovnavací výbor schůzi a tu prohlásil dr. Fux, že Němci súčastní se jednání výboru, ale že nedoufají v úspěch jednání, dokud se nezmění politické poměry a že v činnosti výboru vidí jen sbírání vzácného materiálu, na základě jehož by se jednou mohlo vyrovnání státi. Baron d'Elvert pak pravil, že Němci vešli ve smír v tom předpokládání, že budou jazyková nařízení bar. Gautschem zrušena. Němci tedy položili podmínku zrušení jazyk. nařízení i zde. Zdá se, že chtějí se mermomocí pominouti rozumem. Schůze byla odložena na srpen. Mezi Němci zajisté byla nálada proti nám posílena akcí pro čes. universitu na Moravě, jíž se ujal universitní komitét, a jmenovitě příjezdem J. Vrchlického do Brna, jenž byl příčinou demonstrací německých a jehož následkem byly veliké manifestace v Brně, české pro a německé proti české universitě. Tím nálada pro smír (ovšem s obou stran se v akci smírnou nevěří) klesla na stupeň mrazu.

Zdravotní hlídka.

Rozhledy po vědách biologických. Naše črta čerpána jest po většině z Gautier-ovy ročnice »L'année scientifique.« R. 1895. Někde mluvíme volně o thematu vytčeném, jinde překládáme doslovně. Počínáme několika kapitolkami z fysiologie. Pan Alix-N. Vitzou z Bukurešti rozhodl kladně otázku, mohou-li se nervové buňky a vlákna v nervovém centru po svém zničení regenerovati. Výtečný tento fysiolog odstranil úplně opici záhlavní lalok a tím ji oslepil. Za dva roky a dva měsíce konstatoval, že v nově vytvořené tkáni nalezaly se buňky i nervová vlákna a že tato rekonstituce nervových elementů měla za následek opětné nabytí zraku. Pan Vitzou uvádí přesně takto sám okolnosti svého veledůležitého pokusu: »19. února 1893 provedl jsem pokus tolálního vyjmutí záhlavních laloků mozkových na opici a pozoroval jsem, že po 4 měsících pokusem oslepené zvíře počalo rozeznávati osoby a předměty, ovšem velice nejasně. Během 2 let a 2 měsíců percepce předmětů se zlepšila. Opice počala se vyhýbati překážkám, což nemohla

Digitized by Google

činiti v prvních měsících po operaci.' 24. dubna 1895 opakuje znova operaci, shledal jsem po obnažení lebky, že se otvory trepanační zvětšily od prvního pokusu a že jsou uzavřeny hojnou vazivovou vrstvou, dosti resistentní. Odňal jsem pečlivě tuto vrstvu fibrosní a ku svému i mých asistentů velkému překvapení nalezl jsem celou prostoru, kde před tím byly záhlavní laloky, vyplněnu nově utvořenou tkání. I bylo nejvýše zajímavo poznati strukturu této nově utvořené hmoty. Za tím účelem prozkoumal jsem různé částečky ze středu trepanovaného místa a i nejzazší částečky nově utvořené tkáně, používaje buď rychlé methody Golgiho a Ramona y Cajala anebo methody dvojitého barvení s Ehrlichovým haematoxylinem a cosinem ve vodním roztoku. S panem N. Moissescu, mým assistentem, konstatoval jsem v této tkáni pyramidální nervové buňky a nervová vlákna. Neurogliové tkáně bylo veliké množství a nervové buňky méně četny nežli v záhlavním laloku dospělého; ale existence jejich v nově vytvořené substanci je konstantní.« Potud pan Vitzou. Dlužno však podotknouti, že po této druhé operaci, vykonané bukureštským fysiologem, opice podruhé oslepla na obě oči. Slepota byla i tentokráte dočasná. Po třech a půl měsíci zvíře počínalo jeviti známky znovuobjevení se schopnosti zrakové. Z dvojího tohoto pozorování, skutečně velmi zajímavého, vysvítá možnost znovutvoření se mozkové tkáně, udržela-li se výživa ve zbylém orgánu na stupni schopném života.

Jak se chová sval po smrti? Mezi charakteristickými známkami smrti jest jediná absolutně jistá: rozpad a rozklad látek, tvořících buňky a jich přeměna v jiné elementy. Ostatní známky: zánik různých pohybů, potřebných ku zachování organismu, ztuhlost svalová atd. nemají nežli aproximativní a podružnou cenu. My víme, že život buněk jeví se jich kontraktilitou. Je-li pak úkazu věcnějšího, který by nás mohl určitěji poučiti o životu a smrti buněk? Takový byl cíl bádání pana Tissota, jenž, aby úplně rozluštil tento problém, provedl serii pokusů, velice přesných a velice důmyslných, studuje respiraci buněk a v jaké míře této ubývá, nastupuje-li smrt na místo zabyvů života. Zkoumal, jaké množství kyslíku resorbuje sval, oddělený od organismu a ztrácející pomalu své životní vlastnosti, a pátral, jaké množství tohoto prvku vyloučí se ve sloučenství kyseliny uhličité. Tissot shledal, že, absorbuje-li živý sval 20 částí kyslíku, absorbuje mrtvý toliko částici jednu. Tak na př. sval vložený do kyslíku, plovoucí takořka ve vitálním fluidu, které slouží k udržení jeho života, absorbuje kyslík tak dlouho, jak dlouho trvá jeho život. Aby zamezil hnilobu, která může způsobiti největší mýlky v takovýchto pokusech, vložil pan Tissot, použiv asseptické methody, svaly do vodíku, chránil je od hnilobného rozkladu a mohl podati opáčný důkaz původních zkoumání. Můžeme nyní s ním říci, že absorbce kyslíku a exspirace kyseliny uhličité jsou hlavními známkami života, který přestává v té chvíli, kdy tato výměna mezi buňkou a jejím prostředím se zastaví. —

Periferní dráždění a koncentrace krve. Již vícekráte v posledních 5 letech bylo pozorováno, že u nemocného zřejmě chudokrevného po vstříknutí umělého sera zmenší se po několika minutách zevní příznaky anaemie a povstává u něho značný vzrůst počtu krvenek, který se může až zdvojnásobiti, jakož i rozmnožení krevního barviva. Podkožní vstříknutí jakékoliv nejedovaté tekutiny prý má týž účinek. Podobné zjevy vyvolává u anaemických studená sprcha, tření na sucho, masáž, statická jiskra a vůbec každé podráždění citné plochy. Stejně působí stoupání na hory a ostrý vzduch na výšinách. Není nemožno, že by následkem bezprostředního podráždění centrálního nervstva podkožní injekcí celá soustava cévová nereagovala, jak tomu nasvědčuje zvýšení tepenného napjetí: svalová vrstva stěn cévových

Digitized by Google

se stáhne, totální kapacita cévová se zmenší; tekuté součásti krve, silně stlačeny vystupují do tkáně perivasculerní a červené krvenky, plovouce v menším množství tekutiny jeví se mnohem četnějšími v dané prostoře. Z toho by vysvítalo, že zmenšení krvenek bývá často jen zdánlivé a že velký počet anaemií a snad všecky anaemie ve skutečnosti nejsou ničím jiným nežli hydraemií, následek to jakési paresie, cévové neurasthenie. *Ref. vl.* (P. d.)

Hlídka školská.

Z Moravy. O svátcích velikonočních měl v Brně klerikální spolek učitelský valnou hromadu, o jejímž průběhu autentickým pramenem jest pouze »Hlas,« poněvadž přístup referentům jiných časopisů nebyl dovolen. Ale i to, co »Hlas« napsal o novém spolku, jest velmi charakteristické. Chlubí se sice tučnými písmeny, že má spolek členů 128 činných a 12 zakládajících, ale k d o jsou ti členové, a mnoho-li se jich súčastnilo valné hromady, zamlčuje. Koluje, nezaručená sice, ale přece přes vyzvání »Školského Obzoru,« »Hlasem« nepopřená zpráva, že bylo přítomno pouze 8 učitelů a 14 učitelek. Pernou prací získáno za rok 30 nových členů. Schůzi k o n t r o l o v a l i zástupcové arcibiskupa olomuckého a biskupa brněnského a j., členové vysoké hierarchie, která tak »upřímně« se s t a r á o učitelstvo.

Program této »učitelské« schůze byl opravdu — klerikální — ale učitelský? Zaslány holdovací telegramy papeži a olomuckému Dru. Th. Kohnovi, arcibiskupu — nadučitel Apetaur referoval, jak oslaví spolek císařské jubileum, ustanoven členský příspěvek, za orgán spolku prohlášen »Vychovatel,« přečteny telegrafické pozdravy, zvolen výbor; ovšem že předsedou nemohl býti nikdo jiný nežli tvůrce spolku J. M. Kadlčák, nadučitel z Frýdlantu a za místopředsedkyni sl. M. Hofmannova z Hulína. J. M. Kadlčák proslovil »nadšenou« řeč, načež provolal »slávu« papeži a císaři a schůzi ukončil. O učitelských stížnostech, zájmech a tužbách nebylo ani slova promluveno.

Ve 42. čísle »Selských Listů,« jichž redaktorem jest p ř í t e l u č i t e l s t v a, poslanec p. Jos. Svozil, navádí se rolnictvo článkem ze Samosprávných Listů vyňatým, aby nepřenechávalo učitelům, »kteří při nynější úpravě platů celkem dosti dobře jsou situováni,« v užívání pozemky obecní. Zpráva ta jest při nejmenším úplně zbytečnou, poněvadž jest velmi málo obcí, které učiteli dávají pozemky, a kde se tak děje, jest to z dob starších, a tu berní úřady odečítají z těch d o b r ý c h platů čistý výnos oněch pozemků.

Zaznamenáváme, pouze abychom ukázali, jak se pěstuje shoda mezi učitelstvem a rolnictvem. Že v klerikálních listech, jako ku př. posledně v 55. čísle »Našince,« různí zakuklení také »otcové« svými zaslány a články se »starají« o shodu těchto dvou stavů, nedráždí, ale »Selské Listy?« — »Samosprávné Listy?« (v Čechách také »Zemědělské Listy.« Kam to plujeme?*)

*) Jako vzácnou výjimku uvádím zde resoluci menšího spolku — ale v Čechách: »My, občané a zemědělci, sdružení v Hospodářské Besedě v Lipolticích (u Přelouče) nabyli jsme nezvratného přesvědčení, jak velice by prospělo národu, venkovskému lidu zvlášť, kdyby učitelstvo mohlo svobodně ve škole i mezi lidem působiti. Považujeme proto nynější požadavky českého učitelstva za své, žádajíce, by se strany české delegace na ř. radě, pokud tato jest kompetentní, bylo k jich realisování co nejúčinněji a nejdůrazněji pracováno. Zejména žádáme: 1. Vrácení všech občanských práv učitelstvu. 2. Účinné podporování jeho snah za vyšším vzděláním. 3. Autonomii školství

Digitized by Google

V této zajímavé diplomacii, kde klerus a spojenci jeho znepřátelují učitelstvo a rolnictvo, není se proč diviti, že učitelstvo, ze kterého dle všech známek skutečně se chce udělati proletariát, hledá si spojence mezi — proletáři, tak že i p. Slaměníka »zmocňuje se zděšení (12. V. v anketě), když seznal, kterak sociální demokracie láká nespokojené učitelstvo do svého tábora. Kdož ví, odolá-li nástrahám, zejména učitelstvo mladší, nedostaví-li se vydatná pomoc co nejdříve.« A skutečně, sympatie učitelstva k demokracii rostou, ač mnoho o tom se hluku nenatropí, leda že tu a tam vyskytne se noticka v některém časopise. Největší tomuto hnutí myslí dán projev v »Právu Lidu« článkem »Učitelé — proletáři, spojme se!« jehož autorem jest známý učitel moravský, jenž se tají v pseudonym Boleslav Smutný. Uvádíme z tohoto velmi pozoruhodného článku: »Strana socialní jest dnes skutečně jediná, kam proletariát učitelský svými sympatiemi přirozenými patří. Utiskovanému zase jen utiskovaný nejlépe porozumí. Nynější poslanci nám nerozumí.«

Aby se však přece nezdálo, že se učitelstvu pomoci nechce, svolána po přestávce téměř celoroční zase jednou (12. V. l. r.) anketa pro úpravu platů učitelských. — Zemská účtárna vypočítala, že by úprava dle resolucí obou ústředních spolků vymáhala zvýšení o 2,113.350 zl., tedy daleko jestě do 3 milionů, o nichž se z Brna stále mluvilo, a když by se uskutečnila, snad ani úplně 2 mill. by nevyžadovala. Těch milionů se však sněm příliš leká, a navržená úprava jest prý nemožna, proto se očekávalo, že předseda ankety Dr. Fux, jak sliboval (Rozhl. č. 14.), podá svůj návrh, ale na vyzvání k tomu odpověděl, že není výborem zemským splnomocněn.

Poněvadž prý nemožno všem požadavkům vyhověti, vyzváni zástupcové učitelstva, aby přednesli, které ze svých požadavků pokládají za nejdůležitější: Po delší úradě přednesl p. Knaute jménem Lehrerbundu následující požadavky: 1. Zrušení názvu »podučitel«; proměna míst podučitelských v místa učitelů provisorních; jmenování učitelů provisorních učiteli definitivními po určité době služební. 2. Značné zvýšení platu základního a pětiletých příplatků všech kategorií. 3. Vpočítání kvinkvenálek do služební doby od složení zkoušky způsobilosti. 4. Aktivní příplatky dle počtu obyvatelstva. 5. Dosažitelnost vyšších tříd platebních po určité nedlouhé době služební. 6. Počítání let služebních od nastoupení služby (nikoliv od složení zkoušky způsobilosti); výslužné a příspěvky na vychování dle norem platných pro úředníky státní a zemské. 7. Příplatky služební, do pense počítatelné, pro osoby učitelské, které po 20leté službě správci škol se nestali. 8. Příslušné doplnění platův a příplatkův starším osobám učitelským. 9. Změna řádu disciplinárního.

Zástupcové českého učitelstva vyjadřují se, že nejsouce oprávněni něco ze dříve formulovaných požadavků sledovati, trvají na celém jich rozsahu a jestliže se přidávají ke stylisaci navržené kolegy německými, činí tak pouze z té příčiny, aby anketa neskončila bezvýsledně. Po některých řečech členů ankety zasedání skončeno.

Velmi překvapilo, že ze zástupců vlády, pp. zem. škol. inspektorů a administrativních úředníků nikdo a n i s l o v a s e n e u j a l. »Komenský« sice doufá, že »toto mlčení nebylo úmyslné, a že zem. škol. rada se opět za nás přimluví, jak to učinila po poslední zemské konferenci«, ale zaráží opět, že z navržených themat

---

s náležitým a spravedlivým zřetelem k zevní a vnitřní sebesprávě učitelstva ve všech institucích školských. 4. V ostatním vzhledě reformu školství na základech lidových a odpovídajících nynější osvětě za spolupůsobení odborných paedagogů z řad učitelských. 5. Potírání všech snah, jimiž by se zamýšlelo, ať už pod jakoukoliv slibnou a vábivou formou, by školství bylo v duchu zpátečním reformováno a učitelstvo závislé činěno na činitelích osvětě a pokroku nepřejících.

Digitized by Google

(Rozhl. č. 14.) pro letošní zemskou konferenci, která konati se bude ve dnech 5.—7. září, vypuštěn 1. bod »Úprava hmotných a jiných právních poměrů moravského učitelstva«. Podobně vynechán i bod 4. o návrhu Kancnýřově, s nímž ostatně již an sám pan navrhovatel, poučen při učitelské schůzi v Dačicích (14. dubna), nesouhlasí (Zase důkaz, jak potřebují naši poslanci mezi sebou učitele.)

Konference odbývána bude ve dvou odděleních. V oddělení českém jest tento jednací pořádek: 1. Volba zapisovatelů a verifikatorů. 2. Co shledáno na venkovských školách při polodenním vyučování trvale zavedeném ve příčině dosažení úkolu pro školu obecnou předepsaného a ve příčině návštěvy školy. 3. Má-li vyučování kreslení ve škole obecné začínati na základě stigmat nebo na základě názoru na předměty přírodní a technické? Kdy a kterak měl by v prvém případě přechod se díti ku kreslení od ruky? 4. O potřebě útulen okresních pro školní mládež mravně zanedbanou. 5. Zkušenosti o nynějších učebných osnovách a učebnicích pro školy obecné; zásady pro opravu jich; návrhy na opravu jich výborem zem. konferencí voleným. 6. Zkušenosti a návrhy ve příčině úlev o návštěvě školy. 7. O potřebě vyššího vzdělání učitelstva. 8. Návrhy stálého výboru na úpravu školních tiskopisů. 9. Volné návrhy. 10. Volba stálého výboru.

Jednací pořádek německého odboru obsahuje mimo odst. 1.—4. uvedené při českém odboru ještě: Jak vyučovati realiím ve škole obecné bez škody neb újmy na vyučování jazyku a počtům?

Z naší doby.

— **Něco o Svatoboru.** My mladší zvykli jsme přecházet ve veřejnosti mlčky přes to, jakým způsobem se ve »Svatoboru« hospodaří s finančními prostředky, určenými ku podpoře spisovatelů. Leda, že když už se nám tam zdá něco příliš silným, uklouzne nám rozhořčené slovo, ale pak se obrátíme k němu zase zády. Máme důležitější věci na starosti, a zdá se nám to, myslím, jaksi nedelikátním, mluvit v literatuře o penězích. Vypěstovali jsme si už jakousi idiosynkrasii vůči všemu, co souvisí s udílením cen a podpor. Ucházení se o ně, vykládá se za něco, co neslouží právě ke cti, co páchne kompromisováním a zadáním své volnosti. Nechtěl bych však tvrdit, že takovéto nazírání je správné. Nikde ve stanovách »Svatobora« nestojí, že by měla podpora toho, komu se jí dostane, nějak zavazovati v jeho veřejném vystupování; nikde tam nestojí, že by z podpor měl býti vyloučen každý, kdo nepozdravil u vrbiček, kdo neuznává na př. Lipany za nejkrásnější českou tragedii anebo »Zlato v ohni« za nejskvostnější plod naší románové produkce. Nikde tam nestojí, že výbor »Svatobora« má udíleti podpory jen svým stvůrám anebo spisovatelům neutrálním, a že nikdo, kdo je náhodou zásadovým odpůrcem směru, jejž zastupují rozhodující členové výboru, nesměl by o ně žádati. Lhostejností k hospodaření »Svatoboru« a abstinencí vůči celé této korporaci přispívá se však jen k tomu, že se tyto podpory udržují a utvrzují. Správnější by bylo, vyléčit pány à la Vlček z těchto domněnek, a to od případu k případu, v plném světle veřejnosti. Kontrolovati jejich činnost a žádati, aby na základě znění stanov odvažovali spisovatele ne dle toho, jak je hodný a pokorný, ale jen dle talentu a zásluhy. Poučiti je o tom, že ten, kdo odměňuje bezvýznamného písálka za jeho poklonkářství stozlatovými podporami a trestá jiného talentovaného za jeho samostatnost a nepoddajnost tím, že mu podporu odepře anebo neučiní mu ani možným, aby se ctí mohl o ni žádat,

Digitized by Google

je výrazem smýšlení maloměstsky omezeného a nízkého, a že by bylo právě v tomto případě projevem duševní noblessy, hlasovati pro podporu svému literárnímu odpůrci. Je všeobecně známo, že ředitelství spolku rozdává podpory jen svým lidem a to způsobem tak křiklavě nápadným, že je mezi našimi mladšími literáty vždy více těch, kteří by se zdráhali zažádati k »Svatoboru« jen proto, aby na ně nepadlo podezření, že jsou stvůrami pana Vlčka nebo Vrchlického. Poměr literátů k Svatoboru není, vinou jeho správy, čistý a dokonale čestný; ten, kdo chce stát ve veřejnosti naprosto ničím nevázaný a volný, nemůže se ctí vejíti s ním ve styk. Jak se chová »Svatobor« k literárním talentům, kteří vystupují s cíli seriosně-uměleckými, seznáváme už jen z několika udajů výroční zprávy. Dle ní byly letos podány 32 žádosti za podpory k studijním cestám a literárním pracem. Jen dvanáct jich vyřízeno příznivě a z těchto dvanácti šťastných jsou belletristé jen pp. Rais, Josef Havlík, M. Béňa a pí. Teréza Nováková. Stačí prostě uvésti jen tato čtyři jména, abyste nabyli přesvědčení, že vyjímaje p. Raise, nepřinese ani jedna z těchto podpor literární úrok, jenž by stál za řeč. Ba máme dokonce právo ptáti se veřejně »Svatoboru«, jakým právem mohl uděliti podporu p. Havlíkovi, o němž bychom ani nevěděli, kdyby nebyl nedávno vydal v Ottově Laciné knihovně sbírku povídek, hotový to škvár — jak jemu mohl uděliti tuto podporu a neviděti, že většina nejlepších mladých našich talentů živoří v těsných, přímo proletářských poměrech a dusí se v kancelářích, redakcích a školních mučírnách bez naděje, že tak hned uvidí kus velikého cizího světa evropského, v němž duchem žijí a z něhož by se vrátili s mohutnějšími křídly, obohaceni o nové vzněty k práci? Co může naproti tomu takový p. Havlík přinést literatuře ze své cesty po Čechách anebo p. Béňa ze své cesty po Rusku? Snad namítnou páni, že nebylo jiných žadatelů. Ale i kdyby tomu bylo, proč se nepostarají o to, aby každý, kdo se cítí k tomu oprávněn, mohl to učinit s dobrým svědomím, bez obavy, že to na něj vrhne jistý stín? Mohli bychom také ukázat k tomu, jak málo dostává se podpory spisovatelům živícím se jen pérem oproti pracovníkům v disciplinách vědeckých a poučných, různým pánům profesorům atd. Mohli bychom ze zmíněné výroční zprávy jich vyjmenovat několik, kteří dostali podpory k různým cestám, jimiž však nebude obohacena ani literatura, ani věda. Nechápu na př., proč se uznalo za nutné poskytnouti stozlatové podpory »p. Bohumilu Brodskému, faráři v Ouběnicích, na cestu k Baltickému moři, do Kodaně atd.« Odpovězte nám, p. Vlčku, k těmto otázkám.

Čes. Strdž č. 22. r. 1898.

— **Něco ze Španělska.** Za dnešní války strany španělské seskupují se ve dva různé tábory; v jediný útvar srážejí se všichni umírnění, konservativci, liberálové, mírní republikáni i s těmi vždy nepodajnými karlisty, a v druhý neméně silný všechny strany revoluční, anarchisté, radikální republikáni, socialisté všech odstínů. Jako v r. 1872 podávají si ruce za účelem svrhnutí monarchie, čekajíce jen na vhodný okamžik; a stačí jen jedna porážka válečná, a bude snad ve Španělsku zuřit drama války občanské, vášnivé a prudké. Filipiny nám již odehrály ouverturu.

Španělsku nejsou idee socialismu novinkou, již v r. 1836 hlásá je Joachym Abreu a 1841 shromažďuje bohatý kupec cadizský Manuel Sagracio de Belay, žák Fourierův, pět milionů peset na falanster; všemocný tehdy general Espartero nedovolí však ve Španělsku žádný pokus socialistický. R. 1840 vychází fourierovská »La Attracion«, první soc. časopis španělský; zaniká však finančním nedostatkem již po 3 měsících a jiný r. 1847. Tehdejší strana socialistická jest cílů svých neuvědomělá

Digitized by Google

massa, směsice socialistů, pouhých republikánů neb demokratů, žádajících radikální politické a hospodářské reformy. To trvá do červencové revoluce 1854. V té době povstává Pi y Margall, pozdější president španělské republiky, propagator Proudhonova mutualismu; pod jeho řízením socialism se šíří, zůstávaje však jen na poli ekonomickém. Zakládají se společnosti ku vzájemné podpoře, výrobní družstva, spořitelny; hnutí pozbývá rázu výbojného, revolučního. Teprve r. 1868 možno nazvat přesným datem španělského socialismu uvědomělého; vlivem Bakunina, obou Recluzů, Žukowského a j. počínají se socialisté organisovat, srážet v pevný útvar. První sekce založeny v Madridu a Barceloně. V několika měsících stávají se Španěly zemí nejvíce Internationalou prostouplou: ku konci 1869 možno napočísti 200 sekcí. Žurnály rostou, a r. 1869 ustavila se na popud centrální sekce madridské Národní federace dělníků španělských.

R. 1870 organisuje se tajná společnost revolučních socialistů »Alianza de la Democratia socialista«, a téhož roku přijímají delegáti dělnictva v Barceloně principy anarchie. Od pařížské komuny vláda počíná si hnutí všímati a navrhuje kortesům zákon proti rejdům Internationaly. Projekt byl zamítnut, ale vláda začíná persekuci jinak: houfné procesy tiskové i osobní, zákaz dělnického kongresu 1871 ve Valencii. Tento však vzdor zákazu proveden v témže městě tajně s resolucemi ostřejšími, což má za následek přijmutí zákona, jímž se stíhá Internationala jako »společnost protivná království a spadající pod trestní zákon, jelikož ohrožuje bezpečnost země a veřejné blaho, popírajíc boha, stát, majetek a rodinu.« Ale persekuce přináší hnutí úspěch: z 13 místních federací ve třech měsících stává se 50 ustavených a více než 100 se ustavujících, 15 velkých stávek skončeno s úspěchem a po ještě větším pronásledování vlády Sagastovy svolán 6. dubna 1872 kongres do Saragosy. Kongres odbývá prvá sezení 6. a 7. tajně, 8. navzdor policii veřejně, byl však komisařem hned při zahájení rozpuštěn. Do 7 měsíců přibylo federací na 102. Činnost tato ochromena byla roztržkou mezi Marxem a Bakuninem, nalezající své ozvuky v diskusích na kongresu Hayeském (1872). Delegáti španělští zůstali ve valné většině věrni poslednímu, Marxisté pod vlivem Lafargua a Targy odtrhli se, utvořivše novou federaci, socialistickou stranu dělnickou. V kongresu Saragoském (březen 1872) Alianza prohlášena za rozpuštěnu, centrála přenesena do Valencie, a vše úsilí anarchistů obráceno na svrhnutí krále Amadea; marxisté spokojují se činností na poli ekonomickém.

Republika Pi y Margallova neměla dlouhého trvání; hádky mezi mírnými a nesmířitelnými přivodily po krvavých konfliktech pád republiky. Pi y Margall, pak Salmeron vzdávají se presidentství; Castelar hledí rozbroje udusiti, však vzpoury vznikají na všech stranách a buržoasie povolává na trůn Alfonsa XII. Nastává nová persekuce, strašnější; nicméně v září 1873 federace oznamuje 270 organisací, 117 sekcí různých pracovníků asi s 30.000 členy. Mnoho republikánů vstupuje po pádu republiky v řady anarchistů; velký počet spolků pod literárním neb vědeckým štítem patří k nim. Atentáty na krále z října 1878 a z prosince 1879 obracejí znovu pozor na tuto společnost. Vidno, že idee socialismu, podporovány hospodářskými krisemi, živelními pohromami atd. se neobyčejně rozšířily; katalonské dělnictvo a andaluzští sedláci přistupují k hnutí.

Mezinárodní kongres v Londýně 1881 podává nové vzpruhy. Týž rok konán v Barceloně kongres anarchistů, kde 140 delegátů přijímá stanovy Dělnické federace oblasti španělské. Na Valencizském kongresu 1889 tato federace rozpuštěna a založena nová pod jménem: Federace svazku solidarity a

Digitized by Google

odporu ku kapitálu, se středem v Barceloně. Pět hlavních článků programu hlásá: 1) Anarchie, jsouc bezvládím, musí dáti všechnu svobodu každému členu společnosti. 2) Společnost nebude anarchická, dokud v ní bude atom autority. 3) Tím připuštěna jsou k organisaci anarchistů všechna individua, skupiny neb společnosti bez rozdílu revolučních škol, pakli uznávají hořejší zásadu. 4) Každé individuum, každá společnost jest svobodná ve svých zásadách, ve svých manifestacích a nechává se jejich schopnostem, jak jednati. 5) Budiž utvořeno centrum ku podávání zpráv statistických neb informačních, mající za účel usnadniti vztahy mezi jednotlivci a skupinami, však bez jakékoliv jiné iniciativy. — Sdružení toto má četné přívržence hlavně v Katalonii, Valencii, Andalusii, Aragonu, jakož i jiných provinciích; vydává revui, časopisy, v kterých se hlásá kollektivism. Tím liší se tato federace od anarchistů individualistů, hlásajících svobodu hospodářskou a jednajících v malých, neorganisovaných skupinách bez vzájemných vztahů. Vydávají v Madridě »l'Idea libre, Ciencia social« atd., mimo velké spousty brožurek, stále mezi lid vrhaných. —

Při celkovém úsudku o stavu anarchie ve Španělsku nutno doznati, že neustálé persekuce, 1873 po pádu republiky, 1892 po povstání v Xeres a 1893 po atentátu Liceově, při nichž vláda neštítí se ani středověkých, ďábelských mučení (vězňové v Montjuichu) dusí toto radikální hnutí, a že pole nabývají strany mírnější. Takovou jest socialistická strana dělnická, datující se od roztržky Hayeské a živořící až do r. 1882, kdy na národním kongresu Barcelonském 108 hlasy delegátů proti 8 stanovena Dělnická strana socialistů-demokratů španělských. Připouští v principu minimální program francouzský, žádajíc odstranění nynějšího státu cestou zákonnou; socialisaci výrobních prostředků hodlá dosáhnouti politikou strany, založenou na všeobecném přímém hlasovacím právu. Dále domáhá se osmihodinné pracovní doby, zákazu práce dětí, noční práce žen a horníků pod 18 let, potlačení výplaty mzdy potravinami atd.

Neodvislá ode všech stran jest Generální unie pracovníků Španělska, mající za účel podporu stávkujících. První článek jejich strany zní: »Unie má za účel sjednotiti v sobě různé organisace dělnické, jež chtějí zlepšení a obranu pracovních podmínek prostředky odporu. Socialisté podporují jí všemožně, odporučujíce přívržencům vstup do ní. Její činnost vzrůstá, uznává nařízení mezinárodních kongresů.

Konečně zbývá »Strana demokratů socialistů«, založená Pi y Margallem a hájená 1892 v Madridě třemi žurnály. Její úmysl jest sloučiti proud republikánský s proudy socialistickými, a obrací se tudíž ku všem stranám; vidí rozluštění socialního problému v mírumilovných reformách, hlásá sjednocení anarchistů, marxistů a demokratů socialistů. Není však na její hlasy dbáno; každá strana pokračuje v boji na svou vlastní pěst a Pi y Margal sám vydal 1894 program, jenž jest vůdčím pro většinu republikánů španělských.

Takým jest dnes stav socialistických stran ve Španělsku. Záleží na okolnostech, jak a kterak se poměry v něm utvoří; vše kolísá, jest na váhách a možno že zítra, pozítří jakás událost převrátí neočekávaně vše, znehodnotíc platné hodnoty ku podivu a úžasu ostatní Evropy. *Dle „Revue Bleue" ref. P.*

Tiskem Edvarda Beauforta v Praze.

Digitized by Google

ROZHLEDY.

REVUE

UMĚLECKÁ, SOCIÁLNÍ A POLITICKÁ.

Ročník VII. 1. července 1898. Číslo 19.

Za Karlem Hlaváčkem.

Bylo to v pátek před slavnostmi Palackého, tepny Prahy počínaly bít slavnostní horečkou, když se nás sešel hlouček u jednoho z domů, stojících na návrší na konci Libně. Nás několik, kteří jsme se tolikrát už seskupili a zase rozbili v umíněných půtkách o věci nám nejdražší, ale kteří se zase v jistých chvílích scházíme, poněvadž jsme si konec konců navzájem bližší než všemu tomu, co je vůkol nás, a když ne jinde, sejdeme se alespoň nad hroby svých padlých. Tentokráte to byla také taková smutná povinnost, která nás

Digitized by Google

tam svedla. Odpolední slunce pražilo na zoufalou nudu odlehlých předměstských ulic, na tu odpornou končinu, která není už městem, ale není ještě přírodou a kde ze všeho čpí puch nedostatku, lopoty a starostí. A do tohoto okolí bez krásy, bez výrazných linií, bez duše přišli jsme — tak tomu chtěla ironie okolností! — pochovat poetu nejčistších aspirací vniterných, hlavu, která prohýřila svou životní hřivnu ve snech o nejvzácnějších sensacích a o nejjemnější noblesse uměleckého výrazu. Zatím co Praha strojila se do své velké červenobílé toalety, zatím co vlastenečtí tlampači odříkávali si doma své zítřejší řeči, kráčeli jsme my za rakví mladého umělce, jedné z nejvýraznějších hlav mladého českého umění, jehož úmrtí odbyla většina denních listů několikařádkovými notickami, ani ne takovými, jaké věnuje leckterému »majiteli realit a členu mnoha vlasteneckých spolků.« Osamělý, širším kruhům neznámý dekadent, emigrant bloudící v dalekých královstvích vidin, zatím co jeho noha šlapala půdu vlasti, která o něm nevěděla, pochovaný v truchlivé fadesse dělnického předměstí ve chvílích, kdy oficielní vlastenecký svět počínal bouřit parádním nadšením — opravdu, osud nemohl vyvolit vhodnějšího místa a hodiny, aby dodal několika silnými, otřásajícími rysy pravdivého, životního pozadí umělecké fysionomii Karla Hlaváčka!

Znal jsem ho jen z jeho prací, knih »Pozdě k ránu« (1896) a »Mstivá Kantilena« (1898) a pak z kreseb, které přinášela Moderní Revue a těch, jimiž doprovázel knihy své i jiných mladých. Tvář jeho spatřil jsem teprv v rakvi, zsinalou a strhanou několikaměsíčním umíráním čtyřiadvacetiletého souchotináře, ve chvílích, kdy ji víko rakve mělo zakryti všem zrakům navždy. Ale mám o této umělecké duši a o tom předčasně zlomeném životě, který jí byl podkladem, obraz, myslím, dost určitý, abych směl zde podat několik linií jeho profilu. Zakládám je nejen na tom, co jsem od něho četl, ale i na tom, co jsem viděl a slyšel na onom pohřbu na konci Libně. Ten chudičký příbytek, v němž zesnulý někde v koutku se tlačil se svou uměleckou prací; ten otec dělník, líčící jeho konec s resignací a ulehčením nad tím, že dlouhé a neodvratné to umírání, které rodině proletářské ukládá strašlivá břemena, je skončeno; celé toto ovzduší chudoby, klopoty a škrtivých denních starostí, to všecko odhalovalo mi hlubiny této uhaslé duše výmluvněji, než by to mohla učinit kterákoliv psychologická studie.

Ošklivý, smutný a zoufale hořký to rub jeho veřejné dráhy, krutě se odrážející od jeho uměleckých visí, ale srostlý s nimi přec jako stín se

Digitized by Google

světlem! Jedno od druhého nedá se odloučit. Hlaváček jako živořící proletář vysvětluje z velké části Hlaváčka jako poetu malíře. Cítil jsem tam nad tou rakví, že té chvíle padají všecky masky a eufemismy, jimiž vykrašlujeme veřejnou stránku umění, umění pokud žije a působí na papíře, a cítil jsem, jak se tu přede mnou rozvírá druhý jeho svah, ta stránka, kterou je ono obráceno ke skutečné, holé, neodvratné pravdě života. Pocítil jsem v těch okamžicích celou tu strašlivou fatalitu, jíž je umění k životu přikováno, i kdyby byl sebe více hořký a zlý a i kdyby ono sebe zoufaleji se mu bránilo a tlouklo svými čistými labutími křídly. Bylo mi, jakobych viděl nejen do duše, ale — odpusťte tomu výrazu — až do žaludku tomu, čemu se u nás říká dekadence. Tak jakoby se byla odhrnula hlína z nádherných orchidejí exotické vůně a jakoby se mi byly odhalily jejich kořeny a prst, z níž jsou živy. A jakoby se mi bylo ukázalo, že to nejsou pečlivě ošetřované květy vzácných sklenníků, ale jen výhonky semen, nanesených větrem z krajů ohnivějšího slunce do odlehlých koutů v střízlivých českých zahradách, kde hynou, ne pro přílišná bohatství mízy, ale proto, že půda je chudá a vzduch příliš nevlídný a mrazivý.

Pravda, okolnosti prostředí nemohou vysvětliti vše. Otázka, kterak se v jednom synu četné rodiny proletářské vzaly ty hedvábné, jemné nervy, ta veskrze apartní sensibilita, ten šestý smysl pro nuancované přísvity věcí a slov, všecky ty pocity přezrálé a pozdní kulturnosti, jichž bylo potřebí k napsání knihy »Pozdě k ránu« — to vše patří do mysterií, v nichž se ztrácí rození a vzrůst duchů. To všecko jsou schopnosti, které v Hlaváčkovi nemohlo vypěstovat prostředí, v němž žil, ale které si už do světa přinesl a které vyhnal do bodů, které ho karakterisují, právě naopak: z reakce vůči svému prostředí. Utíkal se proto asi do života nervového, poněvadž žil v prostředí tuhé fysické práce; miloval proto věci jemné, nuancované a bohaté, poněvadž skutečnost, jíž se dotýkal, odpuzovala ho svou hrubostí, prostotou a chudobou. Bída je tou nejjednodušší a nejevidentnější věcí na světě. Nic nedává tak jako ona cítit osten skutečnosti a nic nedráždí tak jako ona duši k odporu. Duše harmonická agilní, odpovídá jí a překonává ji svou silou a prací. Ale duše s disposicemi takové jemnosti, o jakých jsem

Digitized by Google

mluvil, s rovnováhou na základě toho porušenou, jsou příliš pasivní, než aby mohly opravdu se pustit v zápas s realitou a mstí se jí jen svými touhami a sny. Čím je ona chudší a hrubší, tím bohatší a jemnější jsou vidiny, do nichž se proti ní utíkají. A tak povstávají takové umělecké pokusy, jakým je Hlaváčkova kniha »Pozdě k ránu«. To je ta kniha v české poesii, která ze všech nejvíce a nejvýrazněji vyslovuje typ dekadentní. Je to pokus o poesii, která nic nechce, nikam nesměřuje, v nic nevěří a o žádnou ideu se neopírá; která si jen hraje s nejvyššími nakupeninami kultury, kde jedno slovo symbolisuje celé mrtvé věky a celé různé světy, ale kde tento všechen obsah je odtažen a slova a představy jsou zdestilovány na pouhé formy, v jichž jemném hnětení, drobnořezbě a kombinaci odstínových barev může umělec ukázati virtuositu svých prstů a složitost svých nervů. Jest to umění těch, kdož přišli poslední a kteří už nemají co věřit a co chtít. Jest to umění, které přirozeně vyrůstá jinde jen na půdě dlouhých, slehlých tradic v pařeništích blahobytu, v klidu zahálčivých hodin, v mozcích přesycených požitkem a poznáním.

Ale opáčnou cestou, zvláštním nelogickým skokem dochází se k němu u nás, a případ Hlaváčkův illustruje to neobyčejně praegnantně. Přímý popud k těmto pokusům vyšel ovšem z inspirace na dílech cizích umělců, ale pokud tu hrály úlohu disposice vlastního života, byly ony pravým opakem těch, které jsem naznačil. Mladý muž, jenž znal oranžově rudá zapadající slunce cizích velikých kultur jen z pohledu a doslechu, ale nikdy se přímo nehřál v tropických vegetacích zemí, na něž ona svítí, jehož život plynul v bezbarvé jednotvárnosti a chudobě mezi dělnickým předměstím a tím, co eufemisticky jmenu-

Digitized by Google

jeme uměleckým životem Prahy, ten nemohl k tomuto čirému l'art pour l'artismu, k tomuto kultu umělého dostati se proto, že byl skutečností unaven, ale proto, že jí byl zhnusen a že žíznil po skutečnosti lepší. Došel k dekadentnímu umění ne z přesycení, ale z hladu. Co mu nedal život, to hledal ve svém mozku a ve svých nervech. Rozrýval je jako dychtivý zlatokop a odhaloval jejich pletivo, až svítila každá jejich nitka. Ale byla to osudná illuse: v duši a nervech nemůže být víc než co tam dala skutečnost. Tato duše chtěla být bohatší a zářivější než ta ubohá skutečnost, v níž žila; ale to, co vyvážela ze svých tůní, bylo sice jemné, svítilo to vzácnými lomy světla a nuancemi barev, ale bylo to mrtvé, studené a mdlé. Spočívá na tom kletba umělého. Ale tato illuse měla konce ještě strašlivější. Byla to illuse hlemýždě, který se domnívá být v bezpečí, schoulí-li se před blížícími se kroky člověka do své skořápky. Ale zatím, co se uvnitř skořápky tak vzácně a čistě snilo, šlápla nohá zákeřníka života na křehkou skořápku, na tu pasivní pozemskou schránku umělcovu, která nedovedla vzdorovat, a rozdrtila ji i s jejím obsahem.

Hlaváček byl nejen básník, ale i malíř. Ba více malíř než básník, neboť myslím, že v kresbách vyslovil daleko určitěji svou vlastní bytost než na stránkách knihy »Pozdě k ránu«. Tato kniha nese přese všecky ty disposice, které jsem označil, přece jen přespříliš pečeť cizí inspirace. Do této poesie bibelotové, do tohoto výlučného artistického požitku slov a nálad se přece jen nutil. Ale do těch sechřadlých, kostlivcových fysionomií, do těch grimas šílenství a zoufalství anebo zas hieratické ztrnulosti, které karakterisují jeho kresby, zdá se mi, že vkládal to, co duši jeho bylo především vlastní: ten jistý rys hladu, mdloby a spleenu, ten spodní tuberkulosní její přízvuk, v němž splývají fysiologické kořeny jeho života s akkordy, které v něm vyvolaly dráždivé doteky skutečnosti. Ale při tom je přec i jako malíř poetou, svými záměry a svým nazíráním. Jeho kresby jsou skoro vždycky výrazem poetických idejí a většina z nich je doprovodem k nejmladším našim útvarům literárním. Není to specificky malířská láska k tvarům a liniím, kterou se dával inspirovat; inspirace jeho je vždycky povahy psychické, du-

Digitized by Google

chové a ostentativní lhostejnost ku skutečnosti a její kráse šla u něho tak daleko, že neváhal užívati i nejsilnějších tónů ohyzdna a bizarnosti, jen když se tím dalo dosíci co nejsilnější suggesce, jen když s nejvyšší měrou intuice byla zachycena poetická idea.

A nyní po tom všem rozumím teprv dokonale jeho »Mstivé kantileně«, poslední písni umírající jeho duše. Nyní vím jistě, co jsem v referátě svém o ní (Rozhledy čís. 16) jen odvážil se tušit, že totiž ty tóny vzpoury a zavilé msty, které ji tak ostře odlišují od bezkrvé a bezzájmové poesie knihy »Pozdě k ránu«, jsou výkřiky duše, která ze své artistické lethargie byla vydrážděna ostnem bídy. Nyní rozumím vstupným jejím veršům:

»Oh moje Manon! To již není nesmělý Váš abbé,
jenž k sličné Manon chodil, stonavé a nudou slabé«

Manon, kdož by to byl jiný než křehká, filigránská Musa jeho knihy »Pozdě k ránu«, spojující titěrnou gracii rokoka s raffinovaností japonerií a mdlým přepychem pozdní renaissance?

A slyšme dále, jak v básníkovi probouzí se revoltující proletář, který má nyní jiné starosti než aby dále robil drobné bibeloty:

»Oh, moje Manon, zvykejte! Dnes hlas mám příliš tvrdý
a jako Geuz jen na svůj hlad si mohu býti hrdý.
Já schválně opustil své soudruhy a rodná pole,
bych zazpívat vám mohl kantilenu při viole,
A mstivou kantilenu, v níž by moje ústa chabá
Vám vyčtla, že jste spíše hladem nežli nudou slabá.«

Hle zde to musí slyšet Manon, jeho dekadentní Musa z jeho vlastních úst: není slabá z nudy, ale z hladu! A on, básník, odhazuje masku požívavého »nesmělého abbého« a s ironickým pohrdáním Geuza ukazuje své žebrácké hadry s ostentativní pýchou, jíž chce pobouřiti lidi s plnými žaludky a mělkými mozečky. A tak stal by se na konec sociálním revolučníkem, kdyby nebyl tak příliš přece jen dekadentem, člověkem, jehož všecka síla vězí v nervech a ne ve vůli, jenž dovede jen proklínat a mstít se, ale ne zápasit, diletantem v nic nevěřícím a nade vším zoufajícím. Necítí se sám, vidí kolem sebe více takovýchto Geuzů umění, kteří právě proto, že se cítí příliš bohati pro své okolí, dávají se zváti žebráky; ale on nevěří, že vzpoura jejich se podaří a nemá pro jejich stav — konkretně řečeno: pro postavení tohoto mladého, smělého umění v Čechách — nic než tato bezútěšná slova:

A večer sychravý byl, zimomřivá nálada
a všady bázlivě si lehli, světla zhasili,
když náhle vzpomněli, že marno myslet na lada
že ani letos nevzejde, co před lety tam zasili.«

Digitized by Google

A slyší jen, jak kdosi pěje píseň: »Že marno vše. Že nevzroste nic. Že nic nevzeplá.« Tedy duše naprosto zlomená, které nezbývá již ani to poslední: víra v budoucnost jejího umění. Při všech výbuších vzpoury přece jen dokonalý pocit dekadence; vědomí, že jsem jedním z posledních, po nichž se rozloží tma.

A i ta vzpoura nemá jiného účele než mstít se. A msta, toť zbraň malomocných a zoufajících. Silní se nemstí, ti zápasí a pracují. Ale než všecka pomsta mohla být vyzpívána, přišla Smrt a zhasila zsinalý, fosforečný plamen této duše nikdy nenasycené, sechřadlé, živené jen klamivým chlebem fantasmagorií a odůvodnila v celé strašlivé skutečnosti poslední Hlaváčkovy verše:

»Po polích sirné plameny nad mrtvolami svítí —
oh, moje Manon ješitná — hle, konec, konec žití,
jen plačte s mojí violou —, i její struny cítí:
neb mrtvo Geuzů království — oh muselo tak býti.«

F. V. Krejčí.

Seděli jsme jednou večer v zimě někde dobře za větrem a po celý čas, co jsme byli pohromadě, věrni starému zvyku, rozčilovali jsme se, láteřili, bědovali. Všechno na světě jsme kritisovali, nade vším zoufali, páté přes deváté pletli — bylo již hezky na noc. A konec konců, začali jsme lomiti rukama nad budoucností mladého českého malířství, o jehož některých představitelích jsme — ku podivu! — několik hodin před tím mluvili jen v superlativech. Bědovalo se, že naši mladí výtvarníci jsou nadobro závislí na svých učitelích, že všechno jde ve vyjezděných kolejích, že nové směry umělecké, které všude jinde již vítězně ženou se v před, u nás se dosud skoro ani neozvaly, a že mezi našimi mladými výtvarníky se nečiní stále ještě náležitého rozdílu mezi skutečnou moderností a pouhou modou. Tu někdo — snad jen aby většině ze zvyku oponoval — pronesl jméno Karla Hlaváčka. Hned v zápětí padlo několik špatných vtipů — bylo již hezky na noc a nálada velmi růžová — a někdo mezi nás hodil anekdotu o tom, jak Hlaváček přišel k jistému velice mocnému a slavenému profesoru, hláse se na akademii a jak mu v plné důvěře předložil svůj »skizzák«. Zástupce officielního umění, mocný, vlivuplný a slavený profesor jen pokyvoval velebnou svojí hlavou, bručel si něco pro sebe a když knížečku prohlédl, vyrazil na překvapeného mladého malíře otázkou: »A co vlastně s tím vším chcete?«

Nevím již, kdo tuto historii vypravoval a nevím také, zakládá-li se na pravdě. Ale zdá se mi velice trefnou a velice pravdivou. Tu nepřeklenutelnou propast, která leží mezi tím, co Hlaváček chtěl a co slavný, mocný, vlivuplný profesor kdysi snad chtěl — dnes toho nemá již, Bohu díky, vůbec zapotřebí, aby v umění něco chtěl — není možno líp osvětliti, než naivní, udivenou a hrozně velkopanskou otázkou: »A co vlastně s tím vším chcete?« Profesor nechápal, nepoznal, oč jde, vycítil jen instinktivně, že má před sebou něco, co jest diametrální protivou jím vyznávaného, jedině pravého, officielního umění. Neusmál se ani, jen se divil. Co to? Co s tím?

Digitized by Google

tyto kresby prozrazovaly. Vzpomínám zde také na pěknou, svérázným pojetím se vyznamenávající studijní hlavu z obrazu »Můj Kristus«. To všechno jsou slibné pohledy do krajů nového umění, kam celou duší svojí spěl.

V drobných jeho pracích, určených pro výzdobu knih, v jeho linkách, ornamentacích, vignetách a knihových obálkách (jeho návrh titulní hlavičky pro »Życie« poctěn prvou cenou ze 14 zadaných prací) zračí se vyslovený dekorativní smysl. Přes všechnu subtilnost svého cítění neleká se smělé linie a třeba karikatury, může-li jí dosáhnouti dekorativního účinku. Při pohledu na některé z drobných věcí leckdy mně vybaví se nám v mysli dvě slova z předmluvy k jeho knížečce »Pozdě k ránu«: »delikátní mystifikace«. Zajímavo jest, že pozornost svoji obracel i k některým v nové době zanedbávaným, ale starými mistry kdysi k veliké dokonalosti přivedeným technikám, jako ku př. k mědirytinám.

Na všech jeho věcech, i těch nejbizarnějších, leží zvláštní, jemný jakýsi smutek, jakoby předtucha blízkého konce. Neubráníte se tomu dojmu, pohlédnete-li na malou mědirytinu, připojenou k poslední jeho knížce. Nebylo mu souzeno, rozvít se, vyspěti docela. Sotva že došel pevné půdy, na které teprve volně se mohl vyvíjeti — neboť v starších prácech jeho myšlenkový vzlet dusí zápas s technickými obtížemi — smrť udělala všemu dalšímu vývoji násilný konec. Nemohl již splniti, co sliboval. A že mu toho nebylo dopřáno, toho nutno upřímně želeti. Nebyl z tuctových lidí. Měl vážné cíle před očima, cíle ryze umělecké a mířil k nim pevnou, poctivou prací. Zajímavá, sympatická hlava. Zase jednou mladý, skutečný talent, jehož jest opravdu škoda.

Jaroslav Kamper.

Směry a snahy moderní filosofie.

Dr. R. Falckenberg, profesor v Erlangách.

Novější filosofie zabývá se posud problémy nadhozenými Descartem, Lockem, Leibnitzem a Kantem a všichni stojíme ještě v čarokruhu onoho světového názoru, jenž se utvářil z odporu ke scholastice, a za vlivu dalekosáhlých objevů země- a přírodovědných, jimiž se ohlásila nová doba, i konečně za vlivu reforem náboženských. Zajisté že veliký nastal obrat Kantovou revolucí v oboru poznávací theorie a mravní filosofie, větší ještě než epochou sokratickou, vedle které se stavívá; k mnoha novému dán byl i popud, mnoho starého bylo překonáno, oslabeno a zvráceno. Nicméně

Digitized by Google

nit filosofie Descartovy nebyla filosofií Kantovou přetržena, nýbrž jen zadrhnuta a odkloněna. O nepřetržitém vlivu předkantovského myšlení svědčí to, že Spinoza znovu se hlásí k životu ve Fichtovi a Schellingovi, Leibnitz v Herbartovi a Hegelovi, sensualism francouzských osvětářů ve Feuerbachovi, naturalism renaissance v Nietzscheovi a že dokonce materialism, kritikou čistého rozumu poražený (jak by se bylo mohlo za to míti, na vždy), zase zvedl hlavu. I největší jednostrannost počátků filosofie nové doby, zbožňování vědění, jest nejen hlavní pružinou posledního velikého idealistického systému vzdor moralistnímu protiproudu Kanta a Fichteho, nýbrž má podnes ještě ku podivu silný vliv na názory současné doby, dávno již Hegela opustivší a to jak ve filosofii, tak i mimo ni. Za těchto mocných vztahů nynějšího bádání k filosofii na úsvitě nového věku jest naléhavou povinností s ní se seznámiti. Studovati dějiny filosofie od Descarta, jest studovati podmínky dnešní filosofie.

Základní ráz novější filosofie možno nejlépe vyložiti srovnáním jejím s rázem filosofie starého a středního věku.

Antická neboli řecká filosofie, což jest jedno a totéž, vyznačuje se především rázem esthetickým. Řekovi jsou krása a pravda v trvalém a nerozlučném příbuzenství, pro svět a ladnou krásu má výraz jeden a týž, »kosmos«. Harmonie, organism, umělecké dílo jest pro něho tolik co vesmír, k němuž vzhlíží s obdivem a zbožnou úctou. S klidem pozorovatele hledí na svět jako by okem požívajícího umělce a na každý objekt zírá jako na ladný celek, nacházeje spíše zálibu ve vybudování a v souhlasu všech částí, než v pátrání po jeho posledních prvcích. Raději nazírá než rozebírá, jeho myšlení jest plastické, ne anatomické. Ve formě vidí podstatu věci, v účelu vidí klíč k pochopení událostí. Všecko vztahuje k člověku, jest rychle hotov s hodnotnými soudy: hvězdy se točí v kruhu, poněvadž jest to nejdokonalejší pohyb, z prava jest lepší než z leva, nahoře důstojnější než dole, zpředu krásnější než vzadu. Myslitelé, již tíhnou k analyse, potlačujíce v sobě tuto esthetickou pietu, jako především Demokrit, platí za neřecké a polomoderní. Vedle této řecké filosofie, vystupující v obřadním kněžském rouchu, presentuje se novější filosofie v profaním všedním obleku, v dělnické bluse, s bezohledným páčidlem analyse v ruce. Nehledá krásy, nýbrž pouze holou pravdu, nechť vypadne již jakkoliv. Nepovažuje za možné současně ukojiti rozum a krasochuť. Úzkostlivě si toho hledí, aby přírodu nestotožňovala s člověkem, a to tak velice, že vidí v přírodě jen hmotu. Svět není živým tělesem, nýbrž strojem, není uměleckým dílem, jež se jako celek pojímá v úctyplném požívání, nýbrž hodinovým strojem, jenž musí býti rozebrán, má-li se mu rozuměti. Nikde nevidí účelu, ale všude jen mechanické příčiny. Nedá si jen tak ničím imponovati, nedá se citem obmezovati, nic jí není tak svaté, aby se na ně neodvážila s ostřím roztříďujícího a rozkladného myšlení. Ale vedle odvahy má i pronikavost, vedle střízlivosti jasnost, chladnokrevnost a logickou chrabrost. Nikdy se před tím s takovou opravdovostí nepožadovalo předsudků prosté poznávání a jisté vědění. Tak náhle a prudce propukl tento zájem o v ě d ě n í, až se v radostném opojení za to mělo, že žádný předchozí věk vlastně nevěděl, co jest pravda a neznal lásky k pravdě. Pochopitelným následkem takového mocného pudu po

Digitized by Google

vědění bylo všeobecné nadceňování vědění nade všechny ostatní duševní úkony. I většina řeckých filosofů viděla v myšlení nejvyšší, zpříma božský úkon. Ale v nich byl intelektualism umírňován elementem esthetickým a eudämonistickým a tudíž i zdržován od té jednostrannosti, ve které vystupuje dnes, nemaje silné protiváhy. I filosofové vůle, Fichte a Schopenhauer, holdují intelektualistnímu předsudku. Jak snahy theoretické výhradně opanovaly pole na úkor uměleckých, poznáváme již z té zevní okolnosti, že jakkoli má novější doba vynikající stylisty ve Fichtovi, Schellingovi, Schopenhauerovi a Lotzeovi, nemluvě o menších, nemůže se pochlubiti filosofickým spisovatelem takové velikosti, jakým byl Plato.

Myšlení středověku liší se od esthetického nazírání starověku a od novodobých snah po vědění náladou specificky náboženskou. Víra předpisuje themata poznávání i stanoví mu meze, všechno se přípíná k záhrobí a věčnosti, myšlení jest modlitbou. Přemítá se o vlastnostech božích, o množství a kůrech andělů, o nesmrtelnosti člověka, jen o věcech transcendentních. Vedle toho se těší i záležitosti světské pozornosti a lásce, ale vždy jen jako nižší patro, nad nímž se klene, řídíc se vlastními zákony, pravá otčina, říše milosti boží. Nejsubtilnější ostrovtip pracuje ve službách dogmatu, má vyzpytovati záhadu jak a proč, příčiny věcí, jichž účinky jinak jsou již nepochybny. Proto formalistní věda vedle vroucí a hluboké mystiky. Pochybnosti a víra se podivuhodně proplétají a očekávání zachvívá všemi duchy. V středověké filosofii subjekt toužebně upíná zraky k objektu, k nekonečnu, a očekává, že se k němu sníží anebo jej k sobě povznese, ve starověku staví se duch rovnoprávně vedle objektu světa, v moderní filosofii cítí se spekulující subjekt za něco vyššího, nad přírodu vynikajícího. Vedle pojímání středověku jsou pravda a mysterium totožny, vedle pojímání starověku mohou se dobře snášeti, ale v novější době se vzájemně vylučují jako den a noc. Tajemství jest nepřítelem vědění a musí býti vypuzeno i z nejzalehlejšího koutku. Jest pochopitelno, že se nová doba staví mnohem příkřeji ke středověku než k antice, kteráž jí právě tak mnoho podala, čím se dalo jako zbraní útočiti na středověk. Panovaly-li ve středověku ve věcech duchovních církevní dogma a ve věcech světských Aristotelova filosofie, vypovídá se nyní boj všelikě autoritě a na prapory se píše svoboda vědecká. Nyní jest pravda jen to, co se vlastnímu rozumu jeví jistým s přesvědčující evidencí. Heslem jest zbaviti se všelikého nátlaku, vnějších pout, církevních příkazů i vnitřního otroctví předsudků a předpojetí. Kdo chce účel, ptá se po prostředcích k němu: touha po vědění budí otázku, jaké vědění má býti, jak ho dojíti a kam až se má vztahovati, mocně se probouzí zájem o poznávací theorii a nauku o methodě a tento zájem jest již trvalým činitelem v novějším bádání, vrchole v Kantovi, aby již nikde více neupadl v nepaměť.

Když byl směr myšlení středověkého překonán, nebyl na místo jeho hotov ještě žádný nový. Co mohlo býti vhodnější zatím náhradou než starověk? Zabočuje tedy i filosofie v onen veliký kulturní proud renaissance a humanismu, jenž se z Italie rozlil po celém vzdělaném světě. Heslo jest: Nazpět k pramenům! Setřásá se školní prach i církevnické pouto a klasický ideál svobodného a ušlechtilého lidstva má nadšené přívržence. Nemá se zapomínati pro křesťana na člověka, pro zbožnost

Digitized by Google

na umění a vědu, na právo a bohatství individuality, pro úkoly věčnosti na úkol pozemský, na všestranné vzdělání přirozených schopností ducha. Na svět a člověka nehledí se více očima křesťanství jako na říši temnoty, na nádobu chabosti a zvrhlosti; příroda a život září novému pokolení v radostném a nadějném světle. Humanism a optimism byly vždy spojenci.

Se změnou nálady mění se i objekt: theologie musí svůj trůn postoupiti poznání přírodnímu. Myslící duch unaven přemýšlením o andělích, o křesťanství a spasení touží zdomácniti ve světě, kdež se mu zalíbilo, žádá si vědění reálného i prakticky upotřebitelného a nehledá Boha více mimo svět a nad světem, nýbrž v něm. Příroda jest domem a tělem Boha. Transcendence ustupuje immanenci, a nejen v bohovědě. Filosofie nové doby jest naladěna naturalisticky, učinivši přírodu nejen oblíbeným thematem, nýbrž užívajíc úspěšné v přírodovědě methody mathematické i v ostatních oborech vědních, nazírajíc na vše sub ratione naturae a kladouc důraz na »přirozený« výklad jevů, i ethických a politických. Slovem, moderní filosofie jest směru protischolastického, humanistního a naturalistního a jeden směr dnešní filosofie jest dokonce ve znamení fysiky a fysiologie. Svět pojímá se skrze přírodu. Moc, již přírodověda nabyla nad filosofií, možno přičísti v podstatě řadě důležitých objevů a theorií, jimiž přírodověda zcela nové a veliké obzory odhalila a jichž nemožno prostě opomíjeti při nárysu povšechného obrazu světa. Uvedeme jen nejvýznamnější. Jsou to J. Müllera († 1858) nauka o specifické energii smyslové, jíž Helmholtz užil jako empirického ověření Kantova apriorismu, Roberta Mayera († 1878) objevený zákon zachování energie (Die Mechanik der Wärme, 2 vyd. 1874), zvl. převodu tepla v pohyb, jenž stal se podnětem zkoumání, jak dalece se dají všechny na světě činné síly navzájem převáděti; již Lotze hájil mechanism všech procesů životních; dále Darwinova theorie (viz O. Hamann, Entwicklungslehre und Darwinismus 1892), podle níž se v boji o život přirozeným výběrem vyvíjejí organické druhy dědičností a přizpůsobováním; uveďme znovu zahájený zápas mezi atomistikou a dynamismem (W. Ostwald, Die Energie u. ihre Wandlungen, 1888, Überwindung des wissenschaftlichen Materialismus, 1885, V. Meyer, Probleme der Atomistik, 2 vyd. 1896), pokroky anatomie mozkové a pokusy o zdokonalení frenologie (P. Flechsig, Gehirn u. Seele, 2 vyd. 1896); vedle toho metageometrická bádání Gaussova (1828), (Liebmann, Anal. d. Wirkl.; Frege, Begriffschrift 1879, Grundlagen der Arithmetik 1884, Funktion u. Begriff, 1891, Grundgesetze der Arithmetik, 1893, E. G. Husserl, Philos. der Arithmetik, 1891), Riemann (Uber die Hypothesen, welche der Geometrie zu Grunde liegen, 1867), Helmholtz, B. Erdmann, G. Cantor a j. podali filosofii důležité a dalekosáhlé problémy. Že jsou tyto theorie i na vlastním ještě poli hypotésami, to nejen že nebylo překážkou snaze, přenésti je i v jiné obory a ve vesmír, nýbrž sloužilo spíše k podnícení této snahy. Tak jmenovitě hleděli Darwinisté využitkovati biologické hypothese Darwinovy za filosofický princip světový a podřaditi vědy duchové hlediskům mechanické vývojové nauky (E. Haeckel, G. Jäger, A. Schleicher, E. Krause, O. Caspari, Carneri, O. Schmidt, du Prel, P. Rée, G. H. Schneider, Rolph, A. Weismann).

Digitized by Google

Vedle theorie poznávací, již duchaplně a se zdarem vzdělávají nejpřednější přírodozpytci (Helmholtz, Virchow, Zöllner, du Bois-Reymond: Die sieben Welträtsel 1880, die Grenzen der Naturerkenntniss 1872), E. Mach, jeví i psychologie a obory praktické vliv ducha přírodovědného. Sociologie a ethika hledají po příkladě anglickém základ empirický (často biologický), výtěžky statistiky se zpracovávají již filosoficky, a psychologie (vedle Fechnera a Herbartovců jest tu především uvésti jméno W. Wundta) hledí si zjednati exaktní data o životě duševním a o poměru duše k tělu. Wundt i Haeckel se vracejí k Spinozově paralelitě materielní i duševní existence.

Proti této převaze přírodovědy a jí podmiňované empiricko-skeptické tendenci dnešní filosofie roste rok od roku protiproud idealistický. Vilém Dilthey (Uvedení do věd duchových, 1883) vzdává se sice metafysiky jakožto základu filosof., ale staví se proti uvádění přírodozpytných method do věd duchových, jež vyžadují svého vlastního fundamentu. Má-li jim psychologie poskytnouti spolehlivý podklad, musí zříci se hypotés a tudíž i »výkladu« zjevů života duševního, stanoviti si cílem jich popis a rozbor a má hleděti, aby mohla pochopiti jednotlivé jevy ze živé souvislosti celku. Také V. Windelband ve Strasburku (Präludien 1884) patří k idealistům, byť i metafysiku kriticky zamítal.

Proti individualismu positivistů hájí psychologie národu (rododuševěda) především H. Steinthal (Ursprung d. Sprache 1888; Abriss d. Sprachwissenschaft 1881; Allgem. Ethik 1885), M. Lazarus (D. Leben der Seele, 3 díly 1856, 1883) a G. Glogau (Abriss der philosoph. Grundwissenschaften, 2 díly 1880, 1888, Grundriss d. Psychologie 1884, Die Hauptlehren der Logik u. Wissenschaftslehre 1894) moc obecného ducha nad jednotlivými. Duch národní není pouhé slovo, holé jméno, nýbrž síla reální, nikoli součet individuí příslušných k národu, nýbrž vyšší a směrodatná moc, jež utváří v celém tělese jevy (na př. řeč), jež by v jednotlivcích samých vyskytnouti se nemohly. Společenství jest subjektem vyššího duševního života.

Potvrzuje-li národová psychologie, jejíž název jen zcela nedostatečně vyjadřuje obsáhlý plán psychologie společnosti anebo psychologie obecného ducha, rovněž způsobem empirickým Hegelův názor o objektivním duchu, snaží se R. Eucken vystihnouti otázku veškerosti dění, vše projímající síly, ústřední jednoty duševního života postupem Fichteovským, od sekundárního fakta vědomí k základní realitě života a to ani pomocí theorie poznávací, ani způsobem metafysickým, nýbrž způsobem noologickým, žádaje, aby se věda základní, věda o principech nezabývala poznáním o sobě, nýbrž veškerostí duševních projevů. Proti antickému (esthetickému) systému i proti oběma moderním (dynamickým) táborům naturalismu a intelektualismu vztyčuje svět osobnosti, »Personalwelt.« Principem jeho jest vypracování povahy, dostoupení povahy vlastním úsilím, jímž osobnost a její dílo navzájem zaujmou pravý poměr a dostoupí se nejvyššího vrcholu (ne tvořením plastickým, ani projevy síly anebo činností myšlenkovou, nýbrž) ethickým jednáním.

K objektivnímu idealismu příbuzného druhu bere se vlastní cestou, vycházeje ze Schleiermachera a Hegela, G. Class v nejnovějším svém

Digitized by Google

díle (Untersuchungen zur Phänomenologie u. Ontologie des menschlichen Geistes 1896).

O možnosti metafysiky panují trojí názory. Positivisté a novokantovci ji zhola popírají. Stoupenci Hegela, Herbarta a Schopenhauera, hájí možnost spekulativní metafysiky starého slohu, aniž činí koncese moderní theorii poznávací. Uprostřed oněch a těchto jest skupina myslitelů, jež neupouští od solidního fundamentu theorie poznávací, ale nehodlá se zříci nabývání metafysických názorů. Jsou to Ed. Hartmann, Wundt, J. Bergmann, Eucken, Liebmann, Volkelt, Erhardt, Busse a Spicker.

Reakce naproti naturalismu ohlašuje se i na poli praktickém, daleko více však národohospodáři (Roscher) a právníky než filosofy. Osobně stojí Ihering (Der Zweck im Recht) také na půdě idealismu, ačkoliv zásadně se hlásí k realismu, k principu zájmu a sociální prospěšnosti (mravní jest to, co jest společnosti k trvalému užitku).

Rostoucí zájem o dějiny filosofie jest nesen motivy příbuzného rázu. Sklon idealistní hledá ukojení, jehož mu přítomnost, metafysice nepříznivá, neposkytuje u velikánů minulých věků a doufá pomocí klasických děl minulé doby posilovati vědomí naléhavosti a neodbytnosti nejvyšších záhad a nabádati k novým pokusům v tom oboru. Tak studim historické dává se do služeb systematické filosofie. (Jest tomu rozuměti jako stanovisku směru p. autorova. P. r.).

Čím více ubývalo odvahy k centrálním úkolům filosofie vlivem novokantovské poznávací theorie a pronikáním positivistického ducha, tím horlivěji se v posledních desetiletích pracovalo v oborech speciálních: nejvýznačnějším rysem filosofie přítomné doby jest ten fakt, že těžisko přeloženo z metafysiky do věd speciálních. V logice jsou otřeseny názory, jež stály staletí, nové základy se kladou. Psychologie z většiny stranou odsunuvši otázky metafysické a nespoléhajíc se na introspekci, závodí s fysiologií o vystižení zákonů duševních funkcí, závislých na pochodech tělových. O filosofii náboženskou jest zájem neochabující a o estetiku se znovu probouzí po delším odmlčení. Zvláště mocný zájem jest pro ethiku. Filosofie dějin domáhá se v nové formě svých starých práv. Bádání ve filosofii dějin jest daleko úsilovnější, než kdykoliv před tím.

Z novějších prací v disciplinách speciálních uvádíme z přehledu p. autorova nejdůležitější.

V logice platí za klasická díla práce Krištofa Sigwarta (I. d. Urteil, Begriff u. Schluss 1889; II. d. Methodenlehre 1893; Beiträge zur Lehre vom hypothetischen Urtheil 1879), R. H. Lotzeho (Logik 1881), Wundta (I. Erkenntnislehre 1893, II. Methodenlehre 1895), B. Erdmanna (Logik 1892). Zmínky zasluhují Bergmann (Reine Logik 1879, Die Grundprobleme der Logik 1882), Schuppeho (Erkentnistheoretische Logik 1878, Grundriss d. Erkenntnisth. u. Logik 1894), Lippe (Grundsätze d. Logik 1893), W. Jerusalema (Die Urteilsfunktion 1895), F. Hildebranda (Die neuen Theorien der kategor. Schlüsse 1891).

V psychologii vynikli V. Wundt (Vorlesgen üb. d. Menschen- und Thierseele 1892, Grundzüge der physiologisch. Psychologie 1893, Grundriss d. Psychologie 1896), A. Horvicz (Psycholog. Analysen auf

Digitized by Google

physiol. Grundl. 1872—78), Fr. Brentano (Psychol. vom empir. Standpunkte 1874), K. Stumpf (Über den psychol. Ursprung der Raumvorstellugen 1873, Tonpsychologie I. 1883, II. 1890, Psychol. u. Erkenntnistheorie 1891), Th. Lipps (Grundthatsachen des Seelelenbens 1883), J. Rehmke (Lehrbuch der allgem Psychol. 1894), Fr. Jodl (Lehrbuch der Psychol. 1896), Al. Höfler (Psychologie 1897), Herm. Ebbinghaus (s A. Königem vydavatel Zeitschrift für Psychol. u. Physiol. der Sinnesorgane 1889, Über d. Gedächtnis 1885, Grundr. d. Psychol. 1896), H. Cornelius (Psychol. als Erfahrungswissenschaft 1897), H. Münsterberg (Neue Grundlegung der Psychophys. v 3 seš. jeho Beiträge zur experiment. Psychol. 1889, die Willenshandlung 1888), Th. Ziehen (Leitfaden der physiol. Psychol. 1896), O. Külpe (Grundriss d. Psychol. 1893). Mimo tyto zasluhují uvedení J. H. Witte (D. Wesen der Seele 1888), H. Spitta, H. Schmidkunz (Psychol. d. Suggestion 1892), Th. Ziegler (d. Gefühl 1893), W. Heinrich (D. moderne physiol. Psychol. in Deutschland 1895) a j.

Na hranici mezi psychologií a poznavací theorií stojí Goswin K. Uphues (Wahrnehmung u. Empfindung 1888, Über die Erinnerung 1889, Psychol. des Erkennens 1893), H. Schwarz (Das Wahrnehmungsproblem 1891, Die Umvälzung der Wahrnehmungshypothesen 1895), E. L. Fischer (die Grundfragen der Erkenntnistheorie 1887, Theorie der Gesichtswahrnehmung 1891, das Grundproblem der Metaphysik 1894), A. Dorner (Das menschl. Erkennen 1887).

Literaturu morální filosofie obohatili Wundt (Ethik 1892) a Fr. Paulsen (System der Ethik 1893). Mimo ně J. Baumann (Handbuch der Moral 1879), Schuppe (Grundzüge d. Ethik u. Rechtsphilosophie 1882), J. Witte (Freiheit des Willens 1882), Sigwart (Vorfragen der Ethik 1886), Rich. Wallaschek (Ideen zur praktisch. Philos. 1886), F Tönnies (Gemeinschaft u. Gesellschaft 1887), A. Döring (Philos. Güterlehre 1888), Th. Ziegler (Sittliches Sein u. Werden 1890, Die soziale Frage 1890), G. Simmel (Einleitung in die Moralwissenschaft 1892—93), Th. Elsenhans (Wesen u. Entstehen des Gewissens 1894), A. Dorner (D. menschl. Handeln 1895), J. Unold (Grundlegung für e. moderne ethische Weltanschauung 1896), J. C. Kreibig (Gesch. u. Kritik des ethisch. Skepticismus 1896).

O theorii hodnoty: Al. Meinong (Psychol. eth. Untersuchungen zur Werttheorie 1894), Ch. Ehrenfels (Werttheorie u. Ethik ve Virtelj. f. wiss. Ph. 17, 1893), J. Cohn (Beiträge zur Lehre von den Wertungen v. Zeitschr. f. Ph. 110, 1897).

V esthetice vedle C. Hermanna (Aesthet. 1875), Hartmanna (Philos. des Schönen 1887) a mistrovských prací E. Brückeho budtež uvedeni K. Groos (Einleitg. in d. Aesth. 1892, Die Spiele der Tiere 1896), Th. Lipps (Der Streit üb. die Tragoedie 1890, Aesth. Faktoren der Raumanschauung 1891, Raumaesthetik u. geometrisch-optische Täuschungen 1897, Psychol. der Komik ve Phil. Monatsh. sv. 24 až 25), Aesthet. Literaturberichte tamže sv. 26), Volkelt (Aesth. des Tragischen 1897, die tragische Entladung der Affekte v Zeitsch. f. Ph. sv. 112), J. Müller (E. Philos. des Schönen 1897) a J. Stein (Vorlesungen üb. Aesth. 1897).

Digitized by Google

Ve filosofii dějin C. Hermann (Phil. d. Gesch. 1870), Bernheim (Geschichtsforschung u. Gesch. phil. 1880), J. G. Droysen (Grundriss der Historik 1882), O. Lorenz (D. Geschichtswissenschaft 1886), K. Fischer (Ist. e. Philos. d. Gesch. wissenschaftlich erforderlich bezv. möglich? 1889), Hinneberg (Die phil. Grundlagen d. Geschichtswissenschaft 1889 v Sybelově Zeitsch. sv. 63), A. Dippe (D. Gesch.-studium mit seinen Zielen u. Fragen 1891), G. Simmel (Die Probleme d. Geschichtsphilos. 1892), R. Rocholl (Phil. d. Gesch. 1893), K. Steffensen (Zur Phil. d. Gesch. 1094), K. Lamprecht (Alte u. neue Richtungen in d. G. w. 1896, Was ist Kulturgesch.).

Ve filosofii náboženské stojí proti sobě směry novokantovský a novohegelovský. První se dělí ve dva směry: Ritschlův, zastupovaný V. Herrmannem (Die Metaphysik in der Theologie 1876, Die Religion im Verhältniss zum Welterkennen u. zur Sittlichkeit 1879), J. Kaftanem (Das Wesen der christl. Religion 1881) a s druhé strany ve směr, jehož představitelem jest R. A. Lipsius (Dogmatik 1893, Philosophie u. Religion 1885), Novohegelovský směr zastupují Al. E. Biedermann (Christl. Dogmatik 1885) a O. Pfleiderer (Religionsphilosophie 1894). První zakládají náboženství výhradně na praktické stránce lidské povahy, zvl. na zákoně mravním a hledají jeho původ v kontrastu vnější odvislosti od přírody a vnitřní svobody anebo nadpřirozeného určení ducha, zamítajíce všeliké mísení s metafysikou, druzí považují theoretický moment náboženství za neméně důležitý a schopný propracování, povznesení z odporůplné si formy představovací ve vyrovnanou formu čisté myšlenky, tudíž i za schopný smíru s filosofií. Z novějších spisů: B. Pünjer (Grundriss d. Relig.-philos. 1886), R. Seydel (Relig.-philos. 1893), Th. Ziegler (Religion u. Religionen 1893), P. Natorp (Religion innerhalb der Grenzen der Humanität 1894), J. Baumann (Die Grundfrage der Religion 1895,) H. Siebeck (Lehrbuch der Relig.-philosphie 1893).

Zápisky Vladimíra Jíry.

S titulem »Agonie léta«. Napsal Karel Žák.

Připsáno Dru. Bertholdu Theinovi.

Večer příjezdu.

Z konečné stanice ještě asi hodinu pěšky po odporně rozmoklé silnici.

Vody tkví nízko nad hlavami v oblacích stočených v předena vlny, že by snad stačil pouhý výstřel z pušky za popud, aby je přivedl v pád. Pak se rozšplíchnou jako z kádě, jíž se prorazí dno. Pod mraky pásmo šedivého, vlhce teplého, dusícího vzduchu. Jakobys měl polykat vlažnou vodu dráždící k dávení; jakoby ve vzduchu bylo rozvařeno mýdlo. Zcela tak, jako bys si dával proplakovat vnitřnosti mydlinami.

Z prosáklých skal odlamují se rozmočené kaménky; padají se strání podobny odraženým, sploštělým projektilům.

Ještě několik takových dní s prudce se střídajícím deštěm a pak úpalem a krajina bude páchnout kysajícími organismy výparem vyvářeného, nečistého prádla, plesnivou kožší.

Digitized by Google

Což já vím; snad bude zapáchat jako mrchoviště.

Přicházím na Podlesí v crčícím, řítícím se lijáku. Zavírám okna, chci se isolovat, abych byl jako v kajutě parníku prodírajícího se horami vln v bouřlivé noci. (Cestou ta mrzutá tíha, a teď, doma, nejkrásnější bombast!) Déšť proměňuje se v nepřetržité, mlaskavé proudění! Krajina stůně! Leží v přívalu potu; v bezmocném ztrnutí, vysílena. Vidím ve tmě protáhlé její tělo, slyším šum, hukot, kypění v její aortě.

Ležím, oči otevřeny, ustrojen na posteli. Svíce hoří těsně u mé hlavy. Přibližuji si ji k samému obličeji, dívám se do jazýčků plamene. Je brzy půlnoc. Má svíce je jediným plamenem jistě na půl hodiny v okruhu kolem mne, jediným zdrojem tepla v promoklém, přesáklém mikrokosmu Podlesí. Představuji si celou tu spoustu tmy kolem; a v ní je světelná jiskra mojí svíčky jako mihavý třpyt věčného světla. —

To bylo loni v zimě. Šel jsem ze svého bytu až k večeru. Padal sníh, zvolna, řídce, každá vločka vířila pomalu, zřetelně ve vzduchu kolem své mathematické osy.

Mísím se do ruchu lidí, snažím se vyslechnout tu a tam slovo. Stojím před výkladními skříněmi a kolemjdoucí do mně strkají a nikdo se mi neomlouvá.

V kostele u Minoritů byly jakési večerní bohoslužby. Přicházím už k jejich konci. Kněz jde od oltáře; varhany zahučely naposled jako usínající člověk. Lidé plíží se pomalu k východu. Shasínají světla. Z postranní lodi vystupují dva mladí mniši. Jejich štíhlá těla zdají se v černém habitě ještě hubenějšími. Když opouštím kostel, třpytí se už jen rudá skvrna věčného světla jako rubín na oponě z černého sukna, těžkého, bez záhybů. Ten rudý přísvit mému dnešnímu věčnému světlu chybí. Ale přidržím-li ke světlu obě svoje dlaně a ohnu prsty v hrst, je kolem plamene kalich, jako zformovaný z plavé hlíny, složený z vypuklých listů, osvětlený uvnitř reflexem rozředěného karmínu.

Pak zhasínám svíčku, protože mne začíná páliti v mozku. Déšť řinčí venku již jako bubnování k útoku. Čekám ještě asi hodinu nebo dvě a palčivost v hlavě roste. Hlava mi více nehoří plamenem, ale je rozžhavena, plna řeřavých uhlů. Chvílemi se třese nad ní, povyskakuje z ní prskavka modrého žáru.

Jsem tomu velmi rád, že já jediný, v celém okolí ztopeném ve tmě, mám doma oheň. Doma, a ještě k tomu v hlavě. A roztápím jej krásně znova. A jak snadno: stačí dvě dávky a bude hořeti až do rána. Mám zcela nové, jiným neznámé topivo; mám je v malé krabici, polepené papírem vzorkovaným jako drahocenný brokát. Topivo jmenuje se morfium a nejsměšnější je při tom to, že jiní, tam ti ostatní, kteří se převalují ve tmě, o něm nevědí a že mně ho nemohou vzít.

Chvílemi mi někdo sahá do hrdla a vybírá mi z prsou v přehršlích dech. Cítím, jak mi ruka vjíždí do krku a jak je kluzka, potřena olejem. Ztápí se do útrob s velkou snadností a zanechává ve vnitřnostech lehtivou bolest . . . . .

Ráno visí všude kolem mne záclony ze žlutavého muselínu. Jejich kresba má samé kotoučovité ornamenty, zatočené v malinké závitky.

Digitized by Google

Mám prý je rozvinouti v samé přímky, v krásné, hedbávné třásně. Ale záclony odnášejí se všecky k oknům, jako neslyšně vyměňovaná divadelní dekorace, a mísí se venku s napjatými strunami bzučícího deště.

* * *

Zápisky z včerejšího večera a z noci na dnešek jsem někde ztratil. Snad jsem je jen založil; až je zase najdu, poznamenám také blíže průběh dnešního dne. Zatím napíšu jen, hned teď ráno, že je veta po mé včerejší krásné intimní odloučenosti ve tmě, jež patří lidem, mým sousedům ze Stráněic, kteří tam už nějak asi žijí, ač dosud nevím, jak.

Já jsem na samotě, v Podlesí, a na samotě není žádné tmy. Tam jsem jen já, a Ota, louky, topoly a řeka (včerejší »aorta« krajiny).

Lidem patří tma proto, že je ve vrstvě vzduchu nad pozemky a ta je předmětem vlastnictví. A jám jim do vlastnictví zasahovat nebudu, ani Ota; a sice proto, že my bychom jim tmy ještě přidávali, kdyby na Podlesí nějaká byla.

Ale není; nic není mimo to, co jsem vyjmenoval. Jen ještě Máček, malý hnědý pes, jenž mžourá očima jako kočka na výsluní. Oči má zasazeny v ohyzdných žlutých kruzích, s bělavými víčky, jako had, jejž jsem viděl ve zvěřinci.

Více nemohu napsati, než to, že se mi velice líbily na stropě růžové a kovově zelené reflexy, podobné zbarvení exotického nějakého brouka, jejž jsem kdysi viděl. Byly mně nápadny dnes, když se topil den od rána do soumraku v lijáku.

Přistoupil jsem k oknu a viděl jsem, že se odkudsi, vysoko nad řekou, vydral proužek slunečního paprsku, tenký jako rapír. A ten svítil těmi měňavými barvami do mé světnice. Vzhlédl jsem, poprvé z Podlesí, k protějším lesům. Vidím jen trojboký černý hranol, ležící na delší stěně, hranol, jenž může snad někdy býti zelený. Ale dnes má barvu černého býka a z jeho žeber vystupuje pára. Plazí se mu k páteři a rozprchává se ve vlnách mraků. . . . Pak udělala dvě proti sobě stojící mračna pitvorný, nemotorně táhlý kozelec, jemuž jsem se musil mimovolně usmát, a roztříštila se před mými zraky v nový ručej vody.

Vzpomínal jsem si, že jsem nikdy neviděl v přírodě tolik slunce, — nehřál se takovým množstvím tepla, měkkého, osvěžujícího, stále jakoby májového, — jako v těch létech, když jsem byl ještě chlapcem. Tenkrát koupal jsem se v něm s týmiž pocity, jako v sametovém, prohřátém bahně, jako v jemném písku na břehu potoka rodného kraje. Od té doby, zdá se mi, že naše podnebí stalo se mnohem drsnějším, mnohem nepřátelštějším člověku a stále tísnivějším, vše deprimujícím. Již několikrát jsem si mimovolně připomněl, že ustavičné, trýznivé srážky povětrnosti nasvědčují jakési periodě přechodu, nebo dokonce úpadku, již s naší zemí doznáváme. Dolehají na nás rozhodně daleko prudčeji, než v létech předcházejících. Jistě že v nich můžeme spatřovati stupeň vývoje.

Ota se mne ptá, jsem-li churav. Když mu odpovídám, aby byl bez starosti o mne, hladí mi vlasy a dává mi jakousi knihu. Je to ně-

Digitized by Google

mecká »povídka ze života,« kterou napsala nějaká dáma. Čtu ji, leže na posteli, až do soumraku. Děj se vleče tak hrozně, že nemohu ho ani dobře stopovat. Sleduji pouze, a to ještě ztěžka, líčení mládí hrdinova, až k mužnému jeho věku. Je to tichý, spokojený, průměrný život, plný jasu rodinného života, pozlátka solidní zámožnosti, hříček platonických lásek. Ale pak se mi zdá, jakobych byl dostal od Oty do rukou nestoudný plagiat všech knížek, jež jsem přečetl z žákovské knihovny obecné školy a gymnasia, jakýsi extrakt všech těch pošetilých historií. A je mi věru divno, že Ota mi mohl předložiti takovou kaši, takový odvar života; že mi mohl Ota takovou četbu imputovati, on, jenž mne přece s dostatek zná . . .

Večer, když sedíme v Otově pokoji na pohovce, ptá se mne Ota, slyšel-li jsem, asi před hodinou, na stráni střelnou ránu. Ne, neslyšel jsem ničeho, pravím, četl jsem jeho knihu a mívám ve zvyku soustřeďovat svou pozornost k jediné věci. To prý jsem asi spal, namítá Ota, usmívaje se tiše, a opět mi hladí vlasy. Odchyluji — přiznávám se, že poněkud pozloben — hlavu z jeho rukou, ale dříve, než mu mohu vysvětliti, že v poslední době vůbec málo spím, takže nestojí ani za to, aby se o tom zmiňoval, a že mám spánek tedy pevný, absolutně bezvědomý, animalní spánek, za vlastní výhradně dětem a lidem nízké kapacity duševní, vyslovuje Ota domněnku, že rána pochodila asi od jeho nájemníka, Čapka, jenž je od rána v lesích.

Ptám se, jak to, že Čapek chodí na hon, čím je, čím se živí.

Ota se opět usmívá a praví, že se Čapek živí tím, co Bůh dá, tím, co si dá příroda ze svých darů odnít.

— Tedy nepracuje, pravím já.

Ne, aneb aspoň málo. A vůbec prý je zde těch, kteří nepracují, těch, které živí les a řeka, dobrá třetina.

Vyslovuji svůj podiv nad tím a pravím Otovi, že v krajině, z níž jsem já, (z východních Čech), nepracuje pouze nejnižší proletariat, notoričtí ničemové, pobudové — asi ti, které vídáváme líhat spité v příkopech u silnice — a že znám staré, velmi zámožné rolníky u nás, kteří pracovali celý svůj život a že se drou dosud; tážu se pak Oty, patří-li jeho nájemník, Čapek, k takovým spustlým existencím.

Ota popírá a vypravuje mi, že Čapek nebyl dosud nikdy přistižen při pytláctví, že nebyl dosud nikdy ani pro krádež trestán.

— Ale je jistě o něm všeobecně známo, že je pytlákem? táži se.

— Ano, ovšem, ale nikdo mu nepřekáží, protože je Čapek »odhodlaný člověk.«

— Jak to? ptám se.

— Čapek střelil kdysi také po svém švakru, protože se nepohodli o odcizeného srnce . . . Jindy zase číhal den a noc, skryt v kurníku, na svého bratra, ovšem nevlastního, (proč to Ota podotýká? jaký je tu rozdíl?) protože bratr se stal místo něho hajným; a byl by málem zastřelil jiného člověka ze vsi . . .

— A proč trpí Ota takového nebezpečného člověka v domě? namítám.

— Zde si člověk v lidech nevybere a pak . . . Čapek je schopný člověk, rozumí každé práci a je ochotný a spolehlivý.

Digitized by Google

— Tak! (Nemám ovšem jiné odpovědi; ale budu uvažovat o tom, co mi Ota prozradil ze zdejšího sociálního života. Dnes zaznamenávám jen tolik: zajímava je možnost takového primitivního způsobu života zde, několik hodin od hlavního města, a pak jistá patrná míra bezvládí, zde uskutečněná, ovšem v negativních, špatných svých konsekvencích, jež právě bezvládí má odstraniti. — Rovněž jest mi později uvažovat o tom, jaký je vzájemný poměr stráncických nepracujících, nebo aspoň jen v minimální míře pracujících, k přírodě: lze-li tento vztah nazvati přátelským nebo nepřátelským; lze-li mluviti o bezohledném vykořisťování přírody nebo pouze o nezdravém výběru darů. Ale to vše jsem nucen promysliti až ve vhodnější chvíli, až upoutám svůj zájem zcela ke zdejším poměrům, až je seznám, až mne chytí nálada zdejšího života. Do té doby, doufám, že také nasbírám více sil, než jich mám, bohužel, dnes. Jsem příliš roztržit, těkám myšlenkami příliš od věci k věci, nemohu jich dobře ani zachytit; unikají mi, jakobych byl pozbyl vší vůle; pocity se mi nesdružují, nevyplývá jeden z druhého. Představy vyskakují mi z mozku třesavě jako obrazy v laterně magice; trvá chvíli, než se ustaví, posouvají se chvíli sem a tam, osvětlí se na okamžik a pak zase mizí. Mám neobyčejně roznícenou obrazotvornost, ale mučím se a nemohu přijít k závěru: stále se držím podrobností, dávám se jejich směrem, narazím v slepé uličce, vracím se unaven, utýrán k hlavní cestě, kdež ztrácím přehled o vykonané již chůzi a zabloudím znova na vedlejší pěšinu. Jsem v myšlenkách téměř ustavičně na křižovatkách, a což nejhoršího, mám nezdolnou nutnost projíti všemi jejími směry. Ačkoliv jsem chvílemi citelně unaven, přece pracuje můj mozek stále: i v okamžicích, kdy jsem jakoby ohlušen, zdá se mi, jakobych slyšel v hlavě klapání, bušení, ryčné mlácení stroje jdoucího na prázdno. Taková duševní činnost je věru daleko intensivnější, než ve stavu obvyklém; ale její výtvory jsou, bohužel, poněkud znetvářeny, skresleny; jsou sice vyrobeny v prudčím žáru, směleji jakýmisi obraty v produkčním postupu, ale vymykají se způsobilosti, býti vměstnánu do pravidelné řady duševních tovarů povstavších v poměrech normálních. Zdá se mi věru, jakoby měla moje duše příliš malou bránu, a ty představy, jež mají býti v ní uloženy, příliš rozsáhlá, tvrdá, ustavičně mávající křídla, jež se nedají přichlípnouti k trupu a jež brání jejich vnesení do obvyklého místa. Odtud asi jistě pochodí pocit, jehož se nemohu ani na vteřinu zbaviti: cítím bolestný nelad, rozechvívající neklid, mrazivé třesení. Je mi, jakobych byl potápěn a zase se vynořoval a lapal dech; a zase jakobych zapadal do prohlubní a v bezduchém leknutí z nich povstával; jakobych byl hnán ve strži ledů, jejichž drtícím nárazům se musím v ohromném vypjetí sil vyhýbati; jakobych byl rozvodněnou jarní, kalnou, zpěněnou bystřinou smýkán neodvratně k hrozivě přiostřenému předprsí kamenných mostních pilířů, a byl odhozen v poslední vteřině stranou do vírů, jenž mne unáší hlavou ke dnu a polo zalknutého vyplivuje na povrch. Ale jednotlivé stupně tohoto cizího mi dosud vniterního stavu jsou příliš subtilní, abych je mohl vyjmouti z jejich souvislosti, z povšechné jejich dojmovosti, abych je mohl vypreparované prozkoumati a popsati; přirovnal bych takovou snahu k jasné nemožnosti zachytiti rukou jediný, nebo dva, nebo třeba více ze

Digitized by Google

závratně rychlých obratů otáčeného kola, vířícího kotouče a třeba vyšetřiti ze síly a břemena rychlost. To by, jak je přirozeno, bylo marné počínání . . . Ale již se musím vrátit ke svým zápiskám).

Sedím mlčky na pohovce postavené u stolu. Nevidím Otova obličeje; je zcela skryt za stínidlem lampy. Ota se ani nehýbe; v pokoji je takový klid, jakoby tam nikoho nebylo. Zdá se mi, jakoby byl Ota odešel, jakobych byl ve světnici zůstal sám, v tlumeně osvětlené světnici uprostřed deštivé noci pozdního léta. A vzpomínám si mimovolně na dojem, jakobych vstupoval — v době před vánočními svátky v zimním soumraku do bytu kteréhosi známého, do tmavého pokoje, ozářeného jen jediným světlým reflexem, jejž vrhá na stěnu v kamnech šelestící oheň; chci odejíti, ježto známý není doma, ježto někam odešel, dav si ke svému příchodu do vlaha vytopiti tichý svůj pokojík, již se obracím, ale můj známý povstává z pohovky u kamen, vítá mne, podává mi ruku . . . Bráním mu, aby nerozsvěcoval lampy a usedáme oba k hučícímu ohni na pohovku. Sálající teplo rozestírá se mi pomalu po prostydlém těle; můj hostitel větří studený výdech promrzlého mého šatu, ojíněných kožešin mého pláště. Tru si skřehlé ruce, ledově studené zápěstí a jak cítím, že se zvolna rozehřívám, je mi nevýslovně volno, blaze . . . .

Ota vzhlíží ke mně od knihy a táže se mne, jak se mi u něho líbí. Jsem velmi dojat milou jeho starostlivostí, jeho hostitelskou roztomilostí, srdečností a děkuji mu, že se cítím u něho šťasten, že mi ničeho nechybí.

Praví, že je zde na venku úplně spokojen, sám se svými pracemi. Obývá i v zimě Podlesí; i dlouhé zimní večery tráví ve svém pokoji, nemaje potřeby jíti mezi lidi. Nevyhýbá se jim, ale také jich nevyhledává. Již na druhý rok nebyl na delší dobu než den nebo dva v Praze a to ještě jen za neodkladným řízením. Vzdal se místa v úřadě, zakoupil z malého otcovského podílu samotu Podlesí, stal se hospodářem. Je mi známo, že více nehodlá odtud odejíti. Psal mi o tom krátce po tom, když byl Podlesí zakoupil. Ale nezmínil se ani slovem, p r o č odešel na dobro z Prahy, z dosavadního povolání, ze společnosti. Ani dnes o tom ničeho nepraví, ač je nálada důvěrna, tepla, povzbuzující.

Aby si mého odmlčení se nevykládal jako skryté otázky jako nedočkavé pobídky ke sdílnosti, — proč volil místo kariéry osamocení, místo hlavního města toto opuštěné zákoutí — táži se s líčeným zájmem, jakou to knihu čte.

Odpovídá, že prohlíží statistické tabulky a ukazuje mi v zeleném světle lampy stránku knihy černající se sloupci číslic a mřížemi čar.

V tom klade Ota knihu na stůl, povstává a dívá se do předsíně, odkud zaznívají kroky stoupající po dřevěných schůdcích.

Za Otou vstupujícím prodírá se do pokoje hbitě Máček a vkročuje vysoký, hubený stařec. Je pouze v košili a spodcích, promoklých, lepících se mu na tělo; strakatá košile, na krku a ramenech úplně zmáčená, je rezava a šediva potem a barvou svrchního šatu, rozpařeného a promočeného.

Digitized by Google

Nese malého zajíce se srstí deštěm úplně schumlanou. Zdvihá jej výše a směje se nepěkně křivícími se ústy, z nichž prosvítají velké, ještě bezvadné zuby v širokých, silných čelistích.

Vše je mi na něm nesympathické: (— snad předpojatým míněním, neboť se dohaduji, že stařec je onen nájemník, o němž jsme s Otou dříve mluvili, onen zlopověstný Čapek —) jeho nápadně malá, na skráních jako stlačená hlava s krátce ostříhanými šedinami, zapadající hluboko do vysedlých ramen, jeho dlouhé, kývavé ruce, mohutné jako železné sochory, jeho plouhavé pohyby těla, jeho řeč, jež protahuje, zdvihá v tenorovém přibarvení, přízvučné slabiky slov.

— »Ten mi dal práce,« směje se samolibě, »takové škvrně« a vyráží slovo »škvrně,« jakoby si je byl zvláště vynalezl, pro nás uchystal, jakoby si je byl, tam v lese, od rána, stále a stále opakoval v netrpělivosti, v pytlácké vášni, ve zlosti, že tak malé zvíře ukládá mu tolik lopoty v nepohodě, za proudících dešťových sprch.

Klade zajíce na podlahu, rovná mu běhy, jakoby chtěl vedle něho souměrně položiti ještě celou řadu ukořistěných ušáků.

Máček vyskakuje z pod stola, běží polekaně, kňuče k pootevřeným dveřím a utíká zděšeně, se schlíplýma ušima, se zataženým ohonem do předsíně.

— Ten má paměť! řehtá se Čapek a i Ota se usmívá.

Pak mi vypravuje Ota žertovným, rozmarným tónem, jak »ve svých mladších létech« chodil Máček s druhým Otovým psem, Myškou, na hon. Zmizeli prý, jako staří soudruzi-pytláci, a byli někdy také den a noc »nezvěstni«. Potom se vraceli zašpiněni, uhnáni, zmořeni a padali téměř únavou. Ale jednou přišel Máček sám, ustrašen, jako zbit, tváře se jako pominutý. Ukázalo se, že Myška byl zastřelen, před očima Máčkovýma, hajným a že Máček sotva ušel střelné ráně. Od té doby hrozí prý se Máček zajíců, prchá před puškou, je vůbec plachý a zbabělý, ač dříve byl kousavý, zlý.

. . . Snažím se vystihnouti humoristický podklad zvířecí bájky Otovy, ale nedaří se mi valně jí takto rozuměti. Zdá se mi příliš nepravděpodobnou, příliš kratochvilnou a mám dojem, jakoby se Ota do šprýmovného její podání nutil, jakoby ji zúmyslně přednášel titěrnými slovy, asi tak, jako vypravujeme dětem-rekonvalescentům, jež mají malé trpitele rozjasniti, rozdováděti, přivésti je do násilného záchvatu rozpustilosti.

Nemohu viděti v Otově příběhu žádné jímavosti. Naopak: zdá se mi nechutným a také nemístným. Ptám se, proč mi vypravuje zvířecí romantiku. Připouštím, že jsem snad dnes poněkud podezíravým. Přiznávám si, že jsem také popuzen Otovým příběhem, ač nemohu tohoto hnutí mysli zcela přesně ani odůvodniti. A přirovnávám je mimoděk k nedostatku vkusu, jejž dnes Ota projevil tím, že mi zapůjčil odpůldne onu rozplizlou německou historku sepsanou blahodějnou dámou, jejíž neumělost strhuje třeba dobrý námět knihy, dobrý úmysl, do směšnosti parodie.

Ale nemohu Otovi oblížiti nějakou námitkou nebo ledabylou poznámkou. Podceňoval bych dobrou jeho vůli rozveseliti mne. I kdybych chtěl učiniti tak, nemohl bych; cítím, že by to nebylo ani poctivé ani upřímné.

Digitized by Google

A tak se usmívám zároveň s ním, přeji mu dobré noci a jdu do vykázané mi včera ložnice.

* * *

Chtěl-li bych do nejmenšího záhybu časového — ovšem s klamnou mírou polospánku — vylíčiti dnešní noc, mohl bych jen poukázati k tomu, co jsem anticipando jaksi — napsal shora (v závorkách) o svém přítomném duševním stavu.

Mohu dodati jen tolik, že noc přesouvala se v citelně teplém vzduchu světnice, v dešti umdlévajícím chvílemi a rozpoutávajícím se znova v zuřivě na okenní skla dorážející výpady, hrozně pomalu a mučivě, jako tupé struhadlo po obnažených výběžcích mých nervů. Měl jsem za to, že činím sensační objev; přemítal jsem o slavné svoji diagnoze; zněla v ten smysl, že jsem se roznemohl zvláštní nemocí: nocí. Stůňu nocí. Objev je přímo klassické jednoduchosti, jako právě všecky epochální objevy. Lidé, autority, chodili dlouho nevšímavě kolem něho a nikdo si ho nedovedl osvojiti. Teprv já jsem musil přijíti, pro mne byla sláva uschována. A sám jsem na sobě odpozoroval symptomy do poslední jednotlivosti, mám je systematicky uspořádány, ty poznatky velké ceny, protože, authentické.

Jaký to bude triumf můj, triumf laikův v lékařském světě! A jak zasloužený, jak blahý po tolika útrapách, po všech těch ústrcích posledních let, po celé oné krušné periodě protrpěného strádání!

Mám již formulovánu příčinu vzniku »nemoci noci«: (Nemoc Jírova, bude zařaděna vedle nemoci ku př. Addisonovy atd.) tento chorobný stav vzniká nedostatkem páteře v duševních hnutích. Jsou zevnější popudy, někdy příjemné, někdy zraňující; pak jest tu hmota, tělo a konečně vnitřní podklad, jenž se v poměru k zevnějším vlivům jmenuje páteří. A objeví-li se v určitém životním období, nebo i po celý život tato páteř nedostatečnou v odporu, vzniká »nemoc noci«.

Jedním z hlavních symptomů je ten, jejž právě na sobě pozoruji: jsem sice tělem na jediném, určitém místě, ale moje vědomí se z něho ustavičně, prchavě vzdaluje, aniž by bylo s to se skutečně vzdáliti a přece tam, kde je moje tělo, fakticky není.

Věta zní sice paradoxně, ale je poctivě pravdiva a byla mnou do poslední písmeny prozkoumána, slohově vytříbena a schválena.

Tedy kde jest skutečně moje vědomí?

Mohu k této otázce odpověděti pouze hypothésou, ač, jak se mi zdá, velmi blízkou pravdě.

Moje vědomí jest (a mátam samostatné, od animálních a prostě officielně duševních manifestací neodvislé bytí) v neznámé, námi dosud neprozkoumané a uniformovaným duševním mohutnostem nejspíše nedostupné dimensi, poletuje v bílých mlhách nad Gauris-Ankarem psychologie a psychopathie. Tam se akklimatisuje, nabývá jiného způsobu života, jiných vlastností; pozbývá své krotkosti, ano i své u nás obvyklé šedivé barvy. Stává se nespoutaným, výbušným, vše obsahujícím a obepínajícím; a přiodívá se

Digitized by Google

pestrými, od obyčejných odlišnými barvami, jež odporují zákonům lučby. —

Ale takové umístění vědomí můžeme, bohužel, pozorovati jen v nejprudčích nejvzácnějších, jen v nejzdravějších klinických případech »Jírovy nemoci noci.« Zůstává — lze-li tak říci — ideálem.

V případech průměrně probíhajících vznáší se sice chvilkově do vyšších, řídčích vrstev, ale zase je opouští, protože nemá dostatečných sil, aby se udrželo v tomto prostředí. Má momenty kyslíkové závrati, hašišového vytržení, ale klesá nazpět v rychlou, zoufalou reakci.

* * *

Pozdější poznámka.

Jest mi připomenouti, že se ve svých zápiskách nikde neřídím obvyklým občanským rozdělením času. Takové ohraničení nemá pro mne ceny; nemohu připustiti rozkouskování života jednak v úřadní hodiny vynuceně soustředěné duševní činnosti a jednak v utápění jí v lethargii spánku. Cením svůj život pouze jako celek; sen jest ku př. pro mne právě tak produktivní činností jako mechanické myšlení. Moje duše nesmí míti předpisu *n*-hodinové pracovní doby. Musí býti mou v každý zlomek slunečního času, v každé chvíli animálního mého bytí, mou ve zdraví i v chorobě.

Píši tedy tyto zápisky kdykoliv. V noci prostě povstávám z postele, rozžehuji světlo, oblékám se do županu, sedám a píši tak dlouho, dokud jsem zdánlivě nevyčerpal zcela toho, co chci vysloviti.

Poznamenávám-li však přece, kdy se co děje ve mně, činím tak jen pro pojištění paměti a potud, pokud doba denní s předmětem podávaným bezprostředně bytně, souvisí.

Děje-li se co mimo mne, děje se to pro mě vlastně jen proto, pokud odehrává se výjev ve mně. Jeho zevnitřní průběh je tedy jen druhotným.

Vše ostatní, vše to, co nemá způsobilosti do mne vstoupiti, neděje se vůbec.

Snad, pravím snad, může i takový výjev probíhat; ale spatřím-li jej vůbec, jeví se mi nejasným, zkaleným, jakoby byl promítán opoceným sklem. (Příště dále.)

Žena dvacátého století.*)

Z E. Keye přel. Ad. L. Krejčík.

Bouřné a přívalné období žen a spojený s ním sociální i psychologický novotvar jistě zasáhnou daleko do dvacátého století. Toto zápasů plné období přestane teprve tehdy, až žena nabude úplného právně rovného postavení s mužem jak v manželství tak i mimo manželství, až vytvoří se takový novotvar společnosti, že skončí se nynější soutěž mezi oběma pohlavími šťastným pro ně způsobem, a až též výdělek, jako do-

*) »Die Zeit« sv. XV. Čís. 193. str. 167.

Digitized by Google

mácí práce nabude takových forem, že nebude tak těžce doléhati na ženu jako nyní.

Teprve na konci dvacátého století dovršen bude typ ženy století devatenáctého a teprve tehdy objeví se nový typ ženský.

Mým ideálním obrazem ženy nejbližšího století jest bytost hlubokých protiv, jež dosáhly souladu, veliká různost a zase pevně sevřená jednota, kulturou proniklý tvor a přece prvotní přirozenost, silně vyslovená lidská osobnost a plné zjevení nejhlubší ženskosti. Tato žena porozumí vážnosti vědecké práce, přísného bádání po pravdě, volného myšlení a umělecké tvorby. Pochopí nutnost zákonů přírodních a vývoje, bude míti společenský cit a zájem. Bude spravedlivější než žena nynější, poněvadž bude více věděti a jasněji mysliti; bude lepší, jsouc silnější; bude mírnější, jsouc moudřejší. Dovede pohlížeti na celek a jeho spojení, při čem ztratí jisté předsudky, jež dosud zvou se ctnostmi. Stále bude udávati směr mravní, nebude však při tom hledati opory v společenských konvencích, nýbrž v zákonech své vlastní bytosti. Odváží se mysliti vlastními myšlenkami a zkoumati nové myšlenky své doby. Zmužile pozná a objeví city, jež dnes potlačuje a skrývá. Úplná svoboda jednání a všestranné vyvinutí osobnosti umožní smělé pokusy životní, energickou snahu po životě, jenž by odpovídal jejímu já, a takový život dovede také jistěji než nyní nalézti. Dovede intensivněji pracovati, odpočívati a intensivněji užívati všech radostí, jež se jí podávají, než toho dovede žena dnešní. Tak vzroste životní cit nové ženy, její zkušenost se prohloubí, její duševní život, její krasocht, její smysly se vyvinou a zjemní. Bude velmi citlivou, jemnou a bude proto moci více užívati a také více trpěti než dnešní lidé.

Vším tím dodá žena dvacátého století nové ceny společenskému životu i umění, vědě i literatuře. Avšak největší význam její kulturní zůstane přece tím, že chrániti bude lidstvo před srázy hyperkultury hádankovitostí a přirozeností, předtuchami a snahami své vlastní bytosti. Věděním zúrodní nezvědné, logikou cit, skutečností možnosti a rozborem stávající zřízení. Žena snažiti se bude o vzrůst duše, muž o vzrůst inteligence; žena rozšíří obor našeho tušení, muž obor rozumu; žena uskuteční lásku, muž spravedlnost; žena zvítězí hrdostí, muž myslí.

Žena dvacátého století nejen mnohému se naučí, ale i mnohé zapomene, zvláště ze zženštilých i zmužštělých hloupostí dneška.

S celou svou bytostí bude toužiti po štěstí lásky. Bude cudnou, ne z chladu, nýbrž z vášně. Bude vznešenou nikoli svou bledničkou, nýbrž plnokrevností. Bude smyslnou, poněvadž bude duchaplnou a opravdovou, poněvadž bude hrdou. Bude žádati velkou lásku, poněvadž sama může ještě větší milovati. Problém lásky bude působením zjemněného idealismu velmi složitým a často nerozlučitelným. Za to štěstí, jež poskytne a najde, bude bohatším, hlubším a trvalejším, než cokoliv dosud štěstím slulo. Mnoho rysů, jež vlastními jsou dnešní choti a matce, bude pravděpodobně chyběti ženě dvacátého století. Ona zůstane vždy milenkou a jen tak stane se matkou. Těžkému a krásnému umění, býti zároveň milenkou a matkou, obětuje svoje přední a největší síly; náboženstvím jí bude, připraviti blažený život. Poněvadž bude znáti a ceniti duševní

Digitized by Google

i tělesné přednosti pro zdraví a krásu, s jasným zrakem a větším citem zodpovědnosti zvolí si otce svým dětem než dnes; bude roditi a vychovávati zdravé a krásné lidi a sama bude míti více půvabu a delší mládí než ženy nynější. Bude se líbiti celý svůj život, poněvadž bude vždy život zkrášlovati. Bude se však líbiti pouze tím, že v každém věku bude zcela svou; své nepomíjející mládí, svou největší krásu zjeví jedině a pouze tomu, koho miluje. Ona bude věděti, že největším kouzlem jest kouzlo duševní a z plnosti své bytosti bude čerpati věčné obnovení toho kouzla, vždy neočekávané a nekonečně nuancované projevy své individuelní něhy a půvabu. Pouhou svou přítomností zruší tlak formy a zvyku a stvoří měnivé, svou vlastní vznešeností zušlechtilé formy života v rodině, veřejnosti a společnosti. Bude as méně mluviti než dnešní žena, avšak její mlčení a úsměv budou výmluvnější. Súčastní se vždy bezprostředně a vždy mírně, rozdílně a nezměnně, spontaně a vybraně. Bytost její řine se vírem volně a bystře ku předu, jako příval ručeje, ale právě jako tento s pevným vnitřním rhythmem. Ať se pustí jakkoli daleko — v záchvatu radosti, u výbuchu něžnosti, v opojení štěstím neb u vášni bolu, — tož přece nikdy neztratí samu sebe. Chová v sobě mnoho žen a jest přece vždy jen jedinou, ať si hraje neb směje, neb trpí, a přece se usmívá, ať září zdravím či krvácí ze smrtelných ran, ať klid neb nervové napjetí, ať radost neb slzy, ať slunce neb noc, ať chlad neb žár ji plní a z ní vyzařují.

Žena dvacátého století jest již zde v snech muže o ženě, a žena tvoří se dle mužových snů. Moderní mužův ideal ženy není žena muži podobná, nýbrž všestranně vyvinuté zjevení se věčné ženskosti. Tento nový typ ženy probleskl již sem tam, nejen v naší době, nýbrž i v minulých stoletích. V středověku psala Héloisiny listy, v renaissanci vymaloval ji Leonardo jako Monu Lisu a v 18. století vedla salon v osobě Mlle Lespinasse. V našem století zbásnila jako Alžběta Browningová písně lásky, jako Eleonora Duse-ová vystoupila na jevišti — a jako v drahokamu charakterisována byla její bytost slovem básníkovým, jímž vystižena byla osoba Rachelčina: Klidná a pohnutá.

Stockholm-Vídeň.

Martin Věžnar:

Mrak.

Setměl se pokoj, stíny se černé protáhly v klenbách
a plocha zelená, přede mnou prostřena, živá
sesinala.
Ve vzduchu čpělo cosi mstivého, vraždícího.
Zadulo z hloubky. A skla se otřásla strachem.
Vítr se prolamoval nárazy dutými dovnitř.
K oknu jsem přistoup:
V daleku nad lesy zklenul se, olověný,
v hrozivě protáhlých nozdrách,

Digitized by Google

Nesmiřitelný,
nenávist proti všem dýchající.
Zahřmělo temně. V té chvíli těžké, jež znamenala shroucení šedomodrých pěstí, které dopadnout měly železně k zemi.

Bestie Sinavá vyplula v mracích, zatřásla pěstmi, ohnula svalnatou šíji a rozpletené vlasy, jež lily se v širokých pletencích k zemi, se rozběhly od lesů v pole.
A vyvalené, vodnaté oči, podlity krví nezkrotných blesků civěly na pole ustrašená.

V tom rachot překotný se valil kdesi po vysokých klenbách.
Skrčený Strach, prolomen zahřměním sil, otřásl mokrou hřívou.

Oddýchnutí z hloubi provanulo vzduchem!

A déšť vlahý, radostný do oken zvonil
v průvodech hromových třesků.
Zpívala země.

Politika Ameriky.

V dějinách lidstva počíná nové období objevením Ameriky. Objeven byl nový svět, poněvadž byl starý lidstvu již příliš těsný. Když se byli národové středověcí v Evropě usadili, projevovali velikou rozprostranivost. Přirozeně, že do Asie. Krajiny za Kaspickým mořem a Indie staly se částí tržební oblasti evropské, když náhlý vpád tureckých jízdních praporů přerval všecky další kulturní a tržební styky. Odříznut takto od východu byl obchod přinucen hledati západním směrem nové cesty k bohatým ostrovům indického moře a do zemí zlata na dalekém východě. Již koncem 13. stol. počalo toto hledání. Kolem r. 1291 vypluli odvážní Janované Doria a Vivaldi do atlant. oceánu, aby se kolem afrického pobřeží dostali do Indie. Ale zapadli bez památky. Teprve 200 let později mohly býti nové cesty nalezeny a vlivem jich se ponenáhlu přesouvalo hospodářské, politické a kulturní těžiště Evropy z jihovýchodu na severozápad. Krátký rozmach Španělska, pozvolné klesání Italie, nedlouhé povznesení Hollandska, konečně trvalé panství Anglie jsou v podstatě účinky objevu nových mořských cest a nových dílů světa.

Evropa dovedla z objevení Ameriky vytěžiti nesmírně mnoho; dostalo se jí odtamtud několikero druhů potravin a požitin, na př. kukuřice, kakaa, vanilky, tabáku, brambor a jedné z nejdůležitějších průmyslových surovin, poněvadž skoro do nekonečna rozmnožovatelné, totiž bavlny. Ale evropští dobyvatelé si sotva všimnuli těchto neocenitelných statků, hledali výhradně a pouze zlato, na Kubě, v Mexiku, v Peru a Brasilii a odváželi si takovou nesmírnou kořist, že stihly Evropu v XVI. stol. následkem poklesnutí ceny zlata prudká revoluce cenová a hluboké sociální převraty. Všecky hodnoty stoupaly rychle a skokem, někteří jednotlivci zbohatli, massy zchudly. Na ukořistěném zlatě lpěla kletba. K nejsmutnějším kapitolám evropsko-amerického obchodování patří obchod s otroky.

Skoro po tři století byl nový svět polem vykořisťovaným. Ovšem

Digitized by Google

že za to, čím se dnes stal, děkuje evropské inteligenci, přičinlivosti, odvaze a vytrvalosti. Evropští vystěhovalci, (v tomto století 16 až 17 mil.,) vzdělali severní Ameriku. Ale právě v republice severoamerické jeví se stále větší nechuť, ano nepřátelství k Evropě. Poprve se ohlásilo r. 1824 prohlášením Monroovým, jež ovšem především mířilo proti Svaté alianci. Podle doktriny Monroovy považovali Američané za ohrožení míru a své bezpečnosti každý pokus evropských mocí rozšířiti svůj politický systém na některou část nového světa. Mimo to hlásal Monroe, že obě americké pevniny nabyvše svobody a neodvislosti, jež hájiti jsou odhodlány, pro budoucnost mají uzavříti kolonisačním plánům evropských mocí. Časem dostalo se jeho učení ještě nového, důležitého, hospodářského výkladu, a jeho negativní forma byla šťastně doplněna positivním požadavkem: »Amerika Američanům!« Toto prosté a srozumitelné heslo, uchvacujíc masy, zmocnilo se od chvíle podivuhodného hospodářského rozkvětu, jmenovitě v sever. Americe, i vůdčích duchů nového světa. Jakoby národnostní myšlenka, všude v Evropě proniknuvši, v Americe vystupovala v této podobě.

Mac Kinleyovým tarifem z r. 1890 byl znesnadněn evropský dovoz nejen do Sever. Ameriky, nýbrž zamýšlelo se uzavříti mu trhy i středo- a jihoamerické poskytnutím zvláštních výhod mezi státy americkými navzájem. V jedné řeči v dubnu r. 1891 naznačil tehdejší president Harrison cíle těchto snah těmito slovy: »Jsme dosti silni a bohati, abychom pomýšleti mohli na větší podniky, na které naši státníci v uplynulých dobách nemyslili. Kdybyste s tím byli spokojeni, aby národové evropští zmocnili se vší tržby v republikách na jihu od nás, nebyl bych s tím spokojen já. Tato tržba právem patří nám a sice jak sousedstvím a pohodlným spojením, tak i sympatií, jež víže tuto polokouli, na které není ani jediné monarchie.«

Až posud snahy panamerické neměly celkem velikého úspěchu, ale přece trvají. Nový Dingley-Tarif z r. 1897 nezapomenul na vzájemné úmluvy mezi americkými státy a stížil evropský dovoz daleko více, než před tím kterýkoliv jiný. Kdyby se časem podařilo ustavení jediného amerického celního území, jež by se Evropě co nejvíce uzavřelo, nezůstalo by to bez hlubokého vlivu na hospodářský rozvoj evropských států. Evropa si zvykla odebírati z Ameriky četné potraviny, jichž sama vůbec nepěstuje anebo jen velmi málo, kávu, bavlnu, petrolej, obilí, maso a j. a výměnou za ně posílati do Ameriky tovary svého průmyslu, jichž vyrábí daleko více, než může sama spotřebovati. Ovšem nelze si tak lehce ani pomysliti, že by tato ohromná směna zboží mezi Amerikou a Evropou mohla býti státními úmluvami a opatřeními zastavena. Tak silné a vžilé národní potřeby nedají se od zeleného stolu potlačiti. Nicméně může Evropa mnohem tíže postrádati kávy, bavlny atd. než Amerika průmyslových výrobků evropských. Není možno rázem přetnouti všechny ty zavedené tržební již styky; za to však pozvolna budou moci býti uvolňovány a tuto možnost, ano tuto pravděpodobnost třeba v Evropě zavčas vzíti v počet. Nic nedovede Yankejce odvrátiti od politiky, která jest tak populární a mnohoslibná, jako jest amerikanism ve všech směrech.

Jižní Amerika jest sice v každém ohledu samostatným územím pro

Digitized by Google

sebe, ale převaha Severoamer. Spojených států nad jihem jest příliš veliká. Majíc 71 mil. obyvatelstva má severoamerická republika více jak polovici všeho obyv. amerického. Vedle toho jsou ostatní státy navzájem nesjednoceny, tu i tam slaby a kolísavy. Zhusta jsou vůdčí a vlivné kruhy těchto států v područí podnikavého kapitálu severoamerického, jenž se pro zisk žádné korupce neštítí a k vůli němu si hledí i zjednati zásluhy politické, jako v Chile, Argentině, na Kubě, Haiti a konečně v Nicaragua, kdež při stavbě průplavu hrál první úlohu.

Kdo v Evropě doufá, že severní Amerika se zasadí o svobodu obchodu, necht se přichystá na sklamání. Ve svých dějinách celní politiky Spoj. států dokázal Taussig, prof. při Haward-universitě, že severoamerická celní politika zůstane pode vlivem kartelů a ringů, jakož i z příčin finančních na dlouhou dobu ochranářskou, a že až posud každý pokus o mírnější systém měl rychle v zápětí další postup na dráze ochranářské (Mac Kinleyův tarif byl zmírněn tarifem Wilsonovým, ale hned na to zvýšen Dingleyovým), a konečně, že ochranářská politika severoamerická nedospěla ještě konečných svých hranic.

Zatím stává se i severoamerický průmysl za systému ochranářského stále schopnějším vývozu a zabírá evropská tržiště. Některé severoamerické tovary, jako plech, litina, plynové roury, ocel, měď, pilníky, jisté stroje, kola, kůže na podešve, obuv a j. přicházejí v ohromném, stále přibývajícím množství na trhy evropské a činí již evropskému průmyslu velmi citelnou soutěž.

Kdyby Dingleyův tarif trvale znemožňoval vývoz z Evropy do Spoj. států a naproti tomu vývoz ze Spoj. států do Evropy nerušeně trval a stále se zmahal, mělo by to vedle dalšího zhoršení tak již nepříznivé obchodní bilance povážlivý vliv i na evropský trh peněžní. Počátky toho jsou již patrny. Podle výkazů statistického úřadu ve Washingtoně vyvezly Spoj státy do největších evrop. států r. 1896—97 zboží za 1471 mil. zl. a přivezly odtamtud za 646 mil. zl. Ze směny zboží s Evropou měly Sp. st. r. 1896—97 aktivum 825 mil. zl. Ve čtyřech letech před tím nebyla obchodní bilance Spoj. států s Evropou průměrně nikterak nepříznivější, takže Spoj. státy jen v posledních 5 letech vytěžily na Evropě čistých 3—3½ miliard zl. Následek toho musil tedy býti silný odtok zlata z Evropy do severní Ameriky. Nicméně z počátku nezpůsobil citelnějších potíží na evropských trzích, díky hlavně výnosnosti jihoafrických zlatých polí. Dá se však i jinak ještě vyložiti ten nápadný zjev, že nebylo posud na evropských peněžních trzích následkem obchodní bilance evropsko-severoamerické citelnějších nesnází, porovnáme-li totiž podrobněji tržební bilance jednotlivých evropských států se severní Amerikou. Tu vychází na jevo, že výměna zboží mezi sever.-amer. republikou a státy na evrop. pevnině byla až posud celkem dosti v rovnováze. Veliká aktiva Spoj. států pocházejí z jejich vývozu zboží do Anglie, jejížto vývoz do Spoj. států byl r. 1896—97 kol 408 mil. zl., kdežto přívoz kolem 972 mil. zl. Všechen skoro deficit severoamer.-evropské tržební bilance má tudíž hraditi Anglie. Jak tomu všechno nasvědčuje, dálo se to posud bez jakýchkoli obtíží. Angličané mají spousty severoamer. cenných papírů, kolem 8 až 12 miliard zl. Mimo to jsou uloženy značné anglické kapitály v severo-

Digitized by Google

amer. podnicích. Škoda, že není spolehlivé statistiky v té příčině. Jest však možno za to míti, že Anglie má z cenných papírů a z ostatních, jiným způsobem ve Spoj. státech uložených kapitálů, dosti veliké důchody, aby jimi uhradila deficit své tržební bilance.

Ale jak bude potom, až Spoj. státy dovoz tovarů evropského průmyslu ponenáhlu zarazí a připraví Evropu o ten jediný prostředek platební, jímž může zaplatiti svůj přívoz plodin hospodářských? Již r. 1881 zmínil se o této možnosti duchaplný národohospodář Lorenz Stein ve svém spise »Die drei Fragen des Grundbesitzes und seiner Zukunft« a pronesl náhled, jakmile by severní Amerika znemožnila a zarazila přívoz z Evropy, že by nezbylo ani evropským státům, než se vší bezohledností celní politikou potírati severoamerický přívoz tak dlouho, až by onen egoistický systém byl zrušen. Podle názoru Steinova má, ano musí býti tento boj veden na základě mezinárodního dorozumění v Evropě. Co evropské státy k tomu konečně přiměje, jest podle Steina finanční ohrožení Evropy. Neboť Evropa by nemohla konečně cizí přívoz ani zaplatiti vlastními penězi, a budou to právě evropské banky, jež budou se dovolávati ochrany zemědělství proti ochraně průmyslu amerického a také ji vymohou na základě vývozu drahého kovu. I v kruzích bursovních se připouští, že stále větší odtok zlata z Anglie do severní Ameriky bývá hlavní příčinou nesnází na evropském peněžním trhu. Kdyby se to ještě zhoršilo, nastal by okamžik pro evropské státy, jež r. 1897 tak již nad 300 mil. zl. za větší přívoz severoamer. obilí zaplatily, aby pomýšlely na společná opatření odvetná.

Krajané v cizině a otázka vystěhovalectví.

R. 1894 byl založen ve Vídni spolek »Rakousko-uherská koloniální společnost«, jehož účelem má býti navázat styky se všemi vystěhovalci z Rakouska, vystěhovalce radou i skutkem podporovati a rozšiřovati pole odbytu rakouských výrobků. Spolek si opatřil zajímavé a poučné zprávy o vystěhovalcích, poměrech, ve kterých žijí a o poměrech zemí, kam se vystěhovalecký proud ubírá; některé z nejzajímavějších vyšly ve vídeňském Sborníku pro národohospodářskou politiku, odkud čerpáme.

Příčinou vystěhovalectví jsou po většině trudné výdělečné poměry v evropských státech. Skoro všechny vlády států, odkud se vystěhovalci ubírají, snaží se vystěhovalcům poskytovati ochranu i pomoc. Ujalo se všeobecně již přesvědčení, že vystěhovalectví, není-li samo sobě zůstaveno, ale řízeno a uvedeno v příslušné dráhy, může býti pro mateřské státy k užitku. Politika koloniální zmocnila se myslí všech vlád evropských, a každá z nich hledí nyní na vystěhovalce jako na vlastní předvoje kolonisační. Vyhledává také v tom prospěch, aby vystěhovalec byl v hospodářském styku s rodnou zemí svojí. Země, kam se tento ubírá, získávají ovšem na kulturním vývoji přírůstkem cenné pracovní síly, inteligence i kapitálu. Z té příčiny jest organisované vystěhovalectví výborným prostředkem k podpoře tržební politiky státu, hledajícího roz-

Digitized by Google

šíření odbytu pro své výrobky. Vedle oficielních úředních a vládních institucí pečují o to i společnosti soukromé, neboť každý v cizině žijící příslušník, ať jest již v Cařihradě, v Paříži, v Římě či v Uruguayi a na Kapsku může se státi vhodným prostředníkem a pomocníkem těchto tržebních záměrův. Náš český vývozní spolek opírá se většinou o informace a pomoc krajanů v cizině žijících a chopil se této praxe se zdarem. Jest možno, že časem v organisování pokročí, bude snad i donucen k tomu, ujati se práce i v tom směru, ve kterém vídeňská společnost působí. Angličané, Němci i Švýcaři — a tito právě proto, že nemají žádných kolonií — ocenili již dávno praktickou důležitost spojení s krajany v cizině a dovedou z toho dobře těžiti. V Anglii jsou na př. Imperial Institute, Colonial Institute, Geographical Society, jichž hlavním úkolem jest udržovati a pěstovati takovéto styky, a členy těchto institucí jsou většinou krajané žijící v cizině. I nám by snad prospělo — právě poněvadž nemáme vlastních kolonií, mohlo by se žertovně dodati — následovati jich příkladu.

Stát, jenž zákonem žádné překážky vystěhovalectví neklade, musí zcela přirozeně hleděti k tomu, aby vystěhovalcům dle možnosti poskytl ochrany a podpory. V té příčině nejvydatnější pomoci mu mohou poskytnouti soukromé spolky a kolonisační společnosti. Tak v Anglii jest činnost shora jmenovaných institucí státních vydatně podporována spolky »Emigrants Informations Office«, v Belgii »Service de Renseignement concernant l'Emigration«, ve Švýcarsku »Das eidgenössische Auswanderungscommissariat« a j.

Rakousko jest v řadě států, odkud emigrace proudí, na místě čtvrtém. Vystěhovalci rakouští ponecháni většinou sobě samým, přicházejí do rukou agentů paroplavebních a zámořských jako bezbranná kořist, takže nezřídka o všechno přicházejí. Vídeňské kolonialní společnosti poštěstilo se během 2 měsíců vymoci z rukou agentů 3000 zl., neoprávněně ulovených peněz, a vrátiti je vystěhovalcům, Ovšem i velice prospěšně může společnost působiti, bude-li sváděti proud emigrace tam, kde ji na ten čas nejvýhodnější kynou podmínky.

Z vystěhovalců rakouských se vrací domu jen velmi malá část, za to v Uhrách vrací se vystěhovalci na mnoze pravidelně, tak že opouštějí vlast jen na jistou nedlouhou dobu. Jsou to hlavně Slováci, jež z jara se ubírají za výdělkem do dolů a továren pensylvánských, kdež denně vydělávají, jsou-li spatné časy, 2—2½ zl. a jsou-li dobré 5—6 zl.; na zimu se pak vracejí s úsporami 500—1000 zl. Polští vystěhovalci zasílají domů peníze a došlo na př. r. 1891 prostřednictvím tří poštovních úřadů 237.000 zl. Nicméně hledí-li se na věc s jiné stránky, mnoho-li totiž vystěhovalectvím ze země uniká pracovní síly a kapitálu, vychází, že v celku jsou ztráty veliké. Vystěhuje-li se průměrně ročně 50—60.000 lidí, jako z Rakouska, jest ztráta 50—60 mil. zl.

Největší proud ubírá se přes Hamburg a Brémy, také přes Amsterodam, Antverpy a Rotterdam do Sever. Ameriky, přes Janov, Bordeaux, Havr a Marseil do Ameriky jižní, především do Brasilie. Společnost popírá, že by osud vystěhovalců byl venkoncem smutný, naopak většině jich bylo by malou pomocí velmi snadno založiti si pohodlnou existenci.

Digitized by Google

V sev. Americe jest sice značné přelidnění a veliká konkurence sil pracovních, ze kteréž příčiny byly již i navrženy zákony, které měly vystěhovalectví z Evropy zaraziti. Spoj. Státy nebudou však moci tak snadno těmto návrhům vyhověti, poněvadž pro svá ohromná území na západě a jihu budou potřebovati dlouho ještě nových pracovních sil z ciziny. Mají pouze kol 70 mil. obyv., ač jsou 17krat větší Německa; na jedné angl. čtverec míli bydlí 17 obyv., kdežto v Německu 234.

V žádné zemi světa nežije lid, zvl. třída pracovní tak dobře jako v Sev. Americe. V Americe je výdělek, jak statistika dokazuje o $^2/_3$ větší než jinde, také si tam jinak žijí. Dělníkovou snídaní jest káva, vejce, pečené maso, pečivo, ovoce. K obědu polévka, pečeně, čaj, pivo, zákusky. K večeři maso se zeleninou, čaj, pivo. Platí v restaurantu za dobrý oběd 25 centů, za víno, pečeni a pod. 5—20 centů. Průměrná mzda dělníka jest ročně 600 dolarů. Tak vydělá krejčí průměrně 550, obuvník 560, pekař 475, zedník 690 dolarů. Sluha má mimo stravu a byt týdně 10 dolarů, služka 9 dol. Denní mzda jest 1·25—1·60 dol. Činže se platí za 2 místnosti 6, za tři 8 dol. měsíčně. Malé jednopatrové rodinné domy s 4 místnostmi bývají pronajímány měsíčně za 6—10 dol. Na prodej jsou i se zahradou za 11—1500 dol. I dělníkům jest možno si malé domky opatřiti za měsíč. splátky po 10—15 dol.

Jest tudíž na bíle dni, že pro řemeslníky a tovární dělníky jsou poměry příznivé. Za to jest co nejdůtklivěji zrazovati od stěhování do Ameriky účetním, písařům, učitelům, studentům, důstojníkům a p. Ovšem že již dávno není Amerika útočištěm pro lenochy a ničemy. Nejpříznivější půdu má však zemědělec. Teprve třetina půdy jest osazena farmáři. Všechna ostatní půda čeká na dělné ruce. Není nižádnou obtíží opatřiti si půdu od státu. Každý státní občan americký, jakož i každý, kdo se jím státi zamýšlí, má právo na 160 akrů neobdělaných ještě pozemků státních. Oprávněnost k držebnosti nabude však teprve tehdy, když byl prokázal, že na získaném pozemku 5 let žil a jej vzdělával anebo vzdělávati dal. Každý přistěhovalec pak může si opatřiti 160 akrů pozemků v prériích anebo si pojistiti právo na jistý pozemek. Od železnič. společností možno si opatřiti pozemky po obou stranách dráhy se táhnoucí za 2—5 dol. za akr, také na splátky. Pozemky tyto jsou výhodnější než jiné, poněvadž možno plodiny snáze dopraviti drahou na trh.

Nežli kdo farmu založí, učiní dobře, aby někde na farmě pracoval jako dělník a obeznámil se s novým způsobem hospodaření. Výlohy při založení farmy jsou asi pro svobodného 700 zl., pro ženatého (rodina 5 osob) 1500 zl. Každý osadník měl by míti alespoň tolik, aby si mohl opatřiti nejnutnější nářadí polní a domácí, dobytek, jakož i postaviti první obydlí a až do žní se zásobiti nejnutnějšími potravinami. Počátek jest těžký, ale rázný farmář, zvl. má-li pracovní síly jako na. př. dorostlé děti, může se státi brzy poměrně zámožným. Podnebí se valně neliší od našeho a mimo to setká se s krajany a snadno v poměry nové se vpraví.

R. 1895/6 vystěhovalo se z Rakouska do Sp. Států 65·103, r. 1896/7 33·031 osob. Generál. konsulát v N. Yorku napočetl r. 1891 všech přistěhovalců z Rakouska na 700.000 osob. Z těch nejvíce zachovali svou národnost Čechoslované a Poláci. Chicago platí za druhé největší město

Digitized by Google

polské. Čechoslované stěhují se hlavně do států Illinois, sev. Ohia, Jowy a zvl. Nebrasky, kde jest již silná česká kolonie. Pro mnohé obory, zvl. do tabákových továren, do závodů obuvnických a ke stavbám jsou velmi hledáni. Jsou prý obratní, pracovití a střídmí, ač ne prý zvláště snášenliví. Nejdůležitější českoslov. kolonie jsou dle citov. konsulátní zprávy a) ve státě Dakota: Walsh County a Bon homme County s 800 rodin; b) ve státě Illinois: Chicago a okolí s 8000, Will County se 150 a porůznu 100 rodin; c) v Kansasu: Ellsworth County s 349, Republic County s 296 rodinami; d) v Massachusetsu asi 150 rod.; e) v Michiganu kol 500; f) v Minnesotě asi 3000; g) v Missouri asi 2000; h) v Nebrasce as 10.000 rodin (v Douglas County s hl. městem Omahou as 6.100 rodin); i) ve státě New Yorku 14.500 rodin (z toho v městě N. Y. 11.000); j) v Ohiu 21.000 (z toho v Clevelandu 20.000) rodin; k) v Pennsylvanii as 800 rodin; l) v Texasu 260, m) ve Wisconsinu 3900 rodin.

V Sev. Americe vychází 33 českých časopisů v nákladech 3000 až 8500 expl,, 22 polských 2300—9000, 4 slovácké 3000—3900. V Chicagu vychází 10 českých časopisů: Amerika, Amerikán (8500 odb.), Čechoslovan, Denní Hlasatel, Duch Času (7500 odb.), Křesť. posel, Listy, Snaha, Svornost (7000). Týdenní Hlasatel. V Omaze tří: Hospodář (7400 odb.), Pokrok Západu (7400), Pokrok Západu. V New Yorku šest: Hlas Lidu. (5000 odb.), Listy, Neděl. Hlas Lidu (7000 odb.), Nedělní Listy, Sokol Ameriky, Týdenní Hlas Lidu (8000) a j. Časop. Slovák v Americe, vycház. v New Yorku, má 3000 odb.

Jako časopisectví jest i spolkový život v rozkvětu. Tak v St. Louisu jest 45 českých, slovinských a polských spolků, t. zv. lože, zpěvác., tělocvičné, střelecké, divadelní, politické a ženské spolky. Vedle toho jsou tu 4 církevní obce, 1 evangel. a 3 katolické, jedna z nich vydržuje velikou školu, Bethlehem Congreg. Church, St. John of Nepomuk, St. Venceslaus Church. Některá jména čes. spolků v St. Louisu: Grand Lodge Bohemian, Slavonian Benevolent Association, Slovan Lodge No. 1., Missouri Lodge No. 2, Šumavan Lodge No. 21, Sokol Lodge No. 23, Grand Lodge Bohemian Ladies Aid Society, Slovan Dramatic Society, Božena Němcová Lodge, Břetislava Lodge, Ladies Altar Society, Knights (rytíři) of St. John of Nepomuk, St. Aloysius Young Men's Benevolent Society (Dobročinný spolek jinochů sv. Al.). Žižka Council, tělocvič. spolek Bohemian Catholic, pěvec. spolky Hlahol, Lumír, Sv. Cecilie, Vlasta; Boh. Republ. Club of 11. Ward (politic. spolek) a j.

V Chicagu jest 8 českých, 10 polských církev. obcí, česká konservatoř, polské Národ. Museum, 31 česk. loží, všech spolků čes. vůbec 57. Jména spolků: Věrnost, Praha, Rovnost, Jungmann, Jiří Poděbradský, Říp, Vyšehrad, Česká koruna, Čechové na křižovatce, Vlastenec, Bratří Svobody, Jan Neruda, Jos. Barák, Palacký, Samo, Krištof Kolumbus, Vojta Náprstek, Jan Hus a j. (Příště dále.)

Digitized by Google

Rozhledy po literatuře, umění a vědě.

Literatura.

Karel Sezima: **Kouzlo rozchodu.** Sensitiva. (Nákl. vlastním.) — Když jsem přečetl prvých několik stran této knihy, věděl jsem hned, že stojím před příjemným dobrodružstvím, jakého je českému kritikovi popřáno zřídka, a když jsem ji zavřel, nepochyboval jsem už o tom, že jsem se tu seznámil s novým mužem pro naše umění prósové, s duší vzácné u nás umělecké noblessy a skvostným exemplářem jistých formací psychických, které chci dále označit. A chci být dokonce tak ješitný a přiznat se, že jsem cítil i své osobní uspokojení a jakési dostiučinění při četbě tohoto románku z elegantního světa. Několikrát v poslední době jsem našel příležitost ukázati, jak trpí naše nejmladší prósa tím, že se jí suggeruje jako povinnost a podmínka uměleckosti, aby utíkala z reality a tvořila vedle ní a proti ní. Ukázal jsem k tomu, jak pod vlivem těchto naskrze nesprávných pojetí rozbředají se právě ty práce prósové, které vystupují s největšími pretensemi na uměleckost a psychičnost, na dutou rhetoriku a jak nedostatek vnitřní plnosti je v nich marně nahražován bujnými vegetacemi slov. A ukazoval jsem dále k potřebě, aby nebyly s takovým pohrdáním opouštěny genry, které vyžadují na umělci, aby nestál od reality odvrácen, ale aby jí dal, co jejího jest, a aby v čestném s ní zápase pokusil se v nových moderních formách stylových uskutečňovat starý, věkověčný ideál umění: vzájemné prolnutí, prohnětení a slití subjektivního s objektivním, psychického s reálným. Nemohl jsem vědět, že moje do neurčita pronešené přání bude tak brzy splněno. Pan Sezima jest, tak doufám, muž, který by mohl naší próse pomoci na nové lepší dráhy. Je to básník neobyčejného daru sensitivity, náladové jemnosti a nervového vznícení — má tedy všeho, co jej činí »moderním« comme il faut — ale který přes to, ba lépe právě pro to cítí s náruživým rozkošnictvím každý dotyk reality stokrát intensivněji než kdo jiný a který zpívá její rozkoše a krásy v úsečných, neobyčejně určitých a sytých postřezích. Znáte zajisté takové parné letní dni, kdy vaše smysly a nervy v elektrické lázni rozpáleného, dusného vzduchu nabývají zvláštní ostroty. Všecko cítíte a vnímáte v takových chvílích intesivněji: modř oblohy, nakyslé vůně ovoce, mdlé parfumy, svůdnost žen, chladivost nápojů a svěží zápach řek. Každý dojem zařezává se vám do nervů se zvláštní libou palčivostí, která však je provázena spodním přízvukem bolestnosti a nervosního neklidu. A představte si nyní talent, u něhož tento stupeň smy-

Digitized by Google

slné citlivosti je vyvinut na nejzákladnější, nejdůležitější rys celé povahy a máte pana Sezimu. V »kouzlu rozchodu« vypravuje krátké dobrodružství srdce a smyslů spisovatele, jenž na villegiatuře zapřede poměr s vdanou ženou, jen tak od června do podzima. Letní příroda, ovzduší elegance, láska krásné ženy, všecky tyto tři proudy rozkošných dojmů, jimiž naráží realita na periferie jeho duše, jsou reprodukovány v řadách genrů tak intensivních a sytých, jakoby se tu hebké čísi prsty dotýkaly citlivé nějaké pokožky anebo jakoby se chtivě a dráždivě dávalo lehtat živé maso. Tak jsou smyslné tyto suggesce, že vyvolávají přízvuk libosti přímo fysické: je vám při této četbě, jakobyste otrhávali lahodné bobule hroznu anebo jakobyste ostrým nožíkem se zařezávali do dužiny sladkého ovoce, z něhož stříká rudá vonná šťáva. Jedním slovem tedy: to nejsilnější, nejdychtivější přilnutí k realitě, ta nejhoroucnější, až do závratna stupňovaná žízeň nervů ssáti med z jejích květů. Ale co víc, pan Sezima přináší si hned na ponejprv hotový stylový útvar, jenž se s touto vnitřní jeho schopností ku podivu kryje: dikci neobyčejné plastiky, lepící se jako mokré průsvitné roucho ke kypícím formám nahého těla; s rhytmem, který věrně provází každou modulaci nervů a nálad; s profily tesanými jako do mramoru — pravé to dobrodiní pro čtenáře, unuděného a unaveného tou monotonní, široce nadmutou, ale v jádru bezobsažnou, bezpáteřnatou a měkkýšovitou dikcí, která se u nás v poslední době vydává za nový, jediný a samospasitelný umělecký styl. Nevím tak hned v naši próse příkladu, aby dovedl kdo tak rychle a při tom s takovou určitostí a noblesou skizzovati ženské profily. Anebo všimněte si toho dojmu skulpturální přímo plastiky, řekne-li pan Sezima: . »Každý pohyb šeptal něco o jejím těle« anebo zachytí-li jediným lehkým tahem takto ráz letních dnů: »Dny prázdného modra a syté žluti. Škubavě mihotavá polední parna. Utichlé, horkem ohromené, horkem přidušené noci bez větrů . . .« anebo té rozkošné dráždivosti, s níž působí obraz: »Měkké růžové tmy pootevřených dívčích úst zapalovaly se radostí . . .« To jsou věty, které vybírám náhodně a na každé stránce najdete jiné podobné. — Ale tu mluvím pořád jen o jedné stránce talentu p. Sezimova; té kterou je nakloněn k realitě. Mohli byste se snad domnívat, že je nějakým »objektivním realistou« starého překonaného genru. Je tomu však právě naopak. Nezapomeňte, co jsem pravil hned zpočátku: že je sensitif a básník. Cítí-li realitu s tak neobyčejným stupněm intensity, cítí právě tak svoje nitro. Mějme na mysli, že to leží ostatně už v povaze dojmu, cítiti jím z jedné strany dotyk reality, ale s druhé strany uvědomovati si, že jsem to já, který jej cítím. Povahy dojmové jsou proto zpravidla také povahami analytickými. Ssají rozkoš dojmů, ne však bezprostředně jako jedinou velikou lázeň, v níž by ztrácely vědomí na sebe, ale naopak: jejich intelekt je stále na číhané; osamocuje, oceňuje a ohraničují každý požitek. A ohraničiti jej znamená viděti jej hasnout a zanikat a cítit už předem prázdnotu, která po něm nastane. Sotva že rek p. Sezimův spočinul na prsou své krásné milenky, už cítil jak »nějaký vzdálený hlas rodil se mu v duši«. A tyto předtuchy budoucího prázdna a zklamání hlodaly pod povrchem jeho lásky tak dlouho, až mu ji otrávily a až zahořel nenávistí k ženě, která nalezla v této lásce

Digitized by Google

úkoj své bezprostřední smyslnosti a která ničila v něm umělce a urážela jeho vyšší spirituelnější představy o lásce. S touž intensitou vnímavosti, s níž rozkoš přijímal, cítí nyní její hasnutí a smutek její marnosti. Nezbytný to závěr každé poesie nervů. Jen ideje jsou věčné a obsáhlejší než Já — jen ony ho mohou rozšiřovat a povznášet k vědomí nesmrtelného, nepomíjivého života. Ale pocity nervů jsou jen dětmi okamžiku a s okamžikem hynou a ve svém umírání odnášejí s sebou kusy masa a krůpěje krve básníkovy. Kdo na ně postavil svou věc, postavil ji na bubliny. Kdyby sebe žádostivěji tiskl se k ňadrům reality, bude to stále jen prázdná maska, již bude objímat, a v rukou zůstane mu jen závoj staré klamivé bohyně Majy. A proto nechytá toto nervové umění p. Sezimovo přese všecku svou dychtivost, nikdy kořenů reality, jejího hutného jádra, nedospívá nikdy k pocitu její plnosti, jejího svalnatého kypění a její věčnosti, ale cítí ji dutou, prázdnou a šalebnou. A všecka ta plastická slova, ty ostře řezané profily vět, všecko toto úsilí stilistické dává jen tím mocněji cítiti prchavost zjevů, které jím jsou zachycovány. Ty věty svítí jako ony hvězdy, jejichž paprsek dopadá k nám, ale jejichž žár dávno pohasl a které kolotají jako černá mrtvá tělesa v prázdnotách všehomíru. A z těchto živlů smyslové rozkoše a ostnu její prchavosti a prázdnoty je utkáno »kouzlo rozchodu«. Totiž přistupuje k němu ještě třetí jeden živel. Umělec rozchází se s milenkou nejen proto, že láska její ztratila pro něho svůj půvab a že v ní vidí na konec svou nepřítelkyni a ničitelku, ale z přirozené reakce proti této nepřetržité koupeli smyslů a nárazův hmoty vylétá intelektem vysoko do sfér čisté duchovosti a oslavuje si bolestnou tuto prohru platonickými sny. To není nic neobyčejného u takovýchto nervových sensitivů; od orgií smyslů k abstraktnímu idealismu a mystice bývá u nich jen jediný krok. Rek p. Sezimův opouštěje své erotické dobrodružství, zanechává ženu za sebou jako hmotu, jako něco nečistého a nižšího, a kouzlem tohoto rozchodu je vědomí, že duch jeho sám sobě stačí, že je tvůrčí a vítězný a toto opojující vědomí stupňuje se na konec až k pathosu žalmů, podobných oněm, jaké si pěje hrdina Annunziova »Triumfu smrti«, knihy to, která svým druhem sensibility a pojímáním erotiky zdá se mi býti hlavním asi zdrojem inspirace p. Sezimovy. Jen že jeho hrdinu žena nezničila, poněvadž se jí vymkl a raduje se ze své samoty. Celá tato episoda jeho života leží za ním. »Vlny se zavřely a kruhy se šířily nad čímsi mrtvým, co kleslo ke dnu.« Ale může stačit tento závěr? Můžeme uvěřit, že tento platonism a individualism není jen nová illuse? Kde je záruka, že náš rek se nedá vlákat do nového varu svých smyslů, hned třebas na nejbližším příštím letním pobytu? Nebylo by bývalo lépe, nechat vyznět celou tu prázdnotu a marnost lidského požitku, která se beztoho ozývá i pod tímto konečným stlumením, v celé její hořkosti smutku a nesplněné touhy? A pak, v těchto pasážích, které mají být pokusem o čistý lyrism psychický (a které často upomínají na styl pí. Růž. Svobodové) není p. Sezima ještě tak vládcem svého stylu jako tam, kde na něm hoří polibky reality. Měl by jí proto zůstati věren a pokračovati v tom, k čemu je přítomná kniha tak krásným náběhem: chytati vřelé, ale prchavé dotyky skutečnosti a dáti jim ztuhnouti v krásné stylové formy, které

Digitized by Google

nezhynou. Proměňovati zažité dojmy v sugestivní umělecké značky a zanechávati na dně delikátní a ušlechtilou bolest nad klamivostí krásných zjevů a marností illusí. Ale nezůstati při pouhé dojmovosti, nepojímati duši jen jako rej jisker, přeskakujících vrtošivě po síti nervové, ale hledati její slohy ideové a ethické, a dojíti po nich k vědomí, že život není jen prázdná a pomíjivá esthetická hra, že má svůj plný obsah a jistý úděl věčnosti. Ale už tak, jak se touto knihou presentuje, jeví se pan Sezima jako umělecký talent vzácného nadání a neobyčejné vyspělosti.

Kj.

— **Volné Směry.** V červnovém čísle otiskly V. S. prohlášení, na něž svolilo dáti podpisy několik mladších literátů (ač ne všichni, již byli o to žádáni), ve kterém po polemikách mezi pp. Šaldou a Krejčím s jedné a p. V. Hladíkem s druhé strany a po projevech na schůzi mladé inteligence (viz Rozhl. č. 16. »Čí jest Národní divadlo«) se od osob v těchto projevech nesúčastněných hlásá politování, že padla slova nenávisti a urážek. »A proto, ač většina nás je dosud mladých, přece bouřící se hořkost v nitru nutí nás říci, že protestujeme proti profanování čistého oltáře umění před slídivými zraky vzdálených davů, tak ochotných užíti smutné skleslosti společenského taktu mezi spisovateli za důvod své lhostejnosti k umění vůbec.« My jsme také pro caritas, ale z jiného důvodu. Ctihodný názor, jejž V. S. prohlašují, zavání příliš duchem maloměstského spolkaření. Pánové, buďte slušni, co pak si lidé pomyslí? Nebudou chodit na naše zábavy a věnečky. Vynadejte si tamhle někde v zadním pokojíčku anebo za dřevníkem, ale ať se o tom nikdo nedozví. — O takovou podmínečnou a praktickou caritas nestojíme. Dalo by se o ní říci: nemá-li »vzdálené davy« nic jiného k umění tak poutati, jako podle pokynů »Dobrého společníka« vsugerovaná jim úcta k osobám literátů, bude se třebas dobře dařiti umělcům, ale možno že špatně umění. Mám dojem mimochodem, že se o tom ve V. S. dosti dobře neví. V. S. jsou orgánem umělců v první řadě a pak teprve umění. Jinak by V. S. nemohly právě měsíc po té, když s indignací mluvily o »slídivých zracích«, ukázati tolik směšné malichernosti, aby srovnávaly dva referáty v Rozhledech (z čís. 10. a z čís. 18.) o dvou různých výstavách ode dvou různých referentů a na základě toho redakci Rozhledů s jesuitskou poťouchlostí vyslovily uznání, že »p r o p u s t i l a (!) tak vřele psaná slova« o českých umělcích. Pan Klusáček zapomenul v čís. 9., co v čís. 8. slavnostně hlásal: »Několik osobností, které mají příležitost uveřejňovati svá mínění, dospělo ve způsobu uplatňování svých náhledů k tónu, každou uměleckou duši kompromitujícímu.« Vyslovuje dnes se sladkým úsměvem dvojsmyslnosti a »propouští« tu nepřímo něco, co se nesmí odvážit říci přímo. Kompromitoval se — v nestřežené chvíli větřík nazvedl cíp togy a ukázalo se něco šeredného pod ní. Čtěte pozorněji své Volné Směry, p. Klusáčku, jsou tam leckdy dobré pro Vás rady. — Pro čtenáře, již nejsou tak zasvěceni, jako je pan Klusáček, budiž doloženo, že v referátě o výstavě Manesa v únoru t. r. vyslovil zesnulý básník a malíř p. K. Hlaváček svůj celkový dojem o rázu mladého umění českého. Výstava chtěla býti representací kolektivní, mladší české umění se tu představovalo, v blízkých Manesu Radikálních Listech se mluvilo o »secessi Manesa« (čís. 12. R. L.) atd. — p. Hlaváček charakterisoval celek, bez postranních záměrů a poťouchlostí. Mluvil o u m ě n í, nedotýkal se lidí-umělců, neměl k žádnému z nich nejmenšího nepřátelství, neznal se s nimi osobně. O tom a onom zvlášť se nezmínil, ač toho snad zasluhovali. »Tak nezasloužili«, praví se ve V. S., »zmínky v referátu o Manesu ani Holub, ač v témže čísle Rozhledy uveřejnily reprodukce jeho prací

Digitized by Google

ani Slavíček, ani Šimůnek, jimž při jiných příležitostech zrovna tak jako Alešovi a Úprkovi Rozhledy věnovaly nadšené články, ani Braunerová«. — Jak je to malicherné! Vždyť Rozhl. budou míti o Holubovi a o Braunerové studii, jako jsme měli o těch ostatních, p. Klusáčku. Buďte jen klidnější. A také o Vás bude essay — přestanete-li se kompromitovat, jako tentokráte. *J. P.*

— **O nás pro nás.** Došel nás od jednoho z nejnadanějších českých umělců malířů tento přípis: »Byl jednou jeden, mohl bych začíti, ale naschvál ne, vypadalo by to příliš pohádkově, já chci něco pravdivého. Míním tu poněkud poodkrýti netečnost a nepozornost našich kruhů, jimž blaho obce umělecké k srdci přirostlo. Nutí mne k tomu boj o vezdejší potřeby, jichž je třeba všem na světě žijícím tvorům. Známo, že člověk se tak dlouho klidně dívá na vše, dokud nehlásí se u něho bída s nouzí. Jakmile ti se dostaví, podléhá po krátkém boji i vůle neobyčejná. Co tu tedy platno filosofování o přemahání a zapírání se? Pravý umělec prý musí dovést přemoci hlad, bídu, nouzi a zimu, a pak prý se může stát umělcem. A umělci jsou přece také jenom lidé, a něco nadlidského nelze od nich žádati. Ze zkušenosti však vím, že já kdysi hladovící nesvedl jsem ani špatnou skizzu. Vedu již boj s podobnými živly téměř celých 10 roků. Hučí mi však stále v uších »trp kozáče, budeš atamanem« a »ty umělče dosud ti není ani 100 roků, jaké máš tedy nároky na zlepšení svých poměrů? Ovšem že, svatá pravda, jak můžeš se dovolávati pomoci a podpory od jiných, k tomu povolaných, když nedosáhl jsi ještě věku zralosti. Není však známo, kdy věk zralosti u nás přicházívá. Obyčejně však pozdě. Co ti platno zaklepeš-li někdy na nedobytné tvrze našich nádherných časopisů s přáním, zda by neotiskli některou z tvých prací, co ti platny odpovědi pp. redaktorů, jejich poklony a tisknutí ruky, jejich usměvavé tváře, když marně čekáš, prohlížíš každé nové číslo, když stále a stále neshledáváš se s věcmi, kterés v čase nevyhnutelné potřeby k otisknutí zaslal. Zkouším ono štěstí již po kolik roků, však marně, bezpochyby nejsem dítě štěstí a dítě sváteční. Co tu uteče dlouhých neděl, ba měsíců, nežli konečně nevytisknou nic. Konečně ti práce tvé ani nevrátí, a pohlti je bezpochyby koš obrázkového redaktora. Znám příklad z vlastní zkušenosti. Prosil jsem, dopisoval a bůh ví, co všechno byl bych učinil, ale vše marno, spíše dostane se práce diletantů na světlo boží, jenom ne práce mladého umělce. Platí u nás, dokud nepřineseš si list křestní odněkud z ciziny, chová se k tobě všechno chladně, ba odmítavě. S výstavami uměleckými má se také tak. Napíše-li některý z povolaných kritiků zprávu o výstavě, vyzní obyčejně jalově, anebo z osobních ohledů nepíše se nic, nebo se napíše tak, aby si kritik ušetřil práce. Myslím, že má se psáti jak o věcech dobrých, tak i o pracech méně dobrých. Vina za přijímání naskrze špatných obrazů, které ani za zmínku nestojí, padá na komisi přijímací. Ji měl by kritik za poklesky tyto notně ztepat. Slyšíme stále, že nemáme svého vlastního českého umění. Ach máme, ale je skryto a čeká až je dnes nebo zítra zraky kritika odkryjí a odevzdají světu. Jsem toho náhledu, že nemáme svých přísných a nestranných kritiků, kteří by umělci byli radou a pomocí. Naše časopisy by měly seznamovati obecenstvo s výtvory nejen starších, ale i mladších, ba i nejmladších. Starší umělci zajisté nepotřebují rady ani pomoci tolik, jako ji potřebují mladí. Oni svoje poslání již vykonali, jsou již známi, ale mladí, ti jdou v boj, těm je třeba vzpružiny a podpory, a tím by se ne narodilo, ale sílilo české umění, které jest, ale živoří. Slávy starším našim umělcům také už více nepřibude v našich listech. Dalo by se tudíž krátce říci, že vinu všeho mají naše listy a naši kritikové. Neboť oni jsou apoštolé, kteří mají svými dobrými a spravedlivými studiemi o umění a výstavách

Digitized by Google

poučovati obecenstvo a je takto pomalu na dobrou cestu poznání vkusu a k lásce k umění naváděti. Ovšem, že časopisy nemohou vytisknouti vše, co se jim zašle, musí respektovat také požadavky a vkus obecenstva, zvláště vkus rodin. Také věci časové musí se tisknouti, ale těch bývá někdy taková spousta, že pak vskutku člověk neví, béře-li »extrablatt« či nádherný list. Žádný časopis však nemá se dáti komandovat vkusem obecenstva, jinak nebude pokroku. Naše časopisy ilustrované měly by, myslím, více popularisovati české výtvory mladých umělců. Ovšem, že v posledním čase nastal poněkud obrat, úprava jak vnější, tak vnitřní vzala na se jiný úbor, ale stesk na zanedbávání českých prací domácích jest stejně oprávněn. Nejspíše ještě se otiskují díla umělců již slavných, a ti z pravidla o to ani nestojí. Neboť honorář za tuto práci dobře situovaného umělce nevyškubne a větší slávy se mu tím nedobude. Mladému umělci však by obé přece jenom dosti pomohlo. Pohleďte, mnoho-li procent mají naše listy českých prací. Za celý rok ne mnoho. Mimo několik ilustrací krajinných nebo časových, které však předem byly určeny pro něco zcela jiného a s kterými pak se obecenstvo shledá ještě několikrát, ovšem že v jiných velikostech, a mimo několik ukázek z výroční výstavy, jest ostatek výtvory cizími, ze všech končin světa sehnanými, snad levně koupenými clichés. Tu pak obecenstvo nevidí mimo dobu výstav nic anebo pramálo od umělců mladých. Který z našich časopisů na příklad ví či ptá se umělce, co pracuje, co chystá na budoucí výstavu, či jaké koná studie? Myslím, že žádný. Tuším, že byly to listy naprosto jiného směru, které počaly uveřejňovati podobné zprávy. »Pařížské mody« počaly si všímati hnutí mezi mladšími umělci. Ovšem, že zase přestaly, neboť nedostávalo se jim zkušeného odborného kritika. Rozhledy začaly také všímati si nových proudů uměleckých, ale v poslední době také nějak přestaly. (?) A tak by to mohlo jíti dále. Rozjeďte se všichni mladí, nadaní a nadějní či jak vám říkají, do všech končin a hleďte, abyste si každý donesl uznání a bohatství z ciziny. Ale jak to vykonat? Jak má takový ubohý umělec konati cesty do ciziny, když nedostane se mu ani u nás těch nejnutnějších potřeb k živobytí? Co tu strádání, nouze, bídy, zimy. Přepadla mne jednou myšlenka, a sice takováto, chtěl jsem ohlásiti, že za jistou sumu peněz prodám všechny studie a obrazy, které za celý rok namaluji. Ale přece jsem se přemohl a neučinil jsem tak, boje se upsati se čertu. Také se již našlo u nás několik dobrých mecenášů, kteří občas rozdají několik stipendií. Ale se stipendiemi jsou spojeny takové podmínky, že někdy by umělec raději stipendium ani nepřijal. Divím se, že dosud nekladena podmínka, co smí ten šťastný umělec z těch peněz si koupit k večeři, či smí-li jít do divadla. Cestuj za obnos ten do Paříže máš-li chuť, ale obyčejně, dostane-li se již podpory někomu, bývá to zase člověk jen hodně potřebný a penězi těmi si obyčejně pomůže na čas z dluhů, jichž si pořídil v dobách pro něj trapných.

— **Druhé české divadlo.** Valné hromadě Družstva Národ. divadla podal výbor tyto návrhy: 1. zasaditi se, aby bylo druhé divadlo součástkou Národního divadla; 2. aby bylo na 1400 osob, ryze činoherní s vyloučením výpravných her a prací hudebních vůbec; 3. Družstvo jest ochotno platiti ročně za předání divadla nájemné 14.000 zl. v hotovosti. Tím možno opatřiti kapitál 350.000 zl., který se obnosem 14.000 zl. zúrokuje a tak lze dospěti co nejdříve k vystavění divadla. Návrhy výboru přijaty se změnou, že družstvo se svolením zem. výboru jest ochotno, najati druhé české divadlo a platiti ročně 14.000 zl., pokud bude míti ve vlastní správě divadlo národní i druhé divadlo.

Digitized by Google

Rozhledy politické a sociální.

Domácí politika.

Mladočeské straně stala se nepříjemnost. Posl. dr. Slavík ohlásil veřejně voličům v Jindř. Hradci, Lišově, Netolicích, Počátkách, Soběslavi, Trh. Svinech, Třeboni, Týně n. Vlt. a Vodňanech, že skládá mandát, jejž přijal na základě program. prohlášení mladočeské strany, v němž se praví, že se bude strana domáhati federativní úpravy říše a v ní platnosti práv zemí českých na samosprávu a svézákonnost. »Toto prohlášení nepovažoval jsem za planou frási: ono bylo pro mne základní, vedoucí myšlenkou pravé české politiky. Každý, kdož delší dobu pozorně sleduje hospodářský stav v království našem, sezná, že bohatě nadaná země naše jest v hospodářském úpadku. Jeví se především úpadek ten v našich horských krajinách, venkovských městech a obcích, ukazuje se to v ubývání počtu obyvatelstva a obmezování výdajů jednotlivci pro nedostatek; což má za následek menší spotřebu, menší výdělek. Příčiny toho jsou mnohé a jednou z hlavních jest ta, že království České odvádí více daní, než jeho hospodářský stav snese. Království České odvádí ročně na 60 mil. zlatých, které se do Čech nevrací. Tu se musíme tázat: činí roční vyzískaný přebytek při stále stoupající potřebě všeobecné a zejména potřebě investiční i při zemědělství i průmyslu v království Českém na 60 mil. zl.? Vedle toho odvádí král. České na společné záležitosti ročně o 36 mil. zl. více, než by mělo dle jmění svého. — Jsem však dále toho přesvědčení, že nelze ani otázku národnostní ani věci týkající se svobody občanské jakož i poměrů hospodářských a sociálních jinak řešiti než přihlížením k dosavadnímu historickému vývinu, ku poměrům hospodářským a stavu vzdělanosti občanstva toho kterého království neb země na radě říšské zastoupené. Toto může se pak státi ovšem jedině jak decentralisací zákonodárství tak moci výkonné s konečným platným rozhodnutím dle poměrů a potřeb této země.

Než poměry na říšské radě rozvinuly se tak, že pro tuto státoprávní myšlenku ničeho se neděje. Parlament je neschopný k práci a to nejen pro oposici menšiny. I ve většině nelze ničeho dosáhnout, neboť v otázkách národnostních opustili nás konservativní Němci, v otázkách politické svobody opustili by nás i Němci i naši velkostatkáři (i Poláci, p. r.), jak dokázali na sněmu zemském, kdež návrh na změnu volebního řádu, jehož změny od 25 let se dožadujeme, ihned při prvním čtení zamítli: kdybychom pak vyslovili žádost, aby království České platilo jen tolik na společné záležitosti, kolik dle stavu jmění svého platit by mělo, pak budou proti nám všickni. Ministerstvo samo buď nechce neb nemá energie spravedlivým požadavkům našim vyhověti. Za takových okolností, když nedbaje toho všeho klub strany naší na radě říšské v úzkém spojení nynější většiny se nalézá a proti vládě benevolentní postavení zaujal, proti té vládě, která trvá na nezměnění nynějšího ústavního stavu

Digitized by Google

a ještě novými daněmi z potravin právě střední a chudé třídy lidu a to v první řadě v Čechách stížiti zamýšlí, vidím, že nelze doufat v uskutečnění toho, čeho lidu našemu po mém soudu třeba.« Proto vracím svěřený mi mandát poslance na říšskou radu do rukou voličů zpět.«

Prohlášení posl. dra Slavíka nepraví nic nového a přece znamená mnoho. Ani ne v tom smyslu, že se obrací proti oficielní mladočeské politice, jako spíše že program a přesvědčení státoprávní k důsledkům poctivě přivádí. Kéž by bylo kýženým počátkem rozdělení politické praxe u nás! Ovšem by tu musil býti dr. Slavík důsledný i positivně, ne pouze v abstinenci. Tím by přiměl i ostatní státoprávníky v klubu, jako dr. Grégra, J. Sokola a j., aby nepřestávali na pouhém státoprávním platonismu a šli v jeho šlépějích. Pak by česká politika zbavila se dosavadní jednostrannosti a došly by oba v reálných potřebách a snahách kotvící směry svého výrazu i života.

Slavnost Palackého spojená se žurnalistickým sjezdem a otevřením výstavy českých architektů a inženýrů byla jediným plesem. Těch pět dní bylo hotovým národním svátkem. Tak požehnaný život velikého a šťastného člověka i ze záhrobí svítí štěstím na cestu potomstvu. Oslava měla ráz oficielně mladočeský a politický. Dnešní politika českého klubu mluvila skrze ni. Německá obstrukce a vnitropolitická situace politická dala všem oficielním projevům tón i zabarvení. Podřipan (poslanec Špindler) v čís. 18. s velikým důrazem a se zřejmou tendencí to podtrhuje: »Právě věrnosti k Rakousku a dynastii byl dán neobyčejný výraz o slavnostních dnech Pražských řečmi zástupců města Prahy (Dr. Podlipný kladl důraz na věrnost Čechů k našemu králi) a slavnostního výboru (předseda Vojtl zahájil banket zdravicí císaři a králi věnovanou), jakož i řečníky Drem Kramářem (poukázal k tomu, že dynastie a stát rakouský mohou bezpečně opříti se o Slovanstvo, když jim od Němců hrozí pohroma), Drem. Riegrem (připil konečnému dorozumění a stálé harmonii mezi českým národem a dynastií) a Drem Heroldem (konstatoval touhu celého národa po náležitém upravení Rakouska ku všem národům stejně spravedlivého), ano i sjezdem žurnalistů (zaslal holdovací telegram císaři a králi), takže není obavy, že by vídeňští rytíři modré chrpy, kteří s protirakouskou stranou Šenererovou a Wolfovou nalézají se v tuhé allianci, až ku spoluručenství sahající, mohli na rozhodujících místech vzbuditi nedůvěru a podezření.«

Tato nedůvěra a podezření měly býti vyvolány odezvou novin německých a maďarských na řeč redaktora Světa, generála Komarova, jenž při sjezdě žurnalistů odpověděl na poznámku o dvou nepřátelích, s kterými jest Polákům zápasiti, že Slovanstvo má jen jednoho velikého nepřítele v panovačnosti Germánstva a že nutně musí germánská rozpínavost býti nazpět vržena do původních hranic. Jak viděti, řekl Komarov několik ošuntělých žurnalistických frází, jimiž se tak snadno vyplňují veliké sloupce žurnálů, ale jeho kolegové ze žurnálů německých a maďarských div že nepřiměly Rakousko k vypovězení války. Sjezd žurnalistův touto dohrou nadělal hodně hluku. Jinak byl v našich poměrech událostí velmi příjemnou a milou, ale význam jeho leží pouze v tom, že stal se snad počátkem pravidelnějších podobných sjezdů a na těchto budoucích že snad teprve dojde k usnesením pro kulturní slovanskou vzájemnost důležitým. Krátkými resolucemi o slovanské korespondenční kanceláři a p. se věc ovšem nespraví. — Také u nás doma měl sjezd žurnalistů dohru: vytýkáno bylo pořadatelstvu, že nedovedlo se sebe svléci kastovního ducha velikých žurnálův, že ostatních listů (týdenníků, revuí) ani nepozvalo, ani k slovu nepustilo a že pp. žurnalisté z denníků se mnohem více do popředí tlačili než vlastně mají. Pro tuhle zápletku válka nebude, ač, po našem mínění, mohl sjezd obsahově

Digitized by Google

dopadnouti zcela jinak, kdyby k řádnému rozdělení prací bylo došlo. O čestné funkce a přípitky se lidé vážných a ušlechtilých snah nederou. Zpříma komicky působí tedy lamento Radik. Listů: »Každý politický klub pražský, který se sejde dvakrát za rok na pivo u Choděrů nebo u Němečků měl svého zástupce ve výboru slavnostním, ale klub »Neodvislost« určený pro celé Čechy a vykonavší za krátkou dobu svého trvání desetkrát více než ony kloubky, vůbec nebyl pozván. Každý sportovní společek vyzván, aby poslal svého zástupce do slavnostního výboru, ale na »Klub Mladých«, jenž vykonal tolik kulturní práce za krátké doby svého trvání, že zapsal se dobře do srdcí všech přátel umění a pravých inteligentů, páuové s panem Voitlem v čele zapomněli a pozvali ho jen (!) do — ubytovacího výboru. Konstatujema dále, že měli jsme býti také na banketu umlčeni, že byl nám odepřen přípitek.« Hrozné! Pánové, kteří vykonali za několik měsíců tolik kulturní práce, nemohli odříkat několik přípitkových frásí! Tu kulturní svoji práci vystrkují tak často a za příležitostí takových, jako jest tato malicherně směšná událost, že viděti, že pánové tuto kulturní práci nekonají jen pro ni a k vůli ní, ale k vůli něčemu jinému. Jinak by měli uspokojení i všechnu pýchu svoji v té kulturní práci a nebědovali by, že neměli přípitek. Ve slovácких dědinách se pracuje k volbám uzenkami, kořalkou a pivem a u nás kulturní prací.

Říšská rada byla 13. června odročena a parlamentární strany vydaly své manifesty, pravice vydala osvědčení společné, strany levice krátké společné a každá obšírnější vlastní. Pravice vyličuje, jak byla shovívavá a ústupná k Němcům: Staré presidium sněmovny nebylo již zvoleno, poněvadž Němci byli proti němu; pravice se zřekla všech ostřejších opatření proti rušitelům pořádku; Gautschova jazyková nařízení mlčky byla přijata, ačkoliv jsou úplně ve prospěch Němců; debata nebyla se strany pravice nikterak zkracována návrhy na ukončení debaty; denní pořádky Němci navrhované nepotkávaly se s odporem pravice; většina odhodlala se súčastniti se upravení otázky jazykové, aniž byla vytkla otázku kompetence — a přes to přese všecko nestala se sněmovna spůsobilou ku práci a nevyřídila ani prozatímní rozpočet, ani důležité a populární předlohy, jako zrušení mýt a novinového kolku, které jsou přece v zájmu nejširších vrstev lidu. Když předsedové klubů německých námitky učinili proti projednání vládních předloh, většina proti tomu nezdvihla odporu. Tak zůstaly nejdůležitější vládní předlohy, mezi nimi uherské vyrovnání, jehož uskutečnění je v zájmu monarchie, nevyřízeny, k volbě jazykového výboru nedošlo, ačkoliv výbor měl provésti rovnoprávnost všech rakouských kmenů. Ku konci se praví v osvědčení, že většina setrvá při zásadách v adresní osnově majority vytknutých. Z levice se praví, že možnost nové plodné parlamentární činnosti leží jen ve zrušení jazykových nařízení.

Vláda zamýšlí svolati v srpnu zástupce české i německé k dohodnutí o zásadách, kterak upraviti jazykovou otázku v Čechách. Němci však důsledně odmítají všechno spolupůsobení, pokud nebudou zrušena jazyková nařízení.

Dne 25. června sešly se ve Vídni uher. a rakouská kvotová deputace pokračovat v jednání o ustavení kvoty ke společ. záležitostem. Dosavadní jednání vedené prostřednictvím subkomitétů ústně i písemně nevedlo k cíli. Rakouská kvotová deputace navrhla, aby uher. příspěvek ke společ. nákladům činil 38·5%, rakouský 61·5%. Uher. kvotová deputace nevyslovila se však o výši příspěvku žádajíc, aby při vypočtení jeho byly vypuštěny daně vybírané toliko v jedné polovici říše a daně nové. Zatím stála prý kvot. deputace uherská na dosavadním poměru 70:30. Ale náhle 26. června se jednání odročilo až k podzimu.

Digitized by Google

V Haliči došlo v 34 obcích k útokům na židy. Vzbouřeno jest celkem 10 západ. haličských okresů. V některých obcích rozhazovány prý byly lístky: »Úřadní nařízení! Bijte židy!« Potulující se tlupy vytloukají kořalny a krámy židů, vypalují, bijí židy atd. Na sedláky četnictvo a vojsko střílí.

Hlídka hospodářská.

Česká společ. národohospodářská ohlásila světu, na dobro již její existence zapomenuvšímu, že ještě jest na živě a to referáty v denních listech o své valné hromadé dne 25. června. Není alespoň bez jisté příznačnosti, že jsme tyto petitové referáty jen velmi šťastnou náhodou našli mezi zprávami o povětrnosti a cenami švestek; sice nepřipouštíme si nejmenší pochybnosti, že snad i několik jiných šťastných, pročítajících noviny pozorněji, okem na zprávě národohosp. společ. uvízlo, ale jistíme, že by je snadno spočítal a že národ, lid se vlastně ani při této výroční příležitosti o dosavadní existenci národohosp. společnosti nedověděl. Dnes myšlenka národohospodářského vzpružení v širších rozměrech a na hlubších základech, jejíž výrazem bylo ustavení národohospod. společnosti, vyprchala na dobro z vědomí našich vrstev lidových.

Podle zprávy jednatelské má český odbor zakládajících členů 10, přispívajících 77, činných 99, moravský odbor členů 93, úhrnem 279. Členů dopisujících je v Čechách 92. V 46 okresích nemá společnost posud důvěrníků! Místní odbor zřízen posud 1, v Pardubicích, v Chrudimi se teprve zřizuje spolkem absolventů obchod. akademie tamnější. Jest z toho viděti, že to jde velmi ztuha a velmi pomalu, a to právě na poli nejdůležitějším, v pronikavé organisaci širokých vrstev. Náš lid je vůbec málo ještě připraven pro hospodářské otázky, nedotýkající se na ten čas a bezprostředně individuelní jeho existence, a také se posud příliš málo konalo, aby byl připravenější. V nečinnosti a lhostejnosti k práci na tomto poli vyznamenala se i národohospodářská společnost. Alespoň po našem mínění všechno nevykonala již vypsáním odměny několika korun na národohospodářský leták, jejž jí musil napsati prostý člověk a neodborník Máme o bystrosti a důmyslu pánů, v jichž rukou jest vedení společnosti, mnohem lepší mínění, než abychom se měli přemlouvati, že nic jiného již dovésti nemohli. Usuzujeme tedy, jak z nedostatečných a neuspokojujících výsledků organisace důvěrníků, tak z nečinnosti výboru na poli poučovacím a popularisujícím, že se vlastně těžisko snah a práce výboru přesunulo jinam. V té příčině ani obmýšlené pořádání přednáškových kursů počátkem října nemůže býti důvodem pro změnu našeho úsudku, poněvadž ke kursům, jež úplně zaberou celý týden, se budou přihlašovati jen lidé z Prahy a to lidé národním hospodářstvím se zabývající, jimž při tom jde o to, aby si poměrně snadno a bez veliké ztráty času zjednali celkový rozhled. Vítáme tyto kursy a nijak jich nepodceňujeme, jsme zvláště povděčni všem těm, kdož v příkladné ochotě se zavázali kursy pořádati, ale co tu vlastně koná společnost? O kursech se mluvilo již před ní a bylo by k nim došlo i bez ní. Vzor, podle něhož se pořádají, byl příliš lákavý, aby nebylo u nás došlo k něčemu podobnému.

Zpráva jednatelská praví, že národohospodář. společnost mínila položiti základ k činnosti praktické vyšetřením hospodářského stavu českých zemí a rozeslala v té příčině svým členům dopisujícím obšírné dotazníky, z nichž dosud řádně zodpovědělo bylo 36. Podnik velmi důležitý a záslužný a z té duše bychom si přáli, aby brzy přinesl kýžené ovoce. Nicméně nemůžeme potlačiti poznámku, že

Digitized by Google

jako organisování důvěrníků a popularisování vědomostí národohospodářských, i tato práce provádí se jaksi s nedostatečnou energií a jako by s nechutí a bez opravdového zájmu. K vyšetření hospodářského stavu českých zemí máme přece dnes již materialu dosti a myslím spolehlivějšího, než mohou důvěrníci na mnoze při nejlepší vůli sebrati a podati. Činíme dotaz (výslovně připomínáme, že nečiníme výtky) k výboru, nemožno-li si zjednati potřebná data od četných spolků hospodářských, řemeslnických, obchodních gremií a živnostenských společenstev, od obchod. komor, zeměděl. rady atd. Máme spoustu záložen, spořitelny, české banky. Máme různá družstva hospodářská výrobní a akciové společnosti, obecní úřady, okresní výbory a zastupitelstva atd. Těch 36 zodpovědných dotazníků jest příliš málo na akci tak velikého rozsahu a má-li se přestati jen na tom, co důvěrníci mohou podati a má-li se konstruovati obraz hospodář. stavu jen na základě tohoto materialu, bude to něco velmi nespolehlivého a nepravdivého. Upřímně tu pravíme, že máme dojem a jak jsme se přesvědčili, mají jej i přemnozí jiní, že se tu něco podniká jako by jen na oko, jen aby se neřeklo, jaksi jen pod mravním nátlakem veřejnosti, ale že ve výboru nikoho není, kdo by tohoto úkolu se chápal se zápalem a z přesvědčení.

Jednatelská zpráva praví dále: Největším úspěchem České společnosti národohospodářské je, že vejde skutečně v život Česká průmyslová banka zásluhou předsedy Společnosti. Tím může se dostati českému průmyslu vydatné podpory a bude možné uvésti v život mnohý zdárný podnik, který dosud nebylo možno založiti pro nedostatek opory, nutné k přemožení počátečních obtíží. Z podnětu České společnosti národohospodářské zařídí se dále na jihu Čech velký papírnický závod. V Brně byla zřízena moravskou sekcí Obchodní Zádruha, která již nyní v nejprvnějších počátcích znamenitě prospívá.

Všimněme si nejprve této Zádruhy. Hle, co Zádruha nabízí a prodává. Prodává nejjemnější druhy kávy zelené a pražené jako: Santos, Quatemala, Domingo, Portorico, Cuba, Mocca, Menado (zlatá), Java, Ceylonka, Rio. Stolní a léčivá vína: Madeira, Port (bílé a červené), Shery, marsalské, malajské, Bordeaux, St. Julien a Medoc, uherské bílé a červené, rakouské, dalmatské, siciliánské bílé, hořké, šampaňské. Koňak c. k. dvor. dodavatele E. Rémy Martin Co., koňak uherský, koňak Villagos, koňak francouzský Durret Co., koňak Keglevič, likéry amsterodámské v pův. lahvích, vanilku, pravý jamajský rum, pravý ruský čaj v původním balení. Velký výběr čokolády a cacao, sýr ementálský atd., salám uherský, chorvatský atd. Konservy, sádlo, makaronky, jižní ovoce, tresť masitou, Maggiho, pak ovesnou, tapioca, Julien, sago atd. Vedle toho také českou mouku, české likéry a svíčky a cukr. Nu, milý český národe, není-li pak tato Zádruha svědectvím velikého tvého blahobytu a do jisté míry důkazem, že ti společnosti národohospodářské již vlastně ani není třeba? Kupuj v Zádruze Keglevičův koňak, Sherry, Bordeaux, olej na majonésku (olej Niza!) a uherský salám a vykonáš svou vlasteneckou povinnost. Do hospodářské samostatnosti pak již nemáš daleko. Věru je těžko nepsati satyry! Touto Zádruhou, jež v nejprvnějších počátcích znamenitě již prospívá, jak praví zpráva společnosti, a třebas jest to posud první a jediný čin společnosti, jemuž tuto chválu možno vzdáti, dokazuje jako slunce jasně, že tu právě společnost vystihla, co nám chybí. St. Julien a Medoc! Uherský a francouzský koňak (Durret Co. prosím, ano i c. k. dvor. dodavatele E. Rémy!) Pod dojmem obchodů této Zádruhy docela již jaksi chápeme, že to s tím organisováním a popularisováním nejde, že do toho není ani snad chuti.

Národohospodářská společnost založila vsak i českou průmyslovou banku, vlastně jest to zásluhou předsedy společnosti, ředitele Zemské banky p. Lošťáka.

Digitized by Google

Stanovy této banky sdělal p. ředitel po vzoru stanov četných podobných bank v Německu a bude účelem banky opatřovati a poskytovati hypotekární úvěr velkoprůmyslovým závodům a továrnám, jimž Zem. banka jen v míře velmi nedostačující úvěr hypotekární poskytovati může, vázána jsouc svými stanovami na poskytování úvěru obcím a okresům, kdežto Hypoteční banka jest vázána na poskytování úvěru zemědělského a tudíž vůbec tohoto druhu obchodů prováděti nemůže. Bude tedy tato banka potřebným doplněním a dovršením bankovní organisace naší a bude moci skutečně velmi prospěti rozvoji průmyslu v Čechách. Rozumí se, že banka se nebude tázati na nacionale žadatelovo a dokonce ne na to, jak vyplnil při sčítání lidu rubriku »obcovací řeč«; bude tedy poskytovati úvěr i Němcům, německým továrnám a velkoprůmyslovým závodům, dnes již existujícím a zavedeným. Banka musí míti hypoteční zajištění a to nejen na holých zdích továrních budov, nýbrž především na takových podnicích, jež zajištěnou svojí výrobou a odbytem a příznivou polohou v průmyslových a železničních centrech, jako v Liberci, v Praze a j budou poskytovati dostatečnou jistotu. Na pouhé zařizování továren banka peněz nepůjčí. Továrna tu musí již býti a sice továrna v chodu aneb alespoň v takovém stavu, aby mohla s výrobou počíti.

Při poměru německého velkoprůmyslu k českému jest na bíledni, na koho bude průmyslová banka s obchody svými především o d k á z á n a. Větší jistotu jí bude také vždy poskytovati německý továrník, jenž si bude vypůjčovati peníze na rozšíření existujícího závodu, než takový český průmyslník, který by si chtěl vypůjčovati na nově zřízený závod, jehož budoucnost jest ještě nejista. Vždyť banka jest obchodní podnik, vázaný stanovami, schválenými od vlády, a není nikterak lidumilným ústavem pro Čechy. S čistě hospodářského stanoviska jest banka ústavem moderním požadavkům vyhovujícím. Ale, co má č e s k á s p o l e č n o s t n á r o d o h o s p o d á ř s k á s tím vlastně činiti? Nevíme. P. Lošťák i kdyby nebyl předsedou této společnosti, byl by prostudoval stanovy podobných německých bank a byl by podobné stanovy také vládě ke schválení zaslal a banku zařizoval i bez společnosti. Nemyslíte?

Ze zprávy společnosti tedy vychází, že společnost uvedla v život jeden velkoobchod a banku. Pro českého rolníka, živnostníka a řemeslníka, a dokonce pro českého dělníka neučinila nic. Její činnost nese se dnes jedním směrem, více méně velkopodnikatelským. Svého l i d o v é h o poslání zapomenula. Pro naprostou bezradnost a frásovitou konfusnost českých společenstev řemeslnických neměla ještě ani slova rady a poučení, pro nehybnost a opuštěnost českého zemědělce neměla slova pobídky a povzbuzení, pro umozoleného českého dělníka nemá soucitu. A přece tyto naděje to byly, ty tisíce úkolů drobné práce hospodářské, to organisování praktické práce národohospodářské, ta organisace českých sil pracovních, vyšetření stavu našich tříd výrobních a soustavná práce po zlepšení hospodářského postavení našeho národa, jež r. 1895 tak silného ohlasu došly ve všech vrstvách národa a shromáždily v zasedací síni staroměstské radnice takové zástupy nadšenců, dělníků, řemeslníků, rolníků, továrníků a theoretiků. Ale naděje ty zůstaly nesplněny. Podle zprávy jednatelské získala prý společnost některým průmyslovým podnikům společníky s kapitálem (6000—10.000 zl.) a udílela na požádání informace, které si po případě zjednala od vynikajících odborníkův, ale v l a s t n í iniciativy a činnosti na tom poli neprojevila.

Krátká historie české národohospodářské společnosti jest pro nás velmi poučnou. Odkazujeme čtenáře na článek Česká organisace národohospodářská v Roz-

Digitized by Google

hledech roč IV. str. 705--708 r. 1895, kdež vylíčeny počátky společnosti a idey které se hlásily k životu, a nechť srovná s tím dnešní společnost. Pozná, že ty problémy a otázky, jež tehdy všemi myslemi hýbaly, nepodařilo se společnosti překonati a rozluštiti, ba, že se o to ani nepokusila. Obešla je a ztrnula v jednostrannosti, ve stínu velikých bank a světoběžného kapitálu.

Z naší doby.

— **Z Deníku Emersonova.** »Více již nepromluvím, řeč, nevydám báseň ani knihu, když nebudou zcela a specielně mými vlastními. Při veřejných přednáškách a podob. příležitostech chci mluviti jen o těch věcech, o kterých jsem rozjímal jen k vůli jim samým a ne teprve při této příležitosti.

Zdá se, že čerpáme z literatury jisté dojmy z přírody, jichž příroda neposkytuje. Latinskou a anglickou poesií byl jsem vychován k oratoriu slávy přírody, květin, ptáků, pahorků, slunce a měsíce, ale nyní poznávám, že o všech těchto krásných věcech nic nevím, že se zabývám jen holým povrchem a vnějškem všeho toho, že o jejich bytnosti a historii ničeho nevím. A dále k svému zármutku pozorují, že nikdo, že ani tito pěvci-básníci nevědí ničeho řádného o této krásné přírodě, kterou tak oslavovali, že se spokojili krátkým zašveholením ptáka v přeletu, anebo pohleděli na jeho peruti na slunci rozevřené, že viděli jedno nebo dvě jitra za svého života a lhostejně popatřili na západ slunce a že tyto skromné postřehy nemyslivě opakovali ve své písni.

Přicházím-li do lesa, vidím všechno novým a nevylíčeným; nic mi o tom řečeno posud nebylo. Tento křik divokých hus nikdo ještě neslyšel, tenká nota sýkory a její odvážná nevšímavost, že někdo stojí vedle; slet much, jež bijí do listí jako dešť, podrážděný sykot ptáka, jenž mi včera lál, nalévání se pryskyřice a všechna vegetace a život všechen, vůbec vše i každá jednotlivost nebyly také ještě popsány. Každý člověk, jenž vchází do lesa, zdá se býti prvním člověkem, který do lesa kdy vkročil. Jeho dojmy a jeho svět jsou novy. Mnohdy by člověk myslil, že se o jitru a večeru nedá nic více již říci, ale v pravdě posud nestal se v tom ani počátek. Kdykoliv je vidím, nevzpomínám si na obrazy jitra a večera v Homerovi, Willonovi, Shakespearovi anebo Chaucerovi, nýbrž mám bolestný dojem cizího světa anebo radost z té vlažné, teplé, třpytné, pučící a melodické chvíle, jež se mne snímá úzké stěny mojí duše a její puls i její život rozšiřuje až k hranicím obzoru. To jest jitro: že člověk jistou jasnou chvíli přestává býti zajatcem tohoto křehkého těla a stává se velikým jako sám svět.

Přírodopis sám o sobě jest bez ceny. Tak jako jedno pohlaví bez druhého; ale spoj přírodopis s dějinami lidstva a stane se poesií. Celé svazky botaniky, všechny spisy Linnéovy a Buffonovy neobsahují ani řádku poesie, ale nejvšednější událost v přírodě, zvyk rostliny, orgány, práce a zvyk hmyzu, jakmile se týká jisté události života lidského, stávají se ihned krásou, pravdou a poesií.

Co jest mezi všemi výkony uměleckými živějšího než náš starý, prostý, dřevěný kostelík se svojí starobylou novo-anglickou věží, jenž byl vystaven před $1^1/_4$ stoletím? Jdu-li v noci kolem, zastavím se a poslouchám tepy jeho hodin, jako tepy srdce; jež, jak vyslovila tak pěkně Alžběta Hoasová, ani tak nezní jako tikot hodin, nýbrž spíše jako kroky. Jsou to kroky času. Zplna si člověk ten tón uvědomí teprve, když popatří ne ciferník hodin. A pak padne zrak na dřevěnou věž, jež tak sama,

Digitized by Google

ale sestárlá a zasmušilá se tyčí k půlnočním hvězdám. Má u nich jisté příbuzenské výsady. Jako mramorová kathedrala vynikla i ona z vysoké touhy, ze vznešeného náboženství člověka jako hvězd, k nimž směřuje, počalo i její bytí v duši.

Skeptikové a nevěrci nejsou pro mne nevěřícími, nýbrž kritiky, věřící jsou všichni a musí jimi býti.

Dnes jsem v kostele .vycítil, jaký jest to nerovný boj slov s věcmi. Ustaň přece, neoprávněný mluvko, žvaniti o útěše, resignaci a duchovních radostech. Já znám lidi, jež dole sedí a vzhůru vzhlížejí, slyšíce tato s l o v a. Stichni již! Starost a strasti, ty v ě c i jsou pro ně. Tu sedí švec A., jehož dcera sešílela. A on hledí svými brýlemi po tobě, aby slyšel, co mu v tom neštěstí můžeš poskytnouti. Tu sedí můj přítel, jejž všichni žáci jeho opouštějí a nemá nyní čeho se chopiti. Tu sedí moje paní, jež přišla do kostela, doufajíc v utěšení a posílení, ježto byla raněna ostrým jazykem nečisté jedné osoby v domě. Tu sedí z pošty kočí, jenž má žloutenku a nemůže se uzdraviti. Tu sedí B., jenž upadl předešlý týden v konkurs a také on vzhlíží k Tobě. O buď mluv v ě c i k nim anebo mlč!

Bůh má svůj chrám v srdci a na rozvalinách všech církví a náboženství.

Rozkoší mne uchvacuje naše krásná hudba kostelní a zvláště slyším-li to chudé nepatrné děvče, jak nemajíc vychování a bez mnoha myšlenek projevuje svým zpěvem tak jemný instinkt, že mi zní každá nota jejího zpěvu jako pravá událost a jako vítězství ve světě tonů; mimo ni celý chór se úzkostlivě obrací po prvním zpěváku a po basu, ale její andělský hlas hledaje, hledaje, hledaje vznáší se stále výše a jde jako genius jistě po pravé cestě a zasypává chrám melodiemi.

Wr. Rundschau 15.

— **Kulturní obrázky.** Věstník Sokolský píše v č. 12.: Byl jsem nedávno návštěvou u jednoho z předních spisovatelů českých. Sdílíme si různá mínění a názory o vadách našeho veřejného života společenského, až hovor náš přenesl se na diskretní pole. Slyšte: »Vracel jsem se jednou se svou ženou a neteří z malého výletu a vstoupil jsem v jedné stanici u Slaného do vlaku. Ve vagonu byli Sokolové. Vlak se hnul, veselí Sokolové zpívali. Bavíme se v rodinném kroužku pohromadě mezi zpěvem tím, když tu náhle zahlaholí p r a n e s t o u d n é o p l z l é p í s n ě ze řad sokolských bez ohledu na to, že p ř í t o m n y j s o u d á m y a že neť má je sotva 16 let stará. Snažil jsem se vypravováním a humorem svým baviti společnost, abych pozornost dam odvrátil od sledování textu písně, ale můj hlas tonul v bouři tolikera hrdel zpívajících unisono onu píseň. Konečně jsem vstal a pravil: »Pánové, nestydíte se ve společnosti dam zpívati takovéto písně? To jste Sokolové, to znáte hesla Fügnerova a Tyršova a jich příkazy?« V y n a d a l i m i j e š t ě z a to. »Jsem také Sokol« pravím, »ale neoslovuji Vás a nepravím Vám »bratří«, proto, poněvadž nemohu Vás za bratry uznati.«

24. dubna měli v Toužetíně návštěvu. Přišla sem sokolská jednota z Loun. U příležitosti té mluvil starosta jednoty toužetínské »O pamětní knize obce Toužetína.« Mezi přednáškou hráli jistí bratři v kuželky, a když byli upomenuti, že tím jednak ruší přednášku, jednak, že to špatně působí, když Sokolové mezi přednáškou se baví, tu zněla odpověď: »Jo, kdyby takle přednášel o děvčatech, to bychme poslouchali, ale o hrobech?«

Župa Budečská měla výlet na Budeč. Při návratu v Zákolanech vstupovalo se do vlaku, ale bylo málo vagonů, přes 70 účastníků výletu muselo ze Zákolan jíti pěšky domů — ale S o k o l o v é v e z l i s e d r a h o u, ž e n y a d ě t i š l y p ě š k y.

Naše podporování jednot ohroženého území je vyhnáno na nejkrajnější extrém. Jednoty sokolské sbírají peníze a dávají je chudým jednotám, a ty pořizují si na

Digitized by Google

zábavy pozvánky, kus po 2—3 kr., kupují si prapory, za obdrženou a přijatou podporu ani nepoděkují, i když dvakráte až třikráte jsou upomínány o kvitování příjmu podpory zaslané; darování knih neb i nářadí atd., vyslání řečníků si prostě diktují atd. Co říci o tom, když spolky jistého vlasteneckého města se usnesou, že českým spolkům v ohroženém městě L. postaví spolkový dům za 10.000 zl., ale spolky v L. chtějí dům buď za 20.000 zl. anebo nic. — Sokol v S. daruje jednotě v L. úplně nového koně. Stál přes 50 zl., ale v L. si toho daru tak váží, že kůň stojí na zahradě v dešti, a pak přijde si ještě Sokol v L. stěžovat, že jednota v S. pro něj nic nedělá. Je patrno, že nynější akce pro podporování sokolských jednot ohroženého území se neosvědčila, a bylo by nutno, aby Č. O. S. podpůrnou akci tuto zredukovala pořádně« atd.

— **Technologické museum průmyslové** bude otevřeno dnem 2. prosince t. r. Působnost jeho jest stanovena organisačním řádem takto: 1 Zřízení sbírky surovin a polovýrobků, vzorných nástrojů a strojů, ukázek moderních method výrobních, prostředků zdravotnických a bezpečnostních v průmyslu, jakož i učebnin v průmyslu upotřebovaných; 2. vydržování stálé výstavy motorů, strojů a jiných pomůcek pracovních pro maloživnostníky; 3. zkoušení hmot, nástrojů a strojů, co do technické i hospodářské jejich účelnosti; 4. zřízení technologické a chemické poptavárny k udílení znaleckých rad; 5. zařízení veřejné kreslírny, knihovny a čítárny; 6. pořádání občasných průmyslových výstav odborných; 7. veřejných přednášek o věcech k účelům musea se vztahujících; 8, pořádání odborných běhů učebních a cvičení laboratorních s demonstracemi surovin, polosurovin, strojů a nástrojů; 9. prostředkování při přenechávání pracovních pomůcek z veřejných prostředků a spolupůsobení při jejich installování, jakož i při zařizování a vedení maloživnostenských společenstev (družstev) výrobních, strojních a pod., zprostředkování učebních pomůcek pro průmyslové ústavy v zemi, zapůjčování modelů, hmot, přístrojů, knih a pod.; 10. vydávání pravidelných zpráv a zhotovování výkresů a kopií vzorných objektů; 11. zařizování jiných pomocných ústavů (zkušebních dílen, laboratoří a pod.) k podpoře průmyslové výroby v technickém ohledu potřebných; 12. udílení cen za zvlášť vynikající pokrokové výkony v oboru průmyslové techniky. — K zařizovacím nákladům musea věnoval zemský sněm na r. 1898 obnos 10.000 zl. a obchodní a živnostenská komora v Praze, jakožto zakladatelka musea, obnos 30.000 zl., k jeho vydržování očekávati lze značné příspěvky státu, země, obchodní a živnostenské komory pražské atd.

— **Mickiewiczovi** byl 26. června odhalen na oslavu 100. narozenin jeho pomník v Krakově. Dne 29. června uspořádala zvláštní oslavu social. demokracie polská. —

— Slavný malíř Edward **Burne-Jones** zemřel 18. června ve věku 65 let. Přineseme článek.

— **Sjezd českých archeologů** a spolků musejních svolává se 27. a 28. srpna ve Vlaském dvoře v Horách Kutných.

— **»Na oslavu Palackého«** pořádalo se procesí na sv. Hostýn. Tak se zdá, že ty slavnosti Palackého slouží některým osobnostem jen k tomu, aby uspokojily jejich manii na pořádání »velkolepých« slavností. Palacký je při těch oslavách věcí vedlejší. Hlavní věcí jsou prapory, muzika, komické výstupy, menažerie a ovšem nejhlavnější věcí je — tanec. Pozor.

— **Česká socialní demokracie** má týž dějinný úkol, jako socialní demokracie jiných národů: vymaniti proletariat z nedůstojného postavení a učiniti jej rovnocenným členem svého národa. — Úlohou třídy dělnické jest tedy ne oddělovati se od národa nýbrž stotožniti se s ním tou měrou, aby lid pracující a národ značilo totéž.

»Právo Lidu«.

Tiskem Edvarda Beauforta v Praze.

Digitized by Google

ROZHLEDY.

REVUE

UMĚLECKÁ, SOCIÁLNÍ A POLITICKÁ.

Ročník VII. 15. července 1898. Číslo 20.

Nedostatky literárního vzdělání.

Píše Karel Doubek.

Chci zde něco říci o nevzdělanosti ve věcech literárních, jak se jeví v naší době vůbec a u nás zvlášť. Chci ukázati k tomu, jak málo se smíme dát klamat tím zdánlivě hodně literárním rázem, který současná doba nese. Pravda, žijeme v době čtenářské hltavosti a psací manie, ale literární znalosti a vyspělost vkusu u širokého obecenstva nejsou s tím v nijakém poměru. Žijeme v době, kdy každý je s literaturou ve stycích a každý druhý by ji rád dělal, ale kdy ani stý o ní nic kloudného neví. Zkuste to jen a vyšetřujte po té stránce své nejbližší okolí. Učiníte ty nejstrašlivější zkušenosti. A přál bych, aby je učinili, všem těm ješitným spisovatelům, kteří mají o významu literatury v dnešním světě a své osoby, rozumí se, v prvé řadě, příliš vysoké představy. Přesvědčí se, jak nedůležitou, zběžně odbývanou věcí je literatura pro většinu i tak zvaných inteligentů a na jak vratkých nohách chodí literární nesmrtelnost. Je to hanebně lživá fráse, říká-li se, že velikáni literatury žijí a působí od věků do věků svými díly. Žijí nanejvýš jako mrtvé, bezduše papouškované a přežvykované jméno v ústech lidí, kteří o nich slyšeli kdysi ve škole, ale děl jejich nečetli leda v překladech, v nichž i ty nejlepší přece jen ještě stírají vlastní jejich individuelní pel. Nesmíme totiž zapomenout, že u nás nečte ve světových jazycích bezmála nikdo než literáti sami a snad několik studentů (ale obyčejně zase jen takoví, kteří aspirují na literární činnost) — průměrný náš inteligent nečte z nacionálních ohledů ani německy. A tak nesmíme býti příliš překvapeni, seznáme-li, že ten či onen člověk, jehož známe jako horlivého a vnímavého čtenáře, vlastně v celém životě nebyl dotknut přímými paprsky literárního díla prvého řádu a světového významu, že nepoznal nejvyšších vrcholů uměleckého literárního stylu, zázraků řeči a jejích suggescí, neseslabených překladem. A nesmí nás překvapiti, shledáme-li se s lidmi, kteří mají ještě z dob svých studií v hlavě spoustu dějepisných letopočtů a matematických nebo fysických zákonů, ale nevědí snad ani zbla o Balzacovi nebo Shelleyovi, kteří mají snad jakýs takýs obraz o tom, jakými procesy se utvařovala dnešní společnost

Digitized by Google

ve směru politickém a sociálním, ale ani nejmenšího obrazu o tom, z jakých kořenů a proudů vyrostla naše literatura, neřku-li aby dovedli karakterisovati a odlišovati od sebe minulá literární období. Nejen, že jim jsou základní typy literární, jako klasicism, romantika atd. něčím pouze mlhavým a nedostupným, co jen z daleka tuší, ale schází jim zhusta i ta nejprimitivnější znalost literárních udajů, o něž se opírá pragmatický vývoj literatur.

A kritik a essaysta se může na konec s ustrnutím přesvědčit, že píše vlastně jen pro sebe a maličkou obec zasvěcenců, ostatně však že práce své hází prostě do větru, do prázdna, neboť to, co dle jeho předpokladů čtenář má znát, u nás ani průměrný inteligentní čtenář nezná. Nejobyčejnějším steskem u našeho obecenstva je, že se v literárních studiích užívá mnoho cizích slov. Když mu však už tak vadí neznalost slov, jakž teprv neznalost věci, na př. poukazy na autory, jichž nezná snad ani dle jména? A tak může i při nejlepší vůli chápat takovéto práce jen útržkovitě a zmateně. Více zde jen tuší než jasně a přehledně rozumí a konec konců působí to naň jako příliš silný nápoj na lačný žaludek; podráždí, opojí, ale nenasytí. Podobným způsobem působí naň i většina moderní beletrie, zvláště práce subtilnějšího rázu. Francouzský nebo německý čtenář zná své klasiky a má každý nový dojem z četby oč opřít a s čím srovnávat a dospívá tak mimoděk k jakési představě o vývoji směrů a vkusu, ale náš čtenář je naprosto nepřipraven a nevychován. Vždyť nemůže mít ani o vývoji české nové literatury, jakkoliv je nedlouhý a dost jednoduchý, náležitě určitých představ z té prosté příčiny, že je nemáme ještě moderní methodou kritickou sc stanoviska uměleckého a psychologického definitivně zpracovány. Jak má pak znáti teprve literární vývoj všeevropský, když za svého života nepřečetl o něm jediné přehlednější knihy? Zase z téže jednoduché příčiny, že takové nemáme. Jsme tu zas u starého bodu — musil by sáhnouti po knize německé.

Ale horší ještě je, že není u našich lidí dost snahy, tyto nedostatky vzdělání odstranit. Nikdo jich k tomu nepobízí. Praktická potřeba už proto ne, že literatura, řekněme si to upřímně, je věc luxu a že každý jiný nedostatek vzdělání cítí dnes lidé silněji než nedostatek literárního vzdělání. Není příležitosti, není potřeby, není instance, která by od člověka dnes žádala znalost literatury. Dostanete se bez ní na všecka místa, na profesorské kathedry, k poslaneckým mandátům i do nejaristokratičtějších salonů. A naopak, spíše snad prakticky uplatní se v dnešní společnosti znalost čínských nářečí anebo numismatiky než znalost literatury. I kdybyste měl v malíku básníky celého světa, nedovedete-li nic jiného mimo to, můžete klidně umřít hlady, neboť těch několik článků nebo feuilletonů, které byste mohl napsat, by vás neuživilo. Namítnete, že se literatuře vyučuje na středních školách a na universitě. Ano, ale jak se vyučuje a kdo vyučuje! Filologové a historikové, kterým je literatura jen vedlejším předmětem a od nichž se nežádá žádného uměleckého vzdělání, ale jen pouhá znalost suchých dat literárně-historických, a to ještě ponejvíce jen jistých t zv. klasických období. Ale pro lidi, kteří se věnovali studiu živoucích literatur a se sebe větším třebas talentem sledují klikatiny jejich

Digitized by Google

vývoje a sami pomáhají jej popohánět, ať kritikou či vlastní produkcí, nemá společnost jiného místa, než málo výnosné spolupracovnictví na z patra odbývaném secesionistickém listě. A to mluvím ještě o lidech, kteří dovedou své znalosti literatury uplatnit pomocí péra. Ale což teprv ti, kteří psát nedovedou anebo nechtějí! V těch zůstává znalost literatury po celý jich život tichou, nevinnou zálibou, o nic plodnější pro jejich okolí, než kdyby se oddali sbírání poštovních známek anebo hře v šachy.

Není proto, opakuji, praktické potřeby, která by normálního dnešního člověka nutila k vážnému zabývání se literaturou. Ale není také žádné vzpruhy a pobídky rázu morálního, která by v tom směru působila. Ani ne té, která je vlastně nejnicotnější ale ve skutečnosti jednou z nejpůsobivějších: příkazu módy, dobrého tónu. Není myslím u nás gigrlete, které by si mohlo stěžovat, že mělo ve společnosti nebo u žen malý úspěch proto, že neznalo Ibsena, nebo že neslyšelo jakživo jméno Baudelaire. A přispívá-li to ještě v některých kruzích k lepšímu effektu, vysloví-li se sem tam jméno takovéhoto moderního autora, nežádá se již znalost domácí literatury téměř naprosto. A kde není takovéhoto nátlaku, nemůže být snahy a zájmu. Můžete pozorovati, jak v divadle každý hlupák raisonuje o novém kuse a třebas neznal jediné noty, považuje za svou povinnost, vysloviti s nejvážnější znaleckou tváří své mínění o posledním výkonu pohostinsky vystupující zpěvačky — prostě proto, že znalost divadla a zpěvu, třebas jen předstíraná, patří k příkazům společenské módy. Za to uvidíte, že málo kdo se snaží říci něco o knize, kterou četl; nenutí se zde do znalectví a nedělá si z toho nic, stavěti na odiv tu nejkřiklavější ignoranci — prostě zas proto, že literatura není věcí módní a že i bez ní vás uzná společnost za vzdělaného. A to ovšem zase jen proto, že tak zvaná »společnost« cítí k literatuře instinktivní odpor, jako ke všem věcem, které nesou na sobě pečeť ducha a vyvolávají v ní stud nad vlastní bezduchostí a prázdnotou.

Nemůžeme se však příliš diviti této společnosti, považíme-li, jak je bagatelisována literatura i tam, kde by se mohlo přec očekávati, že bude oceněn celý její vážný výchovní význam — ve školství. Tak, jak se to dnes děje, je literatura na všech stupních školství jen pouhým přívěskem jiných předmětů, ponejvíce učiva jazykového, ale nikde samostatnou disciplinou. Literární vzdělání klasické má být sice podkladem výchovy gymnasielní, ale dokazovati zde, že učení latině a řečtině na našich gymnasiích přispívá všemu jinému jen ne k literárnímu, to jest uměleckému vzdělání žáků, znamenalo by přilévat vody do moře. Ale i kdyby opravdu byl žák zasvěcován nejen do řeči, ale i do uměleckého ducha děl staroklasických, jaké je to literární vzdělání, které má kotviti výlučně v jedné, mrtvé, věky od nás oddělené době a považovati její produkty, nám z velké části už nesrozumitelné a cizí, za díla absolutní jediné krásy a při tom pomíjeti celé další věky kultury a nepřipouštěti žáka k dotykům živé, proudící literatury současné? Neboť co se z moderních literatur na našich středních školách podává a jak se to podává, to je vším, jen ne opravdovým literárním vzděláváním. Odříkávají se životopisy, třebas každého ubohého rýmovače, který na národní probuzení měl trochu vlivu, ale největší básníci světa odbudou se jen několika slovy a jejich jméno zůstane

Digitized by Google

pro většinu žáků obyčejně pak až do smrti pouhým slovem. Žáci se moří vypočítáváním a definicemi rozličných figur a tropů, jejichž jména dnes nepotřebuje znát ani sám básník a kritik, na tož čtenář; do hlavy se jim cpou rozličné zastaralé metrické útvary, o nichž za rok už nebudou nic vědět, poněvadž se s nimi ve skutečné, živoucí produkci básnické nesetkávají — ale při tom všem nepostará se nikdo, aby si žáci ze střední školy odnesli správné, zásadám moderní kritiky odpovídající názory o tom, co je umění a co jím není, o činitelích jeho tvorby a jeho vývoje, o vztazích mezi literaturou a duší autora a duchem jeho doby atd. O tom všem není na našich gymnasiích ani řeči. Literatura představuje se našim gymnasistům jako gallerie slavných děl, zplozených slavnými autory, o nichž je třeba vědět, kde a kdy se narodili a kdy zemřeli. V čem je krása, specielní karakter a emoční síla oněch děl, z jakých vlivů vyrostla, jak tito autoři na sebe vzájemně působili, jaké jsou mezi nimi společné typické znaky anebo zas rozlišující distance, toho se náš studující mladík ve škole nedozví. Nikdo mu také náležitě nevyloží, jak se má dívati na díla starší, nikdo mu nepodává zorný úhel historického nazírání. Z čista jasna jako s nebe spadne před něj na př. drama Shakespearovo v zastaralém překladě, jehož řeč činí více dojem antikvované bizarnosti než krásy, a nyní počne profesor před jeho zrakem kus rozkuchávati. Nikdo mu před tím nevyložil, z jaké doby Shakespeare vyrostl a co jej od naší doby dělí. Ale nyní, když drama leží do poslední scény a do posledního motivu děje rozpytváno, řekne se mu: to je klasický, nepřekonatelný vzor dramatu. Darmo se táže žák proč, neboť v tom, co se mu velebilo jako zvláštní krása, on snad krásy nevidí a celé dílo zeje naň cize a mrtvě. Zabývá se jím, protože musí, jako pouhým objektem učebným a jako všecko, co páchne školou a výkladem profesorovým, se mu na konec zprotiví. A vzpomíná si, že se mu daleko více než celý »Julius Caesar« nebo »Coriolan« líbila »Fedora« anebo »Jan Výrava«, na něž se onehdy v divadle díval s galerie. A nyní si představte ten zmatek představ o velikosti různých autorů v duši ubohého hocha, ty pochybnosti jeho a marné otázky, zdali to, co mu profesor vydává za slavné, opravdu toho zasluhuje? Jak má na př. dovést oceniti klidnou, studenou, epickou krásu hexametrů Goethova »Hermana a Dorothy«, které slyší rozbírat v hodinách němčiny, on, osmnáctiletý mladík, vnímavý daleko více pro výrazy bouřících romantických vášní a kouzlo moderní skepse, který už s dráždivou rozkoší čte doma svého Machara a počíná už slabikovat v abecedě dekadence? Čím více mu ve škole profesor, suchopárný filolog obyčejně bez uměleckého vzdělání, zprotivil literaturu klasickou a starší domácí, s tím větším zájmem vrhá se na literaturu současnou, a zájem ten je ještě větší, je-li mu tato literatura učiněna zapovězeným ovocem. A tak je roztržena v jeho mysli všecka literatura na dva druhy: ta, o níž se učil ve škole a kterou školský prach zbavil všeho kouzla, a literatura moderní, která jej opojuje a dráždí kouzlem novoty, smělostí a zvučností hesel, jejichž význam ovšem jen zpola tuší. Ale mezi oběma těmito druhy zeje nezacelená propast, tatáž propast, která dělí ve dví každou mladou bytost, trávící život v školních škamnách a která je vlastně propastí mezi školou a životem. A z instinktivního odporu proti všemu

Digitized by Google

školnímu dává žák přednost té literatuře, kterou mu přivádí do rukou sám život; literatura, kterou zná ze suchopárných lekcí školních, čpí mu naproti tomu často už po celý život protivným zápachem školského prachu, neboť učitelé, kteří by za takovéhoto způsobu učení dovedli získat nadšení žáků pro literaturu a naučili je opravdovému uměleckému cítění, jsou nesmírně řídci. To, co si proto mladík dnes odnáší z oficielního školního vyučování o literatuře, jsou pouhé úlomky, které nestačí na přehledný obraz, spousta zbytečností, chaos údajů, s nimiž si neví rady a vedle toho hned zase neznalost toho nejdůležitějšího, naprostá neznalost základních zásad a stanovisek, s nimiž má na literaturu hledět.

Produktem takovéto výchovy je pak mladík, který umí z paměti celé stránky z Iliady, ale nedovedl by ani třemi větami karakterisovat umělecký typ hellenský na rozdíl od moderního; který dovede latinsky jmenovat každou rostlinu, ale neví kloudně, co to je naturalismus; který ví, co to je synekdoche nebo nenie, ale neslyšel nikdy jména Goncourt nebo Flaubert; který zná kdekterou rýmovačku Puchmajerovu, ale nečetl Goethova Fausta — a který snad při tom všem za málo let bude si hrát na unaveného kulturou a psát dekadentní verše!

Ale i kdyby měl nejkrásnější úmysl, doplnit a sjednotit své literární vzdělání, je odkázán čistě jen na soukromé studium a četbu — to jest na náhodu. Neboť není v celé naší společnosti instituce, kde by se literatura pěstovala systematicky jako samostatná disciplina, leda jen v soukromých studovnách literátů. Pro všecko na světě udílí se dnes soustavná průprava, pro všecko jsou školy, pro jazyky i pro umělé zámečnictví, pro hudbu i pro hrnčířství, pro malbu i pro kuchařství, — jen ne pro literaturu. Všecka ostatní umění mají své akademie, konservatoře, svá representativní ohniska, v nichž se pěstují odborným způsobem a v nichž uznaní znalci a umělci seznamují žáky s celým oborem toho kterého umění a zasvěcují je do tajemství jeho techniky. Jen literatura je zůstavena diletantskému tápání a bloudění soukromého, nikým neřízeného a nesoustavného studia. Bůh chraň, abych chtěl vůči samostatnému rozvoji uměleckých talentů klásti zvláštní nějakou váhu na výchovu školskou. Čím působí škola škodlivě na mladého malíře nebo hudebníka, je tak známo a všeobecně uznáno, že by bylo zbytečno zde o tom mluvit. Ale ani největší odpůrce oficielních uměleckých škol nemůže upřít význam, jaký mají pro soustavné nabytí potřebných poznatků, jak zkracují začátečníkovi nezbytnou technickou průpravu a uspoří mu mnoho zbytečného a namáhavého tápání a jaký mají konečně význam jako veřejná instituce pro representaci příslušných umění a pro hmotné zaopatření umělců. Pokud se týče literatury, nemohlo by se přec jednati o to, aby v nějaké literární akademii učili uznaní spisovatelé mladé aspiranty nesmrtelnosti dělat básně a romány, ale prostě jen o to, aby bylo místo, kde by se literatura pěstovala jako vážný předmět studia, jako samostatná disciplina a kde by každý, i ten, kdo by neaspiroval na vlastní činnost literární, mohl nabýt soustavného a bohatého vzdělání literárně uměleckého. Nedostatek takovéto instituce bije tím více do očí, čím obrovštější je význam literatury pro dnešní společnost, čím ona jí více proniká a všude do ní zasahá. Čím více poroste pro ni zájem a čím větší bude

Digitized by Google

její obecenstvo, tím více bude se umělecká literatura differencovati od všeho ostatního, co se píše a tiskne; tím více bude se vyhraňovati na samostatný obor, tím více bude se vytvářeti jisté odbornictví a znalectví v literatuře a tím bude nalehati i vždy více potřeba náležité a účelné k ní průpravy. (Konec příště.)

Jaroslav Panuška.*)

Tento zajímavý umělecký zjev uvítán byl veřejně poprve na výstavě »Mánesa« pochopitelnou pozorností a (καινὰ δαιμόνια εἰσφέρων) předpokládatelnou některých odborných hlasů výtkou o cizích vlivech. V užších kruzích uměleckých byl však ceněn už několik let svérázný rozvoj té silné individuality. Práce jeho v krajinářském archivu karikatur na akademii, listy ve sbírkách »Mánesa« a mnohé majetku soukromého překvapovaly nezvykle individuelní exotikou obrazotvornosti a obdivuhodnou jistotou novotvarů tak organicky s látkou sloučených v silný dojem. Budiž dovoleno ctiteli jeho, nenaskytnul-li se povolanější, vysloviti něco subjektivních dojmů z jeho umění.

Základní disposice té tvorby jeho je umělecká karikatura. Toto skvostné bylí v našem vážném obilí rozrostlo se mu do povolání úředně krajinářského (studie, interieury, lesní stavení, dvorky atd. jeví jemné pozorování a jadrné zachycení, obzvláště akvarelní). Volně a bujně vyrostlo, neúčelněná výslednice nadání a pověstné bohémštiny, jakou si musil raziti dráhu životní.

Statí o Jossotovi (Pařížská nároží Mod. Revue 98) ocenil p. Karel Hlaváček význam umělecké karikatury jakožto »druhu umění mezi jiným rovnocenného, vyžadujícího zvláště rostlého vzácného uměleckého názoru.« V dobách přechodních, zápasících o změnu mluvy tvárné, aby vystihovala obnovovaný život, periodou proudící, nachází umělecká karikatura pro svobodné, instinktivní tlumočení řad proti tradicím spojovaných, největší příbuzenské pochopení v časovém ději uměleckém, do něhož přispívá mocnými zárodky. Panuška sám u sebe dovedl karikaturní prvek podrobiti takovému vnitřnímu tlaku, že převedl jej do druhého skupenství, kde už mění atmosféru v ledovou hrůzu, čili dospěl vlastní baladistiky.

*) Pan Jaroslav Panuška, narozen r. 1872 v Hořovicích, kdež jeho otec byl civilním geometrem. Již otec měl zálibu v kreslení a vedl hocha k němu. Ve škole profesora Pirnera ztrávil pan Panuška rok, dva roky na to se zdržoval v Bosně a dalších 6 let byl ve škole profesora Mařáka.

Digitized by Google

Staří známí.

Jeho základy kreslení, obzvláště pérem, byly bedlivě střeženy otcem kresličem, — aby byla čárka jako čárka. Po několika latinských školách musil z kamenotiskárny přispívati rodičům na výživu, ale nevydržel dlouho. Pak se zdokonaloval ku přijetí do akademie náruživými, úspornými, jak říká, cestami po Čechách, plně knihy romantikou, jakoby hodlal vydati rozsáhlé dílo, pyšný na to, že není mnoho »cimburků«, které by nebyl »péroval« za osvětlení denního i měsíčního. Přijat do školy prof. Pirnera, puštěn byl za rok pro chabou návštěvu. Bylo jednak těžko odvyknouti svobodě touristické a bylo třeba se živit. U otce, jehož postavení se pak zlepšilo dosažením místa měráče v Bosně, byl několikráte delší návštěvou. Bosenský dobrodružný život, svoboda a příroda se mu obzvláště líbily a rozhojnily jeho obrazotvornost. Bohatá kořist kučí, mlýnků, skal, ssutin atd. pérem kreslených, doprovázena drastickým slovem, budila náš zájem ve škole prof. Mařáka již v týdnu šťastné zkoušky Panuškových schopností kreslířských, zkoušky na starém školním čápu, jenž dodával krajinářské děti. P. zapadl na plno jako bratr, upřímný dobrodružný živel, do mlýna všemožných intelektuelních zájmů čilé rodiny, za rychtářství vitriolové analyse Dvořákovy. Poznali jsme záhy jeho nadání karikaturní. (Dříve už Minařík, jehož umělecký názor tehdy byl posuzován jako nanejvýš podivínský a vysmíván, vykreslil cenná čísla.) Usneseno založiti archiv karikatur. Skutečně rostl utěšeně z hojné exotiky Panuškovy a karikatur Lebedových.

Na ráz je patrna veliká obrazotvornost, živelnost a odvaha, s jakou P. rozmísťuje jevy; spojuje členy do účelného dojmu překvapujícím způsobem. Disponuje úžasným množstvím tvarů. Zaměňuje účelně znaky všech přírodních říší, hravě tvoří báječné ptactvo a zvířata s nějakou lidskou

Digitized by Google

vlastností, úměrných k tomu pohybů. Ze zálibného studia mravenců, které si nelenoval daleko do okolí navštěvovati, přenášeje hnízda do hnizd a pozoruje půtky, mnohé produkce a »řezanice« jeho zvířátek (se slepičíma nohama atd.), mají silný mravenčí charakter. (Zlá nemoc u vojště, různá hospodářství.)

Vrozený směr nadání, to snadné vžití se do neobvyklého a bizzarního a paměť na zkušenosti takové, byly ovšem dlouho životem sesilovány. Výživu tvarů dodávalo ruinářství, romantika i znalost lidí potulných, často sříceného obrazu božího, o existenci zápasících, někdy strašně svérázného světového názoru, se kterými pěší chudý malíř musil se v hojném počtu stýkati. Není divno, mají-li pro něho »duši na dlani« a titul »bratře«. P. je poznal zblízka a pilně studoval. Ale stálá dobrodružná a vždy prociťovaná změna okolí nemůže přejíti beze stop na mysli vnímavé. Shluky

Pytlákova chajda.

představ pospolu (ať zkráceně) vybavované (za stálejších poměrů řekněme třeba »autority«) jsou rozlučovány přeměnou okolností, a mnohé představy nuceny zaujímati místo v nových a nových řadách. Myslím, že to znamená osamostatnění a větší uvědomění představ a poznání většího množství svor, kterými je lze připojovati, větší plynnost obrazivosti a snadnost postaviti všemožné prvky překvapujícím způsobem do služeb účelu.

Za návštěv posluchačův ostatních škol měli jsme příležitost pozorovati působnost listů; obyčejně, co byly jiné chváleny a srozumitelně rozebírány jiné, pikantně kreslené, dosahovaly Panuškovy okamžitě účelu a dlouho poutaly, ač zprvu nebyly ani tak chváleny. Zarážela výstřední forma a v rozboru nepomýšleno, že přiléhá úžasně ku předmětu. Jistá, nikdy na nečisto nehledaná linie běží se vztahem, s ním se zatáčí, teče živelně jak obrys roztaveného cínu, že na úkor kresbě nelze ji vyšinouti. Hlavní znak je útočnost a hotovost; někdy vyjádření dětsky primitivní jako kresba nadaného šibeničníka ze školy.

Charakteristické je, že málo si dobíral realisticky všední události

Digitized by Google

Zkamenělá pasačka.

dnů krajinářských atd. I nás obyčejně stavíval jako obludné hrdiny do situací vybájených. A přece byl ihned každý poznán. Vždy ho vábilo, k čemu zřel velikou úctu. Velkolepé jsou některé historické karikatury se strašnými anachronismy a syčáckou velebností. Časem objevily se na počest spolužáků Bulharů motivy z jihoslovanské civilisace, kde slavily orgie bosenské vzpomínky. (Bohužel pro holandskou bujnost většina nejlepších komposic není veřejnosti přístupna.) Prostředky vyjadřovací soustřeďoval vůčihledě. Na lidských obludách části k účelu neužitelné zakrňují, rysy motivované rozhostují se po celých plochách. Čumějící děti proměnily se děsnýma očima a ústy v samo čumění, psi ohromnými tlamami v samu zuřivost. »Přítelovo budoucí dítě« deformací elektrisuje oči jako přízrak.

Brzy však přesvědčil se, že směrem, kudy se nevázaně ubíral, nelze do nekonečna, že tam je hranice, kde veselé rozvracení pořádku začíná působiti vážnou hrůzu. Na té hranici je silná kresbička úžasně šťastně a jistě v inspiraci črtnutá: »Náměsíčný N« jako sama myšlenka, která neměla žádného odporu hmotného vyjádření, samo působení síly, pod nímž hmota přitahována se roztéká. Byly už také před samou hranicí obdivované »Embryo« a »Pět minut po narození« (amorfní dítě řídkého masíčka cumlající pupeční šňůru).

Brzo stala se zajímavá, na něho naléčená věc: maje karikovati literární balladu, přišel s takovou, že musil udělati kresbu vážnou. (»Upír« v albu věnovaném školou krajinářskou »Mánesu«.)

Balladistika Panuškova má karikaturní prostředky vyjadřovací, jenže k účelu stupňované. Opět nápadna aktivnost, která se ani tu nedala roz-

Digitized by Google

leptati do bolestné pasivity pomalu a slavnostně rozkládající krvavé květy. Linie si vypočítavě pochutnávají na děsu, tu táhle plíživě napjaté souhlasně s tonem, který z krajinářských zkušeností se přidružil, tu rozvířené za světelného kontrastu. Zjevy nízkého fluida se obyčejně srážejí z mátoh ovzduší do účinku zářících očí a hnátů. Čelo potvor je někdy hladké, vypuklé nebo hrůzně svraštělé, výrazy nepřekonatelné příšernosti. Výtvorů těch je řada, buď přimknutých na vlivy literární, lidové pověsti, více však bez reminiscencí a ty jsou nejlepší.

Silný byl Upír z r. 1894 (s jeho výkladem: »Jak jde na mne«). Když byl v krajinářské škole na zdi pověšen, stále jsme se k němu obraceli a přistihovali se před ním s očima změněnýma. Modrá klikatá nitka fluida rostla z klíčové dírky, rozzařujíc se do žluta ve hlavu s děsně sevřenými ústky stařeckými; veliké, upřené, krvavě žilkované oči svítily zřítelnicí; šedý vyzáblý pařát plaval ve vzduchu, druhý se nepozorovatelně měkce kladl na prsa spícího. To bylo trápení hlubokého mlčení, avšak ihned následovala (94.) obluda budící náhlé zděšení, okamžitého dojmu rozruchu, nevyrovnatelné bezprostřednosti: do prázdného pokoje s lampou na stole nablédla ze tmy potvora oknem. Jak z dálky klikatým bleskem přiletěla, je ještě schýlena na stranu. Jinde pasákovi pod šírým nebem vyvíjí se z kouře u výši obrovská hlava netvora. V těchto dvou na malých ústřižcích vzbuzen pérem a jednoduše dojem hluboké perspektivy. — Hlídač pokladů: hlava s vysokýma očima vyplňuje celé sklepení trosek. Ballada o ptáčku nad bařinou na proutku spícím je znamenitá suggestivním napjetím, v jaké soustředěny upřené oči a štíhlé pazoury přízraku z par močálových pozorně ptáčka sčesávající. — Nokturno, kde dlouhá ruka prudce, se studeným průvanem sáhne skrz okno po lebce bývalého těla za těžítko zneužívané — Dívky, vyhánějící a košťaty bíjící smyslné symboly. — Roje upírů; ropuchy zevlující na dvě lebky. Bludičky kolem vztýčené ruky utopencovy, morová rána nade vsí a příšery známé z výstavy atd. V »devíti čertech« působí dlouhými, černými silhouettami v šeru; vyvolal je černokněžník na valu stojící. Dostavili se z hloubi; řada tenkých hnátů klade se na zábradlí, jeden vztýčený pařát je bizarně ohnut.

Síla nadání jeho patrna je z doprovodů k pohádkám a pověstem, kde tak svérázně přemáhá zkostnatělou konvenci. Na Vodníka jeho upozorněno; zkamenělé stádo, hnízdo Slavíka loupežníka, důmyslně rozřešená bída v lahvi jsou zajímavy, obzvláště však vychrtlý ptačí výraz Bídy s pece lezoucí, nečistého fluida. Též počal s Gogolovou Dikaňkou (obrovské ruce vztyčené ve tmě nad lesy; větve chytající osobu na útěku atd.) Ukázky a rozvrhy na oživení té poesie jsou mnohoslibny.

Upozorniti musím při jeho výtvorech na jednu neklamnou známku díla uměleckého: vztah, poměr několika prvků, který je výtvoru popudem, znepokojujícím někdy dlouho mysl, než se myšlenka celá navine, jest zachován a podán s neobyčejnou čistotou, ostatní ústrojně připojeno, na př. poměr očí a spárů, to nachýlení těla atd.) Příšery vystiženy z mysli s jistotou, jakoby mu byly modelem.

Panuška patří k našim řídkým individualitám v plném slova smyslu, totiž nevyvíjel se pouhým zdokonalováním (zvirtuosněním) positivních

Digitized by Google

V horečce.

uměleckých zkušeností, nýbrž ze síly negativní, která se proti nim hromadí a občasným spojováním život umělecký zmnožuje. Co až dosud vykvasilo nevázaně z jeho temperamentu, stačí už na důvěru v prostředky, jakých užil a které značí více než umělecké buzení laskomin na požitky hmoty.

Digitized by Google

Nyní jen aby našel půdu, kde by mohl růsti k cíli, nadání svého důstojnému! U nás kdyby to tak ještě byla půda grafického ustalování krkolomných politických vtipův a sentencí v tendenčních listech.

Kéž se mu jakživa nezjeví strašná příšera bídy umělecké, která leze z národní pece — z nouze zneužití, ach zneužití! *Frt. Kaván.*

„Kardinální chyba?"

Napsal Josef Boubela.

(Odpověď na článek K. Rohana v čís. 18. Rozhledů str. 828.)

Jsem příteli K. Rohanovi vzdor jeho zdrcujícímu posouzení mého spisku povděčen, že diskusi o jazykové otázce při úřadech státních pomáhá udržovati v proudu. Důležitost věci zasluhovala by, aby o posudku R-ově pronesla se osobnost třetí, nepředpojatá. Poněvadž mne však R. k odpovědi přímo vyzývá, nemohu čekati na zastance, sice by se zdálo, že výtky jeho uznávám správnými. Jsem odpovědí povinen zejména vzhledem na Právnickou jednotu moravskou, kterouž R. pro vydání mé úvahy cituje přímo před svou soudnou stolici. Jsou-li oproti mně výtky R-ovy, jak čtenářům ujíti nemohlo, nápadně tendenčními, jest toto mentorování Právnické jednoty přímo zlomyslným. Bylot R-ovi dobře známo, že celá moje úvaha uveřejněna byla předem v deníku »Moravská Orlice«, kterýž jest orgánem Národního klubu v Brně. Vůdčí hlavy tohoto klubu znají zajisté lépe, co by svědčilo Moravě a celému českému národu, než pilný jinak čtenář a kritik. Mimo to věděl R. přímo ode mne, že byly politické důvody, aby projev pro systém roztrojení vyšel právě z Moravy, a z téže příčiny pod firmou vážné korporace a ne pouhého jednotlivce, a že ku př. p. dr. Jindřich Šolc, autorita v otázce národnostní nad jiné povolaná, v »Právníku« (seš. 8. z 30. dubna 1898) svůj posudek uzavírá slovy: »Vítáme s potěšením spis tím více, že pochází z Moravy a seznamuje nás s praktickým dosahem nařízení Gautschova pro tuto sesterskou zemi.« Též veškeré ostatní recense (ku př. v »Politik« ze dne 28. dubna 1898) uznaly záslužnost mé práce. Čtenář najde tam ke všem tvrzením do podrobna propracované statistické doklady, material to nevyhnutelně potřebný a dosud zanedbávaný. Zůstane tudíž R. se svým protestem proti vydání spisku mého bohdá ojedinělým. Kdo ostatně jedním dechem o mně praví, »že jsem problém jazykové otázky velmi důkladně probral«, zároveň však vydání spisku odsuzuje, ten nepředpojatému jeviti se musí aspoň přemrštěným.

Utrakvismus jest R-ovi doposud ideálem spravedlnosti, ideálem praktičnosti, jedinou spásou národa českého, a za kacíře prohlašuje každého, kdož by se tomuto jeho ideálu neklaněl. Horlí sice otevřeně jenom pro utrakvism úřednictva, an prohlašuje (na str. 835. a podobně i na str. 837): »Oproti tomu rozluštění otázky jazykové systémem všeobecné dvojazyčnosti úředníků jest rozluštění nejvhodnější.« Ale tím, že utrakvism úřednictva s utrakvismem úřadování stotožňuje, (an ku př. na str. 830. své kritiky na dvou místech k »nevolnosti jazykové se vše-

Digitized by Google

obecnou oboujazyčností« dává do závorky »úředníků«), přihlašuje se implicite za zastance utrakvismu v úřadování.

Toto stotožňování jest jednou z kardinálních chyb jeho, což později dokážu. Prozatím dovoluji si k němu důležitou a rozhodnou otázku: Přeje si, aby v zemích koruny české utrakvism potrval na věky? Ne-li, jak může brojiti proti mně, žádám-li, aby pominul již dnes?! Ptám se dále: jak chce bez jazykového roztřídění okresů uspořádati otázku jazykovou ve Slezsku, kdež bylo by čirou zbytečností a nemožností, reklamovati právo polštiny, jakožto »zemského« jazyka, i pro Opavsko? Proč R., jenž cituje domnělé mylné výroky moje, nepozastavil se při tom, co na str. 18. pravím ohledně Slezska? Tohle Opavsko vyvrací argumentaci R-ovu načisto; neboť co připouští se v jedné zemi, nelze z čl. XIX. zákl. z. st. vylučovati pro zemi druhou.

Ptám se konečně: Jak lze při utrakvismu zachovati rovnoprávnost jazykovou v úřadování vnitřním a nejvnitřnějším? Tak bylo by ku př. copařstvím, hlavy a závěry protokolů, obsahující vyjádření různojazyčných stran, uváděti všemi zemskými jazyky. Což jest absolutně spravedlivým, řídí-li se to žalobou neb řečí žalovaného? Dále jak v jednání, zavedeném bez žalobce a bez žalovaného »z moci úřední?« Též pro knihy pozemkové, rejstřík firem, registraturu, administrativu atd. musí býti nějaké vodítko. Že se k tomu hodí nejlépe systém teritoriální, potvrdí každý praktik. (Viz v té věci str. 25. a 26. mého spisku.) O tom, jak jest za utrakvismu při úřadech státních všude a ve všem favorisována němčina, dala by se napsati tlustá a poutavá kniha. R. o tom ze své někdejší soudní praxe také ví. Uvedu jen jeden příklad. Presidium vrchního soudu zemského v Brně v r. 1887, tudíž 7 let po vydání Pražákových nařízení jazykových, všeobecnou dvoujazyčnost u soudů zavedších, na stížnost českého advokáta moravského rozhodlo, že sepisování německých hlav a konců v protokolech se stranami výlučně češtiny užívajícími netvoří porušení jazykové rovnoprávnosti. Nepříčí prý se sice předpisům, aby v takových případech hlava a konec napsaly se česky, ale to »jak samo sebou se rozumí« s vyloučením případů, kde intervenuje třebas i jen jediná strana, němčiny užívající. V takovémto případu musí se nejen hlava a konec, nýbrž veškeré jednání, vnitřní služby se týkající, v protokolu zjistiti výhradně němčinou. Tedy 100 a 1000 Čechů není ničím oproti jedinému Němci! Tak vypadá v pravdě ta utrakvistická rovnoprávnost!

Tato vnitřní řeč služební resp. úřadní jest vlastním předmětem nynějšího jazykového sporu; jen v této shledávají Němci kámen úrazu v jazykových nařízeních Badeniho i Gautschových; ve službě zevní, kdež již i před čl. XIX. zákl. z. st. čeština více méně rovnoprávnosti se těšila, dle toho, jakého národního smýšlení byl dotyčný úředník, nedělají více pražádných těžkostí. Opakuji a trvám na tom: dokud nenastane roztřídění okresů dle národnosti, zachována bude privilej němčiny aspoň v některém koutku vnitřní služby. Daly by se sice i při utrakvismu okresy roztříditi v českoněmecké a německočeské. Avšak i zde říditi by se musela při úplné rovnoprávnosti vnitřní služba dle pravidel mnou hájených s tím toliko rozdílem, že bychom čistě českého úřadování neměli

Digitized by Google

nikde, kdežto při roztrojení bychom je měli v převážné většině okresů v Čechách i na Moravě. Pro Moravu podržel Gautsch k naléhání německých nacionálů systém oboujazyčnosti, a co z toho pošlo? Samovláda němčiny v záležitostech, stran bezprostředně se netýkajících, tedy v tak zv. službě nejvnitřnější. (Viz o tom str. 97. a 98. mého spisku.)

Nechci opakovati, co o škodlivosti utrakvismu při úřadech státních pro národ český ve svých úvahách (zejména na str. 30. a násl.) jsem pověděl, a na což reagovati R. opomenul. Není toho třeba, poněvadž on naopak ničeho neuvedl, z čehož by mohla roztrojením škoda nějaká češství vzejíti. Jen z poznámky o vybarvení okresů německých a utlačování našich minorit, zdá se, že nedůvěřuje české jednojazyčnosti a houževnatosti českých menšin. Snad dnes po imposantních slavnostech Palackého opraví své pesimistické názory o vyspělosti a síle národa českého a připustí, že nejsme s dalším vývojem svým odkázáni na milost německých spoluobyvatelů, a že ani to nebezpečí utlačení českých menšin není tak naléhavé. I pod záštitou utrakvismu mohou ostatně Němci, jak to skutečně dělali a dělají, ve své oblasti češtinu vytlačiti úplně z úřadních síní, kdežto my za utrakvismu nejsme s to, vytlačiti němčinu ani z okresů nejčeštějších. Nesouhlasím tudíž s R-em, že roztrojení na základě percentuálního klíče bude »hotovou zákonitou prémií na utlačování českých menšin.« Což se těmto minoritám neubližovalo moc a moc za systému utrakvistického úřadování a nejvíce za Badeniho obligátní oboujazyčnosti úředníků? Myslí R. vážně, že národnostní boj utichne, a že české minority budou míti svatý pokoj, přinutí-li se němečtí úředníci uzavřeného území, aby se naučili česky? Toť naděje příliš naivní. Proto lépe menšinám těm alespoň tam, kde kritického procenta dosahují, vlastním návrhem Němců na roztrojení zabezpečiti jazyková práva a snesitelný modus vivendi. Jsem přesvědčen, že roztrojením ztratí boj národnostní jistotně na rozsahu a pravděpodobně i na prudkosti. Ostatně by v případě roztrojení náš trojnásob silnější národ mohl repressaliemi oplatiti trojnásobně, čehož jsou si Němci i ve svém území zajisté vědomi. Že lze při systému roztrojení o jazyková práva menšin postarati se úplně, o tom pojednal jsem na str. 31. a násl. obšírně a R. nic z toho nevyvrátil. Dovoluji si uvésti ze stati té jediný odstavec: »Ostatně ale rozdvojením neb roztrojením by tyto nepatrné menšiny (o menšiny značné netřeba míti starostí) právě tak málo byly obětovány, jako oboujazyčností zachráněny. Vždyť jich dosavadní práva národnostní mají i při systému roztrojení býti zachována, ba dokonce upevněna. To zaručeno jest v §§ 1—3. Gautschova nařízení, ustanovujících, že v celých Čechách a na celé Moravě lze činiti podání a protokolární prohlášení, jakož i podávati listiny a jiné spisy jazykem českým, a že v jazyku tom straně též vyřízení dostati se musí. Toto ustanovení shoduje se úplně s ustanovením § 7. národnostního zákona fundamentálních článků, jsouc dokonce liberálnějším tak dalece, že nečiní používání jazyka neúředního závislým na požádání dotyčné strany.«

Oproti stavu nynějšímu nebude tudíž postavení minorit při tak upraveném roztrojení zhoršeno ani tam, kde při sčítání lidu kritického% menšina nedosáhne. Já žádám však zároveň sčítání lidu dle jazyka ma-

Digitized by Google

teřského a způsobem poctivým pod kontrolou obou národností, a tu není se toho zamlčování příslušníků české národnosti tak báti, jako dělo se dosud. Budou-li spojeny se sčítáním lidu důsledky tak dalekosáhlé, jako je určování úředního jazyka okresů, pak musí též o to býti postaráno, aby dělo se sčítání naprosto objektivně a na základě jazyka mateřského.

Tak jako škody z utrakvismu, rovněž tak pominul R. mlčením i výhody z trojdílnosti pro národ český, kteréž na str. 35, 64, 65, 85—89 a 104 vypočítávám. Dovoluji si z posléze uvedené stránky citovati místo, týkající se »státní« řeči. »Tato naprosto absurdní praetense němčiny co řeči státní čelí ovšem hlavně proti zemím koruny české, opírá se o týž důvod, jako název »státní strany,« kterýž si Němci z tendenční vypočítavosti po drahnou dobu osobovali, a byla možnou jen za vlády utrakvismu v zemích těchto. S tímto odbyta bude na vždycky. Existence tolika okresů s pouze českým úřadováním při c. k. státních úřadech bude nejlepší zárukou proti fantómu německé státní řeči a jinému favorisování němčiny. Gautschovo nařízení, kterým dává se v Čechách úřadům ráz národnostní, vylučuje přímo společnou řeč státní, kdežto utrakvismus nařízení Badeniho by i se státní řečí se byl snesl.«

Nesmí se zapomínati, že i při utrakvismu v zemích koruny české mají Němci v Rakousku více zemí výlučně německých, a že právě tím nabývají své politické převahy nad námi, kteřížto až do Gautschova nařízení jsme neměli výlučně českého ani jediného okresu. Politický význam okolnosti, že Čechové výlučně pro sebe neměli ničeho, ani pídě země v té koruně svatováclavské, vystupoval na venek den co den již od doby našeho obrození. Kdyby celé to území nejen v Čechách, nýbrž i na Moravě, kteréž na základě trojdílnosti má připadnouti Čechům, bylo jim již od začátku ústavy náleželo, nikdy nebylo by se mohlo tak okázale proti nim vládnouti, jak se to často dělo. S nimi namnoze nebylo zacházeno co s domácími pány, nýbrž co s nájemníky. Toť politický důsledek utrakvismu!

Vůči mým statistickým dokladům nemůže R. popříti, že čím nižší kritické %, tím výhodnějším pro minoritu v zemi, že tudíž kritické % 0, tudíž utrakvismus celé země, jest v zemích koruny svatováclavské výhodnějším pro německou minoritu než pro českou majoritu. Já podrobnými statistickými elaboraty dokázal (str. 42 a násl.) že systém roztrojení při každém klíči jest výhodou pro majoritu, tudíž pro národ český, a že výhoda tato s klíčem roste. Doufám, že vystihne čtenář pravdivost tohoto tvrzení i z citovaných R-em výpočtů (str. 831 t. l.), jenž by zajisté nebyl opomenul vytknouti sebe menší chybičky, kdyby tam jaké bylo. Tyto statistické výpočty dokazují nezvratně, že i na základě nepříznivého nám hesla řeči »obcovací« roztrojením dle posledního sčítání lidu připadlo by Čechům v království dvě třetiny a v markrabství tři čtvrtiny veškerých okresů. Hodlal jsem spisku svému připojiti ethnografickou mapku zemí českých na základě 25% klíče, což jsem následkem jazykového nařízení pro Moravu poodložil. Z mapky této jeví se od uherských hranic až za Plzeň kompaktní oblast jednojazyčných českých okresů s jedinými ostrůvky

Digitized by Google

města Brna (smíšené) a města Jihlavy (německé). Na tom mně právě nejvíce záleželo, provésti důkaz, že pro národ český jest roztrojení na Moravě nepoměrně příznivější než v království českém, kdežto vláda Gautschova zařídila to naopak: na Moravě utrakvismus a roztrojení v Čechách (str. 51 a násl.). Teprve roztrojením Moravy bude prospěch ze systému tohoto pro národ český zjevným. Že má snaha ve směru tomto nalezá se v souhlasu s intencí českého poslanectva, mohl R. z politických listů v poslední době se přesvědčiti.

Koho otázka o hodnotě a prospěšnosti jednotlivých jazykových formulí blíže zajímá, nahledniž laskavě do úvahy mé a poznáš, jak recensent, je-li pro odsouzení předpojat, i nepochybně dobré stránky spisu úmyslně přehlédne. Já obmeziti se chci pouze na vyvrácení výtek R-ových, kteréž kdyby zůstaly nezodpověděny, by o mém stanovisku v otázce jazykové mohly vzbuditi náhled naprosto křivý.

Přítel R. objevil tedy v mém spisku »kardinální chybu,« na kterouž z dosavadních recensentů nikdo nepřipadl, pročež si on, jak závěrečí jeho slova »důkladněji posvítiti« nasvědčují, na tomto svém objevu s nemalým sebevědomím zakládá. Vlastně uvádí »chyby« dvě, neříkaje, která jest tou kardinální neb kardinálnější, a to

a) že připouštím výminečně i jednojazyčnost úřednictva a

b) že ve výpočtech nevolnosti při smíšeném (oboujazyčném) úřadování přijal jsem oproti úřadování jednojazyčnému poměr 1 : $^1/_2$.

V obojím směru však výtky R-ovy spočívají na kardinálním omylu jeho, i divím se věru, že vystoupil s nimi na veřejnost, ač jsem je v důvěrném rozhovoru jemu již dříve náležitě vyvrátil. Zdá se, že tentokráte rozuměti nechce. Aspoň nepřečetl spisku mého s náležitou pozorností — o objektivnosti ani nemluvě — a to jest u kritika pokleskem velice zlým. Kdyby byl četl náležitě, nebyl by mohl upadnouti v první kardinální chybu, že neliší utrakvism úřadníků od utrakvismu úřadování a následkem toho vše to, co jsem uvedl ve prospěch národnostního roztřídění okresů vzhledem na obecenstvo, aplikuje plnou měrou i na úřednictvo.

Já rozdělil spisek svůj na 2 části: prvá (až po str. 65.) jedná o jazykové otázce výlučně vzhledem na obecenstvo, druhá výlučně o jejím účinku na úřednictvo. Na rozdíl tento položil jsem velkou váhu a konstatoval to dr. J. Šolc slovy: »Ve spise rozlišuje se přesně po stránce jazykové obyvatelstvo a úřednictvo.« Pravímť na str. 9.: »Při řešení problému, jak uspořádati národnostní otázky co nejspravedlivěji a nejpraktičtěji, jest především nezbytno, obtíž jazykového nucení pro obyvatelstvo lišiti od obtíží a následků jeho pro úřednictvo.« A dále na str. 10.: »Již z toho plyne, že v otázce jazykové jest obyvatelstvo faktorem rozhodujícím, kdežto úřednictvo svým povoláním odkázáno jest, aby se obyvatelstvu akomodovalo. Toto úředníka zaměstnává i platí, a nikdo není nucen, aby se věnoval službě veřejné. Proto jest stanovisko odpůrců oboujazyčnosti, poukazujících hlavně na obtíže její pro úřednictvo, naprosto pochybeným.«

Pokusil jsem se pouze ohledně první části (obyvatelstva) o důkaz, že roztřídění okresů jest prospěšným české většině. Úřednictvo

Digitized by Google

považuji za pouhé accessorium obyvatelstva a neshledávám tudíž ani v oboujazyčnosti ani v jednojazyčnosti úřednictva těžisko otázky. Nikde však jsem jednojazyčnost úřednictva neoznačil za podmínku roztrojení okresů, ani nedal oné přednost. Naopak pravím na str. 66. výslovně, že i při jazykovém rozdělení okresů exekutiva mohla by trvati na požadavku oboujazyčnosti úřednictva a připouštím úlevu co do jazykové způsobilosti pouze při oné části úřednictva, kteráž výlučně v území jednojazyčném působiti chce. Veškeré mathematické a statistické výpočty, kteréž uvedl jsem v prvé části svého spisku na doklad prospěšnosti roztřídění okresů pro národ český, a kteréž R. aplikuje na úřednictvo, týkají se tudíž obecenstva resp. úřadování a nikoliv jazykové kvalifikace úřednictva. Oboujazyčnost úřednictva jest korolárem oboujazyčného úřadování, nikoliv ale jeho podmínkou. Utrakvism v úřadování — jak to přece z praxe známo, může trvati, i když valná část úřednictva jest pouze jednojazyčnou. Naopak zase obligátní oboujazyčnost úřednictva nejen že roztřídění okresů nepřekáží, nýbrž — jak výslovně a s důrazem jsem podotknul, byla by mu k výhodě. Já ve svém spisku připouštím ulehčení pro jazykovou kvalifikaci pouze tam, kde to agenda úřední bez újmy obecenstva připouští. Činím to jednak z poměrů faktických, nedostatku utrakvistického úřednictva, jednak z důvodů politických.

Jestliže o důvodu prvém pronáší se R. přímo pohrdavě, řka: »Tento důvod proti dvoujazyčnosti nesnese žádné poznámky,« toť poukazuji jej k poslední řeči d'Elvertově na radě říšské, v níž tento tvrdil, že 90% veškerého úřednictva státního na Moravě skládá se z Němců. Tak zlé to sice není, ale nebyl by se řečník ten moc od pravdy uchýlil, kdyby byl řekl, že z německého úřednictva na Moravě 90% jest k českému úřadování nezpůsobilým.

Dlužno připustiti však z dobré polovice analogii též ohledně českého dorostu úřednického. Přítel R. přehlíží, jako mnozí ze starší generace, že Češi z českých a Němci z německých škol nepřinášejí do praxe tolik jazykových vědomostí, kolik úřadování oboujazyčné vyžaduje. S ledabylou povrchní znalostí jazyka aspoň u nejvážnějších úřadů: soudů a úřadů politických, spokojiti se nelze. Bude-li se tudíž požadavek R-ův prováděti rigorosně, nebude moci absolvovaný český právník ani státi se auskultantem, poněvadž kratinká šestinedělní praxe přece k osvojení si cizího jazyka nestačí. Dostavil by se tudíž nezbytně nedostatek i českého dorostu úřednického. Důkladný a objektivní znalec poměrů z království českého, zmínil se mně ve svém listu o tom těmito slovy: »Zde se v širších kruzích tomu rozdělení okresů na české, smíšené a německé nechce rozuměti, leží to mimo názor, který se zde o rovnoprávnosti v zemi vyvinul a jenž žádal, aby v celé zemi Čech i Němec před úřady stejně byl postaven. Myslím, že to mladá generace česká, k úřadům nastupující, změní z té jednoduché příčiny, že německy neumí.«

Ostatně provádí se jazykové roztřídění úřednictva již dávno tím, že Němcům jazyka českého neznalým reservují se místa v krajích německých, často na úkor kompetentů utrakvistických.

Konečně jest nepochybno, že k zachování linguistických vědomost

Digitized by Google

jest nevyhnutelně třeba praxe, hlavně pak konversace. Němechý úředník, úřadující v okrese čistě německém, by musel tudíž veškeré úsilí vynaložiti na to, aby česky nezapomněl, byť třebas i naděje neb vůle neměl, dostati se do kraje s obyvatelstvem smíšeným. Takového jazykového otužování vzhledem na přetížení úřednictva našeho agendou služební nelze žádat. Trvám tudíž na tom, že oboujazyčnosti vyžadovati se má prozatím — žádný zákon není na věčné věky — jen pro okresy s obyvatelstvem smíšeným. Exklusivní agenda oněch úředníků, kteří v ů b e c se stranami se nestýkají — jest jich v některých odborech, ku př. v poštovnictví, účet nictví atd. dost a dost — vystačí s řečí, ve které akta jsou sepsána, úplně.

Věcný důvod pro úlevu tuto uvádím na str. 88 pod č. 7: »Z důsledného a poctivého rozdělení úřednictva dle národnosti vzala by za své neblaze pověstná úřední čeština. Dostavila by se skutečná a ne jako dosud často pouze předstíraná znalost češtiny, dostavila by se dikce úřadů důstojná. Toť by byl cenný prospěch věcný. Ohledy dosavadní, požadavkem oboujazyčnosti vysvětlitelné a snad i omluvitelné, přestaly by nadobro. Dokud Němci neobdrží svého uzavřeného území, budou ve své předstírané jazykové nechápavosti pořád míti záminku pro pohodlí, vědouce dobře, že za oboujazyčnosti v zemích našich pro neznalost druhého jazyka zemského principielně z úřadů státních vylučováni nebudou.« A na str. 71: »Jakmile však země v okresy dle jazyků budou rozděleny, důvod pro podobné ohledy odpadne, poněvadž se jednak Němci svým požadavkem na rozdělení sami z českých okresů vylučují, a poněvadž mimo to úředníci českého jazyka neznalí naleznou útočiště v okresích výhradně německých.«

Z p o l i t i c k ý c h důvodů proti utrakvismu úřednictva uvádím: »Co do effektu politického mám za to, že upuštění od požadavku obligátní znalosti němčiny pro státní úředníky znamenati bude silný krok d e c e n t r a l i s a č n í, tudíž pro českou národnost značný úspěch a přiblížení se k programu státoprávnímu« (str. 67.)

Že by p o u z e všeobecná dvoujazyčnost úředníků článku XIX. zákl zák. st. vyhovovala a k národnostnímu míru vedla, jest diktátem smělým ale nepromyšleným. Jednojazyčnost úřednictva nepříčí se přímo článku tomuto, poněvadž u p r a v u j e t o l i k o j a z y k o v á p r á v a l i d u, n i k o l i v a l e j a z y k o v é p o v i n n o s t i ú ř e d n i c t v a a poněvadž platí i pro jednojazyčné země rakouské, kdež o utrakvismu úředníků nemůže býti řeči. Z čl. XIX. plyne toliko pro exekutivu povinnost, při obsazování míst dbáti toho, aby se při úřadech rovnoprávnost všech v zemi obvyklých řečí mohla prováděti v praxi. Že se v zemích s obyvatelstvem jazykově smíšených požadavkem obligátní oboujazyčnosti docílí toho nejjistěji a též nejlaciněji, sám ve spisku svém jsem vyložil. Zákon sám ponechává však ve směru tom exekutivě úplnou volnost.

Jaké má ostatně přítel R. záruky, že úředníci němečtí, byť i znalost češtiny měli prokázánu, v německých krajích budou jí též užívati? Bylo přec s jich strany v novinách i na říšské radě opětně a zřetelně řečeno, že nucením k češtině odpor německých úředníků proti řeči této se jen stupňuje, a že se vůbec k úřadování češtinou s lidmi němčiny znalými ve svém území donutiti nedají. Jistý stupeň znalosti němčiny se však u Čechů, v německém území se zdržujících, z pravidla předpokládati může.

Digitized by Google

Mně tudíž by milejším bylo, aby při každém úřadě v území německém pokud skládá se z více úředníků, ustanoven byl pro české strany skutečný Čech, než aby veškeří němečtí úředníci tamní obligátní kvalifikaci českou měli — ale jen pro žádosti kompetentní a ne pro praxi.

Jak náš požadavek oboujazyčnosti úřednictva mírumilovně naladil Němce, o tom ví u nás každé dítě, když jen tu a tam do novin nahlédne. Nejkrutější pronásledování českých menšin a divoká vřava v parlamentě datuje právě od zavedení obligátní znalosti obou jazyků nařízením Badeniho.

Je-li tudíž prospěch z všeobecné oboujazyčnosti úřednictva po stránce věcné pochybným, jest škodlivost její po stránce národnostní, usnadňujíc všeobecný utrakvism v úřadování, pro národnost českou nepochybnou. I považuji přímo za zpozdilé, zasazujeme-li se o ni.

Jak stát resp. vláda věci opatří, aby rovnoprávnosti jazykové při úřadech způsobilými zřízenci poctivě se vyhovělo, jest její starostí, které nepotřebujeme na se bráti. Je-li přesvědčena, že dosáhne účelu toho nejlépe obligátní, všeobecnou oboujazyčností úřednictva, ať si ji s pánem bohem zavede. Ale abychom my postulát ten stanovili jedním z nejdůležitějších odstavců svého politického programu, který by si Němci, ač mají z něho o sobě fakticky větší prospěch, dali nad to ještě kompensovati hodnotou třebas trojnásobnou, zdálo by se mi přec jen špatným obchodem.

Technické překážky obligátní oboujazyčnosti úřednictva jsou tak značné, že vláda, nebude-li zachován utrakvismus v úřadování, k ní přinutiti se nedá. A za takovou čočovici bychom měli vzdáti se svého práva prvorozenství, práva majority?! Nemáli dvoutřetinová resp. tříčtvrtinová majorita ve veřejném životě a tudíž hlavně v úřadech dávati ráz po celé zemi, nevzdávejme se ho aspoň tam, v těch okresích, kde takovou převahu máme.

V tom chybuje se velice, nepřihlíží-li se k politickým následkům utrakvismu v úřadech. Jde-li R-ovi principielně jen o pohodlí jednotlivců, s úřady se stýkajících, přehlíží, že národní resp. jazykové zbarvení úřadů má význam pro celý národ. Pravím o tom mezi jiným na str. 49: »Namítá se sice, že nařízení jazyková týkají se hlavně úřadů a ne obecenstva. Avšak právě tyto úřady a co všechno s nimi souvisí, německý ráz měst těch« (pojednávám o Moravě) »hlavně udržují, a přirozeně počeštěním úřadů přizpůsobí se též ostatní veřejný život.«

Z toho, co jsem na str. 24 a násl. o nespravedlnosti všeobecného utrakvismu v úřadování řekl, neslevím ani písmeny. »Oboujazyčnost celé země byla by jen tenkráte klíčem spravedlivým, kdyby obyvatelstvo po celé zemi bylo v poměru percentuálním 50 : 50 rozděleno, totiž, kdyby bylo v zemích koruny české tolik Čechů co Němců a drželi si všude rovnováhu. Poněvadž ale smíchání národů v zemích těch a zejména u nás na Moravě jest všech možných percentuálních poměrů, bude ve všech okresích majoritě k vůli minoritě podrobiti se nepříjemnostem oboujazyčnosti, a poněvadž ve všech třech zemích koruny české majorita jest na straně slovanské, bylo by uspořádání národnostní otázky způsobem oboujazyčným patrně ve prospěch německých minorit. Jest tudíž zřejmo, že se zřetelem na číselný poměr obou národností Badeniho nařízení jazykové bylo pro národ český nepříznivým. Tak na Moravě při oboujazyčnosti snášeti musí

Digitized by Google

nucení jazykové $^3/_4$ veškerého obyvatelstva celé Moravy na straně české a toliko $^1/_4$ na straně německé. Odečteme-li zlomky tyto, shledáme, že zde národ český kvantitativně by musel dvakráte tolik oboujazyčného nucení snášet než národ německý.« »K vůli 14 německým okresům moravským, v nichž nejen teď, ale i v nedozírné době oboujazyčný systém se neuskuteční, má ve 48 českých okresích zůstati při úřadování oboujazyčném!« (str. 26.) Dokázal jsem statistikou (str. 20), že rozdvojení bylo by pro národ český klíčem nejvýhodnějším, a že každá odchylka od klíče tohoto tvoří koncesi pro minoritu v zemi. Již roztrojení, jak výslovně jsem doznal, jeví se méně výhodným; rozdělení ve více pásem (ku př. ve 4, totiž dvě jednojazyčná a dvě s převahou jedné národnosti: česko-německé a německočeské pásmo) jest pro majoritu ještě nevýhodnějším a nejnevýhodnějším jest pro majoritu respektování minority po celé zemi, totiž utrakvismus. (Dokončení příště.)

Zápisky Vladimíra Jíry.

S titulem »Agonie léta«. Napsal Karel Žák.

Připsáno Dru. Bertholdu Theinovi.

(Pokračování.)

Jdu nahlédnout ke břehu, ale dívám se jen z dálky. Všude vidím lidi, jak něco kutí; vidím plný břeh lidí. Ota stojí na náhonu a pohlíží do řeky, jakoby si byl zrakem vybral jedinou vlnu a stopoval její běh, její přetvořování se, její osudy až k úplnému splynutí s ostatní vodou. Volá na mne, abych přistoupil. Odpovídám, že již se vracím domů.

Ten shon lidí, ta napjatá jejich duševní činnost naproti zátopě vody, to úzkostlivě-lstivé nadbíhání nebezpečenství, ta snaha paralysovati je útěkem, stěhováním movitostí, to vše — ale vlastně nikoliv tyto jednotlivosti, tyto prostředky, nýbrž takt sám je pro člověka věru ponižující.

Milí přátelé, to já rozumím významu, úloze člověka zcela jinak. A také existenci přírody, její vlastnostem a schopnostem rozumím jinak. Nechtějte se mne tázati, jak. Dnes vám toho věru nepovím.

Pro dnešek jen pobíhejte, jen si hleďte svých hříček, svých dětinských, směšných prostředečků. Jen utíkejte, jen sbírejte ranečky, svazujte třísky svého majetku v uzlíčky a noste je na vrchy, a tam je ukládejte a polibte hostitelům-vrchům zablácené paty, pokloňte se přechovavatelům své žebračiny, že vám jí milostivě nehází, neskutálí nazpět do lupičského, vše olizujícího, vše nahlodávajícího, vše polykajícího živlu.

*

Jsem zase sám, ležím na posteli.

Četl jsem kdysi velmi učený článek v kterési německé revui. Schneider, ano Dr. Robert Schneider se jmenoval jeho autor a název zněl »O pokroku přírodovědeckého bádání« nebo tak nějak. To vám bylo nějakých divů! Mihají se mi v mysli jména a pojmy. Hervey — oběh krve; Spallanzani — výzkumy o zažívání; Kantova kosmologie; vynález drobnohledů; Linné — otec popisné přírodovědy; Schleiden a Schwann —

Digitized by Google

buňkovité složení všech organismů; Virchow; Liebig; spektrální analysa; Dubois-Reymond — elektricita čiv a svalů; Robert Mayer; mythická potopa světa a perioda věčného ledu; Darwin, oprašovací poměr mezi rostlinami a hmyzy; ochranné přizpůsobování se a způsobilost napodobovati, vlastní organismům (odříkávám si nábožně dlouhé, k přežvýkávání vybízející německé terminy těchto vědeckých vymožeností); pak přichází poslední trumf: »život v moři«.

Ani při tomto posledním lákadle obrazotvornosti se nezdržuji; nevidím mořských tůní, siných jako palec tlusté sklo, zelených jako poháry na rýnské víno, křiklavě blankytných jako padělané tyrkyzy v boltcích ženských z polosvěta.

Urovnávám si pohodlně polštář pod hlavou, zarývám do něho drahocennou schránku svého velkého a malého mozku a šedivé mozkové kůry (abychom mluvili vědecky) a směji se. Směji se, ale prozatím nepovím, proč.

Nepovím ničeho, jako jsem neřekl ničeho lidem, kteří poskakovali po břehu, kteří vlekli dřeva, uvazovali můstek, odnášeli hlídačskou boudu, házeli si polena. Přetvářel jsem se, jakobych ničeho neviděl; ale díval jsem se velmi ostře a nikdo mne neoklamal. Ani Ota, jejž musím, ač nerad, dosud podezřívati, že chtěl lidem pomáhati a že jen z ostychu přede mnou předstíral, jakoby byl jen divákem.

A i kdybych chtěl mluviti, nemohu. Nemám teď času. Jsem příliš zaměstnán sám sebou. Musím pronikavě mysliti.

. . . Vyhledali jsme si s Otou pěkný topol, jeden z největších, nejsvalnatějších, nejvíce vypínavých, Porazili jsme jej, podložili, připravili pěkně a rozřezali v zavalité špalky, jež jsme postavili do řady jako rozvinutý oddíl vojáků. Řezali jsme od rána do večera a píly jsme ani neohnuli. Ani vteřinu se nezastavila, ani neposkočila, téměř ani nápadněji neskřípla; je zase studena, lesklá jako stříbřitý břich ryby a visí na větvi hrušně, obloukem neviditelným, zakrytým v listí, podobná meči.

Cítíme, jak nám ruce botnají silou, jak splétají se nám v loktech svaly a žíly v lana kolem kostí pevných jako traversy; bereme sekery, zamáváme jimi a již dopadají třeskně do tkaniva topolových pařezů. Odštěpky lítají k zemi, odrážejí se jako luční kobylky od upěchované půdy, na níž stojíme rozkročeni jako zápasníci, a klesají nazpět umrtveny, nehybny v klid roztvářené hmoty.

Jsem tou prací nezměrně unaven; v spáncích mi třeští krev, hrdlo mám vypráhlostí zadrhnuté k bezdechosti; v ramenech a nohou pálí mne bolest, jakobych je byl kladl pod válec, pěchující silnici. Ohbí kolen a loktů rozlamuje mi loupání, jako z kostí tříštěných koly vlaku. Moje kůže je rozbrázděna nesčíslnými, proplétajícími se, do hlouběji zařízntých kanálků zabíhajícími vráskami, je tetována jako povrch červotočivého dřeva. Těmi jizvami protéká ustavičně horká tekutina, rozžhavená jako cukrová šťáva.

Ale nevšímal bych si ani své usmrcující únavy, kdybych neměl té trhavé bolesti v srdci, jíž je příčinou Ota. A přece nemohu souditi, že mi ji způsobil úmyslně. Zavinil ji nechtě — jen tolik mohu jeho povaze, jeho srdci přičísti. Ranil mne do běla rozpáleným železem.

— — — Viděl jsem, jak tekly mu po zarmoucené tváři slzy, když v trosky padal pyšný topol. Plakal, litoval, když ničil. Nemá mužného

Digitized by Google

srdce. Má místo zdravého, neporušeného, rudého, svěží krví omývaného a živeného srdce, churavě bledé neodpěravé pletivo ze spuchřelých nitek zákonnitosti, morálky, pantheismu.

. . . . Ztratil jsem zcela souvislost důvodů, jež jsem chtěl poznamenati, abych je přednesl Otovi na důkaz, že má špatné, nemocné srdce. Ale snad je jakost jeho srdce organickou, snad podmiňuje ona Otovo trvání. Snad vidí jen krásu a dobro a je slepý pro pravdu . . . .

Ostatně, jaké mám právo chtíti, aby někdo byl takovým, jakým bych chtěl jej míti já? Jsem já náboženstvím, jsem státem, jsem ethikou, jsem společenskou reformou? K této věci se více nevrátím. —

. . . Mám pozornost soustředěnu v prázdno, ve velké, neohraničené plochy bez obsahu. Divím se jejich rozloze, stopuji jejich rozměry a ačkoliv nevidím ničeho, přece se nemohu odvrátiti od pozorování toho mohutného bezpředmětna. Nemohu ho přirovnati k něčemu bezbarvému, průhlednému, třeba k plynům. Vždyť nemá vůbec ničeho, co by se dalo pojati smysly. Kdyby mělo aspoň pohyb nebo znatelnou temperaturu! Nemá naprosto ničeho . . . .

Vidím je pouze v duši, musím se na ně dívati. Chvílemi se mi zdá, jakoby se chvělo jako lehounká pára vystupující z komína, jako horký výdech vody, jejíž var ustává. Ale i to je klam, ničemný klam.

Již jsem se těšil, že budu moci je pochytiti, že budu moci sestrojiti je v nějaký pocit; ale klesám znova v dusící lapání po možnosti, přivésti k jeho clonám některý svůj omyl a rozřediti, raffinovati smysl tak, aby byl s to se s ním sloučiti.

*

Ocitám se ve společnosti dam a pánů. Neznám nikoho z nich, ale oni všichni se mnou mluví, oslovují mne jménem, jsou velmi přívětivi a prokazují mi vážnost, jakobych byl starým, milým jejich známým. Jsme v úplně prázdném pokoji, obíleném pouze, s čistě vydrhnutou podlahou, hladkou, jakoby byla z porculánu. Stojíme v hloučku a bavíme se o tom a onom.

Kdosi vypravuje, že zná dámu — je prý »stylisována«, mát prý ryšavé, na temeně hlavy rozčísnuté a na hubená, máslově žlutá ramena splývající vlasy a obléká prý se v šat z chřestově zeleného aksamitu, šitý na způsob togy.

Namítám, že se snad pán mýlí s někým jiným; znám — nezáleží právě nyní na tom, odkud — sám několik dam, jež právě tak vyhlížejí jako dáma popsaná.

Pán mi zdvořile odporuje: je prý si své věci zcela jist. A dodává s důrazem: »prosím, račte dovolit, doctissime (— tak mne tituluje —), mohu Vám posloužit podrobnostmi: je to táž dáma, jež je emancipována, jež střílí, šermuje a jezdí na koni okrově žlutém s růžovým pigmentem a modrými duhovkami.

Po tomto popise je mi dáma ještě známější; ale přece nemohu souhlasiti s vypravujícím pánem, že by mohla existovati.

Kolemstojící svědčí pánovi, kývají na mne hlavami, a praví všichni: »My také ji známe.«

Náhle rozestupují se moji společníci a ke mně přistupuje dáma s ryšavými vlasy a chřestově zelené tóze. Přibližuje ke mně svůj mlékově bílý

Digitized by Google

obličej s krvavou skvrnou úst, s několika nepatrnými, hnědými, podkožními body, a praví mi, dýchajíc na mne dechem vonícím krví: »Já nejsem emancipována . . . já mám smutek v duši.«

Věděl jsem ihned, že to jsou jen romantické povídačky, jež lidé kolem ní strou. A teď je slyším potvrzeny. Pokloním se jí a pravím: »Vy máte smutek v duši . . . Ale, madame, to je velká věc!«

A opakuji nahlas, všem přítomným do očí: »Velká, velká věc!«

Pozoruji, že se ode mne moji společníci vzdalují. Jsem ve světnici sám s dámou. Čekám, co mi odvětí. A když stále mlčí, dívajíc se mi přímo na čelo, šeptám jí, chladě vlhké svoje rty nádherným byssem zlatých jejích vlasů: »Vy melancholická . . . Vy hrozně smutná!« A cítím, jak mi mrazí dáma ledovými šlehy duši.

Minuty ubíhají; míjejí věky a přece se k sobě nemůžeme blížiti, tajemná dáma a já. A přece ve světě není nikoho více mimo ni a mne.

Vymykáme se sobě prostým fysikálním zákonem o odpuzujících se souhlasných pólech.

. . . Nyní teprve chápu, proč ke mně dáma přišla. Jsem slavný magus a ona čeká na moji věštbu.

Pozdvihám ruce a chápu se třesoucími se prsty ssinalých jejích, nazpět se odklánějících tváří. Pohlížím do plavě šedivých, mrtvě bezlesklých jejích očí a vdechnu jí do krvavé, zející rány její rtů: »Vy jste nové božstvo »Solivaga« a i já hlavu před Vámi skloním.«

Záchvat hieratického chvění roztřásá jejími údy. Pak se vztyčuje žena přede mnou a založí s vypjatým tělem těsně proti mé hrudi lokty.

Klaně se lemu jejího šatu, pravím hlasem, jenž se mi hymnicky moduluje: »Solivaga vznešená . . . nevyzpytatelná, nedosažitelná, neopanovatelná . . . vždy panenská.«

Žena rozhrnuje zelenou tógu, sahá v záňadří, aby mi podala prs. Ale nemá prsů, nemá, nemůže míti pohlaví. Nemá již vůbec lidského těla, nemá určité podoby, nemá jednotné bytosti. Nemanifestuje se mi více podobou, tvary. Jest od té chvíle pouze v říši mé smyslové, představové, pojmové kapacity.

A poněvadž je právě tam, poněvadž ani jinde býti nemůže, může se jen mnou, jen mojí činností stělesniti. Jen já jediný jsem její vlastníkem, zvěstem a vyjevitelem.

Snad se bude Ota domnívati, že ona jest jen mým pomyslem; ale já jsem autorem jejího anthropomorfismu.

*

Ota mne provádí Podlesím a ukazuje mi, že jsme na několik dní odtrženi zátopou od Stráncic. Chtěli-li bychom po souši dojíti do Stráncic nebo do jiné obce, vůbec někam mezi lidi, musili bychom přelézti vysoký vrch, Milčín, dojíti až k železnému kříži na jeho hřebenu, dáti se pak zpět příkrým svahem, vstoupiti do strouhy a přejíti nebo přebroditi rozvodněný potok.

Jsme na Podlesí sami. Vše ostatní — je pro nás osamělé — za horami. »Ultra montes,« usmívá se Ota.

Taková odloučenost je prý zde, poměrně blízko u hlavního města, stavem dosti originelním, dodává. Jsme prý »ve stavu obležení«. Oblehá

Digitized by Google

nás příroda v občasném výbuchu věčného svého, stařecky vynalezavého vzteku. Chtěla by nás vyhladověti, vypuditi, zničiti, kdyby mohla. Ale o prostředky vzdoru je ve všem postaráno. To, co má býti naší záhubou, je nám jen divadlem.

A upozorňuje mne na scenerii pahrbků vyvýšených nad široko rozlitou řekou, kolébající se jako jediná žlutá tůň.

Na hustě naneseném podkladu temně zbarvených strání je rozlito zelené zlato posledních paprsků slunce vyplynuvších před soumrakem. V pěnách tekutého topasu, vyvřevších z tmavé vegetace úbočí, brodí se pasoucí se skot. Pohybuje se zdánlivě s místa smykem, škubnutím. Jako v obrazcích, zachycených momentním fotografickým přístrojem, jsou jeho hnutí pro diváka jednotlivými dobami probíhané dráhy.

Jen tento jediný svah, prostoupený skvrnami pestrých dobytčích těl, má barvu a život v řadě pahrbků navalených nad řeku. Všecky ostatní přetřeny jsou širokou čarou mdle žlutého přísvitu, střízlivě, studeně odstíněného jako mihot zimního slunce, procezovaný do světnice pytlově zbarvenými záclonami. Různoběžníky polí, zakrojené tu a tam do šedivě zeleného celku pahornatiny, jsou zality hnědí jakoby uzmutou a smísenou z kupcova zábalného papíru a opálených tváří venkovského dítěte.

Ani stafáž lesů, pramenů slévajících se s vrchů po rozpukaných, drobně krystalovaných skalách, balvanů nesoucích na hřbetech štíhlé ostny jedlí, posunutá výše proti toku řeky, nedovede roznítiti svěžejších, výmluvnějších barev. Ani ticho lesů, jindy znějící, zvonící hukotem, šumějící jako lastura laděnky přiložená k uchu, nemá hudby, již promlouvá večer v lese . . .

Jdeme po břehu vyčnívajícím útesy nad řečiště zahloubené do skal. Řeka se šine z ohybů od peřejí svítících v dáli jako var stříbra, volně postupující, sotva slyšitelnou zátočí. Pod námi rozestaveni jsou lidé, někteří i po pás ve vodě. Chytají háky i rukama odplavené dříví. Unikne-li dřevo jednomu, vyloví je druhý, třetí, poslední vedle něho číhající. Pomahají si zabrati větší kus dříví, jehož by jeden neudržel. Jsou tam ženy, děti, starší lidé a všichni jsou při práci.

Stařec přechází drobnými krůčky, sotva se hýbaje ku předu, s nohami jako poloochrnutými, po úzkém úpatí skalnatého břehu a pokřikuje bublavým hláskem nesrozumitelné jakési rady nebo rozkazy.

Chytají velký kmen plovoucí zvolna, přímo, beze skoků, jakoby sám řídil svůj běh. Vymyká se železným spárům háků, potápí opět hrdé tělo do proudu, otřásá se pod utrženými ranami, míří ze zatáčky ostře do přímé čáry toku.

Činnost všech je teď soustředěna na ulovení mocného kmenu. Zatínají mu do boků udicovité své oštěpy, nadbíhají mu do vody, aby mu mohli lépe zasaditi bodnutí. Stařec křičí rozčileně, hází rameny, naznačuje rukama, jak mají zabrati; naklání se, nedbaje nebezpečí, na vratkých nohách, s tenkého pasu břehu nezabraného zátopou . . .

Nemohu zapříti, že ti lidé si počínají hbitě, vhodně a i neohroženě. Není vůbec dnes na ně zlá podívaná; mohu svědomitě dotvrditi, že mne baví. Stopuji pozorně, jak si ulehčují práci: jak dovedou chopiti se bidla, aby jistě a nejvýhodněji zapadlo hákem; jak znají vyčkati nejpříhodnější chvíle, nejpříznivější polohy, jak dovedou uzpůsobiti pohyby těla, posuny rukou.

Digitized by Google

Nedovedu sice vyrozuměti podrobnostem jejich techniky; ale vidím, že není nedokonalou. Naopak: je promyšlena, vyzkoušena a dosahuje poměrně značných výsledků. Má úspěch. Ti lidé mají jakýsi pracovní rozvrh; i v něm lze viděti součinnost, dělenou práci.

Jsou mi dnes jaksi milejší. Vyslovuji se o tom vůči Otovi.

»Vždyť už lidé čekali na velkou vodu,« praví.

Vyrozumívám, že je rozvodněná řeka zásobuje dřívím, že jim práci usnadňuje. Topivo připlave jim až k nohám. Mohou prostě po něm sáhnouti. Nepatrnou, chvilkovou námahou se ho zmocňují. Trhají plody povodně, jako ovoce se stromů. Čekají, až strom vydá ovoce, až se rozvodní řeka, aby přinesla úrodu.

»Dobývají darů volné přírody.«

Když odcházíme k domovu, zdá se nám, jakoby se křik lidí stupňoval. Hlasy se sesilňují, stávají se ječivějšími, splétají se s ozvěnou. Krátké výkřiky praskají jako výstřely; delší věty hrčí jako vojenské rozkazy. Ohlížíme se k řece a vidíme, jak blíží se, k řetězu lidí pracujících na břehu, v úprku vln těsně sražený tah hromadně odplaveného dříví. Všichni se na ně vrhají. I stařec stojí ve vodě a rozpřahuje se bidlem, ve slepé chtivosti, nad hlavami ostatních.

Ostří háků dopadají; voda se čeří, vyšplichuje; dřeva duní jako pod nárazy palic. Rozohněná činnost lidí podobá se půtce dostoupivší svého nejtuzšího napjetí.

*

Tanou mi na mysli některé výjevy, jichž jsem byl svědkem v oněch dnech, kdy bylo Podlesí v zátopě.

Vzpomínám, jak přijeli ze vsi na loďce dva výrostkové hnědých, semitských tváří, jak napínali síly, aby vjeli ještě v čas pod topoly na zatopenou louku, na níž se koupalo několik sotva vyspělých děvčat. Hoši skrývali se lstivě za stromy, pozorovali mlčky hubená tílka holčic, prosvítající z vlhce zeleného loubí. Sledovali, nepromluvivše navzájem slova, dovádivé posuňky dětsky tenkých ramen, z vody se vynořující uzoučká záda, útlé hrudi s vyvstávajícími žebry, chlapecky těsné pánve.

Pak se počali hoši svlékat a skočili ve vzdálenosti několika kroků od povykujících děvčat do zvířené vody. Slyšel jsem, jak hoši i dívky vesele, jásavě na sebe pokřikují, jak se potýkají proudy vody nabíranýma rukama a rozprašovanýma v crčící smršti.

Povodeň byla také pro ně, pro hochy; nejen pro jejich mladé přítelkyně . . .

Ota mne volá do svého pokoje. Chytil ve vodě dva krtky, právě když chtěli vyplavati na zemi. Přináší je do světnice, klade je zpitomělé, zmáčené na koberec. Zvířata lezou neunavně u zdi, potkávají se, rozbíhají se opačnými směry. Otova kočka očichává je, odsedá od nich a nevšímá si jich více. Tře se o Otova lýtka, vyskakuje mu na klín, otírá hlavu o jeho ruku a ulehá vedle něho na pohovce.

Ota pozoruje napjatě s hlavou podepřenou o dlaň, u zdí se míhající černé skvrny srstí obou krtků. Uschová prý je několik dní. Ale protože nedůvěřuje kočce a Máčkovi, uloží prý je do bedničky.

Bere opatrně chycená zvířata a klade je do nového jejich vězení.

Digitized by Google

Zvířata přebíhají podél stěn bedny, chtějí vylézti vzhůru, srazí se, zasyčí tichým prsknutím a zakousnou se do sebe. Kdykoliv se setkávají, opakuje se rvačka. Sykavý supot zaznívá chvílemi tichem světnice ztajené ve tmu.

Ota rozsvěcuje lampu. Bere bedničku s krtky a klade ji na stůl. Bílý vnitřek bedny je potřísněn krví. Dno je samá červená skvrna. A malá zvířata, jejichž uschlé teď kožichy lesknou se v záři lampy jako vyleštěná plocha syenitu, vrhají se na sebe s rostoucí sběsilostí.

Ota je odnáší na louku.

Vrací se a vypravuje, že se okamžitě zahrabal každý opačným směrem, jakoby každý z nich měl svou vykázanou doménu.

Zkrvavenou krabici prý uschová — bojiště války dvou podzemních suverénů. (Příště dále.)

Trick.

Napsal Belfort Bax.

Slyšíme často jistou třídu sentimentálních spisovatelů viniti socialism, že lidem předkládá nízký, čistě smyslný ideál života, že horuje pouze pro blahobyt a pod. Vyčítají, že pro požitky žaludku a ještě nižších orgánů zanedbává vyšších ideálů lidstva. Nejkratší odpověď, jaká se na podobné výtky obyčejně dává, jest obsažena v argumentum ad hominem, že lidé, jež podobná obviňování vyslovují, jsou po nižší stránce tak dobře opatřeni, že se nemusejí jí zabývati, ale mohou se věnovati vyšším věcem. Taková odpověď jest zajisté správna, ale jest příliš stručná, neuhlazená a nezdvořilá, i když by měla vždy pravdu, čemu ve skutečnosti tak není. I jest lépe, bráti z počátku takové odpůrce vážně a jim řádně na námitky odpověděti. Jestiť původem těchto námitek ne jenom vědomé pokrytectví, nýbrž ethické názory, v nichž byli odpůrci vychováni. Ethika jejich učí totiž, že možno dosíci všech i nejvyšších ideálů lidského života pouhou vůlí, docela nehledě na hmotné poměry jednotlivce, na nichž mnoho nezáleží. Neboť pro ně jest tělo spíše věc, za niž se třeba styděti, než co jiného.

Nemíním tím, že city vždy v tuto krajnost zabíhají, ale základem tohoto morálního názoru jest bez odporu princip, princip křesťanského dualismu, opak to pohanského monismu. Jest přirozeně správno, že rozvoj podobných názorů bývá podporován životem materielně pohodlným. Jest snáze, neohlížeti se na »tělo«, je-li »tělu« dobře, než je-li tomu naopak. Právě to nám podává, jak ihned ukážu, klíč k porozumění stanoviska socialistů v této otázce.

Ale je dosti lidí, již zcela upřímně věří, že ovládání těla, nejtužší zdrženlivost ode všech tělesných požitků jest branou, jíž se člověk dostane k vyššímu životu; a oni také jednají podle této víry. Všichni, kdož opravdově a upřímně uznávají starobylý základ mravnosti, považují ještě — a to jest důležito — tělo za účel, i když praví, že mu nevěnují žádné pozornosti. Ono jest pro ně právě tak účelem jako pro Epikura a světáka, byť i v jiném způsobu.

Rozdíl mezi dosavadním, orthodoxním pojímáním lidského života

Digitized by Google

a mezi pojímáním socialistů jest ten, že socialisté sice netvrdí, že ignorují tělo, ale přece si přejí, aby na dále již nebylo hlavním účelem lidského života.

Dnes nesmírná většina lidstva myslí výhradně na ukojení tělesných potřeb a vedle toho zbývá jim jen jedna volba, přidružiti se k lidem po ctnosti prahnoucím, jichž všechen duch jest zabrán skoro docela myšlenkou potlačovati tytéž tělesné potřeby. Že postavení většiny není příznivou půdou pro rozvoj vyššího života ani v oboru vědy, ani umění, ani mravnosti, jest zajisté nepopřeno. Že postavení asketické menšiny není o nic příznivější vyššímu niternému životu, nejeví se při trochu přemýšlení o nic pochybnějším. Neustálý zápas s přirozenými potřebami, nutnost protloukati se s nejmenšími prostředky, snášeti největší újmy, čím právě jest život většiny zaneprázdněn, vyčerpává všechnu mravní energii úsilím pouhého sebepřemáhání. Bylo-li však dobyto vítězství a člověk se při tom nezničil, bylo-li obětování se vyšším cílům, ať jakýmkoliv, tak neobyčejně veliké, že bylo vítězství dobyto, čeho tím bylo dosaženo, co nebylo ztraceno? Vítěz jest očistěn strádáním, praví křesťan. Ale jak často — obrazně řečeno — zůstal na bojišti, jak často při tom pozbyl podstatné části svého já, to vědí jen ti, kdož znají takové nadprůměrné lidi z osobního styku anebo ze studia jejich života, kterým poštěstilo se zvítěziti nad nepříznivým osudem; jest třeba viděti, jak vychází charakter z těchto zápasů zahořklý a jednostranný, jak složitý a znetvořený.

Zajisté jest obdivu hodna taková síla vůle, jež lidem napomáhá hledati vysokého cíle i za strádání. Kdo však na věc hledí bez předpojetí a má smysl pro všechny stránky lidské povahy, nemůže poctivě říci, že by vítěz tento, přestáv všechny útrapy, byl jako člověk lepší, i když by svůj životní úkol vykonal. Takové historie života a utrpení jsou historie Beethovena, Chattertona a j.

Ovšem nevšímáme si zatím té okolnosti, že nejde za dnešního hospodářského uspořádání o to, spokojiti se jistými skrovnými příjmy, nýbrž že jde o zoufalý, vysilující zápas o to nejnutnější, čeho je k živobytí třeba. Při tom ani tak nemluvíme k rozhodným odpůrcům socialismu jako spíše k těm, jež do jisté míry s cíly socialismu sympathisují, ale stále ještě mají asketické předsudky, či, mohu-li tak říci, na život hledí se stanoviska přísného, prostého republikána a s nelibostí nesou, že modernímu socialismu tolik záleží na ukojení potřeb čistě materielních.

Ani sentimentální ethik nedovedl by popříti, že většina lidí sotva na co jiného v dnešní době myslí a o něco jiného se může starati než o ukojení svých osobních přirozených potřeb. Přemnoho jest lidí, již se ženou po zisku jen k vůli samému zisku, ale teprve až tehdy, když se byli dostatečně o své tělesné potřeby postarali. I zdá se, že se ideál četných sentimentálních ethiků, jaké jsem byl slyšel, zakládá v tom, aby lidé byli sice zabezpečeni před absolutní bídou, ale další tužby aby nemilosrdně v sobě dusili, jakmile nejnižší míru přesahují. Positivisté jsou většinou tohoto přesvědčení. Považujíť takový stav společnosti (mají zajisté na mysli jistý druh státního socialismu) za dosažitelný v rámci nynějšího řádu.

S takovým názorem souhlasí i ti, kdož sice nevěří v trvalost kapi-

Digitized by Google

talismu a uznávají, že nemůže obstáti při dnešní své organisaci, ale přece by rádi zadrželi úplný převrat dnešního systému. Rádi by podrželi svůj monopol na příjemné živobytí i vidí v ethikovi toho rázu cenného spojence. Tent nechce ani slyšeti o skutečných příčinách mravních nedostatků z obavy, aby nepřišlo individuum o možnost odolati pokušení; nerad by mu popřál rozkoší a radostí života, aby jen mohlo utužovati sílu svojí vůle v odříkání — při tom však ethik nevidí, že zároveň na věky prodlužuje mravní zlo.

Ale vědeckému socialismu jde vážně o to, aby vedl lidi k vyšším a ne jen k smyslným cílům, a nedal by ani zlámanou grešli za prázdnou morální gymnastiku, kterou povyšuje introspektní ethik za svůj cíl. Socialism vidí, že jeho ideálu, blaha lidstva a to v nejvyšším smyslu, lze snáze dosáhnouti uspokojením všech než obmezováním každého, i na poli čistě materielních potřeb, a že přepych proto až do dnes byl živlem korupce, poněvadž ho nemohli užíti všichni. A učení jeho zakládá se ve znalosti »povahy věcí«.

Jaký jest nejvyšší ideál nemocného? Ozdravění. Všechen obzor jeho přání jest vyplněn myšlenkou na zdraví. Zdraví jest mu tolik co blaho, a když se pozdravil, teprve poznává, že jest ještě něco za tím jeho obzorem, že i »za horami jsou lidé«. Zdraví stalo se proň nyní něčím přirozeným a samosrozumitelným, přijímá je bez uvažování; jeho mysl jest plna jiných věcí. Kdyby byl zůstal nemocen, nebyl by na tyto věci myslil, neboť ozdravění bylo by mu neodbytně jediným ideálem cíle životního. Podobně se má i s dokonalým dosažením tělesného blaha, spočívajícím na úplném, zcela přiměřeném ukojení tělesných potřeb. Pokud bude pro většinu lidí tolik nesplněných přání, budou pro ně tyto potřeby právě cílem života, na vzdory všemu učení i příkladu hrdinného askety, jenž tak nízkými cíly pohrdá. Otevřete lidu cestu k prostředkům ukojení materielních potřeb a poprvé uvědomí si lid potřebu vyšších cílů života. Jest to skutečně již triviální pravda, že všechen »vyšší život« ve světě vedou a nesou ony třídy, jež neznají tísně materielní, a nikoliv ty osoby, jež nemohly svých potřeb materielních ukojiti anebo o jich ukojení nedbaly. Čeho jiného dosáhli zcela důslední křesťanští asketové, jako na př. sv. Antonín ve 4. stol., než že měli vidění a provedli úžasné umrtvování těla a pod.? Byli něčím jiným než mravními akrobaty? A nebyli ti mnichové, již vedli středověký duševní život, ti dějepisci, filosofové a p., z řádu bohatých benediktinů a jim podobných, s málo přísnou kázní a dobře opatřeným refektoriem, nebyli z řádů, jichž morálka byla velmi pochybna? Pokud bylo mništvo asketické, byl za zdmi klášterními duševní život nemožný. Tělesné potřeby a boj s popudy jich ukojení zabíraly všechnu mysl. —

Dějiny nám podávají ještě jiný důkaz toho, jak dosažení každého smyslného požitku nutí ducha hledati ukojení v něčem jiném, buď v oboru čistě myšlenkovém anebo alespoň v oboru smyslnosti prostém. Jsou to tyrani řeckých měst nebo bohatí patriciové, správci provincií, prokonsulové a prefektové římské říše. Není dnes ani možno si pomysliti, v jakém přepychu a v jakých požitcích tito mužové žili, nemožno si ani představiti ty mramorové zdi, perská podstropí, babylonské pohovky, koření,

Digitized by Google

jídla, vína ze všech dílů známého světa, nejkrásnější ženy z Evropy, Asie, Afriky, jež dovedly ukojiti všechny žádosti těchto silných povah. A přece majitel a požívatel všech těch rozkoší nebyl ještě zcela šťasten, nemohl-li je a s nimi svůj život dáti v sázku za dobytí nějakého města, anebo byl-li Říman, za uchvácení vlády, což v devíti z deseti případů bylo jako jistá smrt v několik měsících. K tomu ctižádostivé muže nevedla touha po větším přepychu, neboť to nebylo skoro již ani možno, nýbrž poněvadž tito mužové dosti užili, toužili po něčem vyšším a našli to podle ducha své doby v myšlence na slávu, na založení dynastie, na pocty vzdávané neobmezeným pánům světa. Podobného něco můžeme viděti i u obchodníků, jež majíce vše, co může bohatství opatřiti, hledají něco vyššího (nemajíce duševního prostředku a zajisté i v duchu doby) v obchodním »úspěchu«, jenž se jim stává účelem.

Niterní ethik, ať již křesťan, či positivista anebo kdokoliv jiný, jest docela v právu, namítá-li, že nelze ukojení materielních potřeb považovati za konečný cíl lidského života. Jen že tu nevidí, že ohromné většině lidstva bude toto ukojení tak dlouho hlavním cílem, pokud ho nedosáhne. Po dvoutisíciletém panování jeví se umrtvovací morálka zcela pochybenou, ať již vystupuje v podobě křesťanské »svatosti« anebo v podobě věrohodnější positivistické »sebekázně«. To by snad mělo zástupce tohoto směru přiměti, aby uvažovali o tom, prospívá-li tak vyššímu životu člověka potlačování žádostí jako jich ukojení. Pravý »účel« lidského života, rozumné jednání dle Aristotela, ideál jinocha »pravda, dobro a krása«, dá se porovnati s trickem ve whistu, jenž jest pravým sice cílem hráčovým, ale není dříve možný, pokud hráč dříve šestkrát ostatní nepřebil. Nevinní moralistní diletanti, na př. individualističtí sebevychovatelé, chtějí míti trick dříve než šestkrát přebili ostatní. Socialistovi však více na tom záleží, aby lidstvo mělo dříve jako celek svých nutných šest štychů, totiž aby si mohlo zjednati dostatečnou a dobrou potravu i nápoj, dobrý byt, šat, otop, volnou dopravu a přiměřené ukojení pohlavní, neboť socialisté vědí, pokud se těchto šest »štychů« neudělá, že není možný ani trick t. j. pravý cíl vlastní strany. Při nechutné a nedostatečné potravě, v těsném a špinavém bytě, v odřených šatech, při nedostatečném topení v chladné dni, za stálého civění na jednom místě a při neukojeném pudu pohlavním může sice žíti člověk, ale nebude přece na nic jiného mysliti než na tyto věci, jež stanou se a jen ony jeho ideálem. Dosáhne-li jich však, stanou se částí jeho obvyklého života a nebude na ně více mysliti. Jeho duchovní obzor není pak zahrazen. Cíl svého života uvidí ve věcech, o nichž se mu před tím ani nesnilo.

Opakuji ještě jednou, abychom se nedali nikým přemluviti a byli přesvědčeni, že všechna askese, všechno strádání samo o sobě jest hotovým zlem. Jsou zajisté okolnosti, kdy jest naší povinností, ježto musíme podstoupiti zápas, abychom se ledačehos odřekli a se obětovali k vůli lepší příští společnosti. Ale i toto odříkání a toto sebeobětování jest samo o sobě zlem. Budou k něčemu dobry teprve tehdy, až se budou konati s předsevzetím, učiniti konec tomu nekonečnému odříkání a obětování, jež naše civilisace ukládá většině našich bližních. Jest ovšem pochopitelno, že my, mužové této generace, si ukládáme v každém

Digitized by Google

z uvedených směrů naprostou zdrženlivost, žádá-li toho věc budoucnosti; kdybych však měl věřiti, jako věří křesťané, positivisté a sentimentální socialisté (po příkladu hr. Tolstého), že odříkání a sebeobětování (dokonce »asketická kázeň«) byť i jen v nejnižších materielních věcech, jest trvalým losem lidstva, pak by, přiznávám se, moje horlivost v zájmu pokroku značně ochladla.

Nemůžeme si ani zobraziti, jak ušlechtilý to bude život, jenž vykvete z několika generací s ukojenými tělesnými potřebami, a sice generací všech tříd a ne pouze jediné. Budou-li jednou potrava, nápoje a jiné k tělesnému uspokojení potřebné věci snadno dostupny, budou tak málo zaměstknávati ducha lidského, jako nikdy ještě posud, co lidstvo žije. Po prvé otevře se pak volná dráha vyšším snahám a schopnostem lidí; to »vyšší«, ten »trick« t. j. vlastní cíl lidského života nabude jiné podoby a bude oň usilováno s takovou energií, s jakou se dnes shání jen zisk, čest anebo sláva, neboť k těmto věcem bude cesta — alespoň ve starém smyslu — pro vždy zahrazena.

Krajané v cizině a otázka vystěhovalectví.

(Dokončení.)

Přelidnění v severoamerických velikých městech zplodilo jako v Evropě dělnickou bídu. Proti tomuto zlu působí se tam zakládáním kolonií. Proud z venkova do měst obrací se nazpět: z města na venek. Nesmírná plocha pozemků na západě čeká na práci kulturní, práci milionů osadníků. Západ jest zemí budoucnosti, královnou pak mezi státy u tichého moře jest Kalifornie. Tam se ponenáhlu slévá ohromný proud poutníků ze všech částí Spoj. Států. Před nedávnem byla v Kalifornii založena kolonie slovinská. Ve Spoj. Státech žije asi 50.000 slovin. přistěhovalců. Jsou to pracovití a skromní lidé, již pracují hlavně v dolech. Ale žijí rozptýlené v několika státech, nikde neutvořili samostatné osady a nikdo se o ně nestaral. Až konečně jim vyvstal v Kalifornii vůdce v Rev. Jeramovi, muži silného organisačního talentu, jenž jakožto duchovní mohl se na svých cestách misionářských dobře seznámiti jak s poměry svých krajanů, tak s produktivností Kalifornie. Přerozmanitá možnost hospodářské činnosti, příznivé poměry klimatické a hornatý kraj, upomínající na domácí Alpy, bude asi pro Slovince velikou přítažlivostí. Místa jest tu pro miliony obyvatelstva. Veliké lány země čekají na práci osadníků. Znaje tyto poměry navrhl Jeram svým krajanům zakoupiti 12000 akrů dobré půdy orné, luk a lesů v Mendoncino County za cenu 75000 dol. Kromě 1000 kusů dobytka, 400 vepřů a 40 koní jsou v Eden Valley rozsáhlá obytná a jiná stavení, jakož i ostatní zařízení, potřebná v hospodářství. Kapitál k zakoupení tohoto statku pořízen akciovou společností. Za krátko, během 2 měsíců zakoupilo 400 mužů, otců rodin, akcie za 25000 dol., potřebných k uzavření smlouvy, a Rev. Jeram s předvojem osadníků dal se na pochod do Eden Valley. Přihlášky o akcie byly z 15 států. Jen kolonisté, katolíci slovins. původu mohli si akcie zakoupiti. Stavbou kostela a školy položen

Digitized by Google

ihned základ městečku Jeram. Společnost má jméno California-Slovenian Colony. Provádí sama všecky obchody, cizí spekulace nemá k nim přístupu a všechen výtěžek zůstává kolonii.

Podobné kolonie jsou v Manitobě v Kanadě, jako Hohenlohe-Langenburg, Nové Uhry, Esterhaz, Toulcha a Nové Čechy. Bohužel, že o poslední kolonii podrobnějších zpráv není.

Nové Uhry založeny byly r. 1886 severozápadně od stanice Minnedose 17 uher. rodinami, jež si vesměs příštího roku postavily pěkné domky. Hned na to přidružilo se k nim 30 jiných rodin. Kolonie má dobrou ornou půdu, jest zavlažována říčkou a má hojnost stavebního dříví. Zvláště pšenice se dobře daří, r. 1887 sypala 40—45 bushelů na akr. Každý osadník zdělal 20—70 akrů a má 10—16 kusů dobytka mimo to pak i vepře, slepice a j. Mnozí přikoupili ke své čtvrtsekci 160 akrů ještě čtvrtsekci železnič. pozemků za 3·4 mil. marek a to již po prvých 7 letech. Uprostřed kolonie jest poštovní úřad; kolonie má také již kostel a školu.

Kolonie Esterhaz založil r. 1886 hrabě Esterhazy asi 25 mil. severně od stanice Whitewood na pacifické dráze. Mezi osadníky, celkem 350 duší, jsou i Češi. Kolonie jest velmi úrodná a má již 2 pošty, 2 kostely a 2 školy.

V osadě Schulenburgu v Texasu žije asi 400 rodin z Kravařska, z okolí Nov. Jičína. V Mexiku a na vel. Antilách žijí porůznu četní Rakušané.

Vzpomene-li kdo na Jižní Ameriku, neubrání se představě neustálých krvavých revolucí, překážejících všemu hospodář. rozvoji, a krajin navštěvovaných zimnicemi, jež lidskou existenci vůbec znemožňují. Ale ve skutečnosti není to tak zlé. Předem jsou v Již. Americe všade nepřehledné, úrodné a většinou zdravé krajiny, jež umožňují založení a klidné rozšíření mnohoslibných kolonií. A revoluce podle úsudku znalců, nejsou tak hrozivé. Vlády jihoameric. států vědí velmi dobře, že nepřehledná svoje prostranství mohou zalidniti jenom přistěhovalci a chovají se k nim velmi vlídně. Hlavně Brazilie (dvakrát tak veliká jako Evropa) to byla, jež dle možnosti podporovala přistěhovalectví; vedle ní Argentina. Ale kdyby státy jihoamerické v této příčině ještě více činily, většinou nebude to všechno míti zdaru, pokud nebude politika přistěhovalectví řízena určitými principy a nebude-li dále prováděn přísný dozor nad opatřeními v zájmu osadníků učiněnými. Ústřední brazilská vláda má záměry dobré, ale nezřídka sama se stává obětí ziskuchtivých agentů. R. 1888 uzavřela vláda s několika společnostmi i soukromníky smlouvy o přívoz a osazení pracovníků z cizozemska a poskytla jim premií a subvencí obnosem 774 mil. milreisů. R. 1891 navázala vláda styky s pařížskou »Colonisations-Compagnie.« Brzy vyšlo na jevo, jak compagnie z kolonistů dovedla těžiti. Zaručeno jí bylo za každou osobu 160 fr. Společnost zaplatila za přeplavbu pouze 120 fr. a 40 fr. profitovala při každém vystěhovalci. Podobnou smlouvu ujednala vláda se společností Metropolitan v Rio de Janeiro. Společnost se zavázala, že za 10 let od 1. ledna 1893 přiveze z Evropy milion osadníků do provincií brasilských a zaplavila svými agenty mezi jinými Rakousko, hl. již. Tyroly, Istrii, Dalmacii, Chorvatsko a především

Digitized by Google

Halič. Agenti nabízeli převoz zdarma a zdarma v Brazilii pozemek podle chuti a výběru a za krátko zachvátila hlavně chudší vrstvy haličské pravá horečka stěhovací. R. 1895 dopravila společnost do Brazilie 79000 vystěhovalců zdarma, z těch bylo více než 11000 z Rakouska, většinou polských a rusínských sedláků. V první polovici r. 1896 vystěhovalo se z Haliče 10.000 osob, od té doby touha po Brazilii poněkud ochabla. Koloniální společnosti ve Vídni došlo z Haliče za jediný měsíc únor r. 1896 700 dotazů výhradně o Brazilii, jmenovitě o státě Paraná, a dotazující ptali se nejen za sebe a své rodiny, ale za celé vesnice. Brazilie stala se v Haliči vůbec heslem dne a sami spisovatelé a vynikající vlastenci polští přičiňovali se, aby ve státě Paraná založena byla »Nová Polska.«

Brazilie má vskutku kraje, jichž klimatické a ostatní poměry i našim krajanům velmi usnadňují, aby se tam zachytili a hospodářsky se zmohli. Jsou to státy Paraná a jižně Sta. Catharina, Rio Grande do Sul a São Paulo. Poslední tři jsou tak veliké jako asi Německo, podnebí mají jako střední Italie a sotva milion obyv., ač půda jest velmi úrodná. Do Parany stěhují se Němci z Čech, Poláci z Ruska, Poznaně, záp. Pruska, Haliče a j. Také Slováci. Němci jsou osazeni hlavně ve větších městech a zabývají se obchodem a průmyslem, Slované se zabývají skoro vesměs zemědělstvím. Nejmenší z uvedených států Sta. Catharina má rozlohy 74·156 *km*² a 159·000 obyv. (Čechy mají 52.000 *km*² a 5·9 mil. obyv.); v celé Sta. Catharině je obyvatelstva tolik co v okrese vinohradském anebo smíchovském. Vzniklo tu několik kvetoucích němec. kolonií, o něž pečuje koloniál. společnost v Berlíně. Rakušanů je v Stě. Catharině 5500 (5000 v němec. kolonii Dona Francisca, z těch 2000 z němec. Čech v São Bento). Federální vláda nepřeje sice národ. koloniím Aby urychlila naturalisaci osadníků míchá Poláky a Vlachy s Němci a pod., ale s nevelikým zdarem. Tak v Massarandubě žije 800 polských rodin pohromadě a na západ od Brusques v horách je založena kolonie několika set osadníků haličských. Rozvojem Parany a železnic v okolních zemích pozbyla však nyní kolonie Sta. Cathařina tržiště pro svůj dosti pokročilý průmysl.

Nejlépe jsou v Brazilii organisováni Němci, jež již od r. 1825 tam zakládají kolonie. R. 1879 podali němec. říš. sněmu v Berlíně petici s 2000 podpisy, žádající na vládě, aby proud vystěhovalectví sváděla do krajin, kde může býti po stránce hospodářské a tržební staré vlasti ku prospěchu. Velkoobchod jest většinou v rukou německých a to jen z té příčiny, že 80.000 němec. kolonistů se majetkově rychle zmáhá. Přistěhovalí Němci konsumují jen německé výrobky a poskytují suroviny němec. obchodu. Němec proletář, jenž doma žije bídně v poměrech nuzných a málo konsumuje, rychle nabývá tu jmění a stává se znamenitým konsumentem němec. průmyslu. Petice došla v Německu ohlasu a dnes, kdy v Brazilii, Argentině a Chile žije kol 300.000 Němců, vyváží Německo do těchto zemí zboží za více než 200 milionů marek.

V Brazilii lze si nejsnáze založiti existenci opatřením pozemku (pralesu) asi 15 hektarů. Za rok se obyčejně již tolik vyklučí, že si lze opatřiti kus dobytka. Pomahají-li žena a zrostlé děti a podaří-li se osadníkovi zpeněžiti část svých hospodářských plodin, může si za málo let pořídíti již koně a vůz. Těžko jest však rozšiřovati vlastní pozemek, poněvadž nelze

Digitized by Google

sehnati pracovní síly. Proto se dorůstající děti chápou jiných prostředků obživných; zařídí si na př. mlýn na kukuřici anebo pilu, kupectví, hostinství a p. Na poli se pěstuje káva, kukuřice, třtina cukrová, oranže, rostliny hliznaté a zelenina. Ke kolonisaci hodí se zvláště Paraná a sice od Serra do Mar až k hranicím státu. Vysočina tato bude za krátko uzlem několika železnic, francouz. a anglic. kapitálem založených, jež jsou velmi výnosny. V těchto krajinách by se dobře vedlo i většímu podniku kolonisačnímu. Požehnané kraje široko daleko se táhnoucí jsou velmi laciné a jest tu i dosti pracovních sil, ježto ročně 4—5000 lidí se přistěhuje. Pozemek 10 čtvereč. legoas čili 435.600 hektarů stojí 220.000 milreisů t. j. 73.300 zl. Tento veliký pozemek representuje 1742 kolonijních losů po 25 hektarech; cení-li se každá kolonie za 30.000 reisů, činíto 522.000 milreisů, t. j. zisk 302.000 milreisů. Odečte-li se na koupi, administraci a úrokování asi $^1/_5$ příjmů, možno dosáhnouti přec skoro 100 procentního zúrokování investovaného kapitálu.

Paraná jest hlavně osazena Poláky z Ruska i Haliče tak četně, že vytiskují i Němce. Vláda brazilská zakládá tu kolonie jen v krajích lesnatých. V Paraně jest ještě 145.000 *km*² lesa. Pro nemajetného kolonistu jest tu obdělávání půdy mnohem lehčí než hospodaření na rozsáhlých pampách, kdež nutno půdu hnojiti. V lesích na vysočině převládá aracaurie; uvnitř jsou lesy listnaté, jakož i Herva Mate a jiné na stavbu a nábytek velmi ceněné druhy, v Evropě většinou neznámé. Hlavním produktem kolonií jest Herva Mate. Průmysl se zabývá zpracováním dřeva, koželužstvím, pivovarstvím, mlynářstvím a p. Vyjímaje bavlněné látky vyráběné v Brazilii se dováží z Evropy plátno, plachtovina, látky hedbávné, vydělané kože, hotová obuv, výrobky sedlářské, porcelán, galanterní, umělecké, zlaté a stříbrné zboží, košíky, papír a stroje všeho druhu, sůl a pšeničná mouka (přes Terst). Na teplém pobřeží se pěstuje pro domácí spotřebu káva, rýže, lih, uvnitř i bavlna a čaj. Dobytkářství je primitivní a slabé, tak že mléko a máslo jest v Paraně a Rio grande do Sul zvláštností. Racionelní chov dobytka byl by velmi výnosný, ježto pastviny v Paraně 205.664 čtver. km. jsou velmi úrodné. Vedle toho jest země bohata i na kovy, zlato, stříbro a železo.

V poslední čas změnily jak ústřední vláda brazilská, tak vlády paraňská a st. catharinská politiku kolonisační a zrušily kolonis. úřady. Kdo se nyní do těchto států stěhuje, musí si pozemky zakoupiti. T. zv. »mladá Brazilie« hledí na přistěhovalce dosti nelaskavě, obávajíc se, že zatlačí domorodé obyvatele. Zvlášť nepříznivě se chová k osadníkům německým a vlaským, obávajíc se, aby Němci ve svých koloniích Sta. Catharina a Rio grande do Sul, kdež hamburská koloniální společnost zakoupila veliké plochy pozemků, nezmohli se na samostatné území. Příznivěji se má k Polákům a nepřekáží soustředění jich v samostatném území, ovšem v hranicích republikánského feredativ. státu brazilského. Dnes jest již možný vývoz haličských výrobků do území krajany obydleného prostřednictvím halič. kupců v Riu de Janeiro, jako brambor, másla, houní, svíček, plátna, sukna a pálenky.

Poslední léta podporuje přistěhovalectví Peru i Venezuela. V poslední zemi jest na $1^1/_2$ mil. čtvereč. kilometrů pouze $2^1/_4$ mil. obyvatelstva.

Digitized by Google

Půda jest úrodná. Stát založil již r. 1874 dvě zemědělské kolonie, Guzman Blanco a Bolivii. V obou jest půdy pro 100.000 pracovníků; r. 1888 bylo jich pouze 2341. Státní pozemky venezuelské obsahují 1·2 mil. *km²* a dělí se v zemědělské 226.000 *km²*, pastviny 152.000 *km²* a prales 786.000 *km²*. Prodej řídí se cenami odhadu státního a platy odvádějí se do pokladny veřej. úvěru: Za nynějšího presidenta Andrada, přejícího imigraci, jest možno pozemky obdržeti i zdarma.

V Argentině žilo r. 1891 již 23.000 Rakušanů, v hlav. městě Buenos Aires bylo r. 1895 podle zprávy statistického úřadu, jejž spravuje p. V. Lacina, více než 3000 rak. uher. státních příslušníků. Dalmatinec, generál. konsul Mihanovič přibyl do Argentiny v 60tých letech jako prostý námořník a jest nyní snad největším boháčem v zemi. Má 142 parních a plachetních lodí, jimiž ovládá plavbu po La Platě a jest majitelem rozsáhlých pozemků v Chacu, jež nazval Dalmacií. — Vláda argentinská velmi přeje přistěhovalectví a tudíž přistěhovalců stále přibývá. Podle ústavy jest dovoleno zříditi území se samostatnou vládou i správou, jakmile má 50.000 obyv. Takového ustanovení nikde jinde není. Při hromadném vystěhovalectví možno se tudíž zříditi zcela podle své původní vlasti a uhájiti svoji národnost. Půda a podnebí jsou příznivy a prostředky dopravní jsou lepší než kdekoli jinde v již. Americe. Proto jest vydatná konkurence s evrop. obilím možna. Ač se dnes v celém území La Platy pěstuje hlavně chov dobytka, ovcí a koní, není pochyby, že se časem všechna půda estancií zužitkuje na pěstování kukuřice, pšenice a lněného semena. Je-li v již. Brazilii pravidlem statek malorolnický, měří v Argentině selské statky z pravidla 100—200 hektarů, ano i 600, 800 a 1000 h. Poněvadž o síly pracovní není tak veliká nouze, jest hospodaření snadné. — Argentina má více než 3 miliony kusů hovězího dobytka a stačí prý uživiti 300 mil. Pro stádo 3000 kusů potřebuje estanciero, je-li pastva dobrá, 2700 hektarů pozemku. Takové stádo dá ročně 7—8000 telat, jež prodají se do velikých porážek zvaných saladeros, kdež se denně 1000—1500 kusů poráží. Za tele ztrží 60 frcs. i vytěží průměrně ročně 15% zúrokování svého kapitálu. Podobně výhodný jest chov ovcí, zvláště se hodí pro malé kapitalisty. Pro 20.000 ovcí je potřeba pozemku v objemu čtvereční hodiny. Ovce ve stádě stojí průměrně 5 frcs., zisk ročně 100%. — Pozemky se prodávají v parcelách po 20 čtvereč. cuadres (33⅓ hekt.) po 1500—2500 frcs. a pronajímají se za 500—1000 frcs. ročně. Většina kolonistů počala bez vlastního kapitálu a již r. 1884 měli pozemků vlastních v ceně 209.500 mil. franků. — Z Rakouska jsou osadníci většinou z Tyrol, Krajiny a Dalmacie (námořníci). Dalmatinci jsou i v republ. Chile, jíž bedlivou pozornost věnuje Německo.

V Peru jest u Pozuza v údolích Cordiller zemědělská kolonie založena Tyrolany. Od r. 1892 jest existence kolonie zajištěna a vede se jí dobře. V Ruro v republ. Bolivii jest kolonie Chorvatů, jež r. 1896 žádali za zřízení rak. uher. konsulátu. V Paraguayi jsou hlavně Dalmatinci v Conceptionu a Assuncionu, zde celkem asi 50. Paraguay jest větší než »země na říšské radě zastupované.« V Paraguayi založili jezuité r. 1608 kolonisaci a říši, zcela řádu jezuitskému podřízenou. Podařilo se

Digitized by Google

jim osaditi Indiany v stálých bydlištích a přiučiti je pravidelné práci. Práce i zábava, modlitba i láska podléhaly přísným pravidlům. Rozvoj země byl zadržen 5 letou válkou se spolčenými státy Brazilií, Argentinou a Uruguayem, jíž bylo mužské obyvatelstvo skoro vyhlazeno. R. 1874 připadl při obyvatelstvu 220.000 lidí 1 muž na 27 žen (ve věku nad 15 let).

Opustivše Ameriku, zemi přítomnosti, obraťme se do Afriky, zemi budoucnosti. Již nyní má Francie v Africe 3 mil. anglic. čtvereč. mil, Anglie $2^1/_2$ mil a Německo 1 milion. Z Rakouska vycházeli do Afriky jen cestovatelé, ale posud žádné vojenské výpravy. Cestovatelů jest několik: dr. E. Holub, dr. F. Paulitschke, dr. O. Lenz, dr. O. Baumann, dr. Hardegger-Hardegg, Lud. Höhnel, hr. Hoyos a j. Mnoho Rakušanů v Africe nežije, o Češích není ani památky. V Zanzibaru jest Vídeňanka, provdaná za anglického lékaře dra Sullivana, tamže jest obchodní firma Sax; jinde jsou někteří hoteliery, úředníky a pod. Lonského roku přišel hejtman rakouského vojska, Schindler, na svých cestách ke dvoru Menelika v Habeši. Menelik jest africký originál: silně se stává Evropanem. Velice se zajímá o všechny evropské události a dává si časopisy ze všech konců světa docházející svědomitě překládat. Švýcarský inženýr p. Ilg, nyní ministr habešského dvoru, postavil králi v Addis-Adabě novou residenci, zařízenou se vším moderním komfortem. Nejmilejší zábavou krále jest prý dívati se dobrým dalekohledem na pouliční život v městě. — Jako východní Afrika jest důležita i jižní. V Transvaalsku, svobodném státě Burů, nejnovější diamantové zemi, jest kolonie několika set Rakušanů (třetina z Uher). Všichni prodělali trpkou školu života, jsou ponejvíce obchodníky diamanty, zřízenci v dolech, makléři, bursiány a p. Mnoho jest mezi nimi polských židů, již právě jako doma i tam začínají s málem, podomním obchodem, a šetrností a přičinlivostí brzy bohatnou. V Johannesburgu jest rak.-uherský výpomocný spolek, v jeho čele jest Adolf Eppler, nejbohatší muž na Kapsku, řiditel zlatodolů a p. Tamže vychází jediný časopis v celé Jižní Africe, Transvalsko-republikánské noviny, jež rediguje Rakušan. Město Johannesburg bylo ještě před desíti lety pouští, dnes má 100.000 obyvatelů. Podnebí jest příznivé, město však nemá vody. Mimo to panuje veliká drahota. Pobyt v hotelu stojí denně 7—24 zl. Svobodný člověk potřebuje měsíčně nejméně 180 zl., rodina pětičlenná sotva vystačí ročně s 4800 zl. Tucet vajec stojí 1 zl. 20—1 zl. 80 kr., pytel brambor 8—16 zl. Lahev piva 2—3 zl., vína 3—4 zl. Sedadlo v divadle 6 zl., na galerii 2 zl. Horníci běloši, již jsou hlavně dozorci, strojníky a pod., mají denní mzdy 8—9 zl., dělník tuzemský vydělá na zlatých polích přes 40 zl. měsíčně. Čtenáři budou se ještě pamatovati na vpád Cecila Rhodesa a dr. Jamesona do Transvalska, za tím účelem, aby znovu byl učiněn pokus, Bury podmanit Anglii. Anglie totiž hledí si učiniti z jižní Afriky druhou Indii a všelijak samostatnost republiky transvalské ohrožuje. Za poslední zápletky ozval se i německý císař Vilém dosti okatým telegramem. Německo má totiž značný obchod s jižní Afrikou, r. 1896 vyvezlo do Transvalu za 7 mil. marek. Jest tudíž pochopitelno, že se ozvalo proti akci anglické.

V Mariahill, na hranicích Natalské republiky, založil trapistický kněz, P. Fr. Pfauner, Rakušan, klášter, jenž má dnes v obvodu 200 anglických

Digitized by Google

mil 12 menších stanic misijních. P. Pfauner byl z prvních katolických misionářů, již se před deseti lety odvážili mezi Zulukafry. Po tříleté činnosti podařilo se mu získati mezi černochy přívržence. V klášteře Mariahill jest stále v ošetřování a zaopatření 400 kaferských dětí. Poněvadž se jim dobře daří, přibíhají tam děti dobrovolně z domorodých kraalů. — Jiný rakouský misionář jest P. Ryllo, polský jesuita, jenž si uložil obrátiti na víru celou střední Afriku; r. 1843 založil v Chartumu, hlavním městě tehdejšího egyptského Sudanu, první misionářskou stanici. Ale téhož roku zemřel a na jeho místo nastoupil dr. J. Knoblechner, kněz z Krajiny, jenž se dopracoval velkých úspěchů. Povstání Mahdistů r. 1884 rozmetlo sice kvetoucí křesťanské osady v Sudanu, ale přece se podařilo několika misionářům s množstvím na víru obrácených dostati se do Kaira. Tam má misie až podnes školy pro chlapce a dívky černošské. — V západní Africe, Číně a jižní Americe působí misionářská společnost »božího slova«. Společnost hledí si hlavně výchovy misionářů a má ústav ve sv. Gabrielu u Mödlingu. »Sv. Josefská misionářská společnost sv. srdce Panny Marie-Hill« působí v Ugandě a na horním Nilu. Má filiálku v Brixenu. R. 1877 založen řád františkánek a misionářek, má filiálku v Tyrolích. V Zambezi působí jesuité, v Egyptě dominikáni a františkáni. — V Egyptě žije přes 7000 příslušníků rakousko-uherských.

Jest zajímavo, že velmi hledanou mincí v sev. Africe jsou tolary Marie Terezie. Od prosince r. 1895 do května r. 1896 bylo jich přivezeno za 6 mil. Turecko i Egypt hledí sice přívoz ztížiti vysokým clem 8 pct., přes to jsou tyto tolary skoro jedinou běžnou mincí v Arabii a v tržebních stycích Egypta se Sudanem. Ani snahy ostatních evropských velmocí, zavésti ve svých východo- a severoafrických državách novou minci, neměly úspěchu. Anglie nepochodila v Zanzibaru s rupiemi, jako Německo se zvláštní německo-východoafrickou mincí a jako Italie atd. Ani se nepoštěstilo zavésti habešské stříbrné tolary, ražené v pařížské mincovně. Podle dát vídenského mincovního úřadu bylo v posledních 25 letech vydáno 35½ mil. levantinských tolarů.

V Asii není kolonisačních zemí ve vlastním smyslu, nýbrž jen obvody kultivační, kam se přichází s hesly o výchově a kulturním vývoji domorodců. Není tedy v asijských zemích kolonistů, nýbrž v první řadě jsou to podnikaví obchodníci, jichž ovšem mnoho býti nemůže, poněvadž jsou nuceni zdržovati se jen v nejdůležitějších obchod. městech. Všechny kulturní státy evropské mají v takovýchto tržištích, v Americe, Africe, Asii atd. své pionýry a pospíšily si zříditi tam výnosná skladiště domácího průmyslu, jen obchodnictvo rakouské jest na tomto poli docela nečinno. Jako se neujala u nás hesla o »zámořské kulturní práci«, tak zase z druhé strany se v obchodě a průmyslu rak. nezakotvilo přesvědčení, že jest nezbytnou nutností jíti do světa a dobývati cizích tržišť. Ve vývoze má štěstí spíše ten, kdo zkouší a podniká, než kdo doma jen studuje. Rak. Uhersko má zcela příznivé přirozené podmínky exportu zámořskému: má dva přístavy a pevniny africká a asijská jsou v sousedství. Přes to z vývozu do Vých. Indie, Číny a Japanu není odtud ani 1 proc. R. 1891 bylo v 21 v přístavech v Číně, přístupných Evropanům, 535 cizích firem, bankovních a obchod. domů s 8774 příslušníky; z těch

Digitized by Google

bylo 345 firem anglických s 3746 osobami, 82 firem německých s 667 os. a pouze 4 firmy rakouské s 81 os. Jsou to firmy Mandl, Kremsier & Co., Rosenzveig & Co., vesměs v Shangaji. Že Evropané si v takových místech dobře žijí, jmenovitě v »Paříži východu« v Shangaji, o tom není proč pochybovati. Hotely, restauranty, kluby, zábavy projížďky, a pod. si dovedou zříditi Evropané všude.

V Japanu žije asi 80 příslušníků rak. uherských (v Jokohamě asi 35, v Nagasaki 30 a j. V tomto městě jest Rakušan Goldman majitelem hotelu.) — V 70 letech mohlo se Rakousko státi »pionýrem pokroku« v Japaně: japanskému vyslanci totiž líbila se státní účetní a kontrolní služba rakouská a byl by rád ji zavedl doma. Ale z rakouských úředníků neměl nikdo chuti pobyti několik let v Japanu. Za to nedali se dlouho pobízeti v Německu a za německými úředníky putovali brzy do Japanu profesoři, učitelé, důstojníci a konečně i obchodníci. Německo se dobře usadilo na asij. východě a zjednalo svému obchodu a průmyslu výhodné posice. Dnes zavádí i Čína různé reformy — kdo z toho nejvíce vytěží?

V Siamu žije několik telegraf. úředníků Rakušanů a vídeňský jeden architekt řídil stavbu král. paláce v Bangkoku. Siamský dvůr jest prý Rakousku nakloněn — nemáť Rakousko kolonisačních plánů!

Podle zprávy »Slova polského« stěhuje se mnoho lidí z halič. okresu Ropczyce na Javu. Jdou asi po práci na plantážích.

V Persii se vyznamenalo několik příslušníků rak. uherských. Mnoho jest jich ve vysokých hodnostech vojenských a státních. Podnikatelem stavby teheran-erzerum-tifliské dráhy jest Dalmatinec, jenž najal ke stavbě 500 dalmat. dělníků. Reorganisaci perské pošty provedl G. Riederer. Do r. 1874 byla všechna poštovní doprava v Persii pronajata. Došlo-li psaní a nebylo-li pro vysokého hodnostáře, bylo adresátu jen ukázáno, ale vydáno teprve tehdy, až se s poštou dohodl o zpropitné. I chef poštov. úřadů t. j. nájemce pošt. dopravy zadržoval peněžní zásilky, když potřeboval peněz. Ovšem byl do té míry slušný, že adresata o tom zpravil se slibem, že obnos po částkách bude spláceti. Riederer zřídil s 1500—1800 frcs. malou poštu kolem Teheranu, vycvičil si lidi, objednal kancel. potřeby, známky poštov. a pod a na podzim rozšířil poštov. spojení kapitálem 8000 frcs. zařídiv jednou týdně jízdní poštu mezi Teheranem a Tjulfou. Ale jen s napjetím všech sil odolal všem nástrahám a intrikám četných poštov. podnikatelů domácích. Od 1. září 1877 jest Persie přičleněna k světovému poštov. spolku.

O Austrálii není posud spolehlivých zpráv. Posl. Biankini čítá, že jeho rodáků, Chorvatů žije 50.000 v Americe a Austrálii.

Po jednoroční teprve činnosti nemůže rak. koloniální společnost podati zprávy naprosto úplné. Ale již teď sebrala data velmi cenná. Zvláště upozorňuje na státy jihoamerické, jež teprve ze stadia dobytkářství vstupují v období zemědělské a míní, že organisovaným vystěhovalectvím do těchto států by se dalo obchodu a průmyslu velice prospěti.

Digitized by Google

Rozhledy po literatuře, umění a vědě.

Literatura.

Jaroslav Vrchlický: Bar-Kochba. Báseň. 1894—1897. (Nákl. J. R. Vilímka). Básnické dílo, čítající přes čtyři sta stran, k tomu ještě ze šerého starověku, zpola mythus, zpola historie — to není lákavá četba pro dnešního čtenáře. Vím, že se asi mnohému tak děje jako mně; svědomí vám šeptá, že nemůžete ignorovat knihu, již básník, jak sám se zvláštním důrazem v předmluvě praví, přeje si mít přijatu s touž láskou, s jakou na ní po léta bylo pracováno a jíž tedy přikládá zvláštní důležitost — ale vím, čeho se bojíte: zdlouhavosti a slavnostní nudy, nekonečných tirád reků, tradicielních velkých gest a pós, únavných deskripcí a jiných podobných příslušenství velikého stylu historického, kterými se tak stal cizím a lhostejným našemu vkusu. Ale nebojte se toho všeho. Bar-Kochbu přečtete lehce, bez únavy a velikého mozkového napjetí, neboť básník se postaral, aby vám tuto exkursi do dob starožidovských učinil co možná zážívnou a příjemnou. Vystavěl své dílo hladce a lehce, s patrným zřetelem na vrtochy a nezpůsoby dnešního čtenáře. Především už to: nespracoval tuto látku epicky, jakkoliv by toho vyžadovala její povaha, nýbrž v nejvolnější formě dialogové a dramatické, veršem i řečí nevázanou, v neustálém střídání scenerie, s užitím pestrých detailů kulturně-historických, takže se vás až chvílemi zmocňuje hříšná myšlenka, nebylo-li by lépe než ji čísti, viděti tuto báseň jako výpravnou hru na jevišti, kde by se zajisté lépe vyjímala než Madáchova »Tragedie člověka.« Tolik jsem chtěl hned na počátku říci těm, které odstrašují přílišné rozměry tohoto díla. Pravím proto ještě jednou: je stavěno při všem svém pompésním tónu a vysokém kothurnu průhledně, plasticky, lehce a hladce — až příliš lehce a hladce! Obsahem básně je poslední vzplanutí vzpoury židovské proti Římu asi šedesát let po dobytí Jerusalema Titem. Duševním původcem revolučního hnutí jest rabbi Akiba; vlastním jeho vůdcem a mužem činu je Bar-Kochba, stojící k Akibovi v témž poměru jako kdysi David k Samuelovi. Dá se provolati za krále a z města Betaru řídí několikaletý boj proti Římu, který skončí naprostou jeho porážkou a smrtí. V předmluvě praví básník, že tato látka jej zajímala už od dlouhých let, a že ve snech mládí snil o velké epopeji celého lidstva, v níž měla historie o Bar-Kochbovi být článkem asi tak jako je jím z jeho provedených prací »Hilarion« a »Julian Apostata.« Z hlediska, které takto autor sám naznačil, přistupoval jsem ku četbě Bar-Kochby, ale byl

Digitized by Google

jsem po této stránce sklamán. Neboť toto dílo neupomíná ničím, že by mělo být zlomkem většího plánu. Není zaklíněno do žádné veliké ideje o historickém pochodu lidstva, která by ho přesahovala; nevrhá žádných myšlenkových stínů, nerozvírá žádné myšlenkové perspektivy a není vůbec vedeno žádnou filosoficko-dějinnou ideou. V tom ohledu stojí za »Hilarionem« i »Julianem Apostatou,« v nichž týž básník zápasí s největším problemem historie, jenž slove: antika či křesťanství. A právě v Bar-Kochbovi látka přímo vyzývá k velikému takovému ideovému plánu. Jak jinak by se jevila tato záhuba Židů, kdyby ji byl básník ukázal jako pouhý jeden článek ve vyšším plánu dějinné prozřetelnosti, která roztříštila hmotné těleso státu a národa židovského, aby rozmetáním jeho atomů do celého světa oplodnila Západ duchem semitským a přispěla tak novou složkou k utváření se vyšších forem kultury; anebo kdyby alespoň byl využitkoval ten tak nesmírně vděčný a úchvatný moment, že zatím co »stará vlčice« římská domnívala se dávit poslední syny Israele, koloval už v jejím těle jed, kterým se na ní židovství pomstilo a který ji měl zahubit: křesťanství jako první světodějný výron ducha semitského. Ale každý takovýto širší rámec velikého hlediska filosofie dějin básni p. Vrchlického schází; je zasazena jen do úzkého rámce té nejbližší ideje, kterou látka podávala: boje malého, nešťastného národa za samostatnost a jeho tragického konce. Karakteristické proto je, že celé dílo končí modlitbou mučeného Akiby za mrtvé a jeho viděním, v němž spatřuje všecko budoucí pronásledování a ponížení svého národa bez jakéhokoliv akcentu na jeho další veliké historické poslání. Základním motivem básně, často se vracejícím, jsou slova Asmavetha, apokalyptického anděla smrti: »Zahynete všickni — všickni — všickni.« Tedy opakuji: žádná filosoficko-dějinná ideová perspektiva; pouhá krása hrůzného tragického pádu. Z tohoto všeobecného pozadí tragiky celého národa vystupuje a odráží se zvláštní individuelní tragika hlavního reka Bar-Kochby. Ale to už není dokonce žádná ani ideově-symbolická, ani typická postava, nýbrž docela individuelní dramatický hrdina předepsaného střihu, tak něco à la Macbeth. Pouhý muž činu, který nerozumí tajům moudrosti rabínské, který je pouhou »rukou Israele,« jehož všecko vystupování je jen fysické a který také jen fysicky hyne. Neboť byl-li na počátku alespoň nositelem a nástrojem myšlenky národní samostatnosti, ustupuje na konec i to vždy víc do pozadí a na konec bojuje Bar-Kochba vlastně jen už za sebe. Jeho osoba, toť ta poslední, zoufale odvážná karta, kterou vyhazuje Israel proti Římu. Nemá už za sebou ani celý národ, neboť ve své zpupnosti vypověděl nepříjemné sobě rabíny z Betaru, a rabíni, toť vlastní židovství, jeho theokracie, jeho raison d'être v dějinách. To výslovně klade pan Vrchlický za hlavní jeho tragickou vinu: že nepočítal dostatečně s theokratickými tradicemi národa a že si hrál na krále světského a jen válečného. Celý tento Bar-Kochba je vlastně více Žid svým vlastenectvím než náboženstvím. Nejde mu tak o Jehovu jako o národ. Mohl by být právě tak dobře vůdcem kteréhokoliv jiného zápasícího národa, ale ty specielní snahy, které vyznačují národní fanatism židovský, mu p. Vrchlický nepřidělil (zevnějškem upomíná spíš na nějakého germánského Siegfrieda než na Žida — má prý hustý vous ryšavý a mohutnou hlavu lvího vý-

Digitized by Google

razu!) Ale poněvadž toho všecko zdálo se básníkovi na tragickou vinu ještě málo, připojil k tomu další: Bar-Kochba má po svém boku ženu, která ho v kritické chvíli svede, aby hledal útočiště u černé magie. Scéna, v níž se to líčí, jest přes příliš až věrnou reminiscencí na známé starozákonní dobrodružství krále Saula se ženou z Endoru a na podobně známý výjev z Macbetha. Ale poněvadž i tato tragická vina je tuze ještě imaginární, než aby mohla zdůvodniti tragickou katastrofu, dal jí pan Vrchlický podklad bezprostředně fysický: Betar padne do rukou Římanů tím, že jim ukáže tam podzemní chodbou cestu pastýř, jehož dítě zavraždila žena Bar-Kochbova, poněvadž potřebovala jeho krve k oněm černokněžským kejklům. Ale všecky tyto věci, které mají zaviniti pád Bar-Kochbův, nestačí pořád ještě k pravému dramatickému, básnickému jeho zdůvodnění: chybí tu totiž psychická démonická nutnost, která by neúprosně a nezastavitelně tohoto reka hnala k záhubě, či není alespoň tato nutnost demonstrována jednotnou stavbou a jednotnou hybnou silou jeho karakteru. Kdo je ten Bar-Kochba? Vynoří se na počátku odněkud z mystických oblak, jako polobůh poslaný, a básník nešetří hyperbolami, aby vyzdvihl zářivost jeho více mythického než historického zjevu — a na konec je to křehký smrtelník, zpupný, domýšlivý a zbytečně ukrutný, jehož pád působí více dojmem zaslouženého trestu než povznášející oběti ve službách ideje. Není tesán z jednoho kvádru; je to slitina reminiscencí na nejrůznější typy reků, starozákonní i antické, shakespearovské i schillerovské, a pro tento nedostatek vlastního karakterového jádra nám cizí a v konečných svých osudech lhostejný. Ani smrt jej nepřiblíží našemu zájmu a soucitu a neučiní ho v našich očích větším — vždyť s ním hynou současně tisícové ostatních. Vlastním tragickým hrdinou je na konec celý Israel a pád Bar-Kochby zaniká v záhubě celého národa. Tam kde celá loď tone, nepadá přílišně na váhu osud kapitána. Tolik o látce, stavbě děje a hlavní postavy. Ještě něco o slohu a tónu, jímž p. Vrchlický tuto látku spracoval. Zevní forma básně je dramatická, ovšem právě jen zevně, neboť vnitřní nerv dramatický často zúplna chybí, takže některé scény jsou pouze sdialogisovanými úvahami, jimiž nás autor zasvěcuje do situace Židů. Děj je proveden v řadě krátkých scén, jen volně vespolek souvisících, podávajících jen nejvyšší pathetické linie líčených událostí. Osoby vykračují si na vysokém kothurnu a mají veliká skulpturální gesta operních reků nebo postav na velikých historických plátnech. Jedním slovem tedy: od počátku až do konce snaží se tu napínati p. Vrchlický strunu vysokého slohu a povzneseného, pathetického tónu. Ale tato struna zní z velké části dutě a prázdně, na základě všech těch nedostatků látky, které jsem uvedl. Chybí jí resonanční deska velikých, žírných, proudivých idejí, které by tyto osoby a události, předváděné v nadčlověcké téměř výši a důležitosti, opravdu činily závažnými a významnými. Takto však máme stále pocit, že básník přehání a nadýmá osoby a události do větší významnosti než zasluhují. Zaměstnává všecky nejvyšší moci nebes a země, aby vyvolal obrazy krvavého, zpola mythického, zpola historického dramatu, které však na konec zhasne v nicotě a prázdnu a nezanechává za sebou žádné světodějné perspektivy. Je to pouhá grandiósní vise, v jaké se nám jeví tyto události a osoby, pozo-

Digitized by Google

rované prostředím osmnácti století, ale tato vise nemá smyslu a vůdčí myšlenky. Neslouží ani nějakému podloženému ideovému plánu, jako na př. Hugova »Legenda věku« a nemá také nějakého symbolického významu jako »Kain« Leconta de Lisle. Tak zvaný veliký styl není tu pak tím, čím býti má, totiž výrazným prostředkem nejvyšších myšlenkových a citových koncepcí, nýbrž je sám sobě účelem, pouhou hrou linií, které chtějí být gigantické, ale poněvadž to jsou právě jen pouhé čáry, ale ne obrysy něčeho těžkého a hutného, působí na konec dojmem únavy a prázdnoty. Je to jako hudba Meyerbeerova; samé korunovační pochody a pompésní veliká finale, samé fortissimo a maëstoso, ohlušující ensembly a vysoká C — sluch je stále napínán až do otupení, ale duše zůstává nerozehřáta a nenasycena. Kdo by proto Bar-Kochbu chtěl velebit jako dílo velikého umění, podlehl by staré ilusi pseudoklasiků, že umělec je tím větší, čím vznešenějšího užívá tónu a čím výse vyšroubuje své postavy. Velikost a majestátnost látky nestačí však sama o sobě učinit umělce velikým. Naopak vidíme dnes, že takovéto látky jsou nejoblíbenějším rejdištěm epigonů, a že nejlepší umělci pohrdají, aby byli slaveni jako básníci grandiosna a vysokého pathosu, poněvadž jest to sláva dnes už příliš laciná a lehko dosažitelná. Předvésti jako velké to, co už velkým samo v sobě je, nemůže být největším triumfem umění, ale to jím je, dovede-li básník ukázati, jak velké dřímá v malém a že vlastně nic malého a bezvýznamného není pod sluncem, či mluveno s Maeterlinckem, že »není ani velkého ani malého života a činy Regulovy nebo Epaminondovy nemají nijaké zvláštní důležitosti, přirovnám-li je k okamžiku skryté existence své duše.« A s radostí bychom dali celé svazky takovýchto světových epopejí za několik stránek, na nichž by básník dovedl vyzpívati kus této »skryté existence své duše.« *D.*

— **O duševním životě u nás** mluví dvě zajímavé zprávy, jež se právě tyto dni po redakcích rozlétly: výkaz činnosti liter. spolku »Stálců« v Praze za prvních 20 let (1878—1897) a zpráva o půlletní působnosti veřejné knihovny ve Slaném. Spolek Stálců byl založen před 20 lety několika mladšími literáty a profesory k podpoře literatury československé. Podmínkou členství byl pouze závazek odebrati měsíčně alespoň za 1 zl. českých knih a časopisů, za to měli členové výhody z hromadného zakupování knih. V prvních letech byly pořádány přednášky o nových zjevech literatury, zakládány knihovny na Moravě a ve Slezsku a založena i slušná knihovna členská. Když však péči o knihovny převzaly různé jednoty na Moravě a ve Slezsku a když zřízena byla v Praze městská knihovna, vzdali se Stálci knihoven a pražskou knihovnu rozdali jednotám a spolkům jiným. — V uplynulém dvacetiletí kolísal počet členů mezi 182 až 368, avšak obnos za knihy ročně přijatý, tak značným změnám nepodléhal; nejvyšší byl r. 1895: 8225 zl. 38 kr. Průměrem odebral 1 člen za rok knih nejméně r. 1878 t. j. za 12 zl. 83 kr., průměr ten pak stále stoupal, až r. 1894 dosáhl výše 33 zl. 70 kr. Úhrnem zaplatili členové »Stálců« za odebrané knihy 119.337 zl. 75 kr., a knihy, jimi odebrané, mají ceny krámské 148.000 zl. t. j. za 1 rok asi 7400 zl. Valnou většinou sestává členstvo »Stálců« ze studujících a z menších úřadníků, tedy vesměs z osob nevelkými důchody nadaných; proto také jest jisto, že z udané sumy členové takoví snad ani 20% nebyli by za knihy vydali, kdyby právě ve spolku »Stálců« podmínkami nebyli k tomu vázáni, a kdyby prohlédnutí knih a tu a tam získané výhody jim odebírání děl literárních co nejvíce neusnadňovaly.

Digitized by Google

Rozhledy politické a sociální.

Domácí politika.

Vyrovnací konference staly se zatím nezávaznými rozmluvami mezi hr. Thunem a delegáty českými, německými a polskými. Předem se vědělo, že největší překážkou jednání bude obstrukční ceterum autem Němců, aby zrušeny byly jazykové výnosy. Orgán dr. Engla, Hlasy od Blaníka, na tuto obtíž narážeje navrhoval, aby se jazyková nařízení zrušila, ale jich obsah s platností zákonnou ustanovil dle § 14. To je pěšky jako za vozem. — První se na nezávazné porady dostavili 30. června poslanci čeští: Engel, Grégr, Herold, Pacák, Stránský a Žáček. Delegáti zachovali obsah porady v tajnosti. Na to 3. t. m. radil se v Praze ústavácký velkostatek, má-li na nezávazné porady jíti, a usnesl se ano. Veliké bylo napjetí, přijdou-li i Němci. Přišli. Na 10. t. m. svolána byla porada delegátů ústav. velkostatku, německé strany pokrokové, němec. strany lidové, křesť. sociálů a sdružení Mauthnerova. Po dva dni jednali tito delegáti prostřednictvím posl. Pergelta a Schwegla s hr. Thunem a konečně se 12. t. m. usnesli zamítnouti navrhované hr. Thunem zásady upravení ot. jaz. Delegáti polští namítali prý při poradě s hr. Thunem 9. t. m. s autonomního stanoviska nepřípustnost řešiti jaz. otázku říš. zákonem. O stanovisku a rozhodnutí delegace české nic určitého se neví.

Předběžný návrh jazykového zákona, jejž předložil hr. Thun zástupcům stran do Vídně povolaným, obsahuje ustanovení, aby Čechy byly rozděleny v pět jazykových oblastí, z nichž první má tvořiti Praha, druhou a třetí okresy smíšené a to jednak s převahou českého, jednak s převahou německého jazyka, čtvrtou a pátou okresy čistě české neb čistě německé. V každém z těchto posledních okresů má býti ustanoven jeden soudce, znalý dokonale i druhého zemského jazyka, jenž bude povinen sdělávati překlady potřebné pro další vnitřní úřadování. Podobným způsobem má býti upravena jazyková otázka i na Moravě. O Slezsku se mlčí. — Rozšiřovala se i zpráva, že jest prý hr. Thun ochoten vyhověti zásadě jazykové rovnoprávnosti zřízením českého senátu u nejvyš. soudu, zřízením českých departementů u jednotlivých ministerstev a zavedením české korespondence mezi úřady českých okresů v Čechách a na Moravě. Co pravdy jest na této zprávě, nelze říci.

Opoziční stanovisko nejen k návrhu zákona hr. Thunem předloženému, nýbrž proti českým delegátům samým zaujaly Národní Listy. Tento týden několikráte učinily narážku na upjatost a mlčenlivost českých delegátů, ale 13. t. m. dokonce tučným písmem citují z usnesení sboru důvěrníků mladočes. z 3. ledna 1890 projev úžasu nad tím, že účelem jediným porad vídeňských (nyní se říká »volné rozpravy«, poznamenává red. N. L.) má býti uspokojení Němců, jejichžto požadavky nesměřují k nápravě nějaké křivdy, ale k dovršení bezpráví, kterýmž ode dávna soustavně

Digitized by Google

tlačen a huben jest národ český. »Varujeme důtklivě před každým pokusem vyrovnání, které by opomenulo oprávněné stížnosti našeho lidu a které by se nestalo na základě úplné rovnosti obou národů, tolikéž rozhodně varujeme před každým vyrovnáním, kterým by bylo porušeno zvláštní státoprávní postavení českého království neb dokonce zničena byla nedílnost a správní jednota této naší vlasti.« S možností oposice Nár. L. budou zajisté i čeští delegáti počítati. Pokus hr. Thuna jest pochován. Snad učiní Němcům jiné návrhy, jež by jim činily větší ústupky. — Polit. listy dnes o jiném nepíší, než že hr. Thunovi podařilo se Němce dostati k meritornímu jednání o předloze. Když na obou stranách, u Čechů a Němců, mají vyjednávající za zády radikální strany, hradí se proti iniciativě i proti meritornímu jednání formálnostmi méně nebezpečné pro ně povahy. Věcně hlavní obtíž ovšem jest, že Němci z toho, co neprávem drží a neprávem jim bylo dáno, mají vydati spravedlivý díl národům slovanským a že v zoufalé obraně svého nadpráví hrozí rozvratem i tomu, kdo jim k nadpráví dopomohl, t. j. státu, a že posud mají zde větší vliv a moc než nesjednocené kmeny slovanské. Ale uváží-li se, jak se Němci zahradili heslem »Nejdříve zrušte jazyk. nařízení«, není bez významu, že se nyní skutečně do jednání meritorního spustili. Strašáků se na ně pouští ovšem dost změnou ústavy a pod. Hlavně však, myslím, otřásli jejich sebevědomím Maďaři, zařizujíce se zcela klidně k celní roztržce.

Na voličské schůzi ve Mšeně dne 10. t. m. pravil posl. Špindler, že se dle všeho nezdaří dohodnutí mezi vládou a Němci. »Bezpochyby, pravil dále, přikročí se pak k oktojírkám, jež přinesou pro nás důležité a podstatné změny, bez nichž pořádek v Rakousku je nemyslitelným: (hr. Thun) vydá ústavu novou, která rozšíří působnost zemských sněmů, zjedná nové volební řády, které navrátí právo obesílat říšskou radu zase zemským sněmům a zachovají v platnosti nepochybně kurii pátou, aby i dělné vrstvy lidu našeho došly zastoupení.« Předpovědi ty zdají se nám velice sanguinické. Ale není pochyby, že vláda k něčemu se odhodlati musí a že bude obzor alespoň poněkud jasnější.

Mladočeští poslanci hledí držeti rovnováhu Němcům existencí autonomistické pravice a jmenovitě přátelským svazkem s Poláky a Jihoslovany. Viděli jsme tu snahu zřejmě o slavnostech Palackého v Praze a Mickiewicze v Krakově, jež měly silně ráz politický. Tím fakticky, byť to i jinak popírali, vrátili se Mladočeši na cestu politiky staro- Také svůj poměr k dynastii a k vládě upravili zcela ve smyslu oné politiky. Posud však veřejně a v příslušných sborech důvěrníků a na sjezdu strany se nepronesli otevřeně o příčinách svého obratu, bojíce se vlastní minulosti a proudů, jí vyvolaných. Vleklá několikaletá již krise v mladočeské straně podráží jí samé nejvíce nohy a posiluje význam i posici Němců.

Rakouský svět vyděsila počátkem července zpráva Neue Freie Presse o uherském autonomním celním tarifu, který by měl vejíti v platnost tehdy, když nedojde k řádnému vyřízení rak. vyrovnání. V autonomním celním tarifu, jejž míní uher. vláda předložiti úradě ankety, vidělo se naprosté přetržení všech tržebních styků mezi Rakouskem a Uherskem a hotové uzavření všech trhů uherských jak surovinám, tak i polotovarům a tovarům rakouským. Tarif má tak vysoké sazby na přívoz nejen průmyslových, ale i zemědělských výrobků, že by vyvolal ostrou krisi v rak. průmyslu a ochromil uherské zemědělství. Států, se kterými jsou uzavřeny tržební smlouvy, jichž platnost potrvá ještě do příštího století, se ovšem netýká, pouze těch, mezi nimiž není posud tržební smlouvy, tedy především a výhradně Rakouska. Rozčilení chlácholila uher. vláda sdělením, že uveřejněný autonomní tarif není programovým projektem, nýbrž jen sbírkou materialií, jež má poučiti členy ankety o celém objemu

Digitized by Google

obchodně politických poměrů. Teprve náhledy a přání ankety budou podkladem pro vypracování autonom. celního tarifu, který by vstoupil pak v život, kdyby pro kritické poměry ukázalo se další zachování společného celního území nemožným.

Za to utěšoval posl. H. Janda své voliče na schůzi ve Mšeně dne 10. t. m., že klub učiní vše možné, aby zvýšení daně z cukru skutkem se nestalo. Neméně rozhodně postaví se prý proti předloze o zvýšení daně z piva. To slyšeli pp. voliči asi rádi. Ovšem že naše probudilé voličstvo dovede již rozlišovati sny a utopie od skutečnosti a smíří se také se skutečností. —

Hlídka školská.

Ze školství obecného. Změněné osnovy pro obecné školy v Čechách vydané zemskou školní radou se schválením ministeria kultu a vyučování, jež nabývají platnosti počátkem šk. r. 1898—99, jsou vlastně doslovné osnovy staré; jedinká změna, kteráž tu byla učiněna, týká se vyučování německému písmu na těch školách, kde se vyučuje též jazyku německému jako předmětu nepovinnému, kteréžto písmo vykazuje se z hodin psaní vyměřených vůbec na hodiny němčině vyměřené; na jiných školách se písmu německému již dle starých osnov nevyučovalo. To, co na nových učebných osnovách nového, jest jedině jim předcházející úvod anebo vysvětlení, jež, jak se praví, činí zemská školní rada vzhledem ku přáním, dotazům a pochybnostem, které v poradách třetí zemské porady učitelské byly proneseny. Tedy přece také ohled na přání pracujícího učitelstva. V řečeném úvodě prohlašují se nové osnovy za normální, protože předpisují, čeho za normálních poměrů při vyučování na školách obecných dosíci lze a čeho tudíž i dosaženo býti má. Na základě normálních těchto osnov nařizuje se okresním škol. radám dle návrhů přijatých v okr. učit. poradách zpracovati osnovy zevrubné. Tím způsobem bude lze obsah vyučování na školách obecných upraviti tak, aby dobře vyhovoval různým poměrům a potřebám místním hledě k praktickému životu, v čemž znamenati obrat k lepšímu. Také ostatní poznámky k osnovám vyhovují dávno projevovaným přáním učitelstva, jmenovitě aby učení jazyku neslo se ne tak ku pravidlům gramatickým, jako k cvičení v řeči a k správnému vyjadřování myšlenek ústně i písemně; aby v počtech dosaženo bylo obratnosti a jistoty v počítání čísly celými a zlomky desetinnými na příkladech z budoucího povolání žáků; aby při realiích: přírodopise, přírodozpytě, zeměpise a dějepise hleděno bylo ku praktickým potřebám příštího životního povolání, při čemž na školách venkovských rozhodují potřeby hospodářské, aby se pilně četlo z plánův a map, aby pěstovány byly zvláště dějiny kulturní, a to i příležitostně ve dny historicky památné, aby žáci poznali práva a povinnosti občanů státních; aby při kreslení byla dána příležitost naučiti se užívati též kružidla; aby při zpěvu hleděno bylo zdravého vývoje hlasu; aby v tělocviku pěstovány byly zvláště hry mládeže; aby při ženských ručních pracích vyvarováno bylo zbytečnému přetěžování a přepínání zraku. Bude-li nové vydání čítanek zásadám nových osnov odpovídati, čítanka na obecných školách bývá osou všeho vyučování, dočkáme se konečně i v českém školství oprav, které vzhledem na vnitřní cenu a pokrok něco znamenají.

Reorganisace škol měšťanských stále důtklivěji domáhají se učitelé těchto škol a s nimi mnozí přátelé školství vůbec; v poslední době dostává se otázka tato i na přetřes v okresních poradách učitelských. Žádá se především měšťanská škola čtyřtřídní připojená k rovněž toliko čtyřtřídní škole obecné, tak aby

Digitized by Google

osmiletá docházka školní v té příčině stačila. Osnovy takovýchto škol mohly by pak úplně vyhověti zvýšeným požadavkům na školy měšťanské kladeným, aniž by náklad na školství patrně vzrostl, neboť by tu pouze třída obecné školy nahrazena byla třídou školy měšťanské. Dále žádá se lepší upravení poměru škol měšťanských ke školám vyšším, zvláště průmyslovým, aby žactvo měšťanských škol bez překážky na ně mohlo postupovati. Důležitý je také požadavek dvouleté služby vojenské pro žáky s vysvědčením z poslední třídy školy měšťanské.

Reorganisace ústavův učitelských, kterou pokroková strana v učitelstvu představuje si jako zrušení nynějších ústavův učitelských, jež má nahraditi jednotná, zmodernisovaná škola střední a universita, zaměstnává též mysli klerikálů, kteří si přejí, aby ústavy učitelské spojeny byly s konvikty, v nichž by bydlili chovanci za stálého dozoru učitelů. Výchova počínala by 12. rokem a trvala by 7 let. Spočívala by i s vyučováním hlavně na náboženství. Chovanci byli by přidržováni denně k návštěvě kostela, ranním a večerním pobožnostem, chodili by pětkrát do roka k zpovědi atd., tak líčí reorganisaci onu »Vlasť«. Patrně má na mysli vychování kostelníků.

Učitelstvo a strana mladočeská pěstují nyní častější styky. Učitelstvo pořádá po okresích svých schůze učitelsko-občanské, na něž zve příslušné poslance mladočeské, aby objasnili své stanovisko vůči otázkám školským a učitelským. Někteří poslanci nedostaví se prostě bez jakékoli omluvy, jako učinili na př. poslanci H. Janda a K. Štolc při schůzi v Roudnici, ale jiní pokládají za povinnost k učitelstvu i straně, aby na schůzích těch stanovisko své označili a hájili. Tak na schůzi Budče Roudnické a Libochovické mluvil zem. a říšský poslanec E. Špindler jako vřelý obhájce strany mladočeské i pokud se týče stanoviska jejího vůči snahám ve školství některých stran na říšské radě. Při tom učinil učitelstvu některé peprné výtky. Nejvíce prý se útočí na českou delegaci, která se na škole a učitelstvu ničím neprohřešila, zůstávajíc ve článcích školství se týkajících věrna svému programu, se strany oněch učitelů, kteří toto povolání již opustili. S valnou částí mladšího učitelstva nelze býti spokojenu, protože slyšeti stesky, že si národní práce nevšímá, vypínajíc se nad lid venkovský a dávajíc mu cítiti duševní převahu svou; v místě svého působení necítí se doma, ale raději vyhledává společnost úředníků ve vzdáleném městě. Lidu selskému vede se hůře než učitelstvu, proto nepřeje prý zvyšování platův učitelských a bez obalu pronáší zásadu, že se již musí přestati s tím věčným přidáváním učitelstvu. Tak se vysvětluje odchod poslanců za venkovské obce ze sněmovny dne 2. března t. r., když mělo se hlasovati o zrušení IV. tř. platu při školách měšťanských. — Do schůze jednot Lomnické, Jičínské, Jilemnické, Novopacké, Semilské, Turnovské a Železnobrodské svolané do Košťálova dostavil se zem. a říš. poslanec Fr. Dostál a zem. poslanec Jos. Doležal. Po důkladné výměně názorů přijata následující resoluce: »Žádáme: 1. Plných práv občanských a spravedlivého disciplinárního řádu. 2. Akademického vzdělání. 3. Jednotného služného se zrušením kategorie podučitelské (XI., X., IX. a VIII. tř. jako u stát. úředníků), 35 let služby a upravení postupu učitelstva. 4. Autonomie školství s rovnoprávným vlivem učitelstva v místní, okresní i zemské školní radě Než bude upraveno jednotné služné, žádáme drahotního přídavku. Od poslanců strany svobodomyslné očekáváme, že od slov a slibů přejdou ke skutkům a že všeobecnou nedůvěru učitelstva, vzniklou odchodem poslanců při hlasování o nejmenších našich požadavcích dne 2. břez. t. r., odstraní tím, že vykonají přípravné práce, aby v podzimním zasedání sněmovním o výš uvedených kardinálních požadavcích učitelstva s výsledkem bylo jednáno.

Digitized by Google

Kdyby však zástupcové strany svobodomyslné jen při slibech zůstali a nedůvěru učitelstva Ebenhochovým návrhem pro pouhé autonomistické pozlátko dále živili, vystoupilo by národní učitelstvo z řad strany svobodomyslné a vlastní silou domáhalo by se uskutečnění svých oprávněných požadavků.« Resoluce mluví odhodlaně. Učitelstvo staví si jednotné cíle. Organisace jeho není sice ještě tak pevná, aby výhrůžka v resoluci uvedená již dnes celou tíží padati mohla na váhu, ale tuží se, a ta doba není daleká, v níž učitelstvo pozná a také využitkuje vší síly své.

Slavnosti Palackého pořádány byly učitelstvem ve většině škol velice důstojně. Učitelé vylíčili mládeži život a význam Palackého, načež zpívala mládež národní písně a přednášela vlastenecké básně. Na mnohých školách rozdávány byly mládeži populární brožurky o Palackém, jež tím způsobem dostaly se i do rodin. Také mnoho českých dějin pro mládež bylo při té příležitosti do školních knihoven v upomínku opatřeno. Některé učitelské spolky uložily si uspořádati v každé obci svého obvodu v tomto roce lidovou přednášku o Palackém, jež dle zpráv v novinách hojně bývají navštíveny.

Velice laciný, pěkný a populární spisek nazvaný »Moudré vychování štěstím rodiny čili Zásadní pravidla ku zdárné výchově dítek« vydal a mezi českým lidem pilně rozšiřuje učit. spolek Litomyšlský. Rodiče mají se spiskem tím získati, aby spolupůsobili při výchově mládeže ruku v ruce s učitelem. Spisek mimo úvod a doslov obsahuje následující kapitoly: O tělesné výchově dítek. O duševní výchově dítek. Proč musíš záhy s výchovou počíti? Dobrý příklad nejlepším vychovatelem. Jako oko v hlavě chraň nevinnost dítka. Která je dítku nejlepší společnost? Poslušnost nezbytná ctnost dítěte. Zlostné žádosti nepovoluj, mstivost zamezuj! Veď své dítě k pravé zbožnosti! Dítě tvé buď pravdomluvné. Další řada ctností, jimž dítko zvykati má. Které povinnosti má dítě k lidem a zvířatům? Umějte svým dětem rozkazovati. Trestáš-li, s rozvahou tak čiň! Připravujte dítko ke škole! Nebrojte proti škole, nýbrž podporujte její práci. Nepodkopávejte u dítěte vážnosti k učiteli. Všickni vy dospělí mějte děti k tomu, aby na venku mravně se chovaly. Pozor, co vaše dítě čte. Muziky jsou dětem tělesnou a mravní otravou. České dítko patří do české školy. Povzbuzujte děti k lásce k vlasti a národu! — Některé uvědomělé místní školní rady podělují spiskem tímto, jehož 100 výt. prodává se za výrobní cenu 3 K 80 h, všechny rodiče v obci Tím způsobem může se s výsledkem čeliti klerikální propagandě, která zaplavuje zvláště severovýchodní Čechy spoustou tisku namířeného proti moderní škole. Klerikálové jsou ve školství vůbec na postupu. Majíce v rukou v Čechách mimo ústav Pražský všecky ostatní ústavy ku vzdělání učitelek, postupují dále ke školám dívčím. Ze zemské školní rady právě v těchto dnech oznamuje se, že bylo dáno povolení k otevření soukromé měšťanské školy s právem veřejnosti pro dívky v Chrasti, která bude v rukou jeptišek. Patrně opět dílo Brynychovo.

Letošní sjezd československého učitelstva spojený s valnou hromadou delegátů »Ústř. spolku jednot učitelských« konati se bude v měsíci srpnu v Klatovech. Na programu jest otázka »Úkoly a snahy školy a učitelstva v národě«.

Digitized by Google

Zdravotní hlídka.

Vliv toxinů*) na potomstvo. (Pokračování.) Problem, jednající o potomstvu, obsahuje v sobě určitý počet činitelů, nedosti ještě determinovaných, jichžto však vliv je nepopíratelně velice značný. Pan Charrin hleděl již odedávna objasniti jisté stránky složité této otázky, mezi jiným ony, které dotýkají se vlivu, jejž může míti na potomstvo prosycení organismu ascendentů produkty mikrobů. Ze starších experimentů bylo zjevno tomuto badateli, že mláďata zvířat, jichž rodiče byli v určité době své existence, zvláště v poslední době těhotenství prosyceni bakteriemi, jevila vzrůst volný a chabý. Postava těchto bytostí a jich váha zůstaly mnohdy o třetinu menší normální váhy a normálního vzrůstu a některé části jich kostry jevily charakteristické malformace.

Co platí pro zvířata, osvědčuje se i u člověka. Pan Charrin uveřejnil několik případů z pařížské porodnice, v tomto ohledu velice interesantních. Uvádíme některé. Pozorování I. Dítě C. narozeno 20. 3. 1895, z matky, která měla ku konci těhotenství značný hnisavý zánět vaziva na krku, způsobený streptokokky, vážilo za 14 dní 2500 gmů; v 7 nedělích 2700 gmů; nepřibývalo ho více nežli 5 gmů denně, ačkoliv bralo pravidelně prs. Jiné zdravé novorozeně ze zdravé matky, kojené toutéž kojnou, přibývalo denně na váze o 29 gmů. Pozorování II. Dítě z matky, která měla zánět plic 5 dní před porodem, jenž nastal v normální čas, vážilo ve 14 dnech 2902 gmů, za měsíc 3100, za 2 měsíce 3220; přibývalo sotva o 8 gmů denně. Pozorování III. Novorozeně, jehož matka v posledním měsíci těhotenství onemocněla spálou, přibývalo o 16 gmů denně.

U těchto bytostí, vzešlých z rodičů, kteří prodělali nakažlivou chorobu, jest vzrůst špatný a výživa jejich více méně nedostatečná. Ale to není všecko. Vliv toxinů na ploditele jeví se ještě jiným způsobem. V některých případech působí toxiny neplodnost, jindy přivodí potracení aneb jsou příčinou, že mláďata přicházejí na svět mrtvá nebo podlehnou v prvních několika dnech po porodu, a v případu, udrží-li se na živu, zůstává jich postava menší nežli de norma. Konečně konstatoval p. Charrin za spolupůsobení pana Gley-e nejnovějšími pokusy, že toxiny, vstříknuty plodícím zvířatům, jsou někdy příčinou vytvoření se skutečných monstrosit.

Tito dva vědatoři spářili zdravou králičí samici se samcem, kterému před tím byly vstřikovány postupně stále větší a větší dávky toxinu z mikrobu pyocyaneu a obdrželi mláďata se značnými malformacemi. Tak boltce byly velice zakrnělé, měřily nejvíce 2 cm. výšky, přední končetiny byly nepravidelné, jevící zvláštní výkrojky více méně hluboké, jedna končetina zadní byla difformována, mnohem kratší druhé, správně utvořené, noha scházela téměř úplně, končetina byla ukončena bércem spojeným s jakýmsi pahýlem, obsahujícím zakrnělou kostru nohy, pokrytou měkkými částmi, lehce zvředovatělými. Z těchto resultátů je dovoleno tedy souditi, že prosycení ascendentů nějakým virem (jedem) může způsobiti u descendentů difformity více méně znatelné a výsledky tyto zdají se oprávňovati domněnku těch, již myslí, že nemoci rodičů, obzvláště syfilis, mohou přivoditi u dětí různé malformace.

Vliv elektřiny na vývin slepičích embryonů. Již dávno bylo dokázáno, že možno různými škodlivinami působiti na slepičí vejce před nasazením v tom směru, že vyvine se ze zárodku slepičího zrůda. To se stává, vystavíme-li ku př. vejce dříve, nežli je nasadíme, vlivu jedovatých (toxických) par nebo vstříkne-

*) Toxiny jsou jedovaté látky, tvořené mikroorganismy.

Digitized by Google

me-li do bílku roztok toxických produktů. Tu skutečně vyvinující se zárodek vytvoří ze sebe bytost abnormální a monstrosní.

Bylo zajímavo, zdaž i elektřina jeví podobný vliv na evoluci embryonu. Za účelem tím podnikli p. Kamil Dareste s p. drem Broccou následující experimenty: I. Vajíčka byla vložena na jednu hodinu do solenoidu Teslova, jímž probíhal vývoj kondensatorů as o 500.000 period za sekundu. II. Vajíčka byla vystavena účinku jisker stroje Bonnetova, opatřeného kondensatory, davajícími jiskry 0·12 m. délky. III. Vajíčka byla konečně podrobena účinku indukčních jisker z přístroje Ruhmkorfova Procházení těchto jisker trvalo po dobu od 1—3 minut Hned po elektrisování byla vajíčka vložena do peci na líhnutí a po 4—8 dnech otevřena. Zdá se, že proud solenoidu neúčinkoval na ně docela nic. Jinak tomu bylo u stroje B. a R. Vyjímaje několik málo vajíček, jichž vývin byl normální, byly pozorovány různé anomalie více méně těžké. Z experimentů pana D. a B. vysvítá, že byť i zárodek nebyl zasažen ve své hmotě účinkem elektřiny, schopné usmrtiti dospělého živočicha, určité velikosti, předce lze pozorovati účinek elektřiny na zárodcích v tomtéž způsobu, jako při jiných známých rušivých příčinách. Statické jiskry a temperatura. Až doposud platity zásady pana Duchenne de Boulogne, jediného praktika, jenž se zaměstnával otázkou, jak působí jiskry statické elektřiny na kůži. Tento badatel tvrdil, že tyto jiskry způsobují lehké opadnutí teploty, provázené odbarvením kůže v okrsku 2—3 cm stoupajícím a jevícím se v několika sekundách jako matná bledost. P. Bordier (z Lyonu) znovu studoval tuto otázku, o které jsou naše vědomosti skutečně nedostatečné. Zcela naopak, jak udal kdysi Duchenne, přechod jisker nepůsobí sklesnutí, nýbrž stoupání teploty, kteréž nastává zvolna a dosáhne svého maxima za 6 nebo 7 minut potom, když jsme byli stroj zastavili. Pan Bordier dokázal, že stoupání teploty, které může dosáhnouti více než 1·5° C, jest značnější při jiskrách positivních než negativních. Bordier zrovna tak jako Duchenne pozoroval, že pokryvky (kůže) z počátku pokusu jeví bledost; ale tato bledost netrvá dlouho a ustupuje zarudlosti; účinkují-li jiskry několik minut na totéž místo, objeví se za několik hodin na tomto puchýřek, plný čiré tekutiny, který je pravděpodobným výsledkem povrchního spálení kůže. Zkrátka p. B. praví, že pozorované variace thermometrické jsou patrně způsobeny. zjevy vasomotorickými a následkem toho účinkem zákonů biologických. Tyto vasomotorické zjevy, způsobené jiskrami, objasňují nám mechanism příznivých výsledků, které obdržíme statickou elektřinou při léčení některých neuritid a neuralgií.

vl.—

Tiskem Edvarda Beauforta v Praze.

Digitized by Google

ROZHLEDY.

REVUE

UMĚLECKÁ, SOCIÁLNÍ A POLITICKÁ.

Ročník VII. 1. srpna 1898. Číslo 21.

Slovanský sjezd v Praze roku 1848, jeho průběh a výsledky.

Napsal Dr. Luboš Jeřábek.*)

Jednou z nejvýznamnějších událostí bouřného roku 1848, epochy to v dějinách tohoto století na politické skutky v následcích svých tak dalekosáhlé, pro osudy zemí, v nichž se udály, a pro další vývoj jich národů tak osudné a směrodatné, jest bez odporu památný Slovanský sjezd, svolaný do Prahy ku dni 31. května 1848. Po staletích poprvé způsobem důstojným a sebevědomým manifestují veškeří národové slovanští před užaslou Evropou nejen existenci svou jakožto národové cíle svého vědomí, nýbrž i úzké pokrevní příbuzenství své a reklamují po staletí jim odpíraná a šlapaná práva svá.

Již pouhé střízlivé ohlášení sjezdu toho vyvolalo v celé Evropě rozruch nebývalý a s napjatou pozorností sledovány tiskem téměř celé Evropy veškery další přípravné kroky ku sjezdu tomu, jemuž právem přikládán význam evropské události.**)

Sjezd sám jakkoliv byl událostí epochálního přímo významu, nebyl dlouho připravován a byl téměř spontánním projevem myšlenky, jež ve více centrech života slovanského současně se objevila, což v následujících řádcích blíže chci objasniti, zároveň pak podati pokud možno věrný a správný, při tom ovšem nikoliv rozvláčný popis průběhu této tak důležité a památné manifestace, jejíž jubileum nedávno s takovým nadšením a zároveň s takovými nadějemi jsme slavili.

*) Ku práci použit »Aktenmässiger Bericht über die Verhandlungen des ersten Slavenkongresses in Prag« od Dra J. P. Jordana, člena provisorního a definitivního komitétu sjezdového, zprávy některých časopisů, zejména ale originalie vlastní sbírky. —

**) Pozornost sjezdu věnovaná byla ovšem nejrůznějšího druhu, byla hned od počátku benevolentní i zase nepřátelská a jest nepopíratelným faktem, že právě letos zároveň s 50letým jubileem Slovanského sjezdu slavíme současně i padesátileté jubileum jedovatých bájí o děsné příšeře, Evropě nepřátelského panslavismu, jenž hrozí ji pohltit. Zprávy ty v onom dosahu vyrojily se v Slovanům nepřátelském tisku poprvé v prvých dnech května 1848, hned po ohlášení sjezdu, a po celých padesáti létech, s nezměněnou svěžestí působí tak, jakoby včera byly psány.

Digitized by Google

Bylo to dne 29. dubna 1848 o 6. hod. večer, kdy vynikající host slovanský, nedávno teprve do Prahy zavítavší, v pokojíku svém v jednom ze známých dosud hotelů pražských společnost asi 10 přátel a známých, z nichž mnozí pouhou náhodou se dostavili, kol sebe shromáždil, aby jim prostými nehledanými slovy vyložil neodkladnou nutnost toho, aby v době co nejkratší do Prahy sjezd Slovanů říše rakouské byl svolán, který by porokoval o tom, kterak by proti hegemonickým pokusům maďarským (z Pešti) a německým (z Frankfurtu,) pokud možno nejrychleji a co nejúčinněji se vystoupilo a práva konstitucí národnostem Slovanským zaručená a též i další jich vývoj co nejplněji byl pojištěn. — Porada měla neočekávaný výsledek a to již průběhem večera onoho. Věc zásadně přijata a i o bližších podmínkách sjezdu brzo docíleno dohodnutí. Usnesením všech přítomných bylo Slováku Ludevítu Štúrovi uloženo, aby do 10 hodin příštího dne, totiž dne 30. dubna 1848 vhodnou osnovu provolání ku všem národům Slovanským sepsal a komitétu předložil. Jak jsem již podotknul, bylo zvláštním překvapujícím úkazem zralosti a časovosti myšlenky Slovanského sjezdu, že současně tatáž myšlenka u všech téměř západních Slovanů se vyskytla. Neboť téhož dne (30. dubna) došlo do Prahy číslo Záhřebských novin v kterémž Ivan Kukuljevič se stejnou přesvědčivostí a stejným zápalem ideu a nutnost slovanského sjezdu propagoval a zvláštní shodou okolností i on Prahu jako nejvhodnější a také nejpovolanější k tomu místo označoval.

Druhého dne 30. dubna předložil Štúr provolání své asi 20 účastníkům, z nichž většina na provolání definitivním podepsána. Provolání samo po živé debatě, až na některé podrobnosti, přijato.

Ku poradě o těchto určena porada definitivní a sice na týž den tentokráte do místností Měšťanské Besedy.

Na poradě této mimo jiné přijat za den kongresu původně ku dni 21 května navrženého den 31. května, dále i některé změny v provolání provedeny a dnem 1. května konečně provolání v definititivním znění svolavateli přijato, podepsáno a ve všech slovanských jazycích, v jazyku českém pak takto publikováno:

Slowané, Bratří!

Kdo z nás nepohledne se žalostí na minulost naši? Kdo z vás nevěděl by, že vše, co jsme vytrpěli, mělo příčinu svou v nedostatku sebevědomí a naší rozdrobenosti, dělící bratry ode bratří? Ale po dlouhých věkách, w nichž zapomněli jsme jedni na druhé, w nichž tolikeré neštěstí na hlawy naše sesypalo se, přišli jsme k tomu poznání, že jsme jedno — že jsme bratří. Přichwátili časowé důležití, jenž osvobodili národy a sňali z nich břímě, pod jehož tíží stonali, časowé tito sňali břímě na mnoze i s wás, a my teď to, co jsme již ode dávna cítili, můžeme wyslowiti, to, co k prospěchu našemu slouží, rozwážiti a uzawírati. Národy ewropejské usrozumíwají a sjednocují se, Němci powolali ku sjednocení swému do Frankfurtu parlament, kterýž na tom stojí, aby jemu mocnářství Rakouské ze swé neodwislosti tolik ustoupilo, kolik toho k jednotě Německé potřeba, a aby mocnářství se wšemi zeměmi mimo-Uherskými, do nové Německé říše se wtělilo. Takowý krok zrušil by netoliko jednotu Rakouska, ale i spojení a samostatnost kmenů Slowanských, jichž národnost by se tím w nebezpečenstwí uwedla. Na nás jest, abychom toho, co nám nejsvětějšího, statečně hájili; přišeľ čas, abychom i my Slowané usrozuměli se a sjednotili úmysly swé. A protož

Digitized by Google

ke mnohým žádostem, zaslaným k nám z rozličných krajin Slowanských, radostně přiwolujíce, činíme pozwání ku wšem Slowanům Rakouského mocnářství a wyzýwáme wšecky muže, důwěru národa mající, kterýmž na obecném prospěchu našem záleží, shromážditi se w staroslawné slowanské Praze české ke dni 31. Máje t. r., kdežto bychom společné w poradu wzali wšecko to, co prospěch národa našeho žádá a co za důležitých těchto časův učiniti máme. Chtějí-li jiní Slowané mimo mocnářství naše žijící nás přítomností swou poctíti, budou nám hostmi srdečně wítanými.

W Praze, dne 1. Máje 1848.

Josef Matyáš hrabě z Thurnu, Wojtěch hrabě Deym, Jan rytíř z Neuperka, Pavel Josef Šafařík, Karol Malsz, członek deputacyii polskiéj, Karel Wladislaw Zap, Dr. Lad. Rieger, Witalis Grzybowski, Václav Štulc, Michail Panič, Karel Maria baron Willani, Frant. Palacký, Wáclaw Hanka, Ludevít Štúr, Jan Petr Jordan, J. Erazim Wocel, Karel Jaromír Erben, Dr. Frt. Miklošić, Dr. Ant. Jaroslav Bek, Frt. Mat. Klácel.

Provolání toto přijato ve všech slovanských zemích s nelíčeným nadšením.

Dne 2. května zvoleno provisorní komité, skládající se z 18 členů, jemuž předsedal Josef Matyáš hrabě Thun, místopředsedou zvolen pak Jan rytíř z Neuberka, jednatelem profesor Zap, jemuž dva sekretáři přiděleni.

Toto provisorní komité mělo dva hlavní úkoly na starosti: přípravy ku uvítání, ubytování a pohostění vzácných a milých hostů; mimo to ovšem úkol další, přípravu materiálu a volbu předmětů, o nichž sjezd sám měl porokovati.

V prvém směru byl úkol jeho snadný. Řada vynikajících měšťanů pražských, již byli zároveň členy provisorního komitétu, vzala si na starost, že úkolu tomu dostojí. Provolání, které tento užší komitét dne 21. května 1848 vydal, setkalo se s takovým úspěchem, že o blahobyt hostů bylo naprosto postaráno.

Tomutéž komitétu dal i majitel skvostně upraveného sálu žofínského Václav Novotný veškeré místnosti na čas sjezdu ku volné disposici. — Mnohem těžším úkolem bylo stanovení úkolů sjezdu, tendence a cíle jeho. Jedna z nejtěžších otázek byla již před sepsáním pozvání ku sjezdu sama rozřešena, zda totiž veškeré národy slovanské i mimorakouské ku sjezdu zváti sluší či zda účastenství sjezdové toliko na Slovany rakouské obmezeno býti má.

Nedá se popříti, že mnoho přimlouváno se za to, aby sjezd byl pro všechny příslušníky kmenů slovanských přístupným, převážná však majorita co nejrozhodněji se proti tomuto stanovisku vzepřela poukazujíc k tomu, že právě oním rozšířením mnohé z dosažitelných cílů by vážně ohroženy, po případě i znemožněny byly a že by svolání sjezdu všeslovanského v pohnutých dobách těch ku těžkým obviněním a žalobám a také obavám vesměs ovšem zbytečným podklad dáti mohlo; ba celá řada vynikajících osob pro případ ten demissí hrozila, čímž by ovšem zase význam a vážnost sjezdu povážlivě trpěti mohla.

Vzhledem k tomu byli Slované mimorakouští již v pozvání samu ne jako členové sjezdu, nýbrž jako hosté zváni a celému sjezdu dán oficielně ráz čistě rakouský.

Tímto obmezením na rakouskou oblast Slovanů odpadla již sama

Digitized by Google

sebou celá řada velice palčivých a důležitých otázek, jež by se byly jedním z hlavních předmětů rokování státi musily.

Otázky všem Slovanům v říši rakouské společné byly komitétu daleko ovšem přístupnější a mohly býti jednotněji v úvahu vzaty.

Náhledy větší části provisorního komitétu v těchto vnitrorakouských otázkách slovanských věrně charakterisuje prohlášení ze dne 5. května 1848, jež vydáno ne sice všemi členy komitétu, jsouc zároveň i od osobností mimo komitét stojících podepsáno, přece ale velmi názorně náhledy většiny komitétu líčí. V jazyku německém sepsané prohlášení ono v českém překladu zní takto:

Prohlášení.

Podepisujíce provolání ku všem slovanským bratřím v Rakousku, aby se ku poradě společných záležitostí v Praze dne 31. května t. r. shromáždili, pokládáme se ohledy, jimiž jsme také i ku mimoslovanským krajanům svým vázáni, býti tak dalece pohnutými, že máme za vhodné o smýšlení a zásadách, jež byly nám vodítkem v následovním jasně a nepokrytě se prohlásiti:

1. Prohlašujeme přímo a slavně, že pevně a nezměněně jsme odhodláni, zděděnému, nám v zásadách konstitučních vládnoucímu domu Habsbursko-Lotrinskému osvědčenou věrnost nezměněnou zachovati a zachování celistvosti a suverenity rakouského státu se všemi prostředky nám na snadě jsoucími zabezpečiti.

My odmítáme proto již předem veškerá od zlomyslných proti nám šířená podezření o domnělém separatismu, panslavismu, russismu a jak veškerá ona hesla vůbec zní, tam kam patří, v obor lží a utrhačství.

2. My prohlašujeme neméně slavně, že nebylo nikdy naším úmyslem a také nikdy nebude, kteroukoliv z národností mimoslovanských poškozovati neb potlačovati, poněvadž naše snahy jen k tomu směřují, aby zásadě úplné rovnoprávnosti všech národností v rakouském mocnářství náležitého uznání a také skutečné platnosti se dostalo.

3. Konečně pak prohlašujeme, že jsme pevně odhodláni dle zásady právě uvedené práva naší slovanské národnosti v životě obecném tak i státním jí příslušící v plném jich dosahu požadovati a vymáhati, je zachovávati a proti každému útoku, nechť přichází odkudkoli co nejúsilovněji brániti a že tudíž jest sjezdu slovanskému námi svolanému jedinou pohnutkou přání, aby kmenové slovanští dosud rozloučení, přátelským dorozuměním onoho cíle nám tak posvátného cestou nejbezpečnější a také co nejpokojnější dosáhnouti mohli. Poněvadž tedy naše národní samostatnost a sjednocení toliko zachováním celistvosti a suverenity mocnářství rakouského jest podmíněna, jde na jevo, že právě opatření toto jest povahy podstatně zachovávající a ničeho neskytá, co by naše spravedlivé

Digitized by Google

a svobodomyslné spoluobčany mimoslovanské národnosti i v nejmenším znepokojovati mohlo.

V Praze, dne 5. května 1848.

Josef Matyáš hrabě Thun z Hohenštejnu, Jan rytíř z Neuberka, Vojtěch hrabě Deym, Jan hrabě Kolovrat Krakovský, Karel Maria svob. pán Willani, Bedřich hrabě Rumerskirchen, Václav Hanka, Robert svob. pán Hilprandt, J. Erazim Wocel, J. Franta Šumavský, Matyáš Fr. Klácel, P. Václav Štulc, W. Václav Staněk, Karel Jaromír Erben, František Palacký, Dr. W. Tomek, Václav Nebeský. MDr. Fanta, Dr. Fr. Ladislav Rieger, J. W. Zap.

Jest pak nepopíratelným faktem, že toto prohlášení bylo pro celý průběh, tendenci i konečný cíl komitétu směrodatným, ba ono stalo se pro celé další rokování *téměř závazným*, tak že každé vybočení z mezí zásad v něm uvedených již předem bylo takořka vyloučeno.

Dalším úkolem komitétu byl jednací řád, jejž vypracoval Dr. Jordan a který po mnohých změnách dne 25. května v definitivním znění přijat.

Bylo by mi možno interesantní tento dokument*) slovně uvésti, avšak pro nedostatek místa bude v tomto článku svým časem poukázáno na nejpodstatnější jeho ustanovení. —

Jedním pak z nejdůležitějších předmětů předběžných porad byly tři otázky programové a sice:

I. Poměr Slovanů rakouských k sobě navzájem.

II. Poměr Slovanů ku ostatním národům rakouským.

III. Poměr Slovanů rakouských ku ostatním.

Předběžné projednání těchto tří otázek mělo již zcela přirozeně za následek *tuto resultantu*, jež ve formě návrhů ku kongresu konečnému snesení předložena, totiž:

1) uzavření spolku rakouských národů slovanských za účelem vzájemné ochrany;

2) proměnění Rakouska ve stát federativní s úplně rovnoprávnými národy;

3) bližší definování přání nesoucích se ku dosažení těsnějšího a nepřetržitého spojení na poli literatury, vědy a umění, jakož i v životě samém všech národů slovanských;

4) odmítnutí každého podrobení se kterékoli jiné národnosti, pročež uzavřen i protest proti přivtělení a spojení Rakouska s říší německou, naproti tomu však položen důraz na snahu o upřímné přátelství s národností německou a s ostatními národy Rakouska.

Ku vypracování tohoto programu zvolen dne 27. května Fr. Zach.

V téže schůzi zvoleni pak i tři provisorní komisaři ku přijetí příchozích hostů a sice: Hanka, Zap a Zach.

Tyto porady přípravného komitétu, jež konány neobyčejně svědomitě, s láskou k věci a zápalem, pohnutou onu dobu charakterisujícím, splnily také naděje, které do nich kladeny; látka, o které sjezd rokovati měl, byla vzorně připravena a vše opravňovalo k naději, jež do kongresu

*) Original nachází se ve výstavě památek z r. 1848 a nese nadpis polský Porzadek zjazdu slowianskiego v Pradze.

Digitized by Google

skládána — že totiž smírnou cestou dosáhnuto bude dohodnutí jak s ostatními národy Rakouska tak i s rozhodnými činiteli, čímž i vnitřní síla říše, v níž národové slovanští spatřovali oporu svou, znova měla býti upevněna. Účastníků schůzí přibývalo, celá řada vynicích osobností i tehdejší místodržitel hrabě Lev Thun činně se jich súčastnil souhlase nepokrytě se snahami a cíli, jichž na sjezdu se domáháno.

Zatím blížil se kvapem den sjezdu.

Každodenně přibylo několik vyslanců ku sjezdu. Největší pak počet jich společným vlakem přibyl dne 30. května.

Jak srdečně, s jakým nadšením byli zástupcové bratrských národů slovanských vítáni, líčí s neobyčejnou pravdivostí »Květy« ze dne 1. června (č. 65.). Jest zajímavým čísti zprávu tu psanou slohem a zabarvením své doby:

»Den třicátý tohoto měsíce byl všem věrným Čechům v naší slavné Praze dnem necítěné dosud rozkoše. A jakž neměla stará naše Praha omládnouti, ana mohla uvítati veliký počet svých drahých soukmenovců přišlých sem ze všech krajin slovanských!

Již čekalo množství oudů »Svornosti«, »Slavie« a jiných sborů na nádraží. Tu přichvátal mocný parovůz s drahými hostmi a hned zahlučelo jásání a radostné všeobecné uvítání, načež se celý ten dav v širokých řadách, slovanský trojbarevný a český prapor uprostřed nesa, se slovanskými hostmi dále ubíral v plném chóru dojemné vlastenecké písně prozpěvujíc. Potěšitelné bylo zajisté viděti, jak srdečně a mile prostý chudý pracovník milé příchozí vítal a je viděti, jak se ujímají v našem neporušeném lidu ušlechtující city pro vlast a národnost. Zdlouhavým pochodem se přibralo konečně vše na Žofínský ostrov, kdež se v krátkosti sál i s galeriemi docela naplnily.

S jedné galerie vály pestrobarevné praporce všech jednotlivých slovanských kmenů, dole pak byly po obou stranach řečnického výstupku postaveny trojbarevný a český prapor. Na to byli hosté od pana Fastra vřele uvítáni; odpověď dával jeden národ po druhém, Srbové, Chorvati a Slovenci, Poláci, Moravané, Slováci, ba i Rusové. Zvláště vynikala řeč pana Hurbana svým ohněm, svou silou a hbitostí. Pohnutelné bylo všem shromážděným srozuměti tolika tak daleko bydlícím kmenovcům, zvláště pak dostupna nám byla řeč Rusínova.

Všichni řečníci přinášeli srdečné pozdravení od vzdálených bratrů a kladli své planoucí city na oltář Slovanstva. — Radostné provolávání konečně utichlo a hostitelové uváděli milé hosti ku odpočinku. Ostatní nejvíce v pestrém národním obleku rozešli se po ostrově, kde právě hrála hudba dělostřelců. Obzvláště se opakovaly písně »Hej Slované« a »Šuselka nám píše«. Těšíme se, co nám příští dny přinesou.« Potud »Květy«.

Téhož večera byla zároveň i poslední schůze prozatímného komitétu a mnozí z hostů brali na ní účast. Zároveň přistoupeno ku konstituování tří hlavních skupin sjezdu a sice 1) československé, v níž zasedali zástupci čeští, Moravané, Slezáci a Slováci; 2) polsko-rusínskou a konečně 3) illyrskou, v níž zastoupeni Srbové, Chorvati a Slovinci. Zároveň pak v každé této sekci zvoleni i důvěrníci a sice byli jmenováni:

Digitized by Google

1) pro národnost polsko-rusínskou kníže Jiří Lubomirski, Mor. Krainski a Boriskiewicz.

2) za sekci jihoslovanskou: Archimandrita Stamatovič z Vojvodiny, svob. p. Kušljan za Slavonii, Dalmacii a Chorvatsko a Stanko Vráz za Slovince.

3) za československou sekci: Hanka, prof. Helcelet za Moravu a Dr. Hurban za Slováky.

Dne 31. května tudíž veškeří členové kongresu v sekce rozděleni, čímž zabráněno, aby nepovolané osoby zejména takové, jež nemohly býti považovány za zástupce těch kterých kmenů, za členy kongresu považovány býti nemohly.

Sekce takto konstituované většinou ještě téhož odpoledne za předsednictví předsedů dle stáří vždy po jednom předsedovi, sekretáři a jeho náměstku.

Tak zvoleni v sekci české: Předsedou Šafařík, sekretáři Dr. Dvořáček, Dr. Storch a Nebeský. V sekci polské: předseda Karel Liebelt, kanovník Ginilevič ze Lvova, Walewski a Zaklinski. V sekci jihoslovanské: předsedou archimandrita Stamatovič, František Zach, Dr. Subotič a Andr. Brlič*).

Nad to pak volila každá sekce dalších ještě 16 členů do velkého výboru, dále pak i po jednom kandidátu na předsednictví Slovanského sjezdu a tu zvoleni skupinou českou Frant. Palacký, skupinou polsko-rusínskou kníže Lubomírský a skupinou jihoslovanskou Stanko Vráz. — Generálními sekretáři zvoleni: Havlíček, Walevski, Prica, jich zástupci Seidl, Boriskievič a Kušljan.

Ze všeho vidno, že již prvým dnem bylo sekcím vykonati práce nemalé, kteréž však předsevzaty s nadšením, se vzácnou horlivostí, klidně a svorně, přesně dle jednacího řádu, který jednohlasně schválen a vzorně dodržován.

Toliko malá, avšak významná změna proti původnímu rozdělení se udála. Poláci slezští totiž odmítnuvše účastenství v sekci československé připojili se sekci polsko-rusínské — což však dodatečně schváleno.

V den následovní dne 1. června valná deputace velkého výboru v četných povozech učinila officielní návštěvu místodržiteli hr. Lvu Thunovi, aby mu slavnostní zahájení kongresu na den 2. června ohlásila. Rovněž pak učiněna officielní návštěva vrchnímu veliteli národních gard, knížeti Josefu Lobkovicovi. Celé pak ostatní dopoledne věnováno pilným poradám ve všech třech sekcích.

Téhož dne odpoledne sestoupil se veliký výbor k důležitému zasedání ku volbě předsedy sjezdu.

Nebylo nikoho již předem tajno, že zástupcové všech kmenů slovanských soustředí hlasy své na representanta národa, jenž všem stejně

*) Sekce takto konstituované dle řádu jednacího tvořiti měly oddělené, úplně samostatné celky, které měly o všech záležitostech odděleně se raditi a usnášeti. Pouze to, co veškerými třemi skupinami přijato, státi se mělo usnesením sjezdu. Jedině tímto způsobem bylo možno rovnoprávnost vůči všem kmenům slovanským stejně zachovati, a též i možnost jakéhokoli majorisování se strany nejpočetnější skupiny na sjezdu, totiž československé byla tudíž již z předu vyloučena.

Digitized by Google

jest blízek, jenž všechny národy slovanské stejnou láskou miluje — totiž zástupce národu českého. A tu padla volba na zástupce nejdůstojnějšího — Františka Palackého.

Místopředsedy pak zvoleni kníže Lubomírský a St. Vráz.

Dne 2 června konečně slavnostním způsobem sjezd zahájen.

Kol osmé hodiny ráno sjíždí se veškeří členové kongresu dle svých sekcí do vykázaných jim sálů v budově bývalého musea království Českého na Příkopech. Kočáry projíždějí nepřehlednými davy obecenstva. Dole pak před museem rozestaveny jsou vlastenecké spolky, kohorty a legie studentské, gardy národní. V slavném průvodu mají býti doprovozeni vzácní hosté ku mši v hlavním chrámě Týnském.

Průvod zahájen oddělením legií studentských, je sleduje pěvecký sbor technikův, který pěl vlastenecké písně plné rhytmu, a ostrého řízného pochodového taktu. K nim připojilo se oddělení »Svornosti«. Kolem hostů samých tvoří ostatní oddíly členů »Svornosti«, »Slavie« a legií studentských dlouhý pohyblivý špalír.

Průvod kráčel nepřehlednými řadami českého lidu, jehož nadšení neznalo mezí.

Střed skvělého a pestrého tohoto průvodu tvořili členové kongresu. V čele jich kráčeli členové prozatímného výboru s místopředsedou svým Janem rytířem z Neuberka (předseda Josef Matyáš hrabě Thun tou dobou vážně ochuravěl).

V malé vzdálenosti za nimi kráčelo předsednictvo Slovanského sjezdu, včera zvolené, a sice předseda František Palacký v černém, prostém obleku měšťanském, ve kterém štíhlá postava jeho zdála se býti ještě velebnější, maje po obou stranách oba místopředsedy a knížete Lubomirského v malebném kontuši polském temné barvy, vzácnými kožešinami nádherně zdobeném a vlajícím přes ramena kaftanem a na druhé pak straně Slovince St. Vráze.

Hned za nimi v pestrých malebných krojích kráčela většina členů sekce jihoslovanské, za ní neméně okázalá skupina sekce polsko-rusínské, vedená předsedou Karlem Liebeltem, konečně pak v zevní okázalosti své nejméně vynikající sekce československá, vedená předsedou svým Pavlem Šafaříkem.

Radostné volání »slávy«, »Živili«, »Vivat« »Niech żyją« otřásalo vzduchem. Průvod kráčel třídou Kolovratovou (po Příkopech), ulicí Havířskou, kol stavovského divadla ku Carolinu. Zde nadšeně uvítán legií právnickou, kteráž zde měla hlavní svou stráž. Tu také dosáhlo přivítání svého vrchole. Odtud pak táhl průvod ulicí Železnou přes Velký rynk do kostela před Týnem a zde pak do kaple svatých věrozvěstů Slovanských Cyrilla a Methoděje.

Mši svatou celebroval ku svému přání člen kongresu, nezapomenutelný spisovatel český, věci slovanské upřímně oddaný kněz český P. Štulc, pozdější probošt kapitoly Vyšehradské. Vroucí modlitbou a nadšenou řečí děkoval jménem shromáždění Bohu, že konečně v duši slovanských národů probudil ducha vzájemné lásky a svornosti a prosil za požehnání dílu, které zástupci všech slovanských národů podníkají. Všem přítomným stály slzy v očích, mocným pohnutím a velebností okamžiku

Digitized by Google

vzbuzené. — Po mši ubíral se průvod Velkým a Malým rynkem, Jesuitskou (Karlovou) ulicí, Dominikánskou ulicí (nynější Husovou třídou) Perštýnem, Alejemi (nynější Ferdinandovou třídou) kolem bývalé Solnice (nyní Národní divadlo) a nábřežím do sálů Žofínských.

Ve skvělém, odznaky a praporci všech národů slovanských vyzdobeném sále hlavním zaujaly obě přední polovice u podia sekce jihoslovanská a polská, zadní část sálu obsadili jako hostitelé členové sekce československé. Když byly zapěny některé slovanské písně, mezi nimi »Hospodine pomiluj ny« zaujalo prozatímné komité vyhražená místa na tribuně, načež pak místopředseda ryt. Neuberg prostými, srdečnými slovy hosty*) přivítal a shromáždění Slovanů říše rakouské za zahájené prohlásil a na konec pak předsedovi k praesidiu dne zvolenému další řízení sjezdu odevzdal. (Příště dále.)

Adam Mickiewicz.

Z nového díla J. Brandesa »Polen«.

Narodil se r. 1798 ve vísce Zaosie v Nowogródku v Litevsku. Rodiče byli ze starého šlechtického rodu. Když mu bylo 13 let, viděl z jara r. 1812 voje Napoleonovy táhnouti na Rusko, viděl sjednocení bílých orlů polských se zlatými orly císařskými. V domě jeho rodičů v Nowogródku byl hlavní stan krále westfálského. Duše dítěte vnímala naděje a bojechtivost oné doby a jimi byla oplodněna i duše muže. R. 1815 přišel M. na universitu vilenskou, studoval filologii a důvěrně se spřátelil s Tomášem Zanem, jenž byl duší užšího kroužku Filomatův a veřejného spolku Filaretů, většinou podobných německým Tugendbundům. Byly to nepolitické spolky, založené pro duchovní a mravní rozvoj studentů, ale podezřívavost a nepřízeň ruské vlády brzy jim učinily konec.

První své pokusy napsal M. ve slohu čistě klasickém, brzy však se přiklonil k novému romantickému proudu. Bürgerova Lenora vyvolala tu jako v Anglii novou baladickou poesii. Báseň tato, jejíž zřídlem byly staroanglické balady, nadchla tak Waltera Scotta, že debutoval jejím překladem. Převedena ruským básníkem Žukovským, učinila na M. dojem hluboký, že si osvojuje zcela nový styl a píše řadu balad, z nichž jedna opěvá událost zcela podobnou.

I Mickiewicz měl svoji první »nešťastnou lásku«, z nichž tehdejší básníci (Byron, Heine a mnozí jiní) dovedli dlouho poeticky žíti. Již v Nowgoródku se zamiloval do mladé šlechtičny Marie Wereszczakovy (v jeho básních Marylka), jež dala přednost jinému. V erotické zoufalosti, ve které nyní žil, četl výhradně Byrona, v nejstarších oddílech Dziadů uvádí na jeviště sebevraha z nešťastné lásky a píše Wertheriady. Ale hned na to tvoří malou hrdinskou báseň Grazyna, jež svěžím veršem líčí starolitevskou pověst o lásce k vlasti a hrdinnost ženy a tu není již nic nejasného a nasládlého, forma jest průzračna a silný dech.

Pobyv několik let jako učitel v Kovně, vrátil se do Vilna, kde byl náhle vytržen z tichého proudu dosavadního života. Sand zavraždiv Kot-

*) Wiz »Slawische Centralblätter« čís. 9.

Digitized by Google

zebua, pomohl reakci v Německu. A současně se zvedla reakce i v zemi sousední. R. 1823 vzaly liberální snahy cara Alexandra za své. Zahájeno stíhání revolučních snah mezi studentstvem, Nowosilcov, jenž upadl v nemilost, když byl prohýřil vše, co všemi možnými prostředky sehnal, umínil si odhaliti spiknutí v Polsce a vtrhl do Litvy s celým štábem slídičů. Ve Vilně bylo všech osm klášterů a mimo to i některé jiné veřejné budovy proměněny ve vězení. Koncem října 1823 byli zatčeni M., Zan a všichni jejich přátelé. Byli zavřeni v celách, ale mohli se vídati večer v klášterních chodbách. Jak dlouho tam pobyli, skoro ani nevěděli; neměli kalendáře, listů nedostávali a pro dřevěné záklopy na oknech nemohli ani rozeznati jitra od večera. Nejhůře se měl Zan, jenž všechnu vinu pro nevinné spolky Filomatův a Filaretův na sebe vzal. M. byl po 10měsíčním věznění poslán do Petrohradu a když mu byla vykázána služba v některé z vnitrozemských gubernií, zvolil Oděsu. Ale přibyv tam, nenašel žádného volného místa. I podnikl cestu na Krym. Čím se stal Kavkaz Puškinovi, Lermontovi a Tolstému, staly se i velikolepé obrazy přírody M-ovi. První pohled na horský kraj a jižní přírodu zbystřily jeho smysl pro přírodu. Právem přiřknuto bylo Krymským sonetům čestné místo mezi jeho básněmi.

V Moskvě, kdež M. dostal místo v kanceláři gener. guvernéra, napsal Wallenroda, jenž jako Grazyna, svým obsahem sahá v období pohanství na Litvě a líčí boj litevských knížat s němec. rytířským řádem. Hrdina, skutečný to velmistr řádu, jenž sám zahynuv i řád pochoval, byl M-em proměněn v Litvana, který, aby mohl nepřítele svého národa důkladněji potříti, přihlašuje se do jeho tábora a vydává se za jeho příslušníka, stane se vůdcem a tak jednou ranou své krajany pomstí. Wallenrod jest oslavováním přetvářky a prorady ve službách vlasti; myšlenka Machiavelliho ztělesněná v Byronovském hrdinovi. Censura, neporozuměvši básni, dovolila ji vytisknouti a tak Vallenrod spolu s Krymskými sonety roznesly po Rusi jméno M-ovo. Jak v Moskvě tak v Petrohradě, kam odejeti mu brzy bylo dovoleno, otevřela mu vyšší společnost svoje salony. Zvláště kněžna Zeneida Volkonská uvedla básníka do ruské aristokracie, kde byl ctěn, milován a obdivován. Mnohé dámy učily se u něho polštině a kněžna Volkovská stala se překladatelkou jeho veršů. Jejím vlivem obdržel i cestovní pas za hranice na neurčitou dobu a odejel v květnu z Petrohradu do světa přes Výmary, kdež pobyl návštěvou u Göthea.

*

Básnických děl nehynoucí ceny jest, jak známo, velmi málo. Ale některá z nich zakotvila se v literatuře jako literární pilíře, bible a podání lidová, v nichž celý národ anebo celý kmen měl vylíčeny svoji bytost a svůj život ve formě pravdivé a trvalé; tato díla patří vzdáleným dobám jako patriarchální knihy starého zákona a jako Homer, Ramayna, Firdusi, Nibelungy. V eposu se zpravidla poprve ozývá naivní sebevědomí národa. Bývá to tehdy, když si národ tak dalece sebe uvědomil, že dovede nacházeti zálibu v poetickém zobrazení svých poměrů uměním, ale když přece ještě není tak civilisovaný, aby jeho náboženství ztrnulo v dogmatech a jeho útvary společenské ve stát policejní a právní. Neboť epickým t. j. v nejširším smyslu heroickým jest jen takový stav, kde moc rozho-

Digitized by Google

dující není nad jednotlivým člověkem a neolupuje ho o samostatnost jednání, jako když ve válce rozhodují disciplina a komando, v míru vůle krále, moc úřadův a ještě těžší normy společenské. U Homera jest každý vojevůdce samostatným Helénem; je-li Agamemnon králem králů, nejsou přece ostatní králové podřízeni jeho žezlu. Podobné okolnosti spatřujeme i v epických básních mnohem pozdějších věků, jako v Cidu, u Ariosta a Tassa, byť tu naivita byla mnohem menší; jmenovitě Tassa tísní a poutá vzor Virgil. Skutečným čtením lidovým mohl se státi Tassův »Jerusalem« jen potud, že se národ kochal v libozvuku veršů a pestrých dobrodružstvích. Svůj život však neviděl v něm zobrazen. Nejviditelněji ztroskotaly pokusy o národní epos, když Voltaire napsal v 18. stol. svoji Henriadu. Od té doby viděli všichni myslící lidé, že beze zvláštních podmínek nemohla by vzniknouti epická národní báseň a že v rozumovém věku napsati by se ani nedala. Nezdálo se ani možno, že by se mohl vyskytnouti básník s onou nutnou naivností v době, již znal a mohl popsati, aniž on primitivní anarchii — podmínky to, na nichž až posud vždy záleželo, měly-li veliké epopeje zaujati mysl národa. Poněvadž naivnost došla v tomto století znovu ke cti a básníci se zase stali naivními anebo se úmyslně naivními stavěli, hleděli vyhnouti se pravidelnosti moderních poměrů, posunujíce své epické pokusy v šerý starověk.

Leží v povaze epopeje, že podává široký kulturní obraz s podrobným líčením života národa, jeho pokrmů a nápojů, oděvu a bytu, mravů a zvyků. U Homera to všeckno ještě žije. U Homera muž i žena žijí ve vlastním okolí. Odysseus si sám robil svoje lože, paní si tkaly své prádlo, dcery královy vezou je máchat do vody, muži staví svůj stan anebo svůj dům. Nic není jim z toho, co mají, cizím, nic není, jako nábytek a látky v naší době, výrobkem továrním a strojovým. Hrdinové si vybojovali anebo ukořistili ty zvláštní své zbraně, z nichž každá má určitou vlastnost. Když naši básníci zhnuseni organisovanou a regulovanou, tovární a strojovou současností utíkali se do starověku, stvořili knihy hodnoty jen podmíněné, které však hlubšího kulturního zájmu nemají, nepřipomínajíce ani stínu doby, již líčí. Z moderních básníků, jimž se podařilo dílo, jež má epický charakter, jsou: Byron, jehož »Don Juan« rozvinuje obraz světa, ačkoliv podstatou svou jest nemilosrdnou, žhavě smyslnou a palčivě trpkou satirou, a před ním Goethe, jehož »Hermann a Dorothea« v staré formě výpravného básnictví líčí nejprostší a nejlepší podstatu německého lidu. Typy jsou tu určité, občansky mohutné. Před zraky čtenářovými stojí Hermann a Dorothea jako německý Adam a Eva. Ale epický základ jest skrovný: rodinný život v německém městečku. Pastor a lekárník, hospodský a hospodská, poměr mezi rodiči a dospělým synem a za to v pozadí francouzská revoluce, prchající vystěhovalci, jež s levého břehu Rýna přivádějí sebou dívku, která nemá domova ani vlasti a kterou Hermann uvádí do svého domu a ke svým rodičům. Jest zde tedy narýsován protiklad plahočení světem a maloměstského domácího života, protiklad převratu a klidného šosáctví. Goethova báseň není tak epopejí jako spíše rodinnou idylou na epickém pozadí.

Poláci mají v Panu Tadeuszovi jedinou zdařilou epickou báseň, jež v našem století vznikla. Na štěstí M. tentokráte nesáhl do šerého dávno-

Digitized by Google

věku, aby vytvořil něco epického. Dovedl viděti heroické ve vlastní svojí době. Alžběta Browningova trefně pravila: »Neheroickým zdá se každý věk, ve kterém žijeme. Vidíme jej příliš z blízka. Kdyby hora Athos, jak si Alexander přál, byla ztesána v ohromnou sochu muže, neměli by žádné představy o její lidské podobě ani sedlák, jenž by hledal byliny na jejím uchu, ani kozy, jež by na jejín úpatí přežvykovaly. Bylo by třeba poodstoupiti na několik mil cesty, než by se mu objevila obrovitost celého lidského obličeje. Tak nevidí obyčejný člověk a obyčejný básník kontury doby, ve které žije.«

V tom smyslu byl M. neobyčejným epikem, že dokonale dovedl vylíčiti nejen veškeru původnost mravů své otčiny, nýbrž i veškeru velikost a všechnu poesii doby kol r. 1812 v Polsku. Odvážil se toho zbudovati epos na vlastním názoru.

Původ jeho jest pamětihodný. Vytryskl z M-y zoufalosti, když revoluce 1831, jíž se neúčastnil, byla udušena. Píše r. 1832: »Jsem jako Francouz na ústupu z Ruska, demoralisován, sláb, skoro bez bot«. Stal se zamlklým, zamračeným, tupým, vyhýbal se lidem a zanedbával svého zevnějšku. Aby se zbavil této zoufanlivé nálady, hledal útočiště v zemi svého dětství, na Litvě, kde spatřil světlo světa a jíž více od let útlého mládí nespatřil a jíž vypovězenec neměl spatřiti. A stal se hotový div, že on, básník, který ať zpříma nebo v zakuklení vždy jen mluvil vlastním jménem, stavěl se na odpor, bouřil, protestoval a vzpoury kul, stal se epikem dokonalého klidu a veliké šíře. (Příště dokončení.)

Leopardi.

(* 28./VI. 1798 † 14./VI. 1837.)

Osmadvacátého června tohoto roku Evropa vzpomněla při příležitosti stého výročního dne jeho narození Giacoma Leopardiho. Nesčetné články, studie i essaye rozmnožily na novo tak dost již četnou literaturu, kterou vyvolal život a poesie jednoho z nejpřednějších hlasatelů pessimismu, které zplodilo toto století. Neboť život a práce tohoto nešťastného filosofa a básníka — a to již samo sebou činí je hodnými pozoru — nepřešly nepovšimnuty kol současníků a potomků. Naopak, zanechaly hluboké, zející stopy a vzrušily pozornost. A i teď, kdy více než šedesát let přehnalo se přes hrob Leopardiho, básnický i lidský zjev jeho dosud mocně působí na mysli vzdělanců a neustává jich zaměstnávati. V mocný, každým dnem vzrůstající chór básníků, hlásajících nicotu a bezcennost života a truchlý, konečný zmar všeho pozemského, zaléhá z toho zapomenutého hrobu hluboký, kovový hlas mrtvého toho básníka, jenž jako málo kdo jiný, nezvratně a poctivě byl přesvědčen o pravdivosti vzdechu Šalamounova, že všechno je marnost nad marnost.

V tom truchlém choru, zpívajícím beznadějný smutek života, nota Leopardiho nezanikla jako tolik jiných a my dnes po tolika desetiletích rozeznáváme ji právě tak jasně a ostře, jako ji slyšeli současníci. Ten

Digitized by Google

zjev sám sebou budí pozornost. Jak to, že v té legii básníků století, kteří novými tóny opěvali tisíciletý žal a tisíciletou bolest lidstva, v té legii rostoucí do nekonečna neztrácí se hlas básníka, jenž všechno zoufalství své zmučené duše a všechna hořká muka její vlil v několik prostých básní, průzračných a chladných jako hrdý mramor antických soch?

Příčina tohoto dojista vzácného zjevu vytknuta vlastně již tím, že se stala zmínka o »notě Leopardiho«. Ano, měl svoji notu, několik málo tonů, ale ty byly jeho a umění jeho záleželo v tom, že v těchto několik tonů vdechl všechen smutek a všechnu bídu i svoji i všeho lidstva. Našel si k vyjádření všeho toho hoře, jehož hlas v celé poesii světové ani na okamžik nezmlkl, které však poesie novověká ztlumočila nejobsáhleji a nejplněji, několik temných hlubokých akkordů a v nich intonoval svoji píseň, zachvívající se tisíciletým pláčem lidstva. Našel je po dlouhých zápasech, když byl před tím několikrát se pokusil udeřiti v jiné struny. Ale když je byl nalezl ve své lýře, neustal opíjeti se jejich zvuky, naslouchaje s rozkoší divokým těm dissonancím, které, jak známo, jsou vlastně neobyčejně krásnými a plnými harmoniemi.

Leopardi jest klasikem pessimismu. V řadě moderních pěvců »světobolu« a pessimismu zaujímá zvláštní, ostře ohraničené svoje místo. Jest v té příčině rovnocenným bratrem Byrona, Musseta, de Vignyho, Juana de Larra, Heineho, Baudelaira, paní Ackermannové a všech těch, kdož jsou předchůdci a průkopníci poesie našich dnů. Ale u něho nenajdete ani pathetického vzdoru Byronova, ani jemného smutku Mussetova, ani revolučního dechu Larrova, ani srdcervoucí ironie Heineovy, ani vzácných tonů a barev, kterými se opíjí smutek Baudelairův. Hořkou resignaci Alfreda de Vignyho a Louisy Ackermannovy stupňoval až k nejvyšším tonům chladného pohrdání. Rád od přítomnosti odvracel svůj zrak do minulosti a z počátku i svoje Já rád tajíval v symbolech jako Lecont de Lisle. Ale od okamžiku, kdy našel sama sebe, odvrhl všechny ozdoby, jimiž dosud bolestné svoje sloky krášlil a obrátil všechnu snahu svoji k tomu, aby myšlenky své co nejjasněji a nejplastičtěji vyslovil. Toto zjednodušování a krystalisování formy šlo u něho ruku v ruce s vyhráněním svého názoru filosofického.

Jest zajímavo pozorovati, jak silný a veliký tento duch se krystalisuje, jak se ponenáhlu sám v sobě soustřeďuje. Přes své mládí těší se již značné pověsti jako klasický filolog a znatel starých autorů, když r. 1818 v časopise »Spettatore italiano e straniero« uveřejňuje dvě řecké básně a překlad hymny na Neptuna, které prý kdesi objevil. Žert podařil se znamenitě. »Objev« Leopardiho popletl učené profesory nadobro. Byla by snad povstala celá literatura o nově objevených »starořeckých« básních, kdyby Leopardi sám se byl k mystifikaci nepřiznal. Ještě téhož roku uveřejňuje kanzony »All' Italia« a »Sopra il monumento di Dante che si preparava in Firenze«. Básně ty, provanuté duchem Petrarkovým, vzbuzují sensaci. Pro porozumění účinku, jaký tyto básně měly, třeba si připomenouti tehdejší situaci. Naděje, skládané Italy v revoluci francouzskou a v pomoc »bratří gallských« ukázaly se marnými. Ani Napoleon Bonaparte, od kterého tolik očekáváno, nepřinesl spásy. Naopak jím tyranie jen znovu utvrzena. Tisíce synů Italie krvácelo na

Digitized by Google

cizích bojištích za věc korsického dobyvatele, který jediným kynutím ruky budoval a bořil trůny. Sjednocená, volná Italie zůstávala i nadále nejluznějším snem a nejžhavějším přáním básníků a myslitelů. Po pádu Napoleonově přišly ještě trpčí dny. Celá řada básníků nucena uchýliti se do ciziny (Berchet, Gabriel Rossetti do Anglie, jiní do Francie) a ve slokách jejich lkal zoufalý bol nad úpadkem národa a vlasti. Manzoni a Silvio Pellico udeřili v struny nejhlubšího smutku a elegie jejich bolestným echem zachvívaly tisíci srdcí, zkormoucených neštěstím Italie. Tu poprve Giacomo Leopardi se ozval svojí kanzonou »Italii«. Mohutný vzlet a hrdý vzdor jeho slok, prosycených žhavým dechem mladistvého nadšení, nezůstal bez ohlasu. Celá Italie v dvacetiletém básníku pozdravila s nadšením jednoho z největších pěvců svého neštěstí.

V obou prvních kanzonách nejen formálně, ale i ideově stojí ještě pod cizími vlivy. V třetí kanzoně »Ad Angelo Mai« opěvuje ještě vlast a v duchu svých vzorů apostrofuje veliké zjevy dávné minulosti. Ale v této básni již objevují se prvé jasné tvrdé hrany budoucího názoru světového, který se v pozdějších básních z plna vykrystalisoval, ozývají se prvé, již jen slabě zastřené zvuky onoho příštího pessimismu, který celé dílo Leopardiho charakterisuje. Jakoby z krásného snu se probouzel, mizí vidiny mladých let. Poslední flóry, které zastíraly výhled, padají před okem básníkovým. V celé hrozné nicotě svojí leží život lidstva před ním, jako moře běd a hrůz a utrpení. A cíl? Žádný. Nic na začátku a nic na konci života — takový jest smysl filosofie Leopardiho. Život jednotlivce jako život lidstva jest neštěstím, jest hrozným, těžkým břemenem. A smrť jest jediným darem, který nám poskytuje osud.

Tak ponenáhlu vyvíjí se filosofický názor Leopardiho. Přes ztroskotané a zborcené illuse, jimiž jest pokryta dráha jeho života, jde básník-samotář životem. Vlasť jest mu prázdnou illusí právě jako láska, náboženství, lidstvo, pokrok — všechno, všechno kolem. A pohrdaje citem, jako slabostí, velebí myšlenku, jako vládkyni svého života, jako jedinou radost bytí (»Il pensiero dominante«). V samotách a chmurách jeho smutného, bezradostného života uzrává trpké, černé víno jeho poesie. Již netají se za průsvitnými maskami, aby takto zakuklen v hořkých slokách zpíval svůj vlastní žal.

Již dávno odvrhl zděděné formy poetické a zvetšelá roucha obrazů. Odhodiv formu kanzony vdechl bolest svého srdce v sloky prosté, vedené v jednoduchých, jasných liniích. Překonal již všechny touhy a všechny pochybnosti v sobě a klidným zrakem, beze strachu hledí nicotě a zmaru všeho vstříc. Myšlenka na smrť jest mu sladkou útěchou a jí těší svoje mdlé srdce. »Záhy na vždy odpočineš mdlé moje srdce«, praví v klassické básni »Sobě« (»A sè stesso«), která jest jaksi Credem jeho. Všechny bludy jsou již rozptýleny, teď již není pochybností. Život jest bláto. V světě není nic, co by bylo hodno, aby pro to srdce bilo. Vším dlužno pohrdati, sebou, přírodou i tou nekonečnou nicotou všeho. (»l'infinita vanità del tutto.«) Básně, které po této zpovědi následují, jsou jen variacemi téže základní myšlenky, která tak lapidárně a koncisně, s takovým v pravdě antickým klidem vyslovena v básni »Sobě«. Jen prohloubení této myšlenky ještě se dostavuje a rozhodnější ještě negace všeho, která vrcholí v stoickém pohrdání »Ginestry«.

Digitized by Google

Ironický úsměv antického filosofa vším zhrdajícího nemizí již se rtů Leopardiho. Ten úsměv dovede se stupňovati až k jízlivému pošklebku, jímž v »Palinodii Ginu Capponimu« stihá snahy svých vrstevníků i touhy lidstva. On pro svoji osobu nepřeje si již ničeho. Ví, že je všechno marnost, že svět jest »bláto« a život »hořká nuda«. Zahalen v togu stoického filosofa dívá se na život a hledí smrti klidně vstříc. Působí mu zvláštní mučivou rozkoš, nořiti se v chmurné, bezútěšné tyto myšlenky. A to jest také jediná radost, kterou mu osud přináší. Neboť klidného, bezstarostného života se mu nedostalo a uznáním a slavověnci pohrdal. Stejně také jako spůsob jeho nazírání na svět má něco antického do sebe, tak také forma jeho básní nese zřejmé stopy důkladné znalosti antických básníků. Lapidárními verši, průzračnými a chladnými jako led vyjadřuje svoje filosofické myšlenky, v chladný, tvrdý mramor pádnými údery dláta tesá svoje vidiny: Na nás, syny pozdní doby, zvyklé na jemné, bohaté, těžkou vůni vydychující květy moderní poesie, působí klassická krása básní Leopardiho se svými čistými, vysokými, jednoduchými liniemi až mrazivě chladně. A přece nelze odepříti úcty a obdivu tomuto důslednému popírateli života, nešťastnému hlasateli pessimismu, v němž člověk a básník se dokonale kryjí. U něho cítíte, že pessimismus jeho není koketerií ani chvilkovou náladou, nýbrž že jest základním, nejhlubším tónem jeho nitra. Kráčel po výšinách života, vysoko nad mravenčím hemžením života, po vrcholech, kde není mlh, zahalujících výhled do krajů života, ale kde při vší výši jest smutno a kde dýše sžíravý mrazivý dech.

Otázkou, jak vysvětliti si důsledný pessimismus Leopardiho, zabývá se větší část té četné literatury, kterou vyvolal život a poesie jeho. Mnozí vidí základní kořen jeho v osobním neštěstí básníkově. Jeho znetvořené, stále nemocemi týrané tělo svádělo bez ustání kruté, zoufalé boje s chorobami a — bídou. Ano, tento potomek starého hraběcího rodu po celý život svůj nevyšel z tísně a bídy. Ačkoliv byl nejen velikým básníkem, ale i znamenitým učencem, nenašli proň současníci přece ani nejskromnějšího úřadu neb zaměstnání, jehož výnos by byl zažehnal alespoň hmotnou bídu od prahu básníkova. Kdykoliv poháněn mocnou touhou, opustil zdi rodného domu, vždy zase se zlomenými perutěmi, nenašed nikde útulku, vracel se do domu otcova, do té hrozné »noci v Recanati«, jak sám nazval pobyt svůj na statku otcově. K těmto zápasům hmotným třeba ještě připočísti stálé, vleklé choroby, nedopouštějící, aby na delší dobu oddal se trvale nějaké práci. Uvážíme-li ještě, že na mysl jeho, alespoň v první periodě, i neštěstí Italie velmi těžce doléhalo, dovedeme si vysvětliti, proč již tak záhy v básních jeho ozývá se zoufalý, beznadějný smutek. A přece by byl stačil jenom plachý zásvit štěstí, aby rozptýlil chmůry, tížící jeho ducha. On, jenž nikdy nepoznal lásky, po které marně toužil, seznámiv se s hraběnkou Malvezziovou, doufá ještě, že tato známost bude proň důležitou, neboť přesvědčí, prý, jej, že jsou ještě radosti na světě, o nichž pochyboval. Budoucnost vyléčila jej i z této poslední illuse . . . Kdož by nechápal, jak upřímně procítěnými jsou sloky, jimiž velebí myšlenku jako jedinou radost života? Ano, myslil a hledal pravdu. Domníval se, že ji našel ve svém pessimistickém názoru, a proto s takovou rozkoší nořil se v myšlénky o marnosti života a hrozném údělu lid-

Digitized by Google

stva. Tímto intensivním, mučivým hledáním pravdy t. j. stopováním bídy a bezúčelnosti všeho bytí lze si zajisté zcela dobře vysvětliti základní kořeny jeho pessimismu. Že životní osudy jeho, tak nešťastné a bezradostné, nemálo k prohloubení tohoto životního názoru přispěly, jest dojista nesporno. Ale není třeba právě na ně klásti tak přílišné váhy, jak se často stává. Ještě nedávno, v samý předvečer jubilea v Italii professor Patrizzi pessimismus básníkův snaží se vyložiti z dědičného zatížení a z fysiologických zvláštností jeho tělesného ústrojí, ačkoliv Leopardi sám důrazně protestoval proti tomu, aby jeho tělesné choroby byly uváděny v souvislosť s jeho nazíráním na život.

Ale to vše jest konečně věcí vedlejší. Co však zůstává a platí, jest, že Leopardi jest z nejdůslednějších a o pravdivosti svých názorů nejvíce přesvědčených básníků-pessimistů tohoto století. V té příčině vzdal mu dojista nejkrásnější hold soudce nad jiné povolaný, Arthur Schopenhauer, jenž ve druhém dílu své památné knihy »Die Welt als Wille und Vorstellung« napsal o něm tato významná, básníka i myslitele Leopardiho stejně trefně charakterisující slova: »Tímto předmětem (totiž nicotou a marností života) nikdo tak důkladně a do podrobna (erschöpfend) se nezabýval, jako za našich dnů Leopardi. Jest jím všecek naplněn a proniknut: všude jest výsměch a ubohosť této existence jeho thematem, na každé stránce je líčí, avšak s takovou rozmanitostí tvarů a obratů, takovým bohatstvím obrazů, že nikdy nevzbudí nechuť, nýbrž naopak veskrze zábavně a pozbudivě působí.« *Jaroslav Kamper.*

Zápisky Vladimíra Jíry.

S titulem »Agonie léta«. Napsal Karel Žák.

Připsáno Dru. Bertholdu Theinovi.

(Pokračování.)

Druhému nájemníkovi z Podlesí, Horskému, stůně nejmladší, dvouleté dítě osýpkami.

Horský je samotář, melancholik. Vídám jej, jak přechází po louce, s hlavou schýlenou, s rukama složenýma za zády. Leží chvíli na trávníku, zdvihá se, jde na druhý konec louky a ulehá znova. Ve Stráncicích nebyl prý již čtvrt roku, s cizím člověkem nepromluvil ještě déle. Zdá se mi, jakoby churavěl vlastní minulostí. Dítě mu stůně, ale Horský si ho nevšímá. Chodí s místa na místo, na louku, na stráň, k řece, prochází se v stromořadí, spí pod topoly.

Žena Horského a starší dcerka vynášejí dítě chvílemi ze stavení. Nosí je pod strom, usedají s ním u studně, kladou je na zem u narovnaného dříví. To je vše, co pro dítě podnikají. Nosí je a čekají, až se uzdraví. Nebo snad, zdali se uzdraví.

Slyším téměř stále pláč dítěte, takže se mi zdá, jakobych je slyšel reflexem, svými rozcitlivělými nervy, i když dítě spí.

Mohu říci, že mne vědomí o nemocném dítěti, o možnosti stupňovaného jeho vrnění, velmi trýzní. Čekám každé chvíle, že dítě začne sténati, chrčeti v smrtelných křečích (jako prý jsem sípěl já, když jsem

Digitized by Google

v chlapeckém věku měl difteritis. Pamatuji se, že naše chůva napodobila můj smrtelný chrapot, vypravovala-li o mé nemoci.)

Slyším, jak dole vykládá Horská, že dítě se roznemohlo nastuzením. A není prý jinak ani možno: to jakoby nás pánbůh trestal těmi dešti a zimou; a z nich není nic než samé nemoci. (Nemoc je ovšem od boha, ale bůh užívá za prostředníka, za kvas nemoci přírodu — tak by zněl asi její názor zformulován).

Trpíme tedy na Podlesí dva: dítě a já. Snáším velmi těžce pohled na dítě, jež je ponecháno v nemoci odpěravosti svých sil a příznivému rozmaru náhody.

Vysvitne-li na okamžik slunce, vycházím z pokoje a jdu se posadit na kousek trávníku, jenž se mi zdá aspoň poněkud sluncem vyhřátý a vysušený. Sotva jsem usedl, začíná mne studiti dotyk se zemí ve všech údech. Země mne odpuzuje. Slunce se skrývá za mrak; na louce je zase zima a všemi jejími póramí vystupuje odporné vlhko. Tráva je slizka, páchne stojatými vodami. Podlesí je zase jediným zeleným močálem.

Všude na trávníku černají se husí exkrementy, plesniví klestí s pestrými prsténci motýlích vajíček, zahnívají červivá padavčata. Pažit hemží se pobíhajícím hmyzem. Ploštice vylézají na stébla trav, za odlouplou korou stromu visí hrozen škvorů, pavouci-sekáči brodí se po výběžcích vegetace jako na chůdách. Housenky protahují se soutěskami travin, dešťovky vyčnívají ze zkypřelé půdy jako střívka z rozpáraného ptačího břicha, střevlíci a skarabeové lezou po cestách jako havěť po podlaze nečistého bytu.

V teplých párách prchajících ze země, ve vlnách zápachu vyvírajícího ze zahnívajícího zelného pole páří se běláskové.

Řeka zvolna opadává. V podkalené trávě válí se mazlavé bláto, tu a tam leskne se voda pokrytá škraloupem rmutu. Kořeny stromů a kameny zabaleny jsou v rezavou, kosmatou, jako mech hustou pěnu. Ve stružkách přetékajících blátivou vodou staví se chuchvalce smetí, vylouhovaných snítek, spařeného listí.

Roztřásá mnou zimnice; spěchám zpět do pokoje. Mám pocit, jakobych byl zapadl do špíny. Cítím mazlavou teplotu na kůži.

Nejde mi z mysli všude viditelná nadvláda organické přírody, rozežírající zemi jako rakovina, pokrývající ji jako provalené vředy, hryzající, navrtávající, žvýkající, trusem a semenem naplňující zubožené její tělo. Vidím zemi, jak podléhá rozkladné životní práci myriad svých příživníků.

Ulehám na postel a cítím, že je mi nevolno, jakobych byl blízek mdlobě. A sestrojuji si představu nejvyšší tělesné nevolnosti, krise hnusu, nejdrastičtěji týraných smyslů.

Oslepuje mne polední červencové slunce. Do sluchu mne bodá řvavá disharmonie ve fortissimu křičících pávů a krákorajících vran. Na těle oblečeném do těsně přilehajícího mokrého šatu cítím stydnoucí nátěr tuku. Čichám zápach křenového oleje a prašivějících psů. Ústa a hrtan mi naplňuje přesycený roztok nadmangaňanu draselnatého. V hlavě mi houstnou páry opilství; cítím, jakoby mi v žilách koloval jed příjice.

Digitized by Google

. . . Ota mne volá k večeři.

Sedí již u stolu. Má obličej zahalený do páry vanoucí z polévky. Vedle Otova talíře je schoulena kočka. Je patrně hladova. Sahá tlapou do Otovy polévky. Zatahuje tlapu od horkého pokrmu a zase vždy znovu chce z talíře vyloviti sousto. Pak vyšplhá se Otovi na šíji a přibližuje tlamu k Otovým ústům. Oto drží ve rtech kousek masa a podává jej kočce do zubů.

Směje se a vypravuje mi, že kočka je jedním z nejvěrnějších jeho přátel. Tráví prý s ním samotna dlouhé zimní večery na Podlesí. Povečeřejí spolu a pak ulehnou na pohovku. A často prý spolu vedou rozhovory. Ota prý mluví a mluví a kočka obyčejně dříme. A vůbec je prý to zvláštní zvíře. Je již tři léta stará a dosud neměla mláďat. Ota shledává v tom něco velmi paradoxního. Nevím, myslí-li to vážně nebo žertuje-li pouze, když uvádí tuto okolnost ve spojení s pozorováním, že intelektuálně vysoko stojící jedinci nemají vůbec potomstva nebo aspoň ho mají pořídku.

Mluvíme chvíli o chovu zvířat a Ota dospívá k názoru, že by také člověk měl samovolně uskutečňovati výběr, hodlá-li uzavříti sňatek. Tak by měli slabí, k nemocem náchylní mužové bráti silné, třeba hypertrofické ženy, a naopak. To je prý stará pravda.

Kdyby se tak dělo, nebyly prý by možny na dále takové nedokonalé lidské produkty o mdlé síle svalů, o nedostatečně fungujících orgánech, o příliš útlé kostře, takové produkty, jakým je ku příkladu on sám, Ota.

— »Hm, ano«; pravím, »ale duševní výběr . . . «

Že prý stačí člověku pro celý život statné tělo a statná vůle . . . Zdraví těla i ducha . . . Vše ostatní je prý věcí trainingu. Věda prý se vyrábí obyčejně více trpělivostí sedacích svalů než genialností . . .

Pravím, že se mi zdá, jakoby si byl Ota v poslední době oblíbil nauky blízké materialismu.

Ne zcela prý, ale jeho názor je prý výsledkem delšího vývoje a jeho nynějšího života. Ostatně prý na člověka má rozhodující vliv ústředí — to prý nemusí ani připomínati. Činí-li tak přece —, tož jen pro souvislost . . .

Namítám, že mi věc činí dojem, jakoby byl Ota zaspal několik posledních let pokroku vědy a literatury a tomu že přece nemohu uvěřit.

Pohlíží na mne trochu ironicky a usmívá se tichým, slabým trylkem ženského svého hlásku. Pak praví, že člověk čte Hamsuna, d'Annunzia a Hermanna Bahra a že přece zase se vrací k Auerbachovi a třebas chvílemi také až ke Carlénové.

Vím, že se Ota obyčejně dává svou vášní, polemisovati se vším, unášeti k výrokům, jež sice překvapují svou ostrou utvářeností, jež však jsou spíše efektními řečnickými obraty, než promyšlenými závěry. Znám rychlý spád jeho myšlenek, jenž předstihuje takřka fysické prostředky mluvy. Byl-li požádán o přesnější výklad svého letem prohozeného názoru, pouští se netrpělivě, nervósně, že je nucen zabrzditi běh myšlení, postupující zatím již novou cestou — do nevrlého rozboru,

Digitized by Google

v němž stírá všecku svoji původnost, říznost. Jeho odůvodnění náhledů je pak mdlé, unavené, jako přednáška denní prací umdleného, v nechutnosti k zaměstnání zvadlého učitele. Tapá po výrazech, chytá se otřelých, vybledlých slov a umlká konečně v zamyšlení!

Nemohu snésti této reakce, toho obvyklého jeho náhlého sesmutnění. Vidím rád, když svěží, panensky vznětlivý jeho duch jiskří, když rozstřikují se jeho myšlenky o překážky námitek jako křišťalově čisté, měňavě prozářené paprsky vody. Vzpomínám často, jak podivovali jsme se všickni oslňující jeho výmluvnosti — tenkrát, když byl ještě v Praze, když se účastnil našich přednáškových a debatových večerů v klubu a horkých půtek vybojovaných za zimních nocí v polotmavé, opuštěné naší kavárně. Kolikrát naslouchali jsme tam, stísněni kolem mramorového stolku, jeho slovům! Uchvacoval nás často tak, že viděli jsme v něm v těch chvílích, kdy mluvil, mimovolně svého illusionistu. Absorboval zcela naši pozornost, podmaňoval si naši obrazotvornost; my jsme v těch okamžicích prožívali zároveň s ním výjevy, jež nám líčil. Byli jsme jednajícími osobami fabulí jeho legend.

Byl-li tenkrát výbojným, smělým, stále všecky vzrušujícím, překvapujícím a rozechvívajícím, je dnes v téže míře snivým, násilně uklidněným, filosoficky tichým. Je jisto, že se vrátil z prvotního svého ryze spekulativního vývoje nitra oklikou přes podnícené, rozbouřené, zrevolucionované duševní katastry jiných, opět sám v sebe. Ale jaký byl popud k tomuto převratu, nemohu se dopíditi. Snad životní osudy, snad vnitřní potřeba, snad nabyté vědomí, že jen tak, jak nyní žije, bude zdráv a šťasten.

Dokud jsme byli jinochy, byli jsme si s Otou navzájem důvěrníky v každé maličkosti denního života — tak naivně důvěrni jako dvě mladé dívky. Dnes vyznáváme si svoje přesvědčení, předkládáme si každý sebe menší názor. Léta vyloučila z našich přátelských styků všecky intimní osobní záležitosti.

Od několika let nemluvil jsem já s nikým o tom, co mne bolí, těší, več doufám. To od té doby, kdy jsem učinil nejdrahocennější životní zkušenost: že člověk nemá na světě nikoho mimo sebe. Tato pravda mně dnes není více trpkou: vidím, že vyplývá — platností zákona o příčinném nexu — z přirozené povahy člověka. Vím dnes, velmi dobře, že člověk je společenským tvorem jen potud, pokud nenabude síly, aby se mohl osamotniti.

A Otovo nitro uzavřelo se zcela v tiché atmosféře samoty na Podlesí.

Mluvil-li jsem s Otou od dob jeho náhlého odchodu z Prahy, bývalo předmětem našeho hovoru jediné to, co nenávidíme. A tu zaplál zas bývalý jeho oheň, tu padaly rány.

On zlořečil, já prostě registroval zlo. On říkal, že se má ubíjet, trhat, zašlapávat, já odvažoval možnou relativní cenu zla. On chtěl represi, úplné vyhlazení špatnosti; já jsem shledával její vznik, její trvání v podstatných, nezvratných nedostatcích povah a věcí. . . Zdá se mi, že Ota z m ě k n u l tak, že není více ani schopen nejtišího odporu proti zevnitřnímu světu. Je samé slitování, samé rozhřešení. Jakoby byl pedagogem, ošetřovatelem nemocných a misionářem zároveň.

Digitized by Google

. . . Vypravuje mi, že nezničil dosud nikdy zúmyslně jediného tvora. Hmyzu, jenž se kdysi objevoval v jeho světnici, nezašlapával. Dával jej, aniž by mu byl ublížil, do krabice; krabici vynášel na louku a vysypával její obsah; dával chyceným živočichům svobodu.

Připomínám mu, že jest dosti značný počet organismů, o nichž se dosud nepodařilo vypátrati, byli-li kdy člověku třeba negativně prospěšni, nebo v čem spočívá důvod jejich bytí. Existují-li prostě proto, že člověk jich nedovedl zmoci, vyhladiti.

O nějaké minulé prospěšnosti lze prý sotva mluviti — odpovídá mi — když my, kteří dnes jsme v přírodních vědách tak pokročili, jich absolutně k ničemu užíti nemůžeme. Ostatně nelze prý vždy o p ř í m é m užitku mluviti potud, pokud tvary organismů dnes se vyskytující pravděpodobně mohou býti jen také přechodními formami tvarů a kapacit příštích.

Vidí-li tedy v možnosti existence takových organismů lidskou slabost nebo disposici Prozřetelnosti, namítám mu.

Snad obojí zároveň . . . Snad jedno druhého nevylučuje . . . odvětí mi usmívaje se.

Poznávám, že se mi nepodařilo uvésti jej svou námitkou do stěžejní stránky otázky.

Je mi, jakoby mně odpovídal, tak, jako prohlásil tenkrát, když mluvil kdysi ještě v Praze, o nadhozeném mysteriu počátku věcí: že je zcela věcí náboženského přesvědčení a naděje ve věčné spasení každého jednotlivce, byl-li stvořen člověk nebo povstalo-li ku př. eozoon canadense; anebo dále stal-li se vývoj druhů z vůle boží nebo bez ní. Pamatuji se velmi dobře na výjev, jenž tehdy po tomto výroku Otově následoval.

Kterýsi horkokrevný soudruh náš — Ferdinand Smitka to byl — svárlivý a posměvavý, přispíšil si poznámkou, že Otův rozsudek podobá se nápadně známému odbytí všetečného hašteřila vtipem o bohu, jenž sedí v proutí a řeže hůlky k výplatě zvědavých rýpalů.

»Myslíš?«, řekl Ota pouze a vpadl hlaholivým smíchem do rozjařené veselosti ostatních.

Připsáno po několika dnech.

. . . Ze Stráňčic je slyšeti zvonek. Zní tak slabě jako cinkot lžíce v prázdné sklenici.

Přichází Čapek a vypravuje, že zemřel ve vsi čeledín, »němák« Hájek. Stojíme s Čapkem pod jabloněmi, jež vroubí cestu ze sousedovy louky na Podlesí. Je teplé dopůldne, prochvívané chvílemi horkým větrem. Ota ukazuje mi malého mužíka s velkou hlavou, silnými, rozpraženými ryšavými kníry, jenž pase sousedův dobytek.

»Ten je také němý!« praví.

Mužík je mi neobyčejně nápadný kontrastem slaboučkého, chlapeckého trupu a stařeckého obličeje, tak svraštělého, že mizí mu oči téměř ve vypuklinách kůže. Práská bičem na prázdno, jako činívají malí hoši, pobíhá hbitě s místa na místo, aby odehnal krávu, zaplašil tele. Poskakuje ve trávě, ohání se stále bičem; urovnává krávě řetěz a při tom ji potleskává. Je patrně rozveselen. Kdyby měl řeč, rozkřikl by se dnes

Digitized by Google

jistě z plných plic: zavolal by do strání, aby škádlil ozvěnu, zazpíval by popěvek.

Čapek dívá se na němáka a směje se jeho skokům.

»No, no, blázne!« volá na něj a jde blíže k němu.

Vypravuje mu, že zemřel němák Hájek a ptá se ho, »chtěl-li by také brzo zemřít?«

Němák se směje zdvihaje napjatý vrchní ret a ceně zuby. Přichází mi na mysl podobný výraz kdysi mně velmi milé zvířecí tváře.

Vzpomínám si mimoděk, jak jsme říkali doma, u rodičů, že starý náš buldog, Ali, soudruh mého dětství, »se umí smát.« Volal-li jej někdo lichotivým hlasem, plazil se k nohám, vyhrnoval převislé pysky, až obnažil tesáky. Kýval rozradostněn hlavou, vrtěl dříkem ohonu.

Linie úsměvu němákova vzbuzuje ve mně rázem směs dojmů, jež se pojí ke vzpomínce na černou zvířecí masku, mihající se mi v mysli mezi bílými dětskými tvářemi mých sourozenců.

Taková asociace představ je mi vždy nemila, bolestna; ale zvláště dnes a zde, na Podlesí, kde jsem hodlal nalézti jen hojivé pocity libosti, jako jiní hledají ve vilegiatuře uklidňující léky letní přírody.

Zkřivený rys němákova obličeje zůstává na chvíli ztrnulým, jako sešklebená larva vycpaného jaguara, jejž vystavoval znázorněného v póse výpadu, posledního skrčení před skokem, obchodník přírodninami. Němák bije se v prsa, vyhrnuje rukáv košile, napíná svaly ramene. Chce přesvědčiti Čapka, že je dosud silákem, že bude ještě dlouho živ. Pak naznačuje prsty, kolik je mu let, a poukazuje rukou, že Čapkovy vlasy jsou už šedivy.

»Je němák,« chechtá se Čapek, »ale zdravý rozum má a je čerstvý jako veverka.«

Rozumí prý žertu, dodává Ota. Každý s ním zašprýmuje, ale nikdo mu neublíží. Za to zemřelý němák, Hájek, byl mrzout a opilec; zažertoval-li někdo s ním, hned se chtěl Hájek rvát.

Němý zahání z Otovy pastviny velké, černé tele; hopkuje za ním s roztaženými, jako k sedění stlačenými nohami, mává rameny, jakoby házel do velké dálky kamením. Stane a točí lokty jako voják při prostocvicích, ve svěžím, vřesem vonícím vzduchu podzimního předpoledne.

... Jdeme, Ota a já, příkrou cestou na Milčín, mezi vrchy zakuklenými v modravý, větrem čechraný tyl mlh. Pod námi je napjat gobelin luk, prostoupených holými, rezavě žlutými pásmy, vystupujícími ze zelených ploch jako plesnivá vlhkost z čerstvé omítky. Topoly pod protějším vrchem odlišují se již jen světlými žebry svých větví od šedivých sofit skály. Krajina pod námi je tak zašeřena v zimavou šeď, že se zdá, jakoby tam dole nemohlo ani svítit slunce. A přece hoří tam bílými paprsky jako elektrická svítilna v mlhavém podzimním večeru; kolotá tam život, až k nám slyšitelný ranami dopadajícími v Černotínské loděnici.

Skalní homole nad Černotínem vystupuje z mlhy jako tiara z oblak kadidla. Ostře vyhraněná pásma jejího kamenného navrstvení rýsují se jí na průčelí ciselovanými, uměle splétanými, vytepanými ozdobami. Skládají se na temeni v ladně splývající, růžicemi krášlené guirlandy.

Digitized by Google

Ota mne upozorňuje na kus čerstvě zoraného pole, s velikými, lesknoucími se na povrch, jako strunou odkrájenými hrudami. Slunce bije plnou expansí na mastné hřbety hliněných kopek, zářivě hedbávně hnědých jako mladé prsy vznešené Malajky, line se na brázdy příčkované stříbrnou sítí nesčetných, ve slunečních paprscích a čirém poledním vzduchu se třesoucích, mihajících pavučin.

Sensace babího léta na čokoládově hnědé ornici, podobného průhledné, štříbřité, pletené čabrace na temném, po závratném běhu oddychujícím těle drahocenného orientálního hřebce, je vskutku velmi silna.

Pavučinová vlákna sbíhají se v uzlíky, rozbíhají se ode středu, prostupují se, ztrácejí se v silnějších nitkách, třpytí, vlní se, odtrhují se, poletují vlajícími třásněmi v rhytmických zdánlivě postupech, ve vracejících se vlnách.

Myslím, že by tento výjev podzimní přírody byl s to inspirovati krajináře i mistrovských snah. Kdyby se zdařilo umělci vlíti svou duši všemu tomu jásavě-zmíravému světlu, tomu pohybu dojmovosti, stihu všech těch mžikových dějů prostorovosti, té hudbě obsažené v mluvě jevů a podobné sladce omamujícímu andantu symfonie — věru že bych takovéto malé, v prvotním svém motivu tak prostinké plátno, kladl neskonale výše než leckteré slavné známé, ve fanfárách tónů křičící, v kaleidoskopech papoušcích barev hýřící, osobivé chef-d'oeuvry krajinářské. A věřím, že bych nebyl sám jediný takovým snílkem. Myslím, že by se nalezli ještě někteří lidé, kteří by chutnali intimní kouzlo tohoto námětu, zde v takové míře krajinou samou (ku přetvořovací sice na pohled, ale ve skutečnosti tvůrčí umělecké činnosti, nabízené.

Je-li jedinou jen ponurá krása norských fjordů; jsou-li známy určité části pobřeží, odkud výhradně lze zříti nejvelkolepější mořský příboj, jsou-li slavna lesní zákoutí, v nichž bují pověstné luzné trsy kapradin; nebo mýtiny, na nichž se zaskvívá na podzim spadalé listí v nejčarovnějších barvách, jakých jinde, pokud je známo, jeseň nevykouzluje — bylo by snad i zcela dobře možno, že by Milčín nad Stráncicemi stal se proslulým zářivou hrou několika pásem babího léta na jediném, určitém, malém kuse pole.

A snad by takovou bohatou pastvou pro umění stala se naše země, stát, v němž žijeme, kulturně slavnější, než nejlépe kanalisovanými, nejvýstavnějšími moderními městy, než nejdokonaleji vyzbrojenou armádou, nejskvělejším dvorem.

Ale uznávám, že na takové všeobecně přijaté cenění vyvýšenosti bohatství politických celků bude nám ještě dlouho čekati . . .

* * *

Mluvíme ještě o němákovi, o jeho patrné radosti z žití, o tom, že němák je nejdrastičtějším příkladem možnosti dokonalého hédonismu — když tu přistupuje Ota k staršímu, velkému muži, jenž stojí před domkem na návsi a, jak jdeme mimo, nás pozdravuje. Muž má výrazné, klidně hledící oči, prošedivělé vlasy, vyschlé, svalnaté tělo. Ota ptá se muže, jak se mu vede, tiskne mu ruku.

— Zaplať pánbůh . . Když pánbůh dá zdraví, tak je dobře . .«,

Digitized by Google

odpovídá muž přitlumeným, lahodně znějícím basem. Jeho řeč liší se na první poslech od hlučících, jako stále se hašteřících, lajících hlasů venkovanů. Nevycituji z jeho vzezření, z jeho držení těla, z jeho zvuku hlasového, z posuňků, z výrazu obličeje, z celé jeho bytosti, pokud mám možnost ji stopovati, oné u prostých i polovzdělaných venkovanů obyčejné povahové směsi vypínavosti a pokrytecké poníženosti.

Venkovan a Ota mluví chvíli o úrodě, o počasí. Také mně potřásl muž rukou, když se rozcházíme.

Přiznávám si, že se mi muž svým zjevem zamlouval; ohlížím se ještě po něm, dívám se na štíhlé, krásné jeho tělo. Ze vzdálenosti je jeho profil zvláště význačný: jemný nos, silná brada, tvrdě odstávající černý knír, šedivé prameny kadeřících se vlasů na skráních vyznačují pěknou studii hlavy stárnoucího muže.

Vesničan jmenuje se Kopta a platí prý za podivína, vypravuje mi Ota vida, že se o muže toho zajímám. Je brzy šedesát let a je dosud neženat. O ženských nechce prý ani slyšet a ani když byl mlád, nebyl nikdy ženařem. Není o něm známo, že by byl měl milenku. Do hostince nechodí, ale za to je čtenář. Také z Otových knih leccos přečetl; Zapovu Kroniku práce, Václava Vratislava z Mitrovic mu Ota daroval. Podivuhodně prý se zná v přírodních vědách, hlavně v rostlinopise; a v nich prý jeho vědomosti nepostrádají zcela jakéhos vědeckého základu. Po vzdáleném příbuzném zdědil něco knih, hlavně poučného obsahu, V jeho světnici denně prý pozdě do noci je viděti světlo. Kopta s okuláry na očích, bývá schýlen nad knihou.

Ačkoliv není chuďasem — má podíl po rodičích a svoje ušetřené peníze — pracuje prý aniž by si dopřál sebe menšího požitku. Je bednářem a pracuje na poli, plete košíky, dříví rozštípe za plat, v zahradnictví se vyzná. Je nadmíru schopným, svědomitým pracovníkem a řádný, bezúhonný muž. Jeho život mu uplynul v ustavičné, namnoze těžké práci a bez radostí. Neznal nikdy zábav: ani pitek, ani karet, ani tance. Z lidí ve vsi navštěvuje prý jen bratra, jehož dětem je druhým otcem a jež budou jeho dědici. Bratrově dceři dal věno, hocha dal vyučit v Praze strojnictví.

Způsob jeho života vymyká prý se zcela běžným životním pravidlům, obyčejné životní správě prostého venkovského člověka. Ale zdá se, že prý tohoto zmoudření nevyčetl z knih; čtenářem stal se teprve v pokročilém, mužném věku, teprve později čas ku četbě ubral lopotě, v níž dříve neumdléval od rána do noci. A přece již tenkrát, kdy byl svým vzděláním ještě roven každému nádenníku, nebylo v obci mravnějšího, správnějšího člověka. A to prý ve Stráncicích, kde je denně několik mužů spitých do němoty, kde je celá řada lidí, kteří se živí výhradně krádeží, kde není snad jediné ženštiny, která by neměla vilné minulosti, znamená velmi mnoho.

Ota usuzuje, že je Kopta patrně individuem od přírody lépe, ušlechtileji ustrojeným, se svědomím, s vůlí silnější nad pudy. Ústředí prý na něho nemělo žádného zhoršujícího, stlačujícího vlivu; naopak, připravovalo zvolna, záporným odstrašujícím vlivem, konečnou krystalisaci povýšeného jeho mravního názoru.

Digitized by Google

A co je zajímavo: Koptova ušlechtilost prý je zcela spontanní, neodvislá od vlivů náboženských. Kopta není, nebyl nikdy věřílkem. Neběhal s procesími, při nichž prozpěvují boží slávu šibalové a cizoložné ženy, všechna ta sběř, jež okrádá a hýří ve smilstvech s lehkým srdcem, protože jí církev slibuje rozřešení, ta církev, která je nyní svými věřícími jednou velkou káznicí a polepšovnou, z níž se propouštějí pokání učinivší, aby se hned vrhli zas do kalu neřestí. Proviňují se znova bezstarostně, špiní se opětně — vždyť vědí, že náručí milost udílející církve jim bude vždy otevřeno. Bylo řečeno krásné, šlechetné slovo o jednom hříšníku, pokání činícím, a o devětadevadesáti spravedlivých, ale slovu dal se oportunisticky příliš volný výklad. Bylo míněno o polepšeném hříšníku, jenž již zůstává nadále pro vždy dobrým a mravným; a stalo se lékem umrtvujícím citlivost, ochrnujícím zodpovědnost za lidské konání.

Ještě dále vzdaluje se Ota od původního předmětu svého vypravování, když připomíná domnělý výrok umírajícího Heineho: »Bůh mi odpustí — vždyť je to jeho métier.«

Já mu namítám, že nemá pro mne sporná otázka užitečnosti absoluce takové ceny, abych ji považoval za rozhodující pro pokrok mravnosti lidstva, protože vidím v slibovaném odpuštění viny jen uspávající prostředek, nikoliv živototvornou sílu morality. Rozhřešení je pro mne jen vláhou, jež osvěžuje na chvíli uvadlý květ dobra; není však plodnou prstí, jež byla by s to uroditi tuto vzácnou nyní rostlinu.

Vracím myšlenky Otovy ke Koptovi: pravím, že v theorii nedovedu jediného příznivějšího případu, stojícího nad místním průměrem, klásti tak vysoko, jako on, potud, pokud mně není možno přesně vyšetřiti, není-li mravnost jednotlivcova právě plodem uvědomění si určitých nedostatků, tedy jakési resignace, nebo snad slabosti, bázlivosti.

Konstruoval bych prý tím z Kopty typ »dobráčka«, hlupáčka, příslovečného člověka, jenž »nedovede ani kuřeti ublížit«, jedince čistě trpného, beze vší iniciativy. Ale tomu tak není: Ota vidí naopak v Koptovi ducha filosoficky silného, živelně mocného, jenž by se mohl oddati fanatismu, ano sektářství.

Právě typ Ota spatřuje v Koptovi, kdežto u ostatních venkovských lidí zří degeneraci. Nechce prý býti vychvalovatelem starých zlatých časů, ale připomíná jen ku př. příznivý vliv reformace, jež měla za následek rozhodně znatelné umravnění všech, vzpomíná jen na význam bnutí českobratrského u nás, aby poukázal k nepříznivému rozdílu století minulých a dneška. A tato dobrá krev předků prý dosud koluje v tělech našeho pracovního lidu, a jen nepřízní poměrů, nevraživostí vývoje prý je kalena, churaví.

Kopta je jen normálem, který dnes ovšem zdá se nám býti z těžka dosažitelným, vzdáleným.

Vidím, že Ota následuje v mysli dějepisnou vzpomínku, již byl vzbudil. Nemluví více se mnou o Koptovi, ani o němákovi, jde netečně, zamlkle vedle mne, má hlavu schýlenu, odhazuje chvílemi holí kaménky s cesty.

Digitized by Google

Vracíme se silnicí, jež se sklání mezi lesními stěnami ke Stráncicům. Jsme sami v úvoze, do něhož silnice sestupuje. Lesy jsou tu tak hrozivě tmavé, tak prostydlé tichem, že se mimovolně ptám Oty:

»Byl jsi někdy sám v noci v lese?«

»Nebyl . . . ale myslím, že i člověku silných nervů by bylo úzko«, odpovídá.

V bezprostřední blízkosti, jakoby nad našimi hlavami, zazní skřípavý, drsný hlas ptáka. Staneme a naslouchámé výchvěvům řezavého, štiplavého toho zvuku.

Čekám, že z lesa odpoví jiný zvířecí skřehot, že v okamžiku zakvílejí, zakrákorají, zachroptí všecky výkřiky lesa. Domnívám se, že chraplavý skřek vyplašeného zvířete byl jen základním tónem souzvuků, jež se potom rozpoutají v divokou, řinčivou, ohlušující fugu, v píseň lesních mysterií.

Ale hvozdy tkví v neprostupném tichu; jen nejtenčí snítky jejich stromů zdají se prozrazovati svým chvěním, že uvnitř té černé, tajemné, před našimi zraky navalené massy je ztajen život, výboj a zápas, lsti a násilí.

Za tmavými branami lesů tají se průseky stísňující duchapřítomnost chodcovu, jako křivolaké uličky rozkřičené čtvrti přístavního města, skrývající v noci vyvrhel lidí ze všech končin světa; provalují se bažiny lačné pohltiti všechen život vedle nich kolující; stromy sestupují se v trčící, dech svírající zdi a volání dusící klenby neúprosných vězení; holé, skalnaté výšiny obepínají jámy se zakrslou vegetací jako předprsně hradeb; smutné mýtiny prosvítají pahýly vykácených stromů v ztlumeném světle, jako opuštěná pohřebiště svými sešlými, zvětrávajícími náhrobky.

V lesích život zvolna vymírá. Již ani jediné dechnutí vánku z něho nevystupuje. Větve ztrnuly, jsou nataženy jako údy zcepenělého zvířete.

Kdybys teď do nich vkročil, poběhneš chvíli se srdcem tlukoucím, s nohama klesajícíma, jakobys byl štván. Dech se ti bude přetrhávati v prsou, tvoje tepna bude přerývána okamžitými výbuchy, aby pak zase stanula; ve skráních bude ti třeštiti krev; do týla jakoby ti sahala ledově studená ruka s vrývajícími se, kostnatými prsty. Ještě několik vteřin budeš hnán ku předu setrvačností smrštěných svalů, bičem zježených nervů. Pak budeš míti pocit, jakoby ti v těle povolovala kostra, jakoby se sesouvala, shroutila v jednotlivé hnáty, kůstky, chrupavky. Hlava se ti zatočí několikrát v šíleně rychlé závrati, z těla ti vyprýští pot. Bude ti, jakoby tě pohružovali do třenice ledu, pocítíš ještě, jak tě dusí mdloba, zavrávoráš, vzepneš se ještě jednou, abys uprchl zpět ze vší té hrůzy a upadneš obličejem do zroseného, jako houba nasáklého mechu . . .

(Příště dále.)

„Kardinální chyba?"

Napsal Josef Boubela.

(Odpověď na článek K. Rohana v čís. 18. Rozhledů str. 828.)

(Dokončení.)

Kdežto já pravím, že jakékoliv provedení rovnoprávnosti vyžaduje po majoritě oběť, a že tudíž jest slušno, aby oběť tato zůstala pokud

Digitized by Google

možno malou, považuje R. úplně spravedlivým, aby rozluštění otázky jazykové »majority úhrnem více než minority tížilo«, a uvádí na dotvrzení své domněnky, že »jedině správné« rozdělení nevolnosti jazykové spočívá v utrakvismu, tak zv. daň z krve. Než porovnání toto kulhá.

Nehledě k tomu, že najde se dost lidí a to dokonce zcela rozumných, kteříž o spravedlnosti daně z krve principielně pochybují, jest mezi daní z krve a daní jazykovou mnohonásobný a důležitý rozdíl.

1. Vojsko jest všem rakouským národům zájmem společným; záležitost jazyková naopak předmětem různic a sporů mezi nimi.

2. Rekruty bere stát ze všech národů bez rozdílu, v dani jazykové však dělá zpropadený rozdíl. Daň z krve jest tak dalece rozdělena spravedlivě, že řídí se poměry jednotlivých národů: silnější odvádějí více, slabší méně. Ale při utrakvismu mají Čechové za to, aby postaveni byli na roveň v jedné třetině resp. jedné čtvrtině území německého, postaviti Němce sobě na roveň ve dvou třetinách resp. třech čtvrtinách území českého. Mimo to tato utrakvistická rovnoprávnost v důsledcích k říši celé jest velice nerovnoprávnou. Němci mají pro sebe německost dynastie a dosud i německví armády a centrálních úřadů. Mají pro sebe výlučnou německost několika rakouských zemí. To jsou velice vážná ponderabilia, kteráž při utrakvismu vážky sebe rovnoprávnější skloní vždy hluboce na německou stranu.

3. Branců může každý národ postaviti jen dle své fysické způsobilosti, ku př. Chorvaté, jak známo, daleko více než Poláci, a tu musí deficit jednoho národa doplniti se přebytkem národa druhého na kontingent potřebný. Jiná regulace zde není možnou. Pro otázku jazykovou jest však systémů více a tu patří vybrati z nich ten nejlepší. Zájmům společným obětuje majorita v zemi dosti, poskytne-li minoritě jazykovou rovnoprávnost vůbec. Jest zcela slušno, aby formule rovnoprávnostní byla pro majoritu co nejvýhodnější. Tu konsekventně R. by musel trvati na všeobecném utrakvismu, i kdyby Němců na Moravě místo $^1/_4$ bylo pouze $^1/_8$ obyvatelstva anebo ještě méně. Nemá to míti hranice jen tam, kde se jedná o zemi českou?!

4. Větší kontingent branců z toho neb onoho národa má pro národ ten nejen ideální, mravní prospěch, vědomí síly pro případ ohrožení své vlastní bytosti, jakož i tělesné a částečně i duševní zdokonalení, ba mnohdy i prospěch materielní. Co analfabetů se na vojně naučí čísti a psáti, co důstojníků a poddůstojníků, aktivních i vysloužilých dochází zaopatření! Z břemene jazykového však každý národ má vždy a výlučně jen národnostní škodu.

5. Bojovati a třebas i zemříti pro vlast jest záslužno, snášeti jazykové příkoří jest ohavno.

6. Národ se rozplemeňuje, branci tudíž pořád se novými nahražují. Újma jazyková se však nenahradí, ztracená národnost nevrátí se více.

7. Čím více který národ odvádí branců, tím více v říši platí; čím více který národ snáší nevolnosti jazykové, tím méně v říši platí.

8. Nebezpečí nepřátelských vpádů nebo vnitřních rozbrojů a tím nutnost vojska snad kdysi pomine, nebezpečí odnárodnění a jazyková nevolnost u nás však nepomine.

Digitized by Google

Trvám tudíž, že při povolování daně z jazyka musíme býti opatrnější než při povolování daně z krve.

Tak v pravdě vypadá rub systému, jenž dokonce i z české strany definuje se co »absolutní rovnoprávnost«. Nezasluhuje názvu toho po účincích na celistvý národ, ale ani vzhledem na obecenstvo, s úřady skutečně se stýkající. Ani pro toto není utrakvismus v úřadování dobrodiním obzvláštním, nejsa, jak ve spisku svém s dostatek jsem poukázal, dokonce prost jazykové nevolnosti.

Přítel R. shledal však v důkazu tomto onu druhou kardinální chybu.

Pominuv politické účinky utrakvismu, pominuv službu vnitřní a nejvnitřnější opatrným mlčením, tvrdí týž, že pro službu zevní nerozhodují věci sporné, nýbrž nepoměrně četnější věci nesporné, v jichž spoustě záležitosti sporné prý mizí. Následkem toho jsou prý výpočty, při nichž za základ nucení jazykového pro dvoujazyčný systém vzata polovička, dočista pochybené. R. vrhl se tu na neuveřejněné výpočty Onciulovy, kteréž soukromě jsem mu zapůjčil. V tom směru, z něhož R. vytýká mně kardinální chybu, jsem já však výpočtů Onciulových ve svém spisku vůbec nepoužil. Zmiňuji se o nich pouze na st. 37 ohledně trojdílného klíče, stavě se však i v tom ohledu na svůj základ statistický. Moje ominésní půlka nekryje se dokonce s půlkou mathematických výpočtů Onciulových a dovolil si tudíž R. aspoň oproti mně eskamotáže, kterouž čtenářstvo uvedl v omyl. Předpokládaje, že laskavý čtenář má R-ův článek po ruce, prosím, by porovnal str. 832—834 s tím, co já o té ominésní půlce ve spisku svém vůbec a všeho všudy řekl: »Vezmeme-li za základ výpočtů nucení jazykového při rozdvojení (při kterém příslušníci minority úplnému podrobení jazykovému jsou vydáni) 1. můžeme nucení jazykové při oboujazyčnosti zcela směle a spolehlivě vzíti za $^1/_2$. Kdežto totiž při systému rozdvojení příslušníků minority nastává nucení to bezvýminečně, stihne při oboujazyčném úřadování stranu jen tehda, přísluší-li odpůrce národnosti druhé. Při způsobu promíchanosti obou národností zejména na Moravě, kde menšiny varirují na obou stranách v poměru téměř stejném, nastal by u soudu v okresech smíšených takový jazykový konflikt as v každém druhém případě civilní rozepře. Vystupuje-li Čech co žalobce a Němec co žalovaný, budou i při systému oboujazyčnosti potřebovati oba tlumočníků, aby svým vzájemným pronešením rozuměli.«

Zjevno, že jsem tuto půlku vzal jen se stanoviska statistického, kdežto Onciulova půlka vzata (rovněž aproximativně) se stanoviska mathematického. Jinými slovy: já počítám případy jazykového konfliktu v území smíšeném, kdežto Onciul váží neb odhaduje toto nucení jazykové kvantitativně. Praví (ve zvláštním otisku své úvahy na str. 19 a 20): »Das Sprachenrecht hat eben zwei Seiten, u. zw. eine positive, eine Art agere, nämlich die Befugnis, seine Sprache zu sprechen, u. eine negative, ein non pati, den Schutz gegen das Verstehenmüssen einer anderen Sprache.« »Die Doppelsprachigkeit bedeutet daher keine Lösung der Sprachenfrage, weil sie Zwang erzeugt. Soll, ebenfalls eines Vergleichungsmassstabes halber, auch dieser Zwang taxirt werden, so muss er, weil er (vegen des agere) kleiner als der Zvang unter der Herrschaft

Digitized by Google

der anderen Sprache, also als 1, dagegen (wegen des pati) vorhanden, also grösser als 0 ist, mit dem arithmetischen Mittel zwischen 1 und 0, also mit $^1/_2$ bewertet werden.« Onciul však ve své úvaze mého statistického stanoviska, že v území smíšeném různojazyční před úřady z pravidla jen v každém druhém případě se utkávají, si nepovšimnul, sic by byl musel jazykové nucení v území smíšeném stanoviti nikoliv na $^1/_2$, nýbrž pouze na $^1/_4$.

Ačkoliv se mne, an jsem ve spisku svém kvantitu jazykového nucení při systému utrakvistickém vůbec neurčoval, R-ova výtka »kardinální chyby« vůbec týkati nemůže, přijímám i v tomto směru vyzvání jeho, poněvadž platí přímo mně, a poněvadž nemohu připustiti ani zdání, že R-ova obrana utrakvismu jest správnou. Jsem tím povinen též svému »společníku« dru Onciulovi, jenž zajisté se nenadál, že svým zasazováním se o práva národů neněmeckých popudí na se právě z tábora českého odpůrce tak rozhodného.

Přítel R. postavil tedy proti »hrstce záležitostí sporných mezi různojazyčnými« »spoustu zájmů nesporných«. Kdybych já neb Onciul byl tvrdil, že případů sporných jest jen o $^1/_2$ méně než nesporných, byla by výtka R-ova odůvodněna, ačkoliv ani to pro jazykovou otázku nemělo by významu. Avšak ani Onciulova ominésní $^1/_2$ se poměru »sporných« k »nesporným« nikterak nedotýká.

Případ civilní rozepře uvedl jsem, jak každý nepředpojatý čtenář pochopí, jen na příklad, aniž mně napadlo, případy nesporného jazykového konfliktu vylučovati. Pravímt přece na str. 62 výslovně: »Upravení jazykové otázky při úřadech státních má logicky týkati se úřadův veškerých, a jest to nepopíratelným uznáním nadvlády oné řeči, kteréž se úřadování v jistých úřadech vyhražuje.« Tudíž i při úřadech takových, kde věcný spor stran a priori jest vyloučen. Žádný z dosavadních kritiků mého spisku nepostřehl proto též toho »nevidění spousty zájmů nesporných«, této »chyby kardinální«.

R. uvádí poštu, telegraf, poštovní spořitelnu, železnice, okresní hejtmanství atd. atd. Divím se věru, že ve své horlivosti přehlédnul malou loterii! Konsekventně měl R. poukázati též k tomu, že »spousta« lidí s úřady vůbec se nestýká. Což byla by se za příklad do oné stati o nevolnosti oboujazyčné hodila snad lépe koupě poštovní známky neb jízdního lístku?

Především měl R. tyto nesporné styky obmeziti jen na styky jednotlivých individuí, neboť i ve věcech nesporných často setkávají se před úřady individua dvě a více, různých jazyků užívajících a tím jazykový konfllikt zakládajících. Se stránky jazykového nucení dlužno tudíž takovéto nesporné věci přípočísti ku sporným. Není proto pravda, že já a Onciul obmezili jsme se jen na styky sporné; my operovali vůbec s takovými styky, při nichž jazykový konflikt mezi různojazyčnými jest možným. Tato možnost nastává však často i tam, kdež ji R. naprosto vylučuje, ku př. v poštovnictví. Obdrží sice podavatel na svůj rekomandovaný list recepis v téže řeči, kterouž poštovní úředník vidí na adrese; ale je-li adresát národnosti jiné, musí podepsati stvrzenku v řeči jemu cizí. Podobné jazykové konflikty ve vě-

Digitized by Google

cech nesporných více méně důležité objevují se co den ve všech odvětvích úřadů, aniž dosud zavdaly podnět k vážným stížnostem.

Připouštím, že nesporné styky jednotlivců s úřady oproti stykům sporným (u soudů a úřadů politických, zejména též okresních hejtmanství) jsou na počet ohromně větší a tvrdím, že supposice R.-ova 50 : 1 jest ještě příliš umírněnou. Však i kdyby vzal se poměr 1000 : 1, tož trvám, že ten jediný případ sporného styku, jaké já s Onciulem na zřeteli jsme měli, vyváží úplně těch 1000 styků nesporných.

Neboť v mnohých odvětvích R.-em citovaných konflikt jazykový ani v jednom z tisíce styků jednotlivce s úřady a snad vůbec nastati nemůže. Jsouť to namnoze odvětví hospodářská, kde úřadové z důvodů materielní prospěšnosti stranám pražádných jazykových obtíží nedělají.

Tak ku př. při poštovnictví zprostředkuje se styk obecenstva s úřadem z největší části poštovními schránkami na psaní, a též nevyhnutelný osobní styk obecenstva s úřadem (ku př. podávání rekomandovaných dopisů, vplácení a přijímání peněz) odbýti se může takřka beze slova. Pomůže si zde i hluchoněmý, umí-li jen počítati a rozeznávati poštovní známky. Známoť dále, že i v německých městech mimo korunu českou, ku př. i v té nám nejnepřátelštější Vídni přijímají a expedují se psaní s českou adresou zcela bezzávadně; aspoň neexistují ve směru tom žádné obmezující předpisy. Podobně se to má i při železnicích, kdež na vydávání jízdních lístků stačí po případě pouhý automat. Mohouť lidé celý svět sjezditi, ač znají pouze jediný jazyk. Berní úřad v německém okresu přijme peníze i na české oslovení. Pro trestní soudy jsou dokonce ve směru tom ode dávna positivní předpisy. Podobně snadno a bez valných obtíží odbude se i ostatní nesporný styk jednotlivců s úřady. Odjakživa zračila se totiž tendence germanisační hlavně ve věcech, kteréž důležitostí svou vyžadují zastoupení (hlavně advokáty); ve věcech malicherných, kteréž si strany opatřují samy, bývala při úřadech vždy ochota, vyhovovati potřebám obecenstva i po stránce jazykové a nereklamována ani od nejfanatičtějších nacionálů privilej pro jeden jazyk; to snad proto, že zde zkrácení příjmů německých zástupců českou konkurencí nehrozilo. V těchto malicherných, ale arcit zhusta se vyskytujících věcech hospodářských vynutí si masa lidu respekt i bez jazykových nařízení.

A co medle znamená případný skutečný konflikt jazykový v těchto věcech nesporných obsahem svým i rozsahem oproti konfliktu ve věcech sporných?! Zajisté podání ani 1000 rekomandovaných listů Čechem němčiny neznalým u poštovního úřadu úplně německého nevyrovná se významu a důležitosti jediné rozepře před soudem co do stránky jazykové. Tam vystačí podavatel v území jinojazyčném se zásobou slov zcela skrovnou — při všech 1000 listech dohromady jediným slůvkem »rekomando«, kteréž i Čechům jest běžným, podobně jako jiné v poštovnictví užívané terminy: franko, expres, poste restante atd. — a pochopí přání jeho konečně i úředník češtiny naprosto neznalý, kdežto ve věcech sporných, nehledě k tomu, že zde neodbude se to zpravidla jediným stykem, nýbrž třeba často celé řady styků — strana (zejména při ústních přelíčeních), nemá-li dojíti škody, řeč soudu úplně musí ovládati. Co jest zapravení daně neb prémie v úrazové pojišťovně proti trestnímu přelíčení, kde nutná

Digitized by Google

sebeobrana a vražda tak mohou býti na vážkách, že celý průběh přelíčení vyžaduje nejbedlivější pozornosti obviněného i porotcův, a tudíž především naprosté znalosti jazyka, v kterémž přelíčení se vede. Anebo vezměme spor civilní i jen prostředního rozsahu. Jest tu žaloba, první stání, odpověď na žalobu, evt. řízení přípravné, přelíčení s výslechem stran, svědků, znalců, čtením listin, kde na výkladu i jediného často slůvka výsledek sporu závisí, s řečmi zástupců stran, předsedícího a votantů, pak evt. odvolání a opakování procedury v II. i III. stolici. Co tisíců slov zde se spotřebuje, než má strana právoplatný rozsudek! A v každém sporu slova téměř veskrze jiná.

Je-li tudíž ve věcech nesporných, na něž R. hlavní váhu klade, jazyková nevolnost kvantitativně zpravidla = 0, tu a tam nepatrnou, nikdy však značnou, jest ve věcech sporných zpravidla závažnou a často ohromnou. Tam vyvázne se z jazykové nesnáze znalostí jazyka docela povrchní, zde nutnou jest znalost úplná.

Nesprávně tudíž operuje R. ve svých opravných mathematických výpočtech se styky spornými i nespornými, jakoby byly pro otázku jazykových konfliktů naprosto stejné mathematické hodnoty. Toť tak kardinální chyba, že bych od počtáře a myslitele tak bystrého nebyl se jí nadál. Znázorňuje-li R. poměr styků sporných k nesporným zlomkem $\frac{b}{a}$, tož dlužno k tomu dodati, že čítatel b znamená aspoň samé zlatky, jmenovatel a skrovnou část haléřův, ostatek ale samé plevy.

Dokud nemáme ani spolehlivé statistiky jednotlivých úředních agend, ani škály pro měření hodnoty s nimi spojeného jazykového nucení, nemůžeme věci sporné a nesporné po stránce této vůbec mezi sebou mathematicky porovnávati. Tolik jest však nepochybno, že případy, kdy nastati může ve věcech nesporných jazykový konflikt, tvoří tak nepatrný zlomek percentuální, že naprosto mizí, a že bývá konflikt ten důležitosti tak nepatrné a tak snadno odstranitelným, že netřeba na to ani zvláštních jazykových předpisů; zde reguluje se jazyková otázka praktickou potřebou a prospěchem veškerenstva hravě. Proto: minima non curat praetor.

A proto nikoliv nedopatřením, nýbrž zúmyslně pustili jsme s Onciulem tyto nesporné styky jednotlivců s úřady stranou a drželi se jediné těch styků, kolem kterých se jazykový spor točí, totiž věcí sporných před soudy a úřady politickými. Ony jsou veličinou imaginérní, naprosto neurčitelnou; u těchto však, jakmile strany neužívají téhož jazyka, nastane v každém jednotlivém případě konflikt jazykový a to konflikt důležitý.

Mimo to pranic na tom nezáleží, v jakém číselném poměru styky sporné ku stykům nesporným se nalézají, je-li styků sporných, jak R. sám připouští, o sobě veliké množství. (O několik řádek níže shledává jich zase jenom »hrstku«!)*)

Než methoda R.-ova není ani logickou a proto výsledek jeho výpočtů jest pochybným. Praviť na str. 833: »Číslo b (počet těch styků obyvatelstva celé země s úřady, při nichž súčastnění stíženi byli

*) V poměru k ostatním. P. r.

Digitized by Google

(správněji »býti mohou«) jazykovou nevolností, jest nade vši pochybnost velmi veliké; avšak číslo *a* (počet všech styků obyvatelstva celé země s úřady vůbec) jest — taktéž nade vši pochybnost — ohromně veliké. Následkem toho jest hodnota poměru $\frac{b}{a}$ malou.«

Dlužno z toho konstatovati:

1) Že číslo *b* zahrnuje styky sporné (m), a částečně i nesporné (označme tyto n), neboť jak ukázal jsem shora, i zde obyvatelstvu nevolnost jazyková nastati může. Tudíž $b = m + n$.

2) Že číslo *a* zahrnuje v sobě číslo *b*, totiž styky sporné i nesporné, při nichž jazyková nevolnost jest možná, pak styky, při nichž jazyková nevolnost naprosto jest vyloučena; označme tyto x. Tudíž: $a = b + x$. Máme tedy při $\frac{b}{a}$ poměr styků, při nichž vůbec jazyková nevolnost nastati může, ku součtu styků, při nichž tato jazyková nevolnost jest možná, i takových, při nichž jest vyloučena. Správně by měl vypadati zlomek takto: $\frac{m+n}{(m+n)+x}$. Poněvadž však styky, při nichž jakyková nevolnost jest vyloučena, pro otázku naši nemají naprosto žádného významu, rovná se x svou hodnotou 0, a tudíž zbude ve sčítateli i jmenovateli veličina tatáž, což rovná se 1. Na tak pravšední výsledek redukuje se počtářská oprava R.-ova!

Porovnávání věcí sporných s věcmi nespornými nemá tudíž pro otázku naši naprosto žádné ceny.

Ostatně, ať jest poměr sporných k nesporným, čili správněji: jazykového konfliktu při obou jakýkoliv, tolik jest jisto, že i tyto nesporné řídí se, stejnou úroveň vzdělanosti a hospodářského rozvoje předpokládaje, početním poměrem obyvatelstva; že tudíž v okresích, kde minorita nedosahuje ani 1%, i v těchto nesporných záležitostech možnost jazykového konfliktu nenastane ani v jednom ze sta případů. Jinými slovy: pro spravedlnost jazykových nařízení nerozhoduje množství úřední agendy, nýbrž jediné číselný poměr národnostní.

Byť však i náhledy R.-ovy o těchto nesporných stycích a výpočty jeho byly správnými, co tím chce dokázati? Snad že při trojdílnosti o tyto nesporné styky se stanoviska jazykového bylo by hůře postaráno než při systému utrakvistickém? Toho sám netvrdí a tvrditi nemůže. Vždyť snáší-li se prospěch národa českého s roztrojením ve věcech sporných (což R. mlčky připouští), jak škoditi by mu mohlo ve věcech nesporných? Pravímť na str. 61: »Při trojdílnosti ovšem musí a to nejen k vůli tradicím, nýbrž ze skutečné praktické potřeby učiněno býti opatření, aby i druhý zemský jazyk ve styku se stranami všude v úřadě byl respektován. Zásady té přidržuje se Gautschovo nařízení v téže míře jako nařízení Badeniho, tak že pro strany vzejdou z rozdělení okresů dle národnosti vlastně i v cizojazyčném území obtíže neveliké, poněvadž se jak Badeniho tak i Gautschovými nařízeními upraviti má vlastně jen vnitřní řeč úřadů a nikoliv jich styk se stranami. Opakuji, že ve styku se stranami, jak ve sporných tak i nesporných záležitostech

Digitized by Google

úřadové vedly si namnoze rovnoprávně již před článkem XIX. zákl. z. st., a poněvadž čl. ten vydán byl ve prospěch národů neněmeckých (německý měl tehda vše co ráčil a převahu všude), mohl se prospěch tento vztahovati jen na službu vnitřní. Za to Badenimu nemůžeme býti dosti vděčni, že tuto logickou konsekvenci čl. XIX. konečně provedl; avšak pro službu zevní, pro styk se stranami nařízení Badeniho nic nového nepřineslo. Nezmění na tom ničeho ani trojdílnost. V řízení smíšeném zůstane utrakvism, v jednojazyčném jest pro styky sporné obyvatelstva jinojazyčného postaráno dostatečně a tudíž i pro malicherné styky nesporné více než dostatečně. Rozumí se samo sebou, že čím více věcí sporných v tom kterém území, tím větším i počet nesporných, neboť obé závisí na hustotě a rozvoji populace. Bude tudíž pouze na administrativě, aby i v okresích jednojazyčných ustanovila při úřadech náležitý počet úředníků i druhého jazyka znalých. V území ryze jednojazyčném nebude ani těch jinojazyčných styků recte konfliktů nesporných, v území částečně promíchaném nebudou věci nesporné rovněž závadou systému trojdílnosti. Nanejvýše, že by se k vůli nim mohlo kritické % poněkud snížiti. Nestane-li se to ale, nebude to většině české v zemi právě tak na škodu, jak jsem to ohledně věcí sporných ve spisku svém prokázal.

Či plyne z výpočtů R.-ových, že při utrakvismu celé země jazykové nucení jest opravdu $\frac{a}{\infty}$, pranepatrné? Této konkluse ani sám nečiní. Naopak i vlastní jeho výpočty s klíčem kritickým sebe nižším vedou k trojdílnosti, leč že s rozsáhlejší oblastí smíšenou. I při kliči 1% jest totiž v Čechách jednojazyčných okresů českých 86, německých 39, úhrnem 125. Na Moravě českých 16, německých 7, úhrnem 23. Tudíž v Čechách přes polovici a na Moravě přes čtvrtinu celé země!

Pro utrakvism mohli bychom, nehledě k jeho politické škodlivosti pro celistvý národ český, rozhodnouti se jen tenkráte, kdyby z používání druhé řeči, než kterou jednotlivé individuum vládne, pro toto nijaké obmezení jazykových práv nevyplývalo. To možno jest při lidech, oba jazyky úplně ovládajících, jako R. a větší část naší starší české inteligence vůbec. Avšak inteligence tvoří v každém a tudíž i českém národě jen zlomek neveliký. Masa lidu, němčiny neznalá, není však u nás za utrakvismu na tom tak, jako ku př. Francouz ve svém domově, jenž netoliko se francouzsky táže, nýbrž vždy též francouzskou odpověď obdrží. Právo Čecha, jenž ve svém domově při úřadech na českou otázku musí dát si od strany německé líbiti německou odpověď, jest při utrakvismu v úřadování i při úřednictvu utrakvistickém zúženo. Toto minus (m) v právu (p) znamená jazykové nucení, kteréž byť bylo sebe menší, žádá mathematicky roztrojení a vylučuje systém všeobecné dvoujazyčnosti. Kdož by chtěl dokazovati, že nucení zde neexistuje, čili mathematicky vyjádřeno: chtěl dokazovati, že p—m = p, že zbytek rovná se menšenci, dokazoval by nemožnost každému laikovi zjevnou. Tak i R. chtěl dokázati příliš mnoho, a proto nedokázal praničeho.

Jazykové nucení se nezažehná žádnou vyrovnací formulí, poněvadž touto nepřemění se poměry faktické. Já to otevřeně přiznal též o formuli roztrojení.

Digitized by Google

Výrok R.-ův: »I dvojdílnost země dvoujazyčné i trojdílnost, obé činí jazyky v zemi obvyklé nikoli stejně oprávněnými, nýbrž stejně neoprávněnými,« platil co do češtiny o punktacích, kde Čechy měly rozděleny býti v část německou a v část českoněmeckou, dokonce ale ne o trojdílnosti, kde pro oba jazyky ustanovuje se naprosto stejné právo. Formule může býti různá, rovné právo jazyků tím neutrpí ani zbla. Pravímť na str. 19.: »veškeré tyto tři systémy (rozdvojení, oboujazyčnost i roztrojení) jsou tudíž úplně rovnoprávné, jelikož platí rovnou měrou pro národnosti obě.« Při trojdílnosti v mém smyslu jsou obě národnosti stejně oprávněny (nadprávím v jednojazyčném a rovnoprávností ve smíšeném území), i stejně neoprávněnými (obmezením práv v území jinojazyčném). Efekt politický jest však při každém systému jiný, a tento efekt politický R. úplně ignoruje.

Proto snáší se trojdílnost úplně i s čl. XIX. zákl. z. st. O výklad čl. toho se s R.-em nebudu příti; poukazuji jej na str. 444 a násl. znamenitého díla dra J. Šolce »Národnost a její význam v životě veřejném« část I. Z článku toho plyne toliko: co Němec to Čech — ale nikterak modus, jakým se oběma národnostem v zemi práva jazyková upraviti mají. Popírám rovněž, že bych byl na omylu, poutaje kmenová práva jazyková na území kmenem tím obývané. V Čechách, na Moravě, ve Slezsku a v D. Rakousích kmen český jest usedlý a proto má tam dle čl. XIX. a dle té neb oné formule jazykové stejné právo s jinými národnostmi tam usedlými; nikoliv ale v H. Rakousích, Korutanech a t. p., jelikož tam usedlý není. Název »území« volil jsem proto, že rozdělujeme Rakousko na národnostní skupiny zemí a na rozdíl od výrazu »státu,« jehož v odst. I. čl. XIX. jest užito a který jest příliš širokým, takže dlužno jej ve smyslu, jejž R. vytýká, obmezivě vykládati.

Musím R.-ovi odporovati v tom, že by ze slovného znění čl. XIX. odst. 2. plynul jakýkoliv důvod pro všeobecnou oboujazyčnost v celé zemi. Dle výkladu R.-ova musel by odst. ten zníti místo »Rovnoprávnost všech v zemi obvyklých řečí ve škole, úřadě a životě veřejném státem se uznává« »Rovnoprávnost . . ve všech školách, všech úřadech . «, aneb aspoň »Rovnoprávnost . . státem po celé zemi se uznává.« Tak ale vysloven pouze princip rovnoprávnosti co do škol, úřadů a veřejného života pro celou zemi, ale provedení může, jak nesčíslněkráte s povolanějších míst bylo dokázáno, býti rozmanité a zejména též teritoriální. Kdyby pro Čechy ustanoveno bylo, že první tři dny v týdnu musí při úřadech jednati každý svým mateřským, ostatní dny ale druhým zemským jazykem, bylo by to sice hloupé, ale naprosto rovnoprávné, a vyhovovalo by to článku XIX., poněvadž tam žádné časové určení, ku př. »každého dne« neb »vždy« a pod. nestojí. Ustanoví-li se, že si může každá národnost v zemi dělati ve svém území co chce, platí to rovněž pro obě národnosti stejně a neodporovalo by to článku XIX., jelikož tento nezná ani žádného určení teritoriálního. Žádá toliko pro kmeny téže země tuže normu.

Budiž mi na konec ještě dovoleno pozastaviti se u drobných výtek na str. 836 a 837 mně učiněných.

Ad. 1. Pravím na str. 14.: »Doba moderní snaží se zejména při-

Digitized by Google

váděti ku platnosti individualitu, a jestliže zákonodárce pro celé země naše v dobách dřívějších zařízení typické a to ovšem nezbytné oboujazyčnosti shledával vhodným, nemůže dnes nepřihlížeti k úsilí okresů, ano i obcí, aby si individuální ráz národnostní zachovaly a ním i na veřejnost pronikly. Jsme-li z přesvědčení odpůrci centralisace, nečiňme z ní ani pro zařízení zemská nezvratné dogma. Okresní zastupitelstva, kterýmž v Čechách se těší, aniž tím národnostní práva dost málo utrpěla, jsou též jen vymožeností této decentralisační, individualisační snahy.« Mluvím tudíž o individualitě národnostní, a proti tomu namítá R. metry, kila. To má býti důvodem v tak vážné, převážné záležitosti? Míra, porto, balíky arcit nemají individualisační snahy. Ale v ohledu jazykovém se pokus s volapükem naprosto nezdařil. Že princip národnostní dnes hýbe světem, tak ostřílenému a sebevědomému politiku jistě neušlo. A co jest to jiného, než snaha, přivésti národnostní individualitu k platnosti? Jest R. kosmopolitou tak houževnatým, že by chtěl i národnosti uvésti »na jednotnou metrickou míru?« Patří k těm, co uznávají v říši naší jen národnost rakouskou jako v druhé polovici Maďaři jen národnost uherskou? A uvádí-li proti mému výroku i socialism, pak prostě nevidí, jak socialism dnešní se jeví. Dnes jest socialismus uplatňováním individuality pracujících tříd, komunismem není a nebyl.

ad 2. Výtku tuto odbyl jsem shora citátem z řeči d'Elvertovy.

ad 3. Na str. 28 pravím: »Měli jsme teď všeobecnou oboujazyčnost bez státního práva, můžeme tedy zcela dobře míti též státní právo bez všeobecné oboujazyčnosti.« R. ptá se: kde? Odpovídám: na papíře a tak by s tou oboujazyčností úřednictva i na dále zůstalo.

ad 4. To famósní sčítání lidu stalo se za vlády utrakvismu. Je to však nějakým důkazem mé neobjektivnosti a nadržování trojdílnosti? Právě pojem »obcovací řeči« předpokládá jaksi u každého individua znalost ještě jiné než mateřské řeči, jest tudíž též vzácným výplodem utrakvismu.

ad 5. Nevidí-li R., že zejména na Moravě, kdež roztrojením vystoupila by na povrch ohromná, úplně kommasovaná většina česká, tato většina v utrakvismu mizí a se ztrácí, pak hraje si na slepého. Že jsme v utrakvismu dosud nezhynuli, přičítati dlužno jen okolnosti, že jádro lidu, venkov, jeho zhoubnému vlivu nebyl tak vydán jako města, v nichž úřady jsou umístěny. Kdyby nás ale opustila dosavadní mladistvá síla, museli bychom utrakvismu pro ona shora uvedená ponderabilia němčiny podlehnouti. Nevím, zdali si všimnul před lety kontroverse mezi prof. Lamanským a drem Grégrem, ale to snad R.-ovi neušlo, jak trhlo to národem naším, když v poslední době velká část dělnictva vydala heslo kosmopolitické. Utrakvism jest však kosmopolitismus v malém, domácí — jen že nebezpečnější.

ad 6. Kdyby byl Bismark nepomýšlel na annektování Čech, nebyl by rozšířil po království své známé provolání. Nebyl jsem při jeho domluvě s císařem Vilémem v Mikulově, a co R. uvádí o tom za známé, nemusí býti ještě pravdivým. Pravil prý Bismark naopak — netvrdím, že v Mikulově — že Německo neztrávilo ještě svých vlastních Slovanů a že by mu tudíž Češi mohli uváznouti v žaludku. Že se nestrachoval přírůstku katolicismu, dokázal r. 1871.

Digitized by Google

ad 7. Výtku tuto odbudu nejlépe, uvedu-li ze svého spisku dotyčné odstavce celé: Str. 69.: »Při velkém nedostatku nižšího úřednictva, zejména v soudnictví, za poměrů dnešních ani při nejlepší vůli požadavek oboujazyčnosti rigorosně bráti nelze. Též ve vyšších instancích jest úřednictva obou řečí zemských úplně mocného tak poskrovnu, že ku př. při mor. sl. vrchním soudu zemském ani nemohl sestaven býti český senát. A nemylme se, to nebude jinačí, dokud utrakvismus potrvá; neboť ač máme již přes 30 let článek XIX. zákl. z. st. a přes 17 let nařízení Stremayr-Pražákovo, oboujazyčnost úřednictva neudělala za tu dobu ve prospěch češtiny žádných pokroků; naopak přesvědčujeme se o tom co den, že starší úředníci Němci znají česky poměrně lépe, nežli mladší dorost.

Nebude tomu lépe již proto, že požadavky odborné jsou dnešního dne tak veliké, že na linguistiku pramálo zbývá času. Nad to vyžaduje důkladné si osvojení a ovládání obou zemských jazyků schopností vyšších než průměrných. Při oboujazyčnosti nelze tudíž jináče, leč nad požadavkem tím, byť sebe lépe byl uzákoněn, přimhuřovati oko, a tu vždy spíše odpustí se neznalost češtiny než němčiny.«

Větu na str. 92 vytrhl ze stati, kdež dokazuji, že vnitřní úřadování jest po stránce jazykové daleko snadnější než úřadování zevní (se stranami), i plyne ze souvislosti a zejména ze slova »příčinlivým,« že dotyční úředníci němečtí česky znají.

K citátu ze str. 94 dovolím si připojiti ještě souvislou větu: »Neboť dlužno podotknouti, že tak zv. služba vnitřní záleží jednak ze sezení poradních, jednak z korespondence mezi úřady souřadnými i nadřízenými. V obou těchto odvětvích může úředník své zásoby slovní užívati zcela volně, má ku pomoci slovník, ochotu kollegův atd. Ostatně jak porady tak i korespondence a zprávy drží se obvyklých kolejí, namnoze tak zv. šimlů. Nepůsobí tudíž vnitřní služba jazykových nesnází takřka prażádných. Ale ku bezprostřednímu styku se stranami, k okamžitému a přesnému si porozumění třeba jest daleko většího počtu slov, gramatikální znalosti i výřečnosti, ba namnoze i dialektické.«

K citátu ze str. 87 dlužno pouze dodati, že jedná se zde o úředníky okresů jednojazyčně českých, kteříž mají tudíž k naučení se češtině dostatek příležitosti. Ostatně ke »skutečně dobré vůli« z pravidla pojí a předpokládá se též veliká píle.

Shledává-li R. v těchto citátech ad 7 nějaký logický odpor, jsem úplně spokojen, že neobjevil horšího.

ad 8. Chybu sestrojil zde R. jen ze své vlastní chyby, že totiž i zde plete oboujazyčnost úředníků s oboujazyčností v úřadování. Citát ze str. 84 týče se oné, citát ze str. 87 však této.

Proti čemu každý autor protestovati musí, jest, že R. mezi mou a Onciulovou úvahou ve svém článku nečiní rozdílu pro čtenáře zjevného; útočiť často proti výrokům, jichž ve spisku mém marně bys hledal. Lišímť se od Onciula v mnohých podstatných kusech, což R.-ovi nejen z obou našich prací, nýbrž i z mé jemu zaslané recense o článku v »Die Zeit« (»Moravská Orlice« z 22. května t. r.) dobře jest známo. Kombinuje si R. při tom z našich pojednání, jak se mu to právě hodí. Nedbá při tom ani správného citování. Tak praví ku př. hned na počátku, že

Digitized by Google

dle mého spisku »Nejúčelnějším jest systém ten, při němž: 1. množství obtíží jazykových pro veškeré obyvatelstvo země jest — na kolik možno — nejmenším; 2. na obě národnosti v zemi připadá stejné množství nevolnosti a 3. eventuelní rozlišování okresů dle jazyka počíná procentem pro obě národnosti stejným. Tuto 3. podmínku vzal R. z Onciula; mám za to, že podmínka tato rozumí se sama sebou. V mém spisku jí tudíž nenalezneš. Za to stojí tam na str. 36.: »Při trojdílnosti závisí spravedlivé rozluštění jediné na vypočtení klíče, dle kteréhož smíšenost okresu počíná. Klíč takový vyhovovati musí těmto požadavkům:

1. zásadě co nejmenšího nucení kvalitativního,
2. co nejrovnoměrnějšího rozdělení jeho na obě národnosti a konečně
3. co nejmenší efektivní ztráty příslušníků obou národností. T. j. klíč, dle kterého by oblast oboujazyčnosti byla co nejmenší, při němž obě národnosti by poměrně trpěly stejně a musely co nejméně příslušníků vydati území jinojazyčnému.«

Přítel R., aby mohl tvrditi, že můj systém trojdílnosti jest systémem na ubíjení českých menšin, jednoduše tuto mou 3. podmínku ve svém citátu vynechal.

Na str 831 přihodil se R.-ovi lapsus, kterýž opravuji, aby nepadl na účet můj. Ve větě »Smíšených zbylo by 21 okresů s 685.226 obyvateli, z čehož Němců 316.491 a Čechů 362.036, tudíž oněch pouze o 8% více« má místo oněch státi správně: těchto.

Přítel R., jak z těchto drobných výtek zjevno, vytknul vše, co se mu jen na výtku hodilo. Poněvadž spisek můj obsahuje mimo statistické tabulky 122 stránek, smím bez přeceňování tvrditi, že jest v něm též dosti dobrého čtení. R.-ovi líbí se na něm nejvíce a jedině, že prý »při modulování návrhu svého na výšku procenta kritického, když v pochybnosti se nalezám ohledně toho kterého momentu, rozhoduji ve prospěch Němců.« Takové přímo opovážlivé tvrzení měl R. ze spisku mého doložiti. Jediné, co jsem připustil, bylo eventuelní snížení na Moravě přirozeného (mathematického) klíče 25% na 20%. Pravímť v tom ohledu na str. 48: »Po případě mohl by se ve prospěch našich krajanů německých snížiti klíč i na 20%. Jak na jedné straně jest stavem křiklavě nespravedlivým, aby majorita, třikráte větší minority, k vůli této musela podrobiti se oboujazyčnosti, tak na druhé straně jest slušno, aby majorita snížením klíče poskytla minoritě záštitu proti odnárodnění. Poctivé sčítání lidu má tudíž i pro minoritu prospěch: napočte-li se Němců méně, budou míti nárok na snížení klíče.«

Když ale R. sám shledává utrakvismus, tudíž kritické percento 0 za národu českému nejprospěšnější, jak může s tohoto svého stanoviska ve snížení klíče shledávati též prospěch Němců?

Ubezpečuji přítele R.-a svým potěšením z toho, že — soudě dle jeho starostí o české menšiny — opustil v otázce národnostní své dřívější, příliš realistické stanovisko, kteréž v jeho brožuře vydané r. 1883 »O slovu osudném« ve výrocích na str. 7. a 8: »Zřejmé není, proč by ztráta rázu slovanského všemi možnými prostředky odvrácena býti musela.« »Proč by komu na újmě bylo, kdyby jazyk český poznenáhla vyhynul, autor nepraví, ač lehce se toho domysleti nelze.

Digitized by Google

Jazyku samému újmou by to býti nemohlo, an citu pro své rozšíření nemá. Absolutní cena každého jazyka záleží předně v jeho vytříbenosti, kterou myšlenky dobře vyjadřovati dovoluje; že by jazyk český v tomto ohledu způsobilejším byl jazyka německého, tvrditi nelze a proto by poněmčením Čechové v tomto ohledu žádné újmy neutrpěli.« »Relativní, ale hlavní cena jazyka zakládá se na množství a stavu lidí jeho užívajících. Počtem Němci Čechy přečnívají, a jakostí Čechům nezadají.«

Zdá se — a laskavý čtenář zajisté souhlasí v tom se mnou — že R. jen pro zálibu v polemisování vůbec a nikoliv z přesvědčení o potřebě »posvítiti na nové evangelium« českému národu prý škodlivé, se do mé skromné úvahy pustil. Neboť není tomu tak dávno, co o jazykovém rozdělení území měl zcela jiné mínění, an v téže své brožurce na str. 21. a 22. praví: »Proto také ta půda, kterou Němci v Čechách v držení mají, tak Němcům, jako Čechy držána(!) Čechům patří a vlastí je,« »Že by Němci v Čechách v politickém spojení s ostatními obyvateli Čech zůstati museli, tvrditi nelze; že by rozdělení Čech možným bylo, toho snad důkazem jest i zmíněný odpor strany české, an nemožnou věc žádajícímu málo kdo odporuje.« A konečně: »Nelze lehce si domysliti, z jaké asi příčiny Čechové proti rozdělení Čech, v poslední době od Němců žádanému, důsledně tak brojiti mohli.«

Kdo pouštěti se chce do kritiky a dokonce tónem tak sebevědomým, měl by, když už ignoruje to, co o téže věci — jak jsem na to ve spisku svém upozornil — se strany české bylo již napsáno a navrhováno, aspoň pamětliv býti toho, co sám o téže věci napsal.

V Brně, 9. července 1898.

Nedostatky literárního vzdělání.

Píše Karel Doubek. (Dokončení.)

Až dosud jsem měl na mysli obecenstvo. Přicházím k další kapitole: nedostatkům literárního vzdělání — u literátů samotných. To je zjev neméně nápadný a tím osudnější, že účinky jeho mstí se na literární produkci.

O většině literátů platí to, co bylo zde řečeno o nedostatečném literárním vzdělání obecenstva. Neboť vyjímaje nejvyšší kruh literární elity, nestojí spisovatel tak daleko od mass obecenstva svým vzděláním a průpravou, jak by se zdálo. Co platí o obecenstvu, padá proto i na něho. Spisovatel u nás není po většině nic více než čtenář, který se od ostatní čtenářské massy liší jen tím, že četl více a s větším zájmem a že v sobě našel (anebo se jen domníval nalézti) talent k tomu, aby knihy nejen četl, ale i psal. Řeknete, to že už je hodný rozdíl. Ale odpovídám, že není. Všimněme si jiných oborů umění. Tam je mezi umělcem a obecenstvem vedena ostrá čára nezůstavující žádných pochybností, kam kdo patří. I ten největší enthusiasta pro malířství nestane se do smrti malířem, nenaučí-li se při nejmenším té čistě fysické technice (užívání štětce, barev, kresbě atd.) jichž je k malbě třeba — nemluvě o vlastních vniterných

Digitized by Google

podmínkách uměleckého talentu. Totéž platí i o hudbě. I ten, kdo se po léta s největší láskou a pochopením jí zabývá, platí přece jen za diletanta a pouhého amateura, neovládá-li virtuosně některý nástroj anebo není-li zasvěcen do tajemství komposice — zase nemluvě ani o vlastních podmínkách tvůrčího talentu. Kdo neprodělal v těchto uměních kus odborné průpravy, nemůže do nich ani fušovat, neřku-li v nich se zdarem působit. Ale toho u spisovatele není. Jeho průprava není odborná, je to pouhé všeobecné, každému jinému také přístupné vzdělání, lišící se od vzdělání obecenstva více jen kvantitou než kvalitou. Spisovatel nečetl jiné druhy knih než obecenstvo, četl jich jen více, toť vše.

Jak vzniká obraz nebo socha, jak se skládá a instrumentuje symfonie, nedozví se valná část obecenstva po celý život — jak vzniká kniha, je věcí vyloženou pro každého, kdo umí číst a psát. A poněvadž to umí každý, nelze se diviti, že v každém druhém vznikne někdy myšlenka, pokusiti se o spisování, které se mu zdá tak snadné, poněvadž nevidí, že by k tomu bylo třeba odborné předpravy. Teprv neúspěchy jejich pokusů poučí většinu lidí o tom, že mezi pouhým čtenářstvím a uměním, knihy psát, je přece nějaký rozdíl a jejich literární činnost zůstane jen hříchem mládí. Jen lidi s opravdovým talentem anebo s neúmornou domýšlivostí to žene dál a ti už v literatuře zůstanou, ať již k jejímu prospěchu či škodě. Ale jen pranepatrné procento je mezi nimi těch, kteří už od prvých svých let cítili, že ona je hlavním a jediným jich životním povoláním, tak jako to cítí opravdový malíř a hudebník — většina z nich dostala se tam cestou, již jsem naznačil a literární práce je jim ne jádrem života, ale jen jeho ozlacováním, jen zaměstnáním v prázdných chvílích, přívěskem k jinému dennímu zaměstnání anebo dokonce jen prostředkem k ukájení osobní samolibosti a žízně po slávě. Taková literární vášeň, která nutí spisovatele vložiti do svého péra celý svůj osud, jen pro literaturu žít a »na literaturu« zemřít jako Jules de Goncourt nebo Garšin, je našim spisovatelům, zvláště starším, téměř veskrze neznáma. Pracují bez té pravé dobrodružné výbojnosti, která přede vším jiným rozlišuje vyvolence od mnoha povolaných; nemají zápalu pro určité literární ideje, nehazardují ničím, se stejnou vlažností a pohodlností píšou knihu za knihou. Mnoho jich jest mezi nimi, jichž znalost literatury a ovládání technických prostředků nepřesahuje meze pouhého diletantství a amatérství. Nic se nedejme tím mýlit, zasedají-li při tom v literárních korporacích a rozhodují-li v porotách o osudu cizích prací — diletanty a amatéry při tom jsou a zůstanou. Nejlépe by se to ukázalo, kdyby takovýto spisovatel, zvyklý jinak jen psáti povídky a verše, měl napsati theoretickou literární studii anebo vyložiti to, čemu se říká umělecké credo anebo svůj názor na jednotlivou otázku uměleckou — jalovost a chudoba myšlenková, neschopnost zabývati se subtilnějšími otázkami, uzoučký obzor, to všecko by nám teprv odhalilo v celé zarážející pravdě, s jak nedostatečným literárním vzděláním lze literaturu dělat Měl jsem tu na mysli jistý druh spisovatelů starších, a jak se říká, uznaných. Omluvitelnější jsou ovšem tyto nedostatky od mladičkých debutantů, s nimiž se v poslední době, jmenovitě v lyrice, roztrhl u nás pytel. Není naprosto fysicky možno, aby osmnácti,

Digitized by Google

dvacetiletý mladík přečetl tolik, kolik z literatury má znát ten, kdo chce v ní veřejně pracovat, a stejně je psychologicky nemožno, aby to, co přečetl, náležitě strávil. Jisté útvary umělecké nedají se naprosto pochopit a procítit, pokud jsme neprošli určitými životními periodami a krisemi a nezjednali si pomocí určitých zažitků k nim určité disposice. Není to proto žádný urážlivý despekt k mládí, ale je to věc docela přirozená, zasmějeme-li se debutantovi, který se tváří jako kulturou unaven, ačkoliv nemá snad za sebou ještě ani maturitu a nečte než česky, anebo když s hrůzně vážnou tváří jde na sexuelní problémy někdo, kdo zná ženu jen ze studentských věnečků a z několika plachých návštěv v domech s červenými záclonami. To vlastně spadá už pod jinou rubriku: to nejsou nedostatky literárního vzdělání, ale nedostatky životního fondu, který jest konec konců k literární práci ještě nezbytnější než znalost knih.

Dejme však tomu, že nastávající nebo hotový spisovatel zná celý vážný dosah požadavků, které se na jeho vzdělání kladou; že je víc než čtenářem a amatérem; že literaturou se nejen zabývá, ale že ji studuje jako specielní doménu svého ducha; že dovede myslit nejen o dojmech četby ale i psychologickým průzorem pronikat individuality různých umělců a tajemství jejich tvorby; že pevnými a určitými liniemi si zachytil vývojový tok literatur a charakter jejich jednotlivých epoch; že zkouší, brousí a na jiných umělcích studuje prostředky, jimiž se ovládá slovný výraz; jedním slovem, že se dopracoval k jistému literárnímu odbornictví — i pak se ještě nevymyká dosahu této úvahy. Neboť toto odbornictví je vždycky už omezeno tím, že ho nelze nabyti cestou systematickou, bez dlouhého tápání a utrácení času. Tím, že není místa, kde by se takováto specielní literární průprava udílela od skutečných literátů, kteří by účelně a paedagogicky na základě výtěžku celého svého literárního života uváděli mladé adepty do znalosti literatury bez zbytečných oklik a bloudění. Aspirant jiných umění pozná rázem a přehledně, ač tam jeho umění dospělo, kam až sahají ramena předchůdce a kde dlužno začít s novým. V literatuře však je nucen téměř každý začít od začátku. Zkušenosti jiných jsou nezužitkovány, každý počíná z jiného konce, podle svého osobního vkusu, disposic a náhody. A zde by bylo třeba přece zvláště, více než kde jinde, systematického postupu a účelného vedení, neboť látka literatury je ze všech umění nejrozsáhlejší. O ní platí v celém dosahu věta o dlouhém umění a krátkém životě. Dobré, vynikající hudby je pramálo a dá se poznati v čase dost krátkém. Výtěžky celých skvělých epoch výtvarného umění dají se vtěsnati do několika sálů. Mimo to ztrávíme díla hudební a výtvarná v několika chvílích, ale jedinou knihou jsme nuceni obírat se několik dní. Počítejte, co potřebujete času, chcete-li poznat jen ta nejvýznačnější díla moderního románu, Balzaca, Flauberta, Zolu, Dostojevského a Tolstého. Jaké to tisíce stran; hotové oceány potištěného papíru! A to jsou díla, která má, jak se říká, znáti každý vzdělanec. Což teprv ty massy děl řídčeji jmenovaných, autorů druhého řádu anebo umělců velkému obecenstvu pro svou delikátnost anebo těžkost nepřístupných, které všecky literát má znát? A zatím snad co se zabral do studia toho, co zde v literatuře bylo, valí se mu přes hlavu celé spousty literatury, která teprv vzniká a kterou má též

Digitized by Google

sledovat, nechce-li platit za opozdilého. A naopak zase, mladý člověk, který byl brzy stržen do proudivého moderního hnutí, dospěje už sotva kdy v životě k tomu, aby se vrátil k velikým klassickým obdobím. Kusost a jednostrannost na všech stranách! Všickni v literatuře jsme více či méně diletanty. K tomu považme ještě ty zvláštní okolnosti, za jakých u nás nastávající spisovatel nabývá literárního vzdělání. V devadesáti případech ze sta je chud. Nemá dosti prostředků, aby svou lekturu řídil dle soustavného plánu, totiž aby si knihy dle potřeby kupoval. Veřejné studijní knihovny mu nemohou prospěti, protože tam je umělecká literatura tím nejodstrkovanějším odvětvím a všelijaké knihovny lidové, spolkové, půjčovny atd. nemohou mu přec stačit. V celé Praze na př. není veřejné knihovny, kde by našel cizí básníky v originálech (vyjímaje ty nejběžnější) anebo bohatší výběr z nejmodernější produkce. Zvláště pokud se týče poslední — a pro tu má mladý spisovatel přirozeně největší zájem — je odkázán čistě jen na soukromé styky, tedy na náhodu. Stálo by za to, pojednat jednou zvláště, jakou úlohu hraje v rozvoji literárních talentů tento moment: náhoda. Znamenalo by to povážlivě omezit vliv, jaký má »milieu« a »doba« na rozvoj ducha. Neboť současnost působí na vyvíjející se talent jen prostřednictvím toho, co z ní náhodou dostane do ruky, ale toho je vždycky nepoměrně méně než toho, co mu uniká, třebas to bylo pro ráz současné doby nejkarakterističtější. Kolik autorů děkuje za vybavení svých individuelních tónů a celý svůj úspěch jen tomu, že jim tu či onu knihu někdo — půjčil. Kdyby jim byl půjčil jiné, bloudili by snad po docela jiných cestách. Každý z nás máme jisté knihy, které pro nás znamenaly životní událost, epochu v našem niterném vývoji. A kolik jich je mimo to, které by tím mohly pro nás ještě býti a nejsou a nebudou, z té náhodné příčiny, že o nich nevíme, nemáme na ně peněz anebo není nikoho, kdo by nám je vložil do ruky. Ty nejsměšnější náhody, ta nejmalichernější opomenutí mohou znamenat pro náš vývoj nejosudnější ztráty. Tam někde daleko za hranicemi se vyskytla umělecká duše, v níž byste našli bratra a přítele na celá léta života a pod jejímž dotykem by se vaše duše rozvučela v nové tóny — ale zapomněli jste si náhodou přečíst referát v časopise, který by vás byl na ni upozornil a tento dotyk vám už unikl navždy!

To jsou však ovšem věci těžko odčinitelné, ležící v povaze člověka i v povaze literatury. Nechci proto zavlékati své théma dále do této metafysiky; chci zůstati jen při těch nedostatcích literárního vzdělání, které by se mohly odstraniti, poněvadž prostředky k tomu leží v našich rukou. A za takovéto prostředky pokládám:

1. vydání přehledných a instruktivních dějin literatury; jednak velikých literatur světových, jednak naší nové literatury, psaných se zájmem nejen literárně-historickým a nacionálním, ale především se zájmem uměleckým a psychologickým. Probouzení smyslu pro essaye a esthetické studie v obecenstvu.

2. časopis, věnovaný specielně studiu a zájmům literatury a zase: nejen s hlediska literárně-historického a bibliografického, ale se stanoviska určitých uměleckých idejí a výbojné kritičnosti. Tedy nejen studené, na povrchu zůstávající monografie, napěchované biografickými daty a tituly

Digitized by Google

kněh, ale ideové pronikání literární minulosti i přítomnosti, co možná pevné a definitivní s nimi účtování. List by byl také orgánem spisovatelů jako společenské vrstvy a hájil by jejich zájmy v dnešní společnosti.

3. přímé osobní působení spisovatelů na mladou inteligenci a po případě i na širší obecenstvo. Místo občasných a nesoustavných přednášek s theatrálním rázem, jaké se u nás pořádají, pravidelné, soustavné, střízlivé učebné kursy, po způsobu asi těch, jaké se pořádají v cizině (a na podzim i u nás) o vědách sociálních. Pod dojmem slyšeného slova by zájem pro literaturu u velikého obecenstva stoupl a i společenská váha spisovatele by se zvýšila, kdyby občas vystoupil ze svého ústraní.

To jsou tak asi hlavní prostředky, ležící v moci našich literárních kruhů a veřejnosti. Ale vím, že by ani zdaleka nestačily k vyplnění těch úžasných mezer, které vykazují literární znalosti našich lidí. Neboť nepodaly by pořád toho hlavního, oč tu jde: soustavného literárně-uměleckého vzdělání od samých základů. Tento úkol připadá veřejnému vyučování, to jest středním školám a universitě. A mohl by býti splněn jen tenkrát, kdyby byly zavedeny živé literatury, provázené příslušnou průpravou esthetickou, na gymnasia. Poněvadž však učivo středních škol za nynějších poměrů rozšiřovat už naprosto nelze, zněla by otázka jen: buď literatury klasické nebo moderní. Obojí nelze. A tak je spjat náš požadavek s celou kardinální otázkou gymnasialní výchovy: s otázkou klasických řečí, o níž právě nedávno tak určitě a zajímavě se vyslovil Jules Lemaître (viz Rozhledy čís. 16). Pokud však o těchto otázkách budou rozhodovati všelijací odborní šefové v ministerstvu a ankety filologů, kteří moderní literatury bagatelisují, nelze se tu nadíti žádné nápravy. Zde je viděti celé to ponižující postavení literatury v dnešní společnosti a státě: tam, kde se jedná o to, jak na dlouhá desítiletí mají být tisícům a tisícům mladých lidí poskytovány literární znalosti a vychováván jejich esthetický smysl, je vzat na potaz kdekterý byrokrat a slovíčkář, ale jen ne sám literát nebo kritik. Odvážily by se tyto kruhy rozhodovati takto samy o jiných umělcích? Osmělily by se na př. sdělávat učebné osnovy konservatoří nebo malířských akademií a nevzíti na potaz hudebníky a malíře? Ze všech umělců je spisovatel ten, o němž stát nejméně ví a jehož naprosto nerespektuje. Celá obec spisovatelská by nedovedla zabrániti tomu, aby ministerstvo neschvalovalo literární učebnice a čítánky, v nichž jsou literární dějiny spracovány přímo strašlivě, bez nejmenší psychologické karakteristiky a na základě předpotopních esthetik. Spisovatel platí v očích státu jen svým ostatním zaměstnáním, úřadem a tituly — jako pouhý spisovatel neplatí nic. Jeho »sláva« je naprosto platonická, pouhé slovo, chiméra, dým, beze všeho praktického dosahu pro jeho postavení ve společnosti. Dělník rukou je, pokud se týče obrany svých zájmů, daleko na tom lépe než dělník literatury. A tak konec konců jsou všecky otázky, které jsem se pokusil zde postavit, těsně spjaty se sociální otázkou literátů a literatury. Literární vzdělání může jen tenkrát stoupnout, bude-li ve společnosti a ve státě literatura více platit a to bude zase jen tenkrát, bude-li tam více platit literát jakožto osoba, pracovník a representant literárního umění.

Digitized by Google

Rozhledy politické a sociální.

Domácí politika.

U nás politika v samém zájmu o obstrukci zapomíná na hlavní a důležitější věc: vlastní potřeby a požadavky. Naše veliké listy sugerují čtoucímu davu, že jest nesmírně důležito věděti všelijaké lapálie, osobní a strannické intriky, hodně opatrné, neslané a nemastné výroky všelijakých smyšlených vynikajících předáků atd., a v samém shonu po takových novinkách samy zaběhnou a čtenáře zavedou na cestu, kterou před nedávnem ještě co nejhlasitěji zatracovaly. Všimněte si dnes, jaká je po Čechách nálada k rak.-uherskému vyrovnání! Přede 2 roky jednomyslný u nás hlas, že vyrovnání v nynější podobě nesmí býti obnoveno. Když však Němci z oposice proti jazykovým nařízením Badenovým přešli do obstrukce proti vládě vůbec, tudíž i proti obnově vyrovnání, změnilo se rychle i smýšlení u nás. Z pouhé touhy, aby Němci proti vládě prohráli a dočkali se porážky, chovají u nás tajné přání, aby se vyrovnání provedlo jim na vzdory. V Lidových Novinách Dr. Stránský v článcích C o n y n í? radí vládě, aby vyrovnání provedla pomocí § 14. a v zápětí na to ohlašují političtí vševědové, že hr. Thun po sobotní ministerské poradě (23./VII.) odejel do Išlu k císařskému dvoru a že skutečně vyrovnání provede pomocí známého onoho §. A zrovna slyšíte, jak si čtenářstvo našich listů odlehčuje radostným heč!, že Němci prohráli. Po oposici proti vyrovnání u nás již ani potuchy. Aby se neřeklo, někde v nějaké resoluci a na nějaké schůzi se mluví o nepřijatelnosti jeho a poslanci slibují, že nedopustí, aby k vyrovnání v dosavadní způsobě došlo. Ale nehledě k tomu, že šťastný onen § 14. zbaví voliče i poslance mrzutých starostí i závazků, dnes nálada u nás jest již taková, že jsme pro vše, proti čemu jsou Němci, a že status quo ve vyrovnání rak.-uherském nezpůsobí u nás žádného hnutí. Že budeme platit 70 a Maďaři 30%, přijímáme již s takovou feáckou spokojeností, jako kdyby tomu bylo naopak.

Změna nálady u nás ukázala se jiným ještě způsobem. Místodržitel hr. Coudenhove zajel do jižních Čech. Němci ho nevítali a okázale ignorovali, ač byl k nim pln ohledů a šetrnosti. »Dobrý náš lid« za to deputacemi, prapory a zpěvem tak nadbíhal místodržícímu, až hr. Coudenhove v Prachaticích velmi zřetelným způsobem odkázal Čechy do mezí, ve kterých měli zůstati. K okázalému občanskému vítání místodržícího nebylo žádné příčiny. »Situace« politická je zamodrchaná, se státním právem není posud nic, s federací nic, s rovnoprávností nic — jaká jiná mohla býti příčina okázalostí než ta, dělati opak, než co dělají Němci? A tak nejen že jest Čech buď hulvát anebo líbá ruku podle toho, co dělají Němci a ne z vnitřní potřeby, ale vůbec dělá politiku ne samostatně a uvědoměle, nýbrž jen podle druhých.

Na zmíněnou změnu nálady má ovšem hlavní vliv názor hájený našimi politiky, že jsme účastníky rozhodujícího zápasu mezi panovačností německou a spravedlností

Digitized by Google

k národům slovanským a že zápas má rozhodnouti a také rozhodne vláda. V novinách se vytýká rozhodujícím kruhům, že nemají dosti odhodlanosti a pevné vůle stůj co stůj přikročiti již konečně k spravedlivému rozřešení otázky ústavní a národní, vytýká se vládě slabost, z níž právě čerpají Němci odvahu a naději, že jejich odpor nakonec bude vítězem a znovu zavede jejich panství v Rakousku a p. Takové názory přirozeně a logicky nepraví nic jiného, než že jest všechno v rukou vlády a vláda již jest odhodlána učiniti rozhodný řez, že si tedy máme vládu nadcházeti, nic jí nekonati proti srsti, nerozčilovati ji a nehartusiti na ni. Nastane politické spaní.

Politické spaní zaznamenávají mnohé listy. Podřipan je vykládá jinak, než my, ale i podle Podřipana jest konečnou příčinou politická mělkost a nevědomost našeho lidu. Píše: »V činnosti našich politických spolků nastala jakási stagnace. Vysvětlení této stagnace jest dosti jednoduché. Naše široké kruhy voličské stále ještě milují ve schůzích mnohem více všeobecné výklady o politické situaci, nežli zevrubná pojednávání o jednotlivých otázkách a předlohách zákonů. Vedle situačních obrázků pak nejspíše ještě zamlouvají se jim zprávy poslanců o činnosti jejich v zákonodárných sborech. A v tom právě vězí příčina stagnace. O nějaké činnosti říšské rady nelze totiž po 2 roky vůbec ani mluviti. A rozpravy o politické situaci, každým dnem ba každou hodinou ve svých zevrubnostech se měnící a k nejrůznějším kombinacím podnět zavdávající, nemají potud zcela žádné ceny, pokud nalézáme se v stadiu naprosté nejistoty, k jakému zásadnímu obratu bude ve Vídni dosti odhodlanosti a rozhodnosti.« Tu mluví poslanec z vlastní zkušenosti. Nebýti nutných ohledů, zajisté by se vyslovil mnohem ostřeji o probudilosti a uvědomělosti voličstva. Ale spravedlnost káže, aby neušli pokárání sami poslanci, již do schůzí s ničím jiným nepřicházejí než s jalovými fantasiemi o politické situaci. Většina také nedovede nic říci; stálo by za to, zeptati se jich, jak nabyli politického vzdělání? A jaké to vzdělání jest?

Olomoucký »Pozor« ohlašuje v čís. 85. diskusi o dohodu mladších stran politických pro součinné postupování. »Pražští vůdcové mladých politických stran začínají chápati situaci všeho našeho lidu v zemích českých a vymaňují se z oné tradicionelní úzkoprsé politiky pražské, která neznajíc a nedbajíc zájmů a poměrů obyvatelstva vzdálenějšího, nevěděla často nic nalehavějšího, než vštěpovati na ně své mnohdy malicherné strannictví, svůj podřízený zájem osobnostních libostí. Považujeme za nutnost, aby se mladší politické strany shodly na jednotném základě pracovním a programovém za účelem jakési základní, úhrnné a soustavné součinnosti. A považujeme to nejen za nutnost, ale dnes i za příkaz našeho krajně ohroženého národního sebezachování.« —

My bychom pisateli rádi vložili na srdce, aby v dalších článcích, v nichž promluví o součinnosti mladších politických stran, stále měl na očích unum necessarium naší politiky, duchovní organisaci lidu, jeho politické vzdělání a uvědomění. Naše mladší politické strany příliš touží po politické moci, příliš spěchají děliti se o ni s panující mladočeskou stranou. Přece však vědí, že bez hlubší a soustavné činnosti obrodní vystřídá se změnou stran jen několik osob, ale všechna ostatní mizerie politická že zůstane. Proto k práci od základu. Potřeba její cítí se všude tak naléhavě, že bez odporu se na první vyzvání přihlásí celá armáda lidí. Tuto armádu by bylo ovšem nejprve vycvičiti a vyzbrojiti — a kdyby jen desetina vytrvala do konce, vykonala by se věc užitečná a potřebná. Vedení v politice by pak z mladočeské strany přešlo bez hluku a urputných a zlých zápasů na ty, již by měly za sebou uvědomělý lid. Nechť o tom v Pozoru uvažují.

Digitized by Google

»Nezávazné rozpravy« hr. Thuna se zástupci parlament. stran skončily 19. července konferencí se zástupci katolické lidové strany. Od té doby horečná zvědavost, co se stane, byla napjata jak na skřipci, až do 26. července, kdy byla císař. nařízením říšská rada uzavřena. Jest to za jeden rok již třetí uzavření říšské rady (2. června a 30. prosince 1897). Politická zvědavost se však sotva nasytí hádankami a domněnkami o účelu tohoto rozhodnutí. Ví sice, že není nyní žádného předsednictva, žádných vládních osnov, návrhů, interpelací, ví, že poslanci pozbyli své immunity, že skončily mandáty kvotové deputace — ale k čemu a proč? Ví-li to však vůbec kdo v Rakousku?

Na Moravě má konečně uskutečniti se sjezd ujařmených měst, jejž navrhovaly Rozhledy již před 5 lety. Obecní rada města Přerova svolává sjezd na sobotu dne 13. srpna do Přerova. Původně bylo míněno svolati sjezd do Nov. Jičína, ale vhodnějším místem je Přerov. Jde o soustředění všech sil na vyprostění měst s českou většinou z nadvlády německé a vybavení lidu z neuvědomělosti a lhostejnosti politické a národní. Jest mnoho měst s obyvatelstvem většinou českým, jež však volí německé obecní zastupitelstvo, němec. poslance, němec. zástupce v obch. komorách a pod. K tomu, co jest na Moravě ještě možného, pádný doklad máme v tom, že rada zemědělská, zastupující tedy ohromnou většinu českého obyvatelstva, se tyto dny konstituovala s německou většinou a německým vedením. Sám orgán posl. Štancla, Slov. Noviny, píší: Od zemědělské rady očekáváme velké skutky a ne pouze dobré zaopatření některých našich lidí — a vytýká, že zastoupení krajů jest provedeno nedostatečně a prohrou že jest vinna nedostatečná organisace a »slepá poslušnost k osobám, jež trmácí nás stále vyčkávací a uspávací politikou.« Mnoho delegátů, zejména slováčtí, jsou nespokojeni, že kraje jejich nejsou v radě zastoupeny.

Sociální hlídka.

Zprávy o velikém pasivu obchodní bilance naší v prvním pololetí letoška, jež obnáší 65·2 mil. zl. proti aktivu 19·2 mil. zl. roku minulého, a o prodloužení dosavadního poměru společných příspěvků 70 : 30 v Cis a Trans jsou spolu se značným zdražením potravin velmi zřetelnou předpovědí, že letos dolehne na široké vrstvy lidu, jmenovitě na lid pracovný značná bída a tíseň. Velké pasivum obchodní bilance může sice svádětí k naději, že intensivnější činností v průmyslu a obchodě bude hleděno pasivum vyrovnati, a tudíž že letos pracovní perioda bude vyžadovati nadobyčejný počet pracovných rukou. Ale výrobní a tržební poměry kolem nás a příslovečná již rakouská nepodnikavost dusí podobné naděje již v zárodku. Sotva nastane zima, budeme čísti o bídě nezaměstnaného proletariatu ve velkých městech a chudých obyvatelů v pohorských vsích, jako čítáme již několik let po sobě z pravidla tyto hrozné zvěsti o hladu a nouzi. Oznamuje se sice, že má býti zřízena v ministerstvě obchodu úřadovna statistiky práce, jejímž úkolem by bylo vésti statistiku o pracovních poměrech všech odborů práce, obchodu a průmyslu a o účincích dosavadních zákonů, zasahujících v život dělnictva, dále o výrobě různých oborů hospodářství, průmyslu a práce vůbec a tak připravovati statistický materiál pro příští reformy sociální — ale kdy dojde ke zřízení tohoto úřadu a kdy bude moci tento úřad působiti, to si nesnadno zodpoví každý, kdo ví, že politika v Rakousku má jiné zájmy a starosti než sociální.

Se statistickou úřadovnou práce budou povinny spolupůsobiti všechny úřady

Digitized by Google

státní, obecní správy, obch. a průmyslové komory, živnost. výrobní společenstva, živnost. soudy, děl. úraz. pojišťovny a j. Jí k ruce bude stálá rada z ministrů vnitra, financí, zemědělství, železnic a obchodu, presidenta ústřední statistické kanceláře a 24 přísedících, jež bude jmenovati ministr obchodu po třetině ze zaměstnavatelů, dělnictva a odborníků.

Obecní zastupitelstvo Roudnické usneslo se loni, aby pro celou obec zřízen byl úřad narovnávací ve smyslu zem. zákona ze dne 10. února 1873 a 21 března 1883 č. 12. z. z., dle něhož mohou se činiti u měst. úřadu před důvěrníky narovnání o určité sumy peněžité do 300 zl. anebo o věci movité, v příčině kterých se strany prohlásou, že za ně přijmou neb dají určitou sumu, 300 zl. nepřevyšující. Tato narovnání se zapíšou ve zvláštní knihu, z které na žádost súčastněných stran vydá obecní úřad výpis o smíru, a jsou závazna, takže může strana žádati u soudu na základě zápisů o smíru, aby povolil exekuci proti straně, učiněný smír neplnící. Veškera jednání u narovnavacího úřadu jsou bezplatna. Strany zapraví toliko kolky na smír a výpisy dle stupnice II. V Roudnici vstoupil tento úřad v činnost dnem 1. července t. r. Jest to krok na dráze jak sociální politiky, tak i autonomie. Obecní úřady naše následujtež toho příkladu!

Myšlenka stavové organisace rolnické, jejíž nejhorlivějším propagatorem jest posl. Alf. Šťastný, hlásí se neustále k životu. Před 2 lety bylo založeno Sdružení českých zemědělců původně s cílem stavové organisace agrární. Ale po dosti tuhých srážkách přičlenilo se k mladočeské straně. Nyní oznamuje se, že výbor Selské Jednoty pro království České, předchůdkyně Sdružení i v osudu podřízení pod vrchní velení mladočeské strany, usnesl se postaviti Jednotu na základ selské organisace, čelící k zachování selského stavu a k získání blahobytu, ve kterém smyslu mají dosavadní stanovy býti změněny. »Selská Jednota«, píšou Sel. Noviny, »nemá býti nadále spolkem politickým v běžném smyslu t. j. nemá tvořiti politickou stranu v národě, aniž má náležeti k nějaké straně politické, nýbrž má býti organisací stavovou, jako jest velkostatkářstvo a dělnictvo.« K podobnému obratu dochází i na Moravě Také rolnictvo německé v Čechách ustavilo se ve vlastním »Bundu.«

V příšerném světle ohlásila se otázka sociální tyto dni zprávami o přeplnění blázinců pražských, jež nepřijaly ani těžkých pacientů. Podle všeobecné i místní statistiky v Čechách jest asi 16.000 choromyslných, již nezbytně potřebují lékařské péče a opatrovníka. Z těch je v ústavech pouze 4000, takže 12000 jest jich roztroušeno po rodinách, jež mají o ně pečovati. Ohlašuje se potřeba dvou nových velkých blázinců, jež zatíží rozpočet zemský několika miliony. V pražském ústavu jest v ošetřování 1244 nemocných, v Kosmonosích 770, v Dobřanech 1487, v Opořanech 279, v Hor. Beřkovicích 399, v celku 4170. Nemocné ošetřuje v Praze 9 lékařů, 97 opatrovníků a 93 opatrovnic, v Opořanech 2 lékaři, 20 opatrovníků a 13 opatrovnic, v Dobřanech 9 lékařů, 112 opatrovníků a 93 opatrovnic, v Hor. Beřkovicích 2 lékaři, a 52 opatrovnic. S rozšířením a rozhojněním ústavů pro choromyslné měl by se zavésti i přísnější dozor na humanní nakládání s nemocnými. »Humanitní« ústavy tyto mají ještě velmi mnoho nehumanního. O tom by se dalo mnoho napsati. Jest to jedna z nejkormutlivějších stránek našeho »humanitního« věku!

Z naší doby.

— **Z duševního života u nás.** Veřejná knihovna ve Slaném, zřízená loni v říjnu, vydala zprávu o prvém pololetí své činnosti. Zpráva z péra p. Frt.

Digitized by Google

Housera jest první u nás pokus soustavnějšího zpracování dat, spolkovou působností poskytnutých. Jest to práce pilná a svědomitá a může posloužiti za vzor ostatním knihovnám veřejným i spolkovým. — Mezi vypůjčovateli knih byli lidé všech stavů. Čteny byly i knihy, vyžadující značných vědomostí, jako Taine, Schäffle, Mill, Masaryk. Poučné knihy populárně psané mají nemalý význam. Illustrované časopisy jsou pro český venkov jedinou galerií a obrazárnou. — Knihy se půjčovaly v neděli a ve středu od 10—11 a od 1—2 hod. Dva knihovníci a 3—4 páni jim ku pomoci byli vždy celou hodinu pilně zaměstknáni. Výpůjček bylo v neděli dopol. nejvíce 209, odpol. 210, ve středu 205. Knih vydáno v říjnu 698, v listopadu 1655, v prosinci 1907, v lednu 2252, v únoru 2150, v březnu 2049. — Velký díl knih byl půjčen ženám. Zvlášť dorůstající dívky jsou pilnými čtenářkami a vybírají si nejraději romány o několika svazcích. — Dělníkům bylo půjčeno 3713 děl, t. j. 35% studentům 1207, t. j. 11%; úředníkům 943, t. j. 9%; obchodníkům 546, t. j. 5%; ostatním samost. živnostníkům 659, t. j. 6%; rolníkům 417, t. j. 4%; stav neudán 438, t. j. 4%. Dle odborů vydáno bylo krásné prosy 7263 spisů, t. j. 68%; básní 498, t. j. 5%; kritiky a esthetiky 46; zeměpisných a cestopisných spisů 367, t. j. 3%, děje- a životopisných 274, t. j. 2%; přírodopisných, lékařských a mathemat. 126, t. j. 1%; z oboru polního a lesního hospodářství 19, průmyslu a obchodu 19, politiky, sociologie, stát. a práv. věd 75, t. j. 1%, filosofie 45, vychovatelství a školství 44, jazykozpytu a encyklopedie 5, časopisů a almanachů 1914, t. j. 18%. Nejčtenější byl Štolba, po něm Balzac, Verne, Beneš Třebízský, Dumas, Němcová, Rais; z básníků: Dante, Machar, Erben, Puškin, Dörfl, Hálek, Heine, Neruda, Čech, Hejduk, Kappr, Malý, Němcová, Zeyer. Cestopisy vesměs čteny horlivě, hlavně Holub. Z časopisů nejvíce Besedy Lidu, Zábav. Listy, Paleček, Koleda. Nejčastěji byly čteny: 58krát Jiráska Skaláci, 43 Dumasa Hrabě Monte Christo, 41 Carlénové Panenská věž, 40 Němcové Divá Bára, 36 Švarcové Dvě matky, 35 Mrštíkova Pohádka máje, 34 Carlénové Nevěsta z Omské hory, 33 Lužické Salomena, 32 Beneše Třebízského Stadický král, 31 Carlénové Gustav Lindorm a Soukojenci, Jókaie Muž kamenného srdce atd. Jak viděti, lehčí beletrie milostná, sentimentální a vlastenecká. Z moderních norských, francouzských (od Flauberta počínaje) a německých nenajdete ani jednoho autora, ale ani z ruských neuvidíte ani Gogola, ani Turgeněva, ani Tolstého a Dostojevského. Autor zprávy sděluje o výběru knih několik svých pozorování. V častých případech, zvláště se to týče krásného písemnictví, vypůjčovali si knihy bez jakéhokoli tušení, jaký je jejich obsah. Lákaly je nápadné názvy knih. Čtenář neobíral se ideou knihy, je mu lhostejna, snad ani si neuvědomil, že ze spisu cení nejvýše partie milostného blouznění a nemožné romantiky. K četbě, jež je vyvoláním thematu a diskusí o něm, ke stopování způsobu, kterým autor látku projednává, proniklo značně nižší procento vypůjčovatelů. — Z krásné prosy si odnesl každý stav nejvíc knih. Po dějepisných, přírodopisných a politických knihách poptávali se nejvíce dělníci. Studenti žádali knihy vědecké, básnické a odborné časopisy. Úřednící hledali novou krásnou literaturu, filosofické a vědecké knihy odborné. U obchodníků — z valné většiny obchodnického dorostu — byly oblíbeny cestopisy a díla vychovatelská. —

Ze Slaného se oznamuje, že v říjnu zahájeny budou tam populární bezplatné přednášky z oboru veřejného práva, ze státní a sociální vědy, obchodní nauky, vědy lékařské, českých dějin, písemnictví, filosofie, přírodovědy, počtářství a j. Tento první pokus lidové extense souvisí s veřejnou čítárnou a jest dílem jedněch a těchže osob. Ve Slaném se vážně pracuje, těšíme se na výsledky.

— Š.: **Mnichovský salon a „secese“**. Letošní salon vykazuje se jen jediným »clou«,

Digitized by Google

Klingerovým »Kristus na Olympu«. Obraz jest obrovských rozměrů, figury v nadživotní velikosti, působí však svou suchou malbou málo sugestivně; snad by se lépe zamlouval jako leptání. Portrétistům vévodí kolektivní výstavou Lenbach; Kaulbach arci také vystavuje pár portrétů, však srovnávajíce tyto s Lenbachem, vidíme dosti šablony i sladkosti, jak v barvě tak i v pojmutí. Setkáváme se se známými dřívějších výstav. Firle, Schuster-Woldan, Roubaud, Brandt atd., však letos u porovnání s dřívějšími jejich díly dosti slabými. Cizina jest velmi slabě súčastněna, letos se upustilo od oficielního zvaní, ana letošní výstava nemá míti rázu internacionálního. Z našich českých umělců vystavují: V. Hynais dvě v Praze již známé studie (akty). L. Márold rozkošné akvarely, ilustrace »Fliegende Blätter«. F. B. Doubek a F. Ondrůšek portréty. E. Orlik malou ukázku lithografií a leptání.

Secesi konečně dostalo se oficielního uznání a propůjčena k jejím výstavám král. výstavní budova na králově náměstí. Stuck vystavuje svoje již dříve známé, nyní však znovu přemalované »Ukřižování«, které se zamlouvá nyní daleko lépe; pak pár portrétů a studií, které nad jeho dřívější díla nevynikají, ba v mnohém jsou za nimi. Oproti tomu skulptury jeho, Amazonka a Bachant jsou mistrovská díla. Böcklin vystavuje nové dílo »Strážce tajemství« v barvě sugestivní, v kresbě však slabé. Habermann representuje se technicky výbornými portréty a studiemi. Uhde mnoho nového nepřináší: Odchod Tobiášův a poslední večeře, známé již věci. Z cizích děl interesuje Alexandrovo »Zrcadlo« svou dekorativní linií a harmonií barev. Segantini vystavuje výborný portrét italského kritika a malíře V. G., lišící se širokým přednesem úplně od nynějších jeho prací. Angličané zastoupeni jsou dobrým Sautrem a velmi slabým Herkomrem. Moira se dobře representuje kartony pro malbu na skle a dekorativní výzdobu. Paterson výbornými akvarely. Nizozemčané. Dobrá jména a dobré práce. V první řadě Breitner, který širokým štětcem popisuje nám pouliční život amsterodámský; skutečně jeho díla jsou psána, nevidíme na nich nic umořeného, žádný pot, s lehkostí, kterou podmiňuje velká jistota kresby i barvy líčí pouliční život přesvědčivě, náladově; málo má sobě rovných. F. Khnopff a Israel nezůstávají letos svými pracemi za dřívějšími. C. Meunier vystavuje 3 pastely, sujety z dolu, nepůsobí však tak jako skulptury; »dřevař« svou sílou a pojmutím připomíná Michel-Angela. Velmi zajímavou jest kolektivní výstava ruských a finských umělců. V. Serov (Moskva) portrétem velkokn. Pavla representuje se jako umělec silné individuality; i jeho ostatní portréty nezůstávají za tímto. I Levitana můžeme postaviti jako krajináře do první řady. Z jeho prací cítí se takřka ta mlha větrem popoháněná, zde kus kraje zakrývající, onde opět poskytující volný výhled. Marie Jakounčikova (?) (Paříž) svými akvarely, C. Korovin (Moskva) portréty, S. Maljutine (Moskva) archaistickými kresbami k ruským básním řadí se důstojně předešlým po bok. Finští umělci nezůstávají za ruskými. Ne mnoho vystavují, avšak skoro vše dobré. Jaká poesie leží v těchto podvečerních náladách s jich severním čistým vzduchem, jaká velebnost v těch bílých nocích, které V. Blomsted a A. Gallen tak znamenitě vystihli. Práce B. Lajerstrama připomínají svým smutkem více na Rusy i Magnus Enckell zdá se nám vážnější a smutnější svou individualitou. Z oddělení ozdobného umění uvádím známá již výborná jména: P. du Bois, Ph. Wolfers oba v Bruselu a Emil Gallé z Nancy.

— **»Preludie Chopina« proti »Kreutzerově sonatě«.** Hrabě Lev Lvovič Tolstoj, syn slavného romanopisce, uveřejnil v těchto dnech ve feuilletonu »Nového Vremene« povídku »Preludie Chopena«, jež je ostrou polemikou proti spisu jeho otce, známé »Kreutzerově sonatě«. Názory své vkládá autor v ústa studenta Komkova. Vyjímáme z nich: »Ne v tom, jaká bude tvá žena, je otázka štěstí. Jed-

Digitized by Google

nomu zdaří se věc lépe, druhému hůře, dílo jest však v nás a v rozřešení pohlavní otázky náležitým způsobem, to jest manželstvím. Jen tehdy může člověk spokojiti se a pocítiti, že stojí na svém místě a že začal plně žíti, působiti a užitečným býti. Jen odtud může dále mravně růsti a se rozvíjeti. Po mém soudu člověk neženatý buď jako hladový pes pobíhá, se trápí, na vše strany sebou hází a hloupne, nic užitečného na světě nedělaje anebo stává se zhýralou opicí, jež veškeré své člověčenství utratila. Jiného býti nemůže, neboť pak není mužem, nýbrž hadrem. Čím máme se rozeznávati od zvířat, od opic, ne-li rozumným a vědomým chováním se ku své přírodě a její požadavkům? Proč víme, že hladovi jsouce máme jísti, a proč nevíme, že třeba nám ženiti se, když čas k tomu přišel? Ženiti se jest pro naše bratry první věcí. Ne darmo praví se: ženil se — změnil se. Já ještě dokládám: ženil se — vystřízlivěl, ženil se — s nebe spadl — ženil se — uspokojil se a sesílil. Dostáváme jiné názory o světě a lidech, druhá duše tvoří se v nás. Ještě v gymnasiích by bylo třeba se ženiti. Jak brzy byl bych postihnul tajemství života, jež pečlivě nám zatajují a před námi skrývají. Ano zatemňují, učíce nás již od mladých let falešně a s jakousi tajemnou zápovědí pohlížeti na pohlavní otázky. Tím, že čteme o hříchu prvního člověka, zvykáme si pohlížeti na to jako na skutečný hřích, jako na něco zapovězeného, ačkoli v pravdě jest to pouze nevyhnutelná fysiologická potřeba lidského organismu, bez níž nebylo by ani samého člověka na zemi a na níž závisí i duševní jeho rovnováha. Pomysli toliko, jaká to absurdnost pokládati hříchem to, čím jsme vzali původ, to nejsvětější ve světě, co dalo Ti dýchání a život, co vdechlo v Tebe tvou svatou božskou duši! Pokládáme věc za cosi stydného, za něco, o čem třeba mlčeti, co potichu třeba řešiti, promýšleti, kdežto v pravdě nic na světě nevyžaduje tak odkrytého, hlasitého posouzení všude — v rodině, společnosti a parlamentech. Ne darmo v Indii vyšším božstvím pokládána tato síla, plodící život, a lidé klaněli se jí všude, ne darmo u starořímských juristův manželství zvalo se přirozeným právem přírodním (jus naturale), jež vyplývalo ze smyslné touhy pohlaví po sobě, ne darmo u starých Peršanův pokládali bezmanželství za hanbu a zákony Zandavesty hrozily za ně mučením v záhrobním životě! Nač nazývat to slůvky: »láska« »zalíbení« atd. To jest toliko vzájemná touha pohlaví po sobě; nic více. Jest dávno již na čase odhoditi taková slova. Myslíš skutečně, že něco podobného existuje na světě? V obraznosti prostodušných lidí ano, jinak ne! Čím vysvětluje se veškerý ten neklid, ta rozmrzelost, nespokojenost atd. u mládeže v jistou dobu života? Nejprostším, nejhmotnějším zákonem lidské přírody. Za nic na světě tomu nechtějí rozuměti! Vymýšlí všelijaká slovíčka, romanopisci zakládají na tom nejsložitější a nejideálnější romány, jimiž klamou hloupé lidstvo, kdežto prostě měli by následovati pokynů matky přírody neb fysiologie, jak děje se to ve světě zvířecím a u obyčejného lidu, jenž daleko blíže stojí ku pravdě nežli my, méně ji zatemniv a překroutiv! A přece jsou mohutní a velicí, kteří chtějí nás přesvědčiti, že manželství jest špatnost, že ideálem větším mělo by býti mládenectví. Ideálem a cílem života má dle nich býti smrt! Nechápu toho prostě, v mé ubohé hlavě nenalezá taková přemoudrost místa!«

Tiskem Edvarda Beauforta v Praze.

Digitized by Google

ROZHLEDY.

REVUE

UMĚLECKÁ, SOCIÁLNÍ A POLITICKÁ.

Ročník VII. 1. září 1898. Číslo 22. a 23.

Naše hudební denní otázky.

Uvažuje J. Boleška.

Zrovna dvacet roků je tomu, co česká hudba učinila první šťastný krok na dráze k světovým úspěchům. R. 1878 vytištěna byla totiž berlínskou firmou N. Simrockovou první česká hudebnina do ciziny pronikší: Dvořákovy »Slovanské tance«. Kdo ve vzpomínkách svých neobjímá celá tato dvě desítiletí, jaký rozruch, ba převrat v názorech hudebního světa našeho vyvolaly tyto dva šedé sešitky, sotva dovede přibližně si uvědomiti. Nemělit jsme tou dobou (mimo Jaroslava Čermáka) ni jediného umělce, který by byl zřetel ciziny na sebe obrátil v míře intensivnější, a okolnost tudíž, že Dvořák vyvolen byl osudem za průlomce hradby předpojaté pohrdavosti a nevraživého cizáctva, musila nutně kol jeho hlavy rozžehnouti nimbus, proti němuž celé okolí zdálo se být vrženo v temnotu lokální svatosti. Rozhlížejíce se po okolí tom, ihned postřehneme, že Smetana, jenž »Tajemstvím« a »Mou vlastí« vstoupil do zenithu své tvořivosti, odnesl rub Dvořákova úspěchu.

Smetana a Dvořák! Kolikráte vyslovují se dnes jedním dechem tato dvě jména! Kdo nespojuje s nimi dnes důsledně vrchol naší umělé hudby? Avšak nebylo tomu vždy tak. Teprve minulost nedávná oceňuje zaslouženě tuto dvojici, jejíž činnost přinesla nám výsledky na vzájem se vylučující, které však tím právě, že vznikly ze snah k různým cílům tíhnoucích, dopomohly hudbě naší k universálnímu vytříbení. Uznáváme-li to dnes všeobecně, činíme tak, opírajíce se o úsudek ciziny, který ode dávna na názory naše o běžných udalostech vykonával vliv mocnější, než slova z úst sebe pádnější autoritou domácí posvěcených. Že Smetana mezinárodního vítězství dobyl osm let po své smrti a čtrnáct po Dvořákovi, jest s dostatek známo, a také netřeba šířiti se o vzájemném poměru či nepoměru obou mistrů, kteří po deset let tvořili podle sebe, ale nestýkajíce se a takořka o sobě nevědouce. Jen tolik nutno podotknouti, že, cítil-li se Smetana v duši své Dvořákem odstrčen v pozadí — ovšem bez jeho viny — za svého života v tisku českém nepostřehl změny smýšlení. Naopak, s velikou pietou utvrzován byl publicistikou ve vnitřním svém přesvědčení, že i jeho umění pronikne do světa, jakmile udá se

Digitized by Google

k tomu příznivá příležitost, již ovšem v moci své má pouze nevyzpytatelný v cestách svých osud . . .

Jiná však jest otázka, jakými myšlenkami provázela širší veřejnost celou další činnost Dvořákovu za života Smetanova? Byla za jedno s několika uvědomělými odborníky, kteří oproti Smetanovi výhodu rannějšího uznání přičítali hlavně negativním vlastnostem Dvořákova tvoření, prý nepříliš prosyceného dávkou rázu národního. Smetana byl po jich soudu tuze naším, tuze českým, a proto prý bude mu těžko lze do světa proniknouti*). Mezi produktivními umělci jediný jevil se proto v dobách potomních záměr: emancipovati se pokud jen možno ze všeho českého a vtisknouti způsobu práce ráz cizímu vkusu hodně blízký. V opeře zamítaly se domácí látky a co leželo nám u nohou, počalo hledati se někde ve hvězdách. Za okolností těch bylo ovšem nemalým sklamáním, že právě »Prodaná nevěsta« pokládaná obecně za operu nejnárodnější a proto obecenstvu nečeskému nejméně srozumitelnou, přes noc učinila Smetanu světově slavným, tím, čím strana jeho v domovině míti si jej přála. Myšlenka národnosti v umění vepsána byla potom na vztýčený prapor, a »mobile vulgus« slepě shluklo se zaň v statný šik. Zevnější úkaz těchže vnitřních příčin vedl tedy u nás po každé k rozdílným následkům.

Program dnešní mladé hudební generace naší, jednak vnucovaný, jednak spontánně vytčený, jest vysloven v úsilí vyjadřovati se národně, po česku, a vzorem snahám jejím jest v ohledu tom Smetana s Dvořákem. Co však národností a českostí máme si myslìti, ztrácí se nám v nejasnu — aspoň konkrétního výkladu nedovedl dosud nikdo podati. Již z toho, co jsme uvedli o případu s oběma našimi mistry, jichž činnost tak rozdílně se posuzovala a vykládala, vyplývá, že kriterium národnosti v hudbě je velice relativní a subjektivní. Pídíme-li se po jeho podstatě, bývame odbyti definicí, která mnoho tvrdí, ale málo dokazuje: že umělec musí býti výrazem hudební osobitosti svého národa, jakáž jeví se prý v národních, či lépe řečeno v lidových písních.

Kdo by chtěl provésti důkaz, že existuje kausalita mezi hudebními schopnostmi a jinakou svérázností toho kterého národa, aspoň tak velikým musil by být fysiologem, jako hudebníkem. Jisto jest, že všichni národové (i barbarští) mají svou lidovou hudbu, ale požadavkům skutečného, byť jen co nejprostšího krásna hovívá ona jen u národů kulturních, kteří dříve i na poli vlastního umění projevili a osvědčili eminentní svou hudebnost, aneb s hudebním krásnem jiného národa byli přišli ve styky. Národní písně (a tance) nemůžeme prostě pojímati jako ostrou protivu hudby umělé. Vždyť ony nevznikly v lidu docela instinktivně jako jich texty, jichž původci čerpali pro ně látku ze svého ovzduší, ze světa

*) Tak soudil na př. Skuherský. (Srv. »Premii Umělecké besedy« na rok 1894, str. 23.). Zcela opáčně zase Riemann, jehož nespravedlivý úsudek o Dvořákovi tuto reprodukujeme, abychom ukázali, co z Meyerova lexika béře veškeren cizí (i ruský) tisk za bernou minci:

»Dvořák hat in seinen Compositionen in viel drastischerer Weise als Smetana die slavischen Rhythmen ausgenützt, ist aber in seiner Schreibweise keineswegs unanfechtbar, oft unrein im Satz, aufdringlich in der Instrumentierung und ermüdend in der Fortspinnung der Gedanken« (sic!).

Digitized by Google

zevnějšího. Skladatel melodie zajisté — bez ohledu, zda byl zároveň autorem textu či ne — z pravidla byl praktickým hudebníkem, co do tvořivosti jednostranně snad vyvinutým, bez theoretického podkladu, ale rozhodným talentem. Že i v naivní tvorbě této nalézáme společné jakési vlastnosti, po případě manýru, vysvětlíme si tím, že talenty slabší šly stezkami vyšlapanými silnějšími. V národě receptivním nadáním obdařeném šířily se melodie vyšlé z inspirace jedincovy tradicí, a ten, kdo je zachytil notovým písmem, obyčejně nedopátral se ani autora, jenž skryl se a zmizel zapomenut za svým dílem*).

Mnohdy však znárodní píseň notoricky umělá, u níž všeobecně postrádáme pravého národního rázu. Vidíme něco podobného při naší národní hymně »Kde domov můj?«, jejíž sentimentální melodie vnutila se všemu lidu českému tak, že by pokus nové, sebe lepší skladby její minul se s úspěchem. Skladatel její Frant. Škroup psal jen pravou kapelnickou hudbu, byl eklektikem nejčistšího zrna, a přece jeho píseň pro základní ideu textu, hlásající velikou myšlenku lásky k vlasti, tajuplným procesem dospěla k popularitě co největší. Nikomu nenapadne pozastavovati se tu nad polo italským, polo povrchně tesklivým rázem, blízkým písním Abtovým — Čech dovede při ní jásat i plakat. Škroup nikdy si nepomyslil, jak jeho vložka do Tylovy »Fidlovačky« pokládána bude za posvátný a nedotknutelný majetek národa, a tím méně ovšem, že podrývati bude jednou nejnárodnějšímu skladateli půdu pod nohama**).

Uvedl jsem schválně křiklavý případ ten, abych dolíčil, jak i v samé oblasti lidové neb v lidu zdomácnělé hudby jest mnohdy národní ráz požadavkem illusorním. Skladatel naší národní hymny nečerpal z písně lidové, nedovedl v ní ale mimo to ani stvořiti věc vynikající umělecké hodnoty, a přece národ nevzpíral se jejímu rázu nenárodnímu, přijal ji za svou a nedá si ji vyrvati. A nyní ptám se: můžeme za nenárodního, nečeského pokládati skladatele, který nikterak nebude se opírati o lidovou hudbu naši, ale vytvoří dílo absolutní umělecké ceny a nepopíratelné původnosti?

Z národa německého, jenž od dvou století vůbec stojí v popředí historie hudby, vyšli dva největší hudební duchové XIX. stol.: Beethoven a Wagner. V tom smyslu, v jakém my si představujeme umělce českého, oba by analogicky nesměli zváni býti národními umělci německými a přece na př. i zásadní protivníci Wagnerovi přiznávali, že dílo jeho nelze odloučiti od německé věci. Nám často pletou se pojmy v úvahách o otázce této. U m ě l e c jedině jest národním, má a musí jím býti svým smýšlením a svou snahou povznésti věhlas sourodáků; ale výsledek jeho činnosti, u m ě n í samo, pokud jen bude velikým a pravým, bude vždy internacionálním. Internacionální uplatnění se vyžaduje však na umělci jedinou nevynutitelnou a nenabytelnou, ale vrozenou vlastnost: s i l n o u

*) Při zpěvu oblíbených písní »Žežulinka« a »Šablenka« nikdo si nevzpomene, ba ani neví, že skladatelem jich jest Kašpar Knittl, otec theoretika českého Karla Knittla, profesora na pražské konservatoři.

**) Smetana odsoudil kdysi skladbu Škroupovu a nepřátelé jeho v letech sedmdesátých přidávali k jménu jeho pravidelně epitheton »hanobitele naší národní hymny.«

Digitized by Google

individualitu, a v této nám shledávati jest příčinu, proč z bezpočetných hudebníkův českých dva pouze vnesli do světového ruchu něco nového, nebývalého, co rozrušilo domovinu jich a přemohlo nevšímavost ciziny.

Co Smetana a Dvořák u nás vytvořili, není odvozeno odnikud, nýbrž z jejich, a jen z jejich duševní mocnosti rozdáno a od národa za vlastní přijato. Na tom nic nemění, recipovali-li tu a tam úmyslně material z národní hudby naší. Smetana, pokud žil v úplné odloučenosti od českého života, bez znalosti naší lidové hudby tvořil díla ne ještě úplně vyzrálá, ale zárodky všeho toho chovající, co nazýváme specificky smetanovským a českým. Proto zní to jako ironie, tvrdí-li se, že česká společnost musila si z něho vychovati teprve skladatele národního. Také stále se opětující jistění, že Smetana »čerpal z národní písně« není než pouhou bezmyšlenkovitě pronášenou frází bez skutečného obsahu. Ovšem, v prostonárodních komických zpěvohrách lidový, jednoduchý tón posloužil mu za výborný prostředek charakteristiky*); avšak k řešení obtížných, velikých konfliktů dramatických naprosto by byl nevystačil s materialem tak prostým a proto musil ho vědomě se zříci a používati složitějšího, z čehož, jak známo, vážným zpěvohrám jeho, tak vznešeným a původním, vzcházívala výtka nečeskosti (!). Kdyby Smetana nikdy nebyl zavadil o lidové ovzduší a jako Wagner vkládal se jen na dramata velkého stylu à la »Libuše«, byl by ovšem zadržel v sobě mnoho drahocenných obrazů hudebních, ale jako umělec nic by neztrácel přece na své velikosti.

Jak národní píseň mnohdy může býti přímo folií umělého krásna, demonstroval Smetana v »Hubičce«, vloživ těsně před známou ukolébavku, ne snad nepatrnou reminiscencí, ale duchem Mozartovi blízkou, citát z národní písně téže nálady. Nikomu nenapadne rozmýšleti se, které z obou ukolébavek sluší dáti přednost, poněvadž každý vycítí, že Smetana byl talent křiklavě silnější, než-li zapomenutý jeho konkurent. A konklusí a minore ad maius můžeme říci, že by bylo absurdním, aby vyvinutý, umělecky disciplinovaný talent musil dle fixní jakési theorie tříbiti se na talentu stojícím na niveau nepoměrně nižším, jaké zpravidla jeví skladatelé národních písní již tím, že nepropracovali se z primitivnosti k tvoření opravdu umělecky kvalifikovanému.

Vše to naznačujeme, abychom ukázali, na jak mylné dráze ocituje se skladatelský dorost náš, dává-li se vháněti do směru domněle národního. Jak již zmíněno, nikdo nám dosud nedokázal, že má určitý národ své hudební zvláštnosti, které by jej od jiného dělily asi tak, jako jeho řeč. Ale přijmeme-li tvrzení toto jako axiom, musíme se domnívati, že zvláštnosti ty z veškerenstva přecházejí na jedince bez jeho vědomí a úsilí; pak netřeba však, aby kdo to, co má v krvi, odjinud si teprve osvojoval. Jinými slovy: každá individualita, pokud tu vskutku jest, prodere se nejlépe sama k cíli, aniž dá si předpisovati, jakými státi se má to pochody. Budeme-li mladé generaci naší ustavičně vnucovati, jakým směrem

*) Po stránce té byl Smetanovi vzorem Lortzing, dosud nepřekonaný mistr lidové opery německé.

Digitized by Google

a duchem má tvořiti, obmezíme jen volný rozmach individualit a stavidlo uchystáme zdárnému pokroku do budoucnosti.

Pohleďme však, jak úzkoprse vede si naše kritika proti každému novému zjevu v hudební produkci posledních let. Slídí po několika za sebou uvedených tercích neb sextách, aby najdouc je, konstatovala v prvém případě vliv Smetanův, v druhém Dvořákův, aneb postrádajíc jich, vytýkala nedostatek národního rázu. Tím většina dobrých mladých talentů našich svádí se k vědomému nápodobení individuálních vlastností technických obou našich mistrů a v tom smyslu můžeme již směle mluviti o škole Smetanově a Dvořákově. Ale každá škola jest dusidlem zdravého rozvoje, její příslušníci vyhřívají se jen na cizím výsluní a podléhají konečně zhoubnému úpalu. Historie hudby nás poučuje, že z každé školy dovedla vždy jen hlava její vzdorovati času, tomuto jedině spravedlivému a přísnému soudci ve věcech uměleckých. Z ohledu toho i naše hudební škola více dává podnětu k pochybnostem než k radosti.

Než i jiná část veřejné kritiky, která uznává, že český ráz není Smetanou i Dvořákem vyčerpán, vykonává na tvůrčí svět vliv neméně povážlivý. Donucuje jej totiž hledati v národních písních spasení své a tím oktrojuje mu jiný způsob zcela vnějšího podřizování se cizímu vzoru, který nemá ani té výhody, že by mohl býti pojímán za vzor skutečně umělecký. Odtud vkrádá se do naší hudby způsob tvoření, který potlačuje volný let myšlenek a místo ideí dosazuje práci s takty a s periodami. Nejhůře pochodí při tom deklamace, která ve vokálních skladbách novějších zrovna důsledně protežuje nesprávný přízvuk, s jakým napořád shledáváme se v národní písni.

Vše, co bylo uvedeno, jest v naprostém rozporu s objektivními požadavky, jaké budoucnost klásti bude našemu umění hudebnímu. Čirým šílenstvím bylo by domnívati se, že z národa našeho, hudebně tak prosluléhо, musí vzcházeti jen samí Smetanové a Dvořákové. Tak vyslovených individualit nerodí se mnoho v témž století. Ale i menší dávkou přirozeného talentu vyzbrojení jednotlivci mohou s prospěchem pracovati na povznesení hudby naší, budou-li samostatně, neodvisle od cizích vzorů s dosažením zralosti technické snažiti se, aby tvorbu svou učinili především obrazem svého vlastního nitra. Mnohý, jenž bez vyšší aspirace dnes píše kvarteto neb kvinteto, shledávaje v Dvořákovi ne tak svůj ideál, jako spíše své paradeigma, zítra pozná, že tisíckráte více prospěje společné věci zdařilou písní neb malou klavírní skladbou, než tuctovým dílem cyklickým. K té českosti však, jíž nelze dosáhnouti nižádným nápodobením vědomým, nic tak bezpečně nedopomáhá, jako láska k českému slovu. A zde leží kus pole, jež mladý skladatelský svět náš nechává ležeti ladem, přes míru hledaje úspěchy v oboru instrumentálním.

Čím vysvětlíme si na př. pranepatrný úspěch valné většiny operních novinek v době posmetanovské vzniklých? Ničím jiným, než že slovo naše skladatele tísní, v rozpaky uvádí, pročež stěžuje jim k hudební dramatice první krok, jenž, bývaje předsevzat opozděně, zůstává po nezdařeném výsledku i posledním. Operních skladatelů potřebujeme jako soli a v žádném národě zajisté počátky divadelní dráhy nejsou tak snadny jako u nás. Veliký úspěch, jehož docílil Kovařovic svými »Psohlavci«, v první řadě

Digitized by Google

sluší přičítati okolnosti, že jako mladík ne zcela dvaadvacetiletý dostal se na jeviště, seznal jeho potřeby, stále se s ním nadále stýkal a tím k jinakým pokrokům technickým připojil i hotovou znalost divadelní působivosti. Větší kult opery mladým skladatelstvem posloužil by znamenitě vývoji hudby naší ovšem jen v tom případě, činil-li by dramatický temperament vynikající stránku jednotlivcova nadání. Kde nebude ho nazbyt, také mimodivadelní skladba vokální prospěšně bude působiti k tomu, aby hudební schopnosti — rozumí se na podkladu zcela správné deklamace — slovem byly uváděny na nové myšlénky a dospěly k takým tvarům melodickým a rythmickým, jaké činnost absolutně-instrumentální zplozuje jen v případech zcela mimořádné genialnosti. Živel melodický bude se musiti podrobovati zásadám zdravé české deklamace, ne naopak, a kde zásada tato důsledně bude spojována s individualitou producentovou, tam rozmnožovati se bude zajisté původní hudební sloh český.

Rozumí se samo sebou, že nebude bráněno tvořícím umělcům, aby appretovali si po případě material z lidové hudby, pokud používání zřídla toho bude odůvodněno hlubšími, ideovými požadavky textu. V absolutní hudbě uvědomělé zužitkování národních melodií a rythmů provésti může bez vlastní škody, bez utiskování sebe sama jen individualita naprosto vyzrálá, která dovede i odjinud přijaté a zažité po svém způsobu vydávati.

Komu je souzeno dopracovati se v umění individuality, nejen nebude chtíti, ale ani ne moci bráti se cestami jinými než svými, od toho, komu osobitost náležeti bude do říše nedostupna, nemůžeme očekávati, že národní umění pozdvihne, kdyby sebe úzkostlivěji snažil se dodržeti směr odjinud mu naznačovaný. Jak Ehlert trefně pronesl, nesluší v umění pro budoucno stavěti system určitý proto, poněvadž, co předcházelo, v nejinaký lze vměstnati; vždyť umění jest řadou zázraků a ne řadou arithmetickou. A největším právě zázrakem v řadě té jest onen cíl, po němž všechno naše hudební snažení se pachtí — samostatnost.

* * *

Snaha po usamostatnění ode dávna byla hlavním programním bodem také vnějšího hudebního života našeho a vedla vskutku k positivním výsledkům, totiž k pevné organisaci jeho. Ještě na počátku let osmdesátých málo bylo nadějí na čistě český hudební ruch v Praze. Nebylo proň potřebných podmínek, kterých teprve otevřením Národního divadla, vyzbrojeného celým velkým aparatem, získáno bylo k emancipaci z německého spřežení, před tím nevyhnutelného. Abstrahujeme-li od nečetných produkcí »Hlaholu« a od »Slovanských koncertů«, musíme »Umělecké besedě« přičísti k zásluze, že populárními koncerty, r. 1886 založenými, první učinila krok k trvalému pořádku v zevních osudech hudební čilosti naší, pokud mimo divadlo se osvědčovala.

Není tu místa, abychom znovu připamatovali, že do populárních koncertů vetřelo se časem svým mnoho ambicí osobních, když již celá instituce může dnes pokládána být za odbytou. Ale pokud koncerty populární správně plnily úkol, intencemi zakladatelů jim vytčený, konaly tak s příkladným idealismem, bez nároků na zisk, ba přímo s citelnými ztrátami hmotnými. Tato stránka nezůstala bez vlivu na doby pozdější. Dů-

Digitized by Google

sledně přijat byl totiž pro všechny stálé podniky princip levnosti vstupného, takže bez výminky naše produkce jsou vlastně populárními, a tím učiněna byla přítrž impresariovské spekulaci soukromníků. »Umělecká beseda« vede sice koncerty své pod nezměněnou firmou dále, ale existenci jich udržuje jen, přibírajíc k účinkování světové celebrity virtuosní. Vlastní agendu popularisační sňaly jí s beder a rozdělily se o ni jiné korporace, totiž »Český spolek pro komorní hudbu« a »Česká filharmonie«.

Prv jmenovaný spolek vznikl r. 1894. Stanovy jeho přesvědčily nás ihned, že v honbě po původnosti každé rozumné cizí myšlence bráníváme se houževnatě, ale zastaralé řády za to že ochotně přijímáme za své. Spolek totiž bez dalšího přisvojil si organisaci utrakvistické »Jednoty pro komorní hudbu«, založené roku 1877 na popud dra. Ludevíta Procházky, v níž živel německý nabýval vždy větší a větší nadvlády, že založení konkurenčního spolku českého bylo jí vítanou příležitostí k úplnému poněmčení se. Stanovy »Jednoty« sdělány byly s ohledem na tehdejší poměry pražské, kdy produkce hudební nutno bylo pořádati v sálech, které dnes sloužily za tančírnu, zítra za obrazárnu, jindy za koncertní síň, v nichž tudíž nutno bylo improvisovati hlediště bez pevně označených sedadel. Vzhledem k tomu pro členstvo »Jednoty« nebyla vyhražována určitá sedadla; každý se usídlil, kde právě mohl a poněvadž nebylo různých kategorií míst, nebylo i sporů o ně. Otevřením Rudolfina (r. 1886) dostalo se i Praze vlastní koncertní síně se sedadly pevně situovanými. Členové »Jednoty« dle stanov i nadále měli na vůli sedadlo si zabrati, při čemž později přišedší nuceni bylo ovšem zavděk vzíti neobsazeným místem třídy horší. Aby nespokojenostem mezi členstvem z toho vznikajícím učiněna byla přítrž, vyhražoval výbor později členům zakládajícím, kteří mimo roční příspěvek 4 zl. jednou pro vždy složili obnos 25 zl., určitá sedadla, čímž rozdělil je ve dvě, velmi nepoměrně od sebe odlehlé kasty. Toto nespravedlivé dělidlo volá po nápravě i v našem »Č. spolku.«

Vezmeme-li za základ zúrokování 4%, vybírá »Č. spolek«, — předpokládajíc, že užívá výtěžků ze základního kapitálu — za jednu z 8 výročních produkcí od člena zakládajícího oproti přispívajícímu vstupné o $12^1/_2$ kr. větší. A za tuto nepatrnou diferenci dopřává mu také výhody! Nehledíc k této nesrovnalosti, prohřešuje se »Č. spolek« proti členstvu přispívajícímu tím, že vydává větší počet vstupenek, než na kolik stačí asi polovina veškerých sedadel, zakládajícím členům nevyhražených, odkazuje část jeho předem již na místa k stání. Věc lze nejsnáze zreformovati, budou-li členové nárokem na sedadlo nadále na roveň sobě postaveni, pokud jen účelům »Č. spolku« vedle členského poplatku buď přímo neb složením obnosu 25 zl. obětují ročně 1 zl. Nových členů těchto, kteří prozatím nebudou zakladatelským právům již nabytým činiti újmy, buď přijat jen numerus clausus, odpovídající počtu sedadel dosud nezadaných a losem rozhodnuto, které určité místo jednotlivci bude vyhraženo. Přes tento počet nechť vyhotovují se legitimace za dřívější příspěvek bez nároku na sedadlo. Záležeti bude ovšem na členstvu samém, aby po rozumu stanov 14 dní před valnou hromadou návrh příslušný ohlásíc, o jeho přijetí pro nejbližší správní rok čílou agitací se zasazovalo a nehybný v otázce této výbor předešlo.

Digitized by Google

Jinou výtku činiti musíme »Č. spolku« pro programy, které dává návštěvovatelům do rukou. Korporace eminentně hudební musí pečovati o to, aby každá od ní vydaná písemnost byla literárním dokladem odborné důkladnosti. Zde rádcovství literáta hudebního jest požadavkem nezbytným, má-li býti skryto, že diletantismus příliš okázale se tu rozkračuje. V programech nejednou jsme přistihli nesprávně napsaná jména autorů a účinkujících, špatně sdělená tempa, čísla opusová, tóniny a pod. Poklesky takové dvojnásob bijí do očí, poněvadž jinak činnost spolková vykazuje skvělé umělecké výsledky, které ji tak dlouho budou provázeti, pokud za stálého spolupracovníka udrží si »České kvarteto«, nepoddávající se přesvědčením svým nijakému nátlaku zevnějšímu.

(Příště ostatek.)

O moderním dramatě,

conférence Jiřího Karáska.*)

Dámy, pánové, nechci dnešní conferencí rozvíjeti šíře thematu, jež jsem si nadhodil: vytknouti podstatné znaky, jimiž se liší nové drama od dramatu starého. Zcela zběžně, bych neunavil vaší pozornosti, kterou máte věnovati jiným, důležitějším momentům, předem hře samé, naskizzuji několik myšlenek o moderním dramatě na základě několika kusých poznámek, jež jsem s sebou přinesl, a sice poněvadž jsem se v jiné přednášce své**) obíral zevrubně, řekl bych technickou stránkou moderního dramatu, tentokráte obrátím zřetel svůj více k vnitřním znakům moderního dramatu, k nejpodstatnějším znakům, jež určují jeho ráz, na rozdíl od dramatu starého, řídě se při tom zřetelem k dnešnímu představení, předvádějícímu českému obecenstvu interesantní stejně jako obtížnou novinku mladého dánského dramatika.

Vezměme kterékoliv drama staré školy dramatické, vezměme třebas první drama, jímž Christian Dietrich Grabbe vystoupil před obecenstvo, nazvané Herzog von Gothland, — abychom na určitějším známém případě zcela prakticky demonstrovali svou myšlenku — rozeberme jeho stroj plný malebné hybnosti a rozháranosti, jeho páky a jeho kolečka, celou vývojovou čáru dramatu proběhněme v mysli. V prvním aktě je vévoda pyšným, ušlechtilým, u celého okolí obdiv budícím vojevůdcem, — v posledním aktě týž vévoda je bídným, sešlapaným hmyzem, zoufalým, sobě samému hnusem se stavším zločincem... Zkoumáme-li logickou linii tohoto zvratu, zkoumáme-li srážku směrů a názorů, všechny rozpory a konflikty, jež vedly ke krisi a pak ke katastrofě, jimiž z hrdiny stal se zločinec, — vidíme, že zde není evolučního interního procesu, ale že to všechno je výsledkem vnějších okolností, vnějších intrik a vnějších nedorozumění, že zde není žádného sebe matnějšího postupu psychologického, ale že jsou k sobě libovolně a náhodně

*) U příležitosti pozorování Svatební noci G. Wilda Intimním Volným Jevištěm v Konviktě, 14. července 1898.

**) U příležitosti provozování Rytíře, smrti a ďábla od R. Lothara, viz Lit. I. 1896.

Digitized by Google

pojeny dějové skvrny v barevný a malebný sice, ale vnitřně úplně mrtvý a temný obraz. Schází veškeré pojítko, veškerý svaz mezi činy a duší, mezi vášněmi a mezi nitrem, jež jest jich dusně do ruda zapáleným bojištěm, ten bizzarně sukovitý a rozsochatý strom, abych mluvil s ně meckým kritikem, zdá se viseti ve vzduchu, šumí to a hučí osudně a zlověstně vážnými rhythmy v koruně vzepjaté do tragických temnot, ale dole, dole scházejí kořeny, jež by strom ten pojily se zemí, jež by artistní strom ten, jenž tak bizzarně vyrostl z fantasie básníkovy, pojily s nitrem a s duší.

Moderní drama naproti tomu opomíjí všechny procesy vnější, pouští úplně mimo svůj zřetel všechen měnný a pohyblivý rámec vnější. Není v něm strojených a zdrhlých intrik, není v něm náhodných a libovolných nedorozumění, není v něm srážek vnějších okolností. Osoby v moderním dramatě nejsou pouhými malebně řezanými figurkami, jež hazardně básník posunuje ať v ten, ať v onen směr, jako při partii šachu, zde čin je výsledkem cítění, je převodem z něho, jest jím fixován a určován. Každá horce vzkypělá vášeň, každý z tísnivého hrdla se vyvolnivší výkřik, každé prudce celou bytostí trhlé gesto má v moderním dramatě své zdůvodnění v nitru, — osoby nežijí z diktátu souverénní básníkovy fantasie rozpjavší se v celé šíři smělých a bijících křídel, ale žijí z šedě důvěrného a zamlkle intimního, ale tím nalehavějšího a neodolatelného diktátu vlastního nitra a vlastního srdce. Tak i v dramatě, jež předvede dnes Intimní Volné Jeviště. Jsou tam dvě osoby — nic více — a zdánlivě neděje se tam nic mimo ty jednotvárně jako kvil venku rozpoutavé vichřice prodlužované a podivně napovídající a významné rozhovory mezi babičkou a vnučkou v koutě zapadlé, plesnivostí ovoce páchnoucí, staré rodinné jizby. V těchto náladových toninách pohybuje se perspektiva a stylisace, mrtvě těžkopádné tempo hry. Je klid na jevišti, ale vy tušíte, že je to atmosféra nízce zavěšené bouře dosud nepropuklé, atmosféra plíživého dusna, škrtivého spleenu, zalklé apathie . . . Poddejte se suggesci expresse moderního dánského básníka: nebudou zaznívati k vašemu sluchu výkřiky patheticky skandované, nebudete svědky malebně rozměřených vášní, nebudete strženi s malátnou loďkou své fantasie do divokého víru násilně tryskajících slov a hádek... Nenajdete tam ničeho z toho, co dle staré fráze »rve kulisy«, nenajdete tam ničeho z toho, čím by byl v našem případě pracoval dramatik staré školy. Ten by byl k sujetu přimísil jistě nějakou intriku, byl by způsobil konflikt pomocí nějakých nedorozumění, a drama by bylo skončilo nějakým effektním výstupem, za něhož by se byly zdvihly súčastněné osoby do tragických linií, do mramorů slavnostních a tvrdě nehybných pós, nebo by bylo drama skončilo chaosem závěrečních akkordů bouřící a široké klaviatury. Nic z toho neučinil dánský dramatik: závěr dramatu, jenž vás tak nezvykle osudně zdusí, jakoby ledovou rukou se sáhlo po vašem hrdle, brutální čin babiččin, jediný, jejž shledávám ústupem staré formě dramatu, je vedlejším přívěsem dramatu, ač nepopírám, že i ten rostl více z vnitřních, psychologických motivů, než aby byl úplně prázdnou dějovou allurou, drama samo, jež se odehrávalo v duši súčastněných osob, bylo rozhodnuto již dříve, cítíte, že se to

Digitized by Google

zlomilo v duši stařenině daleko dříve, než přikročila k brutálnímu činu, tak že to, co povrchnímu diváku by bylo vyvrcholením dramatu, zde není než jakýmsi vnějším znázorněním katastrofy, jež se odehrála v nitru, zde hynoucí tělo znázorňuje hynoucí duši . . ., neboť jeviště moderního dramatu není již na těch několika banálních prknech, jež »znamenaji svět«, jako bylo u dramatu starého, jež pracovalo výlučně dějovými effekty, dějovými, z duše logicky nevyloženými effekty, toto jeviště, zpropadlá, tragická, ponurou kletí osudnosti porostlá jeho půda, ukryto jest v nitru, tam se rozhodují a vedou zápasy a bitvy, tam se žijí křeče, horečky a vášně, tam duše vítězí nebo podléhá, . . . tam se odehrává celá tragedie, všechny její závažné a slavné bolesti a útrapy, jež dupou a tlačí duši vzepřevší se s celou energií svému bohu a svému osudu . . .

Je zcela přirozeno, že moderní drama zaujaté hlubokou psychologickou sondací, jak v předchozích výkladech naznačeno, obmezilo všechno dějové v dramatě na nejmenší míru. Chtělo-li jíti za pravdou svého nitra, chtělo-li celým svým obsahem, tím, co u Aristotela má tak praegnantní výraz διάνοια, býti výrazem moderního člověka, nemohlo učiniti jinak. Staré drama volilo za reky své samé muže činu, lidi vervní, kteří nemyslili, ale jednali, kteří byli zosobněný čin sám. Sledujme některého z hrdin třebas Victora Huga, jeho Hernaniho, Ruy Blase, nebo třebas Lucrecii Borgii, v jejíž žilách bouří a víří zároveň krev papeže a krev kurtisany: zde je samý čin, samá dějová zápletka, samá intrika, ty osoby zdají se býti bez mozku a duše, pouhý mechanismus, jenž chrlí ze sebe spousty pathetických slov a způsobuje jeden dějový výjev za druhým. Můžete vyprávěti o činech Lucrecie Borgie, o její urážkách a mstivých výpadech, o činech Gennarových, kněžny Negroni a jaké jsou ještě osoby zmíněného dramatu Victora Huga, ale o jejich duších, myšlenkách, o jich vnitřních zápasech a bolestech nenaleznete v dramatě Victora Huga ani stopy. Lucrecia Borgia je »mstivá«, Gennaro je »velikomyslný« a »jemný«, brzy »dítě«, brzy »muž«, brzy »přísný«, brzy »skromný«, kněžna Negroni je »záhadná« a »krásná«, — to jest všechno co o osobách Victora Huga víte, když abstrahujete od dějového pásma, od tropické květnatosti fabule . . . Staré drama je přeplněno samými králi a rytíři, vévody a vojevůdci, bandity a vojíny. Osobami, jichž volné sociální postavení umožňovalo jim, aby vůli realisovaly hned v čin, nápad sebe menší, aby učinily tělem a skutkem. Nebylo tísnivých pout, byla-li vůle, byla hned možnost. A pak ještě jeden moment: staré drama volilo za své reky figury tradiční a legendární, figury hotové, které si odžily na zemi svou úlohu, a po nichž zůstala, jako schemata, názory jich životní činnosti, určitých událostí, určitých příhod, určitých zažitků, jež měl básník jen sestýlisovat a sesymbolisovat v určité shuštěné tvary. Sám Schasler ve své Aesthetice předpisuje dramatu předvádění jen »osob vynikajících vlastností nebo význačných postavení životních« (str. 241 II. díl). Básník bral hotovou figuru a určité příhody, a jeho úlohou bylo tuto určitou figuru a tyto určité příhody obecenstvu svému v celé jejich hotovosti reprodukovati. Úlohou starého dramatika nebylo

Digitized by Google

nic než právě tato reprodukce, starý dramatik — a tu sluší zase jen vzpomenouti třebas na řadu dramat Viktora Huga, — nestaral se než o to, aby starou anekdotu, starý příběh, starou historii rekonstruoval co možná nejeffektněji, a to jej nutilo, poněvadž fabule celkem jeho posluchačstvu, jako příběhy lidí titanských a svalnatých vyniklých nad své okolí, byla známa podobně horám, jichž vzdálené, splynulé v mlhách, ale přece jen známé tušené obrysy nakupené velikosti nám v nížinách v paměti utkvívají, sahati k svěžím dějovým effektům, aby docílil účinku u posluchače. Zavraždění Caesara na př. bylo tak celkem jako historický fakt posluchačstvu známo, bylo třeba děj skombinovati tak, aby k výslednímu známému faktu přišlo se po cestách dějů co možná nejvíce spletitých a odlehlých, aby pozornost divákova měla býti čím napjata. Moderní dramatik není kombinatorem naproti tomu, moderní dramatik je creatorem, je tvůrcem. Tvůrcem a objevitelem nových světů, inspiratorem nových nedotčených zemí nálad a citů, do jichž záhadných vírů muk a bolestí a bojů uvádí posluchače. Svět fysický a společenský mizí před světem citovým, intelektuelním a mravním jako pohasínající obrysy transparentu. Moderní dramatik staví na jeviště osoby neznámé, osoby, o nichž zprvu nevíme ničeho více, než o osobách, s nimiž poprvé mluvíme v salonu nebo na ulici. Je to nějaký kazatel nebo kupec, nějaký elegán nebo spisovatel, nějaký dělník, nějaká stařena. Stačí jen vypsati si z dramat na př. Ibsenových seznamy jeho osob. Samé osoby, u nichž všechno dějové, u nichž každý čin jest již obmezen jich socialním postavením. Vzpomínám citovaného již výroku Schaslerova o osobách »význačných postavení životních.« Tím právě se odlišilo drama moderní od dramatu starého, že uvedlo do dramatu osoby stísněných postavení socialních. Po těchto stopách, daných Schaslerem, možno konstruovati rozdíl dramatu moderního od dramatu starého. Byl-li u dramatu starého okruh činu větší než okruh představ, dojmů, citů, pomyslů, idejí, jest u dramatu moderního život vnější, život činu na nejmenší míru stlačen, není-li zcela umrtven. Tato okolnost nutí moderního dramatika věnovati svou pozornost úplně životu vnitřnímu, utonulému světu představ, sensací a idejí, lidí nervových na místě lidí masa a svalů, jež kreslil dramatik starý, nutí jej hleděti si nitra, tam hledati prvky a složky života, když je vnějšek tak málo zajímavý, když je tak neživý, mrtvý a šedivý. Byl-li u starého dramatika povrch dramatu daleko pohyblivější a vznícenější než jeho vnitřek, byl-li život činu u dramatika starého mohutnější než život psychy, život citu, — jest tento poměr u moderního dramatu opačný: zde je život citový rozmnožen na úkor života činu, jak správně vyanalysoval již Bourget. Hleďme najíti vysvětlení tohoto zajímavého faktu, podmínky, za nichž se udála tato důležitá přeměna. Vývoj je po mém náhledu zcela přirozený. Stačí si uvědomiti korespondenci literárních genrů, jaké změny tu se udály vývojem umění a myšlenky. Staré drama bylo spojením objektivně epického se subjektivně lyrickým. Epický živel převládal v době, kdy epos byl ve svém květu. Dnes je v umění epický živel zatlačen úplně do pozadí. Člověk moderní není již člověkem činu,

Digitized by Google

člověk moderní je člověkem citu. Lyrika zmohutněla. A tím se udála také přeměna dramatu. Živel subjektivně lyrický potlačil živel objektivně epický. Referuje-li epos, lyrika prožívá. A tak podávalo-li následkem převahy epického života staré drama příběhy, moderní drama, následkem převahy lyrického živlu, podává psychologické procesy. Najíti definici moderního dramatu po stopách těchto výkladů nemůže způsobiti obtíží. Definice starého dramatu u Schaslera zní (díl II. str. 238): »V případě, že události tvořící obsah eposu, nejsou v objektivní formě poetického vypravování a následkem toho jako minulé líčeny, nýbrž jsou představovány jako právě se rozvíjející jednání, která pomocí osobních jich nositelů (»dramatické charaktery«) sama přicházejí k výrazu, povstává drama.« Jak vidno, Schaslerovi drama nebylo než oživeným, zpřítomněným eposem. Moderní drama naproti tomu není než oživenou, zpřítomněnou lyrikou. Moderní drama povstalo tím, že city, jež tvoří obsah lyriky, předvádí nám ne jako minulé, jež daly podnět k určité písni, značící však zároveň jich překonání, jich minulost — ale že předvádí je nám jako přítomné, jich všechen vývoj, jich rozjitření a rozbolestnění v duši, na osobních jich nositelech.

Moderní drama, řekl jsem, volilo lidi všedního života, šedivých, stlumených, důvěrných jeho jevů. Proto fabule moderního dramatika je zcela prostá, jako je všední život lidí, jež moderní drama kreslí a leptá. Tak je tomu též u našeho dramatu. Tak málo se přihodilo. Mladý vdovec zapomene na svou zemřelou choť, jíž přísahal věrnost, a po dvou letech žení se znova. To je vše, co je motivem k prudké duševní bouři v nitru matky jeho první ženy, pokládající se za jakousi strážkyni slibu a jeho nedotknutelné čistoty. Psychické vlny dramatu zvedají se nezvykle nepokojně, bijí svůj zápas o černé mlčenlivé břehy smračeného pobřeží tím zoufaleji a vytrvaleji, čím je toto zamlklejší a jakoby zaleklejší . . . Zprvu cítíte a tušíte mrtvo, ono zlověstné mrtvo ležící na střechách města před blížící se bouří, mrtvo, které vás proto tak svírá, že záhy má býti tak bouřlivě hlasité, poněvadž není ničím jiným, než mocným spícím hlomozem, jak praví básník. Z olověného dusna pojednou rozsvěcuje se zlověstný, hluboce rudý zákmit, krátce a přeletně, dusené, trhané slovo projevuje úmysl zrodivší se v duši zoufalé ženy, a pak jsou zase temné, hluboké stíny — nevíte, zda jste se nemýlili, zda vás náhodné slovo neoklamalo, naslouchátě do temna dále, chytáte každé slovo, zkoumáte jeho smysl, ale k sluchu vám jdou zase hluchá a prázdná slova, než zazní opět nějaké slovo významnější, jež vám znova připomene, že v duši stařeny odehrává se krvavý a bolestný zápas. To je citový a náladový rhytmus Svatební noci. A tak podmanil-li si u starého dramatika vaši představivost a obraznost šumný život jeviště, okolnost, jak osoby z temna zákulisí vybíhaly, jak se potkávaly, srážely, jak sobě intriky vzájemně strojily, — zde naslouchátě napjatě a nehybně, se sklenným zrakem manifestacím psychy, a byť bylo na jevišti sebe klidněji, byť, co se tam dělo, bylo sebe jednotvárnější a monotonnější, vaše pozornost je a sice daleko intensivněji než u dramatu starého genru, upjata k osobám na jevišti v šeru se hýbajícím, neboť co u starého dramatika bylo upoutáno pouze vaše oko a váš sluch a vaše fantasie, u moderního

Digitized by Google

dramatika tím více jest upoutáno vaše nitro, váš cit a vaše duše, — váš zájem je daleko více napjat suggescí psychických hodnot, než byl napjat suggescí dějových, obsahových hodnot u dramatu starého, vy živě pozorujete osoby vám celkem tak blízké a známé, jichž osud je vám daleko bližší, nežli byly patheticky barevné a dobrodružné allury nějakého heroa nebo krále u dramatika starého genru, jichž činy synthetisované ve výrazné linie jsou vám daleko bližší, než činy starého dramatu vypjaté v závratné, nedostupné pósy, neboť k těm liniím blíží se také synthesa vašeho života, synthesa vašich neklidných hodin . . . a vy tu nejste plněni obdivem nebo hrůzou nad činy, jichž by vaše duše a vaše osoba nikdy nebyla schopna, nýbrž jste magicky a neodvratně lákáni k těm modře zašeřelým, tajemně v temnu složeným zrcadlům psychickým, před něž vaši pochybující a vratkou, nervosní duši staví dramatik moderní . . . (Dokončení.)

Kardinální chyba,

Replika k odpovědi p. Josefa Boubely v čís. 20. a 21. Rozhledů.

Z odpovědi, kterou dal (v čís. 20. a 21.) autor spisu »Jazyková otázka při úřadech státních«, dobrý můj již z mládí přítel Josef Boubela, na článek můj v čísle 18., jde na jevo, že jsem se jemu článkem tím zavděčil jen v tom ohledu, že pomohl jsem diskusi o jazykové otázce při úřadech státních udržovati v proudu.

Mne oproti tomu odpověď jeho, ačkoliv — jak (snad jen mně) se zdá — psána jest s jakýmsi rozhořčením (mně nepochopitelným), uspokojuje v každém téměř ohledu. Jestiť to odpověď důkladná, řízná, i co do formy až na osobní poznámky správná a ve věci samé jakožto důsledná obrana řečeného spisu tak, jako spis sám, z příčin v článku mém uvedených pochybená.*)

V replice své dotknu se především důkladnějších šlehů osobních, a sice proto, že sloužiti mají jako důvody proti obsahu článku mého

B. praví na str. 924: »Důležitost věci zasluhovala by, aby o posudku R-ově pronesla se osoba třetí, nepředpojatá. Poněvadž mne však R. k odpovědi přímo vyzývá, nemohu čekati na zástance, sice by se zdálo, že výtky jeho uznávám správnými. Jsem odpovědí povinen zejména vzhledem na Právnickou jednotu moravskou, kterouž R. pro vydání mé úvahy cituje přímo před soudnou stolici. Jsou-li oproti mně výtky R-ovy, jak čtenářům ujíti nemohlo, nápadně tendenčními, jest toto mentorování Právnické jednoty přímo zlomyslným. Byloť R-ovi dobře známo, že celá moje úvaha uveřejněna byla předem v denníku »Moravská Orlice«, kterýž jest orgánem Národního klubu v Brně. Vůdčí hlavy tohoto klubu znají zajisté lépe, co by svědčilo Moravě a celému českému národu, než pilný jinak čtenář a kritik. Mimo to věděl R. přímo ode mne, že byly politické důvody, aby projev pro systém roztrojení vyšel právě z Moravy, a z téže příčiny pod firmou vážné korporace a ne pouhého jednotlivce,

*) Důkladnost a pochybenost na vzájem se nevylučují.

Digitized by Google

a že ku př. dr. Jindřich Šolc, autorita v otázce národnostní nad jiné povolaná, v »Právníku« (sešit 8. z 30. dubna r. 1898) uzavírá svůj posudek slovy: »Vítáme s potěšením spis tím více, že pochází z Moravy a seznamuje nás s praktickým dosahem nařízení Gautschova pro tuto sesterskou zemi.« Též veškeré ostatní recense (ku př. v »Politik« ze dne 28. dubna 1898) uznaly záslužnost mé práce.*) Čtenář najde tam ke všem tvrzením do podrobna propracované statistické doklady, material to nevyhnutelně potřebný a dosud zanedbávaný. Zůstane tudíž R. se svým protestem proti vydání spisku mého bohdá ojedinělým. Kdo ostatně jedním dechem o mně praví, »že jsem problém jazykové otázky velmi důkladně probral«, zároveň však vydání spisku odsuzuje, ten nepředpojatému jeviti se musí aspoň přemrštěným.«

A pak ještě na str. 928: »Teprvé roztrojením Moravy bude prospěch ze systému tohoto pro národ český zjevným. Že má snaha ve směru tomto nalézá se v souhlasu s intencí českého poslanectva, mohl R. z politických listů v poslední době se přesvědčiti.«

K tomu podotýkám: Z čeho by na jevo šlo, že výtky mé oproti B. jsou nápadně tendenčními, nevidím, leč by nesouhlas pokládati bylo za tendenci.

Taktéž mi není jasné, jak lze nazvati jednáním zlomyslným výtku učiněnou Právnické Jednotě moravské z té příčiny, že vydáno bylo pod její firmou a tudíž s její autoritou nové učení, jež přes všechny výtečné vlastnosti propagátorovy přece jen připouštělo alespoň trochu pochybnosti o správnosti své. Já totiž ani v tom, že celá úvaha B-ova uveřejněna byla předem v orgánu Národního klubu v Brně, a že vůdčí hlavy tohoto klubu »zajisté« lépe než já znají, co by svědčilo Moravě a celému českému národu, ani v tom, že byly politické důvody, aby projev pro systém roztrojení vyšel právě z Moravy a z téže příčiny pod firmou vážné korporace a ne pouhého jednotlivce, ani v tom, že ku př. p. dr. Jindřich Šolc, autorita v otázce národnostní nad jiné povolaná, spis ten s potěšením vítá, ani v tom, že veškeré ostatní recense uznaly záslužnost práce B-ovy, ani v tom, že ve spisu čtenář najde ke všem tvrzením do podrobna propracované statistické doklady, ani v tom, že snaha B-ova ve směru tomto nalézá se v souhlasu s intencí českého poslanectva — nevidím důkazů správnosti názoru B-ova.

Neboť: nepokládám za neomylné ani orgán Národního klubu v Brně, ani vůdčí hlavy klubu tohoto**) (nežádají toho, trvám, ani sami), nehledě ani k tomu, že by jinak i v politice přestala kritika vůbec dle zásady Roma locuta, causa finita; ve věcech, o kterých soudím, že posouditi je mohu sám, neuznávám autorit žádných, nýbrž pouze důkazů. Z toho, že (prý) byly důvody politické, aby projev pro systém roztrojení vyšel právě z Moravy, uzavírati na správnost tohoto systému, jest chybou, kterou zoveme petitio principii; statistika svědčí mně tak, jak B-ovi, a o to, zdaž práce jeho jest záslužnou čili nic, je-li tam — jak B. na str.

*) »Politik« končí pochvalnou recensi svou slovy: »... wenn wir auch mit dem Grundgedanken der Schrift, die nationale Theilung der Bezirke zu akceptiren — wie schon dargelegt — nicht übereinstimmen können.«

**) Taktéž ne sebe, jak výslovně podotýkám.

Digitized by Google

996 praví — »též dosti dobrého čtení« čili nic, se nejedná, jedná se pouze o to, zdali jest učení B-ovo správné čili nesprávné; a co se konečně týče souhlasu poslanectva českého, to — bohužel — během posledních čtyř let nadělalo chyb nazbyt a tolik a takových, že neodporuje počtu pravděpodobnosti, dovolávati se souhlasu jeho jakožto důkazu nesprávnosti dotyčného názoru.

Dále praví B. na str. 928: »V obojím směru však výtky R-ovy spočívají na kardinálním omylu jeho, i divím se věru, že vystoupil s nimi na veřejnost, ač jsem je v důvěrném rozhovoru jemu již dříve náležitě vyvrátil. Zdá se, že tentokráte rozuměti nechce. Aspoň nepřečetl spisku mého s náležitou pozorností — o objektivnosti ani nemluvě — a to je u kritika pokleskem velice zlým.«

K tomu podotýkám, že nevím, z jaké příčiny bych, moha rozuměti, rozuměti nechtěl. Jak náležitě mně B. výtky mé vyvrátil, jde na jevo z toho, že článek svůj — vyjma úvodní stať — napsal jsem po hovoru zmíněném.

Dále praví B. na str. 987: »R. vrhl se tu na neuveřejněné výpočty Onciulovy, kteréž soukromě jsem mu zapůjčil. V tom směru, z něhož R. vytýká mně kardinální chybu, jsem já výpočtů Onciulových ve svém spisku vůbec nepoužil. Zmiňuji se o nich pouze na str. 37. ohledně trojdílného klíče, stavě se však i v tom ohledu na svůj základ statistický. Moje ominésní půlka nekryje se dokonce s půlkou mathematických výpočtů Onciulových, a dovolil si tudíž R. aspoň oproti mně eskamotáže, kterouž čtenářstvo uvedl v omyl,« — a na str. 988: »Ačkoliv se mne, an jsem ve spisku svém kvantitu jazykového nucení při systému utrakvistickém vůbec neurčoval, R-ova výtka »kardinální chyby« vůbec týkati nemůže, přijímám i v tomto směru vyzvání jeho, poněvadž platí přímo mně a poněvadž nemohu připustiti ani zdání, že R-ova obrana utrakvismu jest správnou. Jsem tím povinen též svému »společníku« dru Onciulovi, jenž zajisté se nenadál, že svým zasazováním se o práva národů neněmeckých popudí na se právě z tábora českého odpůrce tak rozhodného.«

K tomu podotýkám: Výsledky výpočtů Onciulových byly uveřejněny v úvaze, kterou — jak v článku svém jsem poznamenal — Onciul uveřejnil pod titulem »Zur oesterreichischen Sprachenfrage« v týdenníku »die Zeit« č. 187—189 ze dne 30. dubna a 7. a 14. května 1898. Tam na str. 83 (č. 188) čteme: »Der Autor des Artikels hat die erforderlichen Berechnungen auf streng mathematischer Grundlage durchgeführt. Die mathematisch-statistischen Berechnungen im Detail mitzutheilen, würde hier zu weit führen; es dürfte wohl genügen, die Ergebnisse zusammenzufassen. Dieselben besagen ....« Když jsem po vyjití čísel »Zeitu« dotčený již hovor s B. měl (jenž skončil tím, že jsem B-ovi pravil, že budu psáti proti systému trojdílnosti), ukázal a propůjčil mně B. autografii úvahy Onciulovy; ta obsahovala v sobě řečené mathematické detaily; B. podotknul, že »Zeit« výpočty ty nechtěla uveřejniti. Na to napsal jsem v řeči německé stručnou kritiku podstatné části úvahy Onciulovy a výpočtů jeho a podal ji redakci »Zeitu«. Zároveň psal jsem svůj článek, jenž vyšel v Rozhledech. Ze strany »Zeitu« bylo mně sděleno,

Digitized by Google

že výpočtů v otázce této neuveřejní, že jich neuveřejnili též Onciulovi; a jelikož právě v tomto případě nebylo kritice lze obejíti se bez předvedení výpočtů samých, sešlo s publikace v »Zeitu«. Z toho a pak ze způsobu, jakým kritisoval jsem v článku svém výpočty ty, jde na jevo, že nelze mluviti o tom, že jsem se »vrhl« na něco vůbec aneb dokonce na něco soukromého, co Onciul uveřejněno míti nechtěl.

Za dotčeného již hovoru, četl jsem B-ovi úvodní stať článku svého a tázal jsem se jej, zdali mohu říci: »Jest to patrně práce jaksi společná«; B. přisvědčil. Z toho jde, že ani uvozovky, jež B. na str. 988. u slova »společníku« oproti mně užívá, na místě nejsou.

Že B-ova půlka v podstatě jinou jest než půlka Onciulova, nic nemění na výsledku, k němuž i Onciul i B. dospěli, že totiž systém trojdílnosti, za kritického procenta 20—30 jest nejvhodnějším upravením jazykové otázky v zemích dvoujazyčných. A pak praví B. na str. 37. spisu svého: »Klíč, jenž všem ad 1—3 vytčeným požadavkům« (požadavkům B-ovým!) »nejvíce vyhovuje, dá se na základě počtu a národnosti obyvatelstva v celé zemi i jednotlivých okresů mathematicky s přesností takřka naprostou určiti. Výpočty takové, shotovené mathematickou kapacitou, byly mně k upotřebení propůjčeny, za kteroužto vzácnou ochotu tímto dík svůj vzdávám. Pro Moravu jeví výpočty tyto základem sčítání lidu z r. 1890 klíč 29 : 71, t. j. že dvojjazyčnost zde počínati má při 29 proc. a končiti při 71 proc. té neb oné národnosti . . .« a dále na téže stránce: »Dovolím si znázorniti výpočet tento obrazcem geometrickým . . .« (v podstatě takovým, jakého použil jsem já z Onciulových výpočtů), jejž na stránce 39 a 40 vysvětluje a diskutuje, a praví na stránce 40: »Správnost vývodů těchto dokazují též« (!) »připojené statistické tabulky, upravené podobně jako hořejší geometrický obrazec dle systému postupného.« Má-li tudíž správným pokládáno býti uvedené již tvrzení B-ovo: »V tom směru, z něhož R. vytýká mně kardinální chybu, jsem já však výpočtů Onciulových ve svém spisku vůbec nepoužil«, pak buďto neumím čísti aneb přestává diskuse vůbec.*) Z těchto příčin pokládám za to, že výtka »eskamotáže,« kterou B. mně činí, správnou není, nehledě ani k tomu, že v článku svém (na str. 828, v druhé poznámce) pravím: »Používám obou publikací.« —

V odpovědi své cituje B. brožuru moji »O slovu osudném« a hledí dokázati i z domnělého nesouhlasu mých tehdejších názorů s dnešními, že výtky, jež činím jeho spisu, nejsou správny. K tomu podotýkám: Ve spisu »Slovo osudné« (1882—3) potíral dr. Eduard Grégr výrok dra Fr. Riegra, že jest toho potřeba, aby každý vzdělanec náš byl dokonale mocen jazyka německého.**) Proti spisu tomuto napsal jsem, abych

*) Totéž platí o tom, co B. píše v odpovědi své na str. 994: »Na str. 28 pravím: »Měli jsme teď všeobecnou oboujazyčnost bez státního práva, můžeme tedy zcela dobře míti též státní právo bez všeobecné dvoujazyčnosti«. R. ptá se: kde? Odpovídám: na papíře a tak by s tou dvoujazyčností úřednictva i na dále zůstalo.«

**) Výrok ten učinil dr. Rieger v listě svém, jejž ze spisu dra Grégra (str. 4.) v plném znění uvádím: »Ctěnému akademickému spolku a spolku českých právníků »Všehrd« v Praze! — Vážení pánové! Není zajisté mezi námi pochybno, že geografické položení národa našeho, potřeba přátelského obcování s německými

Digitized by Google

ukázal, jak vratké a mělké jsou tam důvody Grégrovy, brožurku: »O »Slovu osudném« dra Eduarda Grégra«, z které B. cituje. Vizme jak.

Na str. 7. uvádím z Grégrova spisu (str. 21) výrok autorův: »Kultura německá setřela s nás z velké části ráz slovanský a odlišila nás od ostatního velkého světa slovanského, čímž jsme se mu stali jaksi cizími, nesympatickými« a pravím: »Čím ráz slovanský a ráz germánský se liší, autor nepraví. V hlavních úkazech života jsou lidé všichni stejni; jiný způsob kroje, bydlišť, jiná konstrukce řeči, jiné báje, jiné písně a t. d. jsou věci vedlejší, letora z velké části výsledek vychování a způsobu života podnebím, půdou, událostmi určeného — věci všude asi stejné hodnoty, pročež« (a teď následuje v hranatých závorkách, co B. cituje) »[zřejmé není, proč by ztráta rázu slovanského všemi možnými prostředky odvrácena býti musela.] Poněvadž ale následkem událostí Slované od Němců celkem dosud menší vzdělaností a surovějším života způsobem se liší, nemožno s autorem litovati, že následkem vlivu německé kultury Čechové od ostatních Slovanů se odlišili.«

Na str. 8. uvádím z Grégrova spisu (str. 38) výrok autorův: »Tisíceletý národ náš byl by ztracen, ztracen vlastní vinou, ztracen slepotou svých vůdců!« a pravím: »[Proč by komu na újmě bylo, kdyby jazyk český poznenáhla vyhynul, autor nepraví, ač lehce se toho domysliti nelze. Jazyku samému ujmou by to býti nemohlo, an citu pro své rozšíření nemá. Absolutní cena každého jazyka záleží předně v jeho vytříbenosti, kterou myšlenky dobře vyjadřovati dovoluje; že by jazyk český v tomto ohledu způsobilejším byl jazyka německého, tvrditi nelze a proto by poněmčením Čechové v tomto ohledu žádné újmy neutrpěli.] Za druhé má každý jazyk absolutní cenu ve zvláštních svých krásách; tu by ztrátou četných krás jazyka českého poněmčení Čechové utrpěli, ale jazyka českého více neznajíce, nevěděli by o ztrátě té. Krásu jazyka cítí vůbec jen, kdo o něm přemýšlí, což o masse lidu tvrditi nelze; více ji cítí, kdo i porovnati jej s jinými jazyky s to jest. Obojích bylo by i v přechodné době u Čechů málo. Kdyby ale i massa lidu krásy jazyka cítila, tak by poněmčení Čechové za krásy jazyka českého obdrželi krásy jazyka německého. Čeština má ku př. libozvučnější konstrukci svými přechodníky, příčestími a volnějším slovosledem; přesnějšímu výrazu těší se němčina svými četnějšími časy, které čeština ne příliš lahodně opisovati musí. Ocenění vlastností těchto a podobných jest věcí individuelní. [Relativní, ale hlavní cena jazyka zakládá se na množství a stavu lidí jej užívajících. Počtem Němci Čechy přečnívají]« (tu v mé brožurce uvedeno, že jest v Evropě Němců asi 59·7 milionů a Čechů i se Slováky asi 6·7 milionů), »[a jakostí Čechům nezadají.]« —

krajany našimi, výhodné pěstování zájmů hmotných vlasti naší, zvláště pak prospěch všestranného vzdělání, k němuž je německá literatura — vedle jiných — zdrojem nad míru bohatým, dovozují toho potřebu, aby každý vzdělanec náš byl dokonale mocen jazyka německého. — Se vší úctou k ctěným spolkům dr. Fr. Lad. Rieger m. p. V Malči, dne 20. července 1882.« — Uvádím zde výrok tento mladší naší generaci s vroucím přáním, aby dle výroku toho se řídila. Silnějšímu-li kdo čeliti chce s úspěchem, dovednějším jeho býti musí. My Čechové musíme ve všech oborech věděti a uměti alespoň to, co Němci, a ve znalosti jazyků zemských je p ř e d č i t i.

Digitized by Google

Na str. 20 uvádím z Grégova spisu (str. 44) výrok autorův: »Ale toto geografické položení bylo totéž již za doby našich praotců, bylo totéž za doby Přemyslovců, za Jiřího Poděbradského a r. 1530, kdy nařízením zemským ustanoveno, že i cizinci v Čechách své pře před soudem zemským jen v jazyku zemském vésti mohou« a pravím (na str. 21): »Poněvadž to, co autor vypravuje, že totiž roku 1530 nařízením zemským ustanoveno bylo, že i cizinci v Čechách své pře před soudem zemským jen v jazyku zemském vésti mohou, teď ve všech zemích obvyklou jest věcí, a poněvadž jinak zřejmé není, k jakému cíli autor toto uvádí, věcí nemožnou býti se nezdá, že autor nynější Němce v Čechách za cizince pokládá. Cizincem jest všude jen ten, kdo státního občanství nenabyl, a [proto také ta půda, kterou Němci v Čechách v držení mají, tak Němcům jako Čechy držána Čechům patří a vlastí je,] patří-li vůbec komu. Že tomu dříve jinak bylo, nevadí, an by jinak potomkům nejstaršího, historicky zjištěného majetníka jakékoliv věci vlastnictví téže nikdy nikým popíráno býti nemohlo.«

Na str. 22 uvádím z Grégrova spisu (str. 44) výrok autorův: »Nás je v zemi víc, a je tedy slušné, aby se menšina řídila dle většiny a ne naopak« a pravím, že tato theorie majority co příčina k dotčenému »brojení« nestačuje, an autor ji zakládá na slušnosti; že však slušné jest vždy jen to, co většina za takové pokládá; idem per idem; že však mnozí za více než neslušné pokládají, dle majority se říditi, a pravím dále: »Majoritou říditi se musí jen ten, kdo z příčin jinde ležících nucen jest setrvati v dotyčném spolčení, kde se hlasuje. — [Že by Němci v Čechách v politickém spojení s ostatními obyvateli Čech zůstati musili, tvrditi nelze; že by rozdělení Čech možným bylo, toho snad důkazem jest i zmíněný odpor strany české, an nemožnou věc žádajícímu málo kdo odporuje.]«

Konečně uvádím (taktéž) na str. 22 z Grégrova spisu (str. 20) výrok autorův: »My ovšem nenahlížíme, proč by úředník usazený v ryze českém okresu, kde se mu po celý rok neudá snad ani jednou jednati se stranou, která neumí česky, musel umět německy;« a pravím: »Poněvadž výrok tento, aby úplným byl, dále zníti musí následovně: Němci ovšem nenahlížejí, proč by úředník usazený v ryze německém okresu, kde se mu po celý rok neudá snad ani jednou jednati se stranou, která neumí německy, musel umět česky — a poněvadž autor, stavu věci v jižním Tyrolsku co příkladu k vyobrazení cíle svého užívaje, stav tento schvaluje, [nelze lehce se domysliti, z jaké asi příčiny Čechové proti rozdělení Čech, v poslední době od Němců žádanému, důsledně tak brojiti mohli;] mezi jinými i »Národní Listy«, jimž autor snad blíže stojí.«

Vzhledem na to, jak v brožurce mé znějí uvedená zde místa, z nichž B. citoval, mám za to, že citované z nich B-ou věty v brožurce samé jiný činí dojem než v odpovědi B-ově na článek můj, a že výtka, kterouž mě B. činí ve svém již zmíněném výroku: »kdo pouštěti se chce do kritiky a dokonce tónem sebevědomým, měl by, když už ignoruje to, co o téže věci — jak jsem na to ve spisku svém upozornil — se strany české bylo již napsáno a navrhováno, aspoň pamětliv byl si toho, co sám o téže věci napsal,« oprávněnou není.

Digitized by Google

A z jakých příčin B. pravě v odpovědi své na str. 997: »Zdá se — a laskavý čtenář zajisté souhlasí v tom se mnou — že R. jen pro zálibu v polemisování vůbec a nikoli z přesvědčení o potřebě »posvítiti na nové evangelium« českému národu prý škodlivé, se do mé skromné úvahy pustil« mně upírá bona fides, jest mně záhadou a sice právě proto, že já se své strany u každého předpokládám bona fides, pokud není opak dokázán. —

To jsou tak asi ty hlavní šlehy ad personam meam v odpovědi B-ově; ostatní pomíjím, věda, že na mnoze jsou to stilistické pomůcky, aby odpověď plynně šla z pera a důrazněji zněla, a pak: »minima non curat praetor.« (Aby totiž rčení tohoto oprávněně bylo užito alespoň mnou.) —

Meritorní vývody své pro názor svůj a proti názoru mému podává B. in nuce ve třech rozhodných, ostře formulovaných otázkách, které (na str. 925) mně klade a které zde uvádím v plném znění.

Otázka první: »Prozatím dovoluji si k němu důležitou a rozhodnou otázku: Přeje si, aby v zemích koruny české utrakvismus potrval na věky? Ne-li, jak může brojiti proti mně, žádám-li, aby pominul již dnes?!« — Na otázku tuto odpovídám: Ano, přeji si, aby v zemích koruny české utrakvismus (při úřadech) potrval na věky. Neboť aby tam panovala jednojazyčnost německá, sobě nepřeju já, a aby tam panovala jednojazyčnost česká, nepřejí sobě Němci, a že by Němci odtud někdy se vystěhovali, nepředpokládám.

Otázka druhá: »Ptám se dále: jak chce bez jazykového roztřídění okresů uspořádati otázku jazykovou ve Slezsku, kdež bylo by čirou zbytečností a nemožností, reklamovati právo polštiny, jakožto »zemského« jazyka, i pro Opavsko? Proč R., jenž cituje domnělé mylné výroky moje, nepozastavil se při tom, co na str. 18 pravím ohledně Slezska? Tohle Opavsko vyvrací argumentaci R-ovu na čisto; neboť co připouští se v jedné zemi, nelze z čl. XIX. zákl. z. st. vylučovati pro zemi druhou.« — Na otázku tuto odpovídám: Pokud v platnosti jest čl. XIX., reklamuji já právo polštiny, jakožto zemského jazyka i pro Opavsko a chci uspořádati otázku jazykovou ve Slezsku bez jazykového roztřídění okresů, pomocí úředníků znalých všech tří řečí zemských, z nichž dvě jsou slovanské a spolu velmi spřízněné*). Jest to věc, kterou lze urovnati penězi (větším platem a počítáním každého roku skutečné služby úřednické vzhledem na pensi za více než jeden rok). Avšak s druhé strany nevidím v čl. XIX. žádné překážky tomu, aby článek tento byl pro země trojjazyčné změněn tak, aby stačila dvoujazyčnost úředníků. Z ničeho však neplyne nutnost, aby to, co vhodné jest pro země dvoujazyčné, v zemích těch nebylo zavedeno proto, že by se totéž v zemích troj-

*) Avšak odporuje skutečnosti a jest báchorkou, pak-li někdo tvrdí, že Čech a Polák aneb Slované vůbec sobě rozumějí, užívá-li každý jazyka svého. Pokus, jejž jsem ve příčině této učinil za studií svých na universitě vídeňské s Bulhary, Čechy, Poláky, Rusíny, Slovinci a Srby měl výsledek naprosto negativní a když asi před rokem báchorka ta zase jednou ve společnosti s nadšením byla vypravována, tázal jsem se jednoho z přítomných, poslance říšského z Moravy, co že z toho rozumí, když po polsku dím: Dzisiaj bardzo zimno, odpověděl. »Jen poslednímu slovu!« Ani tištěným textům spisovným na vzájem nerozumíme.

Digitized by Google

jazyčných nedalo provésti snadně, a aby v zemích dvoujazyčných zavedeno bylo (trojdílností) jen to, co i v zemích trojjazyčných snadným by bylo.

Otázka třetí: »Ptám se konečně: Jak lze při utrakvismu zachovati rovnoprávnost jazykovou v úřadování vnitřním a nejvnitřnějším? Tak bylo by ku př. copařstvím, hlavy a závěry protokolů, obsahující vyjádření různojazyčných stran, uváděti všemi zemskými jazyky. Což jest absolutně spravedlivým, řídí-li se to žalobou neb řečí žalovaného? Dále jak v jednání, zavedeném bez žalobce a bez žalovaného »z moci úřední?« Též pro knihy pozemkové, rejstřík firem, registraturu, administrativu atd. musí býti nějaké vodítko.« — Na otázku tuto odpovídám: »Při utrakvismu lze rovnoprávnost jazykovou zachovati i v jednání vnitřním i v jednání nejvnitřnějším, v hlavách i v závěrech protokolů, obsahujících vyjádření různojazyčných stran (bez copařství!) užíváním všech zemských, stranami užitých řečí, tak asi jako se to děje na sněmě království Českého; v jednání, zavedeném bez žalobce a bez žalovaného z moci úřední, užíváním řečí neb řeči, kterých aneb které dle pravděpodobnosti užívají ti, o něž se jedná; v knihách pozemkových, v rejstříku firem a v registratuře užíváním řeči užité v dotyčném podání a aktu a užíváním smíšené abecedy; v administrativě užíváním mateřské řeči toho, o něhož se při dotyčném řízení jedná, a když jedná se o někoho, jehož mateřská řeč není řečí zemskou, a když jedná se o věc a ne o osobu, užíváním mateřské řeči toho, kdo dotyčné řízení zavádí. Má-li tedy (abych užil dobrého příkladu B-ova na str. 25 jeho spisu) »ku př. přednosta soudu podati zprávu, že potřebuje nová kamna« (B. táže se: »Ke které národnosti patří kamna?«), podá ji Němec řečí německou, Čech řečí českou, Rumun řečí českou nebo německou. —

Co kromě již uvedeného B. v odpovědi své uvádí pro správnost názoru svého, to pozůstává — jak při důkladnosti spisu B-ova jinak ani nelze — na mnoze z citátů ze spisu jeho a v odvolávání se na spis ten; ponechávám to, ač jest v tom krásných rčení, bez poznámek. Ať účinkují na čtenáře vývody ty s plnou váhou, kterou B. jim připisuje; já se své strany nemám té obavy, že by se následkem toho někomu zdáti mohlo, že vývody ty uznávám správnými.

Co konečně B. v odpovědi své uvádí proti správnosti názoru mého, to z velké části shrnuto ve stati, počínající (na str. 988) slovy: »Ačkoli se mne, an jsem ve spisku svém kvantitu jazykového nucení . . .« a končící (na str. 992) větou: »Tak i R. chtěl dokázati příliš mnoho, a proto nedokázal praničeho.« Ačkoli bych sobě samému byl povinen, uvésti zde vývody stati této přes to, že zaujímají téměř pět stránek, v plném znění již proto, aby vidno bylo, jak daleko lze slovy odchýliti se bona fide od skutečnosti, nebudu ani tyto vývody probírati jednotlivě (jsouť certi denique fines i v replikách); avšak prosím čtenáře, jež věc zajímá, aby přečetli si stať tu teď ještě jednou.*) Zde chci pouze charakterisovati vývody stati té jakožto celek následující poznámkou.

*) Čtenáře v počtech sběhlejší upozorňuji na to, jak jednoduchým způsobem proveden tam (na str. 991.) pomocí veličin m, n a x důkaz, že hodnota zlomku $\frac{b}{a}$ článku mého rovná se jedničce.

Digitized by Google

Vytknuv mně právem, že připomínaje styků obecenstva s poštou, s telegrafem, s poštovní spořitelnou, železnicemi, s okresním hejtmanstvím, s úřadem berním, úrazovou pojišťovnou, s policií, s gruntovní knihou, sirotčí kasou, s úřady nadporučnickými, s trestním soudem atd., přehlédnul jsem malou loterii — bagatelisuje B. styky tyto v nic poštovními schránkami, podáváním rekomandovaných dopisův a vplácením a přijímáním peněz »takřka beze slova«, tvrzením, že pomůže si zde i hluchoněmý, umí-li jen počítati a rozeznávati poštovní známky, že při železnicích na vydávání jízdních lístků stačí po případě pouhý automat, že mohou lidé celý svět sjezditi, ač znají pouze jediný jazyk, že berní úřad v německém okresu přijme peníze i na české oslovení, že »podobně snadno a bez valných obtíží odbude se i ostatní nesporný styk jednotlivců s úřady« — (kdyby totiž jednalo se o ně jen v B-ově odpovědi!), že běžná jsou i Čechům slova rekomando podobně jako jiné v poštovnictví užívané terminy: franko, expres, poste restante atd.*) — Jestliže k vyvrácení názoru mého zapotřebí jest tvrditi a za správné pokládati to, co B. v dotčené stati praví, pak i bez důkazu počtářského nade vši pochybnost jistou jest správnost názoru mého.

Já mám za to, že žádoucno jest národu českému v první řadě, aby upravena byla otázka jazyková při úřadech státních v Čechách a na Moravě (všeobecnou dvoujazyčností úředníků) tak, aby každý Čech ku všem úřadům v zemi s tím sebevědomím jíti mohl, jako dosud každý Němec; aby každý Čech — jako dosud každý Němec — věděl, že žádný z úředníků oprávněn není, jazyku jeho nerozuměti; aby každý Čech — jako dosud každý Němec — věděl, že každý úředník povinen jest, s ním v jazyku jeho jednati, přímo bez tlumočníka;**) aby každý Čech — jak dosud každý Němec — u všech úřadů již z nápisů zvěděti mohl, kam mu jest se obrátiti; aby — jako dosud žádný Němec — žádný Čech, ubíraje se z jednoho okresu do druhého, nemusel před hranicí sousedícího okresu se dotazovati, zdali tam k úředníkům smí mluviti jazykem svým; aby každý Čech věděl, že nikoli ze zákona v okresích německých vydán jest ve psí;***) aby žádný Čech úředník — jako dosud žádný úředník Němec — nemusel v žádném úřadě pokládati se za popelku a za psance; aby každý Čech úředník —

*) S ukrutným přímo sebezapřením spojeno jest, nerozepisovati se zde o tom, jak lehce by bylo lze i tuto — dle B-y tak nepatrnou — nevolnost jazykovou, kterou by za systému trojdílnosti stíženy byly 25—31 procentové minority naše v okresích německých, ještě zmenšiti a učiniti pranepatrnou, kdyby minority tyto podle nějakého, vládou na způsob vlajkového slovníku pro ně sestaveného oficielního seznamu potřebných slov a průpovědí naučily se mrkati každým okem zvlášť.

**) O kapitole tlumočníků se zde rozepisovati nebudu; prozatím pokládám za to, že každý, kdož o věci důkladněji přemýšlí, vzhledem k ohromné spoustě styků obyvatelstva s úřady nemůže neviděti absurdity věci té.

***) To týká se zvláště našich minorit tam, kde nadvládu mají Němci; s jedné strany žádáme od nich, aby se držely, a pravíme jim, že v celé zemi naše vlast, a s druhé strany uzákoněním systému trojdílnosti chceme učiniti, aby tam byli cizinci a heloty ze zákona. Příležitostným nadšením nepřipisuji vlivu velkého ani »dnes po imposantních slavnostech Palackého« (i na Valašsku — jak při čtení korektury dodávám); mohou jej snad míti — avšak to vím, že denní pokořování neúprosně usmrcuje sebevědomí jako hlad tělo.

Digitized by Google

jako dosud každý úředník Němec — v úřadě při stycích svých osobních a v záležitostech osobních směl a mohl užívati jazyka svého; — aby Čech v životě veřejném mohl v celé zemi roven býti Němci.

S druhé strany mám pak za to, že národu českému pranic nezáleží na tom, že ten který Čech, jemuž před úřady co činiti jest s odpůrcem Němcem, nucen jest, když nestačí sprostředkovací činnost oboujazyčného úředníka, opatřiti si na svůj vrub tlumočníka (advokáta),*) a že ten který Čech, jemuž pošta dodává rekomandovaný list s adresou německou, musí (jak B. na str. 988. praví) »podepsati stvrzenku« (dvoujazyčný tiskopis vyplněný čísly a jmény) »v řeči jemu cizí.« Není totiž národu českému pranic do toho, jaké obtíže jednotlivci Čechu vzcházejí pouze a jedině následkem okolnosti té, že ti, s nimiž má hospodářské a společenské styky, vedoucí po případě též ku sporům před úřady, nejsou příslušníky národa českého a neužívají při stycích svých s dotyčným Čechem jazyka českého..

A proto jsem faktum to, že B. a Onciul v úvahách svých ohled béřou jen na styky obecenstva s úřady ve věcech sporných mezi různojazyčnými, nazval kardinální chybou úvah těch.**)

Trvám, že učinil jsem a činím tak právem. A jelikož ve spisu B-ově vše tak jest podáváno čtenáři, jakoby věc jinak se míti ani nemohla, bylo zapotřebí, důkladněji posvítiti na nové toto učení bludné. —

(Na konec poznámku k diskusím vůbec. Dvakrát dvě jsou čtyry, i když to pravíme šeptem, důraz tu sice nevadí, není ho však třeba; a dvakrát tři není sedm, ani když to tvrdíme s důrazem sebe větším.)

Ve Vídni, dne 5. srpna 1898.

Karel Rohan.

Extense individua jako princip soustavy světové.

Přednáška Theodora Nováka ve Filosofické Jednotě 21. května 1898.

V době nynější jeví se skoro všeobecně antagonism mezi zástupci přírodních věd a filosofie: přírodopisci vytýkají filosofům přílišnou apriornost myšlení, odvážné spekulace na základě pouhých hypothes, filosofové jim naopak jednostranné specialisování, nekritický sensualism a materialism. Tuším, že hlavní příčinou těchto sporů jest neznalost protivníkova oboru myšlení. Tak na př. přírodní filosofie Hegelova a Okenova diskreditovala v očích přírodopisců filosofii, že se k ní chovají naprosto odmítavě, a všecko filosofické bádání o přírodě, jehož nestudují, identifikují s Hegelianismem a p. Naopak energetika, před 50 lety Robertem Mayerem konstituovaná, zcela zůstala, pokud je mi povědomo,

*) Při věcech malého dosahu (při bagatelkách) toho téměř nikdy není třeba a při věcech dosahu většího béře sobě — z jiných příčin — téměř každý na pomoc advokáta i tehdy, když odpůrce téhož s ním jest jazyka.

**) Na str. 990 praví B.: »A proto nikoli nedopatřením, nýbrž zúmyslně pustili jsme s Onciulem tyto nesporné styky jednotlivců s úřady stranou a drželi se jediné těch styků, kolem kterých se jazykový spor točí, totiž věcí sporných před soudy a úřady politickými«

Digitized by Google

od filosofie nepovšímnuta, a proto až do doby nejnovější byla spracována a pojímána naprosto materialisticky. Od nauky této, jejíž nejnovější stanovisko, Ostwaldem hájené, jest naprosto antimaterialistické, a jejíž základy jindy míním vyložiti, vycházím, a mám za to, že její důsledné užití i v psychologii, sociologii a filosofii vede k cenným výsledkům.

Základní rysy energetiky jsou asi tyto: Podkladem každé soustavy theoreticko-přírodovědecké jest stanovení neproměnné veličiny. Posud byly takové dvě: hmota, representovaná různorodými atomy, neproměnnými, a pak energie, často, zvláště pak v dřívější době silou (méně přesně) nazývaná. Energie tato jest buď činnost, změna, která se na předmětech, jeví — energie aktualní, neb možnost takové změny, jež v předmětě jest skryta — energie potencialní. Změnou energie potencialní v aktualní se práce produkuje, vyvinuje — na př. při spádu vody s vyšší polohy na mlýnské kolo, při změně opačné se práce spotřebuje — na př. při čerpání vody v pumpě do výšky. Souhrn obou energií jest nezměnný. Analogicky jako při energii mechanické vyskytují se přechody obou stavů energie i u ostatních: tepelné, chemické, světelné, elektrické energie. Jak kvalitativně různé energie jedna v druhou přecházejí, lze výborně pozorovati na dynamoelektrickém stroji: motor jeho jest zpravidla parní stroj, v němž spalováním, dějem to chemickým, vzniká teplo, které se převádí v pohyb; pohyb tento se mění na vlastním dynamoelektrickém stroji, jehož hlavní částí je otáčející se prsten neb válec kovový s cívkami drátu indukčního, v elektrický proud, a ten opět může ve vzdálených přístrojích využit býti buď mechanicky neb k osvětlování neb ku chemickým akcím.

Proto prohlašovány energie všechny za mechanické. Naproti tomu tvrdí Ostwald: všecko, co pozorujeme na hmotě, jest energie: když si odmyslíme její tíži, optické, chemické, elektrické vlastnosti, zbude jen prostor, a ten sám jest jen výrazem pro energii polohy. Ostwald prohlašuje za nesprávné, všecky energie identifikovati s mechanickou a pro všechny obory fysiky stanoví na základě své theorie základní pojmy ve formě mnohem jednodušší než dosud se stalo. Tím, že hmota prohlášena za výsledek působení energií, nikoli za základ všeho bytí, odstraněna propast mezi »hmotným«, přírodním v užším smyslu, a psychickým, která byla vždy přední vadou materialismu, a umožněn jednotný názor na veškeré děje světové, vycházející od věd přírodních.

V Anglii, klasické zemi přírodních věd, provedeno ve znamenitém stupni sjednocení přírodovědeckých poznatků s filosofií Spencerem, s hlediska více kolektivistického. Závada, již jsem právě vytkl v souhlasném poměru věd přírodních a filosofie, je moment subjektivní, příčina hlavně osobních sporů; leč i po odstranění jejím, k čemuž stačí pouhá dobrá vůle a širší podklad všeobecného vzdělání, zbude ještě veliká mezera mezi obory, veliký skok mezi methodami obou kategorií, jehož původem jest veliká neúplnost vědy sprostředkující, psychofysiky. A právě zde jest nucena každá theorie, jež chce vysvětliti celou soustavu světovou, učiniti veliký skok, spojení tělesného s duševním jest v ní problémem nejchoulostivějším.

Že jednotného názoru světového jest nám třeba, vysvítá zcela em-

Digitized by Google

piricky z ohromné řady pokusů podniknutých o něj v nejrůznějších dobách, často v diametrálních směrech. První důvod, jejž uvádím ve prospěch názoru o jednom principu ve všech oborech poznání, je vlastně jen methodický, v přírodních vědách téměř pravidlem se vyskytující: Každé faktum, každý poměr hledíme předně vyložiti co nejjednodušeji, teprve když se ukáže nesprávnost, nepřijatelnost našeho výkladu, upravujeme jej (není-li nutno ho naprosto zavrhnouti) ve formu složitější. Větší jasnost jednoduchého výkladu má i tu přednost, je-li chybný, že snáze dají se vady jeho přehlédnouti než při mnohonásobné konstrukci vysvětlovací, rovněž mylné. Positivní přímý důvod pro jednotný princip věd přírodních i psychických jest tento: Všecko naše vědění záleží naprosto ve stavech naší duše, na pochodech velmi složitých, které se v ní dějí; s druhé strany až na nevelkou přímou vědomost o svém nitru, která ostatně až dosti pozdě, na základě methody a znalostí odjinud vzatých, byla vědecky zkoumána, nabýváme všech svých znalostí na základě pocitů smyslových, tedy prostřednictvím svého těla. I jest dle první věty celý svět jen obsahem naší duše, s druhého stanoviska jsou znalosti psychické sprostředkovány naším tělem, a tedy ve způsobě poznání není podstatného rozdílu mezi věděním přírodopisným a psychickým. Nad to třeba uvážiti, že se nám děje hmotné (tak řečené) a psychické nejeví jako dvě řady úkazů naprosto od sebe oddělené, nýbrž střídavě jsou jedny příčinou a následkem druhých.

Základní princip vzat jest z empirie věd přírodních; po přednosti v různých odděleních fysiky byl samostatně, v každém jinak, formulován, ale také pojímání života ústrojného, děje-li se s hlediska širšího, více méně má jej za obsah. Leč i moderní, individualistická sociologie a ethika jej přijímají ve svoje systemy jako základní pojem. Princip ten formuluji takto: Každé individuum, i nejjednodušeji pojaté, má vlastnost, že se neobmezeně vším způsobem rozšiřuje. Tato extense není mi nějakou zvláštní mohutností, nýbrž vlastností nutně příslušnou pojmu energie, kterou energetika jako základní prvek všeho jsoucího přijímá. Energie jest ovšem vlastnost, která ve větší neb menší míře existujíc, nestává se tím jinou, není jedincem, individuem. Každý jednotlivý předmět jest pak pokládati za souhrn energií v určitých k sobě poměrech; jakmile si odmyslíme energie jeho, které se subjektivně vyjádřují nám ve vlastnostech, nezbývá nám ničeho, pražádná podstata »das Ding an sich.« Kdyby existovalo individuum jediné, dálo by se šíření vskutku do nekonečna: ale náš svět in concreto jest (o čemž snad ani nejdůslednější pantheista nepochybuje) soustavou individuí mnohých, jež týmž principem jsou spravována. Proto nutně dojde ke kontaktu individuí; slova kontakt ovšem nelze bráti v doslovném smyslu materielním, neboť jedná se nám jen z části o t. zv. hmotu, a mimo to i v tomto zvláštním případě dostačuje šíření účinků. Aby tato these nezdála se nedůsledností theorie, podotýkám znovu, že energetice je hmota teprve jedním z výsledných zjevů při působení energií, o nic podstatnějším a pro individuum nutnějším než jiné jeho vlastnosti a účinky, a tedy může při jiném sestavení energií v jednotníka naprosto scházeti; ale posud takových individuí neznáme, ana duše samostatně, bez těla žijící

Digitized by Google

jest pomysl nad míru problematický. Ale i to z pozorování bezprostředně vyplývá, že též bez šíření se tak zv. hmoty jeví individua na sebe kausalní vliv, naopak šíření hmoty bez účinků, bez rozšířené činnosti sil je absurdní.

Z pokusu o jednotný názor světový již plyne, že se důsledně přidržujeme determinismu; bez něho by nebylo možno mluviti o zákonech, kausální působnosti, a vycházíme-li z přírodních věd, ani nemůžeme započíti indeterministicky. Důvodů pro determinism ani nepodávám, pokládaje jej za conditio sine qua non vědeckého myšlení soustavného. Dle tohoto deterministického názoru zdálo by se snad, že mathematika užitá dostačí ku přesné konstrukci světa, a obhájcové tohoto mínění poukázati mohou na mocný rozkvět fysiky, hlavně mechaniky a astronomie čistě mechanickou prací; jim odpovídám, že jest se vždy omeziti na určité vztahy zjevů, experimentálně všechny ostatní vymýtiti, aby se mathematická práce osvědčila; že se tak pracuje jen s nejevidentnějšími úkazy, a jakmile několik kategorií fysikálních vlastností pojednou jest probírati, třeba se ohlížeti po jiných cestách, hlavně objektivně pozorovati. Mathematika, věda pouhé kvantity, buď (čistě theoretická) abstrahuje ode vší jakosti, neb (užita jsouc) může za předmět míti jen jediné kvale. Jestliže tedy již ve fysice nelze jen a jen počítati, tím méně v chemii, biologii, vědách psychických, kde nedovedeme o každé jednotlivé skupině vlastností samostatně jednati, ba často ani takových kategorií spořádati jsme nedokázali. Nikdy nesmíme zapomenouti, že nejen zjevy stejné kvality, při nichž mathematiky často s prospěchem užijeme, na sebe působí, nýbrž i fakta kvalitativně různá, jež sčítati, odčítati, násobiti, děliti, mocniti, logarithmovati, differencovati spolu bylo by čirým nesmyslem. — Při názoru deterministickém jest základní vlastnost individua, extense jeho, spolu s mnohostí individuí, empiricky to naprosto jistým faktem, příčinou existence společnosti (v nejširším smyslu); jakmile se však ptáme po vlastnostech jejích, ihned třeba nám dbáti kvalitativní různosti individuí ji skládajících.

To, co o principu individuelní extense právě bylo promluveno, jest dosud zcela abstraktní, i bude nutno, v jednotlivých vědách probrati jej konkretně. Za tou příčinou si vytkneme pořádek věd, jimiž zabývati se nám jest. Třídím vědy vůbec na 1. fysické či přírodní; 2. psychické neboli duchovní, které obojí jednají o zjevech existujících v celku, tedy i o individuích; nejjednodušší pojmy, které ani jedné, ani druhé kategorii nenáležejí, ale oběma jsou potřebny, spracovává třetí skupina věd, mathematika a logika. To jsou vědy čistě formální, v nichž o individuu se vůbec nejedná.

Pro vědy přírodní jest jednotníkem nejjednodušším atom. (Přesné pojímání terminů atom a molekula trvá ve vědě jen asi půl století: molekula jest nejmenší část, kterou by bylo možno obdržeti z hmoty idealně dokonalým dělením mechanickým, takových se předpokládá v prášku mikroskopicky sotva viditelném několik set tisíc; molekula má tytéž chemické vlastnosti, tutéž poměrnou váhu, jako těleso, jehož je částí; kdybychom na molekulu chemicky působili, rozložíme ji na části naprosto již nedělitelné, atomy, jež mohou býti vlastností různých. Leč i molekuly

Digitized by Google

t. zv. prvků, hmot chemicky jednoduchých, jsou, jak i níže upozorněno, víceatomové.) Atom ovšem má různé již vlastnosti, a dle toho jest již několik různých energií v něm sloučeno; později se přesvědčíme, že takové slučování je základem vyšší individualisace. Prvotní stadium dohledné části světa, o němž přírodovědecká kosmogonie mluví, jest úplná rozpoutanost atomů: dle nejběžnější theorie povstal svět, lépe řečeno naše soustava sluneční a nejspíše i hvězdná zhušťováním. Při největší možné rozptýlenosti atomů síla chemická, jen do vzdálenosti malé značně působící, nevytvořila ještě molekul; ale působnost této energie, tedy zvláštní druh individuelní extense, větší vzdáleností proto zamezena nebyla. I nastane proto záhy (za příčinou množství atomů) kontakt, energie nemohouce se šířiti extensivně, spotřebují se při vytvořování nové formy, v níž jsou latentně uloženy: tak vzniká nové individuum složitější, vyšší molekula. Teprve při tomto aktu můžeme přesně mluviti o chemismu, před tím nebylo lze určitě energii pojmenovati; při tom se jasně objeví i energie jiné, na př. teplo. To jest základní, těžko pochopitelný akt vzniku světového; ku objasnění chci uvésti analogii z fysikalní empirie: setkají-li se dvě tělesa proti sobě vržená, pozbudou své rychlosti (= energie pohybové) po případě úplně, za to však splynou v těleso nové, hutnější, za vývoje tepla. Přímé slučování se atomů v molekuly se za nynějších, obyčejných poměrů neděje, neboť již prvky, s nimiž chemické experimenty provádíme, skládají se z molekul víceatomových, a tedy přesně chemická akce je změna sloučeniny ve sloučeninu (tak na př. při spálení vodíku děje se akce chemická $2\ H_2 + O_2 = 2\ H_2\ O$ a nikoli $2\ H + O = H_2\ O$); slučují se dvě dvouatomové molekuly vodíka s jednou dvojatomovou molekulou kyslíka na 2 molekuly vody. Přes to u některých prvků se předpokládají molekuly 1 atomové, rtuť (Hg) a plyny in statu nascenti (ve zrodu), kde neobyčejnou působnost jeví, snad také sestávají z jednotlivých atomů. Mezi atomy v molekulách nesmíme si představovati něco ještě jiného, nejsou spolu slepeny etherem, jak staré theorie chtěly: pojem etheru je zbytečný, činí spojení dvakrát složitějším, místo přímého nepřímým, není o nic pochopitelnější souvislost atomu s dílem etheru než s atomem jiným a nad to fysikalně dokázáno (Kelvinem), že vedle našich pojmů všeobecných existovati nemůže.*) V základním zjevu sloučení právě vylíčeném objevily se též oba principy fysikální; odpudivost, jež jest právě extense, a odrazem z ní vznikající přitažlivost; přeměna jedné ve druhou se před našima očima v nesčíslných případech opakuje, i bylo by zbytečno jiný příklad, než svrchu uvedený, podávati. Tyto principy nejsou ale síly, lépe řečeno energie, nýbrž výsledky jich působení. Přecházení odpudivosti ve přítažlivosti, jich vzájemné se doplňování, sporné postavení jeví se stále i v ostatních oborech věd přírodních; i shledáme se s ním pod názvy antipathie a sympathie v psychologii, individuality a kolektivismu v sociologii; jsou to hlavní formy světové a jich poměr a původ právě vysvětluje princip individuelní extense. Ještě jeden zjev velmi pro další vývody poučný lze spatřiti při vzniku molekul; spojí-li se mnoho

*) I jinde třeba nám přijímati diskontinuitu předmětů na sebe působících: upozorňuji tu na př. na přetržitost soustavy nervové, v nejnovější době pracemi zvl. Ramón y Cayalovými objevenou, jež svými důsledky daleko do psychologie zasahá.

Digitized by Google

atomů v jedinou, nastane utajení velikého množství energie, která pak jest podkladem přerozmanitých nových zjevů. To jest nejlépe pozorovati na ohromně komplikovaných, až tisíciatomových sloučeninách organických, v jichž opětném spojení naskytne se zjev nového druhu energie, snad nejpodivuhodnější vedle myšlení, chtění a cítění vůbec, život.

Molekula jest zákonné spojení několika atomů, individuí nižších: jejich vlastnosti, hlavně ovšem chemismus, trvají, pouze jsou modifikovány, obyčejně ovšem seslabeny, za to se vyskytly vlastnosti nové, t. ř. síly molekulární: rovněž i při dalším vývoji vyšších individuí jejich prvky nepozbývají svých původních energií, ale nabývají mimo to nových druhů energie, tedy individuelní extense se jeví i nabýváním bohatství nových vlastností, t. ř. intensita jest jen druhem extense, jaksi obrácením jejím do vnitra, což jest tím pochopitelnější, an sám svým vznikem nabyl vyšší jedinec značného množství vnitřní energie. Že obě tyto modifikace v sebe přecházejí, vysvítá z výměnného slučování: soudržnost atomová v obou reagujících látkách přejde (zhusta za zjevů thermických a mechanických) v chemickou slučivost, t. j. akci na venek, tato po utvoření nových látek zase v soudržnost atomovou a molekulární. Analogii spatříme opět ve vědách jiných.

Molekuly jeví opět extensi: některé z nich, jež skládají plyny, zůstanou celkem od sebe odloučeny, u jiných působení na zevnějšek (dle qualitativní jich různosti) ne ku vzájemnému spojování, jednak k volnějšímu, v kapalinách, jednak ku těsnějšímu, v tělesech tuhých. I nastává tu předůležité rozrůznění: molekuly méně složité, se stavbou průhlednější, se spojí dle zákonů nám rovněž jasnějších, výjevy mechanické, především gravitace, jsou jen nepatrnou změnou vlastností molekulárních, jen hromadným působením přitažlivosti a odpudivosti molekul je skládajících. A jako příčinou tohoto spojení je nám actio in distans, což jest jen jiné jméno pro extensi individua, tak i actio in distans nově vzniklých předmětů je souhrn všeho, co na nich pozorujeme: právě změny, které na jiných předmětech působí, rozruchy, jež od nich ať bezprostředně, ať prostředně vycházejí, jsou původem našich pocitů, bez této individuelní extense bychom vůbec neměli o světě vědomí. Jakmile se skupily molekuly v dosti malý konglomerát, další hromadění se stává týmž způsobem, i vznikají tu, po přednosti působením gravitace, mezi těmito jednotlivými skupinami veliké celky, a za jeden z nich pokládáme původní tvar soustavy naší sluneční; vznikla-li z částí tak různých, jak vylíčeno, nebyla homogenní, nýbrž směs nad míru různorodá. V prostor ji obklopující jeví její části právě tak extensi, jako do středu, a tu stále větším se kupením molekul vzniknou skupiny značné, základ oběžnic, a odpudivostí, jež o nic sekundárnější není přitažlivosti, ba již v nejjednodušších individuích dokonce za původní bylo prohlásiti, se rozdělí soustava sluneční zřejmě. Na jednotlivých jejích částech vyvíjejí se individua extensivně opět způsobem přitažlivosti: nejjasněji zřejmo je to na krystalech nerostných, jež někdy i před očima našima vznikají: kolem nepatrného jádra usazují se stále nové molekuly, až jedinec minerální nabude značného rozměru, ale přes to nelze ho nazývati mnohonásobnou srostlicí. V massách postupuje takové tvoření krystalové kol několika středisek pojednou, extensivním vývojem

Digitized by Google

mnoha krystalů vedle sebe nastane brzo kontakt, a pokud je další vývoj možný, splynou jedinci bývalí tu v druzu, tu v žílu, tu v celou horninu. Při tom ovšem mohou býti krystaly různorodé, i povstávají horniny t. ř. složité. Jaké nové vlastnosti tímto novým spojováním vznikají, vysvitne poukázáním na rozmanité úkazy optické, elektrické, magnetické, tepelné, jež na sestavení krystalografickém závisejí, jaké ohromné působnosti nabývá spojená a soustředěná individuelní extense, dokazuje nápadně působení slunce, jež svými paprsky na povrchu zemské koule je nejdůležitější příčinou všech jeho změn. Z příkladu posledního vysvítá, že nechci tuto extensi pojímati přímo jako chtění přírody, duši vkládati i do t. zv. anorganické hmoty. Mimo to k ucelení oddílu o neústrojných bytostech poznamenávám, že krystal je tu nejdokonalejším, nejvyšším individuem, horstvo že se jím právě tak nemůže nazvati, jako v jiném oboru na př. fauna jedné krajiny; že vzdušiny a kapaliny jsou individualisovány pouze v molekulách; konečně že tělesa nebeská pokládám též za individua, obrovská sice, ale málo dokonalá; země není výsledkem živých i neživých přírodnin, společností živočišných a lidských, jež na ní bytují, nýbrž substratem jich. A proto také všeobecně nelze považovati individuum větší za dokonalejší.

Změny svrchu vylíčené nestaly se jedna po dokonání druhé, nýbrž větším dílem dosud probíhají; přes to, než nastati mohly výjevy života na naší zemi (neboť ten jediný známe, a je dosti záhadnou hádankou, než abychom si pro větší intresantnost vymýšleli a zkoumali jiný), změny anorganické jí dodaly podoby s nynější dosti analogické. Ať byla plocha zemská zcela jiné tvářnosti, přece nelze si ji jinak mysliti, pokud vědecké výzkumy sahají, než pokrytou na počátku organického tvorstva vodou — snad mnohem více než nyní — s několika ostrovy, s atmosferou snad nad míru hustou a horkou, a to vše aspoň ve zmenšeném měřítku dosud na zemi máme. (Dokončení.)

Adam Mickiewicz.

Z nového díla J. Brandesa »Polen«. (Dokončení.)

Dvě okolnosti k tomu přispěly, že M. se honosí tak zvláštní a vzácnou epickou naivitou, jakou se mu ostatní básníci polští i jiných národů vyrovnati nemohou: jednak zvláštní vztah jeho k epické látce a zvláštní epická látka sama.

Básníkům ostatním nedostává se naivity. Ale jemu, jenž viděl svoji otčinu jen dětskýma očima a nikdy očima dospělého muže a tudíž první dojmy si uchoval v plné síle a nesetřené, jemu dostalo se jako náhradou za to, že nesměl více na rodnou půdu, onoho tak dávno již ztraceného daru epického básníka, naivního citového splynutí s krajem, jeho mravy a poměry, jaké byly za doby jeho dětství. A tak se stalo, že látka, jež se mu naskytla, měla právě všechnu zvláštnost starých látek epických. Život na Litvě kolem r. 1812, to byl svého druhu stav zcela civilisovaný, jenž se však docela vymykal jednotvárné civilisaci světové.

Digitized by Google

Proto zůstalo toto epos szlachty tak docela beze vlivu kultury západoevropské, jako zůstaly ušetřeny kultury lesnické nesmírné pralesy litevské, v nichž se odehrává. Všechno jest tu originelní, od zvláštních venkovských pokrmů se zvláštními jmeny až po pestrý kroj: župan, konduš, konfederatku. Jest tu bohatství zvláštních mravů; dokonce oblékají tu zvláštní šat, když jdou na jedlé houby. A každá zbraň, každý kyj, každá šavle, každá puška má svoji historii. Originálních postav se tu jen hemží; každá druhá osoba, jež vystupuje, jest zvláštností pralesa. Není tu ani komanda, ani discipliny. Poměr mezi vrchností a služebnictvem jest tu ještě jako za středověku, zcela osobní oddanost, ne zřídka i vášnivá. Konečně máme v této šlechtické epopeji podobný poměr mezi šlechtici jako mezi vojevůdci Homerovými. Kvete tu nezkrotná samostatnost i přes zdánlivou podřízenost králi, jako nikde jinde v Evropě. Každý sám se domáhá svého práva ozbrojenou rukou, nikoho nad sebou neuznává, vede válku a svádí bitvy v malém, vysiluje zemi ve vzájemných půtkách, až příchod Rusů nepřátele usmiřuje a vtržení Napoleona do Polska rozněcuje zápal vlastenectví. Ale tato šlechtická anarchie, jež se ve skutečném životě stala tak osudnou pro trvání Polsky, poskytla jako náhradou tak výbornou epickou látku, že epos, jakému není rovno, z těchže okolností vzniklo, které byly příčinou pádu státu polského. Mickiewicz kreslí s láskou a humorem tento zástup don Quixotů, rozevírá perspektivy do minulosti i budoucnosti, jež odhalovaly slavnou minulost jeho národa a jeho úpadek v tehdejší době.

Děj hraje od leta r. 1811 do jara r. 1812. Vybrav si tuto dobu, získal M. svojí nadějíplnou povahou tolik pro svoji báseň, tuto epopeji zlomeného národa, že ji mohl skončiti vzletnou, horující útěchou. Zažil toto národní vzrušení, když jako hoch byl svědkem příchodu francouzských bataillonů do Nowogródku. Psáti počal Pana Tadeusze koncem r. 1832 a praví o něm v listě z prosince, že bude »básní venkova na způsob Hermanna a Dorothee« a že již asi tisíc veršů naškrábal. Když psal, bylo mu jako by se byl ocitl na Litvě. V únoru r. 1834 jest s básní hotov, o níž ostatek se zmiňuje pohrdavě, jako by mu na ní nezáleželo, jako o něčem nepatrném u porovnání s Dziady, na nichž chce dále pracovati a učiniti z nich »práci, která jedině bude hodna čtení.« Ku podivu rozhodlo všeobecné mínění brzy daleko správněji než básník sám. Ani nedovedl pochopiti cenu svého štěstí, že nalezl látku tak novou a přírodu tak primitivní, jejíž poesii mohl vylíčiti tak živou fantasií, a zároveň že našel anarchii tak zvláštní, jen zvyky řízenou, s nespoutanou volností jednotlivců, tak ostrou protivu k policejně zavedené jednotvárnosti v jiných evropských státech. Zladiv svoje vzpomínky, pozorování, sny a naděje ve formu úchvatné melodie, že nebylo možno v žádné řádce hnouti ani slabikou, aby toho nebylo cítiti, vystrojil toto svoje hlavní dílo tak dokonale, že odolá věkům a že se dochová budoucím pokolením polským jako vzácný démant národního dědictví, jehož cena se stala umělým přibroušením nevyslovitelná a jehož tvrdosti nic poškoditi nemůže.

Jest to karakteristické, že současníci Mickiewiczovi si v Panu Tadeuszovi zvláště vážili líčení minulosti. V době bezprostředně následující nejvíce opanoval ze všech prvků polské romantiky ten, jenž od prvopočátku neměl valného významu, totiž starošlechtictví. Po stopách Pana Tadeusze

Digitized by Google

vznikaly starošlechtické epopeje a romány, až Slowacki již uznal na čase ozvati se proti této stále se vracející otravě minulostí. Nyní dovedeme sotva pochopiti, že v Panu Tadeuszovi bylo něco příbuzného s Walterem Scottem, čím tato nepředstižená báseň takovou silou zaujala generaci z r. 1840. Dnes vidíme jasně pravou příčinu, že Mickiewicz, a jen on sám ze tří velikých básníků (Slowackého, Krasinského a M-e) dovedl stvořiti dílo národní a nepomíjející, že totiž on, a jen on, a to pouze jednou se jal líčiti skutečnost bez fantastičnosti a spiritismu a vytvořil historický obraz světa, jenž neležel zpola zastřený za mlhami minulosti, nýbrž jejž sám viděl svýma jasnýma a chytrýma dětskýma očima dříve, než zašel.

Vedlejší název básně jest »Poslední zájezd na Litvě« a zakládá se na starém anarchistickém zvyku, skoncovati právní rozepře mezi dvěma rody šlechtickými tím, že jedna rodina s přívrženci svými houfně přitáhne ke sporné věci a ozbrojenou rukou se jí zmocní. Tak se děje i v básni. Mezi rodinami Soplice a Horeszka jest dávný spor o právo majetku k rozpadávajícímu se zámku. V Soplicově sjede se okolní šlechta, aby spor rozhodla. Tam poznáváme všechny vystupující osoby, hlavní osobu Tadeusze, jeho ujce, soudce Soplicu, jeho odpůrce, poněkud přihlouplého, italsky romantického hraběte Horeszko, ve kterém prý básník vypodobil muže, jenž mu vzal Marylku; krásnou, půvabnou, ne právě již mladou koketu z Petrohradu, Telimenu, mladou Sofii z rodiny Horeszkovy, jež jest v domě sudího na vychování (mladá dívka s několika rysy Maryléinými) a zástup výborně kreslených hostí. Jde se na hon do pralesa, který jest líčen silou nedostižnou. Lovci octnou se v nebezpečí života, ale medvěda skolí Robak, tajemný bernhardinský mnich, jenž při všemožných příležitostech přichází na pomoc a přináší spásu. Spor o medvědí kůži popudí hraběte Horeszko, že si umíní »zájezdem« branou mocí zmocniti se zámku, přisouzeného Soplicovi. Tento triumf oslavuje se pitkou, kterou se všichni tak ochmelí, že přikvapivší ruští vojáci je snadno přemohou a jako zvěř spoutají. Ale proti Rusům jsou všichni Poláci zajedno. Robak zosnuje plán, jak zajaté osvoboditi a Rusy přepadnouti. Dojde k boji, ve kterém sám jest smrtelně zraněn, ale Poláci zvítězí. Vůdcové těchto musí se ovšem spasiti útěkem před dalším pronásledováním, ale prchnou za Němen k vojsku Napoleonovu a brzy vrátí se jako důstojníci s polským vojskem, vedeným Dombrowským, pod jehož praporem sejdou se všichni někdejší odpůrci. Slaví se svatba Tadeaše Soplice ze Sofií Horeszkovou jako symbol smíření nepřátelských rodin a při slavné hostině hraje Jankiel dějiny Polska až do r. 1812 a všechno končí jako v červáncích světlých nadějí.

Hlavní osoba Tadeáš jest milý a smělý mladík, nikterak zajímavější než některý z mladých hrdinů Waltera Scotta, a nemá jiného účelu než býti pojítkem vypravování. Jeho jinošská povaha jest kreslena volně, bez pokrytectví anebo přepínání; není však na něm nic zvláště poutavého. Skutečným hrdinou není on, nýbrž jeho otec Jacek, jenž své jméno i svůj stav zakrývá kutnou mnicha.

Jacek zavraždil kdysi otce Sofiina, magnata Horeszka, právě když tento bránil svůj zámek proti Rusům. Tento velmož totiž odmrštil svého času Jacka jako ženicha, podobně asi jako odmrštil Mickievicze

Digitized by Google

hrabě Ankwicz, jenž tu slouží za model. Jacek nespatří již více dcery Evy (i jméno jest ponecháno), jež jest donucena k manželství, ve kterém porodí Sofii. Jacek se později ožení bez lásky, ze kterého spojení narodí se mu syn Tadeáš, činí jako mnich bernhardinský pokání za vraždu spáchanou na Horeszkovi, dá Sofii vychovati a bdí nad ní a svým synem jako prozřetelnost. Pro zavraždění Horeszka stal se podezřelým z toho, že byl jen nástrojem Rusů, ve skutečnosti však byl jedním z mužů, jež vyslala francouzská vláda, aby připravovali velké polské povstání. Když ve vítězném boji s Rusy padne, zatknou na jeho hrob kříž čestné legie. —

V ústřední osobnosti Jackově jest zpříma viděti, jak nová poesie Mickiewiczova vyrůstá ze starší. Jako vrah, jenž zabijí z uražené hrdosti, jako kajícný mnich, jenž odříkáním celého života se kaje za nezkrocenou prchlivost jediného okamžiku, připomíná staré Byronovy hrdiny a jest svojí bytostí úzce zpřízněn se všemi romantickými vášnivými hrdiny M-ovými. V jistém smyslu jest věrným obrazem osobních zkušeností a dojmů básníkových, jako v Dziadách Gustav a Konrád. Ale z tohoto lyrickoromantického duševního života vyráží všechna epická nádhera jako dub ze žaludu. Osud jednotlivce nadobro se ztrácí v osudu celého národa, jehož neřesti a ctnosti se čtenáři předvádějí a jej seznamují s hašteřivostí, stranickou nesnášenlivostí a náchylností k občanské válce, ale také s nadšenou odhodlaností, pohotovou, jakmile dech Evropy zavane, zvednouti se do posledního muže pro uskutečnění svého ideálu. Slepé zášti z předešlých básní M-ých tu není. Rodilý Polák, Plut, přichází jako přeběhlík o čest a bez milosti musí s cesty. Naproti tomu jest Rus Rykov hodný a poctivý chlapík, trochu piják, jako sami Poláci, ale nepodplatitelný a dobrosrdečný.

Celkem není tu dokonce líčení jednotlivých osob hlavní věcí. Hlavním thematem jest příroda a jí podmíněný život člověka, jež jsou malovány širokým štětcem. Když M. z vlasti vypovězený, vyvolával své dojmy z dětství o životě národa a lidí v zemi, jež ztrnula v naivní a pestré civilisaci, mimo oblast průmyslu, ale s vlastním rázovitým řemeslem, mimo policejní stát, ale s anarchií zvykem posvěcenou, dovedl rozezvučeti staré lesy litevské, dovedl vylíčiti všechnu tu bujnou a divokou honbu v zemi, napodobiti hlasy zvířat, švitoření ptáků, brumlání medvěda, řvaní bůvola, chór všech lidských hlasů.

Od tichého zašelestění mlází, od dubu k dubu stoupá jeho hlas tak, až sezdá, že má melodie sta rohů ve svém jediném rohu, že má v něm hlasy všech zesnulých pokolení toho kraje. Tyto hlasy ozývají se v básni ve vlnách stále širších, ve stále jasnějším zvuku, jako nejhlubší touhy země v lásce a bolu, naději a hněvu, prudkosti a zpozdilosti, žertu a nadšení, až se zdá, že básníkova hra a jeho zpěv nesou se celým polským nebem. Vidíme-li, jak hluboce zachvacuje ještě dnes tato báseň duši Polákův, vzpomeneme si na to, co se v básni praví o posluchačích na roh hrajícího Wojského, že se jim totiž zdálo, že ještě hraje, když byl již dávno přestal. Tak plně žije ještě Mickiewicz v ohlase, jejž vyvolal.

*

Digitized by Google

Pro polskou poesii byla doba 1820—50 nejbohatší a nejvýznamnější. A v tomto období dávají literatuře určitě ráz tyto tři hlavní prvky: charakter národa, evropská romantika a zcela zvláštní, svého druhu jediná situace politická.

Charakter národa, jak se až do oné doby utvářil, byl zvláště přístupen vlivu romantiky. Byl jarý a šlechetný, nádherymilovný a blouznivý, liboval si v rytířských ctnostech a v náboženském vzletu. Neměl tehdy, jako posud ještě, toho balastu, jejž mají národové germánští ve vrozeném flegmatu a románští ve vrozené logičnosti latinského ducha. Byl příbuzen francouzskému svojí vrtkavostí, ale lišil se od něho vlastním rázem své nezbádatelnosti; neboť Francouz jest nezbádatelný, přiměje-li jej vrozený mu racionalism, aby rozbil historicky dané útvary, Polák naproti tomu tehdy, strhnou-li jej temperament anebo nadšení. Italskému byl příbuzen svojí živostí a obrazivostí, ale lišil se od něho nedostatkem citlivého smyslu pro politiku a nedostatkem záliby v plastice, jež z obyvatelů Italie učinila pode všemi formami náboženskými pohany.

Když zasáhla evropská romantika tento národ, nebylo tomu jako v Německu, kde se vylíhla v nepolitickém maloměšťáctví a splynula s nejasným idealismem, nedostatkem citu pro společné zájmy a štítěním se skutečnosti, zmocnivším se ducha lidí přemýšlivých — ani tomu nebylo jako v Anglii, kde romantika příkře narazila na vrozenou náchylnost národa pro užitečné a praktické a kde splynula se staronordickou zálibou pro nespoutanou samostatnost a se vzdorem svobodného individua i proti vlasti — ani tomu nebylo jako ve Francii a Italii, kde latinský, tedy klasický element, zcela cizí duchu romantiky, nedopustil, aby se zmocnila duchovního jádra národa, a učinil z ní jen zcela krátké, čistě umělecké opojení.

V Polsku, kde národní duch byl již sám sebou velmi nakloněn romantice, učinilo společné národní neštěstí všechny mysli romantice velmi přístupny. Romantika zde tedy neisolovala duše v egoism, jako v Německu, ani nerozpoutala v nevázanou mužnou samostatnost, jako v Anglii, nýbrž spojila je blouznivým citem národní příslušnosti. Nebyla také podmíněna nechutí ke skutečnosti, nýbrž tím, že vlast nebyla již ničím skutečným, že byla něčím, več musilo se věřiti, ale co očima tělesnýma nebylo lze viděti. Konečně byl element latinský sice tu mocnější, než v kterékoli jiné románské zemi, ale přece jen importovaný a nebyl tedy vážnou překážkou.

Romantické blouznění přelévá se tu s mnohem větší prudkostí než jinde přes hráz ohledů, rozlévá se po rozlehlejších oblastech — toho příčina jest v povaze národa, jež není racionelní, nýbrž fantasticko-heroická — a srůstá mnohem pevněji než jinde s tehdejší dobou a tehdejšími poměry — toho příčina jest v národním osudu, jenž opanoval všechno myšlení a okolo něhož se snují všechny sny. Nejzřetelněji poznáme její zvláštní ráz, popatříme-li na země a literatury s podobnou politickou situací. Stejná není sice nikde, ale analogie jsou tu větší, tam menší.

Vezměme na př. flámskou literaturu, jež vzniká v Belgii kolem r. 1830. Po vzoru Waltera Scotta utíká se k velikému historickému románu, aby povznesla národní cit Flamů. Román Hendrika Conscience

Digitized by Google

jest spisem nejhlavnějším, podobným Rzewuského »Soplicovým pamětem.« Celkem jest síla této literatury v čisté lyrice. Ale jest plodem klidného národa, národa bez exaltace. Jest to literatura občanská, jež dlí na zemi, není to vzletná a plamenná poesie jako polská, jež svoji záři hází na celý obzor a v oblacích se ztrácí.

Anebo mysleme si Finsko, Runeberga, jenž má s M-em mnoho podobného. »Fänrik Stals sägner,« ve kterém se jedná o boji o Finsko r. 1810, jest obsahově nejpříbuznější evropské dílo Panu Tadeuszi. Báseň líčí národní povahu finskou, jak se během války jevila, právě jako v Panu Tadeuszi polský národní ráz ve stejném období. V žádné z těcho básní není o národní zášti řeči. Jediný ruský důstojník, jenž vystupuje ve finském básnickém cyklu, Kulnev, vzor ušlechtilého nepřítele, jest velikomyslný a laskavý, jediný ruský důstojník, jenž vystupuje v epopeji polské, Rykov, jest čestný muž, neúplatný, povinnosti dbalý a statečný. U Runeberga není té vyšší národní sebekritiky, jíž vyznačuje se Mickiewicz a vůbec básníci polští. Jeho Finové jsou vždy hrdiny a skoro bez chybičky. Vedle toho znali polští básníci i přese všechnu vroucí lásku ke krajanům zcela jinak ukázati na všechny stinné i světlé stránky zděděné národní povahy. Ovšem že látka, již měli po ruce, vyznamenávala se daleko větším bohatstvím, nebyl tu zamlklý národ jako Finové, jichž řeč nebyla ještě jazykem kulturním, nýbrž národ s přednostmi a stíny tisícileté civilisace.

Zvláštní poměry Polska přesunuly zde nutně platná jinde stanoviska pro klasické a romantické. Čteme-li programovou báseň M-ovu Romantika, v níž praví, že bájesloví lidu více váží než klasický racionalism, jest v tomto horování pro víru v duchy a v této nenávisti ke chladnému rozumu, jenž pozoruje se sklem na očích, jistě něco, co jest společného romantice ve všech zemích, ano dokonce něco nudně romantického. Všude si romantikové v tom libovali převáděti nový rozmach citový ve víru v duchy anebo v lidovou pověru. Všude jest také počínající v literatuře romantika ve svazku s velikou náboženskou reakcí tohoto století proti lhostejnosti století předešlého ke všemu, co zavánělo dogmatem.

Ale dvě okolnosti dávají přece romantice polské zvláštní ráz. Předně, že katolická tendence jakožto oposiční (politicky) neměla toho středověkého rázu feudálního jako jinde. Dále, že oboje protivy: klasicism a romantism, liberalism a konservatism nevyskytly se tu najednou pospolu, jako v jiných zemích. Ve Francii byl na př. romantism hned od počátku nejen proti osvětářství, nýbrž byl i podezříván z legitimnosti. První ody a ballady Viktora Huga byly jak protivoltairianské, tak věrně královské. Největším odpůrcem romantiků byl slavný liberál Armand Carrel, známý vůdce francouzských republikánů. V Polsku byli naproti tomu odpůrci romantiky z pravidla úředníci anebo konservativci z přesvědčení, kdežto naopak romantikové platili právem hned od počátku za oposičníky.

Jakožto nejpřednější básník svého národa v první polovici tohoto století zaujímá M. místo podobné jako Oehlenschläger a Tegnér. Ale nehledě k ostatnímu, v čem se od nich liší, jest mezi M-em a oběma norskými básníky ještě ten rozdíl, že tito, kdykoli vynaložili svůj talent na oslavu svého národa, volili látku z jeho pověstí anebo ze starověku,

Digitized by Google

středověku anebo alespoň ze vzdálenější minulosti, nikdy však nelíčili života, jejž mohli sami pozorovati. Naproti tomu M. - všude, kde dostoupil nejvyšší výše (jako v Panu Tadeuszi a v některých částech Dziadů) líčí život, jejž buď vlastníma očima viděl anebo jenž živou upomínkou prosycoval ještě všechen vzduch vůkol. To jest základem jeho převahy nad celou řadou současných národních básníků; to dává poměrně moderní ráz romantice jeho i několika jiných tehdy žijících básníků. Neznalo se tehdy ještě v Evropě, jak velice básník z pravidla souvisí se svou dobou; příliš tehdy ještě vábily fantasii vzdálené doby anebo cizí země. Většinou byli kresleni lidé tak, jakých není a býti nemůže, lidé, jichž duše byla uměle složena ze sumy vlastností, jež mají jen dnešní lidé, a mechanickým přičleněním vlastností, o nichž básník věděl z knih, že je lidé minulosti míti mohli. Ne že by vycházel z pravé theorie, nýbrž jen svým zdravým instinktem uchyloval se M. ke staré látce anebo do vzdálené doby jen tehdy, když mu zřetele politické usnadňovaly vysloviti to, co měl na srdci, když se základní myšlenka dala zakrýti přestrojením, jako to učinil v Grazyně a Wallenrodu.

Vůbec postřehujeme kolkolem v romantické literatuře Polska rysy tak blízké skutečnosti, že se zdá, jakoby ani z této periody nepocházely. U některých básníků jde pozorování skutečnosti tak daleko, že do rámu svého básnění uvádějí osoby buď ještě žijící anebo teprve nedávno zemřelé. Ale zvláštním rysem polským jest, že spolu s tímto usilováním o skutečnost a budoucnost jeví se u nich všech nepřemožitelná náchylnost k abstrakci, allegorii a víře v duchy. Jsou současně realisty a spiritisty.

Dvě okolnosti společně k tomu působily, aby jejich básnictví se stalo abstraktní a allegorické: nejprve náchylnost k mystice, jež hluboce tkvěla v jejich duši a jež na krátko pousnuvši brzo u všech se probudila, neboť všichni od prvopočátku byli vychováváni katolicky; vedle toho tlak politický a ohled na censuru je měly k tomu, aby své myšlenky jen naznačovali a obrysy kreslených postav co nejvíce stírali. Zvláště dvě veliké, nedávno před tím zemřelé osobnosti, jež v tehdejší době zaujaly fantasii v celé Evropě, vznítily v Polsku nadšení daleko větší, než v kterékoliv jiné zemi: Napoleon a Byron.

Byla doba, kdy kultus napoleonský se rozlil po celé Evropě. Pravá postava Napoleonova byla polozapomenuta; skutečné historické bádání posud ještě nepočalo. Napoleon stal se legendou, jež Henry Beyleho hluboce zaujala, jejímiž knězi se stali, každý svým způsobem, Viktor Hugo, Béranger a J. Heine, a již Thiers rozvinul ve velikou, lidu srozumitelnou epopeji. Ačkoliv ve skutečnosti nebylo Polsko zavázáno Napoleonovi ani nejmenším díkem, přece se k němu upínaly tak veliké naděje, že nyní, když opuštěnost posledních jeho let a jeho dojemná smrt obklopily jeho život světlou září, i na dále vzhlíželi k jeho stínu jako k osvoboditeli a zachraniteli. Za několik let po svém pádu žije v lidové fantasii jako nadlidská a nadpřirozená bytost. Pro romantiky jest bytostí záhadnou. V oněch dnech hleděli na osmnácté století jako na dobu povrchnosti. Napoleon byl zjevem, jenž, jak se zdálo, nedá se vyzkoumati obyčejnou cestou rozumovou. Tento muž vzkřísil na novo schopnost

Digitized by Google

obdivu, jež v minulém století zanikla. Myslilo se, že ho střízliví Angličané proto nenáviděli, že jim byl nepochopitelný. Žádná lidská bytost jej nedovedla poraziti, žádný generál, než jen Excelence generál Mráz a Excelence generál Hlad. Krasinski v předmluvě k Przedswitu počítá od Napoleona novou epochu«. Praví: »Století Caesarovo se vrátilo v době Napoleona. A křesťanský Caesar, jenž prací devatenácti století jest v převaze nad svým předchůdcem a jenž si zcela ujasnil sebe i svůj cíl, k čemu jej božský duch, řídící běh dějin, vyslal, pravil, umíraje na skále svého vyhnanství: »Ode mne bude se počítati začátek nového věku.« Toto slovo jest pravým zjevením o něm i o budoucnosti.« Mickiewicz obdivuje ve své mystické periodě Napoleona jako poloboha. Nebyl to Gal, neměl esprit, žádný vtip, cítil náklonnost k Orientu. »Jako všichni velicí lidé,« pravil M. způsobem upomínajícím na Disraeliho, »cítil Napoleon tajuplnou příchylnost k východu.« Jeho život jest M-ovi důkazem neviditelného a mystického světa. Věřil ve znamení a dle nich se řídil. Vládl bezprostřední intuicí. Proto jest mužem slovanského plemene, neboť slovanský národ jest národem intuice. A proto jest pro M-e zdrojem vší velikosti, jež polský národ tehdejší doby obdivuje. Neustále opakuje M., že Napoleon stvořil Byrona a život a sláva Byronova vzbudily Puškina, takže Napoleon jest nepřímo i jeho tvůrcem.

Poněvadž podle M-ovy definice jest poesie jednáním, jest život Napoleonův nejvyšší poesií. A více. Jeho posláním bylo osvoboditi národy a tím i celý svět. (Předmluva k l'Englise et le Messianisme). A poněvadž jest sv. Helena podobným místem utrpení, jako Golgota, padá záblesk utrpení Kristova i na život a smrt Napoleona.

Podobná náchylnost k nekritickému obdivu, podobná zaujatost pro zjevy oslňující jeví se v poměru těchto slovanských básníků k Byronovi. I tak vyhráněné protivy jako M. a Slowacki jsou za jedno v několikaletém byronismu. Jako Washington nezanechával osobního dojmu, kdežto Napoleon uchvacoval, tak nikdo nedbal Shelleye, ale po Byronovi každý blouznil. Věřilo se zcela vážně, že jest Byron největším lyrikem anglickým. Aby duchovní původ Byrona z Napoleona učinil názornější, napsal M., patrně nic nevěda o Wordsworthovi anebo Coleridgeovi, Keatsovi nebo Shelleyovi: »Považuji za nepochybné, že paprsek, jenž rozžal světlo anglického básníka, vyšel z duše Napoleonovy. Jak bychom si mohli jinak vyložiti existenci tohoto člověka uprostřed úpadku anglické literatury z minulého století? Angličtí vrstevníci Byronovi nedovedli ani přes příklad, jejž jeho genius podal, ani přes jeho mocný obdiv, nic vytvořiti, co by se dalo k němu přirovnati; a po smrti básníka sklesla anglická literatura na stupeň literatury z předešlého století.« Každá věta zde jest bludem. Každý z jmenovaných svrchu básníků několikrát po stránce poetické dostihl výše Byronovy a v mnohém ohledu vynikl i výše. Bez odporu však nikdo z nich tak neoslňoval, jako on; nebyliť oni ani dandyové, ani poseurové v mládí, ani divadelně heroičtí ve věku mužném. I ten, kdo by nižádným způsobem nechtěl zkrátiti Byrona ani o nejmenší část jeho nesmrtelné slávy básnické a jeho nezapomenutelných zásluh o věc svobody, musí míti dojem, že v Polsku, i vzhledem k němu, stejně podléhali falešnému prestiži, jako jeho skutečné velikosti.

Digitized by Google

Společně však mají zásluhu jak Napoleon, tak i Byron, že vytrhli Poláky z jejich relativně národní výlučnosti. Ve stol. 16. stala se polská literatura národní, ale bez obecně lidského rázu, kterým se může státi literatura přístupnou Evropě. V stol. 18. byla universální, ale ve franc. napodobení klasické kultury zanikla bez národního rázu, kterým stává se literatura pro Evropu zajímavou. Nyní byly všecky přehrady strženy. Znovu nastala doba stěhování národů. Hranice materielní nebyly více upevňovány a duchovní hranice byly současně rozšířeny. Poláci bojovali pod Napoleonem v několikerých zemích a armáda Napoleonova vedla Polskem zástupy nejrozmanitějších národů. Tak našli Poláci v Byronově poesii v době, kdy se národové duchovně prostupovali, všeobecnou zoufanlivost a touhu po svobodě a přizpůsobili je své národní povaze a ve stopách Byronových je uvedli do vlasti.

Z velikých básníků, na něž teprve romantická škola v Německu upoutala zraky romantiků všech zemí, nejhlubší dojem zanechali v Polsku Shakespeare a Dante. Zvláště Slowacki přijímá od Shakespeara styl i výraz. Ale fantasie polská vyhledává zvláště tu stránku Shakespearovu, jež se nejnápadněji projevuje v jeho dramatě z nejprvnější doby, v Titu Andronicovi a v nakupených jeho hrůzách. Řídčeji přibírá, jako v Balladyně vliv Shakespearových veseloher.

Ale nejpříznačnější je snad příbuzenství, jež polské básníky oné doby víže k velikému, z vlasti vyobcovanému Vlachovi, mezi jehož básní a jimi leží tolik století. Bylit nešťastni a ze země vyobcováni, jako on, viděli jako on politický pád státu násilím a hledali jako on úlevu ve sudbě a proroctvích Krasinski zvláště podléhá jeho vlivu a skrze něho nepřímo Slowacki. Nejvíce pak jest znáti z Dantea vliv »Pekla«. Jenom zřídka kdy, jako v některých básních Krasinského, zvěstuje nějaká Beatrice znovuzrození světa a šťastný život.

Zvyšuje-li tento zvláštní osud národa citlivost jeho k cizím vlivům, přesunuje, jak jsme viděli, hlediska vzhledem k protivám klasického a romantického, reakce a pokroku. To má proto tak silný vliv na utváření charakteru literatury, ježto především zasahuje charakter spisovatelův. Ti mají mnoho podobností. Všichni jsou původu aristokratického, všichni jsou vychováni v římském katolicismu, všichni jsou vášnivými vlastenci. A zvláště v tom mají společný osud, že všichni od 20 do 30 let opustí svou vlast a nikdy více se domů nevrátí. I ti spisovatelé, již nebyli činni v povstání r. 1830, odešli za hranice, aby mohli svobodněji psáti. Všichni stávají se emigranty a poutníky, působí jako vůdci, nemajíce pevného pojítka se svým národem a nikdy nemajíce jistoty, že jde národ za nimi, a žijí ve stálém a nikdy nesplněném očekávání všeobecného převratu evropské politiky. To všechno dohromady zplodilo politickou romantiku zvláštního druhu, velmi odlišnou od zpátečnické romantiky německé a humanitní francouzské.

Zvláště však upoutává naši pozornost to, jak působí život ve vyhnanství na citovou povahu spisovatelů. Všichni jsou od přirození blouznivci a jako romantikové jsou blouznivci z theorie. Emigrace činí duševní jejich život chorobným, chvatným, bez příčiny neklidným a zvyšuje jeho exaltaci.

Hle, jak se utváří takový cit jako láska. Mickiewicz, jenž dlouho

Digitized by Google

miloval slečnu Evu Ankwiczownu a dokonce nábožensky dal na sebe působiti její dětskou vírou a jejími sny — viděla jej v bílém šatě s beránkem na rukou — opouští náhle Řím, právě ve chvíli, když otec Evin míní dáti po delším zdráhání své svolení k jejich sňatku, a hledí, aby se více s milenkou neshledal, na niž upomínka vyplňuje celé jeho nejslavnější dílo, Pana Tadeusze. Krasinski, jenž až přehnanými výrazy velebí svoji přítelkyni, paní Delfinu Potockou, jako svoji duchovní sestru, svoji musu a p., opouští z poslušnosti k otci jako nedospělec svoji milenku a ožení se, zase k otcovu přání, s jinou. Ale současně píše opuštěné, jejíž postava nejvíce vyniká v jeho básni Przedswitu: »Modli se za mne, aby mne věčná muka lásky k Tobě neuvrhla v peklo. Modli se, abych se jednou mohl u boha v nebi probojovati a s Tebou se shledati.« Slowacki seznamuje se se slečnou Marií Wodzinskou v pensioně pí. Pattegové na Ženevském jezeře. Oba mladí lidé lnou k sobě s vášnivou náklonností a Slowackého něžná a produševnělá báseň »Ve Švýcarsku« jest v literatuře pomníkem těch šťastných chvil této lásky uprostřed krásné přírody. Ale starší dcera pí. Pattegové, jež pro Slowackého hoří a v žárlivosti se trápí a zuří, rozdmychuje sceny, až Slowacki od milenky odejede; i rodina Wodzinských odcestuje. Slowacki přestěhuje se na druhou stranu jezera, napíše proti slč. Pattegové báseň »Prokletá« a vrátí se k ní zase.

Vášně jsou, jak se zdá, prudké, ale charaktery slabé. Básníci tito opouštějí milenky, ne aby se vyhnuli důsledkům své vášně, ne ze strachu, aby se nedali upoutati (jako Goethe), ani ne proto, že přestali milovati nebo že touží po jiné — ale jako by v nich prasklo nějaké péro. Jakožto nomádi anebo emigranti jsou odvislí, nejsou pány svého osudu a jsou příliš exaltováni, aby si učinili praktický plán pro život. Nemají stálého místa, nemají domova. Odtržení od rodné půdy otřásá jejich charakterem, činí je nejistými a stupňuje jejich náchylnost k mystice.

Když se počátkem let 40tých mezi nimi objevil Towianski, polský národní blouznivec, zpola Père Enfantin a zpola Cagliostro, propadá většina jich jeho moci. I ti, již ho nenásledují, stávají se mystiky, alespoň v některé periodě svého života. Umírají mládi, předčasně sestaralí, buď v klášterním podrobení se jako Slowacki, původně tak nezkrotně vzdorný, anebo jako Krasinski v náladě bezměrné tesknoty, již vyslovuje slovy: »Tvůj národ byl předložen jiným národům za potravu k obnovení jejich krve.«

Všichni bez výminky byli naladěni anebo vychováni nábožensky. Očekávali v každé veliké události ať přímé, ať nepřímé uskutečnění nějakého účelu a tedy i v tom, co jim bylo nejbližšího. Chtěli míti ve všem, co zažili, božský plán. Nepochopovali, že mohl býti celý národ zničen a zpřímа vyhlazen z počtu žijících. Pozorovali-li tito římsko-katoličtí věřící lidský život a dějiny, nepochopovali, že se tak mnohé může zdařiti lidem špatným a necitlivým, krutým a bezohledným a že Bůh nezakročil. Mínili, že všechno má utajený a tajemný smysl a že na konec vše se obrátí v dobré. Ti, kdož se domnívali, že tento smysl postřehli, stali se věštci, visionáři, proroky; ti, kdož pochybovali, že by ho mohli postřehnouti, umlkali v zoufalém žalu. Ale kolem tajemného významu velikého ztroskotání jejich státu snuly se všechny jejich myšlenky a sny.

Digitized by Google

V tom spočívá něco hluboce romantického. Duch romantický jest jistým druhem atavismu. Táže se tak, jako se tázával člověk v dávno minulých, pověrčivých časech. Táže se po významu toho, co se děje, kdežto moderní duch se táže po příčině. Tito duchové skoro ani nehledají příčin osudu Polsky, nýbrž tážou se po významu osudu Polsky, s úzkostí, se zdvojenou vášnivostí básnické fantasie a náboženského blouznění, aby pronikli temno, a odpověď jim dávají fantasie, blouznivost a vášeň.

Z pravidla vycházejí z jistých historických tvrzení jakoby ze článků víry: že v minulosti národa jsou tak zvláštní a významné rysy charakterové, jako u žádného jiného národa. Že tyto rysy mají původ v předhistorickém slovanském starověku a budoucnost národa že leží ve věrném zachování těchto primitivních národních institucí (národní sněm a slovanská obec se společným majetkem, ač jsou více ruské než polské). Příčinou národního neštěstí jest, že se národ těmto institucím zpronevěřil. Došlo se jinými slovy, k malé skupině vrozených ideí a principů, jež jak Spasowicz napsal, jsouce od prvopočátku srostlé s národním duchem měly býti jeho p o v o l á n í m. Slavný a učený historik oné doby, Lelewel, jenž o něco jsa starší básnické školy romantické, značný měl vliv na její historický základní názor, formuloval tuto theorii, jež po několik pokolení těšila se v Polsku nezkrácenému panství.

Zdá se, že by byli tito básníci lépe svému národu posloužili, kdyby byli s hlubším pochopením činných v historii sil představili národu příčinu jeho pádu, jakožto samostatného státu; čtenáři jejich byli by hledali prostředky, jak brániti národnímu úpadku a jak pracovati o znovuzřízení státu. Ale ve skutečnosti měla jejich poesie právě svým tajemným a prorockým rázem větší význam pro budoucnost národa, než by byla mohla míti rozumově jasná a třebas i rozumově hluboká poesie. Exaltace jejich, jež ničeho nevysvětlovala, ale byla sama tak vysvětlitelna, roznítila v čtenářích nadšení, jehož v politických poměrech, ve kterých žili, tak velice potřebovali, bez něhož se nemohli obejíti. Ona je posilovala k vytrvalosti, sebedůvěře, skalopevné víře v budoucnost, tvrdošijnému optimismu, jenž jest tím pozoruhodnější, že žádnou jinou zemi nelze považovati za živnější půdu pesimismu. Básníci jako by byli tušili, že o to jde, dáti národu na cestu duchovní potravu a duchovní nápoj, ze kterých by mohl, bude-li třeba, tráviti i několik století. Proto soustředili ve svých spisech všechnu mysl na vlastní národ, zhustili a vtěsnali do svých knih lásku k vlasti, naději, nenávist zrady a bezpráví, víru v konečné vítězství práva, jak nikde jinde nejsou tyto city seskupeny kolem společného střediska. Nebyli tudíž duchy po skutečnosti toužícími, nýbrž věštebnými. Tak nabyla jejich poesie zcela zvláštního náboženského i uměleckého rázu. Idea národnosti, jež se vine všemi jejich spisy, byla pojata jimi s náboženskou vroucností a boj za ni pojímán byl jako povinnost povahy náboženské.

Takto polská poesie romantické periody, jež po vnější stránce podává tak neúplný obraz země a národa, jest v celku pojata jakousi moderní biblí, starým zákonem s knihami soudců a proroků, s patriarchálními líčeními (Pan Tadeusz, Rzewuski), se žalmy (Krasinski), místy s obrazem Judity, boje Makabejců anebo morem stíženého Joba a tu i tam

Digitized by Google

s písní lásky, vzdušnější ale daleko slabší svým zvukem než ve staré Palestyně. Celek může býti sbírkou národního nedělního čtení.

Nejurčitěji bere na se literatura tento ráz od té doby (1830), když polskému národu znovu kyne naděje a on povstane, a zničen padne, když jeho mladá generace jde na Sibiř a jeho básníci za hranice, takže máme tři druhy polské literatury, literaturu deportovaných, emigrantů, a těch, již zůstali doma. Od té doby věc Polsky nejen že neztrácí významu v očích Poláků, nýbrž stává se jim něčím posvátným, jejich země svatou zemí, národ národem mučedníků, národem svobody, jenž trpí za všechno lidstvo.

Romantická literatura nemá však pouze významu pro národ polský. Ač neznalost jazyka, ve kterém jest sepsána, byla Evropě na překážku, že nemohla hlouběji se jí dáti proniknouti, přece oplodnila ducha jiných literatur (vliv Mickiewicze na Puškina, a onoho »Kniha polského poutníka« napodobena Lamenaisem ve »Slovech věřícího«) a překvapuje a rozkoší naplňuje ještě dnes cizince intensitou svého citového života, láskou k ideím a kde dospěje nejvyššího vrcholé, velkolepými obrazy polské přírody, stepí ukrainských, lesů litevských a života v novější a starší době, k čemu toto okolí tvoří přirozený a nepostrádatelný rámec. Tato poesie ukázala cizině na vysoký stupeň energie životní, o jejíž síla již se počalo pochybovati a jíž oceniti nedovedla. Nutno vždy především jiným dokázati, že žijeme; neboť, jak Schiller praví, žijící má právo. Pak třeba přátelům i nepřátelům dokázati, že v nižádném směru nejsme za nimi, že můžeme s nimi se dáti v soutěž, že tedy máme ještě jiné právo než pouze k životu, právo totiž ke kultuře a duševní převaze.

V obou ohledech ukázali romantičtí básníci polští, co třeba Evropě dokázati.

Z básní J. Opolského:

Byl lásky bastion.

Byl lásky bastion, byl pevně uzamčený,
a obnažený athlet fortnýř byl,
zněl z komnat zahřátých smích vyhýčkané ženy,
jenž s ptačím šumem parku závodil.

A číše cinkaly a zavýskání náhlá
v křik bacchanálských švihla nástrojů
a z oken přivřených se po soumraku táhla
ospalá vůně vlažných pokojů.

I mládí moje churavé, v něž cizí přešly hříchy,
šlo v asketické vpjato okovy . . .
Stáh' fortnýř úsměv útrpný a pokyn jeho tichý
je vracel zpět — kde pustly hřbitovy.

Kde pustly hřbitovy . . . . kde archandělé bledí
zemřelých chrání hroby nekřtěňat
a ze smutečních mramorů do knihy soudů hledí . .
. . . Tam mládí mému počaly sny Čistoty se zdát.

Digitized by Google

Milosrdenství.

Dým po nich zbyl a puch nasládlé krve,
má rána hluboká a palčivá;
dřív, nežli odešli, mne potupili prve,
pak vzali štíty své a kyje, kladiva

a do hor zašli, ohně udupali,
na pláště zbrocené se kladli po stráni.
Však dobroditel neznámý kdes vyvolával z dáli:
»Hahó!! Kdo může, ať se zachrání!«

... Pak vlídné mrákoty mi paměť obstoupily.
Všem zvědům plíživým mé stony zatajoval
hrčením stálým chladný potok bílý
a ránu moji palčivou ve vůni trávník choval ....

Duše, dům bláznů.

Sem prapor bílý! Zde jsou lazarety,
ve válkách ducha zranění tu hubnou!
Teď stmívá se a ztraceno je všecko,
co podstoupeno pro ideu chlubnou ...

Stmívá se všade ... Horizont se zúžil ...
Jen jedna malá žije myšlenka
až na dně mozku — inkvisit jak bledý
u zazděného v skálu okénka.

Jen jedna jediná, jež zázračně tak zbyla,
po opadnutí vod jak jeden člověk živý,
jak v sále klenutém, když po koncertu zamkli,
hrob hledá refrén zbylý, zádumčivý ...

A pietoso.

Báseň prosou.

Vraceli jsme se z vinic, divě ožehnuti kolmým sluncem révových pahorků a utřísněni silnou krví mízy, vyroněné nejmladšími úponky. Nebylo mezi námi kmetů ani babic. Jen vyrostlí, vzpurní smělci s tmavými a cukavými svaly a smavé holky, jejichž objetí pálilo jako horká koupel, která do mdloby ztráví a uspí.

Zvětšené šarlatové máky vykřikovaly ze žitnišť a ve vysokém modru jubilovalo díkyčinění pastevců za otevřená prostranství.

Líbali jsme se na šíje a umlouvali vášnivá dostaveníčka do kvetoucích alejí. A pak jsme zpívali píseň dětských pamětí o neukrotné horské bystřině ...

Na malou vzdálenost radostné nás předbíhali mladí psi, trouce svá těla úlisně o trávu a bujným útokem plašili z luk hovořivé rodiny ptáků, kteří se s šumotem rozletovali ...

... Šedlo nebe, když jsme docházeli. Zvonice rybářské vsi končila právě trhané svoje Ave, z jediné chýše bliklo brzké a mrzuté světýlko dýmavého krbu, k němuž se vine třesavý výměnník, a v dálce pozbývala tvaru silhouetta hrobaře, který vyšel s večerem k přípravné práci .....

Digitized by Google

Zápisky Vladimíra Jíry.

S titulem »Agonie léta«. Napsal Karel Žák.

Připsáno Dru. Bertholdu Theinovi. (Pokračování.)

Z dáli lesknou se již skvrny světel rozžehnutých ve stráněckých domcích. Jdeme po mostě vklínovaném mezi poslední výběžky milčínské pahorkatiny nad tiše, zemdleně tekoucím potokem. Červenavé jiskry svítilen jakoby vyskakovaly z jícnu, v němž jsou seřazeny bílé domky v pásmo velkých, křivě narostlých zubů. A ze stráněckého údolí duje vítr píštivě, jako těžký dech rozevřeným hltanem z přejedeného těla, táhne se mlha, jako páry ze supějících nozder uhnaného, uříceného dobytčete.

Černý pás řeky, po níž splývají sotva slyšitelným šplouchánim vory, jakoby napřímený do šikmé polohy, je protkán zlatými kyticemi vyšlehávajících jejich ohňů, s paprsky splétajícími se v okrouhlé ornamenty, s rudými reflexy zabíhajícími ke krajům v podobě uzounkých, dlouhých, vlnících se trojúhelníků. Jako nádherná látka napíná se scenerie ozářené řeky před našimi zraky; pak smršťují se žhavé její ozdoby v jediném její záhybu v planoucí, velkou mihavou, jako v ohňostroji rychle se otáčející arabesku, jež se rozplývá ve štíhlou, mnohoramennou hvězdu a zachvívá se konečně v mlhavé tmě již jen jako útlý záblesk ohně propouštěný mléčným sklem.

Vše zapadá zase do rozesmutňujících, bezútěšných tajin tmy. Stojíme na břehu vzrušeni bolestí z náhlé apathie, jež odevšad na nás zírá, tou lhostejnou utkvělostí všeho kolem nás, tím okamžitým zmrtvěním všeho pohybu, dotud tak smyslně, bujně krásného.

Jsme po dnešní dlouhé chůzi únavou jako opojeni.

Staneme na náhonu obepínajícím protáhlým polokruhem Podlesí. Nad námi krouží zcuchaná klubka ledově šedých mraků. Sychravé vlhko nám rozleptává údy, ožehuje tváře.

Ota setkal se v lese se známým starším spisovatelem z Prahy. (Pamatuji se, že jsem s ním jednou seděl v kavárně. Dovozoval mi tehdy, proč věří, že se společnost bude čím dále, tím více proletarisovati. Mluvil o našich českých poměrech a usuzoval, že inteligent, jenž nemá kapitálu, jenž žije z denního výdělku, zvláště u nás, kde jsou věda, umění a literatura služkami buržoasie, kde celá veřejnost neúnavně křepčí kolem zlatého telete, je nucen cítiti se proletářem. Úkaz, že se znenáhla velká jmění hromadí v několika málo rukou, bude obzvláště u nás velmi kritickým činitelem v utváření se veřejných poměrů. Všeho našeho kulturního snažení zmocní prý se znenáhla ctižádostiví, marniví, pánovití, domýšliví jednotlivci. V zápětí těmto útvarům následovati bude všeobecná znemravnělost: prodejnost, prostituce srdcí a inteligencí, servilnost — zkrátka nadvláda bohaté, dilettující, polovzdělané, ano duševně ubohé chamradi. Již dnes připravují zbohatlí řemeslníci, kupci, podnikatelé tím, že dávají svým dětem vyšší vzdělání se vším snobismem v oborech duševních činností, tím, že vychovávají je zároveň u vědomí superiority své zámožnosti, lidi zdravému našemu dalšímu vývoji vysoce nebezpečné. Následek toho bude, že rozpoltí se naše budoucí vzdělanost ve dva protivné tábory, mezi nimiž bude propast: na jedné straně budou peníze a spro-

Digitized by Google

stota, na druhé vyděděnost a inteligence. Pravý pokrok, poctivá snaha, horoucí láska ku všemu ušlechtilému budou napříště majetkem jen této části národa. A pak prý teprve bude připraveno bojiště pro vyhlazovací boj . . .) Vzpomínám na tento někdejší výklad starého spisovatele, když Ota praví, jak podivně zněla mu dnešní slova muže, o němž kritika ustáleně tvrdí, že je nervósně podrážděný, stařecky rozhořčený, nadobro zakyslý.

Ota jej zastihl, jak zabalen v plaid, zády opřen o kmen břízy, díval se do krajiny, koupající se dnes v rozbujnělých vřídlech, v prudce vytryskujících paprscích slunce.

Vedle něho ležela ve trávě rozevřená kniha a okrájená skýva chleba.

Toho jitra byl po krajině rozlit velký, velebný mír. Cíp nebe, viditelný s výhledů, jejž volil starý spisovatel, zaskvíval se v studené svěží, krystalické modři. Na ostřích pahorků odhalovaly se, odplývaly těkavé mlhy rána. Pruhy lesů a luk háraly v té chvíli co nejostřeji v typických barvách zmírajícího léta.

Když se spisovatel ohlédl, přistoupil k němu Ota, vítal jej ve Stránčicích. Mluvili o krásách hor, o půvabech zdejšího údolí, o tom, jak vzduch je tu jakoby přibroušen; jak ozón prýštící z milčínských lesů čechrá plíce, sladce omamuje smysly.

»A vidíte,« řekl tu Otovi spisovatel, »já umím přece, přese vše, co mne dusí, co mne hryže, já umím žít. Vezmu knihu, některého velkého filosofa — dnes tu mám »Rozpravu o methodě« — doma ženě bochánek chleba do tlumoku, vyjedu si sem, lehnu do trávy, chvíli čtu, pak se zamyslím a dívám se přímo před sebe, beze směru. Jak se mi myšlenky rojí v hlavě, připoutávám svou pozornost současně tam k řece, tam k tomu stromu, tam k návrší. A představuji si, že jsem někde v Alpách nebo u skotských jezírek; daleko, daleko od našich poměrů a že jsem vzdálen starostí. V těch chvílích miluji tolik život, miluji vše šlechetné a srkám jako v doušcích ze své knihy, ať již to je Descartes nebo Locke, Macaulay nebo Buckle. A čím to je, že jsem ještě nezmalomyslněl vzdor tomu, že již přes třicet let jen živořím? Já myslím, že to tak: nikdy jsem v životě nikomu neublížil a nenáviděl jsem jen bezcharakternost a každou malost; nikdy jsem nikoho nesnížil a ty ponížené jsem chtěl k sobě vyvýšiti, ke svému pojetí světa . . .«

»Jsem snad přílišným optimistou,« dodával pak, »a snad příliš domýšlivý svým domnělým lepším přesvědčením — ale kdybych nebyl takovým, to cítím, že bych nemohl býti šťasten, že bych neměl vůbec dosti síly pro budoucno, pro zítřek.«

»A mám tak rád lidi, každého, všecky — i ty, kteří mi v ničem nepřicházejí vstříc, kteří se vůči mně uzavírají, kterým jsem lhostejný, politováníhodný, směšný . . . Nutká mne to, s každým promluviti, vyslechnouti, jak si chudý, venkovský člověk postěžuje . . . Dám se do rozhovoru se stařenou, jež nese z lesa klestí, doprovodím ji kus cesty; pohovořím s lidmi, jež pracují na poli; přidružím se k dětem, jež hrají v písku, k pasáčkům, k vozkovi, jenž kráčí po silnici podle vozu. Zde, kde jsem neznám, kde vidí ve mně jen pocestného, tak trochu ošumělého a tím chudině bližšího starého povídavého člověka, zde se cítím doma . . .

Digitized by Google

Jdu lesem, utrhnu bylinu, přiložím ji ke kytici lesního kvítí, již si odvážím do Prahy, již kladu na pracovní stolek, abych ji měl stále na očích, abych se těšil na nový výlet do přírody ... Jdu lesní houštinou, požívám lesní ovoce a piju z potoka ... Zde čerpám sílu, zde bych ji chtěl vzíti zemi, zde bych chtěl líbati klasy na poli a tisknouti rozhalená prsa do vonící trávy luk ...« Přiznávám se, že jsem v pochybnostech, mám-li vyzvání starcovo považovati za jeho pevný životní systém, za výraz vskutku základního, jednotného, slitého nazírání — nebo za pouhou náladu dneška, této přítomné radostné, luzné, blankytem oblohy, kobaltem lesů, pryskyřičnou žlutí půdy, měděnkou rostlinstva prozářené chvíle přírody — zkrátka za známý úkaz tak zvaného fysiologického determinismu.

Jsem skoro nakloněn uvěřiti tomuto okamžitému převládnutí zevnějších vlivů na rozbolestněnou a tím stupňovaně vnímavou mysl starého, životem těžce týraného muže. Věřím, že pociťuje prudké, křičící hnutí radosti, když jej zbavuje okamžik svobody v přívětivém, neohraničeném prostředí drtivého smutku jeho života.

Věřím, že zalomcovala jím dnes závrať volnosti, že bylo mu dnes, jakoby měl žíly naplněny omlazující injekcí. Ale cítím — a nemohu se tohoto citu zbaviti — že ubohý, starý spisovatel ještě často a vždy, kdykoliv se vrátí z říše stránčické romantiky do chmur každodenní své lopoty, bude udoláván zdlouhavou reakcí ubíjejícího jej, pustého hmotného shonu ...

Ale nezmiňuji se Otovi ani slovem o dojmu, jímž na mne působilo jeho vypravování. Nemohu dnes říci mu ze svého úsudku ničeho. Cítím, že bych si počínal jako ten, kdo by vůči druhému, jenž jásá v nepoznané dosud, náhle pocítěné radosti, v hřejícím blahu, začal vzdychati o vlastních svých úzkostech, jal se želeti svého nezdaru, nepřízně své situace. Cítím tak pronikavě, ačkoliv mi není jasno, vystihuji-li svůj pomysl učiněným porovnáním aspoň přibližně. Ale pravím si, že bych byl, kdybych si pospíšil s poznámkami — jak bývá jindy mezi námi zvykem — nejen nemotorný, ale i bezohledný, nejemnocitný, sprostý, krutý.

Zdá se mi, že Ota projevil tím, že tlumočil prostě jen slova starého spisovatele, o mnoho více, než kdyby byl připojil i jen větu vlastního posudku. Vidím v tom, že uvedl Ota — patrně pokud možno doslovně — vyznání starcovo, mimoděk pietu, obdiv.

I kdyby se Ota s vyznáním starcovým nestotožňoval — a věru nevím, pokud cítí Ota, že starcovými slovy promluvilo snad jeho vlastní, láskou vše zahrnující srdce — musím mlčením ctíti spontanní setkání se, mimovolný vzájemný projev sympathií a úcty — dvou spřízněných hlubokých duší.

* * *

Uhasínající léto rozjásalo se ještě na několik dní v nejsoustředěnějších svých plesech. Den je prosycen světlem tak bílým, jakoby zářilo ze zapáleného magnesiového drátu. V tom slnivě čirém osvětlení súžují se obrysy krajiny, stávají se hranatými, tupě zakrojenými. Kluzké, prolínavé odstíny, plné vlhké plynulosti, jež před několika dny ještě zastíraly

Digitized by Google

kostrbatou složitost koloritu přírody, jež vyluzovaly ladnou její kulatost, jsou teď již spřetrhány.

Krajina má politování hodný vzhled zbytků krásy. Má tvář sličné kdysi ženy, jejíž vrásky, pobledlou pleť plnou žlutin — prozrazující vnitřní chorobu, zvolna pokračující rozvrat tělesného ústrojí, jejíž neuměle nabarvený účes nemilosrdně prozrazuje plné denní světlo.

Na horčicově hnědých polích bělají se postavy schýlených, pracujících žen. Z luk vyrůstají kosmaté, kysele vonící kupy otavy. Vycházíme z lesní mýtiny a lokáme vůni vřesu a jehličí. Je nám, jakobychom pili kořenné, vzácné víno.

Plíce se hrouží s rozkoší do osvěžujících proudů vzduchu. Z horkých lesů vyvírá chladné, šumné vání větru.

Usedáme na verandě hostince.

U řeky hrají si děti. Hlučí, pokřikují, výskají.

Slyším řehtavý, ječivý pláč.

Vidím, že pláče moje přítelkyně, Jindřiška, moje malá krasavice s velkýma šedomodrýma očima, stíněnýma dlouhými, temnými brvami.

Opírá zlatou hlavu o zeď a její tílko se chvěje vzlykem. Teď vřeštivě pláče a mně zvoní ve sluchu rozmilý její lichotivý hlásek, ševelící jako v polibcích, jímž mne jindy oslovuje, žebrajíc o krejcar.

. . . Vzpomínám na svoje rozmluvy s Jindřiškou.

Ptám se:

— Jindřiško, jak jsi stará?

Pohlíží na mne upřeným, jako vyhasínajícím zrakem.

Zachvívám se myšlenkou, že jsem toto oko, tento jeho výraz, již jednou v životě viděl. . . . . To bylo v té chvíli, jež rozhodla o našem životě, jež přinesla nám tolik blaha a pak nekonečná muka hoře, zoufalství. To bylo tenkrát, když moje Anna dívala se ve tvář budoucnosti . . . Když stávala se její předtucha, že bude mou, že nebude míti více síly brániti se, jistotou . . . To bylo v onom okamžiku, kdy stalo se v Annině duši početí naší Míly . . .

. . . . — »Já jsem stará . . . Naše babička je stará,« žvatlá Jindřiška . . . . .

. . . . . Vzpomínka toho podzimního dne, jenž nastal po roce, kdy jsem sevřel poprvé Annu do svého náručí, toho dne, kdy kradl jsem se dlouhou oklikou, polemi, jako zločinec, k Anně — vzpomínka toho dne leží tak hrozně dusivě na mé duši.

Jdu polní cestou. Potkávám starého, slabomyslného pasáka. Běží blátem, napodobuje cval koně a volá: »Já jsem husar, já jsem dragoun!«

Ocitám se poblíže zástupu lidí, pracujících na řípách. Lidé zpívají, vykřikují. Stanu, abych se vyhnul vozu, jejž vytahují z pole na cestu dvěma páry, za ohlušujícího hulákání, práskání bičem. Vůz se zařezává v rozmoklé půdě po nápravy.

Všecko je na poli. Anna bude sama doma . . .

V houfu lidí shrbených při práci, sedících, shýbajících se vidím vysokou postavu dohlížejícího muže. Rozkazuje cosi, rozkládá prudce, netrpělivě rukama.

Digitized by Google

Dívám se na jaré jeho tělo, rozeznávám jemné rysy jeho obličeje. Anna bude sama doma . . . . .

Vklouzl jsem do jejich domu a v jídelně se jí ocitám tváří v tvář. Po poledni se Anně ulevilo; chodila po domě; byla od rána sama, zcela sama . . .

Všecko je na poli . . .

Chci vniknouti vzpomínkou v podrobnosti našeho tehdejšího setkání se. Ale vše je jako v mlhách, vše tak zkaleno v podobnost výjevů, jež jsem kdysi četl v jakémsi vášnivě smutném románě . . .

»Procházela se pokojem, s hořícími tvářemi, němě, jako v žízni horečky, přidržujíc se stolu. Ach! ano, tak to bylo. Vzhledla ke mně, zaplakala a položila mi ramena kolem krku. Vzal jsem její ruce, líbal jsem je. Její ruce byly tak uvadlé, tak bílé . . . Z prstenů, jež na nich jindy světélkovaly, zbyl dnes jen snubní kroužek z vybledlého zlata. — —.— Chtěl jsem, aby její ruce byly něžny jako květy, když mně hladila tváře, čechrala vlasy . . . Chtěl jsem, aby voněly sladkým, opájejícím mne výparem . . . Vložila mou ruku na své srdce. Kolikrát jsem její srdce líbal, chtěje svými rty proniknout ke každému jeho záchvěvu, ke každé vlnce jeho krve . . . .!

— »Jdi!«, řekla, »můžeš . . . «

A jakoby chtěla zamezit moje slova, sevřela mne ještě jednou třesoucími se lokty a šeptala:

— Jdi . . . . . musíš . . . . . A neboj se . . . . . cítím, že bude dobře . . . «

Byla zmužila, jako vždy. Její důvěra mi zdvihala prsa, plnila mi oči slzou hrdosti . . .

V té dětinně dobré, něžné Anně bylo tolik síly, tolik živlu . . . . .

A v ní nalezl jsem teprv zas, po tolika závratích slabostí a zoufalství, celek svého života . . .

. . . Pak nastala násilná rozluka . . . Pak se rozevřela trhlina mého srdce, pak se rozhnisal hnus mého života. Já jsem zformoval duši Anninu, aby byla schopna lásky . . . Já jsem v ní roznítil onen svatý, omamující vůní dýšící oheň . . . A všecku tu lásku, mnou stvořenou lásku, moji lásku — hltal pak z těch žhavých rtů, z toho těla zářícího jako email — ten, jenž se Anny, uděšené, zmámené jako znásilňované dítě, zmocňoval v zákonnitém objetí . . .

. . . Nebyla taková zákonnitost ustavičně opakovaným, všemi instancemi, celou lidskou společností schvalovaným zločinem? Nebyla nejchmurnějším dokladem všeobecně zavládlého, obyčejem ustáleného a zákonem sankcionovaného prostituování.

Ano, rozhodně; jistě že byla. Ale tenkráte, dříve, stále, až do té doby, kdy se narodila Míla.

Ale pak otrlo Annino velké, plačící a zas se smějící, sladké Annino, sladké, drahé moje srdce . . . Zmíralo pro mne zvolna v mateřských citech, vyklíčivších pro malou Mílu. Následovala krátká, bolestná rekonvalescence ve vzpomínkách a pak — pak konečně přišel mír, dlouhý, blahodárný, svatý mír na prsou manželových . . .

Návrat k zákonu, k církvi, ke svědomí . . . První symptomy po-

Digitized by Google

činajícího matrónského věku, slavnostní vstup do kostela, zaujetí dědičného křesla na straně nejvznešenějších, nejzarytějších toryů ve shromáždění obce.

Tak se musilo stát . . . Nebylo jiného možného konce.

Ale ta rána, kterou mne Anna dobila, byla příliš krutá. Ten dopis, který mne povalil, aby se mi pak na věky zahryzl do srdce! . . . »Mohu již jen věrným plněním povinností ke svému muži, ke svým dětem a ustavičnou modlitbou k Bohu děkovati Jemu, že mne béře na milost, že nechce v nevyzpytatelné Své dobrotě, abych propadla časné zkáze a věčnému zatracení. Já vás více neznám; vy pro mne více ničím nejste. Ani jste mně nikdy ničím nebyl . . . To vám přísahám tak svatě, jako že Míla je milostí, jíž požehnal Bůh lásce mé a mého manžela . . . že Míla je vykupitelem, jejž mi Všemohoucí seslal v pravý čas, spásou ze hříchů. V mém životě budete navždy hráti úlohu lstivého lupiče, který se dopustil zločinu na opuštěné — a opuštěna jsem tenkrát byla — na bezbranné ženě, který zchytrale zneužil její slabosti. Jednal jste příliš zbaběle, než abych vás stihala svou pomstou. Budu k vám velkomyslnou: přestanete pro mne býti.

Věřte mi na slovo, že kdybych žila se svou povahou, tak, jak já cítím, smýšlím, miluji a nenávidím, v jiném věku, v jiných světových řádech, že bych vás zabila jako ošklivého, škodlivého živočicha . . . . . «

. . . Dnes, kdy je tomu již několik let od odeslání tohoto listu, dnes v plném proudění slunečného světla, uprostřed křiku dětí hrajících na návsi, odkrývám ve svém srdci vřed, ohledávám jej, cítím, jak bolí a divím se, že mohu s ním ještě žít . . .

. . . Ale malá moje krasavice, Jindřiška, přestává plakat.

Shýbá se, bere do ručky kámen a hodí jím vztekle po děvčátku, jež ji škádlí.

— Jindřiško, ty zlá! . . . Co to děláš? . . . To ji máš pěkně ráda, sestřičku!«, volá vedle mne Ota a vykláněje se z verandy, hrozí daleko napřaženou rukou.

Ještě chvíli povykují pod námi děti.

Pak ztrácejí se jejich hlasy. Jen jednotlivé výkřiky dorážejí až k nám.

Sedím tupě, v úplné netečnosti, v líné bezmyšlenkovitosti vedle Oty, jenž vykládá cosi opilému jakémusi muži.

Muž má měděnou pleť obličeje, opilstvím jako znamenanou, impregnovanou.

Poslouchá napjatě Otu a svědčí mu chvílemi.

— Prosím, ano . . . jen račte . . . děkuju . . . tak já děkuju Vašnosti . . . to jsem rád, . . . děkuju Vašnosti«, prohazuje mezi Otovým výkladem.

Ota skončil a dívá se muži do tváře, čeká, zda-li mu něco namítne.

Muž chvíli mlčí, pak zrudne v obličeji ještě více, vstává od stolu, a vyhrkne zlostným, chraplavým hlasem:

— A co vůbec se mnou mluvíte, vy jeden . . . Vy dva, Vy a ten pán, co je u vás, jste největší lháři, co jsem kdy viděl . . . Když já lžu, tak lžu z opilosti — a vy dva, vy lžete ze samé učenosti.«

Digitized by Google

Opírá se o stůl a sípá, s vyvalenýma očima, se skřivenými ústy, svoje slova Otovi těsně u obličeje.

— Tak, teď jsem vám řekl, co jste a teď jdu hlídat zelí,« křikne a odchází přidržuje se židlí.

Ota nemluví. Nepřipojuje žádné poznámky k výstupu vyvolanému opilým venkovanem.

Ani obvyklého jeho tichounkého smíchu neslyším. Ota přihlazuje si vlasy s čela, sahá si na skráně a dívá se, zornicemi rozšířenými, s očima tak upřenýma, jakoby seděl portrétistovi, ke hřebenu protějších pahorků.

Nepozoruje ani, že na něho pohlížím.

Teprve když se zdvihám k odchodu, vzhlédne ke mně a usměje se. Tak lehce, zcela tiše, jakoby mi něco šeptal.

* * *

Jsem dnes velmi, velmi smuten.

Mám stále pocit, jako bych byl za deštivého dne uzavřen ve vlhkém, netopeném pokoji.

Zakalenými skly oken proniká šeřivé světlo soumraku, tak spoře, jako by vystupovalo z trhajících se mlh. V tichu světnice cvaká tikot dychavičných hodin. Mrazí mne v nohy, jako bych se brodil po kolena ve sněhu. V hlavě plíživé, chorobné mdlo a v srdci pachtivé bušení.

Jako bych v roztřásajícím neklidu, chvějícíma se nohama měl stále odebíhati od stolu, na němž mám rozloženu mrzutou, nudnou, neodbytnou práci, ku zamženým oknům, jimiž chci uzříti očekávanou mnou osobu. Jako by se ta osoba, jež mi má přinésti klid a spokojenost, stále ještě neobjevovala. Třesu se na všech údech netrpělivostí, jsem smýkán předtuchou neznámé trapné příhody z jedné krise nervů do druhé. Nevím, jakého druhu očekávaná nehoda bude; ale tolik je jisto, že se zcela určitě dostaví. Můj dnešní duševní stav je složen z neustávající, rozmrazující trémy, z dusivého lekání se, ze slepého, zoufalství blízkého strachu před omdlením na kraji propasti. Přirovnávám svoje dnešní chorobné vzrušení k tížícímu, zlému snu. Bdím, pohybuji se, pokouším se mysliti, a přece jest mi zcela tak, jako by mne stlačovala můra.

Mám tlak v prsou, jako spící asthmatik, jemuž se zdá, že jej kdosi škrtí, že se mu na prsa sesula skála. Nejraději bych si lehl na zem a plakal bych. Válel bych se na zemi jako to činila Boženka, hysterická dcera mé pražské domácí paní. (Ubohá Boženka! Vzpomínám si, kolikrát byla bita, dříve než jsem mohl upozorniti rodiče, že je děvče nemocno!)

Jsem sklíčen takovým roztékáním mysli, že dojmy vnějšku se mi nevtiskují, že prchavě uhasínají, jako zapálené krůpěje líhu, že nezasahují pod povrch mého vědomí. Střídají se, stihají se velkou rychlostí, letmo, s nepatrnou, tupou intensitou.

Pociťuji dnes známou, častěji se mi opakující hru roztřeštěných nervů — úkaz, jejž pozoruji pokaždé, kdykoliv jsem vyšinut ze zastřené svojí resignace, z uměle vybudovaných, vyčtených, suggerovaných si pouček.

Digitized by Google

Tu se mi stává, že moje představy bloudí ve volných, širokých kruzích kolem středu mé vnímavosti. Plynou tiše před duševním mým zrakem, krouží, vznášejí se, přiblíží se na chvíli a pak odlétají. Vidím ještě obraty jejich vlnek, ale jejich pohyb proměňuje se záby ve kmitavý, nejasný rej.

Ve sluchu mi syčí neustále, týravě táž melodie. Má jen několik taktů, ale její půlnoty pálí mne jako rozžhavené hřeby.

. . . Vycházím do černotínského lesa navštívit nového svého známého, Hromasa.

Slyšel jsem již častěji o něm vypravovati, ale teprve minulého téhodne jsem jej osobně poznal.

Hromas, jenž je profesorem mathematiky v Rusku, přijíždí každoročně do Stráničic. Má najatu honitbu na černotínské samotě, bydlí v hájovně, střílí a loví ryby po několik neděl svých prázdnin a po tu dobu nevychází téměř ani mezi lidi. Žije na Černotíně doslova ustavičně v lese.

Ač mne při našem setkání se viděl poprvé vůbec, počínal si vůči mně velice familiarně, ano nenuceně. Říkal mi »sousede«, udeřil mne, směje se čemusi, důvěrně do zad, oslovil mne několikrát »mladý muži« a »jinochu«, a když mne zval, abych jej v hájovně navštívil, podotýkal, že by mne to »charakterisovalo«, kdybych jeho vybídnutí nevyhověl.

Ale vzdor volnému, věru poněkud neobvyklému chování se, nemohu říci, že by mně byl nesympathickým. Není mi nějak zvláště příjemný snad pro svou bodrost, ale zdá se mi, že jakési malé pouto se p r á v ě d n e s, ve smutné míře mojí duše, mezi námi navazuje, že právě dnes jej rád vyhledám a s ním promluvím.

Hudba, jež mně tak souživě, chrčivými sordinami chrastila v hlavě, dozněla.

Ale místo ní týrají mne jednotlivá slova cizojazyčné věty, jež stále znova a znova, beze všeho popudu, bez předcházející vzpomínky, mi bzučí v mozku, splétají se, chrastí mi nahromaděnými sykavkami ve sluchu.

— Semper augustus . . . usus ususfructus usurarum . . . per saecula saeculorum . . . « opětuje bezoddyšně ve mně tajný, neumlčitelný hlas.

Cítím, že bych se tohoto tajemného, blbého šepotu nebyl s to zbaviti ani kdybych se nalezal ve společnosti; cítím, že bych do proudů všedního rozhovoru, třeba v nejsprostší větě, m u s i l prohoditi svoje: »sedimentérní substituce« nebo »saturnalní substrát!!.«

Lekám se, že bych byl považován za šílence a přece vím zcela určité, že bych náhle křikl na kohokoliv »sapienti sat!«

Což kdybych potkal teď někoho v lese a počal takto na něho volati!

A jak budu moci dnes promluviti s Hromasem?

. . . Usedám na kámen a dívám se na hru odpoledního slunce ve vlnách řeky.

Hladina řeky je potřena dlouhými červenými a zelenými pruhy. Ale tyto barevné reflexy nemohou nijak vzbuditi moji libost, nepoutají nijak moji pozornost. Jsou zašeřeny, matny, zemitě rmutny a těžky jako

Digitized by Google

laciné, znečistěné nátěry. Jsou shora polity špinavou šedí; válí se těžce pod povrchem jako sesedlina kalných pomyjí. Na černotínských stráních chumelí se ve zmoklém jehličí jílově žluté a sienové trsy podzimem sežehnutých křoví.

Je mi hrozně, nevýslovně, dravě smutno.

Jak povstávám s kamene, pociťuji náhle zoufalou slabost, schýlenost, bezpředmětnost svého života v celé jejich ničivé tíze.

Je to jen krátký, ale za to tím více uděšující okamžik.

A jak pohlédnu na oblaky, jež se nade mnou ženou valem jako čoud, hrnoucí se ze spáleniště do zimní noci, chtěl bych běžeti s nimi, chtěl bych je předstihnouti.

Jen pryč, pryč odtud!

A vidím teď náhle tam, kde stojí les, obrysy svého rodného domu; tam, kde se táhne hlavní jeho cesta, — dlouhou chodbu našeho rodinného domu ověšenou obrazy osob v pudrovaných vlásenkách a krojích josefínské doby.

Ze tmavého konce chodby zní mi k sluchu veselý dětský smích.

. . . Jsem zase doma. Je zimní podvečer.

Než nám rozsvítí v pokoji lampu, hrajeme si my děti v prostydlém koridoru na schovávanou. Otevírají se dvéře, zaskřípnou tichým vzdechem a v jejich rámci objevuje se vysoká paní v černém šatě. — »Maminka!«, voláme, a běžíme jí vstříc. Věšíme se jí na šaty, obejímáme ji kolem pasu, bereme ji za ruce. Ale paní od nás ustupuje a jak odchází, zdá se mi, jako by se vznášela nad podlahou. Klade prst na ústa a praví: »Tiše, tiše děti . . . Já spím — a budu ještě dlouho spát!«

Díváme se ještě, jak paní zvolna ve dveřích mizí, když tu slyšíme hluboký hlas, s dobrotivě cholerickým přízvukem, nám dětem tak mile tenkrát, dnes tak k pláči známý, měkký hlas, jenž na nás volá: »Pryč odtud, děti, pryč!«

Ostatní odebíhají, ale já zůstávám na tmavé chodbě sám, v úzkosti, nevěda si rady.

— Ano, pryč odtud, ale kam potom?«, myslím a cítím, jak mi pláč stoupá k hrdlu. Tapám po stěnách, ale nemohu nikde nalézti východu. Jsem ode všech opuštěn, zima se mi plíží do údů a i hlad cítím v té chvíli krutěji. Vzlykám, volám, aby mi šli pomoci ze tmy, ze zimy, z opuštěnosti. Ale moje volání zaniká v pustém, promrzlém koridoru. V koridoru je tak ticho. Jen skřípot nezavřených dveří, v nichž zmizela černá paní, sténá dosud sotva slyšitelně, jako bolestný, dlouhý vzdech...

* * *

Hromas leží za hájovnou v síti zavěšené mezi dvěma stromy. Je zabalen do pestré přikrývky, leží na znaku a nehýbe se.

Domnívám se, že spí a chci odejíti. Ale jak se mám k návratu, obrací ke mně Hromas obličej a volá, abych se vrátil.

Zatím co sestupuje ze svého odpočívadla, rozhlížím se po okolí hájovny.

Je odevšad obklíčena vysokým, překrásným lesem. Znamenám, že jsem dosud neviděl nikde v okolí Stráncic tak lepých, idealně rostlých stromů, jako právě zde.

Digitized by Google

Zmiňuji se o tom Hromasovi a chválím volbu jeho letního pobytu.

A tu vypravuje mi Hromas z nenadání, beze všeho úvodu, tak bizarní vskutku věci, že se sám sebe tážu, je-li možno, aby Hromas vždycky a každého překvapoval takovým přívalem vysoce diskretních sdělení. Činí mne mimoděk důvěrníkem velmi trapných svých záležitostí — ano přepadá mne téměř svou upřímností.

Miluje prý ticho a samotu. Nic mu není odpornějšího než lidská společnost. Prchá před lidmi, zvláště v některé dni. A kdy jej napadne taková nechuť k lidem, taková úzkost z nich, to prý cítí, to může předem předpověděti jako záchvat nějaké nemoci . . .

Jeho strach je prý ostatně dědičným zatížením.

Jdeme lesem. Hromas stoupá plouživým krokem vedle mne. Pohrává svou puškou a vypravuje:

— Poslyšte: já jsem z rodiny samých slabochů, kteří se ustavičně báli a každý něčeho jiného. Báli se, až se dusili. Seděli jsme třeba u jídla a někdo zaklepe na dveře. Co bylo: mužští začali blednout a ženy vyrážely uděšené výkřiky; všichni odskakovali od stolů, běhali zmateně po světnici, snažili se někam se ukrýt. Všichni byli slaboučké, shuhravé existence. Otec se bál bouřky, koček a strašidel. Ostatní se strachovali všichni tmy, myší. Matka viděla kdysi, když se česala v ložnici, obrácena ke dveřím zády, v zrcadle postavu s bledou, spíše ženskou, hrobově šedivou tváří pod černým biretem. Všichni jsme věřili, že matka, jež krátce po tomto zjevení náhle zemřela, viděla v zrcadle anděla smrti, »černého anděla.« Sama vypravovala, že vyhlížel jako Mefisto ve Faustových šatech z obrazu Gabriela Maxe. — Znáte ten obraz?«

Přisvědčuji, že jsem jej viděl ve fotografické reprodukci.

Hromas pokračuje:

— No, dobře . . . A jak byli u nás všichni pověrčivi. Tak ku příkladu ženské: ty věřily všecky jako nějakému dogmatu pověrám děveček a starých žen, s nimiž nejraději rozmlouvaly, s nimiž se radily: Chodily k nim stařeny z města, modlit se nad nimi, skládat nad nimi ruce, zažehnávat jim churavost ovsem sypaným do svěcené vody . . . Ve stopování obrácené příčinnosti v pověrách vyčerpávala se někdy po celé hodiny zábava, důmysl, paměť ženských členů mé rodiny . . . Ony nesnesly měsíčního světla proudícího do světnice: že je to tak, jakoby měl každou chvíli po něm sestupovati umrlec . . . A ty strachy přecházely z osoby do osoby, stávaly se rodinnou tradicí . . Tak ukrojil-li někdo z nich skývu chleba, nepozřel z ní dříve sousta, dokud se nepřesvědčil, že není v ní jehly, jež by se mohla náhodou zachytiti z ubrusu . . . jedli-li ryby, blábolili potichu otčenáše, aby neuvízla v hrdle kůstka. Štítili se zimničné choroby. Onemocně-li někdo z nich, dávali jej ošetřovat cizími, zjednanými lidmi . . . Nesnesli stisku vlhké, potící se ruky, otřásali se hnusem . . . «

Pozoruji s nemalým podivem, že Hromas vypravuje všecky tyto přeházené, a i přehnané věci tak souvisle, řečí tak plynnou, slovy místy vybranými, ale vždy pohotovými, jakoby byly zcela logické, úzce k sobě připoutané.

Digitized by Google

Je mi jasno, že Hromas takto těkavě, takto skokem myslí.

Ale není mezi jeho větami ani vteřinové přestávky.

Stává se mi zjevno, že mu vyplývají myšlenky takto nesrovnalé týmž pochodem, plynule, přiřaděně, jako u jiných lidí vnuknutí soudná.

Sestupujeme příkrým svahem ku řece. Je tak kluzký, že jsem za každým krokem v nebezpečí, že spadnu s mazlavé stezky mezi vymleté balvany.

Na krajinu je natlačena neprostupná tma.

Konečně stanu na břehu, udýchán, unaven chůzí a pozorností na neschůdné cestě.

— Jsme všichni lidé s řídkou míchou, kdo jsme z naší rodiny,« dodává Hromas.

Stojí blízko u mne, ale pro tmu ho nevidím.

. . . Zase ty mlhy . . . Plíží se z milčínských lesů, krouží nad Stráncicemi, překlopí se na řeku, valí se na Černotín.

Stojíme ve vlhkém jejich objetí, zachvíváme se v silných jejich ramenech.

Myslím na to, jak se cítí Hromas slabým a bídným, ale jak dovede ukrývati svou trýzeň pod vynuceným svým klidem. Myslím na to, jak dovede nésti břímě svého života.

. . . . Hromas houká na přívozníka.

Slyšíme tiché plesknutí do vody, zacrčení zdvižené vlny a pak šelest hrotu tyče smekajícího se po kamenech v řečišti. Z mlhy blíží se velká, kostrbatá silhueta přívozníka a lodi. Je opřen o bidlo, nápadně zvětšen, jako obr o kyj.

Loďka zaskřípe na písku. Vstupuji a podávám Hromasovi ruku.

— A jsme všichni více nebo méně šílenci,« praví mi sykavě. »Já i Vy . . . Jen se na člověka potřebuji podívat . . . A ani kranioskopovat bych Vás nemusil . . .«

Jeho hlas zní mi v sluchu důrazným, vypínavým, výsměšným přízvukem . . .

Vidím obličej Hromasův, šerednou tvář pierota, zemitě bílou, s dlouhým, tenkým nosem, s nepoměrně velkými, cihlově červenými ústy, s hnědýma, studeně ostrýma očima.

Hustě černé vlasy, suché jako roztřepené tkanivo, poletují mu kolem hlavy, rozčechrávají se ve větru sípějícím od řeky . . .

* * *

Ota očekává mne v hostinci.

V kuchyni, v níž sedíme, je sálavé, suché teplo. Vzduch páchne vlhkým zdivem, tabákovým kouřem a kávou.

V nízké, klenuté místnosti, do níž se sestupuje s několika schodů, je každý zvuk tak ztlumen, že se mi zdá, jakobych slyšel hudbu lidských hlasů, údery kroků, třesk nádobí jen v polospánku.

Je mi jakobych byl uprostřed zdviženého ryku náhle nahluchl.

A tímto nenadálým pocitem stupňuje se moje bezradnost, vědomí mojí osamocenosti.

Mám jeden smysl zraněný, zjevně seslabený. A proto mne lidé

Digitized by Google

přezírají. Nepočítají se mnou, trpí mne. Litují mne. Nejsem jim roven. Nejsem »plnomyslný.« Zbývá mi již jen, abych mlčel, dlouho, ustavičně mlčel. Jsem vyloučen z radostí.

Někdo se bude chtíti se mnou radovati. Zachce se mu říci mně, že je dnes vesel, že je šťasten. Vybídne mne, abych se s ním veselil.

Ale já mu nebudu moci porozuměti. Jen na něho pohlédnu, nejistě, s obavou, aby mně nezpůsobil bolest.

Ti, kteří budou se mnou, budou udiveni, proč si jich nevšímám. Otáží se, co se mnou je, jaký jsem já člověk.

A ten, který mne dobře, který mne nejlépe zná, jim odpoví:

— Víte, on je, chudák, takový . . . A ukáže posunem, že stojím níže než ostatní, že mi to a to chybí. Nebudu slyšeti jeho slov, ale vycítím, že mi chtějí křivditi. Zaleknu se, prochvěje mnou horko lítosti. A řeknu jim jen: Ublížiti by bylo hříchem . . .«

Odmlčí se všichni, ale pak přelétne jim ve tvářích škubnutí. Podívají se významně na sebe a usmějí se.

Budu před nimi úplně, bolestně ponížen. Nesnesu více, abych byl u nich. Musím pryč odtud, daleko pryč . . .

. . . A zase cítím, jak kolísá pode mnou půda, jak se chvěju, jak bych nejraději si lehl ke spánku, na tichou chladící zemi. Ji bych slyšel. Lehký, pokojný její dech. Šeptající, ke mně mluvící její hlas. A zase trýzní mne otázka:

»Ano, pryč — tolik je jisto — a l e k a m?«

. . . . Ticho v hostinské kuchyni není ani na okamžik rušeno.

Je mi, jakoby se ještě přitlumovalo, jakoby houstlo. Vedle mne sedí muž se šedivými vlasy, s mladým ještě, ale churavým, utrápeným obličejem. Klade na stůl hubenou, jemnou ruku a pohybuje rychle, nervósně prsty. U vedlejšího stolu podřimuje hostinský. Má tlustou, jako napuchlou hlavu s tvrdými vlasy, ohyzdný, Verlaine-ovský nos a profil.

U krbu přechází tiše velká, neobyčejně tělnatá žena. Bývala jistě krásna. Měla jistě zvláštní jakousi něhu, zcela její, osobitou.

Ještě dnes dovedu ji stopovati v každém pohybu ženy, v posunech její rukou, v lesku její očí.

Vycituji mimovolně v ženě tvora zjemnělého, vyvýšeného. Vidím, čtu v její tváři, že t r p ě l a. Dnes již sestarala, zhruběla věkem. Ale dosud má v obličeji, v držení těla, v jeho obratech oduševnělé linie. Bývala jistě stráncickou růží. Tenkrát, když mládí kouzlilo jí půvaby na tvářích, na bílém, hedvábně hřejícím těle. A snad byla jednou z těch žen, jež jsou proto tak krásny, proto tak závratně omamující, protože podávají polibkům svá srdce, líbáme-li jejich rty. Chci se k ní přiblížiti, chci slyšeti její hlas. Ale v tom otevírají se dvéře.

Vstupuje mladé děvče, jde ke krbu, skládá z rukou klestí. Děvče je slabého, dětského vzrůstu. Vše je na ní drobno: její ústka, nosík, ruce s červenými, zimou skřehlými prsty.

Jak se vzpřimuje od země a staví se ke mně bokem, pozoruji, že je s útěžkem. Vidím hezký, svěží její obličej, úzká její prsa a vysoký, zduřelý život. A ubohé, zrudlé její prstíky trou se o sebe; útlé její tělo otřásá chlad. Děvče klade lokty pod zástěrku na vypjatý břich a usedá

Digitized by Google

, na lavici ku stařeně, jež plete punčochu. Z pícky pod krbem vybíhá psík, lichotí se k děvčeti a skočí jí na klín.

.... Kuchyně tmí se více a více v mraku kouře. Horko stoupá valem ke stropu, žhne hlavy a tváře, pálí oči a ústa. Dlouhá světnice jakoby se v přítmí ještě více súžovala.

Od krbu prosvítají jen bílé vlasy stařeny a skvrnitá srst psíka. Lidé mluví stále ještě drsným, mumlavým šeptem. Je mi teď nevýslovně úzko. Seznávám, že na Podlesí, ve Stráncicích, více ničeho pro mne není. Černotínské lesy, Milčínská pahorkatina jsou mi pojmem prázdna. Nevidím, nepoznávám více ničeho mimo sebe sama.

Potácím se blátivou cestou, narážím na kameny. Jdu v kalné mlze, třesu se zimou a mokrem, jdu stále vedle žluté, bílými škraloupy pěny postříkané řeky a nevidím ničeho. Zarývám se do tmy. A to činím vědomě, každodenně, od rána do noci. A nemohu činiti jinak. Chvílemi pociťuji rozmrazení, zabušení srdce; slyším stále táž dvě slova: »co bude?« Ale pak ulehá na mne zase dřívější pocit nicotnosti. Nemyslím, nepostřehuji ničeho; nevzpomínám na nic. Je mi, jako bych byl odsouzen choditi do smrti mezi dvěmi šedivými stěnami. A tato prázdnota činí mne zoufale smutným.

Snažím se soustřediti svoje myšlenky k budoucnosti, Napínám svou obrazotvornost, klamu sám sebe. Ale moje smysly rozechvějí se na okamžik a pak zase stanou jako pokažený stroj. Chvíli opakuji si dlouze, těžce, týravě: »co bude?« Ale nedovedu si ani uvědomiti dosahu těchto dvou slov a začínám znova svou nekonečnou, posunčivou pouť mezi svými dvěma šedivými stěnami.

A kdykoliv rozkračuji se, abych zase vlekl se mezi nimi dále, vždycky se mi zdá, jakoby rostly, vyvýšovaly se v nekonečno.

Jsem odsouzen k tortuře pouhými rozměry: k tortuře délkou, šířkou, hloubkou.

Mám jen jediné vědomí: že musím rozměry proniknout, prozkoumat, prožít.

A tato neúprosná nutnost je mukou mého života.

(Příště dokončení.)

Slovanský sjezd v Praze roku 1848, jeho průběh a výsledky.

Napsal Dr. Luboš Jeřábek.*)

(Pokračování.)

Na to ku vyzvání presidia přečetl generální sekretář sekce polské Walewski jednací řád sjezdu*) v jazyku polském. Hned na to pak přednášel generální sekretář sekce československé Karel Havlíček jednu z nejdůležitějších listin sjezdu, program to jeho cílů a ideí. Listina tato pro svou zajímavost a bohatost myšlenek budiž tuto slovně uvedena.

---

*) Zachovalý exemplář v jazyku polském nachází se ve výstavě památek z r. 1848.

Digitized by Google

Program předmětů,

o nichž se na slowanském sjezdu rokowati má.

W posledních týhodnech přetwořují se docela skoro wšickni ewropejští státowé. Wšude se jedná o zrušení samowolných wlád, o větší účastenstwí lidu na wládě, o státní oprávnění potlačených národností.

My Slowané Rakouští newstoupili jsme na tuto dráhu teprwé následkem událostí w cizině zběhlých; snaha po konštituční swobodě a národním wywinowání jest u nás jako u mnohých jiných národů historická a původní, ačkoliw netajíme, že události w nejnowější době we Wlaších, Francouzích a Německu na nás mocně působily a rozhodnutí našich wlastních záležitostí o mnoho zrychlily.

Také u nás se zbořila stawba staré wlády, a nejedná se teď jenom o částečné oprawowání této stawby, nýbrž o nowou budowu, ku které se ale starého stawiwa s prospěchem upotřebiti dá.

W časech tak diwoce zbouřených, kdežto bouře zewnitř i u wnitř burácí, a bezwládnost každou hodinou se přibližuje, nestačí síly žádné wlády, nyní nad zříceninami postawené, aby sama prowedla weliký a nesnadný úkol nowého pořádku. Powinnost zachowání sebe samých ukládá národům, aby se sami zasadili o zawedení pořádku a ochránění swobody sotwa wydobyté.

Důtkliwěji nežli we wšech ostatních ewropejských státech upomíná národy Rakouské na tuto občanskou powinnost již počaté rozpadání Rakouské říše. Chraňme, co se chrániti dá, abychom se nerozpadli w samé malé a slabé části, kterých se snadně cizinec zmocniti může, nechť si přijde od západu nebo od wýchodu.

Nejjistější pomoc pro nás samy jakož i pro celou říši jest příbuznost slowanských kmenů w Rakousích, čímž se i nowě zřízená říše co nejpewněji spojí.

Mezi wšemi národy Rakouskými jsme sobě rodem, jazykem, powahou, mrawy a obyčeji, ba i společným nebo wzájemným dějepisem nejbližší, a beřeme na swých osudech bratrského podílu, kterýž pro národní nám společné záležitosti skutečného státního wýznamu má.

Sesilnění wřelým bratrským soucitem a přeswědčení, že společné záležitosti naše nejprospěšněji společným zastoupením k dobrému cíli přiwedeme; pozwali jsme Wás bratři, k slowanskému sjezdu do Prahy.

Bratři! přijali jste pozwání, Wám s wěrnou myslí zaslané, a jest tedy patrno, že wšickni cítíme potřebu, jednati společně, a že tedy také připraweni jsme, o tom, co nyní společně podnikáme, se srozuměti.

Myslíme, že nám, kteří jsme Wás důwěrně pozwali, také přísluší, abychom zawedli porady a předměty naznačily, o kterých se bez odkladu rokowati musí.

Jest to ale pouze právo náwrhu, kterého práwa každý z nás účasten jest, a jsme přeswědčeni, že si žádný naše počínání w ten smysl wykládati nebude, jakobychom práva nám wšem společná, ztenčowati chtěli.

I.

O wýznamu Slowanů w Rakouské říši a o jejich wzájemných poměrech.

W takových důležitých časech, w nichž část říše, Lombardsko-Benátské králowství, se odtrhla, w nichž J. M. náš císař, ze swého hlawního a sídelního města uchýliti se za dobré uznal, a mezi Jihoslowany a Maďary strašliwý národní boj nastáwá, který snad celé Uhry zachwátí — w takových časech nesmíme býti my Slowané Rakouští pouze rozptýlení pozorowatelowé nynějších událostí, které nejenom celost ale i další trwání říše w nejistotu uwádějí, a nás konečně i do propastí záhuby strhnouti mohou, jestli se mimořádnými a příhodnými prostředky neochráníme.

Digitized by Google

Když ministrové vídeňští u J. M. císaře tak málo důwěry zbudili, že se s nimi ani o swůj náhlý odjezd neporadil, jak bychom mohli my Slowanští národowé w tyto muže wíce se důwěřowati? Wždyť wíme, že smýšlejí wýhradně německy a že podléhají straně we Wídni, která nejenom rewoluční ale i Slowanům záhubné zámysly má.

Musí se wůbec pochybowati, jestli nynější nebo jiné ministerstwo říši spasiti může.

Spasení zakládá se jedině na úzkém spolku národů. Nepoznajíli to národowé samy, že státní jejich trwání jakož i jejich konštituční swobody jenom tenkráte zachowati se dají, když se wšechny spojí we *spolkowý stát*, není na světě žádné lidské moci, kteráby je nyní k tomu přinutiti mohla.

Na tuto společnou záležitost Rakouských národů odwoláwáme se tedy, nawrhujíce *obzwláště národům slowanským* říše, aby uzawřely národní spolek, k wzájemné ochraně a sesílení, aby Rakouská říše zase jakožto *spolkowý stát* sesíliti se mohla.

Zaručujeme sobě wzájemné konštituční swobody nám od J. M. udělené, neporušenost národnostní, a zawazujeme se pro budoucí časy k wzájemné pomoci, kdyby jeden z oudů spolku se swými konštitučními swobodami nebo swou národní samostatností do nebezpečí upadl, nechť si buď w cizině buď w samém wnitřku hrozí.

Tímto spolkem wzájemné ochraně, kterýž by větší polowici Rakouské říši obsahowal, obdrží také neodwislost a celost říše nowé rukojemstwí, a swobodný spolek slowanských národů Rakouských ujišťuje císařské koruně i tenkráte znamenitého lesku, kdyby se část říše zcela odloučiti měla.

Taktéž jest srozumění o wýmínkách, pod kterýmiž národy rakouské do jednoho spolkowého státu náležeti chtějí, jediný prostředek k wyrownání národních sporů w říši, a jen tím lze občanským wálkám a bezwládnému stawu předejíti. A kdyby se i nad to wnitřní pokoj udržeti nedal, lze aspoň očekáwati, že národowé, které we spolek stoupily, jsoucí mezi sebou pořádek udrží a před cizími wpády se ubrání.

Wytkneme tedy první otázku w ten smysl: Jste-li bratři pro uzawření slowanského spolku k wzájemné obraně, a jestli tomu tak, pod jakými wýminkami?

II.

O poměru slowanských národů k ostatním národům Rakouské říše.

Spolek náš, spolek swobodných slowanských národů Rakouských jest spolek stejně oprávněných národností. Příčí se tedy s osobní powahou jeho, podmaňowati sobě jiné národnosti. Nesli jsme sami příliš dlouho cizé jařmo, než abychom bídu, která z toho powstáwá, na jiný národ uwaliti chtěli.

Wálky podmaňowací neleží wůbec w powaze Slowanů; a jestli se Slowané k nim potřebowati dali, stalo se to proto, že sami nebyly swobodní. Nyní, kdy sami swobodní jsme, nemá žádný národ Rakouské říše nedůwěřowatí se w upřímnost našich úmyslů.

Rádi, od srdce rádi podáwáme wšem ostatním národům říše své ruce, Němcům, Maďarům i Walachům, chtějíli své síly spojiti s našimi k ujištění Rakouského spolkového státu.

Národowé Rakouští wšech jazyků srozumnějme se na *sněmu národním we Wídni* o wzájemné naše záležitosti stejným počtem zástupců, zaručme sobě wzájemně stejné oprávnění a neodwislost národnosti, ouplnou wnitřní swobodu a spojme se we spolkowý stát pod Rakouskou císařskou korunou. Zajisté se sjednotíme také o prostředky,

Digitized by Google

kterými se úplná neodwislost říše s ohledem na cizinu udržeti dá. Při takowém oumyslu nahlednou wšickni národowé Rakouští, že jednáme důsledně, wyslowujíce se weřejně proti utiskowání Slowanské národnosti w Uhřích.

Wšem Slowákům a Rusínům, wšem Srbům a Chorwatům musí tedy wolno býti, použití větších občanských swobod nyní nabytých k wywinowání swých národních práw. Slowané w Uhřích nesmějí déle zůstati národ od Maďarů potlačený. Také Uhersko nesmí odtud jiné leč stejně oprávněné národnosti uznati.

Jakož Slowan na sněmu národním we Wídni powinen jest wyslechnouti německé oudy spolku w jazyku německém, tak též i Němec Slowana w jeho národním jazyku wyslechnouti musí; to samé právo musejí Slowané i Maďaři na Uherském sněmu seznati.

Srozumění a naučení se několika jazykům jest we wšech Rakouských zemích newyhnutelnou wýmínkou pro ty, kteří we weřejném žiwotě wystoupiti chtějí.

Nechť pováží Maďarowé tato přání wyslowená s ohledem na stejné oprávnění wšech národností; aby se sprawedliwěji prokazowali k spoluobčanům swým.

Ať se ještě w čas smíří národnosti we sporu proti sobě stojící, neb strašliwá válka hrozí, nesmíři-li se národowé tímto spůsobem. A přijdeli to skutečně k tomu krwawému boji, prohlašujeme zde slawně, že se přidáme k swým soukmenowcům nejenom proto, že jsou národ bratrský, ale poněwadž i dobré právo na swé straně mají.

Proto klademe druhou otázku w ten smysl: Pod jakými wýminkami žádáme utwoření Rakouského spolkowého státu.

III.

O nynějších poměrech Rakouských Slowanů k ostatním Slowanům.

Z politického ohledu můžeme jenom wřelý soucit se wšemi našimi soukmenowci wyslowiti.

Kdyby naše slowo mimo Rakousko uważiti se mělo, wyslowili bychom se pro wyrownání Rusko-polských sporů a pro oswobození Slowanů a zpod jařma tureckého. Mezi Rusy a Poláky jedná se hlawně o stejné oprávnění obou národností.

Má-li toto právo místa, bude z toho bližší srozumění mezi těmito oběma mohútnýma národy samo sebou. Nechť světlo swobody, které nám Rakouským Slowanům na dráze sjednocenstwí swítí, také Rusy a Poláky do přístawu pokoje uwede.

Kýžby zwláště Ruský národ světlo swobody brzo we swé otčině spatřil!

Slowanům w Turcích odbije hodina oswobození brzo, neb šlechetný národ Srbský wztyčuje korouhew swobody wždy wýše. Woj takowými reky, jako jsou Srbowé wedený, kráčí jenom dráhou k wítězstwí.

Až si neodwislost wybojují, pak obejme také je bratrský swazek slowanského spolkowého státu.

Doufáme, že oswícená wláda Saská nezničí malý jim neškodný národ Lužických Srbů, proto že se ještě na swůj Slowanský rod pamatuje.

S tou samou důwěrou očekáwáme od Prusů, že zanechají systematické zněmčowání Slowanských krajin we Slezsku, Lužici, w západním a wýchodním Prusku.

A která jsou přání naše pro zwelebení slowanských wěd a umění?

Na tomto poli mohli jsme dosawáde swobodněji pohybowati a mnohonásobně byla již myšlenka o literární wzájemnosti od učenců wšech Slowanských kmenů powážena. Naznačujemeli naše přání s toho ohledu jen s krátka, nestáwá se proto, že duševní společenský žiwot Slowanů dosti neoceňujeme, nýbrž že pouhé naznačení ku wšeobecnému uznání wěci stačí.

Digitized by Google

Nechť we všech Slowanských zemích učení se všem Slowanským nářečím na všech wyšších školách ku řádným předmětům učení náleží.

Nechť se Slowanští učenci, dle příkladů wlaských a německých každoročně k poradám a k wzájemné wýměně myšlenek shromažďují.

Nechť si ustawy pro wědy a umění we Slowanských zemích přede wším ušlechtění Slowanských wloh za úkol kladou; a na této dráze swobodnou konkurenci wšech Slowanů dowolí, neberouce ohledu na náboženstwí. Na tomto poli neměli bychom se aspoň sami obmezowati.

Proto stawíme třetí otázku w ten smysl:

Jaká jsou přání w ohledu na mimo-Rakouské Slowany, a jakým spůsobem dá se Slowanská wěda a umění nejlépe zwelebowati.

IV.

Wyznačení poměrů rakouských Slowanů, k ostatním ewropejspým neslowanským národům.

Předně jest to owšem poměr Rakouských Slowanů k Německu, o kterém se nyní jednati musí. Německo požaduje znamenitau část Rakouského mocnářstwí jako k německému spolku patřící. Rakouští spolkowí státowé mohou owšem jako úplně samostatné země s Německem buď si ono již spolkem, národů neb knížat, w diplomatické spojení wejíti. Ale my Slowané nemůžeme se k tomu poddati, abychom samostatnost Rakouského mocnářstwí, wtělíce se sami aneb jiné části mocnářstwí toho do cizího státu, zrušili. Nikdy a nikdy neuznáme wrchnictwí Německa nad námi.

Císař a král Ferdinand jest a zůstane naším jediným panownikem jak posud, nad něho neuznáwáme žádného druhého wrchnictwí, on jest jediné hlawa státu našeho mezi ním a námi není jiného prostředníka, leč přiznané nám parlamenty.

Tyto předkládají bezprostředně přání a stížnosti národu Císaři a Králi, a on jediný potwrzuje zákony na našich sněmích nawržené. Nikdy nepřiznáme se k wýrokům Frankfurtským. Pročež protestujeme slawně proti wšem a každým krokům, které w Rakousku pro obeslání Frankfurtského parlamentu buď si s přiwolením ministerstwa buď bez něho učiněny byly.

Důwěřujeme se w tom ohledu w uznání wšech národů Rakouských, neb jestli že swým záležitostem dobře rozumějí, proti wšelikému třeba i částečnému podwržení se mocnářstwí pod Německo s námi wyjádřiti se musejí. Zwláště ale důwěřujeme se w tomto ohledu w uznání slowanských národů Rakouska, kteří zajisté se nyní nebudou chtíti ku prospěchu německého národu onoho rukojemstwí pro swou národnost pozbawiti, které jím od J. Cís. M. teprw nedáwno uděleno bylo. Pročež s jistotou doufáme, že wšickni Rakouští Slowané společně odpírati budou platnost wýrokům Frankfurtského parlamentu w kterékoli části slowanského Rakouska.

Pročež předkládáme za čtwrtou otázku: Mají-li wýroky Frankfurtského parlamentu pro kteroukoli část Slowanského Rakouska práwní platnost? a nemají-li w jakém spůsobu s naší strany proti tomu protestowáno býti má?

V.

Učinili jsme náwrh k smělému dílu, k nowému zřízení Rakouska a k proměnění jelio w stát spolkowý. Jest to owšem jenom náwrh, a proto práwě nawrhujeme, aby tato naše přání, jak mile souhlasem wšech tří sborů za wšeobecná usnešení uznána budou, zwláštní deputací k wědomostí J. Císařské Milosti podána byla. O nej-

Digitized by Google

wyšší potwrzení mohou ale zákonné wolení zástupcowé národů na sněmích žádati, když totiž sněmowé tato naše usnešení jako náwrhy k zákonům přijmou.

Konečně tedy šestá otázka:

Mají-li se od našeho sjezdu za wšeobecná uznaná usnešení zwláštní deputací k wědomosti J. Císařské M. podati?

W Praze dne 27. kwětna 1848.

Od prozatimního Wýboru pro slowanský sjezd.

Po formáliích těchto následovaly řeči zástupců jednotlivých národností*) a sice dle programu přesně stanoveného.

*) Buďtež tato jména nejvíce vynikajících členu sjezdu u výtahu z většího zachovalého seznamu, jehož titul tuto reprodukován

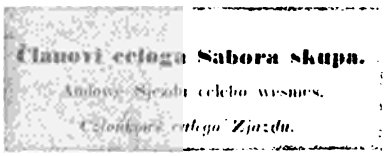
Členowé celoga Sabora skupa.
Andowé Sjezdu celého wesmes.
Członkowé całego Zjazdu.

tím způsobem uvedena, že jména osobností, jež se v době pozdější více méně národu českému odcizily, jsou písmem proloženym vytištěna:

Abaffy Branko, Slowák, Baron Jan Aehrenthal, Ambros J. U. Dr. Praha, Ammerling M. Dr. w Praze, Bakunin Michal, Rossyanin (známý slavný revolucionář), Bellani Samo, malíř ze Slovenska, Bělský, J. U. Dr. w Praze, (pozdější pražský purkmistr), Bohuš ryt. z Otošic, Borysikiewicz Jan z Galicyi R., Brabec Martin, měšťan z Prahy, Brauner Frt., J. U. Dr. w Praze, Bruna, Dr., docent na univ. Pražské, Caspar M. Dr. w Praze, Čejka M. Dr, w Praze, hr. Jaromír Černín, hr. Otokar Černín, Jindř. hrabě Chotek, Čupr Dr., Daneš, farář z Peruce, Daničic Popovič Gjorgje Vojvodine Srpske, Deym Wojtěch, hrabě, Doucha, kněz w Praze (pozdější slavný spisovatel), Dobraňski, Dwořáček, J. U. Dr., Moravan, (deputant vídeňský), Dzsieduszycki Julian z Galicyi R, Faster Petr, měšťan Pražský, Fingerhut Ferd. w Praze, Fingerhut Wojtěch (oba Náprstkové pozdější známí vlastenci čeští) posl. jednoty mor.-české w Vídni, Frič Josef, posel Slawie, Gabriel Amb., J. U. Dr., Globočník Anton, Slovenac iz Krajnske, Gruić Nikanor, Protosingjel Patriarcha srbskog, Grzybowski Witalis z Galycyj W. P., Hamerník Josef, M Dr. w Praze, Hanka Wácslav, bibliotékář w Praze, Harrach Alfred a Jan, hrabata, Hawlíček Karel, redaktor Národních Novin, Helcelet Jan, profesor v Holomouci, Hildprandt, svob. pán, Hodža Michal Miloslaw, ev. w. farář w Liptowě, Hurban Mil. Jos., ev. w. farář w Hlubokém (pozdější slavný předák slovenský) na Slowensku, Jaroš Fr. L., měšťan Pražský, Jireček Josef, spisovatel z Wysokého Mýta, Jirsík, kanovník z Prahy (pozdější biskup budějovický) Jonak Eberhard J. U. Dr. z Vídně, Jordan Dr. J. P., redaktorAbendblätter w Praze, Jungman Ant., professor a spisovatel w Praze, Kampelík Cyril, M. Dr., Karadzíč Vuk Štefan, Dr. literat iz Srbie, Kawka Mat., Dr. w Praze (pozd. řiditel gymnasia), Klácel Br. M., prof. z Moravy, Klicpera Wácslav, professor, Kochanowski spisovatel, Adam z Galicyi M., Kodym Filip, M. Dr. w Litomyšli, Kolovrat Krakowský Jindřich, hrabě, Kossak Julyusz z Galicyi R, Koubek Jan Prawoslaw, prof., Kosta Petrović iz Vojvodine Srpske, Kramerius Wojtěch, děkan v Mnichowicích, Krása Al. Fr. posel filos. kohorty Praž., Krejčí Jan, spisovatel (pozdější professor na technice), Krolmus Wáclav, farář, archeolog a fol-

Digitized by Google

Nové idey, smělé obraty, radostné naděje v lepší budoucnost a vzácné, nám již neznámé nadšení, oheň a zápal pro ideu, pro níž bojováno, charakterisovalo památné řeči ony.

Kníže Lubomirský, prvý řečník po Františku Palackém, muž štíhlé, neobyčejně krásné postavy, v malebném representativním kroji rytířského národa polského, k jehož předním mužům náležel, kladl důraz na rovnost a svobodu všech národů slovanských. Ne boj vedoucí ku porobě jiných národů, nýbrž pouhé osvobození Slovanů ze smutného, nedůstojného ujařmění, v němž se nacházejí, žádal plamennými slovy, dovozuje, že rovněž jako otroctví jednotlivců i otroctví a podruží národů konečně pominouti musí. Řeč jeho přijata s takovým nadšením, jakým byla pronesena.

Méně šťastnou byla řeč sekretáře české sekce Dr. Dvořáčka, Moravana, který líčil postavení Vídně ku otázkám slovanským, kteréž obhajoval.

---

klorista, Kušljan Dragutin, baron, Hrvat iz Karlowca, veliki bilježnik grada Karlovca, Lambl Jarmil, poslanec Slavie, Lazarowič Jovan, Srb iz Běograda, Lerch, lékárník (pozdější řádný professor na německé universitě) a mimořádný professor z Smíchowa, Liebelt K. z Galicyi, předseda sekce polské, Lobkowic Jan, kn., Loos Dyonis, posl. měšť. besedy w Praze, Lubomírski Jerzy, kníže z Galicyi M., Malý Jak., redaktor »Poutníku« w Praze, Marek Ant., děkan na Libuni w Čech., Mijatowič Gjorgje, iz Vojvodine Srpske, Mikovec Ferd. Břetislav, spis. w Praze, Miloradów Olimpi z Galicyi Rossyanin, Nebeský Václav, spis. w Praze, rytíř z Neuberka Jan, Palacký Frant., Oreszkowicz, Mitar, Poslanik občine srpske na sabor Pražski iz sréma Vojvodine srbské, Panič Mijailo iz Beograda iz Srbije, Pešina Wácslaw, kanownik w Praze, Petřina Frant., Dr., prof. w Praze, Pichl Bojisl. M. Dr. w Praze, Podlipský M. Dr. w Praze, Potulicky Kazimirz z Pozn. W. P., Popovič Gjorgje iz Vojvodine Srpske, Pospíšil Jan Hostivít, majitel knihtiskárny v Hradci Králové, Pospíšil Jaroslav, maj. knihtiskárny v Praze, Presl Jan, Sw., M. Dr. a prof., Presl Karel, Bot., M. Dr. a prof., Purkyně Jan z Sleska, Ristič Nikola, Srbljin iz Vojvodine Srpske, Rumerskirch Bedřich, hr., Sabina Karel, redaktor Praž. Novin, Sapieha Leon, z Galicyi R., Sladkovský, J. U. Dr., Smetana Josef, prof. (známý spisovatel a kněz) w Praze, Stamatović Pavao iz Novog Sada i Bački Protopresbyter, Staněk, M. Dr., (spisovatel prvního většího přírodopisu populárního) Sternberk hrabě Zdeněk, Strobach Ant., J. U. Dr., Svoboda Karel, malíř, Šafařík Pawel Josef, Šebek Edm., J. U. Dr., Špott Karel, M. Dr, w Praze, (pozdější probošt kapitoly Vyšehradské) Štulc Wácsl. Swat., redaktor »Blahověsta«, Štúr Ludewít, red. Nár. Novin v Prešpurku, Šumavský Jos. Franta, spisowatel w Praze, Šwarzenberk kníže Jos. Adolf, Šwarzenberk, kníže, Jan Adolf, Thun, hrabě, Jos. Math., Tieftrunk Jos., Dr. w Praze, Tomek W. W., red. Pokroku w Praze, Tomíček Karel, Dr. w Praze, Topalovič Mato, Professor, literát iz Slavonie, Trojan Prawoslav (pozdější vynikající poslanec) Turinský Fr., vrchní, Tyl Josef K., literát w Praze, Villani baron Drahotín Vraz Stanko, tajnik čitaonice Zagr. literat Slovenac, Waldstein, hr., Kristian, Waldstein, hr., Vincenc, Walewski Antoni z Galicyi M., Wáwra Slavomil, literát z Prahy, Weitenweber Dr., (sekretář Musea, vynikající přírodozpytec český), Wenzig Josef, prof. w Praze, Wišniowski Aloysy z Galicyi M., Wodka Jan, posl. Slavie, Vocel Erazim, red. musejn. časopisu w Praze, Wratislaw, hrabě, Josef, Wrtátko Ant., Zach Franjo, Moravan za Srbiu, (pozdější srbský general) Zaleski Konstanty ze Žmundze L., Zap Karel Vlad., spis. w Praze.

Digitized by Google

Za času trwání
welkého Sněmu
Slowanského
přenechám
wšecky tři swazky nápěwů
k národním písním w Čechách,
Jaromíra Erbena.
Jan Hoffmann.

Za to bouřlivě aklamována následující řeč zástupce Chorvatů slavonského kněze a profesora Topolaviće. Vzácnou výmluvností líčil řečník tento osud svého národa, poukazoval, jak ve městech živel německý, v mnohých krajinách maďarský, v celé pak téměř Dalmacii živel italský národnost jeho systematicky ubíjí a potlačuje.

Řeč jeho hluboce procítěná, horoucí láskou k vlasti prodchnutá, skutečným vnitřním pohnutím vibrující, byla těžkou obžalobou proti utiskovatelům. Líčila velikolepými obrazy posvátnost národního boje, a vyzněla nadějí v zaslouženou lepší budoucnost Slovanstva. Neutuchající pochvala odměnila řečníka, jehož výkon byl jedním z nejefektnějších, nejznamenitějších tohoto sjezdu, ba přímo vrcholem slavnosti oné. Byla to řeč, kteráž jako i zjev řečníka, oděného v malebný kroj jihoslovanského kněze, zůstala všem účastníkům nezapomenutelnou.

Příštím řečníkem byl spisovatel český prof. Koubek, který jako zástupce český kladl důraz na vzájemnost slovanskou a vzpomínal snah a upřímné vůle národa českého ve směru tom.

Zástupce Rusínů Boryskievič v interesantní řeči přinášel sjezdu pozdravy svého národa, jehož trudné postavení líčil, a jménem národa svého ohražoval se proti jakémukolivěk spojení národa svého s říší ruskou.

Na to vstoupil zástupce národa slovenského, spisovatel a kněz Hodža na tribunu řečnickou. Neobyčejně lahodný, měkký, při tom zvučný hlas, hluboký obsah jeho řeči, nadšený výraz planoucího jeho oka a celého obličeje, jehož pravým kontrastem byla sporá, nikterak okázalá gestikulace, vše to rázem upoutalo nevšední měrou pozornost tak vzácného shromáždění, v němž řeč jeho snad nejtrvalejší, nejhlubší dojem zanechala.

Řečník v mohutných obrysech líčil budoucnost Slovanstva a poukazoval na budoucí jeho důstojné postavení v koncertě národů evropských, k němuž právě sjezd přítomný má učiniti první důležitý a závažný krok.

Zástupce Srbů mnich Gruič ku stkvělým darům, jež přinesli zástupcové největších národů slovanských, přinášel dar nejskromnější — srdce svého národu!

Důstojným zakončením památné slavnosti byla řeč největšího slavisty, zástupce národa českého, generálního sekretáře sjezdu prof. Šafaříka,*) který líčil postavení Slovanův k Němcům a Maďarům. Uváděl, že ve Frankfurtě i v Pešti radí se o osudu Slovanův, dokládaje, že jest nej-

*) Řeč doslova uvedena v Slavische Central-Blätter, č. 11.

Digitized by Google

vyšší čas, aby Slované sami o svém osudu počali se raditi. Cílem národů slovanských jest svoboda, ku jejímuž dobytí třeba součinnosti veškerých Slovanů. Na to doslovem Palackého památná schůze sama zakončena. Schůzi pak následoval stkvělý banket.

Vrcholem pak slavností zahajovacích měla býti památná mše slovanská, jež měla býti symbolem sbratření všech národů slovanských a již den příští, neděle dne 4. června byla vykázána.

Rozlehlé náměstí svato-Václavské bylo dějištěm památné této mše slavené po staletích*) poprvé zase v jazyku slovanském.

Na rozlehlém náměstí sv.-Václavském, v samém středu jeho pod sochou českého patrona svatého Václava, upravena prostá, jednoduchá kaple a v ní přenosný oltář. Ozdoba obou byla prostinká, neboť okázalé účastenství veškerého česky smýšlejícího obyvatelstva pražského, přítomnost zástupců všech národů slovanských, přirozený půvab společného jazyka mateřského měly dáti slavnosti této velebný její ráz. Mše ta stala se také jednou z nejpamátnějších manifestací sjezdu slovanského, nejokázalejším zevním jeho úspěchem, poněvadž na této slavnosti mimo členy sjezdu tentokráte bral účast také veškeren lid český — všechny vrstvy národa! V nepřehledných davech naplnilo obyvatelstvo pražské celé nesmírné náměstí, které ztápělo se v plném jasu slunečním. Nesčetné prapory v barvách českých a slovanských třepotaly se ve větru, všude barva červená a bílá, zástupy lidu, každý jednotlivec téměř ozdoben kokardou, odznakem neb šerpami v barvách slovanské trikolory. Ba i veliká část úborů dámských volena v těchto barvách. Obraz to nepopíratelně pestrý, živý a svěží. —

Přesně o desáté hodině pohnul se průvod od budovy musea království Českého, kdež členové sjezdu se shromáždili.

Průvod sám živostí barev, pestrostí dojmů, které vzbuzoval, vynikal ještě nad slavnostní průvod zahajovací před dvěma dny pořádaný. Dojem ten zvyšovaly nezvyklé dosud v Praze liturgické zpěvy staroslovanské, jež pěly zpěvácké sbory »Svornosti«, legie studentské a technické, zvláště ku slavnosti dnešní nastudované a jež působily nesmírnou velebností svou a krásným, melodickým nápěvem.

Průvod, jenž kráčel Kolovratskou třídou, tvořily kohorty universitní a legie studentské v pestrých oblecích s různými odznaky, odlišné od sebe barvou čapek svých, červenou, zelenou, modrou a černou dle fakult, za nimi kráčely setniny »Svornosti« v charakteristickém stejnokroji svém s červenobílým sňůrováním, takovými též i šerpami a odznaky a typickými kápěmi kozáckým ne nepodobnými a vysokými černě natřenými halapartnami; dále družina Slavie v temnozelených kabátcích s modrými šerpami a běločervenou čapkou rázu polského (konfederatkou).

(Příště dokončení.)

*) Od zrušení slovanské bohoslužby v klášteru na »Slovanech« (v Emausích).

Digitized by Google

Rozhledy po literatuře, umění a vědě.

Literatura.

Mizení . . . Historie duše v posledním půlletí její pozemského otroctví. Napsal autor * * * Kdybych měl o této knize vysloviti jen svůj subjektivní dojem, řekl bych, že mi je svrchovaně odporna, odporna až fysicky, tak jakobych se dotýkal čehosi plazovitě měkkého, studeně a sliznatě se lepícího. Pravý to literární měkkýš, tato kniha, bez páteře a červené krve, pouhý kus beztvaré psychické a náladové rosoloviny, chlapecky nezralá, hanebně zbabělá a frivolní. Ne snad tím, že se dotýká těch nejhnusnějších sfér života sexuelního, ale frivolní tím, že nejvznešenější akt lidského života — umírání — znesvěcuje diletantským mlsáním. Mám při tom ten dojem, jakobych viděl psa olizovati červeným lepkavým jazykem grandiosní, ponurou sochu mystického nějakého božstva. Zbabělá je ta kniha tím, jak se vedle života plíží, potměšile a závistně a jak proti smrti nedovede postaviti nic než úzkosti zhýčkaného děcka a na konec několik lyrických tirad, jejichž rozněžněná sentimentálnost páchne přímo perversí. Neznámý autor tu měl patrně v plánu vylíčit procesy, jimiž před smrtí duše jeho tuberkulosního reka se očisťuje, nabývá křídel a destiluje své nejčistší esence. V poslední kapitole, jak titul její nám praví: »Duše má už jen košilku přepnutou zlatým pasem«, pak i ten odhodí a ztrácí se jako balon v nedohlednu. Výslednicí chce být tedy čirý idealism, ale je to idealism bez idejí, idealism ne ducha, ale pouhých smyslů a nervů, tak jako celá tato zde líčená duše není nic než pasivní intelekt, zapředený do pavučin nervů a číhající na tučné dojmy, které v nich uváznou. Celý svět, lidé, příroda, umění i sama smrt slouží tu jen za velikou ochutnavárnu. Ale toto duševní labužnictví nemá pýchy velikého diletantského typu à la Barrès; je to pouhá titěrná dětinská mlsavost, která potřísní a zmenší vše, čeho se dotkne. Takovýmito nápady na př. se tento hrdina baví: »Beethovena a Mendelsohna nechá cinkat na zvonečky sáňové, venku v zahradě při svitu měsíce a nechá svou duši jemnit nekonečnou něžnou snivostí cinkavým smutkem zvonečků, až blaho, blaženě — — —« V této větě ho máte celého. Vůči nejtitánštějšímu ze všech umělců, heroikovi od kosti, nemít jiného přání než slyšet cinkat jeho hudbu »na zvonečky sáňové« — jak ubohá, politování hodná to duše, která se nezmůže než na takovéto, přímo blasfemické přání. Anebo která, když pak nadejdou poslední chvíle, nedovede naproti mysteriu smrti postaviti nic než dětinské náladičky,

Digitized by Google

protivně něžné mazlení se s fialinkami a sněženkami, za nímž vykukuje vždycky vlastně mazlení a soucit se samým sebou, tak jako celá kniha je v základech odporně egoistická. — To jsou mé subjektivní dojmy z této knihy. Jak vidíte, nešetřil jsem silných slov, abych vyjádřil svou antipathii k spůsobu, jímž autor její svět vidí a vnímá. Ale do této antipathie mísí se mi cosi jiného. Zdá se mi, že vidím až na dno duše jejímu autorovi a cítím s ním soucit. Tam na tom dně, pode . všemi svrchními pósami pláčou hluboce opravdové bolesti a touhy mladého srdce, které jen proto tak falešně jsou promítnuty na venek, že prošly ústředím otrávené sensibility a předčasně uzrálých nervů. V tom je zvláštní ráz této knihy. V této bizarní smíšenině stařeckosti a mládí, hyperintelektuelnosti a dětinnosti, smyslnosti i idealismu vidím to, co jsem shora nazval chlapeckým jejím charakterem. Tu knihu mohl napsat jen někdo, kdo nepřekročil dvacíti let, tak jsou zde ještě mízy nevyzrálé, tak je zde ještě všecko ve stadiu chrupavkovitosti a rosolu. Celá pathologie dnešního mládí z ní vyzírá. V jiných dobách znamenalo mládí v literatuře oheň, odvahu, sílu. Ale na této knize dala by se přímo demonstrovat duševní situace mladičkého člověka, kterého potkalo to neštěstí, že je s příliš jemnými nervy a předčasně vyvinutým darem analytickým postaven příliš záhy do staré vzdělanosti a nemá k tomu ještě v moci prostředky, aby tuto svou situaci umělecky vyjádřil. Dnes, zdá se mi, ztratil už dávno platnost tento běžný názor o mládí jako nejšťastnější a nejkrásnější době života. Myslím naopak, že krise, které doba mládí s sebou vždycky přinášela, nabyly za dnešního stavu duševního takové váhy a krutosti, že těm nejmladším, kteří píšou knihy jako je »Mizení«, netřeba naprosto závidět jejich osmnáct či dvacet jar. Vzpomínal jsem také při četbě »Mizení« často na Strindberga, jak ve své nejgeniálnější knize »Na břehu moře« karakterisuje pohrdavě mládí jako nižší stadium fysiologického a psychického vývoje jednotlivcova, jako dobu, po níž netřeba vzdychavě se ohlížet a kterou máme hledět míti co nejdřív za sebou. A vzpomínal jsem při tom, jaký kultus tropí dnešní doba s mládím v literatuře a umění (snad právě proto, že se cítí stařeckou — tak jako staří prostopášníci mají rádi nevyspělé dívky). U starých bylo mládí přitěžující okolností, u nás platí za polehčující, za omluvu a za přednost. Půjde-li to takto dále, budou psát brzy desítiletí hoši psychologické romány a náladové analysy. A nejzajímavější při tom je, že tento vpád mladíků do literatury přináší tam vlastně pramálo skutečného mládí. Ba právě naopak: z této strany proudí do ní nejvíce stařeckosti, odtamtud vzniká nejvíce takovýchto produktů jako »Mizení,« knih bez krve a šťávy, bez lásky, radosti a síly. Nebylo by už na čase posvítit si jednou řádně na dnešní mládež a její postavení v literatuře a »přehodnotit« trochu ty hodnoty, které jsme ji zvykli přikládat? *Kj.*

Jaroslav Maria (Mayer): V podvečer věku. Cyklus tří dramat. (Nákladem spisovatele Dr. Jaroslava Mayera v Litoměřicích). — Jsou to tři dramata, nesoucí názvy: I. Prokurator Rein, II. Děti pana prokurátora, III. Soumrak, osobami a dějem k sobě úplně nastavená a srostlá, jen časovými pausami oddělená, vnitřně a zevně tak spolu souvislá, že činí takměř dojem jediného dlouhatánského dramatu o devíti jednáních. Víc

Digitized by Google

než ono samo zajímá mne autor, jak z hry a ještě lépe z hovorných předmluv, předcházejících každému z dramat, poznávám, hluboce založená, vroucí, láskou kypící povaha, s takovou čistě slovanskou, na ruských autorech patrně vypěstovanou ethickou citlivostí a inklinací k pitvám svědomí; člověk, který se od spousty průměrných našich debutantů odlišuje příznivě tím, že bere život strašlivě vážně a s naivním údivem nezkaženého srdce chvěje se před jeho krutostí a tragikou, duše poctivá, daleká každé banality a frivolnosti — ale žádný spisovatel. Má chvíle šťastných inspirací, dovede pojati látku z hluboka, úmysly jeho jsou vážné a nejlepší, ale když přijde k psaní, ukazuje se, že náš milý dramatik je pouhý amatér, který nemá ještě v malíku ani abecedu literárního řemesla. Vymyslil si pěkný plán ku trilogii moderních dramat, ale když jej vtělil na papír, ukázal, že neví, »jak se to dělá?« Jeho dramata jsou stavěna a psána s božsky naivní neznalostí techniky a ukazují, že jejich autorovi chybí každá hlubší literární kultura a umělecká disciplina. Nepřekročil ještě stadium té, řekl bych, elementární rozhovořenosti, kdy co na srdci hned na papíře. Semele všecko možné, dobré nápady a silné dramatické tóny s kuriosními kudrlinkami a jalovým povídáním. Osoby jeho odříkávají si v rozmluvách do očí celé psychologické a náladové studie a celá rozvleklá kázání; tak na př. začíná mluvit na str. 185. jedna osoba k jiným a mluví k nim na celých 12, pravím dvanácti stránkách! Technika je věc podřízená a takovéto poklesky jsou pouhé lapalie — namítne se snad. Ano, ale právě proto jsou tím méně odpustitelny. Právě proto, že technika není v literatuře věcí hlavní a že osvojit si ji není nic tak zvlášť těžkého, mělo by se tím přísněji žádati od každého, kdo aspiruje na titul spisovatele, aby měl v moci alespoň to nejnutnější, co métier toto vyžaduje. Představte si hudebníka, který by chtěl komponovat sonatu a neznal by zákony její stavby — takový dojem dělají asi dramata páně Mayerova. Vešlo sice ve zvyk v poslední době u našich mladých lidí činiti z nouze ctnost a na každou podobnou výtku odpovídati pěknými frásemi o eruptivní původnosti, o suverenním pohrdání šablonou, lámání starých forem atd. Ale na taková slova bych nic nedal. Šablonami pohrdat a lámat staré formy smí jen ten, kdo je dříve poznal, strávil a překonal. Musí stát nad nimi a na nich, jako na setlelém rumišti budovat formy nové. Kdo však za nimi pokulhává, kdo si je ještě neosvojil, ten nemá práva hráti si na vítěze nad nimi. Umělec má být víc než literárním řemeslníkem, ale pan Mayer je ještě na stupni, kdy by mu trochu řemeslnické zručnosti neškodilo. Tedy, pane Mayere, jen do učení! Než přijdete s dalším kusem, zabeřte se do studia vzorů a naučte se od nich, co je dramatické a co jím není, naučte se, jak se kus staví, jak se kreslí profily karakterů, v čem spočívá tajemství účinků a především, jak se šetří slovy! A až si zjednáte tento nevyhnutelný základ a až se jedním slovem z amatéra stanete skutečným spisovatelem, pak si všimneme více toho, co nám vlastního a positivního máte říci, v této triologii nám bilo do očí ještě jen především jen to negativní, ty křiklavé poklesky proti nejnutnějším předpokladům dramatické techniky. — Rozhovořil jsem se o těchto věcech, poněvadž jsem neměl na mysli jen autora těchto dramat, ale celou vrstvu píšících lidí, kteří mají s ním společnu tuto neznalost techniky,

Digitized by Google

nedostatek literární průpravy a autokritiky. Diletantismu povoluje se u nás příliš snadný a laciný vstup do literatury. Nemáme velké a přísné tradice, naše literární kultura je stále ještě v počátcích a odtud pochází ta malost požadavků a přílišná shovívavost, s níž se hledí na lidi do literatury vstupující. Jsou mezi nimi takoví, před nimiž by se hned na ponejprv měly zavřít dvéře. Autora těchto dramat k nim nečítám, neboť to je muž, který nám má pověděti někdy snad leccos dobrého, ale přál bych si v jeho vlastním zájmu, aby se to naučil povědět lépe, než v nejapné řeči literárních školáků. *D.*

— **Karel A. Tavaststjerna**, nejslavnější básník finský mladší generace, zemřel ve věku 38 let zánětem plic v městečku Bjőrneborgu, kdež vydával dvakrát týdně krajinský list. Syn ruského generála a bohatého statkáře prožil šťastné a silné mládí a stal se slavným a dobře placeným architektem. Ale netrvalo dlouho a opustil tuto dráhu. Stal se spisovatelem. Ale jak neprozřetelně! Proti švédské panující třídě se postavil do oposice, ale nepřekřtil svého jména po finsku a nenavlékl finského »národního kroje«. Tak nestal se populárním prorokem ani nahoře, ani mezi finským selským lidem dole. Proto i v Evropě jsou známější Heidenstam, Hedenstjerna, Juhani Aho, Adolf Paul, Geijerstam, Birger Mörner, Petr Nansen, Sven Lange a Ellen Key než on. — Melancholicky a chmurně začal, ale uzrával v pravého, velikého humoristu, k velké mrzutosti svých krajanů. Mnoho cestoval, ale čím pronikavější byl jeho zrak a čím vřelejší jeho srdce, tím větší se kolem něho rozkládal chlad a tím nevrlejší byla švédsko-finská kritika. Stal se vlastencem bez vlasti! Jeho knihy bičovaly vlasteneckou nadutost a byly smrtonosnými dýkami vlasteneckým pokrytcům. Ale ještě více byly vlastní zpovědí — jak soudil o lidech, vrstvách a poměrech kolem sebe, jež si jej chtěly podmaniti, ale nedovedly. Nevýslovná skleslost rozčarování jej schvátila a touha sžírající a chtivá, jak touha ranního mládí, jen že vědomější. Jej myšlenka na smrt, na vlastní zmizení z tohoto světa, daleko více zaměstnávala, než ostatní vůdčí duchy naší doby. — Uvádíme z nekrologu pí. L. Marholmové ve Wiener Rundschau nejdůležitější jeho knihy (v němec. překladě): melancholické povídky Kindheitsgespiele a Vor der Morgenbrise, první práce s pochvalou přijaté doma. V Das Geheimnis der finnischen Bucht neohlíží se však již na dobrou společnost, v Harte Zeiten líčí panující švédskou společnost a ve Weiberregiment finský lid. Jeho nejlepší a nejhlubší práce: Im Bund mit dem Tode, Ein Patriot ohne Vaterland a Laureatus ozývají se myšlenkou zmaru života.

— **Hr. Lev N. Tolstoj** dožil se 28. srpna sedmdesátého roku.

— **Mravní vliv novin.** Sledujeme-li náš život veřejný, nemůžeme se ubrániti dojmu, že nastalo v tomto našem životě od posledních voleb říšských skutečné zdivočení a zvlčení, následkem jehož mnoho lidí rozvážných přestává čísti politické časopisy, po nichž kdysi s radostí sáhalo. Doba nynější, všeobecných novinářských štvanic, plná terorismu, má mnoho podobností s dobou, kdy vydávaly válčící strany staro- a mladočeská »Brousek« a »Obranu«. Ale v době »Brousků« a »Obran«, jež ze svých jinošských let pamatuji, nebyla vláda terorismu přec tak velikou, jako nyní, a pod nátlakem její nedospívaly věci až ke rvačkám.

(*Hlas venkovana v Kladenském Nov. Havlíčku.*)

Digitized by Google

Rozhledy politické a sociální.

Domácí politika.

Čtenáři politických listů mohou říci s Goethem, že čísti noviny jest pouze velikou ztrátou času. Platí to alespoň o letošním srpnu. Nechť vzpomenou si čtenáři, kolikrát za tento měsíc bylo se vším důrazem v novinách prohlašováno, že jest situace (toto slovo situace jest nepostrádatelnou rekvisicí v naší politice) v nejkrajnějším napjetí a že rozhodnutí musí nastati v nejbližších dnech, ano hodinách a na tu spoustu nejrozmanitějších, navzájem si odporujících a se vyvracejících zpráv, jimiž se dali hned konejšiti a hned znepokojovati, z nichž nezůstalo positivního celkem nic než zprávy o hojných přejížďkách ministrů rakouských a uherských a o několika ministerských konferencích — a dají zajisté Goethovi za pravdu. Bohužel, že politika se uzavřela do neprodyšných ministerských síní a u nás že byla jen lapáním přerozmanitých pověstí a lelkováním. Od 6. ledna 1896, kdy počaly ve Vídni porady ministerské o provedení 4. vyrovnání s Uhry, trvá u nás tento stav pasivního dívání, který nemůže skončiti ničím jiným než omrzelostí a apathií. Voličstvo mladočeské jest dnes nadobro zmateno. Neví, co bude a také neví, co má činiti. Má dojem, že se ve Vídni jedná o naše věci, ale bez nás a že kteréhokoli rána může býti překvapeno zprávou o události, jíž by se bylo nikdy nenadálo. Ani se závistí již nehledí na Maďary, jichž 7 milionů tolikrát více váží než 7 milionů Čechoslovanů a jichž 60 mil. příspěvků na potřeby celé říše daleko více platí než 114 mil. těchže příspěvků ze zemí koruny české — nýbrž jen se strachem, aby nám odtamtud nepřišlo něco nepříjemného a zlého. V takové náladě nedovede, myslím, lid dělati »oposici takovou, jaké nepoznal svět,« jíž posl. Sláma hrozil na jediné politické schůzi voličů za celý srpen.

Poslanci, jak ze všeho viděti, nepřejí si nyní schůzí. Vedení mladočeské strany má za to, že jest nutno vyčkávati (t. j. zmítati se mezi nadějí a strachem, dojde-li či nedojde-li na zrušení jazykových výnosů) a že nelze v nejisté situaci ničeho činiti. To odpovídá zcela základnímu názoru o naší politice, že jest jí jen potud, pokud se dělá ve Vídni a v parlamentě. Jinak politice nerozumíme. Kdybychom politiku brali v jiném smyslu, bylo by dosti podnětu k činnosti i v době, ve které jest třeba vyčkávati.

Zdá se však, že někdejší jistota mladočes. poslanců jest již ta tam. Již zmáhá se mezi nimi strach z voličstva. O tom svědčí hojné články »z kruhů poslaneckých,« jimiž v srpnu, náhradou snad za neodbývání schůzí, k voličstvu mluvili, ač jen anonymně. Tak v Nár. Listech otištěn přípis některého poslance, ve kterém se na »základě bezpečných informací« (!) konstatuje, že se na skutečných faktech nezakládají zprávy, jako by měla být jazyková nařízení co nejdříve odvolána, nýbrž že »princip plné rovnoprávnosti českého jazyka, nařízeními jazykovými se značnou částí provedený, jest zabezpečen definitivně a neodčinitelně.« V listě jiném, zase od poslance, praví se, že nepřátelské nám časopisy úmyslně šíří zprávy nám nepříznivé,

Digitized by Google

aby rozeštvaly český národ, jímž pak poslanci by byli donuceni opustiti své vyčkávací stanovisko na prospěch obstrukčníků. List tento však připouští možnost obratu pro nás nepříznivého a hrozí — českou obstrukcí. V jiném listě (Mělnických l.) praví se také z kruhů poslaneckých, že zprávami o zrušení jazykových výnosů »byla ovšem vržena velice snadně a jistě zapalující jiskra do naší české politické veřejnosti, jejíž vznětlivost právě nyní r a p i d n ě r o s t e.« — Počnou li se poslanci o své mandáty strachovati, připravme se na nejhorší. Upřímně řečeno: mladočeské diplomacii nerozumíme. Mladočeši vědí, co u našeho politicky krátkozrakého a vrtkavého lidu (ovšem vina politické nevzdělanosti a obmezenosti není v lidu, ale v jeho politických orgánech, hlavně v denním tisku) znamená cit nejistoty a tísně, dovedlič právě sami výborně vykořistiti takové duševní disposice za punktací. A přece jsou samé skrývání, samá tajnost a samý odpor. Tato aristokratická diplomatičnost jest jim daleko nebezpečnější, než opuštění demokratické minulosti. Kdyby Mladočeši měli odvahu otevřeně vyložiti voličstvu důvody pro svoji dnešní oportunistickou politiku, nemusili by se utíkati k přetvářce a u nás by se politické programy, ideje a strany v y v í j e l y. Dnešní taktika mladočeská jest nebezpečna tomuto vývoji tím, že stačí vnější nějaký nezdar, na př. odvolání jazyk. nařízení, aby mladočeští radikálové využitkovali rozmrzelosti voličstva zcela po vzoru mladočeském, porazili dnešní Mladočechy a předvedli nám historii mladočešství až po dnešní den ještě jednou a po nich zase noví radikálové atd. třebas do nekonečna.

Ve Vídni jedná se mezi uherskou a rakouskou vládou o vyrovnání. Jednání se tají, netřeba tedy, abychom dohady a kombinace denních listů opakovali. V podstatě jde dnes o totéž, co vytkl již r. 1896 Ugron na uher. sněmu: že Uhry nemohou vůbec zákonité vyrovnání ujednati s Rakouskem, nemajícím ústavní vlády a že nesvolí ke zvýšení kvoty z 31,4 na 35%. Ovšem, že jest nyní rakouská vláda hůře na tom, než před 2 lety, jednak že Badeni připravoval vyrovnání pro Uhry velmi příznivé, jednak že vláda hr. Thuna jest vládou absolutistickou, nemajíc za sebou ani parlamentu, ani lidu. Maďaři z toho všeho kořistí pro sebe. Uherská vláda odmítá zásadně k a ž d é další provisorium i vyřízení rakousko-uherského vyrovnání vůbec na základě čl. 14., dovolávajíc se uherských základních zákonů státních a jejich předpisů, vedle kterýchž všeliká ujednání o záležitostech, kteréž sice nejsou společné, jež však v obou státech dle stejných zásad mají býti vyřizovány, musí se ústavně a za spolupůsobení obou parlamentů vyříditi. To znamená o d m í t n u t í d a l š í h o c e l n í h o a o b c h o d n í h o s p o l k u r a k o u s k o - u h e r s k é h o, poněvadž jest naprosto nemožná věc, aby říšská rada vídeňská do 1. ledna 1899, do kteréž lhůty běží nynější provisorium, vyřídila vyrovnávací předlohy. V souhlasu s tímto stanoviskem jsou návrhy uherské vlády, kteráž postavila se na půdu úplné samostatnosti celního a obchodního zákonodárství pro korunu sv. Štěpánskou a navrhuje buď uzavření f o r m á l n í o b c h o d n í s m l o u v y mezi Rakouskem a Uhry způsobem, jak jiné státy vůbec takové obchodní smlouvy uzavírají, anebo s obejitím formální smlouvy s a m o s t a t n é v y d á n í c e l n í c h a o b c h o d n í c h z á k o n ů, kteréž by v Uhrách přijal říšský sněm a které by v Rakousku prohlásily se na základě čl. 14. aneb jiným způsobem.

Tyto uherské návrhy však odmítá vláda rakouská a též zahraničný ministr říšský, jenž v tomto uvolnění svazků dualistických spatřuje ohrožení velmocenského postavení říše, a jenž tu zajisté jest v plném souhlasu s korunou. Za uherskou vládou stojí však všechen uherský tisk a silný parlament. Jak věci dopadnou, poví nám jen budoucnost, ale že Maďaři ať tak či onak vyhrajou, to jest hotovým článkem dnešní politické víry.

Digitized by Google

Za hranicemi.

Boj mezi Spojenými Státy a Španěly strhl se dříve, než byla válka vypovězena a trvá, když byla válka již skončena. Po ujednání míru kapitulovala ještě Manila a vypravena byla nová námořní expedice americká do jižní části Filipin, jíž admirál Dewey, jak prohlásil, nemohl už odvolati. Mír má býti definitivně vyjednán konferencí, jež se v Paříži sejde, v říjnu prý. Snad bude již Paříž pod sněhem, než bude smlouva o mír podepsána. Provedení bude zajisté trvati několik měsíců.

Starý generál Martinez Campos pravil prý, že od prvopočátku byl si tím jist, že Španělsko musí v tak nerovném boji podlehnouti, ale přece že si nepředstavoval tak úplnou a neslavnou porážku. A má pravdu. Katastrofa Španělska připomíná pruskou po bitvě u Jeny, kdy se pevnosti prvního řádu, jako Mohuč, vzdávaly po dvoudenním sevření a silná zbrojistě jako Štětín, byla vzata malými četami jízdy. Španělé sice tu i tam osvědčili skvěle svoji udatnost, ale případy ty zůstávají výminkou. Nelze také všechno svalovati na důstojníky a generály. Ti byli sice jak se zdá, dosti neobratni, ale vedle toho nelze zavírati oči před tím, že počtem silnější pravidelná vojska byla poražena vojsky na rychlo sehnanými a počtem slabšími. Také padlých na straně španělské není tak mnoho. Ztratí-li vojsko 75 procent svého mužstva, jako Italové u Adue, není mu porážka k hanbě. Mimochodem, jest Adua nejkrvavějším bojištěm v celých válečných dějinách, daleko krvavějším než Malplaquet, bitvy v sedmileté válce a bitva u Borodina. Dává-li se však vojsko na ústup jež neztratilo ani 10 procent mužstva, je to znamením povážlivým. Dne 16. srpna 1871 ztratila pruská divise Stülpnagelova kol 40 procent mužstva, divise Schwarzkoppenova skoro také tolik a necouvly. Zdá se tedy, že národ španělský ochabl, To nejsou již synové vítězů u Pavie, Mühlberku a St. Quentinu; zdá se, že v nich není již mnoho krve »nepřemožitelných conquistadorů.« Vše jako by bylo popustilo, nervy, srdnatost, organisatorské štěstí a vojevůdčí talent.

Ústup Španělův z jejich panství na Antillách jest tragedií. Tyto ostrovy dalo světu Španělsko, synové jeho zasadili takřka každý strom, který tam stojí, vystavěli každý dům, který tam stojí. A nyní musí odtamtud. U Granady ukazuje se ještě pahorek »Ultimo sospiro«, pahorek, s něhož maurský král Boabdil, když z Granady odcházel, naposledy po ní se ohlížel. Chvíle ne méně tragická bude, až žluto-červené korouhve s cimbuřím Kastilie a se lvem Leonským budou spuštěny v Havaně a v San Juan de Puertorico a na místě jich zavlají prapory s hvězdami a pruhy. Ale v obou případech nastoupilo a nastupuje lepší, mladší, života schopnější na místo toho, co musí ustoupiti. Svět již eskomptoval převod španělských západoindických kolonií na Spoj. Státy severoamerické. Bude však vysoce zajímavo pozorovati, jak se Amerika dohodne s kubánskými povstalci. Ani by nás nepřekvapovalo, kdyby válka na Kubě byla sice skončena, ale v občanské válce se pokračovalo. Domorodí, jak kreolové tak míšenci, již se nesnesli se Španěly, kmenovou příbuzností a náboženstvím tak jim blízkými, nesnesou se nijak lépe s anglosaskou invasí, jež nyní nastane. Mnohem důležitější však jest situace na Filipinách. Tu srážejí se zájmy všech námořních velmocí. Filipiny leží v boku Japonska a proti Číně. Tam si vytyčují cíle všechny námořské velmoci. Až na Rakousko-Uhersko a Italii daly se velmoci v Číně takřka knihovně pojistiti, Rusko na severu, Francie na kraje přiléhající k Anamu, Anglie na údolí Yan-tse-Kiangu, Německo na pobřeží pečilské. Najednou se přihrne nová moc a hatí všechny výpočty. Prozatímné ujednání pařížského míru mluví o Filipinách velmi neurčitě a tudíž i způsobem, chovajícím značné nebezpečí. Budoucí osud Filipin má býti upraven smíšenou komisí. Tomu se rozumělo tak, že mají ostrovy

Digitized by Google

zůstati Španělsku, ale že se jim dostane lepší správy. Ale co padla Manila, přeskočil vítr a americké listy praví, že Spoj. Státy nemohou více Filipiny pustiti. Bylo by to zpříma porušením daného slova, ale kdo se o to stará? Filipiny však musí buď zůstati Španělsku, anebo musí býti předány jiné moci. Země ve které jest na 7 mil. moslemínů a pohanů pouze asi 200.000 bělochů a míšenců, z nichž jest přes polovici analfabetů, nemůže býti ani neodvislou a dokonce ne »republikou«. Toho dne, kterého by vojsko španělské odtáhlo a nebylo nahrazeno jiným, povstali by rudoši a novou vládu i s hrstkou bělochů zahnali do moře. Francouzská diplomacie, jež sprostředkuje ujednání míru, nasadí asi všechno, aby pohnula Spoj. Státy k vydání Filipin. Nepodaří-li se to, nezbude než mezinárodní protektorát anebo rozdělení mezi námořské moci. Kořist jest příliš veliká, než aby ji mohli jedinému popřáti. Jest tomu právě tak, jako když plány Kateřiny II. na rozdělení Polska nabývaly určitých rysů. Každý byl přesvědčen, že Bedřich Veliký buď nebude s takovým bezprávím spokojen anebo — že také něco pro sebe urve. Španělsko nesmí býti ve vých. Asii zkráceno. Nedá-li se tomu zabrániti, musí každý z toho něco míti. Jako v Polsku v minulém století. A jako v Číně nyní.

Především však mějme na paměti jedno. Se starou »evropskou« politikou jest již konec. Nyní jde o světovou politiku. A v tuto zasáhla nová velmoc a ještě jedna moc, která snad dovede ještě ze sebe udělati velmoc — Japonsko. A jiná moc, veliká, ano ohromná, co do rozlohy, Čína, dozrává již ponenáhlu jako Španělsko z počátku 18. století. na kořist. Ještě jí není, ale již se jí stává. Takové dělení odbývá se velmi zřídka ve shodě. Proto jest možno, že v první čtvrtině dvacátého století mohou nastati dnové, kdy, jak pravil Moltke, budou nejcennějším papírem patrony. Celá Evropa jest pro mír, ale na dalekém východě zraje dračí setba.

Z. f. S. Vw.

Sociální hlídka.

Ve Vídni zasedal od 1. do 5. srpna 9. mezinárodní kongres hornický, obeslaný horníky anglickými, belgickými, francouzskými a rakouskými. Sjezd jednal o těchto návrzích: 1. o zavedení osmihodinné pracovní doby, počítaje v to vjezd i výjezd; 2. o zákonné závaznosti zaměstnatelů nahrazovati veškery škody a ztráty, jež stihnou dělnictvo úrazy a neštěstím při práci; 3. o ustanovení minimální mzdy za šichtu; 4. o invalidním a nemocenském pojištění hornictva; 5. o dozoru v dolech inspektory volenými dělnictvem; 6. o nadvýrobě uhlí; 7. franc. horníci předkládají návrh na znárodnění dolů a 8. belgičtí na zrušení franc. cla na uhlí belgické. Mnohé z přijatých resolucí jsou obsahem svým známy již z předešlých kongresů.

Návrh, aby osmihodinná doba pracovní platila jak pro dělníky, pracující pod zemí, tak i pro ty, již pracují na zemi a za bílého dne, měl oposici od delegátů horníků durhamských a northumberlandských, již však protinávrhu nepodali. Osmihodinná doba pracovní nedá se provésti odborovými organisacemi, byť byly sebe silnější. Toho důkazem jest nezdar veliké stávky anglic. strojníků, jichž organisace jest jednou z největších a nejbohatších na světě a již přece po 7měsíční stávce podlehli. Jediná cesta na zavedení 8 hod. prac. doby jest parlament. Návrh přijat 813.000 proti 130.000. — Úplna jednomyslnost panovala pro požadavek, aby podnikatel byl odpověden za nehody, jež při práci dělníkovi vzejdou a to beze všeho ohledu na úmluvy soukromé. Horníci nedají svého souhlasu žádnému zákonu, kterým by možno bylo závazek obcházeti soukromými kontrakty. — Při návrhu o nejmenší mzdě ozvaly

Digitized by Google

se různé názory. »Miners Federation« navrhla resoluci, aby horníci v každé zemi určili minimum mzdy a zahájili o ně boj. V Anglii přistupují již mnozí podnikatelé na požadavek minima. V Rakousku jsou podnikatelé proti nejmenší mzdě, poněvadž mají ze soustavy akordní práce nejvyšší zisk. Prozatím spokojil by se rakouský horník nejmenší mzdou 1 zl. 70 kr., kdežto nyní dostává havíř 1 zl. 30 kr., dělník, jenž uhlí dopravuje 1 zl. 20 kr. a dělník nahoře pracující 90 kr. Delegát Abraham z Již. Walesu, člen parlamentu, mluví o pohyblivé škále mzdové, podle níž se řídí mzda tržní cenou uhlí. Horníci jihowaleští, již ještě na posledním kongresu byli proti nejmenší mzdě, dožili se tak smutných zkušeností s pohyblivou skálou, že vypověděli práci přijatou na základě této skály, a snažili se s podnikateli ujednati smlouvu jinou. Tito však odpověděli propuštěním všeho dělnictva. Poněvadž v Anglii zákonná instituce smírčího soudu zahajuje jednání jen na žádost obou stran a podnikatelé o intervenci nežádají a žádati nechtějí, jest nyní již po 4 měsíce 90.000 rodin o hladě. Naproti tomu northumberlandský delegát Young hájil zásadu, aby mzda se řídila výší nabídky a poptávky, pravě, že by dělník anglický při mzdě 1 zl. 70 kr. musil zemříti hlady, kdežto by při průměrné angl. mzdě 4 zl. 20 kr. musily býti rakouské doly zavřeny. Jen kdo neuznává pravd národohospodářské vědy, může věřiti v možnost ustanovení nejmenší mzdy. Proti Youngově »manchesterské theorii« se ozvali delegáti rakouští, francouzští, belgičtí i angličtí. Z polemik jejich však vyšlo, že jest opravdu nemožno tytéž mzdy stanoviti pro všechny země a delegát Ebert z Falknova dokonce žádal, aby nejmenší denní mzda byla stanovena pro každý uhelný obvod zvlášť. Návrh na nejmenší denní mzdu přijat 813.000 proti 136.000. — Resoluce o mezinárodním upravení výroby uhlí zamítnuta byla 715.000 hl. proti 65.000 hl. Resoluce tato byla přijata již na pařížském kongresu a ustanoveno bylo zvláštní komité, které mělo záležitost tu dále prováděti. Ale komité se, nemajíc prostředků, vůbec neustavilo a jednotliví národové se přikázaných jim úkolů doma nepodjali. Na kongresu vídeňském nebylo ani mnoho chuti k debatě, ve které prohlášeno, že s nynější společností nelze pomýšleti na možnost provedení projektu Levyho, jehož účelem býti mělo utvoření ringu uhelných podniků a účastenství dělníků na zisku zvýšenou cenou uhlí docíleného. — Resoluce o zákonitém pojišťování pro dobu nemoci a stáří přijata jednohlasně. Pozoruhodnější místa debaty jsou: výrok Johnsona že by dělníci angličtí nepřijali žádného zákona, dle něhož by měli platiti pensijní příspěvky. Delegát Basly praví, že ve Francii byl uzákoněn projekt, dle něhož horník po 33leté službě obdrží rentu až do 600 frs. Dělník splácí 2 procenta své mzdy a tolikéž podnikatel. Nyní se franc. dělníci domáhají zvýšení renty na 700 frcs. a žádají, aby stát platil příspěvky 4 procenta mzdy. Delegát Mousart praví, že v Belgii jest pojištění pro stáří a invaliditu pouze fakultativní a závislé na vůli podnikatele. Renty, jež se dělníkům platí, jsou nepatrné, 8—20 frcs. měsíčně. Opustí-li dělník továrnu, ztrácí příspěvky, jež do pokladny splácel. — Velikou sensaci mezi anglickými a francouzskými účastníky způsobila zpráva komise o bratrských pokladnách v Rakousku. Stesky na tyto pokladny byly již tolikrát veřejně proneseny i lze předpokládati, že budou celkem známy. Přes to ze zajímavé zprávy komise uvedeme alespoň nejpodstatnější části. Majitelé dolů nebyli zákonem vázáni k příspěvkům do pokladen a dělníci neměli na správu pokladu patřičného vlivu. To rakouská vláda sama uznala 23 let po vydání všeob. horního zákona. Reforma bratrských pokladen předsevzatá zákony z 28. čce 1889 a 17. září 1892 nepronikla všude k platnosti. Obsahem reformních zákonů bylo v podstatě tolik: Bratrské pokladny nebyly do r. 1889 skoro nikde fundovány na základě pojišťovací techniky. Příjmy a vydání byly jen zřídka kdy

Digitized by Google

v patřičném poměru. Nutno jest tedy příspěvky zvýšiti a majitelům dolů uložiti tytéž poplatky, jaké splácejí dělníci. Platí tedy dnes horníci polovici a podnikatelé druhou polovici příspěvků stanovami nařízených. Pro nemocenské pojišťování bylo u každé pokladny zřízeno zvláštní oddělení. Pokladny poskytují nejmenší pensi mužům 100 zl., ženám 50 zl. ročně, vdovám 33⅓ a sirotkům 16⅔ zl. Při této nepatrné pensi jsou tyto osoby většinou odkázány na žebrotu. Ale ani tato minimální pense není zaručena. Nejvyšší soudní dvůr totiž rozhodl, že invalidním horníkům patří renta stanovami zajištěná i tehdy, když příspěvky jimi zapravené nebyly po stránce pojišťovací techniky dostatečny. Aby toto rozhodnutí bylo pro budoucnost neškodné, ustanoveno bylo v zákoně o bratr. pokladnách, že z příčin pojišťov. techniky může býti provise snížena na 50 zl. a níže. Vedle toho vyloučeni z pokladen hutníci a dělníci přes 45 let a pod. Pro průmyslové dělnictvo byla zřízena zvláštní úrazová pojišťovna, jež pro sebe menší poranění vyplácí důchod, ale horníkům se dostane odškodnění jen tehdy, stali-li se úrazem docela invalidy. Přijdou-li o oko, ruku, nohu, nedostanou ničeho, neboť nejsou ještě dokonalými mrzáky. A když se jimi stanou, neobdrží ročně více než 100 zl., kdežto tovární dělník má doživotního důchodu 60 proc. mzdy. Bratrské pokladny mají všechny špatné vlastnosti okresních nemocen. pokladen ale zdvojnásobené, ježto nejsou pouze nemoc. pojišťovnami, nýbrž i ústavy pro opatření v neschopnosti, a pro vdovy a sirotky. Uvalí-li někdo na sebe nelibost správce závodu anebo kteréhokoli jiného představeného, ztrácí nejen místo, nýbrž i své dlouholeté vklady. Býti v organisaci, bráti podíl na stávce a p. jest nesmírně stíženo. A někdy se stává, že pokladna zmizí, buď že podnikatel upadl v konkurs a užil kapitálu pro sebe, buď zpronevěřením a p. Rakouské hornictvo má tudíž v záležitosti bratrských pokladen jeden cíl: aby bylo společně pojištěno s ostatním průmyslovým dělnictvem u pokladen nemocenských a u úrazové pojišťovny. Pokud pak nebude v Rakousku zavedeno pojištění starobní, invalidní, pro vdovy a sirotky, žádá hornictvo, aby pro celé Rakousko byla zřízena jedna pokladna bratrská, jež byla by vedena výhradně dělnictvem za přísného dozoru úřadů. — V příčině inspekce dolů navrhli Francouzi a Belgičané: »Inspekci dolů obstarávají delegáti dělničtí sami, kterým stát za to řádně zaplatí. Prohlídka konej se dvakrát za měsíc.« V debatě Francouz Basly prohlásil, že jest spokojen se zařízením francouzských dělnických inspektorů, které v republice trvá od r. 1892. Naproti tomu Belgičan Cavrot tvrdil, že podobný belgickýzákon ani zdaleka se nevyrovná zákonu francouzskému, Rakušan Frank pak (z Falknova) stěžoval si, že v Rakousku jsou sice zprávy inspektorské, že však není inspektorů a horní komisaři že jsou jen byrokrati, kteří o praktické inspekci ani zdání nemají. Když má býti inspekce, ohlásí se to čtrnáct dní napřed a ku příchodu inspektora se všechno pěkně připraví, jakmile však inspektor odejde, jedná zaměstnavatel zase, jak sám chce. Dělníci však musí míti inspektory z vlastních svých lidí, musí si je voliti tajnou volbou a stát je musí platiti. Inspekce má se konati nejen nejméně dvakrát měsíčně, ale i vždycky, kdykoliv si dělníci toho přáti budou. Proti poměrům rakouským prohlásil Angličan Murray, že Anglie má nejlepší inspekci dolů a že obdobné poměry anglické, srovnány s rakouskými, jsou přímo ideální. — Návrh, aby doly přešly z majetku soukromníků do majetku národního, neprošel beze všeho odporu. Rakouský delegát Grablowicz prohlásil, že by ponárodnění dolů za nynějších poměrů pro rakouské horníky a hutníky nemělo žádnou cenu, rovněž Nacionální Unie prohlásila se 136.000 hlasy proti — ale na konec dotyčná resoluce byla přece přijata.

O francouzském návrhu, aby z uhlí platilo se zvláštní clo, došlo mezi Francouzi a Belgičany k ostré půtce. Belgičané žádali, aby kongres prohlásil se, by clo

Digitized by Google

z uhlí bylo zrušeno — Francouzi byli proti tomu. Po krátké debatě vzali Belgičané návrh svůj zpět.

Na konec usnešeno, aby příští kongres se konal o Velikonocích r. 1899 v Bruselu. I Rakušané i Němci znova se prohlásili proti tomu, aby sjezd hornický každoročně se opakoval, ale zůstalo přece při starém.

Jak z některých dělnických listů viděti, silný dojem učinilo na naše dělnictvo sebevědomé vystupování a klidné, jisté jednání Angličanů, a neméně jejich materielní opatření. Bydlilit v nejlepších hotelích, jezdili expresními vlaky a pod. Vystupuje tu rozdíl vyjádřený nejen v poměru mzdy 1·70 : 420, nýbrž i rozdíly rasové. Bez odporu byli Angličané názorným příkladem, čeho lze dosíci inteligencí a materielním zabezpečením a v obou směrech mohou býti našemu dělnictvu silnou vzpružinou k další práci.

— Na památku 100letých narozenin Palackého svolala Živnostenská jednota řemeslnicko-živnostenský sjezd na 14. a 15. srpna do Tábora. Sjezd obeslalo 130 živnost. společenstev a besed 900 delegáty. Na programu sjezdu bylo odborné školství, organisace tržby a vyhledávání přiměřeného odbytu, organisace živnostnictva, opatření levného úvěru maloživnostníkům, zemská a státní akce na podporu malých živností, zákonodárství a upotřebení strojů k práci řemeslnické. Poslední tři odstavce nebyly však projednány. Referáty měli vesměs neživnostníci. Tu i tam jsme četli rozčilování pro to, že živnostníci nemohli o svých záležitostech sami referovati. Bohužel, že ani jinak býti nemohlo — těžko lze dnes ještě mezi živnostnictvem najíti lidi, již by příslušné otázky pojímali v hlubší příčinné souvislosti s hospodářskými a sociálními poměry současné doby. I na táborském sjezdě živnostníci, přihlásivší se k slovu, obírali se většinou některým ojedinělým zjevem v mylném domnění, že on jest výlučným pramenem všech běd, kdežto jest pouze posledním a vnějším projevem a symptomem hlubších a složitějších příčin, jehož odstraněním by sice ucpal se ventil, jímž hlubší a vzdálenější příčiny vystupují na povrch, ale sám základ by nebyl zachycen. Tak slyšeli jsme volání po zrušení podomního obchodu, po zápovědi, aby obchodníci galanterním zbožím nebyli oprávněni prodávati obuv s gumovými podešvemi, slyšeli jsme varování před socialní demokracií, která prý chce řemesla zničiti, a dokonce i protest, aby v resoluci nebyla ukládána živnostnictvu dochvilnost dodávky, přiměřená cena a dokonalá práce, ježto by živnostnictvo prý tím se usnášelo samo proti sobě, což svědčí o tom, že naši živnostníci stále vězí v ilusích středověké monopolisace cechovní výroby a posud si neujasnili nezbytnou nutnost chopiti se novodobých prostředků výroby a odbytu. Neodbytně se vtírá nestrannému pozorovateli myšlenka, že živnostnictvo snad ani nepřikládá obsahu resolucí přijatých na sjezdě táborském praktické důležitosti a nechá je hezky na papíře. Jest škoda, že proti tomuto základnímu bludu nejen dosti důrazně a určitě se na sjezdě nevystoupilo, z jakési snad vyhýbavé ostýchavosti nenaraziti na odpor zakořenělých předsudků, ale že i s místa, jež nejméně k tomu bylo povoláno, házelo se mezi ně hesly a frásemi o autonomii, decentralisaci a pod., až již skoro se zdálo, že dojde i na populární frási, abychom si nejdříve vybojovali státní právo a pak že si již živnostenskou a řemeslnickou otázku dovedeme snadně a nejlépe sami rozřešiti.

O školství odborném referoval dr. V. Schuster, koncipista obch. a živnost. komory česko-budějovické a shrnul všecky požadavky v resoluci, aby řízení veškerého školství průmyslového bylo v rukou zemské samosprávy, aby zakládány byly další státní školy průmyslové s vyučovací řečí českou, a aby všude,

Digitized by Google

kde toho jest potřeba, založeny byly státní nebo státem podporované odborné školy průmyslové, zejména pro průmysl dřevařský, odbor mlynářský a odvětví koželužské; dokud pak to se nestane, aby státním nákladem zavedeny byly 6nedělní létací kursy pro jednotlivá odvětví řemeslná. O zdárný rozvoj pokračovacích průmyslových škol buď postaráno zvýšenou státní subvencí školám pokračovacím, odstraněním známých vad tohoto školství, zřizováním odborných oddělení tam, kde je dosti živností, konečně buď na školách obecných i měšťanských přihlíženo k předběžnému vzdělání hochů, přiměřenému budoucímu živnostenskému nebo zemědělskému povolání. Zejména buď zavedeno v posledních ročnících chlapeckých škol obecných ve městech i větších místech přiměřené vyučování počátkům národního hospodářství, práva ústavního i správního, počtům živnostenským a pod.

O organisaci tržby a vyhledávání přiměřeného odbytu referoval posl. dr. Kurz. Základní podmínkou ku povznesení živnost. tržby jest především dokonalost výrobků, dochvilná dodávka a přiměřená cena. Předním úkolem živnost. tržby jest zmocniti se domácího trhu, a k tomu jest živnostníku třeba, aby byl obchodně vzdělán, aby užíval původních pramenů nákupních a vládl dostatečným kapitálem. Kde nestačí kapitál jednotlivce, poslouží nákupní družstva, společné sklady prodávací (tržnice) a p. Dodávání řemeslných výrobků na dluh budiž odstraněno. Práce v trestnicích budiž obmezena jen na službu nádenickou nebo čelední. Služba konsulární buď upravena tím způsobem, aby více vyhovovala průmyslovým a obchodním zájmům zemí rakouských. K návrhu dra. Baxy pak vyslovena potřeba rozumné obchodní politiky zahraniční, výhodných obchodních smluv, zdravé tarifní politiky a j.

O organisaci živnostnictva pojednal stavitel p. Jež za ustanoveného původně zpravodaje posl. Adámka. Referent vyslovil se pro zřízení ministerstva pro řemesla, s čím posl. Adámek nesouhlasil, ježto prý máme těch ministerstev až dost a musíme býti autonomisty nejen slovem, ale i skutkem. V resoluci žádá se zřizování společenstev ryze odborných, zakládání okresních jednot s působností poradních sborů živnostenských, volení vyslanců žup, živnost. rada pro král. České, která budiž jedině povolaným mluvčím při správě stávajících a sdělávání nových zákonů, směřujících k povznesení řemeslnického stavu, odborné časopisectvo, mistrovské pokladny pro případ nemoci, úrazu a úmrtí, odborné kursy pro dělníky, výstavky učednických prací, zkoušky pro učně.

Organisaci maloživnostenského úvěru probral dr. P. Nesý. Vítá zřízení zem. fondu úvěrního, fondu k podpoře malých živností a doporučuje zřizování jednatelstev ve všech větších městech i mimo sídla obchod. a živnost. komor a zakládání zásobních, skladních, výrobních družstev maloživnostníků a maloobchodníků, pomocí jichž by se úvěr stal přístupným i jednotlivcům. Poněvadž z tohoto jubilejního fondu poskytován jest úvěr toliko společenstvům, družstvům, gremiím a jich jednotám, jest nutno, aby peněžní ústavy učinily úvěr přístupný jednotlivcům zálohami na účty a za hotovou nebo odvedenou práci. Nebudiž dovolováno zřizování soukromých informačních kanceláří a p.

Ostatní odstavce programu zůstaly pro pokročilost doby neprojednány. Jak viděti, sjezd zabýval se nejbližšími, praktickými a proveditelnými úkoly a požadavky. Referáty byly celkem v rukou povolaných a vynikaly věcností nad referáty jiných předešlých sjezdů živnostenských. Na příštím sjezdě, jenž bude pokračováním letošního, bylo by dobře projednati i některé otázky theoretické. Že toho jest třeba, ukázalo se i na sjezdě táborském, jenž i v jiné příčině ještě neukázal se právě ve světle příznivém: totiž nepřízni živnostníků ke školám odborným a pokračovacím.

Digitized by Google

Hlídka školská.

Ze školství obecného. Ze sjezdu učitelstva československého, který měl býti svolán o letošních prázdninách do Klatov, sešlo, ježto valná část učitelstva českého, hodlajíc súčastniti se slavnosti Palackého na Moravě, přimlouvala se za odložení sjezdu na příští rok. Za to klerikálové konali ve dnech 22.—26. srpna t. r. v Praze sjezd katolíků československých, vlastně dle katolických listů generální přehlídku klerikálů, při níž ovšem nemohla scházeti nepatrná frakce klerikálního učitelstva z Čech a z Moravy. Čím nepatrnější významem i počtem zlomek tento dosud jest, tím více pečují ultramontani, aby ho posílili, protože dobytí ztraceného školství nepřestává jim býti předním cílem snah, a učitelstvo může jim v boji tom konati dobré služby. Nelze věřiti, že by tito učitelé chtěli z přesvědčení pracovati o povznesení školy a lidu dle zásad náboženských; neboť společnost, v níž se octli, nikdy nic pro lid a jeho vzdělání upřímně neučinila, stavíc se mimo něj, činíc všecko jen pro udržení své nadvlády a moci, usilujíc o udržení a zachování svých předností stavovských a muži a ženy z lidu, jež za nimi jdou, náležejí k massám, jež nevědí, co činí. Celý druhý den klerikálního sjezdu věnován byl otázce školské. Jednání zahájil předseda hr. Vojtěch Schönborn. První promluvil brněnský biskup dr. F. Bauer. Otázka školská není dle něho otázkou klerikální, ale náboženskou, protože bázeň boží je počátek moudrosti, a otázkou sociální. Kněží nedají se vyhnati ze školy, protože škola náleží celé lidské společnosti. Jaká má býti, o tom rozhodnou katolíci, kteří do ní posílají děti své a ji vydržují. Náboženskými zásadami ve škole hlásanými umravní se lidstvo a tím způsobem budou v pokoji rozřešeny otázky jiné. Náboženská škola bude tudy dobrodincem lidstva. A biskup Bauer přece dobře ví, že náboženství ve školách našich vyučují sami kněží pod dozorem církve, že je tedy o náboženství a jeho zásady jak nejlépe postaráno. — Po něm přimlouval se říš. posl. P. Swieży za vzájemnost česko-polskou skrze stejnou víru. Nepřátel církve nezatracuje, ale spíše lituje. Českým klerikálům slibuje pomoc klerikálů polských. — Poslanec a farář P. Šefčík horlil proti nynější politice českého národa, která prý jest anarchií a pohansko-židovským švindlem, který zrodil sociální demokracii. Národ se musí vrátiti k víře a božím přikázáním. Jen katolická politika jej spasí, její heslo jest: Pro Boha, vlast a krále. — Pí. Beránková promluvila jménem spolku katolických žen a dívek. Touží po obnovení křesťanských zásad při vychování a v životě rodinném a prohlašuje katoličky za vlastenky s křížem v jedné a praporem červenobílým v druhé ruce. Pan Škulteký, učitel z Moravy, vychvaluje konfesionální školu dle dávno otřepané šablony klerikálního tisku. — Kolega jeho pan Kořínek jménem spolku katolického učitelstva na Moravě dokonce prohlásil, že nynější školy opouštějí náboženství a otravují mládež; rád by s přítomnými vybojoval školu náboženskou. S nimi rovnou cestou z Hostýna s pozdravem Bohorodičky připutovala sl. Holánková, učitelka v Brně, volajíc, aby shromáždění bránilo Matičky boží na Staroměstském náměstí, a nedopustilo tam postaviti sochu muže, jenž neměl první ctnosti křesťana — pokory. — P. Pohůnek klidným způsobem vyložil působení církve ve školství dob minulých v naději, že »Školní bratří« u nás položí základ k budoucí škole náboženské. — Pan J. Kadlčák, řídící učitel z Friedlandu žle se kati na moderní filosofii a literaturu, kterou by rád odevzdal jakési »moci.« Vzorem jsou mu zvláště školy pruské. Bezkonfesionální škola vede děti k záhubě, proto musí nahrazena býti školou náboženskou.

Posledním řečníkem byl předseda katechetského spolku P. E. Žák, který pro-

Digitized by Google

jevil potěšení nad shodou katolického učitelstva s kněžstvem s povzbuzením, aby se v tomto směru a jednotě dále pokračovalo. Na konec promluvil druhý místopředseda sjezdu dr. Moric Hruban, vybízeje kněžstvo ke křižáckému tažení na dobytí školy, při čemž předem už provolal slávu katolickým učitelkám. To nejstručnější obsah řečí na sjezdu klerikálním o otázce školské pronesených. Zevrubnějším obsahem řečí těch zabývati se budou zajisté časopisy učitelské, na nichž jest, aby nájezdy moravských klerikálních učitelů-řečníků na moderní školu, v čemž překonali i klerikály čistokrevné, odrazily. Na celý tento sjezd dá národní učitelstvo roku budoucího zajisté řádnou odpověď.

Zdravotní hlídka.

Rozhledy po vědách biologických. (Pokračování.) Vědecká analysa lidských pohybů. Velmi jemným přístrojům, přenášejícím pohyby na koordinaty, zvláštním způsobem spojeným, děkujeme, že se v poslední době podařilo analysovati pohyby člověka přesně vědecky, zachrániti jejich stopu a z pozorovaných fakt učiniti výklady fysiologické a i psychologické, mající skutečnou cenu. Na tomto základě podal William R. Jack, upotřebiv stroje, vynalezeného profesorem Mac Kendrickem, před nedávnem vysoce zajímavé sdělení londýnské Royal Society. Krátký obsah tohoto sdělení, uveřejněného v Revue générale des sciences pures et appliquées, vydávané od L. Oliviera přečte si zajisté každý se živým interesem. William R. Jack vytkl si za úkol vyšetřiti, jaká je největší rychlost, kterou mohou dosíci u člověka pohyby, podléhající vůli a v jaké míře tato rychlost může býti změněna vlivem vychování a stáří. Badatel počal s prsty, jichž pohyby jsou tak významné a výrazné. Studoval následující pohyby: 1. jednoduchou kontrakci jednotlivého prstu, 2. jednoduchou kontrakci všech prstů současně, 3. pohyby při psaní. Pokusy vztahují se na 25 osob, z nichž dvě představují případy pathologické. Zdravé osoby: bylo 5 osob, majících odborné vychování a tím zvláštní vycvičenost ruky (hudebníci), 9 osob, u nichž ruka má vycvičenost prostřední (vzdělaní lidé), a 9 osob s rukou nedostatečně vycvičenou (dělníci zvyklí pouze hrubé práci). Získané rychlosti nerepresentují skutečné rychlosti pohybů, ale poněvadž experimentální podmínky jsou tytéž pro všechny osoby, mohou se tyto rychlosti porovnávati mezi sebou s velikým užitkem. Zde jsou některé ze získaných výsledků. Co se týče kombinovaných pohybů prstů, při čemž hudebníci tvoří zvláštní případ a jsou prozatím z řady vyloučeni, ukázalo se: 1. u lidí s nedostatečným vycvičením ruky jest rychlost pro obě ruce stejná. 2. u lidí s prostřední vycvičeností jest rychlost u pravé ruky větší; autor, jehož ruce byly též zkoušeny, má stejnou rychlost u obou; 3. u pravé ruky je rychlost větší při lidech vycvičenosti prostřední nežli u lidí s nedostatečným vycvičením rukou. Rychlost pohybů u levé ruky jest při obou kategoriích osob stejná. Při isolované kontrakci jednoho pouze prstu ukazují se zajímavé zvláštnosti: 1. Rychlost prvních dvou prstů jest skoro stejná a větší nežli třetího a čtvrtého prstu, které též mají rychlost téměř stejnou; 2. rychlost každého prstu jest v praxi u obou rukou stejná; 3. rychlost pohybů prstových není vlivem vychování patrně změněna; 4. rychlost pohybů při flektování je průměrně o něco větší nežli při extensi; ale v dvou případech z osmi obě rychlosti byly identickými, 5. rychlost pohybů prstních isolovaných jest větší nežli při kombinovaných pohybech.

Pohyby při psaní jsou velice charakteristickými: 1. v praxi je prostřední

Digitized by Google

rychlost tatáž u hudebníků a u lidí s prostředním vycvičením rukou; 2. rychlost u dělníků jest mnohem menší nežli u lidí z obou ostatních tříd; 3. rychlost jest vždy mnohem menší nežli při kombinovaných pohybech prstů; 4. okrouhlé části písmen a figur bývají pomaleji prováděny nežli přímočárné části a rychlost, s kterou se píše křivka, mění se skorem jako poloměr zkřivení. Vliv cviku je tedy největší pro pohyby psací, nejmenší pro jednotlivé pohyby prstů. Rychlosti pohybů ubývá a různost rozmanitých tříd osob roste tím více, čím složitější jsou pohyby.

Vliv stáří, jak se dalo očekávati, je velmi důležitý: 1. rychlosti pohybů při psaní ubývá stářím; 2. jest největší od 20—29 let a stává se menší každým desítiletím, od této doby počínaje. 3. toto zlenění jest význačnější u mužů majících ruce nevycvičené. Vliv stáří je mnohem méně vyznačen u obou ostatních druhů pohybů. Výsledky u obou pathologických případů (41letý muž s laterální sklerosou, 50letý muž s třesením rukou, následkem chronické choroby) byly zcela podobné.

Při jiných pokusech upotřebil W.R. Jack ke studiu zjevů únavy nového jím samým vynalezeného stroje. Tento sestává z dlouhé ocelové tyče, pevně zasazené do železného držadla a mající na konci zaháčkovanou desku ze začazeného skla, velkou 6 čtverečních palců. Tyč je pohybována elektromagnetem, kterým probíhá proud z baterie akkumulatorů a koná ve vteřině 54 dvojitých chvění. S nástrojem spojí se Mossoův ergograf, jehož zapisující část může pomalu jezditi po kolejích umístěných pod pakou k zapisování určenou, která zaznamenává pohyby obtěžkaného prstu. Takto se nakreslí na každou desku řada stahů (kontrakcí) a uvolnění, sdělených chvěním tyče v $^1/_{54}$ vteřiny. Byly zkoušeny čtyry osoby normální a dvě pathologické; počet črt zkoušel se při obtěžkání $^1/_2$, 1 a 2 kgm. Z pokusů vyplývá, že únava snižuje jak intensitu, tak rychlost kontrakcí. Toto ubývání jest pravidelné a stejnoměrné při malých vahách; při větších stává se rychlejším a neděje se v pravidelné progresi.

Absorbující síla měchýře. Všeobecně se připouští, že měchýř představuje pro jedovaté látky a medikamenty, uvedené do jeho nitra, neproniknutelný recipient, aspoň není-li porušena jeho vrstva epithelialní. Někteří pozorovatelé však tvrdili dle pokusů, provedených na zvířatech, že zdravý měchýř může také propouštěti některé látky. A. Pousson a C. Sigalas podnikli k vůli rozhodující odpovědi na tuto otázku pokusy přímo s člověkem. Jejich methoda spočívala v tom, že vstřikovali některým osobám některou lithiovu sůl, přítomnost lithia pak vyhledali v krvi a ve slinách, čehož dosáhli pomocí spektrální analyse a to s naprostou jistotou. Tyto velice významné pokusy ukázaly: 1. že zdravý měchýřový epithel je neproniknutelný; 2. že vstřebání přece se děje, pocítí-li osoba se zdravým měchýřem potřebu se vymočiti, při čemž stoupá moč do prostatické části trubice močové, kdež se látka vstřebá.

Percepce barev. Studium fysiků o povaze světla učí, že příčinou tohoto je chvění molekulů, ze kterých skládá se těleso. Našimi orgány jsou pocity světelné percipovány, obnáší-li tato molekulární vibrace nejméně 450 trilionů a nejvíce 780 trilionů pohybů ve vteřině. Menšímu číslu odpovídá červená, většímu fialová barva; jinými slovy a per analogiam se zvukem, může se nazvati červená barva nejhlubší a fialová barva nejvyšší barvou světelného vidma. Jak vysvětliti si fakt velice zajímavý, že naše oko zná analysovati a měřiti množství vibrací, platící přesně pro každou nuanci ve stupnici barev? Th. Young a mnohem později Helmholtz navrhli výklad, který, poněvadž nebylo lepšího, platil až do nejnovější doby. Podle těchto učenců zakončuje se optický nerv v sítnici trojím druhem vlákének, z nichž jedno

Digitized by Google

má hlavně dráždivost pro červenou, druhé pro zelenou a třetí pro fialovou barvu. Tím vysvětluje se, jak může podle povahy světla přicházejícího do oka pocit převedený tímto orgánem do mozku, odpovídati tomu neb onomu pojmu o barvě.

Jakkoliv byl tento výklad ostrovtipný, předce nevyhovoval opravdu dostatečným, způsobem různým podmínkám problemu, který čekal rozluštění. Následující theorie, kterou podává Darzens, zdá se býti v lepším souhlasu s pokroky v optice a fysiologii. Světelné dojmy napadající na citlivou vrstvu oka roztříďují se nervovými elementy dvojího druhu: tyčinkami sestávajícími z válcovitých fibrill, mezi sebou rovnoběžně probíhajících, a z kuželů, které složeny jsou z rovnoběžných fibrill, ale nestejné délky. Po dokázání těchto růzností mezi nervovými elementy sítnice lze snadno určiti mechanismus percepce (vnímání) barev. Pohlédněme na paprsek jakéhokoliv světla, dopadnuvší na sítnici. Paprsek vnikne do této blány a proniknuv různé její vrstvy dojde normalně k vrstvě barvivové. Zde se však, jak praví Darzens, reflektuje a způsobí interferenci s paprskem dopadajícím. Z toho plyne, že před barvivou vrstvou musí povstati v samé tloušťce sítnice »system stálých vln« dlouhých půl délky vlnivé. Vedle toho »je pravděpodobno, že tyto stálé vlny existují pouze v tenké vrstvě pro absorbci prostředí, ze kterého sestává sítnice.« Zkoumejme nyní, jak tyto stálé vlny, které právě působí dráždění optického nervu, se mají oproti tyčinkám a kuželům. Válcovité fibrilky, jichž soustava je tatáž v celém jejich obvodu, budou jistě podrážděny stálými vlnami na stejný způsob, a to v kterémkoliv niveau tloušťky sítnice, to jest při jakékoliv délce vln světelného paprsku ze kterého povstaly. Válečky tedy zdají se býti určeny »k zapsání dojmu světelného, aniž starají se o druh toho světla. Kužely se chovají jinak. Už z geometrické jich formy je vidno, že jsou výledkem associace fibrill nestejné délky. Přímá konsequence této zvláštnosti jest, že zapíšou podráždění různě podle místa, na kterém na ně narážejí stálé vlny a to zrovna proto, že počet fibrill, ze kterých jsou utvořeny, není týž v různých vrstvách. Ale jest známo, že paprsky světelné různých barev liší se právě délkami svých vln. Tedy kužely jsou daleko způsobilejšími sbírati známky představující barvu světla. Histologická zkouška sítnice oční u různých zvířat potvrzuje toto mínění. Fysiologický důkaz, že percipujeme barvy toliko v centrální části sítnice (ve žluté skvrně), není ode dneška: a právě tato část sítnice jest hlavním sídlem kuželů, kdežto tyčinky válcovité (válečky) nalezají se více v periferní části sítnice, kde se vnímá hlavně pocit světla. Při nočních zvířatech, která nerozeznávají barev, jest sítnice bez kuželů, kdežto tyto nalézají se naopak ve velikém množství u denních zvířat živících se obyčejně barevnou kořistí (na př. ptáci živící se hmyzem). Zkrátka veliká přednost nové theorie, kterou navrhuje Darzens, záleží v tom, »že odvozuje percepci barev od odhadování určité délky (vlny), což jest veličina, s níž dají se porovnati rozměry anatomických součástí sítnice. I tato theorie, ačkoliv jest racionelnější nežli Young-Helmholtzova, není ničím jiným nežli theorií. Proto také máme za prospěšné sblížiti s ní jiné novější theorie, aniž však dáti přednost jedné před druhou. Theorie Darzensova vysvětluje vnímání barev s přímou fotografií barev dle návodu G. Lippmanova. Již Moser kol r. 1847 srovnával děj vlivu světla na sítnici s jeho vlivem na fotografickou desku; Talma, jeden ze žáků Dondersových a Hering učinili tutéž poznámku; ale žádný z nich nemohl nalézti na sítnici citlivé látky pro světlo; spokojili se tedy s pouhými, neurčitými doměnkami. Až r. 1876 nalezl Roll v sítnici žáby zvláštní červeně zbarvenou látku, která ztrácela svou barvu při světle a opět jí nabývala v temnotě. Látka tato dostala jméno »sítnicový nach« neboli »erythropsin«. Kühne obdržel ji čistou pomocí alkoholického roztoku volské

Digitized by Google

žluči; ukázal, že průhledná soluce přešla v temnu postupně do červena a žluta a ztratila barvu úplně vlivem světla. Následující pokus, který lze snadno opakovati, ukázal mu, že tento sítnicový nach (sítnicová červeň) chová se u živého zvířete zrovna tak jako jeho roztok. V tmavé prostoře nebo lépe v pokoji, osvětleném žlutým světlem solného alkoholického roztoku, vyjme se oko králíkovi nebo žábě, když bylo zvíře před tím nějaký čas drženo ve tmě, potom připevní se se zorničkou vzhůru obrácenou na dno válcovité krabičky, jíž hořejší otvor přikryje se hladkým sklem, na které byly přilepeny výstřižky z černého papíru, představující nějaký výkres. Tento přístroj vystaví se působení slunečních paprsků na dobu 7—8 minut. Potom vezme se oko opět do tmavého pokoje a pod povrchem slané vody se rozevře za příčinou odkrytí sítnice, kterou ponoříme do lázně 4% roztoku kamence a fixujeme tím optogramm, jevící se jako skutečná fotografie výkresu reprodukovaného na sítnici. Až do nynějších dob nepřikládala se značnější důležitost nachu sítnicovému, ani se mu nechtěla přisouditi úloha v percepci dojmů čistě světelných. Právě nyní uveřejnili tři učenci své práce, ve kterých skytají důležitou úlohu erythropsinu při vnímání barev. Následující jsou výsledky jich prací: Ebbingh aus z Hamburku přejímaje theorii Heringovu, podle které v sítnici jsou určité elementy způsobující každý dle okolností dojem komplementerní (bělo-černý, červeno-zelený a modro-žlutý), připouští, že erytropsin odpovídá percepci, působící dojem žluto-modrý; předpokládá mimo to existenci látky, chybící u lidí, trpících slepotou barev (nemoc Daltonova), která by odpovídala dojmu barvy červeno-zelenému. König z Berlína vychází z theorie Young-Helmholtzovy, podle které vnímání složité barvy pochází ze superposice tří elementárních percepcí, které jsou červená, zelená a modrá barva pro Königa, fialová pro Helmholtze. V jeho výkladu odpovídá sítnicový nach dojmům čistě světelným, sítnicová žluť (modifikace nachu pod vlivem slabého světla) percepci modra, barvy, kterou absorbuje tato (žluť sítnicová) nejsilněji; byly by ještě přítomny dvě jiné neznámé látky, odpovídající poměrně percepci červené a zelené barvy. Parinaud z Paříže, jak se zdá, připisuje erythropsinu toliko dojem čistě světelný, ale přikládá velkou váhu zjevům fluorescence, spojené s osvobozením energie, jakou představuje sítnicový nach pod vlivem světla. Jak vidno, sbližují tyto theorie, jak Darzensova tak i ostatní vidění barev s fotografií těchto. Ale zdaž pak vidění barev děje se jako v pokusu Lippmanově, to jest je-li pak způsobeno zjevy interference? Aneb obsahuje sítnice onu idealní barvocitnou vrstvu, která by dle prof. Ottona Wienera byla schopnou jaksi reprodukovati zabarvení modelu tím, že přijímá barvu, která na ní působila, jako se děje u mnohých zvířat při »mimetismu,« to jest, že citlivá vrstva přijímá konečně tu barvu, která ji nejméně ničí? Nemůžeme se ještě vysloviti ani pro tu ani pro onu z uvedených theorií, je-li druhá pravdivou, bude nutno, aby nalezli badatelé, neztrácející minutiesním studiem sítnice trpělivosti, onu tak pilně hledanou plochu citlivosti, která musí reprodukovati předměty v jich skutečných barvách.

Až bádání rozhodne, máme-li přijati jednu z těchto theorií nebo zavrhnouti obě, zbude vždy pátrání po mechanismu, kterým světelná energie přeměňuje se ve vliv nervový. Pravdou jest, že nevíme stejně, který jest vnitřní mechanismus přeměny energie zvuku, energie tepla atd. ve vliv nervový. Nevíme jedním slovem, jak působí naše smyslové orgány, které nejsou ve skutečnosti nic jiného nežli transformatory energie (ústroje, přeměňující energii). *vl.*—

(Příště dále).

Digitized by Google

Z naší doby.

— **Prof. Dr. Frant. Šembera** †. Devatenáctého srpna t. r., den před svými sedmapadesátými narozeninami, o půl čtvrté hodině ráno dokonal život svůj profesor Dr. Fr. Šembera.*) Den po úmrtí nekrology v denních listech psaly, že byl širší veřejnosti znám jako spisovatel »Dějin středověkých«. To jest omyl. Zvěčnělý nebyl té tak zvané širší veřejnosti znám. A jak také jinak? Vždyť Dr. Frant. Šembera neřečnil nikdy v žádném klubu o státním právě, ani nebyl zaměstnán při nějakém divadle ani »nepřerazil rekkord« v nějakých silničních závodech. Profesor Šembera byl pouhý český učenec a jako takový nemohl přece žádati, aby se jím a jeho dílem zabývala česká veřejnost, zaměstnaná tolika komedianty. A tak těch několik nekrologů v listech — to jest všecko. Za měsíc, za dva, celá ta tak zvaná »širší veřejnost« nebude se moci ani rozpomenouti, že někdy nějaký professor toho jména existoval a jestli, dojista nebude věděti, co psal, čím se zabýval, čemu život svůj posvětil. Pravda, zůstává tu po něm veliké, žel že nedokončené dílo, které by mu mohlo zajistiti čestnou a trvalou paměť. Ale čte někdo v Čechách taková seriosní, na širokých základech zbudovaná díla? A přece ten, který odešel dříve, než mohl práci svoji dokonati, snil krásný sen o velikém, českým jazykem psaném díle, které by seznamovalo naše čtenáře se všeobecnými dějinami světovými. Z jeho péra vyšla jediná dosud česky napsaná kniha o dějinách národů antických (»Dějiny vzdělaných národů starověkých«), on sám jediný také v širokých, velikých liniích chtěl nám nakresliti obraz dějin středověkých a to nejen politických, nýbrž i kulturních. To byl veliký sen jeho života, jehož realisování platila všechna dlouholetá, vážná veliká práce jeho. A kdo se staral o ty šedivé, v tak dlouhých přestávkách vycházející sešity velikého díla Šemberova? Zeptejte se jen nakladatele a ten Vám poví, jak se u nás lidé o tu knihu drali! Vzpomínejte jen, kolikrát jste kde četli třeba jen zmínku o tomto velikém, na důkladné znalosti celé příslušné literatury zbudovaném díle? Vycházelo léta a nikdo o něm ani nevěděl. Profesor Šembera neuměl a nechtěl si dělati reklamy. Jiní s jeho vědomostmi, jeho vzácnou sečtělostí, s jeho důkladnými znalostmi moderních řečí byli by dovedli ze sebe udělati národní světce. O profesorovi Šemberovi nikdo, zdá se, nevěděl. Ani naše učené korporace nejevily zvláštního porozumění pro velikou jeho práci. Dojímá přímo komicky, čteme-li, že muž ducha Šemberova a jeho obsáhlých vědomostí byl mimořádným (!) členem společnosti nauk. Ale jestliže vědecké kruhy naše tak nepochopitelně uzavíraly se vůči skromnému a pilnému učenci tomuto a jestli tak málo uznání vůči poctivé práci jeho jevily, zvěčnělý nacházel tím skvělejší odměny v úctě a oddanosti svých žáků, kteří jej zbožňovali. My všichni, kdož jsme jeho výklady poslouchali, co živi nezapomeneme na skvělé, duchaplné, zcela nové obzory nám otevírající přednášky znamenitého svého učitele, jehož hodin jsme se nemohli ani dočkati. Ať nám přednášel dějiny nebo filosofickou propedeutiku — vždy výklady jeho daleko přesahovaly uzounké rámce školního vyučování. Jemu nešlo o to, aby nás naučil jisté řadě letopočtů, aby nás poučil jen o vnějším běhu a vnitřní souvislosti dějin politických.

*) Narodil se 20. srpna 1842 v Helkovicích u Žamberka. R. 1867 stal se suplentem na gymnasiu v Něm. Brodě, r. 1868 profesorem na biskupském gymnasiu v C. Budějovicích. Od r. 1881 až do své smrti byl profesorem dějepisu, filosofické propedeutiky a francíny na gymnasiu na Novém Městě v Praze (v Truhlářské ulici). Vedle učebnice starověkého a středověkého dějepisu pro česká gymnasia vydal »Dějiny starověkých národů vzdělaných,« »Dějiny středověké« (vyšly celkem 43 sešity) a samostatnou studii »Canossa.«

Digitized by Google

On naopak v prvé řadě pracoval k tomu, abychom pochopili d u c h a těch dějin. Z jeho přednášek vanula vůně doby, o níž mluvil a všichni ti mrtví králové, vojevůdci a politikové pod ostrým světlem jeho výkladů stáli před námi ve vypuklých, hmatatelných obrysech, ne více pouhé mátohy a přeletavé stíny, ale lidé s masem a krví, s velikými touhami a vášněmi. Neváhal pro lepší objasnění dávné nějaké kulturní epochy sáhnouti k analogii ze současného života nebo blízké ještě minulosti. Nebál se dotknouti ani palčivých otázek dneška, jimž se jiní z daleka vyhýbali, nelekal se bezohledného slova a upřímné kritiky leckterého zjevu, kol něhož jiní chodili po špičkách a se skloněnou šíjí. Mluvil k nám ne jako učitel, stavící se před očima svých žáků na uměle vyšroubovaný piedestal autority, ale jako filosof, který zná život a nahlédl hluboko v ústrojí dějin a který pokládá za svou p o v i n n o s t přímo a bez obalu říci, co viděl a k čemu myšlením svým dospěl. Z jeho přednášek, plných záblesků jeho bystrého ducha a oživených bodrým, svěžím vtipem v ostře vyhráněných liniích vystupoval před zrakem naším celý vývoj lidstva, jeho zápasů i snění, jeho touhy a jeho hořkých zklamání. Poctivý, hluboce vzdělaný, v o l n ý muž, nejen svědomitý učitel mluvil k nám jeho ústy, on svými výklady, které tak často překvapovaly zdánlivými paradoxy, učil nás samostatně mysliti, učil nás, že není pravdy, která by se nedala zviklati a zbortiti a že není paradoxa nebo nepravděpodobnosti, která by neobsahovala hluboké pravdy. Kriticky nás učil se dívati na svět, učil nás samostatně ceniti a hodnotiti ustálené hodnoty. Tak zvláště v dějinách českých a vůbec slovanských mnohé nové hledisko nám ukázal. Nebyl z těch učitelů, jichž vědění a myšlení jest dáno předepsanými učebnicemi a jejichž obzor právě končí posledními stránkami těchto učebnic. Jemu předmět přednášky sloužil jen za vhodný podnět, aby rozvinul před námi řadu záhad a otázek, aby rozhovořil se o problémech filosofických, aby při příležitosti výkladu dějin učil nás filosofii života. Na naše povahy snad žádný jiný z našich učitelů neměl takového vlivu, jako on, jenž do duše nenáviděl a netajeným hněvem svým pronásledoval všechno to mrzáctví, šplhalství a tichošlápství, které se roztahuje v našich středních školách a dusí v mladých duších všechnu sílu a všechen vzlet. To byl c e l ý muž, volný, přímý, neohrožený, se životem vyrovnaný. A v tom je všechno. Proto jsme na něm tak viseli celou duší, proto mu zachováme čistou a vděčnou paměť. Byl by zasluhoval, aby mohl názory a vědomosti svoje hlásati s vyšších míst, než jakým jest kathedra střední školy. Ale na druhé straně musíme býti vděčni, že tento veliký a ušlechtilý člověk mohl alespoň k menšímu kruhu mladých lidí mluviti a je vésti v době, kdy naše mládež se vychovává tak obmezeně pedantsky a hnusně byrokraticky, jak tomu jest, bohužel, za našich dnů. Prof. Dr. Šembera jako vychovatel vykonal veliký kus práce, o které nikdo ze širší veřejnosti nemá tušení. Na nejbližší dvě vrstvy ovšem toto působení nezůstalo bez hlubokých účinků: n a h o ř e neměli pro něho uznání, odměňujíce dobře dotovanými úřady a sinekurami jen šplhavce a obmezené, ubohé kreatury. Ale d o l e, v srdcích svých žáků žije nezapomenutelný, nedoceněný tento učenec dál. Všichni, kdož tohoto svérázného myslitele kdy slyšeli, zachovají mu vděčnou, oddanou památku i za hrob! *Jaroslav Kamper.*

Tiskem Edvarda Beauforta v Praze.

Digitized by Google

ROZHLEDY.

REVUE

UMĚLECKÁ, SOCIÁLNÍ A POLITICKÁ.

Ročník VII. 15. září 1898. Číslo 24.

Slovanský sjezd v Praze roku 1848, jeho průběh a výsledky.

Napsal Dr. Luboš Jeřábek.) (Dokončení.)

Vše zastíněno ještě oslňujícím obrazem, který poskytovaly jednotlivé skupiny hostí jihoslovanských, jichž nádherné, zlatem a krumplováním třpytící se a drahými kožešinami a zářnými agraffami zdobené kroje, drahými skvosty a vzácnými péry zdobené čepice a kalpaky v oslňujícím jasu červnového slunce poskytovaly živostí barev svých takový nádherný a tak malebný obraz, že Praha od dob těch podobného neviděla.

Na náměstí svato-Václavském zaujaly kohorty, legie a spolky studentské v dlouhých řadách vykázaná místa, utvořivše dlouhý čtverhran, v jehož středu zaujali místa členové sjezdu, vynikající hodnostáři, zastupitelstvo města a přední osobnosti pražské, praporečníci s pestrými prapory svými obklopili pak samotný oltář.

Když pak zpěv liturgických písní utichl a zazněla prvá slova srbského archimadrity a člena kongresu Stomatoviče v jazyku staroslovanském, každému srozumitelném, tu mocné hnutí zachvělo nepřehlednými zástupy lidu českého a slovanského a každý z účastníků pociťoval velebnost okamžiku, kdy od nepamětných dob poprvé všem národům slovanským společně, v jazyku všem stejně srozumitelném hlásáno slovo Boží.

Památnou slavností touto důstojně zakončeny ceremonie zahajovací, velkolepé ve svém počátku, potěšitelné svým průběhem, poskytnuvše prvý a pevný podklad snaze po konečném sjednocení, prvý krok ku založení pevného svazku mezi národy téhož jazyka a téže krve a byť i kongress vinou zlého osudu nedodělal se výsledku, jenž byl jeho cílem, přece působil mohutným dojmem a mocným morálním vlivem nejen na další osudy národů slovanských, nýbrž i na nepřátelskou nám cizinu.

Nyní počaly pilné schůze jednotlivých sekcí, odbývané dopoledne i odpůldne, neboť zejména hosté jihoslovanští naléhali co nejdůtklivěji na brzké projednání předmětu, poněvadž přítomnost jich v domovině stávala se od okamžiku k okamžiku nutnější.

Také dosavadní dosti komplikovaný způsob projednávání nejdůleži-

Digitized by Google

tějších otázek sjezdových doznal k návrhu sekce polské přičiněním předsedy její Liebelta podstatné změny. Ku přání této sekce totiž sešel se dne 5. června veliký výbor sjezdu, vůči kterémuž řečník tento navrhoval, aby veškerá látka dosaváde na sjezdu přednešená, jakož i veškerá přání dosaváde projevená v hlavní tři skupiny byla rozřaděna, jichž definitivní redakce třem komisím svěřena býti má, jež pak konečné návrhy své plenu ku porokování a definitivnímu odhlasování předložiti mají.

V ony tři skupiny měly býti pojaty tyto předměty:

1. manifest k národům evropským, v němž měly býti objasněny zásady a snahy sjezdu a stanovisko, kteréž národové slovanští k ostatním národům evropským nadále zaujímati chtějí.

2. Návrh adresy a petice k císaři Ferdinandu V., v němž přání veškerých rakouských národů slovanských u stupňů trůnu předneseny a jichž závažnost společnou prosbou všech slovanských národů sesílena býti měla.

3. Uzavření těsného spojenství všech Slovanů rakouských, jakož i naznačení prostředků ku jeho upevnění a prohloubení na zákonné a ústavní cestě.

Nedá se nikterak popříti, že tento způsob projednávání byl daleko jednodušším, určitějším a také rychlejším, aniž by se byl od programu svolavateli vytknutého podstatně vzdaloval a byl také kongresem velikou většinou přijat; načež pak ihned přikročeno k zvolení komisí, do nichž každá sekce stejný počet členů vyslala.

Současně s těmito 3 komisemi zvolena i komise čtvrtá, hospodářská, jež měla vésti finanční záležitosti kongresu. Všem pak komisím uloženo, aby poskytly nejhojnější materiál komisi 2hé, jež měla vylíčiti císaři současný obraz Slovanstva a vylíčiti veškerá spravedlivá jeho přání. Veškeré tři komise se zimničným téměř chvatem a neobyčejnou úsilovností ujaly se prací svých. Pořádány denně pilné redakční schůze.

Členům kongresu zatím připravila Praha řadu slavností a radovánek, večerních i denních, k př. zábavy na ostrově Žofínském a Střeleckém, výlet do Chuchle atd.

Nejslavnější ze všech byla ale památná »Slovanská beseda« pořádaná v sálech ostrova Žofínského dne 10. června.

Velikolepé slavnosti té zúčastnily již se mimo celou česky smýšlející Prahu i vynikající osobnosti officielní se zemským presidentem hr. Lvem Thunem a komandujícím generálem knížetem Windischgraetzem v čele.

Byl to v pravdě prvý skutečně ryzí ples velikého repraesentativního rázu. Všude rozléhal se ryze český hlahol, v nějž mísily se různá nářečí milých hostů slovanských. A jak pestrý obraz skytal večer ten. Nejen skvostné, zlatem třpytící se kroje jihoslovanské, nádhernými kožešinami zdobené sametové a atlasové kroje polské, nýbrž i nezvyklé v Praze dosud kroje českých vlasteneckých dam, jež k večeru tomu volily vesměs úbory volené v barvách trikolory slovanské, jichž malebnost zvyšovaly ještě široké šerpy, odznaky a kokardy těchže barev. Přimyslíme-li si k tomu svěží a svižné postavy studentů českých v krojích kohort, jimž

Digitized by Google

náleželi, neméně zajímavé kroje studentů jinoslovaných, pestré kroje ozbrojených sborů a legií a fantastické přímo kroje některých českých vlastenců, jež tehdy bylo zvykem a modou nositi, pak můžeme směle tvrditi, že obrazu tak sytých, sálavých barev, tak svěžího, tak třpytného Praha nejen do té doby, ale i na dlouhá léta budoucí nespatřila. To však vše bylo jen zářivou episodou vůči vážným pracem, jimiž vynikající osobnosti sjezdu svědomitě se zabývaly a jimž věnovali téměř veškerý svůj denní čas. Ve všech komisích pracováno s pílí věci tak vážné hodnou.

Komité, jež mělo za úkol vypracovati manifest k národům evropským, jež všeobecně »diplomatickým« bylo zváno, odbývalo celou řadu rychle za sebou sledujících sezení a porad, v nichž návrhy předsedou komitétu polského Liebeltem učiněné ve dnech 7. až 10. června znovu důkladně probírány byly, rovněž pak i jiná tři znění manifestu Zachem, Liebeltem a také známým revolucionářem Bakuninem komitétu podaná pilně diskutována a částečně též spracována a použita byla.

Ohromný tento materiál nahromaděný v těchto schůzích, v nichž o překot téměř a s láskou k věci se pracovalo, odevzdán ku konečnému zpracování Františku Palackému, který jest tudíž hlavním redaktorem a tvůrcem památného manifestu, kterýž s malými změnami a doplňky v plenární schůzi dne 12. června odbývané kongresem v následovním znění přijat byl:

Prohlášení

prwého sjezdu Slowanského w Praze k národům ewropejským.

Sjezd slowanský jest příběh nowý jak w Ewropě tak i mezi Slowany samými.

Ponejprw co nás jmenuje dějepis, sjeli jsme se rozptýlení audowé welikého kmene národů w hojném počtu z dalekých krajin, abychom poznajíc se mezi sebau zase co bratří wzali w pokojnau poradu společné swé záležitosti.

I dorozuměli jsme sobě netoliko krásným swým od 80 milionů mluweným jazykem, ale i sauzwučným tlukotem srdcí swých i stejností dušewních swých prospěchů. Prawda i přímost, kteréž wedly weškerá naše jednání, ustanowily nás na tom, abychom také před bohem i před světem wyřkli, co sme chtěli a jakými zásadami w jednání tom se řídili.

Národowé romanští a germanští, druhdy slawní w Ewropě co podmanitelé, pojistili od tisíciletí silau meče swého netoliko státní swau neodwislost, ale uměli také wyhowěti wšelijak swé chtiwosti po panstwí. Státní umění jejich, zakládajíc se hlawně na prawu větší síly, osobowalo swobodu toliko wyšším stawům, wládlo prostředkem priwilegií, lidu pak neukládalo než samé powinosti; teprw za nejnowější doby podařilo se moci weřejného mínění, rozlehající se co dech boží náhle po wšech krajinách, zrušiti wšechna pauta feudalismu a nawrátiti jednotliwci zase wšude nepromlčitelná wěčná práwa člowěka i člowěčenstwa. Tomu naproti u Slowanů, kdežto swoboda od jakžiwa byla milowána tím wroucněji, čím méně jewila se u nich chtiwost panowání a podmaňowání, kdež tauha po neodwislosti wždy překážela utwoření jakékoli wyšší austřední moci, upadal během wěků kmen po kmeni w odwislost politickau, která před očima swěta dáwno již jak sluší jest odsauzena, zbawen jest posléze i hrdinský národ Polanůw, našich ušlechtilých bratří, swé státní bytosti, celý, weliký swět slowanský zdálo se, že octnul se na wždy w porobě, jejížto pak ochotní

Digitized by Google

slauhowé neopomíjeli upírati jemu úži schopnost ku swobodě samu. Awšak i toto pošetilé domnění hyne konečně před Slowem Božím mluwícím ohlasně k srdci každému w ohromných přewratech doby této; duch dosáhl konečně wítězstwí; kauzlo staré kletby zrušeno jest; stawba tisíciletá, kterouž stawěla i hájila síla surowá we spolku se lstí a potměšilostí, boří se před očima nowě wssutiny. Čerstwý duch žiwota wanaucí po siwých niwách, twoří nowé swěty; slowo swobodné, skutek swobodný staly se konečně prawdau. Tu powztýčiw i dlauho utištěný Slowan opět hlawy své, plaší násilí od sebe a hlásí se mocným důrazem o své dědictwí o swobodu. Silný počtem, ještě silnější wůlí swau a nowě nabytou bratrskou jednomyslností swých kmenů zůstáwá nicméně wěren své přirozené powazeizásadám otců swých: nežádat panstwíani wýboje, ale žádá swobodu jak pro sebe tak i pro každého, žádá aby wšeobecně bez wýminky uznána byla co nejswětější práwo člowěka. Protož my Slowané zawrhujeme a w oškliwosti máme každé panstwí pauhé síly stawící se zákonům w bok; zawrhujeme wšechna priwilegia i nadpráwí, jakož i wšecky politické rozdíly stawů; žádáme bez wýminky rownost před zákonem i stejnau míru práw a powinností pro každého; kdežkoli mezi miliony i jeden porobek se rodí, tamť ještě prawé swobody neznají. Ano swoboda, rownost a bratrstwí wšech we státu žijících jest, jako před tisíciletím tak i dnes zase heslem naším. Awšak my netoliko pro jednotliwé osoby we státu pozdwihujeme hlasů swých a předkládáme žádosti své. Neméně swatý nežli člowěk w přirozeném swém práwu jest nám i národ s auhrnkem dušewních jeho prospěchů. Byť i dějepis přiřknul dokonalejší lidské wywinutí některým národům před jinými, wždy přece se ukazuje, že schopnost k wywinowání se těchto jiných národů nikoli obmezena není. Příroda neznajíc ani ušlechtilých ani neušlechtilých národů w sama w sobě, nepowolala nižádného z nich ku panowání nad druhým, aniž určila kterého k tomu, aby sloužil druhému za prostředek ku jeho zwláštním aučelům; stejné práwo wšech k nejušlechtilejší lidskosti je zákon boží, jehožto žádný z nich přestaupiti nesmí. Pohříchu wšak zdá se, že zákon takowý za našich dnů ještě ani u nejwzdělanějších národů není uznán a zachowáwán jakby náležело; čeho naproti jednotliwým osobám již dobrowolně se odřekli, wrchnosti a poručnictwí, to ještě wždy osobují sobě naproti jednotliwým národům; přiřikají sobě panstwí we jménu swobody neumějíce tuším děliti jich od sebe wespolek. Takto zdráhá se swobodný Britan uznati Ira za auplně sobě rownorodého, tak wyhrožuje Němec mnohému kmenu slowanskému násilím, nebude-li chtíti pomoci ke stawbě politické welikosti Německa, tak neostýchá se Maďar osobowati sobě samojedinému práwo národnosti w Uhřích.*) My Slowané tupíme naprosto wšechny takowé pretensie a zamítáme je tím důrazněji, čím nepráwěji se rauchem swobody zastírají. Awšak wěrni jsauce přirozené powaze své a žádosti msty za minulé křiwdy sobě nepřipauštějíce, podáwáme bratrskau ruku wšem sausedním národům, kteří hotowi jsau zároweň nám uznáwati a skutečně hájiti auplnou rownoprávnost wšech národností bez ohledu k politické moci a welikosti jejich.

Nápodobně haníme také a w oškliwosti máme onu politiku, která se opowažuje nakládati se zeměmi a národy jako se hmotau moci panownické podanau,

*) Ani padesáte dlouhých let neučinilo panovačné národy tyto tolerantnějšími a kulturnějšími, neboť poměry ty jsou bohužel do dnes nezměněny.

Digitized by Google

bráti, měniti a děliti je dle libosti a chuti bez ohledu na kmen, jazyk, mravy a náklonnosti národů, newšímajíc sobě jich přirozeného spojení, jejich oprávněné samostatnosti.

Surová moc meče rozhodowala samojediná osud přemožených, do boje často ani nepřišlých, od nichž obyčejně jiného ani se nežádalo než wojáků a peněz k upewnění moci násilné a leda pokrytské lichocení se k násilníku.

Zakládajíce se na přeswědčení tom, že mohutný dušewní praud nynější doby požaduje nowé politické útwory a stát ne-li w nowých mezích, alespoň na nowých základech stawěti se musí: učinili jsme náwrh císaři Rakauskému, pod jehožto wládau konstituční u wětším počtu žijeme, aby stát jeho císařský proměnil se we spolek národů rownoprávných, jimž by k rozdílným těmto potřebám neméně nežli k jednotě mocnářství se prohlédalo. Spatřujeme w takowémto spolku spásu netoliko nás samých, alebrž i swobody, oswěty a lidskosti wůbec a důwěřujeme se ochotné přispění Ewropy k uskutečnění jeho. Na každý příběh jsme odhodláni získati národnosti swé w Rakausku wšemi nám přístupnými prostředky uznání téhož práwa we státu, kteréhož národ německý a maďarský již požíwá spoléhajíce se při tom na mocnau podporu, která pro dobré práwo w každém oprawdu swobodném srdci wřele se prýštíwá.

Nepřátelům národnosti naší podařilo se poděsiti Ewropu strašidlem politického panslawismu, jenž prý záhubau wšemu, co kde pro swobodu, oswětu a lidskosť získáno jest. My pak známe ono kauzelné slowo, které samojediné postačuje k zaklení strašidla toho a ku prospěchu swobody, oswěty a lidskosti nechceme se jím tajiti před národy tytýž i hryzením wlastního swědomí znepokojenými:*) sloweť ono sprawedlnosť! sprawedlnosť i ke slowanskému národu wůbec i k utlačowaným jeho wětwem obzwláště. Němec chlubíwá se, že nad jiné národy schopen a nakloněn jest uważowati a ceniti sprawedliwě wšecky zwláštní powahy jinonárodní: přejeme sobě a žádáme, aby mluwě o Slowanu nemohl w tom ze lži stihán býti! Pozdwihujeme rázně hlasů swých za nešťastné bratry naše Polany, jenž ošemetným násilím přiwedeni jsau o swau samostatnosť; wyzýwajíce wlády aby naprawily konečně starý tento hřích, tuto kletbu, tížící dědičně na kabinetní politice jejich, spoleháme w tom na saucit celé Ewropy. Protestujeme také proti libowolnému trhání zemí, jakowéž za těchto dnů obzwláště w Poznańsku prowésti se chce; očekáwáme od wlády Pruské i Saské, že upustí konečně od dosawadního systematického odnárodňowání Slowanů w Lužici, w Poznani a w Prusku wýchodním i západním; žádáme od uherského ministerium, aby bez odkladu přestalo se užiwati prostředkůw nelidských a násilných proti slowanským kmenům w Uhřích, jmenowitě Srbům, Chorwatům, Slowákům a Rusínům i aby práwa národní jim náležející co nejrychleji úplně pojištěna byla; i daufáme konečně, že necitná politika nebude již dlauho překážeti slowanským bratřím našim w Turecku, aby mohli národnosti swé i státně howěti a cestau přirozenau je rozwíjeti. Kladauc tudíž slawný odpor proti skutkům tak nehodným, činíme to právě z důwěry w dobročinné působení swobody. Swoboda učiní národy, kteří posud panowali, sprawedliwějšími a dá jim porozuměti, že křiwda i pych nepřinášejí hanbu tomu, kdo je trpěti musí, alebrž tomu, kdo jich se dopauští.

Wystupujíce my co nejmladší, ač nikoli nejslabší opět na

*) Jak správný to názor a do dnes tak hodící se na rakouské poměry!

Digitized by Google

politickém dějišti Ewropy, činíme tudíž návrh k obeslání všeobecného ewropejského sjezdu národů na wyjednávání všech mezinárodních otázek; přeswědčeni jsme zajisté, že národowé swobodní snáze se usnesou, nežli placení diplomati. Kéž by návrh tento našel powšimnutí prwe nežli zpátečnická politika jednotliwých dworů zase přiwede k tomu, aby národowé podnícení záštím a nenáwistí sami wespolek se hubili.

Ve jménu swobody, rownosti a bratrstwí wšech národů.

Dáno we shromáždění dne 12. června 1848.

Se stejnou pracovitostí, energií a láskou k úkolu sobě svěřenému pokračovalo i druhé komité, jemuž svěřeno vypracování adresy ku císaři Ferdinandu V.

Sezení komitétu tohoto dála se pro nedostatek místa v budově museální v soukromých bytech jednotlivých členů komise. Nejčastěji v bytu knížete Lubomirského neb profesora Helceleta, hlavních to redaktorů tohoto neméně závažného, obsahem svým pro nás Slovany nejzajímavějšího dokumentu památného sjezdu slovanského.

Komité toto sebralo a shrnulo veškerá spravedlivá přání v jednotlivých sezeních kongresu i v jeho různých komitétech usnesená, rovněž i ona jednotlivá buď na schůzích těch pronešená aneb komitétu písemně poslaná. Na základě tohoto materiálu velice obsažného, byl knížetem Lubomírským a profesorem Helceletem vypracován v duchu předešlých usnesení kongresu předběžný návrh adresy, kterýž také v hlavních rysech komisí přijat. Zbývalo pouze poslední officielní projednání a definitivní stylisace celého návrhu. Té mělo se dostati adrese v plenární schůzi komitétu, jež stanovena na večer dne 12. června.

Do doby té musilo býti konečné authentické znění vypracováno i na čisto opsáno. Čas kvapil, a práce zbývalo ještě dosti a to práce velice adressy obtížné.

I odebrali se proto oba navrhovatelé o 11. hodině dopolední hned po zakončení kongresové schůze plenární v museu odbývané, v níž výše zmíněný Palackým redigovaný slavný manifest ku národům evropským v posledním znění přečten a jednohlasně přijat byl, nevyčkavše ani dalšího rokování o pamětním spise »o spolku rakouských národů slovanských« do blízkého bytu profesora Helceleta v hotelu u »zlatého anděla« v ulici Celetné, aby zde společně na definitivním znění adresy pracovali.

V prostřed nejpilnější práce — bylo něco po třech čtvrtích na 12., dolehly k sluchu pracujících dálné tlumené zvuky písně z dob posledních všem členům kongresu příliš dobře známé. Zvuky ty blížily se a s nimi dav účastníků polní mše na náměstí sv. Václavském P. Arnoldem sloužené. Byl to zástup do tisíců čítající a s ním na sta studentů a členů ozbrojených sborů, v pestrém nepořádku, které chvatným, však přece odměřeným krokem, k němuž dávala mohutná a ve výrazu svém tato tak energická píseň »Hej Slované« tisícerým davem zpívaná účinný, pádný takt! V několika vteřinách na to zmatené výkřiky, volání, zrychlené kroky prchajících, cval koní, odměřené pochody vojenských oddílů, které tuto návštěvu davů nevysvětlitelným způsobem v okolních ulicích v plné zbroji již očekávaly, vojenské signály, poplašné rány prvých výstřelů,

Digitized by Google

úsečná velení vojenská, na to ostré salvy granátníků a v zápětí na to přichází již do klidného pokojíka obou pracovníků ostrým, bezohledným krokem oddělení vojáků, kteříž přímo násilným způsobem vzdor energickým protestům obou vynikajících účastníků sjezdu předseberou ostrou domovní prohlídku tvrdíce, že právě z domu toho padly prvé výstřely proti domu generálního komanda, jimž, jak známo padla za obět choť generála Windischgrätze. Po chvíli odvádí hlídka i obě tyto vynikající osobnosti jako nějaké zločince do blízkých kasáren královdvorských, drsným, stavu a vysokého jich postavení nehodným způsobem do prozatímního vězení, z něhož teprve druhý den, po nejúsilovnějších protestech vynikajících osobností tím způsobem byli propuštěni, že — aniž by mohli věci své srovnati a do pořádku přivésti, zejména pak vysoce důležitá akta slovanského kongresu se týkající, předsedovi sjezdu odevzdati — opět v průvodu vojenského oddělení na nádraží dopraveni a pod vojenskou dohlídkou do Olomouce nuceně, bez zavazadel, bez rozloučení se svými známými a přáteli byli dopraveni.

Tímto způsobem byly i spisy redakci obou svěřené částečně skonfiskovány, částečně ale i oběma redaktory s sebou odvezeny.

Vzhledem k tomu však, že opisy knížetem Lubomírským navrženého znění v rukou veliké části členů komitétu se nalézaly a mimo to v posledním výše zmíněném sezení v museu usnešené změny několika členy komitétu pečlivě byly zaznamenány, bylo přeci lze v Praze zůstavším členům komitétu celý návrh petice i s adresou Císaři a králi Ferdinandu V., — jeden z nejzávažnějších dokumentů tohoto sjezdu — který ostré světlo vrhá na tehdejší neutěšený stav národů Slovanských, a věrně sděluje veškeré jich tužby a přání, jimž na mnoze ani po padesáti létech ještě kýženého uskutečnění se nedostalo — v authentickém téměř znění znova sestaviti tak, jak kongresu ku definitivnímu schválení předložen býti měl.*) Nelze ovšem nikterak tvrditi, že by právě v tomto znění nezměněně, beze všech oprav, byl stal se definitivním usnesením na schůzi večerní.

Adresa tato zní následovně:

Addressa

Slowanů rakauských k J. M. Císaři a Králi.

Waše c. k. Milosti!

S důwěrau w milostiwé, prawě otcowské smýšlení c. k. Milosti, jehož wznešení důkazowé nezapomenutedlně wtištěni jsau u wděčné srdce každého občana, jak daleko sahá milostiwé žezlo. Waší c. k. Milosti, přistupují k stolici Waší Milost zástupcowé Slowanů rakauských, shromáždění na sjezdu w Praze, aby se wší powinnau úctau přednesli žádosti a prosby weškerých národů slowanského kmene w Rakausích.

Děje se weliký přewrat w politických poměrech celé Ewropy. Stará politika kabinetní, rozhodowawší libowolně nad osudy národů, zmizela jest. Ewropa, jaká byla roku 1815, není wice; národowé procitli ku powědomí sebe a k samostatnosti.

*) Ve znění tomto přinesly jej »Slawische Centralblätter« v č. 35. a 38. a byl později i ve zvláštním otisku, jehož exemplář nalézal se ve výstavě památek z 1848, zvláště vydán.

Digitized by Google

Více než jiní státowé uchwáceno jest tímto politickým hnutím mocnářstwí rakauské. Jen násilné s hůry řízené saustředné moci bylo lze, skupení tak rozdílných národností udržowati w jednotném státním ústrojí; a ústrojí toto uměle spůsobené sítí bureaukratie roztaženau nad národy nemohlo se zachowati než násilnými prostředky moci samowládné.

Prawé národní wywinutí jednotliwých národností pod takowým nepřirozeným spůsobem wlády místa swého míti nemohlo; museloť wšemi možnými prostředky jemu slaužícími býti zastawowáno a utlačowáno. Rakausko zkusilo smutné aučinky důsledného prowedení tohoto spůsobu wlády, a trpí následky ještě i po pádu jeho. Národ přechází náhle, beze wšech přechodných stupňů z plné tmy na světlo swobody jasně zářící, z nezletilosti w staw takowý, který plnau politickau dozrálost předpokládá. Národnosti od sebe wzdalowané stojí nepřátelsky proti sobě; důwěra a auwěrek zmizely jsau, staw důchodů jest zkažen, obchod a průmysl hyne; státní swazek Rakauska očihledě rozpauští se; poměry lidského towaryšstwa a občanstwa jsau w samých základech swých znamenitě zwiklány.

Prozřetedlností božskau, jejíž řízení tohoto času mocněji než kdy w běhu světodějstwa se zjewuje, powolána jest Waše c. k. Milost za ochránce a obhájce národů. Po Bohu leží w rukau Waší c. k. Milosti osudowé národů rakauských, jakož i prostředkowé k obhájení a sesílení jejich swobody, k zastawení pramenů wšelikého neštěstí zachwátiti je hrozícího. Protož shromážďují se slowanští národowé rakauského mocnářstwí okolo stolce Waší c. k. Milosti, s plnau dětenčí důwěrau w otcowskau náklonnost Waší c. k. Milosti o to se utíkajíce, že jim prostředků poskytnauti ráčíte, jimiž jedinými swoboda jejich upewněna, císařstwí zachowáno a neštěstí jména neznající odwráceno býti může.

Budaucí welmožnost Rakauska spočíwá na swobodném wywíjení wšech, obzwláště pak slowanských jeho národností, kteréž politikau zrušeného spůsobu wlády we swých nejswětějších přirozených práwích welice, ano smrtelně byly dotčeny. Stejné oprávnění těchto rozličných národností, tento dějepisně wznešený skutek sprawedliwosti k národům dlauho utlačowaným jest nejsilnější, nejdůležitější prostředek, kterýž Rakausko z hrozného wlnobití tohoto času může wyprostiti, aby pomocí boží bez aurazu s obnowenau sílau a důstojností z welikých světoborných běhů wybawilo se. My synowé welkého kmene slowanského, jehož rozmanité odnože pod otcowskau wládau Waší c. k. Milosti se těší ze swobody dáwno žádaucí, chceme k noworození rakauského státu w tomto rozumu wěrně a dle mnoho zkušených sil swých přispěti. Ctihodným sbratřením národů jednoho kmene pod žezlem Waší c. k. Milosti budiž položen základ *auplného stejného práwa národností*, z nichž Rakausko nowě zrozené sestáwati má, jakožto *stát foederativní*. Uwažujíce důležitost tohoto okamžení, přistupujeme ke skutku, sbližujíce se mezi sebau k ochraně naší konstituční a národní swobody, a každý pokus o wnucení nám cizích zájemností a cizích ustanowení pewně od sebe zamítajíce.

Prwní krok welkého skutku našeho sbratřením záleží w tom, že jednotliwé žádosti slowanských národů rakauského mocnářstwí tauto oddanou addressau společně přednášíme před trůn Waší c. k. Milosti k nejwyššímu wyřízení.

Čechowé, jejichž prosby před trůnem Waší Císařské Milosti složené k úplné spokojenosti naplněny jsau milostiwým patentem od 8. Dubna b. r., ujímají se prwního slowa, slowa wděčnosti k Waší Milosti Císařské za udělenau swobodu a ubezpečení odwěčných práw jejich národnosti.

Morawané, rodní bratří Čechů, s nimiž od wěků we spojení žili, pročež stejné s nimi potřeby uznáwají, o to prosí:

Digitized by Google

1. Aby jim táž práwa udělena byla, kterých nabyli Čechowé patentem nahoře dotčeným, jak w ohledu na zřízení zemské, tak na zřízení obcí.

2. Aby Morawa při této rownosti práw zůstala nicméně samostatná.

3. Aby nejwyšší odpowědné auřady pro Čechy měly i jejich záležitosti w obsahu swých powinností.

4. Aby se wýborowé sněmů českého a morawského scházeli ke společné poradě.

5. Aby národ český a morawský na wzájem zaručili sobě swobodu občanskau, jakož i rownost národností.

Haličané polského i rusínského kmene, přijawše s nelíčeným enthusiasmem slib ústawy w dnech Březnowých wyslowený, a skládawše w něj jistau naději nowého wzkwětu swé národnosti, až posud krom swobody tisku žádného jiného dobrodiní z ústawy nenabyli. Prosby jejich jsau:

1. Aby účastni učiněni byli týchž práw, které uděleny jsau kmenowcům jejich Čechům. Žádají o powolení podobných odpowědných auřadů saustředných pro Halič, jaké jsau Čechům přislíbeny, o brzké swolání ústawního sněmu zemského, jenžby uzawíral o wšech záležitostech zemských, ještě před sestaupením říšského sněmu we Wídni.

2. Poněwadž posawadní postulatní sněm halický w nejnowějším složení swém ukázal se býti nedostatečný k řádnému zastaupení wšech potřeb národu, pročež dne 26. Dubna t. r. sám se rozpustil, prosí o takowý wolební zákon, jenžby by učinil sněm prawým zastupitelstwem národu a obau halických národností.

3. Poněwadž odpowědi na žádosti halické a krakowské před trůn WCMti přinešené, byly tak nedostatečné, že ani nejmírnějším w zemi zadost nečinily, ano i swobodné wywinutí obau národností, polské i rusínské, we školách a auřadech nálezy ministerialními dne 9. a 19. Května welmi málo jest pojištěno; usnesli se Haličané obau národů, na tomto sjezdu slowanském přítomní, o jistý spůsob prawého, ústawě přiměřeného pojištění jejich národností, kteréžto wzájemné usnešení doleji Waší Císařské Milosti předkládají, s tau poníženau žádostí, aby WCMt. zásady w něm pronešené co nejrychleji uskutečniti dáti ráčila.

4. W témž ohledu žádají, aby auředníci, jenž oněch dwau řečí zemských mocni nejsau, jinými, kteří se w nich znají a spolu důwěry wšech tříd obecenstwa požíwají, nahraženi byli, aby tudy posawadní nedorozumění mezi wládau a obywateli země co nejrychleji přetrženo a žádaucí wzájemná důwěra spůsobena byla, nawrhujíce, jestliže by auředníci odstranění k jiné službě obráceni býti nemohli, aby jim systemalní penzí na autraty země od stawů zemských pojištěna byla.

Usnešení Poláků a Rusínů halických, na sjezdu slowanském přítomných, o spůsob obapolného pojištění jich národností jest následující:

1. Přiměřeně k většině lidnosti polské neb rusínské w každém odwodě (Bezirk) má býti jazyk polský nebo rusinský jazykem auřadowým. Zabezpečuje se nicméně wšechněm auřadům obcí i měst užíwání jazyka místného přewládající lidnosti; také každému krajanowi zabezpečuje se swoboda užíwání jazyka polského nebo rusínského w každém jednání s wládau, která w témž jazyku odpowědi udělowati bude. Každý krajan bez rozdílu národnosti má právo k úřadu; awšak požadujeme přístojného šetření národnosti při dosazowání úředníkůw od lidu neobíraných. W okolích smíšené národnosti má úředník býti zběhlý w obou jazycích.

2. W obcích školy farní, triwialní a normalní budau w jazyku přewládající lidnosti; nicméně menšině zůstawuje se právo míti školy pro swau národnost. V celé

Digitized by Google

zemi we třetí třídě normalní má býti wykládán jazyk polský we školách rusínských, jazyk rusínský we školách polských. Gymnasia budou pro národnost polskau i rusinskau zwláštní. Zakládání jich i počet záwiseti bude od potřeby přihlasující se k naukám mládeže jedné nebo druhé národnosti. W každém gymnasium bude literatura obau jazyků wykládána. Na lyceách i uniwersitách dowoleno přednášení w každém jazyku.

3 Národní garda halická w těch místech, kde bude zřízena, jak většinau hlasů wolí swé náčelníky, taktéž ustanowí o užíwání kommandy rusinské neb polské. Za wýznaky bude míti štíty obau národností wedle sebe.

4. Celá země má společnau centrální wládu, která s auřady rusinskými po rusinsku, s polskými pak po polsku dopisowati bude. Sněm společný, složen z poslů wybraných podlé zásady, jaká ustanowena bude. Na sněmě se zabezpečuje wolnost užíwání jazyka rusínského neb polského. Nálezy i nařízení sněmowní a wládní wydáwány budau w obau jazycích.

5. Wyrownání wšech obřadůw čili wyznání w zemi co do práw, tak i duchowenstwa jejich, jak co do hodnosti, tak i co do důchodůw.

Konstituce má co nejwýrazněji opatřiti úplnau mezi Poláky a Rusíny rownost wšech uprávnění humanitních, politických i náboženských, jakáž wyplýwá ze swatosti a neporušitedlnosti jedné každé z representowaných w Haliči národností. —

7. Uznání potřeby i času rozdělení Haliče na dwa zwláštní administratiwní okruhy jest předmětem konstitučního sněmu.

Slowáci a Rusíni uherští žalují na těžké útisky, které se jim dějí od Maďarů a jmenowitě od nynějšího uherského ministerstwa, pauze a wýhradně maďarsky smýšlejícího, žádajíce:

1. Aby Slowáci s uherskými Rusíny uznáni byli od Madarů za národ, a w sněmě rowná práwa měli s nimi.

2. Aby měli své národní sjezdy (kongresy) se zwláštním ustawičným slowenským a rusínským wýborem, mající právo a powinnost bdíti nad národními právy Slowáků a Rusínů, a ustanowení sjezdu národního wykonáwati.

3. Aby si mohli zříditi národní školy, jak počáteční tak realní, měšťanské ústawy dioecezní a ústawy pro wychowání učitelů, dále ústawy literární wyšší, jakož gymnasia, lycea, akademie, ústaw polytechnický a jednu uniwersitu. Řeč wyučowání nech jest slowenská a rusinská, a budiž swoboda wychowání národního.

4. Aby stolice řeči slowenské a rusínské pro Maďary, a maďarské pro Slowáky a Rusíny na autraty zemské založeny byly.

5. Aby žádný národ w Uhřích nebyl wyhlášen za panující, nýbrž wšichni za rownoprávné.

6. Aby Slowáci, kteří pro zastáwání práw národních Slowáků we wězeních držáni jsau, hned byli wypuštěni.

7. Aby Slowákům a Rusínům nebylo odpíráno právo k zakládání a chowání spolků, ježtoby měly za cíl napomáhati rozkwětu národního žiwota slowenského neb rusinského, nýbrž aby užíwati mohli úplně stejného práwa spolčowání jako Maďaři.

Srbowé w Uhřích a zemích spojených obýwající žádají:

1. Aby se wyplnila wšecka uzawření srbského sjezdu w Karlowci.

2. Aby se potwrdilo wše, co prozatímní wláda wojwodství srbského w Karlowci we smyslu uzawření téhož sjezdu Karloweckého ustanowila neb ustanowí.

Digitized by Google

Chorwati žádají:

1. Aby se potwrdilo a schválilo wšecko to, co posawad od bána ku prospěchu dynastie, národnosti a municipální samostatnosti králowstwí chorwatského, slawonského a dalmatského jest učiněno.

2. Aby se wšecko wyplnilo, co žádati bude sbor králowstwí dalmatského, chorwatského a slawonského w témž smyslu.

Slowenci obývající u wéwodstwí štýrském a králowstwí illyrském žádají:

1. Aby wšichni Slowenci obývající we Štýrsku, w Krajině, w Korutanech a w Přímoří, spojeni byli w jeden politický celek pode jménem králowstwí slowenského (Slowenie), tak aby společnau wládu měli w Lublani.

2. Aby slowenský jazyk byl diplomatický, aby uweden byl we školy, kanceláře a saudy, i aby každý úředník powinen byl umět jím mluwiti. Aby w Lublani zřízena byla uniwersita.

Konečně Čechowé, Morawané a Slowenci wespolek ohražují se proti wšelikému wtělení do jednoty německé, kteréhož následkem by byla ujma swrchowané moci (souverainity) panownika rakauského a záwislost řečených národů od zákonodárného parlamentu zahraničného, kteraužto jejich žádost wšickni ostatní Slowané rakauského státu na sjezdu shromáždění jednohlasně podpisují.

Tyto žádosti, kteréž my wěrní Slowané rakauští ke stupňům stolce Waší c. k. Milosti skládáme, z nichž jasně wyswítá, že se potahujeme jen k nejdražšímu statku člowěčtwa, k swobodnému samostatnému wywinutí národnosti a k stejnému oprávnění se spoluobčany našimi, Němci a Maďary, a že w úmyslu našem není utwoření žádného státu slowanského, jak se toho protiwníci naši o nás dotýkají. Žádáme, před stolcem Waší Císařské Milosti, aby zákon lásky k bližnímu, bratrské stejné oprávnění i při nás welice ukřiwděných a těžce dotýkaných Slowanůw, kteříž přirozenému našemu domu Císařskému wěrně oddáni jsme, přiweden byl we skutek. K laskawému otcowskému srdci Waší Cis. Král. Milosti s dětenčí důwěrau se utíkáme; wůle swrchowaného řídiž wznešené toto srdce, aby weliký tento skutek sprawedliwosti k národům wykonán byl k dobrému a spáse netoliko Slowanů, nýbrž i wšech národů wůbec, a k wěčně nepomíjející sláwě Waší Císařské Králowské Milosti.

W červnu 1848.

Daleko horší byl konečný osud třetí důležité manifestace, na níž se kongres usnésti měl — totiž závazné smlouvy o spojenství všech rakouských Slovanů. Slavná smlouva tato, ač nejpečlivěji připravena a zredigována, akt to, jenž měl býti největší vymožeností sjezdu a hlavním jeho ovocem, důležitá smlouva ta nestala se pro neočekávaný sběh událostí svatodušních více již skutkem.

Stalo se tak ovšem jen tím, že práce třetího komitétu v otázce této pro obsažnost a choulostivost látky, jež probrána býti měla, značně se prodloužily, nad to i věc sama byla naprosto novou. Mimo to bylo se při otázce té ustanoviti na pevném zásadním stanovisku, z něhož veledůležitá otázka tato pojímána a také řešena býti měla.

Většina komitétu také ve smyslu a duchu prvých svolavatelů sjezdu postavila se na čistě loyální stanovisko rakouské, chtějíc pojednávati toliko o spojenství slovanských národů rakouských. Vzhledem k tomuto zaujatému stanovisku nemohly býti také přijaty ná-

Digitized by Google

vrhy komitétu praesidentem sekce polské Liebeltem a rovněž i Bakuninem podané a to proto, poněvadž oba návrhy i spojenství s ostatními národy slovanskými v skutek uváděti chtěly; podobně také zamítnut i návrh Fr. Zacha, který předložil komitétu hotový, do detailu vypracovaný smluvný traktát o federaci všech národů rakouských, který by však byl měl úplně nové přetvoření a vytváření říše rakouské v zápětí.

Po vážných debatách převážnou majoritou usneseno přihlížeti jen ku návrhům týkajícím se spojenství pouze Slovanů rakouských. V základě tohoto usnesení předložil kníže Lubomírský návrh, obsahující základní rysy spojenství, pouze na rakouské Slovany obmezeného a to spojenství nejtěsnějšího ku vzájemné podpoře a povznesení na základě svobody konstituční. Návrh tento nejvíce vyhovoval náhledům většiny a paralelnímu téměř návrhu ryt. z Neuberka, kteříž oba navrhovatelé ku vypracování návrhu definitivního zvoleni. Návrh ten byl skutečně také od obou navrhovatelů vypracován a měl býti po konečné společné redakci této právě dne 12. června dohotovené v konečné schůzi kongresu na den 14. června ustanovené, jako nejdůležitější a závěrečný jeho akt býti přijat, když tu kvapně za sebou sledující události svatodušní, vypovězení členů kongresu z rozbouřené a na nejvyšší stupeň posledními událostmi rozechvěné Prahy všem dalším a to nejdůležitějším pracím kongresu, jehož členové takořka bez rozloučení se rozešli — (lépe řečeno rozehnáni byli) — učinilo náhlý nepředvídaný konec.

Důležitý traktát tento v přívalu bouřných událostí ztracen ba i veškeré zápisky k němu a nepodařilo se nikdy více jej nalézti.

Z jednotlivých poznámek a vzpomínek jednotlivých členů konstatovati lze pouze, že návrh tento měl býti veškerým sněmům zemí rakousko-slovanských ku schválení předložen, tedy sněmům českému, moravskému, haličskému, chorvatskému a slavonskému. Spolek národů slovanských takto založený měl nejen co nejhorlivěji a co nejintensivněji o trvalé, pevné politické styky mezi všemi rakouskými národy slovanskými pečovati a je utužovati a nové vyhledávati, nýbrž měl i k dosažení účelu tohoto:

1. veliký slovanský centrální žurnál založiti, který by styky Slovanů rakouských co nejúčinněji podporoval, jim sloužil, a je obhajoval.
2. zříditi velikolepou všeobecnou slovanskou bibliotéku.
3. zříditi společnou ve velkých rysech založenou slovanskou akademii věd a umění.

* * *

Těmito třemi důležitými politicky vysoce závažnými akty měla býti vyčerpána bohatá činnost slovanského sjezdu, na jehož pracech súčastnily se osobnosti, jež i v ideovém světě Slovanském, v dějinách jeho obrození, literatury i vědy v létech pozdějších hráli nejslavnější roli. Je málo sjezdů, jež by vynikaly takovou bohatostí myšlenek na něm pronesených, takovým zápalem pro věc národa, jemuž sloužiti měly a takovou velikolepostí ideí jež propagovaly a hájily! Je bez odporu velice vděčným úkolem přihlédnouti blíže ku hlavním ideím jež duševní práce sjezdu ovládají.

Digitized by Google

Přirozeným východištěm lépe řečeno základnou všech ideí na sjezdu propagovaných byla zásada o nutnosti naprosté, státem samým uznané a také chráněné politické i hospodářské svobody a neodvislosti individua, movens to téměř celého osvětového hnutí evropského.

Mimo toto stanovisko převládá ve všech projevech sjezdu dobou tou neméně rozšířený právní názor o t. zv. přirozeném právu člověka, názor to, z něhož mnoho závěrů dedukováno a kterýž ovšem theorií již dávno zavržen.

Než na těchto dvou ideích zejména na stanovisku svobody individua sjezd a projevy jeho nikterak nepřestaly. Sjezd šel ve směru tom mnohem dále, a jest faktem, že právě kongres zástupců slovanských národů zkonstruoval a s neobyčejným důrazem vyslovil požadavek svobody nejen individua v určitém státě, nýbrž požadavek úplné svobody všech národů jako celků!

Názoru tomu dal sjezd průchodu velikolepou řečí místopředsedy svého knížete Lubomírského, jednoho z nejduchaplnějších spolupracovníků svých. Řečník ten jménem kongresu žádá »rovnost a svobodu všech národů.« »To jest novým stanoviskem« praví, »kteréž Slovanstvo Evropě přináší a vtiskuje, neboť stejně jako již dávno odsouzeno otroctví individua, stejně musí přestati i otroctví národů«! —

Ještě důraznějším způsobem formuloval sjezd tento názor svůj v manifestu k národům evropským, kde se praví: »A však nikoli jen individuum, ne jen jednotlivec ve státě jest to, pro kteréhož hlasu svého zvedáme, v jehož prospěch požadavky naše klademe! Ne méně posvátným než člověk ve svém přirozeném právu, jest nám národ se souhrnem svých duševních potřeb.« —

Druhou, stejně mohutnou ideou, která veškery projevy sjezdu ovládala, jest idea čisté lidskosti, kterou provanuto každé jednání kongresu, každý jeho projev.

Vizme jaké povýšené v pravdě lidské stanovisko hlásá nejdůležitější projev sjezdu, manifest ku národům evropským: »Příroda«, praví, nezná více nebo méně vznešených národů, ona nepovolala žádného z nich ku vládě nad druhým a neurčila nikoho, aby jinému jako prostředek ku jeho zvláštním cílům sloužil; stejné oprávnění všech ku nejvznešenější lidskosti jest zákonem Božím, jejž žádný bez trestu porušiti nesmí.« Myšlenka to, za jejíž uskutečnění ze všech národů Evropských dodnes nejvíce Slované k Bohu prosí! Ještě důraznějšími slovy obrací se kongres proti jakémukoli disponování s osudy národů. Činí tak ostrými, však případnými slovy: »Rovněž zatracujeme a nenávidíme takovou politiku, která se odvažuje zacházeti s národy a zeměmi jako s hmotou panovačné moci na pospas vydanou, je měniti, děliti bez ohledu na jich kmenovou příbuznost, jazyk, mravy a náklonnosti národů, bez ohledu na jich přirozenou spojitost a jich oprávněnou samostatnost.«

Digitized by Google

Nelze nikterak pochybovati, že Palacký, který jest jedním z našich největších humanistů, nemálo měl vlivu na celý tento směr ideový. Zejména poslední citáty, jež jsou jeho — jako definitivního redaktora manifestu — dílem, jsou toho pádným dokladem. Nemusím dále ani podotýkati, že nikde ani jediným slovem ani pronesenou myšlenkou — což vůbec pravým Slovanům vlastní — nenajdete ani zmínky o nějakém privilegiu, neb vyslovení tužeb po nějaké nadvládě, vynášení se nad národy jiné neb docela osobení si výminečného postavení z titulu vyšší kultury neb ku př. z titulu interessů pravé svobody.

Proto jest také summum veškerých přání a požadavků zástupců všech národů Slovanských na kongresu zastoupených spravedlnost a rovnoprávnost!

Tu tlumočí sjezd se vzácnou konsekvencí a ve všech důležitějších projevech se s ideou tou setkáváte, jakkoliv by právě národové rakouští, již pouhým faktem své závratné stále vzrůstající majority v této říši mnohem lepším právem mohli pro sebe vindikovati to nadpráví a ta privilegia, z nichž dosud žila a tyla minorita národů neslovanských!

Zásady tyto jsou na základě přirozených poměrů tak jasně a tak průhledně vypracovány, že ani po padesáti letech neztratily své aktuality. Jest pozoruhodným zjevem, že sjezd nedomáhá se rovnoprávnosti pouze vůči svým dosavadním utlačovatelům, nýbrž že snaží se provésti ji prakticky mezi samými národy slovanskými. Znamenitým toho dokladem jest smlouva mezi Rusíny a Poláky, jež obsažena v adresse a petici ku císaři Ferdinandu V. A věru: kdyby dnes po padesáti letech oba tito bratrští, nám stejně milí národové chtěli k upřímnému vyrovnání svých differencí podati si ruce k spravedlivému jich rozřešení, věru nestranněji rozpory své nemohli by rozřešiti!! Smlouva ta jest po našem náhledu vzorem spravedlivého provedení zásady rovnoprávnosti mezi dvěma spornými národy, tutéž zemi obývajícími a stojí nepopíratelně výše než podobný pokus později v t. zv. fundamentálkách učiněný.

Zajímavějšími ještě jsou idey týkající se upravení příští tvářnosti státu rakouského.

Vidíme, že dvě základní myšlenky vtiskly ráz veškerým usnesením sjezdu v této vysoce důležité, neobyčejně zajímavé, eminentně politické otázce.

Jest to především idea naprosté neodvislosti, úplné integrity státu Rakouského, všech jeho částí, a idea federativního upravení říše Rakouské!

První z obou ideí, naprosté integritě a neodvislosti všech částí státu Rakouského dán výraz nepokrytým způsobem již v pozvání ku sjezdu samému těmito slovy: »Němci povolali ku sjednocení svému do Frankfurtu parlament, kterýž na tom stojí, aby mocnářství rakouské ze své neodvislosti tolik ustoupilo, kolik toho k jednotě Německé potřeba

Digitized by Google

a aby mocnářství Rakouské se všemi zeměmi mimo-Uherskými do nové říše německé se vtělilo. Takový krok zrušil by netoliko jednotu Rakouska, ale i spojení a samostatnost kmenů Slovanských.« Bez debat, nadšeným souhlasem všech členů komise přijata též myšlenka tato v stejně pregnantním znění adresy k císaři Ferdinandu V. a sice v odstavci závěrečném. Odstavec ten zní:

»Čechové, Moravané jakož i Slováci ohražují se konečně proti každému přivtělení k říši německé, což by svrchovanost mocnáře rakouského ohroziti a národy výše zmíněné od cizého zákonodárného parlamentu odvislými učiniti mohlo. Veškeří na sjezdu shromáždění Slované podporují jednohlasně toto ohražení.«

Že právě na vlasteneckou, vysoce loyalní, pro stát Rakouský tak neobyčejně důležitou ideu od samých počátků sjezdu takový důraz byl položen, má zásluhu opět Palacký, který prvý v Rakousku, s energií jemu vlastní na jaře roku 1848 vystoupil proti obeslání sněmu Frankfurtského dovozuje naprostou pochybenost a zvrácenost takového počínání pro politiku Rakouskou. Idea tato právě u vůdčích státníků Rakouských potkala se s odporem. Rakousko setrvalo i po roce 1848 přičiněním státníků svých v »Bundu« německém. Teprvé po 18 létech dějiny daly správnému tomu stanovisku za pravdu. V roce 1866 musilo se Rakousko, díky Bismarckově politice, vzdáti nepřirozené role své v »Bundu« německém, v němž zaujímalo vynikající postavení své, nikoliv jak se za to má následkem úmluv z r. 1815, nýbrž de facto a právně jen z titulu praerogativ království Českého, jehož zeměmi v něm sice zastoupeno bylo, kteréhož ale práva na druhé straně přemoudrou politikou tehdejších státníků rakouských se vzácnou nedůsledností uznávána nebyla. Teprvé bitvou u Sadové bylo Rakousko donuceno vzdáti se této politiky, jež byla v diametrálním odporu s vnitřním jeho posláním a jež zhoubou hrozila vlastní opoře a nejpevnějším podporám státu, jež musí stát rakouský spatřovati jedině v ohromné majoritě a svéráznosti svých »dětí budoucnosti«, národů slovanských. —

Mnohem více než ve všech otázkách předešlých dohromady různily se náhledy sjezdu nejzajímavější o otázce sjezdové: Jaké stanovisko zaujímá sjezd v otázce vnitřního utváření se státu Rakouského?

Co nejhouževnatěji, ohnivými řečmi, ústními návrhy, pamětními spisy, ba i celými důkladnými elaboráty byla tu na sjezdu zastávána nejrůznější, častokráte naprosto se vylučující a potírající stanoviska. Od stanoviska nezměněného tvaru Rakouska s moderní a spravedlivou, avšak jednolitou ústavou, zaručující stejná práva a svobody všem svým národům (tedy stanovisko nepopíratelně centralistické), od stanoviska upravení Rakouska dle historických práv jeho království a zemí — (stanovisko historicko-státoprávní) — až k rovnoměrnému upravení Rakouska dle jeho zemí — (autonomisticko-federativní stanovisko), a ku upravení Rakouska bez ohledu na jeho země, nýbrž se zřetelem na hranice a oblasti jeho národností — (národně federativní stanovisko)

Digitized by Google

— až konečně ku více méně rozvratným návrhům, o nichž nedalo se diskutovati — veškery tyto názory a idey žádaly autoritativního uznání kongresem samým.

I zde jeví se mohutný vliv Palackého a jeho tvůrčích ideí, jež vtiskly celému sjezdu jeho ráz, neboť právě idea o federativním upravení Rakouska, jak jím byla zastávána, doznala souhlasu značné majority a zástupců národů slovanských a dán právě jí výraz ve všech manifestacích sjezdu. Stalo se tak spolupůsobením všech těch národů slovanských, již nemohli se na základě historickém žádných valných úspěchů domoci, a přirozeně žádali, aby Slovanstvo celou váhou svou zasadilo se o formu státní, která by všemu Slovanstvu zároveň zajistila přirozený rozvoj, klidnou a šťastnou budoucnost.

Toto stanovisko Palackého, které jest velice zajímavé — bylo pro širší veřejnost naši skutečným překvapením, neboť bylo ustáleným již názorem, ba přímo z katheder »slavných« řečníků hlásaným heslem, že Palacký jest tvůrcem idey státoprávně historického obnovení státu českého — ba právě tento program státoprávní — jemuž se Palacký teprve na sklonku let šedesátých konformoval, nazýván již »en bloc« »programem Palackého«. Nedá se popříti, že stanovisko jež Palacký přes půl věku svého zastával a když přičiněním a zásluhou právě vnuka jeho dra. Bohuslava Riegra širší veřejnosti teprvé v době poslední známým se stalo, vlastenecké kruhy při nejmenším překvapilo, neboť zdálo se nepochopitelným, aby přední slavný historik národa Českého nezastával a nepropagoval právě ten jeho program, jenž spočíval na historickém základě!

A přece byl právě program Palackého pro dobu, kdy povstal, úplně správným a zcela důvodným.

V rozháraných dobách r. 1848, zejména ku konci prvé polovice tohoto roku, kdy schylovalo se ku slavnému sjezdu Slovanskému, v této době, kdy v Uhrách vše již vřelo a hlavní sídelní město Vídeň ukázalo se býti tak nespolehlivým, a dynastii, jež pro ně tolik byla učinila, tak nevděčným, tou dobou stály věci Slovanské neobyčejně příznivě, a splnění spravedlivých přání národů těch zdálo se býti okamžikem krátké doby a veškery symptomy nasvědčovaly tomu, že je pevná naděje, že rozhodující kruhy přikloní se nejspíše myšlence federativního upravení říše rakouské, v němž by Slovanstvo přirozeným během věcí, vzdor naprosté spravedlnosti a úplné rovnoprávnosti i ostatních neslovanských národů říše, mělo rozhodující vliv na záležitosti státní, nepopíratelný, ano směrodatný vliv na veškery další osudy státu rakouského. Přirozený ráz říše rakouské by byl zajisté za těch okolností býval více slovanský a nikoliv německý. Nebylo tudíž daleko ku rozhodnému pro říši aktu, který mohl netušeným způsobem přispěti ku vnitřnímu sesílení Rakouska a přiblížiti jej ku jeho dějinnému úkolu, který bylo nutno hledati nikoliv v říši německé, nýbrž ve slovanském Jihu. Idea Palackého správně tudíž odpovídala situaci, z níž byla vážena, byla v působnosti své mnohem širší, ba velikolepější, neboť po svém provedení, národu českému — jehož ve státě takto upraveném nemohla ujíti vůdčí role — zabezpečovala rozhodující vliv nikoliv jen na osudy užší jeho vlasti, nýbrž

Digitized by Google

v dohledné době i na osudy veliké říše, nehledě k tomu, že právě touto ideou všem národům Slovanským mohla býti pojištěna budoucnost utěšenější. Naděje tyto zůstaly nesplněny, národu Českému, ani národům slovanským šťastná budoucnost, jež jim již již kynula, nevzešla, vinou dalšího rozvoje událostí v památném roce tom! Byli jsme pouze o jedno zklamání a o trpkou zkušenost bohatšími! Avšak Palacký této své idey nevzdal se ani po celou dobu reakce, očekávaje pevně, že Rakousko bude nuceno vrátiti se ku jedině správné dle jeho náhledu idei této ihned, jakmile vrátí národům svým volnost svého sebeurčení; Než hned prvé počátky doby ústavní v létech šedesátých, jež nalezla národ Český po těžké reakci nepřipraveným a nezorganisovaným, v době té, kdy nejúhlavnější nepřátelé naši, liberální Němci, dovedli si kvapem získati přízeň a vliv v rozhodujících kruzích Rakouských, v době úplného osamocení všech národů Slovanských nastal pro národ náš tak nepříznivý obrat, že musil se na dohlednou dobu vzdáti všech idejí většího rozmachu a větších nadějí a působnosti, jakou jest právě idea federativního upravení státu rakouského s rázem většiny své slovanské, a hleděti si sesílení vlastní posice — krátce vrátiti se ku užšímu svému ideově i teritorialně historickému a státoprávnímu programu, zajišťujícím toliko zemím koruny České právo její sebeurčení a hospodářského rozkvětu, programu to původně Braunerově a později Riegrově a Clam-Martinicově. Lze tudíž za to míti, že program státoprávní, národem českým nyní domáhaný, jest jakousi redukcí na velikých základech zbudovaného programu federativního, který byl ve stylu svém a v koncepci daleko mohutnější a v následcích svých dalekosáhlejší, neboť vedl v budoucnosti nutně ku nenáhlému přetvoření rázem svým německého státu Rakouského v stát rázem svým naprosto Slovanský, vždy ovšem, podžezlem téže dynastie.

A není věru s pochopením, že státníci rakouští, až dosaváde z pravidla původu německého, tak houževnatě, tak urputně bránili a vzpírají se provedení právě tohoto historického programu národa Českého, který znamená v případě svého uskutečnění, přece pro vnitřní i zevní budoucí tvářnost státu Rakouského změnu daleko podřízenější vůči fundamentální přímo proměně, kterou by doznal federativním upravením říše rakouské dle myšlenky Palackého, ku kteréžto idei politikové čeští v tom okamžiku zase vrátiti se musí, jakmile by definitivně neb alespoň do nedohledné doby odmrštěno neb odročeno bylo uskutečnění historického programu státoprávního. V takovém případě jest uskutečnění právě této idey Palackého, jež by byla přirozeným programem nejen jedné části, nýbrž veškerého Slovanstva v Rakousku velice pravděpodobným. Neboť byla by programem veliké majority národů této říše, jichž ohromná stále rostoucí životní síla, vytrvalost a houževnatost stačí již na program tak velikolepý, který mimo to jest v prospěchu monarchie, jejíž neobyčejné sesílení by musil míti v zápětí.

Že ale pro Němce Rakouské a zejména české právě moment této záměny programu znamenati bude naprostou a nenapravitelnou deterioraci, vůči onomu postavení, jehož by se v království

Digitized by Google

Českém na základě federativně národnostním, nýbrž na základě státoprávním, smluvnou cestou na věčné časy domoci mohli, nemusíme široce vykládati. Avšak i v případě uskutečnění státního práva koruny české myšlenka Palackého nezanikne, neboť je velice pravděpodobno, že ostatní Slované rakouští, tuto ideu Palackého dříve neb později učiní svým programem, jenž nejen pro spravedlivost svou ale přímo ze státní nutnosti úspěchu dodělati se musí!

* * *

Máme za povinnost zmíniti se ještě o poslední schůzi Slovanského sjezdu o polednách dne 12. června, jež zajisté žádnému z účastníků do nejdelší smrti nevymizela z paměti.

Schůze sama nebyla z počátku četně navštívena neboť nebyl program schůze ohlášen. Z rozmluvy v přátelském rozhovoru soukromém vedené vyvinula se v krátce živá debata o událostech v Záhřebě a v Karlovcích. Srbové i Chorvati energickým způsobem naléhali na ukončení sjezdu dovozujíce, že vlastenecká povinnost káže jim, aby bezodkladně do vlasti se vrátili. K jich naléhání usneseno, že poslední závěrečná schůze sjezdu bude se již dne 14. června 1848 na Žofíně odbývati, na níž veškera usnesení sjezdu, manifest k národům evropským, adresa k císaři a i smlouva o spojenectví národů Slovanských slavnostně prohlášeny a sjezdem ověřeny býti měly.

Po tomto usnesení první z výše jmenovaných aktů, manifest, v definitivním znění čten a schválen. O třech čtvrtích na 11 skončena i tato plenární schůze a toliko členové velikého výboru a 3tí komise zůstali, aby poznovu ještě o některých a nejdůležitějších odstavcích traktatu o spojenectví národů Slovanských se poradili a tak brzké vypracování návrhu toho uspíšili. Tato schůze skončena o $^3/_4$ na 12. V tutéž dobu vypuklo již vzbouření před budovou generálního komanda na Ovocném trhu (nynější zemský soud) a mnozí členové sjezdu, kteří se v Museu opozdili, netušíce ovšem co v městě se děje, byli bezděčnými svědky hrozného a nezapomenutelného divadla, jež poskytoval pohled na první těžce raněné, jež do budovy přivlečeni byli. Sotva pak několik minut po tom, kdy poslední z členů budovu v pochopitelném rozechvění opustili, blížily se již temné řady granátníků chvatným dunivým krokem k budově, proti níž počaly střelbu pelotony! Jaké efektní to uzavření!

* * *

Ohnivým pozdravem granátů, touto pohnutou dramatickou episodou zakončen památný Slovanský sjezd, který byť nedočkal se splnění všech těch cílů a vznešených úkolů, jež sám si byl vytknul, a nesplnil ty krásné naděje, jež do něho skládány, a neuskutečnil na druhé straně obavy nepřátel Slovanstva, jež vůči němu a priori chovány byly, přece provedl kus skutečně požehnané práce.

Již fakt, že po staletích po prvé shromáždil representanty všech národů Slovanských, kteří se sešli, aby poukázali před Evropou na těsné příbuzenství své, na sterá bezpráví pod nimiž národové jeho ku hanbě Evropy strádali a strádají a projevili zároveň pevnou nezlomnou vůli

Digitized by Google

svou a odhodlanost provésti na základě práva a spravedlnosti veliký vítězný, avšak evolutivní, nenásilný boj za práva svého sebeurčení — již fakt ten byl by sám o sobě znamenitým výsledkem.

Avšak morální výsledek sjezdu byl daleko větší.

Slovanský sjezd nejen že povzbudil důvěru národů Slovanských ve vlastní sílu, ale poukázav na jich slavnou minulost, vrátil jim naděje i v šťastnou velikou budoucnost; on dal národům slovanským i program a směr ku další práci na celá budoucí desítiletí; program to ve své umírněnosti, pravé lidskosti a úctě ku právům jiných národů tak vysoce ušlechtilý a v pravdě ethický, že památným aktem tím národové Slovanští dobyli si předního místa v koncertu nejpokročilejších, nejtolerantnějších, v pravdě kulturních národů!

Zdaž ale všechny ušlechtilé zásady v programech na sjezdě přijatých hlásané korunovány budou úspěchem a zdaž dojdou náležitého uznání, to musí ukázati teprvé — budoucnost!

O moderním dramatě,

conférence Jiřího Karáska. (Dokončení).

Kdežto u dramatu starého genru hlavní a mohu říci jediný zájem byl v tom reprodukovati v hautreliefu co nejvypuklejším, ve výpadech hmotně a plasticky co nejsuggestivnějších, vnější dějovou spleť, její nepokojnou a kombinační libovolnou rtuť, kdežto u starého dramatu nebylo jiného interesu než právě na těchto určitých dějových procesech, u moderního dramatika hlavní zájem soustřeďuje se na vystižení vztahu, v jakém ocitá se vášeň, již autor spodobuje k určité sféře společenské, k určitým jejím vitálním zájmům, k celému komplexu záhad a pochybností, jež nazýváme kolektivně životem. Kdežto tedy drama staré bylo výběrové, berouc jedince sama pro sebe, jako střed každé akce, jako ohnisko, do něhož všechny paprsky se sbíhají, kdežto drama staré, abych mluvil adaequatní fraseologií, znalo reka, před nímž vše ostatní ustupovalo do pozadí, — drama moderní neznajíc této jedinečnosti a akcentujíc závislost jevů životních, abych užil terminu Taineova, z nichž hledí vyrýsovati, vykonstruovati ideovou synthesi, je souborné, shrnuje do sebe celý život ve veškeré jeho rozlité a nepokojné šíři, a nebéře žádného zjevu sama pro sebe, ale ke každému hledí najíti vztahy, každý zjev vtěluje v pevně sepjatý celek života, v jeho podmíněnou a příčinnou fluktuaci, v zákonný jeho rhytmus . . . Byl-li starý dramatik objektivním spodobovatelem dějových procesů, obmezovala-li se jeho práce jen na studené kombinování zápletek a náhod, jimiž by co nejmohutněji překvapil své posluchačstvo, na chladnou, nedojatou a vypočítanou předem dějovou gymnastiku, moderní dramatik hledí svou prací především projádřiti sebe sama, svůj vztah k životu a společnosti, hledí se vyzpovídati sám ze svých citů a vášní a hledí se ptáti svého boha a svého osudu, neklame-li ho nitro, — hledí se, jako každým jiným dílem uměleckým, abych mluvil slovy Novalisovými, přiblížiti k bohyni saidské a zdvihnouti její

Digitized by Google

závoj, aby spatřil, div divů, posléze — sebe sama . . . Moderní drama je stejně jako moderní lyrika, jako moderní román zpovědí duše. Všechny pochybnosti svého života, všechny rozpory svého nitra obnažuje tu básník, hledaje pro ně smíření a léku. Bylo-li staré drama bojištěm dvou protivných, srážejících se vypjatých vůlí, moderní drama je bojištěm srážejících se nových názorů na svět, nových pohledů v život, s názory starými, zděděnými, — bojištěm nového poznání se zakořeněnou tradicí, nového názoru na svět se starým svědomím. O hluboké procesy morální a ethické běží v dramatě moderním, jak vidno. Staré drama nemělo zraku pro tvary a procesy vlastního nitra, staré drama bylo celé upoutáno vnější barvou, vnějšími nuancemi, vnějšími pohyblivými a oživenými drobnostmi. Vezměme naše dnešní drama, vmysleme si je ve fakturu a v stylisaci, jakou by mu byl dal dramatik starého genru. Ten by byl hlavní zájem soustředil na osobu staré ženy. Byl by z ní učinil »rekyni,« byl by jí dal pósy a situace sochařské plastiky, byl by jí dal ztrnulosti a studenosti z kamene tesané majestátní postavy. Korektně by byla oddeklamovala svou úlohu, a korektně by byla na konec, pod kladivem osudu, klesla zdrcena ve své trosky. Tak by byl náš sujet spracoval básník klasického dramatu. Romantik byl by pohyblivější a rozháranější. Hřmotně, s přívalem pathetických frází byl by líčil vášně a spory v duši »rekyně«, a když by byl co nejreliefněji z šedivosti všech ostatních jevů nechal vystoupiti její vnitřními boji ztrhané a rozryté medusovité tváři, byl by ji nechal, v situaci na hrot meče vyhnané, aby se »rozhodla«. V ní samé byla by vzplála pojednou vůle, která by se byla stělesnila v »čin« — a čin by byl nám popsán se vší bestialitou, se vší zavilou brutalitou, jíž péro dramatikovo vůbec bylo by bývalo schopno. Náš zájem, po celou tu dobu, byl by býval upřen jen k staré té ženě potácející se, hned ve výjimečné charakteristické a ostře nezapomenutelné póse, hned v příšerné stínovitosti fantasmagorie po scéně, — nic jiného by tu nebylo mělo zájmu. Ale vezměme zpracování Wiedovo, — jaké tu jsou zásadní rozdíly od dramatu starého genru, jak hluboké tu jsou intuice a introspekce psychologické, jaké tu je proniknutí nitra, citu a duše, jaké tu jsou motivace každého gesta a každého výkřiku v tom nejzákladnějším spodu psychy. . . na rozdíl od dramatu starého genru . . . a jaká tu magie slova trouseného úryvkovitě a necele přítmím dramatu na způsob osamělých balvanů pokrývajících zamlklé ponurovitosti hnědých plání na Severu . . . tak nejjasněji, opakuji, vyniknou nám všechny podstatné rysy, jimiž se moderní drama liší od starého. V dramatě, jež dnes bude provedeno, neleží hlavní zájem na osobách. Jest konečně úplně lhostejno, je-li to stará žena či kdo jiný, jenž v dramatě vystupuje. Nedovídáme se také mnohého o představitelce ideje hry. Jen tak matně naznačeny její poměry, jen tak v mimovolných narážkách a nápovědích dovídáme se sem tam úryvkovitě bližší detaily, z nichž si konstruujeme celou tu kostnatou, z vášnivých, mstivých žárů setkanou osobu. Mohl by to býti také stařec, a nehnulo by se základem hry, mohl by to býti také kdokoliv jiný, neboť zde není ani stařena ani její vnučka středem komposice, sloupy, jež drží celou architekturu hry. Zde jsou vlastním rekem — pochybnosti autorovy duše, jeho roz-

Digitized by Google

pory a boje, jimiž se básník ptá po celé záhadě těch faktů a jevů, z nichž, pomocí typických forem psychických složil své drama, po oprávněnosti vášně, ženoucí slepě vůli k takovým a ne jiným důsledkům, po všem tom nejasném, spletitém a poměrně zastíněném v nitru, kde se to vlní, kde to zápasí pod tajuplnými vlivy, v jichž okruh chce autor vniknouti, jež chce prozkoumati a jež chce si ozřejmiti a ojasniti, jimiž chce získati pohled do duše vybouřené a zrádně sklamané, jako při náhlém bleskovém rozsvícení získá se rozhled do černé, hluboké, mlčenlivé noci . . . Zde je hlavní zájem hry a nikde jinde. Viděli-li jste na př. Schakespearea vraždy v Macbethu, ty zdají se vám tak celkem politování hodnými affairami, díváte se na ně jako na ojedinělé případy a nejvýše čekáte, jak budou na osobě jich se dopouštějící potrestány. To vycítil již Hegel ve své Aesthetice, vytýkaje u Shakespearea, že jeho charaktery nejsou vnitřně oprávněny, ale že jich činy nesou na sobě pečeť formální nutnosti jich individuality. »Dávají se,« praví »k svému činu sváděti vnějšími okolnostmi nebo vrhají se do něho slepě a silou své vůle v něm obstávají, byť si nyní třebas, co konají, z nutnosti prováděly, by se proti jiným upevnily, nebo poněvadž již jednou tam se dostaly, kde jsou«. Tím se stává, že nejste v nitru svém více rozechvěni, než že si uvědomujete brutální a krutý čin, — ať už povstal z »vnějších okolností,« ať ze »slepé vůle« pachatelovy, jich interes pro vás obmezuje se leda na to, že dle těchto kategorií čin sám odlišujete a charakterisujete. Jinak u našeho dramatu. Zde zájem na brutálním činu je vyšší, lidštější, všeobecnější, dík nejen citově nazdvižené bezprostřednosti, s jakou celý příběh traktován, ale hlavně ze stanoviska ideového, s jakým vás, v samých kořenech vaší psychy, celá fabule chytí a podrazí. Zde nejedná se o specielní případ, o politování hodnou náhodu, zde, cítíte, jsou pevnější, bolestnější, živější vztahy navázány mezi činem a — vaší vlastní osobou, vlastním vaším nitrem . . . Vy sami cítíte se částí dramatu, jež se odehrává na jevišti, vy sami jste zde napadeni a brutálně škrceni. To není nic výjimečného — praví vám autor. Zde je závislost, nutná a osudná, mezi činem a životem, zde působil jistý tlak, jenž realisoval brutální čin, ale ten tlak není výhradním majetkem té jedné osoby, již jsem na jevišti spodobil, ten tlak je majetkem také vaší duše, ten se může jednoho dne ze své zadřímlosti probuditi, probuditi také ve vaší duši, ten může také u vás způsobiti ty spousty mravní a citové, celou tu katastrofu, již vyvolal v případě, jejž jsem vám právě znázornil. Kdežto u dramatu Shakespeareova divák cítí svou rozdílnost od osoby brutalních vražd se dopouštějící, jsa tu stavěn před případ výjimeční a krajní, — u dramatu Wiedova cítí se divák pojednou postaven před čin, kde osoby nehynou z příčin vnějších, jednoduše proto, že někdo zdvihl proti nim zbraň a je zabil, ale kde hynou vnitřně ze svého svědomí, příčinami, jimiž kdokoliv z nás kdykoliv může zahynouti, u dramatu Wiedova, zkrátka, cítí se divák pojednou stotožněn s osobami na jevišti vystupujícími, a to působí u něho právě tím zdrcujícím, trapným a příšerně těžkým dojmem, s nímž, za úplně na duši diváka dolehlé suggestivnosti odchází od dusných a přetížených scén, jež autor před ním vyzdvihl v liniích plných vážné

Digitized by Google

a osudné tragičnosti. A tak vidíme, u moderního dramatu, jak zájem ryze vnější, ze situací kuriosních a hazardních, sveden k zájmu ryze vnitřnímu, jak ty všechny vnější a náhodné konstelace, ty všechny dějové kombinace a dějové procesy, na nichž spočíval hlavní akcent u dramatu starého, zde odpadly a nahraženy jsou zájmy ryze a všeobecně lidskými, interesem odhaliti vzájemnosti záhadných procesů duše a citu, pomocí vynětí ryze lidského a typického jádra z celé té zdrhlé a zmatené směsi, jež se nazývá životem, obnažiti duši a vyzkoumati zákony všech těch tlaků a všech těch vlivů neurčitě vzněcujících, pod něž duše je postavena, jimž je podrobována a pod něž je, přes odpor svůj, strhována. Zájem o jednotlivce, jejž akcentovalo drama starého genru, zkrátka, abych se shrnul, zmizel u nového dramatu úplně, moderní drama nepojímá již reka jako osamocenou jednotku, z celku vyňatou a vystavěnou jako výminku na odiv, moderní dramatik věren je Goetheovskému:

Hier sitz'ich, forme Menschen
Nach meinem Bilde,
Ein Geschlecht, das mir gleich sei,
Zu leiden, zu weinen,
Zu geniessen und zu freuen sich . . .,

vyjímá z průměrného, každodenního života ideový, intelektualní a symbolický smysl světa, neshledává individuum samo o sobě, odříznuté od celé ostatní zapjatosti a závislosti jevů, hodným pozornosti, nýbrž studuje předivo jeho citů, studuje jeho procesy psychické a vitální, studuje zároveň vztahy duše a citu k celku, k životu všech, pojímá jednotlivce, zkrátka, jako částku vyššího organismu, jenž jediné má zájem — a tím na rozdíl od umění starého, jež bylo individualistní, výběrové, abstraktně charakterové, nové umění stalo se společenským, kolektivním, socialním. Jedna část dramatiků — myslím zde předem na Hauptmannovy Tkalce a Špatné pastýře od Mirbeaua — došla zcela důsledně až k těm chaoticky přeplněným, v masách rozvlněným útvarům dramatickým, kde »rekem« není jednotlivec, zájem jednotlivé osoby — ale kde je rekem celý kolektivní útvar, celý mnohohlavý dav, v celé své sražené kompaktnosti, zájem jeho, jeho bolesti a vzněty, jeho bídy a radosti — zájmy ne jednotlivce, ale celé kasty, celé sféry společenské.

Nevyčerpal jsem celého thematu, jež jsem si nadhodil. Nechci znaviti svěží vaší pozornosti, již nesete vstříc zajímavému jistě pokusu provésti drama Wiedovo na scéně v celé jeho suggestivnosti, pohrdší obvyklými divadelními, čistě technickými prostředky ke vzbuzování dojmů — chtěl jsem jen těm, kteří sem přišli méně připraveni, uvědomiti zásadní rozdíly, jimiž se liší drama staré, jímž byli odchováni, od dramatu nového, jež chce si získati jich pozornost a jich zájem. Měl-li u dramatu starého genru zájem svět hmotný, svět barev a tvarů, dobrodružná a přeměnná hra dějových detailů, bez smyslu i sebe menší psychické determinace, bylo-li drama staré, bezideově rozpředenou, násilnou a barokní dekorací — u dramatu nového divák učí se poznávati vztahy mezi činem a duší, vystihovati psychický smysl, podmíněný proud percipující duše,

Digitized by Google

neboť zde má zájem pouze svět vnitřní, svět psychických stínů a psychických záchvějů . . . U dramatu starého osoby si nebyly ničím vnitřně a psychologicky. U dramatu nového čin není libovolným effektem scenickým, ale jest výsledkem citu, je převodem z něho, každý čin jest jím fixován a určován. Staré drama bylo plodem kombinace, reflexe a reprodukce, nové drama je za to v umění živlem tvůrčím, jež nedrží, jak praví Shakespeare, životu zrcadla, ale samo tento život tvoří a množí, věrno Aristotelově větě o umění, jež není pouhým obrazem skutečnosti, ale »očištěným obrazem jejím« . . . t. j. něčím lepším, typičtějším, plnějším a živějším, než je skutečnost sama, než je život sám . . . Osoby starého dramatu byly osoby aktivní, osoby činu, jež nebyly poutány žádnými svazky socialními, buď byly nad nimi, nebo se z nich násilně vyprostily, osoby nového dramatu, vzaty z běžného života, poutány jsou sociálními okovy a nejsou osobami činu, jenž jest u nich stlačen na nejmenší míru, ale jsou osobami citu, jemuž dáno tím větší pole, čím méně život osoby se může projeviti aktivně, vůlí realisovanou v čin. Tyto všechny okolnosti musí si moderní divák uvědomiti, chce-li najíti porozumění pro dramata, jež tak bezohledně zlomila se vší tradicí a šablonou, by se přiblížila vnitřní pravdě duše, by našla její fluktuace a její hluboce pod hladinou vnějšku rozzpívané a rozhovořené rhytmy. A ještě jiné okolnosti musí míti moderní divák na zřeteli. Bylo-li s ideové stránky staré drama úplně bez zájmu, moderní drama naproti tomu učinilo si úlohou konstruovati a vysledovati závislost jevů životních, obmezilo-li se staré drama na kombinace dějových zápletek, u nového dramatu běží o nový hluboký názor světa, o nové obzory a nové perspektivy. Moderním dramatem skládá dramatik zpověď své duše, účtuje se svým životem, vyrovnává své pochybnosti, smiřuje ideově své bolesti a své rozpory, nervosně rozladěné, nepokojné, chvějivé struny ztišuje v nápěvy plné psychické rhytmisace. Proto je také moderní drama daleko suggestivnější pro duši vnitřní, než drama staré, jež chtělo jen ukojovati fantasii a zvědavost, ničeho nedbajíc tak málo, jako citu a duše. Moderní drama dává nám vyciťovati osudně vážnou a slavnou vzájemnost, jež je mezi světem a naší duší, stavíc nás před obrazy ne výjimečných činů, jako drama staré, ale před případy, u nichž cítíme, že by duše mohla každou chvíli říci: o tvou věc, duše, se jedná! Mohl bych jíti ještě dále a obšírněji líšiti, čím provedena reforma moderního dramatu. Ale kde nyní přestává mluviti suchopárný a nezajímavý kritik, ať mluví tím živější a suggestivnější slovo básníkovo, jež je konečně nad všechna schemata a nad všechny doktriny, — ať básník sám přesvědčí tam, kde kritikovi vstříc by se snad mohly přinášeti vždy nové a nové námitky.

Zápisky Vladimíra Jíry.

S titulem »Agonie léta«. Napsal Karel Žák.
Připsáno Dru. Bertholdu Theinovi. (Dokončení.)

Ani když vycházíme z hostince, neustává Ota mlčeti. I on nemá již, co by mně řekl. Domluvili jsme prostě. Již není mezi námi jediné

Digitized by Google

společné věci. Uzavřeli jsme se, každý do sebe, do svého nitra. Ulehly na nás mlhy. Příroda ztuhla v agonii. Také naše duše již uvadly. Vybledly, zkornatěly. Brzy spálí je mráz. Ota to cítí a nemůže pomoci ani sobě ani mně.

Ubohý Ota! Kdyby věděl, jak mne bolí, že vyschly všecky zdroje jeho nezištného slitování, že uhasly všecky vzněty ku konání dobra, ku rozdílení útěchy! Ubohý Ota! Je dnes politování hodnějším než chudé, osiřelé dítě.

.... Jdeme k Podlesí v mlhách, jež se smršťují mezi stráněcké skály jako stěny tunelu. Chvílemi šlehá od řeky palčivě studený větřík. Věstí na ráno mráz.

V prvním mraze opustím zítra milčínské hvozdy, zelenavé, břidlové skály, stříbřitě modrou oblohou nad Černotínem.

Tedy zítra . . . Zítra opustím velké svoje, smutné stráněcké sanatorium.

A půjdu vstříc novým chorobám, novým ústrkům, nekonečným sklamáním.

A znova haraší mi v mozku ona dvě slova, duní mi jako rány zvonu: »Co bude? . . . co bude?«

A znova počne, daleko od Podlesí, ona úmorná, děsná pouť mezi dvěmi šedivými stěnami.

... Tedy zítra, časně ráno, odjezd do tmy, do zimy.

Poslední večer před odjezdem do tajin budoucnosti . . .

A vzpomínám si na onen večer, před léty, kdy jsem se loučil navždy s domovem, abych se více do něho nevrátil. Také jako dnes byla již čirá tma a svítilny mihaly se třepetavě ve tmě. Pamatuji se, že jsem — po odpoledni ztráveném v nejhroznějším roztřeštění nervů za příprav k odjezdu — nemohl odolati žádosti, abych se šel rozloučit s Barešem.

Bareš byl mladý lékař, jenž měl tenkráte krátce po oddavkách. Obcoval jsem s ním málo, celkem jsem s ním jen několikrát mluvil. Ani jsem ho valně neznal, ale přece usmyslil jsem si, poroučeti se mu.

Nevím, jak jsem tehdy k tomuto úmyslu dospěl. Ale pociťoval jsem náhle, že Bareš byl mým dobrým, mým nejlepším přítelem a že jsem mu zavázán vděčností.

A co mi bylo nejvíce podivno: ze všeho, co opouštím, ničeho jsem tak nelitoval, jako to, že musím se odloučiti od Bareše. Bareš to byl, jenž mi činil odchod z Vatovic tak teskným.

Jdu tedy k jeho domu a myslím stále na to, jak je Bareš šlechetný, dobrý. Před domem stojí kočár, velký, starobylý kočár s vysokými péry. Bareš vychází ze vrat, oblečen v cestovní kožich. Přistupuji k němu a pravím, že se jdu s ním rozloučit.

Není pranic překvapen. Děkuje mi, potřásá rukou a přeje štěstí.

V tom vystupuje z domu jeho žena. Také jí se poroučím před zítřejším svým odjezdem. Bareš stoupá za paní do vozu a praví, že jede k nemocnému a že bere ženu na projížďku. Byla prý celý den sama doma. A tak jí chce aspoň teď užít.

»Viď, Madlo, to se projedeme?« praví a znova mi přeje mnoho zdaru.

Vidím ještě, jak dává se kočár do kolísavého pohybu, jak bílá

Digitized by Google

ženská ruka urovnává přikrývku, jak zasvítí ruka v záři domovní svítilny. A já stojím sám na kraji blátivého chodníku.

U posledního stráničkého domku zahýbáme se k Podlesí. Také s tímto domkem se loučím.

Kolikrát jsem u něho, u planoucí jeho svítilny stanul, abych se odtud podivoval panoramatu osvětlených Stráničic, černotínského vrchu, podobnému s roztroušenými jeho ohni jeslím! Kolikrát díval jsem se na lepou postavu dcerky z domku, Růženy. Zastavoval jsem se u ní, díval jsem se do jiskřivých její očí, do bronzově snědé její tváře.

A jednou dokonce poceloval jsem rukou tmavé její vlasy, jež jí kroužily na skráních jako hříva cválajícímu koníku.

A brzy spozoroval jsem, že Růžena vychází před domek, kdykoliv uvidí, že se k němu blížím. A nemohl jsem neviděti, že její mámivě lesklé, skelné oči, zbarvené jako pohár s malažským vínem, mně praví více, než by mohly vyřknouti kdy mokré, tlusté její rty, z nichž vanul na mne teplý, sladký její dech . . . A světlou bronzí její lící prokvétaly granátové vlny horké její krve.

Dnes stojí Růžena s několika hochy pod svítilnou.

Spatří mne a odchází do domku. Jeden z hochů volá za ní: »Tak zal půl hodiny, Růženo — Růženko!

Děvče obrací se ke svým společníkům a odpovídá: To víš . . . docela jistě . . . že jsi to ty.

. . . A šelest její výsměšného hlasu zní mi z větru, jenž vyráží chvílemi na holé větve stromů, zmítané klapavě nad našlmi hlavami.

Klopýtáme, vysmekáváme se, vrávoráme v naprosté tmě dolíkovitě rozjezděnou cestou k Podlesí. Tápáme, ohledáváme cestu holemi. Můžeme ku předu, vodou a blátem, jen krok za krokem. Ze Stráničic ozývá se štěkot psů. Zvláště jeden vyje nepřetržitě kvílivým hlasem. Snad je to zavřená, běhající se psice.

Ze tmy neslyšně vystupuje vysoký jakýs muž; stane a propouští nás mimo sebe. Stojí mlčky, těsně u mne. Cítím na své tváři jeho dech, páchnoucí až ke mně pálenkou. Pak se za ním zavírá zase černý příkrov tmy.

Již jsme na hroudnické samotě. Jdeme kolem pootevřených stájí do stromořadí k Podlesí. Koně bijí do podlahy; ržou, oddychují, tlukou znova kopyty.

Ve stájích zpívá stařecký jakýsi hlas, ševelí bezzubými ústy.

Blížíme se k Podlesí. V Otově světnici je rozžato světlo. Tvoří jedinou, ohraničenou, ohnivou skvrnu. Nevrhá žádných paprsků. Hoří jako kahanec v dolech.

Ztápíme se po kotníky do bláta, rozlitého všudy po stezce. Vytí psice nese se stále ze Stráničic. A teď jí odpovídá také Otův pes, Máček, hlídající Podlesí.

* * *

A již jsem ve Vranovicích na nádraží. Přeměřím ještě několikrát výstupní cestu, stopuji upjatě každý větší kus uhelné škváry, jíž je cesta vysypána, naslouchám, jak pod mými kroky skřípe.

Mám pozornost roztříštěnu v samé malé, nepatrné dojmy. V ner-

Digitized by Google

vósní počítavosti sleduji součásti železničních vozů, sčítám rychle okna na nádražní budově. Dívám se horlivě na pracující nakládače, konám v duchu s nimi jejich práci, rád bych ji pohnal k rychlejšímu tempu.

Jsem úplně pohřížen do úkazů děje konaného ku výpravě přijíždějícího vlaku. A při tom nejsem s to setrvati ani několik vteřin na témž místě. Jsem stále hnán ku předu. Pobíhám již téměř po šedočerných, chrupavých škvárách cesty.

Nevím současně více ničeho o tom, co se ve mně dělo ve Stráničicích, o tom, co ještě včera mne svíralo. Cítím pouze línou, zmalátňující pustotu v mozku. A v ní samé zostřené idiosynkrasie, těkavé nechuti a horečnou potřebu vyháněti výrobky postřehu jinými, novými. Nejsem s to kombinovati popudů; každý dojem vystupuje ve mně zdánlivě ojediněle, v čerstvém postupu. A každý z nich znova a stále naplňuje mne odporem.

Pozoruji pronikavě, bolestně jednotlivé ozvěny zevnitřního světa ve svých smyslech. A proto nedovedu si uvědomiti celkového stavu své duše. Pro malou, přechodnou, trýznivou chorobu necítím vleklé své nemoci.

... Vlak vyjíždí z mlh, jež se choulí v údolí podobny mrakům zdviženého popele. Hotoví se již k odjezdu; průvodčí vlaku zavírají již dvířka vozů a já ještě musím přejíti jednou mimo vlak.

U okna jednoho z vozů vidím bílou dívčí tvář. Zadívám se na ni; a ač již není v prvním rozkvětu mládí, líbí se mi velice. Čím déle na ni hledím — a přiznávám, že jsem nucen upříti teď výhradně k ní svůj zřetel — tím spíše zdají se mi rysy její obličeje známy. Vidím světle rusé vlasy, barvy zlatě žemlové, útlý, bezkrevný obličej, velké skořicově hnědé oči, silný, rovný nos, široká poněkud ústa s pevně semknutými rty.

Je již nejvyšší čas ke vstupu. Kouř z lokomotivy šplhá po skále nastavené při kolejích. Zdá se mi, že rusovlasá dáma se mi dívá do očí. Rozhodl jsem se: vstoupím k ní do vozu, posadím se proti ní; budu také já jí hleděti do světlehnědých, líbezných očí. Pak budu pozorovati kmitavou hru brv, vlasů vířících jí nad čelem. Budu se jí dívati na rty, na semknutou jejich linii a budu čekati, uzřím-li snad bílý záblesk její zubů.

Jak vkročuji a zdvihám klobouk k pozdravu, obrací se ke mně dáma plnou tváří a praví mi:

— Tedy jste to přece Vy ... poznala jsem Vás ... A Vy jste mne nepoznal.

Držím její velkou, krásnou ruku, ve své a vyhmatávám s rozkoší teplý, silný její stisk.

Dáma mně ponechává svoji ruku, ač ji ve svém překvapení držím poněkud déle, než je obvyklo a dodává:

— Ale Vy jste se pranic nezměnil.

Vypravuje mi, že jede z návštěvy příbuzných, těší se, že se se mnou zase shledala a táže se, kde jsem byl od té doby, kdy se mnou naposled mluvila.

Jsem tomu velmi rád, že se s ní dnes shledávám a ujišťuji, že jsem často na ni vzpomínal.

— Ano, bývali jsme dobrými přátely ... Často jsem se po Vás ptala ... Ale málo kdo o Vás věděl bližší zprávy, odpovídá.

Digitized by Google

Praví to tak mile, tak prostě.

Usedám proti ní a pohlížím s libostí na vysokou, útlou její postavu, sevřenou do temného, vzorně elegantního šatu. Věru, že není krásna v přesném slova smyslu. Ale pociťuji, jak ve své svěží korektnosti obrysů, pružným svým tělem, půvabnými svými pohyby vábiva.

A vzpomínám na minulá léta, na ty chvíle, jež jsem s ní ztrávil na plesích, v divadle, v koncertech. A kreslím si v duchu pevné, svižné formy obnažené její šíje, již jsem tak často k sobě tiskl při tanci, cítím znova přilnavý tlak její ruky. A chápu se teď její ruky, líbám ji a pravím dámě, že jsem tenkrát, v její blízkosti, býval velmi šťasten. Dáma se usmívá a já zase nesu její dlaň ke svým ústům. Sedí vzpřímena a prsy se jí zvolna zdvihají v tmavém, přilehavém živůtku.

Dodávám, jak se těším, že ji nalezám po několika létech tak zdrávu, svěží a půvabnu.

Mohu jí připomenouti, že jsme oba zatím o několik let sestarali. Vždyť je to milá moje přítelkyně, moje Kity. A tím jsme domluvili o minulosti.

Zmiňuji se o tom, že jsem před dvěma léty viděl v umělecké výstavě její portrét, velký obraz od společného našeho známého, Hurta. Postavu v černém žaketu, velkém klobouku se pštrosími péry, v šedivé, aksamitově lesklé sukni.

Kity mluví o obraze, o jeho autoru. Vlak vine se mezi skálami, přestupuje potoky, hrouží se do podzimního, šedivě mrazivého jitra. Ale my nevšímáme si probíhané jím dráhy. V našem voze je teplo, útulno.

V monotoním, dusavém hučení vlaku zní Kitin pomalý, ztlumený alt.

Venku tmí se obloha v jediný, úžasně smutný, zimu chrlící mrak a my rozmlouváme v prohřátém svém útulku o nádherných, jako z výhně jižního slunce zloupených barvách Madon Quidona Reniho.

Pak o »Lady Hamiltonové,« a zase o Hansu Makartovi, o Anselmu Feuerbachovi, o Morgensternovi.

Vlak vleče se úmorně plochou tratí vedle řeky, jež se zdá splývati s nekonečnou zdí mlh, a my mluvíme o praerafaelitech, o žaponském umění. A setrváváme dlouho při božském Botticellim.

Blížíme se ku Praze. Do našeho vozu dívají se z dáli velké bílé plochy činžáků vyrůstajících z ulic studeně smutného předměstí; z komínů továren vyrážejí splihlé oblaky líného kouře. A my přicházíme v hovoru k Ruskinovi, Carlyleovi, Emersonovi.

Vjíždíme již na most a nevidíme přece dosud ani jediného celkového pohledu na město. Ale cítíme jeho blízkost, cítíme smutek, že se budeme musiti rozloučiti. Naše řeč stává se spěšnější, hlasy hlučnější, důvěrnost teplejší.

Jen ještě chvíli a zase se rozejdeme, po tolika létech, po tak krátkém okamžiku radostného spolubytí. Opustíme druh druha, abychom se — pravděpodobně — více nesetkali. Osud nahází mezi nás vzdálenosti, příkopy, zdi, barikády.

Vjíždíme na nádraží. A Kity povstává. Má oči jasně planoucí, mlékové bílé tváře vzníceny luzným ruměncem, ústa pootevřena, rty nervosně zdviženy.

V poslední chvíli, ve chvíli rozchodu trýzní mne ještě svou krásou.

Digitized by Google

Ještě jednou zalnou moje ústa ke sladkým její rukám. Ty její tenké prsty jsou teď ještě více horky než moje rty.

. . . Kity opírá se o moje rámě a seskakuje s vozu. Hbitě, zpříma, s prsy ku předu nachýlenými, jako v tělocviku.

Její otec očekává ji na nádraží, vítá mne, ptá se Kity, jakou měla cestu.

Kity praví, že jela se mnou a tvrdí spěšně, že se bavila výborně. Starý, distingovaný pán, Kitin otec, mi děkuje a zve mne, abych je navštívil. Vstupuje za dcerou do kočáru a volá na mne:

— Tedy na shledanou! . . . Víte, jak Vás máme rádi . . . Váš klidný, jasný, zdravý temperament!

A Kity shlíží ke mně upřenýma svýma, skořicově hnědýma očima a kývá rusou hlavou k pozdravu.

Vplétám se mezi lidi, hrnoucí se z nádraží.

Jdu jako ve snách, potácím se poněkud cestou, překážím lidem. Lidé do mne strkají, vyhýbají se mi s mrzutými posuňky, s nezdvořilými výkřiky. Každý spěchá ku předu, jakoby byl hnán.

Ale já ani nevím, kterým směrem se mám obrátiti. A je mi to celkem lhostejno. Co, kam a jak; úplně lhostejno. Vždyť ani nevím, co bude.

Proč jsem vlastně sem jezdil? Ani to nevím. Já nevím vůbec nic. A tak je to snad nejlépe.

Mimo mne přejíždí ostrým klusem kočár. Dívám se, jak rychle otáčejí se kola, jak mihají se v červené spleti jeho loukoti.

Ten mih působí mi závrať.

Cítím mdlobu a stanu na nároží ulice probíhané uřícenými lidmi, uhnanými koňmi a opírám se o vrata velkého, vznešeně vyhlížejícího domu.

Extense individua jako princip soustavy světové.

Přednáška Theodora Nováka ve Filosofické Jednotě 21. května 1898.

(Dokončení.)

Obrátíme se nyní ku molekulám komplikovaným, o nichž jsem již podotkl, že stávají se podkladem života organického. Mimochodem podotýkám, že velmi zajímavý, ale dnes naprosto hádankovitý problém, proč jsou to právě uhlíkové sloučeniny, má podobně intresantní a tajemnou analogii při nejbližším přechodu: proč z nejvýše organisovaných živočichů právě ssavci v sobě vytvořili tvora s nejvyšším psychickým životem, člověka. Nechci, bych se od thematu nevzdálil, objasňovati se stanoviska energetiky, odkud je nová energie životní, ani řešiti otázku, kdy a kde povstal život; kladu prostě: život jest a v souhlasu s evolučním ponětím jeho naznačím, kterak opět zde se jeví princip individuelní extense. Máme organismus nejjednodušší, jakékoli Protiston, jedinou buňku.*) Extense

*) Protista nazval Arnošt Haeckel, vynikající přívrženec evoluční theorie, živé tvory, jež nelze ani od zvířectva, ani od rostlinstva odděliti, neboť mají znaky obou; jsou to organismy velmi jednoduché, jednobuněčné a bývají nyní častěji čítány ku rostlinstvu. Mnozí badatelé považují je za předky obou říší organických. Sem náležejí Mycetozoa — hlenky, Diatomaceae — rozsívky, skládající většinou t. ř. infusori-

Digitized by Google

její jeví se jednak v lokomoci, jednak v přibírání částic jiných, akkomodování jich částečném t. j. v assimilaci. Tím povstává vzrůst takového individua, leč záhy nutna jest diferenciace hmoty původně dosti stejnorodé: nově vzniklé orgány (pokožka, pseudopodie, kostra a p.) podporují velmi život organismu. Opět jest mi důkaz na to klásti, že nebyly tyto orgány vytvořeny úmyslně od individua samého, (což by bylo naprosto proti principu kausality a zvláště v očích přírodopisce absurdní), nýbrž vznikly vlivem vnějších poměrů na stávající vlastnosti organismu a přirozeným výběrem se stupňovaly. Nerozřešeno je též, zda různost nucleu a plasmatu jest společnou všem buňkám živým v organismu a původní, neb zda teprv sekundárním rozlišením vznikla. Ale vzrůst organismu prostý je záhy omezen tím faktem, že síly v něm nepůsobí v té míře do dálky, aby zvětšené individuum jimi dostatečně bylo ovládáno: rozdělení, první způsob plození, je jen výsledkem extense. Stalo-li se rozdělení, je to zjev výhodný pro organismus, neboť tím může energie v částech původně jsoucí působiti mocněji (již z prostých fysikálně mechanických příčin; skupina tří sloupců daleko jistěji udrží desku v rovnováze stálé, než jediný, jim rovný), jednak je tím umožněn vzrůst nový. I jest tu možnost dvojí, ve skutečnosti se vskutku naskytující: buď nová individua se oddělí a opakuje se život starý, neb zůstanou při sobě a několikerým rozmnožením povstává nový celek, vyšší organismus. Chci mluviti všeobecně o obou říších ústrojenstva, rostlinstva i živočišstva, z nichž druhá kategorie vyznačuje se postupně větším a větším vystupováním rázu psychického: o vzrůstu jeho pomlčím, ano není pojednávání o něm nutno pro provedení přítomného thematu a názory ve věci té jsou naprosto neujasněny. V organismu vyšším opět buňka vzrůstá; ale dle toho, je-li mezi ostatními, neb na obvodu, rozlišuje se její funkce, a tak vzniká první diferencování uvnitř nového individua, jež pak jasněji se liší od pouhé skupiny jednoduchých samostatných nižších organismů, slovem určitěji je individualisováno. Jiným směrem se zdokonaluje organismus opět z důvodů extense: je mnoho individuí, všechna k udržení, vzrůstu a rozmnožování svému potřebují určitých podmínek a proto nastane záhy boj o život.

Nechci zde líčiti, jakým způsobem rozlišují se, zdokonalují se individua, vznikají variety, druhy, jak z několika jednoduchých typů povstane přebohatá rozmanitost rostlinného a živočišného obyvatelstva naší země v době geologicky dávné, a pak znenáhla ustupuje a podléhá svému potomstvu ještě bohatšímu a vyššímu — vše to jest známo ne-li z památného díla Darvinova sama, tedy aspoň obsahově ve variacích tu duchaplněji, tu sušeji a všedněji pojímaných a podávaných.

Ale na celé ty děje pohlížíme my lidé jako na velikolepou ouverturu, kde tony všech nástrojů, oktav nejhlubších i nejvyšších, hrstka souzvuků a spousty dissonancí valí se v bouřném zmatku, v němž však vidíme opět harmonii, až konečně zdvihá se opona dramatu lidstva a ještě

ovou hlínku svými křemitými schránkami, a Schizomycetes, ob. zvané bakterie, tvořící hlavní kohortu mezi jednak obávanými, jednak předůležitými mikroby. Buňka, základní element organismu jest rozlišena vždy ve polotekuté plasma, hlavní obsah, a hutnější jádro — nucleus, které dle všeho má velikou důležitost při rozplozování; blána, která u rostlinných buněk skoro nikdy neschází, u živočišných zhusta se nevyskytuje i nenáleží ku podstatě buňky.

Digitized by Google

za ní slyšíme první hlasy člověka. Směsice děsu, podivu a útrpnosti nás jímá, když věda odhaluje nám tvář našeho prvního předka; jest to tvor nižší než současný divoch, bílá bestie, polozvíře i sotva spatříme při prvním pohledu na něm, co nazýváme psychickým životem. Ale když první affekty úžasu přestanou, když počneme analysovati, brzo vidíme, že u něho celý nynější člověk je v zárodku, ba že počátky duše daleko níže jest hledati. Dvou věcí se pouze dotknu: předně, že v člověka zůstává stále vše, z čeho postupně vznikl — tak jako v jeho těle nepřetržitě probíhají chemické, mechanické, fysiologické akce mezi atomy, molekulami, organy, tak i jednotlivá individua vedou struggle for life mezi sebou; a to zápas tak mocný, že nejeden sociolog a historik pouze na základě jeho vybudoval celou theorii dějin lidstva; že ovšem jednostrannost ta byla konečně zkázou systému, vidíme nejlépe na úpadku sociálních theorií Marxových, historickém materialismu. Hledíme-li nepředpojatě, uznáme zajisté duši za zcela zvláštní, nový zjev, tak odlišnou od ostatních energií, za jakou jsme život prohlásili a zase pravím: duševní děj je nám faktum, jak tuto energii pojímati vzhledem k ostatním, nutno v energetice blíže probrati. Zatím jenom k objasnění podávám některé these bez odůvodnění: jest zvláštní energie duševní, a sice jako jiné buď ve stavu aktualním neb potencialním; na jednotlivých lidech (poněkud i na živočiších) je část její, ale nikoli nezměnná, individualisována jako d u š e, pociťování, představy, cítění, chtění mají pro sebe vesměs jen jednu energii a ukazují nám různé její vlastnosti. Chtění je právě extense individuelní v duševním ohledu, ale spatříme, že i při rozumové práci jest tato extense, chtění, a že též v citech má svůj díl. Druhý problem, o němž nechci šíře mluviti, je psychický vývoj celého lidstva; několik myšlenek o něm vyplyne z provedení thematu: jak člověk individuelně se zdokonaluje a stává členem společnosti. Mám za to, že duševní vývoj člověka počíná teprve po narození: to, co se s ním děje v těle mateřském, zahrnuji v obor vytváření tělesného, jehož vliv na duševní činnost nikterak nechci podceňovati. A poněvač by mohlo vzejíti nedorozumění v příčině poměru mezi tělem a duší, objasňuji své stanovisko takto: tělo vůbec, nervová soustava zvláště má ohromný vliv na duši, poněvač jest jí nejbližší částí světa; přes to není duševní činnost žádnou funkcí mozkovou a pokládám za zbytečnou, ba velmi škodlivou hypotesu o nějaké vibraci buněk mozkových, o umístění intelektu, citu, vůle v určitých částech cerebralních: nejsou to sídla, nýbrž pouhá působiště, systém nervový jest orgánem duše, sprostředkuje těsnou konnexi mezi ní a světem ostatním, i bylo by možno mysliti si, že při činnosti duševní, která nic společného nemá s vnějším světem, tělo je zcela nečinno: ale sám nedovedu takové činnosti jmenovati. — První dojmy narozeného dítěte jsou velmi silné, jak souditi můžeme z reflekčních pohybů při nich nastávajících a již při nich nezůstává na okamžitém afektu: velmi neurčitý obrys jich přejde v duševní obsah dítěte a tato percepce je první zjev duševní extense. Takovou nevědomou extensí jsou percepce další, rovněž i associace představ, jež vede k tomu, že pevněji v duši naší utkví. Záhy jsme si toho, byť ne zcela určitě vědomi, že pojímáním počitků, skládáním a rozkládáním představ obohacujeme svou duši, zvyšujeme psychickou

Digitized by Google

energii, vzděláváme se. Ale nastane i rozmnožení kvalitativné: jasnější si uvědomění poměrů mezi počitky a představami více a více v popředí staví cit a s bohatstvím intelektu vzrůstá též bohatství citové. Obyčejně se vyvozuje z intelektu i vůle, neb zároveň s citem staví se mu za rovnomocnou: ale zdá se mi správnější, klademe-li vůli za zjev základní s intelektem, a cit za výsledný, ovšem jen v tom smyslu, že z funkcí jednotné energie duševní naposled vystoupí ty, jež nazýváme city: snad mé odlišné pojímání má příčinu hlavně v tom, že vše, co má jen poněkud ráz počitku (»cítění« smyslového) vylučuji z citů, kdežto dosti často hranice citů daleko do smyslových afektů se posunuje. Pokud na dětech mohl jsem pozorovati, mají velmi záhy aspoň nejasné představy, ale k vývoji citů jest třeba několika týdnů; naproti tomu chtění se objeví již v prvních dnech žití. Ale analysujeme-li jednotlivý duševní skutek člověka dospělého, objevíme na něm z pravidla jak stránku myšlenkovou, tak i citovou i volní: třeba ovšem dokonale celý zjev znáti a proto vede tuším jen sebeanalysa ku přesnému poznání. Vykonav ji častokráte o různých faktech utvrdil jsem se v přesvědčení, že celá duševní činnost je jednotná, že intelekt, cit a vůle jsou vždy sdruženy, a že oddělování jich od sebe jako samostatných, někdy nezávislých mohutností je pro správné ponětí škodlivá anthropomorfisace abstrakt.

V rozvoji člověka jako individua i jako celého druhu opět hlavním principem je extense: člověk na počátku (dítě i divoch) chce se zmocniti předmětů sobě blízkých, chtění vede ku přemýšlení o prostředcích, k rozšíření vědomostí. Ale totéž se opakuje ve stupních vyšších: čím více nových předmětů jest obsaženo ve vědomí člověka, tím rozmanitější vznikají city, pasivní to nálady duše, tím různějším směrem pudí jej vůle. Nejen život každodenní, nýbrž i, a to v míře zvýšené, extensí individuelní je dílo vědecké a umělecké; v obou je zřejma snaha, duševní majetek člověka rozšířiti a produkce obojí jeví se spojením intelektu s vůlí, uvědomělým chtěním. I jest dle toho duševní život učence i umělce bohatší, intensivnější než lidí jiných, on sám individuum vyšší. A takový člověk, s obsáhlým intelektem, bohatými city, mohutnou vůlí je souměrně vyvinut, je to idealní postulat moderního člověka.

Z podaného rozboru evoluce člověka je zajisté patrno, že původní směr chtění vztahuje se jen ku osobě vlastní, je to čistý egoism. Jak na základě toho společnost se buduje, odkud pochází to vše, co nazýváme altruismem, pokusím se tu naznačiti. Pokládám svůj pokus ovšem jen za vytčení hlavního myšlenkového směru, vycházím pro zjednodušení od člověka již hotového, i třeba míti na zřeteli, že při prohloubení theorie této třeba dbáti postupného vývoje člověka a sice opět jednak jako individua (od dítěte k muži a ženě) jednak jako druhu (od pradivocha ku modernímu člověku). Opět jest nepopíratelným faktem, že individuí lidských je mnoho, že nejsou stejna a že při extensi vnější snahy a činy jejich záhy zasáhnou v sebe. Tím jednotlivec je přinucen všímati si druhého: při snahách sobě odporujících vzniká nelibost, antipathie, při snahách souhlasných duševní sblížení, sympathie, láska, ovšem pouze v rudimentech. Již z toho vysvítá, jak neprávem odiosní je slovo egoism: v něm původně není žádného nepřátelství, to vzniká zároveň s láskou až ve sty-

Digitized by Google

cích společenských. Ale poněvač cítiti a chtíti můžeme jen na základě určitých představ a ve spojení s nimi, a poněvač z kategorií duševních zjevů nejjasnější je obor představování, třeba při analysi vycházeti od toho, jak si druhého, bližního představujeme. Známe původně jen sebe; vše mimo sebe představujeme si sub specie sui: člověka jiného buď více neb méně se svou osobou stotožňujeme. Z principu individuelní extense plyne, že duše se nemůže naprosto na sebe omeziti, jak v představách, tak i v citech a snahách: čím více si uvědomujeme podobnost s ostatními (shoda, rovnost všech lidí není empiricky pravdiva a pro theorii přinese nanejvýše — pohodlí), tím více i v citech a snahách se mu sbližujeme: čím více druhé individuum mne opakuje, tím pevnější může býti vzájemný svazek: i stává se tu egoism základem milující se společnosti. Zde hledati jest původ lásky rodinné, ducha společenských tříd, přátelství mezi lidmi stejně vzdělanými, homogenními, vědomí národního. I zde vyskytuje se analogie plodícího motivu: jednotlivec ví, určitěji neb nejasněji, že omezen jest časově a prostorově, život jeho jest poměrně krátký, působnost na nepatrnou část světa, několik lidí omezena, i chce život svůj, svoji činnost rozšířiti na doby budoucí, na společnost pokud možno nejširší. Děje-li se to ve spojení s tělesným rozplozováním, jest to základem nejpevnější nyní společenské instituce, rodiny: odtud ta vřelá láska otcovská a zvláště mateřská ku dítěti, pro něž ani sebeobětování se nehrozí: vidíť rodiče v dětech svoje druhé já, to co je přetrvá, jich rod, snahy, ideje udržovati bude, až sami skonají. Ale i v duševním čistě ohledu hledíme, by to, co jest nám nejdražší po záhadném onom aktu, jejž zoveme smrtí, přetrvalo: nejlepší myšlenky své svěřujeme světu, ač často vnitřní hlas nazývá náš čin profanací vlastní bytosti, přejeme si, aby od jiných byly přijaty a pochopeny, abychom v nich žili v dobách příštích, bychom jimi pronikli celý národ, snad i celé lidstvo. Tak zvýšenou činností jednotlivců vznikají celky společenské, jejich přirozené zákony nemají jiného původu, než v jednotlivcích samých, ale přece směřují ku společnému pokroku. Uvědomíme-li si tuto spojitost, nebudeme v pochybnosti, že rozvoj jest jen možný za úplné sociální svobody, že individuum jest samo sobě normou, vlastní jeho chtění opravňuje každý čin. Leč tu stojíme před strašlivým dilemmatem, problemem dobrého a zlého. Pokud věříme v evoluci, je pro každého z nás rozřešení možno: při postupu ku zdokonalení to je dobro, co je podporuje, vše co je zastavuje, zlo; nejcennější, čeho jsme posud v něm nabyli, je energie duševní: tu hleďme každý rozvinovati a v ní postupovati v před, nedbajíce ustálených mínění cizích, jež by nám odporovala.

Vývoj člověka směřuje k tomu, aby se stal nejsilnějším, nejmohutnějším, hlavně po stránce duševní. Nestačí nám člověk, jak dosud trvá, chceme vytvořiti typ nový, nadčlověka, toužíme po třetí říši. Egoism individualistický postuluje, evoluce přesně empirická tvrdí, že nejsou k novému stavu vyvoleni všichni členové lidského pokolení: ale ti, již vystoupí na vyšší stupeň, pozdvihnou ony, již jsou jim nejbližší, zrodí psychicky nové pokolení a evoluce bude postupovati znova. Nová aristokracie ovládati bude svět. Ale jak bude svoboda moci existovati? Ani nyní svobody od nikoho jsme neobdrželi, každý si ji sám dobyti musí; ni-

Digitized by Google

komu nebude bráněno, aby se stal silným, a ti, již toho nedovedou, nemohou ani býti svobodni. A ovládání možno jest i bez donucování: vědecké pravdy přijímáme jen, protože důkazy nás přesvědčují, umělecké výtvory rovněž samy sebou na nás působí: příští vyšší život bude uvědomělým uměním, hledáním dokonalosti. Ku každému bude voláno: staň se silným, ale každý zasažen bude i vlivy cizími: jak dalece dovede býti svým, záleží na něm samém, na vědomém procítění, neoblomném jeho chtění. Ideál náš, člověk třetí říše, bůh celý v člověku, jest v nedohledné dálce: ale že nedostižný není, dotvrzuje řada velikých mužů, jako Richard Wagner, Henrik Ibsen, Charles Darwin, již blíže k němu přišli, než my ostatní, kteří duchovní svou silou stali se vládci myšlení a činů lidských.

Naše hudební denní otázky.

Uvažuje J. Boleška. (Dokončení.)

Nepoměrně těžší postavení, jaké proti spolku komornímu má »Č. filharmonie«, vysvětluje s dostatek již nesnáz, jak rozumně spořádanou revue z bohaté literatury orchestrální vměstnati do malého počtu čtyř produkcí výročních? Lačnost obecenstva po poslechu hudby symfonické v úzkém rámci tom ani výbor sebe obezřelejší zcela uspokojiti by nedovedl, a proto »Č. filharmonie« vždy má a měla počítati se ne za konkurentku, nýbrž za doplněk jiných, starších institucí koncertních téhož směru a dle nich zaříditi si program své činnosti. Kdo rozhlíží se v auditoriu pražských koncertů orchestrálních, vždy s týmž shledá se obecenstvem, kterému naprosto nevadí národnostní příslušnost pořadatelstva, podávají-li se mu požitky v řeči prostě hudební, všem národům stejně srozumitelné. Že nemá veřejnost česká příčin straniti se dvojjazyčných koncertů konservatoře, leží na bíle dni; avšak ona nemůže obejíti se bez znamenitých filharmonických večerů pořádaných v zdejším německém divadle, k nimž poskytuje subvence »Verein für deutsche Kunst u. Litteratur in Böhmen« hlavně proto, poněvadž činnost »Č. filharmonie«, vstoupivší v život r. 1895, nemůže vykázati se než výsledky přímo chatrnými. Neboť nehledě k tomu, že nejapností pořadatelstva zaviněny byly časté repetice z programů závodů koncertních svrchu jmenovaných, jimž bylo bez obtíží lze předejíti, již faktum, že »Č. filharmonie« ve třinácti produkcích zmohla se na jedinou novinku (Dvořákův koncert violoncellový), nejvýmluvněji potvrzuje oprávněnost našeho o ní soudu.*)

Kořen zla tkví ve špatné organisaci »Č. filharmonie«. Programy a vůbec uměleckou stránku obstarává totiž zvláštní komise, do níž zvoleni jsou především všichni vynikající skladatelé naši, pak referenti denních listů pražských. Z obou skupin ne všichni členové vykonávají čestný svůj úřad. Skladateli na př. významu Dvořákova může a musí být docela lhostejným osud lokálního spolku, který jej tak jak tak ignorovati nemůže, a někteří referenti prohlédají diplomaticky naličenou captationem

*) V první saisoně své »Č. filharmonie« na př. z programu konservatoře přijala Dvořákovu symfonii »Z nového světa« a Čajkovského »Symphonie pathétique«, z programu něm. divadla Beethovenovu »Sedmou«.

Digitized by Google

benevolentiae, a vypřahují se dobrovolně z odpovědnosti na ně vznášené, mlčky ovšem přece jen nuceni jsouce trpěti, s čím nemožno jim souhlasiti. Jak ve všech našich podobných komisích se děje, i zde za okolností těch despotismu jednotlivců uvolňuje se tím jen pole.

Naprostou neschopnost svou křiklavě osvědčila umělecká komise již na prvním kroku svém, kdy měla rozhodnouti o dirigentu koncertů filharmonických. Tehdy kapitulovala, poněvadž prý otázka dirigentská u nás jest otázkou osobní, do níž vsáhati není jejím úkolem. Jakoby v záležitostech dirigentských vůbec kde bylo možno moment osobní od věcného odloučiti! Kde mohl být dnes již koncertní život náš, kdyby »Č. filharmonie« na dobrou radu komise byla postavila v čelo své pro počátek některého vynikajícího dirigenta světového! Proti tomu byla by případná oposice z divadla jistě zůstala bezvýslednou, ba, snad by ani odtud nebyl vůbec se stal pokus strojiti překážky autoritě dirigentské à la Hans Richter, Felix Mottl, Felix Weingartner, Arthur Nikisch a j. Spolek sám však, od komise opuštěný, rozhodl se pro Karla Kovařovice, proti němuž nebylo těžko vyvolati boj z tábora nepřátel jeho, když tou dobou přistupoval k úřadu svému jako homo novus. Na to »Č. filharmonie« bylu nucena střídati dirigenty a sice z rozmanitých zevních ohledů i v téže (!) produkci, a do dneška otázka dirigentská jest vleklou její nemocí.

Krise dirigentská jest sice krisí celého hudebního života našeho, avšak hlavně divadelního. Divadlo jedině může dirigentu poskytnouti existenci, z koncertů našich naprosto neuhraditelnou, a proto odjinud nemožno očekávati stálou akvisici pro obor tak důležitý. Pro posouzení důležitosti té chybí nám však veškero měřítko. Naše divadlo druhdy horlivě o to se stará, aby pohybem v členstvu udržovalo si ráz novosti, ale nikdy mu nepřijde na mysl, že dirigentská država jest zřejmým nepřítelem pokroku uměleckého a přímým podpůrcem stagnace. Nikterak nemá být zlehčena zásluha nynějších kapelníků divadelních, kteří v poměrech nikoli závidění hodných musili se protloukati, než domohli se nynějšího postavení, také ovšem ne zrovna skvělého.*) Ale, že v Národním divadle po patnáct let nuceni jsme byli celou řadu výtvorů hudebně-dramatických viděti v rukou jedince, aniž nám možno bylo kontrolovati, zda jeho pojímání jest správno, zda tradice jím utkvělá není falešna, není výchově naší na prospěch. Není mnoho těch mezi námi, kteří pro osvěžení umělecké vnímavosti mohou obraceti se do ciziny. Ti jedině pocítí, na jak nízkém niveau dirigentství u nás ulpělo. Scházít operním reprisám našim všechen vnitřní žár a vzlet, ona hloubka, do níž s dirigentem strženo bývá nevědomky veškero posluchačstvo, a proto ochablost a skleslost na jevišti i v orchestru nalézá ohlasu mezi diváctvem, lhostejností svou činícím absurdními veškery snahy po svěžím repertoiru. Z toho důvodu již střídání se dirigentů**) bylo by žádoucí čilosti nemalou podporou. Mimo to i výchova dorostu kapelnického stává se tím naléhavější potřebou, uvážíme-li, do

*) Vedle gáže své obdrží kapelník za nastudování novinky 10 zl., za každou reprisu 2 zl. honoráře, bídnou zajisté odměnu, udržující se až na dnešek od dob prozatímnosti.

**) Návrh ve směru tom učiněný v loňské valné hromadě družstva Národního divadla drem. Ferd. Pečírkou pohříchu nedostal se dosud na přetřes.

Digitized by Google

jaké tísně by přivedena byla opera naše, kdyby její kapelníci stali se neočekávaně k službě neschopnými, v kterémž případě byla by rekvisice z ciziny alespoň na čas skoro nevyhnutelnou. Získá-li se dnes mladá síla dirigentská k divadlu našemu, předem objemná serie hříšně zanedbávaných oper konversačních poskytla by jí příležitost, aby zasvěcovala se v povolání své a zároveň nový kus života vdechla zlenivělému směru celého ensemblu. Dirigent takový také nespadne s nebe a onoho pevného základu, na němž česká zpěvohra musí stavěti pokroky své pro budoucnost, za dnešních poměrů jen v cizině praxí a studiem vynikajících vzorů moderních si osvojí. Jinak jen změna osob, ne změna směru uvedla by choulostivou záležitost dirigentskou ve stadium zdánlivě nové!

Rozřešení krise dirigentské v divadle mohlo by náhodou i v koncertní síni osvědčiti svůj vliv. Než nutně nemusilo by se tak státi. Jet koncertní dirigentství podstatně činností rozdílnou od divadelního, mnohem zodpovědnější*), poněvadž jest samostatnější, od cizí libovůle (na př. od vrtochů a manýry pěvců dramatických) neodvislou. Proto oba obory pořádku splývají v téže osobě do sebe. Také v našich dvou aspirantech na dirigentství, jak alespoň dnes se zdá, povolání jich tříští se dvěma protilehlými směry. Kdyby běželo o to, aby Národnímu divadlu pojištěn byl nový dirigent operní, nikomu by místo to tak po zásluze nepříslušelo, jako Karlu Kovařovicovi. Tak praktických hudebníků výkonných, stejně sběhlých ve znalosti zpěvu, jako ve hře nástrojové, jest vůbec pořídku, a ještě méně těch, kteří nad to, jako on, v oboru tvůrčím mají za sebou řadu krásných úspěchů i na poli operním. Vlastnosti tyto činí jej způsobilým k místu kapelnickému, jako málokterého hudebníka našeho po Smetanovi. Pohříchu, právě tam, kam nadáním svým tíhne, kde dávno proň mělo vykázáno býti působiště přiměřené, nebylo mu dosud přáno zkusiti svoje síly. Dosáhlť popularity jakési jako dirigent koncertní, kterým jest po našem soudu teprve v druhé řadě, nemaje posud onoho širokého rozhledu po ruchu světovém, po onom zvláštním, v posledních letech tak úžasně se rozvinuvším umění reprodukčním, které až do krve do sebe vpil violista »Českého kvarteta« Oskar Nedbal. Zdá se mi, že pod nikým**) dosud orchestr náš nedospěl k výsledkům tak utěšeným, jako pod ním, pročež pevnější spojenství s ním nemělo by »Č. filharmonii« na ten čas býti věcí lhostejnou. Tím nenapadá nám činiti jemu snad z osobních důvodů plaidoyer. Záleží pouze na tom, aby korporace tato dostala se pod stálého dirigenta, neboť pod tím může jedině zdárně působiti a činiti zadost postavení svému v hudební organisaci naší.

Trvalý dirigent »Č. filharmonie« nebude potřebovati rad programové komise. Jeho snahou bude seznámiti nás se vším novým, co dle jeho vlastního, ze studia nabytého názoru jest pozoruhodno a potřeba posluchačstva, ne nemístný ohled na domácí celebrity diktovati mu bude programy. Dorozumí se s korporacemi ostatními předem, aby věčným

*) Zajímavé vývody o rozdílu tom podává Weingartner v brožuře »Uiber das Dirigieren« (Berlín, 1895).

**) Velice přeceňovaný dirigent V. Safonov ukázal se spíše jednostranným šarlatanem, než umělcem; že stál výše než naši obvyklí dirigenti, neznamená mnoho. Druhá návštěva jeho v Praze nepřinesla ni jediné novinky, nýbrž pomohla Čajkovského obehrané symfonii k 4. a 5., suitě Rimského-Korsakova k 3. opakování.

Digitized by Google

opakováním do mrzuta ohraných děl nebyla »C. filharmonie« ohřívárnou cizích odvarů, postará se o to, aby díla Brahmsova, Brucknerova, R. Straussova, Sindingova, Franckova a j. zabrala místo, které jim potud přísluší, pokud novinky domácí nezatlačí je do druhé řady. Ze starších mistrů vybírati bude tak, aby skladby dávno již neslyšené a zapomenuté (na př. Beethovenova »Čtvrtá«) nebyly odstrkovány na prospěch známých a k nastudování pohodlnějších, a nedopustí si k hanbě, aby ve třinácti večerech chyběl nadobro Händel, Haydn, Weber, Schumann, Mendelssohn, Berlioz a j. Zakáže si také onu přehnanou sebechválu, kterou od »Čes. filharmonie« noviny ochotně přijímají do svých sloupců, a bude-li zasazovati se o umělecký zdar podniku, také proti pachtu příznivé kritiky za cenu jejího praeventivního mísení se v pořadatelství se opře. Dokud však taková reforma se neprovede, »Č. filharmonie« nebude míti jiného úkolu, než rozmnožiti koncertní ruch náš za saisonu o čtyři zcela bezvýznamné produkce.

* * *

Přes všechny nedostatky nelze o žádném oboru hudebního života našeho tvrditi, že za dvě minulá desítiletí nebyl v něm učiněn žádný krok v před. Pouze v literární činnost o hudbě zahnízdila se taká neplodnost, že můžeme mluviti směle o úplném jejím úpadku, tím podivuhodnějším, čím utěšeněji v letech sedmdesátých a osmdesátých počala se rozvíjeti. Vážná práce na poli vědy hudební sice povždy náležela u nás k vzácnostem spojeným se dvěma neb třemi jmény. Avšak od nějaké doby nečiní se ničeho v populárním směru essayistickém a tak hudební publicistika tkví jen na stanovisku efemerně psaného článku. Nesluší sice podceňovati vliv denních listů na věci umělecké, any mluví ke kruhu čtenářstva nejširšího. Ale hudební rubriky našich žurnálů nemohou povznášeti se již proto, poněvadž odevzdány jsou do rukou jediného jen redaktora, který přes odbornou kvalifikaci svou a přes spisovatelskou dovednost — neboť nemalý krok jest od názoru o věci k způsobilosti projeviti jej slušnou formou — není postaven hmotnou odměnou na roveň ni podřízenému lokálkáři. Z toho, co vůbec hudební spisovnictví — jen u nás ne v cizině — vynáší, nemůže založiti si existenci ani největší nadšenec a musí proto jinde hledati vlastní základ výživy. Nemáme také, přísně vzato, hudebních spisovatelův ex professione, ježto všichni obětují úloze své čas, zbývající jim po splnění povinností vlastního povolání životního, který stačí jen na rozčilující kvapnou práci.

Nedomýšlíme se optimisticky. že důkladnou nápravu bude lze provésti jen tak obratem ruky, ale trochu živějšího ruchu bez značných nároků na obětivost chefů nebude nesnadno vpraviti do hudebních rubrik, přiberou-li se k nominálním redaktorům externisté se silami neopotřebovanými. Za četných kolisí několika produkcí koncertních v prostřed saisony, druhdy krom toho křížujících se se zajímavým představením divadelním, bylo by možno postupovati principem dělení práce. Jediný zpravodaj zúplna nedostojí svým povinnostem, neboť ani kdyby byl okřídlencem, současně na několika místech nemohl by přece býti přítomen. Tak by konečně i ustavičná kontrola divadelní se uskutečnila, která za tepla ztrestala by každou povrchnost nikým nestřežených tuctových repris,

Digitized by Google

kompromitujících mnohdy krutě pochvalu věnovanou premiéře. Za nejdůležitější však nutno pokládati, že by i kritice tištěných hudebnin občas věnovalo se pravidelné místo, jak důsledně děje se v rubrikách literárních o novinkách na knihkupeckém trhu. Spočtěme jen, kolik do roka obětuje se v listech řádků ničemným namnoze výkonům operních tenoristů a primadon! Není u porovnání s tím křiklavou nespravedlností, ignoruje-li se systematicky vše, co hudební trh vynese pozoruhodného, což v zápětí má, že česká hudebnina leží ve skladě nakladatelském jako makulatura? Občasné přehledy kritické hudebních novinek s povděkem uvítá čtenářstvo, ježto jednak nalezne v nich nejlepšího rádce při nákupu bibliotéky, jednak rozšíří obzor svůj tam, kam nepronikl rozhled těch, kteří moc mají rozhodovati o živém provádění děl hudebních, jak shora bylo okázáno, kvantitativně i kvalitativně tuze málo uspokojujícím.

Do kompetence denních listů, hmotně příznivě situovaných, náleží pliniti úkoly tyto, poněvadž postrádáme odborných listů, kterými cizina tak vydatně jest zásobena. Hudební časopis »Dalibor« jest jediným orgánem toho druhu, který po dvacet roků se udržuje, nebyv podroben nikdy konkurenci opravdu vážné a proto také ne udolán. Za redakce Novotného, Teigeovy a Zeleného měl »Dalibor« značnou odbornou cenu, ale nyní požadavkům přísnějším vyhověti nedovede, nejsa řízen silou věcně vzdělanou. Polemika, svedená kdysi mezi Steckerem a Hostinským připravila »Dalibora« o statnou řadu pracovníků, které v jediný šik svésti dovedla by jen obratnost odborného redaktora. Vada tato již jednou pohnula nakladatelství Ottovo, že svolalo anketu k založení nového hudebního listu. Nemyslíme, že by podnik podobný minul se u nás se zdarem, třeba světoví nakladatelé ubezpečují, že náklad na časopis hudební rentuje se jim pouze nepřímo jako reklamní prostředek obchodních zájmů. Zvláště vhodně ku vzniku jeho přispěti by mohla »Česká akademie,« která nic téměř nečiní na prospěch hudebního písemnictví, kdyby ze svého platila redaktora a zabezpečovala tím jemu neodvislost proti soukromému podnikateli. Začátek vlastně i s »Daliborem« mohl by býti učiněn. Redaktor podobný dovedl by si jistě řadu příspěvků cenných sehnati a ne-li, zasáhl by do živého sám trefným úvodníkem, včasnou lokálkou a pod.

Dohledná budoucnost, jak se zdá, není příznivá zhojení bolavých bodů v hudebním životě našem. Nemilujeme reforem povlovných, ale dostaví-li se nahodilá katastrofa, neočekávaně vzpružujeme se k radikálním převratům. Snad katastrofa nějaká způsobí, že hnuto bude našimi hudebními denními otázkami, a pak nastane příhodná doba, abychom žádali na ně jednou důraznou odpověď.

Kardinální chyba?

(Duplika v mé polemice s K. Rohanem).

Nejsem z těch, kdož musí míti justament poslední slovo. Nahlížím též, že čtenáře t. l. »kardinální« moje polemika s K. Rohanem již unavuje. Obsah repliky jeho rovněž nevyžaduje dupliky; porovnáme-li ji s jeho prvním článkem o mém spisu, nabýváme dojmu, že R. nahlíží, ač to přiznati nechce, jak velice se ukvapil.

Digitized by Google

Než způsob polemiky, v jakém si R. libuje, odpůrce i sebe chladnokrevnějšího musí udržeti na kolbišti.

Důkaz jediné prý mu imponuje. Řídí se ale vůčí druhým sám touže zásadou? Ját přece podal ciferní doklady ku svým názorům a tvrzením, tudíž důkazy nezvratné o prospěšnosti národnostního roztřídění okresů pro národ český. Nechci po způsobě R-ově reprodukovati a ohřívati výroky dřívější s obou stran; to však troufám si směle tvrditi, že se R-ovi nepodařilo, o prospěšnosti utrakvismu pro národ český přesvědčiti ani jediného čtenáře tohoto listu. Neboť co vlastně pro utrakvism dosud uvedl? Ničeho. (Tvrdí sice, že statistika svědčí jemu tak jako mně; avšak dosud ani jedinkého statistického data neuvedl.) Lituji, znaje neobyčejné jeho dialektické schopnosti, upřímně, že není možno, otázku tak předůležitou projednati s ním jen věcně, bez osobních poznámek. Nazval jednou úvahu mou učením bludným a poněvadž, jak sám praví, věří jen sobě samému, bylo by marno, dělati z něho Pavla. Ilustruje objektivní způsob své polemiky nejlépe sám, řízností svého vtipu. Ve svém článku uvedl proti mně na důkaz »kardinální chyby« nesporné styky v poštovnictví, při železnicích atd. Já zcela objektivně porovnal tyto styky po stránce jazykové se styky spornými, a uvedl nepopíratelné faktum, že lze v poštovnictví odbýti styky takové namnoze beze slova, nebo slovy kosmopolitickými. Místo aby nechal přetvářky »ukrutného sebezapření« a rozepsal se věcně o těchto mých vývodech, nutí se do sarkasmu naprosto nemístného o »mrkání každým okem zvláště«. Zcela zbytečná to rada; neboť i kdyby vláda podobný vlajkový způsob mrkání zavedla, užívaly by strany přece pohodlnějšího dorozumívání se obvyklými internacionálními názvy.

Nelze odvolati mně ani výtky »eskamotáže«, jelikož mám za to, že licentia kritikova nejde tak daleko, aby v útoku na autora jednoho vytýkal tomuto, co si kritik vybral z autora druhého. R. připouští teď sám, že ona ominésní půlka, z níž sestrojil si »kardinální chybu«, u mne jest v podstatě jiná, než u Onciula, a přece rozepisuje se o této mé prý chybě na třech stranách (832—834 t. l.). Mé (statistické) půlky ani dříve ani teď slůvkem nepohanil, patrně tudíž správnou ji uznávaje. Z této, jen nepozorným čtením zaviněné nesnáze pomáhá si R. velice pohodlně, řka: Že B-ova půlka v podstatě jinou jest než půlka Onciulova, nic nemění na výsledku, k němuž i Onciul i B. dospěli, že totiž systém trojdílnosti za kritického procenta 20—30 jest nejvhodnějším upravením jazykové otázky v zemích dvoujazyčných.« Logicky by arcit každý jiný soudil takto: Když jak B. tak i Onciul z různých východišť dospěli téhož výsledku, nasvědčuje to správnosti výsledku.

Že výtka nepozorného čtení jest zasloužena, dokázal jsem již předešle. Nemusil by se R. nyní durdit: »pak buďto neumím čísti,« kdyby byl četl jak náleží pozorně. Tak cituje na př. na str. 830 t. l.: »Největší množství nevolnosti jazykové spojeno jest se všeobecnou obojjazyčností (všech úředníků v zemi), jelikož stíženo jí jest veškeré obyvatelstvo.« Podobného nesmyslu nenapsal jsem ani já ani Onciul. Já pravím ve svém spisu na více místech, že obojjazyčnost úřednictva pro obyvatelstvo a zejména pro správu státní jest výhodnější než jednojazyčnost. Tak na př. na str. 79: »Že tudíž požadavek zástupců národa

Digitized by Google

českého v Badeniho druhém nařízení provedený, aby v Cechách i na Moravě každý státní úředník — právě tak jako úředník zemský — byl řeči převážné většiny obyvatelstva znalým, tudíž oboujazyčným, nezaslužuje nikterak výtky nespravedlivosti, domýšlivosti, vyzývavosti atd., každý nepředpojatý připustiti musí. Rovněž tak žádný rozumný člověk nebude v požadavku jazykové způsobilosti úřednictva i pro lid český spatřovati potupu neb chikanu německého úřednictva. Požadavek český značí naopak sebezapření, kteréž by se lépe mělo oceniti. Vyhražuje-li většina v zemi pro sebe jen totéž právo, jako pro menšinu, měla by tato královsky býti spokojenou. Poměry jazykové v ostatní říši nemůže menšina ve svůj prospěch uváděti, poněvadž i v tom správně platí pořekadlo, že košile jest bližší než kabát. Úředník, jenž nehodí se pro zemi, nemůže platným býti ani říši, kdežto naopak úředník, vyhovující potřebám země, eo ipso jest též užitečným říši.

Rovněž tak nepochybným jest, že pro správu státní požadavek oboujazyčnosti jest rozhodně výhodnějším, poněvadž služebník s většími vědomostmi bývá vždy užitečnějším, a co by v tom neb onom místě mohl opatřiti úředník oboujazyčný jediný, tam po odstranění oboujazyčnosti státní správa bude muset ustanoviti úředníky dva, pro každou národnost jednoho a snad ještě třetího, jenž by těmto dvěma dělal tlumočníka. Trvání zástupců českého národa na oboujazyčnosti úřednictva, jak to shledáváme i v nejnovějším návrhu jazykového zákona dra Herolda a dra Pacáka, měl by tudíž správě státní býti velmi vítaným.« Aneb na st. 89: »Zásada bezvýjimečné oboujazyčnosti úřednictva se tudíž pro okresy smíšené z mnohých příčin odporoučí.«

Podobně praví Onciul na str. 25 zvl. otisku své úvahy: »Wo daher die Mischung der Bevölkerung derart ist, dass das betreffende Amt zwei Geschäftssprachen hat, müssten die Beamten selbstverständlich beide Sprachen beherrschen.« (»Kde tudíž smíšení obyvatelstva jest takové, že dotyčný úřad má dva jednací jazyky, museli by, jak samo sebou se rozumí, úředníci ovládati oba jazyky«). Kdežto já i Onciul při posuzování různých formulí jazykové rovnoprávnosti máme na zřeteli výhradně jazykovou nevolnost o b e c e n s t v a, spletl to R., vsunuv do závorky »všech úředníků v zemi,« s jazykovou kvalifikací úřednictva, a učiniv tak ze systému našeho pravou karikaturu, posmívá se pak vlastnímu svému výtvoru. Kdo by četl pouze jeho kritiku a ne práce autorů, nabude o jich tendenci zcela zvrácený pojem, nepovažuje-li je dokonce za lidi konfusní.

Podobných ukázek z kritiky R-ovy bych na doklad, že skutečně neumí čísti, mohl uvésti celou řadu. Zejména bych mohl dokázati, že vůbec celá kritika R-ova, nesoucí nadpis »Kardinální chyba ve spise »Jazyková otázka při úřadech státních« až na poslední dvě stránky, obsahující malicherné, předešle odbyté výtky*) spisem tímto vůbec se neobírá,

*) K jedné z nich (pod 3) se R. v replice znova vrací. Na str. 28 spisku svého podotýkám: »Měli jsme teď všeobecnou oboujazyčnost bez státního práva.« Můj spis vyšel po vydání nařízení Gautschových a tudíž každý politik věděl, že ono »teď« týče se éry nařízení Badeniho. O těchto však denně čísti se mohlo v novinách, že pokud restituovati mají jazyková práva národa českého, zůstávají pouze na papíře, pročež jsem předpokládal, že R. dovtípí se, odpovím-li mu na otázku jeho »kde?« slovy: »na papíře.« Jest citlivůstkářstvím, stěžuje-li si R., že na takovou odpověď »přestává diskuse vůbec.«

Digitized by Google

nýbrž článkem Onciulovým. O výpočtech tohoto jsem se ve spisku svém pouze několika řádky zmínil, kdežto můj vlastní statistický základ zabírá více archů. Chtěl-li R. polemisovati s Onciulem, měl to učiniti v »Zeit« nebo brožurou samostatnou a nikoliv pod hořejším nápisem. Řekl jsem jemu pouze, že jsme si s Onciulem společně uložili, otázku jazykových nařízení historicky i věcně v časopisech projednávati, on v německých, já v českých. Vycházejíce oba ze zásady úplné rovnoprávnosti, a vyměnivše své názory, blížíme se sobě přirozeně i v návrzích konkrétních. Nicméně, jak již předešle jsem podotknul, různím se s ním v podstatných kusech ku př. v tom, že Onciul obmeziti chce jazyková práva národnosti jen na úřady v zemi samé, kdežto já rozšiřuji je i na úřady celé říši společné (nejvyšší soudy a ministerstva). Co práci »společnou« jsem však brožuru svou R-ovi dokonci nepoznačil, nýbrž právě tak jako v brožuře i vůči němu pouze mathematické výpočty co podíl Onciulův na své publikaci uvedl.

Nových myšlenek obsahuje replika R-ova skrovně, jsouc více vlastní apologií než vyvrácením mé odpovědi. Jádru věci: je-li pro národ český výhodnějším utrakvism či trojdílnost, se R. i ve své replice vyhnul; neboť pouhé prohlášení mého učení bludným jest rozsudkem bez důvodů.

Od mé odpovědi v listě tomto přiznaly i samy »Národní Listy«, že jazykové nařízení Badeniho, kterýmž utrakvism v úřadování i kvalifikaci úřednictva zaveden byl, jest daleko příznivějším Němcům než Čechům.

»Lidové Noviny«, kteréž do té doby vzpíraly se trojdílnosti, v č. 161 z 19./7. 1898 najednou zcela do opravdy po ní se roztoužily. Mohl bych citovati i jiné hlasy mému »novému učení« příznivé; ne tak pro domo sua, jako na důkaz, že veřejné mínění české bohudík od dřívější umíněnosti ve věci té již popouští. Avšak souhlasím s R-em, že nejlépe opříti se o vlastní argumenty.

Na mé tři otázky dává R. odpovědi v pravdě překvapující.

Přeje si, aby v zemích koruny české utrakvism (při úřadech státních) potrval na věky. Důvodem pro toto přání — správně resignaci — jest sofisma: Jednojazyčnost prý by musela býti buď německá nebo česká; pro odpor obou národností, země české obývajících, není však možna ani ona ani tato.

Pravda — ale neupřímná. Což trojdílnost dekretuje jednojazyčnost zemí českých? Nikoliv, nýbrž jen částí jednojazyčných, tudíž způsobem oběma národnostem vyhovujícím, aniž by jedna neb druhá ze země se stěhovati musela. Přání R-ovo bylo by jen tenkráte správné, kdyby systém trojdílnosti byl totožným s jednojazyčností.

R. chybuje, připouštěje pouze dilemma: utrakvism neb jednojazyčnost, kdežto trojdílnost jest sloučením obou.

Chybuje však neméně tím, že jak ve svém prvém článku, tak i ve své replice naprosto pomíjí exkvisitně politický moment otázky: národnostní prestige.

Reklamovali jsme dosud pro sebe právo prvorozenství, přirozené právo původního obyvatelstva i ohromné většiny v zemích svých, a najednou nám dle názoru R-ova utrakvism má býti ideálem! Což není jemu patrno, jak utrakvism úřadů přechází i na ostatní veřejný život a obecenstvo, a to u nás, následkem okolností předešle uvedených, způso-

Digitized by Google

bem škodlivým jen pro národnost českou? Stopujeme-li rozvoj Němectva v zemích našich od neblahých počátků za Přemyslovců (viz o tom Šolc: Národnost díl I.) až po dobu nejnovější, shledáváme, že utrakvism vytlačil všude češtinu ze zděděných pevných posic. Kdyby byl zasahal i do našich dědin, bylo by po národu českém dávno veta. Vysvětluje se úkaz ten všelijak; po mém soudu hlavně tím, že Němec zásadu rovnosti sice v theorii, v praxi ale nikdy neuznával, hledě všude domoci se panství, kdežto Čechům byla rovnost a svoboda všech od pravěku vkořeněna. My původně neměli šlechty, ale ani nevolníků. Kdo však baží po nadvládě, dosáhne jí, má-li nad to vědomí svého světového poslání a potřebnou míru bezohlednosti, přirozeně spíše, než druhý uhájí svého skromnějšího cíle, rovnosti.

Právě proto tedy, že rovněž neočekávám, že by se Němci ze zemí českých vystěhovali, shledávám v rozdělení obou národů dle území záchranu národnosti české. Chci, aby Čech byl pánem aspoň tam, kde Němec dosud domácího práva nenabyl, a to ovšem pánem i tam, kde národnost se nejvíce obráží a representuje: v úřadech státních.

Přiznávám se, že přání R-ovo aby v zemích koruny české utrakvism potrval na věky, působí na mne, kolikrátkoli se k němu vracím, vždy jako ledová sprcha. Dle zásady R-ovy bychom byli stejně na tom, ať tvoříme v zemi majoritu či minoritu. Nač tedy ten dlouhý, úsilovný zápas?!

Nač potom máme se šířiti, nač půdy a ztracených posic zpět dobývati? Abychom získané území utrakvismem nadále ohrozili! Složme raději ruce v klín — utrakvism nám z okresů českých ani vláda ani Němci neodstraní, když to nestalo se ani po katastrofě bělohorské!

Je-li utrakvism v úřadech státních tak žádoucím, třeba zavésti jej i do úřadů samosprávných a do škol — a budeme po přání R-ově hned o 50 let nazpět! Naši učenci spisují bez toho v obou řečích, (cennější věci se zálibou po německu), zbývá ještě, aby i naši básníci pěli nám v obou řečích — a budeme ve světě národním unikem, ale ne národem. Jenom jednojazyčností v celém životě národním, hlavně ale jednojazyčností českého území v ohledu politickém si existenci národnostní trvale zabezpečíme. Utrakvism jest stagnací, a té si žádný český politik přáti nemůže.

Nedejž bůh, aby přání R-ovo v národě českém sevšeobecnělo! Mylný náhled, že utrakvism jest nejspolehlivější záštitou pro naše minority a zároveň též nejlacinější pomocí, jest vnadidlem velice nebezpečným.

Však neprávem vytýká mně R. bezohlednost k našim českým 25—30 percentovým (!) minoritám. Kdyby si byl všimnul mých statistických tabulek, byl by seznal, že 25—30% minorit českých v Čechách téměř ani není. Ze všech 220 okresů v Čechách jediné dva okresy: Lovosice (25·01%) a Stody (27·55%), na Moravě pak jediný okres Šumperský (25·05%) do této kategorie 25—30% spadají. České minority v Čechách jsou celkem nepatrné: v 39 okresích pod 1%, v 53 okresích pod 2%, v 71 pod 5% a celkem v 76 pod 10%. Pouze ve 4 okresích obnášejí minority tyto 10—20% (Chvalšiny, Duchcov, Postoloprty a Most), a rovněž ve 4 okresích (Litoměřice, Štoky, Lovosice a Stody) 20—30%. Na Moravě máme v 10 okresích minority pod 10%, ve 4 (Vranov, Znojmo město, Jihlava město a Šternberg) přes 10% ale pod 20%,

Digitized by Google

a 2 okresy mezi 20—30% (Unčov a Šumperk). Za to ale Němci mají 25—30% minority v Čehhách ve 4 okresích (Nové Město n. M., Jindřichův Hradec, Polička, Litomyšl), 20—25% ve 2 (Kuří Vody a Domažlice) a 10—20% minority v 7 okresích (Sušice, Plzeň, Český Dub, Jaroměř, Kdyně, Praha a Ústí n. Orlicí). Trvám tudíž na tom, nač již ve své brožuře jsem upozornil, že systém trojdílnosti jest pro minority německé v Čechách nepříznivějším než pro minority české. Ještě více však na Moravě. Zde mají 25—30% ve 3 okresích (Mor. Ostrava, U. Hradiště a Příbor), 20—25% ve 4 okresích (Jihlava okolí, Olomouc okolí, Konice a Židlochovice), minority 10—20% dokonce v 8 okresích (Litovel, Vyškov, Kroměříž město, Hodonín, Břeclava, Brno okolí, Jevíčko a Lipník). Tento faktický stav jeví se pro Němce tím citelnějším, ani jak v Čechách tak zejména na Moravě tvoří vůbec minoritu v zemi, tudíž ztrátu jednotlivých okresních minorit tíže nesou. Pročež lze očekávati, že stav tento bude při systému trojdílnosti ponoukati německá města vůči českým minoritám ku vzájemné šetrnosti. To dokonce snad i v samých Dolních Rakousích. Napadlo snad nejednomu ze čtenářů této polemiky, proč R. za koncesí utrakvismu v zemích českých nežádá téhož i pro tuto zemi většinou německou. Nahlíží patrně, že by se tam dle jeho receptu v celé zemi rovnoprávnost nikdy provésti nedala. Za to však jest to možno v jednotlivých okresích, pročež i z tohoto důvodu, jak jsem již ve své brožuře upozornil, systému trojdílnosti přednost dáti sluší.

R. vytýká chyby českému zastupitelstvu i časopisectvu. Jednou z největších politických chyb novější doby bylo, že neakceptoval se v čas návrh jazykový Pfersche-Ulbrichův. Tenkráte mohli jsme hráti si dokonce na velkomyslné — dnes Němci pochopili již, že rada Gautschova, aby dali si pokoj s dělením území, byla pro ně dobře míněna, i budou asi za roztřídění okresů zejména na Moravě žádati kompensaci. Přes to mám za to, že k rozdělení tomu i definitivním jazykovým zákonem dojíti musí. Bude-li to trojdílnost neb pětidílnost, jest lhostejno, leč že touto dělení zbytečně se skomplikuje.

K mé otázce druhé stran Opavska odpovídá R.: Pokud v platnosti jest čl. XIX., reklamuji já právo polštiny, jakožto zemského jazyka i pro Opavsko a chci uspořádati otázku jazykovou ve Slezsku bez jazykového roztřídění okresů, pomocí úředníků znalých všech tří řečí zemských. Jest to věc, kterou lze urovnati penězi.«

Přítel R. cítí v sobě sílu skutečně gigantickou! Škoda, že není mu k tomu »uspořádání« jazykové otázky poskytnuta příležitost! Já ku př. vím, jak obtížno a dokonce nemožno, obsaditi i jediný krajský soud Těšínský soudci všech tří jazyků znalými, o personálu ostatním ani nemluvě. Vždyť R. sám podotýká, že Čech Poláku nerozumí, že by tudíž Čech polštině a Polák češtině napřed zcela po školácku se musel naučiti, než by mohl o místo úřednické ve Slezsku se ucházeti. Slezsko zaměstnává zajisté přes 200 státních úředníků, a R. troufá si takový počet trojjazyčných úředníků za peníze opatřiti?! V tomto ani v příštím století by se jemu »uspořádání« podobné nepodařilo, byť mu náš ministr financí veškery příjmy ze Slezska dal k disposici, a byť úroda na filosofy sebe značněji se zlepšila. On, jenž v odpovědi k mé otázce 1. tak velice re-

Digitized by Google

spektuje odpor Němců, domnívá se naivně, že by tito strpěli, aby ze všech úřadů na Slezsku byli vyloučeni! Neboť dělá-li jen osvojení si jednoho jazyka slovanského Němcům tak nepřekonatelných obtíží, jak nejen obstrukční, nýbrž veškeré německé strany tvrdí, jak možno očekávati od nich, aby se naučili dokonce slovanským jazykům dvěma! Nechápu, jak mohl R. citovanou větu vážně napsati. Při tom pustil opět ostatní říši s očí. Neboť reklamuje-li pro celé Slezsko trojjazyčnost, musí to konsekventně činiti i pro Bukovinu, Dalmacii, Halič, Terst, ano i pro čtyřjazyčnou Istrii, zkrátka pro veškeré země rakouské, v nichž dvě neb i více národností jsou zastoupeny. Takových nesnází jazykových si správa říše nikdy neuvalí, majíc dosti starostí, aby opatřila úřednictvo vícejazyčné pro okresy skutečně smíšené. Vždyť s postulatem tak nepraktickým a přímo nemožným dosud nikdo před vládu nepředstoupil. Nenapadlo na př. nikomu z Poláků, reklamovati pro 414 Poláků na Opavsku*) polštinu do státních úřadů. Historická i ethnografická povaha obou částí Slezska se naprosto od sebe různí, a proto bylo by zpozdilostí, těsnati je pod týž národní klobouk. Mimo nápisy a označení v státních úřadech by polština na Opavsku nepřišla nijak k platnosti, takže by nápisy ty vypadaly dokonce směšně. Vše na světě má míti praktický účel, aby odůvodňovalo svou existenci; vše zbytečné překáží.

R., nahlížeje chabost své these připouští sám možnost změny čl. XIX. pro země trojjazyčné.**) Tím přibližuje se však mému principu teritorialnímu, neboť co vhodno a přípustno pro země trojjazyčné, toho použiti lze i pro země dvoujazyčné. Arcit i zde opakuje R. svou již chronickou chybu, že utrakvism spatřuje ne v úřadování, nýbrž jen v sympatičtější jeho stránce: v jazykové kvalifikaci úředníků, připouštěje dvojjazyčnost těchto v zemích trojjazyčných. Jak ale má spokojen s tím býti příslušník jazyka třetího, jehož dotyčný úředník není mocen? Nenílíž praktičtějším princip můj, vyžadující, aby úřednictvo praktické potřebě vyhovovalo, totiž v okresích jednojazyčných pouze jeden jazyk, ale v okresích dvojjazyčných z pravidla oba a v trojjazyčných dokonce veškeré tři jazyky ovládalo? Pro jednotlivé okresy možno kvalifikaci podobnou žádati i opatřiti, pro celé země nikoliv. Specielně ohledně Slezska poukázal jsem ve svém spisku (str. 58) k tomu, že úřadování trojjazyčného nebylo by ani v jediném okresu, nýbrž teprve v úřadech 2. stolice. Můj systém národnostní dá se tudíž snadno provésti, systém trojjazyčnosti celých zemí jest utopií.

Tíhou nutnosti byl by R. tudíž ochoten ku změně čl. XIX. Ale já ve svém spise i ve své odpovědi R-ovi dokázal, že změny takové naprosto třeba není, jelikož článek ten zcela dobře připouští upravení jazykové otázky nejen dle celých zemí nýbrž i dle jednotlivých okresů té které země.

Souhlasím úplně s R-em, an praví: »Z ničeho však neplyne nut-

*) Z těch dle úřední statistiky 327 v Opavě samé. Nechápu, kde by se tam vzali. Jsou to patrně většinou Češi.

**) Jak by uspořádal dvojjazyčné Tyroly, jichž severní část jest úplně německou, jižní však úplně vlašskou?

Digitized by Google

nost, aby to, co vhodné jest pro země dvojjazyčné, v zemích těch nebylo zavedeno proto, že by v zemích trojjazyčných nesnadně se dalo provésti a aby v zemích dvojjazyčných zavedeno (trojdílností) jen to, co i v zemích trojjazyčných snadným by bylo.« Přijde jen na to, co pro země dvojjazyčné uznáváme »vhodným.« Já totiž neshledávám dokonce vhodným utrakvism pro celou zemi, jejíž převážná většina jest jednojazyčnou. Jisto jest též, že se tento princip »vhodnosti« nikterak nesrovnává s orthodoxním výkladem R-ovým čl. XIX., jenž mezi zeměmi dvojjazyčnými a trojjazyčnými nečiní rozdílu pražádného.

Smělou jest konečně odpověď R-ova i na mou třetí otázku, ale sotva i v tom dojde souhlasu. Trvám na tom a každý nepředpojatý praktik mně přisvědčí, že se dvojjazyčnost neb dokonce trojjazyčnost ve vnitřním a nejvnitřnějším úřadování rovnoprávně a do krajnosti provésti nedá. Nechci demonstrovati tvrzení toto na rozvláčných příkladech. Stačí faktum následovní.

Po nařízení Badeniho, za kteréž dle domnění R-ova bylo poslanectvo české povinno, deklarovati se co strana vládní, nabyly ku př. místnosti soudní ještě němečtějšího rázu než před tím. Ať se R. poohlédne na Moravě u soudu v nejryzejším třebas okresu českém, jehož veškeří úředníci jsou Češi a smýšlení vlasteneckého, a co tam spatří? Po všech stěnách přihrádky na spisy a formuláře s nápisy vesměs německými, jak nový jednací řád soudní je předpisuje: Namensverzeichnise, Eingangsbuch, Gerichtsabtheilung, Gerichtsvorsteher, vom Richter erledigte, zu bearbeitende Acten, Grundbuchseingaben, Abgangsverzeichnis, Ruhende Rechtssachen, An die Registratur abzugebende Sachen atd. atd. Neshledal jsem nikde nadpisů těchto v obou jazycích, a poněvadž jsou to příhrádky určené pouze pro úředníky manipulační, tudíž pro nejinternější službu, připadala by zde oboujazyčnost (nehledě ani k obmezené prostoře nadpisů podobných) skoro směšně. Nebylo by přirozenějším, aby řídily se nadpisy takové převahou obyvatelstva? V Čechách tomu snad tak jest, na Moravě utrakvismus zachovává však samovládu němčiny.

Podobně různé rejstříky nového řádu jednacího s označením na oko beznárodnostním jsou namnoze vzaty z názvů německých.*) M (Mahnsachen), K (Kündigungen), V (Verfügungen), Bc (Berufungen in Civilrechtssachen), Vr (Verbrechen), Pr (Presssachen) atd. Rubriky rejstříků těchto označeny jsou pouze německy.

Zevní forma protokolů sněmu království Českého, kteréž R. za vzor rovnoprávnosti jazykové odporoučí, mně známa není. Mám za to, že zevnějšek protokolů těch praevalenci českého národa dokumentuje, což jest zcela v pořádku, není však rovnoprávným v absolutním slova smyslu. Protokoly sněmu Moravského mají hlavy a závěrky střídavě české neb německé; jednotlivě tvoří tudíž rovněž zjevné porušení rovnoprávnosti. Aby však byly oba jazyky na protokolech těch zastoupeny na témž místě, jest prostě tysicky nemožno; i kdyby byly veskrze obojjazyčnými,

*) Diviti se jest, že na toto vloudění se germanisace, z každého u soudu podaného spisu zjevné, z českých kruhů právnických a poslaneckých dosud upozorněno nebylo. Zajímalo by mne, zvěděti jak v ohledu tomto praktikují Poláci a Vlachové.

Digitized by Google

vždy pouze jednomu jazyku popřáno býti může místo první, čestné (ať nahoře neb v levo), kdežto druhý jazyk spokojiti se musí s místem druhým. To platí stejnou měrou o protokolech úředních vůbec.

A co není možným na protokolech, tím méně provésti se dá na referátech aneb dokonce v těsných rubrikách různých zápisníků a podobně.

A což teprve agenda presidiální! Jak si ku př. představuje R. jazykově rovnoprávné výkazy periodické o činnosti úřadů k vyšším stolicím? Mají podávati se v obou neb dokonce třech jazycích?

V jednání, zavedeném bez žalobce a bez žalovaného z moci úřední, míní R., že vyhoví se rovnoprávnosti užíváním řečí neb řeči, kterých aneb které »dle pravděpodobnosti užívají ti, o něž se jedná«. Ale často netýče se úřední jednání vůbec žádné aneb žádné určité osoby, ku př. při trestním oznámení proti neznámým pachatelům. Který jazyk má zde býti volen? Praxe drží se tradicionelně němčiny. Ostatně »pravděpodobnost jazyka osob, o něž se jedná, nemůže se říditi jménem, neboť máme Čechy s německým jménem a naopak. To dá upraviti se jen teritoriálně, totiž musí jednotlivé obce roztříditi se v české, německé neb smíšené, v kterýchžto posledních arciť pravděpodobnost pořád s pochybnostmi bude na štíru.

Pro knihy pozemkové odporoučí se rovněž systém teritoriální; nejbližším účastníkem jest totiž vlastník usedlosti a po něm nejbližší vůkolí. Jest proti principu publicity kněh pozemkových, jestliže v ryze českém okresu na německou žádost z cizí třebas země zanášeti se má v jazyku německém neb naopak. Podobně má se to s rejstříkem firem.

Jak chce R. zachovati jazykovou rovnoprávnost »užíváním smíšené abecedy,« jest mně hádankou.

Nejodvážnějším bylo by však ponechati v administrativě určení jazyka pro nejvnitřnější službu tomu, kdo dotyčné řízení zavádí, dle jeho mateřské řeči, tedy »Němec řečí německou, Čech řečí českou neb německou.« Afféra okresního soudce Semeráda v Podbořanech mohla R-a ponaučiti důkladně, jak by si dali Němci líbiti ve svých okresích takové české úřadování! Naproti tomu ale máme v českých okresích dosti německých úřadníků, ano i přednostů úřadů, a ti by tohoto práva mateřského jazyka, opírajíce se o tradicionelní zvyklost náležitě používali. Jen proto tedy, že v ryze českém okresu náhodou jest úředníkem neb představeným Němec, má v administrativě úřadování býti německé? To by nám ty záležitosti jazykové skutečně byly skvostně »spořádány!« Mají-li čeští úředníci v německých okresích teď očistec, měli by pak hotové peklo. Obyvatelstvu okresů českých nezbývalo by pak rovněž, leč vykousati navzájem úředníky německé. Mír národnostní by se tím způsobem načisto otrávil.

Ten způsob hodí se konečně jen na úřadování jednotlivců; kterak však v úřadování gremiálním? Má zde snad o jazyku rozhodovati většina, snad dokonce hlasováním? Za poměrů dnešních, kde úřednictvo německé jest nepoměrně četněji zastoupeno, špatně by čeština pochodila. Vždyť známo, že u vrchního soudu zemského v Brně ani při výlučně českých věcech nepromluví se v sezení slova česky a v Praze není prý to o mnoho lépe. I referenti českého smýšlení přednášejí své česky vypracované referáty

Digitized by Google

německy. Utrakvism ve všem favorisuje němčinu, a jest to tak přirozené, že ani čeští úředníci se nad tím nepozastavují. Tomu odpomůže jediné národnostní rozdělení; úřední jazyk jednotlivých okresů přirozeně pak zachován bude i v stolicích vyšších. V theorii jest rovnoprávnost možna i v manželství; v praxi se však vždy vyvine převaha na jedné neb na druhé straně. Při rovnoprávnosti utrakvistické však pro ponderabilia němčiny, předešle mnou uvedená, vždy a všude němčina nabývá vrchu.

Ty požadavky R-ovy, kterýmiž svůj oblíbený utrakvism čtenáři ovnaditi se snaží, se arcit krásně čtou. To platí zejména o odstavci: »Já mám za to — býti Němci.« Ale neloyálním jest, uváděti věty podobné jaksi na vyvrácení mého »učení«, jako bych já těchže práv pro národnost českou nereklamoval. To, co žádá R., dávno od nepaměti zde bylo. Opakuji jemu již po třetí, že zevní služba státních úřadů vůbec žádného upravení nepotřebuje, jsouc upravena článkem XIX. zákl. zák. st. Ale pro službu vnitřní z článku tohoto přímo ničeho odvozovati nelze. Proto se též veškera jazyková nařízení pro Čechy a Moravu z doby novější týkají vlastně jen vnitřní služby. Při požadavcích, jak R. je formuluje, by však vnitřní řeč úřadů v zemích těchto zcela snadno mohla zůstati výhradně německou. Jen tato vnitřní služba činí pro jazykovou otázku obtíže, a ať ji řešíme formulí utrakvismu neb trojdílnosti, práva stran zůstanou nedotknuta. Jen národ co celek má zájem na tom, aby z vnitřní služby zmizela výhradnost němčiny, a to tím více, ana tvoří jeden z nejdůležitějších argumentů pro státní řeč německou. Dlužno zajisté míti na zřeteli nejen práva Čechů jednotlivců, nýbrž i národa celistvého, a tomuto záleží teď jen na vhodném upravení úřední řeči vnitřní. R. se rozhodně mýlí, domnívá-li se, že splněním jeho požadavků se úřadové státní národnostně zneutralisují. Toť zná špatně naši byrokracii, kteráž ku př. z jazykových nařízení Pražákových zcela vážně, tvrdošijně a po dlouhou dobu odvozovala výlučnost němčiny pro službu vnitřní. Stranám českým Němci jazykových práv při úřadech státních neupírají. Čeho ale dlouho a všemožně pro sebe zachovati hleděli, byly právě věci stran bezprostředně se netýkající, totiž věci vnitřní. Ze zásady: stranám, co jest pro strany a ostatní státu, neboť úřady jsou institucí státní — obmezovala německá byrokracie rozsah služby zevní v jazykovém ohledu na minimum co nejnepatrnější, až se v službě vnitřní a její řeči státní téměř ztratil. Zde tedy vězí jádro politické stránky otázky jazykové, a proto hájíce státoprávní program a národnostní rovnoprávnost, musíme otázce jazykové ve vnitřním úřadování věnovati pozornost ještě větší, než v úřadování vnějším. Při české vnitřní řeči úřední nepřijde čeština v nebezpečí, že by v zevní agendě, ve styku se stranami, zkrácena býti mohla.

To vše tedy, co R., chci já pro národnost českou taktéž, ale žádám ještě více. Já žádám, aby Čech ve svém území věděl, že má též své úřady státní české, já žádám, aby tato českost státních úřadů i nejvyššími faktory říše byla uznávána, já žádám, aby převahou státních úřadů českých v Čechách i na Moravě země tyto oficielně českého rázu i na venek obdržely, a vládním heslům à la »Morava nesmí býti poslovaněna«, jednou pro vždy přítrž se učinila.

Digitized by Google

Jestliže já za to, aby v značné většině okresů platila na prvém místě čeština, připouštím, aby ve značně menším počtu spokojila se s místem druhým, tož jest to nezbytnou podmínkou, má-li čeština vůbec na prvé místo v úřadech státních se dostati, a připouštím-li dále, aby — bude-li exekutiva s tím srozuměna — v okresích jednojazyčných vzhledem na menší procento styků s jinojazyčníky nežádala se exaktní znalost obou řečí po veškerém úřednictvu, tož z toho národu českému rovněž pražádná škoda vzejíti nemůže. Nezáleží-li, jak R. sám míní, národu českému pranic na tom, že ten který Čech, jemuž před úřady co činiti jest s odpůrcem Němcem, nucen jest, když nestačí zprostředkovací činnost oboujazyčného úředníka, opatřiti si na svůj vrub tlumočníka (advokáta), pak tím méně záleží národu českému na tom, aby ten který Čech v území německém — neříkám opatřiti si musil rovněž tlumočníka, nýbrž toliko obsloužen býti musel ve vlastním jazyku od každého úředníka, nýbrž záleží jenom na tom, aby takový Čech obsloužen byl vůbec od některého úředníka. Utrakvistický nápis na dveřích nebo podobné naznačení k orientování toho kterého Čecha, by v případě takovém úplně postačilo.

Podotýkám k této poznámce R-ově ještě, že přibráním si advokáta, nehledě ke stránce peněžní, jazykové nucení odstraněno není; neboť pak musí advokát, je-li téže národnosti jako strana jím zastoupená, jazykové nucení snášeti sám.

Doufám tudíž, že nikdo, jenž spisek můj přečetl, neodváží se tvrditi, že bych systémem trojdílnosti Čecha obmezoval v právu, mluviti k úředníkům svým jazykem, a že bych dával Čechy v okresích německých ve psí. Jest naprostou nepravdou, že by systémem trojdílnosti naše minority tam, kde nadvládu mají Němci, staly se cizinci a heloty ze zákona. Tutéž výtku by systému tomu navzájem mohli učiniti Němci, a to s větším právem, jelikož stali by se heloty ve více jak dvou třetinách, kdežto Čechové ani ne v jedné třetině okresů vlasti české. Opětně a opětně musím přítele R-a a laskavého čtenáře t. l. odkazovati na str. 32. svého spisku, kdež o zabezpečení práv jazykových minorit jednám.

Pravdu dí R., že denní pokořování neúprosně usmrcuje sebevědomí jako hlad tělo. Avšak právě utrakvism byl a jest v krajích českých takovýmto každodenním pokořováním. Známá průpověď, že u nás bez němčiny nemožno státi se ani kaprálem nebo úředním sluhou, zajisté národní sebevědomí Čechů nepovznáší. Mne alespoň pomýšlení, že máme (při systému trojdílnosti) v Čechách a na Moravě 180 okresů jednojazyčně českých, tudíž úplně svých, naplňuje větším sebevědomím, než pomýšlení, že země tyto obsahují 303 okresů utrakvistických. Každý národ potřebuje především kus vlastní, výlučně vlastní půdy. To vycítil již národní náš věštec Dalemil řka: »Kde jeden jazyk, tu jeho sláva.«

V Brně, 6. září 1898.

Josef Boubela.

Digitized by Google

Nákladem ROZHLEDŮ dosud vyšlo:

Kritická knihovna:

Sv. I. **Emil Hennequin**: Spisovatelé ve Francii zdomácnělí (Dickens, Heine, Turgeněv, Poe, Dostojevský, Tolstoj). Přel. F. X. Šalda. Cena 1 zl. 50 kr., váz. 1 zl. 90 kr.
Sv. II. **Ed. Rod**: Mravní názory naší doby. (Renan, Schopenhauer, Zola, Bourget, Lemaitre, Scherer, Dumas, Brunetière, Tolstoj, de Vogüé). Přel. F. V. Krejčí a J. Vodák. Cena 1 zl. 40 kr. váz. 1 zl. 80 kr.
Sv. III. **J. Vorel**: Román. Kritická studie. Cena 36 kr., váz. 70 kr.
Sv. IV. **N. A. Dobroljubov**: Oblomovština. Kritický rozbor. Přeložil V. Mrštík. Cena 36 kr., váz. 70 kr.
Sv. V. **H. Taine**: Filosofie umění. Přel. prof. O. Sýkora. Cena 3 zl., váz. 3 zl. 45 kr.
Sv. VI. **E. Hennequin**: Vědecká kritika. Přel. F. V. Krejčí. Cena 90 kr., váz. 1 zl. 30 kr.
Sv. VII. **F. V. Krejčí**: Henrik Ibsen. Cena 24 kr., váz. 48 kr.
Sv. VIII. **O. Hansson**: Průkopníci a věštci (Garšin, Stirner, Bourget). Přel. H. Kosterka. Cena 60 kr., váz. 95 kr.
Sv. IX. **T. Ribot**: Nemoci vůle. Přel. L. Jarolímek. Cena 90 kr., váz. 1 zl. 25 kr.
Sv. X. **A. France**: Epikurova zahrada. Přel. A. Ertl.

Knihovna Rozhledů:

Sv. I. **F. V. Krejčí**: Dnešní otázka mravní. Cena 40 kr.
Sv. II. **L. N. Tolstoj**: Spása ve vás. (Království Boží ve vás.) Přel. K. Štěpánek. Cena 1 zl. 60 kr. váz. 2 zl.
Sv. III. **A. Z.** Naše hospodářské nedostatky. Cena 30 kr.
Sv. IV. **M. Drahomanov**: Šest set let švýcarského spolku. Přel. Vzor. Cena 16 kr.
Sv. V. **N. Karějev**: Listy o sebevzdělání. Dle 4. vyd. přel. A. Hajn. Cena 65 kr., váz. 1 zl.
Sv. VI. **L. N. Tolstoj**: O životě. Přel. Dr. Vl. Křížek. Cena 70 kr.
Sv. VII. **MUDr. J. Ribbing**: Pohlavní zdravověda. Přel. Dr. F. V. Cena 90 kr., váz. zl. 1·25.
Sv. VIII. **Dr. F. X. Jiřík**: Obraz. Cena 44 kr.
Sv. IX. **J. T. Buckle**: Dějiny vzdělanosti. III. 1. Přel. J. Pelcl. Cena 50 kr. II. 1. a 2. po 40 kr.
Sv. X. **K. Nietzsche**: Tak pravil Zarathustra. Přel. F. V. Krejčí. Cena 70 kr., váz. zl. 1·05.
Sv. XI. Fabianské essaye o socialismu. Přel. Pelcl a Hofmeistr. Cena zl. 1·30. váz. zl. 1·65.
Sv. XII. **S. Webb**: Nesnáze individualismu. Přel. P. Moudrá. Cena 16 kr.
Sv. XIII. **G. Le Bon**: Duše davu. Přel. L. Hofman. Cena 1 zl., váz. 1 zl. 35 kr.
Sv. XIV. **J. Lubbock**: Radosti života. Přel. J. Pelcl. Cena 1 zl. 20 kr., váz. 1 zl. 55 kr.
Sv. XV. **L. Marholm**: Kniha žen. Přel. O. Mužáková. Cena 1 zl., váz. 1 zl. 35 kr.
Sv. XVI. Něco pro socialisty. Fab. traktát. Cena 10 kr.
Sv. XVII. **J. Lubbock**: Krásy přírody. Přel. P. Moudrá. Cena 1 zl. 30 kr., váz. zl. 1·65.
Sv. XVIII. **R. Ihering**: Boj za právo. Přel. dr. V. B. Cena 50 kr., váz. 85 kr.
Sv. XIX. **E. Laveleye**: Vláda v demokracii. Přel. V. Čermák a V. Ertl. 2 díly. Cena 5 zl. 10 kr., váz. 5 zl. 90 kr.
Sv. XX. **B. Björnson**: Jednoženství a mnohoženství. Přel. H. Kosterka. 24 kr., váz. 54 kr.
Sv. XXI. Dr. **Zd. V. Tobolka**: Počátky konstitučního života v Čechách. V seš. po 24 kr.
Sv. XXII. **G. Le Bon**: Psychologické zákony vývoje národů. Přel. M. Křepinský. Cena 90 kr., váz. 1 zl. 25 kr.
Sv. XXIII. **Gnauck-Kühnová**: Sociální postavení ženy. Cena 30 kr.

Bibliotéka socialních a politických nauk:

Sv. I. Dr. **John. K. Ingram**: Dějiny vědy národohospodářské. Aut. př. od J. Pelcla. Cena 1 zl. 50 kr. váz. 1 zl. 90 kr.
Sv. II. **Ch. Gide**: Základy národního hospodářství. Přel. J. Salaba. Cena zl. 3·60, váz. zl. 4·10.
Sv. III. **H. Spencer**: O studiu sociologie. Přeložil J. Pelcl. Cena 3 zl., váz. 3 zl. 45 kr.
J. Herkner: Dělnická otázka. Přel. Dr. J. E. Salaba. V seš. po 30 kr.

Týmž nákladem vyšlo:

J. K. Šlejhar: Zátiší. S orig. litografií E. Orlíka. Cena 1 zl.
A. Schnitzler: Umírání. J. Javůrek. S orig. litografií E. Orlíka. Cena 80 kr.
M. Grot: Nietzsche a Tolstoj. Cena 8 kr.
Prof. **O. Sýkora**: O praktickém směru vychování. Cena 20 kr.
V. Mrštík: Bestia triumfans. S titul. kresbou Zd. Braunerové. Cena 24. kr.
Dnešní položení Polákův. Napsal Polák. Cena 4 kr.
List z nejnovější historie vnitřního našeho politického života. Dr. D. M. Cena 8 kr.
E. Laveleye: Protestantism a katolicism. Cena 12 kr.
P. Leroy Beaulieu: O antisemitismu. 10 kr.

Tiskem Edvarda Beauforta v Praze. — Nákladem Jos. Pelcla.

Digitized by Google

Digitized by Google

DH 70 - Au 8

Digitized by Google